जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री-घासीलालजी-महाराज-
विरचितया प्रमेयद्योतिकाख्यया व्याख्यया समलङ्कृतं
हिन्दी-गुर्जर-भाषाऽनुवादसहितम्

॥ श्री-जीवाभिगमसूत्रम् ॥

(तृतीयो भागः)

नियोजकः

संस्कृत-प्राकृतज्ञ-जैनागमनिष्णात-प्रियव्याख्यानि
पण्डितमुनि-श्रीकन्हैयालालजी-महाराजः

प्रकाशकः

धांगध्रानिवासि-श्रेष्ठिश्रीजीवराजभाई मूलचंदभाई शाह
प्रदत्त-द्रव्यसाहाय्येन
अ० भा० श्वे० स्था० जैनशास्त्रोद्धारसमितिप्रमुखः
श्रेष्ठि-श्रीशान्तिलाल मङ्गलदासभाई-महोदयः
मु० राजकोट

प्रथम-आवृत्ति	वीर-संवत्	विक्रम-संवत्	ईसवीसन्
प्रति १२००	२५०१	२०३१	१९७४

मूल्यम्-रू० ३५-००

મળવાનું ઠેકાણું :
શ્રી અ. ભા. શ્વે. સ્થાનકવાસી
જૈનશાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિ,
ઠે. ગરેડિયા કૂવા રોડ,
રાજકોટ, (સૌરાષ્ટ્ર)

Published by:
Shri Akhil Bharat S. S.
Jain Shastroddhara Samiti,
Garedia Kuva Road, RAJKOT,
(Saurashtra), W. Ry, India

卐

ये नाम केचिदिह नः प्रथयन्त्यवज्ञां,
जानन्ति ते किमपि तान् प्रति नैप यत्नः ।
उत्पत्स्यतेऽस्ति मम कोऽपि समानधर्मा,
कालोह्ययं निरवधिर्विपुला च पृथ्वी ॥ १ ॥

卐

हरिगीतच्छन्दः

करते अवज्ञा जो हमारी यत्न ना उनके लिये ।
जो जानते हैं तत्त्व कुछ फिर यत्न ना उनके लिये ॥
जनमेगा मुझसा व्यक्ति कोइ तत्त्व इससे पायगा ।
है काल निरवधि विपुलपृथ्वी ध्यान में यह लायगा ॥ १ ॥

卐

મૂલ્ય રૂ. ૩૫-૦૦

પ્રથમ આવૃત્તિ પ્રત ૧૨૦૦
વીર સંવત્ ૨૫૦૧
વિક્રમ સંવત્ ૨૦૩૧
ઈસવીસન્ ૧૯૭૪

: મુદ્રક :
મણિલાલ છગનલાલ શાહ
નવપ્રભાત પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ,
ઘીકાંટા રોડ, અમદાવાદ,

સ્વ. શ્રીમાન શેઠશ્રી જીવરાજભાઈના પવિત્ર જીવનનો ટુંક પરિચય

જ્ઞાન ધ્યાન અને વ્રતનું સતત શ્રદ્ધાપૂર્વક આરાધન કરી પોતાના જીવનને પવિત્ર અને આદર્શ બનાવનાર પરમ-પદના અધિકારી કેવળજ્ઞાનોપાસક ધર્મ જીવી શેઠ શ્રી જીવરાજભાઈ મૂળચંદભાઈનો જન્મ ચાંતુર્માસના ધર્મમય વાતા-વરણમાં સંવત-૧૯૩૧નાં આસો સુ-૫-સને ૧૮૭૫ના ઓકટોમ્બર માસની પાંચમી તારીખે સૌરાષ્ટ્ર ભૂમિના ઇતીહાસમાં પ્રસિદ્ધ એવા, ધ્રાંગધ્રામાં થયો હતો તેમના પિતાશ્રી શ્રી મૂળચંદભાઈ પણ ધર્માનુરાગી પવિત્રાત્મા હોવા ઉપરાંત એક સારા વ્યાપારી સદ્ગ્રહસ્થ હતા. તેમજ સર્વ-જીવો પર પ્રેમાળ એવા અને નામને અનુરૂપ ગુણવાળા પ્રેમાબાઈ નામના તેમનાં માતુશ્રી હતાં ઊભય દંપતીનું ગાર્હસ્થ્ય જીવન જપ તપ રૂપ ધર્મની આરાધના પૂર્વક પરમ શાંતી પૂર્વકનું હતુ.

આ રીતે પરમધર્માનુરાગી માતા પિતા અને અન્ય ધર્મપ્રાણ કુટુંબી જનોના ઊત્તમ ધર્મ સંસ્કારોથી અને વ્યવહારીક. નીતિમત્તાને લઇ શ્રી જીવ-રાજભાઈનું ભૌતિક-જીવન સમૃદ્ધી મય બન્યું અને જેમ જેમ સમૃદ્ધીનો આવિર્ભાવ થયો. તેમ તેમ તેમના અંગેઅંગમાં જ નહિ પણ અંગના અણુએ અણુમાં જપ તપ વ્રત અને જ્ઞાન ધ્યાન પ્રત્યેની શ્રદ્ધા વધુને વધુ બની બાલ્યા-અવસ્થાથીજ ધાર્મિક. સંસ્કારોના સિંચનને લઇ. તેમની ધર્મ ભાવનાની ઉત્કૃષ્ટ પ્રબળતાને લીધે તેઓ ભૌતિક વિદ્યાના અભ્યાસમાં ધો-૭થી આગળ વધીં ન શકયા અને એજ રીતે પૂર્ણ રીતે શક્તિ અને સવડ હોવા છતાં વારસામાં મળેલા વ્યાપાર-ધંધા પ્રત્યે એમની-રૂચી ઓછી હતી-કારણ કે તેઓ માનતા. કે સર્વથા વ્યવહાર કર્મ-બંધનનું કારણ છે અને તેથી જ આત્મ. ચિંતવન અને ધર્મ ભાવના એમની અપ્રતીમ હતી.

બાલ્યકાળથીજ-એમણે અનેક પૂજ્ય વિદ્વાન સાધુઓના સંસર્ગ અને તેઓના ધર્મોપદેશના પ્રવચનો સાંભળીને તથા-તેને મનન ચિંત્વન કરીને જૈન-ધર્મના રહસ્યનો નિભ્રમ પરિચય મેળવ્યો હતો અને એ ઉપદેશેલ વિષયોનું ધર્મગ્રંથ દ્વારા વાંચન પણ કરી સારી રીતે સંશય-રહિત બની ગયા હતા વળી જૈન ધર્મના આગમનું જ નહીં પણ અન્ય સુપ્રસિદ્ધ ગ્રંથોનું પણ તેમણે સારી રીતે વાંચન કર્યું હતું.

તેમને ભગવતી સૂત્ર પ્રત્યે ખાસ અનુરાગ હતો અને તેથી તેનું વાંચન તેમણે અનેકવાર કરેલું પરમ પૂજ્ય-મ.-સા.-કેશવલાલજી મ.-સા.-ના ધર્મોપદેશ શ્રવણ અને તેમના સંગરંગમાં તેઓ-ખૂબ રંગાયા-હતા અને તેમના પરમ

ભક્ત બન્યા હતા તેથી તેઓ જ્યારે જ્યારે ધ્રાંગધ્રા પધારતા ત્યારે તેઓ મહારાજશ્રીની સેવા માટે અમદાવાદથી ધ્રાંગધ્રા અચૂક પહોંચી જતાં.

સ્વ. શ્રીયુત જીવરાજભાઈના જીવનમાં ડોકીયું કરતા જણાય છે કે તેઓનું સમગ્ર જીવન જૈન ધર્મના સુપ્રસીદ્ધ ધર્મગ્રંથોના અધ્યયન વાંચન મનન અને તેના રહસ્યનું ગ્રહણ કરવામાંજ રચ્યું પચ્યું રહેતું હતું તેમણે પોતાના આ દુર્લભ-જીવન અને નશ્વર શરીરને ધર્માચરણ તથા-સ્થાનકવાસી-જૈન ધર્મોપાસક સાધુ સાધ્વીજીઓની નિઃસ્વાર્થ સેવામાંજ સમર્પિત કર્યું હતું આશરે દશેક વર્ષથી એમણે અમદાવાદનેજ પોતાનું નિવાસસ્થાન બનાવ્યું હતું. જીવનમાં છેલ્લી વખતે જ એમને હૃદયરોગની મોટી બીમારી લાગુ પડી હતી. તે બીમારીને લીધે-તેની મહાવેદના હોવા છતાં સમાધિ પૂર્વક ત્રણ માસ પર્યન્ત તેનો સામનો કરીને સં. ૨૦૧૭ના ધર્મમય એવા ચાતુર્માસના ભાદરવા વદ-૭ સાતમ સને ૧૯૬૦ના ઓકટોબરની પહેલી તારીખે સ્વર્ગસ્થ-થયા આ રીતે તેમનો પ્રાદુ-ર્ભાવ-જન્મ અને તિરોભાવ-મરણ બન્ને ચાતુર્માસના ધર્મમય વાતાવરણમાંજ થયેલ છે.

તેઓ બાલ્યકાળથીજ ધર્મારાધનમાં પ્રવૃત્ત થયા- હતા અને તેથી ધર્મા-રાધનમાં તેઓ એક-અડંગ યોગીની જેમ મરણની છેલ્લી ઘડી પર્યંત જરા પણ ડગ્યા વિના અવિચળ રહ્યા હતા એમનું ધર્માચરણ એટલું બધુ શુદ્ધ દૃઢ નિયમિત હતું-જીવનના છેલ્લા દિવસે પણ એમણે સામાયિક અને પ્રતિ ક્રમણ છોડયું-નહી આ તેમના જીવનની ઉર્ધ્વગામિતાનો પ્રત્યક્ષ પુરાવો છે. એમનું અંતઃકરણ એટલું બધું શુદ્ધ પવિત્ર અને અધ્યાત્મમય હતું કે એમને પોતાના અંતકાળની જાણ અગાઉથી થઈ ગઇ હતી એટલે એમના સુપુત્રને આ માહિતી સવારથીજ તેમણે આપી દીધી હતી અને પોતે સ્વસ્થતા જાળવી રાખીને નવકાર મંત્રનું ઉચ્ચારણ પણ સંપૂર્ણ સભાન અવસ્થામાં કર્યું હતું અને આ રીતે આ ધર્મપરાયણ જીવે ભૌતિક દેહનો ત્યાગ કર્યો હતો.

આજીવન ધર્મોપાસક તરીકે પંકાએલ તથા અનેક પાઠ વ્રત નિયમ જ્ઞાન ધ્યાન-તપ અને પચખાણોથી જીવનને ઉર્ધ્વગામી બનાવનાર યશસ્વી પુણ્ય-શાળી શ્રી જીવરાજભાઇ પ્રત્યે ધ્રાંગધ્રાના સ્થાન૦ જૈન-મોટા સંઘને પહેલેથીજ ખૂબ માન શ્રદ્ધા અને પૂજ્ય ભાવ હતાજ તેથી એ સંચિત લાગણી વ્યક્ત કરવા ખાતર સંઘે તેઓશ્રીનું ઘણું જ સન્માન અને ગૌરવ કર્યું હતું.

તેઓ પોતાના ધર્મકર્મ અને પવિત્ર આચરણને જગતમાં પ્રવર્તાવવા ખાતરજ પોતાની પાછળ એક ધર્માત્મા એવું વિશાળ કુટુમ્બ મુક્તા-ગયા છે જેઓનો સામાન્ય પરિચય નીચે મુજબ છે.

એમના–ધર્મમાર્ગને આગળ–ધપાવનાર એમના સુપુત્ર શ્રી રમણલાલભાઇ જીવરાજ શાહ પોતાના પિતાના બધાજ ગુણોથી અલંકૃત હોઇ તેમનામાં રહેલી અત્યંત તીવ્ર ધર્મભાવનાને લીધે તેઓ સમાજમાં ખૂબ પ્રતિષ્ઠિત છે તેઓ ઉત્તમ દક્ષ બુદ્ધિ પરાયણ અને દયાળુ છે–તેઓ જ્ઞાન–ધ્યાન સૂક્ષ્મ વિચારને વરેલા છે તથા–સ્વભાવના ખૂબજ દયાળું અને મળતાવડા છે તેઓ–ખૂબજ ઉદાર–હૃદયના છે એમના ઉન્નત સંસ્કારથી એમનું સમગ્ર કુંટુબ પણ ધર્માનુરાગીજ હોય તેમાં કહેવા પણુંજ ન હોય

એમના વિશાળ કુંટુબને બતાવતું આ તેમનું વંશવૃક્ષ છે.

સ્વ. શ્રી જીવરાજભાઇ મૂલચંદ શાહ

- શ્રીયુત શેઠ રમણલાલ જીવરાજ શાહ
  - સુપુત્રીઓ
    - શ્રીચંદ્રાબેન
    - શ્રીનિર્મલાબેન
  - સુપુત્રો
    - શ્રીરસીકભાઇ
      - શ્રીનીલેશભાઇ
    - શ્રીપ્રમોદભાઇ
      - શ્રીવિપુલભાઇ
      - શ્રીઅમિતભાઇ
      - શ્રીકમલેશભાઇ
    - શ્રીધનેન્દ્રભાઇ
      - શ્રીઉત્પલભાઇ
    - મહેન્દ્રભાઇ
      - શ્રીબાબુભાઇ
  - પૌત્રો

શ્રી રમણલાલભાઇના આ વારસદારો પોતાના પૂર્વજોની માફક શુદ્ધ શ્રદ્ધવાન અને ખૂબજ ઉદાર ધર્મપ્રાણ સદ્ભાવી અને વ્રતામાં રૂચીવાલા છે. તેઓએ અત્યાર સુધી આ મહાન શાસ્ત્રોદ્ધારના કામમાં ખૂબ સહકાર આપેલ છે. પૂજ્ય આચાર્ય મ. શ્રીના પ્રત્યે અપાર લાગણી ધરાવે છે તેમના અધુરા રહેલ કાર્યને પાર કરવા પણ એટલોજ ખંત ધરાવે છે તેમના સુપુત્ર જ અત્યારે સમિતિના મુખ્ય હેદ્દેદારોમાં એક છે. અને તેઓ આ કાર્યને સંપૂર્ણ કરાવીને જ રહેશે એવી અમોને દૃઢ શ્રદ્ધા છે.

મંત્રીઓ

श्रीजीवाभिगमसूत्र की विषयानुक्रमणिका

क्रमाङ्क	विषय	पृष्ठाङ्क
	तीसरी प्रतिपत्ति	
१	वनषण्डगत वापी आदिका वर्णन–	१–३५
२	जम्बूद्वीप द्वार संख्या का निरूपण–	३५–६५
३	विजयद्वार के दोनों पार्श्वभाग का वर्णन–	६५–८१
४	विजयद्वार के पार्श्व में रहे हुवे नैषेधिकी का वर्णन–	८१–११०
५	विजयद्वार में रहे हुवे चक्रध्वजादिक का निरूपण–	११०–१२८
६	विजया राजधानी का स्थल एवं उनका विस्तार आदिका कथन–	१२८–१४७
७	विजया राजधानी के चारों ओर वनषण्डादि का निरूपण–	१४७–१७७
८	सुधर्मासभा का एवं उसकी मणिपीठिका का वर्णन–	१७७–२३०
९	इशानकोण का सिद्धायतन तथा उपपातसभा का वर्णन–	२३०–२५९
१०	विजयदेव का अभिषेक का वर्णन–	२५९–३३१
११	विजयदेव का जिन (कामदेव) प्रतिमा का पूजन का वर्णन–	३३१–३६६
१२	विजयद्वार का वर्णन–	३६६–४०३
१३	यमकपर्वत के नाम एवं नीलवंतादि द्रह का कथन–	४०४–४५६
१४	जम्बूपीठ के स्वरूप का कथन–	४५६–४६६
१५	जम्बूवृक्ष की चार शाखाओं का वर्णन–	४६६–४७६
१६	पुष्करिणी के मध्य में रहे हुए प्रासादावतंसक का कथन–	४७७–४९७
१७	जम्बूद्वीप में रहे हुए सूर्य चन्द्रमा की संख्या आदिका कथन–	४९७–५०१
१८	लवणसमुद्र एवं लवणसमुद्र में रहे हुए चन्द्रादि की संख्या का कथन–	५०१–५२८
१९	लवणसमुद्र में जल की न्यूनाधिकता होने का कथन–	५२८–५५२
२०	वेलन्धर नागराज तथा अनुवेलन्धर के आवास पर्वतों का निरूपण–	५५२–५८५
२१	गौतमद्वीप के अधिपति सुस्थित के गौतमद्वीप का निरूपण–	५८५–५९९

२२ जम्बूद्वीप में कहे गये दो चन्द्र के चंद्रद्वीप का निरूपण— ५९९–६१९
२३ धातकीखण्ड एवं देवद्वीप में कहे हुवे चन्द्र सूर्य
का निरूपण— ६१९–६५१
२४ लवणसमुद्र के उद्वेध परिवृद्धि एवं गोतीर्थ का निरूपण— ६५१–६६३
२५ लवणसमुद्र के संस्थान का निरूपण— ६६३–६८२
२६ धातकीखण्ड का एवं कालोदधिसमुद्र का निरूपण— ६८२–७१२
२७ पुष्करद्वीप एवं मनुष्यक्षेत्र का निरूपण— ७१२–७६३
२८ मानुषोत्तर पर्वत का निरूपण— ७६३–७८४
२९ मनुष्यक्षेत्रगत ज्योतिष्कदेव के उपपात एवं पुष्करोद
समुद्र का निरूपण— ७८४–८११
३० वरुणवरद्वीप एवं क्षीरोदादिद्वीप का निरूपण— ८११–८३५
३१ क्षोदोदादिद्वीप एवं अरुणादि द्वीपों का निरूपण— ८३५–९०३
३२ जम्बूद्वीपादि द्वीपों के नाम निर्देश— ९०३–९१७
३३ बहुमत्स्य कच्छपाकीर्ण समुद्रों की संख्या का कथन— ९१७–९२१
३४ इन्द्रिय पुद्गल के परिणाम का एवं देव शक्ति का निरूपण— ९२१–९४१
३५ सूर्य चन्द्र के परिवारादि का कथन एवं ज्योतिष्कदेव
की चारगति का निरूपण— ९४१–९५५
३६ चन्द्रादि देवों के विमानों के संस्थान आदि का कथन—
एवं चन्द्रादि विमानवाहक देवों की संख्या का कथन— ९५५–९९२
३७ चन्द्रसूर्यादि की गति का व जम्बूद्वीपस्थ तारारूप के
अन्तर आदि का निरूपण— ९९२–१००६
३८ चन्द्रविमानस्थ देवों की स्थिति का निरूपण— १००६–१०१०
३९ वैमानिक देवों के विमानों के स्थल तथा शक्रादि देवों की
परिषदा आदि का निरूपण— १०१०–१०५०
४० ऊर्ध्वलोक के देवों के विमानों की स्थिति एवं देव
विमान पृथिवी के विस्तारादिका कथन— १०५०–१०९६
४१ अवधिक्षेत्र परिमाण तथा सौधर्म ईशान आदि देवों
के समुद्घात एवं विभूषा आदि का निरूपण— १०९६–११२२
४२ सर्व प्राणभूत आदि के पूर्वोत्पत्ति का निरूपण— ११२२–११३६

चतुर्थी प्रतिपत्ति

४३ पांच प्रकार के संसारी जीवों का निरूपण— ११३७–११५२

४४ एकेन्द्रिय जीवों के अल्पबहुत्व का कथन ११६२-११६४

पांचवीं प्रतिपत्ति

छह प्रकार के संसारी जीवों का निरूपण- ११६४-११७९

४५ पृथ्वीकायादि छह प्रकार के जीवों का एवं सूक्ष्म-
पृथ्वीकाय आदि जीवों का अल्पबहुत्व का कथन- ११७९-१२०६

४६ बादरकायादि जीवों की स्थिति एवं बादरादि जीवों
के अल्पबहुत्व का निरूपण- १२०६-१२५१

४७ निगोद जीवों का स्वरूप निरूपण- १२५१-१२७४

छट्ठि प्रतिपत्ति

४८ सात प्रकार के संसारी जीवों का निरूपण- १२७५-१२८३

सातवीं प्रतिपत्ति

४९ आठ प्रकार के संसारी जीवों का निरूपण- १२८४-१३०२

आठवी प्रतिपत्ति

५० नव प्रकार के संसारी जीवों का निरूपण- १३०३-१३१०

नववीं प्रतिपत्ति

५१ दश प्रकार के संसारी जीवों का निरूपण- १३१०-१३२६

दशवीं प्रतिपत्ति

५२ संसारासंसारसमापन्न सर्व जीवों की
द्वैविध्यता का निरूपण- १३२६-१३८६

५३ सर्व जीवों के त्रैविध्यता का कथन- १३८६-१४१८

५४ सर्व जीवों के चतुर्विधता का निरूपण- १४१८-१४४८

५५ सर्व जीवों के पांचप्रकारता का निरूपण- १४४८-१४५५

५६ सर्व जीवों के छह प्रकारता का निरूपण- १४५५-१४७५

५७ सर्व जीवों के सप्त प्रकारता का निरूपण- १४७५-१४८९

५८ सर्व जीवों के आठ प्रकारता का निरूपण- १४८९-१५०९

५९ सर्व जीवों के नवप्रकारता का निरूपण- १५०९-१५३४

६० सर्व जीवों के दशप्रकारता का निरूपण- १५३५-१५६४

समाप्त

સ્વ. શેઠ શ્રી જીવરાજભાઇ મૂળચંદભાઇ શાહ

જન્મ
સંવત્ ૧૯૩૧ આસો સુ. ૫
તા. ૫-૧૦-૧૮૭૫
ધ્રાંગધ્રા.

મરણ સંવત્
૨૦૧૭ના ભાદરવા વદ ૭
તા. ૧-૧-૧૯૬૦
અમદાવાદ.

આદ્યમુરબ્બીશ્રીઓ

શેઠ શ્રી શાંતિલાલ મંગળદાસભાઈ
અમદાવાદ

(સ્વ.) શેઠશ્રી શામજીભાઈ વેલજીભાઈ
વીરાણી-રાજકોટ

શેઠ શ્રી પોપટલાલ માવજીભાઈ-મહેતા

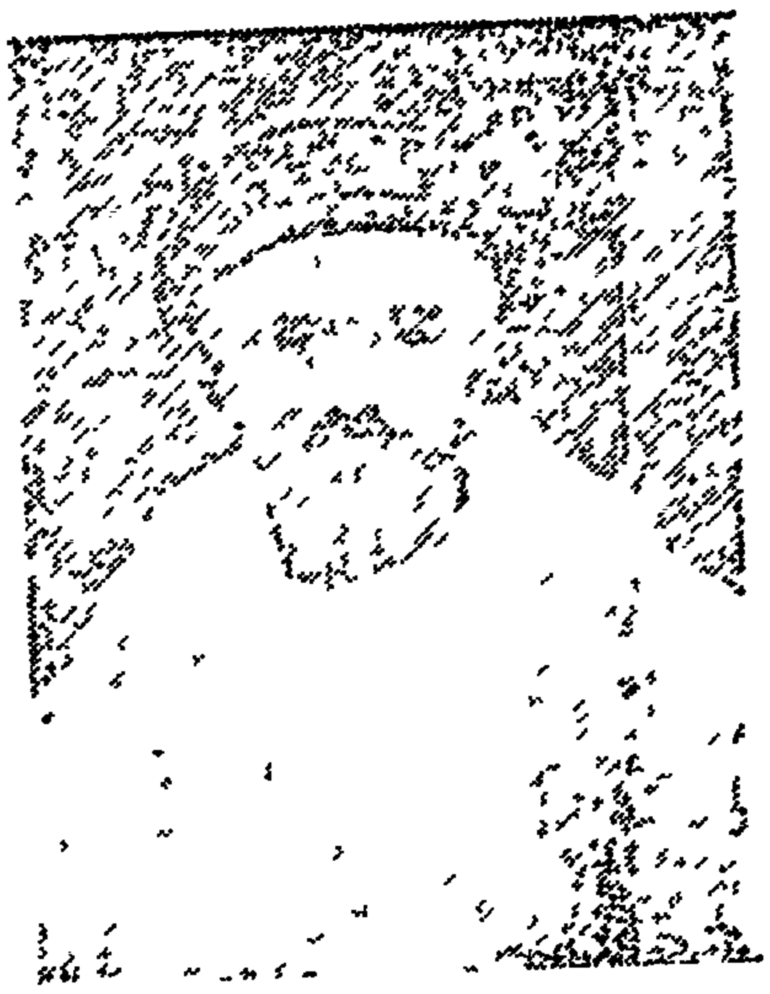

(સ્વ.) શેઠશ્રી છગનલાલ શામળદાસ
ભાવસાર અમદાવાદ.

શેઠશ્રી રામજીભાઈ શામજીભાઈ
વીરાણી-રાજકોટ.

वच्चे वेठेला-लालाजी किशनचंदजी सा. जौहरी
ऊभेला-सुपुत्र चि. महेतावचन्दजी सा.
नाना-अनिलकुमार जैन दोयत्ता दिल्ही

આદ્યમુરબ્બીશ્રીઓ

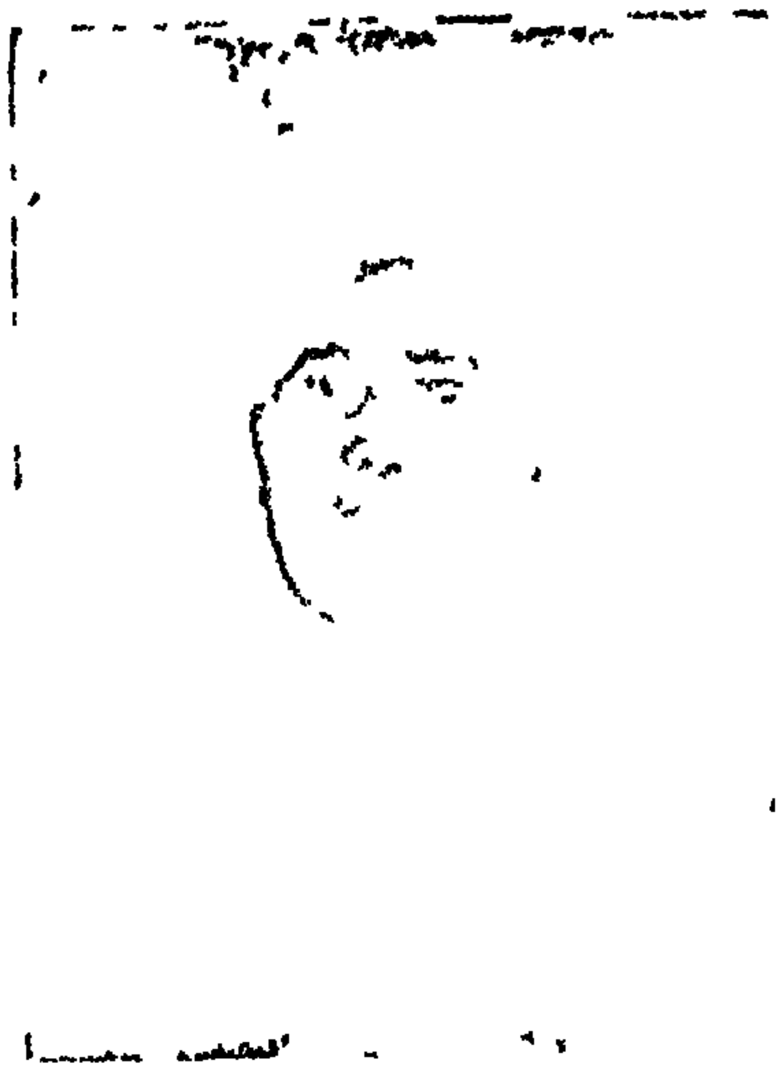

માનવંતા આદ્ય
મુરબ્બી શેઠ શ્રી
માણેકલાલભાઈ
અમુલખભાઈ મહેતા
ઘાટકોપર-મુંબઈ

(સ્વ.) શેઠશ્રી હરખચંદ કાલીદાસ વારિઆ
ભાણવડ.

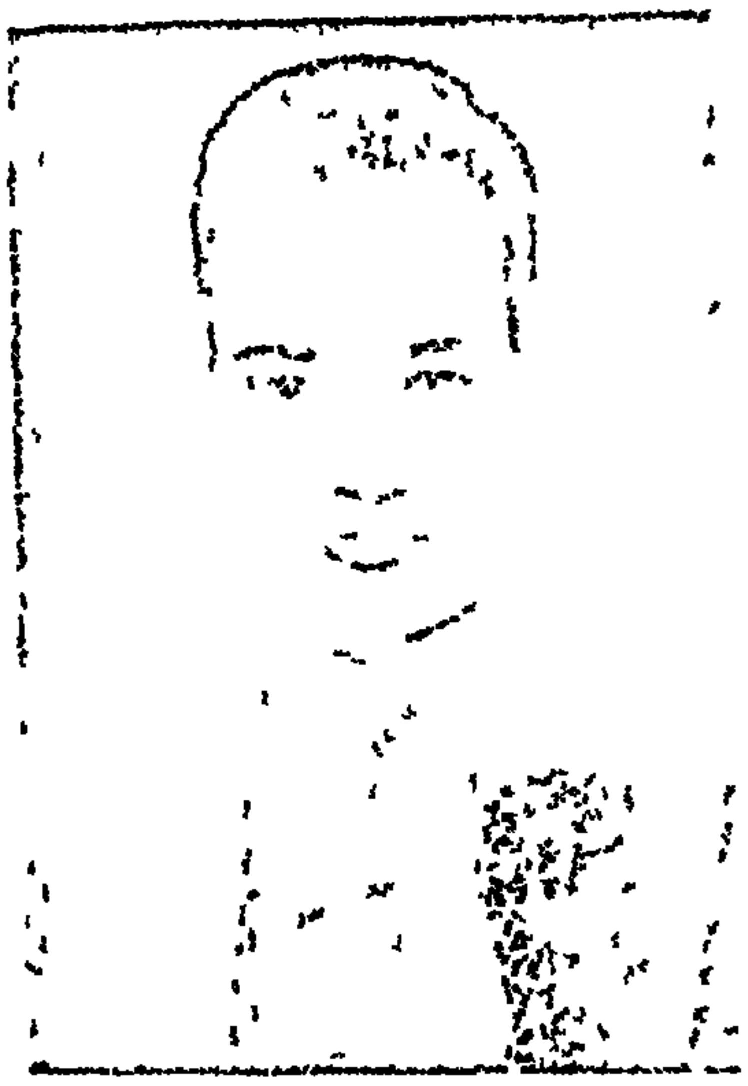

(સ્વ.) શેઠશ્રી દિનેશભાઇ કાંતિલાલ શાહ
અમદાવાદ.

(સ્વ.) શેઠ રંગજીભાઈ મોહનલાલ શાહ
અમદાવાદ.

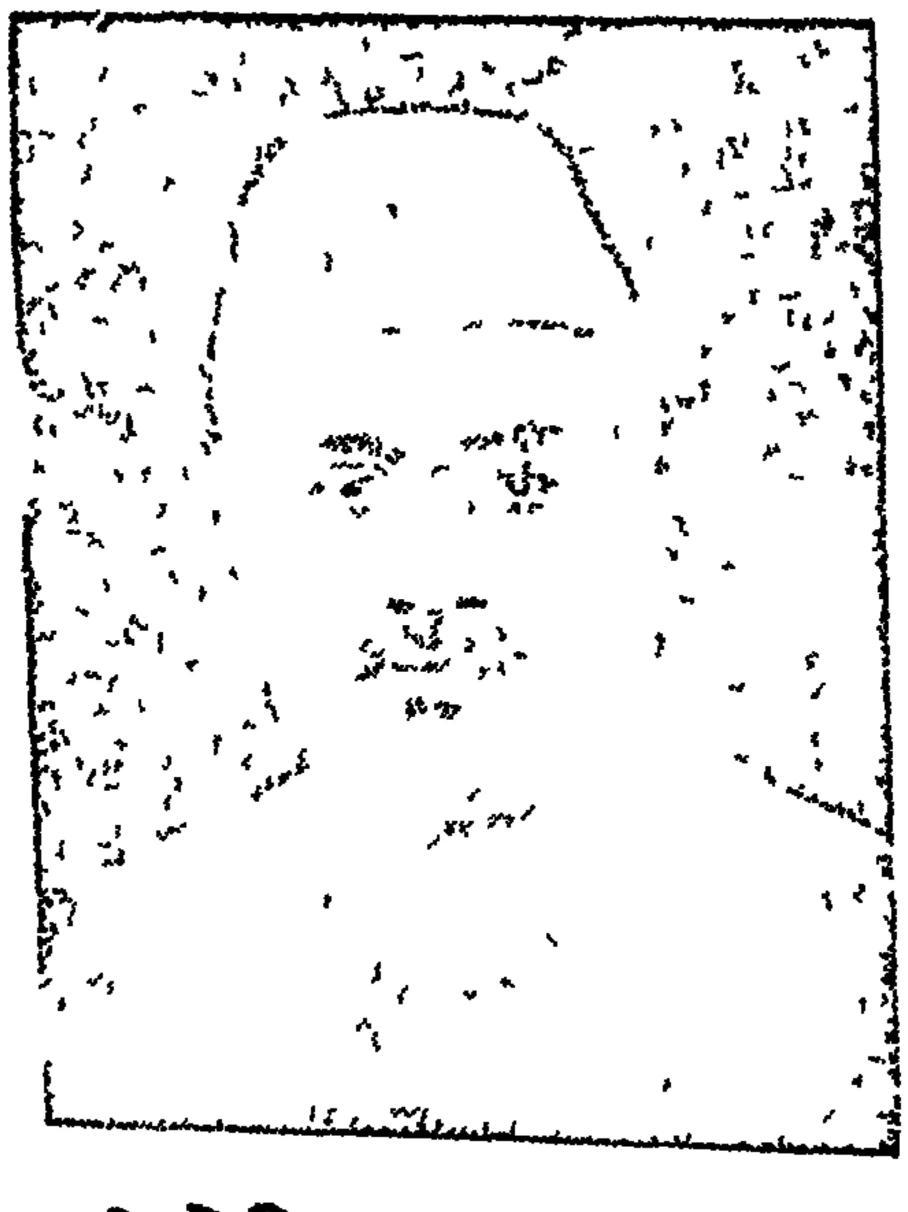

શેઠશ્રી જેસિંગભાઈ પોચાલાલભાઈ
અમદાવાદ

સ્વ. શેઠશ્રી આત્મારામ માણેકલાલ
અમદાવાદ

આદ્યમુરબ્બીશ્રીઓ

સ્વ. શેઠશ્રી હરિલાલ અનોપચંદ શાહ
ખંભાત.

स्व. शेठ श्री ताराचंदजी साहेब गेलडा
मद्रास.

शेठश्री चीमनलालजी ऋखभचंदजी
अजीतवाले (सपरिवार)

शेठ श्री कीशनलालजी फुलचंदजी लुणिया
बेंगलोरवाले

वच्चे बेठेला-मोटाभाइ श्रीमान् मूलचंदजी
जवाहीरलालजी बरडिया
बाजुमां बेठेला-भाई मिश्रीलालजी बरडिया
उभेला-भाई पूनमचंदजी बरडिया

श्रीमान् शेठश्री
खींवराजजी सा. चोरडिया
मु० मद्रास

આદ્યમુરબ્બીશ્રીઓ

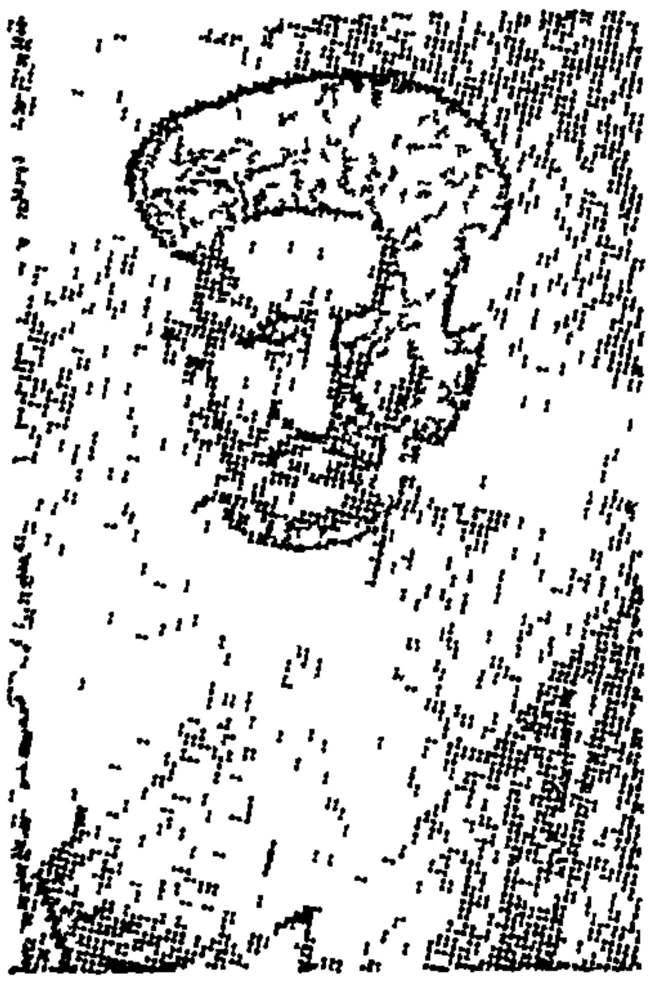

પટેલ ડોસાભાઈ ગોપાલદાસ
મુ. સાણંદ (જી. અમદાવાદ)

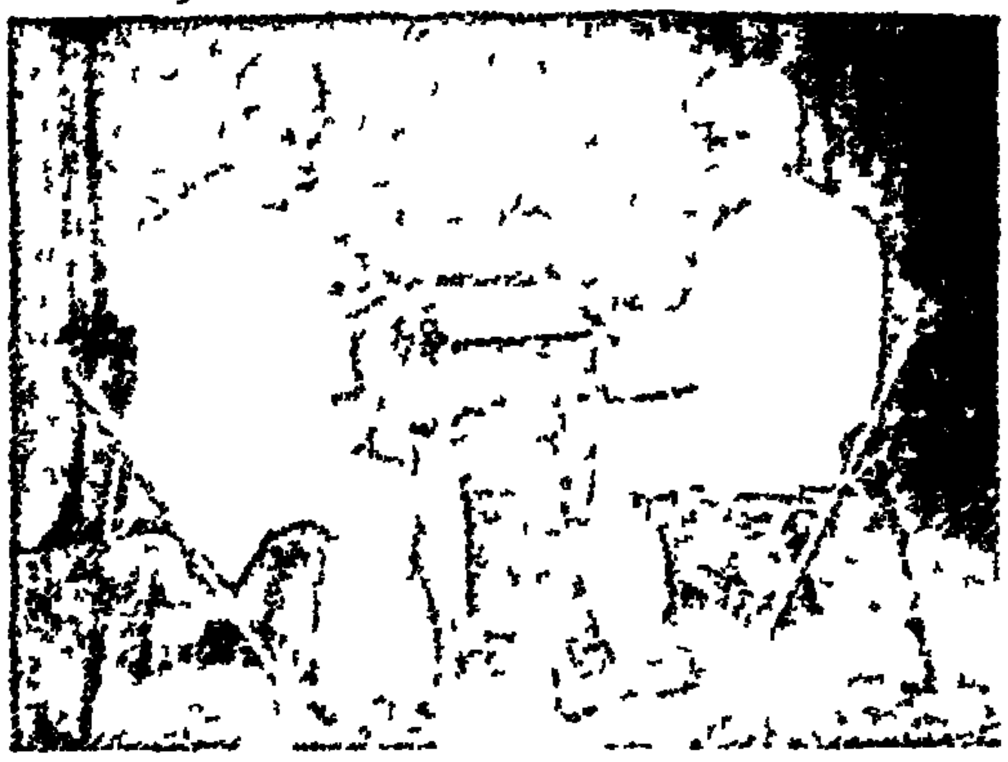

૧ અમીચંદભાઈ તથા
૨ ગીરધરભાઈ બાંટવિયા મુ. બેંગલોર

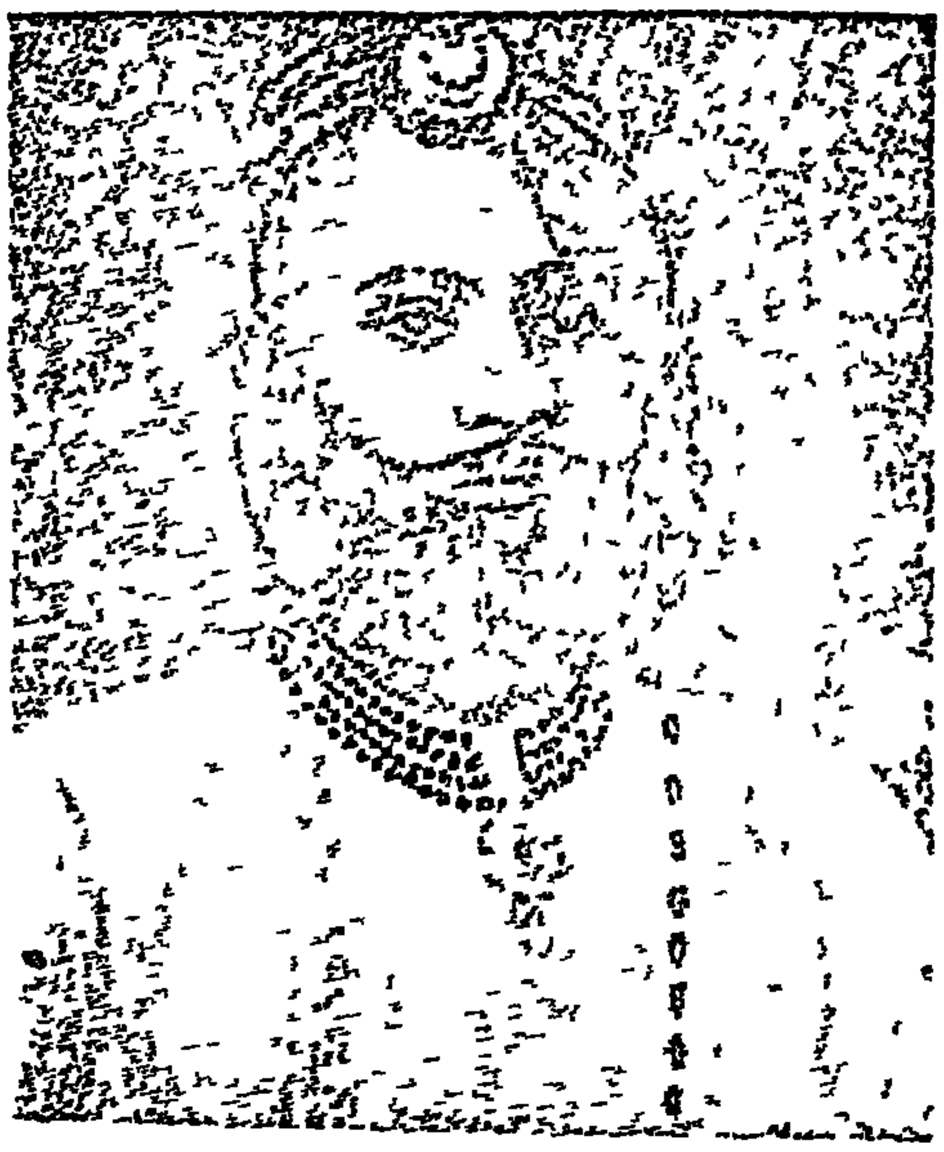

शाहजी श्री मोडीलालजी गलुन्डिया
मु: उदयपुर

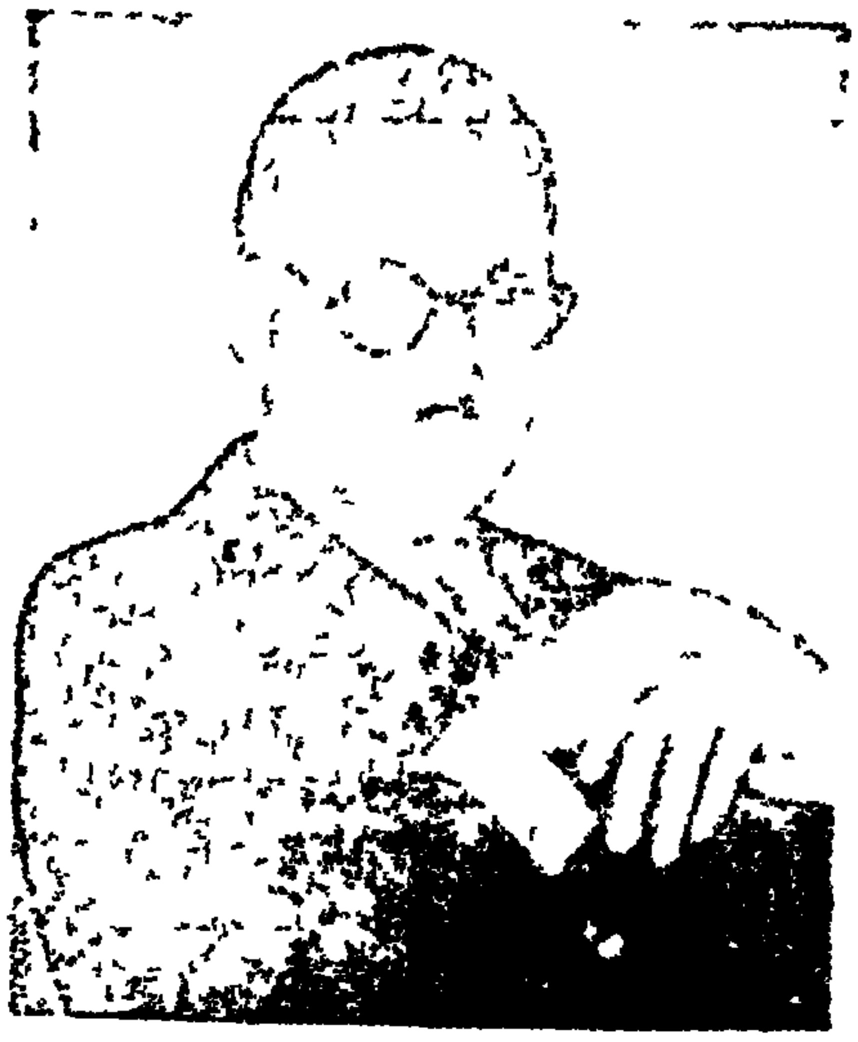

મદ્રાસવાલા સ્વર્ગસ્થ ન્યાયમૂર્તિ
સર [illegible] ભાયચંદભાઈ મહેતા

સ્વ. શેઠ માણેકચંદ નેમચંદ
મુ. માંગરોલ

अमलनेर
पारख छागमलजी मुलतानमलजी
शेठ रघुनाथमलजी, शेठ बाबुलालजी
पन्नालालजी, शेठ सुगनचंदजी

आद्यमुरब्बीश्रीओ

શ્રીમાન્ શેઠ મણીલાલ પોપટલાલ વોરા
અમદાવાદ, જન્મ તા. ૧૦-૬-૧૯૦૪

श्रीमान् शेठ लालाजी कपूरचन्दजी
नाहटा, मु. देहली

શ્રી વ્રજલાલ દુર્લભજીભાઈ પારેખ
રાજકોટ.

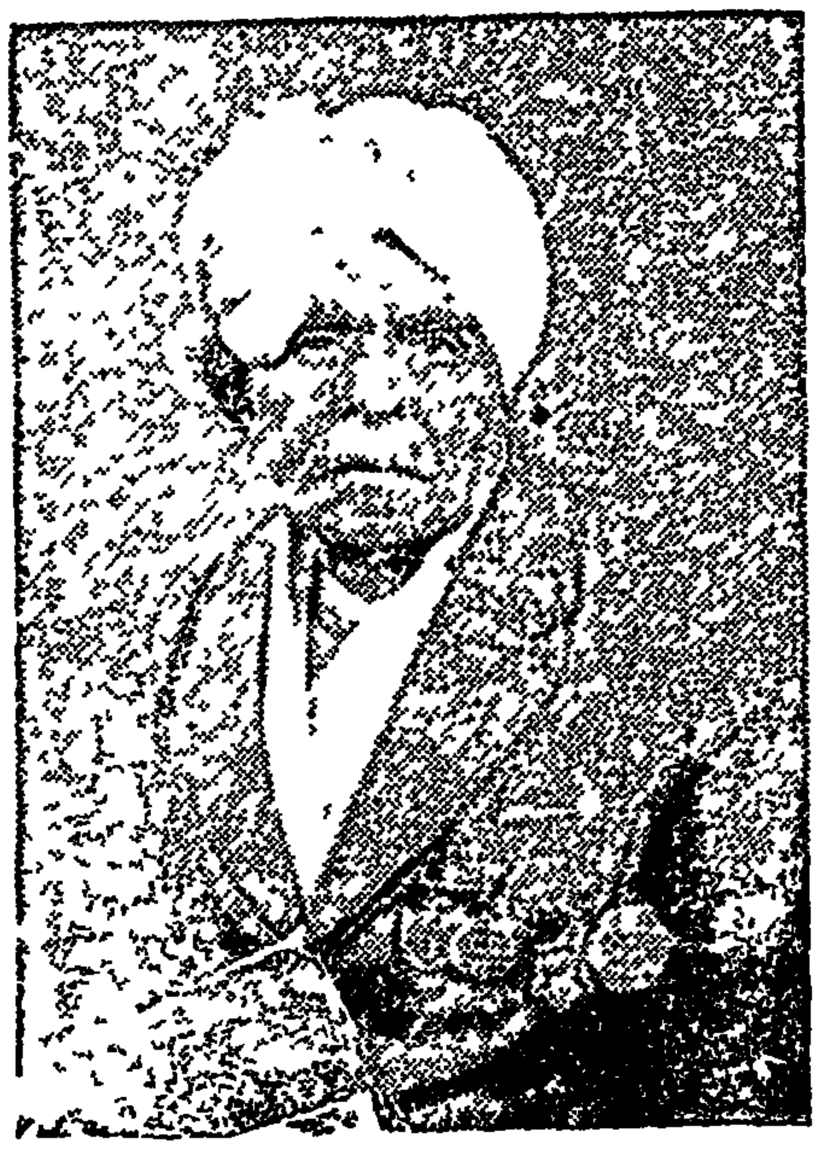

કોઠારી હરગોવિંદ જેચંદભાઈ
રાજકોટ.

શેઠશ્રી મણીલાલ જેઠુભાઇ
પાલનપુરવાળા

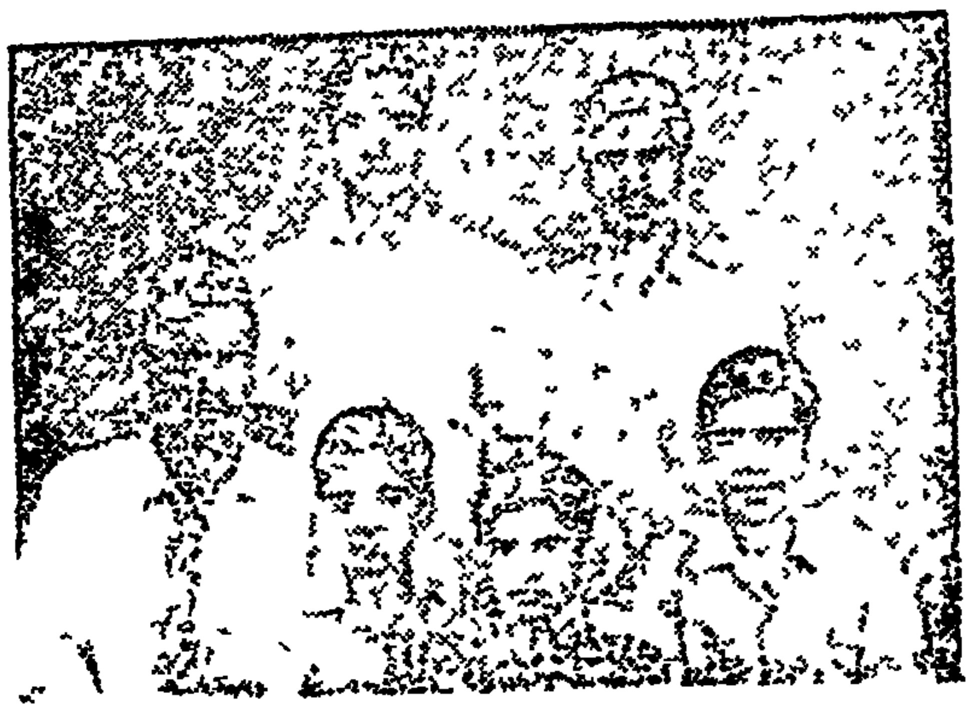

શ્રીમાન્ લાલાજી પન્નાલલજી નાહટા
સપરિવાર દિલ્લી

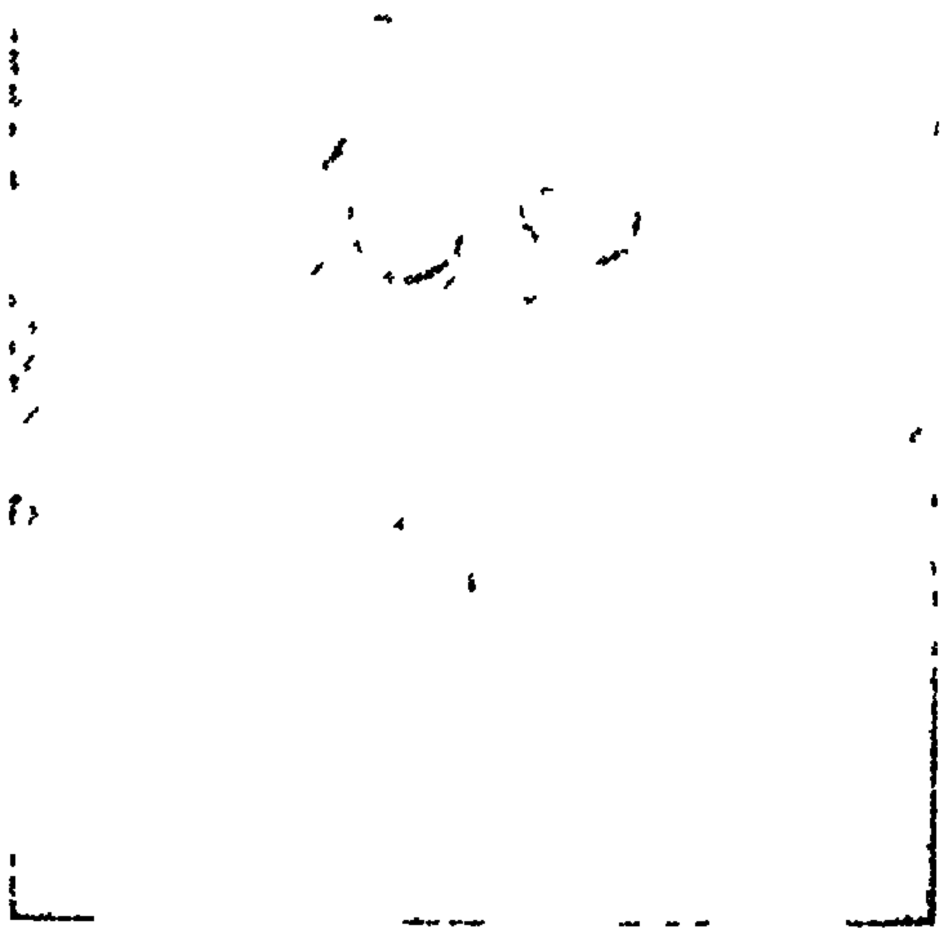

श्रीमान् शेठ कानुंगा घिंगडमलजी अमदावाद

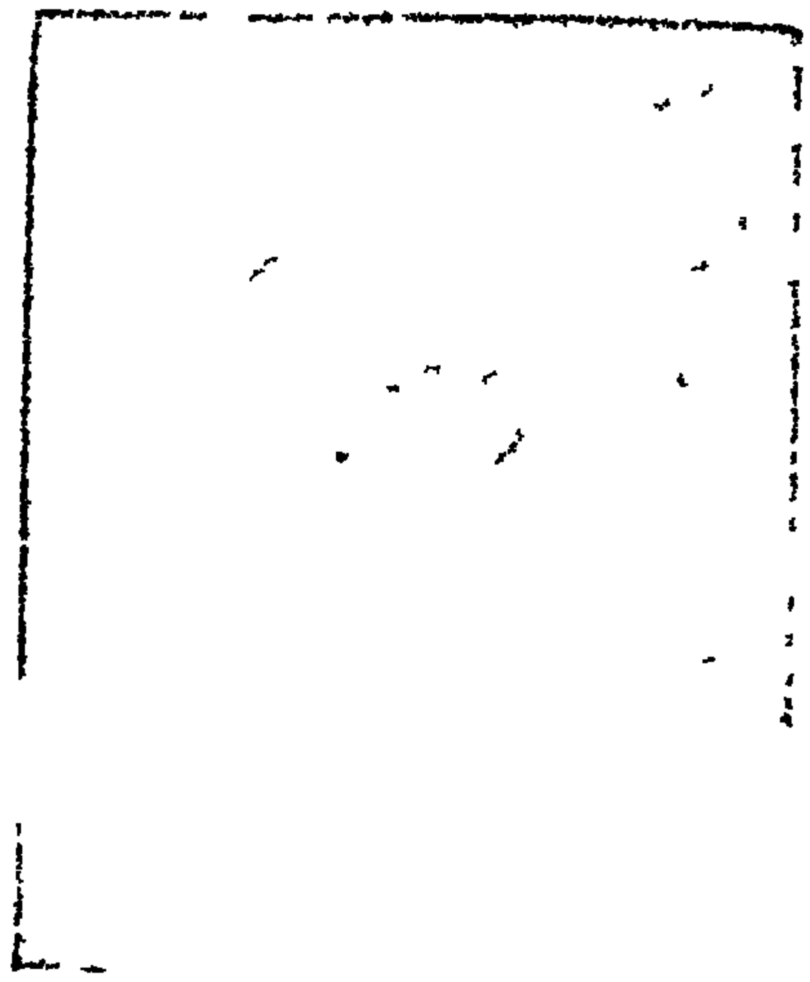

श्रीमान् शेठ धनराजजी पन्नालालजी
जांगडा, मु. जालना (महाराष्ट्र)

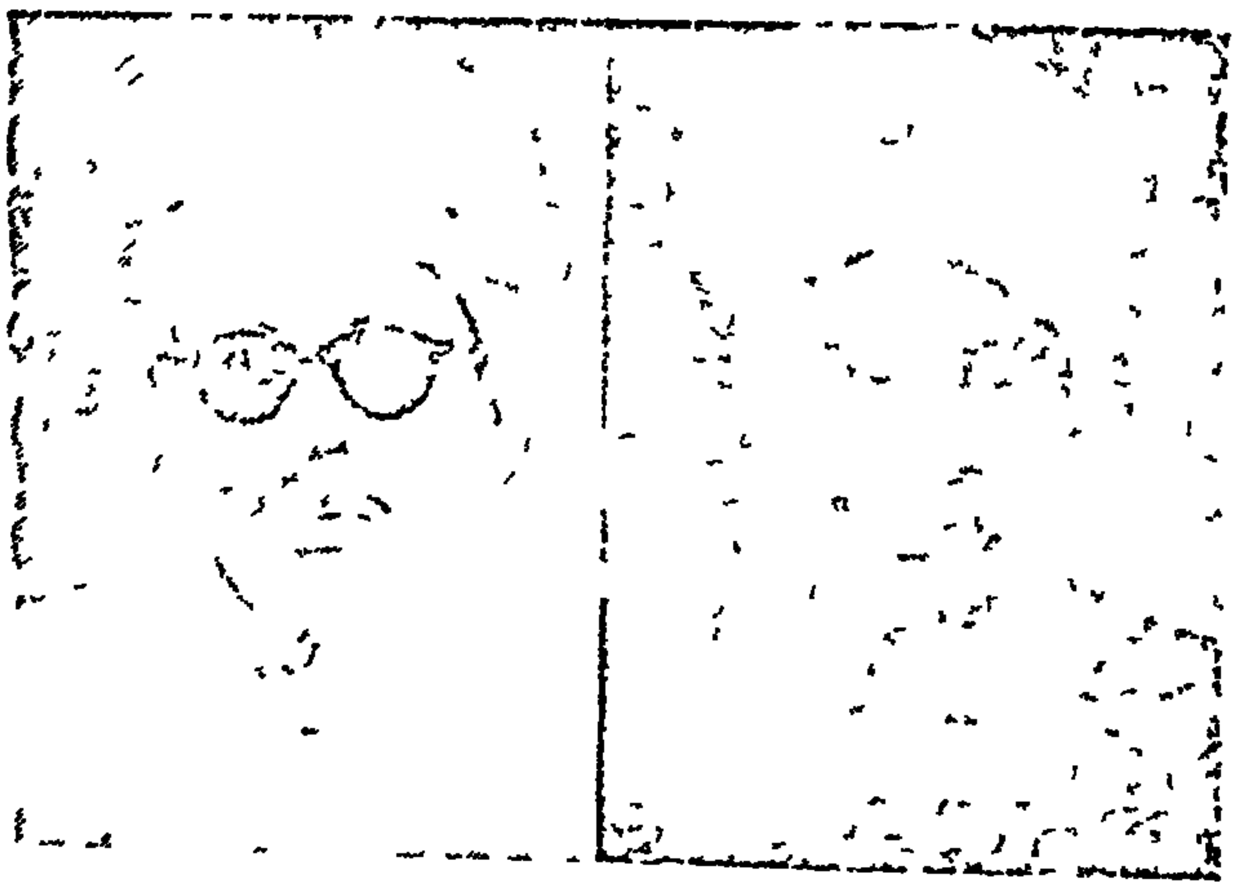

शेठ श्री मिश्रीलालजी लालचंदजी सा. लुणिया
तथा शेठश्री जेवंतराजजी अमदावाद

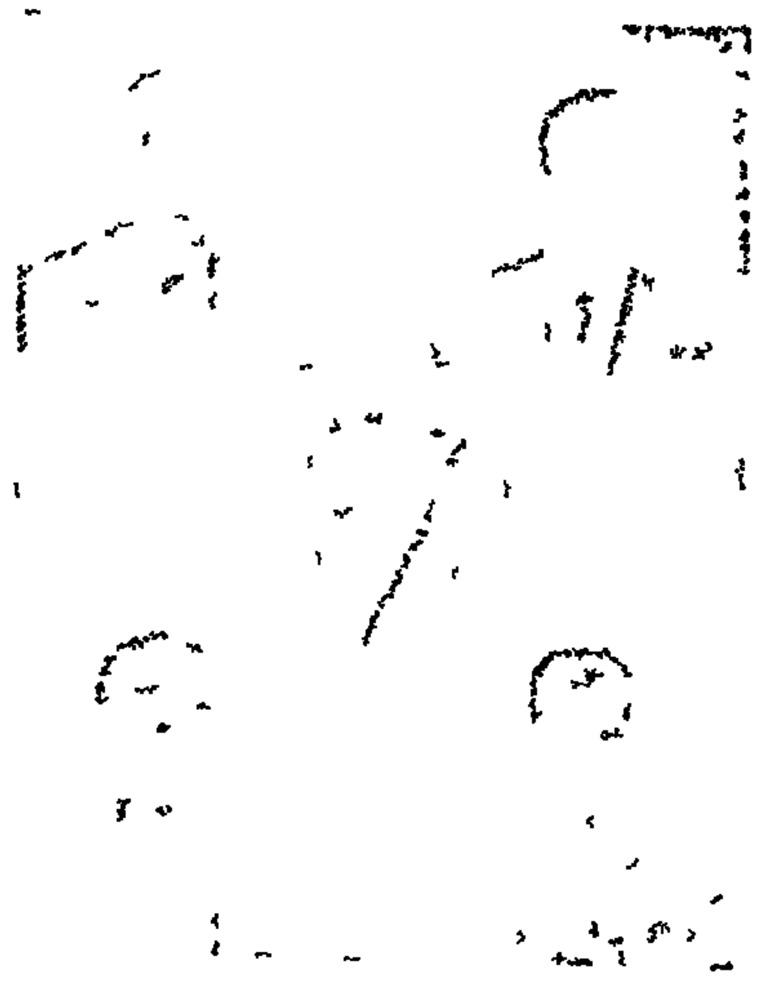

શેઠ પ્રભુદાસભાઈ મૂળજીભાઈ દોશી
રાજકોટ

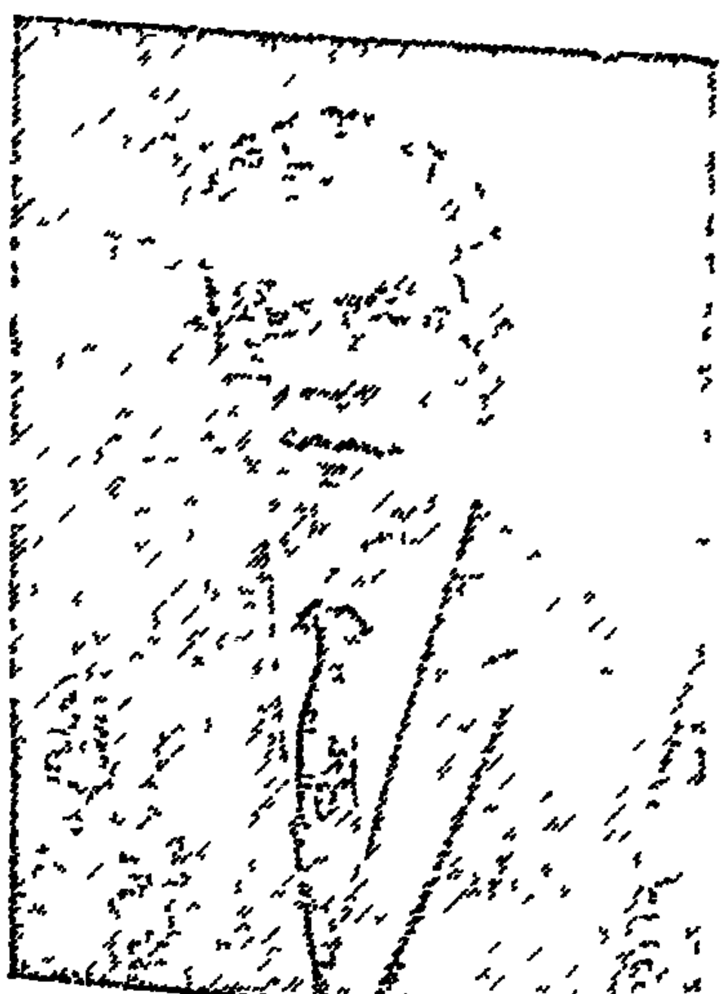

ઝવેરી રસીકલાલ મણીલાલ મહેતા
મદ્રાસ

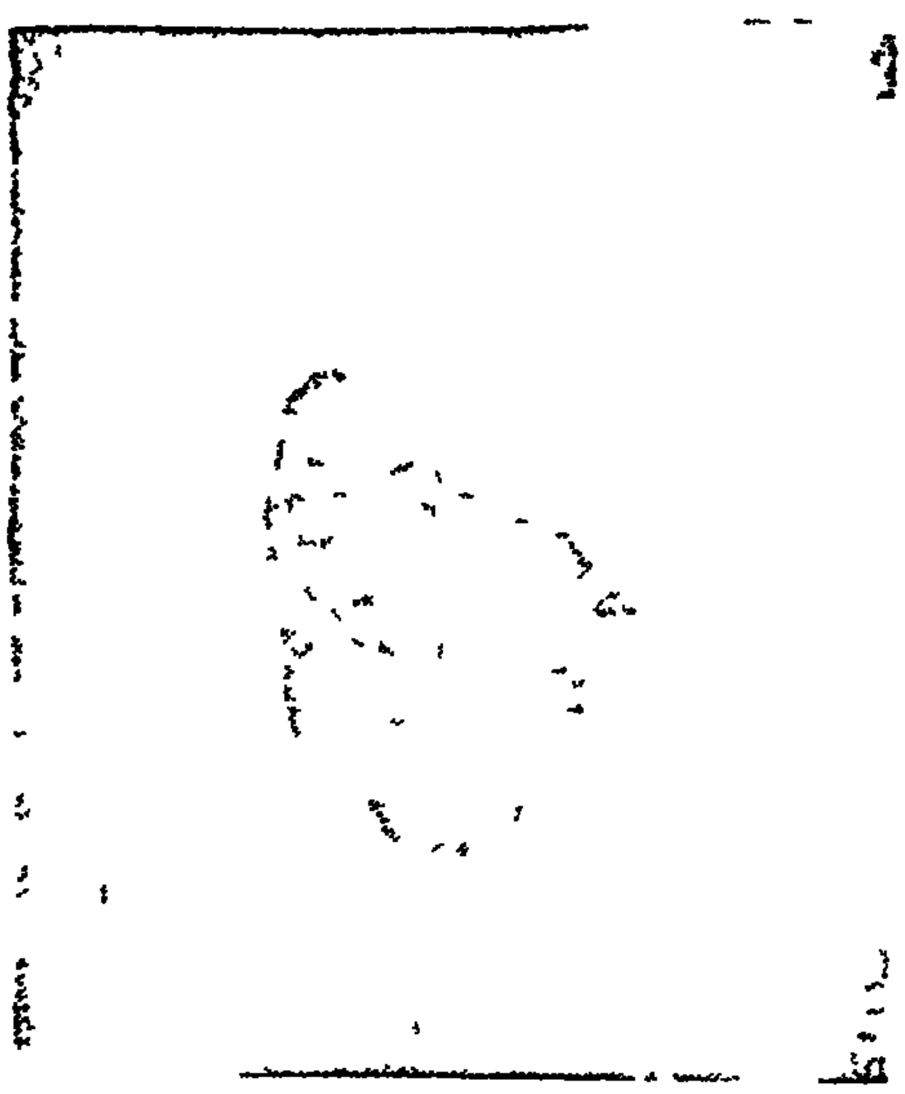

स्व. श्रीमान् शेठश्री मुकनचंदजी सा०
वालिया पाली मारवाड

આદ્યમુરબ્બીશ્રીઓ

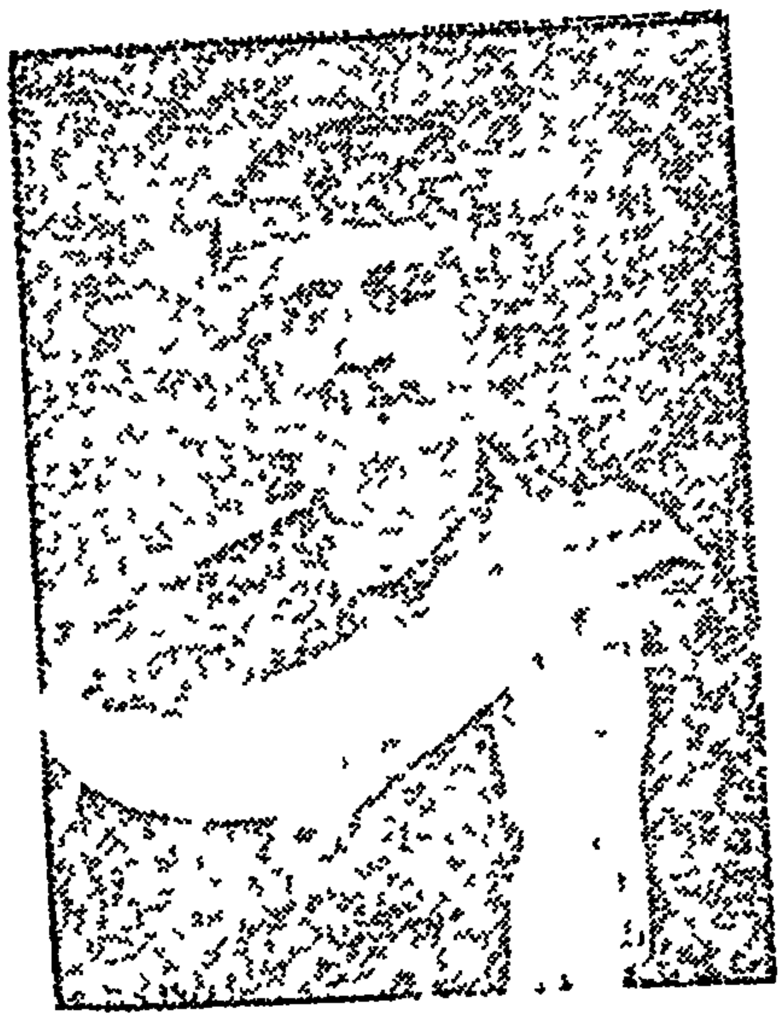

પાલનપુરવાલા
કોઠારી અમુલખચંદ મલુકચંદ

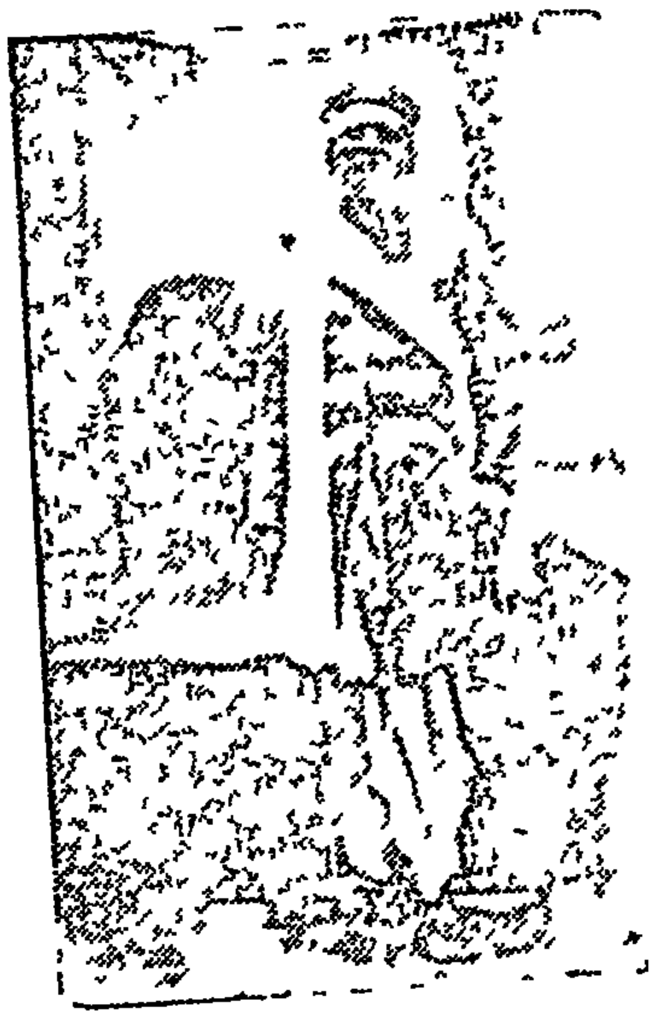

ભાનુભાઈ કેશવલાલ ભણસાલી
પાલનપુર-મુંબઈ

शेठ श्री भेरुदानजी अगरचंदजी
शेठिया वीकानेर

ભોગીલાલ છગનલાલ ભાવસાર
સરસપુર-અમદાવાદ

श्रीमान लालाजी हजारी लालजी
झवेरी-देहली

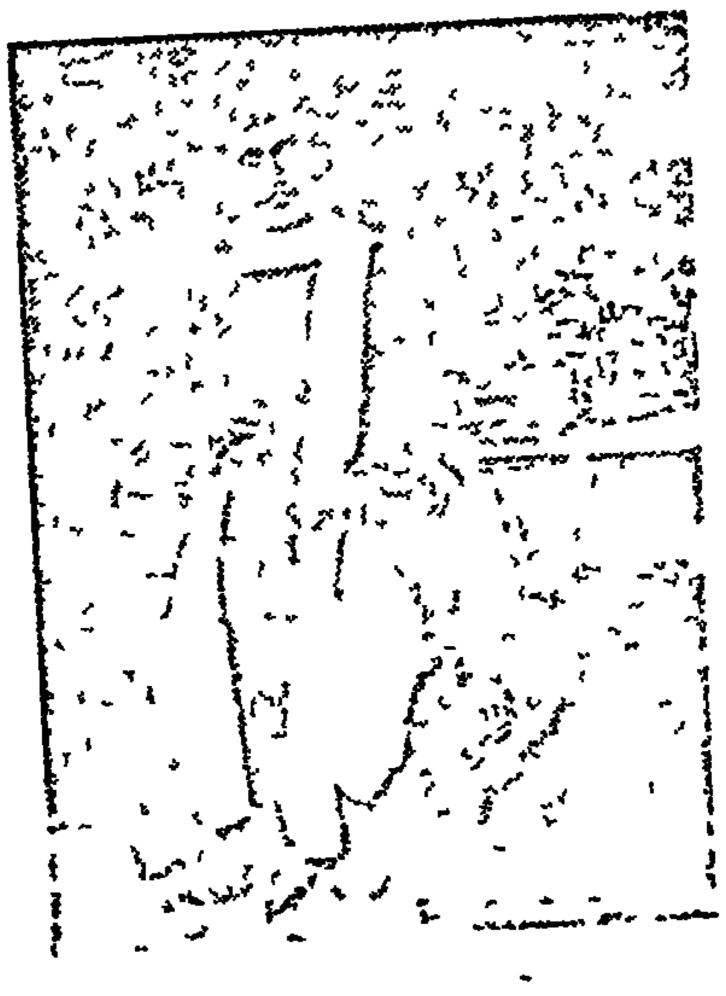

શેઠ શ્રી લક્ષ્મીચંદજી જસકરણજી ઝવેરી
પાલનપુર

आद्यमुरब्बीश्रीओ

(સ્વ.) શેઠશ્રી ધારશીભાઇ જીવણલાલ
બારસી

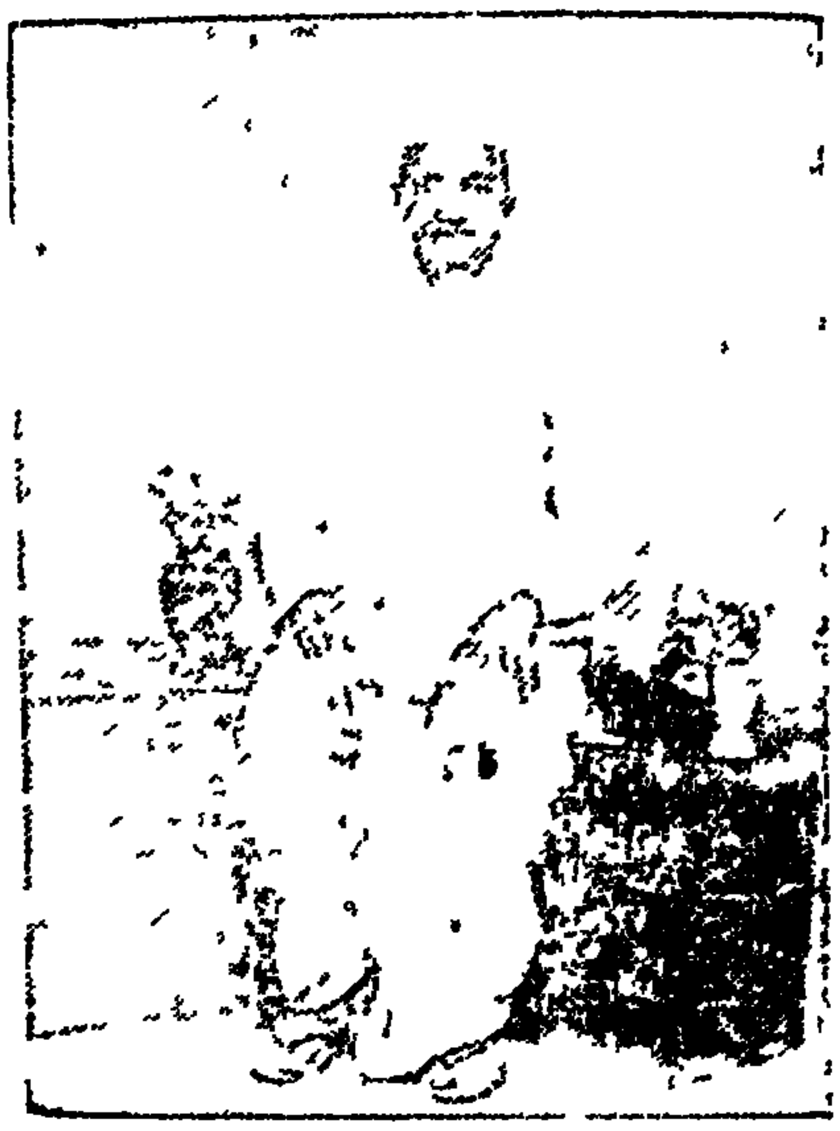

શ્રીમાન્ શેઠ જગજીવનભાઇ રતનસીભાઇ
બગડિયા, મુ. દામનગર

શ્રી વિનોદકુમાર
વિરાણી
રાજકોટ

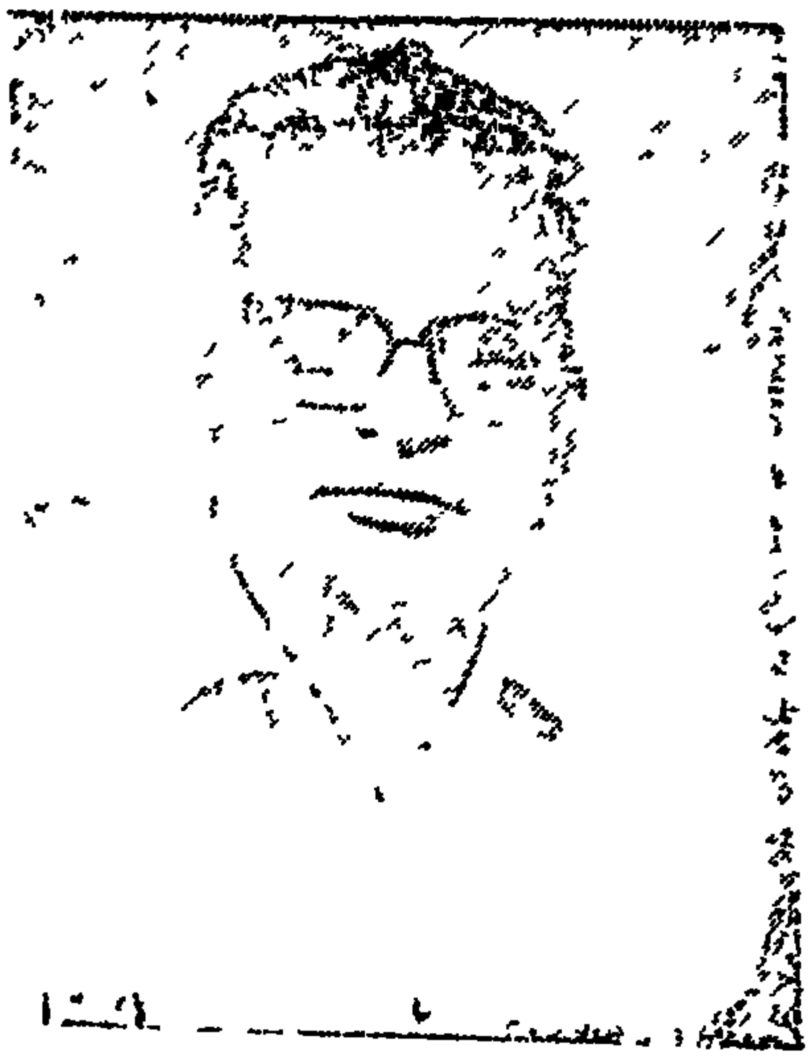

શેઠશ્રી દેવચંદભાઈ ફોજીલાલભાઈ
વલાણી–સુરત

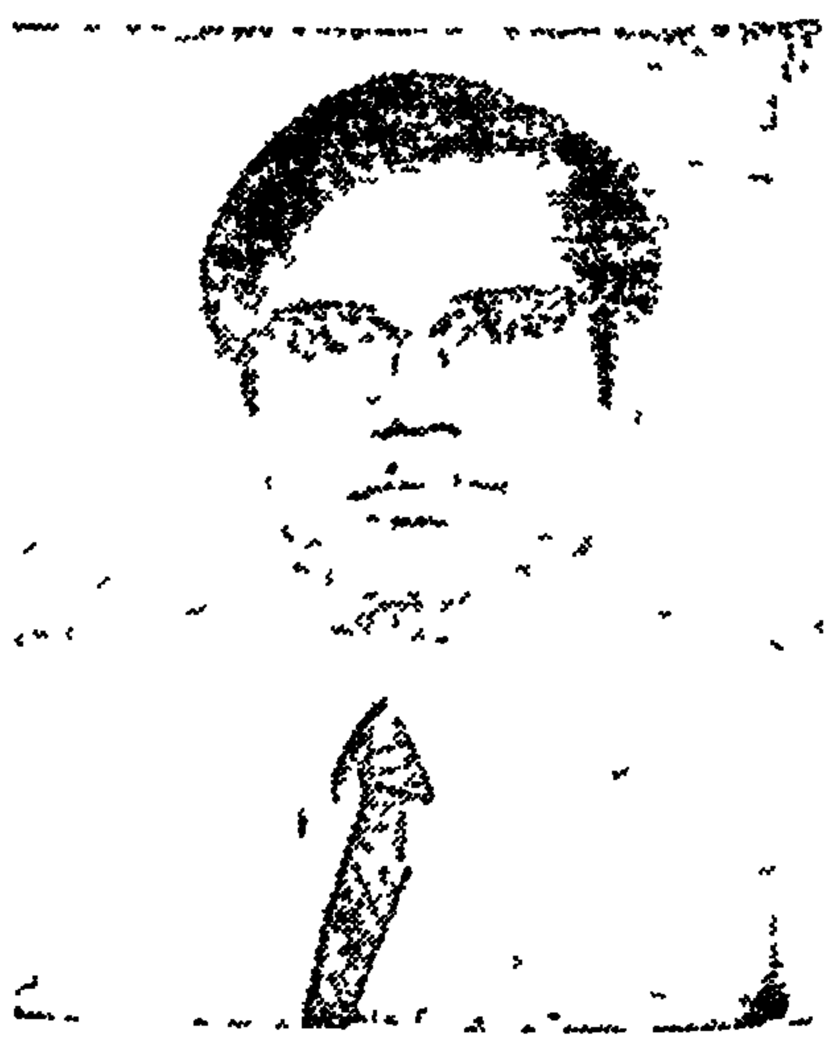

સ્વ. સુધીરભાઇ જયંતીલાલ ઝવેરી
મુંબઈ.

|| श्री वीतरागाय नमः ||

श्री जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर पूज्य श्रीघासीलाल व्रतिविरचितया
प्रमेयद्योतिकाख्यया व्याख्यया समलङ्कृतम्
हिन्दी-गुर्जरभाषानुवादसहितम्

|| श्री-जीवाभिगमसूत्रम् ||

(तृतीयो भागः)

पुनः वनषण्डमधिकृत्याऽह-'तस्स णं वणसंडस्स' इत्यादि ।

मूलम्-तस्स णं वणसंडस्स तत्थ तत्थ देसे तहिं तहिं बहवे खुड्डा खुड्डियाओ वावीओ पुक्खरिणीओ गुंजालियाओ दीहियाओ सरसीओ सरपंतियाओ सरसरपंतीओ बिलपंतीओ अच्छाओ सण्हाओ रययामयकूलाओ वइरामयपासाणाओ तवणिज्जमयतलाओ वेरुलियमणि फालियपडलपच्चोयडाओ णवणीयतलाओ सुवण्ण सुज्झरययमणि वालुयाओ सुहोयारा सुउत्तराओ णाणामणि तित्थ सुबद्धाओ चार चउक्कोणाओ समतीराओ आणुपुव्वसुजायवप्पगंभीरसीयलजलाओ संछण्णपत्तभिसमुणालाओ बहुउप्पलकुमुयणलिणसुभगसोगंधियपोंडरीयसयपत्तसहस्सपत्तफुल्लकेसरोवइयाओ छप्पयपरिभुज्जमाणकमलाओ अच्छविमलसलिलपुण्णाओ परिहत्थभमंतमच्छकच्छभ अणेगसउणमिहुणपरिचरियाओ पत्तेयं पत्तेयं पउमवरवेदिया परिक्खित्ताओ पत्तेयं पत्तेयं वणसंड परिक्खित्ताओ, अप्पेगइयाओ आसवोदाओ अप्पेगइयाओ वारुणोदाओ अप्पेगइयाओ खीरोदाओ अप्पेगइयाओ घओदाओ अप्पेगइयाओ खोदोदाओ अमयरससमरसोदाओ, अपेग्गइयाओ अप्पेगइयाओ पगतीए उदगरसेणं पण्णत्ताओ पासाईयाओ४, तासि णं खुड्डियाणं वावीणं

जाव विलपंतियाणं तत्थ तत्थ देसे २ तहिं तहिं वहवे तिसो-वाण पडिरूवगा पण्णत्ता। तेसि णं तिसोवाण पडिरूवगाणं अय-मेयारूवे वण्णावासे पन्नत्ते तं जहा—वइरामया नेमा रिट्ठामया पतिट्ठाणा वेरुलियामया खंभा सुवण्णरूप्पामया फलगा वइ-रामया संधी लोहितक्खमईओ सूईओ णाणामणिमया अवलं-बणा अवलंबणवाहाओ॥ तेसि णं तिसोवाणपडिरूवगाणं पुरओ पत्तेयं पत्तेयं तोरणा पण्णत्ता। ते णं तोरणा णाणामणिमय खंभेसु उवणिविट्ठसण्णिविट्ठा विविहमुत्तंतरोवइया विविहतारा-रूवोवचिया ईहा मिग उसभतुरगणरविहग वालगकिण्णररुरु-सरभचमरकुंजरवणलय पउमलय भत्तिचित्ता खंभुग्गयवइरवेइया परिगयाभिरामा विज्जाहरजमलजुयल जंतजुत्ताविव अच्चिसह-स्समालणीया भिसमाणा भिब्भिसमाणा चक्खुलोयणलेस्सा सुहफासा सस्सिरीयरूवा पासादीया ४॥ तेसि णं तोरणाणं उप्पिं बहवे अट्ठट्ठमंगलगा पन्नत्ता। सोत्थिय—सिरिवच्छ—णंदि-यावत्त—वद्धमाण—भद्दासण—कलस—मच्छ—दप्पणा-सव्वरयणा-मया अच्छा सण्हा जाव पडिरूवा। तेसि णं तोरणाणं उप्पिं बहवे किण्ह चामरज्झया नीलचामरज्झया लोहियचामरज्झया हालिद्दचामरज्झया सुक्किल्लचामरज्झया अच्छा सण्हा रुप्पपट्टा वइरदंडा जलयामलगंधीया सुरम्मा सुरूवा पासाइया ४। तेसि णं तोरणाणं उप्पिं बहवे छत्ताइछत्ता पडागाइपडागा घंटाजुयला चामरजुयला उप्पलहत्थया जाव सयसहस्सवत्त हत्थगा सव्व-रयणामया अच्छा जाव पडिरूवा। तासि णं खुड्डियाणं वावीणं जाव बिलपंतियाणं तत्थ तत्थ देसे २ तहिं तहिं बहवे उप्पाय पव्वया णियइपव्वया जगई पव्वया दारुपव्वया दगवगा, दग-मंचगा दगमालगा दगपासायगा ऊसडाखुल्ला खडहडगा अंदो-

लगा पक्खंदोलगा सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा। तेसु णं उप्पायपव्वएसु जाव पक्खंदोलएसु बहवे हंसासणाइं कोंचासणाइं गरुलासणाइं उण्णयासणाइं पणयासणाइं दीहासणाइं भद्दासणाइं पक्खासणाइं मगरासणाइं उसभासणाइं सीहासणाइं पउमासणाइं दिसासोवत्थियासणाइं सव्वरयणामयाइं अच्छाइं सण्हाइं लण्हाइं घट्ठाइं मट्ठाइं णीरयाइं णिम्मलाइं णिप्पंकाइं णिक्कंकडच्छायाइं सप्पभाइं समरीयाइं सउज्जोयाइं पासादीयाइं दारिसणिज्जाइं अभिरूवाइं पडिरूवाइं। तस्स णं वणसंडस्स तत्थ तत्थ देसे देसे तहिं तहिं बहवे आलिघरा मालिघरा कयलिघरा, लयाघरा अच्छणघरा पेच्छणघरा मज्जणघरगा पसाहणघरगा गब्भघरगा मोहणघरगा सालघरगा जालघरगा कुसुमघरगा चित्तघरगा गंधव्वघरगा आयंसघरगा सव्वरयणामया अच्छा सण्हा लण्हा घट्ठा मट्ठा णीरया णिम्मला णिप्पंका निक्कंकडच्छाया सप्पभा समरीया सउज्जोया पासादीया दरिसणिज्जा अभिरूवा पडिरूवा। तेसु णं आलिघरएसु जाव आयंसघरएसु बहूइं हंसासणाइं जाव दिसासोवत्थियासणाइं सव्वरयणामयाइं जाव पडिरूवाइं। तस्स णं वणसंडस्स तत्थ तत्थ देसे देसे तहिं तहिं बहवे जाइमंडवगा जुहियामंडवगा णवमालियामंडवगा वासंतीमंडवगा दधिवासुयमंडवगा सूरिल्लिमंडवगा तंबोलीमंडवगा मुद्दियामंडवगा णागलयामंडवगा अतिमुत्तमंडवगा अप्फोयामंडवगा मालुयामंडवगा सामलयामंडवगा णिच्चं कुसुमिया णिच्चं जाव पडिरूवा॥ तेसु णं जातीमंडवएसु जाव सामलयामंडवेसु बहवे पुढवी सिलापट्टगा पन्नत्ता, तं जहा—हंसासणसंठिया कोंचासणसंठिया गरुलासणसंठिया उण्णयासणसंठिया पणयासणसंठिया दीहासणसंठिया भद्दासणसंठिया पक्खासणसंठिया मगरासण-

संठिया उसभासणसंठिया सीहासणसंठिया पउमासणसंठिया दिसा सोत्थियासणसंठिया पन्नत्ता। तत्थ बहवे वरसयणासणविसिट्ठसंठाणसंठिया पन्नत्ता समणाउसो? आईणगरूयबूरणवनीततूलफासा मउया सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा। तत्थ णं बहवे वाणमंतरा देवा देवीओ य आसयंति सयंति चिट्ठंति णिसीदंति तुयट्टंति रमंति ललंति कीलंति मोहंति पुरापोराणाणं सुचिण्णाणं सुपरिक्कंताणं सुभाणं कल्लाणाणं कडाणं कम्माणं कल्लाणं फलवित्तिविसेसं पच्चणुब्भवमाणा विहरंति॥ तीसे णं जगतीए उप्पिं अंतो पउमवरवेइयाए एत्थ णं एगे महं वणसंडे पण्णत्ते। देसूणाइं दो जोयणाइं विक्खंभेणं वेइयासमए णं परिक्खेवेणं किण्हे किण्होभासे वणसंडवण्णओ मणितणसद्दविहुणो णेयव्वो, तत्थ णं बहवे वाणमंतरा देवा देवीओ य आसयंति सयंति चिट्ठंति णिसीयंति तुयट्टंति रमंति कीडंति मोहंति पुरापोराणाणं सुपरिक्कंताणं सुभाणं कंताणं कम्माणं कल्लाणं फलवित्तिविसेसं पच्चणुब्भवमाणा विहरंति ॥सू० ५४॥

छाया—तस्य खलु वनषण्डस्य तत्र तत्र देशे तत्र तत्र बहवः क्षुद्राः क्षुद्रिकावाप्यः पुष्करिण्यो गुञ्जालिका दीर्घिकाः सरांसि सरःपङ्क्तयः सरःसरःपङ्क्तयः बिलपङ्क्तयः अच्छाः श्लक्ष्णाः रजतमयकूला वज्रमयपाषाणाः तपनीयतलाः वैडूर्यमणिस्फटिकपटलप्रत्यवतटाः नवनीततलाः सुवर्णसुज्झरजतमणिवालुकाः सुखावताराः सुखोत्ताराः नानामणितीर्थसुबद्धाः चारुचतुष्कोणाः समतीराः आनुपूर्व्यसुजातवप्रगम्भीरशीतलजलाः संछन्नपत्रबिसमृणालाः बहूत्पलकुमुदनलिनसुभगसौगन्धिक पौण्डरीकशतपत्रसहस्रपत्रफुल्लकेसरोपचिताः षट्पदपरिभुज्यमानकमलाः अच्छविमलसलिलपूर्णाः पडिहत्थभ्रमन्मत्स्यकच्छपानेकशकुनमिथुनपरिचरिताः प्रत्येकं प्रत्येकं पद्मवरवेदिकापरिक्षिप्ताः प्रत्येकं प्रत्येकं वनषण्डपरिक्षिप्ताः, अप्येककाः आसवोदकाः, अप्येकका वारुणोदकाः, अप्येककाः क्षीरोदकाः, अप्येकका घृतोदकाः अप्येककाः क्षोदोदकाः, अप्येककाः अमृतरससमरसोदकाः, अप्येककाः प्रकृत्या उदकरसेन प्रज्ञप्ताः, प्रासादीयाः ४। तासां खलु क्षुद्राणां वापीनां यावद्

विलपङ्क्तीनाम् तत्र तत्र देशे तत्र बहूनि त्रिसोपानप्रतिरूपकाणि प्रज्ञप्तानि। तेषां खलु त्रिसोपानप्रतिरूपकाणामयमेतावद्रूपो वर्णावासः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-वज्रमयानेमाः रिष्टमयाः प्रतिष्ठानाः वैडूर्यमयाः स्तम्भाः सुवर्णरूप्यमयाः फलकाः वज्रमयाः सन्धयः लोहिताक्षमय्यः सूच्यः नानामणिमया अवलम्बना अवलम्बनबाहाः। तेषां खलु त्रिसोपानकानां पुरतः प्रत्येकं प्रत्येकं तोरणानि प्रज्ञप्तानि। तानि खलु तोरणानि नानामणिमयस्तम्भेषु उपविष्टानि सन्निविष्टानि विविधमुक्तान्तरोपचितानि विविधतारारूपोपचितानि ईहामृगवृषभतुरगनरमकरविहगव्यालकिन्नररुरुसरभकुञ्जरवनलतापद्मलताभक्तिचित्राणि स्तम्भोद्गतवज्रवेदिका परिगताभिरामाणि विद्याधरयमलयुगलयन्त्रयुक्तानीव। अर्चिःसहस्रमालनीयानि भिसमाणा भिब्भिसमाणा, दीप्यमानानि अतिशयेन दीप्यमानानि चक्षुर्लोकनलेश्यानि सुखस्पर्शानि सश्रीकरूपाणि प्रासादीयानि ४। तेषां खलु तोरणानामुपरि बहूनि अष्टाष्टमङ्गलकानि प्रज्ञप्तानि, स्वस्तिक१-श्रीवत्स२-नन्दिकावर्त्त३-वर्द्धमान४-भद्रासन५-कलश६-मत्स्य७ दर्पणानि सर्वरत्नमयानि अच्छानि श्लक्ष्णानि यावत् प्रतिरूपाणि। तेषां खलु तोरणानामुपरि बहवः कृष्णचामरध्वजा नीलचामरध्वजा लोहितचामरध्वजा हरिद्राचामरध्वजाः शुक्लचामरध्वजा अच्छाः श्लक्ष्णा रूप्यपट्टा वज्रदण्डा जलजामलगन्धिकाः सुरम्याः सुरूपाः प्रासादीयाः ४। तेषां खलु तोरणानामुपरि बहूनि छत्रातिच्छत्राणि पताकातिपताकाः घण्टायुगलानि चामरयुगलानि उत्पलहस्तका यावच्छतसहस्रपत्रहस्तकाः सर्वरत्नमयाः यावत्प्रतिरूपाः। तासां खलु क्षुल्लिकानां वापीनां यावद् विलपङ्क्तीनां तत्र तत्र देशे२ तत्र तत्र बहव उत्पातपर्वता, नियतिपर्वता जगतीपर्वता दारुपर्वताः दकमण्डपका दकमञ्चका दकमालका दकप्रासादका उसडाः 'उच्चा' क्षुल्लाः खडहडगा अन्दोलकाः पक्ष्यन्दोलकाः सर्वरत्नमया अच्छा यावत्प्रतिरूपाः। तेषु खलूत्पातपर्वतेषु यावत् पक्ष्यन्दोलकेषु बहूनि हंसासनानि क्रौञ्चासनानि गरुडासनानि उन्नतासनानि प्रणतासनानि दीर्घासनानि भद्रासनानि पक्ष्यासनानि मकरासनानि वृषभासनानि सिंहासनानि पद्मासनानि दिक्सौवस्तिकासनानि सर्वरत्नमयानि अच्छानि श्लक्ष्णानि लण्हानि घृष्टा।न मृष्टानि नीरजस्कानि निर्मलानि निष्पङ्कानि निष्कंकटच्छायानि सप्रभाणि समरीचिकानि सोद्योतानि प्रासादीयानि दर्शनीयानि अभिरूपाणि प्रतिरूपाणि। तस्य खलु वनषण्डस्य तत्र तत्र देशे तत्रतत्रालिकगृहकाणि कदलीगृहकाणि लतागृहकाणि अवस्थानगृहकाणि, प्रेक्षणगृहकाणि, मज्जनगृहकाणि प्रसाधनगृहकाणि गर्भगृहकाणि मोहनगृहकाणि शालगृहकाणि जालगृहकाणि कुसुमगृहकाणि चित्रगृहकाणि गन्धर्वगृहकाणि आदर्शगृह-

काणि सर्वरत्नमयानि अच्छानि श्लक्ष्णानि लण्हानि घृष्टानि मृष्टानि नीरजस्कानि निर्मलानि निष्पङ्कानि निष्कङ्कटच्छायानि सप्रभाणि समरीचीनि सोद्योतानि प्रासादीयानि दर्शनीयानि अभिरूपाणि प्रतिरूपाणि । तेषु खलु आलिकगृहकेषु यावदादर्शगृहकेषु बहूनि हंसासनानि यावद्दिक्सौवस्तिकासनानि सर्वरत्नमयानि यावत्प्रतिरूपाणि । तस्य खलु वनषण्डस्य तत्रतत्र देशे तत्रतत्र बहवो जातीमण्डपका यूथिकामण्डपका मल्लिकामण्डपका नवमल्लिकामण्डपका वासन्तीमण्डपका दधिवासुकमण्डपकाः सूरिल्लिमण्डपकाः ताम्बूलीमण्डपका मुद्रिकामण्डपका नागलतामण्डपका अतिमुक्तमण्डपका अप्फोयामण्डपका मालुकामण्डपकाः श्यामलतामण्डपकाः नित्यं कुसुमिता नित्यं यावत् प्रतिरूपाः । तेषु खलु जातीमण्डपकेषु यावत् श्यामलतामण्डपकेषु बहवः पृथिवीशिलापट्टकाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा—हंसासनसंस्थिताः क्रौंचासनसंस्थिता, गरुडासनसंस्थिता उन्नतासनसंस्थिताः प्रणतासनसंस्थिता दीर्घासनसंस्थिता भद्रासनसंस्थिताः पक्ष्यासनसंस्थिता मकरासनसंस्थिता वृषभासनसंस्थिताः सिंहासनसंस्थिताः पद्मासनसंस्थिता दिक्सौवस्तिकासनसंस्थिताः प्रज्ञप्ताः । तत्र बहवो वरशयनासनविशिष्टसंस्थानसंस्थिताः प्रज्ञप्ताः श्रमणायुष्मन् ! आजिनकरुतबूरनवनीततूलस्पर्शा मृदुकाः सर्वरत्नमया अच्छा यावत् प्रतिरूपाः । तत्र खलु बहवो वानव्यन्तरा देवा देव्यश्चासते शेरते तिष्ठन्ति निषीदन्ति त्वग्वर्तयन्ति रमन्ते ललन्ति क्रीडन्ति मोहन्ति पुरापुराणानां सुचीर्णानां सुपरिक्रान्तानां शुभानां कल्याणानां कृतानां कर्मणां कल्याणं फलवृत्तिविशेषं प्रत्यनुभवन्तो विहरन्ति । तस्याः खलु जगत्या उपरि अन्तः पद्मवरवेदिकायाः, अत्र खलु एको महान् वनषण्डः प्रज्ञप्तः, देशोने द्वे योजने विष्कम्भेण वेदिकासमकः खलु परिक्षेपेण कृष्णावभासो वनषण्डवर्णको मणितृणशब्दविहीनो ज्ञातव्यः, तत्र खलु बहवो वानव्यन्तरा देवा देव्यश्च आसते शेरते तिष्ठन्ति निषीदन्ति त्वग्वर्त्तयन्ति रमन्ते ललन्ति क्रीडन्ति मोहन्ति पुरापुराणानां सुपरिक्रान्तानां शुभानां कृतानां कर्मणां कल्याणं फलवृत्तिविशेषं प्रत्यनुभवन्तो विहरन्ति ॥५४॥

टीका—'तस्स णं वणसंडस्स' तस्य खलु वनषण्डस्य मध्ये 'तत्थ तत्थ' तत्र२ 'देसे२' देशे देशे 'तहिं तहिं' तस्यैव देशस्य तत्र तत्रैकदेशे 'बहवे खुड्डा

'तस्स णं वणसंडस्स तत्थ २ देसे तहिं तहिं बहवे' इत्यादि।

टीकार्थ—'तस्स णं वणसंडस्स' उस वनषण्ड में जगह जगह पर-

વનખંડને ઉદ્દેશીને કથન કરવામાં આવે છે.

'तस्स णं वणसंडस्स तत्थ तत्थ देसे तहिं तहिं बहवे' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—'तस्स णं वणसंडस्स' એ વનખંડમાં સ્થળે સ્થળે 'बहवे' અનેક

खुड्डियाओ वावीओ' बह्वयः क्षुद्राः क्षुद्रिकाः-लघवो लघव इत्यर्थः वाप्यः चतुस्राकाराः, 'पुक्खरिणीओ' पुष्करिण्यः-वृत्ताकाराः यद्वा पुष्कराणि-कमलानि विद्यन्ते यासु ताः पुष्करिण्यः 'दीहियाओ' दीर्घिकाः-निर्झरसहिता वाप्यः सारिण्यः 'गुंजालियाओ' गुञ्जालिकाः-वक्राः सारिण्य एव गुञ्जालिकाः 'सरसीओ' सरांसि वहूनि केवलानि पुष्पावकीर्णानि, 'सरपंतियाओ' सरःपंक्तयः-वहूनि सरांसि एकपंक्त्या व्यवस्थितानि सरःपंक्तिस्ता एव वह्व्यः सरःपंक्तयः 'सर-सरपंतीओ' सरःसरः पङ्क्तयः येषु सरस्सु पंक्त्या व्यवस्थितेषु कूपोदकं प्रणा-लिकया संचरति सा सरः सरः पंक्तिः ता एव बह्व्यः सरः सरः पङ्क्तयः, 'बिल-पंतीओ' विलपङ्क्तयः, बिलानीव बिलानि-कूपा स्तेषां पङ्क्तयो विलपङ्क्तयः, एताश्च सर्वाः कथं भूतास्तत्राह-'अच्छाओ' इत्यादि, 'अच्छाओ' अच्छाः-

---

'बह्वे' अनेक 'खुड्डा खुड्डियाओ' छोटी २ 'वावीओ पुक्खरिणीओ गुंजालियाओ दीहियाओ सरसीओ सरपंतियाओ, सरसरपंतीओ' चौखूंटीवापिकाएं हैं, जगह जगह अनेक गोल आकार वाली या पुष्करोंवाली पुष्करिणियां हैं। जगह जगह झरनों वाली वावडियां हैं, जगह जगह टेडे मेडे आकार वाली वावडियां हैं जगह जगह पुष्पावकीर्ण अनेक तालाव है, जगह जगह अनेक सरः पंक्तियां हैं एक पंक्तिसे रहे हुए अनेक तलावों को सरः पंक्ति कहा गया है-ऐसी अनेक सरः पंक्तियां वहां पर है जगह २ अनेक सरः सर पंक्तियां हैं-पंक्तियां से व्यवस्थित जिन तालावों में कुए का पानी नालियों द्वारा लाया जाता है उसका नाम सरः सरः पंक्ति है, ऐसी सरः सरः पंक्तियां वहां पर अनेक हैं 'विलपंतियाओ' जगह२ कुओं की पंक्तियां हैं ये सब जलाशय 'अच्छाओ सण्हाओ' आकाश और स्फाटिककी तरह

'खुड्डाखुड्डियाओ' નાની વાવડિયો 'पुक्खरिणीओ गुंजालियाओ दीहियाओ सरसीओ सरपंतियाओ, सरसरपंतियाओ' ચાર ખૂણિયા વાવો છે, સ્થળે સ્થળે અનેક ગોળ આકારવાળી અથવા પુષ્કરોવાળી પુષ્કરિણિયો છે. સ્થળે સ્થળે ઝરણાઓવાળી વાવો છે. સ્થળે સ્થળે વાંકાચુંકા આકારવાળી વાવડિયો છે. સ્થળે સ્થળે પુષ્પોથી ઢંકાયેલા અનેક તળાવો છે. સ્થળે સ્થળે અનેક સર પંક્તિયો છે એક પંક્તિમાં રહેલા અનેક તળાવોની પંક્તિને સરઃપંક્તિ કહે છે. એવી અનેક સરઃ પંક્તિયો ત્યાં એ વનખંડમાં છે. સ્થળે સ્થળે અનેક સરઃસરઃપંક્તિયો છે. જે પંકિત બદ્ધ તળાવોમાં કુવાનું પાણી નળિયો દ્વારા લાવવામાં આવે તેનું નામ સરઃસરઃપંકિત છે. એવી અનેક સરઃસરઃપંકિતયો એ વન ખંડમાં છે. 'विल-पंतियाओ' સ્થળે સ્થળે કુવાઓની પંકિતયો છે. આ બધા જલાશયો 'अच्छाओ

वाप्यादयः स्फटिकवद्-बहिर्निर्मलप्रदेशाः, 'सण्हाओ' श्लक्ष्णाः-श्लक्ष्णपुद्गल-निष्पादित बहिः प्रदेशास्ता वाप्यादयः 'रययामयकूलाओ' रजतमयकूलाः- रजत-निर्मिततटाः, रजतमयं कूलं-तटं यासां वाप्यादिकानां तास्तथा, 'समतीराओ' समतीराः, समं-गर्ताभावात् अविषमं तीरं-तीरावर्त्तिजलापूरितं स्थानं यासां ताः समतीराः 'वइरामयपासाणाओ' वज्रमया पाषाणाः-प्रस्तरशिला यासां तास्तथा, तथा-'तवणिज्जमयतलाओ' तपनीयमयतलाः, तपनीयं-स्वर्णविशेषस्तन्मयं तलं-भूमितलं यासां तास्तथा, तथा-'वेरुलियमणिफालियपडलपच्चोयडाओ' वैडूर्य-मणिस्फटिकपटल-प्रत्यवतटाः, वैडूर्यमणिमयानि स्फटिकपटलमयानि प्रत्यव-तटानि-तटसमीपवर्तिनोऽत्युन्नतप्रदेशा यासां तास्तथा, 'णवणीयतलाओ' नव-नीततलाः, नवनीतवत् सुकोमलं तलं यासां तास्तथा, 'सुवण्ण सुज्झयरययमणि वालुयाओ' सुवर्णसुज्झरजतमणिवालुकाः, तत्र सुवर्णं-पीतकान्ति हेम, सुज्झं-रूप्यविशेषः रजतं प्रतीतं तन्मय्यो वालुकाः-सिकता यासु तास्तथा, 'सुहोयारा

स्वच्छनिर्मल-प्रदेशोंवाले हैं 'रयणामयकूलाओ वइरामयपासाणाओ' रजत-चांदी के बने हुए-इनके तट है इनमें जो पत्थर लगे हुए है वज्र रत्न के बने हुए है 'तवणिज्जमयतलाओ' इनका तलभाग तपनीय सुवर्ण का बनाहुआ है 'वेरुलियमणिफालियपडलपच्चोयडाओ' इनके जो तट समीपवर्ती अत्युन्नतप्रदेश है वे वैडूर्यमणि और स्फटिक मणिके बने हुए है 'णवणीयतलाओ' नवनीतमक्खन के जैसे इनके सुकोमलतल है 'समतीराओ' ये इनके तीर गर्त आदिके अभाव से सम है विषम नहीं है 'सुवण्ण सुज्झरययमणिवालुयाओ' इनमे जो वालुका है वह सुवर्ण पीतकान्तिवाले सुवर्ण की-और शुद्ध रजत-चांदी की एवं मणियों की है। 'सुहोयारा सुउत्तराओ' ये सब जला-शय ऐसे है कि जिनके भीतर प्रवेश करने में किसी भी प्रकार की

सण्हाओ' આકાશ અને સ્ફટિકની માફક સ્વચ્છ નિર્મળ પ્રદેશોવાળા છે. 'रयणामयकुलाओ वइरामय पासाणाओ' રજત ચાંદીના બનેલા અનેક તટો છે. એમાં જે પત્થરો લાગેલા છે. એ વજ્રરત્નના બનેલા છે. 'तवणिज्जमय तलाओ' એના તલભાગ તપનીય સોનાનો બનેલો છે. 'वेरुलियमणिफालिय पडलपच्चोयडाओ' કીનારા નજીકના અતિ ઉન્નત પ્રદેશો છે તે વૈડૂર્યમણિ અને સ્ફટિક મણિના બનેલા છે. 'णवणीयतलाओ' નવનીત કહેતાં માખણુ જેવા સુકોમળ તેના તળો છે. 'समतीराओ' તેમજ એના તીર પ્રદેશો ખાડા ખબડા વિનાના હોવાથી સમ છે. વિષમ નથી. 'सुवण्णसुज्झरययमणिवालुयाओ' એમાં જે વાલુકા-એટલેકે રેતી છે, તે પીળી કાંતીવાળા સોનાની અને શુદ્ધ ચાંદીની અને મણિયોની છે. 'सुहोयारा

सुउत्तराओ' सुखावतारा: सुखोत्तारा:, सुखेन–जलमध्ये प्रवेशनं यासु तास्तथा, तथा सुखेन उत्तारो जलमध्याद्विनिर्गमनं यासु ता: सुखोत्तारा:, 'णाणा मणि तित्थसुवद्धाओ' नानामणि तीर्थसुवद्धा:, नानामणिभि:–नानाप्रकारकैर्मणिभि: तीर्थानि–तटानि सुवद्धानि यासां तास्तथा, 'चारु चउक्कोणाओ' चारुचतुष्कोणा: चारु इति मनोज्ञाश्चत्वार: कोणा यासु तास्तथा, एतच्च विशेषणं वापी: कूपांश्चाधिकृत्य विज्ञेयम् तेषामेव चतुष्कोणत्वसंभवात्, 'आणुपुव्वसुजायवप्पगंभीर सीयलजलाओ' अनुपूर्व्यं सुजातवप्रगम्भीरशीतलजला:, अनुपूर्व्येण-क्रमेण नीचैस्तरभावरूपेण सुष्ठु–अतिशयेन यो जातो वप्र:–केदारो जलस्थानं तत्र गम्भीरम् अलब्धस्थानं शीतलं जलं यासु तास्तथा, 'संछण्णपत्तभिसमुणालाओ' संछन्नपत्रविसमृणाला:, संछन्नानि–जलेनान्तरितानि पत्रविसमृणालानि यासु तास्तथा, अत्र खलु विसमृणालसाहचर्यात् पत्राणि–पद्मिनीपत्राणि ज्ञातव्यानि, तत्र विसानि–कन्दा:, मृणालानि–पद्मनाला इति। 'वहु उप्पलकुमुयणलिणसुभग-

असुविधा नहीं होती है और उन में प्रवेश करने के बाद बाहर निकलने में भी किसी तरह की अडचन नहीं होती है 'णाणामणितित्थसुवद्धाओ' इनके जो घाट है वे नाना प्रकार की मणियों के बने हुए है 'चारुचउक्कोणाओ' इनके चारों कोने वडे ही मनोज्ञ है यह विशेषण वापी और कूए को लेकर कहा है क्यों कि चतुष्कोण तो वावडी और कूए के हो सकते हैं 'आणुपुव्व सुजायवप्पगंभीर सीयलजलाओ' इनका वप्र–जलस्थान हैं वह क्रमशः नीचे २ गहरा होता है और उसमें जो जल है वह आगाध है तथा–शीतल है 'संछणणपत्तभिसमुणालाओ' इनमें जो पद्मिनी के विस, मृणाल एवं पत्र है वे जल से ढके रहते है कन्दों का नाम विस और पद्मनालकानाम मृणाल है 'वहु उप्पलकुमु-

सुउत्तराओ' એ બધા જલાશયો એવા છે કે જેની અંદર પ્રવેશ કરવામાં કોઇ પણ પ્રકારની અસુવિધા થતી નથી. અને તેમાં પ્રવેશ કર્યા પછી તેમાંથી નીકળવામાં પણ કોઇ પ્રકારની અડચણ થતી તથી. 'णाणामणितित्थ सुवद्धाओ' એના જે ઘાટ છે તે અનેક પ્રકારના મણિયોથી બનેલા છે. 'चारुचउक्कोणाओ' એના ચારે ખૂણા ઘણાજ મનોજ્ઞ છે. આ વિશેષણ વાવો અને કુવાઓને ઉદ્દેશીને કહેવામાં આવેલ છે. કેમકે ચતુષ્કોણ તો વાવો અને કુવાઓજ હોય છે. 'आणु पुव्वसुजायवप्पगंभीरसीयलजलाओ' તેનું વપ્ર જલસ્થાન છે તે ક્રમશઃનીચે નીચે ઉંડાણવાળું હોય છે. અને એમાં જે પાણી છે તે ઘણુંજ અગાધ છે. અને શીતળ છે. 'संछण्णपत्तभिसमुणालाओ' તેમાં જે પદ્મિનીયોના બિસ, મૃણાલ અને પત્રો છે, તે પાણીથી ઢંકાયેલા રહે છે. કંદોનું નામ બિસ અને પદ્મલતા-

सोगंधियपोंडरीयसयपत्तसहस्सपत्तफुल्लकेसरोवचिया' बहूत्पलकुमुदनलिनसुभग-सौगन्धिकशतपत्रसहस्रपत्रफुल्लकेसरोपचिताः । अत्र फुल्लकेसरेति विशेषणपदस्य परनिपातः प्राकृतत्वात्, तेन फुल्लकेसरैः-प्रफुल्लितकेसरयुक्तैर्बहुभिरुत्पलादि भिन्नभिन्न जातीयकमलैरुपचिता उपचयं प्राप्ता यास्तास्तथा । 'छप्पयपरिभुज्ज-माणकमलाओ' षट्पदपरिभुज्यमानकमलाः, षट्पदैः-भ्रमरैः परिभुज्यमा-नानि कमलानि उपलक्षणात् कुमुदादीनि च यासु तास्तथा, 'अच्छविमलसलिल-पुण्णाओ' अच्छविमलसलिलपूर्णाः, अच्छैः-स्वरूपतः स्फटिकवत् शुभ्रः विमलै-रागन्तुकदोषपरिवर्जितैः सलिलैः-जलैः पूर्णा यास्तथा, 'पडिहत्थभमंतमच्छक-च्छभा' 'कच्छभ' इति लुप्तविभक्तिकम् आर्षत्वात्, तेन पडिहत्थभ्रमन्मत्स्या कच्छपाः 'पडिहत्थ' इति देशीशब्दोऽतिरेकतावाचकस्तेन पडिहत्थाः-प्रभूता

यणलिण सुभगसोगंधिय पोंडरीयसयपत्त सहस्सपत्तफुल्लकेसरोव-चिया' इनके अनेक उत्पल कुमुद नलिन सुभग, सौगंधिक पुण्डरीक शतपत्र और सहस्रपत्र फूले रहते है, और ये उनके किञ्जल्कों से व्याप्त बने रहते है 'छप्पयपरिभुज्जमाणकमलाओ' इनमें जो प्रफु-ल्लितकमल और उपलक्षण से कुमुद है उनपर भ्रमर बैठे रहते है और रसास्वाद लिया करते हैं 'अच्छविमलसलिलपुण्णाओ' स्वभावतः स्फटिक के जैसे शुभ्र और विमल-आगन्तुक दोषों से रहित होने के कारण निर्मल जल से ये सब जलाशयपरिपूर्ण भरे रहते है । 'परिहत्थ भमंतमच्छकच्छभा' यह लुप्तविभक्ति वाला है इनमे बहुत अधिक संख्या में मच्छ और कच्छप इधर से उधर-घूमते रहते है यहां 'पडि-हत्थ' यह देशी शब्द है इसका अर्थ अतिरिक्त अनेक पक्षियों के जोडे

નું નામ મૃણાલ છે. 'बहुउप्पल कुमुद णलिण सुभगसोगंधियपोंडरिय सयपत्त सहस्सपत्त फुल्लकेसरोवइयाओ' એમાં અનેક કુમુદો, ઉત્પલો નલિન, સુભગ, સૌગં-ધિક પુંડરિક, શતપત્ર અને સહસ્રપત્રો ખીલેલા રહે છે. અને એ તેના કિંજ-લ્કોથી પરાગોથી વ્યાપ્ત રહે છે. 'छप्पय परिभुज्जमाणकमलाओ' તેમાં જે પ્રફુ-લ્લિત કમળ અને ઉપ લક્ષણથી કુમુદો છે. તેના પર ભમરાઓ સદા બેસી રહે છે. અને તેનો રસાસ્વાદ લીધા કરે છે. 'अच्छ विमलसलिलपुण्णाओ' સ્વભા-વથીજ સ્ફટિકના જેવા સફેદ અને વિમલ આગન્તુક દોષો વિનાના હોવાથી આ બધા જલાશયો નિર્મળ જળથી પૂરેપૂરા ભરાયેલા રહે છે. 'पडिहत्थभमंतमच्छ कच्छभा' આ પદ લુપ્ત વિભક્તિ વાળું છે. આ જલાશયોમાં ઘણી અધિક સંખ્યામાં માછલા અને કાચબાઓ આમતેમ ઘૂમ્યા કરે છે, અહીંયાં 'पडिहत्थ' એ દેશીય શબ્દ છે. અને તેનો અર્થ આ શિવાય અનેક પક્ષિયોના જોડલાઓ પણ તેમાં

इत्यर्थः, भ्रमन्तो मत्स्यकच्छपा यत्र ताः पडिहत्थभ्रमन्मत्स्यकच्छपाः, तथा-'अणेगसउणमिहुणपरिचरियाओ' अनेक-शकुनमिथुनपरिचरिताः, तत्र अनेकैः शकुनमिथुनकैः परिचरिताः-इतस्ततो गमनेन सर्वतो व्याप्ताः, 'पत्तेयं पत्तेयं' प्रत्येकं प्रत्येकम् एता वाप्यादयः सरःसरः पङ्क्त्यन्ताः प्रत्येकं प्रत्येकम्-एकमेकं प्रति, इति प्रत्येकं सर्वा इत्यर्थः। 'पउमवरवेइया परिक्खित्ताओ' पद्मवरवेदिकया परिक्षिप्ताः-सर्वतः परिवेष्टिताः, तथा-'पत्तेयं पत्तेयं वणसंडपरिक्खित्ताओ' प्रत्येकं प्रत्येकम्-एकैकं वनषण्डपरिक्षिप्ताश्च, 'अप्पेगइयाओ आसवोदाओ' अप्येकका आसवोदकाः, अत्रापि शब्दो बाढार्थे तथा च बाढमेककाः काश्चन वाप्यादयः अत्र माधुर्यमधिकृत्य आसवेन सह औपम्यम्, तेन आसवमिवमधुरम् उदकं-जलं यासां ता आसवोदकाः, तथा-'अप्पेगइयाओ वारुणोदाओ' अप्येककाः बाढमेककाः काश्चनवाप्यादयः वारुणस्य-वारुणसमुद्रस्येव उदकं-जलं यासां ता वारुणोदकाः तथा-'अप्पेगइयाओ खीरोयाओ' अप्येककाः काश्चन वाप्यादयः क्षीरं दुग्धमिवोदकं जलं यासां ताः क्षीरोदकाः, तथा-'अप्पे-

भी इन में चारों ओर इधर से उधर भ्रमण करते रहते हैं 'पत्तेयं पत्तेयं वणसंडपरिक्खित्ताओ' इन सब जलाशयों में से हर एक जलाशय वनषण्ड से चारों ओर से घिरा हुआ है 'पत्तेयं २ पउमवर-वेदिया परिक्खित्ताओ' और प्रत्येक जलाशय पद्मवरवेदिका से युक्त है 'अप्पेगतियाओ आसवोदाओ' इनमें कितनेकवापी आदि जलाशय ऐसे है कि जिनका जल आसव के जैसे मधुर स्वादवाला है 'अप्पेगति-याओ वारुणोदाओ' कितनेकवापी आदिजलाशय ऐसे है कि जिनका जल वारुणसमुद्र के जल जैसे स्वादवाला है 'अप्पेगइयाओ खीरो-दाओ' कितनेकवापी आदि जलाशय एसे हैं कि जिनका जल दुग्ध के जैसे स्वाद वाला है 'अप्पेगइयाओ घओदाओ' कितनेक जलाशय ऐसे

ચારે તરફ આમતેમ ફરતા રહે છે. 'पत्तेयं पत्तेयं वणसंडपरिक्खित्ताओ' આ બધા જલાશયો પૈકી દરેક જલાશયો વનખંડથી ચારે તરફ ઘેરાયેલા છે. 'पत्तेयं पत्तेयं पउमवरवेइया परिक्खित्ताओ' અને દરેક જલાશયો પદ્મવર વેદિકાથી યુક્ત છે. 'अप्पेगइयाओ आसवोदाओ' તેમાં કેટલાક વાવ વિગેરે જલાશયો એવા છે કે જેનું જલ આસવ જેવા મીઠા સ્વાદ વાળું છે. 'अप्पेगइयाओ वारुणोदाओ' કેટલાક વાવ વિગેરે જલાશયો એવા છે કે જેનું જલ વારૂણ સમુદ્રના જલના સ્વાદ જેવા સ્વાદવાળા જલયુક્ત છે. 'अप्पेगइयाओ खीरोदाओ' કેટલાક વાવ વિગેરે જલાશયો એવા છે કે જેનું પાણી દૂધના જેવા સ્વાદ વાળું છે. 'अप्पेगइयाओ घओदाओ' કેટલાક જલાશયો

गइयाओ घओदाओ' अप्येकका: काश्चन वाप्यादयः घृतमिवोदकं जलं यासां ता घृतोदकाः, तथा-'अप्पेगइया खोदोदाओ' अप्येकका: काश्चन वाप्यादयः क्षोद इव-इक्षुरस इवोदकं-जलं यासां ताः क्षोदोदकाः, तथा-'अप्पेगइयाओ अमयरससमरसोदाओ' अप्येकका: काश्चन वाप्यादयः अमृतरस-समरसमुदकं यासां ता अमृतरससमरसोदकाः, तथा-'अप्पेगइयाओ उदगरसेणं पन्नत्ताओ' अप्येकका: काश्चन वाप्यादयः प्रकृत्या-स्वभावेन उदकरसेनयुक्ताः प्रज्ञप्ताः, 'पासाईयाओ४' प्रासादीया दर्शनीया अभिरूपाः प्रतिरूपाः 'तासिणं खुड्डियाणं वावीणं जाव बिलपंतियाणं' तासां खलु क्षुद्रिकानां वापीनां यावद् विलपङ्क्तीनाम् पुष्करिण्यादीनां विलपङ्क्तयन्तानाम् 'तत्थ तत्थ देसे तहिं तहिं' तत्र तत्र देशे तत्र तत्रैकदेशे 'वहवे तिसोवाणपडिरूवगा पन्नत्ता' वहूनि त्रिसो-पानप्रतिरूपकाणि प्रज्ञप्तानि, प्रति-विशिष्टं रूपं येषां तानि प्रतिरूपकाणि

हैं की जिनका जल घृत के जैसे स्वादवाला है। 'अप्पेगइया खोदोदाओ' कितनेक जलाशय ऐसे हैं कि जिनका जल इक्षुरस के जैसा स्वाद वाला है 'अप्पेगइयाओ अमयरससमरसोदाओ' कितनेक जलाशय ऐसे है कि जिनका जल अमृत रसके जैसा स्वादवाला है'अप्पेगइयाओ पगतीए उदगरसेणं पन्नत्ताओ' कितनेक जलाशय स्वभावतः ही अपने उदकरस से युक्त है, 'पासाइयाओ' ४ ये सब जलाशय प्रासादिक है दर्शनीय है अभिरूप है और प्रतिरूप है इन प्रासादिक आदि विशे-षणों का अर्थ पहिले कहा जा चूका है, 'तासिणं खुड्डियाणं वावीणं जाव विलपंतियाणं तत्थ २ देसे तहिं २ वहवे तिसोवाणपडिरूवगा पणणत्ता' उन छोटी छोटी वापिकाओं के रूपवाले यावत् पुष्करिणियों से लेकर विलपंक्तियों कूपों के उन २ प्रदेशों में उन उन स्थानों में अनेक त्रिसो-

એવા છે કે જેનું પાણી ઘીના જેવું સ્વાદવાળું છે. 'अप्पेगइयाओ खोदोदाओ' કેટલાક જળાશયો એવા છે કે જેનું પાણી શેરડીના રસ જેવા સ્વાદવાળું છે. 'अप्पेगइयाओ अमयरससमरसोदाओ' કેટલાક જલાશયો એવા છે કે જેનું પાણી અમૃતના રસ જેવા સ્વાદવાળું છે. 'अप्पेगइयाओ पगतीए उदगरसेणं पन्नत्ताओ' કેટલાક જલાશયો સ્વભાવથીજ પોતાના ઉદકરસથી યુકત છે. 'पासाइयाओ४' આ બધા જલાશયો પ્રાસાદીય છે. દર્શનીય છે. અભિરૂપ છે, અને પ્રતિરૂપ છે. આ પ્રાસાદિક વિગેરે પદોનો અર્થ પહેલાં કહેવામાં આવી ગયેલ છે. 'तासि-णं खुड्डियाणं वापीणं जाव विलपंतियाणं तत्थ तत्थ देसे तहिं तहिं वहवे तिसो-वाणपडिरूवगा पणणत्ता' એ નાની નાની વાવોના રૂપવાળા યાવત્ પુષ્કરિણિયો થી લઈને બિલ પંક્તિયો અને કૂવાઓના એ એ પ્રદેશોમાં એ એ સ્થાનોમાં

त्रयाणां सोपानानां समाहारस्त्रिसोपानं तानि च तानि प्रतिरूपकाणि चेति त्रिसोपानप्रतिरूपकाणि कथितानि विशेषणस्य परनिपातः प्राकृतत्वात्। 'तेसि णं तिसोवाणपडिरूवगाणं' तेषां खलु त्रिसोपानप्रतिरूपकाणाम् 'अयमेयारूवे वण्णावासे पन्नत्ते' अयं वक्ष्यमाणः एतावद्रूपः-अनुपदं वक्ष्यमाणस्वरूपो वर्णावासो वर्णकनिवेशः प्रज्ञप्तः-कथितः, 'तं जहा' तद्यथा-'वइरामयानेमा' वज्रमयाः-वज्ररत्नमया नेमाः-भूमेरधोभागप्रदेशाः 'रिट्ठमया पइट्ठाणा' रिष्टमयानि-रिष्टरत्नमयानि प्रतिष्ठानानि त्रिसोपानमूलपादाः, 'वेरुलियामया खंभा' वैडूर्यरत्नमयाः स्तम्भाः, 'सुवण्णरुप्पमया फलगा' सुवर्णरूप्यमयानि फलकानि त्रिसोपानाङ्गभूतानि, 'वइरामया संधी' वज्ररत्नमयाः सन्धयः फलकद्वयापान्तरालप्रदेशाः 'लोहितक्खमईओ सूईओ' लोहिताक्षमय्यः सूच्यः फलकद्वयसम्बन्ध विघनाभावहेतुकपादुकास्थापनीयाः, 'णाणामणिमया अवलंवणा' नानामणिमया अवलंवनाः,

पान प्रतिरूपक अर्थात् विशिष्ट त्रिसोपान कहे गये हैं प्रतिरूपकशब्द का वह विशिष्ट रूप अर्थ है ऐसी तीन तीन सीडियां उनवापी आदि जलाशयों के उपर चढने के लिये है 'तेसिणं' तिसोवाणपडिरूवगाणं अयमेयारूवे वण्णावासे पण्णत्ते' उन त्रिसोपान प्रतिरूपकों का वर्ण न्यास वर्ण प्रकार इस प्रकार से है-'तं जहा जैसे-'वइरामया नेमा' इनका मूल भाग-जड वज्र रत्नका बना हुआ है, 'रिट्ठा मया पइट्ठाणा' इनके मूलपाद रिष्ट रत्न के-वने हुए है 'वेरुलियामया खंभा' इनके स्तम्भ वैडूर्य रत्नके बने हुए है 'सुवण्णरूप्पमया फलगा' सुवर्ण और रूप्य-चांदी के इनके फलक पट्टियां है 'वइरामया संधी' इन पटियों की संधियां वज्र रत्न की है 'लोहितक्खमईओ सुईओ' लोहिताक्षरत्नमय इनकी सूचियां है दोनों पटियों को आपस में जुडारखने के लिये पादुका

અનેક ત્રિસોપાન પ્રતિરૂપક અર્થાત્ વિશેષ પ્રકારના ત્રિસોપાન કહેવામાં આવેલ છે. પ્રતિરૂપક શબ્દનો એ વિશેષ પ્રકારનો અર્થ છે. અર્થાત્ ત્રણ ત્રણ નિસરણિયો એ વાવ વિગેરે જલાશયોમાં ઉપર ચઢવા માટે રાખેલ છે. 'तेसि णं तिसोवाणपडिरूवगाणं अयमेयारूवे वण्णावासे पण्णत्ते' એ ત્રિસોપાન પ્રતિરૂપકોનું વર્ણન આ રીતે છે. 'तं जहा' જેમકે 'वइरामया नेमा' એનો મૂળ ભાગ-મૂળનો પ્રદેશ વજ્ર રત્નનો બનેલ છે. 'रिट्ठामया पइट्ठाणा' એના મૂળપાદ રિષ્ટરત્નના બનેલ છે. 'वेरुलियामया खंभा' એના સ્તમ્ભ વૈડૂર્ય રત્નના બનેલા છે. 'सुवण्ण रुप्पमयाफलगा' સોના અને ચાંદીના તેના ફલક કહેતાં પાટિયા છે. 'वइरामयासंधी' એ પાટિયાઓનો સંધી ભાગ વજ્રરત્નનો બનેલો છે. 'लोहितक्खमइओ सूइओ' લોહિતાક્ષ રત્નમય એની સૂચિયો છે. બન્ને પાટિયાઓને પરસ્પર જોડી રાખવાવાળા સાંધાં

अवलम्ब्यन्ते इति अवलम्बना:, अवतरतामुत्तरतां चावलम्बने हेतुभूता: अवलम्बनवाहातो विनिर्गता: केचिदवयवा: । 'अवलंबणवाहाओ' अवलम्बनवाहा अपि नानामणिमया ज्ञातव्या: त्रिसोपानप्रतिरूपकाणाम् उभयोरुभयो: पार्श्वयोरवलम्बनाश्रयभूता भित्तयोऽवलम्बनवाहा: प्रोच्यन्ते ॥ 'तेसि णं तिसोवाणपडिरूवगाणं' तेषां खलु त्रिसोपानप्रतिरूपकाणाम् 'पुरओ पत्तेयं पत्तेयं तोरणा पन्नत्ता' पुरत:-अग्रे प्रत्येकं प्रत्येकं तोरणानि प्रज्ञप्तानि कथितानीति । 'ते णं तोरणा' तानि खलु तोरणानि 'णाणामणिमयखंभेसु उवणिविट्ठसंणिविट्ठा' नानामणिमयेषु स्तम्भेषु उपनिविष्टानि-समीप्येन स्थितानि, तानि च कदाचिच्चलानि स्युरत-आह-संनिविष्टानि-सम्यग्निश्चलतया अवस्थानपरिहारेण निवि-

के स्थानापन्न-कीलों के जैसी सूचियां-है 'णाणामणिमया अवलंबणा' इनके उपर चढने उतरने के लिये जो आजू बाजू में लम्बे लम्बे दंडे के जैसे अवलम्बन लगे हुए है वे अवलम्बन यहां नानामणियों के बने हुए है इनका पकड कर ही चढने वाले और उतरनेवाले इनके उपर चढते है, और उपर से नीचे उतरते है। 'अवलंबणवाहाओ' अवलम्बणवाहा भी अनेक मणियों के बने हुए है। अवलम्बन जिनके सहारे पर रहता है ऐसी दोनों तरफ की जो भित्तियां है उनका नाम अवलम्बनवाहा है 'तेसिणं तिसोवाणपडिरूवगाणं' उन प्रतिरूपक त्रिसोपानों के 'पुरओ' आगे 'पत्तेयं पत्तेयं' प्रत्येक प्रत्येक अलग २ -'तोरणा पन्नत्ता' तोरण कहे गये हैं। 'ते णं तोरणा' ये तोरण 'णाणामणिमयखंभेसु उवणिविट्ठसण्णिविट्ठा' अनेक मणियों के बने हुए खंभों के ऊपर पास में ही स्थित है और मजबूती के साथ ठीक

ના સ્થાનાપન્ન ખીલાઓ જેવી સૂચિયો હોય છે. 'णाणामणिमया अवलंबणा' તેની ઉપર ચડવા ઉતરવા માટે આજૂ બાજુમાં શરિયાઓના જેવા અવલંબન લાગેલા છે. તે અવલંબનો ત્યાં અનેક પ્રકારના મણિયોથી બનેલા છે. તેને પકડીનેજ ચડનારાઓ અને ઉતરનારાઓ તેના પર ચડે ઉતરે છે. 'अवलंबण वाहाओ' અવલંબન વાહાપણ અનેક પ્રકારના મણિયોની બનેલ છે. અવલંબન જેના આધારે રહે છે, એવી બન્ને બાજુની જે ભીતો છે, તેનું નામ અવલમ્બન વાહા કહેવાય છે. 'तेसि णं तिसोवाणपडिरूवगाणं' એ પ્રતિરૂપક ત્રિસોપાનોના 'पुरओ' આગળ 'पत्तेयं पत्तेयं' દરેકે દરેક અલગ અલગ 'तोरणा पन्नत्ता' તોરણો હોય છે. 'ते णं तोरणा' એ તોરણો 'णाणा मणिमयखंभेसु उवणिविट्ठ संनिविट्ठा' અનેક મણિયોના બનેલ થાંભલાઓની ઉપર પાંસેજ સ્થિર રહેલા છે. અને મજબૂતિથી યોગ્ય સ્થાન પર નિવેશિત છે. 'विवह मुत्तंतरोवइया' તેમાં અનેક પ્રકારની

ष्टानीति नानामणिमयस्तम्भेषु उपनिविष्टसन्निविष्टानि, 'विविहमुत्तंतरोवइया' विविधमुक्तान्तरोपचितानि, विविधा-विविधविच्छित्तिकलितामुक्ता-मुक्ताफलानि अन्तरा शब्दोऽत्र वीप्सामपेक्षते तेन अन्तरेति अन्तरा२ मध्ये२ उपचिता आरोपिता यत्र तानि विविधमुक्तान्तरोपचितानि, 'विविहताराख्वोचिया' विविधतारारूपोपचितानि, विविधैरनेकप्रकारकैस्तारारूपैरुपचितानि तोरणेषु शोभातिशयार्थं तारका बद्धयन्ते इति लोकप्रसिद्धिरिति । 'ईहामियउसभतुरगणरमगरविहगवालगकिण्णररुरुसरभचमरकुंजरवणलय पउमलयभत्तिचित्ता' ईहामृगवृषभतुरग नरमकरविहगव्यालकिन्नररुरुसरभकुञ्जरवनलतापद्मलताभक्तिचित्राणि, तत्र ईहा मृगादि पद्मलतान्तानां भक्त्या-विच्छित्त्या चित्रं-विचित्रमालेख्यो येषु तानि तथा, तथा-'खंभुग्गयवइरवेइयापरिगयाभिरामा' स्तम्भोद्गतवज्रवेदिकापरिगताभिरामाणि, स्तम्भोद्गताभिः-स्तम्भोपरिवर्त्तिनीभिर्वज्ररत्नमयीभिर्वेदिकाभिः परिगतानि सन्ति यानि अभिरामाणि-सुन्दराणि तानि तथा, तथा-'विज्जाहरजमलजुयलजंतजुत्ताविव' विद्याधरयमलयुगलयन्त्रयुक्तानीव, विद्याधरयोर्यद् यमलं-

स्थान पर निविष्ट है 'विविह मुत्तंतरोवइया' इनमें अनेक प्रकार की रचानाओं से युक्त बीच बीच में मुक्तामणिलगे हुए है । 'विविह ताराख्वोवचिया' विविध अनेक प्रकार के तारारूपों से ये तोरण उपचित -खचित-है शोभा के निमित्त तोरणों में तारकाएं लगाइ जाती है यह बात लोक मे भी देखी जाती है 'इहामिय उसभ-तुरग-णर-मगर -विहग-वालग-किण्णर-रुरु-सरभ-चमर कुंजर वणलय-पउमलयभत्तिचित्ता' ईहामृग-वृक-वृषभ-बैल-तुरग-घोड़ा-नर-मनुष्य, मकर -विहग-पक्षी-व्याल-श्वापद-भुजग,-किन्नर, रुरु, मृग, सरभ-अष्टापद कुञ्जर हाथी, वनलता एवं पद्मलता इन सब के उन तोरणों में चित्र बने हुये है 'खंभुग्गयवइरवेइया परिगयाभिरामा' इन तोरणों के स्तम्भों के ऊपर वज्रमयीवेदिकाएं है इस कारण ये तोरण बहुत ही

રચનાઓથી યુક્ત વચમાં વચમાં મોતિયો લાગેલા છે. 'विविह ताराख्वोवचिया' અનેક પ્રકારના તારા રૂપોથી એ તોરણો રચેલા છે. શોભાને માટે તોરણોમાં તારાઓ લગાવવામાં આવે છે. આ બાબત લોક પ્રસિદ્ધ છે. 'इहामिय उसभ तुरगणरमगरविहगवालगकिण्णर रुरु सरभ चमर कुंजर वणलय पउमलय भत्तिचित्ता' ઇહામૃગ વૃક વૃષભ બળદ તુરગ ઘોડા ભુજગ સર્પ કિન્નર રૂરૂ મૃગ સરભ અષ્ટાપદ કુંજર હાથી વનલતા અને પદ્મલતા આ બધાના એ તોરણોમાં ચિત્રો ચિત્રેલા-બનાવેલા છે. 'खंभुग्गय वइरवेइया परिगयाभिरामा' આ તોરણોના થાંભલાઓ ઉપર વજ્રમયી વેદિકાઓ છે. તેથી એ તોરણો ઘણાજ સુંદર લાગે

समश्रेणीकं युगलं-द्वन्द्वं तेषां यन्त्राणि तैर्युक्तानीव तोरणानीति सम्बन्धः, 'अच्चिसहस्समालणीया' अर्चिःसहस्रमालनीयानि, अर्चिषां सहस्रै र्मालनीयानि-परिवारणीयानि, अयमर्थः-एवं नाम प्रभासमुदायोपेतानि येनेत्थं संभाव्यते यथा नूनमेतानि न स्वाभाविकप्रभा समुदायोपेतानि किन्तु विशिष्टविद्याशक्तिमत्पुरुषविशेष प्रपञ्चयुक्तानीवाभान्ति तानि तोरणानि, 'रूवगसहस्सकलिया' रूपकसहस्रकलितानि रूपकाणां सहस्राणि तैः कलितानि युक्तानि, इति । 'भिसमाणा' दीप्यमानानि 'भिब्भिसमाणा'अतिशयेन दीप्यमानानि तोरणानि 'चक्खुल्लोयणलेसा' चक्षुर्लोकनलेसानि, चक्षुः नेत्रं लोकने-अवलोकने लिसतीव-दर्शनीयत्वातिशयतः श्लिष्यतीव यत्र तानि चक्षुर्लोकनलेसानि 'सुहफासा' सुखःपर्शानि-

सुन्दर लगते है 'विज्जाहर जमल जुयलजंतजुत्ताविव अच्चिसहस्समालणीया' इनके ऊपर समश्रेणि में विद्याधरों के युगलों के चित्र बने हुए है तथा ये तोरण स्वाभाविक प्रभासमुदाय से युक्त है तात्पर्य इस कथन का ऐसा है कि यद्यपि ये तोरण इस प्रकार से प्रभासमुदाय से युक्त है कि जिससे ऐसी संभावना होती है ये स्वाभाविक प्रभासमुदाय से युक्त नहीं है किन्तु विशिष्ट विद्याशक्ति शाली पुरुषविशेष के प्रपञ्च से युक्त हो रहे है 'रूवगसहस्सकलिया' रूपक सहस्रों से-सैकडों नाना प्रकार के चित्रों से-ये तोरण युक्त है 'भिसमाणा' अपनी प्रभा से चारों ओर चमकीले बने हुए है 'भिब्भिसमाणा' और ये इस प्रकार से विशिष्टरूप में चमकीले बने हुए हैं कि जिससे ये 'चक्खुल्लोयणलेसा' देखने पर मानों दोनों नेत्रों को आलिङ्गन सा करते हों उनसे चिपकने से ही इन आत्माओंका 'सुहफासा' स्पर्श सुख है 'सस्सिरीयरूवा' पसाइया ४॥

છે. 'विज्जाहरजमलजुयलजंतजुत्ता विव अच्चिसहस्समालणीया' તેના ઉપર સમશ્રેણીમાં વિદ્યાધરોના યુગલોના ચિત્રો બનેલા છે. તથા એ તોરણો સ્વાભાવિક પ્રભા સમુદાયથી યુકત છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એવું છે કે જો કે આ તોરણો એવા પ્રકારની પ્રભા સમુદાયથી યુકત નથી. પરંતુ વિશિષ્ટ વિદ્યાશકિતશાળી પુરૂષ વિશેષના પ્રપંચથી યુકત થઇ રહેલ છે. 'रूवगसहस्स कलिया' રૂપક સહસ્રોથી અર્થાત્ સેંકડો અનેક પ્રકારના ચિત્રોથી એ તોરણો યુકત છે. 'भिसमाणा' પોતાની પ્રભાથી ચારે તરફ ચમકિત બનેલા છે. 'विब्भिसमाणा' એ આ પોતાની પ્રભાથી ચમકિત બનેલા છે કે જેનાથી એ 'चक्खुल्लोयणलेसा' તેને જોતાંજ જાણે તે બન્ને નેત્રોને આલિંગન આપતા ન હોય તેમ જાણે તેમાં ચોંટિ જાય છે. એ તોરણોનો સ્પર્શ 'मुहफासा' સુખદ છે. 'सस्सिरीय रूवा, पासाइया४'

सुखदस्पर्शयुक्तानि, 'सस्सिरीयरूवा' सश्रीकरूपाणि, सश्रीकाणि सशोभाकानि रूपाणि यत्र तानि, तथा-'पासादीया४' प्रासादीयानि दर्शनीयानि अभिरूपाणि प्रतिरूपाणि एतत्पदचतुष्टयस्यार्थः प्राग्वत् । 'तेसि णं तोरणाणं उवरिं' तेषां खलु तोरणानामुपरि-ऊर्ध्वभागे 'बहवे अट्ठट्ठमंगलगा पन्नत्ता' बहूनि अष्टाष्टमङ्गलकानि प्रज्ञप्तानि कथितानि कानि तानि अष्टाष्टमङ्गलकानि तत्राह- 'तं जहा' इत्यादि, 'तं जहा' तद्यथा-'सोत्थिय-सिरिवच्छ-'णंदियावत्तवद्धमाण-भद्दासण-कलसमच्छंदप्पणा' स्वस्तिक-श्रीवत्स-नन्दिकावर्त्त-वर्द्धमानक-भद्रासन-कलश-मत्स्य-दर्पणानि स्वस्तिकादीनि खलु अष्ट अष्ट अष्टाष्टसंख्याकानि मङ्गलकानि-मङ्गलचिह्नानि, एभिर्युक्तानि तानि तोरणानि, इति, एतानि स्वस्तिकादीनि किं स्वरूपाणि तत्राह-'सव्वरयणामया' सर्व रत्नमयानि तानि स्वस्तिकादीनि अष्टाष्टमङ्गलानीति । कथं भूतानि तत्राह-'अच्छा सण्हा जाव पडिरूवा' अच्छानि यावत्प्रतिरूपाणि अर्थः प्राग्वत् । 'तेसि णं तोरणाणं उप्पिं'

देखने वालों को इनका रूप बहुत ही सुहावना लगता है अतः ये सश्रीक रूप वाले हैं ये तोरण प्रासादीय दर्शनीय अभिरूप और प्रतिरूप इन चार विशेषणोंवाले हैं इन विशेषणों का अर्थ जगह जगह लिखा जा चूका है 'तेसिणं तोरणाणं उवरिं बहवे अट्ठट्ठ मंगलगा-पण्णत्ता' इन तोरणों के ऊपर अनेक आठ आठ मंगल द्रव्य कहे गये है 'सोत्थिय, सिरिवच्छ, णंदियावत्तवद्धमाण, भद्दासण, कलसमच्छ-दप्पणा' उन आठ मंगल द्रव्यों के ये नाम है-स्वस्तिक १, श्रीवत्स२, नंदिकावर्त्त ३, वर्द्धमान ४, भद्रासन ५, कलश ६, मत्स्य ७, और दर्पण ये ८, सब आठ मंगल द्रव्य 'सव्वरयणामया अच्छा सण्हा, जाव, पडिरूवा' सर्वात्मना रत्नमय है आकाश और स्फटिक मणि के

જોનારાઓને એનું રૂપ ઘણુંજ સોહામણું લાગે છે. તેથી તે સશ્રીક રૂપવાળા છે. એ તોરણો પ્રાસાદીય, દર્શનીય, અભિરૂપ, અને પ્રતિરૂપ, આ ચારે વિશેષણોનો અર્થ અનેક સ્થળે આવી ગયેલ છે તેથી તે ત્યાંથી સમજી લેવો.

'तेसिं णं तोरणाणं उवरिं बहवे अट्ठट्ठमंगलगा पण्णत्ता' એ તોરણોની ઉપર અનેક આઠ આઠ મંગલ દ્રવ્યો કહેવામાં આવેલ છે. 'सोत्थिय सिरिवच्छ णंदियावत्त वद्धमाण भद्दासण कलस, मच्छ दप्पणा' એ આઠ મંગલ દ્રવ્યોના નામો આ પ્રમાણે છે.—સ્વસ્તિક ૧ શ્રીવત્સ ૨ નંદિકાવર્ત ૩ વર્દ્ધમાન ૪ ભદ્રાસન ૫, કલશ ૬, મત્સ્ય ૭ અને દર્પણ ૮ આ આઠે મંગલ દ્રવ્યો 'सव्वरयणामया अच्छा सण्हा जाव पडिरूवा' સર્વ પ્રકારે રત્નમય છે. આકાશ અને મણિયોની જેમ સ્વચ્છ છે. શ્લક્ષ્ણ યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. શ્લક્ષ્ણથી પ્રતિરૂપ સુધીના આ પદોની

तेषां खलु तोरणानामुपरि–ऊर्ध्वभागे 'बहवे किण्हचामरज्झया' बहवः–अनेकेः कृष्णाचामरैर्युक्ता ध्वजा स्तोरणानामुपरिभागे विद्यन्ते तथा–'नीलचामरज्झया' बहवो नीलचामरैर्युक्त ध्वजा विद्यन्ते तथा–'लोहियचामरज्झया' बहवो लोहित-चामरध्वजा विद्यन्ते, तथा 'हारिद्दचामरज्झया' हारिद्रचामर ध्वजाः, पीतवर्णध्वजा इत्यर्थः 'सुक्किल्लचामरज्झया' शुक्लवर्णोपेतचामरयुक्ताध्वजाः सन्ति, ते च 'अच्छा' अच्छाः स्फटिकवदति शुभ्राः 'सण्हा' श्लक्ष्णपुद्गलस्कन्धनिर्मिताः 'रूप्पपट्टा' रूप्यपट्टाः, रूप्यं रजतं तन्मयाः वज्रदण्डस्योपरिपट्टा येषां ते रूप्यपट्टा ध्वजाः 'वइरदंडा' वज्रदण्डाः, वज्रो–वज्ररत्नमयो दण्डो रूप्यपट्ट-मध्यवर्त्ती येषां ते वज्रदण्डाः, 'जलयामलगंधिया' जलजामलगन्धिकाः, जला-ज्जातं–समुद्भूतं जलजं–कमलं तेषामिव जलजकुसुमानां पद्मादीनामिव अमलो–निर्मलो यो गन्धः–सुरभिगन्धः स विद्यते येषां ते तथा, अतएव 'सुरम्मा'

जैसे स्वच्छ है श्लक्ष्ण यावत् प्रतिरूप है। श्लक्ष्ण आदि प्रतिरूपपर्यन्त के इन पदों की व्याख्या पीछे की जा चूकी है 'तेसिणं तोरणाणं उप्पि बहवे किण्हचामरज्झया' उन तोरणों के उर्ध्वभाग में अनेक कृष्ण-कान्तिवाले चामरों से युक्त ध्वजाएं है 'नील चामरज्झया' नीलवर्ण-वाले चामरों से युक्त ध्वजाएं है 'लोहिय चामरज्झया' लोहित लाल-वर्णवाले चामरों से युक्त ध्वजाएं है 'हारिद्दचामरज्झया' हारिद्रवर्ण के पीलेवर्ण के चामरों से युक्त ध्वजाएं है 'सुक्किल्लचामरज्झया' शुक्लवर्ण के चामरों से युक्त ध्वजाएं है। 'अच्छा सण्हा रूप्पपट्टावइर दंडा जलयामलगंधिया सुरूवा पासाइया ४' ये सब ध्वजाएं अच्छ स्वच्छ है– आकाश और स्फटिकमणि के समान अति शुभ्र है श्लक्ष्ण चिकनी है वज्रदण्ड के उपर में इनके पट चांदी के बने हुए है 'वइर दंडा' इनके दण्डवज्ररत्न के बने हुए हैं इनका गंध जलज- कमल के

વ્યાખ્યા પહેલાં કહેવામાં આવી ગયેલ છે. 'तेसिं णं तोरणाणं उप्पिं बहवे किण्ह-चामरज्झया' એ તોરણોના ઉપરના ભાગમાં અનેક કૃષ્ણ કાંતિવાળા ચામરોથી યુક્ત ધજાઓ છે 'लोहियचामरज्झया' લાલરંગ વાળા ચામરો યુક્ત ધજાઓ છે. 'हारिद्द चामरज्झया' પીળા વર્ણના ચામરોવાળી ધજાઓ છે. 'सुक्किल्लचामरज्झया' સફેદ વર્ણવાળા ચામરોથી યુક્ત ધજાઓ છે. 'अच्छा सण्हा रूप्पपट्टा वइरदंडा जलयामलगंधिया सुरूवा पासाइया४' આ બધી ધજાઓ અચ્છ સ્વચ્છ છે. આકાશ અને સ્ફટિક મણિ સરખી અત્યંત શ્વેત છે. શ્લક્ષ્ણ ચીકણી છે. વજ્રદંડની ઉપર એના પટ ચાંદિના બનેલા છે. 'वइरदंडा' એનો દંડ વજ્ર રત્નનો બનેલ છે. એની ગંધ જલજ–કમલના ગંધ જેવી છે. એથીજ એ સુરમ્ય છે મનોહર છે. 'सुरूवा' એનું રૂપ શ્રેષ્ઠ છે. અને એ પ્રાસાદીય વિગેરે વિશેષણોથી યુક્ત છે.

सुरम्याः—अतीवरमणीयाः 'सुरूवा' सुरूपाः-सुन्दराकाराः 'पासाइया' प्रासादीया दर्शनीया अभिरूपाः प्रतिरूपास्ते ध्वजास्तोरणाश्रिता विद्यन्ते इति ॥

'तेसि णं तोरणाणं उप्पिं' तेषां खलु अनन्तरकथितानां तोरणानामुपरि ऊर्ध्वभागे 'बहवे छत्ताइच्छत्ता' बहूनि—अनेकानि छत्रातिछत्राणि छत्रात् लोकप्रसिद्धात् एकसंख्यात् अतिशायीनि द्विसंख्यकानि त्रिसंख्यकानि वा यानि तानि छत्रातिच्छत्राणि 'पडागाइपडागा' पताकातिपताकाः बह्व्यः पताकाभ्यो लोकप्रसिद्धाभ्यः अतिशायिन्यो दीर्घत्वेन विस्तारेण च याः पताकास्ताः पताकातिपताकाः, 'घंटाजुयला' बहूनि घण्टायुगलानि, 'चामरजुयला' बहूनि चामरयुगलानि 'उप्पलहत्थया जाव सयसहस्सपत्तहत्थगा' उत्पलहस्तकाः—उत्पलाख्यजलजकुसुमसमूहविशेषाः, हस्तकशब्दोऽत्रसमूहवाचकः, यावत्पदेन एतेषां संग्रहः बहवः पद्महस्तकाः, बहवो नलिनहस्तका बहवः सुभगहस्तकाः, बहवः सौगन्धिक हस्तकाः, बहवः पुण्डरीकहस्तकाः बहवः शतपत्रहस्तकाः, बहवः सहस्रपत्रहस्तकाः।

गन्ध जैसा है अत एव ये सुरम्य—मनोहर है 'सुरूवा' इनका रूप श्रेष्ठ है और ये प्रासादीय आदि ४ विशेषणों से युक्त है।

'तेसि णं तोरणाणं उप्पिं' इन तोरणों के उपर—'बहवे छत्ताइ छत्ता-पडागाइपडागा घंटाजुयला चामरजुयला उप्पलहत्थया जाव सय-सहस्सपत्तहत्थगा सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा' अनेक छत्राति छत्र है—एक छत्रके उपर दूसरा छत्र, दूसरे छत्र के ऊपर तीसरा छत्र इस रूप से हैं अनेक पताकाति पताकाएँ हैं—एक पताका के उपर दूसरी पताका, दूसरी पताका के उपर तीसरी पताका इस तरह से हैं, अनेक घंटायुगल है अनेक चामर युगल है अनेक उत्पल-हस्तक है—समूह का नाम हस्तक है यहां प्रथम यावत्पद से 'अनेक नलिन हस्तक हैं अनेक सुभगहस्तक हैं। अनेक सौगंधिक हस्तक हैं,

---

'तेसिं णं तोरणाणं उप्पिं' એ તોરણોની ઉપર 'बहवे छत्ताइछत्ता पडागाइ-पडागा घंटाजूयला उप्पलहत्थया जाव सयसहस्सपत्तहत्थगा सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा' અનેક છત્રાતિ છત્ર છે. એક છત્રની ઉપર બીજુ છત્ર બીજા છત્રની ઉપર ત્રીજું છત્ર આ રીતે છે. અનેક પતાકાતિપતાકા છે. એક પતાકાની ઉપર બીજી પતાકા બીજી પતાકાની ઉપર ત્રીજી પતાકા આ રીતે રહેલ છે. અનેક ઘંટા યુગલો છે. અનેક ચામર યુગલો છે. અનેક ઉત્પલ હસ્તક—સમૂહો છે. હસ્તકનો અર્થ સમૂહ એ પ્રમાણે છે. અહીંયાં પહેલા યાવત્પદથી અનેક નલિન હસ્તકો છે. અનેક સુભગા હસ્તકો છે. અનેક સૌગંધિક હસ્તક છે. અનેક પુંડરિક

पद्मादि पदानि पूर्वं व्याख्यातानि, सर्वेचैते छत्रातिच्छत्रादि सहस्रपत्रहस्तकान्ताः, 'सव्वरयणामया' सर्वरत्नमयाः निरवशेपतया रत्नमयाः, तथा—'अच्छा जाव पडिरूवा' अच्छा यावत्प्रतिरूपाः अच्छादिविशेपणानि व्याख्यातपूर्वाणि, 'तासि णं खुड्डियाणं वावीणं जाव विलपंतियाणं' तासां खलु क्षुल्लिकानां वापीनां यावद् विलपंक्तीनां पुष्करिणीतो विलपंक्ति पर्यन्तानामपान्तरालेपु 'तत्थ तत्थ देसे तहिं तहिं' तत्र तत्र देशे तस्यैव देशस्य तत्र तत्रैकदेशे, प्रदेशैकभागे इत्यर्थः 'बहवे-उप्पायपव्वया' बहवोऽनेके उत्पातपर्वताः, यत्रागत्य बहवो वानव्यन्तरदेवा देव्यश्च विचित्रक्रीडानिमित्तं वैक्रियशरीरमाश्रयन्ति, 'णियइ पव्वया' नियतिपर्वताः, नियत्या—नैयत्येन पर्वताः नियतिपर्वताः सदा भोग्यत्वेनावस्थिताः 'जगई पव्वया'

अनेक पुण्डरीक हस्तक हैं। अनेक शतपत्र हस्तक हैं और अनेक सहस्रपत्र हस्तक हैं। इस प्रकार के पाठ का संग्रह हुआ है ये सब 'सव्वरयणामया' सर्वात्मना रत्नमय है अच्छ आकाश और स्फटिक-मणि के जैसे अति शुभ्र है यावत् प्रतिरूप है श्लक्ष्णादि पदों का अर्थ पूर्ववत् समझलेनाचाहिये 'तासिणं खुड्डियाणं वावीणं जाव विलपंति-याणं' उन छोटी छोटी वापिकाओं के विल पंक्तियों के उत्तर २ प्रदेशों में, प्रदेशों के भी एक एक देश में भी 'बहवे उप्पायपव्वया' अनेक उत्पाद पर्वत है इन पर अनेक व्यन्तर देव और देवियां आकर के विचित्र प्रकार के क्रीडा करने की निमित्त उत्तर वैक्रिय शरीर की रचना करते हैं इसलिये इनका नाम उत्पाद पर्वत है अनेक 'णियइ पव्वया' नियति पर्वत हैं ये वानव्यन्तरों के नियतरूप से सदा भोग्य मे आने वाले होने से इनको नियति पर्वत कहते हैं 'जगईपव्वया' अनेक

હસ્તક છે. અનેક શતપત્ર હસ્તક છે. અને અનેક સહસ્રપત્ર હસ્તક છે. આ પ્રકારના પાઠનો સંગ્રહ થયેલ છે. આ બધા સમૂહો 'सव्वरयणामया' સર્વાત્મના રત્નમય છે. અચ્છ આકાશ અને સ્ફટિક મણિ પ્રમાણે અત્યંત શ્વેત છે. યાવત્પ્રતિરૂપ છે. શ્લક્ષ્ણ વિગેરે પદોનો અર્થ પૂર્વ પ્રમાણે સમજી લેવો. 'तासिं-णं खुड्डियाणं वावीणं जाव विलपंतियाणं' એ નાની નાની વાવડિયોની બિલ પંકિતયોના ઉત્તર ઉત્તરના પ્રદેશોમાં પ્રદેશોના પણ એક એક દેશમાં પણ 'बहवे उप्पायपव्वया' અનેક ઉત્પાત પર્વતો છે. તેના પર અનેક વ્યન્તર દેવો અને દેવિયો આવીને વિચિત્ર પ્રકારની ક્રીડા કરવા માટે ઉત્તર વૈક્રિય શરીરની રચના કરે છે. તેથી તેનું નામ ઉત્પાત પર્વત છે. 'णियइपव्वया' અનેક નિયતિ પર્વત છે. આ પર્વતો વાનવ્યન્તરોના ભોગ્યતરિકે ઉપયોગમાં આવનાર હોવાથી તેને નિયતિ પર્વત કહે છે. 'जगती पव्वया' અનેક જગતી પર્વતો છે. 'दारुपव्वया'

जगतीपर्वताः पर्वतविशेषाः, 'दारुपव्वया' दारुपर्वताः, दारुनिर्मापिता इव पर्वता दारुपर्वताः'दगमंडवगा' दकमण्डपकाः, स्फटिकनिर्मापितमण्डपका इत्यर्थः, 'दगमंचगा' दकमञ्चकाः स्फटिकमञ्चका इत्यर्थः 'दगमालगा' दकमालकाः स्फटिकनिर्मापिता मालका इत्यर्थः 'दगपासायगा' दकप्रासादकाः, इमे च दकमण्डपादयः केचित् 'ऊसडा' उत्सृता उच्चा इत्यर्थः, केचित् 'खुल्ला' क्षुद्रा लघीयांसो लघव इत्यर्थः 'खडहडगा' लघव आयताश्च केचनेति 'अंदोलगा' अन्दोलकाः 'पक्खंदोलगा' पक्ष्यन्दोलकाः, यत्र तत्राऽऽगत्य आत्मानमन्दोलयन्ति ते अन्दोलकाः, 'झूला' इति लोकप्रसिद्धा, तथा-यत्रागत्य पक्षिण आत्मनमन्दोलयन्ति ते पक्ष्यन्दोलकाः ते च अन्दोलकाः पक्ष्यन्दोलकाश्च तस्मिन् वनषण्डे तत्रतत्र प्रदेशे वानव्यन्तर देवदेवी क्रीडायोग्या बहवः सन्ति। ते चोत्पातपर्वतादयः कथंभूतास्तत्राह-

जगती पर्वत विशेष है अनेक 'दारुपव्वयगा' दारु पर्वत है दारु लकडी के बने हुए जैसे होने से ये पर्वत दारु पर्वत कहे गये हैं 'दगमंड़वगा' अनेक दकमंडपक है। स्फटिक मणि से रचित मंडप है 'दगमंचगा' स्फटिक मणिके बने हुए मंच है 'दकमालगा' अनेक स्फटिल मणि के बने हुए प्रासादक-महल-भवन है इन दकमण्डपादिकों में से कितनेक 'ऊसडा' ऊंचे है कितनेक 'खुड्डा' छोटे है 'खडहडगा' और कितनेक लघु और आयत-लंबे है 'अंदोलगा पक्खंदोलगा सव्वरयणामया' इनमें कितनेक मंडपादिक तो अन्दोलकरूप हैं और कितनेक पक्ष्यन्दोलकरूप है जहां पर आकर के देव देवियां अपने आपको झुलाती है अर्थात् झुलती है-उनका नाम अन्दोलक है। और जहां पर आकर के पक्षी झूलते है वे पक्ष्यान्दोलक है। ऐसे आन्दोलक और पक्ष्यान्दोलक उस वनखण्ड में जगह जगह पर बहुत है। ये सब व्यन्तरदेव और

દારૂ પર્વતો છે. એટલેકે લાકડાના બનેલા જેવા હોવાથી એ પર્વત દારૂ પર્વત કહેવાય છે 'दगमंडवगा' અનેક દક મંડપો છે. એટલે કે સ્ફટિક મણિથી રચેલ પર્વતો છે. 'दगमंचगा' સ્ફટિક મણિના બનાવવામાં આવેલ મંચો છે. 'दकमालगा' અનેક સ્ફટિક મણિના બનાવેલ પ્રાસાદ-મહેલો છે. આ દક મંડપાદિકોમાંથી કેટલાક 'ऊसडा' ઉંચા છે. કેટલાક 'खुड्डा' નાના છે. 'खडहडगा' અને કેટલાક નાના અને આયત-લાંબા છે. 'अंदोलगा पक्खंदोलगा सव्वरयणामया' કેટલાક મંડપ વિગેરે તો આંદોલક રૂપ છે. અને કેટલાક પક્ષ્યંદોલક રૂપ છે. જ્યાં આગળ દેવ દેવિયો આવીને પોતે પોતાને ઝુલાવે છે. અર્થાત્ પોતે ઝુલા ખાય છે, તેને આન્દોલક કહેવામાં આવે છે. અને જ્યાં આગળ પક્ષિઓ આવીને ઝુલે છે તે પક્ષ્યાન્દોલક કહેવાય છે. એવા આંદોલક અને પક્ષ્યાંદોલક એ વન

'सव्वरयणामया' सर्वरत्नमयाः सर्वात्मनाः रत्नमयाः, 'अच्छा जाव पडिरूवा' अच्छा यावत्प्रतिरूपाः। 'तेसिं णं उप्पायपव्वएसु जाव पक्खंदोलएसु' तेषु खलु उत्पातपर्वतेषु यावत् पक्ष्यन्दोलकेषु यावत्पदेन नियति पर्वतादीनां संग्रहः। तेषु 'बहवे हंसासणाइं' बहूनि हंसासनानि, तत्र येषामासनानामधोभागे हंसा व्यवस्थिताः, यथा सिंहासने सिंहाः तानि हंसासनानि 'कोंचासणाइं' क्रौञ्चासनानि येषामासनानामधः क्रौञ्चाः—पक्षिविशेषा व्यवस्थितास्तानि क्रौञ्चासनानि एवम्—'गरुलासणाइं' गरुडासनान्यपि ज्ञातव्यानि, 'उण्णयासणाइं' उन्नतासनानि—उच्चासनानि 'पणयासणाइं' प्रणतासनानि—प्रकर्षेण नतानि यानि आसनानि तानि प्रणतासनानि, 'दीहासणाइं' दीर्घासनानि दीर्घाणि आसनानीत्यर्थः 'भद्दासणाइं'

देवियों के क्रीडायोग्य स्थान है। ये उत्पाद पर्वतादिक 'सव्वरयणामया' सर्वात्मना रत्नमय है 'अच्छा जाव पडिरूवा' आकाश और स्फटिक मणि के जैसे ये सब अति शुभ्र है तथा श्लक्ष्ण आदि विशेषणोंवाले है 'तेसुणं उप्पायपव्वतेसु जाव पक्खंदोलेसु बहवे हंसासणाइं कोंचासणाइं गरुलासणाइं' उत्पादपर्वतों से लेकर पक्ष्यान्दोलनतक के इन सबों पर अनेक हंसासन है—सिंहासन में जैसे अधो भाग मे चित्रितसिंह व्यवस्थित होते हैं उसी प्रकार से जिन सिंहासनों के अधो भाग में हंस चित्रित होते हैं वे हंसासन है ऐसे हंसासन यहां अनेक है इसी प्रकार अनेक क्रोंचासन है अनेक गरुडासन है 'उण्णयासणाइं' अनेक उन्नतासन ऊंचे २ आसन है अनेक 'दीहासणाइं' दीर्घ लम्बे २ आसन है और ये शय्यारूप में हैं 'भद्दासणाइं'

ખંડમાં સ્થળે સ્થળે ઘણા છે. એ બધા વ્યન્તર દેવ અને દેવિયોને ક્રીડા કરવાને યોગ્યસ્થાનો છે. આ ઉત્પાત પર્વત વિગેરે 'सव्वरयणामया' સર્વાત્મના રત્નમય છે. 'अच्छा जाव पडिरूवा' આકાશ અને સ્ફટિક મણિના જેવા એ બધા ઘણાજ શુભ્ર—શ્વેત છે. તથા શ્લક્ષ્ણ વિગેરે વિશેષણો વાળા છે. 'तेसु णं उप्पायपव्वएसु जाव पक्खंदोलेसु बहवे हंसासणाइं कोंचासणाइं गरुलासणाइं' ઉત્પાદ પર્વતો થી આરંભીને પક્ષ્યાન્દોલક સુધીના આ બધાજ પર્વતો ઉપર અનેક હંસાસનો છે, સિંહાસનોમાં જેમ નીચેના ભાગમાં ચિત્રેલા સિંહ હોય છે, એજ રીતે આ સિંહાસનોની નીચેના ભાગમાં હંસો ચિત્રેલા હોય છે. તેને હંસાસન કહેવાય છે. એવા અનેક હંસાસનો એ પર્વતો પર છે. એજ રીતે ક્રૌંચાસનો છે. અનેક ગરૂડાસનો છે. 'उण्णयासणाइं' અનેક ઉન્નતાસન ઉંચા ઉંચા આસનો છે. અનેક 'दीहासणाइं' દીર્ઘ લાંબા લાંબા આસનો છે. અને તે શય્યા જેવા હોય છે, 'भद्दासणाइं' અનેક ભદ્રાસનો છે. જેની નીચેના ભાગમાં પીઠિકાબંધ

भद्रासनानि, येषामधोभागे पीठिका बन्धो भवति तानि 'पक्खासणाइं' पक्ष्यासनानि, येषामधोभागे नानास्वरूपाः पक्षिणो व्यवस्थितास्तानि पक्ष्यासनानि, एवम्–'मगरासणाइं' मकरासनानि, मकराकारासनानि 'उसभासणाइं' वृषभासनानि 'सीहासणाइं' सिंहासनानि 'पउमासणाइं' पद्मासनानि पद्माकाराणि आसनानि 'दिसासोवत्थियासणाइं' दिक्सौवस्तिकासनानि, येषामासनानामधोभागे दिक्सौवस्तिकाआलिखिताः सन्ति तानि तथाभूतानि, अत्र यथाक्रममासनानां संग्राहिका संग्रहणी गाथा––

'हंसे कोंचे गरुले, उण्णय पणए य दीह भद्दे य ।
पक्खे मयरे उसहे, सीहदिसा सोत्थि बारसमे' ॥१॥
हंसः क्रौञ्चो गरुड उन्नतः प्रणतो दीर्घो भद्रश्च ।
पक्षीमकरो वृषभः सिंहो दिक्सौवस्तिको द्वादशः ॥१॥ इतिच्छाया

एतानि द्वादशसंख्याकानि हंसासनादीनि कथंभूतानि तत्राह–'सव्वरयणा-

अनेक भद्रासन हैं जिनके अधोभाग में पीठिका बन्ध होता है वे भद्रासन कहलाते हैं। अनेक 'पक्खासणाइं' पक्ष्यासन है इसके अधोभाग में पक्षियों के चित्र बने हुए होते हैं अनेक 'मगरासणाइं' मकरासन है अनेक 'उसभासणाइं' वृषभासन है, अनेक 'सीहासणाइं' सिंहासन है अनेक 'पउमासणाइं' पद्मासन है अनेक 'दिसासोवत्थियासणाइं' जिन आसनों के अधोभाग में दिशा सौवस्तिक आलिखित होते हैं वे आसन दिक् सौवस्तिक है यथाक्रम से इन आसनों की संग्राहिका गाथा इस प्रकार से है 'हंस, कौंचे१, इत्यादि, हंस१ क्रोंच२, गरुड३, उन्नत४, प्रणत५, दीर्घ६ भद्र७, पक्षी८, मकर९, वृषभ, १०, सिंह११, दिक् सौवस्तिक १२बारहवां, ये सब बारह आसन 'सव्वरयणामयाइं' सर्वात्मना रत्नमय है 'अच्छाइं' आकाश और स्फटिकमणि के समान

હોય છે, તે ભદ્રાસન કહેવાય છે, અનેક 'पक्खासणाइं' પક્ષ્યાસનો છે. તેના નીચેના ભાગમાં પક્ષિયોના ચિત્રો બનેલા હોય છે. અનેક 'मगरासणाइं' મકરાસનો છે. અનેક 'उसभासणाइं' વૃષભાસનો છે. અનેક 'सीहासणाइं' સિંહાસનો છે. અનેક 'पउमासणाइं' પદ્માસનો છે. અનેક 'दिसासोत्थियासणाइं' જે આસનોની નીચેના ભાગમાં દિશા સૌવસ્તિક આલેખવામાં આવેલ હોય છે. એ આસન દિશા સૌવસ્તિક છે. એ આસનોના નામો સંગ્રહીત કરીને બતાવનારી ગાથા આ પ્રમાણે છે. 'हंसे कोंचे' ઇત્યાદિ હંસ ૧, કૌંચ ૨, ગરૂડ ૩, ઉન્નત ૪, પ્રણત ૫ દીર્ઘ ૬, ભદ્ર ૭ પક્ષી ૮ મકર ૯ વૃષભ ૧૦ સિંહ ૧૧ અને દિક્ સૌવસ્તિક ૧૨ આ બારે આસન 'सव्वरयणामयाइं' સર્વ પ્રકારે રત્નમય છે. 'अच्छाइं' આકાશ

मयाइं' सर्वरत्नमयानि-सर्वात्मना रत्नमयानि-रत्नघटितानि 'अच्छाइं' अच्छानि अच्छादि प्रतिरूपपर्यन्तं विशेषणकदम्बकं व्याख्यातपूर्वम्।

'तस्स णं वणसंडस्स' तस्य खलु वनषण्डस्य 'तत्थ तत्थ देसे' तत्र तत्र देशे 'तहिं तहिं' तस्यैव देशस्य तत्र तत्रैकदेशे 'बहवे आलिघरा' बहूनि आलिगृहकाणि, तत्र आलिः-वनस्पतिविशेषः तन्मयानि गृहकाणीति आलिगृहकाणि 'मालिघरा' मालिकगृहकाणि, मालिर्वनस्पतिविशेषः तन्मयानि गृहकाणि 'कयलीघरा' कदलीगृहकाणि-कदलीमयानि गृहकाणीति 'लयघरा' लतागृहकाणि 'अच्छणघरा' अच्छणगृहकाणि-अवस्थानगृहकाणि येषु यदा तदा वा आगत्य बहवो देवा देव्यश्च सुखासनेनावतिष्ठन्ते इति। 'पेच्छणघरा' प्रेक्षणगृहकाणि यत्रागत्य प्रेक्षणानि विदधति निरीक्षन्ते च, 'मज्जणघरा' मज्जनगृहकाणि, यत्रा-

---

अतिशुभ्र है श्लक्ष्ण आदि प्रतिरूपपर्यन्त विशेषणोंवाले हैं इन सब पदों की व्याख्या पीछे की जा चुकी है। 'तस्स णं वणसंडस्स तत्थ २ देसे तहिं तहिं बहवे आलिघरा' उस वनखंड के उन २ स्थानों में अनेक आलिगृह है आलिनामक वनस्पतियों के गृह है 'मालिघरा' अनेक मालिनामक वनस्पतियों के घर है 'कयलीघरा' अनेक कदली केलों के घर है अर्थात् जिन गृहो में आलिनामकवनस्पतियां है वे आलिगृह है जिन गृहों मे मालिनामकवनस्पति की प्रचुरता है वे मालिगृह है जिन गृहों मे कदलीके वृक्षों की प्रचुरता दिखती है वे कदलीगृह है। 'लयघरा' अनेकलता प्रधानतावाले गृह है 'अच्छणघरा, पेच्छणघरा, मज्जणघरा' अनेक अवस्थानगृह हैं ये गृह धर्मशाला के स्थानापन्न होते हैं, क्यों कि यदा कदा आकर के यहां पर व्यन्तर देव देवियां

અને સ્ફટિક મણિની જેમ અત્યંત શુભ્ર છે. શ્લક્ષ્ણ વિગેરે પ્રતિરૂપ પર્યન્તના વિશેષણો વાળા છે, આ બધાજ પદોના અર્થનું કથન પહેલા આવી ગયેલ છે.

'तस्स णं वणसंडस्स तत्थ तत्थ देसे तहिं तहिं बहवे आलिघरा' એ વન ખંડના એ એ સ્થાનોમાં અનેક આલિગૃહો છે. એટલે કે આલિ નામની વનસ્પતિના ગૃહો છે. 'मालिघरा' અનેક માલિઘર માલિનામની વનસ્પતિયોના ગૃહો છે. 'कयलीघरा' અનેક કદલી ગૃહો-કેળના ઘરો છે. અર્થાત્ જે ગૃહોમાં આલિનામની વનસ્પતિયો છે તે આલિગૃહ છે. જે ગૃહોમાં માલિ નામની વનસ્પતિયોનું અધિકપણું છે તે માલીઘર છે. જે જે ગૃહોમાં કેળના વૃક્ષો વિશેષ પ્રમાણમાં હોય તે કદલી ગૃહો છે. 'लयघरा' અને લતા પ્રધાનતાવાળા ગૃહો છે. 'अच्छणघरा, पेच्छणघरा, मज्जणघरा' અનેક અવસ્થા ગૃહો છે. આ ગૃહો ધર્મ-શાળા જેવા હોય છે. કેમકે જ્યારે ત્યારે વ્યંતર દેવો અને દેવિયો પોતાની

गत्य स्वेच्छया मज्जनं स्नानं कुर्वन्ति, 'पसाहणघरगा' प्रसाधनगृहकाणि, यत्रागत्य स्वं परंच प्रसाधयन्ति मण्डयन्तीत्यर्थः। 'गब्भघरगा' गर्भगृहकाणि-गर्भगृहाकाराणि, 'मोहणघरगा' मोहनगृहकाणि, मोहनम्-मैथुनसेवा तत्प्रसाधकानि गृहकाणि मोहनगृहकाणि वासभवनानीत्यर्थः। 'सालघरगा' शालागृहकाणि पट्टशालाप्रधानानि गृहकाणि 'जालघरगा' जालगृहकाणि जालयुक्तानि गृहकाणि 'कुसुमघरगा' कुसुमगृहकाणि-कुसुमप्रकारोपचितानि गृहकाणि। 'चित्तघरगा' चित्रगृहकाणि-चित्रप्रधानानि गृहकाणि, 'गंधव्वघरगा' गन्धर्वगृहकाणि-गीतनृत्याद्यभ्यासयोग्यानि गन्धर्वगृहकाणि, इति, 'आयंसघरगा' आदर्शगृहकाणि-

---

अपनी इच्छा के अनुसार आनन्द से ठहरते हैं अनेक प्रेक्षण गृह है यहां आकर के देव देवियां अनेक प्रकार के कौतुकों को-खेलों को देखते हैं और अनेक प्रकार के खेलों को स्वयं भी करते हैं। मज्जन गृह है-अनेक स्नानगृह है यहां पर आकर व्यन्तर देव देवियां स्वेच्छा से खूब स्नान करते हैं। 'पसाहणघरगा' अनेक प्रसाधनगृह है-यहां पर आकरके व्यन्तरदेवादिक अपने को और परको विभूषाओं से विभूषित करते है 'गब्भघरगा' अनेक गर्भगृह के आकार के घर है 'मोहणघरगा' मैथुन सेवन जहां पर किया जाय ऐसे अनेक मोहन घर हैं। इन्हें वासभवन भी कहा जाता है 'सालघरगा' अनेक पट्टशाला प्रधान घर हैं अनेक 'जालघरगा' जालयुक्त घर है। अनेक 'कुसुमघरगा' पुष्पों के समूह से युक्त गृह है। अनेक 'चित्तघरगा' चित्रों की प्रधानतावाले गृह है 'गंधव्वघरगा' गीत-नृत्य आदि अभ्यास जिन में किया जाता है ऐसे भी अनेक गंधर्व

ઇચ્છા પ્રમાણે આનંદપૂર્વક ત્યાં નિવાસ કરે છે. અનેક પેક્ષણ ગૃહો છે. અહીયાં આવીને દેવ દેવિયોં અનેક પ્રકારના ખેલો જોવે છે અને સ્વયં પણ અનેક પ્રકારના ખેલો કરે છે. અનેક મજ્જન ગૃહો છે. અનેક સ્નાન ગૃહો છે. અહીયાં આવીને વ્યંતર દેવ દેવિયો સ્વેચ્છાપૂર્વક ખૂબ સ્નાન કરે છે. 'पसाहणघरगा' અનેક પ્રસાધન ગૃહો છે. અહીંયા આવીને વ્યંતર દેવ દેવિયો પોતે અને અન્યને આભૂષણોથી ખૂબ સારી રીતે વિભૂષિત કરે છે. 'गब्भघरगा' અનેક ગર્ભગૃહના આકારના ઘરો છે 'मोहणघरा' જ્યાં રમણ-મૈથુન સેવન કરવામાં આવે એવા અનેક મોહનઘરો છે. એને વાસઘર પણ કહેવામાં આવે છે. 'सालघरगा' અનેક પટ્ટશાળા પ્રધાન ઘરો છે. 'जालघरगा' અનેક જાળવાળા ઘરો છે. 'कुसुमघरगा' અનેક પુષ્પોના સમૂહોથી યુક્ત ગૃહો છે. 'चित्तघरगा' અનેક રમણીય ચિત્રોની પ્રધાનતાવાળા ગૃહો છે. 'गंधव्वघरगा' અનેક ગીત અને નૃત્ય વિગેરેનો જેમાં અભ્યાસ

आदर्शमयानि दर्पणमयानि गृहकाणीत्यर्थः । एतानि आलिकगृहकादि आदर्शगृहकान्तानि कथं भूतानि, तत्राह–'सव्वरयणामया' सर्वरत्नमयानि सर्वात्मना रत्ननिर्मापितानीवाभान्ति, 'अच्छा' अच्छानि–स्फटिकवदति शुभ्राणि इत्यादीनि 'पडिरूवा' प्रतिरूपकाणि इति पर्यन्तानि विशेपणानि व्याख्यातपूर्वाणीति। 'तेसु णं आलिघरएसु जाव आयंसघरएसु' तेपु खलु आलिकगृहेपु यावत्–यावत्पदग्राह्येपु आदर्शगृहपर्यन्तेपु 'वहूइं हंसासणाइं जाव दिसासोवत्थियासणाइं' वहूनि हंसासनानि यावत्पदग्राह्याणि दिशासौवस्तिकासनानि, इति पर्यन्तानि–आसनानि सन्ति । तानि कीदृशानीत्याह–'सव्वरयणामयाइं जाव पडिरूवाइं' सर्वरत्नमयानि यावत्–प्रतिरूपाणि प्राग्वत्, 'तस्स णं वणसंडस्स' तस्य खलु वनपण्डस्य मध्ये 'तत्थ२ देसे२' तत्र तत्र देशे देशे 'तहिं तहिं' तस्यैव देशस्य तत्र तत्रैकदेशे 'वहवे जाइमंडवगा' वहवो जातीमण्डपकाः, जातीनामपुष्पविशेषः, 'जूहियामंडवगा' यृथिवामण्डपकाः, यृथिका–पुष्पलताविशेपरूपा,

---

गृह है । 'आयंसघरगा' अनेक दर्पणमय गृह हैं । ये सब 'सव्वरयणामया' अच्छा इत्यादि प्रतिरूप पर्यन्त के विशेषणों वाले हैं इन सब पदों की व्याख्या पीछे की जा चूकी है । 'तेसु णं आलिघरएसु जाव आयंसघरएसु वहूइं हंसासणाइं जाव दिसासोवत्थियासणाइं' इन आलिघर से लेकर आदर्श घर तक के समस्त घरों में अलग अलग रूप में अनेक हंसासन से लेकर अनेकदिक् सौवस्तिकासन तक के आसन है । 'तस्स णं वणसंडस्स तत्थ २ देसे २ तहिं तहिं वहवे जाइमंडवगा जूहियामंडवगा' उस वनषण्ड के वीच में जगह २ पर उन २ स्थानों पर अनेक जाति मंडप है=चमेली के पुष्पों लदे हुए मंडप कुञ्ज–है अनेक स्वर्ण जुही के पुष्पों से लदे हुए मंडप–कुञ्ज है 'मल्लियामंडपगा' अनेक मल्लिकाके मंडप है मोघरा के पुष्पों से लदे हुए कुञ्ज है 'णवमालिया मंडवगा' नव मल्लिका के मंडप है 'वासंती मंड-

---

કરવામાં આવે એવા અનેક ગંધર્વ ગૃહો છે. 'आयंसघरगा' અનેક આદર્શગૃહ દર્પણમય ગૃહો છે. એ બધા 'सव्वरयणामया' અચ્છ ઇત્યાદિથી પ્રતિરૂપ પર્યન્તના વિશેષણોવાળા છે. આ બધા પદોનો અર્થ પહેલા કહેવામાં આવી ગયેલ છે. 'तेसुणं आलिघरएसु जाव आयंसघरएसु वहूइं हंसासणाइं जाव दिसासोवत्थियासणाइं' આ આલિઘરથી આરંભીને આદર્શ ઘર સુધીના સઘળા ઘરોમાં અલગ અલગ રૂપે અનેક હંસાસનથી આરંભીને અનેક દિશાસૌવસ્તિકાસન સુધીના આસનો છે. 'तस्स णं वणसंडस्स तत्थ तत्थ देसे देसे तहिं तहिं वहवे जाइमंडवगा जूहिया मंडवगा' એ વનખંડમાં સ્થળે સ્થળે એ એ સ્થાનો પર અનેક જાઇના મંડપો છે. ચંમેલીના પુષ્પોથી લદાયેલા અનેક મંડપો છે. અનેક સોનાની જુઇના પુષ્પોથી

'मल्लियामंडवगा' मल्लिकामण्डपकाः, मल्लिकाऽपि पुष्पलताविशेषरूपैव, 'णवमालियामंडवगा' नवमालिकामण्डपकाः, 'वासंती मंडवगा' वासन्तीमण्डपकाः, वासन्तीपुष्पविशेषरूपा, 'दधिवासुयामंडवगा' दधिवासुकामण्डपकाः, दधिवासुका नाम वनस्पतिविशेषः, तन्मयामण्डपकाः, 'सूरिल्लीमंडवगा' सूरिल्लीमण्डपकाः सूरिल्लीकिल वनस्पतिविशेषस्तन्मया मण्डपकाः, 'तंबोलीमंडवगा' तम्बूलीमण्डपकाः ताम्बूली—नागवल्ली तन्मया मण्डपकाः 'मुद्दियामंडवगा' मृद्वीकामण्डपकाः, मृद्वीका—द्राक्षा तन्मयामण्डपकाः, 'नागलयामंडवगा' नागलतामण्डपकाः नागो वृक्षविशेषः स एव लता नागलता, अत्र खलु यस्य तिर्यक् तथाविधा शाखाप्रशाखा न प्रसृता सा लतेत्यभिधीयते, नागलतामयमण्डपकाः, 'अतिमुत्तमंडवगा' अतिमुक्तकमण्डपकाः, अतिमुक्ताभिधो वृक्षस्तन्मया मण्डपकाः, 'अप्फेयामंडवगा' अप्फोयामण्डपका, अप्फोया वनस्पतिविशेषस्तन्मया मण्डपकाः, 'मालुया मंडवगा' मालुकामण्डपकाः, मालुकाः एकास्थिफला वृक्षविशेषास्तद्युक्ता मण्डपकाः, 'सामलयामंडवगा' श्यामलतामण्डपकाः, श्यामलता—लताविशेषस्तन्मया

वगा' वासन्तीलता के मंडप है 'दधिवासुयामंडवगा' अनेक दधिवासुकों के मंडप है ये दधिवासुक वनस्पतिविशेष है। 'सूरिल्लिमंडवगा' सूरिल्लिनामक वनस्पतिविशेष के मंडप है 'तबोलीमंडवगा' अनेक ताम्बूली—पानों की वेलों के मंडप है 'मुद्दियामंडवगा' अनेक मृद्वीका—द्राक्षा के मंडप है 'नागलयामंडवगा' अनेक नागलतारूप वृक्ष विशेष के मंडप है। अनेक 'अतिमुत्तमंडवगा' अतिमुक्तकलताओं के मंडप है। अनेक 'अप्फोयामंडवगा' अप्फोया नामकी वनस्पतिविशेष के मंडप है। 'मालुयामंडवगा' अनेक मालुकाके मंडप है एक गुठली ही जिस फल में होती है उस फल वाले वृक्षका नाम मालुका है

લદાયેલ મંડપો છે. 'मल्लिया मंडवगा' અનેક મલ્લિકા પુષ્પોની વેલના મંડપો છે. અર્થાત્ મોગરાના પુષ્પોથી લદાયેલ કુંજો છે. 'णवमालिया मंडवगा' નવ મલ્લિકાના મંડપો છે. 'वासंतिमंडवगा' વાસંતિલતાઓના મંડપો છે. 'दधिवासुया मंडवगा' અનેક દધિવાસુકોના મંડપો છે. આ દધિવાસુક એ એક પ્રકારની વનસ્પતિનું નામ છે. 'सूरिल्लि मंडवगा' સૂરિલી નામની વનસ્પતિના મંડપો છે. तंबोलिमंडवगा' અનેક તાંબુલોના—પાનની વેલોના મંડપો છે. 'मुद्दियामंडवगा' અનેક મુદ્રિકા—દરાખની વેલોના મંડપો છે. 'नागलयामंडवगा' અનેક નાગલતા નામની વનસ્પતિના મંડપો છે. અનેક 'अतिमुत्त मंडवगा' અતિમુક્તક લતાના મંડપો છે. 'अप्फोया मंडवगा' અપ્ફોયા નામની વનસ્પતિ વિશેષનાં મંડપો છે. 'मालुया मंडवगा' અનેક માલુકાના મંડપો છે. એક ગોટલી જે ફળમાં

मण्डपकाः, एते कीदृशास्तत्राह–'णिच्चं कुसुमिया' नित्यं कुसुमिताः–पुष्पभारावनता इत्यर्थः 'णिच्चं जाव पडिरूवा' नित्यं यावत्–प्रतिरूपाः, अत्र यावत्पदेन–'मउलिया निच्चं लवइया निच्चं थवइया निच्चं गुम्मिया निच्चं गोच्छिया निच्चं जमलिया निच्चं जुयलिया निच्चं विणमिया निच्चं पणमिया निच्चं कुसुमियमउलियलवइयथवइयगुम्मिय गुच्छिय जमलिय जुयलियविणमिय पणमिय सुविभत्त परिमंजरिवडंसगधरा सव्वरयणामया अच्छा सण्हा लण्हा घट्टा मट्टा नीरया निम्मला निष्पंका निक्कंकडच्छाया सप्पभा सउज्जोया समरीया पासादीया दरिसणिज्जा अभिरूवा' इत्येतेषां संग्रहः, एषां व्याख्या पद्मवरवेदिका वर्णनप्रकरणे द्रष्टव्या।

'तेसु णं जातीमंडवएसु' जाव सामलया मंडवेसु' तेषु खलु जातीमण्डपेषु यावत् श्यामलतामण्डपेषु जातीमण्डपादारभ्य श्यामलतापर्यन्तेषु मण्डपेषु 'बहवे पुढवीसिलापट्टगा पण्णत्ता' बहवोऽनेके पृथिवीशिलापट्टकाः प्रज्ञप्ताः–कथिताः 'तं जहा'

'सामलया मंडवगा' अनेक श्यामलताओं के मंडप हैं ये सब मंडप 'णिच्चं कुसुमिया णिच्चं जाव पडिरूवा' सर्वदा पुष्पों से युक्त रहते है, यावत् ये प्रतिरूप तक के समस्तविशेषणों से युक्त हैं यहां यावत्पद संग्राह्य पदों का अर्थ इस प्रकार है-वे सर्वदा–मुकुलितपल्लवित स्तबकित गुल्मित गुच्छित यमलित युगलित विनमित प्रणमित रहते हैं इन सब विशेषणों से युक्त होकर सुन्दर रचनायुक्तविशिष्ट मंजरी रूप अवतंस शिरो भूषणवाले है, और सर्वात्मना रत्नमय है तथा अच्छ आदि प्रतिरूपतकके विशेषणों वाले है इस सबविशेषणों का पूरा पाठ और अर्थ पद्मवर वेदिका की लताओं के वर्णन में देख लेना चाहिये। 'तेसु णं जातीमंडवेसु जाव सामलयमंडवेसु' बहवे पुढविसिलापट्टगा पण्णत्ता' इन जाती मंडपों में यावत् यूथिका मंडपों से लेकर श्यामलता-

---

હોય એ ફળવાળા વૃક્ષનું નામ માલુકા છે. 'सामलयामंडवगा' અનેક શ્યામલતાઓના મંડપો છે. આ બધા મંડપો 'णिच्चं कुसुमिया णिच्चं जाव पडिरूवा' સર્વદા પુષ્પોથી યુક્ત રહે છે. યાવત્ એ બધા પ્રતિરૂપ સુધીના સઘળા વિશેષણો વાળા છે. અહીં યાવત્પદથી સંગ્રહ થયેલ પદોનો અર્થ આ પ્રમાણેનો છે. એ સર્વદા મુકુલિત, પલ્લવિત, સ્તબકિત, ગુલ્મિત, ગુચ્છિત, યમલિત, યુગલિત, વિનમિત, અને પ્રણમિત રહે છે. આ બધાજ વિશેષણોથી વિશેષિત બનીને સુંદર રચનાથી યુક્ત વિશિષ્ટ મંજરીરૂપ અવતંસક શિરોભૂષણવાળા છે. અને સર્વપ્રકારે રત્નમય છે. તથા અચ્છ વિગેરે પ્રતિરૂપ સુધીના વિશેષણો વાળા છે. એ બધા વિશેષણોનો પુરોપાઠ અને સંપૂર્ણ અર્થ પદ્મવર વેદિકાની લતાઓના વર્ણનમાં જોઈ લેવા. 'तेसु णं जातीमंडवेसु जाव सामलयामंडवेसु बहवे पुढवीसिलापट्टगा पण्णत्ता' આ જાતિય મંડપોમાં યાવત્ યૂથિકા મંડપોથી લઈને

तद्यथा 'हंसासगसंठिया' हंसासनसंस्थिताः, 'कोंचासणसंठिया' क्रौञ्चासनसंस्थिताः, 'गरुलासणसंठिया' गरुडासनसंस्थिताः, 'उण्णयासणसंठिया' उन्नतासनसंस्थिताः 'पणयासगसंठिया' प्रणतासनसंस्थियाः, 'दीहासणसंठिया' दीर्घासनसंस्थिताः, 'भद्दासणसंठिया' भद्रासनसंस्थिताः 'पक्खासणसंठिया' पक्ष्यासनसंस्थिताः 'मगरासणसंठिया' मकरासनसंस्थिताः 'उसभासणसंठिया' वृषभासनसंस्थिताः, 'सीहासणसंठिया' सिंहासनसंस्थिताः, 'पउमासणसंठिया' पद्मासनसंस्थिताः 'दिसासोवत्थियासणसंठिया' दिक्सौवस्ति-

---

मंडपों पर्यन्त के मंडपों में अनेक पृथिवी शिलापट्टक कहे गये हैं 'तं जहा -हंसासण संठिया कोंचासण संठिया, गरुलासणसंठिया, उण्णया-सणसंठिया' इनमें कितनेक पृथिवी शिलापट्टक ऐसे हैं। जो हंसासन के जैसे स्थिल है कितनेक क्रौंचासन के समान स्थित है कितनेक गरुडा-सन के समानस्थित है। कितनेक उन्नतासन के समान स्थित है कित-नेक 'पणयासणसंठिया' प्रणतासन के समानस्थित है। 'भद्दासण-संठिया' कितनेक भद्रासन के समानस्थित है। 'पक्खासणसंठिया' कितनेक पक्ष्यासन के समानस्थित है। 'मगरासणसंठिया' कितनेक पृथिवीशिलापट्टक मकरासन के समानस्थित है, 'उसभासणसंठिया' कितनेक वृषभासन के समानस्थित है। 'सीहासणसंठिया' कितनेक सिंहासन के जैसे स्थिल है। 'पउमासणसंठिया' कितनेक पद्मासन के समानस्थित है। 'दीहासणसंठिया' कितनेक दीर्घासन के समानस्थित है। 'दिसासोवत्थियासणसंठिया' और कितनेक पृथिवीं शिलापट्टक

શ્યામલતા મંડપો સુધીના મંડપોમાં અનેક પૃથ્વી શિલા પટ્ટકો કહેવામાં આવેલ છે. 'तं जहा हंसासणसंठिया कोंचासणसंठिया गरुलासणसंठिया उण्णयासणसंठिया' તેમાં કેટલાક પૃથ્વીશિલાપટ્ટકો હંસાસનોની જેવા છે. અને કેટલાક ક્રોંચાસનની જેમ રહેલા છે. કેટલાક ગરૂડાસનની માફક રહેલા છે. કેટલાક ઉન્નત આસનની સરખા રહેલા છે. 'पणयासणसंठिया' કેટલાક પ્રણતાસન સમાન રહેલા છે. 'भद्दासणसंठिया' અને કેટલાક ભદ્રાસનની જેમ સ્થિત છે. 'पक्खासणसंठिया' કેટલાક પક્ષ્યાસનની જેમ સ્થિત છે. 'मगरासणसंठिया' કેટલાક પૃથ્વીશિલા પટ્ટકો મકરાસનોની માફક આવેલા છે. 'उसभासणसंठिया' કેટલાક વૃષભાસનોની જેમ સ્થિત છે. 'सीहासणसंठिया' કેટલાક સિંહાસનોની જેમ સ્થિત રહેલા છે. 'पउमासणसंठिया' કેટલાક પદ્માસનોની જેમ સ્થિત-રહેલા છે. 'दीहासणसंठिया' કેટલાક દીર્ઘાસનોની માફક સ્થિત-રહેલા છે. 'दिसासोवत्थियासणसंठिया' અને કેટલાક પૃથ્વીશીલા પટ્ટકો દિશા સૌવસ્તિકાસનની માફક સ્થિત રહેલા છે.

कासनसंस्थिता-प्रज्ञप्ताः, पृथिवीशिलापट्टकाः। आसनानां व्याख्या पूर्ववत्। 'तत्थ वहवे वरसयणासण विसिट्ठसंठाणसंठिया पन्नत्ता समणाउसो!' हे श्रमण हे आयुष्मन् तत्र-तेषु शिलापट्टकेषु मध्ये बहवः केचन शिलापट्टकाः, यानि विशिष्टचिह्नानि विशिष्टनामानि च वराणि प्रधानानि शयनानि आसनानि च तद्वत् संस्थिता इति वरशयनासनविशिष्टसंस्थानसंस्थिताः प्रज्ञप्ताः कथिता इति। ते शिलापट्टकाः कीदृशस्पर्शवन्तः? तत्राह-'आइणगरूयबूरणवणीततूलफासा मउया सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा' आजिनकं चर्ममयं वस्त्रम्, रूतं-'रुई' इति प्रसिद्धम्, बूरः-वनस्पतिविशेषः, नवनीतं-म्रक्षणं मक्खन इति भाषा प्रसिद्धम् तूल इति-हंस गर्भतूली, तत्स्पर्शवत् सुकुमालस्पर्शाः; मृदुकाः कोमलाः सर्वरत्नमयाः सर्वात्मनाः रत्नघटिताः अच्छा यावत् प्रतिरूपाः, अच्छादि विशेषणकदम्बकं पूर्ववत् पूर्वोक्तस्वरूपाः शिलापट्टका इति किम्? तत्राह-'तत्थ णं' तत्र तेषु उत्पातपर्वतादि गत हंसासनादिषु यावन्नानारूपसंस्थान-

दिक्सौवस्तिकासन के समान स्थित है 'तत्थ वहवे वरसयणासणविसिट्ठ संठाणसंठिया पण्णत्ता समणाउसो' हे श्रमण-आयुष्मन्! वहां पर उन पृथिवीशिलापट्टकों में अनेक पृथिवीशिलापट्टक जितनेविशिष्ट चिन्ह है और जितने विशिष्ट नाम है और भी जितने प्राधान शयन और आसन है उनके समानस्थित है-उनके स्पर्श किस प्रकार का होता है सो कहते है 'आइणग रूयबूरणवणीय तूलफासा मउया सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा' उनका स्पर्श आजिनक चर्ममयवस्त्र रूई बूरवनस्पतिमक्खन-तूल हंस तुली इनके स्पर्श जैसे सुकुमार-कोमलस्पर्शवाले है सर्वात्मना रत्नमय है अच्छ यावत् प्रतिरूप हैं यहां यावत्पद से 'सण्हा श्लक्ष्णा' यहां से लेकर प्रतिरूप पर्यन्त के

'तत्थ वहवे वरसयणासणविसिट्ठसंठाणसंठिया पण्णत्ता समणाउसो' हे श्रमणु आयुष्मन् त्यां એ પૃથ્વીશીલા પટ્ટકોમાં અનેક પૃથ્વીશિલા પટ્ટકો જેટલા વિશેષ-પ્રકારના ચિન્હોવાળા છે અને જેટલા વિશિષ્ટ તેના નામો છે, અને બીજા પણ જેટલા મુખ્ય શયન, આસન વિગેરે છે, તેની જેમ સ્થિત છે. તેનો સ્પર્શ કેવા પ્રકારનો હોય છે તે સૂત્રકાર હવે બતાવે છે. 'आइणगरूयबूरणवणीय तूलफासा मउया सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा' તેનો સ્પર્શ આજીનક અજીન ચર્મમય વસ્ત્ર, કોમળરૂ, બૂર નામની વનસ્પતિ માખણ 'तूलहंसतुली' તેના સ્પર્શ જેવો સુકુમાર કોમળ સ્પર્શ તેનો છે. સર્વ પ્રકારથી રત્નમય છે. અચ્છ યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. અહીયાં યાવત્પદથી 'सण्हा-श्लक्ष्णा' અહીથી લઇને પ્રતિરૂપ સુધીના વિશેષણોનો અર્થ પહેલાં આવી ગયેલ છે તે પ્રમાણે અહીં

संस्थित पृथिवीशिलापट्टकेषु खलु 'बहवे वाणमंतरा देवा देवीओ य' बहवोऽनेके वानव्यन्तरा देवा देव्यश्च 'आसयंति' यथा सुखमासते–उपविशन्तीत्यर्थः 'सयंति' शेरते–दीर्घकायप्रसारणेन वर्त्तन्ते नतु निद्रां कुर्वन्ति, तेषु देवयोनिकतया निद्राया असंभवादिति, 'चिट्ठंति' तिष्ठन्ति–ऊर्ध्वस्थानेन वर्त्तन्ते 'णिसीदंति' निषीदन्ति उपविशन्तीत्यर्थः, 'तुयट्टंति' त्वक्परिवर्त्तयन्ति–वामपार्श्वतः परावृत्य दक्षिणपार्श्वे-नावतिष्ठन्ति दक्षिणपार्श्वतो वा परावृत्त्य वामपार्श्वेनावतिष्ठन्ति, 'रमंति' रमन्ते–रतिमाबध्नन्ति, 'ललंति' ललन्ति–मन ईप्सितं यथा भवति तथा वर्त्तन्ते इति।

विशेषणों की व्याख्या पहले जैसी ही है। 'तत्थ णं बहवे वाण मंतरा देवा देवीओय आसयंति सयंति, चिट्ठंति, णिसीदंति, तुयट्टंति' इन उत्पातपर्वत आदिकों पर जो हंसासन आदि आसन है और नाना रूप संस्थानवाले जो पृथिवी शिलापट्टक है इन पर अनेक वानव्यन्तर देव और देवियों का समूह सुख पूर्वक उठती बैठती है सोती है अर्थात् अपने शरीर को लम्बा करके लेटती है निद्रा नही लेती है। क्यों कि देवयोनि होने से इनमें निद्राका अभाव रहता है तथा इच्छानुसार खडे रहते है इच्छानुसार आराम करते है इच्छानुसार वाम करवट को बदलकर दक्षिण करवटलेते हैं और दक्षिण करवट को बदलकर वाम-करवटलेते हैं इस तरह से वहां वे विश्राम करते हैं। रति क्रीडा किया करते हैं मनके अनुसार जैसा करना चाहते हैं वैसा सब कुछ कार्य-करते हैं तथा इधर उधर जाने रूप विनोद से एवं गीत नृत्यादिरूप-विनोद से अपने मनको बहलाते रहते हैं 'मोहंति' एवं मैथुन सेवन

સમજી લેવો. 'तत्थ णं बहवे वाणमंतरा देवा देवीओय आसयंति, सयंति, चिट्ठंति, णिसीदंति, तुयट्टंति' એ ઉત્પાદપર્વત વિગેરે પર્વતો પર જે હંસાસન વિગેરે આસનો છે, તે અને અનેક પ્રકારના સંસ્થાનવાળા પૃથ્વીશિલા પટ્ટકો છે, તેના પર અનેક વાનવ્યંતર જાતીના દેવ અને દેવિયોનો સમૂહ સુખ પૂર્વક ઉઠે બેસે છે અને સૂવે છે. અર્થાત્ પોતાના શરીરને લાંબુ કરીને સુવે છે. પણ તેઓ ઉંઘતા નથી. કેમકે તેઓ દેવયોનિ હોવાથી તેઓને નિદ્રાનો અભાવ હોય છે. તથા તેઓ ઇચ્છાપૂર્વક ઉભા રહે છે. ઇચ્છાનુસાર આરામ કરે છે. ઇચ્છાપૂર્વક ડાબા પડખાને ફેરવીને જમણી બાજુ કરે છે. અને જમણા પડખાને બદલીને ડાબી તરફ ફેરવીલે છે. આ રીતે તેઓ ત્યાં વિશ્રામ કરે છે. રતિક્રીડા કરે છે. તથા પોતાના મન પ્રમાણે જે કાર્ય કરવા ઇચ્છે છે તેવા બધાજ કામો કરે છે. તથા આમતેમ જવા રૂપ વિનોદ અને ગીત નૃત્ય વિગેરે પ્રકારના વિનોદથી પોતાના મનને બહેલાવ્યા કરે છે. 'मोहंति' અને મૈથુન સેવન કરે છે. આ

'कीलंति' क्रीडन्ति-यथा सुख मितस्ततो गमनविनोदेन गीतनृत्यादि विनोदेन वा क्रीडां कुर्वन्तीति। 'मोहंति'-मैथुनं सेवन्ते इत्येवं प्रकारेण 'पुरापोराणाणं' पुरा-पूर्व प्राग्भवे कृतानाम् अतएव पौराणानाम् 'सुचिण्णाणं' सुचीर्णानाम् विशिष्ट तथा-विधधर्मानुष्ठानविपयाप्रमादकरणक्षान्त्यादि शुभाचरणेन समुपार्जितानाम्, तथा- 'सुपरिक्कंताणं' सुपरिक्रान्तानाम् । सकलसत्त्वमैत्री-सत्यभापणपरद्रव्यानपहरण-सुशीलादि सुपराक्रमजनितानाम्, अत एव 'सुभाणं' शुभानाम् इह किञ्चिदशुभ-फलमपि मतिविपर्यासात् शुभफलमाभाति ततस्तात्त्विक शुभत्वप्रतिपत्त्यर्थमस्यैव पर्यायशब्दमाह-'कल्लाणाणं' कल्याणानाम् तत्त्वतस्तथाविधविशिष्टफलदायिनाम् अथवा-कल्याणानाम्-अनर्थोपशमकारिणाम् 'कडाणं कम्माणं' कृतानां पूर्वभवे समाचरितानाम् कर्मणां 'कल्लाणं फलवित्तिविसेसं' कल्याणं कल्याणरूपं फलवृत्तिविशेषं फलविपाकम्, 'पच्चणुब्भवमाणा' प्रत्यनुभवन्तो यथा सुखम्, 'विहरंति' विहरन्ति तिष्ठन्तीति ॥

करते है इस प्रकार वे 'पुरापोराणाणं सुचिण्णाणं' पूर्व जन्म में उस प्रकार के धर्मानुष्ठान विषयक अप्रमाद क्षान्त्यादि शुभ आचरणों से अर्जित किये गये है 'सुपरिक्कंताणं सुभाणं' समस्तजीवों के साथ मैत्री भाव सत्यभाषण पर द्रव्य अनपहरण सुशीलता आदि रूप शुभ पराक्रम से जनित होने से शुभ, ऐसे तो अशुभ भी बुद्धि के विपर्यास से शुभप्रतीत होते है इसका निराकरण करते है 'कल्लाणाण' एकान्त तः अशुभ फलको दूर कर तात्त्विक शुभ फलको ही प्रदान करने वाले होते हैं इस प्रकार के 'कडाणं कम्माणं' अपने पूर्व में किये गये कर्मो के 'कल्लाणं फलवित्तिविसेसं' 'कल्याणरूप फलविपाकको 'पच्चणुब्भवमाणा' भोगते हुए 'विहरंति' सुख शान्ति पूर्वक अपने समय को व्यतीत करते रहते हैं। 'तीसेणं जगतीए उप्पिं अंतो पउमवरवेदि-

---

રીતે તેઓ 'પુરાપોરાણાણં સુચિણ્ણાણં' પૂર્વ જન્મમાં એ પ્રકારના ધર્માનુષ્ઠાન સંબંધિ અપ્રમાદ અને ક્ષાંત્યાદિ શુભ આચરણોથી મેળવેલ છે. સુપરિક્કંતા-ણં સુભાણં' સઘળા જીવો સાથે મૈત્રિભાવ સત્યભાષણ પરદ્રવ્યાનપહરણ-પરધન ગ્રહણ ન કરવું તે તથા સુશીલપણુ વિગેરે પ્રકારના શુભ પરાક્રમોથી મેળેલ હોવાથી શુભ, એમતો શુભપણ બુદ્ધિના ફેરફારથી શુભ હોતા નથી. તેનું નિવારણ કરતા સૂત્રકાર કહે છે 'કલ્લાણાણં' એકાન્તતઃ અશુભ ફળને દૂર કરીને તાત્વિક શુભ ફળનેજ પ્રદાન કરવાવાળા હોય છે. એ પ્રકારના 'कडाणं कम्माणं' પોતે પૂર્વ જન્મમાં કરેલા કર્મોના 'कल्लाणं फलवित्तिविसेसं કલ્યાણરૂપ ફળ વિપાકને 'पच्चणुब्भवमाणा' ભોગવતા થકા 'विहरंति' સુખશાંતિ પૂર્વક પોતાના સમયને વીતાવતા રહે છે. 'तीसे णं जगतीए उप्पिं अंतो पउमवरवेदियाए' એ જગતીની

'तीसे णं जगतीए' तस्याः खलु जगत्याः 'उप्पिं अंतो पउमवरवेइयाए' उपरि ऊर्ध्वभागे पद्मवरवेदिकाया अन्तर्भागे 'एत्थ णं एगे महं वणसंडे पन्नत्ते' 'एको महान् वनषण्डः प्रज्ञप्तः-कथितः, 'देसूणाई दो जोयणाई विक्खंभेणं' देशोने द्वे योजने विष्कम्भेण 'वेइया समएणं परिक्खेवेणं' वेदिकासमकः खलु परिक्षेपेण, कीदृशः स वनषण्डः? तत्राह-'किण्हे किण्होभासे' कृष्णो वनषण्डः कृष्णावभासश्चेति इत्यादि सर्वः 'वणसंडवण्णओ' वनषण्डवर्णकः।

वनषण्डवर्णनप्रकारः-पद्मवरवेदिका बाह्यभागवर्तिवनषण्डवर्णनप्रकारवदेव ज्ञातव्यः, नवरम्-विशेषस्त्वयम्-यत् तत्र तृणमणि शब्दवर्णनप्रकारो

याए' उस जगती के ऊपर और पद्मवर वेदिका के अन्तर मार्गमें 'एत्थणं एगे महं वणसंडे पण्णत्ते' एक विशाल वनखंड कहा गया है 'देसूणाइं दो जोयणाइं विक्खंभेणं वेइया समएणं परिक्खेवेणं किण्हे किण्होभासे वणसंडवण्णओ मणितणसद्दविहूणो णेयव्वो' यह पद्म वरवेदिका के भीतर का वनषण्ड कुछ कम दो योजन के विस्तार वाला है तथा इसका परिक्षेप पद्म वरवेदिका के बाहर के भाग में स्थित वन षण्ड के परिक्षेप जैसा है इत्यादि सब कथन रूप वर्णन यहां पर पहिले ही जैसा कहलेना चाहिये परन्तु इस भीतरी वगषण्ड में तृण और मणियों का शब्द नहीं होता है ऐसा जानना चाहिये तथा-वह वनषण्ड भी कृष्ण और कृष्णावभास आदि विशेषणों वाला है, इत्यादि रूप से जैसा वनषण्डका वर्णन पहिले पद्मवर वेदिका के बाह्य वनषण्ड का किया गया है वैसा ही वह सब वर्णन इस वनषण्ड

ઉપર અને પદ્મવર વેદિકાના અંદર ભાગમાં 'एत्थ णं एगं महं वणसंडे पण्णत्ते' એક વિશાળ વનખંડ કહેલ છે. 'देसूणाइं दो जोयणाइं विक्खंभेणं वेइया समएणं परिक्खेवेणं कीण्हे कीण्होभासे वणसंडवण्णओ मणितणसद्दविहूणो णेयव्वो' એ પદ્મવર વેદિકાની અંદરનું વનખંડ કંઈક કમ બે યોજનના વિસ્તારવાળું છે. તથા તેનો પરિક્ષેપ પદ્મવર વેદિકાની બહારના ભાગમાં રહેલા વનખંડના પરિક્ષેપ જેવો છે. ઈત્યાદિ તમામ કથન રૂપ વર્ણન અહીંયાં પહેલાના કથન પ્રમાણેનું સઘળું કથન સમજી લેવું જોઈએ. પરંતુ એ અંદરના વનખંડમાં તૃણ અને મણિયોના શબ્દો હોતા નથી. તેમ સમજવું, તથા એ વનખંડ પણ કૃષ્ણ અને કૃષ્ણાવભાસ વિગેરે વિશેષણોવાળું છે. વિગેરે પ્રકારથી જેવું વર્ણન વનખંડનું પહેલા પદ્મવર વેદિકાના બાહ્ય વનખંડનું કરવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણેનું એ તમામ વર્ણન આ વનખંડના વર્ણનમાં પણ સમજવું જોઈએ. અહિયાં જે

वर्त्तते, अत्र तु 'तणमणिसद्दविहूणो णेयव्वो' तृणमणि शब्दविहीनो वर्णन-प्रकारो ज्ञातव्य इत्येवविशेषो ज्ञातव्यः—अत्र वनपण्डवर्णने तृणानां मणीनां च शब्दवर्णनं न वक्तव्यम्, पद्मवरवेदिकान्तरिततया तथाविधवाताभावतस्तृणानां मणीनां च चलनाभावेन परस्परसङ्घर्षाभावादिति । 'तत्थणं बहवे वाणमंतरा देवा देवीओ य' तत्र—पद्मवरवेदिकान्तर्गतवनपण्डे खलु बहवोऽनेके वानव्यन्तरा देवा देव्यश्च 'आसयंति सयंति चिट्ठंति णिसीयंति तुयट्टंति रमंति ललंति कीडंति

के वर्णन मे भी कहलेना चाहिये यहां जो तृण और मणियों के शब्द होने का निषेध किया गया है उसका कारण ऐसा है कि पद्मवर वेदिका के अन्दर के भागमे होने के कारण तथाविध वातका प्रवेश वहां नहीं हो सकता है । अतः तृणों और मणियों में चलन रूप क्रिया नहीं होती है इसलिये परस्पर में संघर्ष के अभाव से शब्दोत्थान भी नहीं होता है । 'तत्थ णं बहवे वाणमंतरा देवा देवीओय आसयंति' उस भीतरी वनषण्ड में भी अनेक वानव्यन्तर देव और देवियों के गण सुख पूर्वक उठते बैठते रहते है 'सयंति' पसर कर सोते रहते हैं आरामकरते हैं । निद्रा नहीं लेते है क्यो कि देवों में निद्रा का अभाव कहा गया है, 'चिट्ठंति तुयट्टंति णिसीयंति' खडे रहते हैं परिश्रमको दूर करते है करवटें बदला करते हैं 'रमंति' रमणकरते रहते हैं 'ललंति' इच्छानुसार काम करते रहते हैं 'क्रीडंति' विविध प्रकार के खेलतमाशे किया करते हैं 'मोहंति' मैथून सेवन किया करते हैं इस प्रकार वे देव देवियों के गण वहां पर पूर्वभव में अच्छी तरह से किये गये अपने शुभकर्मों के जो कि शुभफलों के ही देनेवाले हैं । कल्याण कारक फल

તૃણુ અને મણિયોના શબ્દો હોવાનો નિષેધ કરેલ છે. એનું કારણ એવું છે કે પદ્મવર વેદિકાના અંદરના ભાગમાં હોવાથી તેવા પ્રકારના વાયુ વિગેરેનો પ્રવેશ ત્યાં થઈ શકતો નથી. તેથી તૃણો અને મણિયોમાં ચલન રૂપ ક્રિયા થતી નથી. તેથી અરસ પરસ ઘસાવાના અભાવથી શબ્દનો ઉદ્ભવ થતો નથી. 'तत्थ णं बहवे वाण-मंतरा देवा देवीओय आसयंति' એ અંદરના વનખંડોમાં પણ અનેક વાનવ્યંતર દેવો અને દેવિયોના સમૂહો સુખપૂર્વક ઉઠતા બેસતા રહે છે. 'सयंति' સારી રીતે શયન કરે છે. આરામ કરે છે. પણ નિદ્રા લેતા નથી. કેમકે દેવોમાં નિદ્રાનો અભાવ કહેલ છે. 'चिट्ठंति तुयट्टंति णिसीयंति' ઉભા રહે છે. થાક ઉતારે છે. પડખા બદલે છે. 'रमंति' રમણ કરે છે. 'ललंति' ઇચ્છાનુસાર કામ કરે છે. 'कीडंति' જુદા જુદા પ્રકારના અનેક ખેલ અને તમાશાઓ દ્વારા મનરંજન કર્યા કરે છે. 'मोहंति' મૈથુન સેવન કરતા રહે છે. એ રીતના એ દેવ અને દેવિયોના ગણો પૂર્વ

मोहंतिपुरापोराणाणं सुचिण्णाणं सुपरिक्कंताणं सुभाणं कडाणं कम्माणं कल्लाणं फलवित्तिविसेसं पच्चणुब्भवमाणा विहरंति' एतानि 'आसयंति' इत्यारभ्य 'विहरंति' इत्यन्तानि पदानि-अनुपदमेव पूर्वं व्याख्यातानि ॥५४॥

सम्प्रति-जम्बूद्वीपस्य द्वारसंख्या प्रतिपादनार्थमाह-'जंबुदीवस्सणं' इत्यादि,

मूलम्-जंबुद्दीवस्स णं भंते ! दीवस्स कइ दारा पन्नत्ता ? गोयमा ! चत्तारि दारा पन्नत्ता, तं जहा-विजए वेजयंते जयंते अपराजिए४। कहि णं भंते ! जंबुद्दीवस्स दीवस्स विजएनामं दारे पन्नत्ते, गोयमा ! जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पुरत्थिमेणं पणयालीसं जोयणसहस्साइं अबाधाए जंबुद्दीवे दीवे पुरत्थिमपेरंते लवणसमुद्द पुरत्थिमद्धस्स पच्चत्थिमेणं सीयाए महाईए उप्पिं एत्थ णं जंबुद्दीवस्स दीवस्स विजए णामं दारे पण्णत्ते, अट्ठ जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं चत्तारि जोयणाइं विक्खंभेणं तावतीयं चेव पवेसेणं सेए वरकणगथूभियागे ईहामिय उसभतुरगनरमगरविहगवालकिण्णररुरुसरभ कुंजरवणलय पउमलयभत्तिचित्ते, खंभुग्गयवइरवेइया परिगयाभिरामे, विज्जाहर जमलजुयलजंतजुत्ते इव अच्ची सहस्समालिणीए रूवगसहस्स कलिए भिसमाणे भिब्भिसमाणे चक्खुल्लोयणलेसे सुहफासे सस्सिरीयरूवे वण्णोदारस्स तस्सिमो होइ, तं जहा-वइरामया णिम्मा, रिट्ठामया, पइट्ठाणा, वेरुलियामया खंभा, जायरूवोवचियवर पंचवण्ण मणिरयणकोट्टिमतले, हंसगब्भमए एलुए गोमेज्जमए इंदकीले लोहितक्खमइयोदारचेडीओ जोईरसमए उत्तरंगे, वेरुलियामया कवाडा, वइरामया संधी, लोहितक्ख-

परिपाक को 'पच्चणुब्भवमाणा' भोगते हुए 'विहरंति' सुख पूर्वक अपने समय को सुख शान्ति के साथ व्यतीत करते रहते हैं ॥सू०५४॥

ભવમાં સારી રીતે કરેલ પોતાના શુભ કર્મો કે જે શુભ ફળોને આપનારા હોય છે. કલ્યાણકારક ફળ પરિપાકને 'पच्चणुब्भवमाणा' ભોગવતાથકા 'विहरंति' સુખ પૂર્વક પોતાના સમયને વીતાવતા રહે છે. ॥ સૂ. ૫૪ ॥

मईओ सूईओ णाणामणिमया समुग्गया, वइरामईओ अग्गलाओ अग्गलपासाया, वइरामई आवत्तणपेढिया अंकुत्तरपासए णिरंतरियघणकवाडे भित्तीसु चेव भित्तीगुलिया छप्पण्णा तिण्णि होंति गोमाणसी तत्तिया णाणामणिमयरयणवालरूवगलीलट्ठिय सालभंजिया वइरामए कूडे रययामए उस्सेहे सव्वतवणिज्जमए उल्लोए णाणामणिमयरयणजालपंजरमणिवंसग लोहियक्खपडिवंसगरययभोम्मे अंकामया पक्खबाहाओ जोतीरसामया वंसा वंसकवेल्लुगा य, रययामईओ पट्टियाओ जायरूवमईओ ओहाडणी वइरामईओ उवरिपुच्छणीओ सव्वसेय रययमएच्छायणे अंकमयकणगकूड तवणिज्जथूभियाए सेए संखतलविमलणिम्मलदधिघणगोखीरफेणरययणिगरप्पगासे तिलगरयणद्धचंदचित्ते णाणामणिमयदामालंकिए अंतो य बहिं य सण्हे तवणिज्जरुइलबालुयापत्थडे सुहप्फासे सस्सिरीयरूवे पासाईए४॥ विजयस्स णं दारस्स उभयोपासि दुहओ णिसीहियाए दो दो चंदणकलसपडिवाडीओ पण्णत्ताओ। ते णं चंदणकलसा वरकमलपइट्ठाणा सुरभिवरवारिपडिपुण्णा चंदणकयचच्चागा आबद्धकंठेगुणा पउमुप्पलपिहाणा सव्वरयणामया अच्छा सण्हा जाव पडिरूवा महया महया महिंद कुंभसमाणा पण्णत्ता समणाउसो! विजयस्स णं दारस्स उभओ पासिं दुहओ णिसीहियाए दो दो णागदंत परिवाडीओ पण्णत्ताओ। ते णं णागदंता मुत्ताजालंतरुस्सिय हेमजालगवक्खजालखिंखिणी घंटाजाल परिक्खित्ता अब्भुग्गया अभिणिसिट्ठा तिरियं सुसंपग्गहिया अहे पण्णगद्धरूवा पण्णगद्धसंठाणसंठिया सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा, महया महया गयदंत समाणा पन्नत्ता समणाउसो! ॥

तेसु णं णागदंतएसु बहवे किण्हसुत्त बद्धवग्घारियमल्ल-

दामकलावा जाव सुक्किल्ल सुत्त वद्धवग्घारियमल्लदामकलावा। ते णं दामा तवणिज्ज लंबूसगा सुवण्णपतरगमंडिया णाणा-मणिरयणविविहहारद्धहारउवसोभिय समुदया जाव सिरीए अतीव अतीव उवसोभेमाणा उवसोभेमाणा चिट्ठंति ॥ तेसि णं नागदंतगाणं उवरिं अण्णाओ दो दो णागदंतपरिवाडीओ पन्नत्ताओ। तेसि णं णागदंतगाणं मुत्ताजालंतरूसिया तहेव जाव समणाउसो!। तेसु णं णागदंतएसु बहवे रययामया सिक्कया पन्नत्ता, तेसु णं रययामएसु सिक्कएसु बहवे वेरुलिया मईओ धूवघडीओ पन्नत्ताओ तं जहा—ताओ णं धूवघडीओ कालागुरुपवरकुंदरुक्कतुरुक्ख धूवमघमघंतगंधुद्धूयाभिरामाओ सुगंधवरगंधगंधियाओ गंधवट्टिभूयाओ ओरालेणं मणुण्णेणं घाणमणणिव्वुइकरेणं गंधेणं ते पएसे सव्वओ समंता आपूरे-माणीओ आपूरेमाणीओ अतीव अतीव सिरीए जाव चिट्ठंति। विजयस्स णं दारस्स उभयओ पासिं दुहओ णिसीहियाए दो दो सालभंजिया परिवाडीओ पण्णत्ताओ ताओ णं सालभंजि-याओ लीलट्ठियाओ सुपयट्ठियाओ सुअलंकियाओ णाणागार-वसणाओ णाणामल्लपिणद्धाओ मुट्ठिगेज्झमज्झाओ आमेलग-जमलजुयलवट्टिय अब्भुण्णय पीणरइय संठियपओहराओ रत्तावंगाओ असियकेसीओ मिउविसय पसत्थलक्खण संवे-ल्लियग्गसिरयाओ ईसिं असोगवरपायवसमुवट्ठियाओ वाम-हत्थगहियग्गसालाओ ईसिं अद्धच्छिकडक्ख चिट्ठिएहिं लूसे-माणीओ इव चक्खुलोयणलेसाहिं अण्णमण्णं खिज्जमाणीओ इव पुढवी परिणामाओ सासयभावमुवगयाओ चंदाणणाओ चंदविलासणीओ चंदद्धसमनिडालाओ चंदाहियसोम्मदंस-

णाओ उक्काइव उज्जोएमाणीओ विज्जुघणमरीचिसूरदीप्पंतते यसंनिकासाओ सिंगारागारचारुवेसाओ पासाइयाओ४, तेय सा अतीव अतीव उवसोभेमाणीओ उवसोभेमाणीओ चिट्ठंति। विजयस्स णं दारस्स उभयओ पासिं दुहओ णिसीहियाए दो दो जालकडगा पन्नत्ता। ते णं जालकडगा सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा ॥ विजयस्स णं दारस्स उभयओ पासिं दुहओ णिसीहियाए दो दो घंटा परिवाडीओ पन्नत्ताओ। तासि णं घंटाणं अयमेयारूवे वण्णावासे पन्नत्ते, तं जहा-जंबूनय मईओ घंटाओ वइरामईओ लालाओ णाणामणिया घंटा पासगा, तवणिज्ज मईओ संकलाओ रययामईओ रज्जुओ। ताओ णं घंटाओ ओहस्सराओ मेहस्सराओ हंसस्सराओ कोंचस्सराओ णंदिस्सराओ णंदिघोसाओ सीहस्सराओ सीहघोसाओ मंजुस्सराओ मंजुघोसाओ सुस्सराओ सुस्सरणिग्घोसाओ ते पदेसे ओरालेणं मणुण्णेणं कण्णमणणिव्वुइकरेण सद्देण जाव चिट्ठंति। विजयस्स णं दारस्स उभयओ पासिं णिसीहियाए दो दो वणमाला परिवाडीओ पन्नत्ताओ, ताओ णं वणमालाओ णाणादुमलया किसलयपल्लवसमाउलाओ छप्पयपरिभुज्जमाणकमल सोभंत सस्सिरीयाओ पासाइयाओ४, ते पएसे उरालेणं जाव गंधेणं आपूरेमाणीओ २ जाव चिट्ठंति ॥सू० ५५॥

छाया-जम्बूद्वीपस्य खलु भदन्त! द्वीपस्य कति द्वाराणि प्रज्ञप्तानि? गौतम! चत्वारि द्वाराणि प्रज्ञप्तानि तद्यथा-विजयं वैजयन्तं जयन्तमपराजितम्। कुत्र खलु भदन्त! जम्बूद्वीपस्य द्वीपस्य विजयं नाम द्वारं प्रज्ञप्तत्? गौतम! जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य पौरस्त्ये चत्वारिंशद् योजनसहस्राणि अबाधया जम्बूद्वीपस्य द्वीपस्य पौरस्त्ये पर्यन्ते लवणसमुद्रपूर्वार्द्धस्य पाश्चात्ये शीताया महानद्या उपरि अत्र खलु जम्बूद्वीपस्य द्वीपस्य विजयं नाम द्वारं प्रज्ञप्तम्, अष्टयोजनानि ऊर्ध्वमुच्चत्वेन, चत्वारि योजनानि विष्कम्भेण, तावत्क-

मेव प्रवेशेन श्वेतं वरकनकस्तूपिकाकम् ईहामृगवृषभतुरगनरमकरविहगव्याल-किन्नररुरुसरभचमरकुञ्जरवनलता पद्मलताभक्तिचित्रम्, स्तम्भोद्गतवज्रवेदिका परिगताभिरामम्, विद्याधरयमलयुगलयन्त्रयुक्तमिव अर्चिसहस्रमालिकं रूपकसहस्र-कलितं दीप्यमानं देदीप्यमानं चक्षुर्लोकनलेसं सुखस्पर्शं सश्रीकरूपं वर्णो द्वारस्य तस्यायं भवति, तद्यथा-वज्रमया नेमाः, रिष्टमयाः प्रतिष्ठानाः, वैडूर्यमयाः स्तम्भाः, जातरूपोपचितप्रवरपञ्चवर्णमणिरत्नकुट्टिमतलो हंसगर्भमयएलुकः, गोमे-दमय इन्द्रकीलः, लोहिताक्षमय्यौ द्वारचेटयौ, ज्योतीरसमयमुत्तरङ्गम्, वैडूर्यमयाः कपाटाः, वज्रमय्यः संधयः लोहिताक्षमय्यः सूच्यः, नानामणिमयाः समुद्गकाः, वज्रमय्यः अर्गलाः अर्गलप्रसादाः वज्रमय्य आवर्तनपीठिकाः, अङ्कोत्तरपार्श्वकं निरन्तिकघनकपाटम्, भित्तिष्वेव भित्तिगुटिकाः पट्टपञ्चाशत्त्रिका भवन्ति, गोमानस्यस्तावतिकाः, नानामणिरत्नव्यालरूपकलीलास्थितसालभञ्जिकाः, वज्र-मयः कूटः, रजतमय उत्सेधः सर्वतपनीयमय उल्लोकः, नानामणिरत्नजाल-पञ्जरमणिवंशकलोहिताक्षप्रतिवंशकरजतभौमः, अङ्कमयाः पक्षबाहाः, ज्योतीरस-मया वंशाः वंशकवेल्लुकाश्च, रजतमय्यः पट्टिकाः, जातरूपमय्योऽवघाटिन्यः वज्रमय्य उपरि पुञ्छन्यः सर्वश्वेतरजतमयं छादनम्, अङ्कमयकनककूटतपनीयस्तू-पिका, श्वेतं शंखतलविमलनिर्मलदधिघनगोक्षीरफेनरजतनिकरप्रकाशम्, तिलक-रत्नार्द्धचन्द्रचित्रम्, नानामणिमयदामालङ्कृतम्, अन्तर्बहिश्च श्लक्ष्णम्. तपनीय-वालुकाप्रस्तटम्, शुभस्पर्शं सश्रीकरूपं प्रासादीयम्४। विजयस्य खलु द्वारस्यो-भयो पार्श्वयो र्द्विधातो नैषेधिक्यां द्वे द्वे चन्दनकलशपरिपाटयौ प्रज्ञप्ते, ते खलु चन्दनकलशाः वरकमलप्रतिष्ठानाः सुरभिवरवारिपूर्णाः चन्दनकृतचर्चाकाः आवि-द्धकण्ठेगुणाः पद्मोत्पलपिधानाः सर्वरत्नमया अच्छाः श्लक्ष्णा यावत्प्रतिरूपाः, महातिमहन्महेन्द्रकुम्भसमानाः प्रज्ञप्ताः श्रमणायुष्मन् ? । विजयस्य खलु द्वारस्य उभयोः पार्श्वयो र्द्विधातो नैषेधिक्यां द्वे द्वे नागदन्तपरिपाटयौ प्रज्ञप्ते, ते खलु नागदन्तामुक्ताजालान्तरोत्सृतहेमजालगवाक्षजालकिङ्किणीघण्टाजालपरिक्षिप्ता अभ्युद्गता अभिनिसृष्टास्तिर्यक्सुसंप्रगृहीता अधःपन्नगार्द्धरूपाः पन्नगार्द्धसंस्थान संस्थिताः सर्वरत्नमया अच्छा यावत्प्रतिरूपाः, महातिमहद् गजदन्तसमानाः प्रज्ञप्ताः श्रमणायुष्मन् !॥ तेषु खलु नागदन्तकेषु बहवः कृष्णसूत्रबद्धव्याघारित-माल्यदामकलापा यावच्छुक्लसूत्र बद्धव्याघारितमाल्यदामकलापाः । तानि दामानि तपनीय लम्बूसकानि सुवर्णप्रतरकमण्डितानि नानामणिमयरत्नविविधहारार्द्धहारो-पशोभितसमुदायानि यावच्छ्रिया आतीवातीवोपशोभमानानि उपशोभमानानि तिष्ठन्ति ॥ तेषां खलु नागदन्तकानामुपरि अन्ये द्वे द्वे नागदन्तपरिपाटयौ प्रज्ञप्ते, तेषां खलु नागदन्तकानां मुक्ताजालान्तरोत्सृता स्तथैव यावत् श्रमण !

आयुष्मन् ! तेषु खलु नागदन्तकेषु बहूनि रजतमयानि सिक्ककानि प्रज्ञप्तानि, तेषु खलु रजतमयेषु सिक्ककेषु बह्व्यः वैडूर्यमय्यो धूपघटिकाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा— ताः खलु धूपघटिकाः कालागुरुप्रवरकुन्दरुष्कतुरुष्क धूपमघमघायमानगन्धोद्धूताभिरामाः सुगन्धवरगन्धगन्धिकाः गन्धवर्त्तिभूता उदारेण मनोज्ञेन घ्राणमनोनिर्वृत्तिकरेण गन्धेन तान् प्रदेशान् सर्वतः समन्तात् आपूरयन्त्योऽतीवातीव श्रिया यावत्तिष्ठन्ति ॥ विजयस्य खलु द्वारस्योभयोः पार्श्वयो र्द्विधातो नैषेधिक्यां द्वे द्वे शालभञ्जिका परिपाट्यौ प्रज्ञप्ते, खलु शालभञ्जिकाः लीलास्थिताः सुप्रतिष्ठिताः स्वलङ्कृता नानाकारवासना नानामाल्यपिनद्धा मुष्टिग्राह्यमध्या आमेलकयमलयुगलवर्त्तिताऽभ्युन्नत पीनरतिद संस्थितपयोधरा रक्तापाङ्गा असितकेश्यः मृदुविशदप्रशस्तलक्षणसंवेल्लिताग्रशिरोजा ईषदशोकवरपादपसमुपस्थिता वामहस्तगृहीताग्रशाखः, ईषद् अर्द्धाक्षिकटाक्षचेष्टि तैर्मुष्णन्त्य इव चक्षुर्लोकनलेसैरन्योन्यं खिद्यन्त्य इव पृथिवीपरिणामाः शाश्वत-भावमुपगताश्चन्द्राननाश्चन्द्रविलासिन्य श्चन्द्रार्धसमललाटाश्चन्द्राधिकसौम्यदर्शनाः, उल्का इव उद्द्योतमाना विद्युद् घनमरीचि सूर्यदीप्यत्तेजोधिकतरसन्निकाशाः शृङ्गाराकारचारुवेषाः प्रासादीयाः४ तेजसा अतीवातीव उपशोभमाना उपशोभमानास्तिष्ठन्ति । विजयस्य खलु द्वारस्योभयोः पार्श्वयो र्द्विधातो नैषेधिक्यां द्वौ द्वौ जालकटकौ प्रज्ञप्तौ, ते खलुजालकटकाः सर्वरत्नमया अच्छा यावत् प्रतिरूपा । विजयस्य खलु द्वारस्योभयोः पार्श्वयो र्द्विधातो नैषेधिक्यां द्वे द्वे घण्टापरिपाट्यौ प्रज्ञप्ते, तासां खलु घण्टानामयमेतावद्रूपो वर्णावासः प्रज्ञप्तः तद्यथा—जाम्बूनदमय्यो घण्टाः, वज्रमय्योलालाः, नानामणिमया घण्टापार्श्वाः, तपनीयमय्यः शृंखला, रजतमय्यो रज्ज्वः ताः खलु घण्टा ओघस्वरा मेघस्वरा हंसस्वराः क्रौञ्चस्वरा नन्दिस्वरा नन्दिघोषाः सिंहस्वराः सिंहघोषा मञ्जुस्वरा मञ्जुघोषाः सुस्वराः सुस्वरनिर्घोषाः, तान् प्रदेशान् उदारेण कर्णमनोनिर्वृत्तिकरेण शब्देन यावत्तिष्ठन्ति विजयस्य खलु द्वारस्योभयोः पार्श्वयोर्द्विधातो नैषेधिक्यां द्वे द्वे वनमालापरिपाट्यौ प्रज्ञप्ते ताः खलु वनमाला नानाद्रुमलताकिसलयपल्लवसमाकुलाः षट्पदपरिभुज्यमानकमलशोभमानसश्रीकाः प्रासादीयाः४, तान् प्रदेशान् उदारेण यावद् गन्धेन आपूर्यमाणा२ यावत्तिष्ठन्ति ।सू.५५।

सम्प्रति जम्बूद्वीपस्य द्वारवर्णनं करोति सूत्रकारः 'जंबुद्दीवस्स णं भंते ! दीवस्स' इत्यादि ।

टीका—'जंबुदीवस्स णं भंते ! दीवस्स' जम्बूद्वीपस्य खलु भदन्त ! द्वीपस्य,

---

'जंबुदीवस्स णं भंते । दीवस्स कइ दारा पन्नत्ता' इत्यादि

टीकार्थ—श्रीगौतमस्वामी ने प्रभुश्री से ऐसा पूछा है 'जम्बुदीवस्स णं

'जंबुद्दीवस्स णं भंते ! दीवस्स कइ दारा पण्णत्ता' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—શ્રીગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછયું કે 'જંબુદીવસ્સ णं भंते !

कइदारा पन्नत्ता' कति-कियत्संख्यकानि द्वाराणि प्रज्ञप्तानि-कथितानीति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'चत्तारि दारा पन्नत्ता' जम्बूद्वीपस्य चत्वारि द्वाराणि प्रज्ञप्तानि-कथितानि तान्येव द्वाराणि नामतो दर्शयति-'तंजहा' इत्यादि, तं जहा' तद्यथा-'विजए वेजयंते जयंते अपराजिए' विजयं नामकं प्रथमम् १, वैजयन्तं द्वितीयम्२, जयन्तनामकं तृतीयम्३, अपराजितं चतुर्थं४, 'कहि णं भंते !' कुत्र कस्मिन् स्थाने खलु भदन्त ! 'जंबुद्दीवस्स दीवस्स' जम्बूद्वीपनामकस्य द्वीपस्य 'विजए नामं दारे पन्नत्ते' विजयनामकं द्वारं प्रज्ञप्तं-कथितमिति प्रश्नः भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'जंबुद्दीवे दीवे' जम्बूद्वीपे द्वीपे 'मंदरस्स पव्वयस्स' मन्दरस्य पर्वतस्य 'पुरत्थिमे णं' पौरस्त्ये-पूर्वस्यां दिशि 'पणयालीसं जोयणसहस्साइं' पञ्चचत्वारिंशद् योजनसहस्रप्रमाणया 'अवाधाए' अबाधया-अपान्तरालेन 'जंबुदीवे दीवे पुरत्थिमपेरंते' जम्बूद्वीपनामकद्वीपे पौरस्त्यपर्यन्ते 'लवणसमुद्द पुरत्थिमद्धस्स' लवणसमुद्रपौरस्त्यार्द्धस्य 'पच्चत्थिमेणं' पाश्चात्ये पश्चिमे

भंते दीवस्स कइ दारा पण्णत्ता' हे भदन्त ! जम्बूद्वीप के कितने द्वार कहे गये है? उत्तर मे प्रभुश्री कहते हैं 'गोयमा ! चत्तारि दारा पन्नत्ता' हेगौतम जम्बूद्वीप के चार द्वार कहे गये है 'तं जहा' उनके नाम इस प्रकार से है 'विजये' 'वेजयंते' 'जयंते' 'अवराजिए' 'विजय' 'वैजयन्त' 'जयन्त' और अपराजित 'कहिणं भंते' जंबुद्दीवस्स दीवस्स विजये नामं दारे पण्णत्ते' हे भदन्त ! जम्बुद्वीप नाम के द्वीप का विजयनाम का द्वार कहां पर कहा गया है? उत्तर में प्रभुश्री कहते है 'गोयमा ! जंबुद्दीवे दीवे' मंदरस्स पव्वयस्स पुरत्थिमेणं पणयालीसं जोयणसहस्साइं अवाधाए जंबुद्दीवे दीवे पुरत्थिमपेरंते लवणसमुद्दपुरत्थिमद्धस्स पचत्थिमेणं सीताए महाणईए उप्पिं एत्थ णं जम्बूद्दीवस्स दीवस्स विजये-

---

दीवस्स कइ दारा पण्णत्ता' હે ભગવન જંબૂદ્વીપના કેટલા દ્વારો કહ્યા છે? ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે 'गोयमा ! चत्तारि दारा पण्णत्ता' હે ગૌતમ ! જંબૂદ્વીપના ચાર દ્વારો કહેલા છે. 'तं जहा' તેના નામો આ પ્રમાણે છે. 'विजए, वेजयंते, जयंते, अवराजिए' વિજય, વૈજયન્ત જયન્ત અને અપરાજીત 'कहि णं भंते ! जबुद्दीवस्स दीवस्स विजये नामं दारे पण्णत्ते' હે ભગવન્ ! જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપનું વિજય નામનું દ્વાર કયાં કહેવામાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે 'गोयमा ! जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पुरत्थिमेणं पणयालीसं जोयणसहस्साइं अबाधाए जंबुद्दीवे दीवे पुरत्थिमपेरंते लवणसमुद्द पुरमत्थिद्धस्स पचत्थिमेणं सीताए महाणईए उप्पिं एत्थ णं जंबुद्दीवस्स दीवस्स विजये णामं दारे पण्णत्ते' હે ગૌતમ ! જંબૂદ્વી-

भागे 'सीयाए महानईए उप्पि' शीताया महानद्या उपरिभागे 'एत्थ णं जंबुद्दीवस्स दीवस्स विजए णामं दारे पन्नत्ते' अत्र खलु–अस्मिन् प्रदेशे जम्बूद्वीपस्य द्वीपस्य विजयं नाम द्वारं प्रज्ञप्तम्–कथितमिति । तत्प्रमाणमाह–'अट्ठ जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं' अष्टयोजनानि ऊर्ध्वम्–उपरिभागे उच्चैस्त्वेन 'चत्तारि जोयणाइं विक्खंभेणं' चत्वारि योजनानि विष्कंभेण 'तावइयं चेव पवेसेणं' तावत्कमेव चत्वारि योजनान्येव प्रवेशेन–प्रवेशमार्गेण, कथंभूतं विजयनामकं द्वारं तत्राह–'सेए' इत्यादि, 'सेए' श्वेतम्–शुक्लवर्णयुक्तम् बाहुल्येनाङ्करत्नमयत्वात् तथा–'वरकनगथूभियाए' वरकनकस्तूपिकाकम्–वरकनकमयो स्तूपिका–शिखरं यस्य तद्वरकनकस्तूपिकाकं द्वारम्, 'ईहामियउसभतुरगनरमगरविहगवालकिन्नररुरुसरभचमरकुंजरवणलयपउमलयभत्तिचित्ते' ईहामृगवृषभतुरगनरमकरविहगव्याल-

---

णामं दारे पण्णत्ते' हे गौतम ! जबूद्वीप के मध्य में वर्तमानमन्दर पर्वत पूर्व दिशा में ४५ हजार योजन आगे आने पर जम्बूद्वीप के पूर्व के अन्त में एवं लवण समुद्र मे पूर्वार्धे के पश्चिम भाग में सीतामहानदी के ऊपर यहां पर जम्बूद्वीपका विजयनामका द्वार कहा गया है । अब उसका प्रमाण कहते हैं 'अट्ठजोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं चत्तारि जोयणाइं विक्खंभेणं तावतियं चेव पवेसेणं' यह द्वार आठ योजनका ऊंचा है और चार योजन का चौडा है और चार योजन का ही इसका प्रवेश है वह द्वार किस प्रकार का है, उसका वर्णन करते है 'सेए वर कणगथूभियागे' इसका वर्ण शुक्ल है, क्यों कि अङ्करत्न का बना हुआ है, इसका शिखर श्रेष्ठ सुवर्ण का बना हुआ है 'इहामिय उसभ तुरगनर मगर विहगवालकिण्णररुरुसरभचमर कुंजरवणलय पउमलय भत्तिचित्ते' इस पर इहाम्रगके, वृषभके, तुरग–घोडे के–नर–मनुष्य के

પના મધ્યમાં રહેલ મંદર પર્વતની પૂર્વ દિશામાં ૪૫ પિસ્તાળીસ હજાર યોજન આગળ જવાથી જંબૂદ્વીપની પૂર્વના અન્તમાં તથા લવણ સમુદ્રમાં પૂર્વાર્ધના પશ્ચિમ ભાગમાં સીતામહાનદીની ઉપર જંબૂદ્વીપનું વિજય નામનું દ્વાર કહેલ છે. હવે એ દ્વારનું પ્રમાણ બતાવવામાં આવે છે. 'अट्ठजोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं चत्तारि जोयणाइं विक्खंभेणं तावतियं चेव पवेसेणं' આ દ્વાર આઠ યોજનની ઉંચાઇ વાળું છે. અને ચાર યોજન પહોળું છે. અને તેના પ્રવેશ પણ ચાર યોજનનો છે. એ દ્વાર કેવા પ્રકારનું છે હવે તેનું વર્ણન કરવામાં આવે છે. 'सेए वरकणग थूभियागे' તેના રંગ સફેદ છે. કેમકે તે અંક રત્નોનું બનેલ છે. તેનું શિખર શ્રેષ્ઠ સુવર્ણનું બનેલ છે. 'ईहामिय उसभ तुरगनरमगर विहगवालकिन्नररुरु सरभचमरकुंजरवणलयपउमलयभत्तिचित्ते' તેના પર ઈહા મૃગના, વૃષભ–બળદના,

किन्नररुरुशरभचमरकुञ्जरवनलतापद्मलताभक्तिचित्रम्, ईहामृगादिचित्रविच्छित्त्या चिचरचनया चित्रितम्, 'खंभुग्गयवइरवेइया परिगयाभिरामे' स्तम्भोद्गतवज्रवेदिका परिगताभिरामम्, विज्जाहरजमलजुयलजंतजुत्ते इव' विद्याधरयमलयुगलयन्त्र युक्तमिव 'अच्चिसहस्समालिणीए' अर्चिःसहस्रमालिनीकम् 'रूवगसहस्सकलिए' रूपकसहस्रकलितम् 'भिसमाणे भिब्भिसमाणे' दीप्यमानं देदीप्यमानम्, 'चक्खुलोयणलेसे' चक्षुर्लोकनलेसम् 'सुहफासे' सुखस्पर्शम् 'सस्सिरीयरूवे' सश्रीकरूपम्

–मकर के–पक्षी के, व्याल–सर्पराज के–किन्नर के, रुरु–मृग के, सरभ –अष्टापद के, चमरी गाय के, कुंजर–हाथी के, वनलताओं के, और पद्मलताओं के चित्र बने हुए है 'खंभुग्गयवइरवेइया परिगयाभिरामे' यह द्वार वज्रवेदिकाओं से जो कि इसके खंभो पर बनी हुई है बहुत ही अधिक आकर्षक है। 'विज्जाहर जमलजुयलजंतजुत्ते इव अच्चिसहस्स मालिणीए' विद्याधरों के समश्रेणिकयुगल–जोडे यंत्र मे लगे हुए प्रतीत होते हैं अर्थात् वे ऐसे प्रतीत होते हैं कि ये स्वाभाविक नहीं है किन्तु विशिष्ट विद्याशक्तिवाले किसी पुरुषने अपनी दिव्य शक्ति के पुरुष के प्रपञ्च से बनाए है और प्रभासमुदायसे युक्त है। 'रूवगसहस्सकलिए' यह हजारों रूपों से युक्त है 'भिसमाणे' अपनी प्रभा से चमकता रहता है और 'भिब्भिसमाणे' बहुत ही अधिक रूप में तेजस्वी प्रतीत होता है, 'चक्खुलोयणलेसे' देखने पर यह ऐसा प्रतीत होता है कि मानो आंखों में ही समाया जा रहा है। 'सुहफासे' इसका स्पर्श अधिक सुखजनक है 'सस्सिरीयरूवे' इसकारूप अधिक सुहावना और लुभा-

તુરગ–ઘોડાના નર–મનુષ્યના મઘરના પક્ષીના સર્પના કિન્નરના રૂરૂ નામના મૃગના સરભ અષ્ટાપદના, ચમરી ગાયના કુંજર હાથીના. વનલતાઓના અને પદ્મલતાઓના ચિત્રો બનેલા છે. 'खंभुग्गयवइरवेइया परिगयाभिरामे' આ દ્વાર વજ્રવેદિકાઓથી કે જે તેના થાંભલાઓ પર બનેલ છે. અને ઘણાજ અધિક પ્રમાણુથી આકર્ષિત લાગે છે. 'विज्जाहरजमलजुयलजंतजुत्ते इव अच्चिसहस्स मालिणीए' વિદ્યાધરોના સમ શ્રેણિવાળા યુગલો–જોડલા યંત્રમાં લગાડેલા જેવા જણાય છે. અર્થાત્એ એવા જણાય છે કે તેઓ સ્વાભાવિક નથી. પરંતુ વિશેષ પ્રકારની વિદ્યાશક્તિવાળા કોઈ પુરૂષે પોતાની વિદ્યાના પ્રભાવથી બનાવેલા છે. અને તે પ્રભાસમુદાયથી યુક્ત છે. 'रूवगसहस्सकलिए' તે હજારો રૂપોથી યુક્ત છે. 'भिसमाणे' પોતાની પ્રભા કાંતીથી ચમકતા રહે છે. 'भिब्भिसमाणे' ઘણાજ વધારે પ્રમાણમાં તેજસ્વી જણાય છે. 'चक्खुलोयणलेसे' જોવાથી એવા જણાય છે કે જાણે આંખોમાંજ સમાઈ જાય છે. 'सुहफासे' તેનો સ્પર્શ વધારે સુખ

'ईहामिय०' इत्यारभ्य 'सस्सिरीयरूवे' इत्यन्तानां द्वारविशेषणानां व्याख्या-पद्मवरवेदिका बहिर्वर्त्ति वनषण्डगततोरणवर्णने द्रष्टव्या। 'वण्णोदारस्स तस्सिमो होइ' तस्य द्वारस्यायं वर्णो भवतीति, वर्णो वर्णकनिवेशः द्वारस्य तस्य विजय-नामकस्य अयं वक्ष्यमाणरूपो भवति। तदेव दर्शयति='तं जहा' इत्यादि, 'तं जहा' तद्यथा 'वइरामया णिम्मा' वज्रमया नेमाः भूमिभागादूर्ध्वं निष्क्रामन्तः प्रदेशाः 'रिट्ठमया पइट्ठाणा' रिष्टरत्नमयानि प्रतिष्ठानानि-मूलपादाः 'वेरुलिया-मया खंभा' वैडूर्यरत्नमयाः स्तम्भाः, 'जायरूवोवचियपवरपंचवण्णमणिरयण-कोट्टिमतले' जातरूपोपचितप्रवरपञ्चवर्णमणिरत्न कुट्टिमतलम्, जातरूपेण-सुवर्णेनोपचितैर्युक्तैः प्रधानैः पञ्चवर्णैर्मणिभिश्चन्द्रकान्तादिभिः रत्नैः कर्केतनादिभिः कुट्टिमतलम्- बद्धभूमितलं, यस्य तत्तथा, 'हंसगब्भमए एलुए' हंसगर्भमय एलुकः, हंसगर्भः-रत्नविशेषस्तन्मय एलुकः-देहली, 'गोमेज्जमए इंदकीले' गोमेयकमय

बना है इहामृग' से लेकर यहां तक के पदों की सविस्तर व्याख्या पद्मवर वेदिका के बाहर के वनषण्ड में रहे हुए तोरणों के वर्णन में देखलेनी चाहिये। 'वणो दारस्स तस्सिमो होइ' इस द्वार का वर्णन इस इस प्रकार से है-'तं जहा वइरामया णेमा' इस द्वारके भूमि भाग से ऊपरकी ओर निकले हुए प्रदेश रूप निम वज्रमय है इसके मूलपादरूप प्रतिष्ठान रिष्ठरत्नमय है 'वेरुलियरुइलखंभे' इसके रुचिर-सुहावने स्तम्भ वैडूर्यरत्नके बने हुवे हैं। 'जायरूवोवचियपवर पंचवण्णमणिर-यणकोट्टिमतले' इसका कुट्टिमतल-बद्धभूमितल-सुवर्ण से उपचित प्रवर-प्रधान-श्रेष्ठ ऐसे-पांच वर्णोंवाले चन्द्रकान्त आदि मणियों से एवं कर्केतनादि रत्नों से बनायागया है। 'हंसगब्भमए एलुए' इसकी एलुक-देहली-हंसगर्भरूप रत्नविशेष की बनी हुई है 'गोमेज्जमए

જનક છે. 'सस्सिरीयरूवे' તેનું રૂપ વધારે સોહામણું અને લોભાવનારૂં છે. 'इहामिग' થી લઈને અહીં સુધીના પદોની વિસ્તાર પૂર્વકની વ્યાખ્યા પદ્મવર વેદિકાના બહારના વનખંડમાં તોરણોના વર્ણનમાં કરેલ છે તે જોઈ લેવી.

'वण्णो दारस्स तस्सिमो होइ' આ દ્વારનું વર્ણન આ રીતે છે. 'तं जहा वइरामया णिम्मा' એ દ્વારની ભૂમિભાગની ઉપરની તરફ નીકળેલા પ્રદેશ રૂપ નિમો વજ્રમય છે. તેના મૂળપાદ રૂપ પ્રતિષ્ઠાન રિષ્ટ રત્નમય છે. 'वेरुलियरुइलखंभे' તેના સ્તંભો રૂચિર સોહામણા છે અને તે વૈડૂર્ય રત્નના બનેલા છે. 'जायरूवोवचिय पवर पंचवण्णमणिरयणकोट्टिमतले' તેનું કુટ્ટિમતલ બદ્ધ ભૂમિભાગ સુવર્ણથી રચિત અત્યંત શ્રેષ્ઠ એવા પાંચ વર્ણોવાળા ચંદ્રકાંત વિગેરે મણિયોથી અનેક કર્કેતન વિગેરે રત્નોથી બનાવવામાં આવેલ છે. 'हंसगब्भमए एलुए' તેના એલુક દેહલી હંસગર્ભ રૂપ રત્ન વિશેષની બનેલ છે. 'गोमेज्जमए इंदकीले'

इन्द्रकील: गोमेयको रत्नविशेषस्तन्मय इन्द्रकील:, 'लोहितक्खमईओ दारचेडीओ' लोहिताक्षरत्नमय्यौ द्वारचेटयौ द्वारशाखे 'जोतीरसमए उत्तरंगे' ज्योतीरसमयमुत्तरङ्गम् द्वारस्योपरि तिर्यग् व्यवस्थितं काष्ठम् 'वेरुलिया मया कवाडा' वैडूर्य्यरत्नमयौ कपाटौ, 'वइरामया संधी' वज्रमय्य: संधय सन्धिमेला: फलकानाम्, वज्ररत्नापूरिता: फलकानां सन्धय इत्यर्थ: 'लोहितक्खमइओ सूइओ' लोहिताक्षरत्नात्मिका: सूचय: फलकद्वयसम्बन्ध विघनाभावहेतुपादुकास्थानीया:, 'णाणामणिमया समुग्गया' नानाणिमया: समुद्गका:, समुद्गका इव समुद्गका: सूतिकागृहाणि तानि नानामणिमयानि 'वइरामईओ अग्गलाओ अग्गलपासाया' वज्ररत्नमय्योऽर्गला अर्गलाप्रासादा:, तत्र अर्गलालोकप्रसिद्धा

इदकीले' गोमेद रत्न का इसका इन्द्रकील बना हुआ है 'लोहितक्खमईओ दारचेडीओ' लोहिताक्षरत्न की इसकी द्वार शाखाएं बनी हुई है। 'जोइरसामए उत्तरंगे' इसका उत्तरंग द्वार के ऊपर तिर्यग् रूप से रखा हुआ काष्ठ–ज्योतीरस रत्न का बना हुआ है 'वेरुलियामया कवाडा' इस द्वार के किवाडवैडूर्यरत्न के बने हुए है। 'वइरामया संधी' इन किवाडों की संधिया वज्ररत्न की हैं। अर्थात् इन किवाडों के पटियों की जो संधिया है वे वज्ररत्न की हैं। अर्थात् इन किवाडों के पटियों की जो संधियां है वे वज्ररत्न से भरी हुई हैं। 'लोहितक्खमइओ सूईओ' किवाडों के दोनों पटियों को आपस में विघटित न होने देने में कारण भूत पादुका के स्थानापन्न सूचियां–कीले लोहिताक्ष रत्न की बनी हुई है। 'णाणामणिमया समुग्गया' समुद्गक की तरह समुद्गक–सूतिका गृह–नानामणियों के बने हुए है। 'वयरामईओ अग्गलाओ' अर्गला वज्ररत्नकीबनी हुई है। 'अग्गलपासाया' अर्गला प्रासाद–अर्गलाओं के

તેના ઇંદ્ર કીલ ગોમેદ રત્નનો બનેલ છે. 'लोहितक्खमईओ दारचेडीओ' લોહિતાક્ષ રત્નની તેની દ્વાર શાખાઓ બનેલ છે. जोइरसामए उत्तरंगे' તેનું ઉત્તરંગ અર્થાત્ દ્વારની ઉપર તિર્છું રાખવામાં આવેલ કાષ્ઠ જ્યોતીરસ રત્નનું બનેલ છે. 'वेरुलियामया कवाडा' તે દ્વારના ઘણાજ સુંદર કમાડ વૈડૂર્ય રત્નના બનેલ છે. 'वइरामया संधी' એ કમાડોનો સાંધાનો ભાગ વજ્રરત્નનો બનેલ છે. અર્થાત્ એ કમાડોના પાટિયાના સાંધાનો જે ભાગ છે, તે વજ્ર રત્નથી પૂરેલ છે. 'लोहितक्खमईओ सूईओ' કમાડોના બન્ને પાટિયાઓને એક બીજાથી જૂદા ન પડવા દેવાના કારણ રૂપ તેમાં જે સૂચિયો ખીલા લગાવવામાં આવેલ છે તે લોહિતાક્ષર રત્નોના બનેલ છે. 'णाणामणिमया समुग्गया' સમુદ્ગક સૂતિકાગ્રહો અનેક પ્રકારના મણિયોના બનેલા છે. 'वइरामईओ अग्ग-

अर्गलाप्रासादाः यत्र अर्गला नियम्यन्ते, तथा चैतौ द्वावपि वज्ररत्नमयौ इति। 'वइरामई आवत्तणपेढिया' वज्ररत्नमयी आवर्त्तनपीठिका यत्रेन्द्रकीलको भवति, 'अंकोत्तरपासए' अङ्कोत्तरपार्श्वकम्, अङ्करत्नमया उत्तरपार्श्वौ यस्य तत् अङ्कोत्तर-पार्श्वकम् 'निरंतरियघणकवाडे' निरन्तरिकघनकपाटम्, निर्गता अन्तरिका लघ्वन्तररूपा ययोस्तौ निरन्तरिकौ अतएव घनौ कपाटौ यस्य तन्निरन्तरिकघनकपाटम् 'भित्तिसु चेव भित्तिगुलिया छप्पणा तिन्नि होंति' तस्य द्वारस्योभयोः पार्श्वयो र्भित्तिषु भित्तिगता भित्तिगुलिकाः पीठसंस्थानीया स्तिस्रः षट्पञ्चाशत्त्रिक प्रमाणा भवन्तीति। 'गोमाणसी तत्तिया' गोमानस्यः शय्या स्तावन्मात्राः षट्-पञ्चाशत्त्रिक त्रिकप्रमाणा भवन्तीत्यर्थः 'णाणा मणिरयणवालरूवगलीलट्ठिय-सालिभंजिया' नानामणिरत्नानि–नानामणिरत्नमयानि व्याल (नाग) रूपकाणि लीलास्थितशालभञ्जिकाश्च–लीलास्थित–पुत्तलिकाश्च यस्य तत्तथा 'वइरामय

रहने के स्थान भी वज्ररत्न के बने हुए है जिन पर अर्गला लटकाई जाती है वे यहां अर्गला प्रासाद शब्द से कहे गये है। 'वयरामई आवत्तणपेढिया' जहां पर इन्द्रकीलिका रहती है ऐसी वह आवर्त्तनपीठिका भी वज्ररत्नकी बनी हुई है 'अंकोत्तरपासए' इन किवाडों का उत्तर पार्श्व भीतर का पार्श्व भाग–अङ्करत्नका बना हुआ है। 'णिरंतरिय-घणकवाडे' इस द्वार के कपाट ऐसे मजबूत और आपस में जुडे हुए हैं कि जिनमे थोडा सा भी अन्तर नहीं पडता है अर्थात् छिद्र नही दिखाई पडता है। 'भित्तिसु चेव भित्तिगुलिया छपन्ना तिन्नि होंति' भीतों में १६८ भित्तिगुलिका–खूटियां–है 'गोमाणसीतत्तिया' गोमानसी–शय्याएं–भी १६८ ही है। 'णाणामणिरयण वालरूवगलीलट्ठिय साल-भंजिया' नानामणियों और रत्नों के इस द्वार पर व्यालों के चित्र

લાઓ' તેની અર્ગલા સાંકળ વજ્ર રત્નની બનેલ છે. 'अग्गलपासाया' અર્ગલા પ્રાસાદ એ શબ્દથી કહેલ છે. 'वइरामई आवत्तणपेढिया' જેમાં ઈન્દ્રકીલિકા રહે છે એવી તે આવર્તન પીઠિકાપણુ વજ્રરત્નની બનેલ છે. 'अंकोत्तरपासए' એ કમાડોનો ઉત્તર પાર્શ્વ–અંદરની બાજુનો ભાગ અંક રત્નનો બનાવેલ છે. 'णिरंतरियघणकवाडे' એ દ્વારના કમાડ એવા મજબૂત અને પરસ્પર જોડાયેલા છે કે જેમાં જરા સરખું પણ અંતર પડતું નથી. અર્થાત્ છિદ્ર દેખાતું નથી. 'भित्तिसु चेव भित्तिगुलिया छप्पन्ना तिन्नि होंति' તેની ભીંતોમાં ૧૬૮ એકસો અડસઠ ભિત્તિગુલિયા–ખૂંટિયો છે 'गोमाणसीतत्तिया' શય્યાઓ પણ ૧૬૮ એકસો અડસઠ જ છે. 'णाणामणिरयणवालरूवगलीलट्ठिय सालभंजिया' અનેક પ્રકારના મણિયો અને રત્નોથી નિર્મિત એ દ્વારો પર વ્યાલો–સર્પોના ચિત્રો

कूडे' वज्ररत्नमयः कूटः माडभागाः 'रययामए उस्सेहे' रजतमय उत्सेधः शिखरम् अत्र केवलं शिखरं तु तस्यैव माडभागस्य सम्बन्धि विज्ञेयम् नतु द्वारस्य, द्वारस्य तु प्रागेवोक्तत्वात् 'सव्वतवणिज्जमए उल्लोए' सर्वात्मना तपनीयमयः-सुवर्णमय उल्लोकः-उपरिभागः, 'णाणामणिरयणजालपंजरमणिवंसगलोहितक्खपडिवंसगरयय भोम्मे' नानामणिरजतजालपञ्जरमणिवंशकलोहिताक्षप्रतिवंशकरजतभौमम्, मणयो-मणिमया वंशा येषां तानि मणिवंशकानि लोहिताक्षाः-लोहिताक्षमयाः प्रतिवंशा येषां तानि लोहिताक्षप्रतिवंशकानि, रजता-रजतमया भूमिर्येषां तानि रजतभौमानि, मणिवंशकानि लोहिताक्षप्रतिवंशकानि रजतभौमानि नानामणिरत्नानि-नानामणिरत्नमयानि जालपञ्जराणि-गवाक्षापरपर्यायाणि यस्मिन् द्वारे तत्तथा, 'अंकमया पक्खबाहाओ अङ्कमयाः-अङ्करत्नमयाः पक्षबाहाः, 'जोतीरसामया वंसा' ज्योतीरसमयावंशाः 'वंसकवेल्लुगा' वंशकवेल्लुकाश्च, 'रयया

बने हुए है तथा लीलास्थित शालभञ्जिकाएं भी-पुत्तलिकाएं भी नाना मणियों और रत्नों की बनी हुई है 'वइरामए कूडे' वज्ररत्नका इसका कूट-माड भाग है। 'रययामए उस्सेहे' शिखर इसका रत्नमय-है यह शिखर माडभाग का ही समझना चाहिये द्वार का नहीं' द्वारका शिखर पहले बता जा चूका है। 'सव्वतवणिज्जमए उल्लोए' चन्दरवारूप ऊपर का भाग अर्थात् छतका नीचे का बीच का भाग इसका सर्वात्मना तपनीय सुवर्ण का बना हुआ है। 'णाणामणिरयणजालपंजरमणिवंसगलोहितक्खपडिवंसगरययभोम्मे' इसकी द्वार की खिडकियां मणिमय वंशोंवाली लोहिताक्षमय प्रतिवंशोंवाली रजतमय भूमिवाली और नानामणियों वाली है। 'अंकमया पक्खा पक्खवाहाओ' इसके पक्ष और पक्षवाह अङ्करत्न के बने हुए है।

ચિત્રેલા છે. તે તેમજ લીલા કરતી શાલભંજીકા-પુતળીયો પણ અનેક પ્રકારના મણિયો અને રત્નોની બનેલ છે. 'वइरामए कूडे' વજ્રરત્નનો તેનો કૂટ-માડભાગ છે. 'रययामए उस्सेहे' તેનું શિખર રત્નમય છે. એ શિખર માડભાગનું જ સમજવું પણ દ્વારનું સમજવાનું નથી કારણ કે દ્વારના શિખરનું વર્ણન પહેલા કરાઈ ગયેલ છે. 'सव्वतवणिज्जमए उल्लोए' તેના ચંદરવા રૂપ ઉપરનો ભાગ છત ની નીચેનો એટલેકે વચ્ચેનો ભાગ સર્વ પ્રકારે તપનીય સોનાનો બનેલ છે. 'णाणामणिरयणजालपंजरमणिवंसगलोहितक्ख पडिवंसगरययभोम्मे' તેના દ્વારની ખડકીયો મણિમય વંશોવાળી લોહિતાક્ષમય પ્રતિવંશોવાળી રજતમય ભૂમિવાળી અને અનેક પ્રકારના મણિયોવાળી છે. 'अंकमया पक्खा पक्खवाहाओ' તેના પક્ષો અને પક્ષવાહો અંક રત્નના બનેલા છે. जोतिरसामया वंसा वंसकवेल्लुगाय'

मइओ पट्टियाओ' रजतमय्यः पट्टिकाः 'जायरूवमइओ ओहाउणी' जातरूपमय्योऽवघाटिन्यः, 'वइरामईओ उवरि पुंछणीओ' वज्रमय्य उपरिभागे पुञ्छन्यः 'सव्वसेयरययामए छायणे' सर्व-श्वेतरजतमयं छादनम्, 'अंकमया पक्खा' इत्यन्तशब्दानां विस्तारार्थः पद्मवरवेदिकाप्रकरणे द्रष्टव्यः, 'अंकमयकणगकूडतवणिज्जथूभियागे' अङ्कमयतपनीयस्तूपिकाकम्, अङ्कमयम्-बाहुल्येनाङ्करत्नमयं पक्षबाहादीनामङ्करत्नात्मकत्वात् कनकं-कनकमयं-सुवर्णमयं कूटं शिखरं यस्य तत्कनककूटं तपनीया-तपनीयमयी--सुवर्णमयी स्तूपिका-लघुशिखररूपा यस्य तत् तपनीयस्तूपिकाकम् ततः पदत्रयस्य पदद्वयमीलनेन कर्मधारयः, एतेन यत्

'जोतिरसामया वंसा वंसकवेल्लुगा य' ज्योतिरस के इसके ऊपर के वंश-वांस है और ज्योतिरसरत्न के ही इसके वंशकवेल्लुक-वासों के उपर छाये गये खपरा है। 'रययामइओ पट्टियाओ' चांदी की इसकी पट्टियां है बांसों को आपस में विखर न जाने में कारणभूत नीचे की ओर छाई गई वासों की ही पट्टों (छिपाटें) के रूप में ये पट्टिकाएं होती है। 'जातरूवमईओ ओहाउणी' इसकी अवघाटनी जातरूप की है 'वइरामईओ उवरि पुंछणीओ' इसके ऊपर के भाग में पुंछणियां है वे वज्रकी बनी हुई है। 'सव्वसेतरययमए छायणे' इसका छादन रत्नका बना हुआ है और वह सम्पूर्ण रूप से सफेद है 'अंकमया पक्खा' पूर्वोक्त इन पदों की व्याख्या-पद्मवरवेदिका के प्रकरण में की जा चूकी है। 'अङ्कमयकणगकूडतवणिज्जथूभियागे' इसका प्रधान शिखर-अङ्करत्न का और कनकसुवर्ण का बना हुआ है। तथा-स्तूपिका-छोटी छोटी शिखरें तपनीय सुवर्ण की है।

તેના ઉપરનાવંશો જ્યોતિરસ રત્નના છે. અને તેના વંશકવેલ્લુકો વાંસની ઉપરના છાવેલા ખપાટિયા પણ જ્યોતિરસ રત્ન જ છે. 'रययामइओ पट्टियाओ' તેની પટ્ટિયો ચાંદીની બનેલ છે. એટલે કે વાંસ એક બીજાથી છૂટા ન પડિ જાય તે માટે નીચેની તરફ છાવામાં આવેલ વાંસોનીજ એ પટ્ટિયો હોય છે. 'जातरूपमईओ ओहाउणी' તેની અવઘાટની જાત રૂપ રત્નથી બનેલ છે. 'वइरामईओ उवरीपुंछगीओ' તેના ઉપરના ભાગમાં જે પુંછણિયો છે. તે વજ્રની બનેલ છે. 'सव्वसेतरययमए छायणे' તેનું છાદન રત્નનું બનેલ છે. અને તે સંપૂર્ણ પણાથી સફેદ છે. 'अंकमया पक्खा' આ વિશેષણથી લઈને ઉપર આવેલા તમામ પદોની વ્યાખ્યા પદ્મવર વેદિકાના પ્રકરણમાં કરવામાં આવી ગયેલ છે. તો તે ત્યાંથી સમજી લેવું. 'अंकमयकणगकूडतवणिज्जथूभियागे' તેનું મુખ્ય શિખર અંક રત્નનું અને કનક સોનાનું બનેલ છે. તથા સ્તૂપિકા નાના નાના શિખરો તપનીય સોનાની બનેલ છે.

सामान्येन पूर्वं कथितम् 'सेए वरकणगथूभियागे' तदेवात्र विस्तारेण प्रदर्शितम्, सम्प्रति–तदेव श्वेतत्वमुपसंहारव्याजेन पुनरपि प्रदर्शयति–'सेए' श्वेतम् श्वेतत्व-मेवोपमया दृढी करोति–'संख' इत्यादि, 'संखतलविमलणिम्मलदधिघणगोखीर-फेणरययणिगरप्पगासे' शङ्खतलविमलनिर्मलदधिघनगोक्षीरफेनरजतनिकरप्रकाशम्, विमलं–विगतमलं यत् शङ्खतलम् शङ्खस्योपरितनो भागः यश्च निर्मलो दधिघनो–घनीभूतदधि गोक्षीरफेनो रजतनिकरश्च तद्वत् प्रकाशो यस्य तत्तथा, 'तिलगरयणद्ध-चंदचित्ते' तिलकरत्नार्द्धचन्द्रचित्रम्, तिलकरत्नानि–पुण्ड्रविशेषास्तैः तथाऽर्द्ध-चन्द्रैश्च चित्रम्=नानारूपं तत्तथा, 'णाणामणिमयदामालंकिए' नानामणिमय-दामालङ्कृतम् नानामणिमयानि–दामानि–मालास्तैरलङ्कृतम् 'अंतोय बहिंय संण्हे' अन्तश्च बहिश्च श्लक्ष्णं श्लक्ष्णपुद्गलस्कन्धनिर्मापितम् 'तवणिज्जवालुया पत्थडे' तपनीयवालुकाप्रस्तटम्, तपनीयाः–तपनीयमय्यः सुवर्णमय्यो वालुकाः

अब सूत्रकार 'सेयवरकणगथूभियागे' इस पाठ में जो श्वेत पद कहा गया है उस श्वेत तत्वकी पुष्टि करने के लिये 'संखतलविम-लणिम्मलदधिघणगोखीरफेणरययणिगरप्पगासे' कहते है कि जैसा श्वेत शङ्खतल होता है, और जैसा वह विमल–विगतमलवाला–होता है, इसी प्रकार का यह भी सफेद है तथा जैसा निर्मल घनीभूतदधि होता है। गाय के क्षीर का फेन जैसा निर्मल सफेद होता है, तथा रजत चांदी का निकर जैसा निर्मल सफेद होता है उसी प्रकार का इसका शुभ्र प्रकाश है 'तिलगरयणद्धचंदचित्ते' तिलकरत्नों–पुण्ड्र-विशेषों एवं अद्र्ध चन्द्रों से जो नानारूप बना हुआ है।

'णाणामणिदामालंकिए' अनेकमणिमयमालाओं से जो अलंकृत हो रहा है 'अंतोच्च बहिं य सण्हे' भीतर और बाहर में जो श्लक्ष्ण पुद्गलों

હવે સૂત્રકાર 'सेए वरकणगथूभियागे' આ પાઠમાં જે શ્વેતપદ કહ્યું છે, તે શ્વેતપણાની પુષ્ટિ કરવા માટે સૂત્રકાર નીચેના સૂત્ર પાઠથી કહે છે 'संखतल विमलणिम्मलदधिघणगोखीरफेणरययणिगरप्पगासे' જેવું સફેદ શંખતલ હોય છે, અને તે જેવું વિમલ મલવિનાનું હોય છે. એજ રીતથી આ પણ શ્વેત છે. તથા જેવું નિર્મલ જમાવેલ દહીં હોય છે, ગાયના દૂધના ફીણ જેવા સફેદ હોય છે. તથા રજત–ચાંદીનો સમૂહ જેવો નિર્મલ અને સફેદ હોય છે. એજ રીતનો તેનો પ્રકાશ શ્વેત છે. 'तिलगरयणद्धचंदचित्ते' તિલક રત્નો પુંડ્ર વિશેષો અને અર્ધ ચંદ્રોથી જે અનેક પ્રકારથી સોહામણા બનેલા છે. 'णाणामणिदामालंकिए' અનેક મણિમય માળાઓથી જે અલંકૃત થઈ રહેલ છે. 'अंतोच्च बहियसण्हे' અંદરનો અને બહાર જે શ્લક્ષ્ણ પુદ્ગલોના સ્કંધોથી બનાવેલ છે. तवणिज्ज

सिकताः तासां प्रस्तटः-प्रस्तारो यस्मिन् तत्तथा 'सुहफासे' सुखस्पर्शम् सुखद-स्पर्शयुक्तम्, 'सस्सिरीयरूवे' सश्रीकरूपम्-अतिशयसुशोभितरूपविशिष्टम् 'पासाईए४' प्रासादीयं दर्शनीयम् अभिरूपं प्रतिरूपमिति ॥

'विजयस्स णं दारस्स उभयोपासिं' विजयस्य खलु द्वारस्योभयोः पार्श्वयो-रेकैकनैषेधिकीभावेन 'दुहओ' द्विधातो द्विप्रकारायां नैषेधिक्याम् नैषेधिकी-निषीदनस्थानम् 'दो दो चंदणकलसपरिवाडीओ पन्नत्ताओ' द्वे द्वे चन्दनकलश-परिपाट्यौ-द्वयो र्द्वयोः कलशयोः पङ्क्तिः कलशपरिपाटीत्युच्यते ते द्वे द्वे प्रज्ञप्ते-कथिते 'ते णं चंदणकलसा वरकमलपइट्ठाणा' ते खलु चन्दनकलशाः वरकमलप्रतिष्ठानाः, वरं-प्रधानं यत् कमलं तत् प्रतिष्ठानम्-आधारो येषां ते तथा श्रेष्ठ कमलोपरि प्रतिष्ठिता इत्यर्थः, तथा-'सुरभिवरवारि पडिपुण्णा' सुरभि-

---

के स्कन्ध से निर्मापित है 'तवणिज्जवालुयापत्थडे' तपनीय सुवर्ण की वालुकाओं का जिस में प्रस्तट-प्रस्तार है 'सुहफासे' स्पर्श जिसका सुखप्रद है। 'सस्सिरीयरूवे' रूप जिसका बडा सुहावना या लुभावना है और 'पासाईए' जो प्रासादीय दर्शनीय अभिरूप एवं प्रतिरूप इन विशेषणों वाला है ऐसा यह जम्बूद्वीप का विजय नामका द्वार है 'विजयस्सणं दारस्स उभयोपासे' विजयद्वार की दोनों तरफ 'दुहतो-णिसीहियाए' दो नैषेधिकियां है। बैठने के स्थान है 'दो दो चंदण-कलसपरिवाडीओ' इन दोनों स्थानों पर दो दो चन्दन के कलशों की पंक्ति रखी हुई है 'तेणं चंदणकलसा वरकमलपइट्ठाणा' ये चन्दनकलश सुन्दरकमल जिनका आधार है ऐसे है अर्थात् इन चन्दनकलशों के नीचे सुन्दर कमल है उनके ऊपर ये स्थापित है। 'सुरभिवरवारि-पडिपुण्णा' इन में सुगंधित जल भरा हुआ है 'चंदणकयचच्चागा'

वालुयापत्थडे' तपनीय सोनानी वालुका रेतीनो प्रस्तट बनेल छे. 'सुहफासे' जेनो स्पर्श सुखकर छे. 'सस्सिरीयरूवे' जेनुं रूप घणुंज सोहामणुं अने लोभामणुं छे. अने 'पासाईए' ते प्रासादीय, दर्शनीय, अभिरूप, अने प्रतिरूप ए बधाज विशेषणोवाळुं अने घणुंज रमणीय आ जंबूद्वीपनुं विजय नामनुं द्वार छे. 'विजयस्स णं दारस्स उभओ पासे' विजय द्वारनी बन्ने बाजु 'दुहतोणिसीहियाए' बे नैषधकीयो छे. नैषेधिकी एटले बेसवानुं स्थान छे. 'दो दो चंदणकलस परिवाडीओ' ए बन्ने स्थानो पर बे बे चंदनना कलशोनी पंक्ति राखवामां आवेल छे. 'तेणं चंदणकलसा वरकमलपइट्ठाणा' ए चंदन कलशो सुंदर कमल जेनो आधार छे. एवा छे. अर्थात् ए चंदन कलशोनी नीचे सुंदर कमळो छे. ते घणाज सुंदर छे.तेना पर ते कलशो राखेल छे. 'सुरभिवारिपरिपुण्णा' तेमां

वरवारिपरिपूर्णाः-सुगन्धियुक्त स्वच्छजलपरिपूर्णा इत्यर्थः 'चंदणकयचच्चागा' चन्दनकृतचर्चाकाः चन्दनकृतोपरागा इत्यर्थः 'आविद्ध कंठे गुणा' आविद्धः-आरोपितः कण्ठे-ग्रीवायां गुणो रक्तसूत्ररूपो येषु ते तथा। 'पउमुप्पलपिहाणा' पद्मोत्पलपिधानाः, पद्ममुत्पलं च यथायोगं पिधानं येषां ते तथा, 'सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा' सर्वरत्नमया अच्छाः-स्फटिकवदति स्वच्छाः यावत् प्रतिरूपाः, अर्थः प्राग्वत्। 'महया महया महिंदकुंभसमाणा पण्णत्ता समणाउसो' महान्तो महान्तो महेन्द्रकुम्भसमानाः कुम्भानामिन्द्र इति इन्द्रकुम्भः महांश्चासौ इन्द्रकुम्भश्चेति महेन्द्रकुम्भस्तस्य समानाः-तुल्या महाकलशप्रमाणाः प्रज्ञप्ताः-कथिता हे श्रमण ! हे आयुष्मन्! 'विजयस्सणं दारस्स उभयो पासिं' विजस्य खलु द्वारस्योभयोः पार्श्वयोरेकैक नैषेधिकी सद्भावात्, 'दुहओ णिसीहियाए' द्विधातो नैषेधिक्याम्, 'दो दो णागदंतपरिवाडीओ' द्वे द्वे नागदन्त

इन कलशों के ऊपर चन्दन का लेप हो रहा है 'आविद्ध कंठेगुणा' इनके कंठों में रक्त डोरा-मौली-बांधा गया है। 'पउमुप्पलपिहाणा' इनके मुखपर पद्म और ऊत्पलका ढक्कन रखा गया है 'सव्वरयणामया अच्छा सण्हा जाव पडिरूवा' ये चन्दनकलश सर्वात्मना-रत्नों से जटित है आकाश और स्फटिकमणि के जैसे अतिशुभ्र है-निर्मल है और श्लक्ष्ण आदि विशेषणों से लेकर प्रतिरूप तक के समस्त विशेषणों से विशेषित है। 'महता२ महिंद कुंभसमाणा-पण्णत्ता समणाउसो' हे श्रमण आयुष्मन्! ये चन्दनकलश विशाल बडे बडे महेन्द्र कुम्भ के समान कहे गये है अर्थात् महाकलश के जैसे प्रकट किये गये है 'विजयस्स णं दारस्स उभओ पासिं दुहतो णिसीहियाए दो दो णागदंतपरिवाडीओ' विजयद्वार के दोनों पार्श्व में अर्थात् दोनों

સુગંધ યુક્ત જળ ભરવામાં આવેલ છે. 'चंदणकयचच्चागा' એ કલશોની ઉપર ચંદનનો લેપ કરવામાં આવેલ છે. आविद्ध कंठेगुणा' તેના ગળામાં લાલ રંગનો દોરો બાંધેલ છે. 'पउमुप्पलपिहाणा' તેના મુખભાગમાં પદ્મ અને ઉત્પલનું ઢાંકણુ રાખેલ છે. 'सव्वरयणामया अच्छा सण्हा जाव पडिरूवा' આ ચંદન કલશ સર્વ પ્રકારના રત્નોથી જડેલ છે. આકાશ અને સ્ફટિક મણિ રત્ન જેવા અત્યંત સફેદ છે. નિર્મલ છે. અને શ્લક્ષ્ણુ વિગેરે વિશેષણોથી લઈને અભિરૂપ પ્રતિરૂપ સુધિના સઘળા વિશેષણો વાળા છે. 'महता महता महिंदकुंभसमाणा पण्णत्ता समणाउसो' હે શ્રમણુ આયુષ્મન્ આ ચંદન કલશ મોટા મોટા મહેન્દ્ર કુંભ સરખા છે. અર્થાત્ તે મહાકલશની જેવા હોવાનું કહેલ છે. विजयस्स णं दारस्स उभओ पासिं दुहतो णिसीहियाए दो दो णागदंतपरिवाडीओ' વિજય દ્વારના બન્ને

परिपाटचौ प्रज्ञप्ते, 'ते णं णागदंतगा' ते खलु नागदन्तकाः 'मुत्ताजालंतरुसिय-हेमजालगवक्खजालखिंखिणी घंटाजालपरिक्खित्ता' मुक्ताजालानामन्तरेषु यानि उत्सृतानि—लम्बमानानि हेमजालानि—सुवर्णमयदामसमूहाः यानि च गवाक्ष-जालानि—गवाक्षाकृतिरत्नविशेपदामसमूहाः यानि च किंकिणी क्षुद्रघण्टिका किङ्किणी जालानि—क्षुद्रघण्टासमुदायाः एभिः परिक्षिप्ताः—सर्वतो व्याप्ता इति, 'अब्भुग्गया' अभ्युद्गताः 'अभि—अभिमुखम् उद्गता अग्रिमभागे मनाग् उन्नता इत्यभ्युद्गताः 'अभिणिसिट्ठा' अभिनिसृष्टाः अभि—अभिमुखम् बहिर्भागाभिमुखं निसृष्टा इत्यभिनिसृष्टाः 'तिरियं सुसंपगहिया' तिर्यग् सुसंप्रगृहीताः, तिर्यग्भित्ति प्रदेशे सु—सुष्ठु—अतिशयेन सम्यग् मनागपि अचलनेन प्रगृहीता इति सुसंप्रगृहीताः, 'अहे पण्णगद्धरूवा' अधः-अधोभागे पन्नगार्द्धरूपाः पन्नगार्द्धं वदतिसरला दीर्घाश्चेति भावः, एतदेव विवृणोति 'पण्णगद्धसंठाणसंठिया' पन्नगार्द्धसंस्थान-संस्थिताः अधः पन्नगार्धसंस्थानसंस्थिताः 'सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा'

तरफ दोनों निषेधिकाओं में दो दो नागदन्तकों—खूटियां की परिपाटी है 'तेणं णागदंतगा मुत्ताजालंतरूसित हेमजालगवक्खजालखिंखिणी-घंटाजालपरिक्खित्ता' ये सब नागदन्तक मुक्ताजालों के अन्तर में भीतर में लटकती हुई सुवर्णमयमालाओं से और छोटीर घण्टिकाओं से चारों ओर से घिरे हुए हैं। 'अब्भुग्गया' आगे के भाग में ये नाग-दन्तक कुछर ऊंचाई को लिये हुए हैं। 'अभिणिसिट्ठा' अभिनिसृष्ट हैं—अर्थात् निषेधिकाओं की भीत में ये खूब गहरे रूप में ठुके हुए हैं। 'तिरियं सुसंपगहिया' यही बात इस पद द्वारा प्रकट की गई है। 'अहे पण्णगद्धरूवा' अधोभाग में ये सर्प के अद्र्धभाग जैसे आकारवाले हैं—अर्थात् अतिसरल और दीर्घ है। 'पन्नगद्धसंठाणसंठिया' इस पद द्वारा स्पष्ट की गई है। 'सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा' इन

પડખામાં એટલે કે બન્ને બાજુની બન્ને નિષેધિકાઓમાં બબ્બે નાગદંત—ખૂટિયે। પંક્તિ રૂપે રાખવામાં આવેલ છે. तेणं णागदंतगा मुत्ताजालंतररूसिय हेमजाल गवक्खजालखिंखिणी घंटाजालपरिक्खित्ता' આ બધી જ નાગદંત મુક્તાજાલ ખુંટિયોની પંક્તિની અંદરનો ભાગ લટકતી સોનાની માળાઓ અને નાની નાની ઘંટડિયોથી ચારે બાજુથી ઘેરાયેલ છે. 'अब्भुग्गया' આગળના ભાગમાં એ નાગદન્ત—ખુંટિયો કંઇક કંઇક ઉંચાઇ વાળી છે. 'अभिणिसिट्ठा' અભિનિષ્ઠિત અર્થાત્ નિષેધિકાઓની ભીંતમાં એ ખૂબ ઉંડે સુધી બેસારેલ છે. 'तिरियं सुसं-पग्गहिया' એજ વાત આ પદ દ્વારા પ્રગટ કરેલ છે. 'अहे पण्णगद्धरूवा' નીચેના ભાગમાં એ સાપના અર્ધભાગ જેવા આકારવાળી છે. અર્થાત્ અત્યંત સરલ અને દીર્ઘ છે. 'पन्नगद्धसंठाणसंठिया' આ પદ દ્વારા પણ એજ વાત સ્પષ્ટ-

सर्वरत्नमया अच्छा यावत्प्रतिरूपाः, एषामर्थः प्राग्वत् । 'महया महया गयदंत समाणा पन्नत्ता समणाउसो' महातिमहान्तो गजदन्तसमानाः-अतिशयेन महान्तो गजदन्ततुल्याः प्रज्ञप्ताः-कथिताः हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! 'तेसु णं णागदंतएसु' तेषु खलु नागदन्तकेषु 'बहवे किण्हसुत्त बद्धवग्घारियमल्लदामकलावा' बहवः कृष्णसूत्रे बद्धा व्याघारिता अवलम्बिताः माल्यदामकलापाः-पुष्पमालासमूहाः 'जाव सुक्किल्लसुत्तवग्घारियमल्लदामकलावा' यावन्नीलसूत्रबद्धा व्याघारिता माल्यदामकलापाः, लोहितसूत्रबद्धा व्याघारिता माल्यदामकलापाः, हारिद्रसूत्र बद्धा व्याघारिता माल्यदामकलापाः शुक्लसूत्र बद्धा व्याघारिता माल्यदामकलापाः सन्तीति, 'ते णं दामा तवणिज्जलंबूसगा' तानि खलु दामानि तपनीयलम्बूसकानि, तपनीयः-सुवर्णस्तन्मयो लम्बूसकः-दाम्ना मग्रिमाग्रिमभागे प्राङ्गणे लम्बमानो मण्डनविशेषो गोलकाकृति येषां तानि तथा, 'सुवण्णपतरगमंडिया' सुवर्ण,

---

पदों का अर्थ जैसा पहिले स्पष्ट किया गया है वैसा ही है। 'महया२ गयदंतसमाणा पण्णत्ता समणाउ सो' हे श्रमण आयुष्मन् ! ये नागदन्तक ऐसे प्रतीत होते है कि जैसे मानों बहुत विशाल गजदन्त ही हों 'तेसु णं णागदंतएसु' उन नागदन्तकों के ऊपर 'बहवे किण्ह सुत्तवग्घारियमल्लदामकलावा जाव सुक्किल्लसुत्तवग्घारियमल्लदामकलावा' कृष्णसूत्र से बंधी हुई अनेक पुष्पमालाएं लटक रही हैं और यावत्पद् ग्राह्य-नील-सूत्र में बंधी हुई, लोहित-लाल-सूत्र में, हारिद्रसूत्र में, पीलेसूत्र में बंधी हुई और शुक्लसूत्र में बंधी हुई अनेक पुष्पमालाएं लटक रही हैं। 'ते णं दामा तवणिज्जलंबूसगा' इन मालाओं के अग्रिमभाग में गोलाकार एक मंडनविशेष लटका हुआ है 'सुवण्णपतरगमंडिया' ये सब पुष्पमालाएं सुवर्ण के पत्र से मण्डित है।

કરેલ છે. 'सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा' આ પદોનો અર્થ જેમ પહેલા કહેવામાં આવેલ છે તેમજ છે. 'महया महया गयदंतसमाणा पण्णत्ता समणाउसो' હે શ્રમણ આયુષ્મન્ ! એ નાગદન્તકો એવા જણાય છે કે જાણે મોટા વિશાળ ગજદંતકોજ હોય 'तेसु णं णागदंतएसु' એ નાગદંતો ઉપર 'बहवे किण्हसुत्तवग्घारिय मल्लदामकलावा जाव सुक्किल्ल सुत्तवग्घारियमल्लदामकलावा' કૃષ્ણ સૂત્રથી બાંધેલ અનેક પુષ્પ માળાઓ લટકી રહેલ છે. અને યાવત્ પદથી ગ્રહણ થયેલ નીલ સૂત્રમાં બાંધેલ લોહિત-લાલ સૂત્રમાં પીળા સૂત્રમાં બાંધેલ અને સફેદ સૂત્રમાં બાંધેલ અનેક પુષ્પ માળાઓ લટકીરહેલ છે. 'ते णं दामा तवणिज्जलंबूसगा' એ માળાઓના આગળના ભાગમાં ગોળાકાર એક મંડન વિશેષ લટકે છે. એ બધી પુષ્પમાળાઓ 'सुवण्णपतरगमंडिया' સોનાના પત્રાથી મઢેલ

प्रतरकमण्डितानि पार्श्वतः सामस्त्येन सुवर्णप्रतरकेण–सुवर्णपत्रकेण मण्डितानि, 'णाणामणिरयणविविहहारद्धहारउवसोभियसमुदया' नानामणिरत्नविविधहारार्द्ध-हारोपशोभितसमुदायानि, नानामणीनां रत्नानाञ्च विविधाः–विचित्रवर्णा-हाराः–अष्टादशसरिकाः अर्धहाराः नवसरिकास्तैरुपशोभितः समुदायो येषां तानि तथा 'जाव सिरीए अतीव अतीव उवसोभेमाणा उवसोभेमाणा चिट्ठंति' यावत् श्रिया अतीवातीवोपशोभमानानि तिष्ठन्ति, अत्र यावत्पदेन–'ईसिं अण्णमण्णम-संपत्ता पुव्वावरदाहिणुत्तरागएहिं वाएहिं मंदायं एज्जमाणा एज्जमाणा पलंबमाणा पलंबमाणा झंझमाणा२ पझंझमाणा२ ते णं ओरालेणं मणुण्णेणं मणहरेणं कण्ण-मणणिव्वुइकरेणं सद्देणं (ते पएसे) सव्वओ समंता आपूरेमाणा २ सिरीए अईव अईव उवसोभेमाणा उवसोभेमाणा चिट्ठंति' इति। एतेषां व्याख्यानं पद्मवर-वेदिका वर्णने एव कृतमिति तत्रैवाऽवलोकनीयम्।

'णाणामणिरयण विविहहारद्धहारउवसोभियसमुदाया' अनेक मणियों से, रत्नों से तथा अनेक प्रकार के हारों से एवं अर्धहारों से ये मालाएं विशेषर रूप से सुशोभित हैं। 'जाव सिरीए अतीव अतीव उवसोभे माणा२ चिट्ठंति' यावत् इन मालाओं की शोभा बहुत ही अधिक बढी चढी हुई है। यहां यावत्पद से 'ईसिं अण्णमण्ण मसंपत्ता-पुव्वावरदाहिणुत्तरगएहिं वाएहिं मंदायं एज्जमाणा२ पलंबमाणा२ झंझमाणा२ पझंझमाणा२ तेणं ओरालेणं मणुण्णेणं मणहरेणं कण्ण-मणनिव्वुइकरेणं सद्देणं (ते पएसे) सव्वओ समंता आपूरेमाणा२ सिरीए अईव२ उवसोभेमाणा२ चिट्ठंति' इस पाठ का संग्रह हुआ है। इन पदों की व्याख्या पद्मवरवेदिका के वर्णन करते समय की जा चूकी है इसलिये वहीं से इन पदों की व्याख्या समझ लेनी चाहिये।

છે. 'णाणामणिरयणविविहहारद्धहारउवसोभिय समुदया' અનેક મણિયોથી રત્નોથી તથા અનેક પ્રકારના હારોથી અને અર્ધ હારોથી એ માળાઓ વિશેષ પ્રકાર થી શોભે છે. 'जाव सिरीए अतीव अतीव उवसोभेमाणा२ चिट्ठंति' યાવત્ એ માળા ઓની શોભા ઘણીજ વધારે સુંદર લાગે છે. અહીં યાવત્પદથી 'ईसिं अण्ण मण्णमसंपत्ता पुव्वावरदाहिणुत्तरगएहिं वाएहिं मंदायं एज्जमाणा एज्जमाणा पलंब माणा पलंबमाणा झंझमाणा झंझमाणा पझंझमाणा पझंझमाणा तेणं ओरालेणं मणु-ण्णेणं मणहरेणं कण्णमणणिव्वुइकरेणं सद्देणं (ते पएसे) सव्वओ समंता आपूरेमाणा आपूरेमाणा सिरीए अईव अईव उवसोभेमाणा उवसोभेमाणा चिट्ठंति' આ પાઠનો સંગ્રહ થયેલ છે. આ બધા પદોની વ્યાખ્યા પદ્મવર વેદિકાનું વર્ણન કરતી વખતે કરવામાં આવી ગયેલ છે. તેથી તે પદોનો અર્થ ત્યાંથીજ સમજી લેવો.

'तेसिणं नागदंतगाणं उवरिं' तेपामनन्तरपूर्वप्रकरणे वर्णितानां नागदन्तकानामुपरि-ऊर्ध्वभागे 'अण्णाओ दो दो णागदंतपरिवाडीओ पन्नत्ताओ' अन्ये द्वे द्वे नागदन्तपरिपाट्यौ प्रज्ञप्ते। 'तेसि णं नागदंतगाणं मुत्ताजालंतरुसिय तहेव जाव समणाउसो !' तेषां खलु नागदन्तकानां मुक्ताजालान्तरोत्सृत तथैव यावत्, अत्र यावत्पदेन पूर्वगतनागदन्तवर्णनं सर्वमत्र वाच्यम् यावन्महाति महान्तो गजदन्तसमानाः प्रज्ञप्ताः हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! इति। 'तेसु णं णागदंतएसु बहवे रययामया सिक्कया पन्नत्ता' तेषु खलु नागदन्तकेषु बहूनि रजतमयानि सिक्कानि प्रज्ञप्तानि-कथितानि 'तेसुणं रययामएसु सिक्कएसु बहवे वेरुलिया मईओ धूवघडीओ पन्नत्ताओ' तेषु खलु रजतमयेषु सिक्केषु बह्वचो वैडूर्यरत्नमय्यो वैडूर्य-

---

'तेसि णं णागदंतगाणं उवरिं' उन नागदन्तों के ऊपर 'अण्णाओ दो दो णागदंतपडिवाडीओ पन्नत्ताओ' और भी दूसरी दो दो नागदन्तकों की परिपाटी कही गई है। 'तेसि णं णागदंताणं मुत्ताजालंतरुसिय-तहेव जाव समणाउसो' इन दो दो नागदन्तों के अन्तर में-भीतर में मुक्ताजाल आदि का जैसा वर्णन पूर्व के नागदन्तकों के सम्बन्ध में ऊपर किया गया है वैसा ही यहां पर भी वह कह देना चाहिये यहां यावत्पद से यही बात प्रकट की गई है। और यह सब वर्णन 'यावन्महातिमहान्तो गजदन्तसमानाः प्रज्ञप्ताः' इस पाठ तक का यहां ग्रहण कर लेना चाहिये 'तेसु णं णागदंतएसु बहवे रययामया सिक्कया पण्णत्ता' इन नागदन्तों पर अनेक रत्नमय सीकें रखे हुए कहे गये हैं। 'तेसु णं रययामएसु सिक्कएसु बहवे वेरुलिया मइओ धूवघडीओ पन्नत्ताओ' इन छीकों के ऊपर अनेक वैडूर्यरत्न के बने हुए धूपघट रखे

'तेसिं णं णागदंतगाणं उवरिं' એ નાગદંતકો-ખુટિયોની ઉપર 'अण्णाओ दो दो णागदंतपरिवाडीओ पण्णत्ताओ' બીજી બબ્બે ખુંટિયોની હાર હોવાનું કહેલ છે. 'तेसिंणं णागदंताणं मुत्ताजलंतरुसिय तहेव जाव समणाउसो' હે શ્રમણ આયુષ્મન્ એ બબ્બે નાગદંતકોની વચમાં મુક્તાજાલ વિગેરેનુ વર્ણન પહેલાના નાગદન્તકોના વર્ણનમાં જે પ્રમાણે ઉપર કહેવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણેનુ અહીંયા પણ સમજી લેવુ અહીયાં યાવત્પદથી એજ વાત પ્રગટ કરવામાં આવેલ છે. અને એ તમામ વર્ણન 'यावन्महातिमहान्तो गजदन्तसमाना प्रज्ञप्ताः' આ પાઠ પર્યન્તનું કથન અહિયાં ગ્રહણ કરી લેવું. 'तेसु णं णागदंतएसु बहवे रययामया सिक्कया पण्णत्ता' આ નાગદંતોની ઉપર અનેક રત્નમય સીકાઓ રાખવામાં આવેલ છે. 'तेसुणं रययामएसु सिक्कएसु बहवे वेरुलिया मइओ धूवघडिओ पन्नत्ताओ' એ શીકાઓની ઉપર વૈડૂર્ય રત્નના બનેલ અનેક ધૂપઘટો રાખવામાં આવેલા

रत्नात्मिकाः धूपघटयो धूपघटिकाः प्रज्ञप्ताः-कथिताः 'ताओ णं धूवघडीओ कालागुरुपवरकुंदरुक्कतुरुक्कधूवमघमघंतगंधुद्धूयाभिरामाओ' ताश्च खलु धूपघटयः कालागुरुप्रवरकुन्दरुष्कतुरुष्कधूपमघमघायमानगन्धोद्धूताभिरामाः, तत्र कालागुरुर्धूपविशेषो लोकप्रसिद्धः प्रवरः-प्रधानः, कुन्दरुष्कश्चीडा, तुरुष्कं-सिल्हकं, कालागुरुश्च प्रवरकुन्दरुष्कतुरुष्कश्चेति कालागुरुकुन्दरुष्कतुरुष्काणि तेषां धूपस्य यो मघमघायमानो गन्ध उद्धूतः-इतस्ततो निःसृतस्तेनाभिरामाः-मनोहरा इति, तथा सुगंधवरगंधगंधियाओ' सुगन्धवरगन्धगन्धिकाः शोभनो गन्धो येषां ते सुगन्धः सुगन्धाश्च ते वरगन्धा स्तेषां गन्धस्तादृशो गन्धोऽस्ति आसु इति ते तथा, अत एव 'गंधवट्टिभूयाओ' गन्धवर्त्तिभूताः-सौरभ्यातिशयाद् गन्धद्रव्यगुटिका सदृशाः 'ओरालेणं' उदारेण स्फारेणेत्यर्थः 'मणुण्णेणं' मनोज्ञेन मनोऽनुकूलेन गन्धेनेत्यर्थः, कथं मनोनुकूलत्वं तत्राह-'घाणमणो' इत्यादि, 'घाणमणोणिव्वुइकरेणं' घ्राणमनोनिर्वृत्तिकरेण, घ्राणमनोनिर्वृत्तिकरेणेत्यत्र हेतौ तृतीया, तथा च यतो घ्राणमणोनिर्वृत्तिकरस्तस्माद् मनोज्ञः, घ्राणेन्द्रियमनसश्चाह्लादजनकः एतादृशेन 'गंधेणं' गन्धेन-सुरभिणा 'ते पएसे तान् प्रदेशान्-आसन्नवर्त्तिदेशान्

हुए है 'ताओणं धूवघडीओ कालागुरुपवरकुंदरुक्कतुरुक्क धूवमघमघंतगंधुद्धूयाभिरामाओ' ये धूपघट कालागुरु-धूपविशेष-चिडडी धूपविशेष एवं सिल्हक-लोबान की धूपविशेष की गन्ध से जो कि इधर उधर फैल रही है बडे ही मनोरम बने हुए है 'सुगंधवरगंधगंधियाओ' शोभनगंधवाले पदार्थों की जैसी गंध होती है वैसी ही गंध इन घटिकाओं से सदा निकलती रहती है। अत एव ये घट 'गंधवट्टि भूयाओ' गंधवर्ती-गंधकी गुटिका-जैसे प्रतीत होते हैं। 'ओरालेणं मणुण्णेणं घाणमणो निव्वुइकरेणं गंधेणं ते पएसे सव्वओ समंता आपूरेमाणीओ अतीव२ सिरीए जाव चिट्ठंति' और इसी कारण ये

છે. 'ताओ णं धूवघडीओ कालागुरुपवरकुंदरुक्क तुरुक्क धूवमघमघंत गंधुद्धूयाभिरामाओ' આ ધૂપઘટો કાલાગુરૂ ધૂપવિશેષ જેને ગુજરાતીમાં અગર કહે છે. તે તથા ચિડડી ધૂપવિશેષ એવં સિલ્હક લોબાનની ગંધથી કે જે ગંધ આમ તેમ ફેલાઈ રહેલ હોય તેનાથી મનોરમ જણાય છે. 'सुगंधवरगंधगंधियाओ' સારી ગંધવાળા પદાર્થોની જેવી સુંદર ગંધ હોય છે. એજ રીતની સુગંધ આ ગંધ ઘટિકાઓમાંથી કાયમ નીકળ્યા કરે છે. તેથીજ એ ગંધ ઘટિકા 'गंधवट्टिभूयाओ' ગંધવર્તિ-ગંધગુટિકા-સુગંધની ગોળી જેવી જણાય છે. 'ओरालेणं मणुण्णेणं घाणमणोणिव्वुइकरेणं गंधेणं ते पएसे सव्वओ समंता आपूरेमाणीओ अतीव २ सिरीए जाव चिट्ठंति' તેથીજએ ઉદાર, મનોજ્ઞ; મનને આનંદ

'सव्वओ समंता' सर्वतः-सर्वासु दिक्षु समन्तात्-सर्वासु विदिक्षु 'आपूरेमाणीओ आपूरेमाणीओ' आपूरयन्त्य आपूरयन्त्यः-गन्धव्याप्तिं कुर्वन्त्यः, अतएव 'अतीव अतीव सिरीए जाव चिट्ठंति' अतीवातीव-अतिशयया श्रिया-गन्धशोभारूपया यावदुपशोभमाना उपशोभमाना स्तिष्ठन्तीति ॥ 'विजयस्स णं दारस्स' विजयस्य खलु द्वारस्य 'उभयओ पासिं' उभयोः पार्श्वयोः 'दुहओ णिसीहियाए' द्विधातो-द्विप्रकारायां नैषेधिक्याम् 'दो दो सालभंजिया पडिवाडीओ पन्नत्ताओ' द्वे द्वे शालभञ्जिका परिपाट्यौ प्रज्ञप्ते-कथिते 'ताओ णं सालभंजियाओ' ताः खलु शालभञ्जिकाः-लघुपुत्तलिकाः, 'लीलट्ठियाओ' लीलास्थिताः लीलया-ललिता-ङ्गनिवेशरूपया स्थिता इति लीलास्थिताः, 'सुपइट्ठियाओ' सुप्रतिष्ठिताः, सु-सुष्ठु मनोज्ञतया प्रकर्षेण स्थिता इति, 'सुअलंकियाओ' स्वलंकृताः, सु-सुष्ठु अतिशयेन रमणीयतया अलंकृता इति, 'णाणाविहरागवसणाओ' नानाविधराग-

उदार-स्फार-मनोज्ञ गंध से नासिका और मन को शान्ति प्रदान करते रहते हैं और चारों दिशाओं में उन२ प्रदेशों को-भूभागों को-एवं विदिशाओं के प्रदेशों को गन्ध की व्याप्ति से भरते रहते हैं। इसलिये ये अपनी शोभा की गरिमा से बहुत अधिक सुहावने लगते हैं। 'विजयस्स णं दारस्स उभओ पासिं' विजयद्वार की दोनों ओर की नैषेधिकी में-बैठक शाला में-'दो दो सालभंजिया पडिवाडीओ पन्नत्ताओ' दो दो शालभञ्जिकाओं-छोटी२ पुत्तलिकाओं की परिपाटी कतार कहीं गई हैं 'ताओ णं सालभंजियाओ लीलट्ठियाओ' वहां ये पुत्तलिकाएं क्रीडारत हुई चित्रित की गई हैं 'सुपइट्ठियाओ' और ये बडे ही सुन्दर ढंग से वहां प्रकट की गई है। तथा 'सुअलंकियाओ' वेषभूषा से सुसज्जित की गई हैं 'णाणाविहरागवसणाओ' रंगविरंगे कपडों से

આપવાવાળા એવા ગંધથી નાક અને મનને આનંદ ઉપજાવે છે. અને ચારે દિશાઓના એ એ પ્રદેશોને ભૂમિભાગને અને દિશા વિદિશાઓના પ્રદેશોને ગંધની વ્યાપકતાથી ભરતા રહે છે. એથીજ એ પોતાની શોભાની ગરિમાથી ઘણાજ વધારે સોહામણા લાગે છે. 'विजयस्स णं दारस्स उभओ पासिं' વિજય દ્વારની બન્ને બાજુની નૈષેધકીમાં બેઠક શાળામાં 'दो दो सालभंजिया परिवाडीओ पण्णत्ताओ' બે બે શાલભંજીકાઓ નાની નાની પુતળિયોની હારો કહેલ છે. 'ताओ णं सालभंजियाओ लीलट्ठियाओ' ત્યાં તે પુતળિયો ક્રીડાકરતી ચીતરેલી છે. 'सुपइट्ठियाओ' અને તે ઘણાજ સુંદર પ્રકારથી ત્યાં બતાવેલ છે. તથા 'सुअलंकियाओ' વેષ અને ભૂષણોથી સારી રીતે સજેલી છે. 'णाणाविह राग वसणाओ' રંગ વિરંગ કપડાઓથી તેને ઘણીજ સરસ રીતે સજાવવામાં

वसनाः, नानाविधोऽनेकप्रकारो रागो येषां तानि नानाविधरागाणि तानि च वसनानि-वस्त्राणि संवृततया यासां तास्तथा 'णाणामल्लपिणद्धाओ' नानामाल्य-पिनद्धाः, नानारूपाणि माल्यानि पुष्पाणि पिनद्धानि-आविद्धानि यासां तास्तथा 'मुट्ठिगेज्जमज्झाओ' मुष्टिग्राह्यमध्याः, मुष्टिग्राह्यं-मुष्ट्या ग्रहणयोग्यं प्रतलमित्यर्थः मध्यं-मध्यभागः-कटिभागो यासां तास्तथा, 'आमेलगजमलजुयलवट्टिय अब्भुण्णय पीणरइयसंठियपओहराओ' आमेलकयमलयुगलवर्त्तिताऽभ्युन्नतपीन-रतिदसंस्थितपयोधराः, आमेलकः आपीडः शेखरक इत्यर्थः, आमेलक सादृश्याद् आमेलक इति चूचुकमित्यर्थः, तस्य यमलं-समश्रेणिकं युगलं युग्मं यत्र तौ आमेलक यमलयुगलौ समश्रेणिकचूचुकयुगलयुक्तौ इति भावः, तथा-वर्त्तितौ-वर्त्तुलौ काठिन्येन गोलाकारौ अभ्युन्नतौ-अभिमुखमुन्नतौ, पीनौ -पुष्टौ न तु कृशौ, अतएव रतिदसंस्थितौ-रत्युत्पादक संस्थानवन्तौ एता-दृशौ पयोधरौ-स्तनौ यासां ताः-आयेलकयमलयुगलवर्त्तिताभ्युन्नत पीनरति दसंस्थितपयोधराः। 'रत्तावंगाओ' रक्तापाङ्गाः, रक्तो लोहितवर्णः, अपाङ्गः-नयनोपान्तदेशो यासां तत्तथा, 'असिय केसीओ' असितकेश्यः, असिताः-भ्रमरवत् कृष्णाः केशाः-शिरोरुहा यासां तास्तथा कृष्णकेशा इत्यर्थः, 'मिउ-विसयपसत्थलक्खण संवेल्लितग्गसिरयाओ' मृदुविशद प्रशस्तलक्षण संवेल्लिता-

आवृत कर इन्हें सजाया गया हैं 'णाणामल्लपिनद्धाओ' अनेक मालाएं इन्हें पहिराइ गई हैं। 'मुट्ठिगेवेज्जमज्झाओ' इनकी कमर इतनी पतली है कि वह मुठी में भर ली जाती है। 'आमेलगजमल-जुयलवट्टियअब्भुण्णय पीणरइय संठियपयोहराओ' इनके पयोधर समश्रेणिक चुचुकयुगल से युक्त हैं। कठिन होने से ये गोल आकार वाले हैं ये साम्हने की ओर तने हुए है झुके हुए नहीं है पुष्ट हैं। कृश नहीं है अतः ये रतिद-रत्युत्पादक हैं। 'रत्तावंगाओ' इनके नेत्र प्रान्तरक्त है। 'असियकेसीओ' बाल इनके कृष्णवर्ण के हैं-भ्रमर जैसे

આવેલ છે. 'णाणामल्लपिनद्धाओ' અનેક પ્રકારની માળાએ પહેરાવીને તેને સારી રીતે શોભાવે છે. 'मुट्ठिगेवेज्जमज्जाओ' તેના કટિભાગ એટલો પાતળો છે કે તે એક મૂઠિમાં સમાઇ જાય છે. 'आमेलग जमलजुयल वट्टिय अब्भुणय पीणरइय संठिय पयोहराओ' તેના પયોધરો-સ્તનો સમશ્રેણી વાળા ચુચુક-ડીટડીયોથી યુક્ત છે. કઠણુ હોવાથી એ ગોલાકારવાળા છે. એ સામેની બાજુ ઉન્નત રહેલ છે. નમેલા હોતા નથી. એ પુષ્ટ છે. કૃશ નથી. તેથીજ એ રતિદ-આનંદ કારક રતિને ઉત્પન્ન કરવાવાળા છે. 'रत्तावंगाओ' તેના નેત્રોના પ્રાંતભાગ લાલ છે. 'असिय केसीओ' તેના વાળો કાળા વર્ણુના છે. એટલે કે ભમરાના રંગ સરખા

ग्रशिरोजाः, मृदवः–कोमलाः विशदाः–स्वाभाविकागन्तुकमलरहिताः प्रशस्तानि शोभनानि अस्फुटितत्व प्रभृतीनि लक्षणानि येषां ते प्रशस्तलक्षणाः संवेल्लितं संवृतम् अग्रम्–अग्रभागो येषां शेखरककारणात् ते संवेल्लिताग्राः शिरोजा–केशा यासां ता स्तथा, 'ईसि असोगवरपादवसमुवट्ठियाओ' ईषदशोकवरपादपसमुपस्थिताः, ईषत्–मनाक् अशोकवरपादपे–श्रेष्ठाशोकवृक्षे सम्यग् उपस्थिता आश्रिता इति ईषदशोकवरपादपसमुपस्थिताः, 'वामहत्थगहियग्गसालाओ' वामहस्त गृहीताग्रशाखाः, वामहस्तेन गृहीतमग्रम् अशोकपादपस्य शाखाया अग्रभागो याभि स्तास्तथा, 'ईसिं अड्डच्छिकडक्खचिट्ठिएहिं लूसेमाणीओ इव' ईषदड्डाक्षिकटाक्षचेष्टितैमुष्णन्त्य इव, ईषत्–मनाक् अड्डं तिर्यग् वलितम् अक्षि–नेत्रं येषु कटाक्षरूपेषु चेष्टितेषु तैःमुष्णन्त्य इव–चोरयन्त्य इव दर्शकानां मनांसि 'चक्खुल्लोयण लेसाहिं अण्ण मण्णं खिज्जमाणीओ इव' चक्षुर्लोकनलेशैरन्योन्यं खिद्यमाना इव, अन्योन्य परस्परं चक्षुषां नेत्राणां लोकनेन-अवलोकनेन लेशाः संश्लेषास्तै खिद्यमाना इव अयमर्थः एवं ताः तिर्यग्वलिताक्षि कटाक्षैः पर-

---

काले हैं 'मिउविसयपसत्थलक्खणसंवेल्लितग्गसिरयाओ' तथा ये केश इनके मृदु–कोमल हैं विशद–स्वाभाविक एवं आगन्तुक मल से विहीन हैं प्रशस्त लक्षणों से युक्त हैं मस्तक मुकुट से युक्त होने के कारण इन केशों का अग्रभाग ढका हुआ हैं 'ईसिं असोगवरपादवसमुवट्ठियाओ' ये अशोकवृक्ष का कुछ सहारा लिये हुई खडी हुई है। 'वामहत्थग्गहियग्गसालाओ' वामहस्त से इन्होंने अशोक वृक्ष की शाखा के अग्र भाग को पकड रखा है 'इसिं अड्डच्छिकडक्खचिट्ठिएहिं लूसेमाणीओ इव' अपने तिरछे कटाक्षों से दर्शकजनों के मनको मानों ये चुरा रही हैं। 'चक्खुल्लोयणलेसाहिं अण्णमण्णं खिज्जमाणीओ इव' परस्पर के तिरछे अवलोकन से ऐसा प्रतीत होता है कि मानों ये

કાળા છે. मिउविसय पसत्थ लक्खण संवेल्लितग्गसिरयाओ' तथा તેમના કેશે। અત્યંત કોમળ છે. સ્વાભાવિક અને આગંતુક મેલ વિનાના છે. પ્રશસ્ત લક્ષણે। વાળા છે. અને મસ્તકનો ભાગ મુગુટોથી યુક્ત હોવાથી એ કેશોનો અગ્રભાગ ઢંકાયેલ છે. 'ईसिं असोगवरपादमुवट्ठियाओ' એ અશોક વૃક્ષનો આશરો લઇને ઉભેલ છે. 'वामहत्थगहियग्गसालाओ' ડાબા હાથથી તેઓએ અશોક વૃક્ષની ડાળનો અગ્રભાગ પકડી રાખેલ છે. 'इसिं अड्डच्छि कडक्खचिट्ठिएहिं लूसेमाणीओ इव' પોતાના તીર્ચ્છા કટાક્ષોથી જોનારાઓના મનને જાણે તે ચોંટી રહી છે. 'चक्खुल्लोयणलेसाहिं अण्णमण्णं खिज्जमाणीओ इव' એક બીજાના તીર્છા અવલો-કનોથી એવું જણાય છે કે જાણે એ એક બીજાના સૌભાગ્યની અદેખાઇથી

स्परमवलोकमाना अवतिष्ठन्ते यथा नूनं परस्पर सौभाग्या सहनतस्तिर्यग्वलिताक्षि कटाक्षैः परस्परं खिद्यन्ते इव प्रतिभातीति 'पुढवी परिणामाओ सासयभावमुव-गयाओ' पृथिवी परिणामरूपाः शाश्वतभावमुपगताः ।

अयं भावः-इमाः शालभञ्जिकाः विजयद्वारवदेव सदावस्थानात् शाश्वतभावं नित्यत्वं प्राप्ताः नित्या इत्यर्थः, तथा-'चंदाणणाओ' चन्द्राननाः, चन्द्रवदाननं-मुखं यासां ताश्चन्द्राननाः, यथा पूर्णचन्द्रः पूर्णिमायामाल्हादकैर्गुणैर्लोकान् रञ्ज-यति तथा इमा अपि शालभञ्जिकाः दर्शकानामानन्दजनकत्वात् चन्द्रानना इति व्यपदिश्यते । 'चंदविलासिणीओ' चन्द्रविलासिन्यः चन्द्रवद् विलसन्तीत्येवं शीला इति, 'चंदद्धसमनिडालाओ' चन्द्रार्द्धसमललाटाः, चन्द्रार्द्धेन-अष्टमी चन्द्रेण समं-तुल्यं ललाटं यासां तास्तथा, 'चंदाहिय सोम्मदंसणाओ' चन्द्राधिकसौम्य-दर्शनाः, चन्द्रादपि अधिकं सौम्यं-कान्तिमद्दर्शनमाकारो यासां तास्तथा, 'उक्का इव उज्जोएमाणीओ' उल्का-मूलतो विच्छिन्नज्वलदग्निपुञ्जइवोद्योतमाना, 'विज्जु-

---

एक दूसरे के सौभाग्य के असहनभाव से खेद खिन्न सी ही हो रही हैं। 'पुढवी परिणामाओ सासयभावमुवगयाओ' ये शालभञ्जिकाएं पृथिवी परिणाम उपगत हैं-अर्थात् पार्थिवकाय है और विजय द्वारकी तरह नित्य हैं 'चंदाणणाओ' इनका मुख चन्द्रमाका जैसा है चन्द्रमा-जिस प्रकार पूर्णिमाके दिन अपने शीतलादि गुणों द्वारा दर्शक जनों के चित्त को आल्हादित करता है उसी प्रकार ये भी दर्शक जनों के मन को मुदित करती हैं 'चंदविलासिणीओ' चंद्रमंडल की तरह ये सुशोभित होती हैं 'चंदद्धसमनिडालाओ' इनका ललाट अष्टमी के चन्द्रमा के जैसा सुशोभित है 'चंदाहिय सोमदंसणाओ' चन्द्रके दर्शन से भी अधिक इनका दर्शन है-अर्थात् चन्द्रके आकार से भी इनका आकार अधिक कान्तिवाला है 'उक्का इव उज्जोएमाणीओ' उल्का-मूल से

ખેદ યુક્ત બની રહી છે. 'पुढवी परिणामाओ सासयभावमुवगयाओ' આ શાલ ભંજીકાઓ પૃથીવી પરિણામ વાળી છે. અર્થાત્ પાર્થિવ શરીર વાળી છે. અને વિજય દ્વારની જેમ નિત્ય છે. 'चंदाणणाओ' તેઓનુ મુખ ચંદ્રમા સમાન છે. એટલે કે ચંદ્રમા પૂર્ણિમાને દિવસે પોતાના શુભ, શીતલ વિગેરે ગુણોથી જોનારાઓના મનને આલ્હાદવાળા બનાવે છે. એજ પ્રમાણે આ પણ જોનારા-ઓના મનને આનંદિત કરે છે. 'चंदविलासिणीओ' ચંદ્રમંડલની જેમ એ સુશોભિત હોય છે. 'चंदद्धसमनिडालाओ' તેનો ભાલ પ્રદેશ લલાટ આઠમના ચંદ્રમા જેવાં છે. 'चंदाहिय सोमदंसणाओ' ચંદ્રના દર્શનથી પણ વધારે સુંદર તેમનું દર્શન છે. અર્થાત્ ચંદ્ર કરતાં પણ તેઓનો આકાર વધારે કાન્તિ યુક્ત

घणमरीचिसूरदिप्पंततेय अहियथरसंनिगासाओ' विद्युद्घनमरीचि सूर्यदीप्यमान-तेजोऽधिकतरसन्निकाशाः, विद्युतो ये घना बहुलतरा मरीचयस्तेभ्यः यच्च सूर्यस्य दीप्यमानमनावृतं तेजस्तस्मादपि अधिकतरः सन्निकाशः-प्रकाशो यासां तास्तथा, 'सिंगारागारचारुवेसाओ' शृङ्गाराकारचारुवेषाः, शृङ्गारो मण्डन-भूषणविशेषस्तत्प्रधान आकार आकृति र्यासां ताः शृङ्गाकाराः चारुः-सुन्दरो वेषो नेपथ्यं यासां ताः चारुवेषाः, शृङ्गाराकाराश्च चारुवेषाश्चेति शृङ्गाराकारचारु-वेषाः, 'पासाईयाओ४' प्रासादीया दर्शनीया अभिरूपाः प्रतिरूपाः४॥ 'तेयसा अतीव अतीव' तेजसा-प्रकाशेन अतीवातीव-अतिशयेन 'उवसोभेमाणीओ उव-सोभेमाणीओ चिट्ठंति' उपशोभमाना उपशोभमाना स्तिष्ठन्ति। 'विजयस्स णं दारस्स' विजयस्य खलु द्वारस्य 'उभयो पासिं' उभयोः पार्श्वयोः 'दुहतो निसी-हियाए' द्विधातो द्विप्रकारायां नैषेधिक्याम् 'दो दो जालकडगा पन्नत्ता' द्वौ द्वौ जालकटकौ प्रज्ञप्तौ-कथितौ 'ते णं जालकडगा सव्वरयणामया अच्छा जाव

विच्छिन्न जाज्वल्यमान अग्नि पुञ्ज-के जैसी ये चमकीली है 'विज्जु घणमरीचिसूरदीप्पंततेय अहियथरसंनिगासाओ' इनका प्रकाश बिजली की सान्द्रमरीचियों से और अनावृत सूर्य के तेज से भी अधि-कतर है 'सिंगारागार चारुवेसाओ' इनकी आकृति शृंगार प्रधान है-इसी से इनकावेश चारु-सुहावना हैं 'पासाईयाओ४' अतःये प्रसादीय हैं दर्शनीय हैं अभिरूप हैं और प्रतिरूप हैं 'तेयसा अतीव २ उवसोभे-माणीओ २ चिट्ठंति' इस तरह ये अपने तेज से प्रकाश से-अत्यन्त सुशोभित होती हुई विजयद्वार की ओर दोनों ओर की नैषेधिकी में खडी हुई हैं 'विजयस्स णं दारस्स उभयो पासिं दुहतो निसीहियाए दो दो जालकडगा पन्नत्ता' विजयद्वार की दोनों ओर की दोनों नैषेधि-

---

છે. 'उक्काइव उज्जोएमाणीओ' ઉલ્કામુખ વીજળીથી ભેદાયેલા જાજવલ્યમાન અગ્નિ પુંજના જેવી એ ચમકીલી છે. 'विज्जुघणमरीचि सूरदीप्पंततेयअहियथर संनिगासाओ' તેનો પ્રકાશ વિજલીના કિરણોથી અને નહીં ઢંકાયેલ સૂર્યના તેજથી પણ વધારે છે. 'सींगारागारचारुवेसाओ' તેનો આકાર શૃંગાર પ્રધાન છે. અને તેથીજ તેનો વેશ ચારૂ કહેતાં સુંદર અને સોહામણો છે. 'पासाईयाओ' તેથીજ તેઓ પ્રાસાદીય છે. દર્શનીય છે. અભિરૂપ છે અને પ્રતિરૂપ છે. 'तेयसा अतीव अतीव उवसोभेमाणीओर चिट्ठंति' તેથી તેઓ પોતાના તેજથી પ્રકાશથી અત્યંત સુશોભિત રીતે વિજય દ્વારની બન્ને નૈષેધિકીયોમાં ઉભી રહે છે. 'विजयस्स णं दारस्स उभओ पासिं दुहओ निसीहियाए दो दो जालकडगा पण्णत्ता' વિજય દ્વારની બન્ને તરફની બેઉ નૈષેધિકાઓમાં બબ્બે જાલ કટકો

पडिरूवा' ते खलु जालकटकाः सर्वरत्नमया अच्छा यावत् प्रतिरूपाः। 'विजयस्स णं दारस्स' विजयस्य खलु द्वारस्य 'उभयोपासिं' उभयोः पार्श्वयोः 'दुहओ णिसीहियाए' द्विधातो द्विप्रकारायां नैषेधिक्याम् 'दो दो घंटापरिवाडीओ पन्नत्ताओ' द्वे द्वे घण्टापरिपाट्यौ प्रज्ञप्ते-कथिते 'तासिणं घंटाणं' तासां खलु घण्टानाम् 'अयमेयारूवे वण्णावासे पन्नत्ते' अयम्-अनन्तरस्वरूपकः एतावद्रूपो वक्ष्यमाणस्वरूपो वर्णावासो वर्णकनिवेशः प्रज्ञप्तः-कथितः 'तं जहा' तद्यथा-'जंबूणद मईओ घंटाओ' जाम्बूनदमय्यो घण्टाः 'वइरामईओ लालाओ' वज्रमय्यो-लालाः 'णणा मणिमया घंटापासगा' नानामणिमया घण्टापार्श्वाः, 'तवणिज्ज-मईओ संखलाओ' तपनीयः-सुवर्णस्तन्मय्यः शृङ्खलाः यासु घण्टा अवलम्बिता स्तिष्ठन्ति, 'रययामईओ रज्जूओ' रजतमय्यो रज्ज्वः घण्टावादनार्थं या लालासु

काओं मे दो दो जालकटक कहे गये हैं। 'ते णं जालकडगा सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा' ये सब जाल कडक सर्वरत्नमय हैं अच्छ-आकाश और स्फटिकके समान अतिस्वच्छ हैं। यावत् प्रतिरूप हैं। 'विजयस्स णं दारस्स उभयोपासिं दुहओ निसीहियाए दो दो घंटापरिवाडीओ' उस विजयद्वारकी दोनों ओर की दोनों नैषेधिकाओं में दो दो घंटाओ की परिपाटी-कतार है। 'तासिणं घंटाणं' उन घंटाओं का 'अयमेयारूवे-वण्णावासे पण्णत्ते' इन घंटाओं का वर्णन इस प्रकार से है-'तं जहा' जैसे 'जंबूणदमईओ घंटाओ' ये सब घंटाएं सुवर्णमय है। 'वइरामईओ लालाओ' इन में जो लालाएं हैं। वें वज्ररत्नमय हैं। 'णाणामणिमया घंटापासगा' अनेक मणियों के बने हुए घंटापार्श्व हैं। 'तवणिज्जमईओ संखलाओ' घंटाओं की सांकलें तपनीय सुवर्ण की बनी हुई है। 'रयणामईओ रज्जूओ' रजतमय रज्जुएं हैं-अर्थात् घंटा बजाने

કહેવામાં આવેલ છે. 'तेणं जालकडगा सव्व रयणामया अच्छा जाव पडिरूवा' આ તમામ જાલકટકો સર્વ રત્નમય છે. અચ્છ આકાશ અને સ્ફટિકની જેમ અત્યંત સ્વચ્છ નિર્મળ છે. યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. 'विजयस्स णं दारस्स उभओ पासिं दुहओ निसीहियाए दो दो घंटा परिवाडीओ' એ વિજય દ્વારની બન્ને બાજુની બેઉ નૈષેધિકાઓમાં બબ્બે ઘંટાઓની પરિપાટી લાઇન છે. 'तासिणं घंटाणं अयमेयारूवे वण्णावासे पण्णत्ते' એ ઘંટાઓનું વર્ણન આ પ્રમાણેનું છે. 'तं जहा' જેમકે 'जंबूणदमईओ घंटाओ' એ તમામ ઘંટા સુવર્ણમય છે. 'वइरामईओ लालाओ' તેમાં જે લાલઓ-ડોલકો છે તે વજ્રરત્નમય છે. 'णाणामणिया घंटा पासगा' અનેક મણિયોના બનેલ ઘંટા પાર્શ્વ છે. 'तवणिज्जमईओ संखलाओ' ઘંટાઓની સાંકળો તપનીય સુવર્ણની બનેલ છે. 'रयणामईओ रज्जूओ' રજતમય

बद्धास्तिष्ठन्ति 'ताओ णं घंटाओ' ताः खलु घण्टाः 'ओहस्सरा' ओघस्वरा-ओघेन प्रवाहेण स्वरो यासां ताः ओघस्वराः, एकवारं वादितानां घण्टानां स्वरध्वनि र्बहुकालं यावच्छ्रूयते, 'मेहस्सराओ' मेघस्वराः, मेघस्येव अतिदीर्घो गम्भीरः स्वरो यासां ताः मेघस्वराः, 'हंसस्सराओ' हंसस्वराः हंसस्येव मधुरः स्वरो यासां ताः हंसस्वराः, 'कोंचस्सराओ' क्रौञ्चस्वराः, क्रौञ्चस्य-पक्षिविशेषस्येव स्वरः कोमलो यासां ताः क्रौञ्चस्वराः, 'णंदिस्सराओ' नन्दिस्वराः 'णंदिघोसा' नन्दिघोषाः, द्वादशतूर्यसंघातो नन्दिः नन्दिवद् घोषो निनादो यासां ताः नन्दिघोषाः 'सीहस्सराओ' सिंहस्वराः सिंहगर्जनावत्स्वरो यासां तास्तथा, एतादृश्यः सत्यः

के लिये लालाओं में जो डोरी बंधी हुई है, वह चांदी की बनी हुई है 'ताओ णं घंटाओ ओहस्सरा मेहस्सराओ हंसस्सराओ कोंचस्सराओ णंदिस्सराओ सीहस्सराओ मंजुस्सराओ सुस्सराओ सुस्सरणिग्घोसाओ' इन घंटाओं का स्वर आवाज एकवार बजाने पर बहुत देर तक सुनने में आती रहती है इसलिये इन्हें ओघस्वरवाला कहा गया है वह उनका स्वर मेघ का स्वर बजते समय जैसा गंभीर होता है वैसा है इसलिये इन्हें मेघस्वर जैसा कहा गया है। वह उनका स्वर हंसके स्वर जैसा धीरे२ कम होता हुआ मधुर हो जाता है, इसलिए इन्हें हंसस्वर जैसा कहा गया है। इनका वह स्वर क्रौंच पक्षी के जैसा धीरे२ फिर कोमल हो जाता है, इसलिये इनके स्वर को क्रौंचपक्षी के स्वर जैसा कहा गया है नंदिघोष-द्वादश-तुर्यों के संघात के स्वर जैसा वह स्वर होता है, इसलिये उस स्वर को नंदिघोष जैसा कहा गया है। सिंह की

દોરિયો છે. અર્થાત્ ઘંટા વગાડવા માટે તેમાં જે દોરિયો બાંધવામાં આવેલ છે તે ચાંદીની બનાવેલ છે. 'ताओ णं घंटाओ ओहस्सराओ, मेहस्सराओ, हंसस्सराओ कोंचस्सराओ, णंदिस्सराओ, सीहस्सराओ, मंजुस्सराओ, सुस्सराओ, सुस्सरणिग्घोसाओ' એ ઘંટાઓનો અવાજ એકવાર વગાડવાથી ઘણા વખત સુધી સાંભળવામાં આવે છે. અર્થાત્ સંભળાય છે. તેથી તેને ઓઘસ્વર વાળા કહેલ છે. એનો સ્વર વાગતી વખતે મેઘના સ્વર જેવો ગંભીર હોય છે. તેથી તેને મેઘસ્વર જેવો કહેલ છે. તેઓનો સ્વર હંસના સ્વરની જેમ ધીરે ધીરે કમ થતો થતો મધુર થઇ જાય છે. તેથી એને હંસસ્વર જેવો કહેવામાં આવેલ છે. તેઓનો એ સ્વર ક્રૌંચપક્ષિના સ્વર જેવો ધીરે ધીરે પાછો કોમળ બની જાય છે તેથી એના સ્વરને ક્રૌંચપક્ષીના સ્વર જેવો કહેલ છે. નંદિઘોષ બાર તુરૈયોના સમુદાયના સ્વર જેવો એ સ્વર હોય છે. તેથી એ સ્વરને નંદિઘોષ જેવો કહેલ છે. સિંહની ગર્જના જેવો એઓનો સ્વર હોય છે, તેથી એને સિંહ સ્વર

'मंजुस्सरा' मञ्जुस्वराः मञ्जुः-प्रियः स्वरो यासां ताः मञ्जुस्वराः 'मंजुघोसा' मञ्जुघोषाः, मञ्जुः-प्रियः घोषो निनादो यासां तास्तथा, किं वहुना 'सुस्सराओ' सुस्वराः सु-सुष्ठु स्वरो यासां ताः सुस्वराः 'सुस्सरणिग्घोसाओ' 'सुस्वरनिर्घोषाः 'ते पएसे' तान् प्रदेशान् 'ओरालेणं मणुण्णेणं' उदारेण-स्फारेण मनोज्ञेन-मनस आह्लादजनकेन 'कण्णमणणिव्वुइकरेणं सद्देणं जाव चिट्ठंति' कर्णमनो-निर्वृत्तिकरेण शब्देन यावदिति सर्वतः समन्तात् आपूरयन्त्यः२ आतीवातीव श्रिया उपशोभमाना उपशोभमाना स्तिष्ठन्तीति ।

'विजयस्स णं दारस्स उभयोपासिं' विजयस्य खलु द्वारस्योभयोः पार्श्वयोः 'दुहतो णिसीहियाए' द्विधातो-द्विप्रकारायां नैषेधिक्याम् 'दो दो वणमालापरि-वाडीओ पण्णत्ताओ' द्वे द्वे वनमालापरिपाट्यौ प्रज्ञप्ते-कथिते 'ताओ णं वण-मालाओ' ताः खलु वनमालाः 'णाणा दुमलयाकिसलयपल्लवसमाकुलाओ'

गर्जना के जैसा वह उनका स्वर होता है। इसलिये उसे सिंहस्वर जैसा कहा गया है। उन घंटाओं का वह स्वर सुनने में बडा प्रिय मन को सुहावना प्रतीत होता है तथा कानों को बडा ही प्यार लगता है। इस सम्बन्ध में अधिक क्या कहा जावे वे सब घंटाएं इस तरह अच्छे स्वर वाली और अच्छे निर्घोषवाली है 'ते पएसे ओरा-लेणं मणुणेणं कण्णमणमणिव्वुइकरेणं सद्देणं जाव चिट्ठंति' वे अपने कर्ण और मनोज्ञ शब्द से-आवाज से-यावत् दिशा और विदिशा के प्रदेशों को वाचालित करती हुई विशिष्ट शोभा संपन्न बनी हुई हैं।

'विजयस्स णं दारस्स उभयोपासिं दुहओ णिसीहियाए दो दो वणमालापरिवाडीओ पण्णत्ताओ' उस विजयद्वार की दोनों ओर की दोनों नैषेधिकाओं में दो दो वनमालाओं की कतार है 'णाणादुम-

---

જેવો કહેલ છે- એ ઘંટાઓનો સ્વર સાંભળવામાં ઘણોજ પ્રિય અને મનને આલ્હાદ કારક જણાય છે. તથા કાનોને ઘણોજ પ્રીતિકર હોય છે. એ સંબંધમાં વધારે શું કહેવાય ? તે બધીજ ઘંટાઓ આ ઉપરોક્તરીતે સુંદર સ્વર વાળી અને સુંદર નિર્ઘોષ વાળી છે. 'ते पएसे ओरालेणं मणुण्णेणं कण्णमण णिव्वुइकरेणं सद्देणं जाव चिट्ठंति' એ પ્રદેશમાં શ્રોતાઓના કર્ણ અને મનને અત્યંત આનંદ આપનાર ઉદાર અને મનોજ્ઞ શબ્દથી-પોતાના અવાજથી યાવત્ દિશા અને વિદિશાના ભૂ ભાગને વાચાલિત કરતી થકી વિશેષ પ્રકારની શોભાથી યુક્ત બનેલ છે. 'विजयस्स णं दारस्स उभओ पासिं दुहओ णिसीहियाए दो दो वणमाला परिवाडीओ पण्णत्ताओ' એ વિજય દ્વારની બન્ને બાજુની બન્ને નૈષેધિકીમાં બબ્બે વનમાળાઓની હાર હોવાનું કહ્યું છે. 'णाणादुमलया

नानाद्रुमलता किसलयपल्लवसमाकुलाः नानाद्रुमाणां नानालतानां च ये किसलयं रूपा अतिकोमलाः पल्लवास्तैः समाकुलाः संमिश्राः 'छप्पयपरिभुज्जमाणकमल-सोभंतसस्सिरीयाओ' षट्पदपरिभुज्यमानकमलशोभमानसश्रीकाः, षट्पदैः-भ्रमरैः परिभुज्यमानानि यानि कमलानि तैः शोभमानाः अतएव सश्रीकाः-शोभातिशयतां प्राप्ताः 'पासाईयाओ४' प्रासादीया दर्शनीया अभिरूपाः, प्रति-रूपा 'ते पएसे' तान् प्रदेशान् 'उरालेणं जाव गंधेणं आपूरेमाणीओ२ चिट्ठंति' उदारेण यावत्-मनोज्ञेन घ्राणमनोनिर्वृतिकरेण गन्धेन सर्वतः समन्तात् आपूर-यन्त्यः२ अतीवातीवश्रिया उपशोभमानाः२ तिष्ठन्तीति ॥सू०५५॥

मूलम्—विजयस्स णं दारस्स उभयो पासिं दुहओ णिसीहियाए दो दो पगंठगा पन्नत्ता, ते णं पगंठगा चत्तारि जोयणाइं आयामविक्खंभेणं दो जोयणाइं बाहल्लेणं सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा। तेसि णं पयंठगाणं उवरिं पत्तेयं पत्तेयं पासायवडेंसगे पन्नत्ते, ते णं पासायवडिंसगा चत्तारि जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं दो जोयणाइं आयामविक्खंभेणं अब्भु-

---

लया किसलयपल्लवसमाकुलाओ' यह वनमालाएं अनेक वृक्षों और अनेकलताओं के किसलयरूप पल्लवों से कोमल२पत्तों से युक्त है 'छप्पय-परिभुज्जमाणकमलसोभंतसस्सिरीयाओ' भ्रमरों द्वारा भुज्यमान कमलों से सुशोभित हैं अतएव ये शोभातिशयवाली हैं 'पासाईयाओ४' प्रासा-दीय है, दर्शनीय हैं अभिरूप है प्रतिरूप है 'ते पएसे उरालेणं जाव गंधेणं आपूरेमाणीओ२ चिट्ठंति' ये अपनी उदारगंध से जो कि घ्राण और मन को शान्ति प्रदान करता है समस्त दिशाओं और विदिशाओं के भूप्रदेशों को गंध से भर कर सुगंधित करती रहती हैं ॥सू० ५५॥

सिसलयपल्लवसमाकुलाओ' આ વનમાળાઓ અનેક વૃક્ષો અને અનેક લતા-ઓના કિસલય રૂપ પલ્લવોથી અર્થાત્ કુમળા કુમળા પાનોથી યુક્ત છે. 'छप्पय परिभुज्जमाणकमलसोभंतसस्सिरीयाओ' ગુંજાયમાન થતા ભમરાઓ દ્વારા ખવાયેલ કમળોથી સુશોભિત છે. તેથીજ એ શોભાના અતિશય વાળી છે. 'पासाईयाओ' ૪ પ્રાસાદીય છે. દર્શનીય છે. અભિરૂપ છે. અને પ્રતિરૂપ છે. 'ते पएसे उरालेणं जाव गंधेणं आपूरेमाणीओ आपूरेमाणीओ चिट्ठंति' એ પોતાના ઉદાર ગંધથી કે જે નાક અને મનને શાંતી આપનાર છે, સઘળી દિશાઓ અને વિદિશાઓના ભૂળ પ્રદેશને ગંધથી ભરીને સુગંધવાળો બનાવતા રહે છે. ॥ ૫૫ ॥

ग्गयमूसिय पहसियाविव विविहमणिरयणभत्तिचित्ता वाउद्धूय विजयवेजयंती पडागछत्तातिछत्तकलिया तुंगा गगणतलमणुलिहंतसिहरा जालंतररयणपंजरुम्मिलियव्वमणिकणगथूभियागा वियसियसयपत्त पोंडरीयतिलगरयणद्धचंदचित्ता णाणामणिमयदामालंकिया अंतो य बाहिं सण्हा तवणिज्जरुइल वालुयपत्थडा सुहफासा सस्सिरीयरूवा पासाईया ४। तेसि णं पासायवडिंसगाणं उल्लोया पउमलया जाव सामलया भत्तिचित्ता सव्वतवणिज्जमया अच्छा जाव पडिरूवा। तेसि णं पासायवडिंसगाणं पत्तेयं पत्तेयं अंतो बहुसमणिज्जे भूमिभागे पन्नत्ते, से जहा णामए आलिंगपुक्खरेइ वा जाव मणीहिं उवसोभिए, मणीणं गंधो वण्णो फासो य नेयव्वो। तेसि णं बहुसमरमणिज्जाणं भूमिभागाणं बहुमज्झदेसभाए पत्तेयं पत्तेयं मणिपेढिया पन्नत्ता, ताओ णं मणिपेढियाओ जोयणं आयामविक्खंभेणं अद्धजोयणं बाहल्लेणं सव्वरयणामईओ जाव पडिरूवाओ। तासि णं मणिपेढियाणं उवरिं पत्तेयं पत्तेयं सीहासणे पन्नत्ते, तेसि णं सीहासणाणं अयमेयारूवे वण्णावासे पन्नत्ते, तं जहा—तवणिज्जमया चक्कवाला रययामया सीहा सोवण्णिया पादा णाणामणिमयाइं पायपीठाइं जंबूणयमयाइं गत्ताइं वइरामया संधी णाणामणिमए वेच्चे, ते णं सीहासणा इहामिय उसभ जाव पउमलयभत्तिचित्ता ससारसारोवइय विविहमणिरयणपायपीठा, अच्छरगमिउमसूरग नवतयकुसंतलिच्च सीहकेसरपच्चुत्थताभिरामा उवचिय खोमदुगुल्लयपडिच्छायणा सुविरइयरयत्ताणा रत्तंसुयसंवुया सुरम्मा आईणगरूयबूरणवणीय तूलमउयफासा मउया पासाईया ४। तासि णं सीहा-

सणाणं उप्पिं पत्तेयं पत्तेयं विजयदूसे पन्नत्ते, ते णं विजयदूसा सेया संखकुंददगरय अमयमहियफेणपुंजसंनिगासा सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा ॥ तेसि णं विजयदूसाणं बहुमज्झदेसभाए पत्तेयं पत्तेयं कुंभिक्कामुत्तादामा पन्नत्ता, ते णं कुंभिक्कामुत्तादामा अन्नेहिं चउहिं चउहिं तदद्धुच्चप्पमाणमेत्तेहिं अद्धकुंभिक्केहिं मुत्तादामेहिं सव्वओ समंता संपरिक्खित्ता, ते णं दामा तवणिज्जलंबूसगा सुवण्णपयरगमंडिया जाव चिट्ठंति, तेसि णं पासायवडिंसगाणं उप्पिं बहवे अट्ठमंगलगा पन्नत्ता सोत्थिय तहेव जाव छत्ता ॥सू० ५६॥

छाया—विजयस्य खलु द्वारस्य उभयोः पार्श्वयो र्द्विधातो नैषेधिक्यां द्वौ द्वौ प्रकण्ठकौ प्रज्ञप्तौ, ते खलु प्रकण्ठका श्चत्वारि योजनानि आयामविष्कम्भेण द्वे योजने बाहल्येन सर्वरत्नमया अच्छा यावत्प्रतिरूपाः । तेषां खलु प्रकण्ठकानामुपरि प्रत्येकं प्रत्येकं प्रासादावतंसकाः प्रज्ञप्ताः, ते खलु प्रासादावतंसकाश्चत्वारि योजनानि ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन, द्वे योजने आयामविष्कम्भेण, अभ्युद्गतोत्सृतप्रहसिता इव विविधमणिरत्नभक्तिचित्रा वातोद्धूत विजय वैजयन्तीपताका छत्रातिच्छत्रकलिताः तुङ्गा गगनतलानुलिखच्छिखरा जालान्तररत्न—पञ्जरोन्मिलिता इव मणिकनकस्तूपिकाः विकसितशतपत्रपुण्डरीक तिलकरत्नार्धचन्द्रचित्राः नानामणिमयदामालङ्कृताः, अन्तर्बहिश्च श्लक्ष्णाः, तपनीयरुचिरवालुकाप्रस्तटाः सुखस्पर्शाः सश्रीकरूपाः प्रासादीयाः४ । तेषां खलु प्रासादावतंसकानाम् उल्लोकाः पद्मलता यावत् श्यामलता भक्तिचित्राः सर्वतपनीयमया अच्छा यावत्प्रतिरूपाः । तेषां खलु प्रासादावतंसकानां प्रत्येकं प्रत्येकम् अन्तर्बहुसमरमणीयो भूमिभागः प्रज्ञप्तः तद् यथा नामकः, आलिङ्ग—पुष्करमिति वा यावन्मणिभिरुपशोभितः मणीनां वर्णो गन्धः स्पर्शश्च ज्ञातव्यः । तेषां खलु बहुसमरमणीयानां भूमिभागानां बहुमध्यदेशभागे प्रत्येकं प्रत्येकं मणिपीठिका प्रज्ञप्ता, ताः खलु मणिपीठिकाः योजनमायामविष्कम्भेण, अर्द्धयोजनं बाहल्येन सर्वरत्नमय्यो यावत् प्रतिरूपाः, तासां खलु मणिपीठिकानामुपरि प्रत्येकं प्रत्येकं सिंहासनं प्रज्ञप्तम्, तेषां खलु सिंहासनानामयमेतावद्रूपो वर्णावासः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—तपनीयमयाः चक्रवालाः, रजतमयाः सिंहाः सौवर्णिकाः पादाः नानामणिमयानि पादपीठकानि, जम्बूनदमयानि गात्राणि, वज्रमय्यः सन्धयः, नानामणिमयं व्यूतम्, तानि खलु सिंहा-

सनानि, ईहामृगवृषभ यावत् पद्मलता भक्तिचित्राणि ससारसारोपचितविविध-मणिरत्नपादपीठाः आस्तरकमृदुमसूरकनवत्वक् कुशान्तलिप्तसिंहकेसरप्रत्यवस्तृता-भिरामाणि उपचितक्षौमदुकूलप्रतिच्छादनानि सुविरचितरजस्त्राणानि रक्तांशुक-संवृतानि सुरम्याणि आजिनकरूतबूरनवनीततूलमृदुकस्पर्शानि, मृदुकानि प्रासा-दीयानि४। तेषां खलु सिंहासनानामुपरि प्रत्येकं प्रत्येकं विजयदूष्यं प्रज्ञप्तम्, तानि खलु विजयदूष्याणि श्वेतानि शङ्खकुन्ददकरजोऽमृतमथितफेनपुञ्जसन्निका-शानि सर्वरत्नमयानि अच्छानि यावत्प्रतिरूपाणि। तेषां खलु विजयदूष्याणां वहुमध्यप्रदेशभागे प्रत्येकं प्रत्येकं वज्रमया अङ्कुशाः प्रज्ञप्ताः, तेषु खलु वज्रम-येषु अङ्कुशेषु प्रत्येकं प्रत्येकं कुम्भाग्रं मुक्तादाम प्रज्ञप्तम्। तानि खलु कुम्भाग्राणि मुक्तादामानि अन्यैश्चतुर्भिश्चतुर्भिस्तदर्धोच्चप्रमाणमात्रैरर्धकुम्भाग्रैः मुक्तादामभिः सर्वतः समन्तात् संपरिक्षिप्ताः तानि खलु दामानि तपनीयलम्बूसकानि सुवर्ण-प्रतरकमण्डितानि यावत् तिष्ठन्ति। तेषां खलु प्रासादावतंसकानामुपरि वहूनि अष्टा-ष्टमङ्गलकानि प्रज्ञप्तानि सौवस्तिक यावत् तथैव छत्राणि ॥सू० ५५॥

टीका—'विजयस्स णं दारस्स' विजयस्य खलु द्वारस्य 'उभयो पासिं' उभयोः पार्श्वयोः 'दुहओ णिसीहियाए' द्विधातो—द्विप्रकारायां नैषेधिक्याम् 'दो दो पगंठगा पन्नत्ता' द्वौ द्वौ प्रकण्ठकौ प्रज्ञप्तौ—कथितौ,प्रकण्ठको नाम पीठविशेषः, तदुक्तम्—'प्रकण्ठौ पीठविशेषौ' 'ते णं पगंठगा' ते खलु प्रकण्ठकाः 'चत्तारि जोयणाइं आयामविक्खंभेणं' चत्वारि योजनानि आयामविष्कम्भेण—आयामवि-ष्कम्भाभ्यामित्यर्थः। 'दो जोयणाइं वाहल्लेणं' द्वे योजने वाहल्येन स्थौल्ये-नेत्यर्थः 'सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा' सर्वरत्नमयास्ते प्रकण्ठकाः अच्छाः

'विजयस्स णं दारस्स' इत्यादि—

टीकार्थ—'विजयस्स णं दारस्स उभयो पासिं दुहओ णिसीहियाए-दो दो पगंठगा पण्णत्ता' विजयद्वार की दोनों ओर की दोनों नैषेधि-काओं में दो दो प्रकण्ठक है। पीठविशेष का नाम प्रकण्ठक है 'तेसिणं पगंठगा चत्तारि जोयणाइं आयामविक्खंभेणं दो जोयणाइं वाहल्लेणं' ये पीठविशेषरूप प्रकण्ठक चार योजन के लम्बे चौडे हैं और मोटाई में

'विजयस्स णं दारस्स' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—'विजयस्स णं दारस्स उभओ पासिं दुहओ णिसीहियाए दो दो पगंठगा पण्णत्ता' વિજય નામના દ્વારની બન્ને બાજુની બન્ને નૈષેધિકીયોમાં બબ્બે પ્રકંઠકો છે. પીઠ વિશેષનું નામ પ્રકંઠક છે. 'तेसि णं पगंठगा चत्तारि जोयणाइं आयामविक्खंभेणं दो जोयणाइं वाहल्लेणं' આ પીઠ વિશેષ રૂપ પ્રકંઠકો ચાર યોજનની લંબાઈ પહોળાઈવાળા છે. અને બે યોજનના ઘેરાવાવાળા છે. 'सव्वरयणामया'

आकाशस्फटिकवदति स्वच्छा यावत् प्रतिरूपाः, 'तेसि णं पगंठगाणं उवरिं' तेषां खलु प्रकण्ठकानामुपरि-ऊर्ध्वभागे 'पत्तेयं पत्तेयं पासायवडेंसगे पण्णत्ते' प्रत्येकं प्रत्येकं प्रसादावतंसकः प्रज्ञप्तः-कथितः, तत्र प्रासादावतंसको नाम प्रासादविशेषः प्रासादावतंसक इव शेखरइव भाति यः स प्रासादावतंसकः। 'ते णं पासायवडिंसगा' ते खलु प्रासादावतंसकाः, 'चत्तारि जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं' चत्वारि योजनानि ऊर्ध्व-मुच्चैस्त्वेन 'दो जोयणाइं आयामविक्खंभेणं' द्वे योजने आयामविष्कम्भेण 'अब्भु-ग्गयमूसिय पहसियाविव' अभ्युद्गतोत्सृत प्रहसिता इव, अभ्युद्गताः-अभि-आभिमु-ख्येन उद्गता उन्नताः सर्वतो विनिर्गताः उत्सृताः प्रबलतया सर्वासु दिक्षु प्रसृताः धवलत्वेन प्रहसिता इव तिष्ठन्तीत्यर्थः। 'विविहमणिरयणभत्तिचित्ता' विविधमणि-रत्नभक्तिचित्राः, विविधाः-अनेकप्रकारका मणयः-चन्द्रकान्तप्रभृतयः यानि च

दो योजन के हैं। 'सव्ववरयणामया' ये प्रकंठक सर्वात्मना वज्ररत्नमय है 'अच्छा जाव पडिरूवा' आकाश और स्फटिक के समान अतिस्वच्छ है यावत् प्रतिरूप है 'तेसिं णं पगंठगाणं उवरिं' इन प्रकंठकों के उपर-ऊर्ध्वभाग में-'पत्तेयं२' अलग अलग 'पासायवडेंसगे पन्नत्ते' प्रासादावतंसक कहा गया है। जो प्रासादों के बीच में मुकुट के जैसा प्रतीत होता है, वह प्रासादावतंसक है। 'ते णं पासायवडिंसगा' ये प्रासादावतंसक 'चत्तारि जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं' चार योजन के ऊंचे और 'दो जोयणाइं आयामविक्खंभेणं' दो योजन के लम्बे चौडे कहे गये हैं। 'अब्भुग्गयमूसिय पहसियाविव' ये प्रकंठक अभ्युद्गत प्रभावाले समस्त दिशाओं में फैले हुए से एवं हंसते हुए से-प्रतीत होते हैं। 'विविह मणिरयणभत्तिचित्ता' अनेक प्रकार की चन्द्रकान्त आदि मणियों की और कर्केतनादि रत्नों की रचना से ये एक रूप हो

આ પ્રકંઠકો સર્વ પ્રકારે વજ્રમય હોય છે. 'अच्छा जाव पडिरूवा' આકાશ અને સ્ફટિકમણિની જેમ અચ્છ-અત્યંત નિર્મળ છે. યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. 'तेसिं णं पगंठगाणं उवरिं' આ પ્રકંઠકોની ઉપર 'पत्तेयं पत्तेयं' અલગ અલગ 'पासायवडेंसगे पण्णत्ते' પ્રાસાદાવતંસક કહેવામાં આવેલ છે. જે પ્રાસાદોમાં મુકુટો જેવા જણાય છે. તે પ્રાસાદાવતંસક કહેવાય છે. 'तेणं पासायवडिंसगा' એ બધા પ્રાસાદાવતંસકો 'चत्तारि जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं' ચાર યોજનની ઉંચાઇવાળા અને 'दो जोयणाइं आयामविक्खंभेणं' બે યોજનની લંબાઈ પહોળાઇ વાળા કહ્યા છે. 'अब्भुग्गय मूसिय पहसियाविव' એ બધા પ્રકંઠકો ઉન્નત પ્રભાવાળા સઘળી દિશાઓમાં ફેલાઇ ગયેલા જેવા અને હસતા ન હોય તેવા દેખાય છે. 'विविह मणिरयण भत्तिचित्ता' ચન્દ્રકાંત વિગેરે મણિયો અને કર્કેતન વિગેરે રત્નો વાળી અનેક

रत्नानि कर्केतनादीनि तेषां भक्तिभिः-विच्छित्तिभिश्चित्राः-अनेकरूपा आश्चर्यवन्तो वा, 'वाउद्धूय विजयवेजयंती पडागच्छत्तातिच्छत्तकलिया' वातोद्धूत विजयवैजयन्तीपताकच्छत्रातिच्छत्रकलिताः, वातेनोद्धूताः-वायुना कम्पिताः विजयः-अभ्युदयस्तत्संसूचिकाः वैजयन्ती नाम्न्यो याः पताकाः, अथवा-विजया इति वैजयन्तीनां पार्श्वकाः, कथ्यन्ते तत्प्रधाना वैजयन्त्यो विजयवैजयन्त्यः पताका स्ताएव विजयवैजयन्त्यः छत्रातिच्छत्राणि-उपर्युपरि विद्यमानानि छत्राणि तैः कलिता इति, । 'तुंगा' तुङ्गा उच्चा उच्चैस्त्वेन चतुर्योजनप्रमाणत्वात्, अत एव 'गगनतलमनुलिहंत सिहरा' गगनतलानुलिखच्छिखराः, गगनतलम्-आकाशतलम् अनुलिखन्ति-स्पृशन्ति शिखराणि येषां ते तथा, 'जालंतररयणपंजरुम्मिलियव्व' जालान्तररत्नपञ्जरोन्मीलिता इव, जालानि-लोकप्रसिद्धानि तदन्तरेषु विशिष्टशोभानिमित्तं रत्नानि येषु ते जालान्तररत्नाः तथा पञ्जरादुन्मीलिता इव-वहि-

---

कर भी अनेक रूपवाले प्रतीत होते हैं। आश्चर्यकारक ज्ञात होते हैं 'वाउद्धूयविजयवेजयंतीपडागच्छत्तातिच्छत्तकलिया' ये प्रकंठक वायु से कंपित एवं विजय की संसूचिक जो वैजयन्ती नामकी पताकाएं हैं उन से एवं तरके ऊपर रहे हुए छत्रातिछत्रों से युक्त है 'तुंगा' बहुत ऊंचे हैं क्योंकि इनकी ऊंचाई ४ योजन की कही गई है अतएव ये ऐसे ज्ञात होते हैं कि 'गगनतलमणुलिंहतासिहरा' मानों इनका शिखर आकाशतल को ही स्पर्श कर रहा है। 'जालंतररयणपंजरुम्मिलियव्व' तथा इन में जो जालियां लगी हुई हैं उन में विशिष्ट शोभासंपादन के निमित्त बीच में रत्न लगे हुए है अतः ये ऐसे मालूम देते हैं कि मानों इन्हें अभी२ पिंजरा के भीतर से बाहर निकाला गया

પ્રકારની રચનાથી એક રૂપ હોવા છતાં પણ અનેક રૂપોવાળા જણાય છે. અર્થાત્ અત્યંત આશ્ચર્ય કારક દેખાવવાળા જણાય છે. 'वाउद्धूय विजय वेजयंती पडागच्छत्तातिच्छत्तकलिया' એ પ્રકંઠકો પવનથી કંપિત તથા વિજયને સૂચિત કરવાવાળી જે વૈજયન્તિ નામની પતાકાઓ છે તેનાથી તથા ઉપર રહેલા છત્રાતિચ્છત્રોથી યુક્ત છે. 'तुंगा' અત્યંત ઉંચા છે. કેમકે-તેની ઉંચાઇ ૪ ચાર યોજનની કહેવામાં આવેલ છે. તેથી એ એવા જણાય છે કે 'गगणतलमणुलिहंतसिहरा' જાણે કે તેના શિખરો આકાશતળનેજ સ્પર્શ કરી રહ્યા ન હોય તેમ જણાય છે. 'जालंतररयण पंजरुम्मिलियव्व' તથા તેમાં જે જાળિયો લાગેલી છે, તેમાં વિશેષ પ્રકારની શોભા માટે વચમાં વચમાં રત્નો લગાડવામાં આવેલ છે. તેથી એ એવા જણાય છે કે જાણે એને હમણાંજ પાંજરામાંથી બહાર કહાડવામાં આવેલ છે. વાંસ વિગેરેથી બનાવવામાં આવેલ પાંજરાઓની

ष्कृता इव, यथाहि किमपि वस्तुवंशादिमय प्रच्छादन विशेपाद्बहिष्कृतमत्यन्तमवि ष्टच्छायं भवति, एवं तेऽपि प्रासादावतंसकाः प्रकाशितप्रभावन्तः सन्तीति। 'मणिकणगथूभियागा' मणिकनकस्तूपिकाः, तत्र मणिकनकमय्यः स्तूपिकाः– शिखराणि येषां ते तथा, तथा–'वियसियसयपत्तपोंडरीयतिलगरयणद्धचंदचित्ता' विकसितशतपत्रपौण्डरीकतिलकरत्नादूर्धचन्द्रचित्राः विकसितानि यानि शतपत्राणि पुण्डरीकाणि च द्वारादौ प्रतिकृतित्वेन स्थितानि तिलकरत्नानि भित्यादिषु पुण्ड्र-विशेषा अदूर्धचन्द्राश्च द्वारादिषु तैश्चित्राः नानारूपा आश्चर्यभूता वा इति, 'णाणामणिमयदामालंकिया' नानामणिमयदामालंकृताः, नाना–अनेकप्रकारका ये चन्द्रकान्तादि मणयः तन्मयानि यानि दामानि=कुसुममालाः तैरलङ्कृतानि– उपशोभितानीति, 'अंतो बाहिं च सण्हा' अन्तर्वहिश्च श्लक्ष्णाः–श्लक्ष्ण पुद्गल-स्कन्धयुक्ताः, 'तवणिज्जरुइल बालुयपत्थडगा' तपनीयरुचिरबालुकाप्रस्तटाः,

हो वंशादिकी पंचों से निर्मित पिंजरादि के भीतर जो वस्तु रखी रहती है उसकी छाया–फीकी नहीं पडती है, इसी तरह से इन जालियों में जो रत्न लगे हुए हैं उनसे इनकी कान्ति बढ गई है-अतः इन्हें सूत्रकारने इस प्रकार से उपमित किया है 'मणिकणगथूभि-यागा' इन के उपर जो शिखरें हैं वे मणियों का और सुवर्ण के बने हुए हैं 'वियसियसयपत्तपोंडरीयतिलगरयणद्धचंदचित्ता' इनके द्वार प्रदेश में विकसित शतपत्रों के शतपत्रवाले कमलों के और पुण्डरीकों के चित्र बने हुए है भीतों में तिलक रत्न जडे हुए है और अदूर्ध चन्द्र के चित्र खींचे हुए है 'णाणामणिमयदामालंकिया' ये प्रकं-ठक अनेक मणियों की बनी हुई मालाओं से अलंकृत बने हुए हैं 'अंतो बाहिंच सण्हा' भीतर और बाहर ये चिकने हैं। श्लक्ष्ण-पुद्गलों से युक्त है 'तवणिज्जवालुयपत्थडगा' इनके भीतर तपनीय सुवर्णकी

અંદર જે વસ્તુ રાખેલ હોય છે, તેની છાયા ફીકીપડતી નથી. એજ રીતે એ જાળીયોમાં જે રત્નો લગાડેલા છે, તેનાથી તેની કાંતી ઘણીજ વધેલી જણાય છે. તેથીજ સૂત્રકારે તેને આ રીતે ઉપમાં આપેલ છે 'मणिकणगथूभियागा' તેના પર જે શિખરો છે, તે મણિયોના અને સોનાનાં બનાવેલ છે. 'वियसियसय पत्तपोंडरीयतिलगरयणद्धचंदचित्ता' તેના દ્વાર પ્રદેશોમાં વિકસિત થયેલ શતપત્રોના શતપત્રોવાળા કમળો અને પુંડરીકોના ચિત્રો ચિત્રેલા છે. તથા ભીંતોમાં તિલક રત્નો જડેલા છે. તેમજ અર્દ્ધ ચંદ્રાકાર ચિત્રો ખેંચેલા છે. 'णाणामणिमय दामालंकिया' આ પ્રકંટકો અનેક પ્રકારના મણિયોથી બનાવેલ માળાઓથી અલં-કૃત કરેલા છે. 'अंतो बाहिंच सण्हा' એ અંદર અને બહાર ચિકાશવાળા છે.

तत्र तपनीयं—सुवर्णं तेन युक्तम् अतएव रुचिरं वालुकायाः—सिकतायाः प्रस्तटम् प्रतरो येषु ते तथा, 'सुहफासा' शुभस्पर्शाः सुखस्पर्शा वा 'सस्सिरीयरूवा' सश्रीकरूपाः 'पासादीया४' प्रासादीयाः दर्शनीया अभिरूपाः प्रतिरूपा इति ॥

'तेसि णं पासायवडिंसगाणं' तेषां खलु प्रासादावतंसकानाम् 'उल्लोया पउमलया जाव सामलया भत्तिचित्ता' उल्लोकाः पद्मलता यावत् श्यामलता भक्तिचित्राः, तत्र उल्लोकाः प्रासादानामुपरितनभागाः पद्मलता यावत् श्यामलता भक्तिचित्राः, यावत्पदेन—अशोकचम्पकचूतवनवासन्तिकातिमुक्तककुन्दलतानां संग्रहः। तथा—'सव्वतवणिज्जमया' सर्वतपनीयमयाः सर्वात्मना सुवर्णप्रधाना इत्यर्थः 'अच्छा जाव पडिरूवा' अच्छा यावत्प्रतिरूपाः ।

बालुका बिछी हुई है। अतएव 'सुहफासा' इनका स्पर्श अत्यंत सुखजनक है। 'सस्सिरीयरूवा' इनका रूप लुभावना है ये प्रासादावतंसक—'प्रासादीय' दर्शनीय अभिरूप और प्रतिरूप विशेषणों वाले हैं। 'तेसिणं पासायवडिंसगाणं' इन प्रासादावतंसकों के 'उल्लोया पउमलया जाव सामलयाभत्तिचित्ता' उल्लोक—उपर के जो भाग है पद्मलताओं की रचना के जो चित्र है अशोकलताओं की रचना के जो चित्र है चम्पकलताओं की रचना के जो चित्र है चूतलताओं की रचना के जो चित्र है वनलताओं की रचना के जो चित्र है और वासान्तक एवं अतिमुक्तक और कुन्द लताओं के जो चित्र है वे सब सर्वात्मना तपनीयमय है तथा 'अच्छा जाव पडिरूवा' अच्छादि विशेषणों वाले हैं यावत् प्रतिरूप हैं 'तेसि णं पासायवडिंसगाणं' इन प्रासादावतंसकों में से प्रत्येक प्रासादावतंसक में 'अंतोबहुसमरमणिज्जे

શ્લક્ષ્ણ પુદ્ગલોથી યુક્ત છે. 'तवणिज्जवालुयपत्थडगा' તેની અંદર તપનીય સોનાની વાલુકા—રેત પાથરેલ છે. તેથી જ 'सुहफासा' તેનો સ્પર્શ સુખકારક છે. 'सस्सिरियरूवा' એનું રૂપ લોભામણું છે. એ પ્રાસાદાવતંસકો પ્રાસાદીય દર્શનીય અભિરૂપ અને પ્રતિરૂપ વિગેરે વિશેષણો વાળા છે. 'तेसिं णं पासायवडिंसगाणं' એ પ્રાસાદાવતંસકોમાં 'उल्लोया पउमलया जाव सामलया भत्तिचित्ता' ઉલ્લોક એટલેકે ઉપરનો ભાગ છે. તેમાં પદ્મલતાઓની રચના વાળા ચિત્રો છે. અશોક લતાઓની રચના વાળા ચિત્રો છે. ચંપકલતાઓની રચનાવાળા ચિત્રો છે. આમ્રલતાઓની રચનાવાળા જે ચિત્રો છે. વનલતાઓની રચનાવાળા જે ચિત્રો છે. અને વાસન્તિક અને અતિમુક્તક અને કુંદલતાઓની રચનાવાળા જે ચિત્રો છે તે બધાજ સર્વ પ્રકારે સુવર્ણમય છે. તથા 'अच्छा जाव पडिरूवा' અચ્છ વિગેરે વિશેષણોવાળા છે. 'तेसिंणं पासायवडिंसगाणं' એ પ્રાસાદાવતંસકો પૈકી

'तेसि णं पासायवडिंसगाणं' तेषां खलु प्रासादावतंसकानाम् 'पत्तेयं पत्तेयं' प्रत्येकं प्रत्येकम् 'अंतो बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पन्नत्ते' अन्तर्मध्ये बहुसमरमणीयो भूमिभागो–भूमेः प्रदेशः प्रज्ञप्तः–कथितः। बहुसमरमणीयतामेव दृष्टान्तेन दर्शयति–'से जहाणामए' इत्यादि, 'से जहाणामए' स यथा नामकः 'आलिंगपुक्खरेइवा' आलिङ्गपुष्करमिति वा 'जाव मणीहिं उवसोभिए' यावन्मणिभिरुपशोभितः, 'मणीणं गंधो वण्णो फासो य नेयव्वो' मणीनां गन्धो वर्णः स्पर्शश्च नेतव्यः, आलिङ्गपुष्करमिति वा इत्यादि सर्वमपि भूमिवर्णनं पद्मवरवेदिका भूमिवद् मणीनां वर्णपञ्चकसुरभिगन्धशुभस्पर्शवर्णनं पद्मवरवेदिकावर्णनवदेव ज्ञातव्यम्, 'तेसि णं बहुसमरमणिज्जाणं भूमिभागाणं' तेषां खलु बहुसमरमणीयानां भूमिभागानाम् 'बहुमज्झदेसभाए' बहुमध्यदेशभागे 'पत्तेयं पत्तेयं' प्रत्येकं प्रत्येकम् 'मणिपेढिका पन्नत्ता' मणिपीठिका प्रज्ञप्ता–कथितेति। 'ताओ

भूमिभागे पन्नत्ते' भीतरी भूमिभाग बहुसमरमणीय है। 'से जहा नामए आलिंग पुक्खरेइवा जाव मणीहिं उवसोभिए' इस बहुसमरमणीय भूमिभाग का वर्णन–जैसा आलिङ्ग–मृदङ्ग के ऊपर चढा हुआ चमडा समप्रदेशों वाला होता है इत्यादि रूप से पहिले कहा हुआ जा चूका है ऐसा ही यहां पर वर्णन इसका कर लेना चाहिये यावत् यह भीतरी भूमिभाग अनेक मणियों से उपशोभित है। यहां पर 'मणीणं गंधो वण्णो फासो य नेयव्वो' मणियों के गंधका वर्णका और स्पर्शका वर्णन पूर्व में किये अनुसार समझ लेना चाहिये। यह सब वर्णन पद्मवरवेदिका के वर्णन में किया जा चूका है 'तेसिणं बहुसमरमणिज्जाणं भूमिभागाणं बहुमज्झदेसभाए' उन बहुसमरमणीय भूमिभागों के बहुमध्य देशभाग में 'पत्तेयं२' अलग२ 'मणिपेढिया

દરેક પ્રાસાદોમાં 'अंतो बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पण्णत्ते' અંદરનો ભૂમિભાગ બહુ સરખો અને રમણીય છે. 'से जहा नामए आलिंगपुक्खरेइवा जाव मणीहिं उवसोभिए' આ બહુ રમણીય ભૂમિભાગનું વર્ણન આ પ્રમાણે છે. જેમકે આલિંગ –મૃદંગની ઉપર ચડાવવામાં આવેલ સમપ્રદેશવાળું હોય છે. ઇત્યાદિ પ્રકારથી પહેલા જે પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે એજ પ્રમાણેનું વર્ણન અહીયાં પણ સમજી લેવું યાવત્ એ અંદરનો ભૂમિભાગ અનેક પ્રકારના મણિઓથી શોભાયમાન છે. અહીંયા 'मणीणं गंधो वण्णो फासो य नेयव्वो' મણિયોના ગંધનું; વર્ણન અને સ્પર્શનું વર્ણન પહેલા આજ ત્રીજી પ્રતિપતિમાં કરવામાં આવેલ છે, તે પ્રમાણે સમજી લેવું. આ ઉપર કહેલ બધું વર્ણન પદ્મવર વેદિકાના વર્ણનમાં કરવામાં આવેલ છે. 'तेसिं णं बहुसमरमणिज्जाणं भूमिभागाणं बहुमज्झदेसभाए' એ બહુસમરમણીય ભૂમિભાગોના

णं मणिपेढियाओ' ताः खलु मणिपीठिकाः 'जोयणं आयामविक्खंभेणं' योजनम्-एकयोजनप्रमाणम् आयामविष्कम्भेण, आयामो दैर्घ्यं विष्कम्भो विस्तारस्ताभ्या-मायानविष्कम्भाभ्याम् 'अद्धजोयणं वाहल्लेणं' अदूर्धं योजनं वाहल्येन-स्थौल्येन प्रज्ञप्ताः 'सव्व रयणामईओ जाव पडिरूवाओ' रत्नमय्यो यावत् प्रतिरूपा इति।

'तेसि णं मणिपेढ़ियाणं उवरिं' तासां खलु मणिपीठिकानामुपरि-ऊर्ध्वभागे 'पत्तेयं पत्तेयं' प्रत्येकं प्रत्येकम् 'सीहासणे' पन्नत्ते' सिंहासनं प्रज्ञप्तम्-कथितम्। 'तेसि णं सीहासाणाणं अयमेयारूवे वण्णावासे पन्नत्ते' तेषां खलु सिंहासनानाम् अयमेतावद्रूपो वर्णावासः-वक्ष्यमाणो वर्णकनिवेशः प्रज्ञप्तः-कथित इति। 'तं जहा' तद्यथा-'तवणिज्जमया चक्कवाला' तपनीय मयानि चक्रवालानि-मण्डनानि सुवर्ण-प्रधानानि चक्रवालानि पादानामधः प्रदेशा भवन्ति, 'रजतमया सीहा' रजतमयाः

पन्नत्ता' मणिपीठिका कही गई है। 'ताओ णं मणिपेढियाओ जोयणं आयामविक्खंभेणं' वे मणिपीठिकाएं लम्बाई और चौडाई में एक-योजन की है और 'अद्धजोयणं वाहल्लेणं 'मोटाई में आधे योजन की है 'सव्वरयणामईओ जाव पडिरूवाओ' ये सब मणिपीठिकाएं सर्वात्मना रत्नमय है। यावत् प्रतिरूप तक के विशेषणों वाली है इन समस्त पदों की व्याख्या पीछे की जा चूकी है। 'तेसिणं मणि-पेढियाणं उवरिं' इन मणिपीठिकाओं के ऊपर-उर्ध्वभाग में-'पत्तेयं पत्तेयं' हर एक मणिपीठिका में 'सीहासणे-पन्नत्ते' एक२ सिंहासन कहा गया है' तेसिणं सीहासणाणं अयमेयारूवे वण्णावासे पन्नत्ते' इन सिंहासनों के सम्बन्ध में वर्णन इस प्रकार का है-'तं जहा-तवणि-ज्जमया चक्कवाला' इनके पायों के जो अधः प्रदेश है वे तपनीय सुवर्ण के बने हुए है 'रजतमया सीहा' इन सिंहासनों पर जो अधो भाग में

બહુમધ્ય દેશભાગમાં 'पत्तेयं पत्तेयं' અલગ અલગ 'मणिपेढिया पन्नत्ता' મણિપીઠિ-કાઓ કહેલ છે. 'ताओ णं मणिपेढियाओ जोयणं आयामविक्खंभेणं' એ મણિપીઠિકા-ઓની લંબાઈ અને પહોળાઇ એક યોજનની છે. અને 'अद्धजोयणं वाहल्लेणं' અને તેની મોટાઇ અર્ધા યોજનની છે. 'सव्वरयणामईओ जाव पडिरूवाओ' એ બધી મણિપીઠિકાઓ સર્વ પ્રકારથી રત્નમય છે.. યાવત્ પ્રતિરૂપ વિગેરે વિશેષણો વાળી છે. એ બધાજ પદોની વ્યાખ્યા પહેલા કહેવાઇ ગયેલ છે. 'तेसि णं मणि-पेढियाणं उवरिं' એ મણિ પીઠિકાઓની ઉપર 'पत्तेयं पत्तेयं' દરેક મણિ પીઠિકામાં, 'सीहासणे पन्नत्ते' એક ૨ સિંહાસનો કહ્યા છે. 'तेसिं णं सीहासणाणं अयमेयारूवे वण्णावासे पण्णत्ते' તે સિંહાસનો સંબંધી વર્ણન આ રીતે છે. 'तं जहा तव-णिज्जमया चक्कवाला' તે સિંહાસનોના પાયાઓનો જે નીચેનો ભાગ છે, તે તપનીય સોનાનો બનાવેલ છે. 'रजतमया सीहा' એ સિંહાસનોની ઉપર નીચેના

सिंहाः रजतमयसिंहै रुपशोभितानि सिंहासनानीत्यर्थः, 'सोवण्णियापादा' सौवर्णिकाः पादाः-सुवर्णमयाः पादाः, 'णाणामणिमयाइं पायपीठगाइं' नानामणिमयानि पादपीठकानि-पादशीर्षकाणि पादानामुपरितनाः-अवयवविशेषाः 'जंबूणयमयाइं गत्ताइं' जाम्बूनदः-सुवर्णविशेष स्तन्मयानि गात्राणि, शरीराणीत्यर्थः 'वइरामई संधी' वज्रमय्यः सन्धयः-गात्राणां सन्धिमेलाः 'नानामणिमए वेच्चे' नाना मणिमयं व्यूतम्-मध्यम्-व्यूतस्यार्थो द्रष्टव्यः, 'ते णं सीहासणा' तानि खलु सिंहासनानि 'ईहामियउसभ जाव पउमलयभत्तिचित्ता' ईहामृग वृषभ तुरगनरमकरव्यालकिन्नररुरुसरभचमरकुञ्जरवनलता पद्मलता भक्तिचित्राणि 'ससारसारोवइय विविहमणिरयणपायपीठा' ससारसारोपचितविविधमणिरत्नपादपीठानि, सारसारैः प्रधानप्रधानै र्विविधैरनेकप्रकारकैर्मणिभिश्चन्द्रकान्तादिभिः

सिंह के चित्र बने हुए हैं वे चांदी के बने हुए है। 'सोवण्णिया पादा' सुवर्ण के इनके पाये बने हुए है। 'णाणामणिमयाइं पायपीठगाइं' अनेक मणियों के इनके पादपीठ-पैर रखने के पीठ बने हुए है 'जंबूणदमयाइं गत्ताइं' इन सिंहासनों का जो कलेवर है वह जम्बूनदका-सुवर्णविशेषका बना हुआ है 'वइरामई संधी' इन सिंहासनों के कलेवर की जो संधिया है दरारे हैं-वे वज्र रत्न की बनी हुई है। 'णाणामणिमए वेच्चे' अनेकमणियों का इनका मध्यभाग बना हुआ है 'तेणं सिंहासणा ईहामिय उसभ जाव पउमलयभत्तिचित्ता' ये सिंहासन इहामृग-व्याघ्र-वृषभ-यावत्-तुरग-नर-मकर-व्याल-किन्नर रुरु-सरभ, चमर-कुञ्जर-वनलता-और पद्मलता इनकी रचनाओं से चित्रित है 'ससार सारोवइय विविहमणिरयणपायपीठा' इन सिंहासनों के जो

ભાગમાં જે સિંહોના ચિત્રો ચિત્રેલા છે તે ચાંદીના બનેલા છે. 'सोवण्णिया पादा' સોનાના એના પાયા બનેલા છે. 'णाणामणिमयाइं पायपीठगाइं' એના પાદપીઠો પગરાખવાના પીઠો અનેક પ્રકારના મણિયોના બનેલા છે. 'जंबूणदमयाइं गत्ताइं' એ સિંહાસનોના જે કલેવરો છે તે જંબૂનદ નામના સુવર્ણ વિશેષના બનેલા છે. 'वइरामईसंधी' એ સિંહાસનના કલેવરોની જે સંધિયો છે અર્થાત્ સિંહાસનનો સાંધાનો ભાગ છે તે વજ્રરત્નનો બનેલ છે. એટલે કે સાંધાની જે દરારો-તડો છે તે વજ્રરત્નથી પૂરવામાં આવેલ છે. 'णाणामणिमए वेच्चे' એનો મધ્ય ભાગ અનેક પ્રકારના મણિયોનો બનેલ છે. 'ते णं सीहासणा ईहामिय उसभ जाव पउमलयाभत्तिचित्ता' એ સિંહાસન ઇહામૃગ વાઘ વૃષભ યાવત્ તુરગ નર મકર -મધર વ્યાલ-સર્પ કિંનર રૂરૂ સરભ ચમર કુંજર વનલતા અને પદ્મલતા એની રચનાઓથી ચિત્રેલા છે. 'ससारसारोवइय विविह मणिरयणपायपीठा' એ

रत्नैश्चोपचितैः पादपीठैः सह यानि, तानि तानि ससांरसारोपचित विविधमणि-रत्नपादपीठानि 'अच्छरगमिउमसूरगनवतयकुसंतलिच्चसीहकेसरपच्चुत्थुयामिरामा' आस्तरकम् आच्छादनं मृदु—कोमलं येषां मसूरकाणां तानि आस्तरकमृदूनि आस्तरकविशेषणस्यापि मृदुशब्दस्य परनिपातः प्राकृतत्वात्, नवा—नूतना त्वक् ते नवत्वचः कुशान्ताः दर्भपर्यन्ताः नवत्वचश्चते कुशान्ताः प्रत्यग्रत्वगूदर्भपर्यन्त-रूपाणित्यति—कोमलानि—नम्र (मनः) शीलानि च केसराणि, अथवा 'सीहकेसर' इति पाठस्तत्र सिंहकेसणाणीव केसराणि मध्ये मसूरकाणां तानि नवत्वक् कुशान्तलिच्च सिंहकेसराणि आस्तरकमृदुभिर्मसूरकैर्नवत्वक् कुशान्तकेसरैः प्रत्यव-स्तृतानि आच्छादितानि सन्ति यानि अभिरामाणि—मनोज्ञानि तानि आस्तरक-मृदुमसूरकनवत्वक् कुशान्तलिच्च सिंहकेसर प्रत्यवस्तृताभिरामाणि, 'उवचिय खोमदुकूलपडिच्छायणा' उपचितक्षौमदकूलप्रतिच्छादनानि, उपचितं—परिक-

पादपीठ है वे प्रधानों मे भी प्रधान ऐसे अनेक प्रकार के चन्द्रकान्त आदि मणियों से और कर्केतनादि रत्नों के बने हुए है। 'अच्छरगमि-उमसूरग नवतयकुसंतलिच्चसीह केसरपच्चुत्थुयाभिरामा' इन पर प्रत्येक पर मृदु आच्छादन वस्त्र ऊपर से विछाया गया है और आच्छा-दन वस्त्र के नीचे प्रत्येक वडे सिंहासन पर ऐसे गद्दे कि जिनमें नम्री भूत अग्रभागवाले और नवीन त्वचावाले दर्भतक के कोमल तृण भरे है विछाये है और इसी कारण ये वडे अभिराम है, इस सूत्र में विशे-षणों का पूर्वापर निपात प्राकृत होने से हुआ है इन सिंहासनों पर प्रत्येक सिंहासन पर जो गद्दों के ऊपर आच्छादनवस्त्रविछायागया है उस आच्छादनवस्त्रके ऊपर भी एक और दूसरा 'उवचियखोमदुकूल पडिच्छायणा' उपचित—जिस पर अनेक वेलबूटे आदिबने हुए हैं—वस्त्र

સિંહાસનોના જે પાદપીઠ છે તે પ્રધાનમાં પણ પ્રધાન એવા અનેક પ્રકારના ચન્દ્રકાંતમણિ વિગેરે મણિયોથી અને કર્કેતન વિગેરે મણિયોથી બનેલા છે. 'अच्छरग मिउ मसूरग नवतयकुसंतलिच्चसीहकेसर पच्चुत्थुयाभिरामा' તે પ્રત્યેક પાદપીઠોની ઉપર કોમળ આચ્છાદન વસ્ત્ર પાથરવામાં આવેલ છે. અને દરેક મોટા સિંહા-સનોના આચ્છાદન વસ્ત્રોની નીચે એવી ગાદી રાખવામાં આવેલ છે કે જેની અંદર નમેલા અગ્રભાગવાળા અને નવીન ત્વચા—છાલવાળા કોમળ તૃણો ભરવામાં આવેલ હોય અને એ કારણથી ઘણીજ સુંદર—કોમલ જણાય છે. આ સૂત્રમાં વિશેષણોનો પૂર્વાપર નિપાત પ્રાકૃત હોવાથી થયેલ છે. એ દરેક સિંહાસનોની ઉપર જે આચ્છાદન વસ્ત્ર ઓછાડવામાં આવેલ છે. એ ઓછાડની ઉપર પણ એક બીજુ વસ્ત્ર કે જે 'उवचियखोमदुकूलपडिच्छायणा' ઉપચિત જેના પર અનેક

मितं यत्क्षौमं दुकूलं कार्पासिकं वस्त्रं तत्प्रतिच्छादनं रजतस्त्राणस्योपरि द्वितीयमाच्छादनं प्रत्येकं येषां तानि उपचित क्षौमदुकूलप्रतिच्छादनानि 'सुविरचियरयत्ताणा' सुविरचितरजस्त्राणानि सुविरचितं रजस्त्राणं प्रत्येकमुपरि येषां तानि तथा, 'रत्तंसुयसंवुया' रक्तांशुकसंवृतानि रक्तञ्च तदंशुकं च तेन संवृतानि, अतएव 'सुरम्मा' सुरम्याणि 'आईणगरूयबूरणवणीयतूलमउयफासा' आजिनकरुतबूरनवनीततूलमृदुस्पर्शाणि, तत्राजिनकं-चर्ममयं वस्त्रं तत्स्वभावादेवाति कोमलं भवति, रुतं कर्पासपक्ष्म, बूरो वनस्पतिविशेषः, नवनीतं-मक्खनमिति लोकप्रसिद्धम् तूलम् अर्कतूलं तेषामिव स्पर्शो येषां तानि तथा, 'मउया' मृदूनि-अति कोमलानि पासाईया४' प्रासादीयानि दर्शनीयानि अभिरूपाणि प्रतिरूपाणि इति। 'तेसिणं सीहासणाणं उप्पिं' तेषां खलु सिंहासनानामुपरि-ऊर्ध्वभागे 'पत्तेयं पत्तेयं'

पलंगपोस-जो कि सूती है विछाया गया है 'सुविरचियरयत्ताणा' इस पलंगपोस के ऊपर सुन्दर प्रकार का बना हुआ एक और धूली आदि को दूर करने का वस्त्र संभालकर रक्खागया है 'रत्तंसुयसंवुया' ये सब सिंहासन लालवस्त्र से ऊपर से ढके रहते हैं अतएव 'सुरम्मा' बडे अच्छे प्रतीत होते हैं 'आईणगरूयबूरणवणीयतूलमउयफासा' इनका स्पर्श जैसा चर्म मयवस्त्रका होता है कपास से युक्तवस्त्र का होता है। बूरनाम की वनस्पतिका होता है, नवनीत-मक्खन का होता है और तूल-अर्कतूल आकके रुओं का होता है वैसा ही अति कोमल है। सब सिंहासन 'मउया' अति मृदु है-कठोर नहीं है 'पासाइया' तथा प्रासादीयआदि प्रतिरूपतक के विशेषणों वाले हैं 'तेसिणं सीहासणाणं उप्पिं' इन

પ્રકારના રમણીય વેલબૂટા વિગેરે બનેલા છે. જેને પલંગપોસ કહેવામાં આવે છે અને જે સૂતરનું બનેલ હોય છે. 'सुविरचियरयत्ताणा' આ પલંગપોસની ઉપરની ધૂળ વિગેરે દૂર કરવામાં એક બીજુ વસ્ત્ર સંભાળ પૂર્વક રાખવામાં આવેલ છે. 'रत्तंसुयसंवुया' આ બધા સિંહાસનો લાલ વસ્ત્રથી ઉપરથી ઢંકાયેલા રહે છે. એથીજ એ 'सुरम्मा' ઘણાજ સુંદર જણાય છે. 'आईणगरूयबूरणवणीय तूलमउयफासा' એનો સ્પર્શ જેવો ચર્મમય વસ્ત્રનો હોય છે. કાર્પાસ-સુતરાઉ કપડાનો-વસ્ત્રોનો હોય છે. બૂર નામની વનસ્પતિનો જેવો સ્પર્શ હોય છે. નવનીત માખણનો જેવો સ્પર્શ હોય છે, અને તૂલ આંકડાના રૂનો જેવો કોમળ સ્પર્શ હોય છે એજ પ્રકારનો અત્યંત કોમળ હોય છે. આ બધા સિંહાસનો 'मउया' અત્યંત મૃદુ કોમળ છે. કઠોર હોતા નથી. 'पासाइया' પ્રાસાદીય મનોહર હોય છે. અર્થાત્ પ્રાસાદીયથી લઈને પ્રતિરૂપ સુધીના વિશેષણોવાળા છે. 'तेसिं णं सीहासणाणं उप्पिं' તે સિંહાસનોની ઉપર 'पत्तेयं पत्तेयं' દરેક સિંહાસનની ઉપર

प्रत्येकं प्रत्येकम् 'विजयदूसे पन्नत्ते' विजयदूष्यं-वस्त्रविशेषः प्रज्ञप्तम्-कथितम्, तदुक्तम्-विजयदूष्यं वस्त्रविशेष इति । 'तेणं विजयदूसा सेता' तानि खलु विजय दूष्याणि श्वेतानि 'संखकुंददगरय अमयमहियफेणपुंजसंनिगासा' शंखकुन्ददक-रजोऽमृतमथितफेनपुञ्जसन्निकाशानि शंखो-लोकप्रसिद्धः, कुन्देति कुन्दपुष्पम् दकरज उदककणा अमृतस्य क्षीरावर्णवजलस्य मथितस्यालोहितस्य यः फेनपुञ्जः तत्सन्निकाशानि तत्समप्रभाणि, पुनः कथंभूतानि तत्राह-'सव्वरयणा' इत्यादि, 'सव्वरयणामया' सर्वरत्नमयानि विजयदूष्याणि 'अच्छा जाव पडिरूवा' अच्छानि -आकाशस्फटिकवत् अतिनिर्मलानि श्लक्ष्णानि घृष्टानि मृष्टानि नीरजस्कानि निर्मलानि निष्पङ्कानि निष्कङ्कटच्छायानि सप्रभाणि सोद्योतानि दर्शनीयानि प्रासादीयानि अभिरूपाणि प्रतिरूपाणीति ॥

सिंहासनों के ऊपर 'पत्तेयं पत्तेयं' प्रत्येक सिंहासन पर अलग२ 'विजय दूसे पन्नत्ते' विजय दूष्य वस्त्र विशेष रक्खा हुआ कहा गया है, तदुक्तम् -विजयदूष्यं वस्त्रविशेषः। 'तेणं विजयदूसा सेता' ये विजयदूष्य सफेद होते हैं। 'संखकुंददगरय अमय महिय फेण पुंजसंनिगासा' ऐसे सफेद होते हैं कि जैसा शङ्खसफेद होता है कुन्द्-मोगरा का पुष्प सफेद होता है, दक-जल बिन्दु सफेद होता है अमृत का मथित फेन-पुञ्ज सफेद होता है-मथित क्षीरार्णव का फेन पुञ्ज सफेद होता है। ये सब विजय दूष्य 'सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा' सर्वात्मना रत्नमय है अच्छ हैं, यावत् प्रतिरूप है। यहां यावत्पद से श्लक्ष्ण, घृष्ट, मृष्ट, नीरजस्क, निर्मल-निष्पङ्क-निष्कंकटच्छाय, सप्रभ, सोद्योत, दर्शनीय प्रासादीय, अभिरूप और प्रतिरूप, इन पदों का संग्रह हुआ

'विजयदूसे पण्णत्ते' વિજયદૂષ્ય વસ્ત્રવિશેષ રાખવામાં આવેલ છે. એ પ્રમાણે કહ્યું છે 'विजयदूष्यं वस्त्रविशेषः' વિજય દૂષ્ય વસ્ત્ર વિશેષને કહે છે. 'तेणं विजयदूसा सेता' એ વિજયદૂષ્ય વસ્ત્ર ધોળા રંગનું હોય છે. 'संखकुंद दगरयअमयमथिय फेण पुंजसंनिगासा' એ વસ્ત્રો એવા સફેદ હોય છે કે જેવો સફેદ શંખ હોય છે. કુંદન-મોગરાનું પુષ્પ જેવું સફેદ હોય છે. દક-જલબિંદુ જેવું સફેદ હોય છે. મંથન કરવામાં આવેલ અમૃત ફીણનો પુંજ ઢગલો જેવો સફેદ હોય છે. મંથન કરવામાં આવેલ ક્ષીર સાગરના ફીણનો પુંજ ઢગલો જેવો સફેદ હોય છે. આ બધા વિજય દૂષ્યો 'सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा' સર્વ પ્રકારે રત્નમય છે. અચ્છ યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. અહીયાં યાવત્પદથી શ્લક્ષ્ણ ઘૃષ્ટ, મૃષ્ટ, નીરજસ્ક, નિર્મલ, નિષ્પંક નિષ્કંકટછાય સપ્રભ, સોદ્યોત, દર્શનીય પ્રાસાદીય અભિરૂપ અને પ્રતિરૂપ આ બધા પદોનો સંગ્રહ થયેલ છે. આ

'तेसि णं विजयदूसाणं बहुमज्झदेसभाए' तेषां खलु विजयदूष्याणां बहुमध्यदेशभागे 'पत्तेयं पत्तेयं' प्रत्येकं प्रत्येकम् 'वइरामया अंकुसा' वज्रमयाः–वज्ररत्नात्मिका अङ्कुशाः–अङ्कुशाकारा मुक्तादामावलम्बनभूताः प्रज्ञप्ताः–कथिताः 'तेसु णं वइरामएसु अंकुसेसु' तेषु खलु वज्ररत्नमयेषु अङ्कुशेषु 'पत्तेयं पत्तेयं' प्रत्येकं प्रत्येकम् 'कुंभिका मुत्तादामा पन्नत्ता' कुम्भग्रं मगधदेशप्रसिद्धम् कुम्भप्रमाणमुक्तामयम् मुक्तादाम–मुक्तामाल्यं प्रज्ञप्तं कथितम् 'तेणं कुंभिका मुत्तादामा' तानि खलु कुम्भाग्राणि मुक्तादामानि 'अन्नेहिं चउहिं चउहिं अन्यैश्चतुर्भिश्चतुर्भिर्मुक्ताभिः 'तदद्धुच्च पमाणमेत्तेहिं' तदर्धोच्च प्रमाणमात्रैः 'अद्धकुंभिक्केहिं मुत्तादामेहिं' अर्द्धकुम्भाग्रैर्मुक्तादामभिः 'सव्वओ समंता संपरिक्खित्ता' सर्वतः–सर्वासु दिक्षु समंतात्–सामस्त्येन संपरिक्षिप्तानि वेष्टितानि इति।

है इन पदों की व्याख्या यथास्थान लिखी जा चूकी है 'तेसिं णं विजय दूसाणं बहुमज्झदेसभाए पत्तेयं २ वइरामया अंकुसा' इन विजय दूष्यों के बहुमध्यदेश–बिल्कुल बीच के भाग में प्रत्येक में अलग अलग वज्रमय अङ्कुश है-अङ्कुश के आकार के मुक्तादामों के अवलम्बन स्थान है 'तेसुणं वइरामएसु अंकुसेसु' इन वज्रनिर्मित अंकुशों में 'पत्तेयं पत्तेयं' प्रत्येक अंकुश के ऊपर मगधदेश प्रसिद्ध कुम्भ प्रमाणवाले मुक्ताओं के मुक्तादाम रखे हुए कहे गये हैं, 'तेणं कुंभिक्का मुत्तादामा अन्नेहिं चउहिं२ तदद्धुच्चपमाणमेत्तेहिं अद्धकुंभिक्केहिं मुत्तादामेहिं सव्वओ समंता संपरिक्खित्ता' ये कुम्भप्रमाणवाले मुक्ताओं के मुक्तादाम और दूसरे चार अर्द्धकुम्भ प्रमाणवाले मुक्ताओं के मुक्तादामों से कि जिनकी ऊंचाइ का प्रमाण उन मुक्ता मालाओं से आधा है सब ओर से वेष्टित

પદોની વ્યાખ્યા યોગ્ય સ્થળે આગળ કહેવામાં આવી ગયેલ છે તે ત્યાંથી સમજી લેવી. 'तेसिं णं विजयदूसाणं बहुमज्झदेसभाए पत्तेयं पत्तेयं वइरामया अंकुसा' એ વિજય દૂષ્ય વસ્ત્રોના બહુમધ્ય દેશ–બરોબર વચ્ચેના ભાગમાં અલગ અલગ વજ્રમય અંકુશો છે. અર્થાત્ અંકુશના આકારના મોતીની માળાઓના અવલંબન સ્થાનો છે. 'तेसु णं वइरामएसु अंकुसेसु' આ વજ્રમય અંકુશોમાં 'पत्तेयं पत्तेयं' દરેક અંકુશોની ઉપર મગધ દેશ પ્રસિદ્ધ કુમ્ભ પ્રમાણવાળી મોતીયોની માળાઓ રાખવામાં આવેલ છે. 'ते णं कुम्भिका मुत्तादामा अन्नेहिं चउहिं तदद्धुच्चपमाणमेत्तेहिं अद्धकुंभिक्केहिं मुत्तादामेहिं सव्वओ समंता संपरिक्खित्ता' આ કુંભ પ્રમાણવાળી મોતીયોની માળાઓ બીજી ચાર અર્ધકુંભ પ્રમાણવાળી મોતીયોની માળાઓથી કે જેની ઉંચાઇનું પ્રમાણ એ મુકતા મા[illegible] છે. તેનાથી ચારે તરફથી

'तेणं दामा तवणिज्जलंबूसगा सुवण्णपयरगमंडिया जाव चिट्ठंति' तानि खलु दामानि तपनीयलम्बूसकानि सुवर्णप्रतरकमण्डितानि नानामणिरत्नविविधहारार्द्धहारोपशोभितसमुदायानि ईषदन्योन्यमसंपृक्तानि पूर्वापरदक्षिणोत्तरागतैर्वातैर्मन्दं मन्द मेजमानानि एजमानानि व्येजमानानि व्येजमानानि प्रकम्पमानानि प्रकम्पमानानि उदारेण मनोज्ञेन मनोहरेण कर्णमनोनिर्वृत्ति-

---

हैं। 'तेणं दामा तवणिज्ज लंबूसगा सुवण्णपयरगमंडिया–जाव चिट्ठंति' वे मालाएं तपनीय सुवर्ण के लंबूसकों से झूमकों से युक्त है एवं सुवर्ण के पतरों से मंडित है। यहां यावत्पद से 'णाणामणिरयणविविह हारद्ध हारउवसोभियसमुदाया, ईसिअन्नमन्नमसंपत्ता, पुव्वा–वरदाहिणुत्तरगएहिं वाएहिं मंदायं मंदायं एइज्जमाणा २ वेइज्जमाणा २ पकंपमाणा २ पझंझमाणा पझंझमाणा ओरालेणं मणुण्णेणं मणहरेणं कण्णमणनिव्वुइकरेणं ते पएसे सव्वओ समंता आपूरेमाणा सिरीए उवसोभेमाणा-चिट्ठंति' इस पाठ का संग्रह हुआ है ये मुक्तादाम अनेक प्रकार की मणियों से अनेक प्रकार के रत्नों से अनेक प्रकार के १८ सर वाले हारों से और अनेक प्रकार के ९ सरवाले अर्द्धहारों से शोभित समुदायवाले हैं। पूर्व पश्चिम, उत्तर, और दक्षिण से आगत वायु के झोकों इन मालाओं को थोडे २ रूप से हिलाते रहते हैं जोर २ से नहीं हिलाते हैं, इसी कारण ये आपस में एक दूसरे मुक्तादामों से उलझते नहीं है मंद मंद रूप से हिलने पर ही ये आपस में एक दूसरे से दूर

વીંટળાયેલ છે. 'तेणं दामा तवणिज्जलंबूसगा सुवण्णपयरगमंडिया जाव चिट्ठंति' એ માળાઓ તપનીય સોનાના લંબૂસકો ઝૂમખાઓથી યુક્ત છે અને સોનાના પતરાથી મઢેલ છે. અહીં યાવત્પદથી 'णाणामणिरयणविविहहारद्धहार उवसोभियसमुदाया ईसि अन्नमन्नमसंपत्ता पुव्वावरदाहिणुत्तरगएहिं वाएहिं मंदायं मंदायं एइज्जमाणा एइज्जमाणा वेइज्जमाणो वेइज्जमाणा पकंपमाणा पकंप माणा पझंझमाणा पझंझमाणा ओरालेणं मणुण्णेणं मणहरेणं कण्णमणणिव्वुइकरेणं ते पएसे सव्वओ समंता आपूरेमाणा सिरिए उवसोभेमाणा चिट्ठंति' આ પાઠનો સંગ્રહ થયેલ છે. આ બધી મુકતાદામો અનેક પ્રકારના મણિયોથી અનેક પ્રકારના રત્નોથી અનેક પ્રકારની ૧૮ અઢાર લેરોવાળા હારોથી અનેક પ્રકારના ૯ નવ લરોવાળા અર્ધ હારોથી શોભિત સમુદાય વાળી છે. પૂર્વ, પશ્ચિમ ઉત્તર અને દક્ષિણથી આવેલ વાયુ આ માળાઓને થોડી થોડી હલાવતો રહે છે. જોર જોરથી હલાવતો નથી. અને એજ કારણથી એ માળાઓ પરસ્પર એક બીજાને અથડાતી નથી. મંદ મંદ રીતે હલવાથીજ તે પરસ્પર એક બીજાથી

करेण तान् प्रदेशान् आपूर्यमाणानि आपूर्यमाणानि श्रियोपशोभितानि तिष्ठन्तीति। 'तेसि णं पासायवडिंसगाणं' तेषां खलु प्रासादावतंसकानाम् 'उप्पि बहवे अट्ठ मंगलगा पन्नत्ता' उपरि-ऊर्ध्वभागे बहूनि अष्टमङ्गलकानि प्रज्ञप्तानि 'सोत्थिय तहेव जाव छत्ता' स्वस्तिक 'सौवस्तिकपताका छत्रातिच्छत्रणीति ॥सू. ५६॥

मूलम्-विजयस्स णं दारस्स उभयो पासिं दुहओ णिसीहियाए दो दो तोरणा पन्नत्ता, ते णं तोरणा णाणामणिमया तहेव जाव अट्ठ मंगलगा य छत्तातिछत्ता। तेसि णं तोरणाणं पुरओ दो दो सालभंजियाओ पन्नत्ताओ, जहेव णं हेट्ठा तहेव तेसि णं तोरणाणं पुरओ दो दो णागदंता पन्नत्ता, ते णं णागदंतगा मुत्ताजालंतरुसिया तहेव, तेसु णं णागदंतएसु बहवे

२ रहते हैं यही भाव 'इसिमन्नमन्नमसंपत्ता' इस सूत्रपाठ द्वारा प्रकट किया गया है बार २ ये विशिष्टरूप से भी हिलते हैं बार बार ये कंपित भी होते हैं। इस स्थिति में इन से जो शब्द निकलता है वह उदार होता है मनोज्ञ होता है मनोहर होता है एवं कर्ण और मनको अत्यंत शांति पहुंचाने वाला होता है इससे वहां का इनके आसपासका पूरा प्रदेश वाचालित बना रहता है ये सब मुक्तादाम अपने अनुपम सौन्दर्य से बहुत ही सुहावने लगते हैं। 'तेसिणं पासायवडिंसगाणं उप्पि' इन प्रासादावतंसकों के उर्ध्वभाग में 'बहवे' अनेक प्रकार के 'अट्ठमंगलगा पन्नत्ता' आठ मंगलद्रव्य कहे गये हैं। उन मंगल द्रव्यों के नाम 'सोत्थिय तहेव जाव छत्ता' स्वस्तिक से लेकर छत्रातिछत्र तक जैसे पीछे प्रकट किये गये हैं वैसे ही है ॥सू० ५६॥

દૂર રહે છે. એજ ભાવ 'इसिमन्नमन्नमसंपत्ता' એ સૂત્રપાઠથી પ્રગટ કરવામાં આવેલ છે. વારંવાર એ વિશેષ પ્રકારથી પણ હલે છે. વારંવાર તે કંપિત પણ થાય છે. એ વખતે એમાંથી જે શબ્દો નીકળે છે, તે ઉદાર હોય છે. મનોજ્ઞ હોય છે. મનોહર હોય છે. તેમજ કર્ણ અને મનને અત્યંત શાંતી કારક હોય છે. તેથી ત્યાંનો તેની આસપાસનો તમામ પ્રદેશ વાચાલિત બનેલ રહે છે. આ બધી મુક્તાદામો પોતાના અનુપમ સૌંદર્યથી ઘણીજ સોહામણી લાગે છે. 'तेसिं णं पासायवडिंसगाणं उप्पिं' એ પ્રાસાદાવતંસકોની ઉપર 'बहवे' અનેક પ્રકારના 'अट्ठ मंगलगा पन्नत्ता' આઠ મંગલ દ્રવ્ય કહેવામાં આવેલ છે. એ મંગલ દ્રવ્યોના નામો 'सोत्थिय तहेव जाव छत्ता' સ્વસ્તિકથી લઈને છત્રાતિછત્ર સુધી જેમ પહેલા કહેવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણે અહિં પણ સમજી લેવા. ॥ સૂ. ૫૬ ॥

किण्हसुत्तवट्टवग्घारियमल्लदामकलावा जाव चिट्ठंति ॥ तेसि णं तोरणाणं पुरओ दो दो हयसंघाडा पन्नत्ता, सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा, एवं पंतीओ वीहिओ मिहुणगा, दो दो पउमलयाओ जाव पडिरूवाओ, तेसि णं तोरणाणं पुरओ अक्खा असोवत्थिया सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा, तेसि णं तोरणाणं पुरओ दो दो चंदणकलसा पन्नत्ता, ते णं चंदणकलसा वरकमलपइट्ठाणा जाव सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा समणाउसो ! । तेसि णं तोरणाणं पुरओ दो दो भिंगारगा पण्णत्ता वरकमलपइट्ठाणा जाव सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा महया महया मत्तगय मुहागिति समाणा पन्नत्ता समणाउसो ! । तेसि णं तोरणाणं पुरओ दो दो आयंसगा पण्णत्ता, तेसि णं आयंसगाणं अयमेयारूवे वण्णावासे पन्नत्ते, तं जहा तवणिज्जमया पयंठगा वेरुलियामया छरुहा (थंभया) वइरामया वरंगा, णाणामणिमया वलक्खा अंकमया मंडला अणोघसिय निम्मलाए छायाए सव्वओ चेव समणुबद्धा चंदमंडल पडिनिकासा महया महया अद्धकायसमाणा पन्नत्ता समणाउसो !। तेसि णं तोरणाणं पुरओ दो दो वइरामए थाले पन्नत्ते, ते णं थाला अच्छतिच्छडियसालि तंदुल नह संदट्ठ बहुसमपडिपुण्णा चेव चिट्ठंति, सव्व जंबूणया मया अच्छा जाव पडिरूवा, महयामहया रहचक्कसमाणा समणाउसो !। तेसि णं तोरणाणं पुरओ दो दो पातीओ पन्नत्ताओ, जाओ णं पातीओ अच्छोदयपडिहत्थाओ णाणाविह पंचवण्णस्स फलहरियगस्स बहुपडिपुण्णाओ विव चिट्ठंति, सव्वरयणामईओ जाव पडिरूवाओ महयामहया गोगलिंजक चक्कसमाणाओ पण्णत्ताओ समणाउसो ! ॥ तेसि णं तोरणाणं पुरओ

दो दो सुपइट्ठगा पन्नत्ता, ते णं सुपइट्ठगा णाणाविह पंचवण्ण पसाहणगभंडविरचिया सव्वोसधिपडिपुण्णा सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा ॥ तेसि णं तोरणाणं पुरओ दो दो मणोगुलियाओ पन्नत्ताओ, तासु णं मणोगुलियासु बहवे सुवण्णरुप्पमया फलगा पन्नत्ता, तेसु णं सुवण्णरुप्पमएसु फलएसु बहवे वइरामया णागदंता मुत्ताजालंतरुसिया हेम जाव गयदंतगसमाणा पण्णत्ता समणाउसो!॥ तेसु णं वइरामएसु णागदंतएसु बहवे रययामया सिक्कया पन्नत्ता, तेसु णं रययामएसु सिक्कएसु बहवे वायकरगा पन्नत्ता ॥ ते णं वायकरगा किण्हसुत्तसिक्कगवत्थिया जाव सुक्किल्ल सुत्तसिक्कगवत्थिया सव्वे वेरुलियामया अच्छा जाव पडिरूवा। तेसि णं तोरणाणं पुरओ दो दो चित्ता रयणकरंडगा पन्नत्ता, से जहाणामए, रण्णो चाउरंत चक्कवट्टिस्स चित्ते रयणकरंडगे वेरुलिय मणिफालियपडलपच्चोयणे साए पभाए ते पएसे सव्वओ समंता ओभासइ उज्जोवेइ तावेइ पभासेइ। एवामेव ते चित्तरयणकरंडगा पन्नत्ता वेरुलियपडल पच्चोयडा साए पभाए ते पएसे सव्वओ समंता ओभासंति ॥ तेसि णं तोरणाणं पुरओ दो दो हयकंठगा जाव दो उसभकंठगा पन्नत्ता सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा। तेसु णं हयकंठएसु जाव उसभकंठएसु दो दो पुप्फचंगेरीओ, एवं मल्ल गंधचुण्णवत्थाभरण चंगेरीओ सिद्धत्थ चंगेरीओ लोमहत्थ चंगेरीओ सव्वरयणामईओ अच्छाओ जाव पडिरूवाओ। तेसि णं तोरणाणं पुरओ दो दो पुप्फपडला जाव लोमहत्थपडला सव्वरयणामया जाव पडिरूवा। तेसि णं तोरणाणं पुरओ दो दो सीहासणाइं पण्णत्ताइं, तेसि णं सीहासणाणं अयमेयारूवे वण्णावासे पन्नत्ते तहेव जाव पासाइया४। तेसि णं तोरणाणं

पुरओ दो दो रूप्पच्छदा छत्ता पन्नत्ता, ते णं छत्ता वेरुलियभिसंतविमल दंडा जंबूणय कण्णिका वइरसंधी मुत्ताजाल परिगया अट्ठसहस्स वरकंचणसलागा दद्दरमलयसुगंधी सव्वोउअ सुरभि सीयलच्छाया मंगलभत्तिचित्ता चंदागारोवमा वट्टा। तेसि णं तोरणाणं पुरओ दो दो चामराओ पन्नत्ताओ ताओ णं चामराओ (चंदप्पभवइरवेरुलिय नानामणिरयणखचियदंडा) णाणामणिकणगरयणविमलमहरिहतवणिज्जुज्जलविचित्तदंडाओ चिल्लियाओ संखकुंददगरयअमयमहियफेणपुंजसण्णिकासाओ सुहुमरयत दीहवालाओ सव्वरयणामयाओ अच्छाओ जाव पडिरूवाओ। तेसि णं तोरणाणं पुरओ दो दो तेल्लसमुग्गा कोट्ठसमुग्गा पत्तसमुग्गा चोयसमुग्गा तयरसमुग्गा एलासमुग्गा हरियालसमुग्गा हिंगुलयसमुग्गा मणोसिलासमुग्गा अंजणसमुग्गा सव्वरयणामया अच्छा जाव पड़िरूवा ॥सू० ५७॥

छाया—विजयस्य खलु द्वारस्योभयोः पार्श्वयो द्विधातो नैषेधिक्यां द्वे द्वे तोरणे प्रज्ञप्ते। तानि खलु तोरणानि नानामणिमयानि तथैव यावत् अष्टमङ्गलकानि छत्रातिच्छत्राणि। तेषां खलु तोरणानां पुरतो द्वे द्वे शालभञ्जिके प्रज्ञप्ते यथैव खलु अधस्तात् तथैव। तेषां खलु तोरणानां पुरतो द्वौ द्वौ नागदन्तकौ प्रज्ञप्तौ, ते खलु नागदन्तकाः मुक्ताजालान्तरोत्सृता तथैव। तेषु खलु नागदन्तकेषु बहवः कृष्णसूत्रवृत्तावलम्बितमाल्यदामकलापाः यावत्तिष्ठन्ति। तेषां खलु तोरणानां पुरतो द्वौ द्वौ हयसंघाटकौ प्रज्ञप्तौ, सर्वरत्नमया अच्छा यावत्प्रतिरूपाः, एवं पंक्तयो वीथयो मिथुनकानि, द्वे द्वे पद्मलते यावत् प्रतिरूपाः तेषां खलु तोरणानां पुरतोऽक्षाश्च सौवस्तिकाः सर्वरत्नमया अच्छा यावत्प्रतिरूपाः, तेषां खलु तोरणानां पुरतो द्वौ द्वौ चन्दनकलशौ प्रज्ञप्तौ, ते खलु चन्दनकलशाः वरकमलप्रतिष्ठानाः यावत् सर्वरत्नमया अच्छा यावत्प्रतिरूपाः श्रमणायुष्मन्!। तेषां खलु तोरणानां पुरतो द्वौ द्वौ भृङ्गारकौ प्रज्ञप्तौ, वरकमलप्रतिष्ठानाः यावत्सर्वरत्नमया अच्छा यावत्प्रतिरूपाः। महता महता मत्तगजमुखाकृतिसमानाः प्रज्ञप्ताः श्रमणायुष्मन्। तेषां खलु तोरणानां पुरतो द्वौ द्वौ आदर्शकौ प्रज्ञप्तौ, तेषां खलु आदर्शकानाम् अयमेतावद्रूपो वर्णावासः

प्रज्ञप्तः, तद्यथा–तपनीयमयाः प्रकण्ठकाः वैडूर्यमयाः स्तम्भकाः वज्रमयाः वराङ्गाः नानामणिमया वलक्षाः अङ्कमयानि मण्डलानि अनवघर्षित निर्मलया छायया सर्वत एव समनुवद्धा श्चन्द्रमण्डलप्रतिनिकाशाः महता महता अर्द्धकायसमानाः प्रज्ञप्ताः श्रमणायुष्मन्। तेषां खलु तोरणानां पुरतो द्वे द्वे वज्रमये स्थाले प्रज्ञप्ते। तानि खलु स्थालानि अच्छत्रिछटित शालि तन्दूलनखसंदष्ट बहुसमपरिपूर्णानीव तिष्ठन्ति सर्वजाम्बूनदमयानि अच्छानि यावत्प्रतिरूपाणि, महता महता रथचक्रसमानानि श्रमणायुष्मन्!। तेषां खलु तोरणानां पुरतो द्वे द्वे पात्र्यौ प्रज्ञप्ते। याः खलु पात्र्यः अच्छोदकपरिपूर्णाः नानाविधपञ्चवर्णैः हरितफलैर्बहुप्रतिपूर्णा इव तिष्ठन्ति सर्वरत्नमय्यो यावत्प्रतिरूपाः महता महता गोकलिञ्जकचक्रसमानाः प्रज्ञप्ताः श्रमणायुष्मन्!। तेषां खलु तोरणानां पुरतो द्वौ द्वौ सुप्रतिष्ठकौ प्रज्ञप्तौ, ते खलु सुप्रतिष्ठकाः नानाविध पञ्चवर्णप्रसाधनक भाण्डविरचिताः सर्वौषधिप्रतिपूर्णाः सर्वरत्नमया अच्छा यावत्प्रतिरूपाः। तेषां खलु तोरणानां पुरतो द्वे द्वे मनोगुलिके प्रज्ञप्ते, तासु खलु मनोगुलिकासु वहूनि सुवर्णरूप्यमयानि फलकानि प्रज्ञप्तानि तेषु खलु सुवर्णरूप्यमयेषु फलकेषु वहवो वज्रमया नागदन्ता मुक्ताजालान्तरोत्सृता हेम यावत् गजदन्तकसमानाः प्रज्ञप्ताः श्रमणायुष्मन्!। तेषु खलु वज्रमयेषु नागदन्तकेषु वहूनि रजतमयानि सिक्ककानि प्रज्ञप्तानि, तेषु खलु रजतमयेषु सिक्ककेषु बहवो वातकारकाः प्रज्ञप्ताः। ते खलु वातकारकाः कृष्णसूत्रसिक्कगवस्थिताः यावच्छुक्लसूत्रसिक्कगवस्थिताः सर्वे वैडूर्यमयाः अच्छा यावत्प्रतिरूपाः तेषां खलु तोरणानां पुरतो-द्वौ द्वौ चित्रौ रत्नकरण्डकौ प्रज्ञप्तौ, स यथानामकः राज्ञश्चातुरन्तचक्रवर्तिनः चित्रो रत्नकरकण्डको वैडूर्यमणिस्फटिक पटलमयाच्छादनः स्वकीयया प्रभया तान् प्रदेशान् सर्वतः समन्तात् भासयति उद्योतयति तापयति प्रभासयति, एवमेव ते चित्ररत्नकरण्डकाः प्रज्ञप्ताः वैडूर्य पटलमयाच्छादनाः स्वया प्रभया तान् प्रदेशान् सर्वतः समन्तात् अवभासयन्ति। तेषां खलु तोरणाना पुरतो द्वौ द्वौ हयकण्ठकौ यावत् ऋषभकण्ठकौ प्रज्ञप्तौ, सर्वरत्नमयौ अच्छौ यावत् प्रतिरूपौ। तेषु खलु हयकण्ठकेषु यावत् वृषभकण्ठकेषु द्वे द्वे पुष्पचङ्गेर्यौ, एवं माल्यगन्धचूर्णवस्त्राभरणचङ्गेर्य्यः सिद्धार्थकचङ्गेर्य्यः लोमहस्तकचङ्गेर्य्यः सर्वरत्नमय्यः अच्छा यावत् प्रतिरूपाः। तेषां खलु तोरणानां पुरतो द्वे द्वे पुष्पपटले यावल्लोमहस्त पटलानि सर्वरत्नमयानि यावत् प्रतिरूपाणि। तेषां खलु तोरणानां पुरतो द्वे द्वे सिंहासने प्रज्ञप्ते। तेषां खलु सिंहासनाना मयमेतावद्रूपो वर्णावासः प्रज्ञप्त स्तथैव यावत् प्रासादीयाः४। तेषां खलु तोरणानां पुरतो द्वे द्वे रूप्याच्छादने छत्रे प्रज्ञप्ते, तानि च छत्राणि वैडूर्यदीप्यमानविमलदण्डानि जाम्बूनदकर्णिकानि वज्रसन्धीनि मुक्ता-

जालपरिगतानि अष्टसहस्रवरकाञ्चनशलाकानि, दर्दरमलय सुगन्धि सर्वर्तु सुरभि-शीतलच्छायानि मङ्गलभक्तिचित्राणि चन्द्राकारोपमवृत्तानि। तेषां खलु तोरणानां पुरतो द्वे द्वे चामरे प्रज्ञप्ते, तानि खलु चामराणि चन्द्रप्रभवज्रवैडूर्य नानामणि रत्नखचितदण्डानि नानामणिकनकरत्नविमलमहार्घतपनज्वलविचित्रदण्डानि चिल्लि-कानि शंखकुन्ददकरजोऽमृतमथितफेनपुञ्जसन्निकाशानि सूक्ष्मरजत दीर्घवालानि सर्वरत्नमयानि अच्छानि यावत्प्रतिरूपाणि। तेषां खलु तोरणानां पुरतो द्वौ द्वौ तैलसमुद्गकौ कोष्ठसमुद्गकौ पत्रसमुद्गकौ चूत (आम्र) समुद्गकौ तगरसमुद्गकौ एलासमुद्गकौ हरितालसमुद्गकौ हिङ्गुलकसमुद्गकौ मनःशिलासमुद्गकौ अञ्जन-समुद्गकौ सर्वरत्नमया अच्छा यावत् प्रतिरूपाः ॥सू०५७॥

टीका-'विजयस्स णं दारस्स' विजयस्य खलु द्वारस्य 'उभयो पासिं' उभयोः पार्श्वयोः 'दुहओ णिसीहियाए' द्विधातो-द्विप्रकारायाम्-नैषेधिक्याम् 'दो दो तोरणा पन्नत्ता' द्वे द्वे तोरणे प्रज्ञप्ते-कथिते 'तेणं तोरणा' तानि खलु तोरणानि 'णाणामणिमया तहेव जाव अट्ठ मंगलगाय' नाना-अनेक प्रकारकमणि-मयानि तथैव यावत् अष्टमङ्गलकानि च 'छत्ताइच्छत्ता' छत्रातिच्छत्राणि अत्र यावत्पदेन पूर्ववर्णिततोरणप्रकरणमनुसन्धेयम्, तथाहि-'तेणं तोरणा णाणामणिमय-

---

'विजयस्स णं दारस्स उभयो पासिं दुहओ णिसीहियाए' इत्यादि।

टीकार्थ-विजयद्वार की दोनों ओर जो दो नैषेधिकी है, उन पर 'दो दो तोरणा पन्नत्ता' दो दो तोरण कहे गये हैं। 'तेणं तोरणा' ये तोरण 'णाणामणिमया' अनेक प्रकार की मणियों के बने हुए हैं। 'तहेव जाव अट्ठमंगलगाय' छत्तातिछत्ता इन तोरणों के सम्बन्धका वर्णन उसी तरह से यावत् ये छत्रातिछत्र तक के आठ२ मंगलद्रव्य वाले हैं यहां यावत् शब्द से यह समझाया गया है कि पूर्ववर्णित तोरणका प्रकरण यहां इनके वर्णन में ग्रहण कर लेना चाहिये वह पूर्ववर्णित तोरण प्रकरण इस प्रकार से हैं-'तेणं तोरणा णाणामणि-

---

'विजयस्स णं दारस्स उभओ पासिं दुहओ णिसीहियाए' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ-વિજયદ્વારની બન્ને બાજુ જે બે નૈષેધિકીયો છે, તેના પર 'दो दो तोरणा पण्णत्ता' બબ્બે તોરણો કહેવામાં આવેલ છે. 'तेणं तोरणा એ તોરણો 'णाणामणिमया' અનેક પ્રકારની મણિયોથી બનાવેલ છે. 'तहेव जाव अट्ठ मंगलगाय छत्तातिछत्ता' આ તોરણો સંબંધી વર્ણન એજ રીતે છે કે જે વર્ણન યાવત્ છત્રાતિછત્ર સુધીના આઠ આઠ મંગલ દ્રવ્યવાળા છે. અહિં યાવત્ શબ્દથી એ સમજાવવામાં આવેલ છે કે પહેલાં વર્ણવેલ તોરણનું પ્રકરણ અહિયાં પણ

खंभेसु उवणिविट्ठसण्णिविट्ठा विविहमुत्तं तरोवइता विविहताराख्वोवचिया ईहामियउसभतुरगनरमगरविहगवालकिन्नररुरुसरभचमरकुञ्जरवणलयपउमलयभत्तिचित्ता - खंभुग्गयवइरवेदिया परिगयाभिरामा विज्जाहरजमलजुगल जंतजुत्ता विव अच्चिसहरस मालणीया भिसमाणा भिब्भिसमाणा चक्खुल्लोयणलेसा सुहफासा सस्सिरीयरूवा पासादीया४ । तेसिणं तोरणाणं उप्पिं बहवे अट्ठमंगला पन्नत्ता सोत्थियसिरिवच्छणंदियावत्तबद्धमाणभद्दासणकलसमच्छदप्पणा सव्वरयणामया अच्छा सण्हा जाव पडिरूवा ॥ तेसि णं तोरणाणं उप्पिं बहवे किण्हचामरज्झया नीलचामरज्झया लोहियचामरज्झया हारिद्दचामरज्झया सुक्किल्लचामरज्झया अच्छा सण्हा रुप्पपट्टा वइरदंडा जलयामलगंधिया सुरूवा पासाईया४ । तेसि णं तोरणाणं उप्पिं बहवे छत्ताइछत्ता पडागाइपडागा घंटाजुयला चामरजुयला उप्पलहत्थया जाव सयसहस्सपत्तहत्थगा सव्वरयणामया अच्छा जाव पडि-

---

मयखंभेसु उवणिविट्ठसन्निविट्ठा विविह मुत्तंतरोवइता, विविह ताराख्वोवचिया, इहामियउसभतुरगनरमगरविहगवालकिन्नर रुरुसरभचमर कुंजरवणलयपउमलयभत्तिचित्ता खंभुग्गयवइरवेदिया परिगयाभिरामा, विज्जाहरजमलजुगलजंतजुत्ताविव–अच्चिसहस्समालणीया भिसमाणाभिब्भिसमाणा चक्खुल्लोयणलेसा सुहफासा सस्सिरीयरूवा, पासादीया तेसि णं तोरणाणं उप्पिं बहवे अट्ठमंगला पन्नत्ता, सोत्थियसिरिवच्छणंदियावत्तवद्धमाणभद्दासणकलसमच्छदप्पणा, सव्वरयणामया अच्छा सण्हा, जाव पडिरूवा, तेसि णं तोरणाणं उप्पिं बहवे किण्हचामरज्झया, नीलचामरज्झया, लोहियचामरज्झया, हारिद्दचामरज्झया, सुक्किल्लचामरज्झया अच्छा सण्हा रुप्पपट्टा-वइरदंडा, जलयामलगंधिया सुरूवा पासाइया४ तेसि णं तोरणाणं उप्पिं बहवे छत्ताइछत्ता पडागाइपडागा घंटाजुयला चामरजुयला

આ વર્ણન પ્રકરણમાં સમજી લેવું જોઈએ. પહેલાં વર્ણવેલ તે તોરણ પ્રકરણ આ રીતે છે. 'ते णं तोरणा णाणामणिमयखंभेसु उवणिविट्ठसन्निविट्ठा विविहमुत्तंतरोवइता विविह ताराख्वोवचिया इहामियउसभतुरगनरमगरविहगवालकिन्नररुरुसरभचमरकुंजरवणलयपऊमलयभत्तिचित्ता खंभुग्गयवइरवेइया परिगयाभिरामा विज्जाहर जमलजुगलजंतजुत्ताविव अच्चिसहस्समालणीया भिसमाणा भिब्भिसमाणा चक्खुल्लोयणलेसा सुहफासा सस्सिरियरूवा पासादीया तेसि णं तोरणाणं उप्पिं बहवे अट्ठमंगला पण्णत्ता सोत्थियसिरिवच्छणंदियावत्तवद्धमाण भद्दासणकलसमच्छदप्पणा, सव्वरयणामया, अच्छा सण्हा जाव पडिरूवा तेसिं णं तोरणाणं उप्पिं बहवे किण्हचामरज्झया, नील-चामरज्झया, लोहियचामरज्झया, हारिद्दचामरज्झया, सुक्किलचामरज्झया अच्छा सण्हा रूप्पपट्टा वइरदंडा जलयामलगंधिया सुरूवा पासाइया ४ तेसिं णं तोरणाणं उप्पिं

वा' 'तानि खलु तोरणाणि नानामणिमयस्तम्भेषु उपनिविष्टसन्निविष्टानि विविधमुक्तान्तरोपचितानि विविधतारारूपोपचितानि ईहामृगवृषभतुरगनरम-करविहगव्यालकिन्नररुरुसरभचमरकुञ्जरवनलतापद्मलताभक्तिचित्राणि स्तम्भो-द्गतवज्रवेदिकापरिगताभिरामाणि विद्याधरयमलयुगलयन्त्रयुक्तानीव अर्चिःसह-स्रमालीनि दीप्यमानानि देदीप्यमानानि चक्षुर्लोकनलेसानि शुभस्पर्शानि सश्रीकरूपाणि प्रासादीयानि४। तेषां खलु तोरणानामुपरि बहूनि अष्टमङ्गल-कानि प्रज्ञप्तानि स्वस्तिकश्रीवत्सनन्दिकावर्त्त वर्द्धमानभद्रासनकलशमत्स्य दर्पणानि सर्वरत्नमयानि अच्छानि श्लक्ष्णानि यावत् प्रतिरूपाणि ॥ तेषां खलु तोरणाना-मुपरि बहवः कृष्णचामरध्वजाः नीलचामरध्वजाः लोहितचामरध्वजाः हारिद्रचा-मरध्वजाः शुक्लचामरध्वजा अच्छाः श्लक्ष्णाः रूप्यपट्टाः वज्रदण्डाः जल-जामलगन्धिकाः सुरूपाः प्रासादीयाः४। तेषां खलु तोरणानामुपरि बहूनि छत्रातिच्छत्राणि पताकातिपताकानि घण्टायुगलानि चामरयुगलानि, उत्पल-हस्तकाः पद्महस्तकाः नलिनहस्तकाः बहवः सुभगहस्तकाः बहवः सौग-न्धिकहस्तकाः बहवः पुण्डरीकहस्तकाः बहवः शतपत्रहस्तकाः सहस्रपत्रहस्तकाः सर्वरत्नमयाः अच्छाः यावत्प्रतिरूपा इतिच्छाया, एतस्य प्रकरणस्य यावत्पद-ग्राह्यस्य व्याख्यानं वनषण्डीय वापीवर्णनप्रकरणे कृतं तद्वदेव इहापि ज्ञातव्यम्, विस्तरभयान्नेह व्याख्यायते इति ॥

'तेसि णं तोरणाणं पुरओ' तेषां खलु तोरणानां पुरतोऽग्रिमभागे 'दो दो सालभंजियाओ पन्नत्ताओ' द्वे द्वे शालभञ्जिके—पुत्तलिके प्रज्ञप्ते—कथिते 'जहेव णं हेट्ठा तहेव' यथैव खलु अधस्ताद् वापी वर्णने यथाकृतं तथैवात्रापि कर्त्तव्यम् तथाहि

उप्पलहत्थया जाव सयसहस्सपत्तहत्थया सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा' इस पाठ में आगतपदों की व्याख्या स्पष्ट है 'तेसि णं तोरणाणं पुरओ' इन तोरणों के अग्रभाग में—आगे के भाग में 'दो दो सालिभंजियाओ पन्नत्ताओ' दो दो शालभंजिकाएं कही गई है 'जहेव णं हेट्ठा तहेव' वापी के वर्णन में जैसा इनका वर्णन किया गया है वैसा ही वर्णन इनका यहां पर भी कर लेना चाहिये वह

बहवे छत्ताइछत्ता पडागाइपडागा घंटाजुयला चामरजुयला उप्पलहत्थया जाव सय-सहस्सपत्तहत्थया सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा' આ પાઠમાં આવેલ પદોની વ્યાખ્યા સ્પષ્ટ છે. 'तेसि णं तोरणाणं पुरओ' એ તોરણોના અગ્ર-ભાગમાં 'दो दो सालभंजियाओ पन्नत्ताओ' બબ્બે શાલભંજીકાઓ—પુતળીયો કહેલ છે. 'जहेव णं हेट्ठा तहेव' વાવના વર્ણનમાં જે પ્રમાણે આ શાલભંજીકા પુતળીયોનું વર્ણન કરેલ છે એજ રીતનું વર્ણન અહિંયા પણ કરવું જોઈએ.

'ताओ णं सालभंजियाओ लीलट्ठियाओ सुपयट्ठियाओ सु अलंकियाओ णाणागारवसणाओ णाणामल्लपिणद्धिओ मुट्ठिगेज्झमज्झाओ आमेलगजमल-जुगलवट्टि अब्भुण्णयपीणरइयसंठियपओहराओ रत्तावंगाओ असियकेसीओ मिदु-विसयपसत्थलक्खणसंवेल्लियग्गसिरयाओ ईसिं असोगवरपादवसमुट्ठियाओ वामहत्थगहियग्गसालाओ ईसिं अद्धच्छिकडक्खविद्धएहिं मुसेमाणीओ इव चक्खुल्लोयणलेसाहिं अण्णमण्णं खिज्जमाणीओ इव पुढवीपरिणामाओ सासय भावमुवगयाओ चंदाणणाओ चंदविलासिणीओ चंदद्धसमनिडालाओ चंदाहिय सोमदंसणाओ उक्काइव उज्जोमाणीओ विज्जुघणमरीचिसूरदीप्पंततेय अहिय-यरसंनिकासाओ सिंगारागारचारुवेसाओ पासाइयाओ४, तेयसा अतीव अतीव सोभेमाणीओ सोभेमाणीओ चिट्ठंति' 'ताः खलु शालभञ्जिकाः लीलास्थिताः सुप्रतिष्ठिताः स्वलङ्कृताः नानाकारवसनाः नानामल्यपिनद्धाः मुष्टिग्राह्यमध्याः

वर्णन इस प्रकार से है 'ताओ णं सालिभंजियाओ लीलट्ठियाओ सुप-यट्ठियाओ सुअलंकियाओ णाणागारवसणाओ णाणामल्लपिन-द्धाओ मुट्ठिगेज्झमज्झाओ' आमेलगजमलजुयलवट्टि–अब्भुण्णयपीण-रइयसंठियपओहराओ रत्तावंगाओ, असिय केसीओ मिदुविसयपस-त्थलक्खणसंवेलियग्गसिरयाओ ईसिं असोगवरपादवसमुट्ठियाओ, वामहत्थगहियग्गसालाओ, इसिं अद्धक्खिकडक्खविद्धएहिं मुसेमा-णीओ, इव चक्खुल्लोयण–लेसाहिं अण्णमण्णं खिज्जमाणीओ इव पुढवी परिणामाओ सासयभावमुवगयाओ चंदाणणाओ, चंदविला-सिणीओ चंदद्धसमनिडालाओ, चंदाहिय–सोमदंसणाओ, उक्का इव उज्जोमाणीओ, विज्जुघणमरीचि सूरदीप्पंततेय अहिययरसंनिगा-साओ, सिंगारागारचारुवेसाओ, पासाइयाओ४ तेयसा अतीव२ सोभेमाणीओ२ चिट्ठंति' इस पाठ की पद व्याख्या पीछे की जा चूकी है।

તે વર્ણન આ પ્રમાણે છે. 'ताओ णं सालभंजियाओ लीलट्ठियाओ सुपयट्ठियाओ सुअलंकियाओ णाणागारवसणाओ णाणामल्लपिनद्धाओ मुट्ठिगेज्झमज्झाओ आमेलक जमलजुयलवट्टि अब्भुण्णयपीणरइयसंठियपओहराओ रत्तावंगाओ असिय केसीओ मिदुविसय पसत्थ लक्खणसंवेलियग्गसिरयाओ ईसिं असोगवरपादवसमुट्ठियाओ वाम-हत्थगहियग्गसालाओ, इसिं अद्धच्छिकडक्खविद्धएहिं मुसेमाणीओ इव चक्खुल्लो-यणलेसाहिं अण्णमण्णं खिज्जमाणीओ इव पुढवी परिमाणाओ सासयभावमुवग-याओ चंदाणणाओ, चंदविलासिणीओ चंदद्धसमनिडालाओ, चंदाहिय सोमदंसणाओ उक्काइव उज्जोमाणीओ, विज्जुघणमरीचिसूरदिप्पंततेय अहिययरसंनिगासाओ, सिंगारा-गारचारुवेसाओ पासाइयाओ तेयसा अतीव अतीव सोभेमाणीओ सोभेमाणीओ

आमेलकयमलयुगलवर्त्यभ्युन्नतपीनरतिदसंस्थितपयोधराः रक्तापाङ्गाः असितकेश्यः मृदुविसदप्रशस्तलक्षणसंवेल्लिताग्रशिरोजाः ईषदशोकवरपादपसमुत्थिताः वामहस्तगृहीताग्रशाखाः ईषदर्धाक्षिकटाक्षविद्धैर्मुष्णन्त्य इव चक्षुर्लोकनलेशैः अन्योन्यं खेदयन्त्य इव पृथिवी परिणामाः शाश्वतभावमुपगताश्चन्द्रानना श्चन्द्रविलासिन्यः चन्द्रार्धसमललाटाः चन्द्राधिकसौम्यदर्शनाः उल्केवोद्योतमानाः विद्युद्घनमरीचि दीव्यत्सूर्यतेजोऽधिकतरसन्निकाशाः शृङ्गाराकारचारुवेशाः प्रासादीयाः तेजसा अतीवातीवोपशोभमाना उपशोभमानाः तिष्ठन्तीतिच्छाया, एतत्प्रकरणस्य व्याख्यानं पूर्ववदेवात्रापि ज्ञातव्यम् इति ॥

'तेसि णं तोरणाणं पुरओ दो दो णागदंताओ पन्नत्ताओ' तेषां खलु तोरणानां पुरतोऽग्रे द्वौ द्वौ नागदन्तकौ प्रज्ञप्तौ–कथितौ 'तेणं णागदंतगा' ते खलु नागदन्तकाः 'मुत्ताजालंतरुसिया तहेव' मुक्ताजालान्तरोत्सृता स्तथैव-पूर्ववदेव तथाहि–'मुत्ताजालंतरुसिय हेमजाल गवक्खजालखिंखिणी घंटाजाल परिक्खित्ता अब्भुग्गया अभिणिसिट्ठा तिरियं सुसंपग्गहिया अहे पण्णगद्धरूवा पण्णगद्धसंठाणसंठिया सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा महया महया गयदंतसमाणा पन्नत्ता समणाउसो !।' 'ते खलु नागदन्तकाः मुक्ताजालान्तरोत्सृत हेमजालगवाक्षजालकिंकिणी घंटाजालपरिक्षिप्ताः अभ्युद्गताः अभिनिसृष्टास्तिर्यक् सुसंपरिगृहीताः अधःपन्नगार्धरूपाः पन्नगार्धसंस्थानसंस्थिताः सर्वरत्नमया अच्छा यावत्प्रतिरूपाः महता महता गजदन्तसमानाः प्रज्ञप्ता श्रमणा-

---

'तेसिणं तोरणाणं पुरओ दो दो णागदंताओ पण्णत्ताओ' इन तोरणों के आगे दो दो नागदन्त–खूटियां कही गई है 'तेणं णागदंतगा मुत्ताजालंतरुसिया तहेव' इस विषय के वर्णन में पाठ इस प्रकार से है 'मुत्ताजालंतरुसिय हेमजालगवक्खजालखिंखिणीघंटाजालपरिक्खित्ता अब्भुग्गया अभिणिसिट्ठा, तिरियं सुसंपरिग्गहिया, अहे पन्नगद्धरूवा, पण्णगद्धसंठाणसंठिया, सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा४ महया२ गयदंतसमाणा पण्णत्ता समणाउसो' इन पदों की

चिट्ठंति' આ ઉપરના પાઠના પદોની વ્યાખ્યા પહેલાં કરવામાં આવી ગયેલ છે. 'तेसि णं तोरणाणं पुरओ दो दो णागदंताओ पण्णत्ताओ' એ તોરણોની આગળ બબ્બે નાગદંત–ખૂંટિયો કહેલ છે. 'ते णं णागदंतगा मुत्ताजालंतरुसिया तहेव' આ સંબંધના વર્ણનનો પાઠ આ પ્રમાણે છે. 'मुत्ताजालंतरुसियहेमजालगवक्खजालखिंखिणीघंटाजालपरिक्खित्ता अब्भुगया अभिणिसिट्ठा तिरियं सुसंपरिग्गहिया अहे पण्णगद्धरूवा पण्णगद्धसंठाणसंठिया सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा ४ महया महया गयदंतसमाणा पण्णत्ता समणाउसो' આ પદોની પહેલાં વ્યાખ્યા

युष्मन् इतिच्छाया' व्याख्या प्राग्वत् कर्त्तव्या। 'तेसु णं णागदंतएसु' तेषु खलु नागदन्तकेषु 'बहवे किण्हसुत्तवट्टवग्घारियमल्लदामकलावा' बहवः कृष्ण-सूत्रवृत्तावलम्बितमाल्यदामकलापाः 'नीलसुत्तवट्टवग्घारिय मल्लदामकलावा' नीलसूत्रबद्धावलम्बितमाल्यदामकलापाः यावत् 'सुक्किल्लसुत्तवट्टवग्घारिय मल्लदामकलावा' शुक्लसूत्रबद्धावलम्बितमाल्यदामकलापाः 'चिट्ठंति' तिष्ठन्ति 'तेसि णं तोरणाणं पुरओ' तेषां खलु तोरणानां पुरतः 'दो दो हयसंघाडा पन्नत्ता' द्वौ द्वौ हयसंघाटकौ द्वौ द्वौ गजसंघाटकौ द्वौ द्वौ नरसंघाटकौ द्वौ द्वौ किंपुरुषसंघाटकौ द्वौ द्वौ महोरगसंघाटकौ द्वौ द्वौ गन्धर्वसंघाटकौ द्वौ द्वौ वृषभसंघाटकौ प्रज्ञप्तौ, ते च संघाटाः कथंभूता स्तत्राह-'सव्वरयणामया

व्याख्या पहिले की जा चूकी है 'तेसु णं णागदंतएसु बहवे किण्ह सुत्तवट्टवग्घारियमल्लदामकलावा' इन नागदन्तों के ऊपर अनेक काले डोरों से गूंथी हुई गोल२ पुष्पों की मालाएं लटक रही है कहीं२ 'नीलसुत्तवट्टवग्घारियमल्लदामकलावा' नीले सूत्र से गूंथी हुई पुष्पों की मालाएं लटक रही है यावत् कहीं२-'सुक्किल्लसुत्तवट्टवग्घारिय-मल्लदामकलावा' कहीं सफेद डोरों से गूंथी हुई पुष्पों की मालाएं लटक रही है। 'तेसि णं तोरणाणं पुरओ' इन तोरणों के आगे 'दो दो-हयसंघाडा पन्नत्ता' दो दो हयसंघाटक, 'दो दो गयसंघाडा' दो दो गजसंघाटक-दो दो हाथीयों की पंक्ति 'दो दो नरसंघाडा' दो दो मनुष्य संघाटक-दो दो किंनरसंघाडा' दो दो किन्नरसंघाटक 'दो दो किंपुरिस-संघाडा' दो दो किंपुरुषसंघाटक, दो दो महोरगसंघाटक दो दो गंधर्वसंघा-टक एवं दो दो वृषभसंघाटक कहे गये हैं। ये सब संघाटक 'सव्वरयणा-

કરવામાં આવી ગયેલ છે. 'तेसु णं णागदंतएसु बहवे किण्हसुत्तवट्टवग्धारिय मल्ल-दामकलावा' એ નાગદન્તકોની ઉપર અનેક કાળા દોરાથી પરોવેલ ગોળ ગોળ પુષ્પોની માળાઓ લટકી રહેલ છે. ક્યાંક ક્યાંક 'नीलसुत्तवट्टवग्घारियमल्लदाम कलावा' નીલ સૂત્રથી ગુંથવામાં આવેલ પુષ્પોની માળાઓ લટકી રહેલ છે-યાવત્ ક્યાંક ક્યાંક 'सुक्किल्लसुत्तवट्टवग्धारियमल्लदामकलावा' સફેદ દોરાથી ગૂંથ-વામાં આવેલ પુષ્પોની માળાઓ લટકી રહેલ છે. 'तेसिं णं तोरणाणं पुरओ' એ તોરણોની આગળ 'दो दो हयसंधाडा पण्णत्ता' બબ્બે હયસંઘાટાઓ બબ્બે ઘોડાની પંક્તિ 'दो दो गयसंधाडा' બબ્બે ગજ સંઘાટાઓ બબ્બે હાથીની પંક્તિયો 'दो दो नरसंघाटा' બબ્બે મનુષ્ય સંઘાટા-બબ્બે મનુષ્યની પંક્તિ 'दो दो किन्नरसंघाटा' બબ્બે કિંનર સંઘાટાઓ 'दो दो किंपुरिस संघाडा' બબ્બે કિંપુરૂષની પંક્તિયો, બબ્બે મહોરગસંઘાટક, બબ્બે ગંધર્વ સંઘાટક, અને બબ્બે

अच्छा जाव पडिरूवा' सर्वरत्नमया स्ते संघाताः अच्छाः श्लक्ष्णाः लण्हाः घृष्टाः मृष्टाः नीरजस्काः निर्मलाः निष्पङ्काः निष्कंकटच्छायाः सप्रभाः सोद्योताः समरीचिकाः दर्शनीयाः प्रासादीयाः अभिरूपाः । 'एवं हयपङ्क्ति गजपङ्क्ति वृषभपङ्क्ति, हयवीथि गजवीथि वृषभादिवीथि, हयमिथुनक गज-मिथुनक वृषभादिमिथुनकान्यपि वक्तव्यानि 'दो दो पउमलयाओ जाव पडि-रूवाओ' द्वे द्वे पद्मलते यावत्प्रतिरूपाः, । तेषां तोरणानां पुरतो द्वे द्वे पद्मलते द्वे द्वे नागलते द्वे द्वे अशोकलते द्वे द्वे चम्पकलते द्वे द्वे चूतलते आम्रलते द्वे द्वे वासन्तिकलते द्वे द्वे कुन्दलते द्वे द्वे अतिमुक्तलते द्वे द्वे श्यामलते प्रज्ञप्ते-कथिते एताश्च लताः कथं भूता स्तत्राह-'णिचं कुसुमियाओ णिच्चं मउलियाओ णिच्चं

मया' सर्वात्मना रत्नमय है 'अच्छा जाव पडिरूवा अच्छ आकाश और स्फटिकमणि के जैसे अतिनिर्मल है यावत् प्रतिरूप है। यहां यावत् शब्द से 'श्लक्ष्ण लण्ह, घृष्ट मृष्ट, नीरजस्क, निर्मल, निष्पङ्क, निष्कंकटच्छाय, सप्रभ, सोद्योत, समरीचिक, दर्शनीय, प्रासादीय, अभिरूप' इन विशेषणों का ग्रहण हुआ है। इसी तरह से उन तोरणों के आगे हयपंक्ति, गजपंक्ति, और वृषभादिपंक्तियां भी है तथा हयवीथिकाः गजवीथिका और वृषभादि वीथिकाएं भी है और हयमिथुनक, गजमिथुनक और वृषभादिमिथुनक भी है 'दो पउम-लयाओ जाव पडिरूवाओ' इसी प्रकार से उन तोरणों के आगे दो दो पद्मलताएं यावत्-दो दो नागलताएं दो दो अशोकलताएं, दो दो चम्पकलताएं, दो दो आम्रलताएं, दो दो वासन्तिकताएं, दो दो कुन्दलताएं दो दो अतिमुक्तकलताएं और दो दो श्यामलताएं हैं । ये

વૃષભ પંક્તિયો કહેલ છે. આ બધા સંઘાટકો 'सव्वरयणामया' સર્વાત્મના રત્ન મય છે. 'अच्छा जाव पडिरूवा' અચ્છ-આકાશ અને સ્ફટિક મણીની જેમ અત્યંત નિર્મળ યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. અહીયાં યાવત્ શબ્દથી શ્લક્ષ્ણ, લણ્હ, ઘૃષ્ટ, મૃષ્ટ, નીરજસ્ક, નિર્મલ, નિષ્પંક નિષ્કંકટકચ્છાય સપ્રભ સોદ્યોત સમરી ચિક, દર્શનીય પ્રાસાદીય અને અભિરૂપ આ તમામ વિશેષણો ગ્રહણ થયા છે. એજ રીતે એ તોરણોની આગળ હયપંક્તિ, ગજપંક્તિ અને વૃષભાદિ પંક્તિયો પણ કહેવામાં આવેલ છે. તથા હયવીથિકા, ગજવીથિકા અને વૃષભાદિ વીથિકાઓ પણ છે. તથા હયમિથુન, ગજમિથુન, અને વૃષભાદિ મિથુનો પણ છે- 'दो पउमलयाओ जाव पडिरूवाओ' એજ રીતે એ તોરણોની આગળ બબ્બે પદ્મલતાઓ, યાવત્ બબ્બે આમ્રલતાઓ બબ્બે વાસંતિલતાઓ બબ્બે કુંદ લતાઓ બબ્બે અતિમુક્ત લતાઓ અને બબ્બે શ્યામલતાઓ છે. અને આ

पल्लवइयाओ णिच्चं थवइयाओ णिच्चं गोच्छियाओ णिच्चं जमलियाओ णिच्चं विणमियाओ णिच्चं पणमियाओ णिच्चं सुविभत्तपडिमंजरिवडंसगधरीओ णिच्चं कुसुमिय मुउलिय लवइय थवइय 'नित्यं गोच्छिय विणमिय पणमिय सुविभत्त मंजरिवडंसगधरीओ' नित्यं कुसुमिता नित्यं मुकुलिता नित्यं पल्लविता-नित्यं स्तबकिता नित्यं गुच्छिता नित्यं यमलिता नित्यं विनमिता नित्यं प्रणमिताः नित्यं सुविभक्त प्रतिमञ्जरीवडिंसगधर्यः नित्यं कुसुमितमुकुलित पल्लवितस्तबकित नित्यं गुच्छितविनमितप्रणमितसुविभक्तप्रतिमञ्जरी वडंसकधर्यः इतिच्छाया, व्याख्यानं पूर्ववत् ।

'तेसि णं तोरणाणं पुरओ अक्खा असोत्थिया सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा' तेषां खलु तोरणानां पुरतोऽक्षाश्च सौवस्तिकाः सर्वरत्नमयाः अच्छा यावत्प्रतिरूपाः, इतिच्छाया, 'तेसिणं तोरणाणं पुरओ' तेषां खलु तोरणानां पुरतः 'दो दो चंदणकलसा पन्नत्ता' द्वौ द्वौ चन्दनकलशौ प्रज्ञप्तौ—

सब लताएं 'णिच्चं कुसुमियाओ०' सर्वदा कुसुमित—पुष्पोवाले सर्वदा मुकुलित विकसित 'णिच्चं लवइयाओ' णिच्चं थवइयाओ' णिच्चं गोच्छियाओ, णिच्चं जमलियाओ, णिच्चं विणमियाओ, णिच्चं पणमियाओ, णिच्चं सुविभत्तपडिमंजरिवडिंसगाओ, णिच्चं कुसुमियमउलियलवइय थवइय निच्चं गोच्छियविणमिय सुविभत्तपडिमंजरिवडिंसगधरीओ' तथा इस पाठ के अनुसार सर्वदा पल्लवित, सर्वदा स्तवकित सर्वदा गुच्छित, सर्वदा यमलित सर्वदा विनमित सर्वदा प्रणमित है एवं सुविभक्त श्रेष्ठ मंजरीओं को धारण किये रहती है इस प्रकार नित्य कुसुमित मुकुलित आदि विशेषणों वाली ये लताएं उन तोरणों के आगे प्रकट की गई है ।

'तेसि णं तोरणाणं पुरओ' उन तोरणों के आगे 'दो दो चंदण

બધીજ લતાઓ 'णिच्चं कुसुमियाओ' સર્વદા કુસુમિત, ફુલોવાળા સર્વદા મુકુલિત વિકસિત 'णिच्चं लवइयाओ णिच्चं थवइयाओ णिच्चं गोच्छियाओ णिच्चं जमलियाओ, णिच्चं विणमियाओ, णिच्चं पणमियाओ णिच्चं सुविभत्तपडिमंजरिवडिंसगाओ, णिच्चं कुसुमियमउलिय लवइय, थवइय, णिच्चं' गोच्छिय विणमिय सुविभत्तपडिमंजरिवडिंसगधरीओ' આ પાઠ અનુસાર સર્વદા પલ્લવિત સર્વદા સ્તબકિત સર્વદા ગુચ્છિત, સર્વદા યમલિત, સર્વદા વિનમિત સર્વદા પ્રણમિત હોય છે. એજ રીતે નિત્ય કુસુમિત, મુકુલિત વિગેરે વિશેષણો વાળી એ લતાઓ એ તોરણોની આગળ કહેવામાં આવી છે. 'तेसि णं तोरणाणं पुरओ' એ તોરણોની આગળ 'दो दो चंदणकलसा पण्णत्ता' બબ્બે ચંદન કલશો કહેલા છે. 'तेणं चंदणकलसा

कथितौ। 'तेणं कलसा वरकमलपइट्ठाणा' ते खलु कलशाः वरकमलप्रतिष्ठानाः श्रेष्ठकमलोपरि विद्यमानाः सुरभि चन्दनवारि पूर्णा श्चन्दनकृतचर्चकाः आवद्धकण्ठे गुणाः पद्मोत्पलपिधानाः सर्वरत्नमयाः अच्छाः श्लक्ष्णाः घृष्टा मृष्टा नीरजस्काः निर्मलाः निष्पङ्काः निष्कङ्कटच्छायाः सप्रभाः सोद्योताः समरीचिकाः दर्शनीयाः अभिरूपाः प्रतिरूपाः प्रज्ञप्ताः श्रमणायुष्मन्!॥ 'तेसिणं तोरणाणं पुरओ' तेषां खलु तोरणानां पुरतः-अग्रे 'दो दो भिंगारगा पन्नत्ता' द्वौ द्वौ भृङ्गारकौ प्रज्ञप्तौ, ते च भृङ्गारकाः 'वरकमलपइट्ठाणा' वरकमलप्रतिष्ठानाः सुरभिवारि पूर्णाः चन्दनचर्चाकाः आवद्धकण्ठे गुणाः पद्मोत्पलपिधानाः सर्वरत्नमयाः अच्छा यावत्प्रतिरूपाः, सर्वमत्र कलशवर्णनवदेव वर्णनीयम् नवरमत्र मत्तमहागज-

---

कलसा वरकमलपइट्ठाणा' ये चन्दन कलश सुन्दर कमलों के ऊपर प्रतिष्ठित है। सुरभित चन्दन जल से परिपूर्ण-भरे हुए हैं तथा इन कलशों के ऊपर चन्दन का ही लेप हो रहा है इनके कंठ भाग में डोरा बंधा हुआ है। पद्म और उत्पलका इनके ढक्कन है ये सर्वात्मना रत्नमय है और हे श्रमण आयुष्मन् अच्छादि विशेषणों वाले है। 'तेसि णं तोरणाणं पुरओ' उन तोरणों के आगे 'दो दो भिंगारगा पन्नत्ता' दो दो भृङ्गारक-झारी कही गई हैं, ये भृङ्गारक-'वरकमलपइट्ठाणा' श्रेष्ठक मलों के ऊपर रक्खे हुए हैं। इन में सुगंधितजल भरा हुआ है चन्दन का इन पर लेप हो रहा है इन के कंठ में सूत्र बंधा हुआ है पद्म और उत्पलका इनका ढक्कन है ये सम्पूर्णरूप से रत्नमय है और पूर्वोक्त समस्त अच्छादि विशेषणों वाले हैं। तात्पर्य यही है कि इन

वर कमलपइट्ठाणा' આ ચંદન કલશો સુંદર ખીલેલા કમળોની ઉપર રાખવામાં આવેલ છે. સુગંધવાળા ચંદન જળથી પૂર્ણ રીતે ભરેલા છે. તથા એ કલશો ની ઉપર ચંદનનોજ લેપ કરવામાં આવેલ છે. તેના કંઠ પ્રદેશમાં દોરો બાંધેલ છે. પદ્મ અને ઉત્પલના તેના ઢાંકણો છે. એ સર્વ પ્રકારે રત્નમય છે. અને હે શ્રમણ આયુષ્મન્ અચ્છાદિ વિશેષણો વાળા છે. 'तेसि णं तोरणाणं पुरओ' એ તોરણોની આગળ 'दो दो भिंगारगा पण्णत्ता' બબ્બે ભૃંગારક ઝારી કહેલ છે. એ ઝારિયો 'वर कमलपइट्ठाणा' શ્રેષ્ઠ કમળોની ઉપર રાખવામાં આવેલ છે. તેમાં સુગંધ યુકત જલ ભરી રાખેલ છે. અને તેના પર ચંદનનો લેપ કરેલ છે. તેના કંઠમાં સૂત્ર બાંધેલ છે. પદ્મ અને કમલના તેના ઉપર ઢાંકણો છે. એ સંપૂર્ણ રીતે રત્નમય છે. અને પૂર્વોકત અચ્છ વિગેરે વિશેષણો વાળા છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એજ છે કે આ ભૃંગારકો-ઝરિયોનું વર્ણન કલશોના વર્ણન પ્રમાણે જ સમજી લેવું. કેવળ એટલુંજ અંતર છે કે આ ભૃંગારકોનો

मुखाकृतिसमानाः प्रज्ञप्ताः श्रमणायुष्मन् ! इत्यधिकं विशेषणं वक्तव्यमिति ॥ 'तेसि णं तोरणाणं पुरओ दो दो आयंसगा पन्नत्ता' तेषां खलु तोरणानां पुरतो द्वौ द्वौ आदर्शकौ-दर्पणौ प्रज्ञप्तौ-कथितौ, 'तेसि णं आयंसगाणं अय-मेयारूवे वण्णावासे पन्नत्ते' तेषां खलु आदर्शकानाम् अयमेतावद्रूपो-वक्ष्यमाण-स्वरूपः वर्णावासः-वर्णकनिवेशः-प्रज्ञप्तः-कथितः, वर्णकनिवेशमेव दर्शयति-'तं जहा' इत्यादिना, 'तं जहा' तद्यथा 'तवणिज्जमया पगंठगा' तपनीयमयाः सुवर्णप्रचुराः-प्रकण्ठकाः-पीठविशेपाः 'वेरुलियमया छरुहा 'थंभया' वैडूर्यरत्नमयाः स्तम्भकाः आदर्श गण्डप्रतिवन्धप्रदेशाः आदर्शगण्डानां मुष्टिग्रहणयोग्या इत्यर्थः 'वइरामया वरंगा' वज्रमया वज्ररत्नमया वराङ्गाः कपोला इत्यर्थः, 'णाणामणि-मया वलक्खा' नानामणिमयाः-अनेकमणिनिष्पादिता वलक्षाः वलक्षो नाम शृंख-

भृंगारकों का वर्णन कलशों के वर्णन जैसा ही है। अन्तर केवल इतना ही है कि इन भृंगारकों का आकार मत्त महागज के मुखकी आकृति के जैसा ही है, तब कि कलशों का आकार ऐसा नहीं है। अतः इन भृङ्गारकों के वर्णन में-'मत्तमहागजमुखाकृति समान' यह विशेषण अधिकरूप से कहने योग्य कहा गया है। 'तेसिणं तोरणाणं पुरओ दो दो आयंसणा पन्नत्ता' इन तोरणों के आगे दो दो आदर्शक-दर्पण कहे गये है 'तेसि णं आयंसगाणं अयमेयारूवे वण्णावासे पण्णत्ते' इन आदर्शों के वर्णन के सम्बन्ध में ऐसा बतलाया गया है-'तं जहा-तवणिज्जमया पगंठगा' इन आदर्शों के जो प्रकण्ठक-पीठविशेष-है-वे तपनीय सुवर्ण का बना हुवा है 'वेरुलियमया छरुहा-थंभया' वैडूर्यमय इनके स्तम्भ है 'वइरामयावरंगा' वज्रमय इनके वराङ्ग-कपोल-है 'णाणामणिमयाव लक्खा' शृङ्खलादिरूप अवलम्बन

આકાર મદોન્મત્ત મહાગજરાજના મુખની આકૃતી જેવોજ છે. અને કલશોનો આકાર એવો હોતો નથી. એથીએ ભૃંગારકોના વર્ણનમાં 'મત્તમહાગજ મુખની આકૃતિ સમાન' આ વિશેષણ વધારે કહેવાનું છે. તે શિવાયનું કથન કલશોના વર્ણન પ્રમાણે જ સમજવું. 'तेसि णं तोरणाणं पुरओ दो दो आयंसगा पण्णत्ता' એ તોરણોની આગળ બબ્બે આદર્શક-દર્પણો કહેલ છે. 'तेसिं णं आयंसगाणं अय-मेयारूवे वण्णावासे पण्णत्ते' એ આદર્શો સંબંધી વર્ણન આ પ્રમાણેનું કહેલ છે. 'तं जहा तवणिज्जमया पगंठगा' એ આદર્શોના જે પ્રકંટકો-પીઠ વિશેષો છે, તે તપનીય સોનાના બનેલ છે. 'वेरुलियमया छरुहा थंभया' એના સ્તમ્ભો વૈડૂર્યરત્ન-મય બનેલા છે. 'वइरामया वरंगा' વજ્રરત્નમય એનો વરાંગ-કપોલનો ભાગ છે. 'णाणामणिमयावलक्खा' શૃંખલા વિગેરે રૂપ અવલંબન અનેક મણિયોનું બનેલ

लादिरूपमवलम्बनम्, 'अंकमया मंडला' अङ्करत्नमयानि मण्डलानि, मण्डलं नाम यत्र प्रतिबिम्बसंभूतिः प्रतिबिम्बोद्गम इत्यर्थः। 'अणोघसिय निम्मलाए छायाए सव्वओ चेव समणुबद्धा' अनवघर्षितया-निर्मलया छायया चैव सर्वतः समनुबद्धाः अवघर्षितस्याभावोऽनवघर्षितं तेन निर्मला इति अनवघर्षितनिर्मला स्वाभाविकी इत्यर्थः तया छायया समनुबद्धाः युक्ता इत्यर्थः 'चंदमंडलपडिनिगासा' चन्द्रमण्डलप्रतिनिकाशाः चन्द्रमण्डलतुल्याः, 'महया महया' महन्महान्तः-अतिशयेन महान्तः 'अद्धकायसमाणा' अर्धकायसमानाः द्रष्टुः शरीरार्धप्रमाणाः 'पन्नत्ता समणाउसो' प्रज्ञप्ताः-कथिताः हे श्रमणायुष्मन गौतम ! 'तेसि णं तोरणाणं पुरतो दो दो वइरामए थाले पन्नत्ते' तेषां खलु तोरणानां पुरतोऽग्रभागे द्वौ द्वौ वज्रमये थाले प्रज्ञप्ते कथिते 'तेणं थाला' तानि खलु स्थालानि 'अच्छतिच्छडिय सालितन्दुलनहसंदट्ठबहुपडिपुण्णा' अच्छत्रिच्छटित शालितन्दुलनख-

इनका अनेकमणियों का बना हुआ है 'अंकमया मंडला 'अङ्करत्नका बना हुआ इनका मंडल-जहां पर प्रतिबिम्ब पडता है वह भाग है 'अणोघसिय निम्मलाए छायाए सव्वतो चेव समणुबद्धा चंदमंडलपडिणिकासा महता महता अद्धकायसमाणा पन्नत्ता समणाउसो' ये स्वाभाविक छाया से युक्त हैं अतः बहुत ही अधिक निर्मल है। जैसा गोल चन्द्रमण्डल होता है वैसे ही गोल आकार वाले हैं तथा ये बहुत ही बडे हैं हे श्रमण आयुष्मन् देखनेवालेका जितना अपने शरीर के आगे के भाग का प्रमाण होता है उतने बडे प्रमाणवाले हैं। 'तेसिणं तोरणाणं पुरतो दो दो वइरामए थाले पन्नत्ते' इन तोरणों के आगे दो दो वज्र के बने हुए स्थाल कहे गये हैं।

'तेणं थाला अच्छतिच्छडिय सालितंदुलनहसंदट्ठ-बहुपडिपुण्णा' ये स्थाल तीनबार सुप आदि द्वारा फटकार कर साफ सुथरे किये

છે. 'अंकमया मंडला' તેનું મંડળ કે જ્યાં તેનું પ્રતિબિંબ પડે છે તે ભાગ અંક રત્નનો બનેલ છે. 'अणोघसिय निम्मलाए छायाए सव्वतो चेव समणुबद्धा चंदमंडलपडिणिकासा महता महता अद्धकायसमाणा पण्णत्ता समणाउसो' એ સ્વાભાવિક છાયાથી યુક્ત છે. તેથીજ તે ખૂબજ અધિક નિર્મળ દેખાય છે. ચંદ્રમંડળ જેવું ગોળ આકારનું હોય છે તેવોજ ગોળ આકાર એ ઝારિયોનો પણ છે. એ ઘણીજ મોટિ છે. હે શ્રમણ આયુષ્યમન્ જોનારાઓના શરીરોના અર્ધાભાગનું જેટલું પ્રમાણ-માપ છે. એટલા પ્રમાણવાળી એ વિશાળ છે. 'तेसि णं तोरणाणं पुरओ दो दो वइरामए थाले पण्णत्ते' એ તોરણોની આગળ બબ્બે વજ્રરત્નના બનાવેલ થાલ-થાળીયો કહ્યા છે. 'ते णं थाला अच्छतिच्छडिय सालितंदुलनहसंदट्ठ बहुपडिपुण्णा' એ સ્થાલ-થાળીયો સુપડા વિગેરેથી ત્રણવાર ફટકારીને સાફસુફ

संदष्ट बहुपरिपूर्णानीव, अच्छा निर्मलाः शुद्धस्फटिकवत् त्रिच्छटिता अतएव संदष्टाः नखाः मुसलादिभिश्चुंबिता येषां ते तथा, अच्छैस्त्रिच्छटितैः शालितन्दुलैः नखसंदष्टैर्बहुपरिपूर्णानीव इति अच्छत्रिच्छटितशालितन्दुलनखसंदष्टबहुपरिपूर्णानीव 'चेव चिट्ठंति' एव तिष्ठन्ति, 'सव्व जंबूणयमया अच्छा जाव पडिरूवा' सर्वात्मना जाम्बूनदमयानि अच्छानि श्लक्ष्यानि घृष्टानि मृष्टानि निर्मलानि नीरजस्कानि निष्पङ्कानि निष्कङ्कटच्छायानि सप्रभाणि सोद्योतानि दर्शनीयानि अभिरूपाणि प्रतिरूपाणि, 'महया महया रहचक्कसमाणा पन्नत्ता समणाउसो' अतिशयेन महान्ति रथचक्रसमानानि प्रज्ञप्तानि हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! 'तेसिं णं तोरणाणं पुरओ' तेषां खलु तोरणानां पुरतः—अग्रभागे 'दो दो पातीओ पन्नत्ताओ' द्वे द्वे पात्र्यौ—पात्रविशेषरूपे प्रज्ञप्ते 'ताओ णं पातीओ अच्छोदयपरिपुण्णाओ विव चिट्ठंति' ताः खलु पात्र्यः अच्छोदकपरिपूर्णाः 'णाणाविहस्स

जाने के कारण आकाश एवं शुद्ध स्फटिक के जैसे शालि—चावलों से परिपूर्ण भरे हुए हैं ये चावल मुसलादि द्वारा जिनकी अंगुलियों के नख चुम्बित हुए है—घिसे गये है, ऐसे स्त्र्यादिजनों द्वारा साफ किये गये हैं 'सव्व जंबूणयमता अच्छा जाव पडिरूवा महता महता रहचक्कसमाणा पन्नत्ता समणाउसो' वे थाल सर्वात्मना सुवर्णमय है। अच्छ से लेकर प्रतिरूपान्त तक के विशेषणों वाले हैं तथा जैसा रथका पहिया बहुत विशाल होता है वैसे ये थाल भी विशाल है। 'तेसि णं तोरणाणं पुरओ दो दो पातीओ पन्नत्ताओ' उन तोरणों के सामने दो दो पात्री कही गई है। 'ताओ णं पातीओ अच्छोदयपडिहत्थाओ' ये दोनों पात्रियों स्वच्छ पानी से भरी हुई 'णाणाविध पंच वण्णस्स फल हरियस्स बहुपडिपुण्णाओ विव चिट्ठंति' तथा नाना प्रकार के पांच-

---

કરવાથી આકાશ અને શુદ્ધ સ્ફટિકના જેવા ચોખાથી પૂર્ણરીતે ભરેલા છે. એ ચોખા સાંબેલા વિગેરેથી જેની આંગળીયોના નખો ચુમ્બિત થયા છે. તેવા સાંબેલાથી છડીને સાફ કરવામાં આવેલ છે. 'सव्व जंबूणयमया अच्छा जाव पडिरूवा महता महता रहचक्कसमाणा पन्नत्ता समणाउसो, આ થાળીયો સર્વ પ્રકારથી સુવર્ણમય છે. અને અચ્છથી લઈને પ્રતિરૂપ સુધીના વિશેષણો વાળી છે. તથા જેમ રથના પૈડા ઘણા વિશાળ હોય છે. એ રીતે આ થાળીયો પણ ઘણી વિશાળ હોય છે. 'तेसिं णं तोरणाणं पुरओ दो दो पातीओ पन्नत्ताओ' એ તોરણોની સામે બબ્બે પાત્રી કહેલ છે. 'ताओ णं पातीओ अच्छोदयपडिहत्थाओ' એ બન્ને પાત્રિયો સ્વચ્છ પાણીથી ભરેલી જેવી છે. 'णाणाविध पंचवण्णस्स फलहरियस्स बहुपडिपुण्णाओ विव चिट्ठंति' તથા અનેક પ્રકારના પાંચ વર્ણોવાળા

फलहरियस्स बहुपडिपुण्णाओ' अत्र तृतीयार्थे षष्ठी बहुवचने चैकवचनं प्राकृतत्वात्, नानाविधैः अनेकप्रकारैः हरितफलैः 'फलहरियस्स' इत्यत्र विशेषणस्य हरितशब्दस्य परनिपातः प्राकृतत्वात् बहुप्रभूतं प्रतिपूर्णा इव तिष्ठन्ति न खलु तानि जलानि फलानिवा किन्तु तथारूपाः शाश्वतभावमुपगताः पृथिवीपरिणामा स्तत उपमानमिति । 'सव्वरयणामईओ जाव पडिरूवाओ' सर्वरत्नमय्यरताः पात्र्यः अच्छाः श्लक्ष्णाः लण्हाः घृष्टाः मृष्टाः निरजस्काः निर्मलाः निष्पङ्का निष्कंकटच्छायाः सप्रभाः सोद्योताः समरीचिकाः दर्शनीयाः प्रासादीयाः अभिरूपाः प्रतिरूपाः 'महया महया गोकलिंजगचक्कसमाणा पन्नत्ता समणाउसो' महता महता-अतिशयेन महत्यः गोकलिंजकचक्रसमानाः प्रज्ञप्ताः-कथिताः हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! । तेसि णं तोरणाणं पुरओ दो दो सुपइट्ठगा पन्नत्ता' तेषां खलु तोरणानां पुरतोऽग्रे द्वौ द्वौ सुप्रतिष्ठकौ-आधारविशेषौ प्रज्ञप्तौ-कथितौ 'तेणं सुपइट्ठगा णाणाविह पंचवण्ण पसाहणगभंडविरचिया' ते खलु सुप्रतिष्ठकाः-आधारविशेषाः नानाविधपञ्चवर्णप्रसाधनकभाण्डविरचिताः, 'सव्वोसधिपडि-

---

वर्णोवाले हरे २ फलों से भरी हुई जैसी प्रतीतहोती है तात्पर्य कहने का ऐसा है कि इन पात्रियों में न जलभरा है और न हरे २ फल भरे हुए है किन्तु पृथिवी पुद्गल ही शाश्वतरूप से इसी तरह के परिणाम से परिणत हुए है 'सव्वरयणामइओ जाव पडिरूवाओ' ये पात्रियां सर्वात्मना रत्नमय है, और अच्छ आदि से लेकर प्रतिरूपतक के विशेषणों वाली है । 'महया महया गोकलिंजगसमाणा पन्नत्ता समणाउसो' अतः ये भी ऐसी ही प्रतीत होती है जैसे मानो रथके दो विशालपहिये हों । 'तेसि णं तोरणाणं पुरओ दो दो सुपइट्ठगा पन्नत्ता' उन तोरणों के आगे दो दो सुप्रतिष्ठक आधारविशेष-कहे गये हैं । 'तेणं सुपइट्ठगा णाणाविह पंचवण्ण पसाहणगभंडविरचिया' ये सुप्रति-

---

લીલા લીલા ફળોથી ભરેલી હોય તેમ જણાય છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એવું છે કે એ પાત્રિયોમાં નથી પાણી ભરેલ કે નથી લીલા લીલા ફળો ભરેલા પરંતુ પૃથ્વી પુદ્ગલોજ શાશ્વત રીતે આ રીતના પરિણામથી પરિણત થયેલા છે. 'सव्वरयणामइयो जाव पडिरूवाओ' એ પ્રાત્રિયો સર્વાત્મના રત્નમય છે. અને સ્વચ્છ વિગેરેથી લઈને પ્રતિરૂપ સુધીના વિશેષણો વાળી છે. 'महया महया गोकलिंजगसमाणा पन्नत्ता समणाउसो' તેથી એ એવી જણાય છે કે જાણે રથના બે વિશાળ પૈડા જ ન હોય 'तेसिं णं तोरणा णं पुरओ दो दो सुपइट्ठगा पन्नत्ता' એ તોરણોની આગળ બબ્બે સુપ્રતિષ્ઠક-આધાર વિશેષ કહેલ છે. 'तेणं सुपइट्ठगा णाणाविहपंचवण्णपसाहणगभंडविरचिया' એ સુપ્રતિષ્ઠકો અનેક

पुण्णा' सर्वौषधिपरिपूर्णाः, नानाविधैरनेकप्रकारकैः पञ्चवर्णैर्विविधवर्णोपेतैः प्रसाधनकभाण्डैश्च सर्वौषधिभिश्च बहुपरिपूर्णा इव तिष्ठन्ति, 'सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा' सर्वरत्नमया अच्छाः-स्फटिकाकाशवदति स्वच्छाः श्लक्ष्णाः घृष्टाः मृष्टाः निर्मलाः निरजस्काः निष्पङ्काः निष्कंकटच्छायाः सप्रभाः सोद्योताः समरीचिकाः प्रासादीयाः दर्शनीयाः अभिरूपाः प्रतिरूपाः। 'तेसिणं तोरणाणं पुरओ' तेषां खलु तोरणानां पुरतोऽग्रभागे 'दो दो मनोगुलियाओ पन्नत्ताओ' द्वे द्वे मनोगुलिके-पीठिके प्रज्ञप्ते-कथिते, मनोगुलिकानाम पीठिका, तदुक्तम्-मनोगुलिका पीठिकेति। 'तासु णं मनोगुलियासु' तासु खलु मनोगुलिकासु-पीठिकासु 'बहवे सुवण्णरुप्पामया फलगा पन्नत्ता' बहवः सुवर्णरूप्यमयाः फलकाः प्रज्ञप्ताः-कथिताः 'तेसु णं सुवण्णरुप्पमएसु फलएसु' तेषु खलु सुवर्णरूप्यमयेषु फलकेषु 'बहवे वइरामया णागदंतगा मुत्ताजालंतरुसिया हेम जाव गयदंतगसमाणा पन्नत्ता' बहवो वज्रमया नागदन्तका मुक्ताजालान्तरोत्सृत

ष्ठकनानाविध पांचवर्णों के प्रसाधनभाण्डों से एवं 'सव्वोसधिपडिपुण्णा' सर्वौषधियों से भरे हुऐ हैं 'सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा' ये सुप्रतिष्ठक सर्वात्मना रत्नमय है तथा अच्छ से लगाकर प्रतिरूपतक के समस्त विशेषणों से युक्त है। 'तेसि णं तोरणाणं पुरओ दो दो मनो गुलियाओ पन्नत्ताओ' इन तोरणों के आगे दो दो मनो गुलिकाएं-पीठिकाएं-कही गई है। 'तासु णं मनोगुलियासु' उन मनोगुलिकाओं के ऊपर 'बहवे सुवण्णरुप्पमया फलगा पण्णत्ता' अनेक सुवर्ण और चांदी के फलक-पटिये रखे हुए है। 'तेसु णं सुवण्णरूप्पमएसु फलएसु' इन सुवर्ण रूप्यमयफलकों में 'बहवे वइरामया णागदंतगा मुत्ताजालंतरुसिया हेम जाव गयदंतगसमाणा पन्नत्ता' अनेक वज्रमय नाग दंतक-खूटियां-लगी हुइ हैं ये खुटियां मुक्ताजालों

પ્રકારના પાંચવર્ણવાળા પ્રસાધન વાસણોથી તથા 'सव्वोसहि पडिपुण्णा' સર્વૌષધિયોથી ભરેલા છે. 'सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा' એ પ્રતિષ્ઠકો સર્વ પ્રકારે રત્નમય છે. તથા અચ્છથી લઈને પ્રતિરૂપ સુધીના સઘળા વિશેષણોવાળા છે. 'तेसिं णं तोरणाणं पुरओ दो दो मनोगुलियाओ पन्नत्ताओ' એ તોરણોની આગળ બબ્બે મનોગુલિકાઓ-પીઠિકાઓ કહેલ છે. 'तासु णं मनोगुलियासु' એ મનોગુલિકાઓની ઉપર 'बहवे सुवण्णरुप्पमया फलगा पण्णत्ता' અનેક સોના ચાંદીના ફલકો-પાટિયાઓ રાખવામાં આવેલા છે. 'तेसु णं सुवण्णरुप्पा मयेसु फलएसु' આ સુવર્ણ અને ચાંદીમય પાટિયાઓમાં 'बहवे वइरामयणागदंतगा मुत्ताजालंतरुसिया हेम. जाव गयदंतगसमाणा पण्णत्ता' અનેક વજ્રમય નાગદંતક

हेमजाल गवाक्षजाल किंकिणी घण्टाजाल परिक्षिप्ताः अभ्युद्गता अभिनिसृष्टाः तिर्यकसुसंपरिगृहीता अधःपतित पन्नगार्द्धरूपाः पन्नगार्द्धसंस्थानसंस्थिताः सर्वरत्नमया अच्छाः श्लक्ष्णाः घृष्टा मृष्टा निर्मला नीरजस्का निष्पङ्काः निष्कंकटच्छायाः सप्रभाः सोद्योताः समरीचिकाः प्रासादीयाः दर्शनीया अभिरूपाः प्रतिरूपाः अतिशयेन महान्तो गजदन्तसमानाः प्रज्ञप्ताः हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! ॥ 'तेसु णं वइरामएसु णागदंतएसु' तेषु खलु वज्रमयेषु नागदन्तकेषु 'बहवे रययामया सिक्कया पन्नत्ता' बहूनि रजतमयानि सिक्ककानि प्रज्ञप्तानि कथितानि 'तेसु णं रययामएसु' तेषु खलु रजतमयेषु सिक्ककेषु 'बहवे वायकरगा पन्नत्ता'

के अन्तर में लटकते हुए हेममयमाला समूहों से गवाक्ष जाल की जैसी आकृतिवाले रत्नविशेषों की मालाओं से क्षुद्रघंटिकाओं के समूह से, एवं बडे २ घंटाओं के समूह से सर्वतः व्याप्त है। ये नागदन्तक आगे के भाग में कुछ उन्नत है तथा बाहर की ओर निकले हुए है एवं वहां पर ये इस तरह से लगे हुवे है, कि जिससे ये इधर उधर हिल नहीं सकते है ये सब नागदन्तक नीचे पडे हुए सर्प के अर्धभाग के जैसे सीधे और लम्बे हैं। इसी कारण इनका संस्थान पन्नग-सर्प के आधे शरीर के जैसा हो गया है ये नागदन्तक सर्वात्मना रत्नमय है अच्छ है श्लक्ष्ण है और घृष्टसे लेकर प्रतिरूपान्त तक के विशेषणोंवाले हैं। 'तेसु णं वइरामएसु णागदंतएसु' इन वज्ररत्नमयनागदन्तो में 'बहवे रययामया सिक्कया पन्नत्ता' अनेक वज्ररत्नमय छीकें लटके हुए हैं। 'तेसु णं रययामएसु सिक्कएसु' इन रत्नमयसीकों के ऊपर 'बहवे वाय

ખૂંટિયો લગાડવામાં આવેલ છે. એ ખૂંટિયો મુકતાજાલોની મધ્યમાં લટકતા સુવર્ણની માળા સમૂહોથી અને મોટા મોટા ઘંટાઓના સમૂહોથી ચારે બાજુથી વ્યાપ્ત થયેલ છે. એ ખૂંટિયો આગળના ભાગથી કંઇક ઉંચી છે. તથા બહારની તરફથી નીકળેલ છે. અને ત્યાં એ એવી રીતે બેસારેલ છે કે જેથી તે આમતેમ હલી શકતી નથી આ બધી ખૂંટિયો નીચે જમીન પર પડેલા સાપના અર્ધા ભાગની જેમ સીધી અને લાંબી છે. તેથી જ તેનું સ્થાન સાપના અર્ધાશરીર પ્રમાણે કહેલ છે. આ ખૂંટિયો સર્વ પ્રકારથી રત્નમય છે અચ્છ છે શ્લક્ષ્ણ છે. અને ઘૃષ્ટથી લઇને પ્રતિરૂપ સુધીના સઘળા વિશેષણો વાળી છે. 'तेसु णं वइरामएसु णागदंतएसु' આ વજ્રરત્નમય નાગદંતકોમાં-ખીંટીયો પર 'बहवे रयया मया सिक्कया पण्णत्ता' અનેક રત્નમય શીકાઓ લટકાવવામાં આવેલ છે. 'तेसु णं रययामएसु सिक्कएसु' એ રત્નમય શીકાઓની ઉપર 'बहवे वायकरगा पण्णत्ता' અનેક વાતકરક-પાણી વગરના ઘડાઓ રાખવામાં આવેલ છે. 'ते णं

बहवो वातकरकाः–जलशून्या घटाः प्रज्ञप्ता–कथिताः 'तेणं वायकरगा ते खलु वातकरकाः जलशून्यकरकाः–घटाः 'किण्हसुत्तसिक्कगवत्थिया' कृष्णसूत्रसिक्कगवस्थिताः, तत्र आच्छादनं गवस्था: ताः संजाता एषु इति गवस्थिताः कृष्णसूत्रैः कृष्णसूत्रमयैर्गवस्थैरित्यर्थः सिक्ककेषु गवस्थिता इति कृष्णसूत्रगवस्थिताः, 'जाव सुक्किल्लसुत्तसिक्कगवत्थिया' यावच्छुक्लसूत्रसिक्कगवस्थिताः, अत्र यावत्पदेन नीलसूत्रसिक्कगवस्थिताः लोहितसूत्रसिक्कगवस्थिताः हारिद्रसूत्रसिक्कगवस्थिताः एतेषां ग्रहणं भवतीति, ते च वातकरकाः 'सव्व वेरुलियामया अच्छा जाव पडिरूवा' सर्वं वैडूर्यमयाः–सर्वात्मना वैडूर्यरत्नप्रधानाः अच्छाः स्फटिकाकाशवदति स्वच्छाः श्लक्ष्णाः घृष्टा मृष्टा नीरजस्का निर्मला निष्पंका निष्कंकटच्छायाः सप्रभाः सोद्योताः समरीचिकाः प्रासादीयाः दर्शनीया अभिरूपाः प्रतिरूपाः । 'तेसिणं तोरणाणं पुरतो दो दो चित्ता रयणकरंडगा पन्नत्ता' तेषां खलु तोरणानां पुरतोऽग्रभागे द्वौ द्वौ चित्रौ चित्रवर्णयुक्तौ–आश्चर्यभूतौ वा रत्नकरण्डकौ–रत्नमयकरण्डकौ प्रज्ञप्तौ कथितौ । 'से जहा णामए' स यथानामकः 'रण्णो चाउरंतचक्कवट्टिस्स' राज्ञश्चातुरन्त चक्रवर्त्तिनः–चतुर्षु–पूर्वपश्चिमदक्षिणो-

---

करगा पन्नत्ता' अनेक वात करक–जलशून्य घट रखे हुए है। 'तेणं वायकरगा किण्ह सुत्तसिक्कगवत्थिया' ये जलशून्य घट काले सूत्र के बने हुए आच्छादन से यावत् शुक्ल सूत्र के बने हुए आच्छादन से नील सूत्र के बने हुए आच्छादन से एवं लाल सूत्र के बने हुए आच्छादन से तथा–पीले सूत्र के बने हुए आच्छादन से–ढक्कन से युक्त है ये सब वातकरक–सर्वात्मना वैडूर्यरत्नमय है और अच्छ से लेकर प्रतिरूपान्ततकके विशेषणोंवाले हैं 'तेसि णं तोरणाणं पुरतो दो दो चित्तरयणकरंडगा पन्नत्ता' उन तोरणों के आगे दो दो चित्र वर्णयुक्त रत्नमय पिटोर है। 'से जहाणामए रण्णो चाउरंतचक्कवट्टिस्स' ये रत्नमय-

---

वायकरगा किण्हसुत्त सिक्कगवत्थिया' એ પાણી વગરના ઘડાઓ કાળા સૂતરથી બનેલા આચ્છાદન–ઢાંકવાના વસ્ત્રથી યાવત્ સફેદ સૂતરથી બનેલા વસ્ત્રથી નીલ સૂત્રથી બનેલ વસ્ત્રથી તેમજ લાલ સૂત્રથી બનેલા વસ્ત્રથી તથા પીળા સૂત્રથી બનેલા વસ્ત્રથી ઢાંકેલા છે. આ બધા ઘડાઓ સર્વ પ્રકારથી વૈડૂર્ય રત્નમય છે. અને અચ્છથી લઈને પ્રતિરૂપ સુધીના તમામ વિશેષણો વાળા છે. 'तेसि णं तोरणाणं पुरओ दो दो चित्ता रयणकरंडगा पण्णत्ता' એ તોરણોની આગળ બબ્બે ચિત્ર વિચિત્ર વર્ણયુક્ત રત્નમય પટારાઓ છે. 'से जहानामए रण्णो-चाउरंतचक्कवट्टिस्स' એ રત્નમય પટારાઓ ચાતુરન્ત ચક્રવર્તિ–પૂર્વ પશ્ચિમ ઉત્તર અને દક્ષિણ એ ચારે દિશાઓના અન્તપર્યન્ત એક ચક્રથી રાજ્ય કરવા

त्तरेषु समुद्रपर्यन्तेषु चक्रेण–चतुर्विधसैन्येन वर्त्तितुं शीलस्य तस्य 'चित्ते' चित्रः चित्रवर्णोपेत आश्चर्यभूतो वा 'रयणकरंडे' रत्नमयः करण्डकः 'वेरुलियमणिफालियपडलपच्चोयडे' वैडूर्यमणिरफटिकपटलमयाच्छादनः 'साए पभाए' स्वकीयया प्रभया 'ते पएसे सव्वओ समंता' तान् समीपवर्त्तिप्रदेशान् सर्वतः–सर्वासु दिक्षु, समन्तात्–सामस्त्येन 'ओभासइ' अवभासयति, एतवदेव पर्यायत्रयेण व्याचष्टे–'उज्जोवेइ तावेइ पभासेइ' उद्योतयति तापयति प्रभासयति 'एवामेव चित्तरयणकरंडगा पन्नत्ता' एवमेव ते चित्ररत्नकरण्डकाः प्रज्ञप्ताः कथिताः। 'वेरुलियपडलपच्चोयडा' वैडूर्यरत्नपटलमयाच्छादनाः 'साए पभाए' स्वकीयया प्रभया 'ते पएसे' तान्–प्रत्यासन्नान् प्रदेशान् 'सव्वओ समंता ओभासंति' सर्वतः सर्वासु दिक्षु, समन्तात्–सामस्त्येन सर्वासु विदिक्षु अवभा-

पिटोर चातुरन्त चक्रवर्ती पूर्व पश्चिम उत्तर और दक्षिण इन चार दिशाओं में एक छत्रराज्यवाले चक्रवर्ती नरेशका 'रयणकरंडे'–रत्नकरण्ड–रत्नमयपिटारा कि जो 'वेरुलियमणिफलिहपडलपच्चोयडे' वैडूर्यमणि एवं स्फटिकमणि के बने हुए ढक्कनवाला होता है और 'साए पभाए' अपनी प्रभा से 'ते पएसे सव्वओ समता' जैसा वह उन उन समीपवर्ती प्रदेशों को समस्त दिशाओं में सब तरफ से 'ओभासइ' प्रकाशित करता रहता हैं। 'उज्जोवेइ तावेइ' पभासेइ' उद्योतित करता रहता है एवं चमकता रहता है कान्ति से युक्त करता रहता है 'एवामेव चित्तरयणकरंडगा पन्नत्ता' इसी तरह से वे चित्र रत्न करण्डक कहे गये हैं। ये चित्र रत्न करण्डक भी वैडूर्य रत्न के बने हुए ढक्कनवाले हैं और 'साए पभाए' अपनी प्रभा से 'ते पएसे' उन समीवर्ती प्रदेशों को 'सव्वओ समंता ओभासंति' समस्तदिशाओं में और समस्तविदिशाओं में प्रकाशित करते रहते हैं

વાળા ચક્રવર્તિ રાજાના 'रयण करंडे' રત્નકરંડ રત્નમય પટારા કે જે 'वेरुलिय मणिफलिहपडलपच्चोयडे' વૈડૂર્યમણિ અને સ્ફટિકમણિથી બનેલા ઢાંકણાથી ઢાંકેલ છે. અને 'साए पभाए' પોતાની પ્રભાથી 'ते पएसे सव्वओ समंता' તે તે સમીપમાં આવેલા પ્રદેશોને સઘળી દિશાઓમાં બધી તરફથી 'ओभासेइ' પ્રકાશિત કરતા રહે છે. 'उज्जोवेइत्ता पभासेइ' ઉદ્યોતિત કરતા રહે છે અને ચમકતા રહે છે. અર્થાત્ કાંતિથી યુક્ત કરતા રહે છે. 'एवामेव चित्तरयणकरंडगा पण्णत्ता' એ પ્રકારના એ ચિત્ર રત્ન કરંડકો કહેલા છે. એ ચિત્ર રત્ન કરંડકો પણ વૈડૂર્યરત્નના બનેલ છે ઢાંકણાઓવાળા છે. અને 'साए पभाए' પોતાની પ્રભાથી 'ते पएसे' એ નજીકમાં રહેલ પ્રદેશોને 'सव्वओ समंता ओभासेंति' સઘળી દિશાઓને અને સઘળી વિદિશાઓને પ્રકાશિત કરતા રહે છે. ઉદ્યોતિત કરતા રહે છે.

सयन्ति उद्योतयन्ति तापयन्ति प्रभासयन्तीति ॥ 'तेसि णं तोरणाणं पुरओ' तेषां खलु तोरणानां पुरतः-अग्रभागे 'दो दो हयकंठगा जाव उसभकंठगा पन्नत्ता' द्वौ द्वौ हयकण्ठकौ-हयकण्ठप्रमाणौ रत्नविशेषौ, द्वौ द्वौ गजकण्ठकौ, द्वौ द्वौ किन्नरकण्ठकौ, द्वौ द्वौ किंपुरुषकण्ठकौ द्वौ२ गन्धर्वमहोरगकण्ठकौ, द्वौ द्वौ वृषभकण्ठकौ प्रज्ञप्तौ-कथितौ, ते च हयकण्ठादि वृषभकण्ठान्तररत्नविशेषाः 'सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा' सर्वरत्नमया अच्छाः यावत्-श्लक्ष्णाः घृष्टा-मृष्टा निरजस्का निर्मला निष्पंका निष्कंकटकच्छाया अभिरूपाः प्रतिरूपा इति । 'तेसुणं हयकंठएसु जाव उसभकंठएसु' तेषु खलु हयकण्ठकेषु यावत्-गजकिन्नर किंपुरुषमहोरगगन्धर्ववृषभकण्ठकेषु 'दो दो पुप्फचंगेरीओ' द्वे द्वे पुष्प चङ्गेर्यौ 'एवं मल्लगंधचुण्णवत्थाभरणचंगेरीओ' एवमेव-पुष्पचंगेरीवदेव माल्यगन्धचूर्णवस्त्राभर-

---

उद्योतित करते रहते हैं चमकाते रहतेहैं एवं कान्ति से युक्त करते रहते हैं । 'तेसि णं तोरणाणं पुरओ दो दो हयकंठगा जाव उसभकंठगा पन्नत्ता' इन तोरणों के साम्हने दो दो हयकंठक-हयकंठ प्रमाण रत्न विशेष दो दो गजकंठक-गजकंठ प्रमाण रत्नविशेष दो दो किन्नर कंठ प्रमाण रत्नविशेष, दो दो किंपुरुष कण्ठप्रमाण रत्नविशेष, दो दो गंधर्व कण्ठप्रमाण रत्नविशेष और दो दो वृषभकण्ठप्रमाण रत्न विशेष कहे गये हैं । ये हय कण्ठादि से लेकर वृषभकंठ तक के समस्त रत्नविशेष 'सव्वरयणामया' अच्छा जाव पडिरूवा' सर्वात्मना रत्नमय ही है और अच्छ से लेकर प्रतिरूप तक के विशेषणों वाले हैं । 'तेसु णं हयकंठएसु जाव उसभकंठएसु दो दो पुप्फचंगेरीओ' इन हयकंठ से लेकर वृषभ कण्ठ तक के रत्नों के ऊपर दो दो पुष्पचंगेरिकाएं है, 'दो दो मल्लगंधचुण्णवत्था भरण चंगेरीओ' माल्य-मालाओं को रखने

ચમકાવતાઅને કાંતિથી યુકત કરતા રહે છે. 'तेसिं णं तोरणाणं पुरओ दो दो हयकंठगा जाव उसभकंठगा पण्णत्ता' એ તોરણોની સામે બબ્બે હય કંઠક એટલે કે હયકંઠ પ્રમાણના રત્નવિશેષ બબ્બે ગજકંઠક ગજના કંઠ પ્રમાણવાળા રત્નવિશેષ બબ્બે કિન્નર કંઠ પ્રમાણવાળા રત્નવિશેષ બબ્બે કિંપુરૂષ કંઠ પ્રમાણ વાળા રત્નવિશેષ બબ્બે ગંધર્વકંઠ પ્રમાણવાળા રત્નવિશેષ અને બબ્બે વૃષભકંઠ પ્રમાણ વાળા રત્નવિશેષ કહેલ છે. આ હયકંઠકથી લઇને વૃષભકંઠક સુધીના સઘળા કંઠકો રત્નવિશેષથી નિર્મિત છે. 'सव्वरयणामया, अच्छा जाव पडिरूवा' સર્વાત્મના રત્નમય છે. અને અચ્છથી લઇને પ્રતિરૂપ સુધીના બધાજ વિશેષણો વાળા છે. 'तेसु णं हयकंठएसु जाव उसभकंठएसु दो दो पुप्फचंगेरीओ' આ હય કંઠકથી લઇને વૃષભ કંઠક સુધીના રત્નોની ઉપર બબ્બે પુષ્પચંગેરીકાઓ

णचंगेर्योऽपि वक्तव्या ज्ञातव्याश्च, 'सिद्धत्थ चंगेरीओ' सिद्धहस्त चङ्गेर्य्यः 'लोमहत्थ चंगेरीओ' लोमहस्त चङ्गेर्य्यः–मयूरपिच्छहस्त चंगेर्य्यः, चंगेरीनाम पात्रविशेषः अपि वक्तव्या ज्ञातव्याश्च, कथंभूता इमा चङ्गेर्य स्तत्राह–'सव्वरयणा' इत्यादि, 'सव्वरयणामईओ अच्छाओ जाव पडिरूवाओ' सर्वरत्नमय्योऽच्छाः यावत् श्लक्ष्णा घृष्टा मृष्टा नीरजस्का निर्मला निष्पङ्का निष्कंकटच्छाया अभिरूपाः प्रतिरूपा इति। 'तेसिणं तोरणाणं पुरओ' तेषां खलु तोरणानां पुरतः–अग्रभागे 'दो दो पुप्फपडलाइं' द्वे द्वे पुष्पपटले 'जाव लोमहत्थपडलाइं' यावत्–हयपटलानि गजटलानि किन्नर किंपुरुषमहोरगगन्धर्ववृषभ सिद्धहस्तपटलानि ज्ञातव्यानि कथंभूतानि एतानि पटलानि तत्राह–'सव्वरयणामया' इत्यादि, 'सव्वरयणामयाइं जाव पडिरूवाइं' सर्वरत्नमयानि–यावत्–अच्छानि श्लक्ष्णानि नीरजस्कानि

की–चंगेरिकाएं है दो दो गंधचूर्ण को रखने की चंगेरिकाएं है दो दो वस्त्र रखने की चंगेरिकाएं है, दो दो आभरणों को रखने की चंगेरिकाएं (टोकरी) है। 'सिद्धत्थ चंगेरीओ' दो दो सिद्धार्थ–सरसों को रखने की चंगेरिकाएं है। 'लोमहत्थचंगेरीओ' दो दो मयूर पिच्छों को रखने की चंगेरिकाएं है। ये सब चंगेरिकाएं 'सव्वरयणा मईयो अच्छाओ जाव पडिरूवाओ' सर्वात्मना रत्नमय है, और अच्छ आदि विशेषणों वाली हैं। 'तेसिणं तोरणाणं पुरओ' इन तोरणों के सामने दो दो पुप्फपटलाइं' दो दो पुष्पपटल है दो २ हयपटल है, दो २ गजपटल है दो दो किन्नर पटल है दो दो किं पुरुष पटल है दो दो महोरग पटल है दो दो गंधर्व पटल है, दो दो वृषभपटल है दो दो सिद्धार्थ पटल है, ये सब पटल 'सव्वरयणामयाइं जाव पडिरूवाइं' सर्वात्मना रत्नमय

છે. તેમજ બબ્બે 'मल्लगंधचुण्णवत्थाभरणचंगेरीओ' માળાઓ રાખવાની ચંગેરીકાઓ છે. બબ્બે ગંધચૂર્ણ રાખવાની ચગેરીકાઓ છે. બબ્બે વસ્ત્રો રાખવાની ચંગેરીકાઓ છે. અને બબ્બે આભૂષણો રાખવાની ચંગેરીકાઓ છે. 'सिद्धत्थ चंगेरीकाओ' બબ્બે સિદ્ધાર્થ–સરસવને રાખવાની ચંગેરિકાઓ છે. 'लोमहत्थ चंगेरीओ' બબ્બે મોરના પીંછા રાખવાની ચંગેરિકાઓ છે. આ બધીજ ચંગેરીકાઓ (ટોપલી) 'सव्वरयणा मईओ अच्छाओ जाव पडिरूवाओ' સર્વાત્મના રત્નમય છે. તેમજ અચ્છ વિગેરે વિશેષણો વાળી છે. 'तेसि णं तोरणाणं पुरओ' એ તોરણોની સામે 'दो दो पुप्फपटलाइं' બબ્બે પુષ્પ પટલ છે. બબ્બે હય પટલ છે. બબ્બે ગજ પટલ છે. બબ્બે કિન્નર પટલ છે. બબ્બે કિંપુરૂષ પટલો છે. બબ્બે વૃષભ પટલો છે. બબ્બે સિદ્ધાર્થ પટલ છે. આ બધાજ પટલો 'सव्वरयणामयाइं जाव पडिरूवाइं' સર્વાત્મના રત્નમય છે. અને અચ્છથી લઇને પ્રતિરૂપ સુધીના

निर्मलानि निष्कंकटच्छायानि यावत् प्रतिरूपाणि इति। 'तेसिणं तोरणाणं पुरतो दो दो सीहासणाइं पण्णत्ताइं' तेषां खलु तोरणानां पुरतो द्वे द्वे सिंहासने प्रज्ञप्ते-कथिते 'तेसिणं सीहासणाणं' तेषां खलु सिंहासनानाम् 'अयमेयारूवे वण्णावासे पन्नत्ते' अयमेतावद्रूपो वक्ष्यमाणस्वरूपो वर्णावासः-वर्णकनिवेशः प्रज्ञप्तः कथितः, 'तहेव जाव पासाईया४' तथैव यावत्प्रासादीयाः, तद्यथा-तपनीयमयाः चक्रवालाः-पादाधःप्रदेशाः रजतमयानि सिंहासनानि सौवर्णिकाः पादाः नाना-मणिमयानि जाम्बूनदमयानि गर्तानि वज्रमय्यः सन्धयः नानामणिमयं व्यूतं मध्यभागः, तानि खलु सिंहासनानि ईहामृगऋषभतुरगनरमकरविहगव्यालवनलता पद्मलता भक्तिचित्राणि ससारोचित विविधमणिरत्नपीठानि अच्छरगमृदुमसूरकुशा-

है और अच्छ से लेकर प्रतिरूपतक के विशेषणोंवाले हैं। 'तेसिणं तोरणाणं पुरओ दो दो सीहासणाइं पण्णत्ताइं' इन तोरणों के आगे दो दो सिंहासनकहे गये हैं। 'तेसिणं सीहासणाणं अयमेयारूवे वण्णा-वासे पण्णत्ते' इन सिंहासनों का वर्णन इस प्रकार से कहा गया है 'तहेव जाव पासाइया ४' इस सूत्रपाठ के अनुसार इनके चक्रल तप-नीय सुवर्णमय है। इन पर जो सिंह के चित्र है वे रजतमय है इनके पाये सुवर्ण के बने हुए है इन पायों के जो गर्त-गडे हैं कि जिनमें ये पाये रखे रहते हैं वे अनेक मणियों के और सुवर्ण के बने हुए हैं इन सिंहासनों की संधिया वज्रमय है। नाना मणियों का बना हुआ इनका मध्यभाग है, ये सब ईहामृग-वृक-वृषभ-बैल-तुरग-घोडा-नर-मनुष्य -मकर-मगर-विहग-पक्षी-व्याल-सर्प, वनलता और पद्मलता की रचना रूप चित्रों से युक्त है। इनके पादपीठ उत्तमोत्तमसार के चन्द्रकान्त आदिमणियों के बने हुए हैं, तथा इनमें अनेक प्रकार के मणि

વિશેષણો વાળા છે. 'तेसि णं तोरणाणं पुरओ दो दो सीहासणाइं पण्णत्ताइं' એ તોરણોની આગળ બબ્બે સિંહાસનો કહેવામાં આવેલ છે. 'तेसि णं सीहासणाणं अयमेयारूवे वण्णावासे पण्णत्ते' તે સિંહાસનોનું વર્ણન આ પ્રમાણે કહેલ છે. 'तहेव जाव पासाइया ४' આ સૂત્રપાઠ પ્રમાણે તેના ચક્કલો તપનીય સૂવર્ણના બનેલ છે. તેના પર જે સિંહોના સુંદર ચિત્રો છે તે રજતમય ચાંદીના બનેલ છે. તેના પાયાઓ સોનાના બનાવેલા છે. એ પાયા રાખવાના જે ગર્તો છે કે જ્યાં એ પાયાઓ રાખવામાં આવે છે. તે અનેક મણિયો અને સોનાના બનેલ છે. એ સિંહાસનોની સંધિયો વજ્રરત્નમય છે. અનેક પ્રકારના મણિયોનો બનેલ તેનો મધ્યભાગ છે. તે બધા ભાગો પર ઈહામૃગ મૃગ મોર હંસ વિગેરે પક્ષી સર્પ વનલતા અને પદ્મલતાની રચના રૂપ ચિત્રોથી યુકત છે. તેના પાદપીઠો ઉત્તમોત્તમ

न्तलिप्तसिंहकेसरप्रत्युत्थिताभिरामाणि उपचित क्षौमदुकूलप्रतिच्छादनानि सुरचिरचितरजस्त्राणानि रक्तांशुकसंवृतानि सुरम्याणि आदर्शरूतबूरनवनीततूल मृदुकानि प्रासादीयानि दर्शनीयानि अभिरूपाणि प्रतिरूपाणि। 'तेसि णं तोरणाणं पुरओ' तेषां खलु तोरणानां पुरतोऽग्रभागे 'दो दो रूप्पच्छदा छत्ता पन्नत्ता' द्वे द्वे रूप्याच्छादने छत्रे प्रज्ञप्ते-कथिते 'तेणं छत्ता वेरुलियभिसंत विमलदंडा' तानि खलु छत्राणि वैडूर्यरत्नमयविमलदण्डानि 'जंबूणयकण्णिका वइरसंधी' जाम्बूनद-सुवर्णविशेष कर्णिकानि वज्रमयसन्धीनि, 'मुत्ताजालपरिगया' मुक्ताः-मणिविशेष स्तासांजालैः परिगतानि-सुशोभितानि 'अट्ठसहस्स वरकंचणसलागा' अष्टसहस्रवर-काञ्चनशलाकानि अष्टौ सहस्राणि अष्टसहस्रसंख्यकाः वरकाञ्चनशलाकाः-श्रेष्ट

और रत्न जडे हुए है। इत्यादि रूप से इन सिंहासनों के सम्बन्ध में सब वर्णन पीछे किया जा चुका है सो वहीं से इसे देखलेना चाहिये। 'तेसिणं तोरणाणं पुरओ' इन तोरणों के आगे 'दो दो रूपच्छदा छत्ता पन्नत्ता' दो दो रूप्य के आच्छादन भूत-उन सिंहासनों की धूप आदि से रक्षा करनेवाले-छत्र कहे गये हैं। 'तेणं छत्ता वेरुलियभिसंत-विमलदंडा' इन छत्रों का दण्ड वैडूर्य रत्नका बना हुआ है अतएव वह विमल है 'जंबूणयकण्णिका' जाम्बूनदस्वर्ण की इनकी कर्णिका है-जिनमें छत्र के ताणीये तार मे पोये हुए रहते हैं। इन छत्रों की संधियां वज्ररत्न की है बहुत मजबूत वह सुन्दर है। 'मुत्ता-जालपरिगया' ये सब छत्र मणिविशेषके जालोंसे परिगत सुशोभित है। 'अट्ठसहस्सवरकंचणसलागा' १००८ शलाकाएँ-ताणीये-इन प्रत्येक छत्रों में लगी हुई हैं। ये शलाकाएं सुन्दर व सुवर्ण की

સારવાળા ચંદ્રકાંત વિગેરે મણિયોના બનાવેલ છે. તથા તેમાં અનેક પ્રકારના મણિયો અને રત્નો જડવામાં આવેલ છે. વિગેરે પ્રકારથી એ સિંહાસનોનું વર્ણન પહેલાં કરવામાં આવી ગયેલ છે. તો ત્યાંથી તે સમજી લેવું. 'तेसि णं तोरणाणं पुरओ' એ તોરણોની આગળ 'दो दो रुपच्छदा छत्ता पन्नत्ता' બબ્બે રૂપાના આચ્છાદન એટલે કે તડકા વિગેરેથી એ સિંહાસનોની રક્ષા કરવાના છત્રો કહેલા છે. 'ते णं छत्ता वेरुलियभिसंतविमलदंडा' એ છત્રોના દંડ વૈડૂર્ય રત્નના બનાવેલ છે. અને તેથી જ એ નિર્મલ છે. 'जंबूणयकण्णिका' જંબૂનદ સોનાથી બનાવેલ તેની કર્ણિકા છે. અર્થાત્ જેમાં એ છત્રોના સળીયાઓ ભરાવવામાં આવે છે. એ છત્રોની સંધિયો વજ્રરત્નોની છે. 'मुत्ताजालपरिगया' એ બધા છત્રો મણિવિશેષની જાળોથી શણગારેલ હોવાથી વધારે સુશોભિત લાગે છે. 'अट्ठ सहस्स वरकंचणसलागा' એ દરેક છત્રોમાં ૧૦૦૮ એક હજાર ને આઠ

सुवर्णमय्यः शलाकाः विद्यन्ते येषु तानि तथा, 'दद्दरमलय सुगंधि सव्वोउय सुरभिसीयलच्छाया' दर्दरमलयसुगन्धिसर्वर्त्तु सुरभिशीतलच्छायानि, दर्दरः चीवरावनद्धं कुण्डिकादि भाजनमुखम् तेन गालितस्तत्र पक्को वा यो मलयः-मलय-जातं श्रीखण्डम् तत्संबन्धिनः ये सुगन्धयो गन्धवासा स्तद्वत् सर्वेषु ऋतुषु सुरभिः सुगन्धिपूर्णा शीतला छाया येषां तानि तथा, 'मंगलभत्तिचित्ता' मङ्गलभक्ति-चित्राणि, तेषा मष्टानां मङ्गलानां स्वस्तिकादीनां भक्त्या-विच्छित्त्या चित्रम्-आलेखो येषां तानि तथा, 'चंदागारोवमा वट्टा' चन्द्राकारोपमाणि वृत्तानि, चन्द्रा-कारः-चन्द्राकृतिः स उपमा येषां तानि चन्द्राकारोपमाणि अतएव वृत्तानि-गोला-कृतीनि चन्द्रमण्डलवद्वृत्तानीत्यर्थः 'तेसिणं तोरणाणं पुरओ' तेषां खलु तोर-णानां पुरतः-अग्रभागे 'दो दो चामराओ पन्नत्ताओ' द्वे द्वे चामरे प्रज्ञप्ते-कथिते, 'ताओ णं चामराओ' तानि खलु चामराणि 'चंदप्पभवइरवेरुलिय णाणामणिरयण-खचियदंडा' चन्द्रप्रभवज्रवैडूर्य नानामणिरत्नखचितदण्डानि, चन्द्रप्रभः-चन्द्रकान्त-मणिः, वज्रम्-तदाख्यो रत्नविशेषः वैडूर्यं प्रसिद्धम् एतानि चन्द्रप्रभवज्रवैडूर्याणि शेषाणि च नाना-अनेकप्रकाराणि च मणिरत्नानि खचितानि येषु दण्डेषु तानि

बनी हुई हैं। 'दद्दरमलयसुगंधिसव्वोउयसुरभिसीयलच्छाया' कपडे से छाने गये मलयचन्दन के द्रव्यकी जैसी खुसबू होती है वैसी खुसबू इनकी शीतल छाया में आती है, और वह शीतल छाया छह ऋतुओं की सुरभि से परिपूर्ण बनी रहती है 'मंगलभत्तिचित्ता' इन छत्तो पर-हर एक छत्ते के ऊपर-स्वस्तिक आदि आठ मंगल द्रव्यों के चित्र बने हुए है। 'चंदागारोवमा वट्टा' चन्द्रमाके आकार के जैसा इनका आकार है अर्थात् वह-वृत्त-गोल है 'तेसिं णं तोरणाणं पुरओ दो दो चामराओ पन्नत्ताओ' इन तोरणों के आगे दो दो चामर कहे गये हैं। 'ताओ णं चामराओ चंदप्पभवइरवेरुलियणाणामणिरयणखचिय-

---

આઠ શલાકાઓ-સરિયાઓ લગાવવામાં આવેલ છે. એ સરિયાઓ સુંદર એવા સોનાના બનાવેલ છે. 'दद्दरमलयसुगंधि सव्वोउय सुरभिसीयलच्छाया' કપડાથી ચાળવામાં આવેલ મલય ચંદનના દ્રવ્યની જેવી ખુસબો-સુગંધ હોય છે એવી સુગંધ તેની શીતલ છાયામાંથી આવે છે. અને તે શીતલછાયા છ એ ઋતુઓની સુગંધથી પરિપૂર્ણ બનેલ રહે છે. 'मंगलभत्तिचित्ता' એ દરેક છત્રોની ઉપર સ્વસ્તિક વિગેરે આઠ પ્રકારના મંગળ દ્રવ્યોના ચિત્રો બનેલા છે. 'चंदागारोवमा वट्टा' ચંદ્રમાના આકાર જેવો તેનો આકાર છે. અર્થાત્ તે વૃત્ત-ગોળાકારવાળા છે. 'तेसिं तोरणाणं पुरओ दो दो चामराओ पन्नत्ताओ' એ તોરણોની આગળ બબ્બે ચામરો રાખવામાં આવેલ છે. 'ताओ णं चामराओ चंदप्पभवइरवेरुलिय

चन्द्रप्रभवज्रवैडूर्यनानामणिरत्नखचितानि दण्डानि 'णाणामणिकणगरयणविमल-महरिह तवणिज्जुज्जलविचित्तदंडा' नानामणिकनकरत्न विमलमहार्घतपनीयोज्वल-विचित्रदण्डानि, नानामण्यादि तपनीयोज्वलान्तरूपाः चित्राः-आश्चर्यकरा दण्डा येषां चामराणां तानि तथा 'संखंककुंददगरय अमयमहियफेणपुंजसन्निकासाओ' शङ्खाङ्ककुन्ददकरजोऽमृतमथितफेनपुञ्जसन्निकाशानि, तत्र शंखो लोकप्रसिद्धः अङ्को-लोकप्रसिद्धः कुन्दोहि पुष्पविशेषः दकरजः-उदककणा अमृतमथितफेनपुञ्जः क्षीरोदार्णवजलमथनसमुत्थफेनसमुदाय एतेषामिव सन्निकाशः-प्रभा येषां तानि तथोक्तानि 'सुहुमरययदीहवालाओ' सूक्ष्मरजतदीर्घवालानि, सूक्ष्मरजतमया दीर्घाः-विस्तृता वाला येषां तानि तथोक्तानि 'सव्वरयणामयाओ' 'सर्वरत्नमयानि सर्वात्मना रत्नमयानीत्यर्थः 'अच्छाओ जाव पडिरूवाओ' अच्छानि यावत्-श्लक्ष्णानि घृष्टानि मृष्टानि नीरजस्कानि निर्मलानि निष्पङ्कानि निष्कंकटच्छा-यानि सप्रभाणि सोद्योतानि प्रासादीयानि दर्शनीयानि अभिरूपाणि प्रतिरूपा-

---

दंडा' इन चामरों के दण्डों में चन्द्रकान्तमणि, वज्ररत्न एवं वैडूर्यमणि आदि अनेक प्रकार के रत्न खचित्त है 'णाणामणिकणगरयणविमल-महरिहतवणिज्जुज्जलविचित्तदंडा' इस तरह खचित अनेक प्रकार के मणियों से कनक से और रत्नों से एवं जडित विमल और अमूल्य-तपनीय सुवर्ण से उज्ज्वलविचित्र दण्डवाले तथा 'संखंककुंददगरय-अमयमहियफेणपुंजसन्निकासाओ' शंख, अंक, रत्न, कुन्दपुष्प, दक-रज-जल बिन्दु, एवं अमृत का मथित फेन पुञ्ज की जैसी शुभ्रतावाले 'सुहुमरययदीहवालाओ' सूक्ष्म एवं रजत के जैसे दीर्घवालो-वाले ये चामर 'सव्वरयणामया' सर्वात्मना रत्नमय है तथा-'अच्छाओ जाव पडिरूवाओ' अच्छ से लेकर प्रतिरूप तक के विशेषणों वाले हैं। 'तेसिं

णाणामणिरयणखचियदंडा' એ ચામરોના દંડાઓમાં ચંદ્રકાંતમણિ, વજ્રરત્ન અને વૈડૂર્યમણિ વિગેરે અનેક પ્રકારના રત્નો જડેલા છે. 'णाणामणिकणगरयण विमलमहरिह तवणिज्जुज्जलविचित्तदंडा' આ પ્રકારથી અનેક પ્રકારના મણિયોથી સોનાથી અને રત્નોથી જડેલ અને વિમલ અને અમૂલ્ય તપનીય સુવર્ણથી ઉજ્જવલ અને વિચિત્ર દંડવાળા તથા 'संखंककुंददगरयअमयमहिय फेणपुंजसन्निका-साओ' શંખ અંક રત્ન, કુંદપુષ્પ દકરજ-જલબિંદુ તથા મંથન કરવામાં આવેલ અમૃતના ફીણના ઢગલા જેવા સફેદ છે. 'सुहुमरयय दीहवालाओ' ઝીણા અને ચાંદીની જેવા સફેત તથા લાંબાવાળો વાળા એ ચામરો 'सव्वरयणामया' સર્વ પ્રકારથી રત્નમય છે. તથા 'अच्छाओ जाव पडिरूवाओ' અચ્છથી લઈને પ્રતિરૂપ સુધીના વિશેષણો વાળા છે. 'तेसिं णं तोरणाणं पुरओ' એ તોરણોની આગળ

णीति । 'तेसिणं तोरणाणं पुरओ' तेषां खलु तोरणानां पुरतोऽग्रभागे 'दो दो तिल्लसमुग्गा' द्वौ द्वौ तैलसमुद्गकौ–सुगन्धिततैलाधारविशेषौ, तदुक्तम्–तैल-समुद्गकौ सुगन्धि तैलाधारौ, एवमेव वक्ष्यमाण कोष्ठादि समुद्गका अपि वक्तव्याः 'कोट्ठ समुग्गा पत्तसमुग्गा' कोष्ठसमुद्गकौ, कोष्ठः सुगन्धिद्रव्यं तदाधारविशेषौ पत्रसमुद्गकौ 'चोयसमुग्गा' चोयसमुद्गकौ 'तयरसुग्गा' तयरसमुद्गकौ 'एला-समुग्गा' एलासमुद्गकौ 'हरियालसमुग्गा' हरितालसमुद्गकौ 'हिंगुलयसमुग्गा' हिङ्गुलकसमुद्गकौ 'मणोसिलासमुग्गा' मनःशिलासमुद्गकौ 'अंजणसमुग्गा' अञ्जनसमुद्गकौ, सर्वे एते 'सव्वरयणामया' सर्वरत्नमयाः सर्वात्मना रत्नप्रधाना इत्यर्थः 'अच्छा जाव पडिरूवा' अच्छाः–स्फटिकाकाशवत् अतिस्वच्छाः श्लक्ष्णा

णं तोरणाणं पुरओ उन तोरणों के आगे 'दो दो तिल्लसमुग्गा' दो दो सुगन्धित तेल को धरने के लिये तैल समुद्गक है। इसी प्रकार से उन तोरणों के आगे दो दो कोष्ठादिसमुद्गक है। यही बात सूत्रकारने 'कोट्ठ-समुग्गा पत्तसमुग्गा चोयसमुग्गा एलासमुग्गा, मणोसिलासमुग्गा, हरियालसमुग्गा, हिंगुलयसमुग्गा, अंजण समुग्गा' इस सूत्र पाठ द्वारा समझाई गई हैं। सुगन्धित द्रव्य विशेषका नाम कोष्ठ है तज के पत्रों का नाम पत्र है और इनके आधार भूत पात्रों का नाम पत्र समुद्गक है चोय भी एक प्रकार का सुगन्धित द्रव्य है तगर भी सुगन्धित द्रव्य है इलायची का नाम एला है हरिताल और हिंगुलक ये लोकप्रसिद्ध है। मनः शिला एक धातु विशेष का नाम है। आंखों में आंजने के अंजन का नाम अंजन है इन सब के जो आधार विशेष पात्र है वे सब यहां समुद्गक शब्द से प्रकट किये गये हैं। ये सब समुद्गक 'सव्वरयणामया'

'दो दो तिल्लसमुग्गा' સુગંધિત તેલ રાખવાના બબ્બે તેલ સમુદ્ગકો છે. એજ રીતે એ તોરણોની આગળ બબ્બે કોષ્ઠ આદિ સમુદ્ગકો રાખેલા છે. એજ વાત સૂત્રકારે 'कोट्ठसमुग्गा पत्तसमुग्गा चोयसमुग्गा एलासमुग्गा मणोसिला समुग्गा, हरियालसमुग्गा, हिंगुलयसमुग्गा अंजणसमुग्गा' આ સૂત્રપાઠ દ્વારા સમજાવવામાં આવેલ છે. સુગંધિત દ્રવ્યવિશેષનું નામ કોષ્ઠ છે. તજના પત્રોનું નામ પત્ર છે. અને તેને રાખવાના પાત્રોનું નામ સમુદ્ગક છે. 'ચોય' એ એક પ્રકારના સુગંધિત દ્રવ્યનું નામ છે. તગર એ પણ એક પ્રકારનું સુગંધિત દ્રવ્ય છે. ઈલાયચીનું નામ એલા છે. હરિતાલ અને હિંગુલક–હીંગળોક લોકપ્રસિદ્ધ દ્રવ્યો છે. મનઃશિલા એક પ્રકારની ધાતુને કહે છે. આંખોમાં આંજવાના અંજનનું નામ અંજન છે. એ બધાને રાખવાના જે આધાર વિશેષપાત્ર છે. એ બધાને અહીં 'સમુદ્ગક' શબ્દથી ઓળખાવેલ છે. આ બધા સમુદ્ગકો 'सव्वरयणामया' સર્વ

घृष्टा मृष्टा नीरजस्का निर्मला निष्पङ्का निष्कंकटच्छाया: सप्रभाः सोद्योताः समरीचिकाः प्रासादीयाः दर्शनीया अभिरूपाः प्रतिरूपा इति ॥सू०५७॥

मूलम्---विजएणं दारे अट्ठसयं चक्कज्झयाणं अट्ठसयं मिगज्झयाणं अट्ठसयं गरुडज्झयाणं अट्ठसयं विगज्झयाणं अट्ठसयं रुरुयज्झयाणं अट्ठसयं छत्तज्झयाणं अट्ठसयं पिछज्झयाणं अट्ठसयं सउणिज्झयाणं अट्ठसयं सीहज्झयाणं अट्ठसयं उसभज्झयाणं अट्ठसयं सेयाणं चउवीसाणाणं णागवरकेतूणं एवामेव सपुव्वावरेणं विजयदारेय असीयं केउसहस्सं भवंतीति मक्खायं। विजयेणं दारे णव भौमा पन्नत्ता, तेसि णं भोमाणं अंतोबहुसमरमणिज्जा भूमिभागा पन्नत्ता जाव मणीणं फासो, तेसि णं भोमाणं उप्पिं उल्लोया पउमलया जाव सामलया भत्तिचित्ता जाव सव्व तवणिज्जमया अच्छा जाव पडिरूवा, तेसि णं भोमाणं बहुमज्झदेसभाए जे से पंच भोम्मे तस्स णं भोमस्स बहुमज्झदेसभाए, एत्थ णं एगे महं सीहासणे पन्नत्ते, सीहासण वण्णओ विजयदूसे जाव अंकुसे जाव दामा चिट्ठंति तस्स णं सीहासणस्स अवरुत्तरेणं उत्तरेणं उत्तरपुरत्थिमेणं एत्थ णं विजयस्स देवस्स चउण्हं सामाणियसहस्साणं चत्तारि भद्दासणसाहस्सीओ पन्नत्ताओ, तस्स णं सीहासणस्स पुरत्थिमेणं एत्थणं विजयस्स देवस्स अग्गमहिसीणं सपरिवाराणं

सर्वात्मना रत्नके बने हुए है और ये सब अच्छ–आकाश और स्फटिक की तरह अतिस्वच्छ श्लक्ष्ण, घृष्ट, मृष्ट, नीरजस्क, निर्मल, निष्पङ्क, निस्कंकटच्छाय, सप्रभ, सोद्योत, समरीचिक प्रासादीय, दर्शनीय अभिरूप और प्रतिरूप विशेषणवाले हैं ॥५७॥

પ્રકારથી રત્નના બનેલા છે. અને એ બધાજ સમુદ્ગકો અચ્છ આકાશ અને સ્ફટિકની જેમ અત્યંત સ્વચ્છ છે. શ્લક્ષ્ણ, ઘૃષ્ટ, મૃષ્ટ, નીરજસ્ક, નિર્મલ, નિષ્પંક નિષ્કંકટચ્છાય, સપ્રભ, સોદ્યોત, સમરીચિક પ્રાસાદીય, દર્શનીય, અભિરૂપ અને પ્રતિરૂપ એ વિશેષણોથી યુક્ત છે. ॥ સૂ. ૫૭ ॥

चत्तारि भद्दासणा पन्नत्ता, तस्स णं सीहासणस्स दाहिणपुरत्थिमेणं एत्थणं विजयस्स देवस्स अब्भिंतरियाए परिसाए अट्ठण्हं देवसाहस्सीणं अट्ठण्हं भद्दासणसाहस्सीओ पन्नत्ताओ, तस्स णं सीहासणस्स दाहिणेणं विजयस्स देवस्स मज्झिमियाए परिसाए दसण्हं देवसाहस्सीणं दसभद्दासणसाहस्सीओ पन्नत्ताओ, तस्स णं सीहासणस्स दाहिण पच्चत्थिमेणं एत्थ णं विजयस्स देवस्स बाहिरियाए परिसाए बारसण्हं देवसाहस्सीणं बारस भद्दासणसाहस्सीओ पन्नत्ताओ, तस्स णं सीहासणस्स पच्चत्थिमेणं एत्थ णं विजयस्स देवस्स सत्तण्हं अणियाहिवईणं सत्तभद्दासणा पन्नत्ता, तस्सं णं सीहासणस्स पुरत्थिमेणं दाहिणेणं पच्चत्थिमेणं उत्तरेणं एत्थणं विजयस्स देवस्स सोलस आयरक्खदेवसाहस्सीणं सोलस भद्दासणसाहस्सीओ पन्नत्ताओ, तं जहा—पुरत्थिमेणं चत्तारि देवसाहस्सीओ, एवं चउसु जाव उत्तरेणं चत्तारि साहस्सीओ, अवसेसेसु भोमेसु पत्तेयं पत्तेयं भद्दासणा पन्नत्ता ॥ विजयस्स णं दारस्स उवरिमागारा सोलसविहेहिं रयणेहिं उवसोभिया, तं जहा—रयणेहिं वइरेहिं वेरुलिएहिं जाव रिट्ठेहिं। विजयस्सणं दारस्स उप्पिं बहवे अट्ठ मंगलगा पन्नत्ता, तं जहा—सोत्थिय सिरिवच्छ जाव दप्पणा, सव्वरयणामया अच्छा छाव पडिरूवा॥ विजयस्स णं उप्पिं बहवे कण्हचामरज्झया जाव सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा। विजयस्स णं दारस्स उप्पिं बहवे छत्तत्तिछत्ता तहेव से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ विजए णं दारे २, गोयमा! विजए णं दारे विजए णाम देवे महड्ढिए महज्जुईए जाव महाणुभावे पलियोवमट्ठिईए परिवसइ, से णं तत्थ चउण्हं सामाणियसाहस्सीणं चउण्हं अग्गमहिसीणं सपरिवाराणं तिण्हं परिसाणं सण्हं अणियाणं

सत्तण्हं अणियाहिवईणं सोलसण्हं आयरक्खदेवसाहस्सीणं विजयस्सणं दारस्स विजयाए रायहाणीए अण्णेसिं च बहूणं विजयाए रायहाणीए वत्थव्वगाणं देवाणं देवीण य आहेवच्चं जाव दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणो विहरइ। से तेणट्ठेणं गोयमा! एवं वुच्चइ विजएदारे विजएदारे। अदुत्तरं च णं गोयमा! विजयस्स णं दारस्स सासए णामधेज्जे पण्णत्ते जण्ण कयाइ णत्थिण कयाइ ण भविस्सइ, जाव अवट्ठिए णिच्चे विजए दारे॥सू० ५८॥

छाया—विजये खलु द्वारे अष्टशतं चक्रध्वजानाम्, अष्टशतं मृगध्वजानाम्। अष्टशतं गरुडध्वजानाम् अष्टशतं वृकध्वजानाम् अष्टशतं रुरुध्वजानाम् अष्टशतं छत्रध्वजानाम् अष्टशतं पिच्छध्वजानाम् अष्टशतं शकुनिध्वजानाम् अष्टशतं सिंहध्वजानाम् अष्टशतं वृषभध्वजानाम् अष्टशतं श्वेतानां चतुर्विंशानां नागवरकेतूनाम् एवमेव स पूर्वापरेण विजयद्वारे च अशीतं केतुसहस्रं भवतीत्याख्यातम्। विजये खलु द्वारे नवभौमानि प्रज्ञप्तानि, तेषां भौमानामन्तर्बहुसमरमणीयो भूमिभागः प्रज्ञप्तो यावन्मणीनां स्पर्शः, तेषां खलु भौमानामुपरि उल्लोकाः पद्मलता यावत् श्यामलता भक्तिचित्रा यावत् सर्वे तपनीयमयाः अच्छा यावत्प्रतिरूपाः, तेषां खलु भौमानां बहुमध्यदेशभागे यः स पञ्च भौमः तस्य खलु भौमस्य बहुमध्यदेशभागः, अत्र खलु एकं महत् सिंहासनं प्रज्ञप्तम्, सिंहासन वर्णनं विजयदूष्यं यावदङ्कुशो यावद्दामानि तिष्ठन्ति, तस्य खलु सिंहासनस्य, अपरोत्तरस्यामुत्तरस्याम् उत्तरपूर्वस्याम्। अत्र खलु विजयस्य देवस्य चतुर्णां सामानिकसहस्राणां चत्वारि भद्रासनसहस्राणि प्रज्ञप्तानि, तस्य खलु सिंहासनस्य पूर्वस्याम् अत्र खलु विजयस्य देवस्य चतसृणामग्रमहिषीणां स परिवाराणां चत्वारि भद्रासनानि प्रज्ञप्तानि तस्य सिंहासनस्य दक्षिणपूर्वस्याम् अत्र खलु विजयस्य देवस्याभ्यन्तरिकायां पर्षदि अष्टानां देवसहस्राणाम् अष्टौ भद्रासनसहस्राणि प्रज्ञप्तानि, तस्य खलु सिंहासनस्य दक्षिणस्यां विजयस्य देवस्य मध्यमिकायां पर्षदि दशानां देवसहस्राणां दशभद्रासनसहस्राणि प्रज्ञप्तानि, तस्य खलु सिंहासनस्य दक्षिणपश्चिमस्याम् अत्र खलु विजयस्य देवस्य बाह्यायां पर्षदि द्वादशानां देवसहस्राणां द्वादशभद्रासनसहस्राणि प्रज्ञप्तानि, तस्य खलु सिंहासनस्य पश्चिमस्याम् अत्र खलु विजयस्य देवस्य सप्तानामनीकाधिपतीनां सप्तभद्रासनानि प्रज्ञप्तानि, तस्य खलु सिंहासनस्य पूर्वस्यां दक्षिणस्यां पश्चिमायामुत्तरस्याम् अत्र खलु विजयस्य देवस्य षोडशात्मरक्षकदेवसहस्राणां षोडशभद्रासनसहस्राणि

प्रज्ञप्तानि, तद्यथा-पूर्वस्यां चत्वारि देव सहस्राणि एवं चतसृष्वपि यावदुत्तरस्यां चत्वारि सहस्राणि, अवशेषेषु भौमेषु प्रत्येकं प्रत्येकं भद्रासनानि प्रज्ञप्तानि विजयस्य खलु द्वारस्य उपरितनाकाराः षोडशविधैः रत्नैरुपशोभिताः, तद्यथा-रत्नैर्वैडूर्यैं र्वज्रैर्यावद्रिष्टैः, । विजयस्य खलु द्वारस्योपरिबहूनि अष्टमङ्गलानि प्रज्ञप्तानि तद्यथा-स्वस्तिक श्रीवत्स यावद्दर्पणाः सर्वरत्नमया अच्छा यावत् प्रतिरूपाः ॥ विजयस्य खलु द्वारस्योपरि बहवः कृष्णचामरध्वजा यावत्सर्वरत्नमया अच्छा यावत् प्रतिरूपाः, विजयस्य खलु द्वारस्योपरि बहूनि छत्रातिच्छत्राणि तथैव ॥ तत्केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते, विजयः खलु द्वारं विजयः खलु द्वारम्, गौतम ! विजये खलु द्वारे विजयो नाम देवो महर्द्धिको महाद्युतिको यावन्महानुभावः पल्योपमस्थितिकः परिवसति, स खलु तत्र चतुर्णां सामानिकसहस्राणाम् चतसृणामग्रमहिषीणां सपरिवाराणां तिसृणां पर्षदां सप्तानामनीकानाम् सप्तानामनीकाधिपतीनां षोडशात्मरक्षकदेवसहस्राणां विजयस्य खलु द्वारस्य विजयाया राजधान्या अन्येषां च बहूनां विजयाराजधानी वास्तव्यानां देवानां देवीनां चाधिपत्यं यावद् दीव्यान् भोगभागान् भुञ्जानो विहरति, तत्तेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते-विजयद्वारम् विजयद्वारम् । अथोत्तरं च खलु गौतम ! विजयस्य खलु द्वारस्य शाश्वतोनामधेयः प्रज्ञप्तः, यस्मान्न कदाचित् नास्ति न कदाचिन्न भविष्यति यावदवस्थितं नित्यं विजयद्वारम् ॥सू.५८॥

टीका-'विजए णं दारे' तस्मिन् विजये खलु द्वारे' 'अट्ठसयं चक्कज्झयाणं' अष्टशतम्-अष्टोत्तरशतम् चक्रध्वजानाम् चक्राकारचिह्नयुक्तध्वजानाम् 'अट्ठसयं' अष्टशतम्-अष्टाधिकशतम् 'मिगज्झयाणं' मृगध्वजानाम्-मृगाकारचिह्नोपेतानाम् 'अट्ठसयं गरुलज्झयाणं' अष्टशतं अष्टोत्तरशतम् गरुडध्वजानाम् 'अट्ठसयं विगज्झयाणं' अष्टशतं वृकध्वजानाम् 'अट्ठसयं रुरुयज्झयाणं' अष्टशतं रुरुकध्वजा-

'विजए णं दारे अट्ठसयं चक्कज्झयाणं'-इत्यादि।

'विजए णं दारे' उस विजयद्वार के ऊपर 'अट्ठसयंचक्कज्झयाणं' चक्रके जैसे आकारवाले चिह्न से युक्त १०८ ध्वजाएं है। इसी प्रकार से 'अट्ठसयं मिगज्झयाणं' १०८ मृग के जैसे आकारवाले चिह्नवाली ध्व-

'विजए णं दारे अट्ठसयं चक्कज्झयाणं' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ-'विजए णं दारे' એ વિજય દ્વારની ઉપર 'अट्ठसयं चक्कज्झयाणं' ચક્રના જેવા આકારવાળા ચિહ્નોથી યુક્ત એક સો આઠ ધજાઓ છે. એજ પ્રમાણે 'अट्ठसयं मिगज्झया णं' એક સો આઠ ૧૦૮ મૃગના જેવા આકારવાળી ધજાઓ છે. 'अट्ठसयं गरुलज्झयाणं' ૧૦૮ એકસો આઠ ગરૂડના જેવા આકાર વાળા ચિહ્નોવાળી ધજાઓ છે. 'अट्ठसयं विगज्झयाणं' વૃકના આકાર જેવા

नाम् 'अट्ठसयं छत्तज्झयाणं' अष्टशतम् अष्टाधिकशतं छत्राकारचिह्नोपेतध्वजानाम् 'अट्ठसयं पिच्छज्झयाणं' अष्टशतं पिच्छध्वजानाम्, अट्ठसयं सउणिज्झयाणं' अष्टशतम्-अष्टोत्तरशतं शकुनिध्वजानाम् पक्षिचिह्नोपेतध्वजानामित्यर्थः 'अट्ठसयं सीहज्झयाणं' अष्टशतम्-अष्टाधिकशतं सिंहध्वजानां सिंहचिह्नोपेतध्वजानाम्-सिंहचिह्नोपेतध्वजानामित्यर्थः 'अट्ठसयं उसभज्झयाणं' अष्टशतं वृषभध्वजानाम्, 'अट्ठसयं सेयाणं चउविसाणाणं णागवरकेतूणं' अष्टशतं श्वेतानां चतुर्विषाणानाम्-चतुर्दन्तानां नागवरकेतूनाम् चतुर्दन्तहस्तिश्रेष्टध्वजानामित्यर्थः, 'एवामेव सपुव्वावरेण विजयदारेय' एवमेव सपूर्वापरेण विजयद्वारे च असीयं केउसहस्सं भवतीतिमवखायं' अशीतम्-अशीत्यधिकं केतुसहस्रं भवतीत्याख्यातम्

जाएं है। 'अट्ठसयं गरुलज्झयाणं १०८ गरूड के जैसे आकार वाले चिह्न-वाली ध्वजाएं है 'अट्ठसयं विगज्झयाणं' १०८ वृक के जैसे आकारवाले चिह्नवाली ध्वजाएं है 'अट्ठसयं छत्तज्झयाणं' १०८ छत्र के जैसे आकार-वाले चिह्नवाली ध्वजाएं है। 'अट्ठसयं पिच्छज्झयाणं' १०८ मयूरपिच्छ के आकार जैसे चिह्न से युक्त ध्वजाएं है 'अट्ठसयं सउणिज्झयाणं' १०८ शकुनि-पक्षी-के-आकार जैसे चिह्न से युक्त ध्वजाएं है 'अट्ठसयं सीहज्झयाणं' १०८ सिंह के जैसे आकारवाले चिह्न से युक्त ध्वजाएं है 'अट्ठसयं उसभज्झयाणं' १०८ वृषभ के जैसे आकारवाले चिह्न से युक्त ध्वजाएं है। 'अट्ठसयं सेयाणं चउविसाणं नागवरकेऊणं' १०८ श्रेष्ठ नागके केतु भूत श्वेत चारदंतों के जैसे आकारवाले चिह्नके युक्त ध्वजाएं है। 'एवामेव सपुव्वावरेणं विजयद्दारे य' इस प्रकार से सबमिलाकर उस विजय द्वार पर 'असीइ केउसहस्सं भवंतीति-मक्खायं' एक हजार अस्सी ध्वजाओं का परिमाण कहा गया है।

આકારવાળી ૧૦૮ એકસોને આઠ ધજાઓ છે. 'अट्ठसयं छत्तज्झयाणं' છત્રના જેવા આકારવાળા ચિહ્નોવાળી ૧૦૮ એકસોને આઠ ધજાઓ છે. 'अट्ठसयं पिच्छज्झयाणं' ૧૦૮ એકસોને આઠ મોર પીંછના આકાર જેવા આકારવાળી ધજાઓ છે. 'अट्ठसयं सउणिज्झयाणं' એકસો આઠ ૧૦૮ પક્ષીના આકાર જેવા ચિહ્નોવાળી ધજાઓ છે. 'अट्ठसयं सीहज्झयाणं' ૧૦૮ એકસો આઠ સિંહના જેવા આકાર વાળા ચિહ્નોથી યુક્ત ધજાઓ છે. 'अट्ठसयं उसभज्झयाणं' એક સો આઠ ૧૦૮ વૃષભના જેવા આકારવાળી ધજાઓ છે. 'अट्ठसयं सेयाणं चउविसाणं नागवर केउण' ૧૦૮ એકસો આઠ શ્રેષ્ઠ નાગ-હાથીઓમાં કેતુરૂપ અર્થાત્ ઉત્તમ એવા અને ધોળા ચાર દાંતોવાળા હાથિયોના આકારવાળી ધજાઓ છે. 'एवामेव सपुव्वा वरेणं विजयदारे य' આ પ્રમાણે બધા મળીને એ વિજય દ્વાર પર 'असीइ केउसहस्सं भवंतीतिमवखायं' એક હજારને એંસી ૧૦૮૦ ધજાઓનું પ્રમાણ

कथितं मया अन्यैश्च तीर्थकैररिति । 'विजए णं दारे णवभौमा पन्नत्ता' विजयस्य खलु द्वारस्य पुरतो नव-नवसंख्यकानि भौमानि प्रज्ञप्तानि-कथितानि 'तेसि णं भोमाणं अंतो बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पन्नत्ते' तेषां खलु भौमानामन्तर्बहुसम-रमणीयो भूमिभागः प्रज्ञप्तः-कथितः 'जाव मणीणं फासो' यावन्मणीनां स्पर्शः मणीनां तृणानां स्पर्शवर्णनपर्यन्तं भूमिभागस्य वर्णनं कर्तव्यम्, तथाहि-स यथानामक आलिङ्ग पुष्करमिति वा मृदङ्ग पुष्करमिति वा करतलमिति वा आदर्श-मण्डलमिति वा, चन्द्रमण्डलमिति वा, उरभ्रचर्म इति वा, वृषभचर्म इति वा, वराहचर्म इति वा, सिंहचर्म इति वा, व्याघ्रचर्म इति वा, वृकचर्म इति वा, द्वीपिचर्म इति वा, अनेक शङ्कुकीलकसहस्रविततः आवर्तप्रत्यावर्त श्रेणीप्रश्रेणिस्वस्तिक सौवस्तिक पुष्पमाण वर्द्धमानमत्स्याण्डमकराण्डजारमारफुल्लवलिपद्मपत्रसागर-तरङ्ग वासन्तिकलता पद्मलता भक्तिचित्रैः सच्छायैः समरीचिकैः सोद्योतैः नानाविधपञ्चवर्णैः तृणैश्च मणिभिश्चोपशोभित स्तद्यथा-कृष्णवर्णैर्यावच्छुक्लवर्णैः तत्र ये ते कृष्णमणय स्तृणानि च तेषामयमेतावद्रूपो वर्णावासः प्रज्ञप्तः स यथा नामकः जीमूत इति वा अञ्जनमिति वा, खञ्जनमिति वा, मषीति वा, गुलिकेति वा गवलकइति वा गवलगुटिकेति वा, भ्रमर इति वा भ्रमरावलीति वा भ्रमरपत्र-गतसर इति वा जम्बूफलमिति वा यावत् कृष्णबन्धुकजीवक इति वा, एतावत्युक्ते भगवति गौतमः प्राह-भवेदेतावद्रूपः कृष्णो मणेः भगवानाह-नायमर्थः समर्थः किन्तु इतोऽपि इष्टतरको यावदमन आमतरकः कृष्णवर्णो भवतीति । एवमेव

अर्थात् इतनी ध्वजाएं उस विजय द्वार के उपर फहराती रहती है । ऐसा मेरा यह कहना अन्य पूर्व के तीर्थंकरों की परम्परा के अनुसार ही हैं ऐसा जानना चाहिये ।

'विजए णं दारे णव भौमा पन्नत्ता' विजय द्वार के आगे ९ भौम विशिष्ट स्थान कहे गये हैं 'तेसि णं भोमाणं अंतो बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पण्णत्ते' इन विशिष्ठ स्थान रूप भौमों का जो भीतरी भूमि भाग है वह बहुसम होने से अत्यन्त रमणीय है इस भूमिभाग का वर्णन 'जाव मणीणं फासो' इस सूत्र पाठ तक जैसा पीछे के प्रकरण मे

કહેવામાં આવેલ છે. અર્થાત્ એટલી ધજાઓ એ વિજય દ્વારની ઉપર ફરકતી રહે છે. આ પ્રમાણેનું આ મારૂં કથન અન્ય પૂર્વના તીર્થંકરોની પરંપરાએ પ્રમાણે જ છે. તેમ સમજવું.

'विजयाणं दारे णव भौमा पन्नत्ता' વિજય દ્વારની આગળ ૯ નવ ભૌમ વિશેષ પ્રકારના સ્થાનો કહેવામાં આવેલ છે. 'तेसि णं भोमाणं अंतो बहुसमर-मणिज्जे भूमिभागे पण्णत्ते' એ વિશેષ પ્રકારનો ભૌમોનો જે અંદરનો ભૂમિભાગ છે તે ઘણોજ રમણીય છે. આ ભૂમિભાગનું વર્ણન 'जाव मणीणं फासो' આ

नीललोहितहारिद्रशुक्लवर्णानां वर्णनं कर्तव्यम्, एवमेव गन्धोऽपि वर्णनीयः, तेषां खलु तृणानां मणीनां च कीदृशः स्पर्शः प्रज्ञप्तः भगवानाह–आदर्श इति वा रुत इति वा बूरेति वा, नवनीतमिति वा हंसगर्भतूलिकेति वा सिरीषकुसुमनिचितेति वा बालकुमुदपत्रराशिरिति वा एवमुक्ते भगवति गौतमः प्राह–भवेदेतावद्रूपो मणीनां तृणानां च स्पर्शः किम्, ततो भगवानाह–नायमर्थः समर्थः प्रदर्शिता दर्शकादि स्पर्शापेक्षया इष्टतरको यावदमन आमतरक एव स्पर्शो भवतीत्येवं रूपेण भूमिभागस्य स्पर्शान्त वर्णनं पूर्वप्रकरणपर्यालोचनेन कृतं भवतीति॥

'तेसि णं भोमाणं उप्पिं' तेषां खलु भौमानामुपरि-अग्रभागे 'उल्लोया पउमलया जाव सामलया भत्तिचित्ता जाव सव्व तवणिज्जमया अच्छा जाव पडिरूवा' उल्लोकाः–प्रासादोपरि प्रासादविशेषाः पद्मलता वनलता चूतलता श्यामलता भक्तिचित्रा यावत् सर्व तपनीयमया अच्छाः श्लक्ष्णा घृष्टा मृष्टा नीरजस्का निर्मला निष्कंकटच्छाया यावत्प्रतिरूपा इति। 'तेसि णं भोमाणं बहु मज्झदेसभाए' तेषां खलु भौमानां विशिष्टस्थानानां बहुमध्ये देशभागे 'जे से पंचमे भोमे' यत् तत् पञ्चमं भौमम् 'तस्सणं भोमस्स बहुमज्झदेसभाए'

कहा जा चूका है वैसा ही यहां पर करलेना चाहिये। 'तेसिणं भोमाणं उप्पिं उल्लोया, पउमलया जाव सामलया भत्तिचित्ता जाव सव्वतवणिज्जमया अच्छा जाव पडिरूवा 'उनविशिष्ट स्थानरूप भौमों के ऊपर उल्लोक है। प्रासाद के ऊपर जो प्रासाद विशेष होते हैं उनका नाम उल्लोक है पद्मलताएं है, आम्रलताएं है। श्यामलताएं है अनेक प्रकार के जीवों की रचना के यहां चित्र है। यावत् ये भौम सर्वात्मना तपनीय सुवर्ण मय है और अच्छ श्लक्ष्ण, घृष्ट मृष्ट आदि पूर्वोक्त विशेषणों वाले हैं 'तेसिणं भोमाणं बहुमज्झदेसभाए' इन भौमों के बहुमध्यप्रदेशभाग में 'जे से पंचमे भौमे' जो वह पांचवां

સૂત્રપાઠ સુધી જે પ્રમાણે પહેલાના પ્રકરણમાં કહેવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણે અહીયાં પણ સમજી લેવું. 'तेसिं णं भोमाणं उप्पिं उल्लोया पउमलया जाव सामलया भत्तिचित्ता जाव सव्वतवणिज्जमया अच्छा जाव पडिरूवा' એ વિશેષ પ્રકારના ભૌમોની ઉપર જે પ્રાસાદ વિશેષ હોય છે તેનું નામ ઉલ્લોક છે. એ ઉલ્લોકોની ઉપર પદ્મલતાના ચિત્રો છે. વનલતાના ચિત્રો છે. આમ્રલતાના ચિત્રો છે. શ્યામલતાના ચિત્રો છે. તેમજ અનેક પ્રકારના પ્રાણિયોના ચિત્રો ચિત્રેલા છે. યાવત્ એ ભૌમો સર્વાત્મના તપનીય સુવર્ણમય છે. તથા અચ્છ, શ્લક્ષ્ણ, ઘૃષ્ટ, મૃષ્ટ; વિગેરે પૂર્વોક્ત વિશેષણો વાળા છે. 'तेसिं णं भोमाणं बहुमज्झदेसभाए' એ ભૌમોના બહુમધ્ય દેશભાગમાં 'जे से पंचमे भौमे,' જે પાંચમો ભૌમ છે 'तस्स

तस्य खलु भौमस्य बहुमध्यदेशभागे 'एत्थ णं एगे महं सीहासणे पन्नत्ते' अत्र खलु एकं महत् सिंहासनं प्रज्ञप्तम् 'सीहासण वण्णओ विजयदूसे जाव अंकुसे जाव दामा चिट्ठंति' सिंहासनवर्णनं विजयदूष्यं यावदङ्कुशो यावद्दामानि तिष्ठन्ति। तेषां च भौमानामुपरि प्रत्येकं प्रत्येकं सिंहासनं प्रज्ञप्तम्, तेषां सिंहासनानामयमेतावद्रूपो वर्णावासः प्रज्ञप्तः तद्यथा-तपनीयमयाः चक्रवालाः रजतमयानि सिंहासनानि सौवर्णिकाः पादाः नानामणिमयानि पादपीठानि जाम्बूनदमयानि गात्राणि वज्रमय्यः सन्धयः नानामणिमयं व्यूतम्-तानि सिंहासनानि ईहामृग ऋषभनरमकरविहगव्यालकिन्नरवनलता पद्मलताभक्तिचित्राणि ससारसारोपचित

भौम है 'तस्सणं भोमस्स बहुमज्झदेसभाए' उस भौम के बहुमध्य-देश में 'एत्थ णं एगे महं सीहासणे पण्णत्ते' 'विशाल सिंहासन कहा-गया है 'सीहासणवण्णओ विजय दूसे जाव अंकुसे जाव दामा चिट्ठंति' यहां पर सिंहासनका वर्णन, विजयदूष्यका वर्णन एवं कुंभाग्रप्रमाण मुक्ताओं की मालाओं का वर्णन जैसा पहिले किया जा चूका है वेसा ही वह सब वर्णन वहां पर भी करलेना चाहिये इन भौमों में से प्रत्येक भौमके ऊपर एक एक सिंहासन कहा गया है इन सिंहासनों के वर्णन के सम्बन्ध में ऐसा कहा गया है कि 'इनके चक्कल तपनीयमय है इनके अधोभाग में रजत के बने हुए सिंह के चित्र है सुवर्ण के इनके पाये हैं। अनेक मणिके बने हुए इनके पादपीठ हैं। इन सिंहासनों का कले-वर जाम्बूनद-सुवर्ण विशेषकाबना हुआ है। इनकी संधियां-वज्रमय है। इत्यादि रूप से वर्णन जैसा पीछे किया जा चूका है वैसा ही

णं भोमस्स बहुमज्झदेसभाए' એ ભૌમેના બહુમધ્ય દેશ ભાગમાં 'एत्थ णं एगे महं सीहासणे पण्णत्ते' એક વિશાળ સિંહાસન કહેવામાં આવેલ છે. 'सीहासण वण्णओ विजयदूसे जाव अंकुसे जाव दामा चिट्ठंति' અહીયા સિંહાસનોનું વર્ણન વિજયદૂષ્યનું વર્ણન અને કુંભાગ્ર પ્રમાણવાળી મોતીયોની માળાઓનું વર્ણન જેમ પહેલાં કરવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણે એ તમામ વર્ણન અહીયાં પણ કરી લેવું જોઇએ. એ ભૌમોમાંથી દરેક ભૌમોની ઉપર એક એક સિંહાસન રાખવામાં આવેલ છે. આ સિંહાસનોના વર્ણન સંબંધમાં એવું કહેવામાં આવેલ છે કે-તેના ચક્કલો તપનીયમય છે. તેની નીચેના ભાગમાં રજત ચાંદીના બનેલા સિંહોના ચિત્રો છે. સોનાના તેના પાયાઓ છે. તેના પાદપીઠો અનેક મણિયોના બનેલા છે. એ સિંહાસનોનું કલેવર જંબૂનદ સુવર્ણ વિશેષનું બનેલ છે. તેની સંધિયો વજ્રમય છે. ઇત્યાદિ પ્રકારથી વર્ણન જેમ પહેલા કરવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણેનું એ તમામ વર્ણન અહીંયાં

विविधमणिरत्न पादपीठानि अच्छमृदुमसूरकनवत्वक्कुशान्तलिप्तसिंहकेसरप्रत्युस्थि-ताभिरामाणि उपचितक्षौमदुकूलप्रतिच्छादनानि सुविरचितरजस्त्राणानि रक्तांशुक-संवृतानि सुरम्याणि आदर्शकरुतवूरनवनीततूलमृदुस्पर्शानि मृदुकानि प्रासादी-यानि दर्शनीयानि अभिरूपाणि प्रतिरूपाणि ॥ तेषां सिंहासनानामुपरि प्रत्येकं प्रत्येकं विजयदूष्यं प्रज्ञप्तम्। तानि विजयदूष्याणि श्वेतानि शंखकुन्ददकरजोऽमृत-मथितफेनपुञ्जसन्निकाशानि सर्वरत्नमयानि अच्छानि यावत् प्रतिरूपाणि, तेषां खलु विजयदूष्याणां बहुमध्यदेशभागे प्रत्येकं प्रत्येकं वज्रमया अङ्कुशाः प्रज्ञप्ताः तेषु वज्रमयेषु अङ्कुशेषु प्रत्येकं प्रत्येकं कुम्भाग्रं मुक्तादाम प्रज्ञप्तम् तानि खलु कुम्भाग्राणि मुक्तादामानि अन्यैरन्यैश्चतुर्भिस्तदर्धोच्च प्रमाणमात्रैरर्धकुम्भाग्रैमुक्ता-दामभिः सर्वतः समन्तात् संपरिक्षिप्तानि, तानि खलु मुक्तादामानि तपनीयलम्बू-सकानि सुवर्णप्रतरकमण्डितानि नानामणिरत्नविविधहारार्द्धहारोपशोभित समुदा-यानि ईषदन्योन्यमसंपृक्तानि पूर्वापरदक्षिणोत्तरागतैर्वातैर्मंदं मन्दमेजमानानि व्ये-जमानानि प्रकम्पमानानि२ उदारेण मनोज्ञेन मनोहरेण कर्णमनोनिर्वृत्तिकरेण तान् प्रदेशान् समन्तात् आपूर्यमाणानि श्रियोपशोभितानि तिष्टन्तीति ॥

'तस्स णं सीहासणस्स अवरुत्तरेण' तस्य खलु सिंहासनस्य अपरोत्तरेण वायव्यकोणे इत्यर्थः, उत्तरेण—उत्तरस्यां दिशि 'उत्तरपुरत्थिमेण' उत्तर पूर्वस्यां दिशि ईशानकोणे इत्यर्थः 'एत्थ णं विजयस्स देवस्स' अत्र विजयस्य देवस्य 'चउण्हं सामाणियसहस्साणं' चतुर्णाम्—चतुःसंख्या परिमितानां सामानिकसह-स्राणाम् 'चत्तारि भद्दासणसाहस्सीओ पन्नत्ताओ' चत्वारि भद्रासनसहस्राणि प्रज्ञप्तानि—कथितानि, 'तत्थ णं सीहासणस्स' तस्य खलु सिंहासनस्य 'पुरत्थिमेणं'

वह वर्णन यहां पर भी करलेना चाहिये सिंहासन सम्बन्धी यह सब कथन ५४ नम्बर के सूत्र में किया जा चुका है। 'तस्सणं सीहासणस्स अवरुत्तरेण' उस सिंहासन के वायव्यकोण में 'उत्तर दिशा में 'उत्तर पुरत्थिमेणं' और इशान कोण में 'एत्थणं विजयदेवस्स चउण्हं समाणिय सहस्साणं' विजय देव के ४हजार सामानिक देवों के 'चत्तारि भद्दासण-साहस्सीओ पण्णत्ताओ' ४हजार भद्रासन कहे गये हैं। 'तस्स णं सीहा-सणस्स पुरत्थिमेणं एत्थ णं विजयस्स देवस्स चउण्हं अग्गमाहिसी णं

પણ સમજી લેવું. સિંહાસન સંબંધી આ તમામ કથન સૂત્ર ૫૪માં કરવામાં આવેલ છે. 'तस्स णं सीहासणस्स अवरुत्तरेण' એ સિંહાસનના વાયવ્ય ખૂણામાં 'उत्तरेण' ઉત્તર દિશામાં 'उत्तरपुरत्थिमेणं' અને ઇશાન ખૂણામાં 'एत्थ णं विजय देवस्स चउण्हं सामाणियसहस्साणं' વિજય દેવના ૪ ચાર હજાર સામાનિક દેવોના 'चत्तारि भद्दासणसाहस्सीओ पण्णत्ताओ' ચાર હજાર ભદ્રાસનો રાખવામાં આવેલ છે. 'तस्स णं सीहासणस्स पुरत्थिमेणं एत्थ णं विजयस्स देवस्स चउण्हं

पूर्वस्यां दिशि 'एत्थ णं विजयस्स देवस्स' अत्र खलु विजयस्य देवस्य 'चउण्हं अग्गमहिसीणं सपरिवाराणं' चतसृणामग्रमहिषीणां सपरिवाराणाम् 'चत्तारि भद्दासणा पन्नत्ता' चत्वारि भद्रासनानि प्रज्ञप्तानि—कथितानीति । 'तस्सणं सीहासणस्स दाहिणपुरत्थिमेणं' तस्य खलु सिंहासनस्य दक्षिणपौरस्त्येन दक्षिणपूर्वस्याम् अग्निकोणे इत्यर्थः, 'एत्थ णं विजयस्स देवस्स' अत्र खलु विजयस्य देवस्य 'अब्भितरियाए परिसाए' आभ्यन्तरिकायां प्रथमायां पर्षदि—सभायाम् 'अट्ठण्हं देवसाहस्सीणं' अष्टानां देवसहस्राणाम् 'अट्ठण्हं भद्दासणसाहस्सीओ पन्नत्ताओ' अष्टौ—अष्टसंख्या परिमितानि भद्रासनसहस्राणि प्रज्ञप्तानि—कथितानीति । 'तस्स णं सीहासणस्स दाहिणे णं' तस्य खलु सिंहासनस्य दक्षिणेन—दक्षिणस्यां दिशि 'विजयस्स देवस्स' विजयनामकस्य देवस्य 'मज्झिमियाए परिसाए' मध्यमिकायां द्वितीयस्यां पर्षदि—सभायाम् 'दसण्हं देवसाहस्सीणं' दशानां दशसंख्या परिमितानां देवसहस्राणाम्, 'दसभद्दासणसाहस्सीओ पन्नत्ताओ' दशभद्रासनसहस्राणि—प्रज्ञप्तानि—कथितानि 'तस्स णं सीहासनस्स दाहिणपच्चत्थि-

---

सपरिवाराणं चत्तारि भद्दासणा पण्णत्ता' तथा उस सिंहासनकी पूर्वदिशा में विजय देवकी ४ सपरिवार अग्रमहिषियों के चार भद्रासन कहे गये हैं । 'तस्सणं सीहासणस्स दाहिणपुरत्थिमेणं एत्थ णं विजयस्स देवस्स' तथा उस सिंहासन के आग्नेयकोण में विजयदेवकी 'अब्भितरियाए परिसाए अट्ठण्हं देवसाहस्सीणं अट्ठण्हं भद्दासणसाहस्सीओ पण्णत्ताओ' आभ्यन्तरपरिषदा के आठ हजार देवों के आठ हजार भद्रासनकहे गये है । 'तस्सणं सीहासणस्स दाहिणेणं' उस सिंहासन की दक्षिण-दिशा में 'विजयस्स देवस्स' विजयदेवकी मज्झिमियाए परिसाए' द्वितीयमध्यमसभा के' दसण्हं देवसाहस्सीणं' दश हजार देवों के' दस-भद्दासणसाहस्सीओ पन्नत्ताओ' दश हजार भद्रासन कहे गये हैं 'तस्स

अग्गमहिसीणं सपरिवाराणं चत्तारि भद्दासणा पण्णत्ता' तथा आ सिंहासनोनी पूर्वदिशामां विजय देवनी ४ चार अग्रमहिषियोना सपरिवार चार भद्रासनो कहेल छे. 'तस्स णं सीहासणस्स दाहिणपुरत्थिमेणं एत्थ णं विजयस्स देवस्स' तथा ए सिंहासनना अग्निखुणामां विजयदेवनी 'अब्भिंतरियाए परिसाए अट्ठण्हं देव-साहस्सीणं अट्ठण्हं भद्दासणसाहस्सीओ पण्णत्ताओ' आभ्यंतर परिषदाना आठ हजार देवोना आठ हजार भद्रासनो राखवामां आवेल छे 'तस्स णं सीहा-सणस्स दाहिणेणं' ए सिंहासननी दक्षिण दिशामां 'विजयस्स देवस्स' विजय देवनी 'मज्झिमियाए परिसाए' बीजी मध्यम परिषदामां 'दसण्हं देवसाह स्सीणं' दस हजार देवोना 'दस भद्दासणसाहस्सीओ पन्नत्ताओ' दस हजार

मेणं' तस्य खलु सिंहासनस्य दक्षिणपश्चिमेन दक्षिणपश्चिमस्यां दिशीत्यर्थः, 'एत्थ णं विजयस्स देवस्स बाहिरियाए परिसाए' अत्र खलु विजयस्य देवस्य बाह्याभिधानायां तृतीयस्यां पर्षदि-सभायाम् 'बारसण्हं देवसाहस्सीणं' द्वादशानां-द्वादशसंख्या परिमितानां देवसहस्राणाम् 'बारस भद्दासणसाहस्सीओ पन्नत्ताओ' द्वादश भद्रासनसहस्राणि प्रज्ञप्तानि कथितानि 'तस्स णं सीहासणस्स पच्चत्थिमेणं' तस्य खलु सिंहासनस्य पाश्चात्येन पश्चिमस्यां दिशीत्यर्थः, 'एत्थणं विजयस्स देवस्स' अत्र-पश्चिमस्यां दिशि खलु विजयस्य देवस्य 'सत्तण्हं अणीयाहिवईणं' सप्तानामनीकाधिपतीनाम्—बलाध्यक्षाणाम् 'सत्त भद्दासणा पन्नत्ता' सप्त-सप्त-संख्यापरिमितानि भद्रासनानि प्रज्ञप्तानि—कथितानि, 'तस्स णं सीहासणस्स पुरत्थिमेणं' तस्य खलु सिंहासनस्य पूर्वस्यां दिशि 'पच्चत्थिमेणं' पाश्चात्येन-पश्चिमस्यां दिशि 'उत्तरेणं' उत्तरस्यां दिशि 'एत्थ णं विजयस्स देवस्स' अत्र खलु विजयस्य देवस्य 'सोलस आयरक्खदेवसाहस्सीणं' षोडशात्मकरक्षक देवसहस्राणाम् 'सोलस भद्दासणसाहस्सीओ पन्नत्ताओ' षोडश भद्रासनसहस्राणि प्रज्ञप्तानि

णं सीहासणस्स दाहिणपच्चत्थिमेणं, उस सिंहासन की दक्षिण पश्चिम-दिशा में 'एत्थ' णं विजयस्स देवस्स बाहिरियाए परिसाए' विजयदेव की बाह्यपरिषदाके 'बारसण्हं देवसाहस्सीणं' १२ हजार देवों के 'बारस-भद्दासणसाहस्सीओ पन्नत्ताओ' १२ बारह हजार सिंहासनकहे गये हैं। 'तस्सणं सीहासणस्स पच्चत्थिमेणं' उससिंहान की पश्चिमदिशा में 'एत्थणं विजयस्स देवस्स सत्तण्हं अणीयाहिवइणं' विजयदेव के सात अनीकाधिपतियों के 'सत्त भद्दासणा पण्णत्ता' सातभद्रासन कहे गये हैं। 'तस्स' णं सीहासणस्स पुरत्थिमेणं' उस सिंहासन की पूर्वदिशा में पंचत्थिमेणं' पश्चिमदिशा में 'उत्तरेणं' उत्तरदिशा में 'एत्थ णं विजयस्स देवस्स सोलस आयरक्खदेवसाहस्सीणं सोलसभद्दासणसाहस्सीओ

ભદ્રાસનો કહેલ છે, 'सीहासणस्स दाहिणपच्चत्थिमेणं' એ સિંહાસનની દક્ષિણ પશ્ચિમ દિશામાં 'एत्थ णं विजयस्स देवस्स बाहिरियाए परिसाए' વિજય દેવની બાહ્ય પરિષદાના 'बारसण्हं देवसाहस्सीणं' બાર હજાર દેવોના 'बारस भद्दासण साहस्सीओ पन्नत्ताओ' ૧૨ બાર હજાર સિંહાસનો રાખવામાં આવેલ છે. 'तस्स णं सीहासणस्स पच्चत्थिमेणं' એ સિંહાસનની પશ્ચિમ દિશામાં 'एत्थ णं विजयस्स देवस्स सत्तण्हं अणीयाहिवइणं' વિજય દેવના સાત અનીકાધિપતિયોના 'सत्त भद्दासणा पण्णत्ता' સાત ભદ્રાસનો રાખેલ છે. 'तस्स णं सीहासणस्स पुरत्थिमेणं' એ સિંહાસનની પૂર્વ દિશામાં 'पच्चत्थिमेणं' પશ્ચિમદિશામાં 'उत्तरेणं' ઉત્તર દિશામાં 'एत्थ णं विजयस्स देवस्स सोलस आयरक्खदेवसाहस्सीणं सोलस भद्दासण-

कथितानि षोडशेदमेव दर्शयति–'तं जहा' तद्यथा 'पुरत्थिमेणं चत्तारि साहस्सीओ' पौरस्त्येन–पूर्वस्यां दिशि चत्वारि–चतुःसंख्याकानि भद्रासनसहस्राणि 'एवं चउसु वि जाव उत्तरेणं चत्तारि साहस्सीओ' एवं पूर्ववदेव चतसृष्वपि याव दुत्तरेण चत्वारि सहस्राणि अयं भावः–दक्षिणस्यां दिशि चत्वारि भद्रासनसहस्राणि, तथा पश्चिमस्यां दिशि चत्वारि भद्रासनसहस्राणि, उत्तरस्यां दिशि चत्वारि भद्रासनसहस्राणि प्रज्ञप्तानि तदेवं सर्वसंकलनया विजयदेवस्यात्मरक्षक षोडशदेवसहस्राणां षोडश भद्रासनसहस्राणि भवन्तीति। तदेवं पञ्चमे भौमे सिंहासनं सपरिवारं सामानिकदेवयोग्यं भद्रासनं च प्रदर्शितम् 'अवसेसेसु भौमेसु' अवशेषेषु–प्रथमद्वितीयतृतीयचतुर्थेषु भौमेषु 'पत्तेयं पत्तेयं भद्दासणा पन्नत्ता' प्रत्येकं प्रत्येकं सिंहासनमपरिवारं सामानिकदेवयोग्यभद्रासनरूपपरिवार-रहितं भद्रासनं प्रज्ञप्तं कथितमिति ॥

पन्नत्ताओ' विजयदेव के १६ हजार आत्मरक्षक देवों के सोलह हजार भद्रासन कहे गये हैं। 'तं जहा' जो इस प्रकार से हैं–'पुरत्थिमेणं चत्तारि साहस्सीओ' पूर्वदिशा में चार हजार 'एवं चउसु वि जाव उत्तरेणं चत्तारिसहस्सीओ 'दक्षिणदिशा में चार हजार पश्चिमदिशा में चार हजार और उत्तरदिशा में ४ हजार इस प्रकार से ये आत्मरक्षक देवों के १६ हजार भद्रासन हो जाते हैं। इस प्रकार से पंचम भौम में सिंहासन का एवं सपरिवार सामानिक देवयोग्य भद्रासन इनका कथन किया बाकि के भौमों में प्रथम–द्वितीय तृतीय और चतुर्थ इन चार भौमों में 'पत्तेयं पत्तेयं भद्दासणा पन्नत्ता' प्रत्येक भौम में एक एक सिंहासन सामानिक आदि देवयोग्य भद्रासन रूप परिवार से रहित कहा गया है 'विजयस्स णं दारस्स' विजयद्वार का 'उवरिमागारा' जो

साहस्सीओ पन्नत्ताओ' વિજયદેવના ૧૬ સોળ હજાર અને આત્મરક્ષક દેવોના સોળ હજાર ભદ્રાસનો રાખેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે. 'पुरत्थिमेणं चत्तारि साहस्सीओ' પૂર્વ દિશામાં ચાર હજાર 'एवं चउसु वि जाव उत्तरेणं चत्तारि साहस्सीओ' દક્ષિણ દિશામાં ચાર હજાર પશ્ચિમ દિશામાં ચાર હજાર અને ઉત્તર દિશામાં ચાર હજાર આ પ્રમાણે આત્મરક્ષક દેવોના ૧૬ સોળ હજાર ભદ્રાસનો થઇ જાય છે. આ રીતે પાંચમાં ભૌમમાંના સિંહાસનોનું અને સપરિવાર સામાનિક દેવ યોગ્ય ભદ્રાસનોનું કથન કરવામાં આવેલ છે. બાકીના ભૌમોમાં એટલે કે પહેલા, બીજા ત્રીજા અને ચોથા એ ચારે ભૌમોમાં 'पत्तेयं पत्तेयं भद्दासणा पण्णत्ता' દરેક ભૌમમાં એક એક સુંદર સિંહાસન સામાનિક વિગેરે દેવ યોગ્ય ભદ્રાસન વિગેરે રૂપ પરિવાર વગરના કહેલ છે. 'विजयस्स णं दारस्स' વિજય દ્વારનો જે

'विजयस्स णं दारस्स' विजयस्य खलु द्वारस्य 'उवरिमागारा' उपरितना आकाराः–उत्तराङ्गादिरूपाः 'सोलसविहेहिं' षोडशविधैः–षोडश प्रकारकैः 'रय-णेहिं उवसोभिया' रत्नैः–कर्केतनादिभिरुपशोभिताः–अलङ्कृताः 'तं जहा' तद्यथा–रयणेहिं' रत्नैः–सामान्यतः कर्केतनादि रत्नैः 'वयरेहिं' वज्रनामकरत्नैः 'वेरुलिएहिं' वैडूर्यैः–वैडूर्यनामकैः 'जाव रिट्ठेहिं' यावद्रिष्टैः अत्र यावत्पदेन लोहिताक्षरत्नैः मसारगल्लैः हंसगर्भैः पुलकैः सौगन्धिकैः ज्योतीरसैः अङ्कैः अञ्जनैः रजतैः जातरूपैः अञ्जनपुलकैः स्फटिकैः, एतेषां रत्नानां ग्रहणं भवति, तथा च सामान्यरत्नत आरभ्य रिष्टान्तररत्नैः विजयद्वारस्योपरितनाकाराः समु-पशोभिता इति। 'विजयस्स णं दारस्स' विजयस्य खलु द्वारस्य, 'उप्पिं' उपरि-उपरितने भागे 'बहवे अट्ठट्ठमंगलगा पन्नत्ता' बहूनि–अनेकप्रकारकाणि अष्ट–अष्ट-संख्यकानि मङ्गलकानि प्रज्ञप्तानि–कथितानि, मङ्गलानामष्टौ भेदानेव दर्शयति–'तं जहा' तद्यथा–'सोत्थिय सिरिवच्छ जाव दप्पणा' स्वस्तिक श्रीवत्स यावत् –नन्दिकावर्तवर्द्धमानभद्रासनकलशमत्स्यदर्पणरूपाणि मङ्गलकानि कथंभूतानि तानि एतानि तत्राह 'सव्वरयणामया' इत्यादि, 'सव्वरयणामया अच्छा जाव

ऊपर का आकार है वह 'सोलसविहेहिं रयणेहिं उवसोभिया' १६ प्रकार के रत्नों से सुशोभित है, 'तं जहा' उनरत्नों के नाम इस प्रकार से हैं 'वयरेहिं' वज्ररत्न, 'वेरुलिएहिं' वैडूर्यरत्न, 'जाव' रिट्ठेहिं' यावत्–लोहिताक्षरत्न, मसारगल्लरत्न, हंसगर्भरत्न, पुलकरत्न, सौगन्धिकरत्न, ज्योतिरसरत्न अंकरत्न अञ्जनरत्न रजतरत्न जातरूपरत्न, अञ्जन पुलकरत्न, स्फटिकरत्न एवं रिष्ठरत्न 'विजयस्सणं दारस्स उप्पिं बहवे अट्ठट्ठमंगलगा पण्णत्ता' विजय द्वार के ऊपर अनेक आठ २ मंगलद्रव्य कहे गये हैं। 'तं जहा' उनमंगलद्रव्यों के नाम इस प्रकार से हैं–'सोत्थिय सिरिवच्छ जाव दप्पणा' स्वस्तिक, श्रीवत्स, नंदिकावर्त वर्द्धमानक, भद्रा-

---

'उवरिमागारा' ઉપરનો આકાર છે તે 'सोलसविहेहिं रयणेहिं उवसोभिया' સોળ પ્રકારના રત્નોથી સુશોભિત છે. 'तं जहा' એ રત્નોના નામો આ પ્રમાણે છે. 'वयरेहिं' વજરત્ન 'वेरुलिएहिं' વૈડૂર્યરત્ન 'जाव रिट्ठेहिं' યાવત્ લોહિતાક્ષરત્ન મસારગલ્લ રત્ન હંસગર્ભરત્ન, પુલકરત્ન, સૌગન્ધિકરત્ન, જ્યોતિરસરત્ન અંક રત્ન, અંજનરત્ન, રજતરત્ન, જાતરૂપરત્ન અંજનપુલકરત્ન સ્ફટિકરત્ન અને રિષ્ઠરત્ન 'विजयस्स णं दारस्स उप्पिं बहवे अट्ठट्ठ मंगलगा पण्णत्ता' વિજય દ્વારની ઉપર આઠ આઠ મંગલ દ્રવ્ય કહેવામાં આવેલ છે. 'तं जहा' તે મંગલ દ્રવ્યો ના નામો આ પ્રમાણે છે. 'सोत्थिय सिरिवच्छ जाव दप्पणा' સ્વસ્તિક, શ્રીવત્સ, નંદિકાવર્ત, વર્ધમાનક, ભદ્રાસન, કલશ, મત્સ્ય, અને દર્પણ 'सव्वरयणामया

पडिरूवा' सर्वरत्नमयानि अच्छानि यावत्-श्लक्ष्णानि घृष्टानि मृष्टानि नीरजस्कानि निर्मलानि निष्कंकटच्छायानि सप्रभाणि सोद्योतानि समरीचिकानि प्रासादीयानि दर्शनीयानि अभिरूपाणि प्रतिरूपाणि। 'विजयस्स णं दारस्स उप्पिं' विजयस्य खलु द्वारस्योपरि-अग्रतनभागे 'बहवे कण्हचामरज्झया जाव सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा' बहवः कृष्णचामरध्वजा नीलचामरध्वजा लोहितचामरध्वजा हारिद्रचामरध्वजा शुक्लचामरध्वजाः सर्वरत्नमया अच्छाः श्लक्ष्णा नीरजस्का निष्पङ्का निर्मला निष्कंकटच्छायाः सप्रभाः सोद्योताः समरीचिकाः प्रासादीया दर्शनीया अभिरूपाः प्रतिरूपा इति॥ 'विजयस्स णं दारस्स उप्पिं' विजयस्य खलु द्वारस्य उपरि-अग्रभागे 'बहवे छत्तातिच्छत्ता तहेव' बहूनि छत्रा-

सन, कलश, मत्स्य, एवं दर्पण, 'सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा' ये सब मंगल द्रव्य सर्वात्मना रत्नमय है, और अच्छ से लेकर यावत् प्रतिरूपतक के विशेषणों से युक्त है। 'विजयस्स णं दारस्स उप्पिं बहवे कण्हचामरज्झया जाव सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा' विजय द्वार के उपर अनेक कृष्ण चामरों की ध्वजाएं हैं अनेक नील चामरों की ध्वजाएं हैं। अनेक लोहितवर्णवाले चामरों की ध्वजाएं है अनेक हारिद्रवर्ण के चामरों की ध्वजाएँ है अनेक शुक्लवर्ण वाले चामरों की ध्वजाएँ है ये सब ध्वजाएँ सर्वात्मना रत्नमय है और अच्छ श्लक्ष्णनीरजस्क निष्पङ्क निर्मल निष्कंकटच्छाय सप्रभ-सोद्योत समरीचिकप्रासादीय दर्शनीय अभिरूप-एवं प्रतिरूप विशेषणों वाली है। इन अच्छादिपदों-की व्याख्या पीछे अनेक स्थानों पर की जा चुकी है। अतः वहीं से इसे देखलेना चाहिये. 'विजयस्स णं दारस्स उप्पिं बहवे-

अच्छा जाव पडिरूवा' આ બધાજ મંગલ દ્રવ્યો સર્વ પ્રકારે રત્નમય છે. અને અચ્છથી લઈને યાવત્ પ્રતિરૂપ સુધીના વિશેષણોવાળા છે. 'विजयस्स णं दारस्स उप्पिं बहवे कण्हचामरज्झया जाव सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा' વિજયદ્વારની ઉપર અનેક પ્રકારની કૃષ્ણ વર્ણવાળી ચામરોની ધજાઓ છે. અનેક પ્રકારની નીલ વર્ણવાળી ચામરોની ધજાઓ છે. અનેક પ્રકારની લાલ વર્ણવાળી ચામરોની ધજાઓ છે. અનેક પ્રકારની પીળા રંગવાળી ચામરોની ધજા છે. અનેક પ્રકારની સફેદ વર્ણ વાળી ચામરોની ધજાઓ છે. આ બધી ધજાઓ સર્વાત્મના રત્નમય છે. અને અચ્છ, શ્લક્ષ્ણ, નીરજસ્ક, નિષ્પંક, નિર્મલ, નિષ્કંકટછાય સપ્રભ, સોદ્યોત, સમરીચિક પ્રાસાદીય, દર્શનીય, અભિરૂપ અને પ્રતિરૂપ એ બધાજ વિશેષણો વાળી છે. અને તે બધી જ સુંદર છે. આ અચ્છ વિગેરે પદોની વ્યાખ્યા આની પહેલાં પણ અનેક સ્થળે કરવામાં આવી ગયેલ છે તેથી તે ત્યાંથી જ સમજી લેવી. 'विजयस्स णं दारस्स उप्पिं बहवे छत्ताइच्छत्ता तहेव'

तिच्छत्राणि तथैव पताकातिपताकानि घण्टायुगलानि चामरयुगलानि उत्पलहस्तकाः–उत्पलसमूहाः, कुमुदहस्तकाः, हस्तकशब्दोऽत्र समूहवाची एवमग्रेऽपि नलिनहस्तकाः पौण्डरीकहस्तकाः शतपत्रसहस्रपत्रहस्तकाः सर्वरत्नमयाः श्लक्ष्णा घृष्टा मृष्टा नीरजस्का निर्मलाः प्रासादीया अभिरूपाः प्रतिरूपा इति।

'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ' तत्केनार्थेन भदन्त ! एव मुच्यते–कथ्यते–'विजएणं दारे विजए णं दारे' विजय नामकं खलु द्वारम् विजयनामकं खलु द्वारम् इति, एतस्य विजयद्वारमिति नामकरणे को हेतुरिति गौतमस्वामिनः भगवन्तं प्रति प्रश्नः, भगवानाह–'गोयमा' हे गौतम ! 'विजए णं दारे विजए णाम देवे' विजयनामके द्वारे विजयनामको देवः 'महड्ढिए' महर्द्धिकः महती–विशाला

छत्ताइच्छत्ता तहेव' विजयद्वार के ऊपर अनेक छत्रातिछत्र–छत्रके ऊपर छत्र है, पताकातिपताएं है, घण्टायुगल है, चामरयुगल है उत्पल समूह है। कुमुद समूह है, नलिनसमूह है, पौण्डरीकसमूह है, शतपत्र और सहस्रपत्रसमूह है, जिन कमलों में सौ पत्र होते हैं वे शतपत्र समूह है, और जिनमें एक हजार पत्र होते हैं वे सहस्रपत्र है। ये सब भी सर्वात्मना रत्नमय है एवं अच्छ श्लक्ष्ण आदि पूर्वोक्त विशेषणोंवाले हैं। 'से केणट्ठे णं भंते ! एवं वुच्चइ विजए णं दारे विजए णं दारे' हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि यह विजयद्वार है–अर्थात् विजयद्वार का विजय द्वार ऐसा नाम किस कारण से हुआ है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं–'गोयमा ! विजए णं दारे विजए णामं देवे' हे गौतम। विजय द्वार में विजय नामका देव रहता है, यह देव 'महड्ढिए' बहुत बडी भवन परिवार आदिरूप

વિજયદ્વારની ઉપર અનેક છત્રાતિછત્ર છત્રની ઉપર છત્ર છે, પતાકાતિપતાકા ધજાની ઉપર ધજા છે. અને ઘંટા યુગલ છે. ચામરયુગલ છે. કમળના સમૂહો છે. કુમુદ સમૂહ છે. નલિન સમૂહ છે. પૌંડરીક સમૂહ છે. શતપત્ર અને સહસ્ર પત્રના સમૂહો છે. જે કમળોમા સો પાંખડીયો હોય છે તે શતપત્ર કહેવાય છે અને જે કમળોમાં હજાર પાખડીયો હોય છે તે સહસ્રપત્ર કહેવાય છે. આ બધા સર્વ પ્રકારથી રત્નમય તથા અચ્છ શ્લક્ષ્ણ વિગેરે પૂર્વોક્ત વિશેષણો વાળા છે. 'से केणट्ठे णं भंते ! एवं वुच्चइ विजए णं दारे विजए णं दारे' હે ભગવન્ એવું આપ શા કારણથી કહોછોકે આ વિજયદ્વાર છે. અર્થાત્ વિજયદ્વારનું વિજયદ્વાર એવું નામ શા કારણથી થયેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે 'गोयमा ! विजए णं दारे विजए णामं देवो' હે ગૌતમ ! વિજયદ્વારમાં વિજય નામના દેવ રહે છે. એ દેવ 'महड्ढिए' ભવન પરિવાર રૂપ ઘણીજ મોટી એવી ઋદ્ધિવાળા છે.

ऋद्धिः-भवनपरिवारादिका यस्य असौ महर्द्धिकः 'महज्जुईए' महद्द्युतिकः महती विशाला द्युतिः शरीरगता आभरणगता यस्यासौ महाद्युतिकः 'महाबले' महाबलः 'महाजसे' महायशाः महद् यशः-ख्याति र्यस्यासौ महायशाः 'महासोक्खे' महासौख्यः, महत् सौख्यं प्रभूत सद्वेद्योदयवशात् यस्य स महासौख्यः, 'महाणुभावे' महानुभावः-परमतेजः सम्पन्नः 'पलिओवमट्ठिईए' पल्योपमस्थितिकः पल्योपमप्रमाणा स्थितिः आयुष्यकालो यस्य स पल्योपमस्थितिकः। एतादृशविशेषणविशिष्टो विजयाख्योदेवः 'परिवसइ' परिवसतीति। 'से णं तत्थ देवे' स खलु तत्र देवो विजयाख्यः 'चउण्हं सामाणियसाहस्सीणं' चतुर्णां सामानिकसहस्राणाम्, 'चउण्हं अग्गमहिसी णं सपरिवाराणं' चतसृणामग्रमहिषीणां सपरिवाराणाम्, 'तिण्हं परिसाणं' तिसृणां परिषदाम् आभ्यन्तरिक माध्यमिक बाह्याभिधानाम् 'सत्तण्हं अणियाणं' सप्तानामनीकानाम् 'सत्तण्हं अणियाहिवई णं' सप्तानामनीकाधिपतीनाम्, 'सोलसण्हं आयरक्खदेवसाहस्सीणं' षोडशानामात्म-

ऋद्धिवाला है। 'महज्जुईए' बहुत बडी शरीर सम्बन्धी या आभरण सम्बन्धी द्युतिवाला है 'महाबले' बहुत बडे बलवाला है 'महाजसे' बहुत बडी ख्यतिवाला है 'महासोक्खे' प्रभूतसातावेदनीयकर्म के उदय से जन्य बहुत बडे सुख का भोक्ता है। 'महाणुभावे' बहुतबडे तेज वाला है, तथा 'पलिओवमट्ठिईए' एक पल्योपम की स्थिति वाला है, इन विशेषणों वाला वह विजय देव उस विजयद्वार पर 'परिवसइ' रहता है, 'से णं तत्थ देवे चउण्हं अग्गमहिसीणं सपरिवाराणं' वह देव वहां रहता हुआ अपनी सपरिवार चार अग्रमहिषियों की 'तिण्हं परिसाणं' तीनपरिषदाओं की-आभ्यन्तरिक माध्यमिक एवं बाह्य परिषदाओं की 'सत्तण्हं अणियाईवईणं' सात अनीकाधिपतियों

'मज्जुइए' શરીર સંબંધી અથવા આભૂષણ સંબંધી ઘણીજ મોટી દ્યુતિવાળા છે. 'महाबले' ઘણાજ બળવાન છે. 'महाजसे' ઘણીજ વિશાળખ્યાતિવાળા છે. 'महा सोक्खे' શાતાવેદનીયકર્મના ઉદયથી ઘણાજ મોટા સુખને ભોગવનારા છે- 'महा णु भावे' ઘણાજ તેજસ્વી છે. તથા 'पलिओवमट्ठिइए' એક પલ્યોપમની સ્થિતિ વાળા છે. આ બધા વિશેષણો વાળા એ વિજયદેવ એ વિજયદ્વાર પર નિરંતર 'परिवसइ' નિવાસ કરે છે. 'से णं तत्थ देवे चउण्हं अग्गमहिसीणं सपरिवाराणं' તે દેવ ત્યાં રહેતા થકા પોતાની પરીવાર સહિતની ચાર અગ્રમહિષિયોની 'तिण्हं परिसाणं' ત્રણ પરિષદાઓની અર્થાત્ આભ્યન્તરિક, માધ્યમિક અને બાહ્ય એ ત્રણે પરિષદોની 'सत्तण्हं अणियाईवईणं' સાત અનીકાધિપતિયોની અર્થાત્ સેનાપતીયોની 'सत्तण्हं अणियाणं' સાત સેનાઓની 'सोलसण्हं आयरक्खदेवसाह-

रक्षकदेवसहस्राणाम् 'विजयस्स णं दारस्स' विजयस्य खलु द्वारस्य 'विजयाए रायहाणीए' विजयाया राजधान्याः, 'अण्णेसिं च बहूणं' अन्येषां च बहूनामनेकेषाम् 'विजयाए रायहाणीए वत्थव्वगाणं' विजयाराजधानी वास्तव्यानाम्, 'देवाणं देवीणय' देवानां देवीनां च 'आहेवच्चं' आधिपत्यम् अधिपतेः कर्म आधिपत्यं रक्षा इत्यर्थः, सा च रक्षा सामान्येनापि आरक्षकेन कर्तुं शक्यते तत आह-पोरेवच्चं' 'पौरपत्यं पुरस्य पतिः पुरपतिः तस्य कर्म पौरपत्यम् सर्वेषामग्रेसरत्वमित्यर्थः, तच्चाग्रेसरत्वम् नायकत्वमन्तरेणापि स्वनायक नियुक्त-तथा विधगृहचिन्तकसामान्यपुरुषस्येव स्यात् ततो नायकत्व प्रतिपत्त्यर्थमाह-स्वामित्वम्, स्वम् अस्यतीति स्वमी तद्भावः स्वामित्वं नायकत्वमित्यर्थः, तदपि च नाय-

---

की-सेनापतियों की 'सत्तण्हं अणियाणं' सात सेनाओं की 'सोलसण्हं आयरक्खदेवसाहस्सीणं' और १६ हजार आत्मरक्षक देवों की तथा -'विजयस्स णं दारस्स' विजयद्वार की 'विजयाए रायहाणीए अण्णेसिंच बहूणं विजयाए रायहाणीए वत्थव्वगाणं देवाणं देवीणय आहेवच्चं' विजय नामकी अपनी राजधानी की ओर विजया राजधानी में रहने वाले अनेक देव देवीओं की रक्षा करता हुआ 'जाव दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरइ' यावत् दिव्य भोग उपभोगों को भोगता हुआ अपने समय .को आनन्द से व्यातीत करता रहता है। यहां यावत् शब्द से 'पौरपत्य नायकत्व-स्वामित्व भर्तृकत्व पोषकत्व महत्तरकत्व, 'आणाईसरसेणावच्चं' इत्यादि सब पूर्वोक्त पाठ ग्रहीत हुआ है यहां जो ये पौरपत्य नायकत्व आदि पद आये हैं उनकी सार्थकता इस प्रकार से हैं आधिपत्य-रक्षा-विना पुरपत्य हुए भी सामान्य जन के द्वारा जैसी की जाती है वैसी हो सकती है अतःयह रक्षा इस

स्सीणं' અને સોળ હજાર આત્મરક્ષક દેવોની તથા 'विजयस्स णं दारस्स' વિજય દ્વારની 'विजयाए रायहाणीए अण्णेसिंच बहूणं विजयाए रायहाणीए वत्थव्वगाणं देवाणं देवीयण आहेवच्चं' વિજય નામની પોતાની રાજધાનિનીઅને વિજયારાજધાનીમાં રહેવાવાળા અનેક દેવ દેવિયોની રક્ષા કરતા થકા 'जाव दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरइ' યાવત્ દિવ્ય ભોગોપભોગોને ભોગવતા થકા પોતના સમયને આનંદ પૂર્વક વીતાવતા રહે છે. ત્યાં યાવત્ શબ્દથી પૌરપત્ય, નાયકત્વ સ્વામિત્વ, ભર્તૃત્વ, પૌષકત્વ, મહત્તરકત્વ, 'आणाईसरसेणावच्चं' ઈત્યાદિ પૂર્વોક્ત તમામ પાઠ ગ્રહણ થયેલ છે. અહીયાં પૌરપત્ય નાયકત્વ વિગેરે જે પદો આવેલા છે તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે. આધિપત્ય-અધિપતિ પણું રક્ષા, પુરપત્ય વિનાપણ સામાન્ય જનદ્વારા જેવી રક્ષા થઈ શકે છે તેવી તો થઈ

कत्वं कदाचित् पोषकत्वमन्तरेणापि संभवति यथा हरिण यूथाधिपतेः सिंहस्य तत आह- भर्तृत्वं-पोषकत्वमित्यर्थः, अतएव महत्तरकत्वं, तदपि महत्तरकत्वं कस्यचिदाज्ञाविकलस्यापि संभवति यथा कस्यचिद्वणिजः स्वदासदासीवर्गं प्रति तत्राह-'आणाईसरसेणावच्चं' आज्ञेश्वरसेनापत्यम्. आज्ञया ईश्वर आज्ञेश्वरः सेनायाः पतिः सेनापति आज्ञेश्वरश्चासौ सेनापतिश्चेति आज्ञेश्वरसेनापतिः तस्य कर्म आज्ञेश्वरसेनापत्यम्, स्वसैन्यं प्रति अद्भूतमाज्ञा प्रधान्य मित्यर्थः, कारयन् अन्यै नियुक्तैः पुरुषैः पालयन् 'अहयत्ति' आख्यानक प्रतिवद्धानि, यदि वा अहतानि अव्याहतानि नित्यानि-नित्यानुबन्धीनीत्यर्थः ये नाट्य गीते-नाट्यं नृत्यं गानम्,यानि च वादितानि तन्त्रीतलतालत्रुटितानि, तन्त्री-वीणा, तलौ -हस्ततलौ तालः-कंसिका, त्रुटितानि-वादित्राणि, तथा यश्च घनमृदङ्गः पटुना -पुरुषेण प्रवादितः, तत्र घनमृदङ्गो नाम-मेघसमानध्वनिर्यो मृदङ्गः घनमृदङ्गः, तेषां रवेण 'दिव्वाइं भोगभोगाइं' दिव्यान् प्रधानान् भोगभोगान् शब्दा-

---

प्रकार की नहीं थी किन्तु पुरपति होकर जैसी रक्षा की जाती है उस प्रकार की थी इसी बात को प्रकट करने के लिये पौरपत्य यह विशेषण दिया गया है, पौरपत्य नायकता के विना भी हो सकता है अतः यह पौरपत्य ऐसा नही था किन्तु नायकता के साथ था, नायकता स्वामिता के साथ थी स्वामिता पोषकता के साथ थी पोषकता महत्तरकता आज्ञैश्वर्य सेनापत्य के साथ थी इस प्रकार से वह विजयदेव इन सबबातों को अपनी प्रजाजनों से अपने नियुक्त पुरुषों द्वारा पलवाता था, नाटक और गीतों का निरीक्षण करता था उनमें एक सा था चतुर पुरुषों द्वारा वजाये गये वादित्रों के शब्दों का श्रवण करता था ये वादित्रों की ध्वनि मेघकी ध्वनि के जैसी स्निग्ध और अतिगंभीर होती थी इस प्रकार

શકે છે પરંતુ આ રક્ષા તેવી ન હતી પરંતુ પુરપતી થઈને જેવી રક્ષા કરી શકાય છે. એવા પ્રકારની હતી. એ વાત પ્રગટ કરવા માટે પૌરપત્ય એ વિશેષણ આપવામાં આવેલ છે. પૌરપત્ય નાયકપણા વગર પણ થઈ શકે છે. પરંતુ આ પૌરપત્ય એવું ન હતું પરંતુ નાયકપણાથી યુકત હતું. નાયકપણું સ્વામીપણા થી યુકત હતું. સ્વામિપણું પોષકપણાથી યુકત હતું. પોષકપણું મહત્તરકપણું આજ્ઞા ઐશ્વર્ય સેનાપત્ય પણાથી યુકત હતું. આ રીતે એ વિજયદેવ આ તમામ વાતોને પોતાની પ્રજાજનો પાસે પોતે નિયુકત કરેલ પુરૂષો દ્વારા પળાવતા હતા. નાટક અને ગીતોનું નીરીક્ષણ કરતા હતા. તેમાં એકીસાથે ચતુર પુરૂષો દ્વારા વગાડવામાં આવેલ રમણીય વાજીંત્રોના શબ્દોનું શ્રવણ કરતા હતા. એ વાજીંત્રોની ધ્વનિ મેઘની ધ્વનીના જેવી સ્નિગ્ધ અને ગંભીર હતી. આ પ્રમાણેના ઠાઠમાઠથી

द्यो भोगास्तान् 'भुंजमाणे' भुञ्जानः 'विहरइ' विहरति-आस्ते 'से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ' तत्तेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते 'विजए दारे विजय दारे' विजयद्वारं विजयद्वारम्, तत् एतेन कारणेन कथयामि विजयद्वारं विजयद्वारमिति, विजयाभिधानदेव स्वामिकत्वाद्विजयमिति भावः। 'अदुत्तरं च णं गोयमा!' अथोत्तरं च खलु गौतम ! 'विजयस्स णं दारस्स' विजयस्य खलु द्वारस्य 'सासए णामधेज्जे पण्णत्ते' शाश्वतं नामधेयं प्रज्ञप्तम्, 'जण्ण कयाइ नत्थि' यद् कदाचिन्नास्ति, 'ण कयाइ ण भविस्सइ' यन्न कदापि न भविष्यति जाव यावत् न कदापि नाभूत् अपि तु भवत्येव भविष्यत्येव अभूदेव, अतएव 'अवट्ठिए णिच्चे विजए दारे' अवस्थितं नित्यं विजयद्वारमिति ॥ सू०५८॥

मूलम्—कहि णं भंते ! विजयस्स देवस्स विजया णाम रायहाणी पन्नत्ता ? गोयमा ! विजयस्स णं दारस्य पुरत्थिमेणं

ठाठबाठ से दिव्यशब्दादिक भोगों को भोगता हुआ अपने समय को वह विजयदेव शान्ति के साथ व्यापित करता रहता है । 'से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ विजए दारे विजए दारे' इस कारण हे गौतम ! विजयद्वार का नाम विजयद्वार हुआ है 'अदुत्तरं च णं गोयमा ! विजयस्स णं दारस्स सासए णामधेज्जे' अथवा-विजयद्वार का विजयद्वार ऐसा नाम हे गौतम शाश्वत ही है उसमें कोई निमित्त नहीं है क्यों कि 'जण्ण कयाइ णत्थि ण कयाइ ण भविस्सति जाव अवट्ठिए णिच्चे विजए दारे' ऐसा तो है नहीं है कि विजयद्वार ऐसा इस का नाम पहिले नहीं था वर्तमान में नहीं है और भविष्यत् में भी ऐसा इसका नाम नहीं रहेगा किन्तु इसका ऐसा नाम त्रिकालवस्थायी है । अतः ऐसा ही नाम इसका मैंने कहा है ॥सू०५८॥

એ વિજય દેવ દિવ્ય શબ્દાદિક ભોગોને ભોગવતા થકા પોતાના સમયને શાંતી પૂર્વક વીતાવતા રહે છે. 'से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ विजए णं दारे विजए दारे' આ કારણથી હે ગૌતમ ! વિજયદ્વારનું નામ વિજયદ્વાર એ પ્રમાણ થયેલ છે. 'अदुत्तरं च णं गोयमा ! विजयस्स णं दारस्स सासए णामधेज्जे' અથવા તો હે ગૌતમ ! વિજય દ્વારનું વિજયદ્વાર એ પ્રમાણેનું નામ છે તે શાશ્વતજ છે. તેમાં કોઇ નિમિત્ત નથી કેમકે 'जण्ण कयाइ णत्थि ण कयाइ ण भविस्सइ जाव अवट्ठिए णिच्चे विजए दारे' એવું તો છે જ નહીં કે વિજયદ્વાર એ નામ પહેલાં ન હતું વર્તમાનમાં નથી અને ભવિષ્યમાં એ નામ રહેશે નહીં પરંતુ તેનું એ નામ ત્રણે કાળમાં નિત્ય રહેવાવાળું છે. તેથી તેનું એ પ્રમાણેનું નામ મેં કહેલ છે. ॥સૂ. ૫૮॥

तिरियमसंखेज्जे दीवसमुद्दे वीतिवइत्ता अण्णंमि जंबुद्दीवे दीवे बारसजोयणसहस्साइं ओगाहित्ता, एत्थ णं विजयस्स देवस्स विजया णाम रायहाणी पन्नत्ता, बारसजोयणसहस्साइं आयाम-विक्खंभेणं सत्ततीस जोयणसहस्साइं नव य अडयाले जोय-णसए किंचि विसेसाहिए परिक्खेवेणं पन्नत्ता ॥ सा णं एगेणं पागारेणं सव्वओ समंता संपरिक्खित्ता। से णं पागारे सत्त-तीसं जोयणाइं अद्धजोयणं च उड्ढं उच्चत्तेणं मूले अद्धतेरस जोयणाइं विक्खंभेणं, मज्झेत्थ सक्कोसाइं छजोयणाइं विक्खं-भेणं, उप्पिं तिण्णि सद्धकोसाइं जोयणाइं विक्खंभेणं मूले विच्छिण्णे मज्झे संखित्ते उप्पिं तणुए बाहिं वट्टे अंतो चउरंसे गोपुच्छ संठाणसंठिए सव्वकणगामए अच्छे जाव पडिरूवे। से णं पागारे णाणाविह पंचवण्णेहिं कविसीसएहिं उवसोभिए, तं जहा किण्हेहिं जाव सुक्किल्लेहिं। ते णं कवि-सीसगा अद्धकोसं आयामेणं पंचधणुसयाइं विक्खंभेणं देसोण-मद्धकोसं उड्ढं उच्चत्तेणं सव्वमणिमया अच्छा जाव पडिरूवा। विजयाएणं रायहाणीए एगमेगाए बाहाए पणुवीसं पणुवीसं दारसयं भवंतीति मक्खायं ॥ तेणं दारा बावट्ठिं जोयणाइं अद्ध-जोयणं च उड्ढं उच्चत्तेणं एक्कतीसं जोयणाइं कोसं च विक्खंभेणं तावइयं चेव पवेसेणं सेया वरकणगथूभिया ईहा मिय तहेव जहा विजए दारे जाव तवणिज्जवालुग पत्थडा सुहफासा सस्सि-रीया सुरूवा पासाईया४॥ तेसि णं दाराणं उभयपासिं दुहतो णिसीहियाए दो दो चंदणकलसपरिवाडीओ पण्णत्ताओ तहेव भाणियव्वं जाव वणमालाओ ॥ तेसि णं दाराणं उभयो पासिं दुहतो णिसीहियाए दो दो पगंठगा पन्नत्ता, तेणं पगंठगा एक्क-तीसं जोयणाइं कोसं च आयामविक्खंभेणं पन्नरसजोयणाइं

अड्ढाइज्जे कोसे बाहल्लेणं पन्नत्ता सव्ववइरामया अच्छा जाव पडिरूवा ॥ तेसि णं पगंठगाणं उप्पिं पत्तेयं पत्तेयं पासायवडिंसगा एक्कतीसं जोयणाइं कोसं च उड्ढं उच्चत्तेणं पन्नरस जोयणाइं अड्ढाइज्जे य कोसे आयामविक्खंभेणं सेसं तं चेव जाव समुग्गया, णवरं बहुवयणं भणियव्वं । विजयाए णं रायहाणीए एगमेगे दारे अट्ठसयं चक्कज्झयाणं जाव अट्ठसयं सेयाणं चउविसाणाणं णागवरकेऊणं, एवामेव सपुव्वावरेण विजयाए रायहाणीए एगमेगे दारे आसीतं आसीतं केउसहस्सं भवतीति मक्खायं ॥ विजयाएणं रायहाणीए एगमेगे (तेसि णं दाराणं पुरओ) सत्तरस भोमा पन्नत्ता, तेसि णं भोमाणं (भूमिभागा) उल्लोया (य) पउमलया भत्तिचित्ता ॥ तेसि णं भोमाणं बहुमज्झदेसभाए जे ते नवमनवमा भोमा तेसि णं भोमाणं बहुमज्झदेसभाए पत्तेयं पत्तेयं सीहासणा पन्नत्ता, सीहासणवण्णओ जाव दामा जहा हेट्ठा, एत्थ णं अवसेसेसु भोमेसु पत्तेयं पत्तेयं भद्दासणा पन्नत्ता। तेसि णं दाराणं उत्तिमं (उवरिमा) गारा सोलसविहेहिं रयणेहिं उवसोभिया तं चेव जाव छत्ताइच्छत्ता, एवामेव पुव्वावरेण विजयाए रायहाणीए पंचदारसया भवंतीति मक्खाया ॥सू० ५९॥

छाया–कुत्र खलु भदन्त ! विजयस्य देवस्य विजया नाम्नी राजधानी प्रज्ञप्ता, विजयस्य खलु द्वारस्य पौरस्त्येन तिर्यगसंख्येयान् द्वीपसमुद्रान् व्यतिव्रज्य अन्यस्मिन् जम्बूद्वीपे द्वीपे द्वादशयोजनसहस्राणि अवगाह्य अत्र खलु विजयस्य देवस्य विजया नाम्नी राजधानी प्रज्ञप्ता, द्वादशयोजनसहस्राणि आयामविष्कम्भेण सप्तत्रिंशद् योजनसहस्राणि नव च अष्टचत्वारिंशद् योजनशतं किञ्चिद्विशेषाधिकं परिक्षेपेण प्रज्ञप्ता, । सा खलु एकेन प्राकारेण सर्वतः समन्तात् संपरिक्षिप्ता ॥ स खलु प्राकारः सप्तत्रिंशद् योजनानि अर्द्धयोजनं चोर्ध्वमुच्चत्वेन, मूले अर्धत्रयोदशयोजनानि विष्कम्भेण, मध्येऽत्र सक्रोशानि षड्योजनानि विष्कम्भेण उपरि त्रीणि सार्धक्रोशानि योजनानि विष्कम्भेण मूले विस्तीर्णो

मध्ये संक्षिप्त उपरि तनुको वहिर्वृत्तोऽन्तश्चतुरस्रो गोपुच्छसंस्थानसंस्थितः सर्व-कनकमयोऽच्छो यावत् प्रतिरूपः ॥ स खलु प्राकारः नानाविध पञ्चवर्णैः कपि-शीर्षकैरुपशोभितः तद्यथा–कृष्णैर्यावच्छुक्लैः। ते खलु कपिशीर्षका अर्धक्रोश-मायामेन पञ्चधनुःशतानि विष्कम्भेण देशोनमर्धक्रोश मूर्ध्वमुच्चत्वेन सर्वमणि-मया अच्छा यावत्प्रतिरूपाः। विजयायाः खलु राजधान्या एकैकस्यां बाहायां पञ्चविंशतिः पञ्चविंशतिर्द्वारशतं भवन्तीत्याख्यातम्, तानि खलु द्वाराणि द्वाषष्टि-र्योजनानि अर्द्धयोजनं चोर्ध्वमुच्चत्वेन एकत्रिंशद् योजनानि क्रोशं च विष्क-म्भेण तावदेव च प्रवेशेन श्वेता वरकनकस्तूपिका इहामृग तथैव यथा विजयद्वारे यावत् तपनीयवालुका प्रस्तटाः शुभस्पर्शाः सश्रीकाः सुरूपाः प्रासादीयाः४॥ तेषां खलु द्वाराणाम् उभयोः पार्श्वयोः द्विधातो नैषेधिक्यां द्वे द्वे चन्दकलश-परिपाट्यौ प्रज्ञप्ते, तथैव भणितव्यं यावद्वनमालाः॥ तेषां खलु द्वाराणामुभयतः पार्श्वयोः द्विधातो नैषेधिक्यां द्वौ द्वौ प्रकण्ठको प्रज्ञप्तौ ते खलु प्रकण्ठकाः एकत्रिंशद् योजनानि क्रोशश्चायामविष्कम्भेण पञ्चदशयोजनानि सार्द्धद्विक्रोशं बाहल्येन प्रज्ञप्ता सर्वं वज्रमया अच्छा यावत्प्रतिरूपा॥ तेषां खलु प्रकण्ठकानामु-परि प्रत्येकं प्रत्येकं प्रासादावतंसकाः प्रज्ञप्ताः ते खलु प्रासादावतंसकाः एकत्रि-शद् योजनानि क्रोशं चोर्ध्वमुच्चत्वेन पञ्चदशयोजनानि सार्द्धं द्विक्रोशं चाया-मविष्कम्भेण शेषं तदेव यावत् समुद्गकाः, नवरं बहुवचनं भणितव्यम्। विजयायाः खलु राजधान्याः एकैकस्मिन् द्वारे अष्टशतं चक्रध्वजानाम् यावदष्टशतं श्वेतानां चतुर्विषाणानां नागवरकेतुनाम् एवमेव सपूर्वापरेण विजयाया राजधान्या एकैक-स्मिन् द्वारे अशीतमशीतं केतुसहस्रसहस्रं भवतीत्याख्यातम्॥ विजयायाः खलु-राजधान्या एकैकस्मिन् द्वारे तेषां द्वाराणां पुरतः सप्तदश भौमानि प्रज्ञप्तानि, तेषां खलु भौमानाम् 'भूमिभागाः' उल्लोकाश्च पद्मलता भक्तिचित्राः तेषां खलु भौमानां बहुमध्यदेशभागे यानि तानि नवमनवमानि भौमानि, तेषां खलु भौमानं बहुमध्यदेशभागे प्रत्येकं प्रत्येकं सिंहासनानि प्रज्ञप्तानि, सिंहासनवर्णनं यावद् दामानि यथा अधस्तात्, अत्र खलु अवशेषेषु भौमेषु प्रत्येकं प्रत्येकं भद्रा-सनानि प्रज्ञप्तानि तेषां खलु द्वाराणामुपरितनाकाराः षोडशविधैः रत्नैरुपशोभिताः तदेव यावत् छत्रातिच्छत्राणि एवमेव पूर्वापरेण विजयाया राजधान्याः पञ्चद्वार-शतानि भवन्तीत्याख्यातम्। सू०५९॥

टीका–'कहि णं भंते' कुत्र–कस्मिन्नेवस्थाने खलु भदन्त! 'विजयस्स देवस्स'

'कहिणं भंते! विजयस्स देवस्स विजया णाम रायहाणी पन्नत्ता' इ०।

विजयस्य देवस्य 'विजया णाम रायहाणी पन्नत्ता' विजया नाम्नी विजयाभिधाना राजधानी प्रज्ञप्ता-कथितेति गौतमस्य प्रश्नः भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि 'गोयमा !' हे गौतम ! 'विजयस्स णं दारस्स' विजयस्य खलु द्वारस्य 'पुरत्थिमेणं' पौरस्त्येन पूर्वस्यां दिशीत्यर्थः । 'तिरियमसंखेज्जे दीवसमुद्दे' तिर्यग् असंख्येयान् द्वीपसमुद्रान् 'विइवइत्ता' व्यतिव्रज्य—अतिक्रम्य 'अण्णंमि जंबुद्दीवे दीवे' अन्यस्मिन् एतस्माद् जम्बूद्वीपादन्यो यस्तस्मिन् जम्बूद्वीपे, एतावता जम्बूद्वीपानामसंख्येयत्वं सूचितम् । 'बारस जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता' द्वादशयोजनसहस्राणि अवगाह्य—अन्तः प्रविश्य 'एत्थ णं' अत्र खलु 'विजयस्स देवस्स' विजय नामक देवस्य—विजयद्वाराधिपतेः 'विजया णाम रायहाणी पन्नत्ता' विजया नाम्नी राजधानी प्रज्ञप्ता—कथितेति। सा च विजया नाम्नी राजधानी 'बारस जोयणसहस्साइं आयामविक्खंभेणं' द्वादशयोजनसहस्राणि आयामविष्कम्भेण, तत्रायामो दैर्घ्यं विष्कंभो विस्तार स्तथा च दैर्घ्यविस्ताराभ्यामित्यर्थः 'सत्ततीसजोयणसहस्साइं'

टीकार्थ—हे भदन्त ! विजयस्स देवस्स' विजयदेवकी 'विजया णाम रायहाणी' विजया नामकी राजधानी किस स्थानपर कही गई है इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं 'गोयमा ! विजयस्स णं दारस्स पुरत्थिमेणं तिरियमसंखेज्जे दीवसमुद्दे विइवइत्ता अण्णंमि जंबुद्दीवे' हे गौतम ! विजयद्वारकी पूर्वदिशा में तिर्यग् असंख्यातद्वीप समुद्र को पार करके आगत अन्य जम्बूद्वीप में १२ हजार योजन जाने पर ठीक इसी स्थान पर 'विजस्स- देवस्स' विजयदेवकी 'विजया णाम रायहाणी पन्नत्ता' विजया नाम की राजधानी कही गई है, अन्य जम्बूद्वीप पद के कहने से यह सूचित होता है कि जम्बूद्वीप असंख्यात है । 'बारस जोयणसहस्साइं आयामविक्खंभेणं सत्ततीसजोयणसहस्साइं नव य अडयाले जोयणसए किंचि विसे

ટીકાર્થ—હે ભગવન્ 'विजयस्स देवस्स' વિજયદેવની 'विजया णाम रायहाणी' વિજયાનામની રાજધાની કયા સ્થાન પર આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે 'गोयमा ! विजयस्स णं दारस्स पुरत्थिमेणं तिरियमसंखेज्जे दीव समुद्दे विइवइत्ता अण्णंमि जंबुद्दीवे दीवे' હે ગૌતમ ! વિજયદ્વારની પૂર્વદિશામાં તિર્યગ્ અસંખ્યાત દ્વીપસમુદ્રોને પાર કરીને આવતા બીજા જંબૂદ્વીપમાં ૧૨ બાર હજાર યોજન જવાથી બરોબર એજ સ્થાન પર 'विजयस्स देवस्स' વિજય દેવની 'विजया णाम रायहाणी पण्णत्ता' વિજયાનામની રાજધાની કહેવામાં આવેલ છે. અન્ય જંબૂદ્વીપ પદ કહેવાથી એ ધ્વનિત થાય છે કે જંબૂદ્વીપો અસંખ્યાત છે. 'बारस जोयण सहस्साइं आयामविक्खंभेणं सत्ततीसजोयणसहस्साइं, नवय अडयाले जोयणसए किंचिविसेसाहिए परिक्खेवेणं पण्णत्ते' આ વિજયરાજધાનીની

सप्तत्रिंशद् योजनसहस्राणि 'णवय' नव च 'अडयाले जोयणसए' अष्टचत्वारिंशद्-योजनशतम् 'किंचिविसेसाहिए' किंचिद्विशेषाधिकम् 'परिक्खेवेण पन्नत्ता' परिक्षेपेण प्रज्ञप्ता-कथिता ॥ 'सा णं एगेणं पागारेणं' सा खलु विजयाराजधानी एकेन प्राकारेण 'सव्वओ समंता संपरिक्खित्ता' सर्वतः-सर्वासु दिक्षु, समन्तात्-सर्वासु विदिक्षु संपरिक्षिप्ता-परिवेष्टिता 'से णं पागारे' स खलु प्राकारः 'सत्त-तीसं जोयणाइं' सप्तत्रिंशद् योजनानि 'अद्ध जोयणं च उड्ढं उच्चत्तेणं' अर्द्ध-योजनं चोर्ध्वमुच्चत्वेन 'मूले अद्धतेरसजोयणाइं विक्खंभेणं' मूले-मूलभागे अर्द्धत्रयोदशयोजनानि विष्कम्भेण 'मज्झेत्थ सक्कोसाइं छ जोयणाइं' विक्खं-भेणं' मध्येऽत्र सक्रोशानि षड्योजनानि विष्कम्भेण एकेन क्रोशेनाधिकानि षड्योजनानीत्यर्थः 'उप्पिं तिण्णि सद्धकोसाइं जोयणाइं विक्खंभेणं' उपरि-ऊर्ध्वभागे त्रीणि योजनानि सार्द्धक्रोशयुक्तानि 'मूले विच्छिण्णे' मूले स प्राकारो विस्तीर्णः 'मज्झे संखित्ते' मध्ये-मध्यभागे संक्षिप्तः-सङ्कुचितः मूलविष्कम्भ-

साहिए परिक्खेवेणं पण्णत्ते' यह विजय राजधानी लम्बाई-चौडाई में १२ योजन की है तथा इसका परिक्षेप-३७९४८ योजन से कुछ अधिक है 'सा णं एगेणं पागारेणं सव्वतो समंता संपरिक्खित्ता' यह राजधानी एक प्राकार से चारों ओर घिरी हुई है, 'से णं पागारे सत्तत्तीस जोयणाइं अद्ध जोयणं च उड्ढं उच्चत्तेणं मूले अद्धतेरसजोयणाइं विक्खंभेणं' यह प्राकार ऊंचाई में ३७॥ योजन का ऊंचा है और मूल में १२॥ योजन का विस्तारवाला है 'मज्झेत्थ सक्कोसाइं छ जोयणाइं विक्खंभेणं उप्पिं' एवं मध्य में एक कोश सहित ६ योजन का विस्तारवाला है तथा ऊपर में 'तिण्णि सद्धकोसाइं जोयणाइं विक्खंभेणं' ३॥ तीन योजन का विस्तार वाला है इस तरह यह प्राकार मूल में विस्तीर्ण 'मज्झे संखित्ते' मध्यभाग में संक्षिप्त सङ्कुचित है और 'उप्पि

લંબાઈ પહોળાઈ બાર ૧૨ બાર યોજનની છે. તથા તેનો પરિક્ષેપ ૩૭૯૪૮ યોજનથી કંઈક વધારે છે. 'सा णं एगेणं पागारेणं सव्वतो समंता संपरिक्खित्ता' આ રાજધાની એક પ્રાકારથી ચારે બાજુ ઘેરાયેલ છે. 'से णं पागारे सत्ततीस जोयणाइं अद्धजोयणं च उड्ढं उच्चत्तेणं मूले अद्धतेरस जोयणाइं विक्खंभेणं' આ પ્રાકાર ઉંચાઈમાં ૩૭॥ સાડી સાડત્રીસ યોજનનો છે. અને મૂલમાં ૧૨॥ સાડાબાર યોજનના વિસ્તારવાળો છે. 'मज्झेत्थ सक्कोसाइं छ जोयणाइं विक्खंभेणं उप्पिं' તથા મધ્યમાં એક કોષ સહિત ૭ યોજનના વિસ્તાર વાળો કહેવામાં આવેલ છે. તથા ઉપરમાં 'तिण्णि सद्धकोसाइं जोयणाइं विक्खंभेणं' ૩॥ સાડા ત્રણ યોજનના વિસ્તાર વાળો છે. આ રીતે આ પ્રાકાર મૂળમાં વિસ્તાર યુક્ત તથા 'मज्झे

तोऽद्र्धत्रुटितत्वात् 'उप्पिं तणुए' उपरिभागे तनुकः मध्यविष्कम्भादपि अर्द्धस्य त्रुटितत्वात् 'बाहिं वट्टे' वहिर्वृतः बाह्यभागे वृत्ताकारो गोलाकारः 'अंतो चउरंसे' अन्तर्मध्यभागे चतुरस्रः–चतुष्कोणाकारः 'गोपुच्छसंठाणसंठिए' गोपुच्छ-संस्थानसंस्थितः ऊर्ध्वीकृत गोपुच्छसंस्थानसंस्थित इत्यर्थः, 'सव्वकणगामए अच्छे जाव पडिरूवे' सर्वकनकमयः–सुवर्णमयः, अच्छः स्फटिकाकाशवद् अतिशुभ्रः श्लक्ष्णः घृष्टो मृष्टो नीरजस्को निर्मलो निष्पङ्को निष्कंकण्टच्छायः सप्रभः सोद्योतः प्रासादीयो दर्शनीयोऽभिरूपः प्रतिरूप इति । 'से णं पागारे' स खलु प्राकारः, 'णाणाविह पंच वण्णेहिं कविसीसएहिं उवसोभिए' नानाविध पञ्चवर्णैः अनेक प्राकारक कृष्णनीलादिभि विंशिष्टैः कपिशीर्षकैरुपशोभितस्सर्वतः समलङ्-कृतःनानाविधत्वं च–वर्णापेक्षया, कृष्णनीलादि वर्णतारतम्यापेक्षया वा, पञ्चवर्ण-त्वमेवोपपादयति, 'तं जहेत्यादि । 'तं जहा'–तद्यथा–'किण्हेहिं जाव सुक्किल्लेहिं'

तणुए' ऊपर के भाग मे पतला हो गया है । 'वाहिं वट्टे' बाह्यभाग में यह वृत्ताकार–गोल आकार वाला है 'अंतो चउरंसे' मध्य में चौरस है । बहु ऊंचे उठाए हुए गोपुच्छ के संस्थानवाला है वह पूरा का पूरा सुवर्णमय है, आकाश और स्फटिकमणि के जैसा स्वच्छ है चिकना है घिसा हुआ मठारा हुआ रज रहित निर्मल, किसी प्रकार के लेप नहीं होने से निष्पंक निष्कंकट प्रभावाला, प्रकाशवान मनको प्रसन्न करने वाला देखने योग्य रूपवान जिसके समान दूसरा कोइ रूपवान् न हो अतःवह प्रतिरूप है । फिर वह प्राकार 'नाणाविह पंचवण्णेहिं कविसीसएहिं उवसोभिए' नानाविध पांच प्रकार के वर्णवाले कंगुरों से उपशोभित है वे पांच प्रकार के वर्ण कहते हैं 'तं जहा' वे इस प्रकार के हैं–काले नीले

संखित्ते' મધ્યભાગમાં સંક્ષિપ્ત સંકુચિત છે. અને 'उप्पिं तणुए' ઉપરના ભાગમાં પાતળો થયેલ છે. 'बाहिं वट्टे' બહારના ભાગમાં તે વૃત્તાકાર ગોળઆકાર વાળો છે. 'अंतो चउरंसे' મધ્યમાં ચોરસ છે. બહુ ઉંચુ કરવામાં આવેલ ગાયના પૂંછડાના આકાર જેવા આકારવાળો એ પ્રાસાદ છે. તે સંપૂર્ણ પણે સુવર્ણમય છે. આકાશ અને સ્ફટિકમણિના જેવો સ્વચ્છ છે. ચિકાશવાળો છે. અર્થાત્ લીસો છે. ઘસવામાં આવેલ છે. અને મઠારેલ છે. રજરહિત હોવાથી નિર્મલ છે. કોઇ પણ પ્રકારનો લેપ ન હોવાથી નિષ્પંક નિષ્કંટક પ્રભાવાળો, પ્રકાશવાન્ મનને પ્રસન્ન કરવાવાળો જોવા યોગ્ય રૂપવાન જેના સરખો બીજો કોઇ રૂપવાન ન હોય તેવો હોવાથી એ પ્રતિરૂપ છે. તથા તે પ્રાકાર 'णाणाविह पंचवण्णे हिं कविसीसएहिं उवसोभिए' અનેક પ્રકારના પાંચ પ્રકારના વર્ણવાળા કાંગરાઓથી શોભાયમાન છે તે પાંચ પ્રકારના વર્ણ આ પ્રમાણે છે. 'तं जहा' કાળાવર્ણવાળા

कृष्णवर्णैः-नीलवर्णैः-लोहितवर्णैः-हारिद्रवर्णैः-शुक्लवर्णैश्चेति । 'ते णं कविसीसगा अद्धं कोसं आयामेणं' तानि खलु कपिशीर्षकाणि अर्द्धं क्रोशं यावत्, आयामेन-दैर्घ्येण, 'पंचधणुसयाइं विक्खंभेणं'-पञ्चधनुःशतानि विष्कम्भेण-विस्तारेण, 'देसोण मद्धकोसं उड्ढं उच्चत्तेणं' देशोनं-देशतः पडिहीनमर्द्धक्रोश मूर्ध्वमुच्चत्वेन 'सव्वमणिमया अच्छा जाव पडिरूवा'-सर्वमणिमयाः सर्वात्मना मणिप्रचुराः अच्छाः-श्लक्ष्णा घृष्टा-मृष्टाः-नीरजस्काः निर्मलाः निष्कण्टकच्छायाः सप्रभाः-सोद्योताः प्रासादीयाः-दर्शनीयाः अभिरूपा-प्रतिरूपा इति । 'विजयाए रायहाणीए-'विजयायाः खलु राजधान्याः, 'एगमेगाए वाहाए' एकैकस्यां वाहायाम्, 'पणुवीसं पणुवीसं दारसयं भवन्तीति मक्खायं' पञ्चविंशं पञ्चविंशं-पञ्चविंशत्यधिकद्वारशतं भवतीत्याख्यातं पूर्वकृद्भिर्मया च । 'ते णं दारा वावट्ठिं जोयणाइं अद्ध जोयणं च उड्ढं उच्चत्तेणं' तानि खलु द्वाराणि द्वाषष्टियोजनानि अर्द्धयोजनं चोर्ध्वम् उपरिभागे-उच्चत्वेन, 'एकतीसं जोयणाइं कोसं च विक्खं-

---

लाल पीले और श्वेत वे कंगुरे लंबे चौडे कितने हैं उसका वर्णन करते हैं-'ते णं कविसीसगा अद्धकोसं आयामेणं' वे कंगुरे लंबाई में आधे कोशके हैं 'पंचधणुसयाइं विक्खंभेणं' चौडाई में पांचसौ धनुष के हैं। 'देसोणमद्धकोसं उड्ढं उच्चत्तेणं' एक देशकम आधे कोश वे ऊंचे उठे हुए अर्थात् ऊंचे हैं फिर कैसे हैं। 'सव्वमणिमया अच्छा जाव पडिरूवा' वे सर्वथा मणियों से ही बने हुए अच्छे आदि विशेषणों वाले प्रासादीय दर्शनीय अभिरूप और प्रतिरूप है 'विजयाए रायहाणीए' इस विजया नामकी राजधानी में 'एगमेगाए वाहाए' एक एक बाहा में 'पणुवीसं पणुवीसं दारसयं' एक सौ पचीस एकसौ पचीस द्वार है ऐसा पहले के तीर्थंकरो ने कहा है और मैं भी कहता हूं 'ते णं दारा वावट्ठिं जोयणाइं

નીલવર્ણવાળા લાલવર્ણવાળા પીળાવર્ણવાળા અને સફેદવર્ણવાળા. એ કાંગરાઓ લંબાઈ પહોળાઈમાં કેટલાં કેટલા છે? તેનું હવે સૂત્રકાર વર્ણન કરે છે 'ते णं कविसीसगा अद्धकोसं आयामेणं' તે કાંગરાઓ લંબાઇમાં અર્ધાકોશના છે. 'पंचधणुसयाइं विक्खंभेणं' પહોળાઇમાં પાંચસો ધનુષવાળા છે. 'देसोणमद्धकोसं उड्ढं उच्चत्तेणं' એક દેશકમ અર્ધા કોશની ઉંચાઇ વાળા છે. 'सव्वमणिमया अच्छा जाव पडिरूवा' તે બધી રીતે મણીયોનાજ બનેલા છે. અચ્છ વિગેરે વિશેષણો વાળા છે. પ્રાસાદીય છે. દર્શનીય છે. અભિરૂપ છે. અને પ્રતિરૂપ છે. 'एगमेगाए वाहाए' એક એક વાહામાં 'पणुवीसं पणुवीसं दारसयं' એકસો પચીસ એકસો પચ્ચીસ દ્વારો છે તેમ પહેલાના તીર્થંકરોએ કહેલ છે. અને હું પણ કહું છું. 'ते णं दारा वावट्ठिं जोयणाइं अद्ध जोयणं च उड्ढं उच्चत्तेणं' એ

भेण' एकत्रिंशद् योजनानि क्रोशैकं च विष्कम्भेण-विस्तारेण 'तावतियं पवेसेणं' तावदेव प्रवेशेन तावदेव-एकत्रिंशद् योजनानि क्रोशैकं चेत्यर्थः प्रवेशेनेति, 'सेता वरकनकथूभिया' श्वेता वरकनकमयस्तूपिका, 'ईहामिय० तहेव जहा विजए दारे' ईहामृगऋषभतुरगनरमकरविहगव्यालकिन्नररुरुसरभचमरकुंजरवनलता-पद्मलताभक्तिचित्राणि स्तम्भोद्गतवज्रवेदिकापरिगताभिरामाणि विद्याधरयमलयुग-लयन्त्रयुक्तानीवाऽर्चिःसहस्रमालीनि रूपकसहस्रकलितानि दीप्यमानानि देदी-प्यमानानि चक्षुर्लोकनलेशानि शुभस्पर्शानि सश्रीकरूपाणि वर्णो द्वारस्य तद यथा वज्रमया नेमाः रिष्टमयानि प्रतिष्ठानानि वैडूर्यमयाः स्तम्भाः जालरूपो-पचितप्रवरपञ्चवर्णाभानि रत्नकुट्टिमतलानि हंसगर्भमय एलुकः गोमेदमय इन्द्र-कीलकः लोहिताक्षमय्यौ द्वारचेट्यौ 'शाखे-' ज्योतीरसमय मुत्तरंगं द्वारस्योपरि

अद्धजोयणं च उड्ढं उच्चत्तेणं' वे प्रत्येक द्वार साढे वासठयोजन के ऊंचे और 'एक्कतीसं जोयणाइं कोसं च विक्खंभेणं' इकतीसयोजन और एककोश के विस्तारवाले हैं। और 'तावइयं चेव पवेसेणं' इतना ही अर्थात् इकतीस योजन और एककोश विस्तार का ही प्रवेशस्थल (प्रवेशमार्ग) है फिर वे द्वार श्वेतवर्ण के और श्रेष्ठ सोने के तथा छोटे छोटे शिखरों वाले हैं 'ईहामिय० तहेव जहा विजए दारे जाव तवणिज्जवालुय पत्थडा सुहफासा सस्सिरीयरूवा पासादीया ४' विजयद्वार की तरह ईहामृग-वृषभ आदि पद्मलता तक के चित्रों की छटा से चित्रित है, विजयद्वार के वर्णन जैसा ही सब वर्णन इन द्वारों का समझलेना चाहिये। इन द्वारों की बनावट का वर्णन करते हैं उनके वज्ररत्नमय नेम अर्थात् भूमिभाग से ऊंचे बाहर निकलते हुए प्रदेश है, रिष्ट रत्न के प्रतिष्ठान अर्थात् मूलभाग है। वैडूर्यरत्न के बने हुए खंभे हैं, सुवर्ण

દરેક દ્વારો સાડા બાર યોજનની ઉંચાઇ વાળા અને 'एक्कतीसं जोयणाइं कोसंच विक्खंभेणं' એકત્રીસ યોજન અને એક કોસના વિસ્તારવાળા છે. અને 'तावइयं चेव पवेसेणं' એટલું જ અર્થાત્ એકત્રીસ યોજન અને એક કોસનું જ પ્રવેશસ્થળ (પ્રવેશમાર્ગ) છે. તથા એ દ્વાર સફેદ વર્ણના અને ઉત્તમસોનાના તથા તથા નાના નાના શિખરોવાળું છે. 'इहामिय तहेव जहा विजए दारे जाव तवणिज्जवालुयपत्थडा सुहफासा सस्सिरीयरूवा पासादीया ४' વિજયદ્વારના વર્ણન પ્રમાણેજ તમામ વર્ણન આ દ્વારોનું પણ છે. તે ત્યાંથી સમજી લેવું. આ દ્વારોની બનાવટનું વર્ણન કરવામાં આવે છે. તેના તેમ અર્થાત્ ભૂમિભાગથી ઉંચો બહાર નીકળતો પ્રદેશ છે તે વજ્રરત્નમય છે. રિષ્ટરત્નનું પ્રતિષ્ઠાન અર્થાત્ મૂલ પ્રદેશ છે. તેના સ્તંભો વૈડૂર્યરત્નના બનેલા છે. તેનો ભૂમિતલનો

तिर्यग् व्यवस्थितं काष्ठम् वैडूर्यमयाः कपाटाः वज्रमयाः सन्धयः नानामणिमयाः समुद्गकाः सूतिकागृहाणि लोहिताक्षमय्यः सूचयः, वज्रमया अर्गलाः, अर्गलप्रासादाः रजतमय्य आवर्तनपीठिकाः अङ्करत्नोत्तरपार्श्वानि निरन्तरघन कपाटानि भित्तिषु भित्तिगुलिकास्तिस्रः षट् पञ्चशतं भवन्ति गोमानस्यः (शय्याः) तावन्मात्रा भवन्ति, नानामणिरत्नव्यालरूपकलीलास्थितशालभञ्जिकायुक्तं विजय-

में जडी हुई चन्द्रकान्त आदि प्रधान पांच वर्णों की मणियों से कर्केतन आदिरत्नों से उनके भूमितल बने हुए है हंसगर्भरत्न की देहली द्वार के बीच का भाग–है गोमेदरत्नके इन्द्र कीलक है, लोहिताक्ष रत्नों की द्वार शाखाएं है, द्वारके उपर टेढा रखा हुआ काष्ठ जिसको उत्तरांग कहते हैं वे ज्योतिरत्न के बने हुए हैं उनके कपाट वैडूर्यमणिके है, कपाटों की दोनो पाटियों के संबंध को बनाये रखनेवाली सूचिकाएं लोहिताक्षरत्नकी बनी हुई हैं। कपाटों के पाटियों की संधियां वज्ररत्नों से पूरित है, अनेक प्रकार के मणियों से बने हुए वहां पर सूतिका गृह है, उनद्वारों की अर्गलाएं हैं और अर्गला प्रासाद अर्थात् जहां अर्गलानियंत्रित होती है वे अर्गला प्रासाद वज्ररत्न के बने हुए हैं, जहां इन्द्रकील रहता है वह आवर्तन पीठिकाएं रजतमयी है, अंकरत्न के उत्तर पार्श्व हैं वे कपाट इतने घन मिले हुए हैं जिनमें थोडासा भी अन्तर नहीं है, उनकी भित्तियों मे छप्पनको तीनवार करने से जो संख्या होती हैं उतनी पट्टे के संस्थानवाली भित्ति गुलिकाएं है अर्थात्

ભાગ સોનામાં જડેલા ચંદ્રકાંત વિગેરે પ્રધાન પાંચ વર્ણોના મણિયોથી કેર્કતન વિગેરે રત્નોથી બનેલ છે. તેની દેહલી દ્વારનો વચલો ભાગ હંસગર્ભ રત્નનો બનેલ છે. ગોમેદરત્નના ઈંદ્રકીલકો છે. લોહિતાક્ષ રત્નોની દ્વાર શાખાઓ છે, દ્વારની ઉપર રાખવામાં આવેલ કાષ્ઠ-દાબણિયું. જેને ઉત્તરાંગ પણ કહેવામાં આવે છે. તે જ્યોતિરત્નોનું બનેલ છે. તેના કમાડ વૈડૂર્યમણિયોના છે. કમાડોના બન્ને પાટિયાઓને જોડી રાખવવાળી સૂચિકાઓ–ખીલાઓ લોહિતાક્ષ રત્નોના છે. કમાડોના પાટિયાઓનો સંધીભાગ વજ્રરત્નથી પૂરવામાં આવેલ ત્યાં સૂતિકાગૃહો છે. તે દ્વારોની અર્ગલા સાંકળો અને અર્ગલા પ્રાસાદ નકુચા કે જ્યાં અર્ગલા નિયંત્રિત થાય છે તે વજ્ર રત્નના બનાવવામાં આવેલ છે, જ્યાં ઈન્દ્રકીલ રહે છે. તે આવર્તન પીઠીકાઓ રજતમય છે. અંકરત્નના ઉત્તર પાર્શ્વ છે. એ કમાડો એટલા દૃઢરીતે મળેલા છે કે જેમાં જરા સરખું પણ અંતર પડતું નથી. તેની ભીંતોમાં છપ્પનને ત્રણવાર–ત્રણગણા કરવાથી જે સંખ્યા થાય છે એટલા પટ્ટાની સંસ્થાનવાળી ભિત્તિગુલિકાઓ છે.

द्वारम् इदं द्वारविशेषयम् वज्रमयः कूटः माडभागस्तस्य रजतमयः-उत्सेधः 'शिखरम्' सर्वतपनीयमय उल्लोकः 'उपरिभागः' नानामणिरत्नजालपञ्जरमणि-वंशकलोहिताक्षप्रतिवंशकरजतभौमानि अंकरत्नमयाः पक्षा पक्षवाहाश्च ज्योतीरसमय-वंशाः वंशकवेल्लुकाश्च रजतमय्यः पट्टिकाः जातरूपमय्योऽवघान्य वज्रमयीः पुंछनी सर्वश्वेतरजतमयमाच्छादनम् अंकमय कनककूटतपनीयमयस्तूपिकानि शङ्खतल-विमलनिर्मलदधिघनगोक्षीरफेनरजतनिकरप्रकाशानि तिलकरत्नाऽर्धचन्द्रचित्राणि-

(१६८) एकसौ अडसठभित्ति गुलिकाएं है और इतनी ही वहां पर गोमानसिकाएं अर्थात् शय्याएं है उनपर नानाविधमणियां और रत्नों के बने हुए सर्पो के रूप और लीलास्थित-क्रीडाएं करती हुई शाल-भंजिकाएं अर्थात् पुतलियां है यह विजयद्वार का विशेषण है। वज्र-रत्नों का कूट जिसको मांड़भाग कहते हैं उस मांडभाग का शिखर रजतमय है, तपनीयमय उल्लोक-उपर का भाग है। उसमें लगे हुए वांस मणियों के बने हुए है और प्रतिवंश अर्थात् उन वासों के सामने लगे हुए वांसलोहिताक्षरत्नों के हैं, वहां की भूमि रजतमयी है उस द्वार में नाना प्रकार की मणियां और रत्नों के जाल पंजर अर्थात् गोखडे हैं अंकरत्नों के पक्ष और पक्ष वाहाएं है ज्योतिरसरत्नों के वंश और वंश कवेल्लुक-वासों के उपर के केलु है, पट्टिकाएं रजतमयी हैं जातरूप मयी ओहाडणियां है वज्ररत्नों की पुंछनिकाएं है और उपर के आच्छा-दन-ढक्कन श्वेतरत्नों के हैं 'सेया वरकनकथूभियागा' इत्यादि सब

અર્થાત્ ૧૬૮/ એકસો અડસઠ ભિત્તિગુલિકાઓ છે. અને એટલીજ ત્યાં ગોમાનસિકાઓ અર્થાત્ શય્યાઓ છે. તેની ઉપર અનેક પ્રકારના મણિયો અને રત્નોના બનાવેલ સર્પોના આકારવાળી અને લીલાસ્થિત ક્રીડા કરતી એવી શાલ-ભંજીકાઓ-પુતળીયો છે. આ વિજયદ્વારનું વિશેષણ છે. વજરત્નના કૂટ કે જેને માંડભાગ કહેવામાં આવે છે. એ માંડભાગનું શિખર રજતમય છે. તપનીય મય ઉલ્લોક-ઉપરનો ભાગ છે. તેમાં લગાડવામાં આવેલ વાંસડાઓ મણિયોના બનેલા છે. અને પ્રતિવંશ અર્થાત્ એ વાંસોની સામે લગાડેલ વાંસ લોહિતાક્ષ રત્નોના છે. ત્યાંનો ભૂમિભાગ રજતમય છે. એ દ્વારમાં અનેક પ્રકારના મણિયો અને રત્નોના જાલપંજર અર્થાત્ ગોખલાઓ છે. અંક રત્નોના પક્ષ અને પક્ષવાહાઓ છે. જ્યોતિરત્નોના વંશ અને વંશકવેલ્લુકો છે. અર્થાત્ વાંસોની ઉપરની પટ્ટિકાઓ ખપાટિયા રજતમય છે. જાતરૂપ રત્નોની ઓહાડણિયો છે. વજરત્નોની પુંછણીકાઓ છે. અને ઉપરનું આચ્છાદન ઢાંકણુ સફેદ રત્નોનું છે. 'सेया वरकनकथूभियागा' વિગેરે પ્રકારનું તમામ વર્ણન પદ્મવર વેદિકાના વર્ણનની જેમજ

नानामणिमयदामाऽलङ्कृतानि अन्तर्वहिश्च-श्लक्ष्णानि तपनीय वालुका प्रस्तटानि सुखस्पर्शानि सश्रीकानि सुरूपाणि प्रासादीयानि दर्शनीयानि अभिरूपाणि प्रतिरूपाणीति। 'तेसि णं दाराणं उभओ पासिं' तेषां खलु द्वाराणां-उभयोः पार्श्वयोः, 'दुहतो णिसीहियाए' द्विधातो-द्विप्रकारायां नैषेधिक्याम् 'दो दो चंदणकलसपरिवाडीओ पन्नत्ताओ' द्वौ द्वौ चन्दनकलशौ परिपाट्यौ प्रज्ञप्तौ ते चन्दनकलशाः वरकमलप्रतिष्ठानाः सर्वरत्नमयाः-अच्छाः श्लक्ष्णाः घृष्टाः

वर्णन पद्मवरवेदिका जैसे ही समझलेना चाहिये। अंकरत्नों के और कनक-सोने के कूट-शिखर है तपनीय श्वेत सुवर्णमयस्तूपिकाएं-छोटे शिखर हैं वह श्वेत किस प्रकार का है वह कहते हैं 'संखतल' इत्यादि, निर्मल मलरहित जैसा शंख के उपर का भाग होता है वैसा तथा गाढा जमा हुआ दही गायके दूध का फेन चांदी का पुंज इनके जैसा श्वेत है, रत्नों के तिलक और अर्द्ध चन्द्रों के चित्रों से चित्रित है वहां अनेक प्रकार की मणियों की मालाएं लगी हुई है अन्दर और बाहर से श्लक्ष्ण-चिकने हैं, तपनीय सुवर्णमयवालुकाविछी हुई हैं जिसका स्पर्श-सुखद है सश्रीक आदि प्रतिरूप पर्यन्त के विशेषणों का अर्थ पहले कह चूके हैं। 'तेसिणं दाराणं उभओ पासिं' उन पूर्वोक्त विशेषणों वाले विजयद्वारों के दोनों पार्श्वों में दो दो प्रकार की नैषेधिकाओं पर 'दो दो चंदणकलसपरिवाडीओ पन्नत्ताओ' दो दो चंदनकलशों की श्रेणियां है वे चन्दन कलश सुन्दर कमलों के-प्रतिष्ठान-आधार पर

સમજી લેવું, તે શિખરો અંક રત્નોના તથા કનક કહેતાં સોનાના બનેલ છે. અને તેની સ્તૂપિકાઓ અર્થાત્ નાના નાના શિખરો તપનીય શ્વેત સુવર્ણના બનેલ છે. તે કેવા શ્વેત છે? એ માટે કહે છે કે-'संखतल' ઇત્યાદિ શંખની ઉપરનો ભાગ જેવો નિર્મલ મલવગરનો હોય છે. તેવો તથા ખૂબ જામી ગયેલ દહી, ગાયના દૂધના ફીણ ચાંદીનો ઢગલો એ જેવા સફેદ હોય છે, તેવો સફેત એ હોય છે. એ શિખરો રત્નોના તિલક અને અર્ધચંદ્રના ચિત્રોથી ચિત્રિત છે. ત્યાં અનેક પ્રકારના મણિયોની માળાઓ લગાડેલ છે. અંદર અને બહારથી શ્લક્ષ્ણ ચીકણા છે. તપનીય સુવર્ણમય રેત પાથરેલ છે. કે જેનો સ્પર્શ ઘણોજ સુખદ હોય છે, એ સશ્રીકથી લઈને પ્રતિરૂપ સુધીના તમામ વિશેષણોવાળા છે. આ વિશેષણોનો અર્થ પહેલા કહેવામાં આવી ગયેલ છે, તો તે ત્યાંથી સમજી લેવો. 'तेसि णं दाराणं उभओ पासिं' એ પૂર્વોક્ત વિશેષણોવાળા વિજયદ્વારોના બન્ને પડખાઓમાં બબ્બે પ્રકારની નૈષેધિકાઓ ખૂંટિયો પર 'दो दो चंदणकलसपरिवाडीओ पन्नत्ताओ' બબ્બે ચંદન કલશોની પંક્તિયો છે. એ ચંદન

मृष्टाः नीरजस्काः निर्मलाः निष्कम्पाः निष्कण्टकच्छायाः सप्रभाः सोद्द्योताः प्रासादीयाः दर्शनीयाः अभिरूपाः प्रतिरूपाः अतिशयेन महन्महेन्द्रकुम्भसमानाः प्रज्ञप्ताः, आयुष्मन् ! विजयस्य खलु द्वारस्योभयोः पार्श्वयो र्द्विप्रकारायां नैषेधिक्यां द्वौ द्वौ नागदन्तकौ प्रज्ञप्तौ, ते च-नागदन्तकाः मुक्ताजालान्तरोत्सृत हेमजालगवाक्षजालकिङ्किणी घण्टाजालपरिक्षिप्ताः अभ्युद्गताः अभिसृष्टा स्तिर्यक् सुसंप्रगृहीताः अधः पन्नगार्धरूपाः पन्नगार्धसंस्थानसंस्थिताः सर्वरत्नमयाः अच्छाः श्लक्ष्णाः घृष्टाः मृष्टाः नीरजस्काः निर्मलाः निष्पङ्काः निष्कण्टकच्छायाः सप्रभाः सोद्द्योताः प्रासादीयाः दर्शनीया अभिरूपा प्रतिरूपाः महता महता गजदन्तेन समानाः प्रज्ञप्ताः । श्रमणायुष्मन् ? तेषु नागदन्तेषु बहवः कृष्णसूत्रबद्धाऽवलम्बित नीलसूत्रबद्धावलम्बित लोहितसूत्रबद्धाऽवलम्बित हारिद्रसूत्रबद्धाऽवलम्बित शुक्लसूत्रबद्धाऽवलम्बितमाल्यकलापाः, तानि खलु-दामानि

रखे हुए हैं, वे कलशपूरे रत्नमय स्वच्छ श्लक्ष्ण से लेकर प्रतिरूपतक के विशेषणों वाले हैं और महा महेन्द्र कुंभ के समान है, हे आयुष्मन् गौतम ! 'तहेव भाणियव्वं जाव वणमालाओ' यह-सब वर्णन वनमालातक का यहां समझलेना चाहिये वह संक्षेप से इस प्रकार है- उस विजय द्वारके दोनों तरफ दो प्राकारकी नैषोधिकाओं में दो दो नागदन्त है वे नागदन्त, मोतियों की जालों के अन्दर उंचे उठे हुए हेम जाल गवाक्ष जाल किङ्किणी-छोटी घंटिकाओं के समूह से परिवेष्टित है। ऊंचे उठे हुए है चिकणे है टेढे पकडा हुआ नीचे से आधे सर्प के आकारके है, सर्वरत्नमय हैं अच्छश्लक्ष्ण से लेकर प्रतिरूपतकके विशेषणों वाले हैं वे बडे बडे गजदन्त के समान कहे गये हैं। हे श्रमण आयुष्मन् ? उन नागदन्तों में बहुत सी कृष्ण नीललोहित हारिद्र और

કલશો સુંદર કમલોના પ્રતિષ્ઠાન આધાર પર રાખવામાં આવેલ છે. એ કલશો સંપૂર્ણ રત્નમય સ્વચ્છ અને શ્લક્ષ્ણથી લઈને પ્રતિરૂપ સુધીના વિશેષણો વાળા છે. અને મહામહેન્દ્ર કુંભની સરખા છે. હે આયુષ્યમન્ ગૌતમ ! 'तहेव भाणियव्वं जाव वणमालाओ' આ વનમાળા સુધી તમામ વર્ણન સમજી લેવું એ એ સંક્ષેપથી આ પ્રમાણે છે. એ વિજય દ્વારની બન્ને બાજુ બે પ્રકારની નૈષેધિકાઓમાં બબ્બે નાગદંતકો છે. એ નાગદંતકો મોતિયોની જાળોની અંદર ઉંચા નીકળેલ હેમજાલ ગવાક્ષ જાલ કીંકિણી નાની નાની ઘંટડિયોના સમૂહથી વીંટળાયેલ છે. ઉપર નીકળેલ છે. ચિકણા છે. વાંકાવળેલ છે. અર્ધા સર્પના આકાર જેવા છે. સર્વરત્નમય છે. અને અચ્છ શ્લક્ષ્ણથી લઈને પ્રતિરૂપ સુધીના વિશેષણો વાળા છે. તે તે મોટા મોટા ગજદંત-હાથીદાંત જેવા કહેવામાં

तपनीयलम्बूसकानि सुवर्णप्रतरकमण्डितानि नानामणिरत्नविविधहारार्द्धहारोपशोभितसमुदायानि श्रियाऽतीवाऽतीवोपशोभमानानि उपशोभमानानि तिष्ठन्तीति एतत्पर्यन्तं पूर्वप्रकारोक्तं वनमालापर्यन्तवर्णनमत्र कर्त्तव्यम्। एतदाशयेनैवाह- 'तहेवाह-'तहेव भाणियव्वं जाव वणमालाओ'।

'तेसि णं दाराणं इति-तेषां खलु-द्वाराणामुभयोः पार्श्वयोः 'दुहतो णिसीहियाए' द्विधातो-द्विप्रकारायां नैषेधिक्याम्, 'दो दो पगंठगा पन्नत्ता' द्वौ द्वौ प्रकण्ठकौ-पीठविशेषौ प्रज्ञप्तौ-कथितौ 'ते णं पगंठगा' ते खलु प्रकण्ठकाः 'एक्कतीसं जोयणाइं कोसं च आयामविक्खंभेण' प्रत्येकं-प्रत्येकमेकत्रिंशद् योजनानि क्रोशमेकं च, आयामविष्कम्भेण-दैर्घ्यविस्ताराभ्याम्, 'पन्नरसजोयणाइं अड्ढाइज्जे कोसे बाहल्लेणं पन्नत्ता' पञ्चदशयोजनानि अर्द्धतृतीयांश्च क्रोशान्

शुक्ल सफेद सूत्रों में गूथी हुई पुष्पमालाएं लटक रही हैं वे मालाएं नीचे लटकते हुए तपनीय जाति के सोने के गोलाकार लम्बूसको-झूमको से युक्त है, सोने के पतरों से मढे हुए है वे सबके सब नाना-विधमणियों और रत्नों के हारों आर्द्ध हारों से शोभित हो रहे हैं, अतः वे अपनी कान्तिसे शोभित होते हुए रहे हुए है, इस सब वर्णन को लेकर ही मूल में पहले 'तहेव भाणियव्वं जाव वणमालाओ' ऐसा कहा गया है। 'तेसिणं दाराणं' उन प्रत्येक द्वारों के दोनों तरफ एक एक नैषेधिका होने से 'दुहओ निसीहियाए' दोनों प्रकार की नैषेधिकी में दो दो प्रकंठक पीठ विशेष कहे गये है 'ते णं पगंठगा' वे पीठ विशेष प्रत्येक 'एक्कतीस जोयणाइं कोसंच आयामविक्खंभेणं' इकतीस

આવેલ છે. હે શ્રમણ આયુષ્મન્ એ નાગદંતકોમાં ઘણી એવી કાળા. નીલ. લાલ પીળા, અને સફેદ સૂતરમાં ગૂંથવામાં આવેલ પુષ્પમાળાઓ લટકી રહેલ છે. એ માળાઓ નીચે લટકતા એવા તપનીય જાતના સોનાના ગોળ આકાર વાળા લંબૂસકો-જુમખાઓથી યુક્ત છે. તે નાગદંતકો સોનાના પત્રાઓથી મઢવામાં આવેલ છે. એ બધાજ નાગદંતકો અનેક પ્રકારના મણિયો અને રત્નોના હારો અર્ધ હારોથી શોભાયમાન બનેલ છે. તેથી તે પોતાની કાંતીથી શોભિત થતા રહે છે. આ તમામ વર્ણનને ધ્યાનમાં લઈનેજ સૂત્રકારે પહેલાં મૂળમાં 'तहेव भाणियव्वं जाव वणमालाओ' આ પ્રમાણેનો સૂત્રપાઠ કહેલ છે. 'तेसि णं दाराणं' એ દરેક દ્વારોની બન્ને બાજુ એક એક નૈષેધિકાઓ હોવાથી 'दुहओ निसीहियाए' બન્ને પ્રકારની નૈષેધિકાઓમાં બબ્બે પ્રકંટકો-પીઠવિશેષ કહેલ છે. 'ते णं पगंठगा' તે દરેક પીઠ વિશેષ 'एक्कतीस जोयणाइं कोसंच आयामविक्खंभेणं' એક ત્રીસ યોજન અને એ કોશની લંબાઇ પહોળાઇ વાળા છે. 'पन्नरस जोय-

बाहल्येन-स्थौल्येन प्रज्ञप्ताः-कथिताः, 'सव्ववइरामया अच्छा जाव पडिरूवा' ते च प्रकण्ठकाः सर्वे वज्रमयाः अच्छाः श्लक्ष्णाः घृष्टा मृष्टा नीरजस्काः निर्मला निष्पङ्काः निष्कण्टकच्छायाः सप्रभाः सोद्योताः प्रासादीया दर्शनीया अभिरूपाः प्रतिरूपाः इति । 'तेसि णं पगंठगाणं उप्पिं' तेषां खलु प्रकण्ठकानामुपरि ऊर्द्ध्वभागे 'पत्तेयं-पत्तेयं' प्रत्येकं-प्रत्येकम्, 'पासायवडिंसगा पन्नत्ता' प्रासादावतंसकाः प्रासादविशेषाः प्रज्ञप्ताः-कथिताः, 'ते णं पासायवडिंसगा' ते खलु प्रासादाऽवतंसकाः 'एक्कतीसं जोयणाइं कोसं च उड्ढं उच्चत्तेणं' एकत्रिंशद् योजनानि क्रोशमेकं चोर्द्ध्वमुच्चत्वेन, 'पन्नरसजोयणाइं अड्ढाइज्जेय कोसे आयामविक्खंभेणं' पञ्चदशयोजनानि- अर्द्धतृतीयांश्च क्रोशान् आयामविष्कम्भेण दैर्घ्यविस्ताराभ्यामित्यर्थः । 'सेसं तं चेव जाव समुग्गया' शेषं तदेव यावत्समुद्गकाः, तेषां खलु द्वाराणाम् 'अब्भुग्गय मूसियपहसिया विव' अभ्युद्गतोत्सृत

योजन और उपर एककोश के लम्बे चौडे है 'पन्नरसजोयणाइं अड्ढाइज्जे कोसे बाहल्लेणं' पन्द्रह योजन और ढाइकोस की वह मोटाई वाले हैं पूरे के पूरे वज्ररत्नों के हैं अच्छ श्लक्ष्ण आदि विशेषणों वाले हैं 'तेसिं णं पगंठगाणं उप्पिं' उन पीठ विशेषों के ऊपर ऊंचे भागमे 'पत्तेयं २' एक एक में 'पासायवडिंसगा पण्णत्ता' प्रासादावतंसक कहे गये हैं तेणं पासायवडिंसगा' वे प्रसादावतंसक 'एक्कतीसं जोयणाइं' इत्यादि, इगतीसयोजन के उपर एककोस जितने ऊंचे हैं पन्द्रह योजन और ढाइकोस के लम्बे चौडे हैं 'सेसं तं चेवं' शेष सब वर्णन समुद्गकपर्यन्त-सूतिका गृहपर्यन्त पहले जैसा ही समझलेना चाहिये' उन द्वारों का 'अब्भुग्गयमूसिय, इत्यादि स्वरूपवर्णन, उल्लोक वर्णन, मध्यभूमिभागवर्णन, सिंहासनवर्णन-विजयदूष्यका वर्णन, मुक्ता मालाओं का वर्णन, यह

णाइं अड्ढाइज्जे कोसे बाहल्लेणं' પંદર યોજન અને અઢી કોસના વિસ્તારવાળા છે. અને પૂરેપૂરા વજ્રરત્નના છે. અને અચ્છ શ્લક્ષ્ણ વિગેરે તમામ વિશેષણો વાળા છે. 'तेसिं णं पगंठगाणं उप्पिं' એ પીઠ વિશેષોના ઉપર અર્થાત્ ઉપરના ભાગમાં 'पत्तेयं पत्तयं' દરેકમાં 'पासायवडिंसगा' એ પ્રાસાદાવતંસકો 'एक्कतीसं जोयणाइं' ઇત્યાદિ એકત્રીસ યોજન ઉપર એક કોસ જેટલા ઉંચા છે. પંદર યોજન અને અઢિ કોસના લંબાઇ વાળા છે. 'सेसं तं चेव' બાકીનું તમામ વર્ણન સમુદ્ગક સુધીનું અર્થાત્ સૂતિકા ગૃહ પર્યન્તનું પહેલા કહ્યા પ્રમાણે જ છે. તે ત્યાંથી સમજી લેવું. એ દ્વારોના 'अब्मुग्गयमूसिय०' ઇત્યાદિ પ્રકારનું વર્ણન, વિજયદૃષ્યનું વર્ણન, મુક્તાઓની માળાઓનું વર્ણન આ તમામ પ્રકારનું વર્ણન વિજયદ્વારના

प्रहसिता त्रिव-इत्यादि सामान्यतः स्वरूपवर्णनम्-उल्लोकवर्णनं-मध्यभूमिभाग वर्णनम् सिंहासनवर्णनम्, विजयदुष्यवर्णनम् मुक्तादामोपवर्णनं च विजयद्वारवदेव ज्ञातव्यम् शेपमपि तोरणादिकं विजयद्वारवदेव ज्ञातव्यम्, विशेपजिघृक्षुभिस्तत एत द्द्रष्टव्यं विस्तरभयान्नेह वितन्यते। 'नवरं बहुवयणं भाणियव्वं' नवरं-विजयद्वारतोरणादिवर्णने यत्रैकवचनं प्रयुक्तं तादृशस्थानेऽत्र बहुवचनं वर्णनीयम् अन्यत्सर्वं पूर्ववदेव-विजयद्वारवदेव ज्ञातव्यमिति ॥

'विजयाए णं रायहाणीए'-विजयायाः खलु राजधान्या, 'एगमेगे दारे' एकैकस्मिन् द्वारे-प्रतिद्वारमित्यर्थः 'अट्ठसयं चक्कज्झयाणं' अष्टशतम्-अष्टोत्तरं शतं चक्रध्वजानाम्, 'जाव अट्ठसयं सेयाणं चउविसाणाणं णागवरकेऊणं' यादष्टशतं श्वेतानां चतुर्विपाणानां नागवरकेतूनाम् यावत्पदेनायं भावः-द्वारेषु प्रत्येकम्-एकैकस्यां नैषेधिक्यां द्वे द्वे तोरणे वक्तव्ये, तेपाञ्च तोरणानामुपरि प्रत्येकमष्टावष्टौ मङ्गलकानि, तेपाञ्च तोरणानामुपरि-कृष्णलोहितादि चामरध्वजादयो ध्वजा वक्तव्याः, तदनन्तरं तोरणानां पुरतः शालभञ्जिका वक्तव्याः, तदन्तरं नागदन्तका वक्तव्याः, तदन्तरं-तेषु नागदन्तकेषु दामानि वक्तव्यानि, तदनन्तरं-हयादि संघाटादयः संघाटा वक्तव्याः, तदनन्तरं-हयपंक्त्यादयः-पङ्क्तयः वक्तव्याः, तदनन्तरं-हयवीथ्यादयो वीथयो वक्तव्याः, तदनन्तरं-हयमिथुनकादीनि मिथुनानि वक्तव्यानि, तदनन्तरं-पद्मलतादिका लताः वक्तव्याः, ततश्चतुर्दिक्षु चतुरदिक् सौवस्तिका वक्तव्याः, तदनन्तरं चन्दनकलशाः वक्तव्याः, तदनन्तरं-भृङ्गारका वक्तव्याः तदनन्तरम्-आदर्शकाः वक्तव्याः, तदनन्तरं-स्थालानि वक्तव्यानि, तदनन्तरं पात्र्यो वक्तव्याः, तदनन्तरं सुप्रतिष्ठानि, तदनन्तरं मनोगुलिकाः तदनन्तरं

सब वर्ण विजयद्वार के वर्णन में देखलेना चाहिये, इसी प्रकार तोरण आदि का वर्णन भी वहीं से समझलेना चाहिये। 'नवरं बहुवयणं भाणियव्वं' अन्तर इतना ही है कि वहां विजय द्वारके वर्णन में एक वचन है और यहां बहुवचन से कहना चाहिये। फिर चन्दन कलश, फिर भृङ्गारक-झारिये, फिर आदर्शक, स्थाल पात्रिकाएं सुप्रतिष्ठक, मनोगुलिकाएं, उन मनोगुलिकाओं के ऊपर जलविना के वातकरक वायु-

---

વર્ણન પ્રમાણે છે. તે ત્યાંથી સમજી લેવું એજ પ્રમાણે તોરણ વિગેરેનું વર્ણન પણ ત્યાંના પ્રમાણેજ છે. 'नवरं बहुवयणं भाणियव्वं' અંતર એટલું જ છે કે ત્યાં વિજયદ્વારના વર્ણનમાં એક વચનનો પ્રયોગ થયેલ છે, અને અહીયાં બહુ વચનનો પ્રયોગ કરવાનો છે. તે પછી ચંદન કલશ, તે પછી ભંગારક-ઝારિયો તે પછી આદર્શક, સ્થાલ પાત્રિકાઓ સુપ્રતિષ્ઠકો, મનોગુલિકાઓ, તે મનોગુલિકાઓની ઉપર જલવગરના વાતકરક વાયુ ભરેલા ઘડાઓ તે પછી અનેક

मनोगुलिकासु–जलशून्या वातकरकाः तदनन्तरं चित्रा रत्नकरण्डकाः तदनन्तरं–हयकण्ठाः–गजकण्ठाः–नरकण्ठाः किन्नर–किं पुरुप–महोरग गन्धर्व–वृषभकण्ठकाः क्रमेण वक्तव्याः, तदनन्तरं–पुष्पादि चङ्गेर्यः वक्तव्याः, तदनन्तरं पुष्पादि पटलकानि, तदनन्तरं–सिंहासनानि, तदनन्तरं छत्राणि, तदनन्तरं–चामराणि वक्तव्यानि तदनन्तरं चक्रध्वजादयो ध्वजा वक्तव्याः। तेपाञ्च ध्वजानामिदं चरमसूत्रम्–'एवामेव सपुव्वावरेणं विजयाए रायहाणीए'–एवमेव सपूर्वापरेण विजयायाः राजधान्या–'एगमेगे दारे' एकैकस्मिन् द्वारे–प्रतिद्वार मित्यर्थः। असीतं२'–अशीत्यशीतिसंख्यकम्, 'केऊसहस्सं भवंतीति मक्खायं' केतुसहस्रम्–अशीत्यधिकं सहस्रकेतूनां भवन्तीति व्याख्यातं–कथित मिति। तदनन्तरं भौमानि वक्तव्यानि तत्सूत्रं साक्षादेव दर्शयति 'विजयाए णं' इत्यादि। 'विजयाएणं रायहाणीए' विजयायाः खलु राजधान्या 'एगमेगे दारे' एकैकस्मिन् द्वारे प्रतिद्वारोपरि 'सत्तरस भोमा पन्नत्ता'–सप्तदश भौमानि प्रासादारूपविशिष्टस्थानानि प्रज्ञप्तानि–कथितानि, 'तेसि णं भोमाणं' तेषां खलु भौमानाम्, 'भूमिभागा उल्लोया य पउमलया वणलया

मडे घडे तदनन्तर अनेक प्रकार के रत्नकरण्डक, फिर हयकंठ गजकंठ नरकंठ किन्नर किंपुरुष महोरगगन्धर्व और वृषभकंठक फिर पुष्पादि पटलक, सिंहासन छत्र चामर चक्रध्वजाएं है, ऐसा सब वर्णन यहां समझलेना चाहिये 'एवामेव सपुव्वावरेणं विजयाए रायहाणीए' इस प्रकार के सब मिलाकर विजया राजधानी के 'एगमेगे दारे' एक एक द्वार में 'असीति–असीति केउसहस्सं भवंतीतिमक्खायं' एक हजार अस्सी एक हजार अस्सी केतु–ध्वजाविशेष है ऐसा भगवानने कहा है। फिर 'विजयाए णं रायहाणीए' विजया राजधानी के 'एगमेगे दारे एक एक द्वार के उपर 'सत्तरसभोमा पण्णत्ता' सत्रह सत्रह–भौम--उपर के महल–है 'तेसिणं भोमाणं भूमिभागा उल्लोया य पउमलया, वणलया

પ્રકારના રત્ન કરંડકો, તે પછી હયકંટક ગજકંટક, નરકંટકો તે પછી કિંનર કિંપુરૂષ મહોરગ ગંધર્વ અને વૃષભ કંટક તે પછી પુષ્પાદિ પટલકો, સિંહાસન છત્ર, ચામર, ચક્ર અને ધ્વજાઓ છે. એ રીતે તમામ વર્ણન અહિંયા સમજી લેવું. 'एवामेव सपुव्वावरेणं विजयाए रायहाणीए' એ રીતે બધા મળીને વિજયા રાજધાનીના 'एगमेगे दारे' એક એક દ્વારમાં 'असीइ केउसहस्सा भवंतीति मक्खायं' એક હજારને એંસી ધ્વજાઓ થાય છે. એ પ્રમાણે ભગવાને કહેલ છે તે પછી 'विजयाएणं रायहाणीए' વિજયા રાજધાનીના 'एगमेगे दारे' એક એક દ્વારની ઉપર 'सत्तरसभोमा पन्नत्ता' સત્તર સત્તર ભૌમ ઉપરના માળ છે. 'तेसि णं भोमाणं भूमिभागा उल्लोया य पउमलया वणलया भत्तिचित्ता' એ ભૌમોના ભૂમિભાગ અને ઉલ્લોક

भत्तिचित्ता' भूमिभागा उल्लोकाश्च पद्मलता–वनलता भक्तिचित्राः, भूमिभागो-ल्लोकादीनां वर्णनं पूर्ववदेव कर्तव्यमिति। 'तेसि णं भोमाणं बहुमज्झदेसभाए' तेषां खलु–भौमानां प्रासादरूपविशिष्टस्थानानाम् बहुमध्यदेशभागे, 'जे ते नवमनवमा भोमा' यानि खलु तानि नवम–नवमानि भौमानि 'तेसिणं भोमाणं बहुमज्झदेसभाए' तेषां खलु नवमनवमानां भौमानां बहुमध्यदेशभागे' 'पत्तेयं पत्तेयं सीहासणा पन्नत्ता' प्रत्येकं प्रत्येकं विजयदेव योग्यानि सिंहासनानि प्रज्ञप्तानि, 'सीहासण वण्णओ जाव दामा जहा हेट्ठा' सिंहासन वर्णनं दामपर्यन्तं पूर्वकथितविजयद्वारप्रकरणगतमणिपीठिकास्थितसिंहासनवर्णनवदेवाऽत्रापि वर्णनं कर्तव्यम्। तथाहि–तपनीयमयाश्चक्रवालाः रजतमयाः सिंहाः सौवर्णिकाः पादाः

भत्तिचित्ता' उन भौमों के भूमिभाग और उल्लोक–अन्दर की छत पद्मलता अशोकलता चंपकलता–चूतलता (आम्रकीलता) वनलता वासंतिकलता के अनेक चित्रों कि छटासे चित्रित हैं, यह सब वर्णन पूर्व मे कहे हुवे प्रासादावतंसक जैसा ही यहां समझलेना चाहिये 'तेसिणं भोमाणं बहुमज्झदेसभाए' उन भौमों के बीचों बीच के भाग में 'जे ते नवम नवमा भोमा' जो वे नवम नवम नौवें से नौवा अर्थात् प्रत्येक भौम के जो सत्रहवां सत्रहवां भौम है उन उन सब भौमों के बीचों बीच प्रत्येक भौम में 'सीहासणा पण्णत्ता' सिंहासन कहे गये हैं 'सीहासन वण्णओ जाव दामा जहा हेट्ठा' उन सिंहासनों का दामपर्यन्त का वर्णन जैसा पहले विजय द्वार के वर्णन में मणिपीठिका स्थित सिंहासनों के वर्णन जैसा यहां भी वर्णन करलेना चाहिये, जैसे उन सिंहासनों के तपनीयमय चक्रवाल हैं रजतमय सिंह हैं सोने के पाये हैं, इत्यादि। यहां

અંદરનો ભાગ પદ્મલતા, અશોકલતા, ચંપકલતા, આમ્રલતા, વનલતાઓ ને વાસંતિકલતાના અનેક ચિત્રોની છટાથી ચિત્રેલા છે. આ તમામ વર્ણન પહેલાં કહેવામાં આવેલ પ્રાસાદાવતંસક પ્રમાણે જ અહીયાં સમજી લેવું જોઇએ. 'तेसिंणं भोमाणं बहुमज्झदेसभाए' એ ભૌમોની વચ્ચો વચના ભાગમાં 'जे ते नवम नवमा भोमा जाव' નવમાથી નવમાં અર્થાત્ દરેક ભૌમોનો જે સત્તરમો સત્તરમો ભૌમ–માળ છે તે તે બધા ભૌમોની વચ્ચો વચ્ચ દરેક ભૌમમાં 'सीहासणा पण्णत्ता' સિંહાસનો કહેવામાં આવેલા છે. 'सीहासण वण्णओ जाव दामा जहा हेट्ठा' એ સિંહાસનોના દામ–પર્યન્તનું વર્ણન પહેલાં જેમ વિજયદ્વારના વર્ણનમાં મણિપીઠિકામાં કહેલ સિંહાસનોના વર્ણન પ્રમાણેનું વર્ણન અહીંયા પણ કરી લેવું જોઈએ. જેમકે–એ સિંહાસનોના ચક્રવાલ તપનીય સોનાના છે. રજતમય સિંહ છે સોનાના પાયાઓ છે ઇત્યાદિ પ્રકારથી કહેવું જોઇએ. અહીયાં અંતર કેવળ

इत्यादि। नवरं विजयद्वारे सपरिवाराणि सिंहासनानि कथितानि इह तु-भद्रासनानि वक्तव्यानि-अतएवोक्तम्-'एत्थ णं अवसेसेसु भोमेसु पत्तेयं पत्तेयं भद्दासणा पन्नत्ता' अत्र खलु-अवशेषेषु नवमनवमातिरिक्तेषु भौमेषु प्रत्येकं प्रत्येकं भद्रासनानि सपरिवाराणि प्रज्ञप्तानि,। 'तेसि णं दाराणं उवरिमागारा' तेषां खलु-द्वाराणामुपरितनाकारभागाः, 'सोलसविधेहिं रयणेहिं उवसोभिया' षोडशविधैः रत्नैरुपशोभिताः रत्न१ वज्र२ वैडूर्य३ लोहिताक्ष४ मसारगल्ल५ हंसगर्भ६ पुलक७ सौगन्धिक८ ज्योतीरसा९ऽञ्जना१० ञ्जनपुलक११ रजत१२ जातरूपा१३ ङ्क१४ स्फटिक १५ रिष्ट १६ रत्नैरुपशोभिताः। 'तं चेव जाव छत्ताइछत्ता' अन्यत् सर्वं वनमालादिकं छत्राऽतिछत्रपर्यन्तं विजयद्वारवदेव षट् चत्वारिंशत् सूत्रवदेव वर्णनीयम्। 'एवामेव पुव्वावरेण' एवमेव पूर्वापरेण, 'विजयाए' रायहा-

अन्तर केवल इतना ही है कि वहां पर सब में सपरिवार सिंहासन कहे हैं किन्तु 'एत्थ णं अवसेसेसु भोमेसु 'पत्तेयं पत्तेयं भद्दासणा पण्णत्ता' यहां पर अवशेष जो नवमनवम भौमों के सिवाय के सब भौमों में प्रत्येक में भद्रासन कहे गये हैं। 'तेसिणं दाराणं उवरिमागारा' उनद्वारों के उपर के भाग है सब 'सोलसविहेहिं रयणेहिं उवसोभिया' सोलह प्रकार के रत्न जैसे-रत्न १ वज्र २ वैडूर्य३ लोहिताक्ष४ मसारगल्ल५ हंसगर्भ६ पुलक, सौगन्धिक ८ ज्योतीरस ९ अञ्जन १० अञ्जनपुलक ११ रजत १२ जातरूप १३ अङ्क १४ स्फटिक १५ रिष्ट १६ इन सोलह प्रकार के रत्नों से उपशोभित है। 'तं चेव जाव छत्ताइछत्ता' दूसरा सब वर्णन वन-माला से लेकर छत्रातिछत्र पर्यन्त का वर्णन छयालीसवें सूत्र में कहे गये विजयद्वार के वर्णन जैसा ही समझ लेना चाहिये। 'एवामेव सपुव्वावरेणं विजयाए रायहाणीए पंचदारसया भवंतीतिमक्खाया' इस

એટલુંજ છે કે ત્યાં બધેજ સપરિવાર સિંહાસનો કહેલ છે. પરંતુ 'एत्थ णं अवसेसेसु भोमेसु पत्तेयं पत्तेयंभद्दासणा पण्णत्ता' અહિયાં અવશેષ જે નવમનવમ-નવમાંથી નવમાં ભૌમોના વિનાના બધા ભૌમોમાં દરેકમાં ભદ્રાસનો કહ્યા છે. 'तेसिं णं दाराणं उवरिमागारा' એ દ્વારોનો જે ઉપરનો ભાગ છે. તે બધો 'सोलसविहेहिं रयणेहिं उवसोभिया' સોળ પ્રકારના રત્નોથી શોભાયમાન છે. એ સોળ પ્રકારના રત્નો આ પ્રમાણે છે. રત્ન ૧ વજ્ર ૨, વૈડૂર્ય ૩ લોહિતાક્ષ ૪ મસારગલ્લ ૫ હંસ ગર્ભ ૬ પુલક ૭ સૌગંધિક ૮ જ્યોતિરસ ૯ અંજન ૧૦ અંજનપુલક ૧૧ રજત ૧૨ જાતરૂપ ૧૩ અંક ૧૪ સ્ફટિક ૧૫ રિષ્ટ ૧૬ 'तं चेव जाव छत्ताइछत्ता' વનમાળાથી લઈને છત્રાતિચ્છત્ર સુધીનું બીજું તમામ વર્ણન છેંતાળીસમાં સૂત્રમાં કહેવામાં આવેલ વિજયદ્વારનાં વર્ણનની જેમજ સમજી લેવું. 'एवामेव सपुव्वावरेणं

णीए' विजयायां राजधान्याम्' 'पंचदारसताभवंतीतिमक्खाया'–पंच द्वारशतानि भवन्तीति व्याख्यातमिति ॥सू.५९॥

मूलम्–विजयाएणं रायहाणीए चउद्दिसि पंच जोयणसयाइं अबाहाए, एत्थ णं चत्तारि वणसंडा पन्नत्ता तं जहा–असोगवणे चंपगवणे सत्तवण्णवणे चूयवणे पुरत्थिमेणं असोगवणे, दाहिणेणं–सत्तवण्णवणे, पच्चत्थिमेणं–चंपगवणे उत्तरेणं–चूयवणे। तेणं वणसंडा साइरेगाइं दुवालसजोयणसहस्साइं आयामेणं पंचजोयणसयाइं विक्खंभेणं पण्णत्ता पत्तेयं पत्तेयं पागारपरिक्खित्ता किण्हा किण्हावभासा वणसंड वण्णओ भाणियव्वो जाव बहवे वाणमंतरा देवा देवीओ य. आसयंति- सयंति–चिट्ठंति–णिसीयंति–तुयट्ठयंति–रमंति- ललंति–कीलंति-मोहंति पुरापोराणाणं सुचिण्णाणं सुपरिक्कंताणं सुभाणं कम्माणं कडाणं कल्लाणं फलवित्तिविसेसं पच्चणुब्भवमाणा विहरंति। तेसि णं वणसंडाणं बहुमज्झदेसभाए पत्तेयं पत्तेयं पासायवडिंसगा पन्नत्ता तेणं पासायवडिंसगा बावट्ठिं जोयणाइं अद्धजोयणं च उड्ढं उच्चत्तेणं एक्कतीसं जोयणाइं कोसं च आयामविक्खंभेणं अब्भुगत भूसिया, तहेव जाव संतो बहुसमणिज्जा भूमिभागा पन्नत्ता, उल्लोया पउमभत्तिचित्ता भाणियव्वा तेसिं णं पासायवडिंसगाणं बहुमज्झदेसभागे पत्तेयं पत्तेयं सीहासणा पन्नत्ता वण्णावासो सपरिवारो तेसि णं पासायवडिंसगाणं उप्पिं बहवे अट्ठमंगलगाजया छत्ताइछत्ता तत्थ णं चत्तारि देवा महड्ढिया जाव पलिओवमट्ठितीया परिवसंति तं जहा–असोए सत्तवण्णे चंपए चूते।

प्रकार पूर्वापर–आगेपीछे के मिलाकर विजया राजधानी के सब पांच सौ द्वार कहे गये हैं ॥सू० ५९॥

विजयाए रायहाणीए पंचदारसया भवंतीतिमक्खाया' આ રીતે પૂર્વાપર આગળ પાછળ ના બધાયમળીને વિજયારાજધાનીના પાંચસો દ્વારો કહેવામાં આવેલ, છે ।સૂ. ૫૯।

तत्थ णं ते साणं वणसंडाणं साणं साणं पासायवडिंसगाणं साणं साणं सामाणियाणं साणं साणं अग्गमहिसीणं साणं साणं परिसाणं साणं साणं आयरक्खदेवाणं आहेवच्चं जाव विहरंति। विजयाए णं रायहाणीए अंतोबहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पन्नत्ते जाव पंचवण्णेहिं मणीहिं उवसोभिए तणसद्दविहुणे जाव देवा य देवीओ य आसयंति जाव विहरंति। तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थ णं एगे महं ओवरियालेणे पण्णत्ते बारस जोयणसयाइं आयामविक्खंभेणं तिन्नि जोयणसहस्साइं सत्तय पंचाणउत्ते जोयणसते किंचिविसेसाहिए परिक्खेवेणं अद्धकोसं बाहल्लेणं सव्वजंबूणतामत्तेणं अच्छे जाव पडिरूवे। तेणं एगाए पउमवरवेइयाए एगेणं वणसंडेणं सव्वतो समंता संपरिक्खित्ते पउमवरवेइयाए वण्णओ वणसंडवण्णओ जाव विहरंति, से णं वणसंडे देसूणाइं दो जोयणाइं चक्कवालविक्खंभेणं ओवरियालयणसंपरिक्खेवेणं। तस्स णं ओवरियालयणस्स चउद्दिसिं च चत्तारि तिसोवाणपडिरूवगा पन्नत्ता, वण्णओ तेसि णं तिसोवाणपडिरूवगाणं पुरतो पत्तेयं पत्तेयं तोरणा पन्नत्ता छत्ताइछत्ता। तस्स णं उवरियालयणस्स उप्पिं बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पन्नत्ते जाव मणीहिं उवसोभिते मणिवण्णओ गंधरसफासो तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थ णं एगे महं मूलपासायवडिंसगे पन्नत्ते सेणं पासायवडिंसगे बावट्ठिं जोयणाइं अद्धजोयणं च उड्ढं उच्चत्तेणं एक्कतीसं जोयणाइं कोसं च आयामविक्खंभेणं अब्भुग्गयमूसियप्पहसिते तहेव तस्स णं पासायवडिंसगस्स अंतो बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पन्नत्ते जाव मणिफासे उल्लोए। तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झदेसभाए

एत्थ णं एगा महं मणिपेढिया पन्नत्ता सा च जोयणं आयाम-विक्खंभेणं अद्धजोयणं बाहल्लेणं सव्वमणिमई अच्छा सण्हा। तीसे णं मणिपेढियाए उवरिं एगे महं सीहासणे पन्नत्ते एवं सीहासण वण्णओ सपरिवारो तस्स णं पासायवडिंसगस्स उप्पिं बहवे अट्ठमंगलगा झया छत्तातिछत्ता। से णं पासायवडिंसए अण्णेहिं चउहिं तदद्धुच्चत्तप्पमाणमेत्तेहिं पासायवडिंसएहिं सव्वतोसमंता संपरिक्खित्ते, ते णं पासायवडिंसगा एक्कतीसं जोयणाइं कोसं च उड्ढं उच्चत्तेणं अद्धसोलसजोयणाइं अद्धकोसं च आयामविक्खंभेणं अब्भुग्गत० तहेव तेसि णं पासायवडिंसगाणं अंतोबहुसमरमणिज्जा भूमिभागा उल्लोया। तेसि णं बहुसमरमणिज्जाणं भूमिभागाणं बहुमज्झदेसभाए पत्तेयं पत्तेयं सीहासणं पण्णत्तं वण्णओ। तेसिं परिवारभूता भद्दासणा पन्नत्ता तेसि णं अट्ठमंगलगा झया छत्ताइं छत्ता। तेणं पासायवडिंसगा अण्णेहिं चउहिं चउहिं तदद्धुच्चत्तप्पमाणमेत्तेहिं पासायवडिंसएहिं सव्वतो समंता संपरिक्खित्ता। तेणं पासायवडिंसगा अद्धसोलसजोयणाइं अद्धकोसं च उड्ढं उच्चत्तेणं देसूणाइं अट्ठजोयणाइं आयामविक्खंभेणं अब्भुग्गय० तहेव तेसि णं पासायवडिंसयाणं अंतोबहुसमरणिज्जा भूमिभागा उल्लोया तेसिं णं बहुसमरमणिज्जाणं भूमिभागाणं बहुमज्झदेसभाए पत्तेयं पत्तेयं पउमासणा पन्नत्ता तेसि णं पासायाणं अट्ठमंगलगा झया छत्तातिछत्ता। तेणं पासायवडिंसगा अण्णेहिं चउहिं तदद्धुच्चत्तप्पमाणमेत्तेहिं पासायवडिंसएहिं सव्वतो समंता संपरिक्खित्ता। तेणं पासायवडिंसगा देसूणाइं अट्ठजोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं देसूणाइं चत्तारि जोयणाइं आयामविक्खंभेणं अब्भुग्गत० भूमिभागा

उल्लोया भद्दासणाइं उवरिं मंगलगा झया छत्तातिछत्ता। तेणं पासायवडिंसगा अण्णेहिं चउहिं तदद्धुच्चत्तप्पमाणमेत्तेहिं पासायवडिंसएहिं सव्वतो समंता संपरिक्खित्ता। तेणं पासायवडिंसगा देसूणाइं चत्तारि जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं देसूणाइं दो जोयणाइं आयामविक्खंभेणं अब्भुग्गय मूसिय० भूमिभागा उल्लोया पउमासणाइं उवरिं अट्ठमंगलगा झया छत्ताइछत्ता। सुत्तस्स मूलं समत्तं ॥सू० ६०॥

छाया-विजयायाः खलु-राजधान्याः चतुर्दिक्षु पञ्चयोजनशतानि अबाधया, अत्र खलु चत्वारो वनषण्डा प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-अशोकवनं, चम्पकवनं, सप्तपर्णवनं, चूतवनम्, पूर्वेणाऽशोकवनं, दक्षिणेन-सप्तवर्णवनं, पश्चिमेन-चम्पकवनम्, उत्तरेण चूतवनम्। ते खलु-वनषण्डाः सातिरेकाणि द्वादशयोजनसहस्राणि-आयामेन पञ्चयोजनशतानि विष्कम्भेण प्रज्ञप्ताः प्रत्येकं प्रत्येकं प्राकारपरिक्षिप्ता कृष्णावभासाः वनषण्डवर्णनं भणितव्यं यावत् बहवो वानव्यन्तरा देवाश्च-देव्यश्चाऽऽसते-शेरते-तिष्ठन्ति-निषीदन्ति-त्वक्परिवर्तयन्ति रमन्ते-ललन्ति-क्रीडन्ति-मोहन्ति पुरापोराणानां सुचीर्णानां सुपरिक्रान्तानां शुभानां कर्मणां कृतानां कल्याणफलवित्तिविशेषं प्रत्यनुभवन्तो विहरन्ति। तेषां खलु-वनषण्डानां बहुमध्यदेशभागे प्रत्येकं प्रत्येकं प्रासादाऽवतंसकाः प्रज्ञप्ता, ते खलु प्रासादावतंसकाः द्वाषष्टियोजनानि अर्द्धं योजनश्चोर्ध्व मुच्चत्वेन एकत्रिंशद् योजनानि क्रोशश्चाऽऽयामविष्कम्भेणाऽभ्युद्गतोत्सृता स्तथैव यावत्-अन्तर्बहुसमरमणीया भूमिभागाः प्रज्ञप्ता उल्लोकाः पद्मभक्तिचित्रा भणितव्याः, तेषां खलु प्रासादावतंसकानां बहुदेशमध्यभागे प्रत्येकं प्रत्येकं सिंहासनानि प्रज्ञप्तानि वर्णावासः सपरिवारः, तेषां खलु प्रासादावतंसकानामुपरि बहून्यष्टमङ्गलकानि ध्वजाश्छत्रातिच्छत्राणि॥ तत्र खलु-चत्वारो देवा महर्द्धिका यावत्पल्योपमस्थितिकाः परिवसन्ति तद्यथा-ऽशोकः सप्तपर्ण-श्चम्पक-श्चूतः। तत्र खलु-ते स्वेषां स्वेषां वनषण्डानां स्वेषां स्वेषां प्रासादावतंसकानां स्वेषां स्वेषां सामानिकानां स्वासां स्वासाम्-अग्रमहिषीणां स्वसां स्वासां पर्षदां स्वेषां स्वेषामात्मरक्षक देवानामाधिपत्यं यावद् विहरन्ति। विजयायाः खलु-राजधान्याः अन्तर्बहुसमरमणीयो भूमिभागः प्रज्ञप्तो यावत्-पञ्चवर्णैर्मणिभिरुपशोभितः तृणशब्दविहीनो यावत् देवाश्च-देव्यश्चाऽऽसते यावद् विहरन्ति॥ तस्य खलु बहुसमरमणीयस्य भूमि-

भागस्य बहुमध्यदेशभागे अत्र खलु-एकं महदुपकारिकालयनं प्रज्ञप्तं द्वादश योजनशतानि-आयामविष्कम्भेण, त्रीणि योजनसहस्राणि सप्तयोजनशतानि पंच नवतानि किञ्चिद्विशेषाधिकानि परिक्षेपेणाऽर्द्धक्रोशं बाहल्येन सर्वजाम्बूनदमय-मच्छं यावत् प्रतिरूपम् । तत् खलु-एकया पद्मवरवेदिकया-एकेन वनषण्डेन च सर्वतः समन्तात् संपरिक्षिप्तं पद्मवरवेदिका वर्णनं-वनषण्डवर्णनं यावद् विहरन्ति, स खलु-वनषण्डो देशोने द्वे योजने चक्रवालविष्कम्भेण उपकारिकालयन समपरिक्षेपेण ॥ तस्य खलु उपकारिकालयनस्य चतुर्दिक्षु चत्वारि त्रिसोपानकप्रतिरूपकाणि प्रज्ञप्तानि वर्णकः, तेषां खलु त्रिसोपानप्रतिरूपकाणां पुरतः प्रत्येकं प्रत्येकं तोरणानि प्रज्ञप्तानि छत्रातिछत्राणि ॥ तस्य खलु-उपकारिकालयनस्योपरि बहुसमरमणीयो भूमिभागः प्रज्ञप्तो यावन्मणिभिरुपशोभितः मणिवर्णकः गन्ध-रस-स्पर्शाः, तस्य बहुसमरमणीयस्य भूमिभागस्य बहुमध्यदेशभागे अत्र खलु-एको महान् मूलप्रासादावतंसकः प्रज्ञप्तः, स खलु प्रासादावतंसकः द्वाषष्टि योजनानि-अर्द्धं योजनञ्चोदूर्ध्व मुच्चत्वेन-एकत्रिंशद् योजनानि क्रोशश्चाऽऽयाम विष्कम्भेणाऽभ्युद्गतोत्सृत प्रहसित स्तथैव तस्य खलु-प्रासादावतंसकस्याऽन्तर्बहु-समरमणीयो भूमिभागः प्रज्ञप्तो यावन्मणि स्पर्शो उल्लोकः॥ तस्य खलु-बहु-समरमणीयस्य भूमिभागस्य बहुमध्यदेशभागे अत्र खलु-एका महती मणिपीठिका प्रज्ञप्ताः सा चैकं योजनमायाविष्कम्भेणाऽर्द्धयोजनं बाहल्येन सर्वमणिमयी अच्छा श्लक्ष्णाः ॥ तस्याः खलु मणिपीठिकाया उपरि एकं महत् सिंहासनं प्रज्ञप्तम्, एवं सिंहासनवर्णकः सपरिवारः, तस्य खलु प्रासादावतंसकस्यो-परि बहून्यष्टमङ्गलकानि ध्वजाश्छत्रातिछत्राणि ॥ तत्र खलु प्रासादावतंसको-ऽन्यैश्चतुर्भिस्तदर्धोच्चत्वप्रमाणमात्रैः प्रासादावतंसकैः सर्वतः समन्तात्-संपरि-क्षिप्तः, स खलु प्रासादावतंसकः एकत्रिंशद् योजनानि क्रोशं चोर्ध्वमुच्चत्वेन अर्द्धषोडशयोजनानि अर्धक्रोशश्चाऽऽयामविष्कम्भेणाऽभ्युद्गत स्तथैव । तेषां खलु प्रासादावतंसकानाम् अन्तर्बहुसमरमणीया भूमिभागा उल्लोकाः । तेषां खलु बहुसमरमणीयानां भूमिभागानां बहुमध्यदेशभागे प्रत्येकं प्रत्येकं सिंहासनं प्रज्ञप्तम् वर्णकः, तेषां परिवारभूतानि भद्रासनानि प्रज्ञप्तानि तेषां खलु अष्टमङ्गलकानि ध्वजा श्छत्राऽतिच्छत्राणि॥ ते खलु प्रासादा-वतंसका अन्यैश्चतुर्भिश्चतुर्भि स्तदर्धोच्चत्वप्रमाणमात्रैः प्रासादावतंसकैः सर्वतः समन्तात् संपरिक्षिप्ताः ॥ ते खलु प्रासादावतंसकाः अर्द्धषोडशयोजनानि-अर्ध-क्रोशं चोर्ध्व मुच्चत्वेन देशोनानि-अष्टौ योजनान्यायामविष्कम्भेणाऽभ्युद्गत स्तथैव, तेषां खलु प्रासादावतंसकानामन्तर्बहुसमरमणीया भूमिभागा उल्लोकाः, तेषां खलु-बहुसमरमणीयानां भूमिभागानां मध्यदेशभागे प्रत्येकं प्रत्येकं पद्मासनं

प्रज्ञप्तम् तेषां प्रासादानां अष्टमङ्गलकानि ध्वजाश्छत्रातिच्छत्राणि ॥ ते खलु-प्रासादावतंसका अन्यैश्चतुर्भि स्तदर्धोच्चत्वप्रमाणमात्रैः प्रासादावतंसकैः सर्वतः समन्तात् संपरिक्षिप्ताः ॥ ते खलु-प्रासादावतंसका देशोनानि अष्टौ योजनानि ऊर्ध्वमुच्चत्वेन देशोनानि चत्वारि योजनानि आयामविष्कम्भेण, अभ्युद्गत० भूमि भागा उल्लोकाः भद्रासनानि उपरिमङ्गलकानि ध्वजा छत्रातिच्छत्राणि । ते खलु-प्रासादावतंसका अष्टौ चतुर्भि स्तदर्धउच्चत्व प्रमाणमात्रैः प्रासादावतंसकैः सर्वतः समन्तात् संपरिक्षिप्ताः ते खलु-प्रासादावतंसकाः देशोनानि चत्वारि योजनान्यूर्ध्वमुच्चत्वेन देशोने द्वे योजने आयामविष्कम्भेणाऽभ्युद्गतोच्छ्रतभूमिभागा उल्लोकाः पद्मासनानि उपरि-अष्टमङ्गलकानि ध्वजाश्छत्राऽतिच्छत्राणि सू.॥६०॥

टीका-'विजयाए रायहाणीए'-विजयायाः-विजयाभिधायाः खलु-राजधान्याः, 'चउद्दिसिं'-चतुर्दिक्षु, चतस्रो दिशः समाहृता-इति चतुर्दिक् तस्मिन् चतुर्दिशि चतसृषु दिशासु-इत्यर्थः । 'पंचजोयणसयाइं' अबाधाए-पञ्चपञ्चयोजनशतानि अबाधया-बाधनं बाधा, आक्रमणम् न बाधाऽबाधा तस्यामबाधायाम् इति कृत्वा अपान्तरालेषु मुक्त्वा-इति भावः । 'एत्थ णं चत्तारि वनसंडा पण्णत्ता' अत्र राजधान्याश्चतुर्दिक्षु चत्वारो वनषण्डाः चतुःसंख्यका वनसमुदायाः प्रज्ञप्ताः कथिताः । तानेव वनषण्डान् नामतो-दिग्देशतश्च दर्शयितुमाह-'तं जहा-इत्यादि, 'तं जहा-' तद्यथा, 'असोगवणे'-अशोकवनम्, अशोको नाम वृक्षविशेषो लोके प्रसिद्धः, तत्प्रधानकं वनम्, वृक्षसमुदायात्मकमशोकवनम् । 'सत्तवण्णवने'-सप्तपर्णवनम् सप्तपर्णः

'विजयाए णं रायहाणीए' इत्यादि ।

'विजयाए णं रायहाणीए' विजया नामकी राजधानी की 'चउद्दिसिं' चारदिशाओं में 'पंचजोयणसयाइं अबाहाए' पांच सौ योजन आगे जाने पर 'एत्थ णं चत्तारि वनसंडा पण्णत्ता' ठीक इसी स्थानपर चार वनखंड कहे गये हैं 'तं जहा' जिनके नाम इस प्रकार से हैं 'असोगवणे' अशोकवन इस वन में अशोक वृक्षों की प्रधानता है 'सत्तवण्ण वणे' सप्तपर्ण पुष्पों से युक्त जो वृक्ष होते हैं उनका नाम सप्तपर्ण-

---

'विजयाए णं रायहाणीए' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ-'विजयाए णं रायहाणीए' વિજયા નામની રાજધાનીની 'चउद्दिसिं' ચારે દિશાઓમાં 'पंचजोयणसयाइं अबाहाए' પાંચસો યોજન આગળ જાય ત્યારે 'एत्थ णं चत्तारि वनखंडा पण्णता' બરાબર એજ સ્થાનપર ચાર વનખંડો કહેવામાં આવેલા છે. 'तं जहा' જેના નામો આ પ્રમાણે છે. 'असोगवणे' અશોક વન, એમાં અશોક નામના વૃક્ષોનું પ્રધાન પણું છે. 'सत्तपण्णवणे' સપ્તપર્ણ પુષ્પોવાળા જે વૃક્ષો હોય છે, તેનું નામ સપ્તપર્ણ વનખંડ છે. 'चंपकवणे' ત્રીજા

पुष्पवृक्षविशेष स्तत्प्रधानकं वनं–सप्तपर्णवनम्–'चंपगवणे'–चम्पकवनम्, चम्पकवृक्ष प्रधानकवनम्। 'चूतवणे'–चूतवनम्, चूत आम्रवृक्षः 'आम्रश्चूतो रसालोऽसौ' इत्यमरात् तत्प्रधानकवनम्–आम्रवनमिति। 'पुरत्थिमेणं असोगवणे'–पूर्वेण राजधान्याः पूर्वस्यां दिशि–अशोकवनम्। 'दाहिणेणं सत्तवण्णवणे' दक्षिणेन राजधान्याः दक्षिणस्यां दिशि सप्तपर्णवनं विद्यते। 'पच्चत्थिमेणं चंपगवणे'–पश्चिमेन राजधान्याः पश्चिमदिग्विभागे चम्पकवनम्। 'उत्तरेणं चूतवणे'-उत्तरेण राजधान्याः उत्तरस्यां दिशि आम्राणां वनं भवतीति। 'ते णं वणसंडा'–ते खलु वनषण्डाः 'साइरेगाइं' सातिरेकाणि, 'दुवालसजोयणसहस्साइं आयामेणं' द्वादश योजनसहस्राणि आयामेन–दैर्घ्येण, 'पंचजोयणसहस्साइं विक्खंभेणं'–पञ्चयोजनशतानि विष्कम्भेण–स्थौल्येन, 'पन्नत्ता'–प्रज्ञप्ता–कथिताः। 'पत्तेयं पत्तेयं पागारपरिक्खित्ता'–प्रत्येकं प्रत्येकं प्राकारेण परिक्षिप्ताः संवेष्टिता इत्यर्थः। अथ–कथंभूता अशोकवनपण्डाः–तत्राह 'किण्हा' इत्यादि, 'किण्हा किण्होभासा' कृष्णाः–कृष्णवर्णच्छायोपेतत्वेन कृष्णाः,

---

बनखंड है 'चंपकवणे' तीसरावन है चंपकवन, इसमें चंपक वृक्षो की प्रधानता है। 'चूयवणे' आम्रवृक्ष का वनखंड हैं, 'पुरत्थिमेणं असोगवणे' राजधानी की पूर्वदिशा में अशोकवन है 'दाहिणेणं सत्तवण्णवणे' दक्षिण दिशा में सप्तपर्णवन है। 'पच्चत्थिमेणं चंपगवणे' पश्चिमदिशा में चंपकवन है 'उत्तरेणं चूयवणे' और उत्तरदिशा में आम्रवन हैं। 'तेणं वणसंडा' ये सब प्रत्येक बन 'साइरेगाइं दुवालसजोयणसहस्साइं आयामेणं' लम्बाई में कुछ अधिक १२ हजार योजन के है और 'पंचजोयणसयाइं विक्खंभेणं' चौडाई में ५०० सौ योजन के हैं। 'पत्तेयं पत्तेयं पागार परिक्खित्ता' प्रत्येक बन प्राकार–कोट से घिरा हुआ है अशोक वन खंड 'किण्हा किण्हावभासा' अत्यन्त घना होने के कारण

વનનું નામ ચંપકવન છે. તેમાં ચંપક વૃક્ષોનું પ્રધાનપણું છે. 'चूयवणे' આમ્રવનમાં આમ્ર વૃક્ષોનું પ્રધાનપણું છે. 'पुरत्थिमेणं असोगवणे' રાજધાનીની પૂર્વ દિશામાં અશોક વન છે. 'दाहिणेणं सत्तवण्णवणे' દક્ષિણ દિશામાં સપ્તપર્ણ વન છે. 'पच्चत्थिमेणं चंपगवणे' પશ્ચિમ દિશામાં ચંપકવન છે. 'उत्तरेणं चूयवणे' અને ઉત્તરદિશામાં આમ્રવન છે. तेणं वणसंडा' એ દરેક વન 'साइरेगाइं दुवालसजोयणसहस्साइं आयामेणं' લંબાઈમાં કંઈક વધારે ૧૨ બાર હજાર યોજન છે. અને 'पंचजोयणसयाइं विक्खंभेणं' પહોળાઈમાં ૫૦૦ પાંચસો યોજનના છે. 'पत्तेयं पत्तेयं पागारपरिक्खित्ता' દરેક વન પ્રાકાર કોટથી ઘેરાયેલા છે. અશોક વનખંડ 'किण्हा किण्हावभासा' અત્યંત ઘન–ગાઢ હોવાથી ક્યાંક ક્યાંક તો કાળા જણાય છે, તથા એમાં જે છાયા નીકળે છે તે પણ કાળીજ દેખાય છે. અને ક્યાંક

कृष्णवर्णावभासाः, 'एवं–नीलाः नीलवर्णाऽवभासाः, हरिताः–हरितावभासाः, शीताः (श्वेताः) शीतावभासाः कृष्णाः कृष्णच्छायाः घनपूरितकटच्छायाः रम्याः महामेघनिकुरंवभूताः, वनषण्डान्तर्गतपादपाः मूलवन्तः स्कन्धवन्तः त्वग्वन्तः प्रवालवन्तः पत्रवन्तः पुष्पवन्तः फलवन्तो वीजवन्तः, इत्यादि पूर्व-प्रदर्शितक्रमेणैवेहाऽपि वनषण्डवर्णनं कर्तव्यम् विस्तरभयान्नेह तत्तत्प्रकरणानि

कहीं कहीं तो कृष्ण काला प्रतीत होता है तथा इसमें जो छाया निकलती है वह भी काली ही निकलती है कहीं २ यह–नीलाः नीलवर्णावभासाः' नीलवर्ण का प्रतीत होता है और नीलवर्ण की ही इसमें से छाया नीकलती है 'हरिताः हरितावभासाः' कहीं २ यह हरे वर्ण का प्रतीत होता है और इससे छाया भी हरी हरी ही निकलती है 'शीताः शीतावभासाः' कहीं कहीं यह बिलकुल सफेद प्रतीत होता है और सफेद रंगवाली ही इसमें से छाया निकलती है, इत्यादि सब वर्णन जैसा कि पहिले किया जा चूका है वैसा ही वह सब वर्णन यहां पर भी करलेना चाहिये ये सब वनखंड बहुत रम्य–सुन्दर है और ऐसे मालूम देते हैं कि जैसे मानो वडे वडे मेघों का समुदाय ही एकत्रित हुआ है। इन वन खंडो के अन्तर्गत जो पादप–(वृक्ष) हैं वे सब प्रशस्त मूलवाले हैं, प्रशस्त स्कन्धोंवाले हैं प्रशस्त छालवाले हैं। प्रशस्त प्रवालों वाले हैं, प्रशस्त पत्रों वाले हैं, प्रशस्त एवं सुन्दर फूलों वाले है फलों वाले हैं और बीजवाले हैं इत्यादि सबवर्णन भी पूर्व मे प्रदर्शित क्रम के अनुसार यहां पर भी कर लेना चाहिये विस्तार हो जाने के भय से हम उसे

ક્યાંક તે 'नीलाः नीलवण्णावभासाः' નીલવર્ણના દેખાય છે. અને નીલવર્ણનીજ તેમાં છાયા નીકળે છે. 'हरिताः हरितावभासाः' ક્યાંક ક્યાંક તે હરિતવર્ણના જણાય છે. અને તેમાં છાયા પણ હરિત રંગની જ દેખાય છે. 'शीताः शीतावभासा' ક્યાંક ક્યાંક એ બિલ્કુલ સફેદ દેખાય છે. અને તેમાં છાયા પણ સફેદ જ નીકળે છે. વિગેરે પ્રકારથી બધુ જ વર્ણન અહીયાં પણ કરી લેવું જોઈએ. આ તમામ વનખંડો ઘણાજ રમ્ય સુંદર છે. અને તે વનખંડો એવા જણાય છે કે જાણે મોટા મોટા મેઘોના સમુદાયોજ એકઠા થયેલા છે. એ વનખંડોની અંદર જે પાદપો–વૃક્ષો છે તે બધા પ્રશસ્ત મૂળવાળા છે. પ્રશસ્ત સ્કંધો વાળા છે. પ્રશસ્ત છાલો વાળા છે. પ્રશસ્ત પ્રવાલો વાળા છે. પ્રશસ્ત પત્રોવાળા છે. સુંદર ફૂલોવાળા છે. સુંદર ફળોવાળા છે. અને સુંદર બી વાળા છે. ઇત્યાદિ પ્રકારથી તમામ વર્ણન પણ પહેલાં કહેવામાં આવેલ છે તે પ્રમાણે અહીંયા પણ કરી લેવું જોઈએ, વધારે વિસ્તાર થવાના કારણે તે અહીંયાં વર્ણવેલ નથી. આ

पुनरुल्लिख्यन्ते एतदाशयेनाऽऽह-'वणसंडवण्णओ भाणियव्वो' वनषण्डवर्णनको भणितव्यः, पूर्वप्रदर्शितवनखण्डवर्णकः समग्रोऽप्यत्र वक्तव्यः कियत्पर्यन्तं वनषण्ड-वर्णको वक्तव्यस्तत्राह-'जाव बहवे वाणमंतरा' इत्यादि। 'बहवे वाणमंतरा देवा-देवीओ' बहवोऽनेके वानव्यन्तरा देवाश्च देव्यश्च-'आसयंति' यथा सुखमासते, 'सयंति' शेरते, दीर्घकायप्रसारणेन वर्तन्ते, न तु-निद्रां कुर्वन्ति वानव्यन्तराणां देवयोनिकतयाऽस्मदादिवत् निद्राया अभावाद् इति। 'चिट्ठंति'-तिष्ठन्ति, ऊर्ध्व-स्थानेन वर्तन्ते। 'णिसीदंति'-निषीदन्ति-उपविशन्ति, 'तुयट्टंति'-त्वग्वर्तयन्ति त्वक् परावर्त्तनं कुर्वन्ति वामपार्श्वतः परावृत्य दक्षिणपार्श्वेनाऽवतिष्टन्ते, दक्षिणपार्श्वाद्वा परावृत्य वामपार्श्वेनाऽवतिष्ठन्ते इति। 'रमंति' रमन्ते रतिमाबध्नन्ति, 'ललंति'= ललन्ति, मनईप्सितं यथा भवति तथा वर्तते इत्यर्थः 'कीलंति'-क्रीडन्ति-यथा

यहां नहीं कर रहे हैं इसी वर्णन के करने की बात 'वणसंडवण्णओ भाणियव्वो' सूत्रकारने इस सूत्र द्वारा यहां प्रकट की है बनों का वर्णन 'जाव बहवे वाणमंतरा' इस सूत्रानुसार यहां ऐसा करलेना चाहिये कि इन वनषण्डों में 'बहवे वाणमंतरा देवा देवीओ' अनेक वानव्यन्तर देव और देवियां आकरके सुख पूर्वक उठा बैठा करती है। 'सयंति' सोती हैं पैर पसार करके आराम करती है। नकि हमारे जैसी निद्रा लेती हैं क्यों कि देवयोनि होने से उनके हमारे जैसी निद्रा नही होती हैं 'चिट्ठंति' कहीं कहीं वे खडी रहती हैं 'णिसीदंति' कहीं २ वे बैठी रहती हैं, कहीं २ पर वे 'तुयट्टंति' लेटी रहती हैं, करवट बदलती हुई आराम करती है। 'रमंति' कहीं कहीं वे आपस में प्रेमालिङ्गन करती हैं 'ललंति' तथा-कहीं कहीं उनके मनमें जैसा रुचता है वैसा काम भी किया करती है। 'कीलंति' कभी ये खेलती है। अर्थात् इनको जिस-प्रकार

વર્ણન કરવાના સંબંધમાં સૂત્રકારે 'वणसंडवण्णओ भाणियव्वो' આ સૂત્રપાઠ દ્વારા અહીંયાં પ્રગટ કરેલ છે. વનોનું વર્ણન 'जाव बहवे वाणमंतरा' આ સૂત્ર પાઠના કથન પ્રમાણે અહીંયાં એ પ્રમાણે કરવું જોઈએ કે આ વનખંડોમાં 'बहवे वाण मंतरा देवाय देवीओया' અનેક વાનવ્યન્તર દેવ અને દેવિયો આવીને સૂખપૂર્વક ઉઠે બેસે છે. 'सयंति' સૂવે છે. પગ ફેલાવીને આરામ કરે છે. મનુષ્યો પ્રમાણે તેઓ ઉંઘતા નથી. કેમકે દેવયોનિ હોવાથી તેઓને મનુષ્યો પ્રમાણે નિદ્રા હોતી નથી. 'चिट्ठंति' ક્યાંક ક્યાંક તેઓ ઉભા રહે છે. 'णिसीदंति' ક્યાંક ક્યાંક તેઓ બેસી રહે છે. ક્યાંક ક્યાંક તેઓ 'तुयट्टंति' સૂઈ રહે છે, પડખા બદલે છે. અને આરામ કરે છે. 'रमंति' ક્યાંક ક્યાંક તેઓ પરસ્પર પ્રેમાલિંગન કરે છે: 'ललंति' તથા ક્યાંક ક્યાંક તેના મનમાં જે રૂચે એવું કામ કર્યા કરે છે. 'कीलंति'

सुखमितस्ततो गमनविनोदेन गीतनृत्यादि विनोदेन वा तिष्ठन्ति, 'मोहंति' विषय सेवनं कुर्वन्ति इत्येवं रूपेण 'पुरापोराणाणं' पुरापौराणानाम् पुरा प्राक्, भवे कृतानां कर्मणां इत्यग्रिमेण सम्बन्धः, अतएव पौराणानाम्, 'सुचिण्णाणं' सुचीर्णानां-सुचरितानाम्, इह सुचरितं कर्माऽपि सुचरितं 'कार्येकारणोपचारात्' तदयमर्थः विशिष्ट तथाविध धर्माऽनुष्ठानविषयाऽप्रमादकरण क्षान्त्यादि सुचरितानाम्, तथा 'सुपरिक्कंताणं' सुपराक्रान्तानाम् सुपराक्रान्तजनितानि कर्माण्येव सुपराक्रान्तानि, सकलमैत्री-सत्यभाषण-परद्रव्याऽनपहार सुशीलादि रूपपराक्रमजनितानामिति अतएव-'सुभाणं' शुभानां शुभफलानाम् शुभफलानाम्, इह किञ्चिद् शुभफलमपीन्द्रियविपर्यासात् शुभफलमाभाति ततस्तात्त्विक शुभत्व प्रतिपत्यर्थमस्यैव पर्याय शब्दमाह-'कल्लाणं' कल्याणानाम् तत्त्ववृत्त्या तथाविध विशिष्टफलदायिनाम् । अथवा-कल्याणानामनर्थोपमशमकारिणाम् 'कल्लाणं' कल्याणस्वरूपम्, 'फलवित्तिविसेसं' फलवित्तिविशेषं-फलविपाकम्, 'पच्चणुभवमाणा' प्रत्येक मनुभव-

---

से सुखमिलता है उस प्रकार से ये इधर उधर उन वन षंडों में फिरती हैं तथा मनोविनोद के निमित्त ये कभी कभी-नाचती है कभी-गाती भी हैं और कभी नाना प्रकार के वादित्रों को भी बजाती है। 'मोहंति' कभी २ वे वहां विषय सेवन भी करती है। इस रूप से ये देव देवियां 'पुरा पोराणाणं' पूर्व भव में किये हुए अपने ऐसे पुराने कर्मों के जो कि 'सुचिण्णाणं' उस समय में विशिष्ट तथाविध धार्मिक अनुष्ठान करने में अप्रमाद करने से क्षमा आदि भावों के रखने से उपार्जित किये गये, 'सुपरिक्कंताणं' मैत्री सत्य भाषण, परद्रव्यानपहार, एवं सुशीलता आदि रूपपराक्रम के कारण जिनमें अनुभागबन्ध शुभ ही पडा और इसी कारण 'सुभाणं' जो शुभ फल के देने वाले हुए हैं 'कल्लाणं' अनर्थों को उपशमन करने वाले हुए हैं 'कल्लाणं फलवित्तिविसेसं'

ક્યારેક તે ખેલે છે. અર્થાત્ તેને જે રીતે સુખ લાગે તે પ્રમાણે તેઓ આમ તેમ એ વનખંડોમાં ફરે છે. તથા મનોવિનોદ માટે તેઓ ક્યારેક ક્યારેક નાચે પણ છે. ક્યારેક ક્યારેક ગાય છે અને ક્યારેક અનેક પ્રકારના વાજીંત્રો વગાડે છે. 'मोहंति' ક્યારેક ક્યારેક તેઓ ત્યાં વિષય સેવન પણ કરે છે. આ પ્રમાણે તે દેવ અને દેવિયો 'पुरापोराणाणं' પૂર્વભવમાં કરેલા પોતાના એવા પૂર્વના કર્મોના કે જે 'सुचिण्णाणं' એ સમયમાં વિશેષ પ્રકારથી તે કાળને ઉચિત ધાર્મિક અનુષ્ઠાન કરવામાં અપ્રમાદ કરવાથી ક્ષમા વિગેરે ભાવો રાખવાથી પ્રાપ્ત કરવામાં આવેલ 'सुपरिक्कंताणं' મૈત્રી સત્યભાષણ, પરદ્રવ્યાનપહરણ અને સુશીલપણું વિગેરે રૂપ પરાક્રમના કારણે જેમાં અનુભાગ બંધ શુભરૂપ જ થાય અને એજ કારણે 'सुभाणं' જે શુભફલને આપવા વાળા થયેલ છે. 'कल्लाणं' અનર્થોને ઉપશમ

न्तः, 'विहरंति' यथा सुखं विहरन्ति–आसते, इति। 'तेसि णं वणसंडाणं बहुमज्झदेसभाए' तेषां खलु वनषण्डानां बहुदेशमध्यभागे, 'पत्तेयं पत्तेयं पसायवडिंसगा' पन्नत्ता' प्रत्येकं प्रत्येकं प्रासादावतंसकाः प्रासाद श्रेष्टाः प्रज्ञप्ताः कथिताः। 'ते णं पासायवडिंसगा' ते खलु प्रासादावतंसकाः, 'बावट्ठिं जोयणाइं अद्ध जोयणं उड्ढं उच्चत्तेणं' द्वाषष्टिर्योजनान्यर्द्धक्रोशं चोर्ध्वमुच्चत्वेन, 'एकतीसं जोयणाइं कोसं च आयामविक्खंभेणं' एकत्रिंशद्योजनानि क्रोशैकंचाऽऽयामविष्कम्भेण, दैर्घ्यविस्ताराभ्याम्, 'अब्भुग्गतमुसिया' अभ्युद्गतोत्सृतप्रहसित इव विविधमणिरत्नभक्तिचित्रा वातोद्धूतविजयवैजयन्ती पताका छत्राऽतिच्छत्रकलिताः मणिकनकस्तू-

---

आनन्दप्रद उदय विशेष को 'पच्चणुब्भवमाणा' भोगते रहते हैं। 'तेसिणं वणसंडाणं' उनवनषण्डों के 'बहुमज्झदेसभाए' ठीक बीचों बीच में 'पत्तेयं पत्तेयं पासायवडिंसगा पन्नत्ता' अर्थात् प्रत्येक बन षण्ड के बिलकुल मध्यदेश में श्रेष्ठ प्रासाद कहे गये हैं। 'तेणं पासायवडिंसगा बावट्ठिं जोयणाइं अद्ध जोयणं उड्ढं उच्चत्तेण' इन प्रासादों की ऊंचाई ६२ योजन एवं अर्ध कोश की है 'एक्कतीसजोयणाइं कोसं च आयामविक्खंभेणं' तथा–इनकी लम्बाई और चौडाई ३१ योजन एवं एक कोश की है। 'अब्भुग्गतमूसिया तहेव जाव अंतो बहु समरमणिज्जा भूमिभागा पन्नत्ता' इस प्रासादावतंसकों के विषय में इस सूत्रपाठ द्वारा जैसा वर्णन बहुसमरमणीय भूमिभाग तक पहिले किया गया है वेसा ही वर्णन यहां पर भी करलेना चाहिये। इस वर्णन में 'अभ्युद्गतोत्सृत प्रहसिता इव, विविधमणिरत्नभक्तिचित्रा वातोद्धूत विजय वैजयन्ती पताका' इत्यादि सब पाठ आता है अन्त में इन प्रासा-

---

કરવાવાળા એવા 'कल्लाणं फलवित्तिविसेसं' આનંદ કારક ઉદય વિશેષને 'पच्चणुब्भवमाणा' ભોગવતા રહે છે. 'तेसिंणं वणसंडाणं' એ વનખંડોના 'बहुमज्झदेसभाए' બરોબર વચ્ચો વચ્ચ 'पत्तेयं पत्तेयं पासायवडिंसगा पण्णत्ता' અર્થાત્ દરેક વનખંડોના બરોબર મધ્ય ભાગમાં શ્રેષ્ઠ પ્રાસાદો કહ્યા છે. આ પ્રાસાદોની ઊંચાઈ ૬૨ બાસઠ યોજન અને અર્ધ કોસની છે. 'एक्कतीसजोयणाइं कोसं च आयामविक्खंभेणं' તથા તેની લંબાઇ પહોળાઇ ૩૧ એકત્રીસ યોજન અને એક કોસની છે. 'अब्भुग्गयमूसिया तहेव जाव अंतो बहुसमरमणिज्जा भूमिभागा पण्णत्ता' આ પ્રાસાદાવતંસકોના સંબંધમાં આ સૂત્રપાઠ દ્વારા જે પ્રમાણેનું વર્ણન બહુ સમરમણીય ભૂમિભાગ સુધી પહેલાં કરવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણેનું વર્ણન અહીયા પણ કરીલેવું જોઇએ. આ વર્ણનમાં 'अभ्युद्गतोत्सृतप्रहसिता इव

पिकाकाः तुङ्गाऽऽगगनतलमभिलंघ्यमानशिखराः जालान्तररत्नपञ्जरोन्मीलिता इव मणिकनकस्तूपिकाकाः विकसितशतपत्रपुण्डरीक तिलकरत्नाऽर्धचन्द्रचित्राः नानामणिमयमालाऽलङ्कृताः अन्तर्बहिश्च श्लक्ष्णाः सुवर्णरुतवालुकाप्रस्तटाः शुभस्पर्शाः सश्रीकरूपाः प्रासादीयाः दर्शनीयाः अभिरूपाः प्रतिरूपाः । एत-देवदर्शितम् । 'तहेव जाव अंतो वहुसमरमणिज्जा भूमिभागा पन्नत्ता' तथैव-यावत्-अन्तर्वहुसमरमणीयाः भूमिभागाः प्रज्ञप्ताः कथिताः । 'उल्लोया पउमभत्तिचित्ता-भाणियव्वा' उल्लोकाः पद्मलताभक्तिचित्राः भणितव्याः अत्र समग्रोऽपि उल्लोकवर्णको वक्तव्यः 'तेसि णं पासायवडिंसगाणं' तेषां खलु प्रासादावतंसका-नाम्; 'वहुमज्झदेसभाए' वहुमध्यदेशभागे, 'पत्तेयं पत्तेयं सीहासणा पन्नत्ता' प्रत्येकं प्रत्येकं सिंहासनानि प्रज्ञप्तानि, 'वण्णावासो सपरिवारो' वर्णावासो वर्णक-निवेशः सपरिवारः, 'भद्रासनवर्णनपूर्वकं सिंहासनवर्णनं कर्तव्यम्' 'तेसि णं पासायवडिंसगाणं उप्पिं' तेषां खलु प्रसादावतंसकानामुपरि, 'वहवे अट्ठमंगलग-छत्ताइछत्ता' वहून्यष्टमङ्गलकानि श्रीवत्स स्वस्तिक वर्द्धमानकादीनि कृष्ण नील-

दावतंसकों के वर्णन में ऐसा कहा गया है कि इनका जो भीतर का भाग है उसकी भूमि वहुसम है और इसी से वह वडी रमणीय है यहां 'उल्लोया पउमभत्तिचित्ता भाणियव्वा' इस पाठ की सूचनानुसार पद्मलता की रचना से विचित्रित उल्लोकों—चन्द्रवों—का भी वर्णन पूरा कहलेना चाहिये 'तेसिणं पासायवडिंसगाणं' इन प्रासादावतंसकों के ठीक ठीक मध्यभाग में अर्थात् 'पत्तेयं २ सीहासणा पन्नत्ता' प्रत्येक श्रेष्ठ प्रासाद में सिंहासन है 'वण्णावासो सपविारो' यहां पर भद्रासनों के वर्णन पूर्वक ही सिंहासनों का वर्णन करना चाहिये 'तेसिणं पासा-यवडिंसगाणं उप्पिं' इन प्रासादावतंसकों के ऊपर 'वहवे अट्ठमंगलगा-

विविधमणिरत्नभक्तिचित्रा वतोद्धूतविजयवैजयन्ती पताका' विगेरे બધો જ પાઠ સમજી લેવો. અંતમાં આ પ્રાસાદાવતંસકોના વર્ણનમાં એવું કહેવામાં આવેલ છે. કે એનો જે અંદરનો ભાગ છે, તેની ભૂમિ ઘણીજ સમ સરખી છે. અને તેથી જ તે ઘણીજ રમણીય છે. અહીંયાં 'उल्लोया पउमभत्तिचित्ता भाणियव्वा' આ પાઠના કથનાનુસાર પદ્મલતાની રચનાથી ચિતરવામાં આવેલ ઉલ્લોકો-ચંદર-વાઓનું વર્ણન પણ પૂરેપૂરૂં કરી લેવુ જોઈએ 'तेसिं णं पासायवडिंसगाणं' એ પ્રાસાદાવતંસકોની બરોબર મધ્યભાગમાં અર્થાત્ 'पत्तेयं पत्तेयं सीहासणा पण्णत्ता' દરેક શ્રેષ્ઠ પ્રાસાદોમાં સિંહાસનો કહેલા છે. 'वण्णावासो सपरिवारो' અહીંયાં ભદ્રાસનોના વર્ણન પૂર્વક જ સિંહાસનોનું વર્ણન કરવું જોઈએ. 'तेसिं णं पासायवडिंसगाणं उप्पिं' એ પ્રાસાદાવતંસકોની ઉપર 'वहवे अट्ठमंगलगाझया

लौहितादिध्वजाः पताकातिपताकाः छत्राऽतिच्छत्राणि वक्तव्यानि। 'तत्थणं' तत्र वनषण्डमध्ये खलु 'चत्तारि देवा' चत्वारो देवाः, 'महड्ढिया जाव पलिओवमट्ठिइया परिवसंति' महर्द्धिकाः महद्युतिनाः महाबलाः महायशसः महासौख्याः महानुभावाः पल्योपमस्थितिकाः परिवसन्ति, तं जहा-तद्यथा 'असोए' अशोको अशोकवने अशोको देवः प्रतिवसति, 'सत्तवण्णे'-सप्तवर्णः सप्तपर्णवने सप्तपर्णवनो नामादेवः परिवसति,-'चंपए' चम्पकः चम्पकवने चम्पको नामदेवः परिवसति, 'चूए' चूतः चूतवने चूतो नामदेवः परिवसति, इति 'तत्थ णं तेसाणं तेसाणं वणसंडाणं' तत्राऽशोकवनादौ विद्यमानास्ते खलु-अशोकादयो देवाः

झया छत्ताइछत्ता' अनेक अष्ट मंगल द्रव्य है-इनके नाम श्रीवत्स स्वस्तिक वर्द्धमानक आदि है। तथा कृष्णवर्ण की नीलेवर्ण की और लोहित रक्त आदि वर्ण की अनेक ध्वजाएं हैं। अर्थात् अनेक पताकातिपताकाएं भी हैं और इनमें छत्रो के ऊपर मे भी अनेक छत्र लटके हुए है। 'तत्थणं वणसंडे' इन वनखंडो के बीच में 'चत्तारि देवा' चार देव जो कि 'महड्ढिया जाव पलिओवमट्ठिइया परिवसंति' परिवार आदि रूप महाऋद्धिवाले है शरीर आभरण आदि के विशिष्ट कान्ति पुंज से जो युक्त है महाबलशाली है महायश संपन्न और महा सुखों के भोक्ता है। तथा जिनका प्रभाव भी बहुत अधिक है एवं जिनकी एकपल्योपम की स्थिति है रहते है 'तं जहा' जैसे-'असोए' अशोक वन में अशोक नामका देव रहता है 'सत्तवण्णे' सप्तपर्णवन में सप्तपर्णवन नामका देव रहता है 'चंपए' चम्पकवन में चम्पक नामका देव रहता है 'चूए' आम्रवन में चूय नामका देव रहता है 'तत्थ णं तेसाणं

छत्ताइछत्ता' અનેક અષ્ટમંગલ દ્રવ્ય છે. તેના નામ શ્રીવત્સ; સ્વસ્તિક, વર્ધમાનક વિગેરે પહેલા કહેવામાં આવી ગયેલ છે તે પ્રમાણે સમજવા. તથા કાળાવર્ણની નીલાવર્ણની અને લાલવર્ણની વિગેરે રંગોની અનેક ધજાઓ છે. અને તેમાં છત્રોની ઉપર પણ અનેક છત્રો લટકેલા છે. 'तत्थ णं वणसंडे' એ વનખંડની વચમાં 'चत्तारि देवा' ચાર દેવો કે જેઓ 'महड्ढिया जाव पलिओवमट्ठिइया परिवसंति' પરિવાર વિગેરે રૂપ મહાઋદ્ધિ વાળા છે. શરીર આભરણ વિગેરેથી વિશિષ્ટ કાંતિપુંજોથી યુક્ત છે. મહાબલશાલી છે. મહાયશ સંપન્ન અને મહાસુખોને ભોગવવા વાળા છે. તથા જેનો પ્રભાવ પણ ઘણો વધારે છે. અને જેની સ્થિતિ એક પલ્યોપમની છે. એવા ચાર દેવો રહે છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે. 'असोए' અશોકવનમાં અશોક નામના દેવ નિવાસ કરે છે. 'सत्तवण्णे' સપ્તપર્ણવનમાં સપ્તપર્ણ નામના દેવો રહે છે. 'चूए' આમ્રવનમાં ચૂયનામના દેવ રહે

स्वेषां वनषण्डानाम्, । 'साणं साणं पसायवडिंसगाणं' स्वेषां स्वेषां प्रासादाव-तंसकानाम् 'साणं साणं सामाणियाणं- स्वेषां स्वेषां सामानिकानाम्, 'साणं साणं अग्गमहिसीणं'=स्वासां स्वासामग्रमहिषीणाम् 'साणं साणं आयरक्खदेवाणं'-स्वेषां स्वेषामात्मरक्षकदेवानाम् 'आहेवच्चं जाव विहरंति' आधिपत्यं पौर-स्त्यभागेश्वरसेनापत्यं यावत्-यथासुखं विहरन्तीति 'विजयाए णं रायहाणीए'-विजयायाः खलु राजधान्याः, 'अंतोवहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पन्नत्ते' अन्तर्मध्ये वहुसमरमणीयो भूमिभागः प्रज्ञप्तः-कथितः, 'जाव पंचवण्णेहिं मणीहिं उवसोभिए' यावत् पञ्चवर्णैर्मणिभिरुपशोभितः [अत्र यावत्पदेन स यथा नामक आलिङ्ग पुष्क-रमिति वा-मृदङ्गपुष्करमिति वा, सरस्तलमिति वा, करतलमितिवा, आदर्शमण्डल-मिति वा,-चन्द्रमण्डलमिति वा, सूर्यमण्डलमिति वा, उरभ्रचर्मेति वा, वृषभचर्म

तेसाणं वणसंडाणं' उन अशोक आदि वनों में विद्यमान ये अशोक आदिदेव 'साणं साणं पासायवडिंसगाणं' अपने अपने प्रासादावतंसकों का 'साणं २ सामाणियाणं' अपने २ सामानिक देवों का 'साणं २ अग्गमहिसीणं' अपनी २ पट्टदेवियों का 'साणं साणं आयरक्खदेवाणं' अपने अपने आत्मरक्षक देवों का 'आहेवच्चं जाव विहरइ' आधिपत्य करते हुए वहां सुख पूर्वक रहते हैं। यहां यावत्पद से 'पौरस्त्यभागे-श्वर सेनापत्यम्' इस पाठ का ग्रहण हुआ है। 'विजयाएणं रायहाणीए' विजया राजधानीका 'अंतो वहुसमरमणिज्जे' भीतर का भाग बहुत अधिक सम होने के कारण बडा ही मनोहर कहा गया है 'जाव पंच वण्णेहिं मणीहिं उवसोभिए' यावत् वह पांच वर्णों की मणियों से उप-शोभित है। यहां यावत्पद से-'स यथा नामक आलिङ्ग पुष्करमिति वा, मृदङ्ग पुष्करमिति वा, सरस्तलमिति वा, आदर्शमण्डलमिति वा'

છે. 'तत्थ णं तेसाणं तेसाणं वणसंडाणं' એ અશોક વિગેરે વનોમાં રહેવાવાળા અશોક વિગેરે દેવો 'साणं साणं पासायवडिंसगाणं' પોતપોતાના પ્રાસાદા વતંસકોના 'साणं साणं सामाणियाणं' પોતપોતાના સામાનિક દેવોનું 'साणं साणं अग्गमहिसीणं' પોતપોતાની અગ્રમહિષી દેવીયોનું 'साणं साणं आयरक्खदेवाणं' પોતપોતાની આત્મરક્ષક દેવોનું 'आहेवच्चं जाव विहरइ' અધિપતિપણું કરતા થકા ત્યાં સુખ પૂર્વક રહે છે. અહિંયા યાવત્પદથી 'पौरस्त्यभागेश्वर सेनापत्यम्' આ પાઠનો સંગ્રહ થયો છે. 'विजयाए णं रायहाणीए' વિજયા રાજધાનીના 'अंतोवहुसमरमणिज्जे' અંદરનો ભાગ ઘણો વધારે સમ હોવાથી ઘણોજ મનોહર કહેલ છે. 'जाव पंच-वण्णेहिं उवसोभिए' યાવત્ તે પાંચ વર્ણોના મણિયોથી શોભાયમાન છે. અહીંયાં યાવત્પદથી 'स यथानामक आलिङ्गपुष्करमिति वा, मृदङ्गपुष्करमिति वा सरस्तलमिति वा

इति वा, वराहचर्म इति वा, सिंहचर्म इति वा, व्याघ्रचर्म इति वा, वृकचर्म इति वा, द्वीपिचर्म इति वा, अनेकशङ्कुकीलकसहस्राणि, तत आवर्त्त प्रत्यावर्त्त-श्रेणी प्रश्रेणी-स्वस्तिक सौवर्णिक-पुष्पमाणववर्द्धमानमत्स्याण्डमकराण्डजारमारफुल्लावलीपद्मपत्रसागरतरङ्गवासंतिकलतापद्मलताभक्तिचित्रैः सच्छायैः समरीचिकैः सोद्योतैः मणिभिः) इत्यन्तस्य प्रकरणस्य संग्रहो भवतीति। 'तणसद्दविहूणे जाव' तृणशब्दविहीनो यावत् (अत्र तृणानां मणीनां च वर्णगन्धादयः शब्दविहिनाः वर्णयितव्याः) मणिप्रकरणं च, 'तं जहा-किण्हेहिं जाव सुक्केहिं, तत्थ णं जे ते किण्हा तण-रस-मणीय तेसि णं अयमेयारूवे वण्णावासे पण्णत्ते, से जहा णामए-जीमूतेति वा-खंजणेति वा, (इत्यादि स्वयमेवोहनीयम्) अति विस्तरत्वान्नपुनरत्र लिख्यते, कियत्पर्यन्तं मणिप्रकरणं नेतव्यं तत्राह-'जाव देवाय-देवीओय' इत्यादि। देवाय-देवीओय आसयन्ति-देवाश्च देव्यश्चाऽऽसते-शेरते तिष्ठन्ति-निषीदन्ति-त्वग्वर्तयन्ति-रमन्ते-ललन्ति-क्रीडन्ति-मोहन्ति पुरापौराणां-सुवर्णानां-सुपराक्रान्तानां-शुभानां-कृतानां-कर्मणां, कल्याणं-

---

इत्यादि पूर्वोक्त समस्तवर्णन 'मणिभिः'पदतकका ग्रहीत हुआ है 'तणसद्दविहूणे जाव' यहां इस सूत्रपाठ के अनुसार तृणों का वर्णन नहीं करना चाहिये मणि प्रकरण में 'किण्हेहिं जाव सुक्केहिं तत्थ णं जे ते किण्हा तण-रसमणीय तेसिणं' इत्यादि रूप से यह सब पाठ पूर्व में वर्णित हो चुका है अतः उसे स्वयं ही उद्भावितकर समझलेना चाहिये यहां जो वह पाठ नहीं लिखा गया है उसका कारण ग्रन्थ के कलेवर का विस्तृत हो जाना है यहां वह मणि प्रकरण 'जाव देवाय देवीओय' यहां तक का ग्रहण हुआ है। अर्थात् यहां पर देव और देवियां उठती बैठती रहती है, इत्यादि रूप से जैसा अभी वर्णन इनके सम्बन्ध में किया गया है वैसा ही वह सब वर्णन यहां पर भी 'जहा सुखं विहरंति' इस

आदर्शमण्डलमितिवा' ઇત્યાદિ પ્રકારથી તમામ વર્ણન 'मणिभिः' એ પદ સુધીનું ગ્રહણ થયેલ છે. 'तणसद्दविहूणे जाव' આ સૂત્ર પાઠ પ્રમાણે તૃણોનું વર્ણન કરવું ન જોઈએ. મણિના પ્રકરણમાં 'किण्हेहिं जाव सुक्केहिं तत्थ णं जे ते किण्हा तणरसमणीय तेसिणं' ઇત્યાદિ પ્રકારથી સઘળો પાઠ પહેલાં વર્ણવવામાં આવી ગયેલ છે. તેથી તેને સ્વયં ઉદ્દભાવિત કરીને સમજી લેવો જોઈએ. અહીંયાં તે પાઠ લખવામાં આવેલ નથી તેનું કારણ ગ્રન્થનો વિસ્તાર વધી ન જાય તે છે. અહીંયાં તે મણિપ્રકરણ 'जाव देवाय देवीओय' અહીંયાં દેવો અને દેવિયો ઉઠે બેસે છે. વિગેરે પ્રકારથી જેમ હમણાંજ આ પ્રકરણમાં કરવામાં આવેલ એજ પ્રમાણેનું એ તમામ વર્ણન અહીંયાં પણ 'जहा सुखं' અહીં સુધીનું કરી

शुभं-फलविपाकोदयं प्रत्येकमनुभवन्तो यथासुखं विहरन्तीति ॥ 'तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स' तस्य खलु बहुसमरमणीयस्य भूमिभागस्य, 'बहुमज्झदेसभाए' बहुमध्यदेशभागे, 'एगे महं ओवरियालेणे पन्नत्ते' अत्रैकं महदुपकारिकालयनं प्रज्ञप्तं-कथितम् राजधानी स्वामिसत्क प्रासादावतंसकादीन् उपकरोति उपष्टभ्नाति-इत्युपकारिका, राजधानीस्वामिसत्क प्रासादावतंसकादीनां पीठिकाः अन्यत्रेयमुपकार्योपकारे प्रसिद्धाः । तदुक्तम्-गृहस्थानं स्मृतं राज्ञामुपकार्योपकारिका' इति । उपकारिकालयनमिव-उपकारिकालयनं विश्रामस्थानम् । तत्-'बारसजोयणसयाइं आयामविक्खंभेणं' द्वादशयोजनशतानि आयामविष्कम्भेण, दैर्घ्य-विस्ताराभ्यां द्वादशयोजनशतानीत्यर्थः । 'तिन्नि जोयणासहस्साइं सत्तजोयण सते' त्रीणि योजनसहस्राणि सप्त च योजनशतानि, 'पंचाणउते' पञ्चनवतानि-पञ्चनवत्यधिकानि, 'किंचिद् विसेसाहिए' किञ्चिद् विशेषाधिकानि, 'परिक्खेवेणं' परिक्षेपेण प्रज्ञप्तानि, 'अद्धकोसं बाहल्लेणं' अर्द्धक्रोशं धनुःसहस्रपरिमाणं बाहल्येन, 'सव्व जंबूणतामते णं' सर्वं जाम्बूनदमयं-सर्वात्मना सुवर्णमयम् सुवर्णरूपम्, 'अच्छे जाव पडिरूवे' अच्छं स्फटिकवद्

कथन पर्यन्त करलेना चाहिये 'तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स' उस बहुत अधिक समप्रदेशवाले रमणीय भूमि भाग के 'बहुमज्झदेसभाए' ठीक बीच भाग में 'एगे महं ओवरियालेणे पण्णत्ते' एक बहुत बडा उपकारिकालयन-विश्राम स्थान है। यह 'बारसजोयणसयाइं आयामविक्खंभेणं' लम्बाई और चौडाई में १२ सौ योजन का है। 'तिन्निजोयणसहस्साइं सत्तयजोयणसये' इसका परिक्षेप ३ हजार सातसौ ९५ योजन से कुछ अधिक है 'अद्धकोसं बाहल्लेणं' तथा इसकी मोटाई आधे कोश की एवं १ हजार धनुषकी है यह स्थान पूरा का पूरा 'सव्वजंबूणयमयं' सुवर्णमय है और 'अच्छे जाव पडिरूवे' स्फ-

લેવું 'तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स' એ ઘણા અધિક સમપ્રદેશવાળા રમણીય ભૂમિભાગના 'बहुमज्झदेसभाए' બરોબર વચ્ચેના ભાગમાં 'एगं महं ओवरिया लेणे पण्णत्ते' એક એક ઘણું મોટું ઉપકારિકાલયન-વિશ્રામસ્થાન છે. આ વિશ્રામ સ્થાન 'बारसजोयणसयाइं आयामविक्खंभेणं' લંબાઈ પહોળાઈમાં ૧૨ બાર યોજનના વિસ્તારવાળું છે. 'तिन्नि जोयणसहस्साइं सत्तय जोयणसये' તેનો પરિક્ષેપ ઘેરાવો ત્રણ હજાર સાતસો પંચાણું યોજનથી કંઈક વધારે છે. 'अद्ध कोसं बाहल्लेणं' તથા તેનો વિસ્તાર એક કોસ અને એક હજાર ધનુષ જેટલો છે. આ પૂરે પૂરૂં સ્થાન 'सव्वा जंबूणयमयं' સુવર્ણમય છે. અને 'अच्छे जाव पडिरूवा' સ્ફટિન મણિના જેવો નિર્મળ છે. ચિકાશ યુક્ત છે. ધૂળ વિગેરેના

विमलं, श्लक्ष्णं–नीरजस्कम्–निर्मलं निष्पङ्कं निष्कण्टकच्छायम्, सप्रभं–सोद्द्योतम्, समरीचिकम्–प्रासादीयं–दर्शनीयम्, अभिरूपं–प्रतिरूपम् इति 'से णं एगाए पउमवरवेइयाए एगेणं वणसंडेणं सव्वओ समंता संपरिक्खित्ते' उपकारिकालयनं खलु एकया पद्मवरवेदिकया एकेन वनषण्डेन सर्वतः–सर्वासु दिक्षु समन्ततः सामस्त्येन संपरिक्षिप्तम् परिवेष्टितम्, 'पउमवरवेइयाए वण्णओ' पद्मवरवेदिकाया वर्णक इह कर्तव्यः। तथाहि–'सा णं पउमवरवेदिया अट्ठजोयणं उड्ढं उच्चत्तेणं पंच धणुसयाइं विक्खंभेणं सव्वरयणामए जगती सामिता परिक्खेवेणं सव्वरयणामई०। तीसे णं पउमवरवेदियाए अयमेयारूवे वण्णावासे पन्नत्ते, तं जहा–वइरामया नेमा रिट्ठामया–पइट्ठाणा–वेरुलियामया खम्भा–सुवण्णरूप्पमया फलगा वइरामया संधी लोहितक्खमईओ सूईओ णाणामणिमया कलेवरा कलेवरसंघाडा णाणामणिमयारूवा नाणामणिमया रूवसंघाडा अंकामया पक्खा पक्खवाहाओ जोतीरसामया वंसा वंसकवेल्लुगाय रययामईओ पट्टियाओ जातरूपमओ ओहाडणीओ वइरामईओ उवरि पुंछणीओ सव्वसेए रययामते छादणे। साणं पउमवरवेदिया एगमेगेणं हेमजालेणं एगमेगेणं गवक्खजालेणं एगमेगेणं खिंखिणीजालेणं जाव मणिजालेणं कणयजालेणं रयणजालेणं एगमेगेणं पउमवरजालेणं सव्वरयणामएणं सव्वओ समंता संपरिक्खित्ता। 'ते णं जाला तवणिज्ज लंबूसगा सुवण्णपयरगमंडिया नानामणि रयण विविहहारद्धहार उवसोभितसमुदाया ईसिं अण्णमण्णसंपत्ता पुव्वावरदाहिण उत्तरागतेहिं वाएहिं मंदागं२ एज्ज-

---

टिकमणि के जैसा विमल है चिकना है। धूल आदि के संसर्ग से बिलकुल रहित है निर्मल है निष्पङ्क है निष्कंटक छाया वाला है सप्रभ है उद्योत सहित है समरीचिक है प्रासादीय है दर्शनीय है अभिरूप और प्रतिरूप है। इन पदों की व्याख्या पहिले के अनुवाद में की जा चुकी है। 'सेणं एगाए पउमवरवइयाए एगेणं वणसंडेणं सव्वओसमंता संपरिक्खित्ते' यह उपकारिकालयनरूप विश्रामस्थल एक पद्मवर वेदिका से और एक वनखण्ड से चारों ओर से घिरा हुआ है, 'पउमवरवेइयाए वण्णओ' यहां पद्मवर वेदिका का वर्णन कर लेना चाहिये

સંસર્ગથી બિલકુલ રહિત છે. નિર્મળ છે. નિષ્કંટક છાયાવાળો છે. સપ્રભ છે. ઉદ્યોતસહિત છે. સમરીચિક છે. પ્રાસાદીય છે. દર્શનીય છે. અભિરૂપ અને પ્રતિરૂપ છે. આ પદોની વ્યાખ્યા પહેલાં કરવામાં આવી ગયેલ છે. 'से णं एगाए पउमवरवेदियाए एगेणं वणसंडेणं सव्वओ समंता संपरिक्खित्ते' આ ઉપકારિકા લયન રૂપ વિશ્રામ સ્થાન એક પદ્મવર વેદિકાથી અને એક વનખંડથી ચારેબાજુ ઘેરાયેલ છે. 'पउमवरवेइयाए वण्णओ' અહીંયાં પદ્મવર વેદિકાનું વર્ણન કરી

माणा२ कंपिज्जमाणा२ लंबमाणा२ पझंझमाणा२ सद्दायमाणा२ ते णं ओरालेणं मणुण्णेणं कण्ण मणणिव्वुतिकरेणं सद्देणं सव्वतो समंता आपूरेमाणा सिरीए अतीव उवसोभेमाणा उवचिट्ठंति । तीसे णं पउमवरवेदियाए तत्थ२ देसे तहिं तहिं बहवे हयसंघाडा गयसंघाडा नरसंघाडा किण्णरसंघाडा किंपुरिससंघाडा महोरगसंघाडा गंधव्वसंघाडा वसहसंघाडा सव्वरयणामया अच्छा सण्हा लण्हा घट्टा मट्ठा णीरया णिम्मल णिप्पंका णिक्कंकडछाया सप्पभा समरीइया सउज्जोया पासाईया दरसणिज्जा अभिरूवा पडिरूवा । तीसे णं पउमवरवेदियाए तत्थ तत्थ देसे तहिं तहिं बहवे हयपंतीओ तहेव जाव पडिरूवाओ । एवं हयवीहीओ जाव पड़िरूवाओ । एवं-हयमिहुणाइं जाव पड़िरूवाइं तीसे णं पउमवरवेदियाए तत्थ तत्थ देसे तहिं तहिं बहवे पउमलताओ नागलताओ, एवं असोग० चंपग० चूतवण० वासंति० अतिमुत्तग० कुंद० सामलताओ णिच्चं कुसुमियाओ जाव सुविभत्त पिंड मंजरीवडिंसगधरीओ सव्वरयणामईओ सण्हाओ लण्हाओ घट्टाओ मट्ठाओ णीरयाओ णिम्मलाओ णिप्पंकाओ णिक्कंकडछायाओ सप्पभाओ समरीयाओ सउज्जोयाओ पासाइयाओ दरसणिज्जाओ अभिरूवाओ पडिरूवाओ । तेसि णं पउमवरवेइयाए तत्थ तत्थ देसे तहिं तहिं बहवे अक्खय सोत्थिया पन्नत्ता सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा । से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ पउमवरवेदिया३ पउमवरवेदिया गोयमा! पउमवरवेदियाए तत्थ-तत्थ देसे तहिं तहिं वेदियासु वेदिया वाहासु वेदियासु सीसफलएसु वेदिया पुडंतरेसु खंभेसु खंभवाहासु खंभसीसेसु खंभपुडंतरेसु सुईसु सुईमुहेसु सुईफलएसु सुईपुडंतरेसु पक्खेसु पक्ख वाहासु पक्खपेरंतरेसु वहूइं उप्पलाइं पउमाइं, जाव सत सहस्सपत्ताइं सव्वरयणामयाइं अच्छाइं सण्हाइं लण्हाइं घट्टाइं मट्ठाइं णीरयाइं णिम्मलाइं णिप्पंकाइं निक्कंकडछायाइं सप्पभाइं समरीइयाइं सउज्जोयाइं पासादीयाइं दरिसणिज्जाइं अभिरूवाइं पडिरूवाइं महता महता वासिक्कच्छत्तसमयाइं पण्णत्ताइं समणाउसो ! से तेणट्ठेणं गोयमा ? एवं वुच्चइ पउमवरवेदिया पउमवरवेदिया 'इति'

'सा खलु-पद्मवरवेदिकाऽष्टयोजनमूर्ध्वम्-उच्चत्वेन पञ्चधनुःशतानि विष्कम्भेण सर्वरत्नमया जगतीसमिता, परिक्षेपेण सर्वरत्नमयी, तस्याः खलु पद्मवर-

---

जो इस प्रकार से है 'साणं पउमवर वेदिया अट्ठजोयणं उड्ढं उच्चत्तेणं पंच धणु सयाइं विक्खंभेणं, सव्वरयणामए' इत्यादि इस पाठगत पदों की व्याख्या ४३ वें सूत्र में की गई व्याख्या के अनुसार ही है अतः

લેવું જોઇએ. જે આ પ્રમાણે છે. 'साणं पउमवरवेइया अट्ठजोयणं उड्ढं उच्चत्तेणं पंचधणुसयाइं विक्खंभेणं सव्वरयणामए' ઇત્યાદિ પ્રકારથી છે. આ પાઠમાં આવેલ પદોની વ્યાખ્યા ૪૩ તેંતાળીસમા સૂત્રમાં કરવામાં આવેલ વ્યાખ્યા પ્રમાણેજ

वेदिकायाः अयमेतद्रूपो वर्णावासः प्रज्ञप्तः, तद्यथा वज्रमया नेमा रिष्टमयाः प्रतिष्ठानाः वैडूर्यमयाः स्तम्भाः सुवर्णरूप्यमयाः फलकाः वज्रमयाः, सन्धयः—लोहिताक्षमय्यः सूच्यः, नानामणिमयानि कलेवराणि, कलेवरसंघाताः नानामणिमयानि रूपाणि, नानामणिमयाः रूपसंघाटाः, अङ्कमयाः पक्षाः, पक्षवाहाः ज्योतीरसमयाः वंशाः, वंशकवेल्लुकाश्च रजतमयाः, पट्टिकाः जातरूपमय्यः अवधान्यः वज्रमय्यः उपरि पुंछन्यः सर्वश्वेतं रजतमयं, तत् खलु आच्छादनम् । सा खलु पद्मवरवेदिका एकैकेन—हेमजालेन, एकैकेन गवाक्षजालेन, एकैकेन किङ्किणीजालेन यावन्मणिजालेन, कनकजालेन रत्नजालेन, एकैकेन पद्मवरजालेन सर्वरत्नमयेन सर्वतः समन्तात् सम्परिक्षिप्ता । तानि खलु जालानि तपनीयलम्बूसकाणि सुवर्णप्रतरकमण्डितानि नानामणिरत्नानि विविधहारार्द्धहारोपशोभित समुदायानि ईषदन्योन्यमसम्प्राप्तानि पूर्वापरदक्षिणोत्तरागतैर्वातैर्मन्दं मन्दम् एजमानानि कम्पमानानि लम्बमानानि शब्दायमानानि, तेनोदारेण मनोज्ञेन कर्णमनोनिर्वृतिकरेण शब्देन सर्वतः समन्तात् आपूर्यमाणानि श्रियाऽतीवोपशोभमानानि उपतिष्ठन्ति । तस्याः खलु पद्मवरवेदिकायाः तत्र तत्र देशे तत्र तत्र बहवो हयसंघाटाः, गजसङ्घाटाः, किन्नरसंघाटाः, किम्पुरुषसंघाटाः, महोरगसंघाटाः, गन्धर्वसंघाटाः, वृषभसंघाटाः, सर्व रत्नमयाः अच्छाः श्लक्ष्णाः लण्हा घृष्टाः मृष्टाः नीरजस्काः निर्मलाः निष्पङ्काः निष्कण्टकच्छायकाः समरीचिकाः सोद्योताः प्रासादीयाः दर्शनीयाः अभिरूपाः प्रतिरूपाः । तस्याः खलु पद्मवरवेदिकाया स्तत्र तत्र देशे तत्र तत्र बहवो हयपङ्क्तयः तथैव यावत् प्रतिरूपाः । एवं—हयवीथयो यावत्प्रतिरूपाः । एवम् हयमिथुनकानि यावत्प्रतिरूपाणि तस्याः खलु पद्मवरवेदिकायाः तत्र तत्र देशे तत्र बह्व्यः पद्मलता नागलताः, एवमशोक० चंपकचूतवनवासन्तिकाऽतिमुक्तककुन्दश्यामलताः नित्यं कुसुमिताः यावत् सुविभक्त पिण्डमञ्जरीवतंसकधर्य्यः सर्वरत्नमय्यः श्लक्ष्णाः लण्हाः घृष्टाः मृष्टाः नीरजस्काः नीर्मलाः निष्पङ्काः निष्कण्टकच्छायाः सप्रभाः समरीचिकाः सोद्योताः प्रासादीयाः दर्शनीयाः अभिरूपाः प्रतिरूपाः । तस्याः खलु पद्मवरवेदिकाया स्तत्र तत्र देशे तत्र तत्र बहवोऽक्षयसौवस्तिकाः प्रज्ञप्ताः सर्वरत्नमयाः अच्छाः यावत्प्रतिरूपाः तत्केनाऽर्थेन भदन्त ! एव मुच्यते पद्मवरवेदिका पद्मवरवेदिका, गौतम ! पद्मवरवेदिकायास्तत्र तत्र देशे तत्र तत्र वेदिकासु वेदिकासु वेदिकाशीर्षकफलकेषु वेदिकपुटान्तरेषु स्तम्भेषु स्तम्भवाहासु स्तम्भशीर्षेषु स्तम्भपुटान्तरेषु सूचीषु सूचीमुखेषु सूचीफलकेषु सूचीपुटान्तरेषु पक्षेषु पक्षवाहासु पक्षपर्यन्तेषु बहून्युत्पलानि पद्मानि यावत् शतसहस्रपत्राणि सर्वरत्नमयानि अच्छानि श्लक्ष्णानि लण्हानि घृष्टानि नीरजस्कानि निर्मलानि निष्प-

ङ्गानि निष्कण्टकच्छायानि सप्रभाणि समरीचिकानि सोद्योतानि, प्रासादीयानि, दर्शनीयानि, अभिरूपाणि प्रतिरूपाणि । महता महता—वार्षिकछत्र समयानि प्रज्ञप्तानि श्रमणाऽऽयुष्मन् ! तत्तेनाऽर्थेन गौतम ! एवमुच्यते पद्मवरवेदिका पद्मवरवेदिका [इतिछाया] एतस्य पद्मवरवेदिका प्रकरणस्य व्याख्या त्रिचत्वारिंशत्सूत्रप्रदर्शितक्रमेण ज्ञातव्या पौनःपुन्येन न व्याख्यायते ॥

व्याख्या—'वनसंडवण्णओ जाव विहरंति' वनषण्डवर्णको यावद् विहरन्ति, 'किण्हे किण्होभासे जाव अणेगसगडरहजाणजुग्गपरिमोयणे सुरम्मे पासाइए सण्हे लण्हे घट्टे मट्ठे नीरए निप्पंके निम्मले निक्कंकडछाए सप्पभे समरीए सउज्जोए पासाइए दरिसणिज्जे अभिरूवे पडिरूवे' कृष्णः कृष्णाऽवभासो यावदनेकशकटरथयानयुग्यपरिमोचनः सुरम्यः प्रासादीयः श्लक्ष्णो लण्हो घृष्टो मृष्टो नोरजस्को निर्मलो निष्पङ्को निष्कण्टकच्छायः सप्रभः समरीचिकः सोद्द्योतः प्रासादीयो दर्शनीयोऽभिरूपः प्रतिरूपः एवं क्रमेण वनषण्डवर्णनं कर्त्तव्यम्, यावद् विहरन्तीति ॥ 'से णं वणसंडे देसूणाइं दो जोयणाइं चक्कवालविक्खंभेणं' स खलु वनषण्डः देशोने द्वे योजने चक्रवालविष्कम्भेण, 'ओवारियालयण समपरिक्खेवेणं' उपकारिकालयन-विश्रामस्थानस मपरिक्षेपेण, [त्रीणि योजनसहस्राणि

दुबारा उसे यहां नहीं लिखा है । 'वणसंडवण्णओ जाव विहरंति' वन खण्ड का वर्णन भी 'यावत् विहरन्ति' पाठ तक यहां करलेना चाहिये यह वर्णन इस प्रकार से है-'किण्हे, किण्होभासे, जाव अणेग सगड रह जाण जुग्गपरिभोयणे, सुरम्मे पासादीए सण्हे लण्हे घट्टे, मट्ठे, नीरए निप्पंके निम्मले निक्कंकडछाए सप्पभे समरीइए सउज्जोए पासादीए, दरिसणिज्जे अभिरूवे, पडिरूवे' । 'से णं वणसंडे, देसूणाइं दो जोयणाइं चक्कवालविक्खंभेणं' यह वनषण्ड चक्रवाल विष्कम्भ की अपेक्षा कुछ कम दो योजन का है अर्थात् इस वनषण्डका घेर दो योजन में कुछ कम है 'ओवारियालयणसमपरिक्खेवेणं' उपकारिका

છે. તેથી પુનરૂક્તિ થવાના કારણે અહીંયાં કહેલ નથી. તો તે તમામ વ્યાખ્યા ત્યાંથી સમજી લેવી. 'वणसंडवण्णओ जाव विहरंति' વનખંડનું વર્ણન પણ 'यावद्विहरंति' આ પાઠ સુધી અહીયાં કરી લેવુ જોઈએ. આ વર્ણન આ રીતે છે. 'किण्हे किण्होभासे, जाव अणेग सगडरह जाण जुग्गपरिमोयणे, सुरम्मे पासादीए सण्हे लण्हे घट्ठे मट्ठे नीरए निप्पंके निम्मले निक्कंकडछाए सप्पभे समरीइए सउज्जोए पासादीए दरिसणिज्जे अभिरूवे पडिरूवे से णं वणसंडे देसूणाइं दो जोयणाइं चक्कवाल विक्खंभेणं' આ વનખંડ ચક્રવાલ વિષ્કંભની અપેક્ષાથી કંઈક ઓછું બે યોજનનું અર્થાત્ આ વનખંડનો ઘેરાવો બે યોજનથી કંઈક ઓછો છે.

सप्तयोजनशतानि पञ्चनवतानि किञ्चिद् विशेषाधिकानि परिक्षेपेण इत्यर्थः] 'तस्स णं ओवारियालयणस्स' तस्य खलु उपकारिकालयनस्य, 'चउद्दिसिं' चतुर्दिशि चतसृषु दिक्षु, 'चत्तारि' चत्वारि एकैकस्यां दिशि एकैकभावेन चतुःसंख्यकानि, 'ति सोवाणपडिरूवगा पन्नत्ता' त्रिसोपानप्रतिरूपकाणि परिविशिष्टरूपाणि त्रिसोपानानि प्रज्ञप्तानि कथितानि, 'वण्णओ' वर्णकः [अत्र त्रिसोपानवर्णनं कर्तव्यम्] तथाहि–तेसि णं तिसोवाणपडिरूवाणं अयमेयारूवे वण्णावासे पन्नत्ते, तं जहा–वइरामया नेमा रिट्ठामया सुपइट्ठाणा वेरुलिया मया खंभा सुवण्णरुप्पमया फलगा वइरामईसंधी लोहितक्खमईओ सूईओ णाणामणिमया अवलंबणा अवलंबणवाहाओ' तेषां खलु त्रिसोपानप्रतिरूपकाणाम् अयम् एतद्रूपो वर्णावासः प्रज्ञप्तः, तद्यथा–वज्रमया नेमा रिष्टमयाः सुप्रतिष्ठानाः वैडूर्यमयाः स्तम्भाः सुवर्णरूप्यमयाः फलकाः वज्रमय्यः सन्धयः लोहिताक्षमय्यः सूच्यः, नानामणिमयानि अवल-

लयनरूप विश्रामस्थान ३७९५ योजन से कुछ अधिक परिक्षेपवाला है 'तस्सणं ओवारियालयणस्स' इस उपकारिकालयन रूप विश्रामस्थान को 'चउद्दिसिं' चारदिशाओं में–अर्थात् एक एक दिशा में 'तिसोवाणपडिरूवगा पन्नत्ता' सुन्दर २ तीन २ सोपान है। यहां पर त्रिसोपानों का वर्णन इस प्रकार से करना चाहिये–'तेसिं णं तिसोवाणपडिरूवाणं अयमेयारूवे वण्णावासे पण्णत्ते' तं जहा–वइरामया, नेमा-रिट्ठमया, पइट्ठाणा वेरुलिया मया खंभा सुवण्णरुप्पामया' फलगा वइरामई, संधी लोहितक्खमईओ सूइओ णाणामणिमया अवलंबणा अवलंबणवाहाओ' पुरतो पत्तेयं २' आगे के भाग में प्रत्येक सोपान के ऊपर 'तोरणा पण्णत्ता०' तोरण है। ओर ये तोरण 'छत्ताई छत्ता' एक एक

'ओवारियालयणसमपरिक्खेवेणं' ઉપકારિકાલયન રૂપ આ વિશ્રામસ્થાન ૩૭૯૫ ત્રણ હજાર સાતસો પંચાણુ યોજનથી કંઈક વધારે પરિક્ષેપ વાળું છે. 'तस्स णं ओवरियालयणस्स' એ ઉપકારિકા લયનરૂપ વિશ્રામસ્થાનને 'चउद्दिसिं' ચારે દિશાઓમાં અર્થાત્ દરેક દિશામાં 'तिसोवाणपडिरूवगा पण्णत्ता' સુંદર સુંદર ત્રણ ત્રણ સોપાન–પગથીયાઓ છે. અહીંયાં ત્રિસોપાનોનું વર્ણન આ રીતે કરવું જોઈએ. 'तेसिं णं तिसोवाणपडिरूवाणं अयमेयारूवे वण्णावासे पण्णत्ते तं जहा वइरामया नेमा, रिट्ठामया पइट्ठाणा, वेरुलियामया खंभा सुवण्णरुपमया फलगा, वइरामई संधी, लोहितक्खमईओ सूईओ, णाणामणिमया अवलंबणा, अवलंबणवाहाओ पुरतो पत्तेयं पत्तेयं' આગળના ભાગમાં દરેક સોપાન–પગથિયાની ઉપર 'तोरणा पण्णत्ता' તોરણો છે. અને એ તોરણોની ઉપર 'छत्ताइ छत्ताइं' એ દરેક તોરણો ઉપર એક એક છત્ર છે. અહીંયાં તોરણો વિગેરેનું વર્ણન પહેલાંની જેમ કરી

म्बनानि अवलम्बनवाहाः [इति छाया] 'पुरतो पत्तेयं पत्तेयं' पुरतोऽग्रभागे प्रत्येकं प्रत्येकम् 'तोरणा पण्णत्ता' छत्ताइछत्ता' तोरणानि प्रज्ञप्तानि छत्रातिच्छत्राणि, (तोरणादीनां वर्णनं पूर्ववदेव कर्तव्यम्) 'तस्स णं उवरियालयणस्स उप्पिं' तस्य खलु-उपकारिकालयनस्योपरि-ऊर्ध्वभागे, 'बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पण्णत्ते-'बहुसमरमणीयो भूमिभागः प्रज्ञप्तः-कथितः, 'जाव मणीहिं उवसोभिए' यावत् मणिभिरुपशोभितः, 'मणि वण्णओ गंध-रसफासो'-मणिवर्णको गन्ध-रस स्पर्शाः [अत्र मणिवर्णनं कर्तव्यम्] तथा-मणीनां वर्ण-गन्ध-रस-स्पर्शा अपि वर्णनीयाः । 'तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स' तस्य खलु बहुसमरमणीयस्य भूमिभागस्य, 'बहुमज्झदेसभाए' बहुमध्यदेशभागे, 'एत्थ णं' अत्र बहुमध्यदेशभागे खलु, 'एगं महं मूलपासायवडिंसए पन्नत्ते' एको महान् मूलप्रसादाऽतंसकः प्रज्ञप्तः-कथितः, 'से णं पासायवडिंसए' स खलु मूलप्रासादाऽवतंसकः, 'बावट्ठिं जोयणाइं अद्ध जोय णं च' द्वाषष्टिर्योजनानि-अर्द्धयोजनं

के ऊपर एक एक है यहां पर तोरणादिकों का वर्णन पहिले की तरह ही करलेना चाहिये । 'तस्सणं उवरियालयणस्स उप्पिं' इस उपकरिका लयनरूप विश्रामस्थल के ऊपर का भाग 'बहुसमरमणिज्जे भूमिभागेपण्णत्ते' बहुसम होने से बहुत ही रमणीय है । यह भूमिभाग 'जाव मणीहिं उवसोभिए' यावत् मणियों से अलङ्कृत है । 'मणिवण्णओ गंधरसफासो' यहां मणियों के गन्ध रस और स्पर्शके वर्णन के सम्बन्ध में कथन करना चाहिये 'तस्सणं बहुसमरमणिज्जस्स' भूमिभागस्स' इस बहुसमरमणीय भूमिभाग के 'बहुमज्झदेसभाए' ठीकबीचों बीच के भाग में 'एगं महं मूलपासायवडिंसए पण्णत्ते' एक बहुत बडा मूल प्रासादावतंसक है 'सेणं पासायवडिंसए' यह मूल प्रासादावतंसक 'बावट्ठिं जोयणाइं अद्धजोयणं च' ६२ योजन तथा आधे

लेवुं जोईए. 'तस्स णं उवरियालयणस्स उप्पिं' ए उपकारिकालयन रूप विश्राम स्थाननी उपरनो भाग 'बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पण्णत्ते' घणो समहोवाथी घणोज रमणीय छे. आ भूमिभाग 'जाव मणीहिं उवसोभिए' यावत् मणियोथी सुशोभित छे. 'मणिवण्णओ गंधरसफासो' अहियां मणियोना गंध रस अने स्पर्शना वर्णन संबंधमां कथन करवुं जोईए. 'तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स' आ बहु समरमणीय भूमिभागनी 'बहुमज्झदेसभाए' बरोबर मध्यभागमा 'एगं महं मूलपासायवडिंसए पण्णत्ते' एक घणो मोटो मूलप्रासादा वतंसक छे. 'से णं पासायवडिंसए' आ मूल प्रासादावतंसक 'बावट्ठिं जोयणाइं अद्धजोयणंच' ६२ बासठ योजन अने अर्धायोजननी 'उड्ढं'

च, 'उड्ढं उच्चत्तेणं' ऊद्र्ध्व मुच्चत्वेन, 'एक्कतीसं जोयणाइं कोसं च' एकत्रिंशद् योजनानि क्रौशैकं च, 'आयामविक्खंभेणं' आयामो दैर्घ्यं, विष्कम्भो विस्तारस्ताभ्याम्, 'अब्भूग्गयभूसियप्पहसिते तहेव' अभ्युद्गतोत्सृतप्रहसितः, तथैव-वनषण्डवदेव, 'तस्स णं पासायवडिंसगस्स-तस्य खलु मूलप्रासादावतंसकस्य, 'अंतो बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पन्नत्ते' अन्तर्मध्ये बहुसमरमणीयो भूमिभागः प्रज्ञप्तः प्रस्तुतः, 'जाव मणिफासे उल्लोए' यान्मणिस्पर्शी उल्लोकः, 'से जहा नामए' [इत्यादि भूमिभागवर्णनं मणिस्पर्शादिवर्णनं कर्तव्यम्] 'तस्स णं-बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स' तस्य खलु बहुसमरमणीयस्य भूमिभागस्य, 'बहुमज्झदेसभाए' बहुमध्यदेशभागे, 'एत्थ णं एगा महं मणिपेढिया पन्नत्ता'-अत्र बहुमध्यदेशभागे खलु एका महती मणिपीठिका प्रज्ञप्ता-कथिता, तत्र मणि-

---

योजन का 'उड्ढं उच्चंत्तेणं' ऊंचा है तथा 'एगतीसं जोयणाइं कोसंच आयामविक्खंभेणं' ३१ योजन और १ कोशका इसका आयाम लम्बा. पना और विष्कम्भ चौडाई है, 'अब्भुग्गयमूसियप्पहसिते, अतः यह ऐसा प्रतीत होता है कि मानों यह आकाशतल का ही अवलम्बन कर रहा है 'तस्स णं पासायवडिंसगस्स' इस प्रासादावतंसकके 'अंतो बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पण्णत्ते' मध्य में एक बहुतसम रमणीय भूमिभाग कहा गया है 'जाव मणिफासे उल्लोए' यहां पर मणियों के स्पर्श का और उल्लोक-चन्दरवा का वर्णन 'से जहा नामए' इत्यादि सूत्रपाठ द्वारा करलेना चाहिये, 'तस्सणं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स' इस बहुसमरमणीय-भूमिभाग के 'बहुमज्झदेसभाए' ठीक बीचों बीच के भाग में 'एत्थ णं एगा महं मणिपेढिया पन्नत्ता' एक बहुत बडी-मणिपीठिका कही गई है। 'सा च एगं जोयणं आयामविक्खंभेणं'

उच्चत्तेणं' ઉંચાઇ વાળો છે. અર્થાત્ ૬૨॥ સાડી બાસઠ યોજનની ઉંચાઈ વાળો છે. તથા 'एक्कतीसं जोयणाइं कोसंच आयामविक्खंभेणं' ૩૧ એકત્રીસ યોજન અને એક કોસનો તેનો આયામ-લમ્બાઈ અને વિષ્કંભ-પહોળાઇ છે. 'अब्भुग्गयमूसियप्पहसिते' તેથી એ એવું પ્રતીત થાય છે કે જાણે એ આકાશતલને જ અવલંબન કરી રહેલ છે. 'तस्स णं पासायवडिंसगस्स' આ પ્રાસાદાવતંસકના 'अंतोसमरमणिज्जे भूमिभागे पण्णत्ते' મધ્યમાં એક ઘણોજ સમ અને રમણીય ભૂમિ ભાગ કહેલ છે. 'जाव मणीणं फासे उल्लोए' અહીંયાં મણિયોના સ્પર્શનો અને ઉલ્લોક ચંદરવાનું વર્ણન 'से जहा नामए' ઇત્યાદિ સૂત્રપાઠ દ્વારા કરી લેવું જોઇએ. 'तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स' આ બહુસમરમણીય ભૂમિભાગના 'बहुमज्झदेसभाए' બરાબર વચ્ચો વચ્ચના ભાગમાં 'एत्थ णं एगा महं मणिपेढिया

पीठिका मणिपीठविशेषः 'सा च एगं जोयणं आयामविक्खंभेणं' सा च मणिपीठिका—एकं योजनं दैर्घ्यविस्ताराभ्यां भवति, 'अद्ध जोयणं वाहल्लेणं' वाहल्येन स्थौल्येन च खलु सा मणिपीठिकाऽर्धयोजनप्रमाणा, 'सव्व मणिमई अच्छा—सण्हा' सर्वमणिमयी—सर्वात्मना मणिनिर्मिताः अच्छाः स्फटिकवन्निर्मला श्लक्ष्णाः लण्हाः घृष्टाः मृष्टाः नीरजस्काः निर्मला निष्पङ्का निष्कण्टकच्छाया —सप्रभास—उद्‌द्योता—समरीचिका—प्रासादीया दर्शनीयाऽभिरूपा प्रतिरूपेति ॥ 'तीसे णं मणिपीढियाए उवरिं' तस्याः खलु—मणिपीठिकाया उपर्यूर्ध्वभागे, 'एगं महं सीहासणे पन्नत्ते' एकं महत् सिंहासनं प्रज्ञप्तम्—कल्पितम्, 'एवं सीहासणवण्णओ सपरिवारो' एव मत्र परिवारसहितसिंहासनवर्णनं कर्तव्यम्।

यह मणिपीठिका आयाम और विष्कम्भ की अपेक्षा एक योजन की है। 'अद्धजायणं वाहल्लेणं' तथा—मोटाइ में आधे योजन की है यह 'सव्वमणि मई अच्छा सण्हा' समस्त रूप से मणियों की बनी हुइ है तथा स्फटिक के जैसी यह निर्मल है श्लक्ष्ण—चिकनी है और यावत् यहां यावत्पद से 'लण्हा, घृष्टा, मृष्टा नीरजस्का निर्मला, निष्पङ्का निष्कंटकच्छाया सप्रभा स उद्योता समरीचिका प्रासादीया दर्शनीया अभिरूपा, इन पदों का ग्रहण हुआ है इन लष्ट आदि पदों का अर्थ अन्यत्र लिखागया है। अतः वहां से देखलेना चाहिये 'तीसेणं मणीपीठियाए उवरिं' इस मणिपीठिका के ऊपर 'एगं महं सीहासणे पन्नत्ते' एक वहुत वडा सिंहासन कहागया है। 'एवं सीहासणवण्णओ सपरिवारो' इस सिंहासन के आस पास और भी अनेक भद्रासन आदि रूप सिंहासन है इस तरह से सिंहासन का परिवार सहित यहां वर्णन

पण्णत्ता' એક ઘણી મોટી મણિપીઠિકા કહેવામાં આવેલ છે. 'सा च एगं जोयणं आयामविक्खंभेणं' આ મણિ પીઠિકાનો આયામ અને વિષ્કંભ—લંબાઇ પહોળાઈ એક યોજનનો છે. 'अद्धजोयणं वाहल्लेणं' તથા બાહલ્યની અપેક્ષાથી અર્ધા યોજનની છે. અને સમસ્ત રીતે મણિયોની બનેલ છે. તથા તે સ્ફટિકના જેવી નિર્મળ છે. શ્લક્ષ્ણ ચીકણી છે. અને યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. અહીંયાં યાવત્પદથી 'लण्हा, घृष्टा मृष्टा नीरजस्का निर्मला निष्पङ्का निष्कंटकच्छाया सप्रभास उद्योता समरीचिका प्रासादीया दर्शनीया, अभिरूपा' આ પદો ગ્રહણ કરાયા છે. આ લષ્ટ વિગેરે પદોનો અર્થ પહેલા કહેવામાં આવી ગયેલ છે. તેથી તે ત્યાંથી જોઇ લેવો. 'तीसेणं मणिपाढियाए उवरिं' આ મણિ પીઠિકાની ઉપર 'एगं महं सीहासणे पण्णत्ते' એક ઘણું વિશાલ સિંહાસન કહેવામાં આવેલ છે. 'एवं सीहासणवण्णओ सपरिवारो' આ સિંહાસનની આજુબાજુ બીજા પણ અનેક ભદ્રા-

तस्य च सिंहासनस्य परिवारभूतानि विशेषाणि भद्रासनादीनि पूर्ववदेव वक्तव्यानि इति । 'तस्स णं पासायवडिंसगस्स उप्पि' तस्य खलु प्रासादावतंसकस्योपरि, 'वहवे अट्ठ मंगला झया छत्ताइछत्ता' बहून्यष्टमङ्गलानि स्वस्तिक सौवस्तिकादीनि-ध्वजाः कृष्ण-नीलादिकाः छत्रातिछत्राणि पूर्ववदेव वक्तव्यानि। 'तेणं पासाय-वडिंसए' स खलु प्रासादावतंसकः, 'अण्णेहिं चउहिं' अन्यैश्चतुःसंख्यकैः, 'तदद्धुच्चत्तप्पमाणमेत्तेहिं' तदर्धउच्चत्व प्रमाणमात्रैः, 'पासायवडिंसएहिं' प्रासा-दावतंसकैः-प्रासादावतंसकोद्ध्वाऽधः प्रमाणैः मूल प्रासादावतंसकपरिवार-भूतप्रासादावतंसकानामूद्ध्वाऽधः प्रमाणमात्रैः मूलप्रासादाऽपेक्षया चतुर्भाग-प्रमाणमात्रैरित्यर्थः । 'सव्वओ समंता संपरिक्खित्ते'-सर्वतः, सर्वासु दिक्षुः समन्ततः सामस्त्येन संपरिक्षिप्तः परिवेष्टितः ॥ तदूर्ध्वाऽधः प्रमाणमेव दर्शयति 'तेणं' इत्यादि । 'तेणं पासायवडिंसगा' ते खलु-शेषभूताः प्रासादावतंसकाः, 'एक्कतीसं जोयणाइं कोसं च उड्ढं उच्चत्तेणं' एकत्रिंशद् योजनानि क्रोशैकं चोद्र्ध्व मुच्चत्वेन, 'अद्धसोलसजोयणाइं अद्धकोसं च आयामविक्खंभेणं' अर्धषोडश

करलेना चाहिये 'तस्स णं पासायवडिंसगस्स उप्पिं' इस प्रासादावतं-सक के ऊपर 'बहवे अट्ठमंगलज्झया छत्तातिछत्ता' अनेक अष्ट स्वस्तिक आदि मङ्गल द्रव्य है, तथा सौवस्तिक आदि काले नीले वर्ण की अनेक ध्वजाएं है, छत्रों के ऊपरा ऊपर अनेक छत्र भी है 'ते णं पासायवडिंसए अण्णेहिं चउहिं तदद्धुच्चत्तप्पमाणमेत्तेहिं पासायवडिंसएहिं सव्वओ समंता संपरिक्खित्ते' इस प्रासादावतंसक के आस पास चारों दिशाओं में इसकी ऊंचाई से आधी ऊंचाई वाले चार प्रासादावतं सक और है । 'ते णं पासायवडिंसगा एक्कतीसं जोयणाइं कोसंच उड्ढं उच्चत्तेणं 'ये प्रासादावतंसक ऊंचाई में ३१ योजन के और १ कोश के है ।। 'अद्ध

સનો વિગેરે ૩૫ સિંહાસનો છે. એ રીતે આ સિંહાસન સપરિવાર અહીંયાં વર્ણવવું જોઈએ. 'तस्स णं पासायवडिंसगस्स उप्पिं' આ પ્રાસાદા વતંસકની ઉપર 'वहवे अट्ठमंगलज्झया छत्तातिछत्ता' અનેક આઠ સ્વસ્તિક વિગેરે મંગલ દ્રવ્ય છે. તથા સૌવસ્તિક વિગેરે કાળા લીલા વિગેરે વર્ણની અનેક ધજાઓ છે. તેમજ છત્રોની ઉપરાઉપર અનેક છત્રો પણ છે. 'ते णं पासायवडिंसए अण्णेहिं चउहिं तदद्धुच्चत्तप्पमाणमेत्तेहिं पासाय-वडिंसएहिं सव्वओ समंता संपरिक्खित्ते' આ પ્રાસાદાવતંસકની આજુબાજુની ચારે દિશાઓમાં તેની ઉંચાઈથી અર્ધી ઉંચાઈ વાળા બીજા પણ ચાર પ્રાસાદા વતંસકો છે. 'तेणं पासायवडिंसगा एक्कतीसं जोयणाइं कोसंच उड्ढं उच्चत्ते णं' એ પ્રાસાદાવતંસકો ઉંચાઈમાં ૩૧ એકત્રીસ યોજન અને એક કોશના છે.

योजनानि अर्धक्रोशं च, पञ्च दशयोजनानि-अर्ध तृतीयांश्च क्रोशानित्यर्थः आयामविष्कम्भाभ्यां-दैर्घ्यविस्ताराभ्याम्, 'अब्भुग्गय० तहेव' अभ्युद्गतोत्सृत प्रहसित इवेत्यादि विशेषणं निरवशेषं पूर्ववदेवाऽत्रापि वक्तव्यम्। 'तेसि णं पासा-पासायवडिंसगाणं' तेषां खलु प्रासादावतंसकानाम्, 'अंतो बहुसमरमणिज्जा-भूमिभागा उल्लोया' अन्तर्मध्यभागे बहुसमरमणीया भूमिभागा उल्लोकाश्च 'आलिंगपुक्खरेतिवा' इत्यादि भूमिभागवर्णनमुल्लोकवर्णनं च कर्तव्यम्। 'तेसि णं बहुसमरमणिज्जाणं भूमिभागाणं' तेषां खलु बहुसमरमणीयानां भूमि-भागानाम्, 'बहुमज्झदेसभाए' बहुमध्यदेशभागे, 'पत्तेयं पत्तेयं सीहासणं पन्नत्तं' प्रत्येकं प्रत्येकमेकैकस्मिन् सिंहासनं प्रज्ञप्तम्, 'वण्णओ' वर्णकः सिंहासनस्यात्र-

सोलस जोयणाइं अद्धकोसंच आयामविक्खंभेणं' तथा–लम्बाई और चौडाई में ये १५॥ योजन एवं २॥ ढाई कोश के है। 'अब्भुग्गय० तहेव' इस तरह से ये ऐसे मालूम होते हैं, कि मानों ये आकाश को ही छूना चाहते हैं। 'तेसिणं पासायवडिंसगाणं अंतो बहुसमरमणिज्जा भूमिभागा उल्लोया' इन प्रासादावतंसकों के मध्यम भाग में बहुसमरम-णीय भूमिभाग है, और उल्लोक–चन्द्रवा है यहां'आलिंगपुक्खरेतिवा' इत्यादि रूप से भूमि भाग का वर्णन और उल्लोकोंका वर्णन करलेना चाहिये 'तेसिणं बहुसमरमणिज्जाणं' इस बहुसमरमणीय 'भूमिभागा णं' भूमिभागों के 'बहुमज्झदेसभाए' ठीक बीचों बीच के भाग में 'पत्तेयं २ सिंहासणं पन्नत्तं' प्रत्येक २ पृथक् २ प्रासादावतंसकों मे भद्रा-सन कहे गये हैं 'वण्णओ' यहां परिवार भूत भद्रासन रूप सिंहासनों का वर्णन विजय सूत्र के अनुसार करलेना चाहिये 'तेसिणं अट्ठमंगलगा

'अद्धसोलस जोयणाइं अद्धकोसंच आयामविक्खंभेणं' તથા લંબાઈ પહોળાઈમાં ૧૫ાા સાડા પંદર યોજન અને ૨ાા કોસના છે. 'अब्भुग्गय० तहेव' આ પ્રમાણે એ એવા જણાય છે કે જાણે એ આકાશનોજ સ્પર્શ કરવા ચાહે છે. 'तेसिणं पासायवडिंसगाणं अंतो बहुसमरमणिज्जा भूमिभागा उल्लोया' આ પ્રાસાદાવતંસકોના મધ્ય ભાગમાં બહુસમરમણીય ભૂમિભાગ છે. અને ઉલ્લોક–ચંદરવાઓ છે. અહીંયાં 'आलिंगपुक्खरेतिवा' ઈત્યાદિ પ્રકારથી ભૂમિભાગનું વર્ણન અને ઉલ્લોકનું વર્ણન કરી લેવું 'तेसिणं बहुसमरमणिज्जाणं, આ બહુસમરમણીય 'भूमिभागाणं' ભૂમિભા-ગની 'बहुमज्झदेसभाए' બરાબર વચ્ચોવચના ભાગમાં 'पत्तेयं पत्तेयं सीहासणे पन्नत्ते' દરેકે દરેકમાં જુદા જુદા પ્રાસાદાવતંસકોમાં ભદ્રાસનો કહેલા છે 'वण्णओ' અહિયા પરિવાર રૂપ જે 'भद्दासणा पण्णत्ता' ભદ્રાસનો કહ્યા છે તેનું વર્ણન તથા સિંહા સનોનું વર્ણન વિજય દ્વારના વર્ણનમાં કહ્યા પ્રમાણે કરી લેવું. 'तेसिं णं अट्ठमंगलगा

विजयसूत्रतो वक्तव्यः ॥ 'तेसिं परिवारभूता भद्दासणा पन्नत्ता' तेषां सिंहासनानां परिवारभूतानि अवान्तरसिंहासनानि भद्रासनानि प्रज्ञप्तानि, प्रथितानि. 'तेसि णं अट्ठमंगलगा झया छत्ताइछत्ता' तेषां भद्रासनानामष्टमङ्गलकानि स्वस्तिकादीनि ध्वजा, कृष्ण नीलादिकाः छत्रातिच्छत्राणि वक्तव्यानि, 'तेणं पासायवडिंसगा' ते खलु प्रासादावतंसकाः; 'अन्नेहिं चउहिं चउहिं' अन्यैश्चतुर्भिश्चतुर्भिः, 'तद्-द्धुच्चप्पमाणमेत्तेहिं पासायवडिंसएहिं' तदर्धोच्च प्रमाणमात्रैः प्रासादावतंसकैः, 'सव्वतो समंता संपरिक्खित्ता' सर्वतः सर्वासु दिक्षु समन्तात् सामस्त्येन संपरिक्षिप्ताः परिवेष्टिताः, 'ते णं पासायवडिंसगा' ते खलु प्रासादावतंसकाः 'अद्धसोलस जोयणाइं अद्धकोसं च उड्ढं उच्चत्तेणं' अर्द्धषोडश योजनानि अर्द्धक्रोशं चोद्ध्वमुच्चत्वेन, 'देसूणाइं अट्ठ जोयणाइं आयामविक्खंभेणं' देशोनानि देशतः परिहीनानि अष्ट-

---

झया छत्ताइछत्ता' इन सिंहासनों के परिवार भूत जो अवान्तर भद्रासनादि रूप सिंहासन कहे गये है। और इन भद्रासनों के आठमंगल-द्रव्य तथा-काली नीली ध्वजाएं कही गइ है और तरके ऊपर छत्र कहे गये हैं इन सब का यहां पर वर्णन करलेना चाहिये। 'ते णं पासायवडिं-सगा' ये प्रासादावतंसक 'अंनेहिं चउहिं २ तदद्धुच्चत्तप्पमाणमेत्तेहिं पासायवडिंसएहिं' ये प्रासादावतंसक अन्य चार २ प्रासादावतंसकों से कि जिनकी ऊंचाई उन प्रासादावतंसकों से आधी है आस पास में चारों दिशाओ में घिरे हुए है। 'ते णं पासायवडिंसगा' ये सब प्रासा-दावतंसक 'अद्धसोलसजोयणाइं अद्धकोसं च उड्ढं उच्चत्तेणं, अर्द्ध सोलह योजन के १५॥ योजन के और आधे कोश के ऊंचे कहे हैं 'देसूणाइं अट्ठ जोयणाइं आयामविक्खंभेणं' तथा इनकी लम्बाई चौडाई

झया छत्ताइच्छत्ता' આ સિંહાસનોના પરિવાર રૂપ જે અંતર્ગત ભદ્રાસનાદિ રૂપ સિંહાસનો પર આઠ આઠ મંગલ દ્રવ્યો તથા કાળી નીલી વિગેરે ધ્વજાઓ કહેલ છે. અને છત્રોની ઉપરછત્રો કહેલા છે. એ તમામનું વર્ણન અહીંયા કરી લેવું જોઈએ. 'ते णं पासायवडिसगा' એ પ્રાસાદાવતંસકો 'अंनेहिं चउहिं तदद्धुच्चत्तप्पमाण मेत्तेहिं पासायवडिंसएहिं' બીજા ચાર ચાર પ્રાસાદાવતંસકો થી કે જેની ઉંચાઈ એ પ્રસાદાવતંસકોથી અર્ધી છે. અને આસપાસ ચારે દિશાઓમાં ઘેરાયેલ છે. 'ते णं पासायवडिसगा' એ પ્રાસાદાવતંસકો 'अद्धसोलसजोयणाइं अद्ध-कोसंच उड्ढं उच्चत्तेणं' અર્ધા સોળ યોજન સહિત અર્થાત્ ૧૫ા સાડા પંદર યોજન અને અર્ધાકોશના ઉંચા છે. 'देसूणाइं अट्ठजोयणाइं आयामविक्खंभेणं' તથા તેની લંબાઇ પહોળાઇ કંઇક ઓછા આઠ યોજનની છે. 'अब्भुग्गय'० તેથી એવું લાગે છે કે જાણે એ બધા આકાશનો સ્પર્શ કરવા ચાહે છે. 'तेसिणं

योजनानि आयामविष्कम्भाभ्याम्; दैर्घ्यविस्ताराभ्यां देशोनाष्टयोजनानीत्यर्थः, 'अब्भुग्गय० तहेव' अभ्युद्गतोत्सृत प्रहसितेनेत्यादि विशेषणं निरवशेषं पूर्ववदेव संग्राह्यम् इति ॥ 'तेसि णं पासायवडिंसागाणं' तेषां खलु प्रासादावतंसकानाम्; 'अंतो बहुसमरमणिज्जा भूमिभागा उल्लोया' अन्तर्मध्यभागे बहुसमरमणीया भूमिभागा उल्लोकाश्च भवन्ति [भूमिभागवर्णनम् उल्लोकवर्णनं चाऽत्र विजयसूत्रवत्। 'तेसिणं बहुसमरमणिज्जाणं भूमिभागाणं' तेषां खलु बहुसमरमणीयानां भूमिभागानाम्, 'बहुमज्झदेसभाए' बहुमध्यदेशभागे, 'पत्तेयं-पत्तेयं पउमासणा पन्नत्ता' प्रत्येकमेकैक पद्मासनानि प्रज्ञप्तानि प्रतिष्ठापितानि सन्ति; 'तेसि णं पासायाणं अट्ठट्ठ मंगलगा झया छत्ताइछत्ता' तेषां खलु प्रासादानाम् अष्टावष्टौ मङ्गलकानि स्वस्तिकादीनि ध्वजा छत्राऽतिच्छत्राणि सन्निवेशितानि; 'ते णं पासायवडेंसगा 'ते खलु पुनः प्रासादावतंसकाः; 'अण्णेहिं चउहिं तदद्धुच्चप्पमाण-

---

कुछ कम आठ योजन की है 'अब्भुग्गय०' इससे ऐसा लगता है कि मानो ये सब आकाश को ही छूना चाहते हैं। 'तेसिणं पासायवडिंसगाणं अंतो बहु समरमणिज्जा भूमिभागा' इन प्रासादावतंसकों का भीतरी भूमिभाग भी बहुसमरमणीय है। और 'उल्लोया' इन सबमें ऊपर में चंदरवा तने हुए है। यहां विजय सूत्र के अनुसार ही भूमि भाग का वर्णन उल्लोकों का वर्णन कर लेना चाहिये, 'तेसिणं बहुसमरमणिज्जाणं भूमिभागाणं बहुमज्झदेसभाए पत्तेयं २' इन बहुसमरमणीयभूमिभागों के मध्य भाग में प्रत्येक २ भूमिभाग में 'पउमासणा पन्नत्ता' पद्मासन कहे गये हैं। 'तेसिणं पासायाणं अट्ठट्ठमंगलग भूया छत्ताइछत्ता' इन प्रसादावंतसकों के अग्र भाग में आठ २ स्वस्तिक आदि मंगलद्रव्य है और छत्राति छत्र है। 'ते णं पासायवडेंसगा अण्णेहिं चउहिं तद्धुच्चत्तप्पमाणमेत्तेहिं पासायवडेंसएहिं

पासायवडिंसगाणं अंतो बहुसमरमणिज्जा भूमिभागा' એ પ્રાસાદાવતંસકોનો અંદરનો ભાગ પણ ઘણોજ સમરમણીય છે. અને 'उल्लोया' એ બધાની ઉપર ચંદરવા બાંધેલા છે. અહીંયાં વિજય સૂત્રના કથન પ્રમાણેજ ભૂમિભાગનું વર્ણન અને ઉલ્લોકોનું વર્ણન કરી લેવું. 'तेसिं णं बहुसमरमणिज्जाणं भूमिभागाणं बहुमज्झदेसभाए पत्तेयं पत्तेयं' આ બહુસમરમણીય ભૂમિ ભૂમિભાગોની મધ્યમાં દરેકે દરેક ભૂમિભાગમાં 'पउमासणा पण्णत्ता' પદ્માસનો કહેલા છે. 'तेसिणं पासायाणं अट्ठट्ठमंगलगभूया छत्ताइछत्ता' એ પ્રાસાદાવતંસકોની અગ્રભાગમાં આઠ આઠ સ્વસ્તિક વિગેરે મંગલ દ્રવ્યો છે. અને છત્રાતિ છત્રો છે. 'तेणं पासाय वडिंसगा अण्णेहिं चउहिं तदद्धुच्चप्पमाणमेत्तेहिं पासायवडेंसएहिं सव्वओ समंता

मेत्तेहिं' अन्यैश्चतुर्भिस्तदर्धोच्चप्रमाणमात्रैः, 'पासायवडेंसएहिं' प्रासादावतंसकैः 'सव्वतो समंता संपरिक्खित्ता' सर्वतः सर्वासु दिक्षु समन्ततः सर्वत्र संपरिक्षिप्ताः निवेशिताः ॥ 'तेणं पासायवडिंसगा' ते खलु प्रासादावतंसकाः, 'देसूणाइं अट्ठ-जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं' देशोनानि अष्ट योजनानि ऊर्ध्वमुच्चत्वेन, 'देसूणाइं चत्तारि जोयणाइं आयामविक्खंभेण' देशोनानि चत्वारि योजनानि आयामविष्कम्भेण, 'अब्भुग्गय०' अभ्युद्गतोत्सृतप्रहसित इत्यादि, 'भूमिभागा' आलिंग पुक्खर-इत्यन्त भूमिभागवर्णनम्, 'उल्लोया भद्दासणाइं' उल्लोकाः भद्रासनानि, 'उवरिं मंगलगा भूया छत्ताइछत्ता' भद्रासनोपरि अष्ट मङ्गलकानि स्वस्तिकादीनि

सव्वओ समंता संपरिक्खित्ता' ये प्रासादावतंसक अन्यचार प्रासादावतंसकों से कि जिनकी ऊंचाई उन चार प्रासादावतंसकों से आधी है, चारों ओर से घिरे हुए हैं। 'तेसिणं पासायाणं अट्ठट्ठमंगलभूया-छत्ताइछत्ता' इन प्रासादावतंसकों के आगे आठमंगलद्रव्य है और छत्रातिछत्र है। 'ते णं पासायवडिंसगा देसूणाइं अट्ठजोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं' ये प्रासादावतंसक कुछ कम आठ योजन की ऊंचाई वाले है। 'देसूणाइं चत्तारि जोयणाइं आयामविक्खंभेणं' तथा कुछ कम चार योजन के लम्बे चौडे हैं 'अब्भुग्गय०' इससे ऐसा ज्ञात होता है कि मानों ये आकाश को ही छू रहे हैं। 'भूमिभागा आलिंगपुक्खर' यहां के भूमिभाग इस सूत्र के अनुसार 'आलिंगपुष्कर के जैसे हैं इस रूप से वर्णन कर लेना चाहिये 'उल्लोया भद्दासणाणि' यहां उल्लोकों का एवं भद्रासनों का भी कथन करलेना चाहिये 'उवरिं मंगलगा भूया छत्ताइछत्ता'

संपरिक्खित्ता' આ પ્રાસાદાવતંસકો બીજા ચાર પ્રાસાદાવતંસકોથી કે જેની ઉંચાઈ એ ચાર પ્રાસાદાવતંસકોથી અર્ધિ છે. તેનાથી ચારે બાજુ એ ઘેરાયેલા છે. 'तेसिं णं पासायाणं अट्ठट्ठमंगलभूया छत्ताइ छत्ता' એ પ્રાસાદાવતંસકોની આગળ આઠ મંગલ દ્રવ્યો કહ્યા છે. અને છત્રાતિ છત્રો છે. 'तेणं पासायवडिंसगा देसूणाइं अट्ठजोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं' એ પ્રાસાદાવતંસકો કંઈક ઓછા આઠ યોજનની ઉંચાઈ વાળા છે. 'देसूणाइं चत्तारि जोयणाइं अयामविक्खंभेणं' તથા કંઈક ઓછા ચાર યોજનની લંબાઈ પહોળાઈ વાળા છે. 'अब्भुग्गय०' આ પાઠથી એમ જણાય છે કે એ પ્રાસાદાવતંસકો જાણે આકાશનોજ સ્પર્શ કરી રહ્યા છે. 'भूमिभागा आलिंगपुक्खर' આ સૂત્ર પાઠના કથન પ્રમાણે ત્યાંનો ભૂમિભાગ 'आलिंग पुक्खरे इवा' અલિંગ પુષ્કરના જેવો છે. આ રીતનું વર્ણન કરી લેવું જોઈએ 'उल्लोया भद्दासणाणि' અહીયાં ઉલ્લોકો અને ભદ્રાસનોનું વર્ણન કરી લેવું જોઈએ

कृष्ण नीलादिध्वजाश्छत्राऽतिच्छत्राणि [एतत्सर्वं यथावद्वर्णनीयमत्र] 'ते णं पासा-वडिंसगा' ते खलु प्रासादावतंसकाः, 'अण्णेहिं चउहिं तदद्धुच्चत्तप्पमाणमेत्तेहिं पासायवडेंसएहिं' अन्यैश्चतुर्भिः प्रासादावतंसकैस्तदर्धोच्च प्रमाणमात्रैः, 'सव्वतो समंता संपरिक्खित्ता' सर्वतो दिक्षु समन्ततः सामस्त्येन संपरिक्षिप्ताः। तदर्धोच्चत्व प्रमाणमेव दर्शयति 'ते णं' इत्यादि, 'तेणं पासायवडिंसगा' ते खलु प्रासादावतं-सकाः, 'देसूणाइं चत्तारि जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं' देशोनानि चत्वारि योजनानि ऊर्ध्व मुच्चत्वेन, 'दो जोयणाइं आयामविक्खंभेणं' द्वे योजने आयामविस्तारा-भ्याम्, 'अब्भुग्गयमुसिय' भूमिभागा उल्लोया' अभ्युद्गतोत्सृतेत्यादि भूमिभागा

इन सब प्रासादावतंसकों के आगे आठ आठ मंगल द्रव्य तथा काली नीली ध्वजाएं एवं छत्रातिछत्र हैं ऐसा भी वर्णन करलेना चाहिये 'ते णं पासायवडिंसगा अण्णेहिं तदद्धुच्चत्तप्पमाणमेत्तेहिं पासायवडिं-सएहिं सव्वओ समंता संपरिक्खित्ता' ये प्रासादावतंसक भी उन चार प्रासादावतंसकों से आधी ऊंचाइवाले अन्य चार प्रासादावतंसकों से चारों ओर से घिरे हुए है। 'ते णं पासायवडिंसगा देसूणाइं चत्तारि जोयणाइं उड्ढं उच्चतेणं' ये प्रासादावतंसक कुछ कम चार योजन की ऊंचाइ वाले हैं 'दो जोयणाइं आयामविक्खंभेणं' और लम्बाई चौडाई इनकी दो योजन की है। 'अब्भुग्गय मूसिय भूमि-भागा उल्लोया' इस कथन के अनुसार यहां पर भी ऐसा कहना चाहिये कि ये चार प्रासादावतंसक अपनी ऊंचाई से ऐसे ज्ञात होते हैं कि मानो ये आकाश को ही छू रहे है इनका भूमिभाग समहोने से बहुत ही रमणीय है उल्लोक भी यहां पर है। इनका वर्णन पहिले ही

'उवरिं मंगलगाभूया छत्ताइ छत्ता' આ બધાજ પ્રાસાદાવતંસકોની આગળ આઠ આઠ મંગલ દ્રવ્ય તથા કાળી નીલી વિગેરે ધજાઓ અને છત્રાતિ છત્ર છે. એ પ્રમાણેનું પણ વર્ણન કરી લેવું; 'ते णं पासायवडिंसगा अण्णेहिं तदद्धुच्चत्तप्प-माणमेत्तेहिं पासायवडिंसएहिं सव्वओ समंता संपरिक्खित्ता' એ પ્રાસાદાવતંસકો પણ એ ચાર પ્રાસાદાવતંસકોથી અર્ધિ ઉંચાઈવાળા બીજા ચાર પ્રાસાદાવતંસકો-થી ચારે બાજુએ ઘેરાયલા છે. 'ते णं पासायवडिंसगा देसूणाइं चत्तारि जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं' એ પ્રાસાદા વતંસકો કંઈક ઓછા ચાર યોજનની ઉંચાઈવાળા છે. 'दो जोयणाइं आयामविक्खंभेणं' અને તેની લંબાઈ પહોળાઈ બે યોજનની છે. 'अब्भुग्गयमूसिय भूमि भागा उल्लोया' આ કથન પ્રમાણે અહીંયા પણ એવું કહેવું જોઈએ કે એ ચાર પ્રાસાદાવતંસકો પોતાની ઉંચાઈથી એવા જણાય છે જાણે તેઓ આકાશનેજ સ્પર્શ કરી રહ્યા છે. તેનો ભૂમિભાગ સમહોવાથી

उल्लोकवर्णनं पूर्ववदेव। 'पउमासणाइं' पद्माऽऽसनानि, 'उवरिं अट्ठ मंगलगा झया छत्ताइछत्ता' पद्मासनोपरि–अष्टमङ्गलकानि ध्वजाश्च छत्राऽतिच्छत्राणि इत्यादिकं सर्वं वर्णनं पूर्ववत् (तदेवं ते चतस्रः प्रासादावतंसकपरिपाठो भवन्ति इति।६०।

मूलम्–तस्स णं मूलपासायवडिंसगस्स उत्तरपुरत्थिमेणं एत्थ णं विजयस्स देवस्स सभा सुधम्मा पन्नत्ता अद्ध तेरस जोयणाइं आयामेणं छ सक्कोसाइं जोयणाइं विक्खंभेणं नव जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं, अणेगखंभ सत संनिविट्ठा अब्भुग्गय सुकयवइरवेदिया तोरणवररतिय सालभंजिया सुसिलिट्ठ विसिट्ठलट्ठसंठियपसत्थवेरुलियविमलखंभा णाणामणि कणगरयणखइयउज्जल बहुसम सुविभत्तचित्तणिचियरमणिज्जकुट्टिमतला ईहामिय पउमलयभत्तिचित्ता थंभुग्गयवइरवेइया परिगयाभिरामा– विज्जाहरजमलजुयलजंतजुत्ताविव अच्चि सहस्स मालणीया रूवगसहस्सकलिया भिसमाणीभिब्भिसमाणी चक्खुलोयणलेसा सुहफासा सस्सिरीयरूवा कंचणमणिरयणथूभियागा नाणाविह पंचवण्णघंटापडागपडिमंडितग्गसिहरा धवलाभिरिय कवचं विणिम्मुयंती लाउल्लोइयमहिया गोसीस सरसरत्तचंदणदद्दरदिन्नपंचंगुलितला उवचिय चंदणकलसा चंदणघडसुकयतोरण

जैसा करलेना चाहिये। 'पउमासणाइं' इन सब प्रासादावतंसकों में प्रत्येक प्रासादावतंसक में पृथक् पृथक् रूप से पद्मासन है। 'उवरिं मंगलगा धजा छताइछत्ता' इनके ऊपर आठ २ मंगल द्रव्य है। काली नीली ध्वजाएं है और छत्राति छत्र है। इत्यादि सब वर्णन पहिले ही जैसा ही समझना चाहिये ॥सू० ६०॥

ઘણોજ રમણીય છે. ઉલ્લોક પણ ત્યાં રાખેલ છે. તેનું વર્ણન પહેલાની જેમ અહીંયા પણ સમજી લેવું. 'पउमासणाइं' એ બધા પ્રાસાદાવતંસકોમાં અર્થાત્ દરેક પ્રાસાદાવતંસકોમાં જુદા જુદા પદ્માસનો રાખેલ છે. 'उवरि मंगलगा धजा छत्ताइछत्ता' તેની ઉપર આઠ આઠ મંગલદ્રવ્યો છે. અને કાળી, નીલી વિગેરે ધજાઓ છે. તથા છત્રાતિછત્ર છે. વિગેરે પ્રકારથી તમામ વર્ણન પહેલા કહેલ તે રીતે સમજવું ॥ સૂ. ૬૦ ॥

पडिदुवारदेसभागा–आसत्तोसत्त विउलवट्टवग्घारिय मल्लदाम-
कलावा पंचवण्ण सुरससुरभिमुक्कपुप्फपुंजोवयारकलिता कालागुरुपवरकुंदरुक्कतुरुक्कधूवमघमघेंत गंधुद्धूयाभिरामा सुगंधवरगंधिया गंधवट्टिभूया अच्छरगणसंघसंविकिन्ना दिव्वतुडियमहुरसद्दसंपडाइया सुरंमा सव्वरयणामई अच्छा जाव पडिरूवा। तीसे णं सोहम्माए सभाए तिदिसिं तओ दारा पन्नत्ता। तेणं दारा पत्तेयं पत्तेयं दो दो जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं एगं जोयणं विक्खंभेणं तावइयं चेव पवेसेणं सेया वरकणगथूभियागा जाव वणमालादारवन्नओ। तेसि णं दाराणं पुरओ मुहमंडवा पन्नत्ता। तेणं मुहमंडवा अद्धतेरस जोयणाइं आयामेणं छ जोयणाइं सक्कोसाइं विक्खंभेणं साइरेगाइं दो जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं मुहमंडवा अणेगखंभसयसंनिविट्ठा जाव उल्लोया भूमिभाग वण्णओ। तेसि णं मुहमंडवाणं उवरिं पत्तेयं पत्तेयं अट्ठट्ठ मंगलगा पण्णत्ता जाव मच्छा। तेसि णं मुहमंडवाणं उवरिं पत्तेयं पत्तेयं पेच्छाघरमंडवा पन्नत्ता तेणं पेच्छाघरमंडवा अद्धतेरस जोयणाइं आयामेणं जाव दो जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं जाव मणिफासो। तेसि णं बहुमज्झदेसभाए पत्तेयं पत्तेयं वइरामय अक्खाडगा पन्नत्ता। तेसि णं वइरामयाणं अक्खाडगाणं बहुमज्झदेसभाए पत्तेयं पत्तेयं मणिपीढिया पन्नत्ता। ताओ णं मणिपीढियाओ जोयणमेगं आयामविक्खंभेणं अद्धजोयणं बाहल्लेणं सव्वमणिमईओ अच्छाओ जाव पडिरूवाओ। तासि णं मणिपीढियाणं उप्पिं पत्तेयं पत्तेयं सीहासणा पन्नत्ता सीहासण वण्णओ जाव दामा परिवारो। तेसि णं पेच्छाघरमंडवाणं उप्पिं अट्ठट्ठ मंगलगा झया छत्ताइछत्ता। तेसि णं पेच्छाघर-

मंडवाणं पुरतो तिदिसिं तओ मणिपीढियाओ पन्नत्ताओ ताओ णं मणिपेढियाओ दो जोयणाइं आयामविक्खंभेणं जोयणं बाहल्लेणं सव्व मणिमईओ अच्छाओ जाव पडिरूवाओ। तासि णं मणिपेढियाणं उप्पिं पत्तेयं पत्तेयं चेइय थूभा पन्नत्ता तेणं चेइय थूभा दो जोयणाइं आयामविक्खंभेणं सातिरेगाइं दो जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं सेया संखंक कुंददगरयामयमहितफेणपुंज संणिकासा सव्व रयणामया अच्छा जाव पडिरूवा। तेसि णं चेइयथूभाणं उप्पिं अट्ठट्ठ मंगलगा बहुकिण्ह चामरज्झया पण्णत्ता छत्ताइछत्ता। तेसि णं चेइयथूभाणं चउदिसिं पत्तेयं पत्तेयं चत्तारि मणिपेढियाओ पन्नत्ताओ ताओ णं मणिपेढियाओ जोयणमायामविक्खंभेणं अद्धजोयणं बाहल्लेणं सव्वमणिमईओ तासि णं मणिपेढियाणं उप्पिं पत्तेयं पत्तेयं चत्तारि जिणपडिमाओ जिणोस्सेह पमाणमेत्ताओ पलियंकणिसण्णाओ थूभाभिमुहीओ संनिविट्ठाओ चिट्ठंति। तं जहा—उसभा वद्धमाणा चंदाणणा वारिसेणा तेसि णं चेतियथूभाणं पुरतो तिदिसिं पत्तेयं पत्तेयं मणिपेढियाओ पन्नत्ताओ। ताओणं मणिपेढियाओ दो दो जोयणाइं आयामविक्खंभेणं जोयणं बाहल्लेणं सव्वमणिमईओ अच्छाओ सण्हाओ लण्हाओ मट्ठाओ घट्ठाओ परियाओ णिप्पंकाओ जाव पडिरूवाओ। तासि णं मणिपेढियाणं उप्पिं पत्तेयं पत्तेयं चेइयरुक्खा पन्नत्ता। ते णं चेइय रुक्खा अट्ठ जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं अद्धजोयणं उव्वेहेणं दो जोयणाइं खंधी अद्धजोयणं विक्खंभेणं छ जोयणाइं विडिमा बहुमज्झदेसभाए अट्ठजोयणाइं आयामविक्खंभेणं साइरेगाइं अट्ठजोयणाइं सव्वग्गेणं पण्णत्ताइं। तेसि णं चेइयरुक्खाणं अय-

मेयारूवे वण्णावासे पन्नत्ते, तं जहा—वइरामया मूला रययसुपइट्ठिया विडिमा रिट्ठामय विपुलकंदवेरुलियरुइलखंधा सुजायरूव पढमगविसालसाली नानामणिरयण विविध साहप्पसाहवेरुलिय पत्ततवणिज्ज पत्तवेंटा जंबूणयरत्तमउसुकुमालपवालपल्लवसोभंतवरंकुरग्गसिहरा विचित्त मणिरयणसुरभिकुसुमफलभरणमियसाला सच्छाया सप्पभा समरीईया स उज्जोया अमयरससमरसफला अधियं णयणमणणिव्वुतिकरा पासाईया दरिसणिज्जा अभिरूवा पडिरूवा। तेणं चेइयरुक्खा अन्नेहिं बहूहिं तिलयलवयछत्तोवगसिरोस सत्तवन्न दहिवन्न लोद्धधवचंदणनीवकुडयकयबंपणस तालतमालपियालपियंगुपारावयरायरुक्खनंदिरुक्खेहिं सव्वओ समंता संपरिक्खित्ता ॥ तेणं तिलया जाव नंदिरुक्खा मूलवंतो कंदवंतो जाव सुरम्मा। तेणं तिलया जाव नंदिरुक्खा अन्नेहिं बहूहिं पउमलयाहिं जाव सामलयाहिं सव्वतो समंता संपरिक्खित्ता ताओणं पउमलयाओ जाव सामलयाओ णिच्चं कुसुमियाओ जाव पडिरूवाओ। तेसि णं चेइयरुक्खाणं उप्पिं बहवे अट्ठमंगलगा झया छत्ताइछत्ता। तेसि णं चेइयरुक्खाणं पुरतो तिदिसिं तओ मणिपेढियाओ पन्नत्ताओ ताओ णं मणिपेढियाओ जोयणं आयामविक्खंभेणं अद्धजोयणं बाहल्लेणं सव्वमणिमईओ अच्छाओ जाव पडिरूवाओ। तासि णं मणिपेढियाणं उप्पिं पत्तेयं पत्तेयं माहिंद झया अद्धट्ठमाइं जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं अद्धकोसं उव्वेहेणं अद्धकोसं विक्खंभेणं वइरामय वट्टलट्ठ संठिय सुसिलिट्ठ परिघट्ठमट्ठ सुपतिट्ठिता विसिट्ठा अणेगवरपंचवण्ण कुडभी सहस्स परिमंडियाभिरामा वाउद्धूय विजयवेजयंती पडागा छत्ताइछत्त-

कलिया तुंगा गगणतलमभिलंघमाणसिहरा पासादीया जाव पडिरूवा ॥ तेसि णं माहिंदज्झयाणं उप्पिं अट्ठट्ठ मंगलगा झया छत्ताइछत्ता। तेसि णं माहिंदज्झयाणं पुरतो तिदिसिं तओ णंदाओ पुक्खरिणीओ पन्नत्ताओ ताओ णं पुक्खरिणीओ अद्ध-तेरस जोयणाइं आयामेणं सक्कोसाइं छ जोयणाइं विक्खंभेणं दसजोयणाइं उव्वेहेणं अच्छाओ सण्हाओ पुक्खरिणी वण्णओ पत्तेयं पत्तेयं पउमवरवेदिया परिक्खित्ताओ पत्तेयं पत्तेयं वण-संडपरिक्खित्ताओ वण्णओ जाव पडिरूवाओ ॥ तासि णं पुक्खरिणीणं पत्तेयं पत्तेयं तिदिसिं तिसोवाणपडिरूवगा पन्नत्ता। तेसि णं तिसोवाणपडिरूवगाणं वण्णओ तोरणा भाणियव्वा जाव छत्ताइछत्ता सभाए णं सुहम्माओ छ मणो-गुलि साहस्सीओ पण्णत्ताओ तं जहा—पुव्वेणं दो साहस्सीओ, पच्चत्थिमेणं दो साहस्सीओ दाहिणेणं एगा साहस्सीओ उत्तरेणं एगा साहस्सी तासु णं मणोगुलियासु बहवे सुवण्ण रूप्पामया फलगा पन्नत्ता तेसु णं सुवण्णरुप्पामएसु फलगेसु बहवे वइ-रामया णागदंतगा पन्नत्ता तेसु णं वइरामएसु णागदंतएसु बहवे किण्हसुत्त वट्टवग्घारित मल्लदामकलावा जाव—सुक्क सुत्त वट्टवग्घारिय मल्लदामकलावा तेणं मल्लदामा तवणिज्ज लंबूसगा जाव चिट्ठंति। सभाएणं सुहम्माए छ गोमाणसी साहस्सीओ पन्नत्ताओ तं जहा—पुरत्थिमेणं दो साहस्सीओ एवं पच्च-त्थिमेण वि दाहिणेणं सहस्सं एवं उत्तरेण वि। तासु णं गोमाणसीसु बहवे सुवण्णरुप्पमया फलगा पन्नत्ता जाव तेसु णं वइरामएसु णागदंतएसु बहवे रयतामया सिक्कगा पन्नत्ता तेसु णं रयतामएसु सिक्कएसु बहवे वेरुलिया मईओ धूवघडि-

याओ पण्णत्ताओ ताओ णं धूवघडियाओ कालागुरुपवरकुंदरुक्क तुरुक्क जाव घाणमणणिव्वुइकरेणं गंधेणं सव्वतो समंता आपूरेमाणीओ चिट्ठंति। सभाएणं सुहम्माए अंतोबहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पण्णत्ते जाव मणीणं फासो उल्लोया पउमलयभत्तिचित्ता जाव सव्वतवणिज्जमए अच्छे जाव पडिरूवे ॥सू० ६१॥

छाया—'तस्य खलु मूल प्रासादावतंसकस्योत्तरपूर्वस्या मत्र खलु विजयस्य देवस्य सभा सुधर्मा प्रज्ञप्ता—अर्द्धत्रयोदशयोजनानि—आयामेन षट्सक्रोशानि योजनानि विष्कम्भेण नवयोजनानि—ऊर्ध्वमुच्चत्वेन अनेकस्तम्भशतसन्निविष्टा अभ्युद्गत सुकृत वज्रवेदिका तोरणवररचितशालभञ्जिकाः सुश्लिष्टविशिष्टलष्ट संस्थितप्रशस्तवैडूर्यविमलस्तम्भाः नानामणि कनकरत्नखचितोज्ज्वलबहुसम सुविभक्तचित्रनिचितरमणीयकुत्तिमतलाः ईहामृगऋषभतुरगनरमकरविहगव्याल-किन्नररुरुसरभचमरकुञ्जरवनलता—पद्मलताभक्तिचित्राः स्तम्भोद्गत वज्रवेदिका-परिगताऽभिरामाः विद्याधरयमलयुगल यन्त्रयुक्ताइवार्चिःसहस्रमालनीया—रूपकसहस्रकलिता दीप्यमाना देदीप्यमानाः चक्षुर्लोकनलेश्याः शुभस्पर्शाः सश्रीकरूपाः काञ्चनमणिरत्नस्तूपिकाः, नानाविधपञ्चवर्णघण्टापताकपरिमण्डिताग्रशिखराः धवलाः मरीचिकवचं विनिर्मुञ्चन्ती उल्लोयितमहिताः गोशीर्ष सरसरक्तचन्दनदर्दरदीर्ण पञ्चाङ्गुलितलाः उपचितचन्दनकलशाः चन्दनघट सुकृततोरणप्रतिद्वारदेशभागाः आसक्तोत्सक्तविपुलवृन्ताऽवलम्बितमाल्यदामकलापाः पञ्चवर्णसुरभिमुक्तपुष्पपुञ्जोपचारकलिताः कालागुरुप्रवरकुन्दरुष्कतुरुष्क-धूपमघमघायमान गन्धोद्धूताऽभिरामाः सुगन्धवरगन्धिता गन्धवर्तिभूता अप्सरोगणसंघसंविकीर्णाः दिव्यत्रुटितमधुरशब्दसंप्रणादिताः सुरम्याः सर्वरत्नमय्यः अच्छाः यावत्प्रतिरूपाः। तस्याः खलु सुधर्मसभाया स्त्रिदिशि त्रीणि द्वाराणि प्रज्ञप्तानि। तानि खलु द्वाराणि प्रत्येकं प्रत्येकं द्वे द्वे योजने ऊर्ध्वमुच्चत्वेन एकैकयोजनं विष्कम्भेण तावदेव, प्रवेशेन श्वेतानि वरकनकस्तूपिकाकानि यावद्वनमालाद्वारवर्णकः। तेषां खलु द्वाराणां पुरतो मुखमण्डपाः अर्द्धत्रयोदशयोजनानि आयामेन षड्योजनानि विष्कम्भेण सातिरेके द्वे योजने उर्ध्वमुच्चत्वेन मुखमण्डपा अनेकस्तम्भशतसन्निविष्टाः यावदुल्लोकाः भूमिभागवर्णकः तेषां खलु मुखमण्डपानामुपरि प्रत्येकं प्रत्येकमष्टावष्टौ मङ्गलकानि प्रज्ञप्तानि यावन्मत्स्याः। तेषां खलु मुखमण्डपानां पुरतः प्रत्येकं प्रत्येकं प्रेक्षागृहमण्डपाः प्रज्ञप्ताः। ते खलु प्रेक्षागृहमण्डपाः अर्द्धत्रयोदशयोजनानि—आया-

मेण यावत्-द्वे योजने, ऊद्ध्र्वमुच्चत्वेन यावन्मणिस्पर्शाः ॥ तेषां खलु बहुमध्य-देशभागे प्रत्येकं प्रत्येकं वज्रमयाः अक्षवाटकाः प्रज्ञप्ताः तेषां खलु वज्रमयानामक्षावाटकानाम् बहुमध्यदेशभागे प्रत्येकं प्रत्येकं मणिपीठिकाः प्रज्ञप्ताः। ताः खलु मणिपीठिकाः योजनमेकमायामविष्कम्भेणाऽर्द्धयोजने बाहल्येन सर्वमणिमय्योऽच्छाः यावत् प्रतिरूपाः। तासां खलु मणिपीठिकानामुपरि प्रत्येकं प्रत्येकं सिंहासनानि प्रज्ञप्तानि सिंहासन वर्णको यावद्दामानि परिवारः। तेषां खलु प्रेक्षागृहमण्डपानामुपरि-अष्टावष्टौ मङ्गलकानि ध्वजाच्छत्रातिश्छत्राणि॥ तेषां खलु प्रेक्षागृहमण्डपानां पुरतस्त्रिदिशि तिस्रो मणिपीठिकाः प्रज्ञप्ताः। ताः खलु मणिपीठिकाः द्वे योजने आयामविष्कम्भेण योजनं बाहल्येन सर्वरत्नमय्योऽच्छाः यावत्प्रतिरूपाः ॥ तासां खलु मणिपीठिकानामुपरि प्रत्येकं प्रत्येकं चैत्यस्तूपाः प्रज्ञप्ताः ते खलु चैत्यस्तूपाः द्वे योजने आयामविष्कम्भेण सातिरेके द्वे योजने ऊद्ध्र्वमुच्चत्वेन श्वेताः शङ्खाङ्ककुन्दोदकरजोऽमृतमथितफेनपुञ्जसन्निकाशा सर्वरत्नमयाः अच्छा यावत्प्रतिरूपाः। तेषां खलु चैत्यस्तूपानामुपरि-अष्टौ-अष्टौ मङ्गलकानि बहुकृष्णचामरध्वजाः प्रज्ञप्तानि छत्रातिच्छत्राणि। तेषां चैत्यस्तूपानां चतुर्दिशि प्रत्येकं प्रत्येकं चतस्रो मणिपीठिकाः प्रज्ञप्ताः। ताः खलु मणिपीठिकाः योजनमायामविष्कम्भेणाऽर्द्धयोजनं बाहल्येन, सर्वमणिमय्यः। तासां खलु मणिपीठिकानामुपरि प्रत्येकं प्रत्येकं चतस्रो जिनप्रतिमाः जिनोत्सेधप्रमाणमात्राः पर्यङ्कनिषण्णाः स्तूपिकाऽभिमुख्यः सन्निविष्टास्तिष्ठन्ति। तद्यथा-ऋषभा वर्द्धमानाः-चन्द्रानना-वारिसेनाः। तेषां खलु चैत्यस्तूपानां पुरतस्त्रिदिशि प्रत्येकं प्रत्येकं मणिपीठिकाः प्रज्ञप्ताः। ताः खलु मणिपीठिकाः द्वे द्वे योजनेनाऽऽयामविष्कम्भेण सर्वमणिमयोऽच्छाः लण्हः श्लक्ष्णाः घृष्टा मृष्टा निष्पङ्का नीरजस्का यावत्प्रतिरूपाः तासां खलु मणिपीठिकानामुपरि प्रत्येकं प्रत्येकं चैत्यवृक्षाः प्रज्ञप्ताः ते खलु चैत्यवृक्षाः अष्टयोजनानि ऊद्ध्र्वमुच्चत्वेनाऽर्द्धयोजनमुत्सेधेन द्वे योजने स्कन्धः अर्द्धयोजनं विष्कम्भेण षड्योजनानि विडिमा बहुमध्यदेशभागेऽष्टयोजनानि आयामविष्कम्भेण सातिरेकाणि अष्टयोजनानि सर्वाग्रेण प्रज्ञप्ताः ॥ तेषां खलु चैत्यवृक्षाणाम् अयमेतद्रूपो वर्णावासः प्रज्ञप्तः। तद्यथा-वज्रमया मूलाः रजतसुप्रतिष्ठिता 'विडिमा' रिष्टमयविपुलकन्दवैडूर्यरुचिरस्कन्धाः सुजातरूपप्रथमक विशालशालाः नानामणिरत्न विविध शाखप्रशाख वैडूर्यपत्र तपनीयपत्रवृन्ताः जाम्बूनदरत्न मृदुसुकुमारप्रवालपल्लवशोभमानवराङ्कुराऽग्रशिखराः विचित्रमणिरत्न सुरभि कुसुमफलभरनतशाखाः सच्छायाः सप्रभाः समरीचिकाः सोद्द्योताः अमृतरससमरसफलाः, अधिकं नयनमनोनिर्वृतिकराः प्रासादीयाः दर्शनीयाः अभिरूपाः प्रतिरूपाः। ते खलु चैत्यवृक्षाः अन्यैर्बहुभिस्तिलक-लवंग-

छत्रोपगशिरीष–सप्तपर्ण – दधिपर्ण – लोध्रधवचन्दननीपकुटजकदम्बपनसतालत-मालप्रियालप्रियङ्गु–पारावतराजवृक्षनन्दिवृक्षैः सर्वतः समन्तात् संपरिक्षिप्ताः॥ ते खलु तिलका यावत् नन्दिवृक्षाः मूलवन्तः कन्दवन्तो यावत्सुरम्याः ते खलु तिलकाः यावन्नन्दिवृक्षाः अन्याभि र्वह्वीभिः पद्मलताभि र्यावत्–श्यामलताभिः सर्वतः समन्तात् सम्परिक्षिप्ताः, ताः खलु पद्मलताः यावत्–श्यामलताः नित्यं कुसुमिताः यावत्प्रतिरूपाः तेषां खलु चैत्यवृक्षाणामुपरि वहूनि–अष्टमङ्गलकानि ध्वजाश्छत्रातिच्छत्राणि। तेषां खलु चैत्यवृक्षाणां पुरतस्त्रिदिशि तिस्रो मणि-पीठिकाः प्रज्ञप्ता। ताः खलु मणिपीठिकाः योजनमायामविष्कम्भेणाऽर्द्धयोजनं वाहल्येन सर्वमणिमय्यः अच्छा यावत् प्रतिरूपाः तासां खलु मणिपीठिकानामुपरि प्रत्येकं प्रत्येकं माहेन्द्रध्वजा अर्द्धाष्टमानि योजनानि ऊर्ध्वमुच्चत्वेन अर्धक्रो-शमुद्वेधेनाऽर्द्धकोशं विष्कम्भेण वज्रमयवृत्तलष्टसंस्थित सुश्लिष्ट परिघृष्टमृष्टसु-प्रतिष्ठिताऽविशिष्टाः अनेकवरपञ्चवर्णकुडभी सहस्रपरिमण्डिताऽभिरामाः वातोद्धृत विजयवैजयन्तीपताकाः छत्रातिच्छत्रकलिताः तुङ्गा गगनतलमभिलङ्घयमानशिखराः प्रासादिकाः यावत्प्रतिरूपाः। तेषां खलु माहेन्द्रध्वजानामुपरि–अष्टावष्टौ मङ्ग-लकानि ध्वजा श्छत्रातिच्छत्राणि। तेषां खलु माहेन्द्रध्वजानां त्रिदिशि तिस्रो नन्दाः पुष्करिण्यः प्रज्ञप्ताः ताः खलु पुष्करिण्यः अर्द्धत्रयोदश योजनानि आयामेन स क्रोशानि षड्योजनानि विष्कम्भेण दशयोजनानि उद्वेधेनाऽऽच्छाः श्लक्ष्णाः पुष्करिणी वर्णकः प्रत्येकं प्रत्येकं पद्मवरवेदिकाः परिक्षिप्ताः प्रत्येकं प्रत्येकं वनषण्डपरिक्षिप्ताः वर्णको यावत् प्रतिरूपाः। तासां खलु पुष्करिणीनां प्रत्येकं प्रत्येकं त्रिदिशि त्रिसोपानप्रतिरूपकाः प्रज्ञप्ताः, तेषां खलु त्रिसोपानप्रतिरूप-काणां वर्णकः–तोरणानि भणितव्यानि यावत्–छत्रातिच्छत्राणि सभा सुधर्मायाः खलु षड्मनोगुलिसाहस्त्र्यः प्रज्ञप्ताः। तद्यथा–पूर्वस्यां द्वे साहस्त्र्यौ पश्चि-मायां द्वे साहस्त्र्यौ दक्षिणस्यां–एकसाहस्री तासु खलु मनोगुलिकासु वहवः सुवर्णरूप्यमया फलकाः प्रज्ञप्ताः। तेषु खलु सुवर्णरूप्यमयेषु फलकेषु वहवो वज्र-मया नागदन्तकाः प्रज्ञप्ताः तेषु खलु वज्रमयेषु नागदन्तकेषु वहवः कृष्णसूत्रवृत्ता-वलम्बित माल्यदामकलापाः यावत् शुक्लसूत्रवृत्तावलम्बित माल्यदामकलापाः तानि खलु माल्यदामानि तपनीयलम्बुसगानि यावत्तिष्ठन्ति॥ सभायाः खलु सुधर्मायाः षड्गोमानसीसाहस्त्र्यः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा–पूर्वस्यां द्वे साहस्त्र्यौ एवं पश्चिमायामपि दक्षिणस्यां सहस्रम्–एवमुत्तरस्यामपि तासु खलु गोमानसीषु वहवः सुवर्णरूप्य-मया फलकाः प्रज्ञप्ता यावत्तेषु खलु वज्रमयेषु नागदन्तकेषु वहवो रजतमयाः सिकाः प्रज्ञप्ताः, तेषु खलु रजतमयेषु सिक्केषु वह्व्यो वैडूर्यमय्यो धूपघटिकाः प्रज्ञप्ताः, ताः खलु धूपघटिकाः कालागुरु–प्रवरकुन्दरुष्कतुरुष्क यावद् घ्राण-

मनोनिर्वृतिकरेण गन्धेन सर्वतः समन्तात् आपूर्यमाणास्तिष्ठन्ति । सभायाः खलु सुधर्मायाः अन्तर्बहुसमरमणीयो भूमिभागः प्रज्ञप्तो यावन्मणीनां स्पर्श उल्लोकाः पद्मलता भक्तिचित्राः यावत्-सर्वतपनीयमयोऽच्छो यावत् प्रतिरूपः ॥सू० ६१॥

टीका-'तस्स णं मूलपासायवडिंसगस्स'-तस्य खलु मूलप्रासादावतंसकस्य, 'उत्तरपुरत्थिमेणं'-उत्तरपूर्वस्यामीशानकोणे, 'एत्थ णं' अत्रोत्तरपूर्वस्यां खलु, 'विजयस्स देवस्स' विजयनाम्नो देवस्य, 'सभा सुधम्मा पन्नत्ता' सभा सुधर्मा नाम्नी प्रज्ञप्ता-कथिता, सा च सभा-'अद्ध तेरसजोयणाइं आयामेणं' अर्द्ध त्रयोदश योजनानि-आयामेन दैर्घ्येण, 'छ सक्कोसाइं जोयणाइं विक्खंभेणं' षट् सक्रोशानि योजनानि विष्कम्भेण, 'णव जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं' नव योजनान्यूर्ध्व मुच्चैस्त्वेन 'अणेगखंभसतसंनिविट्ठा' अनेकैः स्तम्भानां शतैः सन्निविष्टाः, सा खलु-'अब्भुगय सुकयवइरवेदिया' अभ्युद्गताऽधः प्रदेशादारभ्योर्ध्वं यावत् सुष्ठु कृता वज्रेण वेदिका यत्रैवं निर्मिता, 'तोरणवररतियसालभंजिया' तोरणवरे (तोरणे वरा-वा) रचिता शालभञ्जिका शोभामुद्दिश्यातिरमणीया कृत्रिम पुत्तलिका यत्र सा

'तस्स णं मूलपासायवडिंसगस्स उत्तरपुरत्थिमेणं' इत्यादि ॥सू० ५९॥

तस्सणं मूलपासायवडिंसगस्स' मूलप्रासादावतंसक की 'उत्तर पुरत्थिमेणं' ईशानदिशा में 'एत्थ णं विजयस्स देवस्स सभा सुधम्मा पन्नत्ता' विजयदेवकी सुधर्मा नामकी सभा कही गई है 'अद्धतेरस-जोयणाइं आयामेणं छ सक्कोसाइं जोयणाइं विक्खंभेणं' यह सभा १२॥ योजन की लम्बी है और ६। योजन की चौडी है 'णवजोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं' इसकी ऊंचाई नौ योजन की है, 'अणेगखंभसयसंनिविट्ठा' अनेक सैकंडोस्तम्भ उसमे लगे हुए है । 'अब्भुगयसुकयवइरवेदिया'-नीचे से लेकर ऊपर तक अच्छी तरह से बनी हुई वेदिका से यह युक्त है 'तोरणवर रतियसालभंजिया' इसके उत्तम-तोरण पर बाहिरी दर-

---

'तस्स णं मूलपासामवडिंसगस्स उत्तरपुरत्थिमेणं ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ-'तस्स णं मूलपासायवडिंसगस्स' તે મૂલ પ્રાસાદાવતંસકની 'उत्तर-पुरत्थिमेणं' ઉત્તર પૂર્વ અર્થાત્ ઈશાન કોણમાં 'एत्थ णं विजयस्स देवस्स सभा सुधम्मा पण्णत्ता' વિજયદેવની સુધર્મા નામની સભા કહેવામાં આવેલ છે. 'अद्धतेरस जोयणाइं आयामेणं छ सक्कोसाइं जोयणाइं विक्खंभेणं' એ સભા ૧૨।। સાડા બાર યોજનની લાંબી છે. અને ૬। સવા ૭ યોજનની પહોળી છે. 'णव जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं' તેની ઉંચાઇ નવ યોજનની છે. 'अणेगखंभसयसंनिविट्ठा' તેમાં અનેક સેંકડો થાંભલાઓ લાગેલા છે. 'अब्भुग्गयसुकयवरवेइया' નીચેથી ઉપર સુધી સારી રીતે બનાવેલ વેદિકાથી તે યુક્ત છે. 'तोरणवररतियसालभंजिया' તેના ઉત્તમ

'सुसिलिट्ठविसिट्ठलट्ठसंठियपसत्थवेरुलियविमलखंभा' सुश्लिष्टः संयोजितो यो विशिष्टो लष्टः सुधालेपविशेषः हंस इव श्वेततर स्तत्र संस्थित प्रशस्तवैडूर्यमणिभिर्विमलाः स्तम्भाः यस्याः सा सभा, 'णाणामणिकणगरयण खइय उज्जल बहुसमसुविभत्तचित्ता णिचियरमणिज्जकुट्टिमतला' नानामणिकनकरत्नैः खचितः, अंतोऽप्युज्ज्वलनिर्मलः बहुसमः, अत्यन्तसमः सुविभक्तश्चित्रनिचितः-चित्रैर्व्याप्तो रमणीयश्च कृत्रिमतलो यस्यां सा-नानामणि कनकरत्नखचितोज्ज्वलबहुसमसुविभक्तचित्र निचितरमणीयकृत्रिमतला, 'ईहामिय-उसभ-तुरग-णर-मगर-विहगवालगकिण्णररुरुसरभचमरकुंजरवणलयपउमलय भत्तिचित्ता' ईहामृग-

बाजे पर शोभा बढाने के निमित्त एक शालभञ्जिका पुत्तलिका-बनी हुइ है 'सुसलिट्ठविसिट्ठ लट्ठसंठियपसत्थवेरुलिया विमलखंभा' इनके खम्भों पर सुधा-चूना-का बहुत ही अच्छी तरह से लेप पलस्तर-किया गया है और उसमें वैडूर्यमणि खचित है। इस कारण खम्भे इसके बडे निर्मल प्रतीत होते हैं 'लट्ठ' शब्द का अर्थ मनोज्ञ है सुश्लिष्ट शब्द यह 'लट्ठका विशेषण है अच्छी तरह से लगायागया' ऐसा अर्थ सुश्लिष्ट पद का है 'णाणामणिकणगरयणखइय उज्जलबहुसमसुविभत्त चित्ता णिचियरमणिज्जकुट्टिमतला' इस सभा का जो भूमिभाग है वह अनेक मणियों से सुवर्ण से एवं रत्नों से (जडा हुवा) खचित्त है अतः बडा ही वह उज्ज्वल लगता है। तथा-यह भूमि भाग एकसा है-ऊंचा नीचा नहीं है निबिड है कठोर है-फुस फुसा नहीं है सुविभक्त है-और रमणीय है। 'ईहामिय-उसभ-तुरग-णर-मगर-विहग-वालग-किण्णर-रुरु-

તોરણોની ઉપર બહારના દરવાજાની ઉપર શોભા વધારવા માટે એક અતિ રમણીય શાલભંજીકા-પુતળી બનેલ છે. 'सुसिलिट्ठ विसिट्ठलट्ठसंठिय पसत्थवेरुलिया विमलखंभा' તેના થાંભલાઓની ઉપર સુધા કહેતા હંસને સમાન અતિ ઉજવલ ચુનાનો લેપ ઘણોજ સુંદર રીતે કરેલ છે. અર્થાત્ પલાસ્તર કરેલ છે. અને તેમાં વૈડૂર્ય મણિયો જડેલા છે. તેથી તે સ્તંભો ઘણાજ નિર્મળ જણાય છે. 'लट्ठ' શબ્દનો અર્થ મનોજ્ઞ એ પ્રમાણે છે. સુશ્લિષ્ટ એ શબ્દ 'लट्ठ' એ પદનું વિશેષણ છે. સુશ્લિષ્ટ પદનો અર્થ સારી રીતે લગાડવામાં આવેલ એ પ્રમાણે થાય છે. 'णाणामणिकणगरयणखइय उज्जल बहुसमसुविभत्तचित्ता णिचियरमणिज्ज कुट्टिमतला' આ સભાનો જે ભૂમિભાગ છે, તે અનેક પ્રકારના કીમતિ મણિયોથી સુવર્ણથી અને રત્નોથી જડેલ છે. તેથી તે ઘણોજ ઉજ્જવલ લાગે છે. તથા આ ભૂમિભાગ એક સરખો છે ઉંચો નીચો નથી. નિબિડ-ગાઢ છે. કઠોર છે. પોચો નથી. સુવિભક્ત છે. અને રમણીય છે. 'इहामिय उसभतुरगणर मगर विहगवालगकिन्नररुरुसरभचमरकुंजरवणलय

वृषभतुरगनरमकरविहगव्याल किन्नररुरुसरभचमरकुञ्जरवनलतापद्मलताभक्तिचित्रा, पुनश्चैभि चित्रस्थैश्चमत्कृता सुधर्माऽऽस्ते, तथा-'थंभुग्गय वइरवेइया परिगयाभिरामा' स्तम्भोद्गतवज्रवेदिका परिगताभिरामा, तत्र स्तम्भोद्गतया-स्तम्भोपरिवर्तिन्या वज्रवेदिकया-वज्ररत्नमय्या वेदिकया परिगता सती याऽभिरामा मनस आह्लादिका सा स्तम्भोद्गत वज्रवेदिकाभिरामा 'विज्जाहर जमलजुगलजंतजुत्ता विव अच्चिसहस्स मालणीया' विद्याधरयमल युगलयन्त्रयुक्तानीवाऽर्चिःसहस्रमालनीया, 'विद्याधरयोर्यद् यमलं समश्रेणीकं युगलं-द्वन्द्वम् इति विद्याधरयमलयुगलं तस्य यंत्राणि प्रपंचास्तैर्युक्ताइवा-ऽर्चिपां सहस्रैर्मालनीया शोभनीया इत्यर्चिःसहस्रमालनीया। 'अयम्भावः' एवं नाम प्रभासमुदायोपेता सभा येनैवं सम्भावना जायते यथा नूनमेतानि नास्वभाविकप्रभासमुदायानि किन्तु-विशिष्ट विद्याधरशक्तिमत्पुरुषविशेषप्रपञ्चयुक्तानीति। 'रूवगसहस्स कलिया' रूपक सहस्रकलिताः रूपकाणां सहस्राणि रूपकसहस्राणि तैः कलितेति रूपक-

---

सरभ-चमर-कुंजर-वणलय-पउमलय-भत्तिचित्ता' उस सभामें ईहामृग वृषभ-बेल तुरग-घोडा-नर-मनुष्य, मकर-मगर-विहग-पक्षी-व्याल-सर्प-किन्नर-देवजाति विशेष, रुरु-मृगविशेष,-सरभ-अष्टापद, चमर-चमरीगाय, कुंजर-हाथी, वनलता-पद्मलता, इन सबके चित्र बने हुए है अतः इनसे वह सभावडी सुहा वनी हो रही है, 'थंभुग्गयवइरवेइया परिग्गयाभिरामा' इस में थंभो के ऊपर वज्र की वेदिकाएं वनी हुई है। अतः उनसे युक्त हुई यह सभा बडी ही चित्ताकर्षक हो रही है 'विज्जाहरजमलजुगलजंतजुत्ताविव अच्चिसहस्स मालणीया' विद्याधरों की जोडी की जैसो हजारों की मालाओं से यह चारों ओर से परिवृत्त बनी हुई है 'रुवगसहस्सकलिया' हजारों रूपों से यह युक्त है, 'मिसमाणी भिब्भिसमाणी' तेज से सहित है और विशेष रूप से

पउमलयभत्तिचित्ता' એ સભામાં ઇહામૃગ વૃષભ-બળદ તુરગ-ઘોડાના-મનુષ્ય મકર-મઘર વિહગ-પક્ષિ વ્યાલ-સર્પ કિન્નર-દેવ વિશેષ રૂરૂ-મૃગવિશેષ-સરભ અષ્ટાપદ ચમર ચમરી ગાય કુંજર-હાથી વનલતા, પદ્મલતા આ બધા પ્રકારના ચિત્રો બનાવવામાં આવેલ છે. તેથી એ સભા ઘણીજ સોહામણી લાગે છે. 'થંભુગ્ગય વઇરવેઇયા પરિગ્ગયાભિરામા' તેમાં સ્તંભોની ઉપર વજ્રની વેદિકાઓ બનાવેલ છે. તેથી આ સભા ઘણીજ ચિત્તાકર્ષક જણાય છે. 'વિજ્જાહરજમલજુગલજંતજુત્તાવિવ અચ્ચિસહસ્સમાલણીયા' વિદ્યાધરોના જોડલાઓની જેમ હજારો માળાઓથી એ ચારે બાજુથી વીંટળાયેલ છે. 'રૂવગસહસ્સકલિયા' તે હજારો રૂપથી યુક્ત છે. 'મિસમાણી ભિબ્ભિસમાણી' તેજ યુક્ત છે. અને વિશેષ પ્રકારના તેજના પ્રભાવથી

सहस्रकलिता, 'भिसमाणीभिब्भिसमाणी' दीप्यमाना देदीप्यमाना-प्रकाशमानाऽतिशयेन प्रकाशमाना, 'चक्खुल्लोयणलेसा-चक्षुर्लोकनलेशाः चक्षुष्कर्तृकलोकनेऽवलोकने दर्शनीयत्वाऽतिशयतः श्लिष्यतीति चक्षुर्लोकनलेश्या, 'सुहफासा' शुभस्पर्शाः, 'सस्सिरीयरूवा' सश्रीकरूपा, स शोभाकानि रूपाणि विद्यन्ते यत्र सा-स श्रीकरूपा, 'कंचणमणिरयणथूभियागा' कांचनमणि रत्नस्तूपिकाकाः काञ्चनमणिरत्नानां स्तूपिका-शिखरं यस्याः सा काञ्चनमणिरत्नस्तूपिकाका, 'णाणाविह पंच वण्ण घंटा पडाग पडिमंडितग्गसिहरा' नानाविध पञ्चवर्ण घण्टा पताका परिमण्डिताग्रशिखरा, नानाविधाभिरनेकप्रकाराभिः पताकाभिः पञ्चवर्णैः संयुताभिर्घंटाभिश्च परिमण्डितानि अग्रशिखराणि यस्याः सा तथेति। 'धवला' धवलाः-श्वेताः 'मरीइ कवचं विणिम्मुयंती' मरीचयः एव कवचं विमुञ्चन्तीव भासते। 'लाउल्लोइय महिया-लाउल्लोइयमहिता, लाउइयं नाम यद् भूमे गोमयादिना-उल्लेपनम् उल्लोइयं कुड्यानां मालस्य च सेटिकादिभिः समष्टी करणमिति, ताभ्यामिव महिता-पूजिता इति 'लाउल्लोइय महिता युक्ता। तथा

तेज के ही प्रभाव से चमक दमकवाली बनी हुई है। 'चक्खुल्लोयणलेसा' देखनेपर यह-ऐसी लगती है कि मानो देखनेवालों के नेत्रों को यह पकड रही है 'सुहफासा' इसका स्पर्श सुखकारी है। 'सस्सिरीयरूवा' रूप इसका बडा मनोहर है 'कंचणमणिरयणथूभियागा' इसके शिखर सुवर्ण मणि एवं रत्नों के बने हुए हैं। 'णाणाविहपंचवण्णघंटापडागपडिमंडितग्गसिहरा' अनेक प्रकार की पताकाओं से एवं पांच वर्णों से युक्त घंटाओं से इसके आगे के शिखर सुशोभित हैं। 'धवला' ये शिखर सफेद हैं। 'मरीइकवचं विणिम्मुयंती' अतः उनसे यह ऐसी ज्ञात होती है कि मानो यह किरणरूपी कवचों को ही छोड रही है अर्थात् किरणों के समूह को ही उगल रही है 'लाउल्लोइयमहिया' गोमय से इसका नीचेका सब भाग लिपा हुआ है और भीतें इसकी

ચમકવાળી બનેલ છે. 'चक्खुल्लोयणलेसा' જોવાથી એ એવી લાગે છે કે જાણે જોનારાઓના નેત્રોને પકડી રહેલ છે. 'सुहफासा' તેનો સ્પર્શ અત્યંત સુખકારક છે. 'सस्सिरीयरूवा' તેનું રૂપ ઘણુંજ મનોહર છે. 'कंचणमणिरयण थूभियागा' તેનું શિખર સુવર્ણ, મણી અને રત્નોના બનેલ છે. 'णाणाविह पंचवण्ण घंटापडागपडिमंडितग्गसिहरा' અનેક પ્રકારની પતાકાઓથી અને પાંચ વર્ણોથી યુક્ત ઘંટાઓથી તેના આગળના શિખરો સુશોભિતછે. 'धवला' એ શિખરો હંસ જેવા સફેદ છે 'मरीइकवचंविणिम्मुयंति' તેથીએ એ એવા જણાય છે. કે જાણે એ કિરણ રૂપી કવચોને જ છોડી રહેલ છે. અર્થાત્ કિરણોના સમૂહોને જ ઓગાળી રહેલ હોય છે.

'गोसीस सरसरत्तचंदणदद्दरदिन्नपंचंगुलितला' गोशीर्ष सरसरक्तचन्दनदर्दरदीर्ण-पञ्चाङ्गुलितला' तत्र-गोशीर्षेण गोशीर्षकनामक चन्दनेन-रक्तचन्दनेन-दर्दरेण हस्ततलाघातेन चपेटाकारेण वा दत्ताः पञ्चाङ्गुलयस्तला यत्र सा, तथा-'उवचिय चंदणकलसा' उपचित चन्दन कलशाः उपचिता-निवेशिताः चन्दनानां वरकलशाः मङ्गलघटा यस्याम् एवंविधा, तथा-'चंदणघडसुकय तोरणपडि-दुवारदेसभागा' चन्दनघटसुकृततोरणप्रतिद्वारदेशभागा तत्र-चन्दनकलशैः सुष्ठु संपादितानि शोभनानि तोरणानि प्रतिप्रवेशद्वारे प्रति निर्गमद्वारे देशभागे यस्यामेवंविधा, तथा-'आसत्तोसत्त विउलवट्टवग्घारिय मल्लदामकलावा' आ-अवाक् अधोभूमौ सक्तः आसक्तः भूमौ लग्नः, उत्-ऊर्ध्वम् उत्सक्तः उल्लोचतले-उपरि सवद्ध इत्यर्थः विपुलो विस्तीर्णो वृत्तो वर्त्तुलः वग्घारितः आलम्बितो माल्यदामकलापः पुष्पाणां मालासमुदायो यस्यां सा, तथा-'पंच वण्णसरस-सुरभिमुक्कपुप्फपुंजोवयारकलिया' पंचवर्णसरससुरभिमुक्तपुष्पपुञ्जोपचारकलिता-पञ्चवर्णेन-कृष्णनीलादिना युक्तेन सरसेन-सच्छायेन सुरभिऽऽमुक्तेन क्षिप्तेन-पुष्पचन्दनलक्षणेनोपचारेण-पूजया कलिता कल्पिताः सुशोभितेत्यर्थः तथा-

सब चूना से पुती हुई है। 'गोसीससरसरत्तचंदणदद्दर दिन्नपंचगुलि-तला' इसकी भित्तियों पर गोशीर्षचंदन एवं रक्तचन्दन के लेपों के मोटे २ हाथे-थापे लगाए गये हैं। 'उवचियचंदणकलसा' बहुतसा चंदनकलश-मङ्गलघट-इसमें रखे गये है। 'चंदण घडसुकय तोरण पडिदुवारदेसभागा' प्रवेश द्वारों के आगे चन्दन के कलशोंका तोरण इसमें स्थापित किया गया है। 'आसत्तो सत्तविउलवट्टवग्घारियमल्ल-दामकलावा' इसकी ऊपर की भीतरीछतपर जो विस्तृत एवं गोल २ मालाओं का समूह लटकाया गया है वह नीचे तक जमीन पर लटक रहा है 'पंचवण्ण सरससुरभि मुक्कपुप्फपुंजोवयारकलिया'-पंचवर्ण

(ગળીરહેલ છે.) 'लाउल्लोइयमहिया' તેના નીચેનો ભાગ ગાયના છાણથી લીપેલ છે. અને તેની તમામ ભીંતો ચુનાથી ધોળેલ છે. 'गोसीससरसरत्तचंदणदद्दरदिन्नपंच-गुलिंतला' એની ભીંતો ઉપર ગોશીર્ષ ચંદન અને રક્ત ચંદનના લેપોથી મોટા મોટા હાથો-થાપા લગાડેલ છે. 'उवचिय चंदणकलसा' ઘણા સુંદર ચંદન કલશો-મંગલ ઘટો તેમાં રાખવામાં આવેલ છે. 'चंदणघडसुकयतोरणपडिदुवारदेसभागा' તેના પ્રવેશ દ્વારોની આગળ ચંદનના કલશોના તોરણો રાખવામાં આવેલ છે. 'आसत्तोसत्तविउलवट्टवग्घारियमल्लदामकलावा' તે સુધર્માસભાના ઉપરની અંદરની ભીંત પર જે મોટી અને ગોળ ગોળ માળાઓનો સમૂહ લટકાવેલ છે. તે નીચે સુધી જમીન પર લટકી રહેલ છે. 'पंचवण्ण सरससुरभिमुक्कपुप्फपुंजोवयारकलिया'

'कालागुरुपवरकुंदुरुक्कतुरुक्कधूवमवमघंत गधुद्धूयाभिरामा' कालागुरुप्रवरकुन्दरुष्क तुरुष्क धूपमघमघायमानगन्धोद्धूताभिरामा, कालागुरुप्रवरकुन्दरुष्कतुरुष्कादयो ये धूपा स्तेषां सर्वदिशि प्रसरन्तो ये गन्धा आमोदास्तैर्मनोहरेति यावत्, तथा-सुगंधवरगंधिया' सुशोभनो यो गन्धस्तेन वरगंधा, 'गंधवट्टिभूया' गन्धवर्त्ति-भूता, सौरभ्यातिशयात् गन्धद्रव्यगुटिका तुल्या, तथा-'अच्छरगणसंघसंविकिन्ना' पृथक् पृथक् अप्सरसोगणानां संघैर्विकीर्णा व्याप्ता, तथा-'दिव्व तुडिय महुरसद्द संपडाइया' दिव्यत्रुटितमधुरशब्दसंप्रणादिता, दिव्यः सुरलौकिकः त्रुटितः सताल-मृदङ्गादिवाद्यैः सम्पादितो अतएव मधुरो यः शब्दस्तैः संप्रणादिता 'सुरम्मा' सुरम्या मनसो रमणस्थानत्वेन स्थिता 'सव्व रयणामई' सर्वरत्नमयी 'अच्छा जाव पडिरूवा' अच्छा-आकाशस्फटिकवत् निर्मला=श्लक्ष्णा लण्हा घृष्टा मृष्टा निर्मला

के सरस सुगंधित पुष्पो के पुंज से यह सभा युक्त है-सुशोभित है। 'कालागुरुपवर कुदुरुक्कतुरुक्क धूवमघमघंतगंधद्धूयाभिरामा' काला गुरु-आदि जो सुगंधित द्रव्य है, वे सब यहां पद रखी हुई है अतः चारों दिशाओं में इनका गंध फैल रहा है अतः उससे यह सुशोभित है-'सुगंधवरगंधिया' सुगंध से यह सरावोरवनी हुइ है। अतः 'गंध-वट्टिभूया' यह गन्धवर्ती के जैसी वनी हुई प्रतीत होती है 'अच्छरगण संगसंविकिन्ना' पृथक् पृथक् यह फैले हुए अप्सराओं के गणों से खचाखचभरीहुई है। दिव्वतुडियमहुरसद्दसंपडाइया' दिव्यवादित्रों के मधुर शब्दों से यह प्रतिध्वनित वनी हुई है। 'सुरम्मा' इसे देखने वालों के मनको वडा इससे आनन्द होता है। 'सव्वरयणामई' यह सर्वात्मना रत्नमयी है 'अच्छा जाव पडिरूवा' आकाश एवं स्फटिक-

પાંચ વર્ણના સરસ સુગંધિત પુષ્પોના પુંજોથી આ સભા યુકત છે. અર્થાત્ ઘણીજ સુશોભિત છે. 'कालागुरु पवर कुंदुरुक्कतुरुक्क धूवमघमघंतगधुद्धूया भिरामा' કાલા ગુરૂ વિગેરે જે સુગંધિત દ્રવ્યો છે તે બધાજ દ્રવ્યો અહીંયા રાખવામાં આવેલ છે. તેથી ચારે દિશામાં તેની સુગંધ ફેલાઇ રહેલ છે. તેથી તેનાથી તે શોભાયમાન જણાય છે. 'सुगंधवर गंधिया' સુગંધથી એ તરબોળ બનેલ છે. તેથી 'गंधवट्टिभूया' તે ગંધ વર્તિ-સુગંધની વાટ જેવી બનેલ જણાય છે. 'अच्छरगणसंगसंविकिन्ना' જુદા જુદા ફેલાયેલા અપ્સરાઓના સમૂહોથી ખીચોખીચ ભરાયેલ છે. 'दिव्व तुडियमहुरसद्दसंपडाइया' દિવ્ય વાજીંત્રોના મધુર મધુર શબ્દોથી તે પ્રતિધ્વનિત બનેલ છે. 'सुरम्मा' તેને જોનારાઓના મનને ઘણોજ આનંદ થાય છે. 'सव्वरयणामई' એ સર્વાત્મના રત્નમય છે. 'अच्छा जाव पडिरूवा' આકાશ અને સ્ફટિકમણિની જેમ તે નિર્મળ છે. યાવત્ પ્રતિરૂપ

निष्पङ्का नीरजाः-निष्कंटकच्छाया-सोद्द्योता-प्रासादीया दर्शनीयाऽभिरूपा-प्रतिरूपा ॥ 'तीसे णं सुहम्माए सभाए' तस्याः खलु सुधर्मासभायाः, 'तिदिसि' तिसृषु दिक्षु प्रत्येकभागे 'तओ दारा पन्नत्ता' त्रीणि द्वाराणि प्रख्यातानि-पूर्व-दक्षिण-पश्चिमासु, 'ते णं दारा पत्तेयं पत्तेयं' तानि खलु द्वाराणि प्रत्येकं प्रत्येकम्, 'दो दो जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं' द्वे द्वे योजने ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन; 'एगं जोयणं विक्खंभेणं' एकं योजनं विष्कम्भेण, 'तावइयं चेव पवेसेणं' तावदेव-एकैकमेव योजनं प्रवेशेन, 'सेया वरकनगथूभिया' श्वेतानि वरकनकस्तूपिकानि, वरैः श्रेष्ठैः कनकैः कृता निर्मिता स्तूपिका-उपरितनभागा येषु तानि, तथा-'जाव वणमालादारवन्नओ' यावद्वनमालाद्वारवर्णकः तथाहि-ईहामृग-

मणि के समान यह निर्मल है यावत्-प्रतिरूप है यावत् शब्द से श्लक्ष्णा-लण्हा-घृष्टा मृष्टा निर्मला-निष्पंका, नीरजा-निष्कंटकच्छाया, सोद्योता प्रासादीया दर्शनीया अभिरूपा, यहां इन पदों का संग्रह हुआ है 'तीसेणं सुहम्माए सभाए' उस सुधर्मासभाकी 'तिदिसि' तीन दिशाओं में 'तओ दारा पण्णत्ता' तीन दरवाजे कहे गये है :'तं जहा' जैसे-'पुरत्थिमेणं दाहिणेणं उत्तरेणं' एक दरवाजा पूर्वदिशा में दूसरा दरवाजा दक्षिणदिशा में और तीसरा दरवाजा उत्तर दिशा में है। 'तेणं दारा पत्तेयं २' ये दरवाजे प्रत्येक-अर्थात् इन तीनों दरवाजों में से प्रत्येक दरवाजा-'दो २ जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं' ऊंचाई में दो दो योजन का है 'एगं जोयणं विक्खंभेणं' और चौडाइ में एक २ योजन का 'तावइयं चेव पवेसेणं' इनका प्रत्येकका प्रवेश इतना ही है-अर्थात्-१ योजन का है। 'सेया वरकनकथूभिया' इन दरवाजों के उपरितनभाग श्वेत एवं श्रेष्ठ ऐसे सुवर्ण के बने हुए हैं। 'जाव वन्न-

છે. યાવત્ શબ્દથી 'श्लक्ष्णा-लण्हा-घृष्टा-मृष्टा-निर्मला-निष्पंका-नीरजा-निष्कंटकच्छाया, सोद्योतो प्रासादीया दर्शनीया अभिरूपा' આ પદોનો અહિં સંગ્રહ થયેલ છે. 'तीसे णं सुहम्माए सभाए' એ સુધર્માસભાની तिदिसि' ત્રણે દિશાઓમા 'तओ दारा पण्णत्ता' ત્રણ દરવાજાઓ કહેલ છે. 'तं जहा' જેમકે 'पुरत्थिमेणं, दाहिणेणं उत्तरेणं' એક દરવાજો પૂર્વદિશામાં બીજો દરવાજો દક્ષિણ દિશામાં અને ત્રીજો દરવાજો ઉત્તર દિશામાં છે 'तेणं दारा पत्तेयं पत्तेयं' એ દરેક દરવાજા એટલે કે ત્રણે દરવાજાઓ પૈકી એકે એક દરવાજા 'दो दो जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं' ઉંચાઈમાં બબ્બે યોજનના છે. 'एगं जोयणं विक्खंभेणं' અને પહોળાઈમાં એક એક યોજનના છે. 'तावइयं चेव पवेसेणं' તે દરેકનો પ્રવેશ પણ એટલો જ છે. અર્થાત્ એક યોજનનો છે. 'सेया वरकनकथूभिया' એ દરવાજાઓની ઉપરનો ભાગ સફેદ અને ઉત્તમ એવા સોનાનો બનેલ છે. 'जाव वणमाला दारवण्णओ' અહીંયાં

वृषभतुरगनरमकरविहगव्यालकिन्नररुरुसरभचमरकुञ्जरवनलतापद्मलताभक्तिचित्रम्, स्तम्भोद्गतवज्रवेदिका परिगताभिरामम् विद्याधरयमलयुगलयन्त्रयुक्तमिवाऽर्चिः सहस्रमालिनम् रूपकसहस्रकलितम् दीप्यमानं देदीप्यमानम् चक्षुर्लोकनलेशम् शुभस्पर्शम् सश्रीकरूपम् वर्णो द्वारस्य तस्य भवति तद्यथा—वज्रमया नेमाः रिष्टरत्नमयानि प्रतिष्ठानानि वैडूर्यरत्नमयाः स्तम्भाः जातरूपोपचितप्रवरपञ्चवर्णमणिरत्नकुट्टिमतलम् हंसगर्भमय एलुकः (देही) गोमेदरत्नमय इन्द्रकीलः, लोहिताक्षरत्नमय्यौ द्वारचेट्यौ (द्वारशाखे) ज्योतीरसमय मुत्तरङ्गम् (द्वारस्योपरिव्यतिर्यम् व्यवस्थितं काष्ठम्) वैडूर्यरत्नमयाः कपाटाः, वज्रमयाः सन्धयः, लोहिताक्षमय्यः सूचयः (फलकद्वय सम्बन्धविघटनाभाव हेतुपादुकास्थानीयाः) नानामणिमयाः समुद्गकाः (सूतिकागृहाणि) वज्रमया अर्गला प्रासादाः वज्रमयी आवर्तनपीठिका (यत्रेन्द्रकीलो वर्तते) अङ्करत्नमयमुत्तरपार्श्वम्, निरन्तरित घनकपाटम् तस्य द्वारस्योभयोः पार्श्वयोर्भित्तिगता भित्तिगुलिका, (पीठकसंस्थानीयाः) षट्त्रिंशत्प्रमाणा भवन्ति गोमानस्यः शय्याः षट् पञ्चाशत् त्रिकप्रमाणाः, नानामणिरत्न व्यालरूपकलीलास्थितशालभञ्जिकाः वज्ररत्नमयः कूटो माणभागः रजतमयः उत्सेधः (शिखरम्) सर्वात्मना तपनीय मय उल्लोकः उपरिभागः नानामणिरत्नजालपंजरमणिवंशक लोहिताक्ष प्रतिवंशक रजतभूमानि अङ्करत्नमयाः पक्षा पक्षवाहाः ज्योतीरसमया वंशाः वंशकवेल्लुकाश्च, रजतमयी पट्टिका, जातरूपमय्योऽवधान्यः, वज्रमयी उपरि पुञ्छनी, सर्वश्वेत रजतमयाऽऽच्छादनम्, अङ्कमय कनककूटतपनीयारत्तूपिकाकम् श्वेतम् शंखतलविमलनिर्मलदधिघनगोक्षीर-

---

मालादारवन्नओ' यहां वनमाला और द्वारों का इस प्रकार से वर्णन करना चाहिये—'ईहामृगऋषभ—तुरग—नर—मकर—विहग—व्याल—किन्नर—रुरु—सरभ—चमर—कुञ्जर—वनलता—पद्मलता भक्तिचित्रम्, स्तम्भोद्गत वज्रवेदिकापरिगताभिरामम्, विद्याधरयमलयुगलयन्त्रयुक्तमिव अर्चिसहस्रमालिनम्, रूपकसहस्रकलितम्, दीप्यमानम् देदीप्यमानम् चक्षुर्लोचनलेशम्, शुभस्पर्शम्, सश्रीकरूपम् 'इन पदों का अर्थ अभी अभी लिखा जा चुका है। तथा—'वज्रमया नेमा' पाठ से लेकर प्रतिरूपम् पाठ

રમણીય વનમાલાઓ અને દ્વારોનું નીચે આપવામાં આવેલ પદો પ્રમાણે વર્ણન કરવું જોઈએ 'ईहामृगवृषभ तुरगनरमकर विहगव्यालकिन्नररुरुसरभचमरकुंजरवनलतापद्मलताभक्तिचित्रम् स्तम्भोद्गतवज्रवेदिका परिगताभिरामम् विद्याधरयमलयुगलयन्त्रयुक्तमिव अर्चिसहस्रमालिनम् रूपकसहस्रकलितम दीप्यमानम् देदीप्यमानम् चक्षुर्लोचनलेश्यम् शुभस्पर्शम् सश्रीकरूपम्) આ પદોનો અર્થ હમણાજ લખવામાં આવી ગયેલ છે. તથા 'वज्रमया नेमा' એ પાઠથી લઈને 'प्रतिरूपम्' એ પાઠ સુધીના

फेनरजतनिकरप्रकाशं तिलकरत्नार्धचन्द्रचित्रम् नानामणिदामालंकृतम् अन्तर्बहिश्च श्लक्ष्णम् तपनीयवालुकाप्रस्तटम् शुभस्पर्शम् सश्रीकरूपम् प्रासादीयम् दर्शनीयम् अभिरूपम् प्रतिरूपम् इत्यादि माल्यदामपर्यन्तं वर्णनीयम् ॥

'तेसि णं दाराणं पुरओ मुहमंडवा पन्नत्ता' तेषां खलु द्वाराणां पुरतोऽग्रभागे मुखमण्डपाः विशिष्टभावकलिताः प्रज्ञप्ताः, 'तेणं मुहमंडवा' ते खलु मुखमण्डपाः, 'अद्ध तेरस जोयणाइं' आयामेणं-'अर्द्धत्रयोदशयोजनानि सार्धद्वादशानि योजनानीत्यर्थः आयामेन-दैर्घ्येणं 'जोयणाइं सक्कोसाइं विक्खंभेण- षड्योजनानि सक्रोशानि-क्रोशाधिकानीत्यर्थः विष्कम्भेण पृथुत्वेन, 'साइरेगाइं दो जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं' सातिरेके द्वे योजने ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन, 'मुहमंडवाणेगखंभसयसंनिविट्ठा' ते मुखमण्डपा अनेक स्तम्भशतसन्निविष्टाः 'जाव उल्लोया भूमिभाग वण्णाओ' यावदुल्लोका भूमिभागवर्णकः उल्लोकस्य भूमिभागादीनां च वर्णनं यथा पूर्वप्रकरणे कृतं तथैवात्रापि कर्तव्यम् ॥ 'तेसि णं मुहमंडवाणं उवरिं'-तेषां खलु मुखमण्डपानामुपरितनभागे, 'पत्तेयं पत्तेयं' प्रत्येकं प्रत्येकम्,

---

तक के पाठ का अर्थ भी अन्य प्रतियों से जाना जा सकता है वहां व्याख्या इन सब पदों की कर दी गई है।

'तेसि णं दाराणं पुरओ मुहमंडवा पन्नत्ता' इन दरवाजों के सामने मुखमंण्डप-विशिष्ट भावयुक्त स्थानविशेष हैं। 'तेणं मुहमंडवा' ये सब मुखमंडप अद्धतेरसजोयणाइं' १२॥ योजन के 'आयामेणं' लम्बाईवाले हैं। 'छ जोयणाइं' सक्कोसाइं विक्खंभेणं' और एक कोश अधिक ६ योजन की चौडाइवाले हैं। 'साइरेगाइं दो जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं' कुछ अधिक दो योजन की इनकी ऊंचाई है 'मुहमंडवा अणेगखंभसयसंनिविट्ठा' ये सब मुखमंडप सैंकडों खंभो से युक्त है। 'जाव उल्लोया भूमिभागवण्णओ' यहां उल्लोक

પાઠનો સંગ્રહ થયેલ છે. તેનો અર્થ પણ પહેલા આવી ગયેલ છે. તો ત્યાંથી સમજી લેવો. 'तेसिणं दाराणं पुरओ मुहमंडवा पण्णत्ता' એ દરવાજાઓની સામે મુખ મંડપ વિશેષ પ્રકારના ભાવ યુકત સ્થાન વિશેષ છે. 'ते णं मुहमंडवा' એ બધાજ મુખ મંડપો 'अद्धतेरस जोयणाइं' ૧૨॥ સાડા બાર યોજનની 'आयामेणं' લંબાઈ વાળા છે. 'छ जोयणाइं सक्कोसाइं विक्खंभेणं' અને એક કોસથી વધારે છ યોજનની પહોળાઈ વાળા છે. 'साइरेगाइं दो जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं' કંઈક વધારે બે યોજનની તેની ઉંચાઈ છે. 'मुहमंडवा अणेगखंभसयसंनिविट्ठा' એ બધા મુખમંડપો સેંકડો સ્તંભોથી યુકત છે. 'जाव उल्लोया भूमिभागवण्णओ' અહીંયાં ઉલ્લોક અને ભૂમિભાગ વિગેરેનું વર્ણન જેમ પહેલાના પ્રકરણમાં

'अट्ठ मंगला पन्नत्ता' अष्टाबष्टौ मङ्गलकानि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा-स्वस्तिक-श्रीवत्सनन्दिकावर्त-वर्द्धमान—भद्रासनकलशमत्स्य-दर्पणाख्यानि । 'तेसि णं मुहमंडवाणं पुरओ' तेषां खलु मुखमण्डपानां पुरस्तात्, पत्तेयं पत्तेयं' प्रत्येकैकस्मिन्; 'पेच्छाघरमंडवा पन्नत्ता' प्रेक्षागृहमण्डपाः निर्मिताः, 'ते णं पेच्छाघरमंडवा' ते खलु प्रेक्षागृहमण्डपाः, 'अद्ध तेरस जोयणाइं आयामेणं 'अर्द्धत्रयोदशयोजनानि दैर्घ्येण, 'दो दो जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं' द्वे द्वे योजने ऊर्ध्वमुच्चत्वेन, 'जाव मणिफासो' यावन्मणिस्पर्शः प्रेक्षागृहमण्डपानां भूमिभागवर्णनं मणिस्पर्शवर्णन-पर्यन्तं वक्तव्यमिति । 'तेसि णं बहुमज्झदेसभाए' तेषां खलु बहुसमरमणीयानां

एवं भूमिभाग आदिकों का वर्णन जैसा पूर्व प्रकरण में किया जा चुका है वैसा ही करना चाहिये 'तेसिणं मुहमंडवाणं उवरि' इन मुखमंडपों के ऊपर के भाग में अर्थात् पत्तेयं पत्तेयं' प्रत्येक प्रत्येक मुखमंडप के उपरितभाग में 'अट्ठमंगला पन्नत्ता' आठ आठ मंगल द्रव्य कहे गये हैं। वे मंगलद्रव्य इस प्रकार से हैं१, स्वस्तिक२, श्रीवत्स ३, नन्दिकावर्त४, वर्द्धमानक५, भद्रासन६, कलश७, मत्स्य८, और दर्पण 'तेसिणं मुहमंडवाणं पुरओ' इन मुखमंडपों के आगे 'पत्तेयं पत्तेयं' अर्थात् प्रत्येक मुखमण्डप के आगे 'पेच्छाघरमंडवा पन्नत्ता' प्रेक्षा गृह मण्डप बने हुए हैं-रंगशालाएं बनी हुइ है 'तेणं पेच्छाघर-मंडवा' ये प्रत्येक प्रेक्षागृहमंडप 'अद्धतेरसजोयणाइं आयामेणं' १२॥ योजन के लम्बे हैं 'दो दो जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं' तथा दो दो योजन की इनकी प्रत्येक की ऊंचाई हैं 'जाव मणिफासो' यहां प्रेक्षागृहों के भूमिभाग का वर्णन मणियों के स्पर्श के वर्णन तक जैसा पहिले किया

કરવામાં આવેલ છે, એ જ રીતે કરવું જોઇએ.

'तेसिणं मुहमंडवाणं उवरि' એ મુખ મંડપોની ઉપરના ભાગમાં અર્થાત્ 'पत्तेयं पत्तेय' દરેકે દરેક મુખ મંડપના ઉપરના ભાગમાં 'अट्ठ मंगलगा पण्णत्ता' આઠ આઠ મંગલ દ્રવ્યો કહેલા છે, તે મંગલ દ્રવ્યોના નામો આ પ્રમાણે છે. સ્વસ્તિક ૧, શ્રીવત્સ ૨, નંદિકાવર્ત ૩, વર્દ્ધમાનક ૪, ભદ્રાસન ૫, કલશ ૬, મત્સ્ય ૭, અને દર્પણ ૮, 'तेसि णं मुहमंडवाणं पुरओ' એ મુખમંડપોની આગળ 'पत्तेयं पत्तेय' અર્થાત્ દરેક મુખમંડપોની આગળ 'पेच्छाघरमंडवा पन्नत्ता' પ્રેક્ષાગૃહ મંડપો બનેલા છે. અર્થાત્ રંગશાળાઓ બનેલ છે. 'तेणं पेच्छाघरमंडवा' એ દરેક પ્રેક્ષાગૃહ મંડપો 'अद्धतेरस जोयणाइं आयामेणं' સાડા બાર યોજનની લંબાઇવાળા છે. 'दो दो जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं' તે દરેકની ઉંચાઇ બબ્બે યોજનની છે. 'जाव मणिफासो' અહીંયા પ્રેક્ષાગૃહોના ભૂમિભાગનું વર્ણન મણિયોના સ્પર્શના વર્ણન સુધી જેવી રીતે પહેલાં કરવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણે કરી લેવું 'तेसिणं

भूमिभागानां बहुमध्यदेशभागे, 'पत्तेयं पत्तेयं वइरामया अक्खाडगा पन्नत्ता' प्रत्येकं प्रत्येकं वज्ररत्नमया अक्षवाटकाः द्यूतक्रीडास्थानविशेषाः चतुरस्राकाः प्रज्ञप्ताः, ॥ 'तेसि णं वइरामयाणं अक्खाडगाणं' तेषां खलु वज्रमयाणामक्षवाटकानाम्, 'बहुमज्झदेसभाए' बहुमध्यदेशभागे, 'पत्तेयं पत्तेयं मणिपीठिया पन्नत्ता' प्रत्येकं प्रत्येकं मणिपीठिकाः प्रज्ञप्ताः, 'ताओ णं मणिपेढियाओ' ताः खलु मणिपीठिकाः, 'जोयणमेगं आयामविक्खंभेणं' आयामविष्कम्भाभ्यामेकयोजन प्रमाणा भवन्ति। 'अद्ध जोयणं बाहल्लेणं' पृथुत्वेनार्द्धयोजनम्, 'सव्वमणिमइओ' सर्वात्मना मणिमय्यः, 'अच्छा जाव पडिरूवाओ' अच्छा आकाशवत् श्लक्ष्णाः–लण्हा–घृष्टा–मृष्टा–नीरजस्काः निर्मला निष्पङ्काः निष्कण्टकच्छायाः समरीचिकाः–सोद्द्योताः–सप्रभाः प्रासादीया दर्शनीयाः अभिरूपाः–प्रतिरूपाः 'तासि णं मणिपेढियाणं उप्पिं' तासां खलु मणिपीठिकानामुपरि, 'पत्तेयं पत्तेयं'

जा चुका है वैसा करना चाहिये। 'तेसि णं बहुमज्झदेसभाए' इन बहुसमरमणीय भूमिभागवाले प्रेक्षागृहों के बीच में 'पत्तेयं पत्तेयं' प्रत्येक में 'वइरामया अक्खाडगा पन्नत्ता' वज्ररत्न के अखाडे हैं' 'तेसिणं वइरामयाणं अक्खाडगाणं' इन वज्ररत्नमय अखाडों के 'बहुमज्झदेसभाए' बहुमध्यदेशभाग में 'पत्तेयं पत्तेयं मणिपीठिका पन्नत्ता' अलग२ मणिपीठिकाएं हैं। 'ताओ णं मणिपेढियाओ जोयणमेगं आयामविक्खंभेणं' ये मणिपीठिकाएं एक योजन की लम्बी चौडी है। 'अद्धजोयणं बाहल्लेणं' तथा–आधे योजन की मोटी है। 'सव्वमणिमइओ' ये सब मणिपीठिकाएं सर्वात्मना मणिमय है। 'अच्छाओ जाव पडिरूवाओ' एवं अच्छ–आकाश तथा स्फटिक मणि के जैसी निर्मल है यावत् प्रतिरूप है। यहां यावत् शब्द से 'लण्हा, घृष्टा मृष्टा नीरजस्का, निर्मला' आदि पदों का ग्रहण हुआ है 'तासि णं मणिपेढियाणं उप्पिं' इन मणिपीठि-

---

बहुमज्झदेसभाए' એ બહુસમ રમણીય ભૂમિભાગવાળા પ્રેક્ષાગૃહોની વચમાં 'पत्तेयं पत्तेयं' દરેકે દરેકમાં 'वइरामया अक्खाडगा पण्णत्ता' વજ્ર રત્નના અક્ખાડગો છે. 'तेसिणं वइरामयाणं अक्खाडगाणं' એ વજ્રરત્નમય અક્ખાડગોના 'बहुमज्झदेसभाए' બહુ મધ્યદેશ ભાગમાં 'पत्तेयं पत्तेयं मणिपेढिया पण्णत्ता' અલગ અલગ મણિપીઠિકાઓ છે. 'ताओ णं मणिपेढियाओ जोयणमेगं आयामविक्खंभेणं' એ મણિપીઠિકાઓ એક યોજનની લંબાઇ પહોળાઈ વાળી છે. 'अद्धजोयणं बाहल्लेणं' અર્ધા યોજનના વિસ્તારવાળી છે. 'अच्छाओ जाव पडिरूवाओ' તથા અચ્છ–આકાશ અને સ્ફટિક મણિના જેવી નિર્મળ છે. યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. અહીંયાં યાવત્ શબ્દથી 'लण्हा घृष्टा, मृष्टा, निरजस्का, निर्मला' વિગેરે પદોનો સંગ્રહ થયેલ છે. 'तासिणं मणि-

प्रत्येकं प्रत्येकम्, 'सीहासणा पण्णत्ता' सिंहासनानि संस्थितानि, 'सीहासण वण्णओ जाव दामा परिवारो' तेषां सिंहासनानां वर्णनं–दामपरिवारवर्णनं च पूर्ववदेव ज्ञातव्यम् ॥ 'तेसि णं पेच्छाघरमंडवाणं उप्पिं' तेषां खलु प्रेक्षागृहमण्डपानामुपरि–अग्रभागे, 'अट्ठट्ठमंगलगा झया छत्ताइछत्ता' अष्टावष्टौ मङ्गलकानि स्वस्तिकादीनि दर्पणान्तानि कृष्णनीलादिध्वजाः छत्रातिच्छत्राणि ॥ 'तेसि णं पेच्छाघरमंडवाणं पुरओ' तेषां खलु प्रेक्षागृहमण्डपानां पुरस्तात् 'तिदिसिं तओ मणि पेढ़ियाओ पन्नत्ताओ' त्रिदिशि–पूर्व दक्षिणादिषु–अन्यास्तिस्रो मणिपीठिकाः प्रज्ञप्ताः ॥ 'ताओ णं मणिपेढियाओ दो जोयणाइं आयामविक्खंभेणं' ताः खलु मणिपीठिका द्वे योजने आयामविष्कम्भाभ्याम् दैर्घ्यविस्ताराभ्याम्, 'जोयणं बाहल्लेणं' योजनमेकं बाहल्येन, 'सव्वमणिमईओ' सर्वात्मना मणिमय्यः 'अच्छाओ जाव पडिरूवाओ' अच्छाः श्लक्ष्णाः घृष्टा मृष्टा यावत्प्रतिरूपाः ॥ 'तासि णं

कओं के ऊपर 'पत्तेयं पत्तेयं' पृथक् पृथक् 'सीहासणा पन्नत्ता' सिंहासन कहे गये हैं। इन सिंहासनों का तथा मालाओं का वर्णन यहां पर जैसा इनका वर्णन पहिले किया जा चुका है वैसाही करना चाहिये, 'तेसि णं पेच्छाघरमंडवाणं उप्पिं' इन प्रेक्षागृहमंडपों के ऊपर अग्रभाग में 'अट्ठट्ठमंगलगा भूया छत्ताइछत्ता' आठ आठ स्वस्तिक आदि मंगल द्रव्य तथा कृष्णनील आदि वर्ण की ध्वजाएं है और छत्रातिछत्र है। 'तेसिणं पेच्छाघरमंडवाणं पुरओ' उन प्रेच्छाघरमंडपों के सामने 'तिदिसि' तीन दिशाओं में 'मणिपेढियाओ पन्नत्ताओ' अन्य और मणिपीठिकाएं है। 'ताओ णं मणिपेढियाओ दो जोयणाइं आयामविक्खंभेणं' वे मणिपीठिकाएं दो योजन की लम्बी चौडी है। 'जोयणं बाहल्लेणं' और एक योजन की मोटी है। 'सव्वमणिमइओ' ये सब मणिपीठिकाएं सर्वा-

पेढियाणं उप्पिं' એ મણિપીઠિકાઓની ઉપર 'पत्तेयं पत्तेयं' પૃથક્ પૃથક્ 'सीहासणा पण्णत्ता' સિંહાસનો કહેલાં છે. એ સિંહાસનો અને માળાઓનું વર્ણન પહેલાં જેમ કરવામાં આવી ગયેલ છે તે પ્રમાણે કરી લેવું જોઈએ. 'तेसिणं पेच्छाघरमंडवाणं उप्पिं' એ પ્રેક્ષાગૃહ મંડપોની ઉપરના અગ્રભાગમાં 'अट्ठट्ठ मंगलगा भूया छत्ताइछत्ता' સ્વસ્તિક વિગેરે આઠ આઠ મંગલ દ્રવ્યો તથા કૃષ્ણ. નીલ, વિગેરે રંગોની ધજાઓ છે અને છત્રાતિ છત્ર છે. 'तेसिणं पेच्छाघरमंडवाणं पुरओ' એ પ્રેક્ષાગૃહ મંડપોની સામે 'तिदिसि' ત્રણે દિશાઓમાં 'मणिपेढियाओ पन्नत्ताओ' બીજી મણિ પીઠિકાઓ છે. 'ताओ णं मणिपेढियाओ दो जोयणाइं आयामविक्खंभेणं' એ મણિ પીઠિકાઓ બે યોજનની લંબાઇ પહોળાઇ વાળી છે. 'जोयणं बाहल्लेणं' અને એક યોજનની વિસ્તાર વાળી છે. 'सव्व मणिमइओ' એ બધીજ મણિ

मणिपेढ़ियाणं उप्पिं' तासां मणिपीठिकानां खलु उपरि, 'पत्तेयं पत्तेयं चेइयथूभा पन्नत्ता' प्रत्येकं प्रत्येकं चैत्यस्तूपाः प्रज्ञप्ताः (इह चैत्यपदं ज्ञानबोधकम्) चितीसं ज्ञाने' इति स्मरणात्, न तु-जिनविम्ब बोधकमिति रहस्यम् ॥ 'ते णं चेइयथूभा' ते खलु चैत्यस्तूपाः, 'दो जोयणाइं आयामविक्खंभेणं' द्वे योजने आयामविष्कम्भाभ्याम्, 'साइरेगाइं दो जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं' सातिरेके द्वे योजने ऊर्ध्व मुच्चैस्त्वेन, 'सेया' श्वेताः श्वेतत्वमेवोपमया दर्शयति-'संख कुंद' इत्यादि ॥ 'संखंक कुंद-दगरयामय महितफेणपुंजसण्णिकासा' शङ्खाङ्ककुन्दोदकरजोऽमृतमथितफेनपुञ्जसन्निकाशाः, 'सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा' सर्वरत्नमया

त्मना रत्नमय है 'अच्छाओ जाव पडिरूवाओ' और अच्छ-आकाश-एवं स्फटिकमणि के जैसी निर्मल एवं यावत् प्रतिरूप है। यहां यावत्पद मे इलक्ष्णा घृष्टा मृष्टा आदि पदों का संग्रह हुआ है 'तासि णं मणिपेढियाणं उप्पिं' इन प्रत्येक मणिपीठिकाओं के ऊपर 'पत्तेयं पत्तेयं' अलग अलग-'चेइयथूभा पन्नत्ता' चैत्य स्तूप-स्तंभ है, जिन-बिम्बका नहीं। 'ते णं चेइयथूभा' वे चेत्यस्तूप 'दो जोयणाइं आयाम-विक्खंभेणं' लम्बाइ चोडाइ में दो योजन के हैं 'साइरेगाइं दो जोय-णाइं' उड्ढं उच्चत्तेणं' और ऊंचाई में ये कुछ अधिक दो योजन के है। 'सेया' तथा विलकुल ये सब श्वेतवर्ण के है 'संखंककुंददगरयामय-महितफेणपुंजसन्निकासा' जैसा शङ्ख सफेद होता हैं, वैसे ही ये सब सफेद है जैसे अंकरत्न एवं कुन्द पुष्प सफेद होता है। तथा उदकपानी -सफेद होता है। रज-अमृत, मथित फेन पुञ्ज सफेद होता है। वेसे ही ये सफेद है ये उनकी सफेदी प्रकट करने के लिये दृष्टान्त रूप में

પીઠિકાઓ સર્વાત્મના રત્નમય છે. 'अच्छाओ जाव पडिरूवाओ' અચ્છ આકાશ અને સ્ફટિક મણિના જેવી નિર્મળ છે. યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. અહિયાં યાવત્ પદથી શ્લક્ષ્ણ ઘૃષ્ટ મૃષ્ટ વિગેરે પદોનો સંગ્રહ થયો છે. 'तासिणं मणिपेढियाओ उप्पिं' એ દરેક મણિપીઠિકાઓની ઉપર 'पत्तेयं पत्तेयं' અલગ અલગ 'चेइयथूभा पन्नत्ता' ચૈત્યસ્તૂપો સ્થંભો છે. જીન નહી 'तेसि णं चेइयथूभा' એ ચૈત્યસ્તૂપો 'दो जोयणाइं अयामविक्खंभेणं' બે યોજનની લંબાઇ પહોળાઇ વાળા છે. 'साइरेगं दो जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं' અને ઉંચાઇમાં એ કંઇક વધારે બે યોજનના છે. 'सेया' તે બધા ચૈત્યસ્તૂપો એકદમ સફેદ વર્ણના છે. 'संखकुंद दगरयामयमहितफेनपुंजसन्निकासा' શંખ જેવો સફેદ હોય છે તેવાજ એ ચૈત્યસ્તૂપો સફેદ હોય છે. અંક રત્ન જેવું સફેદ હોય છે. કુંદ પુષ્પ તથા પાણી, અમૃત. મંથન કરવામાં આવેલ ફીણનો ઢગલો એ બધા જેવા

अच्छाः श्लक्ष्णाः–घृष्टा–मृष्टा निर्मला निष्पङ्का नीरजस्काः सोद्योता सप्रभाः प्रासादीयाः दर्शनीयाः अभिरूपाः प्रतिरूपाः इति । 'तेसिणं चेइयथूभाणं उप्पिं' तेषां खलु चैत्यस्तूपानामुपरितने, 'अट्ठट्ठमंगलगा' अष्टावष्टौ मङ्गलकानि स्वस्तिकादीनि, ॥ 'वहुकिण्हचामरज्झया–वहुकृष्णचामरध्वजाः, 'पन्नत्ता' प्रज्ञप्ताः, तथा 'छत्ताइच्छत्ता' छत्रातिच्छत्राणि प्रज्ञप्तानि ॥ 'तेसिणं चेइयथूभाणं चउद्दिसिं'– तेषां खलु चैत्यस्तूपानां चतुर्दिशि पूर्वदक्षिणपश्चिमोत्तररूपासु, 'पत्तेयं पत्तेयं' प्रत्येकं प्रत्येकम्, 'चत्तारि मणिपेढियाओ पन्नत्ताओ' चतस्रो मणिपीठिकाः प्रज्ञप्ताः कथिताः । 'ताओ णं मणिपेढियाओ' ताश्चतस्रोऽपि खलु मणिपीठिकाः, 'जोयणं आयामविक्खंभेणं' एकयोजनप्रमाणाः आयामविष्कम्भाभ्यां भवन्ति,

---

पद कहे गये है । 'सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा' ये सब सर्वात्मना रत्नमय है और आकाश एवं स्फटिकमणि के जैसे निर्मल है यावत् प्रतिरूप है यहां यावत्पद से श्लक्ष्णा' आदि पदों का ग्रहण हुआ है । 'तेसिणं चेइयथूभाणं उप्पिं अट्ठट्ठमंगलगा' उन चैत्यस्तूपों के आगे स्वस्तिक आदि आठ आठ मंगल द्रव्य है । 'वहु किण्हचामरभूया पण्णत्ता' अनेक कृष्णवर्ण के चामर हैं और ध्वजाएं है । तथा 'छत्ता इछत्ता' छत्रातिछत्र हैं । 'तेसिणं चेइयथूभाणं चउद्दिसिं पत्तेयं पत्तेयं' उन चैत्यस्तूपों की चारों दिशाओं में अलग अलग 'चत्तारि मणिपेढियाओ पन्नत्ताओ' चार मणिपीठिकाएं है 'ताओ णं मणिपेढियाओ' वे मणिपीठिकाएं 'जोयणं आयामविक्खंभेणं' एक योजनकी लम्बी चौडी हैं । 'अद्धजोयणं' बाहल्लेणं और आधे योजन की ये मोटी हैं । 'सव्वमणिमइओ' तथा ये सब सर्वात्मना मणिमय है 'तासि णं मणिपेढि-

---

સફેદ હોય છે એવાજ આ સ્તૂપો સફેદ હોય છે. 'सव्व रयणामया अच्छा जाव पडिरूवा' એ બધા ચૈત્યસ્તૂપો સર્વ રીતે રત્નમય છે. અને આકાશ તથા સ્ફટિક મણિના જેવા નિર્મળ છે. યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. અહીંયાં યાવત્પદથી શ્લક્ષ્ણ વિગેરે પદોનો સંગ્રહ થયેલ છે. 'तेसिणं चेइयथूभाणं उप्पिं अट्ठट्ठ मंगलगा' એ ચૈત્યસ્તૂપોની આગળ આઠ આઠ મંગલ દ્રવ્યો છે. 'वहु किण्हचामर-भूया पण्णत्ता' અનેક કાળા રંગની ચામરો છે. અને ધજાઓ છે. તથા 'छत्ताइछत्ता' છત્રાતિચ્છત્ર છે. 'तेसि णं चेइयथूभाणं चउद्दिसिं पत्तेयं पत्तेयं' ચૈત્ય સ્તૂપોની ચારે દિશાઓમાં જૂદી જૂદી 'चत्तारि मणिपेढियाओ पण्णत्ताओ' ચાર મણિપીઠિકાઓ કહેલી છે. 'ताओ णं मणिपेढियाओ' એ મણિપીઠિકાઓ 'जोयणं आयामविक्खंभेणं' એક યોજનની લંબાઈ પહોળાઈ વાળી છે. 'अद्ध जोयणं वाहल्लेणं' અને અર્ધા યોજનના વિસ્તાર વાળી છે. 'सव्वमणिमइओ'

'अद्धजोयन बाहल्लेणं स्थूलत्वेन 'सव्व मणिमईओ' सर्वात्मना मणिमय्यो भवन्ति। 'तासिणं मणिपेढियाणं उप्पिं' तासां खलु मणिपीठिकानामुपरि, 'पत्तेयं पत्तेयं चत्तारि जिणपडिमाओ' प्रत्येकैकस्यां चतस्रो २ जिनप्रतिमाः, 'जिणुस्सेहपमाणमेत्ताओ' 'जिनोत्सेधप्रमाणमात्राः, जिनोत्सेधोहि–उत्कर्षतः–पञ्चधनुश्शतानि जघन्यतः सप्तहस्ताः, 'पलियंकणिसण्णाओ' पर्यङ्कासननिषण्णाः पर्यङ्कासनेषूपविष्टा इत्यर्थः 'थूभाभिमुखीओ चिट्ठंति' स्तूपाभिमुखास्तिष्ठन्ति इति ॥ 'तं जहा'–तद्यथा–'उसभा वद्धमाणा चंदाणणा वारिसेणा' ऋषभा वर्द्धमानाश्चन्द्रानना वारिषेणाः। 'तेसिणं चेइयथूभाणं पुरओ तिदिसि–तेषां खलु चैत्यस्तूपानां पुरस्तात् त्रिदिक्षु पूर्व दक्षिणोत्तरासु, 'पत्तेयं पत्तेयं' प्रत्येकैकस्याम्, 'मणिपेढि-

याणं उप्पिं' उन मणिपीठिकाओं के ऊपर 'पत्तेयं पत्तेयं' प्रत्येकमणिपीठिका के ऊपर 'चत्तारि जिनपडिमाओ' चार जिन प्रतिमाएं है। यहां जिन शब्द कामदेवों की पडिमावाचक है विशेषजिज्ञासुओं को ज्ञाताधर्मकथाङ्ग सूत्रका अनगारधर्माऽमृतवर्षिणी टीका में द्रौपदीचर्चा अध्ययन सोलह में सेजान लेना। 'जिणुस्सेहपमाणमेत्ताओ' जिनका उत्सेध उत्कृष्ट से पांच सौ धनुषका है और जघन्य से सात हाथका है 'पलियंकणिसण्णाओ' ये सब जिन प्रतिमाएं पर्यङ्कासन से वैठी हुई है। 'थूभाभिमुखीओ चिट्ठंति' तथा इन सबका मुख स्तूप की ओर है इन प्रतिमाओं के नाम इस प्रकार से है 'उसभा–वद्धमाणा, चंदाणणा, वारिसेणा' ऋषभ, वर्द्धमान, चन्द्रानन, और वारिसेण, 'तेसिणं चेइय थूभाणं पुरओ तिदिसिं' इन चैत्यस्तूपों के आगे पूर्व दक्षिण और उत्तर

તથા તે બધી મણિપીઠિકાઓ સર્વાત્મના મણિમય છે. 'तासि णं मणिपेढियाणं उप्पिं' એ મણિ પીઠિકાઓની ઉપર 'पत्तेयं पत्तेयं' દરેકે દરેક મણિપીઠિકાની ઉપર 'चत्तारि जिनपडिमाओ' ચાર જીન પ્રતિમા છે. અહીંયાં જીન શબ્દ કામદેવના અર્થમાં વપરાયેલ છે. તેથી કામદેવ પ્રતિમા છે તેમ સમજવું વિશેષજીજ્ઞાસુઓએ જ્ઞાતાધર્મ કથાંગ સૂત્રની અનગાર ધર્મામૃત વર્ષિણી ટીકામાં દ્રૌપદી ચર્ચા અધ્યયન ૧૬ સોળમાં જોઇ સમજી લેવું. 'जिणुस्सेह पमाणमेत्ताओ' જેનો ઉત્સેધ ઉત્કૃષ્ટથી ૫૦૦ પાંચસો ધનુષનો છે. અને જઘન્યથી સાત હાથનો છે. 'पलियंकणिसण्णाओ' એ બધી જીનપ્રતિમાઓ પર્યંકાસનમાં બેઠેલ છે. 'थूभाभिमुखीओ चिट्ठंति' તે બધી પ્રતિમાઓનું મુખ સ્તૂપની તરફ છે. તે પ્રતિમાઓના નામો આ પ્રમાણે છે. 'उसभा वद्धमाणा चंदाणणा वारिसेणा' વૃષભ વર્દ્ધમાન ચંદ્રાનન અને વારિસેન 'तेसिं ण चेइयथूभाणं पुरओ तिदिसिं' એ ચૈત્યસ્તૂપોની આગળ પૂર્વ, દક્ષિણ અને ઉત્તર દિશામાં અર્થાત્ દરેક દિશામાં

याओ पन्नत्ताओ' मणिपीठिका आसनविशेषाः प्रज्ञप्ताः । 'ताओ णं मणिपेढियाओ' ताश्च खलु मणिपीठिकाः 'दो दो जोयणाइं आयामविक्खंभेणं-द्वे द्वे योजने दैर्घ्यविस्ताराभ्याम् । 'जोयणं बाहल्लेणं' पृथुत्वेन योजनमेकं भवन्ति, 'सव्व मणिमइओ' सर्वमणिमय्यस्ता भवन्ति मणिपीठिकाः, 'अच्छाओ' अच्छाः स्वच्छाः आकाशवत् 'लण्हाओ' लण्हाः, 'सण्हाओ' श्लक्ष्णाः, 'घट्टाओ' घृष्टाः घर्षिताः, 'मट्ठाओ' 'मृष्टाः मर्दिताः, 'णिप्पंकाओ' निष्पङ्काः स्वभावतः स्वतोमलरहिताः, 'णीरयाओ' 'नीरजस्काः 'णिम्मला' निर्मलाः आगन्तुकमलरहिताः सप्रभाः सोद्द्योताः प्रासादीयाः दर्शनीयाः अभिरूपाः प्रतिरूपाः एतदेव दर्शयति-'जाव पडिरूवा' यावत्प्रतिरूपा भवन्ति तास्तामणिपीठिकाः 'तासि णं मणिपेढियाणं

दिशाओं में से प्रत्येक दिशा में 'मणिपेढियाओ पन्नत्ताओ' मणिपीठिकाएं आसनविशेष है। 'ताओ णं मणिपेढियाओ' वे मणिपीठिकाएं 'दो दो जोयणाइं आयामविक्खंभेणं' लम्बाई-चौडाई में दो दो योजन की है। 'जोयणं बाहल्लेणं' तथा मोटाइ में एक योजन की है। 'सव्वमणिमइओ' ये सब मणिपीठिकाएं सर्वात्मना मणिमय है 'अच्छाओ जाव पडिरूवाओ' एवं ये सब मणिपीठिकाएं आकाश एवं स्फटिकमंणि के समान नीर्मल यावत् प्रतिरूप है। यहां यावत्पद से 'लण्हाओ सण्हाओ घट्टाओ मट्ठाओ णिप्पंकाओ' णीरयाओ, णिम्मलाओ' इत्यादि अभिरूप तक के पदों का ग्रहण हुआ है इससे यह बतलाया गया है कि ये सब मणिपीठिकाएं चिकनी है २ घिसी हुई है मृष्ट है स्वभावतः मलरहित हैं नीरजस्क है-आगन्तुक मेल से रहित है। अत एव निर्मल-बिलकुल साफ सुथरी हैं। प्रभा सहित हैं। उद्योत

'मणिपेढियाओ पन्नत्ताओ' મણિ પીઠિકાઓ અર્થાત્ આસન વિશેષ છે. 'ताओ णं मणिपेढियाओ' એ મણિપીઠિકાઓ 'दो दो जोयणाइं आयामविक्खंभेणं' લંબાઈ પહોળાઈમાં બબ્બે યોજનની છે. 'जोयणं बाहल्लेणं' તથા વિસ્તારમાં એક યોજનની છે. 'सव्वमणिमईओ' એ તમામ મણિપીઠિકાઓ સર્વાત્મના મણિમય છે. 'अच्छाओ जाव पडिरूवाओ' એ તમામ મણિ પીઠીકાઓ આકાશ અને સ્ફટિક મણિ સરખી નિર્મળ યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. અહિંયા યાવત્પદથી. 'लण्हाओ सण्हाओ घट्टाओ मट्ठाओ णिप्पंकाओ णीरयाओ णिम्मलाओ' ઈત્યાદિ અભિરૂપ સુધીના પદોનો સંગ્રહ થયેલ છે. એનાથી એ બતાવવામાં આવેલ છે કે આ બધીજ મણિપીઠિકાઓ ચીકણી છે. ઘસેલી છે. મૃષ્ટ છે. સ્વભાવથીજ મલ વિનાની છે. અને રજ વિનાની છે. અર્થાત્ આગંતુક મેલ વિનાની છે. તેથી જ તે ઘણીજ નિર્મલ એકદમ સાફ સુફ છે. પ્રભાયુતક છે. ઉદ્યોત

उप्पिं' तासां खलु मणिपीठिकानामग्रभागे, 'पत्तेयं पत्तेयं'—चेइयरुक्खा पन्नत्ता' प्रत्येकं प्रत्येकं चैत्यवृक्षाः ज्ञानप्रयोजना वृक्षाः यमासाद्य ज्ञानं विवर्धते निर्मलं च भवति तथाभूतास्तेवृक्षाः प्रज्ञप्ताः—ख्यातिं गता लोके । 'तेणं चेइयरुक्खा' ते खलु चैत्यवृक्षाः 'अट्ठ जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं' अष्टौ योजनानि ऊर्ध्वमुच्चत्वेन, 'अद्धयोजणं उव्वेहेणं' अर्द्धयोजनं यावदुद्वेधेन दिगन्तराले चतुर्दिक्षु विस्तृत्या, 'दो जोयणाइं खंधी' द्वे योजने स्कन्धाः, 'अद्ध जोयणं विक्खंभेण' अर्द्धयोजनं विष्कम्भवृत्त्या, 'छ जोयणाइं विडिमा' षड्योजनानि विडिमा यावद्बहुमध्यदेशभागे ऊर्ध्वं विनिर्गता शाखा सा विडिमा सा च षड्योजनानि ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन, 'बहुमज्झदेसभाए अट्ठ अट्ठ जोयणाइं आयामविक्खंभेणं' बहुमध्यदेशभागेऽष्ट योजनानि—आयामविष्कम्भाभ्याम् दैर्घ्यविस्ताराभ्यां अर्द्धयोजनं विष्कम्भेण,

सहित है प्रासादीय है दर्शनीय हैं और अभिरूप है। 'तासि णं मणिपेढियाणं उप्पिं' उन मणिपीठिकाओं के अग्रभाग में 'पत्तेयं २' अट्ठ जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं' ये चैत्यवृक्ष ऊंचाई में आठ योजन के कहे गये है। 'अद्धजोयणं उव्वेहेणं' और उद्वेध की अपेक्षा ये आधे योजन के—दो कोश के कहे गये हैं। चारों दिशाओं में जो इसका फैलाव है वह यहां उद्वेध शब्द से प्रकट किया गया है 'दो जोयणाइं कंधे' दो योजन तक इनके स्कन्ध विस्तृत है। 'अद्धजोयणं विक्खंभेणं' आधे योजनका वह स्कन्ध मोटा है 'छ जोयणाइंविडिमा' छ योजन की इसकी शाखाएं है जो शाखाएं वृक्ष के ठीक—बीच में से निकलती हुई ऊंची जाती है। उनका नाम विडिमा है। 'बहुमज्झदेसभाए अट्ठजोयणाइं आयामविक्खंभेणं' बीच में इस विडिमा की लम्बाई चौडाई आठ

યુક્ત છે. દર્શનીય છે અને અભિરૂપ છે. 'तासिणं मणिपेढियाणं उप्पिं' એ મણિપીઠિકાઓની ઉપરના ભાગમાં 'पत्तेयं पत्तेयं' અલગ અલગ 'चेइयरुक्खा पन्नत्ता' ચૈત્ય વૃક્ષો છે. 'तेणं चेइयरुक्खा अट्ठ जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं' એ ચૈત્ય વૃક્ષો આઠ યોજનની ઉંચાઇવાળા છે. 'अद्ध जोयणं उव्वेहेणं' અને ઉદ્વેધની અપેક્ષાએ એ અર્ધા યોજનના અર્થાત્ બે કોસના કહેલ છે. ચારે દિશાઓમાં જે તેનો ફેલાવો છે. તેને અહિયાં ઉદ્વેધ શબ્દથી કહેવામાં આવેલ છે. 'दो जोयणाइं कंधे' બે યોજન પર્યન્ત તેના સ્કંધ—ડાળીયોનો વિસ્તાર છે. 'अद्धजोयणं विक्खभेणं' અર્ધા યોજનનો તે સ્કંધનો વિસ્તાર છે. 'छ जोयणाइं विडिमा' છ યોજનની તેની શાખાઓ છે. જે શાખાઓ વૃક્ષના બરોબર વચમાંથી નીકળીને ઉંચે જાય છે. તે શાખાને વિડિમાં કહેવામાં આવે છે. 'बहुमज्झदेसभाए अट्ठ जोयणाइं आयामविक्खंभेणं' એ ડાળોની લંબાઇ પહોળાઇ આઠ યોજનની છે.

'साइरेगाइं अट्ठ जोयणाइं सव्वग्गेणं पण्णत्ताइं' सर्वाग्रेण प्रज्ञप्तानि सातिरेकाण्यष्टौ योजनानि ते चैत्यवृक्षाः प्रज्ञप्ताः, 'तेसि णं चेइयरुक्खाणं' तेषां खलु चैत्यवृक्षाणाम्, 'अयमेयारूवे वण्णावासे पन्नत्ते' अयमेतद्रूपो वक्ष्यमाणस्वरूपो वर्णावासो वर्णकः प्रज्ञप्तः प्रकाशितः। 'तं जहा' तद्यथा 'वइरामया मूला' वज्रमयाणि मूलानि वज्रसंज्ञकरत्नमयान्येव मूलानि, 'रययसुपइट्ठिया विडिमा' रजतसुप्रतिष्ठित विडिमाः रजतमयीसुप्रतिष्ठिता विडिमाः बहुमध्यदेशभागे ऊर्ध्वं विनिर्गताः शाखास्ते तथा सुप्रष्ठिता विडिमाः, तथा—'रिट्ठामय विपुलकंदे वेरुलियरुइलखंधा' रिष्टमयविपुलकन्दाः, वैडूर्य रुचिरस्कन्धाः, तत्र रिष्टमयः रिष्टरत्नमयः कन्दो येषान्ते रिष्टमयकन्दाः, तथा—वैडूर्यमयः वैडूर्यरत्नमयो रुचिरो मनोज्ञः स्कन्धो येषां ते वैडूर्यरुचिरस्कन्धाः, 'सुजातवर जायरूव पढमगविसालसाला' सुजात—वरजातरूपप्रथमकविशालशाखाः, सुजातं मूलद्रव्यशुद्धं वरं प्रधानं यज्जातरूपं तदात्मका प्रथमा मूलभूता विशाला शाखा येषां ते सुजातवरजातरूप-प्रथमकविशालशाखाः, 'नानामणिरयण-

योजन की है। तथा यह विडिमा आधे योजन की मोटी है। 'साइरगाइं अट्ठ जोयणाइं सव्वग्गेणं पण्णत्ताइं' ये सब चैत्यवृक्ष मिलकर कुछ अधिक आठयोजन के विस्तारवाले कहे गये है। 'तेसिणं चेइयरुक्खाणं अयमेयारूवे वण्णावासे पन्नत्ते' इन चैत्यवृक्षों का वर्णन इस प्रकार से हैं जैसे—'वइरामया मूला' इनकी जडे—मूलभाग—वज्ररत्न की हैं 'रययसुपइट्ठिया विडिमा' चांदी की इनकी विडिमा—शाखाएं है। 'रिट्ठामय विपुलकंदे वेरुलियरुइलखंधा' रिष्ट रत्नमय इनके विपुल कन्द हैं। वैडूर्यरत्न के इनके रुचिर स्कन्ध है 'सुजातवर जायरूवपढमगविसालसाली' तथा इनकी जो मूल भूत प्रथम शाखाएं हैं वे शुद्ध श्रेष्ठ सुवर्ण की है। 'नानामणिरयणविविधसाहसाहा' इनकी अनेक प्रकार की ओर प्रशाखाएं नाना प्रकार के मणियों की और रत्नों की

અને એ વિડિમા ડાળ અર્ધા યોજનના વિસ્તાર વાળી છે. 'साइरेगाइं अट्ठ जोयणाइं सव्वग्गेणं पण्णत्ताइं' એ બધા ચૈત્યવૃક્ષો મળીને કંઇક વધારે આઠ યોજનના વિસ્તારવાળા કહેલા છે. 'तेसिणं चेइयरुक्खाणं अयमेयारूवे वण्णावासे पण्णत्ते' એ ચૈત્યવૃક્ષોનું વર્ણન આ પ્રમાણે છે. જેમકે 'वइरामया मूला' તેનો મૂળ ભાગ વજ્ર રત્નનો છે. 'रययसुपइट्ठिया विडिमा' તેની વિડિમા શાખા ચાંદીની છે. 'रिट्ठामय विपुलकंदे वेरुलियरुइलखंधा' રિષ્ટ રત્નમય તેના વિપુલ સ્કંદો છે. વૈડૂર્ય રત્નોના તેના રૂચિર સ્કંધો છે. 'सुजातवरजायरूवपढमग विसालसाली' તથા તેની જે મૂલ રૂપ પહેલી શાખાઓ છે, તે શુદ્ધ અને ઉત્તમ એવા સોનાની છે. 'नानामणिरयणविविहसाहसाहा' તેની અનેક પ્રકારની જે

विविध साहपसाहा, वेरुलियपत्ता तवणिज्जपत्तवंटा–' नानामणिरत्नविविधशाखप्रशाखाः, वैडूर्यमयपत्रास्तपनीयपत्रवृन्ताः तत्र–नानामणिरत्नात्मिकाः अनेक प्रकारकमणिरत्नरूपाः विविधाः शाखाः प्रशाखाश्च येषां ते नानामणिरत्नविविधशाखप्रशाखाः, वैडूर्याणि–वैडूर्यमयाणि पत्राणि येषां ते वैडूर्यपत्राः, तथा–तपीयानि–तपनीयमयानि सुवर्णात्मिकानि पत्रवृन्तानि येषां ते तपनीयपत्रवृन्ताः तथा – 'जंबूणयरत्तमउयसुकुमालपवालपल्लवसोभंतवरंकुरग्गसिहरा'– जाम्बूनदरक्तमृदुकसुकुमारप्रवालपल्लवशोभमानवराङ्कुराग्रशिखराः तत्र–जाम्बूनदाः जाम्बूनामक सुवर्णविशेषमयाः रक्ता–रक्तवर्णा मृदवो मनोज्ञाः सुकुमाराः सुकुमारस्पर्शाः ये प्रवालाः ईषदुन्मीलितपत्रभावाः पल्लवाः संजातपरिपूर्णप्रथमपत्रभवाः शोभमाना वराङ्कुराः शिखरा येषां ते तथा, तथा–'विचित्तमणिरयणसुरभिकुसुमफलभरणमियसाला' – विचित्रमणिरत्नसुरभिकुसुमफलभरनमितशाखाः तत्र–विचित्राणि रत्नानि विचित्रमणिरत्नमयानि यानि सुरभीणि कुसुमानि–फलानि च तेषां भरेण–भारेण नमिताः पूर्वमनम्रा अपि नताः शाखा येषां ते तथा, 'स च्छाया'–सती–शोभना छाया येषां ते–स च्छायाः, 'सप्पभा'–सप्रभाः प्रभया सह वर्त्तमानाः, 'समरीचिया'–समरीचिकाः, चाकचिक्यकिरणयुक्ताः 'स उज्जो-

है। इनके पत्र वैडूर्यरत्नके हैं। और पत्रों के वृन्त डंठल–तपे हुए सुवर्ण के हैं। 'जंबूणयरत्तमउयसुकुमालपवालपल्लव सोभंतवरंकुरग्गसिहरा' जाम्बू नामक सुवर्ण विशेषमय इनके लालवर्णन के मृदु मनोज्ञ प्रवाल और पल्लव है। और इन से उनके पास के सुन्दर अङ्कुर सुशोभित है। 'विचित्तमणिरयणसुरभि कुसुमफलभरणभियसाला' इनकी शाखाएं विचित्रमणिरत्नों के सुरभित कुसुमों और फलों के भार से झुकी हुई हैं। 'सच्छाया' इनकी छाया वडी भव्य है। 'सप्पभा' प्रभासहित है 'समरीईया' किरणों से युक्त है 'सउज्जोइया' उद्योतसहित

પ્રશાખાઓ છે તે અનેક પ્રકારના મણિયોની અને રત્નોની છે. તેના પાન વૈડૂર્ય રત્નના છે. અને પાનના ડીંટાઓ તપાવવામાં આવેલ પરમશુદ્ધ સોનાના છે. 'जंबूणयरत्तमउय सुकुमालपवालपल्लवसोभंतवरंकुरग्गसिहरा' જંબૂ નામના સુવર્ણ વિશેષના લાલવર્ણવાળા કોમળ અને મનોજ્ઞ પ્રવાલ કૂંપળો અને પત્રો પાનડાઓ છે. અને તેની પાંસેના અંકુરો સુંદર અને સુશોભિત જણાય છે. 'विचित्त मणिरयणसुरभिकुसुमफलभरणमियसाला' તેની શાખાઓ ડાળો વિચિત્ર મણિ રત્નોના સુગંધવાળા પુષ્પો અને ફળોના ભારથી નમેલી છે. 'सच्छाया' તેની છાયા ઘણીજ ભવ્ય છે. 'सप्पभा' પ્રભા યુકત છે. 'समरीइया' કિરણોથી યુકત છે. 'सउज्जोया' ઉદ્યોત સહિત છે. 'अमयरससमरसफला' તેના ફળો એક

इया' सोद्द्योताः मणिरत्नानामुद्द्योतेन सह वर्त्तन्ते मृदुभावात्, 'अमयरस समरसफला'–अमृतरसस्य समरसानि फलानि येषां ते तथाभूताः, 'अधियं णयण-मणनिव्वुइकरा'–अधिकं नयनयोर्मनसश्च निवृतिकराः, 'पासाइया'–प्रासादीयाः 'दरिसणिज्जा' दर्शनीयाः द्रष्टुं योग्याः, 'अभिरूवा'–अभिरूपाः, अतएव–'पडि-रूवा' प्रतिरूपाः । 'ते णं चेइयरुक्खा अन्नेहिं वहुहिं'–ते खलु चैत्यवृक्षाः अन्यैः स्वातिरिक्तैरपि वहुभिः, 'तिलयलवयछत्तोवगसिरीससत्तवण्णदहिवन्नलोद्धधव-चंदणनीवकुडयकयंवपणसतालतमाल पियाल–पियंगु–पारावय–रायरुक्ख–नंदि-रुक्खेहिं'–तिलकलवङ्ग छत्रोपग शिरीप सप्तपर्ण दधिपर्ण लोध्रधवचन्दननीपकुटज-कदम्वपनसतालतमालप्रियाल–प्रियङ्गु पारावत–राजवृक्षनन्दिवृक्षैः–एतन्नामक-पुष्पविशेषैः 'सव्वओ समंता संपरिक्खित्ता' सर्वत श्चतुर्दिक्षु समन्तात् सर्वतो भावेन

है 'अमयरससमरसफला' इनके फल समानरसवाले हैं, और उनका वह रस अमृत के रस जैसा सुस्वादु है । 'अधियं णयणमणणिव्वुइकरा' ये सब वहुत ही अधिक रूप में नयनों और मनको शान्तिलाभ देने-वाले हैं । 'पासाइया' प्रसन्न करनेवाले हैं 'दर्शनीयाः' देखने योग्य है । अभिरूवा' अभिरूप और प्रतिरूप है । 'तेणं चेइयरुक्खा अन्नेहिं वहुहिं' वे चैत्यवृक्ष अन्य और भी वहुत से 'तिलय लवय छत्तोवग-सिरीस सत्तवण्णदहिवन्न, लोद्ध–धव, चंदण, नीव–कुडया कयव-पणसताल .तमाल पियालु पियंगु 'पारावय रायरुक्ख नंदिरुक्खेहिं' तिलक वृक्षों से लवङ्ग वृक्षों से, छत्रोपगवृक्षों से शिरीषवृक्षों से सप्त-पर्णवृक्षों से दधिपर्णवृक्षों से लोध्रवृक्षों से चन्दन वृक्षों से नीववृक्षों से कुटजवृक्षों से कदम्ववृक्षों से पनसवृक्षों से तालवृक्षों से तमाल-वृक्षों से प्रियालवृक्षों से प्रियंगुवृक्षों से, परावतवृक्षों से, राजवृक्षों

સરખા રસવાળા છે અને તેનો એ રસ અમૃત રસના જેવો સ્વાદીષ્ટ છે, 'अधियं णयणमणणिव्वुइकरा' એ બધા નેત્રો અને મનને ઘણાજ અધિક પણે શાંતી પમાડવાવાળા છે. 'पासाइया' પ્રસન્ન કરવા વાળા છે. 'दर्शनीयाः' જોવા લાયક છે. 'अभिरूवा पडिरूवा' અભિરૂપ અને પ્રતિરૂપ છે. 'ते णं चेइयरुक्खा अन्नेहिं वहुहिं' એ ચૈત્યવૃક્ષો બીજા પણ ઘણા એવા 'तिलय लवय छत्तोवग सिरीससत्तवण्णदहिवण्णलोद्धधवचंदणनीवकुडयकयवपणसतालतमालपियालुपियंगुपारावय रायरुक्खनंदिरुक्खेहिं' તિલક વૃક્ષોથી લવંગ વૃક્ષોથી છત્રોપગ વૃક્ષોથી શિરીષ વૃક્ષોથી સપ્તપર્ણ વૃક્ષોથી દધિપર્ણવૃક્ષોથી લોધ્રવૃક્ષોથી અને ચંદનના વૃક્ષોથી નીવવૃક્ષોથી કુટજ વૃક્ષોથી કદમ્બ વૃક્ષોથી પનસ વૃક્ષોથી તાલ વૃક્ષોથી તમાલ વૃક્ષોથી પ્રિયાલ વૃક્ષોથી પ્રિયંગુ વૃક્ષોથી પારાવત વૃક્ષોથી રાજ વૃક્ષોથી અને

संपरिक्षिप्ताः व्याप्ताः (अदत्तप्रायोऽवकाशाः) 'ते णं तिलया जाव नंदिरुक्खा' ते खलु तिलकलवंगादि नन्दिवृक्षान्ता वृक्षाः, 'मूलवंतो कंदवंतो जाव सुरम्मा'– मूलवन्तः कन्दवन्तः स्कन्धवन्तः शाखा प्रवालपत्रपुष्पफलवन्तः अतएव– सुरम्याः 'ते णं तिलया जाव नंदिरुक्खा' ते खलु तिलकाःया वत्–नन्दिवृक्षाः (अत्र यावत्प· देन लवंग छत्रोपगशिरीष सप्तपर्णादि राजवृक्षान्तानां संग्रहः कार्यः) 'अन्नेहिं बहुहिं पउमलयाहिं जाव सामलयाहिं' अन्याभिः पद्मलताभिर्नागलताभिरशोकलताभि श्चम्पकलताभि श्चूतलताभि र्वनलताभि र्वासन्तिकलताभि र्विमुक्तकलताभिः कुन्दलताभिः श्यामलताभिः–'सव्वतो समंता संपरिक्खित्ता' सर्वतः सर्वदिक्षु समन्तः सकलप्रदेशेषु यथा स्थानं परिवेष्टिताः। 'ताओ णं पउमलयाओ जाव सामलयाओ' ताःखलु पद्मलताः अशोकलताः चम्पकलताः चूतलताः वनलताः

से और नन्दिवृक्षों से 'सव्वओ समंता संपरिक्खित्ता' चारों ओर से घिरे हुए है। 'तेणं तिलया जाव नंदिरुक्खा' ये सब तिलकवृक्ष से लेकर नन्दिवृक्ष तकके जितने वृक्ष है सब 'मूलवंतो कंदवंतो' प्रशस्त मूलवाले और प्रशस्त कन्दवाले है। 'यावत् सुरम्मा' यावत् सुरम्य हैं। यहां यावत्पद से स्कन्धवन्तः' शाखाप्रशाखावन्तः प्रवालवन्तः पत्र पुष्प फलवन्तः' इन पदों का संग्रह हुआ है। 'तेणं तिलया जाव नंदिरुक्खा' ये सब तिलकवृक्ष से लेकर यावत् नन्दिवृक्ष तक के जितने भी वृक्ष है वे सब 'अन्नेहिं बहुहिं पउमलयाहिं जाव सामलयाहिं सव्वओ समंता संपरिक्खित्ता' अन्य और अनेक पद्मलताओं से यावत् श्यामलताओं से चारों ओर से घिरे हुए हैं। यहां यावत् शब्द से नागलताओं का अशोक लताओं का चम्पकलताओं का, विमुक्त लताओं का और कुन्दलताओं का ग्रहण हुआ है 'ताओ णं पउमलयाओ जाव सामल-

---

नंदी वृक्षोथी 'सव्वओ समंता संपरिक्खित्ता' चारे બाજુथी घेरायेला छे. 'तेणं तिलया जाव नंदिरुक्खा' तिलक वृक्षथी लईने नंदीवृक्ष सुधीना એ બધા वृक्षो 'मूलवंतो कंदवंतो' प्रशस्त મૂળવાળા અને પ્રશસ્ત કંદવાળા છે. યાવત્ 'सुरम्मा' સુરમ્ય છે. અહીંયાં યાવત્પદથી 'स्कन्धवन्तः शाखाप्रशाखावन्तः प्रवालवन्तः पत्रपुष्पफलवन्तः' આ પદોનો સંગ્રહ થયેલ છે. 'तेणं तिलया जाव नंदिरुक्खा' તિલક વૃક્ષથી લઈને યાવત્ નંદિવૃક્ષ સુધિના જેટલા વૃક્ષો છે, તે બધા 'अन्नेहिं बहुहिं पउमलयाहिं जाव सामलयाहिं सव्वओ समंता संपरिक्खित्ता' બીજી અનેક પદ્મલતાઓથી યાવત્ શ્યામલતાઓથી ચારે બાજુથી ઘેરાયેલા છે, અહીં યાવત્ શબ્દથી નાગલતાઓ અશોકલતાઓ ચંપકલતાઓ વિમુકતલતાઓ અને કુંદલતાઓ ગ્રહણ થયેલ છે. 'ताओ णं पउमलयाओ जाव सामलयाओ' આ બધી પદ્મલતાઓ,

वासन्तिकलताः अतिमुक्तलताः कुन्दलताः श्यामलताः–'भाणियव्वं कुसुमियाओ जाव पडिरूवाओ' नित्यं कुसुमिताः फलिताः पल्लविताः स्तवकिताः गुल्मिताः नित्यंयुगलिताः फलभारनताः सुविभक्त विशिष्ट मञ्जरी अवतंसकधारिण्यः सर्व-रत्नमयाः श्लक्ष्णाः लण्हाः घृष्टा मृष्टा नीरजस्का निर्मलानिष्पङ्का निष्कण्टक-च्छायाः सप्रभाः समरीचिकाः सोद्योताः प्रासादिका दर्शनीया अभिरूपाः प्रतिरूपाः 'तेसि णं चेइयरुक्खाणं उप्पिं'–तेषां खलु चैत्यवृक्षाणामुपरि–ऊर्ध्व-भागे, 'बहवे अट्ठमंगलगाझ्या छत्ताइछत्ता' बहून्यष्टौमङ्गलकानि स्वस्तिक श्रीवत्स–वर्द्धमान नन्दिकावर्त्त भद्रासन कलशमत्स्यदर्पणाख्यानि कृष्णनीललोहित-हारिद्रशुक्लचामरध्वजाः छत्रातिच्छत्राणि, । 'तेसि णं चेइयरुक्खाणं पुरओ तिदिसिं' तेषां खलु चैत्यवृक्षाणां पुरतस्त्रिदिशि पूर्वदक्षिणोत्तरासु' 'तओ मणि

याओ' ये सब पद्मलताएं अशोकलताएं. चम्पकलताएं चूय–आम्रलताएं, वनलताएं, वासन्तिकलताएं, अतिमुक्तकलताएं, कुन्दलताएं एवं श्यामलताएं, 'भाणियव्वं कुसुमियाओ जाव पडिरूवाओ' कुसुमित है। और यावत् प्रतिरूपक है। यहां यावत्पद से 'फलिताः, पल्लविताः, गुल्मिताः, नित्यं युगलिताः, फलभारनताः, सुविभक्त विशिष्ट मञ्जरी अवतंसकधारिण्यः, सर्वरत्नमयाः, श्लक्ष्णाः, लण्हाः घृष्टाः, नीरजस्काः निर्मलाः, निष्पंकाः, निष्कंटकच्छायाः, सप्रभाः, समरीचिकाः, सोद्योताः, प्रासादिकाः दर्शनीयाः अभिरूपाः,' इन समस्त पदों का ग्रहण हुआ है। 'तेसिणं चेइयरुक्खाणं उप्पिं' इन चैत्यवृक्षों के उर्ध्वभाग में 'बहवे अट्ठमंगलगा भूया छताइछत्ता' अनेक स्वस्तिक, श्रीवत्स, वर्धमान, नन्दिकावर्त भद्रासन, कलश मत्स्य, दर्पण ये अष्टमंगल द्रव्य है। तथा कृष्णनील लोहित हारिद्र शुक्ल वर्ण की चमराकारवाली ध्वजाएं

અશોકલતાઓ, ચંપકલતાઓ, આમ્રલતાઓ અને શ્યામલતાઓ 'भणियव्वं कुसुमियाओ जाव पडिरूवाओ' કુસુમિત છે, યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. અહીંયાં યાવત્પદથી 'फलिताः पल्लविताः गुल्मिताः नित्यं युगलिताः फलभारनताः सुविभक्त विशिष्टमञ्जरी अवतंसकधारिण्यः, सर्वरत्नमयाः श्लक्ष्णाः लण्हाः घृष्टाः मृष्टाः: नीरजस्काः निर्मलाः निष्पंकाः निष्कंटकच्छायाः सप्रभाः समरीचिकाः सोद्योताः प्रासादिकाः दर्शनीया अभि-रूपाः' આ બધાંજ પદો ગ્રહણ કરાયા છે. तेसिंणं चेइयरुक्खाणं उप्पिं' એ ચૈત્યવૃક્ષોના ઉપરના ભાગમાં 'बहवे अट्ठमंगलगा भूया छत्ताइछत्ता' અનેક સ્વસ્તિક, શ્રીવત્સ નંદિકાવર્ત વર્દ્ધમાન, ભદ્રાસન, કળશ, મત્સ્ય દર્પણ એ આઠ મંગલ દ્રવ્ય છે. તથા કૃષ્ણ, નીલ, લાલ, પીળા, સફેદરંગની ચમરાકારવાળી ધજાઓ છે. અને છત્રાતિછત્ર છે. 'तेसिंणं चेइयरुक्खाणं पुरओ तिदिसि' એ ચૈત્યવૃક્ષોની આગળ ત્રણ

पेढियाओ पन्नत्ताओ'–त्रिसंख्यका मणिपीठिकाः कथिताः। 'ताओ णं मणिपेढियाओ' ताः खलु मणिपीठिकाः, 'जोयणं आयामविक्खंभेणं' एकं योजनमायामविष्कम्भाभ्याम्, 'अद्ध जोयणाइं बाहल्लेणं' अर्द्धयोजन मात्रं पृथत्वेन, 'सव्वमणिमईओ'–सर्वात्मना मणिमय्यः, 'आच्छा जाव पडिरूवाओ' अच्छा आकाशस्फटिवत् श्लक्ष्णाः लण्हाः घृष्टा मृष्टा नीरजस्काः निर्मला निष्पङ्का निष्कण्टकच्छायाः सप्रभाः सोद्योताः समरीचिकाः प्रासादीया दर्शनीया अभिरूपाः प्रतिरूपाः॥ 'तेसि णं मणिपेढियाणं उप्पिं'–तासां खलु मणिपीठिकानामुपरि, पत्तेयं पत्तेयं माहिंदज्झया' प्रत्येकं प्रत्येकं माहेन्द्रध्वजाः, अद्धट्ठमाइं जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं'–अर्द्धाष्टमानि सार्द्धं सप्तयोजनानि–ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन 'अद्धकोसं उव्वेहेणं' अर्धक्रोशं चतुःसहस्रप्रमाणमुद्वेधेनाऽधोभागे, 'अद्धकोसं विक्खं-

है और छत्रातिछत्र है। 'तेसि णं चेइयरुक्खाणं पुरओ तिदिसि' इन चैत्यवृक्षों के आगे तीन दिशाओं में-पूर्वदिशा, दक्षिणदिशा और उत्तर दिशा में–'तओ मणिपेढियाओ पण्णत्ताओ' तीन मणिपीठिकाएं है। 'ताओ णं मणिपेढियाओ जोयणं आयामविक्खंभेणं' ये मणिपीठिकाएं लम्वाई चौडाइ में एक योजन की है। 'अद्धजोयणं बाहल्लेणं' तथा आधे योजन की इनकी मोटाई है। 'सव्वमणिमईओ' ये सब मणिपीठिकाएं सर्वात्मना मणियों की बनी हुई है। 'अच्छा जाव पडिरूवाओ' ये सब मणिपीठिकाएं आकाश और स्फटिकमणि के जैसी निर्मल हैं और यावत् प्रतिरूप है यहां यावत्पद से 'श्लक्ष्णा लण्हा' आदि पदों का ग्रहण हुआ है 'तेसिणं मणिपेढियाणं उप्पिं' इन मणिपीठिकाओं के उपर 'पत्तेयं पत्तेयं' अलग अलग 'महिंदज्झया' माहेन्द्रध्वजाए है। 'अद्धट्ठमाइं जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं' साढे सात योजनकी ये ऊंची

દિશાઓમાં 'तवो मणिपेढियाओ पण्णत्ताओ' ત્રણ મણિપીઠિકાઓ છે. 'ताओणं मणिपेढियाओ जोयणं आयामविक्खंभेणं' એ મણિપીઠિકાઓ લંબાઇ પહોળાઇમાં એક યોજનની છે. 'अद्धजोयणं बाहल्लेणं' તથા અર્ધા યોજનનો તેનો વિસ્તાર છે. 'सव्वमणिमइयो' એ બધીજ મણિપીઠિકાઓ સર્વરીતે મણિયોની બનેલ છે. 'अच्छा जाव पडिरूवाओ' આ બધી મણિપીઠિકાઓ આકાશ અને સ્ફટિક મણિના જેવી નિર્મળ છે. અને યાવત્પ્રતિરૂપ છે. અહિયાં યાવત્પદથી 'श्लक्ष्णा लण्हा' વિગેરે પદોનો સંગ્રહ થયેલ છે 'तेसिणं मणिपेढियाणं उप्पिं' તે મણિપીઠિકાઓની ઉપર 'पत्तेयं पत्तेयं' અલગ અલગ 'माहिंदज्झया' માહેન્દ્ર ધ્વજાઓ છે. 'अद्धट्ठमाइं जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं' એ સાડાસાત યોજનની ઉંચાઇવાળી છે. 'अद्धकोसं उव्वेहेणं' અર્ધા કોસનો તેનો ઉદ્વેધ ઉંડાઇ છે. અને 'अद्धकोसं विक्खंभेणं' અર્ધા

भेणं'-अर्धक्रोशं धनुःसहस्रप्रमाणं विष्कम्भेण, 'वइरामय वट्टलट्टसंठियसुसिलिट्ठपरिघट्ठमट्ठसुपइट्ठिया' वज्रमय वृत्तलष्ट संस्थित सुश्लिष्ट परिघृष्ट मृष्ट सुप्रतिष्ठिताः ॥ अत्र वज्रमयाः-वज्ररत्नमयाः तथा-वृत्तं वर्तुलम्, लष्टं-मनोज्ञम्, संस्थितं संस्थानं येषां ते वृत्तलष्टसंस्थिताः तथा-श्लिष्टाः यथा भवन्ति परिघृष्टाः द्रवघृष्टाः श्लिष्टपरिष्टाः मृष्टाः सुप्रतिष्ठिताः मनागप्यचलनात्। 'अणेगवरपंचवण्णकुडभीसहस्सपरिमंडियाभिरामा-' अनेकैर्वरैः प्रधानैः पञ्चवर्णैः कृष्णादिभिः कुडभीसहस्रैः लघुपताकासहस्रैः परिमण्डिता सन्तोऽभिरामाः-मनोज्ञाः, 'वाउद्धुया विजय वेजयंती पडागा'-वातोद्धूत विजय वैजयन्ती-पताकाः तत्र-वातोद्धूताः वायुनाऽनवरतं प्रकम्पिताः, विजयोऽभ्युदयः तत् संसूचिका वैजयन्ती नाम्न्यो याः पताका, अथवा-विजया इति वैजयन्तीनां पार्श्वकर्णिकाः उच्यन्ते तत्प्रधाना वैजयन्त्यो विजयवैजयन्त्यः पताका

है। 'अद्धकोसं उव्वेहेणं' आधेकोश का इन का उद्वेध गहराई है और 'अद्धकोसं विक्खंभेणं' आधे ही कोश की इनकी चौडाई है। 'वइरामय वट्टलट्ठ संठियसुसिलिट्ठ परिघट्ठमट्ठसंपइट्ठिया' ये माहेन्द्रध्वजाएं वज्ररत्न की है और इनका संस्थान गोल है। मनोज्ञ है, ये सब ऐसी प्रतीत होती है कि मानों अच्छी तरह से घिसी गई है तथा प्रमार्जित की गई है। और अपने स्थान से थोडी सी भी नहीं चलने के कारण ये सुप्रतिष्ठित हैं। 'अणेगवरपंचवण्णकुडभीसहस्सपरिमंडियाभिरामा' तथा ये सब माहेन्द्रध्वजाएं अन्य अनेक श्रेष्ठ पांचवर्णों वाली छोटी छोटी हजारों लघुपताकाओं से परिमंडित हैं। अतः देखने में बडी सुन्दर जचती हैं। 'वाउद्धुया विजयवेजयंती-पडागा' विजय वैजयन्ती नामकी और भी ध्वजाएं हैं। जो निरन्तर वायु से उडती रहती है। वैजयन्ती नामकी ध्वजाएं-पताकाएं विजय की अर्थात् अभ्युदय की सूचिका है। इसलिये इन्हें विजय वैजयन्ती

કોસનીજ તેની પહોળાઇ છે. 'वइरामय वट्टलट्ठसंठिय सुसिलिट्ठ परिघट्ठमट्ठ संपइट्ठिया' એ મહેન્દ્ર ધજાઓ વજ્રરત્નની છે. અને તેનું સંસ્થાન ગોળ છે. મનોજ્ઞ છે. એ બધી એવી જણાય છે કે જાણે સારી રીતે ઘસવામાં આવેલ છે. તથા પ્રમાર્જીત કરવામાં આવેલ છે. અને પોતાના સ્થાનથી થોડીપણ ન ચાલવાથી તે સુપ્રતિષ્ઠિત છે. 'अणेगवरपंचवण्ण कुडभी सहस्स परिमंडियाभिरामा' તથા એ બધી માહેન્દ્ર ધજાઓ બીજી અનેક શ્રેષ્ઠ પાંચવર્ણો વાળી નાની નાની હજારો લઘુપતાકાઓથી પરિમંડિત છે. તેથી જોવામાં ઘણીજ સુંદર જણાય છે. 'वाउद्धूया विजय वेजयंती पडागा' વિજય વૈજયન્તી નામની બીજી પણ ધજાઓ છે. જે હંમેશાં વાયુથી ઉડતી રહે છે. વૈજયન્તી નામની ધજાઓ, પતાકાઓ

'छत्ताइछत्तकलिया'–छत्रातिच्छत्रकलिताः छत्रातिच्छत्राणि उपर्युपरिस्थितानि–आतपत्राणि तैः कलितः, 'तुंगा'–तुङ्गा उच्चाः, उच्चैस्त्वेन चतुर्योजन प्रमाणत्वात्। अतएव–'गगणतलमभिलंघमाणसिहरा' गगनतलमभिलंघ्यमानशिखराः गगनतलमाकाशप्रदेशोऽभिलंघ्यमानं शिखरं येषां ते तथा; 'पासाईया जाव पडिरूवा'–प्रासादीयाः दर्शनीया अभिरूपाः, 'तेसिणं माहिंदज्झयाणं उप्पिं'–तेषां खलु माहेन्द्रध्वजानामुपरि, 'अट्ठमंगलगा झया छत्ताइछत्ता'–अष्टावष्टौ मंगलकानि स्वस्तिकादीनि कृष्णनीलादिध्वजाः छत्रातिच्छत्राणि। 'तेसिणं महिंदज्झयाणं पुरओ'–तेषां खलु माहेन्द्रध्वजानां पुरस्तात्, 'तिदिसिं तओ नंदाओ पुक्खरिणीओ पन्नत्ता'–त्रिदिशि पूर्वदक्षिणोत्तरासु तिस्रो नन्दा नन्दाभिधानाः

कहा गया है। अथवा वैजयन्ती पताकाओं के पास की जो कर्णिकाएं है। उनका नाम विजय है इस विजय प्रधानतावाली जो पताकाएं है वे विजय वैजयन्ती है। ये विजय वैजयन्ती पताकाएं 'छत्ताइछत्तकलिया' अपने ऊपर ऊपर स्थित छत्रों से–आतपत्रों से–युक्त हैं। ये सब विजय वैजयन्ती पताकाएं 'तुङ्गा' बहुत ऊंची है। क्योंकि इनकी ऊंचाई का प्रमाण चार योजन का हैं अतएव ये ऐसी प्रतीत होती है कि 'गगणतलमभिलंघमाणसिहरा' मानों इनके शिखर–अग्रभाग–आकाशतलको ही उल्लंघन करने के लिये कटिबद्ध हो रहे हैं। 'पासाइया जाव पडिरूवा' ये प्रासादीय है–चित्त में प्रसन्नता भर देती है और यावत् प्रतिरूप है। 'तेसिणं माहिंदज्झयाणं उप्पिं' इन पूर्वोक्त-माहेन्द्रध्वजाओं के ऊपर 'अट्ठट्ठ मंगलगा झया छत्ताइछत्ता' आठ आठ स्वस्तिकादि मंगल द्रव्य है ध्वजाएं हैं और छत्र के ऊपर छत्र भी है

વિજયને અર્થાત્ અભ્યુદયને સૂચવનારી છે. તેથી તેને વિજય વૈજયન્તી કહે છે. અથવા વૈજયન્તી પતાકાઓની પાંસેની જે કર્ણિકાઓ છે. તેનું નામ વિજય છે, એ વિજય પ્રધાનવાળી જે પતાકાઓ છે. તે વિજય વૈજયંતિ છે. 'छत्ताइ छत्तकलिया' પોતાની ઉપર ઉપર રહેલા છત્રોથી યુક્ત છે. એ બધી વિજય વૈજયન્તી પતાકાઓ 'तुंगा' ઘણીજ ઉંચી છે કેમકે–તેની ઉંચાઇનું પ્રમાણ ચાર યોજનનું છે. તેથી એ એવી જણાય છે કે–'गगणतलमभिलंघमाणसिहरा' જાણે કે એના શિખરો આકાશતલનેજ ઓળંગવા માંટે તૈયાર થઇ રહેલ છે. 'पासाइया जाव पडिरूवा' એ પ્રસાદીય છે, ચિત્તમાં પ્રસન્નતા ભરીદે છે. અને યાવત્પ્રતિરૂપ છે. 'तेसि णं माहिंदज्झयाणं उप्पिं' આ પૂર્વોક્ત માહેન્દ્ર ધજાઓની ઉપર अठ्ठमंगलगा झया छत्ताइछत्ता' આઠ આઠ સ્વતિક વિગેરે મંગલ દ્રવ્યો છે. ધજાઓ છે. અને છત્રની ઉપર છત્રો છે. 'तेसिणं महिंदज्झयाणं पुरओ तिदिसि तओ

पुष्करिण्यः प्रज्ञप्ता विश्रुताः, 'ताओ पुक्खरिणीओ' ताः खलु पुष्करिण्यः, 'अद्ध-तेरस जोयणाइं आयामेणं'-सार्द्ध द्वादश योजनानि दैर्घ्येण 'सक्कोसाइं छ जोयणाइं विक्खंभेणं' षड्योजनानि क्रोशैकेनाधिकानि विष्कम्भेण विस्तारेण 'दस जोयणाइं उव्वेहेणं'-दश योजनान्युद्वेधेन, 'अच्छाओ सण्हाओ पुक्खरिणी वण्णयो' अच्छाः श्लक्ष्णाः यावत् पुष्करिणी वर्णकः कर्तव्यः ताः खलु पुष्करिण्यः 'पत्तेयं पत्तेयं-प्रत्येकैकम्, 'पउमवरवेइया परिक्खित्ताओ' पद्मवरवेदिकया परिवेष्टितास्तास्ताः, 'पत्तेयं पत्तेयं वणसंडपरिक्खित्ताओ'-प्रत्येकं प्रत्येकं वनषण्डाः परिक्षिप्ताः, 'वण्णओ जाव पडिरूवाओ'-अत्र पद्मवरवेदिकावर्णनं वनषण्ड-

'तेसिणं महिंदज्झणाणं पुरओ तिदिसि तओ नंदाओ पुक्खरिणीओ पण्णत्ता' इन माहेन्द्रध्वजाओं के आगे पूर्वदिशा दक्षिणदिशा और उत्तरदिशा इन तीन दिशाओं में नन्दा नामकी तीन पुष्करिणियां हैं। वे पुष्करिणियां 'अद्धतेरसजोयणाइं आयामेणं सक्कोसाइं छ जोयणाइं विक्खंभेणं' १२॥ योजनकी लम्बी है और सवा छ योजन की चौडी है। 'दस जोयणाइं उव्वेहेणं' तथा इनकी गहराई १० योजन की है 'अच्छाओ सण्हाओ पुक्खरिणी वण्णओ' यहां पूर्व की तरह इन पुष्करिणियों का वर्णन 'ये आकाश और स्फटिक की तरह निर्मल है श्लक्ष्ण-चिकनी है। इत्यादि रूप से कह लेना चाहिये 'पत्तेयं पत्तेयं पउमवरवेइया परिक्खित्ताओ' ये प्रत्येक पुष्करिणियां पद्मवरवेदिकाओं से परिवेष्टित है। 'पत्तेयं पत्तेयं वणसंडपरीक्खित्ताओ' पद्मवरवेदिकाएं वनखण्डों से परिवेष्टित है। 'वण्णओ जाव पडिरूवाओ' यहां इन पद्मवरवेदिकाओं का और वनखण्डों का वर्णन

नंदाओ पुक्खरिणीओ पण्णत्ता' એ માહેન્દ્ર ધ્વજાઓની આગળ પૂર્વદિશા, દક્ષિણ દિશા, અને ઉત્તર દિશા એ ત્રણ દિશાઓમાં નંદા નામની ત્રણ પુષ્કરિણીયો છે. એ પુષ્કરિણીયો 'अद्धतेरसजोयणाइं आयामेणं सक्कोसाइं छजोयणाइं विक्खंभेणं १२॥ સાડા બાર યોજનના વિસ્તારવાળી છે. અને સવા ૭ યોજનની પહોળી છે. 'दस जोयणाइं उव्वेहेणं' તથા તેની ઉંડાઈ ૧૦ દસ યોજનની છે. 'अच्छाओ सण्हाओ पुक्खरिणी वण्णओ' અહીંયાં પહેલાની જેમ આ પુષ્કરિણિયોનું વર્ણન તે આકાશ અને સ્ફટિક મણીયોના જેવી નિર્મળ છે. શ્લક્ષ્ણ ચિકણી છે. વિગેરે પ્રકારથી કરી લેવું 'पत्तेयं पत्तेयं पउमवरवेइया परिक्खित्ताओ' એ દરેક પુષ્કરિણિયો પદ્મવર વેદિકાઓથી વીંટળાયેલી છે. 'पत्तेयं पत्तेयं वणसंडपरिक्खित्ताओ' એ દરેક પુષ્કરિણિયો વનખંડોથી વીંટળાયેલી છે. 'वण्णओ जाव पडिरूवाओ અહીંયાં

वर्णनश्च कर्त्तव्यं यावत्प्रतिरूपाः । 'तेसि णं पुक्खरिणीणं'—तासां खलु पुष्करिणीनाम् 'पत्तेयं पत्तेयं तिदिसि'—प्रत्येकं प्रत्येकं त्रिदिशि पूर्वदक्षिणोत्तरासु, 'तिसोवाणपडिरूवगा वण्णओ'—तेषां खलु त्रिसोपानप्रतिरूपकाणां वर्णन मत्र कर्तव्यम्, 'तोरणा भाणियव्वा'=तोरणानि भणितव्यानि तद्वर्णनमपि पूर्ववेव, कियत्पर्यन्तं तोरणादि वर्णनं तत्राह—'जाव छत्ताइछत्ता'—यावत्—छत्रातिच्छत्राणि अष्टमङ्गलकध्वजादीनां संग्रहः । 'सभाएणं सुहम्माए छमणोगुलिय साहस्सीओ पन्नत्ताओ'—सभायां खलु सुधर्मायां पट् पट् संख्यापरिमितानि मनोगुलिका सहस्राणि प्रज्ञप्तानि- कथितानि, 'तं जहा' तद्यथा—'पुरत्थिमेणं दो साहस्सीओ= 'पूर्वस्यां दिशि द्वे सहस्रे, 'पचत्थिमेणं दो साहस्सीओ'—पश्चिमायां दिशि द्वे

पूर्व की तरह यावत् प्रतिरूप' पद तक कर लेना चाहिये 'तेसिणं पुक्खरिणीणं पत्तेयं २ तिदिसि' इन पुष्करिणियों की अर्थात् प्रत्येक पुष्करिणीकी—वावडी की पूर्वदक्षिण और उत्तर इन तीन दिशा में 'तिसोवाणपडिरूवगा वण्णओ' तीन तीन सोपान पंक्तियां है । ये त्रिसोपानपंक्तियां यावत् प्रतिरूप हैं ऐसा यहां वर्णन कर लेना चाहिये तथा 'तोरणा भाणियव्वा' यहां तोरणों का भी वर्णन कर लेना चाहिये 'जाव छताइछत्ता' और यह वर्णन यावत् छत्रातिछत्र-पाठतक करना चाहिये । यहां पर यावत् शब्द से अष्ट महामंगल और ध्वजा आदिकों का ग्रहण हुआ है । 'सभाएणं सुहम्माए छमणोगुलिया साहस्सीओ पण्णत्ताओ' सुधर्मासभा में छ हजार मनोगुलिकाएं कही गई है । 'तं जहा' जो इस प्रकार से है—'पुरत्थिमेणं दो साहस्सीओ' पूर्वदिशा में दो हजार 'पचत्थिमेणं दो साहस्सीओ' पश्चिमदिशा में

એ પદ્મવર વેદિકાઓનું અને વનખંડોનું વર્ણન પહેલાં કહેલ તે પ્રમાણે યાવત્ પ્રતિરૂપ એ પદ પર્યન્ત કરી લેવું 'तेसिणं पुक्खरिणीणं पत्तेयं पत्तेयं तिदिसि' આ પુષ્કરિણિયોની એટલે કે દરેક પુષ્કરિણીની ત્રણ દિશામાં એટલે કે પૂર્વ, દક્ષિણ અને ઉત્તર દિશામાં 'तिसोवाणपडिरूवगा वण्णओ' ત્રણ ત્રણ સોપાન—પગથિયાઓની પંક્તિ છે. એ ત્રિસોપાન પંક્તિયો યાવત્ પ્રતિરૂપ છે એ પ્રમાણે અહિંયાં વર્ણન કરી લેવું જોઈએ. તથા 'तोरणा भाणियव्वा' અહીંયાં તોરણોનું વર્ણન પણ કરી લેવું જોઈએ. 'जाव छत्ताइछत्ता' અને એ વર્ણન યાવત્ છત્રાતિછત્ર એ પાઠ સુધી કરી લેવું. અહીંયાં યાવત્ શબ્દથી આઠ મહા મંગળ દ્રવ્ય અને ધજાઓ ગ્રહણ થયેલ છે. 'सभाए णं सुहम्माए छ मणोगुलिया साहस्सीओ पण्णत्ताओ' સુધર્મા સભામાં છ હજાર મનોગુલિકાઓ કહેલ છે. 'तं जहा' જે આ પ્રમાણે છે. 'पुरत्थिमेणं दो साहस्सीओ' પૂર્વદિશામાં બે હજાર 'पच्चत्थिमेणं दो साहस्सीओ'

सहस्रे, 'दाहिणेणं एगा साहस्सी'–दक्षिणस्यां दिशि सहस्रमेकम्, 'उत्तरेणं एगा साहस्सी'–उत्तरस्यां दिशि सहस्रमेकम् तदेवं संकलनया षड् मनोगुलिका सहस्राणि भवन्ति ॥ 'तासु णं मणोगुलियासु'–तासु खलु मनोगुलिकासु, 'बहवे सुवण्ण-रूप्पामआ फलगा पण्णत्ता'–बहवः सुवर्णरूप्यमयाः फलकाः प्रज्ञप्ताः, 'तेसु णं सुवण्णरूप्पामएसु फलगेसु'–तेषु खलु सुवर्णरूप्यमयेषु फलकेषु 'बहवे वइरामआ णागदंतगा पन्नत्ता'–बहवो वज्रमया नागदंतकाः प्रथिताः, 'तेसु णं वइरामएसु णागदंतएसु'–तेषु खलु वज्रमयेषु नागदन्तकेषु, 'बहवे किण्हसुत्तवट्टवग्घारिय मल्ल-दामकलावा'–बहवोऽनेके कृष्णसूत्रवृत्तावलम्बितमाल्यदामकलापाः नीलसूत्रवृत्ता-वलम्बित माल्यदामकलापाः लोहितसूत्रवृत्तावलम्बितमाल्यदामकलापाः हारिद्रसूत्र-वृत्तावलम्बितमाल्यदामकलापाः, 'जाव सुक्किल्लसुत्तवट्टवग्घारियमल्लदामकलावा'–

दो हजार 'दाहिणेणं एगा साहस्सी' दक्षिणदिशा में एक हजार 'उत्त-रेणं एगा साहस्सी' और उत्तरदिशा में एकहजार इस प्रकार से मनो-गुलिकाओं का यह ६ हजार का प्रमाण हो जाता है। 'तासु णं मणो-गुलियासु' उन मनोगुलिकाओं में–बैठकों में–'बहवे सुवण्णरूप्पाम आ फलगा पण्णत्ता' अनेक सुवर्ण और चांदी के पटिये कहे गये हैं 'तेसु णं सुवण्णरूप्पामएसु फलगेसु' उन सुवर्ण और चांदी के फलकों में 'बहवे वइरामया णागदंतगा पण्णत्ता' अनेक वज्रमय नागदन्त–कीलें लगी हुई है। 'तेसुणं वइरामएसु णागदंतएसु' उन वज्रमय नागदन्तों में 'बहवे किण्हसुत्तवट्टवग्घारियमल्लदामकलावा' अनेक कृष्णसूत्र से यावत् नीलसूत्र से गूंथी हुई पुष्पों की मालाओं के समूह टंगे हुए हैं। यही बात 'नीलसूत्र वृत्तावलम्बितमाल्यदामकलापाः, लोहितसूत्रवृत्ता-वलम्बितमाल्यदामकलापाः' आदि पाठों द्वारा प्रकट की गई है 'तेणं

પશ્ચિમદિશામાં બે હજાર 'दाहिणे णं एगा साहस्सी' દક્ષિણ દિશામાં એક હજાર 'उत्तरेणं एगा साहस्सी' ઉત્તર દિશામાં એક હજાર એ પ્રમાણે મનોગુલિકાઓનું આ છ હજારનું પ્રમાણ મળી જાય છે. 'तासु णं मणोगुलियासु' એ મનોગુલિકા ઓમાં–બેઠકોમાં 'बहवे सुवण्णरूप्पामआ फलगा पण्णत्ता' અનેક સોના અને ચાંદીના પાટિયાઓ કહ્યા છે. 'तेसु णं सुवण्णरूप्पामयेसु फलगेसु' એ સોના અને ચાંદીના પાટિયાઓમાં 'बहवे वइरामया णागदंतगा पण्णत्ता' અનેક વજ્રમય નાગદંત ખીલાઓ લાગેલા છે. 'तेसु णं वइरायएसु नागदंतएसु' એ વજ્રમય નાગદંતકોમાં 'बहवे किण्हसुत्त वट्टवग्धारियमल्लदामकलावा' અનેક કૃષ્ણ સૂત્રમાં યાવત્ નીલસૂત્રમાં ગુંથવામાં આવેલ પુષ્પોની અતિસુંદર માળાઓનો સમૂહ રાખેલ છે. એજ વાત 'नीलसूत्रवृत्तावलम्बित माल्यदामकलापाः लोहितसूत्र वृत्तावलम्बित माल्यदामकलापाः'

यावत् शुक्लसूत्रवृत्ताऽवलम्बितमाल्यदामकलापाः, 'ते णं दामा तवणिज्जलंबूसगा जाव चिट्ठंति' तानि खलु दामानि तपनीयलम्बूसगानि यावत्तिष्ठन्ति इति ॥ 'सभाएणं सुहम्माए'-सभायां खलु सुधर्मायाम्, 'छ गोमाणसीसाहस्सीओ पन्नत्ताओ'-षड्गोमानसिकाः शय्यारूपाः स्थानविशेषाः तासां सहस्राणि प्रज्ञप्तानि, 'तं जहा'-तद्यथा-'पुरत्थिमेणं दो साहस्सीओ'-पूर्वस्यां दिशि द्वे सहस्रे, 'एवं पच्चत्थिमेणावि'-एवं पूर्ववदेव पश्चिमायामपि दिशि द्वे सहस्रे, 'दाहिणेणं सहस्सं'-दक्षिणस्यां दिशि सहस्रमेकम्, 'एवं उत्तरेणा वि'-उत्तरस्यामपि सहस्रमेकं दक्षिणदिग्वत्, 'तासु णं गोमाणसीसु'-तासु खलु गोमानसिकासु'-बहवे सुवण्णरुप्पमआ फलगा पन्नत्ता'-बहवोऽनेके सुवर्णरूप्यमयाः फलकाः प्रज्ञप्ताः कथिताः। 'तेणं वइरामएसु नागदंतएसु'-तेषु खलु वज्रमयेषु नागदन्तकेषु, 'बहवे रययामया सिक्कत्ता पण्णत्ता'-बहूनि रजतमयानि शिक्कानि (सैक्तानि) प्रज्ञप्तानि-प्रथितानि, 'तेसु णं रयतामएसु सिक्कएसु' तेषु खलु रजतमयेषु शिक्केषु

दामा तवणिज्जलंबूसगा जाव चिट्ठंति' वे मालाएं तपे हुए सुवर्ण के लंबूसगोंवाली है। 'सभाए णं सुहम्माए छ गोमाणससाहस्सीओ पन्नत्ता' उस सुधर्मा सभा में छ हजार गोमानसिक जो कि शय्यारूप-स्थान विशेष रूप होते हैं। ये 'पुरत्थिमेणं दो साहस्सीओ' पूर्व दिशा में दो हजार है। 'एवं पच्चत्थिमेणावि' पश्चिमदिशा में भी ये दो हजार है'दाहिणे णं सहस्सं एवं उत्तरेणा वि' तथा दक्षिणदिशा में ये एक हजार है और उत्तर दिशा में भी ये एक हजार है। 'तासु णं गोमाणसीसु' इन गोमानसिक रूप स्थान विशेषों में 'बहवे सुवण्णरुप्पमआ फलगा पण्णत्ता' अनेक सुवर्ण और चांदी के बने हुए फलक कहे गये हैं 'तेसुणं वइरामएसु नागदंतएसु' उन वज्रमय नागदंतों में' बहवे रययामया सिक्कता पण्णत्ता' अनेक चांदी के बने

વિગેરે પાઠોદ્વારા પ્રગટ કરેલ છે. 'तेणं दामा तवणियलंबूसगा जाव चिट्ठंति' એ માળાઓ તપેલા સોનાના લંબૂસકો વાળી છે. 'सभाएणं सुहम्माए छ गोमाणससाहस्सीओ पन्नत्ता' એ સુધર્માસભામાં છ હજાર ગોમાનસિક અર્થાત્ જે શય્યાના સ્થાન વિશેષ રૂપ હોય છે. એ 'पुरत्थिमेणं दो स.हस्सीओ' પૂર્વદિશામાં બે હજાર છે. 'एवं पच्चत्थिमेणावि' પશ્ચિમ દિશામાં પણ એ બે હજાર છે. 'दाहिणे णं सहस्सं एवं उत्तरेणवि' તથા દક્ષિણ દિશામાં એ એક હજાર છે. અને ઉત્તર દિશામાં પણ એ એક હજાર છે. 'तासु णं गोमाणसीसु' એ ગોમાનસિક રૂપ સ્થાન વિશેષોમાં 'बहवे सुवण्णरुपमआ फलगा पण्णत्ता' સોના ચાંદીના બનેલા અનેક ફલકો-પાટિયા છે. 'तेसुणं वइरामएसु नागदंतएसु' એ વજ્રમય નાગદંતકોમાં

'बहवे वेरुलियामईओ धूपघटियाओ पन्नत्ताओ'—बह्वयो वैडूर्यमय्यः धूपघटिकाः प्रज्ञप्ता, कथिताः 'ताओ णं धूवघडियाओ' ताश्च खलु धूपघटिकाः, कालागुरुपवरकुंदरुक्कतुरुक्कजाव घाणमणोणिव्वुइकरेणं गंधेणं'—कालागुरुप्रवरकुन्दरुष्कतुरुष्कधूपमघमघायमानघ्राणमनोनिर्वृतिकरणगन्धेन, 'सव्वतो समंता आपूरेमाणीओ चिट्ठंति'-सर्वतः सर्वासु दिक्षु समन्ततः सामस्त्येनाऽऽपूर्यमाणास्तिष्ठन्ति, । 'अत्र फलक तोरण नागदन्तधूपघटिकावर्णनं विजयद्वारवदेव कर्तव्यम्) विस्तरभयान्नेह पुनः प्रपञ्च्यते ॥ 'सभाएणं सुहम्माए'—सभायाः खलु सुधर्मायाः, 'अंतो बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पन्नत्ते'—अन्तर्मध्यभागे बहुसमरमणियो भूमिभागः प्रज्ञप्तः, 'जाव मणीणं फासः'—यावन्मणीनां स्पर्शः, विजयद्वारवदेवाऽत्रापि भूमिभाग वर्णनं मणिस्पर्शान्तं यावत्कर्तव्यम् । 'उल्लोया पउमभत्तिचित्ता जाव सव्व तव-

---

हुए छींके हैं 'तेसिणं रययायएसु सिक्कएसु' उन चांदी के सीकों पर 'बहवे वेरुलियामईओ धूवघटियाओ पन्नत्ताओ' अनेक वैडूर्यरत्नके बने हुए धूप घट रखे हुए है। 'ताओ णं धूवघटियाओ' ये धूपघट 'कालागुरुपवर कुंदरुक्कतुरुक्क जाव घाणमणो णिव्वुइकरेणं गंधेणं' कालागुरु की प्रवर कुन्दरु की और तुरुष्क—लोभान की घ्राण और मनको आनन्दित करने वाली गंध से 'सव्वओ समंता आपूरेमाणीओ चिट्ठंति' चारों ओर से खूब भरे हुए है। यहां पर फलक, तोरण नागदन्त और धूप घटिकाओं का वर्णन विजयद्वार के वर्णन के जैसे ही करलेना चाहिये यहां 'सभाएणं सुहम्माए' सुधर्मा सभा के 'अंतो बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पण्णत्ते' भीतर में जो भूमिभाग है वह बहु समरमणीय है। 'जाव मणीणं फासो' यहां मणिस्पर्श तक को विजयद्वार के जैसा ही भूमि भाग का वर्णन कर लेना चाहिये 'उल्लोया पउम-

---

'बहवे रययामया सिक्कगा पन्नत्ता' ચાંદીના બનેલા અનેક સીકાઓ છે. 'तेसिणं रययामएसु सिक्कएसु' એ ચાંદીના સીકાઓની ઉપર 'बहवे वेरुलियामईओ धूवघटियाओ पण्णत्ता' વૈડૂર્યરત્નની બનેલ અનેક ધૂપઘટિકાઓ—ધૂપદાનીયો રાખેલ છે. 'ताओ णं धूवघटियाओ' એ ધૂપઘટો 'कालागुरु पवरकुंदुरुक्कतुरुक्क जाव घाणमणनिव्वुइकरेणं गंधेणं' કાલાગુરૂના પ્રવર કુંદુરૂની અને તુરૂષ્ક—લોબાનના મન અને ઘ્રાણ ઇંદ્રિયને આનંદ પમાડવાવાળા ગંધથી 'सव्वओ समंता आपूरेमाणीओ चिट्ठंति' ચારે તરફથી ખૂબ ભરેલા છે. અહીંયાં ફલક, તોરણ, નાગદંત અને ધૂપઘટિકાઓનું વર્ણન કરી લેવું જોઇએ. અહીં 'सभाएणं सुहम्माए' સુધર્મ સભાના 'अंतो बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पण्णत्ते' અંદરનો જે ભૂમિભાગ છે તે બહુસમરમણીય છે. 'जाव मणीणं फासो' અહીંયા સુંદર મણિયોના સ્પર્શ સુધી વિજયદ્વારના વર્ણન પ્રમાણે ભૂમિભાગનું વર્ણન કરી લેવું જોઇએ. 'उल्लोया

णिज्जमए अच्छे जाव पडिरूवे' उल्लोकाः पद्मभक्तिचित्रा यावत् सर्वं तपनीयमयः अच्छः श्लक्ष्णो यावत् प्रतिरूपः, इहापि-उल्लोकादि वर्णनं विजयद्वारवदेव करणीयम् सू०॥६१॥

मूलम्-तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थ णं एगा महं मणिपेढिया पन्नत्ता, सा णं मणिपेढिया दो जोयणाइं आयामविक्खंभेणं जोयणं बाहल्लेणं सव्वमणिमया ॥ तीसे णं मणिपेढियाए उप्पिं एत्थ णं माणवए णामं चेइयखंभे पण्णत्ते अद्धट्ठमाइं जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं अद्धकोसं उव्वेहेणं अद्धकोसं विक्खंभेणं छकोडीए छलंसे छविग्गहिए वइरामयवट्टलट्ठसंठिए एवं जहा माहिंदज्झयस्स वण्णओ जाव पासाइए। तस्स णं माणवगस्स चेइय खंभस्स उवरिं छक्कोसे ओगाहित्ता हेट्ठा वि छक्कोसे वज्जेत्ता मज्झे अद्धपंचमेसु जोयणेसु एत्थ णं बहवे सुवण्णरुप्पमया फलगा पन्नत्ता

भत्तिचित्ता जाव सव्व तवणिज्जमए अच्छे जाव पडिरूवे' सुधर्मा सभा में उल्लोक ऊपर की छत्तपर चन्दोवा है पद्मलता के चित्र हैं यावत् ये सब तपे हुए सुवर्ण के बने हुए है 'अच्छे जाव पडिरूवे' अच्छ आकाश और स्फटिक मणि के जैसे निर्मल हैं और यावत् प्रतिरूप है इस तरह से उल्लोक आदिकों का वर्णन विजयद्वार के वर्णन के जैसा ही जानना चाहिये।

अर्हन्नपि जिनश्चैव, जिनः सामान्य केवली।
कंदर्पोऽपि जिनश्चैव जिनो नारायणो हरिः इति। हैमीनाममाला ॥सू०६१॥

पउमभत्तिचित्ता जाव तवणिज्जमए अच्छे जाव पडिरूवे' સુધર્માસભામાં ઉલ્લોક ઉપરની બાજુ ચંદરવો છે. પદ્મલતાના ચિત્રો છે. યાવત્ એ બધા તપેલા સોનાના છે. 'अच्छे जाव पडिरूवे' અચ્છ-આકાશ અને સ્ફટિક મણિ પ્રમાણે નિર્મળ છે. અને યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. એ રીતે ઉલ્લોક વિગેરેનું વર્ણન વિજય દ્વારના વર્ણન પ્રમાણે કરી લેવું.

'अर्हन्नपि जिनेश्चैव, जिनः सामान्य केवली
कंदर्पोऽपि जिनश्चैव, जिनो नारायणो हरिः ॥ इति हैमीमाला ॥ सू. ६१ ॥

तेसु णं सुवण्णरुप्पमएसु फलएसु वहवे वइरामया णागदंता पण्णत्ता तेसु णं वइरामएसु णागदंतएसु बहवे रजतमयासिक्कगा पण्णत्ता तेसु णं रययामयसिक्कएसु वहवे वइरामया गोलवट्टसमुग्गका पण्णत्ता। तेसु णं वइरामएसु गोलवट्टसमुग्गएसु बहवे जिण सकहाओ संनिक्खित्ताओ चिट्ठंति जाओ णं विजयस्स देवस्स अण्णेसिं च बहूणं वाणमन्तराणं देवाण य देवीण य अच्चणिज्जाओ वंदणिज्जाओ पूयणिज्जाओ सक्कारणिज्जाओ संमाणणिज्जाओ कल्लाणं मंगलं देवयं चेतियं पज्जुवासणिज्जाओ। माणवस्स णं चेतियखंभस्स उवरिं अट्ठ मंगलगा झया छत्ताइछत्ता॥ तस्स णं माणवकस्स चेइयखंभस्स पुरच्छिमेणं एत्थ णं एगा महा मणिपेढिया पन्नत्ता सा णं महामणिपेढिया दो जोयणाइं आयामविक्खंभेणं जोयणं वाहल्लेणं सव्वमणिमई जाव पडिरूवा! तीसे णं मणिपेढियाए उप्पिं एत्थ णं एगे महं सीहासणे पण्णत्ते सीहासण वण्णओ। तस्स णं माणवगस्स चेइयखंभस्स पच्चत्थिमेणं एत्थ णं एगा महं मणिपेढिया पन्नत्ता जोयण आयामविक्खंभेणं अद्धजोयणं बाहल्लेणं सव्वमणिमई अच्छा। तीसेणं मणिपेढियाए उप्पिं एत्थ णं एगेमहं देवसयणिज्जे पन्नत्ते तस्स णं देवसयणिज्जस्स अयमेयारूवे वण्णावासे पन्नत्ते। तं जहा—नानामणिमया पडिपादा सोवण्णिया पादा णाणामणिमया पायसीसा जंबूणयमयाइं गत्ताइं वइरामया संधी नानामणिमए चिच्चे रययामयातूली लोहियक्खमया बिव्वोयणा तवणिज्जमई गंडोवहाणिया, से णं देवसयणिज्जे उभयो विव्वोयणे दुहओ उण्णए मज्झेण य गंभीरे सालिंगणवट्टीए गंगापुलिण वालु उद्दाल सालिसए उवचिक्खोमदुगुल्लपट्टपडिच्छायणे ओयविय विसिट्ठ परिकम्मियं सुविरचितरयत्ताणे रत्तसुयसंवुए सुरम्मे आईणगरुतबूरण-

वणीय तूलफासमउए पासाइए॥ तस्स णं देवसयणिज्जस्स उत्तरपुरत्थिमेणं एत्थ णं महई एगा मणिपीढिया पन्नत्ता जोयणमेगं आयामविक्खंभेणं अद्धजोयणं बाहल्लेणं सव्वमणिमई जाव अच्छा। तीसे णं मणिपेढियाए उप्पिं एगं महं खुड्डए महिंदज्झए पन्नत्ते अद्धट्ठमाइं जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं अद्धकोसं उव्वेहेणं अद्धकोसं विक्खंभेणं वेरुलियामय वट्टलट्ठसंठिए तहेव जाव अट्ठट्ठ मंगला झया छत्ताइछत्ता। तस्स णं खुड्डमहिंदज्झयस्स पच्चत्थिमेणं एत्थ णं विजयस्स देवस्स चुप्पालए नाम पहरणकोसे पन्नत्ते। तत्थ णं विजयस्स देवस्स फलिहरयणपामोक्खा बहवे पहरणरयणा संनिक्खित्ता चिट्ठंति उज्जल सुणिसिय सुतिक्खधारा पासाईया। तीसे णं सभाएसु सुहम्माए उप्पिं बहवे अट्ठट्ठ मंगलगा झया छत्ताइछत्ता॥सू० ६२॥

छाया–तस्य खलु बहुसमरमणीयस्य भूमिभागस्य बहुमध्यदेशभागे अत्र खलु एका महती मणिपीठिका प्रज्ञप्ता–सा खलु मणिपीठिका द्वे योजने आयामविष्कम्भेण योजनं बाहल्येन सर्वमणिमयी। तस्याः खलु मणिपीठिकायाः उपरि अत्र खलु माडवनामा चैत्यस्तम्भः प्रज्ञप्तः। अर्द्धाष्टमानि योजनानि ऊर्द्ध्व मुच्चैस्त्वेनाऽर्द्धक्रोशमुद्वेधेनाऽर्द्धक्रोशं विष्कम्भेण षट्कोटिकः षड्स्रिकः षड्विग्रहिकः वज्रमयवृत्तलष्टसंस्थित', एवं यथा माहहेन्द्रध्वजस्य वर्णको यावत्प्रासादीयः। तस्य खलु माणवकस्य चैत्यस्तम्भस्योपरि षट्क्रोशानवगाह्याऽधस्तात् अपि षट् क्रोशान् वर्जयित्वा मध्येऽर्धपञ्चमेषु योजनेषु अत्र खलु बहवः सुवर्णरूप्यमयाः फलकाः प्रज्ञप्ताः, तेषु खलु सुवर्णरूप्यमयेषु फलकेषु बहवो वज्रमया नागदन्ताः प्रज्ञप्ताः तेषु खलु वज्रमयेषु नागदन्तकेषु वज्रमयेषु बहनि रजतमयानि शिक्कानि प्रज्ञप्तानि तेषु खलु रजतमय शिक्केषु बहवो वज्रमयाः गोलवृत्त समुद्गकाः प्रज्ञप्ताः, तेषु खलु वज्रमयेषु गोलवृत्तसमुद्गकेषु बहूनि जिनसक्थीनि संनिक्षिप्तानि तिष्ठन्ति यानि खलु विजयस्य देवस्याऽन्येषां च बहूनां वानव्यन्तराणां देवानां च देवीनां चाऽर्चनीयानि वन्दनीयानि पूजनीयानि सत्कारणीयानि कल्याणं मङ्गलं दैवतं चैत्यं पर्युपासनीयानि। माणवकस्य खलु चैत्यस्तम्भस्योपरि–अष्टावष्टौ मङ्गलकानि ध्वजाश्छत्रातिच्छ

त्राणि । तस्य खलु माणवकस्य चैत्यस्तम्भस्य पूर्वस्याम् अत्र खलु एका महामणिपीठिका प्रज्ञप्ता सा खलु महामणिपीठिका द्वे योजने आयामविष्कम्भेण, योजनं बाहल्येन सर्वमणिमयी यावत्प्रतिरूपा । तस्याः । खलु मणिपीठिकायाः उपरि-अत्र खलु एकं महत् सिंहासनं प्रज्ञप्तम् सिंहासनवर्णकः । तस्य खलु माणवकस्य चैत्यस्तम्भस्य पश्चिमायाम् अत्र खलु-एका महती मणिपीठिका प्रज्ञप्ता, योजनमायामविष्कम्भेणार्द्धयोजनं बाहल्येन सर्वरत्नमयी-अच्छा यावत् प्रतिरूपा। तस्याः खलु मणिपीठिकाया उपरि अत्र खलु एकं महद् देवशयनीयं प्रज्ञप्तम् । तस्य खलु देवशयनीयस्याऽयमेतद्रूपो वर्णावासः प्रज्ञप्तः तद्यथा-नानामणिमयाः प्रतिपादाः सौवर्णिकाः पादाः नानामणिमयानि पादशीर्षाणि जाम्बूनदमयानि गात्राणि, वज्रमयाः सन्धयः नानामणिमयं च्युतम् रजतमयीतूली लोहिताक्षमयाणि बिब्बोयणा उपधानकानि तपनीयमय्यो-गण्डोपधानकाः तत् खलु देवशयनीयमुभयतो बिब्बोयणम् उभयत उन्नतम् मध्ये नतगम्भीरम् सालिङ्गनवर्तिकम् गङ्गापुलिनवालुकावदालसदृशम् उपचितक्षौमदुकूलपट्टप्रतिच्छादनम् आविकर्वाशिष्टपरिकर्मितम् सुविरचितरजतत्राणम् रक्तांशुकसंवृत्तम् सुरम्यम् आदर्शकरुतबूरनवनीततूलस्पर्शमृदुकम् प्रासादीयम् । तस्य खलु देवशयनीयस्योत्तर-पूर्वस्याम् अत्र खलु महत्येका मणिपीठिका प्रज्ञप्ता योजनमेकमायामविष्कम्भेण अर्धयोजनं बाहल्येन सर्वमणिमयी अच्छा यावत्प्रतिरूपा । तस्याः खलु मणिपीठकाया उपरि एको महान् क्षुल्लको माहेन्द्रध्वजः प्रज्ञप्तः अर्धाष्टमानि योजनानि- ऊर्ध्वमुच्चत्वेनाऽर्धक्रोशमुद्वेधेनाऽर्धक्रोशं विष्कम्भेण वैडूर्यमयवृत्तलष्टसंस्थित स्तथैव यावदष्टावष्टौ मङ्गलकानि ध्वजाश्छत्रातिच्छत्राणि। तस्य खलु क्षुल्ल माहेन्द्रध्वजस्य पश्चिमायाम् अत्र खलु विजयस्य देवस्य चोपालको नाम प्रहरणकोशः प्रज्ञप्तः तत्र खलु विजयस्य देवस्य परिघरत्नप्रमुखाणि बहूनि प्रहरणरत्नानि तिष्ठन्ति । उज्ज्वलसुनिशितसुतीक्ष्णधाराणि प्रासादिकानि। तस्याः खलु सुधर्मायाः सभायाः उपरि अष्टावष्टौ मङ्गलकानि ध्वजा-छत्रातिच्छत्राणि सू.॥ ६२॥

टीका-'तस्स णं बहुसमरमणीयस्स'-तस्य खलु बहुसमरमणीयस्य, भूमिभागस्स'-भूमिभागस्य, 'बहुमज्झदेसभाए'-बहुमध्यदेशभागे, 'एत्थणं एगा महं-

---

'तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स' इत्यादि ।

टीकार्थ—'तस्सणं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स' उस बहुसमरमणीय भूमि भाग के 'बहुमज्झदेसभाए' ठीक बीच में 'एत्थ णं

'तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ–'तस्स ण बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स' એ બહુ સમરમણીય ભૂમિભાગના 'एत्थ णं एगं महं मणिपीठिया पण्णत्ता' એક ઘણી વિશાળ મણિ

मणिपेढिया पन्नत्ता' अत्र खलु एका महती महाविशाला मणिपीठिका प्रज्ञप्ता-कथिता, 'सा णं मणिपेढिया'–सा खलु मणिपीठिका, 'दो जोयणाइं आयाम-विक्खंभेणं' द्वे योजने आयामविष्कम्भाभ्याम्–दैर्घ्यविस्तराभ्यामित्यर्थः, तथा–'जोयणं बाहल्लेणं'–योजनमेकं बाहल्येन, 'सव्वमणिमया' सर्वमणिमयाणि–सर्वात्मना मणिप्रचुरा, 'तीसे णं मणिपेढियाए' उप्पिं'–तस्याः खलु मणिपीठिकाया उपरि भागे, 'एत्थणं माणवए णाम चेइयखंभे पन्नत्ते'–अत्र मणिपीठिकोपरिभागे खलु माणवकनामा चैत्यस्तम्भः प्रज्ञप्तः, स च–'अद्धट्ठमाइं जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं'–अर्धाष्टमानि सार्धानि सप्तयोजनानि ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन, 'अद्ध कोसं उव्वेहेणं'–अर्धक्रोशं धनुःसहस्र प्रमाणमुद्वेधेनाऽधोभूमिभागे, 'अद्ध-कोसं विक्खंभेण' अर्धक्रोशं धनुःसहस्रं विष्कम्भेण, 'छक्कोडीए'-पट्कोटिकः, 'छलंसे' पडस्रिकः, 'छविग्गहिते वइरामयवट्टलट्ठसंठिए'–षड्वैग्रहिको वज्रमय-वृत्तलष्टसंस्थितः, 'सुसिलिट्ठ परिघट्टमट्ठसुपतिट्ठिते'–सुश्लिष्ट परिघृष्ट मृष्ट

एगा महं मणिपीठिया पण्णत्ता' एक बहुत बडी मणिपीठिका–चबुतरा हैं 'सा णं मणिपीठिया' वह मणिपीठिका–'दो जोयणाइं, आयामविक्खंभेणं' लम्बाई चौडाई में दो-योजन की है तथा 'जोयणं बाहल्लेणं' मोटाई में एक योजन की है 'सव्वमणिमया' यह सर्वात्मना मणियों की बनी हुई है 'तीसेणं मणिपेढियाए उप्पिं' उसमणिपीठिका के ऊपर 'एत्थ णं माणवए णाम चेइए खंभे पण्णत्ते' एक माणवक नामक चैत्य स्तम्भ है 'अद्धट्ठमाइं जोयणाइं उड्ढं–उच्चत्तेणं' यह माणवक चैत्य स्तम्भ साढे सात योजन का ऊंचा हैं 'अद्धकोसं उव्वेहेणं' अधो भूमि भाग में इसका विस्तार आधेकोशका है 'छ कोडीए छलंसे छविग्गहिते वइरामयवट्टलट्ठसंठिए' इसके ६ कोने हैं, ६ संधियां हैं छ स्थान हैं यह वज्रका बना हुआ है, गोल है और सुन्दर है। 'सुसिलिट्ठपरिघट्ट

પીઠિકા–ચબુતરો છે. 'सा णं मणिपीठिया' એ મણિપીઠિકા 'दो जोयणाइं आयाम-विक्खंभेणं' લંબાઈ પહોળાઇમાં બે યોજનની બતાવેલ છે. તથા 'जोयणं बाहल्लेणं' તેનો વિસ્તાર એક યોજનનો છે. 'सव्वमणिमया' એ સર્વ પ્રકારથી મણિયોની જ બનેલ છે. 'तीसेणं मणिपीठियाए उप्पिं' એ મણિપીઠિકાની ઉપર 'एत्थ णं माणवए णामं चेइए खंभे पण्णत्ते' એક માણુવક નામનો ચૈત્યસ્તંભ છે. 'अद्धमाइं जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं' એ માણુવક ચૈત્યસ્તમ્ભ સાડા સાત ૭॥ યોજનની ઉંચાઈ વાળો છે. 'अद्धकोसं उव्वेहेणं' નીચેની ભૂમિભાગમાં તેનો વિસ્તાર અર્ધા કોશનો છે. 'छकोडीए छलंसे छ विग्गहिते वइरामयवट्ठलट्ठसंठिए' તેના છ ખૂણાઓ છે. છ સંધિયો છે. છ સ્થાન છે. તે વજ્રનું અતિરમણીય બનેલ છે. ગોળ છે. અને

प्रतिष्ठितः 'विसिट्टे'-विशिष्टः, 'अणेगवरपंचवण्णकुडभीसहस्स परिमंडिया-भिरामे'-अनेकवरपञ्चवर्ण कुडभीसहस्रैः लघुपताकासहस्रैः परिमण्डिताभि-रामः वातोद्धूत विजयवैजयन्तीपताकः छत्रातिच्छत्रकलितः तुङ्गो गगन-तलमभिलंघ्यमानशिखरः प्रासादिकः, एतदाशयेनैवाह-'एवं जहा'-इत्यादि। 'एवं जहा माहिंदज्झयस्स वण्णओ जाव पासादीए'-एवं यथा माहेन्द्रध्वजस्य वर्णको यावत् प्रासादीयः, माहेन्द्रध्वजवदेव माणवकनामक चैत्यस्तम्भस्यापि वर्णनमशेषं कर्त्तव्यं यावत्प्रतिरूप इति। 'तस्स णं माणवयस्स चेइयखंभस्स'-

---

मट्ठ सुपइट्ठिया' यह सुश्लिष्ट है। खरशाण से घिसे हुए पाषाण की तरह सुकुमाणशाण से घिसे हुए पाषाण की तरह यह चिकना है और सुप्रतिष्ठित है विशिष्ट है 'अणेगवर पंचवण्णकुडभिसहस्सपरिमंडि-याभिरामे' तथा अनेक सुन्दर पांचवर्णोंवाली छोटी छोटी हजारों ध्वजाओं से यह परिमंडित है इससे-वह बडा ही सुन्दर दिखता है हवा से कंपित विजयवैजयन्ती पताकाएं सदा हवा से इस पर फहराती रहती है। इस पर छत्रातिच्छत्र भी है यह तुङ्ग-ऊंचा हैं अतः ऊंचाई से यह ऐसा ज्ञात होता है कि मानों यह आकाश-तल को ही उल्ल-ङ्घन कर रहा है यह चित्त को प्रसन्न देखते ही कर देता है इसी अशय को लेकर 'एवं जहा माहिंदज्झयस्स वण्णओ जाव पासादीए' ऐसा सूत्रपाठ-इसके वर्णन करने के निमित्त कहा गया है तात्पर्य इसका यही है कि इस माणवक चैत्य स्तम्भ का वर्णन यावत् 'पासादीए' इस पाठ तक माहेन्द्रध्वजा के जैसा ही हैं। 'तस्सणं माणवयस्स-

---

સુંદર છે. 'सुसिलिट्ठ परिघट्ठ मट्ठ सुपइट्ठिया' એ ઘણોજ સુશ્લિષ્ટ છે. ખરસાણથી ઘસેલા પાષાણુના જેવો ચિકણો છે. અને સુપ્રતિષ્ઠિત છે. વિશિષ્ટ છે. 'अणेगवर पंचवण्ण कुडभिसहस्सपरिमंडियाभिरामे' તથા અનેક પ્રકારના સુંદર પાંચવર્ણોવાળી નાની નાની હજારો ધજાઓથી એ પરિમંડિત-સુશોભિત છે. તેનાથી તે ઘણુંજ સુંદર દેખાય છે. હવાથી કંપાયમાન વિજય વૈજયન્તી પતાકાઓ હમેશાં તેના પર ફરકતી રહે છે. તેના પર છત્રા તિચ્છત્ર પણ છે. તે ઘણુંજ તુંગ છે, અર્થાત્ ઘણું જ ઉંચું છે. તેથી ઉંચાઈ થી તે એવું જણાય છે કે જાણે તે આકાશ-તલનેજ ઓળંગીરહ્યા છે. તેને જોતાંજ ચિત્તમાં પ્રસન્નતાજ ઉપજે છે. એજ આશય ને લઈને 'एवं जहा माहिंदज्झयस्स वण्णओ जाव पासादीए' આ સૂત્રપાઠ કહેલ છે. આકથનનું તાત્પર્ય એવું છે કે-આ માણુવક સ્તંભનું વર્ણન યાવત્ 'पासादीए' આ પાઠ સુધી માહેન્દ્રધજાના અગાઉ કરેલ વર્ણન પ્રમાણેજ છે. 'तस्स णं माणवयस्स चेइयखंभस्स' એ માણુવક ચૈત્યસ્તંભની 'उवरिं' ઉપર 'छक्कोसे

तस्य खलु माणवक नाम्नः चैत्यस्तम्भस्य–'उवरिं छक्कोसे ओगाहित्ता'–उपरि-ऊर्ध्वं षट् क्रोशानवगाह्य, 'हेट्ठा वि छक्कोसे वज्जेत्ता'–अधस्तादपि षट् क्रोशान् वर्जयित्वा, 'मज्झे अद्ध पंचमेसु जोयणेसु'–मध्ये मध्यभागेऽर्धपञ्चमेषु सार्धचतुर्षु योजनेषु, 'एत्थणं बहवे सुवण्णरुप्पमयाः फलगा पन्नत्ता'–अत्र अर्धपञ्चम योजनेषु खलु बहवः सुवर्णरूप्यमया फलकाः प्रज्ञप्ताः, अत्र फलकानां वर्णनं पूर्ववत् इति ॥ 'तेसु णं सुवण्णरुप्पमएसु फलगेसु'–तेषु खलु सुवर्णरूप्यमयेषु फलकेषु, 'बहवे वइरामया णागदंता पन्नत्ता'–अनेके वज्ररत्नमया नागदन्तकाः प्रज्ञप्ताः [अत्र नागदन्तवर्णनं कर्तव्यम्] 'तेसु णं वइरामएसु नागदंतएसु'–तेषु खलु वज्ररत्न-मयेषु नागदन्तकेषु, 'बहवे रजतमया सिक्कगा पन्नत्ता'–बहून्यनेकानि रजतम-यानि सिक्ककानि प्रज्ञप्तानि (अत्र शिक्कक वर्णनं यथावत्पूर्ववर्णनवत्) 'तेसुणं रययामयसिक्कएसु'–तेषु खलु रजतमयशिक्ककेषु, 'बहवे वइरामया गोलवट्ट

चेइयखंभस्स' इस माणवक चैत्यस्तम्भ के 'उवरिं' ऊपर 'छक्कोसे ओगाहित्ता' छक्कोस आगे जाकर ओर 'हेट्ठा वि छक्कोसे वज्जेत्ता' नीचे के भाग के छ कोस छोडकर 'मज्झे अद्धपंचमेसु जोयणेसु' बीच में ४॥ योजनों में 'एत्थणं बहवे सुवण्णरुप्पमया फलगा पन्नत्ता' अनेक सुवर्ण और चांदी के फलक पाटिये हैं। इन फलकों का वर्णन पहिले के जैसा ही हैं। 'तेसु णं सुवण्णरुप्पमएसु फलगेसु' उन सुवर्ण और चांदी के बने हुए फलकों में 'बहवे वइरामया णागदंता पन्नत्ता' अनेक वज्ररत्नों के बने हुए नागदन्त–कीले हैं। यहां नागदन्तों का भी वर्णन करलेना चाहिये 'तेसुणं वइरामएसु नागदंतएसु बहवे रजतमया-सिक्कगा पण्णत्ता' इन वज्रमय नागदंतो पर अनेक चांदी के बने हुए छीके लटके हुए है 'तेसु णं रययामयसिक्कएसु' इन चांदी के छीकों में 'बहवे वइरामया गोलवट्टसमुग्गका पन्नत्ता' अनेक वज्रके बने हुए गोला-

ओगाहित्ता' છ કોસ આગળ જઈને અને 'हेट्ठावि छक्कोसे वज्जेत्ता' નીચેના ભાગના છ કોસ છોડીને 'मज्झे अद्धपंचमेसु जोयणेसु' બાકી રહેલ વચલા સાડાચાર યોજનમાં 'एत्थणं बहवे सुवण्णरुप्पमया फलगा पण्णत्ता' સોના અને ચાંદીના અનેક ફલાત્મક પાટિયાઓછે. આ ફલકોનું વર્ણન પહેલાની જેમજ છે. ''तेसु णं सुवण्णरुप्पमएसु फलगेसु' એ સોના ચાંદીના બનેલા ફલકોમાં 'बहवे वइरामया णागदंता पण्णत्ता' વજ્ર-રત્નના બનેલ અનેક નાગદંતકો–ખીલાઓ છે. અહીંયા નાગદંતકોનું વર્ણન પણ કરી લેવું જોઈએ 'तेसु णं वइरामएसु नागदंतएसु बहवे रजतमया सिक्कगा पन्नत्ता' એ વજ્રમય નાગદંતકોની ઉપર ચાંદીના બનેલા અનેક સીકાઓ લટકાવેલ છે. 'तेसु णं रययामयसिक्कएसु' એ ચાંદીના સીકાઓમાં 'बहवे वइरामया गोलवट्टसमुग्गका पण्णत्ता'

समुग्गका पन्नत्ता'–बहवोऽनेके वज्ररत्नमयाः गोलवृत्ताः समुद्गकाः प्रज्ञप्ताः। 'तेसु णं वइरामएसु गोलवट्टसमुग्गएसु–तेषु खलु वज्ररत्नमयेषु गोलवृत्तसमुद्गकेषु, 'बहवे जिण सकहाओ संनिक्खित्ताओ चिट्ठंति–बहून्यनेकानि जिनसक्थीनि जिनास्थीनीत्यर्थः संनिक्षिप्तानि तिष्ठन्ति। 'जाओ णं विजयस्स देवस्स'–यानि खलु जिनसक्थीनि विजयस्य देवस्य विजयनामकदेवाधिपतेः, तथा–'अण्णेसिं च बहूणं वाणमंतराणं देवाण–य देवीण य=अन्येषां जिनदेवातिरिक्तानां च बहूनां वानव्यन्तराणां देवानां च देवीनां च, 'अच्चणिज्जाओ'–अर्चनीयानि, 'वंदणिज्जाओ'–वन्दनीयानि, 'पूयणिज्जाओ'–पूजनीयानि, 'सक्कारणिज्जाओ'–सत्कारणीयानि, 'सम्माणणिज्जाओ' संमाननीयानि, कल्लाणं मंगलं देवयं चेतियं पज्जुवासणिज्जाओ' कल्याणं मङ्गलं दैवतं चैत्यमिति पर्युपासनीयानि तानि सक्थीनि। माणवस्स णं चेइयखंभस्स' माणकनाम्न श्चैत्यस्तम्भस्य, 'उवरिं अट्ठ-

---

कार वाले समुद्गक–डब्बे हैं 'तेसुणं वइरामएसु गोलवट्टसमुग्गएसु' इन वज्रनिर्मित गोलाकार वाले समुद्गकों में 'बहवे जिणसकहाओ संनिक्खित्ताओ चिट्ठंति' अनेक–जिनेन्द्रों की हड्डियां रखी हुइ हैं। 'जाओ णं विजयस्स देवस्स अण्णेसिंच बहूणं वाणवंतराणं देवाणयदेवीणय' ये जिनेन्द्रदेवों की अस्थियों देवाधि देवपति विजयदेव तथा वानव्यन्तरदेवों और देवियों द्वारा 'अच्चणिज्जाओ' अर्चना करने के योग्य है 'वंदणिज्जाओ' वंदना करने योग्य हैं। 'पूयणिज्जाओ' पूजा करने योग्य है। 'सक्कारणिज्जाओ' सत्कार करने योग्य है 'सम्माणणिज्जाओ' सम्मान करने योग्य हैं। क्योंकि ये उनकेलिये 'कल्लाणं मंगलं देवयं-चेतियं पज्जुवासणिज्जाओ' कल्याणकारी देवसमान एवं चैत्य समान है। अतः ये पर्युपासनीय है 'माणवस्स णं चेइयखंभस्स उवरिं' माणवक

વજ્રના બનેલા અનેક ગોળ આકારવાળા સમુદ્ગકો–ડબ્બાઓ છે. 'तेसु णं वइरामएसु गोलवट्टसमुग्गएसु' આ વજ્રના બનેલ ગોળાકારના સમુદ્ગકોમાં 'बहवे जिण सकहाओ संनिक्खित्ताओ चिट्ठंति' અનેક શ્રીજીનેન્દ્ર ભગવાનના, હાડકાઓ રાખેલા છે. 'ताओ णं विजयस्स देवस्स अण्णेसिं च बहूणं वाणमंतराणं देवाणयदेवीणय' એ જીનેન્દ્રદેવોના હાડકાઓ દેવાધિદેવપતિ વિજય દેવ તથા વાનવ્યન્તર દેવો અને દેવિયોદ્વારા 'अच्चणिज्जाओ' અર્ચના કરવા યોગ્ય છે. 'वंदणिज्जाओ' વંદના કરવા યોગ્ય છે. 'पूयणिज्जाओ' પૂજાકરવાને યોગ્ય છે. 'सक्कारणिज्जाओ' સત્કાર કરવાને યોગ્ય છે. 'सम्माणणिज्जाओ' સન્માનકરવાને યોગ્ય છે. કેમકે એ તેમના માટે 'कल्लाणं मंगलं देवयं चेतियं पज्जुवासणिज्जाओ' કલ્યાણકારી દેવ સમાન અને ચૈત્ય સમાન છે. તેથી એ પર્યુપાસનીય છે. 'माणवस्स णं चेइयखंभस्स उवरिं' માણવક ચૈત્ય

मंगलगा' ऊर्ध्वभागेऽष्टावष्टौ मङ्गलकानि स्वस्तिक-श्रीवत्स वर्द्धमानक-नन्दिकावर्त्त-भद्रासनकलश-मत्स्य-दर्पणाख्यानि सन्ति । तथा-'झया' ध्वजाः कृष्णनीललोहितहारिद्रशुक्लचामरध्वजाः भवन्ति, तथा-'छत्ताइछत्ता'-छत्रातिछत्राणि इति । 'तस्सणं माणवयस्स चेइयखंभस्स'-तस्य खलु माणवकनाम्नश्चैत्यस्तम्भस्य, 'पुरच्छिमेणं'-पूर्वस्याम्, 'एगा महा मणिपेढिया पन्नत्ता' एका महती मणिपीठिका प्रज्ञप्ता । 'सा णं महामणिपेढिया'-सा खलु महामणिपीठिका, दो जोयणाइं आयामविक्खंभेणं'-योजनद्वयप्रमाणा भवत्यायामविष्कम्भाभ्याम् 'जोयणं बाहल्लेणं'-पृथुत्वेन योजनमेकम्, 'सव्वमणिमई जाव पडिरूवा'-सर्वात्मना मणिमयी अच्छा-श्लक्ष्णा-घृष्टा मृष्टा निर्मला नीरजस्का निष्पङ्का निष्कण्टकच्छाया सप्रभा सोद्द्योता समरीचिका प्रासादीया दर्शनीयाऽभिरूपा प्रतिरूपेति॥ 'तीसे णं मणिपेढियाए उप्पिं'-उपरि मणिपीठिकायास्तस्याः, 'एत्थ णं

चैत्यस्तम्भ के उपर अट्ठट्ठमंगलया' आठ आठ मंगल द्रव्य है तथा 'झया' कृष्ण, नील, लोहित, हारिद्र, और शुक्लवर्ण की ध्वजाएं है और छत्रातिछत्र है। 'तस्स णं माणवयस्स चेइयखंभस्स' उस माणवक चैत्यस्तम्भ की 'पुरच्छिमेणं' पूर्वदिशा में 'एगा महा मणिपेढिया पण्णत्ता' एक विशालमणिपीठिका है 'सा णं मणिपेढिया दो जोयणाइ आयामविक्खंभेणं' वह मणिपीठिका २ योजन की लम्बी चौडी है। 'जोयणं बाहल्लेणं' तथा एक योजन की मोटी है 'सव्वमणिमई जाव पडिरूवा' यह मणिपीठिका सर्वात्मना मणिमयी है और यावत् प्रतिरूप है। यहां यावत् शब्द से अच्छा श्लक्ष्णा घृष्टा मृष्टा निर्मला, नीरजस्का निष्पङ्का निष्कंण्टकच्छया सप्रभा सोद्योता, समरीचिका प्रासादीया दर्शनीया अभिरूपा, इन पदों का संग्रह हुआ है। 'तीसेणं

स्तंभनी ઉપર 'अट्ठट्ठमंगलया' આઠ આઠ મંગલદ્રવ્ય છે. તથા 'ज्झया' કૃષ્ણ, નીલ, લોહિત, (લાલ) હરિદ્ર, (પીળો) અને સફેદ વર્ણની ધજાઓ છે. અને છત્રાતિછત્રો છે. 'तस्स णं माणवयस्स चेइयखंभस्स' એ માણવક ચૈત્યસ્તંભની 'पुरत्थिमेणं' પૂર્વદિશામાં 'एगा महा मणिपेढिया पण्णत्ता' એક વિશાળ મણિપીઠિકા છે. 'सा णं मणिपेढिया दो जोयणाइं आयामविक्खंभेणं' એ મણિપીઠિકા બે યોજનની લાંબી પહોળી છે. 'जोयणं बाहल्लेणं' તથા એક યોજનના વિસ્તારવાળી છે. 'सव्वमणिमई जाव पडिरूवा' આ મણિપીઠિકા સર્વાત્મના મણીમયી છે. અને યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. અહીયાં યાવત્શબ્દથી 'अच्छा, श्लक्ष्णा, घृष्टा मृष्टा, निर्मला, नीरजस्का निष्पंका निष्कंटकच्छाया सप्रभा सोद्योता समरीचिका प्रासादीया दर्शनीया, अभिरूपा' આ પદોનો સંગ્રહ થયેલ છે. 'तीसे णं मणिपेढियाए उप्पिं' એ મણિ-

एगे महं सीहासणे पन्नत्ते'—अत्र मणिपीठिकोपरि खल्वेकं महत्सिंहासनं प्रज्ञप्तम्, 'सीहासण वण्णओ' (अत्र सिंहासनवर्णनं पूर्ववत्) 'तस्सणं माणवगस्स चेइय खंभस्स पच्चत्थिमेणं'—माणवकनाम्नस्तस्य चैत्यस्तंभस्य पश्चिमायाम्, 'एत्थ णं-एगा महं मणिपेढिया पन्नत्ता'—अत्र खल्वेका महती मणिपीठिका प्रज्ञप्ता। 'सा खलु मणिपीठिका—'जोयणं आयामविक्खंभेणं'—योजनमेकं यावद् दैर्घ्यविस्ताराभ्याम्, 'अद्ध जोयणं बाहल्लेणं' धनुःसहस्रं यावद्भवति बाहल्येन (इयश्च) 'सव्व मणिमई अच्छा'—सर्वात्मना मणिमयी अच्छा श्लक्ष्णा घृष्टा मृष्टा निर्मला नीरजस्का निष्पङ्का—निष्कण्टकच्छाया—सप्रभा सोद्योता प्रासादीया दर्शनीया ऽभिरूपा प्रतिरूपेति। 'तीसेणं मणिपेढियाए उप्पिं' तस्याश्च मणिपीठिकाया ऊर्ध्वभागे, 'एत्थणं एगे महं देवसयणिज्जे पन्नत्ते' महदत्रैकं देवशयनीयं मणिपी-

---

मणिपेढियाए उप्पिं' इस मणिपीठिका के ऊपर 'एगे महं सीहासणे पन्नत्ते' एक विशाल सिंहासन रक्खा है। 'सीहासणवण्णओ' यहाँ सिंहासन का वर्णन पहिले जैसा वर्णन किया गया है, वैसा ही करलेना चाहिये। 'तस्स णं माणवगस्स चेइयखंभस्स पच्चत्थिमेणं' उस माणवक चैत्यस्तम्भ की पश्चिमदिशा में एत्थ णं एगा महं मणिपेढिया पन्नत्ता' एक विशालमणिपीठिका है। वह मणिपीठिका 'जोयणं आयामविक्खंभेणं, अद्धजोयणं बाहल्लेणं' एक योजन की लम्बी चौडी है। और आधे योजन की मोटी है यह मणिपीठिका 'सव्वमणिमई अच्छा' सर्वरूप से मणियों की है और आकाश एवं स्फटिकमणियों के जैसी निर्मल है यहां—श्लक्ष्णा घृष्टा, मृष्टा, निर्मला आदि पूर्वोक्तपदों को ग्रहण कर लेना चाहिये। 'तेसिणं मणिपेढियाणं उप्पिं' उन मणिपीठिकाओं के उपर 'एत्थणं एगे महं देवसयणिज्जे पन्नत्ते' एक विशाल

પીઠિકાની ઉપર 'एगं महं सीहासणे पण्णत्ते' એક વિશાલ સિંહાસન રાખેલ છે. 'सीहासणवण्णओ' અહિંયા સિંહાસનનું વર્ણન પહેલાં જેમ કરવામાં આવેલ છે તે પ્રમાણે કરી લેવું. 'तस्स णं माणवगस्स चेइयखंभस्स पच्चत्थिमेणं' એ માણવક ચૈત્યસ્તંભની પશ્ચિમદિશામાં 'एत्थ णं एगा महं मणिपेढिया पण्णत्ता' એક વિશાળ-મણિપીઠિકા છે તે મણિપીઠિકા 'जोयणं आयामविक्खंभेणं अद्धजोयणं बाहल्लेणं' એક યોજનની લાંબી પહોળી છે. અને અર્ધા યોજનના વિસ્તારવાળી છે. આ મણિપીઠિકા 'सव्वमणिमई अच्छा' સર્વ પ્રકારે મણિયોની છે. અને આકાશ અને સ્ફટિક મણિયો ના જેવી નિર્મળ છે. અહિયાં 'श्लक्ष्णा, घृष्टा, मृष्टा, निर्मला, વિગેરે પૂર્વોક્ત પદોને ગ્રહણ કરેલ છે, 'तेसिणं मणिपेढियाणं उप्पिं' એ મણિપીઠિકાઓની ઉપર 'एत्थ णं एगे महं देवसयणिज्जे पण्णत्ते' એક વિશાળ દેવ-

ठिकोपरि प्रज्ञप्तम् 'तस्स णं देवसयणिज्जस्स'-तस्य देवशयनीयस्य खलु, अयमेयारूवे वण्णावासे पन्नत्ते'-अयमेतद्रूपो वक्ष्यमाणाऽऽकारवान् वर्णावासः प्रज्ञप्तः 'तं जहा-तद्यथा-'णाणामणिमया पडिपाया-'नानामणिमयाः प्रतिपादाः मूल पादानां प्रतिविशिष्टोपष्टम्भ करणाय पादाः इति प्रतिपादाः 'सोवण्णिया पाया' सौवर्णिकाः पादाः मूलपादाः इत्यर्थः। 'णाणामणिमया पायसीसा'-नानामणिमया पादशीर्षकाः, 'जंबूणयमयाइं गत्ताइं'-जाम्बूनदमयानि गात्राणि शरीराणीत्यर्थः 'वइरामया संधी'-वज्रमयाः-वज्राख्यरत्नसंघटिताः सन्धयः, 'णाणामणिमए-विच्चे' नानामणिमयं च्युतम् 'रययामया तूली' तूली-तूलिका रजतमयी, 'लोहियक्खमया विव्वोयणा'-लोहितरत्नमयानि विव्वोयणाः उपधानकानि। 'तवणिज्जमई गंडोवहाणिया-तपनीयमया गण्डोपधानिकाः (कपोलस्थल स्थापनीयानि) 'से णं देवसयणिज्जे'-तत्खलु देवशयनीयम्, 'उभओ विव्वोयणे-'उभयतो विव्वोयणम्-उभयतः, उभौ शिरोन्तपादान्तौ-आश्रित्य विव्वोयणे-उपधाने

देवशयनीय शय्या है 'तस्स देवसयणिज्जस्स अयमेयारूवे वण्णावासे पन्नत्ते' उस देवशयनीय का वर्णन इस प्रकार का है-'णाणामणिमया पडिपाया' अनेक मणियों के तो इसके प्रतिपाद है। मूलपायों के नीचे रखे गये पाये हैं 'सोवण्णिया पाया' मूलपाद सुवर्ण के बने हुए है। 'णाणा मणिमया पायसीसा' इसके पाद के ऊपर के भाग अनेक-मणियों के बने हुए हैं। 'जंबूणयाइं गत्ताइं' इसका सारा शरीर सुवर्ण-का बना हुआ है 'वइरामया संधी' इसकी संधी वज्ररत्नकी बनी हुई हैं। 'रययामया तूली' रत्नों की बनी हुई इसकी निवार है 'लोहियक्खमया विव्वोयणा' लोहिताक्षमणि के बने हुए तकिये हैं। 'तवणिज्जमई गंडोवहाणिया' तपे हुए सुवर्ण के गंडोपधान हैं-गालों के नीचे

શયનીય-શય્યા છે. 'तस्स देवसयणिज्जस्स अयमेयारूवे वण्णावासे पण्णत्ते' એ દેવ-શયનીયનું વર્ણન આ પ્રમાણે છે 'णाणामणिमया पडिपाया' અનેક મણિયોના તો તેના પ્રતિપાદ છે. અર્થાત્ મૂળ પાયાઓની નીચે રાખેલ પાયા છે. 'सोवण्णिया पाया' તેના મૂળ પાદ સોનાના બનેલા છે. 'णाणामणिमया पायसीसा' તેના પગની ઉપરનો ભાગ અનેક મણિયોનો બનેલ છે. 'जंबूणयाइं गत्ताइं' તેનું સંપૂર્ણ શરીર સોનાનું બનેલ છે. 'वइरामया संधी' તેની સંધી વજ્રરત્નની બનેલ છે. 'रययामया तूली' તેની નિવાર રત્નોની બનેલ છે. 'लोहियक्खमया विव्वोयणा' તેના તકીયા લોહિતાક્ષમણિયોના બનેલા છે. 'तवणिज्जमई गंधोवहाणिया' તપેલા સોનાના બનેલ ગાલોપધાન-ગાલોની નીચે રાખવામાં આવનારા

यत्र तद् उभयतो विब्बोयणम्, 'दुहओ उण्णए'–उभयत उन्नतम्, 'मज्झे णय-गंभीरे'–मध्यभागतो नत गम्भीरं कपोलभराक्रान्तत्वात्, 'सालिंगणवट्टिए'-सालिङ्गनवर्त्तिकम् आलिङ्गनवर्तिना शरीरप्रमाणोपधानेन सह यद्वर्तते तत् सालिङ्गनवर्तिकम् । 'गंगापुलिण वालु उद्दालसालिसए'–गङ्गापुलिनवालुकाऽवदाल-सदृशम्, गङ्गा तटस्थवालुकाया अवदालोऽधोगमनं पादन्यासेन विदलनं तेन तुल्यं यत् यथाभवेत्तथा, । 'उवचितक्खोमदुगुल्लपट्टपडिछायणे'–उपचित क्षौमदुकुल-प्रतिच्छादनम्, 'ओयवियविसिट्ठ परिकम्मियं' आविकेन कम्बलादिना विशिष्टं परिकर्मितं क्षौमं–कार्पासिकं वा यद्दुकूलं तद् आच्छादनम्, [अधोन्यस्त कम्बलो

रखे जाने वाले तकिये हैं 'से णं देवसयणिज्जे' वह देवशयनीय दोनों तरफ शिरकी ओर और पैरों की ओर उपधानवाला है । 'दूहओ उन्नए' इस तरह यह दोनों ओर तो उन्नत है । 'मज्झे णयगंभीरे' और मध्यभाग में नत और गंभीर है । 'सालिंगणवट्टिए' यह सालिङ्गन वर्त्तिक है । अर्थात् सोते समय जो करवट के पास तकिया लगाया जाता है उसका नाम सालिङ्गन वर्त्तिका हैं । 'गंगा पुलिण वालु उद्दाल सालिसए' जिस प्रकार गंगा के तट पर रही हुई वालु पर पैर रखने से मनुष्य नीचे की ओर धसता सा प्रतीत होता है–इसी प्रकार से इस पर भी उठते बैठते नीचे की ओर कमर का भाग धस जाता है । अतः यह गंगा के पुलिन की वालु के जैसा कहा गया है । 'उवचित्तखोमदुगुल्लपट्ट पडिच्छायणे' ऊलके कम्बल से और रेशमी वस्त्र के चादर से यह ढका हुआ है । 'ओयविय विसिट्ठ परिकम्मियं' अथवा उनका जिस पर काम हो रहा है 'वेलाबूटाजिस

तकिया छे. 'से णं देवसयणिज्जे' એ દેવશયનીય બન્ને બાજુ માથાની બાજુ અને પગની બાજુ ઉપધાન વાળું છે. 'दुहओ उन्नए' આ રીતે એ બન્ને બાજુ તો ઉંચા છે 'मज्झे णयगभीरे' મધ્ય ભાગમાં નમેલ અને ગંભીર છે. 'सालिं-गणवट्टिए' એ સાલિંગનવર્તિ છે. અર્થાત્ સૂતી વખતે કરવટ–પડખાની પાંસે જે તકિયા રાખવામાં આવે છે, તેનું નામ સાલિંગનવર્તિ એ પ્રમાણે છે. 'गंगापुलिणवालुउद्दालसालिसए' જેમ ગંગાના કિનારા પર રહેલ રેતની ઉપર પગ રાખવાથી મનુષ્ય નીચેની તરફ ખસકતો જણાય છે. એજ પ્રમાણે તેના પરપણ ઉઠતી બેસતી વખતે નીચેની તરફ કમરનો ભાગ ખસીજાય છે. એથી એ ગંગાના કિનારાની રેતની જેમ કહેવામાં આવેલ છે. 'उवचितखोम दुगुल्ल-पट्टपडिच्छायणे' તેને કાંબળ અને રેશમી વસ્ત્રની ચાદર થી ઢાંકેલ છે. 'ओय-विय विसिट्ठपरिकम्मियं' અથવા જેનાપર વેલ, બૂટા, વિગેરે ભરેલ છે. એવી

परिक्षौमादि विस्तीर्णं] यस्य तत्तथा। 'सुविरइयरयत्ताणे'-सुविरचितरजस्त्राणम्, 'रत्तंसुयसंवुडे' रक्तांशुकसंवृतम्, अतएव-'सुरम्मे'-सुरम्यम्, 'आइणगरुतबूरणवणीततलफासमउए'-आदर्शकरुतबूरनवनीततूलम्, मृदुस्पर्शम् एवं भूतः शय्यास्पर्शः 'पासाईए'-प्रासादिकं दर्शनीयम् अभिरूपं प्रतिरूपमिति ॥

'तस्स णं देवसयणिज्जस्स'-तस्य खलु देवशयनीयस्य, 'उत्तरपुरत्थिमेणं'-उत्तरपूर्वस्यां दिशि-ईशानकोणे, 'एत्थ णं महई एगा मणिपेढिया पन्नत्ता' अत्र देवशयनेशानकोणे महत्येका मणिपीठिकेति विशेषः प्रज्ञप्ता-कथिता सा खलु-'जोयणमेगं आयामविक्खंभेणं'-योजनमेकमायामविष्कम्भाभ्याम् 'अद्ध जोयणं

पर ऊन से भरे हुए हैं ऐसे सुन्दर सूती चद्दर से यह ढका हुआ है तात्पर्य कहने का यही है कि इसके नीचे ऊनकी कम्बल बिछी हुई है और उसपर वेश कीमती सूती चादर बिछी हुइ है। 'सुविरइयरयत्ताणे' पैर पोंछने के लिये वहीं पर एक रजस्त्राण वस्त्र भी पास में रखा हुआ है 'रत्तंसुयसंवुडे' यह लालवस्त्र से ढका हुआ है। 'सुरम्मे' अतः देखने में यह बडा सुहावना जचता है। 'आइणगरुतबूरणवणीततूलपासमउए' मृगचर्म का और रूई का या पालाश का जैसा मृदुस्पर्श होता है। उसी प्रकार से इसका भी मृदुस्पर्श है। यह देवशय्या 'पासाइए' चित्त को आह्लादकारिणी है। दर्शनीय है अभिरूप है और प्रतिरूप है इन पदों का अर्थ पीछे लिखा जा चूका है 'तस्स णं देवसयणिज्जस्स' इस देवशयनीय की उत्तर पूर्वदिशा में-ईशानकोने में 'एत्थ णं महई एगा मणिपेढिया पन्नत्ता' एक बहुत बडी-विशाल-मणिपीठिका है। यह मणिपीठिका 'जोयणं एगं आयामवि-

सुंदर सूतरनी चादरथी ते ઢાંકેલ છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એજ છે કે-તેની નીચેની બાજુ કાંબળ પાથરેલ છે. અને તેના પર રેશમી અને સૂતરની ચાદર પાથરેલ છે. 'सुविरइयरयत्ताणे' અને પગ લુંછવા માટે ત્યાંજ એક રજસ્ત્રાણ વસ્ત્ર પણ રાખેલ છે. 'रत्तंसुयसंवुडे' તે લાલ વસ્ત્રથી ઢાંકેલ છે. 'सुरम्मे' તેથી જોવામાં એ ઘણું જ શોભામણું લાગે છે. 'आइणगरुतबूरणवणीततूलपासमउए' મૃગચર્મનો રૂનો અને પાલાશનો જેવો કોમળ સ્પર્શ હોય છે, એજ પ્રમાણેનો તેનો સ્પર્શ પણ ઘણો કોમળ છે. આ દેવશય્યા 'पासाइए' ચિત્તને આહ્લાદ ઉત્પન્ન કરવા વાળી છે. દર્શનીય છે. અભિરૂપ અને પ્રતિરૂપ છે. આ પદોનો અર્થ પહેલાં લખવામાં આવી ગયેલ છે 'तस्स णं देवसयणिज्जस्स' એ દેવશયનીયની ઉત્તર પૂર્વ દિશામાં અર્થાત્ ઇશાન ખૂણામાં 'एत्थ णं महई एगा मणिपेढिया पन्नत्ता' એક ઘણી વિશાલ મણિપીઠિકા છે. આ મણિપીઠિકા 'जोयणं एगं आया-

बाहल्लेणं'-अर्धयोजनं-धनुःसहस्रप्रमाणं बाहल्येन 'सव्वमणिमई जाव अच्छा पडि-रूवा'-सर्वरत्नमयी यावद् अच्छाः श्लक्ष्णा घृष्टा मृष्टा निर्मला नीरजस्का निष्पङ्का निष्कण्टकच्छायाः सप्रभाः सोद्योताः प्रासादीया दर्शनीया अभिरूपाः प्रतिरूपाः 'तीसे णं मणिपेढियाए उप्पिं'-तस्याः खलु मणिपीठिकायाः उपरितनभागे, 'एगं महं खुड्डए महिंदज्झए पन्नत्ते'-एकः क्षुल्लको लघुर्महेन्द्रध्वजः प्रज्ञप्तः कथितः, स चमरेन्द्रध्वजः-'अद्धट्ठमाइं जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं'-अर्धाष्टमानि-सार्धसप्तयोजनानि-ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन, 'अद्धकोसं उव्वेहेणं' धनुःसहस्रमानमित-मुद्वेधेनाऽधोभागास्थितमानेन, 'अद्धकोसं विक्खंभेणं' विष्कम्भेण-विस्तारदृष्टचा-ऽपि तावदेवाऽर्धक्रोशम्, 'वेरुलियामयवट्टलट्ठसंठिए'-वैडूर्यमय वृत्तलष्ट संस्थितः सुश्लिष्ट घृष्ट मृष्ट सुप्रतिष्ठितोऽनेकवरपञ्चवर्ण कुडभीसहस्रपरिमण्डिताऽभि-

क्खंभेणं' लम्बाई चौडाई में एकयोजनकी है और 'अद्धजोयणं बाह-ल्लेणं' मोटाई में आधेयोजन की है 'सव्वमणिमई जाव अच्छा पडि-रूवा' यह मणिपीठिका पूर्णरूप से रत्ननिर्मित हैं यावत् आकाश और स्फटिकमणि के जैसी निर्मल है। एवं यावत् प्रतिरूप है यहां यावत् शब्द से 'श्लक्ष्णा' आदि पदों का ग्रहण हुआ है। 'तीसेणं मणिपीढि-याए उप्पिं' इस मणिपीठिका के ऊपर 'एगे खुड्डिए महिंदज्झए पन्नत्ते' एक छोटी सी महेन्द्रध्वजा और है 'अद्धट्ठमाइं जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं' यह महेन्द्रध्वज साढे सात योजन का ऊंचा है। 'अद्धकोसं उव्वेहेणं' और इसका उद्वेध आधेकोस का है। अर्थात् नीचे जमीन में इसका प्रमाण १ हजार धनुष का है। 'अद्धकोसं विक्खंभेणं' इसका विष्कंभ आधेकोश का है। 'वेरुलियामयवट्टलट्ठसंठिए' यह वज्ररत्न का बना हुआ है गोल आकार का है चिकना है यहां इसके वर्णन में, सुश्लिष्ट

मविक्खंभेणं' લંબાઈ પહોળાઈમાં એક યોજનની છે. અને 'अद्धजोयणं बाहल्लेणं' મોટાઈમાં અર્ધા યોજનની છે. 'सव्वमणिमई जाव अच्छा पडिरूवा' આ મણિપીઠિકા સંપૂર્ણરીતે રત્નથી બનાવેલ છે. અને આકાશ અને સ્ફટિક મણિના જેવી નિર્મળ છે. તથા યાવત્પ્રતિરૂપ છે. અહીંયાં યાવત્શબ્દ થી 'श्लक्ष्णा' વિગેરે પદો ગ્રહણ કરાયા છે. 'तीसे णं मणिपेढियाए उप्पिं' એ મણિપીઠિકાની ઉપર 'एगे-खुड्डिए माहिंदज्झए पन्नत्ते' એક બીજી નાની ધજા છે. 'अद्धट्ठमाइं जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं' આ માહેન્દ્ર ધજા ૭ા સાડા સાત યોજનની ઊંચી છે. 'अद्धकोसं उव्वेहेणं' અને તેનો ઉદ્વેધ અર્ધા કોસનો છે. અર્થાત્ નીચે જમીનમાં તેનું પ્રમાણ ૧ એક હજાર ધનુષનું છે. 'अद्धकोसं विक्खंभेणं' તેનો વિષ્કંભ અર્ધા કોષનો છે. 'वेरुलियामयवट्टलट्ठसंठिए' એ વજ્રરત્નનો બનેલ છે. ગોળ આકારનો

रामो वातोद्धूता विजयवैजयन्तीपताकः छत्रातिच्छत्रकलितस्तुङ्गो गगनतलंघमानशिखरः प्रासादिको यावत्प्रतिरूपः। तस्य खलु माहेन्द्रध्वजस्योपरि–अष्टाष्टौ मङ्गलकानि स्वस्तिक श्रीवत्सादीनि कृष्णनीलादि चामरध्वजच्छत्रातिच्छत्राणि, एतदभिप्रायेणाह 'तहेव जाव मंगलाझयाछत्ताइछत्ता'–तथैव यावन्मङ्गलकानि ध्वजाश्छत्रातिच्छत्राणि। 'तस्स णं खुड्डमहिंदज्झयस्स'–तस्य खलु क्षुद्रमहेन्द्रध्वजस्य, 'पच्चत्थिमेणं'–पश्चिमायां दिशि, 'एत्थणं विजयस्स देवस्स' अत्र महेन्द्रध्वजपश्चिमदिग्विभागे विजयस्य देवस्य, 'चोप्पालए नाम पहरणकोसे पन्नत्ते'–चोपालको नाम प्रहरणकोशः प्रहरणस्थानं शस्त्रागारः प्रज्ञप्तः 'तत्थणं विजयस्स देवस्स' अत्र खलु विजयस्य देवस्य, 'फलिहरयणपामोक्खा'–परिघरत्नप्रमुखाणि, 'बहवे' बहूनि, 'पहरणंरयणा संणिक्खित्ता चिट्ठंति'–प्रहरण-

---

घृष्ट मृष्ट सुप्रतिष्ठित' इन पदों को भी लगाना चाहिये तथा 'अनेकवर पञ्चवर्ण कुडभी सहस्रपरिमण्डिताभिरामः वातोद्धूत विजय वैजयन्तीपताका छत्रातिछत्र कलितः तुङ्गो, गगतलल‍ंघमानशिखरः प्रासादिको यावत्प्रतिरूपः, इस पाठको भी लगाना चाहिये इन सबका अर्थ पीछे स्पष्ट कर लिखा जा चूका है। 'तस्स णं' इस महेन्द्रध्वज के ऊपर आठ आठ स्वस्तिकादि मंगलद्रव्य है इसी अभिप्राय को लेकर 'तहेव जाव मंगला झया छत्ताइछत्ता' ऐसा सूत्रकारने कहा है 'तस्सणं खुड्डमहिंदज्झयस्स' इस क्षुद्र महेन्द्रध्वजा की 'पच्चत्थिमेणं' पश्चिमदिशा में 'एत्थ णं विजयस्स देवस्स' विजयदेव का चोप्पालए नाम पहरणकोसे पण्णत्ते' चौपाल नामका शस्त्रागार हैं। 'एत्थणं विजयदेवस्स फलिहरयणपामोक्खा वहवे पहरणरयणा सणिणक्खित्ता चिट्ठंति'

છે, ચિકણા છે. અહીં તેના વર્ણનમાં 'सुश्लिष्ट' ઘૃષ્ટ મૃષ્ટ સુપ્રતિષ્ઠિત વિગેરે પદોને લગાવી લેવા તથા 'अनेकवर पञ्चवर्णकुडभीसहस्रपरिमण्डिताभिरामः वात्तोद्धूत विजय वैजयन्तीपताकाछत्रातिच्छत्रकलितः तुङ्गो गगणतललंघमानशिखरः प्रासादिको यावत्प्रतिरूपः' આ પાઠ પણ લગાવીલેવો આ બધાજ શબ્દોનો અર્થ સ્પષ્ટરીતે પહેલા કહેવામાં આવીગયેલ છે. 'तस्सणं' એ મહેન્દ્ર–ધજાની ઉપર આઠ આઠ સ્વસ્તિક વિગેરે મંગલ દ્રવ્ય છે. એજ અભિપ્રાય થી 'तहेव जाव मंगला ज्झया छत्ताइछत्ता' આ પ્રમાણેનો સૂત્રપાઠ સૂત્રકારે કહેલ છે. 'तस्स णं खुड्डमहिंदज्झयस्स' એ ક્ષુદ્ર માહેન્દ્ર ધજાની 'पच्चत्थिमेणं' પશ્ચિમદિશામાં 'एत्थ· विजयदेवस्स' વિજય દેવનો 'चोप्पालए नाम पहरणकोसे पण्णत्ते' ચૌપાલ નામનો શસ્રાગાર છે. 'एत्थ णं विजयदेवस्स फलिहरयणपामोक्खा वहवे पहरणरयणी सणिक्खित्ता चिट्ठंति' અહીયાં વિજય દેવના સ્ફટિક વિગેરે અનેક શસ્ત્ર રત્નો રાખેલા છે.

रत्नानि श्रेष्ठशस्त्राणि संनिक्षिप्तानि तिष्ठन्ति। कथंभूतानि रत्नप्रहरणानि–तत्राह 'उज्जल'–इत्यादि 'उज्जलसुणिसियसुतिक्खधारा'–उज्ज्वल सुनिशितसुतीक्ष्ण-धाराणि–तत्रोज्ज्वलानि चाकचिक्यऽतिशयेन निर्मलानि सुनिशितानि–अतिशयेन तेजितानि, एतएव सुतीक्ष्णधाराणि, 'पासाइया'–प्रासादिकानि दर्शनीयानि अभिरूपाणि प्रतिरूपाणि 'तीसेणं सभाए सुहम्माए'–उप्पि'–तस्याः सुधर्मायाः खलुपरिसभायाः बहवे अट्ठट्ठमंगलगा०'–बहून्यष्टौ अष्टौ मङ्गलकानि स्वस्तिक–श्रीवत्स प्रभृतीनि, 'झया'–कृष्णनीलादि चामरध्वजाः 'छत्ताइ-छत्ताणि'–छत्रातिछत्राणि ॥सू० ६२॥

मूलम्–सभाएणं सुहम्माए उत्तरपुरत्थिमेणं एत्थ णं एगे महं सिद्धायतणे पण्णत्ते अद्धतेरस जोयणाइं आयामेणं छ जोयणाइं सक्कोसाइं विक्खंभेणं नवजोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं जाव गोमाणसिया वत्तव्वया जाचेव सहाए सुहम्माए वत्तव्वया सा चेव निरवसेसा भाणियव्वा तहेव–दारामुहमंडवा पेच्छाघर-मंडवा झया थूभा चेइयरुक्खा महिंदज्झया णंदाओ पुक्खरि-णीओ, तओ य सुहम्माए जहा पमाणं मणगुलियाणं गोमाण-सीया धूवयघडिओ तहेव भूमिभागे उल्लोए य जाव मणि-

---

यहां विजयदेवके स्फटिक आदि अनेक शस्त्ररत्न रखे हुए है। 'उज्जल सुणीसिय सुतिक्खधारा पासादीया' ये शस्त्र बहुत ही चमकीले हैं। तेज हैं और तीक्ष्णधार वाले है। तथा 'पासाईया' प्रासादीय है। यहां 'दर्शनीयानि अभिरूपाणि, प्रतिरूपाणि' इन पादों का भी कथन कर लेना चाहिये 'तीसेणं सभाए सुहम्माए उप्पिं' इस सुधर्मासभा के ऊपर 'बहवे अट्ठट्ठमंगलगा' अनेक स्वस्तिक आदि ८–८ मंगलद्रव्य हैं। 'झया' कृष्ण नील आदि रंग की अनेक चामरध्वजाएं हैं और छत्रातिछत्र हैं ॥सू०६२॥

'उज्जलसुणीसियसुतिक्खधारा पासादीया) એ શસ્ત્રો ઘણાજ ચમકદાર છે. તેજદાર છે. અને તીક્ષ્ણ ધારવાળા છે. તથા 'पासाईया' પ્રાસાદીય છે. અહીંયાં 'दर्शनीयानि अभिरूपाणि प्रतिरूपाणि' આ પદોનું પણ કથન કરી લેવું. 'तीसेणं सभाए सुहम्माए उप्पिं' આ સુધર્મા સભાની ઉપર 'बहवे अट्ठट्ठ मंगलगा' અનેક સ્વસ્તિક વિગેરે આઠ આઠ મંગલ દ્રવ્યો છે. 'झया' કૃષ્ણ, નીલ, વિગેરે રંગની અનેક ચામર ધ્વજાઓ છે. અને છત્રાતિછત્રો છે. ॥ સૂ. ૬૨ ॥

फासे ॥ तस्स णं सिद्धायतणस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थ णं एगा महई मणिपेढिया पण्णत्ता दो जोयणाइं आयामविक्खंभेणं जोयणं बाहल्लेणं सव्वमणिमई अच्छा० तीसेणं मणिपीढियाए उप्पिं एत्थ णं एगे महं देवछंदए पन्नत्ते दो जोयणाइं आयामविक्खंभेणं साइरेगाइं दो जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं सव्व रयणामए अच्छे। तत्थ णं देवछंदए अट्ठसयं जिणपडिमाणं जिणुस्सेहप्पमाणमेत्ताणं सण्णिक्खित्तं चिट्ठइ। तासिणं जिणपडिमाणं अयमेयारूवे वण्णावासे पन्नत्ते, तं जहा—तवणिज्जमया हत्थतला अंकामयाइं णक्खाइं अंतोलोहियक्खपरिसेयाइं कणगमया पाया कणगामया गोप्फा कणगामईओ जंघाओ कणगामया जाणू कणगामया ऊरू कणगामयाओ गायलट्ठीओ तवणिज्जमईओ णाभीओ रिट्ठामईओ रोमराईओ तवणिज्जमया चुच्चुया तवणिज्जमया सिरिवच्छा कणगमयाओ बाहाओ कणगमईओ पासाओ कणगमईओ गीवाओ रिट्ठामए मंसु सिलप्पवालमया उट्ठा फलिहामया दंता तवणिज्जमईओ जीहाओ तवणिज्जमया तालुया कणगमईओ णासाओ अंतोलोहितक्खपरिसेयाओ अंकामयाइं अच्छीणि अंतो लोहितक्खपडिसेयाइं पुलगमईओ दिट्ठीओ रिट्ठामईओ तारगाओ रिट्ठामयाइं अच्छिपत्ताइं रिट्ठामईओ भमुहाओ कणगामयकवोला कणगामया सवणा कणगामया णिडाला वट्टा वइरामईओ सीसघडिओ तवणिज्जमईओ केसंत केसभूमीओ रिट्ठामया उवरिमुद्धजा। तासि णं जिणपडिमाणं पिट्ठओ पत्तेयं पत्तेयं छत्तधारपडिमाओ पण्णत्ताओ, ताओ णं छत्तधारपडिमाओ हिमरजतकुंदेदु सप्पकासाइं सकोरेंटमल्लदामधवलाइं आतपत्ताइं

सलीलं ओहारमाणीओ चिट्ठंति, तासि णं जिणपडिमाणं उभओ पासिं पत्तेयं पत्तेयं चामरधारपडिमाओ पण्णत्ताओ, ताओ णं चामरधारपडिमाओ चंदप्पहवइरवेरुलिय नानामणिकणगरयण-विमलमहरिह तवणिज्जुज्जल विचित्तदंडाओ चिल्लियाओ संखं-ककुंदद्गरयअमयमथितफेणपुंजसंनिकासाओ सुहुम रययदीह-वालाओ चामराओ सलीलं ओहारेमाणीओ चिट्ठंति। तासि णं जिणपडिमाणं पुरओ दो दो नागपडिमाओ दो दो जक्खपडि-माओ दो दो कुंडाधारपडिमाओ विणओवणयाओ पायवडि-याओ पंजलिउडाओ संणिक्खित्ताओ चिट्ठंति। सव्वरयणामईओ अच्छाओ सण्हाओ लण्हाओ घट्ठाओ मट्ठाओ णीरयाओ णिप्पं-काओ जाव पडिरूवाओ। तासि णं जिणपडिमाणं पुरओ अट्ठसयं घंटाणं अट्ठसयं चंदणकलसाणं एवं अट्ठसयं भिंगार-गाणं एवं आयंसगाणं थालाणं पाईणं सुपइट्ठकाणं मणगुलि-याणं वायकरगाणं चित्ताणं रयणकरंडगाणं हयकण्ठगाणं जाव उसभकंठगाणं पुप्फचंगेरी णं जाव लोमहत्थचंगेरीणं पुप्फपड-लगाणं अट्ठसयं तेल्लसमुग्गाणं जाव धूवकडुच्छुयाणं संणिखित्तं चिट्ठइ। तस्स णं सिद्धायतणस्स णं उप्पिं बहवे अट्ठट्ठमंगलगा झया छत्ताइछत्ता उत्तिमागारा सोलसविहेहिं रयणेहिं उवसो-भिया तं जहा—रयणेहिं जाव रिट्ठेहिं ॥सू० ६३॥

छाया—सभायाः खलु सुधर्मायाः उत्तरपूर्वस्यां दिशि अत्र एकं महत् सिद्धाय-तनं प्रज्ञप्तम्, अर्धत्रयोदश योजनान्यायामेन सक्रोशानि षड्योजनानि विष्कम्भेण नवयोजनान्यूर्ध्वमुच्चैस्त्वेन यावद् गोमानसी वक्तव्या यैव सभायाः सुधर्माया-वक्तव्यता सैव निरवशेषेण भणितव्या, तथैव द्वाराणि मुखमण्डपाः प्रेक्षागृहमण्डपाः ध्वजाः स्तूपाः चैत्यवृक्षाः माहेन्द्रध्वजाः नन्दाः पुष्करिण्यः ततश्च—सुधर्मायां यथा प्रमाणं मनोगुलिकानां गोमानस्यो धूपघटिकाः तथैव भूमिभाग उल्लोकश्च यावन्मणिस्पर्शः। तस्य खलु सिद्धायतनस्य बहुमध्यदेशभागे अत्र खलु एका-

महती मणिपीठिका प्रज्ञप्ता, द्वे योजने आयामविष्कम्भेण योजनं बाहल्येन, सर्वमणिमयी अच्छा० । तस्याः खलु मणिपीठिकायाः उपरि अत्र खलु एको-महान् देवच्छन्दकः प्रज्ञप्तः द्वे योजने आयामविष्कम्भेण सातिरेके द्वे योजने ऊर्ध्वमुच्चत्वेन सर्वरत्नमयोऽच्छः । तत्र खलु देवच्छन्दकेऽष्टशतं जिनप्रतिमानाम् जिनोत्सेधप्रमाणमात्राणाम् संनिक्षिप्तं तिष्ठन्ति । तासां खलु जिनप्रतिमानामयमे-तद्रूपो वर्णावासः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-तपनीयमयानि हस्ततलानि, अङ्कमया नखाः अन्तर्लोहिताक्षप्रतिषेकाः कनकमयाः पादाः कनकमयागुल्फाः कनकमय्यो जंघाः कनकमयानि जानूनि कनकमया ऊरवः कनकमय्यो गात्रयष्टयः तपनीयमया-नाभयः रिष्टमय्यो रोमराजयः तपनीयमयाश्चूचुकाः तपनीयमयाः श्रीवत्साः कनकमया बाहाः कनकमयाः पार्श्वाः कनकमय्यो ग्रीवाः रिष्टमयं मांसम् शिला-प्रावालमया ओष्टाः स्फटिकमया दन्ताः तपनीयमय्यो जिह्वाः तपनीयमयानि तालुकानि कनकमय्यो नासिकाः अन्तर्लोहिताक्षप्रतिषेकाः अङ्कमयानि अक्षीणि अन्तर्लोहिताक्षप्रतिषेकाणि पुलकमय्यो दृष्टयः, रिष्टमय्यस्तारिकाः रिष्टमया-न्यक्षिपत्राणि रिष्टमय्यो भ्रुवः कनकमयाः कपोलाः कनकमयाः श्रवणाः कनक-मय्यो ललाटाः वृत्ताः वज्रमय्यः शीर्षघटिकाः तपनीयमय्यः केशान्तकेशभूमयः रिष्टमया उपरिमूर्धजाः तासां खलु जिनप्रतिमानां पृष्ठतः प्रत्येकं छत्रधरप्रतिमाः प्रज्ञप्ताः ताः खलु छत्रधरप्रतिमाः हिमरजतकुन्देन्दुसप्रकाशानि । सकोरण्टक माल्यदामधवलानि आतपत्राणि सलीलम् अवधारयन्त्यस्तिष्ठन्ति । तासां खलु जिनप्रतिमानाम् उभयोः पार्श्वयोः प्रत्येकं प्रत्येकं चामरधरप्रतिमाः प्रज्ञप्ताः ताः खलु चामरधरप्रतिमाः चन्द्रप्रभवज्रवैडूर्यनानामणिकनकरत्नविमलमहार्घ-तपनीयोज्ज्वलविचित्रदण्डानि चित्राणि शङ्खाङ्ककुन्दोदकरजोऽमृतमथितफेनपुञ्ज-सन्निकाशानि सूक्ष्मरजतदीर्घवालानि धवलानि चामराणि सलीलम् अवधारयन्त्य-स्तिष्ठन्ति । तासां खलु जिनप्रतिमानां पुरतो द्वे द्वे नागप्रतिमे द्वे द्वे यक्षप्रतिमे द्वे द्वे भूतप्रतिमे, द्वे द्वे कुण्डधारप्रतिमे, विनयोपनते पादपतिते प्राञ्जलिपुटे संनि-क्षिप्ते तिष्ठतः । सर्वरजतमया अच्छाः श्लक्ष्णाः लण्हाः घृष्टाः मृष्टाः नीरजस्का निष्पङ्काः यावत्प्रतिरूपा ॥ तासां खलु जिनप्रतिमानां पुरतोऽष्टशतं घण्टानामष्ट-शतं चन्दनकलशानाम् एवमष्टशतं भृङ्गारकाणामेवमादर्शानां स्थालानां पात्रीणां सुप्रतिष्ठकानां मनोगुलिकानां वातकरकाणां चित्राणां रत्नकरण्डकानां हयकण्ठकानां यावत् ऋषभकण्ठकानां पुष्पचंगेरीणां यावत्-लोमहस्तचङ्गेरीणां पुष्पपटलकाना-मष्टशतं तैलसमुद्गकानां यावत्-धूपकडुच्छुकानां सन्निक्षिप्तं तिष्ठति । तस्य खलु सिद्धायतनस्य खलूपरिबहून्यष्टावष्टौ मङ्गलकानि ध्वजाच्छत्रातिच्छत्राणि-उत्त-माकाराणि षोडशविधः-रत्नैरुपशोभितानि तद्यथा-रत्नैर्यावद्रिष्टैः ॥सू०६३॥

टीका—'सभाएणं सुहम्माए'–सभायाः खलु सुधर्मायाः, उत्तरपुरत्थिमेणं' उत्तरपूर्वस्यां दिशि–ईशानकोणे, 'एत्थ णं' अत्र सुधर्माया ईशानकोणे खलु, 'एगे महं सिद्धायतणे पन्नत्ते' एकं महत् सिद्धायतनं प्रज्ञप्तम्, तच्च सिद्धायतनम् 'अद्धतेरसजोयणाइं आयामेणं'–अर्द्धत्रयोदश–सार्धद्वादश योजनानि दैर्घ्येण, 'छ जोयणाइं सकोसाइं विक्खंभेणं' षड्योजनानि सक्रोशानि–क्रोशैकाधिकानि विष्कम्भेण–विस्तारेण–'नवजोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं' नवयोजनानि–ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेनेत्यादि सुधर्मासभावदेववक्तव्यं यावद्गोमानसी वक्तव्यता । तथा च स्वयमेव वक्ष्यति–'जा चेव सभाए सुधम्माए वत्तव्वया सा चेव निरवसेसा भाणियव्वा जाव गोमाणसीआ'–या एव सभायाः सुधर्मायाः वक्तव्यता–सा–एव वक्तव्यता निरवशेषेण सिद्धायतनस्यापि भणितव्या, यावद्गोमानस्यः, अयं भावः–यथा

'सभाए णं सुहम्माए उत्तरपुरत्थिमेणं' इत्यादि ।

टीकार्थ—'सभाएणं सुहम्माए' सुधर्मासभा के उत्तर पूर्व दिशामें इशान कोने में 'एत्थणं एगे महं सिद्धायतणे पण्णत्ते' एक विशाल सिद्धायतन है 'अद्ध तेरसजोयणाइं आयामेणं' इसकी लम्बाइ १२॥ योजन की है और 'छ जोयणाइं सक्कोसाइं विक्खंभेणं' और चौडाई इसकी एक कोश सहित ६ योजन की है तथा 'नव जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं जाव गोमाणसिया वत्तव्वया' इसकी ऊंचाई नौ योजन की है। इत्यादि सब कथन यहां सुधर्मा सभा की तरह गोमानसी-शय्याकार स्थानविशेष–वक्तव्यता तक कहना चाहिये यही वात 'जा चेव सभाए सुधम्माए वत्तव्वया सा चेव निरवसेसा भाणियव्वा जाव गोमाणसीओ' इस सूत्रपाठ द्वारा पुष्ट की गई है तात्पर्य यह है कि

'सभाए णं सुहम्माए उत्तरपुरत्थिमेणं' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ–'सभाए णं सुहम्माए, સુધર્મા સભાની ઉત્તર પૂર્વદિશામાં અર્થાત્ ઈશાન ખૂણામાં 'एत्थणं एगे महं सिद्धायतणे पणत्ते' એક વિશાલ સિદ્ધાયતન છે. 'अद्धतेरस जोयणाइं आयामेणं' તેની લંબાઈ ૧૨ા સાડા બાર યોજનની છે. અને 'छजोयणाइं छकोसाइं विक्खंभेणं' અને તેની પહોળાઈ એક કોશ અને છ યોજનની છે. તથા 'नव जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं जाव गोमाणसिया वत्तव्वया' તેની ઉંચાઇ નવ યોજનની છે. વિગેરે પ્રકારથી તમામ કથન અહીં સુધર્મા સભાના કથન પ્રમાણે ગોમાનસિક શય્યાકાર–સ્થાનવિશેષ એ કથન પર્યન્ત કહી લેવું. એજ વાત 'जा चेव सभाए सुहम्माए वत्तव्वया सा चेव निरवसेसा भाणियव्वा जाव गोमाणसीओ' આ સૂત્રપાઠથી સૂત્રકારે પુષ્ટ કરેલ છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે–જે પ્રમાણે સુધર્મા સભાના દ્વારો પૂર્વ, દક્ષિણ અને ઉત્તર

सुधर्मायाः सभायाः पूर्वदक्षिणोत्तरदिक्षु द्वाराणि तेषां त्रयाणां पुरतो मुखमण्डपाः मुखमण्डपानां पुरतः प्रेक्षागृहमण्डपाः, तेषां च प्रेक्षागृहमण्डपानां पुरतः चैत्यस्तूपाः तेषां चैत्यस्तूपानां पुरतश्चैत्यवृक्षाः, तेषां च चैत्यवृक्षाणां पुरतो महेन्द्रध्वजाः तेषां महेन्द्रध्वजानां पुरतो नन्दापुष्करिण्यः कथिताः तदनन्तरं सुधर्मासभायां षड्मनोगुलिकाः–सहस्राणि षड्गोमानसीसहस्राणि कथितानि धूपघटिका कथिता तथैवाऽत्र–सिद्धायतनेऽपि निरवशेषं वक्तव्यम् उल्लोकवर्णनं–बहुसमरमणीय भूमिभागवर्णनमपि तथैव वक्तव्यम् यदाह स्वयमेव–'तहेवं'–इत्यादिना। 'तहेव-दारा' तथैव यथा–सुधर्मसभायां त्रीणि द्वाराणि तथैवात्रापि त्रीणि द्वाराणि वक्तव्यानि 'मुहमंडवा'–मुखमण्डपाः द्वाराणां पुरतो मुखमण्डपाः प्रज्ञप्ताः, मुख-मण्डपानां पुरतः–'पेच्छाघरमंडवा–प्रेक्षागृहमण्डपाः वक्तव्याः तदनन्तरं–तदग्रे–

जिस प्रकार से सुधर्मा सभा का पूर्वदक्षिण उत्तरदिशाओं में द्वार हैं। और इनके आगे मुखमण्डप है। इन मुखमण्डपों के आगे प्रेक्षागृह मण्डप है। प्रेक्षागृह मण्डपों के आगे चैत्यस्तूप है। चैत्यस्तूपों के आगे चैत्यवृक्ष हैं। इन चैत्यवृक्षों के आगे महेन्द्र ध्वजाएं हैं। महेन्द्रध्वजाओं के आगे मन्दापुष्करिणियां वावडियां है। तथा सुधर्मासभा में ६ हजार मनोगुलिका हैं। ये मनोगुलिकाएं पूर्व पश्चिम में २–२ हजार है। और उत्तर दक्षिण में ये १–१ हजार है। इसी प्रकार का वर्णन इस सिद्धायतन के सम्बन्ध में भी कर लेना चाहिये तथा यहां उल्लोक और भूमिभाग का वर्णन भी मणिस्पर्श सुधर्मासभा के जैसा ही वर्णित हुआ है। ऐसा जानना चाहिये, इस सिद्धायतन के बहुमध्य देशभाग में एक विशाल मणिपीठिका है यह मणिपीठिका दो योजन की लम्बी चौडी है। और एक योजन की मोटी है यह सर्वात्मना

દિશામાં છે અને તેની આગળ મુખ મંડપો છે. એ મુખમંડપોની આગળ પ્રેક્ષાગૃહ મંડપો છે. પ્રેક્ષાગ્રહ મંડપોની આગળ ચૈત્યસ્તૂપ છે. ચૈત્યસ્તૂપોની આગળ ચૈત્યવૃક્ષ છે. એ ચૈત્યવૃક્ષોની આગળ માહેન્દ્ર ધજાઓ છે. માહેન્દ્ર ધજાઓની આગળ નન્દા પુષ્કરિણીયો અર્થાત્ વાવો છે. તથા સુધર્માસભામાં ૭ હજાર મનોગુલિકાઓ છે. એ મનોગુલિકાઓ પૂર્વ પશ્ચિમમાં બબ્બે હજાર છે. અને ઉત્તર દક્ષિણ દિશામાં એ ૧–૧–એક એક હજાર છે. એજ પ્રકારનું વર્ણન આ સિદ્ધાયતનના સંબંધમાં પણ કરી લેવું જોઈએ. તથા અહીયાં ઉલ્લોક અને ભૂમિભાગનું વર્ણન પણ મણિ સ્પર્શ વિગેરે પ્રકારથી સુધર્માસભાના વર્ણન પ્રમાણે જ વર્ણવેલ છે. તેમ સમજવું. એ સિદ્ધાયતનના બહુ મધ્યદેશભાગમાં એક વિશાલ મણિપીઠિકા છે. આ મણિપીઠિકા બે યોજનની લાંબી પહોળી

'झया' ध्वजाः वक्तव्याः 'थूभा' स्तूपाः, तदनन्तरं चैत्यस्तूपाः वक्तव्याः 'महिंद ज्झया'–चैत्यवृक्षाणां पुरतो माहेन्द्रध्वजा वक्तव्याः, तेषां महेन्द्रध्वजानां पुरतः 'नंदाओ–पुक्खरिणीओ'–नन्दा पुष्करिण्यो वक्तव्याः 'तओय सुहम्माए जहा पमाणं मणगुलियाणं' ततश्च यथा सुधर्मायां सभायां मनोगुलिकानां कथितं तथैवात्रापि ज्ञातव्यम्, 'गोमाणसीओ धूवघडिओ'–गोमानस्यः शय्या सदृशस्थान विशेषो धूपघटिका अपि सुधर्मासभावदेवाऽत्रापि ज्ञातव्याः । 'तहेव भूमिभागे उल्लोए य जाव मणिफासे' तथैव बहुसमरमणीयो भूमिभागः उल्लोकश्च वर्णयि-तव्य इहापि यावत् तृणानां–मणीनां च स्पर्शः किं बहुना–सर्वमपि–सुधर्मासभा-वदेवाऽत्रापि ज्ञातव्यमिति ॥ 'तस्स णं सिद्धायतणस्स' तस्य खलु सिद्धायतनस्य, 'बहुमज्झदेसभाए'–बहुमध्यदेशभागे, 'एत्थ णं एगा महं मणिपेढिया पन्नत्ता'–अत्र सिद्धायतनबहुमध्यदेशभागे खलु एका महती मणिपीठिका–पीठविशेषः प्रज्ञप्ता–कथिता, सा खलु मणिपीठिका 'दो जोयणाइं'–द्वे योजने, 'आयाम-विक्खंभेणं' आयामविष्कम्भाभ्याम् दैर्घ्यविस्ताराभ्यां योजनद्वयप्रमाणा भवति मणिपीठिकेत्यर्थः । 'जोयणं बाहल्लेणं' योजनमेकं बाहल्येन–पृथुत्वेन, 'सव्व मणिमई अच्छा' सर्वमणिमयी–सर्वात्मना मणि प्रचुरा, 'अच्छा' आकाशस्फटिकरत्न वत्–शुभ्रा, श्लक्ष्णा—घृष्टा–मृष्टा–नीरजस्का–निर्मला–निष्पङ्का—निष्कण्टक-च्छाया-प्रासादीया–सप्रभा–सोद्द्योता-समरीचिका-दर्शनीयाऽभिरूपा-प्रतिरूपा । 'तीसेणं मणिपेढियाए उप्पिं' तस्याः खलु मणिपीठिकाया उपरि, एत्थ णं' अत्र मणिपीठिकोपरितनभागे खलु, 'एगे महं देवछंदए पन्नत्ते' एको महान् देव-च्छन्दकः आसनविशेषः प्रज्ञप्तः कथितः,-स च देवछन्दकः–'दो जोयणाइं आयामविक्खंभेणं' आयामविष्कम्भाभ्यां द्वे योजने, दैर्घ्यविस्ताराभ्यामित्यर्थः ।

मणियों की बनी हुई हैं । इसके वर्णन में अच्छादि पदों का प्रयोग करना चाहिये ? इस मणिपीठिका के ऊपर एक–विशाल देवच्छन्दक है यह दो योजन का लम्बा चौडा है । और कुछ अधिक दो योजन का ऊंचा है । यह देवच्छन्दक भी अच्छ एवं श्लक्ष्ण आदि विशेषणों वाला है इस देवच्छन्दक में १०८ जिन प्रतिमाएं अर्थात् कामदेवों की मूर्तियां है । इनका सम्बन्ध का वर्णन इस प्रकार से हैं । रक्त सुवर्ण

છે. અને એક યોજનના ઘેરાવાવાળી છે. એ સર્વ રીતે મણિયોની બનેલ છે. તેના વર્ણનમાં અચ્છ વિગેરે પદોનો પ્રયોગ કરી લેવો. એ મણિપીઠિકાની ઉપર એક વિશાલ દેવચ્છંદક છે. એ બે યોજનની લંબાઇ પહોળાઇ વાળો છે, અને કંઇક વધારે બે યોજનની ઉંચાઇ વાળો છે. આ દેવચ્છંદક પણ અચ્છશ્લક્ષ્ણ આદિ વિશેષણો વાળો છે. એ દેવચ્છંદકમાં ૧૦૮ જીન પ્રતિમાઓ અર્થાત્

'साइरेगाइं उड्ढं उच्चत्तेणं' सातिरेके द्वे योजने–ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन, 'सव्वरयणामए अच्छे' सर्वात्मनाऽच्छः श्लक्ष्णे घृष्टो मृष्टो लण्हो नीरजस्को निर्मलो निष्पङ्को निष्कण्टकच्छायो यावत्प्रासादीयो दर्शनीयोऽभिरूपप्रतिरूपः इति ॥ 'तत्थ णं देवछंदए' तत्र खलु देवछन्दकः, 'अट्ठसयं जिणपडिमाणं' अष्टाधिकं शतं जिनप्रतिमानाम्, कथम्भूतानां तासां तत्राह–'जिणुस्सेहे' त्यादि, 'जिणुस्सेहप्पमाण मेत्ताणं' जिनोत्सेधप्रमाणमात्राणाम् 'सण्णिक्खित्तं चिट्ठइ' सन्निक्षिप्तं तिष्ठति, तत्र देवच्छन्दके एतावत्यो व्यवस्थिताः प्रतिमा इत्यर्थः । 'तासिणं जिणपडिमाणं' तासां खलु जिनप्रतिमाणाम्, 'अयमेयारूवे वण्णावासे पन्नत्ते' अयमेतद्रूपो वर्णावासो वर्णनिवेशः प्रज्ञप्तः कथितः । 'तं जहा' तद्यथा–'तवणिज्जमया हत्थतला'–तपनीयः–सुवर्णस्तन्मयानि हस्ततलानि 'अंकामयाइं णक्खाइं'-अङ्कमया अङ्करनमया-नखाः, 'अंतोलोहियक्ख परिसेयाइं'–अन्तर्मध्ये लोहिताक्षरत्नप्रतिषेकाः, 'कणगमया पाया' कनकमयाः पादाः, 'कणगमया गोप्फा'-कनकमया गुल्फा, कणगामईओ जंघाओ' कनकमय्यो जङ्घाः, 'कणगमया जाणू' कनकमयानि जानूनि, 'कणगामयाओ ऊरू' कनकमया ऊरवः, 'कणगमयाओ गायलट्ठी' कनकमय्यो गात्रयष्टयः शरीरमित्यर्थः, 'तवणिज्जमईओ णाभीओ'–तपनीयमया नाभयः, 'रिट्ठायईओ रोमराईओ' रिष्टमय्यो रोमराजयः–रोमावल्यः, 'तवणिज्जमया चुच्चुया'–तपनीयमयाश्चूचुकाः, स्तनाग्रभागाइत्यर्थः, 'तवणिज्जमया सिरिवच्छा–तपनीयमयाः–

के जैसे इनके हाथों के तलिये हैं अंक रत्न के जैसे इनके नख हैं। लोहिताक्षरत्न की इनकी रेखाएं हैं । 'कणगामया पाया' इनके पैर सुवर्ण के हैं । 'कनकमया गोफा' इनकी एडियां कनककी बनी हुई हैं । 'कनकमय्यो जंघा' सुवर्णमय इनको जंघाएं हैं । 'कनकमयानि जानूनि' सुवर्णमय इनके जानू हैं 'कनकमयाओ उरू' सुवर्णमय इनकी उरू हैं 'कनकमय्यो गात्रयष्टयः 'घुटने' सुवर्ण के बने हुए है । तपनीयमया नाभयः' तपे हुए–सुवर्ण की इनकी नाभियां है । 'रिष्टमय्यो रोमराजयः' इनकी रोमराजियां रिष्ट रत्नकी है । तपनीय-

---

કામદેવોની મૂર્તિયો છે. તેના સંબંધી વર્ણન આ રીતે છે. તેના હાથોના તળિયા લાલ સુવર્ણના જેવા છે. અંકરત્નોના જેવા તેના નખો છે. લોહિતાક્ષરત્નની રેખાઓ છે. 'कणगामया पाया' તેના પાયાઓ સોનાના છે. 'कणगामया गोफा' તેની એડિયો કનકની બનેલ છે. 'कनगामइयो जंघा' સુવર્ણમય તની જાંઘો છે. 'कनकमयानि जानूनि' સુવર્ણમય તેના જાનુઓ છે 'कनकामया उरवः' સુવર્ણ મય તેનાં ઉરૂ છે. 'कनकमय गात्रयष्टयः' તેના ઘુટણો સુવર્ણમય છે. 'तपनीय मया नाभयः' તપેલા સોનાની તેની નાભિયો બનેલી છે. 'रिष्टमय्यो रोमराजयः' તેની

श्रीवत्साः 'कणगमयाओ बाहाओ'—कनकमया वाहाः 'कणगमईओ पासाओ' कनकमयाः पार्श्वाः 'कनगमईओ गीवाओ' कनकमय्यो ग्रीवाः 'रिट्ठामए मंसु' 'रिष्टरत्नमयं मांसम् 'सिलप्पवालमया ओट्ठा' शिलाप्रवालमया ओष्ठाः विद्रुमविनिर्मिता इतियावत्, 'फलिहामया दंता'—स्फटिकरत्नमयाः दन्ताः, 'तवणिज्जमईओ जीहाओ' तपनीयमया जिह्वाः 'तवणिज्जमया तालुया' तपनीयमयानि तालुकानि, 'कणगमईओ णासाओ' कनकमय्यो नासिकाः 'अंतो लोहितक्खपरिसेयाओ' अन्तर्मध्ये लोहिताक्षरत्नप्रतिषेकाः, 'अंकमयाइं अच्छिणी अंतो लोहितक्ख परिसेयाइं' अन्तर्मध्यप्रदेशे लोहिताक्षरत्नप्रतिषेकाणि—अङ्करत्नमयानि—अक्षीणि,

---

मयाश्चूचुकाः' तपे हुए सुवर्ण के इनके चूचुक हैं—स्तन के अग्रभाग है। 'तपनीयमयाः श्रीवत्सा' तप्त सुवर्ण के इनके श्रीवत्स हैं—छाती के ऊपर रहे हुए चिन्ह विशेष हैं। 'कणगमया बाहाओ कणगामइओ पासाओ' सुवर्णमय इनके बाहु हैं सुवर्णमय इनके दोनों पार्श्वभाग हैं। 'कनकमय्यो ग्रीवा' सुवर्णमय इनकी ग्रीवाएं गर्दने हैं। 'रिष्टमयं मांसम्' रिष्टमय इनका मांस है 'शिलाप्रवालमया ओष्ठा' इनके ओष्ठ शिलाप्रवाल—मूंगा के हैं। 'स्फटिकमया दन्ता' इनके दांत स्फटिकमणि के बने हुए हैं। 'तपनीयमय्यो जिह्वा' इनकी जीभें तपनीय सुवर्ण की बनी हुइ हैं। 'तपनीयमयानि तालुकानि' तालुभाग इनका तपनीय स्वर्ण का बना हुआ है 'कनकमय्यो नासिकाः' इनकी नासिकाएं सुवर्ण की बनी हुई है 'अन्तर्लोहिताक्षप्रतिषेकाः' नाक के भीतर की रेखाएं लोहिताक्षरत्नकी बनी हुई हैं 'अङ्कमयानि अक्षीणि' अङ्करत्नकी इनकी आखें-

---

રોમ (રૂંવાટા) રાજીયો રિષ્ટ રત્નોની છે. 'तपनीयमयाश्चूचुकाः' તપેલા સોનાના તેના ચિચુકો છે. અર્થાત્ સ્તનનો અગ્રભાગ છે. 'तपनीयमया ! श्रीवत्साः' તપેલા સોનાના તેના શ્રીવત્સ છાતીની ઉપર રહેલ ચિન્હ વિશેષ છે. 'कणगमया बाहाओ कणगामइओ पासाओ' સુવર્ણમય તેના બાહુ—હાથો છે અને સુવર્ણમય તેના બન્ને પડખાઓ છે. 'कनकमय्यो ग्रीवा' તેની ગ્રીવા—ગળું સુવર્ણમય છે. 'रिष्टमयं मांसम्' રિષ્ટમય તેનું માસ છે. 'शिलाप्रवालमया ओष्टा, તેના ઓઠ શિલા પ્રવાલ મૂંગાના છે. 'स्फटिकमया दन्ता' તેના દાંતો સ્ફટિક મણિના બનેલા છે. 'तपनीयमय्यो जिह्वा' તેની જીભ તપનીય સોનાની બનેલ છે. 'तनीयमयानि तालुकानि' તેનો તાલુનો પ્રદેશ તપનીય સુવર્ણનો બનેલ છે. 'कनकमय्या नासिका' તેના નાકો સોનાના બનેલા છે. 'अन्त लोहिताक्ष प्रतिपेका' નાકની અંદરની રેખાઓ લોહિતાક્ષ રત્નની બનેલ છે. 'अङ्कमयानि अक्षीणि' તેની આંખો અંક રત્નની બનેલ છે. 'अन्तर्लोहिताक्षप्रतिपेकाणि' આંખોની અંદરની રેખાઓ લોહિતાક્ષ-રત્નની બનેલ

'पुलगमईओ दिट्ठीओ' पुलकमय्यो दृष्टयः 'रिट्ठामईओ तारगाओ' रिष्टमय्योऽक्षिमध्यगतास्तारिकाः कनीनिकाः 'रिट्ठामयाइं अच्छिपत्ताइं' रिष्टरत्नमयान्यक्षिपत्राणि, 'रिट्ठामईओ भमुहाओ' रिष्टरत्नमय्यो भ्रुवः, 'कणगामया कवोला'-कनकमयाः कपोलाः 'कणगामया सवणा'-कनकमयानि श्रवणानि-कर्णाः, 'कणगामया णिडाला'-कनकमया ललाटाः कपोलेत्यर्थः 'वट्टा' वृत्ताः, 'वइरामईओ सीसघडीओ'-वज्रमय्यः शीर्षघटिकाः 'तवणिज्जमईओ केसंत केसभूमिओ' तपनीयमय्यः केशान्तकेशभूमयः 'रिट्ठमया उवरि मुद्धजा'-रिष्टरत्नमया उपरि भागे मूर्धजाः केशाः, ॥ 'तासिणं जिणपडिमाणं'-तासां खलु जिनप्रतिमानाम्, 'पिट्ठतो पत्तेयं पत्तेयं'-पृष्ठतः परभागे प्रत्येकं प्रत्येकमेकैकमित्यर्थः 'छत्तधार पडि-

बनी हुई है 'अन्तर्लोहिताक्ष प्रतिषेकाणि' आंखों के भीरत की रेखाएं लोहिताक्षरत्न की बनी हुइ है । रिष्टमय्यस्तारिकाः' आंखें की तारिकाएं-कनीनिकाएं रिष्ट रत्नकी बनी हुइ हैं । 'रिष्टमयानि अक्षिपत्राणि' आखों की बरोनियां रिष्टरत्नों की बनी हुइ है । 'रिष्टमय्योभ्रुवः' इनकी दोनों भौएं रिष्ट रत्नों की बनीहुई हैं 'कनकमया कपोलाः' इनके दोनों गाल सुवर्ण के बने हुए है । कनकमयाः श्रवणाः' इनके दोनों कान सुवर्ण के बने हुए हैं । 'कणगामया निडाला' सुवर्ण के इनके भाल हैं । 'वइरामईओ सीसघड़िओ' वज्र के इनके मस्तक हैं । 'तवणिज्जमइओ केसंतकेसभूमिओ' तपनीयसुवर्ण की इनकी केशभूमि है । 'रिष्टमया उपरिमूर्धजाः' रिष्ठ रत्नके इनके मस्तकके बाल हैं । 'तासिणं जिणपड़िमाणं पिट्ठता पत्तेयं २ छत्तधारपडिमाओ' इन जिन प्रतिमाओं -कामदेव की प्रतिमाओं पैकी प्रत्येकजिन प्रतिमा-कामदेव की प्रतिमा के

છે. 'रिष्टमय्यस्तारिकाः' આંખોના તારાઓ રિષ્ટ રત્નના બનેલ છે. रिष्टमयानि आक्षपत्राणि' આંખોની પાંપણો રિષ્ટ રત્નોની બનેલ છે. 'रिष्टमय्यो भ्रुवः' તેના બન્ને ભમરો રિષ્ટ રત્નના બનેલ છે. 'कनकमया कपोलाः' તેના બન્ને ગાલો સુવર્ણનાં બનેલ છે. 'कनकमयाः श्रवणाः' તેના બન્નેકાનો સુવર્ણ નિર્મિત છે. 'कणगामया निडाला' તેનો ભાલ પ્રદેશ સુવર્ણનો છે. 'वइरामईओ सीसघडीओ' તેના મસ્તકો વજ્રરત્નના બનેલ છે. 'तवणिज्जमइओ केसंत केसभूमिओ' તપનીય સુવર્ણની તેની કેશ ભૂમિયો છે. 'रिष्टमया उवरिमुद्धजा' તેના માથાનાવાળો રિષ્ટ રત્નના બનેલા છે. 'तासिणं जिणपडिमाणं पिट्ठतो पत्तेयं पत्तेयं छत्तधार पडिमाओ पण्णत्ताओ' આ જીન પ્રતિમાઓ-કામદેવની પ્રતિમાઓ પૈકી દરેક જીન પ્રતિમાની પાછળ તેના પર છત્ર ધરી રાખનારી પ્રતિમાઓ છે. તે બધી વ્યંતર જાતના દેવોની છે. 'ताओ णं छत्तधारपडिमाओ हिमरजकुंदेन्दुप्पभासाइं कोरिंटमल्लदामाइं

माओ पन्नत्ताओ'-छत्रधरप्रतिमाः, छत्रधारणकर्त्र्यः प्रतिमाः कथिताः, 'ताओ णं छत्तधारपडिमाओ'-ताश्च खलु छत्रधारप्रतिमाः, 'हिमरयतकुंदेंदुसप्पगासाइं' -हिमरजतकुन्देन्दुप्रकाशानि, अतएव 'सकोरेंटमल्लदामधवलाइं'—सकोरण्टक्र माल्यदामधवलानि-स्वच्छानि, 'आतपत्ताइं' आतपत्राणि, छत्राणीति यावत् 'सलीलं' सलीलं-अनायासतो यथा भवेत् तथा, 'ओहारमाणीओ'-अवधारयन्त्यः, 'चिट्ठंति' तिष्ठन्तीति ॥ 'तासिणं जिणपरिमाणं उभओ पासिं'-तासां खलु जिनप्रतिमानामुभयोः पार्श्वयोः, 'पत्तेयं पत्तेयं'-प्रत्येकं प्रत्येकम्, चामरधारपडिमाओ पन्नत्ताओ' चामरधारकप्रतिमाः प्रज्ञप्ताः, 'ताओ णं चामरधारपडिमाओ' चामरधारिण्यश्च खलु ताःप्रतिमाः, 'चंदप्पहवइरवेरुलिय नानामणि कणगरयण विमल महरिह तवणिज्जुज्जल विचित्तदंडाओ' चन्द्रप्रभ वज्रवैडूर्य नानामणिकनकविमलमहर्घ तपनीयोज्ज्वलविचित्रदण्डानि, चन्द्रप्रभश्चन्द्रकान्तो मणिः वज्रं च-वैडूर्यंचेति

पीछे उनपर छत्रको धारण करने वाली छत्र धारिणी प्रतिमाएं हैं। ये सब प्रतिमा व्यन्तर जाती के देवकी है 'ताओ णं छत्तधारपडिमाओ हिमरजतकुंदेंदुप्पभासाइं कोरिंट मल्लदामाइं धवलाइं आतपत्ताइं सलीलं ओहारमाणीओ २ चिट्ठंति' ये छत्रधारिणी प्रतिमाएं हिम रज कुन्द पुष्प एवं इन्दु के जैसी श्वेत प्रभावाले एवं कोरंट पुष्पों की माला से युक्त ऐसे सफेद आतपत्रों को बडे ही नखरों के साथ उन प्रतिमाओं के उपर ताने हुए है। 'तासिणं जिणपडिमा णं उभओ पासिं पत्तेयं२ चामरधारपडिमाओ पण्णत्ताओ' इन जिनप्रतिमाओं कामदेव की प्रतिमाओं को दोनो ओर और भी २-२ चामरधारिणी प्रतिमाएं हैं, 'ताओ णं चामरधारपडिमाओ चंदप्पहवेरुलियणाणामणिकणगरयणविमलमहरिहतवणिज्जुज्जलविचित्तदंडाओ' ये चामर धारिणी प्रतिमाएं उन प्रतिमाओं के उपर चामरों को ढोर रही हैं इन चामरों के दण्ड चन्द्रकान्तमणियों के

धवलाइं आयवत्ताइं सलीलं ओहारमाणीओ ओहारमाणीओ चिट्ठंति' એ છત્રધારિણી પ્રતિમાઓ હિમ, રજત, કુંદ પુષ્પ, અને ચંદ્રના જેવી શ્વેત છે. તથા પ્રભા વાળા અને કોરંટ પુષ્પોની માળાથી યુકત એવા સફેદ છત્રોને ઘણાજ નખરાની સાથે એ પ્રતિમાઓની ઉપર ધરેલ છે. 'तासिणं जिणपडिमाणं उभओ पासिं पत्तेयं पत्तेयं चामरधारपडिमाओ पन्नत्ताओ' એ જીન પ્રતિમાઓ-કામદેવની પ્રતિમાઓને બન્ને બાજુ બીજી પણ બબ્બે બબ્બે ચામર નાખવાવાળી પ્રતિમાઓ છે. 'ताओणं चामरधारपडिमाओ चंदप्पहवेरुलिय णाणामणिकणगरयणविमलमहरिय तवणिज्जुज्जलविचित्तदंडाओ' એ ચામધારી પ્રતિમાઓ તે પ્રતિમાઓની ઉપર ચમરો ઢોળી રહી છે એ ચામરોનો દંડ ચંદ્રકાંત મણિયોથી વૈડૂર્ય વિગેરે અનેક પ્રકારના

चन्द्रप्रभ वज्रवैडूर्याणि नानामणिकनकरत्नानि विमलमहार्धतपनीयानि चैभिरुज्ज्वला विचित्रा दण्डा येषां तानि, 'चिल्लियाओ' चित्राण्याश्चर्याणि 'संखंककुंदद-गरय अमयमहियफेणपुंजसण्णिकासाओ' शङ्खाऽङ्ककुन्दोदकरजोऽमृतमथितफेनपुञ्ज-सन्निकाशानि, 'सुहुमरयतदीहवालाओ'-सूक्ष्मरजतदीर्घवालानि, 'चामराओ'-चामराणि; 'सलीलं'-खेदरहितं यथा तथा, 'ओहारेमाणीओ' अवधारयन्त्यः 'चिट्ठंति-आसते ॥ 'तासिणं जिणपडिमाणं पुरओ दो दो नागपडिमाओ'-तासां खलु जिनप्रतिमानां पुरतो द्वे-द्वे नागप्रतिमे, सन्निक्षिप्ते तिष्ठतः इत्यग्रिमेण सहान्वयः, तथा-'दो दो जक्खपडिमाओ'-द्वे द्वे यक्ष प्रतिमे, दो दो

वैडूर्य आदि अनेक प्रकार के मणियों के एवं कनक रत्न के तथा विमल वेश की बनी तपनीय स्वर्ण के बने हुए हैं, अतः ये बडे ही विचित्र और उज्वल देखने में लगते हैं। 'चिल्लियाओ' ये चामर अनेक प्रकार के हैं अथवा इनके दण्ड अनेक प्रकार के हैं। 'संखंककुंदगरय अमय-महियफेण पुंज संनिकासाओ' तथा शंख अंक कुन्द, उदक, रज, और मथित अमृत के फेन पुंज के जैसे ये चामर प्रतीत होते हैं। 'सूक्ष्म-रजतदीर्घवाला' इन चामरों के बाल बिल्कुल सूक्ष्म चांदी के तारों के जैसे दीर्घ है, ये चामर 'धवलाओ' धवल है ऐसे इन चामरों को ये चामर धारिणी प्रतिमाएं बडे ही नखरों के साथ ढोरती हुई खडी है। 'तासिणं जिणपडिमाणं' इन जिन प्रतिमाओं-कामदेव की प्रतिमाओं के सामने 'दो दो नागपडिमाओ पंजलिउडाओ संणिक्खित्ताओ चिट्ठंत्ति' दो दो नागप्रतिमाएं हाथ जोडे हुए खडी हुई है तथा 'दो दो जक्खपडिमाओ दो दो भूतपडिमाओ दो दो कुंडाधारपडिमाओ

મણિયોથી તથા કનક રત્નોથી તથા વિમલ વેશથી બનેલ તપનીય સોનાથી બનેલ છે. તેથી તે દેખવામાં ઘણાજ વિચિત્ર અને ઉજ્વલ લાગે છે. 'चिल्लियाओ' એ ચામરો અનેક પ્રકારના છે. અથવા તેના દંડો અનેક પ્રકારના છે. 'संखंक-कुंददगरय अमयमहियफेनपुंजसंनिकासाओ' તથા શંખ અંક કુંદ ઉદક રજ અને મંથન કરવામાં આવેલ અમૃતના ફીણના ઢગલા જેવા એ ચામરો જણાય છે. सूक्ष्मरजतदीर्घवाला' એ ચામરોના વાળો એકદમ સૂક્ષ્મ ચાંદીના તારો જેવા લાંબા છે. એ ચામરો 'धवलाओ' ધોળીયો છે. એવી એ ચામરોને તે ચામર ધરવાવાળી પ્રતિમાઓ ઘણાજ નખરાઓ પૂર્વક ઢોળતી હોય તેમ ઉભેલ છે. 'तासिणं जिणपडिमाणं' એ જીન પ્રતિમાઓની સામે 'दो दो नागपडिमाओ पंजलिउडाओ चिट्ठंति' બબ્બે નાગ પ્રતિમાઓ હાથ જોડીને ઉભેલ છે. તથા

भूयपड़िमाओ' द्वे द्वे भूतप्रतिमे, तथा-'दो दो कुंडाधारपडिमाओ-द्वे द्वे कुण्डाधारप्रतिमे, (कथंभूते इमे) तत्राह-'विणओवणताओ' विनयोपनते, 'पायपडियाओ-पादपतिते, 'पंजलिउडाओ प्राञ्जलिपुटे, 'संणिक्खित्ते चिट्ठंति'-सन्निक्षिप्ते तिष्ठतः-सर्वात्मना रत्नमय्योऽच्छा आकाशस्फटिकवदति स्वच्छाः 'सण्हाओ'-श्लक्ष्णाः, 'लण्हाः, 'घट्ठाओ-मट्ठाओ'-घृष्टाः मृष्टाः 'णीरयाओ'-नीरजस्काः 'णिप्पंकाओ'-निष्पङ्का 'जाव पडिरूवाओ'-निष्कण्टकच्छायाः सप्रभाः सोद्योताः समरीचिकाः प्रासादीया दर्शनीया अभिरूपाः प्रतिरूपा इति। 'तासि णं जिणपडिमाणं'-तासां खलु जिन प्रतिमानाम्, 'पुरओ अट्ठसयं घंटाणं' अग्रभागेऽष्टाधिकं शतं घण्टानाम्, 'अट्ठसयं चंदणकलसाणं-अष्टशतं चन्दनकलशानाम्, 'एवं अट्ठसयं भिंगारगाणं'-अष्टशतं पूर्ववद् भृङ्गाराणाम्, 'एवं आयंसगाणं' एवमष्टशतम्, आदर्शकाणां-दर्पणानाम्, 'थालाणं' अष्टशतं स्था-

विणयोवणयाओ पायवडियाओ पंजलिउडाओ सन्निक्खित्ताओ चिट्ठंत्ति' दो दो यक्ष प्रतिमाएं दो दो भूत प्रतिमाएं एवं 'दो दो कुण्डधार प्रतिमाएं विनय से युक्त हुई, पैरों में पतित हुई हाथ जोडे हुए खडी हुई है 'सव्वरयणामइओ अच्छाओ, सण्हाओ लण्हाओ घट्ठाओ, मट्ठाओ, णीरयाओ, णिप्पंकाओ जाव पडिरूवाओ' ये सब प्रतिमाएं सर्वात्मना रत्नमय हैं आकाश और स्फटिक मणि के जैसी निर्मल है श्लक्ष्ण हैं घृष्ट है, मृष्ट है, नीरजस्क है, निष्पङ्क हैं एवं यावत् प्रतिरूप है। 'तासिणं जिणपडिमाणं पुरओ अट्ठसयं घंटाणं अट्ठसयं चंदणकलसाणं' इन जिन प्रतिमाओं 'कामदेव की प्रतिमाओं के समक्ष १०८ घटाएं है। १०८ चंदन कलश हैं 'एवं अट्ठसयं भिंगारगाणं एवं आयंसगाणं थालाणं' इसी तरह से १०८ भृङ्गारक-झारी-हैं। १०८ आद-

'दो दो जक्खपडिमाओ दो दो भूतपडिमाओ दो दो कुंडाधारपडिमाओ विणयोयणयाओ पायवडियाओ पंजलिउडाओ सन्निक्खित्ताओ चिट्ठंति' બબ્બે યક્ષ પ્રતિમાઓ બબ્બે ભૂત પ્રતિમાઓ અને બબ્બે કુંડધાર પ્રતિમાઓ વિનય પૂર્વક પગોમાં પડતી હોય તેમ હાથ જોડીને ઉભેલ છે. 'सव्वरयणामइओ अच्छाओ सण्हाओ लण्हाओ घट्ठाओ मट्ठाओ णीरयाओ णिप्पंकाओ जाव पडिरूवाओ' એ પ્રતિમાઓ સર્વાત્મના રત્નમય છે. આકાશ અને સ્ફટિક મણિના જેવી નિર્મળ છે. શ્લક્ષ્ણ છે, ઘૃષ્ટ છે, મૃષ્ટ છે. નીરજસ્ક છે; નિષ્પંક છે. અને યાવત્પ્રતિ રૂપ છે. 'तासिणं जिणपडिमाणं पुरओ अट्ठसयं घंटाणं अट्ठसयं चंदणकलसाणं' એ જીન પ્રતિમાઓની સામે ૧૦૮ એકસો આઠ ઘંટાઓ છે. ૧૦૮ એકસો આઠ ચંદન કલશો છે 'एवं अट्ठसयं भिंगाराणं एवं आयंसगाणं थालाणं' એજ રીતે

लकानाम्, 'पातीणं' पात्रीणामष्टशतम् कटोरीतिभाषाप्रसिद्धा 'सुपतिट्ठाणम्' अष्टशतं सुप्रतिष्ठकानाम्, 'मणगुलियाणं' अष्टशतं मनोगुलिकानाम्, 'वातकरगाणं' वातकरकाणां' जलरहितघटानामष्टशतम्, 'चित्ताणं रयणकरंडगाणं'–चित्राणां रत्नकरण्डकानामष्टशतम्, 'हयकंठगाणं जाव उसभकंठगाणं'–हयकण्ठकानामजकण्ठकानां शतमष्टौ, नरकण्ठकानां–किन्नरकण्ठानां–किंपुरुषकण्ठानां महोरगकण्ठानां–गन्धर्वकण्ठानां–ऋषभकण्ठानां–वृषभकण्ठानां चाऽष्टशतम् 'पुप्फचंगेरीणं जाव लोमहत्थचंगेरी णं'–पुष्पचङ्गेरीणां यावल्लोमहस्तचंगेरीणां–माल्यचंगेरीणां–चूर्णचंङ्गेरीणां–वस्त्रचंगेरीणामाभरणचंगेरीणां यावदष्टशतम्,। तत्र–लोमहस्तका मयूरपिच्छपुञ्जनिका, 'पुप्फपडलगाणं'–अष्टशतं पुष्पपटलकानाम्, अष्टशतं माल्यपटलकानाम् नेत्रकलीनि पुष्पाणि ग्रथितानि माल्यानि चूर्णपटलकानां–गन्धपटलकानां=वस्त्राभरणसिद्धार्थलोमहस्तपटलकानामपि प्रत्येकं प्रत्येकमष्टशतं वक्तव्यम्। सिंहासनानां–छत्राणां–चामराणामष्टशतं ज्ञेयम्, 'अट्ठसयं तेल्लसमुग्गकाणं–धूवकडुच्छुयाणं' –अष्टशतं तैलसमुद्गकानामष्टशतं कोष्टसमुद्गकानामष्टशतं

र्शक–दर्पण हैं १०८ बडे २ थाल है 'एवं पाईणं सुपइट्ठगाणं मणगुलियाणं वातकरगाणं' १०८ छोटी–छोटी पात्री–छोटा पात्र विशेष हैं, १०८ सुप्रतिष्ठित है, १०८ मनोगुलिक पीठिकाविशेष हैं 'वातकरगाणं, चित्ताणं रयणकरंडगाणं, हयकंठगाणं जाव उसभ कंठगाणं' १०८ वातकरक–जलरहित घट–घडा हैं, १०८ चित्र हैं १०८ रत्नकरण्ड है १०८ हयकंठ है। यावत् १०८ वृषभकंठ हैं 'पुप्फचंगेरीणं जाव लोमहत्थचंगेरीणं, पुप्फपडलगाणं अट्ठसयं तेल्लसमुग्गकाणं जाव धूवकडुच्छुयाणं संणिक्खित्तं चिट्ठइ' १०८ पुष्पचंगेरी हैं–पुष्पों को रखने की टोकरियां हैं। यावत्–१०८ रोमहस्तक चंगेरीकाएं–मयूरपिच्छिकाएं हैं १०८ पुष्प पटलक है, १०८ तेल समुद्गक

૧૦૮ એકસો આઠ ભૃંગારક–ઝારીયો છે. ૧૦૮ એકસો આઠ આદર્શક દર્પણો છે. ૧૦૮ એકસો આઠ મોટા મોટા થાલો છે. 'एवं पाईणं सुपउट्ठगाणं मणगुलियाणं वातकरगाणं' ૧૦૮ એકસો આઠ નાની નાની પાત્રીયો–નાનું વાસણ છે. ૧૦૮ એકસો આઠ સુપ્રતિષ્ઠકો છે. ૧૦૮ મનોગુલિકા પીઠિકા વિશેષ છે. 'वातकरगाणं चित्ताणं रयणकरंडगाणं हयकंठगाणं जाव उसभकंठगाणं' ૧૦૮ વાતકરકો–ખાલી ઘડાઓ છે. ૧૦૮ ચિત્રો છે. ૧૦૮ રત્નકરંડકો છે. ૧૦૮ હયકંઠકો છે. યાવત્ ૧૦૮ વૃષભ કંઠકો છે. 'पुप्फचंगेरीणं जाव लोमहत्थचंगेरीणं पुप्फपडलगाणं अट्ठसयं तेल्लसमुग्गकाणं जाव धूवकडुच्छुयाणं संणिक्खित्तं चिट्ठइ' ૧૦૮ પુષ્પ ચંગેરીયો છે. પુષ્પોને રાખવાની ટોપલીયો. યાવત્ ૧૦૮ એકસો આઠ રોમહસ્તક ચંગેરિકાઓ અર્થાત્ મયૂર પીછીકાઓ છે. ૧૦૮ પુષ્પ પટલો છે. ૧૦૮ તેલ સમુદ્ગકો છે. યાવત્ ૧૦૮

चोयसमुद्गकानामष्टशतं तगरसमुद्गकानामष्टशतमेलासमुद्गकानामष्टशतं हरिताल-समुद्गकानामष्टशतं हिंगुलकसमुद्गकानामष्टशतं मनश्शिलासमुद्गकानामष्टशत मञ्जन-समुद्गकानाम्, सर्वाण्येतानि तैलादीन्यञ्जनान्तानि परमसुरभिगन्धोपेतानि द्रष्टव्यानि-अष्टशतं ध्वजानाम् 'संणिक्खित्तं चिट्ठइ' सन्निक्षिप्तं तिष्ठति ॥ 'तस्सणं सिद्धायतणस्स उप्पिं'-तस्य सिद्धायतनस्योपरि खलु, 'बहवे अट्ठट्ठ मंगलगाझया छत्ताइछत्ता' अष्टमङ्गलकानि-स्वस्तिकादीनि-ध्वजाः कृष्णनीलादिकाः छत्रातिच्छत्राणि 'उत्तिमागारा'-उत्तमप्रकाराणि 'सोलविहेहिं रयणेहिं'-षोड़शप्रारकै रत्नैः; 'उवसोभिया'-उपशोभितानि, 'तं जहा' तद्यथा-'रयणेहिं जाव रिट्ठेहिं'-रत्नैः सामान्यैर्यावद्रिष्टैः, यावत्-पदेन-वज्र- वैडूर्यस्फटिकादीनां संग्रहो ज्ञातव्यः इति ॥सू०॥६३॥

मूलम्-तस्स णं सिद्धाययणस्स उत्तरपुरत्थिमेणं एत्थणं एगा महं उववायसभा पन्नत्ता जहा सुधम्मा तहेव जाव गोमाणसीओ उववायसभाए वि दारा मुहमंडवा सव्वं भूमिभागे तहेव जाव मणिफासो (सुहम्मा सभा वत्तव्वया भाणियव्वा जाव भूमीए फासो) तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झदेसभाए-एत्थ णं एगा महं मणिपेढिया पन्नत्ता जोयणं आयामविक्खंभेणं अद्धजोयणं बाहल्लेणं सव्व मणिमई अच्छा०। तीसे णं मणिपेढियाए उप्पिं एत्थ णं एगे महं देवसयणिज्जे

है, यावत् १०८ धूपकडुच्छुक हैं। अर्थात् ये सब वस्तुएं उनके समक्ष रखी हुई है। 'तस्स णं सिद्धायतणस्स णं उप्पिं बहवे अट्ठट्ठमंगलगा झुया छत्ताइछत्ता उत्तमागारा सोलसविहेहिं रयणेहिं उवसोभिया, रयणेहि जाव रिट्ठेहिं' उस सिद्धायतनके ऊपर आठ स्वस्तिक आदि मंगलद्रव्य हैं ध्वजाएं हैं और छत्रातिछत्र हैं, ये सब उत्तम आकारवाले है। तथा सोलह प्रकार के रिष्टादि रत्नों से सुशोभित है ॥सू०६३॥

ધૂપકડુચ્છુકો છે અર્થાત્ એ બધી વસ્તુઓ તેમની સામે રાખેલ છે. 'तस्सणं सिद्धायतणस्स णं उप्पिं बहवे अट्ठट्ठमंगलगा भूया छत्ताइछत्ता 'उत्तमागारा सोलसविहेहिं रयणेहि उवसोभिया रयणेहि जाव रिट्ठेहिं' એ સિદ્ધાયતનની ઉપર સ્વસ્તિક વિગેરે આઠ મંગલ દ્રવ્યો છે. ધજાઓ છે અને છત્રાતિછત્રો છે. એ બધા ઉત્તમ આકારવાળા છે. તથા સોળ પ્રકારના રિષ્ટ વિગેરે રત્નોથી સુશોભિત છે ॥ સૂ. ૬૩ ॥

पन्नत्ते तस्स णं देवसयणिज्जस्स वण्णओ उववायसभाएणं उप्पिं अट्ठट्ठ मंगलगा झया छत्ताइछत्ता जाव उत्तिमागारा तीसे णं उववायसभाए उत्तरपुरच्छिमेणं एत्थणं एगे महं हरए पन्नत्ते से णं हरए अद्ध तेरसजोयणाइं आयामेणं छक्कोसाइं जोयणाइं विक्खंभेणं दस जोयणाइं उव्वेहेणं अच्छे सण्हे वण्णओ जहेव णंदाणं पुक्खरिणीणं जाव तोरण वण्णओ तस्स णं हरतस्स उत्तरपुरत्थिमेणं एत्थ णं एगा महं अभिसेयसभा पन्नत्ता जहा सभा सुहम्मा तं चेव निरवसेसं जाव गोमाणसीओ भूमिभागे उल्लोए तहेव॥ तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थ णं एगा महं मणिपेढिया पन्नत्ता जोयणं आयामविक्खंभेणं अद्धजोयणं बाहल्लेणं सव्व मणिमया अच्छा॥ तीसे णं मणिपेढियाए उप्पिं एत्थ णं एगे महं सीहासणे पन्नत्ते सीहासणवण्णओ अपरिवारो। तत्थ णं विजयस्स देवस्स सुबहु अभिसेक्के भंडे संणिक्खित्ते चिट्ठइ। अभिसेयसभाए उप्पिं अट्ठट्ठ मंगलए जाव उत्तिमागारा सोलसविहेहिं रयणेहिं तीसे णं अभिसेयसभाए उत्तरपुरत्थिमेणं एत्थ णं एगा महं अलंकारिय सहा वत्तव्वया भाणियव्वा जाव गोमाणसीओ मणिपेढियाओ जहा अभिसेयसभाए उप्पिं सीहासणं अपरिवारं। तत्थ णं विजअस्स देवस्स सुबहु अलंकारिए भंडे निक्खित्ते चिट्ठइ। उत्तिमागारा अलंकारियसभाए उप्पिं मंगलगा झया छत्ताइछत्ता। तीसे णं अलंकारियसभाए उत्तरपुरत्थिमेणं एत्थ णं एगा महं ववसायसभा पन्नत्ता अभिसेयसभा वत्तव्वया जाव सीहासणं अपरिवारं॥ एत्थ णं विजअस्स देवस्स एगे महं पोत्थयरयणे संनिक्खित्ते चिट्ठइ तस्स णं पोत्थयरयणस्स अयमेयारूवे वण्णा-

वासे पन्नत्ते तं जहा-रिट्ठामईओ कंबियाओ [रययामयाइं पत्त-काइं रिट्ठामयाइं अक्खराइं] तवणिज्जमए दारे णाणामणिमए गंठी [अंकमयाइं पत्ताइं] वेरुलियमए लिप्पासणे तवणिज्जमई संकला रिट्ठमई मसी वइरामई लेहिणी रिट्ठामइं अक्खराइं धम्मिए सत्थे। ववसायसभाएणं उप्पिं अट्ठट्ठ मंगलगा झया छत्ताइछत्ता उत्तिमागारेइ ॥ तीसे णं ववसायसभाए उत्तरपुरत्थिमेणं एगे महं बलिपेढे पन्नत्ते दो जोयणाइं आयामविक्खंभेणं जोयणं बाहल्लेणं सव्व रययामए अच्छे जाव पडिरूवे ॥ एत्थ णं तस्स णं वलिपेढस्स उत्तरपुरत्थिमेणं एगा महं नंदा पुक्खरिणी पन्नत्ता तं चेव माणं हरयस्स तं चेव सव्वं ॥सू० ६४॥

छाया-तस्य खलु सिद्धायतनस्योत्तरपूर्वस्याम् अत्र खलु एका महती-उपपातसभा प्रज्ञप्ता। यथा सुधर्मा तथैव यावद्गोमानस्यः, उपपातसभायामपि द्वाराणि मुखमण्डपाः सर्वं भूमिभागाः तथैव यावन्मणिस्पर्शः सुधर्मासभा वक्तव्यता भणितव्या यावद्भूमिस्पर्शः) तस्य खलु बहुसमरमणीयस्य भूमिभागस्य बहुमध्यदेशभागे अत्र खलु एका महती मणिपीठिका प्रज्ञप्ता योजनमायामविष्कम्भेणाऽर्धयोजनं बाहल्येन सर्वमणिमयी-अच्छा। तस्याः खलु मणिपीठिकाया उपरि-अत्र खलु एकं महद्देवशयनीयं प्रज्ञप्तम् तस्य खलु देवशयनीयस्य वर्णकः, उपपातसभायाः खलूपरि-अष्टावष्टौ मङ्गलकानि ध्वजा श्छत्रातिच्छत्राणि यावत् उत्तमाकाराणि। तस्याः खलूपपातसभाया उत्तरपूर्वस्याम् अत्र खल्वेको महान् ह्रदः प्रज्ञप्तः स खलु ह्रदः अर्द्धत्रयोदश योजनानि-आयामेन षट्क्रोशानि योजनानि विष्कम्भेण दशयोजनानि-उद्वेधेनाऽच्छः श्लक्ष्णो वर्णकः यथैव नन्दायाः पुष्करिण्याः यावत्-तोरणवर्णनम्। तस्य खलु ह्रदस्योत्तरपूर्वस्याम् अत्र खल्वेका महत्यभिषेकसभा प्रज्ञप्ता यथा सभा सुधर्मा तदेव निरवशेषं यावद्गोमानस्यो भूमिभाग उल्लोकस्तथैव। तस्य खलु बहुसमरमणीयस्य भूमिभागस्य बहुमध्यदेशभागे अत्र खलु एका महती मणिपीठिका प्रज्ञप्ता योजनमायामविष्कम्भेणाऽर्धयोजनं बाहल्येन सर्वमणिमयी-अच्छा तस्याः खलु मणिपीठिकायाः उपरि अत्र खलु एकं महत्सिंहासनं प्रज्ञप्तम् सिंहासन वर्णकोऽपरिवारः। तत्र खलु विजयदेवस्य सुबहु-अभिषेकभाण्डं सन्निक्षिप्तं तिष्ठति अभिषेकसभाया उपरि-अष्टावष्टौ मङ्गलकानि यावदुत्तमाकाराणि षोडशविधै-

रत्नै तस्याः खलु अभिषेकसभाया उत्तरपूर्वस्याम् अत्र खलु एका महत्यलङ्कार-सभा वक्तव्यता भणितव्या यावत्-गोमानस्यो मणिपीठिकाः यथाऽभिषेकसभाया उपरि सिंहासनमपरिवारम् । तत्र खलु विजयस्य देवस्याऽऽलंकारिकभाण्डं सन्निक्षिप्तं तिष्ठति उत्तमाकाराऽलङ्कारसभाया उपरि मङ्गलकानि ध्वजा छत्राऽतिच्छत्राणि । तस्याः खलु अलङ्कारिकसभायाः उत्तरपूर्वस्याम् अत्र खलु एका महती व्यवसायसभा प्रज्ञप्ता अभिषेकसभा वक्तव्यता यावत्सिंहासनमपरिवारम् अत्र खलु विजयस्य देवस्यैकं महत्पुस्तकरत्नं सन्निक्षिप्तं तिष्ठति । तस्य खलु पुस्तकरत्नस्याऽयमेतद्रूपो वर्णावासः प्रज्ञप्तः तद्यथा-रिष्टमय्यौ कंबिके तपनीयमयो दवरकः नानामणिमया ग्रन्थिः वैडूर्यमयं लिप्यासनं तपनीयमयी शृङ्खला रिष्टमयं छादनं रिष्टमयी मषी वज्रमयी लेखनी रिष्टमयान्यक्षराणि धार्मिकं शास्त्रम् । व्यवसायसभायाः उपरि-अष्टावष्टौ मङ्गलकानि ध्वजा छत्राऽतिच्छत्राणि-उत्तमाकाराणि । तस्याः खलु उपपात (व्यवसाय) सभाया उत्तरपूर्वस्यामेकं महद्बलिपीठं प्रज्ञप्तम् द्वे योजने आयामविष्कम्भेण योजनं बाहल्येन सर्वरजतमयमच्छं यावत्प्रतिरूपम् । अत्र खलु तस्य बलिपीठस्योत्तरपूर्वस्यामेका महती नन्दा पुष्करिणी प्रज्ञप्ता यदेवमानं ह्रदस्य तदेव सर्वम् ॥सू० ६३॥

टीका-'तस्स णं सिद्धायणस्स'-तस्य खलु सिद्धायतनस्य 'उत्तरपुरत्थिमेणं' उत्तरपूर्वस्यां दिशि ईशानकोणे, 'एत्थ णं एगा महं उववायसभा पन्नत्ता' अत्र सिद्धायतनस्यैशान्यां खल्वेका महती-विशाला-उपपात सभा, यत्र स्थितः सन् अन्यत्र गन्तुमुत्पतति-तादृशीसभा प्रज्ञप्ता कथिता 'जहा सुहम्मा तहेव जाव गोमाणसीओ'-यथा सुधर्मासभा वर्णिता तथैवोपपातसभामपि वर्णनीया यावद्गो-

---

'तस्सणं सिद्धायणस्स णं उत्तरपुरत्थिमेणं'-इत्यादि ।

टीकार्थ-उस सिद्धायतन की ईशान दिशा में 'एगा महं उववायसभा-पण्णत्ता' एक विशाल उपपात सभा हैं 'जहा सुधम्मा तहेव' जैसी सुधर्मा-सभा हैं वैसी ही उपपात सभा है, इस सभा में रहकर ही देव अन्यत्र जाने के लिये उत्तर वैक्रिय शरीर की रचना करते हैं। 'जाव गोमाणसीओ उववायसभाए वि-दारा मुंहमंडवा सव्व' इस

'तस्स णं सिद्धायणस्स उत्तरपुरत्थिमेणं' ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ-'तस्स णं सिद्धायणस्स उत्तर पुरत्थिमेणं' એ સિદ્ધાયતનની ઈશાન દિશામાં 'एगा महं उववायसभा पण्णत्ता' એક વિશાળ ઉપપાત સભા છે 'जहा सुधम्मा तहेव' જે પ્રમાણેની સુધર્મા સભા છે એજ પ્રમાણેની ઉપપાત સભા છે. એ સભામાં રહીનેજ દેવો બીજે જવા માટે ઉત્તર વૈક્રિય શરીરની રચના કરે છે. 'जाव गोमाणसीओ उववायसभाए वि दारा मुहगंडवा सव्व' એ ઉપપાત સભાના

मानस्यस्तावत्पर्यन्तम् । 'उववायसभाए वि दारा मुहमंडवा सव्वं' उपपातसभाया-मपि द्वाराणि मुखमण्डपाः सर्वं वक्तव्यम् 'भूमिभागे तहेव जाव मणिफासे-भूमिभा-गेऽपि तथैव-सुधर्मासभा भूमिवदेव वर्णयितव्या यावन्मणि स्पर्शः । अयम्भावः इय मुपपातसभाऽर्धत्रयोदशयोजनान्यायामेन षड्योजनानि क्रोशाधिकानि विष्कम्भेण नवयोजनान्यूर्ध्वमुच्चैस्त्वेन अनेकशतस्तम्भैः सन्निविष्टाऽभ्युद्गत सुकृत वज्रवेदिका इत्यादि प्रमाणस्वरूपवर्णनम् तस्याश्चोपपातसभायास्त्रीणि द्वाराणि पूर्वदक्षिणो-त्तरदिक्षुः तेषां द्वाराणां पुरतो मुखमण्डपाः ते च मुखमण्डपाः अर्धयोजन त्रयो-दशयोजनान्यायामेन क्रोशाधिकानि षड्योजनानि विष्कम्भेण सातिरेके द्वे योजने ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन ते मुखमण्डपा–अनेकस्तम्भशतसन्निविष्टा, इत्याद्युल्लोकवर्णनं भूमिभागवर्णनम् ॥ मुखमण्डपानां पुरतः प्रेक्षागृहमण्डपवर्णनम् प्रेक्षागृहमण्डपानां

उपपात सभा के सम्बन्ध में वर्णन सब गोमानसीतक जैसा सुधर्मा-सभा का किया जा चुका है वैसा ही है, अतः इस उपपात सभा में भी तीन द्वार हैं। उनके आगे मुखमंडप हैं इत्यादि सब का कथन यहां पर गोमानसी के वर्णन तक करलेना चाहिये 'भूमिभागे तहेव जाव-मणिफासे' इसके बाद उल्लोक का वर्णन और भूमिभाग का वर्णन मणिस्पर्शो के वर्णन तक करलेना चाहिये इस प्रकार के कथन से' यह उपपातसभा १२ योजन की लम्बी है, १ कोश अधिक ६ योजन की चौडी है तथा ९ योजन की चौडी है तथा ९ योजन की ऊंची है, सैकडो खंभो इसमें लगे हुए है, इस में एक सुन्दर वज्रवेदिका है' इत्यादि रूप से सब वर्णन यहां पर करलेना चाहिये इस उपपात सभा में पूर्व दक्षिण और उत्तर-दिशा में तीन द्वारों के आगे मुख मंडप है, १२॥ योजन के तो लम्बे हैं और ६। योजन के चौडे हैं, तथा कुछ अधिक दो योजन

સંબંધમાં તમામ વર્ણન ગોમાનસિક સુધીનું જેમ સુધર્મા સભાનું વર્ણન કરેલ છે તેમજ છે. તે પ્રમાણે ઉપપાત સભામાં પણ ત્રણ દ્વારો છે. તેની આગળ મુખમંડપો છે. ઇત્યાદિ પ્રકારથી બધુજ કથન અહીંયાં ગોમાનસિકના વર્ણન સુધી કરી લેવું. 'भूमिभागे तहेव जाव मणीफासे' તે પછી ઉલ્લોકનું વર્ણન અને ભૂમિભાગનું વર્ણન મણિસ્પર્શના વર્ણન સુધી કરી લેવું. આ રીતના કથનથી આ ઉપપાત સભા ૧૨ યોજન લાંબી છે. એક કોશ વધારે છ યોજન પહોળી છે. તથા ૯ નવ યોજન ઉંચી છે. તેમા સેંકડો થાભલાઓ લાગેલા છે. તેમાં એક સુંદર વજ્રવેદિકા છે, વિગેરે પ્રકારથી તમામ વર્ણન અહીંયાં કરી લેવું. એ ઉપપાતસભામાં પૂર્વ દક્ષિણ અને ઉત્તર દિશામાં ત્રણ દ્વારો છે. એ દ્વારોની આગળ મુખમંડપો છે. એ મુખ મંડપો ૧૨ાા સાડા બાર યોજન લાંબા છે.

पुरतस्त्रिदिशि मणिपीठिकावर्णनम् इत्यादि गोमानसी वर्णनपर्यन्तं वर्णनीयम् उल्लोकवर्णनं-भूमिभागवर्णनं च सर्वमपि कर्त्तव्यमिति । 'तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स' तस्य खलु बहुसमरमणीयस्य, 'भूमिभागस्स बहुमज्झदेसभाए' भूमिभागस्य बहुमध्यदेशभागे, 'एत्थ णं' बहुसमरमणीय भूमिभागस्य बहुमध्यदेशभागे खलु, 'एगा महं मणिपेढिया पन्नत्ता'-एका महती मणिपीठिका प्रथिताः सा खलु मणिपीठिका-'जोयणं आयामविक्खंभेणं' योजनमेकमायामविष्कम्भाभ्याम्, दैर्घ्यविस्ताराभ्यां योजनैकप्रमाणामणिपीठिकेत्यर्थः, 'अद्धजोयणं बाहल्लेण' अर्धयोजनं-धनुःसहस्रप्रमाणं बाहल्येन-पृथुत्वेन, 'सव्वमणिमई अच्छा' सर्वात्मना मणिमया-अच्छा-श्लक्ष्णा-घृष्टा मृष्टा नीरजस्का निर्मला निष्पङ्का

के उंचे हैं। ये मुखमंडप सैकडों खंभो से युक्त है। यहां पर उल्लोक का वर्णन और भूमिभाग का वर्णन जैसा सुधर्मासभा में किया गया हैं वैसा ही करलेना चाहिये, मुखमंडपों के आगे प्रेक्षागृह मंडप है, प्रेक्षागृह मंडपों के आगे तीन दिशाओं में मणिपीठिकाएं हैं इत्यादि रूप से सब प्रकार का वर्णन यहां गोमानसीके वर्णन तक करलेना चाहिये 'तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झदेसभाए' उस बहुसमरमणीय भूमिभाग के मध्यभाग में 'एगा महं मणिपीठिया पन्नत्ता' एक बहुतविशाल मणिपीठिका कही गई है यह मणिपीठिका 'जोयणं आयामविक्खंभेणं' लम्बाई चौडाई में १ योजन की है 'अद्धजोयणं बाहल्लेणं' तथा मोटाई में आधे योजन का है, यह मणिपीठिका 'सव्वमणिमई अच्छा' सर्वात्मना मणियों की ही बनी हुइ है, और आकाश एवं स्फटिकमणि के जैसी निर्मल है यहां 'श्लक्ष्णा,

---

અને ૬ા સવા છ ચોજન પહોળા છે. તથા કંઇક વધારે બે ચોજન ઉંચા છે. એ મુખમંડપો સેંકડો સ્તંભોથી યુક્ત છે. અહીંયાં ઉલ્લોકનું વર્ણન અને ભૂમિભાગનું વર્ણન જે રીતે સુધર્માસભાના કથનમાં કહેલ છે એજ પ્રમાણે કરી લેવું. મુખમંડપોની આગળ પ્રેક્ષાગ્રહો છે. પ્રેક્ષાગ્રહ મંડપોની આગળ ત્રણુ દિશાઓમાં મણિપીઠિકાઓ છે. ઇત્યાદિ રીતે તમામ પ્રકારનું વર્ણન અહીંયાં ગોમાનસીના વર્ણન સુધી કરી લેવુ જોઇએ. 'तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झदेसभाए' એ બહુસમ રમણીય ભૂમિભાગની મધ્યમાં 'एगा महं मणिपेढिया पन्नत्ता' એક ઘણી મોટિ મણિપીઠિકા કહેલ છે. એ મણિપીઠિકા 'जोयणं आयामविक्खंभेणं' લંબાઈ પહોળાઇમાં ૧ એક ચોજનની છે. 'अद्धजोयणं बाहल्लेणं' તથા અર્ધા ચોજનના વિસ્તાર વાળી છે. આ મણિપીઠિકા 'सव्वमणिमई अच्छा' સર્વાત્મના મણિયોની જ બનેલ છે. અને આકાશ તથા

निष्कण्टकच्छाया सप्रभा सोद्योता समरीचिका प्रासादीया दर्शनीयाऽभिरूपा-प्रतिरूपा। 'तीसेणं मणिपेढियाए उप्पिं' तस्या यथास्वरूपं वर्णितायाः मणिपीठिकाया उपरि, 'एत्थ णं' अत्र मणिपीठिकोपरि खलु, 'एगे महं देवसयणिज्जे पन्नत्ते' एकं महद्देवशयनीयं प्रज्ञप्तम्, 'तस्स णं देवसयणिज्जस्स वण्णओ' तस्य खलु देवशयनीयस्य वर्णकः तथाहि-तस्य खलु देवशनीयस्याऽयमेतद्रूपो वर्णावासः प्रज्ञप्तः नानामणिमयाः प्रतिपादाः सौवर्णिका मूलपादाः जाम्बूनदमयानि गात्राणि, वज्ररत्नपूरिताः सन्धयः रजतमयी-तूली लोहिताक्षरत्नमयानि उपधानकानि, तपनीयमय्यो गण्डोपधानिकाः, उभयत उन्नतं-मध्ये नतगम्भीरं-सालिङ्गन वर्त्तिकम्, (सह आलिङ्गनवर्त्या शरीर प्रमाणेनोपधानेन यद्वर्तते तत्तथा)

घृष्टा, मृष्टा, नीरजस्का' आदि जो विशेषण पूर्व में जगह जगह कहे जा चूके हैं। वे सब यहां पर भी प्रतिरूपविशेषण तक लगालेना चाहिये। 'तीसेणं मणिपेढियाए उप्पिं' इस मणिपीठिका के ऊपर 'एत्थणं एगे महं देवसयणिज्जे पन्नत्ते' एक विशाल देवशयनीय है। 'तस्स णं देवसयणिज्जस्स वण्णओ' इस देवशयनीयकावर्णन इस प्रकार से है-इस देवशयनीय के प्रतिपाद पादों के नीचे के पाद अनेक मणियों के बने हुए हैं। मूलपाद सुवर्ण के बने हुए है। देवशयनीय का पूरा शरीर जाम्बूनद सुवर्ण का बना हुआ है। इसकी संधियां वज्ररत्न से भरी हुई हैं। वज्ररत्न की इसकी निवार है लोहिताक्षरत्न के इस पर तकिये रखे हुए हैं। गालों के नीचे लगाया जानेवाला तकिया तपे हुए सुवर्ण का बना हुआ है यह देवशयनीय पैरों की तरफ और शिरहाने की तरफ उन्नत है। और वीच में नम्र हैं गंभीर-हैं तथा

સ્ફટિકમણિના જેવી નિર્મળ છે. અહીંયા 'श्लक्ष्णा, घृष्टा, मृष्टा, नीरजस्का' વિગેરે જે વિશેષણો પહેલાં અનેક સ્થળે કહેવામાં આવેલ છે. એ બધા પ્રતિરૂપ સુધીના વિશેષણો અહીંયાં પણ સમજી લેવા. 'तीसे णं मणिपेढियाए उप्पिं' એ મણિપીઠિકાની ઉપર 'एत्थ णं एगे महं देवसयणिज्जे पण्णत्ते' એક વિશાલ દેવશયનીય છે. આ દેવશયનીયનું વર્ણન આ પ્રમાણે છે.-એ દેવશયનીયના પ્રતિપાદો-પાયાઓની નીચેના પાયાઓ અનેક મણિયોના બનેલા છે. મૂળ-પાયા સોનાના બનેલ છે. સંપૂર્ણ દેવશયનીય જંબૂનદ નામના સોનાથી બનેલ છે. તેની સંધિયો વજ્રરત્નોથી ભરવામાં આવેલ છે. વજ્ર રત્નના તેના નીવાર છે. લોહિતાક્ષ રત્નના તેના પર તકિયાઓ છે. ગાલોની નીચે રાખવામાં આવનારા તકિયા તપાવેલા સોનાના બનેલા છે. આ દેવશયનીય પગની બાજુ અને માથાની બાજુ ઉંચા છે. અને વચમાં નમેલ છે. ગંભીર છે. તથા શરીર પ્રમાણ તકિયાથી

गङ्गापुलिनबालुकावदालसद्म्, ओयवियक्षौमदुकूल प्रतिच्छादनम्, रक्तांशुक-संवृतम्, सुरम्यं प्रासादिकं-दर्शनीयमभिरूपं प्रतिरूपम्। तस्याः खलु-'उववाय-सभाए णं उप्पिं' उपपातसभाया उपरि, 'अट्ठमंगलगा' अष्टावष्टौ मङ्गलकानि स्वस्तिक-श्रीवत्स-प्रभृतीनि, 'झया' ध्वजाः कृष्णनीलादिकाः 'छत्ताइछत्ता जाव उत्तिमागरा' छत्रातिच्छत्राणि-उत्तमप्रकाराणि षोडशविधैः रत्नवैडूर्यादिभिरुपशोभितानि। 'तीसे णं उववायसभाए' तस्याः खलूपपातसभायाः 'उत्तरपुरत्थिमेणं' ऐशान्याम्, 'एत्थणं एगे महं हरए पन्नत्ते' अत्र खलूपपात-सभाया उत्तरपूर्वदिग्भागे-एको महान् हूदः प्रज्ञप्तः॥ 'से णं हरए' स खलु हूदः 'अद्धतेरस जोयणाइं आयामेणं' अर्धत्रयोदश-सार्धद्वादश योजनान्यायामेन, 'छक्कोसाइं जोयणाइं विक्खंभेण' षट् क्रोशानि योजनानि विष्कम्भेण-क्रोशाधिकानि षड् योजनानि विस्तारवृत्त्या इत्यर्थः 'दसजोयणाइं उव्वेहेणं' दशयोजनान्यु-

शरीर प्रमाण तकिये से युक्त है 'इत्यादि रूप से जैसे सुधर्मासभा-स्थित देवशयनीय देवशय्याका वर्णन किया गया है वैसा ही वर्णन यहां पर भी इसका करलेना चाहिये 'तस्सा उववायसभाएणं उप्पिं' उस उपपात सभा के उपर 'अट्ठमंगलगा' आठ आठ मंगलद्रव्य है एवं कृष्ण नील आदि वर्णवाली अनेक ध्वजाएं हैं तथा छत्रातिछत्र हैं। ये छत्राति छत्र सोलह प्रकार के वैडूर्य आदिरत्नों से सुशोभित है। 'तीसेणं उववायसभाए' उस उपपात सभा की 'उत्तरपुरत्थिमेणं' ईशानदिशा में 'एत्थणं एगे महं हरए पन्नत्ते' एक विशाल हूद हैं 'सेणं हरए' यह हूद 'अद्धतेरसजोयणाइं आयामेणं छक्कोसाइं जोयणाइं विक्खंभेणं' लम्बाई में १२॥ योजन का है और चौडाइ में ६। योजन का है। 'दस जोयणाइं उव्वेहेणं' तथा इसका उद्वेध १० योजन का है,

યુકત છે. વિગેરે પ્રકારથી સુધર્માસભાના દેવશયનીયનું જે રીતે વર્ણન કરેલ છે, એજ પ્રમાણેનું વર્ણન અહીંયાં પણ કરી લેવું 'तस्सा उववायसभाए णं उप्पिं' એ ઉપપાત સભાની ઉપર 'अट्ठमंगलगा' સ્વસ્તિક વિગેરે આઠ આઠ મંગલ દ્રવ્યો છે. અને કૃષ્ણનીલ વિગેરે રંગની ધજાઓ છે. તથા છત્રાતિછત્ર છે. આ છત્રાતિછત્રો સોળ પ્રકારના વૈડૂર્ય વિગેરે રત્નોથી સુશોભિત છે. 'तीसे-णं उववायसभाए' એ ઉપપાત સભાની 'उत्तरपुरत्थिमेणं' ઇશાન દિશામાં 'एत्थ णं एगे महं हरए पन्नत्ते' એક વિશાલ હ્રદ છે. 'से णं हरए' એ હ્રદ 'अद्ध-तेरस जोयणाइं आयामेणं छक्कोसाइं जोयणाइ विक्खंभेणं' લંબાઇમાં ૧૨॥ સાડા બાર યોજન છે. અને પહોળાઇમાં ૬। સવા છ યોજન છે. 'दस जोयणाइं उव्वेहेणं' તથા તેનો ઉદ્વેધ ૧૦ દસ યોજનનો છે. 'अच्छे सण्हे' આ હ્રદ અચ્છ;

ह्वेधेन, 'अच्छे सण्हे'-अच्छः श्लक्ष्णो घृष्टो मृष्टो नीरजस्को निर्मलो निष्पङ्को निष्कण्टकच्छाय इत्यादि रूपेण ह्रद वर्णको विधेयः। 'जहेव नंदाणं पुक्खरिणीणं जाव तोरण वण्णओ' यथैव नन्दापुष्करिण्या वर्णकस्तथेहाऽपि कर्तव्यः इति। 'तस्स णं हरतस्स' यथोक्तस्वरूपं वर्णितह्रदस्य, 'उत्तरपुरत्थिमेणं' उत्तरपूर्वयोरन्तराले, 'एत्थ णं एगा महं अभिसेयसभा पन्नत्ता' अत्र खलु एका बृहत्यभिषेकसभा विस्तारिताऽऽस्ते या हि-प्रमाण-स्वरूप-मुखमण्डप-प्रेक्षागृहमण्डप-चैत्यस्तूप वर्णन प्रकारेण सुधर्मावत्तावद्वाच्यास्याद्यावद्गोमानसीवक्तव्यता, अनन्तरंच-उल्लोक वर्णनं-भूमिभागवर्णनं यावत्तृणानां मणीनां च स्पर्शः। एतदभिप्रायेणाह-'जहा सुहम्मा सभा तं चेव निरवसेसं जाव गोमाणसीओ भूमिभागे उल्लोए तहेव' यथा-

---

'अच्छे, सण्हे,' यह ह्रद अच्छ, श्लक्ष्ण आदि प्रतिरूप तक के विशेषणों वाला है 'जहेव नंदाणं पुक्खरिणीणं जाव तोरण वण्णओ' जिस प्रकार से नंदा पुष्करिणी-बावरी का वर्णन पीछे कियाजाचुका-है इसी प्रकार इस ह्रद का भी वर्णन तोरणों के वर्णन तक कर लेना चाहिये 'तस्स णं हरतस्स उत्तरपुरत्थिमेणं' इस ह्रद की इशान दिशा में 'एत्थ णं एगा महं अभिसेयसभा पन्नत्ता' एक विशाल अभिषेक सभा है सुधर्मा सभा के जैसा ही इसका प्रमाण हैं इसके आगे के मुखमंडपों के आगे के प्रेक्षागृह मंडपों की और चैत्यस्तूपों का वर्णन सुधर्मा सभा में जैसा इनका वर्णन किया गया है वैसा ही है अभिषेक सभा के इन मुखमंडप आदिकों का वर्णन गोमानुषी के वर्णन तक ही ग्रहण करना चाहिये. इसके बाद वहां के उल्लोकों का और भूमिभाग का

શ્લક્ષ્ણ વિગેરે પ્રતિરૂપ સુધીના વિશેષણો વાળું છે. 'जहेव णंदाणं पुक्खरिणीणं जाव तोरण वण्णओ' જે પ્રમાણે નંદા પુષ્કરિણી-વાવનું વર્ણન પહેલાં કરવામાં આવી ગયેલ છે. એજ પ્રમાણે આ હ્રદનું પણ વર્ણન તોરણોના વર્ણન સુધી કરી લેવું. 'तस्स णं हरतस्स उत्तरपुरत्थिमेणं' એ હ્રદની ઇશાન દિશામાં 'एत्थ णं एगा महं अभिसेयसभा पन्नत्ता, એક વિશાલ અભિષેક સભા છે. તે સભાનું પ્રમાણ સુધર્મા સભાના પ્રમાણ જેટલુંજ છે. તેની આગળના મુખમંડપોનું પ્રેક્ષાગૃહમંડપોનું તથા ચૈત્યસ્તૂપોનું વર્ણન સુધર્માસભાનુ વર્ણન કર્યું છે એજ પ્રમાણે તેનું વર્ણન કરવામાં આવેલ છે તેમ સમજી લેવું અભિષેક સભાના આ મુખમંડપો વિગેરેનું વર્ણન ગોમુખીના વર્ણન સુધી જ ગ્રહણ કરવાનું છે. તેના પછી ત્યાંના ઉલ્લોકોનું તથા ભૂમિભાગનું વર્ણન મણિયોના સ્પર્શ સુધી કરી લેવું અને તે જેમ પહેલા કરવામાં આવેલ છે તેજ પ્રમાણે સમજવું એજ વાત

सुधर्मासभा तदेव निरवशेषं यावद्गोमानस्यो विश्रामस्थानं भूमिभाग उल्लोकस्थैवेति। 'तस्स बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स' तस्य खलु बहुसमरमणीयस्य भूमिभागस्य, 'बहुमज्झदेसभाए' बहुमध्यदेशभागे, 'एत्थ णं एगा महं मणिपेढिया पन्नत्ता' अत्र बहुमध्यदेशभागे एका बृहत्तरा मणिपीठिका विश्रुता सा खलु-'जोयणं आयामविक्खंभेणं' योजनमात्रमायामविस्ताराभ्याम् 'अद्धजोयणं बाहल्लेणं'-अर्धयोजनं बाहल्येन-धनुःसहस्रमानं पृथुत्वेन 'सव्वमणिमया अच्छा०' सर्वभावेन मणिमयी-अच्छा श्लक्ष्णा-लण्हा घृष्टा मृष्टा नीरजस्का निर्मला निष्पङ्का निष्कण्टकच्छाया सप्रभा सोद्द्योता समरीचिका प्रासादीया दर्शनीयाऽभिरूपा प्रतिरूपा इति 'तीसेणं मणिपेढिया उप्पिं' तस्याः मणिपीठिकाया उपरि खलु 'एत्थ णं एगे महं सीहासणे पन्नत्ते' अत्र मणिपीठिकोपरि-एकं महत्सिंहासनं

वर्णन मणियों के स्पर्श तक कर लेना, जैसा कि पहिले यह किया जा चुका है। यही बात 'जहा सुधम्मा सभा तं चेव निरवसेसं जाव गोमाणसीओ भूमिभागे उल्लोए तहेव' इस सूत्रपाठ द्वारा प्रकट की गई है 'तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थ णं एगा महं मणिपेढिया पण्णत्ता' उस बहुसमरमणीय भूमिभाग के बीच में एक विशाल मणिपीठिका है 'जोयणं आयामविक्खंभेण अद्धजोयणं बाहल्लेणं सव्वमणिमया अच्छा' यह मणिपीठिका लम्बाई चौडाई में एक योजन की हैं और मोटाई में आधे योजन की है। यह सर्वात्मना मणियों की बनी हुई है तथा अच्छा-आकाश और स्फटिकमणि के जैसी निर्मल हैं यहां इसके वर्णन में 'श्लक्ष्णा, लण्हा, घृष्टा, मृष्टा,' इत्यादि विशेषणों का भी कथन कर लेना चाहिये, और यह कथन प्रतिरूप विशेषण तक करना चाहिये 'तीसेणं मणिपेढियाए उप्पिं' इस मणिपीठिका के ऊपर 'एत्थ णं महं एगे सीहासणे पन्नत्ते' एक

'जहा सुहम्मा सभा तं चेव निरवसेसं जाव गोमाणसीओ भूमिभागे उल्लोए तहेव' આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રગટ કરેલ છે. 'तस्स णं बहुसमरणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झ देसभाए एत्थणं एगा महं मणिपेढिया पण्णत्ता' એ બહુસમરમણીય ભૂમિભાગની વચમાં એક વિશાલ મણિપીઠિકા છે. 'जोयणं आयामविक्खंभेणं अद्धजोयणं बाहल्लेणं सव्व मणिमया अच्छा' આ મણિપીઠિકા લંબાઇમાં એક યોજનની છે. અને તેનો વિસ્તાર અર્ધાયોજનનો છે. તે સર્વ રીતે મણિયોથી બનેલ છે. તથા 'अच्छा' આકાશ અને સ્ફટિક મણિના જેવી તે નિર્મલ છે. અહિં તેના વર્ણનમાં 'શ્લક્ષ્ણા, લણ્હા, ઘૃષ્ટા, મૃષ્ટા' વિગેરે વિશેષણોનું કથન પણ કરી લેવું. 'तीसेणं मणिपेढियाए उप्पिं' એ મણિપીઠિકાની ઉપર 'एत्थ णं महं एगे

यच्चेत्थं सुसज्जितम्, 'सीहासण वण्णओ अपरिवारो' अत्र सिंहासन वर्णनं कर्तव्यम् भद्रासनात्मकपरिवारवर्णनरहितमिति। 'तत्थ णं' तत्र खलु सिंहासने 'विजयस्स देवस्स सुबहु अभिसेक्के भंडे सण्णिक्खित्ते चिट्ठइ' विजयस्य देवस्य सुबहु अभिषेकभाण्डमेकं सन्निक्षिप्तं तिष्ठति। 'अभिसेयसभाए उप्पिं अट्ठट्ठ-मंगलए जाव उत्तिमागारा सोलसविहेहिं रयणेहिं' अभिषेकसभाया उपरि अष्टा-ष्टौ मङ्गलकानि यावद् उत्तमाकाराणि षोडशविधैः रत्नैः 'तीसे णं अभिसेय-सभाए उत्तरपुरत्थिमेणं' तस्याः खलु अभिषेकसभायाः उत्तरपूर्वस्याम्—ईशानकोणे 'एत्थ णं एगा महं अलंकारियसहा वत्तव्वया भाणियव्वा जाव गोमाणसीओ मणिपेढियाओ' अत्र खलु एका महती—बृहत्तरा अलङ्कारसभावक्तव्यता भणितव्या

विशाल सिंहासन है 'सीहासणवण्णओ' इस सिंहासन का वर्णन यहां उसके भद्रासन आदिरूप परिवार सिंहासनों को छोड़कर करना चाहिये यही वात 'अपरिवारो पद द्वारा यहां प्रकट की गई है. 'तत्थ णं विजयस्स देवस्स' उस सिंहासन पर विजय देव का 'सुबहु अभिसेक्के भंडे संनिक्खित्ते चिट्ठइ' एक बहुत सुन्दर अभिषेकपात्र रखा हुआ है 'अभिसेय सभाए उप्पिं अट्ठट्ठमंगलए जाव उत्तिमागारा सोलसविहे हिं रयणेहिं' अभिषेक सभा के उपर आठ आठ स्वस्तिक आदि मंगल द्रव्य है यावत् यहां कृष्ण नील आदि वर्णो की ध्वजाएं हैं और छत्रातिछत्र हैं इनके आकार सोलह प्रकारों के रत्नों से युक्त होने के कारण बडे उत्तम हैं। 'तीसेणं अभिसेयसभाए उत्तरपुरत्थिमे णं एत्थ णं एगा महं अलंकारियसभावत्तव्वया भाणियव्वा' इस अभिषेक सभा की ईशान दिशा में एक विशाल अलंकारिक सभा है इसके प्रमाण का

सीहासणे पण्णत्ते' એક વિશાળ સિંહાસન છે. 'सीहासणवण्णओ' આ સિંહા-સનનું વર્ણન અહીંયા તેનાં ભદ્રાસન વિગેરે પ્રકારથી પરિવાર અને સિંહા-સનોને છોડીને કરી લેવું એજ વાત 'अपरिवारो' એ પદથી અહીં પ્રગટ કરેલ છે. 'तत्थ णं विजयस देवस्स' એ સિંહાસનની ઉપર વિજય દેવનું 'सुबहु अभिसेक-भंडे संनिक्खित्ते चिट्ठइ' એક ઘણુંજ સુંદર અભિષેક પાત્ર રાખેલ છે. 'अभिसेय-सभाए उप्पिं अट्ठट्ठमंगलए जाव उत्तमागारा सोलसविहेहिं रयणेहिं' અભિષેક સભાની ઉપર આઠ આઠ સ્વસ્તિક વિગેરે મંગલ દ્રવ્ય છે. યાવત્ કૃષ્ણ, નીલ, વિગેરે રંગની ધજાઓ છે. અને છત્રાતિછત્રો છે. તેનો આકાર સોળ પ્રકારના રત્નોથી યુક્ત હોવાથી તે ઘણીજ ઉત્તમ જણાય છે 'तीसेणं अभिसेयसभाए उत्तरपुरत्थिमेणं एत्थ णं एगा महं अलंकारियसभा वत्तव्वया भाणियव्वा' એ અભિષેક સભાની ઈશાન દિશામાં એક વિશાળ અલંકારિક સભા છે. તેના પ્રમાણનું વર્ણન પરિવાર

यावद् गोमानस्यो मणिपीठिकाः 'जहा अभिसेयसभाए उप्पिं सीहासणं अपरिवारं' यथा अभिषेकसभाया उपरि सिंहासनम् अपरिवारम् परिवाररहितं यथा तथा वक्तव्यमित्यर्थः। 'तत्थ णं' तत्र खलु सिंहासने 'विजयस्स देवस्स' विजयस्य देवस्य योग्यम्, 'सुबहु अलंकारिए भंडे' सुबहु-अलङ्कारिकम्-अलङ्करण योग्यवस्तूपेतं भाण्डमेकम् 'संनिक्खित्ते चिट्ठइ' सन्निक्षिप्तं तिष्ठति, 'उत्तिमागारा अलंकारियसभाए उप्पिं' उत्तमाकाराऽलङ्कारसभाया उपरितने भागे, 'मंगलझया छत्ताइछत्ता' मङ्गलकानि-अष्टौ स्वस्तिकादीनि ध्वजाः कृष्णनीलादिकाश्छत्रातिच्छत्राणि, 'तीसेणं अलंकारियसहाए' तस्याः खलु अलंकारिकसभायाः 'उत्तरपुरत्थिमेणं' ऐशान्याम् 'एत्थणं एगा महं' अत्र खलु एका महती 'ववसायसभा

द्वारत्रयका मुख मण्डपों का, और प्रेक्षा गृह मण्डप आदिकों का वर्णन अपरिवार भूत सिंहासन के वर्णन तक कर लेना चाहिये इस वर्णन के अन्तर्गत गोमानुषीयों का-विश्राम स्थानों का-और मणिपीठिकाओं का भी वर्णन आ जाता है यही बात 'जहा अभिसेयसभाए उप्पिं सीहासणं अपरिवारं' इस सूत्रपाठ द्वारा सूत्रकार ने प्रकट की है 'तत्थ णं विजयस्स देवस्स सुबहु अलंकारिए भंडे संनिक्खित्ते चिट्ठइ' उस अलंकारिक सभा के अपरिवार भूत सिंहासन के ऊपर विजयदेव का एक बहुत अच्छा योग्य अलङ्कार भाण्ड रक्खा हुआ है। 'उत्तिमागारा अलंकारिय सभाए उप्पिं मंगलगा झया जाव छत्ताइछत्ता' इस अलंकार सभा के ऊपर भाग में आठ आठ मंगल द्रव्य है। कृष्ण नील आदि वर्णों की ध्वजाएं हैं। और सोलह प्रकार के रत्नों से जटित होने के कारण उत्तम आकार वाले छत्रातिछत्र है। 'तीसेणं अलंकारियसभाए उत्तरपुरत्थिमेणं' इस अलंकार सभा की इशान दिशा में 'एत्थणं एगा

શિવાયના સિંહસનના વર્ણન સુધી કરી લેવું. એ વર્ણનની અંદર ગોમાનુષિયોનું અર્થાત્ વિશ્રામસ્થાનોનું અને મણિપીઠિકાઓનું વર્ણન પણ આવી-જાય છે. એજ વાત 'जहा अभिसेयसभाए उप्पिं सीहासणं अपरिवारं' આ સૂત્ર પાઠ દ્વારા સૂત્રકારે પ્રગટ કરેલ છે. 'तत्थ णं विजयस्स देवस्स सुबहु अलंकारिए भंडे संनिक्खित्ते चिट्ठइ' એ અલંકારિક સભાના અપરિવાર રૂપ સિંહાસનોની ઉપર વિજયદેવનું એક ઘણુંજ સુંદર અને યોગ્ય અલંકાર ભાંડ રાખવામાં આવેલ છે. 'उत्तिमागारा अलंकारिय सभाए उप्पिं मंगलगा झया जाव छत्ताइछत्ता' એ અલંકાર સભાની ઉપર આઠ આઠ મંગલ દ્રવ્ય છે. કૃષ્ણ, નીલ વિગેરે રંગની ધજાઓ છે, અને સોળ પ્રકારના રત્નોથી જડેલ ઉત્તમ આકારવાળા છત્રાતિછત્રો છે. 'तीसेणं अलंकारियसभाए उत्तरपुरत्थिमेणं' એ અલંકારિક સભાની ઈશાન દિશામાં

पन्नत्ता' व्यवसायसभा कथिता, अभिसेयसभावत्तव्वया जाव सीहासणं अपरिवार' अभिषेकसभावक्तव्यता यावत्सिंहासनमपरिवारम्, इयञ्च व्यवसायसभाऽभिषेकसभावत् प्रमाण-स्वरूप-द्वारत्रय-मुखमण्डप प्रेक्षागृहमण्डपादि वर्णन प्रकारेण तावद्वक्तव्या यावद्भद्रासनादि परिवाररहितं सिंहासनम् इति। अत्र सिंहासने 'विजयस्स देवस्स' विजयस्य देवस्य 'एगे महं पोत्थयरयणे' महदेकं पुस्तकरत्नम् 'संनिक्खित्ते चिट्ठइ' सन्निक्षिप्तं तिष्ठति 'तस्स णं-पोत्थयरयणस्स' तस्य खलु पुस्तकरत्नस्य, 'अयमेयारूवे वण्णावासे पन्नत्ते' अयमेतद्रूपो वक्ष्यमाणप्रकारको वर्णावासो वर्णकः प्रज्ञप्तः, 'तं जहा' तद्यथा-'रिट्ठमईओ कंबिकाओ' रिष्टमय्यौ-रिष्टरत्नमये कंबिके पुष्टके प्रज्ञप्ते, 'तवणिज्जमए दोरे' तपनीयमयोदवरकः यत्र पत्राणि प्रोतानि (अनुस्यूतानि) वर्तन्ते, 'नानामणिमयागंठी' नाना-

महं ववसायसभा पन्नत्ता' एक विशाल व्यवसाय सभा है 'अभिसेय सभा वतव्वया जाव सीहासणं अपरिवारं' यह व्यवसाय सभा अभिषेक सभा की तरह के प्रमाण युक्त है इस में तीन द्वार है उनके आगे मुखमंडप है मुखमण्डपों के आगे प्रेक्षागृह मंडप है इत्यादि सबका वर्णन यहां पर सिंहासन के वर्णन तक कर लेना चाहिये परन्तु सिंहासन के वर्णन में उसके परिवार भूत सिंहासनों का वर्णन नहीं करना चाहिये इस सिंहासन पर विजयस्स देवस्स 'एगे महं पोत्थयरयणे संनिक्खित्ते चिट्ठइ' विजय देव का एक विशाल पुस्तक रत्न रखा हुआ है 'तस्सणं पोत्थयरयणस्स अयमेयारूवे वण्णावासे पन्नत्ते' इस पुस्तकरत्न का वर्णन इस प्रकार से है-'रिट्ठमईओ कंबिकाओ' इसके जो पुट्ठे हैं वे रिष्ट रत्न के बने हुए है। 'तवणिज्जमए दोरे' डोरे इनके तपनीय सुवर्ण के बने हुए है कि जिनमें पुस्तक के पत्र पोयें हुए

'एत्थ णं एगा महं ववसायसभा पन्नत्ता' એક વિશાલ વ્યવસાય સભા છે. આ વ્યવસાય સભા અભિષેક સભાના પ્રમાણ જેટલા પ્રમાણ વાળી છે. તેમાં ત્રણ દ્વારો છે. તેની આગળ મુખ મંડપો છે. મુખમંડપોની આગળ પ્રેક્ષાગૃહ મંડપો છે. વિગેરે પ્રકારથી તમામ વર્ણન અહિંયાં સિંહાસનના વર્ણન સુધી કરી લેવું પરંતુ સિંહાસનના વર્ણનમાં તેના પરિવાર રૂપ સિંહાસનોનું વર્ણન કરવાનું નથી. એ સિંહાસનની ઉપર 'विजयस्स देवस्स एगे महं पोत्थयरयणे संनिक्खित्ते चिट्ठइ' વિજય દેવનું એક વિશાળ પુસ્તક રત્ન રાખવામાં આવેલ છે. 'तत्थ णं पोत्थयरयणस्स अयमेयारूवे वण्णावासे पण्णत्ते' આ પુસ્તક રત્નનું વર્ણન આ પ્રમાણે છે. 'रिट्ठमईओ कंबिकाओ' તેના જે પુંઠા છે તે રિષ્ટ રત્નના બનેલ છે. 'तवणिज्जमए दोरे' તેના દોરા તપનીય સોનાના બનેલા છે. કે જેમાં

मणिमयी ग्रन्थिः दवरकस्यादौ येन पत्राणि न निर्गच्छन्ति, 'अंकमयाइं पत्ताइं' अङ्कमयान्यङ्करत्नमयानि पत्राणि, 'वेरुलियमए लिप्पासणे' वैडूर्यमयं लिप्यासनम्, मषीभाजनम्, 'तवणिज्जमई संकला' तपनीयमयी शृंखला मषीभाजनस्था' रिट्ठमए छादणे' रिष्टमयमुपरितनं मषीपात्रस्य छादनम् 'रिट्ठमई मसी' रिष्टरत्नमयी मषी, 'वइरामई लेहणी' वज्रमयीलेखनी 'रिट्ठामयाइं अक्खराइं' रिष्टरत्नमयान्यक्षराणि 'धम्मिए सत्थे' धार्मिकं शास्त्रम् 'ववसायसभाए णं उप्पिं' व्यवसायसभाया ऊर्ध्वभागे 'अट्ठट्ठ मंगलगा' अष्टाष्टौ मङ्गलकानि 'झया छत्ताइछत्ता' उत्तिमागारा' ध्वजाः कृष्णनीलादिकाश्छत्रातिच्छत्राणि—उत्तमप्रकाराणि इति । 'तीसेणं

है 'नानामणिमयीगंठी' अनेक मणियों की इन दोरों में गांठे लगी हुई है 'अंकमयाइं पत्ताइं' अङ्करत्नमय इसके पत्र हैं। 'वेरुलियमए लिप्पासणे' वैडूर्यरत्न के दावात मषीपात्र है 'तवणिज्जमई संकला' मषीपात्र में जो सांकल लगी हुई है वह तपनीय सुवर्ण की है 'रिट्ठमये छायणे' मषी पात्र का जो छादन—ढक्कन—है वह रिष्ट रत्न का है 'रिट्ठमई मसी' और इस में जो स्याही है वह रिष्ट रत्न की बनी हुई है 'रिट्ठमयाइं अक्खराइं' इस पुस्तक रत्न के जो अक्षर हैं वे रिष्ट रत्न के बने हुए हैं 'धम्मिए सत्थे' यह पुस्तक रत्न धर्म शास्त्र का है 'ववसाय सभाए उप्पिं' इस व्यवसाय सभा के ऊपर 'अट्ठट्ठ मंगलगा' आठ आठ मांगलिक द्रव्य है 'झया' कृष्ण नील आदि वर्णों की ध्वजाएं हैं 'छत्ताई छत्ता' और सोलह प्रकार के रत्नों से खचित होने के कारण उत्तम अलंकार के छत्रातिछत्र हैं। 'तीसेणं ववसायसभाए उत्तरपुरत्थिमेणं एगे महं

પુસ્તકના પાના પરોવેલ છે. 'नाना मणिमयागंठी' એ દોરામાં અનેક મણિયોની ગાંઠો લગાડેલ છે. 'अंकमयाइं पत्ताइं' અંક રત્નમય તેના પાનાઓ છે. 'वेरुलियमए लिप्पासणे' વૈડૂર્ય રત્નના ખડિયા છે. 'तवणिज्जमई संखला' તે ખડિયામાં જે સાંકળ લગાડેલ છે તે તપનીય સોનાની છે. 'रिट्ठमए छायणे' તે ખડિયાનું જે ઢાંકણું છે તે રિષ્ટ રત્નનું છે. 'रिट्ठमई मसी' અને તેમાં જે શાહી છે તે રિષ્ટ રત્નની બનેલ છે. 'वइरामयी लेहणी' કલમ વજ્ર રત્નની બનેલ છે. 'रिट्ठमयाइं अक्खराइं' એ પુસ્તકમાં જે અક્ષરો લખેલા છે તે રિષ્ટ રત્નના બનેલ છે. 'धम्मिए सत्थे' આ પુસ્તક રત્ન ધાર્મિક શાસ્ત્રનું છે. 'ववसायसभाए उप्पिं' આ વ્યવસાય સભાની ઉપર 'अट्ठट्ठ मंगलगा' આઠ આઠ મંગલ દ્રવ્યો છે. 'झया' કૃષ્ણ, નીલ વિગેરે રંગોની ધજાઓ છે. 'छत्ताइ छत्ता' અને છત્રાતિ છત્રો સોળ પ્રકારના રત્નોથી જડેલા ઉત્તમ અલંકાર યુક્ત છે. 'तीसे णं ववसायसभाए उत्तरपुरत्थिमेणं एगे महं बलिपेढे पन्नत्ते' એ વ્યવસાય સભાની ઈશાન દિશામાં

ववसायसभाए' तस्याः खलु व्यवसायसभायाः 'उत्तरपुरत्थिमेणं' ऐशान्याम् 'एगे महं वलिपेढे पन्नत्ते' एको महान् वलिपीठः प्रज्ञप्तः, स च वलिपीठः-'दो जोयणाइं आयामविक्खंभेणं' द्वे योजने आयामविष्कम्भाभ्याम् 'जोयणं बाहल्लेणं' योजनमेकं पृथुत्वेन, 'सव्वरययामए अच्छे जाव पडिरूवे' सर्वथा रजतमयोऽच्छ आकाशवत् यावत् श्लक्ष्णो लण्हो नीरजस्को निर्मलो निष्पङ्कः निष्कण्टकच्छायः सप्रभः सोद्योतः समरीचिकः प्रासादीयो दर्शनीयोऽभिरूपः प्रतिरूपः 'एत्थ णं तस्सणं वलिपेढस्स' अत्र खलु तस्य खलु वलिपीठस्य, 'उत्तरपुरत्थिमेणं 'उत्तरपूर्वस्यां दिशि, एगा महं णंदा पुक्खरिणी पण्णत्ता' महत्येका नन्दा नाम्नीपुष्करिणी प्रस्तुता, साऽर्ध-त्रयोदशयोजनानि-आयामतः, क्रोशाधिकानि षड्योजनानि विष्कम्भेण, दशयोजनानि-उद्वेधाऽच्छा श्लक्ष्णा यावत् प्रतिरूपा एतदेवाह-'जं चेव माणं हरयस्स तं चेव सव्वं' यदेव प्रमाणं ह्रदस्य तदेव सर्वं नन्दा पुष्करिण्या अपि इति ॥सू० ६४॥

वलिपेढे पण्णत्ते' इस व्यवशाय सभा की ईशान दिशा में एक विशाल वलिपीठ है यह वलिपीठ 'दो जोयणाइं आयामविक्खंभेणं' लम्बाई चौडाई में दो योजन का है 'जोयणं वाहल्लेणं' और मोटाई में एक योजन का है 'सव्वरययामए अच्छे जाव पडिरूवे' यह सर्वात्मना चांदी का बना हुआ है तथा यह आकाश और स्फटिक मणि के जैसा निर्मल है यावत् प्रतिरूप है। यहां यावत् शब्द से श्लक्ष्ण' आदि-विशेषणों का संग्रह हुआ है 'तस्स णं वलिपेढस्स उत्तरपुरत्थिमेणं' इस वलिपीठ की ईशान दिशा में 'एगा महं णंदा पुक्खरिणी पण्णत्ता' एक विशाल नंदा पुष्करिणी है यह लम्बाई में १२॥ योजन की है और चौडाई में ६। योजन की है तथा इसका उद्वेध दस योजन का हैं यह

એક વિશાળ બલિપીઠ રાખવામાં આવેલ છે. એ બલિપીઠ 'दो जोयणाइंआयामविक्खंभेणं' લંબાઈ પહોળાઈમાં બે યોજનનું છે. 'जोयणं वाहल्लेणं' અને તેનો વિસ્તાર એક યોજનનો છે. 'सव्वरययामए अच्छे जाव पडिरूवे' એ સર્વ રીતે ચાંદીનું બનેલ છે. તથા તે આકાશ અને સ્ફટિક મણિના જેવું નિર્મળ છે. યાવત્પ્રતિરૂપ છે. અહીંયાં યાવત્પદથી 'श्लक्ष्ण' વિગેરે વિશેષણોનો સંગ્રહ થયેલ છે. 'तस्स णं वलिपेढस्स उत्तरपुरत्थिमेणं' આ બલિ પીઠની ઈશાન દિશામાં 'एगा महं णंदा पुक्खिरिणी पण्णत्ता' એક વિશાલ નંદા પુષ્કરિણી છે. તે લંબાઈમાં ૧૨॥ સાડા બાર યોજનની છે. અને પહોળાઈમાં ૬। સવા છ યોજનની છે. તથા તેનો ઉદ્વેધ દશ યોજનનો છે. તે અચ્છ વિગેરે વિશેષણો વાળી છે.

'तदेव क्रमेण यत्र यादृशी राजधानी विजयदेवस्य सा यथावद्वर्णिता, सम्प्रति-तत्कृतिमुपादिशति-

मूलम्-तेणं कालेणं तेणं समएणं विजए देवे विजयाए रायहाणीए उववायसभाए देवसयणिज्जंसि देवदूसंतरिए अंगुलस्स असंखेज्जइ भागमेत्तीए बोंदीए विजयदेवत्ताए उववण्णे। तएणं से विजए देवे अहुणोववण्णमेत्तए चेव समाणे पंचविहाए पज्जत्तीए पज्जत्तीभावं गच्छति तं जहा-आहारपज्जत्तीए सरीरपज्जत्तीए इंदियपज्जत्तीए आणापाणु पज्जत्तीए भासामणपज्जत्तीए। तएणं तस्स विजअस्स देवस्स पंचविहाए पज्जत्तीए पज्जत्तीभावं गयस्स इमे एयारूवे अज्झत्थिए चिंतिए पत्थिए मणोगए संकप्पे समुप्पज्जित्था किं मे पुव्वं सेयं किं मे पच्छा सेयं किं मे पुव्वि करणिज्जं किं मे पच्छा करणिज्जं किं मे पुव्वि वा पच्छा वा हिआए सुहाए खेमाए णिस्सेयसाए अणुगामियत्ताए भविस्सती तिकट्टु एवं संपेहेति। तएणं तस्स विजयस्स देवस्स सामाणिय परिसोववण्णगा देवा विजयस्स देवस्स इमं एयारूवं अज्झत्थियं चिंतियं पत्थियं मणोगयं संकप्पं समुप्पण्णं जाणित्ता जेणामेव से विजए देवे तेणामेव उवागच्छंति तेणामेव उवागच्छित्ता विजयं देवं करतलपरिग्गहियं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्टु जएणं विजएणं वद्धावेंति जएणं विजएणं वद्धावेत्ता एवं वयासी एवं खलु देवाणुप्पियाणं विजयाए रायहाणीए सिद्धायतणंसि अट्ठसयं जिणपडिमाणं जिणुस्सेहपमाणमेत्ताणं संनिक्खित्तं चिट्ठइ सभाए य सुहम्माए माणवए चेइय

अच्छादि विशेषणों वाली है 'जं चेव पमाणं हरयस्स' इस नंदा पुष्करिणी का प्रमाण ह्रद का जो प्रमाण कहा गया है वैसा ही है ॥सू० ६३॥

'जं चेव पमाणं हरयस्स०' આ નંદા પુષ્કરિણીનું પ્રમાણ હ્રદનું જે પ્રમાણ કહેવામાં આવેલ છે એજ પ્રમાણે છે ॥ સૂ. ૬૪ ॥

खंभे वइरामएसु गोलवट्टसमुग्गकेसु बहुओ जिणसकहाओ संनिक्खित्ताओ चिट्ठंति जाओणं देवाणुपियाणं अन्नेसिं च बहूणं विजयरायहाणिवत्थव्वाणं देवाणं देवीण य अच्चणिज्जाओ वंदणिज्जाओ पूयणिज्जाओ सक्कारणिज्जाओ सम्माणणिज्जाओ कल्लाणं मंगलं देवयं चेइयं पज्जुवासणिज्जाओ एयण्णं देवाणुप्पियाणं पुव्विं वि सेयं एयण्णं देवाणुप्पियाणं पच्छा वि सेयं एयण्णं देवाणुप्पियाणं पुव्विं करणिज्जं पच्छा करणिज्जं एतण्णं देवाणुप्पियाणं पुव्विं वा पच्छा वा जाव आणुगामियत्ताए भविस्सई तिकट्टु महया महया जयजयसद्दं पउंजंति ॥ तएणं से विजए देवे तेसिं सामाणियपरिसोववण्णगाणं देवाणं अंतिए एयमट्ठं सोच्चा णिसम्म हट्ठतुट्ठ जाव हियए देवसयणिज्जाओ अब्भुट्ठेइ अब्भुट्ठित्ता दिव्वं देवदूसजुयलं परिहेइ परिहेइत्ता देवसयणिज्जाओ पच्चोरुहइ पच्चोरुहित्ता उववायसभाओ पुरत्थिमेणं दारेणं णिग्गच्छइ णिग्गच्छित्ता जेणेव हरते तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता हरयं अणुपदाहिणं करेमाणे करेमाणे पुरत्थिमेणं तोरणेणं अणुप्पविसइ अणुप्पविसत्ता पुरत्थिमिल्लेणं तिसोवाणपडिरूवएणं पच्चोरुहति पच्चोरुहित्ता हरयं ओगाहंति हरयं ओगाहित्ता जलावगाहणं करेंति करेत्ता जलमज्जणं करेंति करेत्ता जलकिड्डं करेंति करित्ता आयंते चोक्खे परमसूइभूते हरयाओ पच्चुत्तरति पच्चुत्तरित्ता जेणामेव अभिसेयसभा तेणामेव उवागच्छति उवागच्छित्ता अभिसेयसभं पयाहिणं करेमाणे पुरत्थिमिल्लेणं दारेणं अणुप्पविसति अणुप्पविसित्ता जेणेव सए सीहासणे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता सीहासणवरगते पुरच्छाभिमुहे सण्णिसण्णे ॥५५॥ तएणं तस्स विजयस्स देवस्स सामाणिय परि-

सोवण्णगा देवा आभिओगियदेवे सद्दावेंति सद्दावेत्ता एवं वयासी खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया विजयस्स देवस्स महत्थं महग्घं महरिहं विपुलं इंदाभिसेयं उवट्ठवेह। ततेणं ते आभि-जोगिया देवा सामाणियपरिसोववण्णेहिं एवं वुत्ता समाणा हट्ठतुट्ठ जाव हियया करतलपरिग्गहियं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्टु एवं देवा तहत्ति आणाए विणएणं वयणं पडिसुणंति पडिसुणित्ता उत्तरपुरत्थिमं दिसीभागं अवक्कमंति अवक्कमित्ता वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहणंति समोहणित्ता संखेज्जाइं जोय-णाइं दंडं णिसरंति तं जहा–रयणाणं जाव रिट्ठाणं अहा बायरे पोग्गले परिसाडंति पडिसाडित्ता अहा सुहुमे पोग्गले परियायंति परियाइत्ता दोच्चंपि वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहणंति समोह-णित्ता अट्ठ सहस्सं सोवण्णियाणं कलसाणं अट्ठ सहस्सं रुप्प-मयाणं कलसाणं अट्ठ सहस्सं मणिमयाणं अट्ठ सहस्सं सुवण्ण-रुप्पमयाणं अट्ठ सहस्सं सुवण्ण मणिमयाणं अट्ठ सहस्सं रुप्प-मणिमयाणं अट्ठ सहस्सं सुवण्णरुप्पमयाणं अट्ठ सहस्सं भोमे-ज्जाणं अट्ठ सहस्सं भिंगारगाणं एवं आयंसगाणं थालाणं पाईणं सुपइट्ठगाणं चित्ताणं रयणकरंडगाणं पुप्फचंगेरीणं जाव लोमहत्थचंगेरीणं पुप्फपडलगाणं जाव लोमहत्थगपडलगाणं अट्ठ सतं सीहासणाणं छत्ताणं चामराणं अवपडगाणं वट्टगाणं तव-सिप्पाणं खोरकाणं पीणकाणं तेल्लसमुग्गकाणं अट्ठसतं धूवकडु-च्छुयाणं विउव्वंति ते साभाविए विउव्विए य कलसेय जाव धूवकडुच्छुए य गेण्हंति गेण्हित्ता विजयातो रायहाणीतो पडिणिक्खमंति पडिणिक्खमित्ता ताए उक्किट्ठाए जाव उद्धूताए दिव्वाए देवगतीए तिरियमसंखेज्जाणं दीवसमुद्दाणं मज्झं मज्झे णं वीइवयमाणा २ जेणेव खीरोदे समुद्दे तेणेव उवागच्छंति तेणेव

उवागच्छित्ता खीरोदगं गिण्हित्ता जाइं तत्थ उप्पलाइं जाव सत-सहस्सपत्ताइं ताइं गिण्हंति, गिण्हित्ता जेणेव पुक्खरोदे समुद्दे तेणेव उवागच्छंति उवागच्छित्ता पुक्खरोदगं गेण्हंति, पुक्खरो-दगं गिण्हित्ता जाइं तत्थ उप्पलाइं जाव सतसहस्सपत्ताइं ताइं गिण्हंति, ताइं गिण्हित्ता जेणेव समयखेत्ते जेणेव भरहेरवयाइं वासाइं जेणेव मागधवरदाम पभासाइं तित्थाइं तेणेव उवाग-च्छंति तेणेव उवागच्छित्ता तित्थोदगं गिण्हंति गिण्हित्ता तित्थ मट्टियं गेण्हंति गेण्हित्ता जेणेव गंगा–सिंधु रत्ता-रत्तवती सलिला तेणेव उवागच्छंति तेणेव उवागच्छित्ता सरितोदगं गेण्हंति गिण्हित्ता उभओ तडमट्टियं गेण्हंति गिण्हित्ता जेणेव चुल्लहिम-वंतसिहरिवासधरपव्वया तेणेव उवागच्छंति तेणेव उवागच्छित्ता सव्वतूवरेय सव्वपुप्फेय सव्वगंधेय सव्वमल्लेय सव्वोसहिसिद्ध-त्थए गिण्हंति सव्वोसहिसिद्धत्थए गिण्हित्ता जेणेव पउम-द्दह पुंडरीयद्दहा तेणेव उवागच्छंति तेणेव उवागच्छित्ता दहोदगं गेण्हंति जाइं तत्थ उप्पलाइं जाव सतसहस्सपत्ताइं ताइं गेण्हंति ताइं गिण्हित्ता जेणेव हेमवयहेरण्णवयाइं वासाइं जेणेव रोहियरोहितंस सुवण्णकूल रुप्पकूलाओ तेणेव उवा-गच्छंति तेणेव उवागच्छित्ता सलिलोदगं गेण्हंति सलिलोदगं गेण्हित्ता उभओ तडमट्टियं गिण्हंति गेण्हित्ता जेणेव सद्दावाति मालवंत परियागा वट्टवेतड्ढपव्वया तेणेव उवागच्छंति तेणेव उवागच्छित्ता सव्वतुवरेय जाव सव्वोसहि सिद्धत्थए य गेण्हंति सिद्धत्थए य गेण्हित्ता जेणेव महाहिमवंत रुप्पिवासधरपव्वता तेणेव उवागच्छंति तेणेव उवागच्छित्ता सव्व पुप्फे तं चेव जेणेव महापउमद्दह महापुंडरीयद्दहा तेणेव उवागच्छंति तेणेव उवागच्छित्ता जाइं तत्थ उप्पलाइं तं चेव जेणेव हरिवासे रम्मा वासेति जेणेव हरकांत हरिकंत णरकंत नारीकंताओ सलिलाओ

तेणेव उवागच्छंति तेणेव उवागच्छित्ता सलिलोदगं गेण्हंति सलिलोदगं गेण्हित्ता जेणेव वियडावइ गंधावइ वट्टवेयड्ड पव्वया तेणेव उवागच्छंति सव्व पुप्फेय तं चेव जेणेव णिसह नीलवंतवासहरपव्वया तेणेव उवागच्छंति तेणेव उवागच्छित्ता सव्वतुवरेय तहेव जेणेव तिगिच्छदह केसरिद्दहा तेणेव उवागच्छंति उवागच्छित्ता जाइं तत्थ उप्पलाइं तं चेव जेणेव पुव्वविदेहावरविदेहवासाइं जेणेव सीया सीओयाओ महाणईओ जहाणईओ जेणेव सव्वचक्कवट्टिविजया जेणेव सव्वमागहवरदामपभासाइं तित्थाइं तहेव जहेव जेणेव सव्ववक्खार पव्वता सव्वतुवरेय जेणेव सव्वंतरणदीओ सलिलोदगं गेण्हंति गिण्हित्ता तं चेव जेणेव मंदरे पव्वते जेणेव भद्दसालवणे तेणेव उवागच्छंति सव्वतुवरेय जाव सव्वोसहिसिद्धत्थए गिण्हंति गेण्हित्ता जेणेव णंदणवणे तेणेव उवागच्छंति, उवागच्छित्ता सव्वतुवरे जाव सव्वोसहि सिद्धत्थएय सरसं च गोसीसचंदणं गिण्हंति गिण्हित्ता जेणेव सोमणसवणेतेणेव उवागच्छंति उवागच्छित्ता सव्वतुवरेय जाव सव्वोसहि सिद्धत्थएयसरसगोसीसचंदणं दिव्वं च सुमणदामं गेण्हंति गेण्हित्ता जेणेव पंडगवणे तेणामेव समुवागच्छंति तेणेव समुवागच्छित्ता सव्वतुवरे जाव सव्वोसहि सिद्धत्थए सरसं च गोसीसं चंदणं दिव्वं च सुमणो दामं दद्दरयमलय-सुगंधिएय गंधे गेण्हंति गिण्हत्ता एगतो मिलंति मिलित्ता जबुद्दीवस्स पुरत्थिमिल्लेणं दारेणं णिग्गच्छंति पुरत्थिमिल्लेणं निग्गच्छित्ता ताए उक्किट्ठाए जाव दिव्वाए देवगतीए तिरियमसंखेज्जाणं दीवसमुद्दाणं मज्झं मज्झेणं वीयीवयमाणा २ जेणेव विजया रायहाणी तेणेव उवागच्छंति उवागच्छित्ता विजयं रायहाणिं अणुप्पयाहिणं करे-

माणा २ जेणेव अभिसेयसभा जेणेव विजए देवे तेणेव उवा-गच्छंति उवागच्छित्ता करयलपरिग्गहीतं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्टु जएणं विजएणं वद्धावेंति विजयस्स देवस्स तं महत्थं महग्घं महरिहं विपुलं अभिसेयं उवट्ठवेंति ॥सू० ६५॥

छाया—'तस्मिन् काले तस्मिन्-समये विजयो देवो विजयाया राजधान्या उपपातसभायां देवशयनीये देवदूष्यान्तरितेऽङ्गुलस्याऽसंख्येयभागमात्रया-ऽवगाहनया विजयदेवतया समुत्पन्नः ततः खलु स विजयदेवोऽधुनोपपन्नमात्रएव सन् पञ्चविधया पर्याप्त्या पर्याप्तिभावं गच्छति तद्यथा—आहारपर्याप्त्या १ शरीरपर्याप्त्या २ इन्द्रियपर्याप्त्या ३ आनत-प्राणतपर्याप्त्या ४ भाषामनः पर्याप्त्या ५ ततः खलु विजयस्य देवस्य पञ्चविधया पर्याप्त्या पर्याप्तिभावं गतस्याऽयमेतद्रूप आध्यात्मिकश्चिन्तितः प्रार्थितो मनोगतः सङ्कल्पः समुदपद्यत किं मे पूर्वं श्रेयः किं मे पश्चाच्छ्रेयः किं मे पूर्वं करणीयं किं मे पश्चात्करणीयम् किं मे पूर्वं वा, पश्चाद्वा हिताय-सुखाय-क्षेमाय-निःश्रेयसायाऽनुगामिकतायै भविष्यतीति कृत्वा-एवं संप्रेक्षते ॥ ततः खलु विजयस्य देवस्य सामानिकपर्षदुपपन्नकाश्च देवा विजयस्य देवस्य इममेतद्रूपमाध्यात्मिकं चिन्तितं-प्रार्थितं-मनोगतं-संकल्पं समुत्पन्नं ज्ञात्वा यत्रैव स विजयो देव स्तत्रैवोपगच्छन्ति तत्रैवोपगत्य विजयं देवं करतल-परिगृहीतं शिरसावर्तं मस्तकेऽञ्जलिङ्कृत्वा जयेन-विजयेन वर्धापयन्ति। जयेन-विजयेन वर्द्धापयित्वा-एवमवादिषुः-एवं खलु देवानुप्रियाणां विजयाया राजधान्याः सिद्धायतनेऽष्टशतं जिनप्रतिमानां जिनोत्सेधप्रमाणमात्राणां संनिक्षिप्तं तिष्ठति। सभायाश्च सुधर्मायाः माणवके चैत्यस्तम्भे वज्रमयेषु गोलवृत्तसमुद्गकेषु बहूनि जिनसक्थीनि संनिक्षिप्तानि तिष्ठन्ति यानि खलु-देवानुप्रियाणामन्येषां च बहूनां विजयाराजधानी वास्तव्यानां देवानां-देवीनां चाऽर्चनीयानि वन्दनीयानि पूजनीयानि सत्कारणीयानि सम्मानननीयानि कल्याणं-मङ्गलं-दैवतं-चैत्यं पर्युपासनीयानि एतत्खलु देवानुप्रियाणां पूर्वमपिश्रेयः एतत्खलु देवाऽनुप्रियाणां पश्चादपि श्रेयः एतत्खलु देवानुप्रियणां पूर्वं करणीयं पश्चात् करणीयम् एतत्खलु देवानुप्रियाणां पूर्ववा-पश्चाद्वा यावद् आनुगामिकतायै भविष्यतीति कृत्वा महता महता-जयशब्दं प्रयुञ्जन्ति। ततः खलु स विजयोदेव स्तेषां सामानिकानां पर्षद् उपपन्नकानां देवानामन्तिके-एवमर्थं श्रुत्वा निशम्य हृष्टतुष्टो यावत्-हृदयो देवशयनीयादभ्युत्तिष्ठते, अभ्युत्थाय दिव्यं देवदूष्ययुगलं परिधत्ते परिधाय देवशयनीयात्-प्रत्यवरोहति प्रत्यवरुह्योपपातसभाया पूर्वेण द्वारेण निर्गच्छति। निर्गत्य यत्रैव [यत्रैव] हृदस्तत्रैवोपागच्छति उपागत्य हृद मनुप्रदक्षिणं कुर्वन्-

पूर्वेण तोरणेनाऽनुप्रविशति अनुप्रविश्य पूर्वेण त्रिसोपानप्रतिरूपकेण प्रत्यवरोहति प्रत्यवरुह्य ह्रदमवगाहते। अवगाह्य जलावगाहनं करोति–जलावगाहनं कृत्वा जलमज्जनं करोति जलमज्जनं कृत्वा जलक्रीडां करोति जलक्रीडां कृत्वा चान्तश्चोक्षः परमशुचिभूतो ह्रदात् प्रत्युत्तरति प्रत्युत्तीर्य यत्रैवाऽभिषेकसभा तत्रैवोपागच्छति तत्रैवोपागत्य-अभिषेकसभां प्रदक्षिणी कुर्वन् पूर्वेण द्वारेणाऽनुप्रविशति अनुप्रविश्य, यत्रैव स्वकीयं सिंहासनं तत्रैवोपागच्छति तत्रैवोपागत्य सिंहासनवरगतः पूर्वाऽभिमुखः सन्निषण्णः। ततः खलु तस्य विजयस्य देवस्य सामानिकपर्षदुपपन्नका देवाः अभियोगिकान् देवान् शब्दायन्ते शब्दयित्वा–एवमवादिषुः, क्षिप्रमेव भोः ? देवाऽनुप्रिया ? विजयस्य देवस्य महार्थं महार्घं महार्हं विपुलम् इन्द्राभिषेकमुपस्थापयत। ततस्ते आभियोगिका देवाः सामानिकपर्षदुपपन्नकैः एवमुक्ता हृष्टतुष्टायावद् हृदयाः करतल परिगृहीतं शिरसाऽऽवर्तं कृत्वाऽञ्जलिं मस्तके-एवं देवाः–तथाऽस्तु, आज्ञया विनयेन वचनं प्रतिशृण्वन्ति प्रतिश्रुत्योत्तरपूर्वं दिग्विभागमवक्रामन्ति, अवक्रम्य वैक्रियसमुद्घातेन समवघ्नन्ति–समवहत्य संख्येयानि योजनानि दण्डं निःसृजन्ति, तद्यथा–रत्नानां यावद्रिष्टानाम् यथा बादरान् पुद्गलान् परिशातयन्ति परिशात्य यथा सूक्ष्मान् पुद्गलान् पर्याददते, पर्यादाय द्वितीयेनाऽपि वैक्रियसमुद्घातेन समवघ्नन्ति समवहत्य, अष्टसहस्रं सौवर्णिकानां कलशानाम्, अष्टसहस्रं रूप्यमयाणां कलशानाम् अष्टसहस्रं मणिमयानाम् अष्टसहस्रं सुवर्णरूप्यमयानाम् अष्टसहस्रं सुवर्णमणिमयानाम्. अष्टसहस्रं रूप्यमणिमयानाम्, अष्टसहस्रं सुवर्णरूप्यमयानाम्, अष्टसहस्रं भौमेयानाम्, अष्टसहस्रं भृंगारकाणाम्, एवमादर्शकानां स्थालानां पात्रीणां–सुप्रतिष्ठकानां चित्राणां रत्नकरण्डकानां पुष्पचंगेरीणां यावत् लोमहस्तचंगेरीणां पुष्पपटलकानां यावल्लोमहस्तपटलकानाम् अष्टशतं सिंहासनानां छत्राणां चामराणाम् अवपट्टकानाम् वर्तकानां तपः सिप्राणाम् क्षौरकाणां पीणकानां तैलसमुद्गकानामष्टशतं धूपकडुच्छुकानां विकुर्वन्ति, तान् स्वाभाविकान् विकुर्विताश्च कलशांश्च यावद्धूपकडुच्छुकांश्च गृह्णन्ति गृहीत्वा विजयातो राजधानीतः प्रतिनिष्क्रामन्ति प्रतिनिष्क्रम्य तया उत्कृष्टया यावदुद्धूतया दिव्यया देवगत्या तिर्यगसंख्येयानां द्वीपसमुद्राणां मध्ये मध्ये व्यतिव्रजन् यत्रैव क्षीरोदः समुद्रस्तत्रैवोपागच्छंति उपागत्य क्षीरोदकं गृहीत्वा यानि तत्रोत्पलानि यावच्छत सहस्रपत्राणि तानि गृह्णन्ति गृहीत्वा यत्रैव पुष्करोदः समुद्रस्तत्रैवोपागच्छन्ति तत्रैवोपागत्य पुष्करोदकं गृह्णन्ति गृहीत्वा पुष्करोदकं यानि तत्रोत्पलानि यावत् शतसहस्रपत्राणि तानि गृह्णन्ति तानि गृहीत्वा यत्रैव समयक्षेत्रं यत्रैव भरतैरावतानि वर्षाणि यत्रैव मागधवरदामप्रभासानि तीर्थानि तत्रैवोपा गच्छन्ति तत्रैवोपागत्य तीर्थोदकं गृह्णन्ति, तीर्थोदकं गृहीत्वा तीर्थमृत्तिकां गृह्णन्ति, गृहीत्वा यत्रैव गङ्गासिन्धु

रक्ता रक्तवती सलिला तत्रैव उपागच्छन्ति, तत्रैवोपागत्य सरितोदकं गृह्णन्ति गृहीत्वोभयतटमृत्तिकां गृह्णन्ति गृहीत्वा यत्रैव चुल्लहिमवत्-शिखरि वर्षधरपर्वतास्तत्रैवोपागच्छन्ति, तत्रैवोपागत्य सर्वर्तुवरांश्च सर्व पुष्पाणि च सर्वान गन्धान् च सर्वमाल्यानि च सर्वौषधीः सिद्धार्थान् गृह्णन्ति सर्वौषधिसिद्धार्थान् गृहीत्वा यत्रैव पद्महृदपुण्डरीकहृदास्तत्रैवोपागच्छन्ति तत्रैवोपागत्य हृदोदकं गृह्णन्ति गृहीत्वा यानि तत्रोत्पलानि यावत् शतसहस्रपत्राणि तानि तानि गृह्णन्ति गृहीत्वा यत्रैव हैमवत हैरण्यवतानि वर्षाणि यत्रैव रोहित रोहितांशसुवर्णकूलरूप्यकूला स्तत्रैवोपागच्छन्ति उपागत्य सलिलोदकं गृह्णन्ति सलिलोदकं गृहीत्वा उभयतटमृत्तिकां गृह्णन्ति, गृहीत्वा यत्रैव शब्दापाती माल्यवन्तप्रयागाः वृत्तवैताढ्यपर्वतास्तत्रैवोपागच्छन्ति, तत्रैवोपागत्य सर्वर्तुवरान् यावत्सर्वौषधिसिद्धार्थांश्च गृह्णन्ति सिद्धार्थांश्च गृहीत्वा यत्रैव महाहिमवत् रूप्यवर्षधरपर्वतास्तत्रैवोपागच्छन्ति, तत्रैवोपागत्य सर्वपुष्पाणि तदेव। यत्रैव, महापद्महृदमहापुण्डरीकहृदास्तत्रैव उपागच्छन्ति, तत्रैवोपागत्य, यानि तत्रोत्पलानि तदेव, यत्रैव हरिवर्षको रम्यकवर्ष इति यत्रैव हरकान्त हरिकान्त नरकान्त नारीकान्ताः सलिलास्तत्रैवोपागच्छन्ति तत्रैवोपागत्य-सलिलोदकं गृह्णन्ति सलिलोदकं गृहीत्वा यत्रैव विकटावती गन्धापातिवृत्त-वैताढ्यपर्वतास्तत्रैवोपागच्छन्ति सर्वपुष्पाणि च तदेव, यत्रैव निषधनीलवद् वर्षधरपर्वतास्तत्रैवोपागच्छन्ति, तत्रैवोपागत्य, सर्वर्तुवरांश्च तथैव तिगिच्छहृदकेसरिहृदास्तत्रैवोपागच्छन्ति उपागत्य यानि तत्रोत्पलानि तदेव, तत्रैव पूर्वविदेहापरविदेहवर्षाणि यत्रैव सीताशीतोदका महानद्यो यथा नद्यः, यत्रैव सर्वचक्रवर्तिविजयाः यत्रैव सर्वे मागधवरदाम प्रभासाख्यानि तीर्थानि यथैव तथैव, यत्रैव सर्ववक्षस्कारपर्वताः सर्वर्तुवरांश्च यत्रैव सर्वान्तरनद्यः, सलिलोदकं गृह्णन्ति गृहीत्वा तदेव यत्रैव मन्दरः पर्वतः यत्रैव भद्रशालवनं तत्रैवोपागच्छन्ति, सर्वर्तुवरांश्च यावत्सर्वौषधिसिद्धार्थान् गृह्णन्ति, गृहीत्वा यत्रैव नन्दनवनं तत्रैवोपागच्छन्ति, उपागत्य सर्वर्तुवरान् यावत्सर्वौषधि सिद्धार्थांश्च सरसं च गोशीर्षचन्दनं गृह्णन्ति गृहीत्वा यत्रैव सौमनसवनं तत्रैवोपागच्छन्ति तत्रैवोपागत्य सर्वर्तुवरांश्च यावत् सर्वौषधि सिद्धार्थांश्च सरसगोशीर्षचन्दनं दिव्यञ्च सुमनोदाम गृह्णन्ति, गृहीत्वा यत्रैव पण्डकवनं तत्रैव समुपागच्छन्ति तत्रैव समुपागत्य सर्वर्तुवरान् यावत्सर्वौषधि सिद्धार्थान् सरसं च गोशीर्षचन्दनं दिव्यं च सुमनोदाम दर्दर मलयसुगन्धिकं च गृह्णन्ति, गृहीत्वैकत्र मिलन्ति एकत्र मिलित्वा जम्बूद्वीपस्य पूर्वेण द्वारेण निर्गच्छन्ति पूर्वेण द्वारेण निर्गत्य तयोत्कृष्टया यावद् दिव्यया देवगत्या तिर्यगसंख्येयानां द्वीपसमुद्राणां मध्यमध्येन व्यतिव्रजन् यत्रैव विजया राजधानी तत्रैवोपागच्छति, तत्रैवोपागत्य विजयां राजधानीम् अनुप्रदक्षिणीकुर्वन् यत्रैवाऽभि-

षेकसभा यत्रैव विजयोदेवस्तत्रैवोपागच्छन्ति, तत्रैवोपागत्य करतल परिगृहीतं शिरसावर्तं मस्तकेऽञ्जलिं कृत्वा जयेन विजयेन वर्धापयन्ति विजयस्य देवस्य तं महार्थं महार्घं महार्हं विपुलमभिषेकमुपस्थापयन्ति ॥सू० ६५॥

टीका-'तेणं कालेणं तेणं समएणं' इत्यादि, 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' तस्मिन्काले तस्मिन् समये 'विजए देवे' विजयनामको देवः 'विजयाए रायहाणीए' विजयाया राजधान्याः 'उववायसभाए' उपपातसभायाम्, 'देवसयणिज्जंसि' देवशयनीये, 'देवदूसंतरिए' देवदूष्यान्तरिते-वस्त्राच्छादिते देवसभायाम्, 'अंगुलस्स असंखेज्जइ भागमेत्तीए बोंदीए' अंगुलस्याऽसंख्येयभागमात्रप्रमाणेन, शरीरेण 'विजयदेवत्ताए उववण्णे' विजयदेवत्वेनोपपन्नः समुत्पन्नः, । 'तएणं से विजयदेवे' तस्मादनन्तरम्-उत्पत्तेरनन्तरं स विजयदेवः, 'अहुणोववण्णमेत्तए चेव समाणे' अधुनोत्पन्नमात्र एव-तत्क्षणोत्पन्नः सन्नेव 'पंचविहाए पज्जत्तीए'-पञ्चविधयाऽऽहारेन्द्रिय-प्राण-भाषा-मनोरूपया पर्याप्त्या, 'पज्जत्तीभावं गच्छति' पर्याप्ति भावं-पर्याप्ततां गच्छति-प्राप्नोति, पञ्चपर्याप्तिभिः पर्याप्तो भवतीत्यर्थः तदेव दर्शयति-'तं जहा'-तद्यथा 'आहार पज्जत्तीए'-अहारपर्याप्तिः

तेणं कलेणं तेणं समएणं-इत्यादि

टीकार्थ-तेणं कालेणं तेणं समएणं' उस कालमें और उस समय में-'विजए देवे विजयाए रायहाणीए उववायसभाए' विजय देव विजय राजधानी की उपपात सभामें 'देवदूसंतरिते देवसयणिज्जंसि' देवदूष्य से अंतरित देव शय्या पर 'अंगुलस्स असंखेज्जइभाग मेत्तीए' अंगुल के असंख्यात वे भाग मात्र 'बोंदीए' अवगाहना वाले शरीर से 'विजय देवत्ताए उववण्णे' विजयदेव के रूप में उत्पन्न हुआ 'तएणं से विजये देवे' इसके अनन्तर ही वह विजयदेव 'अहुणोववन्न मेत्तये चेव समाणे' उत्पन्न होते ही 'पंचविहाए पज्जत्तीए पज्जत्तीभावं गच्छइ' पांच प्रकार की पर्याप्तियों से पर्याप्त बन गया 'तं जहा' वे पांच प्रकार की पर्याप्तियां ये

'तेणं कालेणं तेणं समए णं' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ-'तेणं कालेणं तेणं समएणं' એ કાળ અને એ સમયમાં 'विजए देवे विजयाए रायहाणीए उववायसभाए' વિજય દેવ વિજય રાજધાનીની ઉપપાત સભામાં 'देवदूसंतरिते देवसयणिज्जंसि' દેવદૂષ્યથી અંતરિત દેવશય્યાની ઉપર 'अंगुलस्स असंखेज्जइ भागमेत्तीए' આંગળના અસંખ્યાત ભાગમાત્ર 'बोंदीए' અવગાહના વાળા શરીરથી 'विजयदेवत्ताए उववण्णे' વિજય દેવપણાથી ઉત્પન્ન થયા. 'तएणं से विजये देवे' તેના પછી તે વિજય દેવ 'अहुणोववण्णमेत्तए चेवसमाणे' ઉત્પન્ન થઈને તરતજ 'पंचविहाए पज्जत्तीए पज्जत्तिभावं गच्छइ' પાંચ પ્રકારની પર્યાપ્તિયોથી પર્યાપ્ત બની ગયા 'तं जहा' એ પાંચ પ્રકારની પર્યાપ્તિયો આ

'सरीर पज्जत्तीए'-शरीरपर्याप्तिः, आहारसाध्यत्वात्-शरीरस्येति' 'इंदिय पज्जत्तीए' इन्द्रियपर्याप्तिः, शरीराधीनत्वादिन्द्रियाणाम्, । 'आणापाणु पज्जत्तीए' आनत-प्राणतपर्याप्त्या 'भासामणपज्जत्तीए' भाषामनः पर्याप्तिः सत्येव प्राणे भाषा-मनसोर्दर्शनात्; । 'तएणं तस्स विजयस्स देवस्स' ततः खलु तस्य विजयदेवस्य, 'पंचविहाए पज्जत्तीए पज्जत्तीभावं गयस्स'-पञ्चविधयाऽऽहार शरीरेन्द्रिय प्राणभाषामनोरूपपर्याप्त्या पर्याप्तिभावं प्राप्तस्य सतः, 'इमेयारूवे' अयमेत-द्रूपो वक्ष्यमाणप्रकारः, 'संकप्पे' मनोव्यापाररूपः सङ्कल्पः समुदपद्यत इत्य-ग्रेण सम्बन्धः । कीदृशः सङ्कल्पः स्तत्राह-'अज्झत्थिए'-आध्यात्मिकः आत्मनि इति अध्यात्मं तत्राऽऽत्मविषयक इत्यर्थः, सङ्कल्पोहि-द्वि प्रकारको भवति, आध्यात्मिकः-१ चिन्तारूपश्च२ तयोर्मध्येऽयं चिन्तात्मकः सङ्कल्प इति द्योतयितु-माह-'चिंतिए'-चिन्तितः चिन्ता संजाताऽस्मिन्निति चिन्तितः चिन्तात्मकइत्यर्थः॥ चिंतितोऽपि सङ्कल्पः कश्चिदभिलापात्मकः कश्चिदन्यथा भवति । तत्राऽयमभि-लापात्मकस्तत्राह-'पत्थिए'-प्रार्थितः प्रार्थना संजाताऽस्येति प्रार्थितोऽभिलाषा-त्मक इत्यर्थः । पौनः पुन्येन कथंभूतस्तत्राह='मणोगए' मनोगतः मनस्येव जातो न तु-वचसा प्रकटी कृतरूपः, 'संकप्पे' सङ्कल्पः, 'समुपज्जित्था' समुदपद्यत-प्रादुरासीत्, । किमाकारकः सङ्कल्पस्तत्राह-'किं मे पुव्वं सेयं-किं मे पच्छासेयं'

है 'अहारपज्जत्तीए, सरीरपज्जत्तीए, इंदियपज्जत्तीए, आणपाणु पज्जत्तीए भासामण पज्जत्तीए' आहार पर्याप्ति 'शरीर पर्याप्ति' इन्द्रिय पर्याप्ति श्वासोच्छ्वास पर्याप्ति और भाषा मनपर्याप्ति इन पांच पर्याप्तियों से वह पर्याप्त हुआ, 'तए णं तस्स विजयस्स देवस्स पंच विहाए पज्जत्तीए पज्जत्तीभावं गयस्स' इस प्रकार से पूर्वोक्त इन पांच पर्याप्तियों से पर्याप्त बने हुए उस विजय देव के मनमें' इमे एयारूवे अज्झत्थिए चिंतिए पत्थिए मनोगए संकप्पे समुप्पज्जित्था' इस प्रकार का यह आध्यात्मिक चिन्तित प्रार्थित मनोगत संकल्प हुआ। 'किं मे पुव्वं सेयं किं मे पच्छा

પ્રમાણે કહેલ છે 'आहारपज्जत्तीए, सरीरपज्जत्तीए, इंदियपज्जत्तीए, आणापाणुपज्ज-त्तीए भासामणपज्जत्तीए' આહારપર્યાપ્તિ. શરીરપર્યાપ્તિ, ઇંદ્રિયપર્યાપ્તિ, શ્વાસોચ્છવાસ અને ભાષામન પર્યાપ્તિ, આ પાંચ પર્યાપ્તિયોથી તે પર્યાપ્ત બન્યા. 'तएणं तस्स विजयस्स देवस्स पंचविहाए पज्जत्तीए पज्जत्तीभावं गयस्स' આ પ્રમાણે પૂર્વોક્ત એ પાંચ પ્રકારની પર્યાપ્તિયોથી પર્યાપ્ત બનેલા એ વિજય દેવના મનમાં 'इमे-एयारूवे अज्जत्थिए चिंतिए पत्थिए मणोगए संकप्पे समुप्पज्जित्था' આ પ્રમાણેનો આ આધ્યાત્મિક ચિંતિત, પ્રાર્થિત, મનોગત, સંકલ્પ ઉત્પન્ન થયો 'किं मे पुव्वं सेयं किं मे पच्छा सेयं' હવે મારી ભલાઇ પહેલા શેમાં છે? અને પછીથી

किं मे पूर्वं श्रेयः, किं मम पश्चात्-श्रेयः 'किं मे पुव्वं करणिज्जं-किं मे पच्छाकर-णिज्जं'-किं मम पूर्वं कर्तुमुचितं, किं पश्चात्-'किं मे पुव्विंवा-पच्छावा हिताय, किं मे पूर्वमपि-पश्चादपि हिताय भाव प्रधानोऽयन्निर्देश स्तथा च-देवभवविषये न तु परलोके हिताय-परिणामसुन्दरतायै, 'सुहाए' सुखाय-शर्मणे' 'खेमाए' क्षेमाय, 'णिस्सेयसाए' निःश्रेयसाय निश्चितकल्याणायेत्यर्थः 'अणुगामियत्ताए'-आनुगा-मिकतायै यावद्भवस्तावत्पर्यन्तम्, 'भविस्सइ' भविष्यति, इदं सर्वं गतिपुन्यादिकं सावद्य मतोदेवभवाय-न तु-परलोकाय, 'त्ति कट्टु' इति कृत्वा-'एवं संपेहेइ' एवम् यथोक्तप्रकारेण सम्प्रेक्षते-विचारयति, । 'तए णं' ततः खलु-एतद्विचारणान-न्तरमेव दिव्यानुभावतः-'तस्स विजयस्स देवस्स' तस्य विजयस्य देवस्य' 'सामाणिय-परिसोववन्नगा देवा'-सामानिकपर्षदुपपन्नकाश्च देवाः सामानिकाः-आभ्यन्तरिक माध्यमिक-बाह्यपर्षदुपगता देवाः, 'विजयस्स देवस्स' विजयस्य देवस्य, 'इमं एया रूवं' इम मनन्तरोक्तम्-एतद्रूपम्, अनन्तरोदितस्वरूपम्, 'अज्झत्थियं' आध्यात्मि-कम्, 'चिंतिए' चिन्तितम्, 'पत्थियं' प्रार्थितम्, 'मनोगयं' मनोगतम्, 'संकप्पं' सङ्कल्पम्, 'समुववण्णं' समुत्पन्नम्, 'जाणित्ता' ज्ञात्वा, परिज्ञायेत्यर्थः, 'जेणामेव

सेयं' अब मेरी पहिले भलाई किसमें है और पीछे भलाई किसमें है 'किं मे पुव्विं करणिज्जं, किं मे पच्छा करणिज्जं' पहिले मुझे क्या करना चाहिये और पिछे क्या करना चाहिये 'किं मे पुव्विं वा पच्छावा हियाए सुहाए खेमाए णिस्सेयसाए आणुगामियत्ताए भविस्सईति कट्टु एवं संपेहेइ' पहिले अथवा पीछे हितके लिये सुख के लिये क्षेमके लिये, निः-श्रेयस के लिए और साथ में जाने के लिये मुझे कोनसी वस्तु होगी इस प्रकार से उसने विचार किया 'तए णं तस्स विजयस्स देवस्स सामा-णिय परिसोववन्नगा देवा' इसके बाद उस विजयदेव के सामानिक देवों ने 'विजयस्स देवस्स इमं एयारूवं अज्झत्थियं, चिंतियं, पत्थियं, मणो-गयं संकप्पं समुपण्णं जाणित्ता' विजयदेव के उत्पन्न हुए इस प्रकार के

ભલાઈ શેમાં છે? 'किं मे पुव्विं करणिज्जं, किं मे पच्छा करणिज्जं' મારે પહેલાં શું કરવું જોઈએ અને પછી શું કરવું જોઈએ? 'किं मे पुव्विं वा पच्छा वा हियाए सुहाए खेमाए णिस्सेयसाए आणुगामियत्ताए भविस्सइतिकट्टु एवं संपेहेइ' પહેલાં અગર પછીના હિત માટે સુખ માટે ક્ષેમ માટે નિઃશ્રેયસ માટે અને સાથે જવા માટે મારે શું કરવું જોઈએ? આ પ્રમાણે તે વિજયદેવે વિચાર કર્યો 'तएणं, तस्स विजयस्स देवस्स सामाणियपरिसोववण्णगा देवा' તે પછી વિજયદેવના સામાનિક દેવોએ 'विजयस्स देवस्स इमं एयारूवं अज्झत्थियं चिंतियं पत्थियं मणोगयं संकप्पं समुप्पण्णं जाणित्ता' વિજય દેવને ઉત્પન્ન થયેલ આ પ્રકારના આ

-से विजए देवे' यत्रैव स विजयो देवः समुपविष्ट आसीत्, 'तेणामेव उवागच्छंति' तत्रैव विजयदेवसमीपे उपागच्छन्ति 'तेणामेव उवागच्छित्ता'-तत्रैवोपागत्य, 'विजयं देवं मत्थए' विजयं देवं (नमस्कर्तु) मस्तके, 'करतलपरिग्गहियं सिरसावत्तं' द्वयोर्हस्तयोरन्योन्यान्तरिताङ्गुलिकयोः संपुटरूपतया यदेकत्रमीलनं सोऽञ्जलिः तं करतलाभ्यां निष्पाद्य परिगृहीतस्तम्, परिभ्रामणमावर्त्तः शिरसि यस्मिन्कर्मणि-स तम्, 'अंजलि कट्टु'-शिरस्याञ्जलिं निधाय, 'जएणं विजए णं'-जयेन-विजयेन च, 'वद्धावेंति'-वर्धापयन्ति जयत्वं विजयस्वदेव ! उच्चैर्घोषयन्ति परैरनभिभूयमानता जयः, विजयस्तु-परेषामसहमानानां पराभवोत्पादः । 'जएणं विजएणं वद्धावेत्ता'-जय विजयाभ्यां वर्द्धापयित्वा, 'एवं वयासी'-एवमवादिषु किमवादिषुस्तत्राह-'एवं खलु देवाणुप्पियाणं'-एवं खलु देवानुप्रियाणाम्, 'विजयाए रायहाणीए'-विजयाराजधान्याः 'सिद्धायतणंसि'-सिद्धायतने, 'अट्ठसयं जिणपडिमाणं'

इस आध्यात्मिक, चिन्तित, प्रार्थित मनोगत संकल्प को जाना और जानकर के 'जेणामेव से विजए देवे तेणामेव उवागच्छंति' फिर वे जहां वह विजयदेव था वहां पर आये 'तेणामेव उवागच्छित्ता विजयं देवं करतलपरिग्गहियं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्टु जएणं विजयए णं वद्धावेंति' वहां आकर के उन्होंने विजयदेव को दोनों हाथ जोडकर और मस्तक के ऊपर से उस अंगुली को वार २ घुमाकर जयविजय शब्दों के द्वारा वधाइदी 'जएणं विजएणं वद्धावेत्ता' जय विजय शब्दों से वधाइ देकर फिर वे 'एवं वयासी' उससे इस प्रकार कहनेलगे 'एवं खलु देवाणुप्पियाणं विजयाए रायहाणीए सिद्धायतणंसि अट्ठसयं जिवपडिमाणं' आपदेवानुप्रिय की विजय राजधानी में वर्त्तमान सिद्धायतन में १०८ जिन प्रतिमाएं कामदेव की प्रतिमाएं है । और इनका

અધ્યાત્મિક, ચિંતિત, પ્રાર્થિત, મનોગત સંકલ્પને જાણ્યો અને જાણીને 'जेणामेव विजए देवे तेणामेव उवागच्छंति' તે પછી તેઓ જ્યાં તે વિજય દેવ હતા ત્યાં તેઓ આવ્યા 'तेणामेव उवगच्छित्ता विजयं देवं करतलपरिग्गहियं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्टु जएणं विजएणं वद्धावेति' ત્યાં આવીને તેઓએ વિજયદેવને બન્ને હાથ જોડીને અને મસ્તક ઉપરથી એ જોડેલા હાથને વારંવાર ફેરવીને જય વિજય શબ્દો દ્વારા વધાઈ આપી 'जएणं विजएणं वद्धावेत्ता' જય વિજય શબ્દથી વધાઇ આપીને તે પછી તેઓ 'एवं वयासी' એમને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા. 'एवं खलु देवाणुप्पियाणं विजयाए रायहाणीए सिद्धायतणंसि अट्ठसयं जिनपडिमाणं' આપ દેવાનુપ્રિયની વિજય રાજધાનીમાં આવેલાં સિદ્ધાયતનમાં ૧૦૮ એક સો આઠ જીન પ્રતિમાઓ-કામદેવની પ્રતિમાઓ છે. અને 'जिणुस्सेह पमा

अष्टोतरशतं जिनप्रतिमानाम्, 'जिणुस्सेहपमाणमेत्ताणं'-जिनोत्सेधप्रमाणमात्राणाम्, 'संनिक्खित्तं चिट्ठंति'-सन्निक्षिप्तं सन्निधापितं तिष्ठति, तथा-'सभाए सुधम्माए' सभायाश्च सुधर्मायाः, 'माणवए चेतिय खंभे'-माणवकनाम्नि चैत्यस्तम्भे' वइरामएसु गोलवट्टसमुग्गएसु' वज्रनिर्मित गोलवर्तुलसमुद्गकेषु, 'वहूओ जिनसकहाओ संनिक्खित्ताओ चिट्ठंति'-बहूनि जिनसक्थीनि सन्निक्षिप्तानि सन्ति, 'जाओणं'-यानि खलु सक्थीनि, 'देवाणुप्पियाणं'-देवानुप्रियाणाम्, 'अण्णेसिं च वहूणं'-अन्येषाश्च बहूनाम्, विजयरायधानी वत्थव्वाणं देवाणं देवीणय'-विजयराजधानी वास्तव्यानां देवानां देवीनां च, 'अच्चणिज्जाओ'-अर्चनीयानि, 'वंदणिज्जाओ' वन्दनीयानि 'पूयणिज्जाओ' पूजनीयानि 'सक्कारणिज्जाओ'-सत्कारणीयानि, 'संमाण-

'जिणुस्सेह पमाणमेत्ताणं' उत्सेध जिन जिनोंका जितना कहा गया है उतना है इस प्रकार अपने अपने शरीर की ऊंचाई वाली ऐसी १०८ जिन प्रतिमाएं वहां सिद्धायतन में विराजमान हैं 'सभाएय सुहम्माए माणवए चेतियखंभे वइरामएसु गोलवट्टसमुग्गएसु बहुओ जिणसकहाओ सन्निक्खित्ताओ चिट्ठंति' तथा सुधर्मा सभा में एक माणवक नामका चैत्य स्तम्भ है इसमें वज्र के बने हुए गोल २ समुद्गक है। उनमें जिनेन्द्र देवों की हड्डियां रखी हुई है। 'जाओणं देवाणुप्पियाणं अन्नेसिं च बहूणं विजयरायहाणिवत्थव्वाणं देवाणं देवीणय अच्चणिज्जाओ' ये हड्डियां आप देवानुप्रिय को और विजयराजधानी में रहनेवाले अन्य देवों और देवियों को अर्चनीय है 'वंदणिज्जाओ' वंदनीय है 'पूयणिज्जाओ' पूजनीय है 'सक्कारणिज्जाओ' सत्कार करने योग्य है 'सम्माणणिज्जाओ' सन्मानकरने योग्य है, 'कल्लाणं मंगलं देवयं

णमेत्ताणं' 'તેનો ઉત્સેધ જે જીનનો જેટલો કહેવામાં આવેલ હોય એ પ્રમાણે છે. એ રીતે પોત પોતાના શરીર પ્રમાણ ઉંચાઈવાળી એવી ૧૦૮ એક સો આઠ જીન પ્રતિમાઓ ત્યાં સિદ્ધાયતનમાં બિરાજમાન છે. 'सभाए सुहम्माए माणवए चेइयखंभे वइरामएसु गोलवट्टसमुग्गएसु वहुओ जिणसकहाओ सन्निक्खित्ताओ चिट्ठंति' તથા સુધર્માસભામાં એક માણવક નામનો ચૈત્યસ્તંભ છે. તેમાં વજ્રના બનેલ ગોળ ગોળ સમુદ્ગકો છે. તેમાં જીનેન્દ્ર દેવોના હાડકા રાખવામાં આવેલા છે. 'जाओणं देवाणुप्पियाणं अन्नेसिं च वहूणं विजयरायहाणि वत्थव्वाणं देवाणं देवीणय अच्चणिज्जाओ' એ હાડકા આપ દેવાનુપ્રિયને અને વિજય રાજધાનીમાં રહેલાવાળા બીજા દેવો અને દેવિઓને અર્ચનીય છે. 'वंदणिज्जाओ વંદનીય છે. 'पूयणिज्जाओ' પૂજનીય છે. 'सक्कारणिज्जाओ' સત્કારવા લાયક છે. 'सम्माणणिज्जाओ' સન્માનનીય છે. 'कल्लाणं मंगलं देवयं चेइयं पज्जुवासणिज्जाओ'

णिज्जाओ'-सम्माननीयानि 'कल्लाणं मंगलं-देवयं-चेतियं'-कल्याणं-मङ्गलं-दैवतम् चैत्यमितिमत्वा-'पज्जुपासणिज्जाओ' पर्युपासनीयानि, 'एतण्णं' एतत्खलु, 'देवाणुप्पियाणं'-देवानुप्रियाणाम्, 'पुव्विंपि' पूर्वमपि व्यतीत-जन्मन्यपि, 'सेयं'-श्रेयः कल्याणकारकम्, 'एतण्णं देवाणुप्पियाणं पच्छा वि सेयं'-एतत्खलु पूजनीयादित्वं देवानुप्रियाणां पश्चादपि देवभवे-परित्यागोऽपि च श्रेयः कल्याणकारकम्, 'एतण्णं देवाणुप्पियाणं पुव्विं करणिज्जं-एतदेव खलु देवानुप्रियाणां पूर्वं करणीयम् 'एतण्णं देवाणुप्पियाणं पच्छा करणिज्जं'-एतदेव देवानुप्रियाणां विदुषां पश्चादपि खलु करणीयम्, 'एतण्णं देवाणुप्पियाणं पुव्विं वा-पच्छा वा जाव आणुगामित्ताए भविस्सति-एतदेव खलु देवानुप्रियाणां पूर्वं वा-पश्चाद्वा हिताय सुखाय-क्षेमाय-निःश्रेयसे आनुगामिकतायै भविष्यति, 'त्ति कट्टु'-इतिकृत्वा-'महता महता जयसद्दं पउंजंति'-महन्महज्जय शब्दं प्रयुञ्जन्ति-संयोजयन्ति-उच्चारयन्ति

चेतियं पज्जुवासणिज्जाओ' तथा ये कल्याणकारी मंगल के लिये देव-स्वरूप है इस प्रकार मानकर 'पज्जुवासणिज्जाओ' ये पर्युपासना करने के योग्य है, 'एयण्णं देवाणुप्पियाणं पुव्विं पि सेयं' ये सब आप देवानुप्रिय के लिये प्रथम भी कल्याणप्रद हैं और-'एयण्णं देवाणुप्पियाणं पच्छावि सेयं' ये सब आप देवानुप्रिय को पीछे भी कल्याणप्रद है। इसलिये 'एयण्णं देवाणुप्पियाणं पुव्विं करणीयं एयण्णं देवाणुप्पियाणं पच्छा करणिज्जं' आपदेवानुप्रिय को यह पहिले भी करणीय है और बाद में भी करणीय है क्यों कि 'एयण्णं देवाणुप्पियाणं पुव्विं वा पच्छा वा जाव आणुग्गामियत्ताए भविस्सति' यही आपदेवानुप्रिय के लिये पूर्व में और बाद मे हितके लिये सुख के लिये क्षेमके लिये निश्रेःयस के लिये होगा 'त्तिकट्टु' इस प्रकार कहकर 'महता २ जयसद्दं पउंजंति' उन्होंने बडे जोर जोर से जय जय

તથાએ કલ્યાણકારી, મંગલકારી તથા દેવ સ્વરૂપ છે. એ પ્રમાણે માનીને 'पज्जुवासणिज्जाओ' પર્યુપાસના કરવા યોગ્ય છે. एयण्णं देवाणुप्पियाणं पुव्विं पि सेयं' એ બધા આપ દેવાનુપ્રિયને કલ્યાણ કરનારા છે. અને 'एयण्णं देवाणुप्पियाणं पच्छाविसेयं' એ બધા આપ દેવાનુપ્રિયને પછીથી થવાવાળા કલ્યાણ પ્રદ છે. તેથી 'एयण्णं देवाणुप्पियाणं पुव्विं करणीयं एयण्णं देवाणुप्पियाणं पच्छा करणीयं' આપ દેવાનુપ્રિયે આ પહેલા પણ કરવા યોગ્ય છે અને બાદમાં પછીથી પણ કરવા યોગ્ય છે. 'एयण्णं देवाणु० पुव्विंवा पच्छावा जाव अणुगामियत्ताए भविस्सति' એ જ આપ દેવાનુ પ્રિયે પહેલા અને પછી હિત માટે સુખ માટે ક્ષેમ માટે નિશ્રેયસ માટે થશે 'तिकट्टु' આ પ્રમાણે કહીને 'महता महता जयसद्दं पउंजंति' તેઓએ ઘણા મોટા અવાજથી જય જય શબ્દોથી વધાવ્યા. 'तएणं से विजए देवे' તે

यन्ति। 'तए णं से विजए देवे'—तत एतद्वचः श्रवणानन्तरं खलु विजयो देवः सः—'तेसिं सामाणियपरिसोववण्णगाणं देवाणं अंतिए'—तेषां सामानिकपर्षदुपपन्नकानां देवानामन्तिके 'एयमट्ठं सोच्चा' एतत्पूर्वोदित हितवचनमाकर्ण्य निसम्म'—निशम्य—मनसि परिणमय्य, 'हट्ठतुट्ठ जाव हियए'-हृष्टतुष्ट परमानन्दितः सौमनस्यितः हर्षवशविसर्पद्धृदयो हृष्टतुष्टोऽतीवतुष्टः, यद्वा—हृष्टो नाम विस्मयमापन्नः यथा—शोभनमहो! एतैरुपदिष्टम्, तुष्टस्तोषं गतः यथा—भव्यमभूत् यदेतैरित्थमुपदिष्टम्, तोषवशादेव चित्तमानन्दितम् स्फीतीभूतम्, प्रीतमनाः—प्रीतं—प्रसन्नं शरदि सरितां जलमिव यस्याऽसौ मनःप्रीतमनाः जिनार्चनविषये बहुमानपरायणः ततः क्रमेण बहुमानोत्कर्षवशात्परमसौमनस्यितः, शोभनं मनो यस्याऽसौ सुमनाः तस्य भावः सौमनस्यं परमं च सौमनस्यं जातमस्येति सौमनस्यितः (तारकादित्वादितर च—) अतएव—विसर्पद्धृदयः हर्षवलेन चलद् हृदयो विजयदेवो देवः, 'देवसयणिज्जाओ'—'अब्भुट्ठेइ'—देवशयनीयादभ्युत्तिष्ठति—उत्थितो भवतीत्यर्थः,

शब्दों से बधाया 'तए णं से विजए देवे' इसके बाद वह विजयदेव 'तेसिं सामाणियपरिसोववण्णगाणं देवाणं अंतिए' 'विजय देवने जब उन सामानिकदेवों के पाससे 'एयमट्ठं सोच्चा' इस अर्थ को—हित कारक कथन को सुना—तो सुनकर और 'निसम्म' उसे हृदय में धारण कर वह 'हट्ठ तुट्ठ जाव हियए' हृष्ट हुआ और तुष्ट हुआ—अथवा—हृष्ट हुआ—विस्मय युक्त हुआ—ओह—इन सबने बहुत सुन्दर कहा तथा तुष्ट —हुआ बहुत अच्छा हुआ जो इन्होने मुझे इस प्रकारका उपदेश दिया इस विचार से उसका चित्त इस कार्य में बहुत बढगया—शरद्काल में नदियों के जल के प्रसन्न मन समान हुआ वह जिनार्चन—कामदेव की मूर्तिके विषय में बहुमानशाली होकर परम सौमनस्यित हुआ—सब कार्यको छोडकर इसी कार्य के करने में उसका मन' कब यह कार्य करूं'

પછી એ વિજયદેવ 'तेसिं सामाणिय परिसोववण्णगाणं देवाणं अंतिए' વિજયદેવે જ્યારે એ સામાનિક દેવો પાસેથી 'एयमट्ठं सोच्चा' આ અર્થને અર્થાત્ હિતાવહ કથનને સાંભળ્યું અને સાંભળીને અને 'निसम्म' તેને હૃદયમાં ધારણ કરીને તેઓ 'हट्ठतुट्ठ जाव हियए' હૃષ્ટ થયા તુષ્ટ થયા વિસ્મય યુક્ત થયાં અરે 'આ બધાએ ઘણું જ સુંદર કહ્યું. ઘણું સારૂં થયું કે આમણે મને આ પ્રમાણે ઉપદેશ આપ્યો. આ વિચારથી તેનું ચિત્ત એ કાર્ય માટે ઘણું વધી ગયું શરદ કાળમાં નદીયોના જલની જેમ પ્રસન્નમન થઈ તે જીનાર્ચન—કામદેવની મૂર્તિ સંબંધમાં ઘણોજ માનયુક્ત બનીને પરમ સૌમનસ્યિત થયો. બધાજ કામોને છોડીને આજ કામ કરવામાં તેનું મન ક્યારે આ કાર્ય કરૂં એ રીતે ઉતાવળું

'अब्भुट्ठित्ता' अभ्युत्थाय च, 'दिव्वं देवदूसजुयलं परिहेइ'–दिव्यं देवदूष्यवस्त्रं परिधत्ते, 'परिहेइत्ता'–परिधाय, 'देवसयणिज्जाओ पच्चोरुहइ' देवशयनीया देवशय्यातः प्रत्यवरोहति–अवतरति, 'पच्चोरुहित्ता' अवतीर्य्य, 'उववायसभाओ पुरत्थिमेणं दारेण'=उपपातसभायाः पूर्वदिग्द्वारेण, 'णिग्गच्छइ' निर्गच्छति–निर्यीति–बहिः प्रदेशं निष्क्रामति, 'णिग्गच्छित्ता जेणेव हरते'–निर्गत्य यत्रैव-ह्रदः, 'तेणेव उवागच्छइ-तेनैवोपागच्छति ह्रदसमीपमुपधावति, 'उवागच्छित्ता हरयं अणुपदाहिणं करेमाणे' उपागत्य ह्रदसमीपं ह्रदमनुप्रदक्षिणं कुर्वन्२ ह्रदमनुप्रदक्षिणीकृत्य 'पुरत्थिमेणं तोरणेणं' पूर्वेण तोरणेन 'अणुप्पविसइ' अनुप्रविशति 'अणुपविसित्ता' अनुप्रविश्य 'पुरत्थिमिल्लेणं' पूर्वेण 'तिसोवाणपडिरूवएणं पच्चोरुहइ, पच्चोरुहित्ता हरयं ओगाहइ' त्रिसोपानप्रतिरूपकेण प्रत्यवरोहति प्रत्यवरुह्य

इस प्रकार से उतावला बनगया इस उतावली में उसका हृदय आनंद के मारे उछलने लगा और वह 'देवसयणिज्जाओ अब्भुट्ठेइ' देवशय्या से उठबैठा अब्भुट्ठित्ता' उठकर 'दिव्वं देवदूसजुगलं परिहेइ' उसने दिव्य देवदूष्य युगल वस्त्र को पहिरा 'देवसयणिज्जाओ पच्चोरुहइ' उन वस्त्र को पहिनकर फिर वह देवशयनीय से नीचे उतरा–'पच्चोरुहित्ता' नीचे उतरकर 'उववायसभाओ पुरत्थिमेणं दारेणं णिग्गच्छइ' वह उस उपपातसभा के पूर्वदिग्द्वार से बाहर निकला 'णिग्गच्छित्ता जेणेव हरये' बाहरनिकल कर फिर वह जहां पर हूद था 'तेणेव उवागच्छइ' वहां गया–'उवागच्छित्ता' वहां जाकर के उसने 'हरयं अणुपदाहिणं करेमाणे करेमाणे पुरत्थिमेणं तोरणेणं अणुप्पविसइ' उस हृदकी बार बार प्रदक्षिणा की प्रदक्षिणा करके फिर वह उसमें पूर्व तोरण द्वार से होकर प्रविष्ट हुआ 'अणुपविसित्ता 'पुरत्थिमिल्लेणं

બની ગયું. એ ઉતાવળમાં તેનું હૃદય આનંદને લઈને ઉછળવા લાગ્યું અને તે 'देवसयणिज्जाओ अब्भुट्ठेइ' દેવ શય્યાથી ઉઠયો 'अब्भुट्ठित्ता' ઉઠીને 'दिव्वं देवदूस जुगलं परिहेइ' તેણે દિવ્ય દેવદૂષ્ય યુગલને ધારણ કર્યું 'देवसयणिज्जाओ पच्चोरुहइ' તે પહેરીને પછીથી એ દેવશયનીયથી નીચે ઉતર્યો 'पच्चोरुहित्ता' નીચે ઉત્તરીને 'उववायसभाओ पुरत्थिमेणं दारेणं णिग्गच्छइ' તે એ ઉપપાત સભાના પૂર્વ દિશાના દ્વારથી બહાર નીકળ્યો 'निग्गच्छित्ता, जेणेव हरए' બહાર નીકળીને તે પછી તે જ્યાં હ્રદ હતું 'तेणेव उवागच्छइ' ત્યાં ગયા. 'उवागच्छित्ता' ત્યાં જઈને તેણે 'हरयं अणुपयाहिणं करेमाणे पुरत्थिमेणं तोरणेणं अणुप्पविसइ' ત્યાં જઈને એ હ્રદની વારંવાર પ્રદક્ષિણા કરીને તે પછી તે તેના પૂર્વદિશાના તોરણ દ્વારે થઈને તેમાં પ્રવેશ કર્યો 'अणुपविसित्ता पुरत्थिमिल्लेणं तिसोवाण-

ह्रदमवगाहते 'हरयं ओगाहित्ता जलावगाहणं करेइ' ह्रदमवगाह्य जलावगाहनं करोति, 'जलावगाहणं करेत्ता जलमज्जणं करेइ' जलावगाहनं कृत्वा ततो जलमज्जनं करोति 'जलमज्जणं करेत्ता जलकिड्डं करेइ' जलमज्जनं कृत्वा जलक्रीडां करोति 'जलकिड्डं करेत्ता' जलक्रीडां कृत्वा 'आयंते चोक्खे परमसुइभूए हरयाओ पच्चुत्तरइ' आचान्तश्चोक्षः परमशुचिभूतो ह्रदात्प्रत्युत्तरति नवानामपि स्रोतसां शुद्धजलप्रक्षालनेनाऽऽचान्तः गृहीताचमनः चोक्षः स्वल्पस्याऽपि मलस्याऽपनयनात् अतएव-परमशुचिभूतः ह्रदाज्जलाशयात्प्रत्युत्तरति, निष्क्रामतीत्यर्थः 'पच्चुत्तरित्ता' प्रत्युत्तीर्य 'जेणामेव अभिसेयसभा तेणामेव उवागच्छइ' यत्रैव प्रदेशेऽभिषेकसभा विद्यते तामेवाऽभिषेकसभामुपागच्छति, 'उवागच्छित्ता अभिसेयसभं पदाहिणं करेमाणे' उपागत्य समीपमभिषेकसभायाः प्रदक्षिणं कुर्वाणः 'पुरत्थिमिल्लेणं दारेणं अणुपविसइ' पूर्वद्वारेणाभिषेकसभामनुप्रविशति 'अणुपविसित्ता जेणेव

तिसोवाणपडिरूवएणं पच्चोरुहइ' प्रविष्ट होकर वह पूर्वदिशा की ओर जो त्रिसोपानपङ्क्ति थी उस पर गया-चढा खडा हो गया 'पच्चोरुहित्ता हरयं ओगाहइ' खडे होने के बाद फिर वह ह्रद मेंप्रविष्ट हुआ 'ओगाहित्ता जलावग्गहणं करेइ' ह्रद में प्रवेश करके उसने वहां स्नान किया 'करेत्ता जलमज्जणं करेइ' स्नान करके उसने फिर अपने शरीर को मला मलकर बार २ जल में डुबकी लगाई-'करेत्ता जल किड्डं करेइ' फिर उसने जल क्रीडा की 'आयंते चोक्खे परमसुइभूए हरयाओ पच्चोरुहइ' आचमनकिया शुद्धि के इस प्रकार से परमशूचीभूत हुआ वह विजयदेव ह्रद से बाहर निकला 'पच्चोत्तरित्ता जेणामेव अभिसेयसभा तेणामेव उवागच्छइ' बाहर निकलकर वह जहां अभिषेक सभा थी वहां पर गया 'उवागच्छित्ता' वहां जाकर के उसने 'अभिसेयसभा पयाहिणं करेइ' अभिषेक सभा की प्रदक्षिणा

पडिरूवएणं पच्चोरुहइ' तेमां प्रवेशीने ते पूर्व दिशा બાજુની જે ત્રિસોપાન પંક્તિ હતી. તેના પર તે ગયા. ઉપર ચઢીને ત્યાં ઉભા રહ્યા. 'पच्चोरुहित्ता हरयं ओगाहइ' ઉભા રહ્યા બાદ તેણે હ્રદમાં પ્રવેશ કર્યો. 'ओगाहित्ता जलावग्गहणं करेइ' હ્રદમાં પ્રવેશીને તેણે ત્યાં સ્નાન કર્યું 'करेत्ता जलमज्जणं करेइ' સ્નાન કરીને તે પછી તેણે જલમાં વારંવાર ડુબકીયો લગાવી 'करेत्ता जल किड्डं करेइ' તે પછી તેણે જલક્રીડા કરી 'आयंते चोक्खे परमसुइभूए हरयाओ पच्चोरुहइ' તે પછી તેણે આચમન કર્યું અને શુદ્ધિ કરી આ રીતે તે પરમ શુચીભૂત થયો શુચીભૂત થઈને તે વિજય દેવ હ્રદથી બહાર નીકળ્યો. 'पच्चुत्तरित्ता जेणामेव अभिसेयसभा तेणामेव उवागच्छिइ' બહાર નીકળીને તે જ્યાં અભિષેક સભા

सीहासणे तेणेव उवागच्छइ' अनुप्रविश्याभिषेकसभां यत्रैव सिंहासनं स्वकीयं तत्रैवोपागच्छति, 'उवागच्छित्ता सीहासणवरगए पुरत्थाभिमुहे सन्निसण्णे' अभिषेकसभामुपागत्य सिंहासनवरगतः सिंहासने-उपविष्टः पूर्वाभिमुखो भूत्वा सन्निषण्णः समुपविष्टः । 'तएणं तस्स विजयस्स देवस्स' ततः खलु सिंहासनो, पवेशनानन्तरं तस्य विजयदेवस्य 'सामाणियपरिसोववण्णगा देवा' सामानिकाः पर्षदुपपन्नकाश्च देवाः 'आभिओगिए देवे सद्दावेंति' आभियोगिकान् देवान् नियोजन कर्मणि संलग्नान् शब्दायन्ति-आहूता भवन्ति, अभियोगे प्रेष्यकर्मणि कर्मकरत्वेन स्थापिताभियोगिकानाकारयन्ति इमेत्यर्थः, 'सद्दावेत्ता एवं वयासी' शब्दयित्वाऽऽह्रूय तान् प्रति एवमवादिषुः । 'खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया' भोः भोः देवानुप्रियाः क्षिप्रमेवाऽलं विलम्बेन 'विजयस्स देवस्स' विजयदेवस्य 'महत्थं' महानर्थो यस्मिस्तन्महार्थम् 'महग्घं' अर्घो मूल्यं महान्यत्र तन्महार्घम् 'महरिहं' महोऽभिषेकोत्सवस्तमर्हतीति महार्हम्, 'विउलं' विपुलं-शक्राभिषेकवद्विस्तीर्णम् 'इंदाभिसेयं उवट्ठवेह' इन्द्राभिषेक-समारम्भमुपस्थापयत, 'तएणं ते आभियोगिया' तत

की ओर प्रदक्षिणा करके फिर वह उसमें 'पुरत्थिमिल्लेणं दारेणं अणुप्पविसइ' उसके पूर्व द्वार से प्रविष्ट हुआ 'अणुपविसित्ता जेणेव सए सीहासणे तेणेव उवागच्छइ' प्रविष्ट होकर वह जहां पर सिंहासन था वहां पर गया 'उवागच्छित्ता' वहां जाकर वह 'पुरत्थाभिमुहे सन्निसण्णे' उसपर पूर्व दिशा की ओर मुंह करके बैठगया 'तएणं तस्स विजयस्स देवस्स सामाणियपरिसोवण्णगा देवा' इसके बाद उस विजयदेव के सामानिक देवों ने 'आभियोगिकदेवे सद्दावेंति' आभियोगिकदेवों को नियोजन कर्म के संलग्न देवों को-बुलाया 'सद्दावेत्ता एवं वयासी' और बुलाकर उनसे ऐसा कहा 'खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया' । हे देवानुप्रियों तुमलोग बहुत ही जल्दी 'विजयस्स देवस्स महत्थं-महग्घं

હતી ત્યાં ગયો 'उवागच्छित्ता' ત્યાં જઈને 'अभिसेयसभा पयाहीणं करेइ' અભિષેક સભાની પ્રદક્ષિણા કરી અને પ્રદક્ષિણા કરીને 'पुरत्थिमिल्लेणं दारेणं अणुप्पविसइ' પૂર્વ દ્વારથી તેણે તેમાં પ્રવેશ કર્યો 'अणुपविसित्ता जेणेव सीहासणे तेणेव उवागच्छइ' તેમાં પ્રવેશ કરીને તે જ્યાં સિંહાસન હતું ત્યાં ગયો 'उवागच्छित्ता' ત્યાં જઈને 'पुरत्थाभिमुहे सन्निसन्ने' પૂર્વ દિશા તરફ મુખ કરીને તે તેના પર બેસી ગયો. 'तएणं तस्स विजयदेवस्स सामाणियपरिसोवण्णगा देवा' તે પછી એ વિજયદેવના સામાનિક દેવોએ 'आभियोगिक देवे सद्दावेत्ति' આભિયોગિક દેવોને અર્થાત્ નિયોજીત કાર્યમાં લાગેલા દેવોને બોલાવ્યા. 'सद्दावेत्ता एवं वयासी' અને બોલાવીને તેને આ પ્રમાણે કહ્યું 'खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया' હે દેવાનુપ્રિય તમો ઘણી ઉતાવળથી 'विजयस्स देवस्स महत्थं महग्घं महरिहं विउलं इंदाभिसेयं उव-

आभियोगिका देवा आदेश श्रवणानन्तरमेव 'सामाणिय परिसोववण्णेहिं एवं वुत्ता समाणा' सामानिक पर्षदुपपन्नकैराज्ञप्ताः सन्तः 'हट्टतुट्ठ जाव हियया' हृष्टतुष्टमानन्दिताः प्रतिमनसो हर्षविसर्पद्धृदयाः, 'करयलपरिग्गहियं' करतलपरिगृहीतम् 'सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्टु' शिरसावर्तं मस्तकेऽञ्जलिं कृत्वा 'एवं देवा तहेत्ति आणाए विणएणं वयणं पडिसुणंति, एवम्, यथैव युष्माभिरादिष्टः तथैव कुर्मः इत्थं विनयेन सामानिकानामाज्ञावचनं प्रतिशृण्वन्ति, 'पडिसुणित्ता उत्तरपुरत्थिमं दिसीभागं अवक्कमंति' प्रतिश्रुत्य सामानिकानां मनोभिप्रायसूचकं वचनमुत्तरपूर्वयोरन्तराले दिक्शूलादि दोषवर्जितत्वात् आदेयवस्त्वाधारत्वाच्च प्रथमं

महरिहं विपुलं इंदाभिसेयं उवट्ठेह' विजयदेव को इन्द्रासन पर अभिषेक करने के लिये महान् अर्थवाली बेश कीमती विस्तृत ऐसी अभिषेक की सामग्री उपस्थित करो 'तएणं ते आभियोगिया देवा' तब उन अभियोगिक देवों ने 'सामाणियपरिसोववन्नेहिं एवं वुत्ता समाणा' जो कि सामानिकदेवों द्वारा इस प्रकार से आदेशित किये गये थे 'हट्टतुट्ठ जाव हियया' और उपदेश सुनकर–जो हृष्ट एवं तुष्ट हुए थे। और जिनका हृदय आनन्द के वशवर्ती होकर विशेषरूप से उछल रहा था–'करयरलपरिग्गहियं सिरसावत्तं मत्थए अंजलि कट्टु' दोनों हाथ जोडकर अंजलिके रूप में उन्हें माथे पर घुमाया और घुमाकर 'एवं देवा तहत्ति' हे देवों जैसा आप कहते हैं–हमें आपकी आज्ञा प्रमाण हैं' इस प्रकार 'आणाए' उनकी आज्ञा के 'विणएणं वयणं पडिसुणेंति' वचनों को बडी ही विनय के साथ स्वीकार करलिया 'पडि-

---

हुवेह' વિજય દેવનો ઈંદ્રાસન પર અભિષેક કરવા માટે મહાન અર્થયુક્ત બેશ કીમતી અને વિસ્તાર વાળી અભિષેક માટેની સામગ્રી લાવીને અહીં હાજર કરે' 'तएणं ते आभियोगिया देवा' તે પછી એ આભિયોગિક દેવોએ 'सामाणिय परिसोववन्नेहिं' एवं वुत्ता समाणा કે જેઓ સામાનિક દેવો દ્વારા ઉપર પ્રમાણે આદેશ કરાયેલા હતા તેઓ 'हट्टतुट्ठ जाव हियया' અને ઉપદેશ સાંભળીને જેઓ હૃષ્ટ અને તુષ્ટ થયા હતા અને જેઓનું હૃદય આનંદ વશવર્તી બનીને વિશેષ પ્રકારથી ઉછળી રહ્યું હતું 'करयल परिग्गहियं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्टु' બન્ને હાથો જોડીને અંજલી કરીને તેણે એ અંજલીને પોતાના મસ્તક પર ફેરવી અને એ પ્રમાણે માથા પર ફેરવીને 'एवं देवा तहत्ति' હે દેવો જેમ તમો કહો છો અર્થાત્ અમોને આપની આજ્ઞા માન્ય છે. આ પ્રમાણે 'आणाए' એમની આજ્ઞાના 'विणएणं वयणं सुणेंति' વચનોને ઘણાજ વિનય પૂર્વ સ્વીકારી લીધા 'पडिसुणित्ता' સ્વીકાર કરીને તે પછી તેઓ उत्तरपुरत्थिमं दिसीभागं'

तत्रैवापक्रामति, 'अवक्कमित्ता वेउव्वियसमुग्धाएणं समोहणंति' अपक्रम्य वैक्रिय-समुद्घातेन वैक्रियविधिना समववध्नन्ति–समवहता भवन्ति, 'समोहणित्ता' समवहत्य वहतांश्चाऽऽत्मप्रदेशान्दूरतो निक्षिपन्ति 'संखेज्जाइं जोयणाइं दंडं णिसीरंति' संख्येयानि योजनानि दण्डं निःसृजन्ति, तत्र दण्डवद् दण्डः ऊर्ध्वमधश्चाऽऽयतः शरीरबाहल्यो जीवप्रदेशसमूहस्तं शरीराद्बहिः संख्येयानि योजनानि यावन्निः सृजन्ति-निष्काशयन्ति, निःसृज्य तथाविधान् पुद्गलानाददते तदेव दर्शयति 'तं जहा' तद् यथा 'रयणाणं जाव रिट्ठाणं' रत्नानां कर्केतनादीनाम्, वैडूर्याणाम् लोहिताक्षाणाम् मसाराणां–गल्लानाम्–हंसगर्भाणां–पुलकानां–सौगन्धिकाना–ज्योतिरसानाम्–अञ्जनानाम्–अञ्जनपुलकानाम्–रजतानां–जातरूपकाणाम् अङ्कानां रिष्टानाम्। 'आहाबायरे पोग्गले' यथाऽसारान् बादरान् पुद्गलान् 'परि-

---

सुणित्ता' स्वीकार करके फिर वे 'उत्तर पुरत्थिमं दिसीभागं' ईशान दिशा की ओर 'अवक्कमंति' चले गये 'अवक्कमित्ता' वहां जाकर के 'वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहणंति' उन्होंने वैक्रियसमुद्घात किया 'वैक्रिय-समुद्घात करके 'संखेज्जाइं जोयणाइं दण्डं निसीरंति' उन्होंने संख्यात योजनों तक अपने आत्मप्रदेशोंको दण्ड के रूप में बाहर निकाला इस स्थितिमें आत्मप्रदेश उर्ध्व और अधः दण्ड की तरह लम्बे हो जाते हैं और उनकी मोटाई शरीर के प्रमाण रहती है, आत्म प्रदेशों को दण्ड के आकार में बाहर निकाल कर फिर उन्होंने 'रयणाणं जाव रिट्ठाणं अहाबायरे पोग्गले परिसाडंति' कर्केतन आदि रत्नों के, वज्रों के, वैडूर्यों के, लोहिताक्षों के, मसारगल्लों के, हंस गर्भों के, पुलकों के सौगंधिकों के, ज्योतीरसों के, अंजनों के, अंजनपुलकों के, रजतों के, जात रूपों के, अङ्कों के, स्फटिकों के, और रिष्टों के–इन सब के यथा बादर

ઈશાન દિશાની તરફ 'अवक्कमंति' ચલ્યા ગયા ત્યાં જઈને 'वेउव्विय समुग्घाएणं समोहणंति' તેઓએ વૈક્રિય સમુદ્ઘાત કર્યો વૈક્રિય સમુદ્ઘાત કરીને 'संखेज्जाइं जोइणाइं दण्डं निसीरंति' તેઓએ સંખ્યાત યોજનો સુધી પોતાંના આત્મપ્રદેશોને દંડાકારે બહાર કહાઢ્યા. આ સ્થિતિમાં અર્થાત્ દંડાકાર કરવાથી આત્મપ્રદેશો નીચે અને ઉપર દંડની માફક લાંબા લાંબા થઈ જાય છે. અને તેની જાડાઈ શરીર પ્રમાણુની રહે છે. આત્મપ્રદેશોને દંડાકારે બહાર કહાડીને તે પછી તેઓએ 'रयणाणं जाव रिट्ठाणं अहा बायरे पोग्गले पडिसाडंति' કર્કેતન વિગેરે રત્નોના વજ્રોના વૈડૂર્યરત્નોના, લોહિતાક્ષ રત્નોના, મસારગલ્લ રત્નોના હંસ ગર્ભ રત્નોના, પુલાકોના, રજતોના જાતરૂપોના, સૌગન્ધિકોના જ્યોતિરસોના, અંજન રત્નોના અંજન પુલાકોના, જાત રૂપોના અંકોના, સ્ફટિકોના, અને રિષ્ટોના એ બધાના યથા બાદર અસાર પુદ્ગલોની પરિશાટના કરી અને યથા શુકલ

साडंति' परिशातयन्ति, 'परिसाडित्ता जहा सुहुमे पोग्गले परियायंति' परिशात्य स्थूलान् पुद्गलान् यथा सूक्ष्मान् सारपुद्गलान् पर्याददते 'परियाइत्ता' पर्यादाय च चिकीर्षितरूपार्थम् 'दोच्चंपि' द्वितीयमपि वारम् 'वेउव्विय समुग्घाएणं समोहणंति' वैक्रियसमुद्घातेन समवध्नन्ति 'समोहणित्ता' समवहत्य यथोक्त रत्नादीनां योग्यान् यथा बादरान् पुद्गलान् परिशातयन्ति-यथा सूक्ष्मसारपुद्गलानाददते आदाय च 'अट्ठ सहस्सं सोवण्णियाणं' अष्टाधिकसहस्रं सुवर्णमयानां कलशानां विकुर्वन्ति-अग्रिमेण सम्बन्धः, 'अट्ठसहस्सं रुप्पमयाणं कलसाणं' अष्टसहस्रं रूप्यमयकलशानाम्, 'अट्ठसहस्सं मणिमयाणं' अष्टाधिकसहस्रं मणिमयकलशानाम् 'अट्ठसहस्सं सुवण्णरुप्पमयाणं' सुवर्णरूप्यमय कलशानामष्टाधिकसहस्रम्, 'अट्ठसहस्सं सुवण्णमणिमयाणं' सुवर्णमणिमयकलशानामष्टाधिकसहस्रम् 'अट्ठ सहस्सं रुप्पमणिमयाणं, अट्ठसहस्सं सुवण्णरुप्पमयाणं' अष्टाधिकसहस्रं रूप्यमणिमयकलशानाम्, अष्टाधिकसहस्रं सुवर्णरूप्यमयकलशानाम् 'अट्ठ सहस्सं

असार-पुद्गलों की परिशातना की और यथा शुक्ल-सारभूत पुद्गलों को ग्रहण किया' इस प्रकार करके फिर उन्होंने 'दोच्चंपि-वेउव्विय समुग्घाएणं समोहणंति' दुवारा भी वैक्रिय समुद्घात किया दुवारा वैक्रिय समुद्घात करके 'अट्ठसहस्सं सोवण्णियाणं कलसाणं अट्ठसहस्सं रुप्पमयाणं कलसाणं अट्ठसहस्सं मणिमयाणं अट्ठसहस्सं सुवण्णरुप्पमयाणं' फिर उन्होंने १००८ सुवर्ण के कलशों को १००८ चांदी के कलशों को १००८ मणियों के कलशों को १००८ सुवर्ण और रूपा के कलशों को 'अर्थात् गंगा जमुनी के कलशों को 'अट्ठसहस्सं सुवण्णमणिमयाणं' १०८ सुवर्ण और मणि के मिश्रित कलशों को 'अट्ठसहस्सं रुप्पमणिमयाणं' १००८ चांदी और मणियों के मिश्रित श्लक्षणों को 'अट्ठसहस्सं सुवण्णरुप्पमयाणं' १००८ सुवर्ण और चांदी के मिश्रित कलशों को

સારભૂત પુદ્ગલોને ગ્રહણ કર્યા આ પ્રમાણે કરીને તેઓએ 'दोच्चंपि वेउव्विय समुग्घाएणं समोहणंति' બીજી વાર તેઓએ વૈક્રિયસમુદ્ઘાત કર્યો વૈક્રિયસમુદ્ઘાત કરીને 'अट्ठसहस्सं सोवण्णियाणं कलसाणं अट्ठसहस्सं रुप्पमयाणं कलसाणं अट्ठसहस्सं मणिमयाणं अट्ठसहस्सं सुवण्णरुप्पमयाणं' તે પછી તેઓએ ૧૦૦૮ એક હજારને આઠ સોનાના કલશો ૧૦૦૮ એક હજારને આઠ ચાંદીના કલશો ૧૦૦૮ એક હજારને આઠ મણિયોના કલશો ૧૦૦૮ સોના અને રૂપાના કલશો અર્થાત્ ગંગાજમુની કલશો 'अट्ठसहस्सं सुवण्णमणिमयाणं' ૧૦૦૮ એક હજારને આઠ સોના અને મણિયોના મિશ્રણવાળા કલશો 'अट्ठसस्सं रुप्पमणिमयाणं' ૧૦૦૮ એક હજારને આઠ ચાંદી અને મણિયોના મિશ્રીત કલશો 'अट्ठसहस्सं सुवण्ण रुप्पमयाणं'

भोमेज्जाणं' भौमेयकलशानामष्टाधिकसहस्रम्, 'अट्ठ सहस्सं भिंगारगाणं' अष्टाधिक सहस्रं भृङ्गारकाणाम्, 'एवं आयंसगाणं' एवमेवाष्टसहस्रं दर्पणानाम्, 'थालाणं पाईणं सुपइट्ठकाणं-चित्ताणं-रयणकरंडगाणं-पुप्फचंगेरीणं जाव लोमहत्थ चंगेरीणं' एवमेव स्थालानां-पात्रीणां-सुप्रतिष्ठकानां चित्राणां-रत्नकरण्डकानां पुष्पचंगेरीणां-यावल्लोमहस्तचंगेरीणां प्रत्येकैकस्याऽष्टाधिकसहस्रम्, 'पुप्फपटलगाणं-जाव लोमहत्थपटलगाणं' पुप्पपटलकानां यावल्लोमहस्तपटलकानाम् 'अट्ठसयं सीहासणाणं - छत्ताणं-चामराणं-अवपडगाणं-वट्टकाणं - तवसिप्पाणं खोरकाणं-पीणकाणं-तेल्लसमुग्गकाणं' एवमेव सिंहासनानाम् छत्राणां-चामराणाम्-अवपट्टकानाम्- वर्तकानां-तपःसिप्राणां-क्षौरकाणां-पीनकानां-तैलसमुद्ग-

'अट्ठसहस्सं भोमेज्जाणं' १००८ मिट्टीके कलशों को 'अट्ठसहस्सं भिंगारगाणं'१००८ झारियों को 'एवं आयंसगाणं' १००८ दर्पणों को 'थालाणं' १००८ थालों को 'पातीणं' १००८ पात्रियो को १००८ 'सुपतिट्ठकाणं' सुप्रतिष्ठकों को 'चित्ताणं' १००८ चित्रकों को 'रयणकरंडगाणं' १००८ रत्न के पिटारों को, 'पुप्फचंगेरीणं' १००८ पुष्पचंगेरीयों को 'जाव लोमहत्थ चंगेरीणं' यावत् लोमहस्त चंगेरिकाओं कों' 'पुप्फपडलगाणं' पुष्पपटलों को 'जाव लोमहस्तपटलगाणं' यावत् लोमहस्त पटलों को तथा 'अट्ठशत १०८ सिंहासनों को 'छत्ताणं चामराणं अवपडगाणं वट्टकाणं तवसिप्पाणं, खोरकाणं, पीणकाणं तेल्लसमुग्गकाणं अट्ठसतं धूवकडुच्छयाणं वि उव्वंति' १०८ छत्रों को, १०८ चामरों को १०८ अवपट्टकों को-ध्वजाओं को, १०८ वर्तकों को, १०८ तपः सिप्रों को, १०८

१००८ એક હજારને આઠ સોના અને ચાંદીના મિશ્રણવાળા કલશો. 'अट्ठसहस्सं भोमेज्जाणं' १००८ એક હજારને આઠ માટીના કલશો 'अट्ठसहस्सं भिंगाराणं' ૧૦૦૮ એક હજારને આઠ ઝારીયો 'एवं आयंसगाणं' ૧૦૦૮ એક હજારને આઠ દર્પણો 'थालाणं' ૧૦૦૮ એક હજારને આઠ થાળો તથા 'पातीणं' ૧૦૦૮ એક હજારને આઠ પાત્રિયો સુપइट्ठियाणं' ૧૦૦૭ એક હજારને આઠ સુપ્રતિષ્ઠકો. 'चित्ताणं' ૧૦૦૮ ચિત્રોને 'रयणकरंडगाणं' ૧૦૦૮ એક હજારને આઠ રત્નના પટારાઓ 'पुप्फचंगेरीणं' પુષ્પ ચંગેરીયો 'जाव लोमहत्थ चंगेरीणं' યાવત્ લોમહસ્ત ચંગેરીયો 'पुप्फपडलगाणं' પુષ્પ પટલોને 'जाव लोमहत्थ पडलगाणं' યાવત્ લોમહસ્ત પટલો તથા 'अट्ठसयं सीहासणाणं' ૧૦૮ એકસો આઠ સિંહાસનો 'छत्ताणं चामराणं अवपडगाणं वट्टकाणं तवसिप्पाणं खोरकाणं पीणकाणं तेल्लसमुग्गकाणं अट्ठसतं धूवकडुच्छुयाणं विउव्वंति' ૧૦૮ એકસો આઠ છત્રો ૧૦૮ ચામરો ૧૦૮ એકસો આઠ અવપટ્ટકો અર્થાત્ ધજાઓ ૧૦૮ એકસો આઠ પટ્ટકો ૧૦૮

कानामष्टाधिकशतम् । 'अट्ठसयं धूवकडुच्छुयाणं'—शतमष्टाधिकं धूपकडुच्छुकानाम् 'विउव्वंति'—उपरोक्त कलशादीनां प्रत्येकं प्रत्येकमष्टशतं (सहस्रम्-) विकुर्वन्ति, 'ते साभाविए विउव्विए य कलसेय जाव धूवकडुच्छुएय गेण्हंति' तान् स्वभाविकान् विकुर्वितकलशान् यावद्धूपकडुच्छुकान् ते—आभियोगिकदेवा गृह्णन्ति, 'गिण्हित्ता विजयाओ रायहाणीतो पडिनिक्खमंति'—कलशादीन् तांस्तान् विकुर्वितानादाय विजयाराजधानीतः प्रतिनिष्क्रामन्ति, 'पडिणिक्खमित्ता'—विनिर्गत्य राजधानीतः—'ताए उक्किट्ठाए जाव उद्धूताए दिव्वाए देवगईए'—तयोत्कृष्टया चपलया त्वरितयोद्धतया देवगत्या, 'तिरियमसंखेज्जाणं दीवसमुद्दाणं मज्झं मज्झेणं वीईवयमाणा वीईवयमाणा'—'तिर्यगसंख्येय द्वीपसमुद्राणां मध्यं मध्येन व्यतिव्रजन्तः२ 'जेणेव खीरोदे समुद्दे तेणेव उवागच्छंति'—यत्रैव क्षीरोदसमुद्रः तत्रैवोपागच्छन्ति, 'तेणेव उवागच्छित्ता'—तत्रैव

क्षौरकों को १०८ पीठकों को और १०८ तैलसमुद्गकों को तथा—१०८ धूपकडुच्छकों को विकुर्वित किया—अर्थात् अपनी उत्तर-विक्रिया शक्ति के प्रभाव से इन सबको उन्होंने बनाया उत्पन्न किया 'ते साभाविए विउव्विए य कलसेय जाव धूवकडुच्छुए य गेण्हंति' इन स्वाभाविक विकुर्वित हुए कलशों की यावत् धूपकडुच्छकों को उन्होंने उठाया और 'गिण्हित्ता' उठाकर वे 'विजयाओ' रायहाणीतो पडिनिक्खमंति' विजया राजधानी में से होकर निकले 'पडिणिक्खमित्ता ताए उक्किट्ठाए जाव उद्धूताए दिव्वाए देवगईए' निकलकर वे उस—उत्कृष्ट चपल—त्वरित, और उद्धूत देवगति से तिरियम संखेज्जाणं दीवसमुद्दाणं मज्झंमज्झेणं वीयीवयमाणा२' तिर्यग् असंख्यात द्वीप समुद्रों के बीच में से होकर चलते चलते 'जेणेव' खीरोदे समुद्दे तेणेव उवागच्छंति'—जहां क्षीरोदधि समुद्र था वहां

એકસો આઠ તપઃસિપ્રોને ૧૦૮ એકસો આઠ ક્ષૌરકો ૧૦૮ એકસો આઠ પીઠકો અને ૧૦૮ એકસો આઠ તેલ સમુદ્દગકો તથા ૧૦૮ એકસો આઠ ધૂપકટુચ્છકો ધૂપદાનીયોને વિકુર્વણા શક્તિથી ઉત્પન્ન કર્યા અર્થાત્ વૈક્રિય શક્તિથી બનાવ્યા 'ते सामाविए विकुव्विएय कलसेय जाव धूवकडुच्छुएय गेण्हति' એ સ્વાભાવિક વિકુર્વણા શક્તિથી ઉત્પન્ન કરેલા કલશોને યાવત્ ધૂપકડુચ્છકોને તેણે ઉઠાવ્યા અને 'गिण्हित्ता' ઉઠાવીને તેઓ 'विजयाओ रायहाणीओ पडिणिक्खमंति' વિજયા રાજધાનીમાં થઈને નીકળ્યા 'पडिणिक्खमित्ता ताए उक्किट्ठाए जाव उद्धूताए दिव्वाए देवगईए' નીકળીને તેઓ એ ઉત્કૃષ્ટ ચપલત્વરિત અને ઉદ્ધૂત દેવગતિથી 'तिरियमसंखेज्जाणं दीवसमुद्दाणं मज्झंमज्झेणं विइवयमाणा विइवयमाणा' તિર્યગ્ અસ'

क्षीरसमुद्रसमीपं गत्वा, 'खीरोदगं गेण्हंति'-क्षीरसमुद्रजलं गृह्णन्ति, 'खीरोदगं गेण्हित्ता'-क्षीरोदजलं गृहीत्वा 'जाइं तत्थ उप्पलाइं जाव सतसहस्स पत्ताइं'- यानि तत्र क्षीरोदस्थोत्पलानि कमल-कुमुद- नीलोत्पल-पुण्डरीकशतसहस्र-पत्राणि तानि गृह्णन्ति 'गेण्हित्ता'-तानि तानि संगृह्य-'जेणेव पुक्खरोदे समुद्दे तेणेव उवागच्छंति'-यत्र पुष्करोदसमुद्र स्तत्रैवोपागच्छन्ति, 'उवागच्छित्ता'-पुष्करोद-मुपागत्य, 'पुक्खरोदगं गेण्हंति'-पुष्करोदकं गृह्णन्ति, 'पुक्खरोदगं गेण्हित्ता'- पुष्करोदकं गृहीत्वा, 'जाइं तत्थ उप्पलाइं जाव सत सहस्सपत्ताइं ताइं गिण्हंति' यानि तत्रोत्पलानि यावच्छतसहस्रपत्राणि तानि तानि गृह्णन्ति, 'गेण्हित्ता- गृहीत्वा, 'जेणेव समयखेत्ते जेणेव भरहेरवयातिवासाइं'-यत्रैव समयक्षेत्रं

पर आये 'तेणेव उवागच्छित्ता' वहां आकर के उन्होंने 'खीरोदगं गिण्हंति' क्षीरोदक को भरा खीरोदगं गेण्हित्ता' क्षीरसागर के जल-को भरकर फिर उन्होंने 'जाइं तत्थ उप्पलाइं जाव सतसहस्सपत्ताइं' जितने भी वहां पर उत्पल यावत्-कुमुदनीलोत्पल पुण्डरीक शत-पत्र और सहस्र पत्र कमल थे। 'ताइं गिण्हंति' उन सबको लिया 'गिण्हित्ता जेणेव पुक्खरोदे समुद्दे तेणेव उवागच्छंति' लेकर फिर वे सबके सब जहां पुष्करवर समुद्र था वहां पर आये 'उवागच्छित्ता 'पुक्खरोदगं गेण्हंति' वहां आकर उन्होंने उसमें से पुष्करोदक भरा 'पुक्खरोदगं गिण्हित्ता जाइं तत्थ उप्पलाइं जाव सतसहस्सपत्ताइं ताइं गिण्हंति' पुष्करोदक भरकर फिर उन्होंने वहां पर जितने उत्पल यावत् शतपत्र और सहस्र पत्रवाले कमल थे उन सबको लिया 'गिण्हित्ता जेणेव समयखेत्ते जेणेव भरहेरवयाइं वासाइं'। उन

ખ્યાત દ્વીપ સમુદ્રોની વચમાં થઈને ચાલતા ચાલતા 'जेणेव खीरोदे तेणेव उवागच्छंति' જ્યાં ક્ષીરોદધિ સમુદ્ર હતો ત્યાં તે આવ્યો 'तेणेव उवागच्छित्ता' ત્યાં આવીને 'खीरोदगं गिण्हंति' ક્ષીરોદક ભર્યું 'खीरोदगे गिण्हित्ता' ક્ષીર સાગરમાંથી ક્ષીરસાગરના જલને ભરીને તે પછી તેણે 'जाइं तत्थ उप्पलाइं जाव सतसहस्स पत्ताइं' જેટલાં ત્યાં આગળ ઉત્પલો યાવત્ કુમુદ નીલોત્પલ પુંડરીક શતપત્ર અને સહસ્ર પત્ર કમળો હતા 'ताइं गिण्हिंति' એ બધાને લીધા 'गिण्हित्ता जेणेव पुक्खरोदे समुद्दे तेणेव उवागच्छंति' તે લઈને પછીથી તે બધા જ્યાં પુષ્કરવર સમુદ્ર હતો ત્યાં આગળ તેઓ આવ્યા 'उवागच्छित्ता पुक्खरोदगं गेण्हंति' ત્યાં આવીને તેઓએ તેમાંથી પુષ્કરોદક ભર્યું 'पुक्खरोदगं गिण्हित्ता जाइं तत्थ उप्पलाइं जाव सतसहस्सपत्ताइं ताइं गिण्हंति' પુષ્કરોદક ભરીને તે પછી તેઓ એ ત્યાં આગળ જેટલા ઉત્પલ યાવત્ શતપત્ર અને સહસ્ર પત્રોવાળા કમળો હતા એ બધાને લીધા 'गेण्हित्ता जेणेव समवायखेत्ते जेणेव भरहेरवयाइं वासाइं'

यत्रैव भरतैरवतादि वर्षाणि क्षेत्राणि, 'जेणेव मागध-वरदाम-पभासाइं तित्थाइं' यत्रैव मागध-वरदाम-प्रभासाख्यानि तीर्थानि 'तेणेव उवागच्छंति'-तत्रैव भरतादि प्रभासान्तं तत्तत्तीर्थसमीपमुपागच्छन्ति 'तेणेव उवागच्छित्ता' तत्रोपागत्य, 'तित्थोदगं गेण्हंति'-तत्तत्तीर्थोदकं गृह्णन्ति, 'तित्थोदगं गेण्हित्ता'-तीर्थोदकं गृहीत्वा, 'तित्थमट्टियं गेण्हंति'-तीर्थमृत्तिकां गृह्णन्ति, 'तित्थ मट्टियं गेण्हित्ता'-तीर्थमृत्तिकां गृहीत्वा, 'जेणेव गंगासिंधु रत्ता-रत्तवती सलिला'-यत्रैव गङ्गा-सिन्धु-रक्ता रक्तवती सलिला महानद्यः, 'तेणेव उवागच्छंति'-तत्रैवोपागच्छन्ति-'तेणेव उवागच्छित्ता' तत्रोपागत्य, 'सरितोदगं गेण्हंति'-सरितामुदकं गृह्णन्ति, 'सारितोदगं गेण्हित्ता'-सरितामुदकं प्रतिगृह्य, 'उभओ तटमट्टियं गेण्हंति'-उभय तटवर्त्तिनीमृतिकां गृह्णन्ति, 'गेण्हित्ता'-गृहीत्वोभय तटमृत्तिकाम्, 'जेणेव चुल्ल हिमवंतसिहरिवासहरपव्वत्ता तेणेव उवागच्छंति' यत्रैव क्षुद्रहिमवत्-शिखरि-वर्षधरपर्वतास्तत्रैवोपागच्छन्ति 'उवागच्छित्ता'-उपा-

---

सबको लेकर फिर वे जहां मनुष्यक्षेत्र में भरतक्षेत्र और ऐरवतक्षेत्र थे। 'जेणेव मागधवरदामपभासाइं तित्थाइं' और उनमें जहां पर मागधवरदाम एवं प्रभास नामके तीर्थ थे 'जेणेव सव्ववक्खारपव्वया' एवं जहां पर सर्व वक्षस्कार पर्वत थे 'तेणेव उवागच्छंति' वहां आये, वहां पर आकरके उन्होंने 'तित्थोदगं गिण्हंति' तीर्थोदक भरा 'तित्थोदगं गिण्हित्ता' तीर्थोदक भरकर 'तित्थमट्टियं गेण्हंति' फिर उन्होंने तीर्थ की मृत्तिकाली तीर्थ की मृतिका लेकर 'जेणेव गंगासिंधुरत्तारत्तवती सलिला तेणेव उवागच्छंति' फिर वे जहां पर गंगासिन्धु रक्ता और रक्तवती महानदियां थी वहां पर आए वहां आकरके उन्होंने उनमें से 'सरितोदगं गेण्हंति' पानी भरा, पानी भरकर फिर उन्होंने उनके 'उभयओ' दोनों तटों से' तटमट्टियं गेण्हंति' मृतिका ली 'गेण्हित्ता जेणेव चुल्ल-

---

તે બધાને લઈને તે પછી તેઓ જ્યાં મનુષ્યક્ષેત્રમાં ભરતક્ષેત્ર અને ઐરવતક્ષેત્ર હતા. 'जेणेव मागधवरदाम पभासाइं तित्थाइं' જ્યાં માગધવરદામ અને પ્રભાસ નામના તીર્થો હતા 'तेणेव उवागच्छंति' ત્યાં આગળ તેઓ આવ્યા 'तेणेव उवागच्छित्ता' ત્યાં આગળ આવીને તેઓએ तित्थोदगं गिण्हंति' તીર્થોદક ગ્રહણ કર્યું 'गिण्हित्ता' તીર્થોદક ભરીને 'तित्थ मट्टियं गेण्हंति' તે પછી તેઓએ તીર્થની માટી લીધી તીર્થની માટી લઈને 'जेणेव गंगासिंधुरत्तारत्तवती सलिला तेणेव उवागच्छंति' તે પછી તેઓ જ્યાં આગળ ગંગા સિંધુ રક્તા રક્તવતી એ નામની મહાનદીયો હતી ત્યાં આગળ આવ્યા. ત્યાં આવીને તેઓએ તેમાંથી 'सरितोदगं गेण्हंति' પાણી ભર્યું પાણી ભરીને તે પછી તેઓએ તેના 'उभयओ'

गृह्य-'सव्वतूवरेय सव्वपुप्फेय सव्वगंधेय सव्वमल्लेय सव्वोसहि सिद्धत्थएय गिण्हंति'-सर्वर्तुवरांश्च सर्व पुष्पाणि च सर्वगन्धांश्च सर्वमाल्यानि च सर्वौषधी सिद्धार्थांश्च गृह्णन्ति, हिमवदादितः सर्वर्तुवरान् विभिन्नजाति सर्व पुष्पाणि च सर्वगन्धान् सर्वमाल्यानि च सर्वौषधीः सिद्धार्थकान् सर्षपांश्च गृह्णन्ति, इत्यर्थः 'सव्वोसहि सिद्धत्थए गेण्हित्ता'-सर्वौषधि सिद्धार्थान्संगृह्य, 'जेणेव पउमदह पुंडरीयदहा तेणेव उवागच्छंति'-यत्रैव पद्महृद पुण्डरीकहृदाः तत्रैवोपागच्छन्ति, 'तेणेव उवागच्छित्ता' तत्रैव पद्महृदादिपूपागत्य, 'दहोदगं गेण्हंति'-हृदोदकं गृह्णन्ति 'दहोदगं गेण्हित्ता' हृदोदकं गृहीत्वा, 'जाइं तत्थ उप्पलाइं जाव

हिमवंत सिहरिवासधर पव्वया तेणेव उवागच्छंति' मृत्तिका लेकर फिर वे जहां क्षुद्र हिमवान और शिखरी वर्षधर पर्वत थे वहां पर आये 'तेणेव उवागच्छित्ता सव्व तूवरेय सव्व पुप्फेय सव्व गंधेय सव्व मल्लेय' वहां आकरके उन्होंने सब वस्तुओं के उत्तम समस्त पुष्पोंको समस्त सुगंधको, समस्त मालाओं को 'सव्वोसहि सिद्धत्थए य गिण्हंति' समस्त औषधियों को, समस्त सिद्धार्थकों को और समस्त सर्षपों को लिया। 'सिद्धत्थए गेण्हित्ता' सर्व सिद्धार्थकों को लेकर 'जेणेव पउमदह पुंडरीयदहा तेणेव उवागच्छंति' फिर वे जहां पद्महृद और पुण्डरीकहृद था वहां पर आये 'तेणेव उवागच्छित्ता' वहां आकर के उन्होंने 'हृदोदगं गेण्हंति' हृदोदकलिया 'हृदोदगे गेण्हित्ता' हृदोदक लेकर 'जाइं तत्थ उप्पलाइं जाव सयसहस्सपत्ताइं' फिर वहां जितने उत्पल और शतपत्रवाले एवं सहस्रपत्रवाले कमल थे, 'ताइं गेण्हंति' उन्हें लिया 'ताइं गेण्हित्ता' उन्हें लेकर 'जेणेव

બન્ને કિનારાઓ પરથી 'तटमट्टियं गेण्हंति' માટી લીધી गिण्हित्ता जेणेव चुल्ल हिमवंत सिहरिवासधरपव्वया तेणेव उवागच्छंति' તટ પરથી માટી લઈને તે પછી તેઓ જ્યાં આગળ હિમવાન્ અને શિખરિવર્ષધર પર્વતો હતા ત્યાં આગળ તેઓ આવ્યા 'तेणेव उवागच्छित्ता सव्वतूवरेय सव्वपुप्फेय सव्वगंधेय सव्वमल्लेय' ત્યાં આગળ આવીને તેઓએ બધી વનસ્પતિયોના બધા ઉત્તમ ઉત્તમ સઘળાં પુષ્પોને સઘળા સુગંધિત દ્રવ્યોને સઘળી માળાઓને 'सव्वोसहि सिद्धत्थएय गिण्हंति' સઘળી ઔષધિયો, સઘળા સિદ્ધાર્થકો અને સઘળા સર્ષપોને તેઓએ લીધા 'सिद्धए गेण्हित्ता' સર્વ સિદ્ધાર્થકોને લઈને 'जेणेव पउमदह पुंडरीय दहा तेणेव उवागच्छंति' તે પછી તેઓ જ્યાં પદ્મહૃદ અને પુંડરીક હૃદ હતા ત્યા આગળ આવ્યા. 'तणेव उवागच्छित्ता' ત્યા આવીને તેઓએ 'हदोदगं गेण्हंति' હૃદોદક લીધુ 'हदोदगे गेण्हित्ता' હૃદોદક લઈને 'जाइं तत्थ उप्पलाइं जाव सयसहस्स पत्ताइं' તે પછી ત્યાં જેટલા ઉત્પલો અને શત પત્રોવાળા અને સહસ્ર પત્રોવાળા કમળો

सयसहस्सपत्ताइं ताइं गेण्हंति' यानि तत्र तत्र हूदेषूत्पलानि यावच्छतसहस्रपत्रान्तानि तानि गृह्णन्ति' 'ताइं गेण्हित्ता' तानि उत्पलानि गृहीत्वा, 'जेणेव हेमवय-हेरण्णवयाइं वासाइं'-यत्रैव हैमवत हैरण्यवताख्यानि वर्षाणि "जेणेव रोहिय रोहियंस सुवण्णकूल रूप्पकूलाओ' यत्रैव रोहित रोहितांशु सुवर्णरजतकूलाः महानद्यः, 'तेणेव उवागच्छइ'-तत्रैव रोहितांशु सुवर्णकूला रजतकूलासु महानदीषु उपागच्छन्ति 'तेणेव उवागच्छित्ता'-तत्रैवोपागत्य, 'सलिलोदगं गेण्हंति'-नद्या जलं गृह्णन्ति' 'गेण्हित्ता उभओ तडमट्टियं गिण्हंति' गृहीत्वा जलमुभयतटमृत्तिकां गृह्णन्ति, 'गेण्हित्ता' मृत्तिकां गृहीत्वा, 'जेणेव सद्दावाति मालवंतपरिआगा वट्ट वेतड्ढ पव्वता तेणेव उवागच्छंति'-यत्रैव शब्दातिपाती-माल्यवन्त प्रयागवृत्तवैताढ्य पर्वतास्तत्रैवोपागच्छन्ति, 'तेणेव उपागच्छित्ता' तत्रैवोपागम्य, 'सव्वतूवरेय जाव सव्वोसहि सिद्धत्थए य गेण्हंति'-सर्वर्तुगान् सर्व पुष्पाणि यावत् सर्वौषधि गन्धवासादीन सर्वार्थसिद्धार्थकांश्च गृह्णन्ति, 'सिद्धत्थए य गेण्हित्ता' सर्वार्थसिद्धा-

---

हेमवय हेरण्णवयाइं वासाइं' फिर वे जहां हैमवतक्षेत्र और हैरण्यवतक्षेत्र थे 'जेणेव रोहिय रोहितंस सुवण्णकूलरुप्पकूलाओ तेणेव उवागच्छंति' और उनमें जहां रोहित और रोहितांशु सुवर्णकूला और रुप्यकूला ये महानदियां थी वहां पर आये, वहां आकर के उन्होंने उनमें से पानी भरा और उनके दोनों तटों की मिट्टीको लिया 'गेण्हित्ता जेणेव सद्दावाति मालपवंत परियागा वट्टवेयड्ढपव्वता तेणेव उवागच्छंति' मिट्टी को लेकर फिर वे जहां शब्दापाति, माल्यवन्त, प्रयाग वृत्त, और वैताढ्यपर्वत थे वहां पर आये, 'तेणेव उवागच्छित्ता' वहां आकरके उन्होंने 'सव्वतूवरे य जाव सव्वोसहि सिद्धत्थवरेय गेण्हंति' समस्त ऋतुओं के उत्तम यावत् सर्वौषधि को

હતા 'ताइं गेण्हंति' તેને તેઓએ લીધા 'ताइं गिण्हित्ता' તેને લઈને 'जेणेव हेमवय हेरण्णवयाइं वासाइं' તે પછી તેઓ જ્યાં હૈમવતક્ષેત્ર અને હૈરણ્યતક્ષેત્ર હતા અને 'जेणेव रोहिय रोहितंस सुवण्ण कूलरुप्पकूलाओ तेणेव उवागच्छंति' તેમાં જ્યાં હૈમવતક્ષેત્ર અને હૈરણ્યવતક્ષેત્ર રોહિત અને રોહિતાંશ સુવર્ણકૂલા રૂપ્યકૂલા એ મહા નદીયો હતી ત્યાં આવ્યા. ત્યાં આવીને તેઓએ તેનું જલ ભર્યું અને તેના બન્ને કિનારાઓની માટી લીધી. 'गेण्हित्ता जेणेव सद्दावाति मालवंत परियागा वट्ट वेयड्ढ पव्वया तेणेव उवागच्छंति' માટી લઈને તે પછી તેઓજ્યાં શબ્દાપાતિ માલ્યવંત પ્રયાગવૃત્ત અને વૈતાઢ્ય પર્વતો હતા ત્યાં તેઓ આવ્યા. 'तेणेव उवागच्छित्ता' ત્યાં આવીને તેઓએ 'सव्वतूवरेय सव्वोसहिं सिद्धत्थवरेय गेण्हंति' સઘળી ભૂમિયોના ઉત્તમ યાવત્ સર્વૌષધીને અને ઉત્તમ

र्थकांश्च गृहीत्वा, 'जेणेव महाहिमवंत रुप्पिवासहर पव्वता तेणेव उवागच्छंति' यत्रैव महाहिमवद्रूप्य वर्षधरपर्वता स्तत्रैवोपागच्छन्ति, 'तेणेव उवागच्छित्ता सव्व पुप्फे तं चेव'–तत्रैव उपागत्य महाहिमवदादिषु निर्गत्य सर्व पुष्प माल्यौषधी सिद्धार्थकांश्च गृह्णन्ति, गृहीत्वा, 'जेणेव महापउमद्दह महापुंडरीयद्दहा तेणेव उवागच्छंति–यत्रैव महापद्महूद महापुण्डरीक हूदास्तत्रैवोपागच्छन्ति, 'तेणेव उवागच्छित्ता' तत्रैव महापद्महूदादिपूपागत्य, 'जाइं तत्थ उप्पलाइं तं चेव' यानि तत्रोत्पलादीनि माङ्गल्यानि तानि गृह्णन्ति, तानि गृहीत्वा–'जेणेव हरिवासेरम्मगवासेति जेणेव हरकांत हरिकांत–णरकांत–णारीकांताओ सलिलाओ तेणेव उवागच्छंति'–यत्रैव हरिवर्षरम्यक वर्ष इति यत्रैव हरकान्त हरिकान्त नरकान्त

और उत्तमसिद्धार्थों को लिया 'सिद्धत्थेय गेण्हित्ता' सिद्धार्थों को लेकर फिर वे 'जेणेव महाहिमवंत रुप्पिवासहर पव्वया 'तेणेव उवागच्छंति' जहां महाहिमवान और रुप्यपर्वत थे वहां पर आये 'तेणेव उवागच्छित्ता सव्व पुप्फे तं चेव' वहां आकरके उन्होंने सर्व पुष्पों को सर्व मालाओं को सर्व औषधियों को और सिद्धार्थकों को लिया लेकर फिर वे 'जेणेव महापउमद्दह महापुंडरीय दहा तेणेव उवागच्छंति' जहां महापद्महूद और महापुण्डरीक हूद थे वहां पर आये 'तेणेव उवागच्छित्ता' वहां आकरके 'जाइं तत्थ उप्पलाइं त चेव' जितने वहां उत्पल से लेकर शतपत्र एवं सहस्रपत्रवाले कमल थे उन सबको उन्होंने लिया और उन्हें लेकर फिर वे 'जेणेव हरिवास रम्मगवासंति जेणेव हरकान्त–हरिकंत णरकंत नारिकंताओ सलिलाओ तेणेव उवागच्छंति' जहां पर हरिवर्ष और रम्यकवर्ष तथा हरकान्त–हरिकान्त आदि महानदियां

સિદ્ધાર્થકોને (સર્વોનેં) લીધા 'सिद्धत्थेय गेण्हित्ता' સિદ્ધાર્થકોને લઈને તે પછી તેઓ 'जेणेव महाहिमवंत रुप्पिवासहरपव्वया तेणेव उवागच्छंति' જ્યાં મહાહિમવાન અને રૂપ્ય પર્વત હતા ત્યાં તેઓ આવ્યા. 'तेणेव उवागच्छित्ता सव्व पुप्फे तं चेव' ત્યાં આવીને તેઓએ બધી જ પ્રકારના પુષ્પોને સર્વ માળાઓને સર્વ પ્રકારની ઔષધિયોને અને સિદ્ધાર્થકોને લીધા તે બધા દ્રવ્યો લઈને તે પછી તેઓ 'जेणेव महापउमदए महापुंडरीय दहा तेणेव उवागच्छंति' જ્યાં મહા પદ્મહૃદ અને મહાં પુંડરીક હ્રદ હતા ત્યાં તેઓ આવ્યા. 'तेणेव उवागच्छित्ता' ત્યાં આવીને 'जाइं तत्थउप्पलाइं तं चेव' ત્યાં આગળ જેટલા ઉત્પલોથી લઈને શતપત્રવાળા અને સહસ્રપત્રો વાળા કમળો હતા એ બધાને તેઓએ લીધા અને તેને લઈને તે પછી તેઓ 'जेणेव हरिवासे रम्मगवासंति जेणेव हरकांत हरिकंत णरकांत नारिकंताओ सलिलाओ तेणेव उवागच्छंति' જ્યાં આગળ હરિવર્ષ અને રમ્યકવર્ષ તથા હરિ

नारीकान्ताः सलिला महानद्य स्तत्रैव हरिकान्तादि महानदीषूपागम्य सलिलोदकं गृह्णन्ति, सलिलोदगं गेण्हित्ता' 'सरितोदगं गेण्हित्ता' सलिलोदकं महानद्या गृहीत्वा, 'जेणेव वियडावइ गंधावइ-वट्ट वेयड्ढ पव्वया तेणेव उवागच्छंति'-यत्रैव विकटापाति गन्धापाति वृत्तवैताढ्य पर्वतास्तत्रैवोपागच्छन्ति, तत्रैवोपागत्य 'सव्वपुप्फेय तं चेव' सर्वर्तुवरान् सर्वाणि पुष्पाणि सर्वमाल्यानि सर्वौषधीः सर्वार्थसिद्धकांश्च गृह्णन्ति तानि सर्वाणि संगृह्य- जेणेव णिसह नीलवंत-वासहरपव्वया तेणेव उवागच्छंति'-यत्रैव निषधनीलवद् वर्षधरपर्वता स्तत्रैवोपागच्छन्ति, 'तेणेव उवागच्छिता सव्वतुवरेय तहेव'-तत्रैवोपागत्य सर्वर्तुवरान् सर्व पुष्पाणि सर्वमाल्यानि सर्वौषधीः सिद्धार्थकांश्च गृह्णन्ति तानि सर्वाणि गृहीत्वा 'जेणेव तिगिच्छदह केसरिदहा तेणेव उवागच्छंति'-यत्रैव तिगिच्छ केसरिह्रदा-स्तत्रैवोपागच्छन्ति 'तेणेव उवागच्छित्ता-तत्रैवोपागम्य, 'जाइं तत्थ उप्पलाइं तं

थी वहां पर आये वहां आकरके उन्होंने 'सलिलोदगं गेण्हंति' उनमें से पानी भरा 'सलिलोदगं गेण्हित्ता जेणेव वियडावइ गंधावइ वट्ट-वेयड्ढ पव्वया तेणेव उवागच्छंति' पानी भरकर फिर वे जहां पर विकटापाति गन्धापाति और वृतवैताढय पर्वत थे वहां पर आये 'सव्व-पुप्फेय तं चेव' वहां आकरके उन्होंने सब ऋतुओं के समस्त पुष्पोंको यावत् सर्वार्थ सिद्धकों को लिया 'जेणेव णिसहनीलवंतवासहरपव्वता तेणेव उवागच्छंति' उन सबको लेकर फिर वे जहां निषध पर्वत और नीलवानपर्वत थे वहां पर आए 'तेणेव उवागच्छिता सव्वतूवरेय तहेव' वहां आकरके उन्होंने समस्त ऋतुओं के समस्त पुष्पादिकों को लिया और लेकर 'जेणेव तिगिच्छदहकेसरिदहा तेणेव उवागच्छंति' जहां पर तिगिच्छह्रद और केसरीह्रद थे वहां पर आये 'तेणेव उवाग-

કાંત વિગેરે મહા નદીયો હતી ત્યાં તેઓ આવ્યા. ત્યાં આવીને તેઓએ 'सलिलोदगं गेण्हंति' તેમાંથી પાણી ભર્યું 'सलिलोदगं गेण्हित्ता जेणेव वियडावइ गंधावइ वट्ट वेयड्ढ पव्वया तेणेव उवागच्छंति' પાણી ભરીને તે પછી તેઓ જ્યાં વિકટાપાતી ગંધાપાતિ અને વૃત્ત વૈતાઢય પર્વતો હતા ત્યાં આગળ આવ્યા. 'सव्व पुप्फेय तं चेव' ત્યાં આવીને તેઓએ બધી ઋતુના સઘળા પુષ્પો યાવત્ સર્વાર્થ સિદ્ધકોને ગ્રહણ કર્યા 'जेणेव णिसहनीवंतवासहरपव्वया तेणेव उवागच्छंति' એ બધી વસ્તુઓ લઈને તેઓ જ્યાં નિષધ અને નીલવાન્ પર્વત હતા ત્યાં આવ્યા. 'तेणेव उवागच्छित्ता सव्वतूवरे य तहेव' ત્યાં આવીને તેઓએ સર્વ ઋતુ-ઓના સઘળા પુષ્પો વિગેરે લીધા અને તે બધી વસ્તુઓ લઈને 'जेणेव तिगिच्छ दह केसरिदहा तेणेव उवागच्छंति' જ્યાં તિગિચ્છહ્રદ અને કેસરિ હ્રદ હતા ત્યાં

चेव' यानि तत्रोत्पलादीनि शतपत्र सहस्रपत्राणि तानि गृह्णन्ति गृहीत्वा च- 'जेणेव पुव्वविदेहावरविदेहवासाइं जेणेव सीयासीओयाओ महाणईओ जहा णईओ' यत्रैव पूर्वविदेहाऽपरविदेहवर्षाणि यत्रैव सीतोदका महानद्यो यथानद्यः 'जेणेव सव्व-चक्कवट्टि विजया'-यत्रैव सर्वचक्रवर्त्ति विजयाः 'जेणेव सव्वमागहवरदामपभासाइं तित्थाइं तहेव जहेव'-यत्रैव सर्वमागध-वरदाम प्रभासाख्यतीर्थानि तत्रोपा-गच्छन्ति तत्रैवोपागत्य तीर्थोदकं तटवर्त्तिमृत्तिकांश्च गृहीत्वा, 'जेणेव सव्व-वक्खारपव्वया सव्वतूवरेय' तत्रैव सर्ववक्षस्कार पर्वतास्तत्रैवोपागच्छन्ति तत्रैवो-पागत्य सर्वर्तुसर्वपुष्पाणि सर्वमाल्यानि सर्वौषधीः सिद्धार्थकांश्च गृह्णन्ति, गृहीत्वा 'जेणेव सव्वंतरणईओ सरितोदगं गेण्हंति' तं चेव' यत्रैव सर्वान्तर नद्यस्तत्रैवो-

च्छित्ता जाइं तत्थ उप्पलाइं तं चेव' वहां आकरके उन्होंने वहां से जितने उत्पल आदि थे उन सब को लिया फिर 'जेणेव पुव्वविदेहावरविदेह वासाइं जेणेव सीयासीओयाओ महाणईओ जहा णईओ' वे जहां पर पूर्वविदेह और अपरविदेह थे और जहां सीता और शीतोदका नदियां थीं तथा 'जेणेव सव्वचक्कवट्टि विजया' जहां पर सर्व चक्रव-र्तियों के विजेतव्य विजय थे एवं 'जेणेव सव्वमागहवरदामपभासाइं तित्थाइं तहेव जहेव' जहां पर सर्व मागध, वरदाम और प्रभास नामके तीर्थ थे 'जेणेव सव्ववक्खार पव्वया' एवं जहां पर सर्ववक्षस्कार पर्वत थे वहां पर आये वहां आकरके उन्होंने वहां से 'सव्वतूवरेय' तीर्थोदक आदिको एवं समस्त ऋतुओं के पुष्पादिकों को ग्रहण किया सबको यथा स्थान से लेकर फिर वहां से वे 'जेणेव सव्वं तरणदीओ सलिलोदगं गेण्हंति' जहां सर्वान्तर नदियां थी वहां पर आये वहां

તેઓ આવ્યા. 'तेणेव उवागच्छित्ता जाइं तत्थ उप्पलाइं तं चेव' ત્યાં આવીને તેઓએ તે હ્રદોમા જેટલા ઉત્પલ વિગેરે હતા એ બધાને લીધા તે પછી 'जेणेव पुव्व विदेहावरविदेहवासाइं जेणेव सीया सीओयाओ महाणईओ' તેઓ જ્યાં આગળ પૂર્વવિદેહ અને અપર વિદેહ હતા અને જ્યાં સીતા અને શીતોદા નદીયો હતી તથા 'जेणेव सव्व चक्कवट्टि विजया' જ્યાં આગળ સર્વ ચક્રવર્તિના વિજીતવ્ય વિજયો હતા અને 'जेणेव सव्व मागहवरदाम पभासाइं तित्थाइं तहेव जहेव' જ્યાં આગળ સર્વ માગધ વરદામ અને પ્રભાસ નામના તીર્થો હતા 'जेणेव सव्व वक्खारपव्वया' અને જ્યાં આગળ સર્વવક્ષસ્કાર પર્વતો હતો તેઓ આવ્યા ત્યાં આવીને તેઓએ ત્યાંથી 'सव्वतूवरेय' તીર્થોદક વિગેરે તથા સમસ્ત ઋતુઓના પુષ્પાદિકોને ગ્રહણ કર્યા તે બધી વસ્તુઓ યોગ્ય સ્થાન પરથી લઈને તે પછી ત્યાથી નીકળીને તેઓ 'जेणेव सव्वंतरणदीओ सलीलो

पागच्छन्ति तत्रैवोपागत्य सरितोदकं तटमृत्तिकांश्च गृह्णन्ति गृहीत्वा 'जेणेव 'सव्वंतरणईओ सरितोदगं गेण्हंति' तं चेव यत्रैव सर्वान्तरनद्यस्तत्रैवोपागच्छन्ति, तत्रैवोपागत्य सरितोदकं तटमृत्तिकांश्च गृह्णन्ति, गृहीत्वा 'जेणेव मंदरे पव्वए जेणेव भद्दसालवणे तेणेव उपागच्छइ'—यत्रैव मंदरो पर्वत, यत्रैव भद्रशालवनं च तत्रैवो-पागच्छन्ति तत्रैवोपागत्य सर्वर्तुवरान् सर्वाणि पुष्पाणि सर्वाणि माङ्गल्यानि सर्वौ-षधीः सिद्धार्थकांश्च गृह्णन्ति सर्वार्थसिद्धार्थकांश्च गृहीत्वा 'जेणेव नंदणवणे तेणेव उवागच्छंति'—यत्रैव नन्दनवनं तत्रैवोपागच्छन्ति 'तेणेव उवागच्छित्ता'—तत्रैव नन्दनवन एवोपागम्य 'सव्वतूवरेय जाव सव्वोसहि सिद्धत्थए सरसं च गोसीसचंदणं गेण्हंति'—सर्वर्तुवरान् सर्वपुष्पाणि सर्वमाल्यानि सर्वौषधीः सिद्धार्थकांश्च गोशीर्ष चन्दनं च गृह्णन्ति 'गेण्हित्ता'—गृहीत्वा सिद्धार्थकांश्च—'जेणेव सोमणसवणे तेणेव

आकरके उन्होंने वहां से जल और तटमृत्तिका ली और लेकर फिर वे 'जेणेव मंदरे पव्वए जेणेव भद्दसालवणे तेणेव उवागच्छइ' जहां मन्दर पर्वत था और उसमें भी जहां भद्रशालवन था वहां पर आये वहां आकरके उन्होंने 'सव्वतूवरेय जाव सव्वोसहि सिद्धत्थए गिण्हंति' समस्त ऋतुओं के पुष्पादिकों को एवं सर्वौषधियों को और सर्षपों को लिया 'गिण्हित्ता जेणेव णंदणवणे तेणेव उवागच्छइ' उन्हें लेकर फिर वे जहां नन्दनवन था वहां पर आये 'उवागच्छित्ता सव्व-तूवरे जाव सव्वोसहि सिद्धत्थए य सरसं च गोसीसचंदणं गिण्हंति' वहां आकरके उन्होंने वहां समस्त ऋतुओं के पुष्पादिकों को एवं सर्वौषधियों को और सर्षपों को साथ में सरस गोशीर्षचन्दन को गोरोचन को भी लिया 'गिण्हित्ता जेणेव सोमनसवणे तेणेव उवा-

दगं गेण्हंति' જ્યાં આગળ સર્વાન્તર નદીયો હતી ત્યાં તેઓ આવ્યા. ત્યાં આવીને તેઓએ ત્યાંથી તીર્થોદક તથા તેના કિનારા પરની માટી લીધી અને તે લઈને તે પછી તેઓ 'जेणेव मंदरे पव्वए जेणेव भद्दसालवणे तेणेव उवागच्छंति' જ્યાં આગળ મંદર પર્વત હતો અને તેમાં પણ જ્યાં ભદ્રશાલ નામનું વન હતું ત્યાં આગળ તેઓ આવ્યા ત્યાં આવીને તેઓએ 'सव्वतूवरे य जाव सव्वोसहि सिद्धत्थए गेण्हंति' સઘળી ઋતુઓના પુષ્પ વિગેરેને અને સર્વૌષધિયોને તથા સર્ષપોને લીધા 'गिण्हित्ता जेणेव णंदणवणे तेणेव उवागच्छंति' તેને લઈને તે પછી તેઓ જ્યાં આગળ નંદનવન હતું ત્યાં આવ્યા. 'उवागच्छित्ता सव्वतूवरे जाव सव्वोसहि सिद्धत्थएय सरसगोसीसचंदणं गिण्हंति' ત્યાં આવીને તેઓએ સઘળી ઋતુઓના પુષ્પો તથા સર્વૌષધિયો અને સર્ષપોને લીધા તેમજ સાથે સાથે ગોશીર્ષ ચંદન ગોરોચન પણ લીધા 'गिण्हित्ता जेणेव सोमणसवणे तेणेव उवा

उवागच्छंति' यत्रैव सौमनसवनं तत्रैवोपागच्छन्ति, 'तेणेव उवागच्छित्ता' सव्वतू-वरेय जाव सव्वोसहिसिद्धत्थएय सरसगोसीसचंदणं दिव्वं च सुमणदामं गेण्हंति-तत्रैव सौमनसवने उपागत्य सर्वर्तुवरान् सर्वाणि पुष्पाणि सर्वमाल्यानि सर्वौषधीः-सिद्धार्थकान् सरसगोशीर्षचन्दनं सुमनोदाम च गृह्णन्ति 'गेण्हित्ता'-गृहीत्वा पुष्पादीनि 'जेणेव पंडगवणे तेणेव उवागच्छंति' यत्रैव पण्डकवनं तत्रैवोपागच्छन्ति 'तेणेव उवागच्छित्ता सव्वतूवरे जाव सव्वोसहि सिद्धत्थए सरसं च गोसीसचंदणं दिव्वं च सुमणोदामं ददरमलय सुगंधिय गंधे गेण्हंति'-तत्रैवोपागत्य सर्वर्तुवरान् सर्वपुष्पाणि सर्वमाल्यानि सर्वौषधीः सिद्धार्थकान् सरसञ्च गोशीर्षचन्दनं दिव्यञ्च सुमनोदाम दर्दरमलयसुगन्धान् गन्धान्, तत्र-दर्दरः चीवरावनद्धकुण्डिकादि

गच्छंति' लेकर फिर वे जहां पर सौमनसवन था वहां पर आये 'तेणेव उवागच्छित्ता सव्वतूवरेय जाव सव्वोसहि सिद्धत्थए सरस-गोसीसचंदणं दिव्वं च सुमणदामं गेण्हंति' वहां आकरके उन्होंने समस्त ऋतुओं के पुष्पादिकों को और सर्वौषधि एवं सिद्धार्थकों को लिया तथा साथ में सरस गोशीर्ष चन्दन को एवं दिव्य पुष्पों की माला को भी लिया 'गेण्हित्ता जेणेव पंडगवणे तेणेव उवागच्छंति' सब को लेकर वहां पर आये कि जहां पर पाण्डुकवन था 'तेणेव उवागच्छित्ता सव्वतूवरे' वहां आकरके उन्होंने वहां से समस्त ऋतुओं के पुष्पादिकों के यावत् सर्वौषधियों को और सिद्धार्थकों-सरसों को लिया 'सरसं गोसीसचंदणं दिव्वं च सुमणोदामं ददरयमलय सुगंधिएय गंधे गेण्हंति) साथ में वहां से उन्होंने सरसगोशीर्ष चन्दन लिया एवं दिव्य सुमनमालाएं ली और वस्त्र से

गच्छंति' ते બધી વસ્તુઓ લઈને તે પછી તેઓ જ્યાં આગળ સૌમનસ વન હતું ત્યાં આવ્યા. 'तेणेव उवागच्छित्ता सव्वतूवरेय जाव सव्वोसहि सिद्धत्थए सरस गोसीसचंदणं दिव्वं च सुमणोदामं गेण्हंति' ત્યાં આગળ આવીને તેઓએ સઘળી ઋતુઓના પુષ્પો વિગેરેને તથા સર્વૌષધિ અને સિદ્ધાર્થકો લીધા તથા તે સાથે સરસ ગોશીર્ષચંદન અને દિવ્ય પુષ્પો અને માળાઓ પણ લીધી, 'गेण्हित्ता जेणेव पंडगवणे तेणेव उवागच्छंति' એ બધી વસ્તુઓ લઈને તેઓ ત્યાં આગળ આવ્યા કે જ્યાં પંડકવન હતું 'तेणेव उवागच्छित्ता, सव्वतूवरे' ત્યાં આવીને તેઓએ ત્યાંથી સઘળી ઋતુઓના પુષ્પોદિકોને યાવત્ સર્વૌષધિયોને અને સિદ્ધાર્થકો-સર્ષવોને લીધા 'सरसं गोसीसचंदणं दिव्वं च सुमणोदामं ददर-यमलय सुगंधिएय गंधे गेण्हंति' સાથે સાથે ત્યાંથી તેઓએ સરસ ગોશીર્ષચંદન લીધું અને દિવ્ય પુષ્પમાળાઓ લીધી અને વસ્ત્રથી જેનું મુખ બાંધેલ છે.

भाजन मुखं तेन गालितं, पक्वं वा यन्मलयोद्भवतया प्रसिद्धत्वान्मलयं श्रीखण्डं येषु तान् सुगन्धान् परमगन्धोपेतान् गन्धान् गृह्णन्ति 'गेण्हित्ता'–एतान् गृहीत्वा 'एगतो मिलंति'–एकत्र मिलन्ति-समवेता भवन्ति ते सर्वेऽपि–आभियोगिका देवाः 'एगत्तोमिलित्ता' एकत्र संयुज्य, 'जंबुद्दीवस्स पुरत्थिमिल्लेणं दारेणं णिग्गच्छंति'–जम्बूद्वीपनाम्नोद्वीपस्य पूर्वेण द्वारेण कृतकार्याः सर्वे देवा निर्गच्छन्ति निष्क्रामन्ति, 'पुरत्थिमिल्लेण दारेण णिग्गच्छित्ता'–पूर्वद्वारेण निर्गत्य, 'ताए उक्किट्ठाए जाव दिव्वाए देवगईए'–तयोत्कृष्टया चपलया त्वरितया दिव्यया देवगत्या 'तिरियमसंखेज्जाणं दीवसमुद्दाणं मज्झं मज्झेणं' तिर्यगसंख्येयाणां द्वीपसमुद्राणां मध्यं मध्येन, 'वीयीवयमाणा वीयीवयमाणा'–व्यतिव्रजन्तो व्यतिव्रजन्तः गच्छन्तः, 'जेणेव विजया रायहाणी–तेणेव उवागच्छंति'–यत्रैव खलु विजया राजधानी तत्रैवोपागच्छन्ति, विजयामभिमुखीकृत्य कृतकार्याः कृतार्थाः

जिसका मुख बंधा हुआ है ऐसे पात्र में गाला गया या उसमें पकाया जो मलय–श्रीखण्ड चन्दन है उसका नाम दर्दर है ऐसा चन्दन जिन गंध द्रव्यों में मिला हुआ है ऐसे सुगंधित द्रव्यों को लिया। 'गेण्हित्ता एगतो मिलंति' इन सबको लेकर फिर वे एक स्थान पर सबके सब एकत्रित हुए 'मिलित्ता' और एकत्रित होकर वे 'जंबूदीवस्स पुरत्थिमिल्लेणं दारेणं णिग्गच्छंति' जम्बूद्वीपके पूर्वद्वार से होकर निकले 'पुरत्थिमिल्लेण दारेण णिग्गच्छित्ता ताए उक्किट्ठाए जाव दिव्वाए देवगइए' और पूर्वद्वार से निकलकर वे अपनी उस उत्कृष्ट यावत् दिव्य देवगति 'से तिरियमसंखेज्जाणं दीवसमुद्दाणं मज्झं मज्झेणं वीयीवयमाणा२ जेणेव विजया रायहाणी' तिर्यग् असंख्यात द्वीप समुद्रों के बीचों बीच से जाते हुए जहां विजया राजधानी थी, 'तेणेव उवागच्छंति' वहां पर आए' 'उवागच्छित्ता विजयं रायहाणिं

એવા પાત્રોમાં રાખેલ અથવા તેમાં પકાવવામાં આવેલ જે મલય શ્રીખંડ ચંદન છે તેનું નામ દર્દર છે. એવું ચંદન જે દ્રવ્યોમાં મેળવવામાં આવેલ છે એવા સુગંધિત દ્રવ્યો લીધા. 'गेण्हित्ता एगतो मिलंति' એ બધી વસ્તુઓ લઈને તેઓ એક સ્થાનપર એકઠા થયા. 'मिलित्ता' અને એકઠા થઈને 'जंबूदीवस्स पुरत्थिमिल्लेणं दारेणं णिग्गच्छंति' જંબૂદ્વીપના-પૂર્વદ્વારે થઈને તેઓ નીકળયા. 'पुरत्थिमिल्लेण दारेण णिग्गच्छित्ता ताए उक्किट्ठाए जाव दिव्वाए देवगइए' અને પૂર્વદ્વારેથી નીકળીને તેઓ પોતાની ઉત્કૃષ્ટ યાવત્ દિવ્યગતિથી 'तिरियमसंखेज्जाणं दीवसमुद्दाणं मज्झं मज्झेणं वीयीवयमाणा वीयीवयमाणा जेणेव विजया रायहाणी' તીર્યગ્ અસંખ્યાત દ્વીપસમુદ્રોની વચ્ચો વચમાંથી જઈને

सन्तः समागताः, 'उवागच्छित्ता विजयं रायहाणिं अणुप्पयाहिणं करेमाणा करेमाणा'–उपागत्य विजयां राजधानीं प्रदक्षिणमनुकुर्वन्तः अनुकुर्वन्तः 'जेणेव अभिसेगसभा जेणेव विजए देवे तेणेव उवागच्छंति' यत्रैवाऽभिषेकसभाः यत्रैव विजयोदेवः तत्रैवोपागच्छन्ति, 'उवागच्छित्ता–आभियोगिका देवा विजयदेवस्य समीपमागत्य, 'करयल परिग्गहियं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिंकट्टु' करतलाभ्यां गृहीतं शिरसावर्त्तं मस्तके शिरसि अञ्जलिनाऽञ्जलिं कृत्वा, 'जएणं विजएणं वद्धा-वेंति' जयेन विजयेन विजयं देवं वद्धापयन्ति, जयदेव–विजयस्व देव ! इत्येवं रीत्या 'विजयस्स देवस्स तं महत्थं महग्घं महरिहं विउलं–अभिसेयं उवट्ठवेंति' वद्धापयित्वा विजयस्य देवस्य महार्थं महार्घं–महार्हं विपुलमिन्द्राभिषेकयोग्यं क्षीरोदपत्र पुष्पादि सामग्री समुदायमुपस्थापयन्ति-उपनयन्ति-समर्पयन्ति ।सू. ६५।

मूलम्–तएणं तं विजयं देवं चत्तारिय सामाणिय साह-स्सीओ चत्तारि अग्गमहिसीओ सपरिवाराओ तिण्णिपरिसाओ

अणुप्पयाहिणं करेमाणा२ जेणेव अभिसेयसभा 'जेणेव विजए देवे तेणेव उवागच्छंति' वहां आकर वे विजया राजधानी की प्रदक्षिणा करते हुए जहां अभिषेकसभा थी और उसमें भी जहां विजयदेव था वहां आये 'उवागच्छित्ता करयलपरिग्गहियं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्टु जएणं विजएणं वद्धावेंति' वहां आकरके उन्होंने दोनों हाथों को जोड़कर अंजली बनाइ और उसे मस्तक के ऊपर से घुमाते हुए जय विजय शब्दों के उच्चारण पूर्वक विजयदेव को बधाइ दी 'विजयस्स देवस्स तं महत्थं महग्घं, महरियं, विउलं अभिसेयं उवट्ठ-वेंति' और फिर विजयदेव के अभिषेक की वह महार्थ वाली, बेश-कीमती, विपुल सामग्री उसके समक्ष उपस्थित कर दी ॥सू० ६५॥

જ્યાં વિજયા રાજધાની હતી 'तेणेव उवागच्छंति' ત્યાં આવ્યા. 'उवागच्छित्ता विजयं रायहाणिं अणुप्पयाहिणं करेमाणा करेमाणा जेणेव अभिसेयसभा जेणेव विजए देवे तेणेव उवागच्छंति' ત્યાં આવીને તેઓએ વિજયા રાજધાનીની પ્રદક્ષિણા કરી પ્રદક્ષિણા કરીને જ્યાં અભિષેક સભા હતી અને તેમાં જયાં વિજયદેવ હતા ત્યાં આવ્યા. 'उवागच्छित्ता करयलपरिग्गहियं सिरसावत्तं मत्थए अंजलि कट्टु जएणं विजएणं वद्धावेंति' ત્યાં આવીને તેઓએ બન્ને હાથ જોડીને અંજલી બનાવી અને એ અંજલી નેમાથા ઉપર ફેરવીને જય વિજય શબ્દો બોલીને વિજયદેવને વધાઈ આપી 'विजयस्स देवस्स तं महत्थं महग्घं विउलं अभिसेयं उवट्ठवेंति' તે પછી વિજયદેવના અભિષેકની તે મહાઅર્થવાળીવેશ, કીમતી એવી વિપુલ સામગ્રી તેઓની સામે ઉપસ્થિત કરી દીધી. ॥ સૂ. ૬૫ ॥

सत्त अणिया सत्त अणियाहिवई सोलस आयरक्खदेवसाहस्सीओ अन्ने य बहवे विजयरायहाणीवत्थव्वया वाणमंतरा देवा य देवीओ य तेहिं साभाविएहिं उत्तरवेउव्विएहिं वरकमलपइट्ठाणेहिं सुरभिवरवारिपडिपुण्णेहिं चंदणकयचच्चीएहिं आविद्ध कंठगुणेहिं पउमुप्पल पिधाणेहिं करतलसुकुमालकोमल परिग्गहिएहिं अट्ठ सहस्साणं सोवण्णियाणं कलसाणं रूप्पमयाणं ताव जाव अट्ठ सहस्साणं भोमेयाणं कलसाणं सव्वोदएहिं सव्वमट्टियाहिं सव्वतूवरेहिं सव्वपुप्फेहिं जाव सव्वोसहि सिद्धत्थएहिं सव्वड्ढीए सव्वजुईए सव्वबलेणं सव्वसमुदएणं सव्वायरेणं सव्व विभूइए सव्वविभूसाए, सव्वसंभमेणं सव्वारोहेणं सव्वणाडएहिं सव्वपुप्फगंधमल्लालंकारविभूसाए सव्वदिव्वतुडियणिणाएणं महया इड्ढीए महया जुईए महया बलेणं महया समुदएणं महया तुरिय जमगसमगपडुप्पवाइयरवेणं संख-पणव-पडह-भेरी-झल्लरी-खरमुहि-मुरय-मुयंग-दुंदुहि हुडुक्कणिग्घोससंनिनादितरवेणं महया-महया इंदाभिसेएणं अभिसिंचंति। तए णं तस्स विजयस्स देवस्स महया महया इंदाभिसेयंसि वट्टमाणंसि अप्पेगइया देवा णच्चोदगं णाइमट्टियं पविरलफुसियं दिव्वं सुरभिं रयरेणु विणासणं गंधोदगवासं वासंति, अप्पेगइया देवा णिहयरयं णट्ठरयं भट्ठरयं पसंतरयं उवसंतरयं करेंति, अप्पेगइया देवा विजयं रायहाणिं सब्भिंतर बाहिरियं आसिय संमज्जिओवलित्तं सित्तसुइ सम्मट्ठरत्थंतरावणवीहियं करेंति, अप्पेगइया देवा विजयं रायहाणिं मंचाइमंचकलियं करेंति, अप्पेगईया देवा विजयं रायहाणिं णाणाविहरागरंजियऊसियजयविजयवेजयंती पडागाइपडागमंडियं करेंति, अप्पेगइया देवा विजयं रायहाणिं लाउल्लोइयमहियं करेंति, अप्पेगईया देवा विजयं रायहाणिं गोसीस-

सरसरत्तचंदणदद्दरदिण्णपंचंगुलितलं करेंति, अप्पेगइया देवा विजयं रायहाणिं उवचियचंदणकलसं चंदणघडसुकयतोरण पडिदुवारदेसभागं करेंति, अप्पेगइया देवा विजयं रायहाणिं आसत्तोसत्तविउलवट्टवग्घारिय मल्लदामकलावं करेंति, अप्पे गइया देवा विजयं रायहाणिं पंचवण्णसरससुरभिमुक्कपुप्फ-पुंजोवयारकलियं करेंति, अप्पेगइया देवा विजयं रायहाणिं कालागुरुपवरकुंदुरुक्कतुरुक्कधूवमघमघेंतगंधुद्धूयाभिरामं सुगंध वरगंधियं गंधवट्टिभूयं करेंति अप्पेगइया देवा हिरण्णवासं वासंति अप्पेगइया देवा सुवण्णवासं वासंति अप्पेगइया देवा एवं रयणवासं वइरवासं पुप्फवासं मल्लवासं गंधवासं चुण्णवासं वत्थवासं आहरणवासं अप्पेगइया देवा हिरण्णविधिमाइंति एवं सुवण्णविधिं रयणविधि वइरविधिं पुप्फविधिं मल्लविधिं चुण्णविधिं गंधविधिं वत्थविधिमाइंति आभरणविधिं। अप्पे गइया देवा दुयणट्टविधिं उवदंसेंति अप्पेगइया देवा विलंबित-णट्टविहिं उवदंसेंति अप्पेगइया देवा दुतविलंबितं नाम णट्ट-विहिं उवदंसेंति अप्पेगइया देवा अंचियं णट्टविहिं उवदंसेंति अप्पेगइया देवा रिभितं णट्टविहिं उवदंसेंति अप्पेगइया देवा अंचितरिभितं णट्टविहिं उवदंसेंति अप्पेगइया देवा आरभडं णट्टविहिं उवदंसेंति अप्पेगइया देवा भसोलं णट्टविहिं उव-दंसेंति अप्पेगइया देवा आरभडभसोलं णाम दिव्वं णट्टविहिं उवदंसेंति अप्पेगइया देवा उप्पायणिवायपवुत्तं संकुचियपसा-रियं रियारियं भंतसंभंतं णाम दिव्वं णट्टविहिं उवदंसेंति अप्पेगइया देवा चउव्विहं वातियं वादेंति तं जहा—ततं विततं घणं झुसिरं अप्पेगइया देवा चउव्विहं गेयं गायंति तं जहा—उक्खित्तयं पवत्तयं मंदायं रोइयावसाणं, अप्पेगइया देवा चउव्विहं

अभिणयं अभिणयंति, तं जहा—दिट्ठंतियं पाडंतियं सामंतोवणिवातियं लोगमज्झावसाणियं, अप्पेगइया देवा पीणंति अप्पेगइया देवा वुक्कारेंति, अप्पेगइया देवा तंडवेंति, अप्पेगइया देवा लासेंति, अप्पेगइया देवा पीणंति—वुक्कारेंति—तंडवेंति—लासेंति, अप्पेगइया देवा अप्फोडेंति, अप्पेगइया देवा वग्गंति, अप्पेगइया देवा तिपेंति छिंदंति, अप्पेगइया देवा अप्फोडंति—वग्गंति तिपेंति छिंदंति; अप्पेगइया देवा हयहेसियं करेंति, अप्पेगइया देवा हत्थिगुलगुलाइयं करेंति, अप्पेगइया देवा रहघणघणायितं करेंति, अप्पेगइया देवा हयहेसियं करेंति, हत्थिगुलगुलाइयं करेंति, रहघणघणाइयं करेंति, अप्पेगइया देवा उच्छोलेंति, अप्पेगइया देवा पच्छोलेंति, (अप्पेगइया देवा उक्किट्ठिं करेंति) अप्पेगइया देवा उक्किट्ठीओ करेंति, अप्पेगइया देवा उच्छोलेंति-पच्छोलिंति—उक्किट्ठीओ करेंति, अप्पेगइया देवा सीहणादं करेंति, अप्पेगइया देवा पाददद्दरयं करेंति अप्पेगइया देवा भूमिचवेडं दलयंति, अप्पेगइया देवा सीहनादं पाददद्दरयं भूमिचवेडं दयलयंति, अप्पेगइया देवा हक्कारेंति, अप्पेगइया देवा वुक्कारेंति, अप्पेगइया देवा थक्कारेंति, अप्पेगइया देवा पुक्कारेंति, अप्पेगइया नामाइं सावेंति, अप्पेगइया देवा हक्कारेंति—वुक्कारेंति, थक्कारेंति—पुक्कारेंति णामाइं सावेंति, अप्पेगइया देवा उप्पतंति—अप्पेगइया देवा णिवयंति, अप्पेगइया देवा परिवयंति अप्पेगइया देवा उप्पयंति, णिवयंति, परिवयंति, अप्पेगइया देवा जलेंति, अप्पेगइया देवा तवंति अप्पेगइया देवा पतवेंति अप्पेगइया देवा जलंति—तवंति पतवंति, अप्पेगइया देवा गज्जेंति, अप्पेगइया देवा विज्जुयायंति, अप्पेगइया देवा वासंति, अप्पेगइया देवा गज्जंति, विज्जु-

यायंति–वासंति, अप्पेगइया देवा देवसन्निवायं करेंति, अप्पेगइया देवा देवुक्कलियं करेंति, अप्पेगइया देवा देवकहकहं करेंति, अप्पेगइया देवा दुहदुहं करेंति, अप्पेगइया देवा देवसन्निवायं देव उक्कलियं–देवकहकहं–देवदुहदुहं करेंति, अप्पेगइया देवा देवुज्जोयं करेंति, अप्पेगइया देवा विज्जुयाइं करेंति, अप्पेगइया देवा चेलुक्खेवं करेंति, अप्पेगइया देवा देवुज्जोयं विज्जुयाइं चेलुक्खेवं करेंति, अप्पेगइया देवा उप्पलहत्थगया जाव सहस्सपत्तहत्थगया घंटाहत्थगया, कलसहत्थगया जाव धूवकडुच्छहत्थगया हट्ठतुट्ठा जाव हरिसवसविसप्पमाणहियया विजयाए रायहाणीए सव्वओ समंता आधावेंति परिधावेंति। तएणं तं विजयं देवं चत्तारि सामाणिय साहस्सीओ चत्तारि अग्गमहिसीओ सपरिवाराओ जाव सोलस आयरक्ख देव साहस्सीओ अण्णे य बहवे विजयरायहाणी वत्थव्वया वाणमंतरा देवा य देवीओ य तेहिं वरकमलपइट्ठाणेहिं जाव अट्ठसएणं सोवण्णियाणं कलसाणं तं चेव जाव अट्ठसएणं भोमेज्जाणं कलसाणं सव्वोदएहिं सव्वमट्टियाहिं सव्वतूवरेहिं सव्वपुप्फेहिं जाव सव्वोसहि सिद्धत्थएहिं सव्विड्ढीए जाव निग्घोसनाइयरवेणं महया महया इंदाभिसेएणं अभिसिंचंति पत्तेयं पत्तेयं सिरसावत्तं अंजलिकट्टु एवं वयासी जयजय णंदा? जयजय भद्दा? जयजय नंद भद्दं ते अजियं जिणेहि जियं पालयाहि अजियं जिणेहि सत्तु पक्खं जियं पालेहि मित्तपक्खं जियमज्झे वसाहि तं देव! निरुवसग्गं इंदो इव देवाणं चंदो इव ताराणं चमरो इव असुराणं धरणो इव नागाणं भरहो इव मणुयाणं बहूणि पलिओवमाइं बहूणि सागरोवमाणि चउण्हं सामाणियसाहस्सीणं जाव आयरक्खदेवसाहस्सीणं

विजयस्स देवस्स विजयाए रायहाणीए अन्नेसिं च बहूणं विजयरायहाणी वत्थव्वगाणं वाणमंतराणं देवाणं देवीण य आहेवच्चं जाव आणाईसरसेणावच्चं कारेमाणे पालेमाणे विहराहि त्तिकट्टु महया महया सद्देणं जयजयसद्दं पउंजंति ॥सू० ६६॥

छाया—ततः खलु तं विजयं देवं चत्वारि च सामानिकसहस्राणि चतस्रोऽग्रमहिष्यः सपरिवाराः तिस्रः परिषदः सप्ताऽनीकानि सप्तानीकाधिपतयः षोडशात्मरक्षकदेवसहस्राणि अन्ये च बहवो विजयराजधानी वास्तव्या वाणमन्तरा देवादेव्यश्च तैः स्वाभाविकै रुत्तरवैकुर्विकैश्च वरकमलप्रतिष्ठानैः सुरभिवरवारिपरिपूर्ण—श्चन्दनकृतचर्चाकैः आविद्धकण्ठेगुणैः पद्मोत्पलपिधानैः करतलसुकुमालकोमलपरिगृहीतैः अष्टसहस्राणां सौवर्णिककलशानां रूप्यमयाणां तावत् यावद् अष्टसहस्राणां भौमेयकलशानाम्, सर्वौषधीभिः सर्वमृत्तिकाभिः सर्वर्तुवरैः सर्वपुष्पैः यावत्सर्वौषधि सवार्थसिद्धकैः सर्वऋद्ध्या सर्वद्युत्या सर्वबलेन सर्वसमुदयेन सर्वादरेण सर्वविभूत्या सर्वविभूषया सर्वसंभ्रमेण सर्वारोहेण सर्वनाटकैः सर्वपुष्पगन्धमाल्यालङ्कारविभूषया सर्वदिव्यत्रुटितनिनादेन, महत्त्या ऋद्ध्या, महत्या द्युत्या, महता बलेन महता समुदयेन महता त्रुटितयमकसमक पटु प्रवादितरबेण शंख पणव पटह भेरी झल्लरी खरमुखी मृदङ्ग दुन्दुभि हुडुक निर्घोष सन्निनादितरवेण महता इन्द्राभिषेकेण अभिसिञ्चन्ति । तस्य खलु विजयस्य देवस्य महता महता इन्द्राभिषेके वर्तमाने—अप्येकका देवा नात्युदकं नातिमृत्तिकं प्रविरलस्पृष्टं दिव्यं सुरभिं रजोरेणुविनाशनं गन्धोदकवर्षं वर्षन्ति, अप्येकका देवा निहतरजसं नष्टरजसं भ्रष्टरजसं—प्रशान्तरजसमुपशान्तरजसं कुर्वन्ति, अप्येकका देवा विजयां राजधानीं सर्वाऽभ्यन्तर—बाह्यामासिक्त=सम्मार्जितो—पलिप्ताम्—सिक्त—शुचि—सम्मृष्टरथ्यान्तराऽऽपण—वीथिकां कुर्वन्ति, अप्येकका देवाः विजयां राजधानीं-मञ्चाऽतिमञ्चकलितां कुर्वन्ति, अप्येकका देवा विजयां राजधानीं नानाविधरागरञ्जितोच्छ्रित जयविजय वैजयन्ती पताकाऽतिपताकमण्डितां कुर्वन्ति, अप्येकका देवा विजयां राजधानीं गोशीर्षरक्तचन्दनदर्दरदत्तपञ्चाङ्गुलितलां कुर्वन्ति—अप्येकका देवा विजयां राजधानीमुपचितचन्दनकलशां चन्दनघटसुकृततोरणप्रतिद्वारदेशभागां कुर्वन्ति, अप्येकका देवा विजयां राजधानीम्—आसक्तोत्सक्त विपुलवृत्तावलम्बितमाल्यदामकलापां कुर्वन्ति, अप्येकका देवा विजयां राजधानीम्पञ्चवर्णसरससुरभिमुक्तपुष्पपुञ्जोपचारकलितां कुर्वन्ति अप्येकका देवाः विजयां राजधानीं कालागुरुप्रवरकुन्दरुष्कतुरुष्कधूपमघमघायमानां गन्धोद्धूताभिरामां सुगन्धवरगंधवर्त्तिभूतां कुर्वन्ति अप्येकका देवा हिरण्यवर्षं वर्षन्ति अप्येकका देवाः सुवर्णवर्षं वर्षन्ति,

अप्येकका देवा एवं रत्नवर्षं वज्रवर्षं–पुष्पवर्षं–माल्यवर्षं–गन्धवर्षं–चूर्णवर्षं–वस्त्रवर्षम् आभरणवर्षम्, अप्येकका देवा हिरण्यविधिं–भाजयंति–एवं–सुवर्णविधिं–रत्नविधिं –चूर्णविधिं–गन्धविधिं–वस्त्रविधिं–भाजयन्ति–आभरणविधिम् अप्येककाः देवा द्रुतं नाटचविधिमुपदर्शयन्ति अप्येकका देवा द्रुतविलम्बितं नाम नाटचविधिमुपदर्शयन्ति, अप्येकका देवा अञ्चितं नाटचविधिमुपदर्शन्ति अप्येकका देवा रिभितं नाटचविधिमुपदर्शयन्ति अप्येकका देवा अञ्चितरिभितं नाटचविधिमुपदर्शयन्ति, अप्येकका देवा आरभटं नाटचविधिमुपदर्शयन्ति, अप्येकका देवा भसोलं नाटचविधिमुपदर्शयन्ति अप्येकका देवा आरभटभसोलं नाम दिव्यं नाटचविधिमुपदर्शयन्ति, अप्येकका देवा उत्पात–निपातप्रवृत्तं संकुचितप्रसारितं गमनमागमनं भ्रान्तसंभ्रान्तं नाम दिव्यं नाटचविधिमुपदर्शयन्ति, अप्येकका देवाश्चतुर्विधं वाद्यं वादयन्ति तद्यथा–ततं–विततं–घनं–शुषिरम्, अप्येकका देवाश्चतुर्विधं गेयं गायन्ति, तद्यथा–उत्क्षिप्तं–प्रवृत्तम्–मन्दायम्–रोचितावसानम् । अप्येकका देवाश्चतुर्विधमभिनयमभिनयन्ति तद्यथा–दार्ष्टान्तिकं–प्रतिश्रुटितं–सामान्यतो विनिपातिकं–लोकमध्यावसानिकम्–अप्येकका देवाः पीनयन्ति, अप्येकका देवा बुक्कारयन्ति, अप्येकका देवाः ताण्डवयन्ति, अप्येकका देवा लास्यन्ति। अप्येकका देवाः पीनयन्ति–बुक्कारयन्ति–ताण्डवयन्ति-लास्यन्ति, अप्येकका देवा आस्फोटयन्ति, अप्येकका देवा वल्गन्ति, अप्येकका देवा त्रिपादिकां छिन्दन्ति, अप्येकका देवा आस्फोटयन्ति वल्गन्ति, त्रिपादिकां छिन्दन्ति अप्येकका देवा हयहेषितं कुर्वन्ति–अप्येकका देवा हस्तिगुलगुलायितं कुर्वन्ति–अप्येकका देवा रथघनघनायितं कुर्वन्ति, अप्येककाः देवा हयहेषितं कुर्वन्ति–हस्तिगुलगुलयितं कुर्वन्ति रथघनघनायितं कुर्वन्ति, अप्येकका देवा उच्छलन्ति–अप्येकका देवाः प्रच्छलन्ति (अप्येककादेवा उत्कृष्टिं कुर्वन्ति) अप्येकक देवा उत्कृष्टीः कुर्वन्ति अप्येकका देवा उच्छलन्ति–प्रच्छलन्ति–उत्कृष्टीः कुर्वन्ति, अप्येककाः देवाः सिंहनादं कुर्वन्ति–अप्येकका देवाः पाददर्दरकं कुर्वन्ति, अप्येकका देवाः भूमिचपेटां दलयन्ति, अप्येकका देवाः सिंहनादं-पाददर्दरकं-भूमिचपेटां दलयन्ति, अप्येकका-देवा हक्कारयन्ति, अप्येकका देवा बुक्कारयन्ति अप्येकका देवा थक्कारयन्ति, अप्येकका देवाः पूत्कारयन्तिः अप्येकका देवा नामानि श्रावयन्ति, अप्येकका देवा हक्कारयन्ति–बुक्कारयन्ति–थक्कारयन्ति-पूत्कारयन्ति-नामानि श्रावयन्ति, अप्येकका देवा उत्पतन्ति, अप्येकका देवा निपतन्ति अप्येकका देवा परिपतन्ति अप्येकका देवा उत्पतंति–निपतन्ति–परिपतन्ति–अप्येकका देवा ज्वलंति अप्येकका देवास्तपंति अप्येकका देवाः प्रतपन्ति अप्येकका देवा ज्वलन्ति–तपन्ति–प्रतपन्ति, अप्येकका देवा गर्जन्ति, अप्येकका देवा विद्युतायन्ते अप्येककाः देवा वर्षन्ति, अप्येकका देवा

गर्जन्ति-विद्युतायन्ते-वर्षन्ति अप्येकका देवा देवसन्निपातं कुर्वन्ति अप्येकका देवा देवोत्कलितं कुर्वन्ति अप्येकका देवा देव कहकहं कुर्वन्ति अप्येकका देवा देवदुहदुहकं कुर्वन्ति अप्येकका देवा देवसन्निपातं देवोत्कलिकां देवकहकहं देवदुहदुहं कुर्वन्ति अप्येकका देवा देवोद्द्योतं कुर्वन्ति अप्येकका देवा विद्युतं कुर्वन्ति अप्येकका देवाश्चैलोत्क्षेपं कुर्वन्ति अप्येकका देवा देवोद्द्योतं विद्युतं-चैलोत्क्षेपं कुर्वन्ति, अप्येकका देवा उत्पलहस्तगताः यावत्-सहस्रपत्रहस्तगताः घण्टाहस्तगताः कलश-हस्तगताः यावत्-धूपकडुच्छुकहस्तगताः हृष्टतुष्टाः यावत्-हर्षवशविसर्पमाण-हृदयाः विजयाया राजधान्याः सर्वतः समन्तात् आधावन्ति-परिधावन्ति ॥

ततः खलु तं विजयं देवं चत्वारि सामानिकसहस्राणि=चतस्रोऽग्रमहिष्यः-स परिवाराः यावत्षोडशात्मरक्षकदेवसहस्राणि अन्ये च बहवो विजयाराजधानी वास्तव्या वानव्यन्तरा देवाश्च देव्यश्च तैर्वरकमलप्रतिष्ठानैः यावत्-अष्टशतं सौवर्णि-कानां कलशानां तदेव यावत् अष्टशतं भौमानां कलशानां सर्वोदकैः सर्वमृत्तिकाभिः सर्वर्तुवरैः सर्वपुष्पैः यावत्-सर्वौषधिसिद्धार्थकैः सर्वद्धर्या यावत्-निर्घोषनादित-रवेण महता-महतेन्द्राभिषेकेणाभिषिञ्चन्ति २। प्रत्येकं प्रत्येकं शिरसावर्त्तं मञ्जलिं कृत्वा एवमवादिषुः-जयजयनन्द-! जयजय भद्र! जयजयनन्दभद्र-? तेऽजितम् जय-जितं पालय अजितं जय शत्रुपक्षं जितं पालय मित्रपक्षं जितमध्येवासय तदेव निरुपसर्गः-इन्द्रइव देवानाम्, चन्द्रइव ताराणाम् चमरइवाऽसुराणाम् धरणइव नागानाम्, भरतइव मनुष्याणाम् बहूनि पल्योपमानि-सागरोपमाणि-चतुर्णां सामा-निकसहस्राणाम्-यावत्-आत्मरक्षकदेवसहस्राणाम् विजयस्य देवस्य विजयाया राज-धान्याः अन्येषाञ्च बहूनां विजयराजधानी वास्तव्यानां वानव्यन्तराणां देवानां देवी-नाञ्चाऽऽधिपत्यं यावत्-आज्ञया-ईश्वर सैन्याऽधिपत्यं कुर्वन्-पालयन् विहर इति कृत्वा महता महता शब्देन जयजयशब्दं प्रयुञ्जन्ति ॥ (इतिछाया) सू०॥६६॥

टीका-'तएणं' ततोऽभिषेकसामग्र्युपस्थापनाऽनन्तरं खलु, 'विजयं देवं' विजयनाम्ना प्रख्यातं देवम्-अभिषेकं कुर्वन्तीत्यग्रिमेण सम्बन्धः-'चत्तारि य

'तए णं तं विजयदेवं चत्तारिय सामाणिय साहस्सीओ' इत्यादि।

टीकार्थ—'तएणं' अभिषेक सामग्री उपस्थित करने के बाद 'तं विजयदेवं' उस विजयदेव का अभिषेक किया गया यह अभिषेक किन किन ने किया अब यही बात प्रकट की जाती है-'चत्तारि सामाणिय

'तए णं तं विजयदेवं चत्तारिय सामाणिय साहस्सियो' इत्यादि

टीकार्थ-'तए णं' અભિષેકની સામગ્રી એકઠી કર્યા પછી 'तं विजयदेवं' એ વિજયદેવનો ત્યાં અભિષેક કરવામાં આવ્યો આ અભિષેક કોણે કોણે કર્યો એ વાત સૂત્રકાર બતાવે છે. 'चत्तारि सामाणियसाहस्सीओ' ચાર હજાર સામાનિક

सामाणिय साहस्सीओ'-चत्वारि च सामानिकसहस्राणि, 'चत्तारि अग्गमहिसीओ सपरिवाराओ'=चतस्रोऽग्रमहिष्यः सपरिवाराः, 'तिन्नि परिसाओ' तिस्रः-आभ्यन्तरिक माध्यमिक बाह्याः परिषदः, यथाक्रमम्-अष्टौ, दश-द्वादश, 'सत्तानीका' सप्तानीकानि, 'सत्त अणियाहिवई'-सप्ताऽऽनीकाधिपतयः, 'सोलस आयरक्ख-देवसाहस्सीओ' षोडशात्मरक्षकदेव सहस्राणि, 'अन्नेय बहवे विजयरायहाणी वत्थव्वगा' अन्ये च बहवो विजयराजधानी वास्तव्यकाः, 'वाणमंतरा देवा देवीओ य'-वानव्यन्तरा देवाश्च देव्यश्च वक्ष्यमाणसामग्रीभि विजयदेवम् अभिषेक-महोत्सवं वर्त्तयन्ति, तथाहि-'तेहिं' तै स्तद्गतदेवजनप्रसिद्धैः, 'साभाविएहिं उत्तरवेउव्वितेहिंय' स्वाभाविकैः विकुर्विकैश्च, 'वरकमलपइट्ठाणेहिं' वरकमलप्रतिष्ठानैः सुरभिवरवारिपडिपुण्णेहिं'-सुरभिवरवारिपरिपूर्णैः, 'चंदणकयचच्चाएहिं'

साहस्सीओ' चार हजार सामानिक देवोंने 'स परिवाराओ चत्तारि अग्गमहिसीओ' सपरिवार चार हजार अग्रमहिषियोंने 'तिण्णि परिसाओ' तीन परिषदाओं-आभ्यन्तरिक-माध्यमिक और बाह्य परिषदाओं ने 'सत्त अणिया सत्त अणियाहिवई' सात अनीकोंने-सात अनीकके अधिपतियोंने 'सोलस आयरक्खदेवसाहस्सीओ' १६ हजार आत्मरक्षक देवोंने 'अन्ने य बहवे विजयरायहाणि वत्थव्वगा वाणमंतरा देवाय देवीओय' तथा अन्य और भी अनेक विजयराजधानी के निवासो वानव्यन्तर देवोंने यह अभिषेक किया अभिषेक किससे किया ? तो इसके लिये कहा गया है कि-'तेहिं साभाविएहिं उत्तर विउव्विव्विएहिं य वरकमलपतिट्ठाणेहिं' उस देवजन प्रसिद्ध स्वाभाविक सामग्री से एवं उत्तर विक्रिया करके आभियोगिक देवों द्वारा लाइ गई सामग्री से अभिषेक हुआ इसी बात को सूत्रकार

देवोએ 'सपरिवाराओ चत्तारि अग्गमहिसीओ' પોત પોતાના પરિવાર સહિત ચાર હજાર અગ્રમહિષિયોએ 'तिण्णि परिसाओ' ત્રણ પરિષદાઓ-આભ્યન્તર, બાહ્ય, અને મધ્યમા એ ત્રણ પરિષદાઓએ 'सत्त अणिया सत्त अणियाहिवई' સાત અનીકોએ-સૈન્યોએ સાત અનીકના અધિપતીયોએ 'सोलस आयरक्ख देवसाहस्सीओ' ૧૬ સોળ હજાર આત્મરક્ષક દેવોએ 'अन्ने य बहवे विजय राजधानि वत्थव्वगा वाणमंतरा देवाय देवीओय' તથા બીજા પણ અનેક વિજય રાજધાનીમાં વસનારા વાનવ્યન્તર દેવોએ અને દેવિયોએ તે અભિષેક કર્યો તે અભિષેક કઇ કઇ વસ્તુઓથી કરવામાં આવ્યો ? તે બતાવવા માટે સૂત્રકાર નીચેનો સૂત્રપાઠ કહે છે-'तेहिं साभाविएहिं उत्तरविउव्विएहिं य वरकमलपतिट्ठाणेहिं' એ અભિષેક દેવજનોમા પ્રસિદ્ધ સ્વાભાવિક સામગ્રીથી તેમજ ઉત્તર વિક્રિયા કરીને આભિયોગિક દેવો દ્વારા લાવવામા આવેલ સમગ્ર સામગ્રી વડે અભિષેક

चन्दनकृतचर्चकैः, चन्दनेनानुलिप्तैः 'आविद्ध कंठेगुणेहिं' आविद्धकण्ठेगुणैः, 'पउमुप्पलपिहाणेहिं'–पद्मोत्पलपिधानैः, 'करयलसुकुमालकोमलपरिग्गहिएहिं' करतलसुकुमारकोमलपरिगृहीतैः, अष्टसहस्रसंख्यककलशैः, तानेव कलशानाह– 'अट्ठसहस्साणं सोवण्णियाणं कलसाणं' अष्टसहस्रं सौवर्णिककलशानाम्, 'रुप्पमयाणं ताव जाव अट्ठसहस्साणं भोमेज्जकलसाणं' रूप्यमयकलशानां तावद् यावद् अष्टसहस्रेण मणिमयानां कलशानाम्, अष्टसहस्रेण सुवर्णरूप्यमयानां कलशानाम्, अष्ट-

विशेषरूप से स्पष्ट करते हैं–जिन कलशों से उस विजयदेवका अभिषेक किया गया वे कलश उत्तरविक्रिया द्वारा निष्पन्न हुए थे–और वे सब भिन्न२ स्थान से लाये गये कमलों के ऊपर स्थापित किये गये थे 'सुरभिवरवारि पडिपुण्णेहिं' उनमें सुगंधित श्रेष्ठ पानी भरा हुआ था। 'चंदण कयचच्चाएहिं' चन्दन से चर्चित किये गये थे। 'आविद्ध कंठेगुणेहिं' उनके कंठों में सूत्र बंधा हुआ था 'पउमुप्पलपिहाणेहिं' पद्म और उत्पल का उन पर ढक्कन लगा हुआ था 'करतलसुकुमालकोमलपरिग्गहिएहिं' वे सुकोमल हस्ततल में धारण किये हुये थे अर्थात् ऐसे हाथों द्वारा वे पकडे हुए थे 'अट्ठसहस्साणं सोवण्णियाणं कलसाणं' इन कलशों में १००८ सुवर्णके बने हुए कलश थे। 'रुप्पमयाणं जाव अट्ठसहस्साणं भोमेयाणं कलसाणं' १००८ चांदी के बने हुए कलश थे यावत् १००८ मिट्टी के बने हुए कलश थे। यहां यावत् से पद से १००८ मणि के बने हुए कलशों का १००८ सुवर्ण और चांदी

કરવામાં આવ્યો. એજ વાત હવે સૂત્રકાર વિશેષ રીતે બતાવવા નીચેનો સૂત્ર પાઠ કહે છે.–જે કલશોથી તે વિજય દેવનો અભિષેક કરવામાં આવ્યો એકલશો ઉત્તર વિક્રિયા શક્તિથી ઉત્પન્ન થયા હતા. અને તે બધા કલશો જૂદા જૂદા સ્થાનોમાંથી લાવવામાં આવેલા કમળોની ઉપર સ્થાપિત કરવામાં આવ્યા હતા. 'सूरभिवरवारिपडिपुण्णेहिं' તેમાં સુગંધ યુક્ત શ્રેષ્ઠ પાણી ભરવામાં આવેલ હતું. 'चंदणकय चच्चातेहिं' ચંદનથી તે ચર્ચિત કરવામાં આવ્યા હતા. 'आविद्धकंठेगुणेहिं' પદ્મ અને ઉત્પલોના તેના પર ઢાંકણા રાખવામાં આવેલ હતા. 'करतल सुकुमाल कोमल परिग्गहिएहिं' તે સુકોમળ હાથોમાં ધારણ કરવામાં આવ્યા હતા અર્થાત્ એવા હાથોમાં ધારણ કરવામાં આવ્યા હતા અર્થાત્ એવા હાથોથી તે કલશો પકડેલા હતા. 'अट्ठसहस्साणं सोवण्णियाणं कलसाणं' એ કલશોમાં ૧૦૦૮ એક હજારને આઠ સોનાથી બનાવેલ કલશો હતા. 'रुप्पमयाणं जाव अट्ठ सहस्साणं भोमेयाणं कलसाणं' ૧૦૦૮ એક હજાર આઠ ચાંદીનાં બનેલ કલશો હતા. યાવત્ ૧૦૦૮ એક હજારને આઠ માટિના બનેલ કલશો હતા.

सहस्रेण सुवर्णमणिमयानां कलशानाम्, अष्टसहस्रेण रूप्यमणियानां कलशानाम् अष्टसहस्रेण सुवर्णरूप्यमणियानां कलशानाम्, अष्टसहस्रेण भौमेयानां कलशानाम्, सर्वसंख्ययाऽष्टसहस्रैश्चतुः पष्ट्यधिकैः, तथा-'सव्वोदएहिं' सर्वोदकैः, गङ्गादि सर्वजलैरित्यर्थः, 'सव्वमट्टियाहिं' सर्वमृत्तिकाभिः, 'सव्वतूवरेहिं' सर्वर्तुवरैः, 'सव्वपुप्फेहिं जाव सव्वोसहिसिद्धत्थएहिं' सर्वपुष्पैः सर्वगन्धैः सर्वमाल्यैः सर्व-चूर्णैः सर्वौषधीभिः सिद्धार्थकैः-सर्षपैरित्यर्थः, 'सव्विड्ढीए' सर्वऋद्धया-परिवा-रादिरूपया, 'सव्वजुईए'-सर्वद्युत्या, यथाशक्ति विस्फारितेन शरीरतेजसा, 'सव्व बलेणं' सर्वबलेन सामस्त्येन स्व स्वहस्त्यादि सैन्येन, 'सव्व समुदएणं' सर्वसमुदयेन स्वस्वाभियोग्यादि समस्तपरिवारेण, 'सव्वायरेण' सर्वादरेण-समस्त यावत्-शक्तितोलनेन, 'सव्व विभूईए' सर्वविभूत्या स्वस्वाभ्यन्तर वैक्रिय-करणादि वाह्यरत्नादि सम्पदा, सव्व विभूसाए'-सर्वविभूषया यावत्-शक्तिस्फारो-दार श्रृङ्गारकरणेन, 'सव्व संभमेणं' सर्वसम्भ्रमेण-सर्वोत्कृष्टसम्भ्रमेणेत्यर्थः,

---

की मिलावट से बने हुए कलशों का, १००८ सुवर्ण और मणि की मिलावट से बने हुए कलशों आदिकों का' ग्रहण हुआ है। इस तरह ८ हजार ६४-कलशों द्वारा उसका अभिषेक किया गया तथा-'सव्वो-दएहिं' सव्वमट्टियाहिं सव्वतूवरेहिं सव्व पुप्फेहिं जाव सव्वोसहि सिद्धत्थएहिं' गंगा आदि महानदियों के जल द्वारा महानदियों के दोनों तटों से लाई गई मृत्तिका के द्वारा समस्त ऋतुओं के श्रेष्ठ पुष्पादिकों द्वारा यावत् सर्वौषधियों एवं पीत सर्षपों द्वारा 'सव्वि-ड्ढीए, सव्वजुतीए, सव्वबलेणं सव्वसमुदएणं सव्वादरेणं सव्व-विभूतिए सव्व विभूसाए, सव्व संभमेण सव्वारोहेणं सव्वणाडएहिं

અહીંયાં યાવત્ શબ્દથી ૧૦૦૮ એક હજારને આઠ મણિથી બનેલા કલશોનો ૧૦૦૮ એક હજારને આઠ સોના અને ચાંદીની મિલાવટથી બનાવવામાં આવેલા કલશોનો ૧૦૦૮ એક હજારને આઠ સોના અને મણિયોની મિલાવટથી બનાવેલા કલશા વિગેરે ગ્રહણ કરાયા છે. આ પ્રમાણે ૮૪ ચોર્યાશી હજાર અને ૬૪ ચોસઠ કલશોથી તે વિજયદેવનો અભિષેક કરવામાં આવેલ હતો. તથા 'सव्वोदएहिं सव्वमट्टियाहिं सव्वतूवरेहिं सव्वपुप्फेहिं जाव सव्वोसहिसिद्ध-त्थएहिं' ગંગા વિગેરે મહાનદીયોના જલ દ્વારા અને એ મહાનદિયોના બન્ને કિનારાઓ પરથી લાવવામા આવેલ માટિથી સઘળી ઋતુઓના ઉત્તમ પુષ્પો વિગેરેથી યાવત્ સર્વૌષધિયો અને પીળા સર્ષપો દ્વારા 'सव्विड्ढीए सव्व-जुत्तीए सव्वबलेणं सव्वसमुदएणं सव्वादरेणं सव्वविभूतिए सव्वविभूसाए सव्वसंभमेणं सव्वारोहेणं सव्वणाडएहिं सव्वपुप्फगंधमल्लालंकारविभूसाए' તઓએ

'सव्वारोहेणं' सर्वारोहेण सर्वाभिः सामग्रीभिः, 'सव्वनाडएहिं'–सर्वनाटकैः, अनेकप्रकारकै नाटकैरित्यर्थः, 'सव्वपुप्फ गंधमल्लालंकारविभूसाए'–सर्वपुष्प-गन्धमाल्यालङ्कारविभूषया, तत्र-पुष्पाणि, चम्पकादीनि, गन्धा–वासाः, माल्यानि पुष्पग्रथित दामानि, अलङ्कारा आभरणजातानि कटककेयूरादीनि एतेषां विभूषया शोभया 'सव्वदिव्व तुडियणिणाएणं' सर्वदिव्य त्रुटितनिनादेन सर्वेषां दिव्यानां विलक्षणानाम्, दिविभवानां वा त्रुटितानां वाद्यानाम्–आतोद्यादीनां निनादेन–विलक्षणकर्णमनोनिर्वृतिकरेण शब्देन, 'महया इड्ढीए'–महत्या ऋद्ध्या, महत्या–यावत्–शक्ति तुलितया, ऋद्ध्या–परिवारादिकया, 'महया जुईए'–महत्या द्युत्या विस्फारितविकाशिततेजसा, 'महया बलेन' महता बलेन–स्वहस्त्यश्वरथपदाति

सव्वपुप्फगंधमल्लालंकारविभूसाए' उन्होंने परिवार सहित आदि-रूप ऋद्धि के अनुसार, शक्ति के अनुसार विस्फारित शारीरिक तेज के अनुसार, अपनी२ हस्त्यादिरूप सैन्य के अनुसार तथा अपने अपने अभियोग्य आदि समस्त परिवार के अनुसार एवं बहुत ही अधिक आदर के साथ साथ अपनी अपनी आभ्यन्तरिक वैक्रिय कर-णादिरूप एवं विभूति के साथ साथ एवं बाह्य में रत्नादि सम्पत्ति के साथ साथ सर्वरूप से अपनी२ शक्ति के अनुरूप शृङ्गार आदिक कर सब प्रकार के आदर भाव के साथ२ समस्त प्रकार की सामग्री के साथ२ अनेक प्रकार के नाटकों के करनेरूप महान् उत्सवों के साथ साथ समस्त पुष्प, गंधमालाएं और अलंकार रूप विभूषाओं के साथ साथ 'सव्व दिव्व तुडियणिणाएणं' समस्त दिव्य वाजों की ध्वनी के साथ२ 'महया इड्ढीए' बडी भारी अपनी परिवार आदि रूप ऋद्धि के साथ साथ 'महया जुत्तीए' बडे भारी तेज के साथ२ 'महया बलेन'

પરિવાર યુક્ત વિગેરે પ્રકારની ઋદ્ધિ અનુસાર, શક્તિ અનુસાર, વિસ્ફા-રિત શારીરિક તેજ પ્રમાણે પોત પોતાના હાથી વિગેરે પ્રકારના સૈન્ય પ્રમાણે તથા પોત પોતાના આભિયોગ્ય વિગેરે સઘળા પરિવાર પ્રમાણે તેમજ ઘણાજ વધારે આદર પૂર્વક પોત પોતાની આભ્યન્તરિક વૈક્રિયકરણાદિ રૂપ શક્તિથી અને પોત પોતાની વિભૂતિ સાથે તથા બાહ્યમાં રત્નાદિ સંપત્તિથી સર્વ પ્રકારથી પોત પોતાની શક્તિ પ્રમાણે શ્રૃંગાર વિગેરે કરીને તમામ પ્રકારના આદર ભાવ સાથે સઘળી પ્રકારની સામગ્રી સાથે તેમજ અનેક પ્રકારના નાટકો કરવારૂપ મહાન ઉત્સવો પૂર્વક સઘળા પુષ્પો ગંધ, માળાઓ, અને અલંકાર રૂપ વિભૂષાઓની સાથે સાથે 'सव्व दिव्व तुडियणिणाएणं' સઘળા દિવ્ય વાજાઓ ની ધ્વનીના–અવાજ પૂર્વક 'महया इड्ढीए' ઘણી મોટી એવી પોત પોતાની

सैन्येन, 'महया समुदएणं' महता समुदयेन स्वस्वामि योग्यादिसमस्त भाग्योदयेन, 'महया तुडियजमगसमगपडुप्पवादितरवेणं' महता त्रुटित यमक-समक पटुप्रवादितरवेण, महता-स्फूर्तिमता त्रुटितानामस्फोटितानामातोद्यानां वाद्यविशेषाणां यमकसमकेन समकालं पटुभिः पुरुषैः प्रवादितानां प्रकर्षेण वादितानां यो रवः शब्दस्तेन। सामान्यतः कथितमेव विशेषतः कथयति-'संख-पणव पडह-भेरि- झल्लरि-खरमुहि-मुरय - मुयंग-दुंदुहि हुडुक्कणिग्घोस संनिनादितरवेणं' शङ्खो जलजः, पणवो-भण्डवाद्यः, पटहो लोकप्रसिद्धः, भेरी ढक्का, 'ढोल इति भाषाप्रसिद्धः' झल्लरी चर्मावनद्धा विस्तीर्णा वलरूपा खरमुखी-वाद्यविशेषः रजो लघुप्रमाणो मर्दलः, मृदङ्ग दुन्दुभि हुडुक्का-महाप्रमाणो मर्दलः एतेषां निर्घोषो महान् शब्दः संपादिते च घण्टाभिर्वादने तदुत्तरकालभावी सततध्वनिः तल्लक्षणो यो रवस्तेन, 'महया-महया इंदाभिसेगेणं अभिसिंचंति' महता-महता-इन्द्राभि-

अपने अपने हस्ती, अश्व, रथ, पदाति-पैदल-सैन्य के साथ साथ 'महया समुदएणं' अपने स्वामी आदि रूप अभ्युदय के साथ२ 'महता-तुडियजमगसमगपडुप्पवादितरवेणं' तथा एक साथ बहुत सुन्दर ढंग से चतुर पुरुषों द्वारा बजाये गये वाजों की ध्वनि के साथ२ 'संखपणवपटहभेरिझल्लरि खरमुहिमुयंगदुंदुहिहुडुक्कणिग्घोससंनिनादितरवेणं' एवं शङ्खपणव भण्डवाद्य, पटह भेरी ढक्का-ढोल--झल्लरी-नगाडा, मुरज-मर्दल, मृदङ्ग, लघु आकृति-का वाद्य विशेष तबला हुडुक्क-बडी आकृतिका वाद्य विशेष-तबला एवं घंटा आदि के बजाने पर जो उसकी-बजाने के बाद भी झांई सी निकलती रहती है इन सबके शब्दों के साथ 'महया२ इंदाभिसेगेणं अभिसिंचति' जैसा इन्द्रका अभिषेक होना चाहिये उसके अनुसार बडे ही ठाट बाट से

પરિવાર વિગેરે પ્રકારની ઋદ્ધિ પૂર્વક 'महया जुत्तीए' ઘણા મોટા તેજ પૂર્વક 'महया बलेणं' પોત પોતાના હાથી, ઘોડા, રથ, પદાતિ-પાયદળ સૈન્યની સાથે સાથે 'महया समुदएणं' પોત પોતાના સ્વામી વિગેરે અભ્યુદયની સાથે સાથે 'महया तुडिय जमगसमग पडुप्पवादितरवेणं' તથા એક સાથે ઘણાજ સુંદર પ્રકારથી ચતુર પુરૂષો દ્વારા વગાડવામાં આવેલા વાજાઓના અવાજ પૂર્વક 'संख पणव पटहभेरिझल्लरिमुखरमुहिमुयंगदुंदुहि हुडुक्कणिग्घोससंनिनादितरवेणं' તથા શંખ, પણવ, ભંડ એ નામનું વાદ્ય પટહ ભેરી ઢોલ, ઝાલર, નગારા મુરજ-મર્દલ મૃદંગ નાના આકારનું વાદ્ય વિશેષ તબલા હુડુક્ક-મોટા આકારનું વાદ્યવિશેષ તબલા તથા ઘંટા વિગેરેને વગાડવાથી જે તેને વગાડયા પછી પણ રણકાર નીકળયા કરે છે. એ બધાજ પ્રકારના શબ્દો પૂર્વક 'महया महया इंदाभिसेगेणं अभिसिंचंति' જે પ્રમાણે ઇંદ્રનો અભિષેક કરવામાં આવે છે. તે પ્રમાણે ઘણાજ

षेकेण विजयं देवमभिषिञ्चति, 'तए णं तस्स विजयस्स देवस्स'—ततः खलु तस्य विजयस्य देवस्य, 'महया महया इंदाभिसेगंसि वट्टमाणंसि'—महामहतीन्द्राऽभिषेके वर्त्तमाने सति, 'अप्पेगइया देवा' अप्येकका देवाः विजयायां राजधान्याम्—'णच्चो-दगं' नाऽत्युदकम् प्रभूत जलसंग्रहभावतो वैरस्योपपत्ते, 'णातिमट्टियं'-नाऽतिमृत्तिकम् अतिमृत्तिकाया अपि कर्दमरूपतायाम्—उत्साहवृद्धिजनकत्वाऽभावात्, 'पविरलफु-सियं'—प्रविरलस्पृष्टम्, तत्र—प्रविरलानि घनभावे कर्दमसंभवात् प्रकर्षेण यावता रेणवः स्थगिता भवन्ति तावन्मात्रेणोत्कर्षेण स्पृष्टानि—स्पर्शनानि यत्र वर्षणे तत्—प्रविरलस्पृष्टम्, 'दिव्वंसुरभिं' रयरेणुविणासणं'—दिव्यं सुरभि रजोरेणुविनाशनम् तत्र श्लक्ष्णतरारेणु पुद्गलाः रजांसि आख्यायन्ते, तएव पुद्गलाः स्थूलाः सन्तो रेणवो भवन्ति रजांसि च रेणवश्चेति रजोरेणवस्तेषामुभयेषां विनाशनम्, 'गंधोदगवासं-

उस विजयदेव का इन्द्रपद में अभिषेक किया। 'तए णं तस्स विजयस्स देवस्स महता महता इंदाभिसेगंसि वट्टमाणंसि' इस प्रकार के बड़े भारी ठाटबाट से जब विजयदेव का इन्द्रपद में अभिषेक हो रहा था—तब 'अप्पेगइया देवा णच्चोदगं णाति मट्टियं पविरलफुसियं दिव्वं सुरभिं रयरेणुविणासणं गंधोदगवासं वासंति' कितनेक देवोंने विजया राजधानी में मेघ के रूप में होकर जल के द्वारा छिडकाव किया इसमें अधिक पानी का उपयोग नहीं किया गया वह जलका छिडकाव सिर्फ ऐसा ही हुआ कि जिसमें मार्ग में कीचड नहीं हुई इस तरह विरली बूदों वाला पानी छिडका गया इससे उडती हुई धूलि रास्तों में जम गई, अतः पानी की बूदों का और रास्ते की धूलिका केवल आपस में स्पर्श मात्र ही हुआ उससे कीचड रास्ते में नहीं हो पाई

ઠાઠમાઠથી એ વિજયદેવનો ઈન્દ્ર પદમાં અભિષેક કર્યો 'तए णं तस्स विजयस्स देवस्स महता महता इंदाभिसेगंसि बट्टमाणंसि' એ પ્રમાણે ઘણાજ ઠાઠમાઠ સમા-રોહ પૂર્વક જ્યારે વિજય દેવનો ઈન્દ્રપદનો અભિષેક થતો હતો ત્યારે अप्पे-गइया देवा णच्चोदगं णातिमट्टियं पविरलफुसियं दिव्वं सुरभिं रयरेणुविणासणं गंधो-दगवासं वासंति' કેટલાક દેવોએ મેઘના રૂપો ધારણ કરીને વિજયા રાજધાનીમાં જલથી છંટકાવ કર્યો એ છંટકાવમાં વધારે પડતો પાણિનો ઉપયોગ કરવામાં આવેલ ન હતો એ છંટકાવ કેવળ એટલોજ કર્યો હતો કે જેથી રસ્તાઓમાં કાદવ ન થાય એ રીતથી વિરલ બિંદુઓ વાળું પાણી છાંટવામાં આવેલ જેથી ઉડતી ધૂળ રસ્તામાં જામી ગઈ. આ રીતે પાણીના બિંદુઓનો અને રસ્તાની ધૂળનો કેવળ પરસ્પર સ્પર્શ માત્રજ થયો. જેથી રસ્તામાં કાદવ ન થયો. કેટલાક

वासेंति'–गन्धोदकवर्षं वर्षन्ति। 'अप्पेगइया देवा'–अपि केचन देवाः, 'णिहयरयं' निहतरजसं–निहतानि रजांसि यत्र तां निहतरजसम् 'णट्ठरयं' नष्टरजसं–नष्टं रजो-यत्र ताम् 'भट्ठरयं-भ्रष्टरजसं–वातोद्धूत तया राजधान्यादूरतः पलायितं रजो यस्याः सा–ताम्–अग्रमेवार्थमेकार्थिकविशेषणद्वयेन प्रकटयति-'पसंतरयं' प्रशान्तरजसम्, 'उवसंतरयं करेंति' उपशान्तरजसं विजयां राजधानीं कुर्वन्ति। 'अप्पेगइया देवा' अप्येकका: केचन देवाः, 'विजयं रायहाणीं'–विजयां राजधानीम्, 'सब्भितर वाहिरियं' सर्वाभ्यन्तरवाह्याम् 'आसित्त सम्मज्जिओवलित्तं' आसिक्त-सम्मा-

कितनेक देवोंने उस समय रजरेणु विनाशक छोटे बडे धूलि के कणों को शान्त करने वाले ऐसे दिव्य सुगंधित जल की वर्षा की 'अप्पेगतिया देवा णिहतरयं णट्ठरयं भट्ठरयं' कितनेक देवोंने उस समय विजया राजधानी को निहत रजवाली नष्ट रजवाली भ्रष्टरजवाली अतएव 'पसंतरयं, उवसंतरयं करेंति' प्रशान्त रजवाली उपशांत रजवाली बनाया यद्यपि ये सब शब्द एकार्थ के ही वाचक है परन्तु सूक्ष्मता से जब इनके अर्थ का विचार किया जाता है तो इन सब शब्दों का अर्थ अलग२ प्रतीत होता है जैसी उडती हुई धूलि को या पडी हुई धूलिको दाव-दाव कर दबा देना यह अर्थ निहतरजका है धूलिको वहां से बिलकुल साफ कर देना इसका नाम नष्टरज है तथा वहां से धूलिको उठाकर दूसरी जगह फेंक देना इसका नाम भ्रष्टरज है अब विजयाराज-धानी की स्थिति धूलिको लेकर ऐसी हो गई तब वह प्रशान्तरजवाली और उपशमनरजवाली बन गई 'अप्पेगइया देवा विजयं रायहाणिं' कितनेक देवोंने उस समय विजया राजधानीं को 'अभिंतर वाहिरियं'

દેવોએ તે સમયે રજરેણુને શમાવનારા નાના મોટા ધૂળના કણોને શમન કરવા-વાળા એવા દિવ્ય અને સુગંધીવાળા જળનો વરસાદ વરસાવ્યો. 'अप्पेगइया देवा णिहत्तरयं णट्टरयं भट्ठरयं' કેટલાક દેવોએ તે સમયે વિજયારાજધાની નિહત-રજવાળી નષ્ટરજવાળી ભ્રષ્ટરજવાળી અને તેથીજ 'पसंतरयं उवसंतरयं करेंति' પ્રશાન્ત રજવાળી બનાવી. ઉપશાંત રજવાળી બનાવી જો કે આ બધા પદો એકાર્થ બતાવનારા છે. પરંતુ સૂક્ષ્મપણાથી જ્યારે તેનો વિચાર કરવામાં આવે તો એ બધા શબ્દોનો અર્થ જુદોજ જણાય છે. જેમકે–ઉડતી ધૂળને અથવા પડેલ ધૂળને દબાવી દબાવીને દબાવી દેવી એ અર્થ નિહતરજ એ શબ્દનો છે. ધૂળને ત્યાંથી બિલકુલ સાફ કરવી એ નષ્ટરજ પદનો અર્થ છે. તથા ધૂળને ત્યાંથી ઉઠાવીને બીજે સ્થળે ફેંકી દેવીએ ભ્રષ્ટરજ એ શબ્દનો અર્થ છે. આ પ્રમાણે વિજયારાજધાની ધૂળ વિનાની બની ગઇ ત્યારે તે પ્રશાન્તરજ વાળી અને ઉપશમન રજવાળી બની ગઇ 'अप्पेगईया देवा विजयं रायहाणि' કેટલાક દેવોએ એ વખતે

र्जितो-पलिप्ताम्, आसेचित-सम्मार्जितोपलिप्तां, जलसेचन-कचवरशोधन-गोमयाद्युपलेपनैः कुर्वन्ति 'सित्तसुइ सम्मट्ठरत्थंतरावणवीहियं करेंति'-सिक्त-शुचि-सम्मृष्ट-रथ्यान्तराऽऽपणवीथिका कुर्वन्ति जलेन सिक्तानि-अतएव-शुचीनि पवित्राणि सम्मृष्टानि संमार्जितानि कचवराऽपनोदनेन रथ्यान्तराणि-आपणवीथयो हट्टमार्गो यस्यां सा तां तथा कुर्वन्ति, । 'अप्पेगइया देवा विजयं रायहाणिं मंचातिमंचकलियं करेंति'-अपि नाम केचन देवा विजयां राजधानीं मञ्चातिमञ्चैः कलितां कुर्वन्ति, 'अप्पेगइया देवा विजयं रायहाणिं' अप्येककाः केचन देवा विजयां राजधानीम्-'णाणाविहरागरंजिय ऊसियजय विजयवेजयंती पडागमंडियं करेंति-नानाविधरागरञ्जितोच्छ्रितविजयवैजयन्तीपताकातिपऽताका मण्डितां कुर्वन्ति तत्र-नानाविधैः अनेकविशिष्टभेदवद्भिः रागैः रञ्जिता उच्छ्रिताः ऊर्ध्वं स्थापिताश्च याः जयविजयद्योतिकाः वैजयन्तीपताकातिपताकास्ताभिर्मण्डितां

भीतर एवं बाहर से-सब तरफ से 'आसित्तसम्मज्जित्तोवलित्तं' जलका छिडकाव देकर और पोछ पोछकर तथा उसे लीप पोतकर उसकी 'सितसुइसम्मट्ठरत्थंतरावणवीहियं करेंति' गलियों को उसके बाजार के रास्तों को बिलकुल साफ सुतराकरने में लगे हुए थे 'अप्पे गइया देवा विजयं रायहाणिं मंचातिमंचकलितं करेंति' कितनेक देव इस समय विजयाराजधानी को मंचों के ऊपर मंचे जिसमें बिछाई जा रही हैं। इस प्रकार की करने में लगे हुए थे 'अप्पेगइया देवा विजयं रायहाणिं णाणाविहरायरंजिय ऊसिय जयविजयवेजयन्ती पडागातिपडाग-मंडियं करेंति' कितनेक देव विजयाराजधानी को अनेक प्रकार के रंगों से रंगी हुई एवं जय सूचक विजय वैजयन्ती नामकी पताकाओं पर पताकाओं से मंडित करने में लगे हुए थे 'अप्पेगइया देवा विजयं

વિજયા રાજધાનીને 'अब्भिंतर बाहिरियं' અંદર અને બહારથી બધી બાજુથી 'आसित्तसम्मज्जितोवलित्तं' પાણીનો છંટકાવ કરીને તથા લુંછી પૂછીને તથા તેને લીંપી પોતીને તેની 'सित्तसुइ सम्मट्ठरत्थंतरावणवीहियं करेंति' તેની ગલિયોને તેના બજારના રસ્તાઓને એકદમ સાફ સુફ કરવામાં લાગેલા હતા. 'अप्पेगइया देवा विजयं रायहाणिं मंचातिमंचकलितं करेंति' એ વખતે કેટલાક દેવો વિજયા રાજધાનીને મંચોની ઉપર મંચો જેમાં પાથરવામાં આવે તેવા પ્રકારથી શણુ ગારવામાં લાગેલા હતા. 'अप्पेगइया देवा विजयं रायहाणिं णाणाविह राय-रंजिय ऊसिय जयविजयवेजयन्ती पडागातिपडागमंडियं करेंति' કેટલાક દેવો વિજયા રાજધાનીને અનેક પ્રકારના રંગોથી રંગવામાં તેમજ જય સૂચક વિજય વૈજયન્તી નામની ધજાઓની ઉપર ધજાઓથી શણગારવામાં લાગ્યા હતા.

कुर्वन्ति, 'अप्पेगइया देवा विजयं रायहाणिं लाउल्लोइयमहियं करेंति-अप्येकका देवा विजयां राजधानीं लाउल्लोइयमहितां गोमयोदकादिना लिप्तां कुर्वन्ति, 'अप्पेगइया देवा विजयं रायहाणिं' अप्येकका देवा विजयां राजधानीम्-'गोसीससरसरत्तचंदणदद्दरदिण्णपंचगुलितलं करेंति' गोशीर्षसरसरक्तचन्दनदर्दरदत्त पञ्चाङ्गुलितलैश्चित्रितां कुर्वन्ति, 'अप्पेगइया देवा विजयं रायहाणिं' अप्येकका: केचन देवा विजयां राजधानीम्-'उवचिय चंदणकलसं चंदणघड सुकय तोरणपडिदुवारदेसभागं करेंति'-उपचितचन्दनकलशाम् चन्दनघटसुकृत तोरणप्रतिद्वारदेशभागां कुर्वन्ति, 'अप्पेगइया देवा विजयं रायहाणिं'-अप्येककादेवा: विजयां राजधानीम्-

---

रायहाणिं लाउल्लोइय महियं करेंति' कितनेक देव उस विजया राजधानी को गोमय आदि से लीपने में लगे हुए थे और उदक आदि से तर करने में लगे हुए थे या उसमें जगह जगह चंदरवा बांधने में लगे हुए थे 'अप्पेगइया देवा विजयं रायहाणिं' कितनेक देव उस विजया राजधानी को 'गोसीससरसरत्तचंदणदद्दरदिण्णपंचंगुलितलं करेंति' गोशीर्ष चंदनसरसरक्तचंदन एवं दर्दर चन्दन के लेपों से अपने हाथों को लिप्त करके पांचों अंगुलियों से युक्त छापों वाली कर रहे थे 'अप्पेगइया' कितनेक देव 'विजयं रायहाणिं विजयाराजधानी को 'उवचिय-चंदणघडसुकयतोरणपडिदुवारदेसभागं करेंति' प्रत्येक दरवाजों पर जहां चन्दन के घट रखे गये हैं और उन्हीं के तोरणों से जहां का प्रत्येक द्वार सजाया गया है ऐसी बनाने लगे हुए थे 'अप्पेगइया देवा विजयं

'अप्पेगइया देवा विजयं रायहाणिं लाउल्लोइयमहियं करेंति' કેટલાક દેવો એ વિજયા રાજધાનીને ગોમય- ગાયના છાણ વિગેરેથી લીપવામાં લાગેલા હતા અને પાણી વિગેરેથી તરબોળ કરવામાં લાગેલા હતા. અથવા તેમાં સ્થળે સ્થળે ચંદરવા બાંધવામાં લાગેલા હતા. 'अप्पेगइया देवा विजयं रायहाणिं' કેટલાક દેવો એ વિજયા રાજધાનીને 'गोसीससरसरत्तचंदणदद्दरदिण्णपंचंगुलितलं करेंति' ગોશીર્ષ ચંદન સરસ રકત ચંદન અને દર્દર ચંદનના લેપથી પોતાના હાથોમાં લેપ કરીને પાંચે આંગળીયોથી યુકત એવા છાપવાળી બનાવી રહ્યા હતા અર્થાત્ હાથના થાપા લગાવી રહ્યા હતા. 'अप्पेगइया' કેટલાક દેવો 'विजयं रायहाणिं' વિજયા રાજધાનીને 'उवचिय चंदणघडसुकयतोरणपडिदुवारदेसभागं करेंति' દરેક દરવાજાઓની ઉપર કે જ્યાં ચંદન કલશો રાખવામાં આવેલા હતા અને તેનાજ તોરણોથી જ્યાંના દરેક દ્વારો સજાવવામાં આવેલા હોય એવા બનાવવામાં એવા બનાવવામાં લાગેલા હતા. 'अप्पेगइया देवा विजयं रायहाणिं'

'आसत्तोसत्तविपुलवट्टवग्घारियमल्लदामकलावं करेंति'-आसक्तोत्सक्त विपुलवृत्त-वग्घारित [अवलंबित] माल्यदामकलापां कुर्वन्ति, 'अप्पेगइया देवा'-अप्येकका देवाः, विजयं रायहाणिं' विजयां राजधानीम्-'पंचवण्णसरससुरभि मुक्कपुप्फपुंजोवयार-कलियं करेंति'-पञ्चवर्णसरससुरभिमुक्तपुष्पपुञ्जोपचारकलितां कुर्वन्ति, 'अप्पेग-इया देवा विजयं रायहाणिं'-'अप्येकका देवा विजयां राजधानीम् 'कालागुरुपवर-कुंदुरुक्कतुरुक्कधूवमघमघायमान गंधुद्धूयाभिरामं करेंति'-कालागुरुप्रवरकुन्दुरु-ष्कतुरुष्कधूपमघमघायमान गन्धोद्धूताऽभिरामं कुर्वन्ति। 'सुगंधवरगंधियं गंध-वट्टिभूयं करेंति'-सुगन्धवरगन्धगन्धिताम्-अतएव गन्धवर्तिभूतां कुर्वन्ति एतेषां विशेषणानां व्याख्यानं प्राक्वर्णित विजयाराजधानी प्रकरणादेव-ज्ञातव्यम्। 'अप्पे-

रायहाणिं' कितनेक देव उस विजयाराजधानी को 'आसत्तोसत्तविपुल-वट्टवग्घारियमल्लदामकलावं करेंति' ऊपर से नीचे तक लटकने वाली बडी२ गोलाकार पुष्पमालाओं से श्रृङ्गारित कर रहे थे 'अप्पेगइया देवा विजयं रायहाणिं' कितनेक देव उस विजयाराजधानी को 'पंच-वण्णसरससुरभिमुक्कपुप्फपुंजोवयारकलियं करेंति' पांच वर्णों के श्रेष्ठ सुगंधित पुष्पों के पुंजो से युक्त बना रहे थे। 'अप्पेगया देवा विजयं रायहाणिं' कितनेक देव उस विजयाराजधानी का 'कालागुरुपवरकुंदु-रुक्कतुरक्कधूवमघ मघायमानगंधुद्धूयाभि रामं करेंति' कृष्णागुरु उत्तम कुन्दुरुक्क एवं तुरुष्क-लोमान-जला२ कर उठी हुई सुगन्ध का महक-वाली बना रहे थे 'सुगंधवर गंधियं गंधवट्टिभूयं करेंति' अतएव वह राजधानी ऐसी लग रही थी कि मानों यह सुगंध से विशिष्ट हुई गंध की वर्त्तिका-बत्ती-ही है इन सब विशेषणों की व्याख्या विजया राजधानी के प्रकरण में पहले किया गया हैं अतः वहां

કેટલાક દેવોએ વિજયા રાજધાનીને 'आसत्तोसत्तविपुलवट्ट वग्घारियमल्लदाम-कलावं करेंति' ઉપરથી નીચે સુધી લટકાવવાવાળી મોટીમોટી ગોળ આકારની પુષ્પોની માળાઓથી શણગારી રહ્યા હતા. 'अप्पेगइया देवा विजयं रायहाणिं' કેટલાક દેવોએ વિજયા રાજધાનીને 'पंचवण्णसरससुरभिमुक्कपुप्फपुंजोवयारकलियं करेंति' પાંચ રંગના ઉત્તમ અને સુગંધવાળા પુષ્પોના ઢગલા વાળી બનાવી રહ્યા હતા. 'अप्पेगइया देवा विजयं रायहाणिं' કેટલાક દેવોએ વિજયા રાજધાનીને 'काला-गुरुपवरकुंदुरुक्कतुरुक्कधूवमघमघायमाणगंधुद्धूयाभिरामं करेंति' કૃષ્ણ અગુરૂ, ઉત્તમકુંદુરૂક્ક, અને તુરૂષ્ક,-લોબાનને સળગાવીને તેમાંથી નીકળતી સુગંધવાળી બનાવતા હતા. 'सुगंधवरगंधियं गधवट्टिभूयं' આકારણથી એ વિજયા રાજધાની એવી લાગતી હતી કે જાણે આ નગરી વિશેષ પ્રકારના સુગંધ દ્રવ્યની વૃત્તિકા -વાટજ છે. આ બધા વિશેષણોની વ્યાખ્યા વિજયા રાજધાનીના પ્રકરણમાં

गइया देवा हिरण्णवासं वासंति' अप्येककका देवा हिरण्यवर्षं वर्षन्ति, 'अप्पेगइया देवा सुवण्णवासं वासंति—अप्येककका देवाः सुवर्णवर्षां वर्षन्ति, सुवर्णवर्षां कुर्वन्ति इत्यर्थः 'अप्पेगइया देवा एवं रयणवासं'—अप्येके देवा रत्नवर्षं वर्षन्ति,—'वइरवासं' वज्रवर्षं वर्षन्ति, 'पुप्फवासं' पुष्पवर्षं वर्षन्ति, 'मल्लवासं'—माल्यवर्षं वर्षन्ति, 'गंधवासं' गन्धानां वर्षां कुर्वन्ति, 'चुण्णवासं'—चूर्णानां वर्षं वर्षन्ति, 'वत्थवासं' आहरणवासं'-वस्त्राभरणयोर्वर्षे वर्षन्तीति। 'अप्पेगइया देवा हिरण्णविहिं भाइंति'-अप्येककका देवाः शेषदेवेभ्यः हिरण्यविधिं भाजयन्ति विश्राणयन्ति—ददन्तीतिभावः। 'एवं सुवण्णविधिं भाजयन्ति ददतीत्यर्थः, 'रयणविधिं वइरविधिं'—रत्नविधिं वज्रविधिं भाजयन्ति-ददति, 'पुप्फविधिं मल्लविधिं गंधविधिं' पुष्पमाल्यगन्धानां विधिं भाजयन्ति, चूर्णविधिश्च, 'वत्थविधिं आभरणविधिं' वस्त्राभरणानां विधिं भाजयन्ति। इति

से इसे देखलेना चाहिये 'अप्पेगइया देवा सुवण्णवासं वासंति' कितनेक देवों ने उस समय सुवर्ण की वरषा की 'अप्पेगइया देवा एवं रयणावासं' कितनेक देवोंने उस समय रत्नों की वरषा की, 'वइरवासं' वज्ररत्नों की वर्षा की 'पुप्फावासं' पुष्पों की वरषा की, 'मल्लवासं' मालाओं को वरषा की 'गंधवासं' गंध की वर्षा की 'चुण्णवासं' सुगंधित चूर्ण की वरषा की 'वत्थवासं' वेश—कीमती वस्त्रों की वरषा की 'आभरणवासं' आभरणों की वर्षा की 'अप्पेगइया देवा हिरण्णवीहिं भाइंत्ति' कितनेक देवोंने सुवर्णका दान दिया 'रयणवीधिं' रत्नों का दान दिया 'वइरवीधिं' वज्ररत्नों का दान दिया 'पुप्फविधिं, मल्लविधिं, गंधविधिं' पुष्पों का दान दिया, मालाओंका दान दिया, सुगन्धित द्रव्यों का दान दिया 'चुण्णविधिं, वत्थविधिं, आभरणविधिं' चूर्णका दानदिया, वस्त्रों का दान दिया, और आभ

પહેલા કરવામાં આવી ગયેલ છે. તેથી તે ત્યાંથી સમજી લેવી. 'अप्पेगइया देवा सुवण्णवासं वासंति' કેટલાક દેવોએ તે વખતે સોનાનો વરસાદ વરસાવ્યો. 'अप्पेगइया देवा एवं रयणवासं' કેટલાક દેવોએ એ સમયે રત્નોનો વરસાદ વરસાવ્યો. 'वइरवासं, વજ્રરત્નોનો વરસાદ વરસાવ્યો. 'पुप्फावासं' પુષ્પોનો વરસાદ વરસાવ્યો 'मल्लवासं' માળાઓનો વરસાદ વરસાવ્યો. 'गंधवासं' સુગંધ દ્રવ્યનો વરસાદ વરસાવ્યો. 'चुण्णवासं' સુગંધિત ચૂર્ણનો વરસાદ વરસાવ્યો. 'वत्थवासं' કીમતી વસ્ત્રોનો વરસાદ વરસાવ્યો. 'आहरणवासं' આભૂષણોનો વરસાદ વરસાવ્યો. 'अप्पेगइया देवा हिरण्णवीहि भाइंति' કેટલાક દેવોએ સોનાના દાન દીધા. 'रयणवीहिं' કેટલાક દેવોએ રત્નોના દાન દીધા. 'वइरवीहिं' કેટલાક દેવોએ વજ્રરત્નોના દાન દીધા. 'पुप्फवीहिं, मल्लवीहिं, गंधवीहिं' કેટલાક દેવોએ પુષ્પોના દાન દીધા માળાઓના દાન દીધા સુગંધિત દ્રવ્યોના દાન દીધા 'चुण्णवीहिं

'अप्पेगइया देवा दुयनट्टविधि उवदंसेंति–अप्येककादेवा द्रुतनामकं द्वाविंशतितमां नाटयविधि मुदर्शयन्ति, अत्र खलु द्वत्रिंशत्प्रकारका नाटयविधयो भवन्ति ते च येन क्रमेण भगवतो वर्द्धमानस्वामिनः पुरतः सूर्याभदेवेनभाविता राजप्रश्नीयोपाङ्गे, ते–इहापि प्रदर्श्यन्ते, तत्र–स्वस्तिक श्रीवत्सनन्दावर्त वर्द्धमानक भद्रासन कलश मत्स्य दर्पणाऽऽख्याष्टमङ्गलाकाराऽभिनयात्मकः प्रथमो नाटयविधिः–द्वितीयः–आवर्त–प्रत्यावर्तश्रेणि प्रश्रेणीस्वस्तिकपुष्यमाणवक वर्द्धमानकमत्स्याण्डक मकराण्डकजारमारपुष्पावलि पत्र सागरतङ्ग वासन्तीलता पद्मलता भक्तिचित्राभिनयात्मकः–२ तृतीयः–ईहामृग ऋषभतुरग नरमकर विहग व्याल किन्नररुरु-

रणों का दान दिया 'अप्पेगइया देवा' कितनेक देवोंने 'दुयं नट्टविधिं उवदंसेंति' द्रुतनामक रवी नाटयविधिका प्रदर्शन किया, नाटय-विधियां ३२ प्रकार की होती हैं ये जिस क्रम से भगवान् वर्द्धमान-स्वामी के समक्ष सूर्याभदेव ने राजप्रश्नीय उपासकाङ्ग में प्रकट की हैं वे सब उसी तरह से यहां पर भी देवों ने की ऐसा यहां दिखाया जाता है। इनमें स्वस्तिक, श्रीवत्स, नन्दावर्त, वर्द्धमानक, भद्रासन, कलश, मत्स्य, और दर्पण–नामके जो अष्टमंगल द्रव्य है इन आठ मंगल द्रव्यों के आकारका अभिनयरूप जो नाटयविधि हैं वह प्रथम नाटयविधि है१ आवर्त्त प्रत्यावर्त्त श्रेणी प्रश्रेणी स्वस्तिक पुष्पमाणवक, वर्द्धमानक मत्स्याण्डक मकराण्डक जारमार पुष्पावलिपत्र पत्र सागरतरङ्ग, वासन्तीलता, पद्मलता, इन सब रचना करने रूप जो अभिनय है वह द्वितीय नाटयविधि है२ ईहामृग, ऋषभ, तुरग, नरमकर, विहग, व्याल,

वत्थवीधिं आभरणवीधिं' ચૂર્ણોના દાન દીધા. વસ્ત્રોના દાન દીધા. અને આભૂષણોના દાન દીધા. 'अप्पेगइया देवा' કેટલાક દેવોએ. 'दुयं नट्टविधिं उवदंसेंति' દ્રુતનામનો નાટયવિધીનું પ્રદર્શન કર્યું. નાટયવિધિ ૩૨ બત્રીસ પ્રકારની હોય છે. એ નાટયવિધિ જે ક્રમથી શ્રીભગવાન વર્ધમાન સ્વામીની સન્મુખ સૂર્યાભદેવે રાજપ્રશ્નીય ઉપાંગમાં પ્રગટ કરેલ છે. એ તમામ ક્રમ એજ રીતે અહીંયાં પણ દેવોએ બતાવ્યો. એ પ્રમાણે અહીંયાં બતાવવામાં આવે છે. તેમાં સ્વસ્તિક, શ્રીવત્સ નંદાવર્ત, વર્ધમાનક, ભદ્રાસન, કલશ, મત્સ્ય, અને દર્પણ એ નામના જે આઠ મંગલ દ્રવ્યો છે. એ મંગલ દ્રવ્યના આકારની જે અભિનય રૂપ નાટયવિધિ છે. તે પહેલી નાટયવિધિ છે. ૧, આવર્ત, પ્રત્યાવર્ત શ્રેણી, પ્રશ્રેણી, સ્વસ્તિક, પુષ્પમાણવક, વર્ધમાનક; મત્સ્યાંડક મકરાણ્ડક જારમાર પુષ્પાવલીપત્ર પત્ર, સાગરતરંગ, વાસંતીલતા, પદ્મલતા આ બધી રચના કરવા રૂપ જે અભિનય છે એ બીજી નાટયવિધિ છે. ૨.

शरभचमरकुञ्जरवनलता पद्मलताभक्तिचित्रात्मकः ३ चतुर्थः–एकतश्चक्र द्विधातश्चक्र एकतश्चक्रवाल द्विधातश्चक्रवालचक्रार्धचक्रवालाभिनयात्मकः–४ पञ्चमः–चन्द्रावलिप्रविभक्ति सूर्यावलिप्रविभक्ति वलयावलिप्रविभक्तिहंसावलिप्रविभक्ति तारावलिप्रविभक्ति मुक्तावलिप्रविभक्ति रत्नावलिप्रविभक्ति पुष्पावलिप्रविभक्ति नामानाटचविधिः–५। षष्ठश्चन्द्रोद्गमप्रविभक्ति सूर्योद्गमप्रविभक्ति–आत्मकः उद्गमोद्गमनप्रविभक्तनामा–६। सप्तम श्चन्द्रागमन–सूर्यागमन–प्रविभक्त्यभिनयात्मक आगमनागमनप्रविभक्तिनामा–७ अष्टमः चन्द्रावरणप्रविभक्ति–सूर्यावरण प्रविभक्त्यात्मक आवरणावरणप्रविभक्तिनामा ८ नवमः–चन्द्रास्तमनप्रविभक्ति

किन्नर, रुरु, सरभ, चमर, कुञ्जर, वनलता, पद्मलता, इन सबकी रचना करने रूप जो नाटयविधि हैं, वह तृतीय नाटयविधि हैं ३ एकतः वक्र, द्विधातोवक्र, एकतः–चक्रवाल, द्विधातः चक्रवाल, चक्रार्ध चक्रवाल इनके अभिनयात्मक जो नाटयविधि हैं, वह चतुर्थ नाटयविधि हैं४। चन्द्रावलि प्रविभक्ति सूर्यावलि प्रविभक्ति वलयावलि प्रविभक्ति हंसावलि प्रविभक्ति तारावलि प्रविभक्ति मुक्तावलिप्रविभक्ति रत्नावलि प्रविभक्ति और पुष्पावलिप्रविभक्ति नामकी जो नाटयविधि हैं वह पांचवीं नाटयविधि हैं चन्द्रोद्गमप्रविभक्ति, एवं सूर्योद्गमप्रविभक्ति इनकी जो अभिनयात्मक नाटयविधि हैं५। वह उद्गमोद्गमन नामकी६ वीं नाटयविधि है। जिस नाटयविधि में चन्द्र के आगमनका एवं सूर्य के आगमन का अभिनय किया जाता है वह ७वीं अभिनयात्मक प्रविभक्ति नामकी नाटयविधि हैं जिस नाटयविधि में चन्द्र के आवरण होने रूप

ઇહામૃગ, ઋષભ, તુરગ, નરમકર, વિહગ, વ્યાલ–સર્પ, કિન્નર, રૂરૂ, સરભ, ચમર, કુંજર, વનલતા પદ્મલતા આ બધાની રચના કરવા રૂપ જે નાટ્યવિધિ છે. એ ત્રીજી નાટ્યવિધિ છે.૩ એકતઃવક્ર, દ્વિધાતોવક્ર, એકતઃચક્રવાલ, દ્વિધાતઃ ચક્રવાલ, ચક્રાર્ધ–ચક્રવાલ, આના અભિનયાત્મક જે નાટ્યવિધિ છે. એ ચોથા પ્રકારની નાટ્યવિધી છે. ચંદ્રાવલિ પ્રવિભક્તિ, તારાવલિપ્રવિભક્તિ, મુક્તાવલિપ્રવિભક્તિ, હંસાવલિપ્રવિભક્તિ. અને પુષ્પાવલિ પ્રવિભક્તિ, નામની જે નાટ્યવિધિ છે તે પાંચમા પ્રકારની નાટ્યવિધિ છે. ૫ ચંદ્રોદ્ગમ પ્રવિભક્તિ અને સૂર્યોદ્ગમ પ્રવિભક્તિ, એની જે અભિનયાત્મક નાટ્યવિધિ છે. તે ઉદ્ગમોદ્ગમ એ નામની છઠ્ઠા પ્રકારની નાટ્યવિધિ છે. ૬ જે નાટ્યવિધિમાં ચંદ્રના આગમનનો અને સૂર્યના આગમનનો અભિનય કરવામાં આવે છે તે સાતમી અભિનયાત્મક પ્રવિભક્તિ એ નામની નાટ્યવિધિ છે. ૭ જે નાટ્યવિધિમાં ચંદ્રના આવરણ થવારૂપ અને સૂર્યના આવરણ થવારૂપ અભિનય બતાવવામાં

सूर्यास्तमनप्रविभक्त्यभिनयात्मकोऽस्तमयनाऽस्तमयनप्रविभक्तिनामा ९ दशमः– चन्द्रमण्डलप्रविभक्ति – सूर्यमण्डलप्रविभक्ति नागमण्डलप्रविभक्ति–यक्षमण्डलप्रविभक्ति–भूतमण्डलप्रविभक्ति–अभिनयात्मको मण्डलप्रविभक्तिनामा १० एकादश ऋषभमण्डलप्रविभक्ति–सिंहमण्डलप्रविभक्ति-हयविलम्बित–गजविलंबित–हयविलसित–गजविलसित–मत्तहयविलसित – मत्तगजविलसित––मत्तहयविलंबित–मत्त-गजविलंबिताऽभिनयो द्रुतविलंवितनामा ११ द्वादशः–सागरप्रविभक्ति नागप्रविभक्त्यभिनयात्मकः सागर–नागप्रविभक्ति नामा १२ त्रयोदशः–नन्दाप्रविभक्ति चम्पाप्रविभक्त्यभिनयात्मको नन्दा–चम्पाप्रविभक्त्यात्मक. १३ चतुर्दशः-मत्स्याण्ड-

और सूर्य के आवरण होने रूप अभिनय का प्रदर्शन किया जाता है वह आठवीं आवरणावरण नामकी नाट्यविधि है जिस नाटयविधि में चन्द्र के अस्त होने का और सूर्यका अस्त होने का अभिनय दिखाया जाता है वह नाटयविधि अस्तमयनाऽस्तमयन नामकी नवमीं नाटयविधि है। जिस नाटयविधि में चन्द्रमंडल, सूर्यमंडल, नागमंडल यक्षमंडल, भूतमंडल, इनका अलग अलग अभिनय करके दिखाया–जाता है। वह मंडल प्रविभक्ति नामकी १०वीं नाटयविधि है। ऋषभ-मंडल प्रविभक्ति, सिंहमंडल प्रविभक्ति, हयविलम्बित प्रविभक्ति, गजविलम्बित प्रविभक्ति, हयविलसित, गजविलसित, मत्तहयविलसित, मत्तगजविलसित, मत्तहयविलम्बित, एवं मत्तगजविलम्बित इन सबका अभिनय जिसमें दिखाया जाता है वह नाटयविधि द्रुतविलम्बित नामकी ११ वीं नाटयविधि है। सागर प्रविभक्ति और नागप्रविभक्ति का अभिनय जिसमें दिखाया जाता है। वह सागर

આવે તે આવરણાવરણ નામની આઠમી નાટ્યવિધિ છે. જે નાટ્યવિધિમાં ચંદ્રના અસ્તથવાનો અને સૂર્યના અસ્ત થવાનો અભિનય બતાવવામાં આવે છે તે નાટ્યવિધિ અસ્તમયનાસ્તમય એ નામની નવમી નાટ્યવિધિ છે.૯ જે નાટ્યવિધિમાં ચંદ્રમંડલ, સૂર્યમંડલ, નાગમંડલ, યક્ષમંડલ, ભૂતમંડલ, એ બધાનો જુદો જુદો અભિનય કરીને બતાવવામાં આવે છે. એ મંડલ પ્રવિભક્તિ નામની ૧૦ દસમી નાટ્યવિધિ છે. ઋષભમંડલ પ્રવિભક્તિ સિંહમંડલ પ્રવિભક્તિ, હયવિલસિત, ગજવિલસિત. મત્તહયવિલસિત. અને મત્તગજવિલસિત આ બધાનો જેમાં અભિનય બતાવવામાં આવે છે. તે દ્રુતવિલમ્બિત નામની અગિયારમી નાટ્યવિધિ છે. ૧૧ સાગર પ્રવિભક્તિ અને નાગ પ્રવિભક્તિનો જેમાં અભિનય બતાવવામાં આવે છે, તે સાગર નામની બારમી નાટ્યવિધિ છે. ૧૨ નંદા પ્રવિભક્તિ, અને ચંપા પ્રવિભક્તિનો જેમાં અભિનય બતાવવામાં

कप्रविभक्ति-मकराण्डकप्रविभक्ति जारप्रविभक्तिमारप्रविभक्त्यभिनयात्मकः मत्स्याण्डकमकराण्डक-जारमारप्रविभक्तिनामा कथ्यते-१४ पञ्चदशः-कइति ककारप्रविभक्तिः खइति खकारप्रविभक्तिः-गइति गकार प्रविभक्तिः-घइति घकार प्रविभक्तिः -ङइति- ङकार प्रविभक्तिः इत्येवं क्रमशाविककारादि प्रविभक्त्यभिनयात्मकः-ककार-खकार-गकार- घकार-ङकार प्रविभक्तिनामा-१५ एवं-षोडशः-चकार -छकार-जकार-झकार-ञकार प्रविभक्ति नामा-१६ सप्तदशः-टकार-ठकार-ढकार-णकार प्रविभक्तिनामा १७ अष्टादश-तकार-थकार-दकार-धकार-नकार प्रविभक्तिनामा १८ एकोनविंशति -पकार-फकार-बकार-भकार-मकार-प्रविभक्तिनामा १९ विंशतिर्नाट्यविधिः - अशोकपल्लवप्रविभक्त्याम्रपल्लव

नामकी १२वीं नाट्यविधि है। नन्दा प्रविभक्ति और चम्पाप्रविभक्ति का अभिनय जिसमें दिखाया जाता है। वह १३ वीं नाट्यविधि हैं। इस नाट्यविधि का नाम नन्दा चम्पा प्रविभक्ति है मत्स्याण्डक प्रविभक्ति, मकराण्डप्रविभक्ति, जार प्रविभक्ति, मार प्रविभक्ति इनका अभिनय जिसमें दिखाया जाता है, वह १४वीं नाट्यविधि हैं इसका नाम मत्स्याण्डक मकराण्डक जारमारप्रविभक्ति है जिस नाट्यविधि में क ख ग घ और ङ इनकी प्रविभक्ति का अभिनय दिखाया जाता है, वह १५ वीं नाट्यविधि है। जिस नाट्यविधि में चकार छकार जकार झकार ञकार की प्रविभक्ति का अभिनय दिखाया जाता है वह १६वीं नाट्यविधि है। ट ठ ड ढ और ण इनकी प्रविभक्ति का अभिनय जिसमें दिखाया जाता है वह १७वीं नाट्यविधि है। त थ द ध और न इनकी प्रविभक्ति का जिसमें अभिनय दिखाया जाता है, वह १८वीं नाट्यविधि हैं प फ ब भ और म इनकी

આવે તે તેરમી નાટચવિધિ છે. ૧૩ આ નાટચવિધિનું નામ નંદા ચંપા પ્રવિભક્તિ એ પ્રમાણે છે. મત્સ્યાંડક પ્રવિભક્તિ, મકરાંડક પ્રવિભક્તિ. જાર પ્રવિભક્તિ, મારપ્રવિભક્તિ આનો જેમાં અભિનય બતાવવામાં આવે છે. તે ચૌદમી નાટચવિધિ છે, આનું નામ મત્સ્યાંકડક મકરાંડક જારમાર પ્રવિભક્તિ એ પ્રમાણે છે. ૧૪ જે નાટચવિધિમાં ચકાર, છકાર, જકાર, ઝકાર, ઞકાર પ્રવિભક્તિનો અભિનય બતાવવામાં આવે છે તે સોળમી નાટચવિધિ છે. ૧૬ ટ, ઠ, ડ, ઢ અને ણ આની પ્રવિભક્તિનો જે નાટચવિધિમાં અભિનય બતાવામાં આવે છે. તે સત્તરમી નાટચવિધિ છે. ૧૭ જે નાટચવિધિમાં ત, થ, દ, ધ, અને ન આની પ્રતિવિભક્તિનો અભિનય બતાવવામાં આવે તે અઢારમી નાટચવિધિ છે. ૧૮ જે નાટચવિધિમાં પ, ફ, બ, ભ, અને મ ની પ્રવિભક્તિનો

प्रविभक्ति जम्बूपल्लवप्रविभक्तिकोशोवपल्लवप्रविभक्त्यभिनयात्मकः पल्लवप्रविभक्तिनामा-२० एकविंशतिस्तु - पद्मलताप्रविभक्ति - अशोकलता - प्रविभक्ति चम्पकलता प्रविभक्ति चूतलता प्रविभक्ति वनलता प्रविभक्ति वासन्ती लताप्रविभक्ति-अतिमुक्तकलता प्रविभक्ति श्यामलताप्रविभक्त्यभिनयात्मको लताप्रविभक्तिनामा २१ द्वाविंशति-द्रुतनामा २२, त्रयोविंशतितमो विलम्बित नामा-२३ चतुर्विंशतितमो द्रुतविलम्बितनामा २४ पञ्चविंशतिः-अञ्चितनामा २५ षड्विंशतितमो रिभितनामा २६ सप्तविंशतितमो अंचितरिभितनामा २७ अष्टाविंशतितमः -आरभटनामा २८ एकोनत्रिंशत्तमो-भसोलनामा २९ त्रिंशत्तमः-आरभट भसो-

प्रविभक्ति का जिसमें अभिनय दिखाया जाता है वह १९वीं नाटयविधि हैं। जिसमें अशोक पल्लवों की प्रविभक्ति, आम्र के पल्लवों की प्रविभक्ति, जम्बूके पल्लवों को प्रविभक्ति एवं कोशाम्बके पल्लवों की प्रविभक्ति का प्रदर्शन किया जाता है। वह पल्लव प्रविभक्ति नामकी २०वीं नाटयविधि हैं जिसमें पद्मलता प्रविभक्ति, अशोकलता प्रविभक्ति चम्पकलता प्रविभक्ति चूतलता प्रविभक्ति, वनलता प्रविभक्ति, वासन्तीलता प्रविभक्ति, अतिमुक्तकलता प्रविभक्ति और श्यामलता प्रविभक्ति का अभिनय प्रदर्शित किया जाता हैं वह लता प्रविभक्ति नामकी २१वीं नाटयविधि हैं २२वीं नाटयविधिका नाम द्रुत है। २३वीं नाटयविधिका नाम विलम्बित हैं। २४वीं नाटयविधिका नाम द्रुतविलम्बित हैं २५वीं नाटयविधिका नाम अञ्चित है २६वीं नाटयविधिका नाम रिभित हैं। २७वीं नाटयविधिका नाम अंचितरिभित है

અભિનય બતાવવામાં આવે તે ઓગણીસમી નાટયવિધિ છે. ૧૯ જેમાં અશોક પલ્લવોની પ્રવિભક્તિ, આંબાના પલ્લવોની પ્રવિભક્તિ, જાંબૂના પલ્લવોની પ્રવિભક્તિ તેમજ કોશાંબના પલ્લવોની પ્રવિભક્તિ બતાવવામાં આવે છે. તે પલ્લવ પ્રવિભક્તિ એ નામની વીસમી નાટચવિધિ છે. ૨૦ જે નાટચવિધિમાં પદ્મલતા પ્રવિભક્તિ, અશોકલતા પ્રવિભક્તિ ચંપકલતા પ્રવિભક્તિ; આમ્રલતા પ્રવિભક્તિ, વનલતા પ્રવિભક્તિ, વાસન્તીલતા પ્રવિભક્તિ, અતિમુક્તલતા પ્રવિભક્તિ, અને શ્યામલતા પ્રવિભક્તિનો અભિનય બતાવવામાં આવે એ લતા પ્રવિભક્તિ એ નામની એકવીસમી નાટચવિધિ છે. ૨૧ બાવીસની નાટચવિધિનું નામ દ્રુત છે. ૨૨ તેવીસમી નાટચવિધિનું નામ વિલમ્બિત એ પ્રમાણે છે. ૨૩ ચોવીસમી નાટચવિધિનું નામ દ્રુતવિલમ્બિત એ પ્રમાણે છે. પચીસમી નાટચવિધિનું નામ અંચિત એ પ્રમાણે છે. ૨૫ છવ્વીસમી નાટચવિધિનું નામ રિભિત એ પ્રમાણે છે. ૨૬ સત્યાવીસમી નાટચવિધિનું નામ અંચિતરિભિત

लनामा ३० एकत्रिंशत्तमः-उत्पातनिपातप्रसक्तसंकुचितप्रसारितरेकरचितभ्रान्त-संभ्रान्तनामा ३१ द्वात्रिंशत्तमः-चरमाचरमनामा निबद्धनामा स च सूर्याभदेवेन भगवतो वर्द्धमानस्वामिनः पुरतो भगवतश्चरम पूर्वमनुष्यभवचरमदेवलोक भवचरम-च्यवन चरमगर्भसंहरण चरम भरतक्षेत्राऽवसर्पिणी तीर्थंकर जन्माभिषेक चरमबाल-भाव चरमयौवन चरमकामभोग चरमनिष्क्रमण चरम तपश्चरण चरमज्ञानोत्पाद चरमतीर्थप्रवचन चरम निर्वाणाभिनयात्मको भावितः ३२। तत्रैतेषां द्वात्रिंशतो नाटयविधीनां मध्ये कांश्चन नाटयविधीनुपन्यस्यति-'अप्पेगइया देवा-अप्येकका: केचन देवाः, 'दुयं नट्टविहिं उवदंसेंति=द्रुतं-द्रुतनामकं द्वाविंशतितमं नाटयविधि-

२८वीं नाटयविधि का नाम आरभट हैं २९वीं नाटयविधिका नाम भसोल है ३० वीं नाटयविधिका नाम आरभटभसोल है। ३१वीं नाटयविधि का नाम उत्पातनिपात प्रसक्त संकुचित प्रसारित रेकरचित भ्रान्तसंभ्रान्त है। और ३२वीं नाटयविधिका नाम चरमाचरम या निबद्ध है यह नाटयविधि सूर्याभदेवने भगवान्श्री वर्द्धमान स्वामीके समक्ष उनके चरम मनुष्यभव के और पूर्व के मनुष्यभव के अभिनय-रूप में चरमदेवलोक के अभिनयरूप में चरमच्यवन के अभिनयरूप में चरमगर्भापहार के अभिनयरूप में चरमभरतक्षेत्रावसर्पिणी के तीर्थंकर के जन्माभिषेकरूप में चरम उनके बालभाव के अभिनयरूप में चरम उनके यौवन के अभिनयरूप में चरम उनके कामभोग के अभिनयरूप में चरम उनके निष्क्रमण कल्याण के अभिनयरूप में उनके चरम तपश्चरण अभिनयरूप में, उनके चरम केवल ज्ञानकी प्राप्ति के अभिनयरूप में उनके चरम तीर्थ के प्रवचन के अभिनयरूप में और अन्तिम उनके निर्वाण प्राप्ति के अभिनय के रूप में की थी।

એ પ્રમાણે છે. અઠ્યાવીસમી નાટયવિધિનું નામ આરભટ એ પ્રમાણે છે. ૨૮ ઓગણત્રીસમી નાટયવિધિનું નામ ભસોલ એ પ્રમાણે છે. ૨૯ ત્રીસમી નાટયવિધિનું નામ આરભટ ભસોલ એ પ્રમાણે છે. ૩૦ એકત્રીસ મી નાટ્ય-વિધિનું નામ ઉત્પાત નિપાત પ્રસક્ત સંકુચિત પ્રસારિત રેકરચિત ભ્રાન્ત સંભ્રાન્ત એ પ્રમાણે છે. ૩૧ તથા બત્રીસમી નાટ્યવિધિનું નામ ચરમાચરમ અથવા નિબદ્ધ એ પ્રમાણે છે. ૩૨ આ નાટ્યવિધિ સૂર્યાભદેવે શ્રીવર્ધમાન મહાવીરસ્વામીની સાથે તેઓના ચરમમનુષ્યભવના તથા પૂર્વના મનુષ્યભવના અભિનયરૂપે ચરમગર્ભાપહારના અભિનયરૂપે ચરમ ભરત ક્ષેત્રાવસર્પિણીમા તીર્થં-કરના જન્માભિષેકરૂપે તેઓના ચરમ બાલભાવના અભિનયરૂપે ચરમ તેઓના યૌવનના અભિનયરૂપે તેઓના કામભોગના ચરમ અભિનય રૂપે તેઓના નિષ્ક્રમણ કલ્યાણના ચરમ અભિનયરૂપે તેઓના ચરમતપશ્ચરણના અભિનયપણાથી તેઓના

मभिनय प्रकारमुपदर्शयन्ति, 'अप्पेगइया देवा-विलंबियं णट्टविहिं उवदंसेंति' अप्येककका देवाः विलम्बितं नाटयविधिमुपदर्शयन्ति, 'अप्पेगइया देवा-दुयविलंबियं नट्टविहिं उवदंसेंति'-अपि केचन देवा द्रुतविलम्बितं नाम नाटयविधि मुपदर्शयन्ति, 'अप्पेगइया देवा-अप्येककका देवाः-'अंचियं नट्टविहिं उवदंसेंति'-अञ्चित नामकं नाटयविधिं दर्शयन्ति, 'अप्पेगइया देवा रिभितं नट्टविहिं उवदंसेंति'-अपिकेचनैके देवा रिभितं नाम नाटयविधानं दर्शयन्ति । 'अप्पेगइया देवा अंचिय-रिभितं नट्टविहिं उवदंसेंति'-अप्येकका देवा अञ्चितरिभितनामकं नाटयविधिमुपदर्शयन्ति, 'अप्पेगइया देवा'-अपिकेचन देवाः-'आरभडं णट्टविहिं उवदंसेंति'-आरभट नामकं नाटयविधिमुपदर्शयन्ति, 'अप्पेगइया देवा भसोलं नट्टविहिं उवदंसेंति'-अप्पे-

---

देवों ने इन ३२ प्रकार की नाटयविधियों में से कितनेक नाटयविधियों का इस समय प्रदर्शन किया इस बात को सूत्रकार प्रकट कर रहे हैं।

'अप्पेगइयादेवा दुयं णट्टविहिं उवदंसेंति' उसी प्रदर्शन में कितनेक देवोंने यह २२वीं द्रुत नाट्यविधिका प्रदर्शन किया 'अप्पेगइया देवा विलंबियं नट्टविहिं उवदंसेंति' कितनेक देवों ने उस समय विलंबित नाटयविधि का उपदर्शन किया। 'अप्पेगइया देवा दुय विलंबियं नट्टविहिं उवदंसेंति' कितनेक देवोंने उस समय द्रुत-बिलम्बित नाट्यविधिका प्रदर्शन किया 'अप्पेगइया देवा अंचियं नट्टविहिं उवदंसेंति' कितनेक देवोंने उस समय अंचित नाट्यविधिका प्रदर्शन किया। 'अप्पेगइया देवा रिभितं नट्टविहिं उवदंसेंति' कितनेक देवों ने उस समय रिभित नाट्यविधिका उपदर्शन किया 'अप्पेगईया' देवा अंचियरिभियं नट्टविहिं उवदंसेंति' कितनेक देवोंने उस समय

ચરમ કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિના અભિનય રૂપે તેઓના ચરમ તીર્થના પ્રવચનના અભિનયરૂપે અને છેલ્લા તેઓની નિર્વાણ પ્રાપ્તિના અભિનયરૂપે બતાવેલ હતી.

દેવોએ આ બત્રીસ પ્રકારની નાટ્યવિધિયોમાંથી કેટલિક નાટ્યવિધિયો આ સમયે બતાવેલ એ વાત સૂત્રકાર પ્રગટ કરે છે. 'अप्पेगइया देवा दुयं नट्टविहिं उवदंसेंति' એ પ્રદર્શનમાં કેટલાક દેવોએ ૨૨ બાવીસમી દ્રુત નામની નાટ્યવિધિ બતાવી 'अप्पेगइया देवा विलंबियं नट्टविहिं उवदंसेंति' કેટલાક દેવોએ તે સમયે વિલમ્બિત નાટ્યવિધિ દેખાડી 'अप्पेगइया दुयविलंबियं नट्टविहिं उवदंसेंति' કેટલાક દેવો તે વખતે દ્રુતવિલમ્બિત નાટ્યવિધિ બતાવી. 'अप्पेगइया देवा अंचियं नट्टविहिं उवदंसेंति' કેટલાક દેવોએ તે વખતે અંચિત નામની નાટ્યવિધિ બતાવી. 'अप्पेगइया देवा रिभितं नट्टविहिं उवदंसेंति' કેટલાક દેવોએ એ સમયે રિભિત નામની નાટ્યવિધિ બતાવી. 'अप्पेगइया देवा अंचियरिभियं नट्टविहिं उवदंसेंति' કેટલાક દેવોએ એ વખતે અંચિત

कका: केचन देवा: भसोलनामकं नाटयविधिन्दर्शयन्ति, 'अप्पेगइया देवा'–अपि एके देवा:–'अरभडभसोल नामदिव्वं नट्टविहिं उवदंसेंति'–आरभट भसोलनाम दिव्यं नाटयविधि सुपदर्शयन्ति, 'अप्पेगइया देवा'-अप्येकका देवा:–उप्पायनिवाय पवुत्तं'–उत्पात: उत्पतनं, निपातोऽध: पतनं तत्प्रयुक्तम्, 'संकुचियपसारिय'–संकुचितप्रसारितम्, 'रियारियं'– गमनागमम् 'भंत–संभंतं'–भ्रान्त सम्भ्रान्तम् एतन्नामकम्, 'दिव्वं णट्टविहिं उवदंसेंति'–दिव्यं–सुरलोकोचितं नाट्यविधिसुपदर्शयन्ति। 'अप्पेगइया देवा चउव्विहं वातियं वादेंति'–अप्येकका देवा:–चतुष्प्रकारकं वाद्यमातोद्यादिकं वादयन्ति–वाद्यभेदान् दर्शयति–'तं जहा' इत्यादि–तद्यथा–'ततं- विततं–घणं–झुसिरं' ततं विततं घनं शुषिरम्, तत्र–ततं–मृदङ्ग पटहादि:, विततं

अंचितरिभित नाट्यविधिका प्रदर्शन किया 'अप्पेगइया देवा आरभडं- नट्टविहिं उवदंसेंति' कितनेक देवोंने उस समय आरभट नामकी नाटय- विधिका प्रदर्शन किया 'अप्पेगइया देवा भसोलं नट्टविहिं उवदंसेंति' कितनेक देवोंने उस समय भसोल नामकी नाटयविधिका उप- दर्शन किया 'अप्पेगईया देवा आरभडभसोलनामदिव्वं–नट्टविहिं उवदंसेंति' किननेक देवोंने उस समय आरभट भसोल नामकी दिव्य नाटयविधिका प्रदर्शन किया 'अप्पेगइया देवा उप्पाय निवाय पवुत्तं' कितनेक देवोंने उस समय उत्पात–उपर उछलने रूप और निपात अधः पतन होने रूप, संकुचित प्रसारित करने रूप, गमन आगमनरूप और भ्रान्तरूप सम्भ्रान्तरूप दिव्य नाटयविधिको उपदर्शित किया 'अप्पेगइया देवा चउव्विहं वादियं वादेंति' कितनेक देवोंने उस समय चार प्रकार के वाजों को बजाया वे चार प्रकार के वाजे इस प्रकार से हैं 'ततं विततं घणं झुसिरं' तत वितत घन और झुसिर इनमें मृदङ्ग और पटह आदि

રિભિત એ નામની નાટયવિધિ બતાવી. 'अप्पेगइया देवा आरभडं नट्टविरहिं उवदंसेंति' કેટલાક દેવોએ તે વખતે આરભટ નામની નાટયવિધિ બતાવી 'अप्पेगइया देवा भसोलं नट्टविहिं उवदंसेंति' કેટલાક દેવોએ એ સમયે ભસોલ નામની નાટયવિધિ બતાવી. 'अप्पेगइया देवा आरभडभसोल नाम दिव्वं नट्टवीहिं उवदंसेंति' કેટલાક દેવોએ તે વખતે આરભટ ભસોલ નામની નાટયવિધિ બતાવી. 'अप्पेगइया देवा उप्पायनिवायपवुत्तं' કેટલાક દેવોએ તે વખતે ઉત્પાત ઉપરઉછળવારૂપ અને નિપાત–નીચે પડવારૂપ, સંકુચિત પ્રસારિત કરવારૂપ ગમન આગમનરૂપ તથા ભ્રાન્ત સમ્ભ્રાન્તરૂપ દિવ્ય નાટયવિધિ બતાવી. 'अप्पेगइया देवा चउव्विहं वादियं वादेंति' કેટલાક દેવોએ એ વખતે ચાર પ્રકારના વાજાઓ વગાડયા. તે ચાર પ્રકારના વાજાઓ આ પ્રમાણે છે. 'ततं विततं घणंझुसिरं' તત

वीणा विपञ्ची प्रभृतिः, घनं-कंसिकादिः, शुषिरं काहलादिः एतान् वाद्यविशेषान वादयन्ति-इति। 'अप्पेगइया देवा चउव्विहं गेयं गायंति' अपि केचन देवाश्चतुर्विधं गेयं-गानं गायन्ति, गेय चातुर्विध्यं दर्शयति-'तं जहे' त्यादि, 'तं जहा' तद्यथा 'उक्खित्तयं' उत्क्षिप्तं प्रथमतः समारभमाणम्, 'पवत्तयं' प्रवृत्तम्, उत्क्षेपावस्थातो विक्रान्तं मनाग्भरेण प्रवर्त्तमानम् 'मंदायं' मध्यभागे मूर्च्छनादिगुण युक्ततया-मन्दं-मन्दं घोलनाद्यात्मकम्, 'रोइयावसाणं' रोचितावसानम् रोचितं यथोचित-लक्षणोपेततया भावितं सत्यापितम् अवसानं यस्य तत् । 'अप्पेगइया देवा' अप्पे-कका देवाः 'चउव्विहं अभिणयं अभिणयंति' चतुष्प्रकारकमभिनयम्-अभिलक्षी-

रूप जो बाजे हैं वे तत कहलाते हैं। वीणा विपञ्ची आदि रूप जो बाजें हैं वे वितत है कासिकादि रूप जो बाजे हैं वे घनरूप हैं और काहल आदि रूप जो बाजे हैं वे झुसिर है 'अप्पेगइया देवा चउव्विहं गेयं गायंति' कितनेक देवोंने उस समय चार प्रकार के गाने को गाया 'तं जहा' वह चार प्रकार का गाना इस प्रकार से हैं 'उक्खित्तं'१ उत्क्षिप्त-जो गाना सब से पहिले प्रारम्भ किया जाता हैं उठाया जाता है वह उत्क्षिप्त है। 'पवत्तयं' प्रवृत्त-गाने को प्रारम्भ करने के बाद जो उसे कुछ गले पर भार देकर गाया जाता हैं वह प्रवृत्त हैं २ 'मंदायं' बीच में जो गान मूर्च्छना आदि गुणों से युक्त करके मन्द स्वर से गाया जाता है वह मंद गाना है। 'रोइयावसाणं' और गाने की विधि के अनुसार जो अन्त में समाप्त किया जाता है। वह रोचितावसान गाना है 'अप्पे-गइया देवा चउव्विहं अभिणयं उवदंसेंति' कितनेक देवोंने उस समय

वितत धन અને શુસિર તેમાં મૃદંગ અને પટહ—ઢોળ વિગેરે જે વાજીંત્ર છે, તત છે. વીણા વિપંચીરૂપ જે વાજીંત્રો છે તે વિતત છે. કાસિકાદિ રૂપ જે વાજાઓ છે તે ઘનરૂપ છે. અને કાહલ વિગેરે જે વાજીંત્રો છે તે શુષિર છે. 'अप्पेगइया देवा चउव्विहं गेयं गायंति' કેટલાક દેવોએ તે વખતે ચાર પ્રકારના ગાયનો ગાયા. 'तं जहा' એ ચાર પ્રકારના ગાયન આ પ્રમાણે છે. 'उक्खित्तं' ઉક્ષિપ્ત જે ગાયન બધાની પહેલા પ્રારંભ કરવામાં આવે અર્થાત્ ઉઠાવવામાં આવે તે ઉત્ક્ષિપ્ત નામનું ગાન છે. ૧, 'पवत्तयं' પ્રવૃત્ત—ગાયનનો આરંભ કર્યા પછી તેને કંઈક ગળા પર ભાર દઈને ગાવામાં આવે તે પ્રવૃત્ત નામનું ગાન છે. ૨, 'मंदायं' વચમાં જે ગાયન મૂર્ચ્છિત વિગેરે ગુણોથી યુક્ત કરીને મંદ સ્વરથી ગાવામાં આવે તે મંદગાન કહેવાય છે. ૩, 'रोइयावसाणं' ગાયનની વિધિ પ્રમાણે જે અંતે સમાપ્ત કરવામાં આવે તે રોહિતાવસાન નામનું ગાયન કહેવાય છે. 'अप्पेगइया देवा चउव्विहं अभिणयं उवदंसेंति' કેટલાક દેવોએ તે વખતે

कृत्याऽभिनयं कुर्वन्ति 'तं जहा' तद्यथा-'दिट्ठंतियं' दार्ष्टान्तिकम् 'पाडिसुतियं' प्रातिश्रुतकम् 'समंतोवणिवाइयं' सामान्यतो विनिपातिकम् 'लोगमज्झावसाणियं' लोकमध्यावसानिकम्, एतेऽभिनयप्रकाराः नाटयकुशलैर्ज्ञातव्याः सम्प्रदायाद्वा-ज्ञातव्याः इति। 'अप्पेगइया देवा पीणंति' अप्येकका देवाः पीनयन्ति पीनं-स्थूलं मात्मानं कुर्वन्ति, अतिस्थूला भवन्तीत्यर्थः। 'अप्पेगइया देवा बुक्कारेंति' एके देवा-बुत्कारयन्ति-बुत्कारं करोति 'अप्पेगइया देवा तांडवेंति' एके केचन देवास्ताण्ड-वयन्ति-ताण्डवनाम नृत्यं कुर्वन्ति। 'अप्पेगइया देवा लासेंति' अप्येकका देवाः केचन लास्यन्ति लास्ययन्ति लास्यरूपं नृत्यं कुर्वन्ति 'अप्पेगइया देवा पीणंति बुक्कारें-तंडवेंति-लासेंति' अप्येकका देवाः पीनयत्यात्मानं-बुत्कारयन्ति ताण्डवं कुर्वन्ति-लास्य नृत्यं कुर्वन्ति इति। एतानि पीनत्वादीनि चत्वारि कुर्वन्ति इत्यर्थः,

चार प्रकार का अभिनय दिखाया 'तं जहा' वह चार प्रकार का अभि-नय इस प्रकार से हैं 'दिट्ठंतियं, पाडिसुतियं, सामंतोवणिवातियं, लोगमज्झावसाणियं' दार्ष्टान्तिक प्रतिश्रुतिक, सामान्यतोविनिपातिक, और लोक मध्यावसान्तिक, इन अभिनय प्रकारों का स्वरूप नाटयकला में कुशल पुरुषों से ज्ञात करलेना चाहिये अथवा संप्रदाय से ज्ञात करलेना चाहिये 'अप्पेगइया देवा पीणंति, अप्पेगइया देवा बुक्कारेंति अप्पेगइया देवा तंडवेंति' कितनेकदेवों ने उस समय अपने आपको बहुत ही स्थूल-मोटा-बनालिया, कितनेकदेवोंने उस समय अपने मुहसे ही बाजों की ध्वनिके जैसी ध्वनि की, कितनेकदेवों ने उस समय ताण्डव नामका नृत्यकिया 'अप्पेगइया देवा लासेंति' अप्पेगइया-देवा पीणंति, बुक्कारेंति तंडवेति, लासंति' कितनेकदेवों ने उस समय लास्यरूप नृत्य किया और कितनेक देवों ने अपने आपको स्थूल भी

ચાર પ્રકારનો અભિનય બતાવ્યો. 'तं जहा' તે ચાર પ્રકારનો અભિનય આ પ્રમાણે છે. 'दिट्ठतियं, पपाडिसुतीयं, सामंतोवणिवातियं लोगमज्झावसाणियं' દાષ્ટા-ન્તિક, પ્રતિશ્રુતિક, સામાન્યતોવિનિપાતિક અને લોકમધ્યાવસાનિક આ અભિનય પ્રકારોનું સ્વરૂપ નાટય કળામાં કુશળ પુરૂષો પાસેથી જીજ્ઞાસુઓએ સમજી લેવું અથવા સંપ્રદાયથી જાણી લેવું જોઈએ. 'अप्पेगइया देवा पीणंति अप्पेगइया देवा बुकारेंति, अप्पेगइया देवा तंडवेंति' કેટલાક દેવોએ તે વખતે પોતાને ઘણાજ સ્થૂલ-જાડા બનાવ્યા. કેટલાક દેવોએ પોતાના મુખથીજ વાજાના અવાજ જેવા અવાજો કર્યા કેટલાક દેવોએ એ વખતે તાંડવ નામનું નૃત્ય કર્યું, 'अप्पेगइया देवा लासेंति, अप्पेगइया देवा पीणंति, बुकरेंति, तंडवेंति, लासेंति' કેટલાક દેવોએ એ વખતે લાસ્ય રૂપ નૃત્ય કર્યું, અને કેટલાક દેવોએ પોતાને

'अप्पेगइया देवा अप्फोडंति' अप्येककाः देवा आस्फोटयन्ति विलक्षणशब्दं कुर्वन्ति, 'अप्पेगइया देवा वग्गंति' अप्येकका देवा वल्गन्ति हस्तिनादं नदन्ति, 'अप्पेगइया-देवा तिपेंति-छिंदंति' अप्येकका देवाः तिप्यन्ति-छिन्दन्ति, 'अप्पेगइया देवाः अप्येकका देवाः 'अप्फोडंति वग्गंति तिपेंति छिंदेंति' आस्फोटयन्ति-वल्गंति-तिप्यन्ति-छिन्दन्ति-आस्फोटादीनि चत्वारि कुर्वन्तीत्यर्थः। 'अप्पेगइया देवा' अप्येककाः केचन देवाः 'हयहेसियं करेंति' हयानां हेषा शब्दं कुर्वन्ति, 'हत्थिगुलगुलाइयं करेंति' हस्तिवत् गुडगुडइत्याकारकं शब्दं कुर्वन्ति, 'अप्पेगइया देवा 'रहघणघणाइयं करेंति' अप्येकका देवा रथस्य संचलने यादृशोऽव्यक्तः शब्दस्त-

बनालिया, मुंह से बाजों के जैसी ध्वनि भी की ताण्डव नृत्य भी किया और लास्यरूप नृत्य भी किया 'अप्पेगइया देवा अप्फोडेंति' कितनेक-देवों ने उस समय विलक्षण प्रकार का शब्दोच्चारण किया 'अप्पे-गइया देवा वग्गंति' कितनेक देवों ने उस समय हस्तिनाद चिंघाडनो के जैसी ध्वनि किया 'अप्पेगइया देवा तिपेंति छिंदंति' कितनेक देवों ने उस समय त्रिपदिका छेदन किया 'अप्पेगइया देवा अप्फोडेंति, वग्गंति, तिपेंति छिंदेंति' कितनेक देवों ने उस समय विलक्षण प्रकारका शब्दोंचारण भी किया हाथी के जैसी आवाज भी किया और त्रिप-दिका छेदन भी किया 'अप्पेगइया देवा हयहेसितं करेंति अप्पेगइया देवा हत्थिगुलगुलाइयं करेंति' कितनेक देवों ने उस समय घोडे के हिन हिनाने के शब्दों का उच्चारणकिया, कितनेकदेवों ने उस समय हस्ती की तरह गुड गुड शब्द का उच्चारण किया 'अप्पेगइया देवा रहघणघणाइयं करेंति' कितनेक देवों ने उस समय रथ के चलने पर

જાડા બનાવ્યા. મોઢેથી વાજાઓના જેવા અવાજ પણ કર્યો, તાંડવ નૃત્ય પણ કર્યું, અને લાસ્ય નામનું નૃત્ય પણ કર્યું. 'अप्पेगइया देवा आफोडेंति' કેટલાક દેવોએ એ વખતે વિલક્ષણ પ્રકારનો શબ્દોચ્ચારણ કર્યું. 'अप्पेगइया देवा वग्गंति' કેટલાક દેવોએ એ સમયે હસ્તિનાદ ચિંઘાટકોના જેવી ધ્વની કરી. 'अप्पेगइया देवा तिपेंति छिंदंति' કેટલાક દેવોએ એ સમયે ત્રિપદીનું છેદન કર્યું अप्पेगइया देवा अप्फोडेंति, वग्गंति तिपेंति छिंदेंति' કેટલાક દેવોએ એ સમયે વિલક્ષણ પ્રકારનો શબ્દોચ્ચારણ પણ કર્યો હાથીના જેવો અવાજ પણ કર્યો અને ત્રિપદીનું છેદન પણ કર્યું 'अप्पेगइया देवा हयहेसियं करेंति अप्पेगइया देवा हत्थिगुलगुलाइयं करेंति' કેટલાક દેવોએ એ સમયે ઘોડાના જેવા હણહણાટવાળા શબ્દોનું ઉચ્ચારણ કર્યું કેટલાક દેવોએ એ વખતે હાથીના જેવા ગડગડાટવાળા શબ્દનું ઉચ્ચારણ કર્યું 'अप्पेगइया देवा रहघणघणाइयं करेंति' કેટલાક દેવોએ

मनुकुर्वन्ति, 'अप्पेगइया देवा हयहेसियं करेंति, हत्थिगुलगुलाइयं करेंति, रहघणघणाइयं करेंति' अपि केचन एकका देवाः हयहेषितादीनि त्रीण्यपि शब्दान् कुर्वन्तीत्यर्थः। 'अप्पेगइया देवा उच्छोलेंति' अप्येकका देवा उच्छलन्ति ऊर्ध्वमारोहन्ते 'अप्पेगइया देवा पच्चोलेंति' अप्येकका देवा प्रच्छलन्ति-भ्रूक्षेपं कुर्वन्ति, 'अप्पेगइया देवा उक्किट्ठिओ करेंति' अप्येकका देवा उत्कृष्टीः कुर्वन्ति, 'अप्पेगइया उच्छोलेंति-पच्छोलेंति-उक्किट्ठिओ करेंति' अपि केचन देवाः उच्छलन्ति प्रच्छलन्ति उत्कुष्टीः कुर्वन्ति, 'अप्पेगइया देवा सीहणादं करेंति' अप्येकक्राः केचन देवाः सिंहनादं कुर्वन्ति-सिंहस्य घनानुकारि नदन्ति, 'अप्पेगइया देवा पाददद्दरयं करेंति' अप्येकका देवाः पाददर्दरकं भूमौ-पादाघातं कुर्वन्ति, 'अप्पेगइया देवा भूमिचवेडं दलयंति' अप्येकका देवा भूमौ चपेटां हस्ततलेन ताडनं दलयन्ति कुर्वन्ति, इति। 'अप्पेगइया देवा सीहणादं पाददद्दरयं

जैसा अव्यक्त शब्द होता है, वैसे शब्द का उच्चारण किया 'अप्पेगइया देवा उच्छोलेंति' कितनेक देव उस समय हर्ष के मारे ऊपर उछलने-लगे 'अप्पेगइया देवा पच्छोलेंति' कितनेक देव उस समय दृष्टि मटकाने लगे 'अप्पेगइया देवा उक्किट्ठिओ करेंति' कितनेकदेवों ने एक दूसरे देव को अपनी गोदी में भरलिया 'अप्पेगइया देवा उच्छोलेंति, पच्छोलेंति उक्किट्ठिओ करेंति' कितने देव उस समय ऊपर भी उछले आखों को भी मटकाने लगे और एक दूसरे को हाथों में भरकर गोद में भी बैठाने लगे 'अप्पेगइया देवा सीहणादं करेति' कितनेक-देवों ने उससमय सिंहनाद किया सिंह के जैसा मेघों की गर्जनाको अनुकरण करनेवाला शब्द किया 'अप्पेगइया देवा पाददद्दरयं करेंति, अप्पेगइयादेवा भूमिचवेडं दलयंति' कितनेक देवों ने उस समय जोर जोर से जमीन पर दोनों पैरों को पटका कितनेकदेवों ने उस समय

એ સમયે રથ ચલાવવાથી જેવો અવ્યક્ત શબ્દ થાય છે. એવા પ્રકારના શબ્દનું ઉચ્ચારણ કર્યું 'अप्पेगइया देवा उच्छोलेंति' કેટલાક દેવો તે સમયે હર્ષને લઈને ઉપર ઉછળવા લાગ્યા. 'अप्पेगइया देवा पच्छोलेंति' કેટલાક દેવો એ સમયે આંખો મટકાવવા લાગ્યા. 'अप्पेगइया देवा उक्किट्ठिओ करेंति' કેટલાક દેવોએ એક બીજા દેવોને પોતાની બથમાં સમાવી લીધા 'अप्पेगइया उच्छोलेंति पच्छोलेंति उक्किट्ठिओ करेंति' કેટલાક દેવો એ સમયે ઉપર પણ ઉછળયા. આંખો પણ મટકાવવા લાગ્યા અને એક બીજાને બથ ભરી ભરીને પોતાની ગોદમાં બેસાડવા લાગ્યા. 'अप्पेगइया देवा सीहणादं करेंति' કેટલાક દેવોએ એ સમયે સિંહ નાદ કર્યો અર્થાત્ સિંહના જેવો મેઘોની ગર્જનાનું અનુકરણ કરવાવાળા શબ્દો કર્યાં, अप्पेगइया देवा पाददद्दरयं करेंति अप्पेगइया देवा भूमिचवेड दलयंति' કેટલાક

भूमिचवेडं दलयंति' अप्येकका देवाः सिंहनादं पाददर्दरकं भूमिचपेटां दलयन्ति -एतत् त्रीण्यपि कुर्वन्तीत्यर्थः। 'अप्पेगइया देवा हक्कारें ति' अप्येकका देवा हक्कारयन्ति, 'अप्पेगइया देवा वुक्कारें ति'-अप्येकका देवा बुत्कारयन्ति-बुत्कारं कुर्वन्ति, 'अप्पेगइया देवा थक्कारें ति'-अप्येकका देवा थूत्कारयन्ति, 'अप्पेगइया देवा पुक्कारें ति'-अप्येकका देवाः पूत्कारयन्ति, 'अप्पेगइया देवा नामाइं सावेंति'-अप्येककाः देवा नामानि श्रावयन्ति, 'अप्पेगइया देवा हक्कारें ति-वुक्कारें ति-थक्कारें ति-पुक्कारें ति नामाइं सावयंति' अप्येकका देवा हक्कारयन्ति-बुक्कारयन्ति-थक्कारयन्ति-पूत्कारयन्ति नामानि श्रावयन्ति-सर्वानेतान्कुर्वन्ती इत्यर्थः। 'अप्पेगइया देवा उप्प-

जमीन पर दोनों हाथों को पटका 'अप्पेगइया देवा सीहणादं पाददद्दरयं भूमिचवेडं दलयंति' किन्हीं एक देवों ने उस समय सींहनाद भी किया, दोनों पैरों को जमीन ऊपर भी पटका और दोनों हाथों को भी जमीन पर पटका। 'अप्पेगइया देवा हक्कारें ति' कितनेक देवों ने उस समय एक दूसरे देवों को हांकना प्रारम्भ किया-जैसा कि-खेल खेल में छोटे छोटे बच्चे एक दूसरे छोटे बच्चों को बैल आदि बनाकर हांकते है 'अप्पेगइया देवा वुक्कारें ति' कितनेक देवों ने उस समय बुक्कारना प्रारम्भ किया-बकरो के तरह में में बोलना प्रारम्भ किया 'अप्पेगइया देवा थुक्कारें ति' कितनेकदेवों ने उस समय थूत्कार करना प्रारम्भ किया-थू थू इस प्रकार के शब्दों का उच्चारण करते हुए खेल तमाशा करना शुरु करदिया 'अप्पेगइयादेवा पुक्कारें ति' कितनेक देवों ने 'फू फू' ऐसा शब्द करना प्रारम्भ कर दिया 'अप्पेगइया देवा नामाइं सावेंति' कित-

દેવોએ એ સમયે જોર જોરથી બન્ને પગોને જમીનપર પછાડયા. અને કેટલાક દેવોએ એ સમયે જમીન પર બન્ને હાથો પછાડયા. 'अप्पेगइया देवा सीहणादं पददद्दरयं भूमिचवेडं दलयंति' કેટલાક દેવોએ એ સમયે સિંહનાદ પણ કર્યો બન્ને પગો જમીન પર પણ પછાડયા. અને બન્ને હાથોને પણ જમીન પર પછાડયા. 'अप्पेगइया देवा हक्कारें ति' કેટલાક દેવોએ એ સમયે એક બીજા દેવોને હાંકવા લાગ્યા. જેમ રમત કરવામાં નાના નાના છોકરાઓ એક બીજા નાના નાના છોકરાઓને બળદ વિગેરે બનાવીને હાંકે છે તેમ. 'अप्पेगइया देवा-वुक्कारें ति' કેટલાર દેવોએ એ વખતે બેંકારવાનો પ્રારંભ કર્યો અર્થાત્ બકરીના જેમ બેં બેં એ પ્રમાણે બોલવાનો પ્રારંભ કર્યો 'अप्पेगइया देवा थुक्कारें ति' કેટલાક દેવોએ એ સમયે થુકારવાનો પ્રારંભ કર્યો અર્થાત્ થૂ થૂ એ પ્રકારના શબ્દોનું ઉચ્ચારણ કરતા કરતા ખેલ તમાશો કરવાની શરૂઆત કરી. 'अप्पेगइया देवा पुक्कारें ति' કેટલાક દેવોએ ફૂ ફૂ એવા પ્રકારના શબ્દોનું ઉચ્ચારણ કરવાનો પ્રારંભ કર્યો. 'अप्पेगइया देवा नामाइं सावेति' કેટલાક દેવોએ એ સમયે પરસ્પર

तंति'-अपि केचन देवा उत्पतन्ति-ऊर्ध्वं गच्छन्ति, 'अप्पेगइया देवा णिवयंति'-अप्येककाः देवाः केचन निपतन्ति-नीचैर्गच्छन्ति, 'अप्पेगइया देवा परिवयंति' अप्येकका देवाः परिपतन्ति 'अप्पेगइया देवा उप्पयंति-णिवयंति-परिवयंति'-'अप्येकका देवा उत्पतन्ति-निपतन्ति-परिपतन्ति, उत्पतनादित्रयं कुर्वन्तीत्यर्थः। 'अप्पेगइया देवा जलेंति'-अप्येककाः देवाः ज्वलन्ति ज्वालामाला कुला भवन्ति, 'अप्पेगइया देवा तवंति' -अप्येककाः-देवास्तपन्ति ताप-तप्ता भवन्ति, 'अप्पेगइया देवा पतवंति'-अपि केचन देवाः प्रतपन्ति-सातिशयं तप्ता भवन्ति, 'अप्पेगइया देवा जलेंति तवंति

नेक देवों ने उस समय आपस में एक दूसरे देवों के नामो को सुनाना प्रारम्भ किया 'अप्पेगइया देवा हक्कारेंति, बुक्कारेंति थुक्कारेंति' कितनेक देवों ने उस समय हक्कार करना बुक्कार करना और थुक्कार करना ये तीनों काम करना प्रारम्भ किया तथा 'नामाइं सावेंति' नामों को सुनाना भी शुरुकिया 'अप्पेगइया देवा उप्पतंति' कितनेकदेवों ने उस समय उछल कूद करना प्रारम्भ किया तो 'अप्पेगइया णिवयंति' कितनेक देवों ने जमीन ऊपर लोट पोट करना प्रारम्भ किया 'अप्पेगइया देवा परिवयंति' कितनेक देव उस समय परिपतन करना प्रारम्भ किया 'अप्पेगइया देवा उप्पयंति, णिवयंति, परिवयंति' कितनेक देवों ने उस समय ये तीनों काम करना भी प्रारम्भ किये ये ऊपर की ओर उछले भी, जमीन पर लौटे भी और इधर उधर फिरकर गिरे भी 'अप्पेगइया देवा जलेंति' कितनेकदेवों ने उस समय ऐसा तमासा बताया कि मानों वे अग्नि की ज्वाला से ही आकुल व्याकुल हो रहे हैं 'अप्पेगइया देवा

એક બીજા દેવોના નામો સંભળાવવાનો પ્રારંભ કર્યો 'अप्पेगइया देवा हक्कारेंति बुक्कारेंति थुक्कारेंति' કેટલાક દેવોએ એ સમયે હક્કાર કરવાનું બુક્કાર કરવાનું અને થુક્કાર કરવાનું એ ત્રણે કરવાનો પ્રારંભ કર્યો તથા 'नामाइं सावेंति' નામો સંભળાવવાની પણ શરૂઆત કરી. 'अप्पेगइया देवा उप्पतंति' કેટલાક દેવોએ એ વખતે ઉછળ કૂદ કરવાનો આરંભ કર્યો. તો 'अप्पेगइया णिवयंति' કેટલાક દેવોએ જમીન પર આળોટવાનો પ્રારંભ કર્યો 'अप्पेगइया देवा परिवयंति' કેટલાક દેવો તે વખતે પરિપતન કરવા લાગ્યા અર્થાત્ કુદરડી ફરીફરીને પડવા લાગ્યા. 'अप्पेगइया देवा उप्पयंति णिवयंति परिवयंति' કેટલાક દેવોએ એ સમયે ઉપરની તરફ ઉછળવા પણ લાગ્યા જમીન પર આળોટવા પણ લાગ્યા. અને આમતેમ કુદરડી ફરીને પડવા પણ લાગ્યા. એમ ત્રણ પ્રકારથી તમાસાઓ કરતા હતા. 'अप्पेगइया देवा जलेंति' કેટલાક દેવો આ વખતે એવો ખેલ બતાવવા લાગ્યા કે જાણે તેઓ અગ્નિની જવાલાઓથીજ આકુળ વ્યાકુળ થઈ રહ્યા છે. 'अप्पेगइया

पतवंति'-अप्येकका: केचन देवा ज्वलन्ति तपन्ति प्रतपन्ति, ज्वलनादित्रिकमपि कुर्वन्ति, । 'अप्पेगइया देवा गज्जेंति'-एके केचन देवा गर्जन्ति-गर्जनमुच्चैर्नादं कुर्वन्ति, 'अप्पेगइया देवा विज्जुयायंति'-अपि केचन देवा विद्युतं कुर्वन्ति, 'अप्पेगइया देवा वासेति'-वर्षन्ति-केचनैके वर्षां कुर्वन्ति, 'अप्पेगइया देवा गज्जंति विज्जुयायंति-वासंति'-अपि केचन देवा गर्जनादि त्रितयं कुर्वन्ति, 'अप्पेगइया देवा देवसंनिवायं करेंति'-अप्येकका: देवा: देवसन्निपातं-सम्यक्सुयोगं

तवंति' कितनेकदेवों ने उस समय ऐसा ठाट रचा कि मानो वे ताप-गर्मी से अत्यन्त तप्त हो रहे हैं 'अप्पेगइया देवा पतवेंति' कितनेक देवों ने ऐसी स्थिति जाहर की कि मानो वे गर्मी से बूरी तरह से घायल हो रहे हैं । 'अप्पेगइया देवा जलंति तवंति पतवंति' कितनेक देवों ने अपने आपको उस समय ज्वाला माला से आकूल व्याकूल होना भी, गर्मी से तप्त होना भी और गर्मी से बूरी तरह से घायल होना भी प्रकट किया अर्थात् इस प्रकार के उन्होंने उस समय स्वांग रचे, 'अप्पेगइया देवा गज्जेंति अप्पेगइया विज्जुयायंति अप्पेगइया देवा वासंति' कितनेकदेवों ने उस समय ऐसा दृश्य उपस्थित किया कि मानों वे मेघों के जैसे गरजरहे हैं कितनेकदेवों ने ऐसा दृश्य उपस्थित किया कि मानों वे बिजली रूप में चमक रहे हैं और कितनेक देवों ने ऐसा दृश्य उपस्थित किया कि मानों वे पानी के रूप मे बरस रहे है कितनेकदेवों ने ये तीनों काम भी किये वे गरजे भी चमके भी और बरसे भी 'अप्पेगइया देवा देवसन्निवायं करेंति' कितनेकदेवों

देवा तवेंति' કેટલાક દેવોએ એ સમયે એવો ઠાઠ કર્યો કે જાણે તેઓ તાપ-ગર્મિથી અત્યંત તપી રહ્યા હોય 'अप्पेगइया देवा पतवेंति' કેટલાક દેવોએ એવી સ્થિતિ તે સમયે બતાવી કે જાણે તેઓ ગર્મિથી ઘણીજ ખરાબ રીતે ઘાયલ થઇ રહ્યા હોય 'अप्पेगइया देवा जलंति तवंति पतवंति' કેટલાક દેવોએ પોતાને એ સમયે. જ્વાલા માલાથી આકુળ વ્યાકુલ થવાનું પણ, ગર્મિથી તપાયમાન થવાનું પણ, અને ગર્મિથી બુરી રીતે ઘાયલ થવાનું પણ પ્રગટ કર્યું અર્થાત્ એ પ્રકારનો તેઓએ તે વખતે સ્વાંગ રચ્યો. 'अप्पेगइया देवा गज्जेंति, अप्पेगइया विज्जुयायंति अप्पेगइया देवा वासंति' કેટલાક દેવોએ એ સમયે એવું દશ્ય બતાવ્યું કે જાણે તેઓ મેઘોની જેમ ગર્જી રહ્યા હોય કેટલાક દેવોએ એવું દશ્ય ઉપસ્થિત કર્યું કે જાણે તેઓ વિજળી જેવા ચમકી રહ્યા હોય અને કેટલાક દેવોએ એવું દશ્ય બતાવ્યું કે જાણે તેઓ પાણીની જેમ વરસી રહ્યા છે. તથા કેટલાક દેવોએ ત્રણે કાર્યો પણ કર્યા તેઓએ ગર્જનાઓ પણ કરી ચમકારા પણ કર્યા અને વરસ્યા પણ ખરા. 'अप्पेगइया देवा देवसन्निवायं

सम्बन्धं कुर्वन्ति, 'अप्पेगइया देवा देवुक्कलियं करेंति'-अप्येकका देवा देवोत्कलिकां देवानां वातस्येवोत्कलिका-तां कुर्वन्ति, 'अप्पेगइया देवा कहकहं करेंति'-अप्येककाः केचन देवाः देवकहकहं कुर्वन्ति-प्रभूतानां देवानां प्रमोदवशात् स्वेच्छावचनैः केलिर्देव कहकहस्तं कुर्वन्तीत्यर्थः। 'अप्पेगइया देवा देवदुहदुहं करेंति'-अप्येकका देवा देव दुहदुहकं (अनुकरणमेतत्) कुर्वन्ति। 'अप्पेगइया देवा देवसंनिवायं देवउक्कलियं-देवकहकहं-देवदुहदुहं करेंति'-अपि केचन देवाः देवसन्निपातं-देवोत्कलिकां-देव कहकहकं-देव दुहदुहकं कुर्वन्तिः। 'अप्पेगइया देवा देवुज्जोयं करेंति'-अप्येकका देवा देवोद्योतं कुर्वन्ति, 'अप्पेगइया देवा विज्जुयारं करेंति' -अप्येके केचन देवा विद्युतं कुर्वन्ति, 'अप्पेगइया देवा चेलुक्खेवं करेंति'-अप्येकका देवा चैलोत्क्षेपं कुर्वन्ति, 'अप्पेगइया देवा देवुज्जोयं विज्जुयारं चेलुक्खेवं

ने उस समय देव सन्निपात किया-अर्थात् आपस में बहुत अच्छा सम्बंध किया 'अप्पेगइया देवा देवुक्कलियं करेंति' कितनेक देवों ने उस समय देवोत्कलिकाकी-देवों को हवा की तरह नचाया 'अप्पेगइया देवा देव कहकहं करेंति' कितनेकदेवों ने कह कह किया-प्रमोद के वश होकर इच्छानुसार वचनों द्वारा जो देव क्रीडा करते हैं उसका नाम देव कह कह हैं 'अप्पेगइया देवा देव दुह दुहं करेंति' कितनेकदेवों ने उस समय 'दुह दुहकं' इस प्रकार का अनुकरण शब्द किया 'अप्पेगइया देवा देवुज्जोयं करेंति कितनेकदेवों ने उस समय देवोद्योत किया 'अप्पेगइया देवा, विज्जुयारं करेंति' कितनेकदेवों ने उस समय-विजलियां चमकाई 'अप्पेगइया देवा चेलुक्खेवं करेंति' कितनेकदेवो ने उस समयवस्त्रों को हवा में फरकाया 'अप्पेगइया देवा देवुज्जोयं, विज्जुयारं चेलुक्खेवं करेंति' कितनेक देवों ने उस समय देवोद्योत भी

करेंति' કેટલાક દેવોએ એ વખતે દેવસંનિપાત કર્યો અર્થાત્ પરસ્પર ઘણોજ સારો સંબંધ બાંધ્યો. 'अप्पेगइया देवा देवुक्कलियं करेंति' કેટલાક દેવોએ એ સમયે દેવોત્કલિકા કરી અર્થાત્ દેવોને હવાની જેમ નચાવ્યા. 'अप्पेगइया देवा देव कहकहं करेंति' કેટલાક દેવોએ દેવ કહકહ કર્યો અર્થાત્ આનંદ વશ બનીને પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણેના વચનો દ્વારા જે દેવો ક્રીડા કરે છે. તેનું નામ દેવ કહકહ છે. 'अप्पेगइया देवा दुहदुहं करेंति' કેટલાક દેવોએ એ સમયે દુહદુહકં આ પ્રમાણેના અનુકરણ શબ્દોનો ઉચ્ચાર કર્યો 'अप्पेगइया देवा देवुज्जोयं करेंति' કેટલાક દેવોએ એ સમયે દેવોદ્યોત કર્યો. 'अप्पेगइया देवा विज्जुयारं करेंति કેટલાક દેવોએ એ સમયે વિજળીયો ચમકાવી. 'अप्पेगइया देवा चेलुक्खेवं करेंति' કેટલાક દેવોએ એ સમયે વસ્ત્રોને ફરકાવ્યા. 'अप्पेगइया देवा देवुज्जोयं विज्जुयारं चेलुक्खेवं करेंति' કેટલાક દેવોએ એ સમયે દેવોદ્યોત પણ કર્યો, વિજળી

करेंति'—अप्येकका देवाः देवोद्द्योतं विद्युतं चैलोत्क्षेपं च कुर्वन्ति। 'अप्पेगइया देवा उप्पलहत्थगता जाव सहस्सपत्तहत्थगता'— अप्येकका देवाः उत्पलहस्तगताः कुमुदहस्तगताः शतपत्रहस्तगताः सहस्रपत्रहस्तगताः, 'घंटाहत्थगता कलसहत्थ-गता जाव धूवकडुच्छहत्थगता'—घण्टाहस्तगताः कलशहस्तगताः यावत्—धूपकडु-च्छुकहस्तगताः, यावत्पदेन भृङ्गारादर्श स्थालपात्री सुप्रतिष्ठक वातकरक चित्ररत्न करण्डपुष्पचंगेरी, यावल्लोमहस्तचंगेरी पुष्पपटलकयावल्लोमहस्तपटलक सिंहा-सनचामरतैलसमुद्गक यावदञ्जनसमुद्गकधूपकडुच्छुकहस्तगताः 'हट्ठतुट्ठा जाव हरिसवसविसप्पमाणहियया'—हृष्टतुष्टाः—प्रमोदिताः हर्षवशविसर्पद्हृदयाः 'विज-

---

किया, विजलिया भी चमकाई और हवा में वस्त्रों को भी फहराया 'अप्पेगइया देवा उप्पलहत्थगता जाव सहस्सपत्तहत्थगता' कितनेक देवों ने उस समय कमलों को हाथ में ले रक्खा था, कितनेक देवों ने यावत् सहस्र पत्र वाले कमलों को हाथ में ले रक्खा था 'घंटाहत्थगता कलसहत्थगता जाव धूवकडुच्छुकहत्थगता' कितनेक देवों ने घंटा को हाथ में ले रक्खा था, कितनेक देवताओं ने कलशों को हाथ में ले रक्खा था कितनेक देवताओं ने धूप के कडछे को हाथ में ले रक्खा था यहां अन्त के यावत्पद से भृङ्गार, आदर्श, स्थाल, पात्री, सुप्रतिष्ठक, वात-करक, चित्र, रत्नकरण्ड पुष्पचंगेरी यावल्लोमहस्त चंगेरी पुष्पपटलक यावत् लोमहस्तपटलकसिंहासन, चामर, तेलसमुद्गक यावत् अंजन समुद्गक और धूपकडूच्छुक' इन सब का ग्रहण हुआ है 'हट्ठतुट्ठ जाव हरिसवसविसप्पमाणहियया' इस प्रकार से वे सबके सब देव हृष्ट,

---

પણ ચમકાવી, અને હવામાં વસ્ત્રો પણ ફરકાવ્યા. 'अप्पेगइया देवा उप्पलहत्थ गता जाव सहस्सपत्तहत्थगता' કેટલાક દેવોએ એ સમયે કમળો હાથમાં ગ્રહણ કર્યા હતા, કેટલાક દેવોએ યાવત્ સહસ્રપત્રો વાળા કમળોને હાથમાં ધારણ કર્યા હતા. 'घंटाहत्थगता कलसहत्थगता जाव धूवकडुच्छहत्थगता' કેટલાક દેવોએ ઘંટાઓ હાથમાં લીધા હતા. કેટલાક દેવોએ કલશો હાથમાં ગ્રહણ કર્યા હતા. કેટલાક દેવોઓએ ધૂપદાનીયોને હાથમાં ધારણ કરી રાખેલ હતી. અહીંયા સૂત્રના અંતમાં આવેલ યાવત્પદથી ભૃંગાર, આદર્શ, સ્થાલ, પાત્રી, સુપ્રતિષ્ઠક વાતકરક, ચિત્ર, રત્નકરંડક, પુષ્પચંગેરી, યાવત્ લોમહસ્તચંગેરી, પુષ્પપટલક, યાવત્ લોમહસ્ત પટલક, સિંહાસન, ચામર, તૈલસમુદ્ગક યાવત્ અંજન સમુદ્ગક. અને ધૂપકડુચ્છક આ બધા પદો ગ્રહણ કરાયા છે. 'हट्ठतुट्ठ जाव हरिसवसविसप्पमाणहियया' આ રીતે તેઓ બધાજ દેવો હૃષ્ટ, તુષ્ટ, યાવત્

याए रायहाणीए सव्वतोसमंता आधावेंति पधावेंति' विजयाया राजधान्याः सर्वतः चतुर्दिक्षु समन्तात्सामस्त्येन आधावन्ति-प्रधावन्ति, इति।

राजधान्या आसमन्तात् चतुर्दिक्षु धावन्ति, प्रकर्षेण धावन्ति।

'तएणं तं विजयं देवं' ततः खलु तं विजयं देवम्।

'चत्तारि सामाणियसाहस्सीओ'-चत्वारि सामानिकसहस्राणि, 'चत्तारि अग्गमहिसीओ सपरिवाराओ'-चतस्रो राजमहिष्यः सपरिवाराः, 'जाव सोलस-आयरक्खदेवसाहस्सीओ'-सप्तानीकानि सप्तानीकाधिपतयः षोडशात्मरक्षकदेव सहस्राणि, 'अण्णेय बहवे'-अन्ये च बहवः 'विजयरायहाणीवत्थव्वा'-विजयराजधानी वास्तव्याः निवासिनः, 'वाणमंतरादेवाय देवीओय'-वानव्यन्तराः किन्विपादेवाः तदीयदेव्यश्च-सर्वेऽप्येते 'तेहिं वरकमल पतिट्ठाणेहिं'-तैर्वरकमलप्रतिष्ठानैः वरकमलसंस्थितैः 'जाव अट्ठसतेणं सोवण्णियाणं कलसाणं'-यावदष्टशतेन

तुष्ट यावत् हर्ष के वश से उछलते हुए हृदय वाले होकर 'विजयाए रायहाणीए सव्वतो समंता आधावेंति पधावेंति' विजयाराजधानी की चारों दिशाओं में चले और दौडे 'तएणं तं विजयदेवं' इसके बाद उस विजयदेव को 'चत्तारि सामाणिय सहस्सीओ' चार हजार सामानिक देवों ने 'चत्तारि अग्गमहिसीओ सपरिवाराओ' अपने अपने परिवार सहित चार अग्रमहिषीयों ने 'जाव सोलस आयरक्खदेव सहस्सीओ' यावत् १६ हजार आत्मरक्षक देवों ने तथा 'तथा अण्णे य बहवे जियरायहाणीवत्थव्वया' और अनेक विजयराजधानी के निवासी देवों ने जैसे 'वाणमंतरा देवा य देवीओ य' वानव्यन्तर देवों ने एवं इनकी देवियों ने 'तेहिं वरकमलपइट्ठाणेहिं' उन सुन्दर कमलों के ऊपर रक्खे हुए 'जाव अट्ठसतेणं सोवण्णियाणं कलसाणं' यावत् १०८ सुवर्ण के

હર્ષના અતિરેકથી ઉછળતા હૃદયોવાળા થઈને અર્થાત્ આનંદથી પ્રફુલ્લિત થઈને 'विजयाए रायहाणीए सव्वतो समंता आधावेंति पधावेंति' વિજયા રાજધાનીની ચારે દિશાઓમાં ચાલતા અને દોડતા હતા. 'तएणं तं विजयदेवं' પછી એ વિજય દેવને 'चत्तारि सामाणियसाहस्सीओ' ચાર હજાર સામાનિક દેવોએ 'चत्तारि अग्गमहिसीओ सपरिवाराओ' પોતપોતાના પરિવાર સાથે ચાર અગ્રમહિષિયોએ 'जाव सोलस आयरक्खदेवसाहस्सीओ' યાવત્ ૧૬ સોળ હજાર આત્મરક્ષક દેવોએ તથા 'अण्णे य बहवे विजयरायहाणी वत्थव्वया' બીજા પણ અનેક વિજય રાજધાનીમાં નિવાસ કરવાવાળા દેવો અને દેવિયોએ જેમકે-'वाणमंतरा देवाय देवीओ य' વાનવ્યન્તર દેવોએ અને તેમની દેવિયોએ 'तेहिंवरकमलपइट्ठाणेहिं' એ સુંદર કમળોની ઉપર રાખવામાં આવેલ 'जाव अट्ठसतेणं सोवण्णियाणं कल-

सौवर्णिकानां कलशानाम्, 'तं चेव अट्ठसएणं भोमेज्जाणं कलसाणं'-तदेव-अस्मिन् एव सूत्रेऽमूषां सामग्रीणां समुपस्थापनसमये यद् यद् यथाकथितं-तत्तथैव यावत् अष्टशतेन भौमेयानां कलशानाम्, 'सव्वोदएहिं सव्वमट्टियाहिं'-सर्वोदकैः-सर्वतीर्थजलैः सर्वमृत्तिकाभिः, 'सव्वतूवरेहिं सव्वपुप्फेहिं जाव सव्वोसहि सिद्धत्थएहिं'-सर्वतुवरैः सर्व ऋतुषु जातैः सर्व पुष्पैः नन्दनादि वनानीतैः सर्वमाल्यैः चूर्णादिभिः यावत्-सर्वौषधिभिः सर्वार्थसिद्धकैश्च, 'सव्वड्ढीए जाव निग्घोस नाइयरवेणं' सर्वऋद्ध्या-सर्वद्युत्या यावत्-निर्घोषनादितरवेण, 'महया महया इंदाभिसेएणं' अभिसिंचइ'-महता महता-इन्द्राभिषेकेण तं विजयं देवमभिषिञ्चन्ति इति। 'पत्तेयं पत्तेयं सिरसावत्तं अंजलिं कट्टु एवं वयासी'-प्रत्येकं प्रत्येकं सामानिकादयो देवाः शिरसावर्त्तं करतलपरिगृहीतमञ्जलिं कृत्वा-एवं वक्ष्य-

कलशों के 'तं चेव जाव अट्ठसएणं भोमेज्जाणं कलसाणं' पूर्वोक्तानुसार यावत १०८ मृत्तिका के कलशों के 'सव्वोदएहिं सव्वमट्टियाहिं' समस्त उदकों से और समस्त मिट्टियों से 'सव्वतूवरेहिं सव्वपुप्फेहिं जाव सव्वोसहिसिद्धत्थएहिं' एवं समस्त ऋतुओं के श्रेष्ठ समस्त पुष्पों से यावत् सर्वौषधियों से और पीत सर्षपों से 'सव्वड्ढीए जाव निग्घोसनाइयरवेणं' सर्वऋद्धि के अनुसार सर्वद्युति के अनुसार यावत् वाजों के गडगडाहट के साथ२ महया महया इंदाभिसेएणं' बडे भारी उत्सव से युक्त उस इन्द्राभिषेक की सामग्री से 'तं विजयदेवं अभिसिंचति' उस विजय देव का अभिषेक किया 'पत्तेयं पत्तेयं सिरसावत्तं अंजलिकट्टु एवं वयासी' और फिर अलग अलग रूप से दोनों हाथों की अंजलि करके और उसे शिर पर घुमाकर आशीर्वाद के रूप में उससे

साणं' યાવત્ ૧૦૮ એકસો આઠ સુવર્ણના ચમકદાર કલશોથી 'तं चेव जाव अट्ठसएणं भोमेज्जाणं' कलसाणं' પહેલાં કહેવામાં આવ્યા પ્રમાણે યાવત્ ૧૦૮ એકસોને આઠ માટીના કલશોથી. 'सव्वोदएहिं सव्वमट्टियाहिं' સઘળા તીર્થોના ઉદકોથી અને સઘળી નદીઓ અને સઘળા તીર્થોની માટીથી 'सव्वतूवरेहिं सव्वपुप्फेहिं जाव सव्वोसहि सिद्धत्थएहिं' તથા સઘળી ઋતુઓના ઉત્તમ ઉત્તમ સમસ્ત પુષ્પોથી યાવત્ સર્વોષધિયોથી તેમજ પીળા રંગવાળા સર્ષપોથી 'सव्वड्ढीए जाव निग्घोसनाइयरवेणं' સર્વ પ્રકારની ઋદ્ધિ અનુસાર સર્વ દ્યુતિ અનુસાર યાવત વાજાઓના ગડગડાટવાળી દિવ્ય ધ્વનીયોની સાથે સાથે 'महया महया इंदाभिसेएणं' ઘણા મોટા એવા ઉત્સવ પૂર્વક એ ઈંદ્રાભિષેકની સમગ્ર સામગ્રીથી 'तं विजय देवं अभिसिंचंति' એ વિજય દેવનો અભિષેક કર્યો 'पत्तेयं पत्तेयं सिरसावत्तं अंजलि कट्टु एवं वयासी' અને તે પછી જૂદી જૂદી રીતે બન્ને હાથોની અંજલી

माणवचनैराशीर्वचांस्यवादिपुः, 'जयजयनंदा जयजयभद्दा'–हे नन्द ! जयजय, हे भद्र ! जयजय 'जयजयनंदभद्दा'=हे नन्दभद्र ! जयजय, 'अजियं जिणेहि जितं पालयाहि'–अजितं वशमानय जितं च पालय, 'अजितं जिणेहि सत्तुपक्खं पालेहि मित्तपक्खं जियमज्झेवसाहि तं देव'–अजितं विजयस्व शत्रुपक्षं जितं पालय, मित्रपक्षं जितमध्ये वासय त्वं देव ! 'निरुवसग्गं इंदो इव देवाणं–चंदो इव ताराणं' –निरुपसर्गं–यथास्यात् विहरेति–अग्रिमेण सम्बन्धः संबद्धः, देवानामिन्द्र इव–चन्द्रइव ताराणाम् 'चमरोइव असुराणं'–असुराणां चमर इव, धरणो इव नागाणं'–नागानां मध्ये धरणइव, 'भरहोइव मणुयाणं'-मनुजानां मध्ये भरतइव, 'बहूणि पलिओवमाइं बहूणि सागरोवमाणि'–बहूनि पल्योपमानि यावद् बहूनि सागरोपमाणि

ऐसा कहा 'जय जय नंदा जय जय भद्दा' हे नन्द आपकी जय हो जय हो हे भद्र आपकी जय हो जय हो 'जय जय णंदभद्दा ! हे नन्द भद्र ! आपकी बार बार जय हो 'अजियं जिणेहि जितं पालयाहि' आप अजित को वश में करें और जितेका पालन करें 'अजितं जिणेहि सत्तुपक्खं, पालेहि मित्तपक्खं' अजित–शत्रुपक्ष को आप वश में करें और मित्र पक्ष का आप पालनपोषण एवं रक्षण करें। 'जियमज्झे वसाहि (तं देव) हे देव तुम जित पक्ष में अपने मित्र को वसाओ 'निरुवसग्गो इंदो इव देवाणं चंदो इव ताराणां' देवों के बीच में इन्द्र की तरह तारागणों के बीच में चन्द्र की तरह तुम निरूपसर्ग होकर विचरो इसी तरह तुम असुरों में चमर की तरह 'धरणो इव नागाणं' नागों में धरण की तरह 'भरहो इव मणुयाणं' मनुष्यों में भरत की तरह निरूपसर्ग होकर

કરીને અને તે અંજલીને માથા પર ફેરવીને આશીર્વાદ રૂપે તેઓને આ પ્રમાણે કહ્યું 'जयजय नंदा जयजय भद्दा' હે નંદ તમારો જય થાઓ જય થાઓ. હે ભદ્ર તમારો જય થાઓ જય થાઓ 'जयजय णंदा भद्दा' હે નન્દ હે ભદ્ર તમારો વાર વાર જય જયકાર થાઓ 'अजियं जिणेहि जितं पालयाहि' આપ અજીતો–નહીં જીતાયેલાઓને વશ કરો અને જીતેલાઓનું પાલન પોષણ કરો. 'अजितं जिणेहि सत्तुपक्खं, पालेहि मित्तपक्खं' નહીં જીતાયેલા શત્રુપક્ષને વશ કરો–જીતો અને મિત્ર પક્ષનું પાલન કરો–રક્ષણ કરો. 'जियमज्झे वसाहि (तं देव)' હે દેવ આપ જીત પક્ષમાં તમારા મિત્રોને વસાવો निरुवसग्गो इंदोइव 'देवाणं, चंदोइव ताराणं' દેવોમાં ઇન્દ્ર પ્રમાણે અને તારા ગણોમાં ચંદ્રની જેમ આપ નિરૂપસર્ગ બનીને વિચરણ કરો. તેમજ અસુરોમાં ચન્દ્રની જેમ 'धरणो इव नागाणं' નાગદેવોમાં ધરણેન્દ્રની જેમ 'भरहोइव मणुयाणं' મનુષ્યોમાં ભરતની જેમ આપ નિરૂપસર્ગ બનીને વિચરણ કરો. આપ 'बहूणि पलियोवमाइं बहूणि

यावत्, 'चउण्हं सामाणियसाहस्सीणं जाव आयरक्खदेवसाहस्सीणं'-चतुर्णां सामानिकसहस्राणां यावदात्मरक्षकदेवसहस्राणाम्, 'विजयस्स देवस्स विजयाए-रायहाणीए'-विजयस्य देवस्य विजयाराजधान्याः, 'अण्णेहिं बहूणं विजय रायहा-णिवत्थव्वाणं'-अन्येषाश्च बहूनां विजयाराजधानी वास्तव्यानाम्, 'वाणमंतराणं देवाणं देवीणय'-वानव्यन्तराणां देवानां देवीनां च, 'आहेवच्चं जाव आणाई-सरसेणावच्चं'-आधिपत्यं पौरपत्यं यावत्-आज्ञेश्वरसेनापत्यम्, 'कारेमाणे पालेमाणे'-कुर्वन्-पालयन्='विहराहि त्ति कट्टु'-विहर यथासुख मितिकृत्वाऽऽ-शीर्वचनं प्रयुज्य, 'महया महया सद्देणं जयजयसद्दं पउंजंति' महता-महता शब्देन जयजयशब्दं प्रयुञ्जन्ति इति ॥सू०६६॥

विचरो तुम 'बहूणि पलियोवमाइं बहूणि सागरोवमाइं' अनेक पल्योपम की और अनेक सागरोपम की आयुतक 'चउण्हं सामाणिय साहस्सीणं' चार हजार सामानिक देवों के 'जाव आयरक्ख देवसाहस्सीणं' यावत् १६ हजार आत्मरक्षक देवों के 'विजयस्स देवस्स विजयाए रायहाणीए' विजयदेव की विजयराजधानी के 'अण्णेसिं बहूण विजयरायहाणि-वत्थव्वाणं' तथा और भी विजया राजधानी के निवासी 'वाणमंतराणं देवाणं देवीणं' वानव्यन्तर देवों के देवियों के 'आहेवच्चं जाव आण-ईसर सेणावच्चं' अधिपत्यको, आज्ञा से ईश्वर सेनापत्यको 'कारे-माणे पालेमाणे' करते हुए एवं उन्हें पालते हुए 'विहराहित्ति कट्टु' सुख पूर्वक विहार करो इस प्रकार के आशीर्वादात्मक वचन को कह कर 'महया महया सद्देणं जय जय सद्दं पउंजति' उन्होंने जोर जोर से जय हो जय हो इस प्रकार का उच्चारण किया ॥६६॥

सागरोवमाइं' અનેક પલ્યોપમની અને અનેક સાગરોપમની આયુષ્ય પર્યન્ત 'चउण्हं सामाणियसाहस्सीणं' ચાર હજાર સામાનિક દેવોના 'जाव आयरक्खदेव साहस्सीणं' યાવત્ ૧૬ સોળ હજાર આત્મરક્ષક દેવોના 'विजयस्स देवस्स विजयाए रायहाणीए' વિજયદેવની વિજયારાજધાનીના 'अण्णेसिं बहूण विजय रायहाणिवत्थ-व्वाणं' તથા બીજા પણ વિજયા રાજધાનીમાં નિવાસ કરનારા 'वाणमंतराणं देवाणं देवीणं' વાનવ્યન્તર દેવો અને દેવિયોના 'आहेवच्चं जाव आणा ईसरसेणावच्चं' અધિપતિપણુ આજ્ઞાથી ઇશ્વર સેનાપતિ પણાને 'कारेमाणे पालेमाणे' કરતા થકા તથા તેઓનું પાલન કરતા થકા 'विहराहित्ति कट्टु' સુખપૂર્વક વિહારકરો એ પ્રમા-ણેના આશીર્વાદાત્મક વચનોને કહીને 'महया महया सद्देणं जयजयसद्दं पउंजंति' તેઓએ જોર જોરથી જય હો જય હો એ પ્રમાણેનો ઉચ્ચાર કર્યો ॥ સૂ. ૬૬॥

मूलम्—तएणं से विजए देवे महयामहया इंदाभिसेएणं अभिसित्ते समाणे सीहासणाओ अब्भुट्ठेइ सीहासणाओ अब्भुट्ठेत्ता अभिसेयसभाओ पुरत्थिमेणं दारेणं पडिनिक्खमइ पडिनिक्खमित्ता जेणामेव अलंकारियसभा तेणेव उवागच्छति तेणेव उवागच्छित्ता अलंकारियसभं अणुपयाहिणी करेमाणे २ पुरत्थिमेणं दारेणं अणुपविसति पुरत्थिमेणं दारेणं अणुपविसित्ता जेणेव सीहासणे तेणेव उवागच्छइ तेणेव उवागच्छित्ता सीहासणवरगते पुरत्थाभिमुहे सण्णिसण्णे। तए णं तस्स विजयस्स देवस्स सामाणियपरिसोववण्णगा देवा आभिजोगिए देवे सद्दावेंति सद्दावित्ता एवं वयासी—खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया विजयस्स देवस्स अलंकारियं भांडं उवणेह ते अलंकारियं भंडं जाव उवट्ठवेंति। तएणं से विजए देवे तप्पढमयाए पम्हल सुकुमालाए दिव्वाए सुरभीए गंधकासाईए गायाइं लूहेंति, गायाइं लूहेत्ता सरसेणं गोसीसचंदणेणं गायाइं अणुलिंपति सरसेणं गोसीसचंदणेणं गायाइं अणुलिंपइ, अणुलिंपेत्ता तओऽणंतरं च णं णासाणी सासवायवज्झं चक्खुहरं वण्णफरिसजुत्तं हयलाला पेलवाइरेगं धवलं कणगखइयंत कम्मं आगासफलिहसरिसप्पभं अहतं दिव्वं देवदूसजुयलं णियंसेइ णियंसेत्ता हारं पिणद्धेइ हारं पिणिद्धेत्ता एवं एकावलिं पिणिंधेइ पिणिंधेत्ता एवं एएणं अभिलावेणं मुत्तावलिं—कणगावलिं—रयणावलिं—कडगाइं—तुडियाइं—अंगयाइं—केऊराइं दसमुद्दिताणंतकं—कडिसुत्तगं ते अत्थिसुत्तगं—मुरविं कंठमुरविं पालंबंसि कुंडलाइं चूडामणिं चित्तरयणुक्कडं मउडं पिणिंधेइ पिणिंधित्ता गंथिमवेढिम पूरिम संघाइमेणं चउव्विहेणं मल्लेणं कप्परुक्खयंपिव अप्पाणं अलंकियविभूसियं करेइ कप्परुक्खयंपिव अप्पाणं अलंकिय-

विभूसियं करेत्ता दद्दरमलयसुगंधगंधिएहिं गंधेहिं गायाइं सुक्किडति सुक्किडित्ता दिव्वं च सुमणदामं पिणिद्धति ॥ तएणं से विजए देवे केसालंकारेणं वत्थालंकारेणं मल्लालंकारेणं आभरणालंकारेणं चउव्विहेणं अलंकारेण अलंकिते विभूसिए समाणे पडिपुण्णालंकारे सीहासणाओ अब्भुट्ठेइ अब्भुट्ठेत्ता अलंकारियसभाओ पुरत्थिमिल्लेणं दारेणं पडिनिक्खमति, पडिनिक्खमित्ता जेणेव ववसायसभा तेणेव उवागच्छइ तेणेव उवागच्छित्ता ववसायसभं अणुप्पयाहिणं करेमाणे२ पुरत्थिमिल्लेणं दारेण अणुप्पविसति अणुप्पविसित्ता जेणेव सीहासणे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता सीहासणवरगते पुरत्थाभिमुहे सण्णिसण्णे। तएणं तस्स विजयस्स देवस्स आभिओगिका देवा पोत्थयरयणं उवणेंति। तएणं विजयए देवे पोत्थयरयणं गेण्हइ गेण्हित्ता पोत्थयरयणं मुयइ पोत्थयरयणं मुएत्ता पोत्थयरयणं विहाडेति विहाडेत्ता पोत्थयरयणं वाएति पोत्थयरयणं वाएत्ता धम्मियं ववसायं गेण्हंति धम्मियं ववसायं गेण्हित्ता पोत्थयरयणं पडिणिक्खिवेइ पडिणिक्खिवित्ता सीहासणाओ अब्भुट्ठेइ अब्भुट्ठेत्ता ववसायसभाओ पुरत्थिमिल्लेणं दारेणं पडिनिक्खमइ पडिनिक्खमित्ता जेणेव णंदा पुक्खरिणि तेणेव उवागच्छइ तेणेव उवागच्छित्ता णंदा पुक्खरिणी अणुप्पदाहिणी करेमाणे पुरत्थिमिल्लेणं दारेणं अणुपविसइ अणुपविसित्ता पुरत्थिमिल्लेणं तिसोवाणपडिरूवगएणं पच्चोरुहइ पच्चोरुहित्ता हत्थं पादं पक्खालेति हत्थं पायं पक्खालित्ता एगं महं सेयं रययामयं विमलसलिल पुण्णं मत्तगय महामुहाकिति समाणं भिंगारं पगिण्हंति पगिण्हित्ता जाइं तत्थ उप्पलाइं पउमाइं जाव सतसहस्सपत्ताइं ताइं गिण्हंति गेण्हित्ता नंदाओ पुक्खरिणीओ

पच्चुत्तरेइ पच्चुत्तरित्ता जेणेव सिद्धायतणे तेणेव पहारेत्थ गमणाय । तएणं तस्स विजयस्स देवस्स चत्तारि सामाणियसाहस्सीओ जाव अण्णे य बहवे वाणमंतरा देवा देवीओ य अप्पेगइया उप्पलहत्थगया जाव हत्थगया विजयं देवं पिट्ठतो पिट्ठतो अणुगच्छंति ॥ तएणं तस्स विजयस्स देवस्स बहवे आभिओगिया देवा देवीओ य कलसहत्थगता जाव धूवकडुच्छुय हत्थ गया विजयं देवं पिट्ठतो २ अणुगच्छंति। तएणं से विजए देवे चउहिं सामाणियसाहस्सेहिं जाव अण्णेहिं य बहूहिं वाणमंतरेहिं देवेहि य देवीहिय सद्धिं संपरिवुडे य सव्वड्ढीए सव्वजुइए जाव णिग्घोसणाइयरवेणं जेणेव सिद्धाययणे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता सिद्धायतणं अणुपयाहिणीकरेमाणे २ पुरत्थिमिल्लेणं दारेणं अणुपविसइ अणुपविसित्ता जेणेव देवछंदए तेणेव उपागच्छति उवागच्छेत्ता आलोए जिणपडिमाणं पणामं करेति पणामं करेत्ता लोमहत्थगं गेण्हति लोमहत्थगं गेण्हित्ता जिणपडिमाओ लोमहत्थएणं पमज्जति पमज्जित्ता सुरभिणा गंधोदएणं ण्हाणेति ण्हाणेत्ता दिव्वाए सुरभिगंधकासाइए गाताइं लूहेति लूहेत्ता सरसेणं गोसीसचंदणेणं गाताणि अणुलिंपइ अणुलिंपेत्ता जिणपडिमाणं महयाइं सेताइं दिव्वाइं देवदूसजुगलाइं णियंसेइ णियंसेत्ता अग्गेहिं वरेहिं य गंधेहिं य मल्लेहि य अच्चेति अच्चेत्ता पुप्फारुहणं गंधारुहणं मल्लारुहणं वण्णारुहणं चुण्णारुहणं आभरणारुहणंकरेति करेत्ता आसत्तोसत्तविउलवट्टवग्घारितमल्लदामकलावं करेइ करेत्ता अच्छेहिं सण्हेहिं रययामएहिं अच्छरसा तंडुलेहिं जिणपडिमाणं पुरओ अट्ठट्ठमंगलए आलिहति सोत्थिय सिरिवच्छ जाव दप्पण अट्ठट्ठमंगलगे आलिहति आलिहित्ता कयग्गाहग्गहित करतल पब्भट्ठविप्पमुक्केणं दसद्ध-

वण्णेणं कुसुमेणं मुक्कपुप्फपुंजोवयारकलितं करेइ करेत्ता चंदप्पभवइरवेरुलिय विमलदंडं कंचणमणि रयणभत्तिचित्तं कालागुरुपवरकुंदुरुक्कतुरुक्कधूवगंधुत्तमाणुविद्धं धूमवट्टिं विणिम्मुयंतं वेरुलियामयं कडुच्छुयं पगहित्तु पयत्तेण धूवं दाउण जिणवराणं अट्ठसयविसुद्धगंधजुत्तेहिं महावित्तेहिं अत्थजुत्तेहिं अपुणरुत्तेहिं संथुणित्ता सत्तट्ठपयाइं ओसरति सत्तट्ठपयाइं ओसरित्ता वामं जाणुं अंचेइ अंचेत्ता दाहिणं जाणुं धरणितलंसि णिवाडेइ त्तिखुत्तो मुद्धाणं धरणियलंसि णमेइ णमित्ता इसिं पच्चुण्णमति पच्चुण्णमित्ता कडयतुडियथंभियाओ भुजाओ पडिसाहरति पडिसाहरेत्ता करतलपरिग्गहियं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्टु एवं वयासी णमोत्थुणं अरिहंताणं भगवंताणं जाव सिद्धिगइणामधेयं ठाणं संपत्ताणं त्तिकट्टु वंदति नमंसति ।सू० ६७॥

छाया—ततः खलु स विजयो देवो महता-महता इन्द्राभिषेकेणाऽभिषिक्तः सन् सिंहासनादभ्युत्तिष्ठति, सिंहासनात्-अभ्युत्थायाऽभिषेकसभायाः पूर्वेण द्वारेण प्रतिनिष्क्रामति प्रतिनिष्क्रम्य यत्रैवालङ्कारसभा तत्रैवोपागच्छति-तत्रैवोपागत्यालङ्कारसभा मनुप्रदक्षिणीकुर्वन्-२ पूर्वेण द्वारेणाऽणुप्रविशति पूर्वेण द्वारेणाऽनुप्रविश्य यत्रैव सिंहासनं तत्रैवोपागच्छति तत्रैवोपागम्य सिंहासनवरगतः पूर्वाऽभिमुखः सन्निषण्णः। ततः खलु तस्य विजयस्य देवस्य सामानिकपर्षदुपपन्ना-देवा आभियोगिकान् देवान् शब्दायन्ते शब्दयित्वा-एव-मवादिषुः-क्षिप्रमेव भो देवानुप्रियाः! विजयस्य देवस्याऽऽलङ्कारिकं भाण्डमुपनयत, तत्रैव ते-आलङ्कारिकं भाण्डं यावत्-उपस्थापयन्ति! ततः खलु स विजयो देवः तत्प्रथमतया पक्ष्मलसुकुमारतया दिव्यया सुरभितया गन्धकाषायिक्या गात्राणि रुक्षयंति गात्राणि रुक्षयित्वा सरसेण गोशीर्षचन्दनेन गात्राण्यनुलिम्पन्ति सरसेण गोशीर्षचन्दनेन गात्राण्यनुलिप्य तदनन्तरं च खलु नासानिःश्वासवातवाह्यं चक्षुर्हरं वर्णस्पर्शयुक्तं हयलालापेलवाऽतिरेकं वलकनकखचितान्तकर्म-आकाशस्फटिक सदृशप्रभमहतं दिव्यं देवदूष्ययुगलं निवस्ते निवस्य हारं पिनह्यति हारं पिनह्य-एवम्-एकावलिं पिनह्यति एकावलिं पिनह्य एवमेतेनाभिलापेन मुक्तावलिं कनकावलिं रत्नावलिं कटकानि त्रुटितानि-अङ्गदानि केयूराणि दशमुद्रिकाऽनन्तकं कटि-

सूत्रकंत्यस्थिसूत्रकं मुरविं कण्ठदुरविं प्रालम्बकुण्डले चूडामणिं चित्ररत्नोत्कटं मुकुटं पिनह्यति, पिनह्य ग्रन्थिम-वेष्टिम-पूरिम संघातिमेन चतुर्विधेन माल्येन कल्पवृक्षमिवाऽऽत्मानमलङ्कृतविभूषितं करोति कल्पवृक्षमिवाऽलङ्कृतविभूषितं कृत्वा दर्दरमलयसुगन्ध गंन्धिकै गंन्धै गात्राणि सुक्रीडति सुक्रीडय दिव्यं च सुमनोदामपिनह्यति । ततः खलु स विजयो देवः केशाऽलङ्कारेण वस्त्रालङ्कारेण माल्यालङ्कारेणाऽऽभरणालङ्कारेण चतुर्विधेनाऽलङ्कारेणालङ्कृतो विभूषितः सन् परिपूर्णालङ्कारः सिंहासनादभ्युत्तिष्ठति सिंहासनाऽभ्युत्थायाऽलङ्कारिकसभायाः पूर्वेण द्वारेण प्रतिनिष्क्रमति-प्रतिनिष्क्रम्य यत्रैव व्यवसायसभा तत्रैवोपागच्छति तत्रैवोपागत्य व्यवसायसभा मनुप्रदक्षिणी कुर्वन्-२ पूर्वद्वारेणानुप्रविशति पूर्व-द्वारेणानुप्रविश्य यत्रैव सिंहासनं तत्रैवोपागच्छति तत्रैवोपागत्य सिंहासनवरगतः पूर्वाभिमुखः सन्निषण्णः । ततः खलु तस्य विजयस्य देवस्याऽऽभियोगिका देवा पुस्तकरत्नमुपनयन्ति ततः खलु स विजयो देवः पुस्तकरत्नं गृह्णाति पुस्तकरत्नं गृहीत्वा मुञ्चति मुक्त्वा पुस्तकरत्नं विघाटयति पुस्तकरत्नं विघाटय पुस्तकरत्नं वाचयति पुस्तकरत्नं वाचयित्वा धार्मिकं व्यवसायं प्रगृह्णाति धार्मिकं व्यवसायं प्रगृह्य पुस्तकरत्नं प्रतिनिक्षिपति पुस्तकरत्नं प्रतिनिक्षिप्य सिंहासनादभ्युत्तिष्ठति अभ्युत्थाय व्यवसायसभायाः पूर्वद्वारेण प्रतिनिष्क्रामति पूर्वद्वारेण प्रतिनिष्क्रम्य यत्रैव नन्दा पुष्करिणी तत्रैवोपागच्छति तत्रैवोपागत्य पुष्करिणीमनुप्रदक्षिणी-कुर्वन् पूर्वद्वारेणाऽनुप्रविशति पूर्वद्वारेणाऽनुप्रविश्य त्रिसोपानप्रतिरूपकेण प्रत्य-वरोहति त्रिसोपानप्रतिरूपकेण प्रत्यवरुह्य हस्तौ पादौ प्रक्षालयति हस्तौ पादौ प्रक्षाल्य एकं महत् श्वेतं रजतमयं विमलसलिलपूर्णं मत्तगजमहामुखाकृतिसमानं भृङ्गारं प्रगृण्हंति भृङ्गारं प्रगृह्य यानि तत्रोत्पलानि पद्मानि यावत्-शतसहस्र-पत्राणि तानि गृह्णाति तानि गृहीत्वा नन्दातः पुष्करिणीतः प्रत्युत्तरति नन्दा-पुष्करिणीत प्रत्युत्तीर्य यत्रैव सिद्धायतनं तत्रैव प्रधावितवान् गमनाय । ततः खलु तस्य विजयस्य देवस्य चत्वारि सामानिकसहस्राणि यावदन्ये च बहवो वानव्यन्तराः देवाः देव्यश्च अप्येकका उत्पलहस्तगताः यावत्-हस्तगताः विजयं देवं पृष्ठतः पृष्ठतोऽनुगच्छन्ति, ततः खलु तस्य विजयस्य देवस्य बहव आभि-योगिकाः देवा देव्यश्च कलशहस्तगताः यावत्-धूपकडुच्छुकहस्तगताः विजयं देवं पृष्ठतः पृष्ठतोऽनुगच्छन्ति । ततः खलु स विजयो देवश्चतुर्भिः सामानिकसहस्रैः यावदन्यैश्च बहुभिर्वानव्यन्तरैर्देवैश्च देवीभिश्च सार्धं सम्परिवृतः सर्वर्द्ध्या सर्वद्युत्या यावत्-निर्घोषनादितरवेण यत्रैव सिद्धायतनं तत्रैवोपागच्छति तत्रैवोपागत्य-सिद्धायतनमनुप्रदक्षिणी कुर्वन्-२ पूर्वद्वारेणाऽनुप्रविशति अनुप्रविश्य यत्रैव देव-च्छन्दक स्तत्रैवोपागच्छति तत्रैवोपागत्याऽऽलोके जिनप्रतिमानां प्रणामं करोति-

प्रणामं कृत्वा लोमहस्तकं गृह्णाति लोमहस्तकं गृहीत्वा जिनप्रतिमाः लोमहस्तकेन प्रमार्जयति प्रमार्ज्य सुरभिणा गन्धोदकेन स्नापयति स्नापयित्वा दिव्यया सुरभि गन्धकाषायिक्या गात्राणि रूक्षयति रूक्षयित्वा सरसेन गोशीर्षचन्दनेन गात्राणि अनुलिम्पति गात्राण्यनुलिप्य जिनप्रतिमाभ्यः अहतानि श्वेतानि दिव्यानि देवदूष्ययुगलानि (नियंसेइ) परिधापयति परिधाप्याऽग्रैर्वरैश्च गन्धैश्च माल्यैश्चाऽर्चयति अर्चयित्वा–पुष्पारोपणं गन्धारोपणं माल्यारोपणं वर्णकारोपणं चूर्णारोपण–माभरणारोपणं करोति कृत्वाऽऽसक्तोत्सक्तविपुलवृत्तवग्घारितमाल्यदामकलापं करोति कृत्वाऽच्छैः श्लक्ष्णैः रजतमयैः अच्छरसतण्डुलै र्जिनप्रतिमानां पुरतः अष्टौ–अष्टौ मङ्गलकानि–आलिखति स्वस्तिक श्रीवत्स यावत् दर्पणम् अष्टावष्टौ मङ्गलकानि आलिखति–आलिख्य कचग्राहगृहीत करतलप्रभ्रष्टविप्रमुक्तेन दशार्धवर्णेन कुसुमेन मुक्तपुष्पपुञ्जोपचारकलितं करोति कृत्वा–चन्द्रप्रभवज्रवैडूर्यविमलदण्डां काञ्चनमणिरत्नभक्तिचित्रां कालागुरुप्रवरकुन्दरुष्कतुरुष्कधूपगन्धोत्तमानुविद्धां धूपवर्त्तिं विनिर्मुञ्चन्तं वैडूर्यमयं कडुच्छुकं प्रगृह्य प्रयत्नेन धूपं दत्वा जिनवरेभ्योऽष्टशतविशुद्धग्रन्थयुक्तैर्महावृत्तैरर्थयुक्तैरपुनरुक्तैः संस्तौति संस्तुत्य सप्ताष्टपदानि–अपसरति सप्ताऽष्टपदानि–अपसृत्य वामं जानुमञ्चति वामं जानुमञ्चयित्वा दक्षिणं जानुं धरणितले निपातयति त्रिःकृत्वः मूर्धानं धरणितले नमयति नमयित्वा–ईषत्प्रत्युन्नमयति–ईषत्प्रत्युन्नमय्य कटकत्रुटितसंस्तम्भितौ भुजौ प्रतिसंहरति प्रतिसंहृत्य करतलप्रतिगृहीतं शिरसावर्त्तं मस्तकेऽञ्जलिं कृत्वा–एवमवादीत् 'नमोऽस्तु खलु अर्हद्भ्यः भगवद्भ्यः यावत् सिद्धगतिनामधेयं स्थानं सम्प्राप्तेभ्यः' इति कृत्वा वन्दते–नमस्यति ॥६७॥

टीका—'तए णं से विजए देवे' ततः खलु स विजयो देवः 'महया महया इंदाभिसेएणं' 'अभिसित्ते समाणे' सामानिकादिवानव्यन्तरादि देवैर्महतामहता इन्द्राभिषेकेणाऽभिषिक्तः सन् 'सीहासणाओ अब्भुट्ठेइ' सिंहासनाद् अभ्युत्तिष्ठति,

---

'तएणं से विजए देवे' इत्यादि ।

टीकार्थ–'तए णं से विजए देवे' इसके बाद वह विजय देव जब बडेभारी ठाट बाट के साथ२ इन्द्राभिषेक से अभिषिक्त हो चुका तब वह 'सीहासणाओ अब्भुट्ठेई' सिंहासन से उठा 'अब्भुट्ठेत्ता' और उठकर फिर वह 'अभिसेयसभाओ पुरत्थिमेणं दारेणं पडिणिक्खमइ'

'तएणं से विजए देवे' ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ–'तए णं से विजए देवे' તે પછી એ વિજયદેવ જ્યારે ઘણાજ ઠાઠ માઠની સાથે સાથે ઈંદ્રાભિષેકથી અભિષિકત થઈ ચુકયા ત્યારે તે 'सीहासणाओ' अब्भुट्ठेइ' સિંહાસન પરથી ઉઠયા. 'अब्भुट्ठेत्ता' ઉઠીને તે પછી તે 'अभिसेयसभाओ'

'अब्भुट्ठेत्ता' अभ्युत्थाय सिंहासनात्-'अभिसेयसभाओ पुरत्थिमेणं दारेणं पडि-णिक्खमइ' अभिषेकसभातः पूर्वद्वारेण प्रतिनिष्क्रामति, 'पडिणिक्खमित्ता' प्रति-निष्क्रम्याऽभिषेकसभातः-'जेणामेव-अलंकारियसभा तेणेव उवागच्छइ' यत्रै-वालङ्कारिकसभा तत्रैवोपागच्छति, 'तेणेव उवागच्छित्ता' तत्रैवाऽलङ्कारिकसभाया मुपागत्य, 'अलंकारियसभं अणुप्पयाहिणीकरेमाणे' अलङ्कारिकसभामनुप्रदक्षिणी-कुर्वन् २ 'पुरत्थिमेणं दारेणं अणुप्पविसइ'-पूर्वदिग्द्वारेणालङ्कारिकसभा मनुप्रविशति-'पुरत्थिमेणं दारेणं अणुपविसित्ता' पूर्वद्वारेणानु प्रविश्य, 'जेणेव सीहासणे तेणेव-उवागच्छति' यत्रैव सिंहासनं तत्रैवोपागच्छति, 'तेणेव उवागच्छित्ता'-तत्रैव सिंहासनसंनिधाने-उपागत्य, 'सीहासणवरगते पुरत्थाभिमुहे सण्णिसण्णे' सिंहा-

---

अभिषेक सभा से पूर्व के द्वार से बाहर होकर निकला 'पडिणिक्ख-मित्ता जेणामेव अलंकारियसभा तेणेव उवागच्छइ' और बाहर निकल कर वह जहां अलङ्कारिक सभा थी वहां पर आया 'तेणेव उवागच्छित्ता' वहां आकर के वह 'अलंकारिय सभं अणुप्पयाहिणी करेमाणे' उसने उस अलङ्कारिक सभा की प्रदक्षिणा की और प्रद-क्षिणा करके फिर वह 'पुरत्थिमेणं दारेणं अणुपविसइ' पूर्व के द्वार से होकर उसमें प्रविष्ट हुआ 'पुरत्थिमेणं दारेणं अणुपविसित्ता' पूर्व के द्वार से होकर जब वह प्रविष्ट हुआ तो वह फिर 'जेणेव सीहासणे तेणेव उवागच्छइ' वहां गया जहां कि सिंहासन था। 'तेणेव उवागच्छित्ता' वहां जाकर वह 'पुरत्थाभिमुहे' पूर्वदिशा की ओर मुह करके 'सीहा-सण वरगए सन्निसण्णे' उस श्रेष्ठ सिंहासन के ऊपर बैठ गया 'तएणं तस्स विजयदेवस्स सामाणिय परिसोववण्णगा देवा आभिणिओगिए देवे

पुरत्थिमेणं दारेणं पडिणिक्खमइ' અભિષેક સભાના પૂર્વ દિશાના દરવાજે થઈને બહાર નીકળ્યા. 'पडिणिक्खमित्ता जेणामेव अलंकारिय सभा तेणेव उवागच्छइ' બહાર નીકળીને તે જ્યાં અલંકારિક સભા હતી ત્યાં આગળ આવ્યા. 'तेणेव उवागच्छित्ता' ત્યાં આવીને તે 'अलंकारियसभं अणुप्पयाहिणीकरेमाणे' તેણે એ અલંકારિક સભાની પ્રદક્ષિણા કરી. અને પ્રદક્ષિણા કરીને તે પછી તે 'पुरत्थिमेणं दारेणं अणुप्पविसइ' પૂર્વ દિશાના દ્વારેથી તેમાં પ્રવેશ કર્યો. पुरत्थिमेणं दारेणं अणुपविसित्ता' પૂર્વના દ્વારેથી તેમાં પ્રવેશ કરીને તે પછી તે 'जेणेव सीहासणे तेणेव उवागच्छइ' જ્યાં સિંહાસન હતું ત્યાં ગયા. 'तेणेव उवागच्छित्ता' ત્યાં જઈને તે 'पूरमुहे' પૂર્વ દિશાની તરફ મુખ રાખીને 'सीहासणवरगए सन्निसण्णे' એ શ્રેષ્ઠ સિંહાસન પર તે બેસી ગયા. 'तए णं तस्स विजयदेवस्स सामाणिय-

सनवरगतः पूर्वाऽभिमुखः सन्निषण्णः सदुपविष्टः 'तए णं तस्स विजयस्स देवस्स' ततः सिंहासने-उचितोपवेशनाऽनन्तरं खलु तस्य विजयदेवस्य, 'सामाणिय-परिसोववण्णगा देवा आभिणिओगिए देवे सद्दावेंति' सामानिकपर्षदुपपन्नका देवा आभियोगिकान् देवान् शब्दायन्ते-आह्वयन्ति। 'सद्दावेत्ता एवं वयासी' शब्दयित्वा एवं वक्ष्यमाणं वचोऽवादिषुः-'खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया' भो-भोः ! देवाऽनुप्रियाः शीघ्रं यथा तथा-'विजयस्स देवस्स अलंकारियं भंडं उवणेह' विजयदेवस्य हेतो रलङ्कारिकं भाण्ड मुपनयत, 'तेणेव ते अलंकारियं भंडं जाव उवट्ठवेंति' ते-आभियोगिकाः आज्ञासमनन्तरं तत्रैव तदैव तदेवाऽऽलंकारिकं भाण्ड मुपस्थापयन्ति, 'तए णं से विजए देवे' ततः खलु स विजयोदेवः-'तप्पढमयाए' तत्प्रथमतया तस्यामलङ्कारसभायां प्रथमतएव-'पम्हलसुकुमालाए' पक्ष्मलसुकुमारया-पक्ष्मला च सुकुमाराचेति पक्ष्मलसुकुमारा तया पक्ष्मलयुक्तया

सद्दावेंति' इस के बाद उस विजयदेव के सामानिक देवों ने अभिनियोगिक देवों को बुलाया 'सद्दावेत्ता एवं वयासी' बुला कर उन्होंने उन से ऐसा कहा 'खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया।' हे देवानुप्रियो ! तुम सब बहुत ही जल्दी 'विजयस्स देवस्स अलंकारियं भाण्डं उवणेह' विजयदेव के निमित्त अलंकारिक भाण्ड को ले आओ 'तेणेव ते अलंकारियं भंडं जाव उवट्ठवेंति' इस प्रकार की सामानिक देवों की बात को स्वीकार कर वे आभियोगिकदेव वहां पर उसी समय उस अलंकारिक भाण्ड को ले आये 'तए णं से विजए देवे तप्पढमयाए पम्हलसुकुमालाए' इसके बाद सब से पहिले उस अलंकारिक सभा में विजयदेव ने रोमवाली एवं सुकुमार तथा 'दिव्वाए सुरभीए' दिव्य और सुगंधित 'गंधकासाईए' तथा सुगंध युक्त कषाय द्रव्य से

परिसोववण्णगा देवा आभिणिओगिए देवे सद्दावेंति' ते पछी ते विजयदेवना सामानिक देवोએ. આભિનિયોગિક દેવોને બોલાવ્યા. 'सद्दावेत्ता एवं वयासी' બોલાવીને તેઓએ તેમને આ પ્રમાણે કહ્યું 'खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया' હે દેવાનુપ્રિયો! તમે બધા એકદમ જલ્દિથી 'विजयस्स देवस्स अलंकारियं भंडं उवणेह' વિજયદેવ માટે અલંકારિક ભાંડને લઈ આવો. 'तेणेव ते अलंकारियं भंडं जाव उवट्ठवेंति' આ પ્રમાણેની સામાનિક દેવોની 'આજ્ઞાને' સ્વીકાર કરીને તે આભિયોગિક દેવો એજ સમયે અલંકારિક ભાંડોને ત્યાં લઈ આવ્યા. 'तए णं से विजए देवे तप्पढमयाए पम्हलसुकुमालाए' તે પછી સૌથી પહેલાં એ અલંકારિક સભામાં વિજયદેવે રોમવાળી અને સુકુમાર તથા 'दिव्वाए सुरभीए' દિવ્ય અને સુગંધિત 'गंधकासाईए' [illegible]

सुकुमारयाचेत्यर्थः 'दव्वाए सुरभीए' दिव्यया सुरभितया 'गंधकासाईए' सुरभिगंधकाषायिक्या-सुरभिगन्धकषाय द्रव्यपरिकर्मितया लघुशाटिकया, 'गाताइं लूहेंति' गात्राणि-शरीराणि रूक्षयति, 'गाताइं लूहेत्ता' गात्राणि रूक्षयित्वा' 'सरसेण गोसीसचंदणेण गाताइं अणुलिंपति' सरसेनाऽतिशयितगन्धयुक्तेन गोशीर्षचन्दनेन शरीराणि अनुलिम्पति, 'सरसेन गोसीसचंदणेणं गाताइं अनुलिंपेत्ता' सरसगोशीर्षचन्दनेन स्वशरीरमनुलिप्य, 'तओ अंतरे च णं' तत्पश्चात् खलु, 'नासाणीसासवायवज्झं' नासिकानिसश्वासवातवाह्यं-नासाश्वासं निरुध्य, 'चक्खुहरे' मनोहारित्वात्-चक्षुर्हरति-आत्मवशं नयति रूपातिशयितत्वाच्च यत्तत्-चक्षुर्हरम्, 'वण्णफरिसजुत्तं' वर्णातिशयेन स्पर्शातिशयेन च संयोज्याऽऽकलिकम्, 'हयलालापेलवातिरेगं' हयलालापेलवातिरेकम्-हयस्याऽश्वस्य लालातोऽपि-अधिकं पेलवं सुकुमारम्-'धवलं' श्वेतम् 'कणगखइयंतकम्मं' कनकखचितान्तकर्म-कन

घनी होने के कारण विशेष सुगंधवाली ऐसी एक छोटी सी तौलिया से 'गायाइं लूहेंति' अपने शरीर को पोंछा 'गायाइं लूहित्ता' शरीर को पोंछकर 'सरसेण गोसीसचंदणेणं गायाइं अणुलिंपति' फिर उसने अपने शरीर पर सरस गोशीर्ष चन्दन का लेपन किया 'सरसेन गोसीस चंदणेण गायाइं अणुलिंपेत्ता' सरस गोशीर्ष चन्दन से शरीर पर लेप करके 'तओ अंतरे च णं' फिर बाद में उसने 'णासाणीसासवायवज्झे' नाक की निश्वास के वायु से-उडजाय ऐसे 'चक्खुहरम्' तथा चक्षु को हरण करने वाले-जबर्दस्ती आखों को भी अतिशय सुन्दरता के कारण अपनी ओर खींच लेने वाले ऐसे 'वण्णफरिसजुत्तं' तथा सुन्दर वर्ण और सुन्दर स्पर्श इन दोनों से युक्त ऐसे 'हयलालापेलवातिरेगं' तथा घोडे की लार से भी अधिक सुकुमार 'धवल'

પ્રકારના સુગંધવાળા એવા એક નાના એવા રૂમાલથી 'गायाइं लुहेंति' પોતાના શરીરને લૂછ્યું 'गायाइं लुहित्ता' શરીર લૂછીને 'सरसेण गोसासचंदणेण गायाइं अणुलिंपेत्ता' તે પછી ગોશીર્ષચંદનનો પોતાના શરીર પર લેપ કર્યો. 'सरसेण गोसीसचंदणेण गायाइं अणुलिंपेत्ता' સરસ ગોશીર્ષચંદનથી શરીર પર લેપ કરીને 'तओ अंतरे च णं' તે પછી તેણે 'णासाणीसायवायवज्झे' નાકના નિઃશ્વાસના પવનથી ઉડી જાય એવા 'चक्खुहरम्' આંખોને હરણ કરવાવાળા અર્થાત્ અતિશય સુંદરતાના કારણે આંખોને પોતાની તરફ આકર્ષિત કરવાવાળા એવા 'वण्ण फारिसत्तं' સુંદર વર્ણ અને સુંદર સ્પર્શ એ બન્નેથી યુક્ત 'हयलाला पेलवातिरेगं' ઘોડાની લાળથી પણ વધારે સુંદર 'धवलं' તથા સફેદ 'कणगखइयंतकम्मं' તથા જેના બન્ને છેડાઓ સોનાના કિનારોથી ભરેલા એવા 'आकास

कचिच्छुरितानि-अन्तः कर्माणि-अञ्चलयोर्वानलक्षणानि यस्य तत्तथा, 'आकास-फलिहसरिसप्पभं' आकाशस्फटिकसदृशप्रभाभिर्विरोचमानं-आकाशस्फटिको विलक्षणः कश्चित्कचिद्भवति तत्प्रभाभासुरमित्यर्थः, 'दिव्वं'-दिविभवं-विलक्षणं वा दिव्यम् 'देवदूसजुयलं'-देवदूष्ययुगलम् देव परिधानीयक्षमं वासोयुगम्, 'णियंसेइ' निवस्ते-परिधत्ते, 'णियंसेत्ता' निवस्य-परिधाय 'हारंपिणद्धेति' हारं-पिनह्यति-उरसि प्रक्षिपति, तत्र-हारः-अष्टादशसरिकः, 'हारं पिणिद्धेत्ता' हारं पि-नह्य, 'एवं एगावलिं पिणिधंति'-एवमेकावलिं विचित्रमणिकां पिनह्यति 'एगावलिं पिणिधेत्ता'-एकावलिं पिनह्य, 'एवं एतेणं अभिलावेणं-एवमेतेनाभिलापेन, 'मुत्तावलिं' मुक्तावलिं मुक्ताफलमयीं मालाम् 'कणगावलिं' कनकमणिमयीं मालाम् रयणावलिं' रत्नावलिं-रत्नमयीं मालाम् 'कडगाइं' कटकानि-कलाचिकाभरणानि,

---

तथा शुभ्र-धवल, 'कणगखइयंतकम्म' एवं जिसके दोनों अंचल-छोर केवान कनक केनारों से खचित थे ऐसे 'आकास फालिहसरिसप्पभं' आकाश और स्फटिक के जैसा-जो अपनी प्रभा से चमक रहा था 'दिव्वं' अतएव स्वर्गीय होने के कारण प्रचलित वस्त्र से बिलकुल अनोखा था ऐसे 'देवदूसजुयलं' देवदूष्य युगल को देवों के पहिरने योग्य वस्त्र युगल को 'णियंसेइ' पहिरा 'णियंसित्ता' देवदूष्य युगल को धारण करके फिर उसने 'हारं पिणद्धेइ' गले में १८ लर का हार को पहिरा 'हारं पिणद्धेत्ता' हार को पहिर कर फिर उसने 'एवं एगावलिं पिणिधंति' एक एकावली हार विशेष-को पहिरा 'एगावलिं पिणिंधेत्ता' एकावली पहिन कर फिर 'एवं एतेणं अभिलावेणं' उसने इसी अभि-लाप-कथन के अनुसार 'मुत्तावलिं' मुक्तावली-मुक्ताफल मयी माला को-'कणगावलिं' कनकमणिमयी माला को 'रयणावलिं' रत्नमयी

फालिह सरिसप्पभं' આકાશ અને સ્ફટિકના જેવી પોતાની કાંતીથી જેઓ ચમકી રહ્યા હતા. 'दिव्वं' તેથી જ જે સ્વર્ગીય હોવાના કારણે પ્રચલિત વસ્ત્રોથી એક દમ જુદા પ્રકારના હતા એવા 'देवदूसजुयलं' દેવદૂષ્ય યુગલ કે જે દેવોને પહેરવા યોગ્ય એવા વસ્ત્ર યુગલને 'णियंसेइ' પહેર્યા 'णियंसेत्ता' દેવદૂષ્ય યુગલને ધારણ કરીને તે પછી તેણે 'हारंपिणद्धेइ' ૧૮ અઢાર સેરવાળો બહુમૂલ્યહાર ગળામાં પહેર્યો 'हारंपिणद्धेत्ता' હાર પહેરીને તે પછી તેણે 'एवं एगावलिं पिणद्धंति' એકાવલિ-હારવિશેષને ધારણ કર્યો 'एगावलिं पिणिंधेत्ता' એકાવલી હારને પહેરીને 'एवं एतेणं अभिलावेणं' તેણે આ અભિલાપ-કથન પ્રમાણે 'मुत्तावलिं' મુક્તાવલી-મુક્તા ફલ વાળી માલાને 'कणगावलिं' કનકમયી માળાને 'रयणावलिं' રત્નોની માળાને 'कडगाइं' કટકોને-કાંડાના આભૂષણને 'तुडियाइं' ત્રુટિતોને

'तुडियाइं' त्रुटितानि-बाहुरक्षकाः हस्ताभरणाः 'अंगयाइं' अङ्गदानि-बाह्वाभरण-विशेषाः 'केउराइं' केयूराणि, 'दसमुद्दिताणंतकं' दशमुद्रिकानन्तकं हस्ताङ्गुलिस्थ्वग्नियं मुद्रिकादशकम् 'कडिसुत्तकं' कटिसूत्रकम् 'ते अत्थिमुत्तकं' त्र्यस्थि सूत्रकम् 'मुरविं-कंठमुरविं-मुखीं-कण्ठमुखीम्-आभरणविशेषो, 'पालंबंसि'-प्रालम्बं, तपनीयमयः विचित्रमणिरत्नभक्तिचित्रात्मनः प्रमाणेन स्वप्रमाणः आभरणविशेषः। 'कुंडलाइं'-कुण्डले-कर्णाभरणे, 'चूडामणिं'-चूडामणिः, तत्र चूडामणिर्नाम-सकलपार्थिव-रत्नसर्वसारः देवेन्द्रमनुष्येन्द्रशिरः कृतनिवासः निःशेषाऽपमङ्गल शान्तिरोगप्रमुखदोषापहारकारी प्रवरलक्षणोपेतः प्रवरमङ्गलभूतआभरणविशेषः,

---

माला को 'कडगाइं' कटकों को कलाई के आभरणों को 'तुडियाइं' त्रुटितों को-बाहुरक्षकों को 'अंगयाइं' अंगदों को-बाहु के विशेषों को 'केयूराइं' केयूरों को 'दसमुद्दिनाणंतकं' १० मुद्रिकाओं को अंगूठियों को 'कडिसुत्तयं' कटिसूत्र को-करधोंनी को 'ते अत्थिसुत्तकं' त्र्यस्थि सूत्र को 'मुरविं' कंठ मुरवि को 'पलंबंसि' प्रालम्बक को-तपनीय सुवर्ण के बने हुए विचित्र मणियों के चित्रों से विचित्र तथा पहिरने वाले के बराबर जो आभरण विशेष होता है उसका नाम प्रालम्बक है ऐसे प्रालम्बक रूप आभरण विशेष को 'कुंडलाइं' कानों में कुण्डलों को 'चूडामणि' शिरोरत्न को यह रत्न सब पार्थिव रत्नों में सारभूत माना गया है, इन्द्र और चक्रवर्ती के मस्तक पर यह धारण किया जाता है। समस्त अमंगलों का एवं रोगों का और दोषों का यह विनाशक होता है तथा सुन्दर लक्षणों से यह युक्त होता है, ऐसा यह मङ्गल भूत आभरण विशेष होता है। ऐसे आभरण

બાહુ રક્ષકોને 'अंगयाइं' અંગદોને અર્થાત્ કાંડાના આભૂષણ વિશેષને 'केयूराइं' કેયૂરોને 'दसमुद्दियाणंतकं' ૧૦ દસ મુદ્રિકાઓ-વીંટીયોને 'कडिसुत्तयं' કટિસૂત્ર કંદોરાને 'ते अत्थिसुत्तकं' ત્ર્યસ્થિસૂત્રને 'मुरविं' મુરવીને 'पालंबंसि' પ્રાલંબકોને એટલે કે-તપનીય સોનાના બનેલ વિચિત્ર મણિયોના ચિત્રોથી ચિતરેલ તથા પહેરવાવાળાની બરોબરનું જે આભૂષણ વિશેષ હોય છે. તેનું નામ પ્રાલંબક છે. એવા પ્રાલંબકને 'कुंडलाइं' કાનમાંના કુંડલોને 'चूडामणिं' માથાના રત્નને આ મસ્તકનું આભૂષણ પાર્થિવ રત્નોમાં સાર રૂપ માનવામાં આવેલ છે. અને તે ઇન્દ્ર અને ચક્રવર્તિ રાજાના મસ્તક પર ધારણ કરાવવામાં આવે છે. એ સઘળા અમંગલોનું તથા સઘળા રોગોનું અને સઘળા દોષોનું વિનાશક હોય છે. તથા સુંદર લક્ષણોથી એ યુક્ત હોય છે. આવું એ એક મંગલ રૂપ આભૂષણ વિશેષ છે. આવા આભૂષણ વિશેષને તથા 'चित्तरयणु

'चित्तरयणुकडं मउडं'—चित्ररत्नोत्कटं मुकुटम् तत्र चित्राणि नानाप्रकारकाणि यानि रत्नानि तैः उत्कटः प्रभूतरत्ननिचयोपेतः इत्यर्थः। 'पिणिंधेइ'—एतादृश-माभरणादिकं पिनह्यति, 'पिणिंधित्ता'—पिनह्योक्तरत्नाभरणानि, 'गंठिमवेढिम-पूरिमसंघाइमेण चउव्विहेणं मल्लेणं' ग्रन्थिमवेष्टिमपूरिमसंघातिमेन चतुर्विधेन माल्येन, तत्र—ग्रन्थिमं ग्रन्थनिर्वृत्तं वेष्टिमं—यद्ग्रन्थितं सत् वेष्ट्यते यथा पुष्पलंबूसकं (झम्मनकम्) पूरिमं येन वंशशलाकादि मयपञ्जरी पूर्यते, संघातिमं—यत्पर-स्परतो नालसंघातेन संघात्यते, 'कप्प रुक्खयं पिव अप्पाणं अलंकियविभूसियं करेंति'—एवंविधेन चतुर्विधेन माल्येनाऽऽत्मानं कल्पवृक्षमिवाऽलङ्कृतविभूषितं करोति, 'कप्परुक्खयंपिव अप्पाणं अलंकियविभूसियं करेत्ता'—कल्पवृक्षमिवस्वा-

विशेषकों तथा 'चित्तरयणुक्कडं मऊडं' नाना प्रकार के रत्नों से उत्कृष्ट मुकुट को 'पिणिंधेइ' पहिरा 'पिणिंधेत्ता' इस प्रकार के पूर्वोक्त समस्त आभरणों को यथा स्थान पहिर करके 'गंठिमवेढिन पूरिम संघाइमेणं चउव्विहेणं मल्लेणं' फिर उसने ग्रन्थिम डोरे में गांठे लगार कर वनाई गई माला से वेष्टिम—पुष्पलंम्बूसक झम्मनक की तरह डोरों को वेष्टित करके बनाई गई माला से पूरिम वेश शलाकाओं को आपस में पूरकर बनाई गई टोकरी आदि की तरह फूलों को पूरकर बनाई गई माला से और संघातिम—परस्पर में नालों को जोडकर बनाई—माला से—इन चार प्रकार की मालाओं से अपने आपको अलंकृत कर विभूषित किया उस समय वह ऐसा लगा था कि मानों यह एक 'कप्परुक्खयंपिव' कल्पवृक्ष ही है 'कप्परुक्खयंपिव अप्पाणं अलंकिय-विभूसियं करेत्ता' कल्पवृक्ष की तरह अपने को अलंकृत एवं विभूषित

कडं मउडं' અનેક પ્રકારના રત્નોથી ઉત્તમ મુગટને 'पिणिंधेइ' પહેર્યો 'पिणिंधेत्ता' આ રીતના પૂર્વોક્ત સઘળા આભરણોને યોગ્ય સ્થાને પહેરીને 'गंढिम वेठिमपूरिम संघाइमेणं चउव्विहेणं मल्लेणं' તે પછી તેણે ગ્રન્થિમ—દોરામાં ગાંઠો લગાવી લગાવીને બનાવવામાં આવેલ માળાથી વેષ્ટિમ—પુષ્પના લંબૂસક—ઝમ્ભનકના જેમ દોરાથી વીંટીને બનાવવામાં આવેલ માળાથી પૂરિમ—શલાકાઓને પરસ્પર પરોવીને બનાવવામાં આવેલ ટોપલી વિગેરેની જેમ ફુલોને પરોવીને બનાવવામાં આવેલ માળાઓથી અને સંઘાતિમ—એક બીજામાં નાળોને જોડીને બનાવવામાં આવેલ માળાથી આ રીતે આ ચાર પ્રકારની માળાઓથી પોતાને અલંકારિત કરીને વિભૂષિત કર્યા તે વખતે એવું જણાતું હતું કે જાણે આ એક 'कप्परू क्खवयंपिव' કલ્પવૃક્ષજ છે 'कापरुक्खयं पिव अप्पाणं अलंकियविभूसियं करेत्ता' સુંદર એવા કલ્પવૃક્ષની જેમ પોતાને અલંકૃત અને વિભૂષિતકરીને 'दद्दरमलय

त्मानमलङ्कृतविभूषितं कृत्वा, 'दद्दरमलयसुगंधगंधितेहिं गंधेहिं गात्ताइं सुक्किडति' दर्दर मलय सुगन्धितैर्गन्धैर्गात्राणि सुक्रीडति-स्वलङ्करोति, 'सुक्किडित्ता'-सुक्रीड्य, 'दिव्वं च सुमणोदामं पिणिद्धति' दिव्यञ्च सुमनोदाम दिव्यां पुष्पमालां पिनह्यति-धारयति, 'तए णं से विजए देवे'-ततः खलु स विजयो देवः 'केसालंकारेण वत्थालंकारेण मल्लालंकारेण आभरणालंकारेण' केशमनोहरकारकेण-अलङ्कारेण, तथा-वस्त्रालङ्कारेण माल्यालंकारेण-आभरणालङ्कारेण, 'चउव्विहेणं अलंकारेणं अलंकिए विभूसिए समाणे' चतुष्प्रकारकेणाऽलङ्कारेणाऽलङ्कृतो विभूषितश्च सन् अत एव-'पडिपुण्णालंकारे' परिपूर्णालङ्कारः 'सीहासणाओ अब्भुट्ठेइ'-सिंहासनादाभ्युत्तिष्ठते-सिंहासना दुत्थितो भवतीत्यर्थः। 'अब्भुट्ठेत्ता' अभ्युत्थाय, 'अलं-

---

करके 'दद्दरमलयसुगंधगंधितेहिं गंधेहिं गाताइं सुक्किडति' फिर उसने दर्दरमलय चन्दन की सुगंधित गंध से अपने शरीर को अलंकृत किया 'सुक्किडित्ता' इस प्रकार से अपने शरीर को अलंकृत करके 'दिव्वं च सुमणोदामं पिणिद्धति' फिर उसने दिव्य पुष्पमाला को पहिरा 'तएणं से विजए देवे' इसके बाद वह विजयदेवने 'केसालंकारेण, वत्थालंकारेणं, मल्लालंकारेण, आभरणालंकारेण चउव्विहेणं अलंकारेणं अलंकिए विभूसिए समाणे' इस के बाद विजय देव ने केशों को मनोहर करने वाले अलङ्कार से, वस्त्रों को सुहावने जचाने वाले अलङ्कार से, एवं मालाओं को भी अलङ्कृत करने वाले अलङ्कार से और आभरणों को भी विशेष रूप से उद्दीपित करने वाले अलङ्कार से इस प्रकार के चार प्रकार वाले अलङ्कारों से जब वह 'पडिपुण्णालंकारे' सम्पूर्ण रूप से सब अलंकारों को पहिन चुका तब वह 'सीहासणाओ

सुगंधगंधितेहिं गाताइं सुक्किडति' તે પછી તેણે દર્દરમલય ચંદનની સુગંધવાળા ચંદનથી પોતાના શરીરને અલંકૃત કર્યું. 'सुक्किडित्ता' આ પ્રમાણે પોતાના શરીરને અલંકાર વાળું બનાવીને 'दिव्वंच सुमणोदामं पिणिद्धति' તે પછી તેણે દિવ્ય એવી પુષ્પોની માળા ધારણ કરી 'तएणं से विजए देवे' તે પછી એ વિજયદેવે 'केसालंकारेणं वत्थालंकारेणं मल्लालंकारेणं आभरणालंकारेणं चउव्विहेणं अलंकियविभूसिए समाणे' તે પછી વિજયદેવે કેશોને સુંદર બનાવવા વાળા અલંકારથી વસ્રોને સુંદર લગાડવાવાળા અલંકારથી તેમજ આભૂષણોને પણ વિશેષ પ્રકારથી શોભાવવાવાળા અલંકારથી આ પ્રમાણેના ચાર પ્રકારવાળા અલંકરોથી પોતાને દિવ્ય રીતે શોભાયમાન કરી લીધા અને જ્યારે 'पडिपुण्णालंकारे' સંપૂર્ણ પણાથી બધાજ અલંકારો પહેરીલીધા ત્યાર પછી તે 'सीहासणाओ अब्भुट्ठेइ' સિંહાસન પરથી ઉભો થયો अब्भुट्ठेत्ता' ઉભા થયા પછી તે

कारियसभाओ पुरत्थिमिल्लेण दारेण पडिनिक्खमति' अलङ्कारिकसभायाः पूर्व-द्वारेण प्रतिनिष्क्रामति बहिर्गच्छति, 'पडिणिक्खमेत्ता-प्रतिनिष्क्रम्य, 'जेणेव-ववसायसभा तणेव उवागच्छइ' यत्रैव व्यवसायसभा तत्रैवोपागच्छति, 'तेणेव उवा-गच्छित्ता' तत्रैवोपागत्य व्यवसायसभायाम्, 'ववसायसभं अणुपदाहिणं करेमाणे करेमाणे' व्यवसायसभामनुप्रदक्षिणी कुर्वन्-२ 'पुरत्थिमिल्लेणं दारेणं अणुप्प-विसइ-पूर्व द्वारेणानुप्रविशति व्यवसायसभाम् 'अणुप्पविसित्ता जेणेव सीहासणे तेणेव उवागच्छइ'-व्यवसायसभां प्रविश्य यत्रैवास्ते सिंहासनं तत्रैवोपागच्छति, 'तेणेव उवागच्छित्ता सीहासणवरगते पुरत्थाभिमुहे सण्णिसण्णे'-तत्रैवोपागत्य सिंहासनवरगतः पूर्वाभिमुखो भूत्वा समुपविष्टः स विजयो देवः इति ।

'तए णं तस्स विजयस्स देवस्स'-सिंहासनोपवेशनतः पश्चात् खलु तस्य विजयस्य देवस्य, 'आभिजोगिया देवा' प्रेष्ये कर्मणि नियोजिताः 'पोत्थयरयणं उवणेंति'-

अब्भुट्ठेइ' सिंहासन से उठा 'अब्भुट्ठेत्ता' उठकर वह 'अलंकारिय सभाओ पुरत्थिमिल्लेणं दारेणं पडिनिक्खमइ' उस अलंकारिक सभा के पूर्वद्वार से होकर बाहर निकला 'पडिणिक्खमित्ता जेणेव ववसाय सभा तेणेव उवागच्छइ' बाहर निकल कर फिर वह जहां व्यवसाय सभा थी वहां पर आया 'तेणेव उवागच्छित्ता' वहां आकर के उसने 'ववसायसभं अणुपयाहिणं करेमाणे करेमाणे' उस व्यवसाय सभा की प्रदक्षिणा दी प्रदक्षिणा देकर फिर वह 'पुरत्थिमिल्लेणं दारेणं अणुपविसइ' पूर्व के द्वार से उस में प्रविष्ट हुआ 'अणुपविसित्ता जेणेव सीहासणे तेणेव उवागच्छइ' वहां प्रविष्ट होकर वह जहां सिंहासन था वहां पर गया 'उवागच्छित्ता' वहां जाकर 'सीहासणवरगए पुरत्थाभिमुहे सण्णिसण्णे' वह श्रेष्ठ सिंहासन के ऊपर पूर्व दिशा की ओर मुंह करके बैठ गया 'तएणं तस्स विजयस्स देवस्स आहि

'अलंकारिय सभाओ पुरत्थिमिल्लेणं दारेणं पडिणिक्खमइ' એ અલંકારિક સભાના પૂર્વદ્વારેથી બહાર નીકળ્યો. 'पडिणिक्खमित्ता जेणेव ववसायसभा तेणेव उवागच्छइ' બહાર નીકળીને તે પછી તે જ્યાં વ્યવસાય સભા હતી ત્યાં આગળ તે આવ્યા. 'तेणेव उवागच्छित्ता' ત્યાં આવીને તેણે 'ववसायसभं अणुपयाहिणं करेमाणे करेमाणे' પ્રદક્ષિણા કરીને તે પછી તે 'पुरत्थिमिल्लेणं दारेणं अणुपविसइ' પૂર્વ દિશાના દ્વારેથી તેમાં પ્રવેશ કર્યો 'अणुपविसित्ता जेणेव सीहासणे तेणेव उवागच्छइ' ત્યાં પ્રવેશ કરીને જ્યાં સિંહાસન હતું ત્યાંતે ગયો. 'उवागच्छित्ता सीहासणवरगए पुरत्थाभिमुहे सण्णिसण्णे' તેઉત્તમ સિંહાસનની ઉપર પૂર્વદિશા તરફ મુખ રાખીને બેસી ગયો. 'तएणं तस्स विजयस्स देवस्स आहिओगियादेवा

पुस्तकरत्नमुपनयन्ति–देवायाऽर्पयतीत्यर्थः 'तएणं से विजए देवे पोत्थयरयणं गेण्हंति'–तत आनीतं पुस्तकमुत्तमं देवो गृह्णाति, 'गेण्हेत्ता पोत्थयरयणं मुयति' गृहीत्वा पुस्तकरत्नं स्वोत्सङ्गे मुञ्चति, स्थापयति, 'पोत्थयरयणं मुएत्ता'–पुस्तकरत्नं निधायोत्सङ्गे, 'पोत्थयरयणं विहाडेति'–पुस्तकरत्नं पठितुमुद्घाटयति, 'पोत्थयरयणं विहाडेत्ता–पुस्तकरत्नं समुद्घाटय, 'पोत्थयरयणं वाएति' वाचयति पुस्तक रत्नम्–विशिष्टमर्थमुपलब्धुम्, 'पोत्थयरयणं वाएत्ता' पुस्तकरत्नं वाचयित्वा, 'धम्मियं ववसायं गेण्हति–धार्मिकं व्यवसायं प्रगृह्णाति, व्यवसायं कर्तुमभिलषति, व्यवसायसभायाः शुभाऽध्यवसायनिबन्धनत्वात् । क्षेत्रादेरपि कर्मक्षयोपशमहेतुत्वात्, तदुक्तम्–'उदयक्खओवसमो वसमा जं च कम्मुणो भणिया–दव्वं खेत्तं कालं भवं

ओगिया देवा पोत्थयरयणं उवणेंति' इसके बाद उस विजय देव के अभियोगिक देवों ने वहां उसे एक पुस्तकरत्न अर्पित किया 'तएणं से विजए देवे पोत्थयरयणं गेण्हंति' तब उस श्रेष्ठ पुस्तक को उस विजयदेव ने ले लिया 'गेण्हेत्ता पोत्थयरयणं मुयति' लेकर उसे उसने अपनी गोदी में रख लिया 'पोत्थयरयणं मुएत्ता' पुस्तकरत्न को गोदी में रख कर 'पोत्थयरयणं विहाडेति' उसने उसे पढने के लिए खोला 'पोत्थयरयणं विहाडेत्ता' पुस्तक रत्न को खोलकर 'पोत्थयरयणं वाएति' फिर वह उसे वाचने लगा 'पोत्थयरयणं वाएत्ता धम्मियं ववसायं गेण्हइ' वाचकर फिर उसने धार्मिक व्यवसाय काम करने की अभिलाषा की क्योंकि व्यवसाय सभा शुभाध्यवसाय का कारण होती है और इसका कारण भी यह है कि क्षेत्रादिक भी कर्म के क्षयोपशम में हेतु पडते हैं कहा भी है 'उदयक्खओवसमोवसमा जं च कम्मुणो

पोत्थयरयणं उवणेंति' ते पछी એ વિજયદેવને આભિયોગિક દેવોએ ત્યાં તેને એક પુસ્તક રત્ન અર્પણ કર્યું. 'तएणं से विजए देवे पोत्थयरयणं गेण्हंति' ત્યારે એ શ્રેષ્ઠ પુસ્તક રત્ન એ વિજય દેવે લીધું. 'गेण्हेत्ता पोत्थयरयणं मुयति' તે લઈને તેને તેણે પોતાના ખોળામાં રાખ્યું. 'पोत्थयरयणं मुएत्ता' પુસ્તકરત્ન ખોળામાં રાખીને 'पोत्थयरयणं विहाडेति' તે પુસ્તક રત્નને તેણે વાંચવા માટે ઉઘાડ્યું. 'पोत्थयरयणं विहाडेत्ता' પુસ્તક રત્નને ખોલીને 'पोत्थयरयणं वाएंति' પુસ્તક-રત્નને વાંચવા લાગ્યા. 'पोत्थयरयणं वाएत्ता, धम्मियं ववसायं गेण्हइ' વાંચીને તે પછીતેણે ધાર્મિક વ્યવસાય ગ્રહણ કરવાની ઈચ્છા કરી. કેમકે વ્યવસાય સભા શુભ અધ્યવસાયના કારણ રૂપ હોય છે. અને તેનું કારણ પણ એજ છે કે ક્ષેત્રાદિક પણ કર્મના ક્ષયોપશમમાં હેતુ રૂપ હોય છે. કહ્યું પણ છે કે–'उदय क्खओवसमोवसमाजं च कम्मुणो भणिया, दव्वं, खेत्तं, कालं, भवं च भावं च

च भावं च अपप्प'-उदय क्षयोपशमाः ये च कर्मणो भणिताः, द्रव्यं क्षेत्रं कालं भवं च भावञ्च संप्रेक्षस्व'-इति छाया, 'धम्मियं ववसायं पगेण्हित्ता पोत्थयरयणं पडिनिक्खवेइ'-धार्मिकं व्यवसायं गृहीत्वा पुस्तकरत्नं प्रतिक्षिपति-परित्यजतीत्यर्थः, 'पडिनिक्खवेत्ता' प्रतिनिक्षिप्य व्यवसायं-पुस्तकं च, 'सीहासणाओ अब्भुट्ठेइ'-सिंहासनादभ्युत्तिष्ठति, 'अब्भुट्ठेत्ता' सिंहासनादभ्युत्थाय, 'ववसायसभाओ पुरत्थिमिल्लेणं दारेणं पडिनिक्खमइ'-व्यवसभायाः पूर्वद्वारेण बहिर्निःसरति-बहिः प्रयाति, 'पडिनिक्खमित्ता'-प्रतिनिष्क्रम्य व्यवसायसभातः 'जेणेव-णंदा पुक्खरिणी तेणेव उवागच्छइ'-यत्रैव पूर्वोक्तविशेषणविशिष्टा नन्दा पुष्करिणी-तत्रैवोपागच्छति, 'तेणेव उवागच्छित्ता णंदापुक्खरिणीं अणुपयाहिणी करेमाणे पुरत्थिमिल्लेणं दारेणं अणुपविसइ'-तत्रोपागत्य नन्दां पुष्करिणीम् अनुप्रदक्षिणी

भणिया दव्वं, खेत्तं कालं भवंच भावंच संपप्प' द्रव्य, क्षेत्र, काल, भव और भावको आश्रित करके भी कर्म की उदय, क्षय क्षयोपशम और उपशम, अवस्थाएं होती हैं। 'धम्मियं ववसायं गेण्हित्ता पोत्थयरयणं पडिणिक्खवेइ' धार्मिक व्यवसाय करके फिर उसने उस पुस्तक रत्न को रख दिया 'पडिनिक्खवेत्ता सीहासणाओ अब्भुट्ठेइ' पुस्तकरत्न को रखकर फिर वह सिंहासन से उठा 'अब्भुट्ठेत्ता' सिंहासन से उठकर वह 'ववसायसभाओ पुरत्थिमिल्लेणं दारेणं पडिनिक्खमइ' उस व्यवसाय सभा से उसके पूर्वद्वार से होकर निकला 'पडिनिक्खमित्ता' बाहर निकल कर 'जेणेव णंदा पुक्खरिणी तेणेव उवागच्छइ' वह जहां नन्दा पुष्करिणी थी वहां पर गया 'तेणेव उवागच्छित्ता णंदा पुक्खरिणीं अणुपयाहिणी करेमाणे पुरत्थिमिल्लेणं दारेणं अणुपविसइ' वहां जाकर वह उस नंदा पुष्करिणी में प्रदक्षिणा देकर उसके पूर्वद्वार से प्रविष्ट हुआ

संसप्प' દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભવ અને ભાવનો આશ્રય કરીને પણ કર્મની ઉદય, ક્ષય, ઉપશમ અને અવસ્થાઓ હોય છે. 'धम्मियं ववसायं गेण्हित्ता पोत्थयरयणं पडिणिक्खमइ' ધાર્મિક વ્યવસાય કરીને તે પછી તેણે એ પુસ્તક રત્નને મૂકી દીધું. 'पडिणिक्खमित्ता सीहासणाओ अब्भुट्टेइ' પુસ્તક રત્નને મૂકીને તે પછી તે સિંહાસન પરથી નીચે ઉતર્યો. 'अब्भुट्टेत्ता' સિંહાસન પરથી ઉતરીને તે 'ववसायसभाओ पुरत्थिमिल्लेणं दारेणं पडिणिक्खमइ' એ વ્યવસાય સભાના પૂર્વ દિશાના દ્વારે થઈને બહાર નીકળ્યો. 'पडिणिक्खमित्ता' બહાર નીકળીને 'जेणेव णंदा पुक्खरिणी तेणेव उवागच्छइ' તે જ્યાં નંદા પુષ્કરિણી હતી ત્યાં ગયા. 'उवागच्छित्ता णंदाक्खरिणीं अणुपयाहिणी करेमाणे पुरत्थिमिल्लेणं दारेणं अणुपविसइ' ત્યાં જઈને તેણે એ નંદા પુષ્કરિણીની પ્રદક્ષિણા કરીને તેના પૂર્વ

कुर्वन् पूर्वदिग्द्वारेणाऽनुप्रविशति, 'अणुपविसित्ता पुरत्थिमिल्लेणं तिसोवाणपडिरूवगएणं पच्चोरुहति' अनुप्रविश्य पूर्वेण त्रिसोपानप्रतिरूपकेण प्रत्यवरोहति-नन्दां प्रविशति, 'पच्चोरुहेत्ता नन्दां प्रत्यवरुह्य-अन्तः प्रविश्य, 'हत्थं पादं पक्खालेति' हस्तौ पादौ प्रक्षालयति नन्दाजलेन, 'हत्थं पादं पक्खालेत्ता' हस्तौ पादौ प्रक्षाल्य, एगं महं सेतं रयतामयं-विमलसलिल पुण्णं' एकं महत् श्वेतं अतएव-रजतमयं विमलसलिलपूर्णं व्यपगतसकलमलजलपूर्णम्, 'मत्तगयमुहाकिति समाणं' मत्तगजमुखाकृतिसमानम् मदमत्तवारणमुखाकृतिं, 'भिंगारं पगेण्हति' भृङ्गारं विशिष्टं जलपात्रं प्रगृह्णाति, भिंगारं पगेण्हित्ता' भृङ्गारं प्रगृह्य, जाइं तत्थ उप्पलाइं पउमाइं जाव सयसहस्सपत्ताइं ताइं गेण्हइ' यानि तत्रोत्पलानि पद्मानि कुमुदानि यावत्-पुण्डरीकाणि महापुण्डरीकाणि शतसहस्रपत्राणि तानि सर्वाणि पुष्पाणि गृह्णाति, 'ताइं गेण्हेत्ता नंदातो पुक्खरिणितो पच्चुत्तरेइ' नन्दापुष्करिणीतो बहिर्नि-

---

'अणुपविसित्ता' प्रविष्ट होकर 'अणुपविसित्ता' पुष्करिणी में प्रविष्ट होकर 'पुरत्थिमिल्लेणं तिसोवाणपडिरूवगएणं पच्चोरुहइ' वह उसकी त्रिसोपान पंक्ति से उतर कर उसमें प्रविष्ट हुवा 'पच्चोरुहित्ता हत्थपाइं पक्खालेंति' प्रवेश करके हाथों और पैरों को धोया 'पक्खालित्ता एगं महं सेतं रयणामयं विमलसलिलपुण्णं मत्तगय महा कित्तिसमाणं भिंगारं पगिण्हति' हाथ पैरों को धोकर उसने चांदी की बनी हुई एक विमल जल से परिपूर्ण भृंगार-झारी को उठाया जिसके मुह की आकृति मदोन्मत्त गजराजके शुण्डादण्ड जैसी थी 'भिंगारं पगेण्हित्ता जाइं तत्थ उप्पलाइं पउमाइं जाव सयसहस्सपत्ताइं ताइं गिण्हति' भृंगार उठाने के बाद फिर उसने जितने भी वहां उत्पल पद्म यावत् शतसहस्र पत्तों वाले कमल थे उन सब को ले लिया 'गिण्हित्ता णंदाओ पुक्खरिणीओ पच्चुत्तरेइ' लेकर फिर वह णंदा

દિશાના દરવાજે થઈને તેમાં પ્રવેશ કર્યો. 'अणुपविसित्ता' પ્રવેશ કરીને 'पुरत्थिमिल्लेणं तिसोवाणपडिरूवगएणं पच्चोरुहइ' તે તેની ત્રિસોપાન પંક્તિથી ઉતરીને તેમાં પ્રવેશ કર્યો. 'पच्चोरुहित्ता हत्थपादं पक्खालेंति' તેમાં પ્રવેશ કરીને તેણે પોતાના હાથ પગ ધોયા. 'पक्खालित्ता एगं महं सेत्तं रययामयं विमलसलिलपुण्णं मत्तगय महाकित्तिसमाणं भिंगारं पगिण्हइ' હાથ પગ ધોઈને તેણે ચાંદીની બનેલ એક નિર્મળ જળથી ભરેલ ઝારી ઉઠાવી કે જેનું મુખ મદોન્મત્ત હાથીની સુંઢ જેવું હતું. 'भिंगारं गेण्हित्ता जाइं तत्थ उप्पलाइं पउमाइं जाव सयसहस्सपत्ताइं ताइं गिण्हंति' ઝારી લીધા પછી તેણે ત્યાં જેટલા ઉત્પલો, પદ્મો યાવત્ શત પત્ર, સહસ્રપત્રો વાળા કમળો હતા તે બધાને લીધા. 'गिण्हित्ता णंदाओ पुक्खरिणीओ पच्चुत्तरेइ' તે લઈને તે નંદા પુષ્કરિણીયોમાંથી બહાર નીકળયો.

गच्छति, 'नंदातो पुक्खरिणीतो पच्चुत्तरित्ता' नन्दापुष्करिणीतः प्रत्युत्तीर्य्य 'जेणेव सिद्धायतणे तेणेव पहारेत्थ गमणाय' यत्रैव सिद्धायतनं तत्रैवोपाधावितवान् गमनाय. 'तएणं तस्स विजयस्स देवस्स' ततश्च तस्य विजयदेवस्य, 'चत्तारि सामाणियसहस्सीओ जाव' चत्वारि सामानिकानां सहस्राणि यावत् चतस्रोऽग्रमहिष्यः सपरिवाराः सप्तसप्ताऽनीकाऽनीकाधिपतयः, 'अण्णे य बहवे वाणमंतरा देवा देवीओ य' अन्ये च बहवो वानव्यन्तरदेवा देव्यश्च, 'अप्पेगइया उप्पलहत्थगया जाव हत्थगया' अप्येकककादेवाः पद्मोत्पल कुमुदकैरवशतपत्रसहस्रपत्राणि यावत्प्रगृहीतहस्तकाः समभवन्, 'विजयं देवं पिट्ठतो पिट्ठतो अनुगच्छंति' विजयदेव पृष्ठतोऽनुव्रजन्ति, वात्या नीयमाना इव स्वयं गच्छन्ति, 'तएणं तस्स विजयस्स

पुष्करिणी से बाहर निकला 'णंदाओ पुक्खरिणीओ पच्चुत्तारित्ता' नंदा पुष्करिणी से बाहर निकल कर फिर वह 'जेणेव सिद्धायवणे तेणेव पहारेत्थ गमणाए' जहां सिद्धायतन थो उस ओर चला 'तएणं तस्स विजयस्स देवस्स' तब उस विजय देव के 'चत्तारि सामाणिय साहस्सीओ जाव अण्णेय बहवे वाणमंतरा देवाय देवीओ य' चार हजार सामानिक देव यावत्-परिवार सहित चार अग्रदेवियां, सात अनीकाधिपति, और दूसरे भी अनेक वानव्यन्तरदेव एवं देवियां जो कि इनमें से 'अप्पेगइया' कितनेक 'उप्पलहत्थगया जाव सहस्सपत्त हत्थगया' हाथों में जिनके उत्पल हैं ऐसे थे यावत् कुमुद, कैरव, शतपत्र और सहस्रपत्र हाथ में लिये हुए थे तथा हाथों में हाथ डालकर चल रहे थे सो वे सब 'विजयं देवं पिट्ठतो पिट्ठनो अणुगंछंति' उस विजयदेव के ही पीछे२ चल रहे थे और ऐसे लगते थे जैसे-मानों हवा ही इन्हें उठाकर

'णंदाओ पुक्खरिणीओ पच्चुत्तरित्ता' નંદા પુષ્કરણીમાંથી બહાર નીકળીને તે પછી તે 'जेणेव सिद्धाययणे तेणेव पहारेत्थ गमणाए' જ્યાં સિદ્ધાયતન હતું તે તરફ ચાલવા લાગ્યા. 'तएणं तस्स विजयस्स देवस्स' તે પછી તે વિજય દેવના चत्तारि-सामाणियसाहस्सीओ जाव अण्णेय वहवे वाणमंतरा देवाय देवीओय' ચાર હજાર સામાનિક દેવ યાવત્ પોતપોતાના પરિવાર સાથે ચાર અગ્રમહિષિયો સાત અનીકાધિપતિ અને બીજા પણ અનેક વાનવ્યન્તર દેવો અને દેવિયો કે જેઓ માંથી 'अप्पेगइया' કેટલાક 'उप्पलहत्थगया जाव सहस्सपत्तहत्थगया' પોતાના હાથોમાં ઉત્પલો રાખ્યા હતા યાવત્ કુમુદ, કૈરવ, શતપત્ર અને સહસ પત્રો હાથમાં લીધા હતા. તેમજ એક બીજાના હાથમાં હાથ રાખીને ચાલતા હતા એ બધા. 'विजयदेवं पिट्ठतो पिट्ठतो अणुगच्छंति' એ વિજય દેવની પાછળ પાછળ ચાલતા હતા. અને તેઓ એવા લાગતા હતા કે જાણે હવાજ તેમને ઉડાડીને

बहवे आभिजोगिया देवादेवीओ य कलसहत्थगया जाव धूकडुच्छुय हत्थगया' विजयदेवं यान्तमनुगच्छन्ति बहवो ऽन्येऽपि वानव्यन्तरदेवा देव्यश्च कलश–भृङ्गा-रादर्शस्थाल–पात्री–सुप्रतिष्ठक–वातकरक–चित्रकण्ठक–पुष्पचंगेरी यावल्लोम-हस्तचङ्गेरी – पुष्पपटलक–लोमहस्तपटलक – सिंहासन–छत्र–चामर – तैलमुद्गक-यावदञ्जनसमुद्गक–धूप कडुच्छुकहस्ताः 'विजयं देवं पिट्ठतो पिट्ठतो अनु गच्छेंति' विजयदेवानुसरणक्रमेण पृष्ठतोऽनुगच्छन्ति, 'तएणं से विजए देवे चउहिं सामाणियसहस्सीहिं जाव' ततश्च विजयो देवः चतुः सामानिकसहस्रैः यावत्–चतसृभिः सपरिवाराभिरग्रमहिषीभिः सप्तानीकैरनीकाधिपैश्च षोडशात्म-रक्षकसहस्रैः परिवृत्तः–'अण्णेहिं य बहूहिं वाणमंतरेहि देवेहिय देवीहिय सद्धिं अन्यैश्च कतिपयै र्वानव्यन्तरदेवैश्च देवीभिश्च सार्धम्, 'संपरिवुडे' सम्परिवृत्तः, 'सव्वड्ढीए सव्वजुइए जाव णिग्घोसनादियरवेणं' सर्व ऋद्धया सर्वद्युत्या यावत्–सर्वबलेन सर्वसमुदयेन सर्वविभूत्या सर्वसम्भ्रमेण सर्वपुष्पगन्धमाल्यालङ्का-रेण सर्वत्रुटित शब्दनिनादेन महत्या ऋद्धया महत्या द्युत्या महता बलेन महता-

ले जा रही है 'तएणं तस्स विजयस्स देवस्स अभियोगिया देवा देवीओ य कलसहत्थगया जाव धूवकडुच्छहत्थगया' तथा और भी जो अभियोगिक देव थे एवं देवियां थीं वे सब हाथों में कलशों को यावत् धूपकडुच्छकों को लेकर 'विजयं देवं पिट्ठओ पिट्ठओ अणुगच्छंति' विजय-देव के पीछे२ चल रहे थे 'तएणं से विजए देवे चउहिं सामाणियसाह-स्सीहिं जाव अण्णेहिं य बहूहिं वाणमंतरेहिं देवेहि देवीहि सद्धिं संपरि-वुडे सव्वड्ढीए सव्वजुईए जाव णिग्घोसणाइयरवेणं जेणेव सिद्धाययणे तेणेव उवागच्छइ' इस प्रकार वह विजयदेव चार हजार सामानिक देवों से यावत् और भी अनेक वानव्यन्तर देवों से एवं देवियों से घिरा हुआ समस्त ऋद्धि और द्युति से युक्त हुआ वाजों की गडगडा-

લઈ જાય છે. 'तएणं तस्स विजयस्स देवस्स आभियोगिया देवा देवीओय कलस-हत्थगया जाव धूवकडुच्छहत्थगया' तथा બીજા પણ જે આભિયોગિક દેવો હતા. અને દેવિયો હતી તે બધા હાથોમાં કલશો યાવત્ ધૂપ કડુચ્છકોને લઈને 'विजयं देवं पिट्ठओ पिट्ठओ अणुगच्छंति' વિજયદેવની પાછળ પાછળ ચાલતા હતા 'तएणं से विजए देवे चउहिं सामाणियसाहस्सीहिं जाव अण्णेहिंय बहूहिं वाणमंतरेहिं देवेहिं देवीहिं सद्धिं संपडिवुडे सव्वड्ढीए सव्वज्जुइए जाव णिग्घोसणाइयरवेणं जेणेव सिद्धायपणे तेणेव उवागच्छइ' આરીતે તે વિજયદેવ ચાર હજાર સામાનિક દેવોની યાવત્ બીજા પણ અનેક વાનવ્યન્તર દેવોથી અને દેવિયોથી ઘેરાઈને સઘળા પ્રકારની ઋદ્ધિ અને દ્યુતિથી યુક્ત બનીને વાજાઓનાગડગડાટની

समुदयेन महता वरत्रुटित यमकसमकपटुप्रवादितरवेण शंख–पटह–भेरी–झल्लरी–खरमुखी–हुडुक्क–दुन्दुभिनिर्घोषनादितरवेण, 'जेणेव सिद्धायतणं तेणेव उवागच्छइ' यत्राऽऽस्ते सिद्धायतनं तत्रैवोपागच्छति, 'तेणेव उवागच्छित्ता सिद्धायतणं अणुपयाहिणी करेमाणे, तत्रोपागत्य सिद्धायतनम्–अनुप्रदक्षिणी कुर्वन्–२ 'पुरत्थिमिल्लेणं दारेणं अणुपविसइ' पूर्वद्वारेण प्रविशति सिद्धायतनम्' 'तेणेव–अणुपविसित्ता जेणेव देवच्छंदए तेणेव उवागच्छइ' तत्र सिद्धायतमनुप्रविश्य ततो यत्र देवच्छन्दक स्तत्रैवोपागच्छति, 'तेणेव उवागच्छित्ता' आलोए जिणपडिमाणं पणामं करेइ' तत्रैवोपागत्याऽऽलोके जिनप्रतिमानां प्रणामं करोति, 'पणामं करेत्ता' प्रणामं कृत्वा–ततः–लोमहत्थगं गेण्हइ' लोमहस्तकम्–मयूरपिच्छनिर्मितां प्रमार्जिकां गृह्णाति, 'लोमहत्थगं गेण्हित्ता' लोमहस्तकं प्रगृह्य,'जिणपडिमाओ लोमहत्थएणं पमज्जइ–जिनप्रतिमां तेन प्रमार्जेति, 'लोमहत्थएणं पमज्जित्ता लोमहस्तकेन जिनप्रतिमां चारु प्रमर्ज्य, 'सुरभिणा

हट के साथ२ जहां सिद्धायतन था वहां गया 'तेणेव उवागच्छित्ता सिद्धाययणं अणुपयाहिणी करेमाणे पुरत्थियिल्लेणं दारेणं अणुपविसइ' वहां जाकर उसने सिद्धायतन की प्रदक्षिणा की और फिर उसके पूर्व-द्वार से वह उसमें प्रविष्ट हो गया 'तेणेव अणुपविसित्ता जेणेव देवच्छंदए तेणेव उवागच्छइ' वहां पहुच कर वह उस ओर गया कि जहां देवच्छन्दक–देव का आसन विशेष था 'तेणेव उवागच्छित्ता आलोए जिणपडिमाणं पणामं करेइ' वहां जाकर उसने जिन–कामदेव की प्रतिमा के देखते ही उसे प्रणाम किया 'पणामं करेत्ता' प्रणाम करके 'लोमहत्थयं गेण्हइ' उसने मयूरपिच्छ निर्मित मुष्टि को उठाया 'लोमहत्थयं गेण्हित्ता' उस मुष्टि को उठाकर फिर उसने 'जिणपडिमाओ लोमहत्थएणं पमज्जइ' उन जिन–कामदेव प्रतिमाओं का उस लोम-

---

સાથે સાથે જ્યાં સિદ્ધાયતન–વ્યન્તરાયત હતું ત્યાં ગયા,' 'तेणेव उवागच्छित्ता सिद्धाययणं अणुपयाहिणी करेमाणे पुरत्थिमिल्लेण्णं दारेणं अणुपविसइ' ત્યાં જઈને તેણે સિદ્ધાયતનની પ્રદક્ષિણા કરી અને તે પછી તેના પૂર્વ દિશાના દ્વારેથી તેણે તેમાં પ્રવેશ કર્યો 'तेणेव अणुपविसित्ता जेणेव देवच्छंदए तेणेव उवागच्छइ' તેમાં પ્રવેશ કરીને તે જ્યાં દેવચ્છંદક–દેવનું આસન વિશેષ હતું તે બાજુ ગયો. 'तेणेव उवागच्छित्ता आलोए जिणपडिमाणं पणामं करेइ' ત્યાં જઈને તેણે જીન પ્રતિમા –કામદેવની પ્રતિમાને પ્રણામકર્યો. 'पणामं करेत्ता' પ્રણામ કરીને 'लोमहत्थयं गेण्हइ' તેણે મોર પીછા થી બનાવેલ મુષ્ટિ ને ઉઠાવી 'लोमहत्थयं गेण्हित्ता' એ મુષ્ટિને ઉઠાવીને તે પછી તેણે 'जिणपडिमाओ लोमहत्थएणं पमज्जइ' એ જીન

गंधोदएणं ण्हाणेति' सुरभितगन्धजलेन स्नपयति, 'गंधोदएण ण्हाणेत्ता' स्नपयित्वा गन्धोदकेन, 'दिव्वाए सुरभिगंधकासाईए गाताइं लूहेइ' दिव्यया सुरभिगन्धकाषायिक्या–सुरभितगन्धसारिकया गात्राणि रूक्षयति, जिनप्रतिमायां स्थितं जलमपनयति, प्रक्षालयतीत्यर्थः 'गाताइं लूहेत्ता' गात्राणि रूक्षयित्वा प्रक्षाल्य 'सरसेण गोसीसचंदणेणं गाताइं अणुलिंपइ' अनिर्वचनीयगोशीर्षसहकृत मलयचन्दनेन गात्राणि सर्वतो लिम्पयति, 'गाताइं अणुलिंपेत्ता' 'गात्राण्यनुलिप्य, 'जिणपडिमाणं अहयाइं सेताइं दिव्वाइं देवदूसजुयलाइं णियंसेइं अहताऽपरिमर्दितदिव्यदेवपरिधानयोग्यपट्टवस्त्रयुगलानि जिनप्रतिमाभ्यः समर्प्य परिधापयति, 'णियंसेत्ता' परिधाप्य, 'अग्गेहिं वरेहिय गंधेहिय मल्लेहिय अच्चेति' अग्र्यैः

हस्तक से प्रमार्जन किया 'लोमहत्थएणं पमज्जित्ता' लोमहस्तक से प्रमार्जित करके 'सुरभिणा गंधोदएणं ण्हाणेति' फिर उसने उस प्रतिमा का सुगंधित गंधोदक से अभिषेक किया 'गंधोदएणं ण्हाणेत्ता' गंधोदक से अभिषेक करके फिर उसने 'दिव्वाए सुरभिगंधकासाईए गायाइं लूहेइ' दिव्य एवं सुरभि गंध से युक्त काषायिक तोलिया से पवित्र छन्ने से उस जिन–कामदेव प्रतिमा के शरीर को पोंछा 'गायाइं लूहेत्ता' शरीर के उपर का पानी पोंछ कर 'सरसेण' गोसीसचंदणेणं गायाइं अणुलिंपइ' फिर उसने गोशीर्ष चन्दन से उसके सारे शरीर पर लेप किया, 'गायाइं अणुलिंपेत्ता' शरीर पर लेप करके 'जिणपडिमाणं अहयाइं सेताइं दिव्वाइं देवदूसजुयलाइं णियंसेइ' फिर उसने अहत अपरिमर्दित श्वेत दिव्य दूष्य युगल उन प्रतिमाओं को पहिराया 'णियंसेत्ता' पहिरा कर 'अग्गेहिं वरेहिय गंधेहिय मल्ले-

---

પ્રતિમા–કામદેવની પ્રતિમાનું એ લોમહસ્તથી, પ્રમાર્જન કર્યું 'लोमहत्थएणं पमज्जित्ता' લોમહસ્તથી પ્રમાર્જન કરીને. 'सुरभिणा गंधोदएणं ण्हाणेति' તે પછી તેણે તે પ્રતિમા ઉપર સુગંધ વાળા ગંધોદકથી અભિષેક કર્યોઅભિષેક કરીને તે પછી તેણે 'दिव्वाए सुरभिगंधकासाईए गायाइ लूहेइं' દિવ્ય અને સુગન્ધવાળા ગંધથી યુક્ત ટુવાલથી તે જીન–કામદેવ પ્રતિમાના શરીરને લૂછયું 'गायाइं लूहेत्ता' શરીર ઉપરનું પાણી લૂછીને 'सरसेण गोसीसचंदणेण गायाइं अणुलिपइ' તે પછી તેણે ગોશીર્ષ ચંદનથી તેના સમ્પૂર્ણ શરીર પર લેપ કર્યો 'गायाइं अणुलिंपित्ता' શરીર પર લેપ કરીને 'जिणपाडमाणं अइयाइं सेत्ताइं दिव्वाइं देवदूसजुयलाइं णियंसेइ' તે પછી તેણે અહત, અપરિમર્દિત શ્વેત અને દિવ્ય એવું દેવ દૂષ્ય યુગલ પ્રતિમાઓને પહેરાવ્યું 'णियंसेत्ता' પહેરાવીને 'अगोहिं वरेहिय गंधेहिय मल्लेहिंय अच्चेंति' વસ્ત્ર પહેરાવીને તે પછી તેણે શ્રેષ્ઠ સુગંધવાળી એવી

अपरिमुक्तै वैरैर्गन्धैर्माल्यैश्चार्चयति, 'अच्चेत्ता पुप्फारुहणं गंधारुहणं मल्लारुहणं वण्णारुहणं चुण्णारुहणं आभरणारुहणं करेति' अर्चित्वा पुष्पारोपणं-पुष्पैः पूजाम्, गन्धारोपणं-माल्यारोपणं-वर्णारोपणं-चूर्णारोपणम्-आभरणारोपणं गन्धाद्यैः पूजां च करोति, 'करेत्ता' कृत्वा पुष्पाद्यारोपणम्, 'आसत्तोसत्त विपुलवट्टवग्घारित मल्ल-दामकलावं करेति' आसक्तोत्सक्त विपुलवृत्तव्याघारित माल्य दामकलापं करोति, 'करेत्ता' प्रशस्त माल्यदामकलापं कृत्वा, 'अच्छेहिं सण्हेहिं रययामएहिं अच्छरसा तंडुलेहिं' अच्छैः श्लक्ष्णै रजतमयैरच्छरसतण्डुलैः-तत्राऽच्छ आकाशस्फटिकवदति-निर्मलः श्लक्ष्णो-मसृणः, अच्छो रसो येषां ते-अच्छरसाः, प्रत्यासन्नवस्तु प्रतिबिं-

हिय अच्चेति' पहिरा कर फिर उसने श्रेष्ठ सुगंधित ऐसी अपरिभुक्त मालाओं से उनकी अर्चना की 'अच्चेत्ता पुप्फारुहणं गंधारुहणं, मल्लारुहणं, वण्णारुहणं चुण्णारुहणं, आभरणारुहणं, करेति' अर्चना करके फिर उसने उनपर पुष्प चढाये, पुष्पों से उनकी अर्चना की गंध से धूप से उनकी अर्चना की माल्य-मालाओं से-उनकी अर्चना की, वर्णक से उनकी अर्चना की चूर्ण से उनकी अर्चना की और आभ-रणों से उनकी अर्चना की 'करेत्ता' पुष्पादिकों से अर्चना करके, 'आस-त्तोसत्तविपुलवट्टवग्घारिय मल्लदामकलावं करेति' फिर उसने वहाँ पर पृथिवी तल तक लम्बी होती हुई ऐसी पुष्प मालाओं का समूह वहां रक्खा 'करेत्ता' इस प्रकार से पुष्पमालाओं का समूह वहां करके 'अच्छेहिं सण्हेहिं रययामएहिं अच्छरसातंडुलेहिं' फिर उसने स्वच्छ-आकाश और स्फटिक जैसे निर्मल चिकने, अच्छे रस वाले-प्रत्यासन्न वस्तुका जिनमें प्रतिबिम्ब पड जावें ऐसे रजतमय

અપરિમિત મુક્તામાળાઓથી તેનું અર્ચન કર્યું 'अच्चेत्ता पुप्फारुहणं गंधारुहणं मल्लारुहणं वण्णारुहणं चुण्णारुहणं आभरणारुहणं करेति' અર્ચના કર્યા પછી તેણે તે કામદેવ પ્રતિમાની ઉપર પુષ્પો ચડાવ્યા. અર્થાત્ પુષ્પોથી તેનું અર્ચન કર્યું તથા ગંધ અને ધૂપ દ્રવ્યોથી તેની અર્ચના કરી, પુષ્પમાળાઓથી તેની અર્ચ-નાકરી. વર્ણકથી તેની અર્ચનાકરી, ચૂર્ણ દ્રવ્યોથી તેની અર્ચનાકરી તેમજ આભૂષણોથી તેની અર્ચના કરી. 'करेत्ता' આ પ્રમાણે પુષ્પ વિગેરેથી અર્ચના કરીને 'आसत्तोसत्तविपुलवट्ट वग्घारियमल्लदामकलावं करेति' તે પછી તેણે ત્યાં આગળ જમીનસુધી પહોંચે એવી લાંબી પુષ્પોની માળાઓનો સમૂહ ત્યાં રાખ્યો 'करेत्ता' આરીતે પુષ્પ માળાઓના સમૂહથી અર્ચના કરીને 'अच्छेहिं सण्हेहिं रययामएहिं अच्छरसातंडुलेहिं' તે પછી તેણે સ્વચ્છ-આકાશ અને સ્ફટિક જેવા નિર્મલ ચિકણા અચ્છરસવાળા અર્થાત્ સમીપમાં રહેલ વસ્તુનું

बाधारभूता इवाऽतिनिर्मलाः इत्यर्थः एतादृशाश्चते तण्डुला इति–अच्छरसतण्डुलाः तैरच्छरसतण्डुलैः, 'जिणपडिमाणं–पुरओ' 'जिनप्रतिमानां पुरतः 'अट्ठट्ठमंगलए आलिहइ'-आष्टाष्टौ मङ्गलान्यालिखति, प्रतिमापुरो भागे, तान्यष्टमङ्गलानि निर्दिशति –'सोत्थियसिरिवच्छ जाव दप्पणा'-स्वस्तिक–श्रीवत्स-वर्द्धमानक–नन्दिकावर्त्त–महासन–कलश–मत्स्य–दर्पणाख्यानि मङ्गलानि लिखति, 'आलिहित्ता'–स्वस्तिकादिमङ्गलान्यालिख्य–'कयग्गाहग्गहितकरतल पब्भट्ठविप्पमुक्के' कचग्राहगृहीतकरतलप्रभ्रष्टविप्रमुक्तेन, पञ्चाङ्गुलिभिः केशेषु ग्रहणं कचग्राहः तेन गृहीतं करतलाद् विमुक्तं सत् प्रभ्रष्टमिति करतलप्रभ्रष्टविमुक्तम् तेन, 'दसद्धकुसुमेणं'–दशार्धेन–पञ्च कालनीलादि वर्णवता कुसुमेन–पुष्पेण–'मुक्कपुप्फपुंजोवयारकलियं करेति' मुक्तो यः पुष्पाणां पुञ्जः समुदायः स एवोपचारः पूजा तेन कलितं मुक्तपुष्पपुञ्जोपचारकलितं–युक्तं करोति, । 'करेत्ता' कृत्वा–'चंदप्पभवइरवेरुलिय-

चावलों से 'अट्ठट्ठमंगलए आलिहइ' आठ २ मंगल द्रव्यों का उन प्रतिमाओं के आगे आलेखन किया–अर्थात् ऐसे चावलों से उसने आठ२ स्वस्तिक आदि मांगलिक द्रव्यों के वहां चित्र बनाए 'सोत्थिय, सिरीवच्छ जाव दप्पणा' वे आठ मांगलिक द्रव्य इस प्रकार से हैं–१ स्वस्तिक २ श्रीवत्स, ३ वर्द्धमानक, ४ नन्दिकावर्त्त, ५ महासन, ६ कलश, ७ मत्स्य और ८ दर्पण 'आलिहित्ता' इन आठ मांगलिक द्रव्योंका वहाँ चावलों से वनाकर 'कयग्गाहग्गहित करतल पब्भट्ठविप्पमुक्केण दसद्धवन्नेणं कुसुमेणं मुक्कपुप्फपुंजोवयारकलियं करेति' केश पाश को ग्रहण करने जैसे हाथ से ग्रहण किये गये अतएव करतल से नीचे गिरे हुए ऐसे पुष्पों को छोडकर शेष पांच वर्ण के पुष्पों का उसने वहां पुंजकिया–अर्थात् उपचार अर्चना की 'करेत्ता' इस प्रकार से उपचार

જેમાં પ્રતિબિંબ–પડછાયો પડે એવા રજતમય ચોખાથી 'अट्ठट्ठमंगलए आलिहइ' આઠ આઠ મંગલદ્રવ્યોનું એ પ્રતિમાઓની આગળ આલેખન કર્યું અર્થાત્ એવા ચોખાથી તેઓએ સ્વસ્તિક વિગેરે આઠ આઠ મંગલાદિ દ્રવ્યોના ત્યાં ચિત્રો બનાવ્યા. તે માંગલિક દ્રવ્યો આ પ્રમાણે છે.–'सोत्थिय, सिरीवच्छ जाव दप्पणा१, સ્વસ્તિક ૨, શ્રીવસ્ત ૩, વર્દ્ધમાનક૪, નન્દિકાવર્ત૫, મહાનસ૬, કલશ૭, મત્સ્ય અને ૮ દર્પણ 'आलिहित्ता' આઠ માંગલિક દ્રવ્યોના ચિહ્નો ત્યાં એ ચોખાથી બનાવીને 'कयग्गाहगहियकरतलपब्भट्ठ विप्पमुक्केण दसद्धवण्णेणं कुसुमेणं मुक्कपुप्फपुंजोवयारकलियं करेंति' કેશપાશને ગ્રહણ કરવા જેવા હાથથી ગ્રહણ કરેલ અને તેથી જ હાથમાંથી નીચે પડેલા એવા પુષ્પોને છોડીને બાકીના પાંચવર્ણના પુષ્પોનો તેણે ત્યાં ઢગલો કર્યો અર્થાત્ ઉપચાર અર્ચના કરી. 'करेत्ता'

विमलदंडां' चन्द्रप्रभो वज्रवैडूर्यमयोऽत एव विमलो दण्डो यस्यास्ताम्—'कंचणमणिरयणभत्तिचित्तं' काञ्चनमणिरत्न भक्तिचित्राम्, 'कालागुरुपवरकुंदरुक्कतुरुक्कधूवगंधुत्तमाणु विद्धं'—कालागुरुप्रवरकुन्दुरुष्कतुरुष्कधूपगन्धोत्तमानुविद्धाम्, 'धूववट्टिं' धूपवर्त्तिम्, धूमधूममित्यर्थः विनिम्मुयंतं'—विनिर्मुञ्चन्तं—बहिर्निःसारयन्तम्, 'वेरुलियामयं'—वैडूर्यरत्नमयम् 'कडुच्छुयं' धूपाधारपात्रम् 'पग्गहित्तु'-प्रगृह्य, 'पयत्तेणं' प्रयत्नेन, 'धूवं दाउण'—धूपं दत्वा, 'जिणवराणं'—जिनवरेभ्यः, जिनप्रवरेभ्य इत्यर्थः। 'अट्ठसयविसुद्धगंधजुत्तेहिं' अष्टशतविशुद्धगन्धवद्भिः, 'महावित्तेहिं' महावृत्तैः, 'अत्थजुत्तेहिं' अर्थयुक्तैः-अर्थसारैः 'अपुणरुत्तेहिं'—अपुनरुक्तैः—पुनरुक्तिदोषरहितैः 'संथुणइ'—संस्तौति—जिनवरस्तुतिं करोति, 'संथुणेत्ता' संस्तुत्य, 'सत्तट्ठपयाइं 'ओसरइ'—सप्ताष्टौ वा पदानि अपसरति पश्चादागच्छति, 'सत्तट्ठपदाइं ओसरित्ता—

अर्चना करके 'चंद्प्पभवइरवेरुलियविमलदंडा' फिर उसने चन्द्रकान्त वज्र और वैडूर्य रत्नमय विमल दण्डों वाले 'कंचणमणिरयणभत्तिचित्तं' काञ्चन और मणिरत्न की विचित्र रचनाओं से युक्त 'कालागुरुपवरकुंदरुक्क तुरुक्क धूवगंधुत्तमाणुविद्धं' एवं कालागुरु, कुन्दरुक्क और लोबान की धूप से उत्तम सुगंधि वाले अतएव 'धूव वट्टिं' धूप की वर्त्ती को ही 'विनिम्मुयंतं' मानों बाहर निकाल रहाहो ऐसे 'वेरुलियामयं कडुच्छुयं पग्गहित्तु' वज्र रत्न के बने हुए धूप के आधार भूत पात्र को लेकर 'पयत्तेण' उसने वडी सावधानी से 'धूवं दाउणं' धूप देकर 'जिणवराणं अट्ठसयविसुद्ध गंथजुत्तेहिं महावित्तेहिं अन्नजुत्तेहिं अपुगरुत्तेहिं संथुणइ' जिनवरों—कामदेवों की १०८ विशुद्ध बडे२ सार्थक अपुनरुक्त ऐसे छन्दों से स्तुति की 'संथूणित्ता सत्तट्ठ-

---

આ પ્રમાણે ઉપચાર અર્ચના કરીને 'चंदप्पभवइरवेरुलियविमलदंडा' તે પછી તેણે ચન્દ્રકાંત, વજૂ અને વૈડૂર્ય રત્નમય વિમલદંડાવાળા 'कंचणमणिरयणभत्तिचित्तं' કાંચન અને મણિરત્નોની વિચિત્ર એવી રચનાઓથી યુક્ત 'कालागुरु पवरकुंदरुक्कतुरुक्कधूपगंधुत्तमाणुविद्धं' અને કાલાગરૂ, કુંદુરક્કે, તુરૂક્કે, અને લોબાન ના ધૂપથી ઉત્તમ સુગંધવાળા અને એટલા માટેજ 'धूववट्टिं' ધૂપની વાટનેજ 'विनिम्मुयंतं' જાણે બહાર કહાડતો હોય એવા 'वेरुलियामयं कडुच्छुयं पग्गहित्तु' વજ્રરત્નના બનેલ ધૂપના આધારવાળા પાત્રને અર્થાત્ ધૂપદાનીને લઇને 'पयत्तेण' તેણે ઘણી જ સાવધાની પૂર્વક 'धूवं दाऊणं' ધૂપ કરીને 'जिणवराण अट्ठसयविसुद्ध गंधजुत्तेहिं महावित्तेहिं अन्नजुत्तेहिं अपुणरुत्तेहिं संथुणइ' જીનવરો—કામદેવની ૧૦૮ એકસો ને આઠ વિશુદ્ધ અને મોટા મોટા સાર્થક—અર્થવાળા અ પુનરૂક્ત એવા છંદોથી સ્તુતિ કરી 'संथुणित्ता सत्तट्ठपयाहिं ओसरइ' સ્તુતિકરીને સાત આઠ

सप्ताऽष्टौ पदान्यपसृत्य, 'वामं जाणुं अंचेइ'—वामं जानु मञ्चति उत्पाटयति, 'अंचित्ता दाहिणं जाणुं धरणितलंसि णिवाडेइ'—अञ्चयित्वा दक्षिणं जानुं धरणितले—भूमौ निपातयति, 'तिक्खुत्तो मुद्धाणं धरणितलंसि णिवाडेइ'—त्रिः कृत्वो वारत्रयं भूमौ मस्तकं निपातयति-नमयति, 'धरणितलंसि नमित्ता ईसिं पच्चुण्णमइ' भूमौ-शिरो नमयित्वा ईषत्-प्रत्युन्नमयति, 'पच्चुण्णमित्ता कडयतुडियथंभियाओ भुयाओ पडिसाहरति'—ईषत्प्रत्युन्नमय्य कटकत्रुटित स्तंभितौ भुजौ प्रतिसंहरति-सङ्कोचयति, 'पडिसाहरेत्ता करयलपरिग्गहियं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्टु' एवं वयासी'—भुजौ-संहृत्य करतलपरिगृहीतं शिरसावर्त्तं मस्तकेऽञ्जलिं निधाय—एवं वक्ष्यमाणं वचोऽवादीत्—'नमोत्थुणं अरिहंताणं' नमोऽस्तु-अर्हद्भ्यः, 'भगवंताणं जाव सिद्धि-

पयाइं ओसरइ' स्तुति करके फिर वह सात आठ पैर आगे सरक गया और सरक कर आगे जाकर 'वामं जाणु अंचेइ' उसने अपनी बाईं जानु को पैर को ऊपर उठाया 'अंचित्ता दाहिणं जाणु धरणितलंसि णिवाडेइ' और उठाकर दाहिनी जानु युक्त पैर को जमीन पर रखा फिर उसने 'तिक्खुतो मुद्धाणं धरणितलंसि णिवाडेइ' अपने मस्तक को तीन बार जमीन पर झुकाया-नमाया 'धरणि तलंसि नमित्ता' मस्तक को तीन बार जमीन पर नमाकर फिर वह 'इसिपच्चुण्णमइ' कुछ ऊंचा उठा 'पच्चुण्णमित्ता' कुछ ऊंचा उठकर 'कडयतुडिय थंभियाओ भुयाओ पडिसाहरइ' फिर उसने अपनी कटक और त्रुटित से स्तंभित दोनों भुजाओं को पसारा 'पडिसाहरिता करतलपरिग्गहियं सिर-सावत्तं मत्थए अंजलिं कट्टु एवं वयासी' पसार कर उनकी अंजली बनाई और उसे मस्तक पर घुमाया फिर वह इस प्रकार से कहने लगा

ડગલા આગળ ખસીગયા. અને એ પ્રમાણે ખસી જઈને-જરા આગળ જઈને 'वामं जाणु अंचेइ' તેણે પોતાના ડાબી બાજુના જાનુ ને પગની ઉપર ચડાવી 'अंचित्ता दाहिणं जाणु धरणितलंसि णिवाडेइ' અને એરીતે ઉઠાવીને જમણા જાનુ ને પગથી નીચે જમીનપર રાખ્યો. તે પછી તેણે 'तिक्खुत्तो मुद्धाणं धरणितलंसि णिवाडेइ' પોતાના મસ્તકને ત્રણવાર જમીન તરફ નમાવ્યું 'धरणितलंसि नमित्ता' મસ્તકને ત્રણવાર જમીન પર નમાવીને તે પછી તે 'इसि पच्चुण्णमइ' કંઈક ઉંચો થયો 'पच्चुण्णमित्ता' કંઈક ઉંચો થઈને 'कडय तुडिय थंभियाओ भुयाओ पडिसाहरइ' તે પછી તેણે પોતાની કટક અને ત્રુટિત થી સ્તભિત એવી બન્ને ભુજાઓ ને ફેલાવી. 'पडिसाहरित्ता करतलपरिग्गहियं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्टु एवं वयासी' હાથ ફેલાવીને તેની અંજલી બનાવી અને તેને પોતાના મસ્તક પર ફેરવી તેપછી તે આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા, 'णमोत्थु-णं' अरिहंताणं

गइणामधेयं ठाणं संपत्ताणं' भगवद्भ्यः समस्तैश्वर्ययुक्तेभ्यः अदिकरेभ्य स्तीर्थकरेभ्यो यावत् अपुनरावृत्तिं गतेभ्यः सिद्धि-गतिनामधेयं स्थानं सम्प्राप्तेभ्यः, 'त्तिकट्टु' एवं कृत्वा, 'वंदइ नमंसइ'—वन्दते—नमस्यति, भगवन्तं नमस्करोति वन्दनं कुरुते विजयो देवः इति ॥ सू० ६७ ॥

मूलम्—वंदित्ता नमंसित्ता जेणेव सिद्धायतणस्स बहुमज्झदेसभाए तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता दिव्वाए उदगधाराए अब्भुक्खइ अब्भुक्खित्ता सरसेणं गोसीसचंदणेणं पंचंगुलितलेणं मंडलं आलिहइ मंडलं आलिहेत्ता वच्चए दलयइ वच्चए दलइत्ता कयग्गाहग्गहिय करयलपब्भट्ठविमुक्केणं दसद्धवण्णेणं कुसुमेणं मुक्कपुप्फपुंजोवयारकलियं करेंति करेत्ता धूवं दलयति धूवं दलइत्ता जेणेव सिद्धायतणस्स दाहिणिल्ले दारे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता लोमहत्थयं गेण्हइ गेण्हित्ता दारचेडीओ य सालभंजियाओ य वालरूवए य लोमहत्थएणं पमज्जइ पमज्जेत्ता बहुमज्झदेसभाए सरसेणं गोसीसचंदणेणं पंचंगुलितलेणं अणुलिंपइ अणुलिंपित्ता चच्चए दलयति दलइत्ता पुप्फारुहणं जाव आहरणा रुहणं करेंति करेत्ता आसत्तोसत्तविपुल जाव मल्ल-

'णमोत्थूणं अरिहंताणं भगवंताणं जाव सिद्धिगइणामधेयं ठाणं संपत्ताणंत्ति कट्टु वंदति णमंसति' यावत् सिद्धिगति नामक स्थान को प्राप्त हुए समस्त तीर्थंकर अरिहंत भगवंतो को मेरा नमस्कार हो 'तिकट्टु वंदइ णमंसइ वंदित्ता णमंसित्ता जेणेव सिद्धाययणस्स बहुमज्झेदेसभाए तेणेव उवागच्छइ' इस प्रकार कहकर उसने उनकी वंदना की और नमस्कार किया ॥६७॥

भगवंताणं जाव सिद्धिगइ णामधेयं ठाणं त्तिकट्टु वंदति णमंसंति' यावत् सिद्धिगति नामना स्थानने प्राप्त थयेला सघळा तीर्थंकरो अरिहंत भगवंतोने मारा नमस्कारहो 'तिकट्टु वंदइ णमंसइ वंदित्ता णमंसित्ता जेणेय सिद्धाययणस्स बहुमज्झदेसभाए तेणेव उवागच्छइ' आ प्रमाणे कहीने तेणे तेओने वंदनाकरी नमस्कारकर्या वंदना नमस्कार करीने ज्यां सिद्धायतननो मध्यभागनो प्रदेश हतो त्यां ते आव्यो ॥ सू० ६७ ॥

दामकलावं करेति करेत्ता कयग्गहगहित जाव पुंजोवयारकलियं करेंति करेत्ता धूपं दलयति, धूवं दलइत्ता जेणेव मुहमंडवस्स बहुमज्झदेसभाए तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता बहुमज्झदेस· भाए लोमहत्थएणं पमज्जइ पमज्जित्ता दिव्वाए उदगधाराए अब्भुक्खेइ अब्भुक्खेत्ता सरसेणं गोसीसचंदणेणं पंचंगुलितलेणं मंडलगं आलिहति आलिहित्ता चच्चए दलयइ दलइत्ता कयग्गाह जाव धूवं दलयइ दलइत्ता जेणेव मुहमंडवस्स पच्चत्थिमिल्ले दारे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छेत्ता लोमहत्थगं गेण्हइ गेण्हित्ता दारचेडीओ य सालभंजियाओ य बालरूवएय लोमहत्थगेण पमज्जइ पमज्जित्ता दिव्वाए उदगधाराए अब्भुक्खेति अब्भुक्खेत्ता सरसेणं गोसीसचंदणेणं जाव चच्चए दलयंति दलइत्ता आसत्तोसत्त० कययग्गाह० धूवं दलयइ दलइत्ता जेणेव मुहमंडवस्स उत्तरिल्लाणं खंभपंतीए तेणेव उवागच्छइ उवागच्छेत्ता लोमहत्थगं परा० सालभंजियाओ दिव्वाए उदगधाराए सरसेणं गोसीसचंदणेणं पुप्फारुहणं जाव आसत्तोसत्त० कयग्गाह धूवं दलयइ जेणेव मुहमंडवस्स पुरत्थिमिल्ले दारे तं चेव सव्वं भाणियव्वं जाव दारगस्स अच्चणिया जेणेव दाहिणिल्ले दारे तं चेव सव्वं जेणेव पेच्छाघरमंडवस्स बहुमज्झदेसभाए जेणेव वइरामए अक्खाडए जेणेव मणिपेढिया जेणेव सीहासणे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता लोमहत्थगं गेण्हति लोमहत्थगं गेण्हित्ता अक्खाडगं च सीहासणं च लोमहत्थगेणं पमज्जइ पमज्जेत्ता दिव्वाए उदगधाराए अब्भु० पुप्फारुहरणं जाव धूवं दलयइ जेणेव पेच्छाघरमंडव पच्चत्थिमिल्ले दारे दारच्चणिया उत्तरिल्ला खंभपंती तहेव पुरत्थिमिल्ले दारे तहेव जेणेव दाहिणिल्ले दारे तहेव जेणेव चेतिय थूभे तेणेव उवागच्छइ उवाग-

च्छित्ता लोमहत्थगं गेण्हइ गेण्हित्ता चेतिय थूभं लोमहत्थएण पमज्जइ पमज्जित्ता दिव्वाए दग० सरसेण० पुप्फारुहणं आसत्तोसत्त जाव धूवं दलयति दलइत्ता जेणेव पच्चत्थिमिल्ला मणिपेढिया जेणेव जिणपडिमा तेणेव उवागच्छइ जिणपडिमाए आलोए पणामं करेइ करित्ता लोमहत्थगं गेण्हइ गेण्हित्ता तं चेव सव्वं जं जिणपडिमाणं जाव सिद्धिगइनामधेज्जं ठाणं संपत्ताणं वंदइ नमंसइ। एवं उत्तरिल्लाए वि एवं पुरत्थिमिल्लाए वि एवं दाहिणिल्लाए वि जेणेव चेइयरुक्खा दारविहीय मणिपेढिया जेणेव महिंदज्झए दारविही जेणेव दाहिणिल्ला नंदा पुक्खरिणी तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता लोमहत्थगं गेण्हइ गेण्हित्ता चेतियाओय तिसोवाणपडिरूवएय तोरणेय सालभंजियाओय बालरूवएय लोमहत्थएणं पमज्जइ पमज्जित्ता दिव्वाए उदगधाराए सिंचइ सरसेणं गोसीसचंदणमणुलिंपइ अणुलिंपित्ता पुप्फारुहणं जाव धूवं दलयति धूवं दलइत्ता सिद्धायतणं अणुप्पयाहिणं करेमाणे जेणेव उत्तरिल्ला णंदापुक्खरिणी तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता तहेव महिंदज्झया चेइयरुक्खो चेइयथूभे पच्चत्थिमिल्ला मणिपेढिया जिणपडिमा उत्तरिल्ला पुरत्थिमिल्ला दाहिणिल्ला पेच्छाघरमंडवस्स वि तहेव जहा दक्खिणिल्लस्स पच्चत्थिमिल्ले दारे जाव दाहिणिल्लाणं खंभपंती मुहमंडवस्स वि, तिण्हं दाराणं अच्चणिया भणिऊणं दाहिणिल्लाणं खंभपंती उत्तरे दारे पुरच्छिमे दारे सेसं तेणेव कमेणं जाव पुरत्थिमिल्लाणं दारपुक्खरिणी जेणेव सभा सुहम्मा तेणेव पहारेत्थ गमणाय ॥सू० ६८॥

छाया–'वन्दित्वा नमस्यित्वा यत्रैव सिद्धायतनस्य बहुमध्यदेशभाग स्तत्रैवोपागच्छति तत्रैवोपागत्य दिव्ययोदकधारयाऽभ्युक्षति–अभ्युक्ष्य सरसेन गोशीर्ष-

चन्दनेन पञ्चाङ्गुलितलेन मण्डलमालिखति मण्डलमालिख्याऽर्चनिकां ददाति दत्वा कचग्राहगृहीत करतलप्रभ्रष्टविप्रमुक्तेन दशार्धवर्णेन कुसुमेन मुक्तपुष्प पुञ्जोपचारकलितं करोति कृत्वा धूपं ददाति दत्वा यत्रैव सिद्धायतनस्य दाक्षिणात्यं द्वारं तत्रैवोपागच्छति तत्रैवोपागम्य लोमहस्तकं गृह्णाति गृहीत्वा द्वार-

वंदित्ता नमंसित्ता इत्यादि ।

टीकार्थ–वन्दना नमस्कार करके फिर वह जहां सिद्धायतन का बहुमध्य देश भाग था वहां पर गया 'उवागच्छित्ता दिव्वाए उदगधाराए अब्भुक्खइ' वहां जाकर उसने दिव्य उदक धारा से उसे सींचा 'अब्भुक्खित्ता सरसेन गोसीसचंदणेणं पंचगुलितलेणं मंडलं आलिहइ' सींच कर फिर उसने वहां सरस गोशीर्ष चन्दन से हाथों को लिप्त करके पांचों अंगुलिओं के छापे से युक्त एक मंडल लिखा 'मंडलं आलिहित्ता' मंडल लिखकर 'वच्चए दलयइ' अर्चना की 'वच्चए दलइत्ता' अर्चना करके फिर उसने 'कयग्गाहगहियकरयल पब्भट्ट विप्पमुक्केणं दसद्धवण्णेणं कुसुमेणं मुक्कपुप्फपुंजोवयारकलियं करेंति' केश पाश को पकडने जैसे हाथ में से पडे हुए पुष्पों को छोडकर शेष पांच वर्ण वाले पुष्पों का पुंज किया 'करेत्ता धूवं दलयइ' पुष्पों का पुंज करके फिर उसने धूप जलाई 'धूवं दलइत्ता जेणेव सिद्धायतणस्स दाहिणिल्ले' धूप जलाकर फिर वह जहां पर सिद्धायतन का दक्षिण दिशा की ओर 'दारे' द्वार था 'तेणेव उवागच्छइ' वहां पर आया 'उवाग-

'वंदित्ता णमंसित्ता' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ–વંદના નમસ્કાર કરીને સિદ્ધાયતનના મધ્ય પ્રદેશમાં આવ્યો. 'उवागच्छित्ता दिव्वाए उदगधाराए अब्भुक्खइ' ત્યાં જઈને તેણે દિવ્ય એવી ઉદક ધારાથી તેનું સિંચન કર્યું 'अब्भुक्खित्ता सरसेन गोसीसचंदणेणं पंचगुलितलेणं मंडलं आलिहइ' સીંચન કરીને તે પછી તેણે ત્યાં ગોશીર્ષ ચંદનથી હાથો પર લેપ કરીને પાંચે આંગળીયોથી યુક્ત છાપા લગાવ્યા. તે પછી એક મંડલ લખ્યું–અર્થાત્ બનાવ્યું 'मंडलं आलिहित्ता' મંડલ બનાવીને 'वच्चए दलयइ' અર્ચના કરી 'वच्चए दलइत्ता' અર્ચના કરીને-તે પછી તેણે 'कयग्गाहगहिय करयलपब्भट्टविप्पमुक्केण दसद्धवण्णेणं कुसुमेणं मुक्कपुप्फोवयारकलियं करेंति' કેશપાશને પકડવા જેવા હાથમાંથી પડેલા પુષ્પોને છોડીને બાકીના પાંચવર્ણ વાળા પુષ્પોનો ઢગલો બનાવ્યો. 'करेत्ता धूवं दलयइ' પુષ્પોનો ઢગલો બનાવીને તે પછી તેણે ત્યાં ધૂપ કર્યો 'धूवं दलइत्ता जेणेव सिद्धायतणस्स दाहिणिल्ले' ધૂપ સળગાવીને તે પછી તે જ્યાં સિદ્ધાયતનની દક્ષિણ બાજુનું 'दारे'

शाखाशालभञ्जिका व्यालरूपकाणि च लोमहस्तकेन प्रमार्जयति–लोमहस्तकेन प्रमार्ज्य बहुमध्यदेशभागं सरसेन गोशीर्षचन्दनेन पञ्चाङ्गुलितलेनाऽनुलिम्पति अनुलिप्य–चर्चकं ददाति दत्वा पुष्पारोपणं यावत्–आभरणारोपणं करोति–कृत्वा-ऽऽसक्तोत्सक्त विपुल यावत्–माल्यदामकलापं करोति कृत्वा कचग्राह गृहीत यावत्पुञ्जोपचारकलितं करोति कृत्वा धूपं ददाति धूपं दत्वा यत्रैव मुखमण्डपस्य बहुमध्यदेशभागः तत्रैवोपागच्छति तत्रैवोपागत्य बहुमध्येशभागं लोमहस्तकेन प्रमार्जयति प्रमार्ज्य दिव्योदकधारयाऽभ्युक्षति अभ्युक्ष्य सरसेन गोशीर्षचन्दनेन पञ्चाङ्गुतलितलेन मण्डलमालिखति–आलिख्य–चर्चकं ददाति दत्वा–कचग्राह यावद् धूपं ददाति दत्वा यत्रैव मुखमण्डपस्य पश्चिमं द्वारं तत्रैवोपागच्छति उपागत्य लोमहस्तकं गृह्णाति–गृहीत्वा–द्वारशाखे च शालभञ्जिकाश्च व्यालरूपकाणि च लोमहस्तकेन प्रमार्जयति प्रमार्ज्य दिव्योदकधारयाऽभ्युक्षति अभ्युक्ष्य–सरसेन गोशीर्षचन्दनेन यावद् चर्चकं ददाति दत्वाऽऽसक्तोत्सक्त० कचग्राह० धूपं ददाति दत्वा

च्छित्ता लोमहत्थयं गेण्हइ' वहां आकर के उसने मयूरपिच्छिको उठाइ 'गेण्हित्ता दारचेडीओ सालभंजियाओय' मयूरपिच्छिका उठाकर उसने उस से द्वार की चेटिका रूप शालभंजिकाओं का और 'वालरुवएय लोमहत्थएणं पमज्जइ' व्याल रूपों का प्रमार्जन किया 'पमज्जेत्ता बहुमज्झ देसभाए सरसेणं गोसीसचंदणेणं पंचंगुलितलेणं अणुलिंपइ' प्रमार्जन करके फिर उसने उस सिद्धायतन के बहुमध्य देश भाग में सरस गोशीर्ष चंदन से पांचों अंगुलियों के छापे लगाए 'अणुलिंपित्ता' छापे लगाकर फिर उसने 'चच्चए दलयइ' वहां अर्चना की 'दलइत्ता पुप्फारुहणं जाव आहरणारुहणं करेइ' अर्चना करके फिर उसने वहां पुष्प चढाए यावत् आभरण पहिराये 'करेत्ता आसत्तोसत्त विपुल जाव

દ્વાર હતું 'तेणेव उवागच्छइ' ત્યાં તે આવ્યો 'उवागच्छित्ता लोमहत्थयं गेण्हइ' ત્યાં આવી તેણે મયૂર પિછિકા લીધી. 'गेण्हित्ता दारचेडीओ सालभंजियाओय' મયૂર પિછિકા લઈને તેણે તેનાથી દ્વારની ચેટિકા રૂપ શાલ ભંજીકાઓ—પુતળીયોનું અને 'वालरुवएय लोमहत्थएणं पमज्जइ' વ્યાલ રૂપોનું પ્રમાર્જન કર્યું 'पमज्जेत्ता बहुमज्झदेसभाए सरसेणं गोसीसचंदणेणं पंचंगुलितलेणं अणुलिंपइ' પ્રમાર્જન કરીને તે પછી તેણે એ સિદ્ધાયતનના બહુ મધ્ય દેશ ભાગમાં સરસ ગોશીર્ષ ચંદનથી પાંચે આંગળીયોથી યુક્ત એવા છાપા લગાવ્યા 'अणुलिंपित्ता' છાપાઓ લગાવીને તે પછી તેણે 'चच्चए दलयइ' ત્યાં અર્ચના કરી 'दलइत्ता पुप्फारुहणं जाव आहरणारुहणं करेइ' અર્ચના કરીને તે પછી તેણે પુષ્પો ચઢાવ્યા. યાવત્ આભૂષણો પ[illegible] 'करेत्ता आसत्तोसत्त विपुल जाव मल्लदामकलावं

यत्रैव खलु मुखमण्डपस्योत्तरा खलु स्तम्भपङ्क्तिः तत्रैवोपागच्छति उपागत्य लोमहस्तकं परामृशति परामृश्य शालभञ्जिकाः दिव्ययोदकधारया सरसेन गोशीर्ष चन्दनेन पुष्पारोपणं यावत्–आसक्तोत्सक्त० कचग्राह० धूपं ददाति यत्रैव मुखमण्डपस्य पूर्व द्वारं तदेव सर्व भणितव्यं यावत्–द्वारस्यार्चनिका यत्रैव दक्षिणात्यं द्वारं तदेव सर्वम् यत्रैव प्रेक्षागृहमण्डपस्य बहुमध्यदेशभागः यत्रैव वज्रमयः अक्षाटको यत्रैव मणिपीठिका यत्रैव सिंहासनं तत्रैवोपागच्छति, तत्रैवोपागत्य लोमहस्तकं गृह्णाति लोमहस्तकं गृहीत्वाऽक्षाटकंच- सिंहासनं च–लोमहस्तकेन प्रमार्जयति प्रमार्ज्य दिव्ययोदकधारयाऽभ्युक्षति–पुष्पारोपणं यावत् धूपं ददाति यत्रैव प्रेक्षागृहमण्डपपश्चिमद्वारं द्वारार्चनिका–उत्तरास्तम्भपङ्क्तिः तथैव–पूर्व द्वारं तथैव यत्रैव दक्षिणात्यं द्वारं तथैव यत्रैव चैत्यस्तूपः तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य लोमहस्तकं गृह्णाति गृहीत्वा चैत्यस्तूपं लोमहस्तकेन प्रमार्जयति. प्रमार्ज्य दिव्योदकधारया० सरसेन० पुष्पारोपणम् आसक्तोत्सक्त यावद् धूपं ददाति दत्त्वा यत्रैव पाश्चात्या मणिपीठिका यत्रैव जिनप्रतिमा तत्रैवोपागच्छति तत्रैवोपागत्य जिनप्रतिमाया आलोके प्रणामं करोति प्रणामं कृत्वा लोमहस्तकं गृह्णाति गृहीत्वा तदेव सर्वम् यज्जिनप्रतिमानां सिद्धिगतिनामधेयं स्थानं सम्प्राप्तानां वन्दते–नमस्यति 'एवम् उत्तरेऽपि, एवं पूर्वस्मिन्नपि, एवं दाक्षिणात्येऽपि, यत्रैव चैत्यवृक्षाः द्वारविधिश्च मणिपीठिकाः यत्रैव महेन्द्रध्वजो द्वारविधिः, यत्रैव दाक्षिणात्या नन्दापुष्करिणी तत्रैवोपागच्छति उपागत्य लोमहस्तकं गृह्णाति गृहीत्वा, चैत्यानि च त्रिसोपानप्रतिरूपकाणि च तोरणं च शालभञ्जिकाश्च व्यालरूपकाणि च लोमहस्तकेन प्रमार्जयति प्रमार्ज्य दिव्योदकधारया सिञ्चति सरसेन गोशीर्षचन्दनेनाऽनुलिम्पति अनुलिप्य पुष्पारोपणं यावद् धूपं ददाति। धूपं दत्वा सिद्धायतन मनुप्रदक्षिणी कुर्वन् यत्रैवोत्तरानन्दापुष्करिणी तत्रैवोपागच्छति तत्रैवोपागत्य तथैव माहेन्द्रध्वजश्चैत्य वृक्षश्चैत्यस्तूपः पाश्चात्या मणिपीठिका जिनप्रतिमा उत्तरा पौरस्त्या–दाक्षिणात्या–प्रेक्षागृहमण्डपस्याऽपि तथैव–तथैव यथा दाक्षिणात्यस्य पाश्चास्त्यं द्वारं यावत् दाक्षिणात्या खलु स्तम्भपङ्क्तिः मुखमण्डपस्याऽपि त्रयाणां द्वाराणामर्चनिका भणितव्या दाक्षिणात्या खलु स्तम्भ-

---

मल्लदामकलावं करेति' आभरण पहिराकर फिर उसने ऊपर से नीचे तक विपुल यावत् मालाओं का समूह वहां रखा इत्यादि रूप से इस सूत्र की व्याख्या पूर्वोक्त रूप से स्पष्ट ही है ॥६८॥

करेंति' આભૂષણો પહેરાવીને તે પછી તેણે ઉપરથી નીચે સુધી વિપુલ યાવત્ માલાઓનો સમૂહ ત્યાં રાખ્યો. ઇત્યાદિ પ્રકારથી આ સૂત્રની વ્યાખ્યા પહેલાં કહ્યા પ્રમાણે જ સ્પષ્ટ રીતે છે. ॥ સૂ. ૬૮ ॥

पङ्क्तिः, उत्तरद्वारं—पौरस्त्यद्वारं शेषं तथैव क्रमेण यावत्पौरस्त्या नन्दापुष्करिणी यत्रैव सभासुधर्मा तत्रैव प्रधावितवान् गमनाय ॥ सू० ६८ ॥

टीका—व्याख्यानिगदसिद्धाः इति ।

मूलम्—तएणं तस्स विजयस्स देवस्स चत्तारि सामाणिय साहस्सीओ एयप्पभि २ जाव सव्वड्ढिए जाव णाइरवेणं जेणेव सभासुहम्मा तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता तं सभं सुधम्मं अणुपयाहिणी करेमाणे२ पुरत्थिमिल्लेणं अणुपविसइ अणुपविसित्ता आलोए जिणसकहाणं पणामं करेइ करेत्ता जेणेव मणिपेढिया जेणेव माणवचेइयखंभे जेणेव वइरामया गोलवट्ट समुग्गका तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता लोमहत्थयं गेण्हइ गेण्हित्ता वइरामए गोलवट्टसमुग्गए लोमहत्थए पमज्जइ पमज्जित्ता वइरामए गोलवट्टसमुग्गए विहाडेति विहाडेत्ता जिणसकहाओ लोमहत्थएणं पमज्जइ पमज्जेत्ता सुरभिणा गंधोदएणं तिसत्तखुत्तो जिणसकहाओ पक्खालेति पक्खालेत्ता सरसेणं गोसीसचंदणेणं अणुलिंपइ अणुलिंपेत्ता अग्गेहिं वरेहिं गंधेहिं मल्लेहिय अच्चिणइ अच्चिणेत्ता धूवं दलयइ धूवं दलइत्ता वइरामएसु गोलवट्ट समुग्गएसु पडिणिक्खमइ पडिणिक्खमेत्ता माणवकं चेइयखंभं लोमहत्थएणं पमज्जइ पमज्जेत्ता दिव्वाए उदगधाराए अब्भुक्खेइ अब्भुखेत्ता सरसेणं गोसीसचंदणेणं चच्चए दलयइ चच्चए दलइत्ता पुप्फारुहणं जाव आसत्तोसत्त० कयग्गह० धूवं दलयइ धूवं दलएत्ता जेणेव सभाए सुधम्माए बहुमज्झदेसभाए तं चेव जेणेव सीहासणे तेणेव जहा दारच्चाणित्ता जेणेव देवसयणिज्जे तं चेव जेणेव खुड्डागे महिंदज्झए तं चेव जेणेव पहरणकोसे चोप्पाले तेणेव उवागच्छइ तेणेव उवागच्छित्ता पत्तेयं पत्तेयं पहरणाइं लोमहत्थएणं पमज्जति पमज्जित्ता सरसेणं गोसीसचंदणेणं तहेव सव्वं सेसंपि दाहिणिल्लं दारं आदि काउं ` णेयव्वं जाव पुरच्छिमिल्लाणंदार

पुक्खरिणी सव्वाणं सभाणं जहा सुधम्माए सभाए तहा अच्चणिया उववायसभाए णवरं देवसयाणिज्जस्स अच्चणीया सेसासु सीहासणा ण अच्चणिया हरयस्स जहा णंदाए पुक्ख-रिणीए अच्चणिया ववसायसभाए पोत्थयरयणं लोमहत्थ० दिव्वाए उदगधाराए सरसेणं गोसीसचंदणेणं अणुलिंपति अग्गेहिं वरेहिं गंधेहिय मल्लेहिय अच्चिणइ अच्चिणित्ता सीहा-सणे लोमहत्थएणं पमज्जति जाव धूवं दलयति सेसं तं चेव णंदाए जहा हरयस्स तहा जेणेव बलिपीढं तेणेव उवागच्छइ उवागच्छेत्ता आभिओगे देवे सद्दावेंति सद्दावेत्ता एवं वयासी खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ? विजयाए रायहाणीए सिंघाडए सुयतिए सुय चउक्कए सुयचच्चरे सुय चउमुहे सुय महापहे सुय पासाए सुयपागारे सुय अट्टालए सुयचरिया सुयदारे सुय गोपुरे सुय तोरणे सुय वावी सुय पुक्खरिणी सुय जाव बिल-पंतिगा सुय आरामेसुय उज्जाणेसुय काणणेसुय वणेसुय वण-संडेसुय वइराईसुय अच्चणियं करेइ करेत्ता ममेय माणत्तियं खिप्पामेव पच्चप्पिणइ। तएणं ते आभिजोगिका देवा विजएणं देवेणं एवं वुत्ता समाणा जाव हट्टतुट्ठा विणएणं पडिसुणेंति पडिसुणित्ता विजयाए रायहाणीए सिंघाडएसुय जाव अच्चणियं करेत्ता जेणेव विजए देवे तेणेव उवागच्छंति तेणेव उवाग-गच्छित्ता एयमाणत्तियं पच्चप्पिणंति। तएणं से विजए देवे तेसिणं आभिजोगियाणं देवाणं अंतिए एयमट्ठं सोच्चा णिसम्म हट्ठतुट्ठ चित्तमाणंदिय जाव हियहियए जेणेव पुक्खरिणी तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता पुरत्थिमिल्लेणं तोरणेणं जाव हत्थ पायं पक्खालेति पक्खालेत्ता आयंते चोक्खे परमसुइभूए णंदा पुक्खरिणीओ पच्चुत्तरति पच्चुत्तरित्ता जेणेव सभा सुहम्मा तेणेव

पहारेत्थ गमणाए । तएणं से विजए देवे चउहिं सामाणिय साहस्सीहिं जाव सोलसएहिं आयरक्खदेवसाहस्सीहिं सव्व-ड्ढिए जाव णिग्घोस नाइयरवेणं जेणेव सभा सुहम्मा तेणेव उवा-गच्छति उवागच्छेत्ता सभं सुधम्मं पुरत्थिमिल्ले दारेणं अणुपवि-सइ अणुपविसित्ता जेणेव मणिपेढिया तेणेव उवागच्छइ उवाग-च्छित्ता सीहासणवरगते पुरच्छाभिमुहे सण्णिसण्णे ॥सू० ६९॥

छाया—ततः खलु तस्य विजयस्य देवस्य चत्वारि सामानिकसहस्राणि–एत-त्प्रभृति यावत्सर्वर्द्ध्या यावद् नादितरवेण यत्रैव सुधर्मासभा तत्रैवोपागच्छति तत्रैवोपागत्य तां खलु सभां सुधर्मा मनुप्रदक्षिणीकुर्वन्–२ पौरस्त्येनाऽनुप्रविशति अनुप्रविश्याऽऽलोक्य जिनसक्थिभ्यः प्रणामं करोति प्रणामं कृत्वा यत्रैव मणिपीठिका यत्रैव माणवकस्तम्भः यत्रैव वज्रमयाः गोलवृत्तसमुद्गकास्तत्रैवोपागच्छति तत्रैवो-पागत्य लोमहस्तकं गृह्णाति गृहीत्वा वज्रमयं गोलवृत्त समुद्गकं लोमहस्तकेन प्रमार्ज-यति प्रमार्ज्य वज्रमयं गोलवृत्तसमुद्गकं विघाटयति विघाट्य जिनसक्थि लोमहस्त-केन प्रमार्जयति प्रमार्ज्य सुरभिगन्धोदकेन त्रिसप्त कृत्वो जिनसक्थीनि प्रक्षालयति प्रक्षाल्य सरसेन गोशीर्षचन्दनेनाऽनुलिम्पति, अनुलिप्याऽग्रैर्वरैर्गन्धैर्माल्यैश्चार्चयति अर्चयित्वा धूपं ददाति धूपं दत्वा वज्रमयेषु गोलवृत्तसमुद्गकेषु प्रतिनिष्क्रामति प्रतिनिष्क्रम्य माणवकं चैत्यस्तम्भं लोमहस्तकेन प्रमार्जयति प्रमार्ज्य दिव्योदक धारयाऽभ्युक्षति अभ्युक्ष्य सरसेन गोशीर्षचन्दनेन चर्चकं ददाति–दत्वा पुष्पा-ऽऽरोपणं यावत्–आसक्तोत्सक्त० कचग्राह० धूपं ददाति दत्वा धूपं यत्रैव सभा सुधर्मायाः बहुमध्यदेशभागस्तदेव सीहासनं तत्रैव यथाद्वारार्चनिका यत्रैव देवशयनीयं तदेव यत्रैव क्षुल्लको महेन्द्रध्वजस्तदेव यत्रैव प्रह-रणकोशश्चोपालकस्तत्रैवोपागच्छति तत्रैव उपागत्य प्रत्येकं प्रत्येकं प्रहरणानि लोमहस्तकेन प्रमार्जयति प्रमार्ज्य सरसेन गोशीर्षचन्दनेन तथैव सर्वम् शेषमपि दक्षिणद्वारादिकं तथैव नेतव्यं यावत्पौरस्त्या नन्दापुष्करिणी सर्वासां सभानां यथा सुधर्मायाः सभायाः तथाऽर्चनिका उपपातसभायां नवरं देवशयनीयस्या-ऽर्चनिकाशेषासु सिंहासनमर्चनिका ह्रदस्य यथा नन्दायाः पुष्करिण्या अर्चनिका व्यवसायसभायां पुस्तकरत्नं लोमहस्तकेन० दिव्ययोदकधारया सरसेन गोशीर्ष-चन्दनेनाऽनुलिम्पति अग्रैर्वरै गन्धैश्च–माल्यैश्चाऽर्चयति अर्चयित्वा सिंहासनं लोम-हस्तकेन प्रमार्जयति–यावद् धूपं ददाति शेषं तदेव नन्दायाः यथा ह्रदस्य तथा यत्र बलिपीठं तत्रैवोपागच्छति तत्रैवोपागत्याऽऽभियोगिकान् देवान् शब्दायति

शब्दायित्वा-एवम् अवादीत्-क्षिप्रमेव भो देवानुप्रियाः ! विजयाया राजधान्याः सिंघाटकेषु चित्रेषु चतुष्कोणेषु च चत्वरेषु च चतुर्मुखेषु च महापथपथेषु प्रासादेषु च प्राकारेषु चाऽट्टालकेषु च चरिकासु च द्वारेषु च गोपुरेषु च तोरणेषु च वापीषु च पुष्करिणीषु च यावत्-बिलपङ्क्तिषु चाऽऽरामेषु च-उद्यानेषु च काननेषु च वनेषु च वनषण्डेषु च वनराजिषु चाऽर्चनिकां कुरुत कृत्वा ममाज्ञप्तिकां क्षिप्रमेव प्रत्यर्पयत। ततः खलु ते आभियोगिका देवा विजयेन देवेन-एवमुक्ताः सन्तः यावत्-हृष्टतुष्टाः विनयेन प्रतिशृण्वन्ति प्रतिश्रुत्य विजयायाः राजधान्याः संघाटकेषु च यावदर्चनिकां कृत्वा यत्रैव विजयो देवस्तत्रैवोपागच्छन्ति तत्रैवोपागत्य-एतम् आज्ञप्तिकां प्रत्यर्पयन्ति। ततः खलु स विजयो देव स्तेषामाभियोगिकानां देवाना मन्तिके एतमर्थं श्रुत्वा-निशम्य हृष्ट तुष्ट चित्तानन्दितो यावत् हृदयः यत्रैव नन्दा पुष्करिणी तत्रैवोपागच्छति उपागत्य पूर्वेण तोरणेन यावत् हस्तौ पादौ प्रक्षालयति प्रक्षाल्याऽऽचान्त श्चोक्षः परमशुचिभूतो नन्दा पुष्करिणीतः प्रत्युत्तरति प्रत्युत्तीर्य्य यत्रैव सभासुधर्मा तत्रैव प्रधावितवान् गमनाय ततः स खलु स विजयो देवश्चतुर्भिः सामानिक सहस्रैः यावत् षोडषाऽऽत्मरक्षकदेवसहस्रैः सर्वऋद्धया यावद् निर्घोषनादितरवेण यत्रैव सभा सुधर्मा तत्रैवोपागच्छति तत्रैवोपागत्य सभां सुधर्मां पूर्वेण द्वारेणाऽनुप्रविशति अनुप्रविश्य यत्रैव मणिपीठिका तत्रैवोपागच्छति तत्रैवोपागत्य सिंहासनवरगतः पूर्वाऽभिमुखः सन्निषण्णः ॥सू० ६९॥

व्याख्यानिगदसिद्धा

मूलम्-तएणं तस्स विजयस्स देवस्स चत्तारि सामाणिय साहस्सीओ अवरुत्तरेणं उत्तरेणं उत्तरपुरत्थिमेणं पत्तेयं पत्तेयं पुव्वणत्थेसु भद्दासणेसु णिसीयंति। तएणं तस्स विजयस्स देवस्स चत्तारि अग्गमहिसीओ पुरत्थिमेणं पत्तेयं पत्तेयं पुव्वणत्थेसु भद्दासणेसु णिसीयंति। तएणं तस्स विजयस्स दाहिणपुरत्थिमेणं अब्भितरियाए परिसाए अट्ठ देवसाहस्सीओ पत्तेयं २ जाव णिसीयंति। एवं दक्खिणेणं मज्झिमियाए परिसाए दस देवसाहस्सीओ जाव णिसीयंति। दाहिणपच्छिमेणं बाहिरियाए परिसाए बारस देवसाहस्सीओ पत्तेयं पत्तेयं जाव णिसीयंति। तएणं तस्स विजयस्स देवस्स पच्चत्थिमेणं सत्त

अणियाहिवई पत्तेयं २ जाव णिसीयंति। तस्स णं विजयस्स देवस्स पुरत्थिमेणं दाहिणेणं पच्चत्थिमेणं उत्तरेणं सोलस आयरक्ख देवसाहस्सीओ पत्तेयं २ पुव्वणत्थेसु भद्दासणेसु णिसीदंति। तं जहा—पुरत्थिमेणं चत्तारि साहस्सीओ जाव उत्तरेणं ४ तेणं आयरक्खा सन्नद्ध बद्धवम्मियकवया उप्पिलीय सरासणवट्टिया पिणद्धगेवेज्जविमलवरचिंधपट्टगहियाउहपहरणा तिणयाइं तिसंधीणि वइरामया कोडीणिधणूइं अहिगिज्झपरिंयाइय कंडकलावा णीलपाणिणो पीयपाणिणो रत्तपाणिणो चावपाणिणो चारुपाणिणो चम्मपाणिणो खग्गपाणिणो दंडपाणिणो णीयपीयरत्तचावचारुचम्मखग्गदंडपासवरधरा आयरक्खा रक्खोवगा गुत्तागुत्तपालिता जुत्ता जुत्तपालिता पत्तेयं २ समयतो विणयंतो किंकरभूताविव चिट्ठंति। विजयस्स णं भंते! देवस्स सामाणियाणं देवाणं केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता? गोयमा! एगं पलिओवमं ठिई पन्नत्ता। एवं महड्ढिए एवं महज्जुईए एवं महब्बले एवं महाजसे एवं महासोक्खे एवं महाणुभावे विजए देवे विजए देवे ॥ सू० ७०॥

छाया—ततः खलु तस्य विजयस्य देवस्य चत्वारि सामानिकसहस्राणि अपरोत्तरेण—उत्तरेण—उत्तरपूर्वेण—प्रत्येकं प्रत्येकं पूर्व न्यस्तेपु भद्रासनेषु निसीदन्ति। ततः खलु तस्य विजयस्य देवस्य चतस्रोऽग्रमहिष्यः पूर्वेण प्रत्येकं प्रत्येकं पूर्वन्यस्तेपु भद्रासनेषु निपीदन्ति। ततः खलु तस्य विजयस्य देवस्य दक्षिणपूर्वेणाऽऽभ्यन्तरिकायां पर्षदि अष्टौ देवसहस्राणि प्रत्येकं—२ यावन्निपीदन्ति। एवं दक्षिणेन माध्यमिकायां पर्षदि द्वादशदेवसहस्राणि प्रत्येकं—२ यावत् निपीदन्ति। ततः खलु तस्य विजयस्य देवस्य पूर्वेण—दक्षिणेन पश्चिमेनो—त्तरेण षोडशात्मरक्षकदेवसहस्राणि प्रत्येकं—२ पूर्वन्यस्तेपु भद्रासनेपु निपीदन्ति तद्यथा—पूर्वेण चत्वारि सहस्राणि यावदुत्तरेण—४। ते खलु आत्मरक्षकाः सन्नद्धबद्धवर्मित कवचाः उत्पीडितशरासनपट्टिकाः पिनद्धग्रैवेयकविमलवरचिह्नपट्टाः गृहीता—ऽऽयुधप्रहरणाः त्रिनतानि त्रिसन्धीनि वज्रमयकोटीनि धनूंषि अभिगृह्य पर्याप्त काण्डकलापाः नीलपाणयः पीतपाणयः रक्तपाणयः चापपाणयः चारुपा-

णयः चर्मपाणयः खड्गपाणयः दण्डपाणयः पाशपाणयः नील-पीत-रक्त चाप चारु चर्मखड्गदण्डपाशवरधराः आत्मरक्षकाः गुप्ताः गुप्तपालिताः युक्ताः युक्तपालिताः प्रत्येकं-२ समयतो विजयतः किंकरभूता इव तिष्ठन्ति। विजयस्य खलु भदन्त! देवस्य कियत्कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? गौतम! एकं पल्योपमं स्थितिः प्रज्ञप्ता। विजयस्य खलु भदन्त! देवस्य सामानिकानां देवानां कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? गौतम-! एकं पल्योपमम् स्थितिः प्रज्ञप्ता एवं महर्द्धिकः एवं महाद्युतिकाः एवं महाबलः एवं महायशाः एवं महासौख्यः एवं महानुभागो विजयो देवो विजयो देवः ॥ सू० ७०॥

टीका--'तएणं तस्स विजयस्स' ततः सिंहासने उपवेशनतः परक्षणे विजयदेवस्य, 'चत्तारि सामाणिय साहस्सीओ' चत्वारि सामानिकानां सहस्राणि, 'अवरुत्तरेण' अपरोत्तरेण 'उत्तरेणं' उत्तरदिग्भ्यः उत्तरपुरच्छिमेणं' पूर्वतः उत्तरतश्च परिवार्य्य-आवेष्टय, 'पत्तेयं-२'' प्रत्येकं प्रत्येकम्, ''पुव्वणत्थेसु भद्दासणेसु'' पूर्वन्यस्तभद्रासनेषु पूर्वमेव सुसज्जित भद्रासनेषु, ''णिसीयंति'' निषीदन्ति 'तएणं तस्स विजयस्स देवस्स' ततः परं तद्विजयदेवस्य, 'चत्तारि अग्गमहिसीओ' चतस्रोऽग्रमहिष्यः 'पुरत्थिमेणं' पूर्वस्यां दिशि, 'पत्तेयं' २ प्रत्येकं

'तएणं तस्स विजयस्स देवस्स'-इत्यादि।

टीकार्थ-जब विजयदेव सिंहासन पर बैठ गया तब थोडी ही देर बाद उस विजयदेव के 'चत्तारि सामाणिय साहस्सीओ' चार हजार सामानिक देव 'अवरुत्तरेणं उत्तरेणं उत्तर पुरत्थिमेणं' अनुक्रम से उत्तर आदि दिग्भागों में-इशान विदिशा में आ आ करके 'पत्तेयं पत्तेयं' एक एक 'पुव्वणत्थेसु' पूर्व से रखे हुए 'भद्दासणेसु' भद्रासनों पर 'णिसीयंति' बैठ गये 'तएणं तस्स विजयस्स देवस्स' इसके बाद उस विजयदेव की 'चत्तारि अग्गमहिसीओ' चार पट्टदेवियां 'पुरत्थिमेणं' पूर्व दिशा में 'पत्तेयं २' एक एक 'पुवणत्थेसु भद्दासणेसु' पूर्व से

'तएणं तस्स विजयस्स देवस्स' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ-જ્યારે વિજયદેવ સિંહાસન પર બેસી ગયા ત્યારે થોડીજ વાર પછી એ વિજય દેવના 'चत्तारिसामाणियसाहस्सीओ' ચાર હજાર સામાનિક દેવ 'अवरुत्तरेणं उत्तरेणं उत्तरपुरत्थिमेणं' અનુક્રમથી ઉત્તર વિગેરે ચારે દિગ્ભાગોમાં-ઇશાનાદિ દિશાંઓમાં આવીને 'पत्तेयं पत्तेयं' એક એક 'पुव्वणत्थेसु' પહેલેથી રાખેલા 'भद्दासणेसु' ભદ્રાસનો પર 'णिसीयंति' બેસી ગયા. 'तएणं तस्स विजयस्स देवस्स' તે પછી એ વિજય દેવની 'चत्तारि अग्गमहिसीओ' ચાર પટરાણિયો 'पुरत्थिमेणं' પૂર્વ દિશામાં 'पत्तेयं पत्तेयं' એક એક 'पुव्वणत्थेसु भद्दासणेसु'

प्रत्येकम् ,प्रत्येकैकस्मिन् प्रत्येकैकस्मिन् 'पुव्वण्णत्थेसु भद्दासणेसु णिसी-
अंति' पूर्वोपकल्पितशुभासनेषु निषीदन्ति, 'तए णं तस्स विजयस्स देवस्स'
ततः परस्तात् विजयदेवस्य, 'दाहिणपुरत्थिमेण' दक्षिणपूर्वस्याम्, 'अब्भिंतरियाए
परिसाए'' आभ्यन्तरिकायां परिषदि 'अट्ठदेवसाहस्सीओ' अष्टौ देवानां
सहस्राणि, 'पत्तेयं-२' प्रत्येकं प्रत्येकम्, 'जाव णिसीयंति' यावत्सुसज्जिता
निषीदन्ति भद्रासनेषु । 'एवं दक्खिणेणं मज्झिमियाए परिसाए' एवं दक्षिणस्यां
मध्यमिकायाः पर्षदः स्थाने, 'दसदेवसाहस्सीओ जाव निसीयंति' दश सह-
स्राणि देवानां यावत् निषीदन्ति भद्रासनेषु 'दाहिणपच्चत्थिमेणं बाहिरियाए
परिसाए' एवं विजयस्य दक्षिणपश्चिमदिशि तृतीयबाह्यायाः पर्षदोऽपि स्थाने
'बारसदेवसाहस्सीओ' द्वादश सहस्राणि देवानाम्, 'पत्तेयं-२ जाव णिसीयंति'
प्रत्येकस्य भद्रासने यावत् शीघ्रमुपविशन्ति । 'तएणं तस्स विजयस्स देवस्स'

रखे गये भद्रासनों पर 'णिसीयंति' बैठ गई । 'तएणं तस्स विजयस्स
देवस्स' इसके बाद उस विजय देव की 'दाहिणपुरत्थिमेणं' अग्नेय
दिशा में 'अब्भिंतरियाए परिसाए' आभ्यन्तरिक परिषदा के 'अट्ठदेव
साहस्सीओ' आठ हजार देव 'पत्तेयं २' एक एक 'जाव णिसीयंति'
भद्रासन पर बैठ गये 'एवं दक्खिणेणं मज्झिमियाए परिसाए दस-
देवसाहस्सीओ जाव निसीयंति' इसी प्रकार से दक्षिण दिशा में
मध्यम परिषदा के १० हजार देव बैठ गये 'दाहिण पच्चत्थिमेणं बाहि-
रियाए परिसाए बारसदेवसाहस्सीओ' 'पत्तेयं २ जाव णिसीयंति'
दक्षिण पश्चिम दिक्कोण-नैर्ऋत्य विदिशा में बाह्य परिषदा के १२
हजार देव एक एक पूर्वन्यस्त सिंहासनों पर बैठ गये 'तएणं तस्स

પહેલેથી રાખેલા ભદ્રાસનો પર 'णिसीयंति' બેસી ગઈયો. 'तएणं तस्स विजय-
स्स देवस्स' તે પછી એ વિજય દેવની 'दाहिणपुरत्थिमेण' અગ્નિદિશામાં
'अब्भिंतरियाए परिसाए' આભ્યન્તરિક પરિષદાના 'अट्ठदेवसाहस्सीओ' આઠ
હજાર દેવો 'पत्तेयं पत्तेयं' એક એક 'जाव णिसीयंति' ભદ્રાસન પર બેસી ગયા.
'एवं दक्खिणेणं मज्झिमियाए परिसाए दस देव साहस्सीओ जाव निसीयंति' એજ
રીતે દક્ષિણ દિશામાં મધ્યમ પરિષદામાં ૧૦ દસ હજાર દેવો બેસી ગયા.
'दाहिणपच्चत्थिमेणं बाहिरियाए परिसाए बारस देवसाहस्सीओ पत्तेयं पत्तेयं जाव
णिसीयंति' દક્ષિણ પશ્ચિમ દિકકોણ-નૈઋત્ય વિદિશામાં બાહ્ય પરિષદાના ૧૨
બાર હજાર દેવો એક એક પહેલા રાખેલ સિંહાસનોની ઉપર બેસી ગયા.
'तए णं तस्स विजयस्स देवस्स पच्चत्थिमेणं' તે પછી એ વિજય દેવની પશ્ચિમ
દિશામાં સાત અનીકાધિપતિયો 'सत्त अणीयाहिवई पत्तेयं पत्तेयं णीसीयंति'

अनन्तरं विजयदेवस्य 'पच्चत्थिमेणं सत्त अणियाहिवती पत्तेयं-२ णिसीदंति' पश्चिमदिशि सप्ता-ऽनीकाधिपतयः प्रत्येकं-२ भद्रासनेषु निषीदन्ति 'तएणं तस्स विजयस्स देवस्स' ततः परं विजयदेवस्य 'पुरत्थिमेणं दाहिणेणं पच्चत्थिमेणं' पूर्वस्यां दक्षिणस्यां पश्चिमायाम्, 'उत्तरेणं' उत्तरस्यां दिशि, 'सोलस आयरक्ख-देवसाहस्सीओ' षोडशात्मरक्षकदेवसहस्राणि 'पत्तेयं-२ पुव्वण्णत्थेसु भद्दासणेसु निसीयंति' प्रत्येकं प्रत्येकं पूर्वन्यस्तेषु भद्रासनेषु निषीदन्ति सर्वतः समन्तात् 'तं जहा' तद्यथा-'पुरत्थिमेणं चत्तारि साहस्सीओ' पूर्वस्यां चत्वारि सहस्राणि चतुर्षु भद्रासनेषु निषीदन्ति 'जाव उत्तरेणं-४' यावत् उत्तरेण, एवमेव दक्षिणस्यां पश्चिमस्यां चोत्तरस्यां दिशि स्वात्मरक्षकसहस्राणि पूर्वन्यस्तभद्रासनेषु निषीदन्ति। कथंभूतास्त आत्मरक्षकास्तत्राह 'तेणं आयरक्खा' ते आत्मरक्षकाः-'संनद्ध बद्ध वम्मिय-

विजयस्स देवस्स पच्चत्थिमेणं' इस के बाद उस विजयदेव के पश्चिम दिशा में 'सत्त अणियाहिवई पत्तेयं २ णिसीयंति' सात अनीकाधिपति एक एक सिंहासन पर बैठ गये 'तएणं तस्स विजयस्स देवस्स पुरत्थिमेणं दाहिणेणं पच्चत्थिमेणं' इसके बाद उस विजयदेव के पूर्वदिशा में, दक्षिणदिशा में पश्चिमदिशा में और 'उत्तरेणं' उत्तरदिशा में 'सोलस आयरक्खदेवसाहस्सीओ पत्तेयं २ पुव्वणत्थ भद्दाभद्दासणे निसीयंति' १६ हजार आत्मरक्षक देव पूर्व से रखे गये एक एक भद्रासन पर चारों ओर बैठ गये। 'तं जहा' जैसे 'पुरत्थिमेणं चत्तारि साहस्सीओ' पूर्वदिशा में चार हजार आत्मरक्षक बैठ गये 'जाव उत्तरेणं ४' यावत् उत्तरदिशा में चार हजार आत्मरक्षक देव बैठ गए इसी तरह से दक्षिण दिशा में चार हजार और पश्चिम दिशा में चार हजार आत्मरक्षक देव पूर्वन्यस्त सिंहासनों पर बैठ गये ऐसा जानना

એક એક સિંહાસન પર બેસી ગયા. 'तएणं तस्स विजयस्स देवस्स पुरत्थिमेणं दाहिणेणं पच्चत्थिमेणं' તે પછી એ વિજયદેવની પૂર્વ દિશામાં દક્ષિણ દિશામાં પશ્ચિમ દિશામાં અને 'उत्तरेणं' ઉત્તર દિશામાં 'सोलस आयरक्ख देवसाहस्सीओ पत्तेयं पत्तेयं पुव्वण्णत्थभद्दासणेसु णिसीयंति' ૧૬ સોળ હજાર આત્મરક્ષક દેવ પહેલેથી રાખેલા એક એક ભદ્રાસનપર ચારે બાજુ બેસી ગયા. 'तं जहा' જેમકે 'पुरत्थिमेणं चत्तारि साहस्सीओ, પૂર્વ દિશામાં ચાર હજાર આત્મરક્ષક દેવો બેઠા 'जाव उत्तरेणं' યાવત્ ઉત્તર દિશામાં ચાર હજાર આત્મરક્ષક દેવો બેઠા અને એજ પ્રમાણે દક્ષિણ દિશામાં ચાર હજાર તથા પશ્ચિમ દિશામાં ચાર હજાર આત્મરક્ષક દેવો પહેલેથી રાખેલા સિંહાસનો પર બેઠા તેમ સમજવું. 'तेणं आयरक्खा संनद्धबद्धवम्मिकवया' એ આત્મરક્ષક દેવોએ લોખંડના ખીલાઓથી યુક્ત એવા

कवया' कवचं-तनुत्राणं, वर्म-लोहमय कुतुलिका दिरूपम् तत्संजातं यस्मिन्नितिवर्मितं, संनद्धं-शरीरे संयोजितं ततो बद्धं वर्मितं कवचं यैस्ते सन्नद्धबद्धवर्मितकवचाः 'उप्पिलियसरासणपट्टिया' उत्पीडिता शरासनानां पट्टिका धनुषां मुष्टिग्रहणस्थानं यैस्ते उत्पीडितशरासनपट्टिकाः 'पिणद्धगेवेज्ज विमलवरचिंधपट्टा' पिनद्धग्रैवेयकं ग्रीवाभरणं विमलवरचिह्नपट्टश्च यैस्ते पिनद्धग्रैवेयकविमलवरचिह्नपट्टाः पदाः 'गहियाउहप्पहरणा' गृहीतानि आयुधानि प्रहरणानि च यैस्ते गृहीतायुधप्रहरणाः 'तिणयाइं' त्रिषु आदि मध्यावसानेषु नतानि 'तिसंधीणि' त्रिषु स्थानेषु सन्धिर्येषां तानि त्रिसन्धीनि, 'वइरामया कोटिणि' वज्रमयकोटीनि, 'धणूइं धनूंषि 'अहिगिज्झ' अधिगृह्य, 'परियाइ कंडकलावा' पर्याप्तकाण्डकलापाः विचित्र काण्डकलापयोगात् 'नीलपाणिणो' नीलः काण्डकलापः पाणौ येषां ते नीलपाणय आत्मरक्षकाः केचनाऽऽसन्, 'पीयपाणिणो' पीतपाणयः 'रत्तपाणिणो रक्त-

चाहिए ' ते णं आयरक्खा संनद्धवद्धवम्मिकवया' ये आत्मरक्षक देव लोहमय कीलों से युक्त बख्तर को खूब कस कर पहिरे हुए थे 'उप्पीलियसरासरपट्टिया' हाथों में धनुष लिए हुए थे, 'पिणद्धगेवेज्जविमलवरचिंधपट्टा' गले में हार और विमल सुभट चिह्न पट से युक्त थे 'गहियाउहपहरणा' हाथों में आयुधों को लिये हुए थे 'तिणयाइं तिसंधीणिवइरामयकोडिणी धणूइं अभिगिज्झ पडियाइंतकंडकलावा' तीन स्थानों में आदि मध्य और अन्तरूप तीन स्थानों में नत, तीन सधियों वाले, वज्रमय कोटि वाले ऐसे 'धूणूइं' धनुषों को लेकर जिनके पासबाण बहुत हैं अथवा बाणों से भाथा जिनका पूर्णरूप से भरा हुआ है इसी से कितनेक आत्मरक्षकों के हाथ में नीले नीले बाण हैं तथा कितनेक आत्मरक्षकदेव 'पीयपाणिणो' पीले बाण जिनके हाथों में हैं ऐसे हैं। कितनेक आत्मरक्षकदेव 'रत्तपाणिणो' रक्तबाण जिनके हाथों

બખ્ખતરો ખૂબજ કસીને પહેરેલા હતા. 'उप्पीलिय सरासणपट्टिया' હાથોમાં ધનુષ ધારણ કરેલા હતા. 'पिणद्ध गेवेज्ज विमलवरचिंधपट्टा' ગળામાં હાર અને વિમલ સુભટ ચિહ્નવાળા પટ્ટથી યુક્ત હતા. 'गहियाउहपहरणा' તેઓએ પોતાના હાથોમાં હથિયારો લીધેલા હતા. 'तिणयाइं तिसंधिणी वइरामयकोडिणी धणुइं अभिगिज्झपडियाइंत कंडकलावा' ત્રણ સ્થાનોમાં આદિ, મધ્યમ, અને અંતરૂપ ત્રણ સ્થાનોમાં નમેલ ત્રણ સંધીયો વાળા અને વજ્રમય કોટિવાળા 'धणूइं' ધનુષ્યો ને લઈને જેની પાંસે બાણો ઘણા છે; અથવા બાણોથી જેઓના ભાથાઓ પૂરે પૂરા ભરેલા છે. અને તેથીજ કેટલાક આત્મરક્ષક દેવોના હાથમાં નીલ વર્ણના બાણો છે. તથા કેટલાક આત્મરક્ષક દેવો 'पीयपाणिणो' પીળા રંગના બાણો જેના

पाणयः 'चावपाणिणो' चापपाणयः चारुपाणिणो' चारुपाणयः चम्मपाणिणो चर्मपाणयः 'खग्गपाणिणो' खड्गपाणय 'दंडपाणिणो' दण्डपाणयः 'पासपाणिणो' पाशः प्राशो वा पाणौ येषां ते पाशपाणयः एतदेव समुदितभावेन दर्शयति 'नीलपीयरत्तचावचारुचम्मखग्गदंडपासवरधरा' नीलपीतरक्त चापचारुचर्मखड्ग-दण्डपाशप्रहरणधारिणः 'आयरक्खा' आत्मनो रक्षका विजयस्य, 'रक्खोवगा' रक्षोपगाः रक्षाकर्मणि दत्तचित्ताः 'गुत्ता' गुप्ताः नैतानन्ये जानन्ति इमेऽस्या-

में हैं ऐसे हैं। कितनेक आत्मरक्षकदेव 'चावपाणिणो' केवल धनुष ही जिनके हाथों में हैं ऐसे हैं कितनेक आत्मरक्षक देव 'चारुपाणिणो' हाथों में चारु नामक हथियार विशेष लिये हुए हैं। 'चम्मपाणिणो' कितनेक आत्मरक्षकदेव ऐसे हैं कि जिनके हाथों में चमडे के कोडे हैं कितनेक आत्मरक्षक देव ऐसे हैं कि जिनके 'खग्गपाणिणो' हाथों में केवल तलवार है कितनेक आत्मरक्षक देव ऐसे है कि 'दंडपाणिणो' जिनके हाथों में केवल दण्ड ही है तथा कितनेक आत्मरक्षकदेव ऐसे हैं कि 'पासपाणिणो' जिनके हाथों में केवल पाश-जाल-अथवा प्राश -मुग्दर-ही है। इस प्रकार से वे आत्मरक्षक देव 'नीलपीयरत्तचाव-चारुचम्म खग्गदंडपासधरा' नील, पीत, लाल, वर्णो को लिये हुए, केवल धनुष को लिये हुए तथा चारु नामक हथियार विशेष को लिये हुए चमडे के कोडों को लिये हुए, तलवारों को लिये हुए तथा दण्डों को एवं पाशों को लिये वहां चारों दिशाओं में पहिले से रक्खे गये भद्रासनों पर बैठे हैं ये आत्मरक्षकदेव विजयदेव के 'आयर-

હાથોમાં છે. એવા હતા. કેટલાક આત્મરક્ષકદેવો 'रत्तपाणिगो' લાલ રંગના બાણો જેમના હાથોમાં છે. એવા હતા. તથા કેટલાક આત્મરક્ષક દેવો 'चावपाणिणो' કેવળ ધનુષજ હાથોમાં છે એવા હતા. કેટલાક આત્મરક્ષક દેવો 'चारुपाणिणो' હાથોમાં ચારૂ નામનું હથિયાર વિશેષ લીધેલા હતા, 'चम्मपाणिणो' કેટલાક આત્મરક્ષક દેવોએ પોતાના હાથમાં ચામડાના ચાબુકો ગ્રહણ કર્યા હતા 'खग्ग पाणिणो' કેટલાક આત્મરક્ષક દેવોએ હાથોમાં તલવારો ધારણ કરી હતી 'दंडपाणिणो' કેટલાક આત્મરક્ષક દેવોએ હાથોમાં કેવળ દંડાઓજ ધારણ કરેલ હતા. 'पासपाणिणो' કેટલાક આત્મરક્ષક દેવોએ પોતાના હાથોમાં પાશ-જાલ અથવા પ્રાશ મુગ્દરોજ ધારણ કરેલા હતા, આ પ્રમાણે તે આત્મરક્ષક દેવો 'नीलपीयरत्तचावचारुचम्मखग्गदंडपासधारा' નીલ, પીળા, રાતા, વર્ણોના ધનુષોનેજ પોતાના હાથમાં ધારણ કરેલ હતા. તથા કેટલાક આત્મરક્ષક દેવો પોતાના હાથોમાં ચામડાના ચાબુકો, તલવારો અને દંડાઓને તથા પાશોને લઈને ચારે દિશાઓમાં રાખવામાં આવેલ ભદ્રાસનો પર બેઠેલા હતા. કેટલાક

त्मरक्षका इति, 'गुत्तपालिया' गुप्ताः अप्राकाश्यंगताः पालिकाः परिखादयो येषां ते गुप्तपालिकाः 'जुत्ता' युक्ताः स्वमनोनीतसेवकैरुपेताः 'जुत्तपालिया' युक्तपालिताः युक्ताः परस्परं बद्धा नतु-बृहदन्तरालापालिः सेतुर्येपान्ते, 'पत्तेयं२ प्रत्येयं २ 'समयतो विणयतो' समयविनयाभ्याम् 'किंकरभूयाविव चिट्ठंति' किंकरा इव तेऽमरास्तिष्ठन्ति, नेमे किंकराः किन्तु-शिष्टाचारवन्तो विनीताश्चात एतै विजयो देवः संमान्यते, यतोहि एतेषामपि साकमनेन सम्मानासनादीनि शास्त्रे लभ्यन्ते, एतेषां परिचयार्थं प्रश्नः 'गोयमा' गौतम ! इत्थं संबोध्य भगवत उत्तरम् । तथाहि-'विजयस्स णं भंते ! देवस्स' हे भदन्त ! विजयदेवस्य

क्खगा' अंगरक्षक हैं 'रक्खोवगा' उसके रक्षा कर्म में निरत है 'गुत्ता गुत्तपालिया' ये विजयदेव के अङ्गरक्षक हैं' इस प्रकार से अन्य देव इन्हें नही जानते तथा इनकी परिखा आदि को भी कोई नहीं जानता क्यों कि वह इनकी गुप्त रूप में रहती है 'जुत्ता' ये स्वमनोनीत सेवकों से युक्त होते हैं 'जुत्तपालिया' तथा इनकी जो सेतु रूपपालि हैं वह परस्पर में बद्ध रहती है बहुत अन्तराल वाली नहीं होती है ये पत्तेयं२ प्रत्येक आत्मरक्षकदेव 'समयतो विणयतो किंकरभूताविव चिट्ठंति' अपने आचार के अनुसार विनय पूर्वक किङ्कर के जैसे होकर वहां बैठे रहते हैं वैसे ये उसके किङ्कर नही हैं ये तो शिष्टाचार वाले और विनीत हैं अतः इनके द्वारा विजय देव सम्मानीत होता है विजय देव के समान ही इनकी समानता होती है और इनके समान ही इनके आसन आदि हैं ऐसा शास्त्रों में देखा जाता है अब गौतमस्वामी प्रभु से पूछते हैं- 'विजयस्स णं भंते ! देवस्स केवतियं कालं ठिती पण्णत्ता' हे भदन्त !

આત્મરક્ષક દેવો વિજય દેવના 'आयरक्खगा' અંગ રક્ષકો હતા 'रक्खोवगा' તેઓ વિજય દેવના અંગરક્ષકો છે એ પ્રમાણે અન્ય દેવો તેમને જાણતા નથી તથા તેઓની પરીખા વિગેરેને પણ કોઈ જાણતું નથી. કેમકે તે ગુપ્ત રીતે રહે છે. 'जुत्ता' એ પોતાના મનોનીત સેવકોથી યુક્ત રહે છે. 'जुत्तपालिया' તથા તેઓની સેતુ રૂપ જે પાળ છે તે એક બીજાને સંબંધિત રહે છે. વધારે પડતા આંતરાવાળી હોતી નથી. એ 'पत्तेयं पत्तेयं' દરેક આત્મરક્ષક દેવો 'समयतो विणयतो किंकरभूता विवचिट्ठंति' પોતાના આચાર અનુસાર વિનય પૂર્વક સેવકોની જેમ ત્યાં બેસી રહે છે. આમ તો તે તેઓના સેવકો નથી. તેઓતો શિષ્ટાચાર વાળા અને વિનયાન્વિત છે. તેથી તેઓ દ્વારા વિજય દેવ સન્માનીત થાય છે. વિજય દેવની સરખાજ તેઓ છે. અને તેઓના સમાનજ તેઓના આસન વિગેરે છે. એ પ્રમાણે શાસ્ત્રોમાં જોવામાં આવે છે,

स्वरूपज्ञानाय पृच्छामि, 'केवइयं कालं ठिई पण्णत्ता' कियन्तं कालं स्थितिः भवति' गोयमा ? एगंपलिओवमं ठिई पन्नत्ता' एकं यावत्पल्योपमं स्थितिं विद्धि-गौतम ! 'विजयस्स णं भंते ! देवस्स सामाणियाणं देवाणं केवइयं कालं ठिइ पन्नत्ता ?' विजयदेवस्य सामानिकानां देवानां ब्रूहि भगवन् कियन्तं कालं स्थिति रुक्ता ? भगवानाह–'गोयमा' गौतम ! 'एगं पलिओवमं ठिई पन्नत्ता' एकं पल्योपमं स्थितिः प्रज्ञप्ता इति । 'एवं महड्डिए–एवं महज्जुत्तीए–एवं महब्बले–एवं महाजसे एवं महासुक्खे–एवं महाणुभागे' एवमेव महर्द्धिकः–महाद्युतिकः–महाबलः–महायशाः–महासौख्यः महानुभागः प्रत्येकैकस्य स्थितिर्ज्ञातव्या, सर्वेऽद्भुत सुखसम्पन्ना इत्यर्थः, 'विजए देवे–विजएदेवे' एवं प्रभावो विजयो देवो विजयो देवः । प्रकरणसमाप्तिं द्योतयितुं द्विरुक्तिर्दर्शिता ॥सू०॥७०॥

विजयदेव की स्थिति कितने काल की कही गई है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं 'गोयमा ! एगं पलिओवमं ठिती पण्णत्ता' हे गौतम ! विजयदेव की स्थिति एक पल्योपम की कही गई है 'विजयस्स णं भंते ! देवस्स सामाणियाणं देवाणं केवतियं कालं ठिती पण्णत्ता' हे भदन्त ! विजयदेव के सामानिक देवों की स्थिति कितने काल की कही गई है ? 'एगं पलिओवमं ठिती पण्णत्ता' हे गौतम एक पल्योपम की स्थिति विजयदेव के सामानिक देवों की कही गई है 'एवं महिड्ढीए, एवं महज्जुत्तीए, एवं महब्बले, एवं महायसे, एवं महासुक्खे, एवं महानुभागे विजए देवे' विजय देव की ऐसी महाऋद्धि है ऐसी महाद्युति है ऐसा महाबल है ऐसा महायश है ऐसा महासौख्य है और ऐसा उसका महाप्रभाव है ॥७०॥

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે–'विजयस्स णं भंते ! देवस्सकेवतियं कालं ठिई पण्णत्ता ! ભદન્ત ! વિજય દેવની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહેવામાં આવી છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે 'गोयमा ! एगं पलिओवमं ठिई पण्णत्ता ? હે ગૌતમ ; વિજયદેવની સ્થિતિ એક પલ્યોપમની કહેલ છે. 'विजयस्स णं भंते ! देवस्स सामाणियाणं देवाणं केवइयं कालं ठिई पण्णत्ता' હે ભગવન્ વિજય દેવોના સામાનિક દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહેવામાં આવી છે ? 'एगं पलिओवमं ठिई पण्णत्ता' હે ગૌતમ વિજય દેવના સામાનિક દેવોની સ્થિતિ એક પલ્યોપમની કહેલ છે. 'एवं महिड्ढीए, एवं महज्जुईइ, एवं महब्बले, एवं महाजसे, एवं महासोक्खे, एयं महाणुभागे विजए देवे' વિજય દેવની એવી મહા ઋદ્ધિ છે. એ રીતની મહાદ્યુતિ છે. એ પ્રમાણે મહાબળ છે. એ પ્રમાણે મહાયશ છે. એ પ્રમાણે મહાસૌખ્ય છે. અને એ રીતનો એનો મહાપ્રભાવ છે. ॥ સૂ. ॥ ૭૦ ॥

अवतरणमाह-तदेवं विजयद्वारवक्तव्यता कथिताः सम्प्रति वैजयन्तद्वार वक्तव्यतां प्रस्तोतुं प्रश्नयन्नाह-'कहि णं भंते ! इत्यादि ।

मूलम्-कहिणं भंते ! जंबुद्दीवस्स वेजयंते णामं दारे पन्नत्ते गोयमा ! जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स दक्खिणेणं पणयालीसं जोयणसहस्साइं अबाधाए जंबुद्दीव दीवदाहिण पेरंते लवणसमुद्द दाहिणद्धस्स उत्तरेणं एत्थ णं जंबुद्दीवस्स णं दीवस्स वेजयंते णामे दारे पन्नत्ते। अट्ठजोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं सच्चेव सव्वा वत्तव्वया जाव णिच्चे। कहि णं भंते! रायहाणी दाहिणेणं जाव वेजयंते देवे वेजयंते देवे। कहि णं भंते! जंबुद्दीवस्स दीवस्स जयंते णामं दारे पन्नत्ते, गोयमा ! जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पच्चत्थिमपेरंते लवणसमुद्दपच्चत्थिमद्धस्स पुरच्छिमेणं सीयोदाए महाणदीए उप्पिं एत्थ णं जंबुद्दीवस्स जयंते णाम दारें पन्नत्ते तं चेव सेवमाणं जयंते देवे पच्चत्थिमेणं से रायहाणी जाव महड्ढिए । कहि णं भंते! जंबुद्दीवस्स अपराजिए णामं दारे पन्नत्ते गोयमा ! मंदरस्स पव्वयस्स उत्तरेणं पणयालीसं जोयणसहस्साइं अवाहाए जंबुद्दीवे दीवे उत्तरपेरंते लवणसमुद्दस्स उत्तरद्धस्स दाहिणेणं एत्थ णं जंबुद्दीवे दीवे अपराइए णामं दारे पन्नत्ते तं चेव पमाणं, रायहाणी उत्तरेणं जाव अपराइए देवे, चउण्ह वियण्णंमि जंबुद्दीवे। जंबुद्दीवस्स णं भंते ! दीवस्स दारस्स दारस्सय एसणं केवइयं अबाधाए अंतरे पन्नत्ते गोयमा! अउणासीतिं जोयणसहस्साइं बावण्णं च जोयणाइं देसूणं च अद्धजोयणं दारस्स य दारस्स य अबाधाए अंतरे पन्नत्ते ॥सू० ७१॥

छाया—कुत्र खलु भदन्त ! जम्बूद्वीपस्य वैजयन्तं नाम द्वारं प्रज्ञप्तम् गौतम! जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य दक्षिणेन पञ्चचत्वारिंशद्योजन

स्वरूपज्ञानाय पृच्छामि, 'केवइयं कालं ठिई पण्णत्ता' कियन्तं कालं स्थितिः भवति' गोयमा ? एगंपलिओवमं ठिई पन्नत्ता' एकं यावत्पल्योपमं स्थितिं विद्धि- गौतम ! 'विजयस्स णं भंते ! देवस्स सामाणियाणं देवाणं केवइयं कालं ठिइ पन्नत्ता ?' विजयदेवस्य सामानिकानां देवानां ब्रूहि भगवन् कियन्तं कालं स्थिति रुक्ता ? भगवानाह-'गोयमा' गौतम ! 'एगं पलिओवमं ठिई पन्नत्ता' एकं पल्योपमं स्थितिः प्रज्ञप्ता इति । 'एवं महड्ढिए-एवं महज्जुत्तीए-एवं महव्वले-एवं महाजसे एवं महासुक्खे-एवं महाणुभागे' एवमेव महर्द्धिकः-महाद्युतिकः- महाबलः-महायशाः-महासौख्यः महानुभागः प्रत्येकैकस्य स्थितिर्ज्ञातव्या, सर्वेऽद्भुत सुखसम्पन्ना इत्यर्थः, 'विजए देवे-विजएदेवे' एवं प्रभावो विजयो देवो विजयो देवः । प्रकरणसमाप्तिं द्योतयितुं द्विरुक्तिर्दर्शिता ॥सू०॥७०॥

विजयदेव की स्थिति कितने काल की कही गई है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं 'गोयमा ! एगं पलिओवमं ठिती पण्णत्ता' हे गौतम ! विजय- देव की स्थिति एक पल्योपम की कही गई है 'विजयस्स णं भंते ! देवस्स सामाणियाणं देवाणं केवतियं कालं ठिती पण्णत्ता' हे भदन्त ! विजयदेव के सामानिक देवों की स्थिति कितने काल की कही गई है ? 'एगं पलिओवमं ठिती पण्णत्ता' हे गौतम एक पल्योपम की स्थिति विजयदेव के सामानिक देवों की कही गई है 'एवं महिड्ढीए, एवं महज्जुत्तीए, एवं महव्वले, एवं महायसे, एवं महासुक्खे, एवं महाणुभागे विजए देवे' विजय देव की ऐसी महाऋद्धि है ऐसी महा- द्युति है ऐसा महाबल है ऐसा महायश है ऐसा महासौख्य है और ऐसा उसका महाप्रभाव है ॥७०॥

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે-'विजयस्स णं भंते ! देवस्सकेवतियं कालं ठिई पण्णत्ता ! ભદન્ત ! વિજય દેવની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહેવામાં આવી છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે 'गोयमा ! एगं पलिओवमं ठिई पण्णत्ता ? હે ગૌતમ ; વિજયદેવની સ્થિતિ એક પલ્યોપમની કહેલ છે. 'विजयस्स णं भंते ! देवस्स सामाणियाणं देवाणं केवइयं कालं ठिई पण्णत्ता' હે ભગવન્ વિજય દેવોના સામાનિક દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહેવામાં આવી છે ? 'एगं पलिओवमं ठिई पण्णत्ता' હે ગૌતમ વિજય દેવના સામાનિક દેવોની સ્થિતિ એક પલ્યોપમની કહેલ છે. 'एवं महिड्ढीए, एवं महज्जुईइ, एवं महव्वले, एवं महाजसे, एवं महासोक्खे, एयं महाणुभागे विजए देवे' વિજય દેવની એવી મહા ઋદ્ધિ છે. એ રીતની મહાદ્યુતિ છે. એ પ્રમાણે મહાબળ છે. એ પ્રમાણે મહાયશ છે. એ પ્રમાણે મહાસૌખ્ય છે. અને એ રીતનો એનો મહાપ્રભાવ છે. ॥ સૂ. ॥ ૭૦ ॥

अवतरणमाह–तदेवं विजयद्वारवक्तव्यता कथिताः सम्प्रति वैजयन्तद्वार वक्तव्यतां प्रस्तोतुं प्रश्नयन्नाह–'कहि णं भंते ! इत्यादि ।

मूलम्–कहिणं भंते ! जंबुद्दीवस्स वेजयंते णामं दारे पन्नत्ते गोयमा ! जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स दक्खिणेणं पणयालीसं जोयणसहस्साइं अबाधाए जंबुद्दीव दीवदाहिण पेरंते लवणसमुद्द दाहिणद्धस्स उत्तरेणं एत्थ णं जंबुद्दीवस्स णं दीवस्स वेजयंते णामे दारे पन्नत्ते। अट्ठजोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं सच्चेव सव्वा वत्तव्वया जाव णिच्चे। कहि णं भंते! रायहाणी दाहिणेणं जाव वेजयंते देवे वेजयंते देवे। कहि णं भंते ! जंबुद्दीवस्स दीवस्स जयंते णामं दारे पन्नत्ते, गोयमा ! जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पच्चत्थिमपेरंते लवणसमुद्दपच्चत्थिमद्धस्स पुरच्छिमेणं सीयोदाए महाणदीए उप्पिं एत्थ णं जंबुद्दीवस्स जयंते णाम दारें पन्नत्ते तं चेव सेवमाणं जयंते देवे पच्चत्थिमेणं से रायहाणी जाव महड्ढिए। कहि णं भंते ! जंबुद्दीवस्स अपराजिए णामं दारे पन्नत्ते गोयमा ! मंदरस्स पव्वयस्स उत्तरेणं पणयालीसं जोयणसहस्साइं अवाहाए जंबुद्दीवे दीवे उत्तरपेरंते लवणसमुद्दस्स उत्तरद्धस्स दाहिणेणं एत्थ णं जंबुद्दीवे दीवे अपराइए णामं दारे पन्नत्ते तं चेव पमाणं, रायहाणी उत्तरेणं जाव अपराइए देवे, चउण्ह वियण्णांमि जंबुद्दीवे। जंबुद्दीवस्स णं भंते ! दीवस्स दारस्स दारस्सय एसणं केवइयं अवाधाए अंतरे पन्नत्ते गोयमा ! अउणासीतिं जोयणसहस्साइं बावण्णं च जोयणाइं देसूणं च अद्धजोयणं दारस्स य दारस्स य अबाधाए अंतरे पन्नत्ते ॥सू० ७१॥

छाया—कुत्र खलु भदन्त ! जम्बूद्वीपस्य वैजयन्तं नाम द्वारं प्रज्ञप्तम् गौतम ! जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य दक्षिणेन पञ्चचत्वारिंशद्योजन

सहस्राणि अबाधया जम्बूद्वीप द्वीपदक्षिणपर्यन्ते लवणसमुद्रदक्षिणार्द्धस्योत्तरेणाऽत्र खलु जम्बूद्वीपस्य खलु द्वीपस्य वैजयन्तं नामद्वारं प्रज्ञप्तम् । अष्टौ योजनानि ऊद्ध्वं मुच्चैस्त्वेन सैव सर्वा वक्तव्यता यावद् नित्यम् । कुत्र खलु भदन्त ! राजधानी० दक्षिणेन यावत् वैजयन्तो देवः २ । कुत्र खलु भदन्त ! जम्बूद्वीपस्य द्वीपस्य जयन्तं नाम द्वारं प्रज्ञप्तम् ! गौतम ? जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य-पश्चिमेन पञ्च चत्वारिंशद्योजनसहस्राणि । जम्बूद्वीप पश्चिमपर्यन्ते लवणसमुद्र पश्चिमार्धस्य पूर्वेण शीतोदकाया महानद्याः उपरि अत्र खलु जम्बूद्वीपस्य द्वीपस्य जयन्तं नाम द्वारं प्रज्ञप्तम् तदेव तत्प्रमाणं जयन्तो देवः पश्चिमेन सा राजधानी यावन्महर्द्धिकः कुत्र खलु भदन्त ! जम्बूद्वीपस्य द्वीपस्याऽपराजितं नाम द्वारं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! मन्दरस्य पर्वतस्योत्तरेण पञ्च चत्वारिंशद् योजनसहस्राणि अबाधया जम्बूद्वीपे द्वीपे उत्तरपर्यन्ते लवणसमुद्रस्य उत्तरार्धस्य दक्षिणेनाऽत्र खलु जम्बूद्वीपे द्वीपेऽपराजितं नाम द्वारं प्रज्ञप्तम् तदेव प्रमाणम् राजधानी-उत्तरेण यावत्—अपराजितो देवः। चतुर्णामपि अन्यस्मिन् जम्बूद्वीपे। जम्बूद्वीपस्य खलु भदन्त ! द्वीपस्य द्वारस्य द्वारस्य च एतत्खलु कियत्यम् अबाधयाऽन्तरं प्रज्ञप्तम्? गौतम ! एकोनाशीतिर्योजनसहस्राणि द्विपञ्चाशद्योजनानि देशोनं चा—र्धयोजनं द्वारस्य च—द्वारस्य चा—ऽबाधयाऽन्तरं प्रज्ञप्तम् ॥सू० ७१॥

टीका—'कहि णं भंते !' कुत्र खलु भदन्त ! कस्मिन् स्थाने 'जंबुद्दीवस्स वेजयंते णामं दारे पन्नत्ते' जम्बूद्वीपस्य वैजयन्तं नाम द्वारं पज्ञप्त ? मितिप्रश्नः ? भगवानाह—'गोयमा !' हे गौतम ! 'जंबुद्दीवे दीवे' जम्बूद्वीपे खलु द्वीपे मध्य जम्बूद्वीपे इत्यर्थः 'मंदरस्स पव्वयस्स' मन्दरनाम्नः पर्वतस्य, 'दक्खिणेणं' दक्षिण-

---

'कहि णं भंते ! जंबूदीवस्स वेजयंते णामं दारे पन्नत्ते'

टीकार्थ—इस प्रकार से विजयद्वार की वक्तव्यता कहकर अब सूत्रकार वैजयन्तद्वार की वक्तव्यता का कथन करते हैं—गौतम स्वामी ने प्रभु से ऐसा प्रश्न किया है—हे भदन्त ! जम्बूद्वीप का वैजयन्तद्वार कहां पर कहा गया है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं 'गोयमा ! जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स दक्खिणेणं' हे गौतम ! यह जो जम्बूद्वीप

'कहि णं भंते ! जंबुदीवस्स वेजयंते णामं दारे पण्णत्ते'

टीकार्थ—આ પ્રમાણે વિજય દ્વાર સંબંધી કથન કરીને હવે સૂત્રકાર વૈજયન્ત દ્વારનું કથન કરે છે.—તે સંબંધમાં ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવો પ્રશ્ન પૂછ્યો છે કે—હે ભગવન્ જંબૂદ્વીપનું વૈજયન્ત દ્વાર ક્યાં આગળ આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'गोयमा ! जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स दक्खिणेणं' હે ગૌતમ ! આ જંબૂદ્વીપ નામનો દ્વીપ છે અને

स्यां दिशि 'पणयालीसं जोयणसहस्साइं' पञ्चचत्वारिंशद् योजनसहस्राणि, 'अवाहाए' अबाधया 'जंबूदीव दीव दाहिणपेरंते' जम्बूद्वीप नामकस्य द्वीपस्य दक्षिणपर्यन्ते 'लवणसमुद्दाहिणद्धस्स' लवणसमुद्रदक्षिणार्धस्य 'उत्तरेणं' उत्तरेण यो भाग आस्ते 'एत्थ णं जंबुद्दीवस्स णं दीवस्स' अत्र खलु जम्बूद्वीपस्य खलु द्वीपस्य, 'वेजयंते णामं दारे पण्णत्ते' वैजयन्तं नाम द्वारं प्रोक्तम्, 'अट्ठजोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं' अष्टौ योजनानि ऊर्ध्वम्-आकाशतले उच्चैस्त्वेन वर्तते, 'सच्चेव सव्वा वत्तव्वता जाव णिच्चे' सैव सर्वा वक्तव्यता यावत् नित्यम् चत्वारि योजनानि विष्कम्भेण चत्वारि योजनानि प्रवेशनकेन। श्वेतं वरकनकस्तूपिकाकम्- ईहामृग-ऋषभ- तुरग-नर-मकर-विहग-व्याल-किंनर रुरु चमरसरभ कुंजर वनलता-पद्मलता-भक्तिचित्रं स्तंभोद्गत वज्रवेदिकाकं परिगताऽभिरामं विद्याधर-यमलयुगलयंत्रयुक्तमिवार्चिः सहस्रमालिकं रूपकसहस्रकलितं दीप्यमानम् अति दीप्यमानं चक्षुर्लोकितलेशं शुभस्पर्शम् राश्रीकरूपं वर्णनं द्वारस्य वैजयन्ताख्यस्य। तद्यथा-वज्रमया नेवाऽरिष्ट (नेमरिष्ट) रत्नमयं प्रतिष्ठानं वैडूर्यमयाः स्तम्भाः जातरूपोपचित पञ्चवर्णमणिरत्नकुट्टिमतलं हेमगर्भमयएलूकः गोमेदमयम् इन्द्र-कीलं वज्रमय्यौ द्वारशाखे' इत्यादि क्रमेण विजयद्वारवदेव तोरणमणिपीठिका-

---

नाम का द्वीप है और उसमें जो सुमेरु पर्वत है सो उस सुमेरुपर्वत की दक्षिण दिशा में 'पणयालीसं जोयणसहस्साइं' ४५ हजार योजन 'अबाधाए जंबुद्दीवदीव दाहिणपेरंते लवणसमुद्द दाहिणद्धस्स उत्तरेणं एत्थ णं जंबुद्दीवस्स दीवस्स वेजयंते दारे पण्णत्ते' आगे जाने पर उस द्वीप की दक्षिण दिशा के अन्त में तथा दाक्षिण दिशा के लवण-समुद्र से उत्तर में जम्बूद्वीप नाम के द्वीप का वैजयन्तद्वार कहा गया है 'अट्ठजोयणाइं उड्ढं उच्चतेणं सच्चेव सव्वा वत्तव्वया जाव णिच्चे' यह आठ योजन का ऊंचा है और चार योजन का चौडा है। इसकी वक्तव्यता सब विजयद्वार के जैसी ही हैं यावत् यह नित्य है।

તેમાં જે સુમેરૂ પર્વત છે, એ સુમેરૂ પર્વતની દક્ષિણુ દિશામાં 'पणयालीसं जोयणसहस्साइं' પીસ્તાળીસ હજાર ચોજન 'अबाधाए जंबुद्दीवदीवदाहिणपेरंते लवणसमुद्दाहिणदस्स उत्तरेणं एत्थणं जंबुद्दीपस्स दीवस्स वेजयंते दारे पण्णत्ते' આગળ જવાથી એ દ્વીપના દક્ષિણુ દિશાના અંતભાગમાં તથા દક્ષિણુ દિશાના લવણુ સમુદ્રથી ઉત્તરમાં જંબુદ્વીપ નામના દ્વીપનું વૈજયન્ત નામનું દ્વાર કહેલું છે. 'अट्ठ जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं सच्चेव सव्वा वत्तव्वया जाव-णिच्चे' એની ઉંચાઇ આઠ ચોજનની છે. અને તેની પહોળાઇ ચાર ચોજનની છે. તેનું સમગ્ર કથન વિજય દ્વારના કથન પ્રમાણે જ છે. યાવત્ તે નિત્ય છે.

सिंहासन–नागदन्तक सिक्कपुष्पपटल्यादि हयसंघाटादिकं सर्वं निरूप्य तत् खलु वैजयन्तद्वारं शाश्वतनामधेयं यद् न कदापि नासीत् यन्न कदापि न भविष्यति यन्न कदापि न भवति, किन्तु–अभूत् एव भविष्यत्येव भवत्येव अवस्थितमव्ययं नित्यम् इत्यन्तं विजयद्वारवदेव वर्णनीयम्, विशेषतो विजयद्वारात् ।

'कहि णं भंते ! वेजयंतस्स देवस्स वेजयंती नाम रायहाणी पण्णत्ता' कुत्र स्थाने खलु भदन्त ! वैजयन्तस्य देवस्य वैजयन्ती नाम्नी राजधानी प्रज्ञप्ता–इति प्रश्ने–भगवानाह–हे गौतम ! 'वेजयंतस्स दारस्स' वैजयन्ताख्यस्य द्वारस्य 'दाहिणे' दक्षिणेन, 'जाव वेजयंते देवे २' यावद् वैजयन्तो देवो वैजयन्त द्वारस्य पश्चिमायां दिशि तिर्यगसंख्येयान् द्वीपसमुद्रान व्यतिक्रम्याऽन्यस्मिन जम्बूद्वीपे द्वीपे द्वादश योजनसहस्राणि समुद्रान्तरमवगाह्य, अत्र खलु वैजयन्ताख्या-राजधानी प्रज्ञप्ता सा खलु राजधानी द्वादश योजनसहस्राणि आयामविष्कम्भा-भ्याम् सप्तत्रिंशद् योजनसहस्राणि नवशतमष्टचत्वारिंशत्–शतं किञ्चिद्विशेषाधिकं परिक्षेपेण प्रज्ञप्ता सा खलु राजधानी एकेन प्राकारेण सर्वतः समन्तात् संपरि-

---

'कहि णं भंते ! रायहाणी वेजयंतस्स देवस्स वेजयंते नाम' हे भदन्त ! वैजयन्त देव की वैजयन्ती नाम की राजधानी कहां पर है । उत्तर में प्रभु कहते हैं–'वेजयंतस्स दारस्स दाहिणे जाव वेजयंते देवे२' हे गौतम ! वैजयन्तद्वार की पश्चिम दिशा में तिर्यग् असंख्यात द्वीप समुद्रों को उल्लङ्घन करके दूसरे जम्बूद्वीप नामके द्वीप में १२ हजार योजन प्रमाण समुद्र के भीतर घुसने पर वैजयन्त देव की वैजयन्ती नामकी राजधानी है यह राजधानी १२ हजार योजन की लम्बी चौडी है इसका परिक्षेप ३७९८४ योजन से भी कुछ अधिक है । यह राज-धानी चारों ओर से एक प्राकार से वेष्टित है-यह प्राकार ३७॥ हजार

'कहि णं भंते ! रायहाणी वेजयंतस्स वेजयंते नाम' હે ભગવન્ વૈજયન્ત દેવની વૈજયન્તી નામની રાજધાની ક્યાં આગળ આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે 'वेजयंतस्स दारस्स दाहिणे जाव वेजयंते देवेइ' હે ગૌતમ ! વૈજયન્ત દ્વારની પશ્ચિમ દિશામાં તિર્યગ્અસંખ્યાત દ્વીપો અને સમુદ્રોને ઓળંગીને બીજા જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં ૧૨ બાર હજાર ચોજન પ્રમાણ સમુદ્રની અંદર જવાથી વૈજયન્ત દેવની વૈજયન્તી નામની રાજધાની આવેલ છે. આ રાજધાનીની લંબાઈ બાર હજાર ચોજનની છે. તથા તેની પહોળાઇ પણ ૧૨ બાર હજાર ચોજનની છે. તથા તેનો પરિક્ષેપ–પરિધિ –ઘેરાવો ૩૭૯૪૮ સાડત્રીસ હજાર નવસો અડતાલીસ ચોજનથી પણ કંઇક વધારે છે. આ રાજધાની ચારે બાજુથી એક પ્રાકાર–કોટથી વીંટળાયેલી છે,

क्षिप्ता स खलु प्राकार· सप्तत्रिंशद् योजनानि अर्धयोजनं चोर्ध्वमुच्चैस्त्वेन मूलेऽर्धत्रयोदशयोजनानि विष्कम्भेण मध्ये क्रोशाधिकानि षड्योजनानि विष्कम्भेण मूलेविच्छिन्नः मध्ये—संश्लिष्टः उपरि तनुकः बहिर्वृत्तोऽन्तश्चतुरस्रः गोपुच्छ संस्थानसंस्थितः सर्वकनकमयोऽच्छः यावत्प्रतिरूपः इत्यादिकं सर्वमत्रापि विजयाराजधानीवत्—वक्तव्यम् । 'कहि णं भंते !' कुत्र खलु भदन्त ! 'जंबुद्दीवस्स णं दीवस्स जयंते णामं दारे पन्नत्ते' जम्बूद्वीपस्य खलु द्वीपस्य जयन्तनामकं तृतीयं द्वारं प्रज्ञप्तम् इति प्रश्नः ? उत्तरमाह भगवान्—'गोयमा' हे गौतम ! 'जंबूद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पच्चत्थिमेणं' जम्बूद्वीप नाम्नि द्वीपे मन्दरपर्वतस्य पश्चिमेन पश्चिमायां दिशि, 'पणयालीसं जोयणसहस्साइं' पञ्च चत्वारिंशद्योज

योजन का ऊंचा है मूल भाग में इसका विस्तार १२॥ योजन का है मध्य में ६। योजन का है ऊपर में तीन योजन एवं आधे कोश का है मूल में यह विस्तार वाला है मध्य में संकुचित और ऊपर में पतला है बाहर से गोल है और भीतर से चौकोर है अतएव गाय के पुंछ को जैसा आकार होता है वैसा इसका आकार है यह सर्व रूप से सुवर्णमय और निर्मल यावत् प्रतिरूप है इत्यादि सब वर्णन यहां पर भी विजय राजधानी के जैसा ही जानना चाहिये 'कहि णं भंते ! जंबुद्दीवस्सणं दीवस्स जयंते णामं दारे पन्नत्ते' हे भदन्त ! जम्बूद्वीप का तृतीय जयन्त नाम का द्वार कहां पर कहा गया है उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा ! जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पच्चत्थिमेणं' हे गौतम ! जम्बूद्वीप के मेरुपर्वत की पश्चिम दिशा में 'पणयालीसं जोयण-

એ પ્રાકાર ૩૭॥ સાડી સાડત્રીસ યોજનની ઉંચાઈ વાળો છે. મૂળ ભાગમાં તેનો વિસ્તાર ૧૨॥ સાડા બાર યોજનનો છે. મધ્યમા સવા ૭ યોજનનો છે. અને ઉપરના ભાગમાં ત્રણ યોજન અને અર્ધા કોશનો છે, અર્થાત્ તે મૂળમાં વિસ્તાર વાળો છે. મધ્યમા સંકુચિત—સંકડાયેલ અને ઉપરના ભાગમાં પાતળો છે. તે બહારના ભાગમાં ગોળ છે. અને અંદરના ભાગમાં ચોખૂણિયો છે. તેથી ગાયના પુંછનો જેવો આકાર હોય છે તેવો તેનો આકાર છે. તે સંપૂર્ણપણે સુવર્ણમય છે. તેમજ નિર્મળ યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. ઇત્યાદિ પ્રકારથી તેનું સઘળું વર્ણન વિજય રાજધાનીના વર્ણન પ્રમાણે જ સમજી લેવું.

'कहि णं भंते ! जंबुद्दीवस्स णं दीवस्स जयंते णामं दारे पण्णत्ते' હે ભગવન્ જંબૂદ્વીપનું ત્રીજું જે જયન્ત નામનું દ્વાર છે તે કયાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્ન ના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'गोयमा ! जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पच्चत्थिमेणं' હે ગૌતમ ! જંબૂદ્વીપના મેરૂ પર્વતની પશ્ચિમ દિશામાં 'पणयालीसं जोयणसहस्साइं' ૪૫ પિસ્તાળીસ હજાર યોજન આગળ જવાથી 'जंबुद्दीवपच्च-

नानां सहस्राणि 'जंबुद्दीवपच्चत्थिमपेरंते' जम्बूद्वीपस्य पश्चिमपर्यन्ते, 'लवणसमुद्दपच्चत्थिमद्धस्स पुरत्थिमेणं' लवणसमुद्रपश्चिमार्धस्य पूर्वस्यां दिशि, 'सीयोदाए महाणईए' शीतोदकायाः महानद्याः 'उप्पिं' ऊर्ध्वम्, 'एत्थ णं जंबुद्दीवस्स जयंते णाम दारे पण्णत्ते' अत्र स्थाने जम्बूद्वीपस्य जयन्तं नाम तृतीयं द्वारं प्रज्ञप्तम् इति। 'तं चेव से पमाणं' तदेव तत्प्रमाणम् विजयद्वारप्रमाणतोऽत्रापि जयन्तद्वारस्य वर्णनम्। 'जयंते देवे पच्चत्थिमेणं से रायहाणी जाव महड्ढिए' जयन्तो देवः पश्चिमेन सा राजधानी यावद् महर्द्धिकः ॥

'कहि णं भंते जंबुद्दीवस्स देवस्स अपराइए णामं दारे पण्णत्ते' कुत्र खलु भदन्त ! जम्बूद्वीपस्य खलु द्वीपस्या–ऽपराजितं नाम द्वारं प्रज्ञप्तम् इतिप्रश्नः भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'मंदरस्स पव्वयस्स उत्तरेणं पणयालीसं जोयणसहस्साइं अबाहाए' मन्दरस्य पर्वतस्योत्तरस्यां पञ्चचत्वारिंशद् योजनानां

सहस्साइं' ४५ हजार योजन जाने पर 'जंबुद्दीव पच्चत्थिम पेरंते' उस जम्बूद्वीप की पश्चिम दिशा के अन्त में 'लवणसमुद्द पच्चत्थि मद्धस्स पुरत्थिमेणं' लवण समुद्र के पश्चिमार्ध की पूर्व दिशा में 'सीयोदाए महाणईए' सीतोदा महानदी के 'उप्पिं' ऊपर 'एत्थ णं जंबूदीवस्स जयंते नामं दारे पण्णत्ते' जम्बूद्वीप का जयन्त नाम का तृतीय द्वार है 'तं चेव से पमाणं' इसके प्रमाण आदि का सब वर्णन विजयद्वार के वर्णन जैसा ही है ऐसा जानना चाहिये 'कहि णं भंते ! जंबुद्दीवस्स अपराइए णामं दारे पण्णत्ते' हे भदन्त ! जम्बूद्वीप नामक द्वीप का अपराजित नामका द्वार कहां पर कहा गया है उत्तर में प्रभु कहते हैं 'गोयमा ! मंदरस्स उत्तरेणं पणयालीस जोयणसहस्साइं अबाहाए' हे गौतम जंबूद्वीप के मेरुपर्वत से ४५ हजार योजन आगे जाने पर

त्थिमपेरंते' એ જંબૂદ્વીપની પશ્ચિમ દિશાના અંતભાગમાં 'लवणसमुद्द पच्चत्थिमद्धस्स पुरत्थिमेणं' લવણ સમુદ્રના પશ્ચિમાર્ધની પૂર્વદિશામાં ''सीओदाए महाणदीए' સીતોદા મહાનદીના 'उप्पिं' ઉપર 'एत्थ णं जंबुद्दीवस्स जयंते णामं दारे पण्णत्ते' જંબૂદ્વીપનું જયંત નામનું ત્રીજું દ્વાર છે. 'तं चेव से पमाणं' તેનું પ્રમાણ વિગેરે તમામ પ્રકારનું કથન વિજય દ્વારના કથન પ્રમાણે જ છે તેમ સમજવું. 'कहि णं भंते ! जंबुद्दीवस्स अपराइए णामं दारे पण्णत्ते' હે ભગવન્ જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપનું અપરાજીત નામનું ચોથું દ્વાર ક્યાં આગળ કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा ! मंदरस्स उत्तरेणं पणयालीस जोयण सहस्साइं अबाहाए' હે ગૌતમ ! જંબૂદ્વીપમાં આવેલ મેરૂ પર્વતથી ૪૫ પિસ્તાળીસ હજાર યોજન આગળ જવાથી 'जंबुद्दीवे उत्तरपेरंते'

सहस्राणि अबाधया 'जंबुद्दीवे दीवे उत्तरपेरंते—लवणसमुद्दस्स उत्तरद्धस्स दाहिणेणं' जम्बूद्वीपे द्वीपे उत्तरपर्यन्ते—लवणोदधेश्चोत्तरार्धस्य दक्षिणस्याम्, तिर्यगसंख्येयान् द्वीपसमुद्रान् व्यतिव्रज्य, 'एत्थ णं जंबूद्दीवे दीवे अपराजिए णामं दारे पण्णत्ते' अत्र खलु जम्बूद्वीपे द्वीपे—ऽपराजितं नाम द्वारं कथितम् 'तं चेव पमाणं' तदेव प्रमाणं यद् विजयनाम्नो द्वारस्य ज्ञेयम् । 'रायहाणी उत्तरेणं जाव अपराइए देवे' राजधान्युत्तरस्यां दिशि यावदपराजितो देवो ऽपराजितो देवः विजयराजधानी प्रदेश प्रमाणोधोऽधःप्ररूपणादिकमत्रापि वक्तव्यमिति ॥

'चउण्ह वि अण्णंमि' चतुर्णामपि अन्यस्मिन् जम्बूद्वीपे सम्प्रति विजयादि द्वाराणां परस्परमन्तरं प्रतिपादयितुमाह—'जंबुद्दीवस्स णं भंते ! दीवस्स दारस्स दारस्सय' जम्बूद्वीपस्य खलु भदन्त ! द्वीपस्य द्वारस्य विजयादे द्वारस्य च

'जंबूद्दीवे उत्तरपेरंते' जम्बूद्वीप के उत्तर दिशा के अन्त में 'लवणसमुद्दस्स उत्तरद्धस्स दाहिणेणं' तथा लवण समुद्र के ऊत्तरार्ध की दक्षिण दिशा में तिर्यग् असंख्यात द्वीप समुद्रों को उल्लङ्घन करने के बाद 'एत्थ णं जंबूद्दीवे दीवे अपराजिए णामं दारे पण्णत्ते' इस जम्बूद्वीप नामके द्वीप में अपराजित नामका द्वार कहा गया है । 'तं चेव पमाणं' इस द्वार के प्रमाण आदि का विवरण विजय नामक द्वार के जैसा ही है 'रायहाणी उत्तरेणं जाव अपराइए देवे' अपराजित देव की राजधानी उत्तर दिशा में है यावत् यहां अपराजित देव हैं इस राजधानी का प्रमाण एवं ऊंचाई आदि का सब कथन पूर्व के जैसा ही है 'चउण्हं वि अण्णंमि' अब सूत्रकार विजयादि द्वारों का परस्पर में जो अन्तर है उसका कथन करते हैं । इस में गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है

જંબૂદ્વીપની ઉત્તર દિશાના અંતભાગમાં 'लवणसमुद्दस्स उत्तरद्धस्स दाहिणेणं' લવણ સમુદ્રના ઉત્તરાર્ધના દક્ષિણ દિશામાં તિર્યક્ અસંખ્યાત દ્વીપો અને સમુદ્રોને ઓળંગ્યા પછી 'एत्थ णं जंबुद्दीवे दीवे अपराजिए णामं दारे पण्णत्ते' આ જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં અપરાજીત નામનું દ્વાર કહેવામાં આવેલ છે. 'तं चेव पमाणं' આ દ્વારના પ્રમાણ વિગેરેનું સઘળું વર્ણન વિજય નામના દ્વારના વર્ણન પ્રમાણે જ છે તો તે ત્યાંથી સમજી લેવું.

'रायहाणी उत्तरेणं जाव अपराइए देवे' અપરાજીત દેવની રાજધાની ઉત્તર દિશામાં છે યાવત્ ત્યાં અપરાજીત દેવ નિવાસ કરે છે. આ રાજધાનીનું પ્રમાણ ઉંચાઇ વિગેરે પ્રકારનું સઘળું કથન પહેલાં કહ્યા પ્રમાણેજ છે. 'चउण्हं वि अण्णंमि' હવે સૂત્રકાર વિજય વિગેરે દ્વારોનું જે એક બીજાનું અંતર છે. તેનું કથન કરે છે. આ સંબંધમાં ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું છે

'एस णं केवइयं अबाहाए अंतरे पन्नत्ते' एतेषां खलु कियत्यम् अबाधयाऽन्तरं प्रज्ञप्तम् द्वाराणां परस्परं कियद्दूरं कथितमितिप्रश्नः ? भगवानाह—'गोयमे-त्यादि । 'गोयमा ! हे गौतम ! 'अणुणासीर्तिं जोयणसहस्साइं' एकोनाशीति-र्योजनसहस्राणि 'बावण्णं जोयणाइं' द्विपश्चाशद्योजनानि, 'देसूणं च अद्धजोयणं' देशोनश्चार्धयोजनम् 'दारस्स य दारस्स' द्वारस्य च द्वारस्य च, 'अबाहाए' अंतरे पण्णत्ते' अबाधया अन्तरम् अन्तरालमित्यर्थः । प्रज्ञप्तं—कथितमिति तथाहि—चतुर्णामपि विजयादीनां द्वाराणां प्रत्येकैकस्य कुडयस्य द्वारशाखाऽपरपर्यायस्य बाहल्यं गव्यूतं द्वाराणां च विस्तारः प्रत्येकं प्रत्येकं चत्वारि चत्वारि योजनानि ततश्च चतुर्ष्वपि द्वारेषु सर्वसंख्यया कुडयद्वारप्रमाणमष्टादशयोजनानि जम्बूद्वीपस्य च परिधिस्तिस्रोलक्षाः षोडशसहस्राणि द्वेशते सप्तविंशत्यधिके ३१६२२७ क्रोशत्रयं च–३ अष्टाविंशति चतुःशतम् १२८ त्रयोदशाङ्गुलानि एकमर्धाङ्गुलम्

'जंबुद्दीवाणं भंते ! दीवस्स दारस्स य दारस्स य एसणं केवइयं अबाहाए अंतरे पण्णत्ते' हे भदन्त ! जम्बूद्वीप के एक द्वार से दूसरे द्वार तक कितना अन्तर है उत्तर में प्रभु कहते हैं 'गोयमा ! अउणासीतिं जोयणसहस्साइं' हे गौतम ७९ हजार 'बावण्णं च जोयणाइं देसोनं च अद्धजोयणं' ५२ योजन का अन्तर एक द्वार से दूसरे द्वार तक है परन्तु ५२॥ योजन पूरा नही लेना चाहिए क्यों कि कुछ कम आधा योजन ही अन्तर प्रदर्शन में यहां सूत्रकार ने प्रकट किया है प्रत्येक द्वार की शाखा रूप भीत १–१ कोश की मोटी है तथा प्रत्येक द्वार का विस्तार चार चार योजन है इस तरह चारों द्वारों में कुडयद्वारों का प्रमाण मिलाकर १८ योजन का है। जम्बूद्वीप की परिधि तीन ३१६२२७ योजन ३ कोश १२८ धनुष एवं १३॥ अंगुल से कुछ

કે 'जंबुद्दीवाणं भंते ! दीवस्स दारस्सय एस णं केवइयं आबाहाए अंतरे पण्णत्ते' હે ભગવન્ જંબૂદ્વીપના એક દ્વારથી બીજા દ્વાર પર્યન્ત કેટલું અંતર છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે 'गोयमा ! अउणसीतिं जोयणसहस्साइ' હે ગૌતમ ! ૭૯૦૫૨ ઓગણ્યાંસી હજાર 'बावण्णं च जोजणाइं देसोनं च अद्ध जोयणं' બાવન યોજનથી કંઇક વધારે અંતર એક દ્વારથી બીજા દ્વાર સુધીમાં છે. પરંતુ ૫૨ાા પુરૂં સાડા બાવન યોજન નથી. કેમકે કંઇક ઓછું અર્ધા યોજનનું જ અંતર સૂત્રકારે સૂત્રપાઠમાં બતાવેલ છે. દરેક દ્વારની શાખારૂપ ભીંતો એક એક કોસ જેટલી વિશાળ છે. તથા દરેક દ્વારોને વિસ્તાર ચાર ચાર યોજનનો છે. એ પ્રમાણે ચારે દ્વારોમાં કુંડય દ્વાર (બારીયો) નું પ્રમાણ મેળવીને ૧૮ અઢાર યોજનનું છે. જંબૂદ્વીપની પરિધિ ત્રણ યોજન ત્રણ કોસ ૧૨૮ એકસો અઠયાવીસ ધનુષ અને ૧૩ાા સાડાતેર આંગળથી કંઇક વધારે

१३॥ इति। अस्माच्च जम्बूद्वीपपरिधेः सकाशात् तानि कुडचद्वारपरिमाणभूतान्यष्टादशयोजनानि शोध्यन्ते शोधितेषु च तेषु परिधि सत्को योजनराशिः एवं रूपो जातः तिस्रो लक्षाः षोडशसहस्राणि द्वेशते नवोत्तरे ३१६२०९ शेषं तथैव ततो योजनराशेश्चतुर्भिर्भागो ह्रियते लब्धानि योजनानामेकोनाऽशीतिः सहस्राणि द्विपञ्चशदधिकानि गव्यूतं चैकम् ७९०५२ क्रोशमेकं १ यानि च परिधिसत्कानि त्रीणि गव्यूतानि तानि धनुस्त्वेन क्रियन्ते लब्धानि धनुषां षट्सहस्राणि यदपि च परिधिसत्कम् अष्टाविंशधनुःशतम् तदप्येतेषु धनुष्षु मध्ये प्रक्षिप्यते ततो धनूराशिरेकषष्टिःशतानि अष्टाविंशत्यधिकानि १५३२। यान्यपि त्रयोदशांगुलानि तेषामपि चतुर्भिर्भागोह्रियते लब्धानि त्रीणि अंगुलानि, एतदपि सर्वदेशोन गव्यूतमिति लब्धं देशोनमर्धयोजनम् तदुक्तम्-'कुड्डुदुवारपमाणं अट्ठारसजोयणाइं परिहीए। सोहिय चउहिं विभत्तइ णमो दारंतरं होइ ॥१॥ अउणासीइसहस्सा वावण्णाअद्धजोयणं णूणं। दारस्स य दारस्स य अंतरमेयं विणिदिट्ठं ॥२॥ कुडचद्वारप्रमाणम् अष्टादशयोजनानि परिधेः। शोधयित्वा चतुर्भिः विभक्ते इदं

अधिक है इस में से चारों द्वारों को एवं शाखा द्वारों का १८ योजन का प्रमाण घटाने पर परिधि का प्रमाण ३१६२९ योजन ३ कोश १२८ धनुष और १३॥ अंगुल से अधिक रहना है इसके चार भाग करने पर एक भाग का प्रमाण ७९०५२ योजन १ कोश १५३२ धनुष ३ अंगुल और ३ जव आता है। इतना एक द्वार से दूसरे द्वार का अन्तर जानना चाहिये तदुक्तम्-'कुड्डुदुवारपमाणं अट्ठारसजोयणाइ परिहीए। सोहिय चउहि विभत्तइ णमोदारं तरं होइ ॥१॥ अउणासीइ सहस्सा वावण्णा अद्धजोयणं णूणं दारस्सय दारस्सय अंतरमेयं विणिदिट्ठं' इन गाथाओं का अर्थ स्पष्ट है क्यों कि जो एक एक द्वार का एवं दो

છે. તેમાથી ચારે દ્વારોનું અને શાખા દ્વારોનું ૧૮ અઢાર યોજનનું પ્રમાણ ઘટાડવાથી પરિધિનું પ્રમાણ ૩૧૬૨૦૯ યોજન ૩ ત્રણ કોસ ૧૨૮ એકસો અઠયાવીસ ધનુષ અને ૧૩।। સાડાતેર આંગળથી વધારે હોય છે. તેના ચાર ભાગ કરવાથી એક ભાગનું પ્રમાણ ૭૯૦૫૨ ઓગણ્યાસી હજાર અને બાવન યોજન એક કોસ ૧૫૩૨ પંદરસો બત્રીસ ધનુષ ૩ ત્રણ આંગળ અને ૩ ત્રણ જવ જેટલું થાય છે. આટલું અંતર એક દ્વારથી બીજા દ્વાર સુધીનું છે. 'कुड्ड दुवारपमाणं अट्ठारसजोयणाइ परिहीए सोहिय चउहि विभत्तइणमोदारंतरं होइ' १५ 'अउणासीइसहस्सा वायणा अद्धजोयणं णूणं दारस्स य दारस्स य अंतरमेयं विणिदिट्ठं' આ ગાથાઓનો અર્થ સ્પષ્ટ છે કેમકે જે એક એક દ્વારનું અને બે કુડય દ્વારોનું પ્રમાણ બતાવીને જંબૂદ્વીપની પરિધિમાંથી તેને કમ કરવામાં આવેલ છે

द्वारान्तरं भवति ॥१॥ एकोनाशीतिः सहस्राणि द्विपंचाशदर्धयोजनम् । द्वारस्य च द्वारस्य च अन्तरमेतद् विनिर्दिष्टम् ॥इति॥सू० ७१॥

मूलम्—जंबुद्दीवरस णं भंते! दीवस्स पएसा लवणं समुद्दं पुट्ठा हंता पुट्ठा। तेणं भंते! किं जंबुद्दीवे दीवे लवणसमुद्दे गोयमा! जंबुद्दीवे दीवे नो खलु ते लवणसमुद्दे। लवणस्स णं भंते! समुद्दस्स पदेसा जंबुद्दीवं दीवं पुट्ठा हंता पुट्ठा तेणं भंते! किं लवणसमुद्दे जंबुद्दीवे दीवे गोयमा! लवणेणं ते समुद्दे नो खलु ते जंबुद्दीवे दीवे! जंबुद्दीवे णं भंते! दीवे जीवा उद्दाइत्ता लवणसमुद्दे पच्चायंति गोयमा! अत्थेगइया पच्चायंति अत्थे-गइया नो पच्चायंति। लवणे णं भंते! समुद्दे जीवा उद्दाइत्ता उद्दाइत्ता जंबुद्दीवे दीवे पच्चायंति गोयमा! अत्थेगइया पच्चा-यंति अत्थेगइया नो पच्चायंति ॥सू० ७२॥

छाया—जम्बुद्वीपस्य खलु भदन्त! द्वीपस्य प्रदेशा लवणसमुद्रं स्पृष्टाः हंत! स्पृष्टाः ते खलु भदन्त! किं जम्बुद्वीपो द्वीपो लवणसमुद्रः२ गौतम! जम्बू-द्वीपो द्वीपः—न खलु ते लवण समुद्रः। लवणस्य खलु भदन्त! समुद्रस्य प्रदेशाः जम्बूद्वीपं द्वीपं स्पृष्टाः हंत स्पृष्टाः। ते खलु भदन्त! किं लवणसमुद्रः जम्बुद्वीपो द्वीपः गौतम! लवणः खलु ते समुद्रः न खलु ते जम्बुद्वीपो द्वीपः। जम्बूद्वीपे द्वीपे खलु भदन्त! द्वीपे जीवा अवद्रायाऽवद्राय लवणसमुद्रे प्रत्यायान्ति? गौतम! सन्त्येककाः प्रत्यायान्ति सन्त्येकका नो प्रत्यायान्ति। लवणे खलु भदन्त! समुद्रे जीवा अवद्रायाऽवद्राय जम्बुद्वीपे द्वीपे प्रत्यायान्ति गौतम! सन्त्येककाः प्रत्यायान्ति सन्त्येकका नो प्रत्यायान्ति ॥सू०॥७२॥

टीका—'जंबुद्दीवस्स णं भंते दीवस्स'—जंबुद्वीपस्य खलु भदन्त! द्वीपस्य, पएसा लवणं समुद्दं पुट्ठा' प्रदेशाः स्वसीमान्तश्चरम भूभागा' किं लवणं समुद्रं स्पृष्टाः

कुडयद्वारों का प्रमाण बतलाकर जम्बूद्वीप की परिधि में से उसे घटाया गया है वही कथन इन गाथाओं द्वारा पुष्ट किया गया है ॥६९॥

'जंबुद्दीवस्स णं भंते! दीवस्स' इत्यादि।

टीकार्थ—हे भदन्त! जम्बूद्वीप के प्रदेश क्या लवण समुद्र को

એજ સઘળું કથન આ ગાથાઓ દ્વારા પુષ્ટ કરવામાં આવેલ છે. ॥ સૂ. ૬૮ ॥

'जंबुदीवस्स णं भंते! दीवस्स' ઇત્યાદિ

स्पृष्टवन्त । काक्वा प्रश्नः प्रश्नकर्तुरयमाशयः–यदि स्पृष्टाः पृच्छयन्ते, नो स्पृष्टा स्तर्हिनो पृच्छ्यन्ते। भगवानाह–'हंता पुट्ठा' हन्त–गौतम ! जम्बुद्वीपस्य ये प्रदेशा स्ते स्पृष्टा एव पुनः प्रश्नयन्नाह–'ते णं' इत्यादि । 'ते णं भंते किं जंबुद्दीवे लवण समुद्दे' ते खलु भदन्त ! जम्बुद्वीपस्य प्रदेशाः किं जंबूद्वीपो–लवणसमुद्रो वा ? इह येन यत्स्पृष्टं तत् किंचित्तद्व्यपदेशं लभते, प्राप्नोति (इत्यपि नियमः) यथा–सुराष्ट्रेभ्यः संक्रान्तो मगधदेशः किं मागधः (परैरा क्रान्ते मगधे मगधनिवासिनो हीयन्ते गौरवात् नतु–सौराष्ट्रो मगधतां याति) किंचित्पुन स्तेन स्पृष्टोऽपि न तद्व्यपदेशं लभते यथा–तर्जन्या संपृष्टाऽपि ज्येष्ठाऽङ्गुलि ज्येष्ठाङ्गुलिरेव कथ्यते, नतु–तर्जनी संज्ञां भजते तर्जनीति। एवं प्रकृते–जम्बूद्वीपप्रदेशा लवण-

---

स्पर्श करते हैं उत्तर में प्रभु कहते हैं 'हंता' पुट्ठा' हा, गौतम जम्बूद्वीप के प्रदेश लवणसमुद्र को स्पर्श करते हैं। 'ते णं भंते ! किं जंबुद्दीवे २ लवणसमुद्दे' हे भदन्त ! वे प्रदेश क्या जम्बूद्वीप के हैं या लवणसमुद्र के हैं। तात्पर्य पूछने का यह है कि स्वसीमागत जो चरम प्रदेश हैं वे क्या जम्बूद्वीप रूप हैं या लवण समुद्र रूप हैं। क्यों कि जो 'जिसके द्वारा स्पृष्ट होता है वह किञ्चित् रूप में उसके व्यपदेश वाला बन जाता है' ऐसा भी नियम है–जैसे सुराष्ट्र से संक्रान्त मगधदेश सुराष्ट्र कह दिया जाता है कहीं कहीं ऐसा व्यपदेश नहीं भी होता है–जैसे तर्जनी अंगुली से संस्पृष्ट ज्येष्ठा अंगुली तर्जनी व्यपदेश वाली न बनकर ज्येष्ठा व्यपदेश वाली ही बनी रहती है इसी तरह से यहां ऐसा संशय हुआ है कि जम्बूद्वीप के चरम प्रदेश लवण समुद्र को

ટીકાર્થ–હે ભગવન્ જંબૂદ્વીપના પ્રદેશો શું લવણ સમુદ્રનો સ્પર્શ કરે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'हंता पुट्ठा' હા ગૌતમ ! જંબુદ્વીપનો પ્રદેશ લવણ સમુદ્રનો સ્પર્શ કરે છે. 'तेणं भंते ! किं जंबुद्दीवे दीवे लवण-समुद्दे' હે ભગવન્ તે પ્રદેશો શું જંબૂદ્વીપના છે? કે લવણ સમુદ્રના છે? આ પ્રશ્ન પૂછવાનું તાત્પર્ય એ છે કે પોતાની સીમામાં આવેલ જે ચરમ પ્રદેશ છે તે શું જંબૂદ્વીપ રૂપ છે? કે લવણસમુદ્રરૂપ છે? કેમકે–જે જેના દ્વારા સ્પૃષ્ટ થાય છે, તે કિંચિતપણાથી તેના વ્યપદેશ વાળો બની જાય છે. એવો પણ નિયમ છે, જેમ સુરાષ્ટ્રથી વ્યાપ્ત મગધ દેશને સુરાષ્ટ્ર કહેવામાં આવે છે, કયાંક કયાંક એવો વ્યપદેશ નથી પણ થતો જેમ તર્જની આંગળીથી સ્પર્શાયેલ મધ્યમાં–જયેષ્ઠા અથવા વચલી આંગળી તર્જનીના વ્યપદેશવાળી ન બનતાં જયેષ્ઠાના વ્યપદેશ વાળીજ બની રહે છે. એજ પ્રમાણે અહીંયાં એવો સંશય થયેલ છે કે–જંબૂદ્વીપનો ચરમ પ્રદેશ લવણને સ્પર્શેલ છે.

समुद्रं स्पृष्टवन्तः ततो व्यपदेशचिन्तायां किं ते प्रदेशाः जम्बुद्वीपो लवणसमुद्रो वेतिसंशयः तत्र भगवानाह-'गोयमा' ! हे गौतम ! 'जंबुद्दीवे दीवे नो खलु ते लवणसमुद्दे' जम्बूद्वीपो द्वीपः न खलु ते लवणसमुद्रः जम्बुद्वीपचरमप्रदेशा जम्बुद्वीप एव समीपवर्तित्वात् । न खलु ते जम्बू द्वीप चरमप्रदेशाः लवणसमुद्रः न ते प्रदेशाः जम्बूद्वीपसीमान्तर्गताः सन्त एव लवणसमुद्रं स्पृष्टवन्तः इति तटस्थतया संस्पर्शभावात् तर्जन्याऽस्पृष्टा ज्येष्टाङ्गुलिरिव ते प्रदेशाः जम्बुद्वीप व्यपदेशं भजन्ते, नतु-व्यपदेशान्तरम् । अतस्ते प्रदेशा जम्बूद्वीप एव, न लवण-समुद्रः इति । 'लवणस्स णं भंते ! समुद्दस्स'-लवणस्य खलु भदन्त ! समुद्रस्य, 'पएसा जंबुद्दीवं दीवं पुट्ठा' प्रदेशाः स्वसीमान्त चरमप्रदेशाः किं जम्बुद्वीपं स्पृष्टाः स्पृष्टवन्तः ? इहापि काक्वा प्रश्नः-स्पृष्टा वा न वा । भगवानाह-'हंता' इत्यादि, 'हंता पुट्ठा' हन्त गौतम ! लवणसमुद्रस्य स्वसीमावर्तिनो ये चरमप्रदेशा एते जम्बु-द्वीपं स्पृष्टवन्त एव । पुनः श्रीगौतमस्वामी भगवन्तं प्रश्नयन्नाह-'ते णं भंते !' ते खलु प्रदेशा लवणसमुद्रस्य, 'किं लवणसमुद्दे णं जंबुद्दीवे दीवे' ते प्रदेशाः किं लवणसमुद्रो जम्बुद्वीपो वा जम्बुद्वीपस्पृष्टानां लवणसमुद्रप्रदेशानां लवण

छुए हुए हैं अतः वे प्रदेश जम्बूद्वीप रूप हैं या लवण समुद्र रूप हैं इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं 'गोयमा ! जम्बूदीवे दीवे नो खलु ते-लवण समुद्दे' हे गौतम ! वे प्रदेश जम्बूद्वीप रूप ही हैं लवण समुद्र रूप नहीं हैं 'लवणसमुद्दस्स णं भंते ! समुद्दस्स पएसा जम्बुद्दीवं पुट्ठा' हे भदन्त लवण समुद्र के प्रदेश जंबूद्वीप को स्पृष्ट किये हुए हैं ? इस के उत्तर में प्रभु कहते हैं 'हंत्ता' पुट्ठा' हां, गौतम ! लवण समुद्र के प्रदेश जम्बूद्वीप को छुए हुए हैं । 'ते णं भंते ! किं लवणसमुद्दे जंबु-द्दीवे दीवे' हे भदन्त ! वे प्रदेश क्या लवणसमुद्र रूप हैं या जंबुद्वीप रूप हैं ? तात्पर्य यही है कि लवण समुद्र के चरम प्रदेश जंबुद्वीप से संस्पृष्ट है तो भी वे लवण समुद्र रूप ही हैं जम्बूद्वीप रूप नहीं हैं ।

તેથી તે પ્રદેશ જંબૂદ્વીપ રૂપ જ છે ? કે લવણ સમુદ્રરૂપ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! जंबुद्दीवे दीवे नो खलु ते लवणसमुद्दे' હે ગૌતમ ! એ પ્રદેશ જંબૂદ્વીપ રૂપજ છે. લવણ સમુદ્ર રૂપ નથી. 'लवण समुद्दस्स णं भंते ! समुद्दस्स पएसा जंबुद्दीवं पुट्ठा' હે ભગવન્ લવણ સમુદ્રના પ્રદેશો શું જંબૂદ્વીપને સ્પર્શેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'हंता पुट्ठा' હા ગૌતમ ! લવણસમુદ્રના પ્રદેશો જંબૂદ્વીપને સ્પર્શેલા છે. 'तेणं भंते ! किं लवणसमुद्दे जंबुद्दीवे दीवे' હે ભગવન્ તે પ્રદેશો શું લવણ સમુદ્ર રૂપ છે ? કે જંબૂદ્વીપ રૂપ છે ? આ પ્રશ્નનું તાત્પર્ય એજ છે કે-લવણ સમુદ્રના ચરમ પ્રદેશ જંબૂદ્વીપથી સ્પર્શાયેલ છે. તો પણ તે લવણ સમુદ્ર રૂપજ છે. જંબૂ

समुद्र इति जम्बुद्वीप इति वा व्यपदेशः स्यादिति प्रश्नः भगवानाह-गोयमेत्यादि। 'गोयमा' ! हे गौतम ! 'लवणे णं ते समुद्दे नो खलु ते जंबुद्दीवे दीवे' लवणः खलु ते प्रदेशाः समुद्रो न पुनर्जम्बुद्वीपो द्वीपः। अयम्भावः-लवणसमुद्रस्य चरमप्रदेशाः जम्बुद्वीपसंस्पृष्टा अपि ते लवणसमुद्ररूपाएव, नतु-जम्बुद्वीप व्यपदेशभाजः। तर्जन्यासंस्पृष्ट ज्येष्ठाङ्गुलीवत्। 'जंबुद्दीवेणं भंते ! दीवे जीवा उद्दाइत्ता-२ लवणसमुद्दे पच्चायंति' हे भदन्त ! जम्बूद्वीपे द्वीपे जीवा अवद्राय २ मृत्वा २ किं लवणसमुद्रे प्रत्यायान्ति-उताऽन्यत्रेति प्रश्ने भगवानाह-'गोयमा' हे गौतम ! 'अत्थेगइया पच्चायंति' सन्त्येकका जीवा ये जम्बुद्वीपे मृत्वा प्रत्यागच्छन्ति लवणोदधिम् 'अत्थेगइया नो पच्चायंति' सन्त्येकका जीवा जम्बूद्वीपनिवासिनो ये मृत्वा लवणसमुद्रं न प्रत्यायान्ति, जीवानां स्वकर्म विवशतया तथा तथा विचित्रगति सम्भवात् इति। 'लवणे णं भंते ! समुद्दे जीवा उद्दाइत्ता २ जंबुद्दीवे दीवे पच्चायंति' लवणे खलु समुद्रे भदन्त ! वर्तमानाजीवा अवद्राय२-मृत्वा किं जम्बूद्वीपमागच्छन्ति प्रश्ने भगवानाह-'गोयमा' हे गौतम !

जैसे तर्जनी से स्पृष्ट हुई ज्येष्ठा ही कहलाती है तर्जनी नहीं। 'जंबुद्दीवे णं भंते ! दीवे जीवा उद्दाइत्ता २ लवणसमुद्दे पच्चायंति' हे भदन्त ! जम्बूद्वीप नाम के द्वीप में मर कर क्या जीव लवण समुद्र में आते हैं जन्म लेते हैं। उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! अत्थेगइया पच्चायंति' हे गौतम ! कितनेक जीव ऐसे होते हैं, जो मर कर लवणसमुद्र में आते हैं। 'तथा अत्थेगइया नो पच्चायंति' कितनेक जीव एसे भी हैं जो जंबूद्वीप में मर कर लवण समुद्र में नहीं आते हैं क्यों कि जीव अपने अपने कृतकर्म के आधीन होते हैं इससे उनकी विचित्र प्रकार की गति होती रहती है 'लवणेणं भंते ! समुद्दे जीवा उद्दाइत्ता २

દ્વીપ રૂપ નથી જેમ તર્જની આંગળીથી સ્પર્શાયેલ જ્યેષ્ઠા-વચલી આંગળી જ્યેષ્ઠાજ કહેવાય છે. તર્જની નહીં.

'जंबुद्दीवे णं भंते ! दीवे जीवा उद्दाइत्ता उद्दाइत्ता लवणसमुद्दे पच्चायंति' હે ભગવન્ જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં મરીને શું જીવ લવણ સમુદ્રમાં આવે છે? અર્થાત્ જન્મલે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! अत्थेगइया पच्चायंति' હે ગૌતમ ! કેટલાક જીવો એવા હોય છે કે-જે મરીને લવણ સમુદ્રમાં આવે છે. તથા 'अत्थेगइया नो पच्चायंति' કેટલાક જીવો એવા પણ હોય છે જે જંબૂદ્વીપમાં મરીને લવણ સમુદ્રમાં આવતા નથી. કેમકે જીવ પોતપોતાના કરેલ કર્મોને અધીન હોય છે. તેથી તેની ગતિ વિચિત્ર પ્રકારની થતી રહે છે. 'लवणे णं भंते ! समुद्दे जीवा उद्दाइत्ता उद्दाइत्ता जंबुद्दीवे

'अत्थेगइया पच्चायंति' सन्त्येकका एवंविधा ये जीवा लवणोदधौ मृत्वा जम्बूद्वीपमागच्छन्ति, 'अत्थेगइया नो पच्चायंति' सन्त्येकका जीवा नो प्रत्यायान्ति, स्वस्वकर्मवशवर्तितया जीवानां तथा तथा विचित्रगति सम्भवात् ॥सू०॥७२॥

मूलम्—से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ जंबुद्दीवे दीवे गोयमा ! जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स उत्तरेणं णीलवंतस्स दाहिणेणं मालवंतस्स वक्खारपव्वयस्स पच्चत्थिमेणं गंधमायणस्स वक्खारपव्वयस्स पुरत्थिमेणं एत्थ णं उत्तरकुरा णाम कुरा पन्नत्ता पाईणपडीणायता उदीणदाहिणविच्छिण्णा अद्धचंदसंठाणसंठिया एक्कारस जोयणसहस्साइं अट्ठ बायाले जोयणसत्ते दोण्णि एक्कोणवीसइभागे जोयणस्स विक्खंभेणं तीसे जीवा पाईणपडीणायया दुहओ वक्खारपव्वयं पुट्ठा पच्चत्थिमिल्लाए कोडीए पच्चत्थिमिल्लं वक्खारपव्वयं पुट्ठा तेवण्णं जोयणसहस्साइं आयामेणं तीसे धणु पुट्ठं दाहिणेणं सट्ठिं जोयणसहस्साइं चत्तारि य अट्ठारसुत्तरे जोयणसते दुवालस य एकूणवीसइभाए जोयणस्स परिक्खेवेणं पन्नत्ते ॥ उत्तर कुराएणं भंते ! कुराए

जंबुद्दीवे दीवे पच्चायंति' हे भदन्त ! लवणसमुद्र में वर्तमान जीव मर कर क्या जम्बूद्वीप में आते हैं? उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा ! अत्थेगइया पच्चायंति' हे गौतम ! कितनेक जीव ऐसे हैं जो लवणसमुद्र में मरकर जंबूद्वीप में आते हैं और 'अत्थेगइया' कितनेक जीव ऐसे हैं जो मर कर 'नो पच्चायंति' जम्बूद्वीप में नहीं आते हैं। क्योंकि बन्ध किये गये कर्मों द्वारा जीवों की गति विचित्र हुआ करती है ॥७२॥

दीवे पच्चायंति' હે ભગવન્ લવણસમુદ્રમાં રહેનારા જીવ મરીને શું જંબૂદ્વીપમાં આવે છે? ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'ગોયમા ! अत्थेगइया पच्चायंति હે ગૌતમ ! કેટલાક જીવો એવા હોય છે કે જેઓ લવણ સમુદ્રમાં મરીને જંબૂદ્વીપમાં આવે છે. અને 'अत्थेगइया' કેટલાક જીવો એવા હોય છે કે જેઓ ત્યાંથી મરીને 'नो पच्चायंति' જંબૂદ્વીપમાં પાછા આવતા નથી. કેમકે બંધ કરવામાં આવેલ કર્મો દ્વારા જીવોની ગતિ વિચિત્ર પ્રકારની થયા કરે છે. ॥ સૂ. ૭૨ ॥

केरिसए आगारभावपडोयारे पन्नत्ते गोयमा ! बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पन्नत्ते से जहा णामए आलिंगपुक्खरेति वा जाव एवं एगोरुयदीववत्तव्वया जाव देवलोगपरिग्गहाणं ते मणुयगणा पण्णत्ता समणाउसो णवरि इमं णाणत्तं छ धणुसहस्स मूसित्ता दो छप्पन्नापिट्ठ करंड सत्ता अट्ठमभत्तस्स आहारट्ठे समुपज्जइ तिन्नि पलिओवमाइं देसूणाइं पलिओवमस्सासंखिज्जइ भागेण ऊणगाइं जहन्नेणं तिन्नि पलिओवमाइं उक्कोसेणं एगूणपण्णराइंदियाइं अणुपालणा सेसं जहा—एगुरुयाणं । उत्तरकुराएणं कुराए छव्विहा मणुस्सा अणुसज्जंति तं जहा—पम्हगंधा मियगंधा अममा सहा तेयाली से सणिच्चारी।सू० ७३।

छाया—तत्केनार्थेन भदन्त ! एव मुच्यते जबूम्द्वीपो जम्बूद्वीपः गौतम ! जम्बूद्वीपो द्वीपः मन्दरस्य पर्वतस्योत्तरेण नीलवतो दक्षिणेन माल्यवतो वक्षस्कार पर्वतस्य पश्चिमायां गन्धमादनस्य वक्षस्कार पर्वतस्य पूर्वस्याम् अत्र खलूत्तरकुरवो नाम कुरवः प्रज्ञप्ताः प्राचीन प्रतीचीनाऽऽयता उदीचीनदक्षिणविस्तीर्णाः अर्धचन्द्रसंस्थानसंस्थिताः एकादशयोजनसहस्राणि अष्टौ योजनशतानि द्वाचत्वारिंशदधिकानि द्वौ च एकोनविंशतिभागौ योजनस्य विष्कम्भेण । तासां जीवाः प्राचीन प्रतीचीनायता उभयतोवक्षस्कारपर्वतं स्पृष्टाःपूर्वया कोटया पूर्वं वक्षस्कारपर्वतं स्पृष्टाः पश्चिमया कोटया पश्चिमं वक्षस्कारपर्वतं स्पृष्टाः त्रिपञ्चाशद्योजनसहस्राणि आयामेन। तासां धनुः पृष्ठं दक्षिणेन षष्टियोंजनसहस्राणि चत्वारि चाऽष्टादशोत्तराणि योजनशतानि द्वादश चैकोनविंशतिभागयोजनस्य परिक्षेपेण प्रज्ञप्ताः । उत्तरकुरूणां खलु भदन्त कुरूणां कीदृश आकार भाव प्रत्यवतारः प्रज्ञप्तः गौतम ! बहुसमरमणीयो भूमिभागः प्रज्ञप्तः तद्यथा नामकः—आलिंग पुष्करमिति वा यावत् एवम् एकोरुक द्वीप वक्तव्यता यावद्देवलोकपरिग्रहाः खलु ते मनुजगणाः प्रज्ञप्ताः श्रमणायुष्मन् ? नवरम्—इदं नानात्वम् षड्धनुः सहस्रमुच्छ्रिताः द्विपट्पञ्चाशत् पृष्ठ करण्डकशतानि अष्टमभक्तस्याऽऽहारार्थः समुत्पद्यते त्रीणि पल्योपमानि देशोनानि पल्योपमस्याऽसंख्येयभागेनो—नगानि जघन्येन त्रीणि पल्योपमानि उत्कर्षेण एकोनपञ्चाशद्रात्रिंदिवानि अनुपालना शेषं यथा—एकोरुकाणाम् । उत्तरकुरुषु खलु कुरुषु षड्विधा मनुष्या अनुसज्जन्ति तद्यथा—पद्मगन्धाः१ मृगगन्धाः२ अममाः३ सहाः ४ तेजस्विनः ५ शनैश्चारिणः ६ । इति ॥७३॥

टीका—'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ जंबुद्दीवे दीवे' तत्केनार्थेन भदन्त एवमुच्यते जम्बुद्वीपो द्वीपः एतस्य जम्बुद्वीप इति नामकरणे को हेतुः इति प्रश्नः ? भगवानाह—'गोयमा' हे गौतम ? 'जंबुद्दीवे दीवे' जंबूद्वीपो द्वीपः 'मंदरस्स पव्वयस्स उत्तरेणं' मन्दरपर्वतस्योत्तरस्यां दिशि—'नीलवंतस्स दाहिणेणं' नीलवतो वर्षधरस्य दक्षिणस्याम्, 'मालवंतस्स वक्खारपव्वयस्स पच्चत्थिमेणं' माल्यवतो वक्षस्कारगिरेः पश्चिमायाम् 'गंधमायणस्स वक्खारपव्वयस्स पुरत्थिमेणं' गन्धमादन वक्षस्कारगिरेः पूर्वस्याम् 'एत्थ णं उत्तरकुरानाम कुरा पन्नत्ता' अत्र स्थाने खलु उत्तरकुरवो नाम कुरवः क्षेत्रविशेषाः प्रज्ञप्ताः प्रथिताः। 'पाडीणपडीणायता—प्राचीन

'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ' इत्यादि ।

टीकार्थ—'से केट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ जंबुद्दीवे दीवे' हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि जम्बूद्वीप नामका एक द्वीप है ? अर्थात् जम्बूद्वीप का जम्बूद्वीप ऐसे नाम होने का क्या कारण है ? उत्तर में भगवान् कहते हैं—'गोयमा !' हे गौतम ! 'जंबुद्दीवे णं दीवे मंदरस्स पव्वयस्स उत्तरेणं' सुनो—जंबूद्वीप में एक सुमेरुपर्वत है इस की उत्तर दिशा में 'नीलवंतस्स दाहिणेणं' नील नामका एक वर्षधर पर्वत है इस वर्षधर पर्वत की दक्षिण दिशा में 'मालवंतस्स वक्खार पव्वयस्स पच्चत्थिमेणं' एक माल्यवान नामका वक्षस्कार पर्वत है इस पर्वत की पश्चिम दिशा में 'गंधमायणवक्खारपव्वयस्स पुरत्थिमेणं' गन्धमादन नामका एक वक्षस्कार पर्वत है इस पर्वत की पूर्व दिशा में 'एत्थ णं उत्तरकुरा नाम कुरा पन्नत्ता' उत्तर कुरु नामका एक क्षेत्र विशेष है 'पाडीणपडीणायता' यह पूर्व से पश्चिम तक

'से तेणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ(ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—'से तेणट्ठेणं भंते ! एव वुच्चइ जंबुद्दीवे दीवे' હે ભગવન્ આપ એવું શા કારણથી કહો છો કે જંબૂદ્વીપ નામનો એક દ્વીપ છે ? અર્થાત્ જંબૂદ્વીપનું જંબૂદ્વીપ એ પ્રમાણેનું નામ શા કારણથી થયેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે— 'गोयमा ! હે ગૌતમ ! जंबुद्दीवेणं दीवे मंदरस्स पव्वयस्स उत्तरेणं' જંબૂદ્વીપમાં એક સુમેરૂ પર્વત છે. તેની ઉત્તર દિશામાં 'नीलवंतस्स दाहिणेणं' નીલવંત નામનો એક વર્ષધર પર્વત છે. એ વર્ષધર પર્વતની દક્ષિણ દિશામાં 'मालवंतस्स वक्खारपव्वयस्स पच्चत्थिमेणं' એક માલ્યવાન નામનો વક્ષસ્કાર પર્વત છે. એ પર્વતની પશ્ચિમ દિશામાં 'गंधमायणवक्खारपव्वयस्स पुरत्थिमेणं' ગંધમાદન નામનો એક વક્ષસ્કાર પર્વત છે, એ પર્વતની પૂર્વ દિશામાં- 'एत्थणं उत्तरकुरा नाम कुरा पन्नत्ता' ઉત્તરકુરા નામનું એક ક્ષેત્ર વિશેષ

प्रतीचीनायताः-पूर्वतः पश्चिमायामायता-दीर्घाः 'उदीण दाहिणविच्छिण्णा'-उदीचीन दक्षिण विस्तीर्णा उत्तरतो दक्षिणस्यां विस्तीर्णाः 'अद्धचंदसंठाण संठिया' अष्टमी चन्द्रवत् अर्धगोलाकाराः। 'एगारस जोयणसहस्साइं' एकादशयोजन सहस्राणि, 'अट्ठजोयणसते'-अष्टौ योजनशतानि, 'वायाले' द्विचत्वारिंशदधिकानि, 'दोण्णिय' द्वौ च, 'एक्कोणवीसति भागे जोयणस्स' एकोनविंशतिभागौ योजनस्य, 'विक्खंभेणं' विष्कम्भेण-दक्षिणोत्तरतो विस्तारेण, तथाहि-महाविदेहे मेरोः उत्तरकुरवः तदुत्तरं दक्षिणतो दक्षिणकुरवः ततो यो महाविदेहक्षेत्रस्य-विष्कम्भः परिणाहः तस्मात् मन्दरपर्वतविष्कम्भशोधितं यदवशिष्यते तस्यार्धेया-वत्परिमाणमेतावत् प्रत्येकं दक्षिणकुरुणा मुत्तरकुरुणाञ्च विष्कम्भः। उक्तञ्च-'वइदेहाविक्खंभा मंदरविक्खंभसोहियद्धंजं। कुरुविक्खंभं जाणसु'-वैदेह विष्कम्भा मन्दरविष्कम्भशोधितार्धं यत् कुरुविष्कम्भं जानीहि-इति (छाया) स च विष्कम्भो

लम्बा है 'उदीणदाहिणविच्छिणा' और उत्तर दक्षिण दिशा तक फैला हुआ है 'अद्धचंदसंठाणसंठिया' इसका संस्थान अष्टमी के चन्द्रमा के जैसा गोल है 'एगारस जोयणसहस्साइं अट्ठजोयण सते-वायाले दोण्णि एक्कोणवीसति भागे जोयणस्स विक्खंभेणं' इसका विस्तार ११८४$\frac{२}{१९}$ योजन का है यह विस्तार उत्तर दक्षिण में है यह इस प्रकार से फलित होता है-महाविदेह क्षेत्र में उत्तर की ओर उत्तरकुरु नामके क्षेत्र हैं महाविदेह क्षेत्र का जो विस्तार है उसमें से सुमेरुपर्वत के विस्तार को कम कर देने से जीवों का विस्तार बचता है उसे आधा करने पर जो प्रमाण आता है वह दक्षिणकुरु और उत्तरकुरु का विस्तार होता है। कहा भी है 'वइदेहा विक्खंभा मंद-रविक्खंभ सोहियद्धंतं, कुरुविक्खंभं जाणसु' इसका तात्पर्य ऐसा है

છે. 'पाडीणपडीणायता' એ પૂર્વથી પશ્ચિમ સુધી લાંબુ છે. 'उदीण दाहिण-विच्छिण्णा' ઉત્તરથી દક્ષિણ દિશા સુધી ફેલાયેલ છે. 'अद्धचंदसंठाणसंठिया' તેનું સંસ્થાન આઠમના ચંદ્ર જેવું ગોળ છે. 'एगारस जोयण सहस्साइं अट्ठ जोयणसते वायाले दोण्णि एक्कोण वीसति भागे जोयणस्स विक्खंभेणं' તેનો વિસ્તાર ૧૧૮૪૨$\frac{२}{१९}$ અગીયાર હજાર આઠસો બેંતાલીસ બે ઓગણીસ યોજનનો છે. આ વિસ્તાર ઉત્તર દક્ષિણ બાજુએ છે. તે આ રીતે ફલિત થાય છે. મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં જે વિસ્તાર છે, તેમાંથી સુમેરૂ પર્વતના વિસ્તારને ઓછો કરવાથી બાકીનો જે વિસ્તાર બચે છે, તેને અર્ધો કરવાથી જે પ્રમાણે આવે છે તે દક્ષિણકુરૂ અને ઉત્તરકુરૂનો વિસ્તાર છે. કહ્યું પણ છે કે-'वइदेहा विक्खंभा मंदर विक्खंभसोहियद्धं तं कुरु विक्खंभं जाणसु' આનુ તાત્પર્ય એવું છે

यथोक्त प्रमाण एव तथाहि महाविदेहे विष्कम्भः-त्रयस्त्रिंशद्योजनसहस्राणि-षट् शतानि-चतुरशीत्यधिकानि योजनानां चतस्रः कलाः ३३६८४ कलाः-४, एतस्मात् मेरु विष्कम्भो दशयोजनसहस्राणि शोध्यन्ते तत्पश्चात्-त्रयोविंशतिः सहस्राणि स्थितानि चतुरशीत्यधिकानि योजनानां चतस्रः कलाः २३६८४ कलाः ४ एतेषामर्धे लब्धानि एकादशसहस्राणि अष्टौशतानि द्विचत्वारिंशदधिकानि योजनानां द्वेच कले ११८४२ कले २। 'तीसे जीवा' तासामुत्तरकुरुणां जीवाः 'पाईणपडीणायता'-प्राचीनप्रतीचीनायताः उत्तरतो नीलवर्षधरसमीपे, 'दुहओ वक्खारपव्वयं पुट्ठा'-उभयतः पूर्वपश्चिमभागाभ्यां वक्षस्कारपर्वतं यथाक्रमं माल्यवन्तं च गन्धमादनं स्पृष्टाः एतदेव दर्शयति-'पुरत्थिमिल्लाए कोडीए'-पूर्वया कोटचा 'पुरत्थिमिल्लं वक्खारपव्वयं पुट्ठा' पूर्वावलम्बिनं माल्यवन्तं वक्ष-

---

महाविदेह क्षेत्र का विस्तार ३३६८४ ४/१९ है। इस में मेरुपर्वत का विस्तार १०००० घटा देना चाहिये तब २३६८४ ४/१९ बचते हैं इसके दो भाग करने पर ११८४२ २/१९ आते हैं सो यह उत्तरकुरु और दक्षिण कुरु का विस्तार निकल आता है 'तीसे जीवा पाइणपडीणायता' उन उत्तरकुरुओं की जिह्वा उत्तर दक्षिण तक विस्तीर्ण है। उत्तर में यह नील वर्षधर के समीप में चौडी विस्तीर्ण है और पूर्व पश्चिम तक लम्बी है 'दुहओ वक्खारपव्वयं पुट्ठा' दोनों वक्षस्कार पर्वतों को यह स्पर्श कर रही है। पूर्व दिशा के अन्त में पूर्व दिशा के माल्यवन्त वक्षस्कार पर्वत को और पश्चिम दिशा के अन्त में पश्चिमदिशा के गन्धमादन वक्षस्कार पर्वत को स्पर्श करती है। यही बात सूत्रकार ने 'पुरत्थिमिल्लाए कोडीए पुरत्थिमिल्लं वक्खारपव्वपच्चत्थिमिल्लाए

કે-મહાવિદેહ ક્ષેત્રનો વિસ્તાર ૩૩૬૮૪ ૪/૧૯ તેત્રીસ હજાર છસ્સો ચોર્યાશી ઓગણીસીયા ચારનો છે. તેમાંથી મેરૂ પર્વતનો વિસ્તાર દસ હજાર ઓછો કરવો જોઇએ તે ઓછો કરવાથી ૨૩૬૮૪ ૪/૧૯ તેવીસ હજાર છસો ચોર્યાશી ઓગણીસીયા ચાર બચે છે. તેના બે ભાગ કરવાથી ૧૧૮૪૨ ૨/૧૯ અગીયાર હજાર આઠ સો બેંતાલીસ ઓગણીસીયા બે થાય છે. તો તે ઉત્તરકુરૂ અને દક્ષિણ કુરૂનો વિસ્તાર નીકળી આવે છે. 'तीसे जीवा पाइणपडीणायता' એ ઉત્તર કુરૂઓની જીહવા ઉત્તર દક્ષિણ સુધી ફેલાયેલ છે. ઉત્તરમાં તે નીલ વર્ષધર પર્વતની સમીપમાં પોળી ફેલાયેલ છે અને પૂર્વ પશ્ચિમ સુધી લાંબી છે 'दुहओ वक्खारपव्वयं पुट्ठा' બન્ને વક્ષસ્કાર પર્વતોને એ સ્પર્શી રહેલ છે. પૂર્વ દિશાના અંતમા પૂર્વ દિશાના માલ્યવંત વક્ષસ્કાર પર્વતને અને પશ્ચિમ દિશાના અંતમાં પશ્ચિમ દિશાના ગંધમાદન વક્ષસ્કાર પર્વતને સ્પર્શ કરે છે. એજ વાત સૂત્રકારે 'पुरत्थिमिल्लाए कोडीए पुरत्थिमिल्लं वक्खारपव्व पच्चत्थि

स्कारम् पर्वतं स्पृष्टाः 'पच्चत्थिमिल्लाए कोडीए पच्चत्थिमिल्लं वक्खारपव्वय पुट्ठा' पश्चिमया कोटया पश्चिमावलम्बिनं गन्धमादनं वक्षस्कारं स्पृष्टाः तेच जीवाः 'तेवण्णं जोयणसहस्साइं आयामेणं' आयामेन त्रिपञ्चाशद्योजनसहस्राणि कथं त्रिपञ्चाशद्योजनसहस्राणि भवन्ति-तत्रोच्यते इह मेरुपर्वत पूर्वस्यामपरस्यां च दिशि भद्रशालवनस्य यद्दैर्ध्येण परिमाणं यच्च मेरोर्विष्कम्भस्य परिमाणं तदेकत्रमिलितं गन्धमादन-माल्यवद्वक्षस्कार पर्वतमूल पृथुत्वरहितं यावत्प्रमाणं भवति तावदुत्तर-कुरूणां जीवानां परिमाणम् उक्तञ्च-'मंदर पुव्वेणाययबावीससहस्सभद्दसालवणं-दुगुणं मंदर सहियं दुसेलरहियं च कुरुजीवा-॥१॥ मन्दरपूर्वेणाऽऽयत द्वाविंशति सहस्रभद्रशालवनम् । द्विगुणं मन्दरसहितं द्विशैलरहितं च कुरुजीवाः ? तच्च-परिमाणं यथोक्तप्रमाणमेव तथाहि-मेरोः पूर्वस्यामपरस्यां च दिशि प्रत्येकं भद्रशालवनस्य दैर्ध्यपरिमाणं द्वाविंशतिर्योजनसहस्राणि द्वाभ्यां गुण्यन्ते ततो

कोडीए पच्चत्थिमिल्लपव्वयं पुट्ठा' इस सूत्र पाठ द्वारा प्रकट की है। यह-जिह्वा-जीवा-'तेवण्णं जोयणसहस्साइं आयामेणं' ५३००० लम्बी है । इसकी यह लम्बाई इस प्रकार से निकलती है-मेरुपर्वत की पूर्वदिशा में और पश्चिम दिशा में भद्रशाल वन की जो लम्बाई २२००० योजन की है इसमें मेरु पर्वत के विष्कम्भ का जो परिमाण है उसे मिला देने से और दोनों वक्षस्कार पर्वतों के प्रमाण को घटा देने से जो प्रमाण आता है वही उत्तरकुरुओं की जिह्वा का प्रमाण निकल आता है-उक्तंच-मंदरपुव्वेणाययबावीससहस्स भद्दसालवणं दुगुणं मंदरसहियं दुसेलरहियं च कुरुजीवा' इसका तात्पर्य ऐसा है मेरुपर्वत की पूर्व पश्चिम दिशा में प्रत्येक भद्रशालवन की लम्बाई का परिमाण २२००० योजन का है अतः दोनों की लम्बाई का प्रमाण

मिल्लाए कोडीए पच्चत्थिमिल्लपव्वयं पुट्ठा' આ સૂત્રપાઠ દ્વારા બતાવેલ છે. આ જીહ્વા 'જીવા' 'तेवण्णं जोयणं सहस्साइं आयामेणं' ५३००० તેપન હજાર યોજનની લાંબી છે. તેની આ લંબાઇ આ પ્રમાણે નીકળે છે-મેરૂ પર્વતની પૂર્વ દિશામાં અને પશ્ચિમ દિશામાં ભદ્રશાલ વનની જે લંબાઇ ૨૨૦૦૦ બાવીસ હજાર યોજનની છે તેમાં મેરૂ પર્વતના વિષ્કંભનું જે પરિમાણ છે તેને મેળવવાથી અને બન્ને વક્ષસ્કાર પર્વતોના પ્રમાણને ઘટાડી દેવાથી જે પ્રમાણ નીકળે છે તેજ ઉત્તર કુરૂઓની જીહ્વાનું પ્રમાણ છે. 'उक्तंच' કહ્યું પણ છે કે 'मंदर पुव्वेणायय बावीस सहस्सभद्दसालवणं दुगुणं मंदरसहियं दुसेलारहियं च कुरु जीवा' આનું તાત્પર્ય એવું છે કે-મેરૂ પર્વતની પૂર્વ પશ્ચિમદિશામાં દરેક ભદ્રશાલવનની લંબાઇનું પરિમાણ-પ્રમાણ ૨૨૦૦૦ બાવીસ હજાર યોજ.

जातानि चतुश्चत्वारिंशत् सहस्राणि ४४०००, मेरोश्च पृथुत्वं दशयोजनसहस्राणि तानि पूर्वराशौ प्रक्षिप्यन्ते ततो जातानि चतुष्पञ्चाशत् सहस्राणि ५४०००, गन्धमादन–माल्यवतोश्च वक्षस्कारपर्वतयोः प्रत्येकं मूले पृथुत्वं पञ्च योजनशतानि ततः पञ्चशतानि द्वाभ्यां गुण्यन्ते ततो जातं योजनसहस्रम् ततः पूर्वराशेः अपनीयते ततो जातानि त्रिपञ्चाशद्योजनसहस्राणि ५३०००, 'तीसे धणुपुट्ठं' तासामुत्तरकुरूणां धनुष्पृष्ठम् 'दाहिणेणं सट्ठिं जोयणसहस्साइं' दक्षिणतः षष्टियोंजन सहस्राणि 'चत्तारिय अट्ठारसुत्तरे जोयणसए' अष्टादशोत्तराणि चत्वारि च योजनशतानि 'दुवालसय एगूणवीसइ भाए जोयणस्स'–द्वादशैकोन विंशतिभागायोजनस्य 'परिक्खेवेणं पन्नत्ता' परिक्षेपेण प्रज्ञप्ताः द्वयोर्गन्धमादन–माल्यवतो रायामपरिमाणम् एकत्र मिलित मुत्तरकुरूणा धनुष्पृष्ठपरिमाणम् 'आयामो सेलाणं दोण्हवि मिलिओ कुरुण धणुपट्ठं' इति वचनात्।

४४००० योजन का हो जाता है इस में मेरुपर्वत की पृथुता का १०००० योजन रूप परिमाण मिलाने से ५४००० योजन हो जाते हैं। इस प्रमाण में से दोनों वक्षस्कार पर्वतों का ५००–५०० योजन का प्रमाण घटाने से ५३००० योजन आ जाते हैं सो यही प्रमाण जिह्वा का निकलता है। 'तीसे धणुपुट्ठं दाहिणेणं सट्ठिं जोयणसहस्साइं चत्तारि अट्ठारसुत्तरे जोयणसए दुवालसय एगूणवीसइयभाए जोयणस्स' इस उत्तरकुरुओं का धनुष्पृष्ठ दक्षिण दिशा में ६०४१८ $\frac{12}{19}$ योजन का है यह धनुष्पृष्ठ परिधिरूप पडता है। गन्धमादन और माल्यवान की लम्बाई का जो परिमाण है वही उत्तरकुरुओं के धनुष्पृष्ठ का परिमाण है क्यों कि 'आयामो सेलाणं दोण्हवि मिलिओ कुरूणधणुपुट्ठं' ऐसा शास्त्र में कहा गया है गन्धमादन और माल्य-

નનું છે. તેથી બન્નેની લંબાઈનું પ્રમાણ ૪૪૦૦૦ ચુંમાળીસ હજાર ચોજનનુ થઈ જાય છે. તેમાં મેરૂ પર્વતની પૃથુતા ૧૦૦૦૦ દસ હજાર ચોજન રૂપ પરિમાણ મેળવવાથી ૫૪૦૦૦ ચોજન થઈ જાય છે. એ પ્રમાણમાંથી બન્ને વક્ષસ્કાર પર્વતોનું પાંચસો પાંચસો ચોજન પ્રમાણ ઘટાડવાથી ૫૩૦૦૦ ચોજન થઈ જાય છે. એજ પ્રમાણ જીહવાનું થાય છે. 'तीसे धणुपुट्ठं दाहिणेणं सट्ठिं जोयणसहस्साइं चत्तारि अट्ठारसुत्तरे जोयणसए गूणवीसइभाए जोयणस्स' એ ઉત્તર કુરૂઓનો ધનુષ્પૃષ્ઠ દક્ષિણ દિશામાં ૬૦૪૧૮ $\frac{12}{19}$ ચોજનનું છે. એ ધનુષ્પૃષ્ઠ પરિધિ રૂપ છે. ગન્ધમાદન અને માલ્યવાન પર્વતની લંબાઈનું જે પરિમાણ છે એ જ પરિમાણ ઉત્તર કુરૂઓના ધનુષ્પૃષ્ઠનું પરિમાણ છે કેમકે 'आयामो सेलाणं दोण्हवि मिलिओ कुरूण धणुपुट्ठं' આ પ્રમાણે શાસ્ત્રમાં કહેલ

गन्धमादन–माल्यवतोश्च प्रत्यैकैकस्याऽऽयामपरिमाणं त्रिंशद्योजनसहस्राणि पटूच कलाः ३०२०९ कलाः ६ उभयो रायामं एकत्रीभवन् यथोक्तपरिमाणो द्वे शते नवोत्तरे भवति ६०४१८ कलाः १२ 'उत्तरकुराएणं भंते ! कुराए' उत्तरकुरूणां भदन्त? कुरूणाम् 'केरिसए' कीदृशः 'आयारभावपडोयारे पन्नत्ते' आकारभावप्रत्यवतारः आकारभावस्य स्वरूपस्य प्रत्यवतारः सम्भवः प्रज्ञप्तः इति गौतमेन पृष्टः भगवानाह–'गोयमा' हे गौतम ! 'बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे' पन्नत्ते' बहुसमरमणीयोऽतिरम्यो भूमिभागः प्रथितः'से जहाणामए आलिंगपुक्खरेति वा जाव एवं एकोरूकदीववत्तव्वया जाव देव लोगपरिग्गहाणं ते मणुयगणा पन्नत्ता समणाउसो' स यथा नामकः आलिङ्गपुष्करमिति वा यावत् एवमेकोरुकद्वीप वक्तव्यता यावद् देवलोकपरिग्रहाः खलु ते मनुजगणाः प्रज्ञप्ताः हे श्रमण–आयुष्मन् ! 'से जहाणामए आलिंगपुक्खरेइवा' इत्यादि–जग-

वान पर्वतों में प्रत्येक पर्वत का आयाम परिमाण ३०२०९$\frac{६}{१९}$ योजन का है दोनों का एकत्र परिमाण ६०४१८$\frac{१२}{१९}$ योजन का हो जाता है। 'उत्तरकुरुएणं भंते ! कुराए केरिसए आगारभावपडोयारे पण्णत्ते' हे भदन्त ! उत्तर कुरुओं का कैसा स्वरूप कहा गया है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा ! बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पण्णत्ते' हे गौतम यहां का भूमिभाग बहुसम रमणीय है 'से जहा णामए आलिंग पुक्खरेति वा जाव एवं एक्कोरुयदीव वत्तव्वया' जैसे आलिङ्ग पुष्कर वादित्र का मृदङ्ग का तल होता है यावत् इस प्रकार की एकोरुक द्वीप की वक्तव्यता जैसी पहिले कही गई है और ये सब मरकर देवलोक में जाते हैं यहां तक इसे समास किया गया है वैसी वह सब वक्तव्यता यहां पर भी कह लेनी चाहिये जगती के ऊपर वन-

છે. ગંધમાદન અને માલ્યવાન પર્વતોમાં દરેક પર્વતોનો આયામ પરિમાણ ૩૦૨૦૯$\frac{६}{१९}$ ત્રીસ હજાર બસોનવ ઓગણીસીયા છ યોજનનું થઇ જાય છે. 'उत्तरकुरुएणं भंते ! कुरुए केरिसए आगारभावपडोयारे पण्णत्ते' હે ભગવન્ ઉત્તર કુરૂઓનું સ્વરૂપ કેવું કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा ! बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पण्णत्ते' હે ગૌતમ ! ત્યાંનો ભૂમિભાગ બહુસમ અને રમણીય છે. 'से जहाणामए आलिंगपुक्खरेति वा जाव एवं एक्कोरुयदीववत्तव्वा' જેમ આલિંગ પુષ્કર વાજીંત્રનું અને મૃદંગનું તલ એક સરખું હોય છે યાવત્ એ પ્રમાણેનું એકોરૂક દ્વીપ સંબંધીનું કથન જેમ પહેલાં કહેવામા આવી ગયેલ છે. અને તે બધા મરીને દેવલોકમાં જાય છે. ત્યાં સુધી કહીને તે કથન પૂર્ણ કરેલ છે. એજ પ્રમાણેનું કથન અહીંયા

त्युपरिवनषण्डवर्णकवत् तावद् वक्तव्यं यावत् तृणानाञ्च मणीनांच वर्णो गन्धः स्पर्शश्च सवर्णकः परिपूर्ण उक्तो भवति चरमसूत्रं चेदम्-दिव्वं नट्टं सज्जं गेयं पगीयाणं भवे एयारूवे सिया हंता सिया' दिव्यं नृत्तं-नाटयं सज्जं गेयं प्रगीतानां भवे देवरूपो मणीनां तृणानांच हे गौतम? स्यात् कदाचिदिति। 'उत्तरकुराए णं कुराए' इत्यादि-उत्तरकुरुषु कुरुषु तत्र तत्र देशे-'बहवे खुड्डा खुड्डाइओ- वावीओ-इत्यादि तत्र त्रिसोपानप्रतिरूपकाणि तोरणानि पर्वतकाः पर्वतकेषु- आसनानि गृहकाणि गृहकेषु-आसनानि मण्डपकाः मण्डपकेषु पृथिवीशिलापट्टकाः पूर्ववदेववक्तव्याः तदनन्तरं चेदं सूत्रं वक्तव्यम् 'तत्थ णं बहवे उत्तरकुरा मणुस्सा मणुस्सीओ य आसयंति-सयंति जाव कल्लाणं फलवित्तिविसेसं पच्चणुब्भवमाणा विहरंति' तत्र खलु बहव उत्तरकुरुमनुष्याः मानुष्यश्चाऽऽसते शेरते यावत्कल्याणं फलवित्तिविशेषं प्रत्यनुभवन्तो विहरन्ति, एतद्व्याख्यानं पूर्ववदेव ज्ञातव्यम्।

षण्ड का वर्णन वहां तक कहना कि जहां तृणों का और मणियों का वर्ण गन्ध और स्पर्श वर्णित हुआ है वहां का अन्तिम सूत्र-'दिव्वं नट्टं सज्जं गेयं पगीयाणं भवे एयारूवे,?' हंता, सिया, ऐसा है उस उत्तरकुरु में वहां वहां 'खुड्डा खुड्डियाओ वावीओ' अनेक छोटी२ वावडियां हैं इनमें जाने के लिये त्रिसोपान पंक्तियां हैं। तोरण हैं पर्वत हैं पर्वतों पर बैठने के आसन रूप स्थान हैं, घर हैं गृहों में भी आसन हैं, मण्डपक हैं, मण्डपों में पृथिवी शिलापट्टक हैं इत्यादि सब कथन पूर्व के जैसा ही यहां पर कह लेना चाहिये इस वर्णन के बाद फिर ऐसा 'तत्थणं बहवे उत्तरकुरा मणुस्सा मणुस्सीओय, आसयंति, सयंति 'जाव कल्लाणं फलवित्तिविसेसं पच्चणुब्भवमाणा विहरंति' सूत्र कहना चाहिये इस सूत्र का व्याख्यान पूर्व में लिखा जा चुका

પણ કહી લેવું જગતીની ઉપર વનખંડનું વર્ણન ત્યાં સુધી કહેવું કે જ્યાં સુધી તૃણો અને મણિયોના વર્ણ, ગંધ, અને સ્પર્શનું વર્ણન કરવામાં આવેલ છે. ત્યાં સુધીનું અંતિમ સૂત્ર 'दिव्वं नट्टं सज्जं गेयं पगीयाणं भवेएयारूवो? हंता सिया' એ પ્રમાણે છે. એ ઉત્તરકુરૂમાં ત્યાં ત્યાં 'खुड्डा खुड्डियाओ वावीओ' અનેક નાની નાની વાવડીયો છે. તેમાં જવા માટે ત્રિસોનપંક્તિયો છે. તોરણો છે. પર્વત છે. પર્વતો પર બેસવા માટે આસન રૂપ સ્થાન છે. ઘર છે. ઘરોમાં પણ આસનો છે. મંડપકો છે. મંડપોમાં પૃથ્વીશિલા પટ્ટકો છે. વિગેરે પ્રકારનું સઘળું કથન પહેલા પ્રમાણેજ છે. તે તમામ કથન અહીંયા પણ સમજી લેવું આ વર્ણન પછી નીચે પ્રમાણેનો સૂત્રપાઠ કહેવો જે આ પ્રમાણે 'तत्थ णं बहवे उत्तरकुरा मणुस्सा मणुस्सीओ य आसयंति, सयंति जाव कल्लाणं

तत्रोत्तरकुरुषु वहवः सरिका गुल्माः नवमालिकागुल्माः वन्धु जीवकगुल्माः मनो वद्यगुल्माः वीयकगुल्माः वाणगुल्माः करवीरगुल्माः कुब्जकगुल्माः सिन्दुवार-गुल्माः जातिगुल्माः मुद्गरगुल्माः यूथिकागुल्माः मल्लिकागुल्माः वासन्तिकगुल्माः वस्तुलकादयो लोकतः प्रत्येतव्याः गुल्मा नाम ह्रस्वस्कन्ध वहुकाण्ड पत्र पुष्प-फलोपेताः, ते खलु गुल्मकाः दशार्धवर्णकुसुमं कुसुमयन्ति येन वहुसमरमणीयो भूमिभागो वातविधूताग्रशाखाभिः मुक्तपुष्पपुञ्जोपचारकलितः श्रियाऽतीवोपशो-भमानस्तिष्ठति। इत्यादिक्रमेण एकोरुकद्वीपवक्तव्यता सर्वापि वक्तव्या यावद्

है। उन उत्तरकुरुओं में अनेक सरिका गुल्म हैं, नवमालिका गुल्म हैं, बन्धुजीवक गुल्म हैं, मनोवद्य गुल्म हैं, बीयक गुल्म हैं, वाणगुल्म हैं (कणवीर गुल्म हैं) कुब्जक गुल्म हैं। सिन्दुवार गुल्म हैं जाति गुल्म हैं मुद्गर गुल्म हैं यूथिका गुल्म हैं मल्लिका गुल्म हैं वासन्तिक गुल्म हैं, वस्तुल गुल्म हैं, कस्तूल गुल्प हैं, सेवाल गुल्म हैं अगस्त्य गुल्म हैं मगदन्ति गुल्म हैं। चम्पक गुल्म हैं, जाति गुल्म हैं, नवमालिका गुल्म हैं, कुब्ज गुल्म हैं और महाकन्दगुल्म हैं जिनके स्कन्ध तो छोटे होते हैं और शाखा प्रशाखाएं वहुत होती हैं बहुत लम्बी होती हैं एवं जो पत्र पुष्प और फलों से युक्त रहा करते हैं वे गुल्म कह लाते हैं, ये गुल्म पंचवर्ण वाले पुष्पों को उत्पन्न करते हैं इससे उत्तर कुरुओं का वहुसम रमणीय भूमिभाग हवा से कम्पित अग्रशाखाओं

फलवित्तिविसेसं पच्चणुब्भवमाणा विहरंति' આ સૂત્રની વ્યાખ્યા પહેલા કહેવામાં આવી ગયેલ છે. એ ઉત્તર કુરૂઓમાં અનેક સરિકા ગુલ્મો છે. નવમાલિકા ગુલ્મો છે. બંધુજીવક ગુલ્મો છે. મનોવદ્ય ગુલ્મો છે. બીજ ગુલ્મો છે. સિંધુ ગુલ્મો છે. જાતિ ગુલ્મો છે. મુદ્ગર ગુલ્મો છે. યૂથિકા ગુલ્મો છે. બાણગુલ્મો છે. (કણુવીર ગુલ્મો છે.) કુબ્જકગુલ્મો છે. મલ્લિકા ગુલ્મો છે. વાસન્તિક ગુલ્મો છે. વસ્તુલ ગુલ્મ છે. કસ્તુલ ગુલ્મો છે. સેવાલ ગુલ્મો છે. અગસ્ત્ય ગુલ્મો છે. મુદ્ગર ગુલ્મો છે. યૂથિકા ગુલ્મો છે. મગદન્તિ ગુલ્મો છે. ચંપક ગુલ્મો છે. જાતિ ગુલ્મો છે. નવમાલિકા ગુલ્મો છે.

કુંદ ગુલ્મો છે. અને મહાકુંદ ગુલ્મો છે. જેનાં થડ નાના હોય અને ડાળો અને પાંખડીઓ ઘણી હોય અને ઘણી લાંબી હોય તેમજ જે પત્ર, પુષ્પો અને ફળોથી યુક્ત રહ્યા કરતા હોય તે ગુલ્મ કહેવાય છે. આ ગુલ્મો પાંચ રંગના પુષ્પોને પેદા કરે છે. તેથી ઉત્તર કુરૂઓનો બહુ રમણીય ભૂમિભાગ હવાથી કંપમાન થયેલ અગ્ર શાખાઓથી પડેલા પુષ્પપુંજોથી એવો જણાય છે કે આ ગુલ્મો તેના પુષ્પોથી જ શોભાયમાન થઇ રહ્યા છે. આ રીતે તે

देवलोकपरिग्रहास्ते मनुजगणाः प्रज्ञप्ताः हे श्रमणाऽऽयुष्मन्? (अन्तिम सूत्रं चेदम्। तेषां खलूत्तरकुरुवास्तव्यानां भदन्त? कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता? भगवानाह- हे गौतम! जघन्येन देशोनानि त्रीणि पल्योपमाऽसंख्येयभागेनोनानि उत्कर्षतः परिपूर्णानि त्रीणि पल्योपमानि। 'तेणं भंते! मनुजा' इत्यादि ते खलूत्तरकुरुवास्तव्या मनुजाः कालं कृत्वा क्वगच्छन्ति? हे गौतम! ते मनुजाः षण्मासावशेषायुषः कृतपरभवायुर्बन्धाः स्वकाले युगलं प्रसुवते प्रसूय-एकोनपञ्चाशतं रात्रिं दिवानि तद्युगलमनुपालयन्ति अनुपाल्य काशित्वा क्षुत्वा क्षुभित्वाऽक्लिष्टा अव्यथिता अपरितापिताः कालमासे कालं कृत्वा देवलोकेषु समुत्पद्यन्ते

से गिरे हुए पुष्प पुंजों से ऐसा ज्ञात होता है कि मानों ये गुल्म इसके पुष्पों से ही शोभमान हो रहे हैं इस प्रकार यह उन पुष्पों से विहित शोभमान हो रहा है। इस प्रकार यह उन पुष्पों से विहित शोभा द्वारा बडा ही सुहावना लगता है इत्यादि क्रम से एकोरूक द्वीप की जैसी वक्तव्यता है वह सब यहां पर कह लेनी चाहिये हे श्रमण आयुष्मन् यावत् यहाँ के मनुष्य मरकर देवलोक में भी जाते हैं। उन उत्तरकुरुओं के रहने वालों की स्थिति कितनी है' यह वहां का अन्तिम सूत्र है इसके उत्तर में प्रभु ने ऐसा कहा है हे गौतम! वहां के रहने वालों की जघन्य स्थिति तो पल्योपम के असंख्यातवें भाग से हीन तीन पल्योपम की है और उत्कृष्ट स्थिति पूरे तीन पल्योपम की है। हे भदन्त! ये उत्तरकुरु के निवासी मनुष्य मरकर कहां जाते हैं? गौतम! जब इनको ६ माह की आयु शेष रहती है। तब इनके पुत्र और पुत्री ये दोनों उत्पन्न होते हैं उन्हें ये ४९ उनचास दिन तक पालते हैं परभव की आयु का बन्ध तो इन्हें पहिले

એ પુષ્પોથી યુક્ત શોભા દ્વારા ઘણાજ રમણીય લાગે છે. વિગેરે પ્રકારથી એકોરૂક દ્વીપનું જે પ્રમાણેનું કથન છે તે તમામ કથન અહીંયાં પણ કહી લેવું. હે શ્રમણ આયુષ્મન્ યાવત્ અહીંના મનુષ્યો મરીને દેવલોકમાં પણ જાય છે. એ ઉત્તર કુરૂઓમાં રહેવાળાઓની સ્થિતિ કેટલી છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રીએ એવું કહ્યું કે હે ગૌતમ! ત્યાંના રહેવાવાળાઓની જઘન્ય સ્થિતિતો પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગથી હીન ત્રણ પલ્યોપમની છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પૂરા ત્રણ પલ્યોપમની છે. હે ભગવન્ આ ઉત્તર કુરૂના નિવાસ કરનારા મનુષ્યો મરીને ક્યાં જાય છે? ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ! જ્યારે તેઓનું આયુષ્ય ૬ છ મહીનાનું બાકી રહે છે ત્યારે તેઓને પુત્ર અને પુત્રી એ બન્ને જોડકારૂપે ઉત્પન્ન થાય છે. તેને તેઓ ૪૯ ઓગણપચાસ દિવસ પર્યન્ત પાળે છે. પરભવના આયુષ્યનો બંધ તો તેઓને પહેલેથી જ થઇ જાય

देवलोकपरिग्रहास्ते मनुजगणाः प्रज्ञप्ताः हे श्रमणायुष्मन्! एतत्पर्यन्तमेकोरुकद्वीपवदेव उत्तरकुरुवक्तव्यतापि वक्तव्या। केवलं यदंशे उभयोर्वैलक्षण्यं तत् स्वयं दर्शयति-'नवरिइमं णाणत्तं' नवरं केवलमिमानि वक्ष्यमाणानि नानात्वानि भेदाः ज्ञातव्यानि तथाहि-'छधणुसहस्स जूसित्ता' षड्धनुस्सहस्राणि उच्छ्रितानि, 'दो छप्पन्नपिट्ठकरंडसता' द्विषट्पञ्चाशत् पृष्ठकरण्डशतानि 'अट्ठमभत्तस्स आहारट्ठे समुपज्जति' अष्टमभक्तस्याहारार्थः समुत्पद्यते 'तिण्णि पलिओवमाइं देसूणाइं पलिओवमस्स संखिज्जइभागेण ऊणगाइं जहन्नेणं' त्रीणि पल्योपमानि देशोनानि पल्योपमासंख्येयभागेनोनानि जघन्येन 'तिन्नि पलिओवमाइं उक्कोसेणं'

से ही हो जाता है अतः ये छीक और खांसी लेकर तथा जिभाई लेकर मरते हैं मरते समय ३ इन्हें जरा सा भी कष्ट नहीं होता है ये मरकर वाणव्यन्तर या भवनपति देवलोकों में उत्पन्न होते हैं इस लिये हे श्रमण आयुष्मन् इनकी उत्पत्ति देवलोक में कही गई है। इस प्रकार से उत्तरकुरु की वक्तव्यता एकोरुक द्वीप की जैसी प्रकट करके अब सूत्रकार इन दोनों की वक्तव्यता में जो अन्तर है उसे 'नवरं इमं णाणत्तं' द्वारा प्रकट करते हैं-'छ धणुसहस्सजूसित्ता दो-छप्पन्ना पिट्ठकरंडसता अट्ठमभत्तस्स आहारट्ठे समुप्पज्जति' इनके शरीर की ऊंचाई ६ हजार धनुष की है अर्थात् ३ कोश की होती है २५६ इनकी पसलियां होती हैं ३ दिन के बाद इन्हें आहार की इच्छा होती है 'तिण्णिपलिओवमाइं देसूणाइं पलिओवमस्स संखिज्जइ भागेणं ऊणगाइं जहन्नेणं तिन्निपलिओवमाइं उक्कोसाइं' जघन्य आयु

છે. તેથી તેઓ છીંક અને ખાંસી લઈને તથા જીભાઈ-બગાસું લઈને મરે છે. મરતી વખતે તેઓને જરાપણ દુઃખ પડતું નથી. તેઓ મરીને વાનવ્યન્તર અથવા ભવનપતિ દેવલોકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી હે શ્રમણ આયુષ્મન્ તેઓની ઉત્પત્તી દેવલોકમાં કહેવામાં આવેલ છે. આ પ્રમાણે ઉત્તર કુરૂની વક્તવ્યતા એકોરૂક દ્વીપના કથન પ્રમાણે કહીને હવે સૂત્રકાર એ બન્નેના કથનમાં જે જે ફેરફાર છે તેને 'नवरं इमं णाणत्तं' આ સૂત્રાંશ દ્વારા પ્રગટ કરે છે. 'छ धणुसहस्स जूसिता दो छप्पन्ना पिट्ठकरंडसता अट्ठमभत्तस्स आहारट्ठे समुप्पज्जंति' તેઓના શરીરની ઉંચાઈ ૬ છ હજાર ધનુષની છે. અર્થાત્ ત્રણ કોસની થાય છે. તેઓના શરીરની પાસળીયો ૨૫૬ બસો છપ્પન છે. ૩ ત્રણ દિવસ પછી તેઓને આહારની ઇચ્છા થાય છે. 'तिण्णि पलिओवमाइं देसूणाइं पलिओवमस्स संखेज्जइभागेणं ऊणगाइं जहण्णेणं तिन्नि पलिओवमाइं उक्कोसाइं' તેઓની જઘન્ય આયુ પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગથી હીન ત્રણ પલ્યોપ.

त्रीणि पल्योपमानि उत्कर्षेण 'एगूणपण्णराइं दिवाइं अणुपालणा' एकोनपञ्चाशद्रात्रि दिवानि अनुपालना 'सेसं जहा एगोरुयाणं' शेषं नवरम् इत्यादिना यत्कथितं तद्व्यतिरिक्तं सर्वमेकोरुकमनुजवदेव ज्ञातव्यम् ॥ उत्तरकुरुषु भदन्त! कति प्रकारका जाति भेदेन मनुष्या वसन्ति? भगवानाह–हे गौतम! 'उत्तरकुराएणं कुराए छव्विहा मणुस्सा अणुसज्जंति' उत्तरकुरुषु खलु कुरुषु जातिभेदेन षड्विधा मनुष्या अनुसज्जन्ति सन्तानेनानुवर्तन्ते इत्यर्थः 'तं जहा' तद्यथा–'पम्हगंधा–मियगंधा–अममा–सहा–तेयालीसे–सणिच्चारी' पद्मगन्धाः–मृगगन्धाः–अममाः ममत्वरहिताः–सहनशीलाः, तेजस्विनः–शनैश्चारिणः। अत्रोत्तरकुरु विषयकसूत्रसंकलनार्थं संग्रहगाथात्रयं भवति–'उसुजीवा धणुपुट्ठं भूमीगुम्मा-

---

इनकी पल्योपम की असंख्यातवें भाग से हीन तीन पल्योपम की है और उत्कृष्ट आयु पूरे तीन पल्योपम की है 'एगूण पण्णा रत्तिं दियाइं अणुपालणा सेसं जहा एगरुयाणं' ४९ दिन तक ये अपने पुत्र पुत्री रूप युगल की पालना करते हैं बाकी का और सब कथन यहां एकोरुक नामके अन्तर द्वीप के कथन जैसा ही है हे भदन्त! उत्तरकुरुओं में जातिभेद को लेकर कितने प्रकार के मनुष्य रहते हैं? उत्तर में प्रभु कहते हैं–'छव्विहा मणुस्सा अणुसज्जंति' हे गौतम! जाति भेद को लेकर ६ प्रकार के मनुष्य रहते हैं 'तं जहा' जैसे पम्हगंधा, मियगंधा, अममा, सहा, तेयली, सणिच्चारी' पद्म जैसी गन्ध वाले पद्मगंध, मृग जैसी गन्ध वाले मृगगन्ध, ममत्व से विहीन हुए अमम, सहनशीलता से युक्त हुए सहा तेज से युक्त हुए, तेजस्वी, और धीरे २ चलने वाले शनैश्चारी, उत्तरकुरु के विषय के प्रतिपादन करने

મની છે. અને ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય પૂરા ત્રણ પલ્યોપમનું છે. 'एक्कूण पण्णारत्तिं दियाइं अणुपालणा सेसं जहा एगोरुयाणं' ૪૯ ઓગણ પચાસ દિનરાત સુધી તેઓ પોતાના પુત્રપુત્રી રૂપ યુગનું પાલન કરે છે. બાકીનું તમામ કથન અહીંયાં એકોરૂક નામના અંતર દ્વીપના કથન પ્રમાણે છે. હે ભગવન્ ઉત્તર કુરૂઓમાં જાતિ ભેદને લઈને કેટલા પ્રકારના મનુષ્યો રહે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે–'छव्वीहा मणुस्सा अणुसज्जंति' હે ગૌતમ! જાતિ ભેદને લઈને છ પ્રકારના મનુષ્યો રહે છે. 'तं जहा' જેમકે 'पम्हगंधा. मियगंधा, अममा सहा, तेयली, सणिच्चारी' પદ્મના જેવી ગંધવાળા પદ્મગંધ, મૃગના જેવી ગંધવાળા મૃગગંધ, મમત્વથી રહિત થયેલ અમમ, સહન શીલતા વાળા, સહ, તેજથી યુક્ત થયેલ તેજસ્વી અને ધીરેધીરે ચાલવાવાળા શનૈશ્ચારી

पहेरुद्दाला। तिलगलयावणराई रुक्खामणुयाय आहारे ॥१॥ गेहा गामाय असी हिरण्णराया य दासमायाय। अरि वेरिएय मित्ते विवाहमहनट्टसगडाय ॥२॥ आसा गावो सोहा सालीखाणूय गड्डदंसाही। गहमुद्धरोगठिई उवट्टणाय अणुसज्जणा चेव ॥३॥ इषु जीवा धनुःपृष्ठ भूमिर्गुल्माश्च हेरुउद्दालाः। तिलकलतावनराजिः वृक्षा मनुजाश्चाहारः ॥१॥ गेहा ग्रामाश्चासिः हिरण्यराजा च दासमाता च। अरि वैरिकश्चमित्रं विवाह महनृत्यशकटाश्च ॥२॥ अश्वा गावः सिंहाः शालिः स्थाणुश्च गर्त दंशाहिः। ग्रह युद्धरोगस्थितयः उद्वर्तना च अनुसज्जना एव ॥३॥ अस्य व्याख्याः प्रथम मुत्तरकुरुविषय सीघुजीवा धनुष्पृष्ठप्रतिपादकं सूत्रम् तदनन्तरं मेरुतालवनविषयकं—तदनन्तरम् उद्दालादि विषयकं सूत्रम् तदनन्तरं—तिलग इति तिलकपदोपलक्षितं सूत्रम् ततो लताविषयकं सूत्रम् ततो वनराजीविषयकं

वाले सूत्र को संकलन करने के लिये ये तीन संग्रह गाथाएं हैं 'उसुजीवाधणुपुट्ठं भूमीगुम्मा य हेरुउद्दाला, तिलगलयावणराई रुक्खा मणुया य आहारे ॥१॥, गेहा गामा य असी हिरण्णराया य दासमाया य, अरिवेरिए य मित्ते विवाहमहनट्टसगडाय ॥२॥ आसा, गावो, सीहा, साली, खाणूय, गड्डदंसाही, गहमुद्धरोगठिई उवट्टणा य अणुसज्जणा चेव ॥३॥' इन गाथाओं का भाव ऐसा है। सबसे प्रथम उत्तर कुरु के विषय में इषु जीवा धनुपृष्ठ इनका प्रतिपादक सूत्र है इसके बाद भूमि विषयक सूत्र है इसके बाद गुल्म प्रतिपादक सूत्र है इसके बाद हेरुतालवन विषयक सूत्र है इसके बाद उद्दाल आदि विषयक सूत्र है इसके बाद तिलकपद से उपलक्षित सूत्र है, इसके बाद लता

ઉત્તરકુરૂના વિષયનું પ્રતિપાદન કરવાવાળા સૂત્રનું સંકલન કરવા માટે આ ત્રણ સંગ્રહ ગાથાઓ છે.

'उसु जीवा धणुपुट्ठं भूमिगुम्मा य हेरु उद्दाला,
तिलगलयावणराई रुक्खा मणुयाय आहारे ॥ १ ॥
गेहा गामाय असीहिरण्णराया य दासमाया य, ।
अरिवेरिग य मित्ते विवाहमह नट्ट सगडा य ॥ २ ॥
आसा, गावो, सोहा, साली खाणूय गड्डदंसाही ।
गहमुद्धरोगठिई, उवट्टणाय अणुसज्जणा चेव ॥ ३ ॥

આ ગાથાઓનો ભાવ આ પ્રમાણે છે–સૌથી પહેલાં ઉત્તર કુરૂના સંબંધમાં इषुजीवा धणुष्पृष्ठ તેનું પ્રતિપાદક સૂત્ર છે. તે પછી હેરૂતાલ વન સંબંધી સૂત્ર છે તે પછી ગુલ્મ પ્રતિપાદક સૂત્ર છે. તે પછી ઉદ્દાલ વિગેરે સંબંધી સૂત્ર છે. તે પછી તિલક પદથી ઉપલક્ષિત પદ છે. તે પછી લતા સંબંધી

सूत्रम् ततो दशविधकल्पवृक्षविषया दशदण्डकाः ततो मनुजविषयाः सूत्रदण्डकाः तद्यथा–आद्यः पुरुषविषयकः–द्वितीयः स्त्रीविषयकः–तृतीयः सामान्यतः उभयविषयकः सूत्रदण्डकः। तत आहारविषयकः। ततो गृहविषयकौ द्वौ दण्डकौ आद्यो गृहाकारवृक्षाविषयको–द्वितीयो गेहाद्यभावविषयकः। गामा इति ग्राम्यभावविषयकः, तदनन्तर मस्याद्यगानविषयकः, ततो हिरण्याद्यभावविषयकः, तदनन्तरं राजाद्यभावविषयकः, तदनन्तरं दासाद्यभावविषयकः, तदनन्तरं मात्राद्यभावविषयकः तदनन्तर मरिवैरिप्रभृति प्रतिषेधविषयकः, तदनन्तरं मह:प्रतिषेध

विषयक सूत्र है इसके बाद वनराजि विषयक सूत्र है इसके बाद दश प्रकार के कल्पवृक्षों को प्रतिपादन करने वाले १० दस सूत्र हैं इनके बाद मनुष्यविषयक ३ सूत्र हैं इन में पहिला सूत्र पुरुष विषयक है द्वितीय सूत्र स्त्री विषयक है और तृतीय सूत्र सामान्यतः उभय विषयक है इनके बाद आहार विषयक सूत्र है इसके बाद गृह विषयक दो सूत्र हैं इन में प्रथम सूत्र गृहाकार वृक्ष का कथन करता है, और दूसरा गृह आदि के अभाव का कथन करने वाला है इसके बाद असी आदि के अभाव का कथन करने वाला सूत्र है इसके बाद हिरण्य आदि के कथन करने वाला सूत्र है इसके बाद राजादि के अभाव को कहने वाला सूत्र है इस के बाद दास आदि के अभाव का कहने वाला सूत्र है इसके बाद माता आदि अभाव का प्रतिपादन करने वाला सूत्र है इसके बाद अरिवैरि आदि का प्रतिषेध करने वाला सूत्र है इसके बाद पित्रादि के अभाव को कहने वाला सूत्र है इसके बाद विवाह का प्रतिषेध करने वाला सूत्र है इसके बाद महका प्रतिषेध करने वाला सूत्र है

સૂત્ર છે. તે પછી વનરાજી સંબંધી સૂત્ર છે. તે પછી ૧૦ દસ પ્રકારના કલ્પ વૃક્ષોને પ્રતિપાદન કરવાવાળા ૧૦ દસ સૂત્રો છે. તે પછી મનુષ્ય સંબંધી ૩ ત્રણ સૂત્રો છે. તેમાં પહેલું સૂત્ર પુરૂષ સંબંધી છે. બીજુ સૂત્ર સ્ત્રી સંબંધી છે. અને ત્રીજું સૂત્ર સામાન્ય રીતે ઉભયના સંબંધમાં છે. તે પછી આહાર સંબંધી સૂત્ર છે. તે પછી ગૃહ સંબંધી બે સૂત્રો છે. તેમાં પહેલું સૂત્ર ગૃહાકાર વૃક્ષનું કથન કરે છે. અને ગૃહ વિગેરેના અભાવનું કથન કરનારૂ છે. તે પછી ગ્રામાદિના અભાવનું કથન કરવાવાળું સૂત્ર છે. તે પછી અસી વિગેરેના અભાવનું કથન કરવાવાળું સૂત્ર છે. તે પછી હિરણ્ય વિગેરેનું કથન કરનારૂં સૂત્ર છે તે પછી રાજા વિગેરેના અભાવાને બતાવનારૂં સૂત્ર છે. તે પછી દાસ વિગેરેના અભાવને બતાવનારૂં સૂત્ર છે. તે પછી માતા વિગેરેના અભાવનું પ્રતિપાદન કરવાવાળું સૂત્ર છે. તે પછી અરિ–વેરી–શત્રુ વિગેરેનો પ્રતિષેધ કરવાવાળું સૂત્ર છે. તે પછી પિતા વિગેરેના અભાવને બતાવનારૂં સૂત્ર છે. તે પછી

विषयकः ततो नृत्यपदोपलक्षित प्रेक्षाप्रतिषेधविषयकः, तदनन्तरं शकटादि प्रतिषेधविषयकः, ततो-ऽश्वादि परिभोगप्रतिषेधविषयकः, तदनन्तरं स्त्रीगव्यादि प्रतिषेधविषयकः, तदनन्तरं सिंहादि प्रतिषेधविषयकः तदनन्तरं सिंहादिश्वापद-विषयकः ततः शाल्याद्युपभोगविषयकः ततः स्थाल्यादि प्रतिषेधविषयकः तद-नन्तरं गर्तादिप्रतिषेधविषयकः, ततो देशाद्यभावविषयः ततोऽक्षादिविषयः, तद-नन्तरं गृह इति ग्रहदण्डादि विषयकः, जुद्ध इति युद्धपदोपलक्षितडिंबादि प्रति-षेधविषयकः सूत्रदण्डकः, तदनन्तरं रोग-इति रोगोपलक्षित दुर्भूतादि प्रति-षेधविषयः, ततः स्थितिसूत्रम् ततो मनुपजनसूत्रम् इति ॥सू० ७३॥

इसके बाद नृत्य विषयक सूत्र है इसके बाद प्रेक्षा प्रतिषेधक सूत्र है इसके बाद शकटादि प्रतिषेधक सूत्र है इसके बाद अश्वादि परिभाग प्रतिषेधक सूत्र है। इस के बाद स्त्री गाय आदि के परिभोग प्रतिपादक सूत्र है इसके बाद सिंहादि जानवर विषयक सूत्र है इस के शाली आदि उपभोग प्रतिषेधक सूत्र है इसके बाद स्थाणु आदि का प्रति-षेधक सूत्र है इसके बाद गति आदि का प्रतिषेधक सूत्र है इसके बाद दंश आदि के अभाव का प्रतिपादक सूत्र है इसके बाद सर्प आदि के विषय का प्रतिषेधक सूत्र है इसके बाद ग्रह दण्ड आदि का सूत्र है इसके बाद युद्धपदोपलक्षित डिम्बादि आदि का प्रतिषेधक सूत्र है इसके बाद रोगपदोपलक्षिन दुर्भूत आदि का प्रतिषेधक सूत्र है इस के बाद स्थिति का कथन करने वाला सूत्र है और फिर इसके बाद अनुसजन सूत्र है ॥७३॥

વિવાહનો નિષેધ કરવાવાળું સૂત્ર છે. તે પછી મહનો પ્રતિષેધ કરવાવાળું સૂત્ર છે. તે પછી નૃત્ય સંબંધી સૂત્ર છે. તે પછી પ્રેક્ષાનું પ્રતિષેધ કરનારૂં સૂત્ર તે પછી શકટ-ગાડા વિગેરેના પ્રતિષેધ સંબંધી સૂત્ર છે. તે પછી અશ્વ વિગેરેના પરિભોગનો પ્રતિષેધ કરવાવાળું સૂત્ર છે. તે પછી સ્ત્રી, ગાય વિગેરેના પરિભોગોનો પ્રતિષેધ કરનારૂં સૂત્ર છે. તે પછી સિંહ વિગેરે જાનવર સંબંધી સૂત્ર છે. તે પછી શાલી-ડાંગર વિગેરેના ઉપભોગના પ્રતિષેધ કરનારૂં સૂત્ર છે. તે પછી સ્થાણુ વિગેરેનો પ્રતિષેધ કરનારૂં સૂત્ર છે. તે પછી ગતિ વિગેરેના પ્રતિષેધનું સૂત્ર છે. તે પછી દંશ વિગેરેના અભાવનું પ્રતિપાદન કરનારૂં સૂત્ર છે. તે પછી સર્પ વિગેરે વિષયનું પ્રતિષેધ સૂત્ર છે. તે પછી ગ્રહ દંડ વિગેરે સંબંધી સૂત્ર છે. તે પછી રોગ એ પદથી ઉપલક્ષિત દુર્ભૂત વિગેરેના પ્રતિષેધ સંબંધી સૂત્ર છે. તે પછી સ્થિતિનું કથન કરવાવાળું સૂત્ર છે. અને તે પછી અનુસજન સૂત્ર છે. ॥ ૭૩ ॥

मूलम्-कहिणं भंते! उत्तरकुराए कुराए जमगा नामं दुवे पव्वया पन्नत्ता? गोयमा! नीलवंतस्स वासधरपव्वयस्स दाहिणेणं अट्ठ चोत्तीसे जोयणसते चत्तारिय सत्तभागे जोयणस्स अबाधाए सीताए महाणईए पुव्वपच्छिमेणं उभयो कूले एत्थणं उत्तरकुराए जमगा णामं दुवे पव्वया पन्नत्ता एगमेगं जोयणसहस्सं उड्ढं उच्चत्तेणं अड्ढाइज्जाइं जोयणसयाणि उव्वेहेणं मूले एगमेगं जोयणसहस्सं आयामविक्खंभेणं मूले तिण्णि जोयणसहस्साइं एगं च बावट्ठिं जोयणसतं किंचि विसेसाहियं परिक्खेवेणं मज्झे दो जोयणसहस्साइं तिन्नि बावत्तरे जोयणसते किंचि विसेसाहिए परिक्खेवेण पन्नत्ते उवरिं पन्नरसं एक्कासीते जोयणसते किंचि विसेसाहिए परिक्खेवेणं पन्नत्ते मूले विच्छिन्ना मज्झे संखित्ता उप्पिं तणुया गोपुच्छ संठाणसंठिया सव्वकणगमया अच्छा सण्हा जाव पडिरूवा पत्तेयं पत्तेयं पउमवरवेइया परिक्खित्ता पत्तेयं पत्तेयं वणसंडपरिक्खित्ता वण्णओ दोण्हवि तेसिणं जमगपव्वयाणं उप्पिं बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पन्नत्ते वण्णओ जाव आसयंति० ॥ तेसिणं बहुसमरमणिज्जाणं भूमिभागाणं बहुमज्झदेसभाए पत्तेयं-२ पासायवडेंसगा पन्नत्ता तेणं पासायवडेंसगा बावट्ठिं जोयणं च उड्ढं उच्चत्तेणं एक्कतीसं जोयणाइं कोसं च विक्खंभेणं अब्भुगयमूसिया वण्णओ भूमिभागा उल्लोया दो जोयणाइं मणिपेढियाओ वरसीहासणा सपरिवारा जाव जमगा चिट्ठंति। से केणट्ठेणं भंते एवं वुच्चइ जमगा पव्वया-२ गोयमा! जमगेसु णं पव्वएसु तत्थ तत्थदेसे तहिं तहिं बहुइओ खुड्डा खुड्डियाओ वावीओ जाव विलपंतियाओ तासुणं खुड्डा खुड्डियासु जाव विलपंतियासु बहूइं उप्पलाइं-२ जाव सतसहस्सपत्ताइं जमग-

प्पभाइं जमगवण्णाइं जमगाय एत्थ दो देवा महड्ढिया जाव पलिओवमट्ठिईया परिवसंति। तेणं तत्थ पत्तेयं-२ चउण्हं सामाणिय साहस्सीणं जाव जमगाण पव्वयाणं जमगाण रायहाणीणं अण्णेसिं च बहूणं वाणमंतराणं देवाण य देवीण य आहेवच्चं जाव पालेमाणा विहरंति से तेणट्ठेणं गोयमा! एवं० जमगपव्वया-२ अदुत्तरं च णं गोयमा जाव णिच्चा। कहिणं भंते! जमगाणं देवाणं जमगाओ नाम रायहाणीओ पण्णत्ताओ? गोयमा! जमगाणं पव्वयाणं उत्तरेणं तिरियमसंखेज्जे दीवसमुद्दे वीइयइत्ता अण्णंमि जंबुद्दीवे दीवे बारसजोयणसहस्स जहा विजयस्स जाव महड्ढिया जमगा देवा जमगा देवा ॥सू० ७४॥

छाया—कुत्र खलु भदन्त! उत्तरकुरुषु कुरुषु यमकौ नाम द्वौ पर्वतौ प्रज्ञप्तौ गौतम? नीलवतो वर्षधरपर्वतस्य दक्षिणेन अष्ट चतुस्त्रिंशद्योजनशतानि चतुरश्च योजनस्य सप्तभागान् अबाधया शीताया महानद्याः पूर्व पश्चिमेन उभयोः कूलयोः अत्र खलु-उत्तरकुरुषु यमकौ नाम द्वौ पर्वतौ प्रज्ञप्तौ। एकैकः योजन सहस्रमूर्ध्वमुच्चैस्त्वेन अर्धतृतीयानि योजनशतानि उद्वेधेन-मूले एकैकं योजनसहस्रमायाम विष्कम्भेण-मध्येऽर्धाष्टमानि योजनशतानि-आयामविष्कम्भेण उपरि पञ्चयोजनशतानि आयामविष्कम्भेण मूले त्रीणि योजन सहस्राणि एकं च द्वाषष्टंयोजनशतं किञ्चिद् विशेषाधिकं परिक्षेपेण मध्ये द्वे योजनसहस्रे त्रीणि च द्वासप्ततानि योजनशतानि-किञ्चिद्विशेषाधिकानि परिक्षेपेण प्रज्ञप्तौ उपरि पञ्चदशयोजनशतानि एकाशीतानि किञ्चिद्विशेषाधिकानि परिक्षेपेण प्रज्ञप्तौ। मूले विस्तीर्णौ-मध्ये संक्षिप्तौ उपरि तनुकौ-गोपुच्छ संस्थानसंस्थितौ-सर्वकनकमयौ-अच्छौ-श्लक्ष्णौ-यावत्-प्रतिरूपौ प्रत्येकं प्रत्येकं पद्मवरवेदिकापरिक्षिप्तौ प्रत्येकं प्रत्येकं वनषण्डपरिक्षिप्तौ वर्णको द्वयो रपि तयोः खलु यमकपर्वतयोः उपरि बहुसमरमणीयो भूमिभागः प्रज्ञप्तः वर्णकः यावदासते। तेषां खलु बहुसमरमणीयानां भूमिभागानां बहुमध्यदेशभागे प्रत्येकं २ प्रासादावतंसकाः प्रज्ञप्ताः ते खलु प्रासादावतंसकाः द्वाषष्टिः योजनानि-अर्धयोजनं चोर्ध्व मुच्चै स्त्वेन एकत्रिंशद्-योजनानि क्रोशंच विष्कम्भेण-अभ्युद्गतोच्छ्रितौ वर्णकः भूमिभागः उल्लोकः द्वे योजने मणिपीठिकावरसिंहासनं सपरिवारं यावत् यमकौ तिष्ठतः। तत्के-

नार्थेन भदन्त ! एव मुच्यते यमकौ पर्वतौ। यमकौ पर्वतौ गौतम ! यमकयोः खलु पर्वतयो स्तत्र तत्र देशे तत्र तत्र वह्व्यः क्षुल्ल क्षुल्लिका वाप्यो यावद् बिलपङ्क्तयः तासु खलु क्षुल्लक्षुल्लिकासु यावद् विलपंक्तिषु वहूनि उत्पलानि यावत् शतसहस्रपत्राणि यमकप्रभाणि यमकवर्णानि यमकौ अत्र द्वौ देवौ महर्द्धिकौ यावत्पल्योपमस्थितिकौ परिवसतः तौ खलु तत्र प्रत्येकम् २ चतुर्णां सामानिक सहस्राणां यावद् यमकयोः पर्वतयोः यमकयोः राजधान्योः अन्येषां च बहूनां वानव्यन्तराणां देवानां देवीनां चाधिपत्यं यावत् पालयन्तौ विहरतः। तत्तेनार्थेन गौतम ! ए.मु० यमकौ पर्वतौ यमकौ पर्वतौ अथोत्तरं च खलु गौतम ! यावत्-नित्यौ। कुत्र खलु भदन्त ! यमकयो र्देवयोर्यमके नाम राजधान्यौ प्रज्ञप्ते ? गौतम ! यमकयोः पर्वतयोः उत्तरेण तिर्यगसंख्येयान् द्वीपसमुद्रान् व्यतिव्रज्या-ऽन्यस्मिन् जम्बूद्वीपे द्वीपे द्वादशयोजनसहस्राण्यवगाह्याऽत्र खलु यमकयोर्देवयो-र्यमके नाम राजधान्यौ प्रज्ञप्ते द्वादशयोजनसहस्रं यथा विजयस्य यावत्-महर्धिकौ यमकौ देवौ यमकौ देवौ ॥सू०७४॥

टीका—'कहि णं भंते' कुत्र कस्मिन् स्थाने खलु हे भदन्त ! 'उत्तरकुराए कुराए' उत्तरकुरुषु कुरुषु 'जमगा नामं दुवे पव्वया पन्नत्ता' यमकौ नाम द्वौ पर्वतौ कथितौ इति प्रश्ने भगवानाह—'गोयमा' हे गौतम ! 'नीलवंतस्स वास धर पव्वयस्य'—नीलवतो वर्षधरपर्वतस्य 'दाहिणे णं' दक्षिणदिक्तः 'अट्ठ चोत्तीसे जोयणसते चत्तारिय सत्तभागे जोयणस्स'—अष्ट चतुस्त्रिंशद्योजनशतानि—अष्टौ

अब सूत्रकार उत्तरकुरु के यमक पर्वतों के सम्बन्ध की वक्तव्यता का प्रतिपादन करते हैं। इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है—

'कहि णं भंते ! उत्तरकुराए जमगानामं—इत्यादि।

टीकार्थ—'कहि णं भंते ! उत्तरकुराए कुराए यमगानामं दुवे पव्वता पण्णत्ता' हे भदन्त ! उत्तरकुरुओं में किस स्थान पर यमक नाम के दो पर्वत हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं 'गोयमा ! नीलवंतस्स वासधर पव्वयस्स दाहिणेणं अट्ठ चोत्तीसे जोयणसत्ते चत्तारिय सत्तभागे जोय-

---

હવે સૂત્રકાર ઉત્તર કુરૂના યમક પર્વતો સંબંધી કથનનું પ્રતિપાદન કરે છે. 'कहि णं भंते ! उत्तरकुराए कुराए जमगा नामं' ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ—આ સંબંધમાં ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે—'कहि णं भंते ! उत्तरकुराए कुराए जमगा नामं दुवे पव्वया' હે ભગવન્ ! કુરૂઓમાં કયા સ્થાનપર યમક નામના બે પર્વતો છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'गोयमा ! नीलवंतस्स वासहरपव्वयस्स दाहिणेणं अट्ठ चोत्तीसे जोयण-सए चत्तारिय सत्तभागे जोयणस्स अवाहाए' હે ગૌતમ ! નીલવંત પર્વતની

योजनशतानि चतुस्त्रिंशदधिकानि इत्यर्थः चतुरश्च योजनस्य सप्तभागान् 'अबाधाए'–अबाधया–अपान्तराले मुक्त्वेत्यर्थः, 'सीयाए महाणईए' सीता । शीता । नाम्न्यो महानद्याः 'पुव्वपच्छिमेणं' पूर्वपश्चिमेन 'उभओ कूले' उभयोस्तटयोः 'एत्थ णं उत्तरकुराए' अत्र खलूत्तरकुरुषु 'जमगा णामं दुवे पव्वया पन्नत्ता'–यमकौ नाम द्वौ पर्वतौ प्रज्ञप्तौ 'एगमेगं'–एकैकः सीतायाः पूर्वपश्चिमयोरेकत्रकूले व्यवस्थितः स च–'एगमेगं जोयणसहस्सं उड्ढं उच्चत्तेणं' प्रत्येकं २ योजनसहस्रमूर्ध्व मुच्चत्वेन 'अड्ढाइज्जाइं जोयणसताणि उव्वेहेणं' अर्धतृतीयानि योजन शतानि–उद्वेधेनाऽवगाहनेन मेरुव्यतिरेकेण शेप शाश्वतपर्वतानां सर्वेषामविशेषेणोच्चत्वाऽपेक्षया चतुर्भागस्याऽवगाहनाभावात् । 'मूले एगमेगं जोयणसहस्सं आयाम विक्खंभेणं' प्रत्येकं योजनसहस्रमायामविष्कम्भाभ्यां मूले, 'मज्झे अद्धट्ठमाइं

णस्स अबाधाए' हे गौतम ! नीलवन्त पर्वत की दक्षिण दिशा से ८३४$\frac{4}{7}$ योजन आगे जाने पर 'सीताए महाणईए 'पुव्वपच्छिमेणं' सीता महानदी के पूर्व पश्चिम में 'उभयो कूले' दोनों तटों के किनारे 'इत्थणं उत्तरकुराए जमगानामं दुवे पव्वत्ता पण्णत्ता' उत्तरकुरु क्षेत्र में दो यमक नाम के पर्वत हैं 'एगमेगं जोयणसहस्सं उड्ढं उच्चत्तेणं' इन में एक एक यमक की ऊंचाई एक एक हजार योजन की है इनमें एक सीता महानदी के पूर्व किनारे पर है । और दूसरा पश्चिम किनारे पर है इनके जमीन में गहराई 'अड्ढाइज्जाइं जोयणसयाइं उव्वेहेणं' अढाई सौ योजन की है । ऊंचाई की अपेक्षा शाश्वत पर्वत की जमीन के भीतर गहराई चतुर्थ भाग प्रमाण होती है इसी लिए गहराई २५० योजन की बतलाई गई है 'मूले एगमेगं जोयणसहस्सं आयामविक्खंभेणं' ये पर्वत मूल में एक हजार योजन के लम्बे चौडे हैं 'मज्झेअद्धट्ठमाइं

દક્ષિણ દિશાથી ૮૩૪$\frac{4}{7}$ આઠસો ચોત્રીસ સાતિયા ચાર યોજન આગળ જવાથી 'सीताए महाणईए (पुव्वपच्छिमेणं), સીતા મહા નદીના પૂર્વ પશ્ચિમમાં 'उभओ कूले' બન્ને તટોના કિનારે 'एत्थणं उत्तरकुराए जमगा नामं दुवे पव्वया पण्णत्ता' ઉત્તર કુરૂ ક્ષેત્રમાં બે યમક નામના પર્વતો છે. 'एगमेगं जोयणसहस्सं उड्ढ उच्चत्तेणं' તેના એક એક યમકની ઉંચાઇ એક એક હજાર યોજનની છે. તેમ એક સીતા મહાનદીના પૂર્વ કિનારા પર છે. અને બીજું પશ્ચિમ કિનારા પર છે. તેની જમીનમી અંદરની ઉંડાઇ 'अड्ढाइज्जाइं जोयणसयाइं उव्वेहेण'' અઢારસો યોજનની છે. ઉંચાઇની અપેક્ષાએ શાશ્વત પર્વતની જમીનની અંદર ની ઉંડાઇ ચોથા ભાગ પ્રમાણ વાળી હોય છે. તેથી ઉંડાઇ ૨૫૦ અઢીસો યોજનની કહેલ છે. 'मूले एगमेगं जोयणसहस्सं आयामविक्खंभेण'' એ મૂળમાં

जोयणसताइं आयामविक्खंभेणं' मध्ये सार्धसप्तयोजनशतानि आयामविष्कम्भेण, 'उवरि पंचजोयणसयाइं आयामविक्खंभेणं' ऊर्ध्वभागे पञ्चयोजनशतानि दैर्घ्य विस्ताराभ्याम् 'मूले तिण्णि जोयणसहस्साइं' मूले त्रीणि योजनसहस्राणि 'एगं-चवावट्ठिं जोयणसतं किंचि विसेसाहियं परिक्खेवेणं' एकञ्च द्वाषष्टम् द्वाषष्ट्य धिकं योजनशतं किञ्चिद्विशेषाधिकं परिक्षेपेण प्रज्ञप्तौ यमकौ तावद्द्री, 'मज्झे दो-जोयणसहस्साइं'-मध्ये द्वे योजनसहस्रे 'तिन्नियवावत्तरे जोयणसते किंचि विसेसाहिए परिक्खेवेणं' पण्णत्ते त्रीणि योजनशतानि द्वासप्तत्यधिकानि २३७२ किञ्चि द्विशेषाधिकानि परिक्षेपेण यमकावासाते 'उप्पिं पन्नरसं एक्कासीते जोयणसते किंचि विसेसाहिए परिक्खेवेणं पण्णत्ते' उपरि पञ्चदश योजनशतानि एकाशीतानि किञ्चिद्विशेषाधिकानि उपरि एकं योजनसहस्रं पंचच एकाशीतानि योजनशतानि एकाशीत्यधिकानि च पञ्चशतानीत्यर्थः, किञ्चि द्विशेषाधिकानि परिक्षेपेण प्रज्ञप्तौ तौ यमकौ इत्यर्थः 'मूले विच्छिण्णा' मूले विस्तीर्णौ 'मज्झे-संखित्ता' मध्ये संक्षिप्तौ, 'उप्पि तणुया' उपरि स्वल्पौ, एतावता गोपुच्छसंठाण

जोयणसयाइं आयामविक्खंभेणं' मध्य में ये साढे सात सौ योजनके लम्बे चौडे हैं और 'उवरि पंच जोयणसयाइं आयामविक्खंभेणं' ऊपर में पांच सौ योजन के लम्बे चौडे हैं। 'मूले तिण्णि जोयणसहस्साइं एगं वावट्ठिं जोयणसयं किंचिविसेसाहियं परिक्खेवेणं' मूल में तीन हजार एक सौ बासठ योजन से कुछ अधिक की परिधि है 'मज्झे दो जोयणसहस्साइं तिन्निय वावत्तरे जोयणसए किं चिविसेसाहिए परिक्खेवेणं' मध्य में दो हजार तीन सौ बहत्तर योजन से कुछ अधिक परिधि है। 'उप्पिं पन्नरसं एक्कासीले जोयणसए किंचिविसेसाहिए परिक्खेवेणं पण्णत्ते' तथा ऊपर में १५८१ योजन से कुछ अधिक की

એક હજાર યોજનની લંબાઇ પહોળાઇ વાળા છે. 'मज्झे अद्धट्ठमाइं जोयणसयाइं आयामविक्खंभेण' મધ્યમાં એ સાડા સાતસો યોજન લાંબા પહોળા છે. અને 'उवरि पंच जोयणसयाइं आयामविक्खंभेण' ઉપરના ભાગમાં પાંચસો યોજનની લંબાઇ પહોળાઇ વાળા છે. 'मूले तिन्नि जोयणसहस्साइं एगं वावट्ठिं जोयणसयं किंचिविसेसाहिया परिक्खेवेण' મૂલમાં ત્રણ હજાર એકસો બાસઠ યોજનથી કંઇક વધારેની પરિધિ છે. 'मज्झे दो जोयणसहस्साइं तिन्निय वावत्तरे जोयणसए किंचि विसेसाहिए परिक्खेवेणं' બે હજાર ત્રણસો બોંતેર યોજનથી કંઇક વધારેની પરિધિ છે. उप्पिं पन्नरसं एक्कतीसे जोयणसए किंचि विसेसाहिए परिक्खेवेणं पण्णत्ते' एक्कासीते जोयणसए किंचि विसेसाहिए परिक्खेवेणं' તથા ઉપરના ભાગમાં ૧૫૮૧ પંદરસો એકાસીયોજનથી કંઇક વધારે તેની પરિધિ છે, આ યમક પર્વત આ રીતે

संठिओ' गोपुच्छसंस्थितिं दधतौ 'सव्वकणगमया' सर्व कनकमयौ 'अच्छा-सण्हा जाव पडिरूवा' अच्छौ श्लक्ष्णौ घृष्टौ मृष्टौ निर्मलौ निष्पङ्कौ निष्कण्टकच्छायौ प्रासादीयौ सोद्द्योतौ समरीचिकौ दर्शनीयौ-अभिरूपौ-प्रतिरूपौ इति। 'पत्तेयं पत्तेयं पउमवरवेइया परिक्खित्ता' प्रत्येकं २ पद्मवरवेदिका परिक्षिप्तौ-तावेकैकं पद्मवरवेदिकया परिवेष्टितौ 'पत्तेयं २ वणसंडपरिक्खित्ता' प्रत्येकं २ तौ यमकौ वनषण्डेनाऽऽचितौ 'वण्णओ दोण्हवि' वर्णको द्वयोरपि। अत्र पद्मवरवेदिकायाः वनखण्डस्य च वर्णनं जगत्युपरि पद्मवेदिका वनषण्डवर्णनवदेव कर्त्तव्यम्।

परिधि है ये यमक पर्वत इस तरह से 'मूले विच्छिन्ना, मज्झे संखित्ता, उप्पिं तणुया' मूल में विस्तीर्ण हैं मध्य में संकुचित हैं और ऊपर में पतले हैं इसीलिये ये 'गोपुच्छसंठाणसंठिओ' गो पुच्छ के जैसे आकार वाले हैं। ये दोनों यमक पर्वत 'सव्वकणगमया' सर्वात्मना स्वर्णमय हैं 'अच्छा सण्हा जाव पडिरूवा' आकाश स्फटिक मणि के जैसे निर्मल हैं चिकने हैं और यावत प्रतिरूप हैं 'घृष्टौ, मृष्टौ, निर्मलौ, निष्पंकौ, निष्कंटकच्छायौ, प्रासादीयौ, सोद्योतौ, समरीचिकौ, दर्शनीयौ, अभिरूपौ प्रतिरूपौ' इन पदों का यहां यावत शब्द से ग्रहण हुआ है। 'पत्तेयं २ पउमवरवेइया परिक्खित्ता' ये प्रत्येक पर्वत श्रेष्ठ एक २ पद्मवर वेदिका से परिक्षिप्त हैं घिरे हुए हैं। 'पत्तेयं वणसंडपरिक्खित्ता' ये प्रत्येक वन खण्ड से व्याप्त है 'वण्णओ दोण्हवि' इस प्रकार से यह दोनों पर्वतों का वर्णन है। यहां पद्मवर वेदिका का और वनषण्ड का वर्णन जैसा जगती के ऊपर जो पद्मवर वेदिका का एवं वनषण्ड का वर्णन

'मूले विच्छिन्ना, मज्झे संखित्ता, उप्पिं तणुया,' મૂળભાગમાં વિસ્તાર વાળા છે મધ્યભાગમાં સંકુચિત છે. અને ઉપરના ભાગમાં પાતળા છે. તેથી તે પર્વતો 'गोपुच्छसंठाणसंठिया' ગાયના પુંછડાના આકારના જેવા આકારના છે. આ બન્ને યમક પર્વતો 'सव्वकणगमया' સર્વ રીતે સુવર્ણમય છે. 'अच्छा सण्हा जाव पडिरूवा' આકાશ અને સ્ફટિક મણિના જેવા નિર્મળ છે. ચિકણા છે. અને યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. 'घृष्टौ, मृष्टौ निर्मलौ, निष्पंकौ, निष्कंटकच्छायौ, प्रासादीयौ सोद्योतौ समरीचिकौ दर्शनीयौ अभिरूपौ प्रतिरूपौ' આ પદો યાવત્ શબ્દથી ગ્રહણ કરાયા છે. 'पत्तेयं पत्तेय पउमवरवेइया परिक्खित्ता' એ દરેક પર્વતો શ્રેષ્ઠ એક એક પદ્મવર વેદિકાથી પરિક્ષિપ્ત છે. અર્થાત્ ઘેરાયેલા છે. 'पत्तेयं वणसंडपरिक्खित्ता' એ દરેક પર્વતો સુંદર વનખંડથી વ્યાપ્ત છે. 'वण्णओ दोण्हवि' આ રીતે આ બન્ને પર્વતોનું વર્ણન કરવામાં આવેલ છે. અહીંયાં પદ્મવર વેદિકા અને વનખંડનું વર્ણન જેમ જગતીની ઉપર જે પદ્મવર વેદિકાનો અને વનખંડનું વર્ણન

तथाहि-यमकपर्वतयोः एका पद्मवरवेदिका प्रज्ञप्ता सा खलु-अर्धयोजन मूर्ध्व मुच्चैस्त्वेन पञ्चधनुः शतानि विष्कम्भेण परिक्षेपेण जगती तुल्या, तस्याः पद्मवरवेदिकायाः अयमेतद्रूपो वर्णावासः-वज्रमया नेमाः रिष्टमयानि प्रतिष्ठानानि वैडूर्यमयाः स्तम्भाः इत्यादिरूपेण जगतीप्रकरणवदेवेहापि द्वायोर्वर्णनं कर्तव्यमिति । 'तेसिंणं जमगपव्वयाणं उप्पिं' तयोः यमकपर्वतयो खल्पूपरितने 'वहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पन्नत्ते-वहुसमरमणीयो मनोहरो भूमिभागः प्रज्ञप्तः 'वण्णओ जाव आसयंति' तद्यथा-आलिङ्गपुष्करमिति वा इत्यादेरारभ्य तत्र बहवो वानव्यन्तरा देवा देव्यश्चासते-शेरते-तिष्ठन्ति-त्वग्वर्त्तयन्ति-निषीदन्ति-ललन्ते -क्रीडन्ति पुरापौराणानां सुचीर्णानां पराक्रान्तानां शुभानां कान्तानां कल्याणानां

किया गया है उसके ही जैसा है वह इस प्रकार से है यमक पर्वतों के पास एक पद्मवर वेदिका है यह पद्मवर वेदिका आधे योजन की ऊंची है और पांचसौ धनुष को इसका विष्कम्भ है तथा इसका परिक्षेप जगती के परिक्षेप जैसा है इस पद्मवर वेदिका का वर्णावास -वर्णन-इसप्रकार से है-इसकी नेम नीव मूलभाग वज्रकी बनी हुई है प्रतिष्ठान नीव के ऊपर का भाग इसका रिष्ट रत्न का बना हुआ है स्तम्भ इसके वैडूर्य रत्नों के बने हुए हैं इत्यादि रूप से जगती के प्रकरण की तरह ही इस पद्मवर वेदिका का वर्णन है 'तेसि णं जमगपव्वयाणं उप्पिं' उन दोनों यमक पर्वतों के ऊपर के भाग में 'बहुसमरमणीज्जे भूमिभागे पण्णत्ते' बहुसम रमणीय भूमि भाग है 'वण्णओ जाव आसयंति' यह भूमिभाग मृदंग के मुख जैसा चिकना है । यहां अनेक वानव्यन्तर देव और देवियां उठती बैठती है, सोती

કરવામાં આવેલ છે. તેના જ જેવું અહીં પણ સમજી લેવાનું છે. તે આ પ્રમાણે છે-યમક પર્વતોની પાસે એક પદ્મવર વેદિકા છે. આ પદ્મવર વેદિકા અર્ધા યોજનની ઉંચાઈ વાળી છે. અને તેનો વિષ્કંભ ૫૦૦ પાંચસો ધનુષનો છે. તથા તેનો પરિક્ષેપ-પરિધિ જગતીના પરિક્ષેપ જેવો છે. આ પદ્મવરવેદિકાનું વર્ણન આ પ્રમાણે છે-તેની નેમ અર્થાત્ મૂળભાગ વજ્રનો બનેલ છે. પ્રતિષ્ઠાન-મૂળભાગની ઉપરનો ભાગ રિષ્ટ રત્નોનો બનેલ છે. તેના સ્તંભો વૈડૂર્ય રત્નોના બનેલ છે. વિગેરે પ્રકારથી જગતીના પ્રકરણમાં કહ્યા પ્રમાણેજ આ પદ્મવર વેદિકાનું વર્ણન છે. 'तेसिणं जमगपव्वयाणं उप्पिं' એ બન્ને યમક પર્વતોની ઉપરના ભાગમાં 'बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पण्णत्ते' બહુ અને સમરમણીય ભૂમિભાગ છે. 'वण्णओ जाव आसयंति' આ ભૂમિભાગ મૃદંગના મુખ જેવો ચિકણો છે. અહીંયાં અનેક વાનવ્યંતર દેવો અને દેવિયો ઉઠે છે, બેસે છે, સુવે છે,

कर्मणां फलविशेषं प्रत्यनुभवन्तो विहरन्ति एतदन्तं वर्णनम् उभयोः । 'तेसि णं बहुसमरमणिज्जाणं भूमिभागाणं' तेषां बहुसमरमणीयानां खलु भूमिभागानाम् बहुमज्झदेसभाए' बहुमध्यदेशभागे 'पत्तेयं २ पासायवडेंसगा पण्णत्ता' प्रासादावतंसका प्रासादोपरिवर्त्ति लघु प्रासादा मूलप्रासादस्य कर्णभूषणवदतिमनोहराः प्रज्ञप्ताः 'तेणं पासायवडेंसगा'—तौ खलु प्रासादावतंसकौ 'बावट्ठिं जोयणाइं अद्धजोयणं च उड्ढं उच्चत्तेणं' द्वाषष्टियोजनानि अर्धयोजनं च उपरिभागे उच्चैस्त्वेन, 'एक्कतीसं जोयणाइं कोसं च विक्खंभेणं' एकत्रिंशद्योजनानि क्रोशाधिकञ्च पृथुत्वेन 'अब्भुग्गयमूसिया वण्णओ' अभ्युद्गतोच्छ्रितौ वर्णकः अभ्युद्गतोच्छ्रितप्रहसितौ इव विविधरत्नमयभक्तिचित्रौ वातोद्धूत विजय वैजयन्ती-

---

है। कहीं कहीं खडी रहती है लेटी रहती है इत्यादि रूप से इस भूमिभाग का वर्णन पूर्व में जैसा किया गया है वैसाही कर लेना चाहिए 'तेसि णं बहुसमरमणिज्जाणं भूमिभागाणं' उन बहुसम रमणीय भूमि भाग के 'बहुमज्झदेसभाए' बिलकुल बीच में 'पत्तेयं पत्तेयं पासायवडेंसगा पण्णत्ता' हर एक भूमिभाग में प्रासादावतंसक प्रासादों के ऊपर के छोटे छोटे प्रासाद जो मूल प्रासाद के कर्णभूषण के जैसे उत्पल मनोहर लगते हैं 'ते णं पासायवडेंसगा' ये दोनों भूमिभागों के प्रासादावतंसक 'बावट्ठि जोयणाइं अद्धजोयणं च उड्ढं उच्चतेणं' ऊंचाई में ६२॥ योजन का ऊंचे हैं 'एक्कतीसं जोयणाइं कोसं च विक्खंभेणं' इनकी पृथुता लम्बाई चौडाई ३१ योजन और १ कोश की है 'अब्भुग्गमूसिया वण्णओ' ये आकाश तल को ही मानों अवलम्बन कर रहे हैं ऐसे दिखाई देते हैं इस तरह से यहां

કયાંક કયાંક ઉભા રહે છે અને કયાંક કયાંક પડિ રહે છે. વિગેરે પ્રકારથી આ ભૂમિભાગનું વર્ણન પહેલાં જે પ્રમાણે કરવામાં આવેલ છે તે પ્રમાણે કરી લેવું. 'तेसिंणं बहुसमरमणिज्जाणं भूमिभागाणं' એ બહુ સમરમણીય ભૂમિભાગોના 'बहुमज्झदेसभाए' બિલ્કુલ વચમાં 'पत्तेयं पत्तेयं पासायवडेंसगा पण्णत्ता' દરેક ભૂમિભાગોમાં પ્રાસાદાવતંસકો એટલે કે પ્રાસાદોની ઉપરના નાના નાના પ્રસાદો કે જે મૂલ પ્રાસાદના કર્ણાભરણની જેવા ઉત્પલોથી મનોહર લાગે છે. 'तेणं पासायवडेंसगा' એ બન્ને ભૂમિભાગોના પ્રાસાદાવતંસકો 'बावट्ठि जोयणाइ अद्धजोयणं च उड्ढं उच्चत्तेणं' ઉંચાઇમાં ૬૨॥ સાડી બાસઠ યોજનના છે, 'एक्कतीसं जोयणाइं कोसंच विक्खंभेणं' તેની પૃથુતા—લંબાઇ પહોળાઇ ૩૧ એક ત્રીસ યોજન અને ૧ એક કોસની છે. 'अब्भुग्गय मूसिया वण्णओ' તેઓ આ આકાશ તળને જ જાણે અવલંબન કરી રહેલા છે. એવા દેખાય છે. આ

पताका छत्रातिच्छत्रकलितौ ललितौ तुंगौ गगनतलमभिलङ्घमानशिखरौ जाला-न्तररत्नपञ्जरमिलितौ इव मणिकनकस्तूपिकाऽऽचितौ विकसितशतपत्र-पुण्डरीक तिलकरत्नार्ध चन्द्रचित्रौ नानामणिमयदामालंकृतौ अन्तर्बहिः श्लक्ष्णौ तपनीयरुत वालुकाप्रस्तटौ शुभस्पर्शौ सश्रीकरूपौ प्रासादीयौ । तयोः खलु प्रासादावतं-सकयोः प्रत्येकम् २ अन्तर्बहुसमरमणीयो भूमिभागः प्रज्ञप्तः स यथानाम आलिङ्ग पुष्करमिति वा इत्यादि वर्णनं पूर्ववदेव कर्तव्यम् । तयोः खलु प्रासादावतं-सकयोः उल्लोकाः छतइतिभाषाप्रसिद्धाः पद्मलता नागलता चंपकलता यावत् श्यामलता भक्तिचित्राः सर्वतपनीयमयाः अच्छाः यावत्प्रतिरूपाः ।

पहिले का कहा गया सब वर्णन कह लेना चाहिये इस वर्णन में प्रह-सितौ इव, विविध रत्नमय भक्तिचित्रौ, वातोद्भूत विजयवैजयन्ती पताका छत्रातिछत्रकलितौ ललितौ तुंगौ गगनतलमभिलंघमान-शिखरौ, जालान्तर रत्नपञ्जर मिलितौ इव मणिकनक स्तूपिकाचितौ विकसित शतपत्र पुण्डरीक तिलकरत्नार्धचन्द्रचित्रौ. नानामणिमय दामालंकृतौ अन्तर्बहिश्लक्ष्णौ तपनीय रुत वालुकाप्रस्तटौ शुभस्पर्शौ सश्रीकरूपौ, प्रासादीयौ इन सब पदों को ग्रहण कर लेना चाहिये इनका अर्थ पीछे लिखा जा चुका है तयोः प्रासादावतंसकयोः प्रत्येकम् २ इन प्रत्येक प्रासादावतंसकों का भूमिभाग बहुसमरमणीय है यह भूमिभाग मृदङ्ग के मुख जैसा एकसा है इत्यादि रूप से इस सम्बन्ध में लगता वर्णन यहां पर जैसा कि पहिले किया गया है कर लेना चाहिये इन प्रासादावतंसकों की छतका एवं इन में पद्मलताओं के नाग-लताओं के चंपकलताओं के यावत् श्यामलताओं के बने हुए चित्रों का भी यहां पर वर्णन कर लेना चाहिये ये सब भूमिभाग सर्वात्मना

પ્રમાણે અહીંયાં પહેલાં કહેવામાં આવેલ સઘળું વર્ણન કહી લેવું જોઈએ. એ વર્ણનમાં 'प्रहसितौ इव विविधरत्नमयभक्तिचित्रौ, वातोद्धूतविजयवैजयन्ती पताका छत्रातिछत्रकलितौ नानामणिमय दामालङ्कृतौ अन्तर्बहिश्लक्ष्णौ तपनीय रुत वालुकाप्रस्तटौ शुभस्पर्शौ सश्रीकरूपौ प्रासादीयौ' આ બધાજ પદો ગ્રહણ કરી લેવા જોઈએ આ પદોનો અર્થ પહેલાં કહેવામાં આવી ગયેલ છે 'तयोः प्रासा-दावतंसकयोः प्रत्येकम् प्रत्येकम् ।' એ દરેક પ્રાસાદાવતંસકોના ભૂમિભાગ બહુ સમરમણીય છે. આ ભૂમિભાગ મૃદંગના મુખ જેવો એક સરખો છે. વિગેરે પ્રકારથી આ સંબંધને લગતું સઘળું વર્ણન અહિયાં જેમ પહેલાં કરવામાં આવેલ છે એ પ્રમાણે કરી લેવું. એ પ્રાસાદાવતંસકોની છતનું તથા તેમાં આવેલ પદ્મલતાઓના, નાગલતાઓના, ચંપકલતાઓના યાવત્ શ્યામલતાઓના બનેલા ચિત્રોનું વર્ણન પણ અહીંયાં કરી લેવું જોઈએ. આ સઘળો ભૂમિભાગ

तेषां खलु बहुसमरमणीयानां भूमिभागानां बहुमध्यदेशभागे प्रत्येकं २ मणिपीठिकाः प्रज्ञप्ताः सा च मणिपीठिका योजनमायामविष्कम्भेणार्धयोजनं बाहल्येन सर्वरत्नमयी, अच्छा यावत्प्रतिरूपा तयोर्मणिपीठिकयोः उपरि प्रत्येकं २ सिंहासनं प्रज्ञप्तम्। अत्र सिंहासनवर्णनम्। ईहामृगवत् अष्टक यावत्, पद्मलताभक्तिचित्रम् तयोः सिंहासनयोः उपरि प्रत्येकं २ विजयदूष्यं प्रज्ञप्तम् तत्-श्वेतं शंखकुन्ददकरजोऽमृतमथितफेनपुञ्जसन्निकाशं सर्वरत्नमयं यावत्प्रति-

---

तपनीय सुवर्णमय हैं आकाश और स्फटिक मणि के जैसे निर्मल है और यावत् प्रतिरूप हैं। इन बहुसम रमणीय भूमिभागों के बहुमध्य-देश में प्रत्येक बहुमध्यदेशभाग मणिपीठिकाओं से युक्त है प्रत्येक मणिपीठिका एक योजन की लम्बी चौडी है, तथा इसकी चौडाई आधे योजन की है यह मणिपीठिका सर्वात्मना रत्नमयी है अच्छ—आकाश और स्फटिक मणि के जैसी निर्मल है यावत् प्रतिरूप है इन दोनों मणिपीठिकाओं के ऊपर प्रत्येक में सिंहासन है। यहां सिंहासनों के सम्बन्ध में वर्णन जैसा पहिले किया गया है। वैसा कर लेना चाहिए इन दोनों सिंहासनों पर ईहामृगों के चित्रों की रचना है, यावत् पद्म-लता के चित्रों की रचना है इन दोनों सिंहासनों में से प्रत्येक सिंहा-सन पर देवदूष्य रक्खा हुआ है यह देवदूष्य बिलकुल सफेद है—अतः इसकी सफेदाई शंख की सफेदाई जैसी, पानी की सफेदाई जैसी, रज की सफेदाई जैसी अमृत की सफेदाई जैसी, मथित फेन पुंज की सफेदाई जैसी, प्रतीत होती हैं यह सर्वात्मना रत्नमय है

સર્વ પ્રકારે તપનીય સુવર્ણમય છે. આકાશ અને સ્ફટિક મણિના જેવા નિર્મળ છે. અને યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. આ બહુ સમરમણીય ભૂમિભાગોના બહુમધ્ય દેશ ભાગમાં દરેક બહુ મધ્ય દેશભાગ, મણિપીઠિકાઓથી યુક્ત છે. દરેક મણિ પીઠિકાઓ એક યોજનની લંબાઇ પહોળાઇ વાળી છે. તથા તેનો ઘેરાવો અર્ધા યોજનનો છે. આ મણિપીઠિકા સર્વાત્મના રત્નમયી છે. 'અચ્છ—આકાશ અને સ્ફટિકમણિના જેવી નિર્મળ છે. યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. આ બન્ને મણિપીઠિકાઓ ની ઉપર દરેકની ઉપર સિંહાસનો છે. અહિયાં સિંહાસનો સંબંધી વર્ણન જે પ્રમાણે પહેલાં કરવામાં આવેલ છે. એ જ પ્રમાણે કરી લેવું. આ બન્ને સિંહાસનોની ઉપર ઇહામૃગોના ચિત્રોની રચના કરવામાં આવેલ છે. યાવત્ પદ્મલતાના ચિત્રોની રચના કરવામાં આવેલ છે. આ બન્ને સિંહાસનોમાં દરેક સિંહાસનની ઉપર દેવદૂષ્ય વસ્ત્ર રાખવામાં આવેલ છે. આ દેવદૂષ્ય વસ્ત્ર એકદમ સફેદ છે. તેથી તેની ધોળાશ શંખની સફેદાઇ જેવી મંથન કરવામાં

रूपम् तयोः खलु विजयदूष्ययोर्बहुमध्यदेशभागे वज्रमयौ अङ्कुशौ प्रज्ञप्तौ तयोर्वज्रमयोः अङ्कुशयोः मध्ये प्रत्येकं २ः कुम्भिकामुक्तादाम प्रज्ञप्तम् तत्कुंभिकामुक्तादाम० अन्यैश्चतुर्भिः कुम्भिकादामभिस्तदर्धोच्चप्रमाणमात्रैः सर्वतः समन्तात् संपरिक्षिप्तं तानि खलु मुक्तादामानि तपनीयलंबुसगानि सुवर्णप्रतर-मण्डितानि यावत्तिष्ठन्ति एवं क्रमेण प्रासादावतंसकवर्णनं-भूमिभागवर्णनम् उल्लोकवर्णनं मणिपीठिकावर्णनं सिंहासनवर्णनं विजयदूष्यवर्णनम् अङ्कुशवर्णनं दामवर्णनं च कर्तव्यम् एतदभिप्रायेणैवाह-'भूमिभागा उल्लोया' भूमिभागौ-उल्लोकौ तयोः प्रासादावतंसकयोः भूमिभागौ-उल्लोकौ च वर्णनीयौ-तयो र्भूमिभागयोः 'दो जोयणाइं मणिपेढियाओ' द्वे योजने आयामविष्कम्भेण मणि-

यावत् प्रतिरूप है इन दोनों विजय दूष्यों के बहुमध्य भाग में दो वज्रमय अङ्कुश है इन वज्रमय अंकुशों के मध्य में से प्रत्येक मध्यभाग में कुम्भिका मुक्तादाम हैं। प्रत्येक कुंभिका मुक्तादाम जिनकी ऊंचाई का प्रमाण कुम्भिकादाम से आधा है चारों ओर से घिरा हुआ है ये मुक्तादाम तपनीय सुवर्ण के झूमकों से युक्त है। एवं सुवर्ण के प्रतरों से मण्डित हैं इस क्रम से प्रासादावतंसकों का भूमिभाग का, उल्लोक-छत का, और मणिपीठिकाओं का, सिंहासनों का, विजय-दूष्यों का अङ्कुशों का और मुक्तादामों का वर्णन कर लेना चाहिये इसी अभिप्राय में सूत्रकार ने 'भूमिभागा, उल्लोया' उन दोनों प्रासा-दावतंसकों के भूमिभाग एवं उल्लोक वर्णनीय हैं ऐसा कहा है इन भूमिभागों की 'दो जोयणाइं मणिपेढिया' मणिपीठिकाएं दो योजन

આવેલ ફીણના ઢગલા જેવી અતિરમણીય જણાય છે. આ સિંહાસનો સર્વાત્મના રત્નમય છે. યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. આ બન્ને વિજય દૂષ્યના બહુમધ્યભાગમાં બે વજ્રમય અંકુશો છે. એ વજ્રમય અંકુશોની મધ્યમાં એટલે કે દરેક અંકુશોના મધ્ય ભાગમાં કુંભિકા મુક્તાદામ છે. દરેક કુંભિકામુક્તાદામ બીજી અનેક કુંભિકામુક્તાદામોથી કે જેની ઉંચાઇનું પ્રમાણ કુંભિકાદામથી અર્ધું છે તેનાથી ચારે બાજુથી ઘેરાયેલ છે. આ મુક્તાદામ તપનીય સોનાના ઝુમકાઓથી યુક્ત છે. તથા સોનાના પ્રતરોથી સુશોભિત છે. આ ક્રમથી પ્રાસાદાવતંસકોનું ભૂમિભાગોનું ઉલ્લોક-છતનું અને મણિપીઠિકાઓનું સિંહાસનોનું વિજય દૂષ્યોનું અંકુશોનું અને મુક્તાદામોનું વર્ણન કરી લેવું જોઇએ. આ હેતુથી સૂત્રકારે 'भूमिभागा उल्लोया' એ બેઉ પ્રાસાદાવતંસકોના ભૂમિભાગ અને ઉલ્લોકોનું વર્ણન કરી લેવું એમ કહેલ છે.-એ ભૂમિભાગોની 'दो जोयणाइं मणिपेढिया' એ યોજનની લંબાઇ પહોળાઇ વાળી મણિપીઠિકા છે. એ મણિ

पीठिकाः प्रज्ञप्ताः । मणिपीठिकाया वर्णनं पूर्ववदेव कर्तव्यम् । 'वरसीहासणा' मणिपीठिकाया प्रत्येकं २ वरसिंहासनं प्रज्ञप्तम् 'सपरिवारा' सपरिवारं भद्रासन-सहितं वर्णनीयम्। 'जाव जमगा चिट्ठंति' यावद् यमकौ देवौ तत्र तिष्ठत इति। तयोः सिंहासनयोः प्रत्सकं २ उत्तरपूर्वस्यां दिशि यमकदेवयोर्यमकादि स्वामिनो देवयोः प्रत्येकं २ चतुर्णां सामानिकसहस्राणां योग्यानि चत्वारि भद्रासनसहस्राणि प्रज्ञप्तानि एवंक्रमेणाऽत्र सिंहासनपरिवारो वक्तव्यो यथा-पूर्वं विजयदेवस्य निरूपितम् तयोः प्रासादावतंसकयो रुपरि प्रत्येकं २ उपरि अष्टावष्टौ स्वस्तिका-दीनि मङ्गलकानि ध्वजाश्छत्रातिच्छत्राण्यपि वक्तव्यानि एतत्सर्वमपि विजयदेव प्रकरणवदेव वर्णनीयं ज्ञातव्यंचेति । सम्प्रति नामनिबन्धनं पिपृच्छिषु राह-'से केणट्ठेणं भंते एवं वुच्चइ' तत्केनार्थेन भदन्त ! एव मुच्यते, 'जमगा पव्वया जमगा पव्वया' यमकौ पर्वतौ यमकौ पर्वतौ-इति प्रश्ने भगवानाह-'गोयमा'

की लम्बी चौडी है मणिपीठिका का वर्णन पूर्व के जैसा ही है। प्रत्येक मणिपीठिका पर सपरिवार-भद्रसिंहासन सहित-सिंहासन है। यावत् दो यमक नामके देव उन पर बैठते हैं। इन प्रत्येक सिंहासनों की उत्तर और पूर्वदिशा में दोनों यमक देवों के चार हजार सामानिक देवों के चार हजार भद्रासन और है विजय देव के प्रकरण में जिस प्रकार से पहिले सिंहासन परिवार का वर्णन किया गया है-वैसा ही उसका वर्णन यहां पर भी कर लेना चाहिये अर्थात् यहां इन दोनों प्रासादावतंसकों के ऊपर आठ आठ मंगल द्रव्य है। ध्वजाएं हैं छत्रातिछत्र है। ऐसा सब वर्णन यहां करने योग्य है। 'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ जमगा पव्वया जमगा पव्वया' हे भदन्त ! इनको यमक पर्वत किस कारण से कहा गया है। इस के उत्तर में प्रभु कहते

પીઠિકાનું વર્ણન પહેલાના વર્ણન પ્રમાણે છે. દરેક મણિપીઠિકાની ઉપર સપ-રિવાર-ભદ્રસિંહાસનોની સહિત સિંહસનો છે. યાવત્ બે યમક નામના દેવો તેના પર બેસે છે. એ દરેક સિંહાસનોની ઉત્તર અને પૂર્વ દિશાએ બન્ને યમક દેવોના ચાર હજાર સામાનિક દેવોના ચાર હજાર ભદ્રાસનો છે. વિજય દેવના પ્રકરણમાં જે પ્રમાણે પહેલા સિંહાસનોના પરિવારનું વર્ણન કરવામાં આવેલ છે એજ પ્રમાણેનું વર્ણન અહીંયાં પણ કરી લેવું જોઈએ. અર્થાત્ અહિંયાં એ બન્ને પ્રાસાદાવતંસકોની ઉપર આઠ આઠ મંગલ દ્રવ્યો છે. ધજાઓ છે. અને છત્રાતિ છત્રો છે. આ પ્રમાણેનું સઘળું વર્ણન અહીં કરી લેવું. 'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ जमगपव्वया जमगपव्वया' હે ભગવન આ યમક પર્વતોનું યમક પર્વત

गौतम ? 'जमगेसु णं पव्वएसु' यमकयोः खलु पर्वतयोः 'तत्थ तत्थ देसे तहिं तहिं बहुइओ खुड्डा खुड्डियाओ वावीओ जाव बिलपंतियाओ ताओ णं' तत्र तत्र देशे तत्र तत्र बहव्यः क्षुल्लकक्षुल्लिका वाप्यो यावद् बिलपङ्क्तयः, 'तासु खलु खुड्डाखुड्डियासु जाव सयसहस्सपत्ताइं' क्षुल्लक-क्षुल्लिकासु वापीषु सरःसु, जाव बिलपंतियासु बहूइं उप्पलाइं' सरपङ्क्तिषु बिलेषु बिलपङ्क्तिषु उत्पलानि पद्मानि कुमुदानि कमलानि पुण्डरीकाणि महापुण्डरीकाणि शतपत्राणि, सहस्रपत्राणि, 'जमगप्पभाइं' यमकप्रभाणि-यमकाः पक्षिविशेषाः तत्कान्तीनीत्यर्थः तदेवाह-'जमगवण्णाइं' यमकवर्णानि 'जमगाय एत्थ दो देवा' अत्र यमकनामानौ द्वौ देवौ स्तः 'महड्ढिया' जाव पलिओवमट्ठिइया परिवसंति' तत्र तत्र यमकपर्वतयोः स्वामिनौ द्वौ देवौ महर्द्धिकौ महाद्युतिकौ महाबलौ महायशस्कौ महानुभागौ पल्योपमस्थितिकौ परिवसतः। 'तेणं तत्थ पत्तेयं २' तौ यमक-

हैं-'गोयमा ? जमगेसु णं पव्वएसु खुड्डा खुड्डियासु जाव सहस्सपत्ताइं' हे गौतम ! यमकपर्वतों पर जो छोटी छोटी बावलियां हैं, तालाव हैं, तालाव पङ्क्तियां हैं बिले हैं, बिलपंक्तियां हैं उनमें जन हैं-'उप्पलाइं जाव सहस्सपत्ताइं' अनेक उत्पल हैं, पद्म हैं, कुमुद हैं, कमल हैं, पुण्डरीक हैं, महापुण्डरीक हैं, शतपत्र हैं और सहस्रपत्र हैं 'जमगप्पभाइं' इनकी प्रभा पक्षियों की प्रभा जैसी है यहां यमक शब्द का अर्थ पक्षि विशेष है। 'जमगवण्णाइं' और इनका वर्ण भी यमक के वर्ण जैसा ही है 'जमगाय एत्थ दो देवा' यहां पर यमक नामके दो देव रहते हैं। 'जाव महिड्ढिया' ये परिवार विमान आदि रूप महती ऋद्धि वाले हैं। महाद्युति और महायश वाले हैं। महानुभावशाली और महाप्रभाव-

ये प्रमाणेनु' नाम शा कारणथी कहेवामां आवेल छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभुश्री कहे छे के-'गोयमा ! जमगेसु णं पव्वएसु खुड्डखुड्डियासु जाव सहस्स पत्ताइं' हे गौतम ! यमक पर्वतोनी उपर जे नानी नानी वावडीयो छे तळावो छे, तलाव पङ्क्तियो छे. बिलो छे. बिलपंक्तियो छे, ते बधामां 'उप्पलाइं जाव सहस्सपत्ताइं' अनेक उत्पलो छे, पद्मो छे, कुमुदो छे, कमळो छे, पुंडरीको छे; शतपत्रो छे, अने सहस्रपत्रो छे. 'जमगप्पभाइं' तेनी प्रभा पक्षिओनी प्रभा जेवी छे. अहियां यमक शब्दनो अर्थ पक्षि ओ प्रमाणेनो छे. 'जमग वण्णाइं' अने तेनुं वर्णन पण यमकना वर्णन जेवुंज छे. 'जमगाय एत्थ दो देवा' अहींया यमक नामना बे देवो निवास करे छे. 'जाव महिड्ढिया' तेओ परिवार विमान विगेरे प्रकारनी महान् ऋद्धिथी युक्त छे. महाद्युतिवाळा छे अने महायशवाळा छे. महासुखशाळी अने महाप्रभावशाळी छे, तेओनी स्थिति

देवौ प्रत्येकं २ तत्र 'चउण्हं सामाणियसाहस्सीणं जावजमगाणपव्वयाणं'-चतुर्णां सामानिक सहस्राणां चतसृणां तदग्रमहिषीणां सपरिवाराणां तिसृणां आभ्यन्तर मध्यमबाह्यरूपाणां यथाक्रममष्टादश द्वादशदेवसहस्रसंख्यकानां पर्षदां सप्तानीकानां सप्तनीकाधिपतीनां षोडशात्मरक्षकदेवसहस्राणां यमकयोः पर्वतयोः-स्व-स्वयमकस्यः पर्वतस्य 'जमगाणरायहाणीणं' यमकयोः राजधान्योः स्व स्वयम-काभिधानराजधान्याः अण्णेसिं च बहूणं वाणमंतराणं देवाणं देवीणय' अन्येषां च बहूनां वानव्यन्तरदेवानां देवीनां च 'आहेवच्चं जाव करेमाणा पालेमाणा विहरंति' आधिपत्यं-स्वामित्वं भर्तृत्वं पौरपत्य माज्ञेश्वरसेनापत्यं कुर्वन्तौ पालयन्तौ विहरतः। ततो यमका यमकवर्णोत्पलादियोगात् यमकाभिधदेवस्वामिकत्वाच्च तौ यमकपर्वतौ कथ्येते एतदेवाऽऽह-'से तेणट्ठेणं गोयमा एवं० 'जमगपव्वया २'

शाली हैं। एक पल्योपम की इनकी स्थिति है 'ते तत्थ पत्तेयं २' ये प्रत्येक यमकदेव चार हजार सामानिक देवों के परिवार सहित चार अग्रमहिषियों के, आभ्यन्तर एवं बाह्य सभा के क्रमशः १८ हजार और १२ हजार देवों के, अपने २ पर्वतों के एवं अपनी-अपनी यमका नामकी राजधानियों के तथा 'अण्णेसिं च बहूणं वाणमंतराणं देवाणं देवीण य' और अनेक वानव्यन्तर देवों के एवं देवियों के 'आहेवच्चं जाव करेमाणा पालेमाणा विहरंति' आधिपत्य को, स्वामित्व को तथा भर्तृत्व, आदि को करते हुए एवं उनकी परिपालना करते हुए आनन्द से रहते हैं। इसलिये यमक के जैसे आकार से और यमक के जैसे वर्ण से युक्त होने के कारण, तथा यमक उत्पलादि के सम्बन्ध से और यमक नामक देवों के स्वामित्व के सम्बन्ध से इन पर्वतों को 'यमक' इस नाम से कहा है यही बात सूत्रकारने 'से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं

એક પલ્યોપમની છે. 'ते तत्थ पत्तेयं पत्तेयं' તે દરેક યમક દેવો ચાર હજાર સામાનિક દેવોના પરિવાર સહિત ચાર હજાર અગ્રમહિષિયો આભ્યન્તર અને બાહ્ય સભાના ક્રમથી ૧૮ અઢાર હજાર અને બાર હજાર દેવોના પોતપોતાના પર્વતોના અને પોતપોતાની યમક નામની રાજધાનીયોના તથા 'अण्णेसिं च बहूणं वाणमंतराणं देवाणं देवीणय' બીજા પણ અનેક વાનવ્યન્તર દેવોનું અને દેવિયોનું 'आहेवच्चं जाव करेमाणा पालेमाणा विहरंति' અધિપતિપણાને સ્વામીપણાને ભર્તૃત્વ વિગેરેને કરતા થકા તથા તેઓનું પાલણ પોષણ કરતા થકા આનંદ પૂર્વક રહે છે. તેથી યમકના જેવા આકારવાળા અને યમકના જેવા વર્ણવાળા હોવાથી તથા યમક ઉત્પલ વિગેરેના સંબંધથી તથા યમક નામના દેવોના સ્વામીપણાના સંબંધથી એ પર્વતોને 'યમક' એ નામથી કહેલા છે. એજ

तत्तेनाऽर्थेन गौतम ? एव मुच्यते यमकौ पर्वतौ २ इति यतोहि यमक शकुनि विशेषाकारौ यमकावधिष्ठितौ तस्माद् यमकौ पर्वता विति ख्यातिंगतौ । 'अदुत्तरं चणं गोयमा ? गौतम ? द्वितीयश्चेदमुत्तरमू-'जाव णिच्चा' यमकयोः पर्वतयोः शाश्वतं नाम यमकौ प्रसिद्धौ यन्नकदापिनासीत्-यन्न कदापिन भविष्यतियन्न कदापिन भवति अपि तु अभूदेव-भविष्यत्येव-भवत्येव-तस्मात् शाश्वतौ-अव्ययौ-अवस्थितौ नित्याविति । संप्रति यमकराजधानीं पृच्छति 'कहिणं भंते !' कुत्र स्थाने खलु भदन्त ! 'जमगाणं देवाणं' यमकनाम्नो र्देवयोः सम्बन्धिन्यौ 'जमगाओ णाम रायहाणीओ' यमकाभिधीने राजधान्यौ 'पन्नत्ते' प्रज्ञप्ते इति प्रश्नः तत्राह भगवान्-'गोयमा' हे गौतम ? 'जमगाणं पव्वयाणं उत्तरे णं' यमक

यमग पव्वया २' इस सूत्रपाठ द्वारा स्पष्ट की है 'अदुत्तरं च णं गोयमा हे गौतम ! इस विषय में दूसरा उत्तर ऐसा भी है 'जाव णिच्चा' इन यमक पर्वतों का शाश्वत नाम यमक ऐसा प्रसिद्ध है क्यों कि ये पर्वत पहिले कभी नहीं थे ऐसा नहीं है भविष्य में ये नहीं रहेंगे ऐसा भी नही है और वर्तमान में भी ये नहीं हैं ऐसा भी नही है क्योंकि त्रिकाल में इनका सत्व है-ये पहिले थे, भविष्य में रहेंगे और वर्तमान में भी हैं इसलिये ये शाश्वत है, व्ययरहित हैं और अवस्थित है इसीलिये ये नित्य हैं ।

'कहि णं भंते ? जमगाणं देवाणं जमगाओ णाम रायहाणीओ' हे भदन्त ! यमक नाम के देवों की जो यमका नामकी दो राजधानियां हैं वे कहां पर हैं । इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! जमगाणं'

વાત સૂત્રકારે 'से तेणट्ठेणं गोयमा! एवं यमगपव्वया यमगपव्वया' આ સૂત્ર પાઠ દ્વારા સ્પષ્ટ કરેલ છે. 'अदुत्तरं च णं गोयमा !' હે ગૌતમ ! આ સંબંધમાં બીજો ઉત્તર એવો પણ છે કે 'जाव णिच्चा' એ યમક પર્વતનું શાશ્વત નામ 'યમક' એ પ્રમાણેનું પ્રસિદ્ધ છે. કેમકે એ પર્વત પહેલાં ક્યારેય ન હતા તેમ નથી. ભવિષ્યમાં તેઓ રહેશે નહીં તેમ પણ નથી અને વર્તમાનમાં પણ તેઓ નથી તેમ નથી. કેમકે ત્રણે કાળમાં તેમનું વિદ્યમાનપણું છે. તેઓ પહેલાં હતા. ભવિષ્યમાં રહેશે અને વર્તમાનમાં પણ છે જ. તેથી તેઓ શાશ્વત છે. વ્યય રહિત છે. અને અવસ્થિત છે. અને તેથી જ તેઓ નિત્ય જ છે.

'कहिणं भंते ! जमगाणं देवाणं जमगाओ नाम रायहाणीओ' હે ભગવન્ યમક નામના દેવોની જે યમકા નામની રાજધાનીયો છે, તે ક્યાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી તેઓને કહે છે કે-'गोयमा ! जमगाणं पव्वयाणं

पर्वतयोरुत्तरस्याम् 'तिरियमसंखेज्जे दीवसमुद्दे' वीइवइत्ता' तिर्यगसंख्येयान् द्वीपसमुद्रान् व्यतिक्रम्य 'अण्णंमि जंबुदीवेदीवे' अन्यत्रस्थले जम्बुद्वीपनाम्नि द्वीपे 'वारसजोयणसहस्साइं ओगाहित्ता' द्वादशयोजनसहस्राण्यवगाह्य 'एत्थ णं जमगाणं देवाणं' अत्रस्थाने यमकयोर्देवयोः 'जमगाओ णाम रायहाणीओ पण्णत्ताओ यमकनामराजधान्यौ प्रज्ञप्ते 'वारसजोयणसहस्स' द्वादशयोजनसहस्र प्रमाणा सा यमकाभिधानाराजधानी विद्यते इति। 'जहा विजयस्स तहा जाव महड्ढिया जमगा देवा जमगा देवा जमगा देवा' विजयस्य यथा राजधानी तथा यमकराजधान्याः वर्णनं कर्तव्यम् तत्र यमकौ देवौ महर्द्धिकौ महाद्युतिकौ महासौख्यौ महाबलौ महाभागौ अतो यमकौ देवौ यमकौ देवौ इति ॥७४॥

सम्प्रति ह्रद वक्तव्यता कथ्यते

मूलम्–कहि णं भंते! उत्तरकुराए कुराए नीलवंत द्दहे णामं दहे पन्नत्ते? गोयमा! जमगपव्वयाणं दाहिणेणं अट्ठचोत्तीसे

पव्वयाणं उत्तरेणं' हे गौतम! दोनों यमक पर्वतों की उत्तरदिशा में तिर्यग् असंख्यात द्वीप समुद्रों को उलङ्घन करके आगे आए हुए 'अण्णंमि जंबुदीवे दीवे' दूसरे जम्बूद्वीप में 'वारस जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता एत्थणं जमगाणं देवाणं जमगाओ णाम रायहाणीओ पण्णत्ताओ' १२ हजार योजन आगे जाने पर ठीक इसी स्थान में यमक देवों की यमका नामकी दो राजधानियां हैं। 'जहा विजयस्स तहा जाव महिड्ढिया जमगा देवा जमगा देवा' विजय देव की राजधानी का वर्णन जैसा पहिले किया गया है वैसा ही वर्णन इस यमका राजधानी का है। यहां दो यमक देवों की दो राजधानियां कही गई हैं। अतः दो यमक देव इन दोनों के अधिपति हैं। ये देव महर्द्धिक आदि रूप पूर्वोक्त विशेषणों वाले हैं ॥७४॥

उत्तरेणं' हे गौतम! બન્ને યમક પર્વતોની ઉત્તર દિશામાં તિર્યગ્ અસંખ્યાત દ્વીપ સમુદ્રોને ઓળંગીને આગળ આવતા 'वारस जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता एत्थ णं जमगाणं देवाणं जमगाओ णाम रायहाणीओ पण्णत्ताओ' ૧૨ બાર હજાર યોજન આગળ જવાથી બરોબર એજ સ્થાનમાં યમક દેવોની યમકા નામની રાજધાનીયો છે. 'जहा विजयस्स तहा जाव महिड्ढिया जमगा देवा जमगा देवा' પહેલાં જેમ વિજય દેવની રાજધાનીનું વર્ણન કરવામાં આવેલ છે એજ પ્રમાણેનું તમામ વર્ણ આ યમકારાજધાનીનું પણ સમજી લેવું. અહીયાં બે યમક દેવોની બે રાજધાનીયો કહેવામાં આવેલ છે. તેથી બે યમક દેવો એ બન્ને નગરીયોના અધિપતિ છે. એ દેવો મહર્દ્ધિક વિગેરે પ્રકારના પૂર્વોક્ત તમામ પ્રકારના વિશેષણો વાળા છે. ॥ સૂ. ૭૪ ॥

जोयणसते चत्तारि सत्तभागा जोयणस्स अबाहाए सीताए महाणईए बहुमज्झदेसभाए एत्थ णं उत्तरकुराए कुराए नीलवंतद्दहे नामं दहे पन्नत्ते उत्तर दक्खिणायए पाईण पाईणविच्छिन्ने एगं जोयणसहस्सं आयामेणं पंचजोयणसताइं विक्खंभेणं दस जोयणाइं उव्वेहेणं अच्छे सण्हे रयतामए कूले चउक्कोणे समतीरे जाव पडिरूवे। उभओ पासिं दोण्हिय पउमवरवेइयाहिं वणसंडेहिं सव्वतो समंता संपरिक्खित्ते दोण्ह वि वण्णओ। नीलवंतस्स दहस्सणं दहस्स तत्थ २ जाव बहवे तीसोवाणपडिरूवगा पण्णत्ता वण्णओ भाणियव्वो जाव तोरण त्ति। तस्स णं नीलवंतदहस्स णं दहस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थ णं एगे महं पउमे पण्णत्ते जोयणं आयामविक्खंभेणं तंतिगुणं सविसेसं परिक्खेवेणं अद्धजोयणं बाहल्लेणं दस जोयणाइं उव्वेहेणं दो कोसे ऊसिते जलंताओ सातिरेगाइं दसद्धजोयणाइं सव्वग्गेणं पण्णत्ते। तस्स णं पउमस्स अयमेयारूवे वण्णावासे पन्नत्ते तं जहा—वइरामया मूला रिट्ठामंते कंदे वेरुलियामए नाले वेरुलियामया बाहिरपत्ता जंबूणयमया अब्भिंतरपत्ता तवणिज्जमया केसरा कणगामई कण्णिया नानामणिमया पुक्खरत्थिभुगा॥ सा णं कण्णिया अद्धजोयणं आयामविक्खंभेणं तंतिगुणं सविसेसं परिक्खेवेणं कोसं बाहल्लेणं सव्वप्पणा कणगमई अच्छा सण्हा जाव पडिरूवा। तीसे णं कण्णियाए उवरिं बहुसमरमणिज्जे देसभाए पण्णत्ते जाव मणिहिं। तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थ णं एगेमहं भवणे पण्णत्ते कोसं आयामेणं अद्धकोसं विक्खंभेणं देसूणं कोसं उड्ढं उच्चत्तेणं अणेगखंभसतसंनिविट्ठं जाव वण्णओ तस्स णं भवणस्स तिदिसिं तओ दारा पन्नत्ता पुरत्थिमेणं

दाहिणेणं उत्तरेणं तेणं दारा पंचधणुसयाइं उड्ढं उच्चत्तेणं अड्ढाइज्जाइं धणुसयाइं विक्खंभेणं तावतियं चेव पवेसेणं सेया वरकणगथूभियागा जाव वणमालाउत्ति ॥ तस्स णं भवणस्स अंतो बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पन्नत्ते से नामए आलिंग-पुक्खरेति वा जाव मणीणं वण्णओ। तस्स णं बहुसमरमणि-ज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थ णं मणिपेढिया पन्नत्ता पंचधणुसयाइं आयामविक्खंभेणं अड्ढाइज्जाइं धणुसयाइं बाहल्लेणं सव्वमणिमई। तीसे णं मणिपेढियाए उवरिं एत्थ णं एगे महं देवसयणिज्जे पन्नत्ते देवसयणिज्जस्स वण्णओ। से णं पउमे अण्णेणं अट्ठसतेणं तदद्धुच्चत्तप्पमाणमेत्ताणं पउ-माणं सव्वओ समंता संपरिक्खित्ते। तेणं पउमा अद्धजोयणं आयामविक्खंभेणं तं तिगुणं सविसेसं परिक्खेवेणं कोसं बाह-ल्लेणं दसजोयणाइं उव्वेहेणं कोसं उसिया जलंताओ साइरे-गाइं ते दसजोयणाइं सव्वग्गेणं पण्णत्ताइं। तेसि णं पउमाणं अयमेयारूवे वण्णावासे पन्नत्ते तं जहा—वइरामया मूला जाव णाणामणिमया पुक्खरत्थिभुगा। ताओ णं कण्णियाओ कोसं आयामविक्खंभेणं तंतिगुणं सविसेसं परिक्खेवेणं अद्धकोसं बाहल्लेणं सव्वकणगामईओ अच्छाओ जाव पडिरूपाओ। तासि णं कण्णियाणं उप्पिं बहुसमरमणिज्जा भूमिभागा जाव मणीणं वण्णो गंधो फासो। तस्स णं पउमस्स अवरुत्तरेणं उत्तरपुरच्छिमेणं नीलवंतद्दहस्स कुमारस्स चउण्हं सामाणिय साहस्सीणं चत्तारि पउम साहस्सीओ पन्नत्ताओ एवं। एतेणं सव्वो परिवारो नवरि पउमाणं भाणियव्वो। से णं पउमे अण्णेहिं तिहिं पउमवरपरिक्खेवेहिं सव्वओ समंता संपरि-क्खित्ते तं जहा—अब्भिंतरेणं मज्झिमेणं बाहिरएणं अब्भिंतर-

एणं पउमपरिक्खेवे बत्तीसं पउमसयसाहस्सीओ पण्णत्ताओ बाहिरएणं पउमपरिक्खेवे अडयालीसं पउमसयं मज्झिमएणं पउमपरिक्खेवे चत्तालीसं पउमसयसाहस्सीओ पन्नत्ताओ एवामेव सपुव्वावरेणं एगा पउमकोडी वीसं च पउम सत-सहस्सा भवंतीति मक्खाया ॥ से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ नीलवंत द्दहे-द्दहे ? गोयमा ! नीलवंतद्दहेणं तत्थ तत्थ जाइं उप्पलाइं जाव सतसहस्सपत्ताइं नीलवंतप्पभाइं नीलवंत द्दह कुमारेय० सो चेव गमो जाव नीलवंत दहे नीलवंत दहे ॥सू० ७५॥

छाया-कुत्र खलु भदन्त ! उत्तद कुरुषु कुरुषु नीलवद्हृदो नाम हृदः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! यमकपर्वतयोर्दक्षिणेन अष्टचतुस्त्रिंशद् योजनशतानि चतुरश्च सप्तभागान् योजनस्याऽबाधया सीताया महानद्याः बहुमध्यदेशभागे अत्र खलु उत्तरकुरुषु -कुरुषु नीलवद् हृदो नाम हृदः प्रज्ञप्तः उत्तरदक्षिणायतः प्राचीनप्रतीचीन-विस्तीर्णः एकं योजनसहस्रमायामेन पंचयोजनशतानि विष्कम्भेण दशयोजनानि उद्वेधेन अच्छः श्लक्ष्णः रजतमयकूलः चतुष्कोणः समतीरो यावत्प्रतिरूपः उभयोः पार्श्वयो द्वाभ्यां च पद्मवरवेदिकाभ्यां वनषण्डाभ्यां सर्वतः समन्तात्संपरिक्षिप्तः द्वयोरपि वर्णकः । नीलवद् हृदस्य खलु हृदस्य तत्र तत्र यावत् बहूनि त्रिसोपान प्रतिरूपकाणि प्रज्ञप्तानि वर्णको भणितव्यो यावत्तोरणमिति । तस्य खलु नीलवद्हृदस्य खलु हृदस्य बहुमध्यदेशभागे अत्र खलु महत्पद्मं प्रज्ञप्तम् योजनमायामविष्कम्भेण तत् त्रिगुणितं सविशेषं परिक्षेपेण-अर्धयोजनं बाहल्येन दशयोजनानि उद्वेधेन द्वौ क्रोशौ उच्छ्रितं जलान्तात् सातिरेकाणि दशार्ध-योजनानि सर्वाग्रेण प्रज्ञप्तानि तस्य खलु पद्मस्याऽयमेतद्रूपो वर्णावासः प्रज्ञप्तः तद्यथा-वज्रमयं मूलं रिष्टमयः कन्दः वैडूर्यमयो नालः वैडूर्यमयानि बाह्यपत्राणि-जांबूनदमयानि आभ्यन्तरपत्राणि तपनीयमयानि केसराणि कनकमयी कर्णिका नाना मणिमयी पुष्करस्थिबुका सा खलु कर्णिकाऽर्धयोजनमायामविष्कम्भेण तत् त्रिगुणितं सविशेषं परिक्षेपेण-कोशं बाहल्येन सर्वात्मना कनकमयी-अच्छा श्लक्ष्णा-यावत्प्रतिरूपा । तस्याः खलु कर्णिकायाः उपरि बहुसमरमणीयोदेश-भागः प्रज्ञप्तः यावन्मणिभिः । तस्य खलु बहुसमरमणीयस्य भूमिभागस्य बहुदेशमध्यभागे अत्र खलु एकं महद् भवनं प्रज्ञप्तम् क्रोशमायामेनाऽर्धक्रोशं-विष्कम्भेण देशोनं क्रोशमूर्ध्वं मुच्चैस्त्वेनाऽनेकस्तम्भशतसन्निविष्टं यावद् वर्णकः तस्य खलु भवनस्य त्रिदिशि त्रीणि द्वाराणि प्रज्ञप्तानि पूर्वेण दक्षिणेनो-त्तरेण,

तानि खलु द्वाराणि पञ्चधनुः शतानि ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन अर्धतृतीयानि धनुः शतानि विष्कम्भेण तावदेव च प्रवेशेन-श्वेतानि वरकनकस्तूपिकाकानि यावद् वनमाला-इति। तस्य खलु भवनस्यान्तर्बहुसमरमणीयो भूमिभागः प्रज्ञप्तः स यथा नामक आलिङ्गपुष्करमिति वा यावन्मणीनां वर्णकः। तस्य खलु वहुसमरमणीयस्य भूमिभागस्य बहुमध्यदेशभागे अत्र खलु मणिपीठिका प्रज्ञप्ता पञ्च धनुः शतानि आयामविष्कम्भेण अर्धतृतीयानि धनुः शतानि बाहल्येन सर्वमणिमयी। तस्याः खलु मणिपीठिकाया उपरि अत्र खल्वेकं महद्देवशयनीयं प्रज्ञप्तम् देवशयनीयस्य वर्णकः। तत्खलु पद्म मन्येनाऽष्टशतेन तदर्धोच्चत्व प्रमाणमात्राणां पद्मानां सर्वतः समन्तात् संपरिक्षिप्तम्। तानि खलु पद्मानि अर्धयोजनमायामविष्कम्भेण तत्त्रिगुणितं सविशेषं परिक्षेपेण क्रोशं बाहल्येन दशयोजनानि उद्वेधेन क्रोशमुच्छ्रितानि जलान्तात् सातिरेकाणि तानि दशयोजनानि सर्वाग्रेण प्रज्ञप्तानि। तेषां खलु पद्मानामयमेतद्रूपो वर्णावासः प्रज्ञप्तः तद्यथा-वज्रमयानि मूलानि यावन्नानामणिमयी पुष्करस्थिबुका ताः खलु कर्णिकाः क्रोशमायामविष्कम्भेण तत् त्रिगुणितं सविशेषं परिक्षेपेण अर्धक्रोशं बाहल्येन सर्वकनकमयी-अच्छा यावत्प्रतिरूपा। तासां खलु कर्णिकानामुपरि बहुसमरमणीया भूमिभागा यावन्मणीनां वर्णो गन्धः स्पर्शः तस्य खलु पद्मस्याऽपरोत्तरे णोत्तरपूर्वेण नीलवद् ह्रदस्य कुमारस्य चतुर्णां सामानिकसहस्राणां चत्वारि पद्मसहस्राणि प्रज्ञप्तानि एवमेतेन सर्वः परिवारः। नवरं पद्मानां भणितव्यः। तत् खलु पद्ममन्यैस्त्रिभिः पद्मवरपरिक्षेपैः सर्वतः समंतात्संपरिक्षिप्तम् तद्यथा-आभ्यन्तरेण-मध्येन बाह्येन आभ्यन्तरेण खलु पद्मपरिक्षेपे-द्वात्रिंशत्पद्मशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि माध्यमिके खलु पद्मपरिक्षेपे चतुश्चत्वारिंशत्पद्मशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि। एवमेव सपूर्वापरेणैका पद्मकोटिः विंशतिश्च पद्मशतसहस्राणि भवन्तीत्याख्यातम्। तत्केनार्थेन भदन्त! एवमुच्यते नीलवद्ह्रदो ह्रदः? गौतम! नीलवद् ह्रदे खलु तत्र तत्र यानि उत्पलानि यावत् शतसहस्रपत्राणि नीलवत्प्रभाणि नीलवद्ह्रदकुमारश्च० स एव गमो यावत् नीलवद्ह्रद इति ॥७५॥

टीका 'कहिणं भंते!' कुत्र खलु भदन्त? 'उत्तरकुराए कुराए' उत्तरकुरुषु

'कहि णं भंते उत्तरकुराए' इत्यादि।

टीकार्थ-ह्रद वक्तव्यता में गौतम स्वामीने प्रभु से ऐसा पूछा है-'कहि णं भंते! उत्तरकुराए कुराए नीलवंतदहे णामं दहे पण्णत्ते' हे

'कहिणं भंते! उत्तर कुराए' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ- આ હ્રદ સંબંધી કથનમાં શ્રી ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું છે કે-'कहिणं भंते! उत्तरकुराए कुराए नीलवंतदहे णामं दहे पण्णत्ते' ઉત્તર

कुरुषु 'नीलवंतद्दहेणामं दहे पन्नत्ते' नीलवद्हृदो नाम हृदः प्रथितः प्रश्नः ? भगवानाह-'गोयमा' गौतम ? 'जमगपव्वयाणं' यमकनामपर्वतयोः 'दाहिणेणं' दक्षिणेन चरमान्तादक्षिणाभिमुखम् 'अट्ठचोत्तीसे जोयणसते चत्तारि सत्तभागा' अष्टौ चतुस्त्रिंशानि चतुस्त्रिंशदधिकानि योजनशतानि चतुरश्च सप्तभागान् 'जोयणस्स अबाहाए' योजनस्याऽबाधयाऽपान्तराले मुक्त्वाऽत्रान्तराले 'सीताए महाणईए' शीताया महानद्याः बहुमज्झदेसभाए' बहुमध्यदेशभागे, 'एत्थ णं उत्तरकुराए कुराए' अत्र खलूत्तरकुरुषु कुरुषु 'नीलवंतदहे णामं दहे' पण्णत्ते' नीलवंत ह्रदो नाम ह्रदः प्रज्ञप्तः कथितः स च ह्रदः किं विशिष्ट स्तत्राह 'उत्तरदक्खिणायए' उत्तरदक्षिणायतः उत्तरदक्षिणाभ्यामवयवाभ्यां दीर्घः 'पाईण पडीणविच्छिन्ने' प्राचीनप्रतीचीनविस्तीर्णः पूर्वपश्चिमावयवाभ्यां विस्तीर्णः पृथुलः 'एगं जोयणसहस्सं आयामेणं' एकं योनसहस्रमायामेन दैर्ध्येण 'पंच जोयणसयाइं विक्खंभेणं' पञ्चयोजनशतानि विष्कम्भेण विस्तारेण 'दसजोयणाइं उव्वेहेणं दशयोजनान्युद्वेधेन-अन्तरमवगाहनेन, अच्छे सण्हे रययामए कूले' अच्छः स्फटिकवन्निर्मल प्रदेशः श्लक्ष्णः चिक्कण पुद्गल निर्मापित बहिर्भागः

भदन्त ! उत्तरकुरु क्षेत्र में नीलवंत नामका ह्रद कहां पर कहा गया है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम ! दोनों यमक पर्वतों की दक्षिण दिशा से 'अट्ठ चौतीसे जोयणसये चत्तारि सत्तभागे' ८३४४/७ योजन दूर सीता महानदी के बहुमध्य देश में उत्तरकुरु का नीलवन्त नामका ह्रद कहा गया है 'उत्तरदक्खिणायए पाइणपडीणविच्छिण्णे' यह उत्तर दक्षिण तक लम्बा है और पूर्व-पश्चिम तक चौडा है 'एक्कं जोयणसहस्सं आयामेणं पंचजोयणसयाइं विक्खंभेणं दसजोयणाइं उव्वहेणं अच्छे सण्हे रययामए कूले' यह एक हजार योजन का लम्बा और पांच सौ योजन का चौडा है एवं १० योजन का गहरा है आकाश और स्फटिक मणि के जैसा निर्मल है चिकना है इसके किनारे चांदी के बने

कुरुक्षेत्रमां नीलवंत नामनुं હ્રદ ક્યાં આગળ આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! બન્ને યમક પર્વતોની દક્ષિણ દિશાથી 'अट्ठ चोत्तीसे जोयणसए चत्तारिसत्तभागे' ૮૩૪-૪/૭ આઠસો ચોત્રીસ સાતિયા ચાર યોજન દૂર સીતા નામની મહા નદી બહુમધ્ય દેશભાગમાં ઉત્તરકુરુનું નીલવંત નામનું હ્રદ કહેલ છે. 'उत्तर दक्खिणायए पाईण पडीणविच्छिन्ने' એ હ્રદ ઉત્તર દક્ષિણ સુધી લાંબુ છે. અને પૂર્વ પશ્ચિમ સુધી પહોળું છે. 'एक्के जोयणसहस्सं आयामिणं पंच जोयणसयाइं विक्खंभेणं दस जोयणाइं उव्वेहेणं अच्छे सण्हे रययामएकूले' એ એક હજાર યોજનનું લાંબુ અને પાંચસો યોજન પહોળું છે. અને ૧૦ દસ યોજન ઉંડુ છે. આકાશ અને સ્ફટિક મણિના જેવું

तथा रजतमयकूलः रजतमयं—रूप्यमयं कूलं यस्य स रजतमयकूलः इत्यादि सर्वमपि विशेषणं जगत्युपरि वाप्यादिवत् तावद् वक्तव्यं यावत् 'पडिहत्थ भमंत मच्छ कच्छप सउणमिहुणपरियरिए' प्रतिहस्त भ्रमन्मत्स्य कच्छपानेक शकुनिमिथुन परिचरितः इति विशेषणम्। पुनः कीदृशो ह्रदस्तत्राह—'चउक्कोणे' चतुष्कोणः 'समतीरे' समोऽविषमस्तीर स्तटो यस्य स समतीरः 'जाव पडिरूवे' यावत्प्रतिरूपः घृष्टो—मृष्टो—निर्मलो—निष्पङ्को—निष्कण्टकच्छायः सोद्योतः समरीचिकः स प्रभः प्रासादीयो—दर्शनीयोऽभिरूपः प्रतिरूपः। 'उभओ पासिं दोण्हिय पउमवरवेइयाहिं वणसंडेहिं सव्वतो समंता संपरिक्खित्ते' स नीलवन्नामा ह्रदः शीतायाः महानद्याः उभयोः पार्श्वयो स्तटयोर्वहि र्विनिर्गतः स ह्रदस्तथामूलः उभयो र्द्वाभ्यां पद्मवरवेदिकाभ्याम् एकस्मिन् पार्श्वे एका पद्मवरवेदिका—द्वितीय पार्श्वेऽपरा पद्म वरवेदिका, तथा—द्वाभ्यां वनषण्डाभ्याम् सर्वतः समन्तात्परिवेष्टितः, 'दोण्हवि वण्णओ' द्वयोः पद्मवरवेदिकायाः वनषण्डस्य च यथाव-

---

हुए हैं। यावत् 'पडिहत्थभमंत मच्छकच्छपसउणिमिहुण परियरिए' इसमें मच्छकच्छप मगर विगेरे इधर के उधर से फिरते रहते हैं इस किनारों पर पक्षियों का जोडा बैठा रहता है इत्यादि सब विशेषण जैसे जगती के ऊपर वापी के वर्णन में कहे गए हैं वैसे ही वे सब विशेषण यहां पर भी कह लेना चाहिए ह्रद 'चउक्कोणे' यह चार कोनों वाला है 'समतीरे' समान तीर वाला है 'जाव पडिरूवे' यावत् प्रतिरूप हैं। यहां यावत् शब्द से 'घृष्टो, मृष्टो, निर्मलो, निष्पङ्को, निष्कण्टकच्छायः, सोद्योतः, समरीचिकः, सप्रभः, प्रासादीयो, दर्शनीयोऽभिरूपः इन विशेषणों का ग्रहण हुआ है, 'उभयओ पासिं दोहिय पउमवरवेइयाहिं वणसंडेहिं सव्वतो समंता संपरिक्खित्ते' इसकी दोनों बाजू दो पद्मवर

નિર્મળ છે. ચિકણું છે. તેના કિનારાઓ ચાંદીના બનેલા છે. યાવત્ 'पडिहत्थ भमंतमच्छकच्छपसउणिमिहुणपरियरिए' તેમાં માંછલાઓ અને કાચબાઓ તથા મગર વિગેરે જીવ આમ તેમ ફરતા રહે છે. તેના કિનારાઓ પર પક્ષિયોના જોડલાઓ બેસી રહે છે. વિગેરે પ્રકારના તમામ વિશેષણો જે પ્રમાણે જગતીની ઉપરની વાવના વર્ણનમાં કહેલા છે. એજ પ્રમાણેના તમામ વિશેષણો અહીંયાં પણ કહેવા જોઈએ. આ હ્રદ 'चउक्कोणे' ચાર ખુણાઓવાળું છે. 'समतीरे' સરખા કિનારાવાળું છે. 'जाव पडिरूवे' યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. અહીંયાં યાવત્ શબ્દથી 'घृष्टो, मृष्टो, निर्मलो, निष्पङ्को निष्कंटकच्छायः सोद्योतः समरीचिकः सप्रभः प्रासादीयो दर्शनीयोऽभिरूपः' આ બધા વિશેષણો ગ્રહણ કરાયા છે. 'उभओ पासिं दोहिय पउमवरवेइयाहिं वणसंडेहिं सव्वओ समंता संपरिक्खित्ते' તેની બન્ને બાજુ બે પદ્મવર વેદિકાઓ

द्वर्णनं यथा जगत्युपरिकृतं–कार्यम्। 'नीलवंतस्स दहस्स णं दहस्स' :नीलवतो ह्रदस्य तत्थ 'तत्थ जाव वहवे तिसोवाणपडिरूवगा पण्णत्ता' तत्र तत्र देशे तस्य तस्स देशस्य वहूनि त्रिसोपानप्रतिरूपकाणि प्रज्ञप्तानि। 'वण्णओ भाणियव्वो जाव तोरणाणि' त्रिसोपानप्रतिरूपकाणां वर्णको भणितव्यो यावत् तोरणानाम् तथाहि–तेषां त्रिसोपानप्रतिरूपकाणा मयमेतावद् रूपो वर्णावासः प्रज्ञप्तः, तथा वज्रमया नेमा रिष्टमयानि प्रतिष्ठानानि, वैडूर्यमयाः स्तम्भाः, सुवर्ण रूप्यमयाः फलकाः, वज्रमयः सन्धिः, लोहिताक्षमय्यः सूच्यः नानामणिमया अवलंबनवाहाः, तेषां त्रिसोपानप्रतिरूपकाणां पुरतः प्रत्येकं २ तोरणानि तानि

वेदिकाएं हैं। दो वनखण्ड हैं 'दोण्हवि वण्णओ' जिस प्रकार से पद्मवरवेदिका का और वनखण्ड का वर्णन जगति के वर्णन में किया गया है वैसा ही वर्णन इन दोनों का यहां पर भी कर लेना चाहिये 'तस्स णं नीलवंतदहस्सणं दहस्स तत्थ २ जाव वहवे तिसोवाण पडिरूवगा पण्णत्ता' इस नीलवंत हृद की त्रिसोपान पंक्तियां हैं और ये अनेक हैं और भिन्न २ जगह में हैं। 'वण्णओ भाणियव्वो जाव तोरणत्ति' इनका वर्णन यावत् तोरण सूत्र तक पूर्व में जैसा किया गया है वैसा ही यहां पर भी कर लेना चाहिये जैसे–इन त्रिसोपान प्रतिरूपकों की नीव वज्रमय है नीव के ऊपर भाग अरिष्ट रत्नमय हैं स्तम्भ वैडूर्यमय हैं फलक पटिया सुवर्णरूप्यमय हैं संधियां वज्रमय हैं लोहिताक्षमय सूची हैं, अनेक मणिमय अवलम्बन हैं, इन त्रिसोपान प्रतिरूपकों में के प्रत्येक त्रिसोपानक के आगे तोरण हैं ये तोरण

છે. બે વન ખંડ છે. 'दोण्ह वि वण्णओ' જે પ્રમાણે પદ્મવર વેદિકાનું અને વનખંડનું પહેલાં વર્ણન જગતીના વર્ણનમાં સારી રીતે કરવામાં આવેલ છે; એજ પ્રમાણેનું તમામ વર્ણન આ બન્ને પદ્મવર વેદિકાઓનું અહીંયાં સમજી લેવું. 'तस्सणं नीलवंतदहस्सणं दहस्स तत्थ तत्थ जाव वहवे तिसोवाणपडिरूवगा पण्णत्ता' આ નીલવંત હ્રદની ત્રિસોપાન પંક્તિયો છે. અને તે અનેક છે. અને અલગ અલગ જગ્યાએ છે. 'वण्णओ भाणियव्वो, जाव तोरणत्ति' તેનું વર્ણન યાવત્ તોરણના કથન પર્યન્તનું પહેલાં જે પ્રમાણે વર્ણવ્યું છે એજ પ્રમાણેનું વર્ણન અહીંયાં પણ કરી લેવું જેમકે–આ ત્રિસોપાન પ્રતિરૂપકોની નીવ–મૂલ ભાગ વજ્રમય છે. નીવની ઉપરનો ભાગ અરિષ્ટ રત્નમય છે. તેના સ્તંભો વૈડૂર્યમય છે. ફલક–પાટિયા સોના અને રૂપાના છે. તેની સંધિયો વજ્રમય છે. તેની સૂચિ લોહિતાક્ષ મય છે. અનેક મણિમય અવલંબનો છે. આ ત્રિસોપાન પ્રતિરૂપકોમાંથી દરેક ત્રિસોપાન પ્રતિરૂપકની આગળ તોરણ છે. એ તોરણો

नानामणिमयानि नानामणिमयस्तम्भसंनिविष्टानि विविधमुक्तान्तरोपचितानि विविधतारारूपोपचितानि ईहामृग-ऋषभ-तुरग-नर-मकर-विहग व्याल किन्नर रुरु सरभ चमर कुंजर वनलता-पद्मलता भक्तिचित्राणि स्तम्भोद्गतवज्रवेदिकानि परिगताभिरामाणि विद्याधरयमल-युगल यन्त्रयुक्तानीवार्ऽर्चिः सहस्रमालनीयानि रूपकसहस्रकलितानि दीप्यमानानि देदीप्यमानानि चक्षुर्लोकनलेशानि शुभस्पर्शानि सश्रीकरूपाणि प्रासादिकानि। 'तस्स णं नीलवंतद्दहस्स णं दहस्स' तस्य नीलवद् ह्रदस्य खलु ह्रदस्य 'बहुमज्झदेसभाए' बहुमध्यदेशभागे 'एत्थ णं एगे महं पउमे पन्नत्ते' एकं महद्विशालं पद्मं प्रज्ञप्तम् तत् खलु कमलम्-'जोयणं आयामविक्खंभेणं' योजनमेकमायामविष्कम्भाभ्यामुभाभ्याम् 'तं तिगुणं सविसेसं परिक्खेवेणं' तदायामविष्कम्भापेक्ष्यया त्रिगुणितं सविशेषं परिक्षेपेण (प्रदक्षिणवृत्त्या) 'अद्धजोयणं बाहल्ले णं' योजनार्धं बाहल्येन 'दसजोयणाइं उव्वेहेणं' दशयोजनानि उद्वेधेनोच्चत्वेन 'दोकोसे उसिते जलंताओ-जलान्तात् जलस्थितिदेशतो द्वौ क्रोशौ ऊर्ध्वं मुच्छ्रितम् 'साइरेगाइं दसद्धजोय-

---

अनेक मणिमय हैं अनेक मणियों के स्तम्भों पर ये रखे हुए हैं अनेक प्रकार के भिन्नभीतियों से युक्त हैं। अनेक प्रकार के तारा रूपों से ये सहित हैं इत्यादि रूप से तोरणों का समस्त वर्णन 'प्रासादिक' पद तक कर लेना चाहिये इन समस्त शब्दों का अर्थ पीछे के पाठों में लिखा जा चुका है 'तस्स णं नीलवंतद्दहस्स णं दहस्स बहुमज्झ देसभाए एत्थ णं एगे महं पउमे पण्णत्ते' इस नीलवन्त ह्रद के बहुमध्य भाग में एक विशाल पद्म है 'जोयणं आयामविक्खंभेणं' इस कमल की लम्बाई चौडाई १ योजन की है 'तं तिगुणं सविसेणं परिक्खेवेणं' इस की लंबाई चौडाई से कुछ अधिक तिगुनी हैं 'अद्धजोयणं बाहल्लेणं' मोटाई इसकी आधे योजन की है 'दसजोयणाइं उव्वेहेणं' गहराई

મણિમય છે. અનેક મણિયોના સ્તંભો પર તેને ઉભા રાખેલ છે. અનેક પ્રકારની જૂદી જૂદી ભીંતોથી તે યુક્ત છે. અનેક પ્રકારના તારા રૂપોથી તે યુક્ત છે. વિગેરે પ્રકારથી તોરણોનું સઘળું વર્ણન 'प्रासादिका' એ પદ સુધિ સમજી લેવું જોઈએ. એ બધાજ વિશેષણોનો અર્થ પહેલાના પાઠમાં કહેવામાં આવી ગયેલ છે. 'तस्स णं नीलवंतद्दहस्स बहुमज्झ देसभाए एगे महं पउमे पण्णत्ते' એ નીલવંત હ્રદમા બહુમધ્યભાગમાં એક વિશાલ પદ્મ છે. 'जोयणं आयामविक्खंभेणं' એ પદ્મની લંબાઇ અને પહોળાઇ એક યોજનની છે. 'ते तिगुणं विक्खंभेणं' આ કમલની પરિધિ લંબાઇ પહોળાઇથી કંઇક વધારે ત્રણ ગણી છે. 'अद्धजोयणं बाहल्लेणं' તેની જાડાઈ અર્ધા યોજનની છે. 'दस जोयणाइं उव्वेहेणं' તેની ઉંડાઇ

णाइं सव्वग्गेणं पन्नत्ते' सर्वाग्रेण सातिरेकाणि दशार्धयोजनानि प्रज्ञप्तानि । 'तस्स-णं पउमस्स अयमेयारूवे वण्णावासे पण्णत्ते' तस्य खलु पद्मस्याऽयं वक्ष्यमाणस्वरूपो वर्णावासः वर्णनक्रमः प्रज्ञप्तः 'तं जहा' तद्यथा–'वइरामया मूला' पद्ममूलं वज्ररत्नमयम् 'रिट्ठामए कंदे' रिष्टरत्नमयः कन्दः 'वेरुलियामए नाले' वैडूर्यरत्नमयो नालः 'वेरुलिया मया बाहिरपत्ता' बाह्यपत्राणि पद्मानां वैडूर्यमयाणि–'जंबूणयमया अब्भिंतरपत्ता जाम्बूनदो विशिष्टः स्वर्णजातो तदाकाराण्यन्तः पत्राणि, 'तवणिज्जमया केसरा' केसराणि–कमलकिंजल्कानि कनकमयानि 'कणगामई कण्णिया' कनकमयी कर्णिका कमलस्य पुष्पपत्रकेसरान्तः स्थलम् 'नानामणिमया पुक्खरत्थिबुका' नानामणिमयी पुष्करस्थिबुका 'साणं कण्णिया अद्धजोयणं आयामविक्खंभेणं' सा खलु पुष्कर–कमल कर्णिकाऽर्धयोजनमायामविष्कम्भेण 'तं

इस की दश योजन की है 'दोकोसे उसिते जलंतातो' जल से यह दो कोश ऊंचा उठा है 'सातिरेगाइं दसद्धजोयणाइं सव्वग्गेणं पण्णत्ते' इस तरह यह कमल साधिक दश योजन का है । 'तस्स णं पउमस्स अयमेयारूवे वण्णवासे पण्णत्ते' इस पद्म का वर्णन इस प्रकार से कहा गया है 'वइरामया मूला' इसका मूल वज्ररत्नमय है 'रिट्ठामए कंदे' अरिष्ट रत्नमय इसका कन्द है 'वेरुलियामए नाले' वैडूर्य रत्नमय इस का नाल है 'वेरुलिया मया बाहिरपत्ता' वैडूर्य रत्नमय इसके बाहर के पत्ते हैं 'जंबूणयमया अब्भिंतरपत्ता' जंबूनद रत्नमय इसके भीतर के पत्र हैं 'तवणिज्जमया केसरा' इसके केसर पराग तपनीय सुवर्ण मय हैं 'कणगामई कण्णिया' कनकमय इसकी कर्णिका हैं 'नाणामणिमया पुक्खरत्थिबुया' अनेक मणियों की इसकी स्थिबुका है । 'सा णं कण्णिया अद्धजोयणं आयामविक्खंभेणं' यह कर्णिका लम्बाई चौडाई

---

૧૦ દસ યોજનની છે. 'दो कोसे उसिते जलंताओ' પાણીથી એ બે કોસ જેટલા ઊંચા નીકળેલા છે. 'सातिरेकाइं दसद्धजोयणाइं सव्वग्गेणं पण्णत्ते' આ રીતે આ કમલ કંઈક વધારે દશ યોજનનું છે. 'तस्सणं पउमस्स अयमेयारूवे वण्णावासे पण्णत्ते' આ પદ્મનું વર્ણન આ પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે. 'वइरामया मूला' તેનો મૂલ ભાગ વજ્રરત્નમય છે. रिट्ठामए कंदे' રિષ્ટરત્નમય તેનો કંદ ભાગ છે. 'वेरुलिया मए नाले' તેનું નાલ–ડાંડી વૈડૂર્યરત્નમય છે. 'वेरुलिया मया बाहिरपत्ता' વૈડૂર્યરત્નમય બહારના પાનડાઓ છે. 'जंबूणयमया अब्भिंतरपत्ता' જંબૂનદમય તેના અંદરના રમણીય પાંનડાઓ છે. 'तवणिज्जमया केसरा' તેના કેશર–પરાગ તપનીય સુવર્ણમય છે. 'कणगामई कण्णिया' તેની કણી કનકમય છે. 'नाणामणिमया पुक्खरत्थिबुका' તેની સ્તિબુકા અનેક મણિયોની છે. 'सा णं कण्णिया अद्धजोयणं

तिगुणं सविसेसं परिक्खेवेणं' आयामतस्त्रिगुणमधिकं परिक्षेपेण 'कोसं बाहल्लेणं' पृथुत्वेन क्रोशमितम् 'सव्वप्पणा कणगमई' सर्वात्मना कनकनिर्मितेव 'अच्छासण्हा जाव पडिरूवा' अच्छा-श्लक्ष्णा-घृष्टा मृष्टा नीरजस्कनिर्मला निष्पङ्का निष्कण्टकच्छाया सप्रभा सोद्द्योता समरीचिका प्रासादीया दर्शनीयाऽभिरूपा-प्रतिरूपा। 'तीसे णं कण्णियाए उवरिं बहुसमरमणिज्जे देसभाए पन्नत्ते जाव मणिहिं' तस्याः पुष्करकर्णिकायाः उपरि बहुसमरमणीयो देशभागो यावन्मणिभिः कथितः।

अत्र भूमिभागवर्णनम् 'से जहा नामए' आलिंगपुक्खरेइ वा इत्यादि विजयराजधान्या उपरिकालयनस्येव तावद्वक्तव्यं यावन्मणीनां वर्ण गन्ध स्पर्श-

---

में आधे योजन की है 'तं तिगुणं सविसेसं परिक्खेवेणं कोसं बाहल्लेणं सव्वप्पणा कणगमइ अच्छा सण्हा जाव पडिरूवा' इसका परिक्षेप-घिराव-लम्बाई-चौडाई की अपेक्षा कुछ अधिक तिगुना है-एक कोश की इसकी मोटाई है यह सर्वात्मना कनकमयी है आकाश और स्फटिक मणि के जैसी यह निर्मल है चिकनी है यावत् प्रतिरूप है यहां यावत् शब्द से घृष्ट मृष्ट आदि विशेषणों का संग्रह हुआ है 'तीसेणं कण्णियाए उवरि बहुसमरमणिज्जे देसभाए पन्नत्ते' इस कर्णिका के ऊपर बहुसम रमणीय भूमिभाग कहा गया है यह 'जाव मणीहिं' भूमिभाग यावत् मणियों से सुशोभित है। यहां भूमिभाग का वर्णन 'से जहानामए आलिङ्गपुक्खरे इवा' इत्यादि विशेषणों द्वारा विजय राजधानी के ऊपर के आलयन के वर्णन की तरह कर लेना चाहिये और यह वर्णन मणियों के वर्णन, गन्ध स्पर्श की वक्तव्यता की परि-

---

अयामविक्खंभेणं' આ કળીની લંબાઈ પહોળાઈ અર્ધા યોજનની છે. 'तंतिगुणं सविसेसं परिक्खेवेणं कोसं बाहल्लेणं सव्वप्पणा कणगमइ अच्छा सण्हा जाव पडिरूवा' તેનો પરિક્ષેપ-ઘેરાવો લંબાઈ પહોળાઈ કરતાં કંઈક વધારે ત્રણ ગણું છે. એની જાડાઈ એક કોસની છે. એ સર્વ પ્રકારે કનકમય છે. આકાશ અને સ્ફટિક મણિના જેવી એ નિર્મળ છે. ચિકણી છે. યાવત પ્રતિરૂપ છે. અહીં યાવત્ શબ્દથી ઘૃષ્ટ, મૃષ્ટ, વિગેરે વિશેષણોનો સંગ્રહ થયો છે. 'तीसे णं कण्णियाए उवरि बहुसमरमणिज्जे देसभाए पण्णत्ते' એ કર્ણિકાની ઉપર બહુ સમરમણીય ભૂમિભાગ કહેલ છે. 'जाव मणीहिं' આ ભૂમિભાગ યાવત્ મણિયોથી સુશોભિત છે. અહીંયાં ભૂમિભાગનું વર્ણન 'से जहानामए आलिंग पुक्खरेइवा' વિગેરે વિશેષણો દ્વારા વિજયારાજધાનીના ઉપરના આલાપકોના વર્ણન પ્રમાણે કરી લેવું જોઈએ અને એ વર્ણન મણિયોના વર્ણન અને ગંધ સ્પર્શના કથનની સમાપ્તિ સુધીજ અહીયાં ગ્રહણ કરવું જોઈએ. 'तस्स णं बहु-

वक्तव्यतापरिसमाप्तिः। 'तस्सणं वहुसमरमणिज्जस्स' कर्णिकोपरि विद्यमानस्य तस्य खलु वहुसमरमणीयस्य 'भूमिभागस्स वहुमज्झदेसभाए भूमिभागस्य वहुमज्झदेसभाए वहुमध्यदेशभागे भूमिभागस्य 'एत्थ णं' अत्र स्थाने खलु 'एगे महं भवणे पन्नत्ते' महद्भवनमेकं प्रज्ञप्तम्। तद्भवनस्वरूपं दर्शयति- 'कोसं आयामेणं अद्धकोसं विक्खंभेणं' क्रोशमायामेन-क्रोशार्धं विष्कम्भेण 'देसूणं कोसं उड्ढं उच्चत्तेणं' देशोनं क्रोशमूर्ध्वमुच्चैस्त्वेन 'अणेगखंभसतसंनिविट्ठं जाव वण्णओ' तद्भवनमनेकशतस्तम्भैरुपेतम् अभ्युद्गत सुकृतवज्रवेदिकं तोरण रचितशालभंजिकाकं सुश्लिष्टविशिष्टलष्टसंस्थितप्रशस्तवज्रविमलस्तम्भं नाना-मणिकनकरत्नवज्रोज्ज्वल वहुल वहुसमसुविभक्तचित्ररमणीयकुट्टिमतलम् ईहा-मृगऋषभतुरगनरमकरविहग व्यालकिन्नररुरुसरभचमरकुंजरवनलता पद्मलता भक्तिचित्रम् स्तम्भोद्गतवज्रवेदिकापरिगताभिरामम् विद्याधरयमलयुगलयन्त्र-

---

समासितक ही यहां ग्रहण करना चाहिये 'तस्स णं वहुसमरमणिज्जस्स, भूमिभागस्स वहुमज्झदेसभाए' वहुसमरमणीय भूमिभाग के बहुदेश-भाग में 'एत्थ णं एगं महं भवणे पन्नत्ते' एक विशाल भवन है। यह भवन 'कोसं आयामेणं अद्धकोसं विक्खंभेणं' लम्बाई में एक कोस का है और चौडाई में आधे कोश का है 'देसूणं कोसं उड्ढं उच्चत्तेणं' इसकी ऊंचाई कुछ कम एक कोस की है। 'अणेग खंभसयसंनिविट्ठं' सैकडों खंभों से यह युक्त हैं 'जाव वण्णओ' इस भवन के सम्बन्ध में वर्णन 'अभ्युद्गतसुकृतवज्रवेदिकं, तोरणरचितशालभंजिकाकं, सुश्लिष्टविशिष्टलष्टसंस्थितप्रशस्तवज्रविमलस्तम्भं, नानामणिकनक रत्नवज्रोज्वलवहुलवहुसमसुविभक्तचित्ररमणीयकुट्टिमतलम्, ईहामृग-ऋषभतुरगनरमकरविहगव्यालकिन्नररुरुसरभचमरकुंजरवनलतापद्मल-ताभक्तिचित्रम्' इत्यादि पदों से लेकर 'दर्शनीयम्, अभिरूपम्, प्रति-

---

समरमणिज्जस्स भूमिभागस्स वहुमज्झदेसभाए' બહુસમરમણીય ભૂમિભાગના બહુ મધ્ય દેશ ભાગમાં 'एत्थणं एगं महं भवणे पण्णत्ते' એક વિશાળ ભવન છે. આ ભવનની 'कोसं आयामेणं अद्धकोसं विक्खंभेणं' લંબાઈ એક કોસની છે. અને પહોળાઇ અર્ધા કોસની છે. 'देसूणं कोसं उड्ढं उच्चत्तेणं' તેની ઉંચાઇ કંઇક ઓછી એક કોસની છે. 'अणेगखंभसयसंनिविट्ठं' સેંકડો સ્થંભોથી એ યુક્ત છે. 'जाव वण्णओ' આ ભવન સંબંધી વર્ણન 'अभ्युद्गतं सुकृतवज्रवेदिकं, तोरण-रचितशालभंजिकाकं सुश्लिष्टविशिष्टलष्टसंस्थित प्रशस्तवज्रविमलस्तम्भं, नाना-मणिकनकरत्नवज्रोज्वलवहुलवहुसमसुविभक्तचित्ररमणीयकुट्टिमतवम्, ईहामृग ऋषभतु-रग नर मकर विहग व्यालकिन्नर रूरू सरभ चमर कुंजर वनलता पद्मलता

युक्तमिवार्चिः सहस्रमालिनं रूपकसहस्रकलितं दीप्यमानं देदीप्यमानं चक्षुर्लोकम् लेशम्, शुभस्पर्शं मङ्गलकारी स्पर्शजनकम् सश्रीकरूपं काञ्चनमणिरत्नस्तूपिकाकम् नानाविध पंचवर्णघण्टापताकाऽतिपताकमाण्डितशिखरं लाउल्लोइयमहितं गोशीर्षरक्तचन्दनदर्दरदत्तपञ्चाङ्गुलितलम् उपचित चन्दनकलशम् चन्दनघटसुकृततोरणप्रतिद्वारदेशभागम् आसक्तोत्सक्तविपुलवृत्तवग्घारितमाल्यदामकलापं पंचवर्ण सरससुरभिमुक्तपुष्पपुञ्जोपचारकलितं कालागुरुप्रवरकुन्दुरुष्कतुरुष्कधूपमघमघायमानगन्धोद्धूताभिरामं सुगन्धवरगन्धं गन्धवर्त्तिभूतम् अप्सरोगणसंघसंविकीर्णम् दिव्यत्रुटितमधुरशब्दसंप्रणादितम् सर्वरत्नमयमच्छं श्लक्ष्णं निर्मलं नीरजस्कं निष्पङ्कं निष्कण्टकच्छायं सप्रभं समरीचिकं सोद्द्योतं प्रासादिकं दर्शनीय मभिरूपं प्रतिरूपम् एतत्पर्यन्तं भवनवर्णनम्। 'तस्स णं भवणस्स तिदिसिं तओ दारा पन्नत्ता' यथावर्णितस्य तस्य भवनस्य त्रिदिशि एकैकस्यामेकैकद्वार भावेन त्रीणि द्वाराणि प्रज्ञप्तानि तथाहि-'पुरत्थिमेणं-दाहिणेणं उत्तरेणं' पूर्व दक्षिणोत्तरासु दिक्षु-प्रत्येकत्रैकतया त्रीणि द्वाराणि। 'ते णं दारा पंच धणुसयाइं उड्ढं उच्चत्तेणं' पञ्च धनुः शतानि तानि द्वाराणि खलु ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन 'अड्ढाइज्जं धणुसताइं विक्खंभेणं' अर्धतृतीयानि धनुषां शतानि सार्धद्वे धनुश्शते विष्कम्भेण 'तावतियं चेव पवेसेणं' तावत्प्रमाणं अर्धतृतीय धनुःशतान्येव प्रवेशे-

---

रूपम्' इन अन्तिम पदों तक यहां किया गया है सो कर लेना चाहिये इन समस्त पदों का अर्थ यथा स्थान लिखा जा चुका है 'तस्स णं भवणस्स तिदिसिं' इस भवन की तीन दिशाओं में 'तओ दारा पन्नत्ता' तीन दरवाजे हैं जो इस प्रकार से है 'पुरत्थिमेणं दाहिणेणं उत्तरेणं' पूर्वदिशा में एक दरवाजा है दक्षिण दिशा में एक दरवाजा है और उत्तर दिशा में एक दरवाजा है 'ते णं दारा पंचधणुसयाइं उड्ढं उच्चत्तेणं' ये दरवाजे पांच सौ धनुष के ऊंचे हैं एक एक दरवाजे की यह ऊंचाइ जाननी चाहिये 'अड्ढाइज्जं धणुसताइं विक्खंभेणं' और २५०

भक्तिचित्रम्' ઇત્યાદિ પદોથી લઈને 'दर्शनीयम् अभिरूपम् प्रतिरूपम्' આ છેલ્લા પદ સુધી અહીંયાં કહેલ છે. તે સમજી લેવું. આ સઘળા પદોનો યોગ્ય અર્થ લખવામાં આવી ગયેલ છે. 'तस्स णं भवणस्स तिदिसिं' આ ભવનની ત્રણ દિશાઓમાં 'तओ दारा पण्णत्ता' ત્રણ દરવાજાઓ છે. જે આ પ્રમાણે છે. 'पुरत्थिमेणं दाहिणेणं उत्तरेणं' પૂર્વ દિશામાં એક દરવાજો છે. દક્ષિણ દિશામાં એક દરવાજો છે. અને ઉત્તર દિશામાં એક દરવાજો છે. 'तेणं दारा पंच धणुसयाइं उड्ढं उच्चत्तेणं' એ દરવાજાઓ ૫૦૦ પાંચસો ધનુષ ઉંચા છે. આ ઉંચાઈ એક એક દરવાજાની સમજવી 'अड्ढाइज्जं धणुसयाइं विक्खंभेणं' અને

नाऽन्तराऽवगाहनेन 'सेया वरकनगथूभियागा जाव वणमालाउत्ति' श्वेतानि वरकनकस्तूपिकाकानि ईहामृगऋषभतुरगनरमकरविहगव्यालकिंनररुरुसरभचमर कुञ्जरवनलता पद्मलता भक्तिचित्राणि स्तम्भगतवज्रवेदिकायुक्तानि अतोऽभिरामाणि विद्याधरयमलयुगल यन्त्र युक्तानिरार्चिः सहस्रमालनीयानि रूपकसहस्रकलितानि दीप्यमानानि देदीप्यमानानि चक्षुर्लोकितलेशानि शुभस्पर्शानि यावत्प्रतिरूपाणि इत्यादि क्रमेण द्वाराणां वर्णनं विजयद्वारवत् । 'तस्सणं भवणस्स' तस्य खलु भवनस्य 'अंतो बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पन्नत्ते'—अन्तर्मध्ये बहुसमरमणीयोऽतिरम्यो भूमिभागः कथितः । 'से जहाणामए आलिंगपुक्खरेइ वा' स यथानामकः आलिङ्गपुष्करमिति वा, 'जाव मणीणं वण्णओ' यावन्मणीनां

धनुष चौडे हैं 'तावतियं चेव पवेसेणं' तथा २५० धनुष ही ये प्रवेश वाले हैं। 'सेया वरकनकथूभियागा जाव वणमालाउत्ति' ये द्वार सफेद हैं और इनकी शिखरे श्रेष्ठ सुवर्ण की बनी हुई हैं। इन द्वारों के वर्णन में 'ईहामृगऋषभतुरगनरमकरविहगव्यालकिंन्नररुरु आदि पाठ से लेकर यावत् वनमाला तक का पाठ ग्रहण किया गया है। अतः यह वर्णन विजय द्वार के वर्णन जैसा समझना चाहिये इन द्वारों के वर्णन में जो यहां ईहामृग आदि पाठ लिया है उसका अर्थ स्पष्ट है क्योंकि इन पदों की व्याख्या पीछे विजयद्वार के वर्णन में की जा चुकी है 'तस्स णं भवणस्स अंतो बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पण्णत्ते' इस भवन के भीतर का भूमिभाग बहुत ही अधिक सुन्दर है 'से जहानामए आलिंगपुक्खरे इवा' जैसे मृदङ्ग का मुख चिक्कना होता है 'जाव मणीणं वण्णओ' इस तरह 'आलिङ्ग पुक्खरेइवा' इस सूत्र पाठ से

---

૨૫૦ અઢીસો ધનુષની પહોળાઇ વાળા છે. 'तावतियं चेव पवेसेणं' તથા ૨૫૦ અઢિસો ધનુષનાજ પ્રવેશ વાળા છે. 'सेया वर कनक भूमियागा जाव वणमाल उत्ति' એ દરવાજાઓ સફેદ છે. અને તેના શિખરો શ્રેષ્ઠ સોનાના બનેલા છે. એ દ્વારોના વર્ણનમાં 'ईहामृगऋषभतुरगनरमकरविहगव्यालकिंनर रुरु' વિગેરે પાઠથી લઇને યાવત્ વનમાળા સુધીનો પાઠ અહિંયા ગ્રહણ થયેલ છે. તેથી આ વર્ણન વિજય દ્વારના વર્ણન પ્રમાણે સમજી લેવું. આ દ્વારના પણ વર્ણનમાં અહીંયા જે ઇહામૃગ વિગેરે પાઠ લખ્યો છે તેનો અર્થ સ્પષ્ટ છે. કેમકે આ બધાજ પદોની વ્યાખ્યા વિજય દ્વારના વર્ણનમાં આવી ગયેલ છે. 'तस्सणं भवणस्स अंतो बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पण्णत्ते' આ ભવનની અંદરનો ભૂમિભાગ ઘણોજ વધારે સુંદર છે. 'से जहानामए आलिंगपुक्खरेइवा' જેમ મૃદંગનો મુખ ભાગ ચિકણો હોય છે. તેવો જ ચિકણો છે. 'जाव मणीनां वण्णओ' આ પ્રમાણે

वर्णकः (विजयद्वारस्याऽऽलिङ्गपुष्करम् मृदङ्गः इत्यारभ्य मणिस्पर्शान्तं वर्णनमिहापि) 'तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स' तस्य यथावर्णितभवनस्य खलु सम्बन्धिनो बहुसमरमणीयभूमिभागस्य 'बहुमज्झदेसभाए' बहुमध्यदेशभागे 'एत्थ णं मणिपेढिया पन्नत्ता' अत्र बहुमध्यदेशभागे महत्येका मणिपीठिका प्रज्ञप्ता कथिता प्रसिद्धाया च—'पंच धणुसयाइं आयामविक्खंभेणं' भवनपरिसरे पञ्च धनुः शतानि आयामविष्कम्भाभ्यां वर्तते 'अड्ढाइज्जाइं धणुसयाइं बाहल्लेणं' अर्धतृतीयानि धनुः शतानि सार्धद्वि धनुश्शते बाहल्येन—स्थौल्येन 'सव्वमणिमई' सर्वात्मना मणिमयी 'वेदिकाऽच्छा—श्लक्ष्णा घृष्टा मृष्टा नीरजस्का निर्मला निष्पङ्का निष्कण्टकच्छाया स प्रभा सोद्द्योता समरीचिका प्रासादीया दर्शनीयाऽभिरूपा

लेकर 'जाव मणीणं वण्णओ' इस अन्तिम सूत्र पाठ तक विजयद्वार का वर्णन किया गया है उसी तरह से इसी सूत्र पाठ से लेकर इस अन्तिम सूत्र पाठ तक इस बहुसमरमणीय भूमिभाग का भी वर्णन यहां पर कर लेना चाहिये। 'तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स' उस भवन के बहुसमरमणीय भूमिभाग के 'बहुमज्झदेसभाए' बहुमध्य देश में 'एत्थ णं मणिपेढिया पण्णत्ता' एक मणिपीठिका है यह मणिपीठिका 'पंचधणुसयाइं आयामविक्खंभेणं' लम्बाई चौडाई में पांचसौ धनुष की है। 'अड्ढाइज्जाइं धणुसयाइं बाहल्लेणं' एवं मोटाई में अढाई सौ धनुष की है 'सव्वमणिमयाइं' यह सर्वात्मना मणिमय हैं। 'अच्छा श्लक्ष्णा, घृष्टा, मृष्टा, नीरजस्का, निर्मला, निष्पङ्का, निष्कण्टकच्छाया, सप्रभा, सोद्योता, समरीचिका, प्रासादीया, दर्शनीया, अभिरूपा, प्रतिरूपा' वेदिका के वर्णन में इन पदों का भी

'आलिङ्गपुक्खरेइवा' આ સૂત્રપાઠથી લઇને 'जाव मणीणां वण्णओ' આ અન્તિમ સૂત્રપાઠ પર્યન્ત વિજય દ્વારનું વર્ણન કરવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણે આ સૂત્રપાઠથી લઇને આ અંતિમ સૂત્રપાઠ સુધી આ બહુસમરમણીય ભૂમિભાગનું વર્ણન પણ અહીયાં કરી લેવું 'तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स' એ ભવનના બહુસમરમણીય ભૂમિભાગના 'बहुमज्झदेसभाए' બહુ મધ્ય દેશભાગમાં 'एत्थ णं मणिपेढिया पण्णत्ता' એક મણિપીઠિકા છે. આ મણિપીઠિકા 'पंच धणु सयाइं आयामविक्खंभेणं' પાંચસો ધનુષની લંબાઇ પહોળાઇ વાળી છે. 'अड्ढाइज्जाइं धणुसयाइं बाहल्लेणं' અને જાડાઇમાં ૨૫૦ અઢીસો યોજનની છે. 'सव्व मणिमयाइं' એ સર્વાત્મના મણિમય છે. 'अच्छा, श्लक्ष्णा, घृष्टा, मृष्टा, नीरजस्का, निर्मला, निष्पङ्का निष्कंटकच्छाया, सप्रभा, सोद्योता, समरीचिका, प्रासादीया, दर्शनीया, अभिरूपा प्रतिरूपा' વેદિકાના વર્ણનમાં આ પદો પણ ગ્રહણ

प्रतिरूपा इति। 'तीसेणं मणिपीढियाए उवरिं'-वर्णितायाः खलु तस्याः मणि-पीठिकाया उपरि 'एत्थ णं एगे महं देवसयणिज्जे पन्नत्ते' अत्र मणिपीठिकोपरि महद्दिव्यं देवशयनीयमेकं प्रथितम् 'देव सयणिज्जस्स वण्णओ' देवशयनीयस्य वर्णकः तद्यथा—नानामणिमया मूलपादाः सौवर्णिकाः पादाः नानामणिमयानि पाद-शीर्षकाणि वज्रमयः सन्धिः नानामणिमयं ग्रैवेयकम् रजतमया तूलिः लोहिताक्षरत्न मयमुपधानम् तपनीमयं गण्डोपधानम् तत्खलु देवशयनीयं सलिंगनवर्त्तिकम् उभ-यतः उपधानकम् मध्ये नतगंभीरम् गंगापुलिनवालुकोद्दालशालिशतम् उपचित क्षौमदुकूलपट्टप्रतिच्छादनम् विरचितरजस्त्राणम् रक्तांशुक संवृतम् सुरम्यम् आदर्श नवनीततूलस्पर्शम् मृदुकम् प्रासादीयं दर्शनीयमभिरूपं—प्रतिरूपम् देवशयनी-यवर्णनम्। तस्य खलु भवनस्योपरि अष्टावष्टौ स्वस्तिक श्रीवत्स दर्पणान्तानि मंगलकानि ध्वजाश्छत्राणि प्रज्ञप्तानि तावदत्रवक्तव्यं यावत् बहवः सहस्र पत्र-

---

ग्रहण हुआ है अतः इन पदों द्वारा भी इसका वर्णन कर लेना चाहिये इन सब पदों की व्याख्या पीछे यथा स्थान की जा चुकी है 'तीसेणं मणिपेढियाए उवरिं' इस मणिपीठिका के ऊपर 'एत्थणं एगे महं देव-सयणिज्जे पन्नत्ते' एक विशाल देव शयनीय शय्या है 'देयसयणिज्जस्स वण्णओ' इस देवशयनीय का वर्णन इस प्रकार से है—'इसके मूल-पाद 'सौवर्णिकाः' सुवर्ण के बने हुए हैं इन पदों के शीर्षक अनेक मणियों के बने हुए हैं। संधि इनकी वज्र की बनी हुई है तकिया जो इस पर रखा हुआ है वह लोहिताक्ष रत्न का बना हुआ है गालों के पास रखने का जो तकिया है वह तपनीय सुवर्ण का बना हुआ है "इत्यादि रूप से इस देव शयनीय का वर्णन किया गया है इस भवन के ऊपर आठ आठ स्वस्तिक आदि मंगल द्रव्य है इस तरह से इस

થયેલ છે. તેથી આ પદો દ્વારા આ ભૂમિભાગનું વર્ણન સમજી લેવું. આ પદોની વ્યાખ્યા પહેલા યોગ્ય સ્થળે કરેલ છે. 'तीसेणं मणिपेढियाए उवरिं' એ મણિપીઠિકાની ઉપર 'एत्थणं एगे महं देवसयणिज्जे पण्णत्ते' એક વિશાળ દેવશયનીય શય્યા છે. 'देव सयणिज्जस्स वण्णओ' આ દેવશયનીય શય્યાનું વર્ણન આ પ્રમાણે છે.—તેના મૂળપાદ 'सौवर्णिकाः' સોનાના બનેલા છે. આ પાયાઓના શીર્ષક અનેક મણિયોના બનેલા છે. તેની સંધી વજ્રની બનેલ છે તેનું ગ્રૈવેયક અનેક મણિયોનું બનેલ છે. તેની નીવાર રજતની બનેલ છે. તેના પર જે તકીયાઓ રાખવામાં આવેલ છે તે લોહિતાક્ષ રત્નના બનેલા છે. ગાલોની પાંસે રાખવાના જે તકિયાઓ છે. તે તપનીય સોનાના બનેલ છે. વિગેરે પ્રકારથી આ દેવશયનીયનું વર્ણન કરવામાં આવેલ છે. આ ભવનની ઉપર આઠ આઠ સ્વસ્તિક વિગેરે મંગલ દ્રવ્ય છે. આ રીતે આ ભવનનું

हस्तकाः इति। 'से णं पउमे अण्णे णं अट्ठसतेणं' तत्पद्मं खलु अन्येन स्वभिन्नेनाऽष्टशतेन 'तदद्धुच्चत्तप्पमाणमेत्ताणं पउमाणं' तदर्धोच्चत्व प्रमाणमात्राणां पद्मानाम् 'सव्वओ समंता संपरिक्खित्ते' सर्वदिक्षु सर्वत्र सामस्त्येन संपरिक्षिप्तम् वेष्टितम्। परिवारपद्मानां मूल पद्मापेक्षायाऽर्धोच्चत्वमेव भावयति 'ते णं पउमा अद्धजोयणं आयामविक्खंभेणं' तानि खलु परिवारभूतानि पद्मानि अर्धयोजनम् आयामविष्कम्भाभ्याम् 'तं तिगुणं सविसेसं परिक्खेवेणं' तत् त्रिगुणं सविशेषं परिक्षेपेण 'कोसं बाहल्लेणं' बाहल्येन क्रोशैकम् 'दसजोयणाइं उव्वेहेणं' उद्वेधेनोच्चत्वेन दशयोजनानि 'कोसं उसिया जलंताओ' क्रोशमुच्छ्रितं जलान्तात् क्रोशैकमात्रं जलपर्यन्तात् उच्छ्रितमुपरिगतम् 'साइरेगाइं ते दसजोयणाइं सव्वग्गेण पन्नत्ताइं' सर्वाग्रेण सातिरेकाणि तानि दशयोजनानि

भवन का वर्णन बहवः-'सहस्रपत्रहस्तका' इस पाठ तक करना चाहिये यह पाठ पीछे भवन के ही वर्णन में आया है 'से णं पउमे, अण्णेणं अट्ठसतेणं, तदद्धुच्चत्तप्पमाणमेत्ताणं पउमाणं सव्वतो समंता संपरिक्खित्ते' यह पद्म कमल अपने से आधी ऊंचाई वाले १०८ दूसरे और भी कमलों से चारों ओर घिरा हुआ है यही बात सूत्रकार 'ते णं पउमा अद्धजोयणं आयामविक्खंभेणं तं तिगुणं सविसेसं परिक्खेवेणं कोसं बाहल्लेणं दसजोयणाइं उव्वेहेणं कोसं असिया जलंताओ साइरेगाइं ते दसजोयणाइं सव्वग्गेणं पण्णत्ताइं' इन परिवार भूत कमलों की लम्बाई चौडाई आधे योजन की है लम्बाई चौडाई से कुछ अधिक तिगुना इनका परिक्षेप है इनकी मोटाई एक कोश की है दश योजन तक की इनकी गहराई है एक कोश ये पानी से ऊपर उठे हुए हैं। इस तरह सब प्रमाण मिला कर ये साधिक दश योजन के हैं।

વર્ણન 'बहयः सहस्रपत्रहस्तकाः' આ પાઠ સુધી કરી લેવું. આ પાઠ પહેલાં ભવનના વર્ણનમાં આવી ગયેલ છે. 'से णं पउमे अण्णेणं अट्ठसतेणं तद्द्धुच्चत्तपमाणमेत्ताणं पउमाणं सव्वतो समंता संपरिक्खित्ते' આ પદ્મ—કમળ પોતાનાથી અર્ધી ઉંચાઈવાળા ૧૦૮ એકસો આઠ બીજા અન્ય કમળોથી ચારે બાજુ એ ઘેરાએલ છે. એજ વાત સૂત્રકાર 'तेणं पउमा अद्धजोयणं आयामविक्खंभेणं तं तिगुणं सविसेसं परिक्खेवेणं कोसं बाहल्लेणं दस जोयणाइं सव्वग्गेणं पण्णत्ताइं' આ પરિવાર રૂપ કમળોની લંબાઇ પહોળાઇ અર્ધા યોજનની છે. લંબાઇ પહોળાઇથી કંઇક વધારે ત્રણ ગણી છે. તેનો પરિક્ષેપ છે. તેની જાડાઇ એક કોસની છે. દસ યોજન સુધીની તેની ઉંડાઇ છે. એક કોસ જેટલા એ પાણીની ઉપર ઉઠેલા છે. આ રીતે બધા પ્રમાણ મળીને એ

प्रथितानि 'तेसि णं पउमाणं अयमेयारूवे वण्णावासे पन्नत्ते' परिवाररूपाणां तेषां पद्मानामयमेतावद्रूपो वर्णावासः प्रज्ञप्तः 'तं जहा' तद्यथा—'वइरामया मूला' वज्ररत्नमयानि मूलानि 'जाव णाणामणिमया पुक्खरत्थिवुया' रिष्टरत्नमयाः कन्दाः वैडूर्यरत्नमया नालाः तपनीयमयानि बाह्य पत्राणि जाम्बूनदमयान्याभ्यन्तरपत्राणि तपनीयमयानि केसराणि कनकमय्यः कर्णिका नानामणिमयाः पुष्करस्थिबुकाः। 'ताओ णं कण्णियाओ कोसं आयामविक्खंभेणं' क्रोशं दैर्घ्य विस्ताराभ्याम्—तिगुणं सविसेसं परिक्खेवेणं' तत् त्रिगुणं सविशेषं परिक्षेपेण' अद्धकोसं बाहल्लेणं' बाहल्येन—पृथुत्वेनाऽर्धक्रोशम् 'सव्वकणगामईओ' सर्वात्मना कनकमय्यः 'अच्छाओ

'तेसिणं पउमाणं अयमेयारूवे वण्णावासे पण्णत्ते' इन पद्मों का वर्णन और भी इस प्रकार से है 'वइरामया मूला, जाव णाणामयिमया पुक्खरत्थिवुया' इन कमलों का मूल भाग वज्र का बना हुआ है कन्द इनका रिष्टरत्न का बना हुआ है इन के नाल वैडूर्यरत्न के हैं बाह्यपत्र इनके तपनीय सुवर्ण के हैं जाम्बूनद सुवर्ण के इनके भीतर के पत्र हैं तपनीय सुवर्ण की इनकी किंजल्क पराग है कनकमय इनकी कर्णिकाएं हैं और अनेक मणियों की इनकी पुष्करस्थिवुक है। 'ताओणं कण्णियाओं कोसं आयामविक्खंभेणं' इन कर्णिकाओं में से एक कर्णिका की लम्बाई एक एक कोश की है 'तिगुणं सविसेसं परिक्खेवेणं' लम्बाई चौडाई की अपेक्षा इनका परिक्षेप कुछ अधिक तिगुना २ है 'अद्धकोसं बाहल्लेणं' मोटाई इसकी एक एक की आधे कोश की है। 'सव्वकणगामईओ' हर एक कर्णिका सर्वात्मना सुवर्णमय है 'अच्छाओ

કંઇક વધારે દસ યોજનના છે. 'तेसिणं पउमाणं अयमेयारूवे वण्णावासे पण्णत्ते' આ પદ્મોનું વર્ણન બીજું આ પ્રમાણે છે—'वइरामया मूला, जाव णाणा मणिमया पुक्खरत्थिवुका' આ કમલોનો મૂળ ભાગ વજ્રનો બનેલ છે. તેનું કંદ રિષ્ટ રત્નનું બનેલ છે, તેના નાલ વૈડૂર્ય રત્નના છે. તેના બાહ્યપત્ર તપનીય સોનાના છે. અને તેના અંદરના પત્રો જંબૂનદ સોનાના છે. તેની પરાગો તપનીય સોનાની છે. તેની કર્ણિકાઓ કનકમય છે. અનેક મણિયોના તેની પુષ્કર સ્તિબુક છે. 'ताओणं कण्णियाओ कोसं आयामविक्खंभेणं' આ કર્ણિકાઓમાંથી એક એક કર્ણિકાની લંબાઇ પહોળાઇ એક એક કોસની છે 'तिगुणं सविसेसं परिक्खेवेणं' લંબાઇ પહોળાઇના પ્રમાણુની અપેક્ષાએ તેનો પરિક્ષેપ કંઇક વધારે ત્રણ ત્રણ ગણો છે. 'अद्धकोसं बाहल्लेणं' તેની જાડાઇ દરેકની અર્ધા અર્ધા કોશની છે. 'सव्वकणगामईओ' દરેક કર્ણિકાઓ સર્વાત્મના સુવર્ણમય છે. 'अच्छाओ जाव पडिरूवाओ' આ બધી કર્ણિકાઓ આકાશ અને

पडिरूवाओ' अच्छाः श्लक्ष्णाः घृष्टाः मृष्टाः नीरजस्काः निर्मला निष्पङ्का निष्कण्टकच्छायाः स प्रभाः सोद्योताः समरीचिकाः प्रासादीया दर्शनीया अभिरूपाः 'तासिणं कण्णियाणं उप्पि' तासां कर्णिकानां खलूपरिभागे, 'बहुसमरमणिज्जा भूमिभागा जाव मणीणं वण्णो गंधो फासो बहुसमरमणीयोऽतिरम्यो भूमिभागः प्रज्ञप्तः अत्र मणीनां वर्णो गन्धः स्पर्शश्च पूर्ववदेव विजयद्वाराद्ग्राह्यः। 'तस्स णं पउमस्स' तस्य मूलपद्मस्य खलु 'अवरुत्तरेण' अपरोत्तरस्यां दिशि नैर्ऋत्ये 'उत्तरेणं' उत्तरस्याम् 'उत्तरपुरच्छिमेणं' उत्तरपूर्वायाम् ऐशान्याम् सर्वसंकलनया त्रिदिक्षु, 'नीलवंतद्दहस्स कुमारस्स' नीलवतो ह्रदस्य कुमारस्य राज्ञः 'चउण्हं सामाणियसाहस्सीणं' चतुर्णां सामानिकसहस्राणां रुद्दशतामापन्नानि 'चत्तारि पउमसाहस्सीओ

जाव पडिरूवाओ' ये सब कर्णिकाएं आकाश और स्फटिक मणि के जैसी अच्छ स्वच्छ यावत् प्रतिरूप है। यहां यावत् शब्द से श्लक्ष्ण पद से लेकर 'अभिरूप तक के समस्त पदों का ग्रहण हुआ है 'तासि णं कण्णियाणं उवरिं बहुसमरमणिज्जा भूमिभागा पण्णत्ता' उन कर्णिकाओं के ऊपर बहुसमरमणीय भूमिभाग है 'जाव मणीणवण्णो गंधो फासो' इन सब भूमिभागों का वर्णन यावत् मणियों के वर्ण गन्ध और स्पर्शान्त पाठ तक करना चाहिये इस तरह इन भूमिभागों के सम्बन्ध का कथन पूर्व में वर्णित हुए विजयद्वार जैसा ही है 'तस्सणं पउमस्स अवरुत्तरेण' इस पद्म की नैऋत्य दिशा में 'उत्तरेणं' उत्तर दिशा में 'उत्तरपुरच्छिमेणं' ईशानादि दिशा में-इन तीन दिशाओं में 'नीलवंतदहस्स कुमारस्स' नीलवन्त द्रहकुमार देव के 'चउण्हं सामाणिय साहस्सीणं' चार हजार सामानिक देवों के 'चत्तारि पउमासण-

સ્ફટિક મણિના જેવી અચ્છ-સ્વચ્છ યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. અહિંયા યાવત્ શબ્દથી શ્લક્ષ્ણ પદથી લઈને અભિરૂપ સુધીના સઘળા પદો ગ્રહણ કરાયેલ છે. 'तासिणं कण्णियाणं उवरिं बहुसमरमणिज्जा भूमिभागा पण्णत्ता', એ કર્ણિકાઓની ઉપર બહુસમરમણીય ભૂમિભાગ છે. 'जाव मणीणं वण्णओ गंधो फासो' આ બધી જ ભૂમિભાગોનું વર્ણન યાવત્ મણિયોના ગંધ અને સ્પર્શ સુધીના પાઠનુ કથન કરવું જોઈએ. આ રીતે આ ભૂમિભાગો સંબંધી કથક પહેલા વર્ણવવામાં આવેલ વિજયદ્વારના વર્ણન પ્રમાણે જ છે. 'तस्स णं पउमस्स अवरुत्तरेणं' ઉત્તર દિશામાં 'उत्तरपुरत्थिमेणं' ઈશાન દિશામાં આ ત્રણે દિશામાં 'नीलवंतदहस्स कुमारस्स' નીલવંત હ્રદ કુમાર દેવના 'चउण्हं सामाणियसाहस्सीणं' ચાર હજાર સામાનિક દેવોના 'चत्तारि पउमासणसाहस्सीओ पन्नत्ताओ' ચાર હજાર પદ્માસનો છે. 'एवं एएणं सव्वो परिवारो नवरं पउमाणं भाणियव्वो'

पन्नत्ताओ' चत्वारि पद्मसहस्राणि प्रथितानि 'एवं एतेणं सव्वो परिवारो' एव-मेतेन प्रकारेण विजयदेवसिंहासनपरिवारोऽपि वर्णनीयः 'तथाहि' पूर्वस्यां चतसृणां तत्तदग्रमहिषीणां संमानयोग्यानि चत्वारि महापद्मानि दक्षिण पूर्वस्या आग्नेये आभ्यन्तर पर्षदोऽष्टानां देवसहस्राणां योग्यान्यष्टौ पद्मसहस्राणि दक्षिणस्यां मध्यमपर्षदो दशानां देवसहस्राणां योग्यानि दशकमलसहस्राणि दक्षिणाऽपरस्यां वायव्ये बाह्यपर्षदो द्वादशानां देवसहस्राणां द्वादशपद्मसहस्राणि पश्चिमायां सप्ताना मनीकाधिपतीनां योग्यानि सप्तमहापद्मानि प्रज्ञप्तानि, तदनन्तरं तस्य द्वितीयस्य पद्मपरिवेषस्य पृष्ठतश्चतसृषु दिक्षु षोडशानामात्मरक्षकदेव-सहस्राणां कृते योग्यानि षोडशपद्म सहस्राणि प्रज्ञप्तानि तद्यथा—चत्वारि पद्म-सहस्राणि पूर्वदिशि चत्वारि पद्मसहस्राणि दक्षिणस्यां चत्वारि पद्मसहस्राणि,

---

स्साहस्सीओ पन्नताओ चार हजार पद्मासन हैं 'एवं एतेणं सव्वो परिवारो नवरि पउमाणं भाणियव्वो' इस तरह से सब परिवार भूत कमलों का कथन कर लेना चाहिये अतः विजयदेव के सिंहासन का परिवार जैसा पहिले वर्णित किया गया है वैसा ही यहां पर भी इन का वर्णन करना चाहिये इस प्रकार—पूर्व दिशा में चार अग्रमहिषियों के समान योग्य चार महापद्म हैं आग्नेयकोण में आभ्यन्तर परिषदों के ८ हजार देवों के योग्य आठ हजार पद्म हैं दक्षिण दिशा में मध्यम परिषदों के दश हजार देवों के योग्य दश हजार कमल हैं। वायव्य दिशा में बाह्यपरिषदा के १२ हजार देवों के १२ हजार पद्म है द्वितीय पद्म परिवार के पीछे चारों दिशाओं हैं १६ हजार आत्मरक्षक देवों के योग्य १६ हजार पद्म हैं। इनमें पूर्वदिशा में ४ हजार पद्म है दक्षिण दिशा में ४ हजार पद्म है। उत्तर दिशा में ४ हजार पद्म

આ રીતે પરિવાર ભૂત બધાજ કમળોનું કથન કરી લેવું જોઈએ તેથી વિજય દેવના સિંહાસનના પરિવારનું વર્ણન જેમ પહેલાં કરેલ છે એજ પ્રમાણેનું વર્ણન અહીંયા પણ કરી લેવું. તે આ પ્રમાણે—પૂર્વ દિશામાં ચાર અગ્રમહિષિયોની સમાન યોગ્ય એવા ચાર પદ્માસનો છે. અગ્નેય ખૂણામાં આભ્યન્તર પરિષદાના ૮ આઠ હજાર દેવોના યોગ્ય આઠ હજાર પદ્મો છે. દક્ષિણ દિશામાં મધ્યમ પરિષદાના ૧૦ દસ હજાર દેવોને યોગ્ય ૧૦ દસ હજાર કમળો છે. વાયવ્ય દિશામાં બાહ્ય પરિષદાના ૧૨ બાર હજાર દેવોના ૧૨ બાર હજાર પદ્મો છે. બીજા પદ્મપરિવારની પાછળ ચારે દિશાઓમાં ૧૬ સોળ હજાર આત્મરક્ષક દેવોને યોગ્ય ૧૬ સોળ હજાર પદ્મો છે. તેમાં પૂર્વ દિશામાં ૪ ચાર હજાર પદ્મો છે. દક્ષિણ દિશામાં ૪ ચાર હજાર પદ્મો છે. ઉત્તર દિશામાં

एवम् उत्तरस्यां दिशायामपि ज्ञातव्यम् 'नवरं पउमाणं भाणियव्वो' नवरं पद्मानां भणितव्यम् विजयदेव प्रकरणे भद्रासनानां संख्या कथिता किन्त्वत्र पद्मानां संख्या वक्तव्या-एतदेवोभयो वैलक्षण्यं प्रकरणयोः इति। तदेवं मूलपद्मस्य त्रयः पद्मपरिवेषा अभूवन्। अन्येऽपि त्रयः परिवेषा विद्यन्ते तानाह-'से णं पउमे' तत्खलु पद्मं 'अन्नेहिं तिहिं पउमवरपरिक्खेवेहिं-अन्यैरनन्तरोक्त परिक्षेपत्रिक व्यतिरिक्तैः त्रिभिः पद्मपरिवेषैः 'सव्वओ समंता संपरिक्खित्ते'-सर्वतः सर्वासु दिक्षु समन्ततः संपरिक्षिप्तं परिवेष्टितम् 'तं जहा' तद्यथा-'अब्भितरेणं' आभ्यन्तरेण 'मज्झिमए णं' मध्यमेन 'बाहरिएणं-बाह्येन च 'अब्भितरएणं पउमपरिक्खेवे' आभ्यन्तरे प्रथमे खलु पद्मपरिक्षेपे सर्वं संख्यया-'बत्तीसं पउमसयसाहस्सीओ पन्नत्ताओ' द्वात्रिंशत्पद्मशतसहस्राणि द्वात्रिंशल्ल-

---

है। और पश्चिम दिशा में भी ४ हजार पद्म है। विजय देव के प्रकरण में जितनी संख्या भद्रासनों की कही गई है उतनी ही संख्या यहां पद्मासनों की-पद्म रूप आसनों की-कह लेनी चाहिये, बस यही यहां विशेषता है। इस तरह यह मूल पद्म का यह पद्म परिवार तीन प्रकार का कहा है। इसके अतिरिक्त और भी तीन रूप का जो पद्म परिवार है वह इस प्रकार से है 'सेणं पउमे अन्नेहिं तिहिं पउमवर परिक्खेवेहिं सव्वओ समंता संपरिक्खित्ते' यही बात इस सूत्र द्वारा प्रकट की गई है-इन में से एक पद्मपरिवार-'अब्भितरेणं' बीच में है दूसरा पद्म परिवार 'मज्झिमएणं' मध्य में है और तीसरा पद्म 'बाहिरएणं' बाहिर में है यह पद्म परिवार परिधि के रूप में हैं। 'अब्भितरएणं पउमपरिक्खेवे बत्तीसं पउमसयसाहस्सीओ पन्नत्ताओ' आभ्यन्तर परिधि में ३२ लाख कमल हैं। 'मज्झिमएणं पउमपरिक्खेवे-

---

૪ ચાર હજાર પદ્મો છે. અને પશ્ચિમ દિશામાં ૪ ચાર હજાર પદ્મો છે. વિજય દેવના પ્રકરણમાં ભદ્રાસનોની જેટલી સંખ્યા કહી છે, એટલી જ સંખ્યા અહીંયા પણ પદ્માસનોની છે. અર્થાત્ પદ્મ રૂપ આસનોની છે તેમ સમજી લેવું. એજ અહીં વિશેષતા છે. એ રીતે આ મૂલ પદ્મનો આ પદ્મ પરિવાર ત્રણ પ્રકારે કહેલ છે. તે શિવાય બીજા પણ ત્રણ પ્રકારનો જે પદ્મ પરિવાર છે તે આ પ્રમાણે છે.-'सेणं पउमे अन्नेहिं तीहिं पउमवरपरिक्खेवेहिं सव्वओ समंता संपरिक्खित्ते' ઉપર કહેવામાં આવેલ વાત જ આ સૂત્રાંશ દ્વારા સૂત્રકારે પ્રગટ કરેલ છે. તેમાંથી એક પદ્મપરિવાર 'अब्भिंतरेणं' વચમાં છે. બીજો પદ્મપરિવાર 'मज्झिमएणं' મધ્યમાં છે, અને ત્રીજો પદ્મપરિવાર 'बाहिरए' બહાર છે. આ પદ્મપરિવાર પરિધિરૂપે છે. 'अब्भिंतरएणं पउम परिक्खेवे बत्तीसं पउमसयसाहस्सीओ पन्नत्ताओ' આભ્યન્તર પરિધિમાં ૩૨ બત્રીસ

क्षमितानि पद्मानि ३२०००००, प्रज्ञप्तानि, तथा–'मज्झिमए णं पउमपरिक्खेवे' मध्यमे–द्वितीये खलु पद्मपरिक्षेपे 'चत्तालीसं पउमसयसाहस्सीओ पन्नत्ताओ' चत्वारिंशत् पद्मशतसहस्राणि चत्वारिंशल्लक्षमितानि (४००००००) प्रज्ञप्तानि 'बाहिरए णं पउमवरपरिक्खेवे' अडयालीसं पउमसय साहस्सीओ' बाह्ये तृतीये पद्मपरिक्षेपेऽष्ट चत्वारिंशत् ४८००००० पद्मशतसहस्राणि अष्ट चत्वारिंशल्लक्षमितानि प्रज्ञप्तानि, 'एवामेव सपुव्वावरेणं' एवमेवाऽनेनैव प्रकारेण–पूर्वापरसमुदायेनेत्यर्थः 'एगा पउमकोडीवीसं च पउमसयसहस्सा भवंतीति मक्खाया' एका पद्मकोटिः विंशतिश्च पद्मशतसहस्राणि भवन्तीति आख्यातमया-ऽन्यैश्च तीर्थकरैरिति। तत्राभ्यन्तर परिक्षेपे द्वात्रिंशत्पद्मशतसहस्राणि द्वितीय-परिक्षेपे चत्वारिंशत्पद्मशतसहस्राणि तृतीयपरिक्षेपेऽष्ट चत्वारिंशत्पद्मशतसहस्राणि भवन्ति सर्वेषां संकलने विंशतिलक्षाधिका कोटिरेका पद्मशतसहस्राणां भवति। सम्प्रति–नामान्वर्थतां पृच्छति–'से केणट्ठे णं भंते एव मुच्चइ नीलवंतदहे नीलवंतदहे ?' तत्केनार्थेन भदन्त ! नीलवद्ह्रदो नीलवद्ह्रदः ? भगवानाह–'गोयमा' हे गौतम ! 'नीलवंतदहेणं तत्थ तत्थ जाइं उप्पलाइं जाव सयसहस्सपत्ताइं'

चत्तालीसं पउमसयसाहस्सीओ पन्नत्ताओ' मध्यम परिधि में ४० लाख कमल हैं 'बाहिरएणं पउमवरपरिक्खेवे अडयालीसं पउमसयसाहस्सीओ पन्नत्ताओ' बाहिर की परिधि में ४८ लाख कमल हैं। 'एवमेव सपुव्वावरेणं एगा कोडीवीसं च पउमसयसहस्सा भवंति' 'इति मक्खायं' इस तरह तीनों परिधि के कमलों की संख्या १ करोड २० लाख होती है 'से केणट्ठेणं भंते। एवं वुच्चति नीलवंतदहे दहे' हे भदन्त ! ऐसा किस कारण से आप कहते हैं कि नीलवन्त नामका ह्रद–ह्रद है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं 'गोयमा ! नीलवंतदहेणं तत्थ २ जाइं उप्पलाइं जाव सतसहस्सपत्ताइं नीलवंतप्पभाति नीलवंतदहकुमारे

લાખ કમળો છે. 'मज्झिमएणं पउमपरिक्खेवे चत्तालीसं पउमसयसाहस्सीओ पण्णत्ताओ' મધ્યમ પરિધિમાં ૪૦ ચાળીસ લાખ કમળો છે. 'बाहिरएणं पउमवर परिक्खेवे अडयालीसं पउमसयसाहस्सीओ पण्णत्ताओ' બહારની પરિધિમાં ૪૮ અડતાલીસ લાખ કમળો છે 'एवमेव सपुव्वावरेणं एगा कोडीवीसं च पउमसयसहस्सा भवंति, इनिमक्खायं' આ પ્રમાણે ત્રણે પરિધિના કમળોની સંખ્યા ૧ એક કરોડને ૨૦ વીસ લાખની થાય છે. 'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ नीलवंतदहे दहे' હે ભગવન્ આપ એવું શા કારણથી કહો છો કે નીલવંત નામનું દ્રહ દ્રહ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा ! नीलवंतदहे णं तत्थ तत्थ जाइं उप्पलाइं जाव सतसहस्सपत्ताइं नीलवंतपभाति नीलवंतदहकुमारे ये

नीलवद्ह्रदे तत्र तत्र देशे तस्य २ देशस्य तत्र तत्र प्रदेशे बहून्युत्पलानि नलिनानि कमलानि कुमुदानि पुण्डरीकाणि महापुण्डरीकाणि शतपत्राणि सहस्रपत्राणि तानि सर्वाणि 'नीलवंतप्पभाइं'–नीलवंतप्रभाणि 'नीलवंत दह कुमारेय०' सो चेव गमो जाव नीलवंतदहे नीलवंतदहे' नीलवन्नाम च नागकुमारेन्द्रनागकुमारराजो महर्द्धिको महाद्युतिको महाबलो महासौख्यो महानुभावः पल्योपमस्थितिकः परिवसति स तत्र चतुर्णां सामानिकदेवसहस्राणां चतुर्णामग्रमहिषीणां सप्तानीकानां सप्तानीकाधिपतीनां षोडशात्मरक्षकदेवसहस्राणां नीलवद्ह्रदस्य नीवद्राजधान्याः अन्येषां च बहूनां वानव्यन्तराणां देवानां देवीनाञ्चाऽऽधिपत्यं पौरपत्यं भर्तृत्वं स्वामित्व माज्ञेश्वरसेनापत्यं कुर्वाणः पालयमानो यथासुखं विहरति। ततो-

य सो चेव गमो जाव नीलवंत दहे २' हे गौतम ! इस नीलवंत ह्रद में जो उस उस स्थान में अनेक उत्पल है, नलिन हैं, कमल हैं। कुमुद हैं, पुण्डरीक है, महापुण्डरीक है शतपत्र वाले कमल हैं और लक्षपत्र वाले कमल है वे सब नीली ही प्रभावाले हैं नीले ही वर्ण वाले हैं यहां नीलवन्त द्रहकुमार नामका नागकुमारेन्द्र देव रहता है यह महाऋद्धिवाला है, महाद्युति वाला है, महाबलशाली है, महासुखसंपन्न हैं, बहुत अधिक प्रभाव युक्त है एक पल्योपम की इसकी स्थिति है यह वहां चार हजार सामानिक देवों का चार अग्रमहिषियों का, सात सेनाओं का, सात अनीकाधिपतियों का, १६ हजार आत्मरक्षक देवों का नीलवंत ह्रद का नीलवंती राजधानी का एवं और भी अनेक व्यन्तर देवों का एवं देवियों का आधिपत्य करता हुआ यावत् उनकी पालना करता हुआ यमक देव की तरह सुख पूर्वक रहता है इस

सो चेव गमो जाव नीलवंतदहे दहे' હે ગૌતમ ! આ નીલવંત હ્રદમાં જે એ સ્થાનોમાં સુંદર સુગંધથી ભરેલ અનેક ઉત્પલો છે, નલિનો છે, કુમુદો છે. પુંડરીકો છે, મહાપુંડરીકો છે, શતપત્રવાળા કમળો છે. અને લક્ષપત્રોવાળા કમળો છે, તે બધા નીલી પ્રભાવાળા છે. નીલા વર્ણના જ છે. અહીંયાં નીલવંત દ્રહકુમાર નામના નાગકુમારેન્દ્ર દેવ રહે છે. એ મહાઋદ્ધિ વાળા છે. મહાદ્યુતિવાળા છે. મહા બળશાલી છે. મહાસુખથી સંપન્ન છે. ઘણાજ વધારે પ્રભાવવાળા છે. તેમની સ્થિતિ એક પલ્યોપમની છે. એ ત્યાં ચાર હજાર સામાનિક દેવોનું ચાર હજાર અગ્રમહિષિયોનું સાત સેનાઓનું સાત અનીકાધિપતિયોનું ૧૬ સોળ હજાર આત્મરક્ષક દેવોનું નીલવંત હ્રદનું નીલવંતી રાજધાનીનું અને બીજા પણ અનેક વાનવ્યન્તર દેવોનું અને દેવિયોનું અધિપતિ પણું કરતા થકા યાવત્ તેઓનું પાલન કરતા થકા યમક દેવની જેમ

यस्मात् तद्गतानि पद्मानि नीलवद्वर्णानि नीलवन्नामा नागकुमारो राजा तदधिपति देवः तस्मात्-नीलवन्नामाह्रदः कथ्यते तत् तेनार्थेन हे गौतम ? एवमुच्यते- 'नीलवद् ह्रदो नीलवद्ह्रदः इति। कुत्र खलु भदन्त ! नीलवन्नामनीलवद् नागकुमारदेवानां नीलवन्नाम्नी राजधानी प्रज्ञप्ता ? हे गौतम ! नीलवत्पर्वतस्योत्तरेण तिर्यगसंख्येयान् द्वीपसमुद्रान् व्यति व्रज्याऽन्यस्मिन जम्बूद्वीपे द्वीपे द्वादशयोजनसहस्राणि अवगाह्याऽत्रखलु नीलवद् नागकुमाराणां देवानां नीलवन्नाम्नी राजधानी प्रज्ञप्ता द्वादशयोजनसहस्रस्य तत्र नागकुमारदेवा नागकुमारराजानो महर्द्धिका महाबला महाद्युतिका यावन्महानुभावाः परिवसन्ति। ते चतुर्णां सामानिकसहस्राणां चतसृणामग्रमहिषीणां सप्तानीक-सप्तानीकाधिपतीनां षोडशात्म-

कारण पद्मादिकों की नीलता एवं नीलवंत नाम के उस के अधिपति को लेकर इस नीलवंत ह्रद् का नाम नीलवन्त ऐसा कहा गया है हे भदन्त ! नीलवंत ह्रदकुमार नामके नागकुमारेन्द्र की नीलवन्त नाम की राजधानी कहां है। इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम ! नीलवन्त पर्वत की उत्तर दिशा से तिर्यग् असंख्यात द्वीप समुद्रों को उल्लङ्घन करके अन्य जम्बूद्वीप के द्वीप में १२ हजार योजन आगे जाने पर नीलवन्त नामक नागकुमारेन्द्र की नीलवन्त नामकी राजधानी है इसकी लम्बाई चौडाई १२ हजार योजन की है इस में नागकुमार देव एवं राजकुमार राजा जो कि महाऋद्धि वाले महाबल वाले, महाद्युति वाले यावत् महाप्रभाव वाले हैं रहते हैं। ये सब चार हजार सामानिक देवों क, चार अग्रमहिषियों का, सात सेनाओं का, सात

સુખ પૂર્વક રહે છે. તેનું કારણ પદ્મ વિગેરેનું નીલપણું અને નીલવંત નામના તેના અધિપતિને લઇને આ નીલવંત હ્રદનું નામ નીલવંત એ પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે. હે ભગવંત નીલવંત હ્રદકુમાર નામના નાગકુમારેન્દ્રની નીલવંત નામની રાજધાની ક્યાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! નીલવંત પર્વતની ઉત્તર દિશાથી તિર્યગ્ અસંખ્યાત દ્વીપ અને સમુદ્રોને ઓળંગીને અન્ય જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં ૧૨ બાર હજાર યોજન આગળ જવાથી નીલવંત નામના નાગકુમારેન્દ્રની નીલવંતી નામની રાજધાની છે. એની લંબાઇ પહોળાઇ ૧૨ બાર હજાર યોજનની છે તેમાં નાગકુમારદેવ અને નાગકુમાર રાજા કે જે મહાઋદ્ધિવાળા છે. મહાબળ વાળા છે મહાદ્યુતિવાળા છે, યાવત્ મહા પ્રભાવવાળા છે. તેઓ નિવાસ કરે છે. તેઓ આ બધા ચાર હજાર સામાનિક દેવોનું ચાર હજાર અગ્રમહિષિયોનું સાત સેનાઓનું સાત સેનાપતિયોનું ૧૬ સોળ હજાર આત્મરક્ષક દેવોનું અને

रक्षकसहस्राणां तदन्येषां बहूनां तद्राजधानी स्थानां वानव्यन्तरदेवदेवीना माधिपत्यादिकं विजयवद्विधत्ते विदधते ॥सू० ७५॥

मूलम्—नीलवंतद्दहस्सणं पुरत्थिमपच्चत्थिमेणं दस जोयणाइं अबाहाए एत्थणं दस दस कंचणगपव्वया पण्णत्ता तेणं कंचणपव्वया एगमेणं जोयणसयं उड्ढं उच्चत्तेणं पणवीसं जोयणाइं उव्वेहेणं मूले एगमेगं जोयणसयं विक्खंभेणं मज्झे पण्णत्तरिं जोयणाइं आयामविक्खंभेणं उवरिं पण्णासं जोयणाइं विक्खंभेणं मूले तिन्नि सोले जोयणसए किंचि विसेसाहिए परिक्खेवेणं मज्झे दोण्णि सत्ततीसे जोयणसते किंचि विसेसाहिए परिक्खेवेणं। उवरिं एगं अट्ठावन्नं जोयणसयं किंचि विसेसाहिए परिक्खेवेणं मूले विच्छिन्ना मज्झे संखित्ता उप्पिं तणुया गोपुच्छसंठाणसंठिया सव्व कंचणमया० अच्छा पत्तेयं २ पउमवरवेदिया० पत्तेयं २ वणसंड परिक्खित्ता। तेसि णं कंचणगपव्वयाणं उप्पिं बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे जाव आसयंति० तेसि णं पत्तेयं २ पासायवडेंसगा सड्ढा बावट्ठिं जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं एक्कतीसं जोयणाइं कोसं च विक्खंभेणं मणिपेढिया दो जोयणिया सिंहासणं सपरिवारा॥ से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ कंचणगपव्वया २ गोयमा! कंचणगेसु णं पव्वएसु तत्थ तत्थ वावीसु उप्पलाइं जाव कंचणगवण्णाभाइं कंचणगा जाव देवा महड्ढिया जाव विहरंति। उत्तरेण कंचणगाणं कंचणियाओ रायहाणीओ अण्णंमि जंबुद्दीवे

सेनापतियों का, १६ हजार आत्मरक्षकदेवों का, एवं और भी वहां पर रहने वाले देवों का—वानव्यन्तर देवों का और देवियों का आधिपत्य आदि करते हुए विजय देव की तरह सुख से रहते हैं ॥७५॥

બીજા પણ ત્યાં રહેવાવાળા દેવોનું—વાનવ્યંતર દેવોનું અને દેવિયોનું અધિપતિ પણું કરતા થકા વિજય દેવની જેમ સુખ પૂર્વક રહે છે. ॥ સૂ. ૭૫ ॥

दीवे तहेव सव्वं भाणियव्वं ॥ कहि णं भंते ! उत्तराए कुराए उत्तरकुरुद्दहे पन्नत्ते ? गोयमा ! नीलवंत द्दहस्स दाहिणेणं अट्ठचोत्तीसे जोयणसते एवं सो चेव गमो णेतव्वो जो णीलवंत द्दहस्स सव्वेसिं सरिसको दह सरिसनामाय देवा सव्वेसिं पुरत्थिमपच्चत्थिमेणं कंचणगपव्वया दस दसए कप्पमाणा उत्तरेणं रायहाणीओ अण्णंमि जंबुद्दीवे । कहि णं भंते ! चंदद्दहे एरावणद्दहे मालवंतद्दहे एवं एक्केक्को भाणियव्वो ॥सू० ७६॥

छाया—नीलवद् ह्रदस्य खलु पूर्वपश्चिमेन दशयोजनानि अवाधया अत्र खलु दशदश कञ्चनपर्वताः प्रज्ञप्ताः ते खलु काञ्चन पर्वताः एकमेकं योजनशत मूर्ध्व मुच्चैस्त्वेन पञ्चविंशतिः २ योजनानि उद्वेधेन मूले एकमेकं योजनशतं विष्कम्भेण मध्ये पञ्चसप्ततिर्योजनानि आयामविष्कम्भाभ्याम् उपरि पञ्चाशद् योजनानि विष्कम्भेण मूले त्रीणि षोडशोत्तराणि योजनशतानि किंचिद्विशेषाधिकानि परिक्षेपेण मध्ये द्वे सप्तत्रिंशे योजनशते किंचि द्विशेषाधिके परिक्षेपेण उपरि एकमष्टापञ्चाशं योजनशतं किंचिद्विशेषाधिकं परिक्षेपेण मूले विस्तीर्णाः मध्ये संक्षिप्ताः—उपरि तनुकाः गोपुच्छसंस्थानसंस्थिता सर्वे काञ्चनमयाः—अच्छाः—प्रत्येकं २ पद्मवरवेदिकया प्रत्येकं २ वनषण्डेन परिक्षिप्ताः। तषां खलु काञ्चनपर्वताना मुपरि वहुसमरमणीयो भूमिभागो यावदासते तेषां खलु प्रत्येकं २ प्रासादावतंसकाः सार्धद्वाषष्टिः योजनानि ऊर्ध्वं मुच्चैस्त्वेन एकत्रिंशद्योजनानि क्रोशंच विष्कम्भेण मणिपीठिकाद्वियोजनिका सिंहासनं सपरिवारम्। तत्केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते काञ्चनपर्वताः काञ्चनपर्वताः २ ? गौतम ! काञ्चनकेषु खलु पर्वतेषु तत्र तत्र वापीषु उत्पलानि यावत्काञ्चनवर्णभानि काञ्चनकाः यावद्देवा महर्द्धिकाः यावद्विहरन्ति। उत्तरेण काञ्चनकानां काञ्चनिकाराजधान्यः अन्यस्मिन् जम्बूद्वीपे—द्वीपे तथैव सर्वं भणितव्यम् कुत्र खलु भदन्त ! उत्तरकुरुषु कुरुषु—उत्तर कुरुह्रदः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! नीलवद् ह्रदस्य दक्षिणेन अष्टौ चतुस्त्रिंशानि योजनशतानि एवं स एवगमो नेतव्यो यो नीलवद् ह्रदस्य सर्वेषां सदृशकः ह्रदसदृशनामानश्च देवाः सर्वेषां पूर्वपश्चिमेन काञ्चनपर्वताः दश दश एक प्रमाणाः उत्तरेण राजधान्यः अन्यस्मिन् जम्बूद्वीपे कुत्र खलु भदन्त ! चन्द्रह्रदः ऐरावतह्रदः माल्यवदह्रदः एवमेकैको नेतव्यः ॥६५॥

टीका—'नीलवंत द्दहस्स णं' नीलवद् ह्रदस्य खलु 'पुरत्थिमपच्चत्थिमेणं'—पूर्वस्यां पश्चिमायाम् प्रत्येकं—२ 'दसजोयणाइं अबाहाए' दशयोजनान्यवाधया—

अपान्तरा लेमुक्त्वा' एत्थ णं दस दस कंचणगपव्वया पन्नत्ता' अत्र खलु दश दश-काचनपर्वताः प्रज्ञप्ताः ते च दक्षिणोत्तरश्रेण्या प्रज्ञप्ताः । 'ते णं कांचण पव्वया' ते खलु काञ्चनपर्वताः दक्षिणोत्तरश्रेण्या व्याप्ताः 'एगमेगं जोयणसयं उड्ढं उच्चत्तेणं' प्रत्येकं योजनशतम् ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन 'पणवीसं-२ जोयणाइं उव्वेहेणं' पञ्चविंशतिः २ योजनानि उद्वेधेन 'मूले एगमेगं जोयणसतं विक्खंभे णं' ते दशापि काञ्चनपर्वता मूले एकमेकं योजनशतंविष्कम्भेण 'मज्झे पणत्तरिं जोयणाइं आयामविक्खंभेणं' मध्ये पञ्चसप्ततिर्योजनानि आयामविष्कम्भेण 'उवरि पण्णासं जोयणाइं विक्खंभेणं' उपरि पञ्चाशद्योजनानि विष्कंभेण-विस्तारेण

'नीलवंतदहस्स णं पुरत्थिमपच्चत्थिमेणं' इत्यादि ।

टीकार्थ-नीलवंत ह्रद की 'पुरत्थिमपच्चत्थिमेणं' पूर्व और पश्चिम दिशाओं में 'दसजोयणाइं अबाहाए' १० योजन आगे जाने पर 'एत्थ णं दस दस कंचणगपव्वया पन्नत्ता' दश दश कांचनगिरि पर्वत हैं और ये १० १० योजन के अन्तराल से व्यवस्थित हैं । एवं ये दक्षिण और उत्तर श्रेणी में कहे गये हैं 'ते णं कांचण पव्वया' ये कांचन पर्वत जो कि दक्षिण और उत्तर श्रेणी में व्यवस्थित है 'एगमेगं जोयणसयं उड्ढं उच्चत्तेणं' १००-१०० एक एकसो योजन के ऊंचे हैं । 'पणवीसं २ जोयणाइं उव्वेहेणं' और पच्चीस पच्चीस योजन के उद्वेधवाले हैं-जमीन में गडे हुए हैं 'मूले एगमेगं जोयणसतं विक्खंभेणं, मज्झे पण्णत्तरिं जोयणाइं आयामविक्खंभेणं उवरिं पण्णासं जोयणाइं विक्खं-

---

'नीलवंतदहस्सणं पुरत्थिमपच्चत्थिमेणं' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ- નીલવંત હ્રદની 'पुरत्थिमपच्चत्थिमेणं' પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશાઓમાં 'दस जोयणाई अबाहाए' ૧૦ દસ યોજન આગળ જવાથી 'एत्थ णं दस दस कंचणगपव्वया पन्नत्ता' દસ દસ કાંચનગિરિ નામના પર્વતો છે. અને એ દસ દસ યોજનના અંતરાલથી વ્યવસ્થિત છે. તથા એ દક્ષિણ અને ઉત્તરમાં શ્રેણિ રૂપે કહેલા છે. 'तेणं कांचणपव्वया' એ કાંચન પર્વતો કે જે દક્ષિણ અને ઉત્તરમાં શ્રેણિરૂપ વ્યવસ્થિત હોય છે. 'एगमेगं जोयणसयं उड्ढं उच्चत्तेणं' દસ દસ યોજનની ઉંચાઇ વાળા છે. 'पणवीसं पणवीसं जोयणाइं उव्वेहेणं' દસ દસ યોજનની ઉંચાઇ વાળા છે. 'पणवीसं पणवीसं जोयणाइं उव्वेहेणं' અને પચીસ પચીસ યોજનના ઉદ્વેધ વાળા છે. અર્થાત્ જમીનના અંદરના ભાગમાં ઉંડા છે. 'मूले एगमेगं जोयणसतं विक्खंभेणं मज्झे पण्णत्तरिं जोयणाइं आयामविक्खंभेणं उवरिं पण्णासं जोयणाइं विक्खंभेणं' એ મૂળમાં દરેક એકસો

'मूले तिण्णिसोले जोयणसते किंचि विसेसाहिए परिक्खेवेणं' मूले त्रीणि षोडषोत्तराणि योजनशतानि किञ्चिद् विशेषाधिकानि परिक्षेपेण, 'मज्झे दोन्निसत्ततीसे जोयणसते किंचिविसेसाहिए परिक्खेवेणं' मध्ये द्विसप्तत्रिंशे-योजनशते किंचिद्विशेषाधिके परिक्षेपेण 'उवरि एगं अट्ठावण्णं जोयणसयं किंचिविसेसाहिए परिक्खेवेणं' उपरिभागे एकमष्टापञ्चाशं योजनशतं किञ्चिद् विशेषाधिकं परिक्षेपेणं, 'मूले विच्छिण्णा' मूलदेशे विस्तीर्णाः 'मज्झे संखित्ता' मध्यभागे संकुचिताः 'उप्पि तणुया-उपरि स्वल्पाः अतः-'गोपुच्छसंठाण-संठिया'-गोपुच्छस्य संस्थानं-स्थितिक्रमः तथा-संस्थिताः गोपुच्छाऽऽकारवन्तः 'सव्वकंचणमया' सर्वात्मना कांचनमयनिर्मिता अवभासन्ते 'अच्छाः श्लक्ष्णाः घृष्टा मृष्टाः नीरजस्काः निर्मलाः निष्पङ्काः निष्कण्टकच्छायाः सप्रभाः सम-

भेणं' मूल में ये प्रत्येक एक सौ योजन के चौडे हैं मध्य में पचहत्तर योजन के चौडे हैं। और ऊपर में ५० योजन के चौडे हैं 'मूले तिण्णि सोले जोयणसते किंचि विसेसाहिए परिक्खेवेणं' मूल में इन की प्रत्येक की परिधि तीन सौ सोलह योजन से कुछ अधिक है 'मज्झे दोतिसत्ततीसे जोयणसते किंचि विसेसाहिए परिक्खेवेणं 'उवरिं एगं अट्ठावण्णं जोयणसतं किंचि विसेसाहिए परिक्खेवेणं' मध्य में २३७ योजन से कुछ अधिक और ऊपर में १५८ योजन से कुछ अधिक परिधि है 'मूले विच्छिण्णा, मज्झे संखित्ता, उप्पि तणुया' ये प्रत्येक मूल में विस्तीर्ण मध्य में, संक्षिप्त और ऊपर में पतले हैं। अतएव 'गोपुच्छ संठाणसंठिया' इनका आकार गाय की पूछ के जैसा हो गया है 'सव्वकंचणमया अच्छा' ये सब कांचनगिरि सर्वात्मना सुवर्णमय हैं आकाश एवं स्फटिक मणि के जैसे अच्छ-निर्मल हैं

યોજનની પહોળાઇ વાળા છે. મધ્યમાં ૭૫ પંચોતેર યોજનની પહોળાઇ વાળા છે. અને ઉપરની બાજુ ૫૦ પચાસ યોજનની પહોળાઇ વાળા છે. 'मूले तिण्णि सोले जोयणसते किंचिविसेसाहिए परिक्खेवेणं' તે દરેકની પરિધિ મૂળમાં ત્રણસો સોળ યોજનથી કંઇક વધારે છે. 'मज्झे दोतिसत्त तीसे जोयणसए किंचि विसेसाहिए परिक्खेवेणं' મધ્યમાં ૨૩૭ બસો સાડત્રીસ યોજનથી કંઇક વધારે અને ઉપરમાં ૧૫૨ એકસો બાવન યોજનથી કંઇક વધારે તેની પરિધિ છે. 'मूले विच्छिन्ना मज्झे संखित्ता उप्पिं तणुया' એ દરેક પર્વતો મૂળમાં વિસ્તાર વાળા મધ્યમાં સંકડાયેલા અને ઉપરની બાજુ પાતળા છે. તેથીજ 'गोपुच्छ संठाणसंठिया' તેનો આકાર ગાયના પુંછડાનાં આકાર જેવા છે. 'सव्व कंचणमया अच्छा' આ બધા કાંચન પર્વતો સર્વાત્મના સુવર્ણમય છે. આકાશ એવું સ્ફટિક

रीचिकाः सोद्योताः प्रासादिकाः दर्शनीयाः अभिरूपाः प्रतिरूपाः । 'पत्तेयं २ पउमवरवेइया पत्तेयं २ वणसंडपरिक्खित्ता' प्रत्येकं २ भदन्त ! ते काञ्चनपर्वताः पद्मवरवेदिकया-वनषण्डेन च परिवेष्टिताः अत्र पद्मवरवेदिकायाः वनषण्डस्य चोभयो र्वर्णनं कर्त्तव्यम् (तथाहि-पूर्वतः संग्राह्यम्) 'तेसिणं कंचणपव्वयाणं उप्पि- तेषां पङ्क्तिसंबद्धानां दशकाञ्चनपर्वतानामपि उपरिभागे-'बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे जाव आसयेंति' बहुसमरमणीयोऽतिरम्यो भूमिभागः प्रज्ञप्तः । स च भूमिभागः बहुभिः कृष्णै स्तृणैर्मणिभिश्चोपशोभितः (अत्र तृणानां मणीनाञ्च गन्ध-स्पर्शान्तवर्णनं कर्तव्यम् तत्र बहवो वानव्यन्तरा देवा देव्या श्चाऽन्येपि

श्लक्ष्ण यावत् प्रतिरूप हैं यहां यावत् शब्द से घृष्ट मृष्ट आदि विशेषणों का संग्रह हुआ है 'पत्तेयं २ पउमवरवेइया पत्तेयं २ वणसंडपरिक्खित्ता' प्रत्येक कांचनगिरि पद्मवर वेदिका से और वनषण्ड से घिरा हुआ है यहां पर पद्मवर वेदिका और वनषण्ड का वर्णन कर लेना चाहिये 'तेसिं णं कंचणगपव्वयाणं उप्पिं' इन कांचन पर्वतों के ऊपर 'बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे जाव आसायेंति' बहुसम रमणीय भूमिभाग है यावत् वहां देव देवियां बैठती हैं यहां इस बहुसम रमणीय भूमिभाग के वर्णन के सम्बन्ध में ऐसा कहना चाहिये कि यह भूमिभाग अनेक कृष्ण तृणों से और मणियों से उपशोभित है तृणों एवं मणियों के गन्ध से लेकर स्पर्श तक के गुणों का जैसा पहिले वर्णन किया गया है-'वैसा ही वर्णन यहां पर भी कर लेना चाहिये इन कांचनगिरि के बहुसम रमणीय भूमिभाग पर अनेक वानव्यन्तर

મણિના જેવા અચ્છ-નિર્મળ છે. શ્લક્ષ્ણ યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. અહિયાં યાવત્ શબ્દથી ધૃષ્ટ, મૃષ્ટ, વિગેરે વિશેષણોનો સંગ્રહ થયેલ છે. 'पत्तेयं पत्तेयं पउमवर-वेइया पत्तेयं पत्तेयं वणसंडपरिक्खित्ता' દરેક કાંચનગિરિ પદ્મવરવેદિકાથી અને વનષંડથી ઘેરાયેલ છે. અહીંયાં પદ્મવર વેદિકાથી અને વનષંડનું વર્ણન કરી લેવું જોઈએ. 'तेसिणं कंचणगपव्वयाणं उप्पिं' એ કાંચન પર્વતોની ઉપર 'बहुसम रमणिज्जे भूमिभागे जाव आसाएंति' બહુ સમરમણીય ભૂમિભાગ છે. યાવત્ ત્યાં દેવો અને દેવિયો બેસે છે. અહિયાં આ બહુસમરમણીય ભૂમિભાગના વર્ણન સંબંધમાં એવું કહેવું જોઈએ કે-આ ભૂમિભાગ અનેક કાળા રંગના તૃણોથી અને મણિયોથી શોભાયમાન છે. તૃણો અને મણિયોના ગંધથી લઈને સ્પર્શ પર્યન્તના ગુણોનું વર્ણન જે પ્રમાણે પહેલાં કરવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણેનું વર્ણન અહીંયા પણ કરી લેવું જોઈએ. આ કાંચનગિરિના બહુસમરમણીય ભૂમિભાગ ઉપર મહાનરિદ્ધિવાળા અનેક વાનવ્યન્તર દેવો અને દેવિયો તથા

तद्वासिनो यथा सुखमासते–शेरते–त्वक्परिवर्तयन्ति–निषीदन्ति–विहरन्ति०) ६४ सूत्रवत् । 'तेसिणं बहुसमरमणिज्ज भूमिभागाणं' तेषां खलु बहुसमरमणीयभूमिभागानाम् 'पत्तेयं–२' प्रत्येकम्–२ 'पासायवडेंसगा पन्नत्ता' प्रासादावतंसकाः प्रज्ञप्ताः ते च–'सड्ढ बावट्ठि जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं'–सार्धं द्वाषष्टियोजनानि ऊर्ध्व मुच्चत्वेन 'एक्कतीसं जोयणाइं कोसंच विक्खंभेणं'–एकत्रिंशद्योजनानि क्रोशंच विष्कम्भेण 'मणिपेढिया दोजोयणिया' तस्मिन् प्रासादावतंसके मणिपीठिकैका द्वियोजनप्रमाणा (तस्यां मणिपीठिकायामेकं काञ्चनदेवस्य सिंहासनं तच्चतुर्दिक्षु सामानिकसहस्राणा मग्रमहिषीणा मनीकाधिपतीनां योग्यभद्रासनानि यथायथं वक्तव्यानि) 'सीहासणं सपरिवारा' सिंहासनं सपरिवारमिति

देव, देवियां तथा वहां के रहने वाले और भी प्राणी सुख पूर्वक बैठते उठते रहते हैं, सोते हैं, आराम करते हैं और जिस तरह से इन्हें सुख मिलता है इस तरह से रहते हैं । 'तेसिं बहुसमरमणिज्ज भूमिभागाणं' उन बहुसम रमणीय भूमिभागों में से 'पत्तेयं२' प्रत्येक भूमिभाग में 'पासायवडेंसगा पन्नत्ता' प्रासादावतंसक हैं वे प्रासादावतंसक–'सड्ढबावट्ठिं जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं' ६२॥ योजन के ऊंचे हैं 'एक्कतीसं जोयणाइं कोसं च विक्खंभेणं' ३१। योजन के लम्बे हैं। 'मणिपेढिया दो जोयणिया' एक २ प्रासादावतंसक में दो योजन प्रमाण एक २ मणिपीठिका है इस मणिपीठिका पर एक कांचन देव का सिंहासन है इस सिंहासन की चारों दिशाओं में हजारों सामानिक देवों के, अग्रमहिषियों के एवं अनीकाधिपतियों के योग्य भद्रासन हैं यही बात 'सिंहासणं सपरिवारा' इस सूत्रपाठ द्वारा प्रकट की गई हैं ।

त्यांनारहेवावाळा बीजा पण प्राणियो सुखपूर्वक बेसे छे. उठे छे. अने रहे छे. सुवे छे. आराम करे छे. अने जे रीते तेओने सुख जणाय छे. ए रीते तेओ रहे छे. 'तेसिं बहुसमरमणिज्ज भूमिभागाणं' ए बहुसमरमणीय भूमि भागोमांथी पत्तेयं पत्तेयं' दरेक भूमिभागमां 'पासायवडेंसगा पण्णत्ता' प्रासादावतंसको छे. ए प्रासादावतंसको 'सड्ढबावट्ठिं जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं' ६३॥ साडी बासठ योजन उंचा छे. 'एक्कतीसं जोयणाइं कोसं च विक्खंभेणं' ३१। सवा एकत्रीस योजन लांबां छे. 'मणिपेढिया दो जोयणिया' दरेके दरेक प्रासावतंसकोमां बब्बे योजन प्रमाणवाळी मणिपीठिकाओ छे. ए मणि पीठिका ओनी उपर कांचन देवनुं एक सिंहासन छे. ए सिंहासननी चारे दिशाए हजारो सामानिक देवोना, अग्रमहिषियोना अने अनीकाधिपतियोना सिंहासनो छे. अर्थात् भद्रासनो छे. एज वात 'सीहासणं सपरिवारा' आ सूत्र

प्रकरणस्येति । सम्प्रत्यन्वर्थं नामपिपृच्छिषति—'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ' तत्केनार्थेनैवमुच्यते भदन्त ! 'कंचणपव्वया कंचणपव्वया' काञ्चनपर्वताः २, हे भदन्त ! एतेषां काञ्चनपर्वतनामाऽभिधाने को हेतुः ? भगवानाह—'गोयमा !' गौतम ! 'कंचणगेसु पव्वएसु तत्थ तत्थ वावीसु उप्पलाइं जाव कंचणवण्णाभाइं कंचणगा देवा महड्ढिया जाव विहरंति' काञ्चनकपर्वतेषु तत्र तत्र देशप्रदेशेषु बह्व्यो वाप्यः सरांसि तत्तत्पङ्क्तयः तासु तासु लघु-गुरूणि तत्तज्जातीनि उत्पलानि, महर्द्धिकादिषु विशेषिताः काञ्चनदेवाः सामानिकादीनामाधिपत्यं कुर्वाणाः सुखं निवसन्ति विहरन्ति सर्वाः सर्वाणि सर्वे कनकाभाः यतः तत्तेनाऽर्थेन गौतम ! एव मुच्यते काञ्चन पर्वताः—२ अथोत्तरं गौतम ! काञ्चनपर्वतस्य । शाश्वतं नामधेयं यन्नकदाचित्—नासीत्, यन्नकदापि—न भविष्यति, यन्नकदाचिन्न भवति, किन्तु—आसीदेव, भविष्यत्येव, भवत्येव, शाश्वतो नियतोऽव्ययोऽ-

'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ कंचणपव्वया कंचणपव्वया' हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि ये कंचन पर्वत हैं- अर्थात् इन पर्वतों का नाम कंचन पर्वत ऐसा किस कारण से हुआ है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा ! कंचणगेसु पव्वएसु तत्थ तत्थ वापीसु उप्पलाइं जाव कंचण वण्णाभाइं कंचणगा देवा महिड्ढिया जाव विहरंति' हे गौतम ! कंचन पर्वतों पर वहां २ जगह २ वावडियां हैं । तालाब हैं तालाब पंक्तियां हैं उनमें छोटे बडे भिन्न २ जाति के कमल हैं । महर्द्धिक आदि विशेषणों वाले काञ्चनक देव रहते हैं ये सामानिक आदि देवों का आधिपत्य करते हुए सुख पूर्वक वहां रहते हैं ये सब वहां कांचन कीसी प्रभावाले और कंचन के से रंगवाले हैं इस कारण इन पर्वतों को काञ्चन इस नाम से कहा गया है ये काञ्चन पर्वत

પાઠ દ્વારા પ્રગટ કરેલ છે. 'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ कंचणपव्वया कंचणपव्वया' હે ભગવન્ આપ એવું શા કારણથી કહો છો ? કે આ કંચન પર્વત છે. અર્થાત્ આ પર્વતોના નામ કંચન પર્વત એ પ્રમાણે શા કારણથી પડેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'गोयमा ! कंचणगेसु पव्वएसु तत्थ तत्थ वापीसु उप्पलाइं जाव कंचणवण्णाभाइं कंचणगा देवा महिड्ढिया जाव विहरंति' હે ગૌતમ ! કંચન પર્વતોની ઉપર અનેક સ્થળે વાવડિયો છે. તલાવો છે. તળાવ પંક્તિયો છે. તેમાં નાના મોટા જુદી જુદી જાતના અનેક કમળો છે. મહાઋદ્ધિ વિગેરે વિશેષણો વાળા કાંચન દેવ ત્યાં રહે છે. તેઓ સામાનિક વિગેરે દેવોનું અધિપતિ પણું કરતા થકા સુખ પૂર્વક ત્યાં રહે છે. તે બધા કાંચનના જેવી પ્રભાવાળા અને કાંચન જેવા રંગવાળા છે. તે કારણથી એ

वस्थितो नित्यः इति। 'उत्तरेण कंचणगाणं कंचणियाओ रायहाणीओ अण्णंमि जंबू० तहेव सव्वं भाणियव्वं' कुत्र भदन्त! कांचनदेवानां काञ्चनिका राजधानी प्रज्ञप्ता? गौतम! काञ्चनपर्वताना मुत्तरदिशि तिर्यगसंख्येयद्वीपसमुद्रान्व्यतिव्रज्याऽन्यजम्बूद्वीपे द्वादशयोजनसहस्राण्यवगाह्याऽत्र काञ्चदेवानां काञ्चनिका राजधानी द्वादशसहस्रयोजना विद्यते सैकप्राकारेण संपरिक्षिप्ता प्राकारश्च सप्तत्रिंशद्योजनानि अष्टयोजनमूर्ध्वम् इत्यादि विजयराधानीवत् ततो ज्ञेयम्। 'कहि णं भंते! उत्तरकुराए कुराए' कुत्र भदन्त! उत्तर कुरुषु कुरुषु, 'उत्तरकुरु दहे पन्नत्ते' उत्तरकुरुहृदो नामा ह्रदः प्रज्ञप्तः? इति प्रश्नः-भगवानाह-'गोयमा'

शाश्वत हैं नियत हैं अव्यय हैं अवस्थित हैं और नित्य हैं। क्योंकि ये पहले नहीं थे-ऐसा नही है-अर्थात् भूत काल में थे भविष्यत् काल में रहेंगे। और वर्त्तमान में ये मौजूद हैं। हे भदन्त! काञ्चनदेवों की काञ्चनिका राजधानी कहां पर हैं? हे गौतम! काञ्चन पर्वतों की उत्तर दिशा में तिर्यग् असंख्यात द्वीप समुद्रों को पार करके अन्य जम्बूद्वीप में १२ योजन आगे जाने पर काञ्चनक देवों की काञ्चनिका राजधानी जो कि १२ योजन के विस्तारवाली है यह राजधानी एक प्राकार-कोट से परिवेष्टित है यह प्राकार ३७ योजन का है। और ८ योजन का ऊंचा है। इत्यादि कथन यहां विजय राजधानी की तरह है ऐसा जानना चाहिये 'कहि णं भंते! उत्तरकुराए उत्तरकुरुदहे नाम दहे पण्णत्ते' हे भदन्त! उत्तरकुरु क्षेत्र में उत्तरकुरु नाम का द्रह कहां पर

પર્વતોને કાંચન એ નામથી કહ્યા છે. આ કાંચન પર્વતો શાશ્વત છે. નિયત છે. અવ્યય છે. અવસ્થિત છે. અને નિત્ય છે. કેમકે-એ પહેલાં ન હતા તેમ નથી. અર્થાત્ ભૂતકાળમાં તેઓ વિદ્યમાન હતા. ભવિષ્ય કાળમાં રહેશે. અને વર્તમાનમાં તેઓ વિદ્યમાન છે.

ફરીથી ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને પૂછે છે કે-હે ભગવન્! કાંચનદેવોની કાંચનિકા રાજધાની કયાં આગળ આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ! કાંચન પર્વતોની ઉત્તર દિશામાં તિર્યગ્ અસંખ્યાત દ્વીપ સમુદ્રોને ઓળંગવાથી બીજા જંબૂદ્વીપમાં ૧૨ બાર યોજન આગળ જવાથી કાંચનક દેવોની કાંચનિકા નામની રાજધાની આવેલી છે. તે રાજધાની ૧૨ બાર યોજનની છે. આ રાજધાની એક પ્રાકાર-કોટથી ઘેરાયેલી છે. આ પ્રાકાર ૩૭ સાડત્રીસ યોજનનો છે. તેની ઉંચાઇ ૮ આઠ યોજનની છે. વિગેરે પ્રકારનું તમામ કથન વિજય રાજધાનીના કથન પ્રમાણે અહીં સમજી લેવું.

'कहिणं भंते! उत्तरकुराए उत्तरकुरुदहे नाम दहे पण्णत्ते' હે ભગવન્ ઉત્તર કુરૂક્ષેત્રમાં ઉત્તરકુરૂ નામનું દ્રહ કયાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ

गौतम ! नीलवंत दहस्स दाहिणेणं अट्ठचोत्तीसे जोयणसए एवं सोचेव गमो णेयव्वो जो नीलवंतदहस्स' नीलवद्ह्रदस्य दक्षिणदिशि अष्टौ चतुस्त्रिंशानि योजनशतानि एवं स एव गमो भणितव्यो यो नीलवद्ह्रदस्य । हे गौतम ! नीलवद्ह्रदस्य दक्षिणस्याम् अष्टौ चतुस्त्रिंशानि योजनशतानि चतुरो सप्तभागान् च अबाधया कृत्वेति गम्यते सीताया महानद्याः बहुमध्यदेशभागे अत्र खलूत्तरकुरुपूत्तरकुरुह्रदो नामा ह्रदः प्रज्ञप्तः स चोत्तरदक्षिणायतः प्राचीनप्रतीचीन विस्तरः एकं योजनसहस्रमायामेन-पंचयोजनशतानि विष्कम्भेण-दशयोजनानि उद्वेधेन अच्छा यावत्प्रतिरूपः, पार्श्वयोर्निषण्ण पद्मवरवेदिकाभ्यां सर्वतः समन्तात्संपरिक्षिप्तः, (पद्मवरवेदिका-वनषण्डयोर्वर्णनमत्र) तोरणान्तं वर्णितस्य तद्ह्रदस्य मध्ये पद्मं तत्कर्णिकाया

है ? इस के उत्तर में प्रभु कहते हैं । 'गोयमा' नीलवंतदहस्स दाहिणेणं अट्ठचोत्तीसे जोयणसए एवं सो चेव गमो णेयव्वो' हे गौतम ! नीलवंत द्रह से ८३४४ योजन दूर पर उत्तरकुरु द्रह है यह सीता महानदी के बहुमध्य भाग में हैं यह द्रह उत्तर-दक्षिण तक लम्बा है पूर्व और पश्चिम तक इसका विस्तार है इसकी लम्बाई १ हजार योजन की है और पांच सौ योजन का चौडा है इसका उद्वेध-गहराई-१० योजन की है यह-अच्छ आकाश और स्फटिक मणि के जैसा निर्मल है यावत् प्रतिरूप है इसकी दोनों ओर एक एक पद्मवर वेदिका है फिर वनषण्ड है यहां पद्मवर वेदिकाओं का और वनषण्डों का वर्णन कर लेना चाहिये यह वर्णन तोरण आदि के पाठ तक करना चाहिये तात्पर्य यही है कि जैसा पहिले नीलवंत ह्रद का वर्णन किया गया है वैसा ही इसका वर्णन है तथा च इस वर्णित ह्रद के मध्य भाग में एक

શ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! नीलवंतदहस्स दाहिणेणं अट्ठ चोत्तीसे जोयणसए एवं सो चेव गमो णेयव्वो' હે ગૌતમ ! નીલવંત દ્રહથી ૮૩૪૪ આઠસો ચોત્રીસ સાતિયા ચાર યોજન દૂર ઉત્તર કુરૂ નામનું દ્રહ છે. તે સીતા મહા નદીના બહુ મધ્ય ભાગમાં છે. આ દ્રહ ઉત્તર દક્ષિણ સુધી લાંબુ છે. પૂર્વ અને પશ્ચિમ સુધી તેનો વિસ્તાર છે. તેની લંબાઇ ૧ એક હજાર યોજનની છે. અને પાંચ સો યોજન પહોળાઇ છે. તેનો ઉદ્વેધ-ઉંડાઇ ૧૦ દસ યોજનની છે. તે અચ્છ આકાશ અને સ્ફટિક મણિના જેવું નિર્મળ છે. યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. તેની બન્ને બાજુ એક એક પદ્મવર વેદિકા છે. તે પછી વનખંડ છે, અહીંયા પદ્મવર વેદિકાઓનું અને વનખંડોનું વર્ણન કરી લેવુ જોઇએ. એ વર્ણન તોરણ વિગેરેના પાઠ સુધી કરવાનું છે. તાત્પર્ય એજ છે કે-પહેલાં જે પ્રમાણે નીલ વંત દ્રહનું વર્ણન કરવામાં આવેલ છે એજ પ્રમાણે આનું વર્ણન છે. આ

उपरि रमणीयो देशभागः तत्रैकं भवनम् त्रीणि द्वाराणि तत्र तत्र कनकस्तूपिकानां मालापर्यंतं वर्णनम् भवनस्यान्तर्बहुसमरमणीयो भूमिभागः तस्य मणिस्पर्शपर्यन्तं वर्णनम् अत्र मणिपीठिका तदुपरि देवशयनीयवर्णनम् 'सव्वेसिं सरिसकोदह, सरिसनामाय देवा' तत्तद्ह्रदानां सदृशाः समानाः ह्रदाः ह्रद सदृशा ह्रदसदृशनामानश्च-देवाः तत्पद्ममन्ये नाष्टशतेन तदर्धोच्चत्त्वप्रमाणेन पद्मानां सर्वतः संपरिक्षिप्तम् परिवार पद्मानामयमेतावद्रूपो वर्णावासः वज्रमयाणि मूलानि यावत् पुष्करस्थिबुकाः अच्छायावत्प्रतिरूपाः। तासामुपरि बहुसमरमणीया भूमिभागाः यावन्मणिस्पर्शः तत्पद्मस्याऽपरोत्तरस्याम्० अत्रोत्तरकुरुह्रदकुमारस्य देव चतुर्णां सामानिकसहस्राणां चत्वारि पद्मसहस्राणि चतसृणां मग्रमहिषीणां तावत्प्रमाणानि पद्मानि सप्तानीकाधिपतीनां तावत्संख्यकानि पद्मानि तदन्यैः पद्मपरिक्षेपेण परिवेष्टितम् आभ्यन्तर-

पद्म है इसकी कर्णिका के ऊपर रमणीय भूमिभाग है यहां एक भवन है इसके तीन द्वार हैं यहां कमक स्तूपिका—सुवर्ण शिखरों की माला पर्यन्त वर्णन कर लेना चाहिये भवन के भीतर का भूमिभाग बहुसम रमणीय है इसके वर्णन में मणियों के स्पर्शान्त तक का पाठ ग्रहीत हुआ है यहां एक मणिपीठिका है इसके उपर देवशयनीय है देव शयनीय का वर्णन पूर्व में जैसा किया गया है वैसा ही है 'सव्वेसिं सरिसको दहसरिसनामा य देवा' इसका जो नाम उत्तरकुरु ह्रद है एवं उत्तरकुरु ह्रद नाम का अत्यंत समर्द्धिवान नागेन्द्रकुमार यहां रहता है इस कारण हुआ है यह बहुत बडी परिवार आदि ऋद्धि वाला है एक पल्योपम की इसकी स्थिति है यह चार हजार सामानिक देवों का चार अग्रमहिषियों का जैसा कि नीलवन्त ह्रदकुमार

રીતે વર્ણવાયેલા આ હ્રદની મધ્યભાગમાં એક પદ્મ છે. તેની કર્ણિકાની ઉપર રમણીય ભૂમિભાગ છે. ત્યાં એક ભવન છે. તેના ત્રણ દરવાજાઓ છે. અહીંયા કનક સ્તૂપિકા—સુવર્ણશિખરોનું માળા સુધીનું વર્ણન કરી લેવું જોઈએ ભવનની અંદરનો ભૂમિ ભાગ બહુ રમણીય છે. તેના વર્ણનમાં મણિયોના સ્પર્શ સુધીનો પાઠ ગ્રહણ થયેલ છે. ત્યાં એક મણિપીઠિકા છે. તેની ઉપર દેવશયનીય—શય્યા વિશેષ છે. એ દેવશયનીયનું વર્ણન પહેલાં જેમ કહેવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણે છે 'सव्वेसिं सरिसको दह सरिसनामाय' એવું નામજ ઉત્તર કુરૂ હ્રદ છે એ પ્રમાણેના નામવાળા ઉત્તરકુરૂ હ્રદ નામના નાગેન્દ્રકુમાર ઘણી મોટી પરિવાર વિગેરે ઋદ્ધિવાળા છે. તેની સ્થિતિ એક પલ્યોપમની છે. તે ચાર હજાર સામાનિક દેવોનું ચાર અગ્રમહિષિયો વિગેરેનું જે પ્રમાણે નીલવંત હ્રદકુમારના વર્ણનમાં કહેવામાં આવેલ છે. તે કથન પ્રમાણે

माध्यमिक बाह्यैः तत्तेनार्थेन भदन्त ! काञ्चनपर्वताः-२ इत्युच्यते । 'सव्वेसिं पुरत्थिपच्चत्थिमेणं' सर्वहृदानां पूर्वपश्चिमदिशि 'कंचणगपव्वया दस २ एकप्पमाणा' दश-२ एकप्रमाणाः समानप्रमाणवन्तः । 'उत्तरेणं रायहाणीओ अण्णंसि जंबुद्दीवे' उत्तरस्याम्-उत्तरकुरुदेवस्य राजधानी प्रज्ञप्ता कांचन पर्वतानामुत्तरदिशि तिर्यगसंख्येयद्वीपसमुद्रान् व्यतिव्रज्याऽन्यत्र जम्बुद्वीपे द्वादशयोजनसहस्राण्यवगाह्य काञ्चनदेवानां द्वादशयोजनप्रमाणा काञ्चनिका राजधानी विजयराजधानीवत् ।

के वर्णन में कहा गया है उसके अनुसार आधिपत्य आदि करता हुआ सुखपूर्वक रहता है यहां पद्म और पद्म के परिवार भूत पद्मों का वर्णन नीलवन्त हूद के वर्णन के पहिले किया गया है अतः वहां से इसे देख लेना चाहिये तथा जिस प्रकार का वर्णन नीलवन्त हूद कुमार का किया गया है वैसा ही वर्णन उत्तरकुरु हूदकुमार का भी है अतः यह भी वहां से जाना जा सकता है 'सव्वेसिं पुरत्थिम पच्चत्थिमेणं कंचणग पव्वया दस २' समस्त हूदों के पूर्व पश्चिम किनारों पर १०-१० कांचनक पर्वत हैं इसके अनुसार इस हृद के पूर्व पश्चिम किनारे पर भी १०-१० कांचनक पर्वत हैं इन कांचन पर्वतों का वर्णन पीछे किया गया है अतः इन के सम्बन्ध में वही वर्णन यहां पर जानना चाहिये उत्तरकुरु हूद की उत्तरदिशा में उत्तरकुरु देव को राजधानी है काञ्चन पर्वतों की उत्तर दिशा में तिर्यग असंख्यात द्वीप समुद्रों को उल्लङ्घन कर दूसरे जम्बूद्वीप में १२ हजार योजन आगे जाने पर काञ्चन देवों की १२ योजन प्रमाण काञ्चनिका नाम की राज-

અધિપતિ પણું વિગેરે કરતા થકા સુખપૂર્વક ત્યાં રહે છે. અહીંયા પદ્મોનું અને પદ્મના પરિવાર રૂપ પદ્મોનું વર્ણન નીલવંત હ્રદના વર્ણનમાં પહેલાં જેમ કરેલ છે તે પ્રમાણે સમજી લેવું જોઈએ. તથા નીલવંત હ્રદકુમારનું વર્ણન જે પ્રમાણે ત્યાં કરેલ છે એજ પ્રમાણેનું વર્ણન ઉત્તરકુરૂ હ્રદકુમારનું છે. તેથી તે વર્ણન પણ ત્યાંથી સમજી લેવું. 'सव्वेसिं पुरत्थिमपच्चत्थिमेणं कंचणग पव्वया दस दस' સઘળા હ્રદોના પૂર્વપશ્ચિમ કિનારા પર દસ દસ કાંચન પર્વતો છે. એ કાંચનક પર્વતોનું વર્ણન પહેલાં કરવામાં આવી ગયેલ છે. તથા અહીંયાં તે સંબંધી એજ વર્ણન સમજી લેવું. ઉત્તરકુરૂહ્રદની ઉત્તર દિશામાં ઉત્તર કુરૂદેવની રાજધાની છે. કાંચન પર્વતોની ઉત્તર દિશામાં તિર્યક્ અસંખ્યાત દ્વીપ સમુદ્રોને ઓળંઘવાથી બીજા જંબૂદ્વીપમાં ૧૨ બાર હજાર યોજન આગળ જવાથી કાંચન દેવોની ૧૨ બાર યોજન પ્રમાણવાળી કાંચનિકા નામની રાજધાની છે. એનું વર્ણન વિજય રાજધાનીના વર્ણન પ્રમાણે છે.

'कहि णं भंते चंद्दहे पन्नत्ते' क्व खलु भदन्त ! चन्द्रहृदः प्रज्ञप्तः ? भगवानाह–हे गौतम ! उत्तरकुरुहृदस्य दक्षिणात्य चरमान्तात् अर्वाग्दक्षिणस्या मष्टौ चतुस्त्रिंशानि, योजनशतानि चतुर्भागान् योजनस्याऽवाधया सीतामहानद्याः बहुमध्यदेशभागे अत्र उत्तरकुरुषु चन्द्र हृदः चन्द्रहृदस्य वक्तव्यता नीलहृदवत् नवरं यस्मात्तत्र वाप्यादिषु उत्पल–कमलकुमुद–पुण्डरीक–महापुण्डरीकशतसहस्रपत्रादीनि चन्द्रहृदप्रभाणि चन्द्रनामादेवस्तत्र प्रतिवसति चन्द्रद्रदोत्पलादियोगात् चन्द्रदेवस्वामिकत्वाच्च चन्द्रहृदः कथ्यते । चन्द्राजधानी–कांचनपर्वतयोर्वक्तव्यतासर्वाऽपि पूर्ववदेव वाच्या। सम्प्रति–ऐरावतहृदस्य वक्तव्यतामाह–'कहि णं भंते !' इत्यादि, कुत्र खलु भदन्त ! ऐरावतनामाहृदः प्रज्ञप्तः भगवानाह–हे गौतम ! चन्द्रहृदस्य

धानी है इसका वर्णन विजय राजधानी के जैसा ही है। 'कहि णं भंते ! चंद्दहे पण्णत्ते' हे भदन्त ! चन्द्र द्रह कहां पर है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं–हे गौतम ! उत्तर कुरु हृद के दाक्षिणात्य चरमान्त से पहिले दक्षिण दिशा में ८३४४⁄७ दूर पर चन्द्र द्रह है यह द्रह सीता महानदी के बहुमध्य भाग में है इस चन्द्र द्रह की वक्तव्यता नीलहृद के जैसी है नील हृद की वक्तव्यता से इसकी वक्तव्यता में केवल यही अन्तर है कि यहां वापी आदि में जो उत्पल, कमल, कुमुद, पुण्डरिक शतपत्र, सहस्रपत्र आदि हैं वे सब चन्द्र हृद की प्रभा जैसी प्रभा वाले हैं चन्द्र नामका देव यहां पर रहता है इसलिये इसका नाम चन्द्रहृद कहा गया है यहां चन्द्र राजधानी की वक्तव्यता और काञ्चन पर्वतों की वक्तव्यता सर्व पूर्व की तरह जान लेना चाहिये,

'कहि णं भंते' इत्यादि हे भदन्त ! ऐरावत नाम का हृद कहां पर है

'कहिणं भंते ! चंद्दहे पण्णत्ते' હે ભગવન્ ચંદ્રહૃદ કયાં આગળ આવેલ આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–હે ગૌતમ ! ઉત્તરકુરૂહૃદના દાક્ષિણાત્ય ચરમાંતની પહેલાં દક્ષિણ દિશામાં ૮૩૪૪⁄૭ આઠસો ચોત્રીસ સાતિયા ચાર યોજન દૂર જવાથી ચંદ્રહૃદ આવે છે. આ હૃદ સીતા મહાનદીના બહુમધ્ય દેશ ભાગમાં છે. આ ચંદ્રહૃદનું વર્ણન નીલહૃદના વર્ણન પ્રમાણે છે. નીલહૃદના વર્ણનથી આના વર્ણનમાં કેવળ એજ અંતર છે કે–અહીંયાં જે વાવો અને તેમાં ઉત્પલો કમળો કુમુદો પુંડરીકો, મહાપુંડરીકો, શતપત્રો, સહસ્ર પત્રો વિગેરે છે, તે બધા ચંદ્રહૃદની પ્રભા જેવા પ્રભાવાળા છે, અહીયાં ચંદ્ર નામના દેવ રહે છે. તેથી તેનું નામ ચંદ્રહૃદ એ પ્રમાણે થયેલ છે. અહીયા ચંદ્ર રાજધાનીનું વર્ણન અને કાંચન પર્વતોનું વર્ણન પહેલાના વર્ણન પ્રમાણે સમજી લેવું.

'કહિણં ભંતે ! ઇત્યાદિ હે ભગવન્ ઐરાવત નામનુ હૃદ કયાં આવેલ છે?

दाक्षिणात्यात्-चरमान्तात् अर्वाग्दक्षिणदिशि अष्टौ चतुस्त्रिंशानि योजनशतानि चतुरः सप्तभागांश्च योजनस्याऽबाधया शीताया महानद्याः बहुमध्यदेशभागे अत्रावकाशे ऐरावतह्रदः ऐरावतह्रदस्य वक्तव्यतापि नीलवद्ह्रदस्य आयामविष्कम्भोद्वेध पद्मवरवेदिका वनषण्डत्रिसोपानप्रतिरूपकतोरणमूलपद्माष्टशतपरिवार पद्मपरिक्षेप त्रयवक्तव्यतावत् नामान्वर्थसूत्रमपि तथा नवरं-यस्मात्तत्रोत्पलादीनि एरावतह्रदप्रभाणि० ऐरावतनाम च देवः प्रतिवसति तेन-ऐरावतह्रदः कथ्यते ऐरावतराजधान्यपि काञ्चनपर्वतवक्तव्यताऽवसाना इति । सम्प्रति-माल्यवद्ह्रदं प्रस्तौति-कहि णं भंते-कुत्र भदन्त ! माल्यवान्नामाह्रदः खलु प्रज्ञप्तः ? हे गौतम ! ऐरावत ह्रदस्य दक्षिणात्याच्चरमान्तात् अर्वाग्दक्षिणस्या मष्टौ चतुस्त्रिंशानि योजन शतानि अबाधया सीतामहानद्या बहुमध्यदेशभागे अत्रोत्तरकुरुषु माल्यवान्नामह्रदः

उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम ! चन्द्र ह्रद की दक्षिणदिशा के चरमान्त से पहिले दक्षिण दिशा में ८३४$\frac{4}{7}$ योजन की दूरी पर सीता महानदी के बहुमध्य देश भाग में ऐरावत ह्रद नामका ह्रद है इस ऐरावत ह्रद की वक्तव्यता भी नीलवंत ह्रद की जैसी ही है अतः इसका आयामविष्कम्भ, उद्वेध, पद्मवरवेदिका, वनषण्ड, त्रिसोपान प्रतिरूपक, तोरण, मूलपद्म, इसका पद्मपरिवार, पद्म परिक्षेपत्रय सब नीलवन्त ह्रद के प्रकरण में कहे गये अनुसार ही हैं यहां सब पद्म आदि का परिवार ऐरावत ह्रद की प्रभा जैसे ही हैं ऐरावत देव यहां रहता है इसकी ऐरावत नाम की राजधानी है यहां कांचन पर्वत भी है-सो यह सब वक्तव्यता जैसी अन्य ह्रदों में इनकी कही गई है वैसी ही इनके सम्बन्ध में यहां कह लेनी चाहिये 'कहि णं भंते !' इत्यादि हे भदन्त ! माल्यवान ह्रद

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! ચંદ્રહ્રદની દક્ષિણ દિશાના ચરમાન્તની પહેલાં દક્ષિણ દિશામાં ૮૩૪$\frac{4}{7}$ આઠસો ચોત્રીસ સાતિયા ચાર યોજન દૂર સીતા મહાનદીના બહુમધ્ય દેશભાગમાં ઐરાવત નામનું હ્રદ આવેલ છે. આ ઐરાવત હ્રદનું વર્ણન પણ નીલવંત હ્રદના વર્ણન પ્રમાણેજ છે. તેથી તેનો આયામ, વિષ્કંભ. ઉદ્વેધ, પદ્મવર વેદિકા, વનખંડ, ત્રિસોપાન પ્રતિરૂપક, તોરણ, મૂલપદ્મ, તેનો પદ્મપરિવાર પદ્મપરિક્ષેપ પત્ર એ બધા નીલવંત હ્રદના પ્રકરણમાં કહ્યા પ્રમાણેજ છે. અહીયાં પદ્મ વિગેરેનો પરિવાર ઐરાવત હ્રદની પ્રભા જેવી પ્રભાવાળો છે. ઐરાવતદેવ ત્યાં રહે છે. તેની રાજધાની ઐરાવત નામની છે. અહીયાં કાંચન પર્વતો પણ છે. તો આ તમામ પ્રકારનું વર્ણન જેમ બીજા હ્રદોના વર્ણનમાં તેમના સંબંધમાં વર્ણવેલ છે, એજ પ્રમાણે આના સંબંધમાં અહીં વર્ણવી લેવું. 'कहिणं भंते !' ઇત્યાદિ

प्रज्ञप्तः ? अस्यापि नीलवद् ह्रदवक्तव्यतावद् वर्णनम् नवरम्—तत्र वाप्यादिषु उत्पलादीनि माल्यवद् ह्रदसमप्रभा भाजः सन्ति परिवसति च माल्यवान्नामादेवः ततो माल्यवद् ह्रद इति कथ्यते माल्यवती राजधान्याश्च वर्णनं विजयराजधानीवत् ॥सू० ७६॥

मूलम्—कहिणं भंते ! उत्तरकुराए उत्तरकुराए जंबु सुदंसणाए जंबुपेढे नामं पेढे पन्नत्ते गोयमा ! जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स उत्तरपुरत्थिमेणं नीलवंतस्स वासहरपव्वयस्स दाहिणेणं मालवंतस्स वक्खारपव्वयस्स पच्चत्थिमेणं गंधमादणस्स वक्खारपव्वयस्स पुरत्थिमेणं सीताए महाणईए पुरत्थिमिल्ले कूले एत्थ णं उत्तरकुराए कुराए जंबूपेढे नामं पेढे पंचजोयणसताइं आयामविक्खंभेणं पण्णरस एक्कासीते जोयणसते किंचि विसेसाहिए परिक्खेवेणं बहुमज्झदेसभाए बारसजोयणाइं बाह-

कहां पर है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—हे गौतम ! ऐरावतह्रद के दक्षिण के चरमान्त से पहिले दक्षिणदिशा में ८३४४ योजन दूर पर सीता महानदी के बहुमध्य देशभाग में उत्तरकुरुक्षेत्र में यह माल्यवान नाम का ह्रद है इसकी वक्तव्यता भी नीलवन्त ह्रद के ही जैसी है यहां वापिका आदिकों में जो उत्पल आदि हैं वे सब माल्यवान् ह्रद की प्रभा जैसी प्रभा वाले हैं यहां माल्यवान देव रहता है इसकी माल्यवती नामकी राजधानी है इस ह्रद का नाम इसी कारण 'माल्यवान' ऐसा हुआ है इस राजधानी का वर्णन विजय राजधानी के जैसा है ॥सू० ७६॥

હે ભગવન્ માલ્યવાન હ્રદ ક્યાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—હે ગૌતમ ! ઐરાવતહ્રદના ચરમાન્તથી પહેલા દક્ષિણ દિશામાં ૮૩૪૪ આઠસો ચોત્રીસ સાતિયા ચ ર યોજન દૂર સીતા મહાનદીના બહુ મધ્ય દેશ ભાગમાં ઉત્તરકુરૂક્ષેત્રમાં આ માલ્યવાન્ નામનું હ્રદ છે. આ હ્રદનું વર્ણન પણ નીલવંત હ્રદના વર્ણન પ્રમાણે છે. અહીયાં વાવો વિગેરેમાં જે ઉત્પલો વિગેરે છે. તે બધા માલ્યવાન્ હ્રદની પ્રભા જેવી પ્રભાવાળા છે. અહીયાં માલ્યવાન્ દેવ નિવાસ કરે છે. તેની રાજધાનીનું નામ માલ્યવતી છે. એ હ્રદનું નામ એ કારણથી માલ્યવાન્ એ પ્રમાણે પડેલ છે. આ રાજધાનીનું વર્ણન વિજય રાજધાનીના વર્ણન પ્રમાણે છે. ॥ સૂ. ૭૬ ॥

ल्लेणं तदाणंतरं च णं माताए माताए पदेसे परिहाणीए सव्वेसु चरमंतेसु दो कोसे बाहल्लेणं पन्नत्ते सव्व जंबू णामए अच्छे जाव पडिरूवे । से णं एगाए पउमवरवेइयाए एगेण य वणसंडेणं सव्वतो समंता संपरीक्खित्ते वण्णओ दोण्ह वि । तस्स णं जंबूपेढस्स चउदिसिं चत्तारि तिसोपाणपडिरूवगा पन्नत्ता तं चेव जाव तोरणा जाव छत्ताइच्छत्ता । तस्स णं जंबूपेढस्स उप्पिं बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पन्नत्ते से जहा णामए आलिंगपुंक्खरेइ वा जाव मणि० । तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थ णं एगा महं मणिपेढिया पन्नत्ता अट्ठ जोयणाइं आयामविक्खंभेणं चत्तारि जोयणाइं बाहल्लेणं सव्वमणिमई अच्छा सण्हा जाव पडिरूवा । तीसे णं मणिपेढियाए उवरि एत्थ णं महं जंबु सुदंसणा पन्नत्ता अट्ठ जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं अद्धजोयणं उव्वेहेणं दो जोयणाइं खंधे अट्ठ जोयणाइं विक्खंभेणं छ जोयणाइं विडिमा बहुमज्झ देसभाए अट्ठ जोयणाइं विक्खंभेणं साइरेगाइं अट्ठ जोयणाइं सव्वग्गेणं पन्नत्ता वइरामय मूला रयय सुप्पतिट्ठियविडिमा एवं चेतिय रुक्खा वण्णओ जाव सव्वो रिट्ठामय विउलकंदा वेरुलिय रुइरखंधा सुजाय वरजायरूवपढमगविसालसाला नानामणिरयणविविहसाहप्पसाह वेरुलियपत्ततवणिज्जपत्तविंटा जंबूणय रत्तमउय सुकुमाल पवालपल्लवंकुरधरा विचित्तमणिरयणसुरहिकुसुमा फलभारनमियसाला सच्छाया सप्पभा सस्सिरीया सउज्जोया अहियं मणोणिव्वुइकरा पासाइया दरिसणिज्जा अभिरूवा पडिरूवा ॥सू० ७७॥

छाया—कुत्र खलु भदन्त ! उत्तर कुरुषु कुरुषु जम्ब्वाः सुदर्शनाया जंबूपीठं नाम पीठं प्रज्ञप्तम् ! गौतम ! जंबुद्वीपे मन्दरपर्वतस्योत्तरपूर्वेण नीलवतो वर्षधरपर्वतस्य दक्षिणेन माल्यवतो वक्षस्कारपर्वतस्य पश्चिमेन गन्धमादनस्य वक्ष-

स्कारपर्वतस्य पूर्वेण सीताया महानद्याः पूर्वे कूले अत्र खलु उत्तरकुरुषु कुरुषु जंबूपीठं नाम पीठं पञ्चयोजनशतानि आयामविष्कम्भेण एकं योजनसहस्रं पञ्चै-काशीतानि योजनशतानि किंचिद् विशेषाधिकानि परिक्षेपेण बहुमध्यदेशभागे द्वादशयोजनानि बाहल्येन तदनन्तरं च खलु मात्रया-२ प्रदेशं परिहीयमानं सर्वेषु चरमान्तेषु द्वौ क्रोशौ बाहल्येन प्रज्ञप्तं सर्वजाम्बूनदमयम् अच्छं यावत्प्रति रूपम्-तत्खलु एकया पद्मवरवेदिकया-एकेन च वनषण्डेन सर्वतः समंतात् संपरिक्षिप्तम् वर्णको द्वयोरपि। तस्य खलु जंबूपीठस्य चतुर्दिशि चत्वारि त्रिसो-पानकप्रतिरूपाणि प्रज्ञप्तानि तदेव यावत्तोरणानि यावत् छत्रातिच्छत्राणि। तस्य खलु जंबूपीठस्योपरि बहुसमरमणीयो भूमिभागः प्रज्ञप्तः स यथानामकः आलिंगपुष्करमिति वा यावन्मणिः। तस्य खलु बहुसमरमणीयस्य भूमिभागस्य बहुमध्यदेशभागे अत्र खलु एका महती मणिपीठिका प्रज्ञप्ता अष्टयोजनान्याम-विष्कम्भाभ्याम् चत्वारि योजनानि बाहल्येन मणि मती-अच्छा श्लक्ष्णा यावत्प्रति-रूपा। तस्याः खलु मणिपीठिकायाः उपरि अत्र खलु एका महती जंबू सुदर्शना प्रज्ञप्ता अष्टयोजनानि ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन अर्धयोजनमुद्वेधेन द्वे योजने स्कन्धः अष्टौ योजनानि विष्कम्भेण षड्योजनानि विडिमाः बहुमध्यदेशभागे अष्टौ योजनानि विष्कम्भेण सातिरेकाण्यष्टौ योजनानि सर्वाग्रेण प्रज्ञप्ता वज्रमयमूला रजतसु-प्रतिष्ठितविडिमा एवं चैत्यवृक्ष वर्णको यावत् सर्वरिष्टमय विपुलकन्दा वैडूर्यरुचिर-स्कन्धा सुजातवरजातरूप प्रथमकविशालशाला नानामणिरत्नविविधशाखा प्रशाख-वैडूर्य पत्र तपनीय पत्रवृन्ता जाम्बूनदरक्त मृदुकसुकुमारप्रवालपल्लवाङ्कुरधरा विचित्रमणिरत्नसुरभिकुसुमाः फलभारनमितशाखा सच्छाया सप्रभा सश्रीका सोद्द्योता अधिकं मनोनिर्वृतिकरा प्रासादिका दर्शनीयाऽभिरूपा प्रतिरूपा। सू०७७।

टीका--'कहि णं भंते! उत्तरकुराए कुराए'-हे भदन्त! कुत्र कस्मिन् स्थाने खलु जम्बूद्वीपे द्वीपे उत्तर कुरुषु कुरुषु 'जंबु-सुदंसणाए' द्वितीयं नाम सुदर्शना यस्याः तस्याः जंब्वाः 'जंबुपेढेनामं पेढे-पन्नत्ते' जम्ब्वाः सम्बन्धि पीठं जम्बूपीठं नाम पीठम् प्रदेशः-स्थितिः प्रज्ञप्तं प्रथितमिति प्रश्नः? भगवानाह-'गोयमा' हे गौतम? 'जंबूदीवे दीवे' जंबू नामके द्वीपे 'मंदरस्स

'कहि णं भंते! उत्तरकुराए' इत्यादि।

टीकार्थ-हे भदन्त! उत्तरकुरु क्षेत्र में जम्बू सुदर्शन वृक्ष का जम्बू-पीठ नामका पीठ कहां पर है। इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा

'कहिणं भंते! उत्तरकुराए कुराए' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ-હે ભગવન્ ઉત્તરકુરૂક્ષેત્રમાં જંબૂસુદર્શન વૃક્ષનું જંબૂપીઠ નામનું પીઠ ક્યાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'ગોયમા!' જંબુ

पव्वयस्स उत्तरपुरच्छिमेणं' मन्दर पर्वतस्योत्तरपूर्वेण-ईशानकोणे 'नीलवंतस्स वासहरपव्वयस्स दाहिणेणं' नीलवतो वर्षधरपर्वतस्य दक्षिणेन दक्षिणस्यां दिशि 'मालवंतस्स वक्खारपव्वयस्स पच्चत्थिमेणं' माल्यवतो वक्षस्कारपर्वतस्य पश्चिमायाम् 'गंधमादणस्य वक्खारपव्वयस्स पुरत्थिमेणं' गन्धमादनस्य वक्षस्कारपर्वतस्य पूर्वे दिशि 'सीयाए महाणईए पुरत्थिमिल्ले कूले' महानद्याः सीतायाः पूर्वदिक्तटे उत्तरकुरुपूर्वार्द्धस्य बहुमध्य-देशभागे 'एत्थ णं उत्तरकुराए कुराए' अत्र स्थाने उत्तरकुरुषु कुरुषु 'जंबुपेढे नामं पेढे' जंबूपीठं नाम पाठं 'प्रज्ञप्तमित्यग्रेण सम्बन्धः तच्च जम्बूपीठम्-'पंच जोयणसयाइं आयामविक्खंभेणं' पञ्चयोजनशतानि आयामविष्कम्भाभ्याम् 'पण्णरसएकासीते जोयणसते किंचि विसेसाहिए परिक्खेवेणं' पंचदशएकाशीतानि एकयोजन सहस्रं पञ्चैकाशीतानि योजनशतानि-एकाशीत्यधिकानि पञ्चशतानि-योजनानि किञ्चिद्विशेषाधिकानि १५८१ परिक्षेपेण 'बहु-

---

जंबुद्दीवे दीवे मंदरपव्वयस्स उत्तर पुरत्थिमेणं नीलवंतस्स वासहर पव्वयस्स दाहिणेणं' हे गौतम ! जम्बूद्वीप नामके द्वीप में मंदर पर्वतकी उत्तर पूर्वदिशा में-ईशानकोण में-तथा-नीलवन्त वर्षधर पर्वत की दक्षिण दिशा में 'मालवंतस्स वक्खारपव्वयस्स पच्चत्थिमेणं' एवं माल्यवान वक्षस्कार पर्वत की पश्चिमदिशा में 'गंधमादणस्स वक्खारपव्वयस्स पुरत्थिमेणं' तथा गन्धमादनवक्षस्कार पर्वत की पूर्वदिशा में 'सीयाए महाणईए' सीता महानदी के 'पुरत्थिमिल्ले कूले' पूर्वदिक्तट में 'उतरकुराए कुराए' उत्तरकुरु क्षेत्र में 'जंबुपेढे णामं पेढे' जम्बुपीठ नाम की पीठ है यह पीठ 'पंचजोयणसयाइं आयामविक्खंभेणं' लम्बाई चौडाई में पांचसौ योजन का है 'पण्णरस एक्कासीते जोयणसए किंचिविसेसाहिए परिक्खेवेणं' १५८१ योजन के अधिक

दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स उत्तरपुरत्थिमेणं नीलवंतस्स वासहर पव्वयस्स दाहिणेणं' હે ગૌતમ! જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં મંદર પર્વતની ઉત્તર પૂર્વ દિશામાં અર્થાત્ ઇશાન ખૂણામાં તથા નીલવંત વર્ષધર પર્વતની દક્ષિણ દિશામાં 'मालवंतस्स बक्खारपव्वयस्स पच्चत्थिमेणं' તથા માલ્યવાન્ વક્ષસ્કાર પર્વતની પશ્ચિમ દિશામાં 'गंधमादणस्स वक्खारपव्वयस्स पुरत्थिमेणं' તથા ગંધમાદન વક્ષસ્કાર પર્વતની પૂર્વદિશામાં 'सीयाए महाणईए' સીતા મહાનદીના 'पुरत्थिमिल्ले कूले' પૂર્વ દિક્તટમાં 'उत्तरकुराए कुराए' ઉત્તર કુરૂક્ષેત્રમાં 'जंबुपेढे णामं पेढे' જંબૂપીઠ નામની પીઠ છે. આ પીઠ 'पंच जोयणसयाइं आयामविक्खंभेणं' પાંચ સો યોજન લાંબી અને પહોળી છે. 'पण्णरसएक्कासीते जोयणसए किंचिविसेसाहिए परिक्खेवेणं' ૧૫૮૧ પંદરસો એકાશી યોજનથી વધારે તેની પરિધી છે,

मज्झदेसभाए वारसजोयणाइं वाहल्लेणं' वहुमध्यदेशभागे पृथुत्वेन द्वादशयोजनानि 'तयाणंतरं च णं माताए २ पदेसे परिहाणीए' तदनन्तं च मात्रया २ एकैक प्रदेशं परिहीय मानम् 'सव्वेसु चरिमंतेसु दो कोसे वाहल्लेणं पन्नत्ते' चमान्तेषु सर्वेषु द्वौ क्रोशौ वाहल्येन प्रज्ञप्तं जम्बूपीठम् । 'सव्व जंबूणतामए अच्छे जाव पडिरूवे' सर्वात्मना जंबूनदमयम्—जम्बू फलवद् परिदृश्यमानसुवर्णसंवृतम् अच्छं—श्लक्ष्णम् यावत्प्रतिरूपम् । जंबू पीठमरिमाण मुक्तम्—

'जंबूनया मयं जंबू-पीढ मुत्तरकुराए पुव्वद्धे ।
सीयाए पुव्वद्धे पंचसयायामविक्खंभं ॥१॥
पन्नरसेकासीए साहीए परिहिमज्झवाहल्लं ।
जोयणदुछक्ककमसो हायंतं तेसु कोसाइ ॥२॥

इसकी परिधि है 'वहुमज्झ देसभाए वारसजोयणाइं वाहल्लेणं' मध्य में यह १२ योजन का मोटा है 'तयाणंतरं च णं माताए पदेसे परिहाणीए सव्वेसु चरमंतेसु दो कोसेणं वाहल्लेणं पण्णत्ते' इसके बाद यह एक २ प्रदेश रूप में थोडा २ कम होता गया है सो चरमान्त में दो कोश का मोटा रह गया है 'सव्वजंबूणतामए अच्छे जाव पडिरूवे' यह सर्वरूप से सुवर्णमय है आकाश और स्फटिक के जैसा निर्मल है यावत् प्रतिरूप है जम्बूफल के जैसा जो सुवर्ण देखने में मालूम पडता है ऐसे सुवर्ण का नाम जम्बुनद है जम्बूपीठ का परिमाण ऐसा ही अन्य ग्रन्थों में कहा गया है 'जंबुनया मयं जंबूपीढ मुत्तरकुराए पुव्वद्धे सीयाए पुव्वद्धे पंचसयायाम विक्खंभेणं ॥१॥ पन्नरसेक्कासीए साहीए परिहि मज्झ बाहल्लं जोयणदुछक्क कमसो हायंतं तेसु दो कोसा' ॥२॥ 'से णं एगाए पउमवरवेइयाए एगेण वण-

---

'वहुमज्झदेसभाए बारसजोयणाइं वाहल्लेणं' મધ્યમાં એ ૧૨ બાર યોજનનો છે. 'तयाणंतरं चणं माताए पदेसे परिहाणीए सव्वेसु चरमंतेसु दो कोसेणं बाहल्लेणं पण्णत्ते' તે પછી તે એક એક પ્રદેશ પણાથી થોડું થોડું કમ થતું ગયેલ છે. એ રીતે ચરમાંતમાં બે કોશની મોટાઇ થઈ ગયેલ છે. 'सव्वजंवूणतामए अच्छे जाव पडिरूवे' એ સર્વ રીતે સુવર્ણમય છે. આકાશ અને સ્ફટિકના જેવું નિર્મળ છે. યાવત પ્રતિરૂપ છે. જંબૂફળના જેવું જે સોનું દેખવામાં આવે એવા સોનાનું નામ જંતુનદ છે. જંબૂપીઠનું પરિમાણ આજ પ્રમાણે અન્ય ગ્રંથોમાં કહેવામાં આવેલ છે.—

'जंवुनयामयं जंवुपीठमुत्तरकुराए पुव्वद्धे । सीयाए पुव्वद्धे पंचसयायाम विक्खंभे' ॥१॥
'पन्नरसेकासीए साहीए परिहि मज्झवाहल्लं ।
जोयण दुछक्कमसो ह्रायंतं तेसु दो कोसा ॥ २ ॥

'से णं एगाए पउमवरवेइयाए एगेणय वणसंडेणं' तत्खलु जंबूपीठम्--एकया-पद्मवरवेदिकया एकेन वनपण्डेन च 'सव्वतो समंता संपरिक्खित्ते' सर्वतश्चतुर्दिक्षु समन्तात् सामस्त्येन परिवेष्टितम्। 'वण्णओ दोण्हवि' वर्णकः द्वयोरपि पद्मवर-वेदिका वनपण्डयोः जगत्युपरिवर्णनमिवात्रापि वर्णनम्। 'तस्स णं जंबूपेढस्स चउ-दिसिं' तस्य खलु जम्बूपीठस्य चतसृष्वपिदिक्षु 'चत्तारि तिसोवाणपडिरूवगा पन्न-त्ता' एकैकं त्रिसोपानप्रतिरूपकमिति संकलनया चत्वारि प्रज्ञप्तानि, तेषा मेतद्रूपो-वर्णावासः पूर्वं वर्णितः तेषां त्रिसोपानप्रतिरूपकाणां पुरतः प्रत्येकं तोरणानि तानि-नानामणिमयानि यावत्प्रासादिकानि तेषां तोरणानामुपरि बहूनि अष्टावष्टौ स्व-स्तिकादीनि यावत् प्रतिरूपाणि। तेषां तोरणाना मुपरि बहवः कृष्णनीलपीतलोहित शुक्लचामरध्वजाः रूप्यपट्टाः वज्रदण्डाः जलजामलगन्धिकाः अच्छा यावत्प्रति

संडेणय सव्वतो समंता संपरिक्खित्ते' इस जम्बूपीठ को एक पद्मवर-वेदिका और एक वनषण्ड चारों ओर से घेरे हुए है 'वण्णओ दोण्ह वि' इन दोनों का वर्णन जैसा पहिले कर दिया गया है वैसा ही है अर्थात् इस जम्बूपीठ की चारों दिशाओं में चार त्रिसोपान प्रतिरूपक हैं एक २ दिशा में एक २ त्रिसोपान प्रतिरूपक हैं ऐसा समझना चाहिये इन त्रिसोपान प्रतिरूपकों के वर्णन के सम्बन्ध में कथन पहिले यथा स्थान किया जा चुका है इन त्रिसोपान प्रतिरूपकों के आगे-हर एक त्रिसोपान प्रतिरूपक के साम्हने-तोरण हैं ये तोरण अनेक मणियों के बने हुए हैं। इनके सम्बन्ध में भी वर्णन पहिले किया जा चुका है इन तोरणों के ऊपर अनेक आठ २ स्वस्तिक आदि मंगल द्रव्य है। इनका वर्णन भी पीछे किया जा चुका है इन तोरणों के ऊपर कृष्ण नील, पीत, लोहित, और शुक्लवर्ण, के चामर ध्वजाएं है। इनके पट्ट

'सेणं एगाए पउमवरवेइयाए एगेणं वणसंडेणय सव्वतो समंता संपरिक्खित्ते' એ જંબૂપીઠ એક પદ્મવર વેદિકા અને એક વનખંડથી ચારે બાજુએ ઘેરા-યેલ છે. 'वण्णओ दोण्हवि' એ બન્નેનું વર્ણન પહેલા જેમ કરવામાં આવેલ છે એજ પ્રમાણે છે. અર્થાત્ આ જંબૂપીઠની ચારે દિશાઓમાં ચાર ત્રિસોપાન પ્રતિરૂપકો છે એટલે કે દરેક દિશામાં એક એક ત્રિસોપાન પ્રતિરૂપક છે. તેમ સમજવું આ ત્રિસોપાન પ્રતિરૂપકોના વર્ણન સંબંધી કથન પહેલા યથાસ્થાને કરવામા આવી ગયેલ છે. એ ત્રિસોપાન પ્રતિરૂપકોની આગળ અર્થાત્ દરેક ત્રિસોપાન પ્રતિરૂપકોની સામે તોરણો છે. એ તોરણો અનેક મણિયોના બનેલા છે. તેના સંબંધનું વર્ણન પણ પહેલાં કરવામાં આવી ગયેલ છે. એ તોરણોની ઉપર આઠ આઠ સ્વસ્તિક વિગેરે મંગલ દ્રવ્ય છે. તેનું વર્ણન પણ પહેલાં કરવામાં આવી ગયેલ છે. એ તોરણોની ઉપર કૃષ્ણ, નીલ, પીત, લાલ, અને

रूपाः। तत्तत्तोरणानामुपरि बहूनि छत्रातिच्छत्राणि पताकातिपताकानि घण्टा युगलानि चामरयुग्मानि उत्पलहस्तका यावत् शतसहस्रपत्रहस्तकाः अच्छाया-वत्प्रतिरूपाः एतदभिप्रायेणैवाह-'तं चेव जाव तोरणा जाव छत्ताइछत्ता' तदेव यावत् तोरणानि-यावच्छत्रातिच्छत्राणि इति। 'तस्स णं जंबूपेढस्स उप्पिं'-तस्य जंबूपीठस्य खलूपरि-'बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पन्नत्ते' बहुसमरमणीयो भूमिभागः प्रस्तुतः 'से जहाणामए आलिंग पुक्खरेइ वा जाव मणि०' स यथा-नामकः आलिंगपुष्करमिति वा-यावन्नानाविधपञ्चवर्णै स्तृणैर्मणिभिश्चोपशोभित इत्यादि भूमिभागवर्णनं विजया राजधानीवत्। यावन्मणीनां स्पर्शवक्तव्य-

वस्त्र चांदी के हैं दण्ड इनके वज्र के हैं कमलों की जैसी इनकी निर्मल गंध है ये आकाश और स्फटिक मणि के जैसी स्वच्छ हैं यावत् प्रति-रूप हैं। इन तोरणों के ऊपर अनेक तरके ऊपर छत्र हैं तरके ऊपर अनेक पताकाएं हैं। घंटायुगल हैं। चामर युग्म हैं उत्पलों के गुच्छे हैं यावत् शतपत्र वाले कमलों के गुच्छे हैं ये सब अच्छ यावत् प्रतिरूप हैं। इसी बात को समझाने लिये 'तं चेव जाव तोरणा जाव छत्तातिछत्ता' सूत्रकार ने ऐसा सूत्रपाठ कहा है 'तस्सणं जंबूपेढस्स उप्पिं बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पण्णत्ते' इस जंबूपीठ के ऊपर बहुसम रमणीय भूमिभाग है इस भूमिभाग के वर्णन सम्बन्ध में जैसा पहिले 'से जहा णामए आलिङ्ग पुक्खरेइवा जाव मणि' यह पाठ कहा गया है वैसा ही वह यहां पर भी कह लेना चाहिये यह भूमिभाग यावत् नाना प्रकार के पांच वर्णो वाले तृणों से एवं मणि से सुशोभित है इत्यादि रूप से विजय राजधानी की तरह इस का वर्णन है यावत्

સફેત રંગના ચામર ધજાઓ છે. તેના પટ્ટ વસ્ત્રો ચાંદીના છે. તેના દંડાઓ વજ્રના છે. તેની ગંધ કમળોના જેવી નિર્મળ છે. તે આકાશ અને સ્ફટિક મણિના જેવા સ્વચ્છ છે, યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. આ તોરણોની ઉપર અનેક છત્રોની ઉપર છત્રો છે. છત્રની ઉપર અનેક પતાકાઓ છે. ઘંટાયુગલો છે. ચામર યુગ્મો છે. ઉત્પલોના ગુચ્છાઓ છે. યાવત્ શતપત્રોવાળા કમળોના ગુચ્છાઓ છે. એ બધા અચ્છ યાવત્ પ્રતિરૂપ છે, એજ વાતને સમજાવવા માટે 'तं चेव जाव तोरणा जाव छत्तात्तिछत्ता' સૂત્રકારે આ પ્રમાણેનો સૂત્રપાઠ કહેલ છે. 'तस्सणं जंबूपेढस्स उप्पिं बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पण्णत्ते' આ જંબૂદ્રીપની ઉપર બહુસમરમણીય ભૂમિ ભાગ છે, આ ભૂમિ ભાગના વર્ણનના સંબંધમાં પહેલા 'से जेहाणामए आलिंगपुक्खरेइवा जाव मणि०' આ પાઠ કહેલ છે. એજ પ્રમાણે અહીંયા પણ કહી લેવું જોઈએ. આ ભૂમિ-ભાગ યાવત્ અનેક પ્રકારના પાંચ વર્ણોવાળા તૃણોથી અને મણિયોથી સુશો-

तापरिसमाप्तिः यावच्च तत्र बहवो वानव्यन्तरदेवा देव्यश्चाऽऽसते-शेरते यावद्विहरन्ति। 'तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स' तस्य खलु बहुसमरमणीय भूमिभागस्य-'बहुमज्झदेसभाए' बहुमध्यदेशभागे 'एत्थ णं एगा महं मणिपेढिया पन्नत्ता' अत्रोद्देशे एका महती मणिपीठिकाऽऽस्ते 'अट्ठजोयणाइं आयामविक्खंभेणं' आयामविष्कम्भाभ्या मष्टौ योजनानि 'चत्तारि जोयणाइं बाहल्लेणं' पृथुत्वेन चत्वारि योजनानि 'सव्वमणिमई अच्छा सण्हा जाव पडिरूवा' सर्वात्मना मणिमती अच्छश्लक्ष्णा यावत्प्रतिरूपा-इति। 'तीसे णं मणिपेढियाए उवरि-'तन्मणि पीठिकोपरि 'एत्थ णं महं जंबू सुदंसणापन्नत्ता' अत्र खलु मणिपीठिकोपरि बहुमध्य देशभागे एका महती जम्बूसुदर्शना प्रज्ञप्ता 'अट्ठजोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं' सा जम्बू सुदर्शनाऽष्टौ योजनानि ऊर्ध्वम् उच्चत्वेन 'अद्धजोय णं उव्वेहेणं' अर्धयोजन-

'यहां अनेक वानव्यन्तर देव और देवियां उठती बैठती रहती हैं शयन करती हैं और आनन्द पूर्वक रहती हैं 'तस्सणं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झदेसभाए' इस बहुसम रमणीय भूमिभाग के ठीक बीच में 'एगा महं मणिपेढिया पन्नत्ता' एक विशाल मणिपीठिका है यह मणिपीठिका 'अट्ठजोयणाइं आयामविक्खंभेणं' लम्बाई चौडाई में आठ योजन की है 'चत्तारि जोयणाइं बाहल्लेणं' और मोटाई में चार योजन की है 'सव्व मणिमई अच्छा जाव पडिरूवा' यह मणिपीठिका सर्वात्मना मणिमयी है स्वच्छ है यावत् प्रतिरूप हैं 'तीसेणं मणिपेढियाए उवरि एत्थणं महं जंबू सुदंसणा पन्नत्ता' उस मणिपीठिका के ऊपर एक विशाल जम्बूसुदर्शना है अर्थात् जम्बू का वृक्ष है 'अट्ठजोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं अद्धजोयणं उव्वेहेणं' यह आठ

ભિત છે. વિગેરે પ્રકારથી વિજયરાજધાનીના વર્ણન પ્રમાણે આનુ વર્ણન કરી લેવું યાવત્ અહીયાં વાનવ્યન્તરદેવો અને દેવિયો બેસે છે. રહે છે. શયન કરે છે. અને આનંદ પૂર્વક રહે છે. 'तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहु -देसभाए' આ બહુસમરમણીય ભૂમિભાગની બરોબર વચમાં 'एगा महं मणिपेढिया पन्नत्ता' એક વિશાળ મણિપીઠિકા છે. આ મણિપીઠિકા 'अट्ठ जोयणाइं आयामविक्खंभेणं' ની લંબાઇ પહોળાઇ આઠ યોજનની છે. 'चत्तारि जोयणाइं बाहल्लेणं, તેની જાડાઇ ચાર યોજનની છે. 'सव्वमणिमई अच्छा जाव पडिरूवा' આ મણિપીઠિકા સર્વાત્મના મણિમયી છે. સ્વચ્છ છે. યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. 'तीसेणं मणिपेढियाए उवरि एत्थणं महं जंबूसुदंसणा पन्नत्ता' એ મણિપીઠિકાની ઉપર એક વિશાલ જંબુસુદર્શના છે. અર્થાત્ જંબુવૃક્ષ છે. 'अट्ठ जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं अद्ध जोयणं उव्वेहेणं' એ આઠ યોજનનું ઉંચુ છે. તેની ઉંડાઇ અર્ધા

मुद्वेधेन-'दो जोयणाइं खंधे' द्वे योजने स्कन्धः 'अट्ठ जोयणाइं विक्खंभेणं' अष्टौ योजनानि विष्कम्भेण 'छ जोयणाइं विडिमा' षड्योजनानि विडिमाः भूमेर्वहिर्गताः प्रदेशाः 'वहुमज्झदेसभाए अट्ठजोयणाइं विक्खंभेणं' वहुमध्यदेश भागे अष्टौ योजनानि विष्कम्भेण 'साइरेगाइं अट्ठजोयणाइं सव्वग्गेणं पन्नत्ता' सातिरेकाणि अष्टौ योजनानि सर्वाग्रेण उद्वेधोच्चैस्त्व परिमाणमीलनेन 'वइरामय-मूला' वज्रमयमूला, 'रजय सुपइट्ठियविडिमा' रजतसुप्रतिष्ठितविडिमा-ऊर्ध्व विनिर्गतदेशा यस्याः सा, 'एवं चेइयरुक्खवण्णओ जाव सव्वो' एवं चैत्यवृक्षवर्णको यावत्सर्वः 'रिट्ठामयविउलकंदा' रिष्टमयविपुलकन्दाः, 'वेरुलियरुइर खंधा-

योजन का ऊंचा है। आधे योजन की गहराई है अर्थात् जमीन के भीतर यह आधे योजन की गहराई में है 'दो जोयणाइं खंधे' दो योजन का इसका स्कन्ध भाग है। 'अट्ठ जोयणाइं विक्खंभेणं छ जोयणाइं विडिमा' चौडाई इसकी आठ योजन की है शाखाएं इसकी ६ योजन की हैं 'वहुमज्झदेसभाए अट्ठजोयणाइं विक्खंभेणं' मध्य भाग में यह आठ योजन का चौडा है 'साइरेगाइं अट्ठ जोयणाइं सव्वग्गेणं पण्णत्ता' इसकी ऊंचाई और उद्वेध परिमाण मिलाकर सब विस्तार साधिक आठ योजन का है 'वइरामयमूला, इसका मूल वज्ररत्न का बना हुआ है 'रयतसुपतिट्ठिय विडिमा' चांदी की इसकी सुप्रतिष्ठित विडिमा-ऊंचे की ओर निकली हुई शाखाएं हैं 'एवं चेतियरुक्खवण्णओ जावसव्वो' इसका वर्णन चैत्यवृक्ष के वर्णन जैसा है यावत् उत्तम चांदी की बनी हुई इसकी शाखाएं हैं विविध मणियों और रत्नों की बनी हुई इसकी प्रशाखाएं हैं वैडूर्यरत्नमय इनके पत्र

યોજનની છે. અર્થાત્ જમીનની અંદર તે અર્ધા યોજન સુધી ઉંડે છે. 'दो जोयणाइं खंधे' બે યોજનનું તેનું સ્કંધ છે. 'अट्ठ जोयणाइं विक्खंभेणं छ जोयणाइं विडिमा' તેની પહોળાઇ આઠ યોજનની છે. તેની શાખાએ ૬ છ યોજનની છે. 'वहुमज्झदेसभाए अट्ठ जोयणाइं विक्खंभेणं મધ્યભાગમાં એ આઠ યોજનની પહોળી છે. 'साइरेगाइं अट्ठ जोयणाइं सव्वग्गेणं पण्णत्ता' તેની ઉંચાઇ અને ઉદ્વેધ પરિમાણ બધુ મળીને બધો વિસ્તાર કંઇક વધારે આઠ યોજનને છે. 'वइरामया मूला' તેનો મૂળભાગ વજ્ર રત્નનો બનેલ છે. 'रयतसुपइट्ठियविडिमा' તેની સુપ્રતિષ્ઠિત વિડિમા અર્થાત્ ઉંચી બાજુ નીકળેલ શાખાએ ચાંદીની છે. 'एवं चेतिय रुक्खवण्णओ जाव सव्वो' તેનું વર્ણન ચૈત્ય વૃક્ષના વર્ણન જેવું છે. યાવત્ ઉત્તમ ચાંદીની તેની શાખાએ બનેલી છે. અનેક પ્રકારના મણિયો અને રત્નોની તેની પ્રશાખાએ બનેલી છે. તેના પાનડાએ

वैडूर्यमयो रुचिरश्चस्कन्धः, 'सुजाय वरजायरूवपढमगविसालतला' सुजातं-मूल द्रव्यशुद्धं वरं-प्रधानं यत् जातरूपं तदात्मका मूलम्-ता विशालाशालाः-शाखा- यस्याः सा सुजातवरजातरूप प्रथमकविशाला. नानामणिरयण विविह साहप्पसाह- वेरुलियपत्त तवणिज्जपत्तविंटा' नानामणिरत्नविविध शाखा-प्रशाखा वैडूर्य पत्र तपनीय पत्र वृन्ता, तत्र-नानामणिरत्नानां विविधाः शाखा प्रशाखा यस्याः सा तथा, तथा-वैडूर्याणि-वैडूर्यरत्नमयानि पत्राणि यस्याः सा तथा, तथा-तपनी- यानि-तपनीमयानि पत्रवृन्तानि यस्याः सा तथा, ततः त्रयाणां कर्मधारयः। 'जंबूणयरत्तमउयसुकुमाल पवालपल्लवंकुरधरा' जाम्बूनदवत्-रक्तानां मृदूनां सुकुमाराणां च प्रवालवत् अवभासमानानां पल्लवाङ्कुराणां च धरा, 'विचित्त मणिरयणसुरभि कुसुमफलभारनमियसाला' 'विविध रत्नैरिवशोभितानां कुसुमानां

हैं रक्त सुवर्ण के बने हुए पत्रों के वृक्ष हैं इत्यादि 'रिट्ठामयविउल- कंदा' रिष्ट रत्न के बने हुए इसके विपुल कन्द हैं 'वेरुलिय रुइर खंधा' वैडूर्यरत्न के इसके रुचिर स्कन्ध हैं 'सुजाय वर जायरूव पढमग- विसालसाला' इसकी मूलभूत शाखाएं सुन्दर श्रेष्ठ-चांदी की बनी हुई हैं 'नाना मणिरयण विविहसाहप्पसाहवेरुलियपत्त तवणिज्ज- पत्तविंटा' अनेक प्रकार के मणियों और रत्नों की इसकी विविध शाखाएं और प्रशाखाएं हैं। तपनीय स्वर्ण के बने हुए पत्र वृक्ष हैं। 'जंबूणयरत्तमउय सुकुमाल पवालपल्लवंकुरधरा' जम्बूनद और रत्न के इस के मृदु सुकुमार प्रवाल हैं और पल्लवों के अंकुर हैं 'विचित्त मणिरयण सुरभिकुसुमा फलभारनमियसाखा' विचित्र प्रकार के मणिरत्नमय इसके सुगंधित पुष्प हैं और उसकी शाखाएं उनसे और

વૈડૂર્યરત્નમય છે. લાલ સોનાના બનેલા પત્રોની પાખડીયો છે. વિગેરે 'रिट्ठामय विउलकंदा' રિષ્ટ રત્નના વિપુલ કંદો છે. 'वेरुलिय वइरखंधा' વૈડૂર્ય રત્નના તેના રૂચિર સ્કંધો છે, 'सुजाय वरजायरूवपढमगविसालसाला' તેની મુખ્ય શાખાઓ સુંદર શ્રેષ્ઠ ચાંદીની બનેલ છે. 'नानामणिरयणविविहसाह- प्पसाहवेरुलियपत्ततवणिज्जपत्तविंटा' અનેક પ્રકારના મણિયો અને રત્નોની તેની વિવિધ શાખાઓ અને પ્રશાખાઓ છે. તેના પત્રવૃંત-પાનના ડિંટા તપ- નીય સોનાના બનેલા છે. 'जंबूणयरत्तमउय सुकुमाल पवालपल्लवंकुरधरा' જંબૂ- નદ અને રત્નોના તેના પ્રવાલો મૃદુ અને કોમળ છે. તથા તેના પલ્લવોના અંકુરો જંબુનદ રત્નોના છે. 'विचित्तमणिरयणसुरभिकुसुमा फलभारनमियसाखा' તેના પુષ્પો વિચિત્ર પ્રકારના મણિરત્નમય છે. અને સુંગંધવાળા છે. તથા તેની

फलानां भारेण नमितशाखा, उक्तञ्च-'मूला वइरमया से कंदो खंधो य रिट्ठवेरु-लियो। सोवण्णिय साहप्पसाह तहजायरूवाय ॥१॥ विडिमारययवेरुलियपत्ततव-णिज्जपत्तविंटाय। पल्लवसग्गपवाला जंबूणरयया तीसे ।२॥ मूलानि वज्रमयानि स कन्दः स्कन्धश्च रिष्ट वैडूर्यकः। सौवर्णिक शाखाप्रशाखाः तथा जातरूपाश्च ॥१॥ विडिमारजत वैडूर्यपत्र तपनीय पत्र वृन्तानि च। पल्लवाग्रप्रवालाः जाम्बूनदरजता स्तस्याः ॥२॥इति॥छाया॥ 'सच्छाया' सती-समीचीना छाया यस्याः सा सच्छाया, 'सप्पभा'-प्रभाया-कान्त्या सह वर्तमाना सप्रभा, 'सउज्जोया-अहियं मणोणिव्वुइ करा' उद्द्योतेन सहिता-अधिकं मनसो निर्वृतिकराच प्रासादिका दर्शनीयाऽभिरूपा-प्रतिरूपा चाऽऽसीत् ॥सू०७७॥

फलों के भार से सदा झुकी रहती है 'सच्छाया, सप्पभा, सस्सिरीया, सउज्जोया, आहेयं मणो निव्वुइकरा, पासाइया, दरिसणिज्जा, अभि-रूवा पडिरूवा' इसकी छाया वडी सुन्दर है प्रभा भी इसकी बडी सुहावनी है अतः देखने में यह वडा ही मनोरमता युक्त लगता है इससे ऐसा उद्योत निकलता है कि जैसा मणियों और रत्नों का उद्योत निकलता है इस प्रकार के उद्योत निकलने का कारण इसका मणि रत्नादि मय होना है यह अधिक से अधिक रूप में मन को शान्ति कर देता है यह प्रासादीय है दर्शनीय है अभिरूप है और प्रतिरूप है इन पदों का अर्थ-पीछे लिखा जा चुका हैइस जम्बू वृक्ष के वर्णन में इसी प्रकार की ये दो गाथाएं हैं—

मूला वइरमया से कंदो खंधो य रिट्ठवेरुलियो।
सोवण्णिय साहप्पसाह तह जायरूवा य ॥ १ ॥

શાખાઓ પુષ્પો અને ફળોના ભારથી સદા નમેલી રહે છે. 'स्वच्छा सप्पभा, सस्सिरीया सउज्जोया आहेयं मणोणिव्वुइकरा' पासाइया, दरिसणिज्जा. अभिरूवा जाव पडिरूवा' તેની છાયા ઘણીજ સુંદર છે. તેની પ્રભા પણ ઘણીજ સોહામણી છે. તેથી જોવામાં તે ઘણીજ સોહામણી લાગે છે. તેથી તેનો એવો ઉદ્યોત નીકળે છે કે જેવો મણિયો અને રત્નોનો ઉદ્યોત નીકળે છે આ પ્રમાણેનો ઉદ્યોત નીકળવાનું કારણ તેનું મણિરત્નમય પણું છે. તે વધારેમાં વધારે મનને શાંતી આપે છે. તે પ્રાસાદીય છે, દર્શનીય છે અભિરૂપ છે, અને પ્રતિરૂપ છે. આ પદોનો અર્થ પહેલાં કહેવામાં આવી ગયેલ છે. આ જંબુવૃક્ષના વર્ણનમાં આ પ્રકારની આ બે ગાથાઓ છે-

'मूला वइरमया से कंदो खंदो य रिट्ठ वेरुलियो।
सोवण्णिय साहप्पसाह तहजाय रूवाय ॥ १ ॥

मूलम्–जंबूएणं सुदंसणाए चउद्दिसिं चत्तारि साला पन्नत्ता तं जहा–पुरत्थिमेणं दक्खिणेणं पच्चत्थिमेणं उत्तरेणं तत्थ णं जे से पुरत्थिमिल्ले साले एत्थ णं एगे महं भवणे पण्णत्ते एगं कोसं आयामेणं–अद्धकोसं विक्खंभेणं–देसूणं कोसं उड्ढं उच्चत्तेणं अणेगखंभ० वण्णओ जाव भवणस्स दारं तं चेव पमाणं पंचधणुसयाइं उड्ढं उच्चत्तेणं अड्ढाइज्जाइं विक्खंभेणं जाव वणमालाओ भूमिभागा उल्लोया मणिपेढिया पंचधणुसइया देवसयणिज्जं भाणियव्वं। तत्थ णं जे से दाहिणिल्ले साले तत्थ णं एगे महं पासायवडेंसए पन्नत्ते कोसं च उड्ढं उच्चत्तेणं अद्धकोसं आयामविक्खंभेणं अब्भुग्गयमूसिय० अंतोबहुसम० उल्लोया। तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झदेसभाए सीहासणं सपरिवारं भाणियव्वं। तत्थ णं जे से पच्चत्थिमिल्ले साले। एत्थ णं पासायवडेंसए पन्नत्ते तं चेव पमाणं सीहासणं सपरिवारं भाणियव्वं। तत्थ णं जे से उत्तरिल्ले साले एत्थ णं एगे महं पासायवडेंसए पण्णत्ते तं चेव पमाणं सीहासणं सपरिवारं। तत्थ णं जे से उवरिमविडिमे एत्थ णं एगे महं सिद्धायतणे कोसं आयामेणं अद्धकोसं देसूणं कोसं उड्ढं उच्चत्तेणं अणेग खंभसतसन्निविट्ठे वण्णओ तिदिसिं तओ दारा पंचधणुसया अड्ढाइज्जधणुसय विक्खंभा मणिपेढिया पंचधणुसइया देवछंदओ पंचधणुसयविक्खंभो साइरेग पंचधणुस उच्चत्ते। तत्थ णं देवछंदए अट्ठसयं जिणपडिमाणं जिणुस्सेधप्पमाणाणं, एवं सव्वा सिद्धायतणवत्तव्वया भाणियव्वा।

विडिमा रययवेरुलिय पत्त तवणिज्जपत्तविंटाय।
पल्लव अग्गपवाला जंबूण य रायपातीसे ॥ २ ॥ ॥ ७७॥

विडिमारयय वेरुलिय पत्ततवणिज्ज पत्तविंटाय।
पल्लव अग्गपवाला जंबूणय रायपातीसे ॥ २ ॥ ॥ सू. ७७ ॥

जाव धूवकडुच्छुया उत्तिमागारा सोलसविधेहिं रयणेहिं उवेए चेव जंबूणं सुदसणा मूले बारसहिं पउमवरवेदियाहिं सव्वतो समंता संपरिक्खित्ता ताओणं पउमवरवेदियाओ अद्धजोयणं उड्ढं उच्चत्तेणं पंचधणुसयाइं विक्खंभेणं वण्णओ। जंबू सुदंसणा अण्णेणं अट्ठसएणं जंबूणं तदद्धुच्चत्तप्पमाणमेत्तेणं सव्वओ समंता संपरिक्खित्ता। ताओणं जंबूओ चत्तारि जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं कोसं चोव्वेहेणं जोयणं खंधो कोसं विक्खंभेणं तिण्णि जोयणाइं विडिमा बहुमज्झदेसभाए चत्तारि जोयणाइं विक्खंभेणं साइरेगाइं चत्तारि जोयणाइं सव्वग्गेणं वइरामयमूला सो चेव चेतियरुक्खवण्णओ। जंबूए णं सुदंसणाए अवरुत्तरेणं उत्तरेणं पुरत्थिमेणं एत्थ णं अणाढियस्स चउण्हं सामाणियसाहस्सीणं चत्तारि जंबू साहस्सीओ पन्नत्ताओ। जंबूए सुदंसणाए पुरत्थिमेणं एत्थ णं अणाढियस्स देवस्स चउण्हं अग्गमहिसीणं चत्तारि जंबूओ पन्नत्ताओ एवं परिवारो सव्वो णायव्वो जंबूए जाव आयरक्खाणं। जंबू णं सुदंसणा तिहिं जोयणसएहिं वणसंडेहिं सव्वतो समंता संपरिक्खित्ता तं जहा—पढमेणं दोच्चेणं तच्चेणं। जंबूए सुदंसणाए पुरत्थिमेणं पढमं वणसंडं पण्णासं जोयणाइं ओगाहित्ता एत्थ णं एगे महं भवणे पन्नत्ते पुरत्थिमिल्ले भवणसरिसे भाणियव्वे जाव सयणिज्जं एवं दाहिणेणं पच्चत्थिमेणं उत्तरेणं। जंबूए णं सुदंसणाए उत्तर पुरत्थिमेणं पढमं वणसंडं पण्णासं जोयणाइं ओगाहित्ता चत्तारि णंदा पुक्खरिणीओ पन्नत्ताओ तं जहा—पउमा पउमप्पभा चेव, कुमुदा कुमुदप्पभा ताओ णं णंदाओ पुक्खरिणीओ कोसं आयामेणं अद्धकोसं विक्खंभेणं पंचधणु-

सयाइं उव्वेहेणं अच्छाओ-सण्हाओ-लण्हाओ-घट्ठाओ-मट्ठाओ णिप्पंकाओ जाव पडिरूवाओ वण्णओ भाणियव्वो जाव तोरणाणि ॥सू० ७८॥

छाया—जम्ब्वाः खलु सुदर्शनायाश्चतुर्दिशि चतस्रः शालाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा-पूर्वस्यां दक्षिणस्यां पश्चिमाया मुत्तरेण-तत्र खलु या-सा पूर्वा शाला अत्र-खलु एकं महद्‌भवनं प्रज्ञप्तम् एकं क्रोशमायामेनाऽर्धक्रोशं विष्कंभेण-देशोनं क्रोश-मूर्ध्व मुच्चै स्त्वेनाऽनेकस्तम्भ० वर्णको यावद् भवनस्य द्वारम् तदेव प्रमाणं पञ्च-धनुः शतानि-ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन अर्धतृतीयानि विष्कम्भेण यावद् वनमालाः-

'जंबूएणं सुदंसणाए' इत्यादि ।

टीकार्थ-'जंबूएणं सुदंसणाए चउदिसिं चत्तारि साला पण्णत्ता' सुदर्शना जिसका दूसरा नाम है ऐसे इस जंबू वृक्ष की चार दिशाओं में चार शाखाएं हैं वे दिशा-पूर्व-दक्षिण, उत्तर और पश्चिम हैं इन में जो पूर्व दिशा की 'साले' शाखा है उस पर 'एगे महं भवणे पण्णत्ते' एक विशाल भवन है 'कोसं आयामेणं अद्धकोसं विक्खंभेणं, देसूणं कोसं उड्ढं उच्चत्तेणं' यह एक कोश का लम्बा है आधा कोश का चौडा है और कुछ कम एक कोश का ऊंचा है 'अणेगथंभ० वण्णओ' यह अनेक खंभे वाला है इसका वर्णन पूर्व जैसा है यह वर्णन द्वार तक के पाठ का लिया गया है इसके द्वार पांचसौ धनुष के ऊंचे हैं। अढाई सौ धनुष के चौडे हैं 'जाव वणमालाओ भूमि-भागा, उल्लोया, मणिपेढिया, पंचधणुसतिया, देवसयणिज्जं भाणि-

'जंवूएणं सुदंसणाए' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ-'જંબૂએણં સુદંસણાએ ચઉદિસિં ચત્તારિ સાલા પણ્ણત્તા' જેનું બીજું નામ સુદર્શના છે એવા આ જંબૂદ્વીપની ચારે દિશાઓમાં ચાર શાખાઓ છે. અર્થાત્ પૂર્વ પશ્ચિમ દક્ષિણ અને ઉત્તર એ ચારે દિશાઓમાં એક એક શાખા છે. તેમાં જે પૂર્વ દિશાની 'સાલે' શાખા છે, તેની ઉપર 'एगं महं भवणे पण्णत्ते' એક વિશાળ ભવન છે. 'कोसं आयामेणं अद्धकोसं विक्खंभेणं देसूणं कोसं उड्ढं उच्चत्तेणं' તેની લંબાઇ એક કોસની છે. અને તેની પહોળાઇ અર્ધા કોસની છે. અને કંઇક કમ અર્ધા કોસની ઉંચાઇ છે. 'अणेगथंभ० वण्णओ' તે અનેક સ્તંભો વાળું છે. તેનું વર્ણન પહેલાં કહ્યા પ્રમાણે જ છે. એ વર્ણન દ્વાર સુધીના પાઠ પર્યન્ત લીધેલ છે, તેના દ્વારો પાંચસો ધનુષ ઉંચા છે. ૨૫૦ અઢિસો ધનુષ પહોળા છે. 'जाव वणमालाओ भूमिभागा उल्लोया मणि

भूमिभागाः-उल्लोकाः मणिपीठिका पञ्च धनुः शता, देवशयनीयम्-भणितव्यम् अत्र खलु या सा दक्षिणा शाला अत्र खलु एको महान् प्रासादावतंसकः प्रज्ञप्तः क्रोशं चोर्ध्वमुच्चैस्त्वेनाऽर्धक्रोशमायामविष्कम्भाभ्याम् अभ्युद्गतोच्छ्रित० अन्तो बहुसम० उल्लोकाः। तस्य खलु बहुसमरमणीयस्य भूमिभागस्य बहु मध्यदेशभागे सिंहासनं सपरिवारं भणितव्यम्। तत्र खलु या सा पश्चिमा शाला अत्र खलु प्रासादावतंसकः प्रज्ञप्तः तदेव प्रमाणं सिंहासनम् सपरिवारं भणितव्यम्। तत्र खलु

यव्वं' और इतने ही वे प्रवेश वाले हैं। इस तरह का इनके सम्बन्ध में वर्णन पूर्व की तरह यावत् वनमाला तक करना चाहिये साथ में भूमिभागों का, ऊपर की छत का पांच सौ धनुष की मणिपीठिका का और देव शयन का भी वर्णन करना चाहिये 'तत्थणं जे से दाहिणिल्ले साले एत्थणं एगे महं पासायवडेंसए पण्णत्ते' दक्षिण दिशा में जो शाखा है उस पर एक प्रासादावतंसक है 'कोसं उड्ढं उच्चत्तेणं अद्धकोसं आयामविक्खंभेणं अब्भुग्गय मूसिया अंतोबहुसम० उल्लोया' वह एक कोश का ऊंचा है आधा कोश का लम्बा चौडा है इस से यह ऐसा मालूम पडता है कि मानों आकाश तल को ही छू रहा है इसके भीतर का भूमिभाग बहुसमरमणीय है इस पर छत भी हैं 'तस्सणं बहुसमरमणिज्ज भूमिभागस्स बहुमज्झदेसभाए सीहासणं सपरिवारं भाणियव्वं' उस बहुसमरमणीय भूमिभाग के बहुमध्य देश भाग में एक सपरिवार सिंहासन हैं। 'तत्थणं जे से पच्चत्थिमिल्ले साले एत्थणं पासायवडेंसए पण्णत्ते तं चेव पमाणं सीहासणं

पेढिया पंचधणुसइया देवसयणिज्जं भाणियव्वं' અને એટલાજ પ્રવેશ વાળા છે. આ પ્રમાણેનું તેના સંબંધનું વર્ણન પહેલાની જેમ યાવત્ વનમાળા સુધી કરવું જોઈએ. 'तत्थ जे से दाहिणिल्ले साले एत्थणं एगे महं पासायवडेंसए पण्णत्ते' દક્ષિણ દિશામાં જે શાખા છે તેના પર એક પ્રાસાદાવતંસક છે, 'कोसं उड्ढं उच्चत्तेणं अद्धकोसं आयामविक्खंभेणं अब्भुग्गयमूसिया अंतो बहुसमरमणीया उल्लोया' તે પ્રાસાદાવતંસક એક કોસ ઉંચું છે, અને અર્ધા કોસની લંબાઈ વાળું છે. તેથી એ એવું જણાય છે કે-જાણે તે આકાશ તળનેજ સ્પર્શી રહેલ છે તેની અંદરનો ભૂમિભાગ બહુસમરમણીય છે. તેના પર અગાશી છે. 'तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झदेसभाए सीहासणं सपरिवारं भाणियव्वं' એ બહુસમરમણીય ભૂમિભાગના બહુમધ્ય દેશભાગમાં એક પરિવાર સહિત સિંહાસન છે. 'तत्थणं जेसे पच्चत्थिमिल्ले साले एत्थणं पासायवडेसए पण्णत्ते तं चेव पमाणं सीहासणं सपरिवारं भाणियव्वं પશ્ચિમ દિશાની શાખા પર એક

या सा—उत्तरशाला अत्र खलु एको महान् प्रासादावतंसकः प्रज्ञप्तः तदेव प्रमाणं सिंहासनं सपरिवारम् । तत्र खलु या सा उपरिमा विडिमा अत्र खलु एकं महत् सिद्धायतनम्—क्रोममायामेनाऽर्धक्रोशं विष्कम्भेण देशोनं क्रोशमूर्ध्वमुच्चैस्त्वेन अनेक स्तम्भशतसन्निविष्टम्० वर्णकः त्रिदिशि त्रीणि द्वाराणि पञ्च धनुश्शतानि

'भाणियव्वं' पश्चिम दिशा की शाखा पर एक प्रासादावतंसक है इसके सम्बन्ध में भी वर्णन पूर्व के ही जैसा है इस प्रासादावतंसक में सपरिवार एक सिंहासन हैं। 'तत्थ णं जे से उत्तरिल्ले साले एत्थणं एगे-महं पासायसडेंसए पण्णत्ते तं चेव पमाणं सीहासणं सपरिवारं' उत्तर दिशा की ओर जो शाखा है वहां पर भी एव बहुत विशाल प्रासादावतंसक है इसका प्रमाण भी पूर्व के जैसा ही है यहां पर भी परिवार सहित एक सिंहासक है 'तत्थणं जे से उवरिम विडिमे एत्थणं एगे महं सिद्धायतणं कोसं आयामेणं अद्ध कोसं विक्खंभेणं देसूणं कोसं उच्चत्तेणं' जम्बू वृक्ष के ऊपर की जो शाखा है वहां एक बहुत विशाल सिद्धायतन है इसकी लम्बाई एक कोश की है और चौडाई आधे कोश की है यह कुछ कम डेढ कोश का ऊंचा है 'अणेग खंभ सतसन्निविट्ठे वण्णओ तिदिसिं तओ दारा पंचधणुसता अड्ढाइज्ज धणुसय विक्खंभा' इसमें अनेक खंभे लगे हैं। इसका यहां वर्णन कर लेना चाहिये इसके तीन दिशाओं में तीन द्वार हैं वे द्वार पांच सौ धनुष के ऊंचे और अढाई सौ धनुष के चौडे हैं 'मणिपेढिया पंचधणु-

---

પ્રાસાદાવતંસક છે. તેના સંબંધી વર્ણન પણ પહેલા કહ્યા પ્રમાણે જ છે. એ પ્રાસાદાવતંસકમાં સપરિવાર એક સિંહાસન છે. 'तत्थणं जे से उत्तरिल्ले साले एत्थ णं एगे महं पासायवडिंसए पण्णत्ते तं चेव पमाणं सीहासणं सपरिवारं' ઉત્તર બાજુની જે ડાળ છે ત્યાં આગળ પણ એક ઘણો વિશાળ પ્રાસાદાવતંસક છે, તેનું પ્રમાણ પણ પહેલા કહ્યા પ્રમાણે છે, અને ત્યાં પણ પરિવાર સહિત એક સિંહાસન છે, तत्थणं जे से उपरिम पिडिमे एत्थणं एगे महं सिद्धायत्तणे कोस आयामेणं अद्धकोसं विक्खंभेणं देसूणं कोसं उड्ढं उच्चत्तेणं' જંબૂવૃક્ષની ઉપરની જે શાખા છે. ત્યાં એક ઘણું જ વિશાળ સિદ્ધાયતન છે. તેની લંબાઇ એક કોસ—ગાઉની છે, અને પહોળાઇ અર્ધા કોસની છે. એ કંઇક કમ દોઢ કોસ ઉંચું છે. 'अणेगखंभसयसंनिविट्ठे वण्णओ तिदिसिं तओ दारा पंच धणुसया अड्ढा इज्जधणुसयविक्खंभा' તેમાં અનેક સ્તંભો લાગેલા છે, તેનું વર્ણન અહીંયાં કરી લેવું જોઇએ. તે સિદ્ધાયતનની ત્રણ દિશાઓમાં ત્રણ દરવાજાઓ છે. એ દ્વારો પાંચસો ધનુષ જેટલા ઉંચા છે. અને અઢિસો ધનુષની

अर्धतृतीयधनुश्शतविष्कम्भा, मणिपीठिका पञ्च धनुःशता देवच्छन्दकः पञ्च धनु शतविष्कम्भः, सातिरेक पञ्चधनुःशतमुच्चत्वम् । तत्र खलु देवच्छन्दकेऽष्ट-शतं जिन-प्रतिमानां जिनोत्सेधप्रमाणानाम् एवं सर्वा सिद्धायतनवक्तव्यता भणितव्या यावद् धूपकडुच्छुका-उत्तमाकारा पोडशविधै रत्नैरुपेता एवं

सतिया देवच्छंदओ पंचधणुसतविक्खंभो सातिरेकेण पंचधणुस उच्चत्ते' उसमें एक मणिपीठिका है यह मणिपीठिका पांच सौ धनुष की लम्बी चौडी है उस पर देव छन्दक है जो पांच सौ धनुष का चौडा है और कुछ अधिक पांचसौ धनुष का ऊंचा है 'तत्थणं देव छंदए अट्ठसयं जिण पडिमाणं जिणुस्सेधप्पमाणाणं एवं सव्वा सिद्धायतण वतव्वया भाणियव्वा जाव धूव कडुच्छुया' उस देवच्छदक में १०८ जिन काम देव की प्रतिमाएं है वे जिन कामदेव की प्रतिमाएं जितनी जितनी ऊंचाई कही गई है इतने प्रमाण में ऊंची है इस प्रकार मे सिद्धायतन की समस्त वक्तव्यता पूर्वोक्त जैसी जाननी चाहिये यावत् धूप कडु-च्छक वहां पर हैं । 'उत्तिमागारा, सोलसविधेहिं रयणेहिं उवए चेव' उत्तम आकार का है। सोलह प्रकार के रत्नों से यह युक्त है 'जंबु-सुदंसणामूले वारसहिं पउमवरवेदियाहिं सव्वतो, समंता संपरिक्खित्ता' यह जंबू सुदर्शना मूल में चारों ओर से १२ पद्मवर वेदिकाओं से घिरी हुई है 'ताओ णं पउमवरवेदियाओ अद्धजोयणं उड्ढं उच्चत्तेणं

પહોળાઇવાળા છે. 'मणिपेढिया पंचधणुससंतिया देवच्छंदओ पंच धणुसत-विक्खंभो सातिरेकेण पंचधणुस उच्चत्ते' તેમાં એક મણિપીઠિકા છે, આ મણિપીઠિકા પાંચસો ધનુષ જેટલી લાંબી અને પહોળી છે. તેના પર દેવચ્છંદક છે, જે દેવચ્છંદક પાંચસો ધનુષ જેટલું પહોળું છે. અને કંઇક વધારે પાંચસો ધનુષની ઉંચાઇવાળું છે. 'तत्थणं देवच्छंदए अट्ठसयं जिणपडिमाणं जिणुस्सेधप्पमाणाणं एवं सव्वा सिद्धायतणवत्तव्वया भाणियव्वा जाव धूवकडुच्छुया' એ દેવચ્છંદકમાં ૧૦૮ એકસો આઠ જીન-કામદેવની પ્રતિમાઓ છે, એ કામદેવની પ્રતિમાઓ જેની જેટલી ઉંચાઇ કહેલ છે તેટલા પ્રમાણની ઉંચાઇવાળી છે, આ રીતે સિદ્ધાયતન સંબંધી સઘળું વર્ણન જેમ પહેલાં કહેવામાં આવેલ છે તે પ્રમાણે સમજી લેવું, યાવત્ ત્યાં ધૂપકડુચ્છક ધૂપદાની છે. 'उत्तिमागारा सोलसविधेहिं रयणेहिं उवएचेव' તે ઉત્તમ આકારનું છે. અને સોળ પ્રકારના રત્નોથી તે યુક્ત છે. 'जंबूसुदंसणामूले वारसहिं पउमवरवेदियाहिं सव्वओ समंता संपरिक्खित्ता' આ જંબુસુદર્શના મૂળમાં ચારે બાજુએથી ૧૨ બાર પદ્મવર વેદિકાઓથી ઘેરાયેલ છે. 'ताओ णं पउमवरवेदियाओ अद्धजोयणं उड्ढं उच्चत्तेणं पंचधणुसयाइं विक्खं-

जंबू खलु सुदर्शना मूले द्वादशभिः पद्मवरवेदिकाभिः सर्वतः समन्तात् संपरिक्षिप्ता ताश्च खलु पद्मवरवेदिकाः अर्धयोजनमूर्ध्वमुच्चैस्त्वेन पञ्च धनुः शतानि विष्कम्भेण वर्णकः। जम्बूसुदर्शनाऽन्येनाऽष्टशतेन जंबूनां तदर्धोच्चत्व प्रमाणमात्रेण सर्वतः समन्तात्संपरिक्षिप्ता। ताः खलु जम्ब्वाश्चत्वारि योजनानि ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन क्रोशंचोद्वेधेन योजनं स्कन्धः क्रोशं त्रिष्कम्भेण त्रीणि योजनानि विडिमा बहुमध्यदेशभागे चत्वारि योजनानि विष्कम्भेण सातिरेकाणि चत्वारि योजनानि सर्वाग्रेण वज्रमयमूला स एव चैत्यवृक्षवर्णकः। जंब्वाः खलु

पंच धणुसयाइं विक्खभेणं वण्णओ' ये पद्मवर वेदिकाएं आधे योजन की ऊंची है एवं पांचसौ धनुष की चौडी है इत्यादि रूप से इनका वर्णन कर लेना चाहिये 'जंबू सुदंसणा अण्णेणं अट्ठ सत्तेणं जंबूणं तदद्धुच्चत्तप्पमाणमेत्तेणं सव्वओ समंता संपरिक्खित्ता' सुदर्शना जिसका दूसरा नाम है ऐसा यह जम्बूवृक्ष अन्य और १०८ जंबु के वृक्षों से कि जिनकी ऊंचाई उससे आधी है चारों ओर से घिरा हुआ है 'ताओणं जंबुओ चत्तारि जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं कोसं उव्वेहेणं जोयण खंधे' ये जम्बु वृक्ष चार योजन के ऊंचे हैं। एक कोश तक ये जमीन में भीतर गढे हुए हैं एक कोश का इनका स्कन्ध है। 'कोसं विक्खंभेणं तिन्नि जोयणाइं विडिमा' एक कोश को इनकी चौडाई है। तीन योजन की इनकी शाखाएं हैं 'बहुमज्झदेसभाए चत्तारि जोयणाइं विक्खंभेणं' बीच में ये चार योजन के चौडे हैं 'साइरेगाइं चत्तारि जोयणाइं सव्वग्गेणं वइरामयमूला सो चेव चेतिय रुक्खवण्णओ'

भेणं वण्णओ' એ પદ્મવર વેદિકાઓ અર્ધા યોજનની ઉંચાઇવાળી છે. અને પાંચસો ધનુષ જેટલી પહોળી છે. વિગેરે પ્રકારથી તેનું વર્ણન કરી લેવું જોઇએ. 'जंबू सुदंसणा अण्णेणं अट्ठसतेणं जंबूणं तदद्धुच्चत्तपमाणमेत्तेणं सव्वओ समंता संपरिक्खित्ता' સુદર્શનના જેનું બીજુ નામ છે એવું આ જંબુ વૃક્ષ બીજા ૧૦૮ એકસો આઠ જાંબુવૃક્ષોથી (કે જેની ઉંચાઇ તેનાથી અર્ધિ છે.) ચારે બાજુ ઘેરાયેલ છે. 'ताओणं जंबुओ चत्तारि जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं कोसं उव्वेहेणं जोयणखंधे' આ જંબૂવૃક્ષ ચાર યોજનની ઉંચાઇવાળું છે, અને એક કોસ-ગાઉ જેટલું એ જમીનની અંદર ગયેલ છે. તથા એક કોસનું તેનું થડ છે. 'कोसं विक्खंभेणं तिन्नि जोयणाइं विडिमा' એક કોસ-ગાઉ જેટલું તે પહોળું છે, ત્રણ યોજનની તેની શાખાઓ છે. 'बहुमज्झदेसभाए चत्तारि जोयणाइं विक्खंभेणं' વચમાં એ ચાર યોજન પહોળું છે. 'साइरेगाइं चत्तारि जोयणाइं सव्वग्गेणं वइरामयमूला सो चेव चेतियरुक्ख वण्णओ' તે પ્રમાણ કંઇક વધારે ચાર યોજન

सुदर्शनायाः अपरोत्तरेणोत्तरेणोत्तर पूर्वेण अत्र खलु अनादृतस्य चतुर्णां सामानिक सहस्राणां चत्वारि जंबूसहस्राणि प्रज्ञप्तानि जम्ब्वा सुदर्शनाया पूर्वेण अत्र खलु अनादृतस्य देवस्य चतसृणा मग्रमहिषीणां चतस्रो जम्ब्वः प्रज्ञप्ताः एवं परिवारः

इनका सब प्रमाण साधिक चार योजन का है। इनके मूलभाग वज्र-रत्न के हैं। इनका वर्णन जैसा चैत्य वृक्ष का वर्णन किया गया है वैसा ही है 'जंबूएणं सुदंसणाए अवरुत्तरेणं उत्तरेणं उत्तरपुरत्थिमेणं एत्थणं अणाढियस्स चउण्हं सामाणिय साहस्सीणं चत्तारि जंबूसाहस्सीओ पण्णत्ताओ' अपर नाम सुदर्शना वाले इस जम्बू वृक्ष के वायव्य कोण में, उत्तर दिशा में एवं ईशान कोण में जम्बूद्वीप के अधिपति अनादृत देवता के चार हजार सामानिक देवों के चार हज़ार जम्बूवृक्ष हैं इन में पूर्व, दिशा में चार अग्रमहिषियों के योग्य चार जम्बूवृक्ष हैं महाजम्बू वृक्ष के दक्षिण पूर्वकोण में आभ्यन्तर परि-परिषदा के आठ हजार देवों के योग्य ८ हजार जम्बूवृक्ष हैं। दक्षिण-दिशा में मध्यम परिषदा के १० हजार देवों के योग्य १० हजार महाजम्बू वृक्ष हैं दक्षिण पश्चिम कोन में बाह्य परिषदा के १२ हजार देवों के योग्य १२ हजार महाजम्बू वृक्ष हैं पश्चिम दिशा में सात अनीकाधिपतियों के योग्य सात महाजम्बू वृक्ष हैं इनके बाद समस्त दिशाओं में १६ हजार आत्मरक्षक देवों के योग्य १६ हजार जम्बू वृक्ष हैं। यह सुदर्शन जम्बू सौ सौ योजन के प्रमाणवाले ऐसे तीन

જેટલું છે, તેનો મૂળ ભાગ વજ્રરત્નનો છે. તે તમામ વર્ણન જે પ્રમાણે ચૈત્ર વૃક્ષનું વર્ણન કરવામાં આવેલ છે. એ જ પ્રમાણે કરી લેવું. 'जंबूएणं सुदंसणाए अवरुत्तरेणं उत्तरेणं, उत्तरपुरत्थिमेणं एत्थणं अणाढियस्स चउण्हं सामाणिय साहस्सीणं चत्तारि जंबूसाहस्सीओ पण्णताओ' બીજુ નામ જેનું સુદર્શના છે એવા આ જંબૂ વૃક્ષના વાયવ્ય ખુણામાં, ઉત્તરદિશામાં અને ઇશાન ખુણામાં જંબૂદ્વીપના અધિપતિ અનાદૃત્ત દેવના ચાર હજાર સામાનિક દેવોના ચાર હજાર જંબુવૃક્ષો છે, તેમાં પૂર્વદિશામાં ચાર અગ્રમહિષિયોને યોગ્ય ચાર જંબુ-વૃક્ષો છે. મહાજંબુવૃક્ષની દક્ષિણ પૂર્વ ખુણામાં આભ્યન્તર પરિષદાના આઠ હજાર દેવોને યોગ્ય ૮ આઠ હજાર જંબુવૃક્ષો છે. દક્ષિણદિશામાં મધ્યમાં પરિષદાના ૧૦ દસ હજાર દેવોને યોગ્ય ૧૦ દસ હજાર મહાજંબૂવૃક્ષો છે. દક્ષિણ પશ્ચિમ ખુણામાં બાહ્ય પરિષદાના ૧૨ બાર હજાર દેવોને યોગ્ય ૧૨ બાર હજાર મહાવૃક્ષો છે. પશ્ચિમદિશામાં સાત અનીકાધિપતિયોને યોગ્ય સાત મહાજંબુવૃક્ષો છે, તે પછી સઘળી દિશાઓમાં ૧૬ સોળ હજાર આત્મરક્ષક દેવોને યોગ્ય ૧૬ સોળ હજાર જંબુવૃક્ષો છે. આ સુદર્શનજંબૂ સો સો યોજનના

सर्वो ज्ञातव्यः जम्ब्वाः यावदात्मरक्षकाणाम्। जंबूः खलु सुदर्शना त्रिभिर्योजनशतैः वनषण्डैः सर्वतः समन्तात् सम्परिक्षिप्ताः तद्यथा-प्रथमेन, द्वितीयेन, तृतीयेन। जम्ब्वाः सुदर्शनायाः पूर्वेण प्रथमं वनषण्डम् पञ्चाशद्योजनान्यवगाह्य-अत्र खलु महदेकं भवनं प्रज्ञप्तम् पूर्व भवनसदृशं भणितव्यम् यावत् शयनीयम्। एवं-दक्षिणेन,

वनषण्डों से चारों ओर से घिरी हुई है 'पढमेणं दोच्चेणं, तच्चेणं, इन वनषण्डों के नाम हैं-प्रथम वनषण्ड, द्वितीय वनषण्ड, और तृतीय 'वनषण्ड जंबूए सुदंसणाए पुरत्थिमेणं पढमं वणसंडं पण्णासे जोयणाइं ओगाहित्ता एत्थणं एगे महं भवणे पण्णत्ते' जम्बूसुदर्शना को पूर्वदिशा में जो प्रथम वनषण्ड हैं उससे पचास योजन आगे जाने पर एक विशाल भवन आता है। 'पुरत्थिमिल्ले भवणसरिसे भाणियव्वे जाव सयणिज्जं' इस भवन का वर्णन महाजम्बूवृक्ष की पूर्वदिशा की शाखा पर रहे हुए भवन के जैसा ही है यावत् एक देवशयनीय है यहां तक का वर्णन यहां ग्रहण करना चाहिये 'दाहिणेणं पच्चत्थिमेणं उत्तरेणं' इसी तरह के जंम्बूसुदर्शना की दक्षिण दिशा में जो प्रथम वनषण्ड हैं उससे पचास योजन आगे जाने पर एक विशाल भवन आता है यह भी वर्णन में महाजम्बू वृक्ष की पूर्वदिशा की शाखा पर रहे हुए भवन जैसा ही है यावत् एक देवशयनीय है यहां तक का वर्णन यहां ग्रहण करना चाहिये इसी तरह से जंम्बू सुदर्शना की पश्चिम दिशा में और उत्तर दिशा में जो प्रथम वनषण्ड है उससे

પ્રમાણવાળા છે. એવા ત્રણ વનખંડોથી એ ચારે બાજુથી ઘેરાયેલ છે. 'पढमेणं दोच्चेणं तच्चेणं' આ વનખંડોના નામો આ પ્રમાણે છે-પ્રથમ વનખંડ બીજું વનખંડ અને ત્રીજુ વનખંડ 'जंबूए सदंसणाए पुरत्थिमेणं पढमं वणसंडं पण्णासे जोयणाइं ओगाहित्ता एत्थणं एगे महं भवणे पण्णत्ते' જંબૂસુદર્શનાની પૂર્વ દિશામાં જે પહેલું વનખંડ છે, તેનાથી પચાસ યોજન આગળ જવાથી એક વિશાળ ભવન આવે છે. 'पुरत्थिमिल्लेण भवणसरिसे भाणियव्वे जाव सयणिज्जं' આ ભવનનું વર્ણન મહાજંબૂવૃક્ષની પૂર્વ દિશાની શાખાપર રહેલ ભવનની જેમ જ છે. યાવત્ ત્યાં એક દેવશયનીય છે. એ કથન સુધીનું વર્ણન અહીં સમજી લેવું. 'दाहिणेणं पच्चत्थिमेणं उत्तरेणं' એ જ પ્રમાણે જંબૂસુદર્શનાની દક્ષિણ દિશામાં જે પ્રથમ વનખંડ છે. તેનાથી પચાસ યોજન આગળ જવાથી એક વિશાળ ભવન આવે છે. તેનું વર્ણન પણ મહાજંબૂવૃક્ષની પૂર્વદિશાની શાખાપર આવેલા ભવનના વર્ણન પ્રમાણે જ છે. યાવત્ ત્યાં એક દેવશયનીય છે. એ કથન સુધીનું તમામ વર્ણન અહીંયા કરી લેવું એજ પ્રમાણે જંબૂ-

पश्चिमेन, उत्तरेण । जम्ब्वाः खलु सुदर्शनायाः उत्तर पूर्वेण प्रथमं वनषण्डम् पञ्चाशद्योजनान्यवगाह्य चतस्रो नन्दाः पुष्करिण्यः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—पद्मा पद्मप्रभा, चैव कुमुदा—कुमुदप्रभाः । ताः खलु—नन्दाः पुष्करिण्यः क्रोशमायामेनाऽर्धक्रोशं विष्कम्भेण पञ्च धनुः शतान्यु द्वेधेन अच्छाः श्लक्ष्णाः लण्हाः घृष्टाः मृष्टाः निष्पङ्काः नीरजस्काः यावत्प्रतिरूपाः वर्णको भणितव्यो यावत्तोरणानि इति ॥सू०७८॥

टीका—व्याख्यानिगदसिद्धा ॥

पचास पचास योजन आगे जाने पर एक विशाल भवन आता है । इसके सम्बन्ध में भी वर्णन जैसा ऊपर कहा गया है वैसा ही जानना चाहिये 'जंबूए सुदंसणाए उत्तरपुरत्थिमेणं पढमं वणसंडं पण्णासं जोयणाइं ओगाहित्ता चत्तारि णंदापुक्खरिणीओ पण्णत्ता' जम्बू सुदर्शना के ईशानकोण में जो प्रथम वनषण्ड है उससे ५० योजन आगे जाने पर बहुत ही विशाल चार नंदा पुष्करिणियां आती हैं इनके नाम इस प्रकार से हैं—'पउमा पउमप्पभा, चेव कुमुदा कुमुयप्पभा' पद्म१ पद्मप्रभा२ कुमुदा३ और कुमुदप्रभा४ 'ताओ णं णंदाओ पुक्खरिणीओ कोसं आयामेणं, अद्धं कोसं विक्खंभेणं पंचधणुसयाइं उव्वेहेणं अच्छाओ, सण्हाओ, लण्हाओ, घट्ठाओ, मट्ठाओ, णिप्पंकाओ, णीरयाओ, जाव पडिरूवाओ' ये प्रत्येक नंदा पुष्करिणियां लम्बाई में एक कोश की है और चौडाई में आधे कोश की हैं । इनकी प्रत्येक की गहराई पांच सौ धनुष की है । ये सब नंदा पुष्करिणियां स्वच्छ

સુદર્શનાની પશ્ચિમ દિશામાં અને ઉત્તર દિશામાં જે પ્રથમ વનખંડ છે, તેનાથી પચાસ પચાસ યોજન આગળ જવાથી એક વિશાળ ભવન આવે છે. તેના સંબંધનું વર્ણન જેમ પહેલાં કહેવામાં આવી ગયેલ છે એ જ પ્રમાણે સમજી લેવું. 'जंबूए सुदंसणाए उत्तरपुरत्थिमेणं पढमं वणसंडं पण्णासं जोयणाइं ओगाहित्ता चत्तारि णंदापुक्खरिणीओ पण्णत्ता' જંબૂસુદર્શનાના ઈશાન ખુણામાં જે પહેલું વનખંડ છે, તેનાથી ૫૦ પચાસ યોજન આગળ જવાથી ઘણી જ વિશાળ ચાર નંદાપુષ્કરિણીયો આવે છે. તેના નામો આ પ્રમાણે છે—'पउमा पउमप्पभा, चेव कुमुदा कुमुदप्पभा' પદ્મા ૧, પદ્મપ્રભા ૨, કુમુદા ૩ અને કુમુદપ્રભા ૪. 'ताओणं णंदाओ पुक्खरिणीओ कोसं आयामेणं अद्धं कोसं विक्खंभेणं, पंचधणुसयाइं उव्वेहेणं अच्छाओ, सण्हाओ घट्ठाओ, मट्ठाओ णिप्पंकाओ जाव पडिरूवाओ' એ દરેક નંદાપુષ્કરિણીયોની લંબાઈ એક કોસ—ગાઉની છે. અને તેની પહોળાઈ અર્ધા કોસની છે. તે દરેકની ઉંડાઇ પાંચસો ધનુષની છે. એ બધી જ નંદા પુષ્કરિણીયો સ્વચ્છ છે, શ્લક્ષ્ણ છે, લષ્ટ છે, ઘૃષ્ટ છે, મૃષ્ટ છે. નિષ્પંક છે,

मूलम्—तासि णं णंदा पुक्खरिणीणं बहुमज्झदेसभाए एत्थ णं पासायवडेंसए पन्नत्ते कोसप्पमाणे अद्धकोसं विक्खंभो सो चेव सो वण्णओ जाव सीहासणं सपरिवारं। एवं दक्खिण पुरत्थिमेण वि पण्णासं जोयणा चत्तारि णंदापुक्खरिणीओ उप्पलगुम्मा नलिणा उप्पला उप्पलुज्जला तं चेव पमाणं तहेव पासायवडेंसगो तप्पमाणो। एवं दक्खिणपच्चत्थिमेण वि पण्णासं जोयणाणं परं—भिंगा भिंगाणिमा चेव, अंजणा—कज्जलप्पभा सेसं तं चेव। जंबूए णं सुदंसणाए उत्तरपुरत्थिमे पढमं वण संडं पण्णासं जोयणाइं ओगाहित्ता एत्थ णं चत्तारि णंदाओ पुक्खरिणीओ पन्नत्ताओ तं जहा—सिरिकंता सिरिमहिया सिरि चंदा चेव तहय सिरिणिलया। तं चेव पमाणं तहेव पासायवडिंसओ। जंबूए णं सुदंसणाए पुरत्थिमिल्लस्स भवणस्स उत्तरेणं उत्तरपुरत्थिमेणं पासायवडेंसगस्स दाहिणेणं एत्थ णं एगे महं कूडे अट्ठजोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं मूले बारसजोयणाइं विक्खंभेणं मज्झे अट्ठ जोयणाइं आयामविक्खंभेणं उवरिं चत्तारि जोयणाइं आयामविक्खंभेणं मूले सातिरेगाइं सत्ततीसं जोयणाइं परिक्खेवेणं मज्झे सातिरेगाइं पणुवीसं जोयणाइं

हैं, श्लक्ष्ण हैं, लष्ट हैं, घृष्ट हैं, मृष्ट हैं, निष्पङ्क हैं, नीरजस्क हैं, यावत् प्रतिरूप हैं। इस तरह से इनका वर्णन तोरणों के पाठ तक कर लेना चाहिये। पूर्वदिशा में पद्मा, दक्षिण दिशा में पद्मप्रभा, पश्चिमदिशा में कुमुदा, और उत्तर दिशा में कुमुदप्रभा नामकी नंदा पुष्करिणियां हैं। स्वच्छ आदि पदों की व्याख्या जैसी पहिले कर दी गई है। वैसी ही है ॥७८॥

નિરજસ્ક છે. યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. આ પ્રમાણે આનું વર્ણન તોરણોના પાઠ સુધી કરી લેવું જોઈએ. પૂર્વ દિશામાં પદ્મા, દક્ષિણ દિશામાં પદ્મપ્રભા, પશ્ચિમ દિશામાં કુમુદા અને ઉત્તર દિશામાં કુમુદપ્રભા નામની નંદાપુષ્કરિણીયો છે. સ્વચ્છ વિગેરે પદોનો અર્થ પહેલા કરવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણે છે. ॥ સૂ. ૭૮ ॥

परिक्खेवेणं उवरि सातिरेगाइं बारस जोयणाइं परिक्खेवेणं मूले विच्छिन्ने मज्झे संखित्ते उप्पिं तणुए गोपुच्छ संठाण संठिए सव्व जंबूणयामए अच्छे जाव पडिरूवे से णं एगाए पउमवरवेदियाए एगे णं वणसंडेणं सव्वतो समंता संपरिक्खित्ते दोण्ह वि वण्णओ। तस्स णं कूडस्स उवरिं बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पन्नत्ते जाव आसयंति०। तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झदेसभाए एगं सिद्धायतणं कोसप्पमाणं सव्वो सिद्धायतण वत्तव्वया जंबूएणं सुदंसणाए पुरत्थिमस्स भवणस्स दाहिणेणं दाहिणपुरत्थिमिल्लस्स पासायवडेंसगस्स उत्तरेणं एत्थ णं एगे महं कूडे पण्णत्ते। तं चेव पमाणं सिद्धायतणं च। जंबूए णं सुदंसणाए दाहिणिल्लस्स भवण० पुरत्थिमेणं दाहिण पुरत्थिमस्स पासायवडेंसगस्स पच्चत्थिमेणं एत्थ णं एगे महं कूडे पन्नत्ते दाहिणस्स भवणस्स परतो दाहिण पच्चत्थिमिल्लस्स पासायवडेंसगस्स पुरत्थिमेणं एत्थ णं एगे महं कूडे जंबूतो पच्चत्थिमिल्लस्स भवणस्स दाहिणेणं दाहिणपच्चत्थिमिल्लस्स पासायवडेंसगस्स उत्तरेणं एत्थ णं एगे महं कूडे पन्नत्ते तं चेव पमाणं सिद्धायतणं च। जंबूए पच्चत्थिम भवण उत्तरेणं उत्तर पच्चत्थिमस्स पासायवडेंसगस्स दाहिणेणं एत्थ णं एगे महं कूडे पन्नत्ते तं चेव पमाणं सिद्धायतणं च। जंबूए उत्तरस्स भवणस्स पच्चत्थिमेणं उत्तरपच्चत्थिमस्स पासायवडेंसगस्स पुरत्थिमेणं एत्थ णं एगे महं कूडे पण्णत्ते तं चेव०। जंबूए उत्तर भवणस्स पच्चत्थिमेणं एत्थ णं एगे महं कूडे पन्नत्ते तं चेव पमाणं जहेव सिद्धायतणं। जंबूणं सुदंसणा अण्णेहिं बहूहिं तिलएहिं लउएहिं जाव रायरुक्खेहिं हिंगुरुक्खेहिं जाव सव्वओ समंता संपरिक्खित्ता।

जंबूएणं सुदंसणाए उवरिं बहवे अट्ठ मंगला पन्नत्ता तं जहा–सोत्थिय सिरिवच्छ० किण्हा चामरज्झया जाव छत्ताइछत्ता। जंबूए णं सुदंसणाए दुवालस णामधेज्जा पन्नत्ता तं जहा–सुदंसणा अमोहाय सुप्पबुद्धा जसोधरा। विदेह जंबू सोमणसाणियया णिच्चमंडिया १॥ सुभद्दाय विसालाय सुजाया सुमणीतिया। सुदंसणाए जंबूए, णामधेज्जा दुवालस २। से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ जंबूसुदंसणा गोयमा! जंबूएणं सुदंसणाए जंबूदीवाहिवती आणाढिते णामं देवे महड्ढिए जाव पलिओवमठिईए परिवसइ से णं तत्थ चउण्हं सामाणिय साहस्सीणं जाव जंबूदीवस्स जंबूए सुदंसणाए अणाढियाए य रायहाणीए जाव विहरंति। कहि णं भंते! अणाढियस्स जाव समत्ता वत्तव्वया रायहाणीए महड्ढिए। अदुत्तरं च णं गोयमा! जंबुद्दीवे दीवे तत्थ तत्थ देसे तहिं तहिं बहवे जंबुरुक्खा जंबुवणा जंबुवणसंडा णिच्चं कुसुमिया जाव सिरीए अतीव२ उवसोभेमाणा २ चिट्ठंति। से तेणट्ठेणं गोयमा! एवं वुच्चइ जंबुद्दीवे दीवे अदुत्तरं च णं गोयमा! जंबुद्दीवस्स सासए णामधेज्जे पन्नत्ते जन्नकयाबि णासि जाव णिच्चे ॥सू.७९॥

छाया—तासां खलु नन्दापुष्करिणीनां बहुमध्यदेशभागे अत्र खलु प्रासादावतंसकः प्रज्ञप्तः क्रोश प्रमाणः अर्धक्रोशं विष्कम्भः स एव स वर्णको यावत् सिंहासनं सपरिवारम्। एवं दक्षिणपूर्वेणापि पंचाशत योजनानि० चतस्रो नन्दा पुष्करिण्यः उत्पल गुल्मा नलिना उत्पला–उत्पलोज्ज्वला तदेव प्रमाणं तथैव-प्रासादावतंसक स्तत् प्रमाणः। एवं दक्षिण पश्चिमेनापि पञ्चाशतं योजनानां परं भृङ्गा भृङ्गानिभा चैव अञ्जना कज्जलप्रभा शेषं तदेव। जंब्वाः खलु सुदर्शनायाः उत्तर पूर्वे प्रथमं वनपण्डं पञ्चाशतं योजनानि अवगाह्य अत्र खलु चतस्रो नन्दाः पुष्करिण्यः प्रज्ञप्ताः तद्यथा–श्रीकान्ता श्रीमहिता श्रीचन्द्रा चैव तथा च, श्री-निलया। तदेव प्रमाणं तथैव प्रासादावतसकः। जंब्वाः खलु सुदर्शनायाः पूर्वस्य भवनस्योत्तरेणोत्तरपूर्वेण प्रासादावतंसकस्य दक्षिणेन अत्र खलु एको महान्

कूडः प्रज्ञप्तः अष्टौ योजनानि ऊर्ध्व मुच्चैस्त्वेन मूले द्वादशयोजनानि विष्कम्भेण मध्येऽष्टौ योजनान्यायामविष्कम्भाभ्याम् उपरि चत्वारि योजनान्यायामविष्कम्भेण मूले सातिरेकाणि सप्तत्रिंशद् योजनानि परिक्षेपेण मध्ये सातिरेकाणि पंचविंशतिर्योजनानि परिक्षेपेंण उपरि सातिरेकाणि द्वादशयोजनानि परिक्षेपेण मूले विस्तीर्णो मध्ये संक्षिप्तः उपरि तनुको गोपुच्छ संस्थानसंस्थितः सर्व जांबून दमयोऽच्छो यावत्प्रतिरूपः। स खलु एकया पद्मवरवेदिकया–एकेन वनपण्डेन सर्वतः समन्तात्संपरिक्षिप्तः द्वयोरपि वर्णकः। तस्य खलु कूटस्योपरि बहुसमरमणीयो भूमिभागः प्रज्ञप्तो यावदासते। तस्य खलु बहुसमरमणीयस्य भूमिभागस्य बहुमध्यदेशभागे एकं सिद्धायतनं क्रोशप्रमाणं सर्वापि सिद्धायतनवक्तव्यता। जम्ब्वाः खलु सुदर्शनायाः पूर्वस्य भवनस्य दक्षिणेन दक्षिणपूर्वस्य प्रासादावतंसकस्योत्तरेण अत्र खलु एको महान् कूटः प्रज्ञप्तः तदेव प्रमाणं सिद्धायतनं च। जंब्वाः खलु सुदर्शनायाः दक्षिणात्यस्य भवनस्य पूर्वेण दक्षिण पूर्वस्य प्रासादावतंसकस्य पश्चिमेन अत्र खलु एको महान्कूटः प्रज्ञप्तः। दक्षिणस्य भवनस्य परतो दक्षिणपश्चिमस्य प्रासादावतंसकस्य पूर्वेण अत्र खलु एको महान कूटः जंबूतः पश्चिमस्य भवनस्य दक्षिणेन दक्षिणपश्चिमस्य प्रासादावतंसकस्योत्तरेण अत्र खलु एको महान् कूटः प्रज्ञप्तः तदेव प्रमाणं सिद्धायतनं च। जंब्वाः पश्चिमभवनोत्तरेणोत्तर पश्चिमस्य प्रासादावतंसकस्य दक्षिणेनाऽत्र खलु एको महान् कूटः प्रज्ञप्तः तदेव प्रमाणं सिद्धायतनं च। जंब्वा उत्तरस्य भवनस्य पश्चिममेनोत्तरपश्चिमस्य प्रासादावतंसकस्य पूर्वेणाऽत्र खलु एको महान् कूटः प्रज्ञप्तः तदेव। जंब्वा उत्तर भवनस्य पूर्वेणोत्तरपूर्वस्य प्रासादावतंसकस्य पश्चिमेनाऽत्र खलु एको महान् कूटः प्रज्ञप्तः तदेव प्रमाणं तथैव सिद्धायतनम्। जंबू खलु सुदर्शनाऽन्यै र्बहुभिस्तिलकैर्लवकै यावत्–राजवृक्षैः हिङ्गुवृक्षैः सर्वतः समन्तात् संपरिक्षिप्ता जंब्वाः खलु सुदर्शनायाः उपरि बहूनि अष्टौ अष्टौ मङ्गलकानि प्रज्ञप्तानि तद्यथा–स्वस्तिक श्रीवत्स० कृष्ण चामरध्वजाः यावत्–छत्रातिच्छत्राणि। जंब्वाः खलु सुदर्शनायाः द्वादशनामधेयानि प्रज्ञप्तानि तद्यथा–सुदर्शना-अमोघाच सुप्रवुद्धा यशोधरा। विदेह जंबूः सौमनस्या नियता–नित्य मण्डिता ॥१॥ शुभद्रा च विशाला–सुजाता–इति याः सुदर्शनायाः जंब्वाः नामधेयानि द्वादश ॥२॥ तत्केनार्थेन भदन्त! एव मुच्यते जंबूसुदर्शना–जंबू सुदर्शना? गौतम! जंब्वा सुदर्शनायां जंबू द्वीपाधिपतिः अनादृतो नामदेवो महर्द्धिको यावत्–पल्योपमस्थितिकः परिवसति स खलु तत्र चतुर्णां सामानिकसहस्राणां यावत् जंबूद्वीपस्य जंब्वाः सुदर्शनायाः अनादृतायाश्च राजधान्याः यावद् विहरन्ति। कुत्र खलु भदन्त! अनादृतस्य यावत् समस्ता वक्तव्यता राजधान्याः महर्द्धिकः। अथोत्तरं च खलु गौतम! जंबू

द्वीपे द्वीपे तत्र तत्र देशे तत्र-तत्र बहवो जंबूवृक्षाः जंबूवनानि जंबूवनषंडाः नित्यं कुसुमिताः श्रिया अतीव शोभमानाः उपशोभमानास्तिष्ठन्ति। तत्तेनार्थेन गौतम ! एव मुच्यते अथोत्तरं च खलु गौतम ! जंबूद्वीपस्य शाश्वतं नामधेयं प्रज्ञप्तम् यन्नकदापिनाऽऽसीत्-यावत्-नित्यम् ॥सू०७८॥

टीका--'तासि णं णंदापुक्खरिणीणं'-तासां खलु नन्दा पुष्करिणीनाम् 'बहुमज्झदेसभाए'-बहुमध्यदेशभागे 'एत्थ णं पासायवडेंसए पन्नत्ते'-अत्र खलु नन्दा पुष्करिण्या बहुमध्यदेशभागे प्रासादावतंसकः प्रज्ञप्तः प्रतिष्ठितः, 'कोसप्पमाणे अद्धकोसं विक्खंभो सोचेव सोवण्णओ जाव सीहासणं स परिवारं' क्रोशैकप्रमाणोऽर्धक्रोशविष्कम्भः स एव स वर्णकः स परिवारं सिंहासनं यावत् नन्दानां दिक्षु प्रत्येकैकस्यां चत्वारि त्रिसोपानप्रतिरूपकाणि प्रज्ञप्तानि पूर्ववद्वर्णनम् त्रिसोपानकोपरितोरणानि पूर्ववद्वर्णनम् पुष्करिणीनां बहुमध्यदेशभागे-महानेकः प्रासादावतंसकः विशेषणं पूर्ववत् तन्मध्ये सिंहासनं सिंहासन चतुर्दिक्षु सामानिका-

'तासि णं णंदा पुक्खरिणीणं' इत्यादि ।

टीकार्थ-उन नन्दा पुष्करिणियों में से प्रत्येक नन्दा पुष्करिणी के ठीक मध्यभाग में एक प्रासादावतंसक हैं 'कोसप्पमाणे अद्धकोसं विक्खंभो सो चेव सो वण्णओ जाव सीहासणं सपरिवारं' यह प्रासादावतंसक एक कोश का लम्बा और आधे कोश का चौडा है इसका वर्णन पहिले जैसा कहा गया है वैसा ही यावत् सपरिवार सिंहासन तक है तथा च इन नंदा पुष्करिणियों की चारों दिशाओं में चार २ त्रिसोपान प्रतिरूपक हैं। इनका वर्णन पूर्व की तरह से ही है प्रत्येक त्रिसोपान के पगथियों के ऊपर तोरण हैं इनका भी वर्णन पूर्व में जैसा किया गया है वैसा ही है पुष्करिणीयों के बहुमध्य देशभाग में

'तासि णं णंदापुक्खरिणीणं' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—આ નંદાપુષ્કરિણીયોમાંથી દરેક નંદાપુષ્કરિણીયોની બરોબર મધ્યભાગમાં એક પ્રાસાદાવતંસક છે. 'कोसप्पमाणे अद्धकोसं विक्खंभो सो चेव सो वण्णओ जाव सीहासणं सपरिवारं' આ પ્રાસાદવતંસક એક કોસ-ગાઉ જેટલો લાંબો છે. અને અર્ધા ગાઉ જેટલો પહોળો છે. તેનું વર્ણન પહેલાં જેમ કરવામાં આવેલ છે એ જ પ્રમાણેનું યાવત્ સપરિવાર સિંહાસનના કથન પર્યન્તનું છે. તે આવી રીતે છે—આ નંદાપુષ્કરિણીયોમાંથી દરેક પુષ્કરિણીયોની ચારે દિશાઓમાં ચાર ચાર ત્રિસોપાન પ્રતિરૂપકો છે. તેનું વર્ણન પહેલાંની જેમ જ છે. દરેક ત્રિસોપાનકો-પગથિયાઓની ઉપર તોરણો છે. તેનું પણ વર્ણન પહેલાં જેમ કરવામાં આવેલ છે તે પ્રમાણેનું કરી લેવું. પુષ્કરિણીયોના

देराजमहिषी-अनीकाधिपति-रक्षकदेव भद्रासनानां वर्णनम् 'एवं-दक्खिणपुरत्थिमेणवि पण्णासं जोयणा०' चत्तारि पुक्खरिणीओ'-एवं दक्षिणपूर्वेणापि-आग्नेये पञ्चाशद्योजनान्यवगाह्याऽत्रनन्दा पुष्करिण्यः सन्ति 'तं जहा' तद्यथा-'उप्पलगुम्मा नलिणा-उप्पला-उप्पलुज्जला, तं चेव पमाणं-तहेव पासायवडेंसगो तप्पमाणो'-उप्पलगुल्मा'-नलिना उत्पला-उत्पलोत्पला, तदेव प्रमाणं-तथैव तत्प्रमाणः प्रासादावतंसकः, यथा-सुदर्शना जंव्वा ईशाने पूर्वस्यामपि वनषण्डं पञ्चाशद्योजनान्यवगाह्याऽत्र चतस्रो नन्दापुष्करिण्यः सन्ति, ताः क्रोशमायामेनाऽर्धक्रोशं विष्कम्भेण पञ्च धनुः शतान्युद्वेधेन अच्छाःश्लक्ष्णाः यावत्प्रतिरूपाः।

जैसी की पूर्व में प्रासादावतंसक के होने की बात कही गई है वह अब इतने वर्णन के बाद प्रारम्भ होती है सिंहासन की चारों दिशाओं में सामानिक देवों के, अनीकाधिपतियों के और रक्षक देवों के भद्रासन हैं यहां पर भद्रासनों का वर्णन कर लेना चाहिये 'एवं दक्खिण पुरत्थिमेणं वि पण्णासं जोयणा चत्तारि पुक्खरिणीओ' इसी तरह से दक्षिण पूर्व के कोने में-आग्नेय विदिशा में-भी ५० योजन आगे जाने पर यहां पर नन्दापुष्करिणीयां हैं। उन के नाम इस प्रकार से है 'उप्पलगुम्मा, णलिणा, उप्पला, उप्पलुज्जला तं चेव पमाणं' उत्पल गुल्मा, नलिना, उत्पला, उत्पलोज्ज्वला 'तं चेव पमाणं, तहेव पासायवडेंसगो तप्पमाणो' इनका प्रमाण पूर्ववत् जानना चाहिये अर्थात् जिस प्रकार से सुदर्शना जम्बू के ईशान कोन में जो वनषण्ड है उस से-५० योजन आगे जाने पर चार नंदापुष्करिणियां हैं और वे एक २ कोश की लम्बी और आधे आधे कोश की चौडी है तथा ५०० सौ धनुष

બહુ મધ્યદેશભાગમાં જેમ પહેલાં પ્રાસાદાવતંસકો હોવાનું કહેલ છે, તે પ્રમાણેના પ્રાસાદાવતંસકો અહીયાં પણ છે. સિંહાસનોની ચારે દિશાઓમાં સામાનિક દેવોના અનીકાધિપતિયોના અને રક્ષક દેવોના ભદ્રાસનો છે. અહીયાં એ ભદ્રાસનોનું વર્ણન પહેલાના વર્ણન પ્રમાણે કરી લેવું. 'एवं दक्खिण पुरत्थिमेणं वि पण्णासं जोयणा चत्तारि पुक्खरिणीओ' એજ પ્રમાણે દક્ષિણ પૂર્વના ખુણામાં-અગ્નેય ખુણામાં પણ ૫૦ પચાસ યોજન આગળ જવાથી ત્યાં આગળ નંદા પુષ્કરિણીયો છે. તેના નામો આ પ્રમાણે છે-'उप्पलगुम्मा, णलिना उपला उप्पलोज्जला, तं चेव पमाणं तहेव पासायवडेंसगो तप्पमाणो' તેનું પ્રમાણ પહેલાના કથન પ્રમાણે સમજવું અર્થાત્ જે પ્રમાણે સુદર્શનાજંબૂના ઇશાન ખુણામાં જે વનખંડ છે, તેનાથી ૫૦ પચાસ યોજન આગળ જવાથી ચાર નંદા પુષ્કરિણીયો છે. અને તે દરેક એક કોસ-ગાઉ જેટલી લાંબી અને

तद्यथा–उत्पलगुल्मा–नलिना–उत्पला–उत्पलोज्ज्वला एतासां बहुमध्यदेशभागे प्रासादावतंसको यावत्प्रमाणः तस्य पुरतस्तोरणानि अत्र तोरणवर्णनं पुनः प्रासादावतंसकपुरः अनादृतदेवसिंहासनं तच्चतुर्दिक्षु सामानिकादीनां भद्रासनान्तानां सहस्राणि सपरिवारसिंहासनवर्णनं कर्तव्यमिति । 'एवं दक्खिणपच्चत्थिमेणवि पण्णासं जोयणाणं परं भिंगा भिंगणिभा चेव अंजणा कज्जलप्पभा सेसं तं चेव'–सुदर्शना जंब्वाः दक्षिणपश्चिमायां–वायव्ये प्रथमं वनषण्डं पञ्चाशद्योजनान्यवगाह्याऽत्र चतस्रो नन्दापुष्करिण्यः तथाहि–भृङ्गा–भृङ्गनिभाऽञ्जना–कज्जलप्रभा–ताः क्रोशं तदर्धं पञ्चधनुः शतानि आयाम–विष्कम्भो–द्वेधैः अच्छाः

की गहरी है एवं 'अच्छा, श्लक्ष्णाः' आदि विशेषणों वाली हैं उसी प्रकार से वे उत्पल गुल्मा आदि चार नंदा पुष्करिणियां हैं । इनके प्रत्येक के मध्य भाग में एक एक प्रासादावतंसक है इसका प्रमाण पूर्व में जैसा कहा गया है वैसा, ही है इसके आगे तोरण है प्रासादावतंसक के सामने अनादृत देव का सिंहासन हैं । इस सिंहासन की चारों दिशाओं में सामानिक आदि देवों के हजारों भद्रासन हैं । यहां पर परिवार सहित सिंहासनों का वर्णन कर लेना चाहिये 'एवं दक्खिण पच्चत्थिमेण वि पण्णासं जोयणाणं परं भिंगाभिंगाणिभा चेव अंजणा कज्जलपभा सेसं तं चेव' इसी तरह से सुदर्शन जम्बू की वायव्य विदिशा में पचास योजन पर चार नन्दा पुष्करिणियां हैं उनके नाम भृङ्गा भृङ्गनिभा अञ्जना और कज्जलप्रभा है इनकी लम्बाई प्रत्येक की एक २ कोश की है और चौडाई आधे कोश की है तथा गहराई ५००

અર્ધા ગાઉ જેટલી પહોળી છે તથા ૫૦૦ પાંચસો ધનુષ જેટલી ઊંડી છે. તેમ જ 'अच्छा, श्लक्ष्णाः' વિગેરે વિશેષણોવાળી છે. એજ પ્રમાણે ઉત્પલગુલ્મ વિગેરેથી યુક્ત ચાર નંદાપુષ્કરિણીયો છે. તે દરેકના મધ્ય ભાગમાં એક એક પ્રાસાદાવતંસક છે, તેનું પ્રમાણ પહેલાં જે પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે, એજ પ્રમાણે છે. તેની આગળ તોરણો છે. પ્રાસાદાવતંસકોની સામે અનાદૃતદેવનું સિંહાસન છે. એ સિંહાસનની ચારે દિશાએ સામાનિક વિગેરે દેવોના હજારો ભદ્રાસનો છે. અહીંયાં પરિવારસહિત સિંહાસનોનું વર્ણન કરી લેવું જોઇએ. 'एवं दक्खिणपच्चत्थिमेणं वि पण्णासं जोयणाणं परं भिंगाभिंगाणिभा चेव अंजणा कज्जलप्पभा सेसं तं चेव' એજ પ્રમાણે સુદર્શનજંબુની વાયવ્ય દિશામાં પચાસ યોજનપર ચાર નંદાપુષ્કરિણીયો છે. તેના નામો ભૃંગા ભૃંગનિભા અંજના અને કજ્જલપ્રભા એ પ્રમાણે છે. તે દરેકની લંબાઇ એક એક કોસની છે અને પહોળાઈ અર્ધા કોસની છે. તથા ઉંડાઇ ૫૦૦ પાંચસો ધનુષની છે. આ બધી

श्लक्ष्णाः यावत्-प्रतिरूपाः। तस्याः पुष्करिण्या बहुमध्यदेशभागे प्रासादावतंसकः क्रोशमर्धं क्रोशञ्चाऽऽयामविष्कम्भाभ्यां तदुपरि सिंहासनं तत्सिंहासनचतुर्दिक्षु -'अनादृत' देवस्य सामानिकाऽग्रमहिष्यनीकाऽऽनीकाधिपति षोडशात्मरक्षकदेवसहस्राणां यथायोग्यमासनसहस्राणि। 'जंबूएणं सुदंसणाए उत्तरपुरत्थिमेणं-जंबा सुदर्शनाया उत्तरपूर्वस्यामीशाने 'पढमं वणसण्डं पण्णासं जोयणाइं ओगाहित्ता' प्रथमं वनषण्डं पञ्चाशद्योजनान्यवगाह्य, 'एत्थ णं चत्तारि णंदाओ पुक्खरिणीओ पन्नत्ताओ'-चतस्रोऽत्र नन्दापुष्करिण्यः प्रज्ञप्ताः 'तं जहा' तद्यथा-सिरिकंता-सिरिमहिया सिरिचंदा-सिरिलया' श्रीकान्ता-श्रीमहिता श्रीचन्द्रा-श्रीनिलयाः 'तहेव पमाणं

पांच सौ धनुष की है ये सब नन्दापुष्करिणियां अच्छा आदि विशेषणों वाली हैं। इन पुष्करिणियों में से प्रत्येक पुष्करिणी के ठीक मध्यभाग में एक २ प्रासादावतंसक है इनकी लम्बाई १ कोस की और चौडाई आधे कोश की है इन प्रत्येक प्रासादावतंसकों में एक २ अनादृत देव का सिंहासन है। इन सिंहासनों के चारों दिशाओं में अनादृत देव के सामानिक देवों के अनादृत देव की अग्रमहिषियों के अनीकाधिपतियों के एवं १६ हजार आत्मरक्षक देवों के यथायोग्य हजारों आसन हैं। 'जंबूएणं सुदंसणाए उत्तरपुरत्थिमेणं' जंबूसुदर्शना के ईशान कोण में 'पढमं वणसंडं पण्णासं जोयणाइं ओगाहित्ता एत्थ णं चत्तारि णंदाओ पुक्खरिणीओ पन्नत्ताओ' प्रथम वनषण्ड को ५० योजन पारकर के आगे चार नंदा पुष्करिणियां हैं। उनके नाम 'सिरिकंता सिरिमहिया सिरिचंदा सिरिणिलया' श्रीकान्ता, श्रीमहिता, श्रीचंन्द्रा, और श्रीनिलया हैं। 'तहेव पमाणं तहेव पासायवडेंसओ'

નંદા પુષ્કરિણીયો 'અચ્છા વિગેરે' વિશેષણોવાળી છે. આ પુષ્કરિણીયોમાંથી દરેક પુષ્કરિણીયોના બરોબર મધ્ય ભાગમા એક એક પ્રાસાદાવતંસક છે. તેની લંબાઇ ૧ એક કોસ-ગાઉ જેટલી છે. અને પહોળાઇ અર્ધા ગાઉ જેટલી છે. અને દરેક પ્રાસાદાવતંસકોમાં એક એક અનાદૃતદેવના સિંહાસનો છે. એ સિંહાસનોની ચારે દિશાઓમાં અનાદૃતદેવના સામાનિકદેવના અનાદૃત દેવનીં અગ્રમહિષિયોના અનીકાધિપતિયોના ૧૬ સોળ હજાર આત્મરક્ષક દેવોના યથા યોગ્ય હજારો આસનો છે. 'जंबूए णं सुदंसणाए उत्तरपुरत्थिमेणं' જંબૂસુદર્શનાના ઇશાન ખુણામાં 'पढमं वणसंडं पण्णासं जोयणाइं ओगाहित्ता एत्थणं चत्तारि णंदा-पुक्खरिणीओ पण्णत्ताओ' પહેલા વનખંડથી ૫૦ યોજનપર આગળ જતાં ચાર નંદા પુષ્કરિણીયો છે. તેના નામો આ પ્રમાણે છે-'सिरिकंता, सिरिमहिया, सिरिचंदा, सिरिणिलया' શ્રીકાંતા, શ્રીમહિતા, શ્રીચંદ્રા અને શ્રીનિલયા છે. 'तहेव पमाणं तहेव

तहेव पासायवडेंसओ'–तदेव प्रमाणम् तथैव प्रासादावतंसकः सर्वाः पुष्करिण्यः क्रोशमर्धक्रोशमायामविष्कम्भाभ्याम् पञ्च धनुःशतानि–उद्वेधेनाऽच्छाः यावत्प्रतिरूपाः तासां बहुमध्यदेशभागे विशालः प्रासादावतंसकः क्रोशमायामेन क्रोशार्धं विष्कम्भेण पुरत एतस्य तोरणानि तत्पुरः प्रासादावतंसको यदुपरि सिंहासनम् सिंहासन चतुर्दिशि 'अनादृतदेवस्य सामानिकादि सहस्राणां यथायोग्यं भद्रासनानि। 'जंबूएणं सुदंसणाए पुरत्थिमिल्लस्स भवणस्स' जंबूसुदर्शनायाः पूर्वस्यां विद्यमानभवनस्य 'उत्तरेणं उत्तरपुरत्थिमेणं' उत्तरेणं उत्तरपूर्वेणैशान्याम् 'पासायवडेंसगस्स'–प्रासादावतंसकस्य 'दाहिणेणं–दक्षिणेन 'एत्थ णं एगे महं कूडे' अत्र खलु महानेकः कूटः 'अट्ठ जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं' अष्टयोजनान्यूर्ध्वमुच्चत्वेन 'मूले बारस जोयणाइं विक्खंभेणं' स च मूले द्वादशयोजनानि विष्कम्भेण 'मज्झे अट्ठजोयणाइं आयामविक्खंभेणं मध्ये आयामविष्कम्भा-

इनका प्रमाण जैसा पहिले नन्दा पुष्करिणियों का कहा गया है वैसा ही है इनके ठीक मध्यभाग में एक २ विशाल प्रासादावतंसक है प्रत्येक का इसका प्रमाण भी जैसा पहिले के प्रासादावतंसक का प्रमाण कहा गया है वैसा ही है यावत् प्रत्येक प्रासादावतंसक के सामने तोरण है प्रत्येक के ऊपर अनादृत देव के सिंहासन हैं सिंहासनों की चारों दिशाओं में अनादृत देव के सामानिक आदि देवों के हजारों सिंहासन हैं। 'जंबूएणं सुदंसणाए पुरत्थिमिल्लस्स भवणस्स उत्तरेणं उत्तरपुरत्थिमेणं दाहिणेणं एत्थ णं एगे महं कूडे पन्नत्ते' जम्बूसुदर्शना की पूर्व दिशा में विद्यमान भवन की उत्तर दिशा में, ईशान दिशा में और दक्षिण दिशा में एक विशाल कूट है 'अट्ठजोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं मूले बारसजोयणाइं विक्खंभेणं मज्झे अट्ठजोयणाइं

पासायवडेंसगाओ' तेनुं प्रभाणु જેમ પહેલાં નંદા પુષ્કરિણીયોનું પ્રમાણ કહેલ છે. એજ પ્રમાણે છે, તેના બરોબર મધ્ય ભાગમાં એક એક વિશાલ પ્રાસાદાવતંસક છે, તે દરેકનું પ્રમાણ પણ જેમ પહેલાંના પ્રાસાદાવતંસકોનું પ્રમાણ કહેવામાં આવેલ છે, એ જ પ્રમાણેનું છે. યાવત્ દરેક પ્રાસાદાવતંસકની સામે તોરણો છે. તે દરેકની ઉપર અનાદૃતદેવના સિંહાસનો છે. સિંહાસનોની ચારે દિશાએ અનાદૃતદેવના સામાનિકદેવોના હજારો સિંહાસનો છે. 'जंबूएणं सुदंसणाए पुरत्थिमिल्लस्स भवणस्स उत्तरेणं उत्तरपुरत्थिमेणं दाहिणेणं एत्थणं एगे महं कूडे पण्णत्ते' જંબૂસુદર્શનની પૂર્વ દિશામાં આવેલ ભવનની ઉત્તર દિશામાં, ઈશાન દિશામાં અને દક્ષિણ દિશામાં એક એક વિશાલ કૂટ છે તે 'अट्ठ जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं मूले बारस जोयणाइं विक्खंभेणं मज्झे अट्ठ जोयणाइं

भ्या मष्टौयोजनानि 'उवरिं चत्तारि जोयणाइं आयामविक्खंभेणं' उपरितनभागे आयामविष्कम्भेण चत्वारि योजनानि 'मूले साइरेगाइं सत्ततीसं जोयणाइं परिक्खेवेणं-मूले-मूलदेशे परिक्षेपेण सातिरेकाणि सप्तत्रिंशद्योजनानि-'मज्झे साइरे गाइं पणुवीसं जोयणाइं परिक्खेवेणं'-मध्ये सातिरेकाणि पञ्चविंशति-योजनानि परिक्षेपेण 'उवरिं साइरेगाइं बारस जोयणाइं परिक्खेवेणं'-सातिरेक द्वादशयोजनानि परिक्षेपेणोपरि सोऽयम्-'मूले विच्छिण्णे-मज्झे संखित्ते उप्पिं तणुए-गोपुच्छ संठाणसंठिए' मूले विच्छिन्नः मध्ये संक्षिप्तः उपरि तनुः-स्वल्पः सन् गोपुच्छसंस्थानवत्संस्थितः 'सव्व जंबूणयामए अच्छे जाव पडिरूवे' सर्वांशेन जम्बूनदमयोऽच्छो यावत्प्रतिरूपः । 'से णं एगाए पउमवरवेइयाए' स खलु

आयाम विक्खंभेणं उवरिं चत्तारि जोयणाइं आयामविक्खंभेणं' यह आठ योजन का ऊंचा है मूल में बारह योजन का लम्बा चौडा है मध्य में आठ योजन का लम्बा चौडा है ऊपर में चार योजन का लम्बा चौडा है 'मूले सातिरेगाइं सत्ततीसं जोयणाइं परिक्खेवेणं, मज्झे साइरेगाइं पणवीसं जोयणाइं परिक्खेवेणं, उवरिं सातिरेगाइं बारस जोयणाइं परिक्खेवेणं' मूल में साधिक सैंतीस योजन की परिधि है मध्य में साधिक पच्चीस योजन की परिधि है और ऊपर में साधिक बारह योजन की परिधि है यह कूट 'मूले विच्छिण्णे, मज्झे संखित्ते, उप्पिं तणुए, गोपुच्छसंठाणसंठिए' मूल में विस्तीर्ण है मध्य में संकुचित है और ऊपर में पतला है अतः यह 'गोपुच्छ संठाणसंठिए' गोपुच्छ के जैसे आकार वाला है 'सव्व जंबूणयामए' यह सर्वात्मना जम्बूनदमय है 'अच्छे जाव पडिरूवे' आकाश और स्फटिक मणि के

आयामविक्खंभेणं उवरिं चत्तारि जोयणाइं आयामविक्खंभेणं' तेनी ઉંચાઇ આઠ યોજનની છે. મૂળમાં બાર યોજનની તેની લંબાઇ પહોળાઇ છે. તે મધ્યમાં આઠ યોજન લાંબો પહોળો છે. અને ઉપર ચાર યોજનની તેની લંબાઇ પહોળાઇ છે. 'मूले सातिरेगाइं सत्ततीसं जोयणाइं परिक्खेवेणं मज्झे साइरेगाइं पणुवीसं जोयणाइं परिक्खेवेणं उवरिं सातिरेगाइं बारस जोयणाइं परिक्खेवेणं' મૂળમાં કંઇક વધારે ૩૭ સાડત્રીસ યોજનની તેની પરિધિ છે. મધ્યમાં કંઇક વધારે પચ્ચીસ યોજનની પરિધિ છે. અને ઉપર કંઇક વધારે ૧૨ બાર યોજનની પરિધિ છે. આ કૂટ 'मूले विच्छिण्णे, मज्झे संखित्ते उप्पिं तणुए गोपुच्छसंठाणसंठिए' મૂળમાં વિસ્તારવાળો છે. મધ્યમાં સંકુચિત-સંકડાયેલ છે. અને ઉપરની બાજુ પાતળો છે. તેથી તે 'गोपुच्छ संठाणसंठिए' ગાયના પુંછડાના જેવા આકારવાળો છે. 'सव्व जंबूणयामए' એ સર્વાત્મના જંબૂનદમય છે. 'अच्छे जाव पडिरूवे'

कूटः एकया पद्मवरवेदिकया 'एगेणं वणसंडेणं सव्वओ समंता संपरिक्खित्ते' वनषण्डेनैकेन सर्वतः समन्तात्संपरीतो वेष्टितः 'दोण्हवि वण्णओ' द्वयोरपि वर्णनं मणिस्पर्शान्तं पद्मवरवेदिकायाः वनषण्डस्य चाऽऽयामादिभिर्यथानिर्दिष्टस्याऽच्छः श्लक्ष्णो यावत्प्रतिरूपः। 'तस्स णं कूडस्स उवरि'-तत्कूटोपरि खलु-'बहुसमरमणिज्जे भूमिभाए पण्णत्ते' बहुसमरमणीयो भूमिभागः प्रज्ञप्तः 'जाव आसयंति--आलिंगपुक्खरमिति वा-मृदंग इति वा-सरतलमिति वा-आदर्शमंगलमिति वा' इत्यारभ्यमणि वर्णनान्तं समुपवर्ण्य तत्र खलु बहवो वानव्यन्तरदेवा देव्यश्चाऽऽसते शेरते० पुराचीर्णशुभकर्मफल मनुभवन्तो यथा सुखं विहरन्ति। 'तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झदेसभाए एगं सिद्धायतणं कोसप्पमाणं' तस्य

जैसा निर्मल है यावत् प्रतिरूप है 'सेणं एगाए पउमवरवेइयाए एगेणं वणसंडेणं सव्वओ समंता संपरिक्खित्ते' यह एक पद्मवर वेदिकासे और वनषण्ड से चारों ओर से व्याप्त हैं 'दोण्हवि वण्णओ' इन दोनों का यहां जैसा कि इन के पहिले आयाम और विस्तार आदि के द्वारा तथा अच्छ आदि विशेषणों द्वारा वर्णन यथास्थान किया गया है वैसा ही वर्णन कर लेना चाहिये 'तस्स णं कूडस्स उवरि बहुसमरमणिज्जे भूमिभाए पण्णत्ते जाव आसयंति' इस कूट के ऊपर एक बहुसमरमणीय भूमिभाग है इस में अनेक वानव्यन्तर देव और देवियां यावत् उठती बैठती रहती हैं इत्यादि रूप से पूर्व की तरह इस भूमि भाग के वर्णन के सम्बन्ध में कथन करना चाहिये ये कथन 'से जहा नामए आलिंग पुक्खरेइवा' इत्यादि सूत्रपाठ से प्रारंभ होता है 'तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झदेसभाए एगं

આકાશ અને સ્ફટિક મણિના જેવા તે નિર્મળ છે. યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. 'से णं एगाए पउमवरवेइयाए एगेणं वणसंडेणं सव्वओ समंता संपरिक्खित्ते' તે એક પદ્મવર વેદિકાથી અને વનખંડથી ચારે બાજુએ ઘેરાયેલ છે. 'दोण्ह वि वण्णओ' આ બન્નેનું વર્ણન આયામ અને વિસ્તાર વિગેરે કથનપૂર્વક તથા અચ્છ વિગેરે વિશેષણોદ્વારા પહેલાં યોગ્ય સ્થળે કરવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણેનું સઘળું વર્ણન અહીંયાં સમજી લેવું. 'तस्स णं कूडस्स उवरि बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पण्णत्ते जाव आसयंति' એ કૂટની ઉપર એક બહુ સમરમણીય ભૂમિભાગ છે. તેમાં અનેક વાનવ્યન્તર દેવો અને દેવિયો યાવત્ ઉઠે બેસે છે, વિગેરે પ્રકારથી પહેલાની જેમ આ ભૂમિભાગના વર્ણન સંબંધમાં કહેવું જોઈએ. આ કથન 'से जहा नामए आलिंगपुक्खरेइवा' એ સૂત્ર પાઠથી પ્રારંભ થાય છે. 'तस्सणं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झदेसभाए एगं सिद्धायतणं

खलु बहुसमरमणीयभूमिभागस्य मध्यदेशभागे क्रोशप्रमाणकमेकं सिद्धायतनम् 'पूर्ववत्समुपवर्णितस्य तस्य त्रिदिक्षु विशेषणविशिष्टानि द्वाराणि तत्र मणिपीठिका तदुपरि प्रज्ञप्तो देवच्छन्दक एकः देवच्छन्दकेऽष्टशतं जिनप्रतिमानां जिनोत्सेध-प्रमाणानां सन्निक्षिप्तं तिष्ठति। 'सव्वा सिद्धायतणवत्तव्वया' सर्वा सिद्धायतन-वक्तव्यताऽत्रग्राह्या। 'जंबूए णं सुदंसणाए' जम्बूसुदर्शनायाः 'पुरत्थिमस्स भवणस्स दाहिणेणं दक्खिणपुरत्थिमिल्लस्स पासायवडेंसगस्स' पूर्वदिग्भवनस्य दक्षिणेन दक्षिण पूर्वस्यामाग्नेय्यां स्थित प्रासादावतंसकस्य 'उत्तरेणं' उत्तरस्याम् 'एत्थ णं एगे महं कूडे पन्नत्ते' एको महान्कूटः प्रस्तुतोऽत्र 'तंचेव पमाणं सिद्धायतणं च'

सिद्धायतणं कोसप्पमाणं' उस बहुसमरमणीय भूमिभाग के बहुमध्य देश में एक कोश का लम्बा एक सिद्धायतन है यह सिद्धायतन जम्बूसुदर्शना की शाखापर स्थित जो सिद्धायतन है उसके जैसा ही वर्णित किया गया है इसकी तीन दिशाओं में तीन द्वार हैं। इन द्वारों के सम्बन्ध का कथन पूर्व में जैसा कथन द्वारों के सम्बन्ध में किया जा चुका है वैसा ही है इस सिद्धायतन में एक मणिपीठिका है इसके ऊपर एक देवच्छन्द है देवच्छन्दक में अपने २ शरीर की अवगाहना के प्रमाण वाली १०८ कामदेव-जिन प्रतिमाएं हैं। इस तरह से यहां 'सव्वा सिद्धायतण वत्तव्वया' सिद्धायतन के सम्बन्ध में समस्त वक्तव्यता है। 'जंबूए सुदंसणाए पुरत्थिमस्स भवणस्स दाहि-णेणं दक्खिणपुरत्थिमिल्लस्स पासायवडेंसगस्स उत्तरेणं एगे महं कूडे पन्नत्ते' जम्बूसुदर्शना की पूर्वदिशा में स्थित जो भवन है उस

कोसप्पमाणं' એ બહુસમરમણીય ભૂમિભાગના બહુ મધ્યદેશ ભાગમાં એક કોશ -ગાઉ લાંબુ એક સિદ્ધાયતન છે, આ સિદ્ધાયતનનું વર્ણન જંબૂસુદર્શનાની શાખા પર આવેલ જે સિદ્ધાયતન છે, તેના વર્ણન પ્રમાણેનું સઘળું વર્ણન કરી લેવું. તેની ત્રણ દિશાઓમાં ત્રણ દરવાજાઓ છે. આ દ્વારો સંબંધી કથન પહેલા જે પ્રમાણે દ્વારોના સંબંધમાં કરવામાં આવી ચૂકેલ છે એ જ પ્રમાણે કરી લેવું. આ સિદ્ધાયતનમાં એક મણિપીઠિકા છે. તેની ઉપર એક દેવચ્છન્દ છે. દેવચ્છન્દકમાં પોત પોતાના શરીરની અવગાહનાના પ્રમાણવાળી ૧૦૮ એકસો આઠ કામદેવ-જીનપ્રતિમાઓ છે, આ પ્રમાણે અહિયાં 'सव्वा सिद्धायतणवत्तव्वया' સિદ્ધાયતન સંબંધી સઘળું કથન સમસ્તરીતે વર્ણનપૂર્વક સમજી લેવું. 'जंबूए सुदंसणाए पुरत्थिमस्स दाहिणेणं दक्खिणपुरत्थिमिल्लस पासायवडेंसगस्स उत्तरेणं एत्थ णं एगे महं कूडे पण्णत्ते' જંબૂસુદર્શનાની પૂર્વ દિશામાં આવેલ જે ભવન છે. એ ભવનની દક્ષિણ દિશામાં તથા વાયવ્ય વિગેરે દિશાઓમાં આવેલ જે

तदेव प्रमाणकं सिद्धायतनम् चकारात्-सिद्धायतन-कूट-कूटेसिद्धायतन-त्रिद्वार-मणिपीठिका-देवच्छन्दक-जिन प्रतिमान्तानां यथावद्वर्णनं स्थितिश्च संग्राह्यम्। 'जंबूए णं सुदंसणाए दाहिणिल्लस्स भवणस्स-पुरत्थिमेणं-दाहिणपुरत्थिमस्स पासायवडेंसगस्स-पच्चत्थिमेणं'-जंबूसुदर्शनायाः खलु भवनस्य पूर्वस्यां दक्षिण पूर्वदिशि स्थितप्रासादावतंसकस्य पश्चिमायाम्-'एत्थ णं एगे महं कूडे पन्नत्ते' एको महान्कूटः खल्वत्र प्रथितः 'एवं दहिणस्स भवणस्स परतो-दाहिण पच्चत्थि मिल्लस्स पासायवडेंसगस्स पुरत्थिमेणं एत्थ णं एगे महं कूडे' एवं दक्षिण-

भवन की दक्षिण दिशा में तथा वायव्यदिशा में स्थित जो प्रासादावतंसक है उस की उत्तर दिशा में एक विशाल कूड-कूट है 'तं चेव पमाणं सिद्धायतणं च' इस कूट के प्रमाण की वक्तव्यता जैसी पीछे कही गई है उतनी है इस कूट के ऊपर एक सिद्धायतन है। इस तरह सिद्धायतन, कूट-कूट पर सिद्धायतन, त्रिद्वार, मणिपीठिका, देवछन्द और जिनप्रतिमा, इन सब का वर्णन पूर्व में जैसा किया गया है वह सब यहां पर कर लेना चाहिये इसी तरह 'जंबूए सुदंसणाए दाहिणिल्लस्स पुरत्थिमेणं दाहिणपुरत्थिमस्स पासायवडेंसगस्स 'पच्चत्थिमेणं' जंबूसुदर्शना के दक्षिण के भवन से पूर्व दिशा में और अग्निकोण में स्थित जो प्रासादावतंसक है उसकी पश्चिम दिशा में 'एत्थणं एगे महं कूडे पण्णत्ते' बहुत बडा कूट कहा गया है 'एवं दाहिणस्स भवणस्स परतो दाहिणपच्चत्थिमिल्लस्स पासायवडेंसगस्स' इसी तरह जम्बूसुदर्शना की दक्षिण दिशा में जो भवन है उसकी पश्चिम दिशा में और नैर्ऋत्य कोण के प्रासादावतंसक की

પ્રાસાદાવતંસક છે તેની ઉત્તર દિશામાં એક વિશાળ કૂટ છે, 'तं चेव पमाणं सिद्धायतणं च' આ કૂટના પ્રમાણનું વર્ણન જે પ્રમાણે પહેલાં કહેલ છે એજ પ્રમાણે છે. આ કૂટની ઉપર એક સિદ્ધાયતન છે. આ રીતે સિદ્ધાયતન, કૂટ, કૂટની ઉપર સિદ્ધાયતન ત્રણ દ્વારો મણિપીઠિકા દેવચ્છંદ અને જીનપ્રતિમા આ બધાનું વર્ણન પહેલાં જેમ કરવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણે તમામ વર્ણન અહીંયા કરી લેવું. 'जंबूए सुदंसणाए दाहिणिलस्स भवणस्स पुरत्थिमेणं दाहिण पुरत्थिमस्स पासायवडेंसगस्स पच्चत्थिमेणं' જંબૂસુદર્શનાના દક્ષિણના ભવનથી પૂર્વ દિશામાં અને અગ્નિ ખુણામાં આવેલ જે પ્રાસાદાવતંસક છે તેની પશ્ચિમ દિશામાં 'एत्थ णं एगे महं कूडे पण्णत्ते' એક ઘણો જ મોટો કૂટ આવેલ છે. 'एवं दाहिणस्स भवणस्स परतो दाहिणपच्चत्थिमिल्लस्स पासायवडेंसगस्स' એ જ પ્રમાણે જંબૂસુદર્શનાની દક્ષિણ દિશામાં જે ભવન છે તેની પશ્ચિમ દિશામાં

भवनस्य परतो दक्षिणपश्चिमदिक् स्थितप्रासादावतंसकस्य पूर्वेण अत्र खल्वेको· महान्कूटः 'जंबूतो पच्चत्थिमिल्लस्स भवणस्स–दाहिणेणं–दाहिण पच्चत्थि· मिल्लस्स पासायवडेंसगस्स–उत्तरेणं–एत्थ णं एगे महं कूडे पन्नत्ते–तं चेव पमा· णं सिद्धायतणं च' 'जंबूतः–पश्चिमभवनस्य दक्षिणेन दक्षिण पश्चिमस्थ प्रासादा· वतंसकस्योत्तरेणोत्तरस्याम् अत्र खल्वेको महान् कूटः प्रज्ञप्तः तदेव प्रमाणं सिद्धायतनं च जम्बूसुदर्शना पूर्वद्वारस्थित भवनकूटप्रमाणवत् वक्तव्यताऽत्रेति। 'जंबूए पच्चत्थिमभवण उत्तरेणं–उत्तर पच्चत्थिमस्स पासायवडेंसगस्स दाहिणे णं–एत्थ णं एगे महं कूडे पन्नत्ते–तंचेव पमाणं सिद्धायतणं च' जम्बू सुदर्शनायाः पश्चिमाशास्थित भवनस्योत्तरेणोत्तरपश्चिमायां प्रासादावतंसकस्य दक्षिणदिशि–अत्रैको महान्खलु कूटः प्रज्ञप्तः तदेव प्रमाणं सिद्धायतनं च। 'जंबूए उत्तरस्स भवणस्स पच्चत्थिमेणं–उत्तरपच्चत्थिमस्स पासायवडेंसगस्स-पुरत्थिमेण–एत्थ णं

'पुरत्थिमेणं' पूर्वदिशा में 'एत्थणं एगे महं कूडे पण्णत्ते' एक विशाल कूट है 'जंबूओ पच्चत्थिमिल्लस्स भवणस्स दाहिणेणं दाहिणपच्च· त्थिमिल्लस्स पासायवडेंसगस्स उत्तरेणं एत्थणं एगे महं कूडे पन्नत्ते' इसी तरह जंबूसुदर्शना की पश्चिम दिशा के भवन की दक्षिण दिशा में और नैर्ऋत्यकोण के प्रासादावतंसक की उत्तर दिशा में एक विशाल कूट है जंबूए पच्चत्थिम भवण उत्तरेणं उत्तर पच्चत्थिमस्स पासायवडेंसगस्स दाहिणेणं एत्थणं एगे महं कूडे पण्णत्ते' इसी तरह जम्बूसुदर्शना की पश्चिम दिशा के भवन की उत्तर दिशा में और वायव्य कोन के प्रासादावतंसक की दक्षिण दिशा में एक विशाल कूट है 'जंबूए उत्तरस्स भवणस्स पच्चत्थिमेणं उत्तर पच्चत्थिमस्स पासायवडेंसगस्स पुरत्थिमेणं एत्थणं एगे महं कूडे पण्णत्ते' जम्बू सुदर्शना की उत्तरदिशा के भवन की पश्चिम दिशा में और उत्तर

અને નૈઋત્ય ખૂણાના પ્રાસાદાવતંસકની 'पुरत्थिमेणं' પૂર્વ દિશામાં 'एत्थ णं एगे महं कूडे पण्णत्ते' એજ પ્રમાણેનો જંબૂસુદર્શનાની પશ્ચિમ દિશાના ભવનની દક્ષિણ દિશામાં અને નૈઋત્ય ખૂણાના પ્રાસાદાવતંસકની ઉત્તર દિશામાં એક વિશાળ કૂટ છે. 'जंबूए पच्चत्थिमभवण उत्तरेणं उत्तरपच्चत्थिमस्स पासायवडें· सगस्स दाहिणेणं एत्थ णं एगे महं कूडे पण्णत्ते' એજ પ્રમાણે જંબૂસુદર્શનાની પશ્ચિમ દિશાના ભવનની ઉતર દિશામાં અને વાયવ્ય ખૂણાના પ્રાસાદાવતંસકની દક્ષિણ દિશામાં એક વિશાળ કૂટ આવેલ છે. 'जंबूए उत्तरस्स भवणस्स पच्चत्थि मेणं उत्तर पच्चत्थिमस्स पासायवडेंसगस्स पुरत्थिमेणं एत्थ णं एगे महं कूडे पण्णत्ते' જંબૂસુદર્શનાની ઉત્તર દિશાના ભવનની પશ્ચિમ દિશામાં અને ઉત્તર પશ્ચિમ

एगे महं कूडे पन्नत्ते-तं चेव' सुदर्शना जम्ब्वा उत्तरभवनस्य पश्चिमेनोत्तर-पश्चिमस्य प्रासादावतंसकस्य पूर्वदिशि अत्र खलु महानेकः कूटः प्रज्ञप्तः तदेव-यथा कूटस्य तत्रस्थितसिद्धायतस्य च वक्तव्यतोक्ता सैवेहापि। 'जंबूए उत्तर भवणस्स पुरत्थिमेणं-उत्तरपुरत्थिमिल्लस्स पासायवडेंसगस्स पच्चत्थिमेणं-एत्थ णं एगे महं कूडे पन्नत्ते' जंब्वा उत्तरभवनस्य पूर्वेणोत्तरपूर्वस्य प्रासादावतं-सकस्य पश्चिमेन अत्रैको महान् कूटः प्रज्ञप्तः 'तं चेव' तदेव 'पमाणं तहेव सिद्धाय-तणं च' प्रमाणकं च तथैव सिद्धायतनं जिनप्रतिमान्तमानेतव्यम्। 'जंबू णं सुदंसणा-अन्नेहिं बहूहिं तिलएहिं लउएहिं जाव रायरुक्खेहिं हिंगुरुक्खे जाव

पश्चिम कोण के प्रासादावतंसक की पूर्व दिशा में एक विशाल कूट है 'जंबूए उत्तर भवणस्स पुरत्थिमेणं उत्तर पुरत्थिमिल्लस्स पासायवडें-सगस्स पुरत्थिमेणं एत्थणं एगे महं कूडे पण्णत्ते' जम्बू सुदर्शना के उत्तर दिशा के भवन की पूर्व दिशा में और उत्तर पूर्व कोने में स्थित प्रासादावनंसक की पूर्वदिशा में एक विशाल कूट है 'जंबूए उत्तर भवणस्स पुरत्थिमेणं उत्तर पुरत्थिमिल्लस्स पासायवडेंसगस्स पच्च-त्थिमेणं एत्थणं एगे महं कूडे पण्णत्ते' जंबू सुदर्शना की उत्तर दिशा के भवन की पूर्व दिशा में और उत्तर पूर्व के कोने के प्रासादावतंसक की पश्चिम दिशा में एक विशाल कूट है। 'तं चेव पमाणं सिद्धायतणं च' यहां इन सब कूटों का सिद्धायतनों का एवं उनमें विराजमान १०८ जिन कामदेव प्रतिमाओं का और त्रिद्वार आदिकों का प्रमाण पूर्व में जैसा कहा गया है वैसा ही है। 'जंबूणं सुदंसणाअन्नेहिं बहूहिं लउएहिं जाव रायरुक्खेहिं हिंगुरुक्खेहिं जाव सव्वओ समंता संपरिक्खित्ता'

ખૂણાના પ્રાસાદાવતંસકની પૂર્વ દિશામાં એક વિશાળ કૂટ છે. 'जंबूए उत्तरभव-णस्स पुरत्थिमेणं उत्तरपुरत्थिमिल्लस्स पासायवडेंसगस्स पुरत्थिमेणं एत्थणं एगे महं कूडे पण्णत्ते' જંબૂસુદર્શનાની ઉત્તર દિશાના ભવનની પૂર્વ દિશામાં અને ઉત્તરના ખૂણામાં આવેલ પ્રાસાદાવતંસકની પૂર્વ દિશામાં એક વિશાળ કૂટ છે. 'जंबूए उत्तरभवणस्स पुरत्थिमेणं उत्तरपुरत्थिमिल्लस्स पासायवडेंसगस्स पच्चत्थिमेणं एत्थणं एगे महं कूडे पण्णत्ते' જંબૂસુદર્શનાની ઉત્તર દિશાના ભવનની પૂર્વદિશામાં અને ઉત્તરપૂર્વના ખૂણાના પ્રાસાદાવતંસકની પશ્ચિમ દિશામાં એક વિશાળ કૂટ છે. 'तं चेव पमाणं सिद्धायतणंच' અહીયાં એ બધા કૂટોનું સિદ્ધાયતનનું તથા તેમાં બિરાજમાન ૧૦૮ એકસો આઠ જીન-કામદેવની પ્રતિમાઓનું અને ત્રણ દરવાજાઓ વિગેરેનું પ્રમાણ પહેલાં જેમ કહેવામાં આવેલ છે, એ જ પ્રમાણે સમજી લેવું. 'जंबूणं सुदंसणान्नेहिं बहूहिं लउएहिं जाव रायरुक्खेहिं

सव्वओ समंता संपरिक्खित्ता' जंबू खलु सुदर्शनाऽन्यैर्बहुभिस्तिलकवृक्षैर्लकुट-वृक्षैश्छत्रोपगाशिपादि यावत्-राजवृक्षैः हिंगुवृक्षैर्यावत्सर्वदिक्षु सर्वत्र स्थाने संपरिक्षिप्ता राजते ते च तिलकादयो नन्दिवृक्षाः सर्वर्तुकुसुमफलभारानमितशाखा प्रशाखावन्तो यावत्प्रतिरूपाः एतेऽन्याभि र्वल्लीभिः पद्मलता यावत् श्यामलताभिर्नित्यं कुसुमित-स्तवकित-गुच्छिताभिः पत्र-पुष्प-फलभारावनताभिर्यावत् प्रतिरूपाभिर्मण्डनमण्डिता राजन्ते। 'जंबूए णं सुदंसणाए उवरिं बहवे अट्ठ अट्ठमंगलगा पन्नत्ता' सुदर्शना जंब्वा उपरि बहून्यष्टाष्टौ मङ्गलकानि प्रज्ञप्तानि 'तं जहा' तद्यथा-'सोत्थिय-सिरिवच्छ०' स्वस्तिक-श्रीवत्साद्याः। तदुपरि-कृष्ण नील पीतलोहितशुक्लचामरध्वजाः छत्रातिच्छत्राणि पताकातिपताकानि प्रज्ञप्तानि।

यह जंबूसुदर्शना अन्य अनेक तिलक वृक्षों से, यावत् राज वृक्षों-खिन्नी के वृक्षों से-समस्त दिशाओं में-चारों ओर से-घिरा हुआ है। ये तिलकादि नंदिवृक्ष सब ऋतुओं में कुसुम और फलों के भार से जिनकी शाखा एवं प्रशाखाएं झुकी रहती हैं ऐसे हैं। यावत् प्रतिरूप हैं। तथा अन्य और भी अनेक पद्मलता यावत् श्यामलताओं से जो कि सर्वदा कुसुमित, स्तबकित, गुच्छित, बनी रहती हैं एवं जो पुष्प और फलों के भार से झुकी रहती है यावत् जो प्रतिरूपान्त तक के समस्त विशेषणों से युक्त हैं ये तिलकादिक नन्दिवृक्ष सुशोभित हैं। 'जंबूएणं सुदंसणाए उवरि बहवे अट्ठ २ मंगलगा पन्नत्ता' जम्बूसुदर्शना के ऊपर अनेक आठ २ मंगलक द्रव्य हैं 'तं जहा' वे मंगलक द्रव्य ये हैं 'सोत्थिय, सिरिवच्छ' स्वस्तिक श्रीवत्स आदि इनके ऊपर कृष्ण, नील, पीत, लोहित, शुक्लवर्ण की चामर ध्वजाएं हैं। ये

हिंगुरुक्खेहिं जाव सव्वओ समंता संपरिक्खित्ता' આ જંબૂસુદર્શના બીજા અનેક તિલકવૃક્ષોથી યાવત્ રાજવૃક્ષો-રાયણોથી સઘળી દિશાઓમાં ચારે તરફથી ઘેરાયેલ છે. આ તિલક વિગેરે નંદિવૃક્ષો બધી જ ઋતુઓમાં કુસુમ અને ફળોના ભારથી જેની શાખાઓ અને પ્રશાખાઓ નમી ગયેલી છે એવા છે. યાવત્ પ્રતિરૂપ છે તથા બીજી અનેક પદ્મલતા યાવત્ શ્યામલતાઓથી કે જે સદા કુસુમિત સ્તબકિત, ગુચ્છિત, બનેલા રહે છે. તેમજ પુષ્પો અને ફળોના ભારથી નમેલ રહે છે. યાવત્ એ પ્રતિરૂપ સુધીના સઘળા વિશેષણોથી યુક્ત છે. આ તિલક વિગેરે નંદીવૃક્ષ સુશોભિત છે. 'जंबूएणं सुदंसणाए उवरि बहवे अट्ठट्ठ मंगलगा पन्नत्ता' જંબુસુદર્શનાની ઉપર અનેક આઠ આઠ મંગલદ્રવ્યો છે. 'तं जहा' એ મંગલદ્રવ્યો આ પ્રમાણે છે-'सोत्थिय सिरिवच्छ' સ્વસ્તિક શ્રીવત્સ વિગેરે. તેની ઉપર કૃષ્ણ, નીલ, પીત, લાલ અને સફેતરંગની ચામર

'जंबूए णं सुदंसणाए दुवालसनामधेज्जा पन्नत्ता तं जहा—सुदंसणा अमोहाय सुप्प बुद्धा जसोहरा'—जम्ब्वाः खलु सुदर्शनायाः द्वादश नामधेयानि प्रथितानि तद्यथा— सुदर्शना१ सुष्ठुदर्शनं यस्याः। अमोघा च२ मोघो व्यर्थः या न भवति। सुप्रबुद्धा ३ मणिभिर्जाग्रत्तेजाः। यशोधरा ४ सकलभुवनव्यापि यशसां धरा। 'विदेह जंबू' विदेह जम्बूः—५ 'सोमणया' सौमनस्या६ एनां पश्यतो मनो दुष्टं न भवति।

एक के ऊपर एक है और छोटी २ अनेक पताकातिपताकाओं से युक्त हैं 'जंबूएणं सुदंसणाए दुवालस नामधेज्जा पन्नत्ता' इस जंबूसुदर्शना के १२ नाम इस प्रकार से हैं—'सुदंसणा अमोहाय सुप्पबुद्धा जसोहरा' इसके दर्शन दृश्यमान अच्छे हैं—इसलिये नयन मनोहारि होने से इस का नाम सुदर्शना है दूसरा नाम इसके व्यर्थ न होने के कारण अमोघा हैं क्योंकि यह स्वस्वामि भाव से ज्ञात होती हुई जम्बूद्वीप आधिपत्य को स्थापित करती है इसके विना उसमें स्वस्वामि भाव ही नहीं बनसकता है अतः इसका यह नाम सफल है तीसरानाम सुप्रबुद्धा है क्योंकि यह निरन्तर मणिकनक और रत्नों की चमक से सदा प्रवुद्ध की तरह प्रवुद्ध रहता है चतुर्थ नाम इसका यशोधरा है क्योंकि यह सकल भुवन व्यापी यश का पात्र है इसका कारण यह है कि यही अन्य जम्बूवृक्षों से युक्त है 'ऐसा यश इसे ही मिला है अन्य को नहीं पांचवां नाम 'विदेहजंबू सोमणसा, णियया, णिच्चमंडिया' विदेह जंबू है छठवां नाम सौमनस्या है इसका कारण यह है

ધજાઓ છે. એ એકની ઉપર એક છે. અને નાની નાની અનેક પતાકાતિ-પતાકાઓથી યુક્ત છે. 'जंबूए णं सुदंसणाए दुवालसनामधेज्जा पन्नत्ता' આ જંબૂ સુદર્શનાના ૧૨ બાર નામો આ પ્રમાણે છે—'सुदंसणा अमोहा य सुप्पबुद्धा जसोहरा' તેનું દર્શન સુંદર છે. તે નયનમનોહર હોવાથી તેનું એક નામ સુદર્શના એ પ્રમાણે છે. બીજુ નામ તે વ્યર્થ ન હોવાના કારણે અમોઘા એ પ્રમાણે છે કેમકે એ સ્વસ્વામિ ભાવથી જ્ઞાત થતું થકું જંબૂદ્વીપમાં અધિપતિપણાને સ્થાપિત કરે છે. તેના વિના તેમાં સ્વસ્વામી ભાવ જ બની શકતો નથી તેથી તેનું એ નામ સફળ થાય છે. ૨ તેનું ત્રીજું નામ સુપ્રબુદ્ધા એ પ્રમાણે છે. કેમ કે તે નિરંતર મણિકનક અને રત્નોની ચમકથી હમેશાં બુદ્ધના જેવા પ્રબુદ્ધ રહે છે. ૩ તેનું ચોથું નામ યશોધરા એ પ્રમાણે છે કેમકે તે સકલ ભુવનવ્યાપી યશોભાગી છે. તેનું કારણ એ છે કે એ જ અન્ય જંબૂવૃક્ષોથી યુક્ત છે. આવો યશ એને જ મળેલ છે. બીજાને નહીં. ૪ પાંચમું નામ 'विदेह जंबू सोमणस्सा, णियया, णिच्चमंडिया' વિદેહજંબૂ એ પ્રમાણે છે. ૫ તેનું છટ્ઠું નામ સૌમનસ્યા છે. તેનું કારણ એ છે કે—તેને જોનારાઓનું મન

'णियया' नियता-७ शाश्वतत्वात् । 'णिच्चमंडिया' नित्यमण्डिता-८ नित्यं भूषणभूपितत्वात् । 'सुभद्दाय' सुभद्रा च-९ सुष्ठु मंगलं यस्याः । 'विसालाय' विशाला च १० विस्तारवती । 'सुजाया' सुजाता ११ शोभनजन्मयुक्ता । 'सुमणीतिया' सुमणीतिका १२ सुमणिरिवनिर्मलं मनो-मणिर्वा यस्या सा सुमनीतिका प्राकृतत्वाद्रूपसिद्धिः । 'तदेवं सुदंसणाए जंबूए' तदेवं सुदर्शना जम्बाः-'नामधेज्जा दुवालस' इत्थं द्वादशनामानि सार्थकानि ।

सम्प्रति-सुदर्शनाव्युत्पत्तिं पिपृच्छुराह-'से केणट्ठेणं भंते ? तत्केनार्थेन भदन्त ? 'एवं वुच्चइ-जंबू सुदंसणा' २ एव मुच्यते जम्बूः सुदर्शना२-इति

कि इसे देखने वाले का मन दुष्ट खराव नहीं होता है ७वां नाम नियता है क्योंकि यह शाश्वतिक है' ८वां नाम नित्यमंडिता है क्योंकि यह सदा भूषणों से भूषित रहता है । 'सुभद्दाय' ९वां नाम सुभद्रा है क्योंकि यह मंगलकारी माना जाता है 'विसालाय' १०वां नाम विशाला है क्योंकि यह विशेष विस्तार वाला है ११वां नाम 'सुजाया' सुजाना है क्योंकि यह शोभन जन्म से युक्त है 'सुमणीतिया' और १२वां नाम सुमनीतिका है क्योंकि इससे सुमणि की तरह मन निर्मल हो जाता हैं प्राकृत होने से इस रूप की सिद्धि हुई है 'तदेवं सुदंसणाए जंबूए नामधेज्जा दुवालस' इस प्रकार से ये जम्बूसुदर्शना के १२ नाम हैं।

'से केणट्ठेणं भंते' एवं वुच्चइ जंबूसुदंसणा २' हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि यह जंबूसुदर्शना है ? अर्थात् जंबू सुदर्शना ऐसा नाम होने का क्या कारण है ?-इस प्रश्न के उत्तर

દુષ્ટ ખરાબ થતું નથી. ૬ તેનું સાતમું નામ નિયતા છે. કેમકે તે શાશ્વતિક છે. ૭ તેનું આઠમું નામ નિત્યમંડિતા છે. કેમકે તે સદા આભૂષણોથી ભૂષિત રહે છે. 'सुभद्दाय' તેનું ૯ નવમું નામ સુભદ્રા છે. કેમકે તે મંગલ. કારી મનાય છે. ૯ 'विसालाय' તેનું દસમું નામ વિશાલા છે. કેમકે તે વિશેષ વિસ્તારવાળું છે. ૧૦ તેનું ૧૧ મું નામ 'सुजाया' સુજાતા છે, તે શોભન જન્મથી યુક્ત છે. ૧૧ 'सुमणीतिया' અને તેનું બારમું નામ સુમનીતિકા છે. કેમકે તેનાથી સુમણિની માફક મન નિર્મળ થાય છે. ૧૨ પ્રાકૃત હોવાથી આ રૂપોની સિદ્ધિ થયેલ છે. 'तदेवं सुदंसणाए जंबूए नामधेज्जा दुवालस' આ પ્રમાણે આ જંબૂસુદર્શનાના બાર નામો કહ્યા છે.

'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ जंबूसुदंणा जंबूसुदंसणा' હે ભગવન્ ! આપ એવું શા કારણથી કહો છો કે આ જંબૂસુદર્શના છે ? અર્થાત્ જંબૂસુદર્શના એ પ્રમાણે નામ થવાનું શું કારણ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે

प्रश्ने भगवानाह-'गोयमा' हे गौतम! जंबूएणं सुदंसणाए-जंबूदीवाहिवई-अणाढिते णामं देवे महड्ढिए जाव पलिओवमठिईए परिवसइ' 'जम्वां, 'सुंदर्शनायां-जम्बूद्वीपाधिपतिः सन् अनादृतो नामदेवो महर्द्धिको यावत्पल्योपमस्थितिमान् तत्र सुदर्शनायां प्रतिवसति। 'से णं तत्थ चउण्हं सामाणियसाहस्सीणं जाव' वसन् सन् सोऽनादृतदेवः तत्र चतुर्णां सामानिकसहस्राणां यावच्चतस्राग्रमहिषी सप्तानीकसप्तानीकाधिपति षोडशात्मरक्षकदेवसहस्राणां, तदन्येषाञ्च बहुवानव्यन्तरदेवानां देवीनाम् आधिपत्यादिकं कुर्वाणो विहरति। 'जंबुद्दीवस्स-जंबूए सुदंसणाए अणाढियाएय रायहाणीए जाव विहरंति'-जम्बू सुदर्शनाया अनादृतराजधान्याः स्वामित्वं-भर्तृत्वाऽऽधिपत्यपौरपत्यादिकं कुर्वन् पालयन् तत्र बहवो वानव्यन्तरदेव्यः शेरते निषीदन्ति यावद् विहरन्ति। 'कहि णं भंते!' कुत्र खलु भदन्त! अनादृताऽनादृतस्य राजधानीति प्रश्नः 'अणड्ढियस्स जाव

में प्रभु कहते हैं-'जंबूएणं सुदंसणाए जंबूदीवाहिवई अणाढिते णामं देवे महिड्ढिए जाव पलिओवमठिईए परिवसइ' हे गौतम! जंबूसुदर्शना पर जम्बूद्वीप का अधिपति जो महर्द्धिक आदि विशेषणों वाला अनादृत नामका देव है वह रहता है इसकी स्थिति एक पल्योपम की है 'से णं तत्थ चउण्हं सामाणिय साहस्सीणं जाव' वह वहां चार हजार सामानिक देवों का, चार अग्रमहिषियों का, सात अनीकाधिपतियों का, १६ हजार आत्मरक्षक देवों का एवं और भी अनेक वानव्यन्तर देवों का एवं देवियों का 'जंबुद्दीवस्स जंबुए सुदंसणाए अणाढियाएय रायहाणीए जाव विहरंति' जंबूद्वीप का, जम्बुसुदर्शना का और अनादृत राजधानी का आधिपत्य करता हुआ सुख पूर्व रहता है 'कहिणं भंते! अणाढियस्स जाव समत्ता वत्तव्वया रायहाणीए महिड्ढिए' हे

કે-'जंबूएणं सुदंसणाए जंवूदीवाहिवई अणाढिते णामं देवे महड्ढिए जाव पलिओवमठिईए परिवसइ' હે ગૌતમ! જંબૂસુદર્શનાપર જંબૂદ્વીપના અધિપતિ જે મહર્દ્ધિક વિગેરે વિશેષણોવાળા અનાદૃત નામના દેવ છે. તે નિવાસ કરે છે. તેની સ્થિતિ એક પલ્યોપમની છે. 'से णं तत्थ चउण्हं सामाणिय साहस्सीणं जाव' તે ત્યાં ચાર હજાર સામાનિક દેવોનું ચાર અગ્રમહિષિયોનું સાત અનીકાધિપતિયોનું ૧૬ સોળ હજાર આત્મરક્ષક દેવોનું અને બીજા પણ અનેક વાનવ્યન્તર દેવોનું અને દેવિયોનું તથા 'जंबुदीवस्स जंबुए सुदंसणाए अणाढियाएय रायहाणीए जाव विहरंति' જમ્બૂદ્વીપનું જમ્બૂસુદર્શનાનું અને અનાદૃતા રાજધાનીનું અધિપતિપણું કરતા થકા સુખપૂર્વક ત્યાં નિવાસ કરે છે. 'कहि णं भंते! अणाढियस्स जाव समत्ता वत्तव्वया रायहाणीए महड्ढिए' હે ભગવન્! અનાદૃતદેવની અનાદૃતા રાજધાની ક્યાં આવેલ છે? હે ગૌતમ! વિજયા રાજધાનીના કથન

समत्ता वत्तव्वया रायहाणीए महड्ढिए' अनादृतराजधान्याः सर्वा वक्तव्यता-महर्द्धिकः, भगवानाह-हे गौतम ! विजयराजधानी वद्वक्तव्यतोहनीया । 'अदुत्तरं च णं जंबूदीवेदीवे तत्थ २ तहिं २ बहवे जंबुरुक्खा जंबूवण जंबूवणसंडा-णिच्चं कुसुमिया जाव-सिरीए उवसोभेमाणा२ चिट्ठंति' अत उत्तर-मितोऽग्रे खलु गौतम ! जंबूनामनि द्वीपे-तत्र-२ देशे-तस्मिन्-२ प्रदेशे बहवो जम्बूवृक्षा जम्बूवनानि जम्बूवनषण्डा नित्यं कुसुमिताः यावत्-श्रिया शोभमानाः उपशोभमाना स्तिष्ठन्ति । 'से तेणट्ठेणं गोयमा एवं वुच्चई जंबुद्दीवे-दीवे' तत्तेनार्थेन गौतम ! एव मुच्यते जम्बुद्वीपो द्वीपः इत्यादि । 'अदुत्तरंच णं गोयमा !' अत उत्तरं च गौतम ! 'जंबुद्दीवस्स सासए णामधेज्जे पन्नत्ते' जम्बुद्वीपस्य शाश्वतं नामधेयम् प्रज्ञप्तम्-सर्वत्र, 'जण्णकयावि णासी-जन्नकदापि नास्ति-जन्नकयादि वि ण भवि-

भदन्त ! अनादृत देव की अनादृता राजधानी कहां पर है ? हे गौतम ! विजया राजधानी की जैसी ही समस्त वक्तव्यता इस अनादृत राजधानी के सम्बन्ध में है । इस में यावत् महर्द्धिक आदि विशेषणों वाला अनादृत देव रहता है । 'अदुत्तरं च णं गोयमा ! जबुद्दीवे दीवे तत्थ २ देसे तहिं २ बहवे जंबुरूक्खा जंबूवणा जबूवणसंडा णिच्चं कुसुमिया जाव सिरीए अतीव, उवसोभेमाणा २ चिट्ठंति' अथवा हे गौतम ! इसके आगे जम्बू द्वीप में स्थान २ पर अनेक जम्बूवृक्ष, एवं जम्बूवर्णवाले जम्बूवनखण्ड, सर्वदा कुसुमित रहते हैं यावत् अपनी सुन्दरता से सुशोभित रहते हैं । 'से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चई जंबूदीवे दीवे' इस कारण हे गौतम ! जम्बूद्वीप का जम्बूद्वीप ऐसा नाम कहा गया है 'अदुत्तरं च णं गोयमा !' 'जंबुद्दीवस्स सासए णामधेज्जे पण्णत्ते' अथवा हे गौतम ! इस द्वीप का जम्बूद्वीप ऐसा जो नाम है वह शाश्वतिक है-किसी निमित्त को लेकर नहीं है यह नाम

પ્રમાણેનું જ સઘળું કથન આ અનાદૃત રાજધાનીનું છે. તેમાં યાવત્ મહર્દ્ધિક વિગેરે વિશેષણોવાળા અનાદૃતદેવ નિવાસ કરે છે. 'अदुत्तरं च णं गोयमा ! जंबुद्दीवे दीवे तत्थ तत्थ देसे तहिं तहिं बहवे जंबूरुक्खा जंबूवणा जंबूवणसंडा णिच्चं कुसुमिया जाव सिरीए अतीव उवसोभेमाणा उवसोभेमाणा चिट्ठंति' અથવા હે ગૌતમ ! તેની આગળ જંબૂદ્વીપમાં અનેક સ્થળોએ અનેક જંબૂવૃક્ષો અને જંબૂવર્ણવાળા જંબૂવનખંડ સર્વદા કુસુમિત રહે છે. યાવત્ પોતાની સુંદરતાથી સુશોભિત રહે છે. 'से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चई जंबूदीवे दीवे' તે કારણથી હે ગૌતમ ! જંબૂદ્વીપનું જંબૂદ્વીપ એવું જ નામ કહેલ છે 'अदुत्तरं च णं गोयमा ! जंबूद्दिवस्स सासए नामधेज्जे पण्णत्ते' અથવા હે ગૌતમ આ દ્વીપનું જંબૂદ્વીપ એવું જે નામ છે, તે શાશ્વત છે-કોઈપણ કારણને

स्सइ' यत्कदापि न भविष्यति, अपि तु—आसीदस्ति भविष्यति सर्वत्र क्रियायामेव शब्दः इत्थं गुणगणाढचो जम्बुद्वीपः शाश्वतो नित्य आसीत् अस्ति—भविष्यति च, जम्बुद्वीपो जम्बू वृक्षोपलक्षितत्वात् शाश्वतः ॥सू०॥७९॥

सम्प्रति—जम्बूद्वीपगत सूर्याचन्द्रमसोः परिज्ञानमाह—

मूलम्—जंबुद्दीवेणं भंते ! दीवे कति चंदा पभासिंसु वा पभासेंति वा—पभासिस्संति वा ? कति सूरिया तविंसु वा, तवंति वा-तविस्संति वा ? कति नक्खत्ता जोगं जोएंसु वा—जोयंति वा जोएस्संति वा ? कति महग्गहा चारं चरिंसु वा—चरंति वा—चरिस्संति वा ? केवइयाओ तारागण कोडाकोडीओ सोहंसु वा, सोहंति वा, सोहेस्संति वा ? गोयमा ! जंबुद्दीवेणं दीवे दो चंदा पभासिंसु वा, पभासेंति वा ? पभासिस्संति वा ? दो सूरिया तविंसु वा, तवंति वा, तविस्संति वा, छप्पन्नं नक्खत्ता जोगं जोएंसु वा, जोगंति वा, जोएस्संति वा ? छावत्तरं गहसतं चारं चरिंसु वा, चरिंति वा, चरिस्संति वा, एगं च सत्तसहस्सं तेत्तीसं खलु भवे सहस्साइं, णव य सया पन्नासा तारागण कोडाकोडीणं सोभिंसु वा, सोभंति वा, सोभिस्संति वा ॥सू. ८०॥

'जण्णकयावि णासी जाव णिच्चे' पहिले कभी नहीं था ऐसा नहीं है वर्तमान में भी यह नाम नहीं है ऐसा भी नहीं है तथा भविष्यत् काल में भी यह नाम नहीं होगा ऐसा भी नहीं है अतः यह जम्बूद्वीप शाश्वतिक नाम वाला है क्योंकि ऐसा ही नाम इसका पहिले था अब भी है और भविष्यत् में रहेगा ॥ ७९ ॥

ઉદ્દેશીને તે નામથી આ નામ 'जण्णकयावि णासी जाव णिच्चे' પહેલાં ક્યારેય ન હતું તેમ નથી. વર્તમાનમાં પણ તે નામ નથી તેમ નથી. તથા ભવિષ્યમાં પણ આ નામ હશે નહીં તેમ પણ નથી. તેથી આ જંબૂદ્વીપ શાશ્વતિક નામવાળો છે. કેમકે એવું જ નામ તેનું પહેલાં હતું. વર્તમાનમાં પણ છે. અને ભવિષ્યમાં પણ રહેશે જ. ॥ સૂ. ૭૯ ॥

छाया—जंबुद्वीपे खलु द्वीपे कति चन्द्रा अप्रभासन्त वा-प्रभासन्ते वा-प्रभासिष्यन्ते वा, कति सूर्या अतपन् वा-तपन्ति वा-तपिष्यन्ति वा, कति नक्षत्राणि योगमयुञ्जन् वा, युञ्जन्ति वा, योक्ष्यन्ति वा कतिमहाग्रहाश्चारम् चरन्वा चरन्ति वा-चरिष्यन्ति वा, कियत्यस्तारागणकोटिकोटयोऽशोभन्त वा-शोभन्ते वा-शोभिष्यन्ते वा ? गौतम ! जम्बुद्वीपे खलु द्वीपे द्वौ चन्द्रावप्रभासेतां वा-प्रभासेते वा-प्रभासिष्येते वा, द्वौ सूर्य्यावतपतां वा-तपतो वा-तपिष्यतो वा, पट्पञ्चाशन्नक्षत्राणि-योगमयुञ्जन् वा-युञ्जन्ति वा-योक्ष्यन्ति वा, षट् सप्तं ग्रहशतं चारमचरद्वा-चरति वा-चरिष्यति वा, एकञ्चशतसहस्रं त्रयस्त्रिंशतसहस्राणि' खलु भवेयु नवचशतानि पञ्चाशानि-तारागण कोटी कोटीनाम् अशोभन्तवा-शोभन्ते वा-शोभिष्यन्ते वा, ॥सू०॥८०॥

टीका—'जंबुदीवे णं भंते दीवे कइ चंदा' हे भदन्त ! जम्बूद्वीपे खलु द्वीपे कति-कियन्त चन्द्रमसः ये च-'पभासिंसु वा-पभासंति-पभासिस्संति वा' पुराऽप्रभासन्तः दीप्तिमन्तोऽभवन् वा अधुना च प्रभासन्ते वा भविष्यत्काले प्रभासिष्यन्ते वेति प्रश्ने भगवानाह-एवमेव 'कइ सूरिया तविंसु वा तवंति वा-तविस्संति वा' कति सूर्याः अतपन् वा तपन्ति वा तपिष्यन्ति वा पुराऽधुना पश्चाद्वेति प्रश्ने-तथा 'कइनक्खत्ता जोगं जोएंसु वा जोयंति वा जोएस्संति वा'

जम्बूद्वीप में चन्द्रादिकों की संख्या का कथन-

'जंबुद्दीवे णं भंते ! दीवे कतिचंदा पभासिंवा' इत्यादि ।

टीकार्थ-हे भदन्त ! इस जम्बूद्वीप में कितने चन्द्रमाओं ने प्रकाश किया है ? व-अब भी कितने चन्द्रमा प्रकाश करते हैं और भविष्यत् काल में भी कितने चन्द्रमा प्रकाश करेंगे 'कतिसूरिया तविंसुवा, तवंतिवा, तविस्संतिवा' कितने सूर्य इस जम्बूद्वीप में तपे हैं ? वर्तमान में कितने सूर्य तपते हैं ? और भविष्यत्काल में भी कितने सूर्य तपेंगे ? 'कति नक्खत्ता जोयं जोएंसुवा जोयंतिवा जोएस्संतिवा' इस

જંબૂદ્વીપમાં ચંદ્રાદિકોની સંખ્યાનું કથન—

'जंवूद्दीवे णं भंते ! दीवे कतिचंदा पभाविंसु व' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ-હે ભગવન્ ! આ જંબૂદ્વીપમાં કેટલા ચંદ્રમાઓએ પ્રકાશ કરેલ છે ? તેમજ વર્તમાનમાં કેટલા ચંદ્રમાં પ્રકાશ કરે છે ? અને ભવિષ્યકાળમાં પણ કેટલા ચંદ્રમાં પ્રકાશ કરશે ? 'कति सूरिया तविंसु वा, तवंतिवा, तविस्संतिवा' કેટલા સૂર્ય આ જંબૂદ્વીપમાં તપ્યા છે ? વર્તમાનકાળમાં કેટલા સૂર્ય તપે છે ? અને ભવિષ્યમાં પણ કેટલા સૂર્ય તપશે ? 'कति णक्खत्ता जोयं जोयंसु वा जोग्गंति वा जोएस्संति वा' આ જંબૂદ્વીપમાં કેટલા નક્ષત્રોએ યોગ

कति नक्षत्राणि योगमयुञ्जन् वा युञ्जन्ति वा योक्ष्यन्ति वा इति प्रश्ने तथा 'कइमहग्गहा चारं चरिंसु वा चरंति वा चरिस्संति वा' कति महाग्रहाः ये खलु पूर्वकाले चारं–गमनागमनम् अचरन् वा चरन्ति वा चरिष्यन्ति वा इति प्रश्ने तथा 'केवइयाओ तारागणकोडाकोडीओ सोहेंसु वा सोहंति वा सोहेस्संति वा' कियत्यस्तारागणकोटीकोटयोऽशोभन्त वा शोभन्ते वा शोभिष्यन्ते वा इति प्रश्ने, भगवानाह–'गोयमा' हे गौतम ! 'जंबुद्दीवे णं दीवे दो चंदा पभासिंसु वा पभासंति वा पभासिस्संति वा' द्वौ द्वौ चन्द्रौ पुराकाले जंबूद्वीपे हि द्वीपेऽप्रभासेतां वा दीप्तिमन्तावभूताम् वर्तमानकाले प्रभासेते आगामिन्यपि

जम्बूद्वीप में कितने नक्षत्रों ने योग किया है वर्त्तमान में कितने नक्षत्र योग करते हैं और भविष्यत्काल में कितने नक्षत्र योग करेगें ! 'कतिमहग्गहा चारं चरिंसुवा, चरंतिवा, चरिस्संतिवा' कितने महाग्रहों ने चाल चली हैं ? कितने महाग्रह चाल चलते हैं और कितने महाग्रह चाल चलेंगे ? 'कईयाओ तारागण कोडाकोडीओ सोहंसुवा, सोहंतिवा, सोहेस्संतिवा' कितने कोडाकोडी तारागणों ने शोभा की है ? कितने कोडाकोडी तारागण शोभा करते हैं ? और कितने कोडाकोडी तारागण शोभा करेगें ? इन सब प्रश्नों के उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा ! जम्बूदीवे दीवे दो चंदा पभासिंसुवा पभासेंति वा, पभासिस्संतिवा' हे गौतम इस जंम्बूद्वीप नामके द्वीप में दो चन्द्रमाओं ने प्रकाश दिया है अब भी दो चन्द्रमा प्रकाश देते हैं और भविष्यतकाल में भी दो ही चन्द्रमा प्रकाश देगें इसी तरह

કર્યો છે ? વર્તમાનકાળમાં કેટલા નક્ષત્રો યોગ કરે છે ? અને ભવિષ્યકાળમાં કેટલા નક્ષત્રો યોગ કરશે ? 'कतिमहग्गहा' चारं चरिंसुवा, चरंतिवा, चरिस्संतिवा' કેટલા મહાગ્રહોએ ચાલ ચાલી છે ? કેટલા મહાગ્રહો ચાલ ચાલે છે ? અને કેટલા મહાગ્રહો ચાલ ચાલશે ? 'कइयाओ तारागणकोडाकोडीओ सोहंसु वा, सोहंतिवा, सोहेस्संति वा' કેટલા કોડાકોડી તારાગણોએ શોભા કરી છે ? કેટલા કોડાકોડી તારાગણુ શોભા કરે છે ? અને કેટલા કોડાકોડી તારાગણુ શોભા કરશે ? આ બધા પ્રશ્નોના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा ! जंबूदीवे दीवे दो चंदा पभासिंसुवा पभासेंति वा पभासिस्संति वा' હે ગૌતમ ! આ જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં બે ચંદ્રમાઓએ પ્રકાશ આપ્યો હતો. વર્તમાનમાં પણુ બે ચંદ્રમા પ્રકાશ આપે છે, અને ભવિષ્યમાં પણુ બે જ ચંદ્રમા પ્રકાશ આપશે. એજ પ્રમાણે 'दो सूरिया तविंसुवा, तवंतिवा, तविस्संतिवा' આ જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં બે સૂર્ય તપ્યા છે. બે સૂર્ય

काले प्रभासिष्येते। एवं 'दो सूरिया तविंसु वा तवंति वा तविस्संति वा' द्वौ सूर्यावतपतां वा तपतो वा तपिष्यतो वाऽतीतवर्तमानाऽऽगामिन्यपि कालत्रये। एवम्-'छप्पन्नं नक्खत्ता जोगं जोएंसु वा जोयंति वा जोएस्संति वा' षट्पञ्चाशन्नक्षत्राणि योगमयुञ्जन् वा युञ्जन्ति वा योक्ष्यन्ति वा। 'छावत्तरं गहसयं चारं चरिंसु वा चरिंति वा चरिस्संति वा' षट्सप्ततं ग्रहशतं चारं-गतागतमचरद्-चरति वा चरिष्यति वा। 'एगं च सयसहस्सं तेत्तीसं खलु भवे सहस्साइं' एकं च शतसहस्रं त्रयस्त्रिंशत्खलु भवेयुः-भवितॄणि सहस्राणि, 'णव य सया पन्नासा तरागण कोडाकोडीणं सोभिंसु वा सोभंति वा सोभिस्संति वा' नव च शतानि पञ्चाशदधिकानि तारागण कोटिकोटीनाम्-अशोभन्त वा शोभन्ते वा शोभिष्यन्ते वा। अयं विशेषः-षट्पञ्चाशन्नक्षत्राणि परिवारा द्वयोः शशिनोः एकैकस्य शशिनः परिवारेऽष्टाविंशतिर्नक्षत्राणां भावात्, जम्बूद्वीपे द्वयोः शशिनो प्रतिपादनात् द्वाभ्याम् अष्टाविंशतेः (२८) संख्याया गुणने षट्पञ्चाशत् (५६) संख्या सिध्यति, एवम्-षट्सप्ततम् षट्सप्तत्यधिकं ग्रहशतं द्वयोः शशिनोः (१७६) अस्ति एकैकं शशिनं प्रति अष्टाशीतेः (८८) ग्रहाणां भावात्, ८८ संख्याया द्वाभ्यां गुणने (१७६) संख्या सिध्यति, तथा एकैकस्य शशिनः परिवारे तारागण परिमाणं षट्-

---

'दो सूरिया तविंसुवा, तवंतिवा, तविस्संतिवा' इस जम्बूद्वीप नामके द्वीप में दो सूर्य तपे हैं अब भी दो सूर्य तपते हैं और आगे भी दो ही सूर्य तपेंगे 'छप्पन्नं नक्खत्ता जोगं जोएंसुवा जोगंतिवा जोएस्संतिवा' छप्पन नक्षत्रों ने योग किया है अब भी ५६ नक्षत्र योग करते हैं और आगे भी ५६ ही नक्षत्र योग करते रहेंगे 'छावत्तरे गहसतं चारं चरिंसुवा, चरिंतिवा चरिस्संतिवा' १७६ ग्रहों ने यहां चाल चली है अब भी १७६ ग्रह चाल चलते हैं और भविष्यत्काल में भी इतने ही ग्रह चाल चलेगें। 'एगं च सतसहस्सं तेत्तीसं खलु भवे सहस्साइं नव य सया पन्नासा तारागण कोडाकोडीणं' सोभिंसुवा, सोभंतिवा

તપે છે. અને બે સૂર્ય તપશે. 'छप्पण्णं नक्खत्ता जोगं जोएंसुवा जोएंतिवा जोएस्संतिवा' છપ્પન નક્ષત્રોએ યોગ કર્યો છે. વર્તમાનમાં પણ છપ્પન નક્ષત્રો યોગ કરે છે. અને ભવિષ્યમાં પણ ૫૬ છપ્પન નક્ષત્રો યોગ કરશે. 'छवत्तरे गहसतं चारं चरिंसुवा, चरिंतिवा चरिस्संतिवा' ૧૭૬ એકસો છોંતેર ગ્રહોએ અહીયાં ચાલ ચાલી છે. વર્તમાનમાં પણ ૧૭૬ એકસો છોતેર ગ્રહો ચાલ ચાલે છે. અને ભવિષ્યમાં પણ એટલા જ ગ્રહો ચાલ ચાલશે. 'एगंच सत तेत्तीसं खलु भवे सहस्साइं नव य सया पन्नासा तारागण कोडिकोडीणं- सोभंतिवा, सोसिस्संतिवा' એક લાખ તેત્રીસ હજાર નવસો પચાસ

षष्टिः सहस्राणि नवशतानि पञ्चसप्तत्यधिकानि (६६९७५) कोटीकोटीनाम्, वक्ष्यति च 'छावट्ठि सहस्साइं नव चेव सयाइं पंचसयराइं। एग ससीपरिवारो तारागणकोडिकोडीणं ॥ १ ॥ जम्बूद्वीपे च द्वौ शशिनौ तदेतत् (६६९७५) संख्या द्वाभ्यां गुण्यते ततः सूत्रोक्तं परिमाणम् (१३३९५०) भवति-एकं शतसहस्रं लक्षमेकं, त्रयस्त्रिंशत्सहस्राणि नवशतानि पञ्चाशदधिकानि कोटीकोटीनामिति, इत्याशयेनाह

मूले-'एगं च सयसहस्सं तेत्तीसं खलु भवे सहस्साइं' इत्यादि ॥सू० ८०॥

अथ लवणसमुद्र वक्तव्यतामाह-

मूलम्-जंबुद्दीवं णाम दीवं लवणे णामं समुद्दे वट्टे वलयागार संठाणसंठिए विसमचक्कवालसंठिए गोयमा! समचक्कवालसंठिए नो विसमचक्कवालसंठिए। लवणेणं भंते! समुद्दे केवइयं चक्कवालविक्खंभेणं केवइयं परिक्खेवेणं पन्नत्ते? गोयमा! लवणेणं समुद्दे दो जोयणसहस्साइं चक्कवालविक्खंभेणं पन्नरस जोयणसयसहस्साइं एगासीइसहस्साइं सयमेगोण चत्तालीसे किंचि विसेसाहिए लवणोदधि णो चक्कवाल परिक्खेवेणं। से णं एक्काए य पउमवरवेइयाए एगेण य वणसंडेणं सव्वओ समंता संपरिक्खित्ते चिट्ठइ, दोण्ह वि वण्णओ, सा णं पउमवरवेइया अद्धजोयणं उड्ढं उच्चत्तेणं पंचधणुसयविक्खंभेणं लवणसमुद्दसमिय परिक्खेवेणं, सेसं तहेव। से णं वणसंडे देसूणाइं दो जोयणाइं जाव विहरइ। लवणस्स णं भंते! समुद्दस्स कइ दारा पन्नत्ता? गोयमा! चत्तारि दारा

सोभिस्संतिवा' एक लाख तेतीस हजार नौ सौ पचास कोडाकोडी तारागण यहां शोभित हुए है वर्तमान में इतने ही वे यहां शोभित होते हैं और भविष्यतकाल में भी यहां इतने ही शोभित होंगे ॥८०॥

કોડાકોડી તારાગણો અહીંયાં શોભિત થયેલા છે. વર્તમાનમાં પણ એટલા જ તારાગણો શોભે છે. અને ભવિષ્યકાળમાં પણ અહીંયાં એટલા જ તારાગણો શોભિત થશે. ॥ સૂ. ૮૦ ॥

पन्नता तं जहा—विजए वेजयंते जयंते अपराजिए। कहि णं भंते लवणसमुद्दस्स विजए णामं दारे पन्नत्ते? गोयमा! लवणसमुद्दस्स पुरत्थिमपेरंते धायइसंडस्स दीवस्स पुरत्थिमद्धस्स पच्चत्थिमेणं सीओदाए महानदीए उप्पिं एत्थणं लवणस्स समुद्दस्स विजए णामं दारे पन्नत्ते अट्ठ जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं चत्तारि जोयणाइं विक्खंभेणं एवं तं चेव सव्वं जहा जंबुद्दीवस्स विजयस्स वि। [दारसरिसमेयंपि] रायहाणी पुरत्थिमेणं अण्णंमि लवणसमुद्दे। कहि णं भंते! लवणसमुद्दे वेजयंते नामं दारे पन्नत्ते? गोयमा! लवणसमुद्दे दाहिणपेरंते धायइसंड दीवस्स दाहिणद्धस्स उत्तरेणं सेसं तं चेव सव्वं। एवं जयंते वि णवरि सीयाए महाणईए उप्पिं भाणियव्वे। एवं अवराजिते विं णवरं दिसीभागो भाणियव्वो। लवणस्स णं भंते! समुद्दस्स दारस्स य? एस णं केवतियं अबाधाए अंतरे पन्नत्ते? गोयमा! तिण्णे वसत सहस्सा पंचाणउतिं भवे सहस्साइं दो जोयणसत असिताकोसं दारंतरे लवणे॥१॥ जाव अबाधाए अंतरे पन्नत्ते। लवणस्स णं पएसा धायइसंडं दीवं पुट्ठा तहेव जहा जंबुद्दीवे धायइसंडे वि सोचेव गमो। लवणेणं भंते! समुद्दे जीवा उदाइत्ता सो चेव विही एवं धायइसंडे वि। से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ लवणसमुद्दे गोयमा! लवणेणं समुद्दे उदगे आविले रइले लोणे लिंदे—खारए कडुए अप्पेज्जे वहूणं दुपय चउप्पय मिय पसुपक्खिसिरीसवाणं नण्णत्थ तज्जोणियाणं सत्ताणं सोत्थिए एत्थ लवणाहिवई देवे महड्ढिए पलिओवमठिईए से णं तत्थ सामाणिय जाव लवणसमुद्दस्स सुत्थियाए रायहाणीए अण्णेसिं जाव विहरइ से एएणट्ठेणं गोयमा! एवं वुच्चइ लवणेणं समुद्दे—२ अदुत्तरं च णं गोयमा! लवणसमुद्दे सासए जाव णिच्चे॥सू० ८१॥

छाया—जंबूद्वीपो नाम द्वीपो लवणो नाम समुद्रो वृत्तो वलयाकारसंस्थानसंस्थितः सर्वतः समन्तात् संपरिक्षिप्य खलु तिष्ठति। लवणः खलु भदन्त! समुद्रः किं समचक्रवालसंस्थितो विषमचक्रवालसंस्थितः गौतम! समचक्रवालसंस्थितो न विषमचक्रवालसंस्थितः! लवणः खलु भदन्त! समुद्रः कियान् चक्रवालविष्कम्भेण कियान् परिक्षेपेण प्रज्ञप्तः गौतम! लवणः खलु समुद्रः द्वे योजन शतसहस्रे चक्रवालविष्कम्भेण पञ्चदश योजन शतसहस्राणि एकाशीति सहस्राणि शतमेकोनचत्वारिंशत् किञ्चि द्विशेषाधिकः लवणोदधेश्चक्रवाल विष्कम्भेण परिक्षेपेण। स खलु एकया पद्मवरवेदिकया—एकेन च वनषण्डेन सर्वतः समन्तात्संपरिक्षिप्त स्तिष्ठति। द्वयोरपि वर्णकः, सा खलु पद्मवरवेदिका—ऽर्धयोजनमूर्ध्वम्—उच्चैस्त्वेन पञ्चधनुःशतं विष्कम्भेण लवणसमुद्र समित परिक्षेपेण शेषं तथैव। स खलु वनषण्डः देशोने द्वे योजने यावद्विहरन्ति! लवणस्य खलु भदन्त! समुद्रस्य कति द्वाराणि प्रज्ञप्तानि गौतम! चत्वारि द्वाराणि प्रज्ञप्तानि तद्यथा—विजयो—१ वैजयन्तो—२ जयन्तो—३ ऽपराजितः४। कुत्र खलु भदन्त! लवणसमुद्रस्य विजयं नाम द्वारं प्रज्ञप्तम् गौतम! लवणसमुद्रस्य पूर्वपर्यन्ते धातकी खण्डस्य द्वीपस्य पूर्वार्धस्य पश्चिमेन शीतोदाया महानद्याः उपरि अत्र खलु लवणस्य समुद्रस्य विजयं नाम द्वारं प्रज्ञप्तम् अष्टौ योजनानि ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन चत्वारि योजनानि विष्कम्भेण एवं तदेव सर्वं यथा जंबूद्वीपस्य विजयस्य द्वारसदृशमेतदपि राजधानी पूर्वेणान्यस्मिन् लवणसमुद्रे कुत्र खलु भदन्त! लवणसमुद्रे वैजयन्तं नाम द्वारं प्रज्ञप्तम्, गौतम! लवणसमुद्रे दक्षिणपर्यन्ते धातकीखण्ड द्वीपस्य दक्षिणार्धस्योत्तरेण शेषं तदेव सर्वम् एवं जयन्तेऽपि नवरं शीताया महानद्याः उपरि भणितव्यम्। एवमपराजितेऽपि, नवरं दिग्भागो भणितव्यः। लवणस्य खलु भदन्त! समुद्रस्य द्वारस्य च एतत् खलु कियत्यमबाधयाऽन्तरं प्रज्ञप्तम्, गौतम! त्रीण्येव शतसहस्राणि पञ्चनवति भवेयुः सहस्राणि अशीते द्वे योजनशते क्रोशं द्वारान्तरं लवणे१ यावदबाधयाऽन्तरं प्रज्ञप्तम्। लवणस्य खलु प्रदेशाः धातकीखडं द्वीपं स्पृष्टाः तथैव यथा जंबूद्वीपे धातकीखण्डेऽपि स एव गमः। लवणे खलु भदन्त! समुद्रे जीवा उद्वर्त्य स एव विधिः एवं धातकीखण्डेऽपि। तत्केनार्थेन भदन्त! एवमुच्यते लवणसमुद्रः२? गौतम! लवणस्य समुद्रस्योदकं आविलं रजोवत् लवणं—लिन्द्रं—क्षारं—कटुकं अपेयम् बहूनां द्विपद—चतुष्पद—मृग पशु पक्षिसरीसृपाणां नान्यत्र। तद्योनिकेभ्यः सत्त्वेभ्यः सुस्थितोऽत्र लवणाधिपतिर्देवो महर्द्धिकः पल्योपमस्थितिकः, स खलु तत्र सामानिक यावल्लवणसमुद्रस्य सुस्थितायाः राजधान्या अन्येषां यावद् विहरति तदेतेनार्थेन गौतम! एव मुच्यते लवणः खलु समुद्रः? अथोत्तरं च खलु गौतम! लवणसमुद्रः शाश्वतो यावत् नित्यः ॥सू० ८१॥

टीका—'जंबुदीवं णाम दीवं लवणे णामं समुद्दे वट्टे' जम्बूद्वीपं नाम द्वीपम्, लवणो नाम समुद्रो वृत्तः स च वर्तुलः चन्द्रमण्डलवत्-मध्ये परिपूर्णोऽपि शङ्क्येत तत आह—'वलयागार संठाणसंठिए' वलयाकारं मध्यशुपिरं यत् संस्थानम् अवयवरचनाविशेषः तद्वद्गोलाकारेण संस्थितः स्थितिमानास्ते, 'सव्वओ समंता संपरिक्खित्ताणं चिट्ठइ' सर्वतः सर्वत्र दिक्षु समन्ततः सामस्त्येन सर्वभावेण संपरिक्षिप्य-वेष्टयित्वा खलु तिष्ठति। 'लवणेणं भंते ! समुद्दे किं समचक्कवालसंठिए-विसमचक्कवालसंठिए' लवणः खलु भदन्त ! समुद्रः स किं समचक्रवालेन संस्थितः-उ विषमचक्रवालेन संस्थितः ? प्रश्नोत्तरं भगवानाह—

लवण समुद्र की वक्तव्यता—

'जंबुद्दीवं णामदीवं' इत्यादि।

टीकार्थ—जंम्बूद्वीप नाम का मध्य द्वीप है इसके सम्बन्ध की यह पूर्वोक्त रूप से वक्तव्यता समाप्त हुई अब लवण समुद्र की वक्तव्यता प्रारंभ होती है। यह लवण समुद्र जम्बूद्वीप को चारों ओर से घेरे हुए हैं अतः इसका आकार वलय के जैसा गोल हो गया है यह लवण समुद्र सर्व दिशाओं में अच्छी तरह से संस्थापित परिवेष्टित हैं जिस प्रकार से जंबूद्वीप समस्त द्वीपों के मध्य में हैं उसी प्रकार से यह लवण समुद्र भी समस्त समुद्रों के मध्य में हैं। 'लवणेणं भंते ! समुद्दे किं समचक्कवालसंठिए विसमचक्कवालसंठिए' हे भदन्त ! लवण समुद्र क्या समचक्रवाल संस्थान वाला है या विषम चक्रवाल संस्थान वाला है ? अर्थात् लवण समुद्र का संस्थान सम है या विषम है इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा ! समचक्कवाल-

લવણસમુદ્રની વક્તવ્યતા

'जंवुदीवं णाम दीवं' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—જંબૂદ્વીપ નામના મધ્યદ્વીપના સંબંધનું કથન સમાપ્ત કરીને હવે સૂત્રકાર લવણસમુદ્ર સંબંધી કથનનો પ્રારંભ કરે છે. આ લવણસમુદ્ર જંબૂદ્વીપને ચારે બાજુથી ઘેરાયેલ છે. તેથી તેનો આકાર વલય (બલોયા)ના જેવો ગોળ થયેલ છે. આ લવણસમુદ્ર બધી જ દિશાઓમાં સારી રીતે સંસ્થાપિત અને પરિવેષ્ટિત છે. જે પ્રમાણે જંબૂદ્વીપ સઘળા દ્વીપોની મધ્યમાં છે તે જ પ્રમાણે આ લવણસમુદ્ર પણ સઘળા સમુદ્રોની મધ્યમાં છે. 'लवणेणं भंते ! समुद्दे किं समचक्कवालसंठिए विसमचक्कवालसंठिए' હે ભગવન્ ! લવણસમુદ્ર શું સમચક્રવાલ સંસ્થાનવાળો છે કે વિષમચક્રવાલ સંસ્થાનવાળો છે ? અર્થાત્ લવણસમુદ્રનું સંસ્થાન સમ છે ? કે વિષમ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—

'गोयमा !' हे गौतम ! 'समचक्कवालसंठिए नो विसमचक्कवालसंठिए' समचक्रवालसंस्थितः सर्वत्र द्विलक्षयोजनप्रमाणतया चक्रवालस्य भावात्, नो विषमचक्रवालसंस्थित इति । सम्प्रति चक्रवालविष्कम्भादि परिमाण मेव पृच्छति– 'लवणेणं भंते ! समुद्दे केवइयं चक्कवालविक्खंभेणं केवइयं परिक्खेवेणं पन्नत्ते' हे भदन्त ! लवणः समुद्रः खलु कियान् चक्रवालविष्कम्भेण कियान् परिक्षेपेण प्रज्ञप्तः ? भगवानाह–'गोयमा–लवणेणं समुद्दे दो जोयण सयसहस्साइं चक्कवाल विक्खंभेणं' हे गौतम ! द्वे योजन शतसहस्रे (२०००००) खलु चक्रवाल विष्कम्भेण लवणः समुद्रः प्रख्यातो भुवि, जम्बूद्वीप विष्कम्भादेतद्विष्कम्भस्य द्विगुणत्वात् । 'पन्नरस जोयणसयसहस्साइं एगासीइ सहस्साइं सययेगोण चत्तालीसे किंचि विसेसाहिए लवणोदधि णो चक्कवालपरिक्खेवेणं' पञ्चदश योजनशतसहस्राणि एकाशीतिः सहस्राणि शतम् एकोनचत्वारिंशं च किञ्चिद्विशेषाधिकं लवणो-

---

संठिए नो विसमचक्कवालसंठिए' हे गौतम ! लवणसमुद्र का संस्थान सम है विषम नहीं है । अर्थात् लवण समुद्र समचक्रवाल संस्थान वाला है विषम चक्रवाल संस्थान वाला नहीं है । 'लवणे णं भंते !' 'समुद्दे केवतियं चक्कवालविक्खंभेणं केवतियं परिक्खेवेणं पण्णत्ते' हे भदन्त ! लवणसमुद्र चक्रवाल की चौडाई की अपेक्षा कितना वडा है अर्थात् लवण समुद्र के चक्रवाल की चौडाई कितनी है और परिधि कितनी है उत्तर में प्रभु कहते हैं 'गोयमा ! लवणेणं समुद्दे दो जोयणसयसहस्साइं चक्कवालविक्खंभेणं' हे गौतम ! लवणसमुद्र चक्रवाल की अपेक्षा दो लाख योजन का चौडा है और 'पन्नरसजोयणसयसहस्साइं एगासीइ सहस्साइं सयमेगोण चत्तालीसे किंचि विसेसाहिए परिक्खेवेणं' १५ लाख ८१ हजार एक सौ ३९ योजन से कुछ

'गोयमा ! समचक्कवालसंठिए नो विसमचक्कवालसंठिए' હે ગૌતમ ! લવણસમુદ્રનું સંસ્થાન સમ છે વિષમ નથી અર્થાત્ લવણસમુદ્ર સમચક્રવાલ સંસ્થાનવાળો છે. વિષમ ચક્રવાલ સંસ્થાનવાળો નથી. 'लवणेणं भंते समुद्दे केवतियं चक्कवालविक्खंभेणं केवतियं परिक्खेवेणं पण्णत्ते' હે ભગવન્ લવણસમુદ્ર ચક્રવાલ પહોળાઇની અપેક્ષાથી કેટલો મોટો છે ? અર્થાત્ લવણસમુદ્રના ચક્રવાલની પહોળાઇ કેટલી છે ? અને તેની પરિધિ કેટલી છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે– 'गोयमा ! लवणेणं समुद्दे दो जोयणसयसहस्साइं चक्कवालविक्खंभेणं' હે ગૌતમ ! લવણસમુદ્ર ચક્રવાળની અપેક્ષાથી બે લાખ યોજન જેટલો પહોળો છે અને 'पन्नरस जोयणसयसहस्साइं एगासीइ सहस्साइं सयमेगोणचत्तालीसे किंचिविसेसाहिए परिक्खेवेणं' १५ પંદર લાખ ८१ એકાશી હજાર એકસો ૩૯ ઓગણ-

द्धयेश्चक्रवालपरिक्षेपेण, परिक्षेपप्रमाणाम् (१५८११३९) 'से णं एकाए पउम-वरवेइयाए एगेण य वणसंडेणं सव्वओ समंता संपरिक्खित्ते चिट्ठइ' सोऽयं लवण-समुद्र एकया पद्मवरवेदिकया अष्टयोजनोच्छ्रितजगत्युपरिभाविन्या एकेन च वनषण्डेन सर्वतः समन्तात् सर्वदिक्षु सर्वत्र संपरिक्षिप्तः परिवारितः खलु तिष्ठति। 'दोण्ह वि वण्णओ' द्वयोरपि पद्मवरवेदिका वनषण्डयोर्वर्णनं कर्तव्यम् 'सा णं पउम-वरवेइया अद्धजोयणं उड्ढं उच्चत्तेणं पंचधणुसयं विक्खंभेणं लवण समुद्द समित परिक्खेवेणं' सेसं तहेव' सा खलु पद्मवरवेदिकाऽर्धयोजनमूर्ध्वं मुच्चैस्त्वेन पञ्च धनुःशतानि विष्कम्भेण लवणसमुद्रसमितपरिक्षेपेण लवणसमुद्रपरिक्षेप प्रमाणा, पञ्चदशलक्षाणि (१५०००००) एकाशीतिः शतसहस्राणि शतमेकोन चत्वारिंशं च किंचि द्विशेषाधिकमिति, शेषः विष्कम्भ–परिक्षेपाभ्यामन्यत्–तथैव–जम्बुद्वीपपद्मवरवेदिकावनषण्डवत्। 'से णं वणसंडे देसूणाइं दो जोयणाइं

विशेषाधिक इसकी परिधि है 'से णं एगाए पउमवरवेइयाए एगेण य वनसंडे णं सव्वओ समंता संपरिक्खत्ताणं चिट्ठइ' यह लवणसमुद्र एक पद्मवर वेदिका के और एक वनषण्ड से चारों ओर से घिरा हुआ है 'दोण्हवि वण्णओ' यहां पर पद्मवर वेदिका का और वनखण्ड का वर्णन कर लेना चाहिए जो इस प्रकार से है–सा णं पउमवरवेइया अद्धजोयणं उड्ढं उच्चत्तेणं पंचधणुसयं विक्खंभेणं लवणसमुद्द समिय परिक्खेवेणं सेसं तहेव' यह पद्मवर वेदिका आधे योजन की ऊंची है और ५०० सौ धनुष चौडी है तथा लवणसमुद्र की परिधिका जितना प्रमाण कहा गया है उतना प्रमाण ही इसकी परिधि का है 'सेसं तहेव' बाकी का और सब कथन जैसा पहिले कहा गया है वैसा ही है अर्थात् जम्बूद्वीप की पद्मवर वेदिका जैसी है वैसी ही यह पद्मवर-

ચાળીસ યોજનથી કંઇક વિશેષાધિક તેની પરિધિ છે. 'से णं एगाए पउमवर वेइयाए एगेण य वणसंडे णं सव्वओ समंता संपरिक्खित्ता णं चिट्ठइ' આ લવણુ સમુદ્ર એક પદ્મવરવેદિકાથી અને એક વનખંડથી ચારે બાજુથી ઘેરાયેલ છે. 'दोण्हवि वण्णओ' અહીયાં પદ્મવર વેદિકાનું અને વનખંડનું વર્ણન કરી લેવું જોઇએ જે આ પ્રમાણે છે–'सा णं पउमवरवेइया अद्धजोयणं उड्ढं उच्चत्तेणं पंचधणुसयं विक्खंभेणं लवणसमुद समिय परिक्खेवेणं सेसं तहेव' આ પદ્મવર વેદિકા અર્ધા યોજનની ઉંચી છે. અને ૫૦૦ પાંચસો ધનુષની પહોળી છે; તથા લવણુસમુદ્રની પરિધિનું જેટલું પ્રમાણુ છે એટલું જ પ્રમાણુ આ પદ્મવર વેદિકાનું છે. 'सेसं तहेव' બાકીનું બીજું સઘળું કથન પહેલાં જે પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે એ જ પ્રમાણે છે. અર્થાત્ જંબૂદ્વીપની પદ્મવરવેદિકા જેવી

जाव विहरइ' स खलु वनपण्डो देशोने द्वे योजने विष्कम्भेण पद्मवरवेदिकया तुल्यः कृष्णः कृष्णावभासः, अत्र तृणमणिस्पर्शनं यावद्वर्णनम् वानव्यन्तरादयः कृत भूरिपुण्यकर्माणः स्वकृतसुकृतिफलमनुभवन्तो विहरन्ति। सम्प्रति द्वारवक्तव्यतामभिधित्सुराह–'लवणस्स णं भंते ! समुद्दस्स कइ दारा पन्नत्ता' हे भदन्त! लवणसमुद्रस्य कियन्ति द्वाराणि प्रज्ञप्तानि ? भगवानाह–'गोयमा' हे गौतम ! 'चत्तारि दारा पन्नत्ता तं जहा विजए वेजयंते जयंते अपराजिए' चत्वारि द्वाराणि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा–विजय–वैजयंत–जयन्ताऽपराजितानि पूर्वादिषु द्वाराणि कथितानि। 'कहिणं भंते ! लवणसमुद्दस्स विजए णामं दारे पन्नत्ते' हे भदन्त! लवणोदधेः कुत्रस्थाने विजयद्वारं प्रस्तुतम्? भगवान्

वेदिका है 'से णं वणसंडे देसूणाइं दो जोयणाइं जाव विहरइ' लवणसमुद्र का वनपण्ड कुछ कम दो योजन का चौडा है इसका वर्णन जम्बूद्वीप की पद्मवर वेदिका के वनखण्ड जैसा है यह वनषण्ड कृष्ण आदि विशेषणों वाला है यहां तृण और मणियों कास्पर्शान्त कथन जैसा पहिले प्रकट किया गया है वैसा ही है ऐसे वानव्यन्तर देव यहां अपने पुण्य कर्म के फल को भोगते हुए सुख से रहते हैं 'लवणस्स णं भंते ! समुद्दस्स कइ दारा पण्णत्ता' हे भदन्त ! लवण समुद्र के कितने द्वार कहे गये हैं 'गोयमा ! चत्तारि दारा पण्णत्ता' हे गौतम ! लवणसमुद्र के चार द्वार कहे गये हैं 'तं जहा' जो इस प्रकार से है 'विजए, वेजयंय, जयंते, अपराजिते' विजय, वैजयन्त, जयन्त और अपराजित ये द्वार पूर्व आदि दिशाओं में हैं। यही बात अब प्रश्नोत्तर द्वारा प्रकट की जाती है–'कहि णं भंते ! लवणसमुद्दस्स विजए णामं दारे पण्णत्ते' हे भदन्त ! लवणसमुद्र का विजयद्वार कहां पर है 'गोयमा ! लवण-

---

છે એ જ પ્રમાણેની આ પદ્મવરવેદિકા છે. 'से णं वणसंडे देसूणाइं दो जोयणाइं जाव विहरइ' લવણસમુદ્રનું વનખંડ કંઈક કમ બે યોજન પહોળું છે. તેનું વર્ણન જંબૂદ્વીપની પદ્મવરવેદિકાના વનખંડના વર્ણન પ્રમાણે છે. આ વનખંડ કૃષ્ણ વિગેરે વિશેષણોવાળું છે, તૃણ અને મણિયો સંબંધી કથન જેમ પહેલાં કહેલ છે એ જ પ્રમાણે છે. અહિયાં વાનવ્યન્તર વિગેરે દેવો પોતાના પુણ્ય કર્મના ફળોને ભોગવતા થકા સુખથી રહે છે. 'लवणस्स णं भंते ! समुद्दस्स कइ दारा पण्णत्ता' હે ભગવન્ ! લવણસમુદ્રના કેટલા દ્વારો કહ્યા છે? 'गोयमा ! चत्तारि दारा पण्णत्ता' હે ગૌતમ ! લવણસમુદ્રના ચાર દ્વારો કહેલા છે. 'तं जहा' જે આ પ્રમાણે છે–'विजए वेजयंते जयंते अपराजिते' વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત, અને અપરાજીત આ દ્વારો પૂર્વ વિગેરે દિશાઓમાં છે, એ જ વાત

त्रेन—'गोयमा' हे गौतम ! 'लवणसमुद्दस्स पुरत्थिमपेरंते' लवणोदधिपूर्वदिगन्ते 'धायइ संडस्स दीवस्स पुरत्थिमद्धस्स पच्चत्थिमेणं सीओदाए महाणईए उप्पिं एत्थ णं लवणस्स समुद्दस्स विजए णामं दारे पन्नत्ते' धातकी खण्डद्वीपस्य पूर्वार्धस्य पश्चिमेन महानद्याः शीतोदाया उपरि तदत्र खलु लवणसमुद्रस्य स्थाने विजयनाम द्वारं मात्नं । 'तच्च अट्ठ जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं चत्तारि जोयणाइं विक्खंभेणं—एवं तं चेव सव्वं जहा जंबुद्दीवस्स विजयस्स दारसरिसमेयंपि' तद् द्वारमुच्चत्वेनोर्ध्वमष्टौ योजनानि चत्वारि योजनानि विष्कम्भेण एवं तदेव सर्वं यथा जंबू द्वीपस्य विजयस्य द्वारं सदृशम् एतदपि, तत्केनार्थेन भदन्त !

समुद्दस्स पुरत्थिम पेरंते धाइय संडस्स दीवस्स पुरत्थिमद्धस्स पच्चत्थिमिल्लेणं सीओदाए महाणईए उप्पिं एत्थ णं लवणसमुद्दस्स विजए णामं दारे पण्णत्ते' हे गौतम ! लवणसमुद्र की पूर्व दिशा के अन्त में तथा धातकी खण्ड द्वीप के पूर्वार्ध से पश्चिम दिशा में सीतोदा महानदी के ऊपर लवणसमुद्र का विजय नामका द्वार है 'तच्च अट्ठ जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं, चत्तारि जोयणाइं विक्खंभेणं एवं तं चेव सव्वं जंबूदीवस्स विजयदारस्स' यह द्वार आठ योजन का ऊंचा है। चार योजन का चौडा है हे भदन्त ! इस द्वार का नाम विजयद्वार ऐसा क्यों कहा गया है उत्तर में प्रभु कहते हैं—हे गौतम ! यहां जैसा कथन जम्बूद्वीप के विजयद्वार के सम्बन्ध में कहा गया है वैसा ही वह सब कथन यहां के इस विजय द्वार के सम्बन्ध में भी कर लेना चाहिए इस विजयद्वार पर महर्द्धिक आदि विशेषणों वाला विजय

હવે પ્રશ્નોત્તરપૂર્વક પ્રગટ કરવામાં આવે છે. 'कहिणं भंते ! लवणसमुद्दस्स विजए णामं दारे पण्णत्ते' હે ભગવન્ ! લવણસમુદ્રનું વિજયદ્વાર ક્યાં આવેલ છે ? 'गोयमा ! लवणसमुद्दस्स पुरत्थिमपेरंते धायइसंडस्स दीवस्स पुरत्थिमद्धस्स पच्चत्थिमिल्लेणं सीओदाए महाणईए उप्पिं एत्थ णं लवणसमुद्दस्स विजए णामं दारे पण्णत्ते' હે ગૌતમ ! લવણસમુદ્રની પૂર્વદિશાના અંતમાં તથા ધાતકીખંડ દ્વીપના પૂર્વાર્ધથી પશ્ચિમ દિશામાં અને સીતોદા મહાનદીની ઉપર લવણ સમુદ્રનું વિજય નામનું દ્વાર આવેલ છે. 'तच्च अट्ठ जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं चत्तारि जोयणाइं विक्खंभेणं एवं तं चेव सव्वं जंबुद्दीवस्स विजयदारस्स' આ દ્વાર આઠ યોજન ઉંચું છે, ચાર યોજન પહોળું છે. હે ભગવન્ ! આ દ્વારનું નામ વિજયદ્વાર એ પ્રમાણે કેમ કહેવાયેલ છે ? ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે હે ગૌતમ ! જંબૂદ્વીપના વિજયદ્વારસંબંધનું કથન જે પ્રમાણે પહેલાં કહેવામાં આવેલ છે. એ જ પ્રમાણેનું એ તમામ કથન અહીંના આ વિજયદ્વાર સંબંધમાં પણ કહી લેવું. આ વિજયદ્વારની ઉપર મહર્દ્ધિક વિગેરે વિશેષણોવાળા વિજય

एवमुच्यते विजयद्वारं ? गौतम ! विजयनामा देवो महर्द्धिको यावत्पल्योपमस्थितिकः परिवसति-वसन् चतुर्णां सामानिकसहस्राणां याव दात्मरक्षकदेवसहस्राणां यावद् दिव्यान् भोगान् भुञ्जन् विहरति तत्तेनार्थेन एव मुच्यते गौतम ! विजयद्वारं यावन्नित्यमित्यन्तम् । 'रायहाणी पुरत्थिमेणं अण्णंसि लवणसमुद्दे' कुत्र खलु भदन्त ! विजयदेवस्य विजया राजधानी ? गौतम ! विजयद्वारस्य पूर्वस्यां तिर्यगसंख्येयान् द्वीपसमुद्रान् व्यतिव्रज्याऽन्यस्मिंल्लवणसमुद्रे द्वादशयोजनसहस्राण्यवगाह्यात्रान्तरे विजयस्य विजयाराजधान्यास्ते द्वादशयोजनसहस्राण्यायाम-

---

नामका देव रहता है यावत् इसकी एक पल्य की स्थिति है । वहां रहता हुआ यह विजयदेव चार हजार सामानिक देवों का यावत् १६ हजार आत्मरक्षक देवों का आधिपत्य करता हुआ दिव्य भोगों को भोगता रहता है और अपना समय आनन्द से व्यतीत करता है इसी कारण हे गौतम ! इस द्वार का नाम विजयद्वार ऐसा कहा गया है और यावत् यह नित्य बतलाया गया है। 'रायहाणी पुरत्थिमेणं अण्णंमि लवणसमुद्दे' हे भदन्त ! विजयदेव की विजया नामकी राजधानी कहां पर है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! विजयस्स पुरत्थिमतिरियमसंखेज्जं अण्णंमि लवणे बारस्स जंबूदीवसरिसा वत्तव्वया जाव समं वेजयंतंपि अप्पाणिज्जेणं लवणस्स दाहिणेणं रायहाणी' हे गौतम ! विजयद्वार की पूर्व दिशा में तिरछे असंख्यात द्वीप समुद्रों को पार करके आगत अन्य लवण समुद्र में १२ हजार योजन आगे जाने पर यह विजय राजधानी है इस राजधानी का वर्णन जम्बूद्वीप

નામના દેવ નિવાસ કરે છે. યાવત્ તેની એક પલ્યની સ્થિતિ છે. ત્યાં રહીને વિજયદેવ ચાર હજાર સામાનિક દેવોનું યાવત્ ૧૬ સોળ હજાર આત્મરક્ષક દેવોનું અધિપતિપણું કરતા થકા દિવ્યભોગોને ભોગવતા રહે છે. અને પોતાનો સમય આનંદપૂર્વક વીતાવે છે. એ જ કારણથી હે ગૌતમ ! આ દ્વારનું નામ વિજયદ્વાર એ પ્રમાણે કહેલ છે, અને યાવત્ એ નિત્ય કહેવામાં આવેલ છે. 'रायहाणी पुरत्थिमेणं अण्णंमि लवण समुद्दे' હે ભગવન્ ! વિજયદેવની વિજયા નામની રાજધાની ક્યાં આવેલી છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! विजयस्स पुरत्थिमतिरियमसंखेज्जं अण्णंमि लवणे बारस्स जंबू दीव-सरिसा वत्तव्वया जाव समं वेजयंतंपि अप्पाणिज्जेणं लवणस्स दाहिणेणं रायहाणी' હે ગૌતમ ! વિજયદ્વારની પૂર્વદિશામાં તિરછા અસંખ્યાતદ્વીપ સમુદ્રોને ઓળંગીને ત્યાં આવેલ અન્ય લવણસમુદ્રમાં ૧૨ બાર હજાર યોજન આગળ જવાથી આ વિજયદેવની વિજયા નામની રાજધાની આવે છે, આ રાજધાનીનું

विष्कम्भाभ्यां सप्तत्रिंशद् योजनसहस्राणि नव चाष्टचत्वारिंशत्किंचिद्विशेषाधिकं परिक्षेपेण, जम्बु द्वीपस्य विजय द्वाराधिपत्ते विजयस्य राजधानीवत् वक्तव्या। विजयद्वार वर्णनं गतम्। 'कहि णं भंते लवणसमुद्दे वेजयंते नामं दारे पन्नत्ते' हे भदन्त ! कुत्र स्थाने लवण समुद्रे वैजयन्तं नाम प्रज्ञप्तं खलु द्वारम् ? भगवानाह –'गोयमा' हे गौतम ! 'लवण समुद्दे दाहिणपेरंते धायइ खंडदीवस्स दाहिणद्धस्स उत्तरेणं सेसं तं चेव सव्वं'लवण समुद्रे दक्षिण दिगन्ते धातकी खण्डद्वीपस्य दक्षिणार्धस्योत्तरस्यां शेषं तदेव सर्वं विजयद्वारवदष्टौ मङ्गलकादीनि यावद्बहवः शतशहस्रपत्रहस्तकाः, तत्केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते वैजयन्तद्वारम्,

के विजय द्वार के अधिपति की विजया राजधानी के जैसा ही है अतः इस कथन के अनुसार इस विजय राजधानी की लम्बाई चौडाई १२ हजार योजन की है परिक्षेप इसका ३७ हजार ९४८ योजन से कुछ अधिक का है। 'कहि णं भंते ! लवणसमुद्दे वेजयंते नामं दारे पन्नत्ते' हे भदन्त ! लवण समुद्र का वैजयन्त नामका द्वार कहां पर है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा ! लवणसमुद्दे दाहिणपेरंते धाइयसंड दीवस्स दाहिणद्धस्स उत्तरेणं सेसं तं चेव' हे गौतम ! लवण समुद्र की दक्षिण दिशा के अन्त में और धातकी खण्ड के दक्षिणार्द्ध की उत्तर दिशा में लवण समुद्र का वैजयन्त नाम का द्वार है इस द्वार की वक्तव्यता के सम्बन्ध में जैसा कथन विजयद्वार का किया गया है वैसा ही सब कथन है इस वैजयन्त द्वार के ऊपर आठ आठ मंगल द्रव्य हैं यावत् अनेक लाखों पत्तों वाले कमल हैं इत्यादि सब कथन

વર્ણન જંબૂદ્વીપના વિજયદ્વારના અધિપતિની વિજયા રાજધાનીના વર્ણન પ્રમાણે છે, તેથી તે કથન પ્રમાણે આ વિજય રાજધાનીની લંબાઇ પહોળાઇ ૧૨ બાર હજાર યોજનની છે. તેનો પરિક્ષેપ ૩૦ હજાર ૯૪૮ નવસો અડતાળીસ યોજનથી કંઇક વધારે છે.

'कहिणं भंते ! लवणसमुद्दे वेजयंत नामं दारे पण्णत्ते' હે ભગવન્ ! લવણસમુદ્રનું વૈજયન્ત નામનું દ્વાર કયાં આવેલ છે ? આના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा ! लवणसमुद्दे दाहिणपेरंते धायइसंडदीवस्स दाहिणद्धस्स उत्तरेणं सेसं तं चेव' હે ગૌતમ ! લવણસમુદ્રની દક્ષિણ દિશાના અંતમાં અને ધાતકી ખંડના દક્ષિણાર્ધની ઉત્તર દિશામાં લવણસમુદ્રનું વૈજયન્ત નામનું દ્વાર આવેલ છે. આ દ્વારનું વર્ણન વિજય દ્વારનું જે પ્રમાણે વર્ણન કરેલ છે, એજ પ્રમાણે સમજવું. આ વૈજયન્ત દ્વારની ઉપર આઠ આઠ મંગલ દ્રવ્યો છે. યાવત્ અનેક પત્રોવાળા લાખો કમળો છે. વિગેરે તમામ વર્ણન અહીંયા કરી લેવું.

भगवानाह–हे गौतम ! वैजयन्तद्वारे वैजयन्तदेवो महर्द्धिको० यावद्वैजयन्त राजधान्यां बहूनां वसतां वानव्यन्तरादीनामाधिपत्यं कुर्वन् परिवसति एतद् योगाद्वैजयन्तद्वारं नाम भवति, तत्तेनार्थेन वैजयन्त द्वारमुच्यते। वैजयन्त देवस्य राजधानी क्वेति प्रश्ने भगवानाह–वैजयन्तद्वाराद् दक्षिणस्यां तिर्यगसंख्येयद्वीप समुद्रान् व्यतिव्रज्य लवणोदधौ द्वादशयोजनसहस्राण्यवगाह्य वैजयन्त देवस्य वैजयन्ताख्या राजधानी प्रथिता जंबूद्वीप वैजयन्तद्वाराधिपति राजधानी प्रथिता जंबूद्वीप वैजयन्त–द्वाराधिपति राजधानीवत्, इति द्वितीयं वैजयन्त द्वारवर्णनम्।

यहां पर कर लेना चाहिये हे भदन्त ! इस द्वार का नाम वैजयन्त द्वार ऐसा क्यों कहा गया है उत्तर में प्रभु कहते हैं हे गौतम ! इस द्वार पर वैजयन्त नामका देव रहता है यह महर्द्धिक आदि विशेषणों वाला है। इसकी राजधानी का नाम वैजयन्ती है। यह वैजयन्त देव इस राजधानी में रहता हुआ अनेक वहां पर रहे हुए वानव्यन्तर देवों का देवियों का आधिपत्य करता हुआ सुख से अपने समय को व्यतीत करता रहता है। इसी कारण इस द्वार का नाम वैजयन्त द्वार कहा गया है। हे भदन्त ! वैजयन्त देव की यह राजधानी कहां पर है ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं–हे गौतम ! वैजयन्त द्वार की दक्षिण दिशा में तिरछे असंख्यात द्वीप समुद्रों को पार करके आगत अन्य लवण समुद्र में १२ हजार योजन आगे जाने पर वैजयन्त नामकी राजधानी है इसका वर्णन जम्बूद्वीप के वैजयन्त द्वार के

હે ભગવન્ ! આ દ્વારનું નામ વૈજયન્તદ્વાર એ પ્રમાણે કેમ કહેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–હે ગૌતમ ! આ દ્વારની ઉપર વૈજયંત નામના દેવ નિવાસ કરે છે. તે મહર્દ્ધિક વિગેરે વિશેષણોવાળા છે. તેની રાજધાનીનું નામ વૈજયંતી છે. આ વૈજયંતદેવ આ રાજધાનીમાં રહીને ત્યાં રહેલા અનેક વાનવ્યંતર દેવો અને દેવિયોનું અધિપતિપણું કરતા થકા સુખ પૂર્વક પોતાના સમયને વીતાવતા રહે છે. એ કારણથી આ દ્વારનું નામ વૈજયંત દ્વાર કહેલ છે, હે ભગવન્ ! વૈજયંતદેવની આ રાજધાની કયાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–હે ગૌતમ ! વૈજયંતદ્વારની દક્ષિણદિશાના તિર્છા અસંખ્યાત દ્વીપો અને સમુદ્રોને પાર કરવાથી ત્યાં આગળ આવેલ બીજા લવણ સમુદ્રમાં ૧૨ બાર હજાર યોજન આગળ જવાથી વૈજયંત નામની રાજધાની છે, એ રાજધાનીનું વર્ણન જંબૂદ્વીપના વૈજયન્તદ્વારના અધિપતિની રાજધાનીના વર્ણન પ્રમાણે જ છે. 'एवं जयंते वि नवरं सीताए

'एवं जयंते वि णवरं सीयाए महानईए उप्पिं भाणियव्वे' एवं जयन्त द्वारेऽपि नवरं-वैशिष्टयञ्च शीता महानद्या उपरि कुत्र जयन्त द्वारमिति प्रश्ने भगवानाह-गौतम ! लवणसमुद्रस्य पश्चिमपर्यन्ते धातकीखण्ड पश्चिमार्द्धस्य पूर्वतः शीतायाः उपरि अत्र लवणसमुद्रस्य जयन्तद्वारम् प्रज्ञप्तम् तद्वक्तव्यताऽपि विजयद्वारवद् वक्तव्या, केवलं राजधानी जयन्तद्वार पश्चिमे भागे इति जयन्तद्वारस्य तृतीयस्य वर्णनम् । 'एवं अपराजिए वि-नवरं दिसी भागो भाणियव्वो' एवमपराजितद्वारमपि नवरं दिग्भागो भणितव्यः क्वैतत् अपराजितं द्वारं लवणस्येति प्रश्ने-लवणसमुद्रस्योत्तरपर्यन्ते धातक्या उत्तरार्धस्य दक्षिणतोऽत्र लवणसमुद्रस्यापराजितं

अधिपति की राजधानी के जैसा ही है 'एवं जयंते वि, नवरं सीयाए महानदीए उप्पिं भाणियव्वे' जयन्त द्वार के सम्बन्ध में भी यही वक्तव्यता है तथा च-जब गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा-हे भदन्त ! लवणसमुद्र का जयन्त द्वार कहां पर है ? तो उत्तर में प्रभु ने कहा-हे गौतम ! लवण समुद्र की पूर्वदिशा के अन्त में और धातकी खण्ड के पूर्वार्धं से पश्चिम भाग में सीता महानदी के ऊपर लवणसमुद्र का यह जयन्त द्वार है इसके ऊपर आठ आठ मंगल द्रव्य हैं इसका वर्णन जम्बूद्वीप के जयन्तद्वार के जैसा है यहां राजधानी जयन्तद्वार के पश्चिम भाग में कहनी चाहिये 'एवं अवराजिए वि' अपराजित द्वार के सम्बन्ध में भी ऐसी ही वक्तव्यता कह लेनी चाहिये अर्थात्-जब गौतम ने प्रभु से ऐसा प्रश्न किया कि लवणसमुद्र का अपराजित द्वार कहां पर है ? तब गौतम से प्रभु ने कहा हे गौतम लवणसमुद्र की उत्तरदिशा के अन्त में और धातकी खण्ड के उत्तरार्ध की दक्षिण

महानदीए उप्पिं भाणियव्वे' જયન્તદ્વારના સંબંધમાં પણ એ જ પ્રમાણેનું કથન છે, જેમકે-જ્યારે ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું કે હે ભદન્ત ! લવણ સમુદ્રનું જયન્ત નામનું દ્વાર ક્યાં આવેલ છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રીએ કહ્યું કે-હે ગૌતમ ! લવણસમુદ્રની પૂર્વ દિશાના અંતમાં અને ધાતકીખંડના પૂર્વાર્ધથી પશ્ચિમ ભાગમાં સીતા મહાનદીની ઉપર લવણસમુદ્રનું આ જયન્ત નામનું દ્વાર છે, તેની ઉપર આઠ આઠ મંગળદ્રવ્યો છે, તેનું સઘળું વર્ણન જંબૂદ્વીપમાં આવેલ જયન્તદ્વારના વર્ણન પ્રમાણે છે. અહીં રાજધાની જયન્ત દ્વારના પશ્ચિમભાગમાં કહેવી જોઈએ. 'एवं अवराजिए वि' અપરાજીત દ્વારના સંબંધમાં પણ એજ પ્રમાણેનું કથન કહેવું જોઈએ. અર્થાત્ જ્યારે ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું કે-લવણ સમુદ્રનું અપરાજીત નામનું દ્વાર ક્યાં આવેલ છે ? ત્યારે ગૌતમસ્વામીને પ્રભુશ્રીએ કહ્યું કે-હે ગૌતમ ! લવણ

नाम द्वारम् प्रज्ञप्तम् एतद्वक्तव्यताऽपि विजयद्वारवत् नवरं राजधानी-अपराजित द्वारत उत्तरस्या मन्यत्सर्वं विजयराजधानीवत् इति चतुर्थमपराजितद्वारवर्णनम् 'लवणस्स णं भंते समुद्दस्स दारस्स य-एस णं केवइयं अबाधाए अंतरे पन्नत्ते' हे भदन्त! लवणसमुद्रस्य तद्वारस्य च एतत्सर्वमन्तरं कियत् अबाधया प्रज्ञप्तमिति प्रश्नस्योत्तरमाह-भगवान्-'गोयमा' हे गौतम! 'तिण्णेव सयसहस्सा पंचाणउइं भवे सहस्साइं दो जोयणसय असिता कोसं दारंतरे लवणे' ३००००० लक्षाणि योजनानाम् ९५००० सहस्राणि अशीते द्वे योजनशते क्रोशश्च। तथाहि-एकैकद्वार पृथुत्वं चत्वारि योजनानि, एकैकद्वारे एकैकक्रोशबाहल्याद्वारशाखा प्रति द्वारे

दिशा में लवणसमुद्र का अपराजित द्वार है इसके सम्बन्ध की वक्तव्यता भी विजय द्वार के ही जैसी वक्तव्य है यहां राजधानी अपराजित द्वार की उत्तर दिशा में है बाकी का और सब कथन विजय राजधानी के ही जैसा है।

'लवणस्स णं भंते! समुद्दस्स दारस्स य एसणं केवइयं अबाधाए अंतरे पण्णत्ते' हे भदन्त! लवणसमुद्र के एक एक द्वार का अन्तराल की अव्याघातरूप अबाधा से कितना अन्तर कहा गया है अर्थात् लवणसमुद्र के द्वारों का आपस में कितना अन्तर है? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं 'गोयमा! तिण्णेव सयसहस्सा पंचाणउइं भवे सहस्साइं दो जोयणसय असिता कोसं दारंतरे लवणे' हे गौतम! एक कोश अधिक तीन लाख पंचानवे ९५ हजार दो सौ अस्सी योजन का एक द्वार से दूसरे द्वार तक का अन्तर कहा गया है इसका तात्पर्य ऐसा है-एक २ द्वार की पृथुता चार २ योजन की है एक एक द्वार में एक

સમુદ્રની ઉત્તર દિશાના અંતમાં અને ધાતકીખંડના ઉત્તરાર્ધની દક્ષિણદિશામાં લવણસમુદ્રનું અપરાજીત દ્વાર છે. તેના સંબંધનું કથન પણ વિજય દ્વારના કથન પ્રમાણે જ છે, અહીંયાં રાજધાની અપરાજીત દ્વારની ઉત્તર દિશામાં છે, તે સિવાય બાકીનું સઘળું કથન વિજય રાજધાનીના કથન પ્રમાણે જ છે.

'लवणस्स णं भंते! समुद्दस्स दारस्स एस णं केवइयं अबाधाए अंतरे पण्णत्ते' હે ભગવન્! લવણ સમુદ્રના એક એક દ્વારના અંતરાલની અવ્યાઘાતરૂપ અબાધાથી કેટલું અંતર કહેલ છે? અર્થાત્ લવણસમુદ્રના દ્વારોનું પરસ્પરમાં કેટલું અંતર છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! तिण्णेव सयसहस्सा पंचाणउइं भवे सहस्साइं दो जोयणसयअसिता कोसं दारंतरे लवणे' હે ગૌતમ! એક કોસ અધિક ત્રણ લાખ પંચાણુ હજાર બસો એંસી યોજનનું એક દ્વારથી બીજા દ્વાર સુધીનું અંતર કહેલ છે, તેનું તાત્પર્ય એવું છે કે-એક એક

द्वे द्वे शाखे तत एकैकस्मिन् द्वारे सामस्त्येन पृथुत्वं चिन्त्यमानं सत् सार्धयोजन-चतुष्टयप्रमाणं भवति चतुर्णामपि द्वाराणां पृथुत्वमेलनात् १८ अष्टादशयोज-नानि भवन्ति, तानि लवणसमुद्रपरिरयपरिमाणात् १५ पञ्चदशशतसहस्राणि एकाशीतिः सहस्राणि एकोनचत्वारिंशं योजनशतम् इत्येवं परिमाणात् अपनीयन्ते अपनीते यत्–शेषं तस्य चतुर्भिर्भागेऽपहृते यद् आगच्छति भवति हि तत्–द्वाराणां परस्परमन्तरपरिमाणम् । तदुक्तं सूत्रे

'असीया दोन्निसया पणनउइसहस्स तिन्निलक्खाय ।
कोसेय अंतरं सागरस्स दाराणं विन्नेयं ॥१॥

एक द्वार शाखा जो कि एक एक कोश की मोटी है ऐसी द्वार शाखाएं एक एक द्वार में दो दो हैं तब एक २ में पूरी पृथुता का जब विचार किया जाता है तो इस स्थिति में वह साढे चार योजन की होती है और चारों द्वारों की यह पृथुता मिलाकर १८ योजन की हो जाती है अब लवणसमुद्र की परिधि का जो परिमाण पन्द्रह लाख इक्यासी हजार एक सौ ३९ योजन का कहा गया है उसमें से इन १८ योजनों को कम करने से जो संख्या बचती है उस में चार का भाग देने पर जो आता है वह द्वारों का परस्पर के अन्तर का परिमाण निकल आता है और वह अन्तर तीन लाख पंचानवे हजार दो सौ ८० योजन एवं एक कोश अधिक ही होता है कहा भी है

'असिया दोन्निसया पणनउइ सहस्स तिन्निलक्खा य ।
कोसेय अंतरं सागरस्स दाराणं विन्नेयं'

દ્વારની પૃથુતા (પહોળાઈ) ચાર ચાર યોજનની છે, એક એક દ્વારમાં એક એક દ્વાર શાખા કે જે એક એક કોસ જેટલી મોટી છે, એજ પ્રમાણે દ્વારશાખાઓ એક એક દ્વારમાં બબ્બે છે, એ રીતે એક એક દ્વારમાં પુરી પૃથુતાનો જ્યારે વિચાર કરવામાં આવે છે તો એ સ્થિતિમાં એ સાઢાચાર યોજનની થઈ જાય છે. અને ચારે દ્વારોની આ પૃથુતા ૧૮ અઢાર યોજનની થઈ જાય છે. હવે લવણુસમુદ્રની પરિધિનું પરિમાણુ જે પંદર લાખ એકયાસી હજાર એકસો ઓગણુચાળીસ યોજનનું કહેલ છે. તેમાંથી આ ૧૮ અઢાર યોજનને ઓછું કરવાથી જે સંખ્યા બચે છે. તેમાં ચારનો ભાગાકાર કરવાથી જે શેષ આવે તે દ્વારોનું પરસ્પરનું અંતર આવી જાય છે, અને તે અંતર ત્રણ લાખ પંચાણુ હજાર બસ્સો એંસી યોજન અને એક કોસ વધારે જ થાય છે, કહ્યું પણ છે કે—

असिया दोन्निसया पणनउइसहस्स तिन्निलक्खाय ।
कोसेय अंतरं सागरस्स दाराणं विन्नेयं ॥ १ ॥

अशीते द्वेशते पंच नवतिसहस्राणि च।
क्रोशश्चान्तरं सागरस्य द्वाराणां च विज्ञेयम् ॥१॥ इति छाया 'जाव अबाधाए अंतरे पन्नत्ते' यावदबाधयाऽन्तरं प्रज्ञप्तम् इत्थं ज्ञेयम्। इति 'लवणस्स णं पएसा धायइसंडं दीवं पुट्ठा तहेव जहा जंबूदीवे धायइसंडे वि सोच्चेव गमो' अथ लवणसमुद्रस्य ये प्रदेशा धातकीखण्डं स्पृष्टाः ते किं धातकी खण्डस्य, उत लवणस्य भवेयुः इति प्रश्ने ? तथैव धातकी खण्डस्य ये केचन प्रदेशाः लवणं स्पृष्टवन्तस्ते धातक्या एव यथाऽभवन् न लवणस्य, यथा च जंबूद्वीपप्रदेशाः लवणं स्पृष्टाः जम्ब्वा एव न लवणस्य, तथैव स एव गमो न्याय्यः लोकव्यवहारात्। 'लवणे णं भंते समुद्दे जीवा उद्दाइत्ता सोचेव

'जाव अबाधाए अंतरे पण्णत्ते' इस प्रकार से यह द्वारों का आपस का अन्तर अबाधा को लेकर कहा गया है 'लवणस्स णं पएसा धायइसंडं दीवं पुट्ठा' हे भदन्त ! लवण समुद्र के जो प्रदेश धातकी खण्ड को स्पृष्ट किये हुए हैं वे धातकी खण्ड के होने चाहिए या लवणसमुद्र के होने चाहिये तात्पर्य यही है कि लवणसमुद्र के जो प्रदेश धातकी खण्ड को छुए हुए हैं वे धातकीखण्ड के कहलावेगें या लवणसमुद्र के कहलावेगें ? उसी तरह जो धातकी खण्ड के प्रदेश लवणसमुद्र को छुए हुए हैं वे क्या धातकी खण्ड के कहलावेंगे या लवण समुद्र के कहलावेगें ? तो इस के उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! तहेव जहा जंबूदीवे धायइ संडे वि सो चेव गमो' हे गौतम ! जैसा कथन जंबूद्वीप और लवण समुद्र के छुए हुए प्रदेशों के सम्बन्ध में कहा गया है वैसा ही कथन यहां पर भी जानना चाहिये अर्थात् जिस प्रकार से लवणसमुद्र को स्पृष्ट किए हुए जंबू-

---

'जाव अबाहाए अंतरे पण्णत्ते' આ રીતે આ દ્વારોનું પરસ્પરનું અંતર અબાધાને લઈને કહેલ છે. 'लवणस्स णं पएसा धायइसंडं दीवं पुट्ठा' હે ભગવન્ ! લવણસમુદ્રના જે પ્રદેશો ધાતકીખંડને સ્પર્શેલા છે, તે ધાતકીખંડના છે ? કે લવણસમુદ્રના છે ? આ કથનનું તાત્પર્ય એ જ છે કે-લવણસમુદ્રના જે પ્રદેશો ધાતકી ખંડને સ્પર્શેલા છે તે ધાતકીખંડના જ કહેવાશે કે લવણસમુદ્રના કહેવાશે ? એજ રીતે ધાતકીખંડના જે પ્રદેશો લવણસમુદ્રને સ્પર્શેલા છે, તે શું ધાતકી ખંડના કહેવાશે ? કે લવણસમુદ્રના કહેવાશે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! तहेव जहा जंबुदीवे धायइसंडे वि सोचेव गमो' હે ગૌતમ ! જે પ્રમાણેનું કથન જંબૂદ્વીપ અને લવણસમુદ્રના સ્પર્શ કરેલા પ્રદેશોના સંબંધમાં કહેવામાં આવેલ છે, એ જ પ્રમાણેનું કથન અહીંયા પણ સમજવું

विही एवं धायइ संडेवि' हे भदन्त ! लवणसमुद्रे ये-एकेन्द्रियादयो जीवास्सन्ति ते किमुद्वर्त्य धातकीखण्डे प्रत्यागच्छन्ति-उतना न? भगवानाह-हे गौतम! सन्त्येवंविधाः ये लवणसमुद्राज्जन्मान्तरे धातकीखण्डे लवणोदधौ वोत्पद्यन्ते, केचन-न, कर्मणो वैचित्र्यात्। 'एवं धायइसंडे वि०' एवमेव धातकीखण्डे उद्वर्त्य पुनर्धातक्यामेव लवणोदधौ वोत्पद्यन्ते-नोत्पद्यन्ते-वा स्वकर्मवशित्वात्।

द्वीप के प्रदेश जम्बूद्वीप के ही कहलाते हैं लवणसमुद्र के नहीं उसी तरह से लवणसमुद्र के जो प्रदेश धातकीखण्ड को स्पृष्ट किये हुए हैं वे लवणसमुद्र के ही कहलावेंगे धातकी खण्ड के नहीं इसी तरह जो प्रदेश धातकी खण्ड के लवण समुद्र को स्पृष्ट किये हुए हैं वे धातकी खण्ड के कहलावेगें लवण समुद्र के नहीं ऐसा गम यहां जानना चाहिये-लौकिक व्यवहार भी ऐसा ही है 'लवणे णं भंते! समुद्दे जीवा उद्दाइत्ता सो चेव विही, एवं धायइसंडेवि' हे भदन्त! लवणसमुद्र में जो एकेन्द्रियादिक जीव हैं वे क्या मर कर के धातकी खण्ड में जन्म लेते हैं या नहीं लेते हैं? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-हे गौतम! कितनेक जीव ऐसे हैं जो लवणसमुद्र से मर कर जन्मान्तर में धातकी खण्ड में उत्पन्न हो जाते हैं और कितनेक ऐसे हैं जो मर कर लवण समुद्र में ही उत्पन्न हो जाते हैं। तथा कितनेक जीव ऐसे हैं जो वहां पर उत्पन्न नहीं होते हैं। अन्यत्र उत्पन्न हो जाते हैं इस प्रकार की उत्पत्ति में कर्म की विचित्रता है 'एवं धायइसंडेवि०'

અર્થાત્ જે પ્રમાણે લવણસમુદ્રને સ્પર્શેલા જંબૂદ્વીપના પ્રદેશો જંબૂદ્વીપના જ કહેવાય છે. લવણસમુદ્રના નહીં એ જ પ્રમાણે લવણસમુદ્રના જે પ્રદેશો ધાતકી ખંડને સ્પર્શેલા છે, તે લવણસમુદ્રના જ કહેવાશે, ધાતકીખંડના નહીં એ જ પ્રમાણે જે પ્રદેશો ધાતકીખંડના લવણસમુદ્રને સ્પર્શેલા છે, તે ધાતકીખંડના જ કહેવાશે લવણસમુદ્રના નહીં. આ પ્રમાણેનો ગમ અહીંયાં સમજવો. લૌકિક વ્યવહાર પણ એ જ રીતનો છે.

'लवणेणं भंते ! समुद्दे जीवा उद्दाइत्ता सो चेव विही, एवं धायइसंडेवि' હે ભગવન્! લવણસમુદ્રમાં જે એકેન્દ્રિય વિગેરે જીવો છે તે શું મરીને ધાતકીખંડમાં જન્મ લે છે? કે નથી લેતા? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ! કેટલાક જીવો એવા હોય છે જેઓ લવણસમુદ્રથી મરીને જન્માન્તરમાં ધાતકીખંડમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે અને કેટલાક જીવો એવા હોય છે કે-જેઓ મરીને લવણસમુદ્રમાં જ ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. તથા કેટલાક જીવો એવા છે કે ત્યાં ઉત્પન્ન થતા નથી, બીજે જ ઉત્પન્ન થાય છે. આવા પ્રકારની ઉત્પત્તિમાં કર્મની જ વિચિત્રતા છે. 'एवं धायइसंडेवि' એજ પ્રમાણે જે જીવો

सम्प्रति-लवणसमुद्रः इति नाम करणे हेतुं पृच्छति-'से केणट्ठे णं भंते ! एवं वुच्चइ लवणसमुद्दे' हे भदन्त ! तस्य क्षारोदधेर्लवणइति एवं नामकरणं केनाऽर्थेन 'केन प्रयोजनविशेषेण' भगवानाह-'गोयमा-लवणेणं समुद्दे-उदगे आविले रइले लोणे लिंदे खारए कडुए अप्पेज्जे बहूणं दुपयचउप्पयमियपसुपक्खिसरीसवाणं नण्णत्थ तज्जोणियाणं सत्ताणं' हे गौतम ! लवणे समुद्रे खलूदकमाविलं स्वच्छरहितम् रजोवालुकाकणः तन्मिश्रितं, वा रजोवत्-जलवृद्धि हानिभ्यां पङ्कबहुलम्, तथा-लवणम्-सान्निपातिकरसोपेतत्वाल्लिन्द्रं गोवराख्य रसविशेषकालत्वात्, मिश्रितश्च बहुजन्तु गोमयैः क्षारं कटुकञ्च, अत एवाऽपेयं बहूनां द्विपद-

इसी तरह से जो जीव धातकी खण्ड में मरते हैं वे धातकी खण्ड में भी उत्पन्न हो जाते हैं और लवणसमुद्र में भी उत्पन्न हो जाते हैं तथा कितनेक जीव ऐसे भी हैं जो न धातकी खण्ड में उत्पन्न होते हैं और न लवणसमुद्र में उत्पन्न होते हैं किन्तु दूसरी जगह उत्पन्न हो जाते हैं। 'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ लवणसमुद्दे २' हे भदन्त ! लवणसमुद्र का नाम लवणसमुद्र ऐसा किस कारण से हुआ है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! लवणेणं समुद्दे उदगे, आविले, रइले, लेलेणं, लिंदें, खारए, कडुए, अप्पेज्जे, बहूणं दुपय, चउप्पय, मिय पसु पक्खि, सरीसवाणं णण्णत्थ तज्जोणियाणं सत्ताणं' हे गौतम ! लवणसमुद्र में पानी आविल है पङ्क मिश्रित है-बालुका के कण से युक्त है-जल की हानि वृद्धि होने के कारण पङ्क बहुल है लेलेणं है खारी मिट्टी वाली ऊषर भूमि की तरह है लिंद है-लवण के जैसा खारा है कडुआ है इसीलिये वह अनेक द्विपदों चतुष्पदों, मृगों

ધાતકીખંડમાં મરે છે તે ધાતકીખંડમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે અને લવણસમુદ્રમાં પણ ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, અને કેટલાક જીવો એવા પણ છે કે જેઓ ધાતકી ખંડમાં પણ ઉત્પન્ન થતા નથી અને લવણસમુદ્રમાં પણ ઉત્પન્ન થતા નથી, પરંતુ બીજે જ સ્થળે ઉત્પન્ન થઇ જાય છે.

'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ लवणसमुद्दे लवणसमुद्दे' હે ભગવન્ ! લવણ સમુદ્રનું નામ લવણસમુદ્ર એ પ્રમાણે કયા કારણથી થયેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! लवणेणं समुद्दे उदगे, अविले, रइले, लेलेणं, लिंदे, खारए, कडुए, अप्पेज्जे, बहूणं दुपयचउप्पय मिय पसुपक्खि सरिसवाणं णण्णत्थ तज्जोणियाणं सत्ताणं' હે ગૌતમ ! લવણસમુદ્રમાં પાણી અવિલ છે,-કાદવમિશ્રિત છે. રેતીના કણથી મિશ્રિત છે. જલની હાનિ અને વૃદ્ધિ થવાના કારણે પંકબહુલ-ઘણા કાદવવાળી છે, લેલેણ છે, ખારી મીઠી એવી ઉષર ભૂમિના જેવું છે, લિંદ છે, લવણસમુદ્રના જેવું ખારૂં છે, કડવું છે, તેથી તે

चतुष्पदमृगपशुपक्षिसरीसृपाणां कृते, नान्यत्र—तद्योनिकेभ्यो—लवणसमुद्रयोनिकेभ्यस्तेषां केवलं समुद्रस्थानां, समुद्र एव योनिरुत्पत्तिकारणं ततो जातानां च सत्वानां कृते पेयम्। उक्तञ्च—

'विषाज्जातो विषस्थो यो जन्तुर्जीवति तिष्ठति।
म्रियते नैव भुञ्जानः तदन्येभ्योऽहितं विषम् ॥१॥

एतस्मात्कारणाल्लवणोदधे र्लवणसमुद्र इति नाम। अथान्यदपि कारणं गौतम! 'सोत्थिए एत्थ लवणाहिवई देवे महड्ढिए पलिओवमट्ठिईए से णं तत्थ सामाणिय जाव लवणसमुद्दस्स सुत्थियाए रायहाणीए अण्णेसिं जाव विहरइ से तेणट्ठेणं गोयमा एवं वुच्चइ लवणेणं समुद्दे ? अदुत्तरं च णं गोयमा लवणसमुद्दे सासए जाव णिच्चे'

पशु पक्षियों एवं सरीसृपों के लिये अपेय है केवल वह पेय तो उन्हीं जीवों के लिये है जो उस समुद्र में ही रहते हैं तथा उसी समुद्र में उत्पन्न होते हैं कहा भी है—

विषाज्जातो विषस्थो यो जन्तुर्जीवति तिष्ठति।
म्रियते नैव भुञ्जानः तदन्येभ्योऽहितं विषम् ॥१॥

इसी कारण को लेकर लवणसमुद्र का नाम लवणसमुद्र ऐसा हुआ है तथा हे गौतम! लवणसमुद्र के लवणसमुद्र ऐसा नाम होने में एक दूसरा कारण यह भी है कि 'सोत्थिए एत्थ लवणाहिवई देवे महिड्ढिए पलियोवमट्ठिईए, से णं तत्थ सामाणिय जाव लवणसमुद्दस्स सुत्थियाए रायहाणीए अण्णेसिं जाव विहरइ 'से तेणट्ठेणं गोयमा! एवं वुच्चइ लवणेणं समुद्दे २' लवणसमुद्र का अधिपति सुस्थित नाम का देव जो कि महर्द्धिक आदि विशेषणों वाला है इस लवणसमुद्र

અનેક દ્વિપદો—બે પગવાળા ચતુષ્પદો—ચાર પગવાળા મૃગો પશુપક્ષિયો અને સરીસૃપો—સર્પોને અપેય—ન પીવા લાયક એવું છે, કેવળ એ પેય—પીવા લાયક તો એ જ જીવો માટે છે કે જેઓ એ સમુદ્રમાં રહેતા હોય છે, તથા એજ સમુદ્રમાં ઉત્પન્ન થાય છે કહ્યું પણ છે કે—

'विषाज्जातो विषस्थो यो जन्तु जीवति तिष्ठति'
म्रियते नैव भुञ्जानः तदन्येभ्योऽहि तं विषम् ॥ १ ॥

આ જ કારણથી લવણસમુદ્રનું નામ લવણસમુદ્ર એ પ્રમાણે થયેલ છે, તથા હે ગૌતમ ! લવણસમુદ્રનું લવણસમુદ્ર એ પ્રમાણેનું નામ થવામાં એક બીજું કારણ એ પણ છે કે—'सोत्थिए एत्थ लवणाहिवईदेवे महड्ढिए पलिओवमट्ठिइए, से णं तत्थ सामाणिय जाव लवणसमुद्दस्स सुत्थियाए रायहाणीए अण्णेसिं जाव विहरइ से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ लवणसमुद्दे लवणसमुद्दे' લવણસમુદ્રના અધિપતિ સુસ્થિત નામના દેવ છે કે જેઓ મહર્દ્ધિક વિગેરે

सुस्थितो नामाऽत्र देवो लवणाधिपतिः यश्च महर्धिकः पल्योपमायु र्महाबलः स खलु तत्र स्थाने सामानिकादीनां यावत् लवणसमुद्रस्य सुस्थिता राजधान्या बहूनां वानव्यन्तरादीनाँ चाधिपत्यं कुर्वन् विहरति तत्तेनाऽर्थेन गौतम ! लवण समुद्रः एवमुच्यते। अथोत्तरं च गौतम ! लवणसमुद्रः शाश्वतो नाम यन्न कदापि नासीत् यन्न कदापि न भवति यन्न कदापि न भविष्यति, अभूत्-भवति-भविष्यति च ध्रुवो यावन्नित्यः ॥सू०॥८१॥

॥ अथ लवणसमुद्रे चन्द्रादीनां परिसंख्यामारभते ॥

मूलम्-लवणेणं भंते! समुद्दे कति चंदा पभासिंसु वा पभासिंति वा पभासिस्संति वा एवं पंचण्ह वि पुच्छा? गोयमा! लवणसमुद्दे चत्तारि चंदा पभासिंसु वा ३ चत्तारि सूरिया तविंसु वा ३ बारसुत्तरं नक्खत्तसयं जोगं जोएंसु वा ३ तिण्णि बावण्णा महग्गहसया चारं चरिंसु वा ३ दुण्णिसयसहस्सा

में रहता है इसकी आयु एक पल्योपम की है यह बहुत बलशाली है यह वहाँ रहता हुआ सामानिक आदि देवों का यावत् लवणसमुद्र का सुस्थित राजधानी का और अनेक वानव्यन्तर आदि देवों का आधिपत्य करता हुआ अपने समय को सुख पूर्वक व्यतीत करता है इस कारण हे गौतम ! इस समुद्र का नाम लवणसमुद्र ऐसा कहा गया है अथवा हे गौतम! 'लवणसमुद्र' यह नाम शाश्वत है क्योंकि यह पहिले कभी नहीं था ऐसा नहीं है वर्तमान में नहीं हैं ऐसा भी नहीं है तथा आगे भी इस का अस्तित्व नहीं रहेगा ऐसा भी नहीं है अतः यह पहिले था वर्तमान में है और आगे भी रहेगा अतः यह ध्रुव यावत् नित्य है इस लिये यह अनिमित्तिक है ॥सू० ८१॥

વિશેષણોવાળા છે, અને આ લવણસમુદ્રમાં રહે છે, તેમનું આયુષ્ય એક પલ્યોપમનું છે. એ ઘણા જ બળવાન્ છે. એ ત્યાં રહેતા થકા પોતાનો સમય સુખપૂર્વક વીતાવે છે. તે કારણથી હે ગૌતમ ! આ સમુદ્રનું નામ લવણસમુદ્ર એ પ્રમાણે કહેલ છે, અથવા હે ગૌતમ ! લવણસમુદ્ર શાશ્વત છે. કેમકે—એ પહેલાં ન હતો તેમ નથી. વર્તમાનમાં નથી તેમ પણ નથી, તથા આગળ પણ તેનું વિદ્યમાનપણું રહેશે નહીં તેમ નથી. તેથી એ પહેલાં હતો વર્તમાનમાં છે અને ભવિષ્યમાં પણ રહેશે. તેથી જ તે ધ્રુવ યાવત્ નિત્ય છે, તેથી તે અનિમિત્તિક છે. ॥ સૂ૦ ૮૧ ॥

सत्तट्ठिं च सहस्सा नवयसया तारागणकोडाकोडीणं सोभं सोभिंसु वा? । सू. ८२।

छाया—लवणे खलु भदन्त ! समुद्रे कति चन्द्राः अप्रभासन्त वा-प्रभासन्ते वा-प्रभासिष्यन्ते वा-एवं-पञ्चानामपि पृच्छा गौतम ! लवणसमुद्रे चत्वारश्चन्द्रा अप्रभासन्त-प्रभासन्ते-प्रभासिष्यन्ते वा-चत्वारः सूर्याः अतपन्-तपन्ति-तपिष्यन्ति वा द्वादशोत्तरं नक्षत्रशतं-योगम् अयुनक्-युनक्ति योक्ष्यति वा-त्रीणि द्वापञ्चाशत् महाग्रहशतानि चारम् अचरन्-चरन्ति-चरिष्यन्ति वा द्वे शतसहस्रे सप्तषष्ठिश्च सहस्राणि नव च शतानि तारागणकोटिकोटीनाम्-शोभाम् अशोभन्त-शोभन्ते-शोभिष्यन्ते वा ॥सू० ८२॥

टीका—'लवणे णं भंते समुद्दे कति चंदा पभासिंसु वा' लवणसमुद्रे खलु भदन्त ! कति-कियन्तश्चन्द्राः, अप्रभासन्त वा-प्रभासमाना आसन, 'पभासिंति वा पभासिस्संति वा' प्रभासन्ते वा प्रभासिष्यन्ते वाऽऽगामिनि दिवसे इति प्रश्नः 'एवं पंचण्हवि पुच्छा'-एवं पञ्चानामपि पृच्छा ? हे भदन्त ! लवणे समुद्रे कति सूर्या अतपन् पुरा तपन्ति साम्प्रतं-तपिष्यन्ति वा पश्चात् ? नक्षत्राणि च

'लवणेणं भंते ! समुद्दे कति चंदा पभासिंसु वा पभासिंति' इत्यादि।

टीकार्थ-हे भदन्त ! लवणसमुद्र में कितने चन्द्रमाओं ने प्रकाश दिया है अब भी कितने चन्द्रमा प्रकाश देते हैं भविष्यत् में भी कितने चन्द्रमा वहां प्रकाश देगें ? 'एवं पंचण्हवि पुच्छा' इसी तरह की पृच्छा पांचों के सम्बन्ध में कर लेनी चाहिये-तथा च हे भदन्त ! लवणसमुद्र में कितने सूर्य तपे हैं अब भी कितने सूर्य तपते है और आगे भी वहां किनने सूर्य तपेगें ? कितने नक्षत्र वहां चमके हैं अब भी वहां कितने नक्षत्र चमकते हैं ? और आगे भी कितने नक्षत्र वहां चमकेगें ? कितने महाग्रह वहां चले हैं अब भी कितने महाग्रह वहां चलते हैं ?

'लवणेणं भंते ! समुद्दे कतिचंदा पभासिंसु वा, पभासिंति वा' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ-હે ભગવન્ ! લવણસમુદ્રમાં કેટલા ચંદ્રમાઓએ પ્રકાશ કર્યો હતો ? વર્તમાનમાં કેટલા ચંદ્રો પ્રકાશે છે ? અને ભવિષ્યમાં પણ કેટલા ચન્દ્રમા ત્યાં પ્રકાશ આપશે ? 'एवं पंचण्हं वि पुच्छा' એજ રીતનો પ્રશ્ન પાંચેયના સંબંધમાં કરી લેવો તે આ પ્રમાણે છે-હે ભગવન્ ! લવણસમુદ્રમાં કેટલા સૂર્ય તપ્યા હતા ? વર્તમાનમાં કેટલા સૂર્ય તપે છે ? અને આગળ પણ કેટલા સૂર્ય તપશે ? ત્યાં કેટલા નક્ષત્રો ચમકયા હતા ? વર્તમાનમાં ત્યાં કેટલા નક્ષત્રો ચમકે છે ? અને ભવિષ્યમાં કેટલા નક્ષત્રો ત્યાં ચમકશે ? કેટલા મહાગ્રહો ત્યાં ચાલ્યા છે ? વર્તમાનમાં કેટલા મહાગ્રહ ત્યાં ચાલે છે ? અને

तत्र कियन्ति-अद्युतन्-द्योतन्ते-द्योतिष्यन्ते वा ? महाग्रहा वा कियन्तश्चार मचरत्-चरन्ति-चरिष्यन्ति वा ? तारागण कोटिकोटयश्च कति-अशोभन्त-शोभन्ते-शोभिष्यन्तेवेति पृच्छया संगृह्यते प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' ! हे गौतम ? 'चत्तारि चंदा' चत्वारश्चन्द्राः इत्यादि। ते च चन्द्र सूर्याः जंबूद्वीपगत चन्द्रसूर्यैः सार्धं समश्रेण्या प्रतिबद्धाः सन्तीति ज्ञातव्याः, तथाहि-द्वौ सूर्यौ-एकस्य

और आगे भी कितने महाग्रह वहां चलेगें ? कितने कोटा कोटी तारागण वहां शोभित हुए हैं ? कितने अब भी वहां शोभित होते हैं और आगे भी कितने शोभित होंगे ? इन सब प्रश्नों के उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं-'गोयमा ! लवणसमुद्दे चत्तारि चंदा पभासिंसुवा ३ चत्तारि सूरिया तविंसु वा ३ बारसुत्तरं नक्खत्तसयं जोगं जोएं सुवा ३ तिण्णि बावण्णा महग्गयसया चारं चरिं सुवा ३ दुण्णि सयसहस्सा सत्तट्ठिं च सहस्सा नवयसया तारागण कोडाकोडीणं सोभं सोभिंसुवा ३' हे गौतम ! लवणसमुद्र में चार चन्द्रमाओं ने प्रकाश किया है अब भी वे इतने ही वहां प्रकाश करते हैं और आगे भी इतने ही चन्द्रमा वहां प्रकाश करेंगे इसी तरह वहां चार सूर्य तपे हैं अब भी वहां चार ही सूर्य तपते हैं और आगे भी चार ही सूर्य वहां तपेंगे ११२ नक्षत्रों ने वहां चन्द्रमादिक के साथ योग किया है अब भी इतने वहां उनके साथ योग करते हैं और आगे भी इतने ही नक्षत्र वहां योग करेगें। ३५२ महाग्रहों ने वहां चाल चली है,

---

ભવિષ્યમાં કેટલા મહાગ્રહો ત્યાં ચાલશે ? કેટલા કોટાકોટિ તારાગણો ત્યાં શોભેલા છે ? વર્તમાનમાં કેટલા મહાગ્રહો શોભે છે, અને ભવિષ્યમાં કેટલા મહાગ્રહો શોભશે ? આ બધા પ્રશ્નોના ઉત્તરો આપતાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે- 'गोयमा ! लवणसमुद्दे चत्तारि चंदा पभासिंसु वा ३ चत्तारि सूरिया तविंसुवा ३ बारसुत्तरं नक्खत्तसयं जोगं जोएंसुवा ३ तिन्नि बावन्ना महग्गहसया चारं चरिंसुवा ३ दुण्णिसयसहस्सा चत्तट्ठिं च सहस्सा नवयसया तारागण कोडाकोडीणं सोभं सोभिंसु वा ३' હે ગૌતમ ! લવણસમુદ્રમાં ચાર ચંદ્રમાઓએ પ્રકાશ કર્યો હતો. વર્તમાનમાં પણ એટલા જ ચંદ્રો ત્યાં પ્રકાશ કરે છે, અને ભવિષ્યમાં પણ એટલા જ ચંદ્રમા ત્યાં પ્રકાશ કરશે, એ જ પ્રમાણે ત્યાં ચાર સૂર્યો તપ્યા હતા, હમણાં પણ ત્યાં ચાર સૂર્યો તપે છે, અને ભવિષ્યમાં પણ ચાર જ સૂર્યો ત્યાં તપશે, ૧૧૨ એકસો બાર નક્ષત્રોએ ત્યાં ચંદ્રમા વિગેરેની સાથે યોગ કર્યો હતો. વર્તમાનમાં પણ એટલા જ ત્યાં એમની સાથે યોગ કરે છે અને ભવિષ્યમાં પણ એટલા જ નક્ષત્રો ત્યાં યોગ કરશે. ૩૫૨ ત્રણસો બાવન

जंबूद्वीपगतसूर्यस्य श्रेण्या प्रतिबद्धौ, द्वौ च द्वितीयस्य जंबूद्वीपगतसूर्यस्य तथा–द्वौ चन्द्रौ एकस्य जंबूद्वीपगतचन्द्रस्य समश्रेण्या प्रतिबद्धौ एवं द्वौ चन्द्रौ द्वितीयचन्द्रस्य समश्रेण्या प्रतिबद्धौ, तौ चैवम्–यदा जंबूद्वीपगत एकः सूर्यो मेरोर्दक्षिणतश्चारं चरति तदा लवणसमुद्रेऽपि तेन सह समश्रेण्या प्रतिबद्ध एकः शिखाया अभ्यन्तरं चारं चरति, द्वितीयस्तस्य सम श्रेण्या प्रतिबद्धः शिखायाः परतः

अब भी इतने ही महाग्रह वहां चाल चलते हैं और आगे भी इतने ही महाग्रह वहां चाल चलेंगे। दो लाख ६७ हजार नौ सौ कोडाकोडी तारे वहां शोभित हुए हैं, इतने ही तारे वहां अब भी शोभित होते हैं और आगे भी इतने ही तारे वहां शोभित होंगे तात्पर्य इस कथन का ऐसा है कि जम्बूद्वीप में दो चन्द्रमा और दो सूर्य आदि है ऐसा पहिले कह दिया गया है सो इनकी अपेक्षा लवण समुद्र में इनकी संख्या दूनी हो गई है यही बात यहां बतलाई गई है ये चन्द्र और सूर्य जंबूद्वीप गत चन्द्र सूर्यों के साथ समश्रेणि से प्रतिबद्ध है। जम्बूद्वीप गत एक सूर्य की श्रेणि से दो सूर्य प्रतिबद्ध है और दो सूर्य जम्बूद्वीपगत दूसरे सूर्य की समश्रेणी से प्रतिबद्ध है इसी तरह दो चन्द्र जम्बूद्वीप के एक चन्द्र की समश्रेणी से प्रतिबद्ध है और दो चन्द्र जम्बूद्वीपगत दूसरे चन्द्र की समश्रेणि से प्रतिबद्ध है। ये दोनों इस प्रकार से हैं जब जम्बूद्वीपगत एक सूर्य मेरु की दक्षिण दिशा से गमन

મહાગ્રહોએ ત્યાં ચાલ ચાલી હતી. વર્તમાનમાં પણ એટલા જ મહાગ્રહો ત્યાં ચાલ ચાલે છે અને ભવિષ્યમાં પણ એટલા જ મહાગ્રહો ત્યાં ચાલ ચાલશે. ૨ બે લાખ ૬૭ સડસઠ હજાર નવસો કોડાકોડી તારાઓ ત્યાં શોભિત થયા હતા. એટલા જ તારાઓ ત્યાં વર્તમાનમાં શોભિત થાય છે, અને ભવિષ્યમાં પણ એટલા જ તારાઓ ત્યાં શોભશે, આ કથનનું તાત્પર્ય એવું છે કે–જંબૂદ્વીપમાં બે ચંદ્રમા અને બે સૂર્યો વિગેરે છે. એ પ્રમાણે પહેલાં કહેવામાં આવેલ છે. તો તેની અપેક્ષાથી લવણસમુદ્રમાં તેઓની બમણી સંખ્યા થાય છે, એ જ વાત અહીં બતાવી છે, એ ચંદ્ર અને સૂર્ય જંબૂદ્વીપમાં આવેલા ચંદ્ર અને સૂર્યોની સાથે સમશ્રેણીથી પ્રતિબદ્ધ છે. જંબૂદ્વીપમાં આવેલ એક સૂર્યની શ્રેણીથી બે સૂર્ય પ્રતિબદ્ધ છે, અને બે સૂર્યો જંબૂદ્વીપમાં આવેલ બીજા સૂર્યની સમશ્રેણીથી પ્રતિબદ્ધ છે, એ રીતે બે ચંદ્રો જંબૂદ્વીપના એક ચંદ્રની સમશ્રેણીથી પ્રતિબદ્ધ છે, અને બે ચંદ્રો જંબુદ્વીપમાં આવેલ બીજા ચંદ્રની સમશ્રેણીથી પ્રતિબદ્ધ છે, એ બન્ને આ રીતે છે, જ્યારે જંબૂદ્વીપમાં આવેલ એક સૂર્ય મેરૂની દક્ષિણ દિશાથી ગમન કરે છે, ત્યારે બીજો સૂર્ય લવણસમુદ્રમાં પણ તેની સાથે સમશ્રેણીથી પ્રતિબદ્ધ થઈને એક સૂર્ય શિખાની અંદર ચાલ ચાલે

तदैव च यो जंबूद्वीपे मेरोरुत्तरतश्चारं चरति तस्य समश्रेण्या प्रतिबद्धो लवणसमुद्रे-उत्तरत एकः शिखाया अभ्यन्तरं-चारं चरति, द्वितीयस्तु-तेनैव सह समश्रेण्या प्रतिबद्धः शिखायाः परतः । एवं चन्द्रमसोऽपि, जंबूद्वीपगत चन्द्राभ्यां सह समश्रेणीप्रतिबद्धा भावनीयाः । अत एव-जंबूद्वीपे इव लवणसमुद्रेपि यदा-मेरोर्दक्षिणस्यां दिनं संभवति तदा-मेरोरुत्तरत्र लवणसमुद्रे दिनम् । यदा च मेरोरुत्तरस्यां-लवणे दिवसः तदा-दक्षिणतोऽपि दिवसः, तदा च-पूर्वस्यां-पश्चिमायां च लवणसमुद्रे रात्रिः । यदा च-मेरोः पूर्वस्यां लवणे दिवसः तदा पश्चिमायामपि, दिवसः

करता है तब द्वितीय सूर्य लवणसमुद्र में भी उसके साथ समश्रेणी से प्रतिबद्ध हुआ एक सूर्य शिखा के भीतर में चाल चलता है-गमन करता है-तथा द्वितीय सूर्य जो कि उसी के साथ श्रेणि से प्रतिबद्ध हुआ है शिखा के बाहर चलता है उसी समय जो सूर्य जम्बूद्वीप में मेरु के उत्तर भाग में चलता है उसके साथ समश्रेणि से प्रतिबद्ध हुआ सूर्य लवण समुद्र में उत्तर की ओर शिखा के भीतर चलता है और द्वितीय सूर्य जो कि समश्रेणि से प्रतिबद्ध है शिखा के बाहर चलता है इसी तरह से चार चन्द्रमाओं के सम्बन्ध में जो कि जम्बूद्वीपगत दो चन्द्रमाओं के साथ समश्रेणी से प्रतिबद्ध है जान लेना चाहिये । इसीलिये जम्बूद्वीप की तरह लवणसमुद्र में भी जब मेरु की दक्षिण दिशा में दिवस होता है तब मेरु की उत्तर दिशा में भी लवणसमुद्र में दिवस होता है तथा दक्षिण दिशा में भी दिन होता है तब पूर्व दिशा में और पश्चिम दिशा में लवणसमुद्र में रात्रि होती

છે. અર્થાત્ ગમન કરે છે તથા બીજો સૂર્ય કે જે તેની સાથે જ શ્રેણીથી પ્રતિબદ્ધ થયેલ છે, તે શિખાની બહાર ચાલે છે. એ જ સમયે જે સૂર્ય જંબૂદ્વીપમાં મેરૂના ઉત્તરભાગમાં ચાલે છે, તેની સાથે સમશ્રેણીથી પ્રતિબદ્ધ થયેલ સૂર્ય લવણસમુદ્રમાં ઉત્તરની બાજુએ શિખાની અંદર ચાલે છે. અને બીજો સૂર્ય કે જે સમશ્રેણીથી પ્રતિબદ્ધ છે તે શિખાની બહાર ચાલે છે. એજ રીતે ચાર ચંદ્રમાઓના સંબંધમાં પણ કે જે જંબૂદ્વીપમાં રહેલ બે ચંદ્રમાઓની સાથે સમશ્રેણીથી પ્રતિબદ્ધ છે. તેમ સમજવું. તેથી જંબૂદ્વીપની માફક લવણ સમુદ્રમાં પણ જ્યારે મેરૂની દક્ષિણ દિશામાં દિવસ હોય છે, ત્યારે મેરૂની ઉત્તર દિશામાં પણ લવણસમુદ્રમાં દિવસ હોય છે. તથા દક્ષિણ દિશામાં પણ દિવસ હોય છે. ત્યારે પૂર્વદિશામાં અને પશ્ચિમદિશામાં લવણસમુદ્રમાં રાત હોય છે. અને જ્યારે મેરૂની પૂર્વદિશામાં લવણસમુદ્રમાં દિવસ હોય છે, ત્યારે પશ્ચિમ દિશામાં પણ દિવસ હોય છે. અને જ્યારે પશ્ચિમદિશામાં દિવસ હોય

यदा च पश्चिमायां तदा पूर्वस्यामपि । तदानीं मेरोर्दक्षिणत उत्तरतश्च नियमतो-रात्रिरेव । एवं धातकीखण्डादिष्वपि, । धातकीखण्डगतानामपि चन्द्रसूर्याणां जंबूद्वीपगतचन्द्रसूर्याभ्यां सह समश्रेण्या व्यावस्थितत्वात् इति । तदुक्तं सूर्य-प्रज्ञप्तौ—'जयाणं लवणसमुद्दे दाहिणड्ढे दिवसे भवइ तदा णं उत्तरड्ढेवि दिवसे भवइ, जया णं उत्तरड्ढे दिवसे हवइ तया णं लवणसमुद्दे पुरत्थिमपच्चत्थिमे णं राई भवइ एवं जहा जंबुद्दीवे दीवे तहेव, तथा—'जया णं धायइसंडे दीवे दाहिणड्ढे दिवसे भवइ तयाणं उत्तरड्ढे वि जयाणं उत्तरड्ढे दिवसे भवइ तयाणं धायइसंडे दीवे मंद-राणं पव्वयाणं पुरत्थिमपच्चत्थिमेणं राई भवइ, एवं जहा जंबूदीवे दीवे तहेव कालोए जहा लवणे तहेव, 'तथा'—जया णं अब्भिंतरपुक्खरद्धे दाहिणड्ढे दिवसे-

है और मेरु की पूर्व दिशा में लवणसमुद्र में दिवस होता है तब पश्चिम दिशा में भी दिवस होता है और जब पश्चिमदिशा में दिवस होता है तब पूर्व दिशा में भी दिवस होता है उस समय मेरु की दक्षिण दिशा में और उत्तर दिशा में नियम से रात्रि ही होती है इसी तरह का कथन धातकी खण्ड आदिकों में भी जानना चाहिये क्योंकि धातकी खण्डगत चन्द्र और सूर्यों की व्यवस्थिति जम्बूद्वीप गत चन्द्र और सूर्यों के साथ समश्रेणि से है। सूर्यप्रज्ञप्ति में यही कहा है 'जयाणं लवणसमुद्दे दाहिणड्ढे दिवसे भवइ, तदा णं उत्तरड्ढेवि दिवसे भवइ, जया णं उत्तरड्ढे दिवसे भवइ तयाणं लवणसमुद्दे पुरत्थिमेणं राई भवइ एवं जहा जंबूदीवे दीवे तहेव' तथा 'जयाणं धाइयसंडे दीवे दाहिणड्ढे दिवसे भवइ, तयाणं उत्तरड्ढेवि, जयाणं उत्तरड्ढे दिवसे भवइ, तयाणं धायइ संडे दीवे मंदराणं पव्वयाणं पुरत्थिमपच्चत्थिमेणं राइ भवइ, एवं जहा जंबूदीवे तहेव कालोए जहा लवणे तहेव 'तथा—जयाणं

છે, ત્યારે પૂર્વદિશામાં પણ દિવસ હોય છે. તે સમયે મેરૂની દક્ષિણદિશામાં અને ઉત્તરદિશામાં નિયમથી રાત્રી જ હોય છે, એ જ રીતનું કથન ધાતકી ખંડ વિગેરેના સંબંધમાં પણ સમજી લેવું. કેમકે ધાતકીખંડમાં આવેલ ચંદ્રો અને સૂર્યોની અવસ્થિતિ જંબૂદ્વીપમાં આવેલ ચંદ્ર અને સૂર્યોની સાથે સમ-શ્રેણીથી છે. સૂર્યપ્રજ્ઞપ્તિમાં એજ કહેલ છે—'जयाणं लवणसमुद्दे दाहिणड्ढे दिवसे भवइ- तयाणं उत्तरड्ढे वि दिवसे भवइ, जयाणं उत्तरड्ढे दिवसे भवइ तयाणं लवण-समुद्दे, पुरत्थिमेणं राई भवइ एवं जहा जंबुद्दीवे दीवे तहेव' तथा 'जयाणं धायइ संडेदीवे दाहिणड्ढे दीवसे भवइ, तयाणं उत्तरड्ढे वि, जयाणं उत्तरड्ढे दिवसे भवइ तयाणं धायइसंडे दीवे मंदराणं पव्वयाणं पुरत्थिमपच्चत्थिमेणं राई भवइ, एवं जहा जंबूदीवे तहेव कालोए जहा लवणे तहेव' तथा 'जयाणं अब्भिंतरपुक्खरद्धे

भवइ तयाणं उत्तरड्ढे दिवसेहवइ जयाणं उत्तरड्ढेदिवसेहवइ तयाणं अब्भितरड्ढे मंदराणं पव्वयाणं पुरत्थिमपच्चत्थिमेणं राई हवइ सेसं जहा जंबुदीवे तहेव'–यदा खलु लवणसमुद्रे दक्षिणार्धे दिवसो भवति तदा खलूत्तरार्धेऽपि दिवसो भवति यदोत्तरार्धे दिवसो भवति–तदा खलु लवणसमुद्रे पूर्वपश्चिमायां रात्रिर्भवति एवं यथा–जंबूद्वीपे तथैव। तथा–यदा खलु धातकीखण्डे द्वीपे दाक्षिणार्धे दिवसो भवति तदा खलूत्तरार्धेऽपि यदा खलूत्तरार्धे दिवसो भवति–तदा खलु धातकी खण्डे द्वीपे पूर्वस्यां पश्चिमायां रात्रिर्भवति एवं यथा जंबूद्वीपे द्वीपे तथैव–कालोदे यथा लवणे तथैव। तथा–यदा खलूत्तरार्धे दिवसो भवति तदा खलु आभ्यंतरार्धे मन्दराणां पर्वतानां पूर्वपश्चिमायां रात्रिर्भवति शेषं यथा जंबूद्वीपे तथैव (इतिच्छाया)

अब्भितर पुक्खरद्धे दाहिणड्ढे दिवसे भवइ, तयाणं उत्तरड्ढे दिवसे हवइ, जयाणं उत्तरड्ढे दिवसे हवइ, तयाणं अब्भितरड्ढे मंदराणं पव्वयाणं पुरत्थिमपच्चत्थिमेणं राई हवई सेसं जहा जंबूदीवे तहेव' इस कथन का भाव ऐसा है कि जब लवणसमुद्र के दक्षिणार्ध में दिवस होता है तब उत्तरार्ध में भी दिवस होता है तब लवणसमुद्र की पूर्व पश्चिम दिशा में रात्रि होती है इस तरह जैसी व्यवस्था जम्बूद्वीप में है वैसी ही यहां है तथा जिस समय धातकी खण्ड द्वीप के दक्षिणार्द्ध में दिवस होता है तब उत्तरार्द्ध में भी दिवस होता है तब धातकी खण्ड द्वीप में पूर्व पश्चिम में रात्रि होती है इस तरह यहां पर जम्बूद्वीप की जैसी ही व्यवस्था है कालोद समुद्र में लवणसमुद्र के जैसी व्यवस्था है तथा जब उत्तरार्ध में दिवस होता है तब आभ्यन्तरार्द्ध में मन्दरों की एवं पर्वतों की पूर्व पश्चिम दिशा में रात्रि होती है

दाहिणड्ढे दिवसे भवइ, तयाणं उत्तरड्ढे दिवसे हवइ, जयाणं उत्तरड्ढे दिवसे हवइ, तयाणं अब्भितरड्ढे मंदराणं पव्वयाणं पुरत्थिमपच्चत्थिमेणं राई हवइ सेसं जहा जंबूदीवे तहेव' આ કથનનો ભાવ એવો છે કે-જ્યારે લવણુસમુદ્રના દક્ષિણાર્ધમાં દિવસ હોય છે, ત્યારે ઉત્તરાર્ધમાં પણ દિવસ હોય છે. ત્યારે લવણુસમુદ્રમાં પૂર્વપશ્ચિમદિશામાં રાત્રી હોય છે. એ પ્રમાણે જે રીતની વ્યવસ્થા જંબૂદ્વીપમાં કહી છે. એજ પ્રમાણે અહીં છે, તથા જ્યારે ધાતકીખંડદ્વીપના દક્ષિણાર્ધમાં દિવસ હોય છે. ત્યારે ઉત્તરાર્ધમાં પણ દિવસ હોય છે. ત્યારે ધાતકીખંડ દ્વીપના પૂર્વ પશ્ચિમ ઉત્તરાર્ધમાં રાત્રી હોય છે. આ રીતે અહીંયાં પણ જંબૂદ્વીપના જેવું જ કથન છે. કાલોદસમુદ્રમાં લવણુસમુદ્રના જેવી વ્યવસ્થા છે, તથા જ્યારે ઉત્તરાર્ધમાં દિવસ હોય છે, ત્યારે આભ્યન્તરાર્ધમાં મંદરોની અને પર્વતોની પૂર્વપશ્ચિમદિશામાં રાત્રી હોય છે. તે શિવાય બાકીનું

ननु लवणसमुद्रे षोडशयोजनसहस्रप्रमाणा भवति शिखा ततः कथं तत्र चन्द्र सूर्याणां चारं चरतां न भवति गतिव्याघातः इति चेदत्रोच्यते-इह खलु लवण-समुद्रवर्जितेषु शेषेषु द्वीपसमुद्रेषु यानि ज्योतिष्कविमानानि तानि सर्वाण्यपि सामान्यरूपस्फटिकमयानि यानि पुनर्लवणसमुद्रे ज्योतिष्कविमानानि तानि तथा जगत् स्वाभाव्यात् उदकस्फाटनस्वभावत्वात् स्फटिकमयानि तदुक्तं सूर्य-प्रज्ञप्तिनिर्युक्तौ 'जोइसिय विमाणाइं सव्वाइं हवंति फलिहमयाइं। दगफालिया-मया पुण लवणे जे जोइसविमाणा'-ज्योतिष्कविमानानि सर्वाणि भवन्ति स्फटिकमयानि उदकस्फाटिकामयानि पुनर्लवणे यानि ज्योतिष्कविमानानि (इति छाया) वारसुत्तरं नक्खत्तसयं जोगं जोएंसु वा-३ द्वादशोत्तरं नक्षत्रशतं

बाकी की और सब व्यवस्था यहां पर जम्बूद्वीप के जैसी ही है।

शंका-लवणसमुद्र में १६ हजार योजन प्रमाण शिखा है तो इस-शिखा में गमन करने वाले चन्द्र और सूर्यों का व्याघात जल से क्यों नहीं होता है?

उत्तर-लवणसमुद्र को छोडकर शेष द्वीप समुद्रों में जो ज्यो-तिष्क विमान हैं वे सब सामान्यरूप स्फटिक मय हैं तथा लवणसमुद्र में जो ज्योतिष्क विमान हैं वे सब जगत के स्वभावानुसार उदक-पानी को-फाडदेने का स्वभाव वाले स्फटिकमय हैं यही बात सूर्य प्रज्ञप्ति की निर्युक्ति में इस प्रकार से कही गई है-'जोइसिय विमाणाइं सव्वाइं हवंति फालिहमयाइं। दग फालिहामया पुण लवणे जे जोइ-सिय विमाणा' इस कारण लवणसमुद्र में उदक के भीतर चलने वाले उन चन्द्र सूर्यों का व्याघात नहीं होता है। 'वारसुत्तरं नक्खत्तसयं

બીજું સઘળું કથન અહીંયાં જંબૂદ્વીપના કથન પ્રમાણે છે.

શંકા-લવણસમુદ્રમાં ૧૬ સોળ હજાર યોજનપ્રમાણુ શિખા છે, એ શિખામાં ગમન કરવાવાળા ચંદ્રો અને સૂર્યોનો વ્યાઘાત જલથી કેમ થતો નથી?

ઉત્તર-લવણસમુદ્રને છોડીને બાકીના દ્વીપસમુદ્રોમાં જે જ્યોતિષ્ક વિમાનો છે, એ બધા સામાન્યરૂપે સ્ફટિકમય છે, તથા લવણસમુદ્રમાં જે જ્યોતિષ્ક વિમાન છે તે બધા જગતના સ્વભાવ પ્રમાણે ઉદક-પાણીને ફાડી નાખવાના સ્વભાવવાળા સ્ફટિકમય છે. એજ વાત સૂર્યપ્રજ્ઞપ્તિની નિર્યુક્તિમાં આ રીતે કહેવામાં આવી છે-'जोइसियविमाणाइं सव्वाइं हवंति फालिहमयाइं, दगफालिहा मया पुण लवणे जे जोइसिया विमाणा' આ કારણથી લવણસમુદ્રમાં પાણીની અંદર ચાલવાવાળા એ ચંદ્ર સૂર્યોનો વ્યાઘાત થતો નથી. 'वारसुत्तरं नक्खत्त सयं जोगं जोएंसु वा' લવણસમુદ્રમાં ૧૧૨ એકસો બાર નક્ષત્રોએ ચંદ્ર વિગેરેની

द्युतिमद् द्योतयन् द्योतयन्ति–द्योतयिष्यन्ति । चत्वारो हि लवणसमुद्रे चन्द्रा भवन्ति एकैक-चन्द्रस्य परिवारेऽष्टाविंशतिर्नक्षत्राणि ततोऽष्टाविंशतेश्चतुर्भिर्गुणने द्वादशोत्तरं शतम् इति। 'तिन्नि बावण्णा महग्गहसया चारं चरिंसु'–त्रीणि द्विपञ्चाशदधिकानि महाग्रहशतानि चारमचरन्–चरन्ति–चरिष्यन्ति एकैकस्य शशिनः परिवारेऽष्टाशीतेर्ग्रहाणां भावात् । 'दुण्णिसयसहस्सा सत्तट्ठिं च सहस्सा नव य सया' द्वेशतसस्रे सप्तषष्टि सहस्राणि नव च शतानि, तारागणकोडाकोडीणं सोभं सोभिंसुवा–३' तारागणकोटीकोटीनां शोभामशोभन्त–शोभन्ते शोभिष्यन्ते तदुक्तम्

'चत्तारि चेव चंदा चत्तारिय सूरिया लवणतोए
बारं नक्खत्तसयं गहाण तिन्नेव बावन्ना ?
दोचेव सयसहस्सा सत्तट्ठी खलु भवे सहस्साय–
नव य सया लवणजले तारागणकोडि कोडीणं २

जोगं जोएंसु वा' लवणसमुद्र में ११२ नक्षत्रों ने चन्द्रादिकों के साथ योग किया है अब भी वे करते हैं और आगे भी वे करेगें लवणसमुद्र में चार चन्द्र है एक एक चन्द्र के परिवार में २९२ नक्षत्र हैं २८ को चार गुणा करने पर११२ हो जाते हैं 'तिन्नि बावण्णा महग्गह सया चारं चरिंसु' ऐसा जो यहां कहा गया है सो एक एक चन्द्र के परिवार में ८८–८८ ग्रहों का परिवार है इस तरह यहां ग्रहों का परिवार ३५२ हो जाता है 'दुण्णि सयसहस्सा सत्तट्ठिं च सहस्सा नवय सया०' ऐसा जो कहा गया है सो–

'चत्तारि चेव चत्तारिय सूरिया लवणतोए
'बारं नक्खत्त सयं गहाण तिन्नेव बावन्ना' ॥१॥

સાથે યોગ કર્યો છે. વર્તમાનમાં પણ તેઓ યોગ કરે છે, અને ભવિષ્યમાં પણ યોગ કરશે, લવણસમુદ્રમાં ચાર ચંદ્રો છે, એક એક ચંદ્રના પરિવારમાં ૨૯૨ બસોબાણુ નક્ષત્રો છે. ૨૮ અઠયાવીસને ચાર ગણા કરવાથી ૧૧૨ એકસો બાર થઈ જાય છે. 'तिन्नि बावण्णा महग्गहसया चारं चरिंसु' આ પ્રમાણે જે અહીંયાં કહેવામાં આવેલ છે. તે એક એક ચંદ્રના પરિવારમાં ૮૮ અઠયાસી ૮૮ અઠયાસી ગ્રહોનો પરિવાર છે, એ રીતે અહીયાં ગ્રહોનો પરિવાર ૩૫૨ ત્રણસો બાવન થઇ જાય છે. 'दुण्णिसयसहस्सा सत्तट्ठिं च सहस्सा नवयसया०' એ પ્રમાણે જે કહ્યું છે એ–

'चत्तारि चेव चत्तारिय सूरिया लवणतोए ।
बारं नक्खत्तसयं गहाण तिन्नेव बावन्ना ॥ १ ॥

चत्त्वार एव चन्द्राः चत्वारश्च सूर्य्या लवणतोये ।
द्वादश नक्षत्रशत ग्रहाणां त्रीण्येव द्विपंचाशत् ॥१॥
द्वावेव शतसहस्रे सप्तषष्टिः खलु भवेयुः सहस्राणि च ।
नव च शतानि लवणजले तारागण कोटिकोटीनाम् ॥२॥

इति छाया ॥सू० ८२॥

इह लवणसमुद्रेषु खलु चतुर्दश्यादितिथिषु नदीमुखानामापूरणतो जलमतिरेकेण प्रवर्द्धमान मुपलभ्यते तत्कारणं पिपृच्छुरिदमाह–

मूलम्–कम्हाणं भंते ! लवणसमुद्दे चाउद्दसट्ठमुद्दिट्ठ पुण्णिमासिणीसु अतिरेगं–२ वड्ढति वा हायति वा ? गोयमा ! जंबुद्दीवस्स णं दीवस्स चउद्दिसिं बाहिरिल्लाओ वेइयंताओ लवणसमुद्दं पंचाणउति जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता एत्थ णं चत्तारि महालिंजरसंठाणसंठिया महइ महालया महापायाला पन्नत्ता तं जहा–वलयामुहे केतूए जूवे ईसरे, जे णं महापायाला एगमेगं जोयणसयसहस्सं उव्वेहेणं मूले दस जोयणसहस्साइं विक्खंभेणं मज्झे एगपदेसियाए सेढीए एगमेगं जोयणसतसहस्सं विक्खंभेणं उवरिं मुहमूले दस जोयणसहस्साइं विक्खंभेणं । तेसि णं महापायालाणं कुड्डा सव्वत्थ समा दस जोयण सतबाहल्ला पण्णत्ता सव्व वइरामया अच्छा जाव पडिरूवा । तत्थ णं वहवे जीवा पोग्गला य अवक्कमंति विउक्कमंति–चयंति उवचयंति सासयाणं ते कुड्डा दव्वट्टयाए वण्णपज्जवेहिं० असासया । तत्थ णं चत्तारि देवा महिड्ढिया जाव पलिओवम-

---

दो चेव सयसहस्सा सत्तट्ठी खलु भवे सहस्सा य ।
'नव य सया लवण जले तारागण कोडिकोडीणं'

इस कथन के अनुसार कहा गया है इस तरह से यहां दो लाख सडसठ हजार नौ सौ कोडाकोडी तारागणों की संख्या निकल आती है ॥८२॥

दो चेव सयसहस्सा सत्तट्ठी खलु भवे सहस्सा य ।
नवयसया लवणजले तारागण कोडिकोडीणं ॥ २ ॥

આ કથન પ્રમાણે કહેલ છે. આ રીતે અહીયાં બે લાખ સડસઠ હજાર નૌસો કોડાકોડી જેટલી તારાઓની સંખ્યા થઇ જાય છે. ॥ સૂ૦ ૮૨ ॥

ठिईया परिवसंति तं जहा–काले महाकाले वेलंबे पभंजणे। तेसि णं महापायालाणं तओ तिभागा पन्नत्ता तं जहा–हेठिल्ले तिभागे मज्झिल्ले तिभागे, उवरिमे तिभागे। ते णं तिभागा तेत्तीसं जोयणसहस्सा तिण्णिय तेत्तीसं जोयणसतं जोयणतिभागं च बाहल्लेणं। तत्थ णं जे से हेठिल्ले तिभागे एत्थ णं वाउकायो संचिट्ठइ तत्थ णं जे से मज्झिल्ले तिभागे एत्थ णं वाउकाए य आउकाए य संचिट्ठइ तत्थ णं जे से उवरिल्ले तिभागे एत्थ णं आउकाए संचिट्ठइ अदुत्तरं च णं गोयमा! लवणसमुद्दं तत्थ तत्थ देसे बहवे खुड्डालिंजर-संठाणसंठिया खुड्डपायालकलसा पन्नत्ता ते णं खुड्डा पायाला एगमेगं जोयणसहस्सं उव्वेहेणं मूले एगमेगं जोयणसतं विक्खंभेणं मज्झे एगपएसियाए सेढिए एगमेगं जोयणसहस्सं विक्खंभेणं उप्पिं मुहमूले एगमेगं जोयणसतं विक्खंभेणं। तेसिं णं खुड्डागपायालाणं कुड्डा सव्वत्थ समा दस जोयणाइं बाहल्लेणं पन्नत्ता सव्व वइरामया अच्छा जाव पडिरूवा। तत्थ णं बहवे जीवा पोग्गला य जाव असासया वि, पत्तेयं–२ अद्ध-पलिओवमट्ठिई ताहिं देवताहिं परिग्गाहिया। तेसि णं खुड्डाग पातालाणं तओ तिभागा पन्नत्ता तं जहा–हेट्ठिल्ले तिभागे–मज्झिल्ले तिभागे–उवरिल्ले तिभागे, ते णं तिभागा तिण्णि तेत्तीसे जोयणसए जोयणत्तिभागं च बाहल्लेणं पन्नत्ते। तत्थ णं जे से हेट्ठिल्ले तिभागे एत्थ णं वाउकाओ मज्झिल्ले तिभागे वाउयाए आउयाए य उवरिल्ले आउकाए एवामेव सपुव्वावरेणं लवणसमुद्दे सत्त पायालसहस्सा अट्ठ य चुलसीया पातालसया भवंतीति मक्खाया। तेसि णं महापायालाणं खुड्डा-गपायालाण य हेट्ठिम मज्झिल्लेसु तिभागेसु बहवे ओराला

वाया संसेयंति–संमुच्छिमंति- एयंति चलंति कंपंति खुब्भंति घट्टंति फंदंति तं तं भावं परिणमंति, तयाणं से उदए उण्णामिज्जति, जयाणं तेसिं महापायालाणं खुड्डागपायालाण य हेट्ठिल्ल मज्झिमिल्लेसु तिभागेसु नो बहवे ओराला जाव तं तं भावं न परिणमंति तयाणं से उदए नो उन्नामिज्जइ अंतरा वि य णं ते वायं उदीरेंति अंतरा वि य णं से उदगे उण्णामिज्जइ अंतरा वि य ते वाया नो उदीरेंति अंतरा वि य णं से उदगे णो उण्णामिज्जइ, एवं खलु गोयमा ! लवणसमुद्दे चाउद्दसट्ठमुद्दिट्ठ पुण्णमासिणीसु अइरेगं २ वड्ढइ वा हायइ वा ॥सू० ८३॥

छाया—कस्मात् खलु भदन्त ! लवणसमुद्रे चतुर्दश्यष्टम्युद्दिष्ट पौर्णमासीषु अतिरेकमतिरेकं वर्धते वा हीयते वा ? गौतम ! जंबूद्वीपस्य खलु चतुर्दिक्षु बाह्यात् वेदिकान्तात् लवणसमुद्रं पंचनवतिं योजनसहस्राणि अवगाह्याऽत्र खलु चत्वारो महालिंजरसंस्थानसंस्थिताः महामहालयाः महापातालाः प्रज्ञप्ताः तद् यथा–वडवामुखः १ केयूपः २ यूपः ३ ईश्वरः ४, ते खलु महापातालाः एकैकं योजनशतसहस्रमुद्वेधेन, मूले दशयोजनसहस्राणि विष्कम्भेण, मध्ये एक प्रादेशिक्या श्रेण्या एकैकं योजनशतसहस्रं विष्कम्भेण उपरि मुखमूले दशयोजन सहस्राणि विष्कम्भेण। तेषां खलु महापातालानां कुडयाः सर्वत्र समाः दश योजनशतबाहल्याः प्रज्ञप्ताः सर्ववज्रमयाः अच्छाः यावत्प्रतिरूपाः। तत्र खलु बहवो जीवाः पुद्गलाश्चाऽपक्रामंति व्युत्क्रामंति चीयन्ते उपचीयन्ते शाश्वताः खलु ते कुडयाः द्रव्यार्थतया वर्णपर्यायैः अशाश्वता तत्र खलु चत्वारो देवाः महर्द्धिकाः यावत्पल्योपमस्थितिकाः परिवसन्ति। तद् यथा–कालो महाकालो वेलम्बः प्रभञ्जनः। तेषां खलु महापातालानां त्रयस्त्रिभागाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा–अधस्तनस्त्रिभागः मध्यमस्त्रिभागः–उपरितनस्त्रिभागः। ते खलु त्रिभागास्त्रयस्त्रिंशद् योजनसहस्राणि त्रीणि च त्रयस्त्रिंशानि योजनशतानि योजनत्रिभागं च बाहल्येन। तत्र खलु यः सोऽधस्तनत्रिभागोऽत्र खलु वायुकायस्तिष्ठति, तत्र खलु यः स मध्यमत्रिभागोऽत्र खलु वायुकायश्च अप्कायश्च तिष्ठति, तत्र खलु यः स उपरितनस्त्रिभागः, अत्र खलु अप्कायस्तिष्ठति, अथोत्तरं च खलु गौतम ! लवणसमुद्रे तत्र तत्र देशे बहवः क्षुद्रलिंजरसंस्थानसंस्थिताः क्षुद्रपातालकलशाः प्रज्ञप्ताः ते खलु क्षुद्रपातालकलशाः एकैकं योजनसहस्रम् उद्वेधेन मूले एकैकं योजनशतं विष्कम्भेण मध्ये एक प्रादेशिक्या श्रेण्या एकैकं योजनसहस्रं विष्कम्भेण

उपरि मुखमूले-एकैकं योजनशतं विष्कम्भेण। तेषां खलु क्षुद्रपातालानां कुड्याः सर्वत्रसमाः दशयोजनानि वाहल्येन प्रज्ञप्तानि सर्ववज्रमयाणि अच्छानि यावत्-प्रतिरूपाणि। तत्र खलु वहवो जीवाः पुद्गलाश्च यवादशाश्वता अपि। प्रत्येकं २ अर्धपल्योपमस्थितिकाभि देवताभिः परिगृहीताः। तेषां खलु क्षुद्रपातालानां त्रयस्त्रिभागाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा-अधस्तनस्त्रिभागो-मध्यमस्त्रिभागः-उपरितन-स्त्रिभागः ते खलु त्रिभागास्त्रीणि योजनशतानि त्रयस्त्रिंशानि योजनत्रिभागं च वाहल्येन प्रज्ञप्ताः। तत्र खलु यः अधस्तनस्त्रिभागः अत्र खलु वायुकायः, मध्यमे त्रिभागे-वायुकायोऽप्कायश्च, उपरितनेऽप्कायः, एवमेव सपूर्वापरेण लवणसमुद्रे सप्तपातालसहस्राणि अष्टौ चतुरशीत्यधिकानि पातालशतानि भवन्तीत्याख्यातम्। तेषां खलु महापातालानां क्षुद्रपातालानां चाऽधस्तनमध्यमयो स्त्रिभागयोर्वहव-उदाराः वाताः संखिद्यन्ते-संमूर्छन्ति-एजन्ते चलन्ति कंपन्ते-क्षुभ्यन्ति घट्टन्ते -स्पन्दन्ते तं तं भावं परिणमन्ति। तदा खलु तदुदकम् उन्नाम्यते यदा खलु तेषां महापातालानां क्षुद्रपातालानां च अधस्तनमध्यमयोः त्रिभागयोः नो वहव उदारा यावत् तं तं भावं न परिणमंति तदा खलु तदुदकं नो उन्नाम्यते अंतरापि च खलु ते वातमुदरयन्ति अंतरापि च खलु तत् उदकमुन्नाम्यते अंतरापि च ते वाताः नोदीरयंति अंतरापि च खलु तत् उदकं नो उन्नाम्यते। एवं खलु गौतम! लवणसमुद्रे चतुर्दश्यष्टम्युद्दिष्ट पौर्णमासीषु अतिरेकं २ वर्द्धते वा हीयते वा॥सू. ८२॥

टीका-'कम्हा णं भंते! लवणसमुद्दे' कस्मात्कारणात् खलु भदन्त! लवण-समुद्रे 'चाउद्दसट्ट मुदिट्ठ पुण्णिमासिणीसु' अत्र उद्दिष्टाऽमावस्या पौर्णमासी प्रतीता,

---

लवणसमुद्र में जो चतुर्दशी आदि तिथियों में जल की अधिक वृद्धि देखी जाती है सो इसमें क्या कारण है-इसी बात को अब गौतम स्वामी प्रभु से पूछते हैं-

'कम्हा णं भंते! लवणसमुद्दे चाउद्दसट्ठमुद्दिट्ठ पुण्णिमासिणीसु अतिरेगं'-इत्यादि।

टीकार्थ-हे भदन्त! लवणसमुद्र का पानी चतुर्दशी, अष्टमी, अमा-वस्या एवं शुक्लपक्ष की पूर्णमासी तिथियों में जो अतिशय वृद्धि

લવણસમુદ્રમાં જે ચૌદશ વિગેરે તિથિયોમાં પાણીની વધારે વૃદ્ધિ દેખાય છે તો તેમાં શું કારણ છે? એજ વાત હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને પૂછે છે-
'कम्हाणं लवणसमुद्दे चाउद्दसट्ठमुद्दिट्ठ पुण्णिमासिणीसु अतिरेगं' ઇત્યાદિ.

ટીકાર્થ-હે ભગવન્ લવણસમુદ્રનું પાણી ચૌદશ, આઠમ, અમાસ અને પુનમ એ તિથિયોમાં જે અત્યંત વધેલું જણાય છે. તેનું શું કારણ છે?

पूर्णो मासो यस्यामिति व्युत्पत्तेः तथा च कृष्णपंचदश्यां, परे तु व्याचक्षते-पूर्णो माः चन्द्रोऽस्यामिति पौर्णमासी तस्यां शुक्लपञ्चदश्यां तथा च चतुर्दश्यष्टम्युद्दिष्ट पौर्णमासीपु चतुर्दश्यष्टम्यमावस्या पूर्णिमासु तिथिसमुदायेषु 'अइरेगं २' अतिरेकम् २ अतिशयेन 'वड्ढइवा-हायइवा' वर्धते वा हीयते वा स्वाभाविक प्रमाणान्यूनाऽऽधिक्यं भजते, भगवानाह-'गोयमा' गौतम! 'जंबुद्दीवस्स णं दीवस्स चउद्दिसिं वाहिरिल्लाओ वेइयंताओ लवणसमुद्दं पंचाणउइं २ जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता' जंबूद्वीपस्य खलु द्वीपस्य चतसृष्वपि दिक्षु बाह्यवेदिकान्तात् लवणसमुद्रं पंचनवतिं योजनसहस्राणि अवगाह्य अन्तः प्रविश्य 'एत्थ णं चत्तारि महालिंजरसंठाणसंठिया' अत्र खलु चत्वारो महालिंजरं महाघटस्तेषां संस्थानेनाऽऽकारेण संस्थिताः अतिमहान्तः 'महापायाला पन्नत्ता' महापातालाः महापातालकलशाः प्रज्ञप्ताः। उक्तं च

'पण नउइ सहस्साइं ओगाहित्ता चउद्दिसिं लवणं।
चउरोऽलिंजरसंठाणसंठिया होंति पायाला॥१॥

को प्राप्त हुआ देखा जाता है सो इसका क्या कारण है? और फिर कमती हो जाता है इसका क्या कारण है? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं 'जंबुद्दीवस्स णं दीवस्स चउदिसिं बाहिरिल्लाओ वेइयंताओ लवणसमुद्दं पंचाणउतिं २ जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता' हे गौतम! जम्बूद्वीप की चारों दिशाओं में बाह्य वेदिकान्त से लवणसमुद्र में ९५ हजार २ योजन भीतर जा कर 'एत्थ णं चत्तारि महालिंजरसंठाणसंठिया' यहां बडे भारी कुम्भ के संस्थान-आकार-वाले चार 'महापायाला पन्नत्ता' महापाताल कलश कहे गये हैं उक्तं च-

'पणनउइसयसहस्साइं ओगाहित्ता चउद्दिसिं लवणं
'चउरो लिंजर संठाणसंठिया होंति पायाला'

અને પાછળથી ઓછું થઈ જાય છે, તેનું શું કારણ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'जंबुदीवस्स णं दीवस्स चउदिसिं बाहिरिल्लाओ वेइयंताओ लवण-समुद्दं पंचाणउतिं पंचाणउतिं जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता' હે ગૌતમ! જંબૂદ્વીપની ચારે દિશાઓમાં બહારની વેદિકાના અંતભાગથી લવણસમુદ્રમા ૯૫ પંચાણુ હજાર ૨ યોજન અંદર જવાથી. 'एत्थ णं चत्तारि महालिंजरसंठाण संठिया' ત્યાં એક મોટા કુંભ-ઘડાના સંસ્થાન-આકારવાળા ચાર 'महापायाला पन्नत्ता' મહાપાતાલ કલશો છે- કહ્યું પણ છે કે—

'पणनउइसहस्साइं ओगाहिता चउद्दिसिं लवणं।
चउरो लिंजरसंठाणसंठिया होंति पायाला'॥

छाया—पञ्चनवतिं सहस्राणि अवगाह्य चतुर्दिक्षु लवणम् ।
चत्वारोऽलिंजरसंस्थानसंस्थिता भवंति पातालाः ॥१॥

तन्नामानि निर्दिशति 'तं जहा–वलयामुहे केउए जूवे ईसरे' तद्यथा-(पूर्वादिदिक्षु क्रमशः) वडवामुखः केयूपः यूपः ईश्वरः (कलशः) 'तेणं महापायाला एगमेगं जोयणसयसहस्सं उव्वेहेणं' ते खलु चत्वारोऽपि महापातालकलशाः एकैकं योजनशतसहस्रमुद्वेधेन 'मूले दश योजन सहस्साइं विक्खंभेणं' मूले दशयोजनसहस्राणि विष्कम्भात्–दैर्ध्येण 'मज्झे एगपएसियाए सेढीए एगमेगं जोयणसयसहस्सं विक्खंभेणं' मध्ये–तत ऊर्ध्वमेकप्रादेशिक्या श्रेण्या विष्कम्भतः प्रवर्धमानाः प्रवर्धमाना मध्ये एकैकं योजनशतसहस्रं विष्कम्भेण तत ऊर्ध्वं भूयोऽपि एकप्रादेशिक्या श्रेण्या विष्कम्भतो हीयमानाः २ 'उवरिं मुहमूले दस जोयणसहस्साइं विक्खंभेणं' उपरि मुखमूले दशयोजनसहस्राणि विष्कम्भेण । तदुक्तम्–'जोयणसहस्स दसगं मूले उवरिं च होंति विच्छिण्णा । मज्झे य सयसहस्सं तत्तियमेत्तं च ओगाढा ॥१॥ छाया–योजनसहस्र दशकं मूले उपरि च

'तं जहा' इनके नाम इस प्रकार से हैं–'वलयामुहे, केउए, जूवे, ईसरे' वलयामुख, केयूप, यूप और ईश्वर 'तेणं महापायाला एगमेगं जोयणसयसहस्सं उव्वेहेणं' ये पाताल कलश एक लाख योजन जल में नीचे प्रविष्ट हुए हैं 'मूले दस जोयणसहस्साइं विक्खंभेणं' मूल में ये १० हजार योजन के चौडे हैं 'मज्झे एगपएसिया सेढीए एगमेगं जोयण सयसहस्सं विक्खंभेणं' वहां से एक एक प्रदेश की एक एक श्रेणिसे वृद्धि होते हैं ये मध्य में एक एक लाख योजन चौडे हो गये हैं । 'उवरिं मुहमूले दस जोयणसहस्साइं विक्खंभेणं' फिर वहां से एक २ प्रदेश की श्रेणि से हानि होते होते ये ऊपर में १० हजार योजन के चौडे हो गये हैं । अन्यत्र भी ऐसा ही कहा है–

'तं जहा' ते नामो आ प्रमाणे छे.–'वलयामुहे, केउए, जूए ईसरे' वलयामुख, केयूप यूप, अने ईश्वर 'तेणं महापायाला एगमेगं जोयणसयसहस्सं उव्वेहेणं' आ पाताल कलशो एक लाख योजन पाणीनी अंदर ऊंडा प्रवेशेला छे. 'मूले दस जोयणसहस्साइं विक्खंभेणं' मूलमां ए दस हजार योजन जेटला पहोळा छे. 'मज्झे एगपएसियाए सेढीए एगमेगं जोयणसयसहस्सं विक्खंभेणं' त्यांथी एक एक प्रदेशनी श्रेणीथी वृद्धि थतां थतां ए मध्यमां एक एक लाख योजन पहोळा थई गयेल छे. 'उवरि मुहमूले दस जोयणसहस्साइं विक्खंभेणं' ते पछी त्यांथी एक एक प्रदेशनी श्रेणीथी हानी थतां थतां ते उपरनी तरफ १० दस हजार योजन पहोळा थई गयेल छे. बीजे पण एम ज कह्युं छे.–'जोयणसहस्स दसगं मूले उवरिंच

भवन्ति विस्तीर्णाः। मध्ये च शतसहस्रं तावन्मात्रं चावगाढाः। १॥ 'तेसि णं महापायालाणं कुड्डा' तेषामुपरिवर्णितस्वरूपाणां चतुर्णां वडवामुखादि महापातालानां खलु कुड्याः भित्तिविशेषाः 'सव्वत्थसमा दसजोयणसयबाहल्ला पण्णत्ता' सर्वत्र स्थाने समाः दशयोजनशतबाहल्याः योजनानां सहस्रबाहल्याः प्रज्ञप्ताः 'सव्व वइरामया अच्छा जाव पडिरूवा' सर्वात्मना वज्रमया अच्छाः स्फटिकवत् श्लक्ष्णाः यावत् प्रतिरूपाः कुड्याः। 'तत्थ बहवे जीवा पुग्गला य अवक्कमंति' इत्यादि तत्र कुड्येषु बहवः पृथिवीकायिकादयो जीवाः पुद्गलाश्चाऽवक्रामन्ति व्युत्क्रामन्ति उत्पद्यन्ते जीवा इति सामर्थ्याद्गम्यम् जीवानामेवोत्पत्तिधर्मकतया प्रसिद्धत्वात्। 'चयंति उवचयंति' चीयन्ते, उपचीयन्ते चयमुप-

---

जोयणसहस्स दसगं मूले उवरिं च होंति विच्छिण्णा।
मज्झे य सयसहस्सं तत्तियमेत्तं च ओगाढा' ॥१॥

'तेसि णं महापायालाणं कुड्डा' इन पातालकलशों की कुडय भित्तियां 'सव्वत्थसमा' सर्वत्र समान हैं 'दस जोयण सयबाहल्ला पण्णत्ता' ये सब १० हजार योजन की मोटी हैं। 'सव्व वइरामया' सर्वात्मना वज्रमय है। 'अच्छा जाव पडिरूवा' स्फटिक और आकाश के जैसी ये स्वच्छ हैं श्लक्ष्ण-चिकनी हैं यावत् प्रतिरूप हैं। 'तत्थ बहवे जीवा पुग्गला य अवक्कमंति' इन कुडयों में से अनेक पृथिवीकायिक जीव और पुद्गल निकलते हैं और उत्पन्न होते हैं। इस कथन से जीव वहां से मरते हैं और वहां उत्पन्न होते हैं ऐसा समझना चाहिये क्योंकि जीव ही उत्पत्ति मरण धर्म वाले हैं पुद्गल नहीं पुद्गलों का तो वहां से आना और विछुडना ही होता रहता है यही बात सूत्रकार ने 'चयंति

होंति विछिन्ना, मज्झे य सयसहस्सं तत्तिय मेत्तं च ओगाढा' ॥ १ ॥ 'तेसि णं महापायालाणं कुड्डा' પાતાલ કલશોની કુડય-ભીંતો 'सव्वत्थ समा' બધેજ સરખી છે 'दस जोयणसयबाहल्ला पण्णत्ता' એ બધી ભીંતો ૧૦ દસ હજાર યોજન બાહલ્ય વાળી કહી છે. 'सव्व वइरामया' બધી રીતે વજ્રમય છે. अच्छा जाव पडिरूवा' સ્ફટિક અને આકાશના જેવી એ સ્વચ્છ છે. શ્લક્ષ્ણ-ચિકણી છે યાવત્ પ્રતિરૂપ છે 'तत्थ बहवे जीवा पुग्गलाय अवक्कमंति' આ ભીંતોમાં અનેક પૃથ્વીકાયિક જીવો અને પુદ્ગલો નિકળે છે-અને ઉત્પન્ન થાય છે નીકળે છે તેમ કહેવાથી તે જીવો ત્યાંથી મરે છે. અને ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે. તેમ સમજવું. કેમકે-જીવોજ ઉત્પત્તિ અને મરણ ધર્મવાળા છે. પુદ્ગલોનું તો ત્યાંથી આવવું અને વછુટવાનું જ થતું રહે છે. એજ વાત સૂત્રકારે 'चयंति उवचयंति' એ ક્રિયા પદો દ્વારા પ્રગટ કરેલ છે. આ કથનથી ત્યાં પુદ્ગલોનો ઉપચય અને અને

गच्छति, उपचयमायान्तीत्यर्थः, उपचयाऽपचयपदद्वयं पुद्गलापेक्षम्, पुद्गलानामेव चयाऽपचयधर्मकतया प्रसिद्धत्वात् इति। तत एवं तदाकारस्य सर्वं देवाऽवस्थानात्, 'सासया णं ते कुड्डा दवट्ठयाए' शाश्वताः खलु ते कुडया नित्याः प्रज्ञप्ताः द्रव्यरूपेण, 'वण्णपज्जवेहिं० असासया' वर्णपर्यायै रसगंधस्पर्शपर्यायैरशाश्वताः अनित्याः, वर्णादीनां प्रतिक्षणं कियत्क्षणादूर्ध्वंवाऽन्यथा भवनात्। 'तत्थ णं चत्तारि देवा महिड्ढिया जाव पलिओवमठिईया परिवसंति' तत्र च चतुर्षु महापातालेषु चत्वारो महर्द्धिका देवा यावत्पल्यपरिमाणायुष्काः परिवसन्ति 'तं जहा' तद्यथा-'काले महाकाले वेलंवे पभंजणे' वडवामुखे कालः केयूप महा-

---

उवचयंति' इन क्रिया पदों द्वारा प्रकट की है इस कथन से वहां पुद्गलों का उपचय और अपचय होता रहता है। क्योंकि पुद्गल ही उपचय अपचय धर्म वाले होते हैं 'सासयाणं ते कुड्डा दव्वट्ठयाए पण्णत्ता' ये कुडय द्रव्यार्थिक नय की अपेक्षा से-द्रव्य दृष्टि से-शाश्वत कहे गये हैं और 'वण्णपज्जवेहिं गंधपज्जवेहिं रसपज्जवेहिं फासपज्जवेहिं असासया' वर्ण पर्यायों की अपेक्षा, गंध पर्यायों की अपेक्षा, रस पर्यायों की अपेक्षा, एवं स्पर्श पर्यायों की अपेक्षा अशाश्वतः अनित्य कहे गये हैं। क्योंकि वर्णादि पर्यायें कुछ समय के बाद या प्रतिक्षण बदलती रहती है स्थिर-स्थायी-नहीं रहती है। 'एत्थणं चत्तारि देवा महिड्ढिया जाव पलिओवमट्ठिइया परिवसंति' इन चार महापाताल कलशों में महर्द्धिक आदि विशेषणों वाले देव रहते हैं। इनकी पल्योपम प्रमाण की आयु है। 'तं जहा' इन देवों के नाम इस प्रकार से हैं-'काले, महाकाले, वेलंवे पभंजणे' काल महाकाल, वेलम्ब और प्रभं-

---

અપચય થતો રહે છે. તેમ કહેલ છે. કેમકે પુદ્ગલોજ ઉપચય અને અપચય ધર્મવાળા હોય છે. 'सासया णं ते कुड्डा दव्वट्ठयाए पण्णत्ता' એ કૂડય દ્રવ્યાર્થિક નયની અપેક્ષાથી-દૃષ્ટિથી શાશ્વત કહેલ છે. અને 'वण्णपज्जवेहिं गंधपज्जवेहिं रसपज्जवेहिं फासपज्जवेहिं असासया' વર્ણ પર્યાયોની અપેક્ષાથી ગંધપર્યાયોની અપેક્ષાઓથી, રસપર્યાયોની અપેક્ષાથી અને સ્પર્શ પર્યાયોની અપેક્ષાથી અશાશ્વત-અનિત્ય કહેલા છે, કેમકે-વર્ણ વિગેરે પર્યાયો કંઈક સમય પછી ક્ષણે ક્ષણે બદલાતા રહે છે. સ્થિર-સ્થાયી રહેતા નથી. 'एत्थ णं चत्तारि देवा महिड्ढिया जाव पलिओवमट्ठिइया परिवसंति' આ ચાર મહાકલશોમાં ચાર મહર્દ્ધિક વિગેરે વિશેષણોવાળા દેવો રહે છે. તેઓનું આયુષ્ય પલ્યોપમ પ્રમાણનું છે. 'तं जहा' એ દેવોના નામો આ પ્રમાણે છે-'काले; महाकाले, वेलंवे पभंजणे' કાળ, મહાકાલ, વેલંબ અને પ્રભંજન એ પ્રમાણે છે. વડવા મુખ પાતાલકલશમાં કાલ

पाताले महाकालः यूपनाम्नि पाताले वेलम्बः ईश्वरनाम्नि पाताले प्रभंजनः परिवसति । 'तेसि णं महापायालाणं तओ तिभागा पन्नत्ता' तेषां चतुर्णामपि महापातालानां खलु प्रत्येकं त्रयः त्रिसंख्यकास्त्रिभागा प्रज्ञप्ताः । 'तं जहा' तद्यथा —'हेठिल्ले तिभागे मज्झिल्ले तिभागे उवरिमे तिभागे' अधस्तनस्त्रिभागो मध्यम स्त्रिभागः उपरितनस्त्रिभागः । 'ते णं तिभागा तेत्तीसं जोयणसहस्सा तिण्णि य तेत्तीसं जोयणसयं जोयणतिभागं च बाहल्लेणं' त एते त्रिसंख्यकास्त्रिभागा स्त्रयस्त्रिंशद् योजनसहस्राणि त्रयस्त्रिंशदधिकानि त्रीणि योजनशतानि योजनस्य त्रिभागं च बाहल्येन प्रज्ञप्ताः. इति ।

'तत्थ णं जे से हेट्ठिल्ले तिभागे–एत्थणं वाउकाओ संचिट्ठति' तत्र त्रिभागत्रये योऽधस्त्रिभागस्तत्रहि वायुकायस्तिष्ठति, 'तत्थ णं जे से मज्झिल्ले तिभागे

जन है । वडवामुख पाताल कलश में काल नाम का देव रहता है केयूप महापाताल कलश में महाकाल देव रहता है यूप नाम के महापाताल कलश में वेलम्ब नाम का देव रहता है और ईश्वर नाम के महापाताल कलश में प्रभंजन नाम का देव रहता है 'तेसिणं महापायालाणं तओ तिभागा पन्नत्ता' इन महापाताल कलशों के प्रत्येक के तीन त्रिभाग हैं 'तं जहा' जो इस प्रकार से हैं–'हेट्ठिले तिभागे, मज्झिल्ले तिभागे, उवरिमे तिभागे' नीचे का त्रिभाग, मध्य का त्रिभाग, और ऊपर का त्रिभाग 'तेणं तिभागे तेत्तीसं जोयणसहस्सा तिण्णिय तेत्तीसं जोयणसयं जोयणतिभागं च बाहल्लेणं' इनमें से प्रत्येक त्रिभाग तेतीस हजार तीन सौ तेतीस योजन एवं एक योजन के तीन भागों में से एक भाग प्रमाण मोटा है 'तत्थणं जे से हेट्ठिल्ले तिभागे एत्थणं वाउकाओ संचिट्ठइ' नीचे का जो त्रिभाग है उसमें वायुकायिक जीव रहता है 'तत्थणं' 'जे से मज्झिल्ले तिभागे

નામના દેવ રહે છે. કેતૂપ નામના મહાપાતાલ કલશમાં મહાકાલ નામના દેવ રહે છે. યૂપ નામના મહાપાતાલ કલશમાં વેલંબ નામના દેવ રહે છે. ઇશ્વર નામના મહાપાતાલ કલશમાં પ્રભંજન નામના દેવ રહે છે. 'तेसिंणं महापायालाणं तओ तिभागा पन्नत्ता' આ મહાપાતાલ કલશોના દરેકના ત્રિભાગ છે. 'त जहा' જે આ પ્રમાણે છે. 'हेट्ठिमे तिभागे, मज्झिमे तिभागे, उवरिमे तिभागे' એક નીચેનો ત્રિભાગ, બીજો મધ્યનો ત્રિભાગ, અને ત્રીજો ઉપરનો ત્રિભાગ 'तेणं तिभागे तेत्तीसं जोयणसहस्सा तिण्णि य तेत्तीसं जोयणसयं जोयणतिभागं च बाहल्लेणं' તેમાથી દરેક ત્રિભાગ તેત્રીસ હજાર ત્રણસો તેત્રીસ યોજન અને એક યોજનના ત્રણ ભાગમાંથી એક ભાગ પ્રમાણ મોટા છે. 'तत्थ णं जे से हेट्ठिले तिभागे एत्थ णं वाउकाओ संचिट्ठइ' નીચેનો જે ત્રિભાગ છે, તેમાં વાયુકાયિક જીવો રહે છે. 'तत्थ णं जे

'एत्थणं वाउकाए य-आउकाए य संचिट्ठति' तत्र त्रिभाग मध्येयोऽसौ मध्यमस्त्रिभागो-ऽत्रस्थले वायुकायोऽप्कायश्चोभौ संतिष्ठेते, तथा-'तत्थणं जे से उवरिल्ले तिभागे-एत्थ णं आउकाए संचिट्ठइ' यः खलु तत्राऽसौ-उपरितनस्त्रिभाग स्तत्र खलु केवलमप्कायः संतिष्ठते, तथा च अधस्त्रिभागे वायुकायः उपरित्रिभागेऽप्कायो मध्यत्रिभागेऽप्कायः-वायुकायश्चोभौ संतिष्ठेते-इतिफलितार्थः। 'अदुत्तरं च णं गोयमा! लवणसमुद्दे तत्थ-२ देसे तहिं-२ बहवे खुड्डालिंजर संठाणसंठिया' अतोऽनन्तरं च खलु गौतम! लवणसमुद्रे तत्र-२ देशे तस्मिन्-२ स्थले बहवोऽनेके क्षुद्रालिंजरसंस्थानसंस्थिताः महाकलशसन्निभाः, 'खुड्डपायालकलसा पन्नत्ता-ते णं खुड्डा पायाला-एगमेगं जोयणसहस्सं उव्वेहेणं' क्षुद्रपातालकलशा प्रज्ञप्ताः ये खलु ते-एकैकं योजनसहस्रमुद्वेधेन प्रज्ञप्ताः 'मूले एगमेगं जोयणसयं विक्खंभेणं मज्झे एगपएसियाए सेढिए एगमेगं जोयण-

---

एत्थ णं वाउकाए य आउकाए य संचिट्ठइ' मध्य का जो त्रिभाग है उस में वायुकायिक और अप्कायिक ये दो जीव रहते हैं। 'तत्थ णं जे से उवरिल्ले तिभागे एत्थणं आउकाए संचिट्ठइ' तथा जो ऊपर का त्रिभाग है उस में अप्कायिक जीव रहता है 'अदुत्तरं च णं गोयमा! लवणसमुद्दे तत्थ २ देसे बहवे खुड्डालिंजरसंठाणसंठिया' इस के अतिरिक्त हे गौतम! लवणसमुद्र में और भी बहुत छोटे २ जगह २ पर आलिंजर के आकार जैसे-महाकलशों के आकार जैसे पाताल कलश हैं। 'ते णं खुड्डा पायाला एगमेगं जोयणसहस्सं उव्वेहेणं' ये क्षुद्र पाताल कलश एक हजार योजन पानी के भीतर हैं 'मूले एगमेगं जोयणसयं' मूल भाग में-एक सौ २ योजन के चौडे हैं 'मज्झे एग पएसियाए सेढिए एगमेगं जोयणसहस्सं विक्खंभेणं' बीच में ये

से मज्झिल्ले तिभागे एत्थ णं वाउकाए य आउकाए य संचिट्ठइ' મધ્યનો જે ત્રિભાગ છે. તેમાં વાયુકાયિક અને અપ્કાયિક એ બે જીવ રહે છે. 'तत्थ णं जे से उवरिल्ले तिभागे एत्थ णं आउकाए संचिट्ठइ' તથા જે ઉપરનો ત્રિભાગ છે. તેમાં અપ્કાયિક જીવો રહે છે. 'अदुत्तरंच णं गोयमा! लवणसमुद्दे तत्थ तत्थ देसे तहिं तहिं बहवे खुड्डालिंजरसंठाणसंठिया' તથા તેના શિવાય હે ગૌતમ! લવણસમુદ્રમાં બીજા પણ અનેક નાની નાની જગોએ અલિંજરના આકાર જેવા, મહાકલશોના આકાર જેવા. પાતાલ કલશો છે. 'तेणं खुड्डा पायाला एगमेगं जोयणसहस्सं उव्वेहेणं' આ ક્ષુદ્રપાતાલકલશ એક હજાર યોજન પાણીની અંદર છે. 'मूले एगमेगं जोयणसयं' મૂળ ભાગમાં એકસો એકસો યોજન પહોળા છે 'मज्झे एगपएसियाए सेढीए

सहस्सं विक्खंभेणं-उप्पिं मुहमूले एगमेगं जोयणसयं विक्खंभेणं' मूले-देशे एकम्-एकं योजनशतं विष्कम्भेण मध्यदेशे एकप्रदेशिकया श्रेण्या एकैकं योजनसहस्रं विष्कम्भो विस्तारस्तेन उपरि मुखमूले योजनशतं विष्कम्भेण प्रज्ञप्ताः। 'तेसि णं खुड्डागपायालाणं कुड्डा-सव्वत्थसमा-दसजोयणाइं बाहल्लेणं पन्नत्ता' तेषां खलु क्षुद्रपातालानां कुड्याः सर्वस्थाने समाः तुल्या एव दशयोजनानि बाहल्येन प्रज्ञप्ताः, 'सव्व वइरामया-अच्छा०' सर्वथा वज्रमयाः अच्छाः यावत्प्रासादीया अभिरूपाः प्रतिरूपाः इति। 'तत्थ णं बहवे जीवा पोग्गलाय जाव असासया वि' तत्र खलु बहवो जीवाः पुद्गलाश्चा-ऽपक्रामन्ति-व्युत्क्रामन्ति चीयन्ते उपचयन्ते शाश्वताश्च द्रव्यार्थतया वर्णादितोऽशाश्वताः। 'पत्तेयं-२ अद्धपलिओवमट्ठिईयाहिं देवयाहिं परिग्गहिया' प्रत्येकं-२ ते क्षुद्रपाताला अर्ध-

---

एक प्रदेश की श्रेणिरूप वृद्धि होते २ एक हजार योजन के चौडे हैं। फिर 'उप्पिं मुहमूले एगमेगं जोयणसतं विक्खंभेणं' वहां से एक २ प्रदेश कम होते २ उपर के मुखस्थान एक सौ योजन के चौडे हैं। 'तेसि णं खुड्डागपायालाणं कुड्डा सव्वत्थसमा' इन क्षुद्र पातालकलशों की दीवाले सर्वत्र एकसे प्रमाण की हैं इसीलिये 'दस जोयणाइं बाहल्लेणं पण्णत्ताइं' इन दीवालों की मोटाई १० योजन की है 'सव्व वइरामया अच्छा जाव पडिरूवा' ये सर्वात्मना वज्रमय हैं आकाश और स्फटिक के जैसी स्वच्छ हैं यावत् प्रतिरूप हैं। 'तत्थणं बहवे जीवा य पोग्गलाय जाव असासया वि' वहां अनेक जीव जन्म मरण करते हैं और अनेक पुद्गल चय अपचय वाले होते रहते हैं। ये द्रव्य दृष्टि से शाश्वत हैं और वर्ण पर्यायादि रूप पर्याय दृष्टि से अशाश्वत

जोयणसहस्सं विक्खंभेणं' વચમાં તે એક પ્રદેશની શ્રેણી રૂપે વધતાં વધતાં એક હજાર યોજન પહોળા થઇ જાય છે. તે પછી "उप्पिं मुहमूले एगमेगं जोयणसयं विक्खंभेणं' ત્યાંથી એક એક પ્રદેશ કમ થતાં થતાં ઉપરના મુખસ્થાન પર એક સો યોજન જેટલા પહોળા છે. 'तेसिं णं खुड्डागपायालाणं कुड्डा सव्वत्थसमा' આ ક્ષુદ્રપાતાલ કલશોની દિવાલો બધેજ એક સરખા પ્રમાણુવાળી છે. તેથી તે-'दस जोयणा बाहल्लेणं पण्णत्ताइं' આ ભીંતોની જાડાઇ ૧૦ દસ યોજનની છે. 'सव्व वइरामया अच्छा जाव पडिरूवा' એ સર્વ પ્રકારે વજ્રમય છે. આકાશ અને સ્ફટિક મણિના જેવી સ્વચ્છ છે. યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. 'तत्थ णं बहवे जीवा य पोग्गलाय जाव असासया वि' ત્યાં અનેક જીવો જન્મ ધારણ કરે છે. અને મરે પણ છે. તેમજ અનેક પુદ્ગલો ચય અને અપચયવાળા હોય છે. એ દૃષ્ટિથી શાશ્વત છે. અને વર્ણ પર્યાય વિગેરે પ્રકારથી પર્યાય

पल्योपमस्थितिकदेवताभिः परिगृहीताः। 'तेसि णं खुड्डागपातालाणं तओ तिभागा पन्नत्ता-तं जहा हेट्ठिल्ले तिभागे-मज्झिल्ले तिभागे-उवरिल्ले तिभागे' तेषां खलु क्षुद्रपातालानां त्रयस्त्रिभागाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा-अधस्त्रिभागो मध्यमत्रिभाग ऊर्ध्वत्रिभागश्च 'तेणं तिभागा-तिण्णि तेत्तीसे जोयणसए जोयणतिभागं च बाहल्लेणं पन्नत्ते' ते खलु त्रिभागाः प्रत्येकं त्रयस्त्रिंशदधिकानि त्रीणि योजनानां शतानि योजनत्रिभागं च बाहल्येन प्रज्ञप्ताः, 'तत्थ णं जे से हेट्ठिल्ले तिभागे एत्थ णं वाउकाओ, मज्झिल्ले तिभागे वाउयाए आउयाए य, उवरिल्ले आउकाए' तत्र खलु यः सोऽधस्त्रिभागोऽत्र खलु वायुकाय स्तिष्ठति, यश्च मध्यमत्रिभागस्तस्मिन् वायुकायोऽप्कायश्चोभौ तिष्ठतः यश्चोपरितनत्रिभागस्तत्राऽ-

हैं। 'पत्तेयं २ अद्धपलिओवमट्ठिईयाहिं देवयाहिं परिग्गहिया' ये प्रत्येक क्षुद्र पातालकलश आधे पल्योपम की स्थिति वाले देवताओं से युक्त हैं 'तेसि णं खुड्डागपायालाणं तओ तिभागा पण्णत्ता' इन क्षुद्र पातालकलशों के तीन त्रिभाग कहे गये हैं। 'तं जहा' जो इस प्रकार से हैं-'हेट्ठिल्ले तिभागे, मज्झिल्ले तिभागे, उवरिल्ले तिभागे' एक नीचे का त्रिभाग, दूसरा मध्य का त्रिभाग, और तीसरा ऊपर का त्रिभाग 'ते णं तिभागा तिण्णि तेतीसे जोयणसए जोयणा तिभागं च बाहल्लेणं पन्नत्ते' इस में से प्रत्येक त्रिभाग तीन सौ तेतीस योजन १ एक योजन के तीन भाग में से एक भाग प्रमाण है 'तत्थणं जे से हेट्ठिल्ले तिभागे एत्थणं वाउकाए संचिट्ठइ' इन में से जो अधस्तन त्रिभाग है वहां पर वायुकायिक जीव रहता है 'मज्झिल्ले तिभागे वाउकाए य आउकाए य उवरिल्ले य आउकाए' मध्य के त्रिभाग में वायुकायिक और अप्कायिक जीव रहता है तथा ऊपर के त्रिभाग में

દૃષ્ટિથી અશાશ્વત છે. 'पत्तेयं पत्तेयं अद्धपलिओवमट्ठिइयाहिं परिग्गहिया' આ દરેક ક્ષુદ્રપાતાલકલશો અર્ધા પલ્યોપમની સ્થિતિવાળા દેવોથી યુક્ત છે. 'तेसिं णं खुड्डागपायालाणं तओ तिभागा पण्णत्ता' એ ક્ષુદ્ર પાતાલ કલશોના ત્રણ ત્રિભાગો કહ્યા છે 'तं जहा' જે આ પ્રમાણે છે-'हेट्ठिल्ले तिभागे, मज्झिल्ले तिभागे उवरिल्ले तिभागे' એક નીચેનો ત્રિભાગ બીજો મધ્યનો ત્રિભાગ અને ત્રીજો ઉપરનો ત્રિભાગ 'तेणं तिभागा तिण्णि तिण्णि तेत्तीसे जोयणसए जोयणातिभागं च बाहल्लेणं पण्णत्ते' તેમાંથી દરેક ત્રિભાગ ત્રણસો તેત્રીસ યોજન એક યોજનના ત્રણ ભાગમાંથી એક ભાગ પ્રમાણ છે. 'तत्थ णं जे से हेट्ठिल्ले तिभागे एत्थणं वाउकाए संचिट्ठइ' તેમાંથી નીચેનો ત્રીભાગ છે ત્યાં વાયુકાયિક જીવો રહે છે. 'मज्झिल्ले तिभागे वाउयाएय आउकाए य उवरिल्ले आउयाए' મધ્યના ત્રિભાગમાં વાયુકાયિક

प्कायस्तिष्ठति, 'एवामेव सपुव्वावरेणं लवणसमुद्दे सत्तपायालसहस्सा अट्ठ य चुलसीया पायालसया' एवमेव पूर्वापरसमुदायसंख्यया सप्त पातालकलशसहस्राणि अष्ट संख्यकानि क्षुद्रपातालकलशशतानि चतुरशीत्यधिकानि ७८८४ लवणसमुद्रे 'भवंतीतिमक्खाया' भवन्तीत्याख्यातमन्यैरपि तीर्थकरैः इति । तदुक्तम्—

'अन्नेवि य पायाला खुड्डालंजरगसंठिया लवणे ।
अट्ठसया चुलसीया सत्तसहस्सा य सव्वेवि ॥१॥
पायालाण विभागा सव्वाणवि तिन्नि तिन्नि विभेया ।
हेट्ठिमभागे वाऊ मज्झे वाऊ य उदगं य ॥२॥
उवरिं उदगं भणियं पढमगबीएसु वाउ संखुभियो ।
उड्ढं वा मइ उदगं परिवड्ढइ जलनिही खुभिओ ॥३॥

छाया—अन्येपिच पातालकलशाः क्षुद्रालंजरसंस्थिता लवणे ।
अष्टशतानि चतुरशीतानि सप्तसहस्राणि च सर्वेऽपि ॥१॥

अप्कायिक जीव रहता है । 'एवामेव सपुव्वावरेणं लवणसमुद्दे सत्त पायालसहस्सा, अट्ठय चुलसिया पातालसया भवंतीति मक्खाया' ये सब पातालकलश मिल कर लवणसमुद्र में सात हजार आठ सौ चौरासी कहे गये हैं । यही सब बात

'अन्ने वि य पायाला खुड्डालंजरग संठिया लवणे'
अट्ठसया चुलसीया सत्त सहस्साय सव्वे वि ॥१॥
पायालाण विभागा सव्वाण वि तिन्नि तिन्नि वि भेया,
हेट्ठिम भागे वाऊ मज्झे वाउ य उदगं च ॥२॥
उवरिम उदगं भणियं पढमगबीएसु वाउसंखुभिओ
उड्ढं वामइ उदगं परिवड्ढइ जलनिही खुभिओ ॥३॥

इन तीन गाथाओं द्वारा प्रकट की गई है जब 'तेसिं महापाया-

અને અપ્કાયિક જીવો રહે છે. તથા ઉપરના ત્રિભાગમા અપ્કાયિક જીવોજ રહે છે. 'एवामेव सपुव्वावरेणं लवणसमुद्दे सत्तपायालसहस्सा अट्ठय चुलसिया पातालसया भवंतीतिमक्खया' આ બધા પાતાલ કલશો મળીને લવણસમુદ્રમાં સાત હજાર આઠસો ચોર્યાશી થાય છે. આ તમામ વાત

'अन्ने वि य पायाला खुड्डालंजरगसंठिया लवणे ।
अट्ठसया चुलसीया सत्त सहस्साय सव्वे वि ॥ १ ॥
पायालाण विभागा सव्वाण वि तिन्नि तिन्नि वि भेया ।
हेट्ठिमभागे वाउ मज्झे- वाउ य उदगं च ॥ २ ॥
उवरिं उदगं भणियं पढम बीएसु वाउ संखुभिओ ।
उड्ढं वा मइ उदगं परिवड्ढइ जलनिही खुभिओ ॥ ३ ॥

पातालानां विभागाः सर्वेषामपि त्रयस्त्रयो विज्ञेयाः ।
अधस्तनभागे वायुः मध्ये वायुश्च उदकश्च ॥२॥
उपरितनभागे उदकं भणितं प्रथमद्वितीययोर्वायुः संक्षुभितः ।
ऊर्ध्वं वामयति निष्काशयति उदकं परिवर्धते जलनिधिः क्षुभितः ॥३॥

'तेसि णं महापायालाणं खुड्डागपायालाण य हेट्ठिममज्झिमिल्लेसु तिभागेसु' तेषां खलु महापातालानां क्षुद्रपातालकलशानां चाऽधस्तन-मध्यमेषु त्रिभागेषु जगत्स्थिति स्वाभाव्यात्प्रतिदिवसं द्विकृत्वस्तत्रापि चतुर्दश्यादि तिथिषु सातिशयम्, 'बहवे ओराला वाया संसेयंति' बहव उदारा ऊर्ध्वगमनस्वभावाः प्रबल शक्तयश्च उत्-प्राबल्येनाऽऽरो येषां ते उदारा वाताः संस्विद्यन्ते उत्पत्यभिमुखी भवन्ति, ततः क्षणानन्तरम्-'संमुच्छिमंति एयंति-चलंति कंपंति घट्टंति खुब्भंति फंदेंति। तं तं भावं परिणमंति' संमूर्च्छन्ति लब्धात्मलाभा भवंति एजन्ते चलन्ति कम्पन्ते घट्टन्ते-परस्पर माघातमाप्नुवन्ति क्षुभ्यन्ते-महाद्भुतशक्तिकाः सन्तः ऊर्ध्वमितस्ततो विप्रसरन्ति उदीरयन्ति अन्यान् वातान् जलंचोत्प्रेरयन्ति देश-

लाणं खुड्डागपायालाण य हेट्ठिम मज्झिमल्लिसु तिभागेसु बहवे ओराला.वाया संसेयंति' उन महापाताल कलशों के और क्षुद्र पातालकलशों के नीचे के और मध्य के त्रिभाग में ऊर्ध्वगमन स्वभाव वाले अथवा प्रबल शक्ति वाले वायुकाय उत्पन्न होने के सन्मुख होते हैं 'समुच्छंति' संमूर्च्छन जन्म से आत्म लाभ करते हैं एयंति चलंति, कंपंति, खुब्भंति घट्टंति, फंदंति, तं तं भावं परिणमंति' सामान्य रूप से कंपित होते हैं विशेषरूप से कंपित होते हैं, बहुत जोर से चलते हैं, परस्पर में घर्षित होते हैं और अद्भुत शक्ति शाली बन कर ऊपर तथा इधर उधर फैलते हैं इस प्रकार से वे जब भिन्न २ भाव रूप में परिणमित होते है-दूसरी वायुओं को और जल को प्रेरित करते हैं और देश कालो-

આ ત્રણ ગાથાઓ દ્વારા પ્રગટ કરવામાં આવેલ છે. જ્યારે 'तेसिं महापायालाणं खुड्डाग पायालाण य हेट्ठिममज्झिमिल्लेसु तिभागेसु बहवे ओराला वाया संसरंति' એ મહાપાતાલ કલશોના અને ક્ષુદ્રપાતાલકલશોના નીચેના અને મધ્યના ત્રિભાગમાં ઉર્ધ્વગમનના સ્વભાવવાળા અથવા પ્રબળ શક્તિવાળા વાયુકાય ઉત્પન્ન થવાના સન્મુખ હોય છે. 'संमुच्छिंति' સમૂચ્છન જન્મથી આત્મલાભ કરે છે. 'एयंति चलंति, कंपंति, खुब्भंति, घट्टंति, फंदंति, तं तं भावं परिणमंति' સામાન્યપણાથી કંપિત થાય છે. વિશેષપણાથી કંપિત થાય છે. ઘણાજ જોરથી ચાલે છે. પરસ્પર ઘસાય છે. અને અદ્ભુત શક્તિવાળા બનીને ઉપર તથા આમતેમ ફેલાય છે. આ રીતે તેઓ જ્યારે જુદા જુદા ભાવથી પરિણત થાય છે, બીજા

कालोचितं तं तं मन्दं तीव्रं मध्यमं वा भावं परिणमन्ति परिणामं प्रपद्यन्ते 'से तयाणं से उदए उण्णामिज्जइ जयाणं तेसिं महापायालाणं खुड्डागपायालाण य हेट्ठिल्लममिज्झिल्लेसु तिभागेसु नो बहवे ओराला जाव तं तं भावं न परिणमंति' तदा खलु तदुदकम् उन्नाम्यते ऊर्ध्वमुत्क्षिप्यते, यदा काले खलु महापातालानां क्षुद्रपातालानां च तेषामधस्तनमध्यमेषु त्रिभागेषु नो बहव उदारा वाताः संस्विद्यन्ते संमूर्च्छन्तीत्यादि प्राग्वत्, 'तयाणं से उदए नो उन्नामिज्जइ, अंतरावि य णं ते वायं उदीरेंति अंतरा वि य णं से उदगे उण्णामिज्जइ' तदाकाले उदार वायुनां संस्वेदनाद्यभावेन तदुदकं नोन्नाम्यते-ऊर्ध्वं नोत्क्षिप्यन्ते उत्क्षेपकाभावात्, एतदेव स्पष्टतरमाह 'अंतरा वि य णं' इत्यादि-अन्तराऽपि च खलु अहो-

---

चित मन्द तीव्र मध्यम भाव रूप से परिणाम को जब प्राप्त करते हैं- 'तयाणं से उदए उण्णामिज्जति' तब पूर्वोक्त दिनों में उसमें जल बढता है और 'जयाणं' जब 'तेसिं महापायालाणं खुड्डागपायालाण य हेट्ठिल्ल मज्झमिल्लेसु तिभागेसु नो बहवे ओराला जाव तं तं भावं न परिणमंति, तयाणं से उदए नो उन्नामिज्जइ' उन महापाताल कलशों के और क्षुद्र पाताल कलशों के नीचे के ओर मध्य के त्रिभागों में अनेक उदार वायुकायिक जीव उत्पन्न होने के सन्मुख नही होते हैं संमूर्छन जन्म से आत्मलाभ नहीं करते हैं यावत् उस २ भाव में परिणत नहीं होते हैं तब वहां जल नही बढता उस में से जल नहीं उछलता है 'अंतरा वि य णं ते वायं उदीरेंति अंतरा वि य णं से उदगे उण्णामिज्जइ अंतरा वि य ते वाया नो उदीरेंति' इस तरह दिन रात में दो वार उत्पन्न होता है तब पानी दो वार ऊंचा उछलता है तथा पक्ष

વાયુઓને અને જલને પ્રેરણા કરે છે. તથા દેશકાળને યોગ્ય તીવ્ર અને મધ્યમ ભાવથી જ્યારે પરિણામને પ્રાપ્ત કરે છે. 'तयाणं से उदए उण्णामिज्जंति' ત્યારે પૂર્વોક્ત દિવસોમાં તેમાં જળ વધે છે. અને 'जयाण' જ્યારે 'तेसिं महापायालाणं खुड्डागपायालाणं य हेट्ठिल्लमज्झिमिल्लेसु तिभागेसु नो बहवे ओराला वाता जाव तं तं भावं न परिणमंति, तयाणं से उदए नो उन्नामिज्जइ' એ મહાપાતાલ કલશોની અને ક્ષુદ્ર પાતાલ કલશોની નીચેની બાજુના મધ્યના ત્રિભાગોમાં અનેક ઉદાર વાયુકાયિક જીવો ઉત્પન્ન થવાના નજીકજ હોય છે. સંમૂર્ચ્છન જન્મથી આત્મલાભ કરતા નથી. યાવત્ તે તે ભાવમાં પરિણત થતા નથી. ત્યારે જલ વધતું નથી. તેમાંથી પાણી ઉછળતું નથી. 'अंतरा वि य णं ते वायं उदीरेंति अंतरा वि य णं से उदगे उण्णामिज्जइ, अंतराविय ते वाया नो उदीरेंति' આ પ્રમાણે રાત દિવસમાં બે વાર વાયુ ઉત્પન્ન થાય છે. ત્યારે પાણી બે વાર

रात्र मध्ये द्विकृत्वः प्रतिनियते कालविभागे पक्ष मध्ये चतुर्दश्यादि तिथिषु अतिरेकेण ते वाताः तथा जगत्स्वाभाव्यादुदीर्यन्ते उत्पद्यन्ते धातूनामनेकार्थत्वात्, ततोऽन्तरा—अहोरात्रमध्ये द्विकृत्वः प्रतिनियते कालविभागे पक्षमध्ये चतुर्दश्यादिषु तिथिषु अतिरेकेण तत उदकमुन्नाम्यते। 'अंतरा वि य ते वाया नो उदीरे ति' अन्तरापि च प्रतिनियतकालविभागादन्यत्र ते वाताः—वायवो नोदीर्यन्ते—नोत्पद्यन्ते तदूभावात् 'अंतरावि य णं से उदगे णो उण्णामिज्जइ' अन्तरापि च प्रतिनियतकालविभागादन्यत्र कालविभागे तदुदकं नो उन्नाम्यते, उन्नामकाऽभावात्। 'एवं खलु गोयमा! लवणसमुद्दे चाउद्दसट्ठमुद्दिट्ठपुण्णमासिणीसु अइरेगं वड्ढइ वा हायइ वा' एवं खलु गौतम! लवणसमुद्रे चतुर्दश्यष्टम्यु-

के मध्य में चतुर्दशी आदि तिथिओं में अधिक रूप से वे वायुकायिक जीव वहां उत्पन्न होते तब चतुर्दशी आदि तिथिओं में अधिकरूप से पानी ऊंचा उछलता है और जब प्रतिनियत काल विभाग के सिवाय काल विभाग में वे वायुकायिक जीव वहां उत्पन्न नहीं होते हैं तब प्रतिनियत काल विभाग के सिवाय अन्य काल में जल उछलता नहीं हैं ज्वार भाटा समुद्र में नहीं आता है 'एवं खलु गोयमा! लवणेणं समुद्दे चाउद्दसट्टमुद्दिट्ठपुण्णमासिणीसु अइरेगं २ वड्ढति वा हायति वा' इस कारण हे गौतम! लवणसमुद्र में चतुर्दशी, अष्टमी, अमावस्या और पूर्णिमा इन तिथियों में जल की अतिशय वृद्धि होती है और हानि होती है जब उन्नामक का सद्‌भाव होता है तब जल वृद्धि और जब उन्नामक का अभाव होता है तब जल वृद्धि का अभाव होता है ऐसा जानना चाहिये ॥ ८३ ॥

ઉંચુ ઉછળે છે. તથા પક્ષની વચમાં ચૌદશ વિગેરે તિથિયોમાં અધિકપણુાથી વાયુકાયિક જીવ ઉત્પન્ન થાય છે. ત્યારે તે તિથિયોમાં વધારે પ્રમાણુમાં ઉંચે ઉછળે છે. અને જ્યારે પ્રતિનિયત કાલ વિભાગ સિવાય એ વાયુકાયિક જીવો ત્યાં ઉત્પન્ન થતા નથી ત્યારે પ્રતિનિયત કાલ વિભાગ શિવાય અન્ય કાળમાં પાણી ઉછળતું નથી અર્થાત્ સમુદ્રમાં ભરતી આવતી નથી. 'एवं खलु गोयमा! लवणेणं समुद्दे चाउद्दसट्ठसमुद्दिट्ठपुण्णमासिणीसु अइरेगं अइरेगं वड्ढंति वा हायति वा' એ કારણથી હે ગૌતમ! લવણુસમુદ્રમાં ચૌદશ; આઠમ અમાસ અને પુનમ એ તિથિયોમાં પાણીની અત્યંત વૃદ્ધિ થાય છે. અને હાનિ થાય છે. જ્યારે ઉન્નામકનો સદ્દભાવ હોય છે, ત્યારે જલ વૃદ્ધિ અને જ્યારે ઉન્નામકનો અભાવ હોય છે, ત્યારે જલવૃદ્ધિનો અભાવ થાય છે. તેમ સમજવું. ॥ ૮૩ ॥

द्विष्ठपौर्णमासीषु अतिरेकम् अतिशयेन वर्द्धते वा हीयतेवेति, संक्षोभवत्वा-द्वृद्धि ह्रासौ जलानां सातिरेकं भवतः ॥८३॥

चतुर्दश्यादिषु लवणे जलवृद्धिह्रासौ प्रतिपाद्य, द्विकृत्वो जलवृद्धि दर्शयति-

मूलम्—लवणेणं भंते ! समुद्दाए तीसाए मुहुत्ताणं कईखुत्तो अइरेगं २ वड्ढइ वा, हायइ वा ३ गोयमा ! लवणेणं समुद्दे तीसाए मुहुत्ताणं दुक्खुत्तो २ अइरेगं २ वड्ढइ वा, हायइ वा। से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ लवणेणं समुद्दे तीसाए मुहुत्ताणं दुक्खुत्तो अतिरेगं २ वड्ढइ वा, हायइ वा ३ गोयमा ! उड्ढमंतेसु पायालेसु वड्ढइ आपूरितेसु पायालेसु हायइ से तेणट्ठेणं गोयमा ! लवणेणं समुद्दे तीसाए मुहुत्ताणं दुक्खुत्तो अतिरेगं २ वड्ढइ वा, हायइ वा ॥सू० ८४॥

छाया—लवणः खलु भदन्त ! समुद्रः त्रिंशतोमुहूर्त्तानां कति कृत्वोऽतिरेकं २ वर्धते वा, हीयते वा ? गौतम ! लवणः खलु समुद्रः त्रिंशतो मुहूर्त्तानां द्विकृत्वोऽतिरेकं-२ वर्धते वा, हीयते वा। तत्केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते लवणः खलु समुद्रः त्रिंशतो मुहूर्तानां द्विकृत्वोऽतिरेकं २ वर्धते वा, हीयते वा ? गौतम ! उद्धमत्सु पातालेषु वर्धते आपुरितेषु पातालेषु हीयते। तत्तेनार्थेन खलु गौतम ! लवणः खलु समुद्र स्त्रिंशतो मुहूर्तानां द्विकृत्वोऽतिरेकं वर्धतेवा हीयतेवा ॥सू० ८४॥

टीका—'लवणेणं भंते ! समुद्दे तीसाए मुहुत्ताणं कइखुत्तो अइरेगं—२ वड्ढइ वा, हायइ वा ?' हे भदन्त ! लवणो नामा समुद्रः खलु त्रिंशतो मुहूर्तानां मध्ये-

---

इस प्रकार लवण समुद्र में जल की वृद्धि और उसका ह्रास प्रतिपादित करके अब सूत्रकार दो बार जल वृद्धि होने का प्रतिपादन करते हैं—

'लवणेणं भंते ! समुद्दाए तीसाए मुहुत्ताणं कईखुत्तो' इत्यादि।

टीकार्थ—श्रीगौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है—हे भदन्त ! लवण नाम का समुद्र तीस मुहूर्त्त के बीच में अर्थात् एक दिन रात में—कितनी वार

આ રીતે લવણસમુદ્રમાં પાણીનો વધારો અને તેના હ્રાસનું પ્રતિપાદન કરીને હવે સૂત્રકાર બે વાર જલવૃદ્ધિ થવાનું પ્રતિપાદન કરે છે.

'लवणेणं, समुद्दाए तीसाए मुहुत्ताणं कईखुत्तो' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું કે હે ભગવંત લવણ નામનો સમુદ્ર ત્રીસ મુહૂર્તમાં અર્થાત્ એક રાત દિવસમાં કેટલીવાર વધે છે?

ऽहोरात्रे कति कृत्वः कतिधाऽतिशयेन वर्धते—हीयते वेति प्रश्ने भगवानाह—'गोयमा !' हे गौतम ! 'लवणेणं समुद्दे तीसाए मुहुत्ताणं दुक्खुत्तो २ अइरेगं २ वड्ढइ वा, हायइ वा' लवणः समुद्रः खलु त्रिंशतो मुहूर्तानां मध्ये आधिक्येन द्विकृत्वो द्विवारं वर्धते ह्रासमेति च 'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ लवणेणं समुद्दे तीसाए मुहुत्ताणं दुक्खुत्तो अतिरेगं २ वड्ढइ वा, हायइ वा' तत्केन हेतुना नियमतो भृशं त्रिंशतोऽहोत्रस्य मुहूर्तानां मध्ये द्विवारं वर्धते हीयते वा ? 'गोयमा !' हे गौतम ! 'उड्ढमंतेसु पायालेसु वड्ढइ, आपूरितेसु वा पायालेसु वा हायइ' उद्धमत्सु—ऊर्ध्वमुच्छलत्सु पातालेषु वर्धते, आपूरितेषु वा ऽऽपूर्यमाणेषु, आपूरितेषु पातालेषु गतिमान्द्यं भजते परिहीयते वा ? 'से तेणट्ठेणं गोयमा ! तत्तेनार्थेन हेतुना गौतम ! ब्रहीति प्रश्ने ब्रवीमि—'जगतः स्वाभाव्यात् । 'से

वढता है ? और कितनी वार घटता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा ! लवणेणं समुद्दे तीसाए मुहुत्ताणं दुक्खुत्तो अतिरेगं वड्ढति हायति वा' हे गौतम ! लवणसमुद्र एक दिन रात में दो बार बढता है और दो बार घटता है 'से केणट्ठे णं भंते ! एवं वुच्चइ लवणे णं समुद्दे तीसाए मुहुत्ताणं दुक्खुत्तो अइरेगं २ वड्ढइ वा हायइ वा' हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि लवणसमुद्र एक दिन रात में दो बार वढता है और दो बार घटता है ? 'गोयमा ! उड्ढमंतेसु पायालेसु वड्ढइ आपूरितेसु पायालेसु हायइ से तेणट्ठेणं गोयमा ! लवणेणं समुद्दे तीसाए मुहुत्ताणं दुक्खुत्तो अइरेगं वड्ढइवा हायइवा' हे गौतम ! अधः और मध्य के त्रिभाग गत वायु के संक्षोभ से पाताल कलशों में से जब पानी ऊंचा उछलता है तब समुद्र में पानी बढता है और जब वे पाताल कलश वायु से आपूरित बने रहते हैं तब पानी हानि

અને કેટલીવાર ઘટે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'गोयमा ! लवणेणं समुद्दे तीसाए मुहुत्ताणं दुक्खुतो अतिरेगं अतिरेगं वड्ढंति हायंति वा' હે ગૌતમ ! લવણુ સમુદ્ર એક રાત દિવસમાં બે વાર વધે છે. અને બે વાર ઘટે છે. 'से केणट्ठेणं भंते एवं वुच्चइ लवणेणं समुद्दे तीसाए मुहुत्ताणं दुक्खुतो अइरेगं अइरेगं वड्ढइ वा हायइ वा' હે ભગવન્ આપ એવું શા કારણથી કહો છો કે—લવણુ સમુદ્ર એક રાત દિવસમાં બે વાર વધે છે અને બે વાર ઘટે છે ? 'गोयमा ! उड्ढमंतेसु पायालेसु वड्ढइ आपूरितेसु पायालेसु हायइ से तेणट्ठेणं गोयमा ! लवणेणं समुद्दे तीसाए मुहुत्ताणं दुक्खुत्तो अइरेगं वड्ढइ वा हायइ वा' હે ગૌતમ ! નીચેના અને મધ્યના ત્રિભાગમાં રહેલ વાયુના સંક્ષોભથી પાતાલ કલશોમાંથી જ્યારે પાણી ઉંચુ ઉછળે છે, ત્યારે સમુદ્રમાં પાણી વધે છે. અને

तेणट्ठेणं गोयमा ! लवणेणं समुद्दे तीसाए मुहुत्ताणं दुक्खुत्तो अतिरेगं वड्ढइ वा, हायइ वा' तत्तेन हेतुना गौतम ! स्वभावादेवाऽहोरात्रमध्येऽतिवृद्धिमेति हीयते वाऽतिशयेन द्विवारं नियमात् इति ॥सू० ८४॥

मूलम्—लवणसिहाणं भंते ! केवइयं चक्कवालविक्खंभेणं केवतियं अइरेगं २ वड्ढइ वा, हायइ वा ३ गोयमा ! लवण-सिहाएणं दस जोयणसहस्साइं चक्कवालविक्खंभेणं देसूणं अद्धजोयणं अतिरेगं वड्ढइ वा, हायइ वा। लवणस्स णं भंते ! समुद्दस्स कइ णाग साहस्सीओ अब्भिंतरियं वेलं धारंति कइ नागसाहस्सीओ वाहिरियं वेलं धारेंति कइ नाग साहस्सीओ अग्गोदयं धारेंति ३ गोयमा ! लवणसमुद्दस्स बायालीसं णाग साहस्सीओ अब्भिंतरियं वेलं धारेंति बावत्तरिं नागसाहस्सीओ बाहिरियं वेलं धारेंति सट्ठिं णाग साहस्सीओ अग्गोदयं धारेंति एवामेव सपुव्वावरेणं णाग सयसाहस्सीओ चोवत्तरिं च णाग सहस्सा भवंतीति मक्खाया ॥सू० ८५॥

छाया—लवणशिखा खलु भदन्त ! कियच्चक्रवालविष्कम्भेण कियच्च अति-रेकमतिरेकं वर्धतेवा—हीयते वा ? गौतम ! लवणशिखा खलु दशयोजनसहस्राणि चक्रवालविष्कम्भेण देशोनमर्धयोजनम्—अतिरेकं २ वर्धते वा—हीयते वा। लवणस्य खलु भदन्त ! समुद्रस्य कति नागसहस्राणि आभ्यन्तरिकीं वेलां धरन्ति ? कतिनाग सहस्रा वाह्यां वेलां धरन्ति। कति नागसहस्राणि अग्रोदकं धरन्ति ? गौतम ! लवणसमुद्रस्य द्विचत्वारिं नागसहस्राणि आभ्यन्तरिकीं वेलां धरन्ति, द्वासप्ततिर्नाग-

---

पाता है 'से तेणट्ठेणं गोयमा ! लवणेणं समुद्दे तीसाए मुहुत्ताणं दुक्खुत्तो अइरेगं अइरेगं वड्ढइवा हायइवा' इस कारण हे गौतम ! लवणसमुद्र एक दिन रात में दो बार अधिकाधिक बढता है और घटता है यह नियम है क्योंकि इस प्रकार से बढने का इसका स्वभाव है ॥८४॥

જ્યારે એ પાતાળ કલશો વાયુથી ભરાયેલા રહે છે. ત્યારે પાણીની હાની થાય છે. 'से तेणट्ठेणं गोयमा ! लवणेणं समुद्दे तीसाए मुहुत्ताणं दुक्खुत्तो अइरेगं अइरेगं वड्ढइ वा हायइ वा' એ કારણથી હે ગૌતમ ! લવણ સમુદ્ર એક રાત દિવસમાં બે વાર અધિકાધિક વધે છે અને ઘટે છે. એવો નિયમ છે. કેમકે એવી રીતે વધવાનો એનો સ્વભાવ છે. ॥ સૂ. ૮૪ ॥

सहस्राणि बाह्यां वेलां धरन्ति, पष्टिर्नागसहस्राणि अग्रोदकं (कं) धरन्ति, एवमेव सपूर्वापरेण-एका नागशतसाहस्री चतुः सप्ततिसहस्राणि भवन्ती त्याख्यातम् ।८५।

टीका—'लवणसिहाणं भंते ! केवइयं चक्कवालविक्खंभेणं, केवइयं अइरेगं -२ वड्ढइवा-हायइवा ? हे भदन्त ! लवणसिखानां खलु कियता-कियत्संख्यावता चक्रवालविष्कम्भेण, तथा-कियन्तमतिरेकं-२ यावद् वर्धते वा हीयते वा इति प्रश्नः-? भगवानाह-'गोयमा-!' गौतम-'दसजोयण सहस्साइं चक्कवाल-विक्खंभेणं देसूणं अद्धजोयणं अतिरेगं वड्ढइ वा-हायइ वा' दश योजनसहस्राणि चक्रवालविष्कम्भेण देशतः जन गव्यूतप्रमाण मर्धयोजनमतिरेक मतिरेकमधिकं जानीहि वर्धते-हीयतेवा। अयम्भावः-लवणसमुद्रे जंबूद्वीपाद्धातकीखण्डाच्च प्रत्येकं पञ्चनवति २ योजनसहस्राणि गोतीर्थः गोतीर्थनामस्तडागादाविव प्रवेश-

---

लवणशिखा वक्तव्यता-

'लवणसिहाणं भंते ! केवइयं' इत्यादि ।

हे भदन्त ! लवणसमुद्र की शिखा चक्रवाल विष्कम्भ की अपेक्षा कितनी चौडी है और 'केवइयं अइरेगं २ वड्ढइ वा हायइवा' कितनी वह बढती हैं और किननी वह घटती है उत्तर में प्रभु कहते हैं 'गोयमा ! लवणसीहाएणं दस जोयण सहस्साइं चक्कवाल विक्खंभेणं देसूणं अद्ध जोयणं अइरेगं वड्ढइवा, हायइवा' हे गौतम ! लवणसमुद्र की शिखा चक्रवाल विष्कम्भ की अपेक्षा १० हजार योजन की चौडी है तथा कुछ कम आधे योजन तक वह बढती है और घटती है इसका तात्पर्य ऐसा है जम्बूद्वीप और धातकी खण्ड द्वीप से लेकर लवणसमुद्र में पंचानवे हजार पंचानवे हजार योजन तक गो तीर्थ है तडाग आदि कों में घुसने के लिये जो प्रवेश मार्ग रूप नीचे का भू प्रदेश होता है

'लवणसिहाणं भंते केवइयं' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—હે ભગવન્ લવણ સમુદ્રની શિખા ચક્રવાલ વિષ્કંભની અપેક્ષાએ કેટલી પહોળી છે? અને 'केवइयं अइरेगं अइरेगं वड्ढइ हायइवा' તે કેટલીક વધે છે અને કેટલી ઘટે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે 'गोयमा लवणसीहाएणं दस जोयणसहस्साइं चक्कवालविक्खंभेणं देसूणं अद्धजोयणं अइ-रेगं वड्ढइवा हायइवा' હે ગૌતમ! લવણ સમુદ્રની શિખા ચક્રવાલ વિષ્કંભની અપેક્ષાએ ૧૦ દસ હજાર યોજન જેટલી પહોળી છે. તથા કંઇક ઓછી અર્ધા યોજન સુધી તે વધે છે. અને ઘટે છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એવું છે કે જંબૂદ્વીપ અને ધાતકીખંડ દ્વીપથી લઇને લવણ સમુદ્રમાં પંચાણુ હજાર પંચાણુ હજાર યોજન સુધી ગોતીર્થ છે. તલાવ વિગેરેની અંદર જવા માટે

मार्गरूपो निम्नो-निम्नतरो मूलप्रदेशः गोतीर्थइव गोतीर्थ इतिव्युत्पत्तेः। मध्य भागावगाहस्तु-दशयोजनसहस्रप्रमाणविस्तारः, गोतीर्थं च-जंबूद्वीपवेदिकान्त-समीपे, धातकीखण्डवेदिकान्तसमीपेचा-ऽऽङ्गुलासंख्येयभागः, ततः परं समतलभूभागा दारभ्य क्रमशः प्रदेशहान्या तावन्नीचत्वं परिभावनीयं यावत् पंचनवति योजनसहस्राणि पंचनवति योजनसहस्रपर्यन्त-समतल-भूभागमपेक्ष्योर्ध्वत्वं योजनसहस्रमेकम् तथा-जंबूद्वीपधातकीखण्डयोर्वेदिकातश्च-तत्र समतलभूभागे प्रथमतो जलवृद्धि रङ्गुलासंख्येयभागः ततस्तमेव समतलभूभाग मधिकृत्य प्रदेशवृद्ध्या जलवृद्धिः क्रमेण वर्द्धमाना-उभयतोऽपि पंचनवति योजनसहस्राणि

है उसका नाम गोतीर्थ है ऐसे गोतीर्थ लवणसमुद्र में है परन्तु मध्य भाग में जो अवगाह है वह दश हजार योजन के विस्तार वाला है गोतीर्थ जम्बूद्वीप की वेदिकान्त के पास में और धातकी खण्ड की वेदिकान्त के पास में हैं इनकी अवगाहना अङ्गुल के असंख्यातवें भाग प्रमाण है इसके बाद समतल भू भाग से लेकर क्रमशः प्रदेश की हानि होते २ पंचानवे हजार योजन तक भू भाग नीचे नीचे होता गया है फिर पंचानवे हजार योजन के बाद जो समतल भू भाग आता है उसकी ऊंचाई एक हजार योजन की है जम्बूद्वीप की वेदिका और धातकी खण्ड की वेदिका से गोतीर्थ तक जो समतल भू भाग है उस समतल भू भाग में सबसे पहिले जो जल वृद्धि होती है वह अङ्गुल के असंख्यातवें भाग तक के प्रदेश में होती है-फिर यहां से एक २ प्रदेश की वृद्धि के रूप में जल वृद्धि होते २ वहां तक होती हैं कि जहां तक दोनों ओर का ९५ हजार योजन तक का प्रदेश है फिर

જે પ્રવેશ માર્ગરૂપ નીચેનો ભૂમિભાગ છે તેનું નામ ગોતીર્થ છે. એ રીતનું એ ગોતીર્થ લવણસમુદ્રમાં છે. પરંતુ મધ્યભાગમાં જે અવગાહના છે તે દસ હજાર યોજનના વિસ્તારવાળી છે. ગોતીર્થ જંબૂદ્વીપની વેદિકાન્તની પાસે અને ધાતકીખંડની વેદીકાન્તની પાસે છે. તેની અવગાહના આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણની છે. તે પછી સમતલ ભૂમિભાગથી લઈને ક્રમશ પ્રદેશની હાની થતાં થતાં ૯૫ પંચાણુ હજાર યોજન સુધી નીચો નીચો થતો ગયેલ છે. તે પછી ૯૫ પંચાણું હજાર યોજન પછી જે સમતલ ભૂમિભાગ આવે છે, તેની ઉંચાઇ એક હજાર યોજનની છે. જંબૂદ્વીપની વેદિકા અને ધાતકીખંડની વેદિકાથી ગોતીર્થ સુધી જે સમતલ ભૂભાગ છે, એ સમતલ ભૂભાગથી સૌથી પહેલાં જે જલવૃદ્ધિ થાય છે તે આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગ સુધીના પ્રદેશમાં હોય છે. તે પછી ત્યાંથી એક એક પ્રદેશની વૃદ્ધિમા

पंचनवतियोजनसहस्रपर्यन्ते चोभयतोऽपि समतलभूभागमपेक्ष्य जलवृद्धिः सप्त योजनशतानि तदयमर्थः–तत्र प्रदेशे समतलभूभागमपेक्ष्यावगाहो योजनसहस्रम् तदुपरिजलवृद्धिः सप्तयोजनशतानि–इति ततः परं मध्यभागे दशयोजन सहस्रविस्तारेऽवगाहो योजनसहस्रम् जलवृद्धि योजनसहस्राणि पातालकलशगत वायुक्षोभे सति तेषामुपरि अहोरात्रमध्ये द्वौ वारौ किंचिन्न्यूने द्वे गव्यूतेऽतिशयेनोदकं वर्धते, पातालकलशगतपवनोपशान्तौ च जलं हीयते । तदुक्तम्–

पंचाऊणसहस्से गोतित्थं उभयतो लवणस्स ।
जोयणसयाणि सत्तउ उदगपरिवुड्ढीवि उभयतो वि–॥१॥

९५ हजार योजन प्रमित प्रदेश में जो दोनों ओर का समतल भू भाग है उसकी अपेक्षा जल वृद्धि सात योजन तक होती है इसका तात्पर्य है कि इस समतल भू भाग में जो अवगाह है वह एक हजार योजन का है इसके ऊपर जो जल की वृद्धि है वह ७ सौ योजन तक होती है इसके बाद जो मध्य भाग हैं उसमें दश हजार योजन का विस्तार है सो एक हजार योजन तक यहां जल की वृद्धि होती है पाताल कलश वायु के क्षुभित होने पर उनके ऊपर अहोरात्र के मध्य में दो बार कुछ कम दो कोश तक अतिशय रूप में उदक की वृद्धि होती है और जब पाताल कलशगत वायु में नहीं होता है तब जल की वृद्धि नहीं होती है कहा भी है—

पंचाऊण सहस्से गोतित्थं उभयतो वि लवणस्स
जोयणसयाणि सत्तउ उदगपरिवुड्ढी वि उभयतो वि ॥१॥

રૂપે જલવૃદ્ધિ થતાં થતાં ત્યાં સુધી થાય છે કે જ્યાં સુધી બન્ને બાજુના ૯૫ પંચાણુ હજાર ૯૫ પંચાણુ હજાર યોજન સુધીનો પ્રદેશ છે. તે પછી ૯૫ પંચાણુ હજાર યોજન જેટલા પ્રદેશમાં બન્ને બાજુના જે સમતલ ભૂમિભાગ છે, તે અપેક્ષાથી જલવૃદ્ધિ સાત યોજન પર્યન્ત થાય છે આ કથનનું તાત્પર્ય એવું છે કે–આ સમતલ ભૂભાગમાં જે અવગાહ છે તે એક હજાર યોજનનો છે. તેની ઉપર જે જલનીવૃદ્ધિ છે તે સાતસો યોજન સુધી થાય છે. તે પછી જે મધ્યભાગમાં છે તેમાં દસ હજાર યોજનનો વિસ્તાર છે. તો એક હજાર યોજન સુધી અહીંયા જલવૃદ્ધિ થાય છે. પાતાલકલશ વાયુના ક્ષુભિત થવાથી તેની ઉપર દિનરાતમાં બે વાર કંઇક ઓછા બે કોસ સુધી અતિશય પણાથી પાણીની વૃદ્ધિ થાય છે. અને જ્યારે પાતાલ કલશમાં રહેતા વાયુમાં ક્ષોભ થતો નથી ત્યારે જલની વૃદ્ધિ થતી નથી કહ્યું પણ છે કે–

'पंचाऊणसहस्से गोतित्थं उभयतो वि लवणस्स ।
जोयणसयाणि सत्तउ उदगपरिवुड्ढि वि उभयतो वि ॥ १ ॥

दसजोयणसहस्सा लवणसिहा चक्कवालतोरूंदा-।
सोलससहस्स उच्चा सहस्समेगं च ओगाढा-॥२॥

देसूण मद्धजोयण लवणसिहोवरि दुगं दुवे कालो।
अइरेगं अइरेगं परिवड्ढइ हायएवावि-॥३॥

छाया-पञ्चनवति सहस्राणि गोतीर्थस्तूभयतोऽपि लवणसमुद्रस्य।
योजनशतानि सप्ततूदक परिवृद्धिरपि उभयोरपि॥

दशयोजनसहस्राणि लवणशिखा चक्रवालतोरुंद्रा।
षोडशसहस्राण्युच्चाः सहस्रमेकं चाऽवगाढाः॥

देशोनमर्धयोजनं लवणशिखोपरिद्विवारं द्वयोः कालयोः।
अतिरेक मतिरेकं परिवर्धते हीयतेवाऽपि॥

सम्प्रति-वेलन्धरवक्तव्यतामाह-'लवणस्स णं भंते! समुद्दस्स कइनाग साहस्सीओ अब्भितरियं वेलं धारेंति-कइनाग साहस्सीओ बाहिरियं वेलं धारंति-कइनाग साहस्सीओ अग्गोदयं धारेंति-?' हे भदन्त-! लवणनाम्नः समुद्रस्य कियन्ति नागसहस्राणि नागकुमाराणां भवनपति निकायान्तर्वर्तिनां सहस्राणि-

---

दस जोयणसहस्सा लवणसिहा चक्कवालतो रूंद्रा
सोलस सहस्स उच्चा सहस्स मेगं च ओगाढा ॥२।
देसूणमद्धजोयण लवणसिहोवरि दुगं दुवे कालो।
अइरेगं २ परिवड्ढइ हायए वावि॥३॥

वेलन्धर वक्तव्यता-'लवणस्स णं भंते! समुद्दस्स कति णाग साहस्सीओ अब्भितरियं वेलं धारंति' हे भदन्त? लवणसमुद्र की आभ्यन्तरिक वेलाको-जम्बूद्वीप के साम्हने की वेला को शिखर के ऊपर के जल को और शिखा को-जो कि अग्रभाग में गिरती है कितने हजार नागकुमार देव धारण करते हैं? 'कइ नाग साहस्सीओ बाहि

દસ જોયણસહસ્સા લવણસિહા ચક્કવાલતો રૂંદા।
સોલસસહસ્સ ઉચ્ચા સહસ્સમેગં ચ ઓગાઢા॥ ૨ ॥
દેસૂણમદ્ધજોયણ લવણસિહોવરિ દુગં દુવે કાલો।
અઇરેગં અઇરેગં પરિવડ્ઢઇ હાયએ વા વિ ॥ ૩ ॥

વેલન્ધર વક્તવ્યતા.

'लवणस्स णं भंते! समुद्दस्स कइ णागसाहस्सीओ अब्भितरियं वेलं धारंति' હે ભગવન્ લવણ સમુદ્રની આભ્યન્તરિક વેલાને અર્થાત્ જંબૂદ્વીપની સામેની વેલાને શિખરની ઉપરના જલને અને શિખાને કે જે અગ્રભાગમાં પડે છે. કેટલા હજાર નાગકુમાર દેવો ધારણ કરે છે.? 'कइ नागसाहस्सीओ बाहिरियं वेलं धारंति, कइ नागसाहस्सीओ अग्गोदयं धारेंति' કેટલા હજાર

आभ्यन्तरिकीं जंबूद्वीपाभिमुखां वेलां शिखरोपरिजलं शिखांचा—ऽर्वाक् अग्रभागे पतन्तीं धरन्ति ? कियन्तो नागसहस्राः बाह्यां—धातकीखण्डद्वीपाभिमुखां वेलां धातकीखण्डद्वीप मध्ये प्रविशन्तीं धारयन्ति ? कियन्तो नागसहस्राः अग्रोदकं देशोनयोजनार्धजलादुपरिवर्धमानं जलं धरन्ति—धारयन्ति—? इति प्रश्नः। भगवानाह—'गोयमा'—हे गौतम—! 'लवणसमुद्दस्स बायालीसं नागसाहस्सीओ अब्भितरियं वेलं धरेंति—' लवणसमुद्रस्य द्विचत्वारिंशद् नागसहस्राणि आभ्यन्तरिकीं वेलां धारयन्ति, 'बावत्तरिं नागसाहस्सीओ बाहिरियं वेलं धारेंति' द्वासप्ततिर्नागहस्राणि जगत्युपरिस्थित्वा बाह्यां वेलां धरन्ति, 'सट्ठिं नागसाहस्सीओ अग्गोदयं धारेंति' षष्टिर्नागसहस्राणि अग्रोदकं धरन्ति। तदुक्तम्—

रियं वेलं धारंति' 'कई नागसाहस्सीओ अग्गोदयं धारेंति' कितने हजार नागकुमार देव बाह्य धातकी खंडद्वीप के तरफ की वेला को धातकी खण्ड द्वीप के बीच में प्रवेश करती हुई वेला को धारण करते हैं ? और कितने हजार नागकुमार देव अग्रोदक की कुछ कम आधे योजन पर के उपर वर्धमान जल को धारण करते हैं ? इन प्रश्नों के उत्तर में प्रभु श्री फरमाते हैं—'गोयमा ! लवणसमुद्दस्स बायालीसं नागसाहस्सीओ अब्भितरीयं वेलं धारेंति' हे गौतम ! लवणसमुद्र की आभ्यन्तरिक वेला को ४२ हजार नागकुमार धारण करते हैं ? 'बावत्तरिं नागसाहस्सीओ बाहिरियं वेलं धारेंति' ७२ हजार नागकुमार देव बाह्य वेला को धारण करते हैं 'सट्ठिं णाग साहस्सीओ अग्गोदयं धारेंति' तथा ६० हजार नागकुमार देव अग्रोदक को धारण करते हैं। 'एवमेव सपुव्वावरेणं एगा णाग सतसाहस्सी चोवत्तरिं च णाग सहस्सा भवंतीति मक्खाया' ये सब नागकुमार मिल कर एक लाख

નાગકુમાર દેવો બાહ્ય ધાતકી. ખંડદ્વીપની, વેલાને; ધાતકીખંડ દ્વીપની વચમાં પ્રવેશ કરતી વેલાને ધારણ કરે છે? અને કેટલા હજાર નાગકુમાર દેવો અગ્રોદકને કંઈક ઓછા અર્ધા યોજનથી ઉપર વધતા જલને ધારણ કરે છે? આ પ્રશ્નોના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'गोयमा ! लवणसमुद्दस्स बायालीसं नागसाहस्सीओ अब्भितरियं वेलं धारेंति' હે ગૌતમ ! લવણ સમુદ્રની આભ્યન્તરિક વેલાને ૪૨ બેંતાલીસ હજાર નાગકુમાર દેવો ધારણ કરે છે. 'बावत्तरी नागसाहस्सीओ बाहिरियं वेलं धारेंति' ૭૨ બોંતેર હજાર નાગકુમાર દેવો બહારની વેલાને ધારણ કરે છે. 'सट्टिं णाग साहस्सीओ अग्गोदयं धारेंति' તથા ૬૦ સાઈઠ હજાર નાગકુમાર અગ્રોદકને ધારણ કરે છે. 'एवामेव सपुव्वावरेणं एगा णागसाहस्सी चोवत्तरिं च णागसहस्सा भवंती तिमक्खाया' આ બધા

अब्भिंतरियं वेलं, धरंति लवणोदहिस्स नागाणं।
बायालीससहस्सा, दुसत्तरि सहस्सबाहिरियं ॥
सट्ठि नागसहस्सा, धरेति अग्गोदयं समुदस्स।

छाया-'आभ्यन्तरिकीं वेलां धरन्ति लवणोदधेः नागानाम्।
द्वि चत्वारिंशत् सहस्रा द्विसप्ततिसहस्रा बाह्याम् ॥
षष्टिर्नागसहस्राः, धारयन्त्यग्रोदकं समुद्रस्य।

'एवामेव सपुव्वावरेणं एगा नाग सतसहस्सी चोवत्तरिं च णागसहस्सा भवंतीति मक्खाया' एवमेव सपूर्वापरेण-पूर्वापरसमुदायेन एकं नागशतसहस्रं चतुःसप्ततिश्च नागसहस्राः भवन्ति इत्याख्यातानि-कथितानि मया-शेषैश्च तीर्थकरैः इति। ॥सू० ८५॥

मूलम्-कइ णं भंते! वेलंधरा नागराया पन्नत्ता गोयमा! चत्तारि वेलंधरा नागराया पन्नत्ता तं जहा-गोथूभे सिवए संखे मणोसिलए। एतेसिं णं भंते चउण्हं वेलंधरनागरायाणं कइ आवासपव्वया पन्नत्ता? गोयमा! चत्तारि आवासपव्वया पण्णत्ता तं जहा-गोथूभे उदगभासे संखे दगसीमाए। कहि णं भंते गोथूभस्स वेलंधरनागरायस्स गोथूभे णामं आवासपव्वए पन्नत्ते गोयमा! जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पुरत्थिमेणं लवणसमुद्दं बायालीसं जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता एत्थ णं गोथूभस्स वेलंधरणागरायस्स गोथूभे णामं आवासपव्वए पण्णत्ते सत्तरस एक्कवीसाइं जोयणसताइं उड्ढं उच्चत्तेणं चत्तारि

७४ हजार होते हैं। यही बात
'अब्भिंतरियं वेलं धरंति लवणोदहिस्स नागाणं
बायालीस सहस्सा दुसत्तरि सहस्सा बाहिरियं ॥१॥
सट्ठिं नाग सहस्सा धरंति अग्गोदयं समुदस्स' इति ॥८५॥

નાગકુમારો મળીને કુલ ૧ એક લાખ ૭૪ ચુંમોતેર હજાર થાય છે. એજ વાત
अब्भितरियं वेलं धरंति लवणोदहिस्स नागाणं,
बायालीससहस्सा दुसत्तरि सहस्सा बाहिरियं ॥ १ ॥
सट्ठिं नागसहस्सा धरंति अग्गोदयं समुदस्स इति'
આ ગાથાઓ દ્વારા કહેવામાં આવેલ છે. ॥ સૂ. ૮૫ ॥

तीसे जोयणसते कोसं च उव्वेहेण मूले दस बावीसे जोयणसते आयामविक्खंभेणं, मज्झे सत्त तेवीसे जोयणसते उवरिं चत्तारि चउवीसे जोयणसए आयामविक्खंभेणं, मूले तिण्णि जोयणसहस्साइं दोण्णि य बत्तीसुत्तरे जोयणसए किंचि विसेसूणे परिक्खेवेणं मज्झे दो जोयणसहस्साइं दोण्णि य छलसीते जोयणसते किंचि विसेसाहिए परिक्खेवेणं उवरिं एगं जोयणसहस्सं तिण्णि य ईयाले जोयणसते किंचि विसेसूणे परिक्खेवेणं मूले विच्छिण्णे मज्झे संखित्ते उप्पिं तणुए गोपुच्छसंठाणसंठिए सव्वकणगामए अच्छे जाव पडिरूवे। सेणं एगाए पउमवरवेदियाए एगेण य वणसंडेणं सव्वतो समंता संपरिक्खित्ते दोण्ह वि वण्णओ। गोथूभस्स णं आवास पव्वयस्स उवरिं बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पन्नत्ते जाव आवासयंति०। तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थ णं एगे महं पासायवडेंसए बावट्ठं जोयणद्धं च उद्धं उच्चत्तेणं तं चेव पमाणं अद्धं आयामविक्खंभेणं वण्णओ जाव सीहासणं सपरिवारं। से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ गोथूभे आवासपव्वए गोथूभे पव्वए २?। गोयमा! गोथूभेणं आवासपव्वए तत्थ तत्थ देसे तहिं तहिं बहुओ खुड्डा खुड्डियाओ जाव गोथूभवण्णाइं बहूइं उप्पलाइं तहेव जाव गोथूभे तत्थ देवे महड्ढिए जाव पलिओवमट्ठिइए परिवसति सेणं तत्थ चउण्हं सामाणियसाहस्सीणं जाव गोथूभस्स य आवासपव्वयस्स गोथूभाए रायहाणीए जाव विहरति, से तेणट्ठेणं जाव णिच्चे। रायहाणी पुच्छा गोयमा! गोथूभस्स आवासपव्वयस्स पुरत्थिमेणं तिरियमसंखेज्जे दीवसमुद्दे वीइवइत्ता अण्णंमि लवणसमुद्दे तं चेव पमाणं तहेव सव्वं।

कहि णं भंते! सिवगस्स वेलंधरणागरायस्स दओभासणामे आवासपव्वते पन्नत्ते? गोयमा! जंबुद्दीवेणं दीवे मंदरस्स पव्वयस्स दक्खिणेणं लवणसमुद्दं बायालीसं जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता एत्थ णं सिवगस्स वेलंधरणागरायस्स दओभासे णामं आवासपव्वते पन्नत्ते; तं चेव पमाणं जं गोथूभस्स णवरि सव्व अंकामए अच्छे जाव पडिरूवे जाव अट्ठो भाणियव्वो, गोयमा! दओभासेणं आवासपव्वते लवणसमुद्दे अट्ठ जोयणियखेत्ते दगं सव्वतो समंता ओभासेति उज्जोवेति तवति पभासेति सिवए एत्थ देवे महड्ढिए जाव रायहाणी से दक्खिणेणं सिविगा दओभासस्स सेसं तं चेव। कहि णं भंते! संखस्स वेलंधरणागरायस्स संखे णामं आवासपव्वते पन्नत्ते? गोयमा! जंबुद्दीवेणं दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पच्चत्थिमेणं बायालीसं जोयणसहस्साइं एत्थ णं संखस्स० वेलंधर० संखेणामं आवासपव्वते तं चेव पमाणं णवरं सव्वरयणामए अच्छे जाव पडिरूवे। सेणं एगाए पउमवरवेदियाए एगेण य वणसंडेणं जाव अट्ठो वहूओ खुड्डा खुड्डियाओ जाव वहूइं उप्पलाइं संखाभाइं संखावण्णाइं संखवण्णाभाइं संखे एत्थ देवे महड्ढिए जाव रायहाणीए पच्चत्थिमेणं संखस्स आवासपव्वयस्स संखा नाम रायहाणी तं चेव पमाणं। कहि णं भंते! मणोसिलकस्स वेलंधरनागरायस्स उदगसीमाए नामं आवासपव्वते पन्नत्ते गोयमा! जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स उत्तरेणं लवणसमुद्दं बायालीसं जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता एत्थ णं मणोसिलगस्स उदगसीमाए णामं आवासपव्वते पण्णत्ते तं चेव पमाणं नवरं सव्व फलिहामए अच्छे जाव अट्ठो, गोयमा! दगसीमंतेणं आवासपव्वते सीता सीतोदगाणं महाणदीणं तत्थगतो सोएपडिहम्मति से तेणट्ठेणं जाव णिच्चे मणोसिलए

एत्थ देवे महड्ढिए जाव से णं तत्थ चउण्हं सामाणियसाह० जाव विहरइ। कहि णं भंते मणोसिलगस्स वेलंधरणागरायस्स मणोसिला नाम रायहाणी? गोयमा! दगसीहस्स आवासपव्वयस्स उत्तरेणं तिरि० असंखेज्जे लवणे एत्थ णं मणोसिलिया णाम रायहाणी पण्णत्ता, तं चेव पमाणं जाव मणोसिलाए देवे कणगं करय य फालियमया य वेलंधरणमावासा अणुवेलंधरराईण पव्वया होंति रयणमया ॥सू० ८६॥

छाया–कति खलु वेलंधरा नागराजाः प्रज्ञप्ताः? गौतम! चत्वारो वेलंधरा नाम नागराजाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा–गोस्तूपः १ शिवकः २ शंखो ३ मनःशिलकः ४। एतेषां खलु भदन्त! वेलंधरनागराजानां कति आवासपर्वताः प्रज्ञप्ताः? गौतम! चत्वार आवासपर्वताः प्रज्ञप्ताः तद्यथा–गोस्तूप उदकभासः शंखो–दकसीमः। कुत्र खलु भदन्त! गोस्तूपस्य वेलंधरनागराजस्य गोस्तूपो नाम–आवासपर्वतः प्रज्ञप्तः? गौतम! जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पूर्वेण लवणं समुद्रं द्वाचत्वारिंशतं योजनसहस्राणि अवगाह्याऽत्र खलु गोस्तूपस्य वेलंधरनागराजस्य गोस्तूपो नाम आवासपर्वतः प्रज्ञप्तः, सप्तदश योजनशतानि एकविंशत्यधिकानि ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन चत्वारि योजनशतानि त्रिंशानि क्रोशं चोद्वेधेन मूले दशयोजनशतानि द्वाविंशत्युत्तराणि आयामविष्कम्भेण मध्ये सप्तयोजनशतानि त्रयोविंशत्युत्तराणि उपरि च चत्वारि योजनशतानि चतुर्विंशत्यधिकान्यायामविष्कम्भेण मूले–त्रीणि योजनसहस्राणि द्वे च द्वात्रिंशदुत्तरे योजनशते किंचिद्विशेषोने परिक्षेपेण, मध्ये द्वे योजनसहस्रे द्वे च योजनशते षडशीते किंचिद् विशेषाधिके परिक्षेपेण, उपरि एकं योजनसहस्रं त्रीणि च एकचत्वारिंशतानि योजनशतानि किंचिद् विशेषोनानि परिक्षेपेण, मूले विस्तीर्णो मध्ये संक्षिप्तः उपरि तनुको गोपुच्छसंस्थानसंस्थितः सर्वकनकमयोऽच्छो यावत्प्रतिरूपः। स खलु एकया पद्मवरवेदिकया–एकेन च वनषण्डेन सर्वतः समन्तात् संपरिक्षिप्तः, द्वयोरपि वर्णकः। गोस्तूपस्य खलु आवासपर्वतस्योपरि बहुसमरमणीयो भूमिभागः प्रज्ञप्तो यावदासते। तस्य खलु बहुसमरमणीयस्य भूमिभागस्य बहुमध्यदेशभागे अत्र खलु एको महान् प्रासादावतंसकः सार्धानि द्वाषष्टिर्योजनानि ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन तदेव प्रमाणम् अर्धमायामविष्कम्भेण वर्णको यावत् सिंहासनं सपरिवारम् तत्केनार्थेन भदन्त! एवमुच्यते गोस्तूप आवासपर्वतो गोस्तूपः आवासपर्वतः?

गौतम ! गोस्तूपे खलु आवासपर्वते तत्र तत्र देशे तत्र बह्यः क्षुल्लक्षुल्लिकाः यावद् गोस्तूपवर्णानि बहूनि उत्पलानि तथैव यावद्गोस्तूपः तत्र तत्र देवो महर्द्धिको यावत् पल्योपमस्थितिकः परिवसति । स खलु तत्र चतुर्णां सामानिकसहस्राणां यावद् गोस्तूपस्याऽऽवासपर्वतस्य गोस्तूपायाः राजधान्या यावद् विहरति। तत्तेनार्थेन यावद् नित्यः । राजधानी पृच्छा–गौतम–! गोस्तूपस्या–ऽऽवासपर्वतस्य पूर्वेण तिर्यगसंख्येयान् द्वीपसमुद्रान् व्यतिव्रज्या–ऽन्यस्मिन् लवणसमुद्रे तदेव प्रमाणं–तथैव सर्वम् । कुत्र खलु भदन्त–! शिवकस्य वेलंधरनागराजस्य दकाभास नामक आवासपर्वतः प्रज्ञप्तः–? जंबूद्वीपे खलु द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य दक्षिणेन लवणसमुद्रं द्विचत्वरिंशद्योजनसहस्राण्यवगाह्याऽत्र खलु शिवकस्य वेलंधरनागराजस्य दकोभासनामक आवास पर्वतः प्रज्ञप्तः तदेव प्रमाणं यद्गोस्तूपस्य नवरं सर्वांकमयोऽच्छो यावत्प्रतिरूपो यावदर्थो भणितव्यः। गौतम ! दकोभासः खलु आवासपर्वतः लवणसमुद्रेऽष्टयोजनिकक्षेत्रे दकं सर्वतः समन्तात् अवभासयति–उद्‌द्योतयति–तापयति–प्रभासयति । शिवकोऽत्र देवो महर्द्धिको यावत् राजधानी सा दक्षिणेन शिविका दकाभासस्य शेषं तदेव । कुत्र खलु भदन्त ! शंखस्य वेलंधरनागराजस्य शंखो नामाऽऽवासपर्वतः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! जंबूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य पश्चिमेन द्विचत्वारिंशतं योजनसहस्राण्यवगाह्याऽत्र खलु शंखस्य वेलंधरस्य शंखो नामाऽऽवासपर्वतः तदेव प्रमाणम्, नवरं सर्वरत्नमयोऽच्छः० । स खल्वेकया पद्मवरवेदिकया, एकेन च वनषण्डेन यावदर्थः बह्व्यः क्षुल्लक्षुल्लिका यावद् बहून्युत्पलानि शंखाभानि–शंखवर्णानि–शंखवर्णाभानि शंखोऽत्र देवो महर्द्धिको यावद् राजधानी पश्चिमेन शंखस्यावासपर्वतस्य शंखा नाम्नी राजधानी तदेव प्रमाणम् । कुत्र खलु भदन्त ! मनःशिलकस्य वेलंधरनागराजस्योदकसीमो नामावासपर्वतः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! जंबूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्योत्तरेण लवणसमुद्रं द्विचत्वारिंशद् योजनसहस्राण्यवगाह्याऽत्र खलु मनःशिलकस्य वेलंधरनागराजस्योदकसीमो नामाऽऽवासपर्वतः प्रज्ञप्त स्तदेव प्रमाणाम्, नवरं सर्वस्फटिकमयोऽच्छो यावदर्थः, गौतम ! दकसीमे खलु–आवासपर्वते शीता शीतोदयोः महानद्योस्तत्रगतानि स्रोतांसि प्रति हन्यन्ते तत्तेनार्थेन यावन्नित्यः, मनःशिलकोऽत्र देवो महर्द्धिको यावत् स खलु तत्र चतुर्णां सामानिक० यावद्विहरति । कुत्र खलु भदन्त ! मनःशिलकस्य वेलंधरनागराजस्य मनः शिला नाम्नी राजधानी ? गौतम ! दकसीमस्य आवासपर्वतस्योत्तरेण तिर्यगसंख्येय० अन्यस्मिन् लवणेऽत्र खलु मनःशिलिकानाम्नी राजधानी प्रज्ञप्ता तदेव प्रमाणं यावत्–मनःशिलको देवः कनकांकरत्नस्फटिकमयाश्च वेलंधराणामावासाः । अनुवेलंधरराजानां पर्वता भवन्ति रत्नमयाः ॥सू०८६॥

टीका--'कइ णं भंते वेलंधरा नागराया पन्नत्ता' कियन्तो भदन्त ! लवण-समुद्रस्य वेलाया धराः खलु नागराजाः नागानां नागकुमाराणां भवनपतेरवान्तर-जातीनां राजानः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'चत्तारि वेलंधरा नागराया पन्नत्ता' चत्वारो नागराजाः प्रज्ञप्ता वेलन्धरा नामानः 'तं जहा' तद्यथा 'गोथूभे सिवए०' गोस्तूभः १, शिवकः २, शङ्खः ३, मनः शिलकश्च ४। 'एएसि णं भंते चउण्हं वेलंधरणागरायाणं कइ आवासपव्वया पण्णत्ता' एतेषां चतुर्णां खलु भदन्त ! वेलंधरनामक नागराजानां कति संख्यका आवासपर्वताः प्रज्ञप्ताः, भगवानाह-'गोयमा हे गौतम ! 'चत्तारि आवासपव्वया पन्नत्ता' चत्वार्यावासपर्वताः प्रत्येकैकस्यैकैकभावेन प्रज्ञप्ताः, 'तं जहा :गोथूभे-उदगभासे संखे दगसीमाए' गोस्तूपः १ उदकभासः २ शंखः ३ दकसीमः ४ एते चत्वारः आवासपर्वताः सन्ति। 'कहि णं भंते गोथूभस्स वेलंधरनागरायस्स गोथूभे णामं

'कइ णं भंते ! वेलंधरा णागराया पण्णत्ता' इत्यादि ।

टीकार्थ-हे भदन्त वेलन्धर नागराज कितने कहे गये हैं ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! चत्तारि वेलंधरा णागराया पण्णत्ता' हे गौतम ! वेलन्धर-लवणसमुद्र की वेला को धारण करने वाले-नागराज चार कहे गये हैं। 'तं जहा' जिनके नाम इस प्रकार से हैं 'गोथूभे सिवए, संखे, मणोसिलए' गोस्तूभ, शिवक शंख और मनः शिलक 'एतेसि णं भंते ! चउण्हं वेलंधरणागरायाणं कइ आवासपव्वया पन्नत्ता' हे भदन्त ! इन चार वेलंधर नागराजों के कितने आवास पर्वत कहे गये हैं ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! चत्तारि आवास पव्वया पन्नत्ता' हे गौतम ! चार आवास पर्वत कहे गये हैं। 'तं जहा'

'कइ णं भंते! वेलंधरा णागराया पण्णत्ता' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ- હે ભગવન્ વેલંધર નાગરાજ કેટલા કહ્યા છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा'! चत्तारि वेलंधरा णागराया पण्णत्ता' હે ગૌતમ ! વેલંધર-લવણસમુદ્રની વેલાને ધારણ કરવાવાળા નાગરાજ ચાર કહેલા છે. 'तं जहा' જેમના નામો આ પ્રકારે છે. 'गोथूभे, सिवए, संखे, मणोसिलए' ગોસ્તૂભ, શિવક શંખ, અને મનઃશિલા 'एतेसिं णं भंते ! चउण्हं वेलंधरणागरायाणं कइ आवासपव्वया पण्णत्ता' હે ભગવન્ એ ચાર વેલંધર નાગરાજાઓના કેટલા આવાસ પર્વતો કહેલા છે? ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! 'चत्तारि आवासपव्वया पण्णत्ता' હે ગૌતમ ! ચાર આવાસ પર્વતો કહેલા છે.

आवासपव्वए पन्नत्ते' कुत्र खलु भदन्त ! गोस्तूपवेलंधरनागराजस्य गोस्तूप नामाऽऽवासपर्वतः प्रज्ञप्तः, भगवानाह–'गोयमा–जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पुरत्थिमेणं लवणं समुद्दं–बायालीसं जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता एत्थ णं गोथूभस्स वेलंधर-नागरायस्स गोथूभेणामं आवासपव्वए पन्नत्ते' गौतम ! जम्बुद्वीपनामवति द्वीपे मन्दरपर्वतस्य पूर्वेण–पूर्वदिशि लवणसमुद्रं द्वाचत्वारिंशतं योजनसहस्राण्यवगाह्याऽन्तः प्रविश्य अत्र खलु विस्तृतविस्तरे गोस्तूपनागराजस्य गोस्तूपनामाऽऽवास-पर्वतः प्रज्ञप्तः। 'सत्तरस एक्कवीसाइं जोयणसयाइं उड्ढं उच्चत्तेणं चत्तारि तीसे जोयणसए कोसं च उव्वेहेणं' एकविंशानि एकविंशत्यधिकानि सप्तदशयोजनशतानि ऊर्ध्वमुच्चत्वेन चत्वारि योजनशतानि त्रिंशदधिकानि क्रोशमेकश्चोद्वेधेन विस्तारवान्।

जो इस प्रकार से हैं–'गोथूभे, उदगभासे संखे, दगसीमाए' गोस्तूभ उदकभास, शंख और दकसीमाक 'कहि णं भंते गोथूभस्स वेलंधर-नागराजस्स गोथूभे णामं आवास पव्वए पन्नत्ते' हे भदन्त ! गोस्तूप वेलन्धर नागराज का गोस्तूप नामका आवास पर्वत कहां पर कहा गया है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं–'गोयमा ! जंबूद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पुरत्थिमेणं लवणसमुद्दं बायालीसं जोयणसहस्साइं ओगा-हित्ता, एत्थणं गोथूभस्स नागरायस्स गोथूभे णामं आवासपव्वते पण्णत्ते' हे गौतम ! जंबूद्वीप नाम के द्वीप में मन्दर पर्वत की पूर्व दिशा में लवणसमुद्र से ४२ हजार योजन आगे जाने पर गोस्तूभ वेलन्धर नागराज का गोस्तूभ नामका आवास पर्वत है।

'सत्तरस एक्कवीसाइं जोयणसयाइं उड्ढं उच्चत्तेणं चत्तारि तीसे जोयणसए कोसं च उव्वेहेणं' यह पर्वत १७२१ योजन का ऊंचा है

'तं जहा' જે આ પ્રમાણે–'गोथूभे, उदगभासे संखे, दगसीमाए' ગોસ્તૂભ, ઉદકાવાસ, શંખ અને દકસીમા 'कहि णं भंते ! गोथूभस्स वेलंधर नागराजस्स गोथूभे णामं आवासपव्वए पन्नत्ते' હે ભગવન્ ગોસ્તૂભ વેલંધર નાગરાજનો ગોસ્તૂભ નામનો આવાસ પર્વત ક્યાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा ! जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पुरत्थिमेणं लवणसमुद्दे बायालीसं जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता, एत्थ णं गोथूभस्स नागरायस्स गोथूभे णामं आवासपव्वए पण्णत्ते' હે ગૌતમ ! જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં મંદર પર્વતની પૂર્વ દિશામાં લવણસમુદ્રથી ૪૨ બેંતાલીસ હજાર યોજન આગળ જવાથી ગોસ્તૂભ વેલંધર નાગરાજનો ગોસ્તૂભ નામનો આવાસ પર્વત છે. 'सत्तरस एक्कवीसाइं जोयणसयाइं उड्ढं उच्चत्तेणं चत्तारि तीसे जोयणसए कोसंच उव्वेहेणं'

मूले दसबावीसे जोयणसए आयामविक्खंभेणं' मूलदेशे दशयोजनानां शतानि द्वाविंशत्यधिकानि आयामविष्कम्भाभ्याम् 'मज्झे सत्त तेवीसे जोयणसए' मध्यभागे योजनानां सप्तशतानि त्रयोविंशत्यधिकानि 'उवरिं चत्तारि चउवीसे जोयणसए आयामविक्खंभेणं' उपरि आयामविष्कम्भाभ्याम् चत्वारि योजनशतानि चतुर्विंशत्यधिकानि। 'मूले तिन्नि जोयणसहस्साइं-दोन्नि य बत्तीसुत्तरे जोयणसए किंचिविसेसूणे परिक्खेवेणं मज्झे दो जोयणसहस्साइं-दोण्णि य छलसीए जोयणसए किंचि विसेसाहिए परिक्खेवेणं उवरि एगं जोयणसहस्सं तिण्णि य ईयाले जोयणसए किंचि विसेसूणे परिक्खेवेणं' मूले-त्रीणि योजनसहस्राणि द्वे च योजनशते द्वात्रिंशदधिके किञ्चिद्विशेषोने परिक्षेपेण, मध्ये द्वे योजनसहस्रे

चार सौ सबातीस योजन की इसकी गहराई है अर्थात् पानी के भीतर यह इतना प्रविष्ट हुआ है 'मूले दस बावीसे जोयणसए आयामविक्खंभेणं' मूल में यह १०२२ योजन का लम्बा चौडा है 'मज्झे सत्ततेवीसे जोयणसए 'उवरिं चत्तारि चउवीसे जोयणसए' बीच में सात सौ तेइस योजन का लम्बा चौडा है और ऊपर में चारसौ चौबीस योजन का लम्बा चौडा है 'मूले तिन्नि जोयणसहस्साइं दोन्निय बत्तीसुत्तरे जोयणसए किंचिविसेसूणे परिक्खेवेणं' मूल में तीन हजार दो सौ बत्तीस योजन में कुछ कम की इसकी परिधि है 'मज्झे दो जोयणसहस्साइं दोण्णिय छलसीए जोयणसए किंचि विसेसाहिए परिक्खेवेणं' बीच में दो हजार दो सौ चौरासी योजन से कुछ कम की इसकी परिधि है 'उवरिं एगं जोयणसहस्सं तिण्णिय ईयाले जोयणसए किंचि विसेसूणे परिक्खेवेणं' ऊपर में इसकी एक हजार

આ પર્વત ૧૭૨૧ સત્તરસો એકવીસ યોજન જેટલો ઉંચો છે. ચારસોસવાત્રીસ યોજનની તેની ઉંડાઇ છે. અર્થાત્ પાણીની અંદર એટલો તે ઉંડો છે. 'मूले दसबावीसे जोयणसए आयामविक्खंभेणं' તે મૂળમાં ૧૦૨૨ દસ સો બાવીસ યોજન લાંબો પહોળો છે. 'मज्झे सत्ततेवीसे जोयणसए उवरिं चत्तारि चउवीसे जोयणसए' વચમાં ૭૨૩ સાતસો તેવીસ યોજન લાંબો પહોળો અને ઉપરની તરફ ૪૨૪ ચારસો ચોવીસ યોજન જેટલો લાંબો પહોળો છે. 'मूले तिन्नि जोयण सहस्साइं दोन्नीयबत्तीसुत्तरे जोयणसए किंचि विसेसूणे परिक्खेवेणं' મૂળમાં ત્રણ હજાર બસો ત્રીસ યોજનમાં કંઇક ઓછી તેની પરિધિ છે. 'मज्झे दो जोयणसहस्साइं दोण्णिय छलसीए जोयणसए किंचिविसेसाहिए परिक्खेवेणं' વચમાં બે હજાર બસો ચોર્યાશી યોજનથી કંઇક ઓછી તેની પરિધિ છે. 'उवरिं एगं जोयणसहस्सं तिण्णि य इयाले जोय' [illegible] विसेसूणे परिक्खेवेणं' ઉપરમાં

र्द्धे च योजनशते षडशीते किञ्चिद्विशेषाधिके परिक्षेपेण उपरितने एकं योजनसहस्रं त्रीणि च योजनशतानि एकचत्वारिंशदधिकानि किञ्चिद्विशेषोनानि परिक्षेपेण। ततः 'मूले वित्थिण्णे मज्झे संखित्ते-उप्पिं तणुए गोपुच्छसंठाणसंठिए सव्वकणगामए अच्छे जाव पडिरूवे' मूले विस्तीर्णः मध्ये संक्षिप्तः उपरि तनुकः अत एव द्रष्टुर्दर्शने गोपुच्छसंस्थानवत्संस्थितः सर्वकनकमयोऽच्छो निर्मलः श्लक्ष्णो घृष्टो मृष्टो नीरजस्को निर्मलो निष्पङ्को निष्कण्टकच्छायः समभः सोद्द्योतः समरीचिकः प्रासादीयो दर्शनीयोऽभिरूपः प्रतिरूपः इत्थमेतेषां विशेषणानामर्थाः प्राग्वद् ज्ञातव्याः। 'से णं एगाए पउमवरवेइयाए एगेण य वणसंडेणं सव्वओ समंता संपरिक्खित्ते दोण्ह वि वण्णओ' स चैकया खलु पद्मवरवेदिकया एकेन वनषण्डेन च सर्वतश्चतुर्दिक्षु समन्तात्परिवेष्टितो गोस्तूपपर्वतः।

तीन सौ ४१ योजन में कुछ कम की परिधि हैं। 'मूले वित्थिण्णे, मज्झे संक्खित्ते उप्पिं तणुए' इस तरह यह गोस्तूभ आवास पर्वत मूलभाग में विस्तीर्ण मध्य भाग में संक्षिप्त और ऊपर के भाग में पतला हो गया है इसका कारण यह 'गोपुच्छ संठाणसंठिए' गाय की पूछ के जैसा आकार वाला बन गया है यह आवास पर्वत सर्वात्मना आकाश और स्फटिक मणि के जैसा स्वच्छ है। और पूर्वोक्त श्लक्ष्ण निर्मल आदि विशेषणों से युक्त हैं 'यही बात' 'सव्वकणगामए अच्छे जाव पडिरूवे' इस सूत्रपाठ द्वारा प्रकट की गई है। 'से णं एगाए पउमवरवेइयाए एगेणं वणसंडेणं सव्वओ समंता संपरिक्खेवं' यह आवास पर्वत एक पद्मवर वेदिका से और एक वनखण्ड से चारों ओर से घिरा हुआ है यहां इन 'दोण्हवि वण्णओ' दोनों का जैसा कि इनका

તેની પરિધિ ૧ એક હજાર ત્રણ સો ૪૧ એકતાલીસ યોજનમાં કંઈક ઓછી છે. मूले वित्थिण्णे, मज्झे संखित्ते उप्पिं तणुए' આ રીતે આ ગોસ્તૂભ આવાસ પર્વત મૂળભાગમાં વિસ્તારવાળો મધ્યભાગમાં સંકડાયેલો અને ઉપરના ભાગમાં પાતળો છે. તેનું કારણ એ છે કે આ પર્વત 'गोपुच्छसंठाणसंठिए' ગાયના પુંછના જેવા આકાર વાળો બનેલ છે. આ આવાસ પર્વત સર્વાત્મના કનક સુવર્ણમય છે. તથા એ આકાશ અને સ્ફટિક મણિયોના જેવો સ્વચ્છ છે. તથા પૂર્વોકત શ્લક્ષ્ણ, નિર્મલ વિગેરે વિશેષણો વાળો છે. એ જ વાત 'सव्व कणगामए अच्छे जाव पडिरूवे' આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રકટ કરવામાં આવેલ છે. 'से णं एगाए पउमवरवेइयाए एगेणं वणसंडेणं सव्वओ समंता संपरिक्खेवं' આ આવાસ પર્વત એક પદ્મવર વેદિકાથી અને એક વનખંડથી ચારે બાજુએથી ઘેરાયેલ છે. અહીં એ 'दोण्ह वि वण्णओ'

द्वयोर्वनषण्ड–पद्मवरवेदिकयोरपि वर्णकोऽत्र दर्शितदिशा विधेयः। तस्मिन् गोस्तूपकपर्वतावासे जगती वर्णितप्रकारेण वर्णितायाः पद्मवरवेदिकाया बहिर्भागे–एको महान् वनषण्डः स च देशोने द्वे योजने चक्रवालविष्कम्भेण कृष्णः कृष्णाऽवभासो यावत् अनेकशकटरथादि यानानां स्थानं सुरम्यः प्रासादीयः श्लक्ष्णो यावत्प्रतिरूपः इत्यादि क्रमेण वनवर्णनं कर्तव्यम्। 'गोथूभस्स णं आवासपव्वयस्स उवरिं बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पण्णत्ते जाव ओभासयंति' गोस्तूपाऽऽवासपर्वतोपरि बहुसमरमणियो भूमिभागः स यथानामकः–आलिङ्गपुष्करमिति वा मृदङ्गतलमिति वा सरस्तलमिति वा करतलमिति वा आदर्शतलमिति वा चन्द्रमण्डलमिति वा सूर्यमण्डलमिति वा उरभ्रचर्मेति वा ऋषभचर्मेति वा यावद् द्वीपिचर्मेति वाऽनेकशंकुकीलक सहस्रवितताऽऽवर्तप्रत्यावर्तश्रेणि स्वस्तिक सौवस्तिक पुष्पमाणवर्द्धमानमत्स्यमकराण्डक पुष्पवेली पद्मपत्र सागरतरङ्गवासन्तिकलता पद्मलता

वर्णन पीछे किया जा चुका है वर्णन कर लेना चाहिए तथा च जिसका वर्णन जगती की तरह किया गया है ऐसी उस पद्मवर वेदिका के बहिर्भाग में एक विशाल वनषण्ड है यह वनषण्ड कृष्ण, कृष्णावभास आदि प्रतिरूपक तक के विशेषणों वाला है इसका चक्रवाल विष्कम्भ कुछ कम दो योजन का है यह अनेक शकट, रथ आदि वाहनों का स्थान है 'गोथूभस्स णं आवासपव्वयस्स उवरिं बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पण्णत्ते' इस गोस्तूप आवास पर्वत के ऊपर का जो भूमिभाग है वह बहुसम रमणीय है इसका वर्णन 'स यथानामकः आलिंगपुष्करमितिवा, मृदङ्गतलमितिवा, सरस्तलमितिवा, करतलमितिवा, आदर्शतलमितिवा, चन्द्रमण्डलमितिवा, सूर्यमण्डलमितिवा, उरभ्रचर्मेतिवा, वृषभचर्मेतिवा, यावद् द्वीपिचर्मेतिवा' इत्यादि पदों

બન્નેનું વર્ણન જે પ્રમાણે પાછલા સૂત્રમાં કરવામાં આવેલ છે. એ પ્રમાણે કરી લેવું. તેમજ જેનું વર્ણન જગતીની માફક કરેલું છે, એવીએ પદ્મવર વેદિકાના બહારના ભાગમાં એક વિશાલ વનખંડ છે. આ વનખંડ કૃષ્ણ કૃષ્ણાવભાસ વિગેરે પ્રતિરૂપ સુધિના વિશેષણો વાળો છે. તેનો ચક્રવાલ વિષ્કંભ કંઈક ઓછો બે યોજનનો છે. તે અનેક શકટો–ગાડાઓ રથો, વિગેરે વાહનોનું સ્થાન છે. 'गोथूभस्स णं आवासपव्वयस्स उवरिं बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पन्नत्ते' આ ગોસ્તૂભ આવાસ પર્વતની ઉપરનો જે ભાગ છે, તે બહુ સમરમણીય છે. તેનું વર્ણન 'स यथा नामकः आलिंगपुष्करमितिवा, मृदंगतलमिति वा, सरस्तलमिति वा, करतलमिति वा, आदर्शतलमितिवा, चन्द्रमंडलमिति वा, सूर्यमण्डलमिति वा, उरभचर्मेति वा, वृषभचर्मेति वा, यावत् द्वीपिचर्मेति वा વિગેરે

भक्तिचित्रैः सश्रीकैः सोद्योतैर्नानाविध पञ्चवर्णै स्तृणैर्मणिभिश्चोपशोभितो यावत् तत्र-नागकुमारदेवदेव्यश्चाऽऽसते शेरते तिष्ठन्ति निषीदन्ति त्वक्परिवर्तयन्ति रमन्ते ललंति क्रीडन्ति मोदन्ते पुरा सुचीर्णानां सुपरिक्रान्तानां शुभानां कान्तानां कल्याणानां कर्मणां फलवित्तिविशेषं प्रत्यनुभवन्तो यथासुखं विहरन्ति । 'तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झदेसभागे' तस्य खलु बहुसमरमणीयस्य भूमिभागस्य बहुमध्यदेशभागे, 'एत्थ णं एगे महं पासायवडेसए पन्नत्ते' अत्रैको महान्प्रासादावतंसकः खलु प्रज्ञप्तः स हि-विजयदेवप्रासादावतंसकवद्वर्णनीयः। तस्य च प्रासादावतंसकस्यान्तर्बहु मध्यदेशभागे महत्येका सर्वरत्नमयी मणिपीठिका, सा च योजनायामविष्कम्भप्रमाणा गव्यूतद्वयबाहल्या, तस्याश्च मणिपीठिकाया उपरि महदेकं सिंहासनं, तच्चेन्द्र सामानिकादि देवयोग्यैर्भद्रासनैः परिवृतमिति । 'बावट्ठ जोयणद्धं च उड्ढं उच्चत्तेणं तं चेव पमाणं, अद्धं आयामविक्खंभेणं वण्णओ जाव सीहासणं सपरिवारं' स चैवम्-सार्द्धानि द्वाषष्टिर्योजनानि

द्वारा पहिले जैसा किया गया है वैसा ही यहां पर 'नानाविधैः पंचवर्णैस्तृणैर्मणिभिश्चोपशोभितो यावत् यथासुखं विहरन्ति' इन अन्तिम पदों तक कर लेना चाहिये इन सब पदों की व्याख्या पहिले यथास्थान लिखी जा चुकी है 'तस्स बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थणं एगे महं पासायवडेंसए पण्णत्ते' उस बहुसम रमणीय भूमिभाग के ठीक मध्य भाग में एक विशाल प्रासादावतंसक कहा गया है इस प्रासादावतंसक का वर्णन विजय देव के प्रासादावतंसक के जैसा ही है ऐसा जानना चाहिए अतः 'बावट्ठं जोयणद्धं च उड्ढं उच्चत्तेणं, तं चेव पमाणं अद्धं आयामविक्खंभेणं वण्णओ जाव सीहासणं सपरिवारं' यह ६२॥ योजन की ऊंचाई वाला है ३१। योजन की लम्बाई चौडाई

પદો દ્વારા પહેલાં જેમ વર્ણન કરવામાં આવેલ છે, એજ પ્રમાણે અહિયાં પણ કરી લેવું. અને તે વર્ણન 'नानाविधैः पंचवर्णैस्तृणैर्मणिभिश्चोपशोभितो यावत् यथा सुखं विहरन्ति' આ અંતિમ પદો સુધી કરી લેવું આ બધા પદોની વ્યાખ્યા પહેલાં યથાસ્થાન કરવામાં આવી ગયેલ છે. 'तस्स बहु समरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थ णं एगे महं पासायवडेंसए पण्णत्ते' એ બહુસમરમણીય ભૂમિભાગની બરોબર મધ્ય ભાગમાં એક વિશાલ પ્રાસાદાવતંસક છે. આ પ્રાસાદાવતંકનું વર્ણન વિજય દેવના પ્રાસાદાવતંસકના વર્ણન પ્રમાણે છે. તેમ સમજવું. તેથી તે 'बावट्ठं जोयणद्धंच उड्ढं उच्चत्तेणं तं चेव पमाणं अद्धं आयामविक्खंभेणं वण्णओ जाव सीहासणं सपरिवारं' ૬૨॥ સાડી બાસઠ

चोर्ध्वमुच्चैस्त्वेन तदेव प्रमाणम्। अर्द्धानि द्वापष्टेः सक्रोशानि एकत्रिंशद् योजनानि आयामविष्कम्भाभ्याम् वर्णकः प्रासादवर्णनमुल्लोचवर्णनं च प्राग्वत्। 'से केणट्ठे णं भंते ! एवं वुच्चइ गोथूभे आवासपव्वए-गोयमा ! गोथूभेणं आवासपव्वए तत्थ तत्थ देसे तहिं तहिं वहुओ खुड्डा खुड्डीयाओ जाव गोथूभवण्णाइं बहूइं उप्पलाइं तहेव जाव गोथूभे तत्थ देवे महड्डिए जाव पलिओवमट्ठिईए परिवसइ' तत्कनार्थेन खलु भदन्त ! एवमुच्यते गोस्तूप आवासपर्वतः, भगवानाह-गौतम ! गोस्तूपाऽऽवासपर्वते बह्व्यः क्षुल्ला क्षुल्लिका वाप्यो यावद्बिलपङ्क्तयस्तत्र-बहूत्पल-कुमुद-पद्म-कमल पुण्डरीक-महापुण्डरीक शतसहस्रपत्राणि सन्ति तानि तानि सर्वाणि गोस्तूपाऽऽभाऽऽकारवर्णानि तत्तद्योगात्पर्वतोऽपि गोस्तूपः इति कथ्यते अनादिकाल प्रवृत्तव्यवहारतोनाऽन्योऽन्याश्रय-

---

वाला है यावत् यह सपरिवार सिंहासन सहित है 'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ गोथूभे आवास पव्वए' हे भदन्त ! इस पर्वत का नाम 'गोस्तूप आवास पर्वत' ऐसा किस कारण से कहा गया है ? इस के उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! गोथूभेणं आवासपव्वए तत्थ २ देसे तहिं २ वहुओ खुड्डा खुड्डियाओ जाव गोथूभ वण्णाइं बहूइं उप्पलाइं तहेव जाव गोथूभे तत्थ देवे महड्डिए जाव पलिओवमट्ठिइए परिवसइ' हे गौतम ! गोस्तूप आवास पर्वत पर स्थान २ पर बहुत बडी वापिकाएं हैं यावत् गोस्तूप के वर्ण जैसे उत्पल हैं कुमुद हैं पद्म हैं कमल हैं पुण्डरीक हैं महापुण्डरीक हैं और एक लक्ष पत्तों वाले कमल हैं इस प्रकार से यह सब कथन यहां पूर्वोक्त जैसा ही कह लेना चाहिये यावत् यहां गोस्तूप नामका देव रहता है यह देव महर्द्धिक

યોજનની લંબાઈ પહોળાઇ વાળું છે. યાવત્ તે સપરિવાર સિંહાસનથી યુક્ત છે. 'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ गोथूभे आवासपव्वए' હે ભગવન્ ! આ પર્વતનું નામ ગોસ્તૂભ આવાસ પર્વત એ પ્રમાણે શા કારણથી કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-गोयमा ! गोथूभेणं आवास पव्वए तत्थ तत्थ देसे तहिं तहिं वहुओ खुड्डा खुड्डियाओ जाव गोथूभवण्णाइं बहुइं उप्पलाइं तहेव जाव गोथूभे तत्थ देवे महड्ढिए जाव पलिओवम ठ्ठिइए परिवसइ' હે ગૌતમ ! ગોસ્તૂપ આવાસ પર્વત પર સ્થળે સ્થળે ઘણી નાની મોટી વાવો છે. યાવત્ ગોસ્તૂપના વર્ણન પ્રમાણેના ઉત્પલો છે. કુમુદો છે. પદ્મો છે. કમળો છે. પુંડરીકો છે અને મહાપુંડરીકો છે. અને એક લાખ પાત્રોવાળા કમળો છે. આ રીતે આ બધું કથન પહેલાના વર્ણન પ્રમાણે જ છે. યાવત્ અહીંયાં ગોસ્તૂભ નામના દેવ રહે છે. આ દેવ મહ-

दोपः । एवमत्र गोस्तूप नामा भुजगेन्द्रो भुजगराजो महर्द्धिको महाद्युतिको महाबलो महानुभावो महासौख्यः पल्योपमस्थितिमान् परिवसति, 'से णं तत्थ चउण्हं सामाणियसाहस्सीणं जाव गोथूभस्स आवासपव्वयस्स गोथूभाए रायहाणीए जाव विहरइ' स गोस्तूप भुजगराजस्तत्र चतुःसामानिक साहस्री चतस्रः सपरिवारा महिषी तिस्रपर्षत्सप्तानीकाऽनीकाधिपति पोडशात्मकरक्षकदेव सहस्राणां तद्राजधान्याश्चाऽन्यद्वास्तव्यदेवदेव्यादीनां यावदधिपत्यादि कुर्वाणो विहरति तत्तत्स्वामिकत्वाद्गोस्तूपावासो नाम भवति । 'से तेणट्ठे णं जाव णिच्चे' तत्तेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते गोस्तूपो नामाऽऽवास पर्वत इति ।

आदि विशेषणों वाला है और एक पल्योपम की इसकी स्थिति है इस कारण इस पर्वत का नाम 'गोस्तूप' ऐसा कहा गया है अथवा 'गौस्तूभ' ऐसा जो इस पर्वत का नाम है वह अनादि कालिक है इससे यह व्यवहार पराश्रित नहीं है 'से णं तत्थ सामाणिय साहस्सीणं जाव गोथूभस्स आवासपव्वयस्स गोथूभाए रायहाणीए जाव विहरंति' यह गोस्तूप नामका नागराज नागेन्द्र चार हजार सामानिक देवों का चार सपरिवार अग्रमहिषियों का, तीन परिषदाओं का, सात अनीकों का, सात अनीकाधिपतियों का १६ हजार आत्मरक्षक देवों का गोस्तूप पर्वत का, गोस्तूप राजधानी का और इस राजधानी में रहने वाले दूसरे और अनेक देवों का एवं देवियों का आधिपत्य करता हुआ यावत् सुख से रहता है । अतः गोस्तूप नामक देव का इसमें अधिकार होने से इस पर्वत का नाम गोस्तूप पर्वत ऐसा हुआ है 'से तेणट्ठे णं जाव णिच्चे' यही बात इस पर्वत के इस नाम करण

र्द्धिक विगेरे विशेषणो वाळा छे. अने तेमनी स्थिति એક પલ્યોપમની છે. તે કારણથી આ પર્વતનું નામ 'ગોસ્તૂપ' એ પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે; અથવા 'ગોસ્તૂભ' એવું જે આ પર્વતનું નામ છે તે અનાદિ કાલિક છે. તેથી આ વ્યવહાર પરાશ્રિત નથી. 'से णं तत्थ चउण्हं सामाणियसाहस्सीणं जाव गोथूभस्स आवासपव्वयस्स गोथूभाए रायहाणीए जाव विहरंति' આ ગોસ્તૂભ નામના નાગરાજેન્દ્ર ચાર હજાર સામાનિક દેવોનું સપરિવાર ચાર અગ્રમહિષિયોનું ત્રણ પરિષદાઓનું સાત અનીકોનું સાત અનીકાધિપતિયોનું ૧૬ સોળ હજાર આત્મરક્ષક દેવોનું ગોસ્તૂભ પર્વતનું ગોસ્તૂભ રાજધાનીનું અને એ રાજધાનીમાં રહેવાવાળા અન્ય અનેક દેવોનું અને દેવિયોનું અધિપતિપણું કરતા થકા સુખપૂર્વક રહે છે. ગોસ્તૂભ નામના દેવનો તેમાં અધિકાર હોવાથી. આ પર્વતનું નામ ગોસ્તૂપ પર્વત એ પ્રમાણે થયેલ છે. 'से तेणट्ठेणं जाव णिच्चे' એજ વાત આ પર્વતનું

अथोत्तरमन्यदप्युत्तरम्—गोस्तूपस्य शाश्वतं नामधेयं प्रज्ञप्तम् यन्नकदापि नाऽभून्न भवति न भविष्यति अपि तु अभूद् भवति भविष्यति एव इत्थं ध्रुवो नित्यः शाश्वतः पुराणोऽक्षयोऽव्ययो नित्योऽतो गोस्तूप इति नाम भवति। सम्प्रति 'रायहाणी पुच्छा गोयमा—गोथूभस्स आवासपव्वयस्स पुरत्थिमेणं तिरियमसंखेज्जे दीवसमुद्दे वीइवइत्ता अण्णंमि लवणसमुद्दे तं चेव पमाणं तहेव सव्वं' एतस्य क्वाऽऽस्ते राजधानी ? भगवानाह—'गोयमा !' हे गौतम ! गोस्तूपावासपर्वतस्य पूर्वस्यां तिर्यगसंख्येयद्वीपसमुद्रान्व्यतिव्रज्याऽऽन्यलवणसमुद्रे द्वादशयोजनसहस्राण्यवगाह्याऽत्रान्तरे गोस्तूप भुजगेन्द्रस्य भुजगराजस्य गोस्तूपा नाम राजधानी प्रज्ञप्ता ? सा हि—विजयराजधानीवत् वक्तव्या।

में इस सूत्र द्वारा प्रकट की गई है। तथा 'जाव णिच्चे' इस सूत्र पाठ द्वारा यह समझाया गया है कि इस पर्वत का ऐसा नाम अनादिनिधन है अतः यह अनिमित्तक भी है 'रायहाणीपुच्छा' हे भदन्त ! गोस्तूप देव की गोस्तूप नाम की राजधानी कहां पर है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा ! गोथूभस्स आवासपव्वतस्स पुरत्थिमेणं तिरियमसंखेज्जे दीवसमुद्दे वीइवइत्ता अण्णंमि लवणसमुद्दे तं चेव पमाणं तहेव सव्वं' हे गौतम ! गोस्तूप आवास पर्वत की पूर्वदिशा में तिर्यग् असंख्यात द्वीप समुद्रों को उल्लङ्घन करके आगत अन्य लवणसमुद्र में गोस्तूप देव की गोस्तूपा राजधानी हैं इसका प्रमाण एवं वर्णन विजया राजधानी की तरह ही है जैसे—यह राजधानी १२ हजार योजन की लम्बी चौडी है ३७९४८ योजन से कुछ अधिक इसका परिक्षेप है

આ પ્રમાણેનું નામ થવાનું કારણ છે. તે આ સૂત્ર દ્વારા પ્રગટ કરેલ છે. તથા 'जाव णिच्चे' આ સૂત્રાંશથી એ સમજાવેલ છે કે—આ પર્વતનું આ પ્રમાણેનું નામ અનાદિ કાલિન છે. તેથી તે નિમિત્ત—કારણ વિનાનું પણ છે.

'रायहाणी पुच्छा' હે ભગવન્ ગોસ્તૂભદેવની ગોસ્તૂભા નામની રાજધાની ક્યાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'गोयमा ! गोथूभस्स आवासपव्वयस्स पुरत्थिमेणं तिरियमसंखेज्जे दीवसमुद्दे विइवइत्ता अण्णंमि लवण· समुद्दे तं चेव पमाणं तहेव सव्वं' હે ગૌતમ ! ગોસ્તૂભ આવાસ પર્વતની પૂર્વ દિશામાં તિર્યગ્અસંખ્યાત દ્વીપો અને સમુદ્રોને ઓળંગીને આવેલા અન્ય લવણ સમુદ્રમાં ગોસ્તૂભ દેવની ગોસ્તૂપા નામની રાજધાની આવેલ છે. તેનું પ્રમાણ અને વર્ણન વિજયા રાજધાનીના વર્ણન પ્રમાણે જ છે. જેમકે—આ ગોસ્તૂપા રાજધાની ૧૨ બાર હજાર યોજન લાંબી અને પહોળી છે. ૩૭૯૪૮ સાડત્રીસ હજાર નવસો અડતાલીસ યોજનથી કંઇક વધારે તેનો પરિક્ષેપ—પરિધિ

सम्प्रति दकाभासवक्तव्यतामाह–'कहि णं भंते ! सिवगस्स वेलंधरणागरायस्स दओभासणामे आवासपव्वए पण्णत्ते गोयमा ! जंबुद्दीवे णं दीवे मंदरस्स पव्वयस्स दक्खिणेणं लवणसमुद्दं बायालीसं जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता एत्थ णं सिवगस्स वेलंधरनागरायस्स दओभासे णामं आवासपव्वए पन्नत्ते' क्व खलु भदन्त ! शिवकवेलंधरनागराजस्य दकाभासनामाऽऽवासपर्वतः प्रज्ञप्तः ? भगवानाह–गौतम ! जम्बूद्वीपे खलु द्वीपे मन्दरपर्वतस्य दक्षिणेन लवणसमुद्रं द्वाचत्वरिंशतं योजनसह-

यह राजधानी चारों ओर से एक प्राकार से परिवेष्टित हैं यह प्राकार ३७॥ हजार योजन की ऊंचाई वाला है इसका मूल भाग १३॥ योजन का चौडा है मध्य में इसकी चौडाई ६। योजन की है मूल में यह विस्तीर्ण है मध्य में संक्षिप्त है और उपर में पतला है यह बाहर में गोल है और भीतर में चौकोण हैं अतएव इसका आकार बाहर से गोपुच्छ के जैसा हो गया है यह सर्वात्मना कनकमय है यावत् प्रतिरूप हैं यह प्राकार नाना प्रकार के पंचवर्गोपेत कपिशीर्षकों से–कंगुरों से–उपशोभित हैं इत्यादि रूप से इसका वर्णन कर लेना चाहिये यह पर्वत यावत् नित्य है ।

दगभास पर्वत का कथन–'कहि णं भंते ! सिवगस्स वेलंधर णागरायस्स दओभासणामे आवासपव्वए पण्णत्ते' हे भदन्त ! शिवकवेलन्धर नागराज का दगभास नामका आवास पर्वत कहां पर है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा ! जंबूद्दीवे णं दीवे मंदरस्स पव्व-

છે. આ રાજધાની ચારે બાજુથી એક પ્રાકાર–કોટથી ઘેરાયેલી છે. આ કોટ ૩૭॥ સાડી સાડત્રીસ યોજનની ઉંચાઇ વાળો છે. તેનો મૂલભાગ ૧૩॥ સાડા તેર યોજન પહોળો છે. મધ્યમાં તેની પહોળાઇ ૬। સવા છ યોજનની છે. તે મૂળમાં વિસ્તાર વાળો છે. મધ્યમાં સંકડાયેલ છે. અને ઉપરની તરફ પાતળો છે. તે બહાર ગોળ છે. અંદરના ભાગમાં ચો ખૂણો છે. તેથી તેનો આકાર ગાયના પૂંછડાના જેવો બહારના ભાગમાં જણાય છે. આ કોટ સર્વાત્મના સુવર્ણમય છે. યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. આ પ્રાકાર અનેક પ્રકારના પાંચ વર્ણોથી યુક્ત કપિશીર્ષકોથી અર્થાત્ કાંગરાઓથી સુશોભિત છે. વિગેરે પ્રકારથી તેનું વર્ણન કરી લેવું જોઇએ. આ પર્વત યાવત્ નિત્ય છે.

હવે દગભાસ નામના પર્વતનું કથન કરવામાં આવે છે.

'कहि णं भंते ! सिवगस्स वेलंधरणागरायस्स दओभासणाम आवासपव्वए पण्णत्ते' હે ભગવન્ ! શિવક વેલંધર નાગરાજનો દગભાસ નામનો આવાસ પર્વત કયાં આવેલ છે. ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે 'ગોયમા !

स्राण्यवगाह्याऽत्र शिवकवेलंधर नागराजस्य दकभासो नामावासपर्वतः प्रज्ञप्तः, 'तं चेव पमाणं जं गोथूभस्स' तदेव प्रमाणं यद्गोस्तूपाऽऽवासपर्वतस्य, अयश्च गोस्तूपवदविशेषेण वक्तव्यः, एतद्वर्णनमनुपदमेव पूर्वमास्ते ततोऽनुसन्धेयम्। 'णवरि सव्व अंकमए अच्छे जाव पडिरूवे जाव अट्ठो भाणियव्वो' नवरं सर्वाङ्कमयोऽच्छो यावत्प्रतिरूपो यावदर्थो भणितव्यः, यावत्सपरिवारं सिंहासनम्। तत्केनार्थेन भदन्त! एव मुच्यते दकाभास आवासपर्वतो दकाभास आवासपर्वत इति,

यस्स दक्खिणेणं लवणसमुद्दं बायालीसं जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता एत्थणं सिवगस्स वेलंधरणागरायस्स दओभासे णामं आवासपव्वए पण्णत्ते' हे गौतम! जंबूद्वीप नामके द्वीप में जो मंदर पर्वत है उस के दक्षिण दिशा में लवणसमुद्र में ४२ हजार योजन आगे जाने पर आगत स्थान में शिवक नामक वेलन्धर नागराज का दगभास नाम का आवास पर्वत है 'तं चेव पमाणं जं गोथूभस्स' इसका प्रमाण जैसा गोस्तूप पर्वत का कहा गया है वैसा ही है 'णवरं सव्व अंकामए अच्छे जाव पडिरूवे जाव अट्ठो भाणियव्वो' विशेषता इस दगभास पर्वत के कथन में केवल यही है कि यह सर्वात्मना अङ्करत्नमय है यह स्वच्छ यावत् प्रतिरूप हैं यहां इसके वर्णन में 'यहां सपरिवार सिंहासन हैं ऐसा सब पूर्वोक्त कथन कहना चाहिये यही बात 'जाव अट्ठो भाणियव्वो' इस सूत्रपाठ द्वारा सूचित की गई है तथा हे भदन्त! इस पर्वत का 'दकभास पर्वत' ऐसा नाम क्यों हुआ है। ऐसा प्रश्न

जंबुद्दिवेणं दीवे मंदरस्स पव्वयस्स दाहिणेणं लवणसमुद्दं बायालीसं जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता एत्थणं सिवगस्स वेलंधरणागरायस्स दओभासे णामं आवासपव्वए पण्णत्ते' હે ગૌતમ! જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં જે મંદર પર્વત છે. તેની દક્ષિણ દિશામાં લવણ સમુદ્રમાં ૪૨ બેંતાળીસ હજાર યોજન આગળ જવાથી ત્યાં આવેલા સ્થાનોમાં શિવ નામના વેલંધર નાગરાજનો દગભાસ નામનો આવાસ પર્વત છે. 'तं चेव पमाणं जे गोथूभस्स' તેનું પ્રમાણ ગોસ્તૂભ પર્વતનું જે પ્રમાણ બતાવેલ છે. એજ પ્રમાણે છે. 'णवरं सव्व अंकामए अच्छे जाव पडिरूवे जाव अट्ठो भाणियव्वो' વિશેષતા કેવળ આ દગભાસ પર્વતના કથનમાં એટલી જ છે કે—આ પર્વત સર્વ રીતે અંક રત્નમય છે. તે સ્વચ્છ અને પ્રતિરૂપ છે. અહીંયાં આ પર્વતના વર્ણનમાં ત્યાં સપરિવાર સિંહાસન છે. વિગેરે પ્રકારથી પૂર્વોક્ત તમામ કથન કહી લેવું એજ વાત 'जाव अट्ठो भाणियव्वो' આ સૂત્રપાઠ દ્વારા બતાવે છે. તથા હે ભગવન્ આ પર્વતનું નામ દગભાસ એ પ્રમાણે થવાનું શું કારણ છે? આ પ્રમાણેના પ્રશ્નના ઉત્તરમાં

'गोयमा' ! हे गौतम ! 'दओ भासेणं आवासपव्वए लवणसमुद्दे अट्ठजोयणिय खेत्ते दगं सव्वओ समंता' दकभास आवासपर्वतो लवणसमुद्रं सर्वदिक्षु स्व सीमातोऽष्टयोजनिकेऽष्टयोजनप्रमाणे क्षेत्रे यदुदकं तत्सामस्त्येनाऽति विशुद्धाऽङ्क रत्नमयत्वेन स्वप्रभया 'ओभासेइ-उज्जोवेइ-तवेइ पभासेइ-सिवए इत्थ देवे मह-ड्डिए जाव रायहाणी' अवभासयति उद्द्योतयति-तापयति-प्रभासयति अन्यच्च शिवको नामा देवोऽत्र महर्द्धिको महाद्युतिको महासौख्यो महाबलो महानुभावः परिवसति स च चतुः सामानिकसहस्राणां चतसृणामग्रमहिषीणां सप्तानामनीकाऽनीका-धिपतीनामाधिपत्यं कुर्वन यावद्विहरति अत्र-शिविका नाम्नी राजधानी 'से दक्खि-णेणं सिविगा दओभासस्स' दकभासपर्वतस्य दक्षिणेनाऽन्यस्मिल्लवणसमुद्रे विजयाराजधानीवत् तत्र शिवकः परिवसति आवासपर्वतो दकमध्येऽतीवाऽऽ-भासते शोभतेऽतो दकाभासो नामतस्य भवति 'सेसं तं चेव' शेषन्तदेव-गोस्तूपपर्वतवदेव सर्वमपि विज्ञेयम् इति ।

उद्भावित कर लेना चाहिये इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! दओभासेणं आवासपव्वए लवणसमुद्दे अट्ठ जोयणि खेत्ते दगं सव्वओ समंता ओभासेइ, उज्जोवेइ, तवेइ, पभासेइ' हे गौतम ! यह पर्वत लवणसमुद्र में चारों ओर अपनी सीमा से आठ योजन क्षेत्र में जितना जल है उसे अति विशुद्ध अङ्करत्नमय होने के कारण उदक को दीपित करता है उद्योतित करता है तापित करता है एवं कान्ति युक्त करता है तथा 'सिवए इत्थ देवे महिड्ढीए जाव रायहाणी से दक्खिणेणं सिविगा दओभासस्स सेसं तं चेव' यहां महर्द्धिक आदि विशेषणों वाला शिवक नाम का देव रहता है यह चार हजार सामा-निक देवों का, चार अग्रमहिषियों का, सात अनीकों का सात अनी-काधिपतियों का १६ हजार आत्मरक्षक देवों का, दकभास पर्वत का

પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'ગોયમા ! दओभासेणं आवासपव्वए लवणसमुद्दे अट्ठजोयणखेत्ते दगं सव्वओ समंता ओभासेइ, उज्जोवेइ तवेइ, पभासेइ' હે ગૌતમ ! આ પર્વત લવણસમુદ્રમાં ચારે બાજુ પોતાની સીમાથી આઠ યોજન ક્ષેત્રમાં જેટલું પાણી છે. તેને અત્યંત વિશુદ્ધ અંક રત્નમય હોવાથી ઉદ્દીપિત કરે છે. ઉદ્યોતિત કરે છે. તાપિત કરે છે. અને કાંતિ યુક્ત કરે છે. તથા 'सिवए इत्थ देवे महिड्ढिए जाव रायहाणीए दक्खिणेणं सिविगा दओभासस्स सेसं त चेव' અહીંયાં મહર્દ્ધિક વિગેરે વિશેષણો વાળા શિવ નામના દેવ રહે છે. તે ચાર હજાર સામાનિક દેવોનું ચાર અગ્રમહિષિયોનું, સાત અનીકોનું અને સાત અનીકાધિપતિયોનું. ૧૬ સોળ હજાર આત્મરક્ષક દેવોનું, દગભાસ પર્વતનું

सम्प्रति-शंखनाम्न आवासपर्वत वक्तव्यता प्रस्तूयते-'कहि णं भंते! संखस्स वेलंरणागरायस्स संखे णामं आवासपव्वए पन्नत्ते' कुत्र खलु भदन्त! शंखनाम्नो वेलंधरभुजगेन्द्रनागकुमारराजस्य शंखो नामाऽऽवासपर्वतः प्रज्ञप्तः, भगवानाह-'गोयमा! जंबुद्दीवे णं दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पच्चत्थिमेणं बायालीसं जोयणसहस्साइं एत्थ णं संखस्स वेलंधरणागरायस्स संखे णामं आवासपव्वए

शिषिका राजधानी का और इस राजधानी में रहने वाले अनेक देव देवियों का आधिपत्य करता हुआ सुख से अपने समय को निकालता है। शिविका नामकी राजधानी दगभास पर्वत की दक्षिण दिशा में हैं और वह अन्य लवणसमुद्र में हैं इसका पूरा वर्णन विजयराजधानी के जैसा ही है इस राजधानी में शिवक नामका देव रहता है इस कारण इस पर्वत का नाम दकभास ऐसा कहा गया है इस पर्वत के सम्बन्ध में अवशिष्ट और सब कथन गोस्तूप पर्वत के कथन जैसा ही जानना चाहिये.

शंख नामक आवास पर्वत की वक्तव्यता—

'कहि णं भंते! संखस्स वेलंधरनागराजस्स संखे नाम आवासपव्वए पण्णत्ते' हे भदन्त! शंख नाम के वेलन्धर नागराज का शंख नामका आवासपर्वत कहां पर कहा गया है? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा! जंबूदीवे दीवे मंदरपव्वयस्स पचत्थिमेणं बायालीसं जोयणसहस्साइं एत्थणं संखस्स वेलंधरणागरायस्स-संखे णामं आवासपव्वए पन्नत्ते' हे गौतम! जंबूद्वीप नाम के द्वीप में जो मन्दर

શિબિકા રાજધાનીનું એ રાજધાનીમાં રહેવાવાળા અનેક દેવો અને દેવિયોનું. અધિપતિ પણું કરતા થકા સુખ પૂર્વક પોતાના સમયને વીતાવે છે. શિબિકા નામની રાજધાની, દગભાસ પર્વતની દક્ષિણ દિશામાં છે. અને તે બીજા લવણ સમુદ્રમાં છે. તેનું પુરૂં વર્ણન વિજ્યારાજધાનીના વર્ણન પ્રમાણે છે. આ રાજધાનીમાં શિવક નામના દેવ રહે છે. તેથી એ પર્વતનું નામ દકભાસ એ પ્રમાણે થયેલ છે. આ પર્વત સંબંધી બાકીનું તમામ કથન ગોસ્તૂપ પર્વતના કથન પ્રમાણે જ છે.

શંખ નામના આવાસ પર્વતનું કથન

'कहि णं भंते! संखस्स वेलंधरनागराजस्स संखे नामं आवासपव्वए पण्णत्ते' હે ભગવન્ શંખ નામના વેલંધર નાગરાજનો શંખ નામનો આવાસ પર્વત ક્યાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! जंबूद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पच्चत्थिमेणं बायालीसं जोयणसहस्साइं एत्थणं संखस्स वेलंधरणागरायस्स संखे णामं आवासपव्वए पन्नत्ते' હે ગૌતમ! જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં જે

पन्नत्ते तं चेव पमाणं नवरं सव्वरयणामए अच्छे०' गौतम ! जम्बूद्वीपे खलु द्वीपे मन्दरपर्वतस्य पश्चिमायां द्वाचत्वारिंशतं योजनसहस्राणि अवगाह्यान्तरेऽत्र खलु प्रदेशविस्तारे शंखो नामाऽऽवासपर्वतः शंखनागराजस्येत्यवेहि । तदेव प्रमाणं यदेव गोस्तूपाऽऽवासपर्वतस्याऽस्यापि यावत्सर्वात्मना रत्नमयोऽच्छो यावत्प्रतिरूपः तत्–शंखावासपर्वतोपरि बहुसमरमणीयो भूमिभागः तस्य बहुमध्यदेशभागे महानेकः प्रासादावतंसकः अत्र च मणिपीठिका तस्यां सिंहासनम् तच्चतुर्दिक्षु यथायोग्यं भद्रासनानि गोस्तूपावासपर्वतवदेव सर्वं निरवशेषं वक्तव्यमिति । 'से णं एगाए पउमवरवेइयाए एगेण य वणसंडेणं जाव अट्ठो बहूओ खुड्डाखुड्डियाओ जाव बहूइं उप्पलाइं संखाभाइं संखवण्णाइं संखे एत्थ णं देवे मह-

पर्वत हैं उस पर्वत की पश्चिमदिशा में ४२ हजार योजन आगे जाने पर आगत स्थान में वेलंधरनागराज शंख का शंख नाम का आवासपर्वत है । 'तं चेव पमाणं नवरं सव्वरयणामए अच्छे' इस पर्वत की ऊंचाई आदि के सम्बन्ध में वर्णन गोस्तूप आवास पर्वत के वर्णन जैसा ही है यावत् यह पर्वत सर्वात्मना रत्नमय है अच्छ है यावत् प्रतिरूप है इस शंखावास पर्वत के ऊपर का भूमिभाग बहुसमरमणीय है इस के ठीक मध्य भाग में एक विशाल प्रासादावतंसक है यहां मणिपीठिका हैं मणिपीठिका पर सिंहासन है इस सिंहासन की चारों दिशाओं में भद्रासन है इत्यादि रूप से इसका सब वर्णन गोस्तूप आवास पर्वत के जैसा ही कर लेना चाहिये 'से णं एगाए पउमवरवेइयाए एगेणं वणसंडेणं जाव अट्ठो' यह शंखावास पर्वत एक पद्मवरवेदिका से और एक वनषण्ड से अलंकृत है यहां गोस्तूप आवास

મંદર પર્વત છે, એ મંદર પર્વતની પશ્ચિમ દિશામાં ૪૨ બેંતાલીસ હજાર યોજન આગળ જવાથી ત્યાં આવતા સ્થાનમાં વેલંધર નાગરાજ શંખનો શંખ નામનો આવાસ પર્વત છે. 'तं चेव पमाणं नवरं सव्वरयणामए अच्छे' એ પર્વતની ઉંચાઇ વિગેરેના સંબંધનું વર્ણન ગોસ્તૂપ આવાસ પર્વતના વર્ણન પ્રમાણે જ છે. યાવત્ આ પર્વત સર્વાત્મના રત્નમય છે. અચ્છ છે. યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. આ શંખાવાસ પર્વતની ઉપરનો ભૂમિભાગ બહુસમરમણીય છે. તેની બરોબર મધ્યભાગમાં એક વિશાલ પ્રાસાદાવતંસક છે. ત્યાં મણિપીઠિકા છે મણિપીઠિકા ઉપર સિંહાસન છે. એ સિંહાસનની ચારે દિશાઓમાં ભદ્રાસનો છે. વિગેરે પ્રકારથી તેનું તમામ વર્ણન ગોસ્તૂપ આવાસપર્વતના વર્ણન પ્રમાણે છે. તો તે પ્રમાણે એ વર્ણન અહીં કરી લેવું, 'से णं एगाए पउमवरवेइयाए एगेणं वणसंडेणं जाव अट्ठो' આ શંખાવાસ પર્વત એક પદ્મવરવેદિકાથી અને

ड्ढिए जाव' स खलु शंखावासपर्वतः एकया पद्मवरवेदिकया एकेन वनषण्डेन च समलंकृतः यावदर्थः अत्र सर्वं गोस्तूपवदेव वक्तव्यं सिंहासनं सपरिवारम्। सम्प्रति नामनिबन्धनं पृच्छति–हे भदन्त! आवासपर्वतस्याऽस्य शंख इति नाम्नि को हेतुः? भगवानाह–हे गौतम! पर्वतेऽत्र–क्षुल्लाक्षुल्लिका वापीषु यावद्बिलपंक्तिषु बहुत्पल यावत्–शतसहस्रपत्राणि शंखाभ शंखाकाराणि शंखवत् श्वेतानि भुजगेन्द्रश्चात्रत्यो महर्द्धिकादि यावद्विशेषणविशिष्टः शिष्ट शंखनामा पल्योपमस्थितिमान्निवसति, तत्तत्सम्पर्कादेतस्य शंखो नाम भवतीति। 'रायहाणीए पच्चत्थिमेणं संखस्स आवासपव्वयस्स संखा नामं रायहाणी

पर्वत के जैसा ही सपरिवार सिंहासन का वर्णन कर लेना चाहिये

अब जब गौतम ने इस पर्वत के इस प्रकार के नाम होने के कारण में प्रश्न किया तो इसके उत्तर में प्रभु ने उन से ऐसा कहा कि हे गौतम! इस पर अनेक छोटी बडी वापिकाएं हैं यावत् बिलपङ्क्तियाँ हैं उन सब में अनेक उत्पल यावत् शतसहस्र दल वाले कमल हैं इन सब की आभा और आकार शंख के जैसे हैं अर्थात् शंख के जैसे सब श्वेत हैं तथा नागकुमार राज शंख नाम का एक देव यहाँ रहता है यह महर्द्धिक आदि विशेषणों वाला है एक पल्योपम की इसकी स्थिति है इस कारण इस पर्वत का नाम शंखावास पर्वत हुआ है यही सब कथन उत्तर रूप में प्रत्येक कथन इस सूत्र द्वारा कहा है–'बहुओ खुड्डाखुड्डियाओ जाव बहूइं उप्पलाइं संखाभाइं संखवण्णाइं संखे एत्थ देवे महिड्ढिए जाव' द्वारा किया है 'रायहाणीए पच्चत्थिमेणं संखस्स

એક વનખંડથી સુશોભિત થયેલ છે. અહીંયા ગોસ્તૂપ આવાસ પર્વતના જેવુંજ સપરિવાર સિંહાસનનું વર્ણન કરી લેવું. ગૌતમસ્વામીએ જ્યારે આ પર્વતના આ પ્રકારનું નામ થવાના કારણ સંબંધમાં પ્રશ્ન કર્યો ત્યારે તેના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રીએ એવું કહ્યું કે–હે ગૌતમ! તેના પર અનેક નાની મોટી વાવો છે. યાવત્ બિલપંક્તિયો છે. એ બધી પંક્તિયોમાં અનેક ઉત્પલો યાવત્ શતપત્ર સહસ્રપત્રોવાળા કમળો છે, તે બધાની આભા–કાંતી અને આકાર શંખના જેવો છે. અર્થાત્ શંખના જેવા એ શ્વેત છે. તથા નાગકુમાર રાજ શંખ નામના દેવ ત્યાં રહે છે. એ મહર્દ્ધિક વિગેરે વિશેષણો વાળા છે. એક પલ્યોપમની તેમની સ્થિતિ છે. એ કારણથી આ પર્વતનું નામ શંખાવાસ પર્વત એ પ્રમાણે થયેલ છે. એજ તમામ કથન ઉત્તર રૂપે 'बहुओ खुड्डा खुड्डियाओ जाव बहुइं उप्पलाइं संखवण्णाइं संखे एत्थ देवे महिड्ढिए जाव' આ સૂત્ર દ્વારા કરેલ છે. 'रायहाणी पच्चत्थिमेणं संखस्स आवासपव्वयस्स सं-

तं चेव पमाणं' राजधानी शंखानाम, शंखस्यावासपर्वतस्य पश्चिमायां दिशि तिर्यगसंख्येयद्वीपसमुद्रान् व्यतिव्रज्याऽन्यस्मिल्लवणाब्धौ विजया राजधानीवत् वर्णनप्रकारः स्वयमूहनीयः। 'कहि णं भंते! मणोसिलकस्स वेलंधरणागरायस्स उदगसीमाए णामं आवासपव्वए पन्नत्ते–गोयमा–जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स उत्तरेणं लवणसमुद्दं बायालीसं जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता एत्थ णं मणोसिलगस्स वेलंधरणागरायस्स उदगसीमाए णामं आवासपव्वए पन्नत्ते' कुत्र खलु भदन्त! मनःशिलक वेलन्धरनागराजस्य दकसीमो नामाऽऽवासपर्वतः प्रज्ञप्तः? भगवानाह–गौतम! जम्बूनाम्नि द्वीपे मन्दरपर्वतस्योत्तरस्यां द्वाचत्वारिंशद्योजनसहस्राणि लवणसमुद्रमवगाह्याऽत्र दकसीम आवासपर्वत आस्ते। 'तं चेव पमाणं णवरं सव्व फलिहामए अच्छे जाव अट्ठो' तदेव प्रमाणं नवरं

आवासपव्वयस्स संखा नामं रायहाणी तं चेव पमाणं' शंखा नामकी राजधानी शंखावास पर्वत की पश्चिमदिशा में तिर्यग् असंख्यात द्वीप समुद्रों को पार करके आगत अन्य लवणसमुद्र में हैं और इसका वर्णन विजया राजधानी के जैसा है।

'कहि णं भंते! मणोसिलस्स वेलंधरनागराजस्स उदगसीमाए णामं आवासपव्वए पण्णत्ते' हे भदन्त! मनःशिलक वेलंधर नागराज का दकसीम नामका आवास पर्वत किस स्थान पर है? उत्तर में प्रभु करते है–हे गौतम। जंम्बूद्वीप नामके द्वीप में जो मन्दर पर्वत है उस मन्दर पर्वत की उत्तरदिशा में लवणसमुद्र को ४२ हजार योजन पार कर के आगत स्थान में मनः शिलक वेलन्धर नागराज का दकसीम नामका आवास पर्वत है इस पर्वत के वर्णन के सम्बन्ध में कथन गोस्तूप आवास पर्वत के जैसा ही है 'तं चेव पमाणं णवरं सव्वफलिहा-

---

रायहाणी तं चेव पमाणं' શંખ નામની રાજધાની શંખાવાસ પર્વતની પશ્ચિમ દિશામાં તિર્યક્ અસંખ્યાત દ્વીપ સમુદ્રોને પાર કર્યા પછી આવતા બીજા લવણુ સમુદ્રમાં છે. અને તેનું વર્ણન વિજયા રાજધાનીના વર્ણન પ્રમાણે છે,

'कहि णं भंते! मणोसिलस्स वेलंधरनागराजस्स उदगसीमाए णामं आवास पव्वए पण्णत्ते' હે ભગવન્ મનઃશિલક વેલંધર નાગરાજનો દકસીમ નામનો આવાસ પર્વત કયાં સ્થાન પર આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–હે ગૌતમ! જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં જે મંદર પર્વત છે તે મંદર પર્વતની ઉત્તર દિશામાં લવણુ સમુદ્રને ૪૨ બેંતાળીસ હજાર યોજન પાર કરીને આગતસ્થાનમાં મનઃશિલક વેલંધરનાગરાજનો દકસીમ નામનો આવાસ પર્વત છે. આ પર્વતના વર્ણન સંબંધી કથન ગોસ્તૂપ આવાસ પર્વતના કથન

सर्वस्फटिकमयोऽच्छो यावदर्थः स चैवं सार्धानि द्वाषष्टियोजनान्यूर्ध्वमुच्चैस्त्वेन सक्रोशानि–एकत्रिंशद्योजनानि आयामविष्कम्भाभ्याम् अत्र प्रासादवर्णनमुल्लोक-वर्णनञ्च विजयराजधानीवत् तत्प्रासादावतंसकान्तर्वहुमध्यदेशभागे महत्येका सर्वरत्नमयी मणिपीठिका योजनायामविष्कम्भप्रमाणा गव्यूतद्वयबाहल्या च तन्मणिपीठिकायां महदेकं सिंहासनं सामानिकादि योग्यभद्रासनैः परिवृतं वक्तव्यम्। अथ केनार्थेन भदन्त! एवमुच्यते उदकसीमो नामाऽऽवासपर्वतः? इति भगवानाह–'गोयमा! दगसीमंतेणं आवासपव्वए सीता सीतोदगाणं महानदीणं–तत्थ गओ सोए पडिहम्मइ' गौतम! दकसीमे खल्वावासपर्वते शीताशीतयो-

मए अच्छे जाव अट्ठो' तथा च–यह पर्वत ६२॥ योजन का ऊंचा है ३१॥ योजन की इसकी लम्बाई चौडाई है यहां प्रासादावतंसक, उल्लोक आदि सब कुछ हैं। इन सब का वर्णन विजया राजधानी में जैसा इन का वर्णन किया जा चुका है वैसा ही है प्रासादावतंसक के भीतर का भूमिभाग वहुसमरमणीय है इस के बीच में एक सर्वरत्नमयी मणि-पीठिका है जिसकी लम्बाई चौडाई एक योजन की है और मोटाई एक कोस की है इस मणिपीठिका पर एक विशाल सिंहासन हैं इसकी चारों ओर सामानिक आदि देवों के योग्य भद्रासन हैं। 'हे भदन्त! इस पर्वत का नाम दकसीम ऐसा क्यों हुआ है? उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा! दगसीमंतेणं आवासपव्वए सीतासीतोदगाणं महान-दीणं तत्थ गतो साए पडिहम्मति' हे गौतम! इस दगसीम नाम के आवास पर्वत पर शीता शीतोदा महानदियों के जल प्रवाह प्रतिहत

પ્રમાણે છે. 'तं चेव पमाणं णवरं सव्वफलिहामए अच्छे जाव अट्ठो' તથા ચ આ પર્વત ૬૨॥ સાડી બાસઠ યોજન ઉંચો છે. ૩૧। સવા એકત્રીસ યોજનની તેની લંબાઈ પહોળાઈ છે. અહીંયાં પ્રાસાદાવતંસક ઉલ્લોક વિગેરે તમામનું વર્ણન વિજયરાજધાનીમાં આવેલ તં બધાનું વર્ણન કર્યું છે, એજ પ્રમાણેનું છે પ્રાસાદાવંતસકની અંદરને। ભૂમિભાગ બહુસમરમણીય છે, તેની વચમાં એક સર્વરત્નમયી મણિપીઠિકા છે, તેની લંબાઇ પહોળાઈ એક યોજનની છે, અને ઘેરાવો બે કોસને। છે. આ મણિપીઠિકાની ઉપર એક વિશાળ સિંહા-સન છે. તેની ચારે બાજુ સામાનિક દેવોના તેમને યોગ્ય ભદ્રાસને। છે. હે ભગવન્ આ પર્વતનું નામ દગસીમ એ પ્રમાણે શા કારણથી થયેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा! दगसीमंतेणं आवासपव्वए सीता सीतोदगाणं महानईणं तत्थ गतो साए पडिहम्मति' હે ગૌતમ! આ દગસીમ નામના આવાસ પર્વતપર શીતા અને શીતોદા માહનદીયોને। જલ પ્રવાહ વહેતો

महनद्योः स्रोतांसि जलप्रवाहा स्तत्रगतानि भवन्ति तस्माच्च तेन प्रतिहतानि प्रतिनिवर्तन्ते ततोदकसीमाकारित्वात् 'उदकसीम' इति कथ्यते उदकस्य सीमा-शीताशीतोदाजलस्य सीमा यत्रेति व्युत्पत्तेः 'से तेणट्ठेणं जाव णिच्चे' तत्तेनार्थेन गौतम ? एव मुच्यते दकसीम आवासपर्वतः अथोत्तरं च-गौतम ! दकसीम इति शाश्वतं नामधेयम् यस्मान्न कदाचिन्नासीत्-न भवति-न भविष्यति किन्तु-आसी दस्ति भविष्यत्येव ध्रुवो नियतोऽव्ययो यावन्नित्य इति । अपि च 'मणो-सिलए एत्थदेवे महड्ढिए जाव' मनश्शिलकोऽत्रदेवो महर्द्धिको यावन्महानुभागः प्रतिवसति 'से णं तत्थ चउण्हं सामाणिय० जाव विहरइ' स खलु तत्र चतुः

होते हैं अतः जल की सीमा का यह कर्त्ता है इसलिये इस का नाम दकसीम आवास पर्वत ऐसा हो गया है 'से तेणट्ठेणं' इसी कारण हमने भी इसका नाम ऐसा ही कहा है अथवा-हे गौतम ! इस दक-सीम नाम इसका अनादि निधन है यह पहिले नहीं था ऐसा भी नहीं है अब भी नहीं है ऐसा भी नहीं है और आगे यह नहीं रहेगा ऐसा भी नहीं है यह तो त्रिकाल स्थायी है अतः इस प्रकार के नाम करण में कोई निमित्त भी नहीं है' अतः यह ध्रुव नियत अव्यय यावत् नित्य है अपिच-'मणोसिलए एत्थ देवे महड्ढिए जाव' इस पर्वत पर महर्द्धिक आदि विशेषणों वाला मनः शिलक नामका देव रहता है 'से णं तत्थ चउण्हं सामाणिय जाव विहरइ' यह देव वहां रहता हुआ चार हजार सामानिक देवों का, चार अग्रमहिषियों का, सात अनीकों का, सात अनिकाधिपतियों का 'एवं १६ हजार आत्मरक्षक देवों का आधिपत्य

રહે છે. તેથી જલની સીમાને તે કર્તા છે, તેથી તેનું નામ દગસીમ આવાસ પર્વત એ પ્રમાણે થયેલ છે. 'से तेणट्ठेणं' આ કારણથી મેં આ પવર્તનું નામ દગસીમ પર્વત કહ્યું છે. અથવા હે ગૌતમ ! આ દકસીમ એ નામ અનાદિ કાળભાવી છે. તે પહેલાં ન હતું તેમ નથી, વર્તમાનમાં નથી તેમ પણ નથી, અને ભવિષ્યમાં એ નહી રહે તેમ પણ નથી. એતો ત્રિકાલસ્થાયી છે. તેથી આ રીતનું નામ કરવામા કંઈ નિમિત્ત પણ નથી જ તેથી એ સ્થાયી ધ્રુવ નિયત, અવ્યય, યાવત્ નિત્ય છે. તથા 'मणोसिलए देवे महड्ढिए जाव, આ પર્વત પર મહર્દ્ધિક વિગેરે વિશેષણો વાળા મનઃશિલક નામના દેવ રહે છે. 'से णं तत्थ चउण्हं सामाणिय जाव विहरइ' એ દેવ ત્યાં રહેતા થકા ચાર હજાર સામાનિક દેવોનું, ચાર હજાર અગ્રમહિષિયોનું, સાત અનીકોનું, સાત અનીકાધિપતિયોનું તેમજ ૧૬ સોળ હજાર આત્મરક્ષક દેવોનું અધિપતિપણું વિગેરે કરતા થકા પોતાના સમયને સુખપૂર્વક વીતાવે છે.

सामानिकसहस्र चतस्राग्रमहिषी–सप्ताऽनीकानीकाधिपतीनां षोडशात्मरक्षकदेव सहस्राणामाधिपत्यं पौरपत्यं स्वामित्वं भर्तृत्वमाज्ञेश्वरसेनापत्यं कारयन् पालयन् यावद्विहरति। अधुना राजधानीवक्तव्यतां प्रस्तौति–'कहि णं भंते–मणोसिलकस्स वेलंधरनागरायस्स–मनोसिला नाम रायहाणी पन्नत्ता' कुत्र खलु भदन्त! मनः शिलकवेलंधरनागराजस्य मनःशिला नाम्नी राजधानी प्रसिद्धेति प्रश्नः? भगवानाह–'गोयमा–दगसीमस्स पव्वयस्स उत्तरेणं तिरि० अण्णंमि लवणे एत्थ णं मणोसिलया नाम रायहाणी पन्नत्ता–तं चेव पमाणं जाव मणोसिलए देवे' गौतम? दकसीमाऽऽवासपर्वतादुत्तरस्यां तिर्यगसंख्येयद्वीपान्–समुद्रांश्च व्यतिवज्याऽन्यलवणोदधौ द्वादशसहस्रयोजनान्यवगाह्याऽत्र मनःशिलानाम्नीराजधानी मनःशिलदेवस्य प्रसिद्धा तदेव प्रमाणं सर्वं वर्णनं यावन्मनःशिलको देवो विजयाराजधानीवत्। अथ मूलदले विशेषस्तमभिधत्ते–'कणगं

आदि करता हुआ अपने समय को सुख से निकालता रहता है 'कहि णं भंते! मणोसिलकस्स वेलंधर नागरायस्स मणोसिला नाम रायहाणी पन्नत्ता' हे भदन्त! मनःशिलक वेलन्धर नागराज की मनः शिला-नामकी राजधानी कहां पर है? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा! दगसीमस्स आवासपव्वयस्स उत्तरेणं तिरि० अन्नंमि लवणे एत्थ णं मणोसिलया नाम रायहाणी पन्नत्ता–तं चेव पमाणं जाव मणोसिलए देवे' हे गौतम! दकसीम आवास पर्वत की उत्तर दिशा में तिर्यग् असंख्यात द्वीप समुद्रों को पार करके आगत अन्य लवणसमुद्र में १२ हजार योजन के बाद मनः शिला नामकी राजधानी है इसका वर्णन विजया राजधानी की तरह है इस राजधानी में मनः शिलक नामका देव रहता है यह महर्द्धिक आदि विशेषणों वाला है और एक

'कहि णं भंते! मणोसिलकस्स वेलंधरनागरायस्स मणोसिला नाम रायहाणी पण्णत्ता' હે ભગવન્! મનઃશિલક વેલંધર નાગરાજની મનઃશિલા નામની રાજધાની ક્યાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा! दगसीमस्स आवासपव्वयस्स उत्तरेणं तिरि० एत्थणं मणोसिलया नाम रायहाणी पन्नत्ता तं चेव पमाणं जाव मणोसिलए देवे' હે ગૌતમ! દકસીમ આવાસ પર્વતની ઉત્તર દિશામાં તિર્યક્ અસંખ્યાત દ્વીપ સમુદ્રોને પાર કરીને ત્યાં આવેલ બીજા લવણ સમુદ્રમાં ૧૨ બાર હજાર યોજન પછી મનઃશિલા નામની રાજધાની આવેલી છે. તેનું વર્ણન વિજ્યા રાજધાનીના વર્ણન પ્રમાણે છે. આ રાજધાનીમાં મનઃશિલક નામના દેવ રહે છે. એ દેવ મહર્દ્ધિક વિગેરે વિશેષણો વાળા છે. અને એક પલ્યની તેમની સ્થિતિ છે. '[illegible]

करययफलियमया य वेलंधराणं आवासा' वेलंधरनागराजानां कनकमया अङ्करत्नमया रजतमयाः स्फटिकमयाश्चाऽऽवासपर्वता भवन्ति, अनुवेलंधरराईण पव्वया होंति रयणमया' अनुवेलंधरराजानां पर्वतास्तु सर्वे रत्नमया भवन्ति वेलंधराणां गोस्तूपादीनामावासा गोस्तूपादयश्चत्वार आवासपर्वता यथाक्रमं कनकांकरजत स्फटिकमयास्तत्र–गोस्तूपः कनकमयः दकाभासोऽङ्कमयः शङ्खो रजतमयः दकसीमः स्फटिकमयः, तथा–महतां वेलंधराणामादेशप्रतीच्छक तयाऽनुयायिनो वेलन्धराश्चाऽनुवेलन्धराः ते च ते राजानश्चेति–अनुवेलन्धरराजास्तेषामावासपर्वताः सर्वेऽपि रत्नमया एव भवन्ति इति ॥ सू० ८६ ॥

अथाऽनुवेलंधरराजानामावासपर्वतान्दर्शयति—

मूलम्–कइ णं भंते! अनुवेलंधरनागरायाणो पन्नत्ता, गोयमा! चत्तारि अनुवेलंधरनागरायाणो पन्नत्ता तं जहा–कक्कोडए कद्दमए केलासे अरुणप्पभे। एतेसि णं भंते! चउण्हं

पल्य की इसकी स्थिति है 'कणगंकरययफलियमया य वेलंधराणं आवासा' इन वेलन्धर नागराजों के ये आवासपर्वत क्रमशः कनकमय अङ्करत्नमय, रजतमय और स्फटिकमय है ऐसा यह कथन मूल दल की विशेषता को लेकर किया गया है अन्यत्र भी ऐसा ही कहा है–

'कणगंकरयय फलियमया य वेलंधराणमावासा
अणुवेलंधरराईण पव्वया होंति रयणामया' ॥१॥

तात्पर्य कहने का यह है कि गोस्तूप कनकमय है दकभास अङ्करत्नमय है शङ्ख रजतमय है और दकसीम स्फटिकमय है परन्तु जो महावेलन्धर देव हैं इन देवों का जो अनुयायी वेलन्धर देव है सो इनके जो आवास पर्वत है–वे रत्नमय है ॥८६॥

य वेलंधराणं आवासा' આ વેલંધર નાગરાજાઓના આ આવાસ પર્વતો ક્રમશઃ કનકમય અંક રત્નમય, રજતમય, અને સ્ફટિકમય છે. આ પ્રમાણેનું કથન મૂલદલની વિશેષતા ને લઈને કરેલ છે. બીજે પણ એજ પ્રમાણે કહ્યું છે.

'कणगंकरयंयफलियमया य, वेलंधराणमावासा।
अणुवेलंधर राईण पव्वया होंति रयणमया ॥ १ ॥

આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે–ગોસ્તૂપ પર્વત કનકમય છે. દકભાસ અંક રત્નમય છે. શંખ રજતમય છે, અને દકસીમ સ્ફટિકમય છે. પરંતુ જે મહાવેલંધર દેવ છે એ દેવોના જે વેલંધર દેવ છે અને તેના જે આવાસ પર્વતો છે. તે રત્નમય છે. ॥ સૂ. ૮૬ ॥

अनुवेलंधरणागरायाणं कति आवासपव्वया पन्नत्ता गोयमा! चत्तारि आवासपव्वया पन्नत्ता तं जहा–कक्कोडए–कद्दमए–केलासे–अरुणप्पभे ४ कहि णं भंते! कक्कोडगस्स अनुवेलंधर णागरायस्स कक्कोडए णामं आवासपव्वए पन्नत्ते गोयमा! जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स उत्तरपुरच्छिमेणं लवणसमुद्दं बायालीसं जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता एत्थ णं कक्कोडगस्स णागरायस्स कक्कोडए णामं आवासपव्वते पन्नत्ते सत्तरस एक्कवीसाइं तं चेव पमाणं जं गोथूभस्स णवरं सव्वरयणामए अच्छे जाव निरवसेसं जाव सपरिवारं अट्ठो से बहूइं उप्पलाइं कक्कोडप्पभाइं सेसं तं चेव नवरं–कक्कोडगपव्वयस्स उत्तरपुरच्छिमेणं, एवं तं चेव सव्वकद्दमस्स वि सो चेव गमओ अपरिसेसिओ णवरि दाहिणपुरच्छिमेणं आवासो विज्जप्पभारायहाणी दाहिणपुरत्थिमेणं कइलासे वि एवं चेव णवरं दाहिणपच्चत्थिमेणं कइलासा वि रायहाणी ताए चेव दिसाए अरुणप्पभे वि उत्तरपच्चत्थिमेणं रायहाणी वि ताए चेव दिसाए चत्तारि वि एगप्पमाणा सव्वरयणामया य ॥सू० ८७॥

छाया–कति खलु भदन्त! अनुवेलन्धरनागराजाः प्रज्ञप्ताः, गौतम! चत्वारोऽनुवेलंधरनागराजाः प्रज्ञप्ताः। तद्यथा–कर्कोटकः, कर्दमकः, कैलासः, अरुणप्रभः। एतेषां खलु भदन्त! चतुर्णामनुवेलंधरनागराजानां कति आवासपर्वताः प्रज्ञप्ताः, गौतम! चत्वार आवासपर्वताः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा–कर्कोटकः १, कर्दमकः २ कैलासः ३ अरुणप्रभश्च४। कुत्र खलु भदन्त! कर्कोटस्याऽनुवेलंधरनागराजस्य कर्कोटको नामाऽऽवासपर्वतः प्रज्ञप्तः? गौतम! जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्योत्तरपूर्वेण लवणसमुद्रं द्वाचत्वारिंशतं योजनसहस्राण्यवगाह्याऽत्र खलु कर्कोटकस्य नागराजस्य कर्कोटको नामाऽऽवासपर्वतः प्रज्ञप्तः सप्तदशएकविंशति योजनशतानि तदेव प्रमाणं यत् गोस्तूपस्य नवरं सर्वरत्नमयोऽच्छो यावन्निरवशेषं यावत्सपरिवारम् अर्थः स बहूनि उत्पलानि कर्कोटकप्रभाणि शेषं तदेव नवरं कर्कोटकस्य पर्वतस्योत्तरपूर्वेण, एवं तदेव सर्वम्। कर्दमस्यापि स एव गमकोऽपरिशेषिकः

नवरं-दक्षिणपूर्वेणाऽऽवासो विद्युत्प्रभा राजधानी दक्षिणपूर्वेण कैलासोऽप्येवमेव नवरं-दक्षिणपश्चिमेन कैलासापि राजधानी तयैव दिशया अरुणप्रभेऽपि-उत्तर-पूर्वेण राजधान्यपि तयैव दिशया, चत्वारोऽप्येकप्रमाणाः सर्वरत्नमयश्च ।

टीका-'कइ णं भंते! अनुवेलंधरणागरायाणो पन्नत्ता' अनुवेलंधरनागराजाः खलु भदन्त! कति प्रज्ञप्ताः? भगवानाह-'गोयमा! चत्तारि अनुवेलंधरणागरायाणो पन्नत्ता' गौतम! वेलन्धरराजानामाज्ञापालकाश्चत्वारः प्रज्ञप्तास्तेऽनुवेलन्धराः। 'तं जहा कक्कोडए-कद्दमे-केलासे-अरुणप्पभे' तद्यथा-कर्कोटकः १ कर्दमः २ कैलासः ३ अरुणप्रभः ४। 'एएसि णं भंते! चउण्हं अनुवेलंधरणागरायाणं कइ आवासपव्वया पन्नत्ता' एतेषां खलु भदन्त! कर्कोटकादि चतुर्णामनुवेलन्धरनाग-राजानां कति आवासपर्वताः प्रज्ञप्ताः? भगवानाह-'गोयमा चत्तारि आवास-पव्वया पन्नत्ता तं जहा-कक्कोडए-कद्दमए-कइलासे-अरुणप्पभे' एकैकस्य एकैक-

अनुवेलंधर राजाओं के आवासपर्वतों की वक्तव्यता-

'कइणं भंते! अनुवेलंधर णागरायाणो पन्नत्ता'-इत्यादि ।

टीकार्थ-हे भदन्त! अनुवेलंधर राजा कितने कहे गये हैं? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा! चत्तारि अणुवेलंधरणागरायाणो पन्नत्ता' हे गौतम! अनुवेलन्धर राजा चार कहे हैं 'तं जहा' वे इस प्रकार से हैं 'कक्लोडए, कद्दमए, केलासे, अरुणप्पभे' कर्कोटक, कर्दम, कैलास और अरुणप्रभ 'एएसि णं भंते! चउण्हं अणुवेलंधरणागरायाणं कइ आवा-सपव्वया पण्णत्ता' हे भदन्त! इन चार अनुवेलन्धर नागराजों के कितने आवास पर्वत कहे गये हैं? इस के उत्तर में प्रभु कहते हैं- 'गोयमा! चत्तारि आवासपव्वया पन्नत्ता' हे गौतम! चार आवास पर्वत कहे हैं। 'तं जहा' उनके नाम इस प्रकार से हैं 'कक्कोडए,

અનુવેલંધર રાજાઓના આવાસ પર્વતોનું કથન

'कहि णं भंते! अणुवेलंधरणागरायाणो पन्नत्ता!

ટીકાર્થ-હે ભગવન્ અનુવેલંધર રૂપ નાગ રાજા કેટલા કહેલા છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! चत्तारि अणुवेलंधरणागरायाणो पन्नत्ता' હે ગૌતમ! અનુવેલંધર નાગ રાજા ચાર કહેલા છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે. कक्कोडए, कद्दमए, केलासे, अरुणप्पभे, કર્કોટક, કર્દમ, કૈલાસ, અને અરૂણપ્રભ 'एएसि णं चउण्हं अणुवेलंधरणागरायाणं कइ आवासपव्वया पण्णत्ता' હે ભગવન્! આ ચાર અનુવેલંધર નાગરાજાઓના કેટલા આવાસ પર્વતો કહેલાં છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! चत्तारि आवासपव्वया पन्नत्ता' હે ગૌતમ! ચાર આવાસપર્વતો કહેલા છે. 'तं जहा' તેના નામો આ

भावेन चतुर्णां वेलन्धरराजानां चत्वार आवासपर्वताः तद्यथा-कर्कोटकः कर्दमः कैलासोऽरुणप्रभः। 'कहि णं भंते! कक्कोडगस्स अणुवेलंधरणागरायस्स कक्कोडए णामं आवासपव्वए पन्नत्ते' कुत्र खलु भदन्त! कर्कोटकाऽनुवेलंधरनागराजस्य कर्कोटको नामाऽऽवासपर्वतः प्रज्ञप्तः? भगवानाह-'गोयमा! जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स उत्तरपुरत्थिमेणं लवणसमुद्दं बायालीसं जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता एत्थ णं कक्कोडगस्स नागरायस्स कक्कोडए णामं आवासपव्वए पन्नत्ते' गौतम! जम्बूनाम्नि द्वीपे मन्दरपर्वतस्योत्तरपूर्वेण उत्तरपूर्वस्यां दिशि द्वाचत्वारिंशतं योजनसहस्राण्यवगाह्य लवणसमुद्रम् अत्र कर्कोटकनागराजस्य कर्कोटकोनामाऽऽवासपर्वतः प्रज्ञप्तः 'सत्तरस एक्कवीसाइं जोयणसयाइं तं चेव पमाणं जं गोथूभस्स' एकविंशत्यधिक सप्तदशयोजनशतान्यूर्ध्वमुच्चैस्त्वेनेत्यादि पञ्चसप्तति सूत्रे यथा गोस्तूपावासपर्वतस्य प्रमाणमुक्तन्तथैव कर्कोटकावासपर्वतस्य यावत्प्रति-

---

कद्दमए, कइलासे, अरुणप्पभे' कर्कोटक, कर्दम, कैलास और अरुणप्रभ, 'कहिणं भंते! कक्कोडगस्स अणुवेलंधर णागरायस्स कक्कोडए णाम आवास पव्वए' हे भदन्त! कर्कोट अनुवेलन्धर नागराज का कर्कोटक नामका आवास पर्वत कहां पर कहा गया है? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा! जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स उत्तर पुरत्थिमेणं लवणसमुद्दं बायालीसं जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता एत्थ णं कक्कोडग नागरायस्स कक्कोडए णामं आवासपव्वए पण्णत्ते' हे गौतम जम्बूद्वीप नामके द्वीप में जो मन्दर पर्वत है उस मन्दर पर्वत की ईशानदिशा में लवणसमुद्र में ४२ हजार योजन आगे जाने पर कर्कोटक नागराज का कर्कोटक नामका आवासपर्वत कहा गया है 'सत्तरस एक्कवीसाइं जोयणसयाइं तं चेव पमाणं जे गोथूभस्स णवरिं सव्व-

---

પ્રમાણે છે.-'कक्कोडए, कद्दमए, कइलासे, अरुणप्पभे' કર્કોટક, કર્દમ, કૈલાસ અને અરૂણપ્રભ कहिणं भंते! कक्कोडगस्स अणुवेलंधरणागरायस्स कक्कोडए णाम आवासपव्वए' હે ભગવન્ કર્કોટક અનુવેલંધર નાગરાજનો કર્કોટક નામનો આવાસપર્વત ક્યાં આગળ આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स उत्तरपुरत्थिमेणं लवणसमुद्दं बायालीसं जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता एत्थ णं कक्कोडगणागरायस्स कक्कोडए णामं आवासपव्वए पण्णत्ते' હે ગૌતમ! જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં જે મંદર પર્વત છે, એ મંદર પર્વતની ઈશાન દિશામાં લવણુસમુદ્રમાં ૪૨ બેંતાલીસ હજાર યોજન આગળ જવાથી કર્કોટક નાગરાજનો કર્કોટક નામનો આવાસ પર્વત કહેલ છે, 'सत्तरस एक्कवीसाइं जोयणसयाइं तं चेव पमाणं जो गोथूभस्स णवरं

रूप इति ज्ञातव्यम् । यद्वैलक्षण्यं तद्दर्शयति-'नवरि सव्वरयणामए अच्छे जाव निरवसेसं जाव सपरिवारं' नवरं-केवलं कर्कोटक आवासपर्वतः सर्वात्मना रत्नमयोऽच्छो श्लक्ष्णो घृष्टो मृष्टो नीरजस्को यावत्प्रतिरूप इत्यादिकं निरवशेषं गोस्तूपनामकावासपर्वतवत् यावत्सपरिवारम्, कर्कोटकपर्वतस्य बहुसमरमणीयभूभागे एकः प्रासादस्तत्रैका मणिपीठिका तस्यामेकं सिंहासनं तच्चतुर्दिक्षु यथाक्रमं सामानिकादीनां यथायोग्यं भद्रासनमित्यादि ७५ पञ्चसप्तति सूत्रवर्णितदिशा ज्ञातव्यमिति । 'अट्ठो से वहूइं उप्पलाइं कक्कोडप्पभाइं सेसं तं चेव' अर्थः स एव नाम निमित्तचिन्तायां युक्तिः सैव गोस्तूपवदेव यस्मात् कर्कोटकपर्वते क्षुल्ला-

रयणामए अच्छे जाव निरवसेसं जाव सपरिवारं अट्ठो' यह पर्वत १७२१ योजन का ऊंचा है इस तरह से जैसा परिमाण आदि गोस्तूप का कहा गया है वैसा ही इसका वह सब वर्णन सपरिवार सिंहासन तक जानना चाहिये विशेषता उसकी अपेक्षा केवल यहां यही है कि यह सर्वात्मना रत्नमय है इस कर्कोटक आवास पर्वत का भूमिभाग बहुसमरमणीय हैं उसमें एक प्रासाद है इस प्रासाद में एक मणिपीठिका है उस पर एक सिंहासन है उन सिंहासन के चारों दिशाओं में यथाक्रम सामानिक आदि देवों के यथायोग्य भद्रासन हैं इत्यादि रूप से जैसा वर्णन ७५वें सूत्र में किया गया है वैसा ही वर्णन यहाँ पर कर लेना चाहिये 'अर्थ वही है' इस प्रकार से जो कहा गया है उसका तात्पर्य यही है कि जिस प्रकार से गोस्तूप पर्वत के नाम करण में युक्ति दिखलाई गई है उसी प्रकार से युक्ति यहां पर भी कर लेनी

सव्वरयणामए अच्छे जाव निरवसेसं जाव सपरिवारं अट्ठो' આ પર્વત ૧૭૨૧ સત્તરસો એકવીસ યોજન ઉંચો છે. આ પ્રમાણેનું જેવું પરિમાણ વિગેરે ગોસ્તૂભ પર્વતનું કહેલ છે, એ જ પ્રમાણેનું આ કર્કોટક નામના પર્વતનું પરિમાણ વિગેરે પ્રકારનું કથન સપરિવાર સિંહાસન સુધી સમજી લેવું ગોસ્તૂપ પર્વત કરતાં આનું વિશેષપણું એ છે કે-આ સર્વ પ્રકારથી રત્નમય છે. આ કર્કોટક આવાસ પર્વતનો ભૂમિભાગ બહુસમ અને રમણીય છે. તેમાં એક પ્રાસાદ છે. એ પ્રાસાદમાં એક મણિપીઠિકા છે. તેની ઉપર એક સિંહાસન છે. એ સિંહાસનની ચારે દિશામાં ક્રમ પ્રમાણે સામાનિક વિગેરે દેવોના યથાયોગ્ય ભદ્રાસનો છે, ઇત્યાદિ પ્રકારથી જે પ્રમાણેનું વર્ણન ૭૫ પંચોતેરમાં સૂત્રમાં કરવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણેનું વર્ણન અહીંયાં પણ કરી લેવું. અર્થ એજ છે. એ પ્રમાણે જે કહ્યું છે, તેનું તાત્પર્ય એજ છે કે-જે પ્રમાણે ગોસ્તૂપ પર્વતનું નામકરણમાં કારણ બતાવવામાં આવેલ છે,

क्षुल्लिकासु वापीषु यावद्बिलपङ्क्तिषु बहून्युत्पलानि यावत्-शत-सहस्रपत्राणि कर्कोटकप्रमाणि कर्कोटकाकाराणि कर्कोटकवर्णसदृशवर्णानि तस्मात्-अपि च कर्कोटकनामा महर्द्धिको यावत्पल्योपमस्थितिको देवस्तत्र परिवसति तद्योगात्पर्वतोऽपि कर्कोटकः। 'णवरं कक्कोडगपव्वयस्स उत्तरपुरच्छिमेणं एवं तं चेव सव्वं' नवरं कर्कोटकपर्वतस्योत्तरपूर्वस्यां दिशि एवं तदेव सर्वम् राजधान्यपि कर्कोटकपर्वतस्यैशान्यां तिर्यगसंख्येयद्वीपसमुद्रान्व्यतिव्रज्या-ऽन्यलवणोदधौ द्वादशयोजनसहस्राण्यवगाह्याऽत्र कर्कोटकाभिधाना राजधानी कर्कोटकदेवस्य विजयाराजधानीवत्। 'कद्दमस्स वि सो चेव गमओ अपरिसेसिओ' कर्दमावास-

---

चाहिये-अतः इस कर्कोटक पर्वत पर छोटी बडी अनेक वापिकाएं हैं यावत् बिलपङ्क्तियां हैं उन सब में अनेक उत्पल, यावत्, लक्षदल वाले कमल हैं ये सब कर्कोटक के जैसे आकार वाले और कर्कोटक जैसे ही वर्ण वाले हैं इस कारण से इस पर्वत का नाम कर्कोटक ऐसा हो गया है तथा इस पर्वत पर इसी नाम का एक देव भी रहता है जो महर्द्धिक आदि विशेषणों वाला है सो इस देव के सम्बन्ध में भी इस पर्वत का नाम कर्कोटक ऐसा हो गया है 'णवरं कक्कोडगस्स पव्वयस्स उत्तर पुरच्छिमेणं एवं तं चेव सव्वं' कर्कोटक अनुवेलन्धर नागराज की कर्कोटक नामकी राजधानी कर्कोटक पर्वत की ईशानदिशा में तिर्यग् असंख्यात द्वीप समुद्रों को पार करके आगत अन्य लवण समुद्र में १२ हजार योजन प्रमाण आगे जाने पर आती है इसका वर्णन विजया राजधानी की तरह है 'कद्दमस्स वि सो चेव गमओ

એજ પ્રમાણેનું કારણ અહીયાં પણ સમજી લેવું. તે આ રીતે આ કર્કોટક પર્વતપર નાની મોટી અનેક વાવો છે. યાવત્ બિલ પંક્તિયો છે, એ બધામાં અનેક ઉત્પલો યાવત્ લાખ દલવાળા કમળો છે. એ બધાનો આકાર કર્કોટકના જેવો છે, અને કર્કોટકના જેવોજ તેનો વર્ણ છે. એ કારણથી આ પર્વતનું નામ કર્કોટક એ પ્રમાણે કહેલ છે. તથા આ પર્વત પર કર્કોટક એ નામના એક દેવ પણ રહે છે જે મહર્દ્ધિક વિગેરે વિશેષણો વાળા છે. તો આ દેવના સંબંધને લઈને પણ આ પર્વતનું નામ કર્કોટક એ પ્રમાણે થયેલ છે. 'णवरं कक्कोडगस्स पव्वयस्स उत्तरपुरत्थिमेणं एवं तं चेव सव्वं' કર્કોટક અનુવેલંધર નાગરાજની કર્કોટક નામની રાજધાની કર્કોટક પર્વતની ઈશાન દિશામાં તિર્યક્ અસંખ્યાત દ્વીપ સમુદ્રોને પાર કરીને ત્યાં આવેલ અન્ય લવણ સમુદ્રમાં ૧૨ બાર હજાર યોજન પ્રમાણ આગળ જવાથી આવે છે. તેનું વર્ણન વિજયા રાજધાનીના વર્ણન પ્રમાણે છે. 'कद्दमस्स वि सोचेव गमओ अपरिसेसो'

पर्वतस्यापि स एव गमकोऽपरिशेषः, तथाहि—कर्दमकानुवेलन्धरनागराजस्य स्वनामाऽऽवासपर्वतो जम्बूद्वीपे मन्दरपर्वतस्य दक्षिणपूर्वस्यां द्विचत्वारिंशद्योजनसहस्राण्यवगाह्य लवणसमुद्रमत्रवर्तते, शेषं कर्कोटकवदेव, नामनिमित्तचिन्तायां यतो हि कर्दमकावासपर्वते तदुत्पलादीनि तदाभाकारवन्ति अपि च—कर्दमकपर्वते विद्युत्प्रभो नामा देवो यावत्पल्योपमस्थितिमान्निवसति स च स्वभावात् यक्षकर्दमप्रियः यक्षकर्दमो नाम—कुङ्कुमाऽगुरुकर्पूर कस्तूरिका चन्दनमेलापकः। तदुक्तम्—

अपरिसेसो' कर्दमक अनुवेलन्धर नागराज के सम्बन्ध में भी ऐसा सब कथन कर लेना चाहिये तथा च—जब गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा कि हे भदन्त! कर्दमक अनुवेलंधर नागराज का कर्दमक नाम का आवासपर्वत कहां पर है? तब प्रभु ने उनसे ऐसा कहा कि—हे गौतम! जंबूद्वीप नाम के द्वीप में जो मन्दर पर्वत है उसकी अग्नेय दिशा में लवणसमुद्र में ४२ हजार योजन आगे जाने पर कर्दमक अनुवेलन्धर नागराजका कर्दमक नामका आवास पर्वत है इस के इस प्रकार के नाम होने का कारण वहां की छोटी वडी वापिकाओं आदि में हुए उत्पल आदिकों की आभा और उनका वर्ण कर्दम के जैसा होता है इस कर्दमक आवास पर्वत पर विद्युतत्प्रभ नाम का देव रहता है यावत् इसकी स्थिति एक पल्योपम की है यह स्वभाव से ही यक्ष कर्दम केशर आदि—है प्रिय जिसको ऐसा है कुङ्कुम, अगुरु, कपूर, कस्तूरी, और चन्दन इनके मेल से जो धूप तैयार होती है उसका नाम यक्ष कर्दम है अन्यत्र ऐसा ही कहा गया है—

કર્દમક અનુવેલંધર નાગરાજના સંબંધમાં પણ એજ પ્રમાણેનું તમામ કથન કરી લેવું. તથાચ—જ્યારે ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું કે હે ભગવન્ કર્દમક અનુવેલંધર નાગરાજનો કર્દમક નામનો આવાસ પર્વત ક્યાં આવેલ છે? તેના ઉત્તરમા પ્રભુશ્રી એ એવું કહ્યું કે—હે ગૌતમ! જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં જે મંદર પર્વત છે, તેની આગ્નેય દિશામાં લવણ સમુદ્રમાં ૪૨ બેંતાળીસ હજાર યોજન આગળ જવાથી કર્દમક અનુવેલંધર નાગરાજનો કર્દમક નામનો આવાસ પર્વત છે. તેનું એ પ્રમાણેનું નામ થવાનું કારણ ત્યાંની નાની નાની વાવો વિગેરેમાં ઉત્પન્ન થયેલા ઉત્પલો વિગેરેની આભા અને તેનો વર્ણ કર્દમ જેવો હોય છે. આ કર્દમક આવાસ પર્વત પર વિદ્યુત્પ્રભ નામના દેવ રહે છે. યાવત્ તેની સ્થિતિ એક પલ્યોપમની છે. એ સ્વભાવથી જ યક્ષકર્દમ—કેશર વિગેરે છે, પ્રિય જેને એવા છે. કુંકુમ, અગુરૂ, કપૂર, કસ્તૂરી અને ચંદનની મેળવણીથી જે ધૂપ તૈયાર થાય છે, તેનું નામ

कुङ्कुमाऽगुरु कर्पूर कस्तूरी चन्दनानि च।
महासुगन्ध मित्युक्तं नामतो यक्षकर्दमम् ॥१॥ इति।

ततः प्राचुर्येण यक्षकर्दमसंभवाच्चाऽसौ कर्दम इति कथ्यते पूर्वपदस्य (यक्षस्य) लोपे कृते सति सत्यभामेति वक्तव्ये भामेतिवत्। एवं क्रमेण कर्दमावासपर्वतस्य तदीय राजधान्या तन्नामादिकरणं च सर्वमपि निरवशेषं गोस्तूपावासवत्। 'कइलासे वि एवं चेव णवरि दाहिणपच्चत्थिमेणं कइलासा वि रायहाणी ताए चेव दिसाए' कैलासेऽपि एवमेव कैलासे कैलासप्रभाण्युत्पलानि कैलास नामा च तत्र देवो महर्द्धिको यावत्पल्योपमस्थितिमान् परिवसति ततः कैलास इति पर्वतस्य नाम भवति केवलं कैलासपर्वतस्य दक्षिणपश्चिमायां कैलासाऽऽस्या राजधानी सा निरवशेषं विजयाराजधानीवत्। 'अरुणप्पभे वि उत्तरपच्चत्थिमेणं

'कुङ्कुमागुरुकर्पूरकस्तूरी चन्दनानि च
महासुगन्धमित्युक्तं नामतो यक्षकर्दमम् ॥१॥

यक्ष कर्दम में यहां पूर्व पद यक्ष का लोप सत्यभामा पद में सत्य पद के लोप की तरह हो गया है इसलिये यक्ष कर्दम न कहकर केवल कर्दम ऐसा कह दिया गया है 'विज्जुप्पभा रायहाणी' इसकी राजधानी का नाम विद्युत्प्रभा है गोस्तूपावास पर्वत की तरह ही यहां कर्दम की राजधानी का और इस के इस प्रकार के नाम होने का यह सब वर्णन जानना चाहिये 'कइलासे वि एवं चेव णवरिं दाहिणपच्चत्थिमेणं, कइलासा वि रायहाणी एवं चेव दिसाए' कैलास के सम्बन्ध में भी ऐसा ही वर्णन जानना चाहिये परन्तु इसका आवास पर्वत नैर्ऋत्य कोने में कहना चाहिये और इसकी राजधानी इसी दिशा में है ऐसा कहना चाहिये तात्पर्य इस कथन का ऐसा है हे भदन्त ! कैलास

યક્ષ કર્દમ છે. બીજે આ પ્રમાણે કહ્યું છે.

'कुङ्कुमागुरुकर्पूर कस्तूरि चन्दनानि च महासुगन्धमित्युक्तं, नामतो यक्षकर्दमम् ॥१॥

યક્ષ કર્દમમાં અહિં પૂર્વ પદ જે યક્ષ છે તેનો લોપ સત્યભામા પદમાં સત્યપદના લોપની જેમ થયેલ છે. તેથી યક્ષ કર્દમ એ પ્રમાણે ન કહેતાં કેવળ કર્દમ એજ પ્રમાણે કહેલ છે. ગોસ્તૂપાવાસ પર્વતની જેમજ અહીયા કર્દમની રાજધાનીનું અને તેનું એ પ્રકારનું નામ થવાનું કારણ આ બધું વર્ણન સમજી લેવું. 'कईलासे वि एवं चेव णवरं दाहिणपच्चत्थिमेणं कइलासावि रायहाणी एवं चेव दिसाए' કૈલાસના સંબંધમાં પણ આજ પ્રમાણેનું વર્ણન સમજવું પરંતુ તેનો આવાસપર્વત નૈઋત્ય ખૂણામાં છે, તેમ કહેવું અને તેની રાજધાની એજ દિશામાં છે. તેમ સમજવું આ કથનનું તાત્પર્ય એવું છે કે—હે ભગવન્

रायहाणी वि ताए चेव दिसाए' एवं—गोस्तूपाऽऽवासपर्वतवदेवाऽरुणप्रभाऽऽवास पर्वतोऽपि अरुणप्रभोत्तरपश्चिमायामरुणप्रभा राजधान्यपि वक्तव्यता प्रकारश्च सर्वोऽपि गोस्तूपवदेव तथाहि—अरुणप्रभो नामावासपर्वतः स्वनाम्नो देवस्य जम्बूद्वीपे मन्दरोत्तरपश्चिमायां लवणसमुद्रद्विचत्वारिंशद्योजनसहस्राणि लवणास्थिमवगाह्याऽस्मिन्नवकाशे वर्तते यश्चैकविंशत्यधिक सप्तदशयोजनानि इत्यादि गोस्तूपावासपर्वतवत्। नामचिन्तायामपि यस्मात्कारणात् तत्रत्योत्पलादीनि यावत्—सहस्रशतपत्रादीन्यरुणप्रभाणि तद्योगात्पर्वतोऽपि—०। तथा तत्राऽरुणप्रभो महर्द्धिको० देवो यावत् पल्योपमस्थितिकः परिवसति ततश्चारुणप्रभः एतदीयराजधान्यपि अरुणप्रभोत्तरपश्चिमायां तिर्यगसंख्येयद्वीपसमुद्रान् विलंघ्याऽन्यलवणसमुद्रे

अनुवेलन्धर नागराज का कैलास नाम का आवासपर्वत कहां पर है? तो इस गौतम के प्रश्न के उत्तर में प्रभु ने उनसे ऐसा कहा है—हे गौतम! जम्बूद्वीप नाम के द्वीप में जो मन्दर पर्वत है उस मन्दर की नैऋत्य दिशा में लवणसमुद्र में ४२ बयालीस हजार योजन आगे जाने पर कैलास अनुवेलन्धर नागराज का कैलास नाम का आवास पर्वत है इस पर्वत पर महर्द्धिक आदि विशेषणों वाला कैलास देव रहता है इसकी एक पल्योपम की स्थिति है कैलास की नैऋत्य दिशा में कैलास नामकी राजधानी है इस राजधानी का वर्णन विजयराजधानी की तरह है 'अरुणप्पभे वि उत्तर पुरत्थिमेणं रायहाणी वि ताए चेव दिसाए' अरुणप्रभ के सम्बन्ध में भी ऐसा ही कथन जानना चाहिये यहां आवास पर्वत का कथन वायव्य दिशा में कहना चाहिये तथा इसकी दिशा में अरुणप्रभा नाम की राजधानी हैं गोस्तूप आवास

કૈલાસ નામનો આવાસપર્વત કયાં આવેલ છે? શ્રીગૌતમસ્વામીના આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રીએ કહ્યું કે—હે ગૌતમ! જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં જે મંદર પર્વત છે એ મંદર પર્વતની નૈઋત્ય દિશામાં લવણ સમુદ્રમાં ૪૨ બેંતાલીસ હજાર યોજન આગળ જવાથી કૈલાસ અનુવેલંધર નાગરાજનો કૈલાસ એ નામનો આવાસપર્વત છે. તેની ઉપર મહર્દ્ધિક વિગેરે વિશેષણોવાળો કૈલાસ નામનો દેવ રહે છે. તેની સ્થિતિ એક પલ્યોપમની છે. કૈલાસ પર્વતની નૈઋત્ય દિશામાં કૈલાસ નામની રાજધાની છે આ રાજધાનીનું વર્ણન વિજય રાજધાનીના વર્ણન પ્રમાણે જ છે. 'अरुणप्पभे वि उत्तरपुरत्थिमेणं रायहाणी वि ताए चेव दिसाए' અરૂણપ્રભના સંબંધમાં પણ એ જ પ્રમાણેનું કથન સમજી લેવું, અહીયાં આવાસ પર્વતનું કથન વાયવ્ય દિશામાં કહેવું જોઇએ. તથા એ જ દિશામાં અરૂણપ્રભ નામની તેની રાજધાની છે. ગોસ્તૂપ આવાસ પર્વતના વર્ણન

द्वादशयोजनसहस्राण्यवगाह्याऽरुणप्रभा राजधानी विजयाराजधानीवत् । 'चत्तारि वि एगप्पमाणा सव्वरयणामया य' चत्वारोऽप्यावासपर्वता एकप्रमाणाः सर्वरत्नमयाश्च सर्वाऽपि वक्तव्यता गोस्तूपावासपर्वतवत् इति ॥८७॥

पर्वत के जैसा ही अरुणप्रभावास पर्वत का वर्णन है अरुणप्रभआवास पर्वत पर अरुणप्रभ नामका देव रहता है यह आवासपर्वत जम्बूद्वीप के मन्दर पर्वत की वायव्य विदिशा में लवणसमुद्र में ४२ हजार योजन आगे जाने पर व्यवस्थित है सत्तरह सौ इक्कीस योजन का यह ऊंचा है। चार सौ सवातीस योजन यह जमीन के अंदर प्रविष्ट हुआ है इत्यादि रूप से इसका सब वर्णन गोस्तूप पर्वत के जैसा है ऐसा जानना चाहिये इसके इस प्रकार के नाम करण में वहां की छोटी बडी वावडियों में उत्पन्न हुए उत्पलादिकों की प्रभा अरुण के जैसी प्रभा वाली हैं यही कारण है इस पर्वत पर इसी नामका एक देव रहता है यह देव महर्द्धिक आदि विशेषणों वाला है और इस की स्थिति एक पल्योपम की है। इस देव की राजधानी का नाम भी अरुण प्रभा है यह राजधानी लवणसमुद्र में १२ हजार योजन अवगाहित करने के बाद आती है इस के सम्बन्ध का सब वर्णन विजया राजधानी के जैसा ही है 'चत्तारि वि एगप्पमाणा सव्वरयणामयाय' ये चारों ही आवासपर्वत एक प्रमाण वाले हैं और सर्वात्मना रत्न-

પ્રમાણે જ અરૂણુ પ્રભ આવાસ પર્વતનું વર્ણન છે. અરૂણુપ્રભ આવાસપર્વત પર અરૂણુ પ્રભ નામના દેવ રહે છે. આ આવાસ પર્વત જંબૂદ્વીપના મંદર પર્વતની વાયવ્ય દિશામાં લવણુસમુદ્રમાં ૪૨ બેંતાલીસ હજાર યોજન આગળ જવાથી ત્યાં આવે છે. તેની ઉંચાઇ ૧૭૨૧ સત્તરસો એકવીસ યોજનની છે, ૪૩૦। ચાર સો સવા ત્રીસ યોજન એ જમીનની અંદર પ્રવેશેલ છે, વિગેરે પ્રકારથી તેનું તમામ વર્ણુન ગોસ્તૂપ પર્વતના વર્ણુન પ્રમાણે છે, આ પર્વતનું આ પ્રમાણે નામ થવાનું કારણુ ત્યાંની નાની નાની વાવડીયોમાં ઉત્પન્ન થતા ઉત્પલો વિગેરેની પ્રભા અરૂણુપ્રભાની જેવી છે, એજ છે. આ પર્વતની ઉપર એ નામના દેવ નિવાસ કરે છે. આ દેવ મહર્દ્ધિક વિગેરે વિશેષણોવાળા છે, અને તેની સ્થિતિ એક પલ્યોપમની છે, આ દેવની રાજધાનીનું નામ પણુ અરૂણુપ્રભા છે, આ રાજધાની લવણુસમુદ્રમાં ૧૨ બાર હજાર યોજન પ્રવેશ કર્યા બાદ આવે છે. આ રાજધાની સંબંધી [illegible] વર્ણુન વિજયારાજધાનીના વર્ણુન પ્રમાણે જ છે. 'चत्तारि वि एगप्पमाणा [illegible] याय' એ ચારે આવાસ પર્વત

मूलम्—कहि णं भंते ! सुट्ठियस्स लवणाहिवइस्स गोयम दीवे णामं दीवे पन्नत्ते, गोयमा ! जंबुद्दीवे णं दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पच्चत्थिमेणं लवणसमुद्दं बारस जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता एत्थ णं सुट्ठियस्स लवणाहिवइस्स गोयमदीवे णामं दीवे पन्नत्ते बारस जोयणसहस्साइं आयामविक्खंभेणं सत्ततीसं जोयणसहस्साइं नव य अडयाले जोयणसए किंचि विसेसोणे परिक्खेवेणं जंबूदीवं तेणं अद्धकोण णउए जोयणाइं चत्तालीसं पंच णउइभागे जोयणस्स उसिए जलंताओ लवणसमुद्दं तेणं दो कोसे ऊसिए जलंताओ। से णं एगाए य पउमवरवेइयाए एगेणं वणसंडेणं सव्वओ समंता तहेव वण्णओ दोण्ह वि। गोयमदीवस्स णं दीवस्स अंतो जाव बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पण्णत्ते से जहा नामए—आलिंगपुक्खरेइ वा जाव आसयंति। तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झदेसभागे एत्थ णं सुट्ठियस्स लवणाहिवइस्स एगे महं अइक्कीलावासे नामं भोमेज्जविहारे पन्नत्ते बावट्ठिं जोयणाइं अद्धजोयणं उड्ढं उच्चत्तेणं एक्कतीसं जोयणाइं कोसं च विक्खंभेणं अणेगखंभसयसंनिविट्ठे भवणवण्णओ भाणियव्वो। अइक्कीलावासस्स णं भोमेज्जविहारस्स अंतो बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पन्नत्ते जाव मणीणं फासो। तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्जदेसभागे एत्थ एगा मणिपेढिया पन्नत्ता। सा णं मणिपेढिया दो जोयणाइं आयामविक्खंभेणं

मय है इस प्रकार से गोस्तूप पर्वत की वक्तव्यता इनके सम्बन्ध में जाननी चाहिये ॥८७॥

એક સરખા પ્રમાણુવાળા અને સર્વાત્મના રત્નમય છે. આ રીતે ગોસ્તૂપ પર્વતના કથન પ્રમાણે તમામ કથન આ અરૂણપ્રભ આવાસપર્વતનું છે. ॥ સૂ. ૮૭ ॥

जोयणबाहल्लेणं सव्वमणिमई अच्छा जाव पडिरूवा। तीसे णं मणिपेढियाए उवरि एत्थ णं देवसयणिज्जे पन्नत्ते वण्णओ। से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ गोयमदीवे णं दीवे, गोयमदीवे णं दीवे तत्थ २ तहिं २ बहूइं उप्पलाइं जाव गोयमप्पभाइं से तेणट्ठेणं गोयमा! जाव णिच्चे। कहि णं भंते! सुट्ठियस्स लवणाहिवइस्स सुट्ठिया णामं रायहाणी पन्नत्ता? गोयमा! गोयमदीवस्स पच्चत्थिमेणं तिरियमसंखेज्जे जाव अण्णम्मि लवणसमुद्दे वारस जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता, एवं तहेव सव्वं णेयव्वं जाव सुत्थिए देवे ॥सू० ८८॥

छाया—कुत्र खलु भदन्त! सुस्थितस्य लवणाधिपते गौंतमद्वीपो नाम द्वीपः प्रज्ञप्तः, गौतम! जम्बूद्वीपे खलु द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य पश्चिमेन लवणसमुद्रं द्वादशयोजनसहस्राणि अवगाह्याऽत्र खलु सुस्थितस्य लवणाधिपते गौंतमद्वीपो नाम द्वीपः प्रज्ञप्तः, द्वादशयोजनसहस्राण्यायामविष्कम्भाभ्यां सप्तत्रिंशद्योजनसहस्राणि नव च अष्टाचत्वारिंशानि योजनशतानि किञ्चिद्विशेषोनानि परिक्षेपेण, जम्बूद्वीपान्ते खलु अर्धैकोन नवतीनि योजनानि-चत्वारिंशतं पञ्चनवतिभागान् योजनस्य उच्छ्रितो जलान्तात् लवणसमुद्रान्ते खलु द्वौ क्रोशौ उच्छ्रितौ जलान्तात्। स खल्वेकया च पद्मवरवेदिकया एकेन वनषण्डेन सर्वतः समन्तात् तथैव वर्णको द्वयोरपि। गौतमद्वीपस्य खलु द्वीपस्यान्त र्यावद् वहुसमरमणीयो भूमिभागः प्रज्ञप्तः स यथा नामकः आलिङ्गपुष्करमितिवा यावदाभासते। तस्य खलु वहुसमरमणीयस्य भूमिभागस्य वहुमध्यदेशभागे अत्र खलु सुस्थितस्य लवणाधिपतेः एको महान् अतिक्रीडावासो नाम भौमेयविहारः प्रज्ञप्तः। सार्धानि द्वाषष्टि योजनानि ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन एकत्रिंशतं योजनानि क्रोशं च विष्कम्भेण अनेकस्तम्भशतसन्निविष्टः भवनवर्णको भणितव्यः। अतिक्रीडावासस्य खलु भौमेयविहारस्यान्तर्वहुसमरमणीयो भूमिभागः प्रज्ञप्तो यावन्मणीनां फासः। तस्य खलु वहुसमरमणीयस्य भूमिभागस्य वहुमध्यदेशभागे अत्र खल्वेका मणिपीठिका प्रज्ञप्ता सा खलु मणिपीठिका द्वे योजने आयामविष्कम्भाभ्याम् योजनबाहल्येन सर्वमणिमयी अच्छा यावत्प्रतिरूपा। तस्याः खलु मणिपीठिकाया उपरि अत्र खलु देवशयनीयम् प्रज्ञप्तं वर्णकः। तत्केनार्थेन भदन्त! एवमुच्यते गौतमद्वीपः खलु गौतमद्वीपः? गौतमद्वीपे खलु द्वीपे तत्र तत्र देशे तत्र तत्र उत्पलानि यावद् गौतमप्रभाणि तत्तेनार्थेन गौतम!

यावन्नित्यः कुत्र खलु भदन्त ! सुस्थितस्य लवणाधिपतेः सुस्थिता नाम राजधानी प्रज्ञप्ता, गौतमद्वीपस्य पश्चिमेन तिर्यगसंख्येयान् यावदन्यस्मिल्लवणसमुद्रे द्वादशयोजनसहस्राण्यवगाह्य-एवं तथैव सर्वं नेतव्यं यावत् सुस्थितो देवः ॥ इति ॥८८ ॥

टीका-'कहि णं भंते ! सुट्ठियस्स लवणाहिवइस्स गोयमदीवे णामं दीवे पन्नत्ते' क्व खलु भदन्त ! सुस्थितस्य लवणाधिपते गौतम द्वीपो नाम द्वीपः प्रज्ञप्तः ? भगवानाह-'गोयमा जंबुद्दीवे णं दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पच्चत्थिमेणं लवणसमुद्दं बारसजोयणसहस्साइं ओगाहित्ता एत्थणं सुट्ठियस्स लवणाहिवइस्स गोयमदीवे णामं दीवे पन्नत्ते' गौतम ! जम्बूद्वीपे द्वीपे खलु मन्दरपर्वतपश्चिमायां द्वादशयोजनसहस्राणि लवणसमुद्रमवगाह्यात्र खलु लवणाधिपसुस्थितस्य गौतमद्वीपो नाम द्वीपः प्रज्ञप्तः स च-'बारसजोयणसहस्साइं आयामविक्खंभेणं-सत्तालीसं जोयणसहस्साइं नव य अडयाले जोयणसए किंचि विसेसोणे परि-

'कहि णं भंते ! सुट्ठियस्स लवणाहिवइस्स गोयम दीवे णामं दीवे'

टीकार्थ-हे भदन्त ! लवणसमुद्र के अधिपति सुस्थित देव का गौतमद्वीप कहां पर कहा गया है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! जंबुदीवेणं दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पच्चत्थिमेणं लवणसमुद्दं बारस जोयणाइं ओगाहित्ता एत्थणं सुट्ठियस्स लवणाहिवइयस्स गोयमदीवे णामं दीवे पन्नत्ते' हे गौतम ! जम्बूद्वीप नामके द्वीप में मन्दरपर्वत की पश्चिमदिशा में १२ योजन तक लवणसमुद्र में जाने पर जो स्थान आता है वहां पर लवणाधिपति सुस्थित देव का गौतम नामका द्वीप कहा गया है यह द्वीप 'बारसजोयणसहस्साइं आयामविक्खंभेणं सत्ततीसं जोयणसहस्साइं नव य अडयाले जोयणसए किंचि विसेसोणे परिक्खेवेणं' इस सूत्र के अनुसार १२ योजन का लम्बा चौडा है

'कहि णं भंते ! सुट्ठियस्स लवणाहिवइस्स गोयमदीवे णामं' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ-હે ભગવન્ લવણસમુદ્રના અધિપતિ સુસ્થિત દેવનો ગૌતમ દ્વીપ ક્યાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा !' जंबुदीवेणं दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पच्चत्थिमेणं लवणसमुद्दं बारस जोयणाइं ओगाहित्ता एत्थ णं सुत्थियस्स लवणाहिवइस्स गोयमदीवे णामं दीवे पण्णत्ते' હે ગૌતમ ! જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં મંદર પર્વતની પશ્ચિમ દિશામાં ૧૨ બાર યોજન પર્યન્તની લવણસમુદ્રમાં જવાથી જે સ્થાન આવે છે. ત્યાં આગળ લવણાધિપતિ સુસ્થિત દેવનો ગૌતમ નામનો દ્વીપ છે, આ દ્વીપ 'बारस जोयणसहस्साइं आयामविक्खंभेणं सत्तकोसं जोयणसहस्साइं नव य अडयाले जोयणसए किंचि विसेसोणे परिक्खेवेणं' આ સૂત્રપાઠના કથન પ્રમાણે બાર યોજન ...

क्खेवेणं-जंबूद्दीवं तेणं अद्धेकोणणउए जोयणाइं चत्तालीसं पंच णउइभागे जोयणस्स उसिए जलंताओ' द्वादश योजनसहस्राणि-आयामविष्कम्भाभ्याम् सप्तत्रिंशद्योजनसहस्राणि नव चाऽष्टाचत्वारिंशानि योजनशतानि किञ्चिद्विशेषोनानि परिक्षेपेण जम्बूद्वीपान्तेऽर्धैकोननवतीनि योजनानि सार्द्धाष्टाशीति संख्यानि चत्वारिंशतं च पञ्चनवतिभागान् योजनस्य जलान्तात्-जलपर्यन्तभागाद् ऊर्ध्वमुच्छ्रित एतावान् जलस्योपरि प्रकटितो दरीदृश्यते। 'लवणसमुद्दं तेणं-दो कोसे उसिए जलंताओ' लवणसमुद्रान्ते खलु द्वौ क्रोशौ यावज्जलान्ताद् ऊर्ध्वदेशे-उच्छ्रितः एतावान् जलस्योपरिप्रकट इत्यर्थः, 'सेणं एगाए पउमवरवेइयाए-एगेणं वणसंडेणं सव्वओ समंता तहेव वण्णओ दोण्हवि' स हि गौतमद्वीपः पद्मवरवेदिकयैकया-वनपण्डेनैकेन च सर्वत्र सर्वासु दिग्विदिक्षु सर्वतोभावेन

और कुछ कम ३७९४८ योजन का इसका परिक्षेप है 'जंबूदीवं तेणं अद्धेकोणणउए जोयणाइं चत्तालीसं पंचणउतिभागे जोयणसहस्स जलंताओ उसिए' यह जम्बूद्वीप की दिशा में जम्बूद्वीप के अन्त में-८८॥ योजन और एक योजन के ९५ भाग में से ४० भाग प्रमाण पानी से ऊंचा उठा हुआ है 'लवणसमुद्दं तेणं कोसे ऊसिए जलंताओ' तथा लवणसमुद्र की दिशा में लवणसमुद्र के अन्त में-यह जल से दो कोश तक ऊंचा उठा हुआ है 'से णं एगाए य पउमवरवेइयाए एगेणं वणसंडेणं सव्वओ समंता तहेव वण्णओ दोण्हवि' यह एक पद्मवर वेदिका से और एक वनषण्ड से चारों ओर घिरा हुआ है इन दोनों का वर्णन पहिले जैसा किया गया है वैसा ही है 'गोयमदीवस्स णं दीवस्स अंतो जाव बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पण्णत्ते' गौतम द्वीप के भीतर का भूमिभाग यावत् बहुसमरमणीय है।

લાંબો પહોળો છે. અને કંઇક કમ ૩૭૯૪૨ સાડત્રીસ હજાર નવસો બેંતાલીસ યોજનનો તેનો પરિક્ષેપ છે. 'जंबुद्दीवं तेणं अद्धेकोणणउए जोयणाइं चत्तालीसं पंचणउइ भागे जोयणस्स जलंताओ उसिए' આ જંબૂદ્વીપની દિશામાં જંબૂદ્વીપના અંતમાં ૮૮॥ સાડી અઠયાસી યોજન અને એક યોજનના ૯૫ પંચાણુમા ભાગમા ચાળીસ ભાગ પ્રમાણુ પાણીથી ઉપર નીકળેલ છે. 'लवणसमुद्दं तेणं दो कोसे ऊसिए जलंताओ' તથા લવણુ સમુદ્રની દિશામાં લવણુસમુદ્રના અંતમા પાણીથી બે કોસ ઉંચુ નીકળેલ છે. 'से णं एगाए पउमवरवेईयाए एगेणं वणसंडेणं सव्वओ समंता तहेव वण्णओ दोण्ह वि' આ ગૌતમદ્વીપ એક પદ્મવર વેદિકાથી અને એક વનખંડથી ચારે બાજુથી ઘેરાયેલ છે. આ બન્નેનું વર્ણન પહેલાં જે પ્રમાણે કરવામાં આવેલ છે, એ જ પ્રમાણે છે. 'गोयम

परिवेष्टितः कुञ्जइव रमणीयः इहहि पद्मवरवेदिकाया वनखण्डस्य च द्वयोरप्ये-तयोर्वर्णनं प्राग्दर्शितदिशा कर्तव्यम्। तथाहि -पद्मवरवेदिकाऽर्धयोजनमुच्चैः पञ्च-धनुश्शतानि विष्कंभेण-जगतीतुल्या परिक्षेपेण अस्या अयमेतद्रूपो वर्णावासः-वज्रमया नेमाः रिष्टरत्नमयानि प्रतिष्ठानानि वैडूर्यमयाः फलकाः वज्रमया सन्धयः रोहिताक्षरत्नमय्यः सूच्यः नानामणिमयानि कलेवराणि-कलेवरसंघाताः नाना-मणिमयानि रूपाणि रूपसंघाताः अङ्करत्नमयाः पक्षाः पक्षवाहाः ज्योतीरत्नमया-वंशा 'वंसकवेल्लुयाओ' रजतमय्यः पट्टिकाः जातरूपमय्योऽवधान्यः वज्रमयी--उपरिपुंछनी सर्वश्वेतं रजतमयमाच्छादनम् सा चैकैकेन किङ्किणीजालेन घण्टा-जालेन मुक्ताजालेन सुवर्णजालेन यावन्मणिजालेन एकेन पद्मवरजालेन सर्व-रत्नमयेन सर्वतः समन्तात्संपरिक्षिप्ता जालानि तपनीयलंबूसकानि सुवर्णमहत्तरक-मण्डितानि मणिमयविविधशोभित समुदायानि ईषदन्योन्यासंपृक्तानि पूर्वापरदक्षि-णोत्तरागतै र्वातै र्मन्दमेजितानि कम्पितानि शोभितानि स्पन्दितानि घट्टितानि

'से जहानामए आलिंग जाव आसयंति' रुओं की माला से घण्टा-जाल से, मुक्ताजाल से, सुवर्णजाल से, यावत् मणिजाल से एवं सर्व रत्नमय एक पद्मवर वेदिका से चारों ओर से वेष्टित है ये सब सुवर्ण आदि की मालाएँ एवं घंटा जाल वगैरह रक्त सुवर्ण के झूमकों से युक्त हैं सुवर्ण के इनके डोरे हैं इनके ये समुदाय विविध प्रकार के हार ओर अर्धहार से शोभित है। ये इन के समुदाय आपस में एक दूसरे समुदाय से कुछ २ दूरी पर है। तथा पूर्व पश्चिम, दक्षिण और उत्तर से आगत मन्द मन्द वायु से ये सब मालाएं धीरे धीरे हलती रहती हैं कंपित होती रहती हैं। शोभित होती रहती है। स्पन्दित होती रहती हैं आपस में घट्टित होती रहती हैं और ऐसी प्रतीत होती

दीवस्स णं अंतो जाव बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पण्णत्ते' ગૌતમ દ્વીપની અંદરનો ભૂમિભાગ યાવત્ બહુ સમરમણીય છે. 'से जहाणामए आलिंग० जाव आस॰ यंति' ३ ની માળાઓથી ઘંટાજાળોથી મુક્તા ફળોથી, સુવર્ણ જાળથી યાવત્ મણિજાળોથી તથા સર્વ રત્નમય એક પદ્મવર વેદિકાથી ચારે બાજુએ વીંટળા-ચેલ છે. આ સુવર્ણ વિગેરેની માળાઓ તથા ઘંટાજાળ વિગેરે લાલ સોનાના ઝૂમખાઓથી યુક્ત છે. સોનાના તેના દોરા છે. તે તમામ સમુદાયો અનેક પ્રકારના હારો અને અર્ધહારોથી શોભાયમાન છે. તેના આ સમુદાયો પરસ્પર એક બીજા સમુદાયથી કંઇક કંઇક દૂર આવેલા છે. તથા પૂર્વ પશ્ચિમ, દક્ષિણ અને ઉત્તર દિશાઓથી આવેલ મંદમંદ પવનથી તે તમામ માળાઓ ધીરે ધીરે હલતી રહે છે. કંપાયમાન થાય છે. સુશોભિત રહે છે. સ્પંદિત થાય

उदीरितानि एतेषामुदरेण मनोज्ञेन कर्णमनो निर्वृतिकरेण शब्देन सर्वतः समन्तादा पूर्यमणानि श्रियाऽतीवातीवोपशोभितानि तिष्ठन्ति । एतद्वेदिकायास्तत्र २ देश-प्रदेशे हय-नाग-नर-किन्नर-किंपुरुष-महोरग-गन्धर्व-ऋषभसंघाताः सर्वरत्न-मया अच्छा यावत्प्रतिरूपाः तथा तत्र बहवो हय गज पङ्क्तयो यावत् प्रतिरूपाः एवं हयादि मिथुनानि यावत्प्रतिरूपाणि तथा-पद्म-नागा-ऽशोक-चम्पकाऽऽम्र वसन्तवासन्तिकाऽतिमुक्तक-कुन्द-श्यामलता नित्यं कुसुमिताः स्तवकिता गुच्छिता

हैं कि मानों ये आपस में मिलजूल कर बात चीत सी कर रहीं हों, उदार, मनोज्ञ, एवं कर्ण और मन को आनन्द पहुंचाने वाले शब्द से ये सब ओर से भरी हुई रहती हैं इन की शोभा बडी अनौखी है। इस वेदिका के आस पास जगह जगह पर हय के युगल नाग के युगल, तरके युगल, किन्नर के युगल, किंपुरुष के युगल, महोरग के युगल, गन्धर्व के युगल, और ऋषभ बैल-के युगल हैं। ये सब सर्वा-त्मना रत्नमय हैं। अच्छ-आकाश-और स्फटिक मणि के जैसे स्वच्छ है। यावत् प्रतिरूप हैं। उस पद्मवर वेदिका के आस पास अनेक घोडों की पङ्क्तियां हैं गज की पङ्क्तियां हैं यावत् ये सब प्रतिरूप हैं।तथा-पद्म, नाग-अशोक-चम्पक, वसन्त-वासन्तिका, अतिमुक्तक, कुन्द एवं श्यामलताएं भी उस पद्मवर वेदिका के आस पास में हैं ये सब लताएं हमेशा कुसुमित रहती हैं स्तवकित रहती हैं गुच्छित रहती हैं तथा अलग अलग पिण्डरूप में रही हुई मंजरीरूप अवतंसक-कर्णा

છે. પરસ્પર ઘટ્ટિત રહે છે, અને એવી જણાય છે કે જાણે એ પરસ્પરમાં મળીને વાતચીત કરતી હોય. ઉદાર, મનોજ્ઞ, અને કાન અને મનને આનંદ પમાડવાવાળા શબ્દોથી ચારે બાજુથી ભરેલી રહે છે. તેની શોભા ઘણાજ જુદા પ્રકારની જણાય છે, એ વેદિકાની આજુ બાજુ સ્થળે સ્થળે ઘોડાના યુગલો, હાથીયોના યુગલો, નરયુગલો કિંનરોના યુગલો કિંપુરૂષોના યુગલો, મહોરગોના યુગલો, ગંધર્વોના યુગલો અને બળદોના યુગલો છે. એ બધા સર્વાત્મના રત્નમય છે. અચ્છ આકાશ અને સ્ફટિક મણિના જેવા સ્વચ્છ છે. યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. એ પદ્મવર વેદિકાની આજુબાજુ અનેક ઘોડાઓની પંક્તિયો છે. હાથિયોની પંક્તિયો છે. યાવત્ તે પ્રતિરૂપ છે. તથા પદ્મ, નાગ, અશોક ચંપક-વસંત, વાસન્તિકા અતિમુક્ત કુંદ અને શ્યામલતાઓ પણ એ પદ્મવર વેદિકાઓની આજુબાજુ છે. એ બધી લતાઓ સદા કુસુમિત રહે છે. સ્તબકિત રહે છે. ગુચ્છિત રહે છે. તથા અલગ અલગ પિંડાકારથી રહેલ મંજરી રૂપ અવતંસક અર્થાત્ કર્ણાભરણને એ ધારણ કરીને રહે છે. આ બધી લતાઓ

यावत्सुविभक्त पिण्डमञ्जरीकाऽवतंसकधारिण्यः सर्वरत्नमय्योऽच्छा यावत्प्रतिरूपाः तथा–बहवोऽक्षयस्वस्तिकाः सर्वरत्नमया यावत्प्रतिरूपाः ।

अथ केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते–पद्मवरवेदिका–पद्मवरवेदिकेति ? गौतम ! यतोऽस्या यत्र तत्र वापीतटकादौ सर्वत्र बहून्युत्पलकमलशतसहस्रपत्राणि सर्वरत्नमयानि यावदच्छ प्रतिरूपाणि तत्तेनार्थेनाऽवेहि यतश्च तन्नामशाश्वतं यन्न कदापिनाऽऽसीन्न भवति न भविष्यति–अपि तु आसीद्भवति भविष्यत्येव तत्ते-

भरण–को ये धारण किये रहती हैं । ये सब लताएं सर्वात्मना रत्नमय एवं अच्छ हैं और प्रतिरूपक के विशेषणों से युक्त है । इस पद्मवर वेदिका में स्थान २ पर अनेक चावलों के बने हुए एवं कभी नष्ट न होने वाले स्वस्तिक बने हुए हैं ये सब सर्वात्मना रत्नमय यावत्प्रतिरूप हैं । हे भदन्त ! इस वेदिका का नाम पद्मवरवेदिका ऐसा किस कारण से हुआ है इसके उत्तर में प्रभु ने कहा है कि हे गौतम ! इस पद्मवरवेदिका के स्थान रूप जैसे वेदिका के आस पास में, वेदिका के पटियों के ऊपर वेदिका के पुटान्तर में, वेदिका के स्तम्भों में स्तम्भों के आस पास में इत्यादि सब स्थानों में पद्म यावत् लक्ष पंखुडियों वाले पुष्प रहे हुए हैं ये सब सर्वात्मना रत्नमय एवं अच्छ आदि प्रतिरूप तक के विशेषणों वाले हैं । इस कारण हे गौतम ! इस वेदिका का नाम पद्मवरवेदिका हुआ है इस वेदिका का ऐसा नाम शाश्वत है यह पहिले नहीं था ऐसा नहीं है अब भी नहीं है ऐसा भी नहीं है और आगे भी नहीं रहेगा ऐसा भी नहीं है किन्तु ऐसा

સર્વાત્મના રત્નમય અને અચ્છ છે. તથા પ્રતિરૂપ સુધીના વિશેષણોથી યુક્ત છે. આ પદ્મવર વેદિકામાં સ્થળે સ્થળે ચોખાના બનેલા તથા કોઇ વખત નાશ ન પામે તેવા સ્વસ્તિકો છે. તે બધા સર્વાત્મના રત્નમય યાવત્પ્રતિરૂપ છે.

હે ભગવન્ આ વેદિકાનું નામ પદ્મવર વેદિકા એ પ્રમાણે શા કારણથી થયેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–હે ગૌતમ ! આ પદ્મવર વેદિકાના સ્થાન રૂપ વેદિકાની આસપાસ વેદિકાના પાટિયાઓની ઉપર વેદિકાના પુટાન્તરમાં વેદિકાના સ્તંભોમાં સ્તંભોની આજુ બાજુ વિગેરે બધાજ સ્થાનોમાં પદ્મ યાવત્ લાખ પાંખડીયો વાળા પુષ્પો રહેલા છે, એ બધા સર્વાત્મના રત્નમય અને અચ્છ વિગેરે પ્રતિરૂપ સુધીના વિશેષણો વાળા છે. તે કારણથી હે ગૌતમ ! આ વેદિકાનું આ રીતનું નામ કહેલ છે વળી આ પદ્મવરવેદિકા એ પ્રમાણેનું નામ શાશ્વત છે. તે પહેલા ન હતું તેમ નથી. વર્તમાનમાં નથી તેમ પણ નથી અને ભવિષ્યમાં નહીં હોય તેમ પણ નથી. પરંતુ એવું આ નામ પહેલાં હતું. વર્તમાનમાં પણ છે. અને

नार्थेन गौतम ! पद्मवरवेदिकेति । इत्थं साऽव्यया नित्या ध्रुवाऽक्षया शाश्वतीति । तस्य खलु गौतमद्वीपस्योपरिबहिरेको महान् वनषण्डः प्रज्ञप्तः स च-देशोने द्वे योजने चक्रवालविष्कम्भेणं जगतीतुल्यपरिक्षेपेण कृष्णः कृष्णावभासो यावद् अनेक शकटरथयानादि स्थानं सुरम्यः प्रासादिकः श्लक्ष्णो-ऽच्छो यावत्प्रतिरूपः इत्यादि क्रमेण वनषण्डवर्णनं कर्तव्यम्। 'गोयमदीवस्स णं दीवस्स अंतो जाव बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पन्नत्ते से जहानामए आलिंग जाव आसयंति' गौतमद्वीपस्य खलु अन्तर्मध्ये यावत् बहुसमरमणीयो भूमिभागः प्रज्ञप्तः स यथा नामकः-आलिङ्गपुष्करमितिवा मृदङ्ग इतिवा सरस्तलमितिवा-करतलमितिवाऽऽदर्शमण्डलमिति वा-चन्द्रमण्डलमितिवा सूर्यमण्डलमिति वा-उरभ्रचर्मेति वा-

यह नाम इसका पहिले था अब भी है और आगे भी रहेगा यह पद्मवर वेदिका द्रव्य दृष्टि से नित्य, ध्रुव, अक्षय, और शाश्वती है जगती के ऊपर और पद्मवर वेदिका के बाहर एक महान वनषण्ड है यह वनषण्ड दो योजन का चक्रवाल विष्कम्भ की अपेक्षा से है इस का परिक्षेप जगती के बराबर है यह कृष्ण और कृष्णावभास वाला है यावत् इस में अनेक शकट रथ एवं यान आदि ठहरते हैं। यह सुरम्य आदि प्रासादिक हैं श्लक्ष्ण और अच्छ है यावत् प्रतिरूप हैं इत्यादि रूप से पद्मवर वेदिका और वनषण्ड का वर्णन है यह बहुसमरमणीय भूमिभाग ऐसा प्रतीत होता है कि जैसे मानों मुरज या मृदङ्ग का समतल हो यावत् इस में अनेक देवी और देव उठते बैठते हैं यहां पर इस भूमिभाग का वर्णन इस प्रकार से है-'आलिङ्ग पुष्करमितिवा, मृदङ्गइतिवा, सरस्तलमितिवा, करतलमितिवा, आदर्शमण्डल-

ભવિષ્યમાં પણ રહેશે, આ પદ્મવરવેદિકા દ્રવ્ય દૃષ્ટિથી નિત્ય ધ્રુવ, અક્ષય, અને શાશ્વતી છે. જગતીની ઉપર અને પદ્મવર વેદિકાની બહાર એક એક મહાન વનષન્ડ છે. આ વનષંડ બે યોજનના ચક્રવાલ વિષ્કંભની અપેક્ષાથી છે. તેનો પરિક્ષેપ જગતીની બરોબર છે, તે કૃષ્ણ અને કૃષ્ણાવભાસ વાળું છે. યાવત્ તેમાં અનેક ગાડાઓ, રથો, અને યાન વાહનો ઉભા રહે છે. તે સુરમ્ય વિગેરે પ્રાસાદિક છે. શ્લક્ષ્ણ અને અચ્છ છે. યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. વિગેરે પ્રકારથી પદ્મવર વેદિકા અને વનખંડનું વર્ણન છે. આ બહુસમ રમણીય ભૂમિભાગ એવો જણાય છે કે-જેમ મુરજ અથવા મૃદંગનો તલભાગ સમતલ હોય છે, યાવત્ તેમાં અનેક દેવો અને દેવિયો ઉઠે બેસે છે, અહીયાં આ ભૂમિભાગનું વર્ણન આ પ્રમાણે છે-'आलिङ्गपुष्करमितिवा, मृदङ्गमितिवा, सरस्तलमिति वा करतलमितिवा, आदर्शमण्डलमितिवा, चन्द्रमण्डलमितिवा सूर्यमण्डल-

वराहचर्मेति वा–सिंहचर्मेति वा व्याघ्रचर्मेति वा वृकचर्मेति वा द्वीपिचर्मेति वा ऽनेकशंकुकीलक–सहस्रविततः आवर्त–प्रत्यावर्तश्रेणी–स्वस्तिक–सौवस्तिक–वर्धमानकमत्स्याण्डक–मकराण्डक–जार–मारफुल्लवेलि–पद्मपत्र–सागरतरङ्ग – वासन्तिकपद्मलता भक्तिचित्रैः सप्रकारकैः सश्रीकैः सोद्द्योतै र्नानाविधपञ्चवर्णै स्तृणैर्मणिभिश्चोपशोभितः तद्यथा–कृष्णैर्नीलैः पीतैर्लोहितैः शुक्लैः तत्र ये कृष्णा-तृणामणयश्च तेपाञ्चाऽयमेतद्रूपो वर्णावासः तद्यथा–जीमूत इति–ऽञ्जनमिति वा–खञ्जनमिति वा–कज्जलमिति वा मषीति वा यावत् तत्र खलु बहवो वानव्यन्तरदेवा–देव्य श्चाऽऽसते–शेरते–तिष्ठन्ति–त्वग्वर्तयन्ति–रमन्ते–क्रीडन्ति पुरा पौराण–सुचीर्ण–सुपराक्रान्त–शुभ–कान्त – कल्याणकर्मणां फलविशेषं प्रत्यनुभवन्तो यथासुखं तिष्ठन्ति । 'तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झदेसभागे–एत्थ णं सुट्ठियस्स लवणाहिवइस्स एगे महं अइकील्लावासे नामं भोमेज्जविहारे पन्नत्ते' तस्य खलु बहुसमरमणीयभूमिभागस्य मध्यदेशभागे अत्र खलु लवणाधिपति–सुस्थितस्यैकोमहान् अतिक्रीडावासो नाम भौमेयविहारः

मितिवा, चन्द्रमण्डलमितिवा, सूर्यमण्डलमितिवा, उरभ्रचरर्मेतिवा' इत्यादि इन समस्त पदों की व्याख्या पीछे की जा चुकी है यह सब भूमिभाग के वर्णन में पीछे का पाठ यहां 'कल्याणकर्मणां फलविशेषं प्रत्यनुभवन्तो यथासुखं विहरन्ति' यहां तक का ग्रहीत हुआ है। 'तस्सणं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झदेसभागे–एत्थणं सुट्ठियस्स लवणाहिवइस्स एगे महं अइक्किलावासे नाम भोमेज्जविहारे पन्नत्ते' इस बहुसमरमणीय भूमिभाग के ठीक बीच में लवणसमुद्राधिपति सुस्थित देव का एक विशाल आक्रीडावास नामका भौमेय विहार कहा गया है यह विहार 'बावट्ठिं जोयणाइं अद्धजोयणं उड्ढमुच्चत्तेणं, एकत्तीसं जोयणाइं कोसं च विक्खंभेणं अणेग खंभ

मितिवा, उरभ्रचर्मेतिवा' આ બધાજ પદોની વ્યાખ્યા પાછળ કરવામાં આવી ગયેલ છે. આ ભૂમિભાગના વર્ણનમાં પહેલાં કહેવામાં આવી ગયેલ તમામ પાઠ कल्याणकर्मणां फलविशेषं प्रत्यनुभवन्तो यथासुखं विहरन्ति' આ કથન પર્યન્તનો ગ્રહણ થયેલ છે. 'तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झदेसभागे एत्थ णं सुट्ठियस्स लवणाहिवइस्स एगे महं अइक्किलावासे नाम भोमेज्जविहारे पण्णत्ते' આ બહુસમરમણીય ભૂમિ ભાગની બરોબર મધ્યભાગમાં લવણસમુદ્રાધિપતિ સુસ્થિત નામના દેવનું એક વિશાળ આક્રીડાવાસ નામનો ભૌમેય વિહાર કહેવામાં આવેલ છે. આ વિહાર 'बावट्ठिं जोयणाइं अद्धजोयणं उड्ढमुच्चत्तेणं एक्कत्तीसं जोयणाइं कोसं च विक्खंभेणं अणेगखंभसतसन्निविट्ठे भवणवण्णओ भाणियव्वो' ૬૨॥ સાડી

स च 'बावट्ठिजोयणाइं अद्धजोयणं उड्ढमुच्चत्तेणं एक्कतीसं जोयणाइं कोसं च विक्खंभेण-अणेगखंभसयसंनिविट्ठे भवणवण्णओ भाणियव्वो' सार्धानि द्वाषष्टि योजनानि-उच्चत्वेनोर्ध्वम् क्रोशाधिकैकत्रिंशतं योजनानि विष्कम्भेण-अनेकस्तम्भशतैः सन्निविष्टः अभ्युद्गतसुकृतवज्रवेदिकः तोरणवररचितशालभञ्जिकः सुश्लिष्टविशिष्टलष्टसंस्थितः प्रशस्तवैडूर्यविमलस्तम्भः नानामणिकनकरत्नवज्रोज्ज्वल बहुलबहुसम सुविभक्तचित्ररमणीयकुट्टिमतलः ईहामृग-ऋषभ-तुरग-नर-मकर विहगव्यालकिन्नररुरुसरभचमरकुञ्जरवनलतापद्मलताभक्तिचित्रः स्तम्भोद्गतवज्रवेदिकापरिगताभिरामः विद्याधरयमलयुगलयंत्रयुक्तइवार्चिः सहस्रमालिनीयः रूपसहस्रकलितः दीप्यमानोऽतिदीप्यमानचक्षुर्लोकनलेशः शुभस्पर्शः सश्रीकरूपः काञ्चनमणिरत्नस्तुपिकाकः नानाविधपञ्चवर्णघण्टापताकापरिमण्डिताग्रशिखरः धवलमरीचिकवचं विनिर्मुञ्चन् लाउल्लोइयमहितः गोशीर्षरक्तचन्दनदर्दरदत्तपञ्चाङ्गुलितलः उपचितचन्दनकलशः चन्दनघटसुकृततोरणप्रतिद्वारदेशः आसक्तोत्सक्तवृत्तवग्घारितमाल्यदामकलापः पञ्चवर्णसरससुरभिमुक्त पुष्पपुञ्जोपचारकलितः कालागुरुप्रवरकुन्दुरुष्कतुरुष्कधूपमघमघायमानगन्धोद्धूताऽभिरामः वरगन्धः गन्धवर्तिभूतः अप्सरोगणसंघविकीर्णद्रव्यत्रुटितमधुरांशुकसंप्रणादितः सर्वरत्नमयोऽच्छः श्लक्ष्णो घृष्टो मृष्टो नीरजस्को यावत् प्रतिरूप इत्यादि क्रमेण विधेयं वनवर्णन मत्र। 'अइक्कीलावासस्स णं भोमेज्जविहारस्स-अंतो बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे

सतसंनिविट्ठे भवण वण्णओ भाणियव्वो' ६२॥ योजन का ऊंचा है ३१। योजन का इसका विष्कम्भ-चौडाई है ये सैकडों खंभों के ऊपर खडा हुआ है 'अभ्युद्गत सुकृत वज्रवेदिक तोरण वररचित शालभञ्जिका सुश्लिष्ट विशिष्ट लष्ट संस्थितः' इत्यादि रूप से इस विहार के वर्णन में जो पीछे और भी विशेषण आए हुए हैं उनके द्वारा भी इसका वर्णन कर लेना चाहिये, इसी वर्णन के भीतर उल्लोच का भी वर्णन आ जाता है 'अइक्कीलावासस्स णं भोमेज्जविहारस्स

બાસઠ યોજનનો ઉંચો છે. ૩૧। સવા એકત્રીસ યોજનનો તેનો વિષ્કંભ અર્થાત્ પહોળાઇ છે. એ સેંકડો સ્તંભોની ઉપર ઉભો રહેલ છે. 'अभ्युद्गतसुकृतवज्रवेदिकातोरणवररचितशालभञ्जिकःसुश्लिष्टविशिष्टलष्टसंस्थितः' ઈત્યાદિ પ્રકારથી આ વિહારના વર્ણનમાં પહેલાં જે વિશેષણો કહેવામાં આવેલા છે, તે વિશેષણોથી પણ આનું વર્ણન કરી લેવું. આ વર્ણનમાં જ ઉલ્લોકનું વર્ણન પણ આવી જાય છે. 'अइक्कीलावासस्स णं भोमेज्जविहारस्स अंतो बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पण्णत्ते जाव मणीणं फासो' આ ક્રીડાવાસ ભૌમેય વિહારની અંદરનો ભૂમિભાગ

पन्नत्ते जाव मणीणं फासो' अतिक्रीडावासाऽऽस्य भौमेयविहारस्य खलु मध्येऽन्त-र्बहुसमरमणीयो भूमिभागः प्रज्ञप्तः स यथा नामकः-आलिङ्गपुष्करमिति वा-इत्यादि क्रमेण यावन्मणीनां फासस्तावन्निरूपणीयः। 'तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झदेसभाए-एत्थणं एगा महं मणिपेढिया पन्नत्ता-सा णं मणिपेढिया दो जोयणाइं आयामविक्खंभेणं-जोयणबाहल्लेणं सव्वमणि-मई अच्छा जाव पडिरूवा' तद्बहुसमरमणीयभूमिभागस्य विस्तृतमध्यांशे-अत्रैका महती मणिपठिकाऽऽस्ते सा खलु मणिपीठिका द्वे योजने आयामविष्कम्भाभ्याम् बाहल्येन योजनं सर्वमणिमयी अच्छा यावत्प्रतिरूपा। 'तीसेणं मणिपेढियाए उवरि एत्थणं देवसयणिज्जे पन्नत्ते' उपरि च तस्या मणिपीठिकायाः उपरि

अंतो बहुसमरणणिज्जे भूमिभागे पण्णत्ते जाव मणीणं फासो' इस आक्रीडावास भौमेय विहार के भीतर का भूमिभाग बहुसमरमणीय है इस भूमिभाग के वर्णन में भी 'आलिंग पुक्खरेइवा' इत्यादि पूर्वोक्त पदों का संग्रह हुआ है यह वर्णन 'यावन्मणीनां तृणानां स्पर्शः' इस सूत्रपाठ तक यहां ग्रहण किया गया हैं। 'तस्स बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थ एगा मणिपेढिया पण्णत्ता' इस बहुसमरमणीय भूमिभाग के ठीक बीच में एक मणिपीठिका कही गई है 'सा णं मणिपेढिया दो जोयणाइं आयामविक्खंभेणं जोयणबाह-ल्लेणं सव्वमणिमयी अच्छा जाव पडिरूवा' यह मणिपीठिका लम्बाई-चौडाई में दो योजन की है और मोटाई में एक योजन की है। यह सर्वरूप से मणियों की बनी हुई है आकाश और स्फटिक मणि के जैसी यह अच्छ है यावत् प्रतिरूप हैं यहां यावत् शब्द से श्लक्ष्ण आदि पदों का ग्रहण हुआ है 'तीसेणं मणिपेढियाए उवरिं एत्थ णं

બહુસમરમણીય છે. આ ભૂમિભાગના વર્ણનમાં પણ 'आलिङ्गपुक्खरेइवा' વિગેરે પૂર્વોક્ત પદોનો સંગ્રહ થયેલ છે. આ વર્ણન 'यावन्मणीनां तृणानां स्पर्शः' આ સૂત્રપાઠ પર્યન્તનો અહીયાં ગ્રહણ કરવામાં આવેલ છે. 'तस्स बहुसमरमणि-ज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थ एगा मणिपेढिया पण्णत्ता' આ બહુ સમરમણીય ભૂમિભાગની બરોબર મધ્યમભાગમાં એક મણિપીઠિકા કહેલ છે. 'सा णं मणिपेढिया दो जोयणाइं आयामविक्खंभेणं जोयणबाहल्लेणं सव्वमणिमयी अच्छा जाव पडिरूवा' આ મણિપીઠિકાની લંબાઇ પહોળાઇ બે યોજનની છે. અને તેનો ઘેરાવો એક યોજનનો છે. એ સર્વ પ્રકારથી મણિયોથી બનેલ છે. આકાશ અને સ્ફટિક મણિના જેવી તે સ્વચ્છ છે. યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. અહીયાં યાવત્ શબ્દથી શ્લક્ષ્ણ વિગેરે પદો ગ્રહણ થયેલ છે 'तीसे णं मणिपेढियाए

खल्वत्र देवशयनीयं प्रज्ञप्तम् । 'वण्णओ' तस्य वर्णक उपरि अष्टाष्टमङ्गलकादिकं च तच्च देवशयनीयं सालिङ्गनवर्तिकोभयत उपधानकम् मध्ये नत गम्भीरम् गङ्गा-पुलिनवालुकोद्दालसालिसयम् उपचितक्षौमदुकूलपट्टप्रतिच्छादनम् सुविरचितरजत-त्राणरक्तांशुकसंवृतम् सुरम्यम् आदर्शरुत नवनीततूलस्पर्शवन्मृदुकम् । 'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ' गोयमदीवे णं दीवे ? तत्थ २ तहिं बहूइं उप्पलाइं जाव गोयमप्पभाइं' तत्केनार्थेन भदन्त ! गौतमद्वीपः २ इत्येवमुच्यते ? भगवानाह-गौतमद्वीपे खलु तत्र २ देशे-प्रदेशे चोत्पल-पद्म-कुमुद-पुण्डरीक महापुण्डरीक शत-सहस्रपत्राणि यानि तानि सर्वाणि गौतमवर्णानि-गौतमाकाराणि तत्तद्योगात् -वसति च तत्र महर्द्धिक महासौख्यक महाद्युतिक महाबल महानुभावः पल्योपम-

---

देवसयणिज्जे पण्णत्ते' इस मणिपीठिका के ऊपर एक देव शय्या है 'वण्णओ' इसका वर्णन जैसा पीछे 'णाणामणिमया पडिरूवा' आदि पदों द्वारा किया गया है वैसा ही यहां पर भी कर लेना चाहिये 'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ गोयमदीवेणं दीवे' हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि यह गौतम द्वीप है ? अर्थात् इस द्वीप का नाम गौतम द्वीप ऐसा किस कारण से हुआ है ? इस के उत्तर में प्रभु कहते हैं-'तत्थ २ तहिं बहूहिं उप्पलाइं जाव गोमयप्प-भाइं से एएणट्ठेणं गोयमा ! णिच्चे' हे गौतम ! उस गौतमद्वीप में जो छोटी बडी वापिकाएं आदि जल प्रदेश है उनमें जो उत्पल पद्म कुमुद यावत् लक्षपत्रों वाले पुष्प आदि हैं उन सब की प्रभा गोमेद रत्न जैसी है इस कारण से वहां पर महर्द्धिक आदि विशेषणों वाली एवं एक पल्यकी स्थिति वाला गौतम देव रहता है इस कारण इस

उवरि एत्थ णं देवसयणिज्जे पण्णत्ते' આ મણિ પીઠિકાની ઉપર એક દેવશય્યા છે. તેનું વર્ણન જે પ્રમાણે 'णाणामणिमया पडिरूवा' વિગેરે પદો દ્વારા કરવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણે અહીંયા પણ કરી લેવું જોઈએ. 'से केणट्ठणं भंते ! एवं पुच्चइ गोयमदीवेणं दीवे' હે ભગવન્! આપ એવું શા કારણથી કહો છો કે આ ગૌતમ દ્વીપ છે. અર્થાત્ આ દ્વીપનું નામ ગૌતમ દ્વીપ એવું શા કારણથી થયેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'तत्थ तत्थ तहिं बहूहिं उप्पलाइं जाव गोमयप्पभाइं से एएणट्ठेणं गोयमा जाव णिच्चे' હે ગૌતમ! એ ગૌતમદ્વીપમાં જે નાની મોટી વાવો વિગેરે જલ પ્રદેશો છે. તેમાં જે ઉત્પલો, પદ્મો, કુમુદો યાવત્ લક્ષપત્રોવાળા પુષ્પો વિગેરે છે. તે બધાની પ્રભા ગોમેદ રત્નના જેવી છે. તે કારણથી તથા ત્યાં મહર્દ્ધિક આદિ વિશેષણોવાળા અને એક પલ્યની સ્થિતિવાળા ગૌતમ દેવ રહે છે. તે કારણથી આ દ્વીપનું

स्थितिमांल्लवणाधिपतिः सुस्थितस्थापि, स च चतुः सामानिकसहस्राणां चतसृरा-जमहिषीणां सप्ताऽनीकाऽनीकाधिपतीनां षोडशात्मरक्षकदेवसहस्राणां गौतमद्वीपस्य सुस्थितायां राजधान्या अन्येषां च बहूनां वानव्यन्तर देव-देवीनां चाऽऽधिपत्यं पौरपत्यं सेनापत्यं कारयन् पालयन् विहरति तत्तेनार्थेन गौतमद्वीपो गौतमद्वीप इत्येवं गौतम! उच्यते। अथोत्तरं च गौतम! शाश्वतं नाम भवति यन्नकदापिनाऽसीन्न भवति न भविष्यति अपि तु-आसीदेव भवत्येव भविष्यत्येवा ऽव्ययो ध्रुवः शाश्वतो नित्यः। 'कहि णं भंते! सुट्ठियस्स लवणाहिवइस्स सुट्ठिया णामं रायहाणी पन्नत्ता-गोयमा! गोयमदीवस्स पच्चत्थिमेणं तिरियमसंखेज्जे जाव अण्णंमि लवणसमुद्दे वारसजोयणसहस्साइं ओगाहित्ता एवं तहेव सव्वं णेयव्वं

द्वीप का नाम गौतमद्वीप हो गया है यह देव वहां पर रहता हुआ चार हजार सामानिक देवों का, चार अग्रमहिषिकों का जैसा कि पहिले कहा गया है सात अनीकों का सात अनिकाधिपतियों का १६ हजार आत्मरक्षक देवों का तथा वहां के निवासी और भी दूसरे वानव्यन्तर आदि देवों का आधिपत्य करता है अपनी राजधानी का आधिपत्य करता है उन सब की रक्षा एवं पालन करता है और सुख शान्ति के साथ अपने समय को व्यतीत करता है यह द्वीप आज का हो ऐसी बात नहीं है। यह तो अनादिनिधन द्वीप है यह भूत में था, अब भी है और आगे भी रहेगा अतः यह द्रव्य दृष्टि से नित्य है तथा वर्ण पर्यायों आदि की दृष्टि से यह अनित्य भी है 'कहि णं भंते! सुट्ठियस्स लवणाहिवइस्स सुट्ठिया णामं रायहाणी पण्णत्ता' हे भदन्त! लवणसमुद्राधिपति सुस्थित देव की सुस्थिता नामकी राजधानी

નામ ગૌતમદ્વીપ એ પ્રમાણે થયેલ છે. એ દેવ ત્યાં રહીને ચાર હજાર સામાનિક દેવોનું, ચાર અગ્રમહિષિયોનું, જેમ પહેલાં કહેવામાં આવેલ છે તે પ્રમાણે સાત અનીકોનું તથા સાત અનીકાધિપતિયોનું ૧૬ સોળ હજાર આત્મરક્ષક દેવોનું તથા ત્યાં રહેવાવાળા બીજા પણ અનેક વાનવ્યંતર વિગેરે દેવોનું અધિપતિપણું કરે છે. પોતાની રાજધાનીનું અધિપતિપણુ, કરે છે. એ બધાની રક્ષા અને તેનું પાલન કરે છે, અને સુખ પૂર્વક પોતાના સમયને વીતાવે છે. આ દ્વીપનું નામ આ કારણોથી છે તેમ નથી. એતો અનાદિ કાલભાવી છે. તે પહેલા હતો, વર્તમાનમાં છે, અને ભવિષ્યમાં પણ રહેશે. તેથી દ્રવ્ય દૃષ્ટિથી તે નિત્ય છે. તથા વર્ણ પર્યાય વિગેરેની દૃષ્ટિથી તે અનિત્ય છે. 'कहिणं भंते! सुट्ठियस्स लवणाहिवइस्स सुट्ठिया णामं रायहाणी पण्णत्ता' હે ભગવન્ લવણ સમુદ્રના અધિપતિ સુસ્થિત દેવની સુસ્થિતા નામની રાજધાની ક્યાં

जाव सुत्थिए देवे' कुत्र खलु भदन्त ! लवणाधिप सुस्थितदेवस्य सुस्थिता नाम्नी राजधानी प्रज्ञप्ता ? भगवानाह—गौतम ! गौतमद्वीपस्य पश्चिमेन पश्चिमायां दिशि तिर्यगसंख्येय द्वीपसमुद्रान् व्यतिव्रज्याऽन्यलवणसमुद्रे द्वादशयोजनसहस्राण्यवगाह्याऽत्र सुस्थिता सुस्थितदेवस्य राजधानी एवं क्रमेण तथैव गोस्तूपराजधानीवत् सर्वं नेतव्यं यावत्सुस्थितो देव इति ॥सू० ८८॥

सम्प्रति—जंबूद्वीपगत चन्द्रद्वीपवर्णनम्—

मूलम्—कहि णं भंते ! जंबूद्दीवगाणं चंदाणं चंददीवा णामं दीवा पन्नत्ता, गोयमा ! जंबूद्दीवे णं दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पुरच्छिमेणं लवणसमुद्दं बारस जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता एत्थ णं जंबूद्दीवगाणं चंदाणं चंददीवा णामं दीवा पन्नत्ता जंबुद्दीवं तेणं अद्धेकोण णउइ जोयणाइं चत्तालीसं पंचाणउइं भागे जोयणस्स ऊसिया जलंताओ लवणसमुद्दं तेणं दो कोसे ऊसिया जलंताओ बारस जोयणसहस्साइं आयामविक्खंभेणं सेसं तं चेव जहा गोयमदीवस्स परिक्खेवो पउमवरवेइया पत्तेयं पत्तेयं वणसंड० दोण्ह वि वण्णओ बहुसमरमणिज्जा भूमिभागा

कहां पर है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयम दीवस्स पच्चत्थिमेणं तिरियमसंखेज्जे जाव अण्णंमि लवणसमुद्दे बारसजोयणसहस्साइं ओगाहित्ता, एवं तहेव सव्वं णेयव्वं जाव सुत्थिए देवे' हे गौतम ! गौतमद्वीप की पश्चिमदिशा में तिर्यग् असंख्यात द्वीप समुद्रों को पार करके अन्य लवणसमुद्र में १२ हजार योजन आगे जाने पर सुस्थित देव की सुस्थिता नामकी राजधानी है इस राजधानी का वर्णन गोस्तूप पर्वतावास की गोस्तूपा राजधानी के जैसा ही हैं । ॥८८॥

આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'ગોયમદીવસ્સ પચ્ચત્થિમેણં તિરિયમસંખેજ્જે જાવ અણ્ણંમિ લવણસમુદ્દે બારસ જોયણ સહસ્સાઇં ઓગાહિત્તા એવં તહેવ સવ્વં ણેયવ્વં જાવ સુત્થિએ દેવે' હે ગૌતમ ! ગૌતમદ્વીપની પશ્ચિમ દિશામાં તિર્યક્ અસંખ્યાત દ્વીપો અને સમુદ્રોને પાર કરીને બીજા લવણ-સમુદ્રમાં ૧૨ બાર હજાર યોજન આગળ જવાથી સુસ્થિત દેવની સુસ્થિતા નામની રાજધાની છે. આ રાજધાનીનું વર્ણન ગોસ્તૂપ પર્વતાવાસની ગોસ્તૂપા રાજધાનીના વર્ણન પ્રમાણે છે. ॥ સૂ. ૮૮ ॥

जाव जोइसिया देवा आसयंति। तेसि णं बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पासायवडेंसगा बावट्ठि जोयणाइं बहुमज्झ० मणिपेढियाओ दो जोयणाइं जाव सीहासणा सपरिवारा भाणियव्वा तहेव अट्ठो गोयमा बहुसु खुड्डासु खुड्डियासु बहूइं उप्पलाइं चंदवण्णाभाइं चंदा एत्थ देवा महड्ढिया जाव पलिओवमट्ठिईया परिवसंति, तेणं तत्थ पत्तेयं पत्तेयं चउण्हं सामाणियसाहस्सीणं जाव चंददीवाणं चंदाण य रायहाणीणं अन्नेसिं च बहूणं जोइसियाणं देवाणं देवीण य आहेवच्चं जाव विहरंति, से तेणट्ठेणं गोयमा! चंद दीवा जाव णिच्चा। कहि णं भंते! जंबूदीवगाणं चंदाणं चंदाओ णामं रायहाणीओ पन्नत्ताओ। गोयमा! चंददीवाणं पुरत्थिमेणं तिरियं जाव अण्णम्मि जंबूदीवे दीवे बारस जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता तं चेव पमाणं जाव महड्ढिया चंदा देवा चंदा देवा। कहि णं भंते जंबूदीवगाणं सूराणं सूरदीवा णामं दीवा पन्नत्ता गोयमा! जंबूदीवे णं दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पच्चत्थिमेणं लवणसमुद्दं बारस जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता तं चेव उच्चत्तं आयामविक्खंभेणं परिक्खेवो वेइया वणसंडा भूमिभागा जाव आसयंति पासायवडेंसगाणं तं चेव पमाणं मणिपेढिया सीहासणा सपरिवारा अट्ठो उप्पलाइं सूरप्पभाइं सूरा एत्थ देवा जाव रायहाणीओ सकाणं दीवाणं पच्चत्थिमेणं अण्णंमि जंबूदीवे दीवे सेसं तं चेव जाव सूरा देवा। कहि णं भंते अब्भितरलवणगाणं चंदाणं चंददीवा णामं दीवा पन्नत्ता गोयमा! जंबूदीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पुरत्थिमेणं लवणसमुद्दं बारस जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता एत्थ णं अब्भितरलवणगाणं चंदाणं चंददीवा णामं दीवा पन्नत्ता जहा जंबुदीवगा चंदा तहा भाणियव्वा णवरि

रायहाणीओ अण्णम्मि लवणे सेसं तं चेव। एवं अब्भिंतर लावणगाणं सूराण वि लवणसमुद्दं बारस जोयणसहस्साइं तहेव सव्वं जाव रायहाणीओ। कहि णं भंते! बाहिरलावगाणं चंदाणं चंद दीवा णामं दीवा पन्नत्ता गोयमा लवणसमुद्दस्स पुरत्थिमिल्लाओ वेइयंताओ लवणसमुद्दं पच्चत्थिमेणं बारस जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता एत्थ णं बाहिरलावगाणं चंद दीवा णामं दीवा पन्नत्ता, धायईखंड दीवं तेणं अद्धेकोण णवइ जोयणाइं चत्तालीसं च पंच णउइभागे जोयणस्स ऊसिया जलंताओ लवणसमुद्दं तेणं दो कोसे ऊसिया बारस जोयणसहस्साइं आयामविक्खंभेणं पउमवरवेइया वणसंडा बहुसमरमणिज्जा भूमिभागा मणिपेढिया सीहासणा सपरिवारा सो चेव अट्ठो रायहाणीओ सगाणं दीवाणं पुरत्थिमेणं तिरियमसं० अण्णम्मि लवणसमुद्दं तहेव सव्वं। कहि णं भंते! बाहिरलावगाणं सूराणं सूर दीवा णामं दीवा पन्नत्ता गोयमा! लवणसमुद्द पच्चत्थिमिल्लाओ वेइयंताओ लवणसमुद्दं पुरत्थिमेणं बारस जोयणसहस्साइं धायइसंड दीवं तेणं अद्धेकूणणउइं जोयणाइं चत्तालीसं च पंच नउइभागे जोयणस्स दो कोसे ऊसिया सेणं तहेव जाव रायहाणीओ सगाणं दीवाणं पच्चत्थिमेणं तिरियम संखेज्जे लवणे चेव बारस जोयणा तहेव सव्वं भाणियव्वं।सू.८९।

छाया—कुत्र खलु भदन्त ! जम्बूद्वीपगतयोश्चन्द्रयोश्चन्द्रद्वीपौ नाम द्वीपौ प्रज्ञप्तौ, गौतम ! जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य पूर्वेण लवणसमुद्रं द्वादश योजनसहस्राणि अवगाह्य अत्र खलु जम्बूद्वीपगतयोश्चन्द्रयोश्चन्द्रद्वीपौ नाम द्वीपौ प्रज्ञप्तौ जम्बूद्वीपान्ते अर्द्धेकोन नवतीनि योजनानि चत्वारिंशतं पञ्चनवतिभागान् योजनस्योच्छ्रितौ जलान्तात्—लवणसमुद्रान्तेन द्वौ क्रोशौ—उच्छ्रितौ—जलान्ताद्, द्वादश योजनसहस्राणि—आयामविष्कम्भेण शेषं तदेव—यथा गौतमद्वीपस्य परिक्षेपः पद्मवरवेदिका प्रत्येकं २ वनषण्डपरिक्षिप्ता द्वयोरपि वर्णकः बहुसमरमणीयौ

भूमिभागो यावज्ज्योतिष्का देवा आसते। तेषां खलु बहुसमरमणीये भूमिभागे प्रासादावतंसको द्वाषष्टिर्योजनानि बहुमध्यदेशभागे मणिपीठिकाः द्वे योजने यावत्सिंहासनं सपरिवारं भणितव्यं तथैवाऽर्थः गौतम! वह्वीसु क्षुद्रासु क्षुल्लिकासु बहून्युत्पलानि चन्द्रवर्णाभानि चन्द्रौ अत्र देवौ महर्द्धिकौ यावत् पल्योपमस्थितिकौ परिवसतः, तौ खलु तत्र प्रत्येकं २ चतुर्णां सामानिकसहस्राणां यावत् चन्द्रद्वीपयोः चन्द्रयोश्च राजधान्योः अन्येषाञ्च बहूनां ज्योतिष्काणां देवानां देवीनां चाऽऽधिपत्यं यावद् विहरतः। तत्तेनार्थेन गौतम! चन्द्रद्वीपौ यावन्नित्यौ कुत्र खलु भदन्त! जम्बुद्वीपगतयोश्चचन्द्रयोश्चन्द्रे नाम राज प्रज्ञप्ते, गौतम! चन्द्रद्वीपयोः पूर्वेण तिर्यग् यावदन्यस्मिन् जम्बूद्वीपे द्वीपे द्वादशयोजन सहस्राण्यवगाह्य तदेव प्रमाणं यावन्महर्द्धिकौ चन्द्रौ देवौ। कुत्र खलु भदन्त! जम्बूद्वीपगतयोः सूर्ययोः सूर्यद्वीपौ नाम द्वीपौ प्रज्ञप्तौ, गौतम! जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य पश्चिमेन लवणसमुद्रं द्वादशयोजनसहस्राण्यवगाह्य तदेवोच्चत्व मायामविष्कम्भेण परिक्षेपो वेदिका वनषण्डः भूमिभागो यावदासते प्रासादावतंसकानां तदेव प्रमाणं मणिपीठिका सिंहासनं सपरिवारम् अर्थः उत्पलानि सूर्यप्रभाणि सूर्यौ अत्र देवौ यावद्राजधान्यौ स्वकयोः द्वीपयोः पश्चिमेनाऽन्यस्मिन् जम्बूद्वीपे द्वीपे शेषं तदेव यावत्सूर्यौ देवौ। कुत्र खलु भदन्त! आभ्यन्तर लावणिकयोश्चन्द्रयोश्चन्द्रद्वीपौ नाम द्वीपौ प्रज्ञप्तौ, गौतम! जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य पूर्वेण लवणसमुद्रं द्वादशयोजनसहस्राण्यवगाह्याऽत्र खलु अभ्यन्तर लावणिकयोश्चन्द्रयोश्चन्द्रद्वीपौ नाम द्वीपौ प्रज्ञप्तौ यथा—जम्बूद्वीपगतौ चन्द्रौ तथैव भणितव्यौ नवरं राजधान्यौ अन्यस्मिल्लवणे शेषं तदेव। एवमभ्यन्तरलावणिकयोः सूर्ययोरपि लवणसमुद्रं द्वादश योजनसहस्राणि तथैव सर्वम् यावद् राजधान्यौ। कुत्र खलु भदन्त! बाह्यलावणिकयोश्चन्द्रयोश्चन्द्रद्वीपौ नाम द्वीपौ प्रज्ञप्तौ, गौतम! लवणस्य समुद्रस्य पौरस्त्याद् वेदिकान्ताल्लवणसमुद्रं पश्चिमेन द्वादशयोजनसहस्राण्यवगाह्याऽत्र खलु बाह्यलावणिकयोश्चन्द्रयोश्चन्द्रद्वीपौ नाम द्वीपौ प्रज्ञप्तौ धातकीषण्डद्वीपान्तेन अर्धैकोननवति योजनानि चत्वारिंशतं च पञ्चनवतिभागान् योजनस्योच्छ्रितौ जलान्ताल्लवणसमुद्रान्तेन द्वौ क्रोशौ उच्छ्रितौ द्वादशयोजनसहस्राण्यायामविष्कम्भेण पद्मवरवेदिका, वनषण्डः भूमिभागः मणिपीठिका सिंहासनं सपरिवारं स एवाऽर्थः राजधान्यौ स्वकयोर्द्वीपयोः पूर्वेण तिर्यगसंख्येय० अन्यस्मिल्लवणसमुद्रे तथैव सर्वम्। कुत्र खलु भदन्त! बाह्यलावणिकयोः सूर्ययोः सूर्यद्वीपौ नाम द्वीपौ प्रज्ञप्तौ, गौतम। लवणसमुद्र पश्चिमवेदिकान्ताल्लवणसमुद्रं पूर्वेण द्वादशयोजनसहस्राणि धातकीखण्डद्वीपान्तेन अर्धैकोननवतियोजनानि चत्वारिंशतं पञ्चनवतिभागान् योजनस्य द्वौ क्रोशौ उच्छ्रितौ शेषं

तथैव राजधान्यौ स्वकयोर्द्वीपयोः पश्चिमेन तिर्यगसंख्येयान् लवणे-एव द्वादश योजनानि तथैव सर्वं भणितव्यम् ॥७८॥

टीका-'कहि णं भंते ! जंबुद्दीवगाणं चंदाणं चंददीवा णामं दीवा पन्नत्ता' क्व नु खलु भदन्त ! जम्बूद्वीपगत चन्द्रयोश्चन्द्र द्वीपौ नाम द्वीपौ प्रज्ञप्तौ ? भगवानाह-'गोयमा ! जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पुरच्छिमेणं लवणसमुद्दं बारसजोयणसहस्साइं ओगाहित्ता-एत्थणं जंबुद्दीवगाणं चंदाणं चंददीवा णामं दीवा पन्नत्ता' गौतम ! जम्बूद्वीपे खलु द्वीपे मन्दर पर्वतात्पूर्वस्यां लवणसमुद्रमवगाह्य द्वादश योजनसहस्राणि अत्रैव हि जम्बुद्वीपं प्रभासयतोश्चन्द्रयोर्नूनं चन्द्रद्वीपौ प्रसिद्धौ । 'जंबुद्दीवं तेणं अद्धेकोण णउइ जोयणाइं चत्तालीसं च पंचाणउइं भागे जोयणस्स उसिया जलंताओ-लवणसमुद्दं तेणं दो कोसे उसिया जलं-

जम्बूद्वीपगत चन्द्रद्वीप का वर्णन—

'कहि णं भंते ! जंबुद्दीवगाणं चंदाणं चंद दीवा पण्णत्ता' इत्यादि ।

टीकार्थ-हे भदन्त ! जम्बूद्वीपगत दो चन्द्रमाओं के दो चन्द्रद्वीप कहां पर है उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पुरत्थिमेणं लवणसमुद्दं बारस जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता एत्थ णं जबूद्दीवगाणं चंदाण चंद दीवा णामं दीवा पन्नत्ता' हे गौतम ! जम्बूद्वीप के मेरुपर्वत से पूर्वदिशा में लवणसमुद्र में १२ हजार योजन आगे जाने पर वहां जम्बूद्वीप को प्रकाशित करने वाले दोनों चन्द्रमाओं के दो चन्द्र द्वीप हैं 'जंबुद्दीवं तेणं अद्धेकोणणउइ जोयणाइं चत्तालीसं पंचाणउतिं भागे जोयणस्स उसिया जलंताओ लवणसमुद्दं तेणं दो कोसे ऊसिता जलंताओ बारसजोयणसहस्साइं आयाम-

જંબૂદ્વીપમાં આવેલ ચંદ્ર દ્વીપનું વર્ણન

'कहिंणं भंते ! जंबूद्दीवगाणं चंदाणं चंद दीवा पण्णत्ता' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ-હે ભગવન્ ! જંબૂદ્વીપમાં આવેલ બે ચંદ્રમાઓના બે ચંદ્રદ્વીપો ક્યાં આવેલા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पुरत्थिमेणं लवणसमुद्दं बारसजोयणसहस्साइं ओगाहित्ता एत्थ णं जंबुद्दीवगाण चंदाण चंददीवा णामं दीवा पण्णत्ता' હે ગૌતમ ! જંબૂદ્વીપનાં મેરૂ પર્વતથી પૂર્વ દિશામાં લવણ સમુદ્રમાં ૧૨ બાર હજાર યોજન આગળ જવાથી જંબૂદ્વીપને પ્રકાશિત કરવાવાળા બન્ને ચંદ્રમાઓના બે ચંદ્ર દ્વીપો છે. 'जंबुदीवंतेणं अद्धेकोणणउइजोयणाइं चत्तालीसं पंचाणउति भागे जोयणस्स उसिया जलंताओ लवणसमुद्दंतेणं दोकोसे ऊसिता जलंताओ बारस जोयणसहस्साइं

ताओ बारसजोयणसहस्साइं आयामविक्खंभेण–सेसं तं चेव तहा गोयम-दीवस्स परिक्खेवो' जम्बूद्वीपान्तेन–जम्बूद्वीपदिशि सार्धैकोननवति योजनानि सार्धाऽष्टाशीति योजनानीत्यर्थः चत्वारिंशतं च पञ्चनवतिभागान् योजनस्योच्छ्रितौ जलान्तात् जलपर्यन्तादूर्ध्वमुच्छ्रितौ, लवणसमुद्रदिशायां जलान्ताद् द्वौ क्रोशपरिमितौ ऊर्ध्वमुच्छ्रितौ तौ च चन्द्रद्वीपौ द्वादशयोजनसहस्राणि यावदायामविस्ताराभ्यात् शेषं यथा गौतमद्वीपस्य परिक्षेपः तथाचाऽयं चन्द्रद्वयद्वीपः सप्तत्रिंशद्योजनसहस्राणि नवचाऽष्टाचत्वारिंशानि योजनशतानि किञ्चिद्विशेपोनानि परिक्षेपेण ज्ञातव्यो भवति। 'पउमवरवेइया पत्तेयं २ वणसंडपरि० दोण्हवि वण्णओ' पद्मवरवेदिका प्रत्येकं २ वणपण्ड परिक्षिप्ता द्वयोरपि वर्णकः। 'वहुसमरमणिज्जा भूमिभागा जाव जोइसिया देवा आसयंति' वनपण्डस्य वहुमध्यदेश-

---

विक्खंभेणं, सेसं तं चेव जहा गोयम दीवस्स परिक्खेवो' ये द्वीप जम्बूद्वीप की ओर जम्बूद्वीप की दिशा में–८८॥ योजन एवं एक योजन के ९५ भागों में से ४ भाग जितना पानी से ऊंचे उठे हुए हैं तथा–लवणसमुद्र की ओर–लवणसमुद्र की दिशा में दो कोश पानी से उंचा उठा हुआ है इनकी लम्बाई चौडाई १२ हजार योजन की है बाकी का और सब वर्णन गौतमद्वीप के वर्णन के जैसा ही है तथा च इनका परिक्षेप कुछ कम ३७ हजार ९ सौ ४८ योजन का है 'पउमवरवेइया पत्तेयं २ वणसंड परिक्खित्ता' प्रत्येक चन्द्रद्वीप को पद्मवर वेदिका और वनषण्ड घेरे हुए हैं 'दोण्हवि वण्णओ' यहां पर पद्मवरवेदिका और वनषण्ड इन दोनों का वर्णन कर लेना चाहिए 'बहुसमरमणिज्जा भूमिभागा जाव जोइसिया देवा आसयंति' वनषण्ड

आयामविक्खंभेणं, सेसं तं चेव जहा गोयमदीवस्स परिक्खेवो' આ દ્વીપ જંબૂદ્વીપની દિશામાં ૮૮॥ સાડી અઠયાસી યોજન અને એક યોજનના ૯૫ પંચાણુ ભાગોમાંથી ૪૦ ચાળીસ ભાગ જેટલા પાણીથી ઉપર નીકળેલ છે. તથા લવણ સમુદ્રની બાજુ લવણ સમુદ્રની દિશામાં બે ગાઉ જેટલા પાણીથી ઉપર નીકળેલ છે. તેની લંબાઇ પહોળાઇ ૧૨ બાર હજાર યોજનની છે. આ સિવાય બાકીનું તમામ વર્ણન ગૌતમ દ્વીપના વર્ણન પ્રમાણે છે. તથા તેનો પરિક્ષેપ કંઇક ઓછો ૩૭ સાડત્રીસ હજાર ૯ નવસો ૪૮ અડતાલીસ યોજનનો છે. 'पउमवरवेइया पत्तेयं पत्तेयं वणसंडे परिक्खित्ता' દરેક ચંદ્રદ્વીપને પદ્મવર વેદિકા અને વનખંડે ઘેરેલા છે. 'दोण्ह वि वण्णओ' અહીંયા પદ્મવર વેદિકા અને વનખંડનું વર્ણન કરી લેવું. 'बहुसमरमणिज्जा भूमिभागा जाव जोइसिया देवा आसयंति' વનખંડોની બરોબર મધ્ય ભાગમાં બહુ સમરમણીય ભૂમિભાગ છે.

भागे बहुसमरमणीयो भूमिभागः प्रज्ञप्तः, स चाऽऽलिङ्गपुष्करमिति वा-इत्यादि क्रमेण भूमिभागो वर्णनीयः अत्र खलु बहवो ज्योतिष्कदेवा देव्यश्च शुभकल्याण पुरापौराणिककर्मणां फलविशेषं शुभं कल्याणं प्रत्यनुभवन्तो यथासुखमासते निषीदन्ति तिष्ठन्ति त्वाग्परिवर्तयन्ति-शेरते मनः सुखं यथा विहरन्ति। 'तेसि णं बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पासायवडेंसगा बावट्ठि जोयणाइं' तेषां बहुसमरमणीयभूमिभागमध्ये महानेकः प्रासादावतंसकः यश्च द्वाषष्टि योजनानि-आयामविष्कम्भाभ्याम्, अत्र प्रासादावतंसकवर्णनं पूर्ववत्। 'बहुमज्झ० मणि-

के ठीक मध्यभाग में बहुसमरमणीय भूमिभाग हैं यहां 'आलिङ्ग पुष्करमिति वा' इत्यादि पूर्वपदोक्त पदों द्वारा इस भूमिभाग का वर्णन कर लेना चाहिये यहां अनेक ज्योतिष्क देव और देवियां पूर्व में किये अपने पुण्य कर्म के फल विशेष को भोगते हुये सुख पूर्वक रहते हैं। यहां त्वक्परिवर्त्तयन्ति यावत् शब्द से 'निषीदन्ति, तिष्ठन्ति-त्वक् परिवर्तयन्ति शेरते, मनः सुखं यथा विहरन्ति' इन क्रियापदों का ग्रहण हुआ है 'तेसि णं बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पासायवडेंसगा बावट्ठिजोयणाइं' उन वनषण्डों के बहुसमरमणीय भूमिभागों के मध्य में प्रासादावतंसक कहे गये हैं यहां जो बहुवचन का प्रयोग किया जा रहा है वह दो चन्द्रद्वीपों के दो वनषण्डों के भूमिभागों को लेकर किया जा रहा है इस तरह एक २ बहुसमरमणीय भूमिभाग में एक एक प्रासादावतंसक है एक एक प्रासादावतंसक की लम्बाई चौडाई ६२ योजन की है यहां पूर्व की तरह इस प्रासादावतंसक का वर्णन कर लेना चाहिये 'बहुमज्झ० मणिपेढियाओ दो जोयणाइं जाव सीहा-

અહીંયાં 'आलिंगपुष्करमितिवा' વિગેરે પહેલાં કહેવામાં આવેલ પદો દ્વારા આ ભૂમિભાગનું વર્ણન કરી લેવું. અનેક જ્યોતિષ્ક દેવો અને દેવિયો પહેલા કરેલ પોતના પુણ્ય કર્મના ફલ વિશેષને ભોગવતા થકા સુખ પૂર્વક રહે છે. અહીયાં 'त्वक्परिवर्त्तयन्ति' યાવત્ શબ્દથી 'निषीदन्ति, तिष्ठन्ति, त्वक्परिवर्त्तयन्ति, शेरते मनःसुखं यथा विहरन्ति' આ ક્રિયાપદોનો સંગ્રહ થયેલ છે, 'तेसिंणं बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पोसायवडेंसगा बावट्टि जोयणाइं' એ વનષંડોના બહુસમરમણીય ભૂમિભાગોની મધ્યમાં પ્રાસાદાવતંસક કહેલ છે. અહિંયા જે બહુવચનનો પ્રયોગ કરવામાં આવેલ છે. તે બે ચંદ્ર દ્વીપોના બે વનખંડોના ભૂમિભાગોને લઈને કરવામાં આવેલ છે. આ રીતે એક એક બહુસમ રમણીય ભૂમિભાગમાં એક એક પ્રાસાદાવતંસક છે. એક એક પ્રાસાદાવતંસકની લંબાઈ પહોળાઇ ૬૨ બાસઠ યોજનની છે, અહીંયાં પહેલાની જેમ આ પ્રાસાદાવતંસકનું

पेढियाओ दो जोयणाइं जाव सीहासणा सपरिवारा भाणियव्वा' तद्बहुसमरमणीयभूमिभागस्य बहुमध्यदेशभागे महत्येका मणिपीठिका, सा चाऽऽयामविष्कम्भाभ्यां द्वे योजने तदुपरिदिक्षु सामानिकयोग्य भद्रासनानि, चतस्रग्रमहिषी-सप्ताऽनीकाधिपति-षोडशात्मरक्षकदेवसहस्र योग्य भद्रासनानि भणितव्यानि। 'तहेव अट्ठो' तथैवाऽर्थः, नामाभिधानचिन्तायाम्-'गोयमा! बहुसु खुड्डासु खुड्डियासु बहूइं उप्पलाइं चंदवण्णाभाइं-चंदा एत्थ देवा महिड्ढिया जाव पलिओवमट्ठिईया परिवसंति' भगवानाह-गौतम! बह्वी क्षुद्रा-क्षुल्लिका वापीसु यावद्विलपङ्क्तिकासु बहूत्पल-कुमुद-पद्म-पुण्डरीक-महापुण्डरीक-शत-सहस्र-

---

सणा सपरिवारा भाणियव्वा तहेव अट्ठो' उस बहुसमरमणीय भूमिभाग के बीच में रहे हुये प्रासादावतंसक के ठीक मध्य भाग में एक मणिपीठिका है उस की लम्बाई चौडाई दो योजन की है इस पर एक सिंहासन है इस की चारों ओर सामानिक देवों के योग्य भद्रासन हैं। यहां चार अग्रमहिषियों के सात अनीकाधिपतियों के १६ हजार आत्मरक्षक देवों के भद्रासनों का भी वर्णन कर लेना चाहिये इन चन्द्रद्वीपों का यह नाम अनादि निधन है इस सम्बन्ध में जैसा कथन पहिले किया गया है वैसा ही यहांपर भी कर लेना चाहिये हे भदन्त! इन द्वीपों का नाम चन्द्रद्वीप ऐसा क्यों हुआ है? तो इसका कारण प्रभु ने गौतम को ऐसा बतलाया है कि हे गौतम! 'बहुसु खुड्डासु खुड्डियासु बहुइं उप्पलाइं चंदवण्णाभाइं चंदा एत्थ देवा महिड्ढिया जाव पलिओवमट्ठिईया परिवसंति' इस द्वीप में जितनी भी छोटी

वर्णन करी लेवुं. 'बहुमज्झ० मणिपेढियाओ दो जोयणाइं जाव सीहासणा सपरिवारा भाणियव्वा तहेव अट्ठो' ए બહુસમરમણીય ભૂમિભાગની વચમાં રહેલા પ્રાસાદાવતંસકની બરોબર મધ્યભાગમાં એક મણિપીઠિકા છે. તેની લંબાઇ પહોળાઇ બે યોજનની છે. તેના પર એક સિંહાસન છે. તેની ચારે બાજુ સામાનિક દેવોને યોગ્ય ભદ્રાસનો છે. અહીંયાં ચાર અગ્રમહિષિયોના, સાત અનીકાધિપતિયોના અને ૧૬ સોળ હજાર આત્મરક્ષક દેવોના ભદ્રાસનોનું વર્ણન પણ કરી લેવું. આ ચંદ્ર દ્વીપોનું આ નામ અનાદિકાલીન છે. આ સંબંધમાં જેવું વર્ણન પહેલાં કરવામાં આવેલ છે, એ જ પ્રમાણેનું વર્ણન અહીંયાં પણ કરી લેવું. હે ભગવન્ આ દ્વીપોનું નામ ચંદ્ર દ્વીપ એ પ્રમાણેનું કેમ કહેલ છે? તો તેનું કારણ પ્રભુશ્રીએ ગૌતમસ્વામીને એ રીતે કહેલ છે કે-હે ગૌતમ! 'बहुसु खुड्डासु खुड्डियासु बहुइं उप्पलाइं चंदवण्णाभाइं चंदा एत्थ देवा महिड्ढिया जाव पलिओवमट्ठिइया परिवसंति' આ દ્વીપમાં નાની મોટી

पत्राणि चन्द्रवर्णाभानि चन्द्राकाराणि–चन्द्रवर्णतुल्यानि सन्ति । महर्द्धिकौ यावत्-पल्योपमस्थितिमन्तौ द्वावत्रचन्द्रदेवौ परिवसतः । 'ते णं तत्थ पत्तेयं २ चउण्हं सामाणियसाहस्सीणं जाव चंददीवाणं चंदाण य रायहाणीणं अन्नेसिं च बहूणं जोइसियाणं देवाणं देवीण य आहेवच्चं जाव विहरंति' यथोक्तविशेषणविशिष्टौ तौ द्वावपि चन्द्रदेवौ तत्र प्रत्येकं २ चतुः सामानिक–चतस्रग्रमहिषी–तिस्रपरिषत् –सप्तसप्ताऽनीकाऽनीकाधिपति–षोडशात्मरक्षकदेवसहस्राणां चन्द्रद्वीपयोश्चचन्द्रयोश्च राजधान्योः स्वस्य २ चन्द्रद्वीपस्य स्वस्याश्चन्द्राभिधानाया राजधान्याः अन्येषामपि तद्वास्तव्य ज्योतिष्कदेवदेवीनामाधिपत्य–पौरपत्य–भर्तृत्व–स्वामित्वा-

---

बडी वावडियां हैं उनमें अनेक उत्पल आदि चन्द्र के वर्ण के जैसे हैं चन्द्र की आभा के समान आभा :वाले हैं तथा–यहां पर चन्द्र नामका देव जो कि महर्द्धिक आदि विशेषणों वाला है और यावत् जिसकी एक पल्योपम की स्थिति है रहता है 'ते णं तत्थ पत्तेयं पत्तेयं चउण्हं सामाणियसाहस्सीणं जाव चंद दीवाणं चंदाण य रायहाणीणं अन्नेसिं च बहूणं जोतिसियाणं देवाणं देवीण य आहेवच्चं जाव विहरंति' ये प्रत्येक चन्द्र देव वहां पर रहते हुए चार हजार सामानिक देवों का यावत् चन्द्रद्वीपों का चन्द्रा राजधानी का तथा वहां के अन्य और भी ज्योतिष्क देवों का और देवियों का आधिपत्य आदि करते हुए यावत् सुख पूर्वक अपना समय व्यतीत करते हैं 'से तेणट्ठेणं गोयमा! चंददीवा जाव णिच्चा' इसी कारण हे गौतम ! इन द्वीपों का नाम चन्द्रद्वीप ऐसा हुआ है । तथा ये द्वीप अनादि निधन हैं क्योंकि ये पहिले कभी नहीं थे ऐसा भी नहीं है वर्तमान काल में ये नहीं हैं

જે વાવો છે તેમાં અનેક ઉત્પલો વિગેરે ચંદ્રના વર્ણના જેવા છે. ચંદ્રની આભા જેવી આભાવાળા છે, તથા અહીંયાં ચંદ્ર નામના દેવ કે જે મહર્દ્ધિક વિગેરે વિશેષણો વાળા છે. અને યાવત્ જેમની સ્થિતિ એક પલ્યોપમની છે. તે રહે છે. 'तेणं तत्थ पत्तेयं पत्तेयं चउण्हं सामाणियसाहस्सीणं जाव चंद दीवाणं चंदाणय रायहाणीणं अन्नेसिं च बहूणं जोतिसियाणं देवाणं देवीणय आहेवच्चं जाव विहरंति' એ દરેક ચંદ્ર દેવ ત્યાં રહેતા થકા ચાર હજાર સામાનિક દેવોનું, યાવત્ ચંદ્ર દ્વીપોનું તથા ચંદ્રારાજધાનીનું તથા ત્યાંના બીજા જ્યોતિષ્ક દેવોનું અને દેવિયોનું અધિપતિપણું વિગેરે કરતા થકા યાવત્ સુખપૂર્વક પોતાનો સમય વીતાવે છે. 'से तेणट्ठेणं गोयमा ! चंद दीवा जाव णिच्चा' આ કારણથી હે ગૌતમ ! આ દ્વીપોનું નામ ચંદ્રદ્વીપ એ પ્રમાણે થયેલ છે. તથા આ દ્વીપો અનાદિ કાલિન છે. કેમકે એ પહેલા ક્યારેય ન હતા તેમ નથી.

ऽऽज्ञेश्वर-सेनापत्यानि कारयन्तौ पालयन्तौ यथासुखं विहरतः । तत्तद्योगा-च्चन्द्रनाम्नाव्यवहृतोऽयं द्वीपः इतोऽन्यदपि गौतम ! चन्द्रद्वीप इत्येतस्य शाश्वतं नाम-

'नाऽऽसीत्पुरा-नास्ति न वा भवित्येपा न शङ्का किमु वच्मि तत्र ।
आसीत्पुराऽऽस्ते परतो भविष्यत्येवं न यद्व्येति तदस्ति नाम ॥

'से णट्ठेणं गोयमा ! चंददीवा जाव णिच्चा' तत्तेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते-द्वीपोऽयम् चन्द्रसदृशोत्पलादि योगात् चन्द्रस्वामिकत्वाच्च चन्द्रद्वीपः शाश्वतो ध्रुवो यावन्नित्य इति । 'कहि णं भंते ! जंबुदीवगाणं चंदाणं चंदाओ णाम रायहाणीओ पन्नत्ताओ' कुत्र खलु भदन्त ! चन्द्रद्वीपगतयोश्चन्द्रयोचन्द्रे नाम राजधान्यौ विद्येते ? भगवानाह-'गोयमा ! चंददीवाणं पुरत्थिमेणं तिरियं जाव अण्णम्मि जंबुद्दीवे दीवे-बारसजोयणसहस्साइं ओगाहित्ता' गौतम ! चन्द्रद्वीपयोः पूर्वस्यां तिर्यगसंख्येय द्वीपसमुद्रान् व्यतिव्रज्याऽन्यस्मिन् जम्बूद्वीप नाम्नि द्वीपे द्वादशयोजनसहस्राण्यवगाह्याऽत्र खलु चन्द्रदेवयोः पृथक् २ चन्द्रा नाम राज-

---

ऐसा भी नहीं है तथा भविष्यत् काल में ये नहीं रहेगें ऐसा भी नहीं है अतः ये त्रिकालावस्थायी है सोही कहा है-

'नासीत् पुरा नास्ति न वा भविष्यत्येपा न शङ्का किंमुवच्मि तत्र
आसीत् पुराऽस्ते परतो भविष्यत्येवं न यद्व्येति तदस्ति नाम'

'कहि णं भंते ! जंबुदीवगाण चंदाण चंदाओ नाम रायहाणीओ पन्नत्ताओ' हे भदन्त ! जम्बूद्वीप के चंद्रमाओं की चन्द्रा नामकी राजधानीयां कहां पर कही गई हैं उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं 'गोयमा चंददीवाणं पुरत्थिमेणं तिरियं जाव अण्णंमि जंबुद्दीवे दीवे बारस जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता तं चेव पमाणं जाव ए महिड्ढिया चंदा देवा २' जम्बूद्वीप से पूर्व में तिरछे असंख्यात द्वीप समुद्रों को उल्लङ्घन करके जाने पर आगत अन्य जंबूद्वीप नामके द्वीप में १२

વર્તમાન કાળમાં પણ નથી તેમ નથી તથા ભવિષ્યમાં પણ નહીં હોય તેમ નથી તેથી તે ત્રણે કાળમાં રહેવાવાળા છે તેમ સમજવું. એ જ કહ્યું છે કે

'नासीत पुरा नास्ति वा भविष्यत्येपा न शङ्का किमु वच्मि तत्र आसीत् पुराऽस्ते परतो भविष्यत्येवं न यद्व्येति तदस्ति नाम, कहिण भंते ! जंबुदीवगाण चंदाणं चंदाओ नाम रायहाणीओ पन्नत्ताओ' હે ભગવન્ જંબૂદ્વીપના ચંદ્રમાઓની ચંદ્રા નામની રાજધાનીયો ક્યાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમા પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! चंददीवाणं पुरत्थिमेणं तिरिय जाव अण्णंमि जंबुद्दीवे दीवे बारस जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता त चेव पमाणं जाव ए महिड्ढिया चंदा देवा देवा' જંબૂદ્વીપથી પૂર્વમાં તિરછા અસંખ્યાત દ્વીપો અને સમુદ્રોને ઓળંગીને આગળ જવાથી ત્યાં આવતા બીજા જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમા ૧૨ બાર હજાર

धानी प्रसिद्धा साचाऽऽयामविष्कम्भाभ्यां द्वादशयोजनसहस्राणि सप्तत्रिंशद्योजन-सहस्राणि नव चाऽष्टचत्वारिंशतं योजनशतानि किञ्चिद्विशेषाधिकानि परिक्षेपेण प्रज्ञप्ता या च प्राकारेणैकेन सर्वत्र चतुर्दिक्षु परिवेष्टिता। प्राकारश्च सप्तत्रिंशद्योज-नानि अर्धयोजनं च उच्चैरूर्ध्वम् मूलेऽर्धत्रयोदशयोजनानि विष्कम्भेण मध्ये क्रोशाधिक षड्योजनानि विष्कम्भेण मूले विस्तीर्णो मध्ये संक्षिप्त उपरि तनुको बहिर्वृत्तोऽन्तश्चतुस्रोऽत एव गोपुच्छ संस्थानसंस्थित इव सर्वकनकमयोऽच्छो यावत् प्रतिरूपः। स हि प्राकार–कपिशीर्षकेण नानावर्णैः कृष्णै र्यावच्छुक्लैरुपशोभितः कपिशीर्षकश्च–क्रोशमायामेन पञ्चधनुः शतानि विष्कम्भेण, देशोनमर्धक्रोशमुच्चै-

हजार योजन से परे दो चन्द्र देवों की पृथक् २ दो चन्द्रा नाम की राजधानियां हैं। इनकी लंबाई चौडाई १२ हजार योजन की हैं तथा इनका परिक्षेप ३७९४ योजन से कुछ अधिक है प्रत्येक राजधानी चारों ओर से एक विशाल कोट से घिरी हुई है कोट की ऊंचाई ३७ योजन की है मूल में १२॥ योजन की चौडाई है मध्य में इसकी चौडाई ६। योजन की है इस प्रकार से यह कोट मूल में विस्तीर्ण मध्य में संक्षिप्त और ऊपर में पतला हो गया है अतः इसका आकार गो-पुच्छ के जैसा हो गया है बाहिर में यह वृत्त गोल है–और भीतर में यह चतुरस्र है सर्वरूप से यह कनकमय है एवं आकाश और स्फटिक मणि के जैसा यह बिलकुल स्वच्छ है यावत् प्रतिरूप है यह कोट कपिशीर्षक–कंगुरों–से एवं नाना वर्ण के कृष्ण यावत् शुक्ल वर्ण के–मणियों से सुशोभित है कपिशीर्षक कंगुरा की लम्बाई एक

યોજન પર બે ચંદ્ર દેવોની અલગ અલગ બે ચન્દ્રા નામની રાજધાનીયો છે. તેની લંબાઇ પહોળાઇ ૧૨ બાર હજાર યોજનની છે. તથા તેનો પરિક્ષેપ ૩૭૯૪ સાડત્રીસસો ચોરાણુ યોજનથી કંઇક વધારે છે. એ દરેક રાજધાનીયો ચારે બાજુથી એક વિશાળ કોટથી ઘેરાયેલ છે. કોટની ઉંચાઇ ૩૭ સાડત્રીસ યોજનની છે. મૂળમાં ૧૨॥ સાડા બાર યોજનની તેની પહોળાઇ છે, મધ્યમાં તેની પહોળાઇ ૬। સવા ૭ યોજનની છે. એ રીતે આ કોટ મૂળમાં વિસ્તાર વાળો મધ્યમાં સંકોચવાળો અને ઉપરના ભાગમાં પાતળો છે. તેથી તેનો આકાર ગાયના પુંછડાના જેવો જણાય છે. બહારના ભાગમાં તે વૃત્ત–ગોળ છે. અને અંદરના ભાગમાં તે ચોખૂણિયો છે. તે સર્વ પ્રકારે કનકમય છે. તેમજ આકાશ અને સ્ફટિક મણિના જેવો તે બિલકુલ સ્વચ્છ છે. યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. આ કોટ કાંગરાઓથી તથા અનેક વર્ણના કૃષ્ણ યાવત્ સફેદવર્ણના મણિયોથી સુશોભિત છે. એ કાંગરાઓની લંબાઈ એક ગાઉની છે અને તેની પહોળાઇ

स्त्वेन सर्वात्मना मणिमयोऽच्छो यावत्प्रतिरूपः। तत्रैको महान् वनषण्डः तत्र च -मणिपीठिका तद्बहुमध्यदेशभागे बहुसमरमणीयो देशभागः। अत्र महर्द्धिको० यावत्पल्योपमस्थितिमन्तौ चन्द्रौ देवौ परिवसतः इत्यादिक्रमेण विजयाराजधानीवत् चन्द्रा-राजधान्यापि वर्णयितव्या—एतदभिप्रायेणैवाह—'तं च पमाणं जाव महड्ढिया चंदा देवा' तदेव प्रमाणं चन्द्राराजधान्या यावत् महर्द्धिकौ चन्द्रौ देवौ चन्द्रौ देवाविति।

अथ सूर्यद्वीप वक्तव्यता—'कहि णं भंते! जंबूदीवगाणं सूराणं सूरदीवा णामं दीवा पन्नत्ता—गोयमा! जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पच्चत्थिमेणं

कोश की और चौडाई पांचसौ धनुष की है तथा ऊंचाई कुछ कम आधे कोश की है ये कंगुरे सर्वात्मना मणिमय हैं यावत् स्वच्छ एवं प्रतिरूप हैं यहां पर एक महान् वनषण्ड है इस में एक विशाल मणिपीठिका है इसका मध्यभाग बहुसमरमणीय है। इस में सपरिवार सिंहासन है यहां महर्द्धिक आदि विशेषणों से युक्त और एक पल्योपम की स्थिति वाले दो चन्द्र देव अपनी राजधानी में रहते है इत्यादि क्रम से विजया राजधानी की तरह चन्द्रा राजधानी का भी वर्णन कर लेना चाहिये, इसी अभिप्राय को लेकर सूत्रकार ने 'तं चेव पमाणं जाव महिड्ढिया चंदा देवा' ऐसा सूत्रपाठ कहा है।

सूर्यदेव वक्तव्यता—

'कहि णं भंते! जंबुद्दीवगाणं सूराणं सूरदीवा णामं दीवा' हे भदन्त? जम्बूद्वीप के दो सूर्यों के दो सूर्यद्वीप कहां पर है? उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा! जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पच्चत्थिमेणं

---

૫૦૦ પાંચસો ધનુષની છે, તથા તેની ઉંચાઈ કંઈક ઓછી અર્ધા ગાઉની છે; આ કાંગરાઓ સર્વાત્મના મણિમય છે, યાવત્ સ્વચ્છ અને પ્રતિરૂપ છે, અહીંયા એક વિશાળ વનખંડ છે. તેમાં એક ઘણી મોટી એવી મણિપીઠિકા છે, તેનો મધ્યભાગ બહુસમ રમણીય છે. તેમાં સપરિવાર સિંહાસન છે. અહીંયા મહર્દ્ધિક વિગેરે વિશેષણોથી યુક્ત અને એક પલ્યોપમની સ્થિતિવાળા બે ચંદ્ર દેવ પોતાની રાજધાનીમાં રહે છે વિગેરે ક્રમથી વિજયારાજધાનીની જેમ ચંદ્રા રાજધાનીનું વર્ણન પણ કરી લેવું. એજ અભિપ્રાયને લઈને સૂત્રકારે 'तं चेव पमाणं जाव महिड्ढिया चंदा देवा' આ પ્રમાણેનો સૂત્રપાઠ કહેલ છે.

સૂર્યદેવ સંબંધી વક્તવ્યતા.

'कहिणं भंते ! जंबुद्दीवगाणं सूराणं सूरदीवा णामं दीवा' હે ભગવન્ જંબૂદ્વીપના બે સૂર્યોના બે સૂર્યદ્વીપો ક્યાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'गोयमा ! जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पच्चत्थिमेणं लवणसमुद्दं बारस जोयण-

लवणसमुदं बारसजोयणसहस्साइं ओगाहित्ता तं चेव उच्चत्तं आयामविक्खंभेणं परिक्खेवो-वेइया वणसंडा' कुत्र खलु भदन्त ! जम्बूद्वीपगतसूर्ययोः सूरद्वीपौ नाम द्वीपौ प्रज्ञप्तौ ? भगवानाह-हे गौतम ! जम्बूद्वीप नाम्नि द्वीपे मन्दरपर्वत पश्चिम-दिशि द्वादशयोजनसहस्राणि लवणसमुद्रमवगाह्याऽत्र प्रदेशे सूर्यद्वीपौ वर्तेते । तदेवोच्चत्वं द्वादशयोजनसहस्राण्यायामविष्कम्भाभ्याम्-सप्तत्रिंशद्योजनसहस्राणि नव चाऽष्टाचत्वारिंशानि योजनशतानि किञ्चिद्विशेषाधिकानि परिक्षेपेण स हि सूरद्वीपः पद्मवरवेदिका वनषण्डाभ्यां सर्वतः समन्तात् संपरिवेष्टितः, अत्र-पद्मवरवेदिका वनषण्डयो र्वर्णनं कर्तव्यम् । 'भूमिभागा जाव आसयंति' सूरद्वीपान्तर्गतो बहुसमरमणीयो भूमिभागस्तत्र तद् द्वीपगता बहवो देवा देव्य आसते शेरते निषीदन्ति तिष्ठन्ति० यावद्विहरन्ति । 'पासायवडेंसगाणं तं चेव पमाणं' प्रासादावतंसकानां तदेव प्रमाणम् तस्य बहुसमरमणीय भूमिभागस्य मध्ये एको महान् प्रासा-

---

लवणसमुदं बारसजोयणसहस्साइं ओगाहित्ता तं चेव उच्चत्तं आयामविक्खंभेणं परिक्खेवो वेइया वणसंडा भूमिभागा' हे गौतम ! जम्बूद्वीप के मेरुपर्वत के पश्चिम में लवणसमुद्र में १२ हजार योजन आगे जाने पर सूर्य द्वीप आता है इसकी लम्बाई चौडाई आदि का सब वर्णन चन्द्रद्वीप के ही जैसा है। यहां पर भी वेदिका, वनषण्ड एवं भूमिभाग चन्द्रद्वीप के जैसे ही हैं यावत् वहां सूर्य देव रहते है उस में एक प्रासादावतंसक हैं इस प्रासादावतंसक का प्रमाण भी पूर्वोक्त जैसा ही है० इस प्रासादावतंसक में मणिपीठिका सपरिवार सिंहासन, आदि का वर्णन भी पूर्वोक्त चन्द्रद्वीप के जैसा ही है ऐसा इस का नाम क्यों हुआ ? तो इस के उत्तर में यहां पर ऐसा कहना चाहिये कि यहां जो छोटी बडी वापिकाएं हैं उन में सूर्य की कांती जैसे उत्पल

सहस्साइं ओगाहित्ता तं चेव उच्चत्तं आयामविक्खंभेणं परिक्खेवो वेइया वणसंडा' હે ગૌતમ ! જંબૂદ્વીપના મેરૂ પર્વતથી પશ્ચિમમાં લવણસમુદ્રમાં ૧૨ બાર હજાર યોજન આગળ જવાથી સૂર્ય દ્વીપ આવે છે. તેની લંબાઇ પહોળાઇ વિગેરે તમામ વર્ણન ચંદ્રદ્વીપના વર્ણન પ્રમાણે જ છે. અહીંયા પણ વેદિકા વનખંડ અને ભૂમિભાગ ચંદ્રદ્વીપના વર્ણન પ્રમાણે જ છે. યાવત્ અહીંયા સૂર્ય દેવ રહે છે. તેમાં એક પ્રાસાદાવતંસક છે. આ પ્રાસાદાવતંસકનું પ્રમાણ પણ પહેલાના પ્રમાણ જેટલું જ છે. આ પ્રાસાદાવતંસકમાં એક મણિપીઠિકા સપરિવાર સિંહાસન વિગેરેનું વર્ણન પણ પહેલા કહેલ ચંદ્રદ્વીપના વર્ણન પ્રમાણે જ છે. તેનું નામ સૂર્ય દ્વીપ એ પ્રમાણે કેવી રીતે થયેલ છે ? તો તેના ઉત્તરમાં અહીંયાં એવું કહેવું જોઇએ કે અહીંયાં નાની મોટી વાવો છે. તેમાં સૂર્યની કાંતી જેવા

दावतंसकः प्रज्ञप्तः स च विजयराजधानी प्रासादवदेव वर्णनीयः। 'मणिपेढिया सीहासणा सपरिवारा' तत्प्रासादावतंसकबहुमध्यदेशभागे महत्येका मणिपीठिका, तस्यामेकं बृहत्सिंहासनम् सिंहासनचतुर्दिक्षु सामानिकानामग्रमहिषीणां सप्ता-ऽनीकाऽनीकाधिपतीनां षोडशात्मरक्षकदेवसहस्राणां योग्यानि तावत्प्रमाणकानि भद्रासनानि। 'अट्टो०' अर्थः पूर्ववदेव, 'उप्पलाइं सूरप्पभाइं सूरा एत्थ देवा जाव०' हे भदन्त! तद् द्वीपस्य सूर्यद्वीपनाम्नि को हेतुः? गौतम! तद् द्वीपे क्षुद्र-क्षुल्लिकास्वपि वापीषु यावद्बिलपङ्क्तिषु बहूत्पलानि यावत्-शत-सहस्र-पत्राणि सूर्याऽऽभाऽऽकारवर्णवन्ति तत्तद्योगात्—

किञ्च-सूर्यनामधेयौ द्वौ देवावत्र परिवसतः सूर्यस्वामिकत्वात्।

किञ्च-सूर्यद्वीप इत्येतस्य शाश्वतं नामधेयं यावन्नित्यः सूर्यद्वीप इति।

'रायहाणीओ सकाणं दीवाणं पच्चत्थिमेणं अण्णम्मि जंबुदीवे दीवे तं चेव जाव सूरा देवा' क्व नु खलु भदन्त! सूर्यद्वीपयो राजधान्यौ? गौतम! सूर्यद्वीप पश्चिमायामन्य जम्बूद्वीपे द्वादशयोजनसहस्राण्यवगाह्य सूर्यदेवयोः सूर्याभिधाने राजधान्यौ सर्वमन्यद्विजया राजधानीवद्वक्तव्यम् यावत्सूर्यौ देवौ सूर्यौ देवाविति। सम्प्रति लवणद्वीपगत चन्द्रसूर्यद्वीपवक्तव्यतामाह-'कहि णं भंते! अब्भिंतर-लावणगाणं चंदाणं चंददीवा णामं दीवा पन्नत्ता गोयमा! जंबुदीवे दीवे मंद-

---

आदि उत्पन्न होते हैं तथा सूर्य नामक ज्योतिषी इन्द्र रहता है इस की सूर्या राजधानी लवणसमुद्र सूर्यद्वीप से पश्चिम में अन्य जंबूद्वीप में १२ हजार योजन आगे जाने पर है बाकी का इस सम्बन्ध में और सब कथन विजया राजधानी के ही जैसा है।

लवणद्वीपगत चन्द्र सूर्यद्वीप वक्तव्यता-

'कहि णं भंते! अब्भिंतर लावणगाणं चंदाणं चंद दीवा णामं दीवा पण्णत्ता' लवणसमुद्र में रहकर जम्बूद्वीप की दिशा में फिरने वाले-शिखा के पहिले २ फिरने वाले दो चन्द्रमाओं के दो द्वीप कहां पर है?

ઉત્પલો વિગેરે ઉત્પન્ન થાય છે. તથા સૂર્ય નામના જ્યોતિષિક ઇન્દ્ર ત્યાં રહે છે. તેની સૂર્યા રાજધાની લવણુ સમુદ્રના સૂર્યદ્વીપથી પશ્ચિમ દિશામાં બીજા જંબૂદ્વીપમાં ૧૨ બાર હજાર યોજન આગળ જવાથી આવે છે. આ શિવાય બાકીનું બીજુ તમામ આ સંબંધી કથન વિજ્યા રાજધાનીના કથન પ્રમાણે છે.

લવણુસમુદ્રમાં આવેલ ચંદ્ર સૂર્ય દ્વીપનું કથન

'कहि णं भंते! अब्भिंतरलावगाणं चंदाणं चंददीवा णामं दीवा पण्णत्ता' લવણુ સમુદ્રમાં રહીને જંબૂદ્વીપની દિશામાં ફરવાવાળા-શિખાની પહેલા પહેલા ફરવાવાળા બે ચંદ્રમાઓના બે ચંદ્રદ્વીપો કયાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના

रस्स पव्वयस्स पुरत्थिमेणं लवणसमुद्दं बारसजोयणसहस्साइं ओगाहित्ता एत्थ णं अब्भितरलावणगाणं चंदाणं चंददीवा णामं दीवा पन्नत्ता' कुत्र खलु भदन्त ! आभ्यन्तरौ-मध्यगतदेशचारिणौ, लवणे भवौ लावणिकौ, तौ च तौ तयोश्चन्द्रयोश्चन्द्रद्वीपौ नाम द्वीपौ ? भगवानाह-गौतम !

श्रूयते हि पुराविदां तु मुखतः प्राच्यां तु मेरोर्दिशि
क्षारोदं दश-नेत्र योजनशतं संगुण्य सद्भिः शतैः ।
अभ्यन्तश्चरतोस्तु लावणिकयोः संविश्य चन्द्रौ स्थितौ,
द्वीपा चन्द्रमसोः पुमान् क नु नरः सिद्धिं विना दर्शयेत् ॥१॥

जम्बुद्वीप नाम्नि द्वीपे मन्दरपर्वतस्य पूर्वदिशि द्वादशयोजनसहस्राणि यावल्लवणसमुद्रमवगाह्याऽत्राऽऽभ्यन्तरलावणिक चन्द्रयोश्चन्द्रौ नाम द्वीपौ प्रज्ञप्तौ, 'जहा जंबुद्दीवगा चंदा तहा भाणियव्वा' यथा-जम्बूद्वीपगतौ चन्द्रविमानावपि तथा भणितव्यौ अस्मिन्नेवसूत्रे-चन्द्रद्वीपमधिकृत्य जम्बूद्वीपगतचन्द्रद्वीपस्य

उत्तर में प्रभु कहते हैं-गोयमा !

'श्रूयेते हि पुराविदां तु मुखतः प्राच्यां तु मेरोर्दिशि
क्षारोदं दशनेत्रयोजनशतं संगुण्य सद्भिः शतैः ॥
अभ्यन्तश्चरतोस्तु लावणिकयोः संविश्य चन्द्रौ स्थितौ ।
द्वीपौ चन्द्रमसौ पुमान् क नु नरः सिद्धिं विना दर्शयेत् ॥१॥

हे गौतम ! जम्बूद्वीप नाम के द्वीप में स्थित मन्दर पर्वत की पूर्व दिशा में १२ हजार योजन तक लवणसमुद्र को अवगाहित कर के आगत ठीक इसी स्थान पर आभ्यन्तर लावणिक दो चन्द्रमाओं के दो चंन्द्रद्वीप हैं 'जहा जंबुद्दीवगा चंदा तहा भाणियव्वा' जिस प्रकार से इसी सूत्र में चन्द्रद्वीप को लेकर जम्बूद्वीपगत चन्द्रद्वीप की वक्तव्यता

ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'ગોયમા ! હે ગૌતમ !

श्रूयते हि पुराविदां तु मुखतः प्राच्यां तु मेरोर्दिशि,
क्षारोदं दशनेत्र योजनशतं संगुण्यसद्भिः शतैः ॥
अभ्यन्तश्चरतोस्तु लावणिकयोः संविश्य चन्द्रौ स्थितौ,
द्वीपौ चन्द्रमसौ पुमान् क्व नु नरः सिद्धिं विना दर्शयेत् ॥ १ ॥

જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં રહેલ મંદર પર્વતની પૂર્વ દિશામાં ૧૨ બાર હજાર યોજન પર્યન્ત લવણ સમુદ્રને અવગાહિત કરીને ત્યાં આવેલ બરોબર એજ સ્થાન પર આભ્યન્તર લવણસમુદ્રમાં બે ચંદ્રમાઓના બે ચંદ્રદ્વીપો છે, 'जहा जंबुद्दीवगा चंदा तहा भाणियव्वा' જે પ્રમાણે આ સૂત્રમાં ચંદ્રદ્વીપને લઈને જંબૂદ્વીપમાં આવેલ ચંદ્રદ્વીપનું કથન કરેલ છે. એ જ

वक्तव्यता प्रतिपादिता निरवशेषेहापि सैव वक्तव्या इति । 'णवरि रायहाणीओ अण्णंमि लवणे सेसं तं चेव' नवरं राजधान्यौ वक्तव्येऽन्यलवणसमुद्रे जम्बूद्वीपगतचन्द्राराजधानी तत्रैव लवणेऽत्रत्यलवणसमुद्रंगतचन्द्रयो रन्यलवणसमुद्रे एतावानेवोभयो भेदः, अन्यत्सर्वं जम्बूद्वीपवदेवचन्द्रद्वीपस्येत्याह-शेषं तदेवेति । 'एवं अब्भिंतरलावणगाणं सूराण वि-लवणसमुद्दं बारसजोयणसहस्साइं तहेव सव्वं जाव रायहाणीओ' एवम्-आभ्यन्तर लावणिक चन्द्रद्वीपवत् आभ्यन्तरलावणिक सूर्य द्वीपयोरपि वर्णनम् तथाहि-कुत्र खलु भदन्ताऽऽभ्यन्तरलावणिकसूर्ययोः

कही गई है वही सब वक्तव्यता यहां पर भी कह लेनी चाहिये० 'णवरं रायहाणीओ अण्णंमि लवणे सेसं तं चेव' यहां पर विशेषता केवल यही है कि इन की राजधानी अन्य लवणसमुद्र में हैं जम्बूद्वीपगत चन्द्रा राजधानी अन्य जम्बूद्वीप में हैं परन्तु लवणसमुद्रगत चन्द्रमाओं की राजधानी अन्य लवणसमुद्र में हैं अर्थात् अपने २ द्वीप की पूर्वदिशा में अन्य लवणसमुद्र में १२ हजार योजन आगे जा करके हैं 'एवं अब्भिंतरलावणगाणं सूराणवि लवणसमुद्दं बारसजोयणसहस्साइं तहेव सव्वं जाव रायहाणीओ' आभ्यन्तर लावणिक चन्द्रद्वीपों की तरह लवण समुद्र में बारह हजार योजन पर आभ्यन्तर लवणसमुद्र के दो सूर्य के दो सूर्य द्वीप कहे गये हैं तात्पर्य ऐसा है कि जब गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा-हे भदन्त ! आभ्यन्तर लावणिक दो सूर्यों के सूर्यद्वीप नामके दो द्वीप कहां पर हैं ? तब इसके उत्तर में प्रभु ने उनसे ऐसा कहा-हे गौतम ! जम्बूद्वीप की पश्चिमदिशा में

તમામ કથન અહીંયાં પણ કહી લેવું. 'णवरं रायहाणीओ अण्णंमि लवणे सेसं तं चेव' અહીંયાં વિશેષતા કેવળ એજ છે કે-તેની રાજધાની અન્ય લવણ સમુદ્રમાં છે, ચંદ્રદ્વીપમાં આવેલ ચંદ્રારાજધાની અન્ય જંબૂદ્વીપમાં છે. પરંતુ લવણ સમુદ્રમાં આવેલ ચંદ્રમાઓની રાજધાની અન્ય લવણ સમુદ્રમાં છે. અર્થાત્ પોતપોતાના દ્વીપની પૂર્વ દિશામાં અન્ય લવણ સમુદ્રમાં ૧૨ બાર હજાર યોજન આગળ જવાથી આવે છે. 'एवं अब्भिंतरलावणगाणं सूराण वि लवणसमुद्दं बारस जोयणसहस्साइं तहेव सव्वं जाव रायहाणीओ' આભ્યંતર લવણસમુદ્રના ચંદ્ર દ્વીપોની જેમ લવણ સમુદ્રમા બાર હજાર યોજન પર આભ્યન્તર લવણ સમુદ્રના બે સૂર્યોના બે સૂર્ય દ્વીપો કહેલા છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એવું છે કે-જ્યારે ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું કે હે ભગવન્ આભ્યન્તર લવણ સમુદ્ર સંબંધી બે સૂર્યોના સૂર્યદ્વીપ નામના બે દ્વીપો ક્યાં આવેલા છે ? ત્યારે આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રીએ તેઓને એવું

सूर्यद्वीपौ नाम द्वीपौ? गौतम! जम्बूद्वीप पश्चिमायामेवमेवलवणसमुद्रं द्वादशयोजनसहस्राण्यवगाह्याऽत्रैतस्मिन्नवकाशेऽऽभ्यन्तरलावणिकसूर्ययोः सूर्यद्वीपौ इत्यादि। आभ्यन्तरलावणिकचन्द्र द्वीपवत्।

अथ बाह्य लावणिकचन्द्रसूर्यवक्तव्यता—'कहि णं भंते! बाहिरलावणगाणं चंदाणं चंद दीवा णामं दीवा पन्नत्ता गोयमा! लवणस्स समुद्दस्स पुरत्थिमिल्लाओ वेइयंताओ- लवण समुद्दं पच्चत्थिमेणं—बारसजोयणसहस्साइं ओगाहित्ता—एत्थ णं बाहिर लावणगाणं चंद दीवा नाम दीवा पन्नत्ता' कुत्र स्थाने खलु भदन्त! बाह्यलावणिकचन्द्रयोश्चन्द्रद्वीपौ नाम द्वीपौ कथितौ तत्र बाह्यलावणिकौ नाम लवणसमुद्रे शिखाया बहिश्चारिणौ चन्द्रौ इति प्रश्नः? भगवानाह—गौतम! लवणसमुद्रस्य पूर्वदिशि विद्यमान चरमान्तवेदिकान्ता लवणसमुद्रं पश्चिमायां द्वादशयोजनसहस्राण्यवगाह्य—अत्राऽवकाशे बाह्यलावणिकचन्द्रद्वीपौ नाम द्वीपौ

लवणसमुद्र को १२ हजार योजन प्रमाण पार करके आगत स्थान पर अभ्यन्तर लावणिक दो सूर्यों के सूर्यद्वीप नामके द्वीप हैं।

बाह्यलावणिक चन्द्रसूर्यवक्तव्यता—

'कहि णं भंते! बाहिरलावणगाणं चंदाणं चंददीवा णामं दीवा पन्नत्ता, गोयमा! लवणस्स समुद्दस्स पुरत्थिमिल्लाओ वेदियंताओ लवणसमुद्दं पच्चत्थिमेणं बारसजोयणसहस्साइं ओगाहित्ता एत्थ णं बाहिरलावणगाणं चंददीवा नामं दीवा पन्नत्ता' हे भदन्त! बाहर के लवणसमुद्र के दो चन्द्रमाओं के दो चन्द्रद्वीप नाम के द्वीप कहां पर है? उत्तर में प्रभु कहते हैं—हे गौतम! लवणसमुद्र की पश्चिमदिशा में १२ हजार योजन पार करके आगत स्थान में बाह्यलावणिक दो चन्द्रों के चन्द्रद्वीप नाम

કહ્યું કે—હે ગૌતમ! જંબૂદ્વીપની પશ્ચિમ દિશામાં લવણ સમુદ્રને ૧૨ બાર હજાર યોજન પ્રમાણ પાર કરવાથી ત્યાં આવેલ સ્થાન પર આભ્યન્તર લવણ સમુદ્ર સંબંધી બે સૂર્યોના સૂર્ય દ્વીપ નામના બે દ્વીપો આવેલા છે.

બાહ્ય લવણ સમુદ્રસંબંધી ચંદ્ર સૂર્યનું કથન

'કહિ णं भंते! बाहिरिलावणगाणं चंदाणं चंददीवा णामं दीवा पन्नत्ता गोयमा लवणसमुद्दस्स पुरत्थिमिल्लाओ वेदियंताओ लवणसमुद्दं पच्चत्थिमेणं बारस जोयण सहस्साइं ओगाहित्ता एत्थणं बाहिरलावणगाणं चंददीवा नाम दीवा पण्णत्ता' હે ભગવન્ બહારના લવણ સમુદ્રના બે ચંદ્રમાઓના ચંદ્ર દ્વીપ નામના દ્વીપ ક્યાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—હે ગૌતમ! લવણ સમુદ્રની પૂર્વ દિશામાં આવેલ ચરમાન્ત વેદિકાન્તથી લવણ સમુદ્રની પશ્ચિમ દિશામાં ૧૨ બાર હજાર યોજન આગળ જવાથી ત્યાં આવેલ સ્થાનમાં બાહ્ય

प्रज्ञप्तौ, 'धायइसंडदीवं तेणं अद्धेकोणनउइजोयणाइं चत्तालीसं पंच णउइभागे जोयणस्स ऊसिया-जलंताओ लवणसमुद्दं तेणं दो कोसे ऊसिया-बारस जोयणसहस्साइं आयामविक्खंभेणं पउमवर वेइया-वनसंडा' धातकीषण्ड द्वीपान्तेनाऽर्धैकोन नवति योजनानि, सार्धाष्टाऽष्टाशीति योजनानीति यावत् चत्वारिंशतं च पञ्चनवति भागान् योजनस्योच्छ्रितौ जलान्ताल्लवणसमुद्रान्तेन द्वौ क्रोशावुच्छ्रितौ द्वादशयोजनसहस्राण्यायामविष्कम्भाभ्याम् उभयो र्द्वीपयोर्मध्यं गतैका पद्मवरवेदिका-वनषण्डश्च तयोर्वर्णनं विधेयमत्र। 'बहुसमरमणिज्जा भूमिभागा' तत्रोभयद्वीपयो र्बहुसमरमणीयो भूमिभागः तद्यथा-आलिङ्गपुष्करमिति वा इत्यादि रूपेण भूमिभागवर्णनम् 'मणिपेढिया-सीहासणा सपरिवारा सो चेव अट्ठो' तत्रैका महतीमणिपीठिका तद्वर्णन मत्र, मणिपीठिकायां सिंहा-

के दो द्वीप हैं। 'धायइखंड दीवं तेणं अद्धेकोणणवतिजोयणाइं चत्तालीसं च पंचणउतिभागे जोयणस्स ऊसित्ता जलंताओ लवणसमुद्दं तेणं दो कोसे ऊसिया बारसजोयणसहस्साइं आयामविक्खंभेणं पउमवरवेइया वणसंडा बहुसमरमणिज्जा भूमिभागा मणिपेढिया सीहारणा सपरिवारा सो चेव अट्ठो' ये चन्द्रद्वीप धातकीखण्ड की दिशा में ८८॥ योजन एवं एक योजन के ९५ भाग में से ४० भाग प्रमाण पानी से ऊंचे उठे हुए हैं और लवणसमुद्र की दिशा में दो कोश ऊंचे उठे हुए हैं। बारह हजार योजन की इनकी लम्बाई-चौडाई है। इन में प्रत्येक में पद्मवरवेदिका एवं वनषण्ड हैं बहुत समरमणीय भूमिभाग हैं। मणिपीठिकाएं हैं। और सपरिवार सिंहासन हैं। इन सब का यहां पर वर्णन जैसा कि इनका पहिले किया जा चुका है वैसा कर

લવણ સમુદ્ર સંબંધી બે ચંદ્રોના ચંદ્રદ્વીપ નામના બે દ્વીપો આવેલ છે. 'धायइखंड दीवंतेणं अद्धेकोणणवति जोयणाइं चत्तालीसं च पंचणउतिभागे जोयणस्स ऊसित्ता जलंताओ लवणसमुद्दं तेणं दो कोसे उसित्ता बारस जोयणसहस्साइं आयामविक्खंभेणं पउमवरवेइया वणसंडा बहुसमरमणिज्जा भूमिभागा मणिपेढिया सीहासणा सपरिवारा सो चेव अट्ठो' આ ચંદ્ર દ્વીપ ધાતકીખંડની દિશામાં ૮૮॥ સાડી અઠયાસી યોજન અને એક યોજનના ૯૫ પંચાણુ ભાગમાં ૪૦ ચાળીસ ભાગ પ્રમાણુ પાણીની ઉપર નીકળેલ છે, અને લવણુસમુદ્રની દિશામાં બે કોસ ઉપર નીકળેલ છે, બાર હજાર યોજનની તેની લંબાઇ પહોળાઇ છે, તે પ્રત્યેકમાં પદ્મવર વેદિકા અને વનખંડ છે. તેની અંદરનો ભૂમિભાગ બહુસમરમણીય છે, અને મણિપીઠિકાઓ છે, તથા પરિવાર સહિત સિંહાસન છે. આ બધાનું વર્ણન જે પ્રમાણે પહેલાં એ બધાનુ વર્ણન કરવામાં આવી ગયેલ છે. તે પ્રમાણે

सनम् तद्वर्णनम् तद्दिक्षु सामानिकादियोग्य भद्रासनानि स एव पूर्वोक्तोऽर्थः गौतम !

'क्षुल्लिकासु च क्षुद्रासु तद्वापीषूत्पलानि हि ।
चन्द्र वर्णानि यस्मात्तु चन्द्रद्वीपोऽभिधीयते ॥१॥

किञ्च—नाऽऽसीपुरा नाऽस्ति—न वा भविष्यत्येपा न शङ्का किमुवच्मि तत्र ।
आसीत्पुराऽऽस्ते परतो भविष्यत्येवं न यद्व्येति तदस्य नाम ॥२॥
'अलङ्कारविदा विद्वन्, विदुषाऽऽवेदितं च यत् ।
वेदितव्यन्तु विद्वद्भिर्वर्णनान्ताऽन्तमेष्यति ॥३॥

'रायहाणीओ सगाण दीवाणं पुरत्थिमेणं तिरियमसं० अण्णंमि लवणसमुद्दे तहेव सव्वं' राजधान्यौ तु स्वकीयद्वीपयोः पूर्वदिशि तिर्यगसंख्येयद्वीपसमुद्रा-

---

लेना चाहिये। इन द्वीपों का नाम जो चंन्द्रद्वीप हुआ है उसका कारण वहां की वापिका आदिकों में उत्पन्न उत्पल आदिकों का चंन्द्र के जैसी आभा कान्ति आदिका होना है। अथवा ये द्वीप इसी तरह के नाम से अनादि काल से प्रख्यात होते चले आये हैं अतः ये त्रिकाल-वर्त्ती होने से इस तरह के इन के नाम होने में कोइ निमित्त भी नही है। तदुक्तम्—

नासीत्पुरा नास्ति न वा भविष्यत्येपा न शङ्का किमु वच्मि तत्र ।
आसीत्पुराऽऽस्ते परतो भविष्यत्येवं न यद् वेत्ति तदस्य नाम ॥१॥
अलङ्कारविदा विद्वन् । विदुषाऽऽवेदितं च यत् ।
वेदितव्यं तु विद्वद्भि वर्णनान्त मेष्यति ॥२॥

अतः ये द्वीप पहिले नहीं थे अब भी नहीं हैं आगे भी नहीं रहेगें ऐसा नहीं है किन्तु ये तो त्रिकालवर्त्ती हैं ऐसा जानना चाहिये 'राय-

---

કરી લેવું. આ દ્વીપોના નામ જે ચંદ્ર દ્વીપ એ પ્રમાણે થયેલ છે, તેનું કારણ ત્યાંની વાવો વિગેરેમાં ઉત્પન્ન થનારા કમળો વિગેરેની આભા ચંદ્રના જેવી છે એ છે. અથવા આ દ્વીપ એ પ્રમાણેના નામથી અનાદિ કાલથી પ્રખ્યાત થતા આવ્યા છે. તેથી તે ત્રિકાલભાવી હોવાથી એ રીતનું નામ હોવામાં કોઈ નિમિત્ત કારણ નથી. કહ્યું પણ છે.

'નासीत् पुरा नास्ति न वा भविष्यत्येपा न शङ्का किमुवच्मि तत्र ।
आसीत् पुराऽऽस्ते परतो भविष्यत्येवं न यद्वेति तदस्य नाम ॥ १ ॥
अलङ्कारविदा विद्वन् विदुषाऽऽवेदितं च यत् ।
वेदितव्यं तु विद्वद्भिर्वर्णनान्त मेष्यति ॥ २ ॥

તેથી આ દ્વીપો પહેલા ન હતા, હમણા નથી, અને ભવિષ્યમાં પણ નહીં હોય તેમ નથી. પરંતુ એ તો ત્રણ કાળમાં રહેવાવાળા છે. તેમ સમજવું

नुल्लङ्घ्याऽन्यक्षारोदे द्वादशयोजनसहस्राण्यवगाह्याऽत्र चन्द्राऽभिधाने प्रज्ञप्ते सर्वं-जम्बूद्वीपगतराजधानीवद्वर्णनम् । इति । 'कहि णं भंते ! बाहिरलावणगाणं सूराणं-सूरदीवा णामं दीवा पन्नत्ता, गोयमा ! लवणसमुद्द पच्चत्थिमिल्लाओ वेइयंताओ-लवणसमुद्दं पुरत्थिमेणं बारसजोयणसहस्साइं धायइसंडदीवं तेणं अद्धेकूणणउइं जोयणाइं' कस्मिन् स्थाने हि भदन्त ! बाह्यलावणिकयोः शिखातो बहिश्चारिणोः सूर्ययोः सूर्यद्वीपौ नाम द्वीपौ प्रज्ञप्तौ ? भगवानाह-गौतम ! लवण

हाणीओ सगाणदीवाणं पुरत्थिमेणं तिरियमसं० अण्णंमि लवणसमुद्दे तहेव सव्वं' इनकी दो राजधानियां अपने-अपने द्वीप की पूर्वदिशा में तिर्यग् असंख्यात द्वीप समुद्रों को उल्लङ्घन करके अन्य लवणसमुद्र में १२ हजार योजन आगे जाने पर आगत ठीक इसी स्थान पर चन्द्रा नामकी है। इस सम्बन्ध में और सब वर्णन जम्बूद्वीपगत राजधानी के जैसा ही है ऐसा जानना चाहिये 'कहि णं भंते ! बाहिरलावणगाणं सूराणं सूरदीवा णामं दीवा पन्नत्ता ? गोयमा ! लवणसमुद्द पच्चत्थि-मिल्लाओ वेदियंताओ लवणसमुद्दं पुरत्थिमेणं बारसजोयणसहस्साइं धायइसंडदीवं तेणं अद्धेकोणणउतिं जोयणाइं' हे भदन्त ! बाहर के लवणसमुद्र के दो सूर्यों के अर्थात् लवणसमुद्र की शिखा से बाहर भ्रमण करने वाले दो सूर्यों के सूर्यद्वीप नामके दो द्वीप कहां पर हैं? उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम ! लवणसमुद्र की पश्चिम की वेदिका के अन्त से लवणसमुद्र में पश्चिमदिशा की ओर १२ हजार योजन

'रायहाणीओ सगाण दीवाणं पुरत्थिमेणं तिरियमसं० अण्णंमि लवणसमुद्दे तहेव सव्वं' तेमनी બે રાજધાનીયો પોતપોતાના દ્વીપની પૂર્વદિશામાં તિર્યક્ અસંખ્યાત દ્વીપ સમુદ્રોને ઓળંગીને બીજા લવણ સમુદ્રમાં ૧૨ બાર હજાર યોજન આગળ જવાથી આવતા બરોબર એજ સ્થાન પર ચંદ્રા નામની છે. આ સંબંધમાં બીજું તમામ વર્ણન જંબૂદ્વીપમાં આવેલ રાજધાનીયોના વર્ણન પ્રમાણે છે. તેમ સમજવું.

'कहि णं भंते ! बाहिरलावणगाणं सूराणं सूरदीवा णामं दीवा पन्नत्ता ? गोयमा ! लवणसमुद्द पच्चत्थिमिल्लाओ वेदियंताओ लवणसमुद्दं पुरत्थिमेणं बारस जोयण सहस्साइं धायइसंडदीवं तेणं अद्धेकूणणउतिं जोयणाइं' હે ભગવન્ બહારના લવણસમુદ્રના બે સૂર્યોના અર્થાત્ લવણસમુદ્રની શિખાથી બહાર ભ્રમણ કરવાવાળા બે સૂર્યોના સૂર્યદ્વીપ નામના બે દ્વીપો ક્યાં આવેલા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ લવણ સમુદ્રની પશ્ચિમની વેદિકાના અંતથી લવણ સમુદ્રમાં પશ્ચિમ તરફ ૧૨ બાર હજાર યોજન આગળ

समुद्रस्य पाश्चात्य वेदिकान्ताल्लवणसमुद्रस्य पूर्वदिशि धातकीखण्ड द्वीपान्तेन सहाऽर्धैकोननवति योजनानि साऽर्धाऽष्टाऽष्टाशीति योजनानीति तदर्थः, 'चत्तालीसं च पंचणउइभागे जोयणस्स-दो कोसे ऊसिया' चत्वारिंशतं च पञ्चनवति भागान् योजनस्य द्वौ क्रोशावुच्छ्रितौ, 'सेसं तहेव' शेषं तथैव नामाऽभिधान-चिन्तनमपि वाह्यलावणिकचन्द्रद्वीपवदेव सर्वं वक्तव्यम् इति। 'जाव रायहाणीओ सगाणं दीवाणं पच्चत्थिमेणं तिरियमसंखेज्जे लवणे चेव बारसजोयणा तहेव सव्वं भाणियव्वं' राजधान्यौ स्वकयो द्वीपयोः पश्चिमेन तिर्यगसंख्येयद्वीपसमुद्रा नुल्लंघ्य द्वादशयोजनसहस्राण्यवगाह्य लवणे एव समुद्रे इत्यादि वाह्यलावणिक चन्द्रद्वीप राजधानीवत्, इति ॥ सू० ८९ ॥

अथ धातकीखण्डे सूर्यचन्द्रयोर्वर्णनम्

मूलम्—कहि णं भंते! धायइसंड दीवगाणं चंदाणं चंद दीवा णामं दीवा पन्नत्ता गोयमा! धायइसंडस्स दीवस्स पुरत्थिमिल्लाओ वेइयंताओ कालोयं णं समुद्दं बारस जोयणसह-

आगे जाने पर दो सूर्यद्वीप कहे गये हैं ये धानकीखण्ड की तरफ ८८॥ योजन एवं एक योजन के ९५ भाग में से ४० भाग प्रमाण ऊंचे हैं तथा लवणसमुद्र से दो कोश तक पानी से ऊंचे हैं। 'सेसं तहेव जाव रायहाणीओ सगाणं दीवाणं पच्चत्थिमेणं तिरियमसंखेज्जे लवणे चेव बारस जोयणा तहेव सव्वं भाणियव्वं' इन द्वीपों का यह ऐसा नाम क्यों हुआ इस सम्बन्ध में सब विचार पूर्व के जैसा ही है यहां पर राजधानियों का कथन अपने अपने द्वीपों के पश्चिम दिशा में तिरछे असंख्यात द्वीप समुद्रों को उल्लङ्घन करके अन्य लवणसमुद्र में १२ हजार योजन के बाद स्थित हैं ॥८९॥

જવાથી બે સૂર્યદ્વીપો કહેલા છે, એ ધાતકી ખંડની તરફ ૮૮॥ સાડી અઠચાસી ચોજન અને એક ચોજનના ૯૫ પંચાણુ ભાગમાંથી ૪૦ ચાળીસ ભાગ પ્રમાણુ ઉંચો છે; તથા તે લવણુ સમુદ્રમાં પાણીથી બે ગાઉ ઉંચા છે. 'सेसं तहेव जाव रायहाणीओ सगाणं दीवाणं पच्चत्थिमेणं तिरियमसंखेज्जे लवणे चेव बारस जोयणा तहेव सव्वं भाणियव्वं' આ દ્વીપોના એ પ્રમાણેના નામો કેમ થયેલ છે; એ સંબંધમાં તમામ વિચાર પહેલાના જેમજ છે, અહીંયા રાજધાનીયોનું કથન પોતપોતાના દ્વીપોની પશ્ચિમ દિશામાં તિરછા અસંખ્યાત દ્વીપ સમુદ્રોને ઓળંગીને બીજા લવણુ સમુદ્રમાં ૧૨ બાર હજાર ચોજન બાદ આવેલા છે, તેમ સમજવું. ॥ સૂ. ૮૯ ॥

स्साइं ओगाहित्ता एत्थ णं धायइसंडदीवाणं चंदाणं चंद दीवा णामं दीवा पन्नत्ता सव्वओ समंता दो कोसा ऊसिया जलंताओ बारस जोयणसहस्साइं, तहेव विक्खंभपरिक्खेवो भूमिभागो पासायवडिंसया मणिपेढिया सीहासणा सपरिवारा अट्ठो तहेव रायहाणीओ सगाणं दीवाणं पुरत्थिमेणं अण्णंमि धायइसंड दीवे सेसं तं चेव। एवं सूर दीवावि। नवरं धायइ-संडस्स दीवस्स पच्चत्थिमिल्लाओ वेइयंताओ कालोयं णं समुद्दं बारस जोयण० तहेव सव्वं जाव रायहाणीओ सूराणं दीवाणं पच्चत्थिमेणं अण्णंमि धायइसंडे दीवे सव्वं तहेव। कहि णं भंते ! कालोयगाणं चंदाणं चंद दीवा णामं दीवा पन्नत्ता गोयमा! कालोय समुद्दस्स पुरच्छिमिल्लाओ वेइयंताओ कालोयण्णं समुद्दं पच्चत्थिमेण बारस जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता एत्थ णं कालो-यगचंदाणं चंददीवा सव्वओ समंता दो कोसा ऊसिया जलं-ताओ सेसं तहेव जाव रायहाणीओ सगाणं दीवाणं पुरच्छि-मेणं अण्णम्मि कालोयगसमुद्दं बारस जोयणा तं चेव सव्वं जाव चंदा देवा २। एवं सूराण वि, णवरं कालोयगपच्चत्थि-मिल्लाओ वेइयंताओ कालोयगसमुद्द पुरच्छिमेणं बारस जोयण-सहस्साइं ओगाहित्ता तहेव रायहाणीओ सगाणं दीवाणं पच्च-त्थिमेणं अण्णम्मि कालोयग समुद्दं तहेव सव्वं। एवं पुक्खर-वरगाणं चंदाणं पुक्खरवरस्स दीवस्स पुरत्थिमिल्लाओ वेइयं-ताओ पुक्खरसमुद्दं बारस जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता चंद-दीवा अण्णंमि पुक्खरवरे दीवे रायहाणीओ तहेव। एवं सूराण वि दीवा पुक्खरवरदीवस्स पच्चत्थिमिल्लाओ वेइयंताओ पुक्ख-रोदं समुद्दं बारस जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता तहेव सव्वं जाव रायहाणीओ दिविल्लगाणं दीवे समुद्दगाणं समुद्दं चेव एगाणं अब्भिंतरवासे एगाणं बाहिरवासे रायहाणीओ दीविल्लगाणं

दीवेसु समुद्दगाणं समुद्देसु सरिसणामएसु इमे णामा अणुगंतव्वा, जंबुद्दीवे लवणे धायइ कालोद पुक्खरे वरुणे। खीर-घय-इक्खुवरो य णंदी अरुणवरे कुंडले रुयगे ॥१॥ आभरण वत्थ गंधे उप्पल तिलए य पुढवी णिहिरयणे। वासहर दह नईओ विजया वक्खार कप्पिंदा ॥२॥ पुरमंदर मावासा कूडा नक्खत्त-चंद सूरा य। एवं भाणियव्वं ॥ सू० ९० ॥

छाया—कुत्र खलु भदन्त! धातकीपण्डद्वीपगतानां चन्द्राणां चन्द्रद्वीपा नाम द्वीपाः प्रज्ञप्ताः गौतम! धातकीषण्डस्य द्वीपस्य पौरस्त्याद् वेदिकान्तात्कालोदं खलु समुद्रं द्वादश योजनसहस्राण्यवगाह्याऽत्र खलु धातकीपण्डद्वीपानां चन्द्रद्वीपा नाम द्वीपाः प्रज्ञप्ताः सर्वतः समन्ताद् द्वौ क्रोशावुच्छ्रिताः जलन्ताद् द्वादशयोजनसहस्राणि तथैव विष्कम्भपरिक्षेपः भूमिभागः प्रासादावतंसकः मणिपीठिका सिंहासनं सपरिवारम् अर्थस्तथैव राजधान्यः स्वकानां द्वीपानां-पूर्वेणाऽन्यस्मिन् धातकीपण्डे द्वीपे शेषं तदेव। एवं सूर्यद्वीपा अपि, नवरं धातकीपण्डस्य द्वीपस्य पाश्चात्यात् वेदिकान्तात् कालोदं खलु समुद्रं द्वादशयोजनसहस्राणि तथैव सर्वं यावद् राजधान्यः सूर्याणां द्वीपानां पश्चिमेनाऽन्यस्मिन् धातकीखण्डे द्वीपे सर्वं तथैव। कुत्र खलु भदन्त! कालोदगानां चन्द्राणां चन्द्र द्वीपा नाम द्वीपाः प्रज्ञप्ताः गौतम! कालोदसमुद्रस्य पौरस्त्याद् वेदिकान्तात्कालोदं खलु समुद्रं पश्चिमेन द्वादशयोजनसहस्राण्यवगाह्याऽत्र खलु कालोदग चन्द्राणां चन्द्रद्वीपाः सर्वतः समन्तात् द्वौ क्रोशावुच्छ्रिता जलान्तात्-शेषं तथैव यावद्राजधान्यः स्वकानां द्वीपानां पूर्वेणाऽन्यस्मिन् कालोदकसमुद्रे द्वादशयोजन० तदेव सर्वं यावच्चन्द्रा देवाः। एवं सूर्याणामपि नवरं कालोदकपाश्चात्यात् वेदिकान्तात् कालोदकसमुद्रः पूर्वेण द्वादशयोजनसहस्राण्यवगाह्य तथैव राजधान्यः स्वकानां द्वीपानां पश्चिमेनाऽन्यस्मिन् कालोदसमुद्रे तथैव सर्वम्। एवं पुष्करवर-द्वीपगतानां चन्द्राणां पुष्करवरस्य द्वीपस्य पौरस्त्याद् वेदिकान्तात्पुष्करवरसमुद्रं द्वादशयोजनसहस्राण्यवगाह्य चन्द्रद्वीपाः अन्यस्मिन् पुष्करवरद्वीपे राजधान्यस्तथैव। एवं सूर्याणामपि द्वीपाः-पुष्करवरद्वीपस्य पाश्चात्याद् वेदिकान्तात् पुष्करोदं समुद्रं द्वादशयोजनसहस्राण्यवगाह्य तथैव सर्वं यावद् राजधान्यो द्वीपगतानां द्वीपे-समुद्र-गतानां समुद्रे एव एकेषामभ्यन्तर पार्श्वे एकेषां बाह्य पार्श्वे राजधान्यो द्वीपगतानां द्वीपेषु समुद्रगतानां समुद्रेषु सदृशनामकेषु-इमानि नामान्यवगन्तव्यानि

जम्बूद्वीपो-लवणो धातकी कालोदः पुष्करो वरुणः ।
क्षीरं-घृत-मिक्षुवरश्च नन्दी-अरुणवरः कुण्डलं रुचकश्च ॥१॥
आभरण-वस्त्र-गन्धा-उत्पल-तिलकश्च पृथिवी-निधि-रत्नम् ।
वर्षधर-ह्रद-नद्यो विजयाः-वक्षस्कार-कल्पेन्द्राः ॥२॥
पुर मन्दरावासा वर्षाकूटा नक्षत्रचन्द्रसूर्याश्च । एवं भणितव्यम् ॥सू०८९॥

टीका—'कहि णं भंते ! धाइय संड दीवगाणं चंदाणं चंददीवा नामं दीवा पण्णत्ता' हे भदन्त ! कस्मिन् स्थले खलु धातकी खण्डगतानां चन्द्राणां चन्द्र-द्वीपा नाम द्वीपाः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह-'गोयमा' हे गौतम ! 'धायइसंड दीवस्स पुरत्थिमिल्लाओ वेदियंताओ कालोयं णं समुद्दं' धातकीखण्डद्वीपस्य पूर्वदिग्वेदिकायाश्चरमान्तात् कालोदो नाम समुद्रः, तं च 'वारसजोयण-सहस्साइं ओगाहित्ता' द्वादशसहस्रयोजनान्यवगाह्याऽन्तः प्रविश्य, 'एत्थ णं धायइसंडदीवगाणं चंदाणं चंददीवा नाम दीवा पण्णत्ता' अत्र स्थाने खलु धातकीषण्डद्वीपगानां चन्द्राणां चन्द्रद्वीपा नाम द्वीपाः प्रज्ञप्ताः, ते द्वादशाऽपि

धातकीखण्ड में सूर्य और चन्द्र का वर्णन

कहि णं भंते ! धाइयसंडदीवगाणं चंदाणं चंददीवा णामं दीवा पन्नत्ता' इत्यादि ।

टीकार्थ-हे भदन्त ! धातकीखण्ड द्वीप के १२ चन्द्रमाओं के चन्द्र-द्वीप नाम के द्वीप कहां पर कहे गये हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! धायइसंडस्स दीवस्स पुरत्थिमिल्लाओ वेदियंताओ कालोयं णं समुद्दं वारसजोयणसहस्साइं ओगाहित्ता एत्थ णं धाइयसंड-दीवाणं चंदाणं चंददीवा णामं दीवा पण्णत्ता' हे गौतम ! धातकीखण्ड द्वीप की पूर्व की दिग्वेदिका के चरमान्त से कालोद समुद्र में १२ हजार योजन आगे जाने पर आगत इसी स्थान पर धातकीखण्डगत

ધાતકીખંડમાં સૂર્ય અને ચંન્દ્રનું વર્ણન.

'कहिणं भंते ! धायइसंडदीवगाणं चंदाणं चंददीवा णामं दीवा पण्णत्ता' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ-હે ભગવન્ ધાતકીખંડ દ્વીપના ૧૨ બાર ચંદ્રમાઓના ચંદ્રદ્વીપ નામના દ્વીપો ક્યાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! धायइसंडस्स दीवस्स पुरत्थिमिल्लाओ वेदियंताओ कालोयं णं समुद्दं वारस जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता एत्थ णं धायइसंडदीवाणं चंदाणं चंददीवा णामं दीवा पण्णत्ता' હે ગૌતમ ! ધાતકીખંડ દ્વીપની પૂર્વની દિગ્વેદિકાના ચરમાન્તથી કાલોદ સમુદ્રમાં ૧૨ બાર હજાર યોજન આગળ જવાથી ત્યાં

जम्बूद्वीपगतचन्द्र सत्क चन्द्रद्वीपवद् वक्तव्याः 'सव्वओ समंता दो कोसा ऊसिया जलंताओ बारस जोयणसहस्साइं तहेव विक्खंभपरिक्खेवो भूमिभागो' नवरं सर्वतो दिग्विदिक्षु समन्ताद् द्वौ क्रोशौ उच्छ्रिताः जलन्ताद् ऊर्ध्वमिति वक्तव्यम् द्वादशयोजनसहस्राणि तथैव विष्कम्भपरिक्षेपः । भूमिभागः—द्वीपानाम-न्तर्मध्यभागे बहुसमरमणीयो भूमिभाग इत्यारभ्य यावदनेके ज्योतिष्का देवा देव्यः शेरते० विहरन्तीति यावत्। 'पासायवडिंसए मणिपेढिया सीहासणा सपरिवारा' तद्भूमिभागा बहुमध्यदेशभागे० अत्रैकः प्रासादावतंसकः—आक्रीडा-

---

चन्द्रमाओं के चन्द्रद्वीप नाम के द्वीप कहे गये हैं 'सव्वओ समंता दो कोसा ऊसिया जलंताओ बारसजोयणसहस्साइं तहेव विक्खंभपरि-क्खेवेणं' ये चारों ओर दिशा और विदिशा में फैले हुए हैं। पानी से दो कोश तक ऊंचे हैं। इनकी लम्बाई चौडाई १२ हजार योजन की है। इनका प्रत्येक का परिक्षेप ३७९४८ योजन से कुछ अधिक है इन सब का और अवशिष्ट वर्णन विजयद्वार की जैसा ही है इन सब में एक एक पद्मवरवेदिका और उसके चारों ओर वनषण्ड है। इन द्वीपों के भीतर का भूमिभाग बहुसमरमणीय है 'इस कथन से लेकर' यावत् अनेक ज्योतिष्कदेव और देवियां वहां पर उठती बैठती है शयन करती है इस कथन तक सब पीछे किया गया वर्णन यहां पर लगा लेना चाहिये इस भूमिभाग के बहुमध्यदेशभाग में एक प्रासा-दावतंसक है उसमें मणिपीठिका है और मणिपीठिका के ऊपर वहां सपरिवार सिंहासन हैं। इस सम्बन्ध में यहां वर्णन ऐसा करना

આવતા એ સ્થાન પર ધાતકીખંડમાં ચંદ્રમાઓના ચંદ્રદ્વીપ નામના દ્વીપ આવેલ છે. 'सव्वओ समंता दो कोसा ऊसिया जलंताओ बारस जोयण सहस्साइं तहेव विक्खंभपरिक्खेवेणं' એ ચારે બાજુ દિશાઓ અને વિદિશાઓમાં ફેલા-યેલ છે. પાણીથી બે ગાઉ ઉંચા છે, તેની લંબાઇ પહોળાઇ ૧૨ બાર હજાર યોજનની છે. તે દરેકનો પરિક્ષેપ ૩૭૯૪૮ સાડ ત્રીસ હજાર નવસો અડતાળીસ યોજનથી કંઇક વધારે છે, આ બધાનું બાકીનું વર્ણન વિજય દ્વારના વર્ણન પ્રમાણે છે. એ બધામાં એક એક પદ્મવરવેદિકા અને તેની ચારે બાજુ વનખંડ છે, આ દ્વીપોની અંદરનો ભૂમિભાગ બહુ સમરમણીય છે, આ કથનથી લઇને યાવત્ અનેક જ્યોતિષ્ક દેવો અને દેવિયો ત્યાં ઉઠે બેસે છે, શયન કરે છે, આ કથન સુધી પહેલા કહેવામાં આવ્યા પ્રમાણે અહીંયાં કહી લેવું, આ ભૂમિભાગના બહુમધ્ય દેશભાગમા એક પ્રાસાદાવતંસક છે, તેમાં મણિપીઠિકા છે, અને મણિપીઠિકાની ઉપર સપરિવાર સિંહાસનો છે. આ સંબંધમાં

वासनामा भौमेयविहारः स च द्वाषष्टियोजनानि-अर्धयोजनं चोर्ध्व मुच्चैस्त्वेन एकत्रिंशद् योजनानि क्रोशैकं च विष्कम्भेण अनेक स्तम्भशतसन्निविष्ट इत्यादि क्रमेण भवनवर्णनं कर्तव्यम्। एतद्विहारस्य रमणीयोऽनेक वर्णमणितृणैरुपशोभितः मणितृणादयो वर्णनीयाः। अत्र मणिपीठिका यावत्प्रतिरूपा० वर्णनीया। अत्र सपरिवारसिंहासनवर्णनम् तच्चतुर्दिक्षु सामानिकादीनां यथा वद्भद्रासनम् 'अट्ठो तहेव' अर्थस्तथैव तत्केनार्थेन भदन्त! एव मुच्यते-चन्द्रद्वीपोऽयम् २, इति, हे गौतम! चन्द्रद्वीपे तत्र-२ देश-प्रदेशे

चाहिये-भूमिभाग के बहुमध्य में आक्रीडावास नामका भौमेय विहार है यह ६२॥ योजन का ऊंचा है और ३१। योजन का चौडा है अनेक सैकडों खंभों से यह युक्त है इत्यादि क्रमसे वर्णन इसका है इस भौमेय विहार का भी मध्यभाग रमणीय है वह मणियों एवं तृणों से सुशोभित है यहां पर भी मणियों का एवं तृणों का पूर्व में जैसा वर्णन किया गया है उसके अनुसार वर्णन कर लेना चाहिये प्रासादावतंसक के ठीक मध्य में एक मणिपीठिका है यह यावत् प्रतिरूप है यहां पर सपरिवार सिंहासन हैं। ये सपरिवारभूत सिंहासन उस सिंहासनों की चारों ओर हैं ये परिवारभूत सिंहासन सामानिक आदि देवों के हैं। 'अट्ठो तहेव' हे भदन्त! इन द्वीपों का नाम 'चन्द्रद्वीप' ऐसा किस कारण से हुआ है? उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम! चन्द्रद्वीप में जो छोटी बडी वापिकाएं आदि रूप जलप्रदेश हैं उन में अनेक उत्पल

અહીંયાં આ પ્રમાણે વર્ણન કરવું જોઈએ.-ભૂમિભાગના બહુમધ્ય ભાગમાં આક્રીડાવાસ નામનો ભૌમેય વિહાર છે. તે ૬૨॥ સાડી બાસઠ યોજન ઊંચો છે, અને ૩૧। સવા એકત્રીસ યોજન પહોળો છે. તે અનેક સેંકડો સ્તંભોથી યુક્ત છે. ઇત્યાદિ પ્રકારથી યથાક્રમ તેનું વર્ણન કરી લેવું આ ભૌમેય વિહારનો મધ્ય ભાગ પણ રમણીય છે. તે મણિયો અને તૃણોથી સુશોભિત છે અહિયાં મણિયો અને તૃણોનું વર્ણન પહેલાં જેમ કરવામાં આવેલ છે તેમ કરી લેવું. પ્રાસાદાવતંસકની બરોબર મધ્ય ભાગમાં એક મણિપીઠિકા છે. તે યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. અહિયાં સપરિવાર સિંહાસન છે. આ સપરિવાર સિંહાસન એ સિંહાસનોની ચારે બાજુએ છે. આ પરિવાર ભૂત સિંહાસન સામાનિક વગેરે દેવોના છે. 'अट्ठो तहेव' હે ભગવન્ આ દ્વીપોનું નામ 'ચંદ્રદ્વીપ' એ પ્રમાણે શા કારણથી થયેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ! ચંદ્રદ્વીપમાં જે નાની મોટી વાવો વિગેરે રૂપ જલ પ્રદેશો છે તેમાં અનેક ઉત્પલ વિગેરે છે. એ બધાનો વર્ણ ચંદ્રમાના જેવો છે. તેથી એ નિમિત્તને

बहूनि उत्पलानि० तद् योगात्-चन्द्रवर्णः चन्द्रद्वीपः कथ्यते। अपि च-चन्द्रो नामऽत्र देवो महर्द्धिको यावत्पल्योपमस्थितिकः परिवसति स च सामानिकादीनां यावदाधिपत्यं कुर्वन् विहरति चन्द्रस्वामित्वात् चन्द्रद्वीपो व्यवह्रियते, अन्यच्च गौतम! चन्द्रद्वीपः शाश्वतः यो न कदापि नासीत् न भवति-न भविष्यति, किन्तु आसी दस्ति भविष्यति, कारणैरेभिश्चन्द्र द्वीपः २ इति। 'रायहाणीओ सगाणं दीवाणं पुरत्थिमेणं अण्णंमि धायइसंडे दीवे-सेसं तं चेव' कुत्र खलु भदन्त चन्द्राभिधाना राजधान्यः? भगवानाह-हे गौतम! धातकीखण्ड

आदि हैं सो उन सब का वर्ण चन्द्रमा के जैसा है अतः इस निमित्त को लेकर इन द्वीपों का नाम 'चन्द्रद्वीप' ऐसा हो गया है दूसरी बात यह है कि इन द्वीपों में महर्द्धिक आदि विशेषणों वाले चन्द्रदेव नामके देव रहते हैं इनकी आयु एक पल्योपम की है ये चन्द्रदेव अपने अपने सामानिक आदि देवों के आधिपत्य आदि को करते हुए वहां पर सुख पूर्वक रहते हैं। तीसरी बात यह भी है कि इस प्रकार के नाम होने का जो निमित्त प्रकट किया गया है वह एक रूप से नहीं है क्योंकि ऐसा इनका नाम अनादि काल से ही चला आ रहा है यह पहिले भूतकाल में नहीं था, अब भी वर्त्तमानकाल में नहीं है आगे भी भविष्यत्काल में नहीं रहेगा सो ऐसी बात नहीं है क्योंकि यह तो पहिले भी था अब भी है और आगे भी ऐसा ही रहेगा 'रायहाणीओ सगाणं दीवाणं पुरत्थिमेणं अण्णंमि धायइसंडे दीवे सेसं तं चेव' जब गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा-हे भदन्त! यहां चन्द्र नामकी राजधानी कहां पर है? उत्तर में प्रभु ने कहा-हे गौतम! धातकी-

---

લઈને આ દ્વીપોનું નામ 'ચન્દ્રદ્વીપ' એવું થયેલ છે. બીજી વાત એ છે કે-આ દ્વીપોમાં મહર્દ્ધિક વિગેરે વિશેષણો વાળા ચંદ્ર દેવ નિવાસ કરે છે. તેનું આયુષ્ય એક પલ્યોપમનું છે. આ ચંદ્રદેવ પોતપોતાનાં સામાનિક વિગેરે દેવોનું અધિપતિપણું વિગેરે કરતા થકા ત્યાં સુખપૂર્વક રહે છે. ત્રીજી વાત એ છે કે-આવા પ્રકારનું નામ થવાનું આ જે કારણ બતાવવામાં આવ્યું છે, તે એકજ કારણ નથી કેમકે-એ પ્રમાણેનું એનું નામ તેઓનું અનાદિ કાળથી જ ચાલતું આવે છે. તે ભૂતકાળમાં ન હતું, વર્તમાનમાં નથી અને ભવિષ્યમાં પણ રહેશે નહીં એમ નથી. કેમકે એ તો ભૂતકાળમાં હતું વર્તમાન કાળમાં છે, અને ભવિષ્ય કાળમાં રહેશે જ. 'रायहाणीओ सगाणं दीवाणं पुरत्थिमेणं अण्णंमि धायइसंडे दीवे सेसं तं चेव' જ્યારે ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું કે-હે ભગવન્ આ ચંદ્રા નામની રાજધાની ક્યાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રીએ કહ્યું કે-હે

द्वीपात् पूर्वस्यां तिर्यगसंख्येयान् बहुद्वीपसमुद्रान् व्यतिव्रज्य अस्मिन् धातकीखण्डद्वीपे द्वादशसहस्रयोजनान्यवगाह्याऽत्र द्वादशचन्द्राणां चन्द्राभिधाना द्वादश राजधान्यः प्रज्ञप्ताः एतद्वर्णनं जम्बूद्वीपाधिपतेर्विजयदेवस्य राजधानीवत्–'चन्दा देवाः २' इति । 'एवं सूरदीवावि' यथा धातकीखण्डद्वीपगतचन्द्राणां चन्द्र-द्वीपाः तथैव सूर्यद्वीपा अपि, 'नवरं धायइसंडस्स दीवस्स पच्चत्थिमिल्लाओ वेदियंताओ कालोयं णं समुद्दं बारस जोयण० तहेव सव्वं जाव रायहाणीओ सूराणं दीवाणं पच्चत्थिमिल्लेणं अण्णंमि धायइसंडे दीवे सव्वं–तहेव' नवरं धातकीखण्डद्वीपस्य पाश्चात्यवेदिकान्तात्कालोदं समुद्रं द्वादशयोजनसहस्राण्यवगाह्य, तथैव सर्वं सूर्यदेवानां वर्णनं चन्द्रदेवराजधानीवत् ।

खण्डद्वीप से पूर्वदिशा में अनेक द्वीप समुद्रों को पार करके इसी धातकीखण्ड में १२ हजार योजन आगे जाने पर आगत स्थान में चन्द्रा नामकी राजधानी है इसका वर्णन जम्बूद्वीप के अधिपति विजय-देव की राजधानी के जैसा ही है 'एवं सूरदीवा वि' जिस प्रकार से धातकीखण्ड द्वीपगत चन्द्रमाओं के चन्द्रद्वीपों के सम्बन्ध में कथन किया गया है उसी प्रकार सूर्य द्वीप का भी कथन कर लेना चाहिये 'नवरं धायइसंडस्स दीवस्स पच्चत्थिमिल्लाओं वेदियंताओ कालोयं णं समुद्दं बारसजोयण० तहेव सव्वं जाव रायहाणीओ सूराणं दीवाणं पच्चत्थिमिल्लेणं अण्णंमि धायइसंडे दीवे सव्वं तहेव' परन्तु इस कथन में विशेषता केवल यही है कि धातकीखण्डद्वीप के पश्चिमदिशा के वेदिकान्त से कालोदधि समुद्र में बारह हजार योजन आगे जाने पर सूर्यद्वीप स्थित हैं । सूर्यदेव की राजधानी सूर्यद्वीप से पश्चिमदिशा

ગૌતમ! ધાતકીખંડ દ્વીપની પૂર્વ દિશામાં અનેક દ્વીપો અને સમુદ્રોને પાર કરીને આજ ધાતકીખંડમાં ૧૨ બાર હજાર યોજન આગળ જવાથી આવતા સ્થાનમાં ચંદ્રા નામની રાજધાની છે. તેનું વર્ણન જંબૂદ્વીપના અધિપતિ વિજયદેવની રાજધાનીના વર્ણન પ્રમાણે છે. 'एवं सूर दीवावि' જે પ્રમાણે ધાતકીખંડ દ્વીપમાં આવેલ ચંદ્રમાઓના ચંદ્ર દ્વીપોના સંબંધમાં કથન કરવામાં આવેલ છે એજ પ્રમાણે આ સૂર્ય દ્વીપોનું વર્ણન કરી લેવું 'नवरं धायइसंडस्स दीवस्स पच्चत्थिमिल्लाओ वेदियंताओ कालोयं णं समुद्दं बारस जोयणं तहेव सव्वं जाव रायहाणीओ सूराणं दीवाणं पच्चत्थिमिल्लेणं अण्णंमि धायइसंडे दीवे तं चेव सव्वं तहेव' પરંતુ આ કથનમાં કેવળ એ જ વિશેષતા છે કે–ધાતકીખંડ દ્વીપની પશ્ચિમ દિશાના વેદિકાન્તથી કાલોદધિ સમુદ્રમાં બાર હજાર યોજન આગળ જવાથી સૂર્ય દ્વીપ આવે છે. સૂર્ય દેવની રાજધાની સૂર્ય

अथ कालोदद्वीपवक्तव्यता—'कहिणं भंते कालोयगाणं चंदाणं चंददीवा पण्णत्ता' हे भदन्त ! कालोदसमुद्रगतचन्द्राणां चन्द्रद्वीपाः क्व इति प्रश्नः ? भगवानाह—'गोयमा' हे गौतम । 'कालोयसमुद्दस्स पुरत्थिमिल्लाओ वेदियंताओ कालोयण्णं समुद्दं पचत्थिमेणं बारसजोयणसहस्साइं ओगाहित्ता' कालोदसमुद्रस्य पौरस्त्यवेदिकान्तात्पश्चिमायां कालोदं समुद्रं द्वादशयोजनसहस्राण्यवगाह्य, 'एत्थ णं कालोयगचंदाणं चंददीवा सव्वओ समंता दो कोसा ऊसिया जलंताओ सेसं तहेह' अत्र कालोदसमुद्रगतचन्द्राणां चन्द्रद्वीपाः सर्वतः समन्तात् द्वौ द्वौ क्रोशा वुच्छ्रिताः जलान्तात् शेषं तथैव—धातकीखण्डचन्द्रद्वीपवत् । 'रायहाणीओ सगाणं दीवाणं पुरच्छिमेणं अण्णंमि कालोदगसमुद्दे वारसजोयणा तं चेव सव्वं जाव चंदा देवा'

में अन्य धातकीखण्ड में हैं ।

कालोदद्वीप वक्तव्यता—

'कहि णं भंते ! कालोयगाणं चंदाणं चंददीवा पन्नत्ता' हे भदन्त ! कालोद समुद्रगत चंद्रमाओं के चंद्रद्वीप कहां पर हैं ? इस के उत्तर में प्रभु कहते हैं 'गोयमा ! कालोयसमुद्दस्स पुरत्थिमिल्लाओ वेदियंताओ कालोयण्णं समुद्दं पच्चत्थिमेणं वारसजोयणसहस्साइं ओगाहित्ता' हे गौतम ! कालोदसमुद्र की पूर्वदिशा के वेदिकान्त से पश्चिमदिशा में १२ हजार योजन आगे जाने पर इसी जगह आगत स्थान में 'कालोयग चंदाणं चंददीवा सव्वओ समंता दो कोसा' कालोदगत चंद्रमाओं के चंद्रद्वीप हैं ये चारों ओर पानी से दो दो कोश ऊंचे हैं । बाकी का और सब कथन धातकीखण्ड के चन्द्रद्वीप की तरह से ही है । 'जाव रायहाणीओ सगाणं दीव० पुरच्छिमेणं अण्णंमि कालोयग-

---

દ્વીપથી પશ્ચિમ દિશામાં અન્ય ધાતકી ખંડ દ્વીપમાં છે.

કાલોદ દ્વીપ સંબંધી કથન

'कहिंणं भंते ! कालोयगाणं चंदाणं चंददीवा पण्णत्ता' હે ભગવન્ કાલોદ સમુદ્રમાં આવેલ ચંદ્રમાઓના ચંદ્ર દ્વીપ કયાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा ! कालोयसमुद्दस्स पुरत्थिमिल्लाओ वेदियंताओ कालोयण्णं पच्चत्थिमेणं वारस जोयण सहस्साइं ओगाहित्ता' હે ગૌતમ ! કાલોદ સમુદ્રની પૂર્વ દિશાના વેદિકાન્તથી પશ્ચિમ દિશામાં ૧૨ બાર હજાર યોજન આગળ જવાથી એજ જગ્યાએ આવતા સ્થાનમાં 'कालोयचंदाणं चंद दीवा सव्वओ समंता दो कोसा' કાલોદ સમુદ્રમાં આવેલ ચંદ્રમાઓના ચંદ્રદ્વીપો ચારે બાજુએ પાણીથી બબ્બે કોસ ઉંચા છે. તે શિવાય બાકીનું તમામ કથન ધાતકીખંડમાં આવેલ ચંદ્ર દ્વીપના કથન પ્રમાણે જ છે. 'जाव रायहाणीओ

राजधान्योऽपि स्वकानां द्वीपानां पूर्वेण-पूर्वस्यां दिशितिर्यगसंख्येयान् द्वीप समुद्रान् व्यतिव्रज्याऽन्यस्मिन्कालोदसमुद्रे द्वादशयोजनसहस्राणि अवगाह्य- विजयराजधानीवद् वक्तव्याः, ;अन्यत्सर्वं विजयराजधानीवत् यावच्चन्द्राः देवाः २ इति। 'एवं सूराणवि' एवं सूर्याणामपि कालोदगतसूर्यद्वीपा अपि वक्तव्याः, 'णवरं कालोयगपच्चत्थिमिल्लाओ वेदियंताओ कालोयसमुद्दपुरच्छिमेणं बारस जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता' नवरं कालोदकपश्चिमान्तवेदिकान्तात् पूर्वदिशि १२ द्वादश योजनसहस्राण्यवगाह्येत्यादि चन्द्रद्वीपवत् वक्तव्यम्। 'तहेव रायहाणीओ सगाणं दीवाणं पच्चत्थिमेणं अण्णंमि कालोयगसमुद्दे तहेव सव्वं' तथैव राज- धान्यः स्वकीय द्वीप पश्चिमायामन्यकालोदे समुद्रे द्वादशयोजनसहस्राण्यवगाह्य०

समुद्दे बारसजोयणा तं चेव सव्वं जाव चंदा देवा २' अपन द्वीप से पूर्व में अन्य कालोद समुद्र में बारह हजार योजन जाने पर वहां चन्द्रद्वीप नामकी राजधानियां हैं। बाकी का और सब कथन विजया- राजधानी की तरह से ही है 'एवं सूराणं वि' इसी तरह का कथन सूर्यों के सूर्यद्वीपों के सम्बन्ध में भी है 'नवरं कालोयगपच्चत्थि- मिल्लाओ वेदियंताओ कालोदसमुद पुरच्छिमेणं बारसजोयणसहस्साइं ओगाहित्ता तहेव रायहाणीओ सगाणं दीवाणं पच्चत्थिमेणं अण्णंमि कालोयगसमुद्दे तहेव सव्वं' परन्तु कालोदसमुद्र की पश्चिमवेदिका के अन्त से पूर्वदिशा में १२ हजार योजन आगे जाने पर ठीक इसी स्थान पर सूर्य के द्वीप हैं इसी तरह से राजधानियां हैं। परन्तु ये अपने अपने द्वीप से पश्चिमदिशा में जाने पर अन्य कालोदसमुद्र में १२ हजार योजन की दूरी पर हैं। 'एवं पुक्खरवरगाणं चंदाणं पुक्ख-

---

सगाणं दीव० पुरत्थिमेणं अण्णंमि कालोयगसमुद्दे बारस जोयणा तं चेव सव्वं जाव चंदा देवा चंदा देवा' પોતાના દ્વીપથી પૂર્વમાં બીજા કાલોદ સમુદ્રમાં બાર હજાર યોજન જવાથી ત્યાં ચંદ્ર દ્વીપ નામની રાજધાનીયો છે. તે શિવાય બાકીનું તમામ કથન વિજયા રાજધાનીના કથન પ્રમાણે જ છે. 'एवं सूराणं वि' આજ પ્રમાણેનું કથન સૂર્યોના સૂર્ય દ્વીપોના સંબંધમાં પણ સમજી લેવું. 'नवरं कालोदग पच्चत्थिमिल्लाओ वेदियंताओ कालोदसमुद्दे पुरत्थिमेणं बारस जोयण सह- स्साइं ओगाहित्ता तहेव रायहाणीओ सगाणं दीवाणं पच्चत्थिमेणं अण्णंमि कालोय समुद्दे तहेव सव्वं' પરંતુ કાલોદ સમુદ્રની પશ્ચિમ વેદિકાના અંતથી પૂર્વ દિશામાં ૧૨ બાર હજાર યોજન આગળ જવાથી બરોબર એ જ સ્થાન પર સૂર્યનો દ્વીપ છે. અને એજ પ્રમાણેની રાજધાનીયો છે. પરંતુ એ પોતપોતાના દ્વીપથી પશ્ચિમ દિશામાં જવાથી બીજા કાલોદ સમુદ્રમાં બાર હજાર યોજન દૂર છે. 'एवं पुक्खरवरगाणं चंदाणं पुक्खरवरस्स दीवस्स पुरत्थिमिल्लाओ वेदियंताओ

तथैव सर्वं पूर्ववत् । 'एवं पुक्खरवरगाणं चंदाणं पुक्खरवरस्स दीवस्स पुरत्थिमिल्लाओ वेदियंताओ पुक्खरसमुद्दं बारसजोयणसहस्साइं ओगाहित्ता चंद दीवा' कुत्र खलु भदन्त ! पुष्करवरद्वीपगतचन्द्राणां पुष्करवरद्वीपा नाम द्वीपाः प्रज्ञप्ताः, भगवानाह–हे गौतम ! पुष्करवरगतानां चन्द्राणाम् पुष्करवरद्वीपपौरस्त्यवेदिकान्तात्, पुष्करोदसमुद्रस्तं द्वादशयोजनसहस्राण्यवगाह्याऽत्र चन्द्रद्वीपा नाम द्वीपाः वक्तव्याः, 'अण्णम्मि पुक्खरवरे दीवे रायहाणीओ तहेव' राजधान्याः स्वकीयद्वीपानां पश्चिमदिशि तिर्यगसंख्येयद्वीपसमुद्रान् व्यतिव्रज्याऽन्यपुष्करवरद्वीपे तथैव द्वादशयोजनसहस्राण्यवगाह्य० सर्वं पूर्ववज्ज्ञातव्यम् । 'एवं सूराण वि दीवा पुक्खरवरदीवस्स पच्चत्थिमिल्लाओ वेइयंताओ पुक्खरोदं समुद्दं बारसजोयणसहस्साइं ओगाहित्ता तहेव सव्वं जाव रायहाणीओ दीविल्लगाणं दीवे समुद्दगाणं समुद्दे चेव एगाण अब्भितरपासे एगाणं बाहिरपासे रायहाणीओ

रवरस्स दीवस्स पुरत्थिमिल्लाओ वेदियंताओ पुक्खरवरसमुद्दं बारसजोयणसहस्साइं ओगाहित्ता चंददीवा' इसी तरह से जब गौतम ने प्रभु से पूछा–हे भदन्त ! पुष्करवर द्वीपगत चन्द्रों के पुष्करवरद्वीप नामके द्वीप कहां पर हैं ? तब प्रभु ने गौतम से ऐसा कहा–हे गौतम ! पुष्करवरद्वीप के पौरस्त्य वेदिकान्त पुष्करवर समुद्र में बारह हजार योजन आगे जाने पर चन्द्रद्वीप हैं । 'अण्णंमि पुक्खरवरे दीवे रायहाणीओ तहेव' तथा अन्य पुष्कर वरद्वीप में उनकी राजधानियां हैं । इन राजधानियों के होने के सम्बन्ध में पहिले जैसा ही कथन कर लेना चाहिये 'एवं सूराणं वि दीवा पुक्खरवरदीवस्स पच्चत्थिमिल्लाओ वेदियंताओ पुक्खरोदं समुद्दं बारसजोयणसहस्साइं ओगाहित्ता तहेव सव्वं जाव रायहाणीओ दिविल्लगाणं दीवे समुद्दगाणं

पुक्खरवरसमुद्दं बारसजोयणसहस्साइं ओगाहित्ता चंददीवा' એ જ પ્રમાણે જ્યારે ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીએ એવું પૂછ્યું કે–હે ભગવન્ પુષ્કવર દ્વીપમાં આવેલ ચંદ્રોનો પુષ્કરવર દ્વીપ નામનો દ્વીપ ક્યાં આવેલ છે ? ત્યારે પ્રભુશ્રી એ તેના ઉત્તરમાં ગૌતમસ્વામીને કહ્યું કે–હે ગૌતમ ! પુષ્કરવર દ્વીપના પૌરસ્ત્ય વેદિકાન્તથી પુષ્કરવર સમુદ્રમાં બાર હજાર યોજન આગળ જવાથી ચંદ્ર દ્વીપ આવેલ છે. 'अण्णंमि पुक्खवरवरे दीवे रायहाणीओ तहेव' તથા અન્ય પુષ્કર દ્વીપમાં તેની રાજધાનીયો છે. આ રાજધાનીયો હોવાના સંબંધમાં પહેલાના કથન પ્રમાણેનું કથન કરી લેવું. 'एवं सूराण वि दिवा पुक्खरवरदीवास पच्चत्थिमिल्लाओ वेदियंताओ पुक्खरोदं समुद्दं बारस जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता तहेव सव्वं जाव रायहाणीओ दिविल्लगाणं दीवे समुद्दगाणं समुद्दे चेव एगाण

राजधान्योऽपि स्वकानां द्वीपानां पूर्वेण-पूर्वस्यां दिशितिर्यगसंख्येयान् द्वीप समुद्रान् व्यतिव्रज्याऽन्यस्मिन्कालोदसमुद्रे द्वादशयोजनसहस्राणि अवगाह्य-विजयराजधानीवद् वक्तव्याः, ;अन्यत्सर्वं विजयराजधानीवत् यावच्चन्द्राः देवाः २ इति। 'एवं सूराणवि' एवं सूर्याणामपि कालोदगतसूर्यद्वीपा अपि वक्तव्याः, 'णवरं कालोयगपच्चत्थिमिल्लाओ वेदियंताओ कालोयसमुद्दपुरच्छिमेणं बारस जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता' नवरं कालोदकपश्चिमान्तवेदिकान्तात् पूर्वदिशि १२ द्वादश योजनसहस्राण्यवगाह्येत्यादि चन्द्रद्वीपवत् वक्तव्यम्। 'तहेव रायहाणीओ सगाणं दीवाणं पच्चत्थिमेणं अण्णंमि कालोयगसमुद्दे तहेव सव्वं' तथैव राज-धान्यः स्वकीय द्वीप पश्चिमायामन्यकालोदे समुद्रे द्वादशयोजनसहस्राण्यवगाह्य०

समुद्दे बारसजोयणा तं चेव सव्वं जाव चंदा देवा २' अपन द्वीप से पूर्व में अन्य कालोद समुद्र में बारह हजार योजन जाने पर वहाँ चन्द्रद्वीप नामकी राजधानियां हैं। बाकी का और सब कथन विजया-राजधानी की तरह से ही है 'एवं सूराणं वि' इसी तरह का कथन सूर्यों के सूर्यद्वीपों के सम्बन्ध में भी है 'नवरं कालोयगपच्चत्थि-मिल्लाओ वेदियंताओ कालोदसमुद्द पुरच्छिमेणं बारसजोयणसहस्साइं ओगाहित्ता तहेव रायहाणीओ सगाणं दीवाणं पच्चत्थिमेणं अण्णंमि कालोयगसमुद्दे तहेव सव्वं' परन्तु कालोदसमुद्र की पश्चिमवेदिका के अन्त से पूर्वदिशा में १२ हजार योजन आगे जाने पर ठीक इसी स्थान पर सूर्य के द्वीप हैं इसी तरह से राजधानियां हैं। परन्तु ये अपने अपने द्वीप से पश्चिमदिशा में जाने पर अन्य कालोदसमुद्र में १२ हजार योजन की दूरी पर हैं। 'एवं पुक्खरवरगाणं चंदाणं पुक्ख-

सगाणं दीव० पुरत्थिमेणं अण्णंमि कालोयगसमुद्दे बारस जोयणा तं चेव सव्वं जाव चंदा देवा चंदा देवा' પોતાના દ્વીપથી પૂર્વમાં બીજા કાલોદ સમુદ્રમાં બાર હજાર યોજન જવાથી ત્યાં ચંદ્ર દ્વીપ નામની રાજધાનીયો છે. તે શિવાય બાકીનું તમામ કથન વિજયા રાજધાનીના કથન પ્રમાણે જ છે. 'एवं सूराणं वि' આજ પ્રમાણેનું કથન સૂર્યોના સૂર્ય દ્વીપોના સંબંધમાં પણ સમજી લેવું. 'नवरं कालोदग पच्चत्थिमिल्लाओ वेदियंताओ कालोदसमुद्दे पुरत्थिमेणं बारस जोयण सह-स्साइं ओगाहित्ता तहेव रायहाणीओ सगाणं दीवाणं पच्चत्थिमेणं अण्णंमि कालोय समुद्दे तहेव सव्वं' પરંતુ કાલોદ સમુદ્રની પશ્ચિમ વેદિકાના અંતથી પૂર્વ દિશામાં ૧૨ બાર હજાર યોજન આગળ જવાથી બરોબર એ જ સ્થાન પર સૂર્યનો દ્વીપ છે. અને એજ પ્રમાણેની રાજધાનીયો છે. પરંતુ એ પોતપોતાના દ્વીપથી પશ્ચિમ દિશામાં જવાથી બીજા કાલોદ સમુદ્રમાં બાર હજાર યોજન દૂર છે. 'एवं पुक्खरवरगाणं चंदाणं पुक्खरवरस्स दीवस्स पुरत्थिमिल्लाओ वेदियंताओ

तथैव सर्वं पूर्ववत् । 'एवं पुक्खरवरगाणं चंदाणं पुक्खरवरस्स दीवस्स पुरत्थिमिल्लाओ वेदियंताओ पुक्खरसमुद्दं बारसजोयणसहस्साइं ओगाहित्ता चंद दीवा' कुत्र खलु भदन्त ! पुष्करवरद्वीपगतचन्द्राणां पुष्करवरद्वीपा नाम द्वीपाः प्रज्ञप्ताः, भगवानाह–हे गौतम ! पुष्करवरगतानां चन्द्राणाम् पुष्करवरद्वीपपौरस्त्यवेदिकान्तात्, पुष्करोदसमुद्रस्तं द्वादशयोजनसहस्राण्यवगाह्याऽत्र चन्द्रद्वीपा नाम द्वीपाः वक्तव्याः, 'अण्णम्मि पुक्खरवरे दीवे रायहाणीओ तहेव' राजधान्याः स्वकीयद्वीपानां पश्चिमदिशि तिर्यगसंख्येयद्वीपसमुद्रान् व्यतिव्रज्याऽन्यपुष्करवरद्वीपे तथैव द्वादशयोजनसहस्राण्यवगाह्य० सर्वं पूर्ववज्ज्ञातव्यम् । 'एवं सूराण वि दीवा पुक्खरवरदीवस्स पच्चत्थिमिल्लाओ वेइयंताओ पुक्खरोदं समुद्दं बारसजोयणसहस्साइं ओगाहित्ता तहेव सव्वं जाव रायहाणीओ दीविल्लगाणं दीवे समुद्दगाणं समुद्दे चेव एगाण अब्भितरपासे एगाणं बाहिरपासे रायहाणीओ

रवरस्स दीवस्स पुरत्थिमिल्लाओ वेदियंताओ पुक्खरवरसमुद्दं बारसजोयणसहस्साइं ओगाहित्ता चंददीवा' इसी तरह से जब गौतम ने प्रभु से पूछा–हे भदन्त ! पुष्करवर द्वीपगत चन्द्रों के पुष्करवरद्वीप नामके द्वीप कहां पर हैं ? तब प्रभु ने गौतम से ऐसा कहा–हे गौतम ! पुष्करवरद्वीप के पौरस्त्य वेदिकान्त पुष्करवर समुद्र में बारह हजार योजन आगे जाने पर चन्द्रद्वीप हैं । 'अण्णंमि पुक्खरवरे दीवे रायहाणीओ तहेव' तथा अन्य पुष्कर- वरद्वीप में उनकी राजधानियां हैं । इन राजधानियों के होने के सम्बन्ध में पहिले जैसा ही कथन कर लेना चाहिये 'एवं सूराणं वि दीवा पुक्खरवरदीवस्स पच्चत्थिमिल्लाओ वेदियंताओ पुक्खरोदं समुद्दं बारसजोयणसहस्साइं ओगाहित्ता तहेव सव्वं जाव रायहाणीओ दिविल्लगाणं दीवे समुद्दगाणं

पुक्खरवरसमुद्दं बारसजोयणसहस्साइं ओगाहित्ता चंददीवा' એ જ પ્રમાણે જ્યારે ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીએ એવું પૂછ્યું કે–હે ભગવન્ પુષ્કવર દ્વીપમાં આવેલ ચંદ્રોનો પુષ્કરવર દ્વીપ નામનો દ્વીપ કયાં આવેલ છે ? ત્યારે પ્રભુશ્રી એ તેના ઉત્તરમાં ગૌતમસ્વામીને કહ્યું કે–હે ગૌતમ ! પુષ્કરવર દ્વીપના પૌરસ્ત્ય વેદિકાન્તથી પુષ્કરવર સમુદ્રમાં બાર હજાર યોજન આગળ જવાથી ચંદ્ર દ્વીપ આવેલ છે. 'अण्णंमि पुक्खवरवरे दीवे रायहाणीओ तहेव' તથા અન્ય પુષ્કર દ્વીપમાં તેની રાજધાનીયો છે. આ રાજધાનીયો હોવાના સંબંધમાં પહેલાના કથન પ્રમાણેનું કથન કરી લેવું. 'एवं सूराण वि दिवा पुक्खरवरदीवस्स पच्चत्थिमिल्लाओ वेदियंताओ पुक्खरोदं समुदं बारस जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता तहेव सव्वं जाव रायहाणीओ दिविल्लगाणं दीवे समुद्दगाणं समुद्दे चेव एगाण

दीविल्लगाणं दीवेसु समुद्दगाणं समुद्देसु सरिसनामएसु' एवं सूर्याणामपि द्वीपाः पुष्करवरद्वीपस्य पाश्चात्यवेदिकान्तात् पुष्करोदं समुद्रं द्वादशयोजनसहस्राण्यवगाह्य तथैव सर्वं यावद्राजधान्यः द्वीपगतानां द्वीपे समुद्रगतानां समुद्रे एव एकेषाम् अभ्यन्तरपार्श्वे, एकेषां बाह्यपार्श्वे राजधान्यो द्वीपगतानां द्वीपेषु समुद्रगतानां समुद्रेषु सदृशनामकेषु पुष्करद्वीपगत सूर्याणां द्वीपाः पुष्करवरद्वीपस्य पश्चिमान्तात् वेदिकान्तात् पुष्करोदसमुद्रं द्वादशयोजनसहस्राण्यवगाह्य ज्ञातव्याः, राजधान्यश्च पुनः स्वकीयानां द्वीपानां पश्चिमदिशि तिर्यगसंख्येयद्वीपसमुद्रान्व्यतिव्रज्याऽन्यस्मिन् पुष्करवरद्वीपे द्वादशयोजनसहस्राण्यवगाह्य पुष्करवरसमुद्रगत चन्द्रसम्बन्धि चन्द्रद्वीपाः पुष्करवरसमुद्रपूर्ववेदिकान्तात् पश्चिमदिशि द्वादशयोजनसहस्राण्यवगाह्य प्रतिपत्तव्याः, राजधान्यः स्वकीयद्वीपानां पूर्वदिशि तिर्यगसंख्येयद्वीपसमुद्रानु-

---

समुद्दे चेव एगाण अब्भिंतरपासे एगाण बाहिरपासे रायहाणीओ दिविल्लगाणं दीवेसु समुद्दगाणं समुद्देसु सरिसणामएसु' इसी तरह से पुष्करद्वीपगत सूर्यों के द्वीप पुष्करवरद्वीप की पश्चिमदिशा की वेदिका के अन्त से पुष्करवरसमुद्र को १२ हजार योजन पार कर के पुष्करोदधिसमुद्र में हैं राजधानियों अपने अपने द्वीपों की पश्चिमदिशा में तिर्यग् असंख्यातद्वीप समुद्रों को पार करके अन्य पुष्करद्वीप में बारह हजार योजन की दूरी पर हैं। पुष्करवर द्वीपगत सूर्यों के द्वीप पुष्कर वरद्वीप के पश्चिमान्त वेदिकान्त से पुष्करवरसमुद्र को १२ हजार योजन पार करके स्थित हैं राजधानियां अपने द्वीपों की पश्चिमदिशा में तिर्यग् असंख्यातद्वीप समुद्रों को उल्लङ्घन करके अन्य पुष्करवर द्वीप में १२ हजार योजन की दूरी पर हैं। पुष्करवरसमुद्रगत सूर्य

अब्भिंतरपासे एगाण बाहिरिया पासे रायहाणीओ दिविल्लगाणं दीवेसु समुद्दगाणं समुद्देसु सरिसणामएसु' એ પ્રમાણે પુષ્કર દ્વીપમાં આવેલ સૂર્યોના દ્વીપો પુષ્કર દ્વીપની પશ્ચિમ દિશાની વેદિકાના અંતથી પુષ્કરવર સમુદ્રને ૧૨ બાર હજાર યોજન પાર કરીને પુષ્કરોદધિ સમુદ્રમાં છે. રાજધાનીયો પોતપોતાના દ્વીપોની પશ્ચિમ દિશામાં તિર્યક અસંખ્યાત દ્વીપો અને સમુદ્રોને પાર કરીને બીજા પુષ્કર દ્વીપમાં બાર હજાર યોજન દૂર આવેલ છે. પુષ્કરવર દ્વીપમાં આવેલ સૂર્યોના દ્વીપો પુષ્કરવર દ્વીપના પશ્ચિમાન્ત વેદિકાન્તથી પુષ્કવર સમુદ્રને ૧૨ બાર હજાર યોજન પાર કરવાથી આવે છે. આપણા દ્વીપોની પશ્ચિમદિશામાં રાજધાનીયો તિર્યક્ અસંખ્યાત દ્વીપો અને સમુદ્રોને ઓળંગીને બીજા પુષ્કરવર દ્વીપમાં ૧૨ બાર હજાર યોજન દૂર છે. પુષ્કરવર સમુદ્રમાં આવેલ સૂર્યસંબંધી સૂર્ય દ્વીપ પુષ્કરવર સમુદ્રની પૂર્વ વેદિકાન્તથી પશ્ચિમ દિશામાં ૧૨ બાર

लंध्याऽन्यस्मिन् पुष्करवरसमुद्रे द्वादशयोजनसहस्रेभ्यः परतः, पुष्करवरसमुद्रगत-सूर्यसत्क सूर्यद्वीपाः पुष्करवरसमुद्रपश्चिमान्तवेदिकान्तात् पूर्वतो द्वादशयोजन-सहस्राण्यवगाह्य, राजधान्यः पुनः स्वकीयद्वीपानां पश्चिमायां तिर्यगसंख्येयद्वीप-समुद्रानतिवाह्याऽन्यत्र पुष्करोदसमुद्रे द्वादशयोजनसहस्राण्यवगाह्य ज्ञातव्याः। एवं शेष द्वीपगतानामपि चन्द्राणां चन्द्रद्वीपगतात् पूर्वस्माद् वेदिकान्तात् अनन्तरे समुद्रे द्वादशयोजनसहस्राण्यवगाह्य वक्तव्याः, सूर्याणां सूर्यद्वीपाः स्वस्वद्वीपगतात् पश्चिमान्तात् वेदिकान्तात् अनन्तरसमुद्र, राजधान्यश्चन्द्राणामात्मीयचन्द्रद्वीपेभ्यः

संबंधी सूर्य द्वीप पुष्करवर समुद्र के पूर्व वेदिकान्त से पश्चिमदिशा में १२ हजार योजन आगे जाने पर स्थित हैं। राजधानियां अपने द्वीपों की पूर्वदिशा में तिर्यग् असंख्यात द्वीप समुद्रों को उल्लङ्घन करके अन्य पुष्करवरसमुद्र में १२ हजार योजन से परे है। पुष्करवर समुद्रगत सूर्य संबंधी सूर्यद्वीप पुष्करसमुद्र के पश्चिमान्त वेदिकान्त से पूर्व की और १२ हजार योजन के बाद हैं। राजधानियां अपने द्वीपों की पश्चिमदिशा में तिर्यग् असंख्यात द्वीप समुद्रों को पार करके दूसरे पुष्करवरसमुद्र में १२ हजार योजन के बाद में हैं। इसी तरह शेष द्वीपगत चन्द्रमाओं की राजधानियां चन्द्रद्वीपगत पूर्व वेदिकान्त के अनन्तर समुद्र में १२ हजार योजन के बाद में हैं ऐसा जानना चाहिये सूर्यों के सूर्यद्वीप अपने अपने द्वीपगत पश्चिमान्त वेदिकान्त से अनन्तर समुद्र में हैं चन्द्रों की राजधानियां अपने २ चन्द्रद्वीपों से पूर्वदिशा

હજાર યોજન આગળ જવાથી આવે છે. તેની રાજધાનીયો આપણા દ્વીપોની પૂર્વ દિશામાં તિર્યક્ અસંખ્યાત દ્વીપ સમુદ્રોને ઓળંગીને અન્ય પુષ્કરવર સમુદ્રમાં ૧૨ બાર હજાર યોજન પર આવે છે. પુષ્કરવર સમુદ્રમાં આવેલ સૂર્ય સંબંધી સૂર્ય દ્વીપ પુષ્કર સમુદ્રના પશ્ચિમાન્ત વેદિકાના અંતભાગથી પૂર્વ બાજુએ ૧૨ બાર હજાર ૧૨ બાર હજાર યોજન પછી આવે છે. તેની રાજધાનીયો આપણા દ્વીપોની પશ્ચિમ દિશામાં તિર્યગ્ અસંખ્યાય દ્વીપો અને સમુદ્રોને પાર કરીને બીજા પુષ્કરવર સમુદ્રમાં ૧૨ બાર હજાર યોજન પછી છે. આવી રીતે બીજા બાકીના દ્વીપોમાં આવેલ ચંદ્રમાઓની રાજધાનીયો ચંદ્ર દ્વીપમાં આવેલ પૂર્વ વેદિકાન્તની લગોલગ સમુદ્રમાં ૧૨ બાર હજાર યોજન પર છે તેમ સમજવું જોઈએ. સૂર્યોના સૂર્ય દ્વીપ પોતપોતાના દ્વીપોમાં પશ્ચિમાન્ત વેદિકાન્ત ભાગથી લગોલગ સમુદ્રમાં છે. ચંદ્રોની રાજધાનીયો પોતપોતાના ચંદ્ર દ્વીપોની પૂર્વ દિશામાં બીજા પોતાના જેવા નામોવાળા દ્વીપોમાં છે. સૂર્યોની પણ રાજધાનીયો પોતપોતાના સૂર્ય દ્વીપોની પશ્ચિમ દિશામાં

पूर्वदिशि अन्यस्मिन् सदृशनामके द्वीपे सूर्याणामपि स्वद्वीपेभ्यः पश्चिमदिशि तस्मिन्नेव सदृशनामकेऽन्यस्मिन् द्वीपे द्वादशयोजनसहस्रेभ्यः परतः, शेषसमुद्रगतचन्द्राणां तु चन्द्रद्वीपाः स्वस्वसमुद्रपूर्ववेदिकान्तात् पश्चिमदिशि सूर्याणान्तु स्वस्वसमुद्रपश्चिमान्तवेदिकान्तात्पूर्वस्यां द्वादश-२ योजनशतसहस्राण्यवगाह्य चन्द्राणां राजधान्यः स्वस्वद्वीपानां पूर्वस्यां दिशि अन्यस्मिन् सदृशनामके समुद्रे, सूर्याणां राजधान्यः स्वस्वद्वीपानां पश्चिमदिशि 'इमे णामा अणुगंतव्वा' इमानि वक्ष्यमाणानि नामान्यनुगन्तव्यानि 'जंबुद्दीवे लवणे-धायइकालोद पुक्खरे वरुणे-खीर-घय-इक्खु (वरो य) णंदी-अरुणवरे कुंडले रुयगे आभरणवत्थगंधे उप्पल

में अन्य दूसरे अपने अपने जैसे नाम वाले द्वीप में है सूर्यो की भी राजधानियां अपने अपने सूर्यद्वीपों से पश्चिमदिशा में अन्य दूसरे अपने सदृश नाम वाले द्वीप में १२ हजार योजन के बाद है। शेष समुद्रगत चन्द्रों के चन्द्रद्वीप अपने अपने समुद्र के पूर्व वेदिकान्त से पश्चिमदिशा में १२ हजार योजन के बाद हैं। सूर्यों के सूर्यद्वीप अपने अपने समुद्र के पश्चिमान्त वेदिकान्त से पूर्वदिशा में १२ हजार योजन के बाद हैं। चन्द्रों की राजधानियां अपने २ द्वीपों की पूर्वदिशा में अन्य दूसरे अपने जैसे नाम वाले समुद्र में हैं। सूर्यों की राजधानियां अपने २ द्वीपों की पश्चिमदिशा में है। 'इमे णामा अणुगंतव्वा' असंख्यातद्वीप और समुद्रों में से कितनेक द्वीपों और समुद्रों के नाम इस प्रकार से हैं-'जंबुद्दीवे, लवणे, धायइ, कालोद, पुक्खरे, वरुणे, खीर घय इक्खूवरोय णंदी अरुणवरे कुंडले रुयगे' जंबूद्वीप, लवणसमुद्र, धातकीखण्डद्वीप, कालोदसमुद्र, पुष्करवरद्वीप, पुष्करवरसमुद्र,

---

બીજા પોતાના સરખા નામ વાળા દ્વીપમાં બાર હજાર યોજન પછી છે. બાકીના સમુદ્રમાં આવેલ ચંદ્રોના ચંદ્ર દ્વીપો પોતપોતાના સમુદ્રની પૂર્વ વેદિકાન્તથી પશ્ચિમ દિશામાં ૧૨ બાર હજાર યોજન પછી છે. સૂર્યોના સૂર્ય દ્વીપો પોતપોતાના સમુદ્રના પશ્ચિમાન્ત વેદિકાના અંત પછી પૂર્વ દિશામાં ૧૨ બાર હજાર યોજન પછી છે. ચંદ્રોની રાજધાનીયો પોતપોતાના દ્વીપોની પૂર્વ દિશામાં બીજા પોતાના જેવા નામવાળા સમુદ્રમાં છે. સૂર્યોની રાજધાનીયો પોતપોતાના દ્વીપોની પશ્ચિમ દિશામાં છે. 'इमे णामा अणुगंतव्वा' અસંખ્યાત દ્વીપો અને સમુદ્રોમાંના કેટલાક દ્વીપો અને સમુદ્રોના નામો આ પ્રમાણે છે. 'जंबुद्दीवे, लवणे, धायइ, कालोद, पुक्खरे, वरुणे, खीर, घय, इक्खुवरोयणंदी अरुणवरे, कुंडले रुयगे' જંબૂદ્વીપ, લવણુ સમુદ્ર, ધાતકીખંડ દ્વીપ, કાલોદ સમુદ્ર, પુષ્ક-

तिलए य पुढवि णिहि रयणे-वासहरदहनईओ विजयावक्खार कप्पिंदा-पुर-मंदरमावासा-कूडा णक्खत्तचंदसूरा य एवं भाणियव्वं' जंबूद्वीपः-लवणः समुद्रः धातकीखण्डो द्वीपः-कालोदः समुद्रः, पुष्करो द्वीपः-वरुणः समुद्रः, क्षीरः-घृत-इक्षुवर-नन्दीनामानो द्वीपाः अरुणवर-कुण्डल-रुचकाः-द्वीपाः, आभरण-वस्त्र-गन्धाः द्वीपाः, उत्पल-तिलक-पृथिवीनिधि-रत्ननामानो द्वीपाः, वर्षधर-ह्रद-नदीनामानो द्वीपाः, विजय-वक्षस्कार कपि-इन्द्र नामका द्वीपाः समुद्राश्च, पुर-मन्दर-आवासनामानश्च, कूट-नक्षत्र चन्द्र-सूर्य नामानश्च द्वीपाः समुद्राः वक्तव्याः एवं भणितव्यम् इति ॥९०॥

वारुणिवरद्वीप, वारुणिवरसमुद्र क्षीरवरद्वीप, क्षीरवरसमुद्र, घृतवर-द्वीप, घृतवरसमुद्र, इक्षुवरद्वीप, इक्षुवरसमुद्र, नंदीश्वरद्वीप, नन्दीश्वर-समुद्र, अरुणवरद्वीप, अरुणवरसमुद्र, कुण्डलद्वीप, कुण्डलवरसमुद्र, रुचकद्वीप, रुचकसमुद्र, 'आभरणवत्थगंधे उप्पल तिलए य पुढवी-णिहिरयणे वासहरदहनईओ विजया वक्खार कप्पिंदा ॥२॥ पुर-मंदरमावासा कूडा नक्खत्त चंदा सूराय 'एवं भाणियव्वं' आभ-रणद्वीप आभरणसमुद्र, वस्त्रद्वीप वस्त्रसमुद्र, गन्धद्वीप गन्ध-समुद्र, उत्पलद्वीप, उत्पलसमुद्र, तिलकद्वीप तिलकसमुद्र, पृथिवीद्वीप पृथिवीसमुद्र, निधिद्वीप निधिसमुद्र, रत्नद्वीप रत्नसमुद्र, वर्षधरद्वीप, वर्षधरसमुद्र, द्रहद्वीप द्रहसमुद्र, नंदीद्वीप नंदीसमुद्र, विजयद्वीप विजयसमुद्र, वक्षस्कारद्वीप वक्षस्कारसमुद्र, कपिद्वीप कपिसमुद्र, इन्द्रद्वीप इन्द्रसमुद्र, पुरद्वीप पुरसमुद्र, मन्दरद्वीप मन्दरसमुद्र आवास-

રવર દ્વીપ, પુષ્કરવરસમુદ્ર, ઘૃતવર દ્વીપ ઘૃતવર સમુદ્ર, ઈક્ષુવર દ્વીપ, ઈક્ષુવર-સમુદ્ર નંદીશ્વરદ્વીપ નંદીશ્વર સમુદ્ર, અરૂણવર દ્વીપ અરૂણવર સમુદ્ર, કુંડલવર દ્વીપ કુંડલવર સમુદ્ર, રૂચક દ્વીપ રૂચક સમુદ્ર'

आभरण वत्थ गंधे उप्पलतिलए य पुढवी णिहिरयणे।
वासहर दह नईओ विजया वक्खार कप्पिंदा ॥ १ ॥

पुर मंदरमावासा कूडा नक्खत्त चंद सूराय । एवं भाणियव्वं' આભરણ દ્વીપ, આભરણ સમુદ્ર, વસ્ત્રદ્વીપ, વસ્ત્ર સમુદ્ર, ગંધ દ્વીપ, ગંધ સમુદ્ર, ઉત્પલ દ્વીપ, ઉત્પલ સમુદ્ર, તિલક દ્વીપ, તિલકસમુદ્ર, પૃથિવીદ્વીપ, પૃથ્વીસમુદ્ર, નિધિ દ્વીપ નિધિસમુદ્ર, રત્નદ્વીપ, રત્નસમુદ્ર,, વર્ષધરદ્વીપ, વર્ષધર સમુદ્ર,દ્રહદ્વીપ દ્રહ સમુદ્ર, નંદીદ્વીપ, નંદીસમુદ્ર, વિજયદ્વીપ, વિજયસમુદ્ર, વક્ષસ્કારદ્વીપ, વક્ષ સ્કારસમુદ્ર, કપિદ્વીપ, કપિસમુદ્ર, ઈંદ્રદ્વીપ, ઈંદ્રસમુદ્ર, પુરદ્વીપ પુરસમુદ્ર, મંદર દ્વીપ મંદરસમુદ્ર, આવાસદ્વીપ, આવાસસમુદ્ર, કૂટદ્વીપ કૂટસમુદ્ર, નક્ષત્રદ્વીપ;

मूलम्-कहि णं भंते ! देवद्दीवगाणं चंदाणं चंद दीवा णामं दीवा पन्नत्ता ? गोयमा ! देवदीवस्स देवोदं समुदं वारसजोयणसहस्साइं ओगाहित्ता तेणेव कमेण पुरत्थिमिल्लाओ वेइयंताओ जाव रायहाणीओ सगाणं दीवाणं पुरत्थिमेणं देवदीवं समुदं असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता एत्थ णं देव दीवयाणं चंदाणं चंदाओ णामं रायहाणीओ पन्नत्ताओ सेसं तं चेव देवदीव चंदादीवा, एवं सूराण वि णवरं पच्चत्थिमिल्लाओ वेइयंताओ पच्चत्थिमेणं च भाणियव्वा, तंमि चेव समुदं । कहि णं भंते ! देवसमुद्दगाणं चंदाणं चंददीवा णामं दीवा पन्नत्ता ? गोयमा ! देवोदगस्स समुद्दस्स पुरत्थिमिल्लाओ वेइयंताओ देवोदयं समुदं पच्चत्थिमेणं बारसजोयणसहस्साइं तेणेव कमेणं जाव रायहाणीओ सगाणं दीवाणं पच्चत्थिमेणं देवोदयं समुदं असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता एत्थ णं देवोदगाणं चंदाणं चंदाओ णामं रायहाणीओ पन्नत्ताओ तं चेव सव्वं । एवं सूराणवि, णवरि देवोदगस्स पच्चत्थिमिल्लाओ वेइयंताओ देवोदगसमुदं पुरत्थिमेणं बारस जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता रायहाणीओ सगाणं२ दीवाणं पुरत्थिमेणं देवोदगं समुदं असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं । एवं णागे जक्खे भूए वि चउण्हं दीव समुद्दाणं । कहि णं भंते ! सयंभूरमणदीवगाणं चंदाणं चंददीवा णामं दीवा पन्नत्ता ? सयंभूरमणस्स दीवस्स

द्वीप आवाससमुद्र, कूटद्वीप कूटसमुद्र, नक्षत्रद्वीप नक्षत्रसमुद्र, चन्द्रद्वीप चन्द्रसमुद्र, सूर्यद्वीप और सूर्यसमुद्र, इत्यादि अनेक नामों वाले द्वीप और समुद्र है ॥८६॥

નક્ષત્રસમુદ્ર, ચંદ્રદ્વીપ, ચંદ્રસમુદ્ર, સૂર્યદ્વીપ, સૂર્યસમુદ્ર વિગેરે અનેક નામોવાળા દ્વીપો અને સમુદ્રો છે. ॥ સૂ. ૬૮ ॥

पुरत्थिमिल्लाओ वेइयंताओ सयंभूरमणोदगं समुद्दं बारस जोयणसहस्साइं तहेव रायहाणीओ सगाणं२ दीवाणं पुरत्थिमेणं सयंभूरमणोदगं समुद्दं पुरत्थिमेणं असंखेज्जाइं जोयण० तं चेव एवं सूरावि सयंभूरमणस्स पच्चत्थिमिल्लाओ वेइयंताओ रायहाणीओ सकाणं२ दीवाणं पच्चत्थिमिल्लाणं सयंभूरमणोदं समुद्दं असंखेज्जा० सेसं तं चेव। कहि णं भंते! सयंभूरमण समुद्दगाणं चंदाणं चंददीवा णामं दीवा पन्नत्ता? गोयमा! सयंभूरमणस्स समुद्दस्स पुरत्थिमिल्लाओ वेइयंताओ सयंभूरमणं समुद्दं पच्चत्थिमेणं बारस जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता सेसं तं चेव। एवं सूराविं सयंभूरमणस्स पच्चत्थिमिल्लाओ सयंभूरमणोदं समुद्दं पुरत्थिमेणं बारस जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता रायहाणीओ सगाणं दीवाणं पुरत्थिमेणं सयंभूरमणं समुद्दं असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता, एत्थ णं सयंभूरमण जाव सूरा देवा। अत्थि णं भंते! लवणसमुद्दे वेलंधराइ वा नागरायाइ वा खन्नाइ वा अग्घाइ वा सिंहाइ वा विजाईं वा हासवट्टी वा? हंता! अत्थि, जहा णं भंते! लवणसमुद्दं अत्थि वेलंधराइ वा णागराया अग्घा सिंहा विजाईइ वा हासवट्टीइ वा तहा णं बाहिरएसु वि समुद्देसु अत्थि वेलंधराइ वा, णागरायाइ वा सीहाइ वा विजाईइ वा हासवट्टीइ वा? णो इणट्ठे समट्ठे। लवणेणं भंते! समुद्दे किं ऊसिओदगे किं पत्थडोदगे किं खुभियजले किं अक्खुभियजले गोयमा! लवणेणं समुद्दे ऊसिओदगे नो पत्थडोदगे खुभियजले नो अक्खुभियजले। जहा णं भंते! लवणे समुद्दे ऊसिओदगे नो पत्थडोदगे खुभियजले नो अक्खुभियजले, जहा णं भंते! लवणे समुद्दे ऊसिओदगे नो पत्थडोदगे खुभियजले नो अक्खुभियजले, तहा णं

बाहिरगा समुद्दा किं ऊसिओदगा पत्थडोदगा खुभियजला अक्खुभियजला, गोयमा! बाहिरगा समुद्दा नो ऊसिओदगा पत्थडोदगा नो खुभियजला अक्खुभियजला पुण्णा पुण्णप्पमाणा वोलट्टमाणा वोसट्टमाणा समभरघडत्ताए चिट्ठंति। अत्थि णं भंते! लवणसमुद्दे बहवो ओराला बलाहका संसेयंति संमुच्छंति वासं वासंति वा? हंता अत्थि। जहा णं भंते. लवणसमुद्दे बहवे ओराला बलाहका संसेयंति संमुच्छंति वासं वासंति वा तहा णं बाहिरएसु वि समुद्देसु बहवे ओराला बलाहका संसेयंति संमुच्छंति वासं वासंति? णो इणट्ठे समट्ठे से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ बाहिरगाणं समुद्दा पुण्णा पुण्णप्पमाणा वोलट्टमाणा वोसट्टमाणा समभरघडत्ताए चिट्ठंति। गोयमा! बाहिरएसु णं समुद्देसु बहवे उदगजोणिया जीवा य पोग्गला य उदगत्ताए वक्कमंति विउक्कमंति चयंति उवचयंति, से तेणट्ठेणं एवं वुच्चइ, बाहिरगा समुद्दा पुण्णा पुण्णप्पमाणा जाव समभरघडत्ताए चिट्ठंति ॥सू० ९१॥

छाया—क्व खलु भदन्त! देवद्वीपगानां चन्द्राणां चन्द्रद्वीपा नाम द्वीपाः प्रज्ञप्ताः? गौतम! देवद्वीपस्य देवोदं समुद्रं द्वादशयोजनसहस्राणि अवगाह्य तेनैव क्रमेण पौरस्त्याद् वेदिकान्ताद् यावद्राजधान्यः स्वकानां द्वीपानां पौरस्त्ये देवद्वीपं समुद्रम् असंख्येयानि योजनसहस्राणि अवगाह्य अत्र खलु देव द्वीपगानां चन्द्राणां चन्द्रा नाम राजधान्यः प्रज्ञप्ताः, शेषं तदेव। देवद्वीप चन्द्राद्वीपाः, एवं सूर्याणामपि, नवरं पाश्चात्याद् वेदिकान्तात् पाश्चात्येन च भणितव्याः, तस्मिन्नेव समुद्रे। क्व खलु भदन्त! देव समुद्रगानां चन्द्राणां चन्द्रद्वीपा नाम द्वीपाः प्रज्ञप्ताः? गौतम! देवोदकस्य समुद्रस्य पौरस्त्याद् वेदिकान्ताद् देवोदकं समुद्रं पाश्चात्ये द्वादश योजनसहस्राणि तेनैव क्रमेण यावद्राजधान्यः स्वकानां द्वीपानां पाश्चात्ये देवोदकं समुद्रमसंख्येयानि योजनसहस्राणि अवगाह्य अत्र खलु देवोदगानां चन्द्राणां चन्द्रा नाम राजधान्यः प्रज्ञप्ताः तदेव सर्वम्, एवं सूर्याणामपि, नवरं देवोदकस्य पाश्चात्याद् वेदिकान्ताद् देवोदकं समुद्रं पौरस्त्ये द्वादश-योजनसहस्राणि अवगाह्य राजधान्या स्वकानां स्वकानां द्वीपानां पौरस्त्ये देवो-

दकं समुद्रम् असंख्येयानि योजनसहस्राणि । एवं नागे यक्षे भूतेऽपि चतुर्णा द्वीपसमुद्राणाम् । क्व खलु भदन्त ! स्वयंभूरमणद्वीपगानां चन्द्राणां चन्द्रद्वीपा नाम द्वीपाः प्रज्ञप्ताः ?, स्वयम्भूरमणस्य द्वीपस्य पौरस्त्याद् वेदिकान्ताद् स्वयम्भूरमणोदकं समुद्रं द्वादशयोजनसहस्राणि तथैव राजधान्यः स्वकानां स्वकानां द्वीपानां पौरस्त्ये स्वयम्भूरमणोदकं समुद्रं पौरस्त्ये असंख्येयानि योजनसहस्राणि तदेव, एवं सूर्याणामपि स्वयम्भूरमणस्य समुद्रस्य पाश्चात्याद् वेदिकान्ताद् राजधान्यः स्वकानां२ द्वीपानां पाश्चात्ये स्वयम्भूरमणं समुद्रम् असंख्येयानि योजनसहस्राणि अवगाह्य, शेषं तदेव । कुत्र खलु भदन्त ! स्वयम्भूरमणसमुद्रगतानां चन्द्राणां चन्द्रद्वीपा नामद्वीपाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! स्वयम्भूरमणसमुद्रस्य पौरस्त्याद् वेदिकान्ताद् स्वयम्भूरमयणसमुद्रं पाश्चात्ये द्वादशयोजनसहस्राणि अवगाह्य शेषं तदेव, एवं सूर्याणामपि, स्वयम्भूरमणस्य पाश्चात्याद् स्वयम्भूरमणोदं समुद्रं पौरस्त्ये द्वादशयोजनसहस्राणि अवगाह्य राजधान्यः स्वकानां द्वीपानां पौरस्त्ये स्वयम्भूरमणं समुद्रम् असंख्येययानि योजनसहस्राणि अवगाह्य, अत्र खलु स्वयम्भूरमण यावत् सूर्या देवाः, सन्ति खलु भदन्त ! लवणसमुद्रे वेलंधरा इति वा, नागराज इति वा, खन्ना इति वा अग्घा इति वा सीहा इति वा, विजाइ इति वा हासवट्टी इति वा हन्त ? सन्ति । यथा खलु भदन्त ! लवणसमुद्रे सन्ति वेलंधरा इति वा नागराजा इति वा खन्ना इति वा अग्घा इति वा सीहा विजाइ इति वा हासवट्टी इति वा तथा खलु वाह्येष्वपि समुद्रेषु वेलन्धराइति वा नागराजा इति वा खन्ना इति वा अग्घा इति वा सिंहा इति वा, विजाइ इति वा हासवट्टी इति वा, नायमर्थः समर्थः । लवणः खलु भदन्त ! समुद्रः किम्–उच्छ्रितोदकः–किं प्रस्तटोदकः किं क्षुभितजलः किमक्षुभितजलः गौतम ! लवणः खलु समुद्रः उच्छ्रितोदको नो प्रस्तटोदकः क्षुभितजलः नो अक्षुभितजलः । यथा खलु भदन्त ! लवणः समुद्रः उच्छ्रितोदको नो प्रस्तटोदकः क्षुभितजलो नो अक्षुभितजलः, तथा खलु वाह्याः समुद्राः किमुच्छ्रितोदकाः प्रस्तटोदकाः क्षुभितजलाः अक्षुभितजलाः गौतम ! वाह्याः समुद्राः नोच्छ्रितोदकाः प्रस्तटोदकाः नो क्षुभितजलाः अक्षुभितजलाः पूर्णाः पूर्णप्रमाणाः वोलट्टमाणाः वोसट्टमाणाः समभरघटतया तिष्ठंति ।

सन्ति खलु भदन्त ! लवणसमुद्रे वहव उदाराः वलाहकाः संखिद्यन्ते संमूर्च्छन्ति वा वर्षं वर्षन्ति हन्त ! सन्ति । यथा खलु भदन्त ! लवणसमुद्रे वहव उदारा वलाहकाः संखिद्यन्ते संमूर्च्छन्ति वर्षं वर्षन्ति वा, तथा खलु वाह्येष्वपि समुद्रेषु बहवः उदारा वलाहकाः संखिद्यन्ते संमूर्च्छन्ति वर्षं वर्षन्ति ? नायमर्थः समर्थः । तत्केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते वाह्याः खलु समुद्राः पूर्णाः पूर्ण-

प्रमाणाः वोलट्टमाणाः वोसट्टमाणाः समभरघटतया तिष्ठन्ति, गौतम! बाह्येषु खलु समुद्रेषु बहव उदकयोनिकाः जीवाश्च पुद्गलाश्चोदकतयाऽपक्रामन्ति व्युत्क्रामन्ति चीयन्ते अपचीयन्ते तत्तेनार्थेन गौतम! एवमुच्यते बाह्याः खलु समुद्राः पूर्णाः पूर्णप्रमाणाः यावत् समभरघटतया तिष्ठन्ति ॥९१॥

टीका-'कहि णं भंते!' क-कुत्र खलु भदन्त! 'देवदीवगाणं चंदाणं चंद दीवा पण्णत्ता' देव द्वीपगानां-देवद्वीपगतानां चन्द्राणां चन्द्रद्वीपा नामद्वीपः प्रज्ञप्ताः?-उक्ताः? इति गौतमस्य प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि 'गोयमा' हे गौतम! 'देव दीवस्स देवोदं समुद्दं बारस जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता तेणेव कमेण पुरत्थिमिल्लाओ वेइयंताओ' देव द्वीपस्य-चन्द्रमसां चन्द्रद्वीपनामकद्वीपस्य पूर्वस्माद् वेदिकान्ताद् देवोदं समुद्रं द्वादशयोजनसहस्राणि यावत् अवगाह्य-गत्वा तनैव क्रमेण अत्रान्तरे देवद्वीपगतानां चन्द्राणां चन्द्रद्वीपाः प्रज्ञप्ता इत्यादि प्राग्वत्, राजधान्यः स्वकीयानां चन्द्रद्वीपानां पूर्वदिशि तमेव देवद्वीपम् असंख्ये-

---

कहि णं भंते! देवदीवगाणं चंदाणं चंददीवाणामं दीवा पन्नत्ता।

टीकार्थ-हे भदन्त? देवद्वीप के चन्द्रमाओं के चन्द्रद्वीप कहां पर कहे गये हैं? उत्तर में प्रभु कहते हैं। 'गोयमा! देवदीवस्स देवोदं समुद्दं बारसजोयणसहस्साइं ओगाहित्ता तेणेव कमेण पुरत्थिमिल्लाओ वेइयंताओ' हे गौतम! देवद्वीप के पूर्ववेदिकान्त से देवोद समुद्र में १२ हजार योजन तक आगे जाने पर आगत ठीक इसी स्थान पर देव द्वीपगत चन्द्रों के चन्द्रद्वीप कहे गये हैं इत्यादि रूप से जैसा पहिले कहा गया है वैसा यहां पर कह लेना चाहिये राजधानियां-अपने चन्द्रद्वीपों की पश्चिमदिशा में उसी देवद्वीप को असंख्यातद्वीप समुद्रों को पार करके इसी स्थान पर देवद्वीपगत चन्द्रों की चन्द्रा नाम की

'कहिणं भंते! देवदीवगाणं चंदाणं चंद दीवा णामं दीवा पण्णत्ता' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ-હે ભગવન્ દેવદ્વીપના ચંદ્રમાઓના ચંદ્રદ્વીપ ક્યાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा! देव दीवस्स देवोदं समुद्दं बारस जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता तेणेव कमेण पुरत्थिमिल्लाओ वेइयंताओ' હે ગૌતમ! દેવદ્વીપની પૂર્વ દિશાના અંતભાગથી દેવોદ સમુદ્રમાં ૧૨ બાર હજાર યોજન સુધી આગળ જવાથી ત્યાં આવતા સ્થાનપર દેવદ્વીપમાં આવેલ ચંદ્રોના ચંદ્રદ્વીપ આવે છે. વિગેરે પ્રકારથી પહેલાં જે પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણેનું કથન અહીંયાં કહી લેવું જોઈએ. તેની રાજધાનીયો પોતાના ચંદ્રદ્વીપોની પશ્ચિમદિશામાં એ જ દેવદ્વીપને તથા અસંખ્યાત દ્વીપ સમુદ્રોને પારકરવાથી એ સ્થાનપર દેવદ્વીપમાં આવેલ ચંદ્રોની ચંદ્રા નામની

यानि योजनसहस्राणि अवगाह्य-उल्लङ्घ्य अत्रान्तरे देवद्वीपगतानां चन्द्राणां चन्द्रानाम राजधान्यः प्रज्ञप्ताः शेषं तदेव ता अपि विजया राजधानीवद् वर्णनीयाः। एतदेव प्रकटयति-'जाव रायहाणीओ सगाणं दीवाणं पुरत्थिमेणं देवदीवं समुद्दं असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता एत्थ णं देव दीवयाणं चंदाणं चंदाओ णामं रायहाणीओ पण्णत्ताओ, सेसं तं चेव' इति सूत्रपाठद्वारा सूत्रकारः, 'देव दीव चंदा देवा' अत्र देवद्वीप चन्द्रा देवाः प्रतिवसन्ति, 'एवं सूराण वि' एवं सूर्याणामपि अनेनैव प्रकारेण सूर्याणां सूर्यद्वीप विषयेऽपि ज्ञातव्यम्-क खलु भदन्त! सूर्यद्वीपगतानां सूर्याणां सूर्यद्वीपा नाम द्वीपाः प्रज्ञप्ताः, भगवानाह-हे गौतम! 'णवरं पच्चत्थिमिल्लाओ वेइयंताओ पच्चत्थिमेणं च भाणियव्वा, तंमि चेव समुद्दे' नवरम्-अयं विशेषः, देवद्वीपस्य-सूर्याणां सूर्यद्वीपनामक

राजधानियां हैं। इन सब राजधानियों का वर्णन विजया राजधानी के जैसा ही है। यही बात 'जाव रायहाणीओ सगाणं दीवाणं पुरत्थिमेणं देवदीवं समुद्दं असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता एत्थणं देवदीवगाणं चंदाणं चंदाओ णामं रायहाणीओ पण्णत्ताओ सेसं तं चेव' इस सूत्र पाठ द्वारा प्रकट की गई है। यहां पर देव द्वीप नाम के देव रहते हैं। 'एवं सूराण वि' इसी तरह से सूर्यों के सूर्यद्वीपों के सम्बन्ध में भी जानना चाहिये तथा च-हे भदन्त! देवद्वीपगत सूर्यों के सूर्यद्वीप कहां हैं? जब इस प्रकार से पूछा-तो प्रभु ने उनसे ऐसा कहा-'णवरं पच्चत्थिमिल्लाओ वेदियंताओ पच्चत्थिमेणं च भाणियव्वा तंमि चेव समुद्दे' हे गौतम! देवद्वीप के पश्चिमान्त वेदिकान्त से देवोद समुद्र को पश्चिम में १२ हजार योजन आगे जाने पर

રાજધાનીયો છે. આ બધી રાજધાનીયોનું વર્ણન વિજયારાજધાનીના વર્ણન પ્રમાણે છે. એજ વાત 'जाव रायहाणीओ सगाणं दीवाणं पुरत्थिमेणं देवदीवं समुद्दं असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता एत्थ णं देवदीवयाणं चंदाणं चंदाओ णामं रायहाणीओ पण्णत्ताओ सेसं तं चेव' આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રગટ કરવામાં આવેલ છે. અહીંયાં દેવદ્વીપ નામના દેવ રહે છે. 'एवं सूराण वि' એ જ પ્રમાણે સૂર્યોના સૂર્યદ્વીપોના સંબંધમાં પણ સમજી લેવું. જેમકે-હે ભગવન્ દેવદ્વીપમાં આવેલ સૂર્યોના સૂર્યદ્વીપ ક્યાં આવેલ છે? ગૌતમસ્વામીએ જ્યારે આ પ્રમાણે પ્રભુશ્રીને પૂછ્યું ત્યારે પ્રભુશ્રીએ તેમને ઉત્તર આપતા કહ્યું કે-'णवरं पच्चत्थिमिल्लाओ वेदियंताओ पच्चत्थिमेणं च भाणियव्वा तं चेव समुद्दे' હે ગૌતમ! દેવદ્વીપની પશ્ચિમાન્ત વેદિકાંતથી દેવોદસમુદ્રને પશ્ચિમમાં ૧૨ બાર હજાર યોજન પારકરીને જવાથી ત્યાં આવેલ [illegible] સૂર્યદ્વીપ છે. આ

द्वीपस्य पश्चिमान्ताद्वेदिकान्ताद् देवोदं समुद्रं पश्चिमदिशि द्वादशयोजनसहस्राणि अवगाह्य अत्रान्तरे देवद्वीपगतानां सूर्याणां सूर्यद्वीपाः प्रज्ञप्ता इत्यादि । राजधान्यः स्वकीयानां सूर्यद्वीपानां पूर्वस्यां दिशि तमेव देवद्वीपमसङ्ख्येयानि योजनसहस्राणि अवगाह्य अत्रान्तरे देवद्वीपगतानां सूर्याणां सूर्यानाम राजधान्यः प्रज्ञप्ता इत्यादि सर्वाणि भणितव्यानि तस्मिन्नेव समुद्रे । 'कहि णं भंते ! देवसमुद्दगाणं चंदाणं चंद दीवा णामं दीवा पण्णत्ता ?' क्व खलु भदन्त ! देवसमुद्रगाणां चन्द्राणां चन्द्रद्वीपा नाम द्वीपाः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह–'गोयमा !' इत्यादि, 'गोयमा ! देवोदगस्स समुद्दस्स पुरत्थिमिल्लाओ वेइयंताओ देवोदगं समुद्दं पच्चत्थिमेणं बारस जोयणसहस्साइं तेणेव कमेणं जाव रायहाणीओ सगाणं दीवाणं पच्चत्थिमेणं देवोदगं समुद्दं असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता एत्थ णं देवोदगाणं चंदाणं चंदाओ णामं रायहाणीओ पण्णत्ताओ' हे गौतम ! देवोदकस्य समुद्रस्य पूर्वस्माद्वेदिकान्ताद्देवोदकं समुद्रं पश्चिमदिशि द्वादश

आगत इसी स्थान पर सूर्यद्वीप हैं इन सूर्यद्वीप की पूर्वदिशा में उसी देवद्वीप को असंख्यात हजार योजन आगे पार करके आगतस्थान पर उनकी राजधानियां हैं । 'कहि णं भंते ! देवसमुद्दगाणं चंदाणं चंददीवा णामं दीवा पण्णत्ता' हे भदन्त ! देवसमुद्र के चन्द्रों के चन्द्रद्वीप कहां पर हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा ! देवोदगस्स समुद्दस्स पुरत्थिमिल्लाओ वेदियंताओ देवोदगं समुद्दं पच्चत्थिमेणं बारस जोयणसहस्साइं तेणेव कमेणं जाव रायहाणीओ सगाणं दीवाणं पच्चत्थिमेणं देवोदगं समुद्दं असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता एत्थ णं देवोदगाणं चंदाणं चंदाओ णामं रायहाणीओ पण्णत्ताओ' हे गौतम ! देवोदक समुद्र की पूर्वदिशा की वेदिका के अन्त से देवोदधि समुद्र को पश्चिम में १२ हजार योजन पार करके आगे जाने

સૂર્યદ્વીપો પૂર્વદિશામાં એજ દેવદ્વીપને અસંખ્યાત હજાર યોજન આગળ જવાથી ત્યાં આવેલા સ્થાનપર તેમની રાજધાનીયો છે. 'कहिणं भंते ! देवसमुद्दगाणं चंदाणं चंददीवा णामं दीवा पण्णत्ता' હે ભગવન્ દેવસમુદ્રમા ચંદ્રોના ચંદ્રદ્વીપો ક્યાં આવેલા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा ! देवोदगस्स समुद्दस्स पुरत्थिमिल्लाओ वेदियंताओ देवोदगं समुद्दं पच्चत्थिमेणं वारस जोयण सहस्साइं तेणेव कमेणं जाव रायहाणीओ सगाणं दीवाणं पच्चत्थिमेणं देवोदगं समुद्दं असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता एत्थ ण देवोदगाणं चंदाणं चंदाओ णामं रायहाणीओ पण्णत्ताओ' હે ગૌતમ ! દેવોદક સમુદ્રની પૂર્વદિશાની વેદિકાના અંતભાગથી દેવોદધિસમુદ્રને પશ્ચિમમાં ૧૨ બાર હજાર યોજન પાર કરવાથી

योजनसहस्राणि अवगाह्य अत्रान्तरे देवोदगतानां चन्द्राणां चन्द्रद्वीपाः प्रज्ञप्ताः, ते च प्राग्वत् । तेनैव क्रमेण राजधान्यः स्वकीयानां चन्द्रद्वीपानां पश्चिमदिशि देवोदकं समुद्रमसंख्येयानि योजनसहस्राणि अवगाह्य अत्रान्तरे देवोदगतानां चन्द्राणां चन्द्रा नाम राजधान्यः प्रज्ञप्ताः । 'तं चेव सव्वं' तदेव सर्वम् 'एवं सूराण वि' एवम्-अनेन प्रकारेण देवोदगतानां सूर्याणां सूर्यद्वीपविषये सूर्यानाम् राजधानीविषये चापि बोद्धव्यम् । तथाहि-देवोदकसमुद्रगतानां सूर्याणां सूर्यद्वीपाः देवोदकस्य समुद्रस्य पश्चिमान्ताद्वेदिकान्ताद् देवोदकं समुद्रं पूर्वदिशि द्वादश-योजनसहस्राणि अवगाह्य अत्रान्तरे वक्तव्याः, राजधान्योऽपि स्वकीयानां सूर्य-द्वीपानां पूर्वदिशि देवोदकं समुद्रमसंख्येयानि योजनसहस्राणि अवगाह्य अत्रान्तरे देवोदकसमुद्रगानां सूर्याणां सूर्या नाम राजधान्यो वक्तव्याः । इममेव विषयं

पर आगत स्थान पर देवोदधि समुद्र के चंद्र के चन्द्रद्वीप हैं। इनका वर्णन पहिले जैसा ही है। राजधानियां अपने चन्द्रद्वीपों की पश्चिम-दिशा में देवोदक समुद्र को असंख्यात हजार योजन आगे पार करके आगत स्थान में चन्द्रा नामकी राजधानियां हैं। इसी तरह से 'सूराणवि' देवोदग द्वीपगत सूर्यों के सूर्यद्वीपों के सम्बन्ध में भी जानना चाहिये० अर्थात् देवोदकगत सूर्यों के सूर्यद्वीप देवोदक समुद्र के पश्चिमान्त वेदिकान्त से देवोदक समुद्र की पूर्वदिशा की ओर १२ हजार योजन आगे पार करके आगत इसी स्थान पर हैं। 'रायहाणीओ सगाणं २ दीवाणं पुरत्थिमेणं देवोदगं समुद्दं असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं' इनकी राजधानियां अपने सूर्यद्वीपों की पूर्वदिशा में देवोदक समुद्र को असंख्यात हजार योजन आगे पार कर के आगतस्थान पर हैं। 'एवं नागे जक्खे भूते वि चउण्हं दीवसमुद्दाणं'

આગળ જતાં ત્યાં આવેલા સ્થાનપર દેવોદધિ સમુદ્રના ચંદ્રોના ચંદ્રદ્વીપ આવે છે. તેનું વર્ણન પહેલાના વર્ણન પ્રમાણે છે. તેમની રાજધાનીયો પોતપોતાના ચંદ્રદ્વીપોની પશ્ચિમ દિશામાં દેવોદક સમુદ્રને અસંખ્યાત હજાર યોજન પાર કરીને આવેલ સ્થાનમાં ચંદ્રા નામની રાજધાની છે. એજ પ્રમાણે 'सूराण वि' દેવોદગદ્વીપમાં આવેલ સૂર્યોના સૂર્યદ્વીપ દેવોદકસમુદ્રના પશ્ચિમાન્ત વેદિકાના અંતભાગથી દેવોદક સમુદ્રની પૂર્વ દિશાના તરફ ૧૨ બાર હજાર યોજન આગળ જવાથી ત્યાં આવેલ એ જ સ્થાનપર 'रायहाणीओ सगाणं दीवाणं पुरत्थिमेणं देवोदगं समुद्दं असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं' તેમની રાજધાનીયો પોતપોતાના સૂર્યદ્વીપોની પૂર્વ દિશામાં દેવોદક સમુદ્રને પાર કરીને અસંખ્યાત હજાર યોજન આગળ જવાથી ત્યાં આવેલા સ્થાનમાં છે. 'एवं नागे जक्खे भूते-

मनसि निधाय 'णवरं देवोदगस्स पच्चत्थिमिल्लाओ वेइयंताओ देवोदगसमुद्दं पुरत्थिमेणं बारसजोयणसहस्साइं ओगाहित्ता रायहाणीओ सगाणं २ दीवाणं पुरत्थिमेणं देवोदगं समुद्दं असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं' इति सूत्रं सूत्रकारः समुत्थापयति। नवरं देवोदकस्य पाश्चात्याद् वेदिकान्ताद् देवोदकसमुद्रं पौरस्त्ये द्वादशयोजनसहस्राणि अवगाह्य राजधान्यः स्वकानां २ द्वीपानां पौरस्त्ये देवोदकं समुद्रम् असंख्येयानि योजनसहस्राणि, इतिच्छाया। अस्य सूत्रस्यार्थः पूर्वप्रतिपादित एव। 'एवं णागे जक्खे भूए वि चउण्हं दीवसमुद्दाणं' एवम्–अनेन प्रकारेण नागयक्ष भूतस्वयम्भूरमण द्वीपसमुद्रचन्द्रादित्यानामपि वक्तव्यम्, अर्थात् द्वीपगतानां चन्द्रादित्यानां चन्द्रादित्यद्वीपा अनन्तरसमुद्रे, समुद्रगतानां चन्द्रादित्यानान्तु स्वस्वसमुद्रे एव वर्तन्ते, राजधान्यो द्वीपगतानां चन्द्रादित्यानां स्वस्वद्वीपे, समुद्रगतानां चन्दादित्यानां स्वस्वसमुद्रे वर्तन्ते, आह च मूलटीकाकारोऽपि 'एवं शेष द्वीपगत चन्द्रादित्यानामपि द्वीपा अनन्तरसमुद्रेषु वोद्धव्याः, राजधान्यश्च तेषां पूर्वापरतोऽसंख्येयान् द्वीपसमुद्रान् गत्वा ततोऽन्यस्मिन् सदृश-

इसी तरह से नागद्वीप, नागसमुद्र, यक्षद्वीप यक्षसमुद्र, भूतद्वीप और भूतसमुद्र, इन चार द्वीप समुद्रों के और सूर्यों के द्वीपों के सम्बन्ध में भी जानना चाहिये अर्थात् द्वीपगतचन्द्र और सूर्यों के चन्द्र और सूर्यद्वीप अनन्तर समुद्र में हैं तथा समुद्रगत चन्द्र सूर्यों के द्वीप अपने ही समुद्र में हैं। राजधानियां द्वीपगत चन्द्र सूर्यों की अपने अपने द्वीप में हैं समुद्रगत चन्द्र सूर्यों की राजधानियां अपने अपने समुद्र में हैं। मूलटीकाकार ने भी यही कहा है–एवं शेष द्वीपगतचन्द्रादित्यानामपि द्वीपा अनन्तरसमुद्रे स्त्ववगन्तव्याः राजधान्यस्तेषां पूर्वापरतो असंख्येयान् द्वीपसमुद्रान् गत्वा ततोऽन्यस्मिन् सदृशनाम्नि भवन्ति अन्त्यानिमान् पंचद्वीपान् मुक्त्वा देवनागयक्षाभूतस्वयं

वि चउण्हं दीव समुद्दाणं' આજ પ્રમાણે નાગદ્વીપ, નાગસમુદ્ર, યક્ષદ્વીપ. યક્ષસમુદ્ર, ભૂતદ્વીપ અને ભૂતસમુદ્ર આ ચાર દ્વીપ સમુદ્રોના અને સૂર્યોના દ્વીપોના સંબંધમાં પણ કથન કરી લેવું. અર્થાત્ એ દ્વીપમાં આવેલ ચંદ્ર અને સૂર્યોના ચંદ્ર દ્વીપ અને સૂર્યદ્વીપ અનંતર સમુદ્રમાં છે. તથા સમુદ્રમાં આવેલ ચંદ્ર અને સૂર્યના દ્વીપો પોતાના જ સમુદ્રમાં આવેલ છે, એ દ્વીપમાં આવેલ ચંદ્ર સૂર્યોની રાજધાનીયો પોતપોતાના દ્વીપમાં છે. સમુદ્રગત ચંદ્ર અને સૂર્યની રાજધાનીયો પોતપોતાના સમુદ્રોમાં છે. મૂળ ટીકાકારે પણ એજ કહ્યું છે. 'एवं शेष द्वीपगत चन्द्रादित्यानामपि द्वीपा अनन्तरसमुद्रे स्त्ववगन्तव्याः राजधान्यस्तेषां पूर्वापरतो असंख्येयान् द्वीपसमुद्रान् गत्वा ततोऽन्यस्मिन् सदृशनाम्नि भवन्ति

नाम्नि द्वीपे भवन्ति, अन्त्यानिमान् पञ्चद्वीपान् मुक्त्वा देवनागयक्षभूतस्वयम्भूर-मणाख्यान्, न तेषु चन्द्रादित्यानां राजधान्योऽन्यस्मिन् द्वीपे, अपि तु स्वस्मिन्नेव पूर्वापरतो वेदिकान्ताद् असंख्यानि योजनसहस्राणि अवगाह्य भवन्तीति' 'कहिणं भंते ! सयंभूरमणदीवगाणं चंदाणं चंददीवा णामं दीवा पण्णत्ता' क्व खलु भदन्त ! स्वयम्भूरमणद्वीपगतानां चन्द्राणां चन्द्रद्वीपा नाम द्वीपाः प्रज्ञप्ताः ? इति प्रश्नः, भगवानाह—हे गौतम ! 'सयंभूरमणस्स दीवस्स पुरत्थिमिल्लाओ वेइयंताओ सयंभूरमणोदगं समुद्दं बारसजोयणसहस्साइं तहेव रायहाणीओ सगाणं २ दीवाणं पुरत्थिमेणं सयंभूरमणोदगं समुद्दं पुरत्थिमेणं असंखेज्जाइं जोयण० तं चेव' स्वयम्भूरमणस्य पूर्वस्माद्वेदिकान्तात् स्वयम्भूरमणोदकं समुद्रं द्वादशयोजन सहस्राणि अवगाह्य अत्रान्तरे स्वयम्भूरमणद्वीपगतानां चन्द्राणां चन्द्रद्वीपाः ज्ञातव्यास्ते च प्राग्वत्, तथैव राजधान्यः स्वकीयानां २ द्वीपानां पूर्वदिशि स्वयम्भूरमणोदकं समुद्रं पूर्वदिशि असंख्येयानि योजनसहस्राणि अवगाह्य अत्रान्तरे बोद्धव्या।

भूरमाणाख्यान् इत्यादि' 'कहि णं भंते । सयंभूरमणदीवगाणं चंदाणं चंददीवा णामं दीवा पण्णत्ता' हे भदन्त ! स्वयंभूरमणद्वीगत चन्द्रमाओं के चन्द्रद्वीप नाम के द्वीप कहां पर है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—हे गौतम ! 'सयंभूरमणस्स दीवस्स पुरत्थिमिल्लाओ वेदियंताओ सयंभूरमणोदगं समुद्दं बारस जोयणसहस्साइं तहेव रायहाणीओ सगाणं २ दीवाणं पुरत्थिमेणं सयंभूरमणोदगं समुद्दं पुरत्थिमेणं असंखेज्जाइं जोयण० तं चेव' स्वयंभूरमण द्वीप के पूर्ववेदिकान्त से स्वयंभूरमण समुद्र में १२ हजार योजन आगे जाने पर आगत स्थान में चन्द्रमाओं के चन्द्रद्वीप हैं और द्वीप से पूर्व में स्वयंभूरमणसमुद्र में असंख्यात हजार योजन आगे जाने पर आगतस्थान में उनकी

અન્ત્યાનિમાન્ પંચદ્વીપાન્ મુક્ત્વા દેવનાગયક્ષભૂતસ્વયંભૂરમણાખ્યાન્' ઇત્યાદિ

'કહિણં ભંતે ! સયંભૂરમણદીવગાણં ચંદાણં ચંદદીવા ણામં દીવા પણ્ણત્તા' હે ભગવન્ સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રમાં આવેલ ચંદ્રમાઓના ચંદ્રદ્વીપ નામના દ્વીપો ક્યાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—હે ગૌતમ 'સયંભૂરમણસ્સ દીવસ્સ પુરત્થિમિલ્લાઓ વેદિયંતાઓ સયંભૂરમણોદગસમુદ્દં બારસ જોયણસહસ્સાઇં તહેવ રાયહાણીઓ સગાણં સગાણં દીવાણં પુરત્થિમેણં સયંભૂરમણોદગં સમુદ્દં પુરત્થિમેણં અસંખેજ્જાઇં જોયણ૦ તં ચેવ૦' સ્વયંભૂરમણ દ્વીપની પૂર્વ વેદિકાના અંતભાગથી સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રમાં ૧૨ બાર હજાર યોજન આગળ જવાથી ત્યાં આવતા સ્થાનમાં ચંદ્રમાઓના ચંદ્રદ્વીપો છે. અને દ્વીપની પૂર્વ દિશામાં સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રમાં અસંખ્યાત હજાર યોજન આગળ જવાથી આવતા સ્થાનમાં તેઓની રાજધાનીયો છે. આ રીતે પૂર્વોક્ત સઘળું કથન

एवं प्रकारेणैव पूर्वोक्तानि सर्वाणि अत्रापि अवगन्तव्यानि । 'एवं सूराणवि' अनेनैव प्रकारेण स्वयम्भूरमणद्वीपगतानां सूर्याणां सूर्यनामकद्वीपविषये राजधानीविषये चापि बोद्धव्यम्, पूर्ववत् । 'सयंभूरमणस्स पच्चत्थिमिल्लाओ वेइयंताओ रायहाणीओ, सगाणं २ दीवाणं पच्चत्थिमिल्लाओ सयंभूरमणोदकं समुद्दं असंखेज्जा० सेसं तं चेव' परन्तु अत्र स्वयम्भूरमणसमुद्रस्य पश्चिमवेदिकान्ताद् राजधान्यः स्वकीयानां २ द्वीपानां पश्चिमदिशि स्वयम्भूरमणोदं समुद्रम् असंख्येयानि योजनसहस्राणि अवगाह्य अत्रान्तरे सन्तीति बोद्धव्यम् । शेषं तदेव । 'कहि णं भंते ! सयंभूरमणसमुद्दगाणं चंदाणं चंददीवा णामं दीवा पण्णत्ता' हे भदन्त ! क्व खलु स्वयम्भूरमणसमुद्रगतानां चन्द्राणां चन्द्रद्वीपा नाम द्वीपाः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह-'गोयमा !' इत्यादि । 'गोयमा' हे गौतम ! 'सयंभूरमणस्स समुद्दस्स पुरत्थिमिल्लाओ वेइयंताओ सयंभूरमणं समुद्दं पच्चत्थिमेणं बारसजोयण-

---

राजधानियां हैं । इस तरह पूर्वोक्त सब कथन यहां पर लगा लेना चाहिये । 'एवं सूराणवि' ऐसा ही कथन सूर्यों के सूर्यद्वीपों के होने में जानना चाहिये० 'सयंभूरमणस्स पच्चत्थिमिल्लाओ वेदियंताओ रायहाणीओ सकाणं २ दीवाणं पच्चत्थिमिल्लाणं सयंभूरणोदगं समुद्दं असंखेज्जाइं० सेसं तं चेव' परन्तु यहां स्वयंभूरमणसमुद्र की पश्चिम की वेदिका के अन्त से अपने २ द्वीप से पश्चिम में स्वयं भूरमणसमुद्र को असंख्यात हजार योजन पार करके आगत स्थान में है । 'कहि णं भंते ! सयंभूरमणसमुद्दगाणं चंदाणं चंददीवा णामं दीवा पन्नत्ता' हे भदन्त ! स्वयंभूरमण समुद्रगत चन्द्रमाओं के चन्द्रद्वीप कहां पर हैं । उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! सयंभूरमणस्स समुद्दस्स पुरत्थिमिल्लाओ वेइयंताओ सयंभूरमणं समुद्दं पच्चत्थिमेणं बारसजोयण-

---

અહીયાં કહી લેવું જોઈએ. 'एवं सूराण वि' આ કથન પ્રમાણેનું જ કથન સૂર્યોના સૂર્યદ્વીપો હોવામાં સમજવું. 'सयंभूरमणस्स पच्चत्थिमिल्लाओ वेदियंताताओ रायहाणीयो सकाणं सकाणं दीवाणं पच्चत्थिमिल्लाणं सयंभूरमणोदगं समुद्दं असंखेज्जाइं० सेसं तं चेव' પરંતુ અહીયાં સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રની પશ્ચિમની વેદિકાના અંતથી પોતપોતાના દ્વીપથી પશ્ચિમ દિશામાં સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રને અસંખ્યાત યોજન પાર કરીને આવતા સ્થાનમાં છે. 'कहि णं भंते ! सयंभूरमणसमुद्दगाणं चंदाणं चंददीवा णामं दीवा पन्नत्ता' હે ભગવન્ સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રમાં આવેલ ચંદ્રમાઓના ચંદ્રદ્વીપો ક્યાં આવેલા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! सयंभूरमणस्स समुद्दस्स पुरत्थिमिल्लाओ वेइयंतायो सयंभूरमणं समुद्दं पच्चत्थिमेणं बारस जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता सेसं तं चेव'

सहस्साइं ओगाहित्ता, सेसं तं चेव' स्वयम्भूरमणसमुद्रस्य पूर्ववेदिकान्तात् स्वयम्भूरमणं समुद्रं पश्चिमदिशि द्वादशयोजनसहस्राणि अवगाह्य—अवतीर्य अत्रान्तरे स्वयम्भूरमणसमुद्रगतानां चन्द्राणां चन्द्रद्वीपाः सन्तीति ज्ञातव्यम् । शेषं तदेव । 'एवं सूराण वि' एवम्—अनेन प्रकारेण स्वयम्भूरमणसमुद्रगतानां सूर्याणां सूर्यद्वीपविषयेऽपि बोद्धव्यम् 'सयंभूरमणस्स पच्चत्थिमिल्लाओ सयंभूरमणोदं समुद्दं पुरत्थिमेणं बारसजोयणसहस्साइं ओगाहित्ता रायहाणीओ सगाणं दीवाणं पुरत्थिमेणं सयंभूरमणं समुद्दं असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता, एत्थ णं सयंभूरमण जाव सूरा देवा' परन्तु अत्र स्वयम्भूरमणसमुद्रस्य पश्चिमवेदिकान्तात् स्वयम्भूरमणोदकं समुद्रं पूर्वदिशि द्वादशयोजनसहस्राणि अवगाह्य अत्रान्तरे स्वयम्भूरमणसमुद्रगतानां सूर्याणां सूर्यद्वीपाः सन्ति, राजधान्यश्च स्वकीयानां

सहस्साइं ओगाहित्ता सेसं त चेव' हे गौतम ! स्वयंभूरमणसमुद्र की पूर्ववेदिकान्त के अन्त से स्वयंभूरमणसमुद्र की पश्चिमदिशा में बारह हजार योजन तक आगे जाने पर आगतस्थान में स्वयंभूरमणसमुद्र के वासी चन्द्रमाओं के चन्द्रद्वीप हैं । 'एवं सूराणवि' इसी तरह से स्वयंभूरमणसमुद्र में रहने वाले सूर्यो के सूर्यद्वीपों के सम्बन्ध में भी जानना चाहिये 'सयंभूरमणस्स पच्चत्थिमिल्लाओ सयंभूरमणोदं समुद्दं पुरत्थिमेणं बारस जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता रायहाणीओ सगाणं दीवाणं पुरत्थिमिल्लेणं सयंभूरमणं समुद्दं असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता एत्थ णं सयंभूरमण जाव सूरा देवा' परन्तु यहां स्वयंभूरमणसमुद्र की पश्चिमदिशा की वेदिका के अन्त से स्वयंभूरमण की पूर्वदिशा की ओर बारह हजार योजन तक आगे जाने पर आगत

હે ગૌતમ ! સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રની પૂર્વ વેદિકાના અંતથી સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રની પશ્ચિમ દિશામાં ૧૨ બાર હજાર યોજન સુધી આગળ જવાથી ત્યાં આવતા સ્થાનમાં સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રમાં વસનારા ચંદ્રમાઓના ચંદ્રદ્વીપો આવેલા છે. 'एवं सूराण वि' એ જ પ્રમાણે સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રમાં રહેવાવાળા સૂર્યોના સૂર્યો દ્વીપોના સંબંધમાં કથન સમજી લેવું. 'सयंभूरमणस्स पच्चात्थमिल्लाओ सयंभूरमणोदं पुरत्थिमेणं वारसजोयणसहस्साइं ओगाहित्ता रायहाणीओ सगाणं दीवाणं पुरत्थिमिल्लेणं सयंभूरमणं समुद्दं असंखेज्जाइं जोयण सहस्साइं ओगाहित्ता एत्थ णं सयंभूरमण जाव सूरा देवा' પરંતુ અહીયા સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રની પશ્ચિમ દિશાની વેદિકાના અંતભાગથી સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રની પૂર્વ દિશા તરફ ૧૨ બાર હજાર યોજન પર્યન્ત આગળ જવાથી ત્યાં આવતા સ્થાનમાં સ્વયંભૂરમણમાં આવેલ સૂર્યોના સૂર્યદ્વીપો છે. અને તેમની રાજધાનીયો પોતપોતાના

द्वीपानां पूर्वदिशि स्वयम्भूरमणं समुद्रम् असंख्येयानि योजनसहस्राणि अवगाह्य अत्रान्तरे वर्तन्ते, अत्र खलु स्वयम्भूरमण यावत् सूर्या देवाः सन्ति । 'अत्थि णं भंते ! लवणसमुद्दे वेलंधराइ वा नागरायाइ वा खन्नाइ वा अग्घाइ वा सीहाइ वा विजाई वा हासवट्टीइ वा' हे भदन्त ! लवणसमुद्रे वेलन्धराः वेलया धारका इति वा नागराजाः इति वा खन्ना इति वा अग्घा इति वा विजाई इति वा ? विशिष्टाः मत्स्य-कच्छपादयः किं सन्ति इति प्रश्नः ? भगवानाह-'गोयमा ! हंता अत्थि' हन्त ! गौतम ! सन्ति । 'जहा णं भंते ! लवणसमुद्दे अत्थि वेलंधराइ वा नाग-राया अग्घा सीहा विजायाई वा हासवट्टीइ वा, तहा णं बाहिरएसु वि समुद्देसु' यथा खलु भदन्त ! लवणे इमे जीवास्तथा बाह्यसमुद्रेष्वपि तत्तन्नामानः सन्तीति

स्थान में स्वयंभूरमण समुद्रगत सूर्यों के सूर्यद्वीप हैं और राजधानियाँ इनकी अपने अपने द्वीपों की पूर्वदिशा की ओर स्वयंभूरमण समुद्र में असंख्यात हजार योजन आगे जाने पर हैं ।

'अत्थिणं भंते ! लवणसमुद्दे वेलंधराति वा नागरायाइवा खन्ना-तिवा अग्धाति वा सिंहाति वा विजाती वा हासवट्टीति वा ?' हे भदन्त ! लवणसमुद्र में वेलन्धर हैं क्या ? नागराज है क्या ? खन्ना है क्या ? अग्घा है क्या ? सीहा है क्या ? विजाती हैं क्या ? जल का ह्रास और उसकी वृद्धि है क्या ? अग्धा खन्ना आदि मत्स्य एवं कच्छप विशेष हैं चूर्णिकार ने ऐसा कहा है-'अग्धा खन्ना सीहा विजाई इति मच्छकच्छभा' इस के उत्तर में प्रभु कहते हैं-'हंता अत्थि' हां गौतम ! ये सब वहां हैं 'जहा णं भंते ! लवणसमुद्दे अत्थि वेलंधरा इवा णागरायाति वा अग्धासिंहाति वा, विजातीति वा हासवट्टीति वा' हे भदन्त ! जिस प्रकार से लवणसमुद्र में वेलन्धर हैं, नागराय हैं,

દ્વીપોની પૂર્વ દિશાની તરફ સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રમાં અસંખ્યાત હજાર યોજન આગળ જવાથી આવે છે.

'अत्थि णं भंते ! लवणसमुद्दे वेलंधरातिवा नागरायाइवा खन्नाति वा अग्धातिवा सीहातिवा विजातिवा हासवाट्टीतिवा' હે ભગવન્ લવણસમુદ્રમાં વેલંધર છે ? નાગરાજ છે ? ખન્ના છે ? અગ્ધા છે ? સીહા છે ? વિજાતિ છે ? અગ્ધા, ખન્ના વિગેરે મત્સ્ય વિશેષ તથા કચ્છપ વિશેષના નામો છે. ચૂર્ણિકારે એજ પ્રમાણે કહ્યું છે કે-'अग्धा, खन्ना सीहा विजाई इति मच्छ कच्छभा' આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'हंता अत्थि' હા ગૌતમ ! એ બધા ત્યાં છે. 'जहाणं भंते ! लवणसमुद्दे अत्थि वेलंधराइवा णागरायातिवा अग्धा सीहातिवा विजातीतिवा हासवट्टीतिवा' હે ભગવન્ જે પ્રમાણે લવણ સમુદ્રમાં વેલંધર છે, નાગરાજ છે, અગ્ધા છે, સીહા છે, વિજાતિ છે. જલનો હ્રાસ અને વૃદ્ધિ છે. 'तहा णं

प्रश्नः ? भगवानाह–'णो इणट्ठे समट्ठे' हे गौतम ! नायमर्थः समर्थः बाह्यसमुद्रेषु नैते सन्तीति समाधानम् । 'लवणेणं भंते ! समुद्दे किं ऊसिओदगे किं पत्थडोदगे किं खुभियजले अक्खुभियजले' हे भदन्त ! लवणः समुद्रः खलु किम् उच्छ्रितं जलं यस्य स तथाभूतः किं वा प्रस्तटोदकः सर्वतः समजलः ? किं क्षुभितजलः किं अक्षुभितजलो वा ? भगवानाह–'गोयमा ! लवणेणं समुद्दे उसियोदगे, न पत्थडोदगे, खुभियजले नो अक्खुभियजले' हे गौतम ! लवणसमुद्रः खलु उच्छ्रितोदकः न प्रस्तटोदकः, क्षुभितोदको नो अक्षुभितोदकः । 'जहा णं भंते !

अग्घा हैं, सीहा हैं, विजाती हैं, जल की ह्रास और वृद्धि हैं 'तहा णं बाहिरंतेसु वि समुद्देसु अत्थिवेलंधराइं वा णागराया‌इ वा अग्घाति वा सीहाति वा विजातीति वा हासवट्टीति वा ?' उसी तरह से क्या बाहर के समुद्रों में भी ये वेलन्धर हैं ? नागराज हैं ? अग्घा हैं ? सीहा हैं ? विजाती हैं ? तथा जल ह्रास और उसकी वृद्धि होती है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं–'णो इणट्ठे समट्ठे' हे गौतम ! यह अर्थ–समर्थ नहीं है 'लवणेणं भंते ! समुद्दे किं उसितोदगे किं पत्थडोदगे किं खुभियजले किं अक्खुभियजले ?' हे भदन्त ! लवणसमुद्र में क्या ऊंचा उछलने वाला पानी है ? या स्थिर रहने वाला पानी है ? या समस्थिति वाला पानी है ? या अक्षुभित पानी है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा ! लवणेणं समुद्दे उसिओदगे नो पत्थडोदगे खुभियजले, नो अक्खुभियजले' हे गौतम ! लवणसमुद्र में ऊंचा उछलने वाला पानी हैं स्थिर रहने वाला पानी नहीं हैं क्षुभित जल है अक्षुभित जल नही

बाहिरंतेसु वि समुद्देसु अत्थि वेलंधराइवा णागरायातिवा अग्घातिवा सीहातिवा विजातीतिवा हासवट्टीतिवा' એજ પ્રમાણે શું બહારના સમુદ્રોમાં પણ વેલંધર છે? અગ્ઘા છે ? સીહા છે ? વિજાતી છે ? તથા પાણીનો હ્રાસ અને વૃદ્ધિ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'णो इणट्ठे समट्ठे' હે ગૌતમ ! આ અર્થ બરોબર નથી. 'लवणेणं भंते ! समुद्दे किं उसितोदगे किं पत्थडोदगे किं खुभियजले किं अखुभियजले ?' હે ભગવન્ લવણ સમુદ્રમાં ઉંચુ ઉછળવાવાળું પાણી છે ? અથવા સ્થિર રહેવાવાળું પાણી છે ? કે સમસ્થિતિવાળું પાણી છે ? અથવા ક્ષોભ ન પામે તેવું પાણી છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે–'गोयमा ! लवणेणं समुद्दे उसियोदगे नो पत्थडोदगे खुभियजले नो अक्खुभियजले' હે ગૌતમ ! લવણ સમુદ્રમાં ઉંચુ ઉછળવાવાળું પાણી છે. સ્થિર રહેવાવાળું પાણી નથી, ક્ષોભ પામનારૂં પાણી છે, ક્ષોભ ન પામનારૂં પાણી નથી. 'जहा णं भंते ! लवणे समुद्दे ऊसितोदगे

लवणे समुद्दे ऊसिओदगे नो पत्थडोदगे खुभियजले नो अक्खुभियजले तहा णं बाहिरगा समुद्दा किं ऊसिओदगा पत्थडोदगा खुभियजला अक्खुभियजला' हे भदन्त ! यथा खलु लवणः समुद्र उच्छ्रितोदको न प्रस्तटोदकः क्षुभितजलो नो अक्षुभितजलः; तथा किं बाह्याः समुद्रा उच्छ्रितोदकाः प्रस्तटोदका वा, किं वा-क्षुभितजलाः अक्षुभितजला वा ? भगवानाह-'गोयमा ! बाहिरगा समुद्दा नो उसिओदगा पत्थडोदगा, नो खुभियजला अक्खुभियजला' हे गौतम ! बाह्या लवणादन्ये समुद्राः नो उच्छ्रितोदकाः प्रस्तटोदका एव नो क्षुभितजला अक्षुभितजला एव सर्वत्र समजलत्वात्, क्षोभकारणीभूतपातालकलशाद्यभावाच्च, किन्तु-'पुण्णा-पुण्णप्पमाणा' किंचित् हीयमाना अपि व्यवहारतः सर्वत्र पूर्णाः

है 'जहा णं भंते ! लवणसमुद्दे ऊसितोदगे नो पत्थडोदगे, खुभिय-जले, नो अक्खुभियजले तहाणं बाहिरगा समुद्दा किं ऊसितोदगा, पत्थडोदगा खुभियजला, अक्खुभियजला' हे भदन्त ! जिस प्रकार लवणसमुद्र में ऊंचा उछलने वाला जल है स्थिर रहने वाला जल नहीं है, क्षुभित जल है अक्षुभित जल नहीं हैं उसी तरह से हे भदन्त ! बाहर के जो समुद्र हैं उनमें क्या ऊंचे उछलने वाला जल है ? या स्थिर रहने वाला जल है ? या क्षुभित जल है ? या अक्षुभित जल है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! बाहिरगा समुद्दा नो उस्सितो-दगा, पत्थडोदगा नो खुभियजला अक्खुभियजला' हे गौतम ! बाहर के समुद्र ऊंचे उछलने वाले पानी वाले नहीं हैं किन्तु स्थिर जल वाले हैं क्षुभित जल वाले नहीं हैं किन्तु अक्षुभित जल वाले हैं। क्योंकि क्षोभ के हेतुभूत पातालकलशों का इनमें अभाव है। 'पुण्णा पुण्णप्प-माणा वोलट्टमाणा वोसट्टमाणा समभरघडत्ताए चिट्ठंति' ये परिपूर्ण हैं

નો પત્થડોદગે ખુભિયજલે નો અક્ખુભિયજલે તહાણં બાહિરગા સમુદ્દા કિં ઉસિતો દગા પત્થડોદગા ખુભિયજલા અક્ખુભિયજલા' હે ભગવન્ જે પ્રમાણે લવણ સમુદ્રમાં ઉંચું ઉછળવાવાળું પાણી છે, સ્થિર રહેવાવાળું પાણી નથી. ક્ષોભ થવાવાળું પાણી છે અક્ષુભિત પાણી નથી એજ પ્રમાણે હે ભગવન્ બહારના જે સમુદ્રો છે તેમાં ઉપર ઉછળવાવાળું પાણી છે? અથવા સ્થિર રહેવાવાળું પાણી છે ? ક્ષોભ પામવાવાળું પાણી છે કે ક્ષોભ ન પામે તેવું પાણી છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે 'ગોયમા ! બાહિરગા સમુદ્દા નો ઉસિઓદગા, પત્થડો દગા નો ખુભિયજલા અક્ખુભિયજલા' હે ગૌતમ ! બહારના સમુદ્રો ઉંચે ઉછળ-વાવાળા પાણીવાળા નથી. પરંતુ સ્થિર પાણીવાળા છે. ક્ષુભિત જલવાળા નથી. પરંતુ અક્ષુભિત જલવાલા છે. કેમકે-ક્ષોભના કારણ રૂપ પાતાલ કલશોનો તેમાં અભાવ છે. 'પુણ્ણા પુણ્ણપ્પમાણા વોલટ્ટમાણા વોસટ્ટમાણા સમભરઘડત્તાએ

पूर्णप्रमाणाः, 'वोसट्टमाणा-वोलट्टमाणा समभरघडत्ताए चिट्ठंति' वोसट्टमाणा-परिपूर्णभृततया-उल्लुठन्तः इव, वोलट्टमाणा-विशेषतउल्लुठन्त, इव समभरघटतया तिष्ठन्ति, समः-परिपूर्णो भरो-भरणं यस्य स समभरः परिपूर्णभृत इत्यर्थः स चासौ घटश्च समभरघटस्तद् भावस्तत्ता तया-समभृतघट इव तिष्ठन्तीति भावः। 'अत्थि णं भंते ! लवणसमुद्दे बहवे ओराला बलाहगा संसेयति संमुच्छंति वा-वासं वासंति वा' सन्ति खलु भदन्त ! लवणसमुद्रे बहव उदारा बलाहका मेघा ये तत्र संस्विद्यन्ते मूर्च्छनाऽभिमुखा भवन्ति-तदनन्तरं संमूर्च्छन्ति ततो वर्षं जलं वर्षन्ति वृष्टिं कुर्वन्ति इति प्रश्नः ? भगवानाह-'हंता अत्थि' हन्त ! सन्ति-बहुविधा-मेघा वर्षन्ति। 'जहा णं भंते ! लवणसमुद्दे बहवे ओराला बलाहगा संसेयंति-संमुच्छंति-वासं वासंति वा, तहा णं बाहिरएसु वि समुद्देसु बहवे ओराला बलाहगा संसेयंति-संमुच्छंति वासं वासंति' यथा खलु भदन्त ! लवणसमुद्रे ऽनेके

जितना जल इनमें होना चाहिये उतना जल भरा हुआ है। पानी से जैसा पूर्णरूप से घट भरा रहता है वैसे ही ये बाहर के सब समुद्र पानी से पूर्णरूप से भरे हुए हैं। 'अत्थि णं भंते ! लवणसमुद्दे बहवो ओराला बलाहका संसेयंति, संमुच्छंति वा वासं वासंति वा' हे भदन्त ! लवणसमुद्र में क्या अनेक उदार मेघ संमूर्च्छना के अभिमुख होते हैं ? संमूर्च्छन जन्म वाले होते हैं ? फिर क्या वे उसमें वसते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम ! 'हंता, अत्थि' हां लवणसमुद्र में अनेक प्रकार के उदार मेघ संमूर्च्छना के अभिमुख होते हैं संमूर्च्छन जन्म वाले होते हैं और फिर वे उसमें बरसते हैं। 'जहा णं भंते। लवणसमुद्दे बहवे उराला बलाहका संसेयंति, संमुच्छंति वासं वासंति वा तहाणं बाहिरएसु वि समुद्देसु बहवे ओराला बलाहका संसेयंति

चिट्ठंति' એ પરિપૂર્ણ છે. અને જેટલું પાણી તેમાં હોવું જોઈએ એટલું પાણી તેમાં ભરેલ છે. જેમ પાણીથી પૂર્ણ રીતે ઘડો ભરેલો રહે છે એજ પ્રમાણે બહારથી આ બધા સમુદ્રો પાણીથી પૂરેપૂરા ભરેલા છે. 'अत्थि णं भंते ! लवणसमुद्दे बहवो ओराला बलाहका संसेयंति, संमुच्छंति वा वासं वासंति वा' હે ભગવન્! લવણ સમુદ્રમાં અનેક ઉદાર મેઘો સંમૂર્ચ્છનાની સમીપવર્તિ હોય છે? સંમૂર્ચ્છન જન્મવાળા હોય છે? અને તે પછી તે તેમાં વરસે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-હે ગૌતમ! 'हंता अत्थि' હા લવણ સમુદ્રમાં અનેક પ્રકારના ઉદાર મેઘો સંમૂર્ચ્છનાની નજીક હોય છે. સંમૂર્ચ્છન જન્મવાળા હોય છે. અને તે પછી તેઓ તેમાં વરસે છે. 'जहा णं भंते ! लवणसमुद्दे बहवे उराला बलाहका संसेयंति संमुच्छंति वासं वासंति वा

बलाहकाः संस्विद्यन्ते-संमूर्च्छन्ति वृष्टिं वर्षन्ति तथा खलु बाह्यसमुद्रेऽपि किम् उदारा मेघा वृष्टि कारिणो भवन्ति इति प्रश्नः ? भगवानाह-'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः न तथाऽन्यत्र समुद्रेषु वर्षन्ति। 'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ' तत्-तथा न भवन्ति इति केन कारणेन एवमुच्यते भदन्त ! यत्-'बाहिरगाणं समुद्दा पुण्णा पुण्णप्पमाणा वोलट्टमाणा वोसट्टमाणा समभरघडत्ताए चिट्ठंति' बाह्याः समुद्राः खलु पूर्णाः पूर्णप्रमाणाः वोसट्टमानाः वोलट्टमानाः समभरघटतया तिष्ठन्ति इति प्रश्ने भगवानाह-'गोयमा ! बाहिरएसु णं समुद्देसु बहवे उदगजोणिया जीवा

और संमुच्छंति, वासं वासंति' हे भदन्त ! जिस प्रकार से लवणसमुद्र में अनेक उदार बलाहक संमूर्च्छना के योग्य होते हैं, संमूर्च्छन जन्म वाले होते हैं और वहां बरसते हैं 'तहा णं बाहिरएसु वि समुद्देसु बहवे ओराला बलाहका संसेयंति संमुच्छंति वासं वासंति' उसी प्रकार से क्या बाहर के समुद्रों में अनेक उदार मेघ समूर्च्छन के अभिमुख होते हैं संमूर्च्छन जन्म वाले होते हैं और क्या वे यहां बरसते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम। 'णो इणट्ठे समट्ठे' यह अर्थ समर्थ नहीं है 'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ बाहिरगा णं समुद्दा पुण्णा पुण्णप्पमाणा वोलट्टमाणा वोसट्टमाणा समभरघडत्ताए चिट्ठंति' हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि बाहर के समुद्र-लवणसमुद्र के सिवाय अन्य समुद्र-जल से भरे हुए हैं जितना जल उनमें भरा रहना चाहिये उतना जल पूर्णरूप से उनमें भरा रहता है जैसा कि जल से परिपूर्ण भरा हुआ घट होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-

तहाणं बाहिरएसु वि समुद्देसु बहवे ओराला बलाहका संसयंति संमुच्छंति वासं वासंति' हे भगवन् ! જે પ્રમાણે લવણ સમુદ્રમાં અનેક મેઘો સંમૂર્ચ્છનને યોગ્ય હોય છે. સંમૂર્ચ્છન જન્મવાળા હોય છે, અને ત્યાં વરસે છે. 'तहाणं बाहिरएसु वि समुद्देसु बहवे ओराला बलाहका संसेयंति संमुच्छंति वासं वासंति' એજ પ્રમાણે બહારના સમુદ્રોમાં અનેક ઉદાર મેઘો સંમૂર્ચ્છનના સમીપવર્તિ હોય છે ? સંમૂર્ચ્છન જન્મવાળા હોય છે ? અને તેઓ ત્યાં વરસે છે શું ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! 'णो इणट्ठे समट्ठे' આ અર્થ બરોબર નથી. 'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ बाहिरगाणं समुद्दा पुण्णा पुण्णप्पमाणा वोलट्टमाणा वोसट्टमाणा समभरघडत्ताए चिट्ठंति' હે ભગવન્ ! આપ એવું શા કારણથી કહો છો ? કે બહારના સમુદ્રો પાણીથી ભરેલા છે. જેટલું પાણી તેમાં ભરેલું રહેવું જોઈએ એટલું પાણી પૂર્ણ રીતે તેઓમાં ભરેલું રહે છે. જેમકે પાણીથી પૂરેપુરો ભરેલ ઘડો હોય છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી

य पोग्गला य उदगत्ताए वक्कमंति विउक्कमंति-चयंति-उवचयंति' गौतम ! बहव उदकयोनयो जीवाः पुद्गलाश्च बाह्य समुद्रेषु उदकतया जलाकारेणापक्रामन्ति-गच्छन्ति व्युत्क्रामन्ति-समुत्पद्यन्ते एके गच्छन्ति अपरे समुत्पद्यन्ते तथा-चीयन्ते चयमुपगच्छन्ति उपचीयन्ते-उपचयमायान्ति एतच्च पुद्गलान् प्रति-द्रष्टव्यम् पुद्गलानामेव चयोपचयार्थ प्रसिद्धेरिति । 'से तेणट्ठेणं एवं वुचइ बाहिरगा समुद्दा पुण्णा पुण्ण० जाव समभरघडत्ताए चिट्ठंति' तत्-तेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते बाह्याः समुद्राः पूर्णाः पूर्णप्रमाणाः वोलट्टमाणाः वोसट्टमाणा समभर-घटतया तिष्ठन्ति इति ॥सू० ९१॥

'गोयमा ! बाहिरएसु णं समुदेसु बहवे उदगजोणिया जीवा य पोग्गला य उदगताए वक्कमंति, विउक्कमंति, चयंति, उवचयंति, से तेणट्ठेणं एवं वुच्चइ बाहिरगा समुद्दा पुण्णा जाव समभरघडत्ताए चिट्ठंति' हे गौतम ! बाहर के समुद्रों में अनेक उदक योनिक जीव और पुद्गल मेघ वृष्टि के बिना वहां जाते हैं और कितनेक वहां उत्पन्न होते रहते है अर्थात् कितनेक जलकायिक जीव वहां जाते हैं और कितनेक जल-कायिक वहां उत्पन्न होते हैं तथा कितनेक पुद्गलों का वहां चय और उपचय होता है । सूत्र में जो 'अपक्रामन्ति, व्युत्क्रामन्ति' ऐसा कहा गया है वह जलकायिक जीवों की अपेक्षा से कहा गया है और 'चयंति उपचयंति' ऐसा जो कहा गया है वह पुद्गलों की अपेक्षा लेकर कहा गया है, क्योंकि उनमें चय और अपचय होता है । इसी कारण हे गौतम ! मैंने ऐसा कहा है कि बाहर के समुद्र जल से भरे हुए हैं यावत् वे जल से परिपूर्ण घट के समान हैं ॥९१॥

કહે છે કે-'गोयमा बाहिरएसु णं समुदेसु बहवे उदगजोणिया जीवा य पोग्गला य उदगताए वक्कमंति विउक्कमंति चयंति उवचयंति से तेणट्ठेणं एवं वुच्चइ बाहिरगा समुद्दा पुण्णा जाव समभरघडत्ताए चिट्ठंति' હે ગૌતમ ! બહારના સમુદ્રોમાં અનેક ઉદક યોનિક જીવો અને પુદ્ગલો મેઘ વૃષ્ટિવિના ત્યાં જાય છે. અને કેટલાક ત્યાં ઉત્પન્ન થતા રહે છે. અર્થાત્ કેટલાક જલકાયિક જીવો ત્યાં જાય છે. અને કેટલાક જલકાયિકો ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે. તથા કેટલાક પુદ્ગલોનો ત્યાં ચય થાય છે. અને ઉપચય થાય છે. સૂત્રમાં જે 'अपक्रामन्ति, व्युत्क्रामन्ति' એ પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે. તે જળકાયિક જીવોની અપેક્ષાથી કહે-વામાં આવેલ છે. અને 'चयंति उपचयंति' એ પ્રમાણે જે કહેલ છે તે પુદ્ગલોની અપેક્ષાને લઈને કહેવામાં આવેલ છે. કેમકે તેમાંજ ચય અને ઉપચય થાય છે. એ જ કારણથી હે ગૌતમ ! મેં એવું કહેલ છે. કે-બહારના સમુદ્રો પાણીથી ભરેલા છે. યાવત્ પાણીથી પૂરેપૂરા ભરેલા ઘડા જેવા છે. ॥ સૂ. ૯૧ ॥

उद्वेध-परिवृद्धिं दर्शयति-

मूलम्-लवणेणं भंते! समुद्दे केवइयं उव्वेह परिवुड्ढीए पण्णत्ते ? गोयमा ! लवणस्स णं समुद्दस्स उभओ पासिं पंचाणउइ २ पएसे गंता पएसं उव्वेहपरिवुड्ढीए पन्नत्ते पंचाणउइ२ वालग्गाइं गंता वालग्गं उव्वेहपरिवुड्ढीए पन्नत्ते पंचाणउइ २ लिक्खाओ गंता लिक्खा उव्वेहपरिवुड्ढीए पन्नत्ते पंचाणउइ पंचाणउइ जवाओ जवमज्झे अंगुलविहत्थि रयणी कुच्छी धणु (उव्वेहपरिवुड्ढीए) गाउय जोयण जोयणसय जोयणसहस्साइं गंता जोयणसहस्सं उव्वेहपरिवुड्ढीए। लवणेणं भंते! समुद्दे केवइयं उस्सेहपरिवुड्ढीए पन्नत्ते ? गोयमा ! लवणस्स णं समुद्दस्स उभओ पासिं पंचाणउइं पएसे गंता सोलस पएसे उस्सेह परिवुड्ढीए पन्नत्ते गोयमा लवणस्स णं समुद्दस्स एएणेव कमेणं जाव पंचाणउइं २ जोयणसहस्साइं गंता सोलसजोयणसहस्साइं उस्सेहपरिवुड्ढीए पन्नत्ते ॥सू० ९२॥

छाया—लवणः खलु भदन्त ! समुद्रः कियान् उद्वेधपरिवृद्ध्या प्रज्ञप्तः ? गौतम ! लवणस्य खलु समुद्रस्य उभयोः पार्श्वयोः पञ्चनवतिं २ प्रदेशान् गत्वा प्रदेशः उद्वेधपरिवृद्ध्या प्रज्ञप्तः, पञ्चनवतिं २ वालाग्राणि गत्वा वालाग्रम् उद्वेधपरिवृद्ध्या प्रज्ञप्तम्, पञ्चनवतिं २ लिक्षाः गत्वा लिक्षा उद्वेधपरिवृद्ध्या प्रज्ञप्ता पञ्चनवतिं यवान् यवमध्यान् अङ्गुलवितस्तिरत्निकुक्षिधनुर्गव्यूतयोजनयोजनशतयोजनसहस्राणि गत्वा योजनसहस्रम् उद्वेधपरिवृद्ध्या । लवणः खलु भदन्त ! समुद्रः कियान् उत्सेधपरिवृद्ध्या प्रज्ञप्तः ?, गौतम ! लवणस्य खलु समुद्रस्य उभयोः पार्श्वयोः पञ्चनवतिं प्रदेशान् गत्वा षोडशप्रदेशा उत्सेधपरिवृद्ध्या प्रज्ञप्ताः, गौतम! लवणस्य खलु समुद्रस्य एतेनैव क्रमेण यावत् पञ्चनवतिं२ योजनसहस्राणि गत्वा षोडशयोजनसहस्राणि उत्सेधपरिवृद्ध्या प्रज्ञप्तः ॥सू. ९२॥

उद्वेध परिवृद्धि का कथन—

'लवणे णं भंते ! समुद्दे केवइयं उव्वेह परिवुड्ढीए पण्णत्ते' इत्यादि ।

ઉદ્વેધ પરિવૃદ્ધિનું કથન

'लवणेणं समुद्दे केवइयं उव्वेहपरिवुड्ढीए पन्नत्ते' ઇત્યાદિ

टीका—'लवणे णं भंते ! समुद्दे केवइयं उव्वेहपरिवुड्ढीए पण्णत्ते' लवणः समुद्रः खलु कियान् कियन्ति योजनानि यावत् उद्वेधपरिवृद्धया प्रज्ञप्तः, अर्थात्-जम्बूद्वीपवेदिकान्ताल्लवणसमुद्रवेदिकान्ताचारभ्य उभयतोऽपि लवणसमुद्रस्य कियन्ति योजनानि यावद् मात्रया २ उद्वेधपरिवृद्धिः, इति प्रश्ने भगवानाह-'गोयमा ! लवणस्स णं समुद्दस्स उभओ पासिं पंचाणउइं २ पएसे गंता पएस-उव्वेहपरिवुड्ढीए पण्णत्ते' गौतम ! लवणसमुद्रस्य खलु तस्य वेदिकान्तात् जंबूद्वीपवेदिकान्ताच्चोभयोः पार्श्वयोः पञ्चनवतिं २ प्रदेशान् गत्वा तत्र यः प्रदेशः सः उद्वेधपरिवृद्धया त्रसरेण्वादिरूपः प्रज्ञप्तः । 'पंचाणउइं २ वालग्गाइं

टीकार्थ—गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है-'लवणे णं भंते ! समुद्दे केवइयं उव्वेह परिवुड्ढीए पण्णत्ते' हे भदन्त ! लवणसमुद्र उद्वेध की परिवृद्धि से कितने योजन का कहा गया है ? अर्थात् जम्बूद्वीप की वेदिका के अन्त से और लवणसमुद्र की वेदिका के अन्त से लेकर लवणसमुद्र की दोनों ओर कितने योजन तक उद्वेध की गहराई की -वृद्धि होती कही गई है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! लवणस्स णं समुद्दस्स उभओ पासिं पंचाणउतिं २ पदेसे गंता पदेसं उव्वेह परिवुड्ढीए पण्णत्ते' हे गौतम ! लवणसमुद्र की दोनों ओर ९५-९५ प्रदेश जाकर के-अर्थात् जम्बूद्वीप के वेदिकान्त से और लवणसमुद्र के वेदिकान्त से लवणसमुद्र की दोनों बाजू के ९५-९५ प्रदेशरूप स्थान पर जाने पर जो वहां एक प्रदेशरूप स्थान आता है वह उद्वेध परिवृद्धि की अपेक्षा त्रसरेणु आदि रूप कहा गया है० 'पंचाणउतिं २

ટીકાર્થ–ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું કે 'लवणेणं भंते ! समुद्दे केवइयं उव्वेहपरिवुड्ढीए पण्णत्ते' હે ભગવન્ ! લવણસમુદ્ર ઉદ્વેધની પરિવૃદ્ધિથી કેટલા યોજનને કહેવામાં આવેલ છે ? અર્થાત્ જંબૂદ્વીપની વેદિકાના અંતભાગ થી લઈને તથા લવણ સમુદ્રની વેદિકાના અંતભાગ સુધી લવણસમુદ્રની બન્ને બાજુ કેટલા યોજનની ઉદ્વેધની ઉંડાઈ છે. અર્થાત્ ભરતી થતી કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! लवणस्स णं समुद्दस्स उभओ पासिं पंचाणउतिं पंचाणउतिं पदेसं गंता पदेसं उव्वेहपरिवुड्ढीए पण्णत्ते' હે ગૌતમ ! લવણ સમુદ્રની બન્ને તરફ ૯૫ પંચાણું ૯૫ પંચાણું પ્રદેશ જવાથી અર્થાત્ જંબૂદ્વીપના વેદિકાન્તથી અને લવણસમુદ્રના વેદિકાન્તથી બન્ને બાજુએ ૯૫ પંચાણું ૯૫ પંચાણું પ્રદેશ રૂપ સ્થાન પર જવાથી ત્યાં એક પ્રદેશ રૂપ જે સ્થાન આવે છે. તે ઉદ્વેધ અને પરિવૃદ્ધિની અપેક્ષાએ ત્રસ રેણુ વિગેરે રૂપ કહેવામાં આવેલ છે. 'पंचाणउतिं पंचाणउतिं

गंता वालग्गं उव्वेहपरिवुड्ढीए पण्णत्ते' पञ्चनवर्ति २ वालाग्राणि गत्वा–एकं वालाग्रम्–उद्वेधः (गाम्भीर्यम्) परिवृद्धिश्च तथा उद्वेधपरिवृद्धया प्रज्ञप्तम्। 'पंचाणउई २ लिक्खाओ गंता लिक्खा उव्वेह परिवुड्ढीए पन्नत्ते' पञ्चनवर्ति २ लिक्षा गत्वा–एका लिक्षा–उद्वेधपरिवृद्धया प्रज्ञप्ता। 'पंचाणउइ २ जवाओ जवमज्झे अंगुलविहत्थि रयणी कुच्छी धणुगाउय जोयणजोयणसय जोयणसहस्साइं गंता जोयणसहस्सं उव्वेहपरिवुड्ढीए' एवम्–पञ्चनवर्ति २ यवान् गत्वा यवमध्यान्

वालग्गाइं गंता वालग्गं उव्वेह परिवुड्ढीए पन्नत्ते' ९५–९५ वालाग्ररूप स्थानपर जाने पर एक वालाग्र की उद्वेध परिवृद्धि–गहराई की वृद्धि होती है 'पंचाणउतिं २ लिक्खाओ गंता लिक्खा उव्वेह परिवुड्ढीए पन्नत्ते' ९५–९५ लिक्षा प्रमाण स्थान पर जाने पर एक लिक्षा प्रमाण उद्वेध परिवृद्धि होती है 'पंचाणउइ जवाओ जवमज्झे अंगुल विहत्थिरयणी कुच्छी धणुगाउय जोयण जोयणसतजोयणसहस्साइं गंता जोयणसहस्सं उव्वेहपरिवुड्ढीए' इसी तरह ९५–९५ यूका प्रमाण स्थान पर जाने पर एक यूका प्रमाण उद्वेध परिवृद्धि होती है० ९५–९५ यवमध्य प्रमाण स्थान पर जाने पर एक यवमध्यप्रमाण उद्वेध परिवृद्धि होती है ९५–९५ अंगुल प्रमाण रूप स्थान पर जाने पर एक अंगुल प्रमाण उद्वेध परिवृद्धि होती है ९५–९५ वितस्ति प्रमाणरूप स्थान पर जाने पर एक वितस्तिप्रमाणरूप उद्वेध परिवृद्धि होती है ९५–९५ रत्निप्रमाण रूप स्थान पर जाने पर एक रत्नि हाथ प्रमाण

वालग्गाइं गंता वालग्गं उव्वेहपरिवुड्ढीए पण्णत्ते' ૯૫ પંચાણુ ૯૫ પંચાણુ વાલાગ્રરૂપ સ્થાનપર જવાથી એક વાલાગ્રની ઉદ્વેધ પરિવૃદ્ધિ અર્થાત્ ઉંડાઈની વૃદ્ધિ થાય છે. 'पंचाणउतिं पंचाणउतिं लिक्खाओ गंता लिक्खा उव्वेह परिवुड्ढीए पण्णत्ते' ૯૫ પંચાણુ ૯૫ પંચાણુ લીક્ષા પ્રમાણુ સ્થાનપર જવાથી એક લીક્ષા પ્રમાણુ ઉદ્વેધ પરિવૃદ્ધિ થાય છે. 'पंचाणउइ जवाओ जवमज्झे अंगुलविहत्थि रयणी कुच्छी धणुगाउय जोयण जोयणसतजोयणसहस्साइं गंता जोयणसहस्सं उव्वेहपरिवुड्ढीए' એજ પ્રમાણે. ૯૫ પંચાણું ૯૫ પંચાણુ યૂકા પ્રમાણુવાળા સ્થાન પર જવાથી એક યૂકા પ્રમાણુ ઉદ્વેધ પરિવૃદ્ધિ થાય છે. ૯૫ પંચાણુ ૯૫ પંચાણુ યવમધ્ય પ્રમાણુવાળા સ્થાન પર જવાથી એક યવમધ્ય પ્રમાણુ ઉદ્વેધ પરિવૃદ્ધિ થાય છે. ૯૫ પંચાણુ ૯૫ પંચાણુ આંગળ પ્રમાણુવાળા સ્થાન પર જવાથી એક આંગળ પ્રમાણુ ઉદ્વેધ પરિવૃદ્ધિ થાય છે. ૯૫ પંચાણુ ૯૫ પંચાણુ વિતસ્તિ પ્રમાણુવાળા સ્થાન પર જવાથી એકવિતસ્તિ પ્રમાણુ રૂપ ઉદ્વેધ પરિવૃદ્ધિ થાય છે. ૯૫ પંચાણુ ૯૫ પંચાણું રત્નિ પ્રમાણુ રૂપ સ્થાનપર જવાથી એક રત્નિ

गत्वाऽङ्गुलवितस्तिरत्निकुक्षिधनुर्गव्यूतयोजनयोजनशतयोजनसहस्राणि गत्वा यवादारभ्य योजनसहस्रमुद्वेधपरिवृद्धया प्रज्ञप्तम् । त्रैराशिकभावना चैवं योजनादिषु द्रष्टव्या, इहोभयतोऽपि पञ्चनवति योजनसहस्रपर्यन्ते योजनसहस्रमवगाहेन दृष्टं ततस्त्रैराशिककर्माऽवतारः, यदि पञ्चनवति सहस्रपर्यन्ते योजनसहस्रमवगाहः ततः पञ्चनवति योजनपर्यन्ते कोऽवगाहः राशित्रयस्थापना ९५०००।१०००।९५। अत्रादि मध्ययो राश्योः शून्यत्रयस्यापवर्त्तना ९५।१।९५, ततो मध्यराशे रेकरूपस्य अन्त्येन पञ्चनवति लक्षणेन राशिना गुणनात् जाता-

---

उद्वेध परिवृद्धि होती है ९५-९५ कुक्षिप्रमाणरूप स्थान पर जाने पर एक कुक्षिप्रमाण उद्वेध परिवृद्धि होती हैं० ९५-९५ धनुष प्रमाणरूप स्थान पर जाने पर एक धनुष प्रमाण उद्वेध परिवृद्धि होती है इसी तरह से ९५-९५ गव्यूत, ९५-९५ योजन ९५-९५ शत योजन और ९५-९५ सहस्र योजन जाने पर उतने प्रमाण योजन की उद्वेध परिवृद्धि होती है यहां इन योजनादिकों में इस प्रकार से त्रैराशिक भावना करनी चाहिये जब कि ९५ हजार योजन जाने पर एक हजार योजन का अवगाह है-गहराई है-तो ९५ योजन पर्यन्त में कितनी गहराई होगी ? इसकी स्थापना ऐसी करनी चाहिये-९५०००/१०००/९५/ यहां आदि राशि में से और मध्य राशि में से तीन शून्यो की अपवर्तना करने पर ९५/१/९५ राशि आती है अब मध्य राशि रूप १ के साथ अन्त की राशि ९५ से गुणा करने पर ९५ आ जाते हैं। इस ९५ में

હાથ પ્રમાણુ ઉદ્વેધ પરિવૃદ્ધિ થાય છે ૯૫ પંચાણુ ૯૫ પંચાણુ કુક્ષિ પ્રમાણુ વાળા સ્થાન પર જવાથી એક કુક્ષિ પ્રમાણુ ઉદ્વેધ પરિવૃદ્ધિ થાય છે. ૯૫ પંચાણુ ૯૫ પંચાણુ ધનુષ પ્રમાણુ રૂપ સ્થાન પર જવાથી એક ધનુષ પ્રમાણુ ઉદ્વેધ પરિવૃદ્ધિ થાય છે. એ જ પ્રમાણે ૯૫ પંચાણુ ૯૫ પંચાણુ ગવ્યૂત ૯૫ પંચાણુ ૯૫ પંચાણુ યોજન ૯૫ પંચાણુ ૯૫ પંચાણુ સેંકડો યોજન ૯૫ પંચાણુ ૯૫ પંચાણુ સહસ્ર યોજન જવાથી એટલા પ્રમાણુ યોજનની પરિવૃદ્ધિ થાય છે. અહીયાં આ યોજન વિગેરેમાં આ પ્રમાણે ત્રૈરાશિક ભાવના કરવી જોઇએ-જેમકે ૯૫ પંચાણુ હજાર યોજન પર જવાથી એક હજાર યોજનનો અવગાહ થાય છે. અર્થાત્ એટલી ઉંડાઈ છે, તો ૯૫ પંચાણુ યોજન સુધીમાં કેટલી ઉંડાઇ થશે ? તો એની સ્થાપના આ રીતે કરવી જોઈએ. ૯૫૦૦૦/ ૧૦૦૦/ ૯૫/ અહીયાં પહેલી રાશીમાંથી અને વચલી રાશીમાંથી પણુ શૂન્ય કહાડી નાખવાથી ૯૫-૧-૯૫ એ પ્રમાણેની રાશી આવે છે હવે વચલી રાશી રૂપ ૧ એકની સાથે છેલ્લી રાશી જે ૯૫ પંચાણુ છે તેની સાથે ગુણાકાર

पञ्चनवतिः, तत्राद्येन पञ्चनवतिलक्षणेन राशिना विभज्यते लब्धमेकं योजनम्,

उक्तञ्च-'पंचाणउइसहस्से गंतूणं जोयणाणि उभयो वि।
जोयणसहस्समेगं लवणे ओगाहओ होइ ॥१॥
पंचाणउई लवणे गंतूणं जोयणाणि उभयो वि।
जोयणमेगं लवणे ओगाहेणं मुणेयव्वा ॥२॥

छाया-पञ्चनवति सहस्राणि गत्वा योजनान्युभयोरपि।
योजनसहस्रमेकं लवणे अवगाहना भवति।१॥
पञ्चनवति लवणे गत्वा योजनान्युभयोरपि।
योजनमेकं लवणे अवगाहना ज्ञातव्या ॥२॥

पञ्चनवति योजनपर्यन्ते च यद्येकं योजनमवगाहः ततः (अर्थात्) पंचनवति गव्यूतपर्यन्ते एकं गव्यूतं पञ्चनवति धनुः पर्यन्ते एकं धनु इत्यादि लब्धं भवति।

फिर आद्यराशि ९५ से भाग देने पर १ जो आता है वह १ योजन गहराई होती है यह प्रकट करता है इस से यह बात ज्ञात हो जाती है कि ९५०० योजन जाने पर जब एक हजार योजन की गहराई है तो ९५ योजन में १ योजन की गहराई है उक्तंच-

पंचाणउइसहस्से गंतूणं जोयणाणि उभओ वि।
जोयणसहस्समेगं लवणे ओगाहओ होइ ॥१॥
पंचाणउइण लवणे गंतूणं जोयणाणि उभओ वि।
जोयणमेगं लवणे ओगाहेणं मुणेयव्वा ॥२॥

इसी तरह से त्रैराशिक विधि द्वारा ऐसा भी समझ लेना चाहिये कि जब ९५ योजन पर्यन्त क्षेत्र में ९ योजन की गहराई आती है तो

કરવાથી ૯૫ પંચાણુ આવે છે. આ પંચાણુમાં પહેલીરાશી જે ૯૫ પંચાણુ છે તેનાથી ભાગવાથી જે ૧ એક આવે છે. તે ૧ એક યોજન તેની ઉંડાઇ થાય છે. તે બતાવે છે. આનાથી એ વાત જાણી શકાય છે કે-૯૫૦૦૦ પંચાણુ હજાર યોજન જવાથી જ્યારે એક હજાર યોજનની ઉંડાઇ છે. તો પંચાણુ યોજનમાં એક યોજનની ઉંડાઇ થાય છે. કહ્યું પણ છે કે-

'પंचाणउइ सहस्से गंतूणं जोयणाणि उभओ वि।
जोयण सहस्समेगं, लवणे ओगाहओ होई ॥ १ ॥
पंचाणउइ लवणे गंतूणं जोयणाणि उभओ वि।
जोयणमेगं लवणे ओगाहेणं मुणेयव्वा ॥ २ ॥

એ જ પ્રમાણેત્રૈરાશિક વિધિ પ્રમાણે એવું પણ સમજી લેવું જોઇએ કે જ્યારે ૯૫ પંચાણુ યોજન પર્યન્તના ક્ષેત્રમાં ૯ નવ યોજનની ઉંડાઇ આવે

सम्प्रति–उत्सेधमधिकृत्याह–'लवणे णं भंते ! समुद्दे केवइयं उस्सेहपरिवुड्ढीए पन्नत्ते' हे भदन्त ! लवणः समुद्रः खलु कियान् उत्सेधपरिवृद्ध्या प्रज्ञप्तः ? अयमाशयः–जंबूद्वीपवेदिकान्तात् लवणसमुद्रवेदिकान्ताच्चाऽऽरभ्य उभयतोऽपि लवणसमुद्रस्य कियत्या–मात्रया कियन्ति योजनानि यावत् परिवृद्धिरिति प्रश्नः, भगवानाह–'गोयमा ! लवणस्स णं समुद्दस्स उभओ पासिं पंचाणउइं पएसे गंता सोलसपएसे उस्सेहपरिवुड्ढीए पन्नत्ते' गौतम ! लवणसमुद्रस्य खलु उभयो पार्श्वयोः पञ्चनवतिं प्रदेशान् गत्वा षोडशप्रदेशाः उत्सेधपरिवृद्ध्या प्रज्ञप्ताः ।

---

९५ गव्यूत पर्यन्त क्षेत्र में कितनी गहराई आवेगी ? तो इसका उत्तर पूर्वोक्त पद्धति के अनुसार यही है कि एक गव्यूत गहराई आवेगी ९५ धनुष पर्यन्त क्षेत्र में १ धनुष की गहराई आवेगी इत्यादि ।

'लवणे णं भंते ! समुद्द केवतियं उस्सेहपरिवुड्ढीए पन्नत्ते' हे भदन्त ! लवणसमुद्र उत्सेध की परिवृद्धि की अपेक्षा कितना कहा गया है अर्थात् जम्बूद्वीप की वेदिका के अन्त से और लवणसमुद्र की वेदिका के अन्त से लेकर दोनों तरफ से लवणसमुद्र की शिखा की कितनी कितनी मात्रा में कितने योजन तक परिवृद्धि है ? इस के उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा ! लवणस्स णं समुद्दस्स उभओ पासिं पंचाणउतिं पदेसे गंता सोलसपएसे उस्सेह परिवुड्ढीए पण्णत्ते' हे गौतम ! लवणसमुद्र की दोनों बाजू से ९५–९५ प्रदेश तक जाने पर १६ प्रदेश प्रमाण उत्सेध की शिखा की वृद्धि होती है 'गोयमा !

છે, તો ૯૫ પંચાણુ ગવ્યૂત પર્યન્તના ક્ષેત્રમાં કેટલી ઉંડાઇ આવશે ? તો તેનો ઉત્તર પૂર્વોક્ત પદ્ધતિ પ્રમાણે એ જ છે કે–એક ગવ્યૂત જેટલી તેની ઉંડાઇ થશે. અને ૯૫ પંચાણુ ધનુષ પર્યન્તના ક્ષેત્રમાં ૧ એક ધનુષની ઉંડાઇ આવશે. વિગેરે પ્રકારથી સમજી લેવું.

'लवणेणं भंते ! समुद्दे केवतियं उस्सेहपरिवुड्ढीए पण्णत्ते' હે ભગવન્ લવણુ સમુદ્ર ઉત્સેધની પરિવૃદ્ધિની અપેક્ષાથી કેટલો છે ? અર્થાત્ જંબૂદ્વીપની વેદિકાના અંતથી તથા લવણુ સમુદ્રની વેદિકાના અંતથી લઈને બન્ને બાજુની લવણુ સમુદ્રની શિખાની કેટલી કેટલી માત્રામા કેટલા યોજન પર્યન્ત પરિવૃદ્ધિ થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે–'ગોયમા ! लवणस्सणं समुद्दस्स उभओ पासिं पंचाणउतिं पदेसे गंता सोलसपएसे उस्सेहपरिवुड्ढीए पण्णत्ते' હે ગૌતમ ! લવણુ સમુદ્રની બંને બાજુથી ૯૫ પંચાણુ ૯૫ પંચાણુ પ્રદેશ સુધી જવાથી ૧૬ સોળ પ્રદેશ પ્રમાણુ ઉત્સેધની શિખાની વૃદ્ધિ થાય

'गोयमा ! लवणस्स णं समुद्दस्स एएणेव कमेणं जाव पंचाणउइं २ जोयणसहस्साइं गंता सोलसजोयणसहस्साइं उस्सेह परिवुड्ढीए पन्नत्ते' हे गौतम ! लवणसमुद्रस्य खलु एतेनैव क्रमेण यावत् पंचनवतिं २ योजनसहस्राणि गत्वा षोडशयोजनसहस्राणि उत्सेधपरिवृद्धया प्रज्ञप्तः, अयमाशयः—इह निश्चयतो लवणसमुद्रस्य जम्बूद्वीपवेदिकातो लवणसमुद्रवेदिकातश्च समतले भूभागे प्रथमतो जलवृद्धिरंगुलसंख्येयभागः, समतलमेव भूभागमधिकृत्य प्रदेशवृद्धया जलवृद्धिः क्रमेण परिवर्द्धमाना तावदवसेया यावदुभयतोऽपि पंचनवति योजनसहस्रपर्यन्ते सप्तशतानि ततः परं मध्यदेशभागे दशयोजनसहस्रविस्तारे षोडशयोजनसहस्राणि इह तु षोडश योजनसहस्रप्रमाणायाः शिखायाः शिरस्युभयोश्च वेदिकान्तयो

लवणस्स णं समुद्दस्स एएणेव .कमेणं जाव पंचाणउतिं २ जोयणसहस्साइं गंता सोलस जोयणसहस्साइं उस्सेहपरिवुड्ढीए पण्णत्ते' इसी क्रम से हे गौतम ! लवणसमुद्र के भीतर ९५–९५ हजार योजन आने पर १६ हजार योजन की शिखा ऊंची हो जाती है इसका आशय ऐसा है—जम्बूद्वीप के वेदिकान्त से और लवणसमुद्र के वेदिकान्त से दोनों बाजू से जो समतल भूमिभाग हैं उसमें जो सर्वप्रथम जलवृद्धि है वह अंगुल के असंख्यातवें भागरूप हैं अब इसी समतल भूभाग से लेकर प्रदेशवृद्धि के अनुसार जलवृद्धि क्रमशः होते होते ९५–९५ योजन पर्यन्त देशभाग में सात सौ प्रदेश प्रमाण जलवृद्धि होती है इसके बाद मध्य देशभाग में दश हजार योजन विस्तार में १६ हजार प्रदेश प्रमाण जलवृद्धि होती है० परन्तु यहां १६ हजार योजन प्रमाण वाली शिखा के ऊपर और दोनों वेदि-

છે. 'गोयमा ! लवणस्सणं समुद्दस्स एएणेव कमेणं जाव पंचाणउतिं पंचाणउतिं जोयणसहस्साइं गंता सोलस जोयणसहस्साइं उस्सेहपरिवुड्ढीए पण्णत्ते' આજ ક્રમથી હે ગૌતમ ! લવણસમુદ્રની અંદર ૯૫ પંચાણુ, ૯૫ પંચાણુ હજાર યોજન આવવાથી ૧૬ સોળ હજાર યોજન ઉંચી શિખા થઈ જાય છે. આ કથનનો આશય એ છે કે—જંબૂદ્વીપની વેદિકાના અંતથી અને લવણસમુદ્રની વેદિકાન્તથી બન્ને બાજુની જે સમતલ ભૂમિભાગ છે. તેમાં જે સૌથી પહેલી જલવૃદ્ધિ થાય છે. તે આંગળના અસંખ્યાત ભાગ રૂપ છે. હવે આજ સમતલ ભૂભાગથી લઈને પ્રદેશવૃદ્ધિ અનુસાર જલવૃદ્ધિ, ક્રમશઃ થતાં થતા ૯૫ પંચાણુ ૯૫ પંચાણુ યોજન પર્યન્તના દેશભાગમાં સાતસો પ્રદેશ પ્રમાણુ જલવૃદ્ધિ થાય છે. તે પછી મધ્યદેશભાગમાં દસ હજાર યોજનના વિસ્તારમાં ૧૬ સોળ હજાર પ્રદેશ પ્રમાણુ થાય છે. પરંતુ અહીંયા ૧૬ સોળ હજાર યોજન પ્રમાણુવાળી

मूले दवरिकायां दत्तायां यदपान्तराले किमपि जलरहितमाकाशं तदपि करणगत्या तदा भाव्यमिति सजलं विवक्षित्वाऽधिकृतमुच्यते लवणस्य समुद्रस्योभयतो जंबूद्वीपवेदिकान्तात् लवणसमुद्रवेदिकान्ताच्च पञ्चनवतिं प्रदेशान् गत्वा पोडशप्रदेशा उत्सेधपरिवृद्धिः प्रज्ञप्ता पञ्चनवतिं वालाग्राणि गत्वा पोडशवालाग्राणि एवं यावत् पञ्चनवतिं योजनसहस्राणि गत्वा पोडशयोजनसहस्राणीति । अत्रेयं त्रैराशिक भावना-पंचनवति योजनसहस्रातिक्रमे पोडशयोजनसहस्राणि जलोत्सेधः ततः पंचनवति योजनातिक्रमे कः उत्सेधः ? राशित्रय स्थापना-९५०००।१६०००। ९५। अत्राऽऽदि मध्ययोः राश्योः शून्यत्रिकस्याऽपवर्तना-९५, १६, ९५, ततो

कान्त के मूल में दवरिका के देने पर जो अपान्तराल में जल रहित कुछ भी आकाश है वह भी करणगति के अनुसार त्रैराशिक को निकालने वाले सूत्र के अनुसार उस समय उस रूप से भाव्य हैं अर्थात्-वह जल सहित रूप से विवक्षित्वाधिकृत हो जाता है इससे लवणसमुद्र के भीतर जम्बूद्वीप के वेदिकान्त से और लवणसमुद्र के वेदिकान्त से ९५ प्रदेश जाने पर १६ प्रदेश प्रमाण उत्सेध वृद्धि होती है ऐसा निकल आता है इसी तरह वहां से ९५ वालाग्र प्रमाण आगे जाने पर १६ वालाग्र प्रमाण उत्सेध परिवृद्धि निकल आती है यह उत्सेध परिवृद्धि इस प्रकार से इतनी निकलती है कि ९५ हजार योजन प्रमाण क्षेत्र में जाने पर १६ हजार प्रदेश प्रमाण उत्सेध परिवृद्धि होती कही गई है तो यहां त्रैराशिक विधि इस के निकालने की ऐसी है-९५०००/१६०००/९५/ इनमें से आदि राशि के तीन शून्यों की और मध्य राशि के तीन शून्यों की अपवर्तना करने पर ९५/१६/९५

શિખાની ઉપર અને બન્ને વેદિકાન્તના મૂળમાં દવરિકા આપવાથી અપાન્તરાલમાં જે જલ રહિત કંઈ પણ આકાશ છે. તે પણ કરણગતિ અનુસાર ત્રૈરાશિકને બતવવાવાળા સૂત્રના કથન પ્રમાણે તે સમયે તે રૂપે ભાવ્ય થાય છે. અર્થાત્ તે જલસહિત વિવક્ષાના અધિકારવાળા થઇ જાય છે. તેથી લવણસમુદ્રની અંદર જંબૂદ્વીપના વેદિકાન્તથી ૯૫ પંચાણુ પ્રદેશ જવાથી સોળ પ્રદેશ પ્રમાણ ઉત્સેધ પરિવૃદ્ધિ નીકળી આવે છે. આ ઉત્સેધ પરિવૃદ્ધિ આ રીતે તેની નીકળે છે. કે ૯૫ પંચાણુ હજાર યોજન પ્રમાણ ક્ષેત્રમાં જવાથી સોળ હજાર પ્રદેશ પ્રમાણ ઉત્સેધ પરિવૃદ્ધિ કહેવામાં આવેલ છે. તો અહીંયાં તેની કહાડવાની રીત આ પ્રમાણે છે. ૯૫૦૦૦/ પંચાણુ હજાર ૧૬૦૦૦/ સોળ હજાર ૯૫ પંચાણુ તેમાંથી પહેલી રાશીની ત્રણ શૂન્ય અને મધ્ય રાશીની ત્રણ શૂન્ય કહાડી નાખવાથી ૯૫/ પંચાણુ ૧૬/ સોળ ૯૫/ પંચાણુ એ પ્રમાણેની રાશી બની

मध्यमराशेः षोडषलक्षणस्याऽन्त्येन पंचनवतिलक्षणेन गुणने जातानि पञ्चदश-शतानि विंशत्यधिकानि १५२०, एपामादि राशिना पञ्चनवति लक्षणेन भागे हृते लब्धानि षोडशयोजनानि उक्तश्च—

'पंचाणउइसहस्से गंतूणं जोयणाणि उभओ वि ।
उस्सेहेणं लवणो सोलस साहस्सीओ भणिओ ॥१॥
पंचाणउई लवणे गंतूणं जोयणाणि उभओ वि ।
उस्सेहेणं लवणो सोलस किल जोयणे होइ ॥२॥

छाया-पञ्चनवतिं सहस्राणि गत्वा योजनानि उभयोरपि ।
उत्सेधेन लवणः षोडशसहस्राणि भणितः ॥१॥
पञ्चनवतिं गत्वा योजनान्युभयोरपि ।
उत्सेधेन लवणः षोडश किल योजनानि भवन्ति ॥२॥ इति ।

तत्र यदि पञ्चनवति योजनपर्यन्ते षोडशयोजनावगाहः ततोऽर्थाल्लभ्यते

राशियां हो जाती है अब मध्यराशि १६ का अन्तिम राशि ९५ के साथ गुणा करने पर १५२० आते हैं इनमें आदि राशि का भाग देने पर १६ आ जाते हैं ये १६ ही १६ योजन के हैं। उक्तंच—

पंचाणउइ सहस्से गंतूणं जोयणाणि उभओ वि।
उस्सेहेणं लवणो सोलस साहस्सिओ भणिओ ॥१॥
पंचाणउई लवणो गंतूणं जोयणाणि उभओ वि।
उस्सेहेणं लवणो सोलस किल जोयणे होइ ॥२॥

जब ९५ योजन पर्यन्त में १६ योजन का अवगाहग–गहराई है तो अर्थात् यह बात स्पष्ट हो जाती है कि ९५ कोश पर्यन्त १६ कोश और

જાય છે. હવે વચલી રાશીજ ૧૬ સોળ છે તેના છેલ્લી રાશીના ૯૫/ પંચાણુ સાથે ગુણાકાર કરવાથી ૧૫૨૦/ પંદરસો વીસ થઇ જાય છે. તેમાં પહેલી રાશીનો ભાગાકાર કરવાથી ૧૬ સોળ આવી જાય છે. એ ૧૬ સોળજ ૧૬ સોળ યોજન છે તેમ સમજવું. કહ્યું પણ છે કે—

पंचाणउइसहस्से गंतूणं जोयणाणि उभओ वि ।
उस्सेहेणं लवणो सोलससाहस्सिओ भणिओ ॥ १ ॥
पंचाणउइ लवणे गंतूणं जोयणाणि उभओ वि ।
उस्सेहेणं लवणो सोलस किल जोयणे होइ ॥ २ ॥

જ્યારે ૯૫ પંચાણુ યોજન પર્યન્તમાં સોળ હજાર યોજનનો અવગાહ ઉંડાઇ છે. તો અર્થાત્ એ વાત સ્પષ્ટ જણાય છે કે ૯૫ પંચાણુ કોસ પર્યન્તમાં ૧૬ સોળ કોસ અને ૯૫ પંચાણુ ધનુષ પર્યન્તમાં ૧૬ સોળ ધનુષની

पञ्चनवति गव्यूत पर्यन्ते षोडशगव्यूतानि पञ्चनवति धनुःपर्यन्ते षोडशधनूं-षीत्यादि । सू० ९२॥

सम्प्रति गोतीर्थ प्रतिपादनमाह-

मूलम्-लवणस्स णं भंते समुद्दस्स के महालए गोतित्थे पण्णत्ते गोयमा! लवणस्स णं समुद्दस्स उभओ पासिं पंचाण-उइ २ जोयणसहस्साइं गोतित्थं पण्णत्तं । लवणस्स णं भंते! समुद्दस्स के महालए गोतित्थविरहिए खेत्ते पन्नत्ते । गोयमा! लवणस्स णं समुद्दस्स दस जोयणसहस्साइं गोतित्थविरहिए खेत्ते पन्नत्ते । लवणस्स णं भंते समुद्दस्स के महालए उदग-माले पन्नत्ते गोयमा! दस जोयणसहस्साइं उदगमाले पन्नत्ते ॥सू० ९३॥

छाया-लवणस्य खलु भदन्त! समुद्रस्य किं महत् गोतीर्थं प्रज्ञप्तम्? गौतम! लवणस्य खलु समुद्रस्य उभयोः पार्श्वयोः पञ्चनवतिं २ योजनसहस्राणि गोतीर्थं प्रज्ञप्तम् । लवणस्य खलु भदन्त समुद्रस्य किं महत् गोतीर्थं विरहितं क्षेत्रं प्रज्ञप्तम्? गौतम! लवणस्य खलु समुद्रस्य दशयोजनसहस्राणि गोतीर्थविरहितं क्षेत्रं प्रज्ञप्तम् । लवणस्य खलु भदन्त! समुद्रस्य किं महती उदक माला प्रज्ञप्ता? गौतम! दशयोजनसहस्राणि उदकमाला प्रज्ञप्ताः ॥९३॥

टीका-लवणस्स णं भंते! समुद्दस्स के महालए गोतित्थे पन्नत्ते' हे भदन्त! लवणसमुद्रस्य किं महत्-कियद्विशालं गोतीर्थं कथितमिति प्रश्नः? भगवानाह-

---

९५ धनुष पर्यन्त में १६ धनुष की गहराई है इसी प्रकार से उत्सेध की वृद्धि में भी यही क्रम जानना चाहिये ॥९२॥

गोतीर्थ का कथन-

'लवणस्सणं भंते! समुद्दस्स के महालए गोतित्थे पण्णत्ते' इत्यादि ।

टीकार्थ-गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है कि हे भदन्त! लवण-समुद्र का जो गोतीर्थ है वह कितना वडा कहा गया है? उत्तर में प्रभु

ઉંડાઇ છે. એ જ પ્રમાણે ઉત્સેધની વૃદ્ધિમાં પણ એ જ ક્રમ સમજી લેવો. તેમ કહેલ છે ॥ સૂ. ૯૨ ॥

ગોતીર્થનું કથન-

'लवणस्स णं भंते! समुद्दस्स के महालए गोतित्थे पण्णत्ते' ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ-ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછયું કે-હે ભગવન્ લવણ સમુદ્રનું જે ગોતીર્થ છે, તે કેટલું મોટું કહેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં

'गोयमा! लवणस्स णं समुद्दस्स उभओ पासिं पंचाणउइं २ जोयणसहस्साइं गोतित्थं पन्नत्तं' हे गौतम ? लवणसमुद्रस्य खलु उभयपार्श्वयोः कूलयोः, जम्बूद्वीप वेदिकान्ताल्लवणसमुद्रवेदिकान्ताच्चारभ्येत्यर्थः, पंचनवतिं २ योजनसहस्राणि यावद् गोतीर्थमुक्तम् । उक्तञ्च-

'पंचाणउइसहस्से गोतित्थं उभयतो वि लवणस्स' ।

छाया-पञ्चनवति सहस्राणि गोतीर्थमुभयतोऽपि लवणस्येति ।

'लवणस्स णं भंते समुद्दस्स के महालए गोतित्थविरहिए खेत्ते पन्नत्ते' हे भदन्त ! लवणसमुद्रस्य खलु कियन्महत् कियत्प्रमाणकं गोतीर्थविहीनं क्षेत्रमिति प्रश्नः ? भगवानाह-'गोयमा ! लवणस्स णं समुद्दस्स दस जोयणसहस्साइं

कहते हैं-'गोयमा! लवणस्स णं समुद्दस्स उभओ पासिं पंचाणउति २ जोयणसहस्साइं गोतित्थं पण्णत्तं' हे गौतम ! लवणसमुद्र का जो गोतीर्थ है वह दोनों बाजू में जम्बूद्वीप की वेदिका के अन्त से लगाकर दोनों ओर ९५-९५ हजार योजन का है उक्तंच—'पंचाणउइसहस्से गोतित्थं उभयतो वि लवणस्स' लवणसमुद्र का जो क्रम से नीचे नीचे का प्रवेश मार्ग है अर्थात् पानी का जो उतार चडाव है-वह गोतीर्थ है ऐसा पहिले प्रकट कर दिया गया है 'लवणस्स णं भंते ! समुद्दस्स के महालए गोतित्थ विरहिते खेत्ते पण्णत्ते' हे भदन्त ! लवणसमुद्र का कितना प्रदेश ऐसा है कि जहां पर गोतीर्थ नहीं है-अर्थात् सममात्रा में पानी है । पानी का उतार चडाव वहां पर नहीं है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! लवणस्स णं समुद्दस्स दसजोयण-

---

પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! लवणस्स णं समुद्दस्स उभओ पासिं पंचाणउति जोयण सहस्साइं गोतित्थं पण्णत्तं' હે ગૌતમ ! લવણુ સમુદ્રનું જે ગોતીર્થ છે, તે બન્ને બાજુથી જંબૂદ્વીપની વેદિકાના અંતથી લઈને બંને તરફ ૯૫ પંચાણુ. ૯૫ પંચાણુ હજાર યોજનનું છે, કહ્યું પણ છે કે-'पंचाणउइसहस्से गोतित्थं उभयतो वि लवणस्स' લવણુ સમુદ્રનો ક્રમથી જે નીચે નીચેનો પ્રવેશ માર્ગ છે. અર્થાત્ પાણીનો જે ઉતાર અને ચઢાવો છે. તેને ગોતીર્થ કહે છે. આ પ્રમાણે પહેલા કહેવામાં આવી જ ગયેલ છે. 'लवणस्स णं भंते ! समुद्दस्स के महालए गोतित्थविरहिते खेत्ते पण्णत्ते' હે ભગવન્ લવણુસમુદ્રનો કેટલો પ્રદેશ એવો છે કે જ્યાં ગોતીર્થ આવેલ નથી. અર્થાત્ સમ માત્રાથી પાણી રહેલ છે. પાણીનો ઉતાર ચઢાવ ત્યાં થતો નથી આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा ! लवणस्स णं समुद्दस्स दस जोयणसहस्साइं गोतित्थविरहिते खेत्ते पण्णत्ते'

गोतित्थ विरहिए पन्नत्ते' हे गौतम ! लवणसमुद्रस्य खलु दश योजनसहस्राणि गोतीर्थेन विरहितं क्षेत्रं प्रज्ञप्तम्। 'लवणस्स णं भंते समुद्दस्स के महालए उदगमाले पन्नत्ते' हे भदन्त ! लवणसमुद्रस्य कियती महती-कियद्विस्तृता किं प्रमाणा महती उदकमाला प्रज्ञप्ता ? भगवानाह-'गोयमा ! दस जोयणसहस्साइं उदगमाले पन्नत्ते' हे गौतम ! दशयोजनसहस्राणि यावत् उदकमाला-जलपंक्तिरुक्ता-इति जानीहि ॥सू० ९३॥

लवणसमुद्रसंस्थानादि वर्णनमारभते-

मूलम्-लवणेणं भंते ! समुद्दे किं संठिए पन्नत्ते ? गोयमा ! गोतित्थसंठिए नावा संठाणसंठिए सिप्पि संपुडसंठिए, आसखंधसंठिए, वलभि संठिए वट्टे वलयागारसंठाणसंठिए पन्नत्ते। लवणे णं भंते ! समुद्दे केवइयं चक्कवालविक्खंभेणं केवइयं परिक्खेवेणं केवइयं उव्वेहेणं केवइयं उस्सेहेणं केवइयं सव्वग्गेणं पन्नत्ते ? गोयमा ! लवणेणं समुद्दे दो जोयणसहस्साइं चक्कवालविक्खंभेणं पण्णरस जोयणसयसहस्साइं एगासीइं च सहस्साइं सयं च इगुयालं किंचि विसेसूणे परिक्खेवेणं, एगं जोयणसहस्सं उव्वेहेणं सोलस जोयणसहस्साइं उस्सेहेणं सत्त-

---

सहस्साइं गोतित्थ विरहिते खेत्ते पण्णत्ते' हे गौतम ! लवणसमुद्र का दश हजार योजन का क्षेत्र गोतीर्थ से रहित कहा गया है 'लवणस्स णं भंते ! समुद्दस्स के महालए उदगमाले पण्णत्ते' हे भदन्त ! लवणसमुद्र की जो उदकमाला है वह कितनी बडी विशाल कही गई है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं 'गोयमा ! दसजोयणसहस्साइं उदगमाले पन्नत्ते' हे गौतम ! लवणसमुद्र में जो जल पंक्तिरूप उदकमाला है वह दश हजार योजन की कही गई है ॥९३॥

હે ગૌતમ ! લવણુ સમુદ્રનું દસ હજાર યોજન પર્યન્તનું ક્ષેત્ર ગોતીર્થ વિનાનું કહેવામાં આવેલ છે. 'लवणस्सणं भंते ! समुद्दस्स के महालए उदगमाले पण्णत्ते' હે ભગવન્ ! લવણુસમુદ્રની જે ઉદકમાલા છે, તે કેટલી વિશાળ કહેવામાં આવી છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે 'गोयमा ! दस जोयणसहस्साइं उदगमाले पण्णत्ते' હે ગૌતમ ! લવણુ સમુદ્રમાં જે જલની પંક્તિ રૂપ ઉદકમાલા છે તે દસ હજાર યોજનની કહેવામાં આવેલ છે. ॥ સૂ. ૯૩ ॥

रस जोयणसहस्साइं सव्वग्गेणं पन्नत्तं । जइ णं भंते ! लवण समुद्दे दो जोयणसयसहस्साइं चक्कवालविक्खंभेणं पण्णरस जोयणसयसहस्साइं एगासीइं च सहस्साइं सयं इगुयालं किंचि विसेसूणा परिक्खेवेणं एगं जोयणसहस्सं उव्वेहेणं सोलस-जोयणसहस्साइं उस्सेहेणं सत्तरस जोयणसहस्साइं सव्वग्गेणं पण्णत्ते । कम्हा णं भंते ! लवणसमुद्दे जंबुद्दीवं २ नो उवीलेइ नो उप्पीलेइ नो चेव णं एक्कोदगं करेंति ? गोयमा ! जंबूदीवे णं दीवे भरहेरवएसु वासेसु अरहंतचक्कवट्टि-बलदेवा-वासुदेवा चारणा-विज्जाधरा समणा-समणीओ सावया सावियाओ मणुया एगधच्चा पगइभद्दया पगइविणीया पगइउवसंता पगइपयणुकोहमाणमायालोभमिउमद्दवसंपन्ना अल्लीणा भद्दगा विणीया, तेसि णं पणिहाए लवणे समुद्दे जंबुद्दीवं दीवं नो उवीलेइ, नो उप्पीलेइ-नो चेव णं एगोदगं करेंति गंगा-सिंधु-रत्ता-रत्तवईसु सलिलासु देवया महड्ढियाओ जाव पलिओवमट्ठिईया परिवसंति । तेसि णं पणिहाए लवणसमुद्दे जाव नो चेव णं एगोदगं करेंति चुल्लहिमवंतसिहरेसु वासहर-पव्वएसु देवा महड्ढिया तेसि णं पणिहाए० हेमवएरण्णवएसु वासेसु मणुया पगइभद्दया० रोहितंससुवण्णकूलरूप्पकूलासु सलिलासु देवयाओ महिड्ढियाओ तासिं पणि० सद्दावइ विय-डावइ वट्टवेयड्ढ पव्वएसु देवा महिड्ढिया जाव पलिओवम-ट्ठिईया परिवसंति । महाहिमवंतरुप्पिसु वासहरपव्वएसु देवा महड्ढिया जाव पलिओवमट्ठिईया हरिवास-रम्मयवासेसु मणुया पगइभद्दगा गंधावाइ मालवंतपरियाएसु वट्टवेयड्ढपव्वएसु देवा महिड्ढिया, निसढ-नीलवंतेसु वासहरपव्वएसु देवा मह-ड्ढिया० सव्वाओ दह देवयाओ भाणियव्वा-पउमदह तिगि-

ड्डि केसरी दहावसाणेसु देवा महड्डियाओ तासि पणिहाए० पुव्वविदेहावरविदेहेसु वासेसु अरहंत चक्कवट्टी बलदेववासुदेवा। चारणा विज्जाहरा समणा समणीओ सावगा सावियाओ मणुया पगइ० तेसिं पणिहाए लवण० सीया सीयोदगासु सलिलासु देवया महिड्डिया०, देवकुरूत्तरकुरुसु मणुया पगइभद्दगा० मंदरे पव्वए देवया महिड्डिया०, जंबूए य सुदंसणाए जंबूदीवाहिवती अणड्डिए णामं देवे महड्डिए जाव पलिओवमट्ठिईए परिवसइ तस्स पणिहाए लवणसमुद्दे नो उवीलेइ नो उप्पीलेइ नो चेव णं एगोदगं करेइ, अदुत्तरं च णं गोयमा! लोगट्ठिई लोगाणुभावे-यण्णं लवणसमुद्दे जंबूदीवं दीवं नो उवीलेइ नो उप्पीलेइ नो चेव णं एगोदगं करेइ ॥सू० ९४॥

छाया—लवणः खलु भदन्त ! समुद्रः किं संस्थितः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! गो-तीर्थसंस्थितः नावा संस्थानसंस्थितः शुक्तिकासंपुटसंस्थितः अश्वस्कन्धसंस्थितः, वलभीसंस्थितः वृत्तः वलयाकारसंस्थानसंस्थितः प्रज्ञप्तः। लवणः खलु भदन्त ! समुद्रः कियता चक्रवालविष्कंभेण कियता परिक्षेपेण कियता उद्वेधेन कियता उत्सेधेन कियता सर्वाग्रेण प्रज्ञप्तः। गौतम ! लवणः खलु समुद्रः द्वे योजनशतसहस्रे चक्रवालविष्कम्भेण पञ्चदश योजनशतसहस्राणि एकाऽऽशीतिश्च सहस्राणि शतं चैकोनचत्वारिंशं किंचिद्विशेषोनं परिक्षेपेण एकं योजनसहस्रमुद्वेधेन षोडशयोजन-सहस्राणि उत्सेधेन सप्तदशयोजनसहस्राणि सर्वाग्रेण प्रज्ञप्तः, यदि खलु भदन्त ! लवणः समुद्रो द्वे योजनशतसहस्रे चक्रवालविष्कम्भेण पञ्चदशयोजनशतसहस्राणि एकाशीतिश्च शतं चैकोनचत्वारिंशं किंचिद्विशेषोनं परिक्षेपेण एकं योजनसहस्र-मुद्वेधेन षोडशयोजनसहस्राणि उत्सेधेन सप्तदशयोजनसहस्राणि सर्वाग्रेण प्रज्ञप्तः। कस्मात् खलु भदन्त ! लवणः समुद्रो जम्बूद्वीपं द्वीपं नावपीडयति—नोत्पीडयति —नैव खलु एकोदकं करोति ? गौतम ! जंबूद्वीपे खलु द्वीपे भरतैरावतयोर्वर्षयोः अर्हतचक्रवर्ति बलदेवा—वासुदेवा—श्चारणा। विद्याधराः श्रमणाः श्रमण्यः श्रावकाः श्राविकाः मनुष्याः प्रकृतिभद्रकाः प्रकृतिविनीता प्रकृत्युपशान्ताः प्रकृति प्रतनु-क्रोध—मान—माया—लोभाः—मृदु—मार्दव—संपन्नाः आलीनाः भद्रकाः विनीताः तेषां खलु प्रणिधया लवणः समुद्रो जम्बूद्वीपं द्वीपं नो अवपीडयति नो उत्पीड-यति न चैव खलु एकोदकं करोति—गङ्गा सिन्धु रक्ता रक्तवतीषु सलिलासु देवता

महर्द्धिकाः यावत्पल्योपमस्थितिकाः परिवसन्ति तेषां प्रणिधया लवणसमुद्रो यावद् नैव खलु एकोदकं करोति क्षुल्लहिमवत् शिखरिणोर्वर्षधरपर्वतयोर्देवा महर्द्धिका स्तेषां खलु प्रणिधया० हैमवतहैरण्यवतयो र्वर्षधरवर्षयो र्मनुजाः प्रकृतिभद्रकाः० रोहितांस सुवर्णकूलरूप्यकूलासु सलिलासु देवताः महर्द्धिका स्तासां खलु प्रणिधया० शब्दापाति विकटापाति वृत्तवैताढ्य पर्वतेषु देवा महर्द्धिकाः यावत्पल्योपमस्थितिकाःपरिवसन्ति, महाहिमवद् रुक्मिवर्षधरपर्वतयो र्देवा महर्द्धिका यावत् पल्योपमस्थितिकाः हरिवर्षरम्यकवर्षयोर्मनुजाः प्रकृतिभद्रकाः, गन्धापाति–माल्यवत् पर्यायंयोर्वृत्तवैताढ्यपर्वतयो र्देवा महर्द्धिकाः निषधनीलवतोवर्षधरपर्वतयो र्देवा महर्द्धिकाः० सर्वाः ह्रददेवता भणितव्याः, पद्मह्रद तिगिच्छ केसरिह्रदावसानेषु देवता महर्द्धिकाः तेषां प्रणिधया० पूर्वविदेहापरविदेहयो र्वर्षयोरर्हत चक्रवर्ति बलदेव वासुदेवाश्चारणा विद्याधराः श्रमणाः श्रमण्यः श्रावकाः श्राविकाः मनुजाः प्रकृतिभद्रकाः० तेषां प्रणिधया लवणसमुद्रः० शीताशीतोदकयोः सलिलयो र्देवता महर्द्धिकाः० देवकुरूत्तरकुर्वोर्मनुजाः प्रकृतिभद्रकाः, मन्दरे पर्वते देवता महर्द्धिकाः० जम्ब्वां च सुदर्शनायां जम्बूद्वीपाधिपतिः अनादृतो नाम देवो महर्द्धिको यावत्-पल्योपमस्थितिकः परिवसति० तस्य प्रणिधया लवणसमुद्रो नाऽवपीडयति–नो उत्पीडयति–नैव खलु एकोदकं करोति। अथोत्तरं च खलु गौतम! लोकस्थिति-र्लोकानुभावश्च यत्–लवणसमुद्रो जम्बूद्वीपं द्वीपं नाऽवपीडयति–नो उत्पीडयति नैव खलु एकोदकं करोति ॥९४॥

टीका—'लवणे णं भंते! समुद्दे किं संठिए पन्नत्ते' हे भदन्त! योऽसौ श्रूयते लवणः समुद्रः स खलु किं संस्थानसंस्थितः किमाकारवान् प्रज्ञप्तः समाधत्ते भगवान्–'गोयमा! गोतित्थसंठिए–नावासंठाणसंठिए – सिप्पिसंपुडसंठिए–आसखंधसंठिए वलभीसंठिए वट्टे वलयाकारसंठिए पन्नत्ते' हे गौतम! गोतीर्थ-

---

'लवणे णं भंते! समुद्दे किं संठिए पण्णत्ते' इत्यादि।

टीकार्थ–हे भदन्त! लवणसमुद्र का संस्थान कैसा कहा गया है? उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा! गोतित्थसंठिए नावा संठाणसंठिए सिप्पिसंपुडसंठिए, आसखंधसंठिए वलभिसंठिए वट्टे वलयागार-संठाणसंठिए पण्णत्ते' हे गौतम! लवणसमुद्र का संस्थान जैसा गो-

---

'लवणेणं भंते! समुद्दे किं संठिए पण्णत्ते' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ–હે ભગવન્! લવણ સમુદ્રનું સંસ્થાન કેવું કહેવામાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે–'गोयमा! गोतित्थ संठिए नावा संठाणसंठिए सिप्पिसंपुडसंठिए आसखंधसंठिए वलभिसंठिए वट्टे वलयागारसंठाणसंठिए पण्णत्ते' હે ગૌતમ! લવણસમુદ્રનું સંસ્થાન ગોતીર્થનું

संस्थानसंस्थितः गोतीर्थो जलाशयतटः तत्संस्थानवान् क्रमेण नीचै नीचतरः, बुध्नादूर्ध्वं नाव इवोभयपार्श्वयोः समतलभूभागमपेक्ष्य क्रमशो जलवृद्धिसंभवेनोन्नताऽऽकारवान् शुक्तिकासंपुटसंस्थानसंस्थितः उद्वेधजलस्य वृद्धिं गतजलस्य चैकत्र मीलनात् संपुटितशुक्तिवत्संस्थितः, उभयोः पार्श्वयोः पंचनवतियोजनसहस्रपर्यन्तेऽश्वस्कन्धस्य इवोन्नततया षोडशयोजनसहस्रप्रमाणोच्चैस्त्वयोः शिखायाः संभवात् अश्वस्कन्धसंस्थितः, दशयोजनसहस्रप्रमाणविस्तृतशिखायाः वलभीगृहाकाररूपेण प्रतिभासतया वलभीसंस्थानसंस्थितो वृत्तो वलयाकारसंस्थितः प्रज्ञप्तः।

तीर्थ का संस्थान है वैसा कहा गया है नाव का जैसा संस्थान है वैसा कहा गया है शुक्ति का–सीप–का जैसा संस्थान होता है वैसा संस्थान कहा गया है अश्व स्कन्ध का जैसा संस्थान होता है वैसा संस्थान कहा गया है वलभी गृह का जैसा संस्थान होता है वैसा संस्थान कहा गया है गोल संस्थान वाला कहा गया है और वलय का जैसा संस्थान होता है उस तरह से संस्थान वाला कहा गया है तात्पर्य इसका यह है कि यहां पर जो लवणसमुद्र के संस्थान को गोतीर्थ के संस्थान जैसा कहा गया है वह नीचे नीचे की उसकी गहराई को लेकर कहा गया है नौका के संस्थान जैसा जो इसका संस्थान कहा है, वह दोनों बाजू के समतल भूभाग को लेकर कहा है। क्योंकि इस भूमि भाग के बाद ही क्रमशः जल की वृद्धि होने से उसका आकार उन्नत होता जाता है। सीप के सम्पुट के जैसा जो इसका आकार कहा गया है वह उद्वेध जल गहराई का जल–को और जलवृद्धि जल को एक जगह

જેવું સંસ્થાન છે એવું કહેલ છે. નાવનું જેવું સંસ્થાન છે તેવું કહેલ છે, શુક્તિ–સીપનું જેવું સંસ્થાન–આકાર હોય છે તેવું કહેવામાં આવેલ છે. અશ્વ સ્કંધનું જેવું સંસ્થાન હોય છે તેવું તેનું સંસ્થાન છે. વલભીગૃહનું જેવું સંસ્થાન હોય છે તેવું તેનું સંસ્થાન છે. ગોળ સંસ્થાન વાળો લવણ સમુદ્ર કહેલ છે. તથા વલયનું જેવું સંસ્થાન હોય છે તેવું તેનું સંસ્થાન કહેવામાં આવેલ છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એવું છે કે–અહીયાં લવણ સમુદ્રના સંસ્થાનને ગોતીર્થના સંસ્થાન જેવું જે કહેવામાં આવેલ છે. તે નીચે નીચેની ઉંડાઇને લઇને કહેવામાં આવેલ છે. નૌકાના સંસ્થાન જેવું જે તેનું સંસ્થાન હોવાનું કહેલ છે તે બન્નેની બાજુની સમતલ ભૂમિભાગને લઈ ને કહેવામાં આવેલ છે. કેમકે આ ભૂમિભાગ પછીજ ક્રમથી જલની વૃદ્ધિ થવાથી તેનો આકાર ઉંચો થઈ જાય છે. સીપના સંપુટના જેવો જે તેનો આકાર કહેવામાં આવેલ છે તે ઉદ્વેધ–ઉંડાઇના જલને તથા જલવૃદ્ધિના જલને એક સ્થળે મેળવવાના

'लवणे णं भंते ! समुद्दे केवइयं चक्कवालविक्खंभेणं केवइयं परिक्खेवेणं केवइयं उव्वेहेणं-केवइयं उस्सेहेणं केवइयं सव्वग्गेणं पण्णत्ते' लवणसमुद्रो हि कियता चक्रवालविष्कम्भेण कियता परिक्षेपेण-उद्वेधेन-उत्सेधेन सर्वाग्रेण च-उत्सेधोद्वेध-

मिलने के विचार से कहा गया है क्योंकि इस स्थिति में उस का आकार शुक्तिका के संपुट के जैसा हो जाता है। अश्व के स्कंध के आकार के जैसा जो इसका आकार कहा गया है वह शिखा के ९५ हजार योजन पर्यन्त प्रदेश में उन्नत रहने से और १६ हजार योजन प्रदेश में उन्नत रहने से कहा गया है। वलभीगृह के जैसे संस्थान वाला जो इसे कहा गया है वह १० हजार योजन प्रमाण विस्तार वाली शिखा का आकार वलभी गृह के आकार जैसा प्रतिभासित होने के कारण से कहा गया है यह लवणसमुद्र जम्बूद्वीप को चारों ओर से घेरे हुए हैं अतः इसका आकार गोल हो गया है और यह गोल आकार जैसे गोल वलयका होता है वैसा है इसीलिये इसे वृत्त और वलयाकार संस्थान वाला कहा गया है 'लवणे णं भंते ! समुद्दे केवइयं चक्कवालविक्खंभेणं, केवइयं परिक्खेवेणं, केवइयं उव्वेहेणं, केवइयं उस्सेहेणं केवइयं सव्वग्गेणं पन्नत्ते' हे भदन्त ! लवणसमुद्र चक्रवाल विष्कम्भ की अपेक्षा कितना है ? परिधि की अपेक्षा कितना है ? उद्वेध की अपेक्षा कितना है ? उत्सेध की अपेक्षा कितना है ? और उत्सेध और उद्वेध के परिमाण की समग्रता से कितना है ? इस

વિચારથી કહેવામાં આવેલ છે. કેમકે એ સ્થિતિમાં તેનો આકાર સીપના જેવો થઈ જાય છે. ઘોડાની ખાંધના જેવો જે તેનો આકાર કહ્યો છે તે શિખાના ૯૫ પંચાણુ હજાર યોજન પર્યન્તના પ્રદેશમાં ઉંચો રહેવાથી અને ૧૬ સોળ હજાર યોજન પ્રદેશમાં ઉંચો રહેવાથી કહેવામાં આવેલ છે. વલભીગ્રહના જેવા સંસ્થાન વાળો જે તેનો આકાર રહેવામાં આવેલ છે તે ૧૦ દસ હજાર યોજન પ્રમાણ વિસ્તારવાળી શિખાનો આકાર વલભીગ્રહના આકાર જેવો પ્રતિભાસિત થવાના કારણથી કહેવામાં આવેલ છે. આ લવણ સમુદ્રે જંબૂદ્વીપને ચારે બાજુએથી ઘેરેલો છે. તેથી તેનો આકાર ગોળ કહેવામાં આવેલ છે. અને આ ગોળ આકાર જેવું ગોળ વલય હોય છે એ પ્રમાણેનો છે. 'लवणेणं भंते! समुद्दे केवइयं चक्कवालविक्खंभेणं केवइयं परिक्खेवेणं, केवइयं उव्वेहेणं, केवइयं उस्सेहेणं केवइयं सव्वग्गेणं पण्णत्ते' હે ભગવન્ ! લવણ સમુદ્ર ચક્રવાલ વિષ્કંભની અપેક્ષાએ કેટલો છે ? ઉત્સેધની અપેક્ષાથી કેટલો છે ? પરિધિની અપેક્ષાથી કેટલો છે ? ઉદ્વેધની અપેક્ષાથી કેટલો છે ? છે ? તથા ઉત્સેધ અને ઉદ્વેધના પરિણામની સમગ્રતાથી કેટલો છે ? આ પ્રશ્નના

परिमाण सामस्त्येन प्रज्ञप्त इति प्रश्नः, भगवानाह -'गोयमा ! लवणे णं समुद्दे दो जोयणसयसहस्साइं चक्कवाल विक्खंभेणं' हे गौतम ! द्वे योजनशतसहस्रे २००००० चक्रवालविष्कम्भेण, पञ्चदशयोजनसहस्राणि १५००००० एकाशीतिः सहस्राणि शतं चैकोनचत्वारिंशं किंचिद् विशेपोनं परिक्षेपेण परिधिना प्रज्ञप्तः, एकं योजनसहस्रमुद्वेधेन, पोडशयोजनसहस्राणि उत्सेधेन, सप्तदशयोजनसहस्राणि सर्वाग्रेणोत्सेधोद्वेधमीलनेन प्रज्ञप्तः। अत्र लवणसमुद्रस्य घनप्रतरगणितभावना एवं भवति-तत्र प्रतरभावनाप्रकारः-लवणसमुद्रसत्कविस्तारपरिमाणात् द्विलक्षयोजनरूपात् दशयोजनसहस्राणि शोध्यन्ते शोधितेपु तेपु शेपस्यार्धं क्रियंते ततो जातानि पंचनवतिः सहस्राणि, प्राक्शोधितानि दशसहस्राणि तत्र प्रक्षिप्यन्ते ततो जातं

के उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! लवणे णं समुद्दे दो जोयणसयसहस्साइं चक्कवालविक्खंभेणं, पण्णरस जोयणसतसहस्साइं एकासीतिं च सहस्साइं सतं च इगुयालं किंचि विसेसूणे परिक्खेवेणं' हे गौतम ! चक्रवाल विष्कम्भ की अपेक्षा लवणसमुद्र दो लाख योजन का है परिधि की अपेक्षा लवणसमुद्र कुछ कम पन्द्रह लाख एकासी हजार एक सौ उनतालीस योजन का है 'एगं जोयणसहस्सं उव्वेहेणं' गहराई की अपेक्षा लवणसमुद्र एक हजार योजन का है 'सोलस जोयणसहस्साइं उस्सेहेणं, सत्तरसजोयणसहस्साइं सव्वग्गेणं पण्णत्ते' ऊंचाई की अपेक्षा लवणसमुद्र सोलह हजार योजन का है उत्सेध और उद्वेध के परिमाण को मिलाने की अपेक्षा लवणसमुद्र १७ हजार योजन का है। यहां लवणसमुद्र की पूर्वाचार्यों ने जो घन प्रतरगणित की भावना भावित है उसे हम शिष्य जनों के अनुग्रह के निमित्त प्रकट करते हैं-प्रतर को लाने के लिये यह करण सूत्र है-लवणसमुद्र

ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा ! लवणेणं समुद्दे दो जोयणसयसहस्साइं चक्कवालविक्खंभेणं पण्णरसजोयणसयसहस्साइं एकासीतिं च सहस्साइं सतं च इगुयालं किंचि विसेसूणे परिक्खेवेणं' હે ગૌતમ ! ચક્રવાલ વિષ્કંભની અપેક્ષાએ લવણ સમુદ્ર કંઈક ઓછા ૧૫ પંદર લાખ એકાસી હજાર એકસો અડતાલીસ યોજનને છે. 'एगं जोयणसहस्सं उव्वेहेणं' ઉંડાઈની અપેક્ષાથી લવણ સમુદ્ર એક હજાર યોજનને છે. 'सोलस जोयणसहस्साइं उस्सेहेणं, सत्तरसजोयणसहस्साइं सव्वग्गेणं पण्णत्ते' ઉંચાઈની અપેક્ષાથી લવણ સમુદ્ર ૧૬ સોળ હજાર યોજનને છે. ઉત્સેધ અને ઉદ્વેધના પરિમાણુને મેળવવાની અપેક્ષાએ લવણ સમુદ્ર ૧૭ સત્તર હજાર યોજનને છે. અહીયાં પૂર્વાચાર્યોએ લવણ સમુદ્રની જે ઘન પ્રતરની ભાવના કરી છે. તેને શિષ્ય

पञ्चोत्तरलक्षम् १०००००५, एतच्च कोटीति व्यवह्रियते अनया च कोटया लवणसमुद्रस्य मध्यभागवर्ति परिरयो नवलक्षाः अष्टचत्वारिंशत् सहस्राणि षट्-शतानि त्र्यशीत्यधिकानि ९,४८६८३ इत्येवं परिमाणो गुण्यते, ततः प्रतरपरि-माणं भवति तच्चेदं नवनवति कोटिशतानि एकषष्टिः कोटयः सप्तदशलक्षाः पञ्च-दशसहस्राणि ९९६११७१५०००, उक्तञ्च-

'वित्थाराओ सोहिय दससहस्साइं सेस अद्धंमि।
तं चेव परिक्खवित्ता लवणसमुद्दस्स सा कोडी ॥१॥
लक्खं पंच सहस्सा कोडीए तीए संगुणे ऊणं।
लवणसमुद्दस्स मज्झ परिही ताहे पयरं इमं होइ ॥२॥

का जो विस्तार परिमाण २ लाख योजन का है उसमें से १० हजार योजन को शोधित करने पर-घटाने पर जो शेष १९०००० बचता है उसे आधा करने पर ९५००० आते हैं इन ९५००० में शोधित किये गये १०००० मिलाने से १०५००० हो जाते हैं इसे कोटी से व्यहृत किया गया है इस कोटि से लवणसमुद्र की जो मध्यभागवर्ती परिधि का ९४८६८३ प्रमाण हैं उसे गुणित करने पर प्रतर का परिमाण होता है यह प्रतर का परिमाण ९९६११७१५००० नन्नानवे .अरब एकसठ करोड सतरह लाख पन्द्रह हजार इतना आता है कहा भी है

वित्थाराओ सोहिय दससहस्साइं सेस अद्धंमि।
तं चेव परिक्खवित्ता लवणसमुद्दस्स सा कोडी ॥१॥

જનો પરના અનુગ્રહ માટે હું પ્રગટ કરૂં છું. પ્રતરને લાવવા માટે આ કરણુ સૂત્ર છે.-લવણુ સમુદ્રનો જે વિસ્તાર પરિમાણુ ૨ બે લાખ યોજનનું કહ્યું છે, તેમાંથી ૧૦ દસ હજાર યોજનને શોધિત કરવાથી-ઘટાડવાથી શેષ જે ૧૯૦૦૦૦ એક લાખ નેવું હજાર વધે છે તેને અર્ધા કરવાથી ૯૫૦૦૦/ પંચાણુ હજાર આવે છે. તેમાં એ પંચાણુ હજારમાં શોધિત કરવામાં આવેલ ૧૦૦૦૦/ દસ હજાર મેળવવાથી ૧૦૫૦૦૦ એક લાખને પાંચ હજાર થઇ જાય છે. તેને કરોડથી વ્યવહૃત કરવામાં આવેલ છે. એ કોટિથી લવણુ સમુદ્રની મધ્યભાગ વર્તિ પરિધિનું પ્રમાણુ જે ૯૪૮૬૮૩ નવ લાખ અડતાલીસ હજાર છસો ત્યાસી યોજન પ્રમાણનું છે, તેનો ગુણાકાર કરવાથી પ્રતરનું પરિમાણુ થઈ જાય છે. આ પ્રતરનું પરિમાણુ ૯૯૬૧૧૭૧૫૦૦૦ નવાણુ અબજ એકસઠ કરોડ સત્તર લાખ પંદર હજાર થઇ જાય છે. કહ્યું પણુ છે કે-

वित्थाराओ सोहिय दससहस्साइं सेस अद्धंमि।
तं चेव परिक्खवित्ता लवणसमुद्दस्स सा कोडी ॥ १ ॥

नवनवई कोडीसया एगट्ठी कोडी लक्ख सत्तरसा।
पन्नरस सहस्साणि य पयरं लवणस्स निद्दिट्ठं ॥३॥

छाया-विस्तारानुशोधितो दशसहस्राणि शेषोऽर्द्धे।
तमेव प्रक्षिप्य लवणसमुद्रस्य सा कोटिः ॥१॥
लक्षं पञ्चसहस्राणि कोटचा तिसृभिः संगुणिते ऊनम्।
लवणस्य मध्यपरिधिः ततः प्रतरमिमं भवति ॥२॥
नवनवतिः कोटि शतानि एकषष्टिः कोटयो लक्षाः सप्तदश।
पंचदशसहस्राणि च प्रतरो लवणस्य निर्दिष्टः ॥इति॥

घनगणितभावनात्वेवम्-अत्र खलु लवणस्य शिखा षोडशसहस्राणि योजनसहस्रमुद्वेधः सर्वसंख्यया सप्तदशसहस्राणि, तैः प्राक्तनं प्रतरपरिमाणं गुण्यते ततो घनगुणितं भवति-तच्चेदं षोडशकोटि कोटयः त्रिनवतिः कोटि शतसहस्राणि एकोनचत्वारिंशत् कोटि सहस्राणि नवकोटि शतानि पञ्चदशकोटयधिकानि पञ्चाशल्लक्षाणि योजनानाम् १६९३३९९१५५०००००००। उक्तञ्च—

लक्खपंचसहस्सा कोडीए तीए संगुणे ऊणं।
लवणस्स मज्झ परिही ताहे पयरं इमं होइ ॥२॥
नव नउई कोडिसयो एगट्ठी कोडि लक्खसत्तरसा।
पन्नरस सहस्साणि य पयरं लवणस्स णिद्दिट्ठं ॥३॥

घनगणित की भावना इस प्रकार से है-लवणसमुद्र की शिखा १६ हजार योजन की है एक हजार योजन का इसका उद्वेध है-गहराई है सब का परिमाण १७ हजार योजन का है इन से प्राक्तन प्रतर को गुणित करने पर घनगुणित होता है इसका परिमाण १६९३३९९१५-५०००००० योजन होता है कहा भी है-

---

लक्ख पंचसहस्सा कोडीए तीए संगुणे ऊणं।
लवणस्स मज्झ परिही ताहे पयरं इमं होइ ॥ २ ॥
नव नउइ कोडिसया एगट्ठि कोडि लक्ख सत्तरसा।
पन्नरस सहस्साणि य पयरं लवणस्स णिद्दिट्ठं ॥ ३ ॥

घन गणितनी भावना आ प्रमाणे छे.-लवण समुद्रनी शिखा १६ सोळ हजार योजननी छे. तेनो उद्वेध १ एक हजार योजननो छे. अर्थात् एटली उंडाई छे. बधानुं परिमाण १७ सत्तर हजार योजननुं छे. तेनाथी पहेलाना प्रतरनो गुणाकार करवाथी घन गुणित थाय छे. तेनुं परिमाण १६९३३९९-१५५०००००० आटला योजननुं थाय छे. कह्युं पण छे के-

'जोयणसहस्स सोलस लवणसिहा अहो गया सहस्सेगं ।
पयरं सत्तरसहस्स संगुणं लवण घणगणियं ॥१॥
सोलसकोडाकोडी ते णउई कोडी सयसहस्साओ ।
ऊणयालीस सहस्सा नवकोडी सया य पन्नरसा ॥२॥
पन्नास सयसहस्सा जोयणाणं भवे अणूणाइं ।
लवणसमुद्दस्सेयं जोयण संखाए घणगणियं ॥३॥

उक्तञ्च-'योजनसहस्र षोडशलवणशिखा अधोगता सहस्रमेकम् ।
प्रतरं सप्तदशसहस्र संगुणितं लवणघनगणितम् ॥१॥
षोडश कोटीकोटयः त्रिणवति कोटि शतसहस्राणि ।
ऊन चत्वारिंशत् सहस्राणि नवकोटि शतानि च पंचदश ॥२॥
पंचाशत् शतसहस्राणि योजनानां भवेदनूनानि ।
लवणसमुद्रस्येदं योजनसंख्यातं घनगणितम् ॥३॥

अथ कथमेतावत्प्रमाणं लवणसमुद्रस्य घनगणितं भवति नहि सर्वत्र लवणसमुद्रस्य सप्तदशयोजन सहस्रप्रमाणउच्छ्रयो भवति, किन्तु-मध्यभागे एव दशसहस्रप्रमाणविस्तारः ततो यथोक्तघनगणितं कथमुपपद्येत इति चेदत्रोच्यते-

---

'जोयणसहस्स सोलसलवणसिहा अहोगया सहस्सेगं ।
पयरं सत्तरसहस्स संगुणं लवणघणगणियं ॥१॥
सोलसकोडाकोडी ते णउई कोडि सयसहस्साओ ।
उणयालीस सहस्सा नवकोडिसया य पन्नरसा ॥२॥
पन्नास सयसहस्सा जोयणाणं भवे अणूणाइं ।
लवणसमुद्दस्सेयं जोयण संखाए घणगणियं ॥३।

शंका-लवणसमुद्र का इतना घनगणित रूप प्रमाण कैसे होता है? क्योंकि सर्वत्र उसकी १७ हजार योजन प्रमाण ऊंचाई नहीं है।

जोयणसहस्स-सोलसलवणसिहा अहोगया सहस्सेगं ।
पयरं सत्तरसहस्स-संगुणं लवणघणगणियं ॥ १ ॥
सोलसकोडाकोडी, ते णउई कोडिसयसहस्साओ ।
उणयालीससहस्सा नवकोडिसयाय पन्नरसा ॥ २ ॥
पन्नाससयसहस्सा जोयणाणं भवे अणूणाइं ।
लवणस्सेयं जोयण संखाए घणगणियं ॥ ३ ॥

शंका-લવણ સમુદ્રનું ઘનગણિત રૂપ પ્રમાણ એટલું કેવી રીતે થાય છે? કેમકે-બધેજ તેની ઉંચાઇ ૧૭ સત્તર હજાર યોજન પ્રમાણ નથી. પરંતુ

केवलं लवणशिखा शिरसि उभयवेदिकान्तयो रुपरि दवरिकाया मेकान्तऋजुरूपायां दीयमानायां २ यदपान्तराले जलशून्यं क्षेत्रं तदपि करणगत्या तदा भाव्यमिति स जलं विवक्ष्यते अत्र मन्दरो दृष्टान्तपर्वतः । तथाहि–नहि सहि सर्वत्रैकादश-भाग-परिहाणिरुपवर्ण्यते ।

अथ च न सर्वत्रैकादशभागपरिहाणिः किन्तु–कापि कियती केवलं मूलतः शिखरं यावत्–दवरिकायां दत्तायां यदपान्तराले कापि कियदाकाशं तत्सर्वं करण-

किन्तु मध्यभाग में तो १० हजार प्रमाण विस्तार है तो फिर यथोक्त घनगणित कैसे बनता है ?

उत्तर–शंका तो ठीक है परन्तु विचार करने पर यह घनगणित रूप प्रमाण बैठ जाता है जब लवण शिखा के ऊपर और दोनों वेदि-कान्तों के ऊपर एकान्त ऋजुरूप दवरिका दी जाती है उस समय जो अपान्तराल में जल शून्य क्षेत्र बचता है वह भी करणगति के अनु-सार सजल मान लिया जाता है इस विषय में मन्दर पर्वत दृष्टान्त रूप हैं मन्दर पर्वत की सर्वत्र एकादश भागरूप हानि वर्णित की गई है परन्तु इसकी यह हानि सर्वत्र नहीं हैं किन्तु कहीं पर कितनी है और कहीं पर कितनी हैं केवल मूल से लेकर शिखर दवरिका के देने पर जो अपान्तराल में इस एकादश भागरूप हानि संशून्य जो कुछ आकाश है उसे करणगति के अनुसार मेरुरूप मान कर गणितज्ञो ने सर्वत्र एकादश भाग रूप हानि का वर्णन किया है यह हम अपनी

મધ્ય ભાગમાં તો ૧૦ દસ હજાર પ્રમાણ વિસ્તાર છે. તો પછી ઉપર કહ્યા પ્રમાણેનું ઘન ગણિત કેવી રીતે બને છે ?

ઉત્તર–તમારી શંકા બરાબર છે. પરંતુ વિચાર કરતાં આ ઘનગણિત રૂપ પ્રમાણ બરાબર બેસી જાય છે. તે એવી રીતે કે–જ્યારે લવણ સમુદ્રની શિખાની ઉપર અને બન્ને વેદિકાન્તોની ઉપર એકાન્તઋજુ રૂપ દવરિકા આપવામાં આવે છે. તે સમયે જે અપાન્તરાલમાં જલ વિનાનું ક્ષેત્ર બચે છે તે પણ કરણ ગતિ અનુસાર જલયુક્તમાની લેવામાં આવે છે. આ સંબંધમાં મંદર પર્વત દૃષ્ટાંત રૂપ છે. બધેજ મંદર પર્વતની હાની એકાદશ–અગીયાર ભાગ રૂપ વર્ણવવામાં આવેલ છે. પરંતુ તેવી આ હાની બધેજ નથી. ક્યાંક ક્યાંક કેટલીક કેટલીક છે. કેવળ મૂળથી લઈને શિખર પર્યન્ત દવરિકા દેવાથી અપાન્તરાલમાં જે આ અગિયારના ભાગ રૂપ હાનીથી રહિત જે કંઈ આકાશ છે, તેને કરણગતિ પ્રમાણે મેરૂ રૂપ માનીને ગણિતવિદોએ બધેજ અગિયાર ભાગ રૂપ હાનીનું વર્ણન કરેલ છે. આ કથન હું મારી પોતાની કલ્પનાથી કહેતો નથી. પરંતુ

गत्या मेरोराभाव्यमिति मेरुतया परिकल्प्य गणितज्ञाः सर्वत्रैकादश परिभागहानिं वर्णयन्ति एवमिहापि घनपरिमाणम् ।

'जइ णं भंते ! लवणसमुद्दे दो जोयणसहस्साइं चक्कवालविक्खंभेणं पन्नरस-जोयणसयसहस्साइं एगासीइं च सहस्साइं सयं इगुयालं किंचि विसेसूणा परिक्खेवेणं—एगं जोयणसहस्स मुव्वेहेणं—सोलसजोयण सहस्साइं उस्सेहेणं—सत्तरसजोयणसहस्साइं सव्वग्गेणं पन्नत्ते' यदि खलु भदन्त ! प्रतिपादितो लवणः समुद्रो द्वे योजनसहस्रे चक्रवालविष्कम्भेण पञ्चदशयोजनशतसहस्राणि एकाशीतिः सहस्राणि शतमेकोनचत्वारिंशं किंचिद्विशेपोनं परिक्षेपेण प्रज्ञप्तः, एकं योजन-सहस्रमुद्वेधेन पोडशयोजनसहस्राणि उत्सेधेन सप्तदशयोजनसहस्राणि सर्वाग्रेण

कल्पना से नहीं कहते हैं। किन्तु जिन भद्रगणी क्षमाश्रमण ने विशे-षणवृत्ती में इस विचार के सिलसिले में ऐसा कहा है—'एवं उभय-वेइयंताओ सोलस सहस्सुस्सेहस्स कन्नईए जं लवणसमुद्दा भव्वं जल-सुन्नंपि खेत्तं तस्स गणियं—जहा मंदरपव्वयस्स एकारसभागपरिहाणी कन्नगइए आगासस्स वि तदा भव्वंति काउं भणिया तहा लवणसमु-द्दस्स वि' इस प्रकार से विचार करने पर पूर्वोक्त घनगणित रूप प्रमाण सध जाता है।

अब गौतम स्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं—'जईणं भंते ! लवण-समुद्दे दो जोयणसयसहस्साइं चक्कवालविक्खंभेणं पन्नरस जोयण-सतसहस्साइं एगासीति सहस्साइं सतं इगुयालं किंचि विसेसूणा परिक्खेवेणं इत्यादि' हे भदन्त ! जैसा कि आपने कहा है लवणसमुद्र चक्रवाल विष्कम्भ की अपेक्षा दो लाख योजन का है परिधि की अपेक्षा वह कुछ कम पन्द्रह लाख इक्यासी हजार एकसौ उनतालीस योजन का है गहराई की अपेक्षा वह एक हजार योजन का है ऊंचाई

જીનભદ્ર ગણીક્ષમા શ્રમણે વિશેષણવૃત્તીમાં આ વિચારના સંબંધમાં આ પ્રમાણે કહ્યું છે.—'एवं उभयवेइयंताओ सोलससहस्सुस्सेहस्स कन्नगईए जं लवणसमुद्दा भव्वं जल-सुन्नंपि खेत्तं तस्स गणियं—जहा मंदरपव्वयास एकारसभागपरिहाणी कण्णगईए आगा-सस्स तदा भवंति काउं भणिया तहा लवणसमुद्दस्स वि' આ પ્રમાણે કરવાથી પૂર્વોક્ત ઘનગણિત રૂપ પ્રમાણ બની જાય છે.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—'जइणं भंते ! लवणसमुद्दे दो जोयणसहस्साइं एगासीति सहस्साइं सतं इगुयालं किंचि विसेसूणं परिक्खेवेणं' ઇત્યાદિ હે ભગવન્ આપે કહેલ છે કે—લવણ સમુદ્ર ચક્રવાલ વિષ્કંભની અપે-ક્ષા[illegible] ખ યોજનનો છે [illegible]ની અપેક્ષાથી તે કંઈક ઓછો પંદર લાખ [illegible] એક સો [illegible] જનનો છે. ઉંચાઇની અપેક્ષાથી તે

प्रशस्तः, तदा-'कम्हाणं भंते! लवणसमुद्दे जंबुद्दीवं दीवं नो उवीलेइ-नो उप्पीलेइ -नो चेव णं एगोदगं करेइ' हे भदन्त! न जाने कस्मात् कारणान्नाऽवपीडयति-नोत्पीडयति जलेन प्लावयति, प्राबल्येन बाधते इत्यर्थः, न चैवैकोदकं सर्वतो प्लावितं करोति जम्बूद्वीपं लवणसमुद्रः? भगवानाह-'गोयमा! जंबुद्दीवे णं दीवे भरहेरवएसु वासेसु अरिहंत चक्कवट्टि बलदेवा वासुदेवा चारणा विज्जाहरा समणा समणीओ सावया सावियाओ' हे गौतम! जंबुद्वीपे हि द्वीपे भरतैरावतवर्षेषु यतः खलु अर्हन्तः चक्रवर्त्तिनो बलदेवा वासुदेवाः चारणाः जंघाचारिमुनयो विद्याधराः श्रमणाः श्रमण्यः श्रावकाः श्राविकाश्चोत्पद्यन्ते सञ्चरन्ति एतत् सुषमदुष्षमादिक मारकत्रयमपेक्ष्य तथा न भवति, सुषमसुषमादिकमधिकृत्याह-

की अपेक्षा वह सोलह हजार योजन का है और उत्सेध एवं उद्वेध के परिमाण को मिलाने की अपेक्षा वह लवणसमुद्र-१७ हजार योजन का है तो फिर ऐसी स्थिति में वह 'कम्हाणं भंते! लवणसमुद्दे जंबुदीवं दीवं नो उवीलेति नो उप्पीलेति णोचेवणं एगोदकं करेंति' लवणसमुद्र जम्बूद्वीप नामके द्वीप को किस कारण से पानी से नहीं बहा देता है? क्यों नहीं उसे प्रबलरूप से बाधा पहुंचाता है क्यों नहीं वह उसे जलमग्न बना देता है? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा जंबुद्दीवेणं दीवे भरहेरवएसु वासेसु अरहंत चक्कवट्टि बलदेवा वासुदेवा चारणा विज्जाधरा समणा समणीओ सावया सावियाओ मणुया एगधच्चा पगइभद्दया' हे गौतम! इस जम्बूद्वीप नामके द्वीप में जो भरतक्षेत्र एवं ऐरवत क्षेत्र हैं उनमें अर्हन्त, चक्रवर्त्ती, बलदेव, वासुदेव-नारायण जंघाचारी मुनिजन, विद्याधर, श्रमण, श्रमणियां,

સોળ હજાર યોજનનો છે. અને ઉત્સેધ અને ઉદ્વેધના પરિમાણને મેળવવાની અપેક્ષાથી તે લવણ સમુદ્ર ૧૭ સત્તર હજાર યોજનનો છે. તો પછી આ પરિસ્થિતિમાં તે 'कम्हाणं भंते! लवणसमुद्दे जंबुदीवं दीवं न उवीलेंति न उप्पीलेंति णो चेवणं एगोदकं करेंति' લવણસમુદ્ર જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપને શા કારણથી પાણીથી વહેરાવી દેતો નથી? તેને અત્યંત રીતે બાધા કેમ પહોંચાડતો નથી? તેમજ તેને જલમય કેમ બનાવી દેતો નથી?

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा! जंबुद्दीवेणं दीवे भरहेरवएसु वासेसु अरहंत चक्कवट्टी बलदेवा वासुदेवा चारणा विज्जाधरा समणा समणीओ सावया सावियाओ मणुया पगइभद्दया' હે ગૌતમ! આ જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં જે ભરતક્ષેત્ર અને ઐરવત ક્ષેત્ર છે, તેમાં અરહન્ત ભગવાન ચક્રવર્તિ, બલદેવ, વાસુદેવ, જંઘાચારી મુનિજન, વિદ્યાધર, શ્રમણ, શ્રમણિયો

ततश्चेहस्थाः 'मणुया पगइभद्दगा पगइविणीया पगइउवसंता पगइपयणुकोहमाण-मायालोभा मिउमद्दवसंपण्णा अल्लीणा भद्दगा विणीया तेसि णं पणिहाए' मनुजाः प्रकृतिभद्रकाः प्रकृतिविनीताः प्रकृत्युपशान्ताः प्रकृतिप्रतनुक्रोधमान-मायालोभाः मृदुमार्दवसंपन्नाः आलीनाः भद्रका विनीताः तेषां खलु प्रणिधया प्रणिधानमपेक्ष्य तेषां प्रभावत इत्यर्थः सान्निध्ययोगान्नाऽऽप्लावयति । 'लवणे समुद्दे जंबुद्दीवं दीवं नो उवीलेइ नो उप्पीलेइ नो चेव णं एगोदगं करेइ' अत-एव-लवणसमुद्रो जंबूद्वीपं नोत्पीडयति-नावपीडयति न चैवैकोदकं विदधाति । तथा दुष्पमदुष्पमादौ अपि नावपीडयति, भरतवैताढ्याद्यधिपति देवता प्रभावात्,

श्रावकः, श्राविकाएं भद्र प्रकृति वाले मनुष्य, 'पगति विणीया पगति उवसंता, पगति पयणुकोहमाणमाया लोभा मिउमद्दवसंपन्ना अल्लीणा भद्दगा विणीता' प्रकृति से विनीत पुरुष प्रकृति से उपशान्त पुरुष, प्रकृति से प्रतनुक्रोध, मान, माया, और लोभ वाले पुरुष, मृदुमार्दव संपन्न पुरुष, आलीन पुरुष-वैराग्य संपन्न पुरुष, या संसार में अलिप्त पुरुष उत्पन्न होते हैं सो इनके सम्बध को लेकर 'तेसिणं पणिहाते लवणे समुद्दे जंबुद्दीवं दीवं नो०' इनके प्रभाव को लेकर लवणसमुद्र जम्बूद्वीप को किसी भी प्रकार से पीडित नहीं करता है उसे बाधा नहीं पहुंचाता है उसे जलमय नहीं करता है। प्रकृति भद्रक आदि पदों की व्याख्या पहिले की जा चुकी है अर्हन्त, चक्रवर्त्ती, बलदेव, वासुदेव, जंघाचारणमुनि आदि के उत्पन्न होने की जो बात कही गई है वह सुषमदुष्षमादि तीन आरों को लेकर कही गई है क्योंकि अर्ह-

શ્રાવક શ્રાવિકાઓ ભદ્રપ્રકૃતિવાળા મનુષ્યો 'पगइविणीया, पगइउवसंता, पगइकोह माणमायालोभा मिउमद्दवसंपन्ना अल्लीणा भद्दगा विणीता' પ્રકૃતિથી વિનીત પુરૂષ પ્રકૃતિથી ઉપશાન્ત પુરૂષ, મૃદુમાર્દવ સંપન્ન પુરૂષ, આલીન પુરૂષ, વૈરાગ્યવાન્ પુરૂષ અથવા સંસારમાં અલિપ્ત પુરૂષ ઉત્પન્ન થાય છે. તો તેઓના સંબંધને લઈને 'तेसिणं पाणिहाते लवणे समुद्दे जंबुद्दीवं दीवं नो०' તેઓના પ્રભાવને લઈને લવણ સમુદ્ર જંબૂદ્વીપને કોઈ પણ રીતે પીડા પહોંચાડતો નથી. તેને બાધા કરતોનથી. તેને જલમય બનાવતો નથી. પ્રકૃતિભદ્ર વિગેરે પદોની વ્યાખ્યા પહેલાં કરવામાં આવી ગયેલ છે. અર્હંત, ચક્રવર્તિ, બલદેવ જંઘાચરણમુનિ વિગેરેની ઉત્પત્તિ થવાની જે વાત કહેવામાં આવી છે. તે સુષમ દુષમ વિગેરે ત્રણ આરાઓને લઈને કહેવામાં આવેલ છે. કેમકે અર્હન્ત વિગેરેની ઉત્પત્તી યથાયોગ્ય એજ કાળમાં થાય છે. પ્રકૃતિભદ્રક વિગેરે મનુષ્યોની ઉત્પત્તી થવાની જે વાત કહેવામાં આવી છે. તે સુષમ દુઃષમ વિગેરે આરાઓને લઈને કહે-

'गंगा सिंधु रत्तारत्तवईसु सलिलासु देवया महिड्डियाओ जाव पलियोवमट्ठिईया परिवसंति' गङ्गासिन्धु रक्तारक्तवतीषु सलिलासु प्रतिष्ठितासु देवता महर्द्धिका महाद्युतिकाः महासौख्याः महाभागाः पल्योपमस्थितिका परिवसंति । 'तेसिणं पणिहाए समुद्दे जाव नो चेव णं एगोदगं करेइ' तासां प्रणिधया प्रभावतः

दादिकों की उत्पत्ति यथा योग्य इन्हीं कालों में होती है प्रकृति भद्रक मनुष्यों की उत्पत्ति होने की जो बात कही गई है वह सुषम दुःषमादि आरकों को लेकर कही गई है दुष्पम दुष्षम आदि कालों में जो लवणसमुद्र जम्बूद्वीप को पीडित आदि नहीं करता है वह भरतवैताढय आदि के अधिपति देवताओं के प्रभाव से नहीं करता है-तथा क्षुल्लहिमवत् और शिखरी वर्षधर पर्वत इन दो पर देवता महर्द्धिक आदि विशेषणों वाले रहते हैं इसलिये उनके प्रभाव से लवणसमुद्र जम्बूद्वीप को दुःखित नहीं करता है तथा हैमवत और हैरण्यवत के मनुष्य प्रकृति भद्रक यावत् विनीत होते हैं इसलिये उनके प्रभाव से जम्बूद्वीप को लवणसमुद्र दुःखित नहीं करता है इत्यादि कारणों का कथन जैसा कि अन्य सिद्धान्त ग्रन्थों में किया है अब उसे ही यहां प्रकट किया जाता है 'गंगासिंधु रत्तारत्तवइसु सलिलासु देवया महड्डियाओ जाव पलिओवमट्ठिइया परिवसंति' गंगा, सिन्धु, रक्ता रक्तवती, इन महानदियों में जो अधिष्ठायक देव रहते हैं वे महर्द्धिक आदि विशेषणों वाले होते हैं यावत् पल्योपम की स्थिति वाले होते हैं सो 'तेसिणं पणिहाए लवणसमुद्दे जाव णो चेव णं एगोदकं करेइ' उनके प्रभाव

વામાં આવેલ છે. દુષ્પમ દુષ્ષમ વિગેરે કાળમાં જે લવણુ સમુદ્ર જંબૂદ્વીપને પીડિત વિગેરે કરતો નથી. તે ભરત વૈતાઢય વિગેરેના અધિપતિ દેવોના પ્રભાવથી તેમ કરતો નથી. તથા ક્ષુલ્લ હિમવત્ અને શિખરિ વર્ષધર પર્વત એ બન્નેની ઉપર મહર્દ્ધિક વિગેરે વિશેષણોવાળા દેવો રહે છે. તેઓના પ્રભાવથી લવણુ સમુદ્ર જંબૂદ્વીપને દુઃખી કરતો નથી. તથા હૈમવત અને હૈરણ્યવતના મનુષ્યો પ્રકૃતિભદ્રક યાવત્ વિનીત હોય છે. તેથી તેમના પ્રભાવથી જંબૂદ્વીપને લવણુ સમુદ્ર દુઃખી કરતો નથી. વિગેરે કારણોનું કથન જેમ અન્ય સિદ્ધાંત ગ્રંથોમાં કરવામાં આવેલ છે. તે જ કારણુને હવે અહિંયાં પ્રગટ કરવામાં આવે છે.-'गंगा सिंधुरत्तारत्तवइसु सलिलासु देवयामहड्ढियाओ जाव पलिओवमट्ठिईया परिवसंति' ગંગા સિંધુ, રક્તા, રક્તવતી, આ નદીઓમાં તેના અધિષ્ઠાયક-નિયામક જે દેવ રહે છે. તેઓ મહર્દ્ધિક વિગેરે વિશેષણોવાળા હોય છે. તેથી 'तेसिणं पणिहाए लवणसमुद्दे जाव णो चेव णं एगोदगं करेइ' તેના પ્રભા-

लवणो जंबूद्वीपं न बाधते। 'चुल्लहिमवंतसिहरेसु वासहरपव्वएसु देवया महड्ढिया तेसि णं पणिहाए०' क्षुल्लहिमवत् शिखरिणो र्वर्षधरपर्वतयो र्देवता महर्द्धिकाः० वसन्ति, तत्प्रणिधानेन प्रभावेण लवणो जम्बुद्वीपं न बाधते। 'हेमवतेरण्णवएसु वासेसु मणुया पगइभद्दगा जाव०' हैमवतहैरण्यवतो वर्षयो र्मनुजाः प्रकृतिभद्राः यावद् विनीताः परिवसन्ति तत्प्रणिधानेन लवणो न बाधते०।

'रोहितंससुवण्णकूलरुप्पकूलासु सलिलासु देवयाओ महड्ढियाओ तासिं पणिहा०' रोहितांश–सुवर्णकूल रूप्यकूलासु सलिलासु नदीषु महर्द्धिकाः देवताः परिवसन्ति तत्प्रभावाज्जम्बुं न बाधते लवणः। 'सद्दावाइ वियडावाइ वट्टवेयड्ढ पव्वएसु देवा महिड्ढिया जाव पलिओवमट्ठिईया परिवसंति' शब्दापाति विकटापाति वृत्तवैताढ्यपर्वतयोः (तयोः) मध्ये महर्द्धिकाः० यावत्पल्योपमस्थितिमन्तो देवाः परिवसन्ति तत्प्रणिधानेन०। 'महाहिमवंतरुप्पिसु वासहरपव्वएसु देवा महड्ढिया जाव पलिओवमठिईया०' महाहिमवत् रुक्मिवर्षधरपर्वतयो र्मध्ये च मह-

से लवणसमुद्र जम्बूद्वीप को पीडित आदि नहीं करता है 'चुल्लहिमवंतसिहरेसु वासहरपव्वएसु देवा महिड्ढिया तेसिणं पणिहाए० हेमवतेरण्णवतेसु वासेसु मणुया पगइभद्दगा जाव०' इन सूत्रों का अर्थ ऊपर भावरूप में प्रकट कर दिया है 'रोहितंससुवण्णकूलरुप्पकूलासु सलिलासु देवयाओ महिड्ढियाओ तासिं पणि०' रोहितंसा, सुवर्णकूला एवं रूप्यकूला इन नदियों में जो महर्द्धिक आदि देव रहते हैं उन के प्रभाव से, 'सद्दावाइ वियडावाइ वट्टवेयड्ढ पव्वतेसु देवा महिड्ढिया जाव पलिओवमट्ठिइया परि०' शब्दापाति विकटापाति वृत्तवैताढ्य पर्वतों पर जो महर्द्धिक आदि विशेषणों वाले देव रहते हैं उन के प्रभाव से 'महाहिमवंतरुप्पिसु वासहरपव्वतेसु देवा महिड्ढिया जाव पलिओवमट्ठिईया' महाहिमवान् और रुक्मी पर्वतो पर जो महर्द्धिक

વથી લવણુ સમુદ્ર જંબૂદ્વીપને પીડિત વિગેરે કરતો નથી. 'चुल्लहिमवंत सिहरेसु वासहरपव्वएसु देवा महिड्ढिया तेसिणं पणिहाए० हेमवएरण्णवएसु वासेसु मणुया पगइभद्दया जाव०' આ બે સૂત્રોનો અર્થ ઉપર ભાવ રૂપે કહેવામાં આવેલ છે. 'रोहितंस सुवण्णकूलरुप्पकूलासु सलिलासु देवयाओ महिड्ढियाओ तासि पणि०' રોહિતંસા, સુવર્ણકૂલા તથા રૂપ્ય કૂલા આ નદીયોમાં જે મહર્દ્ધિક વિગેરે દેવ રહે છે. તેના પ્રભાવથી 'सद्दावाति वियडावाति वट्टवेयड्ड पव्वतेसु देवा महिड्ढिया जाव पलिओवमट्ठिइया परिवसंति' શબ્દાપાતિ, વિકટાપાતિ, વૃત્તવૈતાઢ્ય પર્વતો પર મહર્દ્ધિક વિગેરે વિશેષણો વાળા જે દેવો રહે છે, તેઓના પ્રભાવથી 'महाहिमवंतरुप्पिसु वासहरपव्वएसु देवा महड्ढिया जाव पलिओवमट्ठिइया' મહાહિમવાન્

र्द्धिका देवाः यावत्पल्योपमस्थितिकाः० । 'हरिवासरम्मकवासेसु मणुया पगइ-भद्दगा०' हरिवर्षरम्यक्वर्षयो र्वासिनो मनुष्याः प्रकृत्याऽकृत्रिमया स्थित्या स्वभावाद्भद्रकाः यावद्विनीताः० । 'गंधावाइमालवंतपरियाएसु वत्तवेयड्ढपव्वएसु देवा महड्ढिया० निसदनीलवंतेसु वासहरपव्वएसु देवा महड्ढिया० सव्वाओ दहदेवयाओ भाणियव्वा' गंधापाति माल्यवत् पर्यायौ वृत्तवैताढ्यपर्वतौ तयो र्देवौ महर्द्धिकौ० निषधनीलवत्पर्वतयो र्वर्षधरयो र्देवा महर्द्धिकाः० सर्वाह्रद देवता भणितव्या एतत्प्रभावान्न लवणो जंबूद्वीपं बाधितुं सामर्थ्यवान् । 'पउमदहतिगिच्छ केसरिदहावसाणेसु देवा महिड्ढिया तेसिं पाणिहाए० पुव्वविदेहावरविदेहेसु वासेसु-अरिहंत चक्कवट्टि बलदेववासुदेवा चारणा विज्जाहरा समणा समणीओ

आदि विशेषणों वाले देव रहते है उनके प्रभाव से 'हरिवास रम्मक-वासेसु मणुया पगतिभद्दगा, गंधापाति मालवंतपरिताएसु वट्टवेयड्ढ-पव्वतेसु देवा महिड्ढिया०' हरिवर्ष और रम्यकवर्ष क्षेत्रों में मनुष्य प्रकृति भद्रक होते हैं यावत् विनीत होते हैं-सो उनके प्रभाव से तथा गन्धापाति, एवं माल्यवन्त जो वृत्तवैताढय पर्वत हैं उन पर महर्द्धिक आदि विशेषणों वाले देव रहते है सो उनके प्रभाव से 'निसढनील-वंतेसु वासहरपव्वएसु देवा महिड्ढिया० सव्वाओ दहदेवयाओ भाणि-यव्वा' इसी प्रकार निषध, नीलवर्षधर पर्वतों पर महर्द्धिक आदि विशेषणों वाले देव रहते हैं समस्त ह्रदों में भी महर्द्धिक आदि विशे-षणों वाली देवियां रहती हैं सो इन सबके प्रभाव से 'पउमदह-तिगच्छकेसरिदहावसाणेसु देवा महिड्ढियाओ तासिं पणिहाए०'

અને રૂપ્પી પર્વતોની ઉપર મહર્દ્ધિક વિગેરે વિશેષણોવાળા જે દેવ રહે છે, તેઓના પ્રભાવથી 'हरिवासरम्मवासेसु मणुया पगइभद्दगा, गंधापाति मालवंत परिताएसु वट्ट-वेयड्ढ पव्वएसु देवा महिड्ढिया' હરિવર્ષ અને રમ્યકવર્ષ યુગલિક ક્ષેત્રમાં મનુષ્યો પ્રકૃતિભદ્રક હોય છે. યાવત્ વિનીત હોય છે. તેથી તેઓના પ્રભાવથી તથા ગંધા-પાતિ, અને માલ્યવંત જે વૃત્તવૈતાઢય પર્વત કે જે પચીસ યોજન ઉંચા છે, તેની ઉપર મહર્દ્ધિક વિગેરે વિશેષણોવાળા વાનવ્યન્તરદેવો રહે છે. તેઓના પ્રભાવથી 'निसढ नीलवंतेसु वासहरपव्वएसु देवा महिड्ढिया० सव्वओ दहदेवयाओ भाणियव्वा' એજ પ્રમાણે નિષધ, નીલવર્ષધર પર્વતોની ઉપર મહર્દ્ધિક વિગેરે વિશેષણો વાળા દેવો રહે છે. સઘળા દ્રહોમાં પણ મહર્દ્ધિક વિગેરે વિશેષણો વાળી દેવિયો રહે છે. તો તે બધાના પ્રભાવથી 'पउमद्दहतिगिच्छकेसरिदहावसाणेसु देवा महि-ड्ढियाओ तासिं पणिहाए०' પદ્મદ્રહ, તિગિચ્છદ્રહ, અને કેશરીદ્રહ, વિગેરે દ્રહોમાં

सावगा सावियाओ मणुया पगइभद्दगा मिउमद्दवसंपन्ना, तेसिं पणिहाए लवण०' पद्मह्रद तिगच्छ केसरिह्रदपर्यवसानेषु देवा महर्द्धिकाः० तेषां प्रणिधानेन० पूर्वविदेहापरविदेहवर्षयोः अर्हत् चक्रवर्ति बलदेववासुदेवाः चारणा विद्याधराः श्रमणाः श्रमण्यः श्रावकाः श्राविकाः मनुष्याः प्रकृतिभद्रकाः मृदुमार्दवसंपन्नाः परिवसन्ति तेषां प्रणिधानेन लवणो जम्बु बाधितुं न शक्तः । 'सीया सीओदगासु सलिलासु देवा महिड्डिया० देवकुरु उत्तरकुरुसु मणुया पगपभद्दगा० मंदरे पव्वए देवा महिड्डिया०' एवं शीता–शीतोदकयोः सलिलयो मध्यगताः देवा महर्द्धिकाः० देवकुरूत्तरकुर्वो मनुष्याः प्रकृतिभद्रकाः० मन्दरपर्वते देवा महर्द्धिकाः एतेषां सौजन्यतपः प्रतापताडितो लवणो जम्बूद्वीपं नाप्लावयति० ।

पद्मद्रह, तिगिच्छद्रह, और केशरीद्रह आदि द्रहों में महर्द्धिक आदि विशेषणों वाले जो देवता रहते हैं उनके प्रभाव से 'पुव्वविदेहावरविदेहेसु वासेसु अरहंत चक्कवट्टि बलदेववासुदेवा चारणा विज्जाहरा समणा समणीओ सावया सवियाओ मणुया पगति० तेसिं पणिहाए लवण०' तथा पूर्वविदेह और अपर विदेहों में जो अर्हत, चक्रवर्ती, बलदेव, वासुदेव, चारण ऋद्धिधारी मुनिविद्याधर, श्रमण श्रमणियां श्रावक श्राविकाएं प्रकृति भद्रक आदि जो मनुष्य रहते हैं उन के प्रभाव से लवणसमुद्र जम्बूद्वीप को पीडित आदि नहीं करता है इसी तरह 'सीयासीतोदगासु सलिलासु देवता महिड्डिया देवकुरु उत्तरकुरुसु मणुया पगति भद्दगा० मंदरे पव्वए देवता महिड्डिया, जम्बूएय सुदंसणाए जम्बूदीवाहिवती अणाढिए णामं देवे महिड्डिए जाव पलिओवमट्ठितीए परिवसति तस्स पणिहाए लवणसमुद्दे णो उवी-

---

મહર્દ્ધિક વિગેરે વિશેષણો વાળા જે દેવો રહે છે. તેઓના પ્રભાવથી, पुव्व विदेहावरविदेहेसु वासेसु अरहंत चक्कवट्टि बलदेववासुदेवा चारणा विज्जाहरा समणा समणीओ सावया सावियाओ मणुया पगति० तेसिं पणिहाए लवण०' તથા પૂર્વ વિદેહ અને અપર વિદેહોમાં જે અરહંત, ચક્રવર્તિ, બલદેવ, વાસુદેવ, ચારણ ઋદ્ધિધારી મુનિ વિદ્યાધર, શ્રમણ શ્રમણિયો શ્રાવક શ્રાવિકાઓ પ્રકૃતિભદ્રક વિગેરે પ્રકારના જે મનુષ્યો રહે છે, તેઓના પ્રભાવથી લવણસમુદ્ર જંબૂદ્વીપને પીડા વિગેરે કરતા નથી. એજ પ્રમાણે 'सीया सीतोदगासु सलिलासु देवता महिड्डिया० देवकुरु उत्तरकुरुसु मणुया पगतिभद्दगा० मंदरे पव्वए देवता महिड्डिया जंबूए य सुदंसणाए जंबूदीवाहिवती अणाढिए णामं देवे महिड्डिए जाव पलिओवम ट्ठिईए परिवसंति तस्स पणिहाए लवणसमुद्दे णो उवीलेंति नो उप्पीलेंति नो चेव

'जंबूए य सुदंसणाए जंबूदीवाहिवई अणाढिए णामं देवे महिड्डिए जाव पलिओवमठिईए परिवसंति तस्स णं पणिहाए लवणसमुद्दे नो उवीलेइ नो उप्पीलेइ नो चेव णं एगोदगं करेइ' जम्ब्वां खलु सुदर्शनायां जम्बूद्वीपाधिपतिः अनादृत नाम देवो महर्द्धिको यावत्पल्योपमस्थितिकः परिवसति तस्यैव प्रणिधानेन लवणसमुद्रो नाऽवपीडयति नोत्पीडयति न चैव खलु लवणः एकोदकं करोति मर्यादामालम्बते। 'अदुत्तरं च णं गोयमा ! लोगट्ठिई लोगाणुभावे जण्णं लवणसमुद्दे जंबुद्दीवं दीवं नो उवीलेइ नो उप्पीलेइ नो चेव णं एगोदगं करेइ' अथ-इतः

लेति नो चेवणं एगोदगं करेति' सीता सीतोदा आदि महानदियों में जो महर्द्धिक आदि विशेषणों वाली देवियां रहती हैं उनके प्रभाव से, देवकुरु और उत्तरकुरु में जो प्रकृति भद्र आदि पूर्वोक्त विशेषणों वाले मनुष्य रहते हैं–उनके प्रभाव से, मन्दर पर्वत पर जो महर्द्धिक आदि विशेषणों वाले देवता रहते हैं उनके प्रभाव से एवं सुदर्शना अपर नाम वाले जम्बूवृक्ष पर जो महर्द्धिक आदि विशेषणों वाले देवता रहते हैं उनके प्रभाव से तथा जम्बूद्वीप के अधिपति महर्द्धिक आदि विशेषणों वाले अनादृत नामके देवता की जिसकी यावत् एक पल्योपम की स्थिति होती है उनके प्रभाव से लवणसमुद्र जम्बूद्वीप को पीडित नहीं करता है उत्पीडित नहीं करता है, जलमग्न नहीं करता है किन्तु वह अपनी मर्यादा में ही रहता है 'अदुत्तरं च गोयमा ! लोगट्ठिती लोगानुभावे जण्णं लवणसमुद्दे जंबूदीवं दीवं नो उवीलेति, नो उप्पीलेति नो चेवणं एगोदगं करेति' अथवा–हे गौतम !

णं एगोदगं करेंति' सीता सीतोदा विगेरे महा नदीयोमां महर्द्धिक विगेरे विशेषणोवाळी जे देवीयो रहे छे, तेमना प्रभावथी देवकुरु अने उत्तरकुरुमां जे प्रकृतिभद्र विगेरे पूर्वोक्त विशेषणो वाळा मनुष्यो रहे छे, तेओना प्रभावथी, मन्दर पर्वत पर जे महर्द्धिक विगेरे विशेषणोवाळा देवो रहे छे. तेओना प्रभावथी तथा सुदर्शनापर नामवाळा जंबू वृक्ष पर महर्द्धिक विगेरे विशेषणोवाळा जे देवो रहे छे. तेओना प्रभावथी तथा जंबूद्वीपना अधिपति महर्द्धिक विगेरे विशेषणो वाळा अनादृत नामना देव के जेओनी स्थिति यावत् एक पल्योपमनी छे. तेमना प्रभावथी लवणसमुद्र जंबूद्वीपने पीडा करतो नथी. उत्पीडित करतो नथी. जलमग्न करतो नथी अर्थात् पाणीमां डुबाडी देतो नथी. परंतु ते पोतानी मर्यादामां ज रहे छे. 'अदुत्तरं च णं गोयमा ! लोगट्ठिति लोगाणुभावे जण्णं लवणसमुद्दे जंबु दीवं दीवं नो उवीलेंति नो उप्पीलेंति नो चेव

पूर्वोक्तकथनात्परमन्यदपि कारणान्तर मुत्तरं विद्धि गौतम ! लोकानां स्थितिर्मर्यादैषा लोकानुभावश्च भाग्यं यल्लवणो हि समुद्रो जंबुद्वीपं नाम द्वीपं नाऽवपीडयति सबलपार्श्वस्थित दुर्जनराष्ट्रवत्-मृदुमनोहारि राष्ट्रप्रतिमं जम्बुम् नोत्पीडयति न वा खलु एकोदकं करोति इति ॥९४॥

अथ धातकीखण्ड वर्णनम्-

मूलम्-लवणसमुद्दं धायइसंडे नामं दीवे वट्टे वलयागारसंठाणसंठिए सव्वओ समंता संपरिक्खित्ताणं चिट्ठइ धायइसंडेणं भंते! दीवे किं समचक्कवालसंठिए विसमचक्कवालसंठिए? गोयमा! समचक्कवालसंठिए नो विसमचक्कवालसंठिए धायइसंडेणं भंते दीवे केवइयं चक्कवालविक्खंभेणं केवइयं परिक्खेवेणं पन्नत्ते? गोयमा! चत्तारि जोयणसयसहस्साइं चक्कवालविक्खंभेणं, एगयालीसं जोयणसयसहस्साइं दसजोयणसहस्साइं णवएगट्ठे जोयणसए किंचि विसेसूणे परिक्खेवेणं पन्नत्ते। से णं एगाए पउमवरवेइयाए एगेणं वणसंडेणं सव्वओ समंता संपरिक्खित्ते, दोण्ह वि वण्णओ दीव समिया परिक्खेवेणं। धायइसंडस्स णं भंते दीवस्स कइ दारा पन्नत्ता? गोयमा! चत्तारि दारा पन्नत्ता। विजए वेजयंते जयंते अपराजिए। कहि णं भंते! धायइसंडस्स दीवस्स विजए णामं दारे पन्नत्ते? गोयमा! धायइसंडपुरत्थिमपेरंते कालोयसमुद्दपुर-

---

यह तो लोक की ही ऐसी स्थिति-मर्यादा है उसका ही ऐसा भाग्य है जो सबलपार्श्वस्थित दुर्जन राष्ट्र की तरह लवणसमुद्र मृदु मनोहारि राष्ट्र के जैसे इस जम्बूद्वीप नाम के द्वीप को पीडित नहीं करता है और जलमय नहीं करता है ॥९४॥

णं एगोदगं करेंति' અથવા હે ગૌતમ ! આ લોકની જ એવી સ્થિતિ-મર્યાદા છે. તેનું જ એવું ભાગ્ય છે. જે બળવાનની પડખે રહેલ દુર્જન રાષ્ટ્રની જેમ લવણસમુદ્ર મૃદુ મનોહારી રાષ્ટ્ર જેવા આ જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપને પીડા કરતો નથી. તથા જલમય કરતો નથી અર્થાત્ ડુબાડતો પણ નથી. ॥ સૂ. ૯૪ ॥

त्थिमद्धस्स पच्चत्थिमेणं सीयाए महाणईए उप्पि एत्थ णं धाय-
इसंडस्स विजए णामं दारे पन्नत्ते, तं चेव पमाणं रायहाणीओ
अण्णंमि धायइसंडे दीवे दीवस्स वत्तव्वया भाणियव्वा। एवं
चत्तारि वि दारा भाणियव्वा। धायइसंडस्स णं भंते दीवस्स
दारस्स य दारस्स य एस णं केवइयं अबाहाए अंतरे पन्नत्ते?
गोयमा! दस जोयणसयसहस्साइं सत्तावीसं च जोयणसहस्साइं
सत्त पणत्तीसे जोयणसए तिण्णि य कोसे दारस्स य २ अबा-
हाए अंतरे पन्नत्ते। धायइसंडस्स णं भंते! दीवस्स पएसा
कालोयगं समुद्दं पुट्ठा? ते णं भंते! किं धायइसंडे दीवे कालोए
समुद्दे। एवं कालोयस्स वि। धायइसंड दीवे जीवा उद्दाइत्ता२
कालोए समुद्दे पच्चायंति? गोयमा! अत्थेगइया पच्चायंति
अत्थेगइया नो पच्चायंति। एवं कालोए वि अत्थेगइया पच्चा-
यंति अत्थेगइया नो पच्चायंति। से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ
धायइसंडे दीवे दीवे? गोयमा! धायइसंडेणं दीवे तत्थ२ देसे
तहिं२ पएसे धायइरुक्खा धायइ वण्णा धायइसंडा णिच्चं
कुसुमिया जाव उवसोभेमाणा२ चिट्ठंति। धायइ महाधायइ
रुक्खेसु सुदंस पियदंसणा दुवे देवा महड्डिया जाव पलिओवम-
ट्ठिईया परिवसंति से एएणट्ठेणं गोयमा! एवं वुच्चइ धायइसंडे–
धायइसंडे अदुत्तरं च गोयमा. जाव णिच्चे। धायइसंडेणं भंते!
दीवे कति चंदा पभासिंसु वा ३ कइ सूरिया तविंसु वा ३
कइ महग्गहा चारं चरिंसु वा ३ कइ णक्खत्ता जोगं जोइंसु वा ३
कइ तारागण कोडाकोडीओ सोभेंसु वा ३ गोयमा! बारस चंदा
पभासिंसु वा ३ एवं चउवीसं ससि रविणो णक्खत्त सया य
तिन्नि छत्तीसा। एगं च गहसहस्सं छप्पन्नं धायइसंडे? अट्ठेव

सयसहस्सा तिण्णि सहस्साइं सत्त य सयाइं धायइसंडे दीवे तारागण कोडिकोडिणं २ सोभेंसु वा ३ ॥सू० ९५॥

छाया—लवणसमुद्रं धातकीखण्डो नामद्वीपो वृत्तो वलयाकारसंस्थानसंस्थितः सर्वतः समंतात्संपरिक्षिप्य तिष्ठति धातकीखण्डः खलु भदन्त ! द्वीपः किं समचक्रवालसंस्थितो विषमचक्रवालसंस्थितः ? गौतम ! समचक्रवालसंस्थितो नो विषमचक्रवालसंस्थितः । धातकीखण्डः खलु भदन्त ! द्वीपः कियता चक्रवालविष्कम्भेण कियता परिक्षेपेण प्रज्ञप्तः ? गौतम ! चत्वारि योजनशतसहस्राणि चक्रवालविष्कम्भेण एकचत्वारिंशद् योजनशतसहस्राणि दशयोजनसहस्राणि नवचैकषष्ठानि योजनशतानि किंचिद्विशेषोनानि परिक्षेपेण प्रज्ञप्तः । स खलु एकया पद्मवरवेदिकया एकेन वनषण्डेन सर्वतः समन्तात् संपरिक्षिप्तः द्वयोरपि वर्णकः द्वीपसमितः परिक्षेपेण । धातकीखण्डस्य खलु भदन्त ! द्वीपस्य कति द्वाराणि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! चत्वारि द्वाराणि प्रज्ञप्तानि विजयं-वैजयन्तं जयन्तापराजितं च । कुत्र खलु भदन्त ! धातकीखण्डस्य द्वीपस्य विजयं नाम द्वारं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! धातकीखण्डपूर्वपर्यन्ते कालोदसमुद्र पूर्वार्धस्य पश्चिमेन शीताया महानद्याः उपरि अत्र खलु धातकीखण्डद्वीपस्य विजयं नाम द्वारं प्रज्ञप्तम् तं चेव पमाणं, राजधान्योऽन्यस्मिन् धातकीखण्डद्वीपे द्वीपस्य वक्तव्यता भणितव्या एवं चत्वार्यपि द्वाराणि भणितव्यानि । धातकीखण्डस्य खलु भदन्त ! द्वीपस्य २ द्वारस्य च २ एतत् खलु कियत्याऽबाधयाऽन्तरं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! दशयोजन शतसहस्राणि सप्तविंशति योंजनसहस्राणि सप्तपंचत्रिंशानि योजनशतानि त्रयश्च-क्रोशाः द्वारस्य द्वारस्य चाऽवाधयाऽन्तरं प्रज्ञप्तम् । धातकीखडस्य खलु भदन्त ! द्वीपस्य प्रदेशाः कालोदकं समुद्रं स्पृष्टाः, हंत ! स्पृष्टाः । ते खलु भदन्त ! किं धातकीखण्डे द्वीपे—कालोदसमुद्रे ? ते धातकीखण्डे, नो खलु ते कालोदसमुद्रे एवं—कालोदस्यापि धातकीखण्डद्वीपे जीवा उद्वर्त्य—२ कालोदसमुद्रे प्रत्यायान्ति? गौतम ! संत्येकके प्रत्यायान्ति संत्येकके नो प्रत्यायान्ति एवं—कालोदेऽपि सन्त्येकके प्रत्यायान्ति सन्त्येकके नो प्रत्यायान्ति । तत्केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते धातकीखण्डो द्वीपो—धातकीखण्डो द्वीपः ? गौतम ! धातकीखण्डे खलु द्वीपे तत्र तत्र देशे तत्र तत्र प्रदेशे धातकीवृक्षा धातकीवर्णाः धातकीषण्डाः नित्यं कुसुमिताः यावदुपशोभमानाः उपशोभमानास्तिष्ठन्ति । धातकी महाधातकीवृक्षेषु सुदर्शनप्रियदर्शनौ द्वौ देवौ महर्द्धिकौ यावत् पल्योपमस्थितकौ परिवसतः तत्तेनार्थेन एवमुच्यते० अथोत्तरं च खलु गौतम ! यावन्नित्यः । धातकीखण्डे खलु भदन्त ! द्वीपे कति चन्द्रा अप्रभासन्त—३ कतिसूर्या अतपन्—३ कतिमहाग्रहाश्चारमचरन्—३ कति नक्षत्राणि योगमयुञ्जन्—३ कति तारागणकोटीकोट्योऽशो-

भन्तः-३ ? गौतम ! द्वादश चन्द्रा अप्रभासन्त वा-३ एवं चतुर्विंशतिः शशिरव्योः नक्षत्रशतानि त्रीणि च षट्त्रिंशानि एकं च ग्रहसहस्रं षट्पञ्चाशदधिकं धातकीखण्डे ? अष्टावेव शतसहस्राणि त्रीणि सहस्राणि सप्त च शतानि धातकीखण्डे द्वीपे तारागणकोटिकोटीनाम्-इति अशोभन्त वा ॥९५॥

टीका—'लवणसमुद्दं धायइसंडे नामदीवे वट्टे वलयागारसंठाणसंठिए सव्वओ समंता संपरिक्खित्ताणं चिट्ठइ' वृत्तो वर्तुलः वलयाकारसंस्थानेन स्थितः सन् धातकीषण्डो नाम द्वीपः सर्वतः समन्तात्-सर्वत्र दिग्विदिक्षु लवणसमुद्रं संपरिक्षिप्य-वसनमिव संपरिवेष्ट्य खलु तिष्ठति, लवणेन परिवेष्टितजंबुवत् । 'धायइसंडेणं भंते ! दीवे किं समचक्कवालसंठिए-विसमचक्कवालसंठिए' हे भदन्त ! धातकीखण्डो द्वीपः खलु किं समचक्रवालसंस्थितो-विषमचक्रवालसंस्थितो वा ? भगवानाह-'गोयमा ! समचक्कवालसंठिए-नो विसमचक्कवालसंठिए' हे गौतम ! समचक्रवालसंस्थित एव नो खलु विषमचक्रवालसंस्थितो धातकीखण्डः । 'धायइसंडेणं भंते ! दीवे केवइयं चक्कवालविक्खंभेणं-केवइयं परिक्खेवेणं पन्नत्ते' हे

धातकीखण्ड वर्णन-

'लवणसमुद्दं धायइसंडे नामं दीवे वट्टे वलयागारसंठाणसंठिए'

टीकार्थ-लवणसमुद्र को धातकीखंड नामका द्वीप जो कि गोल और वलयाकार वाला है चारों ओर से घेर करके स्थित है सो 'धायइसंडेणं भंते । दीवे किं समचक्कवालसंठिए विसमचक्कवालसंठिए ?' हे भदन्त ! यह धातकीखंड नामका द्वीप क्या समचक्रवाल वाला है ? या विषमचक्रवाल वाला है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! समचक्कवाल संठाणसंठिए नो विसमचक्कवाल संठाणसंठिए' हे गौतम ! यह धातकीखंड नामका द्वीप समचक्रवाल वाला है-विषमचक्रवाल वाला नहीं है 'धायइसंडेणं भंते ! दीवे केवतियं चक्कवालविक्खंभेणं

ધાતકી ખંડનું વર્ણન-

'लवणसमुद्दं धायइखंडे नामं दीवे'

ટીકાર્થ-લવણ સમુદ્રને ધાતકીખંડ નામનો દ્વીપ કે જે ગોળ અને વલયાકાર વાળો છે તે ચારે બાજુથી ઘેરીને રહેલ છે. 'धायइखंडेणं भंते दीवे किं समचक्कवाल संठिए विसमचक्कवालसंठिए' હે ભગવાન્ આ ધાતકીખંડ નામનો દ્વીપ શું સમચક્રવાલ વાળો છે ? અથવા વિષમ ચક્રવાળ વાળો છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा ! समचक्कवालसंठाणसंठिए नो विसमचक्कवालसंठाणसंठिए' હે ગૌતમ ! આ ધાતકીખંડ નામનો દ્વીપ સમચક્રવાલ વાળો છે. વિષમ ચક્રવાલવાળો નથી 'धायइसंडेणं भंते ! दीवे केवतीयं चक्कवाल-

भदन्त ! धातकीखण्डद्वीपो हि कियता २ चक्रवालविष्कम्भेण, परिक्षेपेण प्रज्ञप्तः ? भगवानाह-'गोयमा ! चत्तारि जोयणसयसहस्साइं चक्कवालविक्खंभेण-एगयालीसं जोयणसयसहस्साइं दसजोयणसहस्साइं नव एगट्ठे जोयणसए किंचि विसेसूणे परिक्खेवेणं पन्नत्ते' हे गौतम ! चत्वारि योजनशतसहस्राणि चक्रवालविष्कम्भेण, एकचत्वारिंशत् शतसहस्राणि तथा-दशयोजनसहस्राणि नव चैक षष्टानि योजन शतानि किंचिद् विशेषोनानि परिक्षेपेण प्रज्ञप्तो धातकीषण्डद्वीपः । तदुक्तम्—

'एयालीसं लक्खा दस य सहस्साणि जोयणाणं तु ।
नव य सया एगट्ठा किंचूणो परिरओ तस्स ॥१॥

छाया-एकचत्वरिंशल्लक्षाणि दश च सहस्राणि योजनानान्तु ।
नव च शतानि एकषष्ठानि किंचिन्न्यूनानि परिरयस्तस्य ॥१॥ इति ।

'से णं एगाए पउमवरवेइयाए एगेणं वणसंडेणं सव्वओ समंता संपरिक्खित्ते

केवइयं परिक्खेवेणं पण्णत्ते' हे भदन्त ! धातकीखण्ड नामका द्वीप चक्रवाल विष्कम्भ की अपेक्षा कितना है ? और परिक्षेप की अपेक्षा कितना है ? 'गोयमा ! चत्तारि जोयणसयसहस्साइं चक्कवालविक्खंभेणं, एगयालीसं जोयणसयसहस्साइं दसजोयणसहस्साइं णवएगट्ठे जोयणसते किंचि विसेसूणे परिक्खेवेणं पण्णत्ते' धातकीखंड द्वीप चक्रवाल विष्कम्भ की अपेक्षा ४ लाख योजन का है क्योंकि जम्बूद्वीप से दूना विस्तार लवणसमुद्र का हैं और लवणसमुद्र से दूना विस्तार धातकीखंड का है और परिक्षेप की अपेक्षा यह इकतालीस लाख दश हजार नौ सौ इकसठ योजन से कुछ कम है उक्तंच-

'एयालीसं लक्खा दस य सहस्साणि जोयणाणं तु ।
नव य सया एगट्ठा किंचूणो परिरओ तस्स ॥

विक्खंभेणं केवइयं परिक्खेवेणं पण्णत्ते' હે ભગવન્! ધાતકીખંડ નામનો દ્વીપ ચક્રવાલ વિષ્કંભની અપેક્ષાથી કેટલો છે? અને પરીક્ષેપની અપેક્ષાથી કેવડો છે? 'गोयमा ! चत्तारि जोवणसयसहस्साइं णव एगट्ठे जोयणसते किंचिविसेसूणे परिक्खेवेणं पण्णत्ते' ધાતકીખંડદ્વીપ ચક્રવાલ વિષ્કંભની અપેક્ષાએ ૪ ચાર લાખ યોજનનો છે. કેમકે જંબૂદ્વીપથી લવણુસમુદ્રનો વિસ્તાર બમણો છે. અને લવણુ સમુદ્રથી ધાતકીખંડનો બમણો વિસ્તાર છે. તથા પરિક્ષેપની અપેક્ષાથી એ ૪૧ એકતાળીસ લાખ દસ હજાર નવસો એકસઠ યોજનથી કંઈક ઓછો છે. કહ્યું પણ છે-

'एयालीसं लक्खा दस य सहस्साणि जोयणाणं तु
नव य सया एगट्ठा किंचूणे परिरओ तस्स'

दोण्हवि वण्णओ' स खलु धातकीखण्डः सर्वदिग्विदिक्षु एकैकवनषण्डपद्मवेदिकाभ्यां संपरिवेष्टितः अनयो रुभयो वर्णनमत्र । 'दीवसमिया परिक्खेवेणं' द्वीपसमितः परिक्षेपेण-द्वीपप्रमाणानुरूपमुभयोर्वर्णनमिति विवेकः। 'धायइसंडस्स णं भंते ! दीवस्स कइ दारा पन्नत्ता' धातकीखण्डद्वीपद्वाराणि कियन्ति खलु भदन्त ! भगवानाह-'गोयमा चत्तारि दारा पन्नत्ता-विजए-वेजयंते-जयंते-अपराजिए' हे गौतम ! विजय-वैजयन्त-जयन्ताऽपराजितानि चत्वारि पूर्वाद्युत्तरान्तानि प्रथितानि। 'कहि णं भंते ! धायइसंडस्स दीवस्स विजए णामं दारे पन्नत्ते-गोयमा ? धायइसंड पुरत्थिमपेरंते कालोदसमुद्द पुरत्थिमद्धस्स पचत्थिमेणं

से णं एगाए पउमवरवेदियाए एगेणं वणसंडेणं सव्वओ समंता संपरिक्खित्ते' दोण्हवि वण्णओ' यह धातकी खण्ड चारों ओर से एकवनषंड से और एक पद्मवरवेदिका से घिरा हुआ है, इन दोनों का वर्णन यहां पर पूर्व में जैसा इनका वर्णन किया गया है वैसा ही कर लेना चाहिये 'दीव समिया परिक्खेवेणं' इन दोनों का परिक्षेप द्वीप प्रमाण के अनुरूप है 'धायइसंडस्स णं भंते ! दीवस्स कइ दारा पन्नत्ता' हे भदन्त ! धातकीखंड द्वीप के कितने द्वार कहे गये हैं ? 'गोयमा ! चत्तारि दारा पण्णत्ता' हे गौतम ! धातकीखंडद्वीप के चार द्वार कहे गये हैं । 'तं जहा' जो इस प्रकार से हैं 'विजए, वेजयंते, जयंते, अपराजिए' बिजय वैजयन्त जयन्त और अपराजित 'कहिणं भंते ! धायइसंडस्स दीवस्स विजए णामं दारे पन्नत्ते' हे भदन्त ! धातकीखंड द्वीप का विजय नामका द्वार कहां पर है ? 'गोयमा ! धायइसंड पुरत्थिमपेरंते' हे गौतम ! धातकीखण्ड

'से णं एगाए पउमवरवेदियाए एगेणं वणसंडेणं सव्वओ समंता संपरिक्खित्ते दोण्ह वि वण्णओ' આ ધાતકીખંડ ચારે બાજુએ એક વનખંડ અને એક પદ્મવર વેદિકાથી ઘેરાયેલ છે. એ વનખંડ અને પદ્મવર વેદિકાનું વર્ણન અહીંયાં પહેલાં જેમ તેમનું વર્ણન કરવામાં આવેલ છે. આ રીતે કરી લેવું. 'दीवसमिया परिक्खेवेणं' એ બન્નેનો પરિક્ષેપ દ્વીપ પ્રમાણની જેમજ છે. 'धाइयसंडस्स णं भंते ! दीवस्स कइ दारा पण्णत्ता' હે ભગવન્ ધાતકીખંડ દ્વીપના કેટલા દ્વારો કહ્યા છે ? 'गोयमा ! चत्तारि दारा पन्नत्ता' હે ગૌતમ! ધાતકીખંડ દ્વીપના ચાર દ્વારો કહેવામાં આવેલ છે. 'तं जहा' જે આ પ્રમાણે છે. 'विजए, वेजयंते, जयंते, अपराजिए' વિજય વૈજયન્ત જયન્ત અને અપરાજીત 'कहि णं भंते ! धायइसंडस्स दीवस्स विजए णामं दारे पण्णत्ते' હે ભગવન્ ધાતકીખંડ દ્વીપનું વિજય નામનું દ્વાર ક્યાં આવેલ છે ? 'गोयमा ! धायइसंडपुरत्थिमपेरंते' હે ગૌતમ ! ધાતકીખંડ

सीताए महाणईए उप्पिं एत्थ णं धाइयसंडस्स दीवस्स विजए णामं दारे पण्णत्ते' कुत्र खलु भदन्त ! धातकीखण्डद्वीपस्य विजयं नाम द्वारं प्रज्ञप्तमिति प्रश्नः ? भगवानाह–हे गौतम ! धातकीखण्डपूर्वपर्यन्ते कालोदसमुद्रस्य यः पूर्वार्धस्तस्य पश्चिमदिशि–शीतामहानद्या उपरितनप्रदेशेऽत्रधातकीखण्डद्वीपस्य विजयद्वारम् । 'तं चेव पमाणं' तदेव प्रमाणम् जंबुद्वीप विजयद्वारवत्सर्वं वक्तव्यम् । वैजयन्तादि द्वारत्रयमपि वर्णनीयम् जम्बुद्वीपप्रसङ्गमवतीर्य 'रायहाणीओ अण्णंमि धायइसंडे दीवे' कुत्र खलु भदन्त ! विजयदेवस्य विजया राजधानी ? गौतम ! विजयद्वार पूर्वदिशि तिर्यगसंख्येयद्वीपसमुद्रान् व्यतिव्रज्याऽन्यस्मिन् धातकीखण्डद्वीपे द्वादशयोजनसहस्रमवगाह्याऽत्र विजया राजधानी स च जम्बूद्वीपगत विजयराजधानीवत् निरवशेषा वर्णनीया । 'दीवस्स वत्तव्वया भाणियव्वा' धातकी-

---

की पूर्वदिशा के अन्त में 'कालोदसमुद्दं पुरत्थिमद्धस्स पच्चत्थिमेणं सीयाए महाणईए उप्पिं एत्थणं धायइसंडस्स दीवस्स विजए णामं दारे पन्नत्ते' जो कालोदसमुद्र का पूर्वार्द्ध है उसकी पश्चिमदिशा में सीता महानदी के ऊपर धातकीखण्ड का विजय नाम का द्वार है 'तं चेव पमाणं०' जम्बूद्वीप के विजयद्वार का जैसा वर्णन किया गया है वैसा ही इसका वर्णन है । वैजयन्त आदि तीन द्वारों का भी वर्णन जैसा जम्बूद्वीप के वैजयन्त आदि द्वारों का वर्णन है वैसा ही है । हे भदन्त ! विजयदेव की विजया राजधानी कहां पर है ? तो इस प्रश्न के उत्तर में ऐसा ही कहना चाहिये कि विजयदेव की विजया राजधानी विजयद्वार की पूर्वदिशा में तिर्यग् असंख्यातद्वीप समुद्रों को उल्लङ्घन करके अन्य धातकीखण्डद्वीप में १२ हजार योजन आगे जाने पर विजया नामकी राजधानी है० इसका वर्णन समस्त रूप से

ની પૂર્વદિશાના અંતમાં 'कालोदसमुद्दं पुरत्थिमद्धस्स पच्चत्थिमेणं सीयाए महाणईए उप्पिं एत्थणं धायइसंडस्स दीवस्स विजए णामं दारे पण्णत्ते' કાલોદ સમુદ્રનો જે પૂર્વાર્ધ છે, તેની પશ્ચિમ દિશામાં સીતા મહા નદીની ઉપર ધાતકીખંડનું વિજય નામનું દ્વાર છે. 'तं चेव पमाणं' જંબૂદ્વીપમાં આવેલ વિજય દ્વારના વર્ણન પ્રમાણે આ વિજય દ્વારનું વર્ણન સમજી લેવું. વૈજયન્ત વિગેરે ત્રણ દ્વારોનું વર્ણન જેમ જંબૂદ્વીપમાં આવેલ વૈજયન્ત વિગેરે દ્વારોનું વર્ણન કરવામાં આવેલ છે, એજ પ્રમાણે તે બધાનું વર્ણન છે. હે ભગવન્ વિજયદેવની વિજયા નામની રાજધાની ક્યાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં એવું કહેવું જોઈએ કે–વિજયદેવની વિજયા રાજધાની વિજય દ્વારની પૂર્વદિશામાં તિર્યક્ અસંખ્યાત દ્વીપમાં ૧૨ બાર યોજન આગળ જવાથી વિજયા નામની રાજધાની આવે છે.

खण्डद्वीपस्य समग्रा वक्तव्यता जंबूद्वीपसमाना भणितव्या विस्तरभयाद्विरामः। 'एवं चत्तारि वि दारा भाणियव्वा' विजय वैजयन्त जयन्ताऽपराजितानि चत्वारि द्वाराण्यपि जंबूद्वीपगतानीव वर्णनीयानि। 'धायइसंडस्स णं भंते! दीवस्स दारस्स २ एस णं केवइयं अबाहाए अंतरे पन्नत्ते-गोयमा! दसजोयण सयसहस्साइं सत्तावीसं च जोयणसहस्साइं सत्त पणतीसे जोयणसए तिन्नि य कोसे दारस्स य अबाहाए अंतरे पन्नत्ते' हे भदन्त! धातकीखण्डद्वीपस्य २ खलु पारस्परिक मन्तरं किम्प्रमाणयाऽबाधया प्रज्ञप्तमिति प्रश्ने भगवानाह-हे गौतम! दशयोजनशतसहस्राणि सप्तविंशति योजनसहस्राणि सप्तपञ्चत्रिंशानि योजनशतानि

जम्बूद्वीपगत विजया राजधानी के ही जैसा है 'दीवस्स वत्तव्वया भाणियव्वा' धातकीखण्डद्वीप की सम्पूर्ण वक्तव्यता जम्बूद्वीप की वक्तव्यता जैसी है, उसे यहां विस्तार हो जाने के भय से नहीं लिख रहे है। 'एवं चत्तारि वि दारा भाणियव्वा' जम्बूद्वीप के विजय, वैजयन्त, जयन्त और अपराजित द्वारों का जैसा वर्णन हैं ठीक वैसा ही वर्णन धातकीखण्डद्वीप के इन विजय, वैजयन्त, आदि चार द्वारों का भी है। 'धायइसंडस्स णं भंते! दीवस्स दारस्सय २ एसणं केवइयं अबाहाए अंतरे पण्णत्ते' हे भदन्त! धातकीखण्डद्वीप के प्रत्येक द्वार का आपस में कितना अन्तर कहा गया है? उत्तर में प्रभु कहते हैं-"गोयमा! दसजोयणसयसहस्साइं सत्तावीसं च जोयणसहस्साइं सत्तपणतीसे जोयणसए तिन्नि य कोसे दारस्सय २ अबाहाए अंतरे पण्णत्ते' हे गौतम! धातकीखण्डद्वीप के प्रत्येक द्वार का आपस में

તેનું વર્ણન સંપૂર્ણ પણાથી જંબૂદ્વીપમાં આવેલ વિજ્યા રાજધાનીના વર્ણન પ્રમાણે જ છે. 'दीवस्स वत्तव्वया भाणियव्वा' ધાતકીખંડ દ્વીપનું સમગ્ર વર્ણન જંબૂદ્વીપના વર્ણન પ્રમાણે છે. અહીયાં વિસ્તાર થવાના ભયથી તેને અહી વર્ણવી બતાવેલ નથી. તો તે ત્યાંના વર્ણન પ્રમાણે સમજી લેવું. 'एवं चत्तारि वि दारा भाणियव्वा' જંબૂદ્વીપના વિજ્ય, વૈજ્યન્ત, જયન્ત, અને અપરાજીત એ ચારે દ્વારોનું જે પ્રમાણે વર્ણન કરેલ છે, બરોબર એજ પ્રમાણેનું વર્ણન ધાતકીખંડ દ્વીપના આ વિજય, વૈજયન્ત વિગેરે ચારે દ્વારોનું પણ કરી લેવું 'धायइसंडस्स णं भंते! दीवस्स दारस्स यर एसणं केवइयं अवाहाए अंतरे पण्णत्ते' હે ભગવન્! ધાતકીખંડ દ્વીપના દરેક દ્વારોનું પરસ્પરમાં એક બીજાનું કેટલું અંતર કહેવામાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा! दस जोयणसयसहस्साइं सत्तावीसं जोयणसहस्साइं सत्तपणतीसे जोयणसए तिन्निय कोसे दारस्स यर अबाहाए अंतरे पण्णत्ते' હે ગૌતમ! ધાતકી

त्रयश्च क्रोशाः द्वारस्य २ चाऽपरद्वारेण सहाऽबाधयाऽन्तरित्वा व्यवधानेन एतत्-प्रमाणकमन्तरं प्रज्ञप्तम् । तथाहि-एकैकस्य द्वारस्य स द्वारशाखस्य जम्बूद्वीप द्वारस्येव पृथुत्वं सार्द्धानि चत्वारि योजनानि, ततश्चतुर्णां द्वाराणामेकत्र पृथुत्व-परिमाणमीलने जातानि अष्टादश योजनानि, तानि अनन्तरोक्तात्परिरयमानात् ४११०९६१ शोध्यन्ते, शोधितेषु च तेषु जातं शेषमिदम्-एकचत्वारिंशल्लक्षा दशसहस्राणि नवशतानि त्रिचत्वारिंशदधिकानि ४११०९४३, एतेषां चतुर्भिर्भागे हृते लब्धं यथोक्तं द्वाराणां परस्परमन्तरम् । उक्तञ्च—

'पणतीसा सत्तसया सत्तावीसा सहस्स दसलक्खा ।
धायइसंडे दारंतरं तु अवरं च कोसतियं ॥१॥
पञ्चत्रिंशानि सप्तशतानि सप्तविंशतिः सहस्राणि दशलक्षाणि (योजनानाम्)
धातकीषण्डद्वारान्तरन्तु अपरञ्च क्रोशत्रिकम् ॥इतिच्छाया॥

'धायइसंडस्स णं भंते ! दीवस्स पएसा कालोयगं समुद्दं पुट्ठा-हंता । पुट्ठा' हे भदन्त ! धातकीखण्डस्य खलु द्वीपस्य ये केचन प्रदेशास्ते किं कालोदकं समुद्रं स्पृष्टाः उताऽवशिष्टा अपि इति प्रश्नः ? भगवानाह-हन्त ! स्पृष्टाः ।

अन्तर दशलाख सत्तावीस हजार सात सौ पैंतीस योजन एवं तीन कोश का कहा गया है 'धायइसंडस्स णं भंते ! दीवस्स पएसा कालोदगं समुद्दं पुट्ठा' हे भदन्त ! धातकीखंडद्वीप के प्रदेश कालोदकसमुद्र को छुए हुए हैं ? या कालोदसमुद्र के प्रदेश धातकीद्वीप के प्रदेशों को छुए हुए हैं ? ऐसा प्रश्न यहां पर पूर्व में जैसा प्रश्न प्रकट किया गया है वैसा ही कर लेना चाहिये उत्तर में प्रभु कहते हैं-'हंता पुट्ठा' हां गौतम ! कालोदसमुद्र के प्रदेश धातकीखण्ड द्वीप के प्रदेशों को छुए हुए हैं और धातकीखण्ड के प्रदेश कालोदक समुद्र के प्रदेशों को छुए हुए हैं । 'तेणं भंते ! किं धायइसंडे दीवे कालोए समुद्दे' तो वे

ખંડ દ્વીપના દરેક દ્વારનું પરસ્પરમાં અંતર દસ લાખ સત્યાવીસ હજાર સાત સો પાંત્રીસ યોજન અને ત્રણ કોસનું કહેવામાં આવેલ છે. 'धायइसंडस्स णं भंते ! दीवस्स पएसा कालोदगं समुद्दगं पुट्ठा' હે ભગવન્ ધાતકીખંડ દ્વીપના પ્રદેશો કાલોદક સમુદ્રને સ્પર્શેલા છે ? કે કાલોદ સમુદ્રના પ્રદેશો ધાતકીખંડ દ્વીપના પ્રદેશોને સ્પર્શેલા છે ? આ પ્રમાણેના પ્રશ્ન અહીયાં જે પ્રમાણે પહેલાં પ્રશ્ન કરેલ એ જ પ્રમાણેનો પ્રશ્ન કરી લેવો. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'हंता पुट्ठा' હા ગૌતમ ! કાલોદ સમુદ્રના પ્રદેશો ધાતકીખંડ દ્વીપના પ્રદેશોને સ્પર્શેલા છે. અને ધાતકીખંડના પ્રદેશો કાલોદ સમુદ્રના પ્રદેશોને સ્પર્શેલા છે. 'तेणं भंते ! किं धायइसंडे दीवे कालोए समुद्दे' તો એ પ્રદેશો કાલોદ સમુદ્રના

'तेणं भंते ! किं धायइसंडे दीवे कालोए समुद्दे-ते धायइसंडे नो खलु ते कालोयसमुद्दे' हे भदन्त ! ते खलु प्रदेशाः कालोदं ये स्पृष्टाः किं कालोदकस्य धातकीखण्डद्वीपस्य वा कस्य भवेयुः इति प्रश्नः ? भगवानाह-ते धातकीखण्डद्वीपे एव परिगणिताः स्यु र्नो कालोदसमुद्रे। 'एवं कालोयस्स वि' एवं कालोदसमुद्रस्याऽपि प्रदेशाः स्वस्यैव न धातकीखण्डस्य स्पर्शमात्रादूभवितु मर्हन्ति व्यवहारात्। 'धायइसंडदीवे जीवा उद्दाइत्ता-कालोए समुद्दे पच्चायंति ? गोयमा ! अत्थेगइया पच्चायंति अत्थेगइया नो पच्चायंति' धातकीखण्डद्वीपे ये जीवास्ते तत्रोद्वर्त्य-मृत्वा कालोदे प्रत्यायान्ति किम् ? भगवानाह-हे गौतम ! एवं विधा अपि कियन्तः सन्ति प्रत्यायान्ति ते, सन्त्येके ये न प्रत्यायान्ति, स्व स्व कर्मवशगाः किमपि व्यवसितं न पारयन्ति। 'एवं कालोए वि अत्थेगइया

प्रदेश कालोदक समुद्र के कहे जावेंगे या धातकीखण्ड के कहे जावेंगे ? उत्तर में प्रभु कहते हैं 'ते धायइसंडे नो खलु ते कालोयसमुद्दे' हे गौतम ! वे प्रदेश धातकीखण्ड के ही कहलावेंगे कालोदक समुद्र के नहीं कहलावेंगे 'एवं कालोयस्स वि' इसी तरह से जो कालोदक समुद्र के प्रदेश धातकीखंडद्वीप को छुए हुए हैं वे कालोदक समुद्र के ही कहलावेंगे धातकीखण्डद्वीप के नहीं कहलावेंगे। 'धायइसंडे दीवे जीवा उद्दाइत्ता कालोए समुद्दे पच्चायंति' हे भदन्त ! धातकीखंड के जीव वहां से मरकर क्या कालोदक समुद्र में जन्म लेते हैं ? 'गोयमा ! अत्थेगइया पच्चायंति अत्थेगइया नो पच्चायंति' हे गौतम ! कितनेक जीव धातकी खंड के मरे हुए धातकीखंड समुद्र में जन्म लेते हैं और कितनेक जीव वहां जन्म नहीं लेते दूसरी जगह कालोदक आदि में जन्म लेते हैं क्योंकि जीव अपने कर्म के अधीन हैं अतः वे स्वेच्छा

કહેવાશે ? અથવા ધાતકીખંડના કહેવાશે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'ते धायइसंडे नो खलु ते कालोयसमुद्दे' હે ગૌતમ ! તે પ્રદેશો ધાતકીખંડ દ્વીપના જ કહેવાશે કાલોદ સમુદ્રના કહેવાશે નહીં 'एवं कालोयस्स वि' એજ પ્રમાણે કાલોદ સમુદ્રના જે પ્રદેશો ધાતકીખંડ દ્વીપને સ્પર્શેલા છે, તે કાલોદ સમુદ્રના જ કહેવાશે ધાતકીખંડ દ્વીપના કહેવાશે નહીં 'धायइसंडे दीवे जीवा उद्दाइत्ता कालोयए समुद्दे पच्चायंति' હે ભગવન્ ! ધાતકીખંડના જીવો ત્યાંથી મરીને કાલોદ સમુદ્રમાં જન્મ ધારણ કરે છે કે અન્યત્ર ? 'गोयमा ! अत्थेगइया पच्चायंति अत्थेगइया नो पच्चायंति' હે ગૌતમ ! કેટલાક જીવો કે જેઓ ધાતકીખંડમાં મર્યા હોય તેઓ ધાતકીખંડ સમુદ્રમાં જન્મ ધારણ કરે છે. અને કેટલાક જીવો ત્યાં જન્મ લેતાં નથી. પરંતુ તે શિવાયના કાલોદસમુદ્ર વિગેરેમાં જન્મ

पच्चायंति, अत्थेगइया नो पच्चायंति' एवमेव कालोदेऽपि विचारणा सन्त्येके कालोदान्मृत्वा धातकीखण्डे प्रत्यायान्ति सन्त्येवं विधाः केचनैके ये नो प्रत्यायान्ति । तदुक्तम्—

स्वकर्मवशगा जीवाः सन्त्येके ये मृताः क्वचित् ।
पौनः पुन्यात् समायान्ति तत्राऽन्यत्राऽपि केचन ॥१॥

'से तेणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ धायइसंडे २ गोयमा ! धायइसंडे णं दीवे तत्थ २ देसे-तहिं २ पएसे धायइरुक्खा धायइवण्णा धायइसंडा णिच्चं कुसुमिया जाव उवसोभेमाणा २ चिट्ठंति' तत्तेनार्थेन तेन हेतुना एवमुच्यते धातकीषण्डो धातकीषण्ड इति प्रश्नः ? भगवानाह—हे गौतम ! धातकीषण्डद्वीपे खलु

से कुछ भी नहीं कर सकते हैं । 'एवं कालोए वि अत्थेगइया पच्चायंति, अत्थेगइया नो पच्चायंति' इसी तरह से कालोदक से मरे हुए कितनेक जीव कालोदक में ही जन्म लेते हैं और कितनेक जीव वहां जन्म नहीं लेते अन्यत्र और दूसरी जगह धातकीखण्ड आदि में जन्म लेते हैं तदुक्तम्—

'स्वस्व कर्मवशगा जीवा सन्त्येके ये मृताः क्वचित् ।
पौनः पुन्यात् समायान्ति तत्रा ऽन्यत्रापि केचन ॥१॥'

'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ धायइसंडे २' हे भदन्त । ऐसा आप किस कारण से कहते है कि यह द्वीप धातकीखण्ड द्वीप है ? अर्थात् धातकीखण्ड द्वीप का 'धातकीखण्डद्वीप' ऐसा नाम किस कारण से हुआ है ? इस के उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा ! धायइ-

---

धारण करे छे. केमके—જીવો પોતપોતાના કર્મોને આધીન છે. તેથી તેઓ પોતાની ઈચ્છાથી કંઈ પણ કરી શકતા નથી. 'एवं कालोए वि अत्थेगइया पच्चायंति अत्थेगइया नो पच्चायंति' એ જ પ્રમાણે કાલોદ સમુદ્રમાં મરેલા કેટલાક જીવો કાલોદક સમુદ્રમાં જ જન્મ લે છે. અને કેટલાક જીવો ત્યાં જન્મ લેતાં નથી. તે શિવાયના બીજા જ કોઇ પ્રદેશમાં જેવાકે ધાતકીખંડ વિગેરેમાં જન્મ ધારણ કરે છે. એ જ કહ્યું છે કે

स्व स्व कर्मवशगा जीवा सन्त्येके ये मृताःक्वचित् ।
पौनः पुण्यात् समायान्ति तत्राऽन्यत्रापि केचन ॥ १ ॥

'से केणट्ठेणं भंते एवं वुच्चइ धायइसंडे धायइसंडे' હે ભગવન્ ! એવું આપ શા કારણથી કહો છો કે—આ દ્વીપ ધાતકીખંડ દ્વીપ છે ? અર્થાત્ ધાતકીખંડ દ્વીપનું 'ધાતકીખંડ દ્વીપ' એવું નામ શા કારણથી થયેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'गोयमा ! धायइसंडेणं दीवे तत्थ तत्थ देसे तहिं

द्वीपे तत्र तत्र देशे तस्मिन् २ च प्रदेशे धातक्याः वृक्षा बहवः धातकीवर्णाः बहूनि धातक्या एव वनानि (धातकी वृक्ष जातिकानि) मिश्रिताश्च वनषण्डाः सन्ति, ये च नित्यमहरहः कुसुमिताः यावत् सर्वातिशयेनोपशोभमानाः अनुपमेयाः सन्तस्तिष्ठन्ति । 'धायइ-महाधायइ रुक्खेसु-सुदंसणा पियदंसणा दुवे देवा महड्डिया जाव पलिओवमठिईया परिवसंति' तत्र पूर्वार्धे उत्तरकुरुषु नीलगिरि समीपे धातकीवृक्षः, पश्चिमार्धे उत्तरकुरुषु नीलमहागिरि समीपे महाधातकी वृक्षश्च तिष्ठति, उभावपि जम्बूवृक्षः प्रमाणवन्तौ सर्वातिशायिविशेषणविशिष्टौ अत्र सुदर्शन-प्रियदर्शन नामानौ द्वौ देवौ महर्द्धिकौ यावत्पल्योपमस्थितिकौ

संडेणं दीवे तत्थ तत्थ देसे तहिं २ पएसे धायइरुक्खा धायइवण्णा धायइसंडा णिच्चं कुसुमिया जाव उवसोभे माणा चिट्ठंति' हे गौतम ! धातकीखण्ड द्वीप में जगह २ स्थान २ पर धातकी के वृक्ष-आवले के वृक्ष, धातकी के वन, और धातकी के वनषंड सदा कुसुमित रहते हैं यावत् सब से अधिक सुन्दर लगते हैं उपमातीत प्रतीत होते हैं अतः इस कारण-इस द्वीप का नाम धातकीखण्ड द्वीप हुआ है 'तथा धायइ महाधायइ रुक्खेसु, सुदंसणा पियदंसणा दुवे देवा महड्डिया जाव पलिओवमट्ठिईया परिवसंति' धातकीखण्ड के पूर्वार्ध में उत्तरकुरु क्षेत्र में नीलगिरि के पास धातकी वृक्ष है एवं धातकीखण्ड के पश्चिमार्ध में उत्तरकुरु में नील महागिरि के पास महाधातकी वृक्ष है इन दोनों का प्रमाण जम्बू वृक्ष के बराबर है ये दोनों ही वृक्ष सर्वाधिक सुन्दर हैं इन पर क्रमशः सुदर्शन और प्रियदर्शन नाम के दो महर्द्धिक आदि विशेषणों से भरे हुए देव रहते हैं । इन

तहिं पएसे धायइरुक्खा धायइवण्णा धायइसंडा णिच्चं कुसुमिया जाव उवसोभे माणा चिट्ठंति' હે ગૌતમ ! ધાતકીખંડ દ્વીપમાં સ્થળે સ્થળે ધાતકી એ નામના વૃક્ષો અર્થાત્ આંબળાનાવૃક્ષો, ધાતકીના વનો અને ધાતકીના વનખંડો સદા કુસુમિત રહે છે. યાવત્ સૌથી વધારે સુંદર લાગે છે. અર્થાત્ તે ત્રણે ઉપમાને યોગ્ય બનેલ છે. એ કારણથી આ દ્વીપનું નામ ધાતકીખંડ દ્વીપ એ પ્રમાણે થયેલ છે. તથા 'धाइय महाधायइ रुक्खेसु सुदंसणा, पियदंसणा दुवे देवा महड्ढिया जाव पलिओवमट्टिइयां परिवसंति' આ ધાતકીખંડના પૂર્વાર્દ્ધમાં ઉત્તર કુરૂક્ષેત્રમાં નીલગિરીની પાસે ધાતકી નામનું વૃક્ષ છે. તથા ધાતકીખંડના પશ્ચિમાર્ધમાં ઉત્તરકુરૂ ક્ષેત્રમાં નીલમહાગિરિની પાસે મહાધાતકી વૃક્ષ છે. આ બન્નેનું પ્રમાણ જંબૂ વૃક્ષની બરોબર છે. એ બેઉ વૃક્ષો સૌથી વધારે સુંદર છે. તેની ઉપર ક્રમશઃ સુદર્શન અને પ્રિયદર્શન એ નામના મહર્દ્ધિક વિગેરે

संपरिवसतः । 'से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ धायइसंडे दीवे २' तत्–तस्मात् तेन तेनार्थेन धातकीषण्डोपलक्षितो द्वीपो धातकीखण्डद्वीप इत्येवमुच्यते । 'अदुत्तरं च णं गोयमा ! जाव णिच्चे' अथान्तरं विद्धि गौतम ! यो नासीन्नास्ति न भविष्यतीति दोत्र त्रयशून्यो धातकीषण्डो नित्योऽस्ति आसीत्–भविष्यति च यावत् शाश्वतः० ।

सम्प्रति–चन्द्रादि वक्तव्यतामाह–'धायइसंडेणं भंते ! दीवे कइ चंदा पभासिंसु वा ३ कइ सूरिया तविंसु वा ३ कइ महग्गहा चारं चरिंसु वा–३ कइ नक्खत्ता जोगं जोइंसु वा–३ कइ तारागणकोडाकोडीओ सोभेंसु वा–३' हे भदन्त ! धातकीषण्डे खलु पुरा–ऽधुनाऽऽगमिष्यति च कालत्रये कियन्तश्चन्द्राः

देवों की एक एक पल्य की स्थिति है 'से तेणट्ठेणं गोयमा०' इस निमित्त से भी हे गौतम ! इस द्वीप का नाम धातकीखंड द्वीप हो गया है 'अदुत्तरं च णं गोयमा !' अथवा हे गौतम ! 'जाव णिच्चे' ऐसा जो यह कारण इस द्वीप के नाम होने का बताया है उसके अतिरिक्त एक यह भी कारण है कि यह द्वीप ऐसे नाम से युक्त अनादि काल से ही चला आ रहा है क्योंकि यह पहिले इस नाम वाला नहीं था ऐसा नहीं है, वर्तमान में भी यह ऐसे नाम वाला नहीं है ऐसा भी नहीं है तथा भविष्यत् काल में यह ऐसे नाम वाला नहीं रहेगा ऐसा भी नहीं है यह तो ऐसे नाम वाला पहिले था अब भी है और आगे भी रहेगा अतः यह नित्य यावत् शाश्वत है 'धायइ णं भंते ! दीवे कइ चंदा पभासिंसु वा ३' हे भदन्त ! धातकीखण्ड द्वीप में कितने चन्द्रमाओं ने प्रकाश दिया है ? अब भी वहां कितने चन्द्रमा प्रकाश

વિશેષણો વાળા બે દેવો ત્યાં રહે છે. એ દેવોની સ્થિતિ એક એક પલ્યની છે. 'से तेणट्ठेणं गोयमा !' આ કારણથી પણ હે ગૌતમ ! આ દ્વીપનું નામ ધાતકીખંડ દ્વીપ એ પ્રમાણે થયેલ છે 'अदुत्तरं च णं' અથવા હે ગૌતમ ! 'जाव णिच्चे' આ દ્વીપનું એ પ્રમાણેનું નામ હોવાનું કહ્યું તે શિવાય એક એ પણ કારણ છે કે આ દ્વીપનું એ પ્રમાણેનું નામ અનાદિ કાળથી જ ચાલ્યું આવે છે. કેમકે–આ દ્વીપ પહેલાં એ નામ વાળો ન હતો તેમ નથી. વર્તમાનમાં પણ તે એવા નામ વાળો નથી તેમ પણ નથી. તથા ભવિષ્યકાળમાં એ આવા નામ વાળો રહેશે નહીં તેમ પણ નથી. એ તો એવા નામવાળો પહેલાં હતો અને વર્તમાનમાં છે તથા ભવિષ્યમાં પણ એજ નામ વાળો રહેશે જ તેથી તે નિત્ય યાવત્ શાશ્વત છે. 'धायइणं भंते ! दीवे कइ चंदा पभासिंसु वा३' હે ભગવન્ ! ધાતકીખંડ દ્વીપમાં કેટલા ચંદ્રમાઓએ પ્રકાશ આપ્યો છે ? વર્તમાનમાં પણ

प्रभासमाणा आसन्-सन्ति-भविष्यन्ति-? कति वा सूर्या अतपन्-तपन्ति-तपिष्यन्ति ? कति वा महाग्रहा चारं चरिष्णवो-ऽभवन्-भवन्ति-भविष्यन्ति ? कति नक्षत्राणि योगमयुञ्जन्-युञ्जन्ति-योक्ष्यन्ति ? कति तारागणानां कोटि-कोटयोऽशोभन्त-शोभन्ते-शोभिष्यन्ते प्रश्नसंघः ? लघुनाऽक्षरेण समाधत्ते भगवान्-'गोयमा ! बारस चंदा पभासिसु वा ३, एवं चउव्वीसं ससि-रविणो

देते हैं ? भविष्यत् में कितने चन्द्रमा वहां प्रकाश देगें ? इसी तरह 'कइ सूरिया तविंसु वा ३' कितने सूर्यों ने वहां अपना ताप दिया है ? वर्तमान में वहां कितने सूर्य ताप देते हैं और भविष्यत् में भी वहां कितने सूर्य ताप देगें ? 'कइ महग्गहा चारं चरिंसु वा ३' इसी प्रकार वहां कितने महाग्रहों ने अपनी चाल चली है ? अब भी वहां कितने महाग्रह चाल चलते हैं ? और भविष्यत् में भी वहां कितने महाग्रह अपनी चाल चलेंगे ? 'कइ नक्खत्ता जोगं जोइंसु वा ३' इसी प्रकार वहां कितने नक्षत्रों का योग हुआ है ? अब भी कितने नक्षत्रों का वहां योग होता है और भविष्यत् में भी वहां कितने नक्षत्रों का योग होगा ? 'कइ तारागण कोडाकोडीओ सोभेंसु वा ३' इसी तरह वहां कितने कोडाकोडी तारागण शोभित हुए हैं ? अब भी कितने कोडाकोडी तारागण वहां शोभित होते हैं और भविष्यत् में भी वहां कितने कोडाकोडी तारागण शोभित होंगे ? इस के उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं-'गोयमा ! बारस चंदा पभासिंसु वा ३'

ત્યાં કેટલા ચંદ્રમાઓ પ્રકાશ આપે છે ? અને ભવિષ્યમાં કેટલા ચંદ્રમાઓ ત્યાં પ્રકાશ આપશે ? એજ પ્રમાણે 'कइ सूरिया तविंसु वा ३' કેટલા સૂર્યોએ ત્યાં પોતાનો પ્રકાશ આપ્યો છે ? વર્તમાનમાં ત્યાં કેટલા સૂર્યો તાપ આપે છે ? અને ભવિષ્યમાં પણ ત્યાં કેટલા સૂર્યો પ્રકાશ આપશે ? 'कइ महग्गहा, चारं चरिंसुवा' એ જ પ્રમાણે ત્યાં કેટલા મહાગ્રહોએ પોતાની ચાલ ચાલી છે ? વર્તમાનમાં ત્યાં કેટલા મહાગ્રહો ચાલ ચાલે છે ? અને ભવિષ્યમાં પણ ત્યાં કેટલા મહાગ્રહો પોતાની ચાલ ચાલશે ? 'कइ नक्खत्ता जोगं जोइंसुवा३' એજ પ્રમાણે કેટલા નક્ષત્રોનો ત્યાં યોગ થયેલ છે ? વર્તમાનમાં ત્યાં કેટલા નક્ષત્રોનો યોગ થાય છે ? અને ભવિષ્યમાં પણ ત્યાં કેટલા નક્ષત્રોનો યોગ થશે ? 'कइ तारागण-कोडाकोडीओ सोभेंसु वा३' એજ પ્રમાણે ત્યાં કેટલા કોડાકોડી તારા ગણો શોભેલા છે ? વર્તમાનમાં પણ કેટલા તારાગણો ત્યાં શોભે છે ? અને ભવિષ્ય કાળમાં પણ ત્યાં કેટલા કોડાકોડી તારાગણો શોભિત થશે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा ! बारस चंदा पभासिंसु वा३'

नक्खत्तसया य तिन्नी छत्तीसा एगं च गहसहस्सं छप्पन्नं धायइसंडे। अट्ठेव सयसहस्सा तिन्नि सहस्साइं सत्त य सहस्साइं धायइसंडे दीवे तारागण कोडि-कोडीणं सोभेंसु वा-३' हे गौतम! द्वादशचन्द्राः अनद्यतभूतेऽद्यतनेऽनद्यतने भविष्यति च प्रभासितवन्तः, प्रभासन्ते, प्रभासिष्यन्ते, एवं चतुर्विंशं शशि-रवयः, नक्षत्रशतानि च पट्त्रिंशानि चन्द्रमसा सूर्येण च सार्धं योगमयुञ्जन्-युञ्जन्ति-योक्ष्यन्ति, तत्र पट्त्रिंशानि नक्षत्राणां शतानि एकैकस्य शशिनः परि-वारेऽष्टाविंशते र्नक्षत्राणां सद्भावात्। एवं च-पट्पञ्चाशदधिकं महाग्रहसहस्रं चारं चरिष्णवो धातकीपण्डे? एकैकस्य शशिनः परिवारेऽष्टाशीते र्महाग्रहाणां

हे गौतम! धातकीखण्ड में १२ चन्द्रमाओं ने पहिले प्रकाश दिया है अब भी वे इतने ही प्रकाश देते हैं और आगे भी वे इतने ही प्रकाश देगें 'एवं चउवीसं ससिरविणो' इसी तरह वहां १२ सूर्य पहिले तपे हैं इतने ही वे वहां अब भी तपते रहते हैं और आगे भी वे इतने ही वहां पर तपेगें इस प्रकार चन्द्र और सूर्य मिलकर ये वहां २४ कहे गये हैं। कहा भी है-

'बारस चंदा सूरा नक्खत्त सताय तिन्नि छत्तीसा।
एगं च गहसहस्सं छप्पन्नं धायईसंडे'

बारह चन्द्र एवं बारह सूर्य तथा तीन सौ
छत्तीस नक्षत्र एक हजार छप्पनग्रह

'अट्ठेव सयसहस्सा तिन्नि सहस्साय सत्ताय सयाउ।
धायइसंडे दीवे तारागण कोडाकोडीओ'

आठ लाख तीन हजार सात सौ कोडाकोडी तारा वहां शोभित हुए है शोभित होते रहे हैं और शोभित होंगे। एक एक चन्द्रमा के

હે ગૌતમ! ધાતકીખંડમાં ૧૨ બાર ચંદ્રમાઓએ પહેલાં પ્રકાશ આપેલ છે. વર્તમાનમાં પણ તે બાર ચંદ્રમાઓ જ પ્રકાશ આપે છે. અને ભવિષ્ય કાળમાં પણ એટલાજ ચંદ્રો ત્યાં પ્રકાશ આપશે. 'एवं चउवीसं ससिरविणो' એજ પ્રમાણે ત્યાં ૧૨ બાર સૂર્યો પહેલાં તપ્યા હતા. એટલા જ સૂર્યો ત્યાં વર્તમાનમાં પણ તપે છે. અને ભવિષ્યમાં પણ એટલા જ સૂર્યો ત્યાં તપશે, એ રીતે ચંદ્રો અને સૂર્યો મળીને ત્યાં ૨૪ ચોવીસ થાય છે. કહ્યું પણ છે-'बारसचंदासूरा नक्खत्त सताय तिन्नि छत्तीसा एगंच गहसहस्सं छप्पन्नं धायईसंडे' ત્રણસો છત્રીસ ૩૩૬ નક્ષત્રો ૧૦૫૬ એક હજાર અને છપ્પન ગ્રહો 'अट्ठेव सयसहस्सा तिन्नि सहस्साय सत्तय सयाउ' તથા આઠ લાખ ત્રણ હજાર સાતસો કોડાકોડી તારાઓ ત્યાં પહેલાં શોભેલા છે? વર્તમાનમાં શોભે છે. અને શોભિત થશે. એક એક ચંદ્રમાનાં પરિવારમાં ૨૮ અઠયાવીસ ૨૮ અઠયાવીસ નક્ષત્રો હોય છે. તેથી નક્ષત્રોની

भावात् ! अष्टौ शतसहस्राणि-त्रीणि सहस्राणि सप्तशतानि धातकीषण्डे द्वीपे तारागणकोटिकोटीनां शोभावन्ति-अभवन् शोभन्ते-शोभिष्यन्ते एतदपि-एक-शशिनस्तारा परिमाणं द्वादशभिर्गुणयित्वा भावनीयम् । उक्तञ्च—

'बारस चंदा सूरा नक्खत्तसया य तिन्नि छत्तीसा ।
एगं च गहसहस्सं छप्पन्नं धायइसंडे ॥१॥
अट्ठेव सयसहस्सा तिन्नि सहस्सा य सत्त य सयाउ ।
धायइसंडे दीवे तारागण कोडिकोडीओ ॥२॥

छाया-द्वादशचन्द्राः सूर्याः नक्षत्र शतानि च त्रीणि षट्त्रिंशाणि ।
एकं च ग्रहसहस्रं षट्पंचाशद् धातकीषण्डे ॥१॥
अष्टैव शतसहस्राणि त्रीणिसहस्राणि च सप्त च शतानि तु ।
धातकीखण्डे द्वीपे तारागण कोटिकोटयः ॥२॥ इति ॥९५॥

अथ कालोदसमुद्र वक्तव्यता—

मूलम्-धायइसंडं णं दीवं कालोए णामं समुद्दे वट्टे वलयागारसंठाणसंठिए सव्वओ समंता संपरिक्खित्ता णं चिट्ठइ। कालोए णं समुद्दे किं समचक्कवालसंठाणसंठिए विसमचक्कवाल संठाणसंठिए ? गोयमा ! समचक्कवालसंठाणसंठिए नो विसम-चक्कवालसंठाणसंठिए। कालोए णं भंते ! समुद्दे केवइयं चक्क वालविक्खंभेणं केवइयं परिक्खेवेणं पन्नत्ते? गोयमा ! अट्ठ जोयणसयसहस्साइं चक्कवालविक्खंभेणं एकाणउइ जोयण-सयसहस्साइं सत्तरि सहस्साइं छच्च पंचुत्तरे जोयणसए किंचि विसेसाहिए परिक्खेवेणं पन्नत्ते। से णं एगाए पउमवरवेइयाए

परिवार में २८ नक्षत्र होते हैं इसलिये नक्षत्रों की संख्या तीन सौ छत्तीस कही गई है एक एक शशि के परिवार में ८८-८८ महाग्रह होते हैं इस लिये एक हजार छप्पन महाग्रह कहे गये हैं एक शशि का परिवार १२ से गुणा करके निकाल लेना चाहिये। ॥९५॥

સંખ્યા ૩૩૬ ત્રણસો છત્રીસ કહેલી છે. એક એક ચંદ્રના પરિવારમાં ૮૮-અઠયાસી મહાગ્રહો હોય છે. તેથી એક હજાર અને છપ્પન મહાગ્રહો કહેલા છે. એક ચંદ્રનો તારા પરિવાર ૧૨ બાર ગણો કરીને કહેવો જોઇએ. ॥ સૂ૦ ૯૫ ॥

एगेणं वणसंडेणं दोण्ह वि वण्णओ। कालोयस्स णं भंते! समुद्दस्स कइ दारा पन्नत्ता गोयमा! चत्तारि दारा पन्नत्ता तं जहा-विजए वेजयंते-जयंते अवराजिए। कहि णं भंते! कालोयस्स समुद्दस्स विजए णामं दारे पन्नत्ते? गोयमा! कालोए समुद्दे पुरत्थिमपेरंते पुक्खरवरदीवपुरत्थिमद्धस्स पच्चत्थिमेणं सीओदाए महाणईए उप्पिं एत्थ णं कालोयस्स समुद्दस्स विजए णामं दारे पण्णत्ते। अट्ठेव जोयणाइं तं चेव पमाणं जाव रायहाणीओ। कहि णं भंते! कालोयस्स समुद्दस्स वेजयंते णामं दारे पन्नत्ते? गोयमा! कालोयसमुद्दस्स दक्खिणपेरंते पुक्खरवरदीवस्स दक्खिणद्धस्स उत्तरेणं एत्थ णं कालोयसमुद्दस्स वेजयंते नामं दारे पन्नत्ते। कहि णं भंते! कालोयसमुद्दस्स जयंते नामं दारे पण्णत्ते? गोयमा! कालोयसमुद्दस्स पच्चत्थिमपेरंते पुक्खरवरदीवस्स पच्चत्थिमद्धस्स पुरत्थिमेणं सीयाए महाणईए उप्पिं जयंते णामं दारे पन्नत्ते। कहि णं भंते! अपराइए णामं दारे पन्नत्ते? गोयमा! कालोयसमुद्दस्स उत्तरद्धपेरंते पुक्खरवरदीवोत्तरद्धस्स दाहिणओ एत्थ णं कालोयसमुद्दस्स अपराजिए णामं दारे पन्नत्ते सेसं तं चेव। कालोयस्स णं भंते! समुद्दस्स दारस्स य २ एस णं केवइयं २ अबाहाए अंतरे पन्नत्ते? गोयमा! बावीससयसहस्सा बाणउइ खलु भवे सहस्साइं। छच्च सया छायाला दारंतरं तिन्नि कोसा य ॥१॥ दारस्स य अबाहाए अंतरे पन्नत्ते। कालोयस्स णं भंते! समुद्दस्स पएसा पुक्खरवर दीव० तहेव। एवं पुक्खरवरदीवस्स वि जीवा उद्दाइत्ता २ तहेव भाणियव्वं। से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ कालोए समुद्दे २ गोयमा! कालोयस्स णं समुद्दस्स उदगे आसले-मासले-पेसले कालए भासरासि वण्णाभे पगईए उदगरसेणं पन्नत्ते काल-महाकाला एत्थ दुवे

देवा महड्ढीया जाव पलिओवमट्ठिईया परिवसंति, से तेणट्ठेणं गोयमा! जाव णिच्चे। कालोए णं भंते! समुद्दे कइ चंदा पभासिंसु वा? पुच्छा? गोयमा! कालोए णं समुद्दे बायालीसं चंदा पभासेंसु वा ३ बायालीसं चंदा बायालीसं च दिणयरा दित्ता। कालोदधिम्मि एए चरंति संबद्धलेस्सागा ॥१॥ णक्खत्ताण सहस्सं एगं बावत्तरं च सयमण्णं। छच्च सया छण्णउया महागहा तिण्णि य सहस्सा ॥२॥ अट्ठावीसं कालोदहिम्मि बारस य सयसहस्साइं। नव य सया पन्नासा तारागण कोडीकोडी णं ॥३॥ सोभेंसु वा ३ ॥सू० ९६॥

छाया—धातकीखण्डं खलु द्वीपं कालोदो नाम समुद्रो वृत्तो वलयाकारसंस्थानसंस्थितः सर्वतः समन्तात्संपरिक्षिप्य खलु तिष्ठति। कालोदः खलु समुद्रः किं समचक्रवालसंस्थानसंस्थितः विषमचक्रवालसंस्थानसंस्थितः? गौतम! समचक्रवालसंस्थानसंस्थितो—नो विषमचक्रवालसंस्थानसंस्थितः। कालोदः खलु भदन्त! समुद्रः कियता चक्रवालविष्कम्भेण—कियता परिक्षेपेण प्रज्ञप्तः? गौतम! अष्टौ योजनशतसहस्राणि चक्रवालविष्कम्भेण एकनवति योजनशतसहस्राणि सप्ततिः सहस्राणि षट्च—पंचोत्तरयोजनशतानि किंचिद् विशेषाधिकानि परिक्षेपेण प्रज्ञप्तः। स खल्वेकया पद्मवरवेदिकया वनषण्डेनैकेन द्वयोरपि वर्णकः। कालोदस्य खलु भदन्त! समुद्रस्य कति द्वाराणि प्रज्ञप्तानि? गौतम! चत्वारि द्वाराणि प्रज्ञप्तानि तद्यथा—विजयं—वैजयन्तं—जयन्तमपराजितञ्च, कुत्र खलु भदन्त! कालोदस्य समुद्रस्य विजयं नाम द्वारं प्रज्ञप्तम्? गौतम! कालोदसमुद्रे पूर्वपर्यन्ते पुष्करवरद्वीपपूर्वार्धस्य पश्चिमेन शीतोदायाः महानद्याः उपरि अत्र खलु कालोदसमुद्रस्य विजयं नाम द्वारं प्रज्ञप्तम् अष्टावेव योजनानि तदेव प्रमाणं यावद् राजधान्यः। कुत्र खलु भदन्त! कालोदसमुद्रस्य वैजयन्तं नाम द्वारं प्रज्ञप्तम्! गौतम! कालोदसमुद्रस्य दक्षिणपर्यन्ते पुष्करवरद्वीपस्य दक्षिणार्धस्योत्तरेणाऽत्र खलु कालोदसमुद्रस्य वैजयन्तं नाम द्वारं प्रज्ञप्तम्। कुत्र खलु भदन्त! कालोसमुद्रस्य जयन्तं नाम द्वारं प्रज्ञप्तम्? गौतम! कालोदसमुद्रस्य पश्चिमपर्यन्ते पुष्करवरद्वीपस्य पश्चिमार्धस्य पूर्वेण शीताया महानद्याः उपरि जयन्तं नाम द्वारं प्रज्ञप्तम्? कुत्र खलु भदन्त! अपराजितं नाम द्वारं प्रज्ञप्तम्? गौतम! कालोदसमुद्रस्योत्तरार्धपर्यन्ते पुष्करवरद्वीपोत्तरार्धस्य दक्षिणतोऽत्र खलु कालोदसमुद्रस्याऽपराजितं

नाम द्वारं प्रज्ञप्तम् शेष तदेव। कालोदस्य खलु भदन्त! समुद्रस्य द्वारस्य च एतत् खलु कियत् अबाधयाऽन्तरं प्रज्ञप्तम् गौतम! द्वाविंशतिः शतसहस्राणि द्विनवतिः खलु भवति सहस्राणि। पट्चत्वारिंशानि द्वारान्तरं त्रयः क्रोशाश्च ॥१॥ द्वारस्य च द्वारस्याऽबाधयाऽनन्तरं प्रज्ञप्तम्। कालोदस्य खलु भदन्त! समुद्रस्य प्रदेशाः पुष्करवरद्वीप० तथैव एवं-पुष्करवरद्वीपस्यापि जीवा उद्राय-२ तथैव भणितव्यम्। तत्केनार्थेन भदन्त! एवमुच्यते कालोदः समुद्रः २ गौतम! कालोदस्य खलु समुद्रस्योदकम् आसलम्-मांसलम्-पेशलं-कालं-कालं-भापराशिवर्णाभम् प्रकृत्या -उदकरसेण प्रज्ञप्तम् काल-महाकालावत्र द्वौ देवौ महर्द्धिकौ यावत्पल्योपमस्थितिकौ परिवसतः तत्तेनार्थेन गौतम! नित्यः। कालोदे खलु भदन्त! समुद्रे कति चन्द्राः प्रभासितवन्तः-३ पृच्छा? गौतम! कालोदे खलु समुद्रे द्वाचत्वारिंशच्चन्द्राः प्रभासितवन्तः-३ द्वाचत्वारिंशच्चन्द्राः द्वाचत्वारिंशच्च दिनकरादित्याः कालोदधौ एते चरन्ति संबद्धलेश्याकाः? अष्टाविंशतिश्च कालोदधौ द्वादश च शतसहस्राणि नव च शतानि पंचाशद्-तारागणकोटिकोटीनाम् प्रभासितवन्तः ३ ॥९६॥

टीका-'धायइसंडं णं दीवं कालोए णामं समुद्दे वट्टे वलयागारसंठाणसंठिए सव्वओ समंता संपरिक्खित्ताणं चिट्ठइ' वृत्तो वलयाकारसंस्थानसंस्थितो यः कालोदो नाम समुद्रः स च धातकीखण्डं नामवन्तं खलु द्वीपं सर्वतः प्राकाररूपेण समन्ताच्चतुर्दिग्विदिक्षु संपरिक्षिप्य-वेष्टयित्वा तिष्ठति। 'कालोदेणं समुद्दे किं समचक्कवालसंठाणसंठिए विसमचक्कवालसंठाणसंठिए? गोयमा!

कालोदसमुद्र वक्तव्यता-

'धायइसंडं णं दीवं कालोदे णामं समुद्दे वट्टे वलयागार संठाणसंठिते सव्वतो समंता संपरिक्खित्ता चिट्ठइ' इत्यादि।

टीकार्थ-धातकीखण्ड द्वीप को चारों ओर से घेर कर रहा हुआ कालोद समुद्र है यह समुद्र गोल है और इसी से इसका आकार गोल वलय के जैसा हो गया है 'कालोदेणं समुद्दे किं समचक्कवाल संठाणसंठिते विसम०' हे भदन्त! कालोदसमुद्र का आकार क्या

કાલોદ સમુદ્રનું વર્ણન

ટીકાર્થ-'धायइसंडं णं दीवं कालोदे णामं समुद्दे वट्टे वलयागारसंठाणसंठिए सव्वओ समंता संपरिक्खित्ताणं चिट्ठइ' ધાતકીખંડ દ્વીપને ચારે બાજુએથી ઘેરીને કાલોદ સમુદ્ર રહે છે. આ સમુદ્ર ગોળ છે. અને તેનો આકાર ગોળ વલયના આકાર જેવો છે. 'कालोदेणं समुद्दे किं समचक्कवालसंठाणसंठिते विसमचक्कवालसंठाणसंठिते' હે ભગવન્ કાલોદ સમુદ્રનો આકાર શું સમચક્રવાલવાળો છે?

समचक्कवालसंठाणसंठिए नो विसमचक्कवालसंठाणसंठिए' कालोदो नामवान् खलु समुद्रः किं समचक्रवालसंस्थानसंस्थितः किं वा विषमसंस्थानेन संस्थितः? भगवानाह–हे गौतम! समचक्रवालसंस्थानसंस्थितः नो कदापि–विषमेण संस्थानेन संस्थितः। 'कालोदेणं भंते! समुद्दे केवइयं चक्कवालविक्खंभेणं केवइयं परिक्खेवेणं पन्नत्ते? गोयमा! अट्ठजोयणसयसहस्साइं चक्कवालविक्खंभेणं एकाणउइ जोयणसयसहस्साइं सत्तरिसहस्साइं छच्च पंचुत्तरे जोयणसए किंचि विसेसाहिए परिक्खेवेणं पन्नत्ते' हे भदन्त! कालोदो नाम समुद्रः खलु कियता चक्रवालविष्कम्भेण–कियता च परिक्षेपेण प्रज्ञप्तः? भगवानाह–हे गौतम! अष्ट-योजनशतसहस्राणि एकनवति योजनशतसहस्राणि चक्रवालविष्कम्भेन सप्ततिः सहस्राणि षट् च पंचोत्तराणि-शतानि किंचि द्विशेषाधिकानि परिक्षेपेण प्रज्ञप्तः। एकश्च योजनसहस्रमुद्वेधेनेति गम्यते, उक्तश्च–

समचक्रवाल वाला है, या विषम चक्रवाल वाला है? उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा! समचक्कवाल० णो विसमचक्कवाल संठिते' हे गौतम! कालोद समुद्र का आकार समचक्रवाल वाला है विषमचक्रवाल वाला नहीं है 'कालोदेणं भंते! समुद्दे केवतियं चक्कवालविक्खंभेणं केवतियं परिक्खेवेणं पण्णत्ते' हे भदन्त! कालोद समुद्र का चक्रवाल विष्कम्भ कितना है? और इसकी परिधि का प्रमाण कितना है? 'गोयमा! अट्ठ जोयणसयसहस्साइं, चक्कवाल विक्खंभेणं एकाणउतिजोयण सयसहस्साइं सत्तरि सहस्साइं छच्च पंचुत्तरे जोयणसते किंचि विसेसाहिए परिक्खेवेणं पण्णत्ते' उत्तर में प्रभु कहते हैं–हे गौतम! कालोद समुद्र का चक्रवाल विष्कम्भ आठ लाख योजन का है और इसकी परिधि का प्रमाण एकानवे लाख सतरह हजार छ सौ

કે વિષમ ચક્રવાળ વાળો છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે–'गोयमा! समचक्कवाल संठाण संठिते णो विसमचक्कवाल संठाण संठिते' હે ગૌતમ! કલોદ સમુદ્રનો આકાર સમચક્રવાલ વાળો છે, વિષમ ચક્રવાલવાળો નથી. 'कालोदेणं भंते! समुद्दे केवतियं चक्कवाल विक्खंभेणं केवतियं परिक्खेवेणं पण्णत्ते, હે ભગવન્ કાલોદ સમુદ્રનો ચક્રવાલ વિષ્કંભ કેવડો છે? અને તેની પરિધિનું પ્રમાણ કેટલું છે? 'गोयमा! अट्ठ जोयणसयसहस्साइं चक्कवाल-विक्खंभेणं एकाणउति जोयणसयसहस्साइं सत्तरिसहस्साइं छच्च पंचुत्तरे जोयण सए किंचिविसेसाहिए परिक्खेवेणं पण्णत्ते' ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે ગૌતમ! કાલોદ સમુદ્રનો ચક્રવાલ વિષ્કંભ આઠ લાખ યોજનનો છે પરિધિનું પ્રમાણ ૯૧ એકાણુ લાખ સત્તર હજાર છસો પાંચ

'अट्ठेव सयसहस्सा कालोओ चक्कवालओ रुंदो ।
जोयणसहस्समेगं ओगाहेणं मुणेयव्वो ॥१॥
इगनउइ सयसहस्सा हवंति तह सत्तरीसहस्सा य ।
छच्च सया पंचहिया कालोय परिरयो एसो ॥२॥

छाया–अष्टैव शतसहस्राणि कालतश्चक्रवालतो विपुलात् ।
योजनसहस्रमेकमवगाहेन ज्ञातव्यः ॥१॥
एकनवतिः शतसहस्राणि भवन्ति तथा सप्ततिः सहस्राणि च ।
षट्शतानि पंचाधिकानि कालोदधिपरिरय एषः ॥२॥

'से णं एगाए पउमवरवेइयाए एगेणं वणसंडेणं दोण्हवि वण्णओ' स खलु कालोदसमुद्रः एकया पद्मवरवेदिकया वनषण्डेनैकेन च सर्वतः समन्तात् संपरिक्षिप्तः द्वयोरप्येतयोरत्र वर्णकः कथनीयः । 'कालोयस्स णं भंते ! समुद्दस्स कइ

पचहत्तर योजन से कुछ अधिक है० 'से णं एगाए पउमवरवेइयाए एगेणं वणसंडेणं दोण्हवि वण्णओ' यह कालोदसमुद्र चारों ओर से एक पद्मवरवेदिका से और एक वनषण्ड से घिरा हुआ है० यहां दोनों का वर्णन कर लेना चाहिये यह पद्मवरवेदिका आठ योजन की ऊंची है और जगती के ऊपर स्थित है कालोदसमुद्र के चक्रवाल विष्कम्भ और परिक्षेप के विस्तार के प्रमाण में ये दो गाथाएं हैं ।

'अट्ठेव सयसहस्सा कालोओ चक्कवालओ रुंदो ।
जोयणसहस्समेगं ओगाहेणं मुणेयव्वो' ॥१॥
इगनउइ सयसहस्सा हवंति तहसत्तरी सहस्सा ।
छच्च सया पंचहिया कालो य परिरओ एसो ॥२॥

'कालोयस्स णं भंते ! समुद्दस्स कइ दारा पन्नत्ता' हे भदन्त !

કંઈક વધારે છે. 'से णं एगाए पउमवरवेइयाए एगेणं वणसंडेणं दोण्ह वि वण्णओ' આ કાલોદ સમુદ્ર ચારે બાજુથી એક પદ્મવર વેદિકાથી અને એક વનખંડથી ઘેરાયેલ છે. અહીંયાં એ બન્નેનું વર્ણન કરી લેવું જોઈએ. આ પદ્મવર વેદિકા આઠ યોજનની ઉંચાઈ વાળી છે. અને તે જગતીની ઉપર રહેલ છે. કાલોદ સમુદ્રનો ચક્રવાલ વિષ્કંભ અને પરિક્ષેપના વિસ્તારના પ્રમાણમાં આ બે ગાથાઓ કહી છે.

'अट्ठेव सयसहस्सा कालोओ चक्कवालओ रुंदो ।
जोयण सहस्समेगं ओगाहेणं मुणेयव्वो ॥ १ ॥
इगनउइ सयसहस्सा हवंति तह सत्तरि सहस्सा ।
छच्चसया पंचहिया कालोय परिरओ एसो ॥ २ ॥

'कालोयस्स णं भंते ! समुद्दस्स कइ दारा पण्णत्ता' હે ભગવન્ ! કાલોદ

दारा पन्नत्ता–गोयमा ! चत्तारि दारा पन्नत्ता–तं जहा–विजए वेजयंते जयंते अपराजिए' कालोदसमुद्रस्य खलु कतिद्वाराणि प्रज्ञप्तानि भदन्त ! भगवानाह–हे गौतम ! चत्वारि द्वाराणि विजय–वैजयन्त–जयन्ताऽपराजितानि प्रज्ञप्तानि । 'कहिणं भंते ! कालोदस्स समुदस्स विजए णामं दारे पन्नत्ते' कुत्र स्थाने खलु भदन्त ! कालोदसमुद्रस्य विजयं नाम द्वारं प्रज्ञप्तमास्ते भगवानाह–'गोयमा ! कालोदे समुदे पुरत्थिमपेरंते पुक्खरवरदीवपुरत्थिमद्धस्स पच्चत्थिमेणं सीयोदाए महाणईए उप्पिं विजए णामं दारे पन्नत्ते' हे गौतम ! कालोदसमुद्रे पूर्वान्तभागे पुष्करवरद्वीप पूर्वार्द्धस्य पश्चिमायां महानदी शीतोदाया ऊर्ध्वम् कालोदसमु-

---

कालोदसमुद्र के कितने द्वार कहें गये हैं उत्तर में प्रभु कहते हैं–हे गौतम ! 'चत्तारि दारा पन्नत्ता' कालोदसमुद्र के चार द्वार कहे गये हैं 'तं जहा' जिनके नाम इस प्रकार से हैं–'विजए, वेजयंते, जयंते, अपराजिए' विजय वैजयन्त जयन्त और अपराजित 'कहि णं भंते ! कालोदस्स समुद्दस्स विजये णामं दारे पण्णत्ते' हे भदन्त ! कालोद-समुद्र का विजयद्वार कहां पर कहा गया है 'गोयमा ! कालोदे समुद्दे पुरत्थिम पेरंते पुक्खरवर दीव पुरत्थिमद्धस्स पच्चत्थिमेणं सीतोदाए महाणदीए उप्पिं एत्थ णं कालोदस्स समुद्दस्स विजए णामं दारे पण्णत्ते' हे गौतम ! कालोदसमुद्र के पूर्वान्त भाग में जो पुष्कर वरद्वीप है उसके पूर्वार्ध से पश्चिम में सीतोदा महानदी ऊपर कालोदसमुद्र का विजय द्वार है 'अट्ठेव जोयणाइं तं चेव पमाणं' यह आठ योजन का ऊंचा है इत्यादि रूप से इसके सम्बन्ध का कथन जम्बूद्वीप के विजय-

---

સમુદ્રના કેટલા દ્વારો કહેલા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–હે ગૌતમ ! 'चत्तारि दारा पण्णत्ता' કાલોદ સમુદ્રના ચાર દ્વારો કહેવામાં આવેલ છે. 'तं जहा' જેના નામો આ પ્રમાણે છે–'विजए, वेजयंते, जयंते, अपराजिए' વિજય;-વૈજયન્ત, જયન્ત અને અપરાજીત 'कहि णं भंते ! कालोदस्स समुद्दस्स विजए णामं दारे पण्णत्ते' હે ભગવન્ ! કાલોદ સમુદ્રનું વિજય નામનું દ્વાર ક્યાં આવેલ છે. 'गोयमा ! कालोदे समुद्दे पुरत्थिमपेरंते पुक्खरवर दीव पुरत्थिमद्धस्स पच्चत्थिमेणं सीतोदाए महाणदीए उप्पिं एत्थ णं कालोदस्स समुद्दस्स विजएणामं दारे पण्णत्ते' હે ગૌતમ ! કાલોદ સમુદ્રના પૂર્વાન્ત ભાગમાં જે પુષ્કરવર દ્વીપ છે. તેના પૂર્વાર્ધથી પશ્ચિમમાં સીતોદા મહાનદીની ઉપર કાલોદ સમુદ્રનું વિજય નામનું દ્વાર છે. 'अट्ठेव जोयणाइं तं चेव पमाणं' એ આઠ યોજનની ઉંચાઇ વાળું છે. વિગેરે રીતે તેના સબંધી કથન જંબૂદ્વીપના વિજય દ્વારના કથન પ્રમાણે સમજી લેવું. 'जाव रायहाणीओ' યાવત્ રાજધાની સુધીનું કથન અહીંયા

द्रस्य विजयद्वारप्रज्ञप्तम्, तच्च 'अट्ठेव जोयणाइं तं चेव पमाणं जाव रायहाणीओ' अष्टैव योजनानि ऊर्ध्वमुच्चत्वेनेत्यादि विजयद्वारस्य जंबूद्वीपगतस्य यथा प्रमाणं यथा वा राजधानी सर्वं तदेव ज्ञातव्यम् । 'कहि णं भंते ! कालोदस्स समुदस्स वेजयंते णामं दारे पन्नत्ते ? गोयमा ! कालोदसमुद्दस्स दक्खिणपेरंते पुक्खरवर-दीवस्स दक्खिणद्धस्स उत्तरेणं एत्थणं कालोयसमुद्दस्स वेजयंते णामं दारे पन्नत्ते' हे भदन्त ! कालोदसमुद्रस्य क्व नु खलु वैजयन्तं द्वारम् ? भगवानाह-गौतम ! कालोदसमुद्रदक्षिणान्ते पुष्करवरद्वीपदक्षिणार्धस्योत्तरतोऽत्र खलु कालोदस्य वैजयन्तं नाम द्वारम्, तदपि जम्बूद्वीपगत वैजयन्तद्वारवद्वक्तव्यम्, नवरं राजधानी अन्यस्मिन् कालोदे समुद्रे । 'कहि णं भंते ! कालोदस्स समु द्दस्स जयंते नामं दारे पन्नत्ते ? गोयमा ! कालोयसमुद्दस्स पच्चत्थिमपेरंते पुक्खरवरदीवस्स पच्चत्थिमद्धस्स पुरत्थिमेणं सीयाए महाणईए उप्पि एत्थणं

द्वार के जैसा ही जानना चाहिये 'जाव रायहाणीओ' यावत् राजधानी तक का कथन यहां पर कर लेना चाहिये हम इस विषय पर प्रकाश ग्रन्थ के बढ जाने के भय से पुनः नही डाल रहे हैं । 'कहि णं भंते ! कालोयस्स समुद्दस्स वेजयंते णामं दारे पण्णत्ते' हे भदन्त ! कालोद-समुद्र का वैजयन्तद्वार कहां पर कहा गया है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! कालोदसमुद्दस्स दाक्खिणपेरंते पुक्खरवरदीवस्स दक्खिणद्धस्स उत्तरेणं एत्थ णं कालोयसमुद्दस्स वेजयंते णामं दारे पन्नत्ते' हे गौतम ! कालोदसमुद्र की दक्षिण दिशा के अन्त में पुष्कर-वरद्वीप के दक्षिणार्ध के उत्तर में कालोदसमुद्र का वैजयन्त द्वार कहा गया है 'कहि णं भंते ! कालोयसमुद्दस्स जयंते णामं दारे पन्नत्ते' हे भदन्त ! कालोदसमुद्र का जो जयन्त द्वार है वह कहां पर कहा गया है ? 'गोयमा ! कालोदसमुद्दस्स पच्चत्थिमपेरंते पुक्खरवर-

करी लेवुं जोईए. ग्रंथ विस्तारना भयथी ते कथन फरीथी अहींयां कहेल नथी. 'कहिणं भंते ! कालोयस्स समुद्दस्स वेजयंते दारे पण्णत्ते' हे भगवन् कालोद समुद्रनुं वैजयन्त नामनुं द्वार क्यां कहेल छे? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभुश्री गौतम स्वामीने कहे छे के 'गोयमा ! कालोद समुद्दस्स दक्खिणपेरंते पुक्खरवर दीवस्स उत्तरेणं एत्थणं कालोय समुद्दस्स वेजयंते दारे पण्णत्ते' हे गौतम ! कालोद समु-द्रनी दक्षिण दिशाना अंतमां पुष्करवर द्वीपना दक्षिणार्धनी उत्तरमां कालोद समुद्रनुं वैजयन्तद्वार कहेवामां आवेल छे. 'कहिणं भंते ! कालोय समुद्दस्स जयंते णामं दारे पण्णत्ते' हे भगवन् ! कालोद समुद्रनुं जे जयन्त नामनुं द्वार छे ते क्यां आगळ आवेल छे ? उत्तरमां प्रभुश्री कहे छे के-'गोयमा ! कालोयसमुद्दस्स

जयंते णामं दारे पन्नत्ते' हे भदन्त ! कालोदस्य समुद्रस्य कस्मिन् स्थले जयन्त-द्वारम्-समाधत्ते-कालोदस्य पश्चिमान्ते पुष्करद्वीप पश्चिमार्धस्य पूर्वेण शीता-महानद्याः उपरि यः प्रदेशः प्रथितस्तत्र कालोदसमुद्रस्य जयन्तद्वारं विजानीहि, एतदपि जम्बूद्वीपगत जयन्तद्वारवत्, 'कहि णं भंते ! अपराजिए णामं दारे पन्नत्ते ? गोयमा ! कालोदसमुद्दस्स उत्तरद्धपेरंते-पुक्खववरदीवोत्तरद्धस्स दाहि-णओ एत्थणं कालोदसमुद्दस्स अपराजिए णामं दारे पन्नत्ते सेसं तं चेव' हे भदन्त ! अपराजित द्वारं क्व खलु जानीयाम् ? उत्तरमाह भगवान्-कालोद-समुद्रस्य उत्तरप्रान्तान्ते पुष्करद्वीपोत्तरार्धस्य दक्षिणस्याम् अत्र कालोदस्य स्थल-विशेषेऽपराजितं नामद्वारं विजानीहि शेषं तद् विजयादि द्वाराणां जंबूद्वीप-गतानाम् अष्टौ योजनानि ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन० उपक्रम्य निरवशेष वक्तव्यमिव वैशिष्टयञ्च 'कालोदे' इत्येवेति । अतः परं पारस्परिकमन्तरं प्रस्तौति द्वाराणाम्-

---

दीवस्स पच्चत्थिमद्धस्स पुरत्थिमेणं सीयाए महाणईए उप्पिं एत्थणं जयंते णामं दारे पन्नत्ते' हे गौतम ! कालोदसमुद्र के पश्चिमान्त में पुष्करार्धद्वीप के पश्चिमार्ध के पूर्व भाग में सीता महानदी के ऊपर जयन्तद्वार कहा गया गया है 'कहि णं भंते ! अपराजिए णामं दारे पन्नत्ते' हे भदन्त ! कालोदसमुद्र का अपराजितद्वार कहां पर कहा गया है ? 'गोयमा ! कालोदसमुद्दस्स उत्तरपेरंते पुक्खरवर दीवोत्तार-द्धस्स दाहिणओ एत्थणं कालोदसमुद्दस्स अपराजिए णामं दारे पन्नत्ते' हे गौतम ! कालोद समुद्र के उत्तार के अन्त में पुष्करवर द्वीप के उत्तरार्ध से दक्षिण में कालोद समुद्र का अपराजित नामका द्वार कहा गया है 'सेसं तं चेव' बाकी और सब कथन जम्बूद्वीपगत विज-यादि द्वारों के जैसा ही है इन सब द्वारों की ऊंचाई आठ योजन की है।

पच्चत्थिमपेरंते पुक्खरवरदीवस्स पच्चत्थिमद्धस्स पुरत्थिमेणं सीयाए महाणईए उप्पिं एत्थ णं जयंते णामं दारे पण्णत्ते' હે ગૌતમ ! કાલોદ સમુદ્રના પશ્ચિમાન્તમાં પુષ્કરાર્ધ દ્વીપના પશ્ચિમાર્ધના પૂર્વભાગમાં સીતા મહા નદીની ઉપર જયન્ત નામનું દ્વાર આવેલ છે. 'कहिणं भंते ! अपराजिए णामं दारे पण्णत्ते' હે ભગ-વન્ કાલોદ સમુદ્રનું અપરાજીત નામનું દ્વાર ક્યાં આવેલ છે ? 'गोयमा ! कालोदसमुद्दस्स उत्तरपेरंते पुक्खरवरदीवोत्तरद्धस्स दाहिणओ एत्थ णं कालोद-समुद्दस्स अपराजिए णामं दारे पण्णत्ते' હે ગૌતમ ! કાલોદ સમુદ્રની ઉત્તરના અંતમાં પુષ્કરવર દ્વીપની ઉત્તરાર્ધથી દક્ષિણમાં કાલોદ સમુદ્રનું અપરાજીત નામનું દ્વાર આવેલ છે. 'सेसं तं चेव' બાકીનું બીજુ તમામ કથન જંબૂદ્વીપમાં આવેલ વિજ-યાદિ દ્વારોના કથન પ્રમાણે જ છે. આ બધા દ્વારોની ઉંચાઈ આઠ યોજનની છે.

'कालोदस्स णं भंते ! समुद्दस्स दारस्स य-एस णं केवइयं २ अबाहाए अंतरे पन्नत्ते गोयमा ! बावीससयसहस्सा-बाणउइ खलु भवे सहस्साइं । छच्चसया छायाला दारंतरं तिन्नि कोसा य ॥१॥ दारस्स य-२ अबाहाए अंतरे पन्नत्ते' हे भदन्त ! कालोदसमुद्रस्य खलु द्वारस्य च यदन्तरम् एतत् खलु-अबाधया कियत्प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह-हे गौतम ! द्वाविंशति र्लक्षाणि द्विनवतिः खलु सहस्राणि षट् च योजनशतानि षट् चत्वारिंशदधिकानि त्रयः क्रोशाश्चाऽन्तरं तेषां प्रज्ञप्तम् । तथाहि—चतुर्णामपि द्वाराणामेकत्र पृथुत्वमीलनेऽष्टादशयोजनानि कालोदस्य परिरयपरिमाणात् ९१७०६०५ इत्येवं रूपात् शोध्यन्ते शोधितेषु जातमिदम् एकनवतिलक्षाः सप्ततिः सहस्राणि पंचशतानि सप्ताशीत्यधिकानि

द्वारों का परस्परिक अन्तर कथन—

'कालोदस्स णं भंते ! समुद्दस्स दारस्स य दारस्स य एसणं केवतियं २ अबाहाए अंतरे पण्णत्ते' हे भदन्त ! कालोदसमुद्र के प्रत्येक द्वार का आपस में कितना अन्तर कहा गया है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! बावीससयसहस्सा बाणउति खलु भवे सहस्साइं छच्चसया बायाला दारंतरं तिन्नि कोसाय ॥१॥-दारस्स य दारस्स य अबाहाए अंतरे पण्णत्ते' हे गौतम ! बाईस लाख ब्यानवे हजार छसौ छियालीस योजन एवं तीन कोश का अन्तर एक द्वार से दूसरे द्वार तक का कहा गया है वह इस प्रकार से है—चारों द्वारों की मोटाई मिलाने पर १८ योजन आते हैं इन १८ योजनों को कालोद समुद्र की परिधि के ९१७०६०५ योजन रूप परिमाण में से अठारह योजन घटाने पर-९१७०५८७ योजन बचते हैं इन में ४ का भाग देने

દ્વારોના પરસ્પરના અંતરનુ કથન

'कालोदस्स णं भंते ! समुद्दस्स दारस्सय २ एसणं केवतियं केवतियं अवाहाए अंतरे पण्णत्ते' હે ભગવન્ ! કાલોદ સમુદ્રના દરેક દ્વારનું પરસ્પર અંતર કેટલું કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'गोयमा ! बावीस सयसहस्सा बाणउति खलु भवे सहस्साइं छच्च सया बायाला दारंतरं तिन्नि कोसाय ॥ १ ॥ दारस्स य दारस्स य अवाहाए अंतरे पण्णत्ते' હે ગૌતમ ! બાવીસ લાખ બાણુ હજાર છસો છેંતાલીસ યોજન અને ત્રણ કોસનું અંતર એક દ્વારથી બીજા દ્વાર સુધીનું કહેવામાં આવેલ છે. તે આ રીતે થાય છે. ચારે દ્વારોની જાડાઈ મેળવવાથી ૧૮ અઢાર યોજન થાય છે. આ ૧૮ અઢાર યોજનને કાલોદ સમુદ્રની પરિધિના ૯૧૭૦૬૦૫ એકાણુ લાખ સિત્તેર હજાર છસોને પાંચ યોજન રૂપ પરિમાણમાંથી ઘટાડવાથી ૯૧૭૦૫૮૭ એકાણુ લાખ

९१७०५८७ च चतुर्भिभागे हृते लब्धं यथोक्तं द्वाराणां परस्परमन्तर परिमाणं २२९२६४६ क्रोशास्त्रयः । उक्तञ्च–

छायाला छच्चसया बाणउय सहस्सलक्ख बावीसं ।
कोसा य तिन्नि दारंतरं तु कालोयहिस्स भवे ॥१॥

छाया–षट्चत्वारिंशानि षट्शतानि द्विनवतिः सहस्राणि लक्षाः ।
द्वाविंशतिः क्रोशाश्च त्रयो द्वारान्तरं तु कालोदधे र्भवेत् ॥१॥

'कालोदस्स णं भंते ! समुद्दस्स पएसा पुक्खरवरदीव० तहेव' कालोदसमुद्रस्य भदन्त ! पुष्करद्वीपं संस्पृष्ट प्रदेशा द्वयोः कस्येति सन्देहे व्यवहारात्कालोदस्यैव एवं कालोदसंस्पृष्टा अपि प्रदेशाः पुष्करस्यैव न कालोदधेः इति । 'एवं पुक्खरदीवस्स वि जीवा उद्दाइत्ता–२ तहेव भाणियव्वं' एवं पुष्करद्वीपस्यापि जीवा उद्रायोद्राय तथैव भणितव्यम् हे भदन्त ! कालोदे मृत्वा जीवाः किं

पर एक एक द्वार का अन्तर २२९२६४६ बावीस लाख बेरानवे हजार छ सौ छियालीस योजन का एवं तिनक्रोश का निकल आता है उक्तंच

'छायाला छच्चसया बाणउइसहस्स लक्खबावीसं ।
कोसाय तिन्नि दारं तरं तु कालोयहिस्स भवे ॥१॥

कालोदस्सणं भंते ! समुदस्स पएसा पुक्खरवरदीव० तहेव' हे भदन्त ! कालोदसमुद्र के प्रदेश पुष्करवरद्वीप को स्पर्श कर रहे हैं क्या इत्यादि प्रश्न पहिले के जैसा यहां उद्भावित कर लेना चाहिये और इसका उत्तर भी जैसा पहिले कहा गया है वैसा ही यहां पर भी कह लेना चाहिये 'एवं पुक्खरवरदीवस्स वि जीवा उद्दाइत्ता २ तहेव भाणियव्वं' इसी तरह से पुष्करवरद्वीप से मर कर

सितेर હજાર પાંચ સો ને સત્યાસી યોજન બચે છે, તેમાંથી ૪ ચારનો ભાગ કરવાથી એક એક દ્વારનું અંતર ૨૨૯૨૬૪૬ બાવીસ લાખ બાણુ હજાર છસો છેંતાલીસ યોજન અને ત્રણ કોસ–ગાઉનું નીકળી આવે છે. 'उक्तंच

छायाला छच्च सया बाणउइ सहस्स लक्ख बावीसं
कोसाय तिन्नि दारंतरंतु कालोयहिस्स भवे ॥ १ ॥

'कालोदस्स णं भंते ! समुदस्स पएसा पुक्खरवर दीव० तहेव'

હે ભગવન્ કાલોદ સમુદ્રના પ્રદેશો પુષ્કરવર દ્વીપનો સ્પર્શ કરી રહેલા છે શું ? ઈત્યાદિ પ્રકારથી પહેલાં જેમ પ્રશ્ન કરવામાં આવેલ છે, તે પ્રમાણેનો પ્રશ્ન કરી લેવો જોઈએ અને તેનો ઉત્તર પણ પહેલાં જે પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે એ જ પ્રમાણે અહીંયાં પણ કહી લેવો. 'एवं पुक्खरवरदीवस्स वि जीवा उद्दाइत्ता उद्दाइत्ता तहेव भाणियव्वं' એ જ પ્રમાણે પુષ્કરવર દ્વીપના

पुष्करद्वीपं प्रत्यायान्ति० ? गौतम ! एवंविधाः सन्त्येकके प्रत्यायान्ति, एके पुनः नो प्रत्यायान्ति स्वकर्म वैचित्र्यात्। एवं पुष्करद्वीपे उद्दाय-२ केचन कालोदन्नायान्ति आयान्त्यपि। सम्प्रति-नामान्वर्थतां प्रस्तौति-'से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ कालोए समुद्दे-२, गोयमा! कालोयस्स णं समुद्दस्स उदगे-आसले-मासले-पेसले कालए भासरासि वण्णाभे पगइए उदगरसेणं पन्नत्ते' तत्तथा केन

कितनेक जीवात्मा कालोद समुद्र में भी उत्पन्न हो जाते हैं और कितनेक वहां से अन्यत्र भी उत्पन्न हो जाते हैं ऐसा यहां तक का कथन यहां पर कर लेन चाहिये। तात्पर्य इसका यही है कि जब गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा कि हे भदन्त! कालोदसमुद्र में से मरा हुआ जीव क्या पुष्करद्वीप में उत्पन्न हो जाता है? या उसमें उत्पन्न नहीं होता है? तो इसके उत्तर में प्रभु ने ऐसा कहा है कि हे गौतम! ऐसे कितनेक जीव वहां पर हैं जो अपने कर्म की विचित्रता को लेकर वहीं पर भी उत्पन्न हो जाते हैं और कितनेक अन्यत्र भी उत्पन्न हो जाते हैं इसी तरह का कथन पुष्करद्वीप के जीवों के सम्बन्ध में कर लेना चाहिये 'से केणट्ठे णं भंते! एवं वुच्चइ कालोए समुद्दे २' हे भदन्त! कालोदसमुद्र का ऐसा यह नाम किस कारण से हुआ है? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा! कालोयस्सणं समुद्दस्स उदके आसले मासले पेसले कालए भासरासि वण्णाभे पगईए उदगरसे णं पण्णत्ते' हे गौतम! कालोद समुद्र का जल अस्वादनीय है गुरु होने से पुष्टिकर है आस्वाद में मनोज्ञ होने से पेशल है कृष्ण है और

જીવો પુષ્કરવર દ્વીપમા મરીને કેટલાક કાલોદ સમુદ્રમાં પણ ઉત્પન્ન થઇ જાય છે. અને કેટલાક ત્યાં ઉત્પન્ન ન થતાં કોઇ બીજે ઉત્પન્ન થઇ જાય છે. એ પ્રમાણેનું આ કથન પર્યન્તનું કથન અહીયાં કરી લેવું જોઇએ. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે કાલોદ સમુદ્રમાં મરેલા આ જીવો શું પુષ્કરવર દ્વીપમાં ઉત્પન્ન થાય છે? અથવા તેમાં ઉત્પન્ન થતા નથી? તો આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રીએ એવું કહ્યું કે-હે ગૌતમ! ત્યાં એવા કેટલાક જીવો છે, જેઓ પોતાના કર્મોની વિચિત્રતાના કારણે ત્યાં પણ ઉત્પન્ન થઇ જાય છે. અને કેટલાક જીવો બીજે જ ઉત્પન્ન થઇ જાય છે. આજ પ્રમાણેનું કથન પુષ્કર દ્વીપના સંબંધમાં પણ કરી લેવું. 'से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ कालोए समुद्दे कालोए समुद्दे' હે ભગવન્ કાલોદ સમુદ્રનું નામ કાલોદ સમુદ્ર એ પ્રમાણેનું શા કારણથી થયેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! कालोयस्स णं समुद्दस्स उदके आसले मासले पेसले कालए भासरासि वण्णाभे पगईए उदगरसेणं पण्णत्ते' હે ગૌતમ કાલોદ સમુદ્રનું જલ સ્વાદવાળું છે. ગુરૂ હોવાથી પુષ્ટિકર

प्रयोजनेन हे भदन्त ! उच्यते कालोदः समुद्रः २ कालोद नाम्नि को हेतुः इति प्रश्नः ? समाधानमाह-गौतम ! कालोदसमुद्रस्य हि उदकम् आसलम्-आस्वाद्यम्, मांसलं-गुरुत्वात्, पेशलम्-आस्वादमनोज्ञत्वात्, कालं-कृष्णम् भापराशिवर्णाभम् प्रकृत्योदकरसास्वाद्यम्। तदुक्तम्-

'पगईए उदगरसं कालोए उदगभासरासि निभं।'

छाया-प्रकृत्यैवोदकरसं कालोदे उदकभापराशिनिभम् ॥इति।

'काल-महाकाला एत्थ दुवे देवा महिड्ढिया जाव पलिओवमट्ठिईया परिवसंति से तेणट्ठेणं गोयमा ! जाव णिच्चे अदुत्तरं च०' तथा कारणान्तरमपि-कालो-महाकालश्च द्वौ महर्द्धिकौ यावत्पल्योपमस्थितिमन्तौ देवौ परिवसतोऽत्र एतत् स्वामित्वात् समुद्रः कालोदः-२ इति कथ्यते तत्तेनार्थेन गौतम ! कालोदः समुद्रः २ इति, अथोत्तरं खलु गौतम ! कालोदो नित्यः शाश्वतः यो न कदापि

उदक की राशि के जैसा वर्ण होता है वैसे वर्ण वाला है तदुक्तम्-'पगईए उदगरसं कालोए उदगभासरासि निभं'। 'काल महाकाला एत्थ दुवे देवे महिड्ढिया जाव पलिओवमट्ठिईया परिवसंति' 'से तेणट्ठेणं गोयमा जाव णिच्चे अदुत्तरं च०' यहां काल और महाकाल नामके दो देव जो कि महर्द्धिक आदि विशेषणों वाले हैं और यावत् जिनकी स्थिति एक पल्योपम की है रहते हैं इस कारण हे गौतम ! इस समुद्र का नाम कालोद समुद्र ऐसा कहा गया है अथवा हे गौतम ! यह जो पूर्वोक्त कारण कालोदसमुद्र के नाम होने का कहा गया है सो यह बात एकान्ततः नहीं है क्योंकि ऐसा यह इसका नाम अनादि से ऐसा ही चला आ रहा है-पहिले ऐसा यह नाम इसका नहीं था यह बात

છે. આસ્વાદમાં મનને આનંદ આપનારૂં હોવાથી પેશલ છે. કાળું છે. તથા ઉદક સમૂહનો જેવો વર્ણ-રંગ હોય છે, એવા વર્ણવાળું છે. તે જ કહ્યું છે કે-'पगईए उदगरसं कालोए उदगभासरासिनिभं। कालमहाकाला एत्थ दुवे देवे महिड्ढिया जाव पलिओवमट्ठिईया परिवसंति से तेणट्ठेणं गोयमा ! जाव णिच्चे अदुत्तरंच०' અહીયાં કાળ અને મહાકાલ નામના બે દેવો કે જેઓ મહર્દ્ધિક વિગેરે વિશેષણો વાળા છે. અને યાવત્ જેમની સ્થિતિ એક પલ્યોપમની છે. તેઓ રહે છે. તે કારણથી હે ગૌતમ ! આ સમુદ્રનું નામ કલોદ સમુદ્ર એ પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે. અથવા હે ગૌતમ ! જે આ પૂર્વોક્ત કારણ કાલોદ સમુદ્રનું નામ થવા સંબંધમાં કહ્યું છે, તે વાત એકાન્ત રીતે નથી જ કેમકે તેનું આ પ્રમાણેનું નામ અનાદિ કાળથી જ ચાલ્યું આવે છે. પહેલાં આ

नासीत् नास्ति न भविष्यति अपि तु-आसीत्-अस्ति-भविष्यत्येवाऽव्ययो यावन्नित्यः। 'कालोएणं भंते! समुद्दे कइ चंदा पभासिंसु वा-३ पुच्छा' कालोदे कति चन्द्राः प्राभासन्त-प्रभासन्ते प्रभासिष्यन्ते, कति सूर्या अतपन्-तपन्ति-तप्स्यन्ति, कति ग्रहा चारमचरन्-चरन्ति चरिष्यन्ति, कति तारागणाः अभवन्-भवन्ति-भविष्यन्तीति पृच्छया संगृह्यते प्रश्नः? भगवानाह-'गोयमा! कालोए णं समुद्दे बायालीसं चंदा पभासेंसु वा-३ बायालीसं चंदा बायालीसं च दिण-

नहीं है वर्तमान में भी ऐसा इसका नाम नहीं है सो बात भी नहीं हैं भविष्यत् में भी ऐसा इसका नाम नहीं रहेगा यह बात भी नहीं है किन्तु पहिले भी-भूतकाल में भी-इसका ऐसा ही नाम था, अब भी ऐसा ही नाम है और आगे भी इसका यही नाम रहेगा-क्योंकि यह शाश्वत नित्य है इत्यादि सब कथन इसके सम्बन्ध में जैसा पहिले कहा गया है वैसा ही कह लेना चाहिये 'कालोएणं भंते! समुद्दे कति चंदा पभासिंसु पुच्छा ३' हे भदन्त! कालोदसमुद्र में कितने चन्द्रमाओं ने पहिले प्रकाश दिया है अब कितने चन्द्रमा वहां प्रकाश देते हैं और भविष्यत् में भी कितने चन्द्रमा वहां प्रकाश देगें? इसी तरह से वहां कितने सूर्य तपे हैं, तपते हैं और तपेगें इत्यादि रूप से यहां गौतमस्वामी ने प्रश्न किया है, जो पृच्छा शब्द से गृहीत किया गया है इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा! कालोएणं समुद्दे बायालीसं चंदा पभासेंसु वा ३' हे गौतम! कालोदसमुद्र में ४२ चन्द्रमाओ ने

પ્રમાણેનું તેનું નામ ન હતું તેમ નથી. વર્તમાનમાં તેનું એ નામ નથી તેમ પણ નથી જ અને ભવિષ્યમાં પણ તેવું તેનું નામ રહેશે નહીં તેમ પણ નથી. પરંતુ પહેલાં ભૂતકાળલાં પણ આ પ્રમાણે જ તેનું નામ હતું. વર્તમાનમાં પણ એવું જ નામ છે અને ભવિષ્યમાં તેનું એજ નામ રહેશે. કેમકે-આ શાશ્વત નિત્ય છે. ઈત્યાદિ બધુંજ તેના સંબંધી કથન જેમ પહેલાં કહેવામાં આવ્યું છે. એજ પ્રમાણે કહી લેવું જોઈએ. 'कालोए णं भंते! कति चंदा पभासिंसु पुच्छा' હે ભગવન્! કાલોદ સમુદ્રમાં કેટલા ચંદ્રમાઓએ પહેલાં પ્રકાશ આપ્યો છે. કાલોદ સમુદ્રમાં કેટલા ચંદ્રો ત્યાં પ્રકાશ આપે છે. અને ભવિષ્ય કાળમાં પણ કેટલા ચંદ્રમા ત્યાં પ્રકાશ આપશે? એ જ પ્રમાણે ત્યાં કેટલા સૂર્યો તપેલા છે. કેટલા સૂર્યો વર્તમાનમાં તપે છે, અને ભવિષ્યમાં કેટલા સૂર્યો તપશે? વિગેરે પ્રકારથી અહીંયાં ગૌતમસ્વામીએ પ્રશ્ન કરેલ છે. જે પુચ્છા શબ્દથી ગ્રહણ કરવામાં આવેલ છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! कालोएणं समुद्दे बयालीसं चंदा पभासेंसु वा ३' હે ગૌતમ! કાલોદ

यरा दित्ता-कालोदधिम्मि एए चरंति संबद्धलेस्सागा' हे गौतम! कालोदे खलु समुद्रे द्वाचत्वारिंशच्चन्द्रा प्रभासन्ते स्म प्रभासन्ते-प्रभासिष्यन्ते, द्विचत्वारिंशत्-२ चन्द्राः दिनकरा दीप्ताः-अप्रभासन्त-प्रभासन्ते-प्रभासिष्यन्ते च ते चरन्ति संबद्धलेश्याकाः। 'कालोदहिम्मि अट्ठावीसं च-बारससयसहस्साइं नव च सया-तारागणकोडिकोडीणं सोभेंसु वा' कालोदधौ-अष्टाविंशतिः-च द्वादशशत-सहस्राणि पंचाशदधिकानि नव च शतानि तारागणानां कोटिकोटयः-अशोभन्त-शोभन्ते-शोभिष्यन्ते, अत्रत्य प्रमाण मन्यदपि कथितम्—

'बायालीसं चंदा-बायालीसं च दिणयरा दित्ता।
कालोयहिम्मि एए चरंति संबद्धलेस्सागा ॥१॥
नक्खत्ताण सहस्सा सयं च बावत्तरं मुणेयव्वं।
छच्चसया छन्नउया गहाण तिन्नेव य सहस्सा ॥२॥

पहिले प्रकाश दिया है अब भी इतने ही चन्द्रमा वहां प्रकाश देते हैं और आगे भी इतने ही चन्द्रमा वहां प्रकाश देंगे 'कालोएणं समुद्दे बायालीसं चंदा बायालीसं च दिणयरा दित्ता' इसी तरह उस कालोद समुद्र में ४२ चन्द्र एवं ४२ सूर्य तपे हैं अब भी इतने ही चन्द्र सूर्य वहां तपते हैं और आगे भी इतने ही सूर्य वहां तपेगें 'कालोदधिम्मि एते चरंति संवद्धलेसागा' इस प्रकार से कालोदधि समुद्र में संबद्ध लेश्या वाले ४२ चन्द्र और ४२ सूर्य हैं तथा उस कालोदधि समुद्र में 'अट्ठा-वीसं कालोदधिम्मि बारस सयसहस्साइं नव य सया पन्नासा तारागण-कोडिकोडीणं सोभेंसु वा २' २८१२९५० अट्ठवीस लाख बारह हजार नौ सौ पच्चास कोडाकोडी तारागण शोभित हुए हैं, अब भी इतने ही वहां वे शोभित होते हैं और आगे भी इतने ही वे वहां शोभित होंगे

સમુદ્રમાં ૪૨ બેંતાલીસ ચંદ્રમાઓએ પહેલાં પ્રકાશ કર્યો છે. વર્તમાનમાં પણ એટલા જ ચંદ્રો ત્યાં પ્રકાશ આપે છે. અને ભવિષ્યમાં પણ એટલા જ ચંદ્રો ત્યાં પ્રકાશ આપશે. 'कालोएणं समुद्दे बायालीसं च दिणयरा दित्ता' એ જ પ્રમાણે એ કાલોદ સમુદ્રમાં ૪૨ બેંતાલીસ સૂર્યો તપ્યા છે. વર્તમાનમાં પણ એટલાજ ત્યાં તપે છે. અને ભવિષ્યમાં પણ એટલા જ સૂર્યો ત્યાં તપશે. 'कालोदधिम्मि एते चरंति संवद्धलेस्सागा' આ રીતે કાલોદધિ સમુદ્રમાં સંબદ્ધ લેશ્યાવાળા ૪૨ બેંતાલીસ ચંદ્રો અને ૪૨ બેંતાલીસ સૂર્યો છે. તથા એ કાલોદધિ સમુદ્રમાં अट्ठावीसं कालोदधिम्मि च बारससयसहस्साइं नव च सया तारागण कोडिकोडीणं सोभेंसु वा२' ૨૮૧૨૯૫૦ અઠયાવીસ લાખ બાર હજાર નવસો પચાસ કોડા કોડી તારાગણો શોભિત થયા છે. વર્તમાનમાં એટલાજ ત્યાં શોભે છે. અને ભવિષ્યમાં પણ

अट्ठावीसं कालोयहिम्मि बारस य सयसहस्साइं ।
नव य सया पन्नासा तारागण कोडिकोडीणं ॥३॥'

छाया–द्वाचत्वारिंशच्चन्द्राः द्वाचत्वारिंशच्च दिनकरा दीप्ताः ।
कालोदधौ एते चरन्ति संबद्ध लेश्याकाः ॥१॥
नक्षत्राणां सहस्राणि शतं च द्वासप्तति ज्ञातव्यम् ।
पट्शतानि पण्णवतिर्ग्रहाणां त्रीण्येव सहस्राणि ॥२॥
अष्टाविंशतिः कालोदधौ द्वादशसहस्राणि ।
नव च शतानि पंचाशदधिकानि तारागणकोटिकोटीनाम् ॥३॥
इति ॥९५॥

पुष्करद्वीपवर्णनम्—

मूलम्–कालोयं णं समुद्दं पुक्खरवरे णामं दीवे वट्टे–वलयागारसंठाणसंठिए सव्वओ समंता संपरिक्खित्ते तहेव जाव समचक्कवालसंठाणसंठिए–नो विसमचक्कवालसंठाणसंठिए । पुक्खरवरेणं भंते ! दीवे केवइयं चक्कवालविक्खंभेणं केवइयं परिक्खेवेणं पन्नत्ते ? गोयमा ! सोलस जोयणसयसहस्साइं चक्कवाल-

---

तदुक्तम्–'नक्खत्ताण सहस्सा सयं च बावत्तरं मुणेयव्वं छच्च सया छन्नउया गहाण तिन्नेव सयसहस्सा अट्ठावीसं कालोयहिम्मि बारसय सयसहस्साइं नव य सया पन्नासा तारागण कोडिकोडीणं' ११७२ नक्षत्रों ने वहां योग किया है अब भी वे इतने ही वहां योग करते हैं और आगे भी इतने ही वे वहां योग करेंगे ३६९६ ग्रहों ने वहां चाल चली है अब भी इतने ही ग्रह वहां चाल चलते हैं और आगे भी इतने ही ग्रह वहां चाल चलेगें तारागणों का प्रमाण ऊपर प्रकट कर ही दिया गया है ॥९६॥

એટલાજ તારાગણો ત્યાં શોભશે. કહ્યું પણ છે કે–'नक्खत्ताण सहस्सा सयं च बावत्तरं मुणेयव्वं छच्च सया छन्नउया गहाण तिन्नेव सयसहस्सा अट्ठावीसं कालोयहिम्मि बारसय सयसहस्साइं नवयसया पन्नासा तारागण कोडिकोडीणं' ૧૧૭૨ અગીયાર સો બોંતેર નક્ષત્રોએ ત્યાં ભૂતકાળમાં યોગ કર્યો છે. વર્તમાનમાં પણ તેઓ એટલાજ યોગ કરે છે. અને ભવિષ્યમાં પણ એટલાજ નક્ષત્રો ત્યાં યોગ કરશે. ૩૬૯૬ છત્રીસસો છન્નુ ગ્રહોએ ત્યાં ચાલ ચાલી છે. વર્તમાનમાં પણ એટલા જ ગ્રહો ત્યાં ચાલ ચાલે છે. અને ભવિષ્યમાં પણ એટલાજ ગ્રહો ત્યાં ચાલ ચાલશે. તારાગણોનું પ્રમાણ ઉપર બતાવી જ દીધું છે. ॥સૂ૦ ૯૬॥

विक्खंभेणं एगा जोयणकोडी बाणउई खलु भवे सयसहस्सा। अउणाणउइं अट्ठसया चउणउया य [परिरयो] पुक्खरवरस्स। से णं एगाए पउमवरवेइयाए एगेण य वणसंडेण संपरिक्खित्ते दोण्ह वि वण्णओ। पुक्खरवरस्स णं भंते ! दीवस्स कइ दारा पन्नत्ता ? गोयमा ! चत्तारि दारा पन्नत्ता तं जहा–विजए वेजयंते जयंते अपराजिए। कहि णं भंते ! पुक्खरवरस्स दीवस्स विजए णामं दारे पन्नत्ते गोयमा ! पुक्खरवरदीवपुरच्छिमपेरंते पुक्खरोदसमुद्दपुरत्थिमद्धस्स पच्चत्थिमेणं–एत्थ णं पुक्खरवरदीवस्स विजए णामं दारे पन्नत्ते तं चेव सव्वं एवं चत्तारि वि दारा, सीया सीओदा णत्थि भाणियव्वाओ। पुक्खरवरस्स णं भंते ! दीवस्स दारस्स य दारस्स एस णं केवइयं अबाहाए अंतरे पन्नत्ते ? गोयमा ! अडयाल सय सहस्सा बावीसं खलु भवे सहस्साइं। अगुणुत्तरा य चउरो दारंतरपुक्खरवरस्स। पएसा दोण्ह वि पुट्ठा जीवा दोसु भाणियव्वा। से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ पुक्खरवर दीवे २ ? गोयमा ! पुक्खरवरेणं दीवे तत्थ तत्थ देसे तहिं तहिं बहवे पउमरुक्ख–पउमवणसंडा णिच्चं कुसुमिया जाव चिट्ठंति। पउम महापउमरुक्खे एत्थ णं पउम पुंडरिया णामं दुवे देवा महड्ढिया जाव पलिओवमट्ठिईया परिवसंति। से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ पुक्खरदीवे २ जाव णिच्चे। पुक्खरवरेणं भंते ! दीवे केवइया चंदा पभासिंसु वा ३ एवं पुच्छा चोयालं चंदसयं चउयालं चेव सूरियाणसयं। पुक्खरवरदीवम्मि चरंति एए पभासेंता ॥१॥ चत्तारि सहस्साइं बत्तीसं चेव होंति णक्खत्ता। छच्चसया बावत्तर महग्गहा बारह सहस्सा ॥२॥ छण्णउइ सयसहस्सा चत्तालीसं भवे सहस्साइं। चत्तारि सया पुक्खरवर तारागण कोडि-

कोडीणं ॥३॥ पुक्खरवरदीवस्स णं बहुमज्झदेसभाए एत्थ णं माणुसुत्तरे णामं पव्वए पन्नत्ते वट्टे वलयाकारसंठाणसंठिए जे णं पुक्खरवरं दीवं दुहा विभयमाणे विभयमाणे चिट्ठंति। तं जहा–अब्भितरपुक्खरद्धं च–बाहिरपुक्खरद्धं च। अब्भितरपुक्खरद्धेणं भंते! केवइयं चक्कवालेणं परिक्खेवेणं पन्नत्ते? गोयमा! अट्ठ जोयणसहस्साइं चक्कवालविक्खंभेणं–कोडी बायालीसा तीसं दोण्णि य सया अगुणवण्णा! पुक्खरद्धपरिरओ एवं च मणुस्सखेत्तस्स। से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ अब्भितरपुक्खरद्धे य–अब्भितरपुक्खरद्धे य? गोयमा! अब्भितरपुक्खरद्धेणं माणुसोत्तरं पव्वएणं सव्वओ समंता संपरिक्खित्ते, से तेणट्ठेणं गोयमा! अब्भितरपुक्खरद्धे य, अदुत्तरं च णं जाव णिच्चे। अब्भितरपुक्खरद्धेणं भंते! केवइया चंदा पभासिंसु वा ३ सा चेव पुच्छा जाव तारागण कोडिकोडीओ? गोयमा! बावत्तरिं च चंदा बावत्तरि मेव दिणकरा दित्ता। पुक्खरवरदीवड्ढे चरंति एए पभासेंता॥ तिन्नि सया छत्तीसा छच्च सहस्सा महग्गहाणं तु। नक्खत्ताणं तु भवे सोलाइ दुवे सहस्साइं ॥२॥ अडयाल सयसहस्सा बावीसं खलु भवे सहस्साइं दोन्निसया पुक्खरद्धे तारागण कोडिकोडीणं ॥३॥ सोभेंसु वा ३ ॥सू० ९७॥

छाया–कालोदं खलु समुद्रं पुष्करवरो नाम द्वीपो वृत्तो वलयाकारसंस्थानसंस्थितः सर्वतः समन्तात्संपरिक्षिप्य खलु तिष्ठति। तथैव यावत् समचक्रवालसंस्थानसंस्थितो नो विषमचक्रवालसंस्थानसंस्थितः। पुष्करवरः खलु भदन्त! द्वीपः कियता चक्रवालविष्कम्भेण कियता परिक्षेपेण प्रज्ञप्तः? गौतम! षोडशयोजनशतसहस्राणि चक्रवालविष्कम्भेण। एका योजनकोटि द्विनवतिः खलु भवेयुः शतसहस्राणि। एकोन नवति रष्टशतानि चतुर्नवतानि च परिरयः पुष्करवरस्य ॥१॥ स खलु–एकया पद्मवरवेदिकया–एकेन च वनषण्डेन संपरिक्षिप्तः द्वयोरपि वर्णकः। पुष्करवरस्य खलु भदन्त! द्वीपस्य कति द्वाराणि प्रज्ञप्तानि? गौतम! चत्वारि द्वाराणि प्रज्ञप्तानि तद्यथा–विजयं वैजयन्तं जयन्तमपराजितम्।

कुत्र खलु भदन्त ! पुष्करवरद्वीपस्य विजयं नाम द्वारं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! पुष्करवरद्वीपपूर्वपर्यन्ते पुष्करोदकसमुद्र पूर्वार्धस्य पश्चिमेन अत्र खलु पुष्करवरद्वीपस्य विजयं नाम द्वारं प्रज्ञप्तं तदेव सर्वम् । एवं चत्वार्यपि द्वाराणि—शीताशीतोदा नास्ति भणितव्या । पुष्करवरस्य खलु भदन्त ! द्वीपस्य द्वारस्य—२ च एतत् खलु कियत्याऽबाधयाऽन्तरं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! अष्टचत्वारिंशत् शतसहस्राणि द्वाविंशतिश्च खलु भवन्ति सहस्राणि । एकोनसप्ततानि च चत्वारि द्वारान्तरं पुष्करवरस्य ॥१॥ प्रदेशा द्वयोरपि स्पृष्टाः—जीवा द्वयो र्भणितव्याः । तत्केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते पुष्करवरद्वीपः—२ । गौतम । पुष्करद्वीपे खलु द्वीपे तत्र तत्र देशे तत्र तत्र बहवः पद्मवृक्षाः पद्मवनषण्डाः नित्यं कुसुमिताः यावत्तिष्ठन्ति, पद्मसहापद्मवृक्षौ अत्र खलु पद्मपुण्डरीकनामानौ द्वौ देवौ महर्द्धिकौ यावत्पल्योपमस्थितिकौ परिवसतः तत्तेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते पुष्करवरद्वीपः—२ यावन्नित्यः । पुष्करवरे खलु भदन्त ! द्वीपे कियन्तश्चद्राः प्रभासितवन्तो वा—३ एवं पृच्छा ? चतुश्चत्वारिंशं चन्द्रशतं चत्वरिंशं चैव सूर्याणां शतम् । पुष्कवरद्वीपे चरन्त्येते प्रभासन्ते ॥१॥ चत्वारि सहस्राणि द्वात्रिंशच्चैव भवन्ति नक्षत्राणि । षट् च शतानि द्वासप्ततानि महाग्रहा द्वादशसहस्राणि ॥२॥

षण्णवतिः शतसहस्राणि चत्वारिंशद्भवेयुः सहस्राणि ।
चत्वारि शतानि पुष्करवर तारागणकोटिकोटीनाम् ॥३॥

अशोभन्त—३॥ पुष्करवरद्वीपस्य खलु बहुमध्यदेशभागे अत्र खलु मानुषोत्तरो नाम पर्वतः प्रज्ञप्तो वृत्तो वलयाकारसंस्थानसंस्थितः यः खलु पुष्करवरद्वीपं द्विधा विभजमानो विभजमानस्तिष्ठति तद्यथा—आभ्यन्तरपुष्करार्धं च, बाह्यपुष्करार्धं च । आभ्यन्तरपुष्करार्धं खलु भदन्त । कियान् चक्रवालेन परिक्षेपेण प्रज्ञप्तः ? गौतम ! अष्टौ योजनशतसहस्राणि चक्रवालविष्कम्भेण कोटिः द्विचत्वारिंशत् त्रिंशे द्वे च शते एकोनपंचाशत् । पुष्करार्धपरिरयतः एवं च मानुषोत्तरस्य ॥१॥ तत्केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते आभ्यन्तरपुष्करार्धचाऽऽभ्यन्तरपुष्करार्धं च । गौतम ! आभ्यन्तरपुष्करार्धं खलु मानुषोत्तरेण पर्वतेन सर्वतः समन्तात् संपरिक्षिप्तम्, तत्तेनार्थेन गौतम ! आभ्यन्तरपुष्करार्धचाऽऽभ्यन्तर पुष्करार्धं च । अथोत्तरं च यावन्नित्यः । आभ्यन्तरपुष्करार्धे खलु भदन्त ! कियन्तश्चन्द्राः प्रभासितवन्तः—३ सैव च पृच्छा—यावत् तारागणकोटिकोटयः, गौतम ! द्वासप्ततिश्चन्द्राः द्वासप्ततिरेव दिनकरा दीप्ताः । पुष्करवरद्वीपार्धे चरन्ति एते प्रभासन्तः । त्रीणि शतानि षट्त्रिंशानि षट् च सहस्राणि महाग्रहाणान्तु । नक्षत्राणान्तु भवेत् षोडश द्वे सहस्रे ॥२॥ अष्टचत्वारिंशत् शतसहस्राणि द्वाविंशतिः

खलु भवेत् सहस्राणि । द्वे शते पुष्करार्धे तारागणकोटिकोटीनाम्-॥३॥ अशो-भन्त-३ ॥९६॥

टीका-'कालोयं णं समुद्दे पुक्खरवरे णामं दीवे वट्टे वलयाकारसंठाणसंठिए सव्वओ समंता संपरिक्खित्ते तहेव जाव समचक्कवालसंठाणसंठिए नो विसमचक्र-वालसंठाणसंठिए' पुष्करवरो नाम द्वीपः स च-वृत्तो वलयाकारसंस्थानसंस्थितः सन् सर्वतः समन्तात्-सर्वभावेण दिग्विदिक्षु कालोदं समुद्रं खलु संपरिक्षिप्य तथैव-धातकीखण्डद्वीपवत् समचक्रवालसंस्थानसंस्थितो नो विषमचक्रवालसं-स्थानसंस्थितो यावत् तिष्ठति। विष्कम्भादि प्रतिपादनार्थमाह-'पुक्खरवरेणं भंते! दीवे केवइयं चक्कवालविक्खंभेणं केवइयं परिक्खेवेणं पन्नत्ते ? 'गोयमा ! सोलस-जोयणसयसहस्साइं चक्कवालविक्खंभेणं एगा जोयणकोडी-बाणउइ खलु भवे सयसहस्सा । अउणाणउइं अट्ठसया च उणउया य परिरओ पुक्खरवरस्स' पुष्करवरः

'कालोयं णं समुद्दं पुक्खरवरे णामं दीवे' इत्यादि ।

टीकार्थ-कालोदधि समुद्र को चारों ओर से घेर कर रहा हुआ पुष्करवर नामका द्वीप है यह द्वीप गोल है और वलय का जैसा आकार होता है उसके जैसे आकार वाला है 'तहेव जाव समचक्कवालसंठाण-संठिते नो विसणचक्कवालसंठाणसंठिए' यह जैसा कि पहिले द्वीपों के सम्बन्ध में कहा गया है उसी तरह ते समचक्रवाल संस्थान वाला है विषम चक्रवाल संस्थान वाला नहीं है 'पुक्खरवरे णं भंते ! दीवे केवइयं चक्कवाल विक्खंभेणं केवइयं परिक्खेवेणं पण्णत्ते' हे भदन्त ! पुष्कर वर द्वीप का चक्रवाल विष्कम्भ कितना है ? और कितना इस का परिक्षेप-परिधि-है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! सोलस-जोयणसयसहस्साइं चक्कवालविक्खंभेणं एगा जोयणकोडी-बाणउतिं

'कालोयं णं समुद्दं पुक्खवरवरेणामं दीवे' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—કાલોદધી સમુદ્રને ચારે બાજુએથી ઘેરીને રહેલ પુષ્કરવર દ્વીપ નામનો દ્વીપ છે. આ દ્વીપ ગોળ છે. તેનો આકાર વલયનો જેવો આકાર હોય છે તેવો છે. 'तहेव जाव समचक्कवालसंठाणसंठिते नो विसमचक्कवालसंठाण-संठिए' આ સંબંધમાં જે પ્રમાણે દ્વીપોના સંબંધમાં કહેવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણે આ દ્વીપ પણ સમચક્રવાલ સંસ્થાનવાળો છે. વિષમચક્રવાલ સંસ્થાનવાળો નથી. 'पुक्खरवरेणं भंते ! दीवे केवइयं चक्कवालविक्खंभेणं केवइयं परिक्खेवेणं पण्णत्ते' હે ભગવન્ પુષ્કરદ્વીપનો ચક્રવાલ વિષ્કંભ કેટલા વિસ્તાર વાળો છે ? અને તેનો પરિક્ષેપ-પરિધિ કેટલો છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा ! सोलस जोयणसयसहस्साइं चक्कवालविक्खंभेणं एगा जोयणकोडी

खलु भदन्त ! द्वीपः कियता चक्रवालविष्कम्भेण कियता–कियत्समानकेन परिक्षेपेण प्रज्ञप्त इति प्रश्नः भगवानाह–हे गौतम ! षोडशयोजनशतसहस्राणि चक्रवाल विष्कम्भेण एका योजनकोटिः द्विनवति योजनशतसहस्राणि (द्विनवति लक्षाणि) एकोन नवति योजनसहस्राणि चतुर्नवतानि चतुर्नवत्यधिकानि अष्टौ शतानि परिरयः परिक्षेपो भवति पुष्करवरद्वीपस्येति । 'से णं एगाए पउमवरवेइयाए एगेण य वणसंडेण संपरिक्खित्ते दोण्हवि वण्णओ' स खलु पुष्करवरद्वीपः एकया पद्मवरवेदिकया वनषण्डेन चैकेन सर्वतः सर्वदिक्षु संपरिवेष्टित आस्ते द्वयोरपि वर्णकः द्वयोरप्यनयोर्जंबूद्वीपादाविव वर्णनं वक्तव्यम् इति । 'पुक्खरवरस्स णं भंते ! दीवस्स कइ दारा पन्नत्ता गोयमा ! चत्तारि दारा पन्नत्ता, तं जहा–विजए–

खलु भवे सयसहस्सा अउणाणउतिं अट्ठसया चउणउया य परिरओ पुक्खरवरस्स' हे गौतम ! पुष्करवर द्वीप का चक्रवाल विष्कम्भ १६ लाख योजन का है और परिधि इसकी १९२८९८९४ एक करोड बेरानवे लाख नव्यासी हजार आठ सौ चौरानवे योजन से कुछ अधिक है । 'से णं एगाए पउमवरवेइयाए एगेण य वणसंडेणं संपरिक्खित्ते दोण्ह वि वण्णओ' यह पुष्करार्धद्वीप एक पद्मवर वेदिका से और एक वनषण्ड से चारों ओर से घिरा हुआ है इन दोनों का वर्णन जम्बूद्वीप आदि के प्रकरण में जैसा इनका वर्णन किया गया है वैसा ही यहां पर भी कर लेना चाहिये 'पुक्खरवरस्स णं भंते ! कति दारा पण्णत्ता' हे भदन्त ! इस पुष्करार्ध द्वीप के कितने द्वार कहे गये हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा ! चत्तारि दारा पण्णत्ता' हे गौतम ! पुष्करवर द्वीप के चार द्वार कहे गये हैं 'तं जहा' उनके नाम इस

वणउतिं खलु भवे सयसहस्सा अउणाउतिं अट्ठसया चउणउया य परिरओ पुक्खरवरस्स' હે ગૌતમ ! પુષ્કરવર દ્વીપનો ચક્રવાલ વિષ્કંભ ૧૬ સોળ લાખ યોજનનો છે. અને તેની પરિધિ ૧૯૨૮૯૮૯૪ એક કરોડ બાણુ લાખ નેવાસી હજાર આઠસો ચોરાણુ યોજનથી કંઈક વધારે છે. 'से णं एगाए पउमवरवेइयाए एगेण य वणसंडेण संपरिक्खित्ते दोण्ह वि वण्णओ' પુષ્કરાર્ધ દ્વીપ એક પદ્મવર વેદિકાથી અને એક વનખંડથી ચારે બાજુથી ઘેરાયેલ છે. આ બન્નેનું વર્ણન જંબૂદ્વીપ વિગેરેના પ્રકરણમાં જે પ્રમાણેનું વર્ણન પદ્મવર વેદિકા અને વનખંડનું કરવામાં આવ્યું છે. એજ પ્રમાણેનું વર્ણન અહીંયાં સમજી લેવું. 'पुक्खरवरस्स णं भंते ! कति दारा पण्णत्ता' હે ભગવન્ આ પુષ્કરાર્ધદ્વીપના કેટલા દ્વારો કહેવામાં આવ્યા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે–'गोयमा ! चत्तारि दारा पण्णत्ता' હે ગૌતમ ! પુષ્કરવર દ્વીપના ચાર દરવાજાઓ કહેવામાં

वेजयंते-जयंते-अपराजिए' हे भदन्त ! पुष्करवरद्वीपस्य कति द्वाराणि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! चत्वारि पूर्वदक्षिणपश्चिमोत्तरदिक्षु विजयवैजयन्तजयन्ताऽऽपराजितानि । 'कहि णं भंते ! पुक्खरवरस्स दीवस्स विजए णामं दारे पन्नत्ते ? 'गोयमा ! पुक्खरवरदीव पुरच्छिमपेरंते पुक्खरोदसमुद्दपुरच्छिमद्धस्स पच्चत्थिमेणं एत्थ णं पुक्खरवरदीवस्स विजए णामं दारे पन्नत्ते तं चेव सव्वं' कुत्र खलु भदन्त ! पुष्करवरद्वीपस्य विजयं नाम द्वारं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह-हे गौतम ! पुष्करवरद्वीपस्य पूर्वपर्यन्ते पुष्करोदसमुद्रपूर्वार्धस्य पश्चिमेन अत्र हि पुष्करवरद्वीपस्य विजयं नाम द्वारमास्ते तदेव सर्वम् तद् विजयद्वारमष्टौ योजनानि० उपक्रम्य जम्बूद्वीपविजयद्वारवत् । 'एवं चत्तारि वि दारा' एवमेव चत्वार्यपि द्वाराणि तेषामपि स्वस्वस्थाने स्वप्रमाणानुरूपं वर्णनं ज्ञेयम् । वैशिष्ट्यञ्च सर्वत्रापि

प्रकार से हैं-'विजये, वेजयंते, जयंते, अपराजिते' विजय, वैजयन्त, जयन्त और अपराजित 'कहि णं भंते ! पुक्खरवरस्स दीवस्स विजए णामं दारे पण्णत्ते' हे भदन्त ! पुष्करवर द्वीप का विजय नाम का द्वार कहां पर कहा गया है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! पुक्खरवरदीव पुरच्छिम पेरंते पुक्खरोद समुद्द पुरच्छिमद्धस्स पच्चत्थिमेणं एत्थणं पुक्खरवरदीवस्स विजए णामं दारे पन्नत्ते' हे गौतम ! पुष्करवरद्वीप के पूर्वार्ध के अन्त में पुष्करवर समुद्र की पश्चिमदिशा में पुष्करवरद्वीप का विजयद्वार है यह द्वार आठ योजन का ऊंचा है इत्यादि रूप से जैसा वर्णन जम्बूद्वीप के विजयद्वार का किया गया है वैसा ही वर्णन इस पुष्करवरद्वीप के इस विजयद्वार का है 'एवं चत्तारि वि दारा' इसी तरह से अपने २ स्थान में वैजयन्त आदि

આવેલા છે. 'तं जहा' તેના નામો આ પ્રમાણે છે 'विजए, वेजयंते, जयंते अपराजिए' વિજય, વૈજયન્ત જયન્ત અને અપરાજીત 'कहिणं भंते पुक्खवरस्स दीवस्स विजए णामं दारे पण्णत्ते' હે ભગવન્ પુષ્કરવર દ્વીપનું જે વિજય નામનું દ્વાર છે, તે ક્યાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે 'गोयमा ! पुक्खवरवरदीवपुरच्छिमपेरंते पुक्खरोदसमुद्दपुरत्थिमद्धस्स पच्चत्थिमेणं एत्थणं पुक्खरवर दीवस्स विजए णामं दारे पण्णत्ते' હે ગૌતમ ! પુષ્કરવર દ્વીપની પૂર્વાર્ધના અંતમાં પુષ્કરવર સમુદ્રની પશ્ચિમ દિશામાં પુષ્કરવર દ્વીપનું વિજય નામનું દ્વાર આવેલ છે. આ દ્વાર આઠ યોજનની ઉંચાઈ વાળું છે. વિગેરે પ્રકારથી જંબૂદ્વીપના વિજય દ્વારનું જે પ્રમાણે વર્ણન કરવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણેનું વર્ણન આ વિજય દ્વારનું પણ કરી લેવું. 'एवं चत्तारि वि दारा' એજ પ્રમાણે પોતપોતાના સ્થાનમાં એ વૈજયન્ત વિગેરે બાકીના

राजधानी–अन्यस्मिन् पुष्करवरद्वीपे, 'णवरं सीयासीओदा णत्थि भाणियव्वाओ' नवरमत्र शीताशीतोदकायाः विचारो न कर्तव्यः । 'पुक्खरवरस्स णं भंते ! दीवस्स दारस्स य–२ एस णं केवइयं अबाहाए अंतरे पन्नत्ते ? गोयमा ! अडयालसय-सहस्सा–बावीसं खलु भवे सहस्साइं अगुणुत्तरा य चउरो–दारंतर पुक्खरवरस्स' पुष्करवरस्य खलु भदन्त ! द्वीपस्य द्वारस्य च–एकस्मादन्यद्वारस्याऽन्तरं कियत् अबाधया प्रज्ञप्तमिति प्रश्नः ? भगवानाह–हे गौतम अष्टचत्वारिंशत् शतसहस्राणि ४८२२४६९ द्वाविंशति र्योजनानां सहस्राणि चत्वारि योजनशतानि एकोन सप्ततानि योजनानि पुष्करद्वीपद्वाराणान्तरम् पारस्परिकमबाधया । चतुर्द्वाराणां पृथुत्वस्यैकत्रमीलने १८ योजनानि, तानि पुष्करद्वीप परिमाणात् १९२८९८९४

शेष तीन द्वारों का वर्णन अपने अपने प्रमाण के अनुरूप कर लेना चाहिये परन्तु राजधानी के वर्णन में 'अन्य पुष्करवर द्वीप में राजधानी है' ऐसा कहना चाहिये 'णवरं सीया सीओदा णत्थि भाणियव्वाओ' तथा सीता और सीतोदा इन दो महानदियों का सद्भाव यहां पर नहीं कहना चाहिये 'पुक्खरवरस्स णं भंते ! दीवस्स दारस्स य २ एसणं केवतियं अबाहाए अंतरे पण्णत्ते' हे भदन्त ! पुष्करवर-द्वीप के द्वारों का आपस में एक दूसरे से कितना अन्तर कहा गया है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा ! अडयाल सयसहस्सा बावीसं खलु भवे सहस्साइं अगुणुत्तराय चउरो दारंतर पुक्खरवरस्स' पुष्करवर द्वीप के प्रत्येक द्वारों का आपस में अन्तर–४८२२४६९ अडतालीस लाख बावीस हजार चार सौ उगनसीत्तर योजन का कहा गया है। यह इनका अन्तर इस प्रकार से निकालना चाहिये चारों द्वारों की

ત્રણે દ્વારોનું કથન પોતપોતાના પ્રમાણ અનુસાર કરી લેવું. પરંતુ રાજધાનીના વર્ણનમાં 'બીજા પુષ્કરવર દ્વીપમાં રાજધાની છે તેમ કહેવું જોઈએ. 'णवरं सीया सीओदा णत्थि भाणियव्वा' તથા સીતા અને સીતોદા એ બે મહાનદિયોનો સદ્ભાવ અહીં કહેવો ન જોઈએ. 'पुक्खरवरस्स णं भंते ! दीवस्स दारस्स य दारस्स य एस णं केवतियं अबाहाए अंतरे पण्णत्ते' હે ભગવન્ પુષ્કવર દ્વીપના દ્વારોનું પરસ્પરમાં એક બીજાથી કેટલું અંતરે કહેવામાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा ! अडयालसयसहस्सा बावीसं खलु भवे सहस्साइं अणुत्तराय चउरो दारंतरपुक्खरवरस्स' પુષ્કરવર દ્વીપના પ્રત્યેક દ્વારોનું પરસ્પરમાં ૪૮૨૨૪૬૯ અડતાલીસ લાખ બાવીસ હજાર ચારસો ઓગણુ સીત્તેર યોજનનું અંતર કહેવામાં આવેલ છે. તેનું આ અંતર આ રીતે કહાડવું જોઈએ. ચારે દ્વારોની

शोध्यन्ते शोधितेषु जातम् एका योजनकोटी द्विनवतिः शतसहस्राणि एकोन नवतिः सहस्राणि अष्टौ शतानि षट्सप्ततानि षट्सप्तत्यधिकानि १९२८९८७६ तेषां चतुर्भिर्भागे हृते द्वाराणां परस्परन्तरम् ४८२२४६९। 'पएसा दोण्ह वि पुट्ठा जीवा दोसु भाणिया वा–पुक्खवरदीवस्स णं भंते ! पएसा पुक्खरवरदीवं पुट्ठा' प्रदेशा द्वयोरपि संस्पृष्टाः जीवा द्वयोरपि भणितव्याः पुष्करप्रदेशाः पुष्करसमुद्रं स्पृष्टाः किम् ? भगवानाह–हन्त ! स्पृष्टाः अथ ते कस्य स्युः प्रदेशाः ? अपि समुद्रं स्पृष्टाः पुष्करद्वीपस्यैव तथा–समुद्रप्रदेशा द्वीपं स्पृष्टा अपि समुद्रस्यैव भवेयु-

मोटाई को एकत्र मिलाने पर १८ योजन की होती है इस १८ योजन को पुष्करवर द्वीप के १९२८९८९४ इस योजन परिमाण में से घटाना चाहिये तब घटाने पर १९२८९८७६ योजन प्रमाण बचता है इसे फिर चार से गुणित करना चाहिये तब ४८२२४६९ योजन का अन्तर प्रत्येक द्वार का आपस का निकल आता है। 'पएसा दोण्ह वि पुट्ठा जीवा दोसु भाणियव्वा' हे भदन्त ! पुष्कर द्वीप के वे प्रदेश जो कि पुष्करवर समुद्र को छुए हुए हैं पुष्करवर द्वीप के कहलावेंगे या पुष्कर वरसमुद्र के कहलावेंगे ? तो इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु ने ऐसा कहा है कि हे गौतम ! वे प्रदेश पुष्करद्वीप के ही कहलावेंगे पुष्करवर-समुद्र के नहीं कहलावेंगे इसी तरह से जो पुष्करवर समुद्र के प्रदेश पुष्करवर द्वीप को छू रहे हैं वे प्रदेश पुष्करवर समुद्र के ही कहला-वेंगे पुष्करवर द्वीप के नहीं कहलावेंगे क्योंकि लोक का ऐसा ही

જાડાઇને એકઠી કરવાથી ૧૮ અઢાર યોજનની થાય છે. આ ૧૮ અઢાર યોજનનો પુષ્કરવર દ્વીપના ૧૯૨૮૯૮૯૪ એક કરોડ બાણુ લાખ નેવાસી હજાર આઠસો ચોરાણુ યોજન પરિમાણુમાંથી ઓછું કરવું જોઇએ. તે ઘટાડવાથી ૧૯૨૮૯૮૭૬ એક કરોડ બાણુ લાખ નેવાસી હજાર આઠસો છોંતેર યોજન પ્રમાણુ બચે છે. તેને પાછા ચારથી ભગાવાથી ૪૮૨૨૪૬૯ અડતાલીસ લાખ બાવીસ હજાર ચારસો ઓગણુ સીત્તેર યોજનનું અંતર દરેક દ્વારનું પરસ્પરનું નીકળી આવે છે. 'पएसा दोण्ह त्रिं पुट्ठा जीवा दोसु भाणियव्वा' હે ભગવન્ ! પુષ્કર દ્વીપના તે પ્રદેશો કે જે પ્રદેશો પુષ્કરવર સમુદ્રને સ્પર્શેલા છે. તે પ્રદેશો પુષ્કરવર દ્વીપના કહેવાશે કે પુષ્કરવર સમુદ્રના કહેવાશે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રીએ એવું કહ્યું કે–હે ગૌતમ ! તે પ્રદેશો પુષ્કરવર દ્વીપનાજ કહેવાશે. પુષ્કરવર સમુદ્રના કહેવાશે નહીં એજ રીતે જે પ્રદેશો પુષ્કરવર સમુદ્રના છે, કે જે પુષ્કરવર દ્વીપને સ્પર્શેલા છે, તે પ્રદેશો પુષ્કરવર સમુદ્રના જ કહેવાશે. પુષ્કરવર દ્વીપના કહેવાશે નહીં કેમકે લોકનો વ્યવહાર એવોજ ચાલ્યો આવે

लौकिक व्यवहारात्। पुष्करद्वीपे मृत्वा जीवास्तत्र प्रत्यायान्ति न वा? एवं पुष्क-रसमुद्रे उद्राय पुनस्तत्र समुद्रे आयान्ति न वा? इति प्रश्ने भगवानाह-

'सन्त्येकके मृतास्तत्र पुनरायान्ति केचन।
स्वकर्मवशगाः सन्तः पुनर्नायान्ति निर्णयः ॥१॥'

'से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ पुक्खवरदीवे-२' तत्केनार्थेनैवमुच्यते पुष्करवरद्वीपः-२ इति। भगवानाह-'गोयमा! पुक्खरवरेणं दीवे तहिं तहिं देसे

व्यवहार चला आता है इसी प्रकार से जब गौतम ने प्रभु से ऐसा प्रश्न किया कि हे भदन्त! पुष्करवर द्वीप में मरे हुए जीव वहीं पर उत्पन्न होते हैं या वहां नहीं होते हैं अन्यत्र उत्पन्न हो जाते हैं तथा-पुष्करवर समुद्र में मरे हुए जीव पुष्करवरसमुद्र में ही उत्पन्न होते हैं या वहां नहीं होते हैं-अन्यत्र उत्पन्न हो जाते हैं? तो इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु ने यही कहा है कि हे गौतम। कितनेक जीव ऐसे भी होते हैं जो वहां मर कर पुनः वहीं उत्पन्न हो जाते हैं और कितनेक जीव ऐसे होते हैं जो वहां पर उत्पन्न नहीं होते हैं अन्यत्र उत्पन्न हो जाते हैं क्योंकि जीव कर्म के वश में है अतः इसके उदय के अनुसार जिस जीव ने जैसी गति आदि का बन्ध किया होता है वह उसी गति आदि में उत्पन्न होता है 'से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ पुक्खरवरदीवे २' हे भदन्त! इस पुष्करवर द्वीप का नाम 'पुष्करवर द्वीप ऐसा क्यों हुआ है?' उत्तर हैं प्रभु कहते हैं 'गोयमा! पुक्खरवरेणं दीवे तहिं २ देसे तहिं २ बहवे पउमरुक्खा पउमवणसंडा

છે. એજ પ્રમાણે જ્યારે ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવો પ્રશ્ન પૂછ્યો કે હે ભગવન્! પુષ્કર દ્વીપમાં મરેલા જીવો ત્યાંજ ઉત્પન્ન થાય છે? અથવા ત્યાં ઉત્પન્ન ન થતાં કોઈ બીજેજ ઉત્પન્ન થઇ જાય છે? અર્થાત્ પુષ્કરવર સમુદ્રમાં મરેલા જીવો પુષ્કરવર સમુદ્રમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે? કે તે શિવાયના બીજા સ્થાનમાં ઉત્પન્ન થાય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-હે ગૌતમ! કેટલાક જીવો એવા પણ હોય છે કે જેઓ ત્યાં મરીને ફરી ત્યાંજ ઉત્પન્ન થઇ જાય છે. અને કેટલાક ત્યાં ઉત્પન્ન થતા નથી. પણ બીજેજ ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. કેમકે જીવ કર્મને આધીન છે. તેથી કર્મના ઉદય પ્રમાણે જે જીવે જેવી ગતિ વિગેરેનો બંધ કરેલ હોય છે. તે તેવીજ ગતિ આદિમાં ઉત્પન્ન થાય છે. 'से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ पुक्खरवरदीवे दीवे' હે ભગવન્ આ પુષ્કરવર દ્વીપનું નામ 'પુષ્કરવરદ્વીપ' એ પ્રમાણે શા કારણથી થયેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! पुक्खरवरेणं दीवे तहिं तहिं बहवे पउम-

तहिं तहिं वहवे पउमरुक्खा, पउमवण्णा, पउमवणसंडा णिच्चं कुसुमिया जाव चिट्ठंति–पउममहापउमरुक्खे, एत्थ णं पउमपुंडरीया णामं दुवे देवा महड्डिया जाव पलिओवमट्ठिईया परिवसंति' हे गौतम ! पुष्करवरे हि द्वीपे तत्र तत्र देशे–प्रदेशे बहवः पद्मवृक्षाः पद्मवनानि पद्मवनषण्डाः एते च नित्यं कुसुमिताः पल्लविताः स्तवक–गुच्छ–पुष्प–फल–भारावनतस्कन्धास्तिष्ठन्ति पद्म–महापद्म-वृक्षौ च अत्र पद्म–पुण्डरीक नामानौ द्वौ देवौ महर्द्धिकौ यावत् पल्योपमायुष्कौ विशेषणविशिष्टौ परिवसतः । तदुक्तम्–

'पउमे य महापउमे रुक्खा उत्तरकुरुसु जंबू समा ।
एएसु वसंति सुरा पउमे तह पुंडरीए य ॥१॥

छाया–पद्मश्च महापद्मो वृक्षा वुत्तरकुरुषु जंबू समौ ।
एतयो वंसतः सुरौ पद्मस्तथा पुण्डरीकश्च ॥१॥ इति ।

'से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ पुक्खरवरदीवे–२ जाव णिच्चे' देव

णिच्चं कुसुमिया जाव चिट्ठंति' हे गौतम ! पुष्करवरद्वीप में उन २ स्थानों पर अनेक पद्मवृक्ष पद्मवनखण्ड, सर्वदा कुसुमित पल्लवित और स्तबकित एवं फलों के भार से अवनमित रहते हैं तथा 'पउम-महापउमरुक्खे' यहां पद्म और महापद्म नामके जो दो वृक्ष हैं उन पर 'पउमपुंडरीया णामं दुवे देवा महिड्ढिया जाव पलिओवमट्ठितीया परिवसंति' पद्म और पुण्डरीक नाम के दो देव जो कि महर्द्धिक आदि पूर्वोक्त विशेषणों वाले हैं और जिनकी एक २ पल्योपम की स्थिति है रहते हैं तदुक्तम्–पउमेय महापउमे रुक्खा उत्तरकुरुसु जंबुसमाए-एसु वसंति सुरा पउमे तह पुंडरीए य ॥१॥ से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं

रुक्खा पउमवणसंडा णिच्चं कुसुमिया जाव चिट्ठंति' હે ગૌતમ ! પુષ્કરવર દ્વીપમાં તે તે સ્થાનોપર અનેક પદ્મવૃક્ષ પદ્મવન ખંડ સર્વદા કુસુમિત પલ્લ-વિત અને સ્તબકિત તથા ફળોના ભારથી નમેલા રહે છે. તથા 'पउममहा पउम-रुक्खे' અહીંયા પદ્મ અને મહાપદ્મ નામના જે બે વૃક્ષો છે તેના પર 'पउम पुंडरीया दुवे देवा महिड्ढिया जाव पलिओवमट्ठिइया परिवसंति પદ્મ અને પુંડ-રીક નામના બે દેવો કે જેઓ મહર્દ્ધિક વિગેરે પૂર્વોક્ત વિશેષણોવાળા છે, અને જેમની સ્થિતિ એક પલ્યોપમની છે. તેઓ રહે છે. એજ કહ્યું છે કે

'पउमेय महापउमे रुक्खा उत्तर कुरुसु जंबूसमा ।
एएसु वसंति सुरा पउमे तह पुंडरीए य ॥ १ ॥

'से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चति पुक्खरवरदीवे दीवे'
તે કારણથી હે ગૌતમ ! આ દ્વીપનું નામ પુષ્કરવર દ્વીપ એ પ્રમાણે

सान्निध्यं यतः तत्तेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते पुष्करवरद्वीपः २ यावन्नित्य आसीत् आस्ते स्थास्यति । चन्द्रादित्यादि परिमाणमाह–'पुक्खरवरेणं भंते ! दीवे केवइया चंदा पभासिंसु वा–३ एवं पुच्छा०' हे भदन्त ! कियन्तश्चन्द्राः पुष्करवरद्वीपे खलु प्रभासन्ते स्म, प्रभासन्ते, प्रभासिष्यन्ति, सूर्याश्चातपन्–तपन्ति–तपिष्यन्ति नक्षत्राणि चाऽद्योतन्त-द्योतन्ते–द्योतिष्यन्ते ग्रहाश्च चारमचरन्–चरन्ति–चरिष्यन्ति कति च तारागणकोटिकोटयोऽशोभन्त–शोभन्ते–शोभिष्यन्ते इति पृच्छासमु-

वुच्चति पुक्खरवर दीवे २' इस कारण हे गौतम ! इस द्वीप का नाम पुष्करवरद्वीप ऐसा कहा गया है अथवा–'जाव णिच्चे' यावत् ऐसा यह द्वीप का नाम नित्य है क्योंकि यह पहिले भी ऐसा ही था, अब भी ऐसा ही है और आगे भी ऐसा ही रहेगा 'पुक्खर-वरेणं भंते ! दीवे केवइया चंदा पभासिंसु वा ३ एवं पुच्छा' हे भदन्त ! इस पुष्करवर द्वीप में कितने चन्द्रमाओं ने पहिले प्रकाश दिया है अब कितने चन्द्रमा वहाँ प्रकाश देते हैं ? और आगे भी कितने चन्द्रमा वहां प्रकाश देंगें ? तथा–कितने सूर्यों ने वहां अपना आतप दिया है ? अब भी कितने सूर्य वहाँ अपना आतप देते हैं ? तथा भविष्यत् में कितने सूर्य वहां अपना आतप देगें कितने नक्षत्र वहां चमके हैं ? अब कितने नक्षत्र वहां चमकते हैं और आगे भी कितने नक्षत्र वहां चमकेंगे ? किनने ग्रहों ने वहां अपनी चाल चली है, वर्तमान में किनने ग्रह वहां अपनी चाल चलते हैं और भविष्यत् में कितने ग्रह वहां अपनी चाल चलेगें ? कितने तारागणों की कोटिको-

કહેવામાં આવેલ છે. અથવા 'जाव णिच्चे' યાવત્ આ દ્વીપનું એ નામ નિત્ય છે. કેમકે પહેલા પણ તે એમજ હતું. વર્તમાનમાં પણ એ જ પ્રમાણે છે. અને ભવિષ્ય એજ પ્રમાણે રહેશે. 'पुक्खरवरेणं भंते ! दीवे केवइया चंदा पभासिंसु वा ३ एवं पुच्छा' હે ભગવન્ આ પુષ્કરવર દ્વીપમાં કેટલા ચંદ્રમાઓએ પહેલાં પ્રકાશ આપેલ છે? વર્તમાનમાં કેટલા ચંદ્રો ત્યાં પ્રકાશ આપે છે? અને ભવિષ્યમાં કેટલા ચંદ્રો ત્યાં પ્રકાશ આપશે તથા કેટલા સૂર્યોએ ત્યાં પોતાનો તાપ આપેલ છે? તથા વર્તમાનમાં કેટલા સૂર્યો ત્યાં પોતાનો તાપ–પ્રકાશ આપે છે? અને ભવિષ્યમાં કેટલા સૂર્યો ત્યાં પોતાનો તાપ આપશે? એજ પ્રમાણે કેટલા નક્ષત્રો ત્યાં ચમક્યાં છે? વર્તમાનમાં કેટલા નક્ષત્રો ત્યાં ચમકે છે? અને ભવિષ્યમાં પણ કેટલા નક્ષત્રો ત્યાં ચમકશે? કેટલા ગ્રહોએ ત્યાં પોતાની ચાલ ચાલી છે? વર્તમાનમાં કેટલા ગ્રહો ત્યાં પોતાની ચાલ ચાલે છે? અને ભવિષ્યમાં ત્યાં [illegible] લ ચાલશે? તથા કેટલા તારા-

दाये भगवानाह—

'गोयमा ! चोयालं चंदसयं चउयालं चेव सूरियाण सयं ।
पुक्खरवरम्मि दीवंमि चरेंति एए पभासेंता ॥१॥
चत्तारि सहस्साइं बत्तीसं चेव होंति नक्खत्ता ।
छच्च सया बावत्तर महग्गहा बारह सहस्सा ॥२॥
छण्णउइ सयसहस्सा चत्तालीसं भवे सहस्साइं ।
चत्तारि सया पुक्खरवर तारागण कोडिकोडीणं ॥सोभेंसु वा-३

हे गौतम ! चतुः चत्वारिंशं चन्द्रशतं चतुश्चत्वारिंशं चैव शतं सूर्याणाम् । पुष्करवरे द्वीपे चरन्ति एते प्रभासन्तः ॥ चत्वारि सहस्राणि द्वात्रिंशच्चैव भवन्ति नक्षत्राणि । षट् च शतानि द्विसप्ततानि महाग्रहा द्वादशसहस्राणि ॥ षण्णवतिः शतसहस्राणि चत्वारिंशद्भवेयुः सहस्राणि । चत्वारि शतानि पुष्करवरतारागणाः

टियां वहां शोभित हुई हैं ? अब भी वे वहां कितनी शोभित होती हैं ? और आगे भी वे वहां कितनी शोभित होंगी ? इस प्रकार के ये सब प्रश्न पृच्छा शब्द से लिये गये हैं इनके उत्तर में प्रभु कहते हैं— 'गोयमा ! चोयालं चंदसयं चोयालं चेव सूरियाण सयं पुक्खरदीवम्मि चरंति एए पगासिंता ॥१॥ चत्तारि सहस्साइं बत्तीसं होंति नक्खत्ता। छच्चसया बावत्तर महग्गहा बारहसहस्सा ॥२॥ छण्णउइ सयसहस्सा चत्तालीसं भवे सहस्साइं चत्तारि सया पुक्खरवर तारागण कोडि-कोडीओ' हे गौतम ! एक सौ चवालीस चन्द्रमाओं ने वहां पर पहिले प्रकाश किया है, अब वे इतने ही वहां प्रकाश करते हैं और भविष्यत्

ગણોની કોટિ કોટિયો ત્યાં શોભિત થઇ હતી ? વર્તમાનમાં કેટલી કોટિ કોટિયો શોભિત થાય છે ? અને ભવિષ્યમાં ત્યાં કેટલી શોભિત થશે ? આ પ્રમાણેના આ તમામ પ્રશ્નો પૃચ્છાપદથી ગ્રહણ કરેલા છે. આના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—

'गोयमा ! चोयालं चंदसयं चोयालं चेव सूरियाणसयं ।
पुक्खरवरम्मि दीवे चरंति एए पगासिंता ॥ १ ॥
चत्तारि सहस्साइं बत्तीसं चेव होंति णक्खत्ता ।
छच्च सया बावत्तर महग्गहा बारह सहस्सा ॥ २ ॥
छण्णउइ सयसहस्सा चत्तालीसं भवे सहस्साइं,
चत्तारि सया पुक्खरवर तारागण कोडि कोडीओ'

હે ગૌતમ ! એકસો ચુંમાળીસ ચંદ્રમાઓએ પહેલાં ત્યાં પ્રકાશ કર્યો છે. વર્તમાનમાં એટલાજ ચંદ્રો ત્યાં પ્રકાશ આપે છે. તથા ભવિષ્યમાં પણ એટલાજ ચંદ્રો ત્યાં પ્રકાશ કરશે. એજ પ્રમાણે ૧૪૪ એકસો ચુંમાળીસ

कोटिकोटीनाम् ॥ अशोअन्त वा-३। उक्तंच-अन्यत्राप्येवमेव। संप्रति-मनुष्य सीमामानुषोत्तरपर्वतविषये पृच्छा-'पुक्खरवरदीवस्स णं बहुमज्झदेसभाए एत्थ णं माणुसुत्तरे णामं पव्वए पन्नत्ते-वट्टे वलयागारसंठाणसंठिए जे णं पुक्खरवरं दीवं दुहा विभयमाणे-२ चिट्ठइ तं जहा-अब्भितर पुक्खरद्धं च, बाहिरपुक्ख-

में भी वे इतने ही वहां प्रकाश करेगें इसी तरह १४४ सूर्य वहां तपे हैं, अब भी इतने ही वहां तपते हैं और भविष्यत् में इतने ही सूर्य वहां तपेगें ४०३२ नक्षत्रों का वहां योग हुआ है, अब भी इतने ही नक्षत्रों का योग होता है और आगे भी इतने ही नक्षत्रों का वहां योग होगा, १२६७२ महाग्रहोंने वहां चाल चली है, अब भी इतने ही महाग्रह वहां चाल चलते हैं और इतने ही महाग्रह वहां भविष्यत् में भी चाल चलते रहेगें ९६४४४०० कोडाकोडी तारे वहां शोभित हुए हैं अब भी इतने ही तारे वहां शोभित होते हैं और आगे भी इतने ही तारे वहां शोभित होगें।

मानुषोत्तर पर्वत का कथन-

'पुक्खरवर दीवस्स णं बहुमज्झदेसभाए एत्थ णं माणुसुत्तरे नामं पव्वए पण्णत्ते' पुष्करवर द्वीप के बहुमध्य देशभाग में-बीच में-मानुषोत्तर नामका पर्वत है यह पर्वत 'वट्टे' गोल है और इसीसे 'वलयागारसंठाणसंठिए' इसका आकार वलय के जैसा हो गया है 'जे णं

સૂર્યો ત્યાં તપ્યા છે. વર્તમાનમાં પણ એટલાજ સૂર્યો ત્યા તપે છે. અને ભવિષ્યમાં પણ એટલા જ સૂર્યો ત્યાં તપશે. ૪૦૩૨ ચાર હજાર બત્રીસ નક્ષત્રોનો ત્યાં યોગ થયો હતો. વર્તમાનમાં પણ એટલા જ નક્ષત્રોનો ત્યાં યોગ થાય છે. અને ભવિષ્યમાં પણ એટલાજ નક્ષત્રોનો યોગ ત્યાં થશે. ૧૨-૬૭૨ બાર હજાર છસ્સો બોંતેર મહાગ્રહોએ ત્યાં ચાલ ચાલી હતી વર્તમાનમાં પણ એટલાજ મહાગ્રહો ત્યાં ચાલ ચાલે છે. એટલાજ મહાગ્રહો ભવિષ્યમાં ત્યાં ચાલ ચાલશે. ૯૬૪૪૪૦૦ છન્નુ લાખ ચુંમાળીસ હજાર ને ચારસો કોડાકોડિ તારાઓ ત્યાં શોભિત થયા હતા. વર્તમાનમાં પણ એટલાજ તારાઓ ત્યાં શોભે છે. અને ભવિષ્યમાં પણ એટલાજ તારાઓ ત્યાં શોભશે.

માનુષોત્તર પર્વતનું કથન

'પુક્ખરવર दीवस्स णं बहुमज्झदेसभाए एत्थ णं माणुसुत्तरे नामं पव्वए पण्णत्ते' પુષ્કરવર દ્વીપના બહુમધ્યદેશ ભાગમાં-વચમાં માનુષોત્તર નામનો પર્વત છે. આ પર્વત 'वट्टे' ગોળ છે. અને એથી જ 'वलयागारसंठाणसंठिए' તેનો આકાર વલયના જેવો ગોળ છે. 'जेणं पुक्खरवरं दीवं दुहा विभयमाणे

रद्धं च' रमणीयो वर्णनीयश्च पुष्करवरद्वीपस्य बहुमध्यदेशभागः अत्र खलु मानुषोत्तरनामा पर्वतः प्रज्ञप्तः स च वृत्तो वलयाकारसंस्थानसंस्थितः यः खलु पुष्करद्वीपं द्विधा विभजमानः तिष्ठति। तद्यथा-आभ्यन्तरपुष्करार्धं च, बाह्यपुष्करार्धं च, तत्र-मानुषोत्तरात्पर्वतादर्वाग् यत्पुष्करार्द्धं तदभ्यन्तरपुष्करार्द्धं, यत्पुनः तस्माद् मानुषोत्तरपर्वतात्परः पुष्करार्द्धं तद् बाह्यपुष्करार्द्धम्, तथाच 'अब्भितरपुक्खरद्धेणं भंते! केवइयं चक्कवालविक्खंभेणं पन्नत्ते, गोयमा! अट्ठजोयणसयसहस्साइं चक्कवालविक्खंभेणं, कोडी बायालीसा तीसं दोण्णि य सया अगुणवण्णा पुक्खर अद्धपरिरयो एवं च मणुस्स खेत्तस्स' आभ्यन्तरपुष्करार्धं खलु हे भदन्त! कियता-कियत्प्रमाणेन चक्रवालविष्कम्भेण प्रज्ञप्तः, हे गौतम! अष्टौ योजनशतसहस्राणि ८००००० चक्रवालविष्कम्भेण प्रज्ञप्तः एका योजनानां कोटिः द्वाचत्वारिंशच्छतसहस्राणि त्रिंशत्सहस्राणि द्वे च योजनशते एकोन

पुक्खरवरं दीवं दुहा विभयमाणे २ चिट्ठंति' यह पर्वत पुष्करवर द्वीप के ठीक बीच में पड गया है इसी कारण पुष्करवर द्वीप के दो खंड हो गये हैं। 'तं जहा' उन खण्डों के नाम इस प्रकार से हैं-'अब्भितर पुक्खरद्धं च बाहिरपुक्खरद्धं च' एक आभ्यन्तर पुष्करार्ध और दूसरा बाह्यपुष्करार्ध 'अब्भितर पुक्खरद्धेणं भंते! केवतियं चक्कवालेणं परिक्खेवेणं पण्णत्ते' हे भदन्त! आभ्यन्तर पुष्करार्ध का चक्रवाल कितनी चौडाई वाला है और इसकी परिधि कितनी है? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा! अट्ठजोयण सयसहस्साइं चक्कवालविक्खंभेणं, कोडीबायालीसा तीसं दोण्णि य सया अगुणवण्णो पुक्खरअद्धपरिरओ एवं च मणुस्स खेत्तस्स' हे गौतम! आभ्यन्तर पुष्करार्ध का चक्कवाल आठ हजार योजन का है और इसकी परिधि एक क्रोड ४२ लाख तीस हजार दो सौ उनचास योजन की है यही परिधि मनुष्य

વિભયમાણે ચિટ્ઠંતિ' આ પર્વત પુષ્કરવર દ્વીપની બરોબર મધ્યમાં આવેલ છે. તેજ કારણથી પુષ્કરવર દ્વીપના બે ભાગ પડિગયેલ છે. 'तं जहा' તે ખંડોના નામ આ પ્રમાણે છે.-'अब्भितर पुक्खरद्धं च बाहिर पुक्खरद्धं च' એક આભ્યન્તર પુષ્કરાર્ધ અને બીજુ બાહ્ય પુષ્કરાર્ધ 'अब्भितर पुक्खरद्धेणं भंते! केवतियं चक्कवालेणं परिक्खेवेणं पण्णत्ते' હે ભગવન્! આભ્યન્તર પુષ્કરાર્ધના ચક્રવાલની પહોળાઇ કેટલી છે? અને તેની પરિધિ કેટલી છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! अट्ठ जोयणसयसहस्साइं चक्कवालविक्खंभेणं, कोडी बायालीसा तीसं दोण्हिय सया अगुणवन्ना पुक्खर अद्ध परिरओ एवं च मणुस्स खेत्तस्स' હે ગૌતમ! આભ્યન્તર પુષ્કરાર્ધનો ચક્રવાલ આઠ હજાર યોજનનો છે. અને તેની પરિધિ એક કરોડ બેંતાલીસ લાખ ત્રીસ હજાર બસો ઓગણ પચાસ યોજનની

पंचाशे किंचिद् विशेषाधिके पुष्करार्धे परिरयः, एवञ्च-मनुष्यक्षेत्रस्य परिक्षेपो- ज्ञेयः। 'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ अब्भितरपुक्खरद्धे य-२' तत्केनार्थेनैव मुच्यते आभ्यन्तरपुष्करार्धम्-२ 'गोयमा ! अब्भितरपुक्खरद्धेणं माणुसुत्तरेणं सव्वओ समंता संपरिक्खित्ते ? से तेणट्ठेणं गोयमा ! अब्भितरपुक्खरद्धे य-२' गौतम ! मानुषोत्तरपर्वतेन सर्वतो यतः संपरिवेष्टितम् आभ्यन्तरपुष्करार्द्धम्, तत्तेनार्थेन गौतम ! आभ्यन्तरपुष्करार्धं च-२ इति प्रसिद्धिः। 'अदुत्तरं च णं जाव णिच्चे' अथोत्तरं यावन्नित्य आसीदस्ति भविष्यति, नासीन्नास्ति न भवि- ष्यतीति कालत्रयेऽपि शङ्का नो जायते। 'अब्भिंतरपुक्खरद्धेणं भंते ! केवइया चंदा पभासिसु वा-३' आभ्यन्तरपुष्करार्धे भदन्त ! कति संख्यावन्तश्चन्द्राः

क्षेत्र की है 'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चति अब्भितर पुक्खरद्धेय २ ?' हे भदन्त ! इसका नाम आभ्यन्तर पुष्करार्ध ऐसा किस कारण से पडा है इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! अब्भितर पुक्खरद्धेणं माणु- सुत्तरेणं पव्वतेणं सव्वओ समंता संपरिक्खित्ते से एएणट्ठेणं गोयमा ! अब्भितरपुक्खरद्धेय २' हे गौतम ! आभ्यन्तरपुष्करार्ध की चारों ओर मानुषोत्तर पर्वत है इस कारण इसका नाम आभ्यन्तर पुष्करार्ध ऐसा कहा गया है 'अदुत्तरं च णं जाव णिच्चे' दूसरी बात यह है कि यह यावत् नित्य है इसका ऐसा यह नाम पहिले भी था, अब भी है और आगे भी ऐसा ही नाम रहेगा यह पहिले नहीं था, ऐसा नहीं है अब यह नहीं है ऐसा भी नहीं है और आगे भी यह नहीं रहेगा ऐसा भी नही है अतः कालत्रय में ऐसा ही इसका नाम विद्य-

---

છે. એજ પરિધિ મનુષ્ય ક્ષેત્રની છે. 'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ अब्भितर पुक्खरद्धेय अब्भितरपुक्खरद्धेय' હે ભગવન્ આ પર્વતનું નામ આભ્યન્તર પુષ્કરાર્ધ એ પ્રમાણે શા કારણથી થયેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! अब्भितर पुक्खरद्धेणं माणुसुत्तरेणं पव्वत्तेणं सव्वओ समंता संपरिक्खित्ते से एएणट्ठेणं गोयमा ! अब्भितर पुक्खरद्धेय अब्भितर पुक्खर- द्धेय' હે ગૌતમ ! આભ્યન્તર પુષ્કરાર્ધની ચારે બાજુ માનુષોત્તર પર્વત છે. તે કારણથી તેનું નામ પુષ્કરાર્ધ એ પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે. 'अदुत्तरं च जाव णिच्चे' બીજી વાત એ છે કે-આ નામ યાવત્ નિત્ય છે. તેનું એ પ્રમા- ણેનું નામ પહેલાં પણ હતું વર્તમાનમાં પણ એજ નામ છે. અને ભવિષ્યમાં પણ એજ નામ રહેશે. એ પહેલાં ન હતું તેમ નથી. વર્તમાનમાં નથી. એમ પણ નથી. અને ભવિષ્યમાં નહીં રહે તેમ પણ નથી. એ પ્રમાણે ત્રણે કાળમાં એજ પ્રમાણેનું નામ રહેવાથી આ નિત્ય છે. 'अब्भितरपुक्खरद्धेणं

प्रभासितवन्तः प्रभासिष्यन्ते, 'सा चेव पुच्छा जाव तारागणकोडिकोडीओ' सैव पृच्छा यावत्तारागण कोटिकोटयः कति सूर्या अतपन्-३ कति नक्षत्राणि अद्योतन्त-३ कति महाग्रहाश्चारमचरन्-३ भगवानाह-'गोयमा ! बावत्तरिं च चंदा बावत्तरिमेव दिणकरादित्ता पुक्खरवरदीवड्ढे चरंति एए पभासेंता। महग्गहाणं तु तिन्निसया छत्तीसा छच्च सहस्सा नक्खत्ताणं तु भवे सोलाइ दुवे सहस्साइं। अडयाल सयसहस्सा बावीसं खलु भवे सहस्साइं। दोन्नि सया पुक्खरद्धं तारागणकोडिकोडीणं।' हे गौतम ! द्वासप्ततिश्चन्द्राः द्वासप्ततिरेव दीप्ता दिनकराः पुष्करवरद्वीपार्धे एते प्रभासन्तश्चरन्ति । महाग्रहाणान्तु-त्रीणि शतानि षट्त्रिंशदधिकानि, नक्षत्राणान्तु भवेयुः षोडश द्वे सहस्रे। अष्टचत्वारिंशत् शतसहस्राणि द्वाविंशति र्भवेयुः सहस्राणि द्वे शते पुष्करार्धे तारागणकोटिकोटीनाम् इति ॥९६॥

मान होने से यह नित्य है 'अब्भिंतरपुक्खरद्धेणं भंते ! केवइया चंदा पभासिंसु वा ३' हे भदन्त ! इस आभ्यन्तर पुष्करार्ध को कितने कितने चन्द्रमाओं ने प्रकाश दिया है वर्तमान में कितने चन्द्रमा वहां प्रकाश देते हैं और भविष्यत् में कितने चन्द्रमा वहां प्रकाश देगें ? इस तरह पूर्व की जैसी 'सा चेव पुच्छा' वही यही पृच्छा करनी चाहिये-तथा च-हे भदन्त ! पुष्करार्ध में कितने सूर्य तपे हैं, तपते हैं और तपेगें ? कितने नक्षत्र वहां चमके हैं, वर्तमान में चमकते हैं और आगे कितने नक्षत्र चमकेंगे ! कितने महाग्रहों ने वहां चाल चली है, अब भी कितने महाग्रह वहां चाल चलते हैं और आगे भी कितने महाग्रह वहां चाल चलेंगे तथा कितने तारागणों की कोटाकोटी वहां शोभित है अब भी कितनी शोभित होती है और आगे भी कितनी शोभित होंगे ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा !

भंते ! केवइया चंदा पभासिंसु वा ३' હે ભગવન્ ! આ આભ્યન્તર પુષ્કરાર્ધને કેટલા ચંદ્રમાઓએ પ્રકાશ આપ્યો હતો ? વર્તમાનમાં કેટલા ચંદ્રો ત્યાં પ્રકાશ આપે છે ? અને ભવિષ્યમાં કેટલા ચંદ્રો ત્યાં પ્રકાશ આપશે ? આ પ્રમાણે પહેલાંની જેમ 'सा चेव पुच्छा' અહીંયાં પ્રશ્નો કરી લેવા જોઈએ. તે આ પ્રમાણે જેમકે-હે ભગવન્ પુષ્કરાર્ધવર દ્વીપમાં કેટલા સૂર્યો તપ્યા હતા ? કેટલા સૂર્યો તપે છે ? અને તપશે ? કેટલા નક્ષત્રો ત્યાં ચમકયા હતા ? વર્તમાનમા ચમકે છે ? અને ભવિષ્યમાં કેટલા નક્ષત્રો ચમકશે ? કેટલા મહાગ્રહોએ ત્યા ચાલ ચાલી છે ? વર્તમાનમાં કેટલા મહાગ્રહ ત્યાં ચાલ ચાલે છે ? અને ભવિષ્યમાં કેટલા મહાગ્રહો ત્યાં ચાલ ચાલશે ? તથા કેટલા તારા ગણોની કોટા કોટી ત્યાં શોભેલી છે ? વર્તમાનમાં કેટલી કોટા કોટી શોભે છે ? અને ભવિષ્યમાં કેટલા કોટી કોટી તારાગણો શોભશે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा !

बावत्तरिं च चंदा बावत्तरि मेवदिणकरा दित्ता ।
पुक्खरवरदीवड्ढे चरंति एते पभासेंता ॥१॥
तिन्निसया छत्तीसा छच्च सहस्सा महग्गहाणं तु
णक्खताणं तु भवे सोलाइं दुवे सहस्साइं ॥२॥
अडयाल सयसहस्सा बावीसं खलु भवे सहस्साइं ।
दोन्नि सया पुक्खरद्धे तारागण कोडिकोडीणं ॥३॥

हे गौतम ? पुष्करार्ध में ७२ चन्द्रमाओं ने प्रकाश दिया है अब भी इतने ही वहां प्रकाश देते हैं और भविष्यत्काल में इतने ही वे वहां प्रकाश देगें इसी तरह से ७२ सूर्य वहां तपे हैं, अब भी इतने ही सूर्य वहां तपते हैं और भविष्यत् में इतने ही सूर्य वहां तपते रहेंगे ६३३६ महाग्रहों ने वहां चाल चली है, अब भी इतने ही महाग्रह वहां चाल चलते हैं और आगे भी इतने ही महाग्रह वहां चाल चलते रहेंगे दो हजार सोलह नक्षत्रों ने वहां चन्द्रमा आदि के साथ योग किया है, अब भी वे इतनी संख्या में वहां योग करते हैं और आगे भी वे इतनी ही संख्या में वहां योग करते रहेंगे और अडतालीस लाख बाईस हजार दोसौ ताराओं की कोटाकोटी वहां शोभित हुई

'बावत्तरी च चंदा बावत्तरि मेव दिणकरा दित्ता ।
पुक्खरवरदीवड्ढे चरंति एते पभासेंता ॥ १ ॥
तिन्नि सया छत्तीसा छच्च सहस्सा महग्गहाणंतु ।
णक्खत्ताणं तु भवे सोलाइ दुवे सहस्साइं ॥ २ ॥
अडयालसयसहस्सा बावीसं खलु भवे सहस्साइं ।
दोन्नि सया पुक्खरद्धे तारागण कोडिकोडीणं ॥ ३ ॥

હે ગૌતમ ! પુષ્કરાર્ધમાં ૭૨ બોંતેર ચંદ્રમાએ ત્યાં પ્રકાશ આપ્યો હતો વર્તમાનમાં પણ એટલાજ ચંદ્રો ત્યાં પ્રકાશ આપે છે. અને ભવિષ્યમાં પણ એટલાજ ચંદ્રો ત્યાં પ્રકાશ આપશે. એજ પ્રમાણે ૭૨ બોંતેર સૂર્યો ત્યાં તપેલા હતા વર્તમાનમાં પણ એટલાજ સૂર્યો ત્યાં તપે છે. અને ભવિષ્યમાં પણ એટલાજ સૂર્યો ત્યાં તપતા રહેશે. ૬૩૩૬/ ૭ હજાર ત્રણસો છત્રીસ મહા ગ્રહોએ ત્યાં ચાલ ચાલી છે. વર્તમાનમાં પણ એટલાજ મહાગ્રહો ત્યાં ચાલ ચાલે છે. અને ભવિષ્યમાં પણ એટલાજ મહાગ્રહો ત્યાં ચાલ ચાલતા રહેશે. બે હજાર અને સોળ નક્ષત્રોએ ત્યાં ચંદ્રો વિગેરેની સાથે યોગ કર્યો હતો વર્તમાનમાં પણ એટલાજ નક્ષત્રો ત્યાં યોગ કરે છે. અને ભવિષ્યમાં પણ એટલાજ નક્ષત્રો ત્યાં યોગ કરતા રહેશે. તથા અડતાળીસ લાખ બાવીસ હજાર બસો તારાઓની કોટા કોટી ત્યાં શોભિત થયેલ છે. વર્તમાનમાં પણ

मनुजक्षेत्र निरूपणम्-

मूलम्-समयखेत्ते णं भंते! केवइयं आयामविक्खंभेणं केवइयं परिक्खेवेणं पन्नत्ते? गोयमा! पणयालीसं जोयणसयसहस्साइं आयामविक्खंभेणं एगा जोयणकोडी जाव अब्भिंतर पुक्खरद्धपरिरओ से भाणियव्वो जाव अउणपण्णे। से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ माणुसखेत्ते-२ गोयमा! माणुसखेत्तेणं तिविहा मणुस्सा परिवसंति, तं जहा कम्मभूमगा, अकम्मभूमगा, अंतरदीवगा, से तेणट्ठेणं गोयमा! एवं वुच्चइ-माणुसखेत्ते-२। माणुसखेत्ते णं भंते! कइ चंदा पभासेंसु वा-३ कइ सूरा तवइंसु वा-३ गोयमा! बत्तीसं चंदसयं बत्तीसं चेव सूरियाण सयं। सयलं मणुस्सलोयं चरेंति एए पभासेंता॥१॥ एक्कारस सयसहस्सा छप्पिय सोला महग्गहाणंतु। छच्च सया छण्णउया नक्खत्ता तिन्नि य सहस्सा॥२॥ अडसीई सयसहस्सा चत्तालीससहस्स मणुयलोगम्मि। सत्त य सया अणूणा तारागणकोडिकोडीणं॥३॥ सोभं सोभेंसु वा-३। एसो तारा पिंडो सव्वसमासेण मणुयलोगंमि। वहिया पुणताराओ जिणेहिं भणिया असंखेज्जा॥१॥ एवइयं तारग्गं जं भणियं माणुसंमि लोगंमि। चारं कलंबुया पुप्फसंठियं जोइसं चरइ॥२॥ रविससिगहनक्खत्ता एवइया आहिया मणुयलोए। जेसिं नामा गोयं न पागया पन्नवेहिंति॥३॥ छावट्ठी पिडगाइं चंदा इच्चा मणुयलोगंमि। दो चंदा दो सूरा य होंति एक्केक्कए पिडए॥४॥ छावट्ठी पिडगाइं नक्खत्ताणंतु मणुयलोगंमि। छप्पन्नं नक्खत्ता

है अब भी इतनी ही वहां शोभित होती हैं और आगे भी इतनी ही वहां शोभित होती रहेगी। ॥९७॥

એટલાજ કોટા કોટી શોભિત થાય છે. અને ભવિષ્યમાં પણ એટલીજ કોટા કોટી ત્યાં શોભિત રહેશે. ॥ સૂ. ૯૭ ॥

य होंति एक्केक्कए पिडए ॥५॥ छावट्ठी पिडगाइं महागहाणं तु मणुयलोगंमि । छावत्तरं गहसयं च होइ एक्ककए पिडए ॥६॥ चत्तारिय पंतीयो चंदाइच्चाण मणुयलोगंमि । छावट्ठिय छावट्ठिय होइ य एक्केक्कया पंती ॥७॥ छप्पन्नं पंतीयो नक्खत्ताणं तु मणुयलोगंमि । छावट्ठी छावट्ठी हवइ य एक्केक्कया पंती ॥८॥ छावत्तरं गहाणं पंतिसयं होइ मणुयलोगंमि । छावट्ठी छावट्ठी य होइ एक्केक्किया पंती ॥९॥ ते मेरु परियडंता पयाहिणावत्तमंडला सव्वे । अणवट्ठिय जोगेहिं चंदा सूरा गहगणा य ॥१०॥ नक्खत्ततारगाणं अवट्ठिया मंडला मुणेयव्वा । ते वि य पयाहिणावत्तमेव मेरुं अणुचरंति ॥११॥ रयणियरदिणयराणं उड्ढेव अहेव संकमो नत्थि । मंडल संकमणं पुण अब्भिंतर बाहिरंतिरिए ॥१२॥ रयणियर दिणयराणं नक्खत्ताणं महग्गहाणं च । चार विसेसेण भवे सुहदुक्ख विही मणुस्साणं ॥१३॥ तेसिं पविसंताणं तावक्खेत्तं तु वड्ढए नियमा। तेणेव कमेण पुणो परिहायइ निक्खमंताणं ॥१४॥ तेसिं कलंबुया पुप्फसंठिया होइ ताव खेत्तपहा । अंतो य संकुया बाहिं वित्थडा चंदसूरगणा ॥१५॥ केणं वड्ढइ चंदो परिहाणी केण होइ चंदस्स । कालो वा जोण्हो वा केणाऽणुभावेण चंदस्स ॥१६॥ किण्हं राहु विमाणं निच्चं चंदेण होइ अविरहियं । चउरंगुलमप्पत्तं हिट्ठा चंदस्स तं चरइ ॥१७॥ बावट्ठिं बावट्ठिं दिवसे दिवसे उ सुक्क पक्खस्स । जं परिवड्ढइ चंदो खवेइ तं चेव कालेणं ॥१८॥ पन्नरसइ भागेण य चंदं पन्नरस मेव तं वरइ । पन्नरसइ भागेण य पुणो वि तं चेव तिक्कमइ ॥१९॥ एवं वड्ढइ चंदो परिहाणी एव होइ चंदस्स । कालो वा जोण्हा वा तेणाणुभावेण चंदस्स ॥२०॥ अंतो मणुस्सखेत्ते हवंति चारोवगा य

उववण्णा । पंचविहा जोइसिया चंदा सूरा गहगणा य ॥२१॥ तेण परं जे सेसा चंदाइच्च गहतारनक्खत्ता । नत्थि गई न वि चारो अवट्ठिया ते मुणेयव्वा ॥२२॥ दो चंदा इह दीवे चत्तारि य सागरे लवणतोए । धायइसंडे दीवे वारस चंदा य सूरा य ॥२३॥ दो दो जंबूदीवे ससि सूरा दुगुणिया भवे लवणे । लावणिगा य तिगुणिया ससिसूरा धायइसंडे ॥२४॥ धायइसंडप्पभिई उद्दिट्ठ तिगुणिया भवे चंदा । आइल्लचंद-सहिया अणंतराणंतरे खेत्ते ॥२५॥ रिक्खग्गह तारग्गं दीवसमुद्दे जहिच्छसे नाउं । तस्स ससीहिं गुणियं रिक्खग्गह तारगाणं तु ॥२६॥ चंदाओ सूरस्स य सूरा चंदस्स अंतरं होइ । पन्नास सहस्साइं तु जोयणाणं अणूणाइं ॥२७॥ सूरस्स य सूरस्स य ससिणो ससिणो य अंतरं होइ । वहियाओ मणुस्स नगस्स जोयणाणं सयसहस्सं ॥२८॥ सूरंतरिया चंदा चंदंतरिया य दिणयरा दित्ता । चित्तंतरलेस्सागा सुहलेसा मंदलेसा य ॥२९॥ अट्ठासीइं च गहा अट्ठावीसं च होंति नक्खत्ता । एगससी परि-वारो य एत्तो ताराण वोच्छामि ॥३०॥ छावट्ठि सहस्साइं नव चेव सयाइं पंचसयराइं । एगससी परिवारो तारागणकोडिको-डीणं ॥३१॥ वहियाओ माणुस्स नागस्स चंद सूराणऽवट्ठिया जोगा । चंदा असीइजुत्ता सूरा पुण होंति पुस्सेहिं ॥३२॥९७॥

छाया—समयक्षेत्रं खलु भदन्त ! कियता आयामविष्कम्भेणं कियता परिक्षे-पेण प्रज्ञप्तः ? गौतम ! पंचचत्वारिंशत् योजनशतसहस्राणि आयामविष्कंभेण एका कोटिर्यावत् आभ्यन्तरपुष्करार्धपरिरयः स भणितव्यः यावत् एकोन पञ्चा-शत् । तत्केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते मनुष्यक्षेत्रं–२ ? गौतम ! मनुष्यक्षेत्रे खलु त्रिविधा मनुष्याः परिवसन्ति, तद्यथा—कर्मभूमकाः अकर्मभूमकाः २ अन्तरद्वी-पका–३ तत्तेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते मानुपक्षेत्रं–२ मानुष्यक्षेत्रे खलु भदन्त ! कतिचन्द्राः प्रभासितवन्तो वा–३ कति सूर्या अतपन् वा–३, गौतम ! द्वात्रिंशं चन्द्रशतं द्वात्रिंशं चैव सूर्याणां शतम् । सकलं मनुष्यलोकं चरन्ति एते प्रकाश-

यन्तः ॥१॥ एकादश च सहस्राणि षड्विंशतिश्च षोडश महाग्रहाणां तु। षट् च शतानि पण्णवतिर्नक्षत्राणि त्रीणि च सहस्राणि ॥२॥ अष्टाशीतिः शतसहस्राणि चत्वारिंशत्सहस्राणि मनुष्यलोके। सप्तशतान्यनूनानि तारागणकोटिकोटीनाम् ॥३॥ शोभामशोभन्त वा-३॥ एष तारापिण्डः सर्वसमासेन मनुष्यलोके। बाह्याः पुनस्तारा जिनै र्भणिता असंख्येयाः ॥१॥ एतावत्ताराग्रं यद्भणितं मानुष्यलोके। चारं कदंबपुष्पसंस्थितं ज्योतिषं चरति ॥२॥ रविशशि ग्रहनक्षत्राणि एतावन्ति आख्यातानि मनुष्यलोके। येषां नामगोत्राणि न प्राकृतानि प्रज्ञापयिष्यन्ति ॥३॥ षट् षष्टिः पिटकानि चन्द्रादित्या मनुष्यलोके। द्वौ चन्द्रौ द्वौ सूर्यौ च भवत एकैकस्मिन् पिटके ॥४॥ षट्षष्टिः पिटकानि नक्षत्राणां तु मनुष्यलोके। षट् पंचाशत् नक्षत्राणि च भवन्ति एकैकस्मिन् पिटके ॥५॥ षट्षष्टिः पिटकानि महाग्रहाणां तु मनुष्यलोके। षट्सप्तं ग्रहशतं च भवति एकैकस्मिन् पिटके ॥६॥ चतस्रश्च पङ्क्तयश्चन्द्रादित्यानां मनुष्यलोके। षट्षष्टिः षट्षष्टिः भवति चैकैकका पंक्तिः ॥७॥ षट् पंचाशत् पङ्क्तयो नक्षत्राणां तु मनुष्यलोके। षट् षष्टिः षट् षष्टि र्भवति च एकैकका पङ्क्तिः॥८॥ षट् सप्तं ग्रहाणां पङ्क्तिशतं भवति मनुष्यलोके। षट् षष्टिः षट् षष्टिः च भवति एकैकका पंक्तिः ॥९॥ ते मेरुं पर्यटन्तः प्रदक्षिणावर्तमण्डलाः सर्वे। अनवस्थितयोगैश्चन्द्राः सूर्या-ग्रहगणाश्च ॥१०॥ नक्षत्रतारकाणामवस्थितानि मण्डलानि ज्ञातव्यानि। तान्यपि च प्रदक्षिणावर्तमेव मेरुमनुचरन्ति ॥११॥ रजनीकर दिनकराणाम् ऊर्ध्वं वा अधो वा संक्रमो नास्ति। मण्डलसंक्रमणं पुनराभ्यन्तरबाह्यं तिर्यक् ॥१२॥ रजनीकर दिनकराणां नक्षत्राणां महाग्रहाणां च। चार विशेषेण भवति सुख-दुःखविधिर्मनुष्याणाम् ॥१३॥ तेषां प्रविशतां तापक्षेत्रं तु वर्धते नियमात्। तेनैवक्रमेण पुनः परिहीयते निष्क्रामताम् ॥१४॥ तेषां कलंबुया पुष्पसंस्थिता भवति तापक्षेत्रपथाः। अंतश्च संकुचिताः बहिर्विस्तृताश्चन्द्रसूर्यगणाः। १५॥ केन वर्धते चन्द्रः परिहाणिः केन भवति चन्द्रस्य। कृष्णो वा ज्योत्स्ना वा केनानुभावेन चन्द्रस्य ॥१६॥ कृष्णं राहुविमानं नित्यं चन्द्रेण भवति अविरहितम्। चतुरङ्गुलमप्राप्तमधस्ताच्चन्द्रस्य तच्चरति ॥१७॥ द्वाषष्टि द्वाषष्टि दिवसे दिवसे तु शुक्लपक्षस्य। यत्परिवर्धते चन्द्रः क्षपयति तेनैव कालेन ॥१८॥ पंचदशभागेन च चन्द्रं पंच दशमेव तं वृणोति। पंचदश भागेन च पुनरपि तदेव प्रकटी करोति ॥१९॥ एवं वर्धते चन्द्रः परिहानिश्चैव भवति चन्द्रस्य। कृष्णो वा ज्योत्स्नो वा तेनानुभावेन चन्द्रस्य ॥२०॥ अन्तर्मनुष्यक्षेत्रे भवन्ति चारोपगाश्च उपपन्नाः। पंचविधा ज्योतिष्काः चन्द्राः सूर्याग्रहगणाश्च ॥२१॥ ततः परं ये शेषाः चन्द्रा-

दित्याग्रहतारानक्षत्राणि । नास्ति गति र्नापि चारः अवस्थितानि तानि ज्ञातव्यानि ॥२२॥ द्वौ चन्द्राविहद्वीपे चत्वारश्च सागरे लवणतोये । धातकीखण्डे द्वीपे द्वादश चन्द्राश्च सूर्याश्च ॥२३॥ द्वौ द्वौ जंबूद्वीपे शशिसूर्यौ द्वि गुणितौ भवेतां लवणे । लावणिकाश्च त्रिगुणिताः शशिसूर्या धातकीखण्डे ॥२४॥ धातकिखण्डप्रभृतिपू-द्दिष्ट त्रिगुणिता भवेयुश्चन्द्राः । आदिमचन्द्रसहिता अनन्तरानन्तरे क्षेत्रे ॥२५॥ ऋक्षग्रहताराग्रं द्वीपसमुद्रे यदीच्छसिज्ञातुम् । तस्य शशिभिर्गुणितं ऋक्षग्रहतारकाणां तु ॥२६॥ चन्द्रात्सूर्यस्य च सूर्याच्चन्द्रस्यान्तरं भवति । पंचाशत् सहस्राणि तु योज-नानामनूनानि ॥२७॥ सूर्यस्य च शशिनः शशिनश्चाऽन्तरं भवति । बाह्यात् मनुष्य-नागस्य योजनानां शतसहस्रम् ॥२८॥ सूर्यान्तरिताश्चन्द्राः चन्द्रान्तरिताश्च दिनकरा-दीप्ताः । चित्रान्तर लेश्याकाः सुखलेश्या मन्दलेश्याश्च ॥२९॥ अष्टाशीतिश्च ग्रहा अष्टाविंशतिश्च भवन्ति नक्षत्राणि । एकशशिनः परिवारा इतस्ताराणां वक्ष्यामि ॥३०॥ षट् षष्टिः सहस्राणि नवचैव शतानि पञ्चशत रात्रीः । एकशशिनः परि-वारस्तारागण कोटिकोटीनाम् ॥३१॥ बाह्यान्मनुष्यनगस्य चन्द्रसूर्ययोरवस्थिता योगाः । चन्द्रा अभिजिद् युक्ताः सूर्याः पुनर्भवन्ति पुष्येण ॥३२॥ ९७॥

टीका—'समयखेत्ते णं भंते ! केवइयं आयामविक्खंभेणं केवइयं परिक्खेवेणं पन्नत्ते' मनुष्यक्षेत्रं खलु भदन्त ! कियद्दीर्घ विस्ताराभ्याम् कियच्च परिक्षेपेण प्रज्ञप्तं प्रश्नः ? भगवानाह—'गोयमा ! पणयालीसं जोयणसयसहस्साइं आयामविक्खं-भेणं एगा जोयणकोडी जाव अब्भिंतरपुक्खरद्धपरिरओ से भाणियव्वो जाव

मनुष्यक्षेत्र निरूपण—

'समयखेत्ते णं भंते ! केवतियं आयामविक्खंभेणं' इत्यादि ।

टीकार्थ—श्री गौतम स्वामी ने प्रभु से ऐसा पूछा है—हे भदन्त ! समय क्षेत्र की—मनुष्य क्षेत्र की—लम्बाई चौडाई कितनी है और कितनी इसकी परिधि है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा ! पणयालीसं जोयण सयसहस्साइं आयामविक्खंभेणं, एगा जोयण-कोडी जाव अब्भिंतर पुक्खरद्धं परिरओ से भाणियव्वो जाव अउण-

---

મનુષ્ય ક્ષેત્રનું નિરૂપણ

'समय खेत्तेणं भंते ! केवतीयं आयामविक्खंभेणं' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—શ્રી ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું કે હે ભગવન્ ! સમય ક્ષેત્ર—મનુષ્ય ક્ષેત્રની લંબાઇ અને પહોળાઇ કેટલી છે ? અને તેની પરિધિ કેટલી છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—'गोयमा ! पणया-लीसं जोयणसयसहस्साइं आयामविक्खंभेणं, एगा जोयण कोडी जाव अब्भिंतर-

अउणपण्णे' हे गौतम ! पंच चत्वारिंशद् योजनशतसहस्राणि ४५०००० आयाम-विष्कम्भाभ्याम् एका योजनकोटिः यावद् आभ्यन्तरपुष्करार्धपरिरयस्तावत्स भणितव्यः तथा च एका योजनकोटी द्वाचत्वारिंशच्छत सहस्राणि त्रिंशतसहस्राणि द्वे योजनशते एकोनपञ्चाशे किञ्चिद्विशेषाधिके परिक्षेपेण प्रज्ञप्तम्। तत्प्रमाण-परिमितं मानुषक्षेत्रम्। मानुष्यक्षेत्रनामकरणे हेतुं पृच्छति-'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ माणुसखेत्ते २' तत्केन कारणेन भदन्त ! मानुषक्षेत्रं २ इत्येवमुच्यते इति प्रश्नः भगवानाह-'गोयमा ! माणुसखेत्ते णं तिविहा मणुस्सा परिवसंति' मनुष्य-क्षेत्रे त्रिविधा लोका वसन्ति। ते के तत्राह-'तं जहा' कम्मभूमगा-अकम्मभूमगा अंतरदीवगा' कर्मभूमकाः कर्मभूमौ जाताः १ अकर्मकाः २ अन्तर्द्वीपकाः अन्तर-द्वीपे जाताः। अन्यच्च मनुष्याणां जन्ममरणश्चात्रैव क्षेत्रे न तद्बहिरिति निश्चितं, 'से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ माणुसखेत्ते २' तत्तेनार्थेनैव मुच्यते मानुप-

---

पण्णे' हे गौतम ! मनुष्यक्षेत्र की लम्बाई चौडाई ४५ लाख योजन की है और आभ्यन्तर पुष्करार्द्ध की जितनी परिधि है उतनी इसकी परिधि है। आभ्यन्तर पुष्करार्ध की परिधि १४२३०२४९ एक करोड बयालीस लाख तीस हजार दो सौ उनपचास योजन की है यही इस की परिधि का प्रमाण है 'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ माणुस-खेत्ते २' हे भदन्त ! इसका 'मानुषक्षेत्र' ऐसा नाम किस कारण से हुआ है ? 'गोयमा ! माणुसखेत्ते णं तिविधा मणुस्सा परिवसंति' हे गौतम ! मनुष्य क्षेत्र में तीन प्रकार के मनुष्य रहते हैं-'तं जहा' जैसे 'कम्मभूमगा, अकम्मभूमगा, अंतरदीवगा' कर्मभूमक १ अकर्मभूमक २ और अन्तरद्वीपक 'से तेणट्ठेणं एवं वुच्चइ माणुस खेत्ते २' इस कारण हे गौतम ! मानुषक्षेत्र का नाम 'मानुषक्षेत्र' ऐसा कहा

पुक्खरद्धं परिरओ से भाणियव्वो जाव अउणपन्ने' હે ગૌતમ ! મનુષ્ય ક્ષેત્રની લંબાઈ પહોળાઇ ૪૫ પિસ્તાલીસ લાખ યોજનની છે. અને આભ્યન્તર પુષ્ક-રાર્ધની જેટલી પરિધિ છે એટલીજ તેની પરિધિ છે. આભ્યન્તર પુષ્કરાર્ધની પરિધિ ૧૪૨૩૦૨૪૯ એક કરોડ બેંતાલીસ લાખ ત્રીસ હજાર બસો ઓગણ પચાસ યોજનની છે. એજ પ્રમાણ મનુષ્યક્ષેત્રની પરિધિનું છે. 'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ माणुसखेत्ते माणुसखेत्ते' હે ભગવન્ ! આ ક્ષેત્રનું નામ 'માનુષ ક્ષેત્ર' એ પ્રમાણે શા કારણથી થયેલ છે ? 'गोयमा ! माणुसखेत्तणं तिविधा मणुस्सा परिवसंति' હે ગૌતમ ! મનુષ્યક્ષેત્રમાં ત્રણ પ્રકારના મનુષ્યો રહે છે. 'तं जहा' જે આ પ્રમાણે છે. 'कम्मभूमगा अकम्मभूमगा अंतरदीवगा' કર્મ-ભૂમક ૧ અકર્મભૂમક ૨ અને અંતર દ્વીપક ૩ 'से तेणट्ठेणं एवं वुच्चइ

क्षेत्रम्-२ इहैवक्षेत्रे त्रिविधमनुष्यत्रासमहिम्ना जन्ममरणसद्भावेन च मानुषक्षेत्रं नाम सम्पन्नम्। किं च-मनुष्याणामियं जन्मस्थिति मरणनिमित्तिकाभूमिः, यद्यपि बद्धवैरो देवादिरेनमित उत्पाटच स्थानान्तरं नेतुं यतमानोऽपि बुद्धि विपर्ययात् नयन्नपि पुनः परावर्त्य प्रक्षिपति इहैव, येपि केचन जंघाचारिणो विद्याचारिणः गच्छन्त्यपि नन्दीश्वरादि द्वीपान्, किन्तु-न तत्र वसन्ति म्रियन्ते वा तूर्णमिहायान्ति

गया है तथा मनुष्यों का जन्म और मरण इसी क्षेत्र में होता है इसके बाहिर नहीं होता है मनुष्यजन्म जन्म की अपेक्षा मनुष्यक्षेत्र के बाहर न हुये है न होते हैं और न होंगे तथा यदि कोई देव या दानव, या विद्याधर उसके साथ अपने पूर्व के बंधे हुए वैर को भगाने के लिये-बदला लेने के लिये ऐसी बुद्धि करे कि मैं इस मनुष्य को इस स्थान से उठा कर मनुष्यक्षेत्र के बाहर रख आऊं या छोड आऊं कि जिस से खडा २ सूख जावे या मर जाय तब भी उसकी ऐसी बुद्धि लोक के प्रभाव से ही पुनः ऐसी बदल जाती है कि जिसके कारण वह उसका संहरण ही नहीं करता है यदि वह उसका संहरण कर भी लेता है तो फिर वह उसे पुनः वहीं पर वापिस लाकर रख देता है इस तरह संहरण की अपेक्षा भी मनुष्यक्षेत्र से बाहर मनुष्य न कभी मरे हैं, न मरते हैं और न मरेंगे तथा जङ्घाचारी या विद्याचारी मुनिजन नन्दीश्वर आदि द्वीप तक जाते हैं वे भी वहां जाकर

माणुसखेत्तं माणुसखेत्तं' આ કારણથી હે ગૌતમ! મનુષ્યક્ષેત્રનું નામ 'મનુષ્ય ક્ષેત્ર' એ પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે. તથા મનુષ્યોનો જન્મ અને મરણ આજ ક્ષેત્રમાં થાય છે. આ ક્ષેત્રથી બહાર થતો નથી. મનુષ્ય જન્મની અપેક્ષાથી મનુષ્ય ક્ષેત્રની બહાર થયો નથી. થતો નથી અને થશે પણ નહીં તથા જો કોઈ દેવ અથવા દાનવ અથવા વિદ્યાધર તેની સાથે પોતાના પૂર્વભવના બાંધેલા વૈરને ભગાડવા માટે અર્થાત્ બદલો લેવા માટે એવી બુદ્ધિ કરે કે હું આ મનુષ્યને આ સ્થાનેથી ઉઠાવીને મનુષ્ય ક્ષેત્રની બહાર મૂકી આવું. અથવા કહાડી મુકું, કે જેનાથી એ ઉભો ઉભો સૂકાઈ જાય અથવા તો મરી જાય. તો પણ તેની તેવી બુદ્ધિ લોકના પ્રભાવથી જ ફરી એવી બદલાય જાય છે કે-જે કારણથી તેને કંઇ પણ કરી શકતા નથી. જો તે એ મનુષ્યનું સંહરણ પણ કરીલે તો તે ફરીથી તેને ત્યાંજ પાછો લાવીને મૂકી દે છે. આ રીતે સંહરણની અપેક્ષાથી પણ મનુષ્ય ક્ષેત્રની બહાર કોઇ મનુષ્ય કયારેય મર્યા નથી. તેમજ મરતા નથી અને મરશે પણ નહીં તથા જેઓ જંઘાચારી અને વિદ્યાચારી મુનિજન નન્દીશ્વર વિગેરે દ્વીપ પર્યન્ત જાય છે. તેઓ પણ ત્યાં

ततो म्रियन्ते अतो मानुषोत्तरपर्वतसीमादिकं क्षेत्रं मानुषक्षेत्रमिति निर्णयः ।

मनुष्यक्षेत्रे चन्द्रादि वक्तव्यतां प्रस्तौति-'मानुसखेत्ते णं भंते ! कइ चंदा पभासिंसु वा ३ कइ सूरिया तविंसु वा ३' मनुष्यक्षेत्रे खलु भदन्त ! प्रभासितवन्तः कतिचन्द्राः प्रभासन्ते प्रभासिष्यन्ते वा, कति वा सूर्या अतपन् तपन्ति (तपिष्यन्ति) तप्स्यन्ति, कति महाग्रहाश्चारमचरन्-चरन्ति-चरिष्यन्ति वा, कति च नक्षत्राणि अद्योतन्त अद्योतन्ते द्योतिष्यन्ते, कति वा तारागण कोटिकोटयो-

न वहां रहते हैं न वहां मरण को प्राप्त करते हैं किन्तु मनुष्यक्षेत्र में ही मरण को प्राप्त करते हैं इसी लिये मानुषोत्तर पर्वत है, सीमा जिस की ऐसा जो मनुष्यों का क्षेत्र है वही मनुष्यक्षेत्र है ।

मनुष्यक्षेत्र संबंधी वक्तव्यता—

'मनुसखेत्तेणं भंते ! कति चंदा पभासिंसु ३' हे भदन्त ! मनुष्य क्षेत्र में कितने चन्द्रमाओं ने प्रकाश दिया है, अब भी कितने चन्द्रमा प्रकाश देते हैं और आगे कितने चन्द्रमा प्रकाश देंगे ? इसी मनुष्य क्षेत्र में कितने सूर्यों ने अपना ताप दिया है वर्तमान में कितने सूर्य अपना ताप देते हैं, और :आगे भी कितने सूर्य अपना ताप देंगे, कितने महाग्रहों ने मनुष्यक्षेत्र में चाल चली है कितने महाग्रह चाल चलते हैं और कितने महाग्रह भविष्यत् में चाल चलेंगे ? कितने नक्षत्र यहां पर चमके हैं, अब भी कितने चमकते हैं और आगे कितने

મરણને શરણ પણ થતા નથી. પરંતુ મનુષ્ય ક્ષેત્રમાંજ આવીને તેઓ મરણ પામે છે. આજ કારણથી માનુષોત્તર પર્વત છે. સીમા જેની એવું જે મનુષ્યોનું ક્ષેત્ર છે. એજ મનુષ્ય ક્ષેત્ર છે.

મનુષ્ય ક્ષેત્ર સંબંધી ચન્દ્રાદિનું કથન

'मनुसखेत्तेणं भंते! कति चंदा पभासिंसु ३' હે ભગવન્ મનુષ્યક્ષેત્રમાં કેટલા ચંદ્રમાઓએ પ્રકાશ આપ્યો હતો ? વર્તમાનમાં કેટલા ચંદ્રો પ્રકાશ આપે છે ? અને ભવિષ્યમાં કેટલા ચંદ્રો પ્રકાશ આપશે ? એજ પ્રમાણે મનુષ્ય ક્ષેત્રમાં કેટલા સૂર્યોએ પોતાનો તાપ આપ્યો હતો ? વર્તમાનમાં કેટલા સૂર્યો તાપ આપે છે ? અને ભવિષ્યમાં કેટલા સૂર્યો તાપ આપશે ? કેટલા મહાગ્રહોએ મનુષ્યક્ષેત્રમાં ચાલ ચાલી છે ? કેટલા મહાગ્રહો ત્યાં વર્તમાનમાં ચાલ ચાલે છે ? અને ભવિષ્યમાં કેટલા મહાગ્રહો ચાલ ચાલશે ? કેટલા નક્ષત્રો મનુષ્યક્ષેત્રમાં ચમકયા હતા ? વર્તમાન કેટલા નક્ષત્રો ત્યાં ચમકે છે ? અને ભવિષ્યમાં કેટલા નક્ષત્રો ત્યાં ચમકશે ? કેટલા તારાગણોની કોટિ કોટિ એ

ऽशोभन्त शोभन्ते शोभिष्यन्ते इति प्रश्नसंबे भगवानाह 'गोयमा ! बत्तीसं चंदसयं बत्तीसं चेव सूरियाणसयं सयलं मणुस्सलोयं चरेंति एए पभासेंता' हे गौतम ! द्वात्रिंशं चन्द्रशतं तावदेव शतं च सूर्याणाम् एते चन्द्राः सूर्याश्च स्व-स्व प्रभाभिः सकलं लोकं प्रकाशयन्तश्चरन्ति। चन्द्रौ द्वौ जम्बूद्वीपे, चत्वारो लवण-समुद्रे, द्वादश धातकीखण्डे, द्वाचत्वारिंशत् कालोदे, द्वासप्ततिश्चन्द्रा अभ्यन्तर-पुष्करार्धे, इत्थं संकलनया द्वात्रिंशदुत्तरं शतं चन्द्रा भवन्ति। एवं सूर्या अपि,

चमकेंगे ? कितने तारागणों की कोटाकोटी यहां सुशोभित हुई है, अब भी वह कितनी सुशोभित होती हैं और आगे भी कितनी सुशोभित होंगी ? इन प्रश्नों के उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं–'गोयमा ! बत्तीसं चंदसयं बत्तीसं चेव सूरियाण सयं, सयलं मणुस्स लोयं चरेंति एते पभासेंता' मनुष्यक्षेत्र में १३२ चन्द्रमाओं ने प्रकाश दिया है अब भी इतने ही चन्द्रमा प्रकाश देते रहते हैं और आगे भी इतने ही चन्द्रमा प्रकाश देते रहेंगे इसी तरह १३२ सूर्य ने यहां अपना ताप दिया है। अब भी इतने ही सूर्य यहां अपना ताप प्रतिदिन देते हैं और आगे भी इतने ही सूर्य ताप देते रहेंगे। १३२ की संख्या इनकी इस प्रकार से होती है कि जम्बूद्वीप के २ सूर्य २ चन्द्र लवण-समुद्र के ४ सूर्य ४ चन्द्र धातकीखण्ड के १२ सूर्य १२ चन्द्र कालोद समुद्र के ४२ सूर्य ४२ चन्द्र पुष्करार्ध के ७२ सूर्य ७२ चन्द्र सब मिल

મનુષ્ય ક્ષેત્રમાં શોભિત થઇ હતિ ? વર્તમાનમાં કેટલી કોટિ કોટિ શોભિત થાય છે અને ભવિષ્યમાં પણ કેટલી કોટિ કોટિ ત્યાં શોભા પામશે ? આ પ્રશ્નોના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે–'गोयमा बत्तीसं चंदसयं बत्तीसं चेव सूरियाण सयं सयलं मणुस्सलोयं चरेंति एए पभासेंता' મનુષ્ય ક્ષેત્રમાં ૧૩૨ એકસો બત્રીસ ચંદ્રમાઓએ પ્રકાશ આપ્યો હતો વર્તમાનમાં પણ એટલા જ ચંદ્રમાઓ પ્રકાશ આપે છે. અને ભવિષ્યમાં પણ એટલાજ ચંદ્રમાઓ પ્રકાશ દેતા રહેશે. એજ પ્રમાણે ૧૩૨/ એકસો બત્રીસ સૂર્યોએ ત્યાં પોતાનો તાપ આપ્યો હતો. વર્તમાનમાં પણ એટલાજ સૂર્યો ત્યાં પોતાનો તાપ દરરોજ આપે છે. અને ભવિષ્યમાં પણ એટલાજ સૂર્યો ત્યાં પોતાનો તાપ દરરોજ આપતા રહેશે. તે ચંદ્ર સૂર્યોની ૧૩૨ એકસો બત્રીસની સંખ્યા આ રીતે થાય છે. જેમ કે જંબૂદ્વીપના ૨ બે સૂર્યો અને બે ચંદ્રો લવણ સમુદ્રના ૪ ચાર સૂર્યો અને ૪ ચાર ચંદ્રો ધાતકીખંડના ૧૨ બાર સૂર્યો અને ૧૨ બાર ચંદ્રો કાલોદ સમુદ્રના ૪૨ બેંતાળીસ સૂર્યો અને ૪૨ બેંતાળીસ ચંદ્રો પુષ્કરાર્ધના ૭૨ બોંતેર સૂર્યો અને ૭૨ બોંતેર ચંદ્રો આ રીતે બધા મળીને ૧૩૨/ એકસો બત્રીસની સંખ્યા

उक्तश्चाऽन्यत्रापि (एतावदेव) 'एक्कारसयसहस्सा छप्पिय सोला महग्गहाणं तु' एकादश च सहस्राणि षट् पंचाशत् षोडश महाग्रहाणान्तु-षट् पंचाशदधिक षोडश शतोत्तरं सहस्राणामेकादश परिमाणं महाग्रहाणां ज्ञेयम्। 'छच्च सया छण्णउया नक्खत्ता तिण्णि य सहस्सा' षण्णवत्युत्तर षट् शताधिक सहस्रत्रयमान-मितानि नक्षत्राणि। 'अडसीइ सयसहस्सा चत्तालीससहस्सं मणुयलोगंमि सत्त य सया अणूणा तारागण कोडिकोडीणं' तारागणानां मनुष्यलोके गणना प्रमाणन्तु-अष्टाशीति लक्षाणि चत्वारिंशत्सहस्राणि किंचिदनूनानि सप्तशतानि ज्ञातव्यम्। 'सोभं सोभेंसु वा ३' एते शोभामशोभन्त॰ ३। उपसंहारमाह-

---

कर १३२ हो जाते हैं। 'एक्कारस य सहस्सा छप्पिय सोला महग्गहाणंतु छच्च सया छण्णउया णक्खत्ता तिण्णि य सहस्सा २' 'सोभं सोभेंसु वा ३' ग्यारह हजार ६ सौ सोलह महाग्रहों ने वहां अपनी चाल चली है, वर्त्तमान में भी इतने ही महाग्रह वहां अपनी चाल चलते रहते हैं और भविष्यत् में भी इतने ही महाग्रह वहां अपनी चाल चलते रहेंगे तीन हजार ६ सौ ९६ नक्षत्रों ने वहां पर चन्द्रमादिक के साथ योग किया है वर्त्तमान में भी वे इतने ही वहां योग करते रहते हैं और आगे भी वे इतनी ही संख्या में वहां योग करते रहेंगे 'अडसीइ सयसहस्सा चत्तालीस सहस्स मणुयलोयंमि सत्त य सया अणूणा तारागणकोडिकोडीणं ॥३॥ तथा-८८४०७०० तारागणों की कोटाकोटी वहां सुशोभित हुई हैं अब भी इतने ही तारागणों की

थई जाय छे. 'एक्कारस य सहस्सा छप्पियसोला महग्गहाणं तु छच्च सया छण्णउया णक्खत्ता तिण्णि य सहस्सा सोभं सोभेंसुवा३' અગિયાર હજાર છસો સોળ મહાગ્રહોએ ત્યાં પોતાની ચાલ ચાલી હતી. વર્તમાનમાં પણ એટલાજ મહાગ્રહો ત્યાં પોતાની ચાલ ચાલતા રહે છે. અને ભવિષ્યમાં પણ એટલાજ મહાગ્રહો ત્યાં પોતાની ચાલ ચાલતા રહેશે. ત્રણ હજાર છસો છન્નુ નક્ષત્રોએ ત્યાં ચંદ્ર વિગેરેની સાથે યોગ કર્યો હતો. વર્તમાનમાં પણ એટલાજ નક્ષત્રો ત્યાં યોગ કરતા રહે છે. અને ભવિષ્યમાં પણ એટલાજ નક્ષત્રો ત્યાં યોગ કરતા રહેશે.

'अडसीइ सयसहस्सा चत्तालीससहस्सा मणुय लोयंमि
सत्तय सया अणूणा तारागण कोडि कोडीणं ॥ १ ॥

તથા ८८४०७०० અઠયાસી લાખ ચાળીસ હજાર અને સાતસો તારાગણોની કોટા કોટિ ત્યાં સુશોભિત થઈ હતી. વર્તમાનમાં પણ એટલાજ તારાગણોની કોડા કોટિ ત્યાં સુશોભિત થઈ રહી છે. અને ભવિષ્યમાં પણ

'एसो तारापिंडो सव्व समासेन मणुयलोगंमि' सर्वसमासेन-संक्षेपेण मनुष्यलोके एप तारापिण्डस्तीर्थकरैराख्यातः। 'वहिया पुणताराओ जिणेहिं भाणिया असंखेज्जा' मनुष्यलोकान्तःपाति ताराः परिसंख्ययोक्तास्तीर्थकरैः ततो वहिरसंख्याता अनन्ताः, द्वीपसमुद्रादीनामसंख्याततत्वात् सर्वत्र च तासां सद्भावात्। 'एवइं तारग्गं जं भणियं माणुस्सम्मि लोगम्मि' एतावदेव ताराग्रं तारासंवन्धिगणनापरिमाणम् यत्तीर्थङ्करैर्मानुष्ये लोके यदनन्तरं भणितम्, तत् 'चारं कलंवुया पुप्फसंठियं जोइसं चरइ' ज्योतिपम्-ज्योतिपदेवविमानरूपम्, कदम्बपुष्पसंस्थितम् कदम्बपुष्पवद् अधः संकुचितमुपरि विस्तीर्णम् उत्तानीकृतार्द्धकपित्थसंस्थानसंस्थितमिति भावः, चारं चरति-चारं प्रतिपद्यते, तथा जगत्स्वाभाव्यात् ताराग्रहगणस्य चोपलक्षणत्वात् चन्द्रसूर्यादयोऽपि यथोक्त संख्याकाः

कोटाकोटी वहां सुशोभित हो रही हैं और आगे भी इतने ही तारागणों की कोटाकोटी वहां सुशोभित होगी 'एसो तारा पिंडो सव्वसमासेण मणुयलोयंमि वहिया पुण ताराओ जिणेहिं भणिया असंखेज्जा' १ इतना तारापिण्ड तीर्थकरो ने इस मनुष्यलोक में कहा है परन्तु लोक के बाहिर जो असंख्यात द्वीप और समुद्र है उनमें तारापिण्ड असंख्यात कहा गया है।

'एवइयं तारग्गं जं भणियं माणुसंमि लोगंमि।
चारं कालंवुया पुप्फसंठियं जोइसं चरइ' ॥२॥

इस तरह से तीर्थकरों ने इस मनुष्यलोक में तारागणों का परिमाण और उपलक्षण से सूर्यादिकों का परिमाण कहा है ये सव ज्योतिषी देवों से विमान रूप हैं और इनका संस्थान कदम्ब पुष्प के

એટલાજ તારાગણોની કોટા કોટી ત્યાં શોભિત થશે.

'एसो तारापिंडो सव्वसमासेण मणुयलोयंमि
वहिया पुण ताराओ जिणेहिं भणिया असंखेज्जा ॥ १ ॥

આટલા તારાપિંડ તીર્થંકરોએ આ મનુષ્ય લોકમાં કહેલ છે. પરંતુ લોકથી બહાર જે અસંખ્યાત દ્વીપો અને સમુદ્રો છે, તેમાં તારા પિંડ અસંખ્યાત કહેલા છે.

'एवइयं तारग्गं जं माणुसंमि लोगंमि।
चारं कलंवुयापुप्फसंठियं जोइसं चरइ ॥ २ ॥

આ રીતે તીર્થંકરોએ આ મનુષ્ય લોકમાં એટલા તારાગણોનું પરિમાણુ કહેલ છે. એ બધા જ્યોતિષ્ક દેવોના વિમાન રૂપ છે. અને તેઓનુ સંસ્થાન કદમ્બના પુષ્પ જેવું છે.

मनुष्यलोके जगत्स्वाभाव्याच्चारं चरन्तीति द्रष्टव्यम् । उपसंहारमाह–'रवि-ससिगहनक्खत्ता एवइया–मणुयलोए आहिया जेसिं नामगोयं न पागया पन्न-वेहिंति' रविशशिग्रहनक्षत्राणि ताराश्चोपलक्षणत्वात् एतावत्संख्यया मनुष्यलोके आख्याताः अन्वर्थयुक्तनामगोत्राणि च, इत्थं वितर्क्य प्राकृताः वैशिष्ट्य हीनाः कदापि इति विषयं न प्रज्ञापयिष्यन्ति केवलं भगवतैवोपदेष्टुं शक्यं यदुपदिष्टं श्रद्धेयम् । 'छावट्ठी पिटगाइं चंदाइचा मणुलोगम्मि दो चंदा दो सूरा य होंति एक्केक्कए पिडए' मनुष्यलोके खलु षट् षष्टिः पिटकानि सन्ति–यदन्तर्गताश्चन्द्रा-दित्याः, एकैकत्र पिटके द्वौ चन्द्रौ द्वौ सूर्यौ भवतः, तत्र–जम्बूद्वीपे एकम्,

---

जैसा है 'रविससिगहनक्खत्ता एवइया आहिया मणुयलोए जेसिं नामागोयं न पागया पन्नवेहिं ति' रवि शशि ग्रह, नक्षत्र और उप-लक्षण से तारागण ये सब जो इतनी संख्या में तीर्थंकरों ने कहे हैं उन पर जो प्राकृतजन हैं मूर्ख जन हैं वे विश्वास नहीं करेंगे–यह प्रभु का कथन सत्य है या असत्य है ऐसा वे नहीं मानेंगे परन्तु सम्यग्-दृष्टि जीवों को यह भगवान ने ही कहा है सो हमें इस पर श्रद्धा करनी चाहिये ऐसा समझ कर इसे मानना चाहिये

'छावट्ठी पिडगाइं चंदा इच्चा मणुयलोगम्मि ।
दो चंदा दो सूरा होंति एक्केक्कए पिडए' ॥४.।

इस मनुष्यलोक में चन्द्र और सूर्य के ६६–६६ पिटक हैं एक एक पिटक में दो चन्द्र और दो सूर्य होते हैं । इन में जम्बूद्वीप में १ पीटक

रवि ससि गह नक्खत्ता एवइया आहिया मणुयलोए ।
जेसिं नामागोयं न पागया पन्नवेहिं ति ॥ ३ ॥

રવિ, શશિ, ગ્રહ નક્ષત્ર અને ઉપલક્ષથી તારાગણુ એ બધા જે આટલી સંખ્યામાં તીર્થંકરોએ કહ્યા છે તેનો જેઓ પ્રકૃત મનુષ્યો–અર્થાત્ મૂર્ખ મનુષ્યો છે તેઓ વિશ્વાસ કરશે નહિં પ્રભુશ્રીનું આ કથન સત્ય છે, એવું તેઓ માનશે નહીં પરંતુ સમ્યક્દષ્ટિ વાળા જીવોને આ ભગવાને જ કહ્યું છે. તેથી આપણે તે કથન પર શ્રદ્ધા કરવી જોઇએ. એમ સમજીને તે કથનને માનવું જોઇએ.

छावट्ठी पिटगाइं चंदाइच्चा मणुयलोगम्मि ।
दो चंदा दो सूरा होंति एक्केक्कए पिडए ॥ ४ ॥

આ મનુષ્યલોકમાં ચંદ્ર અને સૂર્યના ૬૬ છાસઠ ૬૬ છાસઠ પિટકો છે. એક એક પિટકમાં બે ચંદ્રો અને બે સૂર્યો હોય છે. તેમાં જંબૂદ્વીપમાં

लवणे द्वे, धातकीखण्डे षट्, कालोदे एकविंशति, षट् त्रिंशत् पिटकानि अभ्यन्तर पुष्करार्धे, इत्थं सर्वमीलने षट् षष्टिः (पिटकानि) 'छप्पनं नक्खत्ता य हौंति एक्केक्कए पिडगे' एकैकस्मिन् पिटके षट् पञ्चाशत् नक्षत्राणि भवन्ति, ६६ पिटकान्यपि यथायथं विभजनीयानि ॥५॥

'छावट्ठी पिडगाइं महग्गहाणं मणुयलोगम्मि ।
छावत्तरं गहसयं च होंति एक्कैकए पिडए'
मनुष्यलोके एकैकपिटके षट्सप्ततम् ।
षट् सप्तत्यधिकं ग्रहशतं, महाग्रहाणामपि ६६ पिटकानि पूर्ववत् ॥६॥

है लवणसमुद्र में दो पिटक हैं धातकीखण्ड में ६ पिटक हैं कालोद-समुद्र में २१ पीटक हैं और आभ्यन्तर पुष्करार्ध में ३६ पिटक हैं इस प्रकार से ये ६६ पिटक इस मनुष्यलोक में हैं।

'छावट्ठी पिडगाइं नक्खत्ताणं तु मणुयलोगंमि ।
छप्पन्नं नक्खत्ता य होंति एक्केक्कए पिडए ॥२॥

इस मनुष्यलोक में नक्षत्रों के ६६ पिटक हैं एक एक पिटक में ५६-५६ नक्षत्र होते हैं।

'छावट्ठी पिडगाइं महग्गहाणं तु मणुयलोगंमि ।
छावत्तरं गहसयं च होंति एक्केक्कए पिडए ॥६॥

इस मनुष्यलोक में महाग्रहों के ६६ पिटक हैं-यहां एक पिटक में १७६-१७६ महाग्रह होते हैं।

૧ એક પિટક છે. લવણુ સમુદ્રમાં ૨ બે પિટકો છે. ધાતકી ખંડમાં ૬ છ પિટકો છે. કાલોદ સમુદ્રમાં ૨૧ એકવીસ પિટકો છે. અને આભ્યન્તર પુષ્કરાર્ધમાં ૩૬ છત્રીસ પિટકો છે આ રીતે આ ૬૬ છાસઠ પિટકો આ મનુષ્ય લોકમાં છે.

'छावट्ठी पिडगाइं नक्खत्ताणं तु मणुयलोगंमि ।
छापन्नं नक्खत्ता य होंति एकेकाए पिडए ॥ ५ ॥

આ મનુષ્યલોકમાં નક્ષત્રોના ૬૬ છાસઠ પિટકો છે. અને એક એક પિટકમાં ૫૬ છપ્પન ૫૬ છપ્પન નક્ષત્રો છે.

छावट्ठी पिडगाइं महागहाणं तु मणुयलोगंमि ।
छावत्तरं गहसयं च होंति एक्केक्कए पिडए ॥ ६ ॥

આ મનુષ્યલોકમાં મહાગ્રહોના ૬૬ છાસઠ પિટકો છે. અહી એક એક પિટકમાં ૧૭૬ એકસો છોંતેર ૧૭૬ એકસો છોંતેર મહાગ્રહો હોય છે. તેમ તીર્થંકરોએ કહેલ છે.

'चत्तारि य पंतीओ चंदाइच्चाण मणुयलोगंमि ।
छावट्ठिय छावट्ठिय होइ य एक्केक्कया पंती ॥७॥

चतस्रश्च पंक्तयश्चन्द्रसूर्याणां मनुष्यलोके, एकैका पंक्तिः भवति षट् षष्टिः षट् षष्टिः, अयं भावः—द्वे पंक्ती चन्द्राणां द्वे एव सूर्याणाम्, एकैका च पङ्क्ति र्भवति षट् षष्टिः २ षट् षष्टि षट् षष्टि सूर्यादि संख्या, यदा एकः किल सूर्यो जम्बूद्वीपे मेरो र्दक्षिणभागे, एकः सूर्यः मेरोरुत्तरभागे चारं चरन् वर्तते, तथा एकश्चन्द्रमा मेरोः पूर्वभागे एकोऽपरभागे, तत्र यो मेरो र्दक्षिणभागे सूर्यश्चारं चरन् वर्तते ततः समश्रेणि व्यवस्थितौ दक्षिणभागे एव द्वौ सूर्यौ, तथा यो मेरोः किल पूर्वभागे चारं चरन् चन्द्रो वर्तते तत्समश्रेणि व्यवस्थितौ द्वौ पूर्वभागे एव चन्द्रमसौ, एवञ्च द्वौ द्वौ सूर्या चन्द्रमसौ दक्षिणे लवणसमुद्रे धातकीखण्डे षट् षट्, एकविंशतिः २ कालोदे, षट् त्रिंशचाऽभ्यन्तरपुष्करार्धे, इत्यस्यामपि सूर्यपङ्क्तौ सर्वसंख्यया षट् षष्टिः सूर्याः एवं—चन्द्रपङ्क्तौ च ६६ चन्द्राश्च वेदितव्याः, विशेषस्तु चन्द्रप्रज्ञप्तौ मत्कृतटीकायां व्यवस्थापितः ।

'छप्पन्नं पंतीओ नक्खत्ताणं तु मणुलोगंमि ।
छावट्ठी छावट्ठी हवइ य एक्केक्कया पंती ॥८॥

मनुष्यलोके सर्वत्र नक्षत्राणां षट् पंचाशत्पंक्तयो भवन्ति एकैका च पंक्ति

'चत्तारिय पंतीओ चंदाइच्चाण मणुयलोगंमि ।
छावट्ठिय छावट्ठिय होइ य एक्केक्कया पंती ॥७॥

इस मनुष्यलोक में चन्द्र और सूर्यों की चार चार पंक्तियां हैं एक एक पंक्ति में ६६–६६ चन्द्र और सूर्य हैं ।

'छप्पन्नं पंतीओ नक्खत्ताणंतु मणुयलोगंमि ।
छावट्ठी २ हवइय एक्केक्कया पंती ॥८॥

इस मनुष्यलोक में नक्षत्रों की ५६ पंक्तियां हैं एक एक पङ्क्ति में ६६–६६ नक्षत्र हैं ।

चत्तारिय पंतीओ चंदाइच्चाण मणुयलोगंमि ।
छावट्टिय छावट्टिय हवइय एक्केक्कया पंती ॥ ७ ॥

આ મનુષ્યલોકમાં ચંદ્ર અને સૂર્યોની ચાર ચાર પંક્તિયો છે. અને એક એક પંક્તિમાં ૬૬ છાસઠ ૬૬ છાસઠ ચંદ્રો અને સૂર્યો છે.

छप्पन्नं पंतीओ णक्खत्ताणं तु मणुयलोगंमि ।
छावट्ठी छावट्ठी हवइय एक्केक्कया पंती ॥ ८ ॥

આ મનુષ્યલોકમાં નક્ષત્રોની ૫૬ છપ્પન પંક્તિયો છે. અને એક એક પંક્તિમાં ૬૬ છાસઠ ૬૬ છાસઠ નક્ષત્રો છે.

भवति षट् षष्टिः षट् षष्टिः । तथाहि–अत्र जम्बूद्वीपे दक्षिणतोऽर्धभागे एक-चन्द्रस्य परिवारभूताऽभिजिदादीनि अष्टाविंशति नक्षत्राणि क्रमेण व्यवस्थापितानि चारं चरन्ति, जम्बुद्वीपे उत्तरतोर्धभागे द्वितीयचन्द्रस्याप्येवमेव, तत्र दक्षिण-तोऽर्द्धभागे यत्राभिजिन्नक्षत्रं तत्समश्रेणिव्यवस्थिते द्वे अभिजिन्नक्षत्रे लवणसमुद्रे षट् धातकीखण्डे एकविंशतिः कालोदे षट् त्रिंशदभ्यन्तरपुष्करार्धे इति एवं सर्व-संख्यया षट्षष्टिरभिजिन्नक्षत्राणि लवणादौ पंक्त्या व्यवस्थितानि ॥८॥

'छावत्तरं गहाणं पंतिसयं होइ मणुयलोगंमि ।
छावट्ठी छावट्ठी य होइ एक्केक्कया पंती' ॥९॥

सर्वं मनुष्यलोकेऽङ्गारकादि ग्रहाणां सर्वसंख्यया षट् सप्तत्यधिकं पंक्तिशतं भवति, एकैकापंक्तिः भवति षट् षष्टिः षट् षष्टिः, अयं भावः–जम्बूद्वीपे दक्षिणतोऽर्द्धभागे एकचन्द्रस्य परिवारभूता अङ्गारकादयोऽष्टाशीतिर्ग्रहाः, उत्तर-तोऽर्द्धभागे द्वितीयस्य चन्द्रस्य परिवारभूता अङ्गारकादय एवान्येऽष्टाशीतिर्ग्रहाः, तत्र दक्षिणतोऽर्द्धभागे योऽङ्गारकनामा ग्रहस्तत् समश्रेणि व्यवस्थितौ दक्षिणभाग एव द्वौ अङ्गारकौ लवणसमुद्रे, षट् धातकीखण्डे, एकविंशतिः कालोदे, षट् त्रिंशद-भ्यन्तरपुष्करार्धे इति, एवं शेषा अपि सप्ताशीतिर्ग्रहाः पङ्क्त्या व्यवस्थिताः प्रत्येकं षट् षष्टिः २ वेदितव्याः, एवमुत्तरतोऽपि अर्द्धभागेऽङ्गारकप्रभृतीना-मष्टाशीतेर्ग्रहाणां पङ्क्तयः प्रत्येकं षट्षष्टि संख्याकाः २ भावनीया इति भवति सर्वसंख्यया ग्रहाणां षट् सप्ततं पङ्क्तिशतम्, एकैका च पंक्तिः षट् षष्टि संख्याकेति ॥९॥

'ते मेरु परियडंता पयाहिणा वत्तमंडला सव्वे
अणवट्ठिय जोगेहिं चंदा सूरा गहगणा य' ॥१॥

छावत्तरं गहाणं पंतिसयं होइ मणुयलोयंमि ।
छावट्ठी छावट्ठी य होंति एक्केक्कया पंती' ॥९॥

इस मनुष्यलोक में अंगार मंगल आदि ग्रहों की १७६ पङ्क्तियां हैं प्रत्येक पङ्क्ति में ६६–६६ ग्रह हैं ।

'ते मेरुपडियडंता पयाहिणावत्तमंडला सव्वे ।
अणवट्ठिय जोगेहिं चंदा सूरा गहगणा य' ॥१०॥

छावत्तरं गहाणं पंतिसयं होइ मणुयलोगंमि ।
छावट्ठी छावट्ठी य होंति एक्केक्कया पंती ॥ ९ ॥

આ મનુષ્યલોકમાં અંગાર–મંગળ વિગેરે ગ્રહોની ૧૭૬/ એકસો છોંતેર પંક્તિયો છે. અને દરેક પંક્તિમાં ૬૬ છાસઠ ૬૬ છાસઠ ગ્રહો છે.

'તં मेरु पडियडंता पयाहिणावत्त मंडला सव्वे ।
अणवट्ठिय जोगेहिं चंदा सूरा गहगणाय ॥ १० ॥

सर्वेऽपि ते चन्द्राः सूर्या ग्रहा वा प्रदक्षिणावर्त्ते प्रकर्षेणोत्कृष्टतया दक्षिण-आवर्त्तः परिभ्रमणपरिपाटीर्यथा भवेत्तथा मण्डलानि येषान्ते तथाभूताः मेरु-मनुलक्षीकृत्य चारं चरन्तोऽनवस्थितयोगैः मण्डलात् मण्डलान्तरं गच्छन्तो-ऽपि प्रदक्षिणावर्त्तमण्डलाः सन्तः परिभ्रमन्ति सर्वेषां दक्षिणत एव मेरोः सदा सद्भावात् ॥१०॥

'नक्खत्ततारगाणं अवट्ठिया मंडला मुणेयव्वा ।
तेवि य पयाहिणावत्तमेव मेरुं अणुचरंति'

यह सब ज्योतिष मंडल सुमेरुपर्वत की चारों और प्रदक्षिणा करता है क्योंकि प्रदक्षिणा करने का इसका स्वभाव है यह–११२१ हजार सुमेरु को छोडकर ही उसका प्रदक्षिणा करता है इसी से काल विभाग होता है समस्त दिशाओं एवं विदिशाओं में घूमते हुए चन्द्रादिकों की दक्षिण दिशा में ही मेरु होता है इसलिये इन्हें 'प्रदक्षिणावर्तमंडल' इस विशेषण से युक्त कहा गया है । इससे यह समझना चाहिये कि मनुष्यलोकवर्त्ती समस्त सूर्यादिक प्रदक्षिणावर्त-मण्डलगति से परिभ्रमण करता है इन चन्द्रादिक ग्रहों के मण्डल अनवस्थित है क्योंकि यथायोग रूप से अन्य अन्य मंडल पर ये परि-भ्रमण करते रहते हैं । नक्षत्रों के और ताराओं के मंडल अवस्थित ही हैं । यही बात 'नक्खत्त तारगाणं अवट्ठिया मंडला मुणेयव्वा' इस वाक्यद्वारा प्रकट की गई है परन्तु फिर भी ये 'ते विय पयाहिणा-वत्तमेव मेरुं अणुचरंति' के अनुसार नक्षत्र और तारा भी प्रदक्षिणा

આ બધા જ્યોતિષ્મંડલ સુમેરૂ પર્વતની ચારે બાજુ પ્રદક્ષિણા કરે છે. કેમકે–પ્રદક્ષિણા કરવાનો તેઓનો સ્વભાવ છે. એ ૧૧૨૧ અગીયારસો એકવીસ હજાર સુમેરૂઓને છોડીને જ તેની પ્રદક્ષિણા કરે છે. એનાથીજ કાળ વિભાગ થાય છે. સઘળી દિશાઓ અને વિદિશાઓમાં ફરતા એવા ચંદ્ર વિગેરેની દક્ષિણ દિશામાંજ મેરૂ હોય છે. તેથી તેને 'प्रदक्षिणावर्त मंडल' એ વિશેષણથી યુક્ત કહેલ છે. આનાથી એ સમજવું જોઇએ કે મનુષ્યલોકમાં આવેલ સઘળા સૂર્યો વિગેરે પ્રદક્ષિણાવર્ત ગતિથી પરિભ્રમણ કરે છે. આ ચંદ્રાદિક ગ્રહોનું મંડળ અનવસ્થિત છે. કેમકે યથાયોગ્ય પણાથી બીજા બીજા મંડલપર એ પરિભ્રમણ કરતા રહે છે. નક્ષત્રો અને તારાઓના મંડળ અવસ્થિતજ હોય છે. એજવાત 'नक्खत्ततारगाणं अवट्ठिया मंडला मुणेयव्वा' આ વાક્ય દ્વારા પ્રગટ કરવામાં આવેલ છે. તો પણ એ 'ते वियपयाहिणावत्तमेव मेरुं अणुचरंति' આ કથન પ્રમાણે નક્ષત્રો અને તારાઓ પણ પ્રદક્ષિણવર્તમંડળ થઈનેજ મેરૂની પ્રદક્ષિણા

नक्षत्राणां ताराणां च मण्डलानि अवस्थितानि ज्ञातव्यानि, अर्थात् आकालं प्रतिनियतमेकैकं नक्षत्राणां तारकाणां च मण्डलमिति, गतिमन्त्यपि व्यवस्थापितानि न तु गतिहीनानि ज्ञातव्यानि, तान्यपि नक्षत्राणि तारकाणि च प्राकृतत्वादत्रसूत्रे पुंस्त्वनिर्देशः, प्रदक्षिणावर्तमेव यथास्यात्तथैव मेरु मनुचरन्ति। अत्र मण्डलशब्दाः पुंसि प्राकृतत्वादार्षत्वाद्वा ॥११॥

'रयणीयर दिनयराणं उड्ढेव अहेव संकमो नत्थि;
मंडल संकमणं पुण अब्भिंतर बाहिरं तिरिए' ॥१२॥

रजनिकराश्चन्द्राः दिनकराः सूर्याः तेषां तेषामूर्द्ध्वमधो वा सङ्क्रमः परस्परं संघर्षो जगत्स्वभावान्न भवति तिर्यक्पुनर्मण्डलेषु भवति संक्रमणं, किं विशिष्टमित्याह–साभ्यन्तरबाह्यम्, अभ्यन्तरं च बाह्यं चाभ्यन्तरबाह्यं सह अभ्यन्तरबाह्यं यस्य येन वा तत् साभ्यन्तरबाह्यम्। अयं भावः–सर्वाभ्यन्तरमण्डलात्परतस्ता-

वर्तमंडल होकर भी मेरु की प्रदक्षिणा करते हैं अतः ये गतिहीन नहीं हैं प्रत्युत गति वाले ही हैं तारा एवं नक्षत्रों को जो अवस्थित मंडल वाला कहा गया है उसका तात्पर्य प्रतिनियत काल तक उनका एक एक मंडल रहता है' इस कथन से है सूत्र में मण्डल शब्द का पुलिङ्ग रूप से निर्देश आर्ष होने से किया गया है 'रयणियर दिणयराणं उड्ढेव अहेव संकमो नत्थि मंडल संकमणं पुण अब्भिंतर बाहिरं तिरिए' चन्द्र और सूर्य इनका ऊपर या नीचे संक्रम नहीं होता है क्योंकि जगत का स्वभाव भी ऐसा है भीतर बाहर के मंडलों में इनका तिरछा गमन होता है। इस कथन का तात्पर्य ऐसा है कि–सर्वाभ्यन्तर मंडल से आगे मंडलों में तब तक उसका संक्रम होता रहता है कि जब तक वह सर्व बाह्यमण्डल में नहीं आ पाता इसी

કરે છે. તેથી એ ગતિહીન નથી. પરંતુ ગતિવાળાજ છે. તારા અને નક્ષત્રોને જે અવસ્થિત મંડળ કહ્યા છે તેનું તાત્પર્ય પ્રતિનિયત કાળ સુધી તેમનું એક એક મંડળ રહે છે આ કથનથી છે.

रयणियर दिणयराणं उड्ढेव अहेव संकमो नत्थि।
मंडलसंकमण पुण अब्भिंतर बाहिरंतिरिए ॥ १ ॥

ચંદ્ર અથવા સૂર્યનું ઉપર અથવા નીચે સંક્રમણ થતું નથી. કેમકે–જગતનો સ્વભાવજ એવો હોય છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એવું છે કે–સર્વાભ્યન્તર મંડળની આગળના મંડળોમાં ત્યાં સુધીજ તેમનું સંક્રમણ થાય છે, કે જ્યાં સુધી તે સર્વ બાહ્ય મંડળમાં આવી શકતા નથી.

'रयणियर दिणयराणं नक्खत्ताणं महग्गहाणं च।
चार विसेसेण भवे सुहदुहविही मणुस्साणं ॥ २ ॥

वन्मण्डलेषु संक्रमो यावत्सर्वबाह्यमण्डलम् एवं-सर्वबाह्यमण्डलादर्वाङ्मण्डलेषु तावत्सर्वाभ्यन्तरमण्डलम् ॥१२॥

'रयणियर दिनकराणं नक्खत्ताणं महग्गहाणं,
चारविसेसेण भवे सुहदुक्खविही मनुस्साणं' ॥१३॥

रजनिचरदिनकराणां नक्षत्राणां च महाग्रहाणां तेन तेन चारगति विशेषेण सुखदुःखयोर्विधिः-विधानं मनुष्याणां भवति शुभवेदनीयाऽशुभवेदनीयकर्म विपाकात् । तदुक्तम्—

'उदयक्खयखओवसमोवसमा जं च कम्मुणो भणिया ।
दव्वं खेत्तं कालं भावं भवं च संपप्प'
छाया-उदयः १ क्षयः २ क्षयोपशमः ३ यच्च कर्मणो भणिताः ।
द्रव्यं क्षेत्रं कालं भावं भवं च संप्राप्य ॥१॥

शुभाऽशुभवेद्यकर्मणां प्रायःशुभद्रव्यक्षेत्रादि सामग्री विपाककारणम्

तरह से बाह्यमण्डल से पहिले २ के मण्डलों में उसका संक्रमण तब तक होता रहता है कि जब तक वह सर्वाभ्यन्तर मंडल में नहीं आ पाता

'रयणियर दिणयराणं नक्खत्ताणं महग्गहाणं च चारविसेसेण भवे सुह दुहविही मणुस्साणं' चन्द्र और सूर्य नक्षत्र एवं महाग्रह इनकी चाल विशेष से ही मनुष्यों के सुख दुःख का विधान होता है मनुष्यों के दो प्रकार के कर्म होते हैं-एक शुभवेद्य और दूसरे अशुभ वेद्य इन के सामान्यतः विपाक के कारण द्रव्य क्षेत्र काल, भाव और भव के भेद पांच माने गये हैं कहा भी है-

'उदयक्खयखओवसमोवसमा जं च कम्मुणो भणिया ।
दव्वं खेत्तं कालं भावं भवं च संपप्प' ॥१॥

शुभवेद्य कर्मों के विपाक के कारण शुभद्रव्य, शुभक्षेत्र आदि

ચંદ્ર અને સૂર્ય, નક્ષત્ર અને મહાગ્રહ તેઓની ચાલ વિશેષજ મનુષ્યોના સુખદુઃખના વિધાન રૂપ હોય છે. મનુષ્યોના કર્મ બે પ્રકારના હોય છે. એક શુભવેદ્ય અને બીજા અશુભવેદ્ય તેના સામાન્ય રીતે વિપાકના કારણે દ્રવ્ય; ક્ષેત્ર, કાલ, ભાવ, અને ભવના ભેદો પાંચ માનવામાં આવ્યા છે. કહ્યું પણ છે.

'उदयक्खयखओवसमोवसगा जं च कम्मुणो भणिया ।
दव्वं खेत्तं कालं भावं भवं च संपप्प ॥ ३ ॥

શુભ વેદ્ય કર્મોના [ ] કારણે શુભદ્રવ્ય, શુભક્ષેત્ર, વિગેરે હોય છે.

अशुभवेद्यानामशुभद्रव्यक्षेत्रादि सामग्री ततश्च यदा येषां जन्मनक्षत्राद्यनुकूलः चन्द्रादीनां चारस्तदा तत्कृते शुभकर्माण्यारभन्ते तज्ज्ञाः तथाकृते तत्तत् शुभकर्म-नैरुज्य धनधान्यवृद्धि करणेन वैरोपशमनतः प्रियसम्प्रयोगाभिवर्धनतो यदि किम-प्यनिर्वचनीयं सुखमुपनयति अतो विवेकिनो महान्तस्वल्पमपि प्रयोजनमारभन्ते शुभतिथिनक्षत्रादौ नाऽशुभमुहूर्ते अतएव भगवता जिनानामप्याज्ञा प्रव्रज्यादिक मधिकृत्य प्रव्रज्याव्रतग्रहणमपि शुभयोगे एवाधुनिकैः कर्तव्यम् नाऽन्यथाऽकाले।

तदुक्तम्–'एसा जिणाण आणा खेत्ताईया य कम्मुणो भणिया।
उदयाइ कारणं जं तम्हा सव्वत्थ जइयव्वं'

होते हैं और अशुभवेद्य कर्मो के विपाक के हेतु अशुभद्रव्य अशुभ क्षेत्र आदि होते हैं। अतः जिनके जन्म नक्षत्रादि के अनुकूल चन्द्रा-दिकों की चाल हैं तब उनके प्रायः जो शुभवेद्य कर्म हैं वे तथाविध विपाक सामग्री को प्राप्त कर विपाक में जब आते हैं तब वे जीव शरीर में निरोगता, धनवृद्धि, वैर शान्ति, आप्त संयोग आदि के निमित्त से सुखी होते हैं, इसी कारण जो परमविवेकी जन होते हैं वे थोडा सा भी अपना प्रयोजन शुभ तिथि शुभ नक्षत्र आदि में प्रारंभ करते हैं इनके विना नही करते हैं जिनेन्द्र भगवन्तों की भी यही आज्ञा है कि शुभ क्षेत्र में शुभदिशा को लक्ष्य करके शुभतिथि शुभनक्षत्र आदि रूप मुहूर्त में दीक्षा ग्रहण व्रतारोपण आदि शुभ कार्य करना चाहिये अकाल में नहीं कहा भी है–

'एसा जिणाण आणा खेत्ताईया य कम्मुणो भणिया
उदयाइ कारणं जं तम्हा सव्वत्थ जइयव्वं'

તેથી જેમના જન્મ નક્ષત્ર વિગેરેને અનૂકૂલ ચંદ્ર વિગેરેની ચાલ હોય ત્યારે તેઓને પ્રાયઃ જે શુભવેદ્ય કર્મ છે, તે તેવા પ્રકારની વિપાકની સામગ્રીને પ્રાપ્ત કરીને જ્યારે વિપાકમાં આવે છે, ત્યારે તે જીવ શરીરમાં નિરોગીપણું, ધન વૃદ્ધિ, વેરની શાંતી આપ્તસંયોગ વિગેરે નિમિત્તોથી સુખી થાય છે. એજ કારણથી જેઓ પરમ વિવેકીજનો હોય છે તેઓ થોડું પણ પોતાનું પ્રયોજન શુભતિથિ, શુભનક્ષત્ર, વિગેરેમાં પ્રારંભ કરે છે. તે વિના આરંભ કરતા નથી. જીનેન્દ્ર ભગવંતોની પણ એજ આજ્ઞા છે કે–શુભક્ષેત્રમાં શુભદિશાને લક્ષકરીને શુભતિથિ શુભનક્ષત્ર વિગેરે રૂપ મુહૂર્તમાં દીક્ષાગ્રહણ, વૃતારોપણ વિગેરે શુભકાર્ય કરવા જોઇએ. અકાળે કરવા ન જોઇએ. કહ્યું પણ છે કે–

'एसा जिणाणमाणा खेत्ताइयाय कम्मुणो भणिया।
उदयाइ कारणं जं तम्हा सव्वत्थ जइयव्वं॥ १॥

एषा जिनानामाज्ञा क्षेत्रादिकाश्च कर्मणो भणिताः उदयादि कारणं यत् तस्मात् सर्वत्र यतितव्यम् ॥

'तेसिं पविसंताणं तापक्खेत्तं नियमा वड्ढइ,
तेणेव कमेण निक्खमंताणं परिहायइ'

सर्वबाह्यात्–आभ्यन्तरमण्डलं प्रविशतां तेषां चन्द्रसूर्याणां प्रतिदिनं तापक्षेत्रं नियमतो वर्धते, तेनैव क्रमेण सर्वाऽऽभ्यन्तराद् मण्डलाद् बहिर्निष्क्रामतां प्रतिदिनं हीयते तापमानम् विस्तरस्तु सूर्यप्रज्ञप्तौ ॥१॥

'तेसिं कलंबुय य पुप्फ संठिया होइ ताव खेत्तपहा,
अंतो य संकुया बाहिवित्थडा चंद सूरगणा'

इसका तात्पर्य ऐसा है कि कर्मों में उदयादि के कारण क्षेत्रादिक भी कहे गये हैं अतः शुभ क्षेत्रादिक में शुभनक्षत्रादिक के योग में छद्मस्थों को शुभ कार्य करना चाहिये ऐसी जिनेन्द्र की आज्ञा है जो अतिशयशाली भगवंत है उन्हें शुभतिथि शुभमुहूर्त्त आदि की अपेक्षा नहीं हुआ करती है क्यों कि वे तो अपने अतिशय के बल से ही सब कुछ कर लिया करते हैं। 'तेसिणं पविसंताणं तावक्खेत्तं तु वड्ढए नियमा तेणेव कमेण पुणो परिहायइ निक्खमंताणं' सर्वबाह्य मंडल से आभ्यन्तरमंडल में प्रवेश करते हुए सूर्य और चन्द्रमाओं का ताप क्षेत्र प्रतिदिन क्रमशः नियम से आयाम की अपेक्षा बढता जाता है और जिस क्रम से वह बढता है उसी क्रम से सर्वाभ्यन्तर मंडल से बाहिर निकलने वाला सूर्य और चन्द्रमाओं का तापक्षेत्र प्रतिदिन क्रमशः घटता जाता है। इसे यदि विस्तार पूर्वक जानना हो तो सूर्य

આ કથનનું તાત્પર્ય એવું છે કે-કર્મોના ઉદય વિગેરેના ક્ષેત્રાદિક કારણ પણ કહેવામાં આવેલ છે. તેથી શુભ ક્ષેત્ર વિગેરેમાં અને શુભનક્ષત્ર વિગેરેના યોગમાં છદ્મસ્થોએ શુભકાર્ય કરવું જોઇએ એ પ્રમાણેની જીનેન્દ્ર ભગવાનની આજ્ઞા છે. જેઓ અતિશયશાલી ભગવંત છે તેઓને શુભતિથિ મુહૂર્ત વિગેરેની અપેક્ષા રહેતી નથી. કેમકે તેઓતો પોતાના અતિશયના બળથીજ બધુંજ કરીલે છે. 'तेसिणं पविसंताणं तावक्खेत्तं तु वड्ढए नियमा, तेणेव कमेण पुणो निक्खमंताणं परिहायइ' સર્વ બાહ્યમંડળથી આભ્યન્તરમંડળમાં પ્રવેશ કરતા થકા સૂર્ય અને ચંદ્રમાઓનું તાપ ક્ષેત્ર દરરોજ ક્રમશઃ નિયમ પૂર્વક આયામની અપેક્ષાથી વધતું જાય છે. અને જે ક્રમથી તે વધે છે. એજ ક્રમથી સર્વાભ્યન્તર મંડળની બહાર નીકળવાવાળા સૂર્ય અને ચંદ્રમાઓનું તાપક્ષેત્ર દરરોજ ક્રમશઃ ઘટતું જાય છે. આ વિષયને જો વિસ્તાર પૂર્વક સમજવો હોય

तेषां चन्द्रसूर्याणां तापक्षेत्रस्य पन्थानः मार्गाः कलंवुया पुप्फ-नालिका-पुष्पं तत्संस्थानवत् संस्थिताः एतदेव व्याचष्टे अन्तर्मेरोरभिमुखं संकोचशीलाः पुनश्च बहिः लवणसमुद्र दिशि विस्तारवन्तः सन्तः संस्थिताः स्पष्टीकृताश्च सूर्य-प्रज्ञप्तौ ॥१५॥ सम्प्रति-चन्द्रमसो ह्रासवृद्धी पृच्छति-

'केणं वड्ढइ चंदो परिहाणी केण होइ चंदस्स ।
कालो वा जोण्हो वा केणाणुभावेण चंदस्स'

केन कारणेन चन्द्रो वर्धते ? चन्द्रस्य परिहानिश्च केन कारणेन भवति ? शुक्ले वृद्धिः कृष्णे हानिः कस्माद् इति प्रश्नः, तथा-केनाऽनुभावेन-प्रभावेण चन्द्रस्यैकः पक्षः कालः-कृष्णोऽपरश्च ज्योत्स्नः शुक्लः भवति ? भगवानाह-हे गौतम !

'किण्हं राहु विमाणं णिच्चं चंदेण होइ अविरहियं ।
चउरंगुलमप्पत्तं हिट्ठा चंदस्स तं चरइ'

प्रज्ञप्ति में देखना चाहिये 'तेसिं कलंवुया पुप्फसंठिया होइ तावखेत्त पहा । अंतोय संकुया बाहिवित्थडा चंद सूरगणा' सूर्यादिक का ताप क्षेत्र का मार्ग कदंबवृक्ष के पुष्प के आकार जैसा है यह मेरु की दिशा में संकुचित है और लवणसमुद्र की दिशा में विस्तृत है यह सब सूर्य प्रज्ञप्ति में स्पष्ट किया गया है अतः वहीं से इसे जान लेना चाहिये 'केणं वड्ढति चंदो, परिहाणी केण होइ चंदस्स, कालो वा जोण्हा वा केणाऽणुभावेण चंदस्स' अब गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है-कि हे भदन्त ! चन्द्रमा शुक्लपक्ष में किस कारण से बढता है और कृष्णपक्ष में चन्द्रमा किस कारण से घटता है ? तथा किस प्रभाव से चन्द्रमा का एक पक्ष कृष्ण होता है और एक पक्ष शुक्ल होता है । इसके उत्तर

તો સૂર્ય પ્રજ્ઞપ્તિમાં તે જોઈ જાણી લેવો. 'तेसिं कलंवुया पुप्फसंठिया होइ ताव-खेत्तपहा । अंतोय संकुया बाहि वित्थडा चंदसूरगणा' સૂર્ય વિગેરેના તાપ ક્ષેત્રનો માર્ગ કદંબવૃક્ષના પુષ્પના આકાર જેવો છે. તે મેરૂની દિશામાં સંકોચ વાળો છે. અને લવણસમુદ્રની દિશામાં વિસ્તાર વાળો છે. આ તમામ વસ્તુ સૂર્યપ્રજ્ઞપ્તિમાં સ્પષ્ટ કરવામાં આવેલ છે. તેથી તે વિષય ત્યાંથીજ સમજી લેવો. 'केणं वड्ढति चंदो, परिहाणी केण होइ चंदस्स, कालो वा जोण्हा वा केणाऽणुभा-वेण चंदस्स' હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે-હે ભગવન્ ! ચંદ્રમા શુક્લપક્ષમાં શા કારણથી વધે છે ? અને કૃષ્ણ પક્ષમાં ચંદ્ર શા કારણથી ઘટે છે ? તથા શા કારણથી ચંદ્રમાનો એક પક્ષ કૃષ્ણ હોય છે ? અને એક પક્ષ શુક્લ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'किण्हं

आकस्मिको राहुः पर्वणि कदाचित् रवेः शशिनो वा विमाने स्वेनाऽऽवृणोति तदा ग्रहणकालो लोके रुच्यते यश्च नित्यो राहुः स नित्यः चन्द्रविमानादधश्चतुरङ्गुलैरप्राप्तं सत् चरति विमानश्च राहोः कृष्णम् तज्जगतः स्वभावात्कृष्णपक्षे चन्द्रविमानमावृणोति शुक्ले शनै मुंश्चति ॥१७॥

में प्रभु कहते हैं-'किण्हं राहुविमाणं निच्चं चंदेण होइ अविरहियं, चउरंगुलमप्पत्तं हिट्ठा चंदस्स तं चरइ' हे गौतम ! कृष्ण राहु विमान चन्द्रमा के साथ सदा-सर्वकाल-चार अंगुल दूर रहकर चन्द्रविमान के नीचे चलता है इस तरह चलता हुआ वह शुक्लपक्ष में धीरे धीरे चन्द्रमा को प्रकट करता है और कृष्ण पक्ष में धीरे धीरे उसे ढक लेता है तात्पर्य यहां ऐसा कहा गया है कि राहु दो प्रकार का होता है-एक पर्वराहु और दूसरा नित्यराहु जो कदाचित्-अकस्मात् आ करके अपने विमान से चन्द्रविमान को या सूर्यविमान को ढक लेता है वह पर्वराहु है इस पर्वराहु को ही लोक में ग्रहण कहा गया है उसका यहां ग्रहण नहीं हुआ है यहां तो नित्यराहु का ग्रहण हुआ है। इस नित्यराहु का विमान काला है और यह चन्द्रविमान के नीचे चार अंगुल की दूरी पर उसके साथ हमेशा चलता रहता है जब यह उसके विमान को ढक लेता है तो कृष्णपक्ष कहलाता है और जब यह विमान को नही ढकता है तो शुक्लपक्ष कहलाता है शुक्लपक्ष में धीरे धीरे चन्द्र का विमान उसके आवरण से रहित होता है और

राहु विमाणं निच्चं चंदेण होइ अविरहियं। चउरंगुलमप्पत्तं हिट्ठा चंदस्स तं चरइ' हे गौतम ! કૃષ્ણ રાહુ વિમાન ચંદ્રમાની સાથે સદા-સર્વકાળ ચંદ્રમાના વિમાનની નીચે ચાર આંગળ દૂર રહીને ચાલે છે, આવી રીતે ચાલતું એવું તે વિમાન શુકલપક્ષમાં ધીરે ધીરે તેને ઢાંકી લે છે. આ કથનનું તાત્પર્ય અહીયાં એવું નીકળે છે કે-રાહુ બે પ્રકારના હોય છે. એક પર્વરાહુ અને બીજા નિત્ય રાહુ જે કોઇક જ સમયે અકસ્માત્ આવીને પોતાના વિમાનથી ચંદ્ર વિમાનને કે સૂર્ય વિમાનને ઢાંકીલે છે, તે પર્વરાહુ કહેવાય છે. અને એ પર્વરાહુનેજ લોકમાં ગ્રહણ કહેવામાં આવે છે. અહીંયાં તે પર્વરાહુને ગ્રહણ કરવામાં આવેલ નથી. અહીંયા તો નિત્ય રાહુનેજ ગ્રહણ કરેલ છે. આ નિત્ય રાહુનું વિમાન કાળું હોય છે. અને તે ચંદ્ર વિમાનની નીચે ચાર આંગળ દૂર રહીને તેની સાથે કાયમ ચાલતું રહે છે. જ્યારે તે એના વિમાનને ઢાંકીલે છે, ત્યારે કૃષ્ણ પક્ષ કહેવાય છે. અને જ્યારે તે ચંદ્ર વિમાનને ઢાંકતું નથી, ત્યારે શુકલપક્ષ કહેવાય છે. શુકલપક્ષમાં ધીરે ધીરે ચંદ્રનું વિમાન તેના આવરણ વિનાનું

'बावट्ठिं बावट्ठिं दिवसे दिवसे उ सुक्क पक्खस्स ।
जं परिवड्ढइ चंदो खवेइ तं चेव कालेणं'

यं-यस्माद् यथा वा-चन्द्रो वर्धते तेनैव कालेन क्रमेण क्षपयति द्वाषष्टि-भागे विभक्त चन्द्रविमानस्याऽनपायिनौ-उपरितनौ द्वौ भागौ हित्वाऽवशिष्टस्य पञ्चदशसंख्यया भागे हृते ये चत्वारो भागास्त इह द्वाषष्टि शब्दभाजः। तत्र शुक्ले चन्द्रः दिने दिने द्वाषष्टिभागान् द्वाषष्टिभागसत्कान् चतुरश्चतुरो भागान् वर्धते, ह्रासमेति च तथा चन्द्रः कृष्णे ॥१८॥

'पन्नरसइभागेण य चंदं पन्नरसमेव तं वरइ ।
पन्नरसइभागेण य पुणो वि तं चेव तिक्कमइ'

कृष्णपक्ष में धीरे धीरे वह उसके आवरण से युक्त होता है 'बावट्ठिं बावट्ठिं दिवसे दिवसे उ सुक्कपक्खस्स जं परिवड्ढई चंदो खवेइ तं चेव कालेणं' चन्द्रविमान के ६२ भाग कर लेना चाहिये इनमें से चन्द्र विमान के दो उपरितम भाग सदा अनीवार्य स्वभाव होने के कारण छोड देना चाहिये बाकी के बचे हुए ६० भागों को १५ से भाजित करना चाहिये इस स्थिति में जो ४ भाग आये हैं वे यहां भव में समुदाय के उपचार से ६२ शब्द से कहे गये हैं शुक्लपक्ष में चन्द्रमा प्रतिदिन ६२ भाग तक बढता है इसका तात्पर्य यही है कि वह ४-४ भाग तक बढता है इसी तरह से वह कृष्णपक्ष में ४-४ भाग तक घटता है० 'पन्नरसइ भागेण य चंदं पन्नरसमेव तं वरइ । पन्नरसइ

હોય છે. અને કૃષ્ણુપક્ષમાં ધીરે ધીરે તે તેના આવરણથી યુક્ત થાય છે. કહ્યું પણ છે કે-

'बावट्ठिं बावट्ठिं दिवसे दिवसे उ सुक्कपक्खस्स ।
जं परिवड्ढई चंदो खवेइ तं चेव कालेणं ॥ १ ॥

ચંદ્ર વિમાનના ૬૨ બાસઠ ભાગો કરી લેવા જોઇએ તેમાંથી ચંદ્ર વિમાનના બે ઉપરિતમભાગ સદા અનીવાર્ય સ્વભાવ હોવાથી તેને છોડી દેવા જોઇએ બાકીના વધેલા ૬૦ સાઈઠ ભાગોને ૧૫ પંદરથી ભાગવા જોઇએ આ રીતે જે ચાર ભાગ આવે છે તે અહીંયા ભવમાં સમુદાયના ઉપચારથી ૬૨ બાસઠ શબ્દથી કહેવામાં આવેલ છે. શુકલપક્ષમાં ચંદ્રમા દરરોજ ૬૨ બાસઠ ભાગ સુધી વધે છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે તે ૪ ચાર ૪ ચાર ભાગ સુધી વધે છે. એ રીતે એ કૃષ્ણુપક્ષમાં ૪ ચાર ભાગ સુધી ઘટે છે. કહ્યું છે કે

पन्नरसइ भागेण य पुणो चंदं पन्नरसमेव तं वरइ ।
पन्नरसइ भागेण य पुणो वि तं चेव तिक्कमइ ॥ २ ॥

कृष्णपक्षे प्रतिदिनं राहुविमानं स्वकीयेन पंचदशभागेन चन्द्र–चन्द्रविमानं वृणोति पंचदशमेव भागं शुक्ले पक्षे पुनः तमेव प्रतिदिवसं पञ्चदशभागम् आत्मीयेन पञ्चदशेन भागेन व्यतिक्रामति–मुञ्चति । विशेषश्चन्द्रप्रज्ञप्तौ स्पष्टः ॥१९॥ एतदाशयेनाह—

'एवं वड्ढइ चंदो परिहाणी एव होइ चंदस्स ।
कालो वा जोण्हा वा तेणाणुभावेण चंदस्स'

भागेण य पुणो वि तं चेव तिक्कमइ' इस कथन के अनुसार चन्द्रविमान के १५वें भाग को कृष्णपक्ष में प्रतिदिन राहुविमान अपने १५वें भाग से ढक लेता है–तात्पर्य कहने का यही है कि इस पक्ष में चन्द्रविमान के १५ भाग कर लेना चाहिये और राहु विमान के १५ भाग कर लेना चाहिये इस तरह कृष्णपक्ष में राहुविमान चन्द्रविमान के एक एक भाग को ढकता है और शुक्लपक्ष में उसी पन्द्रहवें भाग को अपने १५वें भाग से मुक्त कर देता है अर्थात् शुक्लपक्ष में पूर्वोक्त कथनानुसार वह चन्द्रविमान के एक एक भाग को खुल्ला कर देता है अतः कृष्णपक्ष में एक एक भाग ढकता जाने के कारण अमावस्या तक उसके सब भाग ढक जाते हैं और शुक्लपक्ष में उसके पूर्णिमा तक एक एक भाग खुल्ला होते होते सब भाग खुल्ले हो जाते हैं इस विषय को विशेष रूप से जानने के लिये चन्द्र प्रज्ञप्ति देखनी चाहिये 'एवं वड्ढइ चंदो परिहाणी एव होइ चंदस्स कालो वा जोण्हा वा तेणाणुभावेण चंदस्स' इस कारण से शुक्लपक्ष में हे गौतम

આ કથન પ્રમાણે ચંદ્ર વિમાનના ૧૫ પંદરમા ભાગને કૃષ્ણપક્ષમાં દરરોજ રાહુ વિમાન પોતાના ૧૫ પંદરમા ભાગથી ઢાંકીલે છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે–આ પક્ષમાં ચંદ્ર વિમાનના ૧૫ પંદર ભાગ કરી લેવા જોઇએ. અને રાહુ વિમાનના પણ ૧૫ પંદર ભાગ કરી લેવા જોઈએ. આ રીતે કૃષ્ણપક્ષમાં રાહુ વિમાન ચંદ્ર વિમાનના એક એક ભાગને ઢાંકીદે છે. અને શુક્લ પક્ષમાં એજ ૧૫ પંદરમા ભાગને પોતાના ૧૫મા ભાગથી છોડી દે છે. અર્થાત્ શુક્લપક્ષમાં પૂર્વોક્ત કથન પ્રમાણે એ ચંદ્ર વિમાનના એક એક ભાગને ખુલ્લા કરી દે છે. તેથી કૃષ્ણપક્ષમાં ઢાંકતા જવાના કારણે અમાસ સુધીમાં તેના બધાજ ભાગો ઢંકાઈ જાય છે. અને શુક્લપક્ષમાં પુનમ સુધીમાં એક એક ભાગ ખુલ્લો થતા થતાં બધાજ ભાગો ખુલ્લા થઇ જાય છે. આ વિષયને વિશેષ રૂપે જાણવા માટે ચંદ્રપ્રજ્ઞપ્તિ જોઇ લેવી જોઇએ. 'एवं वड्ढइ चंदो परिहाणी एव होइ चंदस्स कालोवा जोण्हावा तेणाणुभावेण चंदस्स'

एवं रीत्या चन्द्रो राहुविमानेनाऽनावृत्तो वर्धते चन्द्रस्य परिहानिश्च भवति, तेनाऽनुभावेन राहुविमान गत्यनुरोधेन चन्द्रः कृष्णा ज्योत्स्नावान्वा भवति कृष्णः शुक्लश्च पक्षः ॥२०॥

'अंतो मणुस्स खेत्ते हवंति चारोवगा य उववण्णा ।
पंचविहा जोइसिया चंदा सूरा गहगणा य'

अन्तः मध्ये मनुष्यक्षेत्रे उपपन्नाः चारोपगताः ये ये ते सर्वे पंचविधाः-चन्द्राः सूर्याः ग्रहगणाः चकारात् नक्षत्राणि ताराश्चेति ॥२१॥

'तेणं परं जे सेसा चंदा इच्चा गहतारनक्खत्ता,
नत्थिगई न वि चारो अवट्ठिया ते मुणेयव्वा'

तेन (पदे पञ्चम्यर्थे तृतीया) ततो मनुष्यक्षेत्रात् परं ये शेपा श्चन्द्रादित्य ग्रह-तारा-नक्षत्राणि सन्ति, ते न सन्ति एकस्थानं विहाय स्थानान्तरं गन्तारः, नास्ति तेपां गतिः चारोऽपि च मण्डलगत्या परिभ्रमणं किन्तु सर्वे-एकत्राऽवस्थिता ज्ञातव्याः, मनुष्यक्षेत्र वहिर्गतानां तत्तद्विमानानां सुस्थिरत्वात् ॥२२॥

चन्द्रमा बढता है और कृष्णपक्ष में घटता है। और कृष्णपक्ष एवं शुक्लपक्ष इसी कारण से होते हैं ॥२०॥

'अंतो मणुस्सखेत्ते हवंति चारोवगा य उववण्णा ।
पंचविहा जोइसिया चंदा सूरा गहगणा य ॥२१॥

इस मनुष्य क्षेत्र के भीतर चन्द्र, सूर्य, ग्रह, नक्षत्र एवं तारा ये पांच प्रकार के ज्योतिषी चलते हैं।

'तेण परं जे सेसा चंदाइच्चा गहतार नक्खत्ता ।
नत्थि गई न वि चारो अवट्ठिया ते मुणेयव्वा ॥२२॥

अढाईद्वीप के बाहर जो पांच प्रकार के ज्योतिषी हैं-चन्द्र, आदित्य ग्रह, तारा, और नक्षत्र हैं वे सब गति शून्य हैं-अपने स्थान से

આ કારણથી હે ગૌતમ ! શુકલ પક્ષમાં ચંદ્રમા વધે છે. અને કૃષ્ણ પક્ષમાં ઘટે છે. અને એ કારણથી કૃષ્ણપક્ષ અને શુકલપક્ષ થાય છે.

अंतो मणुस्सखेते हवंति चारोवगाय उववण्णा ।
पंचविहा जोइसिया चंदसूरा गहगणाय ॥ २१ ॥

આ મનુષ્યક્ષેત્રમાં ચંદ્ર, સૂર્ય, ગ્રહ, નક્ષત્ર અને તારા એ પાંચ પ્રકારના જ્યોતિષ્કો કહેલા છે. અને તેઓ ચાલે છે.

'तेण परं जे सेसा चंदाइच्चा गहतारणक्खत्ता ।
नत्थि गई न वि चारो अवट्ठिया ते मुणेयव्वा ॥ २२ ॥

અઢાઈ દ્વીપની બહાર જે પાંચ પ્રકારના જ્યોતિષી અર્થાત્ ચંદ્ર, સૂર્ય, ગ્રહ, તારા, અને નક્ષત્રો છે, તે બધા ગતિ વિનાના છે. અર્થાત્ પોતાના

संप्रति-प्रतिद्वीपं प्रतिसमुद्रं चन्द्रादि संकलनामाह-

'दो चंदा इह दीवे-चत्तारि य सागरे लवणतोए।
धायइसंडे दीवे बारस चंदा य सूरा य'

इह जंबूद्वीपे द्वौ चन्द्रौ सागरे लवणसमुद्रे चत्वारश्चन्द्राः, ततः परं धातकीखण्डद्वीपे द्वादशचन्द्राः सूर्याश्च। तथाचाह-

'एगे जंबुद्दीवे दुगुणा लवणे चउग्गुणा होंति।
लावणगा य तिगुणिया ससि सूरा धायइसंडे'

एकैको चन्द्रसूर्यौ जम्बूद्वीपे द्विगुणितौ भवतः, अर्थात् द्वौ चन्द्रौ द्वौ सूर्यौ जम्बूद्वीपे, 'लवणे' लवणसमुद्रे तावेव एकैको सूर्याचन्द्रमसौ चतुर्गुणौ भवतः, चत्वारश्चन्द्राश्चत्वारः सूर्या लवणसमुद्रे भवन्तीति भावः. लावणिकाः-लवणसमुद्रभवाः शशिसूर्यास्त्रिगुणिता धातकीषण्डे भवन्ति द्वादशचन्द्रा द्वादशसूर्या धातकीषण्डे द्वीपे भवन्तीत्यर्थः ॥२३॥

'दो दो जंबूदीवे ससि सूरा दुगुणिया भवे लवणे,
लावणिगा य तिगुणिया ससि सूरा धायइसंडे'

चलते नहीं हैं और न मण्डल गति से परिभ्रमण ही करते हैं किन्तु अवस्थित हैं।

दो चंदा इह दीवे चत्तारि य सागरे लवणतोए।
धायइसंडे दीवे बारस चंदा य सूरा य ॥२३॥

इस जम्बूद्वीप में दो चन्द्र और दो सूर्य हैं लवणसमुद्र में चार चन्द्र और ४ सूर्य हैं धातकीखण्ड में १२ चन्द्रमा और १२ सूर्य हैं।

'दो दो जम्बूदीवे ससिसूरा दुगुणिया भवे लवणे।
लावणिगाय तिगुणिया ससिसूरा धायइसंडे ॥२४।

સ્થાનેથી ચાલતા નથી. અને મંડળ ગતિથી પરિભ્રમણ પણ કરતા નથી પરંતુ અવસ્થિત છે.

दो चंदा इह दीवे चत्तारिय सागरे लवणतोए।
धायइसंडे दीवे बारस चंदाय सूराय ॥ २३ ॥

આ જંબૂદ્વીપમાં બે ચંદ્રો અને બે સૂર્યો છે. લવણસમુદ્રમાં ચાર ચંદ્રો અને ૪ ચાર સૂર્યો છે. ધાતકીખંડમાં ૧૨ બાર ચંદ્રમા અને ૧૨ બાર સૂર્યો છે.

'दो दो जम्बूदीवे ससि सूरा दुगुणिया भवे लवणे।
लावणिगाय ति गुणिया ससि सूरा धायई संडे ॥ २४ ॥

जम्बूद्वीपे द्वौ–द्वौ, तावुभौ शशिसूर्यौ ततोऽन्यत्र लवणसमुद्रे द्विगुणितौ भवतः भवन्ति च लावणिका–लवणस्थायिनः धातकीखण्डद्वीपे त्रिगुणिताः शशिनः सूर्याश्च ॥२४॥ इतः परं षट् षष्टिपु संख्यातेपु येऽवशिष्टास्ते–

'धायइसंडप्पभिई उद्दिट्ठ तिगुणिया भवे चंदा।
आइल्ल चंदसहिया अणंतराणंतरे खेत्ते'

छाया–धातकीषण्ड प्रभृतिषूद्दिष्ट त्रिगुणिता भवेयुश्चन्द्राः।
आदिमचन्द्रसहिता अनन्तरानन्तरे क्षेत्रे।

धातकीषण्डः प्रभृतिः आदि येषां ते धातकीषण्डप्रभृतयस्तेपु धातकीषण्ड-प्रभृतिपु द्वीपेषु समुद्रेषु च ये उद्दिष्टाश्चन्द्रा द्वादशादयः उपलणत्वात् सूर्या वा ते त्रिगुणिताः सन्तः, आदिमचन्द्रसहिताः–उद्दिष्टचन्द्रयुक्ताद् द्वीपात् समुद्राद्वा प्राग् जम्बूद्वीपमादिं कृत्वा ये प्राक्तनाश्चन्द्रास्तैरादिमचन्द्रैः उपलक्षणत्वाद् आदिमैः, सूर्यैश्च सहिताः यावन्तो भवन्ति एतावत्प्रमाणा अनन्तरेऽनन्तरे कालोदादौ

जम्बूद्वीप में दो चन्द्र और दो सूर्य हैं इनसे दुगुने लवणसमुद्र में हैं और लवणसमुद्र के चन्द्र और सूर्यों से तिगुणे चन्द्र सूर्य धातकी-खण्ड में हैं।

'धायइसंडप्पभिई उद्दिट्ठ तिगुणिया भवे चंदा।
आइल्लचंदसहिया अणंतराणंतरे खेत्ते ॥२५॥

धातकीखण्ड के आगे के समुद्र एवं द्वीपों में चन्द्र और सूर्य इन का प्रमाण पहिले द्वीप एवं समुद्रों के चन्द्र और सूर्य के प्रमाण से तिगुना करके कहना चाहिये और उस प्रमाण में पहिले पहिले कहे गये द्वीप और समुद्र के चन्द्र और सूर्य इन का प्रमाण मिला देना चाहिये इस तरह से आगे आगे के समुद्रों और द्वीपों के चंद्र और सूर्यों का प्रकाश निकलता है० जैसे धातकी खण्ड द्वीप में १२ चन्द्र

જંબૂદ્વીપમાં બે ચંદ્રો અને બે સૂર્યો છે. તેનાથી બમણા લવણસમુદ્રમાં છે. અને લવણ સમુદ્રના ચંદ્રો અને સૂર્યોથી ત્રણગણા ચંદ્ર સૂર્યો ધાતકીખંડમાં છે.

धायइ संडप्पभिई उद्दिट्ठ तिगुणिया भवे चंदा।
आइल्ल चंद सहिया अणंताणंतरे खेते ॥ २५ ॥

ધાતકીખંડની આગળના સમુદ્ર અને સૂર્યોનું પ્રમાણ–પહેલા દ્વીપ અને સમુદ્રોના ચંદ્ર અને સૂર્યોના પ્રમાણથી ત્રણ ગણું કરીને કહેવું જોઈએ. અને એ પ્રમાણમાં પહેલા પહેલાના કહેલા દ્વીપો અને સમુદ્રના ચંદ્ર અને સૂર્યોનું પ્રમાણ મેળવી દેવું જોઈએ. એ રીતે આગળ આગળના સમુદ્રો અને દ્વીપોના ચંદ્રો અને સૂર્યોનું પ્રમાણ નીકળે છે. જેમ ધાતકીખંડ દ્વીપમાં ૧૨ બાર ચંદ્ર

भवन्ति, तत्र धातकीषण्डे द्वीपे उद्दिष्टाश्चन्द्रा द्वादश, ते त्रिगुणिताः सन्तः षट् त्रिंशत्, आदिमचन्द्राः षट्, तद्यथा-द्वौ चन्द्रौ जम्बूद्वीपे चत्वारो लवणसमुद्रे, एतैः षड्भिरादिमचन्द्रैः सहिता द्वाचत्वारिंशद्भवन्ति, एतावन्तः कालोदसमुद्रे चन्द्राः, एवमेव सूर्याणामपि तेन सूर्या अपि तत्र द्वाचत्वारिंशद्भवन्ति, तथा कालोदे समुद्रे द्वाचत्वारिंशच्चन्द्रा उद्दिष्टास्ते त्रिगुणिताः सन्तः षड्विंशत्यधिकं शतं भवन्ति, आदिमचन्द्रा अष्टादश, तद्यथा-द्वौ जम्बूद्वीपे चत्वारो लवणसमुद्रे, द्वादश धातकीषण्डे, एतैरादिमचन्द्रैः सहितं षड्विंशं शतं चतुश्चत्वारिंशं शतं जातम् ॥२५॥ एतावत्प्रमाणाः पुष्करवरद्वीपे चन्द्राः सूर्याश्च, एवं सर्वेष्वपि द्वीप समुद्रेषु चन्द्रसंख्या सूर्यसंख्या च। प्रतिद्वीपं समुद्रं च नक्षत्र-ग्रह-तारकाः। कियत्य इति विज्ञातुं सूत्रकारवचः शृणु-

और बारह सूर्य कहे गये हैं तो कालोदधि समुद्र में कितने होगें तो इनका प्रमाण इस प्रकार से निकालना चाहिये-धातकीखण्ड के चन्द्र और सूर्यों को तिगुना करने पर ये ३६ होते हैं और आदि के जम्बू-के दो लवणसमुद्र के चार कुल हुए ६ इन ६ को ३६ में जोड दीजिये तब ४२ हो जाते है ये ४२ चन्द्र और सूर्य कालोद समुद्र में हैं ऐसा इनका प्रमाण निकल आता है। इसी तरह से कालोदसमुद्र के बाद जो पुष्करवर द्वीप है उसमें भी इनका प्रमाण निकाल लेना चाहिये जैसे कालोद समुद्र में ४२ चन्द्र सूर्य प्रकट किये गये हैं ४२ को तिगुना करने पर १२६ होते हैं इनमें पहिले के २-४-१२ चंद्र और सूर्यों का समिलित प्रमाण १८ मिला देने से १४४ चंद्र और सूर्यों का प्रमाण पुष्करद्वीप में आ जाता है इसी तरह से आगे के समुद्र और

અને બાર સૂર્યો કહેલા છે. તો કાલોદધિ સમુદ્રમાં કેટલા હશે? તો તે પ્રમાણુ આ પ્રમાણે કહાડવું જોઈએ.-ધાતકીખંડના ચંદ્રો અને સૂર્યોને ત્રણ ગણા કરવાથી એ ૩૬ છત્રીસ થાય છે. અને પહેલાના જંબૂદ્વીપના બે લવણસમુદ્રના ૪ ચાર મળીને કુલ એ ૭ થાય છે. એ ૭ ને ૩૬ છત્રીસમાં મેળવવાથી એ કુલ ૪૨ બેંતાળીસ થઈ જાય છે. આ ૪૨ બેંતાળીસ ચંદ્ર અને સૂર્યો કાલોદ સમુદ્રમાં છે. આ રીતનું તેમનું પ્રમાણુ નીકળે છે. એજ રીતે કાલોદ સમુદ્રની પછી જે પુષ્કરવર દ્વીપ છે. તેમાં પણુ તેમનું પ્રમાણુ કહાડી લેવું જોઈએ. જેમ કાલોદ સમુદ્રમાં ૪૨ બેંતાલીસ ચંદ્ર અને સૂર્યો હોવાનું કહેલ છે. એ બેંતાળીસને ત્રણુ ગણા કરવાથી ૧૨૬/ એકસો છવ્વીસ થઈ જાય છે. તેમાં ૨-૪-૧૨ ચંદ્ર અને સૂર્યોનું મેળવેળ પ્રમાણુ ૧૮ અઢાર મેળવવાથી ૧૪૪ એકસો ચુંમાળીસ ચંદ્રો અને સૂર્યોનું પ્રમાણુ પુષ્કર દ્વીપમાં નીકળે છે. એજ

'रिक्खग्गह तारग्गं दीव समुद्दे जहिच्छ सेनाउं ।
तस्स ससीहिं गुणियं रिक्खग्गह तारगाणं तु ॥'

अग्र शब्दोऽत्र परिमाणवाची तथा च-यत्र क्वचन समुद्रे द्वीपे वा तत्रत्य नक्षत्र-ग्रह-ताराणां संख्याज्ञानेऽभिलाषवानसि चेत् शृणु-तस्य द्वीपस्य समुद्रस्य वा सम्बन्धिभिः शशिभिरेकस्य शशिनः परिवारभूतं नक्षत्रपरिमाणं ग्रहपरिमाणं तारापरिमाणं च गुणितं सद् यावद् भवति तावत् परिमाणं तत्र द्वीपे समुद्रे वा नक्षत्रपरिमाणं ग्रहपरिमाणं तारापरिमाणं चेति, यथा लवणसमुद्रे किल नक्षत्रादि

द्वीपों में भी इनका प्रमाण निकाल देना चाहिये ।

'रिक्खग्गहतारग्गं दीव समुद्दे जहिच्छसे नाउं ।
तस्स ससीहि गुणियं रिक्खग्गह तारगाणं तु ॥२६॥

जिन द्वीपों और समुद्रों में नक्षत्र, ग्रह एवं तारा इन के प्रमाण को जानने की इच्छा होवे तो उन द्वीप समुद्रों के चन्द्र सूर्य के साथ उनके एक एक चन्द्र सूर्य के परिवार से गुणा करना चाहिये जैसे लवणसमुद्र में कितने नक्षत्र हैं ?-जब यह जानने की इच्छा हमें हुई हो तो उस समय लवणसमुद्र के चार चंद्रमाओं के साथ एक चन्द्र के परिवारभूत २८ नक्षत्रों का गुणा करने पर ११२ जो आते हैं ये ही ११२ नक्षत्र हैं ऐसा इनका प्रमाण निकल आता है इसी प्रकार से ग्रह परिमाग और तारा परिमाण भी निकाल देना चाहिये, जैसे लवणसमुद्र में ग्रह परिमाण मिलते हैं तो इसके लिये भी ऐसी ही विधि कर्तव्य है-

---

પ્રમાણે આગળના સમુદ્રો અને દ્વીપોમાં પણ તેમનું પ્રમાણ કહી દેવું જોઈએ.

रिक्खग्गह तारग्गं दीवसमुद्दे जहिच्छसे नाउं ।
तस्स ससीहि गुणियं रिक्खग्गह तारगाणं तु ॥ २६ ॥

જે દ્વીપો અને સમુદ્રોમાં નક્ષત્રો ગ્રહો અને તારાઓના પ્રમાણને જાણવાની ઈચ્છા હોય તો એ દ્વીપ અને સમુદ્રોના ચંદ્ર અને સૂર્યની સાથે તેના એક એક ચંદ્ર સૂર્યના પરિવારનો ગુણાકાર કરવો જોઈએ. જેમકે-લવણ સમુદ્રમાં કેટલા નક્ષત્રો છે ? એ જાણવાની ઈચ્છા થાય તો તે સમજવા લવણ સમુદ્રના ચાર ચંદ્રમાઓની સાથે એક ચંદ્રના પરિવાર રૂપ અઠયાવીસ નક્ષત્રોનો ગુણાકાર કરવાથી ૧૧૨ એકસો બાર થઈ જાય છે. એજ ૧૧૨ એકસો બાર નક્ષત્રો છે. એ રીતનું એનું પ્રમાણ નીકળી આવે છે. આજ પ્રમાણે ગ્રહ પરિમાણ અને તારા પરિમાણ પણ કહાડી લેવું જોઈએ. જેમકે-લવણસમુદ્રમાં ગ્રહપરિમાણ મળે છે. તો તે માટે પણ એજ પ્રમાણે રીત કરી લેવી જોઈએ. અહિયાં એક ચંદ્રમાના

परिमाणं ज्ञातुमिष्टम्, लवणसमुद्रे च शशिनश्चत्वारस्तत एकस्य शशिनः परिवारभूतानि यानि अष्टाविंशति नक्षत्राणि तानि चतुर्भिर्गुण्यन्ते जातं द्वादशोत्तरं शतम्, एतावन्ति लवणसमुद्रे नक्षत्राणि, तथाऽष्टाशीतिर्ग्रहा एकस्य शशिनः परिवारभूतास्तेषां चतुर्भिर्गुणनाज्जातानि त्रीणि शतानि द्वि पञ्चाशदधिकानि ३५२, एतावन्तो लवणसमुद्रे ग्रहाः, तथैकस्य शशिनः परिवारभूतानि तारागणकोटीकोटीनां षट्षष्टिः सहस्राणि नवशतानि पञ्चसप्तत्यधिकानि, तेषां चतुर्भिगुणनाज्जातानि कोटीकोटीनां द्वे लक्षे सप्तषष्टिः सहस्राणि नवशतानि, एतावत्यो लवणसमुद्रे तारागणकोटीकोटयः, एवंरूपा च नक्षत्रादीनां लवणसमुद्रे संख्या प्रागेवोक्ता, एवं सर्वेष्वपि द्वीपसमुद्रेषु नक्षत्रादि संख्यापरिमाणं भावनीयम् ॥२६॥ बहिर्मनुष्यक्षेत्रेभ्यश्चन्द्रादीनां परस्परम् । अन्तरं ज्ञातुमिच्छाऽऽस्ते श्रृणुष्वङ्ग ! पृथक् पृथक्—

'चंदातो सूरस्स य सूराचंदस्स अंतरं होइ.
पन्नास सहस्साइं तु जोयणाणं अणूणाइं'

मानुषोत्तरपर्वतस्य वहिश्चन्द्रात्सूर्यस्य, च पुनः सूर्याचन्द्रस्य कियदन्तरं—

यहां एक चन्द्रमा के परिवार में ८८ ग्रह है ८८ को ४ से गुणा करने पर ३५२ आते हैं-ये ३५२ ही ग्रहों का परिमाण है-इसी तरह से एक चन्द्रमा के परिवार में छियासठ हजार नौ सौ पचहत्तर कोडाकोडी तारागण हैं इनमें ४ का गुणा करने पर २६७९०००००००००००० इतना परिमाण आता है सो यही प्रमाण लवणसमुद्र में तारागण की कोटिकोटिका है।

'चंदातो सूरस्सय सूरा चंदस्स अंतरं होइ,
पन्नास सहस्साइं तु जोयणाणं अणूणाइं' ॥२७॥

मनुष्य क्षेत्र के बाहर जो चंद्र और सूर्य हैं उनका अन्तर पचास

પરિવારમાં ૮૮ અઠયાસી ગ્રહો છે તે ૮૮/ અઠયાસીને ૪ ચારથી ગુણવાથી ૩૫૨ ત્રણસો બાવન થાય છે. એ ૩૫૨/ ત્રણસો બાવન જ ગ્રહોનું પ્રમાણ છે. એજ રીતે એક ચંદ્રમાના પરિવારમાં છાસઠ હજાર નવસો પંચોતેર કોડા કોડી તારાગણો છે. તેમાં ચારનો ગુણાકાર કરવાથી. ૨૬૭૯૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦ આટલું પ્રમાણુ થઇ જાય છે. અને એજ પ્રમાણુ લવણસમુદ્રમાં તારાગણની કોટિ કોટીનુ છે.

चंदातो सूरस्सय सूरा चंदस्स अंतरं होई ।
पन्नास सहस्साइं तु जोयणाणं अणूणाइं ॥ २७ ॥

મનુષ્ય ક્ષેત્રની બહાર જે ચંદ્ર અને સૂર્ય છે. તેનું અંતર પચાસ પચાસ

व्यवधानं भवति ? अन्यूनानि परिपूर्णानि योजनानां पंचाशत्सहस्राणि परस्परम् चन्द्रस्य सूर्यस्य चान्तरम् ॥२७॥ प्रतिचन्द्रेण चन्द्रस्य सूर्यस्य रविणा सह । अन्तरं वक्तु मिच्छावान् ग्रन्थकार उवाच यत्-

'सूरस्स य सूरस्स य ससिणो ससिणो य अन्तरं होइ,
जोयणाणं सयसहस्सं वहियाओ मणुस्स नगस्स ॥'

सूर्यस्य सूर्यस्य पारस्परिकमन्तरं च चन्द्रस्य चन्द्रस्य परस्परमन्तरं भवति, लक्षयोजनम्, तथाहि-चन्द्रान्तरिताः सूर्याः सूर्यान्तरिताश्चन्द्रा बहिर्व्यवस्थिताः। एतच्चाऽन्तरं सूचीश्रेण्या, न तु वलयाकारश्रेण्या ज्ञातव्यं भवेत् ॥२८॥ मानुषो-

---

पचास हजार योजन का है यह अन्तर चन्द्र से सूर्य का और सूर्य से चन्द्र का है। यह तो पहिले कहा ही जा चुका है कि मनुष्यक्षेत्र से बाहर चन्द्र और सूर्य आदि ज्योतिष विमान अवस्थित हैं इसलिये मनुष्यक्षेत्र में जैसा इनका योग नक्षत्रों के साथ होता है वैसा वहां नहीं होता है वहां चन्द्र अभिजित् नक्षत्र के साथ सदैव युक्त रहता है, और सूर्य पुष्य नक्षत्र के साथ सदा युक्त रहता है।

'सूरस्स य सूरस्सय ससिणो ससिणो य अंतरं होइ,
जोयणाणं सयसहस्सं वहियाओ मणुस्स-नगस्स'

मनुष्यलोक से बाहर चन्द्र का चन्द्र से अन्तर और सूर्य का सूर्य से अन्तर एक लाख योजन का है। चन्द्र से अन्तरित सूर्य और सूर्य से अन्तरित चन्द्र वहि व्यवस्थित हैं चन्द्र और सूर्य का अन्तर ५०००० योजन का प्रकट किया गया है इस तरह यह अन्तर इनका एक लाख योजन का हो जाता है। सूची श्रेणी की अपेक्षा

હજાર યોજનનું છે. આ અંતર ચંદ્રથી સૂર્યનું અને સૂર્યથી ચંદ્રનું છે. એ તો પહેલાં કહેવામાં આવી ગયું છે કે-મનુષ્ય ક્ષેત્રની બહાર ચંદ્ર અને સૂર્ય વિગેરે જ્યોતિષ્ક વિમાન રહેલા છે. તેથી મનુષ્ય ક્ષેત્રમાં જેવો તેમનો યોગ નક્ષત્રોની સાથે થાય છે, એવો ત્યાં થતો નથી. ત્યાં ચંદ્ર અભિજીત નક્ષત્રની સાથે કાયમ રહે છે. અને સૂર્ય પુષ્ય નક્ષત્રની સાથે યુક્ત રહે છે.

सूरस्स य सूरस्सय ससिणो ससिणो य अंतरं होइ ।
जोयणाणं सय सहस्सं वाहियाओ मणुस्स नगस्स ॥ २८ ॥

મનુષ્ય લોકની બહાર ચંદ્રનું ચંદ્રથી અંતર અને સૂર્યનું સૂર્યથી અંતર એક લાખ યોજનનું છે. ચંદ્રથી ઢંકાયેલ સૂર્ય અને સૂર્યથી ઢંકાયેલ ચંદ્ર બહાર વ્યવસ્થિત છે. ચંદ્ર અને સૂર્યનું અંતર ૫૦૦૦૦/ પચાસ હજાર યોજનનું

त्तरपर्वताद् बहिश्चन्द्रसूर्याणां पंक्त्याऽवस्थानमाह-'सूरंतरिया चंदा-चंदंतरिया य दिणयरा दित्ता। चित्तंतर लेस्सागा सुहलेस्सा मंदलेस्सा य॥' नृलोकाद् बहिः पंक्त्याऽवस्थिताः सूर्यान्तरिताश्चन्द्राः च पुनश्चन्द्रैरन्तरिताः दिनकराः सूर्याः दीप्ताः प्रकाशन्ते स्म तेजःपुंजैस्ते चित्रान्तरलेश्याकाः शीतोष्णरश्मिकत्वात्। तत्र सुखलेश्यावन्तश्चन्द्राः दुःखलेश्यावन्तः सूर्याः ग्रीष्मर्तुं हित्वा सूर्याः शिशिरर्तुं

इनका यह अन्तर कहा गया जानना चाहिये वलयाकार श्रेणी की अपेक्षा से नहीं।

'सूरं तरिया चंदा चंदं तरिया य दिणयरा दित्ता,
चित्तंतर लेसागा सुहलेसा मंदलेस्सा य ॥२९॥

नृलोक से बाहर पङ्क्ति रूप में अवस्थित सूर्यान्तरित चन्द्र और चन्द्रों से अन्तरित सूर्य अपने २ तेजः पुंज से प्रकाशित होते हैं इस का अन्तर और प्रकाश रूप लेश्या विचित्र प्रकार की है अन्तर विचित्र इनका इसलिये है कि चन्द्र सूर्यान्तरित हैं और सूर्य चन्द्रमाओं से अन्तरित हैं लेश्या विचित्र इस कारण से है कि चन्द्रमा शीतल किरण वाला है और सूर्य उष्णरश्मि वाला है ग्रीष्मऋतु में जिस प्रकार सूर्य मनुष्यलोक में अत्यन्त उष्णलेश्या वाला हो जाता है और शिशिर काल में चन्द्र जिस प्रकार अतिशीत लेश्या वाला हो जाता है ऐसे ये यहां नहीं होते हैं किन्तु एक से स्वभाव के रहते हैं-

---

પ્રગટ કરવામાં આવેલ છે. આ રીતે આ અંતર તેમનું એક લાખ યોજનનું થઈ જાય છે. સૂચી શ્રેણીની અપેક્ષાથી તેનું આ અંતર કહેવામાં આવ્યું છે. તેમ સમજી લેવું. વલયાકાર શ્રેણીની અપેક્ષાથી નહીં

सूरंतरिया चंदा चंदंतरिया य दिणयरा दित्ता।
चित्तंतर लेसागा सुहलेस्सा मंदलेसा य ॥ २९ ॥

મનુષ્યલોકની બહાર પંક્તી રૂપે અવસ્થિત સૂર્યથી અંતરિત ચંદ્ર અને ચંદ્રોથી અંતરિત સૂર્ય પોતપોના તેજઃ પુંજથી પ્રકાશિત થાય છે. તેનું અંતર અને પ્રકાશ રૂપ લેશ્યા વિચિત્ર પ્રકારની હોય છે. એનું અંતર વિચિત્ર એ માટે છે કે-ચંદ્ર સૂર્યાન્તરિત છે, અને સૂર્ય ચંદ્રમાઓથી અંતરિત છે. લેશ્યા વિચિત્ર એ કારણે છે કે-ચંદ્રમા શીત રશ્મિ કિરણો વાળો છે. અને સૂર્ય ઉષ્ણરશ્મિ કિરણો વાળો છે. ગ્રીષ્મઋતુમાં જે પ્રમાણે સૂર્ય મનુષ્યલોકમાં અત્યંત ઉષ્ણ લેશ્યાવાળો થઈ જાય છે, અને શિશિર ઋતુમાં ચંદ્ર જે પ્રમાણે અત્યંત શીતલ લેશ્યાવાળો હોય છે; એવા એ અહીં હોતા નથી પરંતુ એક સરખા સ્વભાવવાળા રહે છે. અર્થાત્ ગ્રીષ્મઋતુને છોડીને સૂર્ય અને શિશિર

हित्वा चन्द्रा नृलोक इव मन्दलेश्यावन्तः सन्तः सुखावहा इति सारः ॥२९॥ यत्र द्वीपसमुद्रादौ नक्षत्रादीना परिमाणज्ञानेच्छा तज्ज्ञानार्थं पुरा तत्रत्यैकस्य चन्द्रमसः परिवाराणां ज्ञानमावश्यकम् ततस्तत्रत्यचंद्र सा तत्परिवारसंख्यानां गुणने स्पष्ट-ज्ञानं तदाह—

'अट्ठासीई च गहा–अट्ठवीसं च होंति नक्खत्ता,
एग ससी परिवारो सत्तो ताराण वोच्छामि,
छावट्ठि सहस्साइं नव चेव सयाइं पंच सयराइं ।
एग ससी परिवारो तारागण कोडिकोडीणं'

अष्टाशीति संख्यावन्तो ग्रहाः, अष्टाविंशति रभिजिदादीनि नक्षत्राणि, एकस्य शशिनः परिवाराः सन्तीति ताराणां वक्ष्यामि ॥३॥ षट् षष्टिः सहस्राणि नव चैव शतानि पंचशतरात्रीः तारागणकोटिकोटीना मेकचन्द्रस्य परिवारः ॥३१।

अर्थात् ग्रीष्मऋतु को छोडकर सूर्य और शिशिर ऋतु को छोडकर चन्द्र नृलोक में मन्द लेश्या वाले और शुभ लेश्या वाले हो जाते हैं ऐसे ये यहां नहीं हैं ये यहां एकान्तरूप मे अत्यन्त ठंडे और अत्यन्त उष्णरश्मि वाले नहीं है ।

'अट्ठासीइं च गहा, अट्ठावीसं च होंति नक्खत्ता,
एगससी परिवारो एत्तो ताराण वोच्छामि'

एक चन्द्र के परिवार में ८८ ग्रह एवं २८ नक्षत्र होते हैं तथा तारागण कितने होते हैं यह बात अब मैं नीचे आर्या से प्रकट करता हूं—

'छावट्ठि सहस्साइं नव चेव सयाइं पंचसयाइं,
एगससी परिवारो तारागणकोडिकोडीणं ॥३१॥'

ઋતુને છોડીને ચંદ્ર મનુષ્યલોકમાં મંદલેશ્યાવાળા શુભલેશ્યાવાળા થઇ જાય છે. એવા એ અહીં હોતા નથી. તેઓ અહીયાં એકંત પણાથી અત્યંત ઠંડા અને અત્યંત ઉષ્ણ રશ્મિવાળા હોતા નથી.

अट्ठासीइंच गहा अट्ठावीसंच होंति नक्खत्ता ।
एगससी परिवारो एत्तो ताराण वोच्छामि ॥ ३० ॥

એક ચંદ્રના પરિવારમાં ૮૮ અઠયાસી ગ્રહો અને ૨૮ નક્ષત્રો હોય છે. તથા તારાગણો કેટલા હોય છે એ વાત હવે હું નીચે કહેવામાં આવનાર આર્યા દ્વારા પ્રગટ કરૂં છું.

छावट्ठि सहस्साइं नवचेव सयाइं पंचसयाइं ।
एगससी परिवारो तारागणकोडिकोडीणं ॥ ३१ ॥

'बाहियाओ माणुसनगस्स चंदसूराणं अवट्ठिया जोगा,
चंदा अभीइजुत्ता सूरा पुण होंति पुस्सेहिं'

मानुष्य नगस्य बाह्यानां—बाहिरवस्थितानां चन्द्रसूर्याणां योगा अवस्थिताः सदैवाऽनत्युष्णा तेजसः, न तु मनुष्यलोकस्थित सूर्य इव ग्रीष्मर्ताविवाऽत्युष्ण-तेजसः। अन्यान्य नक्षत्रसंचारिणश्चाराऽभावात्, एवं चन्द्रा अपि सदैवानति शीतलेश्याका न पुनः कदाचनापि अन्तर्मनुष्यक्षेत्रस्य शिशिरकाल इवाति शीत-तेजस इति ॥३१॥ तत्र कस्य केन नक्षत्रेण सार्कं योगस्तत्राह—'मनुष्यलोकाद् बहिरभिजिन्नक्षत्रेण चन्द्रमस पुष्येण सूर्यायुक्ताः सदैव सन्ति ॥३२॥ ९८॥

सम्प्रति मानुषोत्तरपर्वतस्य परिचयः—

मूलम्—माणुसुत्तरेणं भंते! पव्वए केवइयं उड्ढं उच्चत्तेणं, केव-इयं उव्वेहेणं, केवइयं मूले विक्खंभेणं, केवइयं मज्झे विक्खंभेणं केवइयं सिहरे विक्खंभेणं केवइयं अंतो गिरि परिरएणं?

एक चन्द्र के परिवार में ६६ हजार नौ सौ पचहत्तर कोडाकोडी तारे हैं।

'बहियाओ माणुसनगस्स चंदसूराणऽवट्टिया जोगा,
चंदा अभिइजुत्ता सूरा पुण होंति पुस्सेहिं' ॥३२॥

मनुष्यक्षेत्र के बाहर के चन्द्र और सूर्य अवस्थित योग वाले हैं चन्द्र अभिजित् नक्षत्र से और सूर्य पुष्य नक्षत्र से युक्त रहते हैं। मनुष्यलोक में जिस प्रकार सूर्य ग्रीष्मऋतु में अत्यन्त उष्णलेश्या वाला होता है और शिशिर ऋतु में चन्द्र अत्यन्त शीतरश्मि वाला हो जाता है वैसे ये यहां नहीं हैं किन्तु अवस्थित स्वभाव वाले होते हैं ॥९८॥

એક ચંદ્રના પરિવારમાં ૬૬ છાસઠ હજાર નવસો પંચોતેર કોડા કોડી તારાઓ છે.

बाहियाओ मणुसनगस्स चंदसूराणऽवट्ठियः जोगा।
चंदा अभिइजुत्ता सूरा पुण होंति पुस्सेहिं ॥ ३२ ॥

મનુષ્યક્ષેત્રની બહારના ચંદ્ર અને સૂર્ય અવસ્થિત યોગવાળા છે. ચંદ્ર અભિજીત નક્ષત્રથી અને સૂર્ય પુષ્ય નક્ષત્રથી યુક્ત રહે છે. મનુષ્યલોકમાં જે પ્રમાણે સૂર્ય ગ્રીષ્મ ઋતુમાં અત્યંત ઉષ્ણ લેશ્યાવાળો બની જાય છે. અને શિશિર ઋતુમાં ચંદ્ર અત્યંત શીત રશ્મિવાળો થઇ જાય છે. એવી રીતે તેઓ ત્યાં થતા નથી. પરંતુ એક સરખા સ્વભાવવાળા રહે છે ॥ સૂ. ૯૮ ॥

गोयमा ! माणुसुत्तरेणं पव्वए सत्तरस एक्कवीसाइं जोयणसयाइं उड्ढं उच्चत्तेणं चत्तारि तीसे जोयणसए कोसं च उव्वेहेणं मूले दस बावीसे जोयणसए विक्खंभेणं मज्झे सत्त तेवीसे जोयणसए विक्खंभेणं उवरि चत्तारि चउवीसे जोयणसए विक्खंभेणं अंतो गिरि परिरएणं—एगा जोयण कोडी बायालीसं च सयसहस्साइं । तीसं च सहस्साइं दोण्हि य अउणापण्णे जोयणसए किंचि विसेसाहिए परिक्खेवेणं, बाहिर गिरि परिरएणं एगा जोयणकोडी बायालीसं च सयसहस्साइं छत्तीसं च सहस्साइं सत्त चोद्दसोत्तरे जोयणसए परिक्खेवेणं, मज्झे गिरि परिरएणं एगा जोयणकोडी बायालीसं च सयसहस्साइं चोत्तीसं च सहस्सा अट्ठ तेवीसे जोयणसए परिक्खेवेणं उवरि गिरि परिरएणं एगा जोयणकोडी बायालीसं च सयसहस्साइं बत्तीसं च सयसहस्साइं नव च बत्तीसे जोयणसए परिक्खेवेणं, मूले विच्छिन्ने मज्झे संक्खित्ते उप्पिं तणुए अंतो सण्हे मज्झे उदग्गे बाहिं दरिसणिज्जे ईसिं सण्णिसण्णे सीह णिसाई अवद्ध जवरासि संठाणसंठिए सव्व जंबूणयामए अच्छे सण्हे जाव पडिरूवे, उभओ पासिं दोहिं पउमवरवेइयाहिं दोहिं य वणसंडेहिं सव्वओ समंता संपरिक्खित्ते वण्णओ दोण्ह वि । से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ माणुसुत्तरे पव्वए ? माणुसुत्तरे पव्वए ? गोयमा ! माणुसुत्तरस्स णं पव्वयस्स अंतो मणुया उप्पिं सुवण्णा बाहिं देवा अदुत्तरं च णं गोयमा ! माणुसुत्तर पव्वयं मणुया ण कयाइ विइवइंसु वा वीइवयंति वा वीइवइस्संति वा णण्णत्थ चारणेहिं वा विज्जाहरेहिं वा देवकम्मुणा वावि, से तेणट्ठेणं गोयमा ! अदुत्तरं च णं जाव णिच्चइ । जावं च णं माणुसुत्तरे पव्वए णं अस्सिं लोएत्ति पवुच्चइ,

जावं च णं वासाइं वा वासधराइं वा तावं च णं अस्सिं लोएत्ति पवुच्चइ जावं च णं गेहाइ वा गेहावयणाइ वा तावं च णं अस्सिं लोएत्ति पवुच्चइ जावं च णं गामाइ वा जाव रायहाणीइ वा तावं च णं अस्सिं लोएत्ति पवुच्चइ, जावं च णं अरहंता चक्कवट्टि बलदेवा वासुदेवा पडिवासुदेवा चारणा विज्जाहरा समणा समणीओ सावया सावियाओ मणुया पगइभद्दया विणीया तावं च णं अस्सिं लोएत्ति पवुच्चइ, जावं च णं समयाइ वा आवलियाइ वा आणापाणूइ वा थोवाइ वा लवाइ वा मुहुत्ताइ वा दिवसाइ वा-पक्खाइ वा मासाइ वा उउइ वा अयणाइ वा संवच्छराइ वा जुगाइ वा वाससयाइ वा वाससहस्साइ वा पुव्वंगाइ वा पुव्वाइ वा तुडियंगाइ वा, एवं पुव्वे तुडिए अडडे अववे हुहुकए उप्पले पउमे णलिणे अच्छिणिउरे अउए णउए मउए चूलिया सीसपहेलियां जाव य सीसपहेलियंगेइ वा सीसपहेलियाइ वा पलिओवमाइ वा सागरोवमेइ वा उवसप्पिणीइ वा ओसप्पिणि वा तावं च णं अस्सिंलोगे वुच्चइ, जावं च णं बायरे विज्जुकारे बायरे थणियसद्दे तावं च णं अस्सिंलोएइ वुच्चइ जावं च णं बहवे ओराला बलाहगा संसेयंति संमुच्छंति वासं वासंति तावं च णं अस्सिं लोए, जावं च णं बायरे तेउकाए तावं च णं अस्सिंलोए, जावं च णं आगराइ वा नदी उइ वा णिहीइ वा तावं च णं अस्सिं लोएत्ति पवुच्चइ जावं च णं अगडाइ वा णदीई वा तावं च णं अस्सिं लोए जावं च णं चंदोवरागाइ वा सूरोवरागाइ वा चंदपरिएसाइ वा, सूरपरिएसाइ वा पडिचंदाइ वा पडिसूराइ वा इंदधणूइ वा उदगमच्छेइ वा कपिहसियाणि तावं च णं अस्सिं लोएत्ति पवुच्चइ। जावं च णं चंदिम सूरियगहणक्खत्ततारारूवाणं अभिगमण निग्गमण

बुड्ढि णिबुड्ढि अणवट्ठिय संठाणसंठिई आघविज्जइ तावं च णं अस्सिं लोएत्ति पवुच्चइ । सू० ९९॥

छाया–मानुषोत्तरः खलु भदन्त ! पर्वतः कियदूर्ध्वमुच्चैस्त्वेन कियदुद्वेधेन कियन्मूले विष्कम्भेण कियन्मध्ये विष्कम्भेण कियच्छिखरे विष्कम्भेण कियदन्तर्गिरिपरिरएण कियद्वहिर्गिरिपरिरएण कियन्मध्ये गिरि परिरएण, कियदुपरिगिरि परिरएण ? गौतम ! मानुषोत्तरः खलु पर्वतः सप्तदश एकविंशानि योजनशतानि ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन चत्वारि त्रिंशानि योजनशतानि क्रोशं चोद्वेधेन मूले दशद्वाविंशानि योजनशतानि विष्कम्भेण, मध्ये सप्तत्रयोविंशानि योजनशतानि विष्कम्भेण, उपरि चत्वारि चतुर्विंशानि योजनशतानि विष्कम्भेण, अन्तर्गिरि परिरएण एका योजनकोटि द्वीचत्वारिंशद् योजनशतसहस्राणि त्रिंशच्चसहस्राणि द्वे च एकोन पञ्चशदधिके योजनशते किंचिद् विशेषाधिके परिक्षेपेण बाह्यगिरि परिरएण एका योजनकोटि द्वीचत्वारिंशत् शतसहस्राणि षट् त्रिंशत् सहस्राणि सप्तचतुर्दशोत्तराणि योजनशतानि परिक्षेपेण, मध्ये गिरि परिरएण एका योजनकोटिः द्वाचत्वारिंशत् शतसहस्राणि चतुस्त्रिंशत् सहस्राणि अष्टौ त्रयोविंशानि योजनशतानि परिक्षेपेण उपरिगिरि परिरएण एका योजनकोटि द्वाचत्वारिंशत् शतसहस्राणि द्वात्रिंशत् सहस्राणि नव च द्वात्रिंशानि योजनशतानि परिक्षेपेण, मूले विस्तीर्णो मध्ये संक्षिप्तः उपरि तनुकः अन्तः श्लक्ष्णो मध्ये उदग्रः बहिर्दर्शनीयः ईषत्सन्निषण्णः सिंहनिषादी अपार्धयवराशि संस्थानसंस्थितः सर्वजाम्बूनदमयः अच्छः श्लक्ष्णो यावत्प्रतिरूपः । उभयोः पार्श्वयो द्वीभ्यां पद्मवरवेदिकाभ्यां द्वाभ्यां च वनषण्डाभ्यां सर्वतः समन्तात् संपरिक्षिप्तः वर्णको द्वयोरपि । तत्केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते मानुषोत्तरः पर्वतो २ ? गौतम ! मानुषोत्तरस्य खलु पर्वतस्याऽन्तर्मनुजाः उपरि सुवर्णाः बहिर्देवाः । अथोत्तरं च खलु गौतम ! मानुषोत्तरं पर्वतं मनुजाः न कदापि व्यतिव्रजितवन्तो वा, व्यतिव्रजन्ति वा व्यतिव्रजिष्यन्ति वा, नान्यत्र चारणात्–विद्याधरात्–देवकर्मणोवापि तत्तेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते मानुषोत्तरः पर्वतः०–२ । अथोत्तरं च खलु यावन्नित्येति । यावत्खलु मानुषोत्तरः पर्वतस्तावत् खल्वयं लोक इति प्रोच्यते यावत्खलु वर्षाणि वा–वर्षधरा इति वा–तावच्च खलु–अयं लोक इति प्रोच्यते यावच्च खलु गृहाणीति वा–गृहायतनानीति वा तावच्च खलु अयं लोक इति प्रोच्यते यावच्च खलु ग्रामा इति वा यावद्राजधानीति वा तावच्च खल्वयं लोक इति प्रोच्यते यावत्खलु अर्हन्तश्चक्रवर्तिनो बलदेवा वासुदेवाः प्रतिवासुदेवाश्चारणा विद्याधराः श्रमणाः श्रमण्यः श्रावकाः श्राविकाः मनुजाः प्रकृतिभद्राः विनीताः तावच्च खल्वयं लोक इति प्रोच्यते यावच्च खलु समय इति वा–आवलिकेति

वा-आनप्राण इति वा-स्तोक इति वा-लव इति वा मुहूर्त इति वा-दिवस इति वा-अहोरात्र इति वा पक्ष इति वा मास इति वा ऋतु रिति वा, अयनमिति वा सम्वत्सर इति वा-युग इति वा-वर्षशतमिति वा-वर्षसहस्रमिति वा-वर्षशत-सहस्रमिति वा-पूर्वाङ्गमिति वा-पूर्वमिति वा-त्रुटिताङ्गमिति वा एवं पूर्वं त्रुटितम्-अडडम्-अववम्-हूहकम्-उत्पलम् - पद्मम्-नलिनम-अक्षिनिकुरम-अयुतम-नयुतम्-मयुतम्-चूलिका शीषप्रहेलिका यावत-शीर्षप्रहेलिकाङ्गमिति वा-शीषप्रहेलिका इति वा पल्योपममिति वा सागरोपममिति वा उत्सर्पिणीति वा-अवसर्पिणीति वा तावच्च खलु-अय लोक इति-उच्यते । यावच्च खलु वादरो विद्युत-कारो वादरः स्तनितशब्दः तावच्च खल्वयं लोक इति प्रोच्यते, यावच्च खलु बहव उदारा वलाहकाः संस्विद्यन्ते संमूर्च्छन्ति वर्पं वर्षन्ति तावच्च खलु अयं लोक इति प्रोच्यते यावच्च खलु बादरतेजस्कायः तावच्च खलु अयं लोकः । यावच्च खल-आकर इति वा नद्य इति वा, निधय इति वा तावच्च खलु-अय लोक इति प्रोच्यते, यावच्च खल अगडा इति वा-नदी इति वा तावत च खल अयं लोक इति प्रोच्यते यावत्खलु चन्द्रोपराग इति वा-चन्द्रपरिवेषा इति वा सूर्यपरिवेषा इति वा प्रतिचन्द्रा इति वा-प्रतिसूर्या इति वा, इन्द्रधनूरिति वा-उदकमत्स्या इति वा कपिहसितमिति वा तावच्च खलु अयं लोक इति प्रोच्यते । यावच्च खलु चन्द्र-सूर्य-ग्रह-नक्षत्र तारारूपाणाम् अभिगमन-निर्गमन-वृद्धि-निवृद्धि-अनवस्थित संस्थान संस्थितयः इत्याख्यायन्ते तावच्च खलु अयं लोकः, इति प्रोच्यते ॥९९॥

टीका-'माणुसुत्तरेणं भंते ! पव्वए केवइयं उड्ढं उच्चत्तेणं १ केवइयं उव्वेहेणं २ केवइयं मूले विक्खंभेणं ३ केवइयं मज्झे विक्खंभेणं ४ केवइयं सिहरे विक्खंभेणं ५ केवइयं अंतो गिरि परिरएणं ६ केवइयं बाहिं गिरिपरिरएणं ७ केवइयं मज्झे गिरि परिरएणं ८ केवइयं उवरिगिरि परिरएणं ९' हे भदन्त ! मानुषोत्तरः पर्वतः खलु ऊर्ध्वमुच्चत्वेन १ उद्वेधेन २ मूले विष्कम्भेण ३ मध्ये

मानुषोत्तरपर्वत का परिचय—

'माणुसुत्तरेणं भंते ! पव्वए केवइयं उड्ढं उच्चत्तेणं' इत्यादि ।

टीकार्थ-श्री गौतम स्वामी ने प्रभु से ऐसा पूछा है-हे भदन्त ! मानुषोत्तर पर्वत कितना ऊंचा है कितना भूमि में गहरा है मूल में कितना चौडा है मध्य में कितना चौडा है ऊपर में कितना चौडा है

માનુષોત્તર પર્વતનો પરિચય

'माणुसुत्तरेणं भंते ! पव्वए केवइयं उड्ढं उच्चत्तेण' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ-ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું કે હે ભગવન્ માનુષોત્તર પર્વત કેટલો ઉંચો છે? જમીનની અંદર કેટલો ઉંડા ઉતરેલ છે. મૂળભાગમાં

विष्कम्भेण ४ शिखरे विष्कम्भेण ५ अन्तर्गिरिपरिरयेण ६ बहिर्गिरि परिरयेण ७ मध्ये गिरिपरिरयेण ८ उपरि च गिरिपरिरयेण ९ कियत् इति प्रश्नः, भगवानाह–'गोयमा ! माणुसुत्तरेणं पव्वए सत्तरस एक्कवीसाइं जोयणसयाइं उड्ढं उच्चत्तेणं, चत्तारि तीसे जोयणसए कोसं च उव्वेहेणं, मूले दस बावीसे जोयणसए विक्खंभेणं, मज्झे दसतेवीसे जोयणसए विक्खंभेणं, उवरि चत्तारि चउवीसे जोयणसए विक्खंभेणं, अंतोगिरि परिरयेणं एगा जोयणकोडी बायालीसं च सयसहस्साइं तीसं च सहस्साइं दोण्णि य अउणापण्णे जोयणसए किंचि विसेसाहिए परिक्खेवेणं, बाहिरगिरि परिरएणं एगा जोयणकोडी बायालीसं

अन्दर की कितनी परिधि है कितनी बाहिर की परिधि है कितनी बीच में परिधि है और उपर कितनी परिधि है? इसके उत्तर में प्रभु श्री कहते हैं–'गोयमा ! माणुसुत्तरेणं पव्वते सत्तरस एक्कवीसाइं जोयणसयाइं उड्ढं उच्चत्तेणं' हे गौतम ! मानुषोत्तर पर्वत १७२१ योजन पृथ्वी से ऊंचा है 'चत्तारि तीसे जोयणसए कोसं च उव्वेहेणं' ४३० योजन और १ कोस पृथ्वी में गहरा है। 'मूले दसबावीसे जोयणसते विक्खंभेणं' मूल में १०२२ योजन चौडा है० 'मज्झे सततेवीसे जोयणसते विक्खंभेणं' बीच में ७२३ योजन चौडा है 'उवरि चत्तारि चउविसे जोयणसए विक्खंभेणं' ऊपर में ४२४ योजन चौडा है 'अंतो गिरि परिरएणं एगा जोयणकोडी बायालीसं च सयसहस्साइं। तीसं च सहस्साइं दोण्णि य अउणा पण्णे जोयणसए किंचि विसेसा-

કેટલો પહોળો છે. મધ્ય ભાગમાં કેટલો પહોળો છે?-અને ઉપરના ભાગમાં કેટલો પહોળો છે? અંદર તેની પરિધિ કેટલી છે? બહાર કેટલી પરિધિ છે. વચમાં કેટલી પરિધિ છે, અને ઉપર કેટલી પરિધિ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે–'गोयमा ! माणुसुत्तरेणं पव्वते सत्तरस एक्क वीसाइं जोयणसयाइं उड्ढं उच्चत्तेणं' હે ગૌતમ ! માનુષોત્તર પર્વત ૧૭૨૧ સત્તરસો એકત્રીસ યોજન પૃથ્વીથી ઉંચો છે. 'चत्तारि तीसे जोयणसए कोसं च उव्वेहेणं' ૪૩૦/ ચારસો ત્રીસ યોજન અને એક કોસ–ગાઉ જમીનની અંદર ઉંડાં ઉતરેલ છે. 'मूलं दसबावीसे जोयणसए विक्खंभेण' મૂળમાં ૧૦૨૨ દસસો બાવીસ યોજન પહોળો છે. 'मज्झे सत्ततेवीसे जोयणसए विक्खंभेणं' વચમાં ૭૨૩/ સાતસો તેવીસ યોજન પહોળો છે. 'उवरि चत्तारि चउवीसे जोयणसए विक्खंभेणं' ઉપરની બાજુ ૪૨૪/ ચારસો ચોવીસ યોજન પહોળો છે. 'गिरिपरिरएणं एगा जोयण कोडी बायालीसंच सयसहस्साइं तीसंच सहस्साइं दोण्णिय अउणावन्ने जोयणसए किंचिविसेसाहिए परिक्खेवेणं' જમીનની અંદરની

सयसहस्साइं छत्तीसं च सहस्साइं सत्त चोद्दसोत्तरे जोयणसए परिक्खेवेणं, मज्झे गिरिपरिरएण एगा जोयणकोडी बायालीसं सयसहस्साइं चोत्तीसं च सहस्सा अट्ठतेवीसे जोयणसए परिक्खेवेणं, उवरि गिरिपरिरएणं एगा जोयणकोडी बायालीसं च सयसहस्साइं बत्तीसं च सहस्साइं नव च बत्तीसे जोयणसए परिक्खेवेणं' हे गौतम ! ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन एकविंशत्युत्तराणि सप्तदश योजनशतानि० उद्वेधेन एक क्रोशाधिक त्रिंशदुत्तराणि चत्वारि योजनशतानि २ मूले द्वाविंशत्युत्तराणि दशयोजनशतानि विष्कम्भेण ३ मध्ये दश त्रयोविंशानि योजनानां शतानि विष्कम्भेण४, उपरि चत्वारि चतुर्विंशतानि योजनानां शतानि विष्कम्भेण अन्तर्गिरिपरिरयेणैका योजनकोटि द्वीचत्वारिंशत् शतसहस्राणि त्रिंशच्च सहस्राणि द्वे च एकोन पंचाशदधिके योजनशते किंचि द्विशेषाधिके १४२३०२४९ परिक्षेपेण बाह्यगिरिपरिरयेण तु–एका योजनकोटिः द्वाचत्वारिंशत् शतसहस्राणि षट् त्रिंशच्च सहस्राणि चतुर्दशोत्तर सप्तयोजनशतानि १४२३६७१४ परिक्षेपेण–७ मध्ये गिरिपरिरयेण एका योजनकोटिः द्वाचत्वारिंशत् शतसहस्राणि चतुस्त्रिंशत् सहस्राणि त्रयोविंशत्यधिकानि अष्टयोजनशतानि १४२३४८२३ परिक्षेपेण–८ उपरिगिरि परिक्षेपेण एका योजनकोटिः द्वाचत्वारिंशत् शतसहस्राणि द्वात्रिंशत्

हिए परिक्खेवेणं' पृथ्वी के भीतर की इसकी परिधि १४२३०२४९ योजन से कुछ अधिक है 'बाहिरगिरि परिरएणं एगा जोयणकोडी बायालीसं च सतसहस्साइं छत्तीसं च सहस्साइं सत्त चोद्दसोत्तरे जोयणसए परिक्खेवेणं' बाहिर में नीचे की परिधि–१४२३६७१४ योजन की है। 'मज्झे गिरि परिरएणं एगा जोयणकोडी बायालीसं च सयसहस्साइं चोत्तीसं च सहस्सा अट्ठ तेवीसे जोयणसए परिक्खेवेणं' बाहिर में बीच की परिधि १४२३४८२३ योजन की है 'उवरि गिरि परिरएणं एगा जोयणकोडी बायालीसं च सयसहस्साइं बत्तीसं च सहस्साइं नव य बत्तीसे जोयणसए परिक्खेवेणं' और ऊपर की

તેની પરિધિ ૧૪૨૩૦૨૪૯/ એક કરોડ બેંતાલીસ લાખ ત્રીસ હજાર બસો ઓગણ પચાસ યોજનથી કંઈક વધારે છે. 'बाहिरगिरिपरिरएणं एगा जोयणकोडी बायालीसंच सतसहस्साइं छत्तीसंच सहस्साइं सत्त चोद्दसोत्तरे जोयणसए परिक्खेवेणं' બહારની બાજુ નીચેની પરિધિ ૧૪૨૩૬૭૧૪/ એક કરોડ બેંતાળીસ લાખ છત્રીસ હજાર સાતસો ને ચૌદ યોજનની છે. 'उवरिगिरि परिरएणं एगा जोयणकोडी वायालीसंच सयसहस्साइं नवय बत्तीसे जोयणसए परिक्खेवेणं' તેની ઉપરની પરિધિ એક કરોડ બેંતાળીસ લાખ બત્રીસ હજાર નવસો બત્રીસ યોજનની છે. 'मूले विच्छिन्ने मज्झे संखित्ते उप्पिं तणुए अंतो सण्हे मज्झे

सहस्राणि नव च द्वात्रिंशदधिकानि योजनशतानि–१४२३२९३२ परिक्षेपेण इत्थं प्रमाणोपेतो मानुषोत्तरपर्वतः प्रज्ञप्तः। अतएव–'मूले विच्छिन्ने–मज्झे संखित्ते उपरितणुए–अंतो सण्हे मज्झे उदग्गे–बाहिं दरिसणिज्जे–ईसिं सण्णि-सण्णे–सीहणिसाई' मूले–विस्तीर्णः–अतिपृथुत्वात् मध्ये संक्षिप्तः–मध्यविस्तार-त्वात्, उपरितनुकः स्तोकबाहल्याभावात्, अन्तः श्लक्ष्णः–मृष्टः मध्योदग्रः प्रधानः, बहिर्दर्शनीयः ईषत्–निषण्णः सिंहवन्निषीदतीत्येवं शीलवान् सिंहनिषादी यथा-ऽग्रतन चरणौ उत्तम्भ्य पश्चात्तनचरणौ सङ्कोच्य सिंहः पुताभ्यां मनाक्लग्नः साटोपं सिंहो निषीदति तथाऽयं मानुषोत्तरो गिरि जम्बूद्वीपदिशि छिन्नटंकः उन्नतः पश्चार्धेनोपरितनभागा दारभ्य पृथुत्ववृद्ध्याऽनि निम्नः। एतदेवाति व्यक्तमाह–'अवद्धजवरासि संठाणसंठिए–सव्व जंबूणयामए अच्छे सण्हे जाव पडिरूवे' अपगतमर्द्धं यस्य सोऽपार्द्धः अपार्धो यो यवश्च राशिश्च अपार्द्धयवराशी तयोरिव यत्संस्थानं तद्वत्संस्थितः, तथा यवो राशिश्च धान्यानामपान्तराले ऊर्ध्वा-धोभागेन छिन्नो मध्यभागे छिन्नटङ्क इव भवति बहिर्भागे तु शनैः २ पृथुत्वं वृद्ध्या निम्नो निम्नतरस्तद्वद् एषोऽपि। सर्वजम्बूनदमयोऽच्छः श्लक्ष्णः लण्हो

परिधि १४२३२९३२ योजन की है 'मूले विच्छिन्ने मज्झे संखित्ते उप्पिं तणुए अंतो सण्हे मज्झे उदग्गे' यह पर्वत इस तरह से मूल में विस्तीर्ण मध्य में संक्षिप्त और ऊपर में संकुचित हो गया है यह भीतर में श्लक्ष्ण–चिकना है, मध्य में ऊंचा है 'बाहिं दरिसणिज्जे' बाहर में दर्शनीय है 'ईसिं सण्णिसण्णे सीहणीसाई अवद्धजवरासि-संठाणसंठिते सव्व जंबूणयामए अच्छे सण्हे जाव पडिरूवे' अतएव यह ऐसा है कि जैसा सिंह आगे के दो पैरों को लम्बा कर और पीछे के दो पैरों कों संकुचित करके बैठा हो इसीलिये इसका संस्थान आधे यव की राशि के जैसा हो गया है यह पर्वत पूर्णरूप से जांबू-नदमय है स्वच्छ–आकाश और स्फटिक जैसा निर्मल है श्लक्ष्ण हैं

उदग्गे' આ પર્વત આ રીતે મૂળમાં વિસ્તારવાળો મધ્યમાં સંક્ષિપ્ત થયેલ અને ઉપરના ભાગમાં સંકોચાયેલ છે. આ અંદરના ભાગમાં શ્લક્ષ્ણ–ચીકણો છે. મધ્યમાં ઉંચો છે. 'बाहिं दरिसणिज्जे' બહારના ભાગમાં દર્શનીય છે. 'ईसिं संणिसण्णे सीहणीसाई अवद्ध जवरासि संठाणसंठिते सव्व जंबूणयामए अच्छे संण्हे जाव पडिरूवे' આ પર્વત એવો જણાય છે કે જેમ સિંહ આગળના બે પગોને લાંબા કરીને અને પાછળા બે પગોને સંકોડિને બેઠેલ હોય, તેથી તેનું સંસ્થાન અર્ધાયવની રાશી–ઢગલા જેવું થઈ ગયેલ છે. આ પર્વત પૂર્ણ રીતે જાંબૂનદમય છે. સ્વચ્છ–આકાશ અને સ્ફટિક મણિના જેવો નિર્મળ છે. શ્લક્ષ્ણ

घृष्टः यावत्प्रतिरूपः प्राग्वत् । 'उभयो पासिं दोहिं पउमवरवेइयाहिं दोहि य वणसंडेहिं सव्वओ समंता संपरिक्खित्ते' उभय पार्श्वत द्वाभ्यां पद्मवरवेदिकाभ्यां द्वाभ्यां च वनषण्डाभ्यां सर्वतः समन्तात् संपरिक्षिप्तः । 'वण्णओ दोण्ह वि' द्वयोरत्र वर्णनं पद्मवरवेदिकायाः वनषण्डस्य च कर्तव्यम् । 'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ माणुसुत्तरे पव्वए० २ गोयमा ! माणुसुत्तरस्स णं पव्वयस्स अंतो मणुया उप्पिं सुवण्णा बाहिं देवा तत्ते०' तत्केनार्थेन भदन्त ! मानुषोत्तरः पर्वतः २ एवमुच्यते गौतम ! मानुषोत्तरपर्वतस्यान्तर्मनुष्याः उपरि सुवर्णकुमार बहिर्देवाश्च परिवसन्ति तत्तेनार्थेन मानुषोत्तरः २ कथ्यते । 'अदुत्तरं च णं गोयमा ! माणुसुत्तरं पव्वयं मणुया ण कया वि विइवइंसु वा वीइवयन्ति वा वीइवइस्संति वा

यावत् प्रतिरूप हैं 'उभओ पासिं दोहिं पउमवरवेदियाहिं दोहिं वणसंडेहिं सव्वओ समंता संपरिक्खित्ते' इनकी दोनों तरफ दो पद्मवर-वेदिकाएं और वनषण्ड वर्तुलाकार में स्थित हैं 'वण्णओ दोण्ह वि' इन दोनों का यहां पर वर्णन कर लेना चाहिये 'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ, माणुसुत्तरे पव्वते २' हे भदन्त ! इस मानुषोत्तर पर्वत का नाम मानुषोत्तर पर्वत ऐसा किस कारण से कहा जाता है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! माणुसुत्तरस्स णं पव्वयस्स अंतो मणुया उप्पिं सुवण्णा बाहिं देवा अदुत्तरं च णं गोयमा !' इस पर्वत का नाम मानुषोत्तर होने का यह कारण है कि इस मानुषोत्तर पर्वत के भीतर मनुष्य रहते हैं ऊपर सुपर्णकुमार रहते हैं और बाहर में देव रहते हैं अथवा हे गौतम ! इस पर्वत के इस नाम के होने का यह भी कारण है कि 'माणुसुत्तर पव्वतं मणुया ण कयाइ वितिवइंसु वा

ચિકાસવાળો છે. યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. 'उभओ पासिं दोहिं पउमवरवेदियाहिं दोहिं वणसंडेहिं सव्वओ समंता संपरिक्खित्ते' તેની બન્ને તરફ બે પદ્મવર વેદિકાઓ અને વનષંડ વર્તુલાકારથી રહેલ છે. 'वण्णओ दोण्ह वि' આ પદ્મવર વેદિકા અને વનખંડ એ બન્નેનું અહિયાં વર્ણન કરી લેવું જોઈએ. 'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ, माणुसुत्तरे पव्वए माणुसुत्तरे पव्वए' હે ભગવન્ આપ એવું શા કારણથી કહો છો કે આ માનુષોત્તર પર્વતનું નામ 'માનુષોત્તર' પર્વત એ પ્રમાણેનું છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा ! माणुसुत्तरस्स णं पव्वयस्स अंतो मणुया उप्पिं सुवण्णा बाहिं देवा अदुत्तरं णं गोयमा !' હે ગૌતમ ! આ પર્વતનું નામ માનુષોત્તર પર્વત એ પ્રમાણે થવાનું કારણ એ છે કે-આ માનુષોત્તર પર્વતની અંદર મનુષ્યો રહે છે, ઉપર સુપર્ણ કુમાર રહે છે. અને બહાર દેવો રહે છે. અથવા હે ગૌતમ ! આ પર્વતનું એ

णण्णत्थ चारणेहिं वा विज्जाहरेहि वा देवकम्मुणा वा वि' अथोत्तरं च गौतम ! मानुषोत्तरं पर्वतं मनुष्याः कदापि नहि व्यतिव्रजिवन्तो वा, व्यतिव्रजन्ति वा व्यतिव्रजिष्यन्ति वा नाऽन्यत्र चारणेभ्यो विद्याधरेभ्यो देवेभ्यः सामान्याः मनुजादयोऽपि, 'से तेणट्ठेणं गोयमा०' तत्तेनार्थेन गौतम ! अंतो मनुष्यैः उत्तरीतुमशक्यो यतस्तत एष मानुषोत्तरः कथ्यते। 'अदुत्तरं च णं जाव णिच्चे' अथोत्तरं च शाश्वतं नामधेयमस्य कदापि यन्नासीन्नास्ति न भविष्यतीति न, किन्त्वासीदस्ति भविष्यत्येवेति नित्यः शाश्वतः।

'जावं च णं माणुसुत्तरे पव्वए तावं च णं अस्सिं लोएत्ति पवुच्चइ जावं

वीतिवयंति वा वीतिवइस्संति वा' इस मानुषोत्तर पर्वत के ऊपर या इस मानुषोत्तर पर्वत के बाहर मनुष्य अपनी शक्ति से न कभी गये हैं, न जाते हैं और न जावेगें। 'णण्णत्थ चारणेहिं वा विज्जाहरेहिं वा देव कम्मुणा वा वि' किन्तु जो जंघाचारण मुनि होते हैं या विद्याचारणमुनि होते हैं वे या जिनको देव हरण कर ले जाते हैं वे मनुष्य ही उससे बाहर जाते हैं 'से तेणट्ठेणं' गोयमा०' इसी कारण से हे गौतम ! मैंने इस का नाम मानुषोत्तर पर्वत ऐसा कहा है 'अदुत्तरं च णं जाव णिच्चेति' अथवा मानुषोत्तर ऐसा इसका नाम अनिमित्तक है क्योंकि यह नित्य है इसका यह नाम पहिले नहीं था— ऐसा नहीं है अब भी नहीं है ऐसा भी नहीं है और आगे भी नहीं रहेगा ऐसा भी नहीं है अतः यह पहिले भी था अब भी है और

પ્રમાણે નામ થવાનું એ પણ કારણ છે—કે—'माणुसुत्तरपव्वतं मणुया ण कयाइ वितिवइंसु वा वितिवयंति वा, वितिवइस्संति वा' આ માનુષોત્તર પર્વતની ઉપર અથવા આ માનુષોતર પર્વતની બહાર મનુષ્યો પોતાની શક્તિથી ક્યારેય ગયા નથી. જતા પણ નથી. અને જશે પણ નહીં 'णण्णत्थ चारणेहिं वा विज्जाहरेहिं वा देव कम्मुणावा वि' જે જંઘાચરણ મુનિ હોય છે, અથવા વિદ્યાચારણ મુનિ હોય છે, તેઓ અથવા જેમને દેવો હરણ કરીને લઈ જાય છે, એવા મનુષ્યોજ આ માનુષોતર પર્વતની બહાર જાય છે, 'से तेणट्ठेणं गोयमा !' એજ કારણથી હે ગૌતમ ! મેં એવું કહ્યું છે કે—આનું નામ માનુષોત્તર પર્વત છે. 'अदुत्तरं च णं जाव णिच्चे' અથવા માનુષોત્તર એ પ્રમાણેનું આ નામ તેનું નિમિત્ત વિનાનું છે, કેમકે એ નિત્ય છે. તેનું આ નામ પહેલા ન હતું તેમ નથી. વર્તમાનમાં પણ નથી તેમ પણ નથી, અને ભવિષ્યમાં પણ તે રહેશે નહીં તેમ પણ નથી. તેથી એ પહેલાં પણ એ નામ વાળો હતો વર્તમાનમાં પણ એજ પ્રમાણે તેનું નામ છે. અને ભવિષ્યમાં પણ એજ નામ વાળો રહેશે.

च णं वासाइ वा वासधराइ वा, तावं च णं अस्सिं लोएत्ति पवुच्चइ, जावं च णं गेहाइ वा गेहावयणाइ वा, तावं च णं अस्सिं लोएत्ति पवुच्चइ जावं च णं गामाइ वा जाव रायहाणीइ वा, तावं च णं अस्सिं लोएत्ति पवुच्चइ, जावं च णं अरहंता चक्कवट्टि बलदेवा वासुदेवा पडिवासुदेवा चारणा विज्जाहरा समणा समणीओ सावया सावियाओ मणुया पगइभद्दया विणीया तावं च णं अस्सिं लोएत्ति पवुच्चइ' यावत्कालं खलु मानुषोत्तरः पर्वतः यावद्भारतादि वर्षाणि वर्षधरपर्वताः यावच्च खलु गृहाणीति वा गृहापतनानीति वा-गृहागमनानि यावच्च

आगे भी रहेगा इसीलिये इसे नित्य शाश्वत कहा गया है 'जावं च णं माणुसुत्तरे पव्वते तावं च णं अस्सिंलोए ति पवुच्चति' जहां तक यह मानुषोत्तर पर्वत है वहां तक यह मानुषलोक है इस के बाद मानुषलोक नहीं है 'जावं च णं वासातिं वा वासधरातिं वा तावं च णं अस्सिंलोए त्ति पवुच्चति' जहां तक भरतादि क्षेत्र हैं वर्षधर पर्वत हैं वहां तक यह मनुष्यलोक है 'जावं च णं गेहाइ वा गेहावयणाति वा तावं च णं अस्सिं लोएति पवुच्चति' जहां तक घर हैं, घरों में आता जाता है वहां तक मनुष्यलोक है 'जावं च णं गामाति वा जाव रायहाणीति वा तावं चणं अस्सिंलोएत्ति पवुच्चति' जहां तक गांव हैं, यावत् राजधानियां हैं वहां तक यह मनुष्यलोक है यहां यावत् शब्द से खेट कर्वट मडम्ब आदिकों का ग्रहण हुआ है 'जावं च णं अरहंता चक्कवट्टि बलदेवा, वासुदेवा चारणा विज्जाहरा समणा समणीओ साविया सावियाओ मणुया पगति भद्दगा विणीता तावं च णं

તેથીજ તેને નિત્ય અર્થાત્ શાશ્વત કહેલ છે. 'जावं च णं माणुसुत्तरे पव्वते तावं च णं अस्सिंलोएत्ति पवुच्चंति' જ્યાં સુધી આ માનુષોત્તર પર્વત છે, ત્યાં સુધી આ મનુષ્યલોક છે. તે પછી મનુષ્યલોક નથી. 'जावं च णं वासातिं वा वासधरातिं वा तावं च णं अस्सिं लोएत्ति पवुच्चत्ति' જ્યાં સુધી ભરત વિગેરે ક્ષેત્ર છે, વર્ષધર પર્વત છે, ત્યાં સુધી આ મનુષ્યલોક છે. 'जावं च णं गेहाइवा गेहावयणातिवा तावं च णं अस्सिं लोएति पवुच्चति' જ્યાં સુધી ઘર છે, ઘરોમાં આવે જાય છે, ત્યાં સુધી મનુષ્યલોક છે, 'जावं च णं गामाति वा जाव रायहाणीति वा तावं च णं अस्सिं लोएत्ति पवुच्चति' જ્યાં સુધી ગામ છે, યાવત્ રાજધાનીયો છે, ત્યાં સુધી આ મનુષ્યલોક છે. અહીયાં યાવત્ શબ્દથી ખેટ, કર્બટ મડંબ વિગેરેનું ગ્રહણ થયેલ છે. 'जावं च णं अरहंत चक्कवट्टि बलदेवा, वासुदेवा पडिवासुदेवा चारणा विज्जाहरा समणा समणीयो सात्रिया सावियाओ मणुया पगइभद्दया विणीता ताव च णं अस्सि लोएति पवुच्चति' જ્યાં સુધી

खलु ग्रामाः इति वा यावत्-नगराणीति वा राजधानीति वा यावच्च खलु अर्हन्तश्चक्रवर्ति वलदेव वासुदेवाः चारणा जंघाचारिणो विद्याधराः श्रमणाः श्रमण्यः श्रावकाः श्राविकाः मनुष्याः प्रकृतिभद्रा विनीताः तावत्कालं खलु अयं मनुष्यलोक इति प्रोच्यते न ततः परतः, अर्हदादयो मनुजान्ता अस्मिन्नेव मनुष्यलोके भवन्ति नाऽन्यत्रेति भावः। 'जावं च णं समयाइ वा-आवलियाइ वा' यावच्च खलु समय इति वा तत्र-समयः परमनिरुद्धः कालविशेषः यस्याधो विभागः

अस्सिंलोएति पवुच्चति' जहां तक अरहंत, चक्रवर्ती, बलदेव, वासुदेव, प्रतिवासुदेव, चारण ऋद्धिधारी मनुष्य, विद्याचारणमुनि, श्रमण, श्रमणियां, श्रावक, श्राविका एवं भद्र प्रकृति वाले मनुष्य हैं वहां तक यह मनुष्यलोक है 'जावं च णं समयाति वा आवलियाति वा आणापाणूइति वा थोवाइ वा लवाइ वा मुहुत्ताइ वा दिवसाति वा अहोरत्ताति वा पक्खाति वा मासाति वा उदूनि वा अयणाति वा संवच्छराणि वा जुगाणि वा, वाससताति वा वाससहस्साति वा, वाससयसहस्साई वा पुव्वंगाति वा पुव्वाति वा' जहां तक समय है, आवलिका है, श्वासोच्छ्वास है, स्तोक, लव, मुहूर्त्त, दिवस, अहोरात्र, पक्ष, मास, ऋतु अयन संवत्सर, युग, वर्षशत, वर्षसहस्र, वर्ष शतसहस्र, पूर्वांग, पूर्व 'तुडियंगाति वा' त्रुटितांग 'एवं पुव्वे, तुडिए, अडडे, अववे, हुहुकए, उप्पले, पउमे, णलिणे, अच्छिणिउरे, अउते णउते, मउते, चूलिया, सीसपहेलिया' इसी तरह पूर्व त्रुटित, अडड, अवव, हुहुक, उत्पल, पद्म, नलिन, अर्थनिकुर, अयुत, नयुत, मयुत, चूलिका

અરહંત ચક્રવર્તિ, બલદેવ, વાસુદેવ, પ્રતિવાસુદેવ ચારણ ઋદ્ધિધારી મનુષ્ય, વિદ્યાચારણ મુનિ, શ્રમણ, શ્રમણિયો શ્રાવક શ્રવિકા અને ભદ્ર પ્રકૃતિવાળા મનુષ્ય છે, ત્યાં સુધી આ મનુષ્યલોક છે. 'जावं च णं समयाति वा आवलियाति वा आणापाणूइति वा थोवाइवा लवाइ वा मुहुत्ताइवा दिवसाइवा अहोरत्ताति वा पक्खाति वा, मासातिवा, उदूतिवा, अयणातिवा, संवच्छरातिवा, जुगातिवा, वाससतातिवा, वाससहस्सातिवा, वाससयसहस्सातिवा, पुव्वंगातिवा, पुव्वातिवा' જ્યાં સુધી સમય છે, આવલિકા છે, શ્વાસોચ્છવાસ છે, સ્તોક, લવ, મુહૂર્ત, દિવસ; અહોરાત્ર, પક્ષ, માસ, ઋતુ, અયન, સંવત્સર, યુગ; વર્ષશત, વર્ષ સહસ્ર, વર્ષશત સહસ્ર, પૂર્વાંગ, પૂર્વ, 'तुडियंगातिवा, ત્રુટિતાંગ 'एवं पुव्वे, तुडिए, अडडे,' अववे, हुहुकए, उप्पले, पउमे, नलिणे, अच्छणिउरे, अउरे, णउते, मउते, चूलिया, सीस पहेलिया' એજ પ્રમાણે પૂર્વ, ત્રુટિત, અડડ, અવવ, હુહુક, ઉત્પલ, પદ્મ, નલિન, અર્થ નિકુર, અયુત, નયુત, મયુત, ચૂલિકા, શીર્ષ પ્રહેલિકા 'जाव य सीस

कर्तुं न शक्यते, स च सूचिकदारकस्तरुणो बलवान् इत्यादि पूर्वोक्त विशेषण-विशिष्टो यावन्निपुणशिल्पोपगतः एकां महतीं पटशाटिकां गृहीत्वा त्वरितं हस्त-मात्रमपसारयन् यावताकालेनोपरितन तन्तुगतमुपरितनं पक्ष्म छिनत्ति ततोऽपि मनाक् सूक्ष्मतरो जघन्ययुक्ता संख्यातकं समयानां समुदायं एकावलिका, आव-

---

शीर्षप्रहेलिका 'जावं च सीसपहेलियंगेति वा सीसपहेलियाति वा पलिओवमेति वा सागरोवमेति वा उस्सप्पिणीति वा ओसप्पिणीति वा तावं च णं अस्सि लोगे वुच्चति' यावत् शीर्ष प्रहेलिकांग, शीर्ष प्रहेलिका, पल्योपम, सागरोपम' उत्सर्पिणी, अवसर्पिणी, ये सब हैं वहां तक मनुष्यलोक है काल का जो सबसे सूक्ष्म अंश है कि जिस का पुनर्विभाग नहीं हो सकता है उसका नाम समय है इसका पहिले खुलाशा तरुण बलवान् आदि विशेषण विशिष्ट दर्जी के लडके द्वारा एक वडी शाटिका को लेकर बहुत ही शीघ्र फाडने रूप कार्य से किया गया है अर्थात् जैसे कोई तरुण बलवान आदि विशे-षणों वाला दर्जी का लडका एक वडी भारी शाटिका को जब फाडता है तो वहुत ही जल्दी से फाड देता है देखने वालों को यही प्रतीत होता है कि इसने इस शाटिका को बहुत ही शीघ्र से फाड दिया है परन्तु वह शाटिका अनेक समयों में फटी है एक समय में नहीं क्योंकि पहिले उसका ऊपर का तन्तु फटा है फिर द्वितीय तन्तु फटा है इत्यादि क्रम से उस शाटिका के फटने में अनेक समय लग चुके हैं—परन्तु

पहेलियंगेति वा सीसपहेलियाति वा पलिओवमेति वा सागरोवमेति वा, उंवस-प्पिणीति वा ओसप्पिणीति वा तावं च णं अस्सि लोगे वुच्चति' શીર્ષપ્રહેલિકાંગ, શીર્ષપ્રહેલિકા, પલ્યોપમ, સાગરોપમ, ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી, એ બધા છે, ત્યાં સુધી મનુષ્યલોક છે. કાલને। જે સૌથી સૂક્ષ્મ અંશ છે, કે જેને। ફરિથી વિભાગ થઈ શકતો નથી. તેનું નામ સમય છે, આનું પહેલું ઉદાહરણ તરૂણુ બળવાન વિગેરે વિશેષણોથી યુક્ત દરજીના છોકરા દ્વારા એક મોટી સાડી લઇને એકદમ જલ્દિ ફાડવા રૂપ કાર્ય છે. અર્થાત્ જેમ કોઈ તરૂણુ બળવાન વિગેરે વિશેષણોવાળો દર્જીને। છોકરો એક ઘણી મોટી સાડીને જ્યારે ફાડે છે, તો તે ઘણોજ જલ્દિ તે ફાડી નાખે છે, જોવા વાળાને એમજ જણાય છે કે— આણે આ સાડીને ઘણીજ જલ્દિ ફાડી નાખી છે. પરંતુ એ સાડી ખરી રીતે તો અનેક સમયમાં ફાડી છે. તે એક સમયમાં ફાટેલ નથી. પહેલાં તેને। ઉપરને। તાંતણો ફાટેલ છે, તે પછી બીજો તાંતણો ફાટેલ છે, વિગેરે ક્રમથી એ સાડીને ફાડવામાં અનેક સમય લાગી ચૂકેલ છે. પરંતુ જોનારને એક સમય જેવુંજ

लिकेति वा। 'आणापाणूइ इति वा' आनप्राणाविति वा तत्र–संख्येया आवलिका एकउच्छ्वासः संख्येयावलिका–एको निःश्वासः हृष्टनीरोगस्य श्रमबुभुक्षादिना-निरूपकृष्टस्य यावता कालेन श्वास–निःश्वासौ जायेते तावान् काल आनप्राणः।

उक्तश्च–'हट्ठस्स अणवकल्लस्स निरुवकिट्ठस्स जंतुणो।
एगे ऊसासनीसासे एस पाणुत्ति वुच्चइ॥
हृष्टस्याऽनवकृष्टस्य निरुपक्लिष्टस्य जन्तुनः।
एको च्छ्वासनिःश्वासो एष प्राण इति उच्यते॥१॥

देखने वालों को एक समय जैसा प्रतीत होता है अतः कालका सब से सूक्ष्म जिसका पुनः विभाग नहीं हो सकता है वही समय है जघन्य संख्यात समयों का जो समुदाय है उसका नाम एक आवलिका है। एक आवलिका असंख्यात समयों की होती है। संख्यात आवलिकाओं का उच्छ्वास काल होता है और संख्यात आवलिकाओं का ही एक निःश्वास काल होता है हृष्ट, एवं नीरोग पुरुष का श्रम एवं बुभुक्षा आदि रहित अवस्था में जो स्वाभाविक श्वासोच्छ्वास आते जाते हैं उस काल का नाम आनप्राण काल है। उक्तंच–

'हट्ठस्स अणवकल्लस्स निरुवकिट्ठस्स जंतुणो,
एगे ऊसासनीसासे एस पाणुत्ति वुच्चए'

श्वासोच्छ्वास का नाम प्राण भी हैं। सात प्राणों का एक स्तोक होता है सात स्तोकों का एक लव होता है ७७ लवों का एक मुहूर्त्त होता है। तदुक्तम्–

લાગે છે. તેથી કાળનો સૌથી સૂક્ષ્મ કે જેનો ફરીથી વિભાગ થઇ શકતો નથી. એ જ સમય છે. જઘન્ય સંખ્યાત સમયોનો જે સમુદાય છે, તેનું નામ એક આવલિકા છે. એક આવલિકા અસંખ્યાત સમયોની થાય છે. સંખ્યાત આવલિકાઓનો એક ઉચ્છવાસ કાળ હોય છે. અને સંખ્યાત આવલિકાઓનો એક નિશ્વાસ કાળ હોય છે. હૃષ્ટ અને નિરોગી પુરૂષોનો શ્રમ અને ભૂખ વિનાની અવસ્થામાં જે સ્વભાવિક શ્વાસોચ્છવાસ આવે જાય છે. એ કાળનું નામ આન-પ્રાણ કાળ છે. કહ્યું પણ છે

हट्ठस्स अणवकल्लस्स निरुवकिट्ठस्स जंतुणो,।
एगे ऊसास निसासे एस पाणुत्ति वुच्चइ॥

શ્વાસોચ્છવાસનું નામ પ્રાણ પણ છે. સાત પ્રાણોનો એક સ્તોક થાય છે, સાત સ્તોકોનો એક લવ હોય છે. ૭૭ સત્યોતેર લવોનું એક મુહૂર્ત થાય છે. કહ્યું પણ છે કે

'थोवाइ वा-लवाइ वा-मुहुत्ताइ वा' स्तोकः (सप्तप्राणाः) एकः स्तोक इति वा, लवा इति वा सप्तस्तोका एको लवः, मुहूर्त इति वा सप्तसप्ततिर्लवा एको मुहूर्त्तः। तदुक्तम्—

'सत्तपाणूणि से थोवे, सत्त थोवाणि से लवे।
लवाण सत्त हत्तरिए, एस मुहुत्ते वियाहिए ॥१॥
सप्तप्राणाः स स्तोकः सप्तस्तोकाः स लवः।
लवानां सप्तसप्तति रेषो मुहूर्तो व्याख्यातः '॥१॥'

मुहूर्त्ते आवलिका परिमाणमाह—

'एगाकोडी सत्तट्ठि लक्खा सत्तरी सहस्सा य।
दो य सया सोलहिया आवलियाणं मुहुत्तंमि ॥
एका कोटी सप्तषष्टिर्लक्षा सप्तसप्ततिः सहस्राणि।
द्वे च शते षोडशाधिके आवलिकानां मुहूर्त्ते ॥१॥ १६७७७२१६।

उच्छ्वासश्चैकस्मिन्मुहूर्त्ते—

'तिन्नि सहस्सा सत्त य सयाइं तेयत्तरिं च ऊसासा।
एस मुहुत्तो भणिओ सव्वेहि अनंतनाणीहिं ॥
त्रीणि सहस्राणि सप्त च शतानि त्रिसप्तत्यधिकानि च उच्छ्वासाः।
एष मुहूर्तो भणितः सर्वैरनन्तज्ञानिभिः ॥१॥ इति.।

'सत्तपाणूणि से थोवे, सत्त थोवाणि से लवे।
लवाण सत्तहत्तरिए एस मुहुत्ते वियाहिए'

एक मुहूर्त्त में आवलिकाओं का प्रमाण 'एगाकोडि सत्तट्ठि लक्खा सत्तरी सहस्सा य, दो य सया सोलहिया आवलियाणं मुहुत्तंमि' इस कथन के अनुसार एक करोड ६७ लाख ७७ हजार दो सौ सोलह होता है एक मुहूर्त्त में उच्छ्वासों का प्रमाण 'तिन्नि सहस्सा सत्त य सयाइं तेयत्तरिं च ऊसासा एस मुहुत्तो भणिओ सव्वेहिं अणंत-

---

सत्त पाणूणि से थोवे, सत्तथोवाणि से लवे।
लवाणसत्तहत्तरिए एस मुहुत्ते वियाहिए ॥

એક મુહૂર્તની આવલિકાઓનું પ્રમાણ નીચે પ્રમાણે છે-

एगाकोडि सत्तट्ठि लक्खा सत्तरा सहस्साय।
दोय सया सोलहिया आवलियाणं मुहुत्तंमि ॥

આ કથન પ્રમાણે ૧ એક કરોડ ૬૭ સડસઠ લાખ ૭૭ સત્યોતેર હજાર બસો સોળ થાય છે. એક મુહૂર્તમાં ઉચ્છ્વાસોનું પ્રમાણ-

तिन्नि सहस्सा सत्त य सयाइं तेयत्तरिय
एस मुहुत्तो भणिओ सव्वेहिं ॱंत

'दिवसाइ वा अहोरत्ताइ वा पक्खाइ वा मासाइ वा उऊइ वा' दिवस इति वा ऽहोरात्रः इति वा पक्ष इति वा मास इति वा ऋतुरिति वा, द्वौ मासौ ऋतुराख्यातः ऋतवः षट् प्रकीर्तिताः । 'आषाढाद्या ऋतवः' इति वचनात्, आषाढ श्रावणौ प्रावृड् भाद्रपदाश्वयुजौ वर्षारात्रस्ततः परम् । कार्तिको मार्गशीर्षश्च शरदित्यभिधीयते । हेमन्तः पौषमाघौ स्यात् वसन्तश्चैत्र फाल्गुनौ । ग्रीष्मर्तुर्ज्येष्ठवैशाखौ ऋतूनां गणनाक्रमात् ।। वसन्ताद्याऋतवः-वसन्त १ ग्रीष्म २ प्रावृट् ३ शरद् ४ हेमन्त ५ शिशिरान्ताः ६ गौतम ! अप्रमाणिकं तज् जिनाऽप्रतिपादितत्वात् । 'अयणाइ वा-संवच्छराइ वा-जुगाइ वा-वाससयाइ वा' अयनम्-त्रय ऋतवः द्वे

णाणीहिं' इस कथन के अनुसार ३ हजार ७ सौ तिहत्तर होता है तीस मुहूर्त्त का एक अहोरात्र होता है पन्द्रह अहोरात्र का एक पक्ष होता है दो पक्ष का एक महीना होता है दो महीने की एक ऋतु होती है ये ऋतुएं छह होती हैं-इनमें आषाढ और श्रावण ये प्रावृड् ऋतु में गर्भित है भाद्रपद और आश्विन ये वर्षारात्र में गर्भित है कार्तिक एवं मार्गशीर्ष ये दो शरद् ऋतु में गर्भित हैं। पौष और माघ-ये-दो-हेमंतऋतु में-गर्भित हैं- चैत्र- फाल्गुन ये वसन्त ऋतु में गर्भित हैं। ज्येष्ठ और वैसाख ये ग्रीष्मऋतु में गर्भित हैं प्रावृट् वर्षारात्र, शरद् हेमन्त, वसन्त और ग्रीष्म ये छह ऋतुएँ हैं। तीन ऋतुओं का एक अयन होता है दो अयनों का एक संवत्सर होता है। पांच संवत्सरों का एक युग होता है २० युगों का एक वर्ष शत होता

આ કથન પ્રમાણે ૩ ત્રણ હજાર ૭ સાતસો ૭૩ તોંતેર થાય છે. ત્રીસ મુહૂર્તની એક અહોરાત થાય છે. પંદર દિવસ રાતનો એક પક્ષ થાય છે. બે પખવાડિયાનો એક માસ થાય છે. બે મહિનાની એક ઋતુ થાય છે. એ ઋતુઓ છ હોય છે. તેમાં અષાઢ અને શ્રાવણ એ પ્રાવૃટ્ ઋતુની અંતર્ગત આવે છે. ભાદરવો અને આસો એ બે માસ વર્ષાઋતુની અંતર્ગત આવે છે. કાર્તિક અને માગશર એ બે માસ શરદ્ઋતુની અંતર્ગત આવે છે. પોષ અને માઘ એ બે માસ હેમંતઋતુની અંતગર્ત આવે છે. ચૈત્ર અને ફાગણ એ બે માસ વસંતઋતુની અંતર્ગત આવે છે. જેઠ અને વૈશાખ એ બે માસ ગ્રીષ્મ ઋતુની અંતગર્ત આવે છે. પ્રાવૃટ્, વર્ષા-રાત્ર, શરદ્, હેમંત, વસંત અને ગ્રીષ્મ એ છ ઋતુઓ છે. ત્રણ ઋતુઓનું એક અયન થાય છે, બે અયનોનું એક સંવત્સર થાય છે. પાચ સંવત્સરનો એક યુગ થાય છે. વીસ યુગોનું

अयने संवत्सरः पंचसंवत्सरा युगम् विंशतिर्युगानि वर्षशतमेकं भवति। अत्राऽहोरात्रे–मासे–वर्षे–वर्षशते चोच्छ्वासप्रमाणं पूर्वाचार्यैरेवं संकलितम्—

'एगं च सयसहस्सं ऊसासाणं तु तेरस सहस्सा।
नउयसएणं अहिया दिवसनिसिं होंति विन्नेया ॥१॥
मासे वि य ऊसासा लक्खा तित्तीससहस्स पणनउई।
सत्तसयाइं जाणसु कहियाई पुव्वसूरीहिं ॥२॥
चत्तारि य कोडीओ लक्खा सत्तेव होंति नायव्वा।
अडयालीससहस्सा चारसया होंति वरिसेणं ॥३॥
एकं च शतसहस्रम्–उच्छ्वासानां तु त्रयोदश सहस्राणि।
नयुत शतेनाधिका दिवसा निशा भवन्ति विज्ञेयाः ॥१॥
मासेपि च उच्छ्वासा लक्षास्त्रयस्त्रिंशत्सहस्राणि पंच नवतानि।
सप्तशतानि जानीहि कथितानि पूर्वसूरिभिः ॥२॥
चतस्रः कोटीकोटयः लक्षाः सप्तैव भवन्तीति ज्ञातव्यानि।
अष्टचत्वारिंशत्सहस्राणि चत्वारिशतानि भवन्ति वर्षेण ॥३॥ इतिच्छाया।

'वाससहस्साइ वा वाससयसहस्साइ वा' वर्षसहस्रमिति वा, वर्षशतसहस्र-

---

है। अहोरात्र में, मास में, वर्ष में और वर्ष शत में उच्छ्वास का प्रमाण पूर्वाचार्यों ने इस प्रकार से संकलित किया है–

'एगं च सयसहस्सं ऊसासाणं तु तेरस सहस्सा।
नउय सएणं अहिया, दिवस निसिं होंति विन्नेया ॥१॥
मासे विय ऊस्सासा लक्खा तित्तीसहस्स पणनउई।
सत्तसयाइं जाणसु कहियाइं पुव्व सूरीहिं ॥२॥
चत्तारि य कोडीओ लक्खा सत्तेव होंति नायव्वा।
अडयालीस सहस्सा चारसया होंति वरिसेणं' ॥३॥

એક વર્ષશત થાય છે. દિવસ રાતમાં, માસમાં, વર્ષમાં, અને વર્ષશતમાં, ઉચ્છવાસનું પ્રમાણ પૂર્વાચાર્યોએ આ રીતે સંકલિત કરેલ છે.

एगंच सयसहस्सं ऊसासाणं तु तेरस सहस्सा।
नउय सएणं अहिया, दिवसा निसिं होंति विन्नेया ॥ १ ॥
मासे विय उस्सासा लक्खा तित्तीसहस्स पणनउई।
सत्तसयाइं जाणसु कहियाइं पुव्वसूरीहिं ॥ २ ॥
चत्तारिय कोडीओ लक्खा सत्तेव होंति नायव्वा।
अडयालीस सहस्सा चारसया होंति वरिसेणं ॥ ३ ॥

मिति वा दशवर्षशतानि वर्षसहस्रं शतं वर्षसहस्राणां वर्षशतसहस्रं भवति, 'पुव्वंगाइ वा' पूर्वाङ्गमिति वा चतुरशीति वर्षशतसहस्राणि एकं पूर्वाङ्गं भवति, 'पुव्वाइ वा' पूर्वमिति वा-चतुरशीतिः पूर्वाङ्गशतसहस्राणि एकं पूर्वं भवति, 'तुडियंगाइ वा' त्रुटिताङ्गमिति वा चतुरशीतिः पूर्ववर्षशतसहस्राणि एकं त्रुटिताङ्गं भवति । 'एवं पुव्वे तुडिए अडडे अववे हूहुकए उप्पले पउमे णलिणे अच्छिणिउरे अउए नउए –मउए चूलिया सीसपहेलिया जाव य सीसपहेलियंगेइ वा' पूर्वम् त्रुटितम् अडडम् अववम् हुहुकम् उत्पलम् पद्मम्–नलिनम् अर्थनिकुरम् अयुतम् नयुतम्

एक दिन रात में ११३९०० उच्छ्वासनिः श्वास होते हैं एक मास में ३३९५७०० उच्छ्वास निःश्वास होते हैं। एक वर्ष में ४०७-४८४०० होते हैं। दश सौ वर्ष का एक हजार वर्ष होता है १०० हजार वर्षों का एक लाख वर्ष होता है चौरासी लाख वर्ष का एक पूर्वाङ्ग होता है चौरासी लाख पूर्वाङ्ग का एक पूर्व होता है चौरासी लाख पूर्वों का एक त्रुटिताङ्ग होता है चौरासी लाख त्रुटितांगों का एक त्रुटित होता है चौरासी लाख त्रुटितों का एक अडडाङ्ग होता है चौरासी लाख अडडांगों का एक अडड होता है चौरासीलाख अडडों का एक अववाङ्ग होता है चोरासी लाख अववाङ्गों का एक अवव होता है चौरासी लाख अववों का एक हुहुकाङ्ग होता है चौरासी लाख हुहुकाङ्गों का एक हुहुक होता है चौरासी लाख हुहुकों का एक उत्पलाङ्ग होता है ८४ लाख उत्पलाङ्गों का एक उत्पल होता है ८४ लाख उत्पलोंका एक पद्माङ्ग होता है ८४ लाख पद्माङ्गों का एक पद्म

એક દિવસ રાતમાં ૧૧૩૯૦૦/ એક લાખ તેર હજાર ને નવસો ઉચ્છવાસ નિઃશ્વાસ થાય છે. એક મહીનામાં ૩૩૯૫૭૦૦ તેત્રીસ લાખ પંચાણું હજાર ને સાતસો થાય છે. એક વર્ષમાં ૪૦૭૪૮૪૦૦ ચાર કરોડ સાત લાખ અડ-તાળીસ હજારને ચારસો થાય છે. દસસો વર્ષના એક હજાર વર્ષ થાય છે. ૧૦૦ સો હજાર વર્ષના એક લાખ વર્ષ થાય છે. ચોર્યાસી લાખ વર્ષનું પૂર્વાંગ થાય છે. ચોર્યાસી લાખ પૂર્વાંગનું એક પૂર્વ થાય છે. ચોર્યાસી લાખ પૂર્વાંગનું એક ત્રુટિતાંગ થાય છે. ચોર્યાસી લાખ ત્રુટિતાંગોનું એક ત્રુટિત થાય છે. ચોર્યાસી લાખ ત્રુટિતોનું એક અડડાંગ થાય છે. ચોર્યાસી લાખ અડડોનું એક અવવાંગ થાય છે. ચોર્યાસી લાખ અવવોનું એક અવવ થાય છે. ચોર્યાસી લાખ અવવોનું એક હુહુકાંગ થાય છે. ચોર્યાસી લાખ હુહુકાંગનું એક હુહુક થાય છે. ચોર્યાસી લાખ હુહુકનું એક ઉત્પલાંગ થાય છે. ચોર્યાસી લાખ ઉત્પલાંગોનું એક પદ્માંગ થાય છે. ચોર્યાસી લાખ

मयुतम् चूलिका शीर्षप्रहेलिका यावत् शीर्षप्रहेलिकाङ्गमिति वा एकस्मात् स्वपूर्वसमयबोधकात् परो यः सः चतुरशीत्याशतसहस्रैर्विशिष्टः। एतावानेवगणितशास्त्रस्य विषयः, अतः परम्-औपमिकं कालपरिमाणमाह-'पलिओवमेइ वा' पल्योपममिति वा-(एतस्य परिमाणं संग्रहिणी टीकादितो ज्ञेयम्, अप्रक्रान्तत्वान्नेह विस्तार्यते) 'सागरोवमेइ वा' सागरोपममिति वा-पल्योपमानां दशकोटि-

होता है ८४ लाख पद्मों का एक नलिनाङ्ग होता है ८४ लाख नलिनाङ्गों का एक नलिन होता है ८४ लाख नलिनों का एक अर्थनिकुराङ्ग होता है ८४ लाख अर्थनिकुराङ्गों का एक अर्थनिकुर होता है ८४ लाख अर्थनिकुरों का एक अयुताङ्ग होता है ८४ लाख अयुताङ्गों का एक अयुत होता है ८४ लाख आयुतों का एक प्रयुताङ्ग होता है चौरासी लाख प्रयुताङ्गों का एक प्रयुत होता है ८४ लाख प्रयुतों का एक नयुताङ्ग होता है ८४ लाख नयुताङ्गों का एक नयुत होता है ८४ लाख नयुतों का एक चूलिकाङ्ग होता है ८४ लाख चूलिकाङ्गों की एक चूलिका होती है ८४ लाख चूलिकाओं की एक शीर्षप्रहेलिकाङ्ग होती है ८४ लाख शीर्षप्रहेलिकाङ्गों की एक शीर्षप्रहेलिका होती है, इतना ही यह गणित का विषय है इस के बाद उपमाद्वारा काल का परिमाण प्रकट किया जाता है पल्योपम का स्वरूप संग्रहणी की टीका आदि से ही जाना जा सकता है अप्रक्रान्त होने से वह यहां नही

પદ્માંગોનું એક પદ્મ થાય છે. ચોર્યાસી લાખ પદ્મોનું એક નલિનાંગ થાય છે. ચોર્યાસી લાખ નલિનાંગનું એક નલિન થાય છે. ચોર્યાસી લાખ નલિનોનુ એક અર્થ નિકુરાંગ થાય છે. ચોર્યાસી લાખ અર્થ નિકુરાંગનું એક અર્થ નિકુર થાય છે. ચોર્યાસી લાખ અર્થ નિકુરોનું એક અયુતાંગ થાય છે. ચોર્યાસી લાખ અયુતાંગનું એક અયુત થાય છે. ચોર્યાસી લાખ અયુતનું એક પ્રયુતાંગ થાય છે. ચોર્યાસી લાખ પ્રયુતાંગનું એક પ્રયુત થાય છે. ચોર્યાસી લાખ પ્રયુતોનું એક નયુતાંગ થાય છે. ચોર્યાસી લાખ નયુતાંગોનું એક નયુત થાય છે. ચોર્યાસી લાખ નયુતોનું એક ચૂલિકાંગ થાય છે. ચોર્યાસી લાખ ચૂલિકાંગોની એક ચૂલિકા થાય છે. ચોર્યાસી લાખ ચૂલિકાઓની એક શીર્ષપ્રહેલિકાંગ થાય છે. ચોર્યાસી લાખ શીર્ષપ્રહેલિકાંગની એક શીર્ષ પ્રહેલિકા થાય છે. આટલા સુધીજ ગણિતનો વિષય છે. આના પછી ઉપમા દ્વારા કાળનું પરિમાણ બતાવવામાં આવે છે. પલ્યોપમનું સ્વરૂપ સંગ્રહણી ગાથાની ટીકા વગેરેમાંથી જાણી શકાય છે. અનાવશ્યક હોવાથી તે અહીયાં બતાવવામાં આવેલ નથી. ૧૦ દસ પલ્યોપમનો

कोटचः एकं सागरोपमम्, 'अवसप्पिणीइ वा' सागरादशकोटिकोटयः (सुषम-सुषमाद्यारकक्रमेण' एकाऽवसर्पिणी, 'ओसप्पिणीइ वा' सागरादशकोटिकोटयः दुष्पम-दुष्पमादि (आरक) क्रमेण-एका उत्सर्पिणीज्ञेया । 'तावं च णं अस्सि लोएत्ति पवुच्चइ-जावं च णं वादरे विज्जुकारे वायरे थणिय सद्दे तावं च णं अस्सि मणुस्सलोएत्ति पवुच्चइ, जावं च णं बहवे ओराला वलाहगा संसेयंति संमुच्छंति वासं वासंति तावं च णं अस्सिलोए, जावं च णं बायरे तेउकाए तावं च णं अस्सिलोए, जावं च णं आगराइ वा नदी उदइ वा णिहीइ वा तावं च णं अस्सिलोगित्ति पवुच्चइ. जावं च णं अगडाइ वा णदीइ वा तावं च णं अस्सि-

प्रकट किया गया है १० पल्योपमों का एक सागर होता है १० कोडा कोडी सागरों का एक अवसर्पिणी और १० कोडाकोडी ही सागरों की एक उत्सर्पिणी काल होता है 'जावं च णं वायरे, विज्जुकारे, वायरे थणियसद्दे, तावं च णं अस्सिंलोए०' जहां तक वादर विद्युत् और बादर स्तनित शब्द है वहां तक यह लोक है 'जावं च णं बहवे ओराला वलाहका संसेयंति संमुच्छंति, वासं वासंति, तावं च णं अस्सिंलोए' जहां तक अनेक उदार मेघ उत्पन्न होते हैं-संमूर्च्छन जन्म वाले होते हैं वर्षा वरसाते हैं वहां तक यह मनुष्यलोक है 'जावं च णं बायरे तेउकाए तावं च णं अस्सिंलोए' जहां तक वादर तेजस्कायिक है वहां तक यह मनुष्य लोक है 'जावं च णं आगराति वा नदी उदइ-वा णिहीति वा तावं च णं अस्सिं लोगित्ति पवच्चुति' जहां तक आगरनदी एवं निधि है वहां तक यह मनुष्यलोक है० 'जावं च णं अगडाति वा णदीति वा तावं च णं अस्सीं लोए जावं च णं चंदोव

એક સાગર થાય છે. ૧૦ દસ કોડા કોડી સાગરોપમની એક અવસર્પિણી થાય છે. અને ૧૦ દસ કોડા કોડીજ સાગરોપમનો એક ઉત્સર્પિણી કાળ થાય છે. 'जावं णं वायरे, विज्जुकारे, बायरे थणियसद्दे तावं च णं अस्सिं लोए०' જ્યાં સુધી બાદર વિદ્યુત્ અને બાદર સ્તનિત-મેઘોના-શબ્દો છે ત્યાં સુધી આ લોક છે. 'जावं च णं वहवे ओराला, वलाहका संसयंति समुच्छंति, वासं घासंति तावं च णं अस्सिं लोए' જ્યાં સુધી અનેક ઉદાર મેઘો ઉત્પન્ન થાય છે, અર્થાત્ સંમૂર્ચ્છન જન્મવાળા હોય છે. વરસાદ વરસાવે છે, ત્યાં સુધી આ મનુષ્યલોક છે. 'जावं च णं वायरे तेउकाए तावं च णं अस्सिं लोए' જ્યાં સુધી બાદર તેજસ્કાયિક છે ત્યાં સુધી આ મનુષ્યલોક છે. 'जावं च णं आगरातिवा नदीइ उदही वा णिहीतिवा तावं च णं अस्सिं लोगत्ति पवुच्चति' જ્યાં સુધી આગર, નદી; અને નિધિ છે ત્યાં સુધી આ મનુષ્યલોક છે તેમ કહેલ છે. 'जावं च

लोए, जावं च णं चंदोवरागाइ वा सूरोवरागाइ वा चंदपरिवेसाइ वा सूरपरिवेसाइ वा, पडिचंदाइ वा पडिसूराइ वा–इंदधणूइ वा उदगमच्छेइ वा कपिहसिताणि वा तावं च णं अस्सिंलोएत्ति पवुच्चइ' तावदेव च खल्वयं लोक इति प्रोच्यते–न ततः परतः, अन्यत्र कालपरिमाणाऽऽभावात्। यावच्च खलु बादरो विद्युत्कारो बादरश्च स्तनितशब्दः तावदेव०। यावच्च खलु बहवः उदारा बलाहकाः संस्विद्यन्ते संमूर्च्छन्ति वर्षं वर्षन्ति, तावच्च खल्वयं लोकः प्रोच्यते, यावच्च खलु बादरस्तेजस्कायः तावच्च खलु अयं लोकः, यावच्च खलु आकरा इति वा, नद्य इति वा, निधय इति वा, तावच्च खलु अयं लोकः प्रोच्यते, यावच्च खलु चन्द्रोपरागः सूर्योपरागः, इति वा सूर्याचन्द्रमसोः, परिवेषो दृश्यते–प्रतिचन्द्र इति वा प्रतिसूर्य इति वा–इन्द्रधनुरिति वा उदकमत्स्या इति वा कपिहसितमिति वा व्यवस्था-तावच्च खल्वयं लोक इति प्रोच्यते न ततः परतः। 'जावं च णं चंदिमसूरियगहनक्खत्त तारारूवाणं अभिगमण निग्गमण बुड्ढि निवुड्ढि अणवट्ठियसंठाणसंठिई–आघविज्जइ तावं च णं अस्सिंलोएत्ति पवुच्चइ' यावच्च खलु चन्द्रसूर्यग्रहनक्षत्रतारारूपाणां सर्वबाह्याभ्यन्तरमण्डलेऽभिगमनम्–अभ्यन्तर प्रवेशनं निर्ग-

---

रागाति वा, सूरोवरागाति वा चंदपरिएसाति वा सूरपरिएसाति वा पडिचंदाति वा पडिसूराति वा इंदधणूइ वा उदगमच्छेइ वा कपिहसिणाणि वा तावं च णं अस्सिं लोगेत्ति पवुच्चइ' जहां तक अगडनदी आदि हैं वहां तक यह मनुष्य लोक है जहां तक चन्द्रोपराग, सूर्योपराग चन्द्रपरिवेष, सूर्यपरिवेष, प्रतिचन्द्र प्रतिसूर्य, इन्द्रधनुष, उदकमत्स्य एवं कपिहसित हैं वहां तक यह मनुष्यलोक है 'जावं च णं चंदिम सूरिय गहणक्खत्ततारारूवाणं अभिगमणणिग्गम बुड्ढिणिवुड्ढि अणवट्ठिय संठाणसंठिती आघविज्जन्ति तावं च णं अस्सिं लोएति पवुचति' जहां तक चंद्र, सूर्य, ग्रह, नक्षत्रतारा इनका गमनागमन है इनकी

णं अगडाति वा णदीति वा तावं च णं अस्सिं लोए, जावं च णं चंदोवरागाति वा, सूरोवरागाति वा चंदपरिएसातिवा, पडिचंदातिवा, पडिसूरातिवा, इंदधणुइवा, उदगमच्छेइवा, कापहसिणाणि वा तावं च णं अस्सिं लोगेति पवुच्चइ' જ્યાં સુધી અગડ, નદી વિગેરે છે, ત્યાં સુધી આ મનુષ્યલોક છે, જ્યાં સુધી ચંદ્રોપરાગ સૂર્યોપરાગ, ચંદ્રપરિવેષ, સૂર્યપરિવેષ, પ્રતિચંદ્ર, પ્રતિસૂર્ય, ઇન્દ્ર ધનુષ ઉદક મત્સ્ય,અને કપિહસિત છે, ત્યાં સુધી આ મનુષ્યલોક છે. 'जावं च णं चंदिम सूरियगहगणणक्खत्ततारारूवाणं अभिगमणणिगम बुड्ढिणिवुड्ढिअणवट्टिय संठाणसंठिनी आघविज्जति तावं च णं अस्सिं लोएति पवुच्चति' જ્યાં સુધી ચંદ્ર, સૂર્ય, ગ્રહ, નક્ષત્ર, અને તારાઓનું ગમનાગમન થાય છે, તેમની વધ ઘટ થાય છે, તેમનું

मत्तं सर्वाभ्यन्तरमण्डलाद्बहिर्गमनम्, वृद्धिः—शुक्लपक्षे चन्द्रस्य वृद्धिप्रतिभासः, निवृद्धिः—वृद्धेरभावः—कृष्णपक्षे चन्द्रस्यैव हानिप्रतिभास इति भावः, अनवस्थितं —सततं चारवृत्त्या यत्संस्थानं—सम्यगवस्थानमनवस्थितसंस्थानम्, एतेषां द्वन्द्वस्तैः संस्थितानि—यथायोगं व्यवस्थितानि अभिगमनादीनि, अख्यायन्ते तावदेवायं मनुष्यलोको न परतः । मनुष्यलोकादन्यत्रैषामसद्भावात् इति ।९९॥

मूलम्—अंतो णं भंते ! मणुस्स खेत्तस्स जे चंदिम सूरिय गहगणनक्खत्ततारारूवा ते णं भदंत ! देवा किं उड्ढोववण्णगा कप्पोववण्णगा विमाणोववण्णगा चारोववण्णगा चारट्ठिईया गइरगइया गतिसमावण्णगा, गोयमा ! ते णं देवा नो उड्ढोववण्णगा, नो कप्पोववण्णगा विमाणोववण्णगा चारोववण्णगा, नो चारट्ठिईया गइरइया गइसमावण्णगा—उड्ढमुह कलंबुयपुप्फ संठाणसंठिएहिं जोयणसाहस्सिएहिं ताव खेत्तेहिं साहस्सियाहिं बाहिरियाहिं वेउव्वियाहिं परिसाहिं महयाहयनट्टगीयवाइय-तंतीतलतालतुडियघणमुइंगपडुप्पवाइयरवेणं दिव्वाइं भोग-भोगाइं भुंजमाणा महया उक्किट्ठ सीहणाय बोलकलकलसद्देणं विउलाइ भोगभोगाइं भुंजमाणा अच्छय पव्वयएयं पयाहिणा-वत्तमंडलयारं मेरुं अणुपरियडंति । तेसि णं भंते देवाणं इंदे चवइ से कहमिंदाणिं पकरेंति ? गोयमा ! ताहे चत्तारि पंच सामाणिया तं ठाणं उवसंपज्जित्ताणं विहरंति जाव तत्थ अन्ने इंदे उववण्णे भवइ । इंदट्ठाणे णं भंते ! केवइयं कालं विरहिए

वृद्धि, हानि है इनका अनवस्थितपना है संस्थान की स्थिति है वहां तक यह मनुष्यलोक है इसके आगे मनुष्यलोक नहीं है क्योंकि जितनी ये सब बातें ऊपर प्रकट की गई हैं उनका सद्भाव मनुष्यलोक में ही है अन्यत्र नहीं हैं ॥९९॥

અનવસ્થિત પણું છે, સંસ્થાનની સ્થિતિ છે, ત્યાં સુધી આ મનુષ્ય લોક છે. તે પછી મનુષ્ય લોક નથી. કેમકે—જેટલી આ તમામ વાતો ઉપર બતાવવામાં આવી છે, તે બધાનો સદ્ભાવ આ મનુષ્ય લોકમાં જ છે, તે શિવાય બીજે નથી. ॥ સૂ. ૯૯ ॥

उववाएणं? गोयमा! जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं छम्मासा। बहियाणं भंते! मणुस्सखेत्तस्स जे चंदिम सूरियगहनक्खत्त तारारूवा तेणं भंते! देवा किं उड्ढोववण्णगा कप्पोववण्णगा विमाणोववण्णगा चारोववण्णगा चारट्ठिईया गइरगइया गइ-समावण्णगा? गोयमा! तेणं देवा नो उड्ढोववण्णगा नो कप्पो-ववण्णगा विमाणोववण्णगा नो चारोववण्णगा चारट्ठिइया नो गइरगइया नो गतिसमावण्णगा पक्किट्ठगा संठाणसंठिएहिं जोय-णसयसाहस्सिएहिं तावक्खेत्तेहिं साहस्सियाहिय बाहिराहिं वेउ-व्वियाहिं परिसाहिं महयाहय णट्टगीयवाइयरवेणं दिव्वाइं भोग-भोगाइं भुंजमाणा सुहलेस्सा, सीयलेस्सा, मंदलेस्सा मंदायव-लेस्सा चित्तंतरलेस्सागा कूडाइव ठाणट्ठिया अण्णोण्ण समो-गाढाहिं लेस्साहिं ते पएसे सव्वओ समंता ओभासेंति उज्जो-वेंति तवंति पभासेंति। जया णं भंते! तेसिं देवाणं इंदे चयइ से कहमिदाणिं पकरेंति? गोयमा! जाव चत्तारि पंच सामा-णिया तं ठाणं उवसंपज्जित्ताणं विहरंति जाव तत्थ अण्णे उव-वण्णे भवइ। इंदट्ठाणेणं भंते! केवइयं कालं विरहओ उववाएणं? गोयमा! जहण्णेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं छम्मासा ॥सू० १००॥

छाया—अन्तः खलु भदन्त! मनुष्यक्षेत्रस्य ये चन्द्रसूर्यग्रहगणनक्षत्रतारा-रूपास्ते खलु भदन्त! देवाः किमूर्ध्वोपपन्नकाः कल्पोपपन्नकाः विमानोपपन्नकाः चारोपपन्नकाः चारस्थितिकाः गतिरतिकाः गतिसमापन्नकाः? गौतम! ते खलु देवा नो उर्ध्वोपपन्नकाः नो कल्पोपपन्नकाः विमानोपपन्नकाश्चारोपपन्नकाः नो चारस्थितिकाः गतिरतिकाः गतिसमापन्नकाः उर्ध्वमुखकदम्बपुष्पसंस्थानसंस्थितै र्योजनसहस्रैस्तापक्षेत्रैः साहस्रिकाभिः बाह्याभि विकुर्विकाभिः पर्षद्भिर्महताऽऽ-हतनृत्यगीतवादित्रतंत्रीतलतालत्रुटितघनमृदङ्गपटुप्रवादितरवेण दिव्यान्भोगभोगान् भुंजानाः महतोत्कृष्टसिंहनादवोलकल—कलशब्देन विपुलान्भोगभोगान् भुञ्जानाः अच्छपर्वतराजं प्रदक्षिणावर्तमण्डलचारं मेरुमनुपर्यटन्ति। तेषां खलु भदन्त! देवानाम् इन्द्रश्च्यवते ते कथमिदानीं प्रकुर्वन्ति? गौतम! तदा चत्वारः—पञ्च

वा सामानिकास्तत्स्थानमुपसंपद्य खलु विहरन्ति, यावत्तत्राऽन्य इन्द्र उपपन्नो भवति। इन्द्रस्थानं खलु भदन्त! कियन्तं कालं विरहितमुपतापेन ? गौतम! जघन्येनैकं समयम् उत्कर्षतः षण्मासान्। बहिः खलु भदन्त! मनुष्यक्षेत्रस्य ये चन्द्रसूर्यग्रहनक्षत्रताराख्पास्ते खलु भदन्त! देवाः किम्-ऊर्ध्वोपपन्नकाः कल्पोपपन्नकाः विमानोपपन्नकाश्चारोपपन्नकाश्चारस्थितिकाः गतिरतिकाः गतिसमापन्नकाः ? गौतम! ते खलु देवाः नो ऊर्ध्वोपपन्नकाः नो कल्पोपपन्नकाः विमानोपपन्नकाः नो चारोपपन्नकाः चारस्थितिकाः नो गतिरतिकाः नो गतिसमापन्नकाः पक्वेष्टक संस्थानसंस्थितैः योजनशतसाहस्त्रिकैस्तापक्षेत्रैः साहस्त्रिकाभिः बाह्याभिर्विकुर्विकाभिः महताऽहतनृत्यगीतवादितरवेण दिव्यान् भोगभोगान् भुंजानाः शुभलेश्याः शीतलेश्याः मन्दलेश्याः मन्दातपलेश्याः चित्रान्तलेश्याकाः कूटाः इव स्थानस्थिताः अन्योऽन्यसमवगाढाभिर्लेश्याभिस्तान् प्रदेशान् सर्वतः समन्तात् अवभासयन्ति, उद्द्योतयन्ति तापयन्ति प्रभासयन्ति। यदा खलु भदन्त! तेषां देवानाम् इन्द्रश्च्यवते ते कथमिदानीं प्रकुर्वन्ति यावच्चत्वारः पंच सामानिकाः तत्स्थानमुपसंपद्य खलु विहरन्ति यावत्तत्राऽन्य उपपन्नो भवति। इन्द्रस्थानं खलु भदन्त! कियन्तं कालं विरहितमुपपातेन ? गौतम! जघन्येनैकं समयम् उत्कृष्टेन (उत्कर्षेण) षण्मासान् ॥सू० १००॥

टीका-'अंतो णं भंते मणुस्स खेत्तस्स जे चंदसूरिया गहनक्खत्ततारारूवा-ते णं भदंत! देवा किं उड्ढोववन्नगा कप्पोववन्नगा-विमानोववन्नगा चारोववन्नगा चारट्ठिईया गतिरइया गतिसमावण्णगा' हे भदन्त! मनुक्षेत्रान्तर्मध्ये ये के च चन्द्रसूर्यग्रहनक्षत्रताराणां रूपमिवरूपवन्तः ते खलु भदन्त! देवाः किम्-

---

'अंतो णं भंते! मणुस्स खेत्तस्स जे चंदिमसूरिय गहगणनक्खत्ततारारूवा'-इत्यादि।

टीकार्थ-श्री गौतमस्वामी ने प्रभु से ऐसा पूछा है-हे भदन्त! मनुष्यक्षेत्र के अर्थात् मानुषोत्तर पर्वत के जो चन्द्र सूर्य ग्रह नक्षत्र और तारा हैं-वे ज्योतिषी देव हैं-सो क्या ये ज्योतिषी देव 'उड्ढोववण्णगा, कप्पोवनन्नगा, विमाणोववण्णगा, चारोववण्णगा, चारट्ठितीया, गतिरतिया, गतिसमावण्णगा ?' ऊध्र्वोपपन्न हैं सौधर्म आदि

'अंतोणं भंते! मणुस्सखेत्तस्स जे चंदिम सूरियगहगण नक्खत्त तारारूवा' ઈ૦

ટીકાર્થ-ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું કે હે ભગવન્ મનુષ્ય ક્ષેત્રના અર્થાત્ માનુષોત્તર પર્વતના જે ચંદ્ર, સૂર્ય, ગ્રહ, નક્ષત્ર, અને તારાઓ છે, તે જ્યોતિષ્કદેવ છે, તો તે જ્યોતિષ્ક દેવો 'उड्ढोववण्णगा, कप्पोववन्नगा, विमाणोववण्णगा, चारोववण्णगा चार ट्टितीय,गतिरतिया, गतिसमावण्णगा ?' ઉર્ધ્વોપપન્ન છે ? સૌધર્મ

उद्ध्वोंपपन्ना ? सौधर्मादिभ्यो द्वादशभ्यः कल्पेभ्यः ऊर्ध्वमुपपन्नाः, कल्पेषु–सौधर्मादिषु उत्पन्नाः कल्पोपपन्नाः, विमानेषु–सामान्यरूपेषु उपपन्ना विमानोपपन्नाः, चारो–मण्डलगत्या परिभ्रमणं तमुपपन्नः–आश्रितवन्तश्चारोपपन्नाः, चारस्थितिकाः–चारस्य यथोक्तरूपस्य स्थितिः–अभावो येषां ते तथा–अपगतचारा इत्यर्थः, गतिरतिकाः गतौ रतिः–आसक्तिः प्रीतिर्येषां ते तथा, एतेन गतौरतिमात्रमुक्तम्, सम्प्रति साक्षाद्गतिं प्रश्नयति–गतिसमापन्नाः गतियुक्ताः सन्ति किम् इति गौतमस्य प्रश्नः ? भगवानाह–'गोयमा ! ते णं देवा णो उड्ढोववण्णगा–नो कप्पोववण्णगा–विमाणोववण्णगा–चारोववन्नगा–नो चारट्ठिईया–गतिरइया गतिसमावण्णगा उड्ढमुहकलंबुय पुप्फसंठाणसंठिएहिं जोयणसाहस्सिएहिं तावक्खेत्तेहिं साहस्सियाहिं बाहियाहिं–वेउव्वियाहिं परिसाहिं महयाहयनट्टगीयवाइयतंतीतलतालतुडियघणमुइंगपडुप्पवाइयरवेणं–दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणा महया

१२ कल्पों से ऊंचे स्थानों में उपपन्न हुए हैं ? या सौधर्म आदि कल्पों में उत्पन्न हुए हैं ? या सामान्य विमानों में उत्पन्न हुए हैं ? या मण्डलगति से परिभ्रमण को प्राप्त हुए हैं या–चार–स्थिति के अभाव वाले हैं स्थिर हैं या गति में रति वाले हैं ? या गति युक्त हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं 'गोयमा ! तेणं देवा णो उड्ढोववन्नगा, णो कप्पोववन्नगा, विमाणोववण्णगा, चारोववण्णगा, नो, चारट्ठितीया गतिरतिया, गतिसमावण्णगा' हे गौतम ! वे देव उर्ध्वोत्पन्न नहीं हैं कल्पोपपन्न नहीं हैं, किन्तु विमानोत्पन्न हैं, चार सहित हैं मण्डलाकारगति युक्त है गति अभाव वाले नहीं है स्वभाव से ही ये गतिरतिक हैं और साक्षात् गति से युक्त हैं 'उड्ढमुह कलंबुय पुप्फसंठाणसंठिएहिं जोयणसाहस्सिएहिं तावखेत्तेहिं साहस्सिएहिं बाहिरियाहिं वेउव्वि-

વિગેરે ૧૨ બાર કલ્પોથી ઉપરના સ્થાનોમાં ઉત્પન્ન થયેલા છે ? અથવા સૌધર્મ વિગેરે કલ્પોમાં ઉત્પન્ન થયેલા છે ? સામાન્ય વિમાનોમાં ઉત્પન્ન થયેલા છે ? અથવા મંડળ પરિભ્રમણને પ્રાપ્ત થયેલા છે ? અથવા ચાર–સ્થિતિના અભાવવાળા છે ? સ્થિર છે ? અથવા ગતિમાં રતિવાળા છે ? અથવા ગતિ યુક્ત છે ? આ પ્રશ્નોના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा ! तेणं देवा णो उड्ढोववन्नगा, णो कप्पोववण्णगा, विमाणोववण्णगा, चारोववण्णगा णो चारट्ठितीया गतिरतिया, गतिसमावण्णगा' હે ગૌતમ ! એ દેવો ઉર્ધ્વોપપન્ન હોતા નથી. તેમજ કલ્પોપપન્ન પણ હોતા નથી. પરંતુ વિમાનોપપન્ન છે. ચાર સહિત છે, મંડલાકાર ગતિવાળા છે. ગતિના અભાવ વાળા નથી. સ્વભાવથીજ તેઓ ગતિરતિક છે, અને સાક્ષાત્ ગતિથી યુક્ત છે. 'उड्ढमुहकलंबुयपुप्फसंठाणसंठिएहिं जोयणसाहिस्सिएहिं तावक्खेतेहिं साह-

उक्किट्ठिसीहणायबोलकलकलसद्देणं विउलाइं भोगभोगाइं भुंजमाणा—अच्छपव्वयरायं पयाहिणावत्तमंडलयरं मेरुं अणुपरियडंति' ते खलु देवाश्चन्द्रादय मनुष्यक्षेत्रस्थाः देवाः हे गौतम ! नो उर्ध्वोपपन्नकाः सौधर्मादिभ्य ऊर्ध्वं नोपपन्नाः, नो कल्पोपपन्नकाः सौधर्मादिषु नोपपन्नाः किन्तु—विमानोपपन्नकाः सामान्यतो विमानोपपन्नकाः चारोपपन्नकाश्च नो चारस्थितिकाः—चारस्य स्थिति—रभावस्तद्वन्तो नो, किन्तु—गतिरतिकाः—स्वभावाद्गतौ—गमने रतिः —आसक्तिः तद्वन्तः, गतिसमापन्नकाः—साक्षाद्गतिमन्तः ऊर्ध्वमुखकदम्ब (नालिका) पुष्पस्य गोलाकृतिसंस्थानसंस्थितै र्योजनसाहस्रिकैस्तापक्षेत्रैः सहस्र संख्याभिः बाह्याभि वैंकुर्विकाभिः पर्षद्भिः महताऽऽहतनृत्यगीतवादित्रतन्त्रीतलतालत्रुटितघनमृदङ्गपटुप्रवादितरवेण दिव्यान् अनिर्वचनीयान् तांस्तान् अलौकिकभोगान् भुञ्जन्तो भुञ्जानाः स्वभावतो गतिरतिकै र्बाह्यपरिषद्गतै र्देवैर्वेगेन गच्छद्विमानेषु महता—उत्कृष्टतः उत्कर्षवशेन सिंहनादस्य (बोलवत्) कल—कलो यः शब्दस्तेन (बोलो नाम मुखे हस्ताङ्गुलिं निवेश्य महता शब्देन पूत्करणम् तारतारः (सीटी) कलकलः व्याकुलितशब्दसमूहस्तच्छब्देन महत्समुद्रोद्घोषो बोलो भवति) तथा च तद्रवेण

याहिं परिसाहिं' उर्ध्वमुख वाले कदम्ब पुष्प के जैसे आकार वाले अनेक योजन सहस्र प्रमाण युक्त क्षेत्रों में ये भ्रमण करते हैं साथ में इनसे बाहिर की विकुर्वित परिषदा के देव रहते हैं 'महया हयनट्टगीतवादित तंतीतलतालतुडियघणमुइंगपडुप्पवादितरवेणं' बडे ठाट वाट से नृत्य करते हुए, गीत गाते हुए, वादित तंत्रि ताल त्रुटित आदि वादित्रों को बजाते हुए—वादित्रों के शब्दो से मानों 'उक्किट्ठ सीहणायबोल कलकलसद्देण' ये सिंह की जैसी गर्जना न कर रहे हों इस प्रकार से होकर तथा सीटी वजा २ कर—घनघोर शब्द करते हुए 'दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणा' एवं दिव्य भोगभोगों को

स्सियाहिं वाहिरियाहि वेउव्वियाहिं परिसाहिं' ઉંચા મુખવાળા કદમ્બના પુષ્પોના જેવા આકારવાળા અનેક યોજન સહસ્રપ્રમાણથી યુક્ત ક્ષેત્રોમાં એ ભ્રમણ કરે છે, તેમજ તેની સાથે બહારના વિકુર્વિત પરિષદાના દેવ રહે છે. 'महयाहय नट्टगीतवादित तंतीतलतालतुडियघणमुइंगपडुप्पवादितरवेणं' ઘણાજ ઠાઠમાઠથી નાચ કરતા એવા, ગીતગાતા એવા, વાજીંત્ર તંત્રી તલ તાલ ત્રુટિત વિગેરે વાજીંત્રો વગાડતા એવા એ વાજીંત્રોના શબ્દોથીજાણે 'उक्किट्ठसीहणायबोलकलकल सद्देण' તેઓ સિંહના જેવી જાણે કે ગર્જનાઓ ન કરતા હોય ? એવી રીતે શબ્દો કરતા થકા તથા સીટી વગાડી વગાડીને ઘન ઘોર શબ્દો કરતા કરતાં 'दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणा' તથા દિવ્ય એવા ભોગ ભોગવતા થકા 'अच्छय

महतासमुद्ररवभूतमिव मेरुं कुर्वाणा इति भावः विपुलान् भोगभोगान् भुञ्जानाः सन्तोऽच्छम् अतीव निर्मलजाम्बूनदमयत्वाद्रत्न बहुलत्वाच्च स्वच्छं पर्वतराजं मेरुं प्रदक्षिणावर्तमण्डलचारं यथास्यात् अनुपर्यटन्ति। 'तेसि णं भंते ! देवाणं इंदे चवइ से कहमिदाणिं पकरेंति, गोयमा ! ताहे चत्तारि पंच सामाणिया तं ठाणं उवसंपज्जित्ताणं विहरंति जाव तत्थ अन्ने इंदे उववण्णे भवइ' तेषां भदन्त ! ज्योतिष्कदेवानां चन्द्रादीनां मध्यतो यदा इन्द्रश्च्यवते तदा ते ज्योतिष्काः इदानीम्–इन्द्रविरहकाले कथं प्रकुर्वन्ति ? भगवानाह–हे गौतम ! तदा काले चत्वारः पञ्च वा सामानिका एव देवाः संधीभूय तत्स्थानं महेन्द्रस्थानमुपसंपद्य विभूष्य विहरन्ति तदिन्द्रस्थानं परिपालयन्ति, नैकाकिनः केऽपि तत्पदं परिपूरयितुं यतः समर्थाः। कियत्कालमेषक्रमः यावत्तत्र स्थानेऽन्यइन्द्र उपपन्नो भवति। 'इंदट्ठाणेणं भंते ! केवइयं कालं विरहिए उववाएणं ? गोयमा ! जहण्णेणं

भोगते हुए 'अच्छ पव्वयरायं पदाहिणावत्तमंडलयरं मेरुं अणुपरियडंति' ये स्वच्छ, निर्मल पर्वतराज मेरु की मण्डलाकार रूप से प्रदक्षिणा किया करते हैं। 'तेसिणं भंते ! देवाणं इंदे चवति से कहमियाणिं पकरेंति' हे भदन्त ! जब इनका इन्द्र चवता हैं तब वे ज्योतिष्क देव क्या करते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं ? 'गोयमा ! ताहे चत्तारि पंच सामाणिया देवा तं ठाणं उवसंपविज्जत्ताणं विहरंति' हे गौतम ! जब तक वहां दूसरा इन्द्र उत्पन्न नहीं होता है तब तक वहां के ४–५–सामानिक देव उस इन्द्र के स्थान पर रहते हैं 'जाव तत्थ अन्ने इंदे उववण्णे भवति' फिर बाद में वहां अन्य इन्द्र उत्पन्न हो जाता है 'इंदट्ठाणे णं भंते ! केवतियं कालं विरहिते उववातेणं' हे भदन्त। वह इन्द्र स्थान इन्द्र के विना कितने काल तक रहित बना रहता

पव्वयरायं पदाहिया वत्तमंडलयाइं मेरुं अणुपरियडंति' એ સ્વચ્છ, નિર્મલ, પર્વત રાજ મેરૂની મંડલાકારથી પ્રદક્ષિણા કરતા રહે છે. 'तेसिंणं भंते ! देवाणं इंदे चवति कहमियाणिं पकरेंति' હે ભગવન્ ! જ્યારે તેઓનો ઈંદ્ર ચવે છે, ત્યારે એ જ્યોતિષ્ક દેવો શું કરે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે–'गोयमा ! ताहे चत्तारि पच सामाणिया देवा तं ठाणं उवसंपज्जित्ताणं विहरंति' હે ગૌતમ ! જ્યાં સુધી ત્યાં બીજો ઇન્દ્ર ઉત્પન્ન થતો નથી ત્યાં સુધીમાં તેઓ ત્યાંના ૪–૫ ચાર પાંચ સામાનિક દેવો એ ઈંદ્રના સ્થાન પર રહે છે. 'जाव तत्थ अन्ने इंदे उववण्णे भवति' અને જ્યારે ત્યાં બીજો ઈંદ્ર ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, ત્યારે એ સામાનિક દેવો તે સ્થાનને છોડીદે છે. 'इंदट्ठाणेणं भंते ! केवतियं कालं विरहिते उववातेणं' હે ભગવન્ એ ઈંદ્રનું સ્થાન ઈંદ્ર શિવાય કેટલા

एक्कं समयं–उक्कोसेणं छम्मासा' इन्द्रस्थानं खलु भदन्त ! कियन्तं कालम् उपपातेन (रिक्तं) विरहितं प्रज्ञप्तम्? भगवान् ब्रूते–हे गौतम ! जघन्येनैकं समयं यावत्–उत्कर्षेण च षण्मासान् विद्धि ।

मानुषोत्तराद्बहिश्चन्द्रादीनां वर्णनमारभते–

'बहियाणं भंते ! मणुस्स खेत्तस्स–जे चंदिमसूरियगहनक्खत्ततारारूवा तेणं भंते ! देवा किं उड्ढोववण्णगा–कप्पोववन्नगा–विमाणोववन्नगा–चारोववण्णगा–चारट्ठिईया–गतिरइया–गइसमावण्णगा? गोयमा ! ते णं देवा णो उड्ढोववण्णगा णो कप्पोववण्णगा विमाणोववण्णगा, नो चारोववण्णगा, चारट्ठिईया, नो गइरइया–नो गइसमावण्णगा पक्किट्ठग संठाणसंठिएहिं जोयणसयसाहस्सिएहिं तावक्खेत्तेहिं साहस्सियाहिं य बाहिराहिं वेउव्वियाहिं परिसाहिं महयाहयणट्टगीयवाइयरवेणं–

है 'गोयमा ! जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं छम्मासा' हे गौतम ! वह स्थान कम से कम एक समय तक और ज्यादा से ज्यादा छह मास तक रहित बना रहता है 'बहियाणं भंते! मणुस्स खेत्तस्स जं चंदिम-सूरिया गहणक्खत्त तारारूवा तेणं भंते ! देवा किं उड्ढोववण्णगा कप्पोववण्णगा विमाणोववण्णगा चारोववण्णगा चारट्ठितीया गतिरतिया गतिसमावण्णगा' हे भदन्त ! मनुष्यक्षेत्र के बाहर के चन्द्र सूर्य ग्रह नक्षत्र और तारा ये सब देव क्या उर्ध्वोपपन्न होते हैं? या कल्पोपपन्न होते हैं? या विमालोपपन्न होते हैं या चारोपपन्न होते हैं? या गतिरहित होते हैं? या गतिरतिक होते हैं? या गति समापन्नक होते हैं? इन पदों का अर्थ पहिले लिख दिया गया है इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं 'गोयमा ! तेणं देवा णो उड्ढोववण्णगा, नो कप्पोववन्नगा, विमाणो

સમય સુધી રહે છે? 'गोयमा ! जहण्णेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं छम्मासा' હે ગૌતમ ! એ સ્થાન ઓછામાં ઓછા એક સમય સુધી અને વધારેમાં વધારે છ માસ સુધી ઇંદ્રથી રહિત બનેલ રહે છે. 'बाहियाणं भंते ! मणुस्सखेत्तस्स जं चंदिमसूरिया णक्खत्त तारारूवा तेणं भंते ! देवा किं उड्ढोववण्णगा कप्पोववण्णगा विमाणोववण्णगा चारोववण्णगा चारट्ठितीया गतिरतिया गतिसमावण्णगा' હે ભગવન્ મનુષ્યક્ષેત્રની બહારના સૂર્ય, ચંદ્ર, ગ્રહ, નક્ષત્ર, અને તારાઓ આ બધા દેવો શું ઉર્ધ્વોપપન્નક હોય છે? અથવા કલ્પોપપન્નક હોય છે? કે વિમાનોપપન્નક હોય છે? અથવા ચારોપપન્નક હોય છે? કે ગતિ વિનાના હોય છે? કે ગતિ રતિવાળા હોય છે? અથવા ગતિ સમાપન્નક હોય છે? આ પદોનો અર્થ પહેલાં લખવામાં આવિગયેલ છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે–'गोयमा ! तेणं देवा णो उड्ढोववण्णगा नो कप्पोववण्णगा विमाणोववण्णगा णो

दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणा सुहलेस्सा सीयलेस्सा-मंदलेस्सा मंदायवलेस्सा चित्तंतरलेस्सा कूडाइव ठाणट्ठिया-अण्णोण्ण समोगाढाहिं लेस्साहिं ते पएसे सव्वओ समंता ओभासेंति' हे भदन्त ! मनुष्यक्षेत्रस्य बहिः स्थितिमन्तः खलु ये केचन चन्द्रसूर्यग्रहनक्षत्रतारारूपास्ते खलु भदन्त ! देवाः किं सौधर्मादि द्वादशभ्यः ऊर्ध्वमुपपन्नाः-कल्पेषु एव तेषु-विमानेषु वा सामान्यतः-उपपन्नाः वा मण्डलगत्या परिभ्रमणमाश्रितवन्तः-चारोपपन्नकाः चारस्थितिकाः-गतिरतिकाः साक्षाद्गतियुक्ता वा-इति प्रश्नः ? भगवानाह-हे गौतम ! ते प्रश्नितता देवाः खलु नो ऊर्ध्वोपपन्नकाः नो वा कल्पोपपन्नकाः किन्तु-सामान्य विमानजाः, नो चारोपपन्नकाः किन्तु चारस्थितिकाः, अतएव नो वा गतिरतिकाः नापि गतिसमापन्नकाः नो साक्षाद्गतिमन्तः, इत्यर्थः, केवलं आयामतो दीर्घा-विस्तरतः स्तोका-चतुरस्रा च पक्वेष्टका तथा वहिर्मनुष्यक्षेत्रा तेषां तापक्षेत्राणि इत्थंभूतैरनेकशतसहस्रत संख्याततापक्षेत्रैः वैकुर्विकाभि र्बाह्याभिः साहस्रिकाभिः पर्षद्भिश्च सह महताऽऽहतनाटयगीतवादित्ररवेण प्रतिबोधिताः दिव्यभोगभोगान् भुंजानाः

ववण्णगा, णो चारोववण्णगा चारट्ठितीया, णो गतिरतिया नो गति समावन्नगा' वे देव ऊर्ध्वोपपन्न नहीं होते हैं न कल्पोपन्न होते हैं, किन्तु विमानोपपन्न होते हैं, चारोपपन्नक नहीं होते हैं स्थिरगति वाले होते हैं गति रतिक नहीं होते हैं और न गति समापन्नक ही होते हैं। 'पक्किट्टग संठाणसंठितेहिं जोयणसतसाहस्सिएहिं तावक्खेत्तेहिं साहस्सियाहिं य बाहिराहिं वेउव्वियाहिं परिसाहिं महताहतणट्टगीतवाइयरवेणं दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणा' पकी हुई ईंट के जैसे आकार वाले ऐसे लाखों योजन तक का इनका तापक्षेत्र है ये अनेक हजारों की संख्या वाले बाह्य परिषदा के देवों के साथ २ बहुत जोर से बजाये गये वादित्रों के शब्दों से नृत्य के शब्दों से और गीत के

चारोववण्णगा, चारट्ठितिया, णो गतिरतिया, गतिसमावण्णगा, એ દેવો ઉર્ધ્વોપપન્નક હોતા નથી. તેમજ કલ્પોપપન્નક પણ હોતા નથી. પરંતુ તેઓ વિમાનોપપન્નક હોય છે? ચારોપપન્નક હોતા નથી. સ્થિર ગતિવાળા હોય છે. 'पक्किट्टग संठाणसंठितेहिं जोयणसतसाहस्सिएहिं तावक्खेत्तेहिं साहस्सियाहिं य वाहिराहिं वेउव्वियाहिं परिसाहिं महताहतनट्टगीतवाइयरवेणं दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणा' પાકેલી ઈંટના જેવા આકારવાળા એવા લાખો યોજન સુધીનું તેમનું તાપ ક્ષેત્ર છે. એ અનેક હજારની સંખ્યાવાળા બાહ્ય પરિષદના દેવોની સાથે સાથે ઘણાજ જોરથી વગાડવામાં આવેલ વાજીંત્રોના શબ્દોથી નૃત્યના શબ્દોથી અને ગીતના શબ્દોથી જાણે સમુદ્રને વાચાળો કરતા ન હોય તેમ કરીને દિવ્ય એવા ભોગ ભોગોને ભોગવતા રહે છે.

शुभलेश्याः शीतलेश्याः मन्दतेजसः (सूर्या एव) मन्दातपलेश्यावन्तः पुनश्च चन्द्रादित्याश्चित्रान्तरलेश्याः – चित्रार्पिता इव पर्वतशिखर संस्थानसंस्थिताः अन्योन्यं समवगाढ लेश्याभिः परस्परं बाधिततेजसस्ते ते तांस्तान् प्रदेशान् सर्वतः समन्तात् उद्द्योतयन्ति, तपन्ति, प्रभासन्ते। 'जया णं भंते ! तेसिं देवाणं इंदे चवइ–से कहमिदाणिं पकरेइ ? गोयमा ! जाव चत्तारि पंच सामाणिया तं ठाणं उवसंपज्जित्ताणं विहरंति जाव तत्थ अण्णे उववण्णे भवइ, इंदट्ठाणे णं भंते ! केवइयं कालं विरहओ उववाएणं ? गोयमा ! जहन्नेणं एक्कं समयं–उक्कोसेणं

शब्दों से मानों समुद्र को वाचालित करते हुए दिव्य भोग भोगों को भोगते रहते हैं 'सुहलेस्सा, सीयलेस्सा मंदलेस्सा, मंदायवलेस्सा चित्तंतरलेसागा कूडा इव ठाणट्ठिता' चन्द्रमा की अपेक्षा ये शुभ लेश्या वाले हैं मंदलेश्या वाले हैं चित्रांतर लेश्या वाले अर्थात् चित्र अंतर वाले और चित्र विचित्र लेश्या वाले हैं कूट की तरह ये एक स्थान पर स्थित हैं 'अण्णोण्णसमोगाढाहिं लेसाहिं ते पदेसे सव्वतो समंता ओभासेंति, उज्जोवेंति, तवंति, पभासेंति' आपस में एक दूसरे के तेज से जिनका तेज मिश्रित है ऐसी लेश्याओं से ये उन उन प्रदेशों को चारों ओर से चमकाते हैं, उद्योतित करते हैं तपाते हैं प्रकाशित करते हैं। 'जयाणं भंते ! तेसिं देवाणं इंदे चयति से कहमिदाणिं पकरेंति' हे भदन्त ! जब इनका इन्द्र चवता है तब उसके बिना ये क्या करते हैं ? 'गोयमा ! जाव चत्तारि पंच सामाणिया तं ठाणं उवसंपज्जित्ताणं विहरंति' हे गौतम ! यावत् जहां तक वहां दूसरा इन्द्र उत्पन्न

सुहलेस्सा, सीयलेस्सा, मंदलेस्सा चित्तंतरलेसागा कूडाइव ठाणट्ठिता' ચંદ્રની અપેક્ષાએ તેઓ શુભલેશ્યાવાળા છે. શીત લેશ્યાવાળા છે. મંદલેશ્યાવાળા છે. ચિત્રાંતર લેશ્યાવાળા છે. અર્થાત્ ચિત્ર જેમા ચિત્રેલ છે તેવા અને ચિત્ર વિચિત્ર લેશ્યાવાળા હોય છે. કૂટની માફક તેઓ એકજ સ્થાન પર રહે છે. 'अण्णाण्ण समोगाढाहिं लेसाहिं ते पदेसे सव्वओ समंता ओभासेंति उज्जोवेंति तवंति पभासेंति' પરસ્પરમાં એક બીજાના તેજની સાથે જેઓને તેજ મળેલ છે, એવા પ્રકારની લેશ્યાઓથી તેઓ એ પ્રદેશોને ચારે બાજુએથી ચમકાવે છે. ઉદ્યોતિત કરે છે; તપાવે છે. પ્રકાશિત કરે છે. 'जयाणं भंते ! तेसिं देवाणं इंदे चयति से कहमिदाणिं पकरेंति' હે ભગવન્ ! જ્યારે તેઓનો ઇંદ્ર ચવે છે. ત્યારે તેના શિવાય તેઓ શું કરે છે. 'गोयमा ! चत्तारि पंच सामाणिया तं ठाणं उवसंपज्जित्ताणं विहरंति' હે ગૌતમ ! યાવત્ જ્યાં સુધી ત્યાં બીજો ઇંદ્ર ઉત્પન્ન થતો

छम्मासा' यदा च खलु भदन्त ! ज्योतिष्कदेवानान्तेषामिन्द्रश्च्यवति तदा ते तदानीं काले किं प्रकुर्वन्ति ? गौतम ! यावदिन्द्रविरहितः कालस्तावच्चत्वारः पञ्च वा देवा सामानिकाः उपपद्य तत्स्थानं विहरन्ति। यावच्च तत्राऽन्य इन्द्र उपपन्नो भवति। इन्द्रस्थानं खलु भदन्त ! कियत्कालमभिव्याप्य विरहोत्पातेन सहितं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! अल्पाऽल्पकाले नैकं समयं–दीर्घाद्दीर्घेणोत्कर्षतः षण्मासान् विजानीहि इति ॥१००॥

मूलम्–पुक्खरवरण्णं दीवं पुक्खरोदे णामं समुद्दे वट्टे वलयागारसंठाणसंठिए जाव संपरिक्खित्ताणं चिट्ठइ। पुक्खरोदेणं भंते ! समुद्दे केवइयं चक्कवालविक्खंभेणं केवइयं परिक्खेवेणं पण्णत्ते ? गोयमा ! संखेज्जाइं जोयणसयसहस्साइं चक्कवालविक्खंभेणं संखेज्जाइं जोयणसयसहस्साइं परिक्खेवेणं पण्णत्ते। पुक्खरोदस्स णं भंते ! समुद्दस्स कइ दारा पन्नत्ता ? गोयमा ! चत्तारि दारा पन्नत्ता तहेव सव्वं पुक्खरोद समुद्दपुरत्थिमपेरंते वरुणवरदीवपुरत्थिमद्धस्स पच्चत्थिमेणं एत्थ णं पुक्खरोदस्स विजए णामं दारे पन्नत्ते, एवं सेसाण वि। दारंतरंमि संखेज्जाइं जोयणसयसहस्साइं अबाहाए अंतरे पन्नत्ते। पएसा जीवा य तहेव। से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ ? पुक्ख-

---

नहीं होता है वहां तक चार या पांच सामानिक देव उस स्थान पर इन्द्र के इन्चार्ज बनकर उनकी संभाल करते रहते हैं 'इंदट्ठाणे णं भंते ! केवतिग्रं कालं विरहओ उववातेणं' हे भदन्त ! इनके इन्द्र का स्थान कब तक खाली रहता हैं? 'गोयमा ! जहण्णेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं छम्मासा' हे गौतम ! इनके इन्द्र का स्थान कम से कम एक समय तक और अधिक से अधिक ६ महीने तक खली रहता है ॥सू० १००॥

નથી. ત્યાં સુધી ચાર કે પાંચ સામાનિક દેવોએ સ્થાન પર ઇંદ્રના જે ઇંન્ચાર્જ બનીને તેમની સંભાળ રાખે છે. 'इंदट्ठणेणं भंते ! केवतियं कालं विरहो उववातेणं' હે ભગવન્! તેમના ઇંદ્રનું એ સ્થાન ક્યાં સુધી ખાલી રહે છે ? 'गोयमा ! जहण्णेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं छम्मासा' હે ગૌતમ ! તેમના ઇંદ્રનું એ સ્થાન ઓછામાં ઓછું એક સમય સુધી અને વધારેમાં વધારે ૬ છ મહિના સુધી ઇંદ્ર વિનાનું ખાલી રહે છે. ॥ સૂ. ૧૦૦ ॥

पएसा जीवा य तहेव । से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ पुक्खरोदे समुद्दे ? गोयमा ! पुक्खरोदस्स णं समुद्दस्स उदए अच्छे पत्थे जच्चे तणुए फलिह वण्णाभे पगइए उदगरसेणं सिरिधर सिरिधरप्पभाय दो देवा जाव महड्डिया पलिओवमट्ठिईया परिवसंति से एएणट्ठेणं जाव णिच्चे । पुक्खरोदेणं भंते ! समुद्दे केवइया चंदा पभासिंसु वा ३ संखेज्जा चंदा पभासिंसु वा ३ जाव तारागणकोडीकोडे उ सोभेंसु वा ३ । पुक्खरोदेणं समुद्दे वरुणवरेणं दीवे णं संपरि० वट्टे वलयागारे जाव चिट्ठइ, तहेव समयचक्कवाल संठिए केवइयं चक्कवालविक्खंभेणं? केवइयं परिक्खेवेणं पन्नत्ते ? गोयमा! संखिज्जाइं जोयणसयसहस्साइं चक्कवालविक्खंभेणं, संखेज्जाइं जोयणसयसहस्साइं परिक्खेवेणं पन्नत्ते । पउमवरवेइया वणसंड वण्णओ दारंतरं पएसा जीवा तहेव सव्वं । से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ वरुणवरे दीवे० २? गोयमा! वरुणवरेणं दीवे तत्थ तत्थ देसे तहिं तहिं बहूओ खुड्डाखुड्डीयाओ जाव बिलपंतीयाओ अच्छाओ पत्तेयं२, पउमवरवेइया परिक्खित्ते वणसंडपरिक्खित्ते वारुणिवरोदगपरिहत्थाओ पासाईयाओ ४ तासु णं खुड्डा खुड्डियासु जाव बिलपंतियासु बहवे उप्पायपव्वया जाव खडहडगा सव्वफलिहामया अच्छा तहेव वरुण वरुणप्पभाग एत्थ दो देवा महड्डिया परिवसंति, से तेणट्ठेणं जाव णिच्चे । जोइसं सव्वं संखेज्जएणं जाव तारागण कोडिकोडीओ । वरुणवरण्णं दीवं वरुणोदे णामं समुद्दे वलयागारसंठाणसंठिए जाव चिट्ठंति । समचक्क विसमचक्क वि० तहेव सव्वं भाणियव्वं विक्खंभपरिक्खेवो संखिज्जाइं जोयणसहस्साइं दारंतरं च पउमवरवणसंडे पएसा० जीवा अट्ठो ? गोयमा ! वरुणोदस्स णं समुद्दस्स उदगे से जहा नामए चंदप्पभाइ वा—मणिसिलागाइ वा वरसीधुवरवारुणीइ वा पत्ता-

सवेइ वा पुप्फासवेइ वा चोयासवेइ वा फलासवेइ वा महुमेरएइ वा जाइप्पसन्नाइ वा खज्जूरसारेइ वा मुद्दियासारेइ वा कापिसायणाइ वा सुपक्कखोयरसेइ वा पभूतसंभारसंचितापोसमाससयभिसयजोगवत्तिता निरुवहतविसिट्ठदिन्नकालोवयारा सुधोया उक्कोसगसयपत्ता अट्ठपिट्ठपुट्ठा (पिट्ठ निट्ठिज्जा) मुखइंतवरकिमदिण्णकद्दमा कोपसन्ना अच्छा वरवारुणी अतिरसा-जंबूफलपुट्ठवन्ना सुजायाईसि उट्ठावलंबिणी अहियमधुरपेज्जा ईसासिरत्तणेत्ता कोमलकवोलकरणी जाव आसाइया विसइया अणिहुय संलावकरणहरिस पीइजणणी संतो सतत बिंबोक्कहाव विब्भमविलासवेल्लहलगमणकरणी विरणमधिय सत्तजणणी य होइ संगाम देसकाले कयरणसमरपसरकरणी कढियाण विज्जुय पइहय हिययाण, मउयकरणी य होइ, उववेसिया समाणा गतिं खलावेइ य सयलंमि वि सुभास वुप्पालिया समरभग्गवणो सहयार सुरभिरस दीविया सुगंधा आसायणिज्जा विसायणिज्जा पीणणिज्जा दप्पणिज्जा मयणिज्जा सव्विंदियगाय पल्हायणिज्जा आसला मासला पेसला ईसीओट्ठावलंबिणी, ईसो तंबच्छिकरणी ईसीवोच्छेया कडुया वण्णेणं उववेया गंधेणं उववेया रसेणं उववेया फासेणं उववेया, भवे एयारूवे सिया ? गोयमा ! नो इणट्ठे समट्ठे, वारुणस्स णं समुद्दस्स उदए एत्तो इट्ठतरे जाव उदए। से तेणट्ठेणं एवं वुच्चइ० तत्थ णं वारुणि वारुण कंता देवा महड्ढिया जाव परिवसंति से एएणट्ठेणं जाव णिच्चे सव्वं जोइस संखिज्जे केणनायव्वं वारुणवरुणं दीवे कइ चंदा पभासिंसु वा ३ ॥सू०१०१॥

छाया—पुष्करवरं खलु द्वीपं पुष्करोदो नाम समुद्रो वृत्तो वलयाकारसंस्थानसंस्थितः यावत् संपरिक्षिप्य खलु तिष्ठति। पुष्करोदः खलु भदन्त समुद्रः कियत् चक्रवालविष्कंभेण—कियत् परिक्षेपेण प्रज्ञप्तः ? गौतम ! संख्येयानि

योजनशतसहस्राणि चक्रवाल विष्कम्भेण संख्येयानि योजनशतसहस्राणि परिक्षेपेण प्रज्ञप्तः। पुष्करोदस्य खलु भदन्त समुद्रस्य कति द्वाराणि प्रज्ञप्तानि? गौतम! चत्वारि द्वाराणि प्रज्ञप्तानि तथैव सर्वं पुष्करोदसमुद्रस्य पूर्वपर्यन्ते वरुणवरद्वीप पूर्वार्धस्य पश्चिमेन अत्र खलु पुष्करोदस्य विजयं नाम द्वारं प्रज्ञप्तम् एवं शेपाणमपि। द्वारान्तरे संख्येयानि योजनशतसहस्राणि अबाधयाऽन्तरं प्रज्ञप्तम् प्रदेशाः जीवाश्च तथैव। तत् केनार्थेन भदन्त! एवमुच्यते पुष्करोदः समुद्रः२। गौतम! पुष्करोदस्य खलु समुद्रस्योदकमच्छं पत्थ्यं जात्यं तनुकं स्फटिकवर्णाभम् प्रकृत्योदकरसेन –श्रीधर–श्रीप्रभौच द्वौ देवौ यावन्महर्द्धिकौ यावत्पल्योपमस्थितिकौ परिवसतः, तत्तेनार्थेन गौतम! यावन्नित्यः पुष्करोदे खलु भदन्त! समुद्रे कियन्तश्चन्द्राः प्रभासितवन्तः ३ वा संख्येयाश्चन्द्राः प्रभासितवन्तः ३ यावत्तारागणकोटीकोटयोऽशोभन्त वा ३। पुष्करोदः खलु समुद्रो वरुणवरेण द्वीपेन संपरिक्षिप्तः वृत्तोवलयाकारो यावत्तिष्ठति। तथैव समचक्रवालसंस्थितः कियता चक्रवालविष्कम्भेण कियता परिक्षेपेण प्रज्ञप्तः? गौतम! संख्येयानि योजनशतसहस्राणि चक्रवालविष्कम्भेण संख्येयानि योजनशतसहस्राणि परिक्षेपेण प्रज्ञप्तः, पद्मवरवेदिका–वनषण्डवर्णकः द्वारान्तरप्रदेशाः जीवाः तथैव सर्वम्। तत्केनार्थेन भदन्त! एवमुच्यते वरुणवरो द्वीपः २। गौतम! वरुणवरे खलु द्वीपे तत्र देशे तत्र तत्र बहूव्यः क्षुद्राः क्षुल्लिकाः यावद् विलपंक्तयोऽच्छाः प्रत्येकं २ पद्मवरवेदिकया परिक्षिप्ताः वनषण्डवारुणिवरोदक प्रतिहस्ताः प्रासादिकाः ४ तासु तासु खलु क्षुद्रा क्षुद्रिकासु यावद् बिलपंक्तिकासु बहव उपपात पर्वताः यावत् .खडगखडगाः सर्वस्फटिकमयाः अच्छाः तथैव–वरुण १–वरुणप्रभौ-२ चाऽत्र द्वौ देवौ महर्द्धिकौ परिवसतः, तत्तेनार्थेन यावन्नित्यः। ज्योतिषं सर्वं संख्येयकेन यावत्तारागण कोटीकोटयः। वरुणवरं खलु द्वीपं वरुणोदो नाम समुद्रो वृत्तो वलयाकार यावत्तिष्ठति, समचक्रवाल विषमचक्रवाल तथैव सर्वं भणितव्यम् विष्कम्भ-परिक्षेपौ संख्येयानि योजनसहस्राणि द्वारान्तरं च पद्मवरवनषण्डप्रदेशाः जीवाः अर्थो गौतम! वारुणोदकस्य खलु समुद्रस्योदकम् स यथा नामकः चन्द्रप्रभा इति वा मणिशलाकेति वा वरसीधु–वरवारुणीति वा पत्रासव इति वा, पुष्पासव इति वा, चोयासव इति वा फलासव इति वा, मधु–मेरक इति वा, जाति प्रसन्ना इति वा, खर्जूरसार इति वा, मृद्वीकासार इति वा, कापिशयनमिति वा, सुपक्वक्षोदरस इति वा, प्रभूत संभार संचितेति वा, पौषमास शतभिषक् योगवर्तितानि रुपहतविशिष्ट दत्तकालोपचारा सुधौता उत्कृष्टमदप्राप्ता अष्ट पिष्ट निष्ठिता पुष्टा मुखायित वरदन्तकर्दसकोपपन्ना अच्छा वरवारुणी अतिरसा-जम्बूफलपुष्टवर्णा सुजाता ईषदोष्ठावलंबिनी अधिकमधुरपेया ईषदसिरक्तनेत्राकोमलकपोल करणी यावत आस्वादिता विस्वा-

दिता अलि कुलसंलापकरणहर्षप्रीति जननी, सन्तोष ततबिम्बोक (स्त्री श्रृङ्गार-चेष्टा) हाव (मुखविकार विशेष) विभ्रम विलास (वेल्लहल)-मृदुगमनकरणी, विरमणाधिक सत्त्व जननी च भवति सङ्ग्रामदेशकाले कृतरणसमरप्रसरकरणी, क्वथितानां विद्युत्प्रहतहृदयानां मृदुककरणी च भवति, उपविष्टा सती गति स्खलयति च, सकलेऽपि सुहास्योत्पादिका, समरभग्नवनसहकार सुरभि रस-दीपिका सुगन्धा आस्वादनीया विस्वादनीया प्रीतनीया दर्पणीया मदनीया सर्वेन्द्रियगात्र प्रह्लादनीया आसला मांसला पेसला (ईषदोष्ठावलम्बिनी ईषत्ता-म्राक्षिकरणी ईषद् व्यवच्छेदे कटुका) वर्णेन उपपेता गन्धेन उपपेता रसेन उपपेता स्पर्शेन उपपेता, भवेदेतावद्रूपं स्यात्? गौतम ! नायमर्थः समर्थः, वारुणस्य खलु समुद्रस्य उदकम् इत इष्टतरं यावद् उदकम्। तद् एतेनार्थेन एवमुच्यते-वरुणोदः समुद्रः इति । तत्र खलु वारुणि वारुणकान्तौ देवौ महर्द्धिकौ० यावत् परिवसतः, तद् एतेनार्थेन यावन्नित्यम्, सर्वं ज्योतिष्कं संख्येयमिति ज्ञातव्यम्। वारुणवरे खलु द्वीपे कति चन्द्राः प्रभासन्त-प्रभासन्ते-प्रभासिष्यन्ते ॥सू० १०१॥

टीका-'पुक्खरवरण्णं दीवं-पुक्खरोदे णामं समुद्दे वट्टे वलयागारसंठाण संठिए जाव संपरिक्खित्ताणं चिट्ठइ' पुष्करवरनामको द्वीप आस्ते, यं द्वीपं पुष्करो नाम समुद्रः स चोदधिः वृत्तः वलयाकारवत्संस्थानेन संस्थितः सर्वतः समन्तात् संपरिक्षिप्य-वेष्टयित्वा खलु तिष्ठति । 'पुक्खरोदेणं भंते ! समुद्दे किं समचक्कवालसंठिए-विसमचक्कवालसंठिए' हे भदन्त ! पुष्करोदोहि समुद्रः समचक्रवालस्य-विषमचक्रवालस्य वा संस्थानेन संस्थितः किम् ? भगवानाह-

---

'पुक्खरवरण्णं दीवं पुक्खरोदे णामं समुद्दे वट्टे वलयागार संठाण-संठिते'-इत्यादि ।

टीकार्थ-गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है-हे भदन्त ! पुष्करवर द्वीप को पुष्करोद नाम का समुद्र चारों ओर से घेरे हुए है यह समुद्र गोल है और वलयाकार संस्थान वाला है सो 'पुक्खरोदेणं भंते ! समुद्दे केवतियं चक्कवालविक्खंभेणं केवतियं परिक्खेवेणं पण्णत्ते' इस पुष्करोद समुद्र का हे भदन्त ! चक्रवालविष्कम्भ कितना है और परि-

---

'पुक्खरवरण्णं दीवं पुक्खरोदे णामं समुद्दे वट्टे वलयागार संठाण संठिते' ईत्यादि

टीकार्थ-ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછયું કે હે ભગવન્ પુષ્કરવર દ્વીપને પુસ્કરવરોદ નામના સમુદ્રે ચારે બાજુથી ઘેરેલ છે અને એ સમુદ્ર ગોળ છે. તથા વલયનો જેવો ગોળ આકાર હોય છે તેવા આકારવાળા સંસ્થાન વાળો છે. તો 'पुक्खरोदेणं भंते ! समुद्दे केवतियं चक्कवालविक्खंभेणं पण्णत्ते' હે ભગવન્ આ પુષ્કરવરોદ સમુદ્રનો ચક્રવાલ વિષ્કંભ કેટલો છે ? અને તેનો પરિક્ષેપ કેટલો

'गोयमा ! समचक्कवालसंठाणसंठिए नो विसमचक्कवालसंठाणसंठिए' हे गौतम ! विषमेण नो, किन्तु समेनैव चक्रवालसंस्थानेन संस्थितः । सम्प्रति विष्कम्भादि प्रतिपादनार्थमाह–'पुक्खरोदेणं भंते ! समुद्दे केवइयं चक्कवाल विक्खंभेणं केवयं परिक्खेवेणं पन्नत्ते–गोयमा ! संखेज्जाइं जोयणसयसहस्साइं चक्कवालविक्खंभेणं संखेज्जाइं जोयणसयसहस्साइं परिक्खेवेणं पन्नत्ते' पुष्करोदः खलु भदन्त ! समुद्रः कियच्चक्रवाल विष्कम्भेण, कियत्परिक्षेपेण च प्रज्ञप्तः ? इति गौतमेन प्रश्ने कृते भगवानाह–गौतम ! संख्येयानि योजनशतसहस्राणि चक्रवालविष्कम्भेण संख्येयानि योजनशतसहस्राणि परिक्षेपेण–अर्थात् संख्यात योजनशतसहस्राणि चक्रवालस्य विष्कम्भपरिक्षेपाभ्यामुभाभ्यामपि प्रज्ञप्तः । अयं समुद्रः पुष्करोद एकया पद्मवरवेदिकया अष्ट योजनोच्छ्रय जगत्युपरि भाविन्या एकेन वनषण्डेन च सर्वतः० संपरिक्षिप्तः, अनयोर्वर्णनमत्र जम्बूद्वीपगतवत्करणीयम् । 'पुक्खरोदस्स णं भंते ! समुद्दस्स कइ दारा पन्नत्ता ? गोयमा ! चत्तारि दारा पन्नत्ता' हे भदन्त ! पुष्करोद समुद्रस्य खलु द्वाराणि कति ? गौतम ! चत्वारि विजय वैजयन्त–जयन्ताऽपराजितानि प्रज्ञप्तानि, 'तहेव

क्षेप कितना है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा ! संखेज्जाइं जोयणसयसहस्साइं चक्कवालविक्खंभेणं संखेज्जाइं जोयणसयसहस्साइं परिक्षेपेणं' हे गौतम ! इसका चक्रवाल विष्कम्भ संख्यात लाख योजनों का है और विष्कम्भ भी इसका संख्यात लाख योजनों का है 'पुक्खरोदस्स णं समुद्दस्स कति दारा पण्णत्ता' हे भदन्त ! इस पुष्करोद समुद्र के कितने द्वार कहे गये हैं ? 'गोयमा ! चत्तारि दारा पण्णत्ता' हे गौतम ! इस पुष्करोद समुद्र के चार द्वार कहे गये हैं । 'तहेव सव्वं पुक्खरोद समुद्द पुरत्थिमपेरंते वरुणवरदीव पुरत्थिमद्धस्स पच्चत्थिमेणं एत्थ णं पुक्खरोदस्स विजए नामं दारे पण्णत्ते' इस सम्बन्ध में कथन जैसा कि पहिले किया जा चुका है वैसा ही वह यहाँ पर

છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा ! संखेज्जाइं जोयणसयसहस्साइं चक्कवाल विक्खंभेणं संखेज्जाइं जोयणसयसहस्साइं परिक्खेवेणं' હે ગૌતમ ! તેનો ચક્રવાલ વિષ્કંભ સંખ્યાત લાખ યોજનનો છે. અને તેનો વિષ્કંભ પણ સંખ્યાત લાખ યોજનોનો છે. 'पुक्खरोदस्स णं समुद्दस्स कति दारा पण्णत्ता' હે ભગવન્ ! આ પુષ્કરોદ સમુદ્રના કેટલા દ્વારો કહ્યા છે ? 'गोयमा ! चत्तारि दारा पण्णत्ता' હે ગૌતમ ! પુષ્કરોદ સમુદ્રના ચાર દ્વારો કહેવામાં આવેલા છે. 'तहेव सव्वं पुक्खरोदसमुद्दं पुरत्थिमपेरंते वरुणवर दीव पुरत्थिमद्धस्स पच्चत्थिमेणं एत्थणं पुक्खरोदस्स विजए नामं दारे पण्णत्ते' આ વિષય સંબંધનું વિશેષ કથન પહેલાં કહેવામાં આવી ગયેલ છે. એજ પ્રમાણેનું તે અહીયાં પણ સમજી

सव्वं' तथैव सर्वम्, क्व भदन्त ! पुष्करोदसमुद्रस्य विजयं नाम द्वारम् ? भगवानाह-गौतम ! 'पुक्खरोद समुद्दं पुरत्थिमपेरंते अरुणवरदीवपुरत्थिमद्धस्स पच्चत्थिमेणं-एत्थ णं पुक्खरोदस्स विजए णामं दारे पन्नत्ते' पुष्करोदसमुद्र पूर्वार्धपर्यन्ते-अरुणद्वीपपूर्वार्धस्य पश्चिमायाम्-अत्र खलु पुष्करोदसमुद्रस्य विजयं नाम द्वारम् प्रज्ञप्तम् । 'एवं सेसाण वि' एवमेव शेषाणामपि-जंबूद्वीपगत द्वारत्रयाणां यथास्थितानां वर्णनम् । नवरं राजधानी-अन्य पुष्करोदसमुद्रे । तथाहि-क्व खलु भदन्त ! पुष्करोदसमुद्रस्य वैजयन्त नाम द्वारं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह-गौतम ! पुष्करोदसमुद्रस्य दक्षिण पर्यन्तेऽरुणवरद्वीप दक्षिणार्द्धस्य उत्तरतोऽत्र पुष्करोदसमुद्रस्य वैजयन्तं नाम द्वारं प्रज्ञप्तम् । क्व खलु भदन्त ! पुष्करोद समुद्रस्य जयन्तं नाम द्वारं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह-गौतम ! पुष्करोदसमुद्रस्य पश्चिम पर्यन्तेऽरुणवरद्वीप पश्चिमार्द्धस्य पूर्वतोऽत्र पुष्करोदसमुद्रस्य जयन्तं नाम द्वारं प्रज्ञप्तम् तदपि जम्बूद्वीपगतजयन्तद्वारवत् राजधानी अन्यस्मिन् पुष्करोद

भी है-तथा च उन द्वारों के नाम ये हैं-विजय, वैजयन्त, जयन्त और अपराजित इन में जो पुष्करोद समुद्र का विजयद्वार है वह पुष्करोदधि के पूर्वार्ध के अन्त में वरुणवर द्वीप के पूर्वार्द्ध की पश्चिमदिशा में पुष्करोदक का विजय नामका द्वार है इसका और सब वर्णन जम्बूद्वीप के विजयद्वार के ही जैसा है इसी तरह से जब ऐसा गौतम ने पूछा कि हे भदन्त ! पुष्करोद समुद्र का वैजयन्तद्वार कहां पर है ? तो इसके उत्तर में प्रभु ने ऐसा कहा कि पुष्करोद समुद्र के दक्षिणान्त में अरुणवरद्वीप के दक्षिणार्ध के उत्तर में पुष्करोद समुद्र का वैजयन्तद्वार है । पुष्करोदसमुद्र को जयन्त द्वार कहां पर है ? तो इस के उत्तर में 'पुष्करोदसमुद्र के पश्चिमान्त में अरुणवर द्वीप के पश्चि-

લેવું. જેમકે એ દ્વારોના નામો આ પ્રમાણે છે.-વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત અને અપરાજીત તેમાં જે પુષ્કરોદ સમુદ્રનું વિજય દ્વાર છે, તે પુષ્કરોદધિના પૂર્વાર્ધના અંતમાં વરૂણવર દ્વીપની પૂર્વાર્ધની પશ્ચિમ દિશામાં પુષ્કરોદ સમુદ્રનું વિજય નામનું દ્વાર આવેલ છે. આ દ્વાર સંબંધી બાકીનું બીજું તમામ વર્ણન જંબૂદ્વીપના વિજય દ્વારના વર્ણન પ્રમાણેજ છે. એજ પ્રમાણે ગૌતમ સ્વામીએ જ્યારે એવું પૂછ્યું કે-હે ભગવન્! પુષ્કરોદ સમુદ્રનું વૈજયન્ત નામનું દ્વાર કયાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રીએ એવું કહ્યું કે-પુષ્કરોદ સમુદ્રના દક્ષિણાન્તમાં અરૂણવર દ્વીપના દક્ષિણાર્ધની ઉત્તરમાં પુષ્કરોદ સમુદ્રનું વૈજયન્ત નામનું દ્વાર આવેલ છે. હે ભગવન્ ! પુષ્કરોદ સમુદ્રનું જયન્ત નામનું દ્વાર કયાં આવેલ છે? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે

समुद्रे। क्व खलु भदन्त ! पुष्करोदसमुद्रस्यापराजितं नाम द्वारं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह-गौतम ! पुष्करोदसमुद्रस्योत्तरपर्यन्तेऽरुणवरद्वीपस्य दक्षिणतोऽत्र-पुष्करोदसमुद्रस्यापराजितं नाम द्वारं प्रज्ञप्तम्, एतदपि जम्बूद्वीपगतापराजितद्वार-वद् वक्तव्यम्, नवरं राजधानी अन्यस्मिन् पुष्करोदसमुद्रे ॥ 'दारंतरंमि संखेज्जाइं जोयणसयसहस्साइं अबाहाए अंतरे पन्नत्ते ? पएसा जीवा य तहेव' पुष्करोद-समुद्रद्वारस्य द्वारस्याऽबाधगत्या पारस्परिकमन्तरं संख्येययोजनशतसहस्राणि, प्रदेशाः जीवाश्च समुद्रप्रदेशद्वीपं स्पृष्टा अपि स्वस्यैव, पुष्करोदसमुद्रे मृता जीवाः पुनस्तत्रैवाऽन्यत्राप्युत्पद्यन्ते ? नाऽत्र नियमः कर्मगतेर्वैलक्षण्यात् 'से केणट्ठेणं भंते एवं वुच्चइ पुक्खरोदे समुद्दे० गोयमा ! पुक्खरोदस्स णं समुद्दस्स

मार्ध के पूर्व में पुष्करोदसमुद्र का जयन्त द्वार है राजधानी अन्य पुष्करोद समुद्र में हैं पुष्करोदसमुद्र का अपराजित द्वार पुष्करोदसमुद्र के उत्तरान्त में अरुणवरद्वीप की दक्षिणदिशा में पुष्करोदसमुद्र का अपराजित द्वार है। इन सब द्वारों का समस्त वर्णन जम्बूद्वीपगत वैजयन्तादि द्वारों के जैसा ही है। इन सब की राजधानियां अन्य पुष्क-रोद समुद्र में है 'दारंतरंमि संखेज्जाइं जोयणसयसहस्साइं अबाहाए अंतरे पण्णत्ते' संख्यात लाख योजनों का इन सब द्वारों का आपस में अन्तर हैं पुष्करवर समुद्र के प्रदेश अरुणवरद्वीप को छूने पर भी उसी के कहे गये हैं वहां पर मरे हुए जीव वहां पर भी उत्पन्न होते हैं और अन्यत्र भी उत्पन्न हो जाते हैं ऐसा नियम नही है कि वे यहीं पर उत्पन्न हो 'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ पुक्खरोदे समुद्दे'

હે ગૌતમ ! પુષ્કરોદ સમુદ્રની પશ્ચિમાન્તમાં અરૂણવર દ્વીપમાં પશ્ચિમાર્ધની પૂર્વાર્ધમાં પુષ્કરોદ સમુદ્રનું જયન્ત નામનું દ્વાર આવેલ છે. તેની રાજધાની બીજા પુષ્કરોદ સમુદ્રમાં છે. પુષ્કરોદ સમુદ્રનું અપરાજીત નામનું દ્વાર પુષ્કરોદ સમુદ્રની ઉત્તરના અંતમાં અરૂણવર દ્વીપની દક્ષિણ દિશામાં પુષ્કરોદ સમુદ્રનું અપરાજીત દ્વાર આવેલ છે. આ બધાજ દ્વારોનું સઘળું કથન જંબૂદ્વીપના વર્ણનમાં વર્ણવેલ વૈજયન્ત વિગેરે દ્વારોના કથન પ્રમાણે છે. આ બધાની રાજ-ધાનીયો અન્ય પુષ્કરોદ સમુદ્રમાં છે. 'दारंतरंमि संखेज्जाइं जोयणसयसहस्साइं अबाहाए अंतरे पण्णत्त' આ બધા દ્વારોનું પરસ્પરનું અંતર સંખ્યાત લાખ યોજનનું થાય છે. પુષ્કરવર સમુદ્રના પ્રદેશ અરૂણવર દ્વીપને સ્પર્શેલા હોવા છતાં પણ પુષ્કવર સમુદ્રનાજ કહ્યા છે. ત્યાં મરેલાં જીવો ત્યાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે, અને બીજે પણ ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. એવો કોઈ નિયમ નથી કે ત્યાં મરેલ ત્યાંજ ઉત્પન્ન થાય 'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ पुक्खरोदे समुद्दे समुद्दे २' હે ભગવન્ ! આ સમુદ્રનું નામ પુષ્કરોદ સમુદ્ર એ પ્રમાણે શા

उदगें अच्छे पत्थे जच्चे तणुए फलियवण्णाभे पगतीए उदगरसं सिरिधर सिरिप्प-भाय दो देवा महड्ढिया जाव पलिओमट्ठिईया परिवसंति'

पुष्करोदनाम्नि हेतुं पृच्छति-हे भदन्त ! तत्केनार्थेन पुष्करोदः समुद्र एव मुच्यते-भगवानाह-पुष्करोदसमुद्रस्य हि उदकम् अच्छं-पथ्यं जात्यं नो विजातिमत्-तनुकं स्फटिकवर्णाभम्-प्रकृत्या उदकरसम् प्रज्ञप्तम्, श्रीधर-श्रीप्रभौ द्वौ च महर्द्धिकौ यावत्पल्योपमस्थितिकौ देवावत्र परिवसतः ग्रह-नक्षत्रपरिवारवच्चन्द्रसूर्याभ्यां गगनमिवाऽमूभ्यां स्वस्वपरिवारसमन्विताभ्यां देवा-भ्यामत्रत्यमुदकमवभासतेऽतः पुष्करोदः समुद्रः० २ पुष्करमिवोदकं यस्यासौ

हे भदन्त ! इसका नाम पुष्करोद समुद्र ऐसा किस कारण से हुआ है ? 'गोयमा ! पुक्खरोदस्स णं समुद्दस्स उदगे अच्छे, पत्थे जच्चे तणुए फलिह वण्णाभे पगतीए उदगरसेणं' हे गौतम ! पुष्करोदसमुद्र का उदक स्वच्छ है पथ्य है जातिवंत है हलका है एवं स्फटिक रत्न के जैसा स्वभाव से ही निर्मल है तथा प्रकृति से ही वह मधुर रस वाला है यहां पर 'सिरिधर सिरिपभा य दो देवा महिड्ढिया जाव पलिओ-वमट्ठितीया परिवसंति, से तेणट्ठेणं जाव णिच्चे' श्रीधर और श्रीप्रभ नाम के दो देव जो कि महर्द्धिक आदि पूर्वोक्त विशेषणों वाले हैं और एक पल्योपम की जिनकी स्थिति है रहते हैं सपरिवार इन देवों के द्वारा ग्रह नक्षत्रादि परिवार से युक्त चन्द्र और आदित्य से गगन की तरह जल सुशोभित होता है 'से तेणट्ठेणं जाव णिच्चे' इसी कारण से हे गौतम ! इसका नाम पुष्करोदसमुद्र ऐसा कहा गया है यावत् यह नित्य है इसकी व्याख्या जैसी पहले की गई है वैसा ही है

કારણથી કહેલ છે ? 'गोयमा ! पुक्करोदस्स णं समुद्दस्स उदगे, अच्छे, पत्थे, जच्चे, तणुए, फलिहवण्णाभे पगतीए उदगरसेणं' હે ગૌતમ ! પુષ્કરોદ સમુદ્રનું પાણી સ્વચ્છ છે. પથ્ય છે. જાતિવંત છે. હલકું છે. અને સ્વભાવથીજ તે સ્ફટિક રત્નના જેવું નિર્મળ અને પ્રકૃતિથીજ તે મધુર રસવાળું છે. અહીંયા 'सिरिघर सिरिपभाय दो देवा जाव महिड्ढिया जाव पलिओवमट्ठितिया परिवसंति से तेणट्ठे णं जाव णिच्चे' શ્રીધર અને શ્રી પ્રભ નામના બે દેવો કે જેઓ મહર્દ્ધિક વિગેરે પૂર્વોક્ત વિશેષણોવાળા છે, અને એક પલ્યોપમની સ્થિતિવાળા છે. તેઓ રહે છે. તેઓ પોતાના પરિવાર સાથે ત્યાં રહેવાથી એ દેવો દ્વારા ગ્રહ નક્ષત્ર વિગેરે પરિવારવાળા ચંદ્ર અને સૂર્યથી આકાશની માફક તેનું પાણી સુશોભિત રહે છે. 'से तेणट्ठेणं णिच्चे' એજ કારણથી હે ગૌતમ ! તેનું નામ પુષ્કરોદ સમુદ્ર એ પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે. યાવત્ એ નિત્ય છે. તેની વ્યાખ્યા જેમ પહેલા કરવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણે છે.

पुष्करोदः, 'से तेणट्ठेणं जाव णिच्चे' तत्तेनार्थेन अथान्यदप्युत्तरम्-यतोऽयमासीदस्ति भविष्यति शाश्वतो यावद् नित्यः। 'पुक्खरोदेणं भंते! समुद्दे केवइया चंदा पभासिसुवा ३-०' हे भदन्त! पुष्करोदसमुद्रे कियन्तश्चन्द्राः सूर्याः-ग्रहाः-नक्षत्राणि-तारागणकोटिकोटयः प्राभासन्त-प्रभासन्ते-प्रभासिष्यन्ते० ३ इत्यादि प्रश्नः भगवानाह-'संखेज्जा चंदा पभासेंसु वा ३ जाव तारागणकोडीकोडी उ सोभेंसु वा ३' संख्येयाश्चन्द्रादयः प्रभासन्त वा यावत् तारागणकोटिकोटयः अशोभन्त वा ३। 'पुक्खरोदेणं समुद्दे वरुणवरेणं दीवे णं संपरि० वट्टे वलयागारे जाव चिट्ठइ०' पुष्करोदे खलु समुद्रे वरुणवरो द्वीपः वृत्तो वलयाकारसंस्थानसंस्थितः सर्वतः समन्तात् संपरिक्षिप्य तिष्ठति स खलु भदन्त! समस्य विषमस्य वा चक्रवालस्य संस्थानेन संस्थितः? भगवानाह-समचक्रवाल संस्थानसंस्थितः नो विषम०। 'तहेव समचक्कवालसंठिए

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'पुक्खरोदेणं भंते! समुद्दे केवतिया चंदा पभासिंसु ३' हे भदन्त! पुष्करोद समुद्र में कितने चंन्द्रमाओं ने प्रकाश दिया है? अब भी वे कितने वहां प्रकाश देते हैं? तथा आगे भी वहां वे कितने प्रकाश देगें? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'संखेज्जा चंदा पभासेंसुवा ३' हे गौतम! वहां संख्यात चन्द्रमाओं ने पहिले प्रकाश दिया है अब भी इतने ही वे वहां प्रकाश देते हैं और आगे भी वे इतने ही वहां प्रकाश देगें 'जाव तारागणकोडीकोडी उ सोभेंसुवा ३' यावत् वहां संख्यात कोडाकोडी तारागण पहिले सुशोभित हुए हैं अब भी इतने वे वहां सुशोभित होते हैं, और आगे भी वे वहां सुशोभित होंगे, 'पुक्खरोदेणं समुद्दे वरुणवरेणं दीवे णं संपरि० वट्टे वलयागरे जाव चिट्ठइ' पुष्करोदसमुद्र के चारों ओर वरुणवरद्वीप है यह द्वीप गोल है

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે-'पुक्खरोदेणं भंते! समुद्दे केवतियं चंदा पभासिंसु ३' હે ભગવન્ પુષ્કરોદ સમુદ્રમાં કેટલા ચંદ્રમાઓએ પ્રકાશ આપ્યો હતો? વર્તમાનમાં કેટલા ચંદ્રમાઓ ત્યાં પ્રકાશ આપેછે? અને ભવિષ્યમાં કેટલા ચંદ્રમાઓ ત્યાં પ્રકાશ આપ શે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'संखेज्जा चंदा पभासेंसु वा ३' હે ગૌતમ! ત્યાં સંખ્યાત ચંદ્રમાઓએ પહેલા પ્રકાશ આપ્યો હતો વર્તમાનમાં પણ એટલાજ ચંદ્રો ત્યાં પ્રકાશ આપે છે અને ભવિષ્યમાં પણ એટલાજ ચંદ્રો ત્યાં પ્રકાશ આપશે. 'जाव तारागण कोडी कोडी सोभेंसु वा ३' યાવત્ સંખ્યાત કોડા કોડી તારાગણો પહેલાં ત્યાં સુશોભિત થયાહતા? વર્તમાનમાં પણ એટલાજ કોડા કોડી તારાઓ ત્યાં સુશોભિત થાય છે. અને ભવિષ્યમાં પણ એટલાજ તારાગણો ત્યાં સુશોભિત થશે. 'पुक्खरोदेणं समुद्दे वरुणवरेणं दीवेणं संपरि० वट्टे वलयागारे जाव चिट्ठइ' પુષ્કરોદ સમુદ્રની ચારે બાજુ વરૂણવર દ્વીપ છે. આ દ્વીપ ગોળ છે. અને વલયના આકાર જેવા આકાર વાળો છે.

केवइयं चक्कवालविक्खंभेणं केवइयं परिक्खेवेणं' तथैव समचक्रवालसंस्थान-संस्थितो-वरुणवरद्वीपः ? हे भदन्त ! वरुणवरद्वीपः कियच्चक्रवालविष्कम्भेण कियच्च परिक्षेपेण प्रज्ञप्तः ? समाधत्ते भगवान्-'गोयमा !' हे गौतम ! 'संखेज्जाइं जोयणसयसहस्साइं चक्कवालविक्खंभेणं-संखेज्जाइं जोयणसयसहस्साइं परिक्खेवेणं' संख्येययोजनशतसहस्राणि चक्रवालविष्कम्भेण परिक्षेपेण च संख्येय-योजनशतसहस्राण्येव प्रज्ञप्तः । 'पउमवरवेइया वणसंड वण्णओ' पद्मवरवेदिका वनषण्डाभ्यां सर्वतः समन्तात् संपरिक्षिप्तः उभयोर्वर्णनमत्र । 'दारंतरं पएसा जीवा तहेव सव्वं' चत्वारि विजयादि द्वाराणि पूर्वत आरभ्योत्तरान्तानि तेषां

और वलयाकार के जैसे आकार वाला है 'तहेव समचक्कवाल संठितो' वरुणवरद्वीप समचक्रवाल वाला है 'केवतियं समचक्कवाल वि० केवइयं परिक्खेवेणं' हे भदन्त ! इसका समचक्रवाल चौडाई में कितना है ? और परिक्षेप इसका कितना है ? 'गोयमा ! संखिज्जाइं जोयणसयसहस्साइं चक्कवालविक्खंभेणं संखिज्जाइं जोयणसयसहस्साइं परिक्खेवेणं पण्णत्ते' इसका समचक्रवाल चौडाइ में संख्यात लाख योजन का है और परिक्षेप भी इसका संख्यात लाख योजन का है 'पउमवरवेदिया वणसंड वण्णओ दारंतरं पदेसा जीवा तहेव सव्वं' इसके चारों ओर पद्मवरवेदिका और पद्मवरवेदिका के चारों ओर एक वनषण्ड है इनका वर्णन यहां पर पूर्वोक्त जैसा ही है यहां पर पूर्व की तरह हे भदन्त ! इस द्वीप के प्रदेश वरुणवरसमुद्र को छूते हैं और वरुणवरसमुद्र के प्रदेश इस द्वीप को छूते हैं तो वे प्रदेश किसके माने जावेंगे-तो इसके उत्तर में यही कहना चाहिये कि वे जो वरुणद्वीप के

'तहेव समचक्कवाल संठितो' વરૂણવર દ્વીપ સમચક્રવાલ વાળો છે. 'केवतियं समचक्कवाल वि० केवइयं परिक्खेवेणं' હે ભગવન્ તેનો સમચક્રવાલ પહોળાઈમાં કેટલો છે ? અને તેનો પરિક્ષેપ કેટલો છે ? 'गोयमा ! संखिज्जाइं जोयणसयसहस्साइं चक्कवालविक्खंभेणं संखेज्जाइं जोयणसयसहस्साइं परिक्खेवेणं पण्णत्ते' તેનો સમચક્રવાલ વિષ્કંભ પહોળાઈમાં સંખ્યાત લાખ યોજનનો છે. અને પરિક્ષેપ પણ તેનો સંખ્યાત લાખ યોજનનો છે. 'पउमवरवेइया वणसंड वण्णओ दारंतरपदेसा जीवा तहेव सव्वं' તેની ચારે બાજુ પદ્મવર વેદિકા અને પદ્મવર વેદિકાની ચારે તરફ એક વનખંડ છે. તેનું વર્ણન પહેલાના વર્ણન પ્રમાણે અહીંયા સમજી લેવું. તે આ પ્રમાણે-હે ભગવન્ આ દ્વીપના પ્રદેશો વરૂણવર સમુદ્રને સ્પર્શે છે. અને વરૂણવર સમુદ્રનો પ્રદેશ આ દ્વીપનો સ્પર્શ કરે છે. તો તે પ્રદેશો કોના કહેવાશે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં એજ કહેવું જોઈએ કે-વરૂણદ્વીપના જે

पारस्परिक मन्तरं परिमाणं स्थानं स्थितिश्च द्वीपप्रदेशाः समुद्रं स्पृष्टाः समुद्रस्य च प्रदेशा द्वीपं-ते द्वीपस्यैव पयोदधेरेव स्पर्शमात्रान्नाऽन्यस्य द्वीपे मृता द्वीपे समुद्रे मृताः समुद्रे एव जीवा नोत्पद्यन्ते स्वस्वोत्कृष्टाऽपकृष्टबलात् इत्यादि सर्वं तथैव-पूर्ववदेव-यथावच्च वर्णनीयाः । 'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ वरुणवरे दीवे वरुणवरे दीवे' तत्केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते वरुणवरो द्वीपः० २ भगवान् ब्रूते-हे गौतम ! 'वरुणवरेणं दीवे तत्थ तत्थ देसे तहिं तहिं वहूओ खुड्डाखुड्डियाओ जाव विलपंतीयाओ अच्छाओ' वरुणवरद्वीपे खलु तत्र तत्र देशे तस्य तस्य देशस्य तत्र तत्र प्रदेशे बहवः क्षुद्राः क्षुल्लिका वाप्यो यावत् सरः पंक्तयो विलपङ्क्तयोऽच्छाः यावत् रजतमयकूलाः समतीराः वज्रमयपाषाणाः तपनीयमय-

वरुणवर समुद्र को छूते हैं वे वरुणद्वीप के माने जावेंगे और जो प्रदेश वरुणसमुद्र के वरुणद्वीप को छूते हैं वे वरुणवरसमुद्र के माने जावेगें इसी तरह से वरुणवरद्वीप में मरे हुए जीव वहीं पर भी उत्पन्न हो सकते हैं और अन्यत्र भी उत्पन्न हो सकते हैं' यह सब कथन कर लेना चाहिये 'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ वरुणवरे दीवे २' हे भदन्त ! इस द्वीप का नाम वरुणवर ऐसा किस कारण से हुआ है ? 'गोयमा ! वरुणवरेणं दीवे तत्थ २ देसे तहिं २ बहुओ खुड्डा खुड्डियाओ जाव विलपंतियाओ अच्छाओ पत्तेयं २ पउमवरवेइया परि० वण० वारुणिवरोदग पडिहत्थाओ पासाईयाओ ४' हे गौतम ! इसका ऐसा नाम इस कारण से हुआ है कि यहां पर छोटीबडी अनेक वावडियां जगह २ हैं यावत् विलपङ्क्तियां हैं ये सब आकाश और स्फटिक के जैसी स्वच्छ हैं तथा ये प्रत्येक पद्मवरवेदिका से और पद्मवरवेदिका

પ્રદેશો વરૂણવર સમુદ્રને સ્પર્શે છે તે વરૂણ દ્વીપના કહેવાશે. અને જે વરૂણ સમુદ્રના પ્રદેશો અરૂણદ્વીપને સ્પર્શેલા છે તે વરૂણ સમુદ્રના જ કહેવાશે. એજ પ્રમાણે વરૂણવર દ્વીપમાં મરેલા જીવો ત્યાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે. અને અન્યત્ર પણ ઉત્પન્ન થાય છે. આ રીતનું પહેલાં જે પ્રમાણે કથન કરેલ છે આ પ્રમાણેનું કથન કરી લેવું 'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ वरुणवरे दीवे दीवे' હે ભગવન્ ! આ દ્વીપનું નામ વરૂણવર એ પ્રમાણે શા કારણથી કહેવામાં આવે છે? 'गोयमा ! वरुणवरेणं दीवे तत्थ तत्थ देसे तहिं तहिं वहुओ खुड्डा खुड्डाओ जाव विलपंतियाओ अच्छाओ०' હે ગૌતમ ! તેનું એ પ્રમાણેનું નામ એ કારણથી થયેલ છે કે-અહીંયાં નાની મોટી અનેક વાવો સ્થળે સ્થળે આવેલ છે, યાવત્ બિલ પંક્તિયો છે એ બધી આકાશ અને સ્ફટિકના જેવી સ્વચ્છ છે. તથા એ દરેક બિલપંક્તિયો પદ્મવર

जलाः सुवर्णसुन्दररजतवालुकाः वैडूर्यमणि स्फटिकपटलप्रत्यवताराः सुखावताराः-सुखोत्ताराः नानामणितीर्थसुबद्धाः चतुष्कोणाः आनुपूर्व्यसुजातवप्रगंभीरशीतल-जलाः संछन्नपत्रविसमृणालकमलाः बहूत्पलकुमुदनलिन सुभगसुजात सौगन्धिक पुण्डरीक शत-सहस्रपत्र केसरपुष्पोपचिताः षट्पदपरिक्रमलाः अच्छविमल सलिलपूर्णाःप्रतिपूर्णभ्रमद् मत्स्यकच्छपाऽनेकशकुनिगणमिथुनविचरित शब्दो-न्नतमधुररसनादिताः ।

'पत्तेयं-२ पउमवरवेदिका वनसंडपरिक्खित्ता-वारुणीवरोदग पडिहत्था' प्रत्येकं २ पद्मवरवेदिका वनषण्डपरिक्षिप्ताः वारुणीषु वराणामिवोदकैः प्रतिपूर्णाः यावदभिरूपाः प्रतिरूपाः वापी-बिलपंक्त्यादीनां प्रत्येकं त्रिसोपान-तोरणानि तासां बिलपंक्ति-गुंजालिकानां दिक्षु चत्वारि त्रिसोपानप्रतिरूपकाणि किं बहुना सर्वाणि वक्तव्यानि । 'तासु णं खुड्डा खुड्डियासु जाव बिलपंतियासु बहवे उप्पाय-पव्वया जाव खडहडगा सव्वफलिहामया अच्छा' बहव उपपात-नियत-जगती-दारु-पर्वताः मण्डपकाः दकमण्डपकाः दकमालकाः दकप्रासादाः उसडगाः खडहडगाः सर्वस्फटिकमया अच्छा यावत्प्रतिरूपकाः तेषु यावत् सौवस्तिकादिषु बहवो वनव्यन्तर देवा देव्यश्च तिष्ठन्ति० यावद् विहरन्ति । 'तहेव वरुण-वरुणप्पभा या एत्थ दो देवा महड्डिया जाव परिवसंति' तथैव वरुणो-वरुणप्रभश्च द्वौ देवावत्र

वनषण्ड से परिवेष्टित हैं । ये पद्मवरवेदिकाएं मदिरा के जैसे जल से भरी हुई है ये प्रासादीय हैं दर्शनीय हैं अभिरूप हैं और प्रतिरूप हैं। 'तासु णं खुड्डा खुड्डियासु जाव बिलपंतियासु बहवे उप्पाय पव्वया जाव खडहडगा सव्वफलिहामया अच्छा तहेव वरुणवरुणप्पभा य एत्थ दो देवा महिड्ढिया परिवसंति' इन छोटी बडी बावडियों में यावत् बिलपङ्क्तियों में अनेक उत्पात पर्वत हैं यावत् खडगखडग हैं ये सब स्फटिकमय हैं अच्छ-स्वच्छ-हैं इस द्वीप में वरुण और वरुणप्रभ नाम के दो देव रहते हैं ये महर्द्धिक आदि विशेषणों वाले हैं और

વેદિકાઓથી અને વનષંડોથી ઘેરાયેલ છે. આ પદ્મવર વેદિકાઓ મદિરાના જેવા પાણીથી ભરેલ છે. એ પ્રસાદીય છે, દર્શનીય છે. અભિરૂપ છે અને પ્રતિ રૂપ 'तासुणं खुड्डा खुड्डियासु जाव बिलपंतियासु बहवे उप्पायपव्वया जाव खडहडगा सव्व फलिहामया अच्छा तहेव वरुणवरुणप्पभा य एत्थ दो देवा महड्ढिया परि-वसंति' આ નાની મોટી વાવોમાં યાવત્ બિલપંક્તિયોમાં અનેક ઉત્પાત પર્વતો છે. યાવત્ ખડગ ખડગ છે. એ બધા સ્ફટિકમય છે. અચ્છ-સ્વચ્છ છે. આ દ્વીપમાં વરૂણ અને વરૂણ પ્રભ નામના બે દેવો રહે છે. તેઓ મહર્દ્ધિક વિગેરે વિશેષણો વાળા છે. અને યાવત્ તેમની સ્થિતિ એક પલ્યોપમની છે. 'से तेण

महर्द्धिकौ यावत्पल्योपमस्थितिमन्तौ परिवसतः । 'से तेणट्ठेणं जाव णिच्चे' तत्तेनार्थेन एवं वरुणवरो द्वीपो० २ उच्यते, अपि च यस्माद्वरवारुणीव अत्र वाप्यादिपूदकं तस्मादेष द्वीपो वरुणवरः, अथोत्तरं च खलु गौतम ! शाश्वतनामधेयमेतस्य सदास्थिति मत्वाद् ध्रुवो नित्य इति । 'जोइसं सव्वं संखेज्जगेणं जाव तारागणकोडीकोडीओ' ज्योतिष्काः सर्वे संख्येयकेन चन्द्रसूर्यग्रहनक्षत्रादयस्तारागणकोटिकोटयश्च पूर्वं वर्णिताः तत्तत्प्रकारेण स्व स्व व्यापारे व्यापृताः आसन् सन्ति भविष्यन्ति । 'वरुणवरं णं दीवं वरुणोदे णामं समुद्दे वट्टे वलया० जाव चिट्ठइ समचक्क० विसमचक्क० तहेव सव्वं भाणियव्वं' वरुणवरोदं द्वीपं पूर्ववत् समुद्रो वृत्तो वलयाकारसंस्थानसंस्थितः सर्वतः समन्तात्संपरिक्षिप्य तिष्ठति समचक्रवाल० विषमचक्र० विष्कम्भ–परिक्षेप द्वारादि द्वारान्तरं पद्मवरवेदिका–वनषण्ड–प्रदेश तत्रत्य जीवगति वरुणोदसमुद्र नामाभिधानादि यथायथं सम्य-

यावत् इनकी स्थिति एक पल्योपम की है 'तेणट्ठेणं' इस कारण हे गौतम ! इसका नाम 'वारुणीवर' ऐसा हो गया है अथवा यावत् यह नित्य है 'जोतिसं सव्वं संखेज्जगेणं जाव तारागणकोडिकोडीओ' यहां ज्योतिषियों का प्रमाण संख्यातगुणा है और ताराओं का प्रणाण कोडाकोडी है । 'वरुणवरण्णं दीवं वरुणोदे णामं समुद्दे वट्टे वलया० जाव चिट्ठंति, समचक्क० विसमचक्कवि०' वरुणवरद्वीप के चारों ओर वरुणोदधि समुद्र है यह समुद्र गोल है और वलयाकार जैसा स्थित है हे भदन्त ! यह समचक्रवाल विष्कम्भ वाला है या विषमचक्रवाल विष्कम्भ वाला है हे गौतमः यह समचक्रवाल विष्कम्भ वाला है विषम चक्रवाल विष्कम्भ वाला नहीं है इत्यादि पूर्व के जैसा यहां पर कथन कर लेना चाहिये 'विक्खंभ परि० संखेज्जाइं' इसका विष्कम्भ और परिक्षेप संख्यात हजार

ट्ठेणं०' આ કારણુથી હે ગૌતમ ! તેનું નામ વરૂણવર એ પ્રમાણે કહેવાયેલ છે. અથવા યાવત્ તે નિત્ય છે. 'जोतिसं सव्वं संखेज्जगेणं जाव तारागण कोडि कोडीओ' અહિંયા જ્યોતિષ્કોનું પ્રમાણુ સંખ્યાત ગણું છે. અને તારાઓનું પ્રમાણુ કોડા કોડીનું છે. 'वरुणवरण्णं दीवं वरुणोदे णामं समुद्दे वट्टे वलया० जाव चिट्ठंति समचक्कवाल० विसमचक्क० वि०' વરૂણવર દ્વીપની ચારે તરફ વરૂણોદધિ સમુદ્ર છે. આ સમુદ્ર ગોળ છે. અને વલયના આકાર જેવો છે. હે ભગવન્ એ સમચક્રવાલ વિષ્કંભ વાળો છે. કે વિષમચક્રવાલ વિષ્કંભ વાળો છે ? હે ગૌતમ ! આ દ્વીપ સમચક્રવાલ વિષ્કંભ વાળો છે. વિષમચક્રવાળ વિષ્કંભવાળો નથી. વિગેરે પહેલાના કથન પ્રમાણેનું કથન કરી લેવું જોઈએ. 'विक्खंभ परि० संखेज्जाइं' તેનો

गुपवर्ण्य-'वरुणोदस्स णं समुद्दस्स उदए' वरुणोदस्य खलु समुद्रस्योदकम् 'से जहा नामए चंदप्पभाई वा' स यथा नामकः चन्द्रस्येवप्रभा आकारो यस्याः सा चन्द्रप्रभा-सुराविशेषः इति शब्दोऽत्रोपमाभूतवस्तुपरिसमाप्तिद्योतकः, समुच्चयार्थे वा शब्दश्च। एवमन्यत्रापि। 'मणिसिलागा इति वा-वरसीधुवर-वारुणी इति वा-पत्तासवेइ वा-पुप्फासवेइ वा-चोयासवेइ वा-फलासवेइ वा-महुमेरए इति वा जाइप्पसन्नाइवा-खज्जुसारेइ वा मुद्दियासारेइ वा' मणिशलाकेव मणिशलाकावरंच तत्सीधु वराचासौ वारुणी च वरवारुणी-पत्रा-

योजनों का है 'दारंतरं च पउमवर० वणसंडे पएसा जीवा' इसके चारों द्वारों का आपस में अन्तर संख्यात हजार योजनों का है इसके चारों ओर एक पद्मवरवेदिका और पद्मवेदिका के चारों ओर एक वनषण्ड है वारुणीवर समुद्र के जो प्रदेश वरुणवरद्वीप को छुए हुए हैं वे प्रदेश इसी समुद्र के कहलावेगें वरुणवरद्वीप के नहीं यहां से जीव मरकर यहां पर भी उत्पन्न हो जाते हैं और आगे अन्यत्र और भी स्थान में उत्पन्न हो जाते हैं-ऐसा कोई नियम नही है कि यहां के मरे हुए जीव यहीं पर उत्पन्न हों। हे भदन्त इसका वारुणीवर समुद्र ऐसा नाम किस कारण से हुआ है? 'गोयमा! वारुणोदस्स णं समुद्दस्स उदए से जहा नामए चंदप्पभाइ वा मणिसिलागाइ वा वरसीधुवरवारुणीइ वा' हे गौतम! वरुणोदसमुद्र का जल जैसी लोक प्रसिद्ध चन्द्रप्रभा नामकी सुरा होती है मणिशलाका के जैसी मणि-शला नामकी सुरा होती है जैसी वरवारुणी होती हैं पत्त्रासव होता है

વિષ્કંભ અને પરિક્ષેપ સંખ્યાત હજાર યોજનનો છે. 'दारंतरं च पउमवर० वण-संडे पएसा जीवा' તેના ચારે દ્વારોનું પરસ્પરનું અંતર સંખ્યાત હજાર યોજનનું છે. તેની ચારે બાજુ એક પદ્મવર વેદિકા અને પદ્મવર વેદિકાની ચારે તરફ એક વનષંડ છે. વારૂણવર સમુદ્રના જે પ્રદેશો વરૂણવર દ્વીપને સ્પર્શેલા છે, તે પ્રદેશો વારૂણવર સમુદ્રનાજ કહેવાશે. વરૂણવર દ્વીપના કહેવાશે નહીં અહીંથી જીવ મરીને-અહીના જીવો મરીને આ દ્વીપમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે અને અન્યત્ર પણ ઉત્પન્ન થાય છે. એવો કોઇ નિયમથી કે અહીયાં મરેલા જીવો અહીંજ ઉત્પન્ન થાય બીજે ઉત્પન્ન ન થઇ શકે કે-હે ભગવન્ આ સમુંદ્રનું નામ વારૂણીવર સમુદ્ર એ પ્રમાણે શા કારણથી કહેવામાં આવેલ છે? 'गोयमा! वारुणोदस्स णं समुद्दस्स उदए से जहा नामए चंदप्पभाइवा मणिसीलागाइवा वर सीधुवर वारुणीइवा' હે ગૌતમ! વરૂણોદ સમુદ્રનું જલ લોક પ્રસિદ્ધ ચંદ્રપ્રભા નામની સુરા જેવી હોય છે, મણિ શલાકાના જેવી મણિશલાકા નામની સુરા

सवः–पुष्पासवः चेयासवः चोयोगन्धद्रव्यं तत्सारः च वरसीधु आसवः फलासवः–मधुमेरकौ–मद्यविशेषौ जाति प्रसन्ना जाति पुष्पवासिता प्रसन्ना खर्जूरसारः–मृद्वीका द्राक्षा तत्सार निष्पन्न आसवः, मृद्वीकासारः–इति वा मद्यविशेषा इव । 'कापिसायणाइ वा–सुपक्कखोयरसेइ वा–पभूयसंभारसंचिता पोसमाससयभिसय जोग वत्तिता–निरुवहत विसिट्ठदिन्न कालोवयारा–सुधोता उक्कोसगमयपत्ता अट्ट पिट्ठनिट्ठिजा–सुगंधा–आसायणिज्जा–विस्सायणिज्जा–पीणणिज्जा–दिप्पणिज्जा–मयणिज्जा सव्विंदियगायपल्हायणिज्जा–आसला–मासला–पेसला–ईसी ओट्ठावलंबिणी–ईसी तवच्छिकरणी' कापिशयनं–मद्य विशेषः ? सुपक्वक्षोदरसः, इति वा–क्षोदरसः–इक्षुरसस्तन्निष्पन्न आसवः, यद्वा-सुपक्वेक्षुरसवद् अवभासमानः–२ प्रभूत संभारेण संचिता ३ पौषे मासि शतभिषग्भिर्वर्तिता ४ निरुपहतविशिष्ट कालोपचारा ५ सुधौता ६ उत्कृष्टमदप्राप्ता ७

पुष्पों के रस से जन्य जैसा पुष्पासव होता है फलोंके रस से जन्य जैसा फलासव होता है गन्ध द्रव्य के सार से जन्य जैसा चोयासव होता है मधु गुड महुआ आदि के मिलाने से जैसा आसव होता है मेरकशराव होती है जाति पुष्प से वासित जैसी जाति मेर शराव होती है जाति प्रसन्ना नामकी सुरा होती है खजूरों के रस से जन्य जैसा खर्जूरसार होता है दाखों के रस से जन्य जैसा मृद्वीकासार होता है, कापिशायन होता है अच्छी तरह से पकाये गये इक्षुरस के जैसा सुपक्व क्षोदरस होता है, प्रभूत संभाररस से व्याप्त पौषमास में सैकडों वैद्यों द्वारा तैयार की गई, निरुपहत ऐसे अनेक उपचारों से तैयार की गई बार बार धोकर निष्पन्न की गई एवं उत्कृष्ट मद को उत्पन्न करने वाली आदि विशेषणों से लेकर वर्ण, गंधरस और

જેવી હોય છે, વરવારૂણી જેવી હોય છે. પત્રાસવ જેવો હોય છે પુષ્પોના રસથી બનેલ જેવો પુષ્પાસવ હોય છે, ફળોના રસથી બનેલ ફળાસવ જેવો હોય છે. ગંધ દ્રવ્યના સારથી બનેલ સોયાસવ જેવો હોય છે, મધ, ગોળ અને મહુડાને મેળવીને બનાવેલ આસવ (મદિરા) જેવો હોય છે, મેરક નામની શરાબ (દારૂ) જેવી હોય છે, જાઈના પુષ્પની સુગંધવાળી જેવો જાતી મેર શરાબ હોય છે, જાતિ પ્રસન્ના નામની સુરા જેવી હોય છે, ખજુરના રસથી બનેલ ખર્જુર સાર જેવો હોય છે, દ્રાક્ષના રસથી બનેલ મૃદ્વીકાસાર જેવો હોય છે. કાપિશાયન જેવું હોય છે. સારી રીતે પકવવામાં આવેલ શેલડીના રસના જેવો સારી રીતે પકાવેલ ક્ષોદ રસ જેવો હોય છે, અનેક પ્રકારના સંભાર રસથી વ્યાપ્ત પોષમાસમાં સેંકડો વૈદ્યો દ્વારા તૈયાર કરવામાં આવેલ નિરૂપહત એવા અનેક ઉપચારોથી તૈયાર કરવામાં આવેલ વારંવાર ધોઈને બનાવેલ તથા ઉત્તમ

अष्ट पिष्ट निष्ठिता अष्टौ वारान् पिष्टन्-संपेषकर्मणा पिष्ट्वा निष्ठिता-८ सुगन्धा ९ अतः आस्वादनीया १० निःस्वादनीयाऽपि ११ पातुं योग्या १२ दीपनीया-मन्दाग्नि विघातिनी १३ मदनीया १४ सर्वेषामपि-इन्द्रियाणां गात्राणां च अह्लादनीया न तु बुद्धिलोपिनी-१५ आसलाऽनिच्छद्भिरपि आस्वादने समानेतुं योग्या मांसला-सर्वतो गरिष्ठा प्रीत्यतिशयजनकत्वात्१७ 'पेसला' सुष्ठुतया मनोज्ञा१८ ईषदोष्ठावलंबिनी-ओष्ठस्पर्शमात्राद्गुणकारिणी-ततः परं तु तीक्ष्णत्वाद्दोषदायिनी-१९ ईषत्ताम्राक्षिकरणी-ईषत् ताम्रे यथा भवेताम् अक्षिणी 'तथा तयोः कारिणी-२०। 'इसी वोच्छया कडुआ-वण्णे णं उववेया-गंधेणं उववेया रसेणं उववेया फासेणं उववेया' ईषद् व्यवच्छेदे-पानानन्तरं कंचित्कालं कटुका २१ वर्णकोपेता वर्णयुक्ता २२ गन्ध-रस-स्पर्शैरुपेता २५ एवमुक्ते भगवति गौतमः प्राह-'भवे एया रूवे सिया-गोयमा! णो इणट्ठे समट्ठे-वारुणस्स णं समुद्दस्स उदए एत्तो इट्ठतरे जाव उदए-से तेणट्ठेणं वुच्चइ'

स्पर्श तक के विशेषणों से युक्त-सुरा-शराब-होती है उसी तरह से मिष्ठता आदि गुणों से युक्त है अतः इसी मिष्ठता आदि के निमित्त को लेकर इसका नाम वारुणीवर समुद्र ऐसा कहा गया है प्रभु के इस प्रकार कहने पर पुनः गौतम ने उनसे ऐसा पूछा 'भवेएया रूवे-सिया' हे भदन्त! वरुणोदक समुद्र का जल क्या ऐसे ही रूप वाला है? इसके उत्तर में प्रभु ने ऐसा कहा है-'णो इणट्ठे समट्ठे' हे गौतम! यह अर्थ समर्थ नहीं है 'वारुणस्स णं समुद्दस्स उदए एत्तो इट्ठतरे जाव उदए' क्योंकि वरुणसमुद्र का जल तो स्वाद में ईन सुरादि विशेष समूह से भी इष्टतर है कान्ततर है प्रियतर है मनोज्ञतर है एवं मन आमतर है० 'से ए णट्ठेणं एवं वुच्चति०' इसी कारण हे गौतम!

મદને ઉત્પન્ન કરવાવાળી વિગેરે વિશેષણોથી લઇને વર્ણ, ગંધ, રસ, અને સ્પર્શ પર્યન્તના વિશેષણોથી યુક્ત સુરા-શરાબ-દારૂ જેવો હોય છે. એજ પ્રમાણે મિઠાશ વિગેરેથી યુક્ત તે સમુદ્રનું જળ હોય છે. તેથી આ મીઠાશ વિગેરે નિમિત્તને લઇને આનું નામ વારૂણીવર સમુદ્ર એવું કહેવાયું છે. પ્રભુના આ પ્રમાણે કહેવાથી ફરીથી ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછયું છે કે-'ભવે એયા રૂવે સિયા' હે ભગવન્ વારૂણોદક સમુદ્રનું જળ આવા પ્રકારના વર્ણવાળું છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રીએ એવું કહ્યું કે 'णो इणट्ठे समट्ठे' હે ગૌતમ! આ અર્થ સમર્થ નથી. 'वारुणस्स णं समुद्दस्स उदए एत्तो इट्ठतरे जाव उदए' કેમકે વરૂણ સમુદ્રનું જળતો સ્વાદમાં આ સુરા વગેરેના સમૂહથી વિશેષ ઈષ્ટતર છે. કાન્તતર છે, પ્રિયતર છે. મનોજ્ઞતર છે. અને 'મન આમતર છે. 'સે

हे भदन्त ! सम्भावयामि भवत्कथनतो वारुणोदसमुद्रोदकमेतद्रूपकं भवेत् तत्त-त्सत्यं स्यात् भगवानाह- गौतम! नाऽयमर्थः समर्थः तज्जलं तत्त्वतः किमाकारक-मिति प्रत्याययितुम् इतोऽपि वर्णनबलात् यावदिष्ट मिष्टमुदकमिति बोद्धव्यम् तत्तेन एवम् उच्यते वरुणोदः समुद्रो० २। 'तत्थ णं वारुणि-वारुणकंता देवा जाव महड्ढिया जाव परिवसंति' वारुणोदे वारुणिः-वारुणकान्तश्च द्वौ यावन्मह-र्द्धिकौ देवौ यावत्परिवसतः। 'तेणट्ठेणं जाव णिच्चे' तत्तस्मात् तेन 'देवद्वय-स्थिति-हेतुना' शाश्वत नामवान् यावन्नित्यः नासीन्नास्ति न भविष्यति प्रश्नहीनः 'सव्वं जोइस संखिज्जे केण णायव्वं-वारुणवरेणं दीवे कइचंदा पभासिंसु वा-३ सर्वं ज्योतिष्कं संख्येयमेवास्ति इति ज्ञातव्यम् कति चन्द्रावरुणवरोदे प्राभासन्त-

---

इस समुद्र का नाम वरुणवरसमुद्र कहा गया है 'तत्थ णं वारुणि वारुणकंता देवा जाव महिड्ढिया जाव परिवसंति' उस वरणवरसमुद्र में वारुणि और वारुणकान्त ऐसे दो देव रहते हैं ये परिवार एवं विमान आदि महती ऋद्धि वाले हैं 'से एएणट्ठेणं जाव णिच्चे' अतः इन देवों के वहां पर के सद्भाव को लेकर इस समुद्र का नाम ऐसा हो गया है तथा यह समुद्र का नाम यावत् नित्य हैं त्रिकाल में भी यह इसी नाम वाला था वर्तमान में है और आगे भी रहेगा 'सव्वं जोइस संखेज्जे केण णायव्वं' यहां पर समस्त ज्योतिष्क देव संख्यात ही है ऐसा समझ लेना 'वारुणवरेणं दीवे कइ चंदा पभासिंसु वा ३' वारुण-वरद्वीप में कितने चन्द्रमाओं ने प्रकाश दिया है ? अब भी वे वहां कितनी संख्या में होकर प्रकाश देते हैं ? तथा भविष्यत में वे कितनी

एएण ट्ठेणं एवं वुच्चति' આ કારણથી હે ગૌતમ ! આ સમુદ્રનું નામ વરૂણ-વર સમુદ્ર એ પ્રમાણે કહેવાયેલ છે. 'तत्थ णं वारुणिवारुणकंता देवा जाव मह-ड्ढिया जाव परिवसंति' એ વરૂણવર સમુદ્રમાં વારૂણ અને વરૂણકાંત એ નામના બે દેવો રહે છે. તેઓ પરિવાર અને વિમાન વિગેરે પ્રકારની મોટી ઋદ્ધિવાળા છે. 'से एएणट्ठेणं जाव णिच्चे' તેથી આ દેવોનો ત્યાં સદ્ભાવ હોવાના કારણથી આ સમુદ્રનું નામ એ પ્રમાણે થયેલ છે. તથા આ સમુદ્રનું નામ યાવત્ નિત્ય છે, ત્રણે કાળમાં એ આ નામવાળોજ હતો. અર્થાત્ ભૂતકાળમાં એ નામવાળો હતો, વર્તમાનમાં એ નામવાળો છે. અને ભવિષ્યમાં પણ એ નામવાળો રહેશે. 'सव्वं जोइसंसंखिज्जे केण णायव्वं' અહીયાં સઘળા જ્યોતિષ્ક દેવો સંખ્યાત જ છે. તેમ સમજી લેવું 'वारुणवरेणं दीवे कइ चंदा पभासिंसु वा३' વરૂણવર સમુદ્રમાં કેટલા ચંદ્રમાઓએ પ્રકાશ આપ્યો હતો ? વર્તમાનમાં તેઓ ત્યાં કેટલી સંખ્યામાં રહીને પ્રકાશ આપે છે ? તથા ભવિષ્યમાં તેઓ કેટલી સંખ્યા વાળા થઈને પ્રકાશ

प्रभासन्ते-प्रभासिष्यते, सूर्याश्चातपन्-तपन्ति-तपिष्यन्ते नक्षत्राणि अद्योतयन् द्योतयन्ते-द्योतयिष्यन्ते ग्रहाश्च चारमचरन्-चरन्ति चरिष्यन्ति, तारागणकोटि-कोटयश्चाऽशोभन्त-शोभन्ते शोभिष्यन्ते प्रश्नः ? भगवानाह-हे गौतम ! संख्येयाः न तु-संख्याहीनाः सू०॥१०१

मूलम्—आरुणवरं णं समुद्दं खीरवरे णामं दीवे वट्टे जाव चिट्ठइ । सव्वं संखेज्जगं विक्खंभे य परिक्खेवो य जाव अट्ठो बहूओ खुड्डा० वावीओ जाव सरसरपंतियाओ खीरोदग पडि-हत्थाओ पासाईयाओ ४ तासु णं खुड्डियासु जाव बिलपंति-यासु बहवे उप्पाय पव्वयगा० सव्वरयणामया जाव पडिरूवा, पुंडरीग पुक्खरदंता एत्थ दो देवा महड्ढिया जाव परिवसंति, से य तेणट्ठेणं जाव णिच्चे । जोइसं सव्वं संखेज्जं । खीरव-रण्णं दीवं खीरोए णामं समुद्दे वलयाकार संठाणसंठिए जाव परिक्खवित्ताणं चिट्ठइ समचक्कवालसंठिए नो विसमचक्कवाल-संठिए संखेज्जाइं जोयणस० विक्खंभपरिक्खेवो तहेव सव्वं जाव अट्ठो ? गोयमा ! खीरोयस्स णं समुद्दस्स उदगं से जहाणाम-एसु उसुही भारु पण्ण अज्जुण तरुण सरसपत्त कोमल अत्थि-गात्त णग्गपोंडगवरुच्छुचारिणीणं लवंगपत्त पुप्फपल्लव कक्को-लगसफलरुक्खबहुगुच्छगुम्मकलियमलट्ठिमधुरपयुरपिप्पलीफलि-लवल्लिवरविवरचारिणीणं अप्पोदगपीतसइ रससमभूमिभागणि-भय सुहोसियाणं सुप्पेसिय सुहायरोग परिवज्जियाण निरुवहय-सरीरिणं कालप्पसविणीणं विइय तइय सामप्पसूयाणं

संख्या वाले होकर प्रकाश देंगे ? कितने सूर्य वहां तपे हैं ? अब भी कितने सूर्य वहां तपते हैं ? और आगे भी कितने सूर्य वहां तपते रहेंगे ?' इत्यादि प्रश्नों का उत्तर 'यहां पर संख्यात ज्योतिषी देव हैं' इससे जान लेना चाहिये ॥९६॥

આપશે ? કેટલા સૂર્યો ત્યાં તપ્યા હતા ? કેટલા સૂર્યો વર્તમાનમાં તપે છે. અને ભવિષ્યમાં કેટલા સૂર્યો તપતા રહેશે ? વિગેરે પ્રશ્નોના ઉત્તર ત્યાં સંખ્યાત જ્યોતિષિક દેવો છે. તેનાથી જ સમજી લેવો. ॥ સૂ. ૯૬ ॥

अंजणवरगवलवलयजलधरजच्चंजणरिट्ठभमरपभूय समप्पभाणं कुंडदोहणाणं वद्धत्थीपत्थुताणरूढाणं मधुमासकाले संगहनेहो अज्जचाउरक्केव होज्ज तासिं खीरे मधुरस्स विवगच्छ बहुदव्व-संपउत्ते पत्तेयं मंदग्गि सुकढिए आउत्ते खंडगुडमच्छंडिओ ववेए रण्णो चाउरंतचक्कवट्टिस्स उवट्ठवित्ते आसायणिज्जे विस्सा-यणिज्जे पीणणिज्जे जाव सव्विंदियगायपल्हायणिज्जे जाव वण्णेणं उवचिए जाव फासेणं, भवे एयारूवे सिया ? णो इणट्ठे समट्ठे खीरोदस्स णं उदए एत्तो इट्ठतराए चेव जाव आसा-एणं पन्नत्ते विमल-विमलप्पभा एत्थ दो देवा महाड्ढया जाव परिवसंति, से तेणट्ठेणं० संखेज्ज चंदा जाव तारा ॥सू० १०१॥

छाया-वारुणवरं खलु समुद्रं क्षीरवरो नाम द्वीपो वृत्तो यावत्तिष्ठति सर्वं संख्येयकं विष्कंभश्च-परिक्षेपश्च यावदर्थः बहवः क्षुद्राः० वाप्यो यावत्सरः सरः पंक्तयः क्षीरोदकपरिहस्तकाः परिपूर्णाः प्रासादिकाः ४। तासु खलु क्षुद्रिकासु यावद् बिलपंक्तिकासु बहवः उत्पातपर्वताः० सर्वरत्नमयाः यावत्प्रतिरूपाः पुण्डरीक-पुष्करदन्तौ अत्र द्वौ देवौ महर्द्धिकौ यावत्परिवसतः तत्तेनार्थेनः याव-न्नित्यः ज्योतिष्कं सर्वं संख्येयम्। क्षीरवरं खलु द्वीपं क्षीरोदो नाम समुद्रो वृत्तो वलयाकारसंस्थानसंस्थितो यावत्परिक्षिप्य खलु तिष्ठति। समचक्रवाल-संस्थितः नो विषमचक्रवालसंस्थितः, संख्येयानि योजनानि स० विष्कम्भ-परिक्षेपौ तथैव सर्वं यावदर्थः? गौतम! क्षीरोदस्य खलु समुद्रस्योदकं स यथा नामकः खण्डगुडमत्स्याण्डिकोपपेतं राज्ञश्चतुरन्तचक्रवर्तिन उपस्थापितमा-स्वादनीयं विस्वादनीयं प्रीणनीयं यावत् सर्वेन्द्रियगात्रप्रह्लादनीयं यावद् वर्णेनोपपेतं-यावत् स्पर्शेन भवेदेतद्रूपं स्यात्? नायमर्थः समर्थः क्षीरोदस्य खलु तदुदकमितः इष्टतरकं चैव यावदास्वादेन प्रज्ञप्तम् विमल-विमलप्रभौ अत्र द्वौ देवौ महर्द्धिकौ यावत्परिवसतः। तत्तेनार्थेन० संख्येयाश्चन्द्रा यावत्ताराः ॥१०२॥

टीका-'वारुणवरं णं समुद्दं खीरवरे णामं दीवे वट्टे जाव चिट्ठइ' क्षीरवरो

'वारुणवरण्णं समुद्दं खीरवरे णामं दीवे वट्टे जाव चिट्ठति' इत्यादि।

टीकार्थ-वारुणवर समुद्र को क्षीरवर नामको द्वीप चारों ओर से

'वारुणवरण्णं समुद्दं खीरवरे णामं दीवे वट्टे जाव चिट्ठति' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ-વારૂણવર સમુદ્રને ક્ષીરવર નામનો દ્વીપ ચારે બાજુએથી ઘેરીને

नाम द्वीपो वृत्तो वर्तुलाकारसंस्थानसंस्थितः सर्वासु दिग्विदिक्षु समन्तत सर्वावयव व्यापनतया वारुणवरं खलु समुद्रं संपरिक्षिप्य तिष्ठति। 'सव्वं संखेज्जगं विक्खंभे य जाव अट्ठो' सर्वं संख्येयकं विष्कम्भपरिक्षेपौ यावदर्थः एवं चैव वरुणवरद्वीपस्य वक्तव्यता सैवाऽत्रापि यावज्जीवोपपात सूत्रम्। तथाहि-क्षीरवरः खलु भदन्त! द्वीपः किं समचक्रवाल संस्थानसंस्थितः? किं विषमचक्रवाल संस्थानसंस्थितः? भगवानाह-हे गौतम! समचक्रवालसंस्थानसंस्थित एव, नो विषमसंस्थानसंस्थितः। हे भदन्त! क्षीरवरो द्वीपः कियता चक्रवालसंस्थानेन परिक्षेपेण वा संस्थितः? भगवानाह-गौतम। योजनशतसहस्राणि चक्रवालविष्कंभेण-परिक्षेपेण च प्रज्ञप्तः। हे गौतम! क्षीरवरद्वीपप्रदेशाः क्षीरसमुद्रं स्पृष्टाः स्पृष्टाः-नवा १ स्पृष्टाः ते च क्षीरद्वीपस्यैव न क्षीरसमुद्रस्य एवं समुद्र-

---

घेरे हुए व्यवस्थित हैं यहद्वीप गोल है और गोल वलय के जैसे आकार वाला है 'सव्वं संखिज्जगं विक्खंभेय परिक्खेवो य जाव अट्ठो' अतः इसे समचक्रवाल संस्थान वाला कहा गया है-विषमचक्रवाल संस्थान वाला नहीं हे भदन्त! इसका समचक्रवाल विष्कम्भ कितना कहा गया है? और परिक्षेप कितना कहा गया है? हे गौतम! इसका समचक्रवालविष्कम्भ एक लाख योजन का कहा गया है और इतना ही इसका परिक्षेप कहा गया है। हे भदन्त! जितने क्षीरवरद्वीप के प्रदेश क्षीरसमुद्र को छु रहे हैं वे प्रदेश क्षीरवर द्वीप के कहे जावेंगे? या क्षीरसमुद्र के कहे जावेंगे? गौतम वे प्रदेश क्षीरवरद्वीप के ही कहे जावेगें क्षीरवर समुद्र के नहीं। इसी तरह जो समुद्र के प्रदेश

रहेल छे. आ द्वीप गोળ छे. અने गोળ વલયના આકારવાળો છે. 'सव्वं संखिज्जगं विक्खंभेय परिक्खेवो य जाव अट्ठो' તેથી એને સમચક્રવાલ સંસ્થાન વાળો કહેવામાં આવેલ છે. વિષમચક્રવાલ વાળો કહ્યો નથી. હે ભગવન્ તેનો સમચક્રવાલ વિષ્કંભ કેટલો કહેલ છે? અને પરિક્ષેપ કેટલો કહેવામાં આવેલ છે? હે ગૌતમ! તેનો સમચક્રવાલ વિષ્કંભ એક લાખ યોજનનો કહેવામાં આવેલ છે. અને તેનો પરિક્ષેપ પણ એટલોજ કહેલ છે. હે ભગવન્ ક્ષીરવર દ્વીપના જેટલા પ્રદેશો ક્ષીર સમુદ્રને સ્પર્શેલા છે. તે પ્રદેશો ક્ષીરવર દ્વીપના કહેવામાં આવશે? કે ક્ષીરવર સમુદ્રના કહેવાશે? હે ગૌતમ! એ પ્રદેશો ક્ષીરવર દ્વીપનાજ કહેવામાં આવશે. ક્ષીરવર સમુદ્રના કહેવાશે નહીં. એજ પ્રમાણે ક્ષીરવર સમુદ્રના જે પ્રદેશો ક્ષીરવર દ્વીપને સ્પર્શેલા છે તે એ સમુદ્રનાજ કહેવાશે ક્ષીરવરદ્વીપના કહેવાશે નહીં. હે ભગવન્ ક્ષીરવર દ્વીપના જીવો જ્યારે મરે છે તો

प्रदेशाः समुद्रस्यैव नहि स्पर्शमात्रात् द्वीपस्य लौकिकव्यवहारात् । हे भदन्त ! क्षीरवरद्वीपस्था जीवा मृताः सन्तः पुनस्तत्रैव क्षीरवरसमुद्रे वा ? एवं समुद्रस्था मृताः पुनः समुद्रे एवाऽन्यत्र वा द्वीपे जायन्ते ? हे गौतम !

"कर्मणो गति वैचित्र्यात्तत्राऽन्यत्राऽपि वा पुनः ।
आयान्त्येव न चाऽऽयान्ति मृताः केचन केचन ॥१॥"

'से केणट्ठेणं भंते !' तत्केनार्थेन भदन्त ! क्षीरवरो द्वीपः० एवमुच्यते ? गौतम ! क्षीरवरद्वीपे तत्र तत्र देशे प्रदेशे 'बहूओ खुड्डा० वावीओ जाव सर सर पंतियाओ खीरोदग पडिहत्थाओ पासाईयाओ ४' बह्व्यः क्षुद्राः क्षुल्लिका वाप्यः बिलपंक्तयः सरः सरः पङ्क्तयः क्षीरोद परिपूर्णाः प्रासादिकाः दर्शनीयाः

द्वीपों को छू रहे हैं वे समुद्र के ही कहे जावेंगे-द्वीप के नहीं ! हे भदन्त ! क्षीरवरद्वीप के जीव जब मरण करते हैं तो क्या वे वहीं पर उत्पन्न होते हैं ? या अन्यत्र उत्पन्न होते हैं ? हे गौतम ! ऐसा कोई नियम नहीं है कि वहां के मरे हुए जीव वहीं पर उत्पन्न हो अन्यत्र न हों उक्तंच—

'कर्मणोगति वैचित्र्यात् तत्रान्यत्रापि, वा पुनः
आयान्त्येव न चायान्ति मृताः केचनकेचन ॥१॥

'से केणट्ठेणं भंते !' हे भदन्त ! क्षीरवरद्वीप ऐसा इस द्वीप का नाम क्यों हुआ है ? 'गोयमा ! देसे २ बहुओ खुड्डा० वावीओ जाव बिलपंतीयाओ खोदोदग पडिहत्थाओ उप्पाय पव्वगा सव्व वइरामया अच्छा जाव पडिरूवा' हे गौतम ! क्षीरवरद्वीप में जगह २ अनेक छोटी बडी वापिकाएं हैं यावत् बिलपंक्तिया है इन में क्षीर के जैसा

मरीने तेओ शुं त्यांज उत्पन्न थाय छे ? अथवा ते शिवायना कोई बीजाज स्थानमां उत्पन्न थाय छे ? हे गौतम ! एवो कोई नियम नथी के त्यां मरेला जीवो त्यांज उत्पन्न थाय बीजे उत्पन्न थाय नहीं कह्युं पण छे के

कर्मणो गति वैचित्र्यात् तत्रान्यत्रापि वा पुनः ।
आयान्त्येव न चायान्ति मृताः केचन केचन ॥ १ ॥

'से केणट्ठे णं भंते !' हे भगवन् क्षीरवर द्वीप ए प्रमाणेनुं आ द्वीपनुं नाम शा कारणथी थयेल छे ? 'गोयमा ! देसे देसे बहुओ खुड्डा० वावीओ जाव बिलपंतियाओ खोदोदग पडिहत्थाओ उप्पायपव्वगा सव्व वइरामया अच्छा जाव पडिरूवा' हे गौतम ! क्षीरवर द्वीपमां स्थळे स्थळे अनेक नानी मोटी वावो

अभिरूपाः प्रतिरूपाः तासु बहव उपपातपर्वताः सर्वरत्नमयाः अच्छा यावत्प्रतिरूपाः तत्पर्वतेषु-आसनानि गृहाणि गृहेष्वासनानि मण्डपेषु पृथिवीशिलापट्टकाः सर्वरत्नमया अच्छा यावत्प्रतिरूपाः तत्र बहवो वानव्यन्तरादेवा देव्यश्चासते शेरते० यावत् सुखं विहरन्ति । 'पुंडरीक-पुक्खरदंता एत्थ दो देवा महड्ढिया जाव परिवसंति' पुण्डरीक-पुष्करदन्तावत्र महर्द्धिकौ द्वौ देवौ महाद्युतिकौ यावत्पल्योपम स्थितिकौ परिवसतः। 'से तेणट्ठेणं जाव णिच्चे०' तत्तेनार्थेन एवमुच्यते-अथाऽन्यदपि कारणं येन द्वीपस्य शाश्वतं नामधेयम् यान्नासी न्नास्ति न

पानी भरा हुआ है इन में उत्पाद पर्वत है ये उत्पात पर्वत सर्वात्मना वज्रमय है स्वच्छ यावत् प्रतिरूप हैं। पर्वतों के ऊपर आसन हैं गृह हैं और गृहों में आसन हैं मण्डप हैं मण्डपों में पृथिवीशिला पट्टक हैं ये शिलापट्टक सर्वात्मना रत्नमय स्वच्छ यावत् प्रतिरूप हैं। यहां पर अनेक व्यन्तर देव और देवियां उठती बैठती है, सोती है यावत् सुख पूर्वक विहार करती हैं 'पुंडरीक पुक्खरदंता एत्थ दो देवा महिड्ढिया जाव परिवसंति' यहां पुण्डरीक और पुष्कर दन्त नामके दो देव रहते हैं ये महर्द्धिक आदि विशेषणों वाले और एक पल्योपम की स्थिति वाले हैं 'से तेणट्ठेणं जाव णिच्चे' इस कथित कारण के अतिरिक्त यह भी एक कारण ऐसा कहा गया है कि यह द्वीप इस नाम से अनादि काल से ही प्रसिद्ध हुआ चला आ रहा है पहिले यह इस नाम से प्रसिद्ध नहीं था ऐसी बात नहीं है किन्तु यह पहिले भी

છે. યાવત્ બિલપંક્તિયો છે. તેમાં દૂધના જેવું પાણી ભરેલું છે. તેમાં ઉત્પાદ પર્વતો છે. આ ઉત્પાદ પર્વતો સર્વાત્મના વજ્રમય છે. સ્વચ્છ યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. તથા ગૃહોમાં પર્વતોની ઉપર આસન છે. તથા ગૃહોમાં આસન છે. મંડપો છે. મંડપોમાં પૃથ્વીશિલાપટ્ટકો છે. આ શિલાપટ્ટકો સર્વાત્મના રત્નમય છે. સ્વચ્છ યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. ત્યાં આગળ અનેક વાનવ્યન્તર દેવો અને દેવિયો ઉઠે છે, બેસે છે. સુવે છે. યાવત્ સુખ પૂર્વક વિહાર કરે છે 'पुंडरीक पुक्खर दंता एत्थ दो देवा महड्ढिया जाव परिवसंति' અહીંયાં પુંડરીક અને પુષ્પદંત એ નામના બે દેવો રહે છે. તેઓ મહર્દ્ધિક વિગેરે વિશેષણો વાળા છે. તેમજ એક પલ્યોપમની સ્થિતિ વાળા છે. 'से तेणट्ठेणं जाव णिच्चे' આ કહેવામાં આવેલ કારણ શિવાય પણ એક કારણ એવું કહ્યું છે કે-આ દ્વીપ આ નામ વાળો અનાદિ કાળથીજ પ્રસિદ્ધ થયેલ છે. પહેલાં આ નામથી એ પ્રસિદ્ધ ન હતો તેમ નથી પરંતુ એ પહેલાં પણ એજ નામથી પ્રસિદ્ધ હતો વર્ત-

भविष्यति इति शङ्का नास्ति त्रिकालेऽव्ययत्वाद् ध्रुवो नित्यः तस्मात् क्षीरवरो-द्वीपः० २ इति। 'जोइसं सव्वं संखेज्जं' सर्वं ज्योतिष्कं चन्द्रसूर्यग्रहनक्षत्रतारागण कोटि कोटि संख्योपेतं यथायथं व्याख्येयं। तदुक्तम्—

'व्यतीते वर्तमाने चाऽनागते प्रभविष्णवः।
चन्द्रा ग्रहास्तथासूराः नक्षत्राणि च तारकाः ॥१॥
आसन् सन्ति भविष्यन्ति स्व स्व चार वशंवदाः।
पूर्व व्याख्याऽनुसारेण व्याख्येयाः स्युर्यथा यथम् ॥२॥ इति ॥

'खीरवरं णं दीवं खीरोए णामं समुद्दे वट्टे वलयागारसंठाणसंठिए जाव परिखित्ताणं चिट्ठइ समचक्कवालसंठिए संखेज्जाइं जोयणस० विक्खंभपरि-

---

इसी नाम से प्रसिद्ध था अब भी यह इस नाम से प्रसिद्ध नहीं है, ऐसा भी नहीं है किन्तु अब भी यह इसी नाम से प्रसिद्ध है तथा भविष्यत्काल में भी यह इस नाम से प्रसिद्ध नहीं रहेगा ऐसा भी नहीं है किन्तु भविष्यत्काल में भी यह इसी नाम से प्रसिद्ध रहेगा 'जोतिसं सव्वं संखेज्जं' यहां पर चन्द्र सूर्य ग्रह नक्षत्र और तारा रूप ये सब यहां पर संख्यात ही हैं तदुक्तम्–

'चन्द्राग्रहास्तथा सूरा नक्षत्राणि च तारका,
आसन् सन्ति भविष्यन्ति स्वस्वचार वशंवदा।'

'खीरवरण्णं दीवं खीरोए नाम समुद्दे वट्टे वलयागरसंठाणसंठिते जाव परिक्खिवित्ताणं चिट्ठति' इस क्षीरवर समुद्र को चारों और से घेर कर रहा हुआ क्षीरोद नामका एक समुद्र है यह समुद्र गोल है० और वलय का जैसा आकार होता है उस तरह के आकार वाला है

માનમાં પણુ એ એજ નામથી પ્રસિદ્ધ નથી તેમ નથી પણુ એજ નામથી વર્તમાનમાં પ્રસિદ્ધ છે. તથા ભવિષ્ય કાળમાં પણુ એ આ નામથી પ્રસિદ્ધ રહેશે નહીં તેમ નથી. પણુ ભવિષ્યમાં પણ એ આજ નામથી પ્રસિદ્ધ રહેશે. 'जोतिसं सव्वं संखेज्जं' અહીયાં પણુ ચંદ્ર, સૂર્ય, ગ્રહ, નક્ષત્ર, અને તારા એ બધા અહીયાં સંખ્યાતજ છે. કહ્યુ પણુ છે કે–

'चन्द्राग्रहास्तथा सूरा नक्षत्राणि च तारका।
आसन् सन्ति, भविष्यन्ति, स्व स्व चार वशंवदाः ॥

'खीरवरणं दीवं खीरोए नामं समुद्दे वट्टे वलयागारसंठाणसंठिते 'जाव परिक्खेवेणं चिट्ठति' આ ક્ષીરવર સમુદ્રને ચારે બાજુથી ઘેરીને ક્ષીરોદ નામનો સમુદ્ર આવેલ છે. આ સમુદ્ર ગોળ છે. અને વલયનો જેવો આકાર હોય છે. તે રીતના આકાર વાળો છે. 'समचक्कवाल संठिते नो

क्खेवो–तहेव सव्वं जाव कट्ठो' क्षीरोदो नामा समुद्रः स च वृत्तो वलयाकारस्य संस्थानेन संस्थितः आस्ते क्षीरवरं द्वीपं खलु तिष्ठति यश्च समचक्रवाल संस्थितो न विषमचक्रवालेन संख्येय योजनशतसहस्रविष्कम्भ–परिक्षेपः तथैव सर्वं यावदर्थः। हे भदन्त! क्षीरोदस्य प्रदेशाः घृतवरद्वीपं स्पृष्टाः न वा? हे गौतम! स्पृष्टाः। एवं घृतवरद्वीपप्रदेशाः क्षीरोदं स्पृष्टाः? हन्त गौतम! स्पृष्टाः। हे भदन्त! क्षीरोदप्रदेशाः घृतवरद्वीपं स्पृष्टास्ते कस्य स्युः एवं घृतवरद्वीपस्य ये प्रदेशाः क्षीरोदं स्पृष्टास्ते कस्य स्युः? हे गौतम! क्षीरोदस्य ये ते प्रदेशास्ते क्षीरोदस्यैव, घृतवरद्वीपस्य ये प्रदेशास्ते च घृतवरद्वीपस्यैव लोके तथैव व्यवहारदर्शनात्। हे भदन्त! क्षीरोदसमुद्रे मृता जीवाः पुनः क्षीरोदे प्रत्यायान्ति घृतवरद्वीपे वा–घृतवरद्वीपे जीवाश्च मृताः सन्तः किं पुनः पुनस्तत्रैव

यह 'समचक्कवालसंठिते नो विसमचक्कवालसंठिते' समचक्रवाल संस्थान वाला है विषमचक्रवाल वाला नहीं है 'संखेज्जाइं जोयणस० विक्खंभ परिक्खेवो तहेव सव्वं जाव अट्ठो' यह संख्यात हजार योजन का विस्तार वाला है, और संख्यात हजार योजन की ही इसकी परिधि है हे भदन्त! क्षीरोद के प्रदेश घृतवर द्वीप को छू रहे हैं या नहीं छू रहे है? हां गौतम! छू रहे है। यदि छू रहे हैं तो वे प्रदेश घृतवर द्वीप के कहलावेंगे? या क्षीरोदसमुद्र के? हे गौतम! वे क्षीरोदसमुद्र के ही कहलावेंगे–इसी तरह घृतवरद्वीप के जो प्रदेश क्षीरोद समुद्र को छू रहे हैं वे घृतवरद्वीप के ही कहवावेंगे क्योंकि लोक में ऐसा ही व्यवहार देखा जाता है हे भदन्त! क्षीरोदसमुद्र में मरे जीव पुनः क्षीरोदसमुद्र में उत्पन्न होते हैं या अन्यत्र घृतवरद्वीप में–उत्पन्न

विसमचक्कवाल संठिते' સમચક્રવાલ સંસ્થાન વાળો છે. વિષમ ચક્રવાલ સંસ્થાન વાળો નથી 'संखेज्जाइं जोयणस० विक्खंभपरिक्खेवो तहेव सव्वं जाव अट्ठो' એ સંખ્યાત હજાર યોજનના વિસ્તાર વાળો છે. અને સંખ્યાત યોજનનીજ તેની પરિધિ છે. હે ભગવન્ ક્ષીરોદ સમુદ્રના પ્રદેશો ધૃતવર દ્વીપને સ્પર્શેલા છે? કે નથી સ્પર્શેલા? હા ગૌતમ સ્પર્શેલા છે. જો સ્પર્શેલા છે તો એ પ્રદેશો ધૃતવર દ્વીપના કહેવાશે? કે ક્ષીરોદ સમુદ્રના કહેવાશે? હે ગૌતમ! તે ક્ષીરોદ સમુદ્રનાજ કહેવાશે. એજ પ્રમાણે ધૃતવર દ્વીપના જે પ્રદેશો ક્ષીરોદ સમુદ્રને સ્પર્શેલા છે. તે ધૃતવર દ્વીપનાજ પ્રદેશો કહેવાશે. કેમકે લોકમાં એજ પ્રમાણેનો વ્યવહાર જોવામાં આવે છે. હે ભગવાન્ ક્ષીરોદ સમુદ્રમાં મરેલા જીવો ફરીથી ક્ષીરોદ સમુદ્રમાં ઉત્પન્ન થાય છે, કે બીજે જ ઉત્પન્ન થાય છે? અર્થાત્ ધૃતવર દ્વીપમાં ઉત્પન્ન થાય છે? હે

क्षीरोदे वा ? भगवानाह–गौतम ! केचन तत्रैवाऽत्रापि स्व स्वकर्मवल बद्धत्वात् ।

अथ भदन्त ! केनार्थेनैव मुच्यतेऽयं क्षीरोदः समुद्रः–२ एतस्य क्षीरोद नाम करणे को हेतुरिति नाम विषयकः प्रश्नो 'जाव अट्ठो' यावदर्थः इत्यनेन संग्रहीतः भगवानाह–'गोयमा ! खीरोयस्स णं समुद्दस्स उदगं खंडगुडमच्छंडिओववेए' क्षीरोदसमुद्रं जलं यथा खण्डगुड–मत्स्यण्डकोपपेतम् खण्ड गुडौ प्रसिद्धौ मत्स्य-ण्डिका–'मिसरी' इति लोके प्रसिद्धा एभिर्मिलितम् 'रण्णो चाउरंतचक्कवट्टिस्स उवट्ठविए' आसायणिज्जे विस्सायणिज्जे–जाव सव्विंदिय गायपल्हायणिज्जे जाव वण्णेणं उवचिए जाव फासेणं भवेएयारूवे सिया ? णो इणट्ठे समट्ठे, खीरो-दस्स णं समुद्दस्स से उदए एत्तो इट्ठतराए चेव जाव आसाए णं पन्नते' चतुरन्त-चक्रवर्तिनो राज्ञो मनः प्रीतये चतुःस्थानपरिणामपर्यन्तं गोः क्षीरमुपस्थापितं खण्ड–गुडादिना सातिशयं रसतामुपेयात् इति बुद्ध्या प्रयत्न मुपस्थाय मन्दमन्दा-ग्निना क्वथितम् अतः–आस्वादनीयम्–विशेपतः स्वादनीयम्–पातुं योग्यम् प्रीणनीयं–दीपनीयं–दर्पणीयं–बृंहणीयं सर्वेन्द्रियगात्रप्रह्लादनीयम् । अतएव–

होते हैं ? हे गौतम ! कितनेक जीव वहीं पर उत्पन्न हो जाते हैं और कितनेक जीव दूसरी जगह में भी उत्पन्न हो जाते हैं क्यों कि प्रत्येक जीव अपने अपने कर्मों के द्वारा बद्ध रहते हैं 'हे भदन्त ! इस समुद्र का नाम' क्षीरोद समुद्र ऐसा किस कारण से हुआ है इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा ! खीरोदस्स णं समुद्दस्स उदगं' हे गौतम ! क्षीरोदसमुद्र का जल 'खंडगुड मच्छंडितोववेते रण्णो चाउरंत चक्कवट्टिस्स उवट्ठिते आसायणिज्जे विस्सायणिज्जे पीणणिज्जे जाव सव्विंदियगात पल्हायणिज्जे जाव वण्णेणं उवचिते जाव फासेणं' खांड गुड एवं मिश्री से युक्त करके चतुरन्त चक्रवर्ती के लिये मंद मंद अग्नि पर चुराये गये पकाये गये दूध के जैसा स्वाद होता है

ગૌતમ ! કેટલાક જીવો ત્યાંજ ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. અને કેટલાક જીવો અન્યત્ર પણ ઉત્પન્ન થાય છે. કેમકે દરેક જીવો પોતપોતાના કર્મો દ્વારા બદ્ધ રહે છે. હે ભગવન્ આ સમુદ્રનું નામ 'ક્ષીરોદ સમુદ્ર એ પ્રમાણે શા કારણથી થયેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે–'गोयमा ! खीरोदस्स णं समुद्दस्स उदगं' હે ગૌતમ ! ક્ષીરોદ સમુદ્રનું જલ 'खंड गुडमच्छंडितोववेते रण्णो चाउरंत चक्कवट्टिस्स उवट्ठित्ते आसायणिज्जे विसायणिज्जे पीणणिज्जे जाव सव्विंदियगात पल्हायणिज्जे जाव वण्णे णं उवचिते जाव फासेणं' ખાંડ ગોળ અને સાકર મેળ-વીને ચાતુરંત ચક્રવર્તિ માટે ધીમી એવી અગ્નિ પર ઉકાળવામાં આવેલ દૂધનો જેવો સ્વાદ હોય છે, તેવો તેનો સ્વાદ છે ? અથવા વિશેષ પ્રકારના

वर्णरसाभ्यां स्पर्शेन सुकुमालादिनोपचितं भवेत्। एवमुक्ते भगवति प्राह, गौतमः स्यात्तथा यथोक्तरीत्या साधितं भवेत्। भगवानाह-'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थोऽर्थं ज्ञापयितुं प्रभुरलं समर्थः 'खीरोदस्स णं उदए एत्तो इट्ठयराए चेव जाव आसाए णं पण्णत्ते' यत उदधेरुदक इतोऽपि मत्कथनात्परमिष्टतरं यावदास्वादेन प्रज्ञप्तम् इति। 'विमल-विमलप्पभा एत्थ दो देवा महड्ढिया जाव परिवसंति' विमल विमलप्रभौ महर्द्धिकौ द्वौ देवावत्र यावत्पल्योपम स्थितिकौ परिवसतः एतयो-र्विभुत्व सम्बन्धात् समुद्रस्या क्षीरोद इति नाम भवति। सम्प्रति चन्द्रादीनां सम्बन्धे चर्चा-'संखेज्ज चंदा जाव तारा' संख्येय चन्द्रा यावत्तारकाः तथाहि-

विशेषरूप से स्वाद योग्य है, दीपनीय है समस्त इन्द्रिय शरीर और मन को प्रह्लादनीय है। विशिष्ट वर्ण से, रस से और सुकोमल स्पर्शादि से युक्त है इसलिये इसका नाम ऐसा कहने में आया है

अब इस पर पुनः गौतम प्रभु से ऐस पूछते हैं-'भवेएयारूवे सिया' हे भदन्त! क्षीरसमुद्र का जल चक्रवर्ती के लिये तैयार किये दूध के ही जैसा होता है क्या? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं 'णो इणट्ठे समट्ठे' हे गौतम यह अर्थसमर्थित नहीं है क्योंकि 'खीरोदस्स णं से उदए एत्तो इट्ठयराए चेव जाव आसाएणं पण्णत्ते' क्षीरोदक का जल तो इस दुग्ध से भी इष्टतर यावत् आस्वादनीय कहा गया है 'विमल-विमलप्पभा एत्थ दो देवा महिड्ढिया जाव परिवसंनि' यहां विमल और विमलप्रभ नाम के दो देव रहते हैं 'से तेणट्ठेणं' इस कारण से इस समुद्र का नाम क्षीरोदक ऐसा कहा गया है 'संखेज्जं चंदा जाव

સ્વાદ વાળો છે દીપનીય છે સમસ્ત ઇન્દ્રિયો શરીર અને મનને આનંદ આપનાર થાય છે, વિશેષ પ્રકારના વર્ણથી, રસથી અને સુકોમળ સ્પર્શ વિગેરેથી યુક્ત છે તેથી તેનું એ પ્રમાણેનું નામ કહેવામાં આવેલ છે.

આ સંબંધમાં ફરીથી ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે-'भवेएयारूवे सिया' હે ભગવન્ ક્ષીરસમુદ્રનું જલ ચક્રવર્તિ માટે તૈયાર કરવામાં આવેલ દૂધનાજ જેવું હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'णो इणट्ठे समट्ठे' હે ગૌતમ! આ અર્થ બરોબર નથી. કેમકે-'खीरोदस्स णं से उदए एत्तो इट्ठयराए चेव जाव आसाएणं पण्णत्ते' ક્ષીરોદ સમુદ્રનું જળ તો આ દૂધથી પણ વધારે ઇષ્ટતર યાવત્ આસ્વાદનીય કહેવામાં આવેલ છે. 'विमल विमलप्पभा एत्थ दो देवा महिड्ढिया जाव परिवसंति' અહિયાં વિમલ અને વિમલપ્રભ નામના બે દેવો નિવાસ કરે છે. 'से तेणट्ठेणं' આ કારણથી આ સમુદ્રનું નામ 'ક્ષીરોદસમુદ્ર એ પ્રમાણે કહેવાયેલ છે. 'संखेज्जं चंदा जाव

क्षीरोदे कियन्तः चन्द्राः प्रभासन्त–प्रभासन्ते ? सूर्याश्चातपन्–तपन्ति–तपिष्यन्ते ? महाग्रहाश्च चारमचरन्–चरन्ति–चरिष्यन्ति, नक्षत्राणि च कियन्ति अशोभन्त-शोभन्ते–शोभिष्यन्ते ? कियत्यश्च तारागण कोटि कोटयोऽद्योतयन्–द्योतयन्ति–द्योतयिष्यति प्रश्नः । भगवानाह–संख्यातास्ते–तानि–ताश्च तारागणकोटिकोटयः ॥सूत्र १०१॥

मूलम्–खीरोदं णं समुदं घयवरे णामं दीवे वट्टे वलयागार संठाणसंठिए जाव परिचिट्ठइ समचक्कवाल० नो विसमचक्कवाल० संखेज्जविक्खंभपरिक्खेव० पएसा जाव अट्ठो ? गोयमा ! घयवरेणं दीवे तत्थ तत्थ–२ बहवे खुड्डाखुड्डीओ वावीओ जाव घयोदग पडिहत्थाओ उप्पाय पव्वगा जाव खडहड० सव्व कंचणमया अच्छा जाव पडिरूवा । कणय–कणयप्पभा एत्थ दो देवा महड्ढिया चंदा संखेज्जा । घयवरणं दीवं घ घओदे नाम समुदे वट्टे वलयागारसंठाणसंठिए जाव चिट्ठइ, समचक्क० तहेव दारपएसा जीवा य अट्ठो ? गोयमा ! घयोदस्सणं समुद्दस्स उदए से जहा णामए पप्फुल्लसल्लइ विमुक्कल कण्णियार सरसवसुविबुद्धकोरंट दामपिंडितस्स निद्धगुणतेय३विय निरुवहय विसिट्ठसुंदरतस्स सुजायदहिमहियतद्दिवसगहिय नवणीय पडुवणाविय सुक्कड्ढिय उद्दावसज्जवीसंदीयस्स अहियंपीवरसुरहि गंधमणहरमहुरपरिणाम दरिसणिज्जस्स पत्थनिम्मल सुहोवभोगस्स सरयकालम्मि होज्ज गोधतवरस्स मंडएभवे एयारूवे सिया ? णो इणट्ठे समट्ठे, गोयमा !

तारा' यहाँ चन्द्र सूर्य आदि पांच प्रकार के ज्योतिषी देव संख्यात हैं। इस सम्बन्ध में प्रश्न जैसा पूर्व में किया गया है वैसा यहाँ पर भी कर लेना चाहिये ॥१००॥

तारा' અહીયાં ચંદ્ર સૂર્ય વિગેરે પાંચે પ્રકારના જ્યોતિષ્કદેવો સંખ્યાત છે. આ સંબંધી પ્રશ્ન જેમ પહેલા કરવામાં આવી ગયેલ છે. એજ પ્રમાણેના પ્રશ્નોત્તરો અહીયાં પણ કરી લેવા જોઇએ. ॥ સૂ. ૧૦૦ ॥

घओदस्स णं समुद्दस्स एत्तो इट्ठतर जाव आसाए णं पन्नत्ते कंत-सुकंता एत्थ दो देवा महड्ढिया जाव परिवसंति, सेसं तं चेव जाव तारागणकोडीकोडीओ। घओदण्णं समुद्दं खोदवरे णामं दीवे वट्टे वलयागारे जाव चिट्ठइ, तहेव जाव अट्ठो खोयवरेणं दीवे तत्थ २ देसे तहिं २ खुड्डा वावीओ जाव खोदोदग पडिहत्थाओ उप्पायपव्वया सव्व वेरुलियामया जाव पडिरूवा सुप्पभ-महप्पभा य दो देवा महड्ढिया जाव परिवसंति, से तेणट्ठेणं सव्वं जोइसं तं चेव जाव तारागण०। खोयवरण्णं दीवं खोदोदे नाम समुद्दे वट्टे वलयागार० जाव संखेज्जाइं जोयणसय परिक्खेवेणं जाव अट्ठे, गोयमा! खोदोदस्स णं समुद्दस्स उदए से जहा नामए आसल-मासल पसत्थवीसंतनिद्ध सुकुमाल भूमिभागे सुच्छिन्नेसु कट्ठलट्ठविसिट्ठ निरूवहया जीयवावीतसुकास जपयत्त निउणपरिकम्म अणुपालिय सुबुड्ढिवुड्ढाणं सुजायाणं लवणतणदोसवज्जियाणं णया य परिवड्ढियाणं निम्माय सुंदराणं रसेणं परिणयमउपीण पोरभंगुरसुजाय महुररसपुप्फविरिइयाणं उवद्दव विवज्जियाणं सीयपरिफासियाणं अभिणव अभिणव तवग्गाणं अपालियाणं तिभायणिच्छोणिय वाडिगाणं अवणितमूलाणं गंठिपरिसोहियाणं कुसलनरकप्पियाणं उव्वणं जाव पोंडियाणं वलवगणरजत्तजंत्त परिगालितमेत्ताणं खोयरसे होज्जा वत्थपरिपूए चाउजातगवासिए अहियसत्थलहुके वण्णोववेए तहेव, भवे एयारूवेसिया ?, णो इणट्ठे समट्ठे, खोयरसस्स णं समुद्दस्स उदए एत्तो इट्ठतराए चेव जाव आसाएणं पन्नत्ते। पुण्णभद्द माणिभद्दा य (पुण्णपुण्णभद्दा) एत्थ दुवे देवा परिवसंति, सेसं तहेव, जोइणं संखेज्जं चंदा ॥सू० १०२॥

छाया-क्षीरोदं खलु समुद्रं घृतवरो नाम द्वीपो वृत्तो वलयाकारसंस्थान-संस्थितः यावत्परितिष्ठति, समचक्रवाल० नो विषमचक्रवाल० संख्येयविष्कम्भ-परि० प्रदेशा यावत् अर्थः। गौतम! घृतवरे खलु द्वीपे तत्र तत्र बहवः क्षुद्राः क्षुल्लिका वाप्यो यावद् घृतोदक परिपूर्णाः उत्पातपर्वताः यावत् खडहड० सर्व-कांचनमया अच्छा यावत्प्रतिरूपाः कनक-कनकप्रभौ अत्र द्वौ देवौ महर्द्धिकौ चन्द्राः संख्येयाः। घृतवरं खलु द्वीपं घृतोदो नाम समुद्रो वृत्तो वलयाकार-संस्थानसंस्थितो यावत्तिष्ठति। समचक्र० तथैव द्वारप्रदेशा जीवाश्चाऽर्थः, गौतम! घृतोदस्य खलु समुद्रस्योदकं स यथा-प्रफुल्लशल्लकीविमुक्तककर्णिकार सर्षप-विशुद्धकोरण्टदामपिण्डिततरस्य स्निग्धगुणतेजोदीप्तनिरुपहत विशिष्ट सुन्दरतरस्य सुजातदधिमथित तद्दिवसगृहीतनवनीतपटुसंगृहीतोत्क्वथित उद्दामसद्योविस्य-न्दितस्याधिक पीवरसुरभिगन्धमनोहरमधुरपरिणामदर्शनीयस्य पथ्यनिर्मलसुखो-पभोगस्य शरत्काले भवेत्। गोघृतवरस्य मण्डः भवेदेतद्रूपम् नाऽयमर्थः समर्थः। गौतम! घृतोदस्य खलु समुद्रस्येतः इष्टतरं यावत् आस्वादेन प्रज्ञप्तम् कान्त-सुकान्तौ अत्र द्वौ देवौ महर्द्धिकौ यावत् परिवसतः शेषं तदेव तारागणकोटि-कोटयः। घृतोदं खलु समुद्रं क्षोदवरो नाम द्वीपो वृत्तो वलयाकारो यावत्तिष्ठति तथैव यावदर्थः। क्षोदवरे खलु द्वीपे तत्र २ देशे २ तत्र तत्र क्षुद्रा वाप्यो यावत् क्षोदोदक प्रतिपूर्णा उपपातपर्वताः सर्ववैडूर्यमया यावत् प्रतिरूपाः, सुप्रभ-महा-प्रभौ द्वौ देवौ महर्द्धिकौ यावत् परिवसतः तत्तेनार्थेन० सर्वं ज्योतिष्कं तदेव यावत्ताराः। क्षोदवरं खलु द्वीपं क्षोदोदः नाम समुद्रो वृत्तो वलयाकार यावत् संख्येयानि योजनशतपरिक्षेपेण यावदर्थः, गौतम! क्षोदोदस्य खलु समुद्रस्योदकं स आसल-मांसल-प्रशस्त-विश्रान्त-स्निग्ध सुकुमाल भूमिभागे सुच्छिन्न सुकाष्ठलष्टविशिष्ट निरुपहतबीजोप्तेष्टकाशकपत्रपत्रकनिपुणपरिकर्माऽनुपालित-सुवृद्धिवृद्धानाम् सुजातानाम् लवणतृणदोषवर्जितानाम् नियति परिवर्द्धितानाम् निर्मातसुन्दराणाम् रसेन परिणतमृदुपीनपर्वभङ्गुरसुजातमधुरपुष्पविरस्का उपद्रव-वर्जितानां शीतपरिस्पर्शितानाम् अभिनवभग्नानाम् आपालितानाम् त्रिभागनिर्वो-टितवाटानाम् अपनीतमूलानाम् ग्रन्थिपरिशोधितानाम् कुशलनरकल्पितानाम् उद्बद्धानाम् पौण्ड्रकाणाम् चपलनरयन्त्रपरिगलितमात्राणाम् क्षोदरसो भवेत् वस्त्रपरिपूतः चातुर्जातक सुवासितः अधिकपथ्यलघुको वर्णोपपेतस्तथैव भवेदेत-द्रूपं स्यात् नायमर्थः समर्थः क्षोदरसस्य खलु समुद्रस्योदकम् इतः इष्टतरं चैव यावदास्वादेन प्रज्ञप्तम्, पूर्णभद्र-मणिकभद्रौ च (पुण्य-पुण्यभद्रौ) अत्र द्वौ देवौ यावत् परिवसतः शेषं तथैव ज्योतिष्कं संख्येय चन्द्राः ॥१०२॥

टीका—'खीरोदं णं समुद्दं घयवरे णामं दीवे वट्टे वलयागार संठाण-संठिए जाव परिचिट्ठइ' घृतवरो नाम द्वीपो वृत्तो वलयाकार संस्थानसंस्थितः सर्वतः समन्तात् क्षीरोदं समुद्रं संपरिक्षिप्य-संवेष्ट्य खलु तिष्ठति 'समचक्क-वाल० नो विसमचक्कवाल०' हे भदन्त ! घृतवरः खलु द्वीपः किं समचक्रवाल-संस्थानसंस्थितः ? आहोस्वित्-विषमचक्रवाल संस्थानेन संस्थितो भवेत् ? चक्र-वालसंस्थानस्योभयथाऽपिदर्शनात् इति प्रश्नः भगवानाह-हे गौतम ! घृतवरो हि द्वीपः समचक्रवालसंस्थानेनैव संस्थितः, न तु-विषमचक्रवालसंस्थानेन। 'संखेज्ज विक्खंभपरि०' हे भदन्त ! घृतवरो हि द्वीपः कियत्प्रमाणकेन चक्रवाल-विष्कम्भेण कियता परिक्षेपेण च प्रज्ञप्तः ? भगवान् प्राह-संख्येयानि योजन-शतसहस्राणि चक्रवालविष्कम्भेण एतत्प्रमाणकान्येव परिक्षेपेण । 'पएसा जाव

'खीरोदण्णं समुद्दं घयवरे णामं दीवं वट्टे वलयागार संठाणसं-ठिते'-इत्यादि ।

टीकार्थ-क्षीरसमुद्र को चारों ओर से परिवेष्टित करके घृतवर नामका द्वीप स्थित है। यह द्वीप गोल है और वलय का जैसा आकार होता है उसके जैसे गोल आकार वाला है 'समचक्कवाल० नो विसम०' यह समचक्रवाल विष्कम्भ से युक्त है विषमचक्रवाल विष्कम्भ से युक्त नहीं है चक्रवाल संस्थान सम विषम दोनों प्रकार का होता है अतः यहां ऐसा कहा गया है कि यह समचक्रवाल वाला है विषम चक्रवाल वाला नहीं है 'संखेज्ज विक्खंभ परिक्खेवेणं पदेसा जाव अट्ठो' हे भदन्त ! इसका समचक्रवाल विष्कम्भ कितना है और परि-क्षेप भी कितना है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-इसका समचक्रवाल विष्कम्भ संख्यात हजार योजन है और परिधि इसकी तीन गुणा से

'खीरोदेणं समुद्दं धयवरे णामं दीवे वट्टे वलयागारसंठाणसंठिए' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ-ક્ષીર સમુદ્રને ચારે બાજુએ વીંટળાઈને ઘૃતવર નામનો દ્વીપ આવેલ છે. આ દ્વીપનો આકાર ગોળ છે. અને વલયનો જેવો આકાર હોય છે. તેના જેવો ગોળ આકારવાળો ઘૃતવરદ્વીપ છે. 'समचक्कवाल नो विसम चक्कवाल' આ ઘૃતવરદ્વીપ સમચક્રવાલ વિષ્કંભથી યુક્ત છે. વિષમચક્રવાળથી યુક્ત નથી. ચક્રવાલ સંસ્થાન સમ અને વિષમ બન્ને પ્રકારનું હોય છે. તેથી અહીયાં એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે-આ સમચક્રવાલ વિષ્કંભ વાળો છે. વિષમચક્રવાલ સંસ્થાનવાળો નથી. 'संखेज्जविक्खंभपरिक्खेवेणं पदेसा जाव अट्ठो' હે ભગવન્ એનો ચક્રવાલ વિષ્કંભ કેટલો છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી એ કહ્યું કે-તેનો ચક્રવાલ વિષ્કંભ સંખ્યાત હજાર યોજનનો છે. અને તેની

अट्ठो' प्रदेशा यावदर्थः, हे भदन्त ! क्षीरोदसमुद्रस्य प्रदेशाः घृतवरद्वीपं स्पृष्टाः –न वा हन्त–गौतम ! स्पृष्टाः, घृतवरद्वीपस्य प्रदेशाः किं क्षीरोदसमुद्रं स्पृष्टाः ? हन्त ! गौतम ! स्पृष्टाः, हे भदन्त ! क्षीरोदसमुद्रस्य ये प्रदेशाः घृतवरद्वीपं स्पृष्टास्ते क्षीरोदस्य घृतवरद्वीपस्य वेति प्रश्नः ? भगवानाह–हे गौतम ! घृतवरद्वीपं स्पृष्टा अपि क्षीरोदप्रदेशाः स्वस्यैव न तु–घृतवरद्वीपस्य तथैव व्यवहारात् एवमेव–घृतवरद्वीपप्रदेशा अपि क्षीरोदसमुद्रं स्पृष्टा घृतवरद्वीपस्यैव न क्षीरोदस्य । तदुक्तम्–

प्रदेशा यस्य ये आसन् तस्य स्युः सन्ति ते पुनः ।
लौकिको व्यवहारो हि यं यं स्पृष्टा न तस्य ते ॥

जाजेरी है हे भदन्त ! क्षीरसागर के जो प्रदेश घृतवरद्वीप को छुए हुए हैं वे प्रदेश क्षीरसागर के कहे जावेंगें या घृतवर द्वीप के कहलायेंगे ? और क्षीरसागर को छूने वाले घृतवरद्वीप के प्रदेश घृतवरद्वीप के ही कहलावेंगे या क्षीरसागर के कहे जावेंगे ? इसके उत्तर में प्रभु श्री ने कहा कि हे गौतम क्षीरसागर के जो प्रदेश घृतवरद्वीप को छुए हुए हैं वे क्षीरसागर के ही कहा जायगा एवं घृतवरद्वीप के जो प्रदेश क्षीरसागर को छुए हुए हैं वे घृतवरद्वीप का ही लौकिक व्यवहार की दृष्टि से कहलावेंगे दूसरे के नही तदुक्तत्–

'प्रदेशा यस्य ये आसन् तस्य स्युः सन्ति ते पुनः ।
लौकिको व्यवहारो हि यं यं स्पृष्टा न तस्य ते ॥१॥

यहां से जो जीव मरते हैं वे यहां पर भी उत्पन्न हो जाते है और अन्यत्र भी उत्पन्न हो जाते हैं इत्यादि रूप से सब पूर्वोक्त कथन यहां पर भी कहा गया है अतः उसे भी यहां पर कह लेना चाहिये

પરિધિ ત્રણ ગણાથી જાજેરી છે. હે ભગવન્ ક્ષીરસમુદ્રના જે પ્રદેશો ધૃતવરદ્વીપને સ્પર્શેલા છે એ પ્રદેશો ક્ષીરસાગરના કહેવામાં આવશે ? કે ઘૃતવરદ્વીપના કહેવામાં આવશે ? તથા ધૃતવરદ્વીપના જે પ્રદેશો ક્ષીરસાગરને સ્પર્શેલા છે. તે ઘૃતવરદ્વીપના કહેવાશે કે ક્ષીરસાગરના કહેવાશે ? એના ઉત્તરમાં ક્ષીરસાગરના પ્રદેશો જે છે તે તેના જ કહેવાશે અને ધૃતવર દ્વીપના પ્રદેશો છે તે દ્વીપનાજ કહેવાશે. લૌકિક-વ્યવહારની દૃષ્ટિથી તે જે–તે પ્રદેશનાજ કહેવાશે બીજાના નહીં કહ્યું પણ છે કે–

प्रदेशा यस्य ये आसन्, तस्य स्यु' सन्ति ते पुनः ।
लौकिको व्यवहारो हि यं यं स्पृष्टा न तस्य ते ॥ १ ॥

અહીંના જે જીવો મરે છે, તે અહીંજ ઉત્પન્ન થાય છે અને બીજે પણ ઉત્પન્ન થઇ જાય છે. ઇત્યાદિ પ્રકારથી પૂર્વોક્ત સઘળું કથન અહીંયાં પણ સમજવું. તેથી તે તમામ કથન અહીંયા કરી લેવું. એજ વાત જાવ અટ્ઠો'

तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते घृतवरो द्वीपो घृतवरद्वीप इति अन्वर्थनामाऽभिधाने प्रश्नः भगवानाह-'गोयमे' त्यादि, 'गोयमा ! घयवरेणं दीवे तत्थ तत्थ०' हे गौतम ! घृतवरे खलु द्वीपे तत्र तत्र देशे तत्तद्देशस्य तत्तत्प्रदेशे 'बहवे खुड्डा खुड्डिओ वावीओ जाव घयोदग पडिहत्थाओ' बहवः क्षुद्राः क्षुल्लिका वाप्यः सरः सरः पङ्क्तयो यावत् बिलपङ्क्तयो घृतोदकप्रतिपूर्णाः सन्ति, तत्-परिसरे बहव उत्पातपर्वताः-नियतपर्वतादयः सन्ति 'खडहडग०' खडहडकादयः 'सव्व कंचणमया अच्छा जाव पडिरूवा' सर्वात्मना ते काञ्चनमयाः अच्छाः -आकाश-स्फटिकवन्निर्मलाः श्लक्ष्णा.-घृष्टाः मृष्टाः-नीरजस्काः-निर्मलाः -निष्पङ्काः-निष्कण्टकच्छायाः-सोद्द्योताः-स प्रभाः-समरीचिकाः प्रासादिकाः दर्शनीयाः अभिरूपाः प्रतिरूपाः । 'कणय-कणकप्पभा एत्थ दो देवा महड्ढिया' कनक-कनकप्रभौ द्वावत्र देवौ महर्द्धिकौ महाद्युतिकौ महासौख्यौ महाबलौ महा-

यही बात 'जाव अट्ठो' पद से सूचित की गई है० हे भदन्त ! इस द्वीप का नाम 'घृतवर' ऐसा किस कारण से हुआ है ? तो इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! घयवरेणं दीवे तत्थ २ बहवे खुड्डा खुड्डिओ वावीओ जाव घयोदग पडिहत्थाओ' हे गौतम ! इस घृतवरद्वीप में जगह जगह पर अनेक छोटी बडी वापिकाएं हैं यावत् वे घृत के जैसे पानी से भरी हुई है उनमें 'उप्पाय पव्वया जाव खडहड' उत्पात पर्वत से लेकर खडहड तक के पर्वत हैं 'सव्वकंचणमया अच्छा जाव पडिरूवा' ये सब पर्वत सर्वात्मना अच्छ-स्वच्छ यावत् प्रतिरूप हैं 'कणय कणयप्पभा एत्थ दो देवा महिड्ढिया चंदा संखेज्जा' कनक और कनकप्रभ नामके दो देव यहां पर रहते हैं इनकी एक पल्योपम की आयु है ये सब महर्द्धिक आदि विशेषणों वाले है० यहां चन्द्रादिक

આ પદથી સૂચિત કરવામાં આવેલ છે. હે ભગવન્ આ દ્વીપનુ નામ 'घृतवर' એ પ્રમાણે શા કારણથી કહેવામાં આવેલ છે? આના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે-છે કે-'गोयमा ! घयवरेणं दीवे तत्थ तत्थ बहवे खुड्डा खुड्डीओ वावीओ जाव घयोदगपडिहत्थाओ' હે ગૌતમ ! આ ઘૃતવર દ્વીપમાં સ્થળે સ્થળે અનેક નાની મોટી વાવો છે યાવત્ તે બધી વાવો ઘૃતના જેવા પાણીથી ભરેલ છે. તેમાં 'उप्पायपव्वया जाब खडहड' ઉત્પાત પર્વતથી લઇને ખડ હડ સુધીના પર્વતો છે. 'सव्वकंचणमया अच्छा जाव पडिरूवा' આ સઘળા પર્વતો સર્વાત્મના અચ્છ-સ્વચ્છ યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. 'कणय कणयप्पभा एत्थ दो देवा महिड्ढिया चंदा संखेज्जा' કનક અને કનકપ્રભ નામના બે દેવો અહીં રહે છે. તેમનું આયુષ્ય એક પલ્યોપમનું છે. તેઓ મહર્દ્ધિક વિગેરે વિશેષણો વાળા છે.

ऽनुभावौ पल्योपमस्थितिकौ परिवसतः तत्तेनार्थेन गौतम ! घृतसदृशजलत्वात् कनकप्रभदेवाधिष्ठितत्वाच्चैतस्य घृतवरद्वीप इति नाम भवति ।

'चंदा संखेज्जा' चन्द्राः सूर्या ग्रहा नक्षत्राणि तारागणकोटिकोटयः पूर्ववत् प्रभासन्त–प्रभासन्ते–प्रभासिष्यन्ते इत्यादि क्रमेणेहापि व्याख्येयाः । 'घयवरं णं दीवं घयोदे णामं समुद्दे वट्टे वलयागार संठाणसंठिए जाव चिट्ठइ समचक्क० तहेव दारपएसा जीवा य अट्ठो' घृतोदो नाम समुद्रो वृत्तो वलयाकारसंस्थान-संस्थितो घृतवरं खलु द्वीपं सर्वतः समन्तात्सम्परिवेष्टय तिष्ठति स च समुद्रः समचक्रवालसंस्थानसंस्थितः नो विषमचक्रवालसंस्थानेन संस्थित आस्ते संख्ये-यानि योजनशतसहस्राणि चक्रवालविष्कम्भेण–परिक्षेपेण च अस्य चत्वारि विजयादि द्वाराणि संख्येय योजनशतसहस्राणि द्वाराणां परस्परमबाधयाऽन्तरं प्रज्ञप्तम् घृतवरद्वीपप्रदेशा घृतोदसमुद्रं घृतोसमुद्रप्रदेशाश्च घृतवरद्वीपं च स्पृष्टास्ते ते प्रदेशा स्वस्यैव लोक व्यवहारात् घृतवरद्वीपे मृताजीवास्तत्रैव पुनरुत्पद्यन्ते नवेति न नियमः केचन पुनरुत्पद्यन्तेऽन्ये न स्वकर्मवैचित्र्यात् । एवं घृतोदसमुद्रे मृताना मपि पुनरुत्पत्तिस्तत्रान्यत्र वा ज्ञेया ।

अथ केनार्थेनैवमुच्यते भदन्त ! घृतोदः समुद्रः २ भगवानाह–'गोयमा ! घयोदस्स णं समुद्दस्स उदए से जहा नाम पफुल्लसल्लइ विमुक्कणियार–

ज्योतिषी देव संख्यात है 'घयवरण्णं णं दीवं घयोदे णामं समुद्दे वट्टे वलयागार संठाणसंठिते जाव चिट्ठति' इस घृतवर द्वीप को चारों ओर से घेरे हुए घृतोदक नाम का समुद्र है यह वृत्त है और आकार में गोल वलय के जैसे आकार वाला है 'समचक्कवाल०' इसका चक्र-वाल सम है विषम नहीं है 'तहेव दारपदेसा जीवा य अट्ठो' द्वार प्रदेश और जीवों के सम्बन्ध में कथन पूर्वोक्त जैसा ही है। हे भदन्त ! इस समुद्र का नाम 'घृतोदक समुद्र' ऐसा किस कारण से हुआ है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा ! घयोदस्स णं समुद्दस्स उदए

त्यां चंद्र विगेरे ज्योतिष्क देवो संख्यात छे. 'घयवरण्णं च दीवं च घयोदे णामं समुद्दे वट्टे वलयागारसंठाणसंठिए जाव चिट्ठंति' आ घृतवर द्वीपने चारे बाजुथी घेरीने घृतोदक नामनो समुद्र आवेल छे. आ समुद्र गोळ छे. अने तेनो आकार गोळ वलयना जेवा आकारवाळो छे. 'समचक्कवाल०' तेनो चक्रवाल सम छे विषम नथी. 'तहेव दार पदेसा जीवाय अट्ठो' द्वार प्रदेश अने जीवोना संबंधनुं कथन पहेला कह्या प्रमाणेज छे. हे भगवन् आ समुद्रनुं नाम 'घृतोदकसमुद्र' ए प्रमाणे शा कारणथी थयेल छे? आना उत्तरमां प्रभुश्री कहे छे के– 'गोयमा ! घयोदस्स णं समुद्दस्स उदए से जहा नाम० पफुल्ल सल्लइ विमुक्ककणि-

सरसव-सुविबद्धकोरेंटदाम पिंडिततरस्स निद्धगुणतेयदीविय निरुवहय विसिट्ठसुंदरतरस्स-सुजायदहिमहिय तद्दिवसगहिय नवणीय पड्डवणाविय सुक्कड्ढिय उद्दावसज्जवीसंदियस्स अहियं पीवरसुरहिगंधमणहरमहुरपरिणाम दरिसणिज्जस्स पत्थनिम्मलसुहोवभोगस्स सरयकालम्मि होज्ज-गोघयवरस्स मंडए' गौतम ! घृतोदसमुद्रोदकम्-स यथा नाम प्रफुल्ल-पुलकित शल्लकी विमुत्कलकर्णिकारसर्षप सुविबुद्धकोरण्ट दामपिण्डिततरस्य स्निग्धगुणतेजोदीप्तस्य-स्निग्धस्य तेजसाऽग्निसंयोगेन दीप्तस्य, निरुपहतविशिष्ट सुन्दरतरस्य सुजातदधिमथने सुजातस्य-गतवासरे निर्मितस्य दध्नोमथने तद्दिवसगृहीत नवनीत पड्डु-

से जहा नाम० पफुल्लसल्लइ विमुक्ककण्णियारसरसवसुविबद्धकोरेंट दामपिंडिततरस्स णिद्धगुणतेय दीविय निरुवहय विसिट्ठसुंदरतरस्स -सुजाय दहिमहिय तद्दिवसगहिय नवणीय पड्डवणाविय सुक्कड्ढिय उद्दासज्जवीसंदियस्स अहियं पीवरसुरहि गंधमणहर महुर परिणाम दरिसणिज्जस्स पीथणिम्मल सुहोवभोगस्स सरयकालंमि होज्जगोघन वरस्स मंडए' हे गौतम ! घृतोदक समुद्र का जल ऐसा है कि जैसा शरतकाल का गोघृत मण्ड होता है यह गोघृतमण्ड शल्लकी विमुक्त फूले हुए कनेर के पुष्प जैसा कुछ २ पीला होता है तथा सरसों के फूल जैसा तथा कोरण्ट की माला के जैसा पीतवर्ण का होता है यह मंडस्निग्धता वाला होता है यह चमक वाला होता है ऐसा यह तब बनता है कि जब अच्छी तरह से जमाये गये दधिको सुन्दर रीति से मथन किया जाता है क्योंकि मक्खन से ही घृत निकलता है दधि भी २-३ दिनका हो तो ऐसा घृत का मंड नहीं बनता है किन्तु जिस

યાર સરસવસુવિબદ્ધ કોરેંટદામ પિડિંતતરસ્સ ણિદ્ધગુણતેય દીવિય નિરુવહયવિસિટ્ઠ સુંદરતરસ્સ-સુજાય દહિમહિયતદ્દિવસગહિય નવણીયપડ્ડવણાવિય સુક્કડ્ઢિય ઉદ્દાસજ્જવીસંદિયસ્સ અહિયં પીવરસુરહિગંધમણહરમહુરપરિણામદરિસણિજ્જસ્સ પત્થણિમ્મલસુહાવભોગસ્સ સરયકાલંમિ હોજ્જ ગોધનવરસ્સ મંડએ' હે ગૌતમ ! ઘૃતોદક સમુદ્રનું જલ એવું છે કે-જેવું શરદ્ કાળનું ગોઘૃતમંડ હોય છે. આ ગોઘૃત મંડ શલ્લકી વિમુક્ત અને ફુલેલા કરેણુના પુષ્પો જેવું -કંઇક કંઇક પીળું હોય છે. તથા સરસવના ફુલ જેવુ તથા કોરંટની માળા જેવુ પીળા વર્ણનું હોય છે. આ મંડ સ્નિગ્ધતા વાળું હોય છે. તે સમચક્વાલ વાળું હોય છે. એ ત્યારેજ બને કે જ્યારે સારી રીતે જમાવેલા દહીંને સુંદર રીતે મંથન કરવામાં અર્થાત્ વલોવવામાં આવેલ હોય છે. કેમકે માખણથીજ ઘી બને છે. દહીં પણ ૨ બે અથવા ૩ ત્રણ દિવસનું-હોય તે એવા ઘીનું મંડ બનતું

संगृहीतोत्कथित उद्दामसद्योविस्यन्दितस्य तद्दिवसे–तदानीमेव सुगृहीत नवनीतवत् पटुसंगृहीतस्य–उत्क्वथितस्याऽहतएवोद्दावः अद्यापि स्थानान्तरेष्वसंक्रामितः सद्यो विस्यन्दितस्य तत्कालनिष्पादितस्य अधिकपीवरसुरभिगन्धमनोहरमधुरपरिणामदर्शनीयस्य अधिकः पीवरो यस्सुरभिगन्धस्तेन मधुरस्य मनोहरस्य परिणामदर्शनीयस्य पथ्यनिर्मल सुखोपभोग्यस्य शरत्काले यथा भवेत् गोघृतवरस्य मण्डः तथा मन्ये तदुदकम् । भगवानाह–हे गौतम ! 'भवे एया रूवे सिया' 'णो इणट्ठे समट्ठे घयोदस्स णं समुदस्स–एत्तो इट्ठतरे जाव आसाएणं पन्नत्ते'

दिन दूध निकाला गया हो उसी समय वह गरम करके जमा दिया हो तो ऐसे दधिके मथन से जायमान नवनीत–मक्खन–से ही ऐसा मंड बनता है नवनीत यदि उसी समय–निकालने समय–आने पर तपाया न जावे तो भी ऐसा मंड तैयार नहीं हो सकता है–अतः दधि में से नवनीत मक्खन को निकाल कर उसी समय वह गरम किया गया हो तो ऐसा मंड बन जाता है ऐसे मंड की जो गंध होती है वह बडी हो मधुर, मनोहारी होती है हृदय एवं शरीर को आनन्द एवं सन्तोष दायक होती है वह मंड पथ्य एवं हित विधायक होता है घृत के चुरा लेने पर जो उसके ऊपर थड जम जाती है उसी का नाम मंड कहा गया है यह वर्ण रस आदि में बहुत अधिक आकर्षणीय होता है।

अब गौतम पुनः प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'भवेएया रूवेसिया' हे भदन्त ! तो घृतोदकसमुद्र का जल क्या ऐसा ही होता है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं–'णो इणट्ठे समट्ठे' हे गौतम ! ऐसा अर्थ यहां समर्थित नहीं

નથી પરંતુ જે દિવસે દૂધ કહાડયું હોય એજ વખતે તેને ગરમ કરીને જમાવ્યું હોય તો એવા દહીંના મંથન કરવાથી વલોવવાથી. તૈયાર થયેલ નવનીત–માખણથી જ એવું મંડ બને છે. નવનીત–માખણને જો એજ સમયે અર્થાત્ માખણ કહાડે તે સમયે ગરમ કરવામાં ન આવે તો પણ એવું મંડ તૈયાર થઈ શકતું નથી. તેથી એવા તાજા દહીંમાંથી માખણ કહાડીને એજ સમયે તે ગરમ કરવામાં આવેલ હોય તો તેનું એવા પ્રકારનું મંડ બને છે. એવા મંડની જે ગંધ હોય છે. તે ઘણીજ મધુર અને મનોહારી હોય છે. હૃદય એવં શરીરને આનંદ અને સંતોષ આપનાર હોય છે. એ મંડ પથ્ય અને હિતકારક હોય છે. ઘીને તાવ્યા પછી તેના પર જે તર જેવું પડ બની જાય છે. તેનું નામ મંડ કહેવામાં આવે છે. તે વર્ણ રસ વિગેરેમાં ઘણું જ વધારે આકર્ષણીય હોય છે. હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને પૂછે છે કે–'ભવેયા રૂવે સિયા' હે ભગવન્ તો શું ઘૃતોદક સમુદ્રનું જળ આવા પ્રકારનું હોય છે ?

एतावद्रूपकं यदिरुयात्तदा एतावता व्याख्यानेन यद्बोद्धव्यं तद्भवेत् किन्तु-नायमर्थः समर्थो वक्तव्यार्थ विवक्षो बोधयितुम् इतोऽपीष्टतरं कान्तं मनोज्ञतरं यावदास्वादेन प्रज्ञप्तं जानीहि। एतस्मात्कारणात्–अपि च 'कंत–सुकंता एत्थ दो देवा महड्ढिया जाव परिवसंति' कान्त–सुकान्तावन्नर्द्धौ यावत्पल्योपम-स्थितिको देवौ परिवसतः तत्तेनार्थेन भदन्त! घृतोद एव मुच्यते। 'सेसं तं चेव जाव तारागणकोडिकोडीओ' शेषं व्याख्यातार्थातिरिक्तं सर्वमपि घृतवरद्वीप ज्ञात-व्यं यावच्चन्द्र सूत्रमपि संख्येयाश्चन्द्राः प्रभासन्त–प्रभासन्ते–प्रभासिष्यन्ते सूर्या अतपन्–तपन्ति–तपिष्यन्ति ग्रहाश्चारमचरन्–चरन्ति–चरिष्यन्ति नक्षत्राणि अद्यु-तन्–द्योतन्ते द्योतिष्यन्ते तारागणकोटिकोटयोऽशोभन्त शोभन्ते–शोभिष्यन्ते। 'घओदं णं समुद्दं खोयवरे णामं दीवे वट्टे वलयागारे जाव चिट्ठइ–तहेव जाव अट्ठो'

है क्योंकि 'गोयमा! घयोदस्स णं समुद्दस्स एत्तो इट्ठतरं जाव अस्सा-एणं प०' घृतोदक समुद्र का जल तो हे गौतम! इस से भी अधिक तर इष्ट होता है और अधिकतर आस्वाद्य होता है 'कंत सुकंता एत्थ दो देवा महिड्ढिया जाव परिवसंति सेसं तं चेव जाव तारागणकोडीकोडी-ओ' यहां कान्त और सुकान्त नामके दो देव रहते हैं–ये महर्द्धिक आदि विशेषणों वाले हैं और इनकी एक पल्य की स्थिति है इसी कारण से इस समुद्र का नाम 'घृतोदक' ऐसा हो गया है अथवा–यह इसी नाम से अभी तक प्रख्यात हुआ चला आ रहा है क्योंकि यह नित्य है इत्यादि सब पूर्वोक्त कथन यहां लगा लेना चाहिये यहां तारागण तक ज्योतिषी देव असंख्यात हैं 'घतोदण्णं समुद्दं खोदवरे णामं दीवे वट्टे तत्थ २ देसे तहिं २ खुड्डा वावीओ जाव खोदोदग पडिहत्थाओ

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'णो इणट्ठे समट्ठे' હે ગૌતમ! આ અર્થ સમર્થિત નથી. કેમકે–'गोयमा! घओदस्स समुद्दस्स एत्तो इट्ठतरं जाव अस्साएणं पण्णत्ते' હે ગૌતમ! ઘૃતોદકનું જલતો તમોએ કહેલા પ્રકારથી પણ વધારે ઇષ્ટ હોય છે. અને અધિકતર આસ્વાદ્ય હોય છે. 'कंत सुकंता एत्थ दो देवा महिड्ढिया जाव परिवसंति सेसं तं चेव जाव तारागण कोडी कोडीओ' આ દ્વીપમાં કાંત અને સુકાંત એ નામના બે દેવો નિવાસ કરે છે. તેઓ મહર્દ્ધિક વિગેરે વિશેષણો વાળા છે. અને તેઓની સ્થિતિ એક પલ્યની છે. એ કારણથી આ સમુદ્રનું નામ ઘૃતોદક એ પ્રમાણે થયેલ છે. અથવા તો આ સમુદ્ર આ નામથી અત્યાર સુધી પ્રખ્યાત થયેલ છે. કેમકે આ તેનું નામ નિત્ય છે. વિગેરે પૂર્વોક્ત તમામ કથન અહીયાં ઘટાવી લેવું જોઈએ. અહીયાં તારાગણ સુધીના જ્યોતિષ્ક દેવો અસંખ્યાત છે. 'घओदण्णं समुद्दं

क्षोदवरो नामद्वीपो वर्तुलो वलयाकारसंस्थानसंस्थितः सर्वतः समन्तात् संपरिक्षिप्य घृतोदं समुद्रं तिष्यति तथैव घृतोदसमुद्रवत्–अशेषतो वक्तव्यं यावदर्थः । क्षोदवरो-द्वीपः समचक्रवालसंस्थितो विषमचक्रवालसंस्थानेन नो । अयञ्च द्वीपो योजन-शतसहस्राणि परिक्षेपेण–चक्रवालविष्कम्भेण च क्षोदवरद्वीपप्रदेशा घृतोदोदधि-घृतोदधेश्च क्षोदवरद्वीपम् तत्र–क्षोदवरद्वीपप्रदेशाः स्वस्य–घृतोदोदधिप्रदेशा घृतोदोदधेरेव–लौकिकप्रामाण्यात् । 'खोदवरे णं दीवे–तत्थ तत्थ देसे तहिं तहिं खुड्डा वावीओ जाव खोदोदग पडिहत्थाओ' क्षोदवरे नाम्नि खलु द्वीपे तत्र तत्र सर्वत्र देशे तत्तत्प्रदेशे क्षुद्राः क्षुल्लिका वाप्यो विलपंक्तयः सरः सरः पंक्तयः सन्ति ताः क्षोदोदकपरिपूर्णाः तत्परिसरे बहवो वानव्यन्तरा देवा देव्यश्च आसते –शेरते–यावत् सुखं विहरन्ति । 'उप्पाय पव्वया–सव्व वेरुलियामया जाव पडि-रूवा' बहव उत्पातपर्वताः सर्वे ते वैडूर्यमया अच्छा यावत्प्रतिरूपाः तेष्वासनानि गृहाणि गृहेषु आसनानि मण्डपाः मण्डपेषु पृथिवीशिलापट्टकाः सर्वात्मनाऽच्छा

उप्पात पव्वता सव्ववेरुलियामया जाव पडिरूवा' इस घृतोदकसमुद्रको इक्षुरस नामका द्वीप चारों ओर से घेरे हुए व्यवस्थित है यह द्वीप गोल है इसीलिये यह वलय के जैसे गोल आकार वाला कहा गया है 'तहेव जाव अट्ठो' इस द्वीप के वर्णन में जैसा और द्वीपों का पीछे वर्णन कर आये हैं वैसा ही कथन कर लेना चाहिये अर्थात् चक्रवाल विष्कम्भ, परिक्षेप, पद्मवरवेदिका, वनषण्ड, द्वारों का अन्तर, प्रदेश और जीवोपपात ये सब विषय यहां पर भी पूर्व की तरह वक्तव्य हुए हैं। इस द्वीप में जगह जगह छोटी–बडी वापिकाएं हैं ये यावत् इक्षु-रस जैसे जल से भरी हुई हैं इन के भीतर उत्पात पर्वत हैं ये सब

खोदवरे णामं दीवे वट्टे तत्थ तत्थ देसे तहिं २ खुड्डा वावीओ जाव खोदोदग पडिहत्थाओ उप्पातपव्वता सव्व वेरुलियामया जाव पडिरूवा' આ ઘૃતોદક સમુદ્રને ઇક્ષુરસ નામનો દ્વીપ ચારે બાજુએ ઘેરીને રહેલ છે. આ દ્વીપ ગોળ છે તેથી તેને વલયના જેવા ગોળ આકારવાળો કહેવામાં આવેલ છે. 'તહેવ જાવ અટ્ઠો' આ દ્વીપના વર્ણનમાં જેમ બીજા દ્વીપોનું પહેલા વર્ણન કરવામાં આવી ગયેલ છે. એજ પ્રમાણેનું કથન કરી લેવું જોઈએ. અર્થાત્ તેનો ચક્રવાલ વિષ્કંભ, પરિક્ષેપ, પદ્મવર વેદિકા વનષંડ; દ્વારોનું પરસ્પરનું અંતર પ્રદેશ અને જીવોપપાત આ તમામ વિષય અહીંયા પણ પહેલાં કહ્યા પ્રમાણે જ કહેવામાં આવેલ છે. તેમ વર્ણવી લેવા. આ દ્વીપમાં સ્થળે સ્થળે નાની મોટી વાવો આવેલી છે. તે યાવત્ શેલડીના રસ જેવા જલથી ભરેલ છે. તેની અંદર ઉત્પાત પર્વતો છે. તે બધા વૈડૂર્યમય છે. યાવત્ પ્રતિ રૂપ છે

यावत्प्रतिरूपाः प्रज्ञप्ताः । 'सुप्पभ-महप्पभा य दो देवा महड्डिया जाव परिवसंति 'से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ खोदवरदीवे-२' सुप्रभ-महाप्रभौ च द्वौ देवौ महर्द्धिकौ महाबलौ यावत्पल्योपमस्थितिकौ परिवसतः, एवञ्च-क्षोदोदकवापी-सुप्रभादि देवसंयोगो विलक्षणो योगस्तत्तेनार्थेन गौतम ! क्षोदवरद्वीपः-२ एवमुच्यते । 'सव्वं जोइसं तं चेव जाव तारा०' सर्वं ज्योतिश्चक्रं तदेव घृतोदसमुद्रवत् यावत्तारागणकोटिकोटच । 'खोयवरं णं दीवं-खोदोदे नाम समुद्दे वट्टे वलयागार० जाव संखेज्जाइं जोयणसयपरिक्खेवेणं जाव अट्ठे' क्षोदवरं खलु द्वीपं क्षोदोदो नाम समुद्रो वृत्तो वलयाकारसंस्थानसंस्थितः सर्वतः समन्ततः संपरिवेष्टच तिष्ठति स च-समचक्रवालसंस्थानसंस्थितः नैव-विषमचक्रवा-

वैडूर्यमय हैं यावत् प्रतिरूप हैं 'सुप्पभ महप्पभा य दो देवा महिड्डिया जाव परिवसंति' यहां पर सुप्रभ और महाप्रभ नाम के दो महर्द्धिक आदि विशेषणों वाले देव रहते हैं-इनकी एक एक पल्योपम की स्थिति है 'से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ' खोदवरदीवे २' इस कारण हे गौतम ! इस द्वीप का नाम क्षोदोदकद्वीप-इक्षुरसद्वीप-ऐसा हो गया है० 'सव्वं जोतिसं तं चेव जाव तारा०' यहां चन्द्र से लेकर तारारूप तक के जितने भी ज्योतिषी देव हैं वे सब घृतोदक की तरह संख्यात ही हैं । 'खोयवरण्णं दीवं खोदोदे नाम समुद्दे वट्टे वलया० जाव संखेज्जाइं जोयण सत परिक्खेवेणं जाव अट्ठे' क्षोदवरद्वीप के चारों ओर क्षोदोदक नाम का समुद्र है-यह उस द्वीप को घेरे हुए है। यह गोल है और इसी कारण इसका आकार वलय के जैसा गोल कहा गया है । यह समचक्रवाल विष्कम्भ वाला है विषमचक्रवाल विष्कम्भ

'सुप्पभ महप्पभाय दो देवा महिड्ढिया जाव परिवसंति' त्यां सुप्रभ अने महाप्रभ ए नामना बे देवो महर्द्धिक विगेरे विशेषणो वाळा रहे छे. तेओनी स्थिति एक पल्योपमनी छे. 'से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ खोदवरदीवे खोदवरदीवे' आ कारणथी हे गौतम ! आ द्वीपनुं नाम 'क्षोदोदक द्वीप' अर्थात् इक्षु रस द्वीप ए प्रमाणे कहेवामां आवेल छे. 'सव्वं जोतिसं तं चेव जाव तारा०' अहीयां चंद्रथी लईने तारा रूप पर्यन्तना जेटला ज्योतिषिक देवो छे, ते बधा घृतोदक समुद्रमां कह्या प्रमाणे संख्यात ज छे. 'खोयवरण्णं दीवं खोदोदे नाम समुद्दे वट्टे वलया० जाव संखेज्जाइं जोयणसत परिक्खेवेणं जाव अट्ठो' क्षोदवर द्वीपने चारे बाजुएथी क्षोदोदक नामना समुद्रे घेरेल छे. ए गोळ छे. अने तेनो आकार वलयना जेवो छे. ए समचक्रवाल विष्कंभ वाळो छे. विषमचक्रवाल विष्कंभवाळो नथी. तेनो समचक्रवाल विष्कंभ संख्यात

लेन संख्येयानि योजनशतसहस्राणि चक्रवालविष्कम्भेण–परिक्षेपेण च प्रज्ञप्तम् । एवं प्रकारेण यावत् जीवोपपात सूत्रं पूर्ववद्वक्तव्यम् । संप्रति नामाभिधाने हेतुमाह–तत्केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते० ? क्षोदोदः समुद्रः २ इति, भगवानाह–'गोयमा ! खोदोदस्स णं समुद्दस्स उदए जहा से० आसल–मासल पसत्थ वीसंत निद्ध सुकुमाल भूमिभागे सुच्छिन्ने सुकट्ठलट्ठविसिट्ठ–निरुवहया वीजनावितेसु निउण परिकम्म अनुपालिय सुवुड्ढि वुड्ढाणं सुजाताणं लवणतणदोसवज्जियाणं णयाय परिवड्ढियाणं निम्मात सुंदराणं रसेणं परिणय मउपीणपोरभंगुर सुजाय-महुररसपुप्फविरिहियाणं उवद्दव विवज्जियाणं सीयपरिफालियाणं अभिणवमग्गि-याणं अभिलित्ताणं तिभागणिच्छोडिय वाडिगाणं अवणीयमूलाणं गंधपरिसोहि-याणं कुसलनरकप्पियाणं उच्छुढाणं पोंड उपाणं चपलगनरजंतजुत्तपरिगलित-

---

वाला नहीं है इसके समचक्रवाल का विष्कम्भ संख्यात हजार योजन प्रमाण है और इतना ही प्रमाण इसकी परिधि का है' इत्यादि रूप से जीवोपपात सूत्र का कथन पहिले जैसा कर लेना चाहिये हे भदन्त! इस समुद्र का ऐसा नाम होने का क्या कारण है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा ! खोदोदस्स णं समुद्दस्स उदए जहा से० आसल मासल पसत्थवीसंतनिद्धसुकुमाल भूमिभागे सुच्छिन्ने सुकट्ट लट्ठ विसिट्ठ निरूपहया बीजनावितेसु निउणपरिकम्म अणुपलिय-सुवुद्धिवुड्ढाणं सुजाताणं लवणतणदोसवज्जियाणं णयायपरिवड्ढि-याणं निम्मातसुंदराणं रसेणं परिणयमउपीणपोरभंगुरसुजाय मधुर-रसपुप्फविरिहयाणं उवद्दवविवज्जियाणं सीयपरिवासियाणं अभिण-वमग्गिणं अभिलित्ता णं निभायणिच्छोडियवाडिगाणं अवणितमू-लाणं गंधपरिसोहिताणं कुसलणरकप्पियाणं उच्छूढा णं पोंड उपाणं

હજાર યોજન પ્રમાણુનો છે. અને એટલાજ પ્રમાણુ વાળી તેની પરિધિ છે. વિગેરે પ્રકારથી જીવની ઉત્પત્તિના કથન પર્યન્ત સઘળું કથન પહેલાં કહેવામાં આવ્યા પ્રમાણે અહીં કહી લેવું જોઈએ હે ભગવન્ ! આ સમુદ્રનું એ પ્રમાણેનું નામ થવાનું શું કારણ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમા પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा ! खोदोदस्स णं समुद्दस्स उदए जहा से० आसले मासले पसत्थ वीसंत निद्ध सुकुमाल भूमिभागे सुच्छिन्ने सुकट्ठलट्ठविसिट्ठ–निरुवहया–वीजनावितेसु निउणपरिकम्म अनुपालिय सुवुड्ढिवुड्ढाणं सुजाताणं लवणतण दोसवज्जियाणं णयाय परिवड्ढियाणं निम्मातसुंदराणं रसेणं परिणय मउपीर पोरभंगुरसुजायमहुररसपुप्फविरिहयाणं उवद्दवविवज्जियाणं सीयपरिवासियाणं अभिणवमग्गियाणं अभिलित्ताणं तिभागणिच्छोडिय वाडिगाणं अवणीयमूलाणं गंधपरिसोहियाणं कुसलणरकप्पियाणं उच्छूढाणं पोंडउपाणं चपलगणर जंतजुत्तपरिगलितमेत्ताणं खोयरसे होज्ज वच्छ;

मेत्ताणं खोयरसे होज्ज- वच्छपरिपूए चाउज्जातग सुवासिते अहिय पत्थलहुगे'
हे गौतम ! क्षोदोदसमुद्रस्य यद् जलं तत्-उदकम्-यथा स इक्षुणां रसः आसल
मांसल प्रशस्त विश्रान्त स्निग्ध सुकुमाल भूमिभागे सुचीर्णे कर्षिते सुकाष्ठलष्ठ-
विशिष्टः यथा निपुण कर्षकेण विलक्षणकाष्ठयुक्तहलेन कर्षणं क्रियते ततस्तत्र
निरुपहतं वीजं यद्गुप्तं भवेत् पुनश्च निपुण परिकर्मभिः पालितं स्यात् ततः
सुवृद्धया वर्धितानामिक्षुणाम् सुजातानां-लवणतृणदोषवर्जितानां निर्यातपरि-
वर्धितानां-निधिना वृद्धि प्रापितानां निर्यातेन रचनया सुन्दराणां रसेन परिणत
मृदुपीनपर्वभंगुरसुजातमधुररसपुष्प विरजस्कानां कीटाद्युपद्रवरहितानां शीतस्पर्शि-
ताम्-अभिनवभग्नानां रसेन लिप्तानां तिभागकरणेन मध्यभागे निष्पीडिताना-
मपनीतमूलानामपनीतमूल-त्रिभागनाम् ऊर्ध्वभागादपि त्रिभागहीनानाम् गन्ध-
परिशोधितानां-सुवासितानां 'गंठिपरिसोहियाणं' इति पाठे तु ग्रन्थिपरिशो-
धितानामितिच्छाया, ग्रन्थिः-पर्वग्रन्थिः शोधितः-अपनीतो येभ्यस्ते तथा, तेषां
मूलत्रिभागे उपरितनत्रिभागे पर्वग्रन्थौ च नाति समीचीनो रस इति तद्

चपल नरजंतजुत्त परिगलितमेत्ताणं खोयरसे होज्जा वत्थपरिपूए चाउ-
ज्जातग सुवासिते अहियपत्थलहुके वण्णोववेते तहेव' हे गौतम !
जैसा कि मनोहर प्रशस्त विश्रान्त स्निग्ध और सुकुमार भूमिभाग
जहां का होता है ऐसे देश में निपुण कृषिकार द्वारा काष्ट के लष्ट
विशिष्ट हल से जोती गई भूमि में जिस इक्षु का आरोपण किया गया
हो और बुद्धिमान पुरुष के द्वारा जिसका संरक्षण किया गया हो,
तृण रहित भूमि में जिसकी वृद्धि हुई हो, और इसीसे जो निर्मल
एवं पक कर विशेषरूप से मोटी हो गई हो एवं मधुर रस से जो
युक्त बन गई हो, शीतकाल के जन्तुओं के उपद्रव से जो रहित बनी
हो ऐसी इक्षु का ऊपर तथा नीचे की जड का भाग निकाल कर और

परिपूए चाउज्जातगसुवासिते अहिय पत्थलहुके वण्णोववेते तहेव' હે ગૌતમ !
જેમકે-મનોહર પ્રશસ્ત વિશ્રાન્ત સ્નિગ્ધ અને સુકુમાર ભૂમિભાગ જ્યાંનો હોય
છે, એવા દેશમાં નિપુણ કૃશિકાર-ખેડુત દ્વારા કાષ્ટના લષ્ટ-મજબૂત
અને વિશેષ પ્રકારના હળથી ખેડેલી ભૂમિમાં જો સેલડીને વાવવામાં આવી હોય
અને બુદ્ધિશાળી પુરૂષ દ્વારા જેનું સંરક્ષણ કરવામાં આવ્યું હોય ઘાસ વગરની
જમીનમાં જે વધેલ હોય, અને એજ કારણથી જે નિર્મળ અને પાકીને વિશેષ
પ્રકારથી વધી ગયેલ હોય તેમજ મીઠા રસથી જે યુક્ત હોય તથા શીતકાળના
જંતુઓના ઉપદ્રવ વિનાની બની હોય એવી સેલડીનો ઉપરનો અને નીચેનો
મૂળનો ભાગ કહાડીને તથા તેની ગાંઠોને પણ અલગ કરીને બળવાન બળદો

वर्जितं क्षोदरसो भवेदिति तदर्थः, कुशलनरकल्पिताम् कुशलनरसमुपस्थापितानाम् उच्छूढानामुत्पाटितानाम्, पुण्ड्र–पौण्ड्राणाम् देशोद्‌भवानाम्, इक्षुदण्डानाम् चपलनरयन्त्रयुक्तपरिगलितानां यदि क्वापि क्षोदरसो भवेत् स वस्त्र परिपूतो यदि तत एलादि सुगंधित चातुर्जातकैः सुवासितोऽधिक पथ्यलघुकः, अधिकम् अतिशयेन पथ्यं न रोगहेतुः लघुः–परिणामलघुः 'वण्णोववेते तहेव' वर्णेन-सामर्थ्यादतिशायिना उपपेतः एवं गन्धेन रसेन स्पर्शेनोपपेत आस्वादनीयो दर्पनीयो मदनीयो बृंहणीयः सर्वेन्द्रियगात्र प्रह्लादनीयः, एवमुक्तवति भगवति गौतमः प्राह–'भवे एयारूवे सिया'–णो इणट्ठे समट्ठे–खोयरसस्स णं समुद्दस्स उदए एत्तो इट्ठतरएचेव जाव आसाएणं पन्नत्ते' एतावद्रूपकं यथास्यात्तदा तथा भवेदत्र नास्ति एकापि विप्रतिपत्तिर्वैलक्षण्ये, भगवानाह–नहि नहि भो गौतम ! एतावता व्याख्यानेन सोऽर्थो ज्ञातुमर्हः इतोऽपि मद्वचनात् परिमिष्टतरमेव क्षोदरसस्य खलु समुद्रस्योदकम् यावधिकं कान्तं मनोज्ञमवधारय न क्वापि कोपि वक्तोक्त्वा यथावद्बोधायितुं प्राशनात्पूर्वं वचनतः पारयति सुन्दरं तत् सुन्दरात्सुन्दरं ततोऽपि सुन्दरतरमिति विरामः । 'पुण्णभद्द–माणिभद्दा य (पुण्ण पुण्ण भद्दा) एत्थ दुवे देवा जाव परिवसंति, से ते णट्ठेणं–सेसं तहेव–जोइसं संखेज्जं चंदा' पूर्णः–पूर्ण-

उसकी गाठों को भी अलगकर बलवन्तबैलो द्वारा यंत्र से निकाला रस जो वस्त्र के द्वारा पहिले छान लिया गया हो और फिर सुगंधित द्रव्य डालकर सुवासित कर दिया गया हो जैसा पथ्यकारक हलका अच्छे वर्ण वाला यावत् आस्वाद योग्य वन जाता है ऐसा ही जल क्षोदोदक समुद्र का है 'भवेएया रूवेसिया' हे भदन्त ! तो क्या क्षोदवरसमुद्र का जल ऐसा ही है ? 'णो इणट्ठे समट्ठे' हे गौतम ! ऐसा अर्थ समर्थ नहीं हैं क्योंकि 'खोयरसस्स णं समुद्दस्स उदए एतो इट्ठतरए चेव जाव आसाएणं प०' क्षोदरस समुद्र का उदक इस से भी अधिक

દ્વારા યન્ત્રથી પીલીને કહાડવામાં આવેલ રસ કે જે કપડાથી ગાળેલો હોય અને તે પછી સુગંધ વાળા પદાર્થો નાખીને સુવાસિત બનાવવામાં આવેલ હોય તે જેવો પથ્યકારક હલકો સારા વર્ણવાળો યાવત્ આસ્વાદ કરવાને યોગ્ય બની જાય છે. એવુંજ ક્ષોદવર સમુદ્રનું જળ છે. 'भवेएयारूवे सिया' હે ભગવન્ તો શું ક્ષોદવર સમુદ્રનું જળ એવા પ્રકારનું હોય છે ? 'णो इणट्ठे समट्ठे' હે ગૌતમ ! આ અર્થ બરોબર નથી. કેમકે 'खोयरसस्स समुद्दस्स उदए एत्तो इट्ठतरए चेव जाव आसाएणं पण्णत्ते' ક્ષોદ રસ સમુદ્રનું પાણી આ વર્ણવેલ પ્રકારથી પણવધારે ઈષ્ટ યાવત્ સ્વાદ લાયક હોય છે. 'पुण्णभद्दमणि-

भद्रश्चाऽत्र द्वौ देवौ महर्द्धिकौ यावत्पल्योपमस्थितिकौ संपरिवसतः तत्तस्मात्तेन च तेन कारणेन शेषः स एव यावताऽर्थप्रतिपत्तिः। ज्योतिष्कं व्याख्येयम् यावन्तश्चन्द्राः सूर्या ग्रहाः यावन्ति नक्षत्राणि यावत्यस्तारागणकोटिकोटयः याव-त्या परि-संख्यया इति सुस्थं सर्वम् ॥सू०१०२॥

मूलम्—खोदोदं णं समुद्दं णंदीसरवरे णामं दीवे वट्टे वल-यागारसंठिए तहेव जाव परिक्खेवो। पउमवर० वणसंड परि० दारा दारंतरप्पएसे जीवा तहेव। से केणट्ठेणं भंते? गोयमा! देसे—२ बहुओ खुड्डा० वावीओ जाव बिलपंतियाओ खोदोदग पडिहत्थाओ उप्पाय पव्वगा सव्ववइरामया अच्छा जाव पडि-रूवा। अदुत्तरं च णं गोयमा! णंदीसरदीव चक्कवालविक्खंभ बहुमज्झदेसभाए एत्थ णं चउद्दिसिं चत्तारि अंजणपव्वया पन्नत्ता। ते णं अंजणपव्वगा चतुरसीइ जोयणसहस्साइं उड्ढं उच्चत्तेणं एगमेगं जोयणसहस्सं उव्वेहेणं मूले साइरेगाइं धरणि-यले-दसजोयणसहस्साइं आयामविक्खंभेणं तओऽणं तरं च णं मायाए—२ पएसपरिहाणीए परिहायमाणा—२ उवरिं एगमेगं जोयणसहस्सं आयामविक्खंभेणं—मूले एक्कतीसं जोयणसह-स्साइं छच्च तेवीसे जोयणसए किंचि विसेसाहिया परिक्खेवेणं धरणियले एक्कतीसं जोयणसहस्साइं छच्च तेवीसे जोयणसए देसूणे परिक्खेवेणं सिहरतले तिण्णि जोयणसहस्साइं एगं च

इष्ट यावत् अस्वाद्य है 'पुण्णभद्द मणिभद्दा य एत्थ दुवे देवा जाव परिवसंति' यहां पूर्ण भद्र और मणिभद्र ये दो देव रहते हैं ये महर्द्धिक आदि विशेषणों वाले और एक एक पल्योपम की इनकी स्थिति है 'जोइसं संखेज्जा चंदा०' यहां चन्द्र सूर्य, ग्रह यावत् नक्षत्र और तारा गण कोटिकोटी संख्यात है ॥सू० १०२॥

भद्दाय एत्थ दुवे देवा जाव परिवसंति' અહીંયાં પૂર્ણ ભદ્ર અને મણિભદ્ર એ નામના બે દેવો નિવાસ કરે છે. તેઓ મહર્દ્ધિક વિગેરે વિશેષણો વાળા છે. અને એક એક પલ્યોપમની તેઓની સ્થિતિ છે. 'जोइसं संखेज्जा चंदा' અહીંયાં ચંદ્ર, સૂર્ય, ગ્રહ યાવત્ નક્ષત્ર તારાગણ કોટિ કોટિ સંખ્યાત છે.॥ સૂ. ૧૦૨॥

बावट्ठं जोयणसयं किंचि विसेसाहियं परिक्खेवेणं पण्णत्ता मूले विच्छिण्णा मज्झे संखित्ता उप्पिं तणुया–गोपुच्छसंठाणसंठिया सव्वंजणामया अच्छा जाव पत्तेयं–२ पउमवरवेइया परि० पत्तेयं–२ वणसंणपरिक्खित्ता वण्णओ। तेसि णं अंजणपव्वयाणं उवरि पत्तेयं–२ बहुसमरमणिज्जो भूमिभागो पन्नत्तो, से जहाणामए आलिंगपुक्खरेइ वा जाव सयंति। तेसि णं बहुसमरमणिज्जाणं भूमिभागाणं बहुमज्झदेसभाए पत्तेयं–२ सिद्धाययणा एगमेगं जोयणसयं आयामेणं पण्णासं जोयणाइं विक्खंभेणं बावत्तरिं जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं अणेगखंभसयसंनिविट्ठा वण्णओ। तेसि णं सिद्धाययणाणं पत्तेयं–२ चउद्दिसिं चत्तारि दारा पन्नत्ता तं जहा–देवद्दारे–असुरद्दारे–णागद्दारे–सुवण्णद्दारे, तत्थ णं चत्तारि देवा महड्ढिया जाव पलिओवमट्ठिईया परिवसंति तं जहा–देवे–असुरे–नागे सुवन्ने ते णं दारा सोलस जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं अट्ठजोयणाइं विक्खंभेणं तावइयं चेव पवेसेणं, सेया वरकणग० वण्णओ जाव वणमाला। तेसि णं दाराणं चउद्दिसिं चत्तारि मुहमंडवा पन्नत्ता, ते णं मुहमंडवा एगमेगं जोयणसयं आयामेणं पंचासं जोयणाइं विक्खंभेणं साइरेगाणं सोलसजोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं वण्णओ। तेसि णं मुहमंडवाणं चउद्दिसिं (तिदिसिं) चत्तारि (तिन्नि) दारा पन्नत्ता। ते णं दारा सोलसजोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं अट्ठ जोयणाइं विक्खंभेणं तावइयं चेव पवेसेणं सेसं तं चेव जाव वणमालाओ। एवं पेच्छाघरमंडवा वि, तं चेव पमाणं जं मुहमंडवाणं, दारा वि तहेव, णवरं बहुमज्झदेसे पेच्छाघर मंडवाण अक्खाडगा मणिपेढियाओ अद्धजोयणप्पमाणाओ सीहासणा अपरिवारा जाव दामा थूभाइं चउद्दिसिं तहेव नवरं

सोलसजोयणप्पमाणा साइरेगाइं सोलसजोयणाइं उच्चा सेसं तहेव जाव जिणपडिमा। चेइयरुक्खा तहेव चउद्दिसिं तं चेव पमाणं जहा विजयाए रायहाणीए, नवरि मणिपेढियाए सोलस जोयणप्पमाणाओ तेसि णं चेइयरुक्खाणं चउद्दिसिं चत्तारि मणिपेढियाओ अट्ठजोयण विक्खंभाओ चउजोयणबाहल्लाओ महिंदज्झया चउसट्ठिजोयणुच्चा जोयणोव्वेधा जोयणविक्खंभा सेसं तं चेव। एवं चउद्दिसिं चत्तारि णंदा पुक्खरिणीओ, णवरि खोयरस पडिपुण्णाओ जोयणसयं आयामेणं पन्नासं जोयणाइं विक्खंभेणं पण्णासं जोयणाइं उव्वेहेणं सेसं तं चेव। मणुगुलियाणं गोमाणसीण य अडयालीसं-२ सहस्साइं पुरच्छिमेण वि सोलस पच्चत्थिमेण वि सोलस दाहिणेण वि अट्ठ उत्तरेण वि अट्ठ साहस्सीओ तहेव सेसं उल्लोया भूमिभागा जाव बहुमज्झदेसभाए, मणिपेढिया सोलसजोयणा आयामविक्खंभेणं अट्ठजोयणाइं बाहल्लेणं तारिसं मणिपेढियाणं उप्पिं देवच्छंदगा सोलसजोयणाइं आयामविक्खंभेणं साइरेगाइं सोलसजोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं सव्वरयणामय० अट्ठसयं जिणपडिमाणं सव्वो सो चेव गमो जहेव वेमाणिय सिद्धायणस्स।

तत्थ णं जे से पुरच्छिमिल्ले अंजणपव्वए तस्स णं चउद्दिसिं चत्तारि णंदाओ पुक्खरिणीओ पण्णत्ताओ, तं जहा- णंदुत्तरा य णंदा, आणंदा, णंदिवद्धणा (नंदिसेणा-अमोघा य गोथूभा य सुदंसणा) ताओ णंदा पुक्खरिणीओ एगमेगं जोयणसयसहस्सं आयामविक्खंभेणं दसजोयणाइं उव्वेहेणं अच्छाओ सण्हाओ पत्तेयं-२ पउमवरवेइया० पत्तेयं-२ वणसंडपरिक्खित्ता तत्थ-२ जाव सोवाणपडिरूवगा तोरणा। तासि णं पुक्खरिणीणं बहुमज्झदेसभाए पत्तेयं-२ दहिमुहपव्वया चउसट्ठिजोय-

णसहस्साइं उड्ढं उच्चत्तेणं एगं जोयणसहस्सं उव्वेहेणं सव्वत्थ-समा, पल्लगसंठाणसंठिया दसजोयणसहस्साइं विक्खंभेणं एक्क-तीसं जोयणसहस्साइं छच्च तेवीसे जोयणसए परिक्खेवेणं पन्नत्ता सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा, तहा पत्तेयं-२ पउमवरवेइया० वणसंड वण्णओ बहुसम० जाव आसयंति-सयंति। सिद्धायतणं चेव पमाणं अंजणपव्वएसु सच्चेव वत्तव्वया णिरवसेसं भाणियव्वं जाव उप्पि अट्ठट्ठमंगलगा। तत्थणं जे से दक्खिणिल्ले अंजणपव्वए तस्स णं चउद्दिसिं चत्तारि णंदाओ पुक्खरिणीओ पन्नत्ताओ, तं जहा-भद्दा य-विसाला य कुमुया पुंढरिगिणी, (नंदुत्तरा य-नंदा-आनंदा-नंदिवद्धणा) तं चेव दहिमुहा पव्वया तं चेव पमाणं जाव सिद्धायतणा। तत्थ णं जे से पच्चत्थिमिल्ले अंजणपव्वए तस्स णं चउद्दिसिं चत्तारि णंदा पुक्खरिणीओ पन्नत्ताओ तं जहा-णंदिसेणा अमोहा य गोथूभा य सुदंसणा (भद्दा विसाला कुमुया पुंडरिगिणी) तं चेव सव्वं भाणियव्वं जाव सिद्धायतणा। तत्थ णं जे से उत्त-रिल्ले अंजणपव्वए तस्स णं चउद्दिसिं चत्तारि णंदा पुक्ख-रिणीओ, तं जहा-विजया-वेजयंती-जयंती-अपराजिया, सेसं तहेव जाव सिद्धायतणा सव्वाए चिय वण्णणा णायव्वा तत्थणं बहवे भवणवइ वाणमंतरजोइसियवेमाणिया देवा चाउमासिया पडिवएसु संवच्छरीएसु वा अण्णेसु बहुसु जिणजंमण णिक्ख-मणणाणुप्पत्ति परिणिव्वाण माइए सुभदेवकज्जेसु य देवसमु-दएसु य देवसमितीसु य देवसमवाएसु य देवपओयणेसु य एगंतओ सहिया समुवागया समाणा पमुइयपक्कीलिया अट्ठा-हिया रूवाओ महामहिमाओ करेमाणा पालेमाणा सुहं सुहेणं विहरंति। कइलास हरिवाहणा य तत्थ दुवे देवा महड्ढिया

जाव पलिओवमठिईया परिवसंति से तेणट्ठेणं गोयमा ! जाव णिच्चा जोइसं संखेज्जं ॥सू० १०३॥

छाया—क्षोदोदं खलु समुद्रं नन्दीश्वरवरो नाम द्वीपो वृत्तो वलयाकारसंस्थितः तथैव यावत् परिक्षेपः। पद्मवरवेदिका वनषण्डपरि० द्वार द्वारान्तर प्रदेशे जीवास्तथैव। तत् केनार्थेन—भदन्त ! एवमुच्यते० ? गौतम ! देशे देशे वहवः क्षुद्राः० वाप्यो यावत् बिलपङ्क्तयः क्षोदोदकप्रतिपूर्णाः उत्पातपर्वताः सर्ववज्रमयाः अच्छा यावत्प्रतिरूपाः। अथोत्तरं खलु गौतम ! नन्दीश्वरद्वीप चक्रवालविष्कम्भ बहुमध्यदेशभागे अत्र खलु चतुर्दिशि चत्वारोऽञ्जनपर्वताः प्रज्ञप्ताः ते चाञ्जनपर्वता श्चतुरशीतिर्योजनसहस्राणि ऊर्ध्व मुच्चैस्त्वेन एकैकं योजनसहस्रमुद्वेधेन मूले सातिरेकाणि दशयोजनसहस्राणि धरणितले दशयोजनसहस्राणि आयामविष्कम्भेण ततोऽनन्तरं च खलु मात्रया—२ प्रदेश परिहान्या परिहीयमाना—२ उपरि—एकैकं योजनसहस्रमायामविष्कम्भेण मूले एकत्रिंशद् योजनसहस्राणि—पट् च त्रयोविंशत्यधिकानि योजनशतानि किंचिद्विशेपाधिकानि परिक्षेपेण धरणीतले एकत्रिंशद् योजनसहस्राणि—पट् च त्रयोविंशत्यधिकानि योजनशतानि देशोनानि परिक्षेपेण, शिखरतले त्रीणि योजनसहस्राणि एकं च द्वापष्टं योजनशतं किंचिद्विशेपाधिकं परिक्षेपेण प्रज्ञप्तः, मूले—विस्तीर्णाः मध्ये संक्षिप्ताः उपरि—तनुकाः गोपुच्छसंस्थानसंस्थिताः सर्वाञ्जनमया—अच्छा यावत्प्रत्येकं—२ पद्मवरवेदिका परिक्षिप्ताःप्रत्येकं वनषण्डपरिक्षिप्ताः वर्णकः। तेषां खलु अञ्जनपर्वतानामुपरि प्रत्येकं—२ वहुसमरमणीयो भूमिभागः प्रज्ञप्तः स यथा नामकः—आलिङ्गपुष्करमिति वा यावत् शेरते। तेषां खलु वहुसमरमणीयानां भूमिभागानां वहुमध्य देशभागे प्रत्येकं—सिद्धायतनानि एकैकं योजनशतमायामेन पञ्चाशद् योजनानि विष्कम्भेण द्वासप्ततिर्योजनानि ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेनाऽनेकशतस्तम्भसन्निविष्टानि वर्णकः। तेषां खलु सिद्धायतनानां प्रत्येकं—२ चतुर्दिशि चत्वारि द्वाराणि प्रज्ञप्तानि तद्यथा—देवद्वारम्—१ असुरद्वारम्—२ नागद्वारम्—३ सुपर्णद्वारम्—४ तत्र खलु चत्वारो देवा महर्द्धिका यावत्पल्योपमस्थिकाः परिवसन्ति तद्यथा—देवोऽसुरो—नागः सुपर्णः। तानि खलु द्वाराणि पोडशयोजनानि ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन अष्टौ योजनानि विष्कम्भेण तावदेव च प्रवेशेन श्वेतानि वरकनक० वर्णको यावद्वनमाला। तेषां खलु द्वाराणां चतुर्दिशि चत्वारो मुखमण्डपाः प्रज्ञप्ताः, ते खलु मुख मण्डपाः एकैकं योजनशतमायामेन पञ्चाशद् योजनानि विष्कम्भेण सातिरेकाणि पोडशयोजनानि ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन वर्णकः। तेषां खलु मुखमण्डपानां चतुर्दिशि—चत्वारि (त्रिदिशि) त्रीणि द्वाराणि प्रज्ञप्तानि तानि खलु द्वाराणि पोडशयोजनानि ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेनाऽष्टौ योजनानि विष्कम्भेण तावदेव प्रवेशेन शेपं तदेव—यावद्वन-

मालाः। एवं प्रेक्षागृहमण्डपा अपि तदेव प्रमाणं यन्मुखमण्डपानाम्, द्वाराण्यपि तथैव, नवरं बहुमध्यदेशभागे प्रेक्षागृहमण्डपानामक्षाटका मणिपीठिकाः अर्ध-योजनप्रमाणाः सिंहासनानि अपरिवाराणि यावद्दामानि स्तूपाः चतुर्दिशि तथैव नवरं षोडशयोजनप्रमाणाः सातिरेकाणि षोडशयोजनानि-उच्चाः शेषं तथैव यावज्जिनप्रतिमाः। चैत्यवृक्षास्तथैव चतुर्दिशि तदेव प्रमाणं यथा-विजयायां राजधान्याम् नवरं मणिपीठिकाः षोडशयोजनप्रमाणाः तेषां खलु चैत्यवृक्षाणां चतुर्दिशि चतस्रो मणिपीठिकाः अष्टयोजनविष्कम्भाः शेषं तदेव। एवं चतुर्दिशि चतस्रो नन्दापुष्करिण्यः, नवरं क्षोदरसपरिपूर्णाः योजनशतमायामेन पञ्चाशद् योजनानि विष्कम्भेण पञ्चाशद्योजनानि उद्वेधेन शेषं तदेव मनोगुलिकानां-गोमानुपीणां चाऽष्टचत्वारिंशद्-२ योजनसहस्राणि पूर्वेणापि षोडश पश्चिमेनापि षोडश, दक्षिणेनाऽप्यष्टौ उत्तरेणाऽप्यष्टौ सहस्राणि तथैव शेषं मुल्लोका भूमिभागाः यावद्बहुमध्यदेशभागे मणिपीठिका षोडशयोजनाः आयामविष्कम्भेण अष्टौ योज-नानि बाहल्येन तादृशीनां मणिपीठिकानामुपरिदेवच्छन्दकाः षोडशयोजनानि आयामविष्कम्भेण सातिरेकाणि षोडशयोजनानि ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन सर्वरत्नमय० अष्टशतजिनप्रतिमानाम् सर्वः स एव गमो यथैव वैमानिकसिद्धायतनस्य। तत्र खलु यः स पौरस्त्योऽञ्जन पर्वतः तस्य खलु चतुर्दिशि चतस्रो नन्दाः पुष्करिण्यः प्रज्ञप्ताः तद्यथा-नन्दोत्तरा च नन्दा आनन्दा नन्दिवर्धना (नन्दिसेनाऽमोघा-गोस्तू-पाच-सुदर्शना) ता नन्दाः पुष्करिण्य एकैकं योजनशतसहस्रमायामविष्कम्भेण-दशयोजनान्युद्वेधेन अच्छाः श्लक्ष्णाः प्रत्येकं-२ पद्मवरवेदिकया प्रत्येकं-२ वन-षण्डेन संपरिक्षिप्ताः, तत्र-२ यावत् सोपानप्रतिरूपकाणि तोरणानि। तासां खलु पुष्करिणीनां बहुमध्यदेशभागे प्रत्येकं-२ दधिमुखपर्वताः चतुःषष्टिर्योजनसहस्राणि ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन एकं योजनसहस्रमुद्वेधेन सर्वत्र वि समाः पल्लवसंस्थानसंस्थिताः दशयोजनसहस्राणि विष्कम्भेण एकत्रिंशद्योजनसहस्राणि-षट् च त्रयोविंशानि योजनशतानि परिक्षेपेण प्रज्ञप्ताः सर्वरत्नमया अच्छा यावत्प्रतिरूपाः, तथा-प्रत्येकं-२ पद्मवरवेदिका वनषण्डवर्णकः बहुसम० यावत् आसते-शेरते। सिद्धा-यतनं तदेव प्रमाणम् अञ्जनपर्वतकेषु सैव वक्तव्यता निरवशेषं भणितव्या यावद् उपरि-अष्टावष्टौ मङ्गलकानि। तत्र खलु यः स दाक्षिणात्योऽञ्जनपर्वतः तस्य खलु चतुर्दिशि चतस्रो नन्दाः पुष्करिण्यः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-भद्रा च विशाला च कुमुदा पुण्डरिकिणी (नन्दोत्तरा च-नन्दाऽऽनन्दा-नन्दिवर्धना) तदेव प्रमाणं तएव दधिमुखाः पर्वताः तदेव प्रमाणं यावत् सिद्धायतनानि। तत्र खलु यः पाश्चात्योऽञ्जनपर्वतस्तस्य चतुर्दिशि चतस्रो नन्दाः पुष्करिण्यः प्रज्ञप्ताः तद्यथाः नन्दिसेनाऽमोघा च, गोस्तूपा च सुदर्शना (भद्रा विशाला कुमुदा पुण्डरीकिणी)

तदेव प्रमाणं सर्वं भणितव्यं यावत्सिद्धायतनानि । तत्र खलु यः स औत्तरोऽञ्जनपर्वतः तस्य चतुर्दिशि चतस्रो नन्दाः पुष्करिण्यः, तद्यथा-विजया वैजयन्ती जयन्ती अपराजिता शेषं तथैव यावत्सिद्धायतनानि, सर्वे तएव वर्णका नेतव्याः । तत्र खलु बहवो भवनपति-वानव्यन्तर-ज्योतिष्क-वैमानिका देवाश्चातुर्मासिकेषु पर्वकेषु सांवत्सरिकेषु वाऽन्येषु बहुषु जिन जन्म निष्क्रमण ज्ञानोत्पत्ति परिनिर्वाणादिकेषु देवकार्येषु च देवसमुदायेषु च देवसमितिषु च देवसमवायेषु च देवप्रयोजनेषु च एकान्ततः सहिताः समुपागताः सन्तः प्रमुदितप्रक्रीडिताः अष्टाह्निकारूपान् महामहिम्नः कुर्वन्तः पालयन्तः सुखं सुखेन विहरन्ति । कैलास हरिवाहनौ च तत्र द्वौ देवौ महर्द्धिकौ पल्योपमस्थितिकौ परिवसतः तत्तेनार्थेन गौतम ! यावन्नित्यो ज्योतिष्कं संख्येयम् ॥सू० १०३॥

टीका-'खोदोदं णं समुद्दं नंदीसरवरे णामं दीवे वट्टे वलयागार संठिए तहेव जाव परिक्खेवो' नन्दीश्वरवरो नाम द्वीपः यश्च वृत्तो वलयाकारसंस्थितः क्षोदोदकं च समुद्रं सर्वतः समन्तात्संपरिवेष्टय तिष्ठति नन्दीश्वरो द्वीपो यावत्समचक्रवालविष्कम्भेण युक्तो न पुनर्विषमचक्रवालेनेत्याद्यारभ्य जीवोपपातसूत्रं यावत् पूर्ववत् विस्तरभयान्न प्रपश्चितम् । सम्प्रति नामकरणे हेतुं पृच्छति-'से केणट्ठेणं भंते०' अथ केनार्थेन भदन्त ! नन्दीश्वरवरद्वीपो० २ एवमुच्यते ? भगवानाह-

---

'खोदोदं णं समुद्दं णंदीसरवरे णामं दीवे वट्टे वलयागार संठिते' इ०

टीकार्थ-क्षोदोदक समुद्र को नंदीश्वर नामका द्वीप चारों ओर से घेर कर स्थित है यह गोल है और इसीलिये यह गोल वलय के आकार जैसा है यह नन्दीश्वर द्वीप यावत् समचक्रवाल विष्कम्भ से युक्त है, विषमचक्रवाल विष्कम्भ से युक्त नहीं है इत्यादि कथन से लेकर जीवोपपाद सूत्र तक पूर्वोक्त कथन के अनुसार सब कथन यहां जानना चाहिये विस्तार हो जाने के भय से हम उसे यहां नहीं लिख रहे हैं 'से केणट्ठेणं भंते०' हे भदन्त ! नन्दीश्वर द्वीप ऐसा नाम इस

'खोदोदं णं समुद्दं णंदीसरवरेणामं दीवे वट्टे वलयागार संठिते' ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ-ક્ષોદોદક સમુદ્રને નંદીશ્વર નામનો દ્વીપ ચારે બાજુએથી ઘેરીને રહે છે. તે ગોળ છે. અને તેથી તે ગોળ વલયના આકાર જેવો છે. આ નંદીશ્વર દ્વીપ યાવત્ સમચક્રવાલ વિષ્કંભથી યુક્ત છે. વિષમ ચક્રવાલ વિષ્કંભથી યુક્ત નથી. ઈત્યાદિ પ્રકારના કથનથી લઈને જીવના ઉત્પાદ સૂત્ર પર્યન્ત પહેલાં કહેલ કથન અનુસાર તમામ કથન અહીંયાં સમજી લેવું. વધારે વિસ્તાર થવાના કારણે તે અહીંયાં ફરીથી કહી બતાવેલ નથી. 'से केणट्ठेणं भंते !'

'गोयमा !' गौतम ! 'देसे २' नन्दीश्वरवरे तत्र तत्र देशे तत्तद्देशस्य तत्तत्प्रदेशे 'बहओ खुड्डा० वावीओ जाव विलपंतियाओ' बहवः क्षुद्राः क्षुल्लिका वाप्यः पुष्करिण्यः सरः सरःसरो बिलपंक्तयो यावत्तिष्ठंति ताश्च 'खोदोदग पडिह-त्थाओ' क्षोदोदकैः परिपूर्णाः । एवं नन्दीश्वरद्वीपेऽनेके उत्पातपर्वताः सन्निचते 'वइरामया अच्छा जाव पडिरूवा' सर्ववज्रमया अच्छाः श्लक्ष्णाः घृष्टा मृष्टा-नीरजस्का निर्मला निष्पङ्का निर्मलच्छायाः यावत्प्रासादिका दर्शनीया अभिरुपाः प्रतिरूपाः । तेषु तेषु पर्वतेषु आसनानि—गृहाणि, गृहेषु—आसनानि मण्डपाः मण्डपेषु शिलापट्टकाः सर्वात्मना वज्रमयाः ! तत्र—बहवो वानव्यन्तरा देवा देव्योऽ-

द्वीप का क्यों हुआ है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा ! देसे २ बहुओ खुड्डा वावीओ जाव बिलपंतियाओ' हे गौतम ! नन्दीश्वरद्वीप में जगह जगह पर अनेक छोटी बडी वापिकाएं हैं यावत् बिलपङ्क्तियां विवरपङ्क्तियां (छिद्र) हैं यहां यावत्पद से 'पुष्करिण्य सरः सरः सरो' इन पदों का ग्रहणहुआ है 'खोदोदग पडिहत्थाओ' ये सब वापिकाएं आदि रूप जलाशय इक्षुरस जैसे पानी से भरे हुए रहते हैं 'उप्पाय पव्वगा सव्व वइरामया अच्छा जाव पडिरूवा' इनमें अनेक उत्पाद-पर्वत हैं ये सब वज्रमय और स्फटिक जैसे स्वच्छ यावत् प्रतिरूप है यहां यावत्पद से श्लक्ष्णा, घृष्ठ, मृष्ठ, आदि पदों का ग्रहण हुआ है इन पर्वतों में से प्रत्येक पर्वत पर आसन हैं गृह हैं गृहों में आसन हैं मण्डप हैं मण्डपों में शिलापट्टक हैं सर्वात्मना ये वज्रमय हैं यहां अनेक

હે ભગવન્ એ દ્વીપનું નામ 'નંદીશ્વર દ્વીપ' એ પ્રમાણેનું શા કાર-ણથી થયેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે-गोयमा ! देसे देसे बहुओ खुड्डा वावीओ जाव विलपंतियाओ' હે ગૌતમ! નંદીશ્વર દ્વીપમાં સ્થળે સ્થળે અનેક નાની મોટી વાવો આવેલી છે. યાવત્ બિલ પંક્તિયો, વિવર પંક્તિયો છિદ્ર—છિદ્રો છે. અહીંયાં યાવત્પદથી 'पुष्क-रिण्यः, सरः सरः सरो' આ પદો ગ્રહણ કરાયેલ છે. 'खोदोदगपडिहत्थाओ' એ બધી વાવો વિગેરે જળાશયો સેલડીના રસ જેવા પાણીથી ભરેલા છે. 'उप्पायपव्वगा सव्ववइरामया अच्छा जाव पडिरूवा' તેમાં અનેક ઉત્પાદક પર્વતો છે. એ બધા વજ્રમય છે. આકાશ અને સ્ફટિકના જેવા સ્વચ્છ યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. અહીંયાં યાવત્પદથી શ્લક્ષ્ણ, ઘૃષ્ટ, મૃષ્ટ, વિગેરે પદોનો સંગ્રહ થયેલ છે. આ પર્વતો પૈકી દરેક પર્વત પર આસન છે. ગૃહોમાં આસન છે. મંડપ છે. મંડપોમાં શિલા પટ્ટકો છે, તે સર્વાત્મના વજ્રમય છે, અહીંયાં

न्येपि तद्वास्तव्याः आसते शेरते तिष्ठन्ति निषीदन्ति० यावत् पूर्वोपचितकर्मफलविशेषं प्रत्यनुभवन्तो विहरन्ति । अन्यदन्यत्पूर्ववत् । 'अदुत्तरं च णं गोयमा–णंदीसरदीवचक्कवालविक्खंभबहुमज्झदेसभागे एत्थ णं चउद्दिसिं चत्तारि अंजण पव्वया पण्णत्ता' अथान्यदुत्तरं च गौतम ! नन्दीश्वरवरद्वीपे चक्रवालविष्कम्भेन बहुमध्यभागेऽत्र खलु चतुर्दिक्षु एकैकस्यां दिशि एकैक भावेन चत्वारोऽञ्जनपर्वताः प्रज्ञप्ताः । 'तेणं अंजण पव्वयगा चउरसीइ जोयण सहस्साइं उड्ढं उच्चत्तेणं–एगमेगं जोयणसहस्सं उव्वेहेणं मूले साइरेगाइं दस जोयण सहस्साइं धरणितले दस जोयणसहस्साइं आयामविक्खंभेणं तओऽणंतरं च णं मायाए २ पएसपरि-

व्यन्तर देव एवं देवियां उठती बैठती हैं सोती हैं यावत् पूर्वोपार्जित पुण्य कर्म के फल विशेष को भोगती हैं। 'अदुत्तरं च ण गोयमा ! णंदिसरदीव चक्कवालविक्खंभ बहुमज्झदेसभागे एत्थणं चउद्दिसिं चत्तारि अंजणपव्वता पण्णत्ता' अथवा हे गौतम नंदीश्वरद्वीप के चक्रवाल विष्कम्भ के बहुमध्यदेश भाग में चार दिशाओं में चार अंजनगिरि नाम के पर्वत हैं 'ते णं अंजणपव्वगा चतुरसीति जोयण-सहस्साइं उड्ढं उच्चत्तेणं एगमेगं जोयणसहस्सं उव्वेहेणं मूले साइरे-गाइं दसजोयणसहस्साइं धरणियले दसजोयणसहस्साइं आयामविक्खं-भेणं' ये अंजनगिरि नामके प्रत्येक पर्वत ८४ हजार योजन के ऊंचे हैं इनका प्रत्येक का उद्वेध एक हजार योजन का है मूल में १० हजार योजन से अधिक ये लम्बे चौडे हैं धरणितल में भी ये १० हजार योजन के ही लम्बे चौडे हैं 'तओऽणंतरं च णं मायाए २ पएसपरि-

અનેક વ્યન્તર દેવો અને દેવિયો ઉઠે બેસે છે. સુવે છે. યાવત્ તેઓ પહેલા સંપાદન કરેલ પુણ્ય કર્મના ફલ વિશેષને ભોગવે છે. અથવા 'अदुत्तरं च णं गोयमा ! णंदीसर दीव चक्कवालविक्खंभ बहुमज्झदेसभाए एत्थ णं चउद्दिसिं चत्तारि अंजणपव्वया पण्णत्ता' હે ગૌતમ ! નંદીશ્વર દ્વીપના ચક્રવાલ વિષ્કંભના બહુ મધ્ય દેશ ભાગમાં ચારે દિશાઓમાં ચાર અંજનગિરિ નામના પર્વતો છે. 'तेणं अंजणपव्वयगा चतुरसीति जोयणसहस्साइं उड्ढं उच्चत्तेणं एगमेगं जोयण सहस्सं उव्वेहेणं मूले साइरेगाइं दस जोयणसहस्साइं धरणियले दस जोयणसह-स्साइं आयामविक्खंभेणं' આ અંજનગિરિ નામના દરેક પર્વતો ૮૪ ચોર્યાસી હજાર યોજનની ઉંચાઈ વાળા છે. તે દરેકનો ઉદ્વેધ એક હજાર યોજનનો છે. મૂળમાં ૧૦ દશ હજાર યોજનની જ લંબાઈ પહોળાઇ વાળા છે. જમીનની ઉપર પણ તે દરેક ૧૦ દસ હજાર યોજનની લંબાઈ પહોળાઈ વાળા છે. 'ताओऽणंतरं च णं मायाए मायाए पएसपरिहाणीए परिहायमोणा परिहाय-

हाणीए परिहायमाणा २ उवरिं एगमेगं जोयणसहस्सं आयामविक्खंभेणं मूले एकतीसं जोयणसहस्साइं छच्च तेवीसे जोयणसए किंचिविसेसाहिया परिक्खेवेणं धरणितले एकतीसं जोयणसहस्साइं छच्च तेवीसे जोयणसए देसूणे परिक्खेवेणं सिहरितले तिण्णि जोयणसहस्साइं एगं च बावट्टं जोयणसयं किंचिविसेसाहियं परिक्खेवेण पन्नत्ता मूले विच्छिण्णा मज्झे संखित्ता–उप्पिं तणुया–गोपुच्छसंठाणसंठिया–सव्वंजणामया अच्छा जाव पत्तेयं २ पउमवरवेइयापरि० पत्तेयं २ वणसंडपरिक्खित्ता वण्णओ' ते खल्वञ्जनपर्वतकाः चतुरशीतिर्योजनसहस्राणि ऊर्ध्वमुच्चत्वेन एकमेकं च योजनसहस्रं यावदुद्वेधेन मूले सातिरेकाणि दशयोजनसहस्राणि धरणितले दशयोजनसहस्राणि–आयामविष्कम्भेण, ततोऽनन्तरं–ततः परं खलु मात्रया २ अंशतः प्रदेशहान्या परिहीयमानाः २ उपरि-एकमेकं योजनसहस्रमायाविष्कम्भेण मूले–एकत्रिंशद् योजनसहस्राणि षट् च त्रयोविंशानि त्रयोविंशत्यधिकानि योजनशतानि किंचिद्विशेषाधिकानि ३१६२३ परिक्षेपेण, धरणितले–एकत्रिंशद्योजनसहस्राणि षट् च त्रयोविंशानि योजनशतानि देशोनानि ३१६२३ परिक्षेपेण, शिखरतले त्रीणि योजनसहस्राणि एकं च द्वाषष्ठं योजनशतं किञ्चिद्विशेषाधिकं ३१६२ परिक्षेपेण प्रज्ञप्ताः इत्थमेते मूले

हाणीए परिहायमाणा २ उवरिं एगमेगं जोयणसहस्सं आयामविक्खंभेणं मूले एक्कत्तीसं जोयणसहस्साइं छच्च तेवीसे जोयणसए देसूणे परिक्खेवेणं सिहरतले तिण्णि जोयणसहस्साइं एकं च बावट्टं जोयणसतं किंचि विसेसाहियं परिक्खेवेणं पण्णत्ता' इस के बाद एक २ प्रदेश कम होते २ ऊपर एक हजार योजन लम्बे चौडे हो गये हैं मूल में इनकी परिधि ३१ हजार छसौ तेईस योजन से कुछ अधिक है धरणितल से ३१ हजार छसौ २३ तेईस योजन में कुछ कम परिधि तथा शिखरतल में तीन हजार एक सौ बासठ योजन से कुछ कम परिधि है ये मूलभाग में विस्तार वाले हैं मध्यभाग में संकुचित हैं और ऊपर में

माणा उवरिं एगमेगं जोयणसहस्सं आयाविक्खंभेणं मूले एक्कत्तीसं जोयणसहस्साइं छच्च तेवीसे जोयणसए देसूणे परिक्खेवेणं सिहरतले तिण्णि जोयणसहस्साइं एकं च जोयणसतं किंचि विसेसाहियं परिक्खेवेणं पण्णत्ता' ते पछी એક એક પ્રદેશ કમ થતાં થતાં ઉપર એક હજાર યોજન લાંબા પહોળા થઇ ગયા છે. મૂળમાં તેની પરિધિ ૩૧ એક ત્રીસ હજાર છસો તેવીસ યોજનથી કંઇક વધારે છે. જમીન પરની તેની પરિધિ ૩૧ એકત્રીસ હજાર છસો તેવીસ યોજનમાં કંઇક કમ છે. એ મૂળમાં વિસ્તાર વાળા છે. મધ્ય ભાગમાં સંકુચિત છે. અને ઉપર તરફ પાતળા થયેલ છે. તેથી તેમનું સંસ્થાન ગાયના પુંછ જેવું કહેવામાં

विच्छिन्नाः संक्षिप्ताश्च मध्ये–उपरितनुकाः अतः गोपुच्छसंस्थानं यथा तथा संस्थिताः सर्वेऽञ्जनप्रचुराः अच्छाः यावत्प्रतिरूपाः प्राग्वत्–प्रत्येकं २ पद्मवरवेदिकया परि० प्रत्येकं–२ वनषण्डपरिक्षिप्ताः, अत्र तयोर्वर्णनं पूर्ववत् । 'तेसि णं अंजणपव्वयाणं उवरि पत्तेयं–२ बहुसमरमणिज्जो भूमिभागो पन्नत्तो–से जहा नामए आलिंगपुक्खरेइ वा जाव सयंति' तत्तदञ्जनपर्वतानामुपरि प्रत्येकं–२ बहुसमरमणीयो भूमिभागो जगत्प्रसिद्धः स च यथा नामकः आलिङ्गपुष्करमिति वा–चन्द्रमण्डलमिति वा–सूर्यमण्डलमिति वा० जम्बूद्वीपजगत्या उपरितनभाग-

---

पतले हो गये हैं इसीलिये इनका संस्थान गोपुच्छ के जैसा कहा गया है यही विषय 'मूले विच्छिन्ना, मज्झे संखित्ता उप्पिं तणुया गोपुच्छसंठाणसंठिता' इन पदों द्वारा दिखाया गया है 'सव्वंजणामया अच्छा जाव पत्तेयं २ पउमवरवेइया परि० पत्तेयं २ वणसंडेणं परिखित्ता वण्णओ' ये सब अंजनगिरि पर्वत सर्वात्मना अंजनमय है एवं अच्छ आदि विशेषणों वाले हैं ये प्रत्येक पर्वत पद्मवरवेदिका से और वनषण्ड से चारों ओर से घिरे हुए हैं यहां पर पद्मवरवेदिका और वनषंड का वर्णन कर लेना चाहिये 'तेसि णं अंजणपव्वयाणं उवरिं पत्तेयं २ बहुसमरमणिज्जो भूमिभागो पण्णत्तो–से जहाणामए आलिंगपुक्खरेति वा जाव सयंति' इन अंजनपर्वतों में से प्रत्येक अंजनपर्वत के ऊपर का भूमिभाग बहुसमरमणीय है और वह जैसा आलिंगपुष्कर (वाद्यविशेष) का तल होता है वैसा बिलकुल साफ सुथरा है यहां यावत्पद से चन्द्रमण्डल आदि उपमावाचक पूर्वोक्त पदों का संग्रह

આવેલ છે. એજ વિષય 'मूले विच्छिन्ना मज्झे संखित्ता उप्पिं तणुया गोपुच्छ संठाणसंठिया' આ પદો દ્વારા બતાવવામાં આવેલ છે. 'सव्वंजणामया अच्छा जाव पत्तेयं पत्तेयं पउमवरवेदिया परि० पत्तेयं पत्तेयं वणसंडेणं परिक्खित्ता वण्णओ' આ બધા અંજનગિરિ પર્વતો સર્વાત્મના અંજનમય છે. અને અચ્છ વિગેરે વિશેષણો વાળા છે. આ દરેક પર્વતો પદ્મવર વેદિકાથી અને વનખંડથી ચારે બાજુએથી ઘેરાયેલ છે. અહીંયાં પદ્મવર વેદિકા અને વનખંડનું વર્ણન કરી લેવું જોઈએ. 'तेसिणं अंजणपव्वयाणं उवरि पत्तेयं पत्तेयं बहुसमरमणिज्जा भूमिभागा पण्णत्ता से जहा णामए आलिंगपुक्खरेति वा जाव सयंति' આ બધા અંજન પર્વતોમાંથી દરેક અંજન પર્વતની ઉપરનો ભૂમિભાગ બહુસમરમણીય છે. તે જેમ આલિંગ પુષ્કર (વાદ્ય વિશેષ) નું તલ સમ હોય છે, એજ પ્રમાણે તે બિલકુલ સાફ અને સમ છે. અહીંયાં યાવત્પદથી ચંદ્રમંડલ વિગેરે ઉપરના વાચક પૂર્વોક્ત સઘળા પદોનો સંગ્રહ કરવામાં આવેલ છે. આ

वर्णनवत् अत्र बहवो वानव्यन्तरा० यावत्-यथा सुखं विहरन्ति । 'तेसि णं बहुसमरमणिज्जाणं भूमिभागाणं-बहुमज्झदेसभाए पत्तेयं २ सिद्धायतणा-एगमेगं जोयणसयं आयामेण-पण्णासं जोयणाइं विक्खंभेणं-बावत्तरिं जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं अणेगखंभसयसंनिविट्ठा वण्णओ' तेषां खलु बहुसमरमणीयभूमिभागानां बहुमध्यदेशभागे प्रत्येकं २ सिद्धायतनानि तानि च प्रत्येकं योजनशतमायामेन प्रज्ञप्तानि पञ्चाशद् योजनानि विष्कम्भेण द्वासप्तिर्योजनानि ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन अनेकशतस्तम्भसन्निविष्टानि० इति क्रमेण वर्णकः सिद्धायतनवर्णनं विजयदेवसुधर्मसभावत् वर्णनमभिधेयम् 'तेसि णं सिद्धायतणाणं पत्तेयं २ चउदिसिं चत्तारि दारा पन्नत्ता-देवदारे असुरदारे णागदारे सुवण्णदारे, तत्थ णं चत्तारि देवा

किया गया है इन भूमिभागों का वर्णन जम्बूद्वीप की जगति के उपर के वर्णन भाग के जैसा ही है इन भूमिभागों पर अनेक वानव्यन्तर देव यावत् सुख पूर्वक विहार करते हैं 'तेसि णं बहुसमरमणिज्जाणं भूमिभागाणं बहुमज्झदेसभाए पत्तेयं २ सिद्धायतणा एगमेगं जोयणसतं आयामेण पण्णासं जोयणाइं विक्खंभेणं, बावत्तरि जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं अणेग खंभसयसंनिविट्ठा वण्णओ' इन बहुसमरमणीय भूमिभाग के बहुमध्यदेश में अलग अलग सिद्धायतन (यक्षगृह) हैं एक एक सिद्धायतन-यक्षगृह एक २ सौ योजन का लम्बा है पचास-पचास योजन का चौडा है ७२ बहत्तर योजन का ऊंचा है सैंकडों खंभे प्रत्येक में लगे हुए हैं इस क्रम से सुधर्मासभा की तरह प्रत्येक सिद्धायतन यक्षगृह का वर्णन है 'तेसिंणं सिद्धायतणाणं पत्तेयं २ चउदिसिं चत्तारि दारा पण्णत्ता' प्रत्येक सिद्धायतन यक्षगृह की दिशाओं

ભૂમિભાગોનું વર્ણન જંબૂદ્વીપની જગતીના ઉપરના વર્ણન ભાગ જેવું જ છે. આ ભૂમિભાગોની ઉપર અનેક વાનવ્યંતર દેવો યાવત્ સુખ પૂર્વક વિહાર કરે છે. 'तेसिणं बहुसमरमणिज्जाणं भूमिभागाणं बहुमज्झदेसभाए पत्तेयं पत्तेयं सिद्धायतणा एगमेगं जोयणसयं आयामेणं पण्णासं जोयणाइं विक्खंभेणं, बावत्तरि जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं अणेगखंभसय संनिविट्ठा वण्णओ' આ બહુસમરમણીય ભૂમિભાગોના બહુમધ્ય દેશભાગમાં અલગ અલગ સિદ્ધાયતન (યક્ષગૃહ) છે. એક એક સિદ્ધાયતન-યક્ષગૃહ એક એક સો યોજનની લંબાઈવાળા છે. અને પચાસ પચાસ યોજનની પહોળાઈ વાળા છે. અને ૭૨ બોંતેર યોજનની ઉંચાઈ વાળા છે. તે દરેકમા સેંકડો સ્તંભો લાગેલા છે. આ ક્રમથી સુધર્માસભાની માફક દરેક સિદ્ધાયતન-યક્ષગૃહનું વર્ણન છે. 'तेसिणं सिद्धायतणाणं पत्तेयं पत्तेयं चउद्दिसिं चत्तारि दारा' દરેક સિદ્ધાયતન-યક્ષગૃહની ચારે દિશાએ ચાર દરવાજાઓ

महड्डिया जाव पलिओवमट्ठिईया परिवसंति-तं जहा देवे असुरे नागे सुवण्णे ते णं दारा सोलसजोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं अट्ठजोयणाइं विक्खंभेणं तावइयं चेव पवेसेणं-सेया वरकणग० वण्णओ जाव वणमाला' तेषां हि सिद्धायतनानां प्रत्येकं २ चतुर्दिक्षु एकैकस्यां दिशि एकैकभावेन पूर्वदक्षिणपश्चिमोत्तरक्रमेण यथाक्रमं चत्वारि देवाऽसुर-नाग-सुपर्णद्वाराणि तेषु एकैकस्मिन् पूर्वदक्षिणादिक्रमेण यथाक्रमम् एकैकः इत्थं चत्वारो देवाऽसुरनागसुपर्णनामानः महर्द्धिका महाद्युतिका यावत्पल्योपमस्थायिनो निवसन्ति चत्वार्यपि तानि द्वाराणि प्रत्येकं षोडशयोजनान्यूर्ध्वमुच्चैस्त्वेन अष्टौ योजनानि विष्कम्भेण तावदेव प्रवेशेन श्वेतानि कनकवर-

---

में चार दरवाजे हैं इनमें से एक दरवाजे का नाम 'देवद्दारे असुरद्दारे, णागद्दारे सुवण्णद्दारे' देवद्वार हैं, दूसरे का नाम असुरद्वार है तीसरे का नाम नागद्वार है और चौथे का नाम सुवर्णद्वार है 'तत्थणं चत्तारि देवा महिड्ढिया जाव पलिओवमट्ठितीया परिवसंति' इन प्रत्येक दरवाजों पर एक देव के हिसाव से चार महर्द्धिक आदि विशेषणों वाले एवं एक पल्य की स्थिति वाले देव रहते हैं। 'तं जहा' उनके नाम इस प्रकार से हैं-'देवे, असुरे, णागे, सुवण्णे' देव, असुर, नाग और सुपर्ण देवद्वार पर देव असुरद्वार पर असुर नागद्वार पर नाग और सुपर्णद्वार पर सुपर्णदेव रहता है 'ते णं दारा सोलस जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं अट्ठजोयणाइं विक्खंभेणं तावतियं चेव पवेसेणं सेता वर-कणग० वन्नओ जाव वणमाला' ये प्रत्येक द्वार सोलह सोलह योजन के ऊंचे है आठ योजन के चौडे हैं और प्रवेश भी इनका ८ योजन

છે. તેમાંથી એક દરવાજાનું નામ 'देवद्दारे असुरद्दारे, णागद्दारे सुवण्णद्दारे' દેવ દ્વાર છે. બીજા દરવાજાનું નામ અસુર દ્વાર છે. ત્રીજા દરવાજાનું નામ નામ નાગદ્વાર છે. અને ચોથા દરવાજાનું નામ સુવર્ણ દ્વાર છે. 'तत्थ णं चत्तारि देवा महिड्ढिया जाव पलिओवमट्ठिइया परिवसंति' આ દરેક દરવાજાઓની ઉપર એક એક દેવના હિસાબથી ચાર દેવા કે જેઓ મહર્દ્ધિક વિગેરે વિશેષણો વાળા અને એક પલ્યની સ્થિતિવાળા રહે છે. 'तं जहा' તેના નામો આ પ્રમાણે છે.-'देवे, असुरे, नागे, सुवण्णे' દેવ, અસુર, નાગ અને સુપર્ણ દેવ દ્વારની ઉપર દેવ અસુર દ્વારની ઉપર અસુર નાગ દ્વાર પર નાગ અને સુપર્ણ દ્વાર પર પર સુપર્ણ દેવ રહે છે. 'तेणं दारा सोलस जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं अट्ठ जोयणाइं विक्खंभेणं तावतियं चेव पवेसेणं सेता-वर कणग० वण्णओ जाव वणमाला' એ દરેક દ્વારો સોળ સોળ યોજનની

स्तूपिकानि ईहामृगऋषभ–तुरग–मकरविहग–व्याल– किन्नर–रुरु–चमर–कुञ्जर वनलता–पद्मलता–भक्तिचित्राणि स्तम्भोद्गतवज्रवेदिकापरिगताभिरामाणि विद्याधरविमलयुगलयमलयंत्रयुक्तानीवार्चिःसहस्रमालनीयानि दीप्यमानानि देदीप्यमानानि चक्षुर्लोकनलेसानि शुभस्पर्शाणि सश्रीकरूपाणि वर्णकस्तेषां द्वाराणां विजयद्वारवत् तत एव जिज्ञासुभिर्ज्ञेयः । 'तेसिणं दाराणं चउदिसिं चत्तारि मुहमंडवा पन्नत्ता-तेणं मुहमंडवा एगमेगं जोयणसयं आयामेणं पंचासं जोयणाइं विक्खंभेणं साइरेगाइं सोलस जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं–वण्णओ' तेषां खलु चतुर्णां द्वाराणां चतुर्दिशि चत्वारो मुखमण्डपाः प्रज्ञप्ताः ते खलु मुखमण्डपाः एकमेकं योजनशतम् आयामेन पञ्चाशद् योजनानि विष्कम्भेण सातिरेकाणि षोडश

का है ये सब द्वार सफेद हैं कनकमय इनके ऊपर शिखरें हैं इनके सम्बन्ध में वर्णन 'ईहामृग, ऋषभ, तुरग, मकरविहग, व्याल किन्नर, रुरु, सरभचमरकुञ्जरवनलता, एवं पद्मलता, इन सब के चित्र प्रत्येक द्वारों पर बने हुए हैं इनके स्तम्भों में वज्रवेदिकाएं उनमें उकेरी हुई हैं' इत्यादि रूप से वनमाला तक का समस्त वर्णन विजयद्वार के वर्णन के जैसा ही है अतः इसे वहीं से जान लेना चाहिये 'तेसि णं दाराणं चउदिसिं चत्तारि मुह मंडवा पण्णत्ता' इन द्वारों की चारों दिशाओं में चार मुख मंडप हैं 'ते णं मुहमंडवा एगमेगं जोयणसतं आयामेणं पंचासं जोयणाइं विक्खंभेणं' ये मुखमंडप एक एक सौ योजन के लम्बे हैं और पचास योजन के चौडे हैं 'साइरेगाइं सोलस जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं वण्णओ' और कुछ अधिक सोलह योजन के ऊंचे हैं इनमें

ઉંચાઇ વાળા છે. આઠ ચોજનની તેની પહોળાઇ છે. અને તેમો પ્રવેશ પણ આઠ જ ચોજનનો છે. આ સઘળા દ્વારો સફેત છે. કનકમય તેની ઉપરના શિખરો છે. તેના સંબંધી વર્ણન 'ઇહામૃગ, ઋષભ, તુરગ, મકર વિહગ, વ્યાલ, કિન્નર, રૂરૂ; સરભ, ચમર કુંજર, વનલતા અને પદ્મલતા એ બધાના ચિત્રો દરેક દ્વારની ઉપર ચિત્રેલા છે. તેના સ્તંભોમાં વજ્ર વેદિકાઓ કોતરેલી છે. ઈત્યાદિ પ્રકારથી વનમાલાના કથન 'પર્યન્તનું' સઘળું વર્ણન વિજયદ્વારના વર્ણન પ્રમાણેજ છે. તેથી તેને ત્યાંથીજ સમજી લેવું જોઇએ. 'तेसिणं दाराणं चउदिसिं चत्तारि मुहमंडवा पण्णत्ता' એ દ્વારોની ચારે દિશાઓમાં ચાર મુખ મંડપો છે. 'तेणं मुहमंडवा एगमेगं जोयणसतं आयामेणं पंचासं जोयणाइं विक्खंभेणं' આ મુખમંડપો એક એક સો ચોજનના લાંબા છે. અને પચાસ પચાસ ચોજન પહોળા છે. 'साइरेगाइं सोलस जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं वण्णओ' અને કંઇક વધારે સોળ ચોજનની ઉંચાઇ વાળા છે. તેમાં અનેક સેંકડો થાભલાઓ લાગેલા

योजनानि ऊर्ध्वमुच्चत्वेन ते च मुखमण्डपाः अनेकस्तम्भशतसन्निविष्टाः विजयद्वारसुधर्मावत् इत्थं वर्णकः। 'तेसि णं मुहमंडवाणं चउद्दिसिं (तिदिसिं) चत्तारि (तिण्णि) दारा पण्णत्ता, ते णं दारा सोलसजोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं अट्ठ जोयणाइं विक्खंभेणं तावतियं चेव पवेसेणं सेसं तं चेव जाव वणमालाओ' तेषां खलु मुखमण्डपानां चतुर्दिशि चत्वारि (त्रिदिशि त्रीणि) द्वाराणि प्रज्ञप्तानि, तानि खलु द्वाराणि षोडशयोजनानि ऊर्ध्वमुच्चत्वेन, अष्टौ योजनानि विष्कम्भेण, तावदेव प्रवेशेन शेषं तदेव यावद् वणमालाः। 'एवं पेच्छाघरमंडवावि तं चेव पमाणं जं मुहमंडवाणं दारा वि तहेव णवरं बहुमज्झदेसे पेच्छाघरमंडवाणं अक्खाडगा–मणिपेढियाओ अट्ठजोयणप्पमाणाओ–सीहासणा अपरिवारा जाव दामाथूभाइं चउद्दिसिं–तहेव णवरि सोलसजोयणप्पमाणा साइरेगाइं सोलसजोयणाइं उच्चा सेसं तहेव जाव जिणपडिमा' एवं प्रेक्षागृहमण्डपा अपि मुखमण्डपानां पुरस्तात् तदेव प्रमाणका वर्णनीयाः यो यथा मुखमण्डपानाम् द्वाराण्यपि तथैव तान्येव चत्वारि–एतेषामपि उल्लोकवर्णनं भूमिभागवर्णनम्। नवरं–वैशिष्टयं तेषां बहुसमरणीय भूमिभागानां बहुमध्यदेशभागे प्रत्येकम् २ अक्षपाटाः वज्रमया अच्छा यावत्प्रतिरूपाः। अक्षपाटानां पुरः प्रत्येकं २ मणिपीठिकाः प्रज्ञप्ताः ताश्च

अनेक सैकडों खंभे लगे हुए हैं इनका वर्णन विजयद्वार के ही जैसा है 'एवं पेच्छाघर मंडवावि तं चेव पमाणं जं मुहमंडवाणं दारा वि तहेव' इसी तरह से प्रेक्षागृह मंडपों का सद्भाव एवं उनके प्रमाण का भी वर्णन किया गया है जैसे मुखमंडपों के द्वार कहे गये हैं वैसे ही प्रेक्षागृह मंडपों के द्वार भी कहे गये हैं 'णवरिं' परन्तु 'बहुमज्झदेसे पेच्छाघरमंडवाणं अक्खाडगा मणिपेढियाओ अद्ध जोयणप्पमाणाओ सीहासणा अपरिवारा जाव दामा थूभाइं चउद्दिसिं' प्रेक्षागृह मंडपों के बहुमध्यदेश भाग हैं अखाडे हैं ये अखाडे वज्रमय हैं अच्छ हैं यावत् प्रतिरूप हैं अक्षपाटकों के समक्ष–प्रत्येक अक्षपाटकों–अखाडों के सामने अलग २ मणिपीठिकाएं हैं ये मणिपीठिकाएं आठ २ योजन

છે. તેનું વર્ણન વિજયદ્વારના વર્ણન પ્રમાણે જ છે. 'एवं पेच्छाघरमंडवा वि तं चेव पमाणं जं मुहमंडवाणं दारा वि तहेव' એજ પ્રમાણે પ્રેક્ષાગ્રહ મંડપોના સદ્ભાવ અને તેના પ્રમાણનું વર્ણન પણ કરવામાં આવેલ છે. મુખમંડપોના દ્વારો જે પ્રમાણે કહ્યા છે એજ પ્રમાણે પ્રેક્ષાગૃહ મંડપોના દ્વારો પણ કહેવામાં આવેલ છે. 'णवरं' પરંતુ 'बहुमज्झ देसे पेच्छाघरमंडवाणं अक्खाडगा मणिपेढियाओ अद्ध जोयणप्पमाणाओ सीहासणा अपरिवारा जाव दामा थूभाइं चउद्दिसिं' પ્રેક્ષાગૃહ મંડપોની બહુમધ્ય દેશ ભાગમાં અખાડા છે એ અખાડા વજ્રમય છે. અચ્છ છે યાવત્ પ્રતિ રૂપ છે. અક્ષ પાટકોની સમક્ષ–દરેક

षोडशयोजनानि आयामविष्कम्भाभ्याम् अष्टौ योजन बाहल्येन ताश्च सर्वात्मना मणिमय्योऽच्छा यावत्प्रतिरूपाः प्राग्वत् । प्रत्येकं २ मणिपीठिकानामुपरि प्रत्येकं २ सिंहासनं प्रज्ञप्तम्, सिंहासनवर्णनं विजयदूष्यांकुशदामवर्णनं च पूर्ववत् । प्रेक्षागृहपुरः प्रत्येकं २ अष्टावष्टौ स्वस्तिकादि मलङ्गकानि यावत् बहवः सहस्र पत्रहस्तकाः । तेषा प्रेक्षागृहमण्डपानां पुरतः प्रत्येकं २ मणिपीठिकाः प्रज्ञप्ताः, ताश्च मणिपीठिकाः प्रत्येकं २ षोडशयोजनानि आयामविष्कम्भाभ्याम् अष्टौ-योजनानि बाहल्येन सर्वात्मना मणिमय्योऽच्छा इत्यादि प्राग्वत् यावत्प्रति० । तासां मणिपीठिकानामुपरि प्रत्येकं २ चैत्यस्तूपाः प्रज्ञप्ताः ते च चैत्यस्तूपाः १६००० आयामविष्कम्भाभ्यां सातिरेकाणि १६००० योजनानि ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन ते च चैत्यस्तूपाः शंखांककुन्ददकरजोऽमृतमथितफेनपुञ्जसन्निकाशाः यावत्प्रतिरूपाः । ते च १६००० योजन आयामविष्कम्भाभ्यां सातिरेकाणि

की लम्बी और चौडी हैं तथा चार कोश की ये मोटी है ये सर्वात्मना मणिमय हैं और यावत् प्रतिरूप हैं इनके ऊपर सिंहासन हैं पर ये सिंहासन अपने परिवारभूत सिंहासनों से शून्य है। यहां सिंहासनों का विजयदूष्य को, अङ्कुश का और दाम-मालाओं का वर्णन पहिले जैसा ही कर लेना चाहिये प्रत्येक प्रेक्षागृह के सामने आठ २ स्वस्तिक आदि मंगल द्रव्य हैं। यावत् शतपत्र वाले और सहस्रपत्रों वाले पुष्प हैं। प्रत्येक मणिपीठिका के ऊपर स्तूप चबुतरा है १६००० योजन की इनकी लम्बाई चौडाई है और १६००० हजार से कुछ अधिक इनकी ऊंचाई है। ये स्तूप शंख, अङ्करत्न, कुन्द, उदक और अमृत के मथित फेन पुंज के जैसे शुभ्र हैं यावत् प्रतिरूप हैं। इन स्तूपों के ऊपर आठ

અક્ષપાટકો-અખાડાની સામે અલગ અલગ મણિપીઠિકાઓ છે. એ મણિપીઠિકાઓ આઠ આઠ યોજનની લંબાઇ વાળી છે. તથા ચાર કોસ-ગાઉની જાડાઈ વાળી છે. એ સર્વ પ્રકારથી મણિમય છે. અને યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. તેની ઉપર સિંહાસનો છે. પરંતુ એ સિંહાસનો પોતાના પરિવાર ભૂત સિંહાસનો વિનાના છે. અહીંયાં એ સિંહાસનોનું વિજયદૂષ્યનું અંકુશનું અને દામ માળાઓનું વર્ણન પહેલા વર્ણવ્યા પ્રમાણે કરી લેવું જોઈએ. દરેક પ્રેક્ષાગૃહની સામે આઠ આઠ સ્વસ્તિક વિગેરે મંગલ દ્રવ્યો છે. યાવત્ શત પત્રોવાળા પુષ્પો છે. દરેક મણિપીઠિકાની ઉપર સ્તૂપ-ચબુતરા છે. તેની લંબાઇ અને પહોળાઈ ૧૬૦૦૦ સોળ હજાર યોજનની છે. અને તેની ઉંચાઇ ૧૬૦૦૦ સોળ હજાર યોજનથી કંઈક વધારે છે. એ સ્તૂપ શંખ, અંક રત્ન, કુંદ, ઉદક અને અમૃત ને વલોવવાથી તેની ઉપર આવેલા ફીણના ઢગલા જેવા સફેત છે. યાવત્

१६००० योजनानि ऊर्ध्वमुच्चत्वेन तदुपरि मङ्गलकान्यष्टौ–कृष्णचामरादि-ध्वजापताकाः यावत् शतपत्रहस्तकाः। चतुर्दिशि चतस्रो मणिपीठिकाः तथैव नवरं षोडशयोजनानि-सातिरेकाणि उच्चाः शेषं तथैव यावज्जिनप्रतिमाः। 'चेइयरुक्खा तहेव चउद्दिसिं तं चेव पमाणं जहा विजयाए रायहाणीए णवरि मणिपीढियाए सोलसजोयणप्पमाणाओ' चैत्यवृक्षाः तथैव चतुर्दिशि तदेव प्रमाणं यथा विजयायां राजधान्याम् नवरं मणिपीठिकाः षोडशयोजन-प्रमाणाः प्रत्येकं मणिपीठिकोपरि चैत्यवृक्षाः अष्टयोजनान्यूर्ध्वम् उच्चैस्त्वेन अर्ध-योजनमुद्वेधेन–द्वे योजने उच्चैस्त्वेन स्कन्धः स एवाऽर्धयोजनं विष्कम्भेण यावद्ब-हुदेशमध्यभागे ऊर्ध्वं विनिर्गता, शाखा–सा च षडयोजनानि ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन विष्कम्भेणाऽर्धयोजनम्, सर्वाग्रेण सातिरेकाणि अष्टौ योजनानि प्रज्ञप्ताः।

---

८ मंगलद्रव्य हैं। कृष्णवर्ण की चामरध्वजाएं हैं। पताकाएं हैं यावत् शतपत्रों वाले और सहस्र पत्तों वाले पुष्प हैं। इन स्तूपों की चार दिशाओं में चार मणिपीठिकाएं है अर्थात् एक एक दिशा में एक एक मणिपीठिका है 'णवरं सोलस जोयणप्पमाणा सातिरेगाइं सोलसजोय-णाइं उच्चा, सेसं तहेव जाव जिणपडिमा' ये मणिपीठिकाएं आठ योजन लम्बी चौडी हैं और चार योजन की मोटी है ये सर्वात्मना मणि-मय यावत् प्रतिरूप हैं। इन मणिपीठिकाओं के ऊपर–एक एक मणि-पीठिका के ऊपर–एक एक जिनप्रतिमा कामदेव प्रतिमा का सद्भाव है अतः ४ जिन प्रतिमाएं–कामदेव की प्रतिमाएं हैं। इनका उत्सेध प्रमाण पांच सौ धनुष का है ये सर्वात्मना रत्नमय हैं और पद्मासन से विराजमान हैं। स्तूप की तरफ इन सब का मुख है। पूर्वदिशा में

પ્રતિરૂપ છે. એ સ્તૂપોની ઉપર આઠ આઠ મંગલ દ્રવ્યો છે. કાળા રંગની ચમર ધજાઓ છે. પતાકાઓ છે. યાવત્ શતપત્રો વાળા અને સહસ્ર પત્રો વાળા પુષ્પો છે. આ સ્તૂપોની ચારે દિશાઓમાં ચાર મણિપીઠિકાઓ છે. અર્થાત્ એક એક દિશામાં એક એક મણિપીઠિકા છે. 'णवरं सोलस जोयण प्पमाणा सातिरेगाइं सोलसजोयणाइ उच्चा' तहेव जाव जिणपडिमा' એ મણિ-પીઠિકાઓ આઠ યોજનની લંબાઇ પહોળાઇ વાળી છે. અને ચાર યોજનની જાડાઇ વાળી છે. એ સર્વાત્મના મણિમય યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. એ મણિપી-ઠિકાઓની ઉપર અર્થાત્ એક એક મણિપીઠિકાની ઉપર એક એક જીન પ્રતિમા અર્થાત્ કામદેવની પ્રતિમાઓ છે. એ રીતે ૪ ચાર જીન પ્રતિમા–કામદેવની પ્રતિમાઓ છે. તેના ઉત્સેધનું પ્રમાણ પાંચસો ધનુષનું છે. એ સર્વાત્મના રત્ન મય છે. અને અને પદ્માસનથી સુશોભિત છે. સ્તૂપની તરફ બધાનું મુખ છે.

चैत्यवृक्षाणामयमेतावद्रूपो वर्णावासो विजयराजधानीगत–चैत्यवृक्षवत् । 'तेसि णं चेइयरुक्खाणं चउद्दिसिं चत्तारि मणिपेढियाओ अट्ठजोयणविक्खंभाओ चउ-जोयण बाहल्लाओ' तेषां खलु चैत्यवृक्षाणां चतुर्दिक्षु चतस्रो मणिपीठिकाः ताः एकैक मष्टयोजनविष्कम्भाः चतुर्योजन . बाहल्याः–सर्वा मणिमय्योऽच्छाः यावत् प्रतिरूपाः । 'महिंदज्झया चउसट्ठि जोयणुच्चा जोयणविक्खंभा सेसं तं चेव'

ऋषभ की प्रतिमा है, दक्षिणदिशा में वर्द्धमान की, पश्चिम दिशा में चन्द्रानन की और उत्तर दिशा में वारिषेण की प्रतिमा है। इन चैत्य· स्तूपों के सामने–प्रत्येक चैत्य स्तूप के समक्ष–एक एक मणिपीठिका है इन मणिपीठिकाओं की लम्बाई चौडाई सोलह योजन की है और मोटाई आठ योजन की है ये सर्वात्मना मणिमय अच्छ यावत् प्रतिरूप हैं। इन मणिपीठिकाओं में से प्रत्येक मणिपीठिका के ऊपर एक एक चैत्यवृक्ष हैं। ये चैत्यवृक्ष आठ आठ योजन के ऊंचे हैं आधे योजन का इनका उद्वेध है स्कन्ध की ऊंचाई दो योजन की है और विष्कम्भ इसका आधे योजन का है इत्यादि क्रम से इस चैत्यवृक्ष का वर्णन विजय राजधानीगत चैत्यवृक्ष के जैसा ही जानना चाहिये यहां यावत् लताओं तक का वर्णन कर लेना चाहिये इन चैत्यवृक्षों के ऊपर आठ मंगलद्रव्य हैं अनेक कृष्णवर्ण की चामरध्वजाएं हैं यावत् सहस्रपत्र वाले पुष्प हैं ये सर्वात्मना रत्नमय हैं स्वच्छ हैं और यावत् प्रतिरूप है। इत्यादि चैत्यवृक्ष सम्बन्धी सब वर्णन पूर्व के जैसा ही है। 'महिंद·

પૂર્વ દિશામાં ઋષભની પ્રતિમા છે. દક્ષિણ દિશામાં વર્ધમાનની પશ્ચિમ દિશામાં ચન્દ્રાનનની અને ઉત્તર દિશામાં વારિષેણની પ્રતિમા છે. આ ચૈત્ય સ્તૂપોની સામે–દરેક સ્તૂપની સામે એક એક મણિપીઠિકા છે. આ મણિપીઠિકાઓની લંબાઇ પહોળાઇ સોળ યોજનની છે. અને તેની મોટાઇ આઠ યોજનની છે. આ સર્વાત્મના મણિમય અચ્છ યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. આ મણિપીઠિકાઓમાંથી દરેક મણિપીઠિકાની ઉપર એક એક ચૈત્ય વૃક્ષ જે આ ચૈત્યવૃક્ષ આઠ આઠ યોજનની ઉંચાઈ વાળા છે. તેનો ઉદ્વેધ અર્ધા યોજનનો છે. તેના સ્કંધની ઉંચાઈ બે યોજનની છે. અને તેનો વિષ્કંભ અર્ધા યોજનનો છે. વિગેરે ક્રમથી આ ચૈત્ય વૃક્ષનું વર્ણન વિજય રાજધાનીમાં આવેલ ચૈત્ય વૃક્ષના વર્ણન પ્રમાણે જ સમજવું. અહીંયાં યાવત્ લતાઓના કથન સુધીનું વર્ણન કરી લેવું જોઇએ. એ ચૈત્ય વૃક્ષોની ઉપર આઠ આઠ મંગળ દ્રવ્યો છે. તેના પર અનેક કૃષ્ણ વર્ણમય ધજાઓ છે. યાવત્ સહસ્ર પત્ર વાળા પુષ્પો છે. એ સર્વાત્મના રત્નમય છે. સ્વચ્છ છે. અને યાવત્ પ્રતિ રૂપ છે. વિગેરે પ્રકારથી ચૈત્ય વૃક્ષ

मणिपीठिकोपरि प्रत्येकं महेन्द्रध्वजः प्रज्ञप्तः । ते च महेन्द्रध्वजाः चतुष्पष्टि योजनानि ऊर्ध्वम् उच्चैस्त्वेन योजनमुद्वेधतः योजन (एकं) विष्कम्भतः सर्वे वज्रमया इत्यादि वर्णनं विजयदेवराजधानीगत महेन्द्रध्वजवत् । 'एवं चउद्दिसिं चत्तारि णंदा पुक्खरिणीओ णवरि खोयरस पडिपुण्णाओ जोयणसयं आयामेणं पन्नासं जोयणाइं विक्खंभेणं पण्णासं जोयणाइं उव्वेहेणं सेसं तं चेव' एवं महेन्द्रध्वजात् पुरतः प्रत्येकं चतुर्दिशि चतस्रो नन्दापुष्करिण्यः ताः प्रत्येकं योजनशत मायामेण पंचाशद् योजनानि विष्कम्भेण-उद्वेधेन च तथैव अच्छाः यावत्प्रतिरूपाः रजतमयकूलाः, नवरं क्षोदरसपरिपूर्णाः प्रत्येकं २ पद्मवरवेदिका—वनषण्डाभ्यां परिक्षिप्ताः पूर्ववत् ।

ज्झया चउसट्ठि जोयणुच्चा जोयणोव्वेधा जोयणविक्खंभा सेसं तं चेव' मणिपीठिकाओं के ऊपर अलग २ महेन्द्र ध्वजाएं हैं ये ६४ योजन की ऊंची हैं एक योजन का इनका प्रत्येक का उद्वेध है । ये सब वज्रमय हैं इनका वर्णन विजय राजधानी की महेन्द्रध्वजा के जैसा ही है 'एवं चउद्दिसिं चत्तारि णंदापुक्खरिणीओ णवरं खोयरस पडिपुण्णाओ जोयणसतं आयामेणं पण्णासं जोयणाइं विक्खंभेणं पण्णासं जोयणाइं उव्वेहेणं सेसं तं चेव' महेन्द्र ध्वजाओं से आगे चारों दिशाओं में में चार नंदा पुष्करिणी हैं इनमें इक्षुरस जैसा पानी भरा हुआ है हर एक नंदा पुष्करिणी सौ सौ योजन की लम्बी है ५०-५० योजन की चौडी है और दश योजन की गहरी है ये सब वापिकाएं आकाश एवं स्फटिक के जैसी निर्मल है यावत्प्रतिरूप हैं । इनके कूल-तट-रजतमय हैं ये सब पद्मवरवेदिका से और वनषण्ड से चारों तरफ घिरी

સંબંધી સઘળું વર્ણન પહેલાના વર્ણન પ્રમાણે જ છે. "माहिंदज्झया चउसट्ठि जोयणुच्चा जोयणोव्वेधा जोयणविक्खंभा सेसं तं चेव' મણિપીઠિકાઓની ઉપર અલગ અલગ મહેન્દ્ર ધજાઓ છે. તે ૬૪ ચોસઠ યોજનની ઉંચાઈ વાળી છે. તે પ્રત્યેકનો ઉદ્વેધ એક યોજનનો છે. તે દરેકનો વિષ્કંભ પણ એક યોજનનો છે. તે બધી વજ્રમય છે. તેનું વર્ણન વિજયરાજધાનીની મહેન્દ્ર ધજાની જેમજ છે. 'एवं चउद्दिसिं चत्तारि णंदापुक्खरिणीओ णवरं खोयरसपडिपुण्णाओ जोयणसतं आयामेणं पण्णासं जोयणाइं विक्खंभेणं पण्णासं जोयणाइं उव्वेहेणं सेसं तं चेव' મહેન્દ્ર ધજાઓની આગળ ચાર દિશાઓમાં ચાર નંદા પુષ્કરિણીયો છે. તેમાં શેલડીના રસ જેવું પાણી ભરેલું છે. દરેક નંદા પુષ્કરિણી ૧૦૦ સો ૧૦૦ સો યોજન લાંબી છે. અને ૫૦ પચાસ ૫૦ પચાસ યોજન પહોળી છે. તેમજ દસ યોજનની ઉંડાઇ વાળી છે. આ તમામ વાવો આકાશ અને સ્ફટિકના જેવી નિર્મળ છે. યાવત્પ્રતિરૂપ છે. તેના તટો રજતમય છે. આ સઘળી

'मणुगुलियाणं गोमाणसीण य अडयालीसं-२ सहस्साइं' तत्सिद्धायतनेषु प्रत्येक मष्टचत्वारिंशन्मनोगुलिका सहस्राणि प्रज्ञप्तानि, एवमेतत्प्रमाणका गोमानुष्यः शय्यारूपाः स्थानविशेषाः तासां प्रत्येक मष्टचत्वारिंशत्सहस्राणि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा -पुरच्छिमेणं सोलस-पच्चत्थिमेणं सोलस दाहिणेणं अट्ठ-उत्तरेण वि अट्ठ साहस्सीओ' सिद्धायतनस्थमनोगुलिका गोमानुष्यश्च पूर्वतः पश्चिमतः षोडश २ दक्षिणेन-उत्तरोऽपि अष्टौ २ सहस्राणि० विजयराजधानीवत्। 'तहेव सेसं उल्लोया भूमिभागा जाव बहुमज्झदेसभागे' तथैव शेषमुल्लोकवर्णनं भूमिभागादि वर्णनम्। 'मणिपेढिया सोलस जोयणा आयामविक्खंभेणं' प्रत्येकं या मणिपीठिकाः आयामविष्कम्भाभ्यां षोडशयोजनानि प्रज्ञप्ताः-'अट्ठ जोयणाइं बाह-

हुई हैं। 'मणुगुलियाणं गोमाणसीण य अडयालीसं २ सहस्साइं पुरच्छिमेण वि सोलसपच्छिमेण वि सोलसदाहिणेण वि अट्ठ उत्तरेण वि अट्ठ साहस्सीओ' उन सिद्धायतनों में-प्रत्येक दिशा में पूर्वदिशा में १६ हजार पश्चिमदिशा में १६ हजार तथा दक्षिणदिशा में आठ और उत्तरदिशा में भी आठ हजार इस प्रकार से कुल ४८ हजार मनोगुलिकाएं-पीठिका विशेष हैं मनोगुलिका की अपेक्षा जो छोटी होती हैं वे गुलिकाएं हैं इतनी ही वहां इसी प्रकार से गोमानसीका हैं। 'तहेव सेसं उल्लोया भूमिभागा जाव बहुमज्झ देसभागे मणिपेढिया सोलस जोयणा आयामविक्खंभेणं अट्ठ जोयणाइं बाहल्लेणं' इसी तरह से वहां बाकी और उल्लोक-चंद्रवाओं का और भूमिभाग का वर्णन है सिद्धायतनों के मध्यभाग में जो मणिपीठिका है वह

પુષ્કરિણીયો પદ્મવર વેદિકાઓથી ઘેરાયેલ છે. તેમજ તેની ચારે બાજુ વનષંડો છે. 'मणुगुलियाणं गोमाणसीणाय अडयालीसं अडयालीसं सहस्साइं पुरत्थिमेणं वि सोलस पच्छिमेग वि सोलस दाहिणेग वि अट्ठ उत्तरेण वि अट्ठ साहस्सीओ' એ સિદ્ધાયતનોમાં દરેક દિશાઓમાં અર્થાત્ પૂર્વ દિશામાં ૧૬ હજાર પશ્ચિમ દિશામાં ૧૬ સોળ હજાર તથા દક્ષિણ દિશામાં આઠ હજાર અને ઉત્તર દિશામાં પણ આઠ હજાર આ રીતે કુલ ૪૮ અડતાલીસ હજાર મનોગુલિકાઓ-પીઠિકા વિશેષ છે. મનોગુલિકાની અપેક્ષા જે નાની હોય તે ગુલિકા કહેવાય છે એટલાજ પ્રમાણમાં ત્યાં એ પ્રકારની ગોમાનસિકાઓ છે. 'तहेव सेसं उल्लोया भूमिभागा जाव बहुमज्झदेसभागे मणिपेढिया सोलस जोयणा आयामविक्खंभेणं अट्ठजोयणाइं बाहल्लेणं' એજ પ્રમાણે ત્યાં બાકીનું કથન જેમકે-ઉલ્લોક-ચંદરવાઓનું અને ભૂમિભાગનું વર્ણન છે. સિદ્ધાયતનોની મધ્યભાગમાં જે મણિપીઠિકાઓ છે, તે સોળ યોજનની લંબાઈ પહોળાઇ વાળી છે. અને

ल्लेणं' अष्टौ योजनानि बाहल्येन सर्वात्मना रत्नमय्यो यावत्प्रतिरूपाः । 'तारिसं मणिपेढियाणं उप्पिं-देवच्छंदगा सोलस जोयणाइं आयामविक्खंभेणं-साइरेगाइं सोलसजोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं सव्वरयणा-अट्ठसयं जिणपडिमाणं-सव्वो सो चेव गमो जहेव वेमाणिय सिद्धाययणस्स-तत्थ णं जे से पुच्छिमिल्ले अंजण पव्वए तस्स णं चउदिसिं चत्तारि णंदाओ पुक्खरिणीओ पन्नत्ताओ-तं जहा-णंदुत्तरा य णंदा-आणंदा-णंदि वद्धणा (नंदिसेणा-अमोहाय गोथूभाय-सुदंसणा) ताओ णंदा पुक्खरिणीओ एगमेगं जोयणसयसहस्सं आयामविक्खंभेणं दसजोयणाइं उव्वेहेणं-अच्छाओ सण्हाओ-पत्तेयं-२ पउमवरवेइया० पत्तेयं-२ वणसंड-परिक्खित्ता तत्थ २ जाव सोपानपडिरूवगा तोरणा-तासिणं पुक्खरिणीणं-बहुमज्झदेसभाए-पत्तेयं २ दहिमुहपव्वया चउसट्ठि जोयणसहस्साइं उड्ढं उच्चत्तेणं एगं जोयणसहस्साइं उव्वेहेणं सव्वत्थसमा पल्लगसंठाणसंठिया-दस जोयणसहस्साइं विक्खंभेणं एवतीसं जोयणसहस्साइं छच्च तेवीसे जोयणसए परिक्खेवेणं पन्नत्ता सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा, तहा पत्तेयं २ पउमवरवेइया० वणसड वण्णओ' तादृक् तत्तन्मणिपीठिकोपरि प्रत्येकं-२ देवच्छन्दकः प्रज्ञप्तः, ते च देवच्छन्दकाः षोडशयोजनान्यायामविष्कम्भाभ्याम् सातिरेक षोडशयोजनानि ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन सर्वरत्नमया अच्छा यावत्प्रतिरूपाः ।

सोलह योजन की लम्बी चौडी है और आठ योजन की मोटी है यह सर्वात्मना रत्नमय यावत् प्रतिरूप हैं 'तारिसं मणिपेढियाणं उप्पिं-देवच्छंदगा सोलसजोयणाइं आयामविक्खंभेणं साइरेगाइं सोलस-जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं सव्वरयणामया' इन मणिपीठिकाओं के ऊपर देवच्छंदक हैं इनका प्रत्येक का आयाम और विष्कम्भ सोलह योजन का और ऊंचाई कुछ अधिक सोलह योजन की है ये सब देव च्छंदक सर्वात्मना रत्नमय है 'अट्ठसयं जिणपडिमाणं सव्वो सो चेव गमो जहेव वेमाणिया सिद्धायतणस्स' इन प्रत्येक देवच्छंदकों में १०८ जिनप्रतिमाएं हैं ये अपने अपने शरीर के प्रमाण के बराबर हैं इन

આઠ યોજનના વિસ્તારવાળી છે. એ સર્વ રીતે રત્નમય યાવત્ પ્રતિ રૂપ છે. 'तारिसं मणिपेढियाणं उप्पिं देवच्छंदगा सोलस जोयणाइं आयामविक्खंभेणं साइरेगाइं सोलस जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं सव्वरयणा मया' આ મણિપીઠિકાઓની ઉપર દેવચ્છંદક છે. અને તે સર્વ રીતે રત્નમય છે. 'अट्ठसयं जिणपडिमाणं सव्वो सो चेव गमो जहेव वेमाणिय सिद्धायतणस्स' આ દરેક દેવચ્છંદકોમાં ૧૦૮ એકસો આઠ જીન પ્રતિમાઓ-કામદેવની પ્રતિમાઓ છે. તે પોતપોતાના શરીરના પ્રમાણની બરાબર છે. આ બધાનું સઘળું કથન વૈમાનિકની વિજય

तेषु देवच्छन्दकेषु प्रत्येकम् २ अष्टशतं जिनप्रतिमानां जिनोत्सेधप्रमाणमात्राणां पञ्च धनुःशतप्रमाणानां सन्निक्षिप्तं तिष्ठति सर्वः स एव गमो यथैव वैमानिक सिद्धायतनस्य विजयराजधानीस्थसिद्धायतनवत् अष्टशतं धूपकडुच्छुकानाम् । सिद्धायतनोपरि प्रत्येकं २ अष्टौ स्वस्तिकादि मङ्गलानि बहवः शुक्लादि चामर-ध्वजाः शत-सहस्रपत्रहस्तकाः सर्वरत्नमया अच्छाः० यावत्प्रतिरूपाः । तत्राऽञ्ज-नेषु यः पूर्वोऽञ्जनपर्वतः तस्य चतुर्दिशि प्रत्येकदिशायाम् एकैका नन्दापुष्करणी भावेण चतस्रो नन्दाः पुष्करिण्यः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—नन्दोत्तरा च नन्दाऽऽनन्दा—नन्दि वर्द्धनाः (नन्दिषेणाऽमोघा च गोस्तूपा च सुदर्शना) तत्र पूर्वानुत्तरान्तेपु अञ्ज-नस्य नन्दिषेणा १ अमोघाः २ गोस्तूपा ३ सुदर्शना ४ तास्ता नन्दाः पुष्क-

सब का समस्त कथन वैमानिक की विजयराजधानी में रहे हुए सिद्धा-यतन के कथन के अनुसार हैं यहां पर १०८ धूप कडुच्छक—धूप जिन में जलाई जाती है ऐसे कटाहे है प्रत्येक सिद्धायतनों के ऊपर स्व-स्तिकादि—८–८ मंगलद्रव्य हैं अनेक शुक्ल आदि वर्णों की चामर-ध्वजाएं हैं शतपत्र और सहस्रपत्रों वाले पुष्प हैं ये सब सर्वात्मना रत्नमय और आकाश एवं स्फटिक के जैसे निर्मल हैं यावत् प्रतिरूप हैं 'तत्थणं जे से पुरच्छिमिल्ले अंजणपव्वते तस्स णं चउदिसिं चत्तारि णंदाओ पुक्खरिणीओ पण्णत्ताओ' इन अञ्जन पर्वतों में जो पूर्वका अंजनपर्वत है, उसकी चारों दिशाओं में चार नन्दा पुष्करिणियां हैं 'तं जहा' उनके नाम इस प्रकार से हैं 'णंदुत्तराय णंदा आणंदा णंदि वद्धणा' नंदोत्तरा, नंदा—आनंदा, और नन्दिवर्धना (नंदिसेणा अमो-घाय गोथूभा य सुदंसणा) नन्दिसेना, अमोघा, गोस्तूपा और सुद-

રાજધાનીમાં રહેલા સિદ્ધાયતનના કથન અનુસાર છે. અહીંયા ૧૦૮ એકસો આઠ ધૂપ કડુચ્છકો—ધૂપ દાનીયો છે. દરેક સિદ્ધાયતનોની ઉપર સ્વસ્તિક વિગેરે ૮—આઠ ૮ આઠ મંગળ દ્રવ્યો છે. શુકલ વિગેરે વર્ણવાળી અનેક ચામર ધજાઓ છે. શતપત્રો અને સહસ્રપત્રોવાળા પુષ્પો છે. એ બધા સર્વાત્મના રત્નમય છે. તથા તે બધી આકાશ અને સ્ફટિક મણિના જેવા નિર્મળ યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. 'तत्थ णं जे से पुरत्थिमिल्ले अंजणपव्वते तस्सणं चउदिसिं चत्तारि णंदाओ पुक्खरिणीओ पण्णत्ताओ' આ બધા અંજન પર્વતોમાં જે પૂર્વ દિશાનો અંજન પર્વત છે. તેની ચારે દિશાઓમાં ચાર નંદા પુષ્કરણિયો છે. 'तं जहा' તેના નામો આ પ્રમાણે છે.—'णंदुत्तराणंदा आणंदाणंदिवद्धणा' નંદોતરા, નંદા, આનંદા, અને નંદિવર્ધના 'णंदिसेणा अमोघाय गोथूभाय सुदंसणा' નંદિસેના, અમોઘા, ગોસ્તૂપા

रिण्यः एकैकं योजनशतसहस्रमायाविष्कम्भेण त्रीणि योजनशतसहस्राणि षोडश-सहस्राणि द्वे शते सप्तविंशत्यधिके त्रीणि गव्यूतानि अष्टाविंशं धनुश्शतं त्रयोदशाङ्गुलानि अर्धाङ्गुलं च किंचिद्विशेषाधिकं परिक्षेपेण प्रज्ञप्ताः। दशयोजनान्युद्वेधेन अच्छाः श्लक्ष्णाः रजतमयकूलाः० जगत्युपरि पुष्करिणीवत् नवरं वृत्तवर्तुल समतीरक्षोदोदकपरिपूर्णाः। प्रत्येकं २ पुष्करिण्यो नन्दाः पद्मवरवेदिका वनषण्डाभ्यां परिक्षिप्ताः। तत्र तत्र सर्वत्र पुष्करिणीषु सोपानप्रतिरूपकानि च तोरणानि। तासां नन्दापुष्करिणीनां बहुमध्यदेशभागे प्रत्येकं २ दधिमुखपर्वताः

र्शना ऐसे नाम भी इनके कहीं २ लिखे हुए हैं। 'ताओ णंदापुक्खरिणीओ एगमेगं जोयणसतसहस्सं आयामविक्खंभेणं–दसजोयणाइं उव्वेहेणं अच्छाओ सण्हाओ पत्तेयं २ पउमवरवेदिया० पत्तेयं २ वणसंडपरिक्खित्ता' ये प्रत्येक णंदापुष्करिणियां एक एक लाख योजन की लम्बी चौडी हैं दश योजन का इनका उद्वेध है इनकी परिधि का प्रमाण ३ लाख १६ हजार २ सौ २७ योजन से कुछ अधिक तथा ३ कोश २८०० धनुष साडे तेरह अङ्गुल से कुछ अधिक है। ये पूर्वोक्त अच्छ श्लक्ष्ण आदि विशेषणों वाली हैं ये प्रत्येक पद्मवरवेदिका एवं वनखंड से चारों ओर घिरी हुई है। 'तत्थ तत्थ जाव सोवाणपडिरूवगा तोरणा' प्रत्येक नंदा पुष्करिणि में त्रिसोपान पङ्क्तियां हैं तोरण हैं 'तासिणं पुक्खरिणीणं बहुमज्झदेसभाए पत्तेयं २ दहिमुहपव्वया चउसट्ठि जोयणसहस्साइं उड्ढं उच्चत्तेणं एगं जोयणसहस्सं उव्वेहेणं सव्वत्थसमा पल्लगसंठाणसंठिता दसजोयणसहस्साइं विक्खंभेणं एक्क-

અને સુદર્શના આ પ્રમાણેના તેના નામો કેટલેક સ્થળે બતાવેલા છે. 'ताओ णंदा पुक्खिरिणीओ एगमेगं जोयणसतसहस्सं आयामविक्खंभेणं दसजोयणाइं उव्वेहेणं अच्छाओ पत्तेयं पत्तेयं पउमवरवेदिया० पत्तेयं पत्तेयं वणसंडपरिक्खित्ता' આ દરેક નંદા પુષ્કરિણીયો એક એક લાખ યોજનની લંબાઈ પહોળાઈવાળી છે. તેનો ઉદ્વેધ દસ યોજનનો છે. તેની પરિધિનું પ્રમાણ ૩ ત્રણ લાખ ૧૬ સોળ હજાર ૨ બસો ૨૭ સત્યાવીસ યોજનથી કંઈક વધારે તથા ૩ ત્રણ કોસ ગાઉ તથા ૨૮૦૦ અઠયાવીસસો ધનુષ અને સાડાતેર આંગળથી કંઈક વધારે છે. એ બધી પૂર્વોક્ત અચ્છ શ્લક્ષ્ણ, વિગેરે વિશેષણો વાળી છે. તે દરેક પુષ્કરિણીયો પદ્મવર વેદિકા અને વનખંડથી ચારે બાજુએથી ઘેરાયેલ છે. 'तत्थ तत्थ जाव पडिरूवगा तोरणा' દરેક નંદાપુષ્કરિણીયોમાં ત્રિસોપન પંક્તિયો છે. તોરણો છે. 'तासिणं पुक्खरिणीणं बहुमज्झदेसभाए पत्तेयं पत्तेयं दहिमुहपव्वा चउसट्ठि जोयणसहस्साइं उड्ढं उच्चत्तेणं एगं जोयणसहस्सं उव्वेहेणं सव्वत्थसमा पल्लगसंठाणसंठिता

ते चतुः पष्टियोंजनसहस्राणि ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन एकं योजनसहस्रमुद्वेधेन सर्वत्र समाः पल्यङ्कसंस्थानसंस्थिताः दशयोजनसहस्राणि षट् च त्रयोविंशानि त्रयोविंशत्यधिकानि योजनशतानि परिक्षेपेण प्रज्ञप्ताः, सर्वरत्नमया अच्छाः यावत्प्रतिरूपाः। तथा ते प्रत्येकं २ पद्मवरवेदिका वनषण्डाभ्यां परिक्षिप्ताः अत्र द्वयोर्वर्णनम्। 'बहुसम० जाव आसयंति सयंति सिद्धाययणं तं चेव पमाणं अंजणपव्वएसु सव्वे वत्तव्वया निरवसेसं भाणियव्वं जाव उप्पिं अट्ठट्ठ मंगलगा' तद्दधिमुखपर्वतोपरि प्रत्येकं २ बहुसमरमणीयो भूमिभागः स यथाऽऽलिङ्गपुष्करमिति वा० भूमिभागवर्णनं यावत्तत्र बहवो वानव्यन्तरा देवा देव्यश्चासते शेरते निषीदन्ति० यथासुखं विहरन्ति। तद्बहुसमरणीयभूमिभागमध्यदेशे प्रत्येकं २

तीसं जोयणसहस्साइं छच्च तेवीसे जोयणसए परिक्खेवेणं पण्णत्ता सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा' इन प्रत्येक पुष्करिणियों के बहुमध्यदेश में अलग अलग दधिमुख पर्वत हैं ये पर्वत ६४ हजार योजन के ऊंचे हैं। जमीन में एक हजार योजन का इनका उद्वेध है ये सर्वत समान हैं और पल्यङ्क के आकार जैसे हैं। इनकी चौडाई १० हजार योजन की है ३१ हजार ६ सौ २३ योजन का इनका परिक्षेप है ये सब सर्वात्मना रत्नमय स्वच्छ यावत् प्रतिरूप हैं। 'तहा पत्तेयं २ पउमवरवेदिया वणसंडवण्णओ' प्रत्येक अंजन पर्वत की चारों ओर पद्मवर वेदिका की चारों ओर वनषंड हैं। 'बहुसम जाव आसयंति सयंति' इन में बहुसम रमणीय भूमिभाग हैं यावत् इनमें अनेक व्यन्तरदेव देवियां उठती बैठती हैं सोती हैं आराम करती हैं और अपने पूर्व पुण्य के फल को आनन्द के साथ भोगती

दस जोयणसहस्साइं विक्खंभेणं एक्कतीसं जोयणसहस्साइं छच्च तेवीसे जोयणसए परिक्खेवेणं पण्णत्ता सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा' આ દરેક પુષ્કરણિયોના બહુમધ્ય દેશ ભાગમાં અલગ અલગ દધિમુખ પર્વત છે. એની ઉંચાઈ ૬૪ ચોસઠ હજાર યોજનની છે. જમીનમાં તેનો ઉદ્વેધ એક હજાર યોજનનો છે. એ બધેજ સમાન છે. અને પલંગના આકાર જેવો છે. તેની પહોળાઇ ૧૦ દસ હજાર યોજનની છે. ૩૧ એકત્રીસ હજાર ૬ છસો ૨૩ તેવીસ યોજનનો પરિક્ષેપ છે. એ બધા સર્વાત્મના રત્નમય સ્વચ્છ યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. 'तहा पत्तेयं पत्तेयं पउमवरवेदिया वणसंड वण्णओ' દરેક અંજન પર્વતની ચારે બાજુ પદ્મવર વેદિકા અને વનષંડ છે. 'बहु सम जाव आसयंति सयंति' તેમાં બહુસમરમણીય ભૂમિભાગ છે. યાવત્ તેમાં અનેક વ્યન્તર દેવ અને દેવિયો ઉઠે બેસે છે. સુવે છે. આરામ કરે છે. અને પોતાના પુણ્યના

सिद्धायतनं तत्राष्टशतं जिनप्रतिमानां० अञ्जनपर्वतसिद्धायतनवत् तत्राऽष्टावष्टौ मङ्गलानि प्रत्येकं २ अष्टशतं प्रत्येकं २ धूपकडुच्छुकानाम्। पूर्वदिगवस्थिताञ्जन पर्वत वक्तव्यतामभिधाय दक्षिणाञ्जनपर्वतवर्णनमारभते-'तत्थ णं जे से दाहिणिल्ले अंजणपव्वए-तस्स णं चउदिसिं चत्तारि णंदाओ पुक्खरिणीओ पण्णत्ताओ तं जहा-भद्दा य विसाला य कुमुया पुंडरिगिणी (नंदुत्तरा य-नंदा-आनंदा-नंदिवड्डणा' तत्राऽञ्जनपर्वतेषु मध्ये खलु यः स दाक्षिणात्योऽञ्जनपर्वतः-तस्य खलु चतुर्दिशि वर्तमानाऽञ्जनपर्वतस्य सर्वाऽपि वक्तव्यता निरवशेषं ज्ञातव्या। यावत्प्रत्येकमष्टशतं धूपकडुच्छुकानाम् नवरं तच्चतुर्दिक्षु एकैकदिशायामेकैकभावेन चतस्रो नन्दापुष्करिण्यः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-भद्राच १ विशाला च २ कुमुदा ३ पुण्डरिकिणी ४। नन्दोत्तरा च-नन्दा-ऽऽनन्दानन्दिवर्द्धना ४, तत्र पूर्वस्यां भद्रा

हैं। 'सिद्धायतणं तं चेव पमाणं अंजणपव्वएसु सच्चेव वत्तव्वया निरवसेसं भाणियव्वं' सिद्धायतन का प्रमाण पूर्वोक्त जैसा ही जानना चाहिये इनमें १०८ जिन प्रतिमाएं हैं इत्यादि सब पूर्वोक्त जैसा ही कथन कर लेना चाहिये-यहां आठ आठ मंगलद्रव्यों का और धूप कटाहों का वर्णन करना चाहिये

इस तरह पूर्वदिगवस्थित अञ्जनपर्वत की वक्तव्यता का कथन करके अब दक्षिणदिशा की ओर अवस्थित अञ्जनपर्वत की वक्तव्यता का वर्णन सूत्रकार करते हैं-'तत्थ णं जे से दाहिणिल्ले अंजणपव्वते तस्सणं चउदिसिं णंदा पुक्खरिणीओ पण्णताओ' दक्षिणदिशा का जो अंजनपर्वत है उसकी चारों दिशाओं में चार नंदा पुष्करिणियां हैं-'तं जहा' इनके नाम इस प्रकार से हैं-'भद्दा य विसाला य, कुमुया, पुंडरिगिणी' भद्रा १ विशाला २ कुमुदा

ફળને આનંદની સાથે ભોગવે છે. 'सिद्धायतणं तं चेव पमाणं अंजणपव्वएसु सच्चेव वत्तव्वया निरवसेसं भाणियव्वं' સિદ્ધાયતનનું પ્રમાણ પહેલાં કહ્યા પ્રમાણેજ છે. તેમ સમજવું. તેમાં ૧૦૮ એક સો આઠ જીન પ્રતિમાઓ છે. ઇત્યાદિ તમામ વર્ણન પહેલાં કહ્યા પ્રમાણે કહી લેવું જોઇએ. અહીંયાં આઠ મંગલ દ્રવ્યોનું અને ધૂપ કટાહોનું વર્ણન કરી લેવું જોઇએ. આ રીતે પૂર્વ દિશામાં આવેલ અંજન પર્વતનું કથન કરી લેવું જોઇએ. એ કથન કરીને દક્ષિણ દિશાની તરફ રહેલ અંજન પર્વતનું કથન સૂત્રકાર કરે છે. 'तत्थ णं जे से दाहिणिल्ले अंजणपव्वते तस्स णं चउदिसि चत्तारि णंदा पुक्खरिणो पण्णत्ताओ' દક્ષિણ દિશાના જે અંજન પર્વત છે. તેની ચારે દિશાઓમાં ચાર નંદા પુષ્કરિણીયો છે. 'तं जहा' તેના નામો આ પ્રમાણે છે. 'भद्दाय विसालाय,

(नन्दोत्तरा) एवं क्रमशश्चतस्रः प्रज्ञप्ताः। 'तं चेव पमाणं तं चेव दहिमुहा पव्वया तं चेव पमाणं जाव सिद्धाययणा-तत्थ णं जे से पच्चत्थिमिल्ले अंजणपव्वए तस्स णं चउद्दिसिं चत्तारि णंदापुक्खरिणीओ पन्नत्ताओ' दक्षिणाञ्जनपर्वतस्थायिनीनां चतसृणां नन्दा पुष्करिणीनां तदेव प्रमाणं यत्पूर्वत्र तत्र च ये दधिमुखाः पर्वतास्तेषामपि प्रमाणादि तदङ्गप्रत्यङ्गवर्णनं पूर्ववदेव तदेव प्रमाणं तदञ्जनपर्वतानां यावत्सिद्धायतनानाम्। तत्राञ्जनपर्वतेषु मध्ये यः स पाश्चात्योऽञ्जनपर्वतः तच्चतुर्दिक्षु यथाक्रमं पूर्वादिदिग्विभागे चतस्रो नन्दापुष्करिण्यः तज्ञप्ताः। 'तं जहा-नंदिसेणा अमोहाय

---

३ और पुंडरीकिणी ४ दूसरी जगह इनके नाम इस प्रकार से हैं- 'नंदुत्तराय नंदा-आनंदा नंदीवद्धणा' नदुत्तरा १ नन्दा २ आनन्दा ३ और नन्दिवर्धना ४ इनमें से पूर्वदिशा में भद्रा (नन्दोत्तरा) पुष्करिणी है इसी तरह से और भी बाकी की ३ पुष्करिणियां बाकी की तीन दिशाओं में है 'तं चेव पमाणं तं चेव दहिमुहपव्वया, तं चेव पमाणं जाव सिद्धायतणा' इन सब का वर्णन पूर्वोक्त जैसा ही है यहां पर भी दधिमुखों का एवं सिद्धायतनों का कथन करना चाहिये और जैसा वर्णन इनका उपर किया जा चुका है वैसा ही वर्णन यहां पर भी कर लेना चाहिये 'तत्थ णं जे से पच्चत्थिमिल्ले अंजणपव्वए तस्सणं चउद्दिसिं चत्तारि णंदा पुक्खरिणीओ पन्नत्ताओ' पश्चिमदिशा की ओर जो अंजनपर्वत है उसकी भी चारों दिशाओं में चार णंदापुष्कणियां हैं 'तं जहा' उनके नाम इस प्रकार से हैं-'णंदिसेणा अमोहाय

कुमुया, पुंडारगिणी' ભદ્રા ૧ વિશાલા ૨ કુમુદા ૩ અને પુંડરિકિણી ૪ કોઈ બીજે સ્થળે તેમના નામો આ પ્રમાણે કહ્યા છે. જેમકે-'नंदुत्तराय नंदा आनंदा नंदिवद्धणा' નંદુત્તરા ૧ નંદા ૨ આનંદા ૩ અને નંદિવર્ધના ૪ તેમાંથી પૂર્વ દિશામાં ભદ્રા-નંદેત્તરા નામની પુષ્કરિણી છે. એજ પ્રમાણે બાકીની બીજી ત્રણે પુષ્કરિણિયો બાકીની ત્રણ દિશામાં છે. 'तं चेव दहिमुहपव्वया, तं चेव पमाणं जाव सिद्धायतणा' આ બધાનું વર્ણન પહેલાં કહેવામાં આવી ગયા પ્રમાણેજ છે. અહીયાં પણ દધિમુખોનું અને સિદ્ધાયતનોનું કથન કરી લેવું જોઈએ. અને જે પ્રમાણેનું વર્ણન આ સંબંધમાં પહેલા કર્યુ છે એજ પ્રમાણેનું વર્ણન અહીંયાં પણ કરી લેવું 'तत्थ णं जे से पच्चत्थिमिल्ले अंजणपव्वए तस्स णं चउद्दिसिं चत्तारि णंदापुक्खिरिणीओ पण्णत्ताओ' પશ્ચિમ દિશા તરફ જે અંજન પર્વત છે. તેની ચારે દિશાઓમાં પણ ચાર નંદા પુષ્કરિણીયો છે. 'तं जहा' તેના નામો આ પ્રમાણે છે. 'णंदिसेणा अमोहाय गोथू

गोथूभाय सुदंसणा (भद्दा य विसाला य–कुमुदा पुंडरिकिणी) तं चेव सव्वं भाणियव्वं जाव सिद्धाययणा, तत्थ णं जे से उत्तरिल्ले अंजणपव्वए तस्स णं चउदिसिं चत्तारि णंदा पुक्खरिणीओ पन्नत्ताओ–तं जहा विजया, वेजयंती, जयंती, अपराजिया सेसं तहेव जाव सिद्धाययणा सव्वा तेवि य वण्णणा णायव्वा' तद्यथा नन्दिषेणा १ अमोधा च २ गोस्तूपा च ३ सुदर्शना ४ (भद्रा च विशाला-च कुमुदा–पुण्डरीकिणी ४) पश्चिमदिशि वर्तमानाऽञ्जनपर्वतस्य पूर्वादिदिक्षु यथा-यथं विभज्यैताः पुष्करिण्यः स्थिताः एतद्विषये तदेव सर्वं भणितव्यं यत् पूर्वत्रा-ञ्जनपर्वतस्य वैशिष्टयमात्रमत्रोक्तम् । तत्र तेषु यः स औत्तरोऽञ्जनपर्वतः तच्च-तुर्दिक्षु चतस्रो नन्दापुष्करिण्यः तद्यथा–पूर्वत्र विजया १ दक्षिणस्यां वैजयन्ती २ पश्चिमायां जयन्ती ३ उत्तरस्यामपराजिता ४ शेष तदेव यथा पूर्वदिगवस्थि-

गोथूभाय सुदंसणा (भद्दा य विसाला कुमुदा पुंडरिकिणी) नन्दिषेणा १, अमोघा २ गोस्तूपा ३ और सुदर्शन ४ (भद्रा, विशाला, कुमुदा और पुंडरिकिणी) तं चेव सव्वं भाणियव्वं जाव सिद्धायतणा' सिद्धा-यतनों तक सब कथन यहां पर इनके अङ्गप्रत्यङ्गों का वर्णन भी पहिले जैसा ही है 'तत्थणं जे से उत्तरिल्ले अंजणपव्वते तस्सणं चउदिसिं चत्तारि णंदा पुक्खरिणीओ प०' उत्तरदिशा में जो अंजणपर्वत है उसकी भी चारों दिशाओं में चार नन्दा पुष्करिणियां है 'तं जहा' उनके नाम इस प्रकार से हैं–'विजया, वेजयंती, जयंती, अपराजिया' विजया, वैजयन्ती जयन्ती और अपराजित इनमें पूर्वदिशा में विजया दक्षिणदिशा में वैजयन्ती, पश्चिमदिशा में जयन्ती और उत्तरदिशा में अपराजिता नाम की पुष्करिणी है इस अंजनपर्वत के सम्बन्ध में

ભાય સુદંસણા (ભદ્દાય વિસાલાય કુમુદા પુંડરિકિણી) નંદિસેણા ૧ અમોઘા ૨ ગોસ્તૂપ ૩ અને સુદર્શના ૪ (ભદ્રા ૧ વિશાલા ૨ કુમુદા ૩ અને પુંડરિકિણી ૪ 'તં ચેવ સવ્વં ભાણિયવ્વં જાવ સિદ્ધાયયણા' સિદ્ધાયતનોના કથન સુધી તમામ કથન પહેલાં જેમ કહેવામાં આવી ગયેલ છે એ જ પ્રમાણે છે. દધિમુખોનું વર્ણન અને તેના અંગ પ્રત્યંગોનું વર્ણન પણ પહેલાની જેમજ છે. 'તત્થ ણં જે સે ઉત્તરિલ્લે અંજણપવ્વએ તસ્સ ણં ચઉદિસિં ચત્તારિ ણંદા પુક્ખરિણીઓ પણ્ણત્તાઓ' ઉત્તર દિશામાં જે અંજન પર્વત છે તેની ચારે દિશામાં પણ ચાર નંદા પુષ્કરિણીયો છે. 'તં જહા' તેના નામો આ પ્રમાણે છે–'વિજયા વેજયંતી જયંતી અપરા જિયા' વિજયા ૧ નામની પુષ્કરિણી પૂર્વદિશામાં દક્ષિણદિશામાં વૈજયન્તી ૨ પશ્ચિમદિશામાં જયન્તી ૩ અને ઉત્તર દિશામાં અપરાજીત નામની પુષ્કરિણી છે. આ અંજન પર્વતના સંબંધનું અને સિદ્ધાયતન સુધિનું તમામ

ताऽञ्जनपर्वतस्य यावत्सिद्धायतनानि प्रत्येकम् २ अष्टशतं धूपकडुच्छुकानाम् इति। 'तत्थणं वहवे भवणवइ वाणमंतरजोइसिय वेमाणिया देवा चाउमासिया परिवएसु संवच्छरिएसु वा अण्णेसु बहुसु जिणजम्मणनिक्खमणणाणुप्पत्तिपरिनिव्वाण मादिएसु य देवकज्जेसु य देवसमुदएसु य देवससिईसु य देवसमवाएसु य देवपओयणेसु य एगंतओ सहिया समुवागया समाणा पमुइय पक्कीलिया अट्ठाहिया रूवाओ महामहिमाओ करेमाणा पालेमाणा सुहं सुहेण विहरंति' तत्र तत् सिद्धायतनेषु बहवो भवनपति वानव्यन्तर ज्योतिष्क वैमानिकदेवा चातुर्मासिकेषु पर्वसु सांवत्सरिकेषु वा तथाऽन्येष्वपि बहुषु जिनजन्म निष्क्रमण-ज्ञानोत्पत्ति परिनिर्वाणादिकेषु च देवकार्येषु देवसमुदायेषु च देवसमितिषु देवसमवायेषु च देवप्रयोजनेषु च एकान्ततः समुपागताः सम्मिलिताः सन्तः प्रमुदितप्रक्री-

---

सिद्धायतन तक का सब कथन पूर्वदिगवस्थित अंजनपर्वत के जैसा और वहां के सिद्धायतन के ही जैसा है। प्रत्येक सिद्धायतनों में १०८ धूप के कटाहे है 'तत्थणं वहवे भवणवइ वाणमंतर जोइसिय वेमाणिया देवा चाउमासिया पडिवएसु संवच्छरिएसु अण्णेसु बहूसु जिणजम्मण णिक्खमणणाणुप्पत्ति परिणिव्वाणमादिएसु य देवकज्जेसु०' यहाँ अनेक भवनपति वानव्यन्तर ज्योतिषी, एवं वैमानिक देवचातुर्मासिक प्रतिवपदा आदि पर्वदिनों में सांवत्सरिक उत्सव के दिनों में एवं अनेक और भी जिनके जन्म कल्याण के दीक्षा कल्याण के ज्ञानकल्याण के निर्वाणकल्याण के आदि के दिनों में, देव कार्यों में, देव समूह में देव गोष्ठियों में देव समवाय में एवं देवों के जीतव्यवहार सम्बन्धी कार्यों में आते हैं यहां आकर वे आनन्दक्रीडा करते हुए महामहि-

---

કથન પૂર્વ દિશામાં આવેલ અંજન પર્વતના વર્ણન પ્રમાણે અને ત્યાંના સિદ્ધાયતનોના વર્ણન પ્રમાણેજ છે. દરેક સિદ્ધાયતનોમાં ૧૦૮ એક સો આઠ ધૂપ કડુચ્છુકો અર્થાત્ ધૂપદાનીયો છે. 'तत्थ णं वहवे भवणवइ वाणमंतर जोइसिय वेमाणिय देवा चाउमासिया पडिवएसु संवच्छरिएसु अण्णेसु बहुसु जिणजम्मण णिक्खमण णाणुप्पत्ति परिणिव्वाण मादिएसु य देवकज्जेसु०' અહીંયાં અનેક ભવનપતિ વાનવ્યન્તર જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક દેવો ચોમાસાની પ્રતિપદા વિગેરે પર્વ દિવસોમાં વાર્ષિક ઉત્સવના દિવસોમાં તેમજ બીજા પણ અનેક પ્રકારના જેમકે જેમના જન્મ કલ્યાણના દીક્ષા કલ્યાણના જ્ઞાન કલ્યાણના નિર્વાણ કલ્યાણના વિગેરે દિવસોમાં દેવકાર્યોમાં દેવ સમૂહોમાં દેવગોષ્ઠિયોમાં દેવસમવાયમાં તથા દેવોના જીત વ્યવહાર સંબંધી કાર્યમાં દેવ સમૂહોમાં દેવ ગોષ્ઠિયોમાં દેવ સમવાયમાં આવે છે. અહીંયાં આવીને આનંદ ક્રીડા કરતા થકા

द्धिता अष्टाह्निकरूपान् महामहिम्नो महोत्सवान् कुर्वन्तः पालयन्त ! सुखं सुखेन विहरन्ति । अथान्यदुत्तरं च गौतम ! नदीश्वरवरद्वीपे चक्रवालविष्कम्भेण बहुमध्यदेशभागे चतसृषु विदिक्षु एकैकस्यां विदिशि एकैकभावेन चत्वारो रतिकर पर्वताः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा उत्तरपूर्वस्याम् १ द्वितीयो दक्षिणपूर्वस्याम् २ तृतीयो दक्षिण पश्चिमायम्-३ चतुर्थः पश्चिमोत्तरस्यां च ४ ते रतिकरपर्वताः दशयोजन-सहस्राणि ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन एकं योजनसहस्रमुद्वेधेन सर्वत्र समाः झल्लरीसंस्थान-संस्थिताः दशयोजनसहस्राणि विष्कम्भेण एकत्रिंशद्योजनसहस्राणिष ट्त्रविंशानि योजनशतानि परिक्षेपेण सर्वरत्नमया अच्छाः यावत्प्रतिरूपाः । तत्र-यो सावुत्तर-पूर्वस्यामीशाने रतिकरः पर्वतस्तस्य चतुर्दिक्षु एकैकस्यामेकैक राजधानी भावेन

मशाली अष्टान्हिका पर्व की आराधना करते हैं और सुख से अपने समय को निकालते हैं यह उत्तररूप दूसरा पाठ किसी किसी पुस्तक में है सर्वत्र नहीं जो इस प्रकार से है–नन्दीश्वरवरद्वीप में चक्रवाल विष्कम्भ वाले बहुमध्य देशभाग में चार दिशाओं में एक एक विदिशा में चार रतिकर पर्वत हैं एक उत्तर पूर्वदिशा में द्वितीय दक्षिणपूर्व-दिशा में तृतीय दक्षिणपश्चिम विदिशा में और चतुर्थ पश्चिमउत्तर विदिशा में ये प्रत्येक रतिकर पर्वत ऊंचाई में दश दश हजार योजन के हैं इनका उद्वेध एक हजार योजन का है ये पर्वत सर्वत सम हैं झल्लरी के जैसा संस्थान होता है वैसा इनका संस्थान है इनकी चौडाई दश हजार योजन की है ३१६३३ योजन का इनका प्रत्येक का परिक्षेप है ये सब रत्नमय है अच्छ हैं यावत् प्रतिरूप हैं जो ईशानकोण में रतिकर पर्वत है उसकी प्रत्येक एक एक दिशा में एक

મહા મહિમાવાળા અષ્ટાહ્નિક પર્વની આરાધના કરે છે. અને સુખ પૂર્વક પોતાનો સમય પસાર કરે છે. આના ઉત્તર રૂપ બીજો પાઠ કોઈ કોઈ ગ્રંથોમાં છે. બધે નથી. જે આ પ્રમાણે છે.–નન્દીશ્વરવર દ્વીપમાં ચક્રવાલ વિષ્કંભ વાળા બહુમધ્ય દેશ ભાગમાં ચાર દિશાઓમાં એક એક વિદિશાઓમાં ચાર રતિકર પર્વતો આવેલા છે. એક પૂર્વ દિશામાં બીજો દક્ષિણ પૂર્વ દિશામાં ત્રીજો દક્ષિણ પશ્ચિમ દિશામાં અને ચોથો પશ્ચિમ ઉત્તર વિદિશામાં આ દરેક રતિકર પર્વત ઉંચાઈમાં દસ દસ હજાર યોજનના છે. તેનો ઉદ્વેધ એક હજાર યોજનનો છે, આ પર્વતો બધેજ સમ છે. તેનું સંસ્થાન–આકાર ઝાલર જેવું હોય એવા પ્રકારનું છે. તેની પહોળાઈ દસ યોજનની છે. ૩૧૬૬૨ એક ત્રીસ હજાર છસો બાસઠ યોજનનો તે દરેકનો પરિક્ષેપ છે. એ બધા રત્નમય છે. અચ્છ છે. યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. ઇશાન ખૂણામાં જે રતિકર પર્વત

ईशानदेवेन्द्रदेवराजस्याग्रमहिषीणां चतसृणां चतस्रो जम्बूद्वीपप्रमाणा राजधान्यः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा पूर्वत्र नन्दोत्तरा १ दक्षिणस्यां नन्दा २ पश्चिमायाम् उत्तरकुरा ३ उत्तरयां देवकुरा ४ तत्राग्रमहिषीषु कृष्णायाः प्रथमा नन्दोत्तरा १ कृष्णराज्या-नन्दा २ रामायाः उत्तकुरा ३ रामरक्षितायाः देवकुरा ४। तत्र योऽसौ प्रथमो-दक्षिणपूर्वो रतिकरपर्वतस्तस्य चतुर्दिशि देवेन्द्रस्य चतसृणामग्रमहिषीणां जम्बूद्वीप प्रमाणाश्चस्रो राजधान्यः प्रज्ञप्ताः। तद्यथा पूर्वस्यां सुमनाः १ द्वितीया दक्षिणस्यां सौमनसा २ पश्चिमायाम् अर्चिमाली ३ उत्तरस्यां मनोरमा ४ तत्राग्रमहिषी-

---

एक राजधानी है इस प्रकार से चार राजधानियां हैं ये चार राजधानियां देवराज ईशानदेवेन्द्र की चार अग्रमहिषियों की हैं इन राजधानियों के नाम—नन्दोत्तरा, नन्दा, उत्तरकुरा और देवकुरा हैं प्रथम कृष्णा जो अग्रमहिषी हैं उसकी राजधानी नन्दोत्तरा है द्वितीय कृष्णराजी की राजधानी नन्दा है तृतीय रामा की राजधानी उत्तरकुरा है चतुर्थ रामरक्षिता की राजधानी देवकुरा है प्रथम जो रतिकर पर्वत है उसकी चारों दिशाओं में देवेन्द्र की चार अग्रमहिषियों की जम्बूद्वीप प्रमाण चार राजधानियां हैं उनके नाम इस प्रकार से है पूर्वदिशा में सुमना-१ दक्षिणदिशा में सौमनसा २ पश्चिमदिशा में अर्चिमाली ३ और उत्तरदिशा में मनोरमा सुमना राजधानी प्रथम

છે તેની એક એક દિશામાં અર્થાત્ બધી દિશામાં એક એક રાજધાની છે. એ રીતે ચારે દિશાની મળીને ચાર રાજધાનીયો છે. આ ચાર રાજધાનીયો દેવરાજ ઈશાન દેવેન્દ્રની ચાર અગ્રમહિષિયોની છે. આ રાજધાનીયોનું નામ નંદોત્તરા; નંદા, ઉત્તર કુરા, અને દેવકુરા એ પ્રમાણે છે. પહેલી અગ્રમહિષી જે કૃષ્ણા નામની છે તેની રાજધાનીનુ નામ નંદોત્તરા છે. બીજી જે કૃષ્ણરાજી નામની અગ્રમહિષીની રાજધાનીનું નામ નંદા છે. ત્રીજી જે રામા નામના અગ્રમહીષી છે તેની રાજધાનીનું નામ ઉત્તરકુરા છે. અને ચોથી રામરક્ષિતા નામની અગ્રમહિષીની નીરાજાધાનીનું નામ દેવકુરા એ પ્રમાણે છે. પહેલા જે રતિકર પર્વત છે તેની ચારે દિશાઓમાં દેવેન્દ્રની ચાર અગ્રમહિષીયોની જમ્બૂદ્વીપના પ્રમાણવાળી ચાર રાજધાનીયો છે. તેના નામો આ પ્રમાણે છે—પૂર્વ દિશામાં સુમના નામની રાજધાની છે. ૧ દક્ષિણ દિશામાં આવેલ રાજધાનીનું નામ સૌમનસા એ પ્રમાણે છે. ૨ પશ્ચિમ દિશામાં આવેલ રાજધાનીનું નામ અર્ચિમાળી એ પ્રમાણે છે. ૩ અને ઉત્તર દિશામાં આવેલ રાજધાનીનું નામ મનોરમા એ પ્રમાણે છે. ૪ તેમાં પહેલી અગ્ર-

तस्याः सुमनाः १ सौमनस्या शिवायाः २। अर्चिमाली शच्याः ३ । अञ्जुकायाः मनोरमा ४ । तत्र योऽसौ दक्षिणपश्चिमो रतिकरस्तत्पर्वतस्य चतुर्दिशि चक्रस्याग्रमहिषीणां चतसृणां जम्बूद्वीपप्रमाणाश्चतस्रो राजधान्यः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा पूर्वदिशि भूता १ दक्षिणस्यां भूतावतंसा २ पश्चिमायां गोस्तूपा ३ उत्तरस्यां सुदर्शना ४ तत्राऽमलायाः भूता राजधानी अप्सरसो भूतावतंसा, नवमिकायाः गोस्तूपा रोहिण्याः सुदर्शना राजधानी । उत्तरपश्चिमायामपि पूर्ववत् रत्नारत्नोच्चया सर्वरत्ना

अग्रमहिषी की है शिवा अग्रमहिषी की सौमनस्या राजधानी है० शची की अर्चिमाली राजधानी है-और अंजुका की मनोरमा राजधानी है दक्षिण पश्चिमकोण का जो रतिकर पर्वत है उसकी चार दिशाओं में शक्र की चार अग्रमहिषियों की जम्बूद्वीप प्रमाण चार राजधानियां हैं-पूर्वदिशा में भूता, दक्षिणदिशा में भूतावतंसा, पश्चिमदिशा में गोस्तूपा और उत्तरदिशा में सुदर्शना इनमें अमला की राजधानी भूता है अप्सरा की राजधानी भूतावतंसा है नवमिका की राजधानी गोस्तूपा है और रोहिणी की राजधानी सुदर्शना है उत्तरपश्चिम कोण में जो रतिकर है उसकी चारों दिशाओं में रत्ना, रत्नोच्चया, सर्वरत्ना और रत्नसंचया ये चार राजधानियां है इनमें से क्रमशः वसुमती की राजधानी रत्ना है, वसुप्रभा की राज-

---

મહિષીની સુમના નમની રાજધાની છે. શિવાનામની બીજી અગ્રમહિષીની રાજધાનીનું નામ સૌમનસા છે. શચી નામની અગ્રમહિષીની રાજ-ધાજધાનીનું નામ અર્ચિમાલી છે. અને અંજુકા નામની અગ્રમહિષીની મનોરમા નામની રાજધાની છે. દક્ષિણ અને પશ્ચિમના ખૂણાનો જે રતિકર પર્વત છે તેમી ચાર દિશાઓમાં શક્રની ચાર અગ્રમહિષીયોની જંબૂદ્વીપના પ્રમાણ વાળી ચાર રાજધાનીયો છે. તે આ પ્રમાણે-પૂર્વ દિશામાં ભૂતા એ નામની રાજધાની છે. દક્ષિણ દિશામાં ભૂતાવતંસા નામની રાજધાની છે. પશ્ચિમ દિશામાં ગોસ્તૂપા નામની રાજધાની છે. અને ઉત્તર દિશામાં સુદર્શના નામની રાજધાની છે. તેમાં અમલા નામની અગ્રમહિષીની રાજધાનીનું નામ ભૂતા છે, અપ્સરા નામની અગ્રમહિષીની રાજધાનીનું નામ ભૂતાવતંસા છે. નવમિકા નામની અગ્રમહિષીની રાજધાનીનું નામ ગોસ્તૂપા છે. અને રોહિણી નામની અગ્રમહિષીની રાજધાનીનું નામ સુદર્શના છે. ઉત્તર પશ્ચિમ ખૂણામાં જે રતિકર પર્વત છે. તેની ચારે દિશાઓમાં રત્ના ૧ રત્નોચ્ચયા ૨ સર્વરત્ના ૩ અને રત્નસંચયા ૪ એ પ્રમાણેના નામ વાળી ચાર રાજધાનીયો છે. તેમાં યથાક્રમ-વસુમતીની રાજધાની રત્ના છે. વસુપ્રભાની રાજધાની રત્નોચ્ચયા છે.

रत्नसंचया ४ तत्र वसुना मान्याः वसुप्रभायाः सुमित्रायाः, वसुन्धरायाः क्रमशः पूर्वोक्ता राजधान्यः ।

अपि च 'कइलास हरिवाहणा य तत्थ दुवे देवा महड्डिया जाव पलिओवमट्ठिइया परिवसंति से तेणट्ठेणं गोयमा ! जाव णिच्चा' कैलास हरिवाहनौ द्वौ देवावत्र महर्द्धिकौ महाद्युतिकौ० यावत्पल्योपमस्थितिकौ परिवसतः तत्तेनार्थेन भदन्त ! नन्दीश्वरो द्वीपः २ इत्येवमुच्यते, अपि चैतस्य शाश्वतं नामधेयम् यन्न-कदापि नासीत् कदापि न भविष्यति किन्तु आसीदेव सन्त्येव भविष्यति एवा-

धानी रत्नोच्चया है सुमित्रा की राजधानी सर्वरत्ना है और वसुंधरा की राजधानी रत्नसंचया है अपि च-'कइलास हरिवाहणा य तत्थ दुवे देवा महिड्डिया जाव पलिओवमट्ठितीया परिवसंति' यहां नन्दीश्वर द्वीप में कैलास और हरिवाहन नामके दो महर्द्धिक आदि विशेषणों वाले यावत् पल्योपम की स्थिति वाले देव रहते हैं 'से एतेणट्ठेणं गोयमा ! जाव णिचा जोतिसं संखेज्जा' इस कारण हे गौतम ! इस द्वीप का नाम नन्दीश्वर द्वीप ऐसा कहा गया है अथवा यह द्वीप इसी नाम से अनादि काल से प्रख्यात चला आ रहा है इस सम्बन्ध में पूर्वोक्त जैसा ही कथन यहां पर लगा लेना चाहिये अर्थात् इसका ऐसा नाम पहिले नहीं था ऐसा नही है अब भी इसका नाम ऐसा नहीं है ऐसा भी नहीं है और भविष्यत में भी इसका ऐसा नाम नहीं रहेगा-ऐसा भी नहीं है-पहिले भी इसका नाम ऐसा ही था अब भी ऐसा ही है और आगे भी एसा ही रहेगा इसीलिये इसे

સુમિત્રાની રાજધાની સર્વરત્ના છે. અને વસુન્ધરા નામની અગ્રમહિષીની રાજધાનીનું નામ રત્નસંચયા છે. બીજું પણ 'कइलास हरिवाहणाय तत्थ दुवे देवा महिड्ढिया जाव पलिओवमट्ठिइया परिवसंति' આ નંદીશ્વર દ્વીપમાં કૈલાસ અને હરિવાહન નામના મહર્દ્ધિક વિગેરે વિશેષણ વાળા અને પલ્યોપમની સ્થિતિવાળા બે દેવો નિવાસ કરે છે. 'से तेणट्ठेणं गोयमा ! जाव णिच्चा जोतिसं संखेज्जा' આ કારણથી હે ગૌતમ ! આ દ્વીપનું નામ નંદીશ્વર દ્વીપ એ પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે. અથવા આ દ્વીપ આ પ્રમાણેના નામથી અનાદિ કાળથી ખ્યાતી પામેલ છે. આ સંબંધમાં વિશેષ કથન પહેલા જે પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણે કહી લેવું જોઇએ. અર્થાત્ તેનું એ પ્રમાણેનું નામ પહેલા ન હતું તેમ નથી. વર્તમાનમાં પણ તેનું એ પ્રમાણે નામ નથી એમ પણ નથી. અને ભવિષ્યમાં પણ તેનું એ પ્રમાણેનું નામ રહેશે નહીં એમ પણ નથી. પહેલાં પણ એનું એજ પ્રમાણેનું નામ હતું. વર્તમાનમાં પણ

ऽतो नित्यः शाश्वतः। 'जोइसं संखेज्जं' ज्योतिष्काश्चन्द्रादयस्ताश गणान्ताः सर्वे संख्येयाः यस्मिन्नन्दीश्वरद्वीपे ज्योतिष्कविषये प्रश्नोत्तरसूत्राणि स्वयमूहनीयानीति संक्षेपः ॥१०३॥

मूलम्—नंदीस्सरवरं णं दीवं नंदीसरोदे णामं समुद्दं वट्टे वलयागारसंठाणसंठिए जाव सव्वं तहेव अट्ठो जो खोदोदगस्स जाव सुमणसोमणसभद्दा एत्थ दो देवा महिड्ढिया जाव परिवसंति सेसं तहेव जाव तारग्गं ॥सू० १०४॥

छाया—नन्दीश्वरवरं खलु द्वीपं नन्दीश्वरो नाम समुद्रो वृत्तो वलयाकारसंस्थानसंस्थितो यावत्सर्वं तथैव अर्थो यः क्षोदोदकस्य यावत्सुमन—सौमनभद्रौ अत्र द्वौ देवौ महर्द्धिकौ यावत्परिवसतः शेषं तथैव यावत्ताराग्रम् ॥१०४॥

टीका—'नंदीस्सरवरं णं दीवं' नन्दीश्वरवरं खलु द्वीपम्, 'नंदीसरोदे णामं समुद्दे' नन्दीश्वरो नाम समुद्रः 'वट्टे वलयागारसंठाणसंठिए जाव सव्वं तहेव' वृत्तो वलयाकारसंस्थानसंस्थितः सर्वतः समन्तात् संपरिक्षिप्य तिष्ठति। हे भदन्त! अयं नन्दीश्वरवरो द्वीपः, अत्र व्युत्पत्तिस्तु—नन्दीश्वरयोरुदकं यत्रासौ नन्दीश्वरोदः अथवा नन्दीश्वरवरं द्वीपं परिवेष्टय स्थित इति नन्दीश्वरं प्रतिलग्न-

---

शाश्वत नित्य कहा गया है यहां पर तारागणान्त तक के समस्त ज्योतिषीदेव संख्यात हैं। इस नन्दीश्वरद्वीप में ज्योतिष्कदेवों के विषय में प्रश्नोत्तर सूत्र स्वयं ही उद्भावित कर लेना चाहिये ॥१०३॥

'नंदिस्सरवरं णं दीवं नंदीसरोदे णामं समुद्दे वट्टे वलयागार' इ०

टीकार्थ—नन्दीश्वर द्वीप को नन्दीश्वर नामका समुद्र चारों ओर से घेरे हुए है यह समुद्र गोल है और गोल वलय के जैसे आकार वाला है 'जाव सव्वं तहेव' इस सम्बन्ध में समस्त कथन पूर्वोक्त जैसा ही

એજ નામ છે. અને ભવિષ્યમાં પણ એજ પ્રમાણેનું તેનું નામ રહેશે. તેથી જ તેને શાશ્વત અર્થાત્ નિત્ય કહેવામાં આવેલ છે. અહીયાં તારાગણ પર્યન્તના સઘળા જ્યોતિષિક દેવો સંખ્યાત છે. આ નંદીશ્વર દ્વીપમાં જ્યોતિષ્ક દેવોના સંબંધમાં પ્રશ્નોત્તર રૂપ સૂત્રપાઠ સ્વયં ઉદ્ભવિત કરીને સમજી લેવો. અર્થાત્ તે તે પ્રશ્નો અને ઉત્તર સમજી લેવા. ॥સૂ. ૧૦૩॥

'नंदिस्सरवरं णं दीवं नंदीसरोदे णामं समुद्दे वट्टे वलयागारसंठाणसंठिए' ઇ૦

ટીકાર્થ—નંદીશ્વર દ્વીપને નંદીશ્વર નામના સમુદ્રે ચારે બાજુએથી ઘેરેલ છે. આ સમુદ્ર ગોળ છે. અને ગોળ વલયના આકાર જેવા આકારવાળો છે. 'जाव सव्वं तहेव' આ સંબંધમાં સઘળું કથન પહેલાં કહ્યા પ્રમાણે જ છે.

मुदकं यस्यासौ नन्दीश्वरोदः इति बोद्धव्या, किं समचक्रवालसंस्थानसंस्थितः विषमचक्रवालसंस्थानसंस्थितो वा ? हे गौतम ! नन्दीश्वरवरोदो नाम समुद्रः समचक्रवालसंस्थानेनैव संस्थितः नतु–विषमचक्रवालसंस्थानेन–इत्यादि सर्वाऽपि वक्तव्यता क्षोदोदसमुद्रवद्वक्तव्या–विस्तारभयान्नपुनर्लिख्यते पाठकैरनु सन्धेया। 'अट्ठो जो खोदोदगस्स जाव' अर्थों यः क्षोदोदकसमुद्रस्य यावत् हे गौतम ! नन्दीश्वरोदः नामाभिधाने हेतुमुद्भाव्योत्तरं क्षोदोदप्रकरणवदेव ज्ञातव्यम् । नवरमत्र 'सुमणससोमणभद्दा एत्थ दो देवा महड्ढिया जाव परिवसंति' सुमनस–सौमनसभद्रौ द्वौ देवौ महर्द्धिकावत्र यावत्पल्योपमस्थितिकौ परिवसतः इत्यादि

कर लेना चाहिये तथा च–हे भदन्त ! नन्दीश्वर समुद्र क्या समचक्रवाल संस्थान वाला है ? या विषमचक्रवाल वाला है ? हे गौतम ! यह नन्दीश्वरसमुद्र समचक्रवाल संस्थान वाला है विषमचक्रवाल संस्थान वाला नहीं है इत्यादिरूप से समस्त वक्तव्यता यहां क्षोदोद इक्षुसमुद्र की तरह कहना चाहिये उसे हम यहां विस्तार हो जाने के भय से नहीं लिख रहे हैं । यही बात 'अट्ठो जो खोदोदगस्स' इस सूत्र द्वारा पुष्ट की गई है क्षोदोदक समुद्र के प्रकरण में जिस प्रकार के नाम के होने के सम्बन्ध में प्रश्न एवं उत्तर कहे गये हैं उसी तरह से वे सब यहां पर भी कह लेना चाहिये परन्तु उस प्रकरण की अपेक्षा इस प्रकरण में केवल यही विशेषता है कि यहां पर 'सुमणस सोमणस भद्दा एत्थ दो देवा महिड्ढिया जाव परिवसंति' सुमनस और सौमनस भद्र नामके दो देव रहते हैं ये देव महर्द्धिक आदि विशेषणों

તો તે પ્રમાણે વર્ણન કરી લેવું. તે આ પ્રમાણે–હે ભગવન્ આ નંદીશ્વર સમુદ્ર શું સમચક્રવાલ સંસ્થાન વાળો છે? કે વિષમ ચક્રવાલ સંસ્થાન વાળો છે? હે ગૌતમ ! આ નંદીશ્વર સમુદ્ર સમચક્રવાલ સંસ્થાન વાળો છે. વિષમ ચક્રવાલ સંસ્થાન વાળો નથી. વિગેરે પ્રકારથી સઘળું કથન અહીયાં ક્ષોદોદ–ઇક્ષુ સમુદ્રના કથન પ્રમાણે કથન કરી લેવું જોઇએ અહિયાં વિસ્તાર વધી જવાના ભયથી ફરી કહેલ નથી. એજ વાત 'अट्ठो जो खोदोदगस्स' આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પુષ્ટ કરવામાં આવેલ છે. ઇક્ષુરસ સમુદ્રના પ્રકરણમાં જે પ્રમાણેના નામો હોવાના સંબંધમાં પ્રશ્ન અને ઉત્તર કહેવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણે એ સઘળા નામો અહીયાં પણ કહી લેવા. પરંતુ એ પ્રકરણ કરતાં આ પ્રકરણમાં કેવળ એજ વિશેષતા છે કે અહીંયાં 'सुमणस सोमणस भद्दा एत्थ दो देवा महिड्ढिया जाव परिवसंति' સુમનસ અને સૌમનસ ભદ્ર એ નામના બે દેવો રહે છે. આ

'सेसं तहेव जाव तारग्गं' शेषमन्यत् क्षोदोदसमुद्रवत् यावच्चन्द्रेभ्य आरभ्य तारागण कोटोकोटचो ज्ञातव्याः ॥१०४॥

नन्दीश्वरसमुद्रान्तः प्रथमः प्रत्यवतारः कथितः। सम्प्रति-द्वितीयमरुणादिकं वक्तुमुपक्रमते—

मूलम्—नंदीसरोदं समुद्दं अरुणे णामं दीवे वट्टे वलयागार जाव संपरिक्खित्ताणं चिट्ठइ। अरुणेणं भंते! दीवे किं समचक्कवालसंठिए विसमचक्कवालसंठिए? गोयमा! समचक्कवालसंठिए—नो विसमचक्कवालसंठिए केवइयं समचक्कवालविक्खंभेणं संठिए संखेज्जाइं जोयणसयसहस्साइं चक्कवालविक्खंभेणं संखेज्जाइं जोयणसयसहस्साइं परिक्खेवेणं पन्नत्ते, पउमवर=वणसंडदारा-दारंतरा तहेव संखेज्जाइं जोयणसयसहस्साइं दारंतरं जाव अट्ठो वावीओ खोदोदगपडिहत्थाओ उप्पायपव्वयका सव्ववइरामया अच्छा, असोग वीतसोगा य एत्थ दो देवा महड्डिया जाव परिवसंति, से तेणट्ठेणं० जाव संखेज्जं सव्वं। अरुणवरं णं दीवं अरुणोदे णामं समुद्दे तस्स वि तहेव परिक्खेवो अट्ठो खोदोदगे णवरिं सुभद्द सुमणभद्दा एत्थ दुवे देवा महड्डिया सेसं तहेव। अरुणोदगं समुद्दं अरुणवरे णामं दीवे वट्टे वलयागार संठाण० तहेव संखेज्जगं सव्वं जाव अट्ठो खोदोदगपडिहत्थाओ उप्पायपव्वया सव्ववइरामया अच्छा, अरुणवरभद्द अरुणवरमहाभद्दा एत्थ दो देवा महड्डिया०। एवं अरु-

---

वाले एवं एक पल्योपम की स्थिति वाले हैं 'सेसं तहेव जाव तारग्गं' शेष और सब कथन तारागण तक पूर्वोक्त जैसा ही जानना चाहिये अर्थात् यहां संख्यात ज्योतिषी देव हैं ॥१०४॥

દેવો મહર્દ્ધિક વિગેરે વિશેષણો વાળા અને એક પલ્યોપમની સ્થિતિવાળા છે. 'सेसं तहेव जाव तारग्गं बाडीनुं णीलुं तमाम कथन तारागणुना कथन सुधीनुं પહેલાના કથન પ્રમાણે જ છે. અર્થાત્ જ્યોતિષિક દેવો અહીયાં સંખ્યાત પ્રમાણમાં છે. ॥ સૂ. ૧૦૪ ॥

णवरोदे वि समुद्दे जाव देवा अरुणवर अरुणमहावरा य एत्थ दो देवा सेसं तहेव। अरुणवरोदं णं समुद्दं अरुणवरावभासे णामं दीवे वट्टे जाव देवा अरुणवरावभासभद्दारुणवराभास महाभद्दा य एत्थ दो देवा महड्ढिया। एवं अरुणवरावभासे समुद्दे नवरं देवा अरुणवरावभासवरारुणवरावभासमहावरा एत्थ दो देवा महड्ढिया। कुंडले दीवे कुंडलभद्द कुंडलमहाभद्दा दो देवा महड्ढिया, कुंडलोदे समुद्दे चक्खु सुभचक्खुकंता एत्थ दो देवा महिड्ढिया। कुंडलवरे दीवे कुण्डलवरभद्द कुण्डलवर-महाभद्दा एत्थ दो देवा महड्ढिया, कुण्डलवरोदे समुद्दे कुण्डल-वर कुण्डलवरमहावरा एत्थ दो देवा महड्ढिया। कुण्डलवराव-भासे दीवे कुण्डलवरावभासभद्द कुण्डलवरावभासमहाभद्दा एत्थ दो देवा०। कुण्डलवरोभासोदे समुद्दे कुण्डलवरोभासवरकुंडल-वरोभास महावरा एत्थ दो देवा महड्ढिया जाव पलिओवम ट्ठिइया परिवसंति कुण्डलवरोभासं णं समुद्दं रुचगे णामं दीवे वट्टे वल-यागार जाव चिट्ठइ किं समचक्कवाल विसमचक्कवाल०? गोयमा! समचक्कवाल० नो विसमचक्कवालसंठिए, केवइयं चक्कवाल० पन्नत्ते? सव्वट्ठ मनोरमा एत्थ दो देवा सेसं तहेव। रुयगोदे णामं समुद्दे जहा खोदोदे समुद्दे संखेज्जाइं जोयणसयसहस्साइं चक्कवालविक्खं० संखेज्जाइं जोयणसयसहस्साइं परिक्खेवेणं दारा-दारंतरंपि संखेज्जाइं जोइसंपि सव्वं संखेज्जं भाणियव्वं, अट्ठो वि जहेव खोदोदस्स नवरि सुमण सोमणसा एत्थ दो देवा महड्ढिया तहेव रुयगाओ आढत्तं असंखेज्जं विक्खंभपरिक्खेवो दारा दारंतरं च सव्वं असंखेज्जं भाणियव्वं। रुयगोदं णं समुद्दं रुयगवरेणं दीवे वट्टे रुयगवरभद्द रुयगवरमहाभद्दा एत्थ दो देवा रुयगवरोदे रुयगवररुयगवरमहावरा एत्थ दो देवा

महड्डिया । रुयगवरावभासे दीवे रुयगवरावभसभद्द रुयगवरावभासमहाभद्दा एत्थ दो देवा महड्डिया । रुयगवरावभासे समुद्दे रुयगवरावभासवर. रुयगवरावभासमहावरा एत्थ दो देवा० ।

हारदीवे हारभद्द हारमहाभद्दा एत्थ० ॥ हारसमुद्दे हारवर हारवरमहावरा एत्थ दो देवा महड्डिया। हारवरोदे हारवरभद्द हारवरमहाभद्दा एत्थ दो देवा महड्डिया । हारवरोए समुद्दे हारवर हारवरमहावरा एत्थ० । हारवराभासे दीवे हारवरावभासभद्द हारवरावभासमहाभद्दा एत्थ०। हारवरावभासोए समुद्दे हारवरावभासवरहारवरावभास महावरा एत्थ० । एवं सव्वे वि तिपडोयारा णेयव्वा जाव सूरवरो भासोए समुद्दे दीवे सुभद्दनामा वरनामा होंति उदहीसु जाव पच्छिमभावं च खोयवरादीसु सयंभूरमणपज्जंतेसु वावीओ खोदोदगपडिहत्थाओ पव्वयकाय सववइरामया । देवद्दीवे दीवे दो देवा महड्डिया देवभव देवमहाभवा एत्थ०, देवोदे समुद्दे देववर देवमहावरा एत्थ० जाव सयंभूरमणे दीवे सयंभूरमणभव सयंभूरमणमहाभवा एत्थ दो देवा महड्डिया । सयंभूरमणं णं दीवं सयंभूरमणोदे णामं समुद्दे वट्टे वलयागार सं० जाव असंखेज्जाइं जोयणसयसहस्साइं परिक्खेवेणं जाव अट्ठो ? गोयमा ! सयंभूरमणोदए उदए अच्छे पत्थे जच्चे तणुए फलिह वण्णाभे पगईए उदगरसेणं पण्णत्ते सयंभूरमणवर सयंभूरमणमहावरा एत्थ दो देवा महड्डिया सेसं तहेव असंखेज्जाओ तारागणकोडिकोडीओ सोभेंसु वा ॥सू. १०५॥

छाया—नन्दीश्वरोदं समुद्रं अरुणो नाम द्वीपः वृत्तो वलयाकार यावत्संपरिक्षिप्य खलु तिष्ठति अरुणः खलु भदन्त ! द्वीपः किं समचक्रवालसंस्थितो विषमचक्रवालसंस्थितः ! गौतम ! समचक्रवालसंस्थितो नो विषमचक्रवालसंस्थितः, कियता चक्रवालवि० संस्थितः ? संख्येयानि योजनशतसहस्राणि चक्रवालविष्क-

म्भेण संख्येयानि योजनशतसहस्राणि परिक्षेपेण प्रज्ञप्तः । पद्मवरवनषण्डद्वाराणि द्वारान्तराणि च तथैव संख्येयानि योजनशतसहस्राणि द्वारान्तरं यावदर्थः, वाप्यः क्षोदोदकपरिपूर्णाः उत्पातपर्वतकाः सर्ववज्रमया अच्छाः, अशोक-वीतशोकौ चात्र द्वौ देवौ महर्द्धिकौ यावत्परिवसतः, तत्तेनार्थेन यावत् संख्येयं सर्वम् । अरुणं खलु द्वीपम् अरुणोदो नाम समुद्रः तस्यापि तथैव परिक्षेपोऽर्थः क्षोदोदके नवरं सुभद्र-सुमनभद्रौ अत्र द्वौ देवौ महर्द्धिकौ शेपं तथैव । अरुणोदकं समुद्रं अरुणवरो नाम द्वीपो वृत्तो वलयाकारसंस्थान संख्येयकं सर्वं यावद् अर्थः क्षोदोदक प्रतिपूर्णाः उपपातपर्वताः सर्ववज्रमयाः अच्छाः, अरुणवरभद्राऽरुणवरमहाभद्रौ अत्र द्वौ देवौ महर्द्धिकौ । एवम्-अरुणवरोदेऽपि समुद्रे यावद्देवौ अरुणवराऽरुणमहावरौ च अत्र द्वौ देवौ शेपं तथैव । अरुणवरोदं खलु समुद्रं-अरुणवरावभासो नाम द्वीपो वृत्तो यावद् देवौ अरुणवरावभासभद्राऽरुणवराभासमहाभद्रौ द्वौ देवौ महर्द्धिकौ । एवम्- अरुणवरावभासे समुद्रे नवरं देवौ अरुणवरावभास अरुणवरावभासमहावरौ अत्र द्वौ देवौ महर्द्धिकौ । कुण्डले द्वीपे कुण्डलभद्र कुण्डलमहाभद्रौ द्वौ देवौ महर्द्धिकौ । कुण्डलोदे समुद्रे चक्षुः शुभचक्षुकान्तौ अत्र द्वौ देवौ महर्द्धिकौ । कुण्डलवरे द्वीपे कुण्डलवरभद्र कुण्डलवरमहाभद्रौ अत्र द्वौ देवौ महर्द्धिकौ । कुण्डलवरोदे समुद्रे कुण्डलवर कुण्डलवरमहावरौ अत्र द्वौ देवौ महर्द्धिकौ । कुण्डलवरावभासे द्वीपे कुण्डलवरावभासभद्र कुण्डलवरावभासमहाभद्रौ अत्र द्वौ देवौ महर्द्धिकौ । कुण्डलवरावभासोदे समुद्रे कुण्डलवरावभासवरकुण्डलवरावभासमहावरौ अत्र द्वौ देवौ महर्द्धिकौ यावत्पल्योपमस्थितिकौ परिवसतः । कुण्डलवरावभासं खलु समुद्रं रुचको नाम द्वीपो वृत्तो वलयाकार० यवत्तिष्ठति किं समचक्रवाल० विषमचक्रवाल० ? गौतम ! समचक्रवाल० नो विषमचक्रवालसंस्थितः कियता चक्रवालविष्कम्भेण प्रज्ञप्तः० सर्वार्थ मनोरमौ अत्र द्वौ देवौ शेपं तथैव । रुचकोदे नाम समुद्रे यथा क्षोदोदे नाम समुद्रे संख्येयानि योजनशतसहस्राणि चक्रवालविष्कम्भेण संख्येयानि योजनशतसहस्राणि परिक्षेपेण द्वाराणि द्वारान्तरमपि संख्येयानि ज्योतिष्कमपि सर्वं संख्येयम् भणितव्यम्, अर्थोऽपि यथैव क्षोदोदकस्य-नवरं सुमनः सौमनसौ अत्र द्वौ देवौ महर्द्धिकौ तथैव रुचकाद् आढ्यत्वम् असंख्येयं विष्कम्भपरिक्षेपौ द्वाराणि द्वारान्तरं च ज्योतिष्कं च सर्वमसंख्येयं भणितव्यम् । रुचकोदकं खलु समुद्रं रुचकवरः खलु द्वीपो वृत्तो रुचकवरभद्र रुचकवरमहाभद्रौ अत्र द्वौ देवौ० रुचकवरोदे रुचकवर-रुचकवरमहावरौ अत्र द्वौ देवौ महर्द्धिकौ । रुचकवरावभासे द्वीपे रुचकवराभासभद्र रुचकवरावभासमहाभद्रौ अत्र द्वौ देवौ महर्द्धिकौ । रुचकवरावभासे समुद्रे रुचकवरावभासवररुचकवरावभासमहावरौ

अत्र द्वौ देवौ० । हारद्वीपे हारभद्र हारमहाभद्रौ अत्र द्वौ देवौ महर्द्धिकौ। हारसमुद्रे हारवर-हारवरमहावरौ अत्र० हारवरोदे हारवरभद्र हारवरमहाभद्रौ अत्र द्वौ देवौ महर्द्धिकौ। हारवरोदे समुद्रे हारवरहारवरमहावरौ अत्र द्वौ देवौ० । हारवरावभासे द्वीपे हारवरावभासभद्र हारवरावभासमहाभद्रौ अत्र० । हारवरावभासोदे समुद्रे हारवरावभासवरहारवरावभासमहावरौ अत्र० । एवं सर्वेऽपि त्रिप्रत्यवताराः नेतव्याः यावत्सूर्यवरावभासोदे समुद्रे द्वीपेषु भद्रनामानो वरनामानो भवन्ति उदधिषु यावत् पश्चिमभावं च क्षोदवरादिषु स्वयम्भूरमण-पर्यन्तेषु वाप्यः क्षोदोदकप्रतिपूर्णाः पर्वताश्च सर्ववज्रमयाः । देवद्वीपे द्वीपे द्वौ देवौ महर्द्धिकौ देवभद्र-देवमहाभद्रौ अत्र० । देवोदे समुद्रे देववर देवमहावरौ अत्र० यावत् स्वयंभूरमणे द्वीपे स्वयम्भूरमणमहाभद्रौ अत्र द्वौ देवौ महर्द्धिकौ । स्वयम्भूरमणं खलु द्वीपं स्वयंभूरमणोदको नाम समुद्रो वृत्तो वलयाकार यावत् असंख्येयानि योजनशतसहस्राणि परिक्षेपेण यावदर्थः, गौतम ! स्वयम्भूरमणोदके उदक मच्छं पथ्यं जात्यं तनुकं स्फटिकवर्णाभम् प्रकृत्या उदकरसेन प्रज्ञप्तम् स्वयम्भूरमणवर स्वयम्भूरमणमहावरौ अत्र द्वौ देवौ महर्द्धिकौ शेषं तथैव यावद् संख्येयास्तारागणकोटीकोटयोऽशोभन्त वा-३ ॥१०४॥

टीका-'णंदीसरोदं समुद्दं अरुणो णामं दीवे वट्टे वलयागार जाव संपरिक्खित्ताणं चिट्ठइ' अरुणोदो नामा द्वीपो वृत्तो वलयाकार संस्थानसंस्थितः सर्वतः समन्तात् नन्दीश्वरोदं समुद्रं सम्परिक्षिप्य खलु तिष्ठति । 'अरुणेणं भंते दीवे किं

नन्दीश्वरसमुद्र तक का यह प्रथम प्रत्यवतार प्रकरण कहा अब अरुणादिक का द्वितीय प्रत्यवतार प्रकरण कहा जाता है ।

'नंदीसरोदं समुद्दं अरुणे नामं दीवे वट्टे वलयागारसंठाण-संठिए'-इत्यादि ।

टीकार्थ-नन्दीश्वर समुद्र को चारों ओर से घेर कर अरुण नाम का द्वीप स्थित है यह द्वीप गोल है और गोल वलय के जैसे आकार वाला है 'अरुणेणं भंते ! दीवे किं समचक्कवालसंठिए, विसमचक्क-

---

નંદીશ્વર સમુદ્ર સુધીનું આ પર્યંતનું પહેલું પ્રત્યવતાર પ્રકરણ કહ્યું હવે અરૂણ વિગેરેનું બીજું પ્રત્યવતાર પ્રકરણ કહેવામાં આવે છે. તેનું પ્રથમ સૂત્ર આ પ્રમાણે છે.

'नंदीसरोदं समुद्दं अरुणे नामं दीवे वट्टे वलयागारसंठाणसंठिए' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ-નંદીશ્વર સમુદ્રને ચારે બાજુએથી ઘેરીને અરૂણ નામનો દ્વીપ આવેલ છે. આ દ્વીપ ગોળ છે. અને તેનો આકાર ગોળ વલયના જેવો છે. 'अरुणे-

समचक्कवालसंठाणसंठिए–विसमचक्कवालसंठाणसंठिए' हे भदन्त ! अरुणः खलु द्वीपः किं समचक्रवालसंस्थानेन–विपमचक्रवालसंस्थानेन वा संस्थितः इति प्रश्नः –भगवानाह–'गोयमा ! समचक्कवालसंठाणसंठिए–नो विसमचक्कवालसंठिए' हे गौतम ! समचक्रवालसंस्थानसंस्थितः, न तु–विपमचक्रवाल० संस्थितः । 'केव-इयं चक्कवालविक्खं० संठिए' कियता चक्रवालविष्कम्भेण–परिक्षेपेण च प्रज्ञप्तः ? भगवानाह–'संखेज्जाइं जोयणसयसहस्साइं चक्कवालविक्खंभेणं तहा परिक्खे-वेणं०' गौतम ! संख्येययोजनशतसहस्राणि चक्रवालविष्कम्भेण तथा परिक्षेपेण प्रज्ञप्तः । 'पउमवर वणसंड दारा' पद्मवरवेदिकया वनषण्डेण च सर्वतः संपरि-क्षिप्तोऽरुणो द्वीपः । अस्य पूर्वादि दिक्षु विजय–वैजयन्त–जयन्ता–ऽपराजितानि

वालसंठिए' हे भदन्त ! अरुणद्वीप क्या समचक्रवाल संस्थान वाला है ? या विषमचक्रवाल संस्थान वाला है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं–गोयमा ! समचक्कवालसंठाणसंठिए नो विसमचक्कवालसंठिए' हे गौतम । अरुणद्वीप समचक्रवाल संस्थान वाला है विपम चक्रवाल संस्थान वाला नहीं है 'केवइयं चक्कवालवि० संठिते' हे भदन्त ! इस समचक्रवाल संस्थान का विस्तार कितना है ? और कितना इसका परिक्षेप है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं–'संखेज्जाइं जोयणसयसहस्साइं चक्कवालविक्खंभेणं संखेज्जाइं जोयणसयसहस्साइं परिक्खेवेणं पण्णत्ते' हे गौतम ! इसके समचक्रवाल संस्थान का परिमाण संख्यात लाख योजनों का है और इतना ही इसका परिक्षेप है 'पउमवर वणसंड-दारा' यह अरुणद्वीप चारों ओर से पद्मवरवेदिका से और वनषण्ड से वेष्टित है इसकी चारों दिशाओं में विजय, वैजयन्त, जयन्त और

णं भंते ! दीवे किं समचक्कवालसंठिए विसमचक्कवालसंठिए' હે ભગવાન્ અરૂણ દ્વીપ શું સમચક્રવાલ સંસ્થાનવાળો અથવા વિષમચક્રવાલ સંસ્થાનવાળો છે? છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે–'गोयमा ! समचक्कवाल संठाणसंठिए नो विसमचक्कवालसंठाणसंठिए' હે ગૌતમ ! અરૂણદ્વીપ સમચક્રવાલ સંસ્થાન વાળો છે. વિષમ ચક્રવાલ સંસ્થાન વાળો નથી. 'केवइयं चक्कवाल वि०' હે ભગવન્ આ સમચક્રવાલ સંસ્થાનનો વિસ્તાર કેટલો છે? અને તેનો પરિક્ષેપ કેટલો છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે–'संखेज्जाइं जोयणसयसहस्साइं चक्कवालविक्खंभेणं तहा परिक्खेवेणं' હે ગૌતમ ! તેના સમચક્રવાલ સંસ્થાનનું પરિમાણ સંખ્યાત લાખ યોજનનું છે. અને તેનો પરિક્ષેપ પણ એટલોજ છે. 'पउमवर वणसंड दारा' આ અરૂણ દ્વીપ ચારે બાજુએ પદ્મવર વેદિકાથી અને વનષંડથી વીંટળાયેલ છે. તેની ચારે દિશાઓમાં વિજય

द्वाराणि द्वाराणां च परस्परमन्तरम् 'तहेव जोयणसहस्साइं' क्षोदोदकसमुद्र द्वारवत्-अवाधयाऽन्तरम् 'जाव अट्ठो' यावदर्थः-यतश्च 'वावीओ खोदोदग पडिहत्थाओ-उप्पाय पव्वयगा सव्ववइरामया अच्छा' वाप्यो बिलपङ्क्तय क्षोदोदक परिपूर्णाः-उपपातपर्वतकाश्च सर्वात्मना वज्रमया अच्छाः श्लक्ष्णा यावत्प्रतिरूपाः तस्मात्-तथा 'असोगवीतसोगा य एत्थ दो देवा महड्ढिया जाव परिवसंति' अशोक-वीतशोक नामानौ द्वौ देवावत्र महर्द्धिकौ महाद्युतिकौ० यावत्पल्योपमस्थितिकौ परिवसतः। 'से तेणट्ठेणं जाव संखेज्जं सव्वं' तत्तेनार्थेन गौतम ! अरुणवरो द्वीपो० २ एवमुच्यते नाम, तथान्यदप्युत्तरम्-अरुणद्वीप इति शाश्वतं नाम-

अपराजित नाम के चार द्वार हैं इन द्वारों का आपस में अन्तर 'तहेव संखेज्जाइं जोयणसहस्साइं' क्षोदोदक समुद्र के द्वारान्तर की तरह संख्यात लाख योजनों का है 'जाव अट्ठो' इस द्वीप का ऐसा नाम इस कारण से हुआ है कि यहां पर 'वावीओ खोदोदग पडिहत्थाओ०' जितनी भी छोटी बडी वापिकाएं आदि जलाशय जगह जगह पर है उन सब में इक्षुरस के जैसा पानी भरा हुआ है उनमें उत्पात पर्वत हैं ये सब उत्पातपर्वत वज्रमय हैं अच्छ-आकाश और स्फटिकमणि के जैसे निर्मल हैं श्लक्ष्ण यावत् प्रतिरूप है इस कारण से एवं 'असोगवीतसोगाय एत्थ दो देवा महिड्ढिया जाव परिवसंति' अशोक और वीतशोक नाम के दो देव यहां पर रहते हैं ये महर्द्धिक आदि विशेषणों वाले हैं और इनकी यावत् एक पल्योपम की स्थिति है इस कारण से 'से तेणट्ठेणं जाव संखेज्जं सव्वं' इस द्वीप का नाम अरुणवरद्वीप ऐसा कहा गया है तथा-इस द्वीप के ऐसा नाम होने में

વૈજયન્ત જયન્ત અને અપરાજીત એ નામોવાળા ચાર દરવાજાઓ છે. એ દરવાજાઓનું પરસ્પરનું અંતર 'तहेव जोयणसहस्साइं' ક્ષોદોદક સમુદ્રના દ્વારોના અંતર પ્રમાણે સંખ્યાત લાખ યોજનનું છે. 'जाव अट्ठो' આ દ્વીપનું એ પ્રમાણેનું નામ એ કારણથી થયેલ છે કે અહીંયાં 'वावीओ खोदोदगपडिहत्थाओ०' ત્યાં સ્થળે સ્થળે જેટલી નાની મોટી વાવો વિગેરે જલાશયો છે, સ્થળે સ્થળે છે. તે બધામાં સેલડીના રસ જેવું પાણી ભરેલ છે. તેમાં ઉત્પાત પર્વતો છે. આ બધા ઉત્પાત પર્વતો વજ્રમય છે. અચ્છ આકાશ અને સ્ફટિક મણિના જેવા નિર્મળ છે યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. એ કારણથી તથા 'असोगवीतसोगोय एत्थ दो देवा महिड्ढिया जाव परिवसंति' અશોક અને વીતશોક એ નામના બે દેવો અહીંયાં નિવાસ કરે છે. તેઓ મહર્દ્ધિક વિગેરે વિશેષણો વાળા છે, અને તેઓની સ્થિતિ યાવત્ એક પલ્યોપમની છે. એ કારણથી 'से तेणट्ठेणं जाव संखेज्जा

धेयं यावन्नित्य इति । चन्द्रादयस्तारान्ता ज्योतिष्काः संख्येयाः ज्ञातव्याः इति। 'अरुणं णं दीवं—अरुणोदे णामं समुद्दे-तस्स वि तहेव परिक्खेवो' अरुणोदको नाम समुद्रो वृत्तो वलयाकारसंस्थानसंस्थितोऽरुणद्वीपं सर्वतः परिक्षिप्य तिष्ठति स च समचक्रवालविष्कम्भेण योजनशतसहस्राणि परिक्षेपेणापि तत्केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यतेऽरुणोदः समुद्रो० २ ? गौतम ! अत्रत्य वाप्यादयः—'खोदोदगे' क्षोदोदकपरिपूर्णाः अन्यत्सर्वं क्षोदोदकसमुद्रवत् । 'णवरिं सुभद्द—सुमणभद्दा एत्थ दुवे देवा महड्ढिया सेसं तं चेव' नवरं सुभद्रसुमनोभद्रौ द्वावत्र देवौ महर्द्धिकौ०

कोई निमित्त भी नहीं है क्योंकि ऐसा यह नाम इसका शाश्वत—नित्य है । चन्द्रादिक ज्योतिषी देव यहां संख्यात है 'अरुणं णं दीवे अरुणोदे णामं समुद्दे तस्स वि तहेव परिक्खेवो' अरुणवरद्वीप को चारों ओर से घेर कर रहा हुआ अरुणोद नामका समुद्र है यह गोल वलय के जैसे संस्थान वाला हैं इस के भी समचक्रवाल का विस्तार एक लाख योजन का है और इतना ही परिक्षेप है । हे भदन्त ! इसके ऐसे नाम होने का क्या कारण है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं 'हे गौतम इस में जो जल भरा हुआ है वह इक्षु के रस जैसा मिष्ट आदि विशेषणों वाला है इत्यादि रूप से जैसी वक्तव्यता क्षोदोदक समुद्र की कही गई है वैसी ही वक्तव्यता यहां पर इसके सम्बन्ध में कह लेनी चाहिये 'णवरं सुभद्द सुमणभद्दा दुवे देवा महिड्ढिया सेसं तं चेव' परन्तु यहां पर सुभद्र और सुमनभद्र नामके दो देव रहते हैं

सव्वं' આ દ્વીપનું નામ અરૂણવર દ્વીપ એ પ્રમાણે થયેલ છે; તથા એ દ્વીપનું એ પ્રમાણેનું નામ થવામાં કોઇ કારણ નથી કેમકે તેનું એ પ્રમાણેનું આ નામ શાશ્વત અર્થાત્ નિત્ય છે, તથા ચંદ્રાદિક જ્યોતિષ્ક દેવ અહીયાં સંખ્યાત ના પ્રમાણમાં છે. 'अरुणं णं दीवं अरुणोदं नामं समुद्दे तस्स वि तहेव परिक्खेवो' અરૂણવર દ્વીપને ચારે બાજુએથી ઘેરીને અરૂણોદ નામનો સમુદ્ર રહેલ છે. એ સમુદ્ર ગોળાકાર છે, અને ગોળ વલયના જેવો તેનો આકાર છે. તેના પણ સમચક્રવાલનો વિસ્તાર એક લાખ યોજનનો છે. અને તેનો પરિક્ષેપ પણ એટલો જ છે. હે ભગવન્ તેનું નામ એ પ્રમાણે થવાનું શું કારણ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—ગૌતમ ! તેમાં જે જળ ભરેલું છે સેલડીના રસ જેવું મીઠું વિગેરે વિશેષણોવાળું છે. વિગેરે પ્રકારથી કથન ક્ષોદોદ સમુદ્રના વર્ણનમાં કહેલ છે એજ પ્રમાણેનું કથન અહીંયાં પણ આના સંબંધમાં કહી લેવું જોઇએ. 'णवरं सुभद्द सुमणभद्दा दुवे देवा महिड्ढिया सेसं तं चेव' અહીંના

यावत्पल्योपमस्थितिकौ परिवसतः तत्तेनार्थेनाऽरुणोदकः समुद्रो० २ इति उच्यते। 'अरुणोदगं समुद्दं अरुणवरे णामं दीवे-वट्टे वलयागार० तहेव संखेज्जगं सव्वं जाव अट्ठो' अरुणोदकं समुद्रम्-अरुणवरो नाम द्वीपो वृत्तो वलयाकार संस्थानसंस्थितः सर्वतः समन्तात्संपरिक्षिप्य तिष्ठति अयं च समचक्रवालसंस्थान-संस्थितः० संख्येय योजनशतसहस्राणि विष्कम्भेण-परिक्षेपेण च प्रज्ञप्तः। अरुणवरद्वीपनामकथने को हेतुः? भगवानाह-गौतम! अत्रत्य वाप्यादयः 'खोदोदगपडिहत्थाओ उप्पायपव्वयगा सव्ववइरामया अच्छा' क्षोदोदकपरिपूर्णाः,

---

ये महर्द्धिक आदि विशेषणों वाले हैं यावत् एक पल्योपम की स्थिति वाले हैं। 'से तेणट्ठेणं०' इस कारण एवं हे गौतम! इस समुद्र का नाम अरुणवरद्वीप का परिक्षेपी होने से अथवा आभरण आदि की कान्ति से जिसका जल अरुण (लाल) ऐसा होने से आरक्त है अरुणोद ऐसा कहा गया है 'अरुणोदगं समुद्दं अरुणवरे णामं दीवे वट्टे वलयागार संठाण० तहेव संखेज्जगं सव्वं जाव अट्ठो खोयोदग पडिहत्थाओ उप्पाय पव्वतया सव्ववइरामया अच्छा' इस अरुणवरसमुद्र को चारों ओर से घेर कर रहा हुआ अरुणवर नामका द्वीप है यह द्वीप भी गोल एवं गोल वलय के जैसे संस्थान वाला है यह समचक्रवाल वाला है विषमचक्रवाल वाला नहीं है हे भदन्त! इस द्वीप का ऐसा नाम होने में कारण क्या है? तो हे गौतम! इसका उत्तर यही है कि यहां पर जो वापिकाएं आदि जल प्रदेश हैं उनमें इक्षुरस के जैसा जल भरा हुआ है इनमें उत्पातपर्वत हैं ये पर्वत सर्वात्मना वज्रमय है अच्छ

કથનમાં વિશેષતા એ છે કે-અહીંયાં સુભદ્ર અને સુમનભદ્ર નામના બે દેવો નિવાસ કરે છે. તેઓ મહર્દ્ધિક વિગેરે વિશેષણો વાળા છે. યાવત્ તેઓ એક પલ્યોપમની સ્થિતિવાળા છે. 'से तेणट्ठेणं०' આ કારણથી તેમજ હે ગૌતમ! આ સમુદ્રનું નામ અરૂણવર દ્વીપનો પરિક્ષેપી હોવાથી અથવા આભૂષણ વિગેરેની કાન્તીથી જેનું જલ અરૂણ (લાલ) હોવાથી અરૂણોદ એ પ્રમાણે કહેવાયું છે. 'अरुणोदगं समुद्दं अरुणवरे णामं दीवे वट्टे वलयागारसंठाण० तहेव संखेज्जगं सव्वं जाव अट्ठो खोयोदग पडिहत्थाओ उप्पायपव्वतया सव्व वइरामया अच्छा' આ અરૂણવર સમુદ્રને ચારે બાજુએથી ઘેરીને રહેલો અરૂણવર નામનો દ્વીપ પણ ગોળ અને ગોળ વલયના આકાર જેવા આકારવાળો છે. અને એ સમચક્રવાલ વાળો છે. વિષમચક્રવાલ વાળો નથી. હે ભગવન્! એ દ્વીપનું એ એ પ્રમાણે નામ થવાનું કારણ શું છે? તો એ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે-હે ગૌતમ! ત્યાં જે વાવો વિગેરે જળાશયો છે તેમાં સેલડીના રસ જેવું જલ ભરેલ છે. તેમાં ઉત્પાદ પર્વતો છે. એ પર્વત સર્વાત્મના વજ્રમય છે. અચ્છ

उपपातपर्वताश्च सर्वात्मना वज्रमया अच्छा यावत्प्रतिरूपाः, 'अरुणवरभद्द-अरुणवरमहाभद्दा एत्थ दो देवा महड्ढिया०' अरुणवरभद्रः अरुणवरमहाभद्रश्च द्वावत्र देवौ महर्द्धिकौ यावत्पल्योपमस्थितिकौ परिवसतः तत्तेनार्थेनाऽरुणवरो द्वीपो० २ इति चन्द्रादित्यादि ज्योतिष्क सूत्रमपि क्षोदोदकसमुद्रप्रकरणवत् इति।

'एवं अरुणवरोदे वि समुद्दे जाव देवा अरुणवर-अरुणमहावरा य एत्थ दो देवा सेसं तहेव' अरुणवरं द्वीपं खलु-अरुणवरो नाम समुद्रः सर्वतः समन्तात्संपरिक्षिप्य तिष्ठति अत्रत्य वक्तव्यता क्षीरोदकसमुद्रवत् नवरं द्वौ देवौ महर्द्धिका वत्राऽरुणवरोऽरुणमहावरश्च यावत्पल्योपमस्थितिकौ परिवसतः तत्तेनार्थेनाऽरुणवरोदः समुद्रो० २ इत्युच्यते गौतम! शेषं क्षोदोदकसमुद्रवत्। 'अरुणवरोदं णं

श्लक्ष्ण आदि विशेषणों वाले हैं यावत् प्रतिरूप हैं यहां 'अरुणवर भद्द-अरुणवर महाभद्दा एत्थ दो देवा महिड्ढिया' अरुणवरभद्र और अरुणवर महाभद्र नामके दो देव रहते हैं ये महर्द्धिक आदि विशेषणों वाले हैं यावत् एक पल्योपम की स्थिति वाले हैं। इस कारण हे गौतम! इस द्वीप का नाम ऐसा हो गया है यहां चन्द्रादित्य आदि ज्योतिष्क देवों के सम्बन्ध का सूत्र क्षोरोदक समुद्र के प्रकरण के जैसा ही है 'एवं अरुणवरोदे वि समुद्दे जाव देवा अरुणवरं अरुणमहावराय एत्थ दो देवा सेसं तहेव' इसी तरह अरुणवरद्वीप को अरुणवर नाम का समुद्र चारों ओर से घेरे हुए व्यवस्थित है इसके सम्बन्ध में जो वक्तव्यता है वह क्षोदोदक समुद्र के जैसी है यहां पर महर्द्धिक आदि विशेषणों वाले यावत् एक पल्योपम की स्थिति वाले दो देव जिनका

શ્લક્ષ્ણ વિગેરે વિશેષણો વાળો છે. યાવત્પ્રતિરૂપ છે. આ દ્વીપમાં 'अरुणवर भद्द अरुणवर महाभद्दा एत्थ दो देवा महिड्ढिया०' અરૂણવર ભદ્ર અને અરૂણવર મહાભદ્ર નામના બે દેવો રહે છે. તેઓ મહર્દ્ધિક વિગેરે વિશેષણો વાળા છે. યાવત્ તેઓની સ્થિતિ એક પલ્યોપમની છે. તે કારણથી હે ગૌતમ! આ દ્વીપનું એ પ્રમાણે નામ થયેલ છે. અહીંયાં ચંદ્ર, સૂર્ય વિગેરે જ્યોતિષ્કદેવો સંબંધી કથન ક્ષીરોદ સમુદ્રના પ્રકરણ પ્રમાણે જ છે. 'एवं अरुणवरोदे वि समुद्दे जाव देवा अरुणवरं अरुणमहावराय एत्थ दो देवा सेसं तहेव' એજ પ્રમાણે અરૂણવર દ્વીપને અરૂણવર નામનો સમુદ્ર ચારે તરફથી ઘેરીને રહેલ છે. આ સંબંધમાં જે કથન છે તે ક્ષોદોદક સમુદ્રના કથન પ્રમાણે છે. ત્યાં મહર્દ્ધિક વિગેરે વિશેષણો વાળા યાવત્ એક પલ્યોપમની સ્થિતિવાળા બે દેવો કે જેઓનું નામ અરૂણ વર અને અરૂણ મહાવર છે તેઓ રહે છે. 'अरुणव-

समुदं अरुणवरावभासे णामं दीवे वट्टे जाव' अरुणवरावभासो नाम द्वीपो वृत्तो वलयाकारसंस्थानसंस्थितः सर्वतः समन्ताद् अरुणवरोदं समुद्रं सम्परिक्षिप्य तिष्ठति । अयं समचक्रवालसंस्थानेन—न पुनर्विषमचक्रवालेनेत्यादि क्षोदोदक समुद्रप्रकरणमनुसन्धेयम् नवरमत्र 'देवा अरुणवरावभासभद्द अरुणवरावभासमहाभद्दा एत्थ दो देवा महड्डिया०' अरुणवरावभासभद्राऽरुणवरावभासमहाभद्रौ अत्र द्वौ देवौ महर्द्धिकौ० यावत्पल्योपमस्थितिकौ परिवसतः तत्तेनार्थेन भदन्त ! अरुणवरावभासो द्वीपो० २ इति चन्द्रादित्यादि ज्योतिष्कसूत्रं पूर्ववत् । 'एवं—अरुणवरावभासे समुद्दे नवरि देवा अरुणवरावभासवरारुणवरावभासमहावरा एत्थ दो देवा महड्डिया' एवम्—अरुणवरावभासद्वीपवदेव—अरुणवरावभासः समुद्रोऽपि ज्ञातव्यः क्षोदोदकसमुद्रप्रकरणवत् नवरम्-अरुणवरावभासवरारुणवरावभासमहावरौ द्वौ देवौ महर्द्धिकौ यावत्पल्योपमस्थिकौ परिवसतः तत्तेनार्थेन गौतम ! अरुण-

नाम अरुणवर और अरुणमहा वर है रहते हैं । 'अरुणवरोदण्णं समुदं अरुणवरावभासे णामं दीवे वट्टे जाव देवा अरुणवरावभास भद्दारुणवरावभास महाभद्दा एत्थ दो देवा महिड्डिया' अरुणवरसमुद्र को अरुणवरावभास नामका द्वीप चारों ओर से घेरे हुए हैं यह द्वीप भी गोल वलय के जैसे आकार वाला है यह द्वीप भी समचक्रवालसंस्थान वाला है विषमचक्रवाल संस्थान वाला नहीं है इत्यादि रूप से क्षोदोदक समुद्र का जैसा प्रकरण वर्णित हुआ है वैसा ही वह सब यहां भी कह लेना चाहिये परन्तु यहां देवों के नाम इस प्रकार से हैं 'अरुणवरावभास भद्र और अरुणवरावभास महाभद्र इनकी परिवार आदि एवं स्थिति पूर्वोक्त जैसी ही है तथा इस द्वीप का ऐसा नाम क्यों हुआ है—इस सम्बन्ध में भी समस्त कथन अपनी बुद्धि के अनुसार

रोदण्णं समुदं अरुणवरावभासे णामं दीवेवट्टे जाव देवा अरुणवरावभास भद्दारुणवरावभास महाभद्दा एत्थ दो देवा महिड्ढिया, અરૂણવર સમુદ્રને અરૂણવરાવભાસ નામના દ્વીપે ચારે બાજુથી ઘેરેલ છે. આ દ્વીપ પણ ગોળ અને ગોળ વલયના જેવા આકાર વાળો છે. આ દ્વીપ પણ સમચક્રવાલ સંસ્થાનવાળો છે. વિષમચક્રવાલ સંસ્થાન વાળો નથી. વિગેરે પ્રકારથી ક્ષોદોદક સમુદ્રના કથન પ્રમાણે છે અર્થાત્ ક્ષોદોદકસમુદ્રના પ્રકરણમાં તેનું જે રીતે વર્ણન કરવામાં આવેલ છે. એજ પ્રકારથી એ તમામ પ્રકરણ અહીયાં પણ કહી લેવું જોઈએ પરંતુ ત્યાં દેવોના નામો આ પ્રમાણે છે—અરૂણવર ભદ્ર અને અરૂણવર મહાભદ્ર તેમના પરિવાર વિગેરે તથા સ્થિતિ પૂર્વોક્ત પ્રમાણે જ છે. તથા આ દ્વીપનું એ પ્રમાણેનું નામ થવામાં શું કારણ છે? એ સંબંધમાં પણ સઘળું કથન પોતાની બુદ્ધી

वरावभासः समुद्रो० २ एवमुच्यते, चन्द्रादि ज्योतिष्कसूत्रमपि पूर्ववत्सर्वत्र विस्तरभयान्नकुत्रापि व्याख्यायते। तदेवम्–अरुणवरोद्वीपोऽरुणवरसमुद्रश्च त्रिप्रत्यवतारः तद्यथा–अरुणो द्वीपः १ अरुणः समुद्रः। अरुणवरो द्वीपः २ अरुणवरः समुद्रः। अरुणवरावभासो द्वीपः ३ अरुणवरावभासः समुद्रः। एवं त्रिप्रत्यवतारः कुण्डलोऽपि द्वीपो ज्ञातव्यः। 'कुंडले दीवे कुंडलभद्दकुंडलमहाभद्दा दो देवा महड्ढिया' अरुणवरावभासं समुद्रं–कुण्डलो नाम द्वीपो वृत्तो वलयाकारसंस्थानसंस्थितः सर्वतः समन्तात् संपरिक्षिप्य तिष्ठति इत्यादि सर्वं क्षोदोदक समुद्रप्रकरणवत् केवलमत्र कुण्डलभद्र–कुण्डलमहाभद्रौ महर्द्धिकौ यावत्पल्योपम-

कर लेना चाहिये, यहां चन्द्रादित्य आदि ज्योतिष्क देव संख्यात हैं। इस तरह अरुणद्वीप और अरुणसमुद्र ये त्रि प्रत्यवतार वाले हुए हैं जैसे–अरुणद्वीप अरुणसमुद्र १, अरुणवरद्वीप और अरुणवरसमुद्र २ अरुणवरावभासद्वीप और अरुणवरावभाससमुद्र ३ इसी तरह से तीन प्रत्यवतार वाला कुण्डलद्वीप भी है 'कुंडले दीवे कुंडलभद्द महाभद्दा दो देवा महिड्ढिया' अरुणवरावभास समुद्र को चारों ओर से घेर कर रहा हुआ कुण्डल नामका द्वीप है यह द्वीप भी वृत्त और वलयाकार के जैसे गोल संस्थान वाला है इत्यादि रूप से सब वर्णन क्षोदोदक समुद्र के प्रकरण के जैसा ही यहां पर कह लेना चाहिये यहां पर यदि कोई अन्तर है तो वह देवो को लेकर है क्योंकि यहां पर कुण्डल भद्र और कुण्डल महाभद्र इन नामों वाले देव रहते हैं ये देव महर्द्धिक आदि विशेषणों वाले हैं यावत् एक पल्योपम की स्थिति वाले हैं। बाकी का और सब कथन क्षोदोदक समुद्र के प्रकरण

પ્રમાણે કરી લેવું જોઈએ. આ દ્વીપમાં ચંદ્ર, સૂર્ય વિગેરે જ્યોતિષ્ક દેવો સંખ્યાત છે. એજ પ્રમાણે અરૂણ દ્વીપ અને અરૂણસમુદ્ર અરૂણવર દ્વીપ અને અરૂણવર સમુદ્ર ૨ અરૂણવરાવભાસ દ્વીપ અને અરૂણવરાભાસ સમુદ્ર ૩ એજ રીતે ત્રણ પ્રત્યવતાર વાળા કુંડળ દ્વીપ પણ છે. 'કુંડલે દીવે કુંડલભદ્દ મહા ભદ્દા દો દેવા મહિડ્ઢિયા' અરૂણવરાવભાસ સમુદ્રને ચારે બાજુથી ઘેરીને રહેલ કુંડલ નામનો દ્વીપ છે આ દ્વીપ પણ વૃત્ત–અર્થાત્ ગોળ છે અને તેનો આકાર ગોળ વલયના જેવો છે, વિગેરે પ્રકારથી તમામ વર્ણન ક્ષોદોદક સમુદ્રના પ્રકરણમાં કહ્યા પ્રમાણે જ અહીંયા કહી લેવું અહીયાં જો કાંઈ અંતર છે તો તે દેવોના સંબંધમાં છે, કેમકે અહીયાં કુંડલ ભદ્ર અને કુંડલ મહાભદ્ર આ નામો વાળા દેવો રહે છે. એ દેવો મહર્દ્ધિક વિગેરે વિશેષણો વાળા છે. યાવત્ એક પલ્યોપમની સ્થિતિવાળા છે. આ શિવાય બાકીનું બીજું તમામ કથન

स्थिकौ परिवसतः तत्तेनार्थेन कुण्डलो द्वीपः २ एवमुच्यते, ज्योतिष्कसूत्रमपि पूर्ववत्। 'कुण्डलोदे समुद्दे सुभचक्खु–चक्खुकंता एत्थ दो देवा महड्डिया' कुण्डलं खलु द्वीपं कुण्डलोदो नाम समुद्रः इत्यादि नामान्वर्थपर्यन्तं पूर्ववत् केवलं चक्षुः-शुभचक्षुःकान्तौ द्वौ देवावत्र महर्द्धिकौ० यावत्परिवसतः तत्तेनार्थेन–कुण्डलोदः समुद्रः–२ एवमुच्यते चन्द्रादि सूत्रं पूर्ववत् इति। 'कुंडलवरे दीवे कुंडलवरभद्द–कुंडलवरमहाभद्दा एत्थ दो देवा महड्डिया' कुण्डलोदसमुद्रं–कुण्डलवरो नाम द्वीपः इत्यादि सर्वं क्षोदोदकसमुद्रवत् नवरं कुण्डलवरभद्र–कुण्डलवरमहाभद्रौ द्वौ देवावत्र परिवसतः तत्तेनार्थेन कुण्डलवरद्वीपः २ इति नाम भवति अन्यत् क्षोदवरद्वीपवत्।

जैसा ही है 'चक्खु सुभचक्खुकंता एत्थ दो देवा महिड्डिया' कुण्डलोद समुद्र में चक्षुकान्त और शुभचक्षुकान्त इस नामके दो देव रहते है इसी कारण इसका नाम कुण्डलोद समुद्र कहा गया है इत्यादि रूप से सब कथन चन्द्रादित्यादि सूत्र तक पूर्व के जैसा ही कह लेना चाहिये इसी तरह से 'कुण्डलवरे दीवे कुंडलवरभद्द कुंडलवरमहाभद्दा एत्थ दो देवा महिड्डिया कुंडलवरोदे समुद्दे कुंडलवर कुंडलवरमहावरा एत्थ दो देवा महिड्डिया' कुण्डलोद समुद्र की चारों ओर कुण्डलवरद्वीप है० इसके सम्बन्ध का कथन भी क्षोदोदकसमुद्र के ही जैसा है यहां पर कुण्डल वर भद्र और कुण्डलवरमहाभद्र इस नाम के दो देव रहते हैं इसलिये इस द्वीप का नाम कुंडलवरद्वीप ऐसा कहा गया है कुंडलवर द्वीप की चारों ओर कुण्डलवर समुद्र है० यहां पर कुण्डलवर और

ક્ષોદોદક સમુદ્રના પ્રકરણમાં કહ્યા પ્રમાણેજ છે. 'चक्खु सुभचक्खु कंता एत्थ दो देवा महिड्ढिया' કુંડલોદ સમુદ્રમાં ચક્ષુકાંત અને શુભ ચક્ષુકાંત આ નામ વાળા બે દેવો નિવાસ કરે છે. એ કારણથી આદ્વીપનું નામ કુંડ-લોદ દ્વીપ એ પ્રમાણે કહેવાયુ છે. વિગેરે પ્રકારથી સઘળું કથન ચંદ્ર, સૂર્ય વિગેરે જ્યોતિષ્ક દેવોના કથન પર્યન્ત પહેલાના કથન પર્યન્ત કહીલેવું જોઇએ એજ પ્રમાણે 'कुंडलवरे दीवे कुंडलवरभद्द कुंडलवर महाभद्दा एत्थ दो देवा महिड्ढिया' કુંડલોદ સમુદ્રની ચારે બાજુ કુંડલવર દ્વીપ આવેલો છે. આના સંબંધી કથન પણ ક્ષોદોદક સમુદ્રના કથન પ્રમાણે જ છે. તેથી આ દ્વીપમાં કુંડલવર ભદ્ર અને કુંડલવર મહાભદ્ર એ નામ વાળા બે દેવો નિવાસ કરે છે. તેઓ મહર્દ્ધિક વિગેરે વિશેષણોવાળા છે. તેથી આ દ્વીપનું નામ કુંડલવર દ્વીપ એ પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે. કુંડલવર દ્વીપની ચારે બાજુએ કુંડલવર નામનો સમુદ્ર છે. અહીયાં કુંડલવર અને કુંડલવર મહાવર એ નામ વાળા બે દેવો

'कुंडलवरोदे समुद्दे कुंडलवर कुंडलवरमहावरा एत्थ दो देवा महड्डिया०' कुण्डलवरोद वक्तव्यता पूर्ववत्–केवलं कुण्डलवरकुण्डलवरमहावरौ द्वौ देवौ महर्द्धिकौ यावत्पल्योपमस्थितिकौ० अन्यत् कुण्डलवरोदसमुद्रवत्। कुंडलवरोदं समुद्रं कुण्डलवरावभासोद्वीपः० इत्यादि वक्तव्यता पूर्ववत् 'कुंडलवरावभासे दीवे कुंडलवरावभासभद्द–कुंडलवरावभासमहाभद्दा एत्थ दो देवा महड्डिया०' कुण्डलवरावभासे द्वीपे कुण्डलवरावभासभद्र-कुण्डलवरावभासमहाभद्रौ द्वौ देवावत्र तिष्ठतः तत्तेनार्थेन कुण्डलवरावभासद्वीप इति नाम भवति, अन्यत्सर्वं चन्द्रादि सूत्रं ज्योतिष्कं क्षोदवरद्वीपवत् इति। 'कुंडलवरोभासोदे समुद्दे कुंडलवरोभासवरकुंडलवरावभासमहावरा एत्थ दो देवा महड्डिया जाव पलिओमट्टिईया परिवसंति' कुंडलवरावभासं द्वीपं कुण्डलवरावभासोदः समुद्रो वृत्तो वलायाकारसंस्थित इत्यादि

कुण्डलवर महावर इस नामके दो देव रहते हैं ये सब देव महर्द्धिक आदि विशेषणो वाले हैं यावत् एक पल्योपम की स्थिति वाले हैं। 'कुंडलवरावभासे दीवे कुंडलवरावभास भद्द कुंडलवरावभास महाभद्दा एत्थ दो देवा०' कुण्डलसमुद्र की चारों ओर कुंडलवरावभास नामका द्वीप है इस में कुण्डलवरावभास भद्र और कुण्डलवरावभास महाभद्र इस नाम के दो देव रहते हैं 'कुण्डलवरोभासोदे समुद्दे कुंडलवरोभासवर कुंडलवरो भासमहावरा एत्थ दो देवा महड्डिया जाव पलिओवमट्ठितीया परिवसंति' कुण्डलवरभासोदसमुद्र कुंडलवरावभासद्वीप की चारों ओर है यह समुद्र गोल और गोलवलयाकार में है इत्यादि सब वर्णन इसका क्षोदोदसमुद्र के जैसा ही समझ लेना

રહે છે. આ બધા દેવો મહર્દ્ધિક વિગેરે વિશેષણો વાળા છે. યાવત્ તેઓ એક પલ્યોપમની સ્થિતિવાળા છે. 'कुंडलवरावभासे दीवे कुंडलवारावभासभद कुंडलवरावभासमहाभद्दा एत्थ दो देवा महिड्ढिया' કુંડલ સમુદ્રની ચારે બાજુએ કુંડલવરાવભાસ નામનો દ્વીપ આવેલ છે. આ દ્વીપમાં કુંડલવરાવભાસ ભદ્ર અને કુંડલવરાવભાસ મહાભદ્ર આ નામ વાળા બે દેવો નિવાસ કરે છે. તેઓ મહર્દ્ધિક વિગેરે વિશેષણો વાળા છે. 'कुंडलवरोभासोदे समुद्दे कुंडलवरो भास वर कुंडलवरोभासमहावरा एत्थ दो देवा महिड्ढिया जाव पलिओवसट्ठितिया परिवसंति' કુંટલવર ભાસોદ સમુદ્ર કુંડલવર ભાસ દ્વીપની ચારે બાજુ આવેલ છે. આ સમુદ્ર ગોળ છે. અને ગોળ વલયના આકાર જેવા આકાર વાળો છે. વિગેરે પ્રકારનું તમામ વર્ણન આ સમુદ્ર સંબંધી ક્ષોદોદક સમુદ્રના વર્ણન પ્રમાણે

क्षोदोदसमुद्रवत् तस्मिन् समुद्रे कुण्डलवरावभास-वरकुण्डलवरावभासमहावरौ यथाक्रमं पूर्वार्धपरार्धाऽधिपती द्वौ देवाविमौ महर्द्धिकौ० यावत्पल्योपमस्थितिमन्तौ नित्यं परिवसतः तत्तेनार्थेन कुण्डलवरावभासोदः समुद्रः० २ एवमुच्यते यावन्नित्यः चन्द्रादिसूत्रं पूर्ववत् । तदेवं कुण्डलो द्वीपः कुण्डलः समुद्रश्च त्रिप्रत्यवतारः,तथाहि-अरुणवरावभास-समुद्रपरिक्षेपी कुण्डलो द्वीपः-१ कुण्डलद्वीपपरिक्षेपी कुण्डलः समुद्रः । तत्परिक्षेपी कुण्डलवरो द्वीपः तत्परिक्षेपी कुण्डलवरः समुद्रः तत्

चाहिये इस समुद्र में कुण्डलवरावभास और वरकुंडलवरावभास महावर इस नामके दो देव रहते हैं। ये महर्द्धिक आदि विशेषणों वाले है यावत् एक पल्योपम की इनकी स्थिति है। इन में एक पूर्वार्धाधिपति है और एक अपरार्धाधिपति है यहां चन्द्रादित्यादि ज्योतिष्क देवों की वक्तव्यता पूर्व के जैसी ही है यहां सब जगह द्वीप और समुद्रों के उस उस नाम के होने में जो कथन पहिले कर आये हैं तथा इन के नाम इस प्रकार से नित्य हैं ऐसा जो कह आये हैं-वह सब कथन अपने २ द्वीपों और समुद्रों के नामकी वक्तव्यता में कहते जाना चाहिये। इस तरह से यह कुण्डलद्वीप तीन प्रत्यवतार वाला प्रकट किया जैसे-अरुणवरावभाससमुद्र परिक्षेपी कुण्डलद्वीप १ कुण्डलद्वीप परिक्षेपी कुण्डलसमुद्र, कुण्डलसमुद्र परिक्षेपी कुंडलवर द्वीप, कुण्डलवर द्वीप परिक्षेपी कुंडलवर समुद्र, कुण्डलवरसमुद्र परिक्षेपी कुण्डलवरावभासद्वीप, कुण्डलवरावभास परिक्षेपी कुण्डलवरावभाससमुद्र, इन सब की वक्तव्यता सर्वत्र

જ સમજી લેવું જોઈએ. આ સમુદ્રમાં કુંડલવરાવભાસ અને કુંડલાવભાસ મહાવર એ નામવાળા બે દેવો નિવાસ કરે છે. તેઓ મહર્દ્ધિક વિગેરે વિશે. વિશેષણો વાળા છે. યાવત્ તેઓની સ્થિતિ એક પલ્યોપમની છે. તેમાં એક પૂર્વાર્ધાધિપતી છે- અને બીજો અપરાર્ધાધિપતિ છે. અહીંયાં ચંદ્ર, સૂર્ય વિગેરે જ્યોતિષ્ક દેવોનું કથન પહેલાં કહ્યા પ્રમાણે જ છે. અહીંયાં બધે ઠેકાણે. દ્વીપ અને સમુદ્રોના તે તે નામો હોવાનું જે કથન પહેલાં કરવામાં. આવેલ છે. તે તથા તેમના નામો નિત્ય છે. એમ જે કહેલ છે. એ તમામ કનથ પોતપોતાના દ્વીપો અને સમુદ્રોના નામના કથનમાં બધેજ કહેવું જોઈએ એ રીતે આ કુંડલ દ્વીપ ત્રણ પ્રત્યવતાર વાળો કહેલ છે જેમકે-અરૂણવરાવ ભાસ સમુદ્ર પરિક્ષેપવાળો કુંડલદ્વીપ ૧ કુંડલ દ્વીપના પરિક્ષેપવાળો કુંડલસમુદ્ર ૨ કુંડલ સમુદ્રના પરિક્ષેપ વાળો કુંડલવર દ્વીપ, કુંડલવર દ્વીપના પરિક્ષેપ વાળો કુંડલવર સમુદ્ર, કુંડલવર સમુદ્રના પરિક્ષેપવાળો કુંડલવરાવભાસ દ્વીપ; કુંડલવરાવભાસ દ્વીપના પરિક્ષેપવાળો કુંડલવરાવભાસ સમુદ્ર, આ બધાનું વર્ણન

परिक्षेपी कुण्डलवरावभासो द्वीपः तत्परिक्षेपी कुण्डलवरावभासः समुद्रः, वक्तव्यता च सर्वत्रापि क्षोदवरद्वीपः–क्षोदोदसमुद्रवत् नवरं देवतानामिदं नानात्वम्–कुण्डले द्वीपे कुण्डलभद्र–महाभद्रौ द्वौ देवौ, कुण्डलसमुद्रे चक्षुः शुभचक्षुः कान्तौ, कुण्डलवरद्वीपे–कुण्डलवरभद्र–कुण्डलवरमहाभद्रौ, कुण्डलवरसमुद्रे कुण्डलवरकुण्डलवरमहावरौ, कुण्डलवरावभासे द्वीपे–कुण्डलवरावभासभद्र– कुण्डलवरवभासमहाभद्रौ कुण्डलवरावभासे समुद्रे तु कुण्डलवरावभासवर–वरकुण्डलवरावभासमहावरौ द्वौ द्वौ देवौ। 'कुंडलवरोभासं णं समुद्दं–रुयगे णामं दीवे वट्टे वलया० जाव चिट्ठइ किं समचक्कवाल० विसमचक्क०? गोयमा! समचक्कवाल०नो विसमचक्कवालसंठिए, केवइयं

स्थानों पर–द्वीप की क्षोदवरद्वीप के जैसी और समुद्र की क्षोदोदसमुद्र के जैसी है–परन्तु देवों के नामों में भिन्नता है जैसे कुण्डलद्वीप में कुण्डलभद्र और कुण्डलमहाभद्र ये दो देव कहे गये हैं, कुण्डलसमुद्र में कुण्डलचक्षु और शुभचक्षुकान्त ये दो देव कहे गये है कुण्डवरद्वीप में कुण्डलवर भद्र और कुण्डलवरमहाभद्र ये दो देव कहे गये हैं कुण्डलवरसमुद्र में कुण्डलवरभद्र और कुण्डलवरमहाभद्र ये दो देव कहे गये हैं तथा–कुण्डलवरावभास द्वीप में कुण्डलवरावभासभद्र, और कुण्डलवरावभास महाभद्र ये दो देव कहे गये हैं तथा कुण्डलवरावभास समुद्र में कुण्डलवरावभासवर और वरकुण्डलवरावभास महावर ये दो देव कहे गये हैं 'कुंडलवरो भासं णं समुद्दं रुयगे णामं दीवे वट्टे वलया० जाव चिट्ठति, किं समचक्क० विसमचक्कवाल०?' कुण्डलवरावभास समुद्र को चारों ओर से घेरे हुए रुचकनाम का द्वीप है यह द्वीप भी वृत्त और वलय के जैसे आकार वाला है हे भदन्त!

બધે ઠેકાણે દ્વીપના વર્ણનમાં ક્ષોદવર દ્વીપના વર્ણન પ્રમાણે છે. પરંતુ દેવોના નામોમાં જુદા પણું છે. જેમકે–કુંડલ નામના દ્વીપમાં કુંડલભદ્ર અને કુંડલ મહાભદ્ર એ બે દેવો હોવાનું કહેવામાં આવેલ છે. કુંડલ સમુદ્રમાં કુંડલચક્ષુ અને શુભચક્ષુકાંત એ બે દેવો કહેલા છે. કુંડલવર દ્વીપમાં કુંડલવર ભદ્ર અને કુંડલલર મહાભદ્ર એ બે દેવો કહેવામાં આવેલા છે. કુંડલવર સમુદ્રમાં કુંડલવર ભદ્ર અને કુંડલવર મહાભદ્ર એ બે દેવો કહેવામાં આવેલા છે. તથા–કુંડલવરાવભાસ નામના દ્વીપમાં કુંડલવરાવભાસ ભદ્ર અને કુંડલરાવભાસ મહાભદ્ર એ બે દેવો કહેલા છે. તથા કુંડલવરાવભાસ સમુદ્રમાં કુડલવરાવભાસવર અને વરકુંડલવરાવભાસ મહાવર એ નામના બે દેવો કહેવામાં આવ્યા છે. 'कुंडलवरो भासं णं समुद्दं रुयगे णामं दीवे वट्टे वलयागारसंठाणसंठिते जाव चिट्ठति किं समचक्क० विसम चक्कवाल०' કુંડલવરાવભાસ સમુદ્રને ચારે બાજુથી ઘેરીને રૂચક નામનો દ્વીપ

चक्कवाल० पन्नत्ते' कुण्डलवरावभासं समुद्रं खलु रुचको नाम द्वीपो वृत्तो वलयाकारसंस्थानसंस्थितः सर्वतः संपरिक्षिप्य खलु तिष्ठति स किं समचक्रवाल सं० विषमचक्रवालेन संस्थितः ? हे गौतम ! समचक्रवालेनैव नो विषमचक्रवालेन० स च कियता–चक्रवालविष्कम्भेण–परिक्षेपेण च प्रज्ञप्तः ? गौतम ! संख्येययोजनशतसहस्राणि चक्रवालविष्कम्भेण परिक्षेपेण च । 'सव्वट्ठ मणोरमा एत्थ दो देवा–सेसं तहेव' सर्वार्थ-मनोरमौ द्वावत्र देवौ महर्द्धिकौ पूर्वाऽधिपतीभूत्वा यावत्पल्योपमस्थितिकौ संपरिवसतः शेषं तथैव क्षोदोदवरसमुद्रवदेव ज्योतिष्कसूत्रमपि ।

यह द्वीप समचक्रवाल वाला है या विषमचक्रवाल वाला है ! इस प्रकार से गौतम के पूछने पर प्रभु ने कहा 'गोयमा ! समचक्कवाल० नो विसमचक्कवालसंठिते' हे गौतम ! यह द्वीप समचक्रवाल वाला है –विषमचक्रवाल वाला नहीं है 'केवतियं चक्कवाल० पण्णत्ते' हे भदन्त इसका समचक्रवाल विष्कम्भ कितना कहा गया है और परिक्षेप कितना कहा गया है ? उत्तर में प्रभु ने कहा है–हे गौतम ! इसका चक्रवाल विष्कम्भ संख्यात लाख योजन का है और परिक्षेप भी इसका इतना ही है 'सव्वट्ठ मणोरमा एत्थ दो देवा सेसं तहेव' सर्वार्थ और मनोरम नाम के दो देव यहां पर रहते हैं इनमें एक पूर्वार्धाधिपति है और दूसरा अपरार्धाधिपति है ये दोनों देव महर्द्धिक आदि विशेषणों वाले हैं और यावत् एक एक पल्योपम की स्थिति वाले हैं। चन्द्रादित्यादि ज्योतिष्क देवों :के सूत्र तक क्षोदोदवर समुद्र के जैसा

આવેલ છે. આ દ્વીપ પણ વૃત્ત–ગોળ અને વલયના જેવા આકારવાળો છે. હે ભગવન્ આ દ્વીપ સમચક્રવાલવાળો છે કે વિષમ ચક્રવાલ વાળો છે ? આ પ્રમાણે ગૌતમ સ્વામીના પૂછવાથી ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રીએ કહ્યું કે–'गोयमा ! समचक्कवाल० नो विसम चक्कवाल० संठिते' હે ગૌતમ ! આ દ્વીપ સમચક્રવાલ વાળો છે. વિષમ ચક્રવાલવાળો નથી. 'केवतियं चक्कवाल० पण्णत्ते' હે ભગવન્ તેનો સમ· ચક્રવાલ વિષ્કમ્ભ કેટલો કહેલ છે ? અને તેનો પરિક્ષેપ કેટલો કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રીએ કહ્યું કે હે ગૌતમ ! તેનો સમચક્રવાલ વિષ્કંભ સંખ્યાત લાખ યોજનનો છે. અને તેનો પરિક્ષેપ પણ એટલોજ છે. 'सव्वट्ठमनोरमा एत्थ दो देवा सेसं तहेव' સર્વાર્થ અને મનોરમ નામના બે દેવો ત્યાં નિવાસ કરે છે. તે પૈકી એક પૂર્વાર્ધનો અધિપતિ છે, બીજો અપરાર્ધનો અધિપતિ છે. આ બન્ને દેવો મહર્દ્ધિક વિગેરે વિશેષણો વાળા છે. અને યાવત્ એક પલ્યોપમની સ્થિતિ વાળા છે. ચંદ્ર સૂર્ય વિગેરે જ્યોતિષ્ક

'रुयगोदे णामं समुदे जहा खोदोदे समुदे–संखेज्जाइं जोयणसयस० चक्कवाल० संखेज्जाइं जोयणसयसहस्साइं परिक्खेवेणं–दारा दारंतरंपि संखेज्जाइं–जोइसंपि सव्वं संखेज्जं–भाणियव्वं' रुचकं नाम द्वीपं रुचकोदो नाम समुद्रो वृत्तो वलयाकार संस्थानसंस्थितः सर्वतः समन्तात् संपरिक्षिप्य तिष्ठति, वक्तव्यता च क्षोदोद समुद्रवत् रुचकोदः खलु भदन्त ! कियता चक्रवालविष्कम्भेण–परिक्षेपेण च प्रज्ञप्तः ? भगवानाह–गौतम ! संख्येययोजनशतसहस्राणि चक्रवाल-विष्कम्भेण–परिक्षेपतश्च, चत्वारि चतुर्षु द्वाराणि तेषां परस्परमन्तरं योजनशतसहस्राणां वक्तव्यम् चन्द्राद्यः सर्वेऽपि संख्येयाः एव भणितव्याः । 'अट्ठो वि तहेव

ही कथन कर लेना चाहिये । 'रुयगोदे णामं समुद्दे जहा खोदोदे समुद्दे संखेज्जाइं जोयणसतसहस्साइं चक्कवालवि० संखेज्जाइं जोयणसत-सहस्साइं परिक्खेवेणं दारा दारंतरंपि संखेज्जाइं जोतिसंपि सव्वं संखेज्जं भाणियव्वं' रुचकद्वीप को चारों ओर से वेढे हुए रुचकोद नामका समुद्र है यह गोल है और वलयाकार के जैसे संस्थान वाला है इस के सम्बन्ध की वक्तव्यता क्षोदोदकसमुद्र के जैसी ही है। हे भदन्त ! यह रुचकोदसमुद्र कितने चक्रवाल विष्कम्भ वाला है और परिक्षेप इसका कितना है ? उत्तर में प्रभु ने कहा है–हे गौतम ! इस का समचक्रवालविष्कम्भ संख्यात लाख योजन का है और परिक्षेप भी इसका इतना ही है इसके चार दरवाजे पूर्वादि चार दिशाओं में हैं इनका आपस में अन्तर १ लाख योजन का है। यहां चन्द्रादिक ज्योतिषीदेव संख्यात हैं 'अट्ठो वि जहेव खोदोदगस्स नवरं सुमणस

દેવોના કથન પર્યન્ત ક્ષોદોદવર સમુદ્રના કથન પ્રમાણેનું કથન કરી લેવું. 'रुयगोदे णामं समुदे जहा खोदोदे समुद्दे संखेज्जाइं जोयणसतसहस्साइं चक्क-वाल वि० संखेज्जाइं जोयणसतसहस्साइं परिक्खेवेणं दारा दारंतरं पि संखेज्जाइं जोतिसंपि सव्वे संखेज्जं भाणियव्वं' રૂચક દ્વીપને ચારે બાજુથી ઘેરીને રૂચકોદ નામનો સમુદ્ર છે. આ સમુદ્ર ગોળ છે, અને વલયના આકાર જેવા આકાર વાળો છે. આના સંબંધનું કથન ક્ષોદોદક સમુદ્રના કથન પ્રમાણે જ છે હે ભગવન્ ! આ રૂચકોદ સમુદ્ર કેટલા ચક્રવાલ વિષ્કંભવાળો છે? અને તેનો પરિક્ષેપ કેટલો છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રીએ કહ્યું કે હે ગૌતમ ! તેનો સમચક્રવાલ વિષ્કંભ સંખ્યાત લાખ યોજનનો છે, અને તેનો પરિક્ષેપ પણ એટલોજ છે, તેને પૂર્વ વિગેરે ચારે દિશામાં ચાર દરવાજા છે. તે દરવાજાઓનું પરસ્પરનું અંતર ૧ એક લાખ યોજનનું છે, અહીયાં ચંદ્ર સૂર્ય વિગેરે જ્યોતિષ્ક દેવો સંખ્યાત છે. 'अट्ठो वि तहेव जहेव खोदोदगस्स नवरं सुमणस

जहेव खोदोदस्स नवरिं सुमण-सोमणसा एत्थ दो देवा महड्ढिया' अर्थोऽपि नामान्वर्थचिन्तनं तथैव क्षोदोदस्य क्षोदोदवत् नवरं सुमनः सौमनसौ रुचकसमुद्रे द्वौ महर्द्धिकौ० यावत्पल्योपमस्थितिकौ देवौ परिवसतः अन्यत् क्षोदोदवत् । 'तहेव रुयगाओ आढत्तं असंखेज्जं विक्खंभा परिक्खेवो-दारा-दारंतरं च जोइसं च सव्वं असंखेज्जं भाणियव्वं' तथैव रुचकद्वीपादारभ्य सर्वत्र द्वीपे समुद्रे चक्रवाल विष्कम्भोऽसंख्येयः, तथा-परिक्षेपोऽपि, द्वाराणि विजयादीनि-द्वाराणां परस्परमन्तरं चाऽसंख्येयम् ज्योतिष्कादिकं चाऽसंख्येयम् । रुचकात्पूर्ववर्त्तिनां संख्येयमिति निष्कर्षः । 'रुयगोदण्णं समुद्दं रुयगवरेणं दीवे वट्टे' रुचकोदकं खलु समुद्रं रुचकवरो नाम द्वीपो वृत्तो वलयाकारसंस्थितः सर्वतः संपरिक्षिप्य तिष्ठति

सोमणसा एत्थ दो देवा महड्ढिया तहेव' इस प्रकार का इसका जो नाम हुआ है उस का कारण जैसा क्षोदोदकसमुद्र के प्रकरण में कहा गया है वैसा ही जानना चाहिये इस रुचकसमुद्र में सुमन और सौमनस नामके दो देव रहते हैं ये महर्द्धिक आदि विशेषणों वाले हैं और यावत् इनकी एक पल्योपम की स्थिति है । 'रुयगाओ आढत्तं असंखेज्जं विक्खंभा परिक्खेवो, दारा, दारंतरं च जोइसं च सव्वं असंखेज्जं भाणियव्वं' रुचकद्वीप से लेकर और सब द्वीप में एवं समुद्र में चक्रवाल विष्कम्भ असंख्यात योजन का है तथा परिक्षेप भी इतना ही है सब में विजयादि द्वार हैं द्वारों का परस्पर में अन्तर असंख्यात योजनों का है० ज्योतिष्क भी यहां असंख्यात हैं । तथा रुचक तक सब संख्यात हैं । 'रुयगोयण्णं समुद्दं रुयगवरं णं दीवे वट्टे' रुचकोदक समुद्र को रुचक वर नामका द्वीप चारों ओर से वेढे

सौमणसा एत्थ दो देवा महड्ढिया' આ પ્રમાણેનું જે આનું નામ થયેલ છે, તેનું કારણ જેમ ક્ષોદોદક સમુદ્રના પ્રકરણમાં કહેવામાં આવેલ છે. એ જ પ્રમાણેનું સઘળું કથન સમજી લેવું. આ રૂચક સમુદ્રમાં સુમન અને સૌમનસ નામના બે દેવો નિવાસ કરે છે અને તેઓ મહર્દ્ધિક વિગેરે વિશેષણો વાળા અને યાવત્ તેમની સ્થિતિ એક પલ્યોપમની છે, 'रुयगाओ आढत्तं असंखेज्जं विक्खंभ परिक्खेवो, दारा, दारंतरं च जोइसं च सव्वं असंखेज्जं भाणियव्वं' રૂચક દ્વીપથી લઈને બીજા બધા દ્વીપોમાં અને સમુદ્રોમાં ચક્રવાલ વિષ્કંભ અસંખ્યાત યોજનનો છે. તથા તેનો પરિક્ષેપ પણ એટલોજ છે. બધા દ્વીપોમાં વિજ્યાદિ દ્વારો છે, અને દ્વારોનું પરસ્પરનું અંતર અસંખ્યાત યોજનનું છે. 'रुयगोयण्णं समुद्दं रुयगवरं णं दीवे बट्टे' રૂચકોદક સમુદ્રને રૂચક વર નામના દ્વીપે ચારે બાજુથી ઘેરેલ છે, આ દ્વીપ ગોળ છે. તેનો આકાર ગોળ

इत्यादि क्षोदोदवत् 'रुयगवरभद्द रुयगवरमहाभद्दा एत्थ दो देवा' रुचकवरभद्र-रुचकवरमहाभद्रौ द्वौ देवावत्र महर्द्धिकौ यावत्पल्योपमस्थितिकौ यथाक्रमं पूर्वार्धपरार्धाधिपतीवसतः। 'रुयगवरोदे रुयगवररुयगवरमहावरा एत्थ दो देवा महड्डिया' रुचकोदकं समुद्रं रुचकवरो नाम द्वीपो वृत्तो वलयाकारसंस्थानेन संस्थितः सर्वतः समन्तात् संपरिक्षिप्य तिष्ठति इत्यादि सर्वं निरुप्य रुचकवरोदे समुद्रे रुचकवररुचकमहावरौ द्वौ देवावत्र महर्द्धिकौ यात्पल्योपमस्थितिमन्तौ परिवसतः। 'रुयगवरावभासे दीवे-रुयगवरावभासभद्द-रुयगवरावभासमहाभद्दा एत्थ दो देवा महड्डिया' रुचकवरोदं समुद्रं रुचकवरावभासनामद्वीपो वृत्तो यावत् संपरिक्षिप्य तिष्ठ-

हुए है यह द्वीप गोल तथा वलय के जैसे आकार वाला है इत्यादि सब कथन क्षोदोदक द्वीप के जैसा ही जानना चाहिये 'रुयगवर भद्द रुयगवरमहाभद्दा एत्थ दो देवा' यहां पर रुचकवरभद्र और रुचकवरमहाभद्र नामके दो देव रहते हैं। ये महर्द्धिक आदि विशेषणों वाले हैं एवं यावत् एक पल्योपम की स्थिति वाले हैं। इन में एक पूर्वार्ध का अधिपति है और दूसरा अपरार्ध का अधिपति है 'रुयगवरोदे रुयगवर रुयगवर महावरा एत्थ दो देवा महड्डिया' रुचकवर समुद्र को चारों ओर से वेढे हुए रुचकवर नामका द्वीप है यह गोल है और वलय के जैसे आकार वाला है इत्यादि रूप से सब कथन करके इस रुचकवरोद समुद्र में रुचकवर और रुचकवर महावर नामके दो देव रहते हैं। ये महर्द्धिक आदि विशेषणो वाले एवं यावत् एक पल्योपम की स्थिति वाले हैं। 'रुयगवरावभासे दीवे रुयगवरावभास भद्द रुयगवरावभास महाभद्दा एत्थ दो देवा महड्डिया' रुचकवरोद समुद्र को चारों ओर से

વલયના જેવો છે. વિગેરે તમામ કથન ક્ષોદોદક દ્વીપના કથન પ્રમાણેજ છે. 'रुयगवरभद्द रुयगवरमहाभद्दा एत्थ दो देवा' અહીયાં રૂચકવર ભદ્ર અને રૂચકવર મહાભદ્ર એ નામવાળા બે દેવો નિવાસ કરે છે. એ દેવો મહર્દ્ધિક વિગેરે વિશેષણો વાળા છે. એવં યાવત્ એક પલ્યોપમની સ્થિતિવાળા છે. તેમાં એક પૂર્વાર્ધના અધિપતિ છે, અને બીજા અપરાર્ધના અધિપતિ છે. 'रुयगवरोदे रुयगवर रुयगमहावरा एत्थ दो देवा महड्ढिया' રૂચકવર સમુદ્રને ચારે બાજુએથી ઘેરીને રૂચકવર એ નામનો દ્વીપ આવેલ છે. એ દ્વીપ ગોળ છે. અને ગોળ વલયના આકાર જેવો તેનો આકાર છે. વિગેરે પ્રકારથી તમામ કથન કરીને આ રૂચકવરોદ સમુદ્રમાં રૂચકવર અને રૂચક મહાવર એ નામોવાળા બે દેવો રહે છે. તે દેવો મહર્દ્ધિક વિગેરે વિશેષણો વાળા છે. એવં યાવત્ એક પલ્યોપમની સ્થિતિવાળા છે. 'रुयगवरावभासे दीवे रुयगवरावभासभद्दरुयग

तीत्यादि निरूप्याऽत्र रुचकवरावभासभद्र रुचकवरावभासमहाभद्रौ द्वौ देवौ महर्द्धिकौ यावत्परिवसतः। 'रुयगवरावभासं दीवं रुयगवरावभासे समुद्दे रुयगवरावभासवर-रुयगवरावभासमहावरा एत्थ दो देवा' रुचकवरावभासं द्वीपं सर्वतः संपरिवेष्टय रुचकवरावभासः समुद्रः वृत्तो वलयाकारसंस्थानसंस्थितः सन् तिष्ठति क्षोदोदसमुद्रवत् नवरं-रुचकवरावभास० वररुचकवरावभासमहावरनामानौ द्वौ

घेर कर रुचकवरावभास नामका द्वीप व्यवस्थित है यह वृत्त है और गोल वलयाकार के जैसे संस्थान वाला है इत्यादि विषय का निरूपण करके यहां रुचकवरावभास भद्र और रुचकवरावभास महाभद्र नाम के दो देव रहते हैं ये महर्द्धिक आदि विशेषणों वाले हैं एवं यावत् एक पल्योपम की स्थिति वाले हैं 'रुयगवरावभासं दीवं रुयगवराभासे समुद्दे' रुचकवरावभासद्वीप को चारों ओर से वेष्टित करके रहा हुआ रुचकवराभासनाम का समुद्र है यह समुद्र गोल है और गोल वलयाकार के जैसे संस्थान वाला है इसका सब वर्णन क्षोदोदग समुद्र के जैसा ही है यहां पर 'रुयगवरावभासवररुयगवरावभास महावरा एत्थ' रुचकवरावभासवर और रुचकवरावभास महावर इस नाम के दो देव रहते है। ये महर्द्धिक आदि विशेषणों वाले हैं और यावत् एक पल्योपम की इनकी स्थिति है यहां तक का प्रकरण अन्यत्र गाथा द्वारा संगृहीत

वरावभासमहाभद्दा एत्थ दो देवा महड्ढिया' રૂચકવરોદ સમુદ્રને ચારે બાજુથી ઘેરીને રૂચકવરાવભાસ નામનો દ્વીપ આવેલ છે. આ દ્વીપ વૃત્ત-નામ ગોળ છે, અને તેનો આકાર ગોળ વલયના જેવા સંસ્થાન વાળો છે. વિગેરે વિષયનું કરીને આ દ્વીપમાં રૂચકવરાવભાસ ભદ્ર અને રૂચકવરાવભાસ મહા ભદ્ર નામવાળા બે દેવો નિવાસ કરે છે, તે દેવો મહર્દ્ધિક વિગેરે વિશેષણો વાળા છે, અને યાવત્ તેઓ એક પલ્યોપમની સ્થિતિવાળા છે. 'रुयगवरावभासं दीवं रुयगवरावभासे समुद्दे' રૂચકવરાવભાસ દ્વીપને ચારે બાજુથી વીંટીને રહેલ રૂચકવરાવભાસ નામનો સમુદ્ર આવેલ છે. આ સમુદ્ર ગોળ છે, અને ગોળવલયનો જેવો આકાર હોય છે તેવા આકારવાળો છે. આ સમુદ્ર સંબંધી તમામ વર્ણન ક્ષોદોદક સમુદ્રના વર્ણન પ્રમાણે છે. આ સમુદ્રમાં 'रुयगवरावभासवर रुयगवरावभास महावरा एत्थ दो देवा महिड्ढिया' રૂચકવરાવભાસવર અને રૂચકવરાવભાસ મહાવર એ નામવાળા બે દેવો નિવાસ કરે છે. એ દેવો મહર્દ્ધિક વિગેરે વિશેષણો વાળા છે, અને યાવત્ તેમની સ્થિતિ એક પલ્યોપમની છે. આ કથન સુધીનું તમામ પ્રકરણ અન્યત્ર ગાથા દ્વારા સંગ્રહીત કરીને આ

महर्द्धिकौ यावत् परिवसतः । एतदन्तरेकं प्रकरणम् उक्तञ्च—

"जंबूदीवे लवणे धायइ कालोय पुक्खरे वरुणे ।
खीर घय खोद नंदी, अरुणवरे कुंडले रुयगे ॥१॥

छाया—जम्बूद्वीपो लवणो धातकी कालोदः पुष्करो वरुणः ।
क्षीर घृत क्षोद नन्दी, अरुणवरः कुण्डलो रुचकः ॥१॥

अतः परं—शंखध्वजकलशश्रीवत्सादिशुभनामानः सर्वेऽपि द्वीपसमुद्रा त्रि-

---

करके इस प्रकार से लिखा गया है—

'जंबूदीवे लवणे, धायइकालोय पुक्खरे वरुणे०,
खीरघय खोयनंदी अरुणवरे कुंडले रुयगे' ॥१॥

तात्पर्य यही है कि पहिला जम्बूद्वीप है इसको घेरे हुए लवणसमुद्र है लवण को घेरे हुए धातकी खण्ड है, धातकीखण्ड को घेरे हुए कालोद समुद्र है कालोदसमुद्र को चारों ओर से घेरे हुए पुष्करवरद्वीप है० पुष्करवरद्वीप को चारों ओर से घेरे हुए वरुणसमुद्र है वरुणसमुद्र को घेरे हुए क्षीरवरद्वीप है क्षीरवरद्वीप को घेरे हुए घृतोदधिसमुद्र है—घृतोदधि को घेरे हुए क्षोदोदकद्वीप है क्षोदोदकद्वीप को घेरे हुए नंदीश्वरद्वीप है इत्यादि रूप से रुचक तक यह कथन जानना चाहिये । 'अरुणसमुद्र से लेकर त्रि प्रत्यवतार हुआ है इन द्वीप समुद्रों के बाद लोक में जो शङ्ख, ध्वज, कलश श्रीवत्स आदि शुभ नाम हैं

પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે.

'जंबू दीवे, लवणे धायइ, कालोय, पुक्खरे वरुणे० ।
खीर घयखोयनंदी अरुणवरे कुंडले रुयगे ॥ १ ॥

આનું તાત્પર્ય એજ છે કે—પહેલા જંબૂદ્વીપ છે, તેને ઘેરીને લવણ સમુદ્ર આવેલ છે, લવણુ સમુદ્રને ચારે બાજુથી ઘેરીને ધાતકીખંડ આવેલ છે. ધાતકીખંડને ચારે બાજુએ ઘેરીને કાલોદ સમુદ્ર આવેલ છે. કાલોદ સમુદ્રને ચારે બાજુથી ઘેરીને પુષ્કરવર નામના દ્વીપ આવેલ છે, પુષ્કરવર દ્વીપને ચારે બાજુથી ઘેરીને વરૂણુસમુદ્ર આવેલ છે. વરૂણુસમુદ્રને ઘેરીને ક્ષીરવર દ્વીપ આવેલ છે. ક્ષીરવર દ્વીપને ઘેરીને ઘૃતોદધિ સમુદ્ર આવેલ છે. ઘૃતોદધિસમુદ્રને ઘેરીને ક્ષોદોદક દ્વીપ આવેલ છે. ક્ષોદોદક દ્વીપને ઘેરીને નંદીશ્વર દ્વીપ આવેલ છે. વિગેરે પ્રકારથી રૂચક દ્વીપ સુધીઆ કથન કહી લેવું જોઈએ. અરૂણુ સમુદ્રથી લઈને ત્રિપ્રત્યવતાર થયેલ છે. આ સઘળા દ્વીપ અને સમુદ્રોના પછી લોકમાં જે શંખ, ધ્વજા, કલશ; શ્રીવત્સ, વિગેરે શુભ નામો છે. એ નામોવાળા દ્વીપો

प्रत्यवतारा: । अपान्तराले च-भुजगवरः कुशवरः क्रौंचवरः । तथा यानि हारा-ऽर्धहारादीनि-आभरणनामकानि, आजिनादीनि वस्तुनामानि, गन्धनामानि, कोष्ठादीनि, उत्पलनामानि-जलरुह-चन्द्रोद्योतनामानि वृक्षनामानि तिलका-दीनि, च यानि पृथिव्याः-'पुढवी सक्करा वालुया, उउवलेसिला य लोणूसे' इत्यादि षट्त्रिंशद्भेदभिन्नायाः नवनिधीनां चतुर्दशरत्नानां चक्रवर्त्ति संबन्धिनां वर्षधरपर्वतानां क्षुल्लहिमवदादीनां, पद्ममहापद्महृदानां, गंगादि महानदीनामन्तर-नदीनां च विजयादि-कच्छादि. द्वात्रिंशद्वक्षस्कारपर्वतानां माल्यवदादि कल्पानां सौधर्मादीनां द्वादशानाम्, शक्रेन्द्रदशकानां देवकुरुत्तरकुरूणां मन्दरस्य मेरोः,

---

उन नामों वाले द्वीप और समुद्र हैं ये सब त्रिप्रत्यवतार वाले हैं। अपान्तराल में भुजगवर कुशवर और क्रौञ्चवर ये हैं। तथा-जितने भी हार-अर्धहार आदि शुभ नाम वाले आभरणों के नाम हैं, अजिन आदि जितने भी वस्तु नाम है, कोष्ठ आदि जितने भी गन्ध द्रव्यों के नाम हैं, जलरुह, चन्द्रोद्योत आदि जितने भी कमल नाम है तिलक आदि जितने भी वृक्षनाम हैं, पृथिवी शर्करा, वालुका, उप्पल, शिला, लोणूस आदि जितने भी ३६ पृथिवी के नाम हैं, नौ निधियों के एवं चौदह रत्नों के क्षुल्लहिमवदादिक वर्षधर पर्वतों के पद्म महापद्म आदि ह्रदों के, गंगा सिन्धु आदि महानदियों के अन्तर नदियों के ३२ कच्छादिक विजयों के, माल्यवान् आदि वक्षस्कार पर्वतोंके, सौधर्म आदि १२ कुलों के शक्र आदि दश इन्द्रो के देव कुरु और उत्तरकुरु के सुमेरु पर्वत के शक्रादि सम्बन्धी आवासपर्वतों के मेरु प्रत्यासन्न

અને સમુદ્રો આવેલા છે. આ બધા દ્વીપો અને સમુદ્રો ત્રિપ્રત્યતાર વાળા છે. તેના અપાન્તરાલમાં ભુજગવર કુશવર અને ક્રૌંચવર છે. તથા જે કોઇ હાર અર્ધહાર વિગેરે શુભ નામ વાળા આભૂષણોના નામો છે. અજીન વિગેરે જે કોઇ વસ્તુના નામો છે. કોષ્ટ વિગેરે જેટલા ગંધ દ્રવ્યોના નામો છે. જલરૂહ, ચંદ્રોદ્યોત વિગેરે પ્રકારના જેટલા કમળોના નામો છે, તિલક વિગેરે જેટલા વૃક્ષોનાનામો છે. પૃથિવી, શર્કરા, વાલુકા, ઉપલ, શિલા, લોણુંસ, વિગેરે પ્રકારથી ૩૬ છત્રીસ પૃથ્વીના નામો છે. તથા નવ નિધિયોના અને ચૌદ રત્નોના ક્ષુલ્લહિમવંત વિગેરે વર્ષધર પર્વતોના પદ્મ, મહાપદ્મ, વિગેરે હ્રદોના ગંગા સિંધુ વિગેરે મહા નદીયોના તથા તેની અંતર નદિયોના ૩૨ બત્રીસ પ્રકારના કચ્છ વિગેરે વિજયોના માલ્યવાન્ વિગેરે વક્ષસ્કાર પર્વતોના, સૌધર્મ વિગેરે ૧૨ કુળોના શક્ર વિગેરે ૧૦ ઇન્દ્રોના દેવકુરૂ અને ઉત્તરકુરૂના, સુમેરૂપર્વતના શક્ર વિગેરે સંબંધી આવાસ પર્વતોના, મેરૂ પ્રત્યાસન્ન ભવનપતિ વિગેરેના

आवासानां शक्रादि सम्बधिनां मेरुप्रत्यासन्न भवनपत्यादि सम्बन्धिनां च कूटानां नक्षत्राणां कृत्तिकादीनामष्टाविंशतेः, चन्द्राणां सूर्याणां च नामानि सर्वाण्यपि द्वीपसमुद्रेषु त्रिप्रत्यवताराणि वक्तव्यानि तदाह-'हारदीवे' इत्यादि । एवञ्च-हारो द्वीपः हारोदः समुद्रः, हारवरो द्वीपो-हारवरः समुद्रः, हारवरावभासो द्वीपो-

---

भवन पति आदि के कूटों के क्षुल्लहिमवदादि सम्बन्धी कूटों के, कृत्तिकादि २८ नक्षत्रों के चन्द्रों के, एवं सूर्यों के जितने भी नाम हैं उन नामों वाले द्वीप और समुद्र है ये सब त्रि प्रत्यवतार वाले हैं । यही बात सूत्रकार अब दिखलाते है-'हारद्वीप हारोदसमुद्र, हारवरद्वीप, हारवरसमुद्र, हारवरावभासद्वीप हारवरावभाससमुद्र' इन प्रत्यवतारों के सम्बन्ध में जैसी वक्तव्यता पहिले कही गई है वैसी ही कह लेनी चाहिये अर्थात् रुचकवरावभास समुद्र को चारों ओर से घेरे हुए हारद्वीप है इस हार द्वीप में 'हारभद्द हारमहाभद्दा एत्थ०' हारभद्र और हारमहाभद्र नामके दो देव रहते हैं ये पूर्वोक्त महर्द्धिक आदि विशेषणों वाले हैं और यावत् एक पल्योपम की इनकी स्थिति है हारद्वीप को चारों ओर से घेरे हुए हारोदसमुद्र है० इसकी वक्तव्यता पूर्व के ही जैसी है इस हारसमुद्र में 'हारवर हारवर महावरा एत्थ दो देवा महड्ढिया' हारवर और हारवर महावर ये दो देव रहते हैं

કૂટોના ક્ષુલ્લ હિમવંત વિગેરે સંબંધી કૂટોના કૃત્તિકા વિગેરે ૨૮ અઠ્યાવીસ નક્ષત્રોના ચંદ્રોના અને સૂર્યોના જેટલા નામો છે. એ નામો વાળા દ્વીપો અને સમુદ્રો છે. એ બધા દ્વીપો અને સમુદ્રો ત્રિપ્રત્યવતાર વાળા છે. એજ વાત હવે સૂત્રકાર નીચે પ્રમાણે બતાવે છે.-હાર નામનો દ્વીપ અને હારોદસમુદ્ર, હારવર દ્વીપ અને હારવર નામનો સમુદ્ર. હારવરાવભાસ એ નામનો દ્વીપ અને હારવરાવભાસ એ નામનો સમુદ્ર આ પ્રત્યવતારોના સંબંધમાં જે પ્રમાણેનું કથન પહેલાં કહેવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણેનું સઘળું કથન કહી લેવું જોઈએ. અર્થાત્ રૂચકવરાવભાસ સમુદ્રને ચારે તરફથી ઘેરી હાર નામનો દ્વીપ આવેલ છે. આ હાર દ્વીપમાં 'हारभद्द हारमहाभद्दा एत्थ दो देवा महिड्ढिया' હારભદ્ર અને હાર મહાભદ્ર એ નામના બે દેવો રહે છે. એ દેવો પહેલા કહ્યા પ્રમાણે મહર્દ્ધિક વિગેરે વિશેષણો વાળા છે. અને યાવત્ એક પલ્યોપમની તેઓની સ્થિતિ છે. હારદ્વીપને ચારે બાજુથી ઘેરીને હારોદ નામનો સમુદ્ર આવેલ છે આ સંબંધી કથન પહેલાના કથન પ્રમાણે જ છે. આ હારોદસમુદ્રમાં 'हारवर हारवर महावरा एत्थ दो देवा महिड्ढिया' હારવર અને

हारवरावभासः समुद्रः, प्रत्यवताराणामेषां पूर्ववदूक्तव्यता-नवरम्-"हारदीवे हारभद्द-हारमहाभद्दा-एत्थ०' रुचकवरावभासं समुद्रं हारद्वीपो वृत्तो वलयाकार०सर्वतः समन्तात् संपरिक्षिप्य तिष्ठतीति पूर्ववत् हारभद्र-हारमहाभद्रौ द्वौ देवौ महर्द्धिकौ अत्र यावत्तिष्ठतः परिवसतः। 'हारसमुद्दे हारवरहारवरमहावरा एत्थ दो देवा-महड्ढिया' समुद्रवक्तव्यता पूर्ववत्, 'केवलं हारवर हारवरममहावरौ द्वावत्रमहर्द्धिकौ यावत्पल्योपमस्थितिकौ परिवसतः 'हारवरोदे हारवरभद्द हारवर महाभद्दा एत्थ दो देवा महड्ढिया' हारवरोदे द्वीपे हारभद्र-हावरमहाभद्रौ महर्द्धिकौ यावत्-पल्योपमस्थितिकौ परिवसतः। 'हारवरोए समुद्दे हारवरहारवरमहावरा एत्थ०' हारवरोदे-नाम समुद्रे हारवरहारवरमहावरौ महर्द्धिकौ यावत्पल्योपमस्थितिकौ परिवसतः। 'हारवरावभासे दीवे हारवरावभासभद्द हारवरावभासमहाभद्दा एत्थ दो देवा०' हारवरावभासद्वीपे हारवरावभासभद्र-हारवरावभासमहाभद्रौ महर्द्धिकौ यावत् पल्यो-

---

इनकी स्थिति एक पल्योपम की है और ये महर्द्धिक आदि विशेषणों वाले हैं। हारोदसमुद्र को घेरे हुए हारवरद्वीप है इस द्वीप में हारवर-भद्र और हारवर महाभद्र ये दो देव रहते हैं हारवरद्वीप को घेरे हुए हारवरसमुद्र है इसमें हारवर और हारवर महावर नामके दो देव रहते हैं 'महिड्ढिया' ये महर्द्धिक आदि विशेषणों वाले हैं और यावत् एक पल्योपम की स्थिति वाले हैं हारवरसमुद्र को घेरे हुए हारवरावभास द्वीप है० इस में हारवरावभास भद्र और हारवराव-भासमहाभद्र ये दो देव रहते हैं हारवरावभास द्वीप को चारों ओर से

હારવર મહાવર એ નામના બે દેવો રહે છે. તેમની સ્થિતિ એક પલ્યોપમની છે. અને એ મહર્દ્ધિક વિગેરે વિશેષણો વાળા છે. હારોદસમુદ્રને ઘેરીને હારવર એ નામ વાળો દ્વીપ આવેલ છે. આ દ્વીપમાં હારવરભદ્ર અને હારવર મહાભદ્ર એ નામના બે દેવો નિવાસ કરે છે. હારવરદ્વીપને ઘેરીને હારવર નામનો સમુદ્ર આવેલ છે. તેમાં હારવરઅને હારવર મહાવર એ નામ વાળા બે દેવો રહે છે. 'महिड्ढिया' એ દેવો મહર્દ્ધિક વિગેરે વિશેષણો વાળા છે. અને યાવત્ તેમની સ્થિતિ એક પલ્યોપમની છે. હારવરસમુદ્રને ઘેરીને હારવરાવભાસ નામનો દ્વીપ આવેલ છે. આ દ્વીપમાં હારવરાવભાસ ભદ્ર અને હારવરાવભાસ મહાભદ્ર એ નામો વાળા બે દેવો રહે છે. તેઓ પણ મહર્દ્ધિક વિગેરે વિશેષણોવાળા છે. હારવરાવભાસદ્વીપને ચારે બાજુઓથી ઘેરીને હારવરાવભાસ એ નામ વાળો સમુદ્ર આવેલ છે. આ સમુદ્રમાં હારવરાવભાસવર અને હારવરાવભાસ

पमौ देवौ परिवसतः। 'हारवरावभासोए समुद्दे हारवरावभासवर-हारवरावभासमहावरा एत्थ० हारवरावभाससमुद्रे हारवरावभासवरहारवरावभासमहावरौ यावत्पल्योपमस्थितिकौ महर्द्धिकौ परिवसतः। 'एवं सव्वेवि तिपडोयारा णेयव्वा जाव' एवं सर्वेऽपि त्रिप्रत्यवतारा नेतव्याः द्वीप समुद्रादयः यावत्। अग्रेऽपि त्रिप्रत्यवताराः- अर्धहारो नाम द्वीपोऽर्धहारो नामा समुद्रः, अर्धहारवरो द्वीपोऽर्धहारवरः समुद्रः, अर्द्धहारवरावभासो द्वीपः समुद्रश्च, कनकावलिद्वीपः समुद्रश्च, कनकावलिवरो द्वीपः समुद्रश्च कनकावलिवरावभासो द्वीपः समुद्रोऽपि। रत्नावलिद्वीपः समुद्रश्च। रत्नावलिवरो द्वीपः समुद्रश्च, रत्नावलिवरावमभासो द्वीपः समुद्रश्च, मुक्तावली द्वीपः समुद्रश्च। मुक्तावलिवरो द्वीपः समुद्रश्च, मुक्तावलिवरावभासो द्वीपःसमुद्रश्च

घेरे हुए हारवरावभास समुद्र है इस में हारवरावभासवर और हारवरावभास महावर ये दो देव रहते हैं 'एवं सव्वेवि ति पडोयारा णेतव्वा जाव सूरवरोभासोए समुद्दे, दीवेसु भद्दनामा वरनामा होंति उदहीसु' इसी तरह से समस्त द्वीप और समुद्र त्रि प्रत्यवतार वाले जानना चाहिये-यावत् सूर्यवरावभास समुद्र तक समजलेवें। आभरणों के नाम से द्वीप समुद्र इस प्रकार से हैं-जैसे-अर्धहारद्वीप, अर्धहारसमुद्र, अर्धहारवरद्वीप, अर्धहारवरसमुद्र, अर्धहारवरावभासद्वीप, और अर्धहारवरावभाससमुद्र, कनकावलिद्वीप, कनकावलिसमुद्र, कनकावलिवरद्वीप, कनकावलिवरसमुद्र, कनकावलिवरावभासद्वीप, कनकावलिवरावभाससमुद्र, मुक्तावलीद्वीप मुक्तावलीसमुद्र मुक्तावलीवरद्वीप, मुक्तावलीवरसमुद्र, मुक्तावलीवरावभासद्वीप और मुक्तावलीवरावभाससमुद्र

મહાવર એ નામ વાળા બે દેવો રહે છે, 'एवं सव्वे वि तिपडोयारा णेयव्वा जाव सूरवरोभासोए समुद्दे दीवेसु भद्दनामा वरनामा होंति उदहीसु' એજ પ્રમાણે સઘળા દ્વીપો અને સઘળા સમુદ્રો ત્રિપ્રત્યવતાર વાળા સમજવા જોઇએ યાવત્ સૂર્યવરાવભાસસમુદ્ર પર્યન્ત સમજવું. આભૂષણોના નામથી દ્વીપો અને સમુદ્રો આ પ્રમાણે છે. જેમ કે-અર્ધહારદ્વીપ અને અર્ધહારસમુદ્ર, અર્ધહારવરદ્વીપ અને અર્ધહારવરસમુદ્ર, અર્ધહારવરાવભાસદ્વીપ અને અર્ધહારવરાવભાસસમુદ્ર કનકાવલીદ્વીપ અને કનકાવલી સમુદ્ર કનકાવલીવરદ્વીપ અને કનકાવલીવરસમુદ્ર. કનકાવલીવરાવભાસદ્વીપ અને કનકાવલીવરાવભાસ સમુદ્ર. મુક્તાવલીદ્વીપ અને મુક્તાવલીસમુદ્ર, મુક્તાવલીવરદ્વીપ, મુક્તાવલીવરસમુદ્ર, મુક્તાવલીવરાવભાસદ્વીપ, અને મુક્તાવલીવરાવભાસસમુદ્ર વસ્તુઓના નામથી દ્વીપ અને સમુદ્રોના નામો

(ते आभरण नामानः) वस्तुनामचिन्तायामपि-आजिनो द्वीपः समुद्रश्च अजिनवरो द्वीपः समुद्रश्च, अजिनवरावभासो द्वीप समुद्रश्च एतद्द्वीपसमुद्रेषु देवनामानि-अर्धहारद्वीपे-अर्द्धहारभद्राऽर्धहारमहाभद्रौ, एतत्समुद्रे-अर्धहारवरार्धहार महावरौ, अर्धहारवरे द्वीपे-अर्द्धहारवरभद्रार्धहारवरमहाभद्रौ, अर्धहारवरे समुद्रेऽर्धहारवरार्धहारवरमहावरौ, अर्धहारावभासेद्वीपेऽर्धहारवरावभासभद्राऽर्धहारवरावभासमहाभद्रौ समुद्रे तु अर्धहारवरावभासवरार्धहारवरावभासमहावरौ। कनकावलिद्वीपे-कनकावलिभद्र-कनकावलिमहाभद्रौ, समुद्रे तु-कनकावलिवरकनकावलिमहावरौ-कनकावलिवरे द्वीपे कनकावलिवरभद्रकनकावलिवरमहाभद्रौ, समुद्रे-कनकावलिवर-

वस्तुनाम से द्वीपसमुद्र इस प्रकार से हैं-आजिनद्वीप आजिनसमुद्र आजिनवरद्वीप आजिनवरसमुद्र, आजिनवरावभासद्वीप और आजिनवरावभाससमुद्र इत्यादि अर्धहारद्वीप में अर्धहारभद्र और अर्धहारमहाभद्र ये दो देव रहते हैं अर्धहारवरद्वीप में अर्धहारवरभद्र और अर्धहारवरमहाभद्र ये दो देव रहते हैं। अर्धहारवर समुद्र में अर्धहारवर और अर्धहारमहावर ये दो देव रहते हैं अर्धहारावरावभासद्वीप में अर्धहारवरावभासभद्र और अर्धहारवरावभास महाभद्र ये दो देव रहते हैं अर्धहारवरावभाससमुद्र में अर्धहारावभासवर और अर्धहारावभास महावर ये दो देव रहते हैं। कनकावलिद्वीप में कनिकावलिभद्र और कनकावलि महाभद्र ये दो देव रहते हैं कनकावलिसमुद्र में कनकावलिवर और कनिकावलिमहावर ये दो देव रहते

આ પ્રમાણે છે.-આજીન દ્વીપ અને આજીન સમુદ્ર, આજીનવર દ્વીપ અને આજીનવર સમુદ્ર, આજીનવરાવભાસ દ્વીપ અને આજીનવરાવભાસ સમુદ્ર વિગેરે અર્ધહારદ્વીપમાં અર્ધહારભદ્ર અને અર્ધહારમહાભદ્ર એ નામ વાળા બે દેવો રહે છે. અર્ધહાર સમુદ્રમાં અર્ધહારવર અને અર્ધહાર મહાવર એ નામ વાળા બે દેવો રહે છે. અર્ધહારવર દ્વીપમાં અર્ધહારવર ભદ્ર અને અર્ધહાર મહાવર ભદ્ર એ નામ વાળા બે દેવો નિવાસ કરે છે. અર્ધહારવર સમુદ્રમાં અર્ધહારવર અને અર્ધહાર મહાવર એ નામ વાળા બે દેવો રહે છે. અર્ધહારાવભાસ નામના દ્વીપમાં અર્ધહારાવભાસ ભદ્ર અને અર્ધહારાવભાસ મહાભદ્ર એ નામ વાળા બે દેવો રહે છે, અર્ધહારાવભાસ નામના સમુદ્રમાં અર્ધહારાવભાસવર અને અર્ધહારાવભાસ મહાવર એ નામના બે દેવો રહે છે. કનકાવલી દ્વીપમાં કનકાવલી ભદ્ર અને કનકાવલી મહાભદ્ર એ નામ વાળા બે દેવો રહે છે. કનકાવલી સમુદ્રમાં કનકાવલીવર અને કનકાવલિ મહાવર એ બે દેવો રહે છે.

कनकावलिवरमहावरौ, कनकावलिवरावभासे द्वीपे कनकावलिवरावभासभद्रकनका-
वलिवरावभासमहाभद्रौ, समुद्रे कनकावलिवरावभासवरकनकावलिवरावभासमहा-
वरौ, रत्नावलि द्वीपे–रत्नावलिभद्र रत्नावलिमहाभद्रौ, तत् समुद्रे रत्नावलिवर
रत्नावलिमहावरौ, रत्नावलिवरे द्वीपे रत्नावलिवरभद्ररत्नावलिवरमहाभद्रौ, तत्
समुद्रे रत्नावलिवररत्नावलिमहावरौ, रत्नावलिवरावभासे द्वीपे रत्नावलिवराव-
भासभद्ररत्नावलिवरावभासमहाभद्रौ, समुद्रे–रत्नावलिवरावभासवररत्नालिवराव-

---

हैं कनकावलिवरद्वीप में कनकावलिभद्र और कनकावलि महाभद्र ये दो देव रहते हैं कनकावलिवरसमुद्र में कनकावलिवर और कनकावलिवरमहावर ये दो देव रहते हैं कनकावलिवरावभासद्वीप में कनकावलिवरावभासभद्र और कनकावलिवरावभास महाभद्र ये दो देव रहते हैं कनकावलिवरावभाससमुद्र में कनकावलिवरावभासवर और कनकावलिवरावभास महावर ये दो देव रहते हैं रत्नावलिद्वीप में रत्नावलिभद्र और रत्नावलिमहाभद्र ये दो देव रहते हैं, रत्नावलिसमुद्र में रत्नावलिवर और रत्नावलिमहावर ये दो देव रहते हैं, रत्नावलिवरद्वीप में रत्नावलिवरभद्र और रत्नावलिमहाभद्र ये दो देव रहते हैं रत्नावलिवरसमुद्र में रत्नावलिवरवर और रत्नावलिवरमहावर ये दो देव रहते हैं रत्नावलिवरावभासद्वीप में रत्नावलिवरावभासभद्र और रत्नावलिवरावभास महाभद्र ये दो देव रहते हैं रत्नावलिवरावभाससमुद्र में रत्नावलिवरावभासवर और रत्नावलिवराव-

---

કનકાવલિવર દ્વીપમાં કનકાવલિભદ્ર અને કનકાવલિ મહાભદ્ર એ નામનાં બે દેવો રહે છે, કનકાવલિવર સમુદ્રમાં કનકાવલિવર અને કનકાવલિવર મહાવર એ નામ વાળા બે દેવો રહે છે. કનકાવલિવરાવભાસ દ્વીપમાં કનકાવલિવરાવભાસ ભદ્ર અને કનકાવલિવરાવભાસ મહાભદ્ર એ નામના બે દેવો નિવાસ કરે છે. કનકાવલિવરાવભાસ સમુદ્રમાં કનકાવલિવરાવભાસવર અને કનકાવલિવરાવભાસ મહાવર એ નામના બે દેવો રહે છે. રત્નાવલિ દ્વીપમાં રત્નાવલિ ભદ્ર અને રત્નાવલિ મહાભદ્ર એ નામના બે દેવો રહે છે. રત્નાવલિ સમુદ્રમાં રત્નાવલિવર અને રત્નાવલિ મહાવર એ નામ વાળા બે દેવો રહે છે. રત્નાવલિવર દ્વીપમાં રત્નાવલિવર ભદ્ર અને રત્નાવલિવર મહાભદ્ર એ નામ વાળા બે દેવો રહે છે. રત્નાવલિવર સમુદ્રમાં રત્નાવલિવરવર અને રત્નાવલિવર મહાવર એ નામના બે દેવો રહે છે, રત્નવલિવરાવભાસ દ્વીપમાં રત્નાવલિવરાવભાસ ભદ્ર અને રત્નાવલિવરાવભાસ મહાભદ્ર એ નામના બે દેવો રહે છે, રત્નાવલિવરાવભાસ સમુદ્રમાં રત્નાવલિવરાવભાસવર અને રત્નાવલિવરાવભાસ

भासमहावरौ। मुक्तावलिद्वीपे मुक्तवलिभद्र मुक्तावलीमहाभद्रौ समुद्रे–मुक्तावलीवर-मुक्तावलिमहावरौ, मुक्तावलिवरे द्वीपे–मुक्तावलीवरभद्र मुक्तावलीवरमहाभद्रौ, समुद्रे मुक्तावलीवर मुक्तावलीमहावरौ, मुक्तावलिवरावभासे द्वीपे–मुक्तावलिवरावभासभद्र-मुक्तावलिवरावभासमहाभद्रौ, समुद्रे–मुक्तावलीवरावभासवरमुक्तावलीवरावभासमहावरौ। आजिने द्वीपे आजिनभद्राऽऽजिनमहाभद्रौ, समुद्रे–आजिनवराऽऽजिनवर-महावरौ, आजिनवरे द्वीपे आजिनवरभद्राऽऽजिनवरमहावरौ समुद्रे–आजिनवरा-

भासमहावर ये दो देव रहते हैं मुक्तावलिद्वीप में मुक्तावलिभद्र और मुक्तावलिमहाभद्र ये दो देव रहते हैं मुक्तावलिसमुद्र में मुक्तावलिवर और मुक्तावलिमहावर ये दो देव रहते हैं, मुक्तावलिवरद्वीप में मुक्ता-वलिवरभद्र और मुक्तावलिमहाभद्रवर ये दो देव रहते हैं मुक्ता-वलिवरसमुद्र में मुक्तावलिवरवर और मुक्तावलिमहावर ये दो देव रहते हैं मुक्तावलिवरावभासद्वीप में मुक्तावलिवरावभासभद्र और मुक्तावलिवरावभास महाभद्र ये दो देव रहते हैं मुक्तावलिवरावभास समुद्र में मुक्तावलिवरावभासवर और मुक्तावलिवरावभासमहावर ये दो देव रहते हैं आजिनद्वीप में आजिनभद्र और आजिनमहाभद्र ये दो देव रहते हैं आजिनसमुद्र में आजिनवर और आजिनमहावर ये दो देव हैं आजिनवरद्वीप में आजिनवरभद्र और आजिनवरमहाभद्र

મહાવર એ નામના બે દેવો રહે છે. મુક્તાવળી નામના દ્વીપનાં મુક્તાવલિ ભદ્ર અને મુક્તાવલિ મહાભદ્ર એ નામના બે દેવો રહે છે. મુક્તાવલિ સમુદ્રમાં મુક્તાવલિવર અને મુક્તાવલિ મહાવર એ નામના બે દેવો રહે છે. મુક્તાવલિ વરદ્વીપમાં મુક્તાવલિવર ભદ્ર અને મુક્તાવલિવર મહાભદ્ર એ નામના બે દેવો રહે છે. મુક્તાવલિ સમુદ્રમાં મુક્તાવલિવર અને મુક્તાવલિ મહાવર એ નામના બે દેવો નિવાસ કરે છે મુક્તાવલિવર દ્વીપમાં મુક્તાવલિવર ભદ્ર અને મુક્તા-વલિ મહાભદ્ર એ નામના બે દેવો રહે છે મુક્તાવલિવર સમુદ્રમાં મુક્તાવલિ-વરવર અને મુક્તાવલિવર મહાવર એ નામ વાળા બે દેવો રહે છે મુક્તાવલિ-વરાવભાસ દ્વીપમાં મુક્તાવલિવરાવભાસ ભદ્ર અને મુક્તાવલિવરાવભાસ મહાભદ્ર એ નામના બે દેવો રહે છે. મુક્તાવલિવરાવભાસ સમુદ્રમાં મુક્તાવલિવરાવભાસ વર અને મુક્તાવલિવરાવભાસ મહાવર એ નામ વાળા બે દેવો રહે છે. આજીન નામના દ્વીપમાં આજીન ભદ્ર અને આજીન મહાભદ્ર એ નામના બે દેવો રહે છે. આજીન નામના સમુદ્રમાં આજીનવર અને આજીન મહાવર એ નામ વાળા બે દેવો નિવાસ કરે છે. આજીનવર દ્વીપમાં આજીનવર ભદ્ર અને

जिनवरमहावरौ, आजिनवरावभासे द्वीपे आजिनवरावभासभद्राऽऽजिनवरावभासमहाभद्रौ समुद्रे—आजिनवरावभासवराऽऽजिनवरावभासमहावरौ। एवं सर्वत्रापि त्रिः प्रत्यवतारो देवानां नामानि च भावनीयानि, यावत्—सूर्य-१ सूर्यवरः २ सूर्यवरावभासः ३ द्वीपः समुद्रश्च—"सूरवरो भासोए समुद्दे" सूर्यद्वीपे—सूर्यभद्र-सूर्यमहाभद्रौ देवौ, सूर्यसमुद्रे—सूर्यवर सूर्य महावरौ, सूर्यवरे द्वीपे सूर्यवरभद्र सूर्य-

---

ये दो देव रहते हैं आजिनवरसमुद्र में आजिनवरवर और आजिनवरमहावर ये दो देव रहते हैं आजिनवरावभासद्वीप में आजिनवरावभासभद्र और आजिनवरावभासमहाभद्र ये दो देव रहते हैं आजिनवरावभाससमुद्र में आजिनवरावभासवर और आजिनवरावभासमहावर ये दो देव रहते हैं इस तरह से सर्वत्र त्रि प्रत्यवतार और देवों के नाम उद्भावित कर लेना चाहिये द्वीपों के नामके साथ भद्र और महाभद्र शब्द लगाने से एवं समुद्र के नामों के साथ वर शब्द लगाने से उन उन द्वीपों और समुद्रों के देवों के नाम बन जाते हैं यावत् सूर्य जो द्वीप है और सूर्य जो समुद्र है, सूर्यवर जो द्वीप है और सूर्यवर जो समुद्र है, सूर्यवरावभास जो द्वीप है सूर्यवरावभास जो समुद्र है, इनमें क्रमशः सूर्यद्वीप में सूर्यभद्र और सूर्यमहाभद्र ये दो देव रहते हैं, सूर्यसमुद्र में सूर्यवर और सूर्यमहावर ये दो देव रहते है सूर्यवरद्वीप में सूर्यवरभद्र और सूर्यवरमहाभद्र ये दो देव रहते है,

---

આજીનવર મહાભદ્ર એ નામ વાળા બે દેવો રહે છે. આજીનવર સમુદ્રમાં અજીનવર અને આજીનમહાવર એ નામ વાળા બે દેવનિવાસ કરે છે. આજીનવરાવભાસ દ્વીપમાં આજીનવરાવભાસ ભદ્ર અને અજીનવરાવભાસ મહાભદ્ર એ નામના બે દેવો નિવાસ કરે છે. આજીનવરાવભાસ સમુદ્રમાં અજીનવરાવભાસવર અને અજીનવરાવભાસ મહાવર એ નામના બે દેવો રહે છે. આ રીતે બધે ઠેકાણે ત્રિપ્રત્યવતાર અને દેવોના નામો સમજી લેવા જોઈએ દ્વીપોના નામોની સાથે ભદ્ર અને મહાભદ્ર એ શબ્દો જોડવાથી અને સમુદ્રોના નામની સાથે વર અને મહાવર શબ્દલગાવવાથી એ દ્વીપો અને સમુદ્રોના નામો દેવોના નામો બની જાય છે. યાવત્ સૂર્ય નામનો જે દ્વીપ છે. અને સૂર્ય નામનો જે સમુદ્ર છે. તથા સૂર્યવર નામનો જે દ્વીપ છે અને સૂર્યવર નામનો સમુદ્ર છે. સૂર્યવરાવભાસ નામનો જે દ્વીપ છે અને સૂર્યવરાવભાસ એ નામનો જે સમુદ્ર છે. તેમાં ક્રમપૂર્વક સૂર્યદ્વીપમાં સૂર્ય ભદ્ર અને સૂર્ય મહાભદ્ર આ નામ વાળા બે દેવો નિવાસ કરે છે. સૂર્ય સમુદ્રમાં સૂર્યવર અને સૂર્યમહાવર એ નામ વાળા બે દેવો રહે છે. સૂર્યવર દ્વીપમાં સૂર્યવર ભદ્ર અને સૂર્યવરમહાભદ્ર

वरमहाभद्रौ, सूर्यवरे समुद्रे-सूर्यवर सूर्यमहावरौ,-सूर्यवरावभासे द्वीपे, सूर्यवरावभास भद्र सूर्यवरावभासमहाभद्रौ, सूर्यवरावभासे समुद्रे-सूर्यवरावभासवर सूर्यवराव भासमहावरौ द्वौ द्वौ देवौ। 'दीवेसु भद्दनामा वरनामा होंति उदहीसु' द्वीपेषु भद्रनामानौ वरनामानौ-उदधिषु देवौ भवतः। 'जाव पच्छिमभावं च खोदवरादीसु सयंभूरमणपज्जंतेसु' यावत्पश्चिमभावं च परत्वं च क्षोदवरद्वीपादारभ्य स्वयम्भूरमणपर्यन्त द्वीपसमुद्रेषु। 'वावीओ-खोदोदग पडिहत्थाओ' वाप्यो यावद् बिलपंक्तयः क्षोदोदकपरिपूर्णाः वक्तव्याः। 'पव्वयकाय सव्व वइरामया' पर्वतकाश्च सर्वात्मना वज्रमयाः देवदीवे दो देवा महड्डिया देवभद्द देवमहाभद्दा एत्थ०' सूर्यवरावभाससमुद्रात्परं यदस्ति-तदाह-'सूरवरावभासं णं समुद्दं देवो नामं दीवे

सूर्यवरसमुद्र में सूर्यवरवर और सूर्यवर महावर ये दो देव रहते हैं सूर्यवरावभासद्वीप में सूर्यवरावभासभद्र और सूर्यवरावभासमहाभद्र ये दो देव रहते हैं सूर्यवरावभाससमुद्र में सूर्यवरावभासवर और सूर्यवरावभास महावर ये दो देव रहते हैं। 'जाव पच्छिमभावं च खोदवरादिसु सयंभूरमणपज्जंतेसु वावीओ खोओदग पडिहत्थाओ पव्वयकाय सव्ववइरामया' क्षोदवरद्वीप से लेकर स्वयंभूरमण तक के द्वीप और समुद्रों में वापिकाएं हैं यावत् बिलपङ्क्तियां हैं और ये सब क्षोदोदक-इक्षुरस जैसे जल-से भरी हुई हैं' और जितने भी यहां पर्वत हैं वे सब सर्वात्मना वज्रमय हैं। 'देव दीवे दीवे दो देवा महिड्डिया देव भद्द देव महाभद्दा एत्थ०' सूर्यवरावभास समुद्र से आगे जो द्वीप और समुद्र हैं उनके विषय में यह कहा जा रहा है कि इस

એ નામ વાળા બે દેવો રહે છે. સૂર્યવર સમુદ્રમાં સૂર્યવર અને સૂર્યવર મહાવર એ નામના બે દેવો રહે છે. સૂર્યવરાવભાસ નામના દ્વીપમાં સૂર્યવરાવભાસ ભદ્ર અને સૂર્યવરાવભાસ મહાભદ્ર એ નામના બે દેવો રહે છે. સૂર્યવરાવભાસ સમુદ્રમાં સૂર્યવરાવભાસવર અને સૂર્યવરાવભાસ મહાવર એ નામ વાળા બે દેવો રહે છે. 'जाव पच्छिमभावं च खोदवरादिसु सयंभूरमणपज्जंतेसु वावीओ खोओदगपडिहत्थाओ पव्वयकाय सव्व वइरामया' ક્ષોદવર દ્વીપથી લઈને સ્વયંભૂરમણ પર્યન્તના દ્વીપ અને સમુદ્રોમાં વાવો આવેલી છે યાવત્ બિલપંક્તિયો ક્ષોદોદક અર્થાત્ સેલડીના રસ જેવા જલથી ભરેલી છે. અને આ જેટલા અહીંયાં પર્વતો છે એ બધા સર્વરીતે વજ્રમય છે. 'देवदीवे दीवे दो देवा महिड्ढिया देवभद्द देवमहाभद्दा एत्थ०।' સૂર્યવરાવભાસ સમુદ્રની આગળ જે દ્વીપો અને સમુદ્રો છે તેના સંબંધમાં એમ કહેવામાં આવે છે કે-'सूरवरावभासं णं समुद्दं

वट्टे०' सूर्यवरावभासं खलु समुद्रं देववरो नाम द्वीपो वृत्तो वलयाकारसंस्थान-संस्थितः सर्वतः समन्तात् संपरिक्षिप्य तिष्ठति स हि—समचक्रवालसंस्थितः नो विषमचक्रवालसंस्थितः, देवो भदन्त ! द्वीपः कियता चक्रवालविष्कम्भेण परिक्षेपेण च प्रज्ञप्तः ? हे गौतम ! असंख्येययोजनशतसहस्राणि चक्रवालविष्कम्भेण तान्येव परिक्षेपेण च प्रज्ञप्तः, सर्वं पूर्ववत्—वर्णनम् वैशिष्ट्यं देवद्वीपे देवभद्र देवमहाभद्रौ महर्द्धिकौ यावत् पल्योपमस्थितिकौ पविसतः । देवोदः समुद्रो वृत्तो-वलयाकारसंस्थानेन संपरिक्षिप्य देवद्वीपं सर्वतः समन्तात्तिष्ठति पूर्ववत् 'देवोदे

'सूरवरावभासं णं समुद्दं देवो नामं दीवे वट्टे०' सूर्यवरावभाससमुद्र को चारों ओर से घेरे हुए देव नामका द्वीप है यह द्वीप वृत्त है और गोलवलय के जैसे संस्थान वाला है यह द्वीप भी समचक्रवाल वाला है विषमचक्रवाल वाला नहीं है इसके समचक्रवाल का विष्कम्भ असंख्यात लाख योजन का है और परिधि इसकी तीन गुणी अधिक है और सब कथन इस सम्बन्ध में पूर्व के ही जैसा है—यहां देवभद्र और देव महाभद्र नाम के दो देव रहते है ये दोनों महर्द्धिक आदि विशेषणों वाले हैं यावत् एक पल्योपम की इनकी स्थिति है देवद्वीप को देवोद नामका समुद्र चारों ओर से घेरे हुए है यह भी वृत्त–गोल–है और गोल वलय के जैसे संस्थान वाला है इस सम्बन्ध में और सब कथन पहिले के जैसा ही है यहां पर 'देवोदे समुद्दे देववर देवमहावरा दो देवा एत्थ०' इस सूत्र के अनुसार देववर और देव महावर नाम

देवो नामं दीवे वट्टे०' सूर्यवरावभास समुद्रने चारे बाजुथी घेरीने देव એ नाम वाળो द्वीप आवेल छे. आ द्वीप गोળ छे. अने गोળ वलय ना आकार જેવા आकार वाળो छे. आ द्वीप पण समचक्रवाल वाળो छे. विषम चक्रवाल वाળो-नथी. तेनो समचक्रवालनो विष्कंभ असंख्यात लाख योજननो छे. अने तेनी परिधि त्रण गणी वधारे छे. आ शिवाय बाकीनुं तमाम कथन आ विषय संबंधी पહेलां कह्या प्रमाणेनुं छे. आ द्वीपमां देवभद्र अने देव महाभद्र એ नाम वाળा बे देवो रहे छे. आ बन्ने देवो महर्द्धिक विगेरे विशेषणो वाળा छे. यावत् तेઓनी स्थिति એक पल्योपमनी छे, द्वीपने देवोद એ नामवाળा समुद्रे चारे बाजुथी घेरेल छे. आ समुद्र पण वृत्त–गोળ छे. अने गोળ वलयना आकार જेवा आकारवाળो छे. आ विषय संबंधी बाकीनुं तमाम वर्णन पહेला कह्या प्रमाणेनुं छे अहीयां 'देवोदे समुद्दे देववर देव महावरा दो देवा एत्थ०' आ सूत्रना कथन प्रमाणे देववर अने देव महावर

समुद्दे–देववरदेवमहावरा दो देवा एत्थ०' अत्र देवोदे समुद्रे देववर–देवमहावरौ महर्द्धिकौ यावत्पल्योपमकौ द्वौ देवौ परिवसतः । 'जाव सयंभूरमणे दीवे' देवोदं समुद्रं नागो द्वीपो वृत्तो वलयाकारसंस्थानेन सर्वतः समन्तात्संपरिक्षिप्य तिष्ठति अत्र द्वीपे नागभद्रनागमहाभद्रौ देवौ० नागसमुद्रे–नागवरमहावरौ द्वौ देवौ । नागसमुद्रात्परं यक्षद्वीपः तत्र–यक्षभद्र यक्षमहाभद्रौ द्वौ देवौ–ततो यक्ष समुद्र स्तत्र–यक्षवरयक्षमहावरौ । ततः परं भूतद्वीपः भूतभद्रभूतमहाभद्रौ द्वौ देवौ, ततो भूतसमुद्रे भूतवरभूतमहावरौ द्वौ देवौ । ततः परं स्वयंभूरमणो द्वीपः तत्र–स्वय-

---

के दो देव रहते हैं ये दोनों महर्द्धिक आदि विशेषणों वाले हैं और यावत् एक पल्योपम की स्थिति वाले हैं 'जाव सयंभूरमणे दीवे सयंभूरमणभद्द सयंभूरमणमहाभद्दा एत्थ दो देवा महिड्डिया' यावत्–देवोदक समुद्र को नागद्वीप घेरे हुए है० यह द्वीप भी गोल है और गोल वलय के जैसे संस्थान वाला है इस द्वीप में नागभद्र और नागमहाभद्र नामके दो देव रहते हैं इस नागद्वीप को चारों ओर से घेरे हुए नागसमुद्र है० इसमें नागवर और नागमहावर नाम के दो महर्द्धिक आदि विशेषणों वाले देव रहते हैं इनकी स्थिति एक पल्योपम की है नागसमुद्र को यक्षद्वीप चारों ओर से घेरे हुए हैं यहां यक्षभद्र और यक्षमहाभद्र नामके दो देव रहते हैं यक्षद्वीप को चारों ओर से घेरे भूतद्वीप है इसमें भूतभद्र और भूतमहाभद्र नाम के दो देव रहते हैं भूतद्वीप को चारों ओर से घेरे हुए भूतसमुद्र है इसमें भूतवर और

નામના બે દેવો નિવાસ કરે છે. આ બન્ને દેવો મહર્દ્ધિક વિગેરે વિશેષણો વાળા છે. અને યાવત્ તેમની સ્થિતિ એક પલ્યોપમની છે. 'जाव सयंभूरमणे दीवे' सयंभूरमणभद्द सयंभूरमणमहाभद्द एत्थ दो देवा महड्ढिया' યાવત્ દેવોદક સમુદ્રને નાગદ્વીપે ઘેરેલ છે. આ દ્વીપ પણ ગોળ છે. અને ગોળ વલયના આકાર જેવો આકારવાળો છે. આ દ્વીપમાં નાગભદ્ર અને નાગમહાભદ્ર એ નામ વાળા બે દેવો રહે છે. આ નાગ દ્વીપને ચારે બાજુએથી ઘેરીને નાગ નામનો સમુદ્ર આવેલ છે. આ સમુદ્રમાં નાગવર અને નાગમહાવર એ નામ વાળા બે દેવો નિવાસ કરે છે. અને તેઓ મહર્દ્ધિક વિગેરે વિશેષણોવાળા છે. તેઓની સ્થિતિ એક પલ્યોપમની છે. નાગસમુદ્રને ચારે બાજુએથી ઘેરીને યક્ષદ્વીપ આવેલો છે. આ યક્ષદ્વીપમાં યક્ષભદ્ર અને યક્ષમહાભદ્ર નામના બે દેવો નિવાસ કરે છે. યક્ષદ્વીપને ચારે બાજુએથી ઘેરીને ભૂત નામનો દ્વીપ છે. આ દ્વીપમાં ભૂતભદ્ર અને ભૂતમહાભદ્ર એ નામ વાળા બે દેવો નિવાસ

म्भूरमणमहाभद्रौ द्वौ देवौ, ततः स एव समुद्रः तत्र स्वयम्भूरमणवर-स्वयम्भूरमणमहावरौ देवौ। अत्र देवादि स्वयम्भूरमणान्तेषु पंचसु-२ द्वीपेषु समुद्रेषु च त्रिप्रत्यवतारता नास्ति अत एकैकतया ते वक्तव्याः। तदुक्तम्-'देवे नागे जक्खे-भूए य सयंभूरमणे य एक्केक्के भाणियव्वो' देवे यक्षे नागे भूते च स्वयम्भूरमणे च एकैको भणितव्यः। नन्दीश्वरद्वीपादारभ्य स्वयम्भूरमणद्वीपं यावत् देवविषये वापी-पुष्करिणीदीर्घिकाः क्षोदोदकपरिपूर्णाः पर्वताश्च सर्ववज्रमया ज्ञेयाः। नन्दी-श्वराद्भूतान्तसमुद्रे नामान्वर्थचिन्तायामुदकमिक्षुसदृशम् स्वयम्भूरमणः पुष्करोद-समुद्रवत्। रुचकात्पूर्वद्वीपे विष्कम्भादयः संख्येयाः रुचकात्परे द्वीपसमुद्राऽसं-ख्येयाः इति। 'सयंभूरमणदीवे सयंभूरमणभद्द सयंभूरमणमहाभद्दा दो देवा०' स्वयम्भूरमणद्वीपे-स्वयम्भूरमणभद्र स्वयम्भूरमणमहाभद्रौ द्वौ देवौ। 'सयंभूरमणं णं दीवं सयंभूरमणोदे नामं समुद्दे वट्टे वलया० जाव असंखेज्जाइं जोयणसय-

भूतमहावर नामके दो देव रहते हैं ये महर्द्धिक आदि विशेषणों वाले और यावत् एक पल्योपम की स्थिति वाले है भूतसमुद्र को घेरे हुए स्वयंभूरमणद्वीप है इस में स्वयंभूरमणभद्र और स्वयंभूरमण महाभद्र नाम के दो देव रहते हैं स्वयंभूरमणद्वीप को स्वयंभूरमण समुद्र चारों ओर से घेरे हुए है। यह समुद्र गोल है और गोल वलय के जैसा इसका संस्थान है यह स्वयंभूरमणसमुद्र असंख्यात लाख योजन के विस्तार वाला है और इतना ही इसका परिक्षेप है। हे भदन्त! 'स्वयं-भूरमण' ऐसा नाम इस समुद्र का किस कारण से हुआ है ऐसा यह प्रश्न गौतम की ओर से किया है इस बात को 'जाव अट्ठो' इस पद

કરે છે. ભૂતદ્વીપને ચારે બાજુએથી ઘેરીને ભૂત એ નામનો સમુદ્ર આવેલ છે. આ સમુદ્રમાં ભૂતવર અને ભૂતમહાવર એ નામના બે દેવો નિવાસ કરે છે. એ દેવો મહર્દ્ધિક વિગેરે વિશેષણોવાળા છે. અને યાવત્ તેઓ એક પલ્યો-પમની સ્થિતિ વાળા છે. ભૂતસમુદ્રને ઘેરીને સ્વયંભૂરમણ દ્વીપ આવેલ છે. આ દ્વીપમાં સ્વયંભૂરમણ ભદ્ર અને સ્વયંભૂરમણ મહા ભદ્ર નામના બે દેવો રહે છે. સ્વયંભૂરમણ દ્વીપને સ્વયંભૂરમણ નામના સમુદ્રે ચારે બાજુએથી ઘેરેલ છે. આ સમુદ્ર ગોળ છે. અને વલયના આકાર જેવા આકાર વાળો છે. આ સ્વંભૂરમણ સમુદ્ર અસંખ્યાત લાખ યોજનના વિસ્તાર વાળો છે. અને તેનો પરિક્ષેપ પણ એટલોજ છે. હે ભગવન્ 'સ્વયંભૂરમણ એ પ્રમાણેનું નામ શા કારણથી થયેલ છે? આ પ્રમાણેનો પ્રશ્ન ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને પૂછેલ છે. આ વાતને 'જાવ અટ્ઠો' આ પદથી સૂત્રકારે પ્રગટ કરેલ છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! सयंभूरमणोदए उदए अच्छे पत्थे

सहस्साइं परिक्खेवेणं जाव अट्ठो गोयमा ! सयंभूरमणोदए उदए अच्छे पत्थे जच्चे-तणुए फलिहवण्णाभे-पगतीए उदगरसेणं पन्नत्ते सयंभूरमणवर सयंभूरमण-महावरा एत्थ दो देवा महड्ढिया' सेसं तहेव जाव असंखेज्जाओ तारागण-कोडिकोडीओ सोभेंसु वा-३' स्वयम्भूरमणद्वीपं हि सर्वतः संवेष्ट्य स्वयम्भूरमण-समुद्रो वृत्त० सन् तिष्ठति स समुद्रोऽसंख्येययोजनशतसहस्राणि परिक्षेपेण प्रज्ञप्तः यावान् अर्थः तत्केनार्थेन भदन्त ! स्वयम्भूरमणः समुद्रः-२ एवमुच्यते ? हे गौतम ! स्वयम्भूरमणोदकं अच्छं-पथ्यं जात्यम्-अनाविलं-तनुकं-स्फटिकवर्णाभं प्रकृत्योदकरसपूर्णम् अत्र महर्द्धिकौ देवौ स्वयम्भूरमणवर-स्वयम्भूरमणमहावरौ पल्योपमस्थितिकौ परिवसतः, तत्तेनार्थेन स्वयम्भूरमणः समुद्रः-२ एवमुच्यते शेषं पूर्ववत् । ज्योतिष्कसूत्रमपि रुचकादिवत् यावत्तारागणकोटिकोटयः ॥सू०१०५॥

से प्रकटित किया है इस के उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! सयं-भूरमणोदए उदए अच्छे पत्थे जच्चे, तणुए फलिहवण्णाभे पगतीए उदगरसेणं पण्णत्ते' हे गौतम ! स्वयंभूरमण समुद्र का जल अच्छ आकाश और स्फटिक मणि के जैसा निर्मल है-पथ्य है जात्य-अना-बिल है-अर्थात् मलिनता से विहीन है तनुक-हलका है-भारी-नहीं है स्फटिक मणि की कान्ति जैसा है एवं स्वभावतः जल के रस से परिपूर्ण है० यहां पर स्वयंभूरमणवर और स्वयंभूरमण महावर नाम के दो देव रहते हैं । इनकी स्थिति १-१-पल्योपम की है इसी कारण हे गौतम ! इस समुद्र का नाम 'स्वयंभूरमण' ऐसा कहा गया है । यहां चन्द्र-सूर्य-आदि ज्योतिष्क देव असंख्यात हैं देव से लेकर स्वयंभूरमण तक जो त्रि प्रकारता नहीं कही गई है वह 'देवे नागे जक्खे, भूए य सयंभूरमणे य' इस कथन के अनुसार नहीं कही गई है ॥१०५॥

जच्चे, तणुए, फलिहवण्णाभे पगतीए उदगरसेणं पण्णत्ते' હે ગૌતમ ! સ્વયંભૂ-રમણ સમુદ્રનું પાણી અચ્છ-આકાશ અને સ્ફટિકમણીના જેવું નિર્મળ છે. પથ્ય છે. જાત્ય-અનાવિલ છે. અર્થાત્ મલિનતા વગરનું છે. તનુક-હલકું છે, ભારે નથી. સ્ફટિક મણિની કાંતી જેવી કાંતી વાળું છે. અને સ્વભાવથી જ જલના રસથી પરિપૂર્ણ છે. આ સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રમાં સ્વયંભૂરમણવર અને સ્વયંભૂરમણ મહાવર નામવાળા બે દેવો નિવાસ કરે છે. તેઓની સ્થિતિ ૧ એક ૧ એક પલ્યોપમની છે. એજ કારણથી હે ગૌતમ આ સમુદ્રનું નામ 'સ્વયંભૂરમણ એ પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે. આ સમુદ્રમાં ચંદ્ર અને સૂર્ય વિગેરે જ્યોતિષ્ક દેવો અસંખ્યાત છે. દેવના કથનથી લઈને 'સ્વયંભૂરમણ' સમુદ્રના કથન પર્યન્ત જે ત્રિપ્રકાર પણું કહેવામાં આવેલ નથી તે 'देवे नागे जक्खे भूएय सयंभूरमणे य' આ કથન પ્રમાણે કહેલ નથી. ॥ સૂ. ૧૦૫ ॥

अथ जम्बूद्वीपादयो नाम्ना गण्यन्ते–

मूलम्–केवइयाणं भंते ! जंबूदीवा दीवा नामधेज्जेहिं पन्नत्ता ? गोयमा ! असंखेज्जा जंबूदीवा दीवा नामधेज्जेहिं पन्नत्ता। केवइयाणं भंते ! लवणसमुद्दा–२ पन्नत्ता ? गोयमा ! असंखेज्जा लवणसमुद्दा नामधेज्जेहिं पन्नत्ता। एवं धायइसंडा वि एवं जाव असंखेज्जा सूरदीवा नामधेज्जेहि य। एगे देवे दीवे पन्नत्ते, एगे देवोदे समुद्दे पन्नत्ते, एवं-णागे जक्खे भूए जाव एगे सयंभूरमणे दीवे एगे सयंभूरमणसमुद्दे णामधेज्जेणं पन्नत्ते। लवणस्स णं भंते ! समुद्दस्स उदए केरिसए अस्साएणं पन्नत्ते ? गोयमा ! लवणस्स उदए आइले–२ रइले लिंदे लवणे कडुए अपेज्जे बहूणं दुपय चउप्पय मिगपसु पक्खिसरिसवाणं णण्णत्थ तज्जोणियाणं सत्ताणं। कालोयस्स णं भंते ! समुद्दस्स उदए केरिसए अस्साएणं पन्नत्ते ? गोयमा ! आसले–पेसले–मासले–कालए–भासरासिवण्णाभे पगईए उदगरसेणं पन्नत्ते। पुक्खरोदस्स णं भंते ! समुद्दस्स उदए केरिसए पन्नत्ते ? गोयमा ! अच्छे जच्चे तणुए फालियवण्णाभे पगईए उदगरसेणं पण्णत्ते। वरुणोदस्स णं भंते ! गोयमा ! जे जहा णामए पत्तासवेइ वा चोयासवेइ वा खज्जूरसारेइ वा सुपिक्क खोयरसेइ वा मेरएइ वा काविसायणेइ वा चंदप्पभाई वा मणसिलाइ वा वरसीधूइ वा वरवारुणी वा अट्ठपिट्ठपरिणिट्ठियाइ वा जंबूफलकालिया वरप्पसण्णा उक्कोसमदप्पत्ता ईसि उट्ठावलंबिणी ईसितंबच्छिकरणी ईसिबोच्छेयकरणी आसला मासला पेसला वण्णेणं उववेया जाव णो इणट्ठे समट्ठे वरुणोदए इत्तो इट्ठतरा चेव जाव अस्साएणं पन्नत्ते। खीरोदस्स णं भंते ! समुद्दस्स उदए केरिसए अस्साएणं

पन्नत्ते ? गोयमा ! से जहा नामए—चाउरंतचक्कवट्टिस्स चाउरक्के गोखीरे पज्जत्ति मंदग्गि सुकड्ढिए आउत्तरखंडमच्छंडिओववेए वण्णेणं उववेए जाव फासेणं उववेए, भवे एयारूवे सिया ? णो इणट्ठे समट्ठे, गोयमा ! खीरोयस्स० एत्तो इट्ठ जाव अस्साएणं पन्नत्ते । घओदस्स णं से जहा णामए सारइकस्स गोघयवरस्स मंडे सल्लइकण्णियार पुप्फवण्णाभे सुकड्ढिय उदार सज्झवीसंदिए वण्णेणं उववेए जाव फासेण य उववेए—भवे एया रूवे सिया णो इणट्ठे समट्ठे, एत्तो इट्ठयरो० । खोदोदस्स से जहा णामए उच्छूण जच्च पुंडकाण हरियाल पिंडिएणं भेरुंडछणाण वा कालपोराणंतिभाग निव्वाडिय वाडगाणं वलवगणर जंतपरिगालियमित्ताणं जे य रसे होज्जा वत्थपरिपूए चाउज्जातग सुवासिए अहिम पत्थे लहुए वण्णेणं उववेए जाव भवे एयारूवे सिया ?, नो इणट्ठे समट्ठे, एत्तो इट्ठयरा०, एवं सेसगाण वि समुद्दाणं भेदो जाव सयंभूरमणस्स, णवरि अच्छे जच्चे पत्थे जहा पुक्खरोदस्स । कइणं भंते ! समुद्दा पत्तेगरसा पण्णत्ता ? गोयमा ! चत्तारि समुद्दा पत्तेगरसा पन्नत्ता, तं जहा—लवणे वरुणोदे खीरोदे घओदे । कइणं भंते ! समुद्दा पगईए उदगरसेणं पन्नत्ता गोयमा ! तओ समुद्दा पगईए उदगरसेणं पन्नत्ता ? तं जहा—कालोए पुक्खरोए सयंभूरमणे, अवसेसा समुद्दा उस्सणं खोयरसा पन्नत्ता समणाउसो ॥सू. १०६॥

छाया—कियन्तः खलु भदन्त ! जम्बूद्वीपा द्वीपाः नामधेयैः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! असंख्येया जम्बूद्वीपा द्वीपाः नामधेयैः प्रज्ञप्ताः । कियन्तः खलु भदन्त ! लवणसमुद्राः समुद्राः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! असंख्येया लवणसमुद्रा नामधेयैः प्रज्ञप्ताः । एवं धातकीषण्डा अपि, एवं यावत्—असंख्येयाः सूर्यद्वीपाः नामधेयैश्च । एको देवो द्वीपः प्रज्ञप्तः, एको देवोदकः समुद्र प्रज्ञप्तः । एवं नागो यक्षो भूतो यावत्—एकः स्वयम्भूरमणो द्वीपः एकः स्वयम्भूरमणः समुद्रो नामधेयेन प्रज्ञप्तः । लवणस्य खलु भदन्त ! समुद्रस्योदकं कीदृशमास्वादेन प्रज्ञप्तम् गौतम ! लवणस्योदक-

माविलं रजोविरलम् लिन्दम् लवणम् कटुकम् अपेयम् बहूनां द्विपदचतुष्पदमृगपशुपक्षिसरीसृपाणां नाऽन्यत्र तज्जोनिकानां सत्त्वानाम् । कालोदस्य खलु भदन्त ! समुद्रस्योदकं कीदृशमास्वादेन प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! आसलं पेशलं मांसलं कालं माषराशिवर्णाभम् प्रकृत्योदकरसेन प्रज्ञप्तम् । पुष्करोदकस्य खलु भदन्त ! समुद्रस्योदकं कीदृशं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! अच्छं जात्यं तनुकं स्फटिकवर्णाभं प्रकृत्योदकरसेन प्रज्ञप्तम् । वरुणोदस्य खलु भदन्त ! गौतम ! स यथा नामकः पत्रासव इति वा चोयासव इति वा खर्जूरसार इति वा, सुपक्व क्षोदरस इति वा मेरक इति वा कापिशायण इति वा चन्द्रप्रभेति वा मनःशिलेति वा–वरसीधुरिति–प्रवरवारुणी वा–अष्टपिष्टपरिनिष्ठित इति वा जम्बूफलकालिकाम् वरप्रसन्नाम् । उत्कृष्टमदप्राप्ता–ईषदोष्ठावलंबिनी–ईषत्ताम्राक्षिकरिणी–ईषदुत्सेककरणी–आसला मांसला पेशला वर्णेनोपपेता यावत् नायमर्थः समर्थः, वारुणोदकम् इत इष्टतरकमेव यावदास्वादेन प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! स यथा–नामको राज्ञश्चतुरन्तचक्रवर्तिनश्चातुरष्कं गोक्षीरं पर्याप्तमन्दाग्नि सुक्वथितम् आधुत्तर खण्ड मत्स्यंडिकोपपेतं वर्णेनोपेतं यावत्स्पर्शेणोपपेतम् भवेदेतद्रूपं स्यात् नायमर्थः समर्थः गौतम ! क्षीरोदकस्य० इत इष्ट० यावदास्वादेन प्रज्ञप्तम् । घृतोदस्य खलु स यथा नामकः शारदिकस्य गोघृतवरस्य मण्डः शल्लकी कर्णिकार पुष्पवर्णाभः सुक्वथितोदाररसविष्यन्दितो वर्णेनोपपेतो यावत् स्पर्शेणोपपेतः, भवेदेतद्रूपः स्यात् नायमर्थः समर्थः इत इष्टतर० । क्षोदोदकस्य स यथा नामकः उच्छून जात्य पुण्ड्रकाणां हरिताल पिण्डराणां भेरुण्ड समुत्पादितानां वा कालपर्वाणां त्रिभागोत्पाटितवाटकानां बलवत् नरयन्त्र परिगालित मात्राणां यश्च रसो भवेत वस्त्रपरिपूतः चातुर्जातक सुवासितः अधिकपथ्यो लघुको वर्णेनोपपेतो यावद्भवेत् एतद्रूपः स्यात्ः नायमर्थः समर्थः इतइष्टतरक० एवं शेषाणामपि समुद्राणां भेदो यावत् स्वयंभूरमणस्य, नवरम् अच्छं जात्यं पत्थ्यं यथा पुष्करोदस्य । कति खलु भदन्त ! समुद्राः प्रत्येकरसाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! चत्वारः समुद्राः प्रत्येकरसाः प्रज्ञप्ताः । तद्यथा–लवणो वरुणोदः क्षीरोदो घृतोदः । कति खलु भदन्त ! समुद्राः प्रकृत्योदकरसेन प्रज्ञप्ताः । गौतम ! त्रयः समुद्राः प्रकृत्या उदकरसेन प्रज्ञप्ताः तद्यथा–कालोदः १ पुष्करोदः २ स्वयम्भूरमणः । अवशेषा समुद्रा उत्सन्नं (बाहल्येन) क्षोदरसाः प्रज्ञप्ताः श्रमणायुष्मन् ? ॥१०६॥

टीका–'केवइया णं भंते ! जंबूदीवा दीवा नामधेज्जेहिं पन्नत्ता' जंबूद्वीपा द्वीपाः कियन्तोनामभिः प्रसिद्धाः ? 'गोयमा ! असंखेज्जा जंबुदीवा दीवानामधे-

---

'केवइयाणं भंते ! जंबूदीवा दीवा नामधेज्जेहिं पन्नत्ता'–इत्यादि ।

टीकार्थ–अब गौतम स्वामीप्रभु से ऐसा पूछते हैं–हे भदन्त !

ज्जेहिं पन्नत्ता' हे गौतम ! संख्यातीताः जम्बूद्वीपाः द्वीपाः नाम्नः संकीर्तनैः प्रख्याताः। 'केवइयाणं भंते ! लवणसमुद्दा २ पन्नत्ता? गोयमा! असंखेज्जा-लवणसमुद्दा नामधेज्जेहिं पन्नत्ता' कियत्संख्यावन्तो भदन्त ! लवणसमुद्राः प्रज्ञप्ताः? भगवानाह-गौतम ! नामतोऽसंख्येयाः ज्ञेया लवणसमुद्राः समुद्राः। असंख्येय जम्बूद्वीपपरिक्षेपि लवणानामपि संख्याहीनत्वमेव कथमन्यथा लवणसमुद्रैर्जम्बूद्वीप परिवेष्टनं भवेत्। 'एवं धायइसंडा वि' जम्बुद्वीपवत् धातकीखण्डद्वीपोऽपि नामभिः असंख्येय एव। 'एवं जाव असंखेज्जा सूरदीवा नामधेज्जेहि य' एवं यावत् एवम्-उक्तप्रकारेण तावद् वाच्यं यावद् असंख्येयाः सूर्यद्वीपाः नामनिर्देशैश्च, सूर्य इति नाम्ना त्रिप्रत्यवतार पतितेनेति गम्यते, एवं-कालोदसमुद्रात्-यावत् सूर्यवरावभासः सर्वे नाम्नाऽसंख्येयाः, अरुणद्वीपादारभ्य देवद्वीपात्प्राक् सर्वेषामेव त्रिप्रत्यवतारतयाऽनन्तरमेवाभिधानात्समुद्राः प्रज्ञप्ताः संप्रति देवादीन-धिकृत्य सूत्राणि आह-कति खलु भदन्त ! देवद्वीपाः प्रज्ञप्ताः? भगवानाह-

---

जम्बूद्वीप आदि नाम से कितने द्वीप कहे गये हैं उत्तर में प्रभु कहते हैं- 'गोयमा ! असंखेज्जा जंबुदीवा २ नामधेज्जेहिं पन्नत्ता' हे गौतम ! जम्बूद्वीप इस नाम से असंख्यातद्वीप कहे गये हैं 'केवतिया णं भंते ! लवणसमुद्दा २ पन्नत्ता' हे भदन्त ! लवणसमुद्र इस नाम के कितने समुद्र कहे गये हैं? उत्तर में प्रभु कहते हैं 'गोयमा ! असंखेज्जा लवण-समुद्दा नामधेज्जेहिं पन्नत्ता' हे गौतम ! लवणसमुद्र इस नाम से असंख्यात समुद्र कहे गये हैं 'एवं धायइसंडो वि' इसी तरह से धात-कीखण्ड इस नाम से असंख्यात द्वीप कहे गये हैं 'एवं जाव असंखेज्जा सूरदीवा नामधेज्जेहि य' इसी तरह से यावत् असंख्यातद्वीप सूर्य-

---

'केवइया णं भंते ! जंबुदीवा दीवा नामधेज्जेहिं पन्नत्ता' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ-ગૌતમસ્વામી આ સૂત્ર દ્વારા પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે-હે ભગવન્ જંબૂદ્વીપ વિગેરે નામ વાળા કેટલા દ્વીપો આવેલા છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! असंखेज्जा जंबुदीवा दीवा नामधेज्जेहिं पण्णत्ता' હે ગૌતમ ! જંબૂદ્વીપ એ નામ વાળા અસંખ્યાત દ્વીપો કહેવામાં આવેલા છે. 'केवतिया णं भंते ! लवणसमुद्दा समुद्दा पण्णत्ता' હે ભગવન્ લવણ સમુદ્ર એ નામથી કેટલા સમુદ્રો કહ્યા છે? આના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે 'गोयमा असंखेज्जा लवणसमुद्दा नामधेज्जेहिं पण्णत्ता' હે ગૌતમ ! લવણ સમુદ્ર આ નામથી અસંખ્યાત સમુદ્રો કહેવામાં આવેલા છે. 'एवं धायइसंडा वि' એજ પ્રમાણે ધાતકીખંડ એ નામવાળા દ્વીપો પણ અસંખ્યાત છે, 'एवं जाव असंखेज्जा सूरदीवा नामधेज्जेहिं पण्णत्ता' એજ પ્રમાણે યાવત્ અસંખ્યાત દ્વીપો સૂર્યવરાવ

'एगे देवे दीवे पण्णत्ते' एको देव द्वीपः प्रज्ञप्तः । एवम् 'एगे देवोदे समुद्दे पन्नत्ते' हे गौतम ! देवोदः समुद्रोऽप्येक एव प्रख्यात । 'एवं-नागे जक्खे भूए' एवं देववत्-नागो यक्षो-भूतश्चैकैक एव द्वीपः समुद्रश्च स्वस्वनामतः प्रसिद्धः नाऽनेकः ३ । 'जाव एगे सयंभूरमणे दीवे' एगे सयंभूरमण समुद्दे णामधेज्जेणं पन्नत्ते' स्वयम्भूरमणो द्वीपः एक एव, एक एव स्वयम्भूरमणः समुद्रोऽपि नाम्ना खलु प्रज्ञप्तः । 'लवणस्स णं भंते ! समुद्दस्स उदए केरिसए अस्साएणं पन्नत्ते ? गोयमा ! लवणस्स उदए आइले-रइले-लिंदे-लवणे कडुए अपेज्जे-वहूणं दुपय-चउप्पयमिगपसुपक्खिसरिसवाणं णण्णत्थ तज्जोणियाणं सत्ताणं' हे भदन्त ! लवणसमुद्रस्योदकं कीदृशम् ? भगवानाह-हे गौतम ! आविलं मल-

वरावभास द्वीप इस नाम से कहे गये हैं । परन्तु 'एगे देवे दीवे पण्णत्ते, एगे देवोदे समुद्दे पण्णत्ते, एवं णागे, जक्खे, भूते जाव एगे सयंभूरमणे दीवे एगे सयंभूरमणसमुद्दे णामधेज्जेणं पण्णत्ते' हे गौतम ! देवद्वीप एक ही कहा गया है देवोदसमुद्र एक ही कहा गया है इसी तरह नागद्वीप, नागसमुद्र, यक्षद्वीप यक्षसमुद्र, भूतद्वीप भूतसमुद्र, और स्वयंभूरमणद्वीप और स्वयंभूरमणसमुद्र ये सब एक एक ही कहे गये हैं ।

'लवणस्स णं भंते ! समुद्दस्स उदए केरिसए अस्साएणं पण्णत्ते' हे भदन्त ! लवणसमुद्र का जल अस्वाद में कैसा कहा गया है ? 'गोयमा ! लवणस्स उदए आइले, रइले, लिंदे, लवणे कडुए अपेज्जे, बहूणं दुपय चउप्पयमिगपसुपक्खिसरिसवाणं णण्णत्थ तज्जोणियाणं सत्ताणं' हे गौतम ! लवणसमुद्र का जल आविल-मलयुक्त-है, रज से आकीर्ण

भास द्वीप એ નામવાળા કહેવામાં આવેલા છે. પરંતુ 'एगे देवे दीवे पण्णत्ते एगे देवोदे समुद्दे पण्णत्ते एवं णागे, जक्खे, भूते जाव एगे सयंभूरमणे दीवे एगे सयंभूरमणसमुद्दे नामधेज्जेणं पण्णत्ते !' હે ગૌતમ ! દેવ દ્વીપ એક જ કહેલા છે. દેવોદ સમુદ્ર પણ એક જ કહેવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણે નાગસમુદ્ર, યક્ષ દ્વીપ યક્ષસમુદ્ર ભૂતસમુદ્ર અને સ્વયંભૂરમણ દ્વીપ અને સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર એ બધા એક એક જ કહેવામાં આવેલા છે.

'लवणस्स णं भंते ! समुद्दस्स उदए केरिसए अस्साएणं पण्णत्ते' હે ભગવન્ લવણ સમુદ્રનું જળ આસ્વાદમાં કેવું કહેવામાં આવેલ છે ? 'गोयमा ! लवणस्स उदए आइले रइले लिंदे लवणे कडुए अप्पेज्जे, वहूण दुपय चउप्पयमिगपसुपक्खि सरिसवाणं णण्णत्थ तज्जोणियाणं सत्ताणं' હે ગૌતમ ! લવણ સમુદ્રનું જળ આવિલ-મળયુક્ત છે. રજથી વ્યાપ્ત છે. લિંદ-સેવાળ વિગેરે વિનાનું છે.

दिग्धं रजोभिराकीर्णं लिन्दं-शैवालादि रहितचिरकालसंचितजलवत् लवणयुतं-कटुकम् अतएवाऽपेयम् (केषाम्) बहुसंख्यकद्विपदचतुष्पदमृगपशुपक्षिसरीसृपाणां कृते, (नहि सर्वेषां कृतेऽपेयं, केषांचित्पेयमपि ते के इत्याह-) तज्जातास्तद्योनिका ये तांस्त्यक्त्वाऽन्यसत्त्वाऽन्यसत्त्वानां कृतेऽपेयम् इति। 'कालोयस्स णं भंते! समुद्दस्स उदए केरिसए अस्साए णं पन्नत्ते? गोयमा! आसले पेसले मांसले कालए मासरासिवण्णाभे पगईए उदगरसेणं पन्नत्ते' हे भदन्त! कालोदसमुद्रस्योदकं कीदृशं खलु-आस्वादेन प्रज्ञप्तं? भगवानाह-हे गौतम! आस्वाद्यं पेशलं-मनोज्ञं मांसलं परिपुष्टम्, कालं-कृष्णम्, माषराशिवर्णाभम् माषराशिनामतिकृष्णाऽऽभया व्याप्तं प्रकृत्याऽकृत्रिमरसेन प्रज्ञप्तम् इति। 'पुक्खरोदगस्स णं भंते! समुद्दस्स उदए केरिसए पन्नत्ते? गोयमा! अच्छे जच्चे तणुए फालियवण्णाभे पगईए उदगरसेणं पन्नत्ते' हे भदन्त! पुष्करोदकसमुद्रस्य खलु

है-मिश्रित-है लिन्द-शैवाल आदि से रहित चिरकाल से संचित हुए जल के जैसा है खारा है कटुक है अतएव बहुसंख्यक द्विपद, चतुष्पद, मृग पशु पक्षी एवं सरीसृपों के लिये पीने योग्य नहीं है किन्तु उसी जल में उत्पन्न हुए जीवों के लिये, उसी में रहने वाले जीवों के लिये और उसी में संवर्धित हुए जीवों के लिये अपेय नहीं है उनके लिये पीने योग्य है 'कालोदस्स णं भंते! समुद्दस्स उदए केरिसए अस्साएणं पन्नत्ते' हे भदन्त! कालोदसमुद्र का जल स्वाद में कैसा है? 'गोयमा! आसले पेसले मांसले कालए, मासरासिवण्णाभे, पगतीए उदगरसेणं पण्णत्ते' हे गौतम! कालोद समुद्र का जल अपने अकृतिम रस से अस्वाद्य है, पेशल मनोज्ञ है-मांसल-परिपुष्ट है कृष्ण-काला है एवं जैसी उदकराशि की कृष्ण कान्ति होती है उस के जैसी कान्ति से युक्त

ઘણા સમયથી સંગ્રહ થયેલ જલના જેવું છે, ખારૂં છે, કડવું છે, તેથી જ તેમાં રહેનારા ઘણા દ્વિપદ ચતુષ્પદ, મૃગ, પશુ પક્ષી એવં સરીસૃપો-સર્પો ને પીવા લાયક તે જલ હોતું નથી. પરંતુ એજ જલમાં ઉત્પન્ન થયેલા જીવો માટે તેમાંજ રહેવાવાળા જીવો માટે અને તેમાંજ વધેલા-પોષાયેલા જીવો માટે અપેય નથી. તેમને તો એ જલ પીવા લાયક છે. 'कालोदस्स णं भंते समुद्दस्स उदए केवइए अस्साएणं पण्णत्ते' હે ભગવન્ કાલોદ સમુદ્રનું જલ સ્વાદમાં કેવું છે? 'गोयमा आसले पेसले मांसले कालए मासरासि वण्णाभे पगत्तीए उदगरसेणं पण्णत्ते' હે ગૌતમ! કાલોદ સમુદ્રનું જલ પોતાના સ્વાભાવિક અર્થાત્ અકૃત્રિમ રસથી આસ્વાદ્ય છે. પેશલ છે. મનોજ્ઞ છે. પરિપુષ્ટ છે. કૃષ્ણનામ કાળું છે. અને ઉદક રાશીની કાંતી જેવી કાળી હોય છે. એવી કાળી કાંતી

कीदृशमुदकं वर्तते ? गौतम ! अच्छम्-यतः परम निर्मलम् उत्तमादुत्तमम्-जात्यं-जातिमत् तनुकम् पचनक्रियया स्वल्पकालेन यद्विलीयते स्फटिकवर्णाभम् प्रकृत्या उदकरसेन प्रज्ञप्तम्, 'वरुणोदस्स णं भंते ! समुदस्स० ? गोयमा ! से जहा णामए -पत्तासवेइ वा-चोयासवेइ वा-खज्जूरसारेइ वा सुपक्कखोदरसेइ वा-मेरएइ वा-काविसायणेइ वा-चंदप्पभाइ वा-मणसिलाइ वा वरसीधूइ वा-वरवारुणीइ वा अट्ट-पिट्ठपरिनिट्ठियाइ वा-जंबूफलकालिया वरप्पसन्ना उक्कोसमदप्पत्ता-ईसि उट्ठाव-लंबिणी-ईसि तंबच्छिकरणी-ईसिवोच्छेयकरणी-आसला-मासला-पेसला-वण्णेणं उववेया जाव णो इणट्ठे समट्ठे०' हे भदन्त ! वारुणोदकसमुद्रस्यास्वादेन

है 'पुक्खरोदस्स णं भंते ! समुद्दस्स उदए केरिसए पण्णत्ते' हे भदन्त ! पुष्करवरसमुद्र का जल स्वाद में कैसा हैं ? 'गोयमा ! अच्छे, जच्चे, तणुए फलिहवण्णाभे पगतीए उदगरसेणं पण्णत्ते' हे गौतम ! पुष्करवरसमुद्र का जल अपने अकृत्रिम रस से अच्छ है-परम निर्मल है-उत्तम से उत्तम है जाति वाला है-तनुक-हलका है अर्थात् पाचनक्रिया द्वारा बहुत जल्दी पच जाता है और स्फटिक मणि के जैसी कान्ति वाला है 'वरुणोदस्स णं भंते !' हे भदन्त ! वरुणोद समुद्र का जल स्वाद में कैसा है ? 'गोयमा ! से जहा णामए पत्तासवेति वा, चोयासवेति वा, खज्जूरसारेति वा सुपिक्कखोदरसेइ वा, मेरएति वा काविसायणेइ वा चंदप्पभाइ वा मणसिलाएति वरसीधूति वा वरवारुणी वा अट्ठ पिट्ठ परिणिट्ठितातिवा जंबूफलकालियावरप्पसन्ना, उक्कोसमदप्पत्ता ईसि-उट्ठावलंबिणीईसि तंबच्छिकरणी आसला, मांसला, पेसला वण्णेणं उववेता जाव 'णो तिणट्ठे समट्ठे' हे गौतम ! वरुणोदसमुद्र का जल

વાળું તે છે. 'पुक्खरोदस्स णं भंते ! समुद्दस्स उदए केरिसए पण्णत्ते' હે ભગવન્ પુષ્કરવર સમુદ્રનું જળ કેવા સ્વાદ વાળું છે ? 'गोयमा ! अच्छे, जच्चे, तणुए फलियवण्णाभे पगतीए उदगरसेणं पण्णत्ते' હે ગૌતમ ! પુષ્કરવર સમુદ્રનું જલ પોતાના અકૃત્રિત-સ્વાભાવિક રસથી અચ્છ છે. પરમ નિર્મળ છે. ઉત્તમમાં ઉત્તમ છે. જાતિવાળું છે. તનુક-હલકું છે. અર્થાત્ પાચન ક્રિયા દ્વારા તે ઘણું જ જલ્દિ પચી જાય છે. તેમજ તે સ્ફટિક મણિની કાંતી જેવું કાંતિવાળું છે. 'वारुणोदस्स णं भंते !' હે ભગવન્ ! વરૂણોદ સમુદ્રનું જળ કેવા સ્વાદ વાળું છે ? 'गोयमा ! से जहा नामए पत्तासवेति वा, चोयासवेति वा, खज्जूरसारेति वा, सुपिट्टखोदरसेति वा, मेरएति वा, काविसायणेइ वा, चंदप्पभाइ वा, मणोसि-लाएति वा, वरसीधूति वा, वरवारुणीइ वा, अट्ठ पिट्ठ परिणिट्ठिताति वा, जंबूफलकालिया वरप्पसन्ना उक्कोसमदपत्ता ईसी उट्ठावलंबिणी इसितंबच्छि

किमाकारकं जलम्? भगवानाह-गौतम! किं ब्रूमः स यथानामकः पत्रासव इति वा, त्वचासव इति वा-खर्जूरसार इति वा-सुपक्व क्षोदरसः इति वा-मेरकः-कापिशायनम् चन्द्रप्रभा-मनःशिलावरसीधुः वरवारुणी अष्टवारं पेषणेन परिनिष्ठितम्-जम्बूफलमिश्रिता-वरप्रसन्ना - उत्कृष्टमदप्राप्ता ईषदोष्ठावलंबिनी-ईषत्ताम्राऽक्षिकरिणी ईषदुत्सेककरिणी-मांसला-पेशला-यावदुत्तमवर्णरस गन्धैः स्पर्शेण च युक्ता वर्णनातीतं सर्वातिशायि यथा भवेत्तथेति तर्कय, एवमुक्ते भगवति गौतम आह-सम्भाव्यते। भगवानाह-नो नो गौतम! 'वारुणोदए

जैसा पत्रासव होता है, चोयासव होता है, खर्जूरासव होता है, सुपिष्ट क्षोदरस होता है, मेरक-एक जाति की शराब-होता है आठ बार पीसने से तैयार की गई जैसी शराब-होती है, जावुन के रस से मिश्रित जैसी शराव होती है, उत्कृष्ट मद को-नशा को-देने वाली जैसी शराब होती है ओष्ठों को लगाते ही आनन्द देने वाली जैसी शराव, होती है, जिस के पीने पर दोनों आंखे कुछ कुछ लाल हो जाती हैं ऐसी शराब होती है थोडा २ नशा करने वाली जैसी शराब होती है आस्वाद करने के जैसी शराब होती है पुष्ट करने वाली जैसी शराब होती है यावत् वर्ण, रस, गन्ध और स्पर्श द्वारा जो शराब वर्णनातीत होती-एवं इसी कारण जो सर्वातिशायी होती है उसी तरह से है अर्थात् जैसा इन पूर्वोक्त आसवों का एवं शराब का स्वाद होता है वैसे ही स्वाद से युक्त वरुणोद समुद्र का जल है परन्तु ऐसा

करणी आसला, मांसला पेसला वण्णेणं उववेता जाव णो इणट्ठे समट्ठे' હે ગૌતમ! વરૂણોદ સમુદ્રનું જલ પત્રાસવ જેવું હોય છે, ચોયાસવ જેવું હોય છે, ખર્જુરાસવ જેવું હોય છે. સુપિષ્ટ ક્ષોદરસ-સારી રીતે પીસેલ સેલડીનો રસ જેવો હોય છે. મેરક-એક જાતનો દારૂ જેવો હોય છે. આઠ વાર પીસીને તૈયાર કરવામાં આવેલ શરાબ-દારૂ જેવો હોય છે. જાંબૂનો રસ મેળવેલ શરાબ-જેવો હોય છે. ઉત્તમ-મદ નશાને ઉત્પન્ન કરવાવાળો શરાબ જેવો હોય છે. હોઠ પર લગાવતાંજ આનંદ આપવાવાળો શરાબ જેવો હોય છે. જેને પીવાથી બન્ને આંખો કંઈક કંઈક લાલ બની જાય છે. એવો શરાબ હોય છે. થોડો થોડો નશો કરનાર શરાબ જેવો હોય છે. આસ્વાદ લેવા યોગ્ય જેવો શરાબ હોય છે. પુષ્ટ કરવાવાળો જેવો શરાબ હોય છે. યાવત્ વર્ણ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શ દ્વારા જે શરાબ વર્ણનાતીત હોય છે. અને એજ કારણથી જે સર્વથી ઉત્તમ હોય છે. એવી રીતનું એ વરૂણોદ સમુદ્રનું જલ હોય છે. અર્થાત્-પૂર્વોક્ત આસવાદો અને શરાબોનો જેવો સ્વાદ હોય છે, એવા જ

इत्तो इट्ठतराए चेव जाव अस्साएणं पण्णत्ते' वारुणोदकं वर्णनतोऽपि इष्टतरं कान्ततरम्० एवमवेहि आस्वादेन। 'खीरोदस्स णं भंते! समुद्दस्स उदए केरिसए अस्साएणं पन्नत्ते? गोयमा! से जहा नामए रन्नो चाउरंतचक्कवट्टिस्स चाउरक्के गोखीरपज्जइमंदग्गिसुकड्ढिए आउत्तरखंडमच्छंडिओववेए वण्णेणं उववेए जाव फासेणं उववेए, भवे एयारूवे सिया? णो इणट्ठे समट्ठे, गोयमा! खीरोयस्स० एत्तो इट्ठ जाव अस्साएणं पन्नत्ते' हे भदन्त! क्षीरोद समुद्रोदकमास्वादेन कीदृशम्? भगवानाह—गौतम! स यथा नामकः, राज्ञश्चातुरन्तचाक्रवर्तिनः किमिव चातुष्कं गोक्षीरं भवति तद्वत्—पर्याप्तमन्दाग्निसुक्वथितम् आदावन्ते च मत्स्यण्डितोपपेतम् (इक्षुरसस्य प्रथमः पाको गुडं द्वितीयः शर्करा तृतीयः

यह अर्थ यहां समर्थित नहीं है—यह तो केवल उपमा द्वारा वर्णन मात्र है क्योंकि—'वारुणोदए इत्तो इट्ठतरए चेव जाव अस्साएणं प०' वरुणोदसमुद्र का जल स्वाद में इन सब के रस से भी इष्ट है 'खीरोदस्सणं भंते! उदए केसिरए अस्साएणं पण्णत्ते' हे भदन्त! क्षीरोद-समुद्र का जल स्वाद में कैसा है? 'गोयमा! 'से जहा नामए रन्नो चाउरंत चक्कवट्टिस्स चाउरक्के गोखीरे पज्जत्ति मंदग्गि सुकड्ढिते आउत्तरखंडमच्छंडितोववेते वण्णेणं उववेते जाव फासेण उववेए' हे गौतम! जिस प्रकार का स्वाद वाला चातुरन्त चक्रवर्ती नरेश के लिये चतुःस्थान परिणत दुग्ध, कि जो मंद मंद अग्नि पर चुराया जाता है और जिस में गुड खांड, मिश्री आदि मिलाये जाते हैं हो जाता है

સ્વાદ વાળું વરૂણોદ સમુદ્રનું જળ છે. પરંતુ એ રીતનો આ અર્થ અહીંયાં સમર્થિત થતો નથી. આ તો કેવળ ઉપમા દ્વારા વર્ણન માત્રજ છે કેમકે—'वारुणोदए इत्तो इट्ठतरए चेव जाव आस्साउणं पण्णत्ते' વરૂણોદ સમુદ્રનું જલ સ્વાદમાં આ ઉપર વર્ણવવામાં આવેલ બધાજ પ્રકારના આસ્વાદોના રસથી પણ વધારે ઇષ્ટ છે. 'खीरोदस्स णं भंते! उदए केरिसए अस्साएणं पण्णत्ते' હે ભગવન્ ક્ષીરોદ સમુદ્રનું જલ કેવા સ્વાદ વાળું હોય છે? 'गोयमा! से जहा नामए रन्नो चाउरंत चक्कवट्टिस्स चाउरक्के गोखीरे पज्जत्ति मंदग्गि सुकड्ढित्ते आउत्तरखंड मच्छंडितोववेते वण्णेणं उववेते जाव फासेण उववेए' હે ગૌતમ! ચાતુરન્ત ચક્રવર્તિ રાજા માટે ચાર સ્થાનોથી પરિણત થયેલ દૂધ કે જે ધીમા અગ્નિની ઉપર ઉકાળવામાં આવે છે. "યાવત્ તે સ્પર્શ દ્વારા વિશેષ પ્રકારનું બની જાય છે. એ પ્રમાણે ઉકાળેલ અને જેમાં ગોળ, ખાંડ, સાકર વિગેરે મેળવાથી તે દૂધ જેવા સ્વાદ વાળું બની જાય છે. એવા પ્રકારના સ્વાદવાળું આ ક્ષીરોદ સમુદ્રનું જળ હોય છે, એજ અર્થ અહીંયાં સમર્થિત થયેલ છે? આ પ્રશ્નના

नामकदेशविशेषे समुत्पादितानां वा कालपर्वाणां त्रिभागोत्पाटित वाटकानाम् त्रिभागनिष्पीडितानाम् आद्यन्तभागरहितानां बलवद्भिर्नरैर्यन्त्रतः परिगालित-मात्राणां स रसो यथा भवेत् ततश्च वस्त्रपरिपूतः सुगन्धित-चातुर्जातकैः (एला-तजदालचीनी-नागकेसर) सुवासितोऽत एषोऽधिकपथ्यः लघुकः वर्णेन यावत् स्पर्शेणोपेतः सन् इव गौतम आह-भवेदेतादृशं जलम् भगवान् प्राह-नायम-र्थोऽथ प्रत्याययितुं समर्थः इतोऽपीष्टतरं कान्तमवेहि इति। 'एवं सेसाण वि समुद्दाणं भेओ जाव सयंभूरमणस्स' एवं शेषाणमपि सूर्यवरावभासादि समुद्राणां भेदो ज्ञातव्यः। यावत् स्वयम्भूरमणसमुद्रस्य। 'णवरि अच्छे जच्चे पत्थे जहा

वह तृणादि से रहित बन जावे-पुनः उसमें दाल चीनी इलायची, केशर, कपूर आदि सुगंधित द्रव्यों को मिला कर सुवासित बना लेना चाहिये ऐसा बना लेने से वह अत्यन्त पथ्यकारी निरोग करने वाला हलका हो जाता है और वर्ण रस आदि से विशिष्ट बनकर अनुपम स्वाद वाला बन जाता है 'जाव भवेयारूवे सिया' तो क्या ऐसे ही स्वाद वाला क्षोदोदसमुद्र का जल है ? अर्थात् जैसा यह सब होता है क्या ऐसा ही इस समुद्र का जल होता है ? इस के उत्तर में प्रभु कहते हैं-'एत्तो इट्ठयरा' हे गौतम क्षोदोदसमुद्र का जल इससे भी अधिक-तर स्वाद वाला है 'एवं सेसगाण वि समुद्दाणं भेदो जाव सयंभूर-मणस्स' इसी प्रकार से अवशिष्ट समुद्रों के जल के स्वाद के भेद के सम्बन्ध में भी यावत् स्वयंभूरमण समुद्र के जल तक कथन जानना चाहिये अर्थात् इन सब समुद्रों का जल इक्षुरस के जैसा ही है 'णवरं' परन्तु स्वयंभूरमण समुद्र का पानी इक्षुरस के स्वाद जैसा नहीं है क्यों-

વિનાનો બની જાય. અને તે પછી તેમાં દાલચિની, ઇલાયચી, કેસર, કપૂર વિગેરે સુગંધવાળા દ્રવ્યો મેળવીને તેને સુવાસિત બનાવી લેવો જોઇએ તેમ બનાવવાથી તે અત્યંત પથ્યકારી, નિરોગી, હલકો બની જાય છે. અને વર્ણ વિગેરેથી વિશેષ પ્રકારનો બની જાય છે. 'जाव भवेयारूवे सिया' તો શું ? એવા પ્રકારના સ્વાદવાળું ક્ષોદોદ સમુદ્રનું જળ છે ? અર્થાત્ જેવી રીતે આ રસનો સ્વાદ હોય છે એવા પ્રકારનું આ સમુદ્રનું જળ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'एत्तो इट्ठयराए' હે ગૌતમ ! ક્ષોદોદક સમુદ્રનું જલ એનાથી પણ વધારે સ્વાદવાળું હોય છે. 'एवं सेसगाण वि० समुद्दाणं भेदो जाव सयंभूरमणस्स' આજ પ્રમાણે બાકીના સમુદ્રોના જલના સ્વાદના ભેદ સંબંધી કથન પણ યાવત્ સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રના જલના સ્વાદ વર્ણન પર્યન્ત કહી લેવું. અર્થાત્ આ બધા સમુદ્રોનું જલ સેલડીના રસ જેવું જ

भगवानाह–नायमर्थः समर्थः, अपि तु–इतोऽपीष्टतरो रसः०। 'खोदोदस्स० ? से जहा णामए उच्छूण जच्च पुंडकाणं–हरियाल पिंडराणं–भेरुंडछणाण वा–कालपोराणं–तिभागनिव्वाडिय वाडगाणं–वलवगणरजंतपरिगलियमित्ताणं–जे रसे होज्जा वत्थे परिपूए चाउरज्जातगसुवासिए अहियपत्थे लहुए वण्णेणं उववेए भवे एयारूवे सिया णो इणट्ठे समट्ठे' क्षोदोदसमुद्रस्य जलमास्वादेन कीदृक् ? हे गौतम ! यथा नामकः–उच्छुन्नजात्यपुण्ड्रकाणाम् उच्छूनाः उन्नता जात्याः जातिसंपन्ना ये पुण्ड्रकाः–इक्षुविशेषास्तेषाम् इक्षुदण्डानां भेरुण्ड-

---

तरह का गोघृतवर समुद्र का जल स्वाद में है 'भवे एया रूवेसिया' तो हे भदन्त ! इसी प्रकार का स्वाद वाला गोघृतवर समुद्र का जल है ? 'णोतिणट्ठे समट्ठे' हे गौतम ! ऐसा अर्थ समर्थित नहीं हैं क्योंकि 'इत्तो इट्ठयरो०' घृतादिक समुद्र का जल तो इससे ऊंचा स्वाद में है 'खोदोदस्स' हे भदन्त ! क्षोदोद समुद्र का जल स्वाद में कैसा है ? 'से जहा नामए उच्छूण जच्च पुंडकाणं हरियाल पिंडराणं भेरुंड-छणाण वा कालपोराणं तिभाग निव्वाडियवागाणं वलवगणरजंत परिगालिय मित्ताणं जे य रसे होज्जा वत्थपरिपूए चाउज्जातगसुवासिए अहियपत्थे लहुए वण्णेणं उववेए' हे गौतम ! जैसा मेरुण्डदेश में जातिवंत गन्ना उत्पन्न होता है और वह पक्क हो जाने पर हरिताल के समान पीला हो जाता है उस इक्षु गन्ने के टुकरों का ऊपर नीचे के भाग को काट कर अच्छे बलिष्ठ बैलों द्वारा चलाये गये यंत्र से रस निकालना चाहिये और उसे कपडे से छान लेना चाहिये कि जिससे

પ્રમાણે ગોઘૃતવર સમુદ્રનું જલ હોય છે. 'भवे एयारूवे सिया' તો હે ભગવન્ આવા પ્રકારના સ્વાદવાળું ગોઘૃત સમુદ્રનું જળ છે ? 'णो इणट्ठे समट्ठे' હે ગૌતમ ! એ અર્થ સમર્થિત નથી. કેમકે 'इत्तो इट्ठयरा०' ગોઘૃતવર સમુદ્રનું જલ તો તેથી પણ વધારે સ્વાદ વાળું છે. 'खोओदस्स०' હે ભગવન્ ક્ષોદોદ સમુદ્રનું જલ કેવા સ્વાદ વાળું છે ? 'से जहा नामए उच्छूण जच्च पुंडकाण हरियाल पिंडराणं भेरुंडछणाणवा कालपोराणं तिभाग निव्वाडियवाडगाणं बलयग-णरजंत परिगालिय मित्ताणं जे य रसे होज्जा वत्थपरिपूए चाउज्जातग सुवासिए अहियपत्थे लहुए वण्णेणं उववेए' હે ગૌતમ ! મેરુન્ડ દેશમાં જાતિવંત ગન્ના–સેલડીની ઉત્પત્તિ થાય છે, અને તે પાકે ત્યારે હરિતાલની જેમ પીળી થઈ જાય છે. એ સેલડીના ઉપરનો અને નીચેના ભાગને કાપીને કહાડી નાખીને સારા બળવાન્ બળદો દ્વારા ચલાવવામાં આવેલ યન્ત્રમાંથી રસ નીકળે છે, અને તે રસને કપડાથી ગાળી લેવો જોઈએ કે જેથી તૃણાદિ

नामकदेशविशेषे समुत्पादितानां वा कालपर्वाणां त्रिभागोत्पाटित वाटकानाम् त्रिभागनिष्पीडितानाम् आद्यन्तभागरहितानां बलवद्भिर्नरैर्यन्त्रतः परिगालित-मात्राणां स रसो यथा भवेत् ततश्च वस्त्रपरिपूतः सुगन्धित-चातुर्जातकैः (एला-तजदालचीनी-नागकेसर) सुवासितोऽत एषोऽधिकपथ्यः लघुकः वर्णेन यावत् स्पर्शेणोपेतः सन् इव गौतम आह-भवेदेतादृशं जलम् भगवान् प्राह-नायम-र्थोऽथ प्रत्यायथितुं समर्थः इतोऽपीष्टतरं कान्तमवेहि इति। 'एवं सेसाण वि समुद्दाणं भेओ जाव सयंभूरमणस्स' एवं शेषाणमपि सूर्यवरावभासादि समुद्राणां भेदो ज्ञातव्यः। यावत् स्वयम्भूरमणसमुद्रस्य। 'णवरि अच्छे जच्चे पत्थे जहा

वह तृणादि से रहित बन जावे-पुनः उसमें दाल चीनी इलायची, केशर, कपूर आदि सुगंधित द्रव्यों को मिला कर सुवासित बना लेना चाहिये ऐसा बना लेने से वह अत्यन्त पथ्यकारी निरोग करने वाला हलका हो जाता है और वर्ण रस आदि से विशिष्ट बनकर अनुपम स्वाद वाला बन जाता है 'जाव भवेयारूवे सिया' तो क्या ऐसे ही स्वाद वाला क्षोदोदसमुद्र का जल है ? अर्थात् जैसा यह सब होता है क्या ऐसा ही इस समुद्र का जल होता है ? इस के उत्तर में प्रभु कहते हैं-'एत्तो इट्ठयरा' हे गौतम क्षोदोदसमुद्र का जल इससे भी अधिक-तर स्वाद वाला है 'एवं सेसगाण वि समुद्दाणं भेदो जाव सयंभूर-मणस्स' इसी प्रकार से अवशिष्ट समुद्रों के जल के स्वाद के भेद के सम्बन्ध में भी यावत् स्वयंभूरमण समुद्र के जल तक कथन जानना चाहिये अर्थात् इन सब समुद्रों का जल इक्षुरस के जैसा ही है 'णवरं' परन्तु स्वयंभूरमण समुद्र का पानी इक्षुरस के स्वाद जैसा नहीं है क्यों-

વિનાનો બની જાય. અને તે પછી તેમાં દાલચિની, ઇલાયચી, કેસર, કપૂર વિગેરે સુગંધવાળા દ્રવ્યો મેળવીને તેને સુવાસિત બનાવી લેવો જોઇએ તેમ બનાવવાથી તે અત્યંત પથ્યકારી, નિરોગી, હલકો બની જાય છે. અને વર્ણ વિગેરેથી વિશેષ પ્રકારનો બની જાય છે. 'जाव भवेयारूवे सिया' તો શું ? એવા પ્રકારના સ્વાદવાળું ક્ષોદોદ સમુદ્રનું જળ છે ? અર્થાત્ જેવી રીતે આ રસનો સ્વાદ હોય છે એવા પ્રકારનું આ સમુદ્રનું જળ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'एत्तो इट्ठयराए' હે ગૌતમ ! ક્ષોદોદક સમુદ્રનું જલ એનાથી પણ વધારે સ્વાદવાળું હોય છે. 'एवं सेसगाण वि० समुद्दाणं भेदो जाव सयंभूरमणस्स' આજ પ્રમાણે બાકીના સમુદ્રોના જલના સ્વાદના ભેદ સંબંધી કથન પણ યાવત્ સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રના જલના સ્વાદ વર્ણન પર્યન્ત કહી લેવું. અર્થાત્ આ બધા સમુદ્રોનું જલ સેલડીના રસ જેવું જ

पुक्खरोदस्स' नवरं स्वयम्भूरमणसमुद्रजलम् अच्छम् जात्यम् पथ्यम् लघुकम् यथा पुष्करोदसमुद्रस्य। सम्प्रति ये प्रत्येकरसाः प्रकृत्युदकरसास्तांस्तान् पार्थक्येन दर्शयति–'कइणं भंते! समुद्दा पत्तेयरसा पन्नत्ता? गोयमा! चत्तारि समुद्दा पत्तेगरसा पन्नत्ता, तं जहा–लवणे–वरुणोदे–खीरोदे घयोदे, कइ णं भंते! समुद्दा पगईए उदगरसेणं पन्नत्ता? गोयमा! तओ समुद्दा पगईए उदगरसेणं पन्नत्ता? तं जहा–कालोए पुक्खरोए सयंभूरमणे, अवसेसा समुद्दा उस्सण्णं

कि 'अच्छे जच्चे पत्थे जहा पुक्खरोदस्स' वह तो पुष्करोदधि के जल के जैसा स्वच्छ, जातिवंत निर्मल एवं पथ्य है०

अब सूत्रकार यह प्रकट करते हैं कि कौन कौन समुद्र किस किस समुद्र के समान पानी वाले हैं और कौन २ नहीं है–'कइणं भंते! समुद्दा पत्तेगरसा पण्णत्ता' हे भदन्त! कितने समुद्र प्रत्येक रस वाले हैं अर्थात् दूसरे समुद्रों के साथ जिनका पानी नहीं मिलता है ऐसे हैं? उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा! चत्तारि समुद्दा पत्तेगरसा पण्णत्ता' हे गौतम! चार समुद्र प्रत्येक रस वाले कहे गये हैं–'तं जहा' उनके नाम इस प्रकार से हैं–'लवणे वरुणोदे खीरोदे घयोदे' लवणसमुद्र, वरुणोदसमुद्र, क्षीरोदसमुद्र, और घृतोदसमुद्र, 'कति णं भंते! समुद्दा पगतीए उदगरसेणं पण्णत्ता' हे भदन्त! कितने समुद्र जिनका पानी आपस में समान हैं ऐसे हैं? 'गोयमा! तओ समुद्दा पगतीए उदगरसेणं पण्णत्ता' हे

છે. 'णवरं' પરંતુ સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રનું પાણી સેલડીના રસના સ્વાદ જેવું નથી કેમકે–'अच्छे जच्चे पत्थे जहा पुक्खरोदस्स' એતો પુષ્કરોદધિના જલ જેવું સ્વચ્છ જાતિવંત નિર્મળ અને પથ્ય છે.

હવે સૂત્રકાર કયા કયા સમુદ્રો કયા કયા સમુદ્રની સરખા પાણી વાળા છે અને કોણ કોની સરખા નથી એ બતાવે છે.

'कइ णं भंते! समुद्दा पत्तेगरसा पण्णत्ता' હે ભગવન્ કેટલા સમુદ્રો પ્રત્યેક રસવાળા છે? અર્થાત્ બીજા સમુદ્રોની સાથે જેનું પાણી મલતું નથી. એવા છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે–'गोयमा! चत्तारि समुद्दा पत्तेगरसा पण्णत्ता' હે ગૌતમ! ચાર સમુદ્રો પ્રત્યેક રસવાળા કહેવામાં આવેલા છે. તે નામો આ પ્રમાણે છે. 'लवणे वरुणोदे खीरोदे घयोदे' લવણ સમુદ્ર, વરૂણોદ સમુદ્ર, ક્ષીરોદ સમુદ્ર અને ઘૃતોદ સમુદ્ર 'कति णं भंते! समुद्दा पगतीए उदगरसेणं पण्णत्ता' હે ભગવન્ કેટલા સમુદ્રો કે જેનું પાણી પરસ્પરમાં સરખું હોય એવા છે? 'गोयमा! तओ समुद्दा पगतीए उदगरसेणं पण्णत्ता'

खोएरसा पन्नत्ता समणाउसे ?' हे भदन्त ! कतिसमुद्राः प्रत्येकरसाः समुद्रान्तरै रसाधारणरसाः प्रज्ञप्ता ? गौतम ! चत्वारः लवण वरुणोद क्षीरोद घृतोदाः प्रत्येकरसाः प्रज्ञप्ताः। कियन्तः प्रकृत्योदकरसेन प्रज्ञप्ताः समुद्राः ? गौतम ! त्रयः कालोद–पुष्करोद स्वयम्भूरमणसमुद्राः प्रकृतित उदकरसपरिपूर्णाः। अवशेषा बाहल्येन क्षोदरसाः समुद्राः प्रज्ञप्ताः हे श्रमणायुष्मन् ! इति ॥१०६॥

मूलम्–कइ णं भंते ! समुद्दा बहुमच्छ कच्छभाइण्णा पन्नत्ता ? गोयमा ! तओ समुद्दा बहुमच्छकच्छभाइण्णा पन्नत्ता, तं जहा–लवणे कालोए सयंभूरमणे अवसेसा समुद्दा अप्पमच्छकच्छभाइण्णा पन्नत्ता समणाउसो। लवणेणं भंते ! समुद्दे कइमच्छजाइकुलकोडिजोणीपमुहसयसहस्सा पन्नत्ता ? गोयमा ! सत्तमच्छजाइकुलकोडीपमुहसयसहस्सा पन्नत्ता। कालोए णं भंते समुद्दे कइ मच्छजाइ० पन्नत्ता ? गोयमा ! नवमच्छजाइकुलकोडीजोणी०। सयंभूरमणेणं भंते ! समुद्दे० अद्धतेरसमच्छजाइकुलकोडीजोणीपमुहसयसहस्सा पन्नत्ता। लवणे णं भंते ! समुद्दे मच्छाणं के महालिया सरीरोगाहणा पन्नत्ता ? गोयमा ! जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्जइ भागं उक्कोसेणं पंचजोयणसयाइं। एवं कालोए उ० सत्तजोयणसयाइं।

गौतम ! तीन समुद्र ही ऐसे कि जिनका पानी आपस में समान है० 'तं जहा' उनके नाम इस प्रकार से 'कालोए, पुक्खरोए, सयंभूरमणे' कालोदसमुद्र, पुष्करोद समुद्र और स्वयंभूरमण समुद्र–'अवसेसा समुद्दा उस्सणं खोतरसा प० समणाउसो' बाकी के जो और समुद्र हैं उन सब का रस हे श्रमण आयुष्मन् ! प्रायः क्षोद इक्षु का जैसा रस होता है–वैसे रस वाले कहे गये है ॥१०६॥

હે ગૌતમ ! ત્રણ સમુદ્રોજ એવા છે કે જેનું પાણી પરસ્પર સરખું છે. 'तं जहा' તેના નામો આ પ્રમાણે છે. 'कालोए, पुक्खरोए सयंभूरमणे' કાલોદ સમુદ્ર, પુષ્કરોદ સમુદ્ર; અને સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર 'अवसेसा समुद्दा उस्सणं खोतरसा पण्णत्ता समणाउसो !' બાકીના જે સમુદ્રો છે; એ બધાનું જલ હે શ્રમણ આયુષ્મન્ પ્રાયઃ ક્ષોદ–સેલડીનો રસ જેવો હોય છે, એવા સ્વાદવાળા કહ્યા છે. ॥ સૂ. ૧૦૬ ॥

सयंभूरमणे जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्कोसेणं दसजोयणसयाइं ॥सू. १०७॥

छाया-कति खलु भदन्त ! समुद्रा वहुमत्स्यकच्छपाकीर्णाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! त्रयः समुद्रा वहुमत्स्यकच्छपाकीर्णाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-लवणः कालोदः स्वयम्भूरमणः अवशेषाः समुद्राः अल्पमत्स्यकच्छपाकीर्णाः प्रज्ञप्ताः श्रवणायुष्मन् ! लवणे खलु भदन्त ! समुद्रे कति मत्स्यजातिकुलकोटि योनिप्रमुखशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि गौतम ! सप्तमत्स्यजातिकुलकोटियोनिप्रमुखशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि। कालोदे खलु भदन्त ! समुद्रे कति मत्स्यजाति० प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! नव मत्स्यजातिकुलकोटियोनिप्रमुखशतसहस्राणि० । स्वयंभूरमणे खलु भदन्त ! समुद्रे०। अर्धत्रयोदशमत्स्यजातिकुलकोटियोनिप्रमुखशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि । लवणे खलु भदन्त ! समुद्रे मत्स्यानां किं महती शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता ? गौतम ! जघन्येनांगुलस्याऽसंख्येयभागम् उत्कर्षेण पंचयोजनशतानि। एवं कालोदे उत्कर्षेण सप्तयोजनशतानि । स्वयंभूरमणे जघन्येनांगुलस्याऽसंख्येयभागमुत्कर्षेण दशयोजनशतानि ॥१०७॥

टीका-'कइ णं भंते ! समुद्दा वहुमच्छकच्छभाइण्णा पन्नत्ता' हे भदन्त ! एतेषु कति संख्यावन्तः ते समुद्राः ये वहुमत्स्यकच्छपैराकीर्णाः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह-'गोयमा ! तओ समुद्दा वहुमच्छकच्छभाइण्णा पन्नत्ता तं जहा-लवणे कालोए सयंभूरमणे अवसेसा समुद्दा अप्पमच्छकच्छभाइण्णा पन्नत्ता समणाउसो'

'कइ णं भंते ! समुद्दा वहुमच्छ कच्छभाइण्णा पन्नत्ता'-इत्यादि ।

टीकार्थ-गौतम स्वामी ने प्रभु से ऐसा पूछा है हे भदन्त ! कितने समुद्र ऐसे कहे गये हैं कि जो बहुत से मत्स्य, और कच्छपों से व्याप्त हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! तओ समुद्दा बहुमच्छ कच्छ भाइ· ण्णा पण्णत्ता' हे गौतम ! तीन ही समुद्र ऐसे कहे गये है जो बहुत से मत्स्यों एवं कच्छपों से व्याप्त हैं । 'तं जहा' उनके नाम इस प्रकार

'कइ णं भंते ! समुद्दा बहुमच्छ कच्छभाइण्णा पण्णत्ता ! ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ-ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું કે-હે ભગવન્ ! કેટલા સમુદ્રો એવા પ્રકારના કહેવામાં આવ્યા છે કે જે ઘણા માછલાઓ, અને કચ્છપો-કાચબાઓથી વ્યાપ્ત છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે 'गोयमा तओ समुद्दा बहुमच्छकच्छभाइण्णा पण्णत्ता' હે ગૌતમ ! ત્રણ જ સમુદ્રો એવા કહ્યા છે કે જેઓ ઘણા માછલાઓ અને કાચબાઓ થી વ્યાપ્ત છે. તેના નામો આ પ્રમાણે છે. 'लवणे कालोए सयंभूरमणे' લવણ સમુદ્ર, કાલોદ સમુદ્ર, અને

गौतमः त्रयः समुद्रा एवंविधाः ये बहुमत्स्यकच्छपैराकीर्णा व्याप्तान्तरालाः सन्ति तद्यथा–लवणः कालोदः स्वयम्भूरमणः अवशिष्टास्ततोऽन्येऽल्पैर्मत्स्यकच्छपैराचिताः प्रोक्ता श्रमणायुष्मन्! 'लवणे णं भंते! समुद्दे कइ मच्छजाइकुलकोडि जोणिपमुहसयसहस्सा पन्नत्ता' हे भदन्त! लवणसमुद्रे कतीनां मत्स्यजातीनां यानि पृथक्कुलानि तेषां कोटयो योनयः तत्प्रमुखाणां कियन्ति शतसहस्राणि प्रज्ञप्ताणि? इति प्रश्नः भगवान् प्राह–'गोयमा! सत्त मच्छजातिकुलकोडि जोणीपमुहसयसहस्सा पन्नत्ता' हे गौतम! सप्त मत्स्यजातिकुलकोटि योनिप्रमुखशतसहस्राणि लक्षप्रमाणानीत्यर्थः। 'कालोए णं भंते! समुद्दे कइ मच्छजाई० पन्नत्ता' कालोदसमुद्रे खलु भदन्त! कति–कियत्प्रमाणानि मत्स्यजातिकुलकोटि योनिप्रमु-

---

से हैं 'लवणे, कालोए, सयंभूरमणे' लवणसमुद्र, कालोदसमुद्र और स्वयंभूरमणसमुद्र 'अवसेसा समुद्दा अप्प मच्छ कच्छभाइण्णा पन्नत्ता' बाकी के जो समुद्र हैं वे हे श्रमण आयुष्मन्! थोडे से मत्स्य एवं कच्छपों से युक्त है 'लवणे णं भंते! समुद्दे कइ मच्छ जातिकुल कोडी जोणीपमुहसयसहस्सा पन्नत्ता' हे भदन्त! लवणसमुद्र में मत्स्यों की कितनी लाख जाति प्रधान कुल कोटियों की योनियां कही गई है? एक ही योनि में अनेक कुल होते हैं–जैसे गोबररूप योनि में उत्पत्ति स्थान में–कृमि उत्पन्न होते हैं' वृश्चिक भी उत्पन्न होते हैं इत्यादि इसी बात को लेकर ऐसा यह प्रश्न पूछा गया है इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा! सत्त मच्छजाति कुलकोडी जोणीसमुहसतसहस्सा पण्णत्ता' हे गौतम! लवणसमुद्र में मच्छजातिय जीवों की जाति प्रधान कुल कोटियों की योनियां सात लाख कही गई हैं

સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર, 'अवसेसा समुद्दा अप्पमच्छकच्छभाइण्णा पण्णत्ता' બાકીના જે સમુદ્રો છે. તે બધા હે શ્રમણ આયુષ્મન્ થોડા માછલા અને કાચબાઓથી યુક્ત છે. 'लवणे णं भंते! समुद्दे कइमच्छ जाति कुल जोणीपमुहसयसहस्सा पन्नत्ता' હે ભગવન્ લવણ સમુદ્રમાં માછલાઓની કેટલા લાખ જાતિ પ્રધાન કુલકોટિયોની યોનિઓ કહેવામાં આવેલ છે? એક જ યોનિમાં અનેક કુળો હોય છે–જેમકે–છાણ રૂપ યોનિમાં અર્થાત્ ઉત્પત્તિસ્થાનમાં કૃમિયો ઉત્પન્ન થાય છે. વીંછી પણ ઉત્પન્ન થાય છે. વિગેરે આ વાતને ધ્યાનમાં લઈને આવા પ્રકારને આ પ્રશ્ન ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને પૂછેલ છે. તેના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा! सत्त मच्छ जातिकुल कोडी जोणीपमुह सतसहस्सा पण्णत्ता' હે ગૌતમ! લવણ સમુદ્રમાં મચ્છ જાતવાળા જીવોની જાતિ પ્રધાન કુલ કોટિયોની યોનિઓ સાત લાખ કહેવામાં આવેલ છે. 'कालोए णं भंते! समुद्दे कइमच्छजाति पण्णत्ता' હે ભગવન્ કાલોદ સમુદ્રમાં મચ્છોની જાતિ પ્રધાન

खाणि शतसहस्राणि प्रज्ञप्तानीति प्रश्नः आह-भगवान्-'गोयमा ! नव मच्छजाइ-कुलकोडी०' गौतम ! नवजलमत्स्यजातिकुलकोटिप्रमुखाणि शतसहस्राणि कथितानि 'सयंभूरमणे णं भंते ! समुद्दे०' स्वयम्भूरमणे खलु भदन्त ! समुद्रे कति इति। मत्स्यजातिकुलकोटिप्रमुखशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि ? भगवानाह-'गोयमा ! अद्ध-तेरसमच्छजाइकुलकोडी जोणीपमुहसयसहस्सा पन्नत्ता' हे गौतम ! अर्द्धत्रयोदश सार्धद्वादशमत्स्यजातिकुलकोटियोनिप्रमुखशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि इति । 'लवणे णं भंते ! समुद्दे मच्छाणं के महालिया-सरीरोगाहणा पन्नत्ता' हे भदन्त ! लवणसमुद्रे मत्स्यानां कियन्महत् प्रमाणा शरीराणामवगाहना-प्रज्ञप्ता ? भगवानाह-'गोयमा !

'कालोएणं भंते ! समुद्दे कइ मच्छजाति पण्णत्ता' हे भदन्त ! कालोद-समुद्र में मत्स्यों की जाति प्रधान कुलों की कोटियों की योनियां कितने लाख कही गई हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! नव मच्छजाति कुलकोडी जोणी०' हे गौतम ! कालोद समुद्र में मच्छजातीय जीवों की कुलयोटियों की योनियां नौ लाख कही गई हैं । 'सयंभूरमणे णं भंते ! समुद्दे० अद्धतेरस मच्छजाति कुलकोडी जोणीपमुहसतसहस्सा पण्णत्ता' हे भदन्त ! स्वयंभूरमणसमुद्र में मत्स्यों की कितनी लाख जाति प्रधान कुलकोटियों की योनियां कही गई हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'अद्धतेरस मच्छजाति कुलकोडी जोणीपमुह सतसहस्सा पण्णत्ता' हे गौतम ! स्वयंभूरमण समुद्र में मच्छजातीय जीवों की कुलकोटीयों की योनियां १२॥ लाख कही गई है । 'लवणेणं भंते ! समुद्दे मच्छाणं के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता' हे भदन्त ! लवणसमुद्र में जो मत्स्य हैं उनके शरीर की अवगाहना कितनी बडी

કુલોની કોટિયોની યોનિયો કેટલા લાખ કહેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! नवमच्छजाति कुलकोडी०' હે ગૌતમ ! કલોદસમુદ્રમાં મચ્છ જાતિના જીવોની કુલ કોટિયોની યોનિયો નવ લાખ કહેવામાં આવેલ છે. 'सयंभूरमणे णं भंते ! समुद्दे० अद्धतेरस मच्छजातिकुलकोडी जोणीपमुहसत्त सहस्सा पण्णत्ता' હે ભગવન્ સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રમાં મત્સ્યો-માછલાઓની કેટલા લાખ જાતિ પ્રધાન કુલકોટિયોની યોનિયો કહેવામાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'अद्धतेरसमच्छजाति कुलकोडी जोणीपमुह सत्तसहस्सा पण्णत्ता' હે ગૌતમ ! સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રમાં મચ્છ જાતીના જીવોની કુલકોટિની યોનિયો ૧૨॥ સાડા બાર લાખ કહેવામાં આવેલ છે. 'लवणे णं भंते ! समुद्दे मच्छाणं के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता' હે ભગવન્ લવણ સમુદ્રમાં જે માછલાઓ છે. તેના શરીરની અવગાહના કેટલી મોટી કહેવામાં આવેલ છે.

जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं–उक्कोसेणं पंचजोयणसयाइं' हे गौतम ! जघन्येनाऽङ्गुलस्यासंख्येयभागम् उत्कर्षेण पञ्चयोजनशतानि विद्धि इति । हे भदन्त ! कालोदे समुद्रे कियत्प्रमाणा शरीरावगाहना ? भगवानाह–हे गौतम ! 'कालोए उक्कोसेणं सत्तजोयणसयाइं' कालोदे समुद्रे जघन्येन अङ्गुलासंख्येयभागम् उत्कर्षेण सप्तयोजनशतानि–अवेहि 'सयंभूरमणे खलु भदन्त ! मत्स्यानां कियत्प्रमाणा शरीराणा मवगाहना ? भगवानाह–हे गौतम ! सयंभूरमणे जहन्नेणं अंगुलासंखेज्जइभागं–उक्कोसेणं दसजोयणसयाइं' स्वयम्भूरमणे तु जघन्येनाऽङ्गुलाऽसंख्येयभागम् उत्कर्षतश्च –दशयोजनशतानि– एकसहस्रम् योजनानि इति भावः सू०॥१०७॥

कही गई है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा ! जहण्णे णं अंगुलस्स असंखेज्जतिभागं उक्कोसेणं पंचजोयणसयाइं' हे गौतम ! लवणसमुद्र में मत्स्यों के शरीर की अवगाहना जघन्य से तो अंगुल के असंख्यातवें भाग प्रमाण कही गई है और उत्कृष्ट से पांच सौ योजन की कही गई है 'एवं कालोए उक्को० सत्तजोयणाइं' इसी प्रकार से कालोद-समुद्र में भी जघन्य और उत्कृष्ट शरीर अवगाहना मत्स्यों की कही गई जाननी चाहिये अर्थात् कालोदसमुद्र में जघन्य अवगाहना अंगुल के असंख्यातवें भाग प्रमाण कही गई है और उत्कृष्ट से ७ सौ योजन की कही गई है० 'सयंभूरमणे जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जति० उक्कोसेणं दसजोयणसताइं' इसी प्रकार से स्वयंभूरमणसमुद्र में मत्स्यों की शरीरावगाहना जघन्य से अंगुल के असंख्यातवें भाग प्रमाण कही गई है और उत्कृष्ट से १ हजार योजन की कही गई है ॥१०७॥

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે.–'गोयमा ! जहण्णोणं अंगुलस्स असंखेज्जतिभागं उक्कोसेणं पंच जोयणसयाइं' હે ગૌતમ ! લવણુ સમુદ્રમાં માછલાઓના શરીરની અવગાહના જઘન્યથી તો આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણુની કહેલ છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી પાંચસો યોજનની કહેવામાં આવેલ છે. 'एवं कालोए उक्कोसेणं सत्त जोयणसयाइं' એજ પ્રમાણે કાલોદ સમુદ્રમાં પણ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી માછલાઓની શરીરની અવગાહના કહેલ છે. અર્થાત્ કાલોદ સમુદ્રમાં જઘન્ય અવગાહના આંગળના અસંખ્યાતમાં ભાગની કહેલ છે અને ઉત્કૃષ્ટથી ૭૦૦ યોજનની કહેવામાં આવેલ છે. 'सयं भूरमणे जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जति० उक्कोसेणं दस जोयणसयाइं' એજ પ્રમાણે સ્વયંભૂરમણુ સમુદ્રમાં મત્સ્યોના શરીરની અવગાહના જઘન્યથી આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણુ કહેવામાં આવેલ છે. ॥ સૂ. ૧૦૭ ॥

मूलम्-केवइयाणं भंते! दीवसमुद्दा नामधेज्जेहिं पन्नत्ता? गोयमा! जावइया लोगे सुभा णामा-सुभा वण्णा-जाव सुभा-फासा, एवइया दीव समुद्दा नामधेज्जेहिं पन्नत्ता। केवइ-याणं भंते! दीव समुद्दा उद्धारसमएणं पन्नत्ता? गोयमा! जावइया अड्ढाइज्जाणं सागरोवमाणं उद्धारसमया एवइया दीवसमुद्दा उद्धारसमएणं पन्नत्ता। दीव समुद्दाणं भंते! किं पुढवी परिणामा आउपरिणामा जीवपरिणामा पोग्गल-परिणामा? गोयमा! पुढवीपरिणामा वि-आउपरिणामा वि जीवपरिणामा वि-पोग्गलपरिणामा वि। दीवसमुद्देसु णं भंते! सव्वपाणा-सव्वभूया-सव्वजीवा-सव्वसत्ता पुढवीका-इयत्ताए जाव तसकाइयत्ताए उववण्ण पुव्वा? हंता गोयमा! असइ अदुवा अणंतखुत्तो। इति दीवसमुद्दा समत्ता ॥१०८॥

छाया-कियन्तः खलु भदन्त! द्वीपसमुद्राः नामधेयैः प्रज्ञप्ताः? गौतम! यावान्त लोके शुभानि नामानि शुभाः वर्णाः यावत् शुभाः स्पर्शा एतावन्तो द्वीपसमुद्रा नामधेयैः प्रज्ञप्ताः कियन्त : खलु भदन्त! द्वीपसमुद्राः उद्धारसमयेन प्रज्ञप्ताः? गौतम! यावन्तोऽर्धतृतीयानां सागरोपमाणाम् उद्धारसमयाः एतावन्तो द्वीसमुद्रा उद्धारसमयेन प्रज्ञप्ताः। द्वीपसमुद्राः खलु भदन्त! किं पृथिवीपरि-णामाः अप्परिणामाः जीवपरिणामाः पुद्गलपरिणामाः? गौतम! पृथिवीपरिणामा अपि-अप्परिणामा अपि-जीवपरिणामा अपि-पुद्गलपरिणामा अपि। द्वीपसमुद्रेषु खलु भदन्त! सर्वप्राणाः सर्वभूताः सर्वजीवाः सर्वसत्त्वाः पृथिवीकायिकतया यावत् त्रसकायिकतया-उत्पन्नपूर्वाः? हन्त! असकृत् अथवा-अनन्तकृत्वः।१०८।

टीका-'केवइया णं भंते! दीवसमुद्दा नामधेज्जेहिं पन्नत्ता? गोयमा जावइया लोगे सुभा णामा-सुभा वण्णा जाव सुभा फासा एवइया दीवसमुद्दा नामधेज्जेहिं

'केवइयाणं भंते! दीव समुद्दा नामधेज्जेहिं पण्णत्ता'-इत्यादि।

टीकार्थ-गौतम स्वामी ने प्रभु से ऐसा पूछा है कि-हे भदन्त! द्वीप और समुद्र कितने नामों द्वारा कहे गये हैं? अर्थात् द्वीप और

'केवइया णं भंते! दीवसमुद्दा नामधेज्जेहिं पण्णत्ता' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ-ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછયું કે હે ભગવન્ દ્વીપો અને સમુદ્રો કેટલા નામે વાળા છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-ગોયમા! જાવ-

पन्नत्ता' हे भदन्त ! यदि तत्तन्नामाभिधानैः परिज्ञातुमिच्छेयम् तदा–ते द्वीपाः समुद्राश्च कियन्तः-स्युःरिति प्रश्नः, समाधत्ते भगवान्–हे गौतम ! लोके यावन्ति शुभनामानि शंखचक्र–स्वस्तिक० यावन्त नीलादयः शुभवर्णाः मधुरादयः शुभरसाः शुभाः गंधाः स्पर्शाश्च एतावन्तः समुद्राद्वीपाश्च नामतः परिसंख्याताः। 'केवइयाणं भंते ! दीवसमुद्दा उद्धारसमएणं पन्नत्ता' हे भदन्त ! कियन्तो द्वीपाः समुद्राः ये खलु उद्धारसमयेन उद्धारपल्योपमसागरोपमप्रमाणेन प्रज्ञप्ताः ? गोयमा ! जावइया अड्डाइज्जाणं सागरोवमाणं उद्धारसमया एवइया दीवसमुद्दा उद्धारसमएणं पन्नत्ता' भगवानाह–हे गौतम ! यावन्तोऽर्धतृतीयानां सागरोपमाणामुद्धारसमयाः एकैकेन सूक्ष्मवालाग्रापहारसमयाः एतावन्तो द्वीपसमुद्रा उद्धारसमयेन प्रख्याताः।

समुद्र कितने नाम वाले हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं 'गोयमा ! जावइया लोगे सुभा णामा सुभा वण्णा जाव सुभा फासा एवइया दीव समुद्दा नामधेएहिं पन्नत्ता' हे गौतम ! लोक में जितने शुभ नाम हैं शुभवर्ण शुभगन्ध, शुभस्पर्श हैं उतने ही नाम वाले द्वीप और समुद्र हैं। शंख, चक्र, स्वस्तिक, ये सब शुभ नाम हैं नील आदिक शुभवर्ण हैं. मधुर आदि शुभ रस हैं सुगन्धि रूप शुभगंध है मृदु आदि शुभ स्पर्श हैं 'केवइयाणं भंते ! दीव समुद्दा उद्धारसमएणं पण्णत्ता' हे भदन्त ! उद्धार पल्योपम के सागरोपम प्रमाण से कितने द्वीप समुद्र कहे गये हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा ! जावइया अड्ढाई-ज्जाणं सागरोवमाणं उद्धारसमया एवइया दीवसमुद्दा उद्धारसमएणं पन्नत्ता' हे गौतम ! अढाई उद्धार सागरोपम के जितने उद्धार समय होते हैं–एक एक सूक्ष्म वालों को निकालने के समय होते हैं–उतने

इया लोगे सुभा णामा सुभा वण्णा जाव सुभा फासा एवइया दीवसमुद्दा नामधेएहिं पण्णत्ता' हे गौतम ! લોકમાં જેટલા શુભ નામો છે. શુભવર્ણ, શુભગન્ધ શુભ સ્પર્શ છે. એટલાજ નામવાળા દ્વીપો અને સમુદ્રો છે. શંખ, ચક્ર, સ્વસ્તિક એ બધા શુભ નામ છે. નીલ વિગેરે શુભ વર્ણ છે. મધુર વિગેરે શુભ રસ છે. સુગંધ રૂપ શુભ ગંધ છે. મૃદુ વિગેરે શુભ સ્પર્શ છે. केवइयाणं भंते ! दीवसमुद्दा उद्धारसमएणं पण्णत्ता' હે ભગવન્ ઉધ્ધાર પલ્યોપમ સાગરોપણ પ્રમાણુથી કેટલા દ્વીપ સમુદ્રો કહેવામાં આવેલ છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે 'गोयमा ! जावइया अड्ढाइज्जाणं सागरोवमाणं उद्धारसमया एवइया दीवसमुद्दो उद्धार समएणं पण्णत्ता' હે ગૌતમ ! અઢાઈ ઉધ્ધાર સાગરોપમના જેટલા ઉધ્ધાર સમય હોય છે એક એક સૂક્ષ્મ વાલોને કહાડવાનો સમય હોય છે. એટલા

उक्तंच—

"उद्धारसागराणं अड्ढाइज्जाण जइया समया ।
दुगुणा दुगुणपवित्थर दीवोदहिरज्जुएवइया ॥१॥

छाया–उद्धार सागराणामर्धतृतीयानां यावन्तः समयाः ।
द्विगुणा द्विगुण प्रविस्तर द्वीपोदधिरज्जुरेतावती ॥१॥

'दीवसमुद्दाणं भंते ! किं पुढविपरिणामा–आउपरिणामा–जीवपरिणामा-पोग्गलपरिणामा ? गोयमा ! पुढविपरिणामावि आउपरिणामावि जीवपरिणामावि पोग्गलपरिणामा वि' द्वीपसमुद्राः खलु भदन्त ! पृथिवीपरिणामाः किम् किम्वा-अप्परिणामाः, जीवपरिणामा वा, अथवा पुद्गलपरिणामाः ? भगवानाह-हे गौतम ! पृथिवीपरिणामा अपि-अप्परिणामा अपि जीवपरिणामा अपि पुद्गलपरिणामा अपि सर्वद्वीपसमुद्राणाम् । 'दीवसमुद्देसु णं भंते ! सव्वपाणा सव्वभूया, सव्वजीवा, सव्वसत्ता पुढविकाइयत्ताए जाव तसकाइयत्ताए उववण्णपुव्वा ?' द्वीपसमुद्रेषु

उद्धार समय प्रमाण द्वीप और समुद्र कहे गये हैं । कहा भी है-

'उद्धारसागराणं अड्ढाइज्जाण जत्तिया समया,
दुगुणा दुगुणपवित्थर दीवोदहिरज्जु एवइया ॥१॥

'दीव समुद्दाणं भंते ! किं पुढवि परिणामा आउपरिणामा जीव-परिणामा पुग्गलपरिणामा ?' हे भदन्त ! द्वीप समुद्र क्या पृथिवी के परिणामरूप हैं ? या अप्काय के परिणामरूप हैं ? या जीव के परि-णामरूप हैं ? या पुद्गल के परिणामरूप हैं । 'गोयमा ! पुढवि परिणामा वि, आउपरिणामा वि जीवपरिणामा वि पुग्गलपरिणामा वि' हे गौतम ! द्वीप समुद्र पृथिवी के परिणाम रूप भी है अप्काय के परि-णाम रूप भी हैं जीव के परिणाम रूप भी हैं और पुद्गल के परिणाम रूप भी है । 'दीवसमुद्देसु णं भंते ! सव्वपाणा सव्वभूया, सव्वजीवा,

---

ઉધ્ધાર સમય પ્રમાણના દ્વીપો અને સમુદ્રો કહેલા છે. કહ્યું પણ છે કે

उद्धारसागराणं अड्ढाइज्जाण जत्तिया समयो ।
दुगुणा दुगुणपवित्थर दीवोदहि रज्जु एवइया ॥१॥

'दीवसमुद्दाणं भंते ! किं पुढविपरिणामा जीव परिणामा पुग्गलपरि-णामा' હે ભગવન્ દ્વીપ સમુદ્રો શું પૃથ્વીના પરિણામ રૂપ છે ? અથવા અપ્કાયના પરિણામ રૂપ છે ? અથવા જીવના પરિણામ રૂપ છે ? અથવા પુદ્ગલોના પરિણામ રૂપ છે ? 'गोयमा ! पुढवीपरिणामा वि, आउपरिणामा वि जीवपरि-णामा वि पुग्गलपरिणामा वि' હે ગૌતમ ! દ્વીપ સમુદ્રો પૃથ્વીના પરિણામ રૂપ પણ છે અપ્કાયના પરિણામ રૂપ પણ છે. જીવ પરિણામ રૂપ પણ છે. અને પુદ્ગલના પરિણામ રૂપ છે. 'दीवसमुद्देसु णं भंते ! सव्व पाणा सव्वभूया,

खलु भदन्त ! सर्वे प्राणा द्वीन्द्रियादयः सर्वे भूतास्तरवः सर्वे जीवाः पञ्चेन्द्रियाः सर्वे सत्त्वाः पृथिवीकायिकतयाऽप्तेजो वायुवनस्पतित्रसकायिकतया उत्पन्नपूर्वाः किम् ? भगवानाह-'हंता गोयमा! असइ अदुवा अणंतखुत्तो' हंत गौतम ! असकृत् अनेकवारम् उत्पन्न पूर्वाः, अथवा-अनन्तकृत्वः । सर्वेषामपि सांव्यावहारिकराश्यन्तपाति सर्वजीवानां सर्वस्थानेषु प्रायोऽनन्तश उत्पादसम्भवात् इति सू०॥१०८॥

चतुर्थप्रतिपत्तौ-इन्द्रियपुद्गलपरिणाममाह—

मूलम्—कइ विहेणं भंते ! इंदियविसए पोग्गलपरिणामे पन्नत्ते ? गोयमा ! पंचविहे इंदियविसए पोग्गलपरिणामे पन्नत्ते, तं जहा-सोइंदियविसए जाव फासिंदियविसए । सोइंदियविसएणं भंते ! पोग्गलपरिणामे कइविहे पन्नत्ते ? गोयमा ! दुविहे पन्नत्ते तं जहा-सुब्भिसद्दपरिणामे य दुब्भिसद्दपरिणामे य एवं चक्खिदिय विसयादिए हि वि सुरूवपरिणामे य

सव्वसत्ता पुढविकाइयत्ताए जाव तसकाइयत्ताए उववण्णपुव्वा' हे भदन्त ! द्वीप समुद्रों में क्या समस्त प्राणी, समस्त भूत, समस्त जीव, और समस्त सत्त्व क्या पृथिवीकायिक रूप से यावत् त्रसकायिक रूप से उत्पन्न हो चुके हैं क्या ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'हंता, गोयमा असइ अदुवा अणंतखुत्तो' हां गौतम ! द्वीप समुद्रों में समस्त प्राणी, समस्त भूत, समस्त जीव और समस्त सत्त्व अनेक वार अथवा अनन्तवार उत्पन्न हो चुके हैं । क्योंकि व्यावहारिक राशि के अन्तर्गत जीवों का उत्पात प्रायः सर्व स्थानों में हो चुका कहा गया हैं ॥१०८॥

इस तरह से द्वीप समुद्र वक्तव्यता समाप्त हुई ।

सव्वजीवा सव्वसत्ता पुढविकाइयत्ताए जाव तसकाइयत्ताए उववण्णपुव्वा' હે ભગવન્ દ્વીપ સમુદ્રોમાં શું સઘળા પ્રાણી, સઘળાભૂતો, સઘળા જીવો, અને સઘળા સત્વો પૃથ્વીકાયિક પણાથી યાવત્ ત્રસકાયિકપણાથી ઉત્પન્ન થઇ ચુકયા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'हंता गोयमा ! असइ अदुवा अणंत खुत्तो' હા ગૌતમ ! દ્વીપ સમુદ્રોમાં સઘળા પ્રાણી સઘળા ભૂતો સઘળા જીવો, અને સઘળા સત્વો અનેકવાર અથવા અનંતાવર ઉત્પન્ન થઇ ચૂકેલ છે. કેમકે-વ્યાવહારિક રાશિની અંદર જીવોની ઉત્પત્તિ પ્રાયઃબધાજ સ્થાનોમાં થઇ ગયેલ છે તેમ કહેલ છે. ॥ સૂ. ૧૦૮ ॥

दुरूव परिणामे य । एवं–सुरभिगंध परिणामे य, दुरभिगंधपरिणामे य, एवं–सुरसपरिणामे य, दूरसपरिणामे य, एवं–सुफासपरिणामे य दुफासपरिणामे य । से नूणं भंते ! उच्चावएसु सद्दपरिणामेसु उच्चावएसु रूवपरिणामेसु एवं गंधपरिणामेसु रसपरिणामेसु फासपरिणामेसु परिणममाणा पोग्गला परिणमंतीति वत्तव्वयं सिया ? हंता गोयमा ! उच्चावएसु सद्दपरिणामेसु परिणममाणा पोग्गला परिणमंतित्ति वत्तव्वं सिया । से नूणं भंते ! सुब्भिसद्दा पोग्गला दुब्भिसद्दत्ताए परिणमंति दुब्भिसद्दा पोग्गला सुब्भिसद्दत्ताए परिणमंति ? हंता गोयमा ! सुब्भिसद्दा पोग्गला दुब्भिसद्दत्ताए परिणमंति, दुब्भिसद्दा सुब्भिसद्दत्ताए परिणमंति । से नूणं भंते ! सुरूवा पोग्गला दुरूवत्ताए परिणमंति, दुरूवा पोग्गला सुरूवत्ताए परिणमंति ? हंता गोयमा ! एवं सुब्भिगंधा पोग्गला दुब्भिगंधत्ताए परिणमंति, दुब्भिगंधा पोग्गला सुब्भिगंधत्ताए परिणमंति ? हंता गोयमा ! एवं सुफासा दुफासत्ताए० ? सुरसा दुरसत्ताए० ?, हंता गोयमा ! ० ॥सू० १०९॥

छाया—कतिविधः खलु भदन्त ! इन्द्रियविषयः पुद्गलपरिणामःप्रज्ञप्तः ? गौतम ! पंचविधः इन्द्रियविषयः पुद्गलपरिणामः प्रज्ञप्तः तद् यथा–श्रोत्रेन्द्रियविषयो यावत् स्पर्शेन्द्रियविषयः । श्रोत्रेन्द्रियविषयः खलु भदन्त ! पुद्गलपरिणामः कतिविधः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! द्विविधः प्रज्ञप्तः । तद् यथा–शुभशब्दपरिणामश्च, अशुभशब्दपरिणामश्च एवं चक्षुरिन्द्रियविषयादिभिरपि सुरूपपरिणामश्च दुरूपपरिणामश्च एवं सुरभिगन्धपरिणामश्च दुरभिगन्धपरिणामश्च एवं सुरसपरिणामश्च दूरसपरिणामश्च, एवं–सुस्पर्शपरिणामश्च, दुःस्पर्शपरिणामश्च । अथ नूनं भदन्त ! उच्चावचैः शब्दपरिणामैः उच्चावचैरूपपरिणामैः, एवं–गन्धपरिणामैः रसपरिणामैः स्पर्शपरिणामैः परिणमन्तः पुद्गलाः परिणमन्तीति वक्तव्यं स्यात् हन्त गौतम ! उच्चावचैः शब्दपरिणामैः परिणमन्तः पुद्गलाः परिणमन्तीति स्यात् । अथ नूनं भदन्त ! शुभ शब्दाः पुद्गलाः अशुभशब्दतया

परिणमन्ति अशुभशब्दपुद्गलाः शुभशब्दतया परिणमन्ति हन्त गौतम ! शुभशब्दा अशुशब्दतया परिणमन्ति अशुभशब्दाः शुभशब्दतया परिणमन्ति । तद् नूनं भदन्त ! सुरूपाः पुद्गला दूरूपतया परिणमन्ति दूरूपाः पुद्गला सुरूपतया परिणमन्ति !, हन्त गौतम ! एवं सुरभिगन्धाः पुद्गला दुरभिगन्धतया परिणमन्ति, दुरभिगन्धाः पुद्गलाः सुरभिगन्धतया परिणमन्ति ? हन्त गौतम ! एवं सुस्पर्शा-दुःस्पर्शतया-दुःस्पर्शाः सुस्पर्शतया० सुरसा दूरसतया दूरसाः सुरसतया, हन्त ! गौतम ! सू०॥१०८॥

टीका—'कइविहेणं भंते ! इंदियविसए पोग्गलपरिणामे' कति प्रकारकः खलु भदन्त ! इन्द्रियाणां विषयः पुद्गलपरिणामः, 'पन्नत्ते' प्रज्ञप्तः ? भगवानाह-'गोयमा' हे गौतम ! 'पंचविहे इंदियविसए पोग्गलपरिणामे पन्नत्ते तं जहा-'सोइंदियविसए जाव फासेंदिय विसए' पञ्चविधः प्रज्ञप्तः, तद् यथा-श्रोत्रचक्षुर्घ्राणरसनस्पर्शनेन्द्रियाणां विषयः। 'सोइंदियविसए णं भंते ! पोग्गलपरिणामे कइविहे पन्नत्ते ? गोयमा ! दुविहे पन्नत्ते-तं जहा-सुब्भिसद्दपरिणामेय

इन्द्रिय विषय पुद्गल परिणाम कथन—

'कइ विहेणं भंते ! इंदियविसए पोग्गल परिणामे पन्नत्ते' इत्यादि ।

टीकार्थ-गौतम स्वामी ने प्रभु से पूछा है-हे भदन्त ! इन्द्रियों को विषयभूत जो पुद्गल परिणाम है वह कितने प्रकार का कहा गया है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम ! 'पंचविहे इंदियविसए पोग्गल परिणामे पन्नत्ते' इन्द्रियों के विषय भूत हुए पुद्गलों का परिणाम पांच प्रकार का कहा गया है 'तं जहा' जैसे-'सो इंदियविसए जाव फासिंदियविसए' श्रोत्रेन्द्रिय के विषय भूत पुद्गल परिणाम यावत् स्पर्शेन्द्रिय के विषयभूत पुद्गल परिणाम 'सोइंदिय विसएणं भंते !

આ પ્રમાણે દ્વીપ અને સમુદ્રોનું કથન કરીને હવે સૂત્રકાર ઇન્દ્રિયોના વિષય અને પુદ્ગલ પરિણામનું કથન કરે છે.

'कइविहेणं इंदियविसए पोग्गलपरिणामे पण्णत्ते' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ-ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું હે ભગવન્ ! ઇન્દ્રિયોના વિષયભૂત જે પુદ્ગલ પરિણામ છે, તે કેટલા પ્રકારના કહેલ છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! 'पंचविहे इंदियविसए पोग्गलपरिणामे पण्णत्ते' ઇન્દ્રિયોના વિષયભૂત થયેલા પુદ્ગલોના પરિણામ પાંચ પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. 'तं जहा' જેમકે-'सोइंदिय विसए जाव फासेंदियविसए' શ્રોત્રેન્દ્રિયના વિષયભૂત પુદ્ગલ પરિણામ યાવત્ સ્પર્શેન્દ્રિયના વિષયભૂત પુદ્ગલ પરિણામ 'सोइंदियविसएणं भंते ! पोग्गलपरिणामे कइविहे पण्णत्ते' હે

-दुब्भिसद्दपरिणामेय एवं चक्खिंदिय विसयादि हि वि' श्रोत्रेन्द्रियविषयः खलु भदन्त ! पुद्गलपरिणामः कतिविधः प्रज्ञप्तः ? भगवान् ब्रूते—हे गौतम ! द्विविधः, तद्यथा—शुभः शब्दपरिणामश्च, अशुभः शब्दपरिणामश्च। एवं-चक्षुरिन्द्रियविषयादिभिरपि बोध्यः तदाह—'सुरूवपरिणामेय दुरूवपरिणामेय—एवं सुरभिगंधपरिणामेय—दुरभिगंधपरिणामेय एवं सुरसपरिणामेय दूरसपरिणामेय, एवं सुफासपरिणामेय, दुफासपरिणामेय' सुरूपपरिणामश्च—दूरूपपरिणामश्च, एवं सुरभिगन्धपरिणामश्च—दुरभिगन्धपरिणामश्च, एवं—सुरसपरिणामश्च—दूरसपरिणामश्च, एवं

पोग्गल परिणामे कइविहे पण्णत्ते' हे भदन्त ! श्रोत्रेन्द्रिय का विषय भूत जो पुद्गल परिणाम है वह कितने प्रकार का कहा गया है ? 'गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते' श्रोत्रेन्द्रिय का विषय भूत पुद्गल का परिणाम दो प्रकार का कहा गया है 'तं जहा' जैसे—'सुब्भिसद्द परिणामेय, दुब्भिसद्दपरिणामेय' एक सुरभि शब्द परिणाम और दूसरा दुरभि शब्द परिणाम 'एवं चक्खिंदिय विसयादिएहि वि सुरूव परिणामे' इसी तरह से चक्षु इन्द्रिय का विषयभूत पुद्गल परिणाम भी शुभ रूप परिणाम और अशुभ रूप परिणाम के भेद से दो प्रकार का है नासिका इन्द्रिय का विषयभूत पुद्गल परिणाम भी सुरभिगंध परिणाम और दुरभिगंध परिणाम के भेद से दो प्रकार का होता है, रसनेन्द्रिय का विषय भूत पुद्गलपरिणाम सुरसपरिणाम और दुरसपरिणाम के भेद से दो प्रकार का होता है' इसी तरह से स्पर्शन

ભગવન્ ! શ્રોત્રેન્દ્રિયના વિષયભૂત જે પુદ્ગલ પરિણામ છે; તે કેટલા પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે ? 'गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते' હે ગૌતમ ! શ્રોત્રેન્દ્રિયના વિષયભૂત જે પુદ્ગલ પરિણામો છે, તે બે પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. 'तं जहा' જેમકે—'सुब्भिसद्दपरिणामेय दुब्भिसद्दपरिणामेय' એક સુરભિશબ્દ પરિણામ અને બીજું દુરભિ શબ્દ પરિણામ 'एवं चक्खिदिय विसयादिएहि वि सुरूव परिणामे' એજ પ્રમાણે ચક્ષુ ઇંદ્રિયના વિષયભૂત પુદ્ગલ પરિણામો પણ શુભ પરિણામ અને અશુભ રૂપ પરિણામના ભેદથી બે પ્રકારના છે. નાસિકા ઈંદ્રિયના વિષયભૂત પુદ્ગલ પરિણામ પણ સુરભિગંધ પરિણામ અને દુરભિ ગંધ પરિણામના ભેદથી બે પ્રકારના થાય છે. ચક્ષુ ઈંદ્રિયના વિષયભૂત પુદ્ગલ પરિણામ સુરભિ પરિણામ અને દુરભિ પરિણામના ભેદથી બે પ્રકારના હોય છે. એજ પ્રમાણે રસન ઇન્દ્રિયના વિષયભૂત પુદ્ગલ પરિણામ પણ સુરસ પરિણામઅને દુરસપરિણામના ભેદથી બે પ્રકારના છે. એજ પ્રમાણે સ્પર્શન ઈન્દ્રિયના વિષયભૂત પુદ્ગલ પરિણામ પણ સુસ્પર્શ

-सुस्पर्शपरिणामश्च-दुःस्पर्शपरिणामश्च । 'से नूनं भंते ! उच्चावएसु-सद्दपरिणामेसु, उच्चावएसु रूवपरिणामेसु० एवं गंधपरिणामेसु-रसपरिणामेसु-फासपरिणामेसु परिणममाणा पोग्गला परिणमंति त्ति वत्तव्वं सिया, हंता गोयमा ! उच्चावएसु सद्दपरिणामेसु परिणममाणा पोग्गला परिणमंति त्ति वत्तव्वं सिया' अथ नूनं भदन्त ! एतत् यत्-उत्तमाऽधमैः शब्द-रूप-गन्ध-रस-स्पर्शपरिणामैः परिणमन्तः पुद्गलाः परिणमन्तीति इत्थं वक्तव्यं किम् ? भगवान्-आह-हे गौतम ! वक्तव्य-

इन्द्रिय का विषयभूत पुद्गल परिणाम भी सुस्पर्श परिणाम और दुःस्पर्श परिणाम के भेद से दो प्रकार का होता है । 'से नूणं भंते ! उच्चावएसु सद्द परिणामेसु उच्चावएसु रूवपरिणामेसु एवं गंध परिणामेसु रस परिणामेसु फास परिणामेसु परिणममाणा पोग्गला परिणमंति इति वत्तव्वं सिया' हे भदन्त ! जो पुद्गल परिणाम भिन्न २ इन्द्रियों के विषयरूप से उत्तम अधम अवस्था में परिणत हुआ है वही पुद्गलपरिणाम क्या द्रव्य क्षेत्र आदि रूप सामग्री की सहायता से अन्य रूप में-उत्तम अधम रूप में और अधम उत्तम रूप में-परिणमसकता है ? तात्पर्य इसका यही है कि द्रव्य क्षेत्रादि रूप सामग्री के वश से जो पुद्गलों में भिन्न भिन्न रूप की अवस्थाएं हो जाती हैं उसी का नाम परिणाम है-तथा च जो चक्षु इन्द्रिय का विषयभूत पुद्गल परिणाम पहिले शुभरूप से परिणाम को प्राप्त हुआ हो या अशुभ रूप से परिणाम को प्राप्त हुआ हो वही शुभरूप परिणाम

પરિણામ અને દુસ્પર્શ પરિણામના ભેદથી બે પ્રકારના થાય છે. 'से णूणं भंते ! उच्चावएसु सद्दपरिणामेसु उच्चावएसु रूवपरिणामेसु एवं गंध परिणामेसु रस परिणामेसु फासपरिणामेसु, परिणममाणा पोग्गलो परिणमंति इति वत्तव्वं सिया' હે ભગવન્ ! જે પુદ્ગલ પરિણામ જૂદિ જૂદિ ઇંદ્રિયોના વિષય પણાથી ઉત્તમ અને અધમ અવસ્થામાં પરિણમિત થયેલ છે. એજ પુદ્ગલ પરિણામ શું દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર વિગેરે સામગ્રીની સહાયતાથી અન્ય રૂપમાં-ઉત્તમ અધમપણામાં અને અધમ ઉત્તમપણામાં પરિણમી શકે છે? આ કથનનું તાત્પર્ય એજ છે કે-દ્રવ્યક્ષેત્રાદિરૂપ સામગ્રી વશાત્ જે પુદ્ગલોમાં જૂદા જૂદા રૂપની અવસ્થાઓ થઈ જાય છે, તેનું જ નામ પરિણામ છે. તથાચ જે ચક્ષુ ઇન્દ્રિયના વિષયભુત પુદ્ગલ પરિણામ પહેલાં શુભ રૂપથી પરિણામને પ્રાપ્ત થયેલ હોય અથવા અશુભરૂપથી પરિણામને પ્રાપ્ત થયેલ હોય એજ શુભરૂપ

मेव । 'से नूणं भंते ! सुब्भिसद्दापोग्गला दुब्भिसद्दत्ताए परिणमंति-दुब्भिसद्दा पोग्गला सुब्भिसद्दत्ताए परिणमंति ? हंता गोयमा ! सुब्भिसद्दा दुब्भिसद्दत्ताए० दुब्भिसद्दा सुब्भिसद्दत्ताए परिणमंति' अथ नूनं भदन्त ! एवं जानीयां शुभ-शब्दरूपाः पुद्गलाः अशुभशब्दतया० अशुभशब्दाश्च पुद्गलाः शुभशब्दतया परि-णमन्ति ? हन्त गौतम ! एवमेव सुरभि० । 'से नूनं भंते ! सुरूवा पोग्गला

द्रव्यादि सामग्री की सहायता से क्या अशुभ रूप परिणाम को प्राप्त हो सकता है और जो अशुभरूप परिणाम से परिणमित हुआ है वही क्या शुभरूप परिणमित हो सकता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'हंता, गोयमा ! उच्चावएसु सद्दपरिणामेसु परिणममाणा पोग्गला परिणमंतीति वत्तव्वंसिया' हां, गौतम ! जैसा तुमने पूछा है वैसा ही होता है-इस तरह उत्तम और अधमरूप से शब्द रूप परिणाम में परिणमें पुद्गल-भाषा वर्गणाएं उत्तम अवस्था से अधम अवस्था में और अधम अवस्था से उत्तम अवस्था में बदल जाते हैं 'से णूणं भंते ! सुब्भि सद्दा पोग्गला दुब्भि सद्दत्ताए परिणमंति दुब्भि-सद्दा पोग्गला सुब्भि सद्दत्ताए परिणमंति ?' तो क्या हे भदन्त ! इस कथन के अनुसार सुरभि शब्दरूप पुद्गल दुरभि शब्द रूप से परि-णम जाते हैं और दुरभि शब्द रूप पुद्गल सुरभि शब्द रूप से परि-णम जाते हैं ? हंता, गोयमा ! सुब्भिसद्दा दुब्भिसद्दत्ताए परिणमंति, दुब्भिसद्दा सुब्भिसद्दत्ताए परिणमंति' हां, गौतम ! सुरभि शब्द

પરિણામ દ્રવ્યાદિ સામગ્રીની સહાયતાથી શું અશુભ પરિણામને પ્રાપ્ત થઈ શકે છે ? અને જે અશુભ રૂપ પરિણામથી પરિણમિત થયેલ હોય એજ શું ? શુભ રૂપ પરિણામથી પરિણમિત થઇ શકે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'हंता गोयमा ! उच्चावएसु सद्दपरिणामेसु परिणममाणा पोग्गला परिणमंतीति वत्तव्वं सिया' હા ગૌતમ ! જેમ તમે પૂછેલ છે, એજ પ્રમાણે થાય છે. એ રીતે ઉત્તમ અને અધમ પણાથી શબ્દ રૂપ પરિણામમાં પરિણમેલ પુદ્ગલ ભાષા વર્ગણાઓ ઉત્તમ અવસ્થાથી અધમ અવસ્થામાં અને અધમ અવસ્થાથી ઉત્તમ અવસ્થામાં બદલાઈ જાય છે. 'से णूणं भंते ! सुब्भिसद्दा पोग्गला दुब्भिसद्दत्ताए परिणमंति दुब्भि सद्दा पोग्गला सुब्भिसद्दत्ताए परिणमंति' હે ભગવન્ તો શું આ કથન અનુસાર સુરભિ શબ્દ રૂપ પુદ્ગલ દુરભિશબ્દ પણાથી પરિણમી જાય છે ? અને દુરભિ શબ્દ રૂપ પુદ્ગલ સુરભિશબ્દ પણાથી પરિણમી જાય છે ? 'हंता ! गोयमा ! सुब्भि सद्दा दुब्भिसद्दत्ताए परिणमंति दुब्भिसद्दा सुब्भिसद्दत्ताए परिणमंति' હા ગૌતમ ! સુરભિ શબ્દ દુરભિ શબ્દ

दूरूवत्ताए परिणमंति–दुरूवा पोग्गला सुरूवत्ताए० ? हंता गोयमा !०' अथ नूनं भदन्त ! सुरूपा ये पुद्गलास्ते दूरूपतया, एवं–दूरूपाः पुद्गलाः सुरूपतया परिणमन्ति ? हन्त गौतम ! पूर्वं सुरूपाः परिणामे दूरूपाः पूर्वं दूरूपाः परिणामे सुरूपा भवन्ति नाऽत्र विप्रतिपत्तिः । 'एवं सुब्भिगंधा पोग्गला दुब्भिगंधत्ताए परिणमंति, दुब्भिगंधा पोग्गला सुब्भिगंधत्ताए परिणमंति ? हंता–गोयमा !०' एवं पूर्वं सुरभिगन्धाः परिणामे दुरभिगन्धतया० दुरभिगन्धाश्च पुद्गलाः सुरभिगन्धतया परिणमन्ति किम् ? हन्त गौतम ! तथैव । एवं सुफासा दुफासत्ताए,

---

दुरभिशब्दरूप से और दुरभिशब्द सुरभिशब्द रूप से परिणम जाते हैं 'से णूणं भंते ! सुरूवा पुग्गला दुरूवत्ताए परिणमंति, दुरूवा पुग्गला सुरूवत्ताए० ?' हे भदन्त ! तो क्या सुरूप पुद्गल दूरूप पुद्गल में परिणम जाते हैं और दूरूप पुद्गल सुरूप में परिणम जाते हैं ? 'हंता, गोयमा !' हां गौतम ! सुरूप पुद्गल दुरूपपुद्गल में और दुरूपपुद्गल सुरूप में परिणम जाते हैं 'एवं सुब्भिगंधा पोग्गला दुब्भिगंधत्ताए परिणमंति, दुब्भिगंधा पोग्गला सुब्भिगंधत्ताए परिणमंति' इसी प्रकार से क्या भदन्त ! सुरभिगंधरूप पुद्गलदुरभिगंधरूप में और दुरभिगन्धरूप पुद्गल सुरभिगन्धरूप में परिणम जाते हैं ? 'हंता, गोयमा !' हां गौतम ! सुरभिगन्धरूप पुद्गल दुरभिगन्धरूप में और दुरभिगन्धरूप पुद्गल सुरभिगन्धरूप में परिणम जाते हैं 'एवं सुफासा दुफासत्ताए०' इसी प्रकार से क्या सुस्पर्शरूप पुद्गल क्या दुःस्पर्शरूप से परिणत हो जाते हैं ? और दुःस्पर्शरूप हुए पुद्गल क्या सुस्पर्शरूप से

પણાથી અને દુરભિ શબ્દ સુરભિ શબ્દ પણાથી પરિણમી જાય છે. 'से णूणं भंते ! सुरूवा पुग्गला दुरूवत्ताए परिणमंति दुरूवा पोग्गला सुरूवत्ताए' હે ભગવન્! તો શું ? સારા રૂપવાળા પુદ્ગલો ખરાબ રૂપ પણાથી પરિણમી જાય છે ? અને ખરાબ પુદ્ગલો સારા રૂપ પણાથી પરિણમી જાય છે ? 'हंता गोयमा !' હા ગૌતમ ! સુરૂપ વાળા પુદ્ગલો દુરૂપ પુદ્ગલ પણાથી અને દુરૂપ પુદ્ગલો સુરૂપ પણાથી પરિણમી જાય છે. 'एवं सुब्भिगंधा पोग्गला दुब्भिगंधत्ताए परिणमंति' એજ પ્રમાણે હે ભગવન્ સુગંધરૂપ પુદ્ગલ દુર્ગંધ પણામાં અને દુર્ગંધ રૂપ પુદ્ગલો સુગંધ પણાથી પરિણમી જાય છે ? 'हंता गोयमा !' હા ગૌતમ ! સુગંધ રૂપ પુદ્ગલ દુર્ગંધપણાથી અને દુર્ગંધ રૂપ પુદ્ગલ સુગંધ પણાથી પરિણમી જાય છે. 'एवं सुफासा दुफासत्ताए०' એજ પ્રમાણે શું સારા સ્પર્શપણાથી પરિણત થયેલ પુદ્ગલો દુઃસ્પર્શ પણાથી પરિણત થઈ જાય

सुरसा दूरसत्ताए०' हंता गोयमा !' हे भदन्त ! एवं शुभस्पर्शाः पुद्गलाः दुःस्पर्शतया, दुःस्पर्शाः शुभस्पर्शतया किं परिणमन्ति ? ये च सुरसास्ते दूरसतया-दूरसाः सुरसतया परिणमन्ति किम् ? हन्त गौतम ! शङ्कैव तव समाधानमभवत् एवं जानीहि ॥सू०१०९॥

मूलम्–देवेणं भंते ! महिड्ढिए जाव महाणुभागे पुव्वामेव पोग्गलं खवित्ता पभू तमेव अणुपरिवट्टित्ताणं गिण्हित्तए? हंता पभू। से केणट्ठेणं एवं वुच्चइ देवे णं भंते ! महिड्ढीए जाव गिण्हित्तए ? गोयमा ! पोग्गले खित्ते समाणे पुव्वामेव सिग्घगई भवित्ता तओ पच्छा मंदगई भवइ, देवेणं महिड्ढिए जाव महाणुभागे पुव्वंपि पच्छा वि सीहे सीहगई (तुरिए तुरियगई) चेव से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ जाव एवं अणुपरियट्टित्ताणं गेण्हित्तए। देवेणं भंते ! महिड्ढिए बाहिरए पोग्गले अपरियाइत्ता पुव्वामेव वालं अच्छित्ता अभेत्ता पभुं गंठित्तए? नो इणट्ठे समट्ठे २, देवेणं भंते ! महिड्ढिए बाहिरए पोग्गले परियाइत्ता पुव्वामेव बालं अच्छित्ता अभित्ता पभू गंठित्तए ?, नो इणट्ठे समट्ठे–३, देवेणं भंते ! महिड्ढिए जाव महाणुभागे बाहिरे पोग्गले परियाइत्ता पुव्वामेव बालं छेत्ता भेत्ता पभू गंठित्तए ?, हंता पभू ४, तं चेव णं गंठिं छउमत्थे ण जाणइ,

---

परिणत हो जाते हैं ? हां गौतम ! सुस्पर्श रूप से परिणत पुद्गल दुस्पर्श रूप से और दुःस्पर्श रूप से परिणत पुद्गल सुस्पर्शरूप से परिवर्तन होने का यह कथन रसरूप से परिणत हुए पुद्गलों के सम्बन्ध में भी जान लेना चाहिये ॥ सू० १०९ ॥

છે ? અને દુસ્પર્શ પણાથી પરિણત થયેલ પુદ્ગલો શું સુસ્પર્શ પણાથી પરિણત થઈ જાય છે ? હા ગૌતમ ! સુસ્પર્શ પણાથી પરિણત થયેલ પુદ્ગલો દુસ્પર્શ પણાથી અને દુસ્પર્શ પણાથી પરિણત થયેલ પુદ્ગલો સુસ્પર્શપણાથી પરિણમી જાય છે. આ પ્રમાણે પરિવર્તન થવા સંબંધી આ કથન રસપણાથી પરિણત થયેલ પુદ્ગલોના સંબંધમાં પણ સમજી લેવું. ॥ સૂ. ૧૦૯ ॥

ण पासइ, एवं सुहुमं च णं गठिया-३, । देवे णं भंते ! महि-ड्ढिए पुव्वामेव वालं अच्छेत्ता अभेत्ता पभू दीहि करित्तए वा हस्सी करित्तए वा ?, नो इणट्ठे समट्ठे-४, एवं चत्तारि वि गमा पढमबिइय भंगेसु अपरियाइत्ता एगंतरियगा अच्छेत्ता अभेत्ता, सेसं तदेव, तं चेव सिद्धिं छउमत्थे ण जाणइ, ण पासइ एवं सुहुमं च णं दीहि करेज्ज वा हस्सी करेज्ज वा ॥सू. ११०॥

छाया-देवः खलु भदन्त ! महर्द्धिको यावन्महानुभागः पूर्वमेव पुद्गलं क्षिप्त्वा प्रभुस्तमेवानुपरिवर्त्य ग्रहीतुम् ? हंत प्रभुः । तत्केनार्थेन भदन्त एवमुच्यते देवः खलु महर्द्धिको यावद्ग्रहीतुम् ? गौतम ! पुद्गलः क्षिप्तः सन् पूर्वमेव शीघ्रगतिर्भूत्वा ततः पश्चात् मन्दगतिर्भवति देवः खलु महर्द्धिको यावन्महानुभागः पूर्वमपि पश्चादपि शीघ्रः शीघ्रगतिस्त्वरितस्त्वरितगतिश्चैव तत्तेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते यावत्-एवमनुपरिवर्त्य खलु ग्रहीतुम् । देवः खलु भदन्त ! महर्द्धिको बाह्यान् पुद्गलान् अपर्यादाय पूर्वमेव बालमच्छित्वा-अभित्वा प्रभुर्ग्रन्थयितुम् नाऽयमर्थः समर्थः । देवः खलु भदन्त ! महर्द्धिको बाह्यान् पुद्गलान् अपर्यादाय पूर्वमेव बालं छित्वा भित्वा प्रभुर्ग्रन्थयितुम्, नायमर्थः समर्थः २, देवः खलु भदन्त ! महर्द्धिको बाह्यान् पुद्गलान् पर्यादाय पूर्वमेव बालमच्छित्वाऽभित्वा प्रभुर्ग्रन्थयितुम् नायमर्थः समर्थः । देवः खलु भदन्त ! महर्द्धिको यावत् महानु-भागो बाह्यान् पुद्गलान् पर्यादाय पूर्वमेव बालं छित्वा भित्वा प्रभुर्ग्रन्थयितुम् ? हन्तप्रभुः ४, तमेव खलु ग्रन्थिं छद्मस्थो न जानाति न पश्यति एवं सूक्ष्मं च ग्रन्थयेत् । देवः खलु भदन्त ! महर्द्धिकः पूर्वमेव बालमछित्वाऽभित्त्वा प्रभुर्दीर्घीकर्तुं ह्रस्वीकर्तुं वा ? नायमर्थः समर्थः ४, एवं चत्वारोऽपि गमाः, प्रथम द्वितीय भङ्गयोः अपर्यादाय एकान्तरिता अच्छित्वाऽभित्वा शेषं तथैव तां च खलु सिद्धिं छद्मस्थो न जानाति,न पश्यति एवं सूक्ष्मं च खलु दीर्घी कुर्याद्वा ह्रस्वी कुर्याद्वा ॥सू० ११०॥

टीका —'देवे णं भंते ! महिड्ढिए जाव महाणुभागे-पुव्वामेव पोग्गलं

'देवे णं भंते ! महिड्ढिए जाव महाणुभागे पुव्वामेव पोग्गलं खवित्ता' इत्यादि ।

टीकार्थ-गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है-'देवेणं भंते ! महिड्ढिए

'देवेणं भंते ! महिड्ढिए जाव महाणुभागे पुव्वामेव पोग्गलं खवित्ता' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ-ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું કે-'દેવેણં ભંતે ! મહિડ્ઢ-

खवित्ता पभू-तमेव-अणुपरिवट्टित्ताणं-गिण्हित्तए? हंता-गोयमा! पभू०' हे भदन्त! महर्द्धिको-महाद्युतिको-महाबलो-महा सौख्यः महायशाः-महानुभागो देवः स खलु स्वगमनात्प्रागेव लोष्टादि पुद्गलं प्रक्षिप्य, ततः परं जम्बू मनुप्रदक्षिणी कुर्वन् यदीच्छेत्तं पुद्गलं क्षिप्तं-भूमावपतितं सन्तं तदन्तराले धावमानो धर्तुं तदा किं तथाकर्तुं शक्नुयात्? भगवानाह-हन्त-गौतम! प्रभुः। 'से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ-देवे णं महड्ढिए जाव गेण्हित्तए? गोयमा! पोग्गले खित्ते समाणे पुव्वामेव सीग्घगई भवित्ता-तओ पच्छा मंदगई भवई, देवेणं महिड्ढिए जाव महाणुभागे पुव्वंपि-पच्छावि सीहे सीहगई (तुरिए तुरियगई) चेव से तेणट्ठेणं गोयमा! एवं वुच्चइ जाव एवं अणुपरियट्टित्ताणं गेण्हित्तए' तत्केनार्थेन भदन्त! कथं

जाव महाणुभागे पुव्वामेव पोग्गलं खवित्ता' हे भदन्त! महर्द्धिक, यावत्-महाद्युतिक, महासुखी, महायशस्वी, एवं महाप्रभावशाली कोई देव प्रदक्षिणा लगाने से पहिले पत्थर आदि पुद्गल को अपने स्थान से फेंक कर 'पभूतमेव अणुपरिवट्टित्ताणं गिण्हित्तए' फिर जम्बूद्वीप की प्रदक्षिणा करे और प्रदक्षिणा करते समय यदि वह चाहे तो उस जमीन तक नहीं पहुंचे हुए पत्थर को बीच में ही क्या ग्रहण कर सकने में समर्थ हो सकता है? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'हंता, पभू' हां, गौतम! वह देव उस समय उस फेंके गए पत्थर को बीच में ही ग्रहण करने में समर्थ हो सकता है 'से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चति देवेणं महिड्ढिए जाव गिण्हित्तए' हे भदन्त! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं-कि वह महर्द्धिक आदि विशेषणों वाला देव फेंके गये पत्थर को बीच में ही, जम्बूद्वीप की प्रदक्षिणा

ढिए जाव महाणुभागे पुव्वामेव पोग्गलं खवित्ता' હે ભગવન્ મહર્દ્ધિક, યાવત્ મહાદ્યુતિક, મહાસુખી, એવં મહા પ્રભાવશાલી કોઈ દેવ પ્રદક્ષિણા કરતાં પહેલાં પત્થર વિગેરે પુદ્ગલોને પોતાના સ્થાન પરથી ફેંકીને 'पभू तमेव अणुपरि वट्टित्तावं गिण्हित्तए' તે પછી જંબૂદ્વીપની પ્રદક્ષિણા કરે અને પ્રદક્ષિણા કરતી વખતે જો તે ઇચ્છે તો એ જમીન સુધી ન પહોંચેલા પત્થરને વચમાંજ શું પકડી લઈ શકે છે? અર્થાત્ પકડવામાં સમર્થ થઈ શકે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'हंता पभू' હા ગૌતમ! એ દેવ એ સમયે એ ફેંકેલા પત્થરને વચમાંથી જ પકડી લેવામાં સમર્થ થઈ શકે છે. 'से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चंति देवेणं महिड्ढिए जाव गिण्हित्तए' હે ભગવન્! આપ એવું શા કારણથી કહો છો કે-એ મહર્દ્ધિક વિગેરે વિશેષણો વાળા દેવ ફેંકવામાં આવેલ પત્થરને જંબૂદ્વીપની પ્રદક્ષિણા કરતી વખતે વચમાંથી જ

कारं सम्भविष्यति यदेवमुच्यते देवः खलु महर्द्धिको यावन्महानुभागः अतो ग्रहीतुं समर्थः स्यात्? भगवानाह–अस्त्यत्र कारणं गौतम ! पुद्गलः क्षिप्तः सन् पूर्वमेव शीघ्रगतिः ततः पश्चात् न तथा किन्तु मन्दायते गतौ, देवश्च खलु महर्द्धिको यावन्महानुभागः तस्मात्सपूर्वमपि–पश्चादपि शीघ्रः शीघ्रगतिः–त्वरित स्त्वरावान् सन्नेव पुनः पुनस्त्वरितगतिः तत्तेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते यावत् पुद्गलो यास्यति तावतः कालात् पूर्वम्–एवं रीत्या जम्बुं पर्यटयमानोऽपि सौलभ्येन तं

करते समय ग्रहण करने में समर्थ हो सकता है? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा ! पोग्गले खित्ते समाणे पुव्वामेव सिग्घगतिभवित्ता तओ पच्छा मंदगति भवइ' हे गौतम ! प्रक्षिप्त होने पर–जब पुद्गल फेंका जाता है–तब तो उसकी गति तीव्र होती है फिर उस की गति मंद हो जाती है 'देवेणं महिड्ढिए जाव महाणुभावे पुव्वंपि पच्छावि सीहे सीहगई (तुरिए तुरियगई) चेव से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ जाव एवं अणुपरियट्टित्ताणं गेण्हित्तए' परन्तु जो महर्द्धिक आदि विशेषणों वाला देव होता है वह शीघ्रताशाली होता है इसलिये उसकी उत्साह विशेष के कारण पहिले भी गति तीव्र होती है और पीछे भी गति तीव्र होती है अतः पहिले और पीछे शीघ्रगति वाला होने से एवं त्वराशाली और त्वरित गति वाला होने से वह फेंके गये पत्थर को जम्बूद्वीप की प्रदक्षिणा करके आ जाने पर भी जमीन पर नहीं पहुंचने के पहिले ही बीच में ही ग्रहण

પકડી લેવા સમર્થ થઇ શકે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा ! पोग्गले खित्ते समाणे पुव्वामेव सिग्घगति भवित्ता तओ पच्छा मंदगति भवइ' હે ગૌતમ ! જ્યારે પુદ્ગલ ફેંકવામાં આવે છે, ત્યારે તો તેની ગતિ ઘણીજ તીવ્ર હોય છે. પછીથી તેની ગતિ ધીમી થઇ જાય છે. 'देवेणं महिड्ढिए जाव महाणुभागे पुव्वंपि पच्छा वि सीहे सीहगई तुरिए तुरियगई से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ जाव एवं अणुपरियट्टित्ताणं गेण्हित्तए' પરંતુ જે મહર્દ્ધિક વિગેરે વિશેષણો વાળા દેવ હોય છે, તે શીઘ્ર ગતિ વાળા હોય છે. તેથી તેના ઉત્સાહ વિગેરેના કારણે પહેલાં પણ તેની ગતિ તીવ્ર હોય છે, અને પાછળથી પણ તેની ગતી તીવ્રજ હોય છે. તેથી પહેલાં અને પછીથી પણ શીઘ્ર ગતિ વાળા હોવાથી તથા ત્વરાશાલી અને ત્વરિતગતિ વાળા હોવાથી એ ફેંકવામાં આવેલ પત્થરને જંબૂદ્વીપની પ્રદક્ષિણા કરીને આવવા છતાં પણ જમીન પર પહોંચતા પહેલાંજ વચમાંજ તે પુદ્ગલને ગ્રહણ કરી લેવામાં

यन्तुं प्रभुः । 'देवे णं भंते ! महिड्ढिए बाहिरए पोग्गले अपरियाइत्ता पुव्वामेव वालं अच्छेत्ता अभेत्ता पभू गंठिए ? नो इणट्ठे समट्ठे' देवः खलु भदन्त ! महर्द्धिको महाद्युतिको यावन्महानुभागः बाह्यपुद्गलान् अपर्यादाय-अगृहीत्वा पूर्वमेव बालं शरीरं-बालशब्देन शरीरं गृह्यते अवयवेनाऽवयविनो लक्षणया ग्रहणात् अच्छित्वाऽभित्वा तदवस्थमेव सन्तमित्यर्थः, तच्छरीरस्य मनागपि विक्रियाम्-अनापाद्येति भावः प्रभुः-समर्थो ग्रथितुं-बद्धुं किम्? भगवानाह-नायमर्थः समर्थः बाह्यपुद्गलानामनादानेन तच्छरीरस्येषदपि विक्रियायाः अनापादनेन बन्धनस्य कर्तुमशक्यत्वात्। एतावता महर्द्धिकोऽपि देवोऽनिबन्धनां क्रियां न करोति विशिष्ट सामर्थ्यस्यापि कारणविषयत्वात् इति कथितम् । 'देवे णं भंते ! महिड्ढिए बाहिरए पोग्गले अपरियाइत्ता पुव्वामेव वालं छित्ता भित्ता पभू गंठित्तए? नो इणट्ठे, समट्ठे

करने में समर्थ हो सकता है 'देवेणं महिड्ढिए बाहिरए पोग्गले अपरियाइत्ता पुव्वामेव वालं अच्छित्ता अभेत्ता पभू गंठित्तए' हे भदन्त ! महर्द्धिक आदि विशेषणों वाला देव बाहर के पुद्गलों को ग्रहण नहीं करके एवं पूर्व के बाल-शरीर को नहीं छेद कर और नहीं भेद कर क्या उसे दृढबन्धन से बांधने के लिये समर्थ हो सकता है ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं--'णो इणट्ठे समट्ठे' हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं हैं क्योंकि बाह्य पुद्गलों को ग्रहण किये विना वह देव उस शरीर को थोडी सी भी विक्रिया किये विना दृढबन्ध से बांधने में असमर्थ है इसका तात्पर्य यही है कि चाहे कितना भी शक्तिशाली देव क्यों न हो वह भी विना कारण के क्रिया नहीं करता है 'देवेणं भंते! महिड्ढिए बाहिरए पोग्गले अपरियाइत्ता पुव्वामेव वालंछित्ता

સમર્થ થઇ શકે છે. 'देवेणं महड्ढिए बाहिरए पोग्गले अपरियाइत्ता पुव्वामेव वालं अच्छित्ता अभेत्ता पभू गंठित्तए' હે ભગવન્ મહર્દ્ધિક વિગેરે વિશેષણોવાળા દેવ બહારના પુદ્ગલોને ગ્રહણ ન કરીને પહેલાના બાલ-શરીરને છેદન કર્યા વિના અને ભેદન કર્યા વિના શું તેને દ્રવ્ય બંધનથી બાંધવાને સમર્થ થાય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'णो इणट्ठे समट्ठे' હે ગૌતમ ! અર્થ સમર્થ નથી. કેમકે-બહારના પુદ્ગલોને ગ્રહણ કર્યા વિના એ દેવ એ શરીરને જરા પણ વિક્રિયા કર્યા વિના દ્રઢ બંધનથી બાંધવામાં સમર્થ નથી આ કથનનું તાત્પર્ય એજ છે કે-ચાહે કેટલીય શક્તિવાળા દેવ કેમ ન હોય પણ તેઓ પણ કારણ વગર ક્રિયા કરતા નથી. 'देवेणं भंते ! महिड्ढीए बाहिरए पोग्गले अपरियाइत्तो पुव्वामेव वालं छित्ता भित्ता पभू गंठित्तए' હે ભગવન્

२' अत्र द्वितीयसूत्रे बालं-शरीरं छित्वाभित्वेति विशेषः, शेषं तथैव, अत्रापि स देवः ग्रथयितुं न प्रभुः, उभयकारणजन्यस्य कार्यस्य, एकतरस्यापि कारणस्याऽभावेऽभावात् । 'देवे णं भंते ! महिड्ढिए पोग्गले परियाइत्ता पुव्वामेव बालं अच्छित्ता-अभित्ता पभू गंठित्तए ! नो इणट्ठे समट्ठे० ३' देवोहि भदन्त ! महर्द्धिको यावन्महानुभागः बाह्यपुद्गलान् गृहीत्वा पूर्वमेव-बालमच्छित्वाऽभित्वा प्रभुः स्यात् किं दृढबन्धनेन परिवद्धुम् ? भगवानाह-नायमर्थः समर्थः । 'देवे णं भंते ! महिड्ढिए जाव महाणुभागे बाहिरए पोग्गले परियाइत्ता-पुव्वामेव बालं छेत्ता भेत्ता पभू गंठिए ? गोयमा ! हंता पभू' देवः खलु भदन्त ! महर्द्धिकः

भेत्ता पभू गंठित्तए' हे भदन्त ! महर्द्धिक आदि विशेषणों वाला कोई देव बाहर के पुद्गलों को नहीं ग्रहण करके एवं पूर्व ग्रहीत शरीर का छेदन भेदन करके क्या उसे दृढबन्धन से बांधने में समर्थ हो सकता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं 'णो इणट्ठे समट्ठे' हे गौतम ! यह अर्थ भी समर्थ नहीं है क्योंकि उभय कारण जन्य कार्य एक कारण के अभाव में नहीं हो सकता है 'देवेणं भंते ! महिड्ढीए बाहिरए पुग्गले परियाइत्ता पुव्वामेव बालं अच्छित्ता अभित्ता पभू गंठित्तए' हे भदन्त ! महर्द्धिक आदि विशेषणों वाला कोई देव बाहिरी पुद्गलों को ग्रहण करके एवं पूर्वगृहीत शरीर को छेदन भेदन न करके क्या उसे दृढबन्धन से बांधने के लिये समर्थ हो सकता है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'णो इणट्ठे समट्ठे' हे गौतम यह अर्थ समर्थ नहीं है 'देवे णं भंते ! महिड्ढिए जाव महाणुभागे बाहिरे पोग्गले परियाइत्ता पुव्वामेव बालं

મહર્દ્ધિક વિગેરે વિશેષણો વાળા કોઇ દેવ બહારના પુદ્ગલોને ગ્રહણ કર્યા વિના અને પહેલા ગ્રહણ કરેલ શરીરનું છેદન ભેદન કરીને શું તેને દ્રઢ બંધનથી બાંધવામાં સમર્થ થઇ શકે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'णो इणट्ठे समट्ठे' હે ગૌતમ ! આ અર્થ પણ સમર્થ નથી. કેમકે ઉભય કારણ જન્ય કાર્ય એક કારણના અભાવમાં થઇ શકતું નથી 'देवेणं भंते ! महड्ढिए बाहिरए पोग्गले परियाइत्ता पुव्वामेव बालं अच्छित्ता अभेत्ता पभू गंठित्तए' હે ભગવન્ મહર્દ્ધિક વિગેરે વિશેષણોવાળો કોઇ દેવ બહારના પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરીને તેમજ પહેલા ગ્રહણ કરેલ શરીરને છેદન ભેદન કરીને તેને દ્રઢ બંધનથી બાંધવાને સમર્થ થઈ શકે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'णो इणट्ठे समट्ठे' હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી. 'देवे णं भंते ! महिड्ढिए जाव महाणुभागे बाहिरे पोग्गले परियाइत्ता पुव्वामेव बालं छेत्ता भेत्ता पभू गंठित्तए' હે ભગવન્ મહર્દ્ધિક યાવત્ મહાપ્રભાવશાલી કોઈ

सन् यावन्महानुभागः वाह्यपुद्गलान् पर्यादाय पूर्वमेव वालं छित्वा भित्वा प्रभु-ग्रंथयितुं किम् इति प्रश्नः भगवानाह-गौतम ! हन्त ! (सपरितोपं गद्गदितस्वरः सन्) प्रभुः समर्थः। कारणसामग्र्याः सम्भवात्-इति। 'तं चेव णं गंठिं छउमत्थे ण जाणइ ण पासइ' तं च खलु ग्रथिं छद्मस्थोऽनतिशायी न जानाति न पश्यति, अयं भावः-स च बालोऽन्यो वा तटस्थोऽनतिशायी पुरुषो न जानाति ज्ञानेन न पश्यति चक्षुपा इति केवलं सर्वज्ञ एव जानातीत्यर्थः। 'एवं सुहुमं च णं गंठिया' एवं खलु सूक्ष्मं च तं ग्रथिं देवोग्रपयेत् इति। 'देवे णं भंते ! महिड्ढिए पुव्वामेव वालं अच्छेत्ता अभेत्ता पभू दीहिकरित्तए वा, हस्सीकरित्तए वा ? नो

छेत्ता भेत्ता पभू गंठित्तए' हे भदन्त ! महर्द्धिक यावत् महाप्रभाव-शाली कोई देव बाहिरी पुद्गलों को ग्रहण करके एवं पूर्वगृहीत शरीर को छेदन भेदन करके क्या उसे वह दृढबन्धन से बांधने के लिये समर्थ हो सकता है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं 'हंता, पभू तं चेव णं गंठिं छउमत्थे ण जाणइ' हां गौतम ! महर्द्धिक आदि विशेषणों वाला देव बाहिरी पुद्गलों को ग्रहण करके एवं पूर्वगृहीत शरीर को छेदन भेदन करके उसे दृढबन्धन से बांधने के लिये समर्थ होता है उस ग्रन्थि को छद्मस्थ नहीं जानता है केवल उसे सर्वज्ञ ही जानता है 'पासंति' और न उसे छद्मस्थ आखों से देखता है केवल उसे सर्वज्ञ ही देखता है है 'एवं सुहुमं च णं गंठिया' ऐसी सूक्ष्म वह ग्रन्थि है 'देवे णं भंते ! महिड्ढिए पुव्वामेव वालं अच्छेत्ता पभू दीहिकरित्तए वा हस्सीकरित्तए' हे भदन्त ! कोई देव जो कि महर्द्धिक आदि विशे-

---

દેવ બહારના પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરીને અને પહેલાં ગ્રહણ કરેલ શરીરને છેદન ભેદન કરીને શુ તેને દ્રઢ બંધનથી બાંધવા માટે સમર્થ થઇ શકે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'हंता, पभू, तं चेव णं गंठिं छउमत्थे ण जाणइ' હા ગૌતમ ! મહર્દ્ધિક વિગેરે વિશેષણો વાળા દેવ બહારના પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરીને અને પહેલાં ગ્રહણ કરેલ શરીરને છેદન ભેદન કરીને તેને દ્રઢ બંધનથી બાંધવા માટે સમર્થ થાય છે. એ ગ્રન્થિને છદ્મસ્થો જાણતા નથી કેવળ સર્વજ્ઞ જ તેને જાણે છે. 'ण पासंति' અને છદ્મસ્થો તેની આંખોથી તેને દેખતા પણ નથી. કેવળ સર્વજ્ઞ જ તેને દેખે છે. 'एवं सुहुमं च णं गंठिया' એવી સૂક્ષ્મ તે ગન્થિ છે. 'देवेणं भंते ! महिड्ढिए पुव्वामेव वालं अच्छेत्ता पभू दीही करित्तए वा हस्सी करित्तए' હે ભગવન્ ! કોઇ દેવ કે મહર્દ્ધિક વિગેરે વિશે-

इणट्ठे समट्ठे, एवं चत्तारि वि गमगा०' देवः खलु महर्द्धिकः यावन्महानुभावः पूर्वमेव बालमच्छित्वाऽभित्वा प्रभुः दीर्घी कर्तुं वा-ह्रस्वीकर्तुं वा, ह्रस्वं वा दीर्घं कर्तुं सामर्थ्यवान् किम्? भगवानाह-नायमर्थः समर्थः। एवं चत्वारोऽपि गमाः' तथाहि-देवो महर्द्धिको यावन्महानुभागो बाह्यपुद्गलान् अपर्यादाय पूर्वमेव बालं छित्वा भित्वा प्रभु दीर्घी कर्तुं ह्रस्वी कर्तुं वाऽयमर्थो न समर्थः। देवो महर्द्धिको बाह्यपुद्गलान् पर्यादाय पूर्वमेव बालमच्छित्वाऽभित्वा प्रभुर्दीर्घी कर्तुं ह्रस्वीकर्तुम्

षणों वाला है पूर्वगृहीत शरीर को छेदन भेदन नहीं करके क्या उसे बडा करने के लिये या छोटा करने के लिये समर्थ हो सकता है? उत्तर में प्रभु कहते हैं 'नो इणट्ठे समट्ठे' हे गौतम! यह अर्थ समर्थ नहीं है 'एवं चत्तारि वि गमा' इसी तरह से शेष ३ गम भी जानना चाहिये-जैसे-महर्द्धिक आदि विशेषणों वाला कोई देव हे भदन्त! बाह्य पुद्गलों को ग्रहण किये विना पूर्व गृहीत शरीर का छेदन भेदन करके क्या उसे बडा करने के लिये और छोटा करने के लिये समर्थ हो सकता है? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'नो इणट्ठे समट्ठे' हे गौतम! यह अर्थ समर्थ नहीं है हे भदन्त! महर्द्धिक आदि विशेषणों वाला कोई देव बाह्य पुद्गलों को तो ग्रहण करे पर पूर्व गृहीत शरीर का छेदन भेदन नहीं करे तो क्या वह देव उसे बडा करने के लिये या छोटा करने के लिये समर्थ हो सकता है? उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम! 'णो इणट्ठे नो समट्ठे' यह अर्थ समर्थ नहीं है। हे भदन्त! कोई

ષણો વાળા છે. પૂર્વ ગ્રહણ કરેલ શરીરને છેદન ભેદન કર્યા વિના શું તેને મોટું કરવા માટે અથવા નાનું બનાવવા માટે સમર્થ થઇ શકે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'णो इणट्ठे समट्ठे' હે ગૌતમ! આ અથ સમર્થ નથી. 'एवं चत्तारि वि गमा' એજ પ્રમાણે બાકીના ત્રણે ગમો પણ સમજી લેવા. જેમ મહર્દ્ધિક વિગેરે વિશેષણો વાળા કોઇ દેવ હે ભગવન્! બહારના પુદ્ગલોને ગ્રહણ કર્યા વિના પહેલાં ગ્રહણ કરેલ શરીરનું છેદન ભેદન કરીને શું તેને મોટું કરવા માટે અથવા નાનું બનાવવા માટે સમર્થ થઈ શકે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'णो इणट्ठे समट्ठे' હે ગૌતમ! આ અર્થ સમર્થ નથી. હે ભગવન્ મહર્દ્ધિક વિગેરે વિશેષણો વાળા કોઈ દેવ બહારના પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરે પણ પહેલા ગ્રહણ કરેલ શરીરનું છેદન ભેદન ન કરે તો શું તે દેવ તેને મોટું બનાવવા અથવા નાનું બનાવવા સમર્થ થઈ શકે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-णो इणट्ठे समट्ठे' આ અર્થ સમર્થ નથી. હે ભગવન્ કોઇ મહર્દ્ધિક વિગેરે વિશેષણો

भगवानाह-हन्त गौतम ! प्रभुः इत्थं कर्तुं शक्नुयात् । चत्वारः आलापका एवम्-१-देवो वाह्यपुद्गलान् अपर्यादाय वालम् अछित्वा अभित्वा दीर्घीकर्तुं ह्रस्वीकर्तुं न समर्थः। २-देवो वाह्यपुद्गलान् अपर्यादाय बालं अच्छित्वा अभित्वा दीर्घीकर्तु-मित्यादि-३ देवो वाह्यपुद्गलान् पर्यादाय बालम् छित्वा भित्वा दीर्घीकर्तुं समर्थः इत्यादि । ४-वाह्यान् पुद्गलान् पर्यादाय वालं च्छित्वा भित्वेत्यादि । 'पढम-विइयभंगेसु अपरियाइत्ता अच्छेत्ता अभेत्ता, सेसं तं चेव' प्रथम-द्वितीय भङ्गयोः अपर्यादाय अच्छित्वाऽभित्वा इति वक्तव्यम् तृतीय-चतुर्थयोस्तु-पर्यादाय छित्वा भित्वा, इति वक्तव्यम् । शेषं सर्वभङ्गेषु तदेव-वक्तव्यम्-दीर्घीकरणसूत्रेपि ।

महर्द्धिक आदि विशेषणों वाला देव बाह्य पुद्गलों को ग्रहण कर और पूर्वगृहीत शरीर का भी छेदन भेदन कर यदि अपने शरीर को वडा छोटा करना चाहता है तो क्या वह ऐसा करने के लिये समर्थ हो सकता है ?, इसके उत्तर में :प्रभु कहते हैं-हे गौतम ! वह देव ऐसा करने के लिये वैक्रियशरीर द्वारा समर्थ हो सकता है । 'पढम-विइय भंगेसु अपरियाइत्ता अच्छेत्ता अभेत्ता सेसं तहेव' यहां प्रथम द्वितीय भंगों में वाह्य पुद्गलों का ग्रहण नहीं है और प्रथम भंग में बाल शरीर का छेदन भेदन भी नहीं हैं तथा द्वितीय भंग में पूर्व गृहीत शरीर का छेदन भेदन है 'ऐसा जानना चाहिये-तथा तृतीय भंग में वाह्य पुद्गलों का ग्रहण करना है और पूर्व गृहीत शरीर का छेदन भेदन करना नहीं हैं । और चतुर्थ भंग में वाह्य पुद्गलों का ग्रहण भी है और पूर्व गृहीत शरीर का छेदन भेदन भी है 'तं चेव

વાળા દેવ બહારના પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરીને અને પહેલા ગ્રહણ કરેલ શરીરનું પણ છેદન ભેદન કરીને જો પોતાના શરીરને નાનું કે મોટું કરવા ચાહે તો શું તે એ પ્રમાણે કરવાને સમર્થ થઈ શકે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! એ દેવ એ પ્રમાણે કરવા માટે વૈક્રિયશરીર દ્વારા સમર્થ થઈ શકે છે. पढमविइयभंगेसु अपरियाइत्ता अच्छेत्ता अभेत्ता सेसं तहेव' અહીંયાં પહેલા અને બીજા ભંગોમાં બાહ્ય પુદ્ગલોનું ગ્રહણ કહેલ નથી. અને પહેલાં ભંગમાં બાલ શરીરનું છેદન ભેદન પણ નથી. તથા બીજા ભંગમાં પહેલા ગ્રહણ કરેલ શરીરનું છેદન ભેદન પણ નથી. તથા ત્રીજા ભંગમાં બહારના પુદ્ગલોનું ગ્રહણ કહેલ છે. અને પહેલા ગ્રહણ કરેલ શરીરનું છેદન ભેદન કરવાનું નથી. અને ચોથા ભંગમાં બાહ્ય પુદ્ગલોનું ગ્રહણ પણ છે. અને પહેલા ગ્રહણ કરેલ શરીરનું છેદન ભેદન પણ છે. 'तं

'तं चेव सिद्धिं छउमत्थे ण जाणइ पासइ' तां च दीर्घीकरण-ह्रस्वीकरणसिद्धिं छद्मस्थोऽनतिशायी मनुष्यो न जानाति ज्ञानेन न वा पश्यति चक्षुषा। 'एवं सुहुमं च णं दीहिकरेज्ज वा हस्सी करेज्ज वा' एवञ्च-सूक्ष्ममपि देवो दीर्घी कुर्यात्-दीर्घमपि ह्रस्वी कुर्यात् इति ॥सू० ११०॥

देवसामर्थ्य प्रत्यासत्या ज्योतिष्कसूर्यचन्द्रावधिकृत्याह —

मूलम्-अत्थिणं भंते! चंदिमसूरियाणं हिट्ठिंपि तारारूवा अणुंपि तुल्ला वि समं पि तारारूवा अणुं पि-तुल्ला वि-उप्पिं पि तारारूवा अणुं पि तुल्ला वि? हंता अत्थि, से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ अत्थि णं चंदिमसूरियाणं जाव उप्पिं पि तारारूवा अणुं पि-तुल्ला वि? गोयमा! जहा जहाणं तेसिं देवाणं तव-नियम-बंभचेरवासाइं (उक्कडाइं) उस्सियाइं भवंति तहा तहाणं तेसिं देवाणं एयं पण्णायति अणुत्ते वा तुल्ले वा, से एएट्ठेणं गोयमा! अत्थि णं चंदिमसूरियाणं उप्पिं पि तारारूवा अणुं पि-तुल्ला वि०। एगमेगस्स णं चंदिमसूरियस्स-अट्ठासीइं च गहा अट्ठावीसं च होइ नक्खत्ता। एगससी परिवारो एत्तो ताराणं वोच्छामि ॥१॥ छावट्ठि सहस्साइं नव चेव सयाइं पंच सयराइं। एग ससी परिवारो तारागण-कोडिकोडीणं ॥२॥ ॥सू० १११॥

छाया-अस्ति खलु भदन्त! चन्द्रसूर्याणामधस्तना अपि तारारूपाःअणवोऽपि-तुल्या अपि सममपि तारारूपाः-अणवोऽपि-तुल्या अपि, उपर्यपि तारारूपाः

सिद्धिं छउमत्थे ण जाणति, ण पासति, एवं सुहुमं च णं दीहिकरेज्ज वा हस्सीकरेज्ज वा' शरीर को छोटे बडे करने रूप इस सिद्धि को छद्मस्थ जन नहीं जानता है और न वह उसे देख ही सकता है ऐसी यह शरीर को छोटे बडे करने की सिद्धि सूक्ष्म है ॥सू० ११०॥

चेव सिद्धिं छउमत्थे ण जाणति ण पासति एवं सुहुमं च णं दीही करेज्ज वा हस्सी करेज्ज वा' શરીરને નાનું મોટું કરવા રૂપ આ સિદ્ધિને છદ્મસ્થજન જાણતા નથી. અને તે તેને દેખી પણ શકતા નથી. એવી આ શરીરને નાનું મોટું કરવાની સિદ્ધિ ઘણી જ સૂક્ષ્મ છે. ॥ સૂ. ૧૧૦ ॥

अणवोऽपि तुल्या अपि ? हन्ताऽस्ति, तत्केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते अस्ति खलु चन्द्रसूर्याणां यावत्-उपर्यपि तारारूपाः अणवोऽपि, तुल्या अपि गौतम ! यथायथा खलु तेषां देवानां तपो नियम ब्रह्मचर्याणि (उत्कृष्टानि) उत्सृतानि भवन्ति, तथा तथा खलु तेषां देवानाम् एवं प्रज्ञायतेऽणुत्वं वा तुल्यत्वं वा तत्तेनार्थेन गौतम ! अस्ति खलु चन्द्रसूर्याणाम् उपर्यपि तारारूपाः अणवोऽपि-तुल्या अपि० । एकैकस्य खलु चन्द्रसूर्यस्याऽष्टाशीतिर्ग्रहाः अष्टाविंशतिश्च भवन्ति नक्षत्राणि । एकशशिपरिवार इतस्ताराणां वक्ष्यामि ॥१॥ षट्षष्टिः सहस्राणि नवचैव शतानि पंच सप्ततानि पंच सप्ततानि । एकशशिपरिवारः तारागण कोटिकोटीनाम् ॥२॥सू० १११॥

टीका-'अत्थि णं भंते ! चंदिमसूरियाणं हिट्ठिंपि तारारूवा-अणुंपि-तुल्ला वि समंपि तारारूवा अणुंपि तुल्ला वि उप्पिंपि तारारूवा अणुंपि-तुल्ला वि ?' अस्ति खलु भदन्त ! चन्द्रसूर्याणां क्षेत्रतोऽधस्तना अपि तारारूपाः तारारूपविमानाधिष्ठातारो देवा द्युतिविभवलेश्यादिकमपेक्ष्य अणवोऽपि हीना अपि केचित्

देव सामर्थ्य की प्रत्यासत्ति से अब सूत्रकार ज्योतिष्क चन्द्र और सूर्य को लेकर कथन करते हैं—

'अत्थि णं भंते ! चंदिमसूरियाणं हिट्ठिंपि तारारूवा अणुंपि तुल्ला वि समंपि-इत्यादि ।

टीकार्थ—गौतम ने इस सूत्र द्वारा प्रभु से ऐसा पूछा है-हे भदन्त ! चन्द्र और सूर्यों के क्षेत्र की अपेक्षा नीचे जो तारारूप-तारारूप विमान के अधिष्ठाता देव हैं वे क्या द्युति विभव, लेश्या आदि की अपेक्षा हीन है ? अथवा बराबर हैं ? तथा चन्द्र और सूर्य के विमानों के साथ क्षेत्र की अपेक्षा समश्रेणि में व्यवस्थित जो तारारूप देव हैं वे क्या चन्द्र सूर्य देवों की द्युति की अपेक्षा उनके विभव

દેવ સામર્થ્યની પ્રત્યાસત્તિથી હવે સૂત્રકાર જ્યોતિષ્ક ચન્દ્ર અને સૂર્ય સંબંધી કથન કરે છે.-'अत्थि णं भंते ! चंदिमसूरियाणं हिट्ठिं पि तारारूवा अणुंपि तुल्ला वि समंपि' ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ-ગૌતમસ્વામીએ આ સૂત્ર પાઠ દ્વારા પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું છે કે-હે ભગવન્ ચન્દ્ર અને સૂર્યોના ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી નીચે જે તારા-રૂપ-તારા રૂપ વિમાનના અધિષ્ઠાતા દેવ છે. તેઓ શું દ્યુતિ વિભવ, લેશ્યા વિગેરેની અપેક્ષાથી હીન છે ? અથવા બરાબર છે ? તથા ચંદ્ર અને સૂર્યના વિમાનોની સાથે ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી સમશ્રેણીમાં વ્યવસ્થિત જે તારા રૂપ દેવ છે, તેઓ શું ચંદ્ર સૂર્ય દેવોની દ્યુતિની અપેક્ષાએ તેઓના વિભવ વિગેરેની અપેક્ષાથી

तुल्या अपि केचन, तथा सममपि चन्द्रसूर्यविमानैः। क्षेत्राऽपेक्षया समश्रेण्याऽपि व्यवस्थितास्ताराङरूपा देवाः चन्द्रसूर्याणां देवानां द्युतिविभवादिकमपेक्ष्य केचिद् अणवोऽपि, केचित् तुल्या अपि तथा चन्द्रसूर्यविमानानामुपर्यपि व्यवस्थिता ये तारारूपास्ते तेषां द्युतिविभवादिकमपेक्ष्य केचिदणवोऽपि केचित् तुल्या अपि? भगवानाह-'हंता अत्थि' हन्त गौतम! साधुत्वया तर्किताः ये यथाऽऽसन् इति। पुनराह गौतमः-'से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ-अत्थि णं चंदिम सूरियाणं जाव उप्पिपि तारारूवा-अणुंपि-तुल्ला वि? गोयमा! जहाजहाणं तेसिं देवाणं तव नियम बंभचेरवासाइं (उक्कडाइं) उस्सियाइं भवंति तहातहाणं तेसिं देवाणं एवं पण्णायति अणुत्ते वा-तुल्लत्ते वा' तत्केनार्थेन भदन्त! एवमुच्यते अस्ति खलु चन्द्रसूर्याणां तदधः समश्रेण्यां वा उपरि वा तारारूपाः लघवोऽणवोऽपि तुल्या अपि द्युति-

---

आदि की अपेक्षा हीन हैं या बराबर हैं? 'उप्पिंपि तारारूवा अणुंपि तुल्ला वि' तथा जो तारारूप देव चन्द्र और सूर्य देवों के ऊपर व्यवस्थित हैं वे क्या इनकी अपेक्षा-हीन हैं या बराबर हैं? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा! 'हंता अत्थि' हां, ऐसा ही है 'से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ अत्थिणं चंदिमसूराणं जाव उप्पिं पि तारारूवा अणुंपि तुल्ला वि' हे भदन्त! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि यावत् चन्द्र और सूर्यों के ऊपर जो तारारूप देव व्यवस्थित हैं वे हीन भी हैं और बरा बर है। इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा! 'जहा जहाणं तेसिं देवाणं तवनियम बंभचेरवासाइं (उक्कडाइं) उस्सियाइं भवंति तहा तहाणं तेसिं देवाणं एवं पण्णायति अणुत्तेवा तुल्लत्तेवा' हे गौतम! जैसे जैसे उन तारारूप विमानाधिष्ठाता देवों के पूर्वभव में तपोऽनु-

---

હીન છે? અથવા બરાબર છે? 'उप्पिं पि तारारूवा अणुं पि तुल्ला वि' તથા જે તારારૂપ દેવ ચન્દ્ર અને સૂર્ય દેવોની ઉપર રહેલા છે તેઓ શું તેમની અપેક્ષાએ હીન છે? અથવા બરાબર છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ! 'हंता अत्थि' હા એજ પ્રમાણે છે. 'से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ अत्थिणं चंदिम सूराणं जाव उप्पि पि तारारूवा अणुंपि तुल्ला वि' હે ભગવન્ આપશ્રી એવું શા કારણથી કહો છો, કે યાવત્ ચંદ્ર અને સૂર્યોની ઉપર જે તારા રૂપ દેવ રહેલા છે તેઓ હીન પણ છે, અને બરોબર પણ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! जहा जहाणं तेसिं देवाणं तव नियमबम्भचेरवासाइं (उक्कडाइं) भवंति तहा तहाणं तेसिं देवाणं एवं पण्णायति अणुत्तेवा तुल्लत्तेवा' હે ગૌતમ! જેમ જેમ એ તારા રૂપ

विभवादिभिः ? भगवानाह–हे गौतम ! यथायथा खलु तेषाम् अणूनां महतां च देवानां पूर्वभवे तपोऽनुष्ठान नियम–ब्रह्मचर्यपालन -गुरुचरणाऽधोवासाः उत्कृष्टाः समालघवश्च तथातथा खलु तेषां देवानाम्, एवमेव ताराहूपाणमपि–अणुत्वं महत्वं समत्वं च विभाव्यते। 'से एए णट्ठे णं गोयमा ! अत्थि णं चंदिमसूरियाणं उप्पिंपि ताराख्वा अणुंपि तुल्ला वि' तत्तेनार्थेन गौतम ! अस्ति खलु चन्द्र-सूर्याणामुपर्यपि तारारूपाः अणवोऽपि-महान्तोऽपि तुल्या अपि। उक्तंच—

"गतिं गता ये खलु तारकासु हीनाः समाः कर्मवशाद्विशिष्टाः।
चन्द्रादिपूर्ध्वं तदधः समाने देवाद्युमन्तः प्रतिभान्ति यान्ति ॥१॥ इति ॥

'एगमेगस्स णं चंदिमसूरियस्स
अट्ठासीइं च गहा अट्ठावीसं च होइ नक्खत्ता'
एगससी परिवारो एत्तो तारा ण वोच्छामि ॥१॥

ष्ठान, नियम, और ब्रह्मचर्य आदि का पालन आदि उत्तमकार्य उत्कृष्ट होते हैं या अनुत्कृष्ट होते हैं, उसी उसी प्रकार से उन देवों के उस तारारूप विमानाधिष्ठाता के भव में अणुत्व और तुल्यत्व होता है 'से एएणट्ठेण गोयमा ! इस कारण हे गौतम ! मैने ऐसा पूर्वोक्तरूप से कहा है कि 'अत्थिणं चंदिम सूरियाणं उप्पिं वि तारा रूवा अणुंपि तुल्ला वि' यावत् चन्द्र और सूर्यो के ऊपर के तारारूप विमानाधि-ष्ठाता देव कान्ति आदि गुणों से हीन या बरावर होते है। उक्तंच–

'गतिंगता ये खलु तारकासु हीनाः समाः कर्मवशाद्विशिष्टाः।
चन्द्रादिपूर्ध्वं तदधः समाने देवाद्युमन्तः प्रतिभान्ति यान्ति'॥१॥

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं–'एगमेगस्स णं चंदिम सूरि-

વિમાનના અધિષ્ઠાતા દેવોના પૂર્વ ભવમાં તપ અને અનુષ્ઠાન, નિયમ, અને બ્રહ્મચર્ય વિગેરેનું પાલન વિગેરે ઉત્તમ કાર્ય ઉત્કૃષ્ટ હોય છે, અથવા અનુ. ત્કૃષ્ટ હોય છે. એ એ પ્રકારથી તે તે દેવોના એ તારા રૂપ વિમાનના અધિ-ષ્ઠાતાના ભવમાં અણુ પણું તુલ્ય પણુ હોય છે, 'से एएणट्ठेणं गोयमा !' આ કારણથી હે ગૌતમ ! મેં આ પૂર્વોક્ત કથન કરેલ છે. કે–'अत्थिणं चंदिम सूरियाणं उप्पिं वि तारा रूवा अणुंपि तुल्ला वि' યાવત્ ચંદ્ર અને સૂર્યોની ઉપરના તારા રૂપ વિમાનના અધિષ્ઠાતા દેવ કાન્તિ વિગેરે ગુણોથી હીન અથવા બરાબર હોય છે. કહ્યું પણ છે કે

'गतिं गता ये खलु तारकासु हीनाः समाः कार्य वशाद्विशिष्टाः।
चन्द्रादिपूर्ध्वं तदधः समाने देवाद्युमन्तः, प्रतिभान्ति यान्ति ॥ १

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે–'एगमेगस्स णं चंदिम सूरि-

छावट्ठि सहस्साणि नवचेव सयाइं पंचसयराइं ।
एगससी परिवारो तारागण कोडिकोडीणं ॥२॥'

एकैकस्य खलु चन्द्रसूर्यस्याऽष्टाशीति संख्यावन्तो ग्रहाः भवन्ति अष्टाविंशतिश्च भवन्ति नक्षत्राणि, अश्विनी भरण्यादिकानि एकशशिनः परिवारः एतावन्ति तारारूपाणि वक्ष्यामि षट्षष्टिः सहस्राणि नवचैव शतानि पंचसप्तानि पञ्चसप्ताधिकानि एतत्संख्याकानि-तारागणकोटिकोटीनाम् एकस्य शशिनः परिवारो भवतीति ॥सू० १११॥

मूलम्–जंबुद्दीवेणं भंते ! दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पुरत्थिमिल्लाओ चरमंताओ केवइयं अबाधाए जोइसं चारं चरइ गोयमा ! एक्कारसहिं एक्कवीसेहिं जोयणसएहिं अबाधाए जोइसं चारं चरइ, एवं दक्खिणिल्लाओ पच्चत्थिमिल्लाओ उत्तरिल्लाओ

यस्स' हे भदन्त एक चन्द्र का और एक सूर्य का नक्षत्र परिवार महाग्रह परिबार एवं ताराओं का परिवार, कितना २ है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—

'अट्ठासीतिं च गहा अट्ठावीसं च होइ नक्खत्ता,
एग ससी परिवारो एत्तो तारागण वोच्छामि ॥१॥
छावट्ठि सहस्साइं णव चेव सयाइं पंचसयराइं
एग ससी परिवारो तारागण कोडिकोडीणं ॥२॥

हे गौतम ! एक चन्द्र का और एक सूर्य का नक्षत्र परिवार २८ हैं ग्रह परिवार ८८ है एवं ६६ हजार ९ सौ पचहत्तर कोडा कोडी ताराओं का परिवार है ॥सू० १११ ॥

यस्स' હે ભગવન્ એક ચન્દ્રનો અને એક સૂર્યનો નક્ષત્ર પરિવાર મહાગ્રહ પરિવાર અને તારાઓનો પરિવાર કેટલો છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે

अट्ठासीतिं च गहा अट्ठावीसं च नक्खत्ता ।
एग ससी परिवारो एत्तो ताराण वोच्छामि ॥ १ ॥
छावट्ठि सहस्साइं णव चेव सयाइ पंचसयराइं ।
एग ससी परिवारो तारागण कोडि कोडीणं ॥ २

હે ગૌતમ ! એક ચન્દ્રનો અને એક સૂર્યનો નક્ષત્ર પરિવાર ૨૮ અઠયાવીસ છે. ગ્રહ પરિવાર ૮૮ અઠયાસી છે. તથા ૬૬ છાસઠ હજાર ૯ નવસો પંચોતેર કોડા કોડી તારાઓનો પરિવાર છે. ॥સૂ૦ ૧૧૧॥

एक्कारसहिं एक्कवीसेहिं अबाधाए जोइसं चारं चरइ । लोगंताओ णं भंते ! केवइयं अबाधाए जोइसे पन्नत्ते ? गोयमा ! एक्कारसहिं एक्कारेहिं जोयणसएहिं अबाधाए जोइसे पन्नत्ते । इमीसेणं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए बहुसमरमणिज्जाओ भूमिभागाओ केवइयं अबाहाए सव्व हेट्ठिल्ले तारारूवे चारं चरइ ? केवइयं अबाहाए सूरविमाणे चारं चरइ ? केवइयं अबाहाए चंदविमाणे चारं चरइ ? केवइयं अवाहाए सव्वउवरिल्ले तारारूवे चारं चरइ ? गोयमा ! इमीसेणं रयणप्पभाए पुढवीए बहुसमरमणिज्जाओ भूमिभागाओ सत्तहिं णउएहिं जोयणसएहिं अबाहाए जोइसं (सव्व) हेट्ठिल्ले तारारूवे चारं चरइ, अट्ठहिं जोयणसएहिं अबाहाए सूरविमाणे चारं चरइ, अट्ठहिं असीएहिं जोयणसएहिं अबाहाए चंदविमाणे चारं चरइ, नवहिं जोयणसएहिं अबाहाए सव्व उवरिल्ले तारारूवे चारं चरइ । सव्व हेट्ठिमिल्लाओ णं भंते ! तारारूवाओ केवइयं अबाहाए सूरविमाणे चारं चरइ ? केवइयं अबाहाए चंदविमाणे चारं चरइ ? केवइयं अबाहाए सव्वउवरिल्ले तारारूवे चारं चरइ ? गोयमा ! सव्वहेट्ठिल्लाओ णं दसहिं जोयणेहिं सूरविमाणे चारं चरइ, णउईए जोयणेहिं अवाहाए चंदविमाणे चारं चरइ, दसुत्तरे जोयणसए अबाहाए सव्वोवरिल्ले तारारूवे चारं चरइ । सूरविमाणाओ णं भंते ! केवइयं अबाहाए चंदविमाणे चारं चरइ ? केवइयं सव्वउवरिल्ले तारारूवे चारं चरइ ? गोयमा ! सूरविमाणाओ णं असीए जोयणेहिं चंदविमाणे चारं चरइ, जोयणसए अबाहाए सव्वोवरिल्ले तारारूवे चारं चरइ । चंदविमाणाओ णं भंते ! केवइयं अबाहाए सव्व उवरिल्ले तारारूवे चारं चरइ ? गोयमा ! चंदविमाणाओ णं वीसाए जोयणेहिं अबाहाए सव्व उवरिल्ले

ताराख्वे चारं चरइ, एवामेव सपुव्वावरेणं दसुत्तरसयजोयण-बाहल्ले तिरियमसंखेज्जे जोइसविसए पन्नत्ते। जंबुद्दीवे णं भंते! कयरे णक्खत्ते सव्वभिंतरिल्लं चारं चरति? कयरे नक्खत्ते सव्व बाहिरिल्लं चारं चरइ? कयरे नक्खत्ते सव्व उवरिल्लं चारं चरइ? कयरे नक्खत्ते सव्वहिट्ठिल्लं चारं चरइ? गोयमा! जंबुद्दीवे णं दीवे अभीइ नक्खत्ते सव्वब्भिंतरिल्लं चारं चरइ, मूले नक्खत्ते सव्वबाहिरिल्लं चारं चरइ, साइ नक्खत्ते सव्वोवरिल्लं चारं चरइ, भरणी नक्खत्ते सव्वहेट्ठिल्लं चारं चरइ ॥सू० ११२॥

छाया—जम्बुद्वीपे खलु भदन्त! द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य पौरस्त्यात् चरमान्तात् कियद् अबाधया ज्योतिष्कं चारं चरन्ति? गौतम! एकादशानि-एकविंशानि योजनशतानि अबाधया ज्योतिष्कं चारं चरति, एवं दाक्षिणात्यात्-पाश्चात्यात्-उत्तरात् एकादशानि-एकविंशानि योजनशतानि यावत् चारं चरति। लोकान्तात् भदन्त! कियद् अबाधया ज्योतिष्कं प्रज्ञप्तम्? गौतम! एकादशानि-एकादशानि योजनशतानि अबाधया ज्योतिष्कं प्रज्ञप्तम्। एतस्याः खलु भदन्त! रत्नप्रभायाः पृथिव्या बहुसमरमणीयाद् भूमिभागात् कियद् अबाधया सर्वाधस्तनं तारारूपं चारं चरति? कियद् अबाधया सूर्यविमानं चारं चरति? कियद् अबाधया चन्द्रविमानं चारं चरति? कियद् अबाधया सर्वोपरितनं तारारूपं चारं चरति? गौतम! अस्याः खलु रत्नप्रभायाः पृथिव्या बहुसमरमणीयात् भूमिभागात् सप्त नवतानि योजनशतानि अबाधया ज्योतिष्कं सर्वाधस्तनं तारारूपं चारं चरति, अष्टौ योजनशतानि-अबाधया सूर्यविमानं चारं चरति, अष्टाबशीतानि योजनशतानि-अबाधया चन्द्रविमानं चारं चरति, नवयोजनशतानि अबाधया सर्वोपरितनं तारारूपं चारं चरति। सर्वाधस्तात् खलु भदन्त! तारारूपात् कियद् अबाधया सूर्यविमानं चारं चरति? कियद् अबाधया चन्द्रविमानं चारं चरति? कियद् अबाधया सर्वोपरितनं तारारूपं चारं चरति? गौतम! सर्वाधस्तात् खलु दशयोजनानि सूर्यविमानं चारं चरति, नवति योजनानि अबाधया चन्द्रविमानं चारं चरति, दशोत्तरं योजनशतमबाधया सर्वोपरिनं तारारूपं चारं चरति। सूर्यविमानात् खलु भदन्त! कियद् अबाधया चन्द्रविमानं चारं चरति? कियत् सर्वोपरितनं तारारूपं चारं चरति? गौतम! सूर्यविमानात् खलु

अशीतिर्योजनानि चन्द्रविमानं चारं चरति–योजनशतमबाधया सर्वोपरितनं तारारूपं चारं चरति। चन्द्रविमानाद् विंशतिर्योजनानि अबाधया सर्वोपरितनं तारारूपं चारं चरति, एवमेव सपूर्वापरेण दशोत्तरशतयोजनबाहल्यं तिर्यगसंख्येयं ज्योतिष्कविपये प्रज्ञप्तम्। जम्बूद्वीपे खलु भदन्त! कतरम् –नक्षत्रं सर्वाभ्यन्तरं चारं चरति? कतरम् नक्षत्रं सर्वबाह्यं चारं चरति? कतरन्नक्षत्रं सर्वोपरितनं चारं चारति! कतरन्नक्षत्रं सर्वाधस्तनं चारं चरति? गौतम! जम्बुद्वीपे खलु द्वीपे अभिजिन्नक्षत्रं सर्वाभ्यन्तरं चारं चरति मूलं नक्षत्रं सर्वबाह्यं चारं चरति स्वाती–नक्षत्रं सर्वोपरितनं चारं चरति भरणी नक्षत्रं सर्वाधस्तनं चारं चरति ॥सू०११२॥

टीका—'जंबुद्दीवे णं भंते! मंदरस्स पव्वयस्स पुरच्छिमिल्लाओ चरिमंताओ केवइयं अबाहाए जोइसं चारं चरइ? गोयमा! एक्कारसहिं एक्कवीसेहिं जोयणसएहिं अबाहाए जोइसं चारं चरइ' हे भदन्त! जम्बूद्वीपे हि मन्दरस्य पर्वतस्य पौरस्त्यात् चरमसीमाप्रदेशान्तात् सकलतिर्यग्लोकमध्यवर्त्तिनं कियत्क्षेत्रमबाधया तिर्यग्लोकस्य यथा न बाधः स्यात् तथा ज्योतिपं-ज्योतिश्चक्रं चारं चरति मण्डलगत्या परिभ्रमणं विदधातीति प्रश्नः? भगवानाह–गौतम! एकादशयोजनशतानि एक विंशत्यधिकानि अबाधया ज्योतिष्कं चारं चरति, मेरोः सर्वत एकविंशत्यधिकैकादशयोजनशतानि मुक्त्वा तदनन्तरं चक्रवालतया ज्योतिश्चक्रं चारं चरति मण्डलगत्या परिभ्रमति। 'एवं दाहिणिल्लाओ पच्चत्थिमिल्लाओ

टीकार्थ—'जंबुद्दीवे णं भंते! दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पुरत्थिमिल्लाओ चरिमंताओ केवइयं अबाधाए जोतिसं चारं चरति' हे भदन्त! जम्बूद्वीप में मेरुपर्वत के पूर्व चरमान्त से ज्योतिषी देव कितनी दूर रह कर उसकी प्रदक्षिणा करते है? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं 'गोयमा! एक्कारसहिं एक्कवीसेहिं जोयणसएहिं अबाधाए जोतिसं चारं चरति' हे गौतम! जम्बूद्वीप में ज्योतिषी देव ११२१ योजन सुमेरुपर्वत को छोडकर उसकी प्रदक्षिणा करते हैं 'एवं

ટીકાર્થ—'जंबुद्दीवेणं भंते! दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पुरत्थिमिल्लाओ चरिमंताओ केवइयं अबाधाए जोतिसं चारं चरंति' હે ભગવન્! જંબૂદ્વીપમાં મેરૂ પર્વતના પૂર્વ ચરમાન્તથી જ્યોતિષ્ક દેવો કેટલા દૂર રહીને તેની પ્રદક્ષિણાકરે છે? આ પ્રશ્ન ના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે 'गोयमा। एक्कारसहिं एक्कवीसेहिं जोयणसएहिं अबाधाए जोतिसं चारं चरति' હે ગૌતમ! જંબૂદ્વીપમાં જ્યોતિષ્ક દેવો ૧૧૩૧ અગીયારસો એકવીસ યોજન સુમેરૂ પર્વતને છોડીને તેની

उत्तरिल्लाओ एक्कारसहिं एक्कवीसेहिं जोयण० जाव चारं चरइ' एवमेव जंबुद्वीपे मन्दरस्य दाक्षिणात्यात्–पश्चिमात्–उत्तरचरमान्तात् एकविंशत्यधिकैकादश योजनशतानि अबाधया ज्योतिष्कश्चक्रं मण्डलगत्या सर्वतः परिभ्रमति। 'लोगंताओ भंते! केवइयं अबाहाए जोइसे पन्नत्ते? गोयमा! एक्कारसहिं एक्कारेहिं जोयणसएहिं अबाहाए जोइसे पण्णत्ते' हे भदन्त! लोकान्तात् अर्वाक् (प्राक्) कियत्या अबाधयाऽपान्तराले कियत् क्षेत्रं कृत्वा ज्योतिष्कचक्रमास्ते? भगवानाह–हे गौतम! एकादशाधिकैकादशयोजनशतानि यावद्दूरतोऽबाधया तज्ज्योतिष्कं विद्धि। 'इमीसे णं भंते! रयणप्पभाए पुढवीए बहुसमरमणिज्जाओ भूमिभागाओ केवइयं अबाहाए सव्वहेट्ठिल्ले ताराख्वे चारं चरइ? केवइयं अबा-

---

दक्खिणिल्लाओ पच्चत्थिमिल्लाओ उत्तरिल्लाओ एक्कारसहिं एक्कवीसेहिं जोयण० जाव चारं चरंति' इसी तरह से सुमेरु की दक्षिणदिशा के चरमान्त से, पश्चिमदिशा के चरमान्त से, और उत्तरदिशा के चरमान्त से ११२१ योजन दूर होकर ज्योतिषी देव उसकी प्रदक्षिणा किया करते हैं। 'लोगंताओ भंते! केवइयं अबाहाए जोतिसे पण्णत्ते' हे भदन्त! लोकान्त से कितनी दूर पर लोक में ज्योतिषी देव हैं? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा! एक्कारसहिं एक्कारेहिं जोयणसएहिं अबाधाए जोतिसे पण्णत्ते' हे गौतम! लोकान्त से ११११ योजन दूर लोक में ज्योतिषी देव हैं। अर्थात् इस लोक में जो ज्योतिषी देव हैं वे लोकान्त से ११११ योजन दूर हैं। 'इमीसेणं भंते! रयणप्पभाए

પ્રદક્ષિણા કરે છે. 'एवं दक्खिणिल्लाओ पच्चत्थिमिल्लाओं उत्तरिल्लाओ एक्कारसहिं एक्कवीसेहिं जोयणसएहिं जाव चारं चरंति' એજ પ્રમાણે સુમેરૂની દક્ષિણ દિશાના ચરમાન્તથી પશ્ચિમ દિશાના ચરમાન્તથી. અને ઉત્તર દિશાના ચરમાન્તથી ૧૧૨૧ અગીયારસો એકવીસ યોજન દૂર રહીને જ્યોતિષ્ક દેવો તેની પ્રદક્ષિણા કર્યા કરે છે. 'लोगंताओ भंते! केवइयं अबाहाए जोतिसे पण्णत्ते' હે ભગવન્ લોકાન્તથી કેટલે દૂરના લોકમાં જ્યોતિષ્ક દેવો છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा! एक्कारसहिं एक्कारेहिं जोयणसएहिं अबाधाए जोतिसे पण्णत्ते' હે ગૌતમ! લોકાન્તથી ૧૧૧૧ અગીયાર સો અગીયાર યોજન દૂર પર લોકમાં જ્યોતિષ્ક દેવ છે અર્થાત્ આ લોકમાં જે જ્યોતિષ્ક દેવ છે, તેઓ લોકાન્તથી ૧૧૧૧ અગીયારસો અગીયાર યોજન દૂર છે. 'इमीसे णं भंते! रयणप्पभाए पुढवीए बहुसमरमणिज्जाओ भूमि-

हाए सूरविमाणे चारं चरइ ? केवइयं अवाहाए चंदविमाणे चारं चरइ ? केवइयं अवाहाए सव्व उवरिल्ले तारारूवे चारं चरइ' ? यत्र वयं व्यवस्थिताः स्म एतस्यां रत्नप्रभा पृथिव्यां बहुसमरमणीयाद् मनोहरभूमिभागात् आरभ्य कियद् अवाधयाऽसंकुलं यथा तथा कृत्वा सर्वाऽधस्तनं तारारूपं ज्योतिपं चारं मण्डलगत्या चरति ? तथा कियदवाधया कृत्वा सूर्यविमानं ज्योतिष्कं चारं चरति ? तथा कियदवाधया कृत्वा चन्द्रविमानं परिभ्रमति ? तथा-कियदवाधया कृत्वा सर्वोपरितनं तारारूपं ज्योतिपं चारं चरति ? इति प्रश्ने भगवानाह-'गोयमा ! इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए बहुसमरमणि० सत्तहिं णउएहिं जोयणसएहिं अवाहाए जोइसं (सव्व) हेट्ठिल्ले तारारूवे चारं चरइ, अट्ठहिं जोयणसएहिं अवाहाए सूरविमाणे चारं चरइ, अट्ठहिं असीएहिं जोयणसएहिं

पुढवीए बहुसमरमणिज्जाओ भूमिभागाओ केवइयं अवाहाए सव्वहेट्ठिल्ले तारारूवे चारं चरति' हे भदन्त ! इस रत्नप्रभा पृथिवी के बहुसमरमणीय भूमिभाग से कितनी दूर ऊपर सबसे नीचे के तारारूप मण्डलगति से भ्रमण करते हैं ? 'केवतियं अवाहाए सूरविमाणे चारं चरति' तथा-कितनी दूर सूर्य का विमान परिभ्रमण करता है 'केवतियं अवाहाए चंदविमाणे चारं चरति' और कितनी दूर ऊपर चन्द्रविमान मण्डलगति से परिभ्रमण करता है ? 'केवतियं अवाहाए सव्व उवरिल्ले तारारूवे चारं चरति' तथा-कितनी दूर उपर सब से ऊपर का तारारूप मण्डलगति से परिभ्रमण करता है ? इन सब प्रश्नों के उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए बहुसमरमणिज्जाओ० सत्तहिं णउएहिं जोयणसएहिं अवाहाए जोतिसं सव्व हेट्ठिल्ले तारारूवे चारं चरति' हे गौतम ! इस रत्नप्रभा पृथिवी

भागाओ केवइयं अवाहाए सव्वहेट्ठिल्ले तारारूवे चारं चरति' હે ભગવાન્! આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના બહુસમરમણીય ભૂમિભાગથી કેટલે દૂર સૌથી નીચેના તારા રૂપો મંડલ ગતિથી ભ્રમણ કરે છે ? 'केवतियं अवाहाए चंदविमाणं चारं चरति' અને કેટલે દૂર ઉપર ચંદ્ર વિમાન મંડલ ગતિથી પરિભ્રમણ કરે છે ? 'केवतियं अवाहाए सव्व उवरिल्ले तारारूवे चारं चरति' તથા કેટલેક દૂર ઉપર સૌથી ઉપરના તારા રૂપ મંડલગતિથી પરિભ્રમણ કરે છે ? આ તમામ પ્રશ્નોના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે તે-'गोयमा ! इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए बहुसमरमणिज्जाओ सत्तहिं णउएहिं जोयणसएहिं अवाहाए जोतिसे सव्वहेट्ठिल्ले तारारूवे चारं चरति' હે ગૌતમ ! આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના બહુસમરમણીય ભૂમિભાગમાંથી

अबाहाए चंदविमाणे चारं चरइ, नवहिं जोयणसएहिं अबाहाए सव्व उवरिल्ले ताराख्वे चारं चरइ' हे गौतम ! एतस्याः खलु रत्नप्रभापृथिव्याः बहुसमरमणीयभूमिभागात् नवत्यधिकसप्तयोजनशतानि अबाधया कृत्वा ज्योतिषं सर्वाधस्तनं ताराख्पं चारं चरति-मण्डलगत्या परिभ्रमति, अष्टौ योजनशतानि अबाधया कृत्वा सूर्यविमानं चारं चरति, अशीत्यधिकाऽष्टयोजनशतानि अबाधया कृत्वा चन्द्रविमानं चारं चरति, नव योजन शतानि पूर्णान्यबाधया कृत्वा सर्वोपरितनं ताराख्पं ज्योतिषं चारं चरति-रात्रिंदिवं मण्डलगत्याऽविश्रमं यथास्यात्तथा परिभ्रमति-इति । 'सव्व हेठिमिल्लाओ णं भंते ! ताराख्वाओ केवइयं अबाहाए सूरविमाणे चारं चरइ ? केवइयं अबाहाए चंदबिमाणे०' केवइयं अबा-

---

के बहुसमरमणीय भूमिभाग से ७९० योजन दूर ऊपर में सबसे नीचे का जों ताराख्प ज्योतिषी देव है वह मण्डलगति से परिभ्रमण करता है 'अट्ठहिं जोयणसएहिं अबाधाए सूरविमाणे चारं चरति' ताराख्प ज्योतिषी देवों से १० योजन की दूरी पर अर्थात् ८ सौ योजन की दूरी पर सूर्य का विमान मण्डलगति से परिभ्रमण करता है 'अट्ठहिं असीएहिं जोयणसएहिं अबाधाए चंदविमाणे चारं चरति' सूर्य विमान से ९० योजन की दूरी पर अर्थात् ८८० योजन की दूरी पर चन्द्रमा का विमान मण्डलगति से परिभ्रमण करता है 'नवहिं जोयणसएहिं अबाहाए सव्व उवरिल्ले ताराख्वे चारं चरति' चन्द्रविमान से १० योजन की दूरी पर अर्थात् ९०० योजन ऊंचे ऊपर के ताराख्पों का विमान मण्डलगति से परिभ्रमण करता है 'सव्व हेट्ठिमिल्लाओ णं भंते ! ताराख्वाओ केवतियं अबाहाए सूरविमाणे चारं चरइ' हे भदन्त !

---

૭૯૦ સાતસો નેવું યોજન દૂર ઉપર તરફ સૌથી નીચેના જે તારા રૂપ જ્યોતિષ્ક દેવો છે. તે મંડલ ગતિથી પરિભ્રમણ કરે છે. 'अट्ठहिं जोयणसएहिं अबाधाए सूरविमाणे चारं चरति' દેવોથી દેવોથી ૧૦ દસ યોજન દૂર અર્થાત્ ૮૦૦ આઠ સો યોજન દૂર સૂર્યનું વિમાન મંડલ ગતિથી પરિભ્રમણ કરે છે. 'अट्ठहिं असीएहिं अबाधाए चंदविमाणे चारं चरति' સૂર્ય વિમાનથી ૯૦ નેવું યોજન દૂર અર્થાત્ ૮૮૦ આઠસો એંસી યોજન દૂર પર ચંદ્રમાનું વિમાન મંડલ ગતિથી પરિભ્રમણ કરે છે. 'नवहिं जोयणसएहिं अबाहाए सव्व उवरिल्ले ताराख्वे चारं चरति' ચંદ્ર વિમાનથી ૧૦ દસ યોજન દૂર અર્થાત્ ૯૦૦ નવસો યોજન ઉંચે ઉપરના તારા રૂપોનું વિમાન મંડલગતિથી પરિભ્રમણ કરે છે. 'सव्वहेट्ठिमिल्लाओ णं भंते ! ताराख्वाओ केवतियं अबाहाए सूरविमाणे चारं चरइ' હે ભગવન્ સૌથી નીચે જે તારા રૂપ જ્યોતિષ્ક દેવ છે, તેનાથી

हाए सव्व उवरिल्ले तारारूवे० ? गोयमा ! सव्व हेट्ठिल्लाओ णं दसहिं जोयणेहिं सूरविमाणे०, णउतीए जोयणेहिं अवाहाए चंदविमाणे०, दसुत्तरे जोयणसए अवाहाए सव्वोवरिल्ले तारारूवे०' सर्वाधस्तनात् खलु भदन्त ! तारारूपात् कियदबाधया कृत्वा सूर्यविमानं०, कियदबाधया कृत्वा चन्द्रविमानं०, कियदबाधया कृत्वा सर्वोपरितनं ताराविमानं चारं चरति ? भगवानाह–हे गौतम ! सर्वाधस्तनात् तारारूपात् दशयोजनानि सूर्यविमानं०, ततस्तारामण्डलात्–नवतिं योजनानि अवाधया कृत्वा चन्द्रविमानं०' तत एव अधस्तनात्तारारूपाद् दशोत्तरं योजनशतम् अवाधया कृत्वा सर्वोपरितनं तारारूपं ज्योतिषं मण्डलगत्या चारं चरतीति संक्षिप्तोऽर्थः । 'सूरविमाणाओ णं भंते ! केवइयं अवाहाए चंदवि-

---

सब से नीचे जो तारारूप ज्योतिषी देव हैं उनसे कितने ऊपर सूर्य का विमान मंडलगति से परिभ्रमण करता है ? 'केवइयं अवाहाए चंदविमाणे चारं चरइ ? केवतियं आवाहाए सव्वउवरिल्ले तारारूवे चारं चरइ' कितनी दूर पर चन्द्रमा का विमान मंडलगति से परिभ्रमण करता है ? और कितनी दूर पर सब से ऊपर के जो तारारूप ज्योतिषी देव हैं उनका विमान चलता है ? इन प्रश्नों के उत्तर में प्रभु कहते है 'गोयमा ! सव्वहेट्ठिल्लाओणं दसहिं जोयणेहिं सूरविमाणे चारं चरइ' हे गौतम ! सब से नीचे का जो तारारूप विमान है उससे १० योजन ऊपर सूर्य का विमान चलता है 'णउतीए जोयणेहिं अवाधाए चंदविमाणे चारं चरइ' ९० योजन ऊपर चंद्र का विमान चलता है 'दसुत्तरे जोयणसए अवाधाए सव्वोपरिल्ले तारारूवे चारं चरइ' और ११० योजन ऊंचे ऊपर के तारारूप विमान चलते हैं 'सूरविमा-

---

કેટલા ઉપર સૂર્યનું વિમાન મંડળ ગતિથી પરિભ્રમણ કરે છે ? 'केवइयं अवाहाए चंदाविमाणे चारं चरइ केवइयं अवाहाए सव्व उवरिल्ले तारारूवे चारं चरइ' કેટલે દૂર ચંદ્રમાનું વિમાન મંડલ ગતિથી પરિભ્રમણ કરે છે ? અને કેટલે દૂર પર સૌથી ઉપરના જે તારા રૂપ જ્યોતિષી દેવો છે. તેમનું વિમાન ચાલે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा ! सव्वहेट्ठिल्लाओणं दसहिं सूरविमाणे चार चरइ' હે ગૌતમ ! સૌથી નીચેનું જે તારા રૂપ વિમાન છે, તેનાથી ૧૦ દસ યોજન ઉપર સૂર્યનું વિમાન ચાલે છે. 'णउएहिं जोयणेहिं अवाधाए चंदविमाणे चारं चरइ' ૯૦ નેવું યોજન ઉપર ચંદ્રનું વિમાન ચાલે છે. 'दसुत्तरजोयणसए अवाधाए सव्वोपरिल्ले तारारूवे चारं चरइ' અને ૧૧૦ એક સો દસ યોજન ઉંચે ઉપરના તારા રૂપ વિમાન ચાલે છે.

माणे चारं चरइ ? केवइयं सव्व उव्वरिल्ले० तारा रूवे चारं०' सूर्यविमानात् खलु भदन्त ! कियदबाधया कृत्वा चन्द्रविमानं चारं चरति ? कियदबाधया कृत्वा सर्वोपरितनं तारारूपं चारं चरंति इति प्रश्ने भगवानाह-'गोयमा ! सूर-विमाणाओ णं असीए जोयणेहिं चंदविमाणे चारं चरइ, जोयणसए अबा-हाए सव्वोवरिल्ले ताराख्वे०' हे गौतम ! सूर्यविमानात् खलु अशीतिं योज-नानि अबाधया कृत्वा चन्द्रविमानं चारं चरति, तत् एव सूर्यविमानाद् योजन-शतमबाधया कृत्वा सर्वोपरितनं ताराख्पं चारं चरति । 'चंदविमाणाओ णं भंते ! केवइयं अबाहाए सव्व उव्वरिल्ले ताराख्वे चारं चरइ ? गोयमा ! चंदविमाणाओ

णाओ णं भंते ! केवतियं अबाहाए चंदविमाणे चारं चरइ' हे भदन्त ! सूर्यविमान से चन्द्रविमान कितनी दूर रहकर मंडलगति से परिभ्रमण करता है ? 'केवतियं सव्व उवरिल्ले ताराख्वे चारं चरइ' और कितनी दूर रह कर ऊपर के ताराख्प विमान मंडलगति से परिभ्रमण करते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! सूरविमाणाओ णं असीए जोय-णेहिं चंदविमाणे चारं चरइ' हे गौतम ! सूर्य के विमान से चन्द्र का विमान ऊपर में ८० योजन दूर है-अर्थात् सूर्य के विमान से ८० योजन ऊपर में रहा चन्द्र का विमान अपनी मंडलगति से परिभ्रमण करता है और 'जोयणसय अबाधाए सव्वोपरिल्ले ताराख्वे चारं चरइ' १०० योजन ऊपर ऊपर के ताराख्प विमान दूर हैं-अर्थात् सूर्य के विमान से १०० योजन दूर रह कर ऊपर के ताराख्प विमान अपनी मंडलगति से परिभ्रमण करते हैं 'चंदविमाणाओ णं भंते ! केवतियं अबाहाए सव्व उवरिल्ले ताराख्वे चारं चरइ' हे

'सूरविमाणाओ णं भंते ! केवतियं अबाहाए चंदविमाणे चारं चरइ' હે ભગવન્ ! સૂર્ય વિમાનથી ચંદ્ર વિમાન કેટલે દૂર રહીને મંડલ ગતિથી પરિભ્રમણ કરે છે ? 'केवतियं सव्व उवरिल्ले ताराख्वे चारं चरइ' અને કેટલે દૂર રહીને ઉપરના તારા રૂપ વિમાન મંડલગતિથી પરિભ્રમણ કરે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! सूरविमाणाओ णं असीए जोयणेहिं चंद विमाणे चारं चरइ' હે ગૌતમ ! સૂર્યના વિમાનથી ચંદ્રનું વિમાન ઉપરમાં ૮૦ એંસી યોજન દૂર આવેલ છે. અર્થાત્ સૂર્યના વિમાનથી ૮૦ એંસી યોજન ઉપરમાં દૂર રહેલ ચંદ્ર વિમાન પોતાની મંડલ ગતિથી પરિભ્રમણ કરે છે. અને 'जोयण सय अबाधाए सव्वोपरिल्ले ताराख्वे चारं चरइ' ૧૦૦/ એકસો યોજન ઉપર ઉપરના તારા રૂપ વિમાન પોતાની મંડલ ગતિથી પરિ-ભ્રમણ કરે છે. 'चंदविमाणाओ णं भंते ! केवइयं अबाहाए सव्व उवरिल्ले तारा

णं वीसाए जोयणेहिं अबाहाए सव्व उवरिल्ले ताराख्वे चारं चरइ' चन्द्रविमानात् खलु भदन्त ! कियदबाधया सर्वोपरितनं तारारूपं चारं चरति? हे गौतम! विंशतिं योजनानि चन्द्रविमानाद् दूरेऽबाधया चारं चरति सर्वोपरितनं तारारूपम्। 'एवामेव सपुव्वावरेणं दसुत्तरसयजोयणबाहल्ले तिरियमसंखेज्जे जोइसविसए पन्नत्ते' एवमेव सपूर्वापरेण दशोत्तरयोजनबाहल्यं तिर्यगसंख्येयं ज्योतिषविषये प्रज्ञप्तम् इति। 'जंबुद्दीवे णं भंते ! कयरे नक्खत्ते सव्वब्भितरिल्लं चारं चरइ ? कयरे नक्खत्ते सव्ववाहिरिल्लं चारं चरइ? कयरे नक्खत्ते सव्व उवरिल्लं चारं०? कयरे नक्खत्ते सव्वहिट्ठिल्लं ० ?' जम्बुद्वीपे खलु भदन्त ! कतरन्नक्षत्रं सर्वेभ्यः स्वातिरिक्तेभ्योऽन्तरं मध्यमाश्रित्य चारं चरति? कतरत्सर्वबाह्यं चारं चरति?

भदन्त ! चन्द्रविमान से कितनी दूर ऊपर रह कर सब से ऊपर के तारारूप विमान मंडल गति से परिभ्रमण करते हैं? 'गोयमा ! चंदविमाणाओ णं वीसाए जोयणेहिं अबाधाए सव्व उवरिल्ले तारारूवे चारं चरइ' हे गौतम ! चन्द्र के विमान से २० योजन दूर रह कर सब से ऊपर के तारारूप विमान मंडलगति से परिभ्रमण करते हैं। 'एवामेव सपुव्वावरेणं दसुत्तरसयजोयणबाहल्ले तिरियमसंखेज्जे जोतिसविसए पण्णत्ते' इस तरह सब मिलकर ११० योजन के बाहल्य में और तिरछे असंख्यात योजन में ज्योतिष देवों के ये विमान कहे गये हैं। 'जंबूदीवे णं भंते ! कयरे नक्खत्ते सव्वब्भितरिल्लं चारं चरति' हे भदन्त ! जंबूद्वीप में कौनसा नक्षत्र सब नक्षत्रों के–अपने से अतिरिक्त नक्षत्रों के–भीतर मण्डलगति से परिभ्रमण करता है और 'कयरे नक्खत्ते सव्व वाहिरिल्लं चारं चरइ' कौनसा नक्षत्र सब नक्षत्रों के बाहर मण्डलगति से परिभ्रमण करता है 'कयरे नक्खत्ते

रूवे चारं चरइ' હે ભગવન્ ચંદ્ર વિમાનથી કેટલે દૂર રહીને સૌથી ઉપરના તારા રૂપ વિમાન મંડલ ગતિથી પરિભ્રમણ કરે છે? 'गोयमा ! चंद विमाणाओ णं वीसाए जोयणेहिं अवाधाए सव्व उवरिल्ले तारारूवे चारं चरइ' હે ગૌતમ ! ચંદ્રના વિમાનથી ૨૦ વીસ યોજન દૂર રહીને સૌથી ઉપરનું તારા રૂપ વિમાન મંડલગતિથી પરિભ્રમણ કરે છે. 'एवामेव सपुव्वावरेणं दसुत्तरसयजोयणवाहल्ले तिरियमसंखेज्जे जोतिसविसए पण्णत्ते' આ રીતે બધા મળીને ૧૧૦ એકસો દસ યોજનના બાહલ્યમાં અને તિર્છા અસંખ્યાત યોજનમા જ્યોતિષ્ક દેવોના વિમાનો કહેવામાં આવેલ છે. 'जंबुदीवेणं भंते ! कयरे नक्खत्ते सव्वब्भितरिल्लं चारं चरइ' હે ભગવન્ જંબૂદ્વીપમાં કયું નક્ષત્ર બધા નક્ષત્રોની અર્થાત્ પોતાનાથી અન્ય નક્ષત્રોની અંદર મંડલગતિથી પરિભ્રમણ કરે છે? 'कयरे नक्खत्ते सव्व वाहिरिल्लं चारं चरइ' કયું નક્ષત્ર બધાજ નક્ષત્રોની બહાર

कतरत् पुनः सर्वेभ्य उपरितनं चारं चरति? कतरच्च नक्षत्रं सर्वतोऽधस्तनं चारं चरति ? भगवानाह–'गोयमा ! जंबुद्दीवे णं दीवे अभीइ नक्खत्ते सव्वब्भिंतरिल्लं चारं चरइ, मूले नक्खत्ते सव्वबाहिरिल्लं चारं चरइ, सातीनक्खत्ते सव्वोवरिल्लं चारं चरइ' हे गौतम ! जम्बुद्वीपे खलु द्वीपेऽभिजिद् नक्षत्रं सर्वाऽभ्यन्तरम्० मूलनक्षत्रं सर्वबाह्यम्०, स्वातीनक्षत्रं सर्वोपरितनम्०, भरणीनक्षत्रं सर्वाधस्तनं चारं चरति इति ॥सू० ११२॥

सव्वं उवरिल्लं चारं चरति' कौनसा नक्षत्र सब नक्षत्रों के ऊपर मंडलगति से परिभ्रमण करता है? 'कयरे नक्खत्ते सव्व हिट्ठिल्लं चारं चरति' तथा कौनसा नक्षत्र सब नक्षत्रों के नीचे मंडलगति से परिभ्रमण करता है इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा ! जंबूद्दीवे णं दीवे अभीइ नक्खत्ते सव्वब्भिंतरिल्लं चारं चरति, मूले नक्खत्ते सव्व बाहिरिल्लं चारं चरइ, साती णक्खत्ते सव्वोवरिल्लं चारं चरति, भरणीणक्खत्ते सव्वहेट्ठिल्लं चारं चरइ' हे गौतम ! जम्बूद्वीप नामके इस द्वीप में अभिजित् नामका नक्षत्र सब नक्षत्रों के भीतर रहकर मंडलगति से परिभ्रमण करता है मूल नक्षत्र सब नक्षत्रों से बाहर होकर मंडलगति से परिभ्रमण करता है स्वास्ति नक्षत्र सब नक्षत्रों से ऊपर मंडलगति से परिभ्रमण करता है और भरणी नक्षत्र सब से नीचे मंडलगति से परिभ्रमण करता है। उक्तंच—

सब्भिंतराऽभीई, मूलो पुण सव्व बाहिरो होई।
सव्वोवरिं तु साई भरणी पुण सव्व हेट्ठिलिया ॥ सू० ११२॥

મંડલગતિથી પરિભ્રમણ કરે છે? 'कयरे नक्खत्ते सव्वहिट्ठिल्लं चारं चरति' કયું નક્ષત્ર બધાજ નક્ષત્રોની નીચે મંડલગતિથી પરિભ્રમણ કરે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा ! जंबुद्दीवेणं दीवे अभींइ नक्खत्ते सव्वब्भंतरिल्लं चारं चरति मूले नक्खत्ते सव्व बाहिरिल्लं चारं चरइ साती णक्खत्ते, सव्वोवरिल्लं चारं चरति भरणी णक्खत्ते सव्वहेट्ठिल्लं चारं चरइ' હે ગૌતમ! જંબૂદ્વીપ નામના આ દ્વીપમાં અભિજીત્ નામનું નક્ષત્ર બધાજ નક્ષત્રોની અંદર રહીને મંડલગતિથી પરિભ્રમણ કરે છે. મૂલ નક્ષત્ર બધા જ નક્ષત્રોની બહાર રહીને મંડલગતિથી પરિભ્રમણ કરે છે. સ્વાતિ નક્ષત્ર બધાજ નક્ષત્રોની ઉપર મંડલગતિથી પરિભ્રમણ કરે છે. અને ભરણી નક્ષત્ર બધાજ નક્ષત્રોની નીચે મંડલ ગતિથી પરિભ્રમણ કરે છે. કહ્યું પણ છે કે–

सब्भिंतराऽभीई, मूलो पुण सव्व बाहिरो होई।
सव्वोवरिं तु साई भरणी पुण सव्व हेट्ठिलिया ॥ સૂ. ૧૧૨ ॥

मूलम्—चंदविमाणे णं भंते ! किं संठिए पन्नत्ते? गोयमा ! अद्धकविट्ठगसंठाणसंठिए सव्व फालियामए अब्भुग्गय मूसिय पहसिए वण्णओ, एवं सूरविमाणे वि, नक्खत्तविमाणे वि, ताराविमाणे वि, अद्धकविट्ठसंठाणसंठिए। चंदविमाणे णं भंते ! केवइयं आयामविक्खंभेणं ? केवइयं परिक्खेवेणं ? केवइयं बाहल्लेणं पन्नत्ते ? गोयमा ! छप्पन्ने एगसट्ठिभागे जोयणस्स आयामविक्खंभेणं, तं तिगुणं सविसेसं परिक्खेवेणं, अट्ठावीसं एगसट्ठिभागे जोयणस्स बाहल्लेणं पन्नत्ते। सूरविमाणस्स सच्चेव पुच्छा' गोयमा ! अडयालीसं एगसट्ठिभागे जोयणस्स आयामविक्खंभेणं, तं तिगुणं सविसेसं परिक्खेवेणं, चउवीसं एगसट्ठिभागे जोयणस्स बाहल्लेणं पन्नत्ते। एवं गहविमाणे वि—अद्धजोयणं आयामविक्खंभेणं, सविसेसं परिक्खेवेणं, कोसं बाहल्लेणं पन्नत्ते। णक्खत्तविमाणेणं कोसं आयामविक्खंभेणं, तं तिगुणं सविसेसं परिक्खेवेणं अद्धकोसं बाहल्लेणं प० ताराविमाणे अद्धकोसं आयामविक्खंभेणं तं तिगुणं सविसेसं परिक्खेवेणं पंचधणुसयाइं बाहल्लेणं पण्णत्ते॥सू. ११३॥

छाया—चन्द्रविमानं खलु भदन्त ! किं संस्थितं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! अर्द्धकपित्थसंस्थानसंस्थितं सर्वस्फटिकमयम् अभ्युद्गतोत्सृतप्रहसितम् वर्णकः, एवं सूर्यविमानमपि नक्षत्रविमानमपि ताराविमानमपि अर्द्धकपित्थसंस्थानसंस्थितम्। चन्द्रविमानं खलु भदन्त ! कियदायामविष्कम्भेण कियत् परिक्षेपेण कियद् बाहल्येन प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! षट्पञ्चाशतमेकषष्टिभागान् योजनस्याऽऽयामविष्कम्भेण तत्—त्रिगुणितं सविशेषं परिक्षेपेण, अष्टाविंशतिमेकषष्टिभागान् योजनस्य बाहल्येन प्रज्ञप्तम्। सूर्यविमानस्यापि सैव पृच्छा, गौतम ! अष्टचत्वारिंशतम् एकषष्टिभागान् योजनस्याऽऽयामविष्कम्भेण, तत् त्रिगुणितं सविशेषं परिक्षेपेण चतुर्विंशतिमेकषष्टिभागान् योजनस्य बाहल्येन प्रज्ञप्तम्। एवं-ग्रहविमानमपि अर्धयोजनमायामविष्कम्भेण, सविशेषं परिक्षेपेण क्रोशं बाहल्येन प्रज्ञप्तम्। नक्षत्रविमानं खलु क्रोशमायामविष्कम्भेण तत्-त्रिगुणं

सविशेषं परिक्षेपेण अर्धक्रोशं बाहल्येन प्रज्ञप्तम् ताराविमानमर्धक्रोशमायामविष्कम्भेण तत् त्रिगुणं सविशेषं परिक्षेपेण पञ्चधनुश्शतानि बाहल्येन प्रज्ञप्तम् ॥११३॥

टीका—'चंदविमाणे णं भंते ! किं संठिए पन्नत्ते गोयमा ! अद्धकविट्ठ संठाणसंठिए' हे भदन्त ! चन्द्रविमानं खलु कथं जनीयां किमिव संस्थितम् इति प्रश्नः भगवानाह—गौतम ! अर्धीकृतकपित्थफलस्य यत्संस्थानं स्थितिस्तद्वत्

चंदविमाणे भंते ! किं संठिए पन्नत्ते—इत्यादि ।

टीकार्थ—इस सूत्र द्वारा श्री गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है—हे भदन्त ! चन्द्रमा का विमान कैसे संस्थान वाला कहा गया है ? इस के उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा ! अद्धकविट्ठग संठाणसंठिए सव्व फालितामए अब्भुग्गत मूसितपहसिते वण्णओ' हे गौतम ! आधे कैंथ का जैसा आकार होता है वैसा ही चन्द्रमा के विमान का आकार है यह चन्द्रविमान सर्वात्मना स्फटिकमणि का है इसके सम्बन्ध में यह अभ्युद्गति कान्ति वाला है इत्यादि सब वर्णन पहिले के जैसा ही जानना चाहिये ।

शंका—यदि चन्द्रविमान का आकार आधे कैंथ के जैसा है तो फिर उदयकाल में या अस्तगत होने के समय में, अथवा—पौर्णमासी के समय में जब वह तिरछा गमन करता है तब इस आकार वाला क्यों नहीं दिखाई देता है ?

'चंदविमाणं भंते ! किं संठिए पण्णत्ते' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—આ સૂત્રપાઠ દ્વારા ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછેલ છે કે હે ભગવન્ ચંદ્રમાનું વિમાન કેવા સંસ્થાન વાળું કહેવામાં આવેલ છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'गोयमा ! अद्ध कविट्ठ संठाणसंठिए सव्व फालितामए अब्भुग्गतमूसितपहसिते वण्णओ' હે ગૌતમ ! અર્ધા કોંઠાના ફળનો આકાર જેવો હોય છે એજ પ્રમાણેનો ચન્દ્રમાના વિમાનનો આકાર છે, આ ચન્દ્ર વિમાન સર્વ રીતે સ્ફટિક મણિનું છે. આના સંબંધમાં એ અભ્યુદ્ગતિ કાન્તિ વાળું છે વિગેરે પ્રકારનું તમામ વર્ણન પહેલાના જેમજ સમજી લેવું. જોઈએ.

શંકા—જો ચંદ્ર વિમાનનો આકાર અર્ધા કોંઠાના જેવો છે તો પછી તે ઉદય સમયે અથવા અસ્ત થવાના સમયે અથવા પુનમના સમયે જ્યારે તે તિરછું ગમન કરે છે, ત્યારે તે એવા પ્રકારના આકારવાળો કેમ દેખવામાં આવતો નથી ?

संस्थितं जानीहि। ननु यदि कपित्थार्धसंस्थितं तत् तर्हि-उदयेऽस्तमयकाले पौर्णमास्यां वा तिर्यक्परिभ्रमत् कथं न तदाकारकं दृश्यते इति चेत्तत्राह-इहस्थै-श्चन्द्रविमानस्याऽर्धकपित्थाकारस्यापि वर्तुलं पीठमेवालोक्यते न तु हस्तामलकव-त्तस्य समतलभागोऽपि समतलभागे ऊर्ध्वं तस्योपरिचन्द्रदेवस्य महान्प्रासादः स चाऽति दूरस्थत्वान्नैकान्तश्चर्मचक्षुभिर्दृश्यो भवति। उक्तंच—

'अद्ध कविट्ठागारा उदयत्थमणंमि कहं न दीसंति।
ससिसूराणविमाणा तिरियक्खेत्ते ठियाणं च ॥१॥
उत्ताणद्धकविट्ठागारं पीठं तदुवरिं च पासाओ।
वट्टालेखेण तओ समवट्टं दूरभावाओ ॥२॥

छाया—अर्धकपित्थाकारे उदयास्तमये कथं न दृश्यते।
शशिसूर्ययोर्विमाने तिर्यक्क्षेत्रे स्थितानां च ॥१॥

उत्तर—यहां रहने वाले पुरुषों के द्वारा अर्धकपित्थाकार वाले भी चन्द्र विमान का गोल केवल पीठ ही देखा जाता है, हस्तोमलक की तरह उसका समतल भाग नहीं देखा जाता, उस पीठ के ऊपर ज्योतिष्चक्रराज चन्द्रदेव का एक महान प्रासाद है वह महा प्रासाद बहुत दूर रहने के कारण चर्म चक्षुओं वालों के द्वारा बिलकुल साफ साफ देखने में नहीं आता है। उक्तंच—

'अद्धकविट्ठागारा उदयत्थमणंमि कहं न दीसंति,
ससिसूराण विमाणा तिरियक्खेत्तट्ठियाणं च' ॥१॥
उत्ताणद्धकविट्ठागारं पीठं तदुवरिं च पासाओ,
वट्टालेखेण ततो समवट्टं दूर भावाओ' ॥२॥

ઉત્તર—અહીંયાં રહેવાવાળા પુરૂષો દ્વારા અર્ધા કોઠાના આકાર વાળા ચંદ્ર વિમાનનો ગોળ ભાગ કેવળ પાછળનો ભાગજ જોવામાં આવે છે. તેથી તેમ દેખાય છે. કેમકે હાથમાં રહેલ આમળાની માફક તેનો સમતલ ભાગ જોવામાં આવતો નથી. એ પીઠની ઉપર જ્યોતિષ્ક રાજ ચંદ્ર દેવનો એક વિશાળ પ્રાસાદ (મહેલ) છે. એ મહાન પ્રાસાદ ઘણે દૂર રહેવાના કારણે ચર્મ ચક્ષુઓ વાળાઓ દ્વારા બિલકુલ સાફ સાફ દેખવામાં આવતો નથી. કહ્યું પણ છે કે—

'अद्ध कविट्ठागारा उदयत्थमणंमि कहं न दीसंति।
ससि सूराणविमाणा तिरिक्खेते ट्ठियाणं च ॥ १ ॥
उत्ताणद्धकविट्ठागारं पीठं तदुवरिंच पासाओ।
वट्टालेखेण ततो समवट्टं दूर भावाओ ॥ २॥

उत्तानार्धकपित्थाकारं पीठं तदुपरि च प्रासादः ।
वृत्तालेखेन ततः समवृत्तं दूर भावेन ॥२॥

तच्च विमानवरम्- 'सव्वफालियामए- अब्भुग्गयमूसियपहसिए वण्णओ' सर्वथा स्फटिकमणिमयम्-अभि-सर्वत उद्गता विनिर्गता उत्सृताः-प्रबलतया सर्वा दिक्षु प्रसृता उच्छलिता वा या विशिष्टाः प्रभाः ताभिः सितं-श्वेतम् अभ्युद्गतोत्सृत प्रभासितम् (अन्यान्-अपहसतीव भाति-शोभते) एवंविधस्याऽस्य वर्णकः विविधमणिरत्नभक्तिचित्रं पवनान्दोलितविजयवैजयन्तीपताकछत्रातिच्छत्रकलितम्० । एवं क्रमेण वर्णनीयं विमानमास्ते । 'एवं सूरविमाणे वि' नक्खत्त विमाणे वि-तारादिमाणे वि' एवं वर्णित-चन्द्रविमानवत् सूर्यविमानमपि, नक्षत्र-

---

यह चन्द्रविमान ऐसा है कि इसकी प्रभा सम्पूर्ण रूप से दिशाओं और विदिशाओं में चारों ओर फैलती है उससे यह सित श्वेत प्रतीत होता है और ऐसा मालूम देता है कि मानों यह दूसरे नक्षत्रों की हंसी ही कर रहा है । 'वण्णओ' पद इस सम्बन्ध में इन विशेषणों का संग्राहक है-विविहमणिरयणभत्तिचित्ते, वाउद्धूयविजयवेजयंतीपडाग छत्तातिछत्तकलिए, तुंगे गगणंतलमणुलिहंतसिहरे, जालंतररयणपंजरोम्मीलियमणिकणगथूभियागे, वियसियसयपत्तसहस्स पत्तपुंडरीयतिलगरयणद्धचंदचित्ते अंतो बहिं च सण्हे तवणिज्जवालुयापत्थडे, सुहफासे, सस्सिरीयरूवे, पासाईए, दरिसणिज्जे, अभिरूवे, पडिरूवे' । इन समस्त पदों का अर्थ सुगम है 'एवं सूरविमाणे वि' नक्खत्तविमाणे वि' ताराविमाणे वि, अद्धकविट्ठ संठाणसंठिते' सूर्यविमान, नक्षत्रविमान, और तारागण विमान भी इसी प्रकार से

આ ચંદ્ર વિમાન એવું છે કે-તેની પ્રભા સંપૂર્ણ પણાથી દિશાએ। અને વિદિશાઓમાં ચારે તરફ ફેલાય છે. તેથી એ શ્વેત દેખાય છે. અને એવું જણાય છે કે-જાણે તે બીજા નક્ષત્રોની મશ્કરીજ કરી રહેલ હોય. 'वण्णओ' એ પદ આ વિશેષણોનું સંગ્રાહક છે. 'विविहमणिरयणभत्तिचित्ते, वाउद्धूयविजयवेजयंती पडागछत्तातिछत्तकलिए, तुंगे गगणतलमणुलिहंतसिहरे, जालंतररयण पंजरोम्मीलियमणिकणगथूभियागे, वियसिय सयवत्त पुंडरीय तिलगरोयणद्धचंदचित्ते अंतो बहिं च सण्हे तवणिज्जवालुया पत्थडे, सुहफासे सस्सिरीयरूवे, पासाईए दरिसणिज्जे, अभिरूवे, पडिरूवे' આ સઘળા પદોનો અર્થ સુગમ છે. અને પહેલાં કહેવામાં આવી ગયેલ છે. તેથી ત્યાંથી સમજી લેવો.

विमानमपि, ताराविमानमपि, अर्धकपित्थसंस्थानसंस्थितम् अवेहि। 'चंदविमाणे णं भंते! केवइयं आयामविक्खंभेणं-केवइयं परिक्खेवेणं केवइयं बाहल्लेणं पन्नत्ते? गोयमा! छप्पन्ने एगसट्ठिभागे जोयणस्स आयामविक्खंभेणं-तं तिगुणं सविसेसं परिक्खेवेणं-अट्ठावीसं एगसट्ठिभागे जोयणस्स बाहल्लेणं पन्नत्ते' चन्द्रदेवविमानं हि भदन्त! कियत्प्रमाणकम् आयामविष्कम्भाभ्याम्? कियत्प्रमाणकं परिक्षेपेण? कियत्प्रमाणकं बाहल्येन प्रज्ञप्तम्? भगवानाह-हे गौतम! षट्पञ्चाशतम्-एकषष्टिभागान् योजनस्याऽऽयामविष्कम्भवृत्त्या चन्द्रविमानम्, एतदायामविष्कम्भप्रमाणं त्रिगुणीकृत्य सविशेषं परिक्षेपेण, अष्टाविंशतिमेकषष्टिभागान् योजनस्य बाहल्येन तद्विमानं विद्धि। 'सूरविमाणस्स वि सच्चेव पुच्छा' सूर्य-

---

आधे कपित्थ के जैसे आकार वाले हैं। 'चंदविमाणे णं भंते! केवइयं आयामविक्खंभेणं, केवइयं परिक्खेवेणं' हे भदन्त चन्द्रमा का विमान लम्बाई और चौडाई में कितना है और कितना इसका परिक्षेप है? तथा-'केवइयं बाहल्लेणं पन्नत्ते' तथा कितनी मोटाई इसकी है? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा! छप्पन्ने एगसट्ठिभागे जोयणस्स आयामविक्खंभेणं तं तिगुणं सविसेसं परिक्खेवेणं अट्ठावीसं एगसट्ठिभागे जोयणस्स बाहल्लेणं पण्णत्ते' हे गौतम! चन्द्रमा का विमान एक योजन के ६१ भाग में से ५६ भाग प्रमाण लम्बा चौडा है-लम्बाई चौडाई से कुछ अधिक तिगुनी इसकी परिधि है तथा इसकी मोटाई एक योजन के ६१ भाग में से अट्ठाईस भाग प्रमाण है 'सूरविमाणस्स वि सच्चेव पुच्छा' सूर्य विमान की लम्बाई चौडाई, परिधि

'एवं सूरविमाणे वि, नक्खत्तविमाणे वि, तारा विमाणे वि अद्ध कविट्ठसंठाणसंठिते' સૂર્ય વિમાન, નક્ષત્ર વિમાન; અને તારાગણ વિમાન પણ આજ રીતે અર્ધા કોઠાના આકાર જેવા આકારવાળા છે, 'चंद विमाणे णं भंते! केवइयं आयामविक्खंभेणं केवइयं परिक्खेवेणं' હે ભગવન્! ચંદ્રમાનું વિમાન લંબાઇ અને પહોળાઇમાં કેવડું છે? અને તેનો વિસ્તાર કેટલો છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! छप्पन्ने एगसट्ठिभागे जोयणस्स आयामविक्खंभेणं तं तिगुणं सविसेसं परिक्खेवेणं अट्ठावीसं एगसट्ठिभागे जोयणस्स बाहल्लेणं पण्णत्ते' હે ગૌતમ! ચંદ્રમાનું વિમાન એક યોજનના ૬૧ એકસઠમા ભાગમાંથી ૫૬ છપ્પન ભાગ પ્રમાણ લાંબુ પહોળું છે. અને લંબાઇ પહોળાઇથી કંઇક વધારે ત્રણ ગણી તેની પરિધી છે. તથા તેની જાડાઇ એક યોજનના ૬૧ એકસઠમાં ભાગમાંથી ૨૮ અઠ્યાવીસ ભાગ પ્રમાણની છે. 'सूरविमाणस्स वि सच्चेव पुच्छा' સૂર્ય વિમાનની લંબાઇ પહોળાઇ પરિધિ

विमानस्याऽपि सैवाऽऽयामविष्कम्भपरिक्षेप–बाहल्यैः कियद्भिरिति पृच्छाऽऽस्ते? भगवानाह–'गोयमा! अडयालीसं एगसट्ठिभागे जोयणस्स आयामविक्खंभेणं तं तिगुणं सविसेसं परिक्खेवेणं–चउवीसं एगसट्ठिभागे जोयणस्स बाहल्लेणं पन्नत्ते' हे गौतम! अष्टचत्वारिंशतम्–एकषष्टिभागान् योजनस्याऽऽयामविष्कम्भाभ्याम्, तत् त्रिगुणितं सविशेषं परिक्षेपेण, चतुर्विंशतिम् एकषष्टिभागान् योजनस्य बाहल्येन सूर्यविमानं प्रज्ञप्तम् इति। 'एवं गहविमाणे वि? गोयमा! अद्धजोयणं आयामविक्खंभेणं सविसेसं परिक्खेवेणं कोसं बाहल्लेणं' एवं ग्रहविमानेऽपि पृच्छा? भगवानाह–हे गौतम! अर्धयोजनम् १ सविशेषम्–२ क्रोशम् ३ आयामविष्कम्भपरिक्षेप–बाहल्यैर्विद्धि इति। 'नक्खत्तविमाणेणं कोसं आयामविक्खंभेणं–तं तिगुणं सविसेसं० परि० अद्धकोसं बाहल्लेणं पन्नत्ते' नक्षत्रविमानं

और मोटाई भी हे भदन्त! कितनी कही गई है? तो इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं 'गोयमा। अडयालीसं एगसट्ठिभागे जोयणस्स आयामविक्खंभेणं तं तिगुणं सविसेसं परिक्खेवेणं चउविसं एगसट्ठिभागे जोयणस्स बाहल्लेणं पण्णत्ते' हे गौतम! एक योजन के ६१ भागों में से ४८ भाग प्रमाण सूर्यविमान की लम्बाई चौडाई है इस प्रमाण से कुछ अधिक तीन गुणी सूर्यविमान की परिधि है तथा एक योजन के ६१ भागों में से २८ भाग प्रमाण इसकी मोटाई है। 'एवं गहविमाणे वि अद्धजोयणं आयामविक्खंभेणं सविसेसं परि० कोसं बाहल्लेणं' ग्रहविमान भी आधे योजन का लम्बा चौडा है कुछ अधिक आधे कोश की इसकी परिधि है और एक कोश की इसकी मोटाई है 'णक्खत्तविमाणे णं कोसं आयामविक्खंभेणं तं तिगुणं सविसेसं परि०

અને જાડાઈ હે ભગવન્ કેટલી કહેવામાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा अडयालीसं एगसट्ठिभागे जोयणस्स आयामविक्खंभेणं तं तिगुणं सविसेसं परिक्खेवेणं चउवीसं एगसट्ठि भागे जोयणस्स बाहल्लेणं पण्णत्ते' હે ગૌતમ! એક યોજનના ૬૧ એકસઠ ભાગોમાંથી ૪૮ અડતાલીસ ભાગ પ્રમાણ સૂર્ય વિમાનની લંબાઈ પહોળાઈ છે. આ પ્રમાણમાંથી કંઈક વધારે ત્રણ ગણી સૂર્ય વિમાનની પરિધિ છે. તથા એક યોજનના ૬૧ એકસઠ ભાગોમાંથી ૨૮ અઠયાવીસ ભાગ પ્રમાણ સૂર્ય વિમાનની મોટાઇ (જાડાઈ) છે. 'एवं गहविमाणे वि अद्धजोयणं आयामविक्खंभेणं सविसेसं परि० कोसं बाहल्लेणं' ગ્રહ વિમાન પણ અર્ધાયોજનની લંબાઈ પહોળાઇ વાળું છે. અને તેની પરિધિ કંઈક વધારે અર્ધા ગાઉની છે. અને એક ગાઉની તેની જાડાઈ છે. 'णक्खत्त विमाणेणं कोसं आयामविक्खंभेणं तं तिगुणं सविसेसं० बाहल्लेणं

खलु क्रोशपरिमितमायामविष्कम्भेण तदेवायामविष्कम्भमानं त्रिगुणं सविशेषं, परिक्षेपेण अर्धक्रोशं बाहल्येन प्रज्ञप्तम् इति। 'ताराविमाणे अद्धकोसं आयाम वि० तं तिगुणं सविसेसं परिक्खेवेणं, पंचधणुसयाइं बाहल्लेणं पन्नत्ते' ताराविमानं खलु अर्धक्रोशम्० आयामविष्कम्भाभ्याम् ? तत् त्रिगुणं सविशेषम्० परिक्षेपेण २ पंचधनुःशतानि बाहल्येन प्रज्ञप्तम् इति। उत्कृष्टतया ताराविमानपरिणाममुक्तम्, जघन्यतया तु-पंचधनुःशतानि आयामविष्कम्भेण अर्धतृतीयानि धनुःशतानि बाहल्येन। उक्तञ्च तत्त्वार्थभाष्ये-अष्टचत्वारिंशद् योजनैकषष्टिभागाः सूर्यमण्डलविष्कम्भः चन्द्रमसः-षट्पञ्चाशत्, ग्रहाणामर्धयोजनम्, गव्यूतं नक्षत्राणाम्, सर्वोत्कृष्टताराया: अर्धक्रोशः, जघन्यायाः-पंचधनुःशतानि-विष्कम्भबाहल्याश्च भवन्ति-"सर्वे-सूर्यादयो नृलोके" इति ॥सू० ११३॥

मूलम्-चंदविमाणे णं भंते ! कइ देवसाहस्सीओ परिवहंति, गोयमा ! चंदविमाणस्स णं पुरच्छिमेणं सेयाणं सुभ-

---

अद्धकोसं बाहल्लेणं प०' नक्षत्र विमान एक कोश का लम्बा चौडा है कुछ अधिक तिगुणी इसकी परिधि है और आधे कोश की इसकी मोटाई है 'ताराविमाणे अद्धकोसं आयामविक्खंभेणं तं तिगुणं सविसेसं परि० पंचधणुसयाइं बाहल्लेणं पण्णत्ते' ताराविमान की लम्बाई चौडाई आधे कोश की है, कुछ अधिक तिगुणी इसकी परिधि है और पांच सौ धनुष की इसकी मोटाई है। ऐसा जो यह तारा विमान का प्रमाण कहा गया हैं वह उत्कृष्ट स्थिति वाले तारादेव के विमान का कहा गया जानना चाहिये क्योंकि जघन्य स्थिति वाले तारादेव हैं उनके विमान की लम्बाई चौडाई ५०० सौ धनुष की कही गई है और २५० धनुष की उनकी मोटाई कही गई है ॥११३॥

अद्धकोसं बाहल्लेणं पण्णत्ते' नक्षत्र विमान એક ગાઉની લંબાઈ પહોળાઈ વાળું છે. અને કંઈક વધારે તેની પરિધિ છે. તથા અર્ધા ગાઉની તેની જાડાઈ છે. 'तारा विमाणे अद्धकोसं आयामविक्खंभेणं तं तिगुणं सविसेसं परिक्खेवेणं पंच धणुसयाइं बाहल्लेणं पण्णत्ते' તારા વિમાનની લંબાઈ પહોળાઈ અર્ધા ગાઉની છે. કંઈક વધારે ત્રણ ગણી તેની પરિધિ છે. અને પાંચસો ધનુષની જાડાઈ છે. એવું જે આ તારા વિમાનનું પ્રમાણ કહેવામાં આવેલ છે તે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા તારા દેવના વિમાનનું કહેલ છે. તેમ સમજવું. કેમકે-જઘન્ય સ્થિતિવાળા જે તારા દેવ છે, તેમના વિમાનની લંબાઈ પહોળાઈ ૫૦૦/પાંચ સો ધનુષની કહેવામાં આવેલ છે. અને ૨૫૦/ અઢિસો ધનુષનો તેની જાડાઈ કહેવામાં આવેલ છે. તેમ સમજવું. ॥ સૂ. ૧૧૩ ॥

गाणं सुप्पभाणं संखतलविमलनिम्मलदहिघणगोखीरफेणरयय णिगरप्पगासाणं (महुगुलियपिंगलक्खाणं) थिरलट्ठ (पउट्ठ) वट्ट-पीवरसुसिलिट्ठसुविसिट्ठ तिक्खदाढाविडंबियमुहाणं रत्तुप्पल-पत्तमउयसुकुमाल तालुजीहाणं (पसत्थसत्थवेरुलियभिसंतक-क्कडनहाणं) विसालपीवरोरुपडिपुण्णविउलखंधाणं मिउविसयप-सत्थसुहुमलक्खणविच्छिण्णकेसरसडोवसोभियाणं चंकमियल-लियपुलितधवलगव्वियगईणं, उस्सियसुणिम्मियसुजायअप्फो-डियणंगूलाणं वइरामयणक्खाणं–वइरामयदंताणं वइरामय-दाढाणं तवणिज्जजीहाणं तवणिज्जतालुयाणं तवणिज्जजोत्तग सुजोइयाणं कामगमाणं पीइगमाणं मणोगमाणं मणोरमाणं मणोहराणं अमियगईणं अमियबलवीरियपुरिसकारपरक्कमाणं महया अप्फोडिय सीहनाईय बोलकलकलरवेणं महुरेणं मण-हरेण य पूरिंता अंबरं दिसाओ य सोभयंता चत्तारि देवसाह-स्सीओ सीहरूवधारिणं देवाणं पुरच्छिमिल्लं बाहं परिवहंति।

चंद विमाणस्स णं दक्खिणेणं सेयाणं सुभगाणं सुप्प-भाणं संखतलविमलनिम्मलदधिघणगोखीरफेणरययणियरप्प-गासाणं वइरामयकुंभजुयलसुट्ठियपीवरवरवइरसोंडवट्टियदित्तसु-रत्तपउमप्पगासाणं अब्भुण्णय गुणा (मुहा) णं तवणिज्ज विसालचंचलचलंतचवलकण्णविमलुज्जलाणं मधुवण्णभिसंत-णिद्धपिंगलपत्तलतिवण्णमणिरयणलोयणाणं अब्भुग्गयमउल-मल्लियाणं धवलसरिससंठियणिव्वणदढकसिणफालियामय-सुजायदंतमुसलोवसोभियाणं कंचणकोसीपविट्ठदंतग्गविमल-मणिरयणरुइरपेरंतचित्तरूवगविराइयाणं तवणिज्जविसालतिल-गपमुहपरिमंडियाणं णाणामणिरयणमुद्धगेवेज्जबद्धगलयवरभूस-णाणं वेरुलियविचित्तदंडणिम्मलवइरामयतिक्खलट्ठ अंकुसकुंभ-

जुयलंतरोदियाणं तवणिज्जसुबद्धकच्छदप्पियबलुद्धराणं जंबूणय-विमलघणमंडलवइरामयलालाललियतालणाणामणिरयणघंटपासगरययामयरज्जूबद्धलंबितघंटाजुयलमहुरसरमणहराणं अल्लीणपमाणजुत्तवट्टिय सुजायलक्खणपसत्थतवणिज्जबालगत्तपरिपुच्छणाणं उवचियपडिपुण्णकुम्भचलणलहुविक्कमाणं अंकामयणक्खाणं तवणिज्जतालुयाणं तवणिज्जजीहाणं तवणिज्जजोत्तगसुजोइयाणं कामगमाणं पीइगमाणं मणोगमाणं मणोरमाणं मणोहराणं अमियगईणं अमियबलवीरियपुरिसकारपरक्कमाणं महया गंभीरगुलगुलाइयरवेणं महुरेणं मणहरेणं पूरेंता अंबरं दिसाओ य सोभयंता चत्तारि देवसाहस्सीओ गयरुवधारीणं देवाणं दक्खिणिल्लं वाहं परिवहंति । चंदविमाणस्स णं पच्चत्थिमेणं सेयाणं सुभगाणं सुप्पभाणं चंकमियललियपुलियचलचवलककुदसालीणं सण्णयपासाणं संगयपासाणं सुजायपासाणं मियमाइयपीणरइयपासाणं झसविहगसुजायकुच्छीणं पसत्थ णिद्धमधुगुलियभिसंतपिंगलक्खाणं विसालपीवरोरुपडिपुण्णविउलखंधाणं वट्टपडिपुण्णविउलकवोलकलियाणं घणणिचियसुबद्धलक्खणुण्णतईसि आणयवसभोट्ठाणं चंकमियललियपुलियचक्कवालचवलगव्वियगईणं पीवरोरुवट्टियसुसंठियकडीणं ओलंबपलंबलक्खणपमाणजुत्तपसत्थरमणिज्जवालगंडाणं समखुरवालधाणीणं समलिहिततिक्खग्गसिंगाणं तणुसुहुमसुजायणिद्धलोमच्छविधराणं उवचितमंसलविसालपडिपुण्णखुद्दपसुहपुंडराणं (खंधपएस सुंदराणं) वेरुलियभिसंतकक्खडसुणिरिक्खणाणं, जुत्तप्पमाणप्पधाणलक्खणपसत्थरमणिज्जगग्गरगलसोभियाणं घग्घरगसुबद्धकंठपरिमंडियाणं नानामणिकणगरयणघंटवेयच्छगसुकयरइयमालियाणं वरघंटागलगलिय

सोभंतसस्सिरीयाणं पउमुप्पलसगलसुरभिमालाविभूसियाणं वइरखुराणं विविधविखुराणं फालियामयदंताणं तवणिज्जजीहाणं तवणिज्जतालुयाणं तवणिज्जजोत्तगसुजोइयाणं कामगमाणं पीइगमाणं मणोगमाणं मणोरमाणं मणोहराणं अमियगईणं अमियबलवीरिय पुरिसकारपरक्कमाणं महया गंभीरगज्जियरवेणं मधुरेणं मणहरेण य पूरेंता अंबरं दिसाओ य सोभयंता चत्तारि देव साहस्सीओ वसभरूवधारिणं देवाणं पच्चत्थिमिल्लं बाहं परिवहंति ।

चंद विमाणस्स णं उत्तरेणं सेयाणं सुभगाणं सुप्पभाणं जच्चाणं तरमल्लिहायणाणं हरिमेलामदुलमल्लियच्छाणं घणनिचियसुबद्धलक्खणुण्णयाचंकमि (चंचुच्चि) यललियपुलियचलचवलचंचलगईणं लंघणवग्गणधावणधारणइवइजईणसिक्खियगईणं सण्णयपासाणं ललंतलामगलायवरभूसणाणं संणयपासाणं संगयपासाणं सुजायपासाणं मियमायितपीणरइयपासाणं झसविहगसुजायकुच्छीणं पीणपीवरवट्टियसुसंठियकडीणं ओलंबपललवलक्खणपमाणजुत्तपसत्थरमणिज्जबालगंडाणं तणुसुहुमसुजायणिद्धलोमच्छविधराणं मिउविसयपसत्थसुहुमलक्खण विकिण्णकेसरवालिधराणं ललियसविलासगई (ललंत थासगल) लाडवरभूसणाणं मुहमंडगोचूलचमरथासगपरिमंडियकडीणं तवणिज्जखुराणं तवणिज्जजीहाणं तवणिज्जतालुयाणं तवणिज्जजोत्तगसुजोइयाणं कामगमाणं पीइगमाणं मणोगमाणं मणोहराणं अमियगईणं अमियबलवीरियपुरिसकारपरक्कमाणं महया हयहेसियकिलकिलाइयरवेणं महुरेणं मणहरेण य पूरेंता अंबरं दिसाओ य सोभयंता चत्तारि देव साहस्सीओ हयरूवधारिणं उत्तरिल्लं वाहं परिवहंति ।

एवं सूरविमाणस्स वि पुच्छा? गोयमा! सोलस देव साहस्सीओ परिवहंति पुव्वकमेणं। एवं गहविमाणस्स वि पुच्छा? गोयमा! अट्ठ देव साहस्सीओ परिवहंति पुव्वकमेणं, दो देवाणं साहस्सीओ पुरत्थिमिल्लं बाहं परिवहंति, दो देवाणं साहस्सीओ दक्खिणिल्लं, दो देवाणं साहस्सीओ पच्चत्थिमं, दो देव साहस्सीहयरूवधारीणं उत्तरिल्लं बाहं परिवहंति। एवं णक्खत्तविमाणस्स वि पुच्छा? गोयमा! चत्तारि देव साहस्सीओ परिवहंति, सीहरूवधारीणं देवाणं पंच देवसया पुरत्थिमिल्लं बाहं परिवहंति, एवं चउद्दिसिंपि॥ सू० ११४॥

छाया—चन्द्रविमानं खलु भदन्त! कति देवसाहस्त्र्यः परिवहन्ति? गौतम! चन्द्रविमानस्य खलु पूर्वेण श्वेतानां सुभगानां सुप्रभाणां शङ्खतलविमलनिर्मलदधिघनगोक्षीरफेनरत्ननिकरप्रकाशानां (मधुगुलितपिंगलाक्षाणां) स्थिरलष्ट (प्रजुष्ट) वृत्तपीवरसुश्लिष्टसुविशिष्टतीक्ष्णदंष्ट्रविडम्बितमुखानां रक्तोत्पलपत्रमृदुकसुकुमारतालुजिह्वानां (प्रशस्तशस्तवैडूर्यभासमानकर्कशनखानां) विशालपीवरोरुपरिपूर्णविपुलस्कन्धानां मृदुविशदप्रशस्तसूक्ष्मलक्षणविस्तीर्णकेसरसटोपशोभितानां चङ्क्रमितललितपुलितधवलगर्वितगतीनाम् उच्छ्रितसुनिर्मितसुजाताऽऽस्फालित लाङ्गूलानाम् वज्रमयनखानां—वज्रमयदन्तानां—वज्रमयदंष्ट्राणां तपनीयजिह्वानां तपनीयतालुकानां तपनीयोक्त्रकसुयोजितानां कामगमानां प्रीतिगमानां मनोगमानां मनोरमाणां मनोहराणाम् अमितगतीनाम् अमितबलवीर्यपुरुषकारपराक्रमाणाम् महताऽऽस्फोटितसिंहनादबोलकलकलरवेण मधुरेण मनोहरेण च पूरयन्तोऽम्बरदिशां च शोभयन्तः चतस्रो देवसाहस्त्र्यः सिंहरूपधारिणां देवानां पौरस्त्यं बाहं परिवहन्ति। चन्द्रविमानस्य खलु दक्षिणेन श्वेतानां सुभगानां सुप्रभाणां शङ्खतलविमलनिर्मलदधिघनगोक्षीरफेनरजतनिकरप्रकाशानां वज्रमयकुम्भयुगलसुस्थितपीवरवरवज्रशुण्डवर्तितदीप्तसुरक्तपद्मप्रकाशानाम् अभ्युन्नतमुखानाम्—तपनीयविशालचञ्चलचलत् चपलकर्णविमलोज्ज्वलानाम् मधुवर्णभासमानस्निग्धपिङ्गलपत्रलत्रिवर्णमणिरत्नलोचनानाम् अभ्युद्गतमुकुलमल्लिकानां धवलसदृशसंस्थितनिर्व्रणदृढकृत्स्नस्फटिकमयसुजातदन्तमुसलोपशोभितानां कांचनकोशीप्रविष्टदन्ताग्रविमलमणिरत्नरुचिरपर्यन्तचित्ररूपकविराजितानां तपनीयविशालतिलकप्रमुखपरिमण्डितानां नानामणिरत्नोर्ध्वग्रैवेयकबद्धगलकवरभूषणानां वैडूर्य-

विचित्रदण्डनिर्मलवज्रमयतीक्ष्णलष्टाङ्कुशकुम्भयुगलान्तरोदितानां तपनीयसुबद्धकक्षदर्पितवलोद्धुराणां जांबूनदविमलघनमण्डलवज्रमयलालाललितताल्नानामणिरत्नघण्टापार्श्वगरजतमयरज्जुबद्धावलंबितघण्टायुगलमधुरस्वरमनोहराणाम् आलीनप्रमाणयुक्तवर्तितसुजातलक्षणप्रशस्ततपनीयवालगात्रपरिपुञ्छनानाम् उपचितपरिपूर्णकूर्मचलनलघुविक्रमाणाम् अङ्कमयनखानां तपनीयताल्लुकानां तपनीयजिह्वानां तपनीयोक्त्रकसुयोजितानाम् कामगमानां प्रीतिगमानां मनोगमानां मनोरमाणां मनोहराणाम् अमितगतीनाम् अमितवलवीर्यपुरुषकारपराक्रमाणां महता गंभीरगुलगुलायितरवेण मधुरेण मनोहरेण पूरयन्तः अम्बरं दिशश्च शोभयन्तः चतस्रो देवसाहस्त्र्यः गजरूपधारिणां देवानां दाक्षिणात्यं वाहं परिवहन्ति। चन्द्रविमानस्य खलु पश्चिमेन श्वेतानां सुभगानां सुप्रभाणां चंक्रमितललितपुलितचलचपलककुद्शालिनां सन्नतपार्श्वानां संगतपार्श्वानां सुजातपार्श्वानां मितमात्रपीनरतिदपार्श्वानां झषविहगसुजातकुक्षीणां प्रशस्तस्निग्धमधुगुलितभासमानपिङ्गलाक्षाणां विशालपीवरोरुपरिपूर्णविपुलस्कन्धानां वृत्तपरिपूर्णविपुलकपोलकलितानां घननिचितसुबद्धलक्षणोन्नतईषदानतवृषभौष्ठानां चङ्क्रमितललितपुलितचक्रवालचपलगर्वितगतीनां पीवरोरुवर्तितसुसंस्थितकटीनाम् अवलम्बप्रलम्बलक्षणप्रमाणयुक्तप्रशस्तरमणीयवालगण्डानां समखुरवालधारिणाम् समलिखिततीक्ष्णाग्रशृंगाणां तनुसूक्ष्मसुजातस्निग्धलोमच्छविधराणाम् उपचितमांसलविशालपरिपूर्णस्कन्धप्रदेशसुन्दराणां वैडूर्यभासमानकटाक्षसुनिरीक्षणानां युक्तप्रमाणप्रधानलक्षणप्रशस्तरमणीयगग्गरगलशोभितानां घग्घरगसुबद्धकण्ठपरिमण्डितानां नानामणिकनकरत्नघण्टिकावैकक्षिकसुकृतरचितमालिकानां वरघण्टागलगलितशोभमानसश्रीकाणां पद्मोत्पलसकलसुरभिमालाविभूपितानां वज्रखुराणां विविधविखुराणां स्फटिकमयदन्तानां तपनीयजिह्वानां तपनीयताल्लुकानां तपनीययोक्त्रकसुयोजितानां कामगमानां प्रीतिगमानां मनोगमानां मनोरमाणां मनोहराणाम् अमितगतीनाम् अमितवलवीर्यपुरुषकारपराक्रमाणाम् महता गंभीरगर्जितरवेण मधुरेण मनोहरेण च पूरयन्तः अम्बरं दिशाश्च शोभयन्तः चतस्रो देवसाहस्त्र्यः वृषभरूपधारिणां देवानां पाश्चात्यं वाहं परिवहन्ति। चन्द्रविमानस्य खलूत्तरेण श्वेतानां सुभगानां सुप्रभाणाम् जात्यानां तरोमल्लिहायनानां हरिमेलकमृदुलमल्लिकाक्षाणां धननिचितसुबद्धलक्षणोन्नतचङ्क्रमित (चंचुरित) ललितपुलितचलचपलचंचलगतीनां लंघनवल्गनधावनधोरणत्रिपदीजयिशिक्षितगतीनां सन्नतपार्श्वानां ललल्लामगलायवरभूषणानां संनतपार्श्वानां संगतपार्श्वानां सुजातपार्श्वानां मितमात्रपीनरचितपार्श्वानां झषविहगसुजातकुक्षीणां पीनपीवरवर्तित-

सुसंस्थितकटीनाम् आलंवप्रलंवलक्षणप्रमाणयुक्तप्रशस्तरमणीयवालगण्डानां तनु-सूक्ष्मसुजातस्निग्धलोमच्छविधराणां मृदुविपयप्रशस्तसूक्ष्मलक्षणाविकीर्णकेसरवालिधराणां ललितसविलासगति (ललत् स्थासक्र) ललाटवरभूषणानां मुखमण्डकादेवचूलचमरस्थासकपरिमण्डितकटीनां तपनीयखुराणां तपनीयजिह्वानां तपनीयताल्लुकानां तपनीययोक्त्रकयोजितानां कामगमानां प्रीतिगमानां मनोगमानां मनोहराणाम् अमितगतीनाम् अमितवलवीर्यपुरुषकारपराक्रमाणाम् महताहयहेषितकिलकिलायितरवेण मधुरेण मनोहरेण च पूरयन्तः अम्बरं दिशाश्च शोभयन्तः चतस्रो देवसाहस्त्र्यः हयरूपधारिणां देवानाम् औत्तरादिकं वाहं परिवहन्ति । एवं सूर्यविमानस्यापि पृच्छा ? गौतम ! षोडशदेवसाहस्त्र्यः परिवहन्ति पूर्वक्रमेण । एवं ग्रहविमानस्यापि पृच्छा, गौतम ! अष्टौ देवसाहस्त्र्यः परिवहंति पूर्वक्रमेण द्वे देवानां साहस्त्र्यौ पौरस्त्यं वाहं परिवहतः, द्वे देवानां साहस्त्र्यौ दाक्षिणात्यं, द्वे देवानां साहस्त्र्यौ पश्चिमं, द्वे देवसाहस्त्र्यौ हयरूपधारिणामुत्तरं वाहं परिवहतः। एवं नक्षत्रविमानस्यापि पृच्छा, गौतम! चतस्रो देवसाहस्त्र्यः परिवहन्ति, सिंहरूपधारिणां देवानां पंचदेवशतानि पौरस्त्यं वाहं परिवहन्ति एवं चतुर्दिक्ष्वपि ।११४।

टीका–'चंदविमाणे णं भंते ! कइ देवसाहस्सीओ परिवहंति' हे भदन्त ! चन्द्रविमानं खलु कति–कियत्यो देवानां साहस्त्र्यः कियन्ति देवसहस्राणि परिवहंति ? भगवानाह–'गोयमा ! चंदविमाणस्स णं पुरच्छिमे णं सेयाणं सुभगाणं–सुप्पभाणं–संखतलविमलनिम्मलदहिघणगोखीरफेणरययणिगरप्पगासाणं (महु-

---

'चंदविमाणे णं भंते ! कइ देवसाहस्सीओ परिवहंति ?' इत्यादि ।

टीकार्थ—हे भदन्त ! चन्द्रविमान को कितने हजार देव उठाते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं 'गोयमा ! सोलस देवसाहस्सीओ परिवहंति' हे गौतम ! चन्द्रविमान को १६ हजार देव उठाते हैं इनमें से चार हजार देव पूर्वदिशा में सिंहरूप धारण कर उठाते हैं इन्हीं का यह वर्णन हैं 'चंदविमाणस्स णं पुरच्छिमेणं सेयाणं सुभगाणं सुप्प-

---

'चंद विमाणे णं भंते ! कइ देवसाहस्सीओ परिवहंति' ईत्यादि

टीकार्थ–હે ભગવન્ ચંદ્ર વિમાનને કેટલા હજાર દેવો ઉઠાવે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा ! सोलस देव साहस्सीओ परिवहंति' હે ગૌતમ ! ચંદ્ર વિમાનને ૧૬ સોળ હજાર દેવો ઉપાડે છે. તે પૈકી ૪ ચાર હજાર દેવો પૂર્વ દિશામાં સિંહનું રૂપ ધારણ કરીને ઉઠાવે છે. તેમનું જ આ વર્ણન કરવામાં આવે છે.–'चंद विमाणस्स णं पुरच्छिमेणं सेयाणं सुभगाणं

गुलियपिंगलक्खाणं) थिरलट्ठ (पउट्ठ) वट्टपीवरसुसिलिट्ठसुविसिट्ठतिक्खदाढाविडंबितमुहाणं रत्तुप्पलपत्तमउयसुकुमालतालुजीहाणं (पसत्थसत्थवेरुलियभिसंतकक्कडनहाणं) विसालपीवरोरुपडिपुण्णविउलखंधाणं मिउविसयपसत्थसुहुमलक्खणविच्छिण्णकेसरसडोवसोभिताणं' हे गौतम ! चन्द्रादि विमानानि जगतः स्वभावात् निरालम्बानि तथापि–कियन्तो विनोदिनोऽनेकरूपधराः अभियोगिका देवाः संततवहनशीलेषु विमानेषु अधःस्थित्वा परिवहन्ति कौतूहलात्, तत्र केचित्

भाणं संखतलविमलनिम्मलदधिघणगोखीरफेणरययणिगरप्पगासाणं (महुगुलियपिंगलक्खाणं) थिरलट्ठ (पउट्ठ) वट्टपीवरसुसिलिट्ठसुविसिट्ठतिक्खदाढाविडंबितमुहाणं' ये सिंह श्वेत वर्ण के होते हैं, सुभग होते हैं तथा सान्द्रदधि का गोक्षीर के फेनों का और रजत का समूह जैसा शंखतल के समान विमल और निर्मल होता है एवं जैसा इसका प्रकाश होता है वैसा ही प्रकाश इन सिंहों का होता है इनकी आंखें मधु की गोली जैसी पीले वर्ण की होती है मुख इनका स्थिर और कान्त ऐसे प्रकोष्ठों से युक्त एवं परस्पर में सटी हुई तीक्ष्ण दाढों से जो कि बहुत ही अधिक मजबूत होती हैं सहित होता है 'रत्तुप्पलपत्तमउयसुकुमालतालुजीहाणं पसंतसंतवेरुलियाभिसंतकक्कडनहाणं इनकी जिह्वा एवं तालु लाल कमल के जैसे सुकुमार एवं चिकने होते हैं नख इनके कर्कश होते हैं और प्रशस्त वैडूर्यमणि के जैसे चमकीले होते हैं । 'विसालपीवरोरूपरिपुण्णविउलखंधाणं, मिउविसयपसत्थसुहुमलक्खणविच्छिण्णकेसरसडोवसोभिताणं' इनकी दोनों जंघाएं

प्पभाणं संखतलविमलनिम्मलदधिघणगोखीरफेणरययणिगरप्पगासाणं (महुगुलिय पिंगलक्खाणं) थिरलट्ठ (पउट्ठ) वट्ट पीवरसुसिलिट्ठ तिक्खदाढाविडंबितमुहाणं' એ સિંહો સફેત રંગના હોય છે. સુભગ હોય છે. જામેલા દહીનો, ગાયના દૂધના ફીણનો, અને ચાંદીનો સમૂહ, જેમ શંખ તલના જેવો નિર્મળ અને વિમલ હોય છે, અને તેનો જેવો પ્રકાશ હોય છે એવોજ પ્રકાશ આ સિંહોનો હોય છે. તેમની આંખો મધની ગોળી જેવી પીળા વર્ણની હોય છે. તેઓનું મુખ સ્થિર અનેકાંત એવા પ્રકોષ્ઠ વાળું અને પરસ્પર જોડાયેલ તીણી એવી દાઢોથી કે જે ઘણીજ મજબૂત હોય છે. તેનાથી યુક્ત હોય છે. 'रत्तुप्पल पत्तमउयसुकुमालतालुजीहाणं पसंतसंतवेरुलियाभिसंतकक्कडनहाणं' તેમની જીભ અને તાલુ લાલ કમળના જેવી સુકુમાર અને ચિકણી હોય છે, તેઓના નખો કઠોર હોય છે. અને પ્રશસ્ત મણિયોના જેવા ચમકદાર હોય છે. 'विलासपीवरोरुपरिपुण्णविउलखंधाणं, मिउविसय पसत्थसुहुमलक्खणविच्छिण्णकेसरसडोपसोभिताणं' તેમની બંને જંધાઓ વિશાળ

सिंहरूपधराः, केचिद् गजरूपधाराः, केचिद् वृषभरूपधराः, केचिदश्वरूपधराः सन्तो विमानानि परिवहन्ति । चन्द्रविमानस्य पूर्वेण खलु श्वेतानां सुभगानां सुप्रभाणां शङ्खतलविमलनिर्मलदधिघनगोक्षीरफेनरजतनिकरप्रकाशानाम्, तत्र शंखतलवद् विमलो निर्मलश्च यो दधिघनानां स्त्यानीभूतदघ्ना गोक्षीरस्य फेनानां रजतानां निकरः समूहस्तद्वत् प्रकाशानाम् मधुगुलितपिङ्गलाक्षाणाम्, मधुनः पुष्परसस्य गुलितं–गुटिका तद्वत् पिंगले अक्षिणी येषां ते–तेषां सिंहजातीयकानां स्थिरलष्ट (प्रजुष्ट) वृत्तपीवरसुश्लिष्टसुविशिष्टतीक्ष्णदंष्ट्राविडम्बितमुखानाम् स्थिरौ- लष्टौ कान्तौ प्रकोष्ठौ ताभ्यां वृत्ताः पीवराः सुश्लिष्टा–अन्योन्यं संहताः अतएव सुविशिष्टास्तीक्ष्णाश्च दंष्ट्रास्ताभिश्च विडम्बितानि मुखानि येषां तेषां, रक्तोत्पलपत्रमृदुकसुकुमालतालुजिह्वानाम् रक्तोत्पलपत्रवत् मृदुके सुकुमाले तालुजिह्वे येषान्तेषाम्, प्रशस्तशस्तवैडूर्यभासमानकर्कशनखानाम्–प्रशस्ताः शस्ताश्च ये वैडूर्य(मणयः) तद्वद्भासमानाः–किरणयुक्ताः कर्कशाश्च नखाः येषां तेषाम्, विशालपीवरोरुपरिपूर्णविपुलस्कन्धानाम्–विशालौ पीवरौ ऊरू येषां ते परिपूर्णः–पुष्टः विपुलो-महांश्च स्कन्धो येषां ते, तत उभयोः कर्मधारयः, विशालपीवरोरुपरिपूर्णविपुलस्कन्धास्तेषाम्, मृदुविशदप्रशस्तसूक्ष्मलक्षणविस्तीर्णकेसरसटोपशोभितानाम्, मृदुः विशदः प्रशस्तः सूक्ष्मो लक्षणं विस्तीर्णः चतुर्दिक्षु प्रक्षिप्तः यः केसरस्तेषां सटाभिरुपशोभितानाम् । 'चंकमियललियपुलियधवलगलियगईणं' चङ्क्रमितललितपुलितधवलगर्वितगतीनाम्–चंक्रमितैः ललितैः पुलितैर्धवलैश्च–गर्विता

विशाल और पुष्ट होती हैं भरे हुए इनके विपुल स्कन्ध होते हैं इनकी केसरसटा मृदु, विशद, प्रशस्त सूक्ष्म एवं लक्षण युक्त होती है और विस्तृत होती है० 'चंकमितललियपुलितधवलगव्वितगतीणं' इनकी गति चंक्रमित–उछलती हुई जैसी होती है देखने में वह बडी सुन्दर प्रतीत होती है, प्लुत–ऐसी लगती है वह उनकी गति जैसे मानों दौडते हुए ही ये उछल रहे हो–धवल–साफ होती है आडी टेढी नहीं होती है गर्वभरी होती है मस्त चाल वाली होती है 'उस्सिय

અને પુષ્ટ હોય છે. તેમના સ્કંધો ભરાવદાર અને વિપુલ હોય છે. તેમની કેસર છટા મૃદુ, વિશદ, પ્રશસ્ત, સૂક્ષ્મ અને લક્ષણ યુક્ત હોય છે. અને વિસ્તૃત હોય છે. 'चंकमितललियपुलितधवलगव्वितगतीणं' તેઓની ગતિ ચંક્રમિત–ઉછાળા વાળી હોય છે. જોવામાં તે ઘણીજ સુંદર જણાય છે. પ્લુત–કુદકા મારવા જેવી લાગે છે. તે એમની ગતિ જેમ દોડતા એવા હૃદયો ઉછળતા હોય તેવી અને ધવલ–સાફ હોય છે. આડી અવળી હોતી નથી.

गतिर्येषां तेषाम् 'उसियसुणिम्मियसुजाय अप्फोडिय णंगूलाणं' उच्छ्रितमूर्ध्वदेशे प्रसारितं सु-शोभमाश्रित्य निर्मितं सुजातम्-अस्फोटितं-युद्धार्थमुत्क्षिप्तमिवाऽऽस्फालितं लाङ्गूलं यैस्तेषाम् उच्छ्रितसुनिर्मितसुजातास्फालितलाङ्गूलानाम्, 'वइरामयणक्खाणं' वज्रमयनखानाम्, 'वइरामयदंताणं' वज्रमया दन्ता येषां तेषाम् वज्रमयदन्तानाम् 'वइरामयदाढाणं' वज्रमयदंष्ट्राणाम् 'तवणिज्जजीहाणं-तवणिज्जतालुयाणं-तवणिज्जजोत्तगसुजोइयाणं' तपनीयजिह्वानाम्-तपनीयतालुकानाम् तपनीयैः सुयोक्त्रकैः सुयोजिता ये तेषाम् तपनीययोक्त्रकसुयोजितानाम् 'कामगमाणं पीइगमाणं-मणोगमाणं-मणोरमाणं-मणोहराणं-अमियगईणं अमियबलवीरियपुरिसकारपरक्कमाणं' कामेन-स्वेच्छया गमो येषां तेषाम् प्रीति-

---

सुणिम्मिय सुजाय अप्फोडियणंगूलाणं वइरामयणखाणं' इनकी पूंछ ऊंची उठी रहती है उसकी बनावट बडी सुहावनी होती है वह ऐसी लगती है कि जैसे मानों प्रतिपक्षी सिंहों से स्पर्धा लेने के ही मानों तैयार हुई है इनके नख इतने कठोर होते हैं कि मानों ये वज्ररत्नमय के ही बने हुए हैं। 'वइरामयदंताणं' दांत भी इतने कठोर होते हैं जैसे वज्ररत्न से बनाये गये हैं। 'वइरामयदाढाणं' वज्रमय इनकी दाढे होती हैं। 'तवणिज्ज जीहाणं' जिह्वा इनकी इतनी लाल होती है कि मानों यह तपनीय सुवर्ण से ही बनी है 'तवणिज्जतालुयाणं' तालु भी इनके इतने ही लाल होते हैं कि मानों ये तपे हुए सौ टंची सुवर्ण से ही बने हैं। 'तवणिज्जजोत्तगसुजोतिताणं कामगमाणं पीतिगमाणं मणोगमाणं मणोरमाणं मणोहराणं अमियगतीणं' तपनीय सुवर्ण की बनी हुई जोतर-मुख की रस्सी से युक्त इनका मुख रहता है ये इच्छा-

---

ગર્વ ભરેલ હોય છે. મસ્તચાલ વાળી હોય છે. 'उस्सिय सुणिम्मिय सुजाय अप्फोडियणंगूलाणं वइरामयणखाणं' તેઓના પૂંછ ઉંચા કરેલા હોય છે. તેની બનાવટ ઘણીજ સુંદર હોય છે. તે દેખવામાં એવી લાગે છે કે-જેમ પ્રતિ સ્પર્ધિ સિંહોથી સ્પર્ધા કરવાજ જાણે તૈયાર થયેલા હોય, તેમના નખો એટલા બધા કઠોર હોય છે, કે જાણે તે વજ્ર રત્નથી બનેલા જેવા હોય છે. 'वइरामयदंताणं' તેમના દાંત પણ કઠોર હોય છે. કે જેવા વજ્ર રત્નથી બનાવેલા હોય છે. 'वइरामयदाढाणं' વજ્રમય તેઓની દાઢા હોય છે. 'तवणिज्जजीहाण' તેમની જીભ એટલી બધી લાલ હોય છે કે જાણે તે તપનીય સોનાથીજ બનેલ હોય 'तवणिज्जतालुयाणं' તેમનું તાલુ પણ એટલું બધું લાલ હોય છે કે જાણે તપેલા સો ટચના સોનાથી જ બનાવેલ હોય 'तवणिज्ज जोत्तगसुजोतिताणं कामगमाणं पीतिगमाणं मणोगमाणं मणोरमाणं अमि-

श्चित्तोल्लासस्तत्सकृतो गमो येषां तेषां—मनोहराणां अमिता—वर्णनाऽऽतीता गतिः येषां तेषाम्—अमितैर्बलैर्वीर्यैः पुरुषकारैश्च पराक्रमो येषां तेषाम्, 'महता—अप्फोडितसीहनादबोलकलयरवेणं' आस्फोटितो यः सिंहनादस्य बोलः-शब्दविशेषस्तद्वत् महता रवेण, अतएव 'महुरेणं—मणहरेण य पूरिता' मधुरेण—मनोहरेण च पूरयन्तः 'अंबरं दिसाओ य सोभयंता चत्तारि देवसाहस्सीओ' अम्बरं गगनतलं दिशश्च सर्वाः शोभयमानाश्चतस्रो देवसाहस्र्यः, 'सीहरूवधारिणं—देवाणं पुरच्छिमिल्लं वाहं परिवहंति' सिंहरूपधारिणां देवानां पौरस्त्यं वाहं वहन्ति परिवहन्ति इति।

नुसार चलते हैं इनकी गमन में बडी प्रतीति होती है मन में रुचे वैसा ये काम करते हैं मन में आवे जैसी ये चाल चलते हैं ये बडे मनोहर लगते तथा इनकी चाल अमित होती है चलते २ ये कभी थकते नहीं हैं 'अमियबलवीरिय पुरिसकार परक्कमाणं' इनका बल और वीर्य पुरुषकार और पराक्रम अमित होता है 'महता अप्फोडिय सीहनाद बोलकलयरवेणं महुरेणं मणहरेण य पूरिंता अंबरं, दिसाओ य सोभयंता चत्तारि देवसाहस्सीओ सीहरूवधारिणं देवाणं पुरच्छिमिल्लं वाहं परिवहंति' ऐसे वर्णित हुए ये सिंह रूपधारी देव जोर २ से मनोहर सिंहनाद करते हुए और उस मनोहर सिंहनाद के शब्द से आकाश गुंजाते हुए दिशाओं को सुशोभित करते हुए चलते रहते हैं। ये संख्या में चार हजार होते हैं। इस प्रकार से यह पूर्व-दिशा के सिंह रूपधारी देवों का वर्णन है। 'चंदविमाणस्स णं दक्खि-

चगतीणं' तयनीय સોનાની બનાવેલ જોતર-મુખની દોરીથી તેઓના મુખ સદા યુક્ત રહે છે. તેઓ પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે ચાલે છે. ગમનમાં તેમની ઘણી પ્રીતિ હોય છે. તેઓ મનમાં રૂચે તેવું કામ કરે છે. મનમાં આવે તેવી ચાલ તેઓ ચાલે છે. તેઓ ઘણાજ સુંદર લાગે છે. તેમની ચાલ અમિત હોય છે. તેઓ ચાલતા ચાલતા કદી થાકતા નથી. 'अमियबलवीरिय पुरिसकारपरक्कमाणं' તેઓનું બળ અને વીર્ય, પુરૂષકાર અને પરાક્રમ, અમિત હોય છે. 'महता अप्फोडिय सीहनाद बोलकलयरवेणं महुरेण मणहरेण य पूरिंता अंबरं, चत्तारि देवसाहस्सीओ सीहरूवधारीणं देवाणं पुरच्छिमिल्लं वाहं परिवहंति' એવી રીતે વર્ણિત થયેલ એ સિંહ રૂપ ધારી દેવો જોર જોરથી મનોહર સિંહનાદો કરતા કરતા દિશાઓને શોભાયમાન કરતા ચાલતા રહે છે. અને એ મનોહર સિંહનાદોથી આકાશ અને દિશાઓને વાચાલિત બનાવે છે. તેઓની સંખ્યા ચાર હજારની હોય છે. આ રીતે આ પૂર્વ દિશામાં આવેલ સિંહ રૂપ ધારણ કરવાવાળા દેવોનું વર્ણન છે.

'चंदविमाणस्स णं दक्खिणेणं' चन्द्रविमानस्य खलु दक्षिणेन, 'सेयाणं सुभगाणं सुप्पभाणं-संखतलविमलनिम्मलदहिघणगोखीरफेनरययणिगरप्पकासाणं' श्वेतानां सितवर्णवतां सुभगानां-सौष्टववतां सुप्रभाणां शंखतलसदृशविमलनिर्मलानां गोक्षीरफेनानां रजतानां च निकरस्य ये प्रकाशस्तद्वत् प्रकाशानाम् 'वइरामयकुंभजुगलसुट्ठियपीवरवरवइरसोंडवट्टियदित्तसुरत्तपउमप्पगासाणं' वज्रमयकुम्भयुगलयोः (अधस्तात्) सुस्थितः पीवरो यः शुण्डादण्डस्तत्र वर्तितः क्रीडार्थं गृहीतो दीप्तसुरक्तपद्मानां प्रकाशो यै स्तेषाम् (तरुणे वयसि हस्तिनां कुम्भदेशादारभ्य शुण्डाद-

णेणं सेयाणं सुभगाणं सुप्पभाणं' इत्यादि दक्षिणदिशा में जो चार हजार देव हस्ती के रूप को धारण करके चन्द्र के विमान को उठाते हैं-उनका वर्णन इस प्रकार से हैं-ये सब सफेद होते हैं सुभग होते हैं और अच्छी प्रभा वाले होते हैं 'संखतल विमलनिम्मलदहिघणगोखीरफेणरययणिगरप्पकासाणं' तथा-दधिका लोंदा गोक्षीर का फेन एवं रजत का समुदाय जैसा शंख के तल के समान सफेद होता है और जैसा इनका प्रकाश होता है वैसा ही ये सफेद वर्ण के होते है और प्रकाश वाले होते है 'वइरामयकुंभजुयलसुट्ठितपीवरवरवइरसोंडवट्टियदित्तसुरत्तपउमप्पकासाणं' इनके दोनों कुंभस्थल वज्र के बने होते हैं शुण्डादण्ड इनका इन कुम्भस्थलों के नीचे सुस्थित होता है, पुष्ट होता है तथा उसके ऊपर क्रीडा करने के निमित्त पद्म के प्रकाश जैसी छोटी २ लाल लाल बिन्दुएं लगाई गई रहती है ऐसा कहीं २ देखा जाता है कि हस्ती जब युवावस्था में वर्तमान रहता है

'चंदविमाणस्स णं दक्खिणेणं सेयाणं सुभगाणं सुप्पभाणं' ઇત્યાદિ દક્ષિણ દિશામાં ચાર હજાર દેવો હાથીનું રૂપ ધારણ કરીને ચંદ્રના વિમાનને ઉપાડે છે. તેનું વર્ણન આ પ્રમાણે છે. એ બધા સફેત હોય છે, સુભગ હોય છે, અને સુંદર કાંતિવાળા પ્રભાયુક્ત હોય છે. 'संखतलविमलनिम्मलदहिघणगोखीरफेणरययणिगरप्पकासाणं' જમાવેલું દહીં ગાયના દૂધના ફીણ અને ચાંદીનો ઢગલો જેમ શંખના તલ ભાગ જેવો સફેત હોય છે, અને જેવો તેનો પ્રકાશ હોય છે, એજ પ્રમાણે એ સફેત રંગના હોય છે, અને ધવલ પ્રકાશ વાળા હોય છે. 'वइरामयकुंभजुयलसुट्ठितपीवरवरवइरसोंडवट्टियदित्तसुरत्तपउमप्पकासाणं' તેના બન્ને કુંભસ્થલ વજ્રના બનેલા હોય છે. શુંડાદંડ તેમનો એ કુંભસ્થળની નીચે રહેલ હોય છે, પુષ્ટ હોય છે. તેની ઉપર ક્રીડા કરવા માટે પદ્મના પ્રકાશ જેવા નાના નાના લાલ લાલ બીંદુઓ લગાડેલા રહે છે. એ પ્રમાણે ક્યાંક ક્યાંક દેખવામાં આવે છે. કે-જ્યારે હાથીઓ યુવાવસ્થામાં

ण्डस्य मूलदेशं यावत्स्वत एव पद्मप्रकाशवन्तो विन्दवो जायन्ते) 'अब्भुण्णयमुहाणं तवणिज्जविसालचंचलचलंतचवलकण्णविमलुज्जलाणं' अभ्युन्नतमुखानां तपनीयविशालचञ्चलचलच्चपलकर्णविमलोज्ज्वलानाम्, तत्र-अभ्युन्नतमुखानाम् तपनीयौ विशालौ चञ्चलौ सदा चलन्तौ-अतएव-चपलौ यौ कर्णौ ताभ्यां विमलोज्ज्वलानाम्, 'मधुवण्णभिसंतणिद्धपिंगलपत्तलतिवण्णमणिरयणलोयणाणं' मधुवर्णभासमानस्निग्धपिङ्गलपत्रलत्रिवर्णमणिरत्नलोचनानाम्-मधुवर्णवत् (अव) भासमाने स्निग्धे पिंगले पत्रले-पक्ष्मयुक्ते त्रिवर्णे-कृष्णपीतश्वेते मणिरत्नवत् लोचने येषां ते-तेषाम्, 'अब्भुग्गयमउलमल्लियाणं' अभ्युद्गतमृदुलमल्लिकानाम्-अभ्युद्गतानि उन्नतानि मृदुलानि मल्लिकाकोरकाणीव-अवभासन्ते ये तेषाम् 'धवलसरिससंठितनिव्वणदढकसिणफालियामयसुजायदंतमुसलोवसोभिताणं' धव-

तब उस के कुंभस्थल से लेकर शुण्डादण्ड तक स्वतः ही पद्म के प्रकाश समान विन्दुएं उत्पन्न हो जाया करती हैं-यही वात यहां पर दिखलाई गई है 'अब्भुण्णयमुहाणं' इनके मुख बहुत ऊंचे हैं 'तवणिज्जविसालचंचलचलंतचवलकण्णविमलुज्जलाणं' तपनीय सुवर्ण के पट्टे जैसे चंचल एवं इधर उधर हिलते हुए दोनों कानों से जिन की अधिक शोभा वढी हुई है ऐसे कानों वाले ये होते हैं 'मधुवण्णभिसंतणिद्धपिंगलपत्तलतिवण्णमणिरयणलोयणाणं' इनके दोनों नेत्र मधु के जैसे रस पीले होते हैं स्निग्ध होते हैं पद्म युक्त होते हैं, मणिरत्न की तरह तीन वर्ण वाले कृष्ण पीत और श्वेत वर्ण वाले-होते हैं, 'अब्भुगयमउलमल्लियाणं' अतएव ये अभ्युद्गत-उन्नत मृदुल मल्लिका के कोरक जैसे प्रतीत होते हैं 'धवलसरिससंठितणिव्वाणद-

હોય છે ત્યારે તેમના કુંભ સ્થળથી લઈને શુંડાદંડ પર્યન્ત આપો આપ જ પદ્મના પ્રકાશ જેવા બિન્દુઓ ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. એજ વાત અહીંયાં બતાવવામાં આવેલ છે. 'अब्भुण्णयमुहाणं' તેઓના મુખ ઘણાજ ઉંચા હોય છે. 'तवणिज्ज विसाल-चंचलचलंत चवल कण्ण विमलुज्जलाणं' તપનીય સોનાના પટ્ટા જેવા ચંચળ અને આમ તેમ હલતા એવા બન્ને કાનોથી જેઓની શોભા વધારે વધેલ છે એવા કાનો વાળા એઓ હોય છે. 'मधुवण्णभिसंतणिद्ध पिंगलपत्तलतिवण्णमणिरयणलोयणाणं' તેમના બન્ને નેત્રો મધના જેવા પીળા અને સ્નિગ્ધ હોય છે. પદ્મયુક્ત હોય છે. મણિ રત્નના જેવા ત્રણ વર્ણવાળા અટલે કે-કાળા, પીળા, અને ધોળા વર્ણના હોય છે. 'अब्भुग्गय मउलमल्लियाणं' તેથીજ તે અભ્યુદ્ગત-ઉન્નત મૃદુલ-કોમળ મલ્લિકાની કળીના જેવા જણાય છે. 'धवलसरिससंठितणिव्वणदढकसिणफालियामयसुजायदंतमुसलो-

लसदृशं संस्थिता निर्वाणाः–परिणतावस्थावन्तः दृढकृत्स्नस्फटिकमयाः अतएव सुजाता दन्तास्तैर्मुसलोपमा शोभा संजाता येषां तेषाम्, 'कंचणकोसीपविट्ठदंतग्गविमलमणिरयणरुइरपेरंतचित्तरूवगविरायितार्ण' काञ्चनकोशीप्रविष्टदन्ताग्रविमलमणिरत्नरुचिरपर्यन्तचित्ररूपकविराजितानाम्–कनककोशीष्विव ओष्ठमञ्जूषासुप्रविष्टाः अग्रदन्ताः (राजदन्तादिषु परम्) दन्ताग्राः ते विमलमणि (मध्ये) रजतवत् रुचिरपर्यन्ताः अतएव चित्ररूपकवद्भिराजिता येषां तेषाम् 'तवणिज्जविसालतिलगपमुहपरिमंडिताणं' तपनीयविशालतिलकप्रमुखपरिमण्डितानाम्–तपनीयानि विशालानि तिलकप्रमुखाणि (यानिरत्नशुण्डिकचामरादीनि–आभरणानि) तैः परिमण्डितानाम्, 'नानामणिरयणमुद्धगेवेज्जबद्धगलयवरभूसणाणं' नानामणिरत्नोर्ध्वग्रैवे-

---

ढकसिणफालियामयसुजायदंतमुसलोवसोभिताणं' इनके दन्त अत्यन्त सफेद हैं संस्थित खूब मजबूत–हैं–दृढ बंधन वाले हैं कमती नहीं हैं जितने होना चाहिये संख्या में उतने ही हैं अतएव ये अपनी शुभ्रता के कारण ऐसे मालूम होते हैं कि मानों ये स्फटिक रत्न के ही बने हुए हैं दांते छोटे नहीं हैं किन्तु मसूर के जैसे लम्बे २ है उनसे ये हाथी बडे सुन्दर प्रतीत होते है 'कंचणकोसीपविट्ठदंतग्गविमलमणिरयणरुइरपेरंतचित्तरुवगविरायिताणं' इनके दांतों के अग्रभाग में सुवर्ण के वलय पहिराये गये हैं अतएव ये दांत ऐसे मालुम होते हैं कि जैसे विमल मणियों के बीच में चांदी का ढेर लगा हो 'तवणिज्जविसालतिलगपमुहपरिमंडिताणं' इनके मस्तक पर तपनीय सुवर्ण का तिलक आदि लगा हुआ है 'णाणामणिरयणमुद्धगेवेज्जबद्धगलयवरभूसणाणं'

वसोभिताणं' તેમના દાંત અત્યંત સફેદ હોય છે. સંસ્થિત–ખૂબજ મજબૂત હોય છે. અર્થાત્ દૃઢ બંધનવાળા હોય છે. ઓછા હોતા નથી પણ જેટલા હોવા જોઈએ એટલીજ સંખ્યામાં હોય છે. તેથીજ તે પોતાની શ્વેતતાના કારણે એવા જણાય છે કે–જાણે તે સ્ફટિક રત્નના જ બનેલા છે, એ દાંતો નાના નથી પણ સાંબેલા જેવા લાંબા લાંબા હોય છે, તેથી એ હાથીયો ઘણાજ સુંદર જણાય છે. 'कंचणकोसीपविट्ठदंतग्गविमलमणिरयणरुइरपेरंतचित्तरुवगविरायिताणं' તેઓના દાંતોના આગળના ભાગમાં સોનાના વલય પહેરાવેલા છે. તેથી જ એ દાંતો એવા જણાય છે કે–જેમ વિમલ મણિયોમાં ચાંદિનો ઢગલો કરેલ હોય. 'तवणिज्ज विसाल तिलगपमुहपरिमंडिताणं' તેઓના મસ્તકોની ઉપર તપનીય સોનાના તિલક વિગેરે લગાડવામાં આવેલ છે. 'णाणामणिरयणमुद्धगेवेज्जबद्धगलयवरभूसणाणं' નાના અનેક પ્રકારના મણિયોથી

यत्वद्धगलकवरभूषणानाम्--नानामणिरत्नैर्निर्मिता ये ऊर्ध्वग्रैवेयाः-कण्ठाभरणानि तानि बद्धानि गलके भूषणानि येषां तेषाम्, 'वेरुलियविचित्तदंडणिम्मलवइरामयतिक्खलट्ठ अंकुसकुंभजुगलंतरोदियाणं' वैडूर्यविचित्रदण्डनिर्मलवज्रमयतीक्ष्णलष्टाङ्कुशयुगलान्तरोदितानाम् (हस्तिपकेन स्थापितः) वैडूर्यविचित्रदण्ड—निर्मलवज्रमयस्तीक्ष्णः लष्टः सुन्दरोऽङ्कुशश्च कुम्भयुगलयोरन्तरे येषां तेषाम्, 'तवणिज्जसुबद्धकच्छदप्पियबलुद्धराणं' तपनीयसुबद्धकक्षदर्पितबलोद्धराणाम्- तपनीयैः सुबद्धैः कक्षैः पृष्ठास्तरणेन सह परिवेटय सुस्थिररज्जुभिर्दर्पितबलेनोद्धराः उद्धता ये तेषाम् 'जंबूणयविमलघणमंडलवइरामयलालाललियतालनानामणिरयणघंटपासगरययामयरज्जूबद्धलंबितघंटाजुगलमहुरसरमणहराणं'' जम्बूनदविमलघनमण्डलवज्रमयलालालिततालनानामणिरत्नघण्टापार्श्वगरजतमयरज्जूबद्धावलम्बितघण्टायुगलम-

नाना मणियों से निर्मित्त ग्रैवेयक के द्वारा इनके गलों में पहिरे गये आभूषण बद्ध किये गये है 'वेरुलियविचित्तदंडणिम्मलवइरामयतिक्खलट्ठअंकुसकुंभजुयलंतरोदियाणं' इनके गण्डहस्थलों पर हस्तिपकों द्वारा वैडूर्यमणि से विचित्र दण्डों वाले निर्मल वज्रमय अंकुश कि जो बडे सुन्दर हैं स्थापित किये गये हैं। 'तवणिज्जसुबद्धकच्छदप्पियबलुद्धराणं' तपनीय सुवर्ण की रस्सी से पीठ का आस्तरण—झूलें—बहुत ही अच्छी तरह से सजा कर कस कर बांधा गया है अतएव ये दर्प से युक्त और बल से उद्धुर—उद्धत बने हुए हैं। 'जंबूणयविमलघणमंडलवइरामयलालालियताल णाणामणिरयणघंटपासगरयतामयरज्जूबद्धलंबितघंटाजुगलमहुरसरमणहराणं' उन हाथिओं के आस पास दोनों तरफ झूले के साथ दो घंटाएं लटक रही हैं। ये घंटाएं जंम्बूनद के सुवर्ण की बनी हुई हैं इनको बजाने वाले जो डंडे हैं वे वज्र के

બનાવેલ ગ્રૈવેયક દ્વારા તેમના ગળાઓમાં પહેરાવેલ આભૂષણો બાંધવામાં આવેલ છે. 'वेरुलियविचित्तदंडणिम्मलवइरामयतिक्खलट्ठअंकुसकुंभजुयलंतरोदियाणं' તેઓના ગંડસ્થળોપર માવતો દ્વારા વૈડૂર્ય મણિથી ચિત્રવિચિત્ર દંડાઓવાળા નિર્મલ વજ્રમય અંકુશ કે જે ઘણા જ સુંદર હોય છે. તે રાખવામાં આવેલ છે. 'तवणिज्जसुबद्धकच्छ दप्पिय बलुद्धराणं' તપનીય સોનાની દોરીથી પીઠનું આસ્તરણ—પાથરણુ અર્થાત્ ઝુલો ઘણીજ સારી રીતે સજાવીને કસીને બાંધવામાં આવેલ છે. તેથીજ તે દર્પવાળા અને બળથી ઉદ્ધત બનેલા છે. 'जंबूणयविमलघणमंडलवइरामयलालाललियतालनानामणिरयणघंटपासगरयतामयरज्जुबद्धलंबितघंटाजुगलमहुरसरमणहराणं' એ હાથીયોની આજુ બાજુ બન્ને તરફ ઝુલોની સાથે બે ઘંટાઓ લટકી રહેલ છે. એ ઘંટાઓ-

धुरस्वरहराणाम्, तत्र–जाम्बूनदमयं सुवर्णवत् विमलं, घनं मण्डलं यस्य तत् वज्रमयलालाभिर्ललितं–श्रुतिसुखं ताडनं यस्य तत् नानारत्नमणिमय्यः पार्श्ववर्तिन्यो-घण्टा यस्य तत् एवंविधं रत्नमयीतिर्यग्बद्धा या रज्जुस्तत्रलम्बितं घण्टायुगलं तस्य यो मधुरः स्वरस्तेन मनोहराणाम् । 'अल्लीणपमाणजुत्तवट्टियसुजातलक्खणपसत्ततवणिज्जवालगत्तपरिपुच्छणाणं' आलीनप्रमाणयुक्तवर्तितसुजातलक्षणप्रशस्ततपनीयवालगात्रपरिपुञ्छनानाम्, तत्र-आलीनप्रमाणयुक्तं-चरणावधि लंबितं वर्तितं वर्तुलं यथा स्यात् सुजातलक्षणैः प्रशस्ता रमणीया या वालाः केशाः यस्य तत् एवं विधं गात्राणां परिपुञ्छनं–पुच्छं येषां तेषाम्, प्रायो हि पशवः पुच्छेनैव गात्रप्रमार्जनं कुर्वन्ति इति । 'उवचियपडिपुण्णकुम्मचलणलहुविक्कमाणं' उपचितपरिपूर्णकुम्मचलनलघुविक्रमाणाम्–उपचिताः मांसलाः अवयवाः तैः परिपूर्णकूर्मवत् चलनम् इवाऽवभासमानोऽपि लघुः शीघ्रतरो विक्रमो येषां तेषाम् 'अंकामयणखाणं' अङ्क-

---

बने हुए हैं इन घंटाओं के साथ छोटी छोटी और भी घंटियां हैं ये दोनों बडे २ दो घंटा रत्न की बनी हुई हैं और तिरछी हाथिओं पर बडी एक रस्सी में बंधे हुए लटक रहे हैं इन के मनहर शब्दों से वे हाथी बडे सुहावने प्रतीत हो रहे हैं 'अल्लीणपमाणजुतवट्टियसुजातलक्खणपसत्थतवणिज्जवालगत्तपरिपुच्छणाणं' इनकी पूछे चरणों तक लटकती हैं गोल हैं इनमें जो बाल है वे लक्षणों से प्रशस्त हैं अतएव रमणीय हैं ऐसो पूछों से वे अपने शरीर को पोंछते रहते हैं 'उवचियपडिपुण्णकुम्मचलणलहुविक्कमाणं अंकामयणक्खाणं तवणिज्जतालुयाणं तवणिज्जजीहाणं तवणिज्जजोत्तगसुजोतियाणं कामगमाणं पीतिगमाणं मणोगमाणं मनोरमाणं मणोहराणं' जिन चरणों से चल रहे

જંબૂનદસોનાના બનાવેલ છે. તેને વગાડવાના જે દંડાઓ છે. તે વજ્રના બનેલા છે. એ ઘંટાઓની સાથે નાની નાની બીજી પણ ઘંટડિયો છે. આ બન્ને મોટા ઘંટો રત્નના બનેલ છે. અને હાથિયો પર રાખેલ તિર્છિ એક દોરી તેમાં બાંધેલા લટકી રહે છે. તેના મધુર અને મનોહર શબ્દથી એ હાથિયો ઘણા જ સુંદર દેખાય છે. 'अल्लीणपमाणजुत्तवट्टियसुजातलक्खणपसत्थ तवणिज्ज वालगत्तपरिपुच्छणाणं' તેઓના પૂંછો પગ સુધી લટકતા હોય છે. તે ગોળ છે. તેમાં જે વાળ છે. તે લક્ષણોથી પ્રશસ્ત છે. અને તેથી જ તે રમણીય છે. એવા પૂંછડાઓથી તેઓ પોતાના શરીરને લૂછતા રહે છે. 'उवचियपडिपुण्णकुम्मचलणलहुविक्कमाणं अंकामयणक्खाणं तवणिज्जतालुयाणं तवणिज्जजीहाणं तवणिज्जजोत्तगसुजोतियाणं कामगमाणं पीतिगमाणं मणोगमाणं मनोरमाणं मनोहराणं' જે પગોથી તેઓ ચાલે છે. તે એમના પગ ઉપચિત માંસલ

रत्नमयनखानाम् 'तवणिज्जतालुयाणं-तवणिज्जजीहाणं-तवणिज्जजोत्तगसुजोइयाणं-कामगमाणं-पीइगमाणं-मणोगमाणं-मनोरमाणं -मनोहराणं-अमियगईणं-अमियबलवीरियपुरिसक्कारपरक्कमाणं' तपनीयमयं तालु० तपनीयमया जिह्वा० येषां तेषां तपनीयमययोक्त्रकैः सुयोजितानाम् मनोगमानां-मनोरमाणां मनोहराणाम् -अमितगतीनाम् अमितबलवीर्याभ्यां यः पुरुषकारस्तत् सहकृतपराक्रमाणाम्। 'महया गंभीरगुलगुलाइयरवेणं-महुरेणं-मणहरेणं पूरेंता अंबरं दिसाओ य सोभयंता' महता गम्भीरगुलगुलायितेन रवेण मधुरेण-मनोहरेण पूरयन्तः अम्बरतलं दिशाश्च शोभयमानाः। 'चत्तारि देवसाहस्सीओ-गयरूवधारिणं देवाणं दक्खिणिल्लं वाहं परिवहंति' चतस्रो देवसाहस्र्यः गजानां रूपाणि धारयतां देवानां दाक्षिणात्यं वाहं परिवहन्ति।

हैं वे इनके चरण उपचित मांसल अवयवों वाले हैं और कच्छपों के चरणों के जैसे हैं अतः इनकी गति बहुत ही शीघ्रता वाली है इन चरणों के नख अङ्करत्नों के बने हुए हैं इनके तालु तपनीय सुवर्ण के जैसे लाल हैं जिह्वा भी इनकी तपनीय सुवर्ण के जैसी लाल हैं तपनीय सुवर्ण की बनी हुई जोत से ये युक्त है जुते हुए हैं इच्छानुसार इनका गमन हैं इनका वह गमन प्रीतिकर है मनोऽनुकूल है मनोरम है और मनोहर है 'अमियगतीणं अमियबलवीरियपुरिसक्कारपरक्कमाणं महयागंभीरगुलगुलाइयरवेणं महुरेणं मणहरेणं पूरेत्ता अम्बरं दिसाओ य सोभयंती चत्तारि देवसाहस्सीओ गयरूवधारीणं देवाणं दक्खिणिल्लं वाहं परिवहंति' इनकी गति अमित है अमितबल और वीर्य से पुरुषकार और पराक्रम से युक्त हैं जोर जोर २ के मधुर, मनहर, गंभीर सुशोभित गुलगुलायित शब्द से आकाश को भरते हुए और दिशाओं को शोभित

અવયવો વાળા છે. અને કાચબાઓના પગો જેવા છે. તેથી તેઓની ગતિ ઘણી જ ત્વરા વાળી હોય છે. એ પગોના નખ સોનાના બનેલા છે. તેમના તાલુ તપનીય સોનાના જેવા લાલ છે. તેમની જીભ પણ તપનીય સોનાના જેવી લાલ છે. તપનીય સોનાના બનેલ જોતરથી એ યુક્ત છે. તેઓ પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે ગમન કરવાવાળા છે. તેઓનું એ ગમન પ્રીતિકર છે. મનને અનુકૂળ છે. અને મનોહર છે. 'अमियगतीणं अमियबलवीरियपुरिसक्कार परक्कमाणं महया गंभीर गुलगुलाइयरवेणं मणहरेणं पूरेंत्ता अंबरं दिसाओ य सोभयंति चत्तारि देवसाहस्सीओ गयरूवधारीणं देवाणं दक्खिणिल्लं वाहं परिवहंति' તેઓની ગતિ અમિત છે. અમિત બળ અને વીર્યથી પુરૂષકાર અને પરાક્રમથી યુક્ત છે. જોર જોરથી મધુર, મનોહર, ગંભીર, ગુલ ગુલાયિત શબ્દોથી આકાશને ભરતા થકા અને દિશાઓને સુશોભિત કરતા કરતા એ હાથીના

मित्तललियपुलियचक्कवालचवलगव्वियगईणं' चङ्क्रमितललितपुलितचक्रवालचपलगर्वितगतीनाम् चंक्रमिता ललिता (कुटिला सविलासा) पुलिता-आकाशे उत्पतितुमिच्छेव-चंक्रवालं चक्राकारभ्रमणं तद्वत्-चलचपला गर्विता गतिर्येषां तेषाम्, 'पीवरोरुवट्टियसुसंठितकडीणं-ओलंबपलंबलक्खणपमाणजुत्तपसत्थरमणिज्जवालगंडाणं-समखुरवालधारीणं-समलिहियतिक्खग्गसिंगाणं-तणुसुहुमसुजातणिद्धलोमच्छविधराणं- उवचितमंसलविसालपडिपुण्णखंधपएसतुंदराणं-वेरुलिय-

कुछ २ वे नीचे की ओर झुके हुए भी है 'चंकमितललितपुलियचक्कवालचवलगव्वितगतीणं' इनकी जो गति-चाल है वह चंक्रमित है, ललित है कुटिल है विलास युक्त है, पुलित आकाश में ये मानों उड जाना चाहते है ऐसी है और गर्व से भरी हुई सी जिस प्रकार की गति भमूडे की होती है ऐसी ही इनकी गति चपलता आदि विशेषणों से भरी है 'पीवरोरूवट्टियसुसंठितकडीणं' इनका कटिभाग पीवर है पुष्ट है और जंघा के जैसा गोलाकार संस्थान वाला है 'ओलंबपलंबलक्खणपमाणजुत्तपसत्थरमणिज्जवालगंडाणं' इनके कपोलों पर जो बाल हैं रोमराजि हैं वे एकसी कतार में स्थिर हैं-छोटे वडे नहीं है अपने प्रमाण में एक से लम्बे हैं अतः वडे अच्छे लगते हैं 'समखुरवालधारीणं' इनके खुर एक से हैं छोटे वडे नहीं हैं तथा पूछ भी शरीर के आकार के प्रमाणानुसार जितनी लम्बी आदि होनी चाहिये उतनी है छोटी या वडी नहीं है 'समलिहिततिक्खग्गसिंगाणं' इनके

અને પ્રમાણુમાં ઉન્નત છે તેમજ સાથે સાથે કંઇક કંઇક તે નીચેની તરફ નમેલા છે. 'चंकमितललितपुलियचक्कवालचवलगव्वितगतीणं' તેઓની જે ગતિ છે-ચાલ છે, તે ચંક્રમિત છે, લલિત છે, કુટિલ છે. વિલાસ યુક્ત છે. પુલિત અર્થાત્ જાણે તેઓ આકાશમાં ઉડવા ઇચ્છે છે, એવી છે. અને ગર્વથી ભરેલી જેવી છે. જે પ્રમાણે ભમરાની ગતિ હોય છે એવી તેમની ગતિ ચપલતા વિગેરે વિશેષણો વાળી હોય છે. 'पीवरोरुवट्टियसुसंठितकडीणं' તેમનો કમ્મરનો ભાગ પીવર છે, પુષ્ટ છે. અને જાંઘનો જેવો ગોળ આકાર હોય છે તેવા આકાર વાળો હોય છે. 'ओलंबपलंबलक्खणपमाण जुत्तपसत्थ रमणिज्जवालगंडाणं' તેમના કપોલ ભાગો પર જે વાળ છે, રોમરાજી, છે. તે એક સરખી કતાર બદ્ધ છે. નાની મોટી નથી. પોતાના પ્રમાણુમાં એક સરખા છે તેથી તે ઘણાજ સુંદર લાગે છે. 'समखुरवालधारीणं' તેમની ખરિયો એક સરખી છે. નાની મોટી નથી. તથા તેમના પૂંછ પણ શરીરના આકારના પ્રમાણ અનુસાર જેટલી લંબાઇ વિગેરે હોવી જોઇએ એટલી છે. નાની કે મોટી નથી. 'समलिहिततिक्खग्गसिंगाणं'

भिसंतकडक्खसुणिरिक्खणाणं-जुत्तप्पमाणप्पधाणलक्खणपसत्थरमणिज्जगग्गरगलसोभिताणं-घग्घरगसुबद्धकंठपरिमंडियाणं' पीवरोरुणा वर्तिता गोलाकारसुसंस्थाना कटिर्येषाम् आलंबे ओवारितप्रदेशे आधारे यथा प्रलंबन्ते तथा प्रलम्बलक्षणप्रमाणेन युक्ताः प्रशस्ता रमणीया ये वालाः गण्डे येषाम्, समखुरवालधारिणाम् समाः कदाचित्कमेदशून्याः खुरा वालाश्च तेषां धारिणो ये तेषाम्, समलिखितानीव तीक्ष्णाग्राणि शृङ्गाणि येषाम्, तनुसूक्ष्मसुजातस्निग्धलोम्नां छवेर्धरास्तेषाम्, उपचितो वृद्धिंगतो मांसलश्च ताभ्यां प्रतिपूर्णकन्धस्य प्रदेशेन सुन्दराणाम्, वैडूर्यवद्भासमानकटाक्षैः सुनिरीक्षणं येषाम् तेषाम्, युक्तं-समुचितं यत्प्रमाणं तस्य प्रधानलक्षणैः अतएव प्रशस्तरमणीयैर्गर्गरैः आभूषणविशेषैर्गले शोभासंजाता

जो सीगों के अग्रभाग है वे ऐसे हैं जैसे मानों घिसकर ही चिकने एवं तीक्ष्ण किये गये हो 'तणुसुहुमसुजातणिद्धलोमच्छविधराणं' इनके शरीर ऊपर जो रोमराजि है वह छवि कान्ति युक्त है-तनु-पतली है और सूक्ष्म-छोटी २ है 'उवसितमंसलविसालपडिपुण्णखंधपएससुंदराणं' इनके जो स्कंध प्रदेश हैं वे उपचित हैं परिपुष्ट हैं मांसल हैं-मांस से भरे हुए हैं और सुजात हैं इनसे इनकी अधिक सुन्दरता बढ गई है 'वेरुलियभिसंतकडक्खसुणिरिक्खणाणं' इनकी जो चितवन है वह वैडूर्य मणि के जैसे चमकीले कटाक्षों से युक्त है 'जुत्तप्पमाणप्पधाणलक्खणपसत्थरमणिज्जगग्गरगलसोभिताणं' इनके गलों में समुचित आकार में बने हुए होने के कारण रमणीय ऐसे गर्गरों से-आभूषण विशेषों से शोभा की वृद्धि हो रही है 'घग्घरसुबद्धकंठपरिमंडियाणं' गर्गर नामके आभूषणों के साथ २ इनके गलों में घर्घर

તેમના સીંગડાના જે અગ્રભાગો છે તે એવા છે કે જાણે ઘસીને જ ચીકણા અને તીક્ષ્ણ બનાવવામાં આવેલા હોય, 'तणु सुहुम सुजातणिद्धलोमच्छविधराणं' તેઓના શરીરની ઉપર જે રોમ પંક્તિ છે, છવિ-કાન્તિ યુક્ત છે. તનુ પાતળી છે. અને સૂક્ષ્મ-નાની નાની છે. 'उवचियमंसलविसालपडिपुण्णकंधपएससुंदराणं' તેમના જે સ્કંધ પ્રદેશો છે તે ઉપચિત છે. પરિપુષ્ટ છે; માંસલ છે. અર્થાત્ માંસથી ભરેલા છે. અને સુજાત છે. તેનાથી તેઓની સુંદરતા વધારે વધી ગયેલ જણાય છે. 'वेरुलियभिसंतकडक्खसुणिरिक्खणाणं' તેમના જે ચિંતવનો છે તે વૈડૂર્ય મણિના જેવા ચમકીલા કટાક્ષોથી યુક્ત છે. 'जुत्तप्पमाणप्पधाणलक्खणपसत्थरमणिज्जगग्गरगलसोभिताणं' તેઓના ગળામાં સુંદર આકારના બનેલા હોવાના કારણે રમણીય એવા ગર્ગરોથી અર્થાત્ આભૂષણ વિશેષથી શોભાનો વધારો થઇ રહેલ છે. 'घग्घरसुबद्धकंठपरिमंडियाणं' ગર્ગલ નામના આભૂષણોની સાથે તેમના ગળામાં ઘર્ઘર નામનું

अथतृतीयवाहमाह—'चंदविमाणस्स णं पच्चत्थिमेणं—सेयाणं—सुभगाणं सुप्प-भाणं चंकमियलल्यिपुलियचलचवलककुदसालीणं—सण्णयपासाणं—संगयपासाणं—सुजायपासाणं नियमाइयपीणरइयपासाणं—झसविहगसुजातकुच्छीणं—पसत्थणिद्ध-मधुगुलितभिसंतपिंगलक्खाणं—विसालपीवरोरुपडिपुण्णविउलखंधाणं-वट्टपडिपुण्ण-विपुलकवोलकलियाणं घणणिचियसुबद्धलक्खणुण्णयईसि आणयवसभोट्ठाणं' चन्द्र-विमानस्य खलु पश्चिमेन श्वेतानां सुभगानां सुप्रभाणां चङ्क्रमितं—कुटिलं-ललितं विलासवत् पुलितं—परिपुष्टं चलचपलं दोलायमानं ककुद् तेन शालते—शोभते यस्तथाविधानाम् चङ्क्रमितललितपुलितचलचपलककुत् शालिनाम्—सन्नतपार्श्वा-नाम्—संगतपार्श्वानाम्—सुजातापार्श्वानाम्—मितया मात्रया संयुक्तपीनरचितपार्श्वा-नाम् झष—विहगवत् सुजातकुक्षीणाम् प्रशस्तस्निग्धमधुगुलितभासमानपिंगलाक्षा

करते हुए ये गजरूपधारी चार हजार देव दक्षिणदिशा की चन्द्र की सवारी को चन्द्र के विमान को उठाते हैं 'चंदविमाणस्स णं पच्चत्थिमेणं सेयाणं सुभगाणं सुप्पभाणं चंकमियललियपुलितचलचवलककुदसालीणं सण्णयपासाणं संगयपासाणं, सुजायपासाणं, मियमाइयपीणरइतपासाणं झसविहगसुजातकुच्छीणं' चन्द्र के विमान को जो पश्चिमदिशा में देव उठाते हैं वे उसे बैल के रूप में बनकर उठाते हैं इनका वर्णन इस प्रकार से है वे बैलरूपधारी देव श्वेत होते हैं सुभग होते हैं इनकी अच्छी प्रभा होती है इनकी जो ककुद है वह कुछ कुछ कुटिल है ललित विलास युक्त है पुलित परिपुष्ट है एवं चल चपल—इधर उधर झूलती सी है उससे ये बडे ही सुहावने प्रतीत होते हैं इनके जो दोनों पार्श्व भाग हैं वे सन्नत हैं अच्छी तरह से प्रमाण में नीचे की ओर झुके हुए हैं सुजात हैं श्रेष्ठ हैं जितना शरीर के रूप में उनका

રૂપને ધારણ કરવાવાળા ચાર હજાર દેવો દક્ષિણ દિશાની ચંદ્રની સ્વારીને ચંદ્રના વિમાનને ઉઠાવે છે. 'चंदविमाणस्स णं पच्चत्थिमेणं सेयाणं सुभगाणं सुप्पभाणं चंकमियललियपुलितचलचवलककुदसालीणं सण्णयपासाणं संगयपासाणं सुजायपासाणं मियमाइयपीणरइयपासाणं झसविहगसुजातकुच्छीणं' ચંદ્રના વિમાનને જે પશ્ચિમ દિશામાં દેવો ઉઠાવે છે, તેઓ બળદના રૂપ ધારણ કરીને તેને ઉઠાવે છે. એનું વર્ણન આ પ્રમાણે છે. એ બળદના રૂપ ધારણ કરવાવાળા દેવો સશ્વેત હોય છે. સુભગ હોય છે. તેની પ્રભા ઘણી જ સુંદર હોય છે. તેની જે ખાંધો છે તે કંઇક નમેલી છે. લલિત વિલાસવાળી છે. પુલિત અને પરિપુષ્ટ છે. તથા ચલ ચપલ—આમતેમ ઝુલતી છે. તેનાથી એ ઘણાજ સોહામણા ...

णाम् विशालैः पीवरैरूरुभिः जङ्घाभिः परिपूर्णानां विपुलस्कन्धानाम् वृत्त–वर्तुल परिपूर्णविपुल (आयत) कपोलैः कलितानाम् घनवत् (घनो नाम लौहकुट्टने–आधारभूतः सर्व स लोहः) निचितसुवद्धलक्षणोन्नतत्वेन ईषदानत वृषमोष्टानाम् 'चंक-

प्रमाण होना चाहिये उतने प्रमाण वाले हैं मित मात्रा में ही ये पीवर पुष्ट हैं अतएव ऐसा ज्ञात होता है कि ये वडे ही सुन्दर ढंग से वने हुए हैं पक्षी एवं मछली की कुक्षि जैसी पतली होती है ऐसी ही पतली इनकी सुन्दर कुक्षि है 'पसत्थणिद्धमधुगुलितमिसंतपिंगलक्खाणं' इन की आंखे प्रशस्त हैं स्निग्ध हैं और मधु की गोली के समान चमकती हुई पीली हैं 'विसालपीवरोरुपडिपुण्णविपुलखंधाणं' इवकी जो जांघ है वे विशाल एवं पीवर हैं–पुष्ट मांसल है और इनके जो स्कन्ध है वे भी वृत्तता–वर्तुलता से परिपूर्ण है और विपुल विस्तृत है 'वट्टपडिपुण्णविपुलकवोलकलिताणं' इनका जो कपोल मंडल है वह भी गोल है विपुल है 'घणणिचितसुवद्धलक्खणुण्णतईसिआणयवसभोट्ठाणं' इन के जो ओष्ठ हैं वे घन के समान है लोह के कूटने में जो आधारभूत एक और लोहे की निहारनी होती है कि जिस पर लोहा कूटा पीटा जाता है–उनका नाम घन है यह वहुत ही मजवूत इनके दोनों ओष्ठ हैं निचित हैं मांस से भरे हुए हैं सुवद्ध हैं जडवों से अच्छी तरह से संवद्धित हैं और लक्षणोपेत एवं प्रमाण में उन्नत है और साथ में

છે, શ્રેષ્ઠ છે, જેટલુ શરીર રૂપે તેનું પ્રમાણ હોવું જોઇએ એટલા પ્રમાણ વાળા છે. થોડી માત્રામાંજ એ જાડા અને પુષ્ટ છે. તેથી તે એવા જણાય છે કે–એ ઘણાજ સુંદર ઢંગથી બનેલ છે. પક્ષી અને માછલીની કુક્ષિ–પેટ જેવી પાતળી હોય છે એવી જ પાતળી તેઓની કુક્ષિ છે. 'पसत्थ णिद्धमधुगुलितमिसंतपिंगलक्खाणं' તેમની આંખો પ્રશસ્ત છે. સ્નિગ્ધ છે. અને મધની ગોળી જેવી ચમકીલિ પીળી છે. 'विसालपीवरोरुपडिपुण्णविपुलखंधाणं' તેઓની જે જાંઘાઓ છે તે વિશાલ અને પીવર છે. પુષ્ટ છે. માંસલ છે. અને તેમની જે ખાંધો છે, તે પણ ગોળાકારથી પરિપૂર્ણ છે તેમજ વિપુલ અને વિસ્તૃત છે. 'वट्टपडिपुण्णविपुलकवोलकलिताणं' તેઓનું જે કપોલ મંડલ છે તે પણ ગોળ અને વિપુલ છે. 'घणणिचितसुवद्धलक्खणुण्णतईसिआणयवसभोट्ठाणं' તેઓના જે ઓઠ છે. તે ઘણ જેવા છે લોખંડને કૂટવામાં જે આધારભૂત એક બીજી જે લોખંડની એરણ હોય છે કે જેના પર લોઢું ટીપવામાં આવે છે. તેનું નામ એરણ છે. તે ઘણીજ મજબૂત હોય છે. એવા જ મજબૂત તેમના બન્ને ઓઠ હોય છે. નિચિત છે. માંસથી ભરેલા છે. સુબદ્ધ છે. જડબાએથી સારી રીતે સંબંધિત છે. તથા લક્ષણોપેત અને

येषाम्, घग्घराभरणेन सुबद्धो यः कण्ठस्तेन मण्डितानाम् । 'नानामणिकणगरयण-घंटवेयच्छगसुकयरतियमालियाणं-वरघंटागलगलियसोभंतसस्सिरीयाणं-पउमुप्प-लसगलसुरभिमालाविभूसियाणं वइरखुराणं-विविधविखुराणं फालियामयदंताणं तवणिज्जजीहाणं-तवणिज्जतालुयाणं-तवणिज्जजोत्तग-जोयिताणं-कामगमाणं-पीइगमाणं मनोगमाणं-मणोरमाणं-मणोहराणं-अमियगईणं-अमियबलवीरियपुरि-सक्कारपरक्कमाणं' नानामणिकनकरत्नघण्टावैकक्षिक सुकृतरचितमालिकानाम्-तत्र नानामणिभिः कनकैः रत्नैश्च पूरिता घण्टाः क्षुद्रघण्टिकाः किङ्कण्यः तासां वैकक्षिकेण तिर्यगुरःप्रदेशे स्थापितेन सुकृतरचिता माला येषाम् तेषाम् वर घण्टागलगलितशोभमानसश्रीकाणां सहश्रीकाणाम् पद्मोत्पलानां-दिवा रात्रौ च

नामका एक २ आभूषण और पहिराया गया है अतः उससे ये बड़े ही परिमंडित हुए सुहावने जच रहे हैं 'नाणामणिकणगरयणघंटवे-यच्छगसुकयरतियमालियाणं' अनेक मणियों, अनेक प्रकारके सुवर्णों, और अनेक रत्नों से निर्मित छोटी २ घंटीओं की वैकक्षिक-तिरछे रूप में उरः स्थापित-मालाएं इनके ऊपर सजाई गई हैं 'वरघंटागल-गलियसोभंतसस्सिरीयाणं' इनके गलों में जो सुन्दर २ छोटी २ घंटियों की मालाएं पहिरायी गई है उनसे जो कान्ति निकल रही है उस कान्ति से इनकी श्रीवृद्धि में चार चांद लग गये हैं 'पउमुप्पल-सगलसुरभिमालाविभूसियाणं, वइरखुराणं, विविधविखुराणं, फालि-यामयदंताणं, तवणिज्जजीहाणं, तवणिज्जतालुयाणं, तवणिज्जजोत्तग-सुजोयिताणं, कामगमाणं, पीतिगमाणं, मणोगमाणं, मणोरमाणं, मणोहराणं अमियगईणं अमियबलवीरियपुरिसक्कारपरक्कमाणं' दिन और रात विकसित रहने वाले पद्म और उत्पलों की परिपूर्ण सुगंधि

એક એક આભૂષણ પહેરાવવામાં આવેલ છે. તેથી તેનાથી એ ઘણાજ પરિ-મંડિત થયેલ સોહામણા જણાય છે. 'नानामणिकणगरयणघंटवेयच्छगसुकय रतियमालियाणं' અનેક મણિયો અનેક પ્રકારના સુવર્ણો, અને અનેક રત્નોથી બનાવેલ નાની નાની ઘંટડિયોની વૈકક્ષિક-તિર્છારૂપમાં ઉરઃસ્થાપિત માળાઓ તેઓના ઉપર સજાવવામાં આવેલ છે. 'वर घंटागलगलियसोभंत सस्सिरीयाणं' તેમના ગળામાં જે સુંદર સુંદર નાની નાની ઘંટડિયોની માળાઓ પહેરાવવામાં આવેલ છે તેમાંથી જે કાંતિ નીકળે છે. એ કાંતીથી એમની શ્રીવૃદ્ધિમાં ચાર ચાંદ લાગી ગયેલ છે. 'पउमुप्पलसगलसुरभिमालाविभूसियाणं वरखुणाणं वि-विधखुराणं, फालियमलदंताणं, तवणिज्जजीहाणं, तवणिज्जतालुयाणं, तवणिज्जजोत्तग सुजोयिताणं, कामगमाणं, पीतिगमाणं, मणोगमाणं, मणोरमाणं, मणोहराणं, अमि-यगईणं अमियबलवीरियपुरिसकारपरक्कमाण' દિવસ અને રાત વિકસિત રહેવા વાળા

विकाशिना सकलसुरभिभिः परिपूरितमालया विभूषितानाम्, वज्रखुराणाम्, विविधविखुराणां–विविधाऽनेकवैशिष्ट्यखुरवताम् स्फटिकमयदन्तानाम्, तपनीयजिह्वानाम्, तपनीयतालुकानाम्–तपनीययोक्त्रैः वल्गादिभिः सुजोजितानाम्, कामगमानाम्, प्रीतिगमानाम्, मनोगमानाम्, मनोरमाणाम्, मनोहराणाम्, अमितगतीनां कियता कालेन कियतो देशान् अतिक्रमेत् इत्थं मानहीनगतीनाम्, अमिताऽपरिमितबलवीर्याभ्यां पुरुषकारे पराक्रमो येषाम् तेषाम्, एतेषां व्याख्यानं पूर्वकृतमस्ति। 'महया गंभीरगज्जियरवेणं–महुरेणं मणहरेणय पूरेंता–अंबरं दिसाओ–य सोभयंता' महता गम्भीरगर्जितरवेण–मधुरेण–मनोहरेण पूरयन्तः अम्बरं दिशाश्च दश शोभयन्तः। 'चत्तारि देवसाहस्सीओ वसभरूवधारिणं देवाणं–पच्चत्थिमिल्लं

सी ये सब तरफ से सुवासित हो रहे हैं इनके खुर अनेक प्रकार के हैं और अनेक प्रकार की विशिष्टता इनके खुरों में है इन के दांत इतने शुभ्र हैं कि ये स्फटिक मणियों के ही बने हुए हैं। इनकी जिह्वाएं इतनी अधिक ललाई से युक्त हैं कि मानों ये तपनीय सुवर्ण की ढालकर इनमें चिपका दी गई हों तालु भाग भी इनके इतने अधिक लाल है तपनीय सुवर्ण की बनी हुई जोतरों से–वल्गा आदि जोतों से ये नियोजित है इच्छानुसार इनका गमन है प्रीतिकारक इनकी सुन्दर चाल है मन को गमे ऐसी इनकी गति है अतः ये सब वडे मनोरम हैं वडे मनोहर हैं इनकी गति अपरिमित है न जाने ये थोडे से भी समय में कितनी दूर चले जावे यह कोई प्रमाणित नहीं हैं इनका बल और वीर्य, पुरुषकार और पराक्रम ये सब इनके अपरिमित है 'महयागंभीरगज्जियरवेणं महुरेण मणहरेण पूरेंता अंबरं दिसाओ य सोभ-

પદ્મ અને ઉત્પલોની પરિપૂર્ણ સુગંધ જેવી સુગંધથી બધી તરફથી સુવાસિત થઈ રહેલ છે. તેમની ખરીયો અનેક પ્રકારની છે. અને અનેક પ્રકારની વિશિષ્ટતા તેમની ખરિયોમાં છે. તેમના દાંત એવા સફેત છે કે–જાણે સ્ફટિક મણિયોથી જ બનેલા હોય. તેમની જીભ એટલી બધી લાલાશથી યુક્ત છે કે–જાણે તે તપનીય સોનાને ઢાળીને તેમાં તે ચોંટાડી દીધેલ હોય છે. તેમનો તાળુ ભાગપણ એટલો બધો લાલ છે. તપનીય સોનાની બનેલ જોતરોથી લગામ વિગેરેથી નિયોજીત કરેલા છે. ઇચ્છાનુસાર તેમનું ગમન છે. પ્રીતિકારક તેમની સુંદર ચાલ છે. મનને ગમે તેવી તેમની ગતિ છે. તેથી એ બધા ઘણાજ મનોરમ છે. ઘણાજ મનોહર છે. તેમની ગતિ અપરિમિત છે. ન જાણે એ થોડા સરખા સમયમાં કેટલે બધે દૂર સુધી ચાલ્યા જાય તેવી તેમની ગતિ છે. તેનું કંઇ પ્રમાણ નથી. તેમનું બળ અને વીર્ય પુરૂષકાર અને પરાક્રમ એમના અપરિમિત છે. 'महया गंभीर गज्जियरवेणं महुरेणं पूरेंता अंवरं दिसाओ सोभयंता, चत्तारि देवसाहस्सीओ-

बाहं परिवहन्ति 'एवं गुणगणोपेताश्चतस्रो देवसाहस्र्यो वृषभरूपधारिणां देवानां पाश्चात्यं बाहं परिवहन्ति इति ।

अथचतुर्थवाहनकमाह—'चंदविमाणस्स णं उत्तरेणं सेयाणं सुभगाणं सुप्पभाणं–जच्चाणंतरमल्लिहायमाणं–हरिमेलामउलमल्लियच्छाणं, घणनिचितसुबद्ध-लक्खणुण्णयचंचुच्चियललियपुलियचलचवलचंचलगईणं–लंघणवग्गणधावणधारण-तिवइजईणसिक्खियगईणं सण्णयपासाणं ललंतलामगलायवरभूसणाणं–संणयपासाणं संगयपासाणं–सुजायपासाणं मियमाइयपीणरइयपासाणं' हे भदन्त ! चन्द्रविमानस्योत्तरेण श्वेतानां सुभगानां सुप्रभाणां जात्यानां–तरोमल्लिहायनानाम् 'तरो' वेगे, बले वा वर्तते 'मल्लिः' धारणे वर्तते ततश्च–तरो धारको वेगादिधारको-हायनोऽब्दे येषां तेषाम् । हरिमेलकमृदुलमल्लिकाक्षाणाम्–हरिमेलको वृक्षविशेषः

यंता, चत्तारि देवसाहस्सीओ वसभरूवधारिणं देवाणं पच्चत्थिमिल्लं बाहं परिवहंति' इन सब पदों का अर्थ जैसा पीछे लिखा जा चुका है वैसा ही है । 'चंदविमाणस्स णं उत्तरेणं' चन्द्र विमान के उत्तरदिशा-वर्ती देव जो चन्द्र के विमान को उठाते हैं वे उसे हय–घोडा का रूप धारण करके उठाते हैं सो इसी बात को अब सूत्रकार वर्णन करते हैं–'चंदविमाणस्स णं उत्तरेणं–सेयाणं, सुभगाणं, सुप्पभाणं' इन पदों की व्याख्या पहिले की गई व्याख्या जैसी है 'जच्चाणं तर-मल्लिहायणाणं' यहां 'तर' शब्द यहां वेग अथवा बल अर्थ में प्रयुक्त हुआ है और 'मल्लि' शब्द धारण अर्थ में इस तरह इस का अर्थ होता है कि जिनका वर्ष वेगादि का धारक है अर्थात् ये इतने वर्ष के थे कि जितने वर्ष में पूरा वेगादि का धारण करना प्रगट हो जाता है इससे सूत्रकार ने इन्हे तरुणावस्था वाला प्रदर्शित किया है 'हरिमेलामउल-

वसभरूवधारिणं देवाणं पच्चत्थिमिल्लं वाहं परिवहंति' આ સઘળા પદોનો અર્થ પહેલાં જે પ્રમાણે કહેલ છે. એજ પ્રમાણે અહીંયાં પણ સમજી લેવો. 'चंद विमाणस्स णं उत्तरेणं' ચંદ્ર વિમાનની ઉત્તર દિશામાં આવેલ દેવો કે જેઓ ચંદ્રના વિમાનને ઉત્તર દિશાની તરફથી ઉપાડે છે. તેઓ તેને ઘોડાના રૂપ ધારણ કરીને ઉઠાવે છે. હવે સૂત્રકાર તે બાબતનું વર્ણન કરે છે.–'चंदविमाणस्सणं उत्तरेणं–सेयाणं, सुभगाणं सुप्पभाणं' આ પદોની વ્યાખ્યા જેમ પહેલા કરવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણેની છે. 'जच्चाणंतरमल्लिहायणाणं' અહીયાં 'तर' શબ્દ વેગ અથવા બળ એ અર્થમાં વપરાયેલ છે. અને 'मल्लि' શબ્દ ધારણ અર્થમાં વપરાયેલ છે. એ રીતે એનો અર્થ આ પ્રમાણે થાય છે. કે–જેમના વર્ષ વેગ વિગેરેનો ધારક છે. અર્થાત્ એ એટલા વર્ષના હતા કે જેટલા વર્ષમાં પૂરે-પૂરા વેગ વિગેરે ધારણ કરવાનું પ્રગટ થાય જે. તેથી સૂત્રકારે તેમને તરૂણ

तस्य मृदुलं कुड्मलं तद्वदक्षिणी येषाम्–श्वेताक्षाणाम्, घननिचितसुबद्धलक्षणोन्नतचञ्चुरितललितपुलितचलचपलचञ्चलगतीनाम्–घननिचितम्–अयोघनवद् दृढीकृतं सुबद्धं लक्षणेनोन्नतं चञ्चुरितं ललितं पुलितं चलं चपलं चञ्चलं यथा तथा गतिर्येषाम् तेषाम् लंघनमुत्प्लुत्य गर्त्तादेः परपारगमनम्–वल्गनं गमनार्थं त्वराधावनं सर्वतो वेगेन गमनं धारणं यावद्बुद्धिबलेन स्वामिसंक्षरणं त्रिपदीवल्गा तत्संचालनेन जयिनी तया शिक्षया शिक्षिता गतिर्येषाम्, ललन्ति दोलायमानानि लासत्रिरम्याणि गलायमानानि भूषणानि येषाम्, सन्नतपार्श्वानाम्, संगतपार्श्वानाम्, सुजातपार्श्वानाम्, मितमात्रिकपीनरचितपार्श्वानाम्, झप–विहगवत् सुजात-

मल्लियच्छाणं' हरिमेलक नामका एक वृक्ष विशेष होता है अतः इन घोडों की जो आंखें हैं वे हरिमेलक वृक्ष की मृदुल कली के जैसी है अर्थात् श्वेत है। 'घणणिचितसुबद्धलक्खणुण्णतचंचुच्चियललियपुलियचलचवलचंचलगतीणं' अयोघन की तरह दृढीकृत, सुबद्ध, लक्षणोन्नत, पुलित और अत्यन्त चञ्चल इनकी गति है 'लंघणवग्गणधावणधारणतिवइजईणसिक्खितगईणं सण्णतपासाणं' उल्लङ्घन करना–किसी गड्ढे आदि को लांघकर पार करना, वल्गन–गमन करते समय जल्दी २ चलना, धावन–दौडना, धारण–अपने स्वामी को अपने ऊपर से गिरते समय संभाल करना और उसे नहीं गिरने देना तथा त्रिपदी-लगाम के चलाने के अनुसार चाल चलना इन सब बातों की शिक्षा के अनुसार ही उनकी गति होती है। दोनों पार्श्वभाग इनके नत है 'ललंतलामगलायवरभूसणाणं संणयपासाणं संगतपासाणं सुजायपासाणं' ये

અવસ્થાવાળા બતાવેલ છે. 'हरिमेला मउल मल्लियच्छाणं' હરિમેલક નામનું એક જાતનું વૃક્ષ થાય છે. તેથી આ ઘોડાઓની જેમ જે આંખો છે તે હરિમેલક વૃક્ષની કોમળ કળીના જેવી છે. અર્થાત્ તેવી શ્વેત છે. 'घणणिचित सुबद्ध लक्खणुण्णत चंचुचिच्चयललिय पुलिय चलचवलचंचलगतीणं' લોખંડના ઘણાની જેવા દૃઢ કરેલ, સુબદ્ધ લક્ષણોથી ઉન્નત્ત પુલિત અને અત્યંત ચંચલ તેમની ગતિ છે. 'लंघणवग्गधावणधारणतिवइजईंणसिक्खितगईणं सण्णतपासाणं' ઓળંગવું–અર્થાત્ કોઈ ખાડા વિગેરેને ઓળંગીને પાર કરવું. વલ્ગન–ગમન કરતી વખતે જલ્દિ જલ્દિ ચાલવું. ધાવન–દોડવું. ધારણ પોતાના માલિકને પોતાની ઉપરથી પડતીવખતે સંભાળી લેવા અને તેને પડવા ન દેવા. તથા ત્રિપદી–લગામના ચલાવવાના ઈસારા પ્રમાણે ચાલ ચાલવી આ તમામ બાબતોની શિક્ષા પ્રમાણે જ તેમની ગતિ હોય છે. તેમના બન્ને પડખાઓ નમેલા છે. 'ललंतलामगलायवरभूसणाणं सण्णयपासाणं संगतपासाणं सुजायपासाणं' તેઓ સારી રીતે નત–નમ્ર છે. સંગત

कुक्षीणाम् । 'पीणपीवरवट्टितसुसंठितकडीणं–ओलंब पलंब लक्खणपमाण जुत्त-पसत्थरमणिज्जवालगंडाणं तणुसुहुमसुजायणिद्धलोमच्छविधराणं मिउविसयपसत्थ-सुहुमलक्खणविकिण्णकेसरवालिधराणं ललियसविलासगइललंतथासगललाडवर-भूसणाणं–मुहमंडगोचूलचमरथासगपरिमंडियकडीणं–तवणिज्जखुराणं तवणिज्ज-जीहाणं–तवणिज्जतालुयाणं–तवणिज्जसुजोइयाणं– कामगमाणं–पीइगमाणं–मनो-गमाणं मनोरमाणं-मणोहराणं–अमियगईणं–अमियवलवीरियपुरिसकारपरक्कमाणं' पीनपीवरवर्तितसुसंस्थितकटीनाम्–तत्र पीना–स्थूला पीवरा परिपुष्टा वर्तिता-गोलाकारेण परिणता सुसंस्थिता कटिर्येषाम्, अवलंबे प्रलंबस्थलक्षणप्रमाणेन युक्त-प्रशस्तरमणीयाः वाला गण्डयो येषाम् तेषामवलम्बप्रलम्बलक्षणप्रमाणयुक्तप्रशस्तरम-

---

अच्छे रूप में नत हैं संगत हैं और सुजात हैं 'मितमायितपीणरइय पासाणं' इनके वे पार्श्वभाग मित हैं अपनी २ मात्रा के अनुरूप है और पुष्ट हैं 'झसविहगसुजातकुच्छीणं' इनकी जो कुक्षि–पेट है वह मछली और पक्षी के जैसा पतला अच्छा है 'पीणपीवरवट्टितसुसंठित-कडीणं' इनका जो कटिभाग है वह पुष्ट है विस्तृत है स्थूल है गोल है और अच्छे आकार वाला है 'ओलंबपलंबलक्खणपमाणजुत्तपसत्थ-रमणिज्जवालगंडाणं' जिनके दोनों कपोलों के बाल ऊपर से नीचे तक अच्छी तरह से लटकते हुए है लक्षण और प्रमाण से युक्त हैं प्रशस्त हैं रमणीय हैं 'तणुसुहुमसुजायणिद्धलोमच्छविधराणं' तनु सूक्ष्म, स्निग्ध ऐसे वालों की छवि को घोडे धारण किए हुए हैं 'मिउविसय-पसत्थसुहुमलक्खणविकिण्णकेसरवालिधराणं' इनके गलों में अर्थात् गर्दन पर वाल है वह मृदु है विशद हैं, प्रशस्त है सूक्ष्म है सुलक्षणो-

---

અને સુજાત છે. 'मियमाचितपीणरइयपासाणं' એના એ પાર્શ્વભાગ મિત છે. પોત પોતાની માત્રાને અનુરૂપ છે. અને પુષ્ટ છે. 'झसविहगसुजातकुच्छीणं' તેમનું જે પેટ છે. તે માછલી અને પક્ષિના જેવું પાતળું છે. 'पीणपीवर वट्टितसुसंठितकडीणं' તેમનો જે કટિ ભાગ છે. તે પુષ્ટ છે. વિસ્તૃત છે. સ્થૂલ છે. ગોળ છે. અને સુંદર આકારવાળો છે. 'ओलंबपलंबलक्खणपमाणजुत्तपसत्थ रमणिज्जबालगंडाणं' જેમના બન્ને કપોલોના વાળ ઉપરથી નીચે સુધી સારી રીતે લટકતા રહેલ છે. લક્ષણ અને પ્રમાણથી યુક્ત છે. પ્રશસ્ત છે અને રમણીય છે. 'तणुसुहुमसुजायणिद्धलोमच्छविधराणं' તનુ–સૂક્ષ્મ, સ્નિગ્ધ એવા વાળોને એ ઘોડાએ ધારણ કરેલ છે. 'मिउविसयपसत्थसुहुमलक्खण विकिण्णकेसरवालिधराणं' તેમના ગળામાં અર્થાત્ ગર્દન ઉપર જે વાળ છે તે કોમળ છે, વિશદ છે. પ્રશસ્ત છે. સૂક્ષ્મ છે, સુલક્ષણોપેત છે. તથા સુલ

णीयवालगण्डानाम्, तनु-सूक्ष्म सुजातस्निग्धलोम्नां छविधराणाम्, मृदुविशद-प्रशस्तसूक्ष्मलक्षणैर्विकीर्णकेसराणां पालि-श्रेणि धराणाम्। ललित सविलासगत्या ललद्भिः दर्पणाकारवद्भिः स्थासकैराभरणविशेषैर्ललाटवरभूषणानि येषाम् तेषाम् मुखमण्डलकं च मुखाभरणम्-अवचूलाश्च प्रलम्बमानगुच्छाः आभरणाणि च स्थासकाः दर्पणाकाराः आभरणविशेषाः तैः परिमण्डिता कटिर्येषान्तेषाम् मुखमण्डकावचूलचामरस्थासकपरिमण्डितकटीनाम्, तपनीयखुराणां-तपनीयतालुकानाम्, तपनीययोक्त्रकसुयोजितानाम्, कामगमानाम्, प्रीतिगमानाम्, मनोगमानाम्, मनोरमाणाम्, मनोहराणाम्, अमिता-निःसीमा गति येषां तेषाममितगतीनाम्, अमिता-असीमिता बलवीर्यपुरुषकारपराक्रमा येषां तेषाम् अमितबलवीर्यपुरुषकारपराक्रमाणाम्, 'महया हयहेसियकिलकिलाइयरवेणं-महुरेणं मणहरेण य-

पेत है तथा सुलझी हुई है उलझी हुई नहीं है 'ललंतथासगललाडवरभूसणाणं' दर्पण के जैसे आभरणविशेषों से युक्त इनके मस्तक के आभूषण है 'मुहमंडगोचूलचमरथासकपरिमंडियकडीणं' मुखमंडप इस नामका आभरण विशेष, अवचूल-लंबे २ गुच्छे, चामर एवं थासक दर्पण के आकार जैसे आभरण विशेष; ये जिन पर यथास्थान सजाए हुए हैं 'तवणिज्जखुराणं' सुवर्ण के इनके खुर है। 'तवणिज्जजीहाणं' तपे हुए सुवर्ण की इनकी जिह्वाएं बनी है 'तवणिज्जतालुयाणं' इनके तालु तपनीय सुवर्ण के जैसे बने हुए हैं 'तवणिज्जजोत्तगसुजोतियाणं' तपनीय सुवर्ण की बनी हुई जोत से ये युक्त हैं 'कामगमाणं, पीतिगमाणं, मणोगमाणं, मणोरमाणं मणोहराणं अमितगतीणं अमियबलवीरियपुरिसकारपरक्कमाणं' इन सब पदों की व्याख्या पहले की गईव्याख्या के ही जैसी है। 'महयाहयहेसियकिलकिलाइयरवेणं महुरेणं मणहरेण

ઝેલા છે. ઉલઝેલા નથી. 'ललंतथासगललाडवरभूसणाणं' દર્પણના જેવા આભૂષણો વિશેષથી યુક્ત તેમના માથાના આભૂષણો છે. 'मुहमंडगोचूलचमरथासकपरिमंडियकडीणं' મુખ-મંડપ એ નામનું આભૂષણ વિશેષ અવચૂલ, લાંબાં લાંબાં ગુચ્છા ચામર અને થાસક-દર્પણના આકાર જેવા આભરણ વિશેષ એ બધા જેના પર યોગ્ય સ્થાને સજાવેલ છે. 'तवणिज्जखुराणं' સોનાની તેમની ખરિયો છે. 'तवणिज्जजीहाणं' તપેલા સોનાની તેઓની જીભ બનેલ છે. 'तवणिज्जतालुयाणं' તેમના તાલુ તપનીય સોના જેવા બનેલા છે. 'तवणिज्ज जोत्तगजोतियाणं' તપનીય સોના નીબનેલ લગામથી યુક્ત છે. 'कामगमाणं पीतिगमाणं, मणोगमाणं, मणोरमाणं, मणोहराणं, अमितगतीणं अमियबलवीरिय पुरिसकारपरक्कमाणं' આ સઘળા પદોની વ્યાખ્યા પહેલા કરવામાં આવેલ

पूरेंता-अंबरं दिसाओ य सोभयंता' महता हयहेषितेन किलकिलायितो यो रवः तेन मधुरेण मनोहरेण च पूरयन्तः अम्बरं दिशाश्च शोभयन्तः। 'चत्तारि देव-साहस्सीओ हयरूवधारीणं देवाणं-उत्तरिल्लं बाहं परिवहंति' चत्वारि देवानां साहस्त्र्यो हयरूपधारिणां देवानामुत्तरदिशिभवं-औत्तरं बाहं परिवहन्ति। यद्यपि चन्द्रादीनां विमानानि स्वतः स्वभावसिद्धानि खे भ्रमन्ति तथापि-तत्रत्याभियो-

य पूरेंता अंबरं दिसाओ य सोभयंता चत्तारि देवसाहस्सीओ हयरूव-धारीणं उत्तरिल्लं वाहं परिवहंति' इस प्रकार की अवस्था संपन्न हुए चार हजार घोडे के रूप वाले देव मधुर मनहर हिनहिनाहट के शब्द से अम्बर और दिशाओं को चारों ओर से शब्दायमान करते हुए पूर्व कर्म के उदयानुसार चंद्र के विमान को उठाते हैं। यहां ऐसा सम-झना चाहिये कि-चन्द्रादिकों के विमान तथा जगत् स्वभाव के अनुसार निरालम्ब ही रहते हैं परन्तु जो आभियोगिक जाति के देव होते हैं वे तथाविध नाम कर्मों के उदय के वश से समान जातीय देवों के या हीन जातीय देवों के विमानों को अपनी गति विशेष दिखाने के निमित्त उनके विमानों को अपना अहोभाग्य मान कर बडे आनंद के साथ उठाते हैं इनमें कितनेक उन्हें आभियोगिक देव सिंहरूप धारण करके, कितनेक अभियोगिक देव गजरूप धारण करके, कितनेक आभि-योगिक देव वृषभरूप धारण करके और कितनेक आभियोगिक देव

વ્યાખ્યા પ્રમાણે જ છે. 'महयाहयहेसियकिलकिलाइयरवेणं महुरेणं मणहरेण य पूरेंता अंबरं दिसाओय सोभयंता चत्तारि देवसाहस्सीओ हयरूवधारीणं उत्तरि-ल्लं वाहं परिवहंति' આવા પ્રકારની અવસ્થા યુક્ત થયેલ ચાર હજાર ઘોડાના રૂપ ધારણ કરવાવાળા દેવો મધુર અને મનોહર હણહણાટ કરીને આકાશ અને દિશાઓને ચારે તરફથી શબ્દાયમાન કરીને વાચાલિત બનાવીને પૂર્વ કર્મના ઉદય પ્રમાણે ચંદ્રમાના વિમાનને ઉપાડે છે. અહીંયાં એવું સમજવું જોઇએ કે-ચંદ્રાદિકોના વિમાન તેવા પ્રકારના જગતના સ્વભાવ પ્રમાણે નિરા-લમ્બજ રહે છે. પરંતુ જે આભિયોગિક જાતના દેવો હોય છે. તેઓ તથા વિધ નામકર્મોના ઉદયવશવર્ત્તિ હોવાથી સમાન જાતીના દેવોના અથવા હીન જાતવાળા દેવોના વિમાનોને પોતાની ભક્તિ વિશેષ બતાવવા માટે તેમના વિમાનોને પોતાનું અહોભાગ્ય સમજીને ઘણાજ આનંદ પૂર્વક ઉઠાવે છે. તે પૈકી કેટલાક આભિયોગિક દેવ સિંહના રૂપ ધારણ કરીને કેટલાક આભિયો-ગિક દેવો હાથીના રૂપ ધારણ કરીને, કેટલાક આભિયોગિક દેવો બળદના રૂપ ધારણ કરીને અને કેટલાક આભિયોગિક દેવો ઘોડાના રૂપો ધારણ કરીને

गिका अनियोजिता एव स्वोचितं मत्वा एवं विलसन्ति। 'एवं सूरविमाणस्स वि पुच्छा' हे भदन्त ! सूर्यविमानस्यापि एवं पृच्छा–तद्विषयेऽपि ज्ञातु मिच्छा ? भगवानाह–'गोयमा ! सोलसदेव साहस्सीओ परिवहंति पुव्वक्कमेणं' हे गौतम ! षोडशदेवसाहस्त्र्यः पूर्वक्रमेण चन्द्रविमानवत् परिवहन्ति 'एवं गहविमाणस्स वि पुच्छा' एवं ग्रहाणां विमानस्यापि पृच्छा ? भगवानाह–'गोयमा ! अट्ठ देवसाहस्सीओ परिवहंति पुव्वक्कमेणं दो देवाणं साहस्सीओ पुरत्थिमिल्लं वाहं परिवहंति दो देवाणं साहस्सीओ दक्खिणिल्लं, दो देवाणं साहस्सीओ पच्चत्थिमिल्लं,

---

हयरूप धारण करके उठाते हैं। 'एवं सूरविमाणस्स वि पुच्छा' हे भदन्त ! इसी तरह से सूर्यविमान के उठाने के विषय में पृच्छा है–अर्थात् सूर्य के विमान को कितने हजार देव उठाते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा ! सोलस देवसाहस्सीओ परिवहंति पुव्वक्कमेणं' हे गौतम ! सूर्य के विमान को पूर्वदिशा आदि के क्रम से १६ हजार देव उठाते हैं इनके सम्बन्ध में सब कथन जैसा चन्द्रविमान उठाने के प्रकरण में लिखा गया है वैसा ही है 'एवं गहविमाणस्स वि पुच्छा' हे भदन्त ! ग्रह के विमान को कितने हजार देव उठाते हैं ? तो इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं 'गोयमा ! अट्ठ देवसाहस्सीओ परिवहंति पुव्वक्कमेणं' हे गौतम ! ग्रह के विमान को आठ हजार देव पूर्व दिशा आदि के क्रम से उठाते हैं 'दो देवाणं साहस्सीओ पुरत्थिमिल्लं वाहं परिवहंति दो देव साहस्सीओ दक्खिणिल्लं' दो देवाणं साहस्सीओ

તે વિમાનને ઉઠાવે છે. 'एवं सूरविमाणस्स वि पुच्छा' હે ભગવન્ આજ પ્રમાણે સૂર્યના વિમાનને ઉઠાવવાના સંબંધમાં પ્રશ્ન છે. અર્થાત્ સૂર્યના વિમાનને કેટલા હજાર દેવો ઉઠાવે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा ! सोलस देवसाहस्सीओ परिवहंति पुव्वकमेणं' હે ગૌતમ ! સૂર્યના વિમાનને પૂર્વ દિશા વિગેરે દિશાના ક્રમથી ૧૬ સોળ હજાર દેવો ઉઠાવે છે. તેના સંબંધનું તમામ કથન જેમ ચંદ્ર વિમાન ઉપાડવાના સંબંધમાં કહેલ છે. એજ પ્રમાણે છે. 'एवं गहविमाणस्स वि पुच्छा હે ભગવન્! ગ્રહોના વિમાનોને કેટલા હજાર દેવો ઉપાડે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે 'गोयमा ! अट्ठ देव साहस्सीओ परिवहंति पुव्वकमेणं' હે ગૌતમ ! ગ્રહના વિમાનને આઠ હજાર દેવો પૂર્વ દિશાઓના ક્રમથી ઉઠાવે છે. 'दो देवाणं साहस्सीओ पुरत्थिमिल्लं वाहं वारिवहंति दो देवाणं साहस्सीओ दक्खिणिल्लं, दो देवाणं साहस्सीओ पच्चत्थिमिल्लं, दो देव साहस्सी हयरूवधारीणं उत्तरिल्लं वाहं परिवहंति'

दो देवसाहस्सीओ हयरूवधारीणं उत्तरिल्लं बाहं परिवहंति' हे गौतम ! अष्टौ देव साहस्र्यः परिवहन्ति पूर्वक्रमेण चन्द्रविमानवत् तथाहि- द्वे देवानां साहस्र्यौ दाक्षिणात्यम्, द्वे देवानां साहस्र्यौ पाश्चात्यं वाहम्, द्वे देवसाहस्र्यौ हयरूप-धारिणाम्-औत्तरं वाहं परिवहन्ति । 'एवं णक्खत्तविमाणस्स वि पुच्छा ? गोयमा ! चत्तारि देवसाहस्सीओ परिवहंति, सीहरूवधारीणं देवाणं पंच देवसया

पच्चत्थिमिल्लं' दो देवसाहस्सी हयरूवधारीणं उत्तरिल्लं वाहं परिवहंति' इनमें ग्रह विमान की पूर्वदिशा के दो हजार देव उसे पूर्वदिशा की ओर उठाते हैं, ग्रह विमान की दक्षिणदिशा के दो हजार देव उसे दक्षिण-दिशा की ओर उठाते है, ग्रह विमान की पश्चिमदिशा के दो हजार देव उसे पश्चिमदिशा में उठाते हैं और ग्रह विमान की उत्तरदिशा के दो हजार देव उसे घोडे का रूप धारण कर उत्तरदिशा की ओर उठाते हैं 'एवं णक्खत्त विमाणस्स वि पुच्छा' इसी तरह से नक्षत्र के विमान को उठाने की पृच्छा के समाधान में भी कथन कर लेना चाहिये अर्थात् नक्षत्र के विमान को कितने हजार देव पूर्वदिशा के क्रम से उठाते हैं ? तो इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं 'चत्तारि देव साह-स्सीओ परिवहंति' हे गौतम ! नक्षत्र के विमान को पूर्वदिशा क्रम से मिलाकर ४ हजार देव उठाते हैं इनमें एक हजार देव सिंह रूपधारी देव उसे पूर्वदिशा में उठाते हैं एक हजार गजरूप धारी देव उसे दक्षिणदिशा में उठाते हैं एक हजार वृषभरूप धारी देव उसे पश्चिम-

---

તેમાં ગ્રહ વિમાનની પૂર્વ દિશાના બે હજાર દેવો તેને પૂર્વ દિશાની બાજુથી ઉઠાવે છે. ગ્રહ વિમાનની દક્ષિણ દિશાના બે હજાર દેવો તેને દક્ષિણ દિશાની તરફ ઉઠાવે છે. ગ્રહ વિમાનની પશ્ચિમ દિશાના બે હજાર દેવો તેને પશ્ચિમ દિશા તરફથી ઉઠાવે છે. અને ગ્રહ વિમાનની ઉત્તર દિશાના બે હજાર દેવો તેને ઘોડાના રૂપ ધારણ કરીને ઉત્તર દિશાની તરફથી ઉઠાવે છે. 'एवं णक्खत्त विमाणस्स वि पुच्छा' એજ પ્રમાણે નક્ષત્રોના વિમાનને ઉઠાવવા સંબંધી પ્રશ્નના સમાધાનમાં પણ આજ પ્રમાણેનું કથન કહી લેવું જોઈએ. અર્થાત્ નક્ષત્રોના વિમાનને કેટલા હજાર દેવો પૂર્વ દિશા વિગેરે ક્રમથી ઉઠાવે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'चत्तारि देव साहस्सीओ परिवहंति' હે ગૌતમ ! નક્ષત્રના વિમાનને પૂર્વ દિશા વિગેરે ક્રમથી બધા મળીને ૪ ચાર હજાર દેવો ઉઠાવે છે. તેમાં એક હજાર દેવો સિંહનું રૂપ ધારણ કરીને તેને પૂર્વ દિશા તરફથી ઉઠાવે છે. એક હજાર દેવો હાથીના રૂપ ધારણ કરીને તેને દક્ષિણ દિશા તરફથી ઉઠાવે છે. એક હજાર દેવો [illegible] રૂપ ધારણ કરીને

पुरत्थिमिल्लं वाहं परिवहंति, एवं चउद्दिसि' एवं नक्षत्रविमानस्याऽपि पृच्छा ? भगवानाह–हे गौतम ! चतस्रो देवसाहस्त्र्यः परिवहन्ति सिंहरूपधारिणां देवानां पञ्चदेवशतानि पौरस्त्यं वाहं परिवहन्ति, एवं चतुर्दिशि । इति ॥सू० ११४॥

मूलम्–एएसि णं भंते ! चंदिमसूरियगहगणनक्खत्ततारारूवाणं कयरे कयरेहिंतो सिग्घगई वा–मंदगई वा ? गोयमा ! चंदेहिंतो सुरा सिग्घगई, सूरेहिंतो गहा सिग्घगई, गहेहिंतो नक्खत्ता सिग्घगई, णक्खत्तेहिंतो तारासिग्घगई । सव्वप्पगई चंदा सव्व सिग्घगईओ तारारूवे । एएसि णं भंते ! चंदिम जाव तारारूवाणं कयरे कयरेहिंतो अप्पड्ढिया वा–महड्ढिया वा ? गोयमा ! तारारूवेहिंतो नक्खत्ता महिड्ढिया–नक्खत्तेहिंतो गहा

दिशा में उठाते हैं और एक हजार घोडेरूप धारी देव उसे उत्तरदिशा में उठाते हैं 'एवं तारगाणंपि णवरं दो देवसाहस्सीओ परिवहंति' इसी तरह तारारूपों के विमानों को भी पूर्वदिशा के क्रम से देव उठाते हैं ऐसा जानना चाहिये परन्तु इनके विमान को केवल दो हजार देव ही उठाते हैं इनमें ५०० सिंहरूप धारी देव इसे पूर्वदिशा में उठाते हैं ५०० गजरूप धारी देव उसे दक्षिणदिशा में उठाते हैं ५०० वृषभ रूपधारी देव उसे पश्चिमदिशा में उठाते हैं और ५०० हयरूप धारी देव उसे उत्तरदिशा में उठाते हैं 'एवं चउद्दिसिं पि' इस प्रकार का यह कथन ज्योतिषी देवों के विमानों द्वारा चारों दिशाओं में उठाये जाने के सम्बन्ध में किया है ॥११४॥

તેને પશ્ચિમ દિશા તરફથી ઉઠાવે છે. અને એક હજાર દેવો ઘોડાના રૂપો ધારણ કરીને તેને ઉત્તર દિશા તરફથી ઉઠાવે છે. 'एवं तारागणंपि णवरं दो देवसाहस्सीओ परिवहंति' એજ પ્રમાણે તારાઓના વિમાનોને પણ પૂર્વ દિશાના ક્રમથી દેવો ઉઠાવે છે- તેમ સમજવું. પરંતુ તેમના વિમાનોને કેવળ બે હજાર દેવોજ ઉઠાવે છે. ૫૦૦/ પાંચસો દેવો સિંહના રૂપો ધારણ કરીને તેને પૂર્વ દિશાતરફથી ઉઠાવે છે. ૫૦૦/ પાંચસો દેવો હાથીના રૂપોને ધારણ કરીને તેને દક્ષિણ દિશાતરફથી ઉઠાવે છે. ૫૦૦/ પાંચસો દેવો બળદના રૂપો ધારણ કરીને પશ્ચિમ દિશાતરફથી ઉઠાવે છે. અને ૫૦૦/ પાંચસો દેવો ઘોડાના રૂપો ધારણ કરીને તેને ઉત્તર દિશાતરફથી ઉઠાવે છે. 'एवं चउद्दिसि' એજ પ્રમાણે આ કથન જ્યોતિષ્ક દેવોના વિમાનો દેવો દ્વારા ચારે દિશાઓમાં ઉઠાવવાના સંબંધમાં પણ કરી લેવું. ॥ સૂ. ૧૧૪ ॥

महिड्ढिया गहेहिंतो सूरा महिड्ढिया, सूरेहिंतो चंदा महिड्ढिया ऽसव्वप्पड्ढिया तारारूवा सव्वमहिड्ढिया चंदा ॥ सू० ११५॥

छाया—एतेषां खलु भदन्त ! चन्द्रसूर्यग्रहगणनक्षत्रताराररूपाणां कतरे कतरेभ्यः शीघ्रगतयो मन्दगतयो वा ! गौतम ! चन्द्रेभ्यः सूर्याः शीघ्रगयः सूर्येभ्यो ग्रहाः शीघ्रगतयः ग्रहेभ्यो नक्षत्राणि शीघ्रगतीनि, नक्षत्रेभ्यस्ताराः शीघ्रगतयः, सर्वाल्पगतयश्चन्द्राः सर्वशीघ्रगतयस्तारारूपाः । एतेषां खलु भदन्त ! चन्द्र यावत्तारारूपाणां कतरे कतरेभ्योऽल्पर्द्धिका वा महर्द्धिका वा ? गौतम ! तारारूपेभ्यो-नक्षत्राणि महर्द्धिकानि, नक्षत्रेभ्यो ग्रहा महर्द्धिका ग्रहेभ्यः सूर्या मर्द्धिकाः सूर्येभ्यश्चन्द्रा महर्द्धिकाः, सर्वाल्पार्द्धयस्तारारूपाः सर्वमहर्द्धिकाश्चन्द्राः सू०॥११५॥

टीका—'एएसि णं भंते ! चंदिम—सूरियगहगणनक्खत्ततारारूवाणं कयरे कयरेहिंतो सिग्घगईवा मंदगई वा' हे भदन्त ? एतेषां वक्ष्यमाणचन्द्रसूर्यग्रहगणनक्षत्रतारारूपाणां मध्ये कतरेभ्यः केभ्योऽपेक्षया के शीघ्रगतयो वा मन्दगतयो वा भवन्तीति प्रश्नः ? भगवानाह—गोयमा ! चंदेहिंतो सूरा सिग्घगई, सूरेहिंतो गहा सिग्घगई, गहेहिंतो नक्खत्ता सिग्घगई, नक्खत्तेहिंतो तारा सिग्घगई' हे गौतम ! चन्द्रेभ्यः सूर्याः, सूर्येभ्यो ग्रहाः ग्रहेभ्यो नक्षत्राणि, नक्षत्रेभ्यस्ताराः शीघ्रगतयः । एतच्चन्द्रप्रज्ञप्तौ यथायथं स्पष्टीकृतम् । 'सव्वप्पगईचंदा सव्वसिग्घगईओ

'एएसि णं भंते ! चंदिमसूरिय गहनक्खत्ततारारूवाणं' इत्यादि ।

टीकार्थ—हे भदन्त ! इन चन्द्र सूर्य ग्रह नक्षत्र और तारारूप ज्योतिष्कदेवों में 'कयरे कयरेहिंतो सिग्घगती वा मंदगती वा' कौन किसकी अपेक्षा शीघ्र गति वाला है और कौन किसकी अपेक्षा मंद गति वाला है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा ! चंदेहिंतो सूरा सिग्घगती, सूरेहिंतो गहा सिग्घगती, गहेहिंतो णक्खत्ता सिग्घगती, णक्खत्तेहिंतो तारा सिग्घगती, सव्वप्पगती चंदा सव्व सिग्घगतीओ

'एएसिंणं भंते ! चंदिमसूरियगहणक्खत्त तारारूवाणं' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—હે ભગવન્ આ ચંદ્ર, સૂર્ય, ગ્રહ, નક્ષત્ર, અને તારા રૂપ જ્યોતિષ્ક દેવોમાં 'कयरे कयरे हिंतो सिग्धगती वा मंदगती वा' કોણ કોના કરતા શીઘ્ર ગતિવાળા છે. અને કોણ કોના કરતા મંદ ગતિવાળા છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'गोयमा ! चंदेहिंतो सूरा सिग्ध गती सूरेहिंतो गहा सिग्धगती गहेहिंतो णक्खत्ता सिग्धगती· णक्खत्तेहिंतो तारा सिग्ध गती, सव्वप्पगती चंदा सव्वसिग्धगतीओ तारारूवे' હે ગૌતમ ! ચંદ્રમા કરતાં સૂર્ય

तारारूवे' सर्वाल्पगतयश्चन्द्राः सर्वेभ्यः-शीघ्रगतयस्ताराः अन्ये तु अपेक्षा शीघ्रगतयो मन्दगतयोऽपि ज्ञेयाः। 'एएसि णं भंते! चंदिम जाव तारारूवाणं कयरे कयरेहिंतो अप्पड्ढिया वा महड्ढिया वा' एतेषां खलु भदन्त! चन्द्रसूर्यादीनां कतरे के के कस्यापेक्षयाऽल्पर्द्धिका-महर्द्धिकावेति प्रश्नः? भगवानाह-'गोयमा! तारारूपेहिंतो नक्खत्ता महड्ढिया नक्खत्तेहिंतो गहा महिड्ढिया-गहेहिंतो सूरा महड्ढिया सूरेहिंतो चंदा महड्ढिया' ताराल्पेभ्यो नक्षत्राणि नक्षत्रेभ्यो ग्रहाः, ग्रहेभ्यः सूर्याः सूर्येभ्यश्चन्द्रा महर्द्धिका ज्ञेयाः। 'सव्वप्पड्ढिया तारारूवा सव्वमहड्ढिया चंदा' सर्वाल्पर्द्धयस्ताराः सर्वमहर्द्धिकाश्चन्द्राः, इति सारः ॥सू०११५॥

तारारूवे' हे गौतम! चन्द्रमा की अपेक्षा सूर्य शीघ्र गति वाला है सूर्य की अपेक्षा ग्रह शीघ्रगति वाला है ग्रहों की अपेक्षा नक्षत्र शीघ्र गति वाला है नक्षत्रों की अपेक्षा तारारूप शीघ्र गति वाले हैं सब से अल्पगति वाला चन्द्र है और सबसे शीघ्र गति वाला तारारूप है। 'एएसि णं भंते! चंदिम जाव तारारूवाणं कयरे कयरेहिंतो अप्पड्ढिया वा महिड्ढिया वा' हे भदन्त! इन चन्द्र यावत् तारारूप ज्योतिषी देवों के बीच में कौन किनकी अपेक्षा अल्प ऋद्धि वाला है? और कौन किनकी अपेक्षा महाऋद्धि वाला है? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा! ताराल्वेहिंतो नक्खत्ता महड्ढिया' हे गौतम! तारारूप ज्योतिषीयों की अपेक्षा नक्षत्र महाऋद्धि वाले हैं 'नक्खत्ते हिंतो गहा महड्ढिया' नक्षत्रों की अपेक्षा ग्रह महाऋद्धि वाले हैं 'गहेहिंतो सूरा महड्ढिया' ग्रहों की अपेक्षा सूर्य महाऋद्धि वाले हैं, 'सूरेहिंतो चंदा महड्ढिया' सूर्य की अपेक्षा चन्द्र महाऋद्धि वाले हैं 'सव्वप्पड्ढिया तारा-

---

શીઘ્રગતિ વાળા છે. સૂર્ય કરતાં ગ્રહો શીઘ્ર ગતિવાળા છે. ગ્રહો કરતાં નક્ષત્રો શીઘ્ર ગતિવાળા છે. નક્ષત્રો કરતાં તારાઓ શીઘ્ર ગતિવાળા છે. સૌથી અલ્પ ગતિવાળા ચંદ્ર દેવ છે. અને સૌથી શીઘ્ર ગતિવાળા તારા રૂપ છે. 'एएसि णं भंते! चंदिम जाव तारारूवाणं कयरे कयरेहिंतो अप्पड्ढिया वा महड्ढिया वा' હે ભગવન્ આ ચંદ્ર યાવત્ તારા રૂપ જ્યોતિષ્ક દેવોમાં કોણ કોના કરતાં અલ્પ ઋદ્ધિ વાળા છે? અને કોણ કોના કરતાં મહાઋદ્ધિ વાળા છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! तारारूवेहिंतो! णक्खत्ता महड्ढिया' હે ગૌતમ! તારા રૂપ જ્યોતિષ્ક દેવો કરતાં નક્ષત્રો ઘણીજ મોટિઋદ્ધિવાળા છે. 'णक्खत्तेहिंतो गहा महड्ढिया' નક્ષત્રો કરતાં ગ્રહો મોટિ ઋદ્ધિવાળા છે. 'गहेहिंतो सूरा महड्ढिया' ગ્રહો કરતાં સૂર્ય મોટિ ઋદ્ધિવાળા છે. 'सूरेहिंतो! चंदा महड्ढिया' સૂર્યના કરતાં ચન્દ્ર મોટી ઋદ્ધિવાળા છે. 'सव्वापड्ढिया तारारूवा

मूलम्—जंबुद्दीवे णं भंते! दीवे तारारूवस्स तारारूवस्स एस णं केवइयं अबाहाए अंतरे पन्नत्ते? गोयमा! दुविहे अंतरे पन्नत्ते, तं जहा—वाघाइमे य निव्वाघाइमे य, तत्थ णं जे से वाघाइमे से जहन्नेणं दोण्णि य छावट्ठे जोयणसए उक्कोसेणं बारस जोयणसहस्साइं दोण्णि य बायाले जोयणसए तारारूवस्स २ य अबाहाए अंतरे पन्नत्ते। तत्थ णं जे से निव्वाघाइमे से जहन्नेणं पंचधणुसयाइं उक्कोसेणं दो गाउयाइं तारारूव जाव अंतरे पन्नत्ते। चंदस्स णं भंते! जोइसिंदस्स जोइसरन्नो कइ अग्गमहिसीओ पन्नत्ताओ? गोयमा! चत्तारि अग्गमहिसीओ पन्नत्ताओ, तं जहा—चंदप्पभा, दोसिणाभा, अच्चिमाली, पभंकरा, एत्थ णं एगमेगाए देवीए चत्तारि देवि साहस्सीओ परिवारे य, पभू णं तओ एगमेगा देवी अण्णाइं चत्तारि २ देविसहस्साइं परिवारं विउवित्तए, एवामेव सपुव्वावरेणं सोलस देवि साहस्सीओ पन्नत्ताओ, से तं तुडिए। पभू णं भंते! चंदे जोइसिंदे जोइसराया चंदवडिंसए विमाणे सभाए सुहम्माए चंदंसि सीहासणंसि तुडिएण सद्धिं दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरित्तए, णो इणट्ठे समट्ठे, से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ नो पभू चंदे जोइसराया चंदवडेंसए विमाणे सभाए सुहम्माए चंदंसि सीहासहंसि तुडिएणं सद्धिं दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरित्तए? गोयमा! चंदस्स जोइसिंदस्स जोइसरण्णो चंदवडिंसए सभाए सुहम्माए माणवगंसि चेइय खंभंसि वइरामएसु गोलवट्टसमुग्गएसु बहुयाओ जिणस-

---

रूवा सव्व महड्ढिया चंदा' इस तरह सब से अल्पऋद्धि वाले तारारूप है और सब से महाऋद्धि वाले चन्द्र हैं ॥सू. ११०॥

सव्वमहिड्ढिया चंदा' આ પ્રમાણે સૌથી થોડી ઋદ્ધિવાળા તારા રૂપ છે. અને સૌથી મહાઋદ્ધિવાળા ચંદ્ર દેવ છે. ॥ સૂ. ११० ॥

कहाओ सण्णिक्खित्ताओ चिट्ठंति, जाओ णं चंदस्स जोइसिंदस्स जोइसरन्नो अन्नेसिं च बहूणं जोइसियाणं देवाण य देवीण य अच्चणिज्जाओ जाव पज्जुवासणिज्जाओ तासिं पणिहाए नो पभू चंदे जोइसराया चंदवडिंसए जाव चंदंसि सीहासणंसि जाव भुंजमाणे विहरित्तए, से एएणट्ठेणं गोयमा! नो पभू चंदे जोइसराया चंदवडेंसए विमाणे सभाए सुहम्माए चंदंसि सीहासणंसि तुडिएण सद्धिं दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरित्तए, अदुत्तरं च णं गोयमा! पभू चंदे जोइसराया चंदवडिंसए विमाणे सभाए सुहम्माए चंदंसि सीहासणंसि चउहिं सामाणिय साहस्सीहिं जाव सोलसहिं आयरक्खदेवाणं साहस्सीहिं अन्नेहिं बहूहिं जोइसिएहिं देवेहिं देवीहि य सद्धिं संपरिवुडे महया हयणट्टगीयवाइयतंतीतलतालतुडियघणमुइंगपडुप्पवाइयरवेणं दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरित्तए, केवलं परियार तुडिएण सद्धिं भोगभोगाइं बुद्धिए नो चेवणं मेहुणवत्तियं। सूरस्स णं भंते! जोइसिंदस्स जोइसरन्नो कइ अग्गमहिसीओ पन्नत्ताओ? गोयमा! चत्तारि अग्गमहिसीओ पन्नत्ताओ, तं जहा—सूरप्पभा—आयवाभा—अच्चिमाली—पभंकरा। एवं अवसेसं जहा चंदस्स णवरिं सूरवडिंसए विमाणे सूरंसि सीहासणंसि, तहेव—सव्वेसिंपि गहाईणं चत्तारि अग्गमहिसीओ तं जहा—विजया वेजयंती जयंती अपराइया तेसिंपि तहेव।११६।

छाया—जंबुद्वीपे खलु भदन्त! द्वीपे तारारूपस्य २ एतत् खलु कियद् अबाधया अन्तरं प्रज्ञप्तम् गौतम! द्विविधमन्तरं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा—व्याघातिमं—निर्व्याघातिमं च, तत्र खलु यत् तत् व्याघातिमं तज्जघन्येन द्वे च षट् षष्टे योजनशते, उत्कर्षेण द्वादशयोजनसहस्राणि द्वे च द्विचत्वारिंशे योजनशते तारारूपस्य-२ अबाधयाऽन्तरं प्रज्ञप्तम्। तत्र खलु यत् तन्निर्व्याघातिमं तज्जघन्येन पञ्चधनुः शतानि उत्कर्षेण द्वे गव्यूते तारारूपस्य यावदन्तरं प्रज्ञप्तम्। चन्द्रस्य खलु भदन्त! चतस्रोऽग्रमहिष्यः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा चन्द्रप्रभा—ज्योत्स्नाभा—अर्चिमाली—प्रभङ्करा,

अत्र खल्वेकैकस्या देव्याः चत्वारि-२ देवसहस्राणि परिवारश्च, प्रभुः खलु ततः एकैका देवी अन्यानि चत्वारि २ देवी सहस्राणि परिवारं विकुर्वितुम्। एवमेव सपूर्वापरेण षोडश देवी सहस्राणि प्रज्ञप्तानि। तदेतावत् त्रुटिकम् प्रभुः खलु चन्द्रो ज्योतिष्केन्द्रो ज्योतिष्कराजश्चन्द्रावतंसके विमाने सभायां सुधर्मायां चन्द्रे सिंहासने त्रुटिकेन सार्धं दिव्यान्भोगभोगान् भुञ्जानो विहर्तुम्? नाऽयमर्थः समर्थः। तत्केनार्थेन भदन्त! एवमुच्यते-नो प्रभुश्चन्द्रो ज्योतिष्कराजश्चन्द्रावतंसके विमाने सभायां सुधर्मायां चन्द्रे सिंहासने त्रुटिकेन सार्धं दिव्यान् भोगभोगान् भुञ्जानो विहर्तुम् गौतम! चन्द्रस्य ज्योतिषेन्द्रस्य ज्योतिषराजस्य चन्द्रावतंसके विमाने सभायां सुधर्मायां माणवके चैत्यस्तम्भे वज्रमयेषु गोलवृत्तसमद्गकेषु बहूनि जिन सक्थीनि सन्निक्षिप्तानि तिष्ठन्ति यानि खलु चन्द्रस्य ज्योतिषेन्द्रस्य ज्योतिषराजस्याऽन्येषां च बहूनां ज्योतिष्काणां देवानां च देवीनां चाऽर्चनीयानि यावत्पर्युपासनीयानि, तेषां प्रणिधया नो प्रभुश्चन्द्रो ज्योतिषराजश्चन्द्रावतंसके यावत् चन्द्रे सिंहासने यावद् भुंजानो विहर्तुम्, तत्तेनार्थेन गौतम! नो प्रभुश्चन्द्रो ज्योतिषराजश्चन्द्रावतंसके विमाने सभायां सुधर्मायां चन्द्रे सिंहासने त्रुटिकेन सार्धं दिव्यान्भोगभोगान् भुंजमानो विहर्तुम्, अथोत्तरं च खलु गौतम! प्रभुश्चन्द्रो-ज्योतिषेन्द्रो ज्योतिषराजचन्द्रावतंसके विमाने सभायां सुधर्मायां चन्द्रे सिंहासने चतुर्भिः सामानिकसहस्रैर्यावत्षोडशात्मरक्षकदेवसहस्रैरन्यैर्बहुभि ज्योतिष्कदेवैर्देवीभिश्च सार्धं संपरिवृतो महताहतनृत्यगीतवादित्रतन्त्रीतलतालत्रुटितघनमृदङ्गपटुप्रवादित रवेण दिव्यान् भोगभोगान् भुंजानो विहर्तुम्, केवलं परिवारत्रुटिकेन सार्धं भोगभोगान् बुद्ध्या-नैव खलु मैथुनप्रत्ययम्। सूर्यस्य खलु भदन्त! ज्योतिषेन्द्रस्य ज्योतिषराजस्य कति अग्रमहिष्यः प्रज्ञप्ताः गौतम! चतस्रोऽग्रमहिष्यः प्रज्ञप्ताः तद्यथा-सूर्यप्रभा १ आतपाभा २ अर्चिमाली ३ प्रभङ्करा ४। एवम्-अवशेषं यथा चन्द्रस्य नवरं सूर्यावतंसके सूर्य सिंहासने तथैव सर्वेषामपि ग्रहादीनां चतस्रोऽग्रमहिष्यः० तद्यथा-विजया-वैजयन्ती-जयन्ती-अपराजिता, तेषामपि तथैव ॥सू० ॥११५॥

'जंबुद्दीवे णं भंते! दीवे तारारूवस्स २ एसणं केवइयं अबाहाए अंतरे पण्णत्ते' इत्यादि।

टीकार्थ-अब गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा हैं-हे भदन्त! जम्बूद्वीप

'जंबुद्दीवेणं भंते! दीवे तारारूवस्स तारारूवस्स एस णं केवइयं अबाहाए अंतरे पण्णत्ते' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ-હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે-હે ભગવન્ જંબૂ-

टीका–सम्प्रति हि जम्बुद्वीपे ताराणां पारस्परिक मन्तरं प्रतिपादयितुमाह- 'जंबुद्दीवे णं भंते ! दीवे तारारूवस्स–२ एस णं केवइयं अबाधाए अंतरे पन्नत्ते' ? हे भदन्त ! जंबूद्वीपे खलु द्वीपे तारारूपस्य–२ एतत् परस्परमन्तरं कियद् अवाधया प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह–'गोयमा ! दुविहे अंतरे पन्नत्ते–तं जहा–वाघाइमे य –निव्वाघाइमे य, तत्थ णं जे से वाघाइमे–से जहन्नेणं दोण्णि य छावट्ठे जोयणसए उक्कोसे णं बारसजोयणसहस्साइं दोण्णि य बायाले जोयणसए तारारूवस्स २ य अवाहाए अंतरे पन्नत्ते' हे गौतम ! द्विविधमन्तरं–व्यवधानम् तद्यथा व्याघातिमं च निर्व्याघातिमं च, व्याहननं–पर्वतादेः स्खलनं व्याघातस्तेन निवृत्तं व्याघातिमम् । निर्व्याघातिमं–व्याघातान्निर्गतं स्वाभाविकमित्यर्थः, तत्र द्वयोरन्तयोर्मध्ये निर्व्याघातिमं यद्भवति तज्जघन्येन पञ्चधनुश्शतानि उत्कर्षतो द्वे गव्यूते, इति–वक्ष्यते, तत्र यद् व्याघातिमम् तत् जघन्येन द्वे योजनशते षट्षष्टेषट्षष्ट्यधिके, उत्कृष्टेन द्वादशयोजनसहस्राणि द्विचत्वारिंशदधिके द्वे योजनशते

स्थित एक तारा का दूसरे तारारूप के साथ कितना अन्तर कहा गया है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा ! दुविहे अंतरे पण्णत्ते' हे गौतम अन्तर दो प्रकार का कहा गया है 'तं जहा' जो इस प्रकार से है–'वाघाइमे य निव्वाघाइमे य' एक व्याघात को लेकर और दूसरा निर्व्याघात को लेकर 'तत्थ णं जे से वाघाइमे से जहण्णेणं दोण्णि य छावट्ठे जोयणसए, उक्कोसेणं बारसजोयणसहस्साइं दोण्णि य बायाले जोयणसए तारारूवस्स २ अबाहाए अंतरे पण्णत्ते' व्याघात को लेकर जो तारारूपों का आपस में अन्तर कहा गया है वह जघन्य की अपेक्षा २६६ योजन का कहा गया है और उत्कृष्ट की अपेक्षा १२२४२ योजन का कहा गया है जघन्य अंतर निषधकूट आदि की अपेक्षा से

દ્વીપમાં આવેલ એક તારાના બીજા તારા રૂપની સાથે કેટલુ અંતર કહેવામાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा ! दुविहे अंतरे पण्णत्ते' હે ગૌતમ ! અંતર બે પ્રકારનું કહેવામાં આવેલ છે. 'तं जहा' જે આ પ્રમાણે છે. 'वाघाइमे य निव्वाघाइमेय' એક વ્યાઘાતને લઈને અને બીજું નિર્વ્યાઘાતને લઈને 'तत्थ णं जे से वाघाइमे से जहण्णेणं दोण्णि य छावट्ठे जोयणसए उक्कोसेणं बारस जोयणसहस्साइं दोण्णिय बायाले जोयणसए तारारूवस्स अबाहाए अंतरे पण्णत्ते' વ્યાઘાતને લઈને તારા રૂપોનું પરસ્પરમાં જે અંતર કહેવામાં આવેલ છે. તે જઘન્યથી ૨૬૬ બસો છાસઠ યોજનનું કહેવામાં આવેલ છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી ૧૨૨૪૨ બાર હજાર બસો બેંતાલીસ યોજનનું કહેવામાં આવેલ છે. જઘન્ય અંતર નિષધ કૂટ વિગેરેની અપેક્ષાથી કહેલ છે.

तारारूपस्य२ चाऽबाधया परस्परमन्तरम्। यद् व्याघातिममन्तरं जघन्येन कथितं तन्निषधकूटादिकमपेक्ष्य ज्ञातव्यम्, उत्कर्षतो द्वादशयोजनसहस्राणि द्वे योजनशते द्वाचत्वारिंशदधिके एतन्मेरोरपेक्ष्य कथितम् 'तत्थ णं जे से निव्वाघाइमे से जहण्णेणं पंचधणुसयाइं-उक्कोसेणं दो गाउयाइं' तत्र यन्निर्व्याघातिमं तत्-जघन्येन पञ्चधनुःशतानि उत्कर्षतो द्वे गव्यूते, 'तारारूवस्स जाव अंतरे पन्नत्ते'

कहा गया है क्योंकि निषध पर्वत और नीलवन्तपर्वत ४०० योजन के ऊंचे हैं तथा इनके ऊपर जो कूट हैं वे ५०० योजन के ऊंचे हैं। ये मूल में ५०० योजन के लम्बे चौडे हैं मध्य में ३७५ योजन और ऊपर में २५० योजन के लम्बे चौडे हैं कूट की दोनों ओर आठ २ योजन को छोड कर तारामंडल चलता है इससे २५० में १६ जोड देने से २६६ योजन का अन्तर जघन्य से निकल आता है और उत्कृष्ट अन्तर इस प्रकार से निकलता है कि सुमेरुपर्वत की चौडाई १० हजार योजन की है दोनों ओर के ११२१ योजन प्रदेश को छोडकर तारामंडल चलता है इस तरह १० हजार योजन में २२४२ मिलाने से यह उत्कृष्ट अन्तर आ जाता है 'तत्थणं जे से णिव्वाघाइमे से जहण्णेणं पंचधणुसयाइं उक्कोसेणं दो गाउयाइं तारारूव जाव अंतरे पण्णत्ते' तथा-निर्व्याघात को आश्रित करके जो अन्तर है वह जघन्य की अपेक्षा ५०० सौ धनुष का है और उत्कृष्ट की अपेक्षा दो कोश का

કેમકે-નિષધ પર્વત અને નીલવંત પર્વત ૪૦૦/ ચાર સો યોજન ઉંચા છે. તથા તેની ઉપર જે કૂટ છે. તે ૫૦૦ પાંચસો યોજનનું ઉંચું છે. તે મૂળમાં ૫૦૦ પાંચ સો યોજનનું લાંબુ પહોળું છે. મધ્યમાં ૩૭૫ પોણા ચાર સો યોજન ઉપરની તરફ ૨૫૦ અઢીસો યોજનની લંબાઇ પહોળાઇ છે. કૂટની બન્ને તરફ આઠ આઠ યોજનને છોડીને તારા મંડલ ચાલે છે. તેનાથી ૨૫૦ અઢીસો યોજનમાં ૧૬ સોળ મેળવી દેવાથી ૨૬૬ બસો છાસઠ યોજનનું અંતર જઘન્યથી નીકળી આવે છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી અંતર આ પ્રમાણે નીકળે છે. કે-સુમેરૂ પર્વતની પહોળાઈ ૧૦ દસ હજાર યોજનની છે. બન્ને બાજુના ૧૧૨૧ અગીયારસો એકવીસ યોજન પ્રદેશને છોડીને તારા મંડળ ચાલે છે. એ રીતે દસ-હજાર યોજનમાં ૨૨૪૨ બાવીસસો બેંતાળીસ મેળવવાથી આ ઉત્કૃષ્ટ અંતર આવી જાય છે. 'तत्थ णं जे से णिव्वाघाइमे से जहण्णे णं पंचधणुयसयाइं उक्कोसेणं दो गाउयाइं तारारूव जाव अंतरे पण्णत्ते' તથા નિર્વ્યાઘાતનો આશ્રય કરીને જે અંતર થાય છે, તે જઘન્યની અપેક્ષાએ ૫૦૦ પાંચસો ધનુષનું છે. અને ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાથી બે ગાઉનું છે. એ જ

तारारूपस्य ताराारूपस्य चान्तरं प्रज्ञप्तमिति। 'चंदस्स णं भंते ! जोइसिंदस्स जोइसरन्नो कइ अग्गमहिसीओ पन्नत्ताओ ? गोयमा ! चत्तारि अग्गमहिसीओ पन्नत्ताओ तं जहा–चंदप्पभा–दोसिणाभा–अच्चिमालीपभंकरा तत्थ णं एगमेगाए देवीए चत्तारि–२ देविसाहस्सीओ परिवारे य' चन्द्रस्य ज्योतिषेन्द्रस्य ज्योतिषराजस्य कति अग्रमहिष्यः ? भगवानाह–हे गौतम ! चन्द्रप्रभा–ज्योत्स्नाभाऽर्चिमाली–प्रभङ्कराख्याश्चतस्रोऽग्रमहिष्यः प्रज्ञप्ताः, तत्रैकैकदेव्याः चत्वारि २ देवीसहस्राणि परीवारो विकुर्वितुं शक्यते। 'पभूणं तओ एगमेगा देवी अण्णाइं

है इसी तरह का अन्तर कथन यावत् एक तारारूप से दूसरे तारारूप तक में जानना चाहिये 'चंदस्स णं भंते ! जोतिसिंदस्स जोतिसरन्नो कति अग्गमहिसीओ पण्णत्ताओ' हे भदन्त ! ज्योतिषेन्द्र ज्योतिषराज चन्द्र की कितनी अग्रमहिषियां कही गई हैं 'गोयमा ! चत्तारि अग्गमहिसीओ पण्णत्ताओ' हे गौतम ! चन्द्र की चार अग्रमहिषियां कही गई हैं 'तं जहा' उन के नाम इस प्रकार से हैं–'चंदप्पभा, दोसिणाभा, अच्चिमाली, पभंकरा' चन्द्रप्रभा, ज्योत्स्नाभा, अर्चिमाली और प्रभंकरा। 'तत्थणं एगमेगाए देवीए चत्तारि चत्तारि देवि साहस्सीओ परिवारे य' इनमें एक एक देवी का परिवार चार चार हजार देवियों का है इस से यह जाना जाता है कि एक ही पटरानी प्रयोजन के होने पर चार हजार देवियों की विकुर्वणा कर सकती है 'पभू णं तओ

પ્રમાણેનું અંતરનું કથન યાવત્ એક તારા રૂપથી બીજા તારા રૂપ સુધીમાં સમજી લેવું 'चंदस्स णं भंते ! जोतिसिंदस्स जोतिसरन्नो कति अग्गमहिसीओ पण्णत्ताओ' હે ભગવન્ જ્યોતિષેન્દ્ર જ્યોતિષ રાજ ચંદ્રની અગ્રમહિષિયો કેટલી કહેવામાં આવેલ છે? 'गोयमा ! चत्तारि अग्गमहिसीओ पन्नत्ताओ હે ગૌતમ ! જ્યોતિષેન્દ્ર જ્યોતિષ રાજ ચંદ્રની અગ્રમહિષિયો કેટલી કહેવામાં આવેલ છે? 'गोयमा ! चत्तारि अग्गमहिसीओ पन्नत्ताओ હે ગૌતમ ! જ્યોતિષેન્દ્ર જ્યોતિષિરાજ ચંદ્રની અગ્રમહિષિયો ચાર કહેવામાં આવેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે. 'चंदप्पभा, जोसिणाभा अच्चिमाली, पभंकरा' ચંદ્રપ્રભા, જ્યોત્સ્નાભા, અર્ચિમાલી, અને પ્રભંકરા. 'तत्थ णं एगमेगाए देवीए चत्तारि चत्तारि देवि साहस्सीओ परिवारेय' તેમાં એક એક દેવિનો પરિવાર ચાર ચાર હજાર દેવિયોનો છે. આનાથી એ જાણવામાં આવે છે કે–એકજ પટ્ટરાણી જરૂર પડેતો ચાર હજાર દેવિયો રૂપ પરિવારની વિકુર્વણા કરી શકવામાં સમર્થ છે. 'पभूणं तओ एगमेगा देवी अण्णाइं चत्तारि २ देविसहस्साइं परिवारं विउवित्तए' કેમકે એક એક દેવી બીજી ચાર હજાર દેવીયો રૂપ પરિવાર રૂપ વિકુર્વણા કરવાને શક્તિશાળી છે. તેથી 'एवा मेव

चत्तारि २ देवी सहस्साइं परिवारं विउव्वित्तए' प्रभुः खलु तन्मध्यात् एकापि देवी अन्यानि आत्मतुल्यरूपाणि चत्वारि देवीनां सहस्राणि परिवारं विकुर्वितुम् । 'एवामेव सपुव्वावरेणं सोलस देवि साहस्सीओ पन्नत्ताओ' एवमेव-पूर्वापर-संकलनेन षोडश देवी सहस्राणि चन्द्रस्य भवन्ति । 'से त्तं तुडिए' तदेतत्-तुटि-कम्-अन्तःपुरमिति यावत् इति । 'पभू णं भंते ! चंदे जोइसिंदे जोइसराया चंदवडिंसए विमाणे-सभाए सुहम्माए चंदंसि सीहासणंसि तुडिएण सद्धिं दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरित्तए ? नो इणट्ठे समट्ठे, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ-नो पभू चंदे देवे जोइसराया चंदवडेंसए सभाए सुहम्माए चंदंसि सीहासणंसि तुडिएण सद्धिं दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरित्तए ?' प्रभुः खलु भदन्त ! चन्द्रो ज्योतिषेन्द्रो ज्योतिषराजश्चन्द्रावतंसके विमाने सभायां सुधर्मायां चन्द्रे सिंहासने त्रुटिकेन सार्धं दिव्यान् भोगभोगान् भुञ्जानो विहर्तुम् ?

एगमेगा देवी अण्णाइं चत्तारि २ देवि सहस्साइं परिवारं विउव्वित्तए' क्योंकि एक एक देवी अन्य चार हजार देवियों रूप परिवार की विकुर्वणा कर सकने में समर्थ है अतः 'एवामेव सपुव्वावरेणं सोलस देव साहस्सीओ पण्णत्ताओ' इस तरह सब चार अग्रमहिषियों का देवि परिवार ४-४ हजार के हिसाब से मिला कर १६ हजार का हो जाता है 'से तं तुडिए' इस प्रकार से यह चन्द्र देव के अन्तःपुर का कथन है 'तुटिक' शब्द का अर्थ है अन्तःपुर । 'पभूणं भंते ! चंदे जोतिसिंदे जोतिसराया चंदवडिंसए विमाणे सभाए सुहम्माए चंदंसि सीहासणंसि तुडिएण सद्धिं दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरित्तए' हे भदन्त ! ज्योतिषेन्द्र ज्योतिषराज चन्द्रावतंसक विमान में, सुधर्मा सभा में चन्द्रसिंहासन के ऊपर अपने अन्तःपुर के दिव्य भोगोपभोगों के भोगने के लिये क्या समर्थ है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं 'णो

सपुव्वावरेणं सोलस देव साहस्सीओ पण्णत्ताओ' આ રીતે બધી મળીને એટલે કે ચાર અગ્રમહિષિયોનો કુલ દેવિયોનો પરિવાર ૪-૪ ચાર ચાર હજારના હિસાબ પ્રમાણે ૧૬ સોળ હજાર થાય છે. 'सेत्तं तुडिए' આ પ્રમાણે આ ચંદ્ર દેવના અંતઃપુર (રણવાસ) નું કથન કરવામાં આવેલ છે. 'तुटिक' એ શબ્દનો અર્થ અંતઃપુર એ પ્રમાણે છે. 'पभूणं भंते ! जोतिसिंदे जोतिसराया चंदवडिंसए विमाणे सभाए सुहम्माए चंदंसि सीहासणंसि तुडिएण सद्धिं दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरित्तए' હે ભગવન્ ! જ્યોતિષેન્દ્ર જ્યોતિષરાજ ચંદ્રાવતંસક વિમાનમાં, સુધર્મા સભામાં ચંદ્ર સિંહાસનની ઉપર પોતાના અંતઃ

भगवानाह–नायमर्थः समर्थः। तत्केनार्थेन भदन्त! गौतमस्य प्रश्नः? एवमुच्यते भगवानाह–'गोयमा! चंदस्स जोइसिंदस्स जोइसरन्नो चंदवडेंसए विमाणे सभाए सुहम्माए–माणवगंसि चेइयखंभंसि वइरामएसु गोलवट्टसमुग्गएसु बहुयाओ जिणसकहाओ संणिक्खित्ताओ चिट्ठंति, जाओ णं चंदस्स जोइसिंदस्स जोइसरन्नो अन्नेसिं य बहूणं जोइसियाणं देवाण य देवीण य अच्चणिज्जाओ जाव पज्जुवासणिज्जाओ, तासिं पणिहाए नो पभू चंदे जोइसराया चंदवडिंसए जाव चंदंसि सीहासणं जाव भुंजमाणे विहरित्तए' हे गौतम! चन्द्रस्य ज्योतिषेन्द्रस्य ज्योतिषराज्ञः चन्द्रावतंसके विमाने सभायां सुधर्मायां माणवके चैत्यस्तम्भे वज्रमयेषु गोलवृत्तसमुद्गकेषु बहूनि जिनसक्थीनि सन्निक्षिप्तानि सन्ति तिष्ठन्ति

इणट्ठे समट्ठे' हे गौतम! यह अर्थ समर्थ नहीं है 'से केणट्ठे णं भंते! एवं वुच्चई नो पभू चंदे जोतिसराया चंदवडेंसए विमाणे सभाए सुहम्माए चंदंसि सीहासणंसि तुडिएण सद्धिं दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरित्तए' हे भदन्त! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि ज्योतिषराज चन्द्र चन्द्रावतंसक विमान में सुधर्मा सभा में चन्द्र सिंहासन पर अपने अन्तःपुर के साथ दिव्य भोगोपभोगों को भोगने के लिये समर्थ नहीं हैं? 'गोयमा! चंदस्स जोतिसिंदस्स जोतिसरन्नो चंदवडेंसए विमाणे सभाए सुहम्माए माणवगंसि चेतियखंभंसि वइरामएसु गोलवट्टसमुग्गएसु बहुयाओ जिणसकहाओ सणिक्खित्ताओ चिट्ठंति' हे गौतम! ज्योतिषेन्द्र ज्योतिषराज चन्द्र के चन्द्रावतंसक विमान में सुधर्मासभा में माणवक चैत्यस्तम्भ में वज्रमय

પુરના દિવ્ય એવા ભોગોપભોગોને ભોગવવા માટે શું સમર્થ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'णो इणट्ठे समट्ठे' હે ગૌતમ! આ અર્થ સમર્થ નથી. 'से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ नो पभू चंदे जोतिसराया चंदवडेंसए विमाणे सभाए सुहम्माए चंदंसि सीहासणंसि तुडिएण सद्धिं दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरित्तए' હે ભગવન્ આપ એવું શા કારણથી કહો છો કે–જ્યોતિષરાજ ચંદ્ર ચંદ્રાવતંસક વિમાનમાં સુધર્મા સભામાં ચંદ્ર સિંહાસનની ઉપર પોતાના અંતઃપુરની સાથે દિવ્ય એવા ભોગોપભોગોને ભોગવવા માટે સમર્થ નથી? 'गोयमा! चंदस्स ज्योतिसिंदस्स ज्योतिसरन्नो चंदवडेंसए विमाणे सभाए सुहम्माए माणवगंसि चेतियखंभंसि वइरामएसु गोलवट्टसमुग्गएसु जिणसकहाओ सन्निखित्ताओ चिट्ठंति' હે ગૌતમ! જ્યોતિષેન્દ્ર જ્યોતિષરાજ ચન્દ્રના ચંદ્રાવતંસક વિમાનમાં સુધર્માસભામાં માણવક ચૈત્યસ્તંભમાં વજ્રમય ગોલવર્ત

तानि जिनसक्थीनि चन्द्रस्य ज्योतिषेन्द्रस्य ज्योतिषराजस्याऽन्येषां च बहूनां ज्योतिषिकाणां देवानां देवीनां च अर्चनीयानि यावत् पर्युपासनीयानि च तत् प्रणिधानात् एतत् कार्ये संलग्नश्चन्द्रो ज्योतिषराजश्चन्द्रावतंसके यावच्चन्द्रे सिंहासने दिव्यान् भोगान् भुञ्जानो नो प्रभुर्भवति विहर्तुं यथा मनः सुखम्। 'से एएणट्ठेणं गोयमा! नो पभू चंदे जोइसराया चंदवडेंसए विमाणे सभाए सुहम्माए चंदंसि सीहासणंसि तुडिएण सद्धिं दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरित्तए'

गोलवर्त समुद्ग को में अनेक जिनेन्द्र देवकी हड्डियां रखी रहती हैं 'जाओ णं चंदस्स जोतिसिंदस्स जोतिसरन्नो अन्नेसिं च बहूणं जोतिसियाणं देवाण य देवीण य अच्चणिज्जाओ जाव पज्जुवासणिज्जाओ' ये सब हड्डियां ज्योतिषेन्द्र ज्योतिषराज चन्द्र को तथा और भी अनेक ज्योतिषदेवों को और देवियों को अर्चनीय हैं-यावत् पर्युपासनीय है 'तासिं पणिहाए नो पभू चंदे जोतिसराया चंदवडिं० जाव चंदंसि सीहासणंसि जाव भुंजमाणे विहरित्तए' अतः उनकी निकटता को लेकर ज्योतिष राज चन्द्र चन्द्रावतंसक विमान में यावत् चन्द्रसिंहासन पर यावत् भोगोपभोगों को भोगने के लिये समर्थ नहीं है 'से एए-णट्ठे णं गोयमा! नो पभू चंदे जोतिसराया चंदवडिंसए विमाणे सभाए सुहम्माए चंदंसि सीहासणंसि तुडिएण सद्धिं दिव्वाइं भोग-भोगाइं भुंजमणे विहरित्तए' इस कारण से हे गौतम! ज्योतिषराज चन्द्र चंद्रावतंसक विमान में एवं सुधर्मा सभा के चन्द्र सिंहासन पर

સમુદ્ગકોમાં અનેક જીનેન્દ્ર દેવોના હાડકાઓ રાખવામાં આવેલ છે. 'जाओ णं चंदस्स जोतिसिंदस्स जोतिसरन्नो अन्नेसिंच बहूणं जोतिसियाणं देवाणय देवीणय अच्चणिज्जाओ जाव पज्जुवासणिज्जाओ' આ સઘળા હાડકા જ્યોતિ-ષેન્દ્ર જ્યોતિષરાજ ચંદ્રને તથા બીજા પણ અનેક જ્યોતિષ્ક દેવોને અને તેમની દેવીયોને અર્ચનીય છે. યાવત્ પર્યુપાસનીય છે. 'तासि पणिहाए नो पभू चंदे जोतिसराया चंदवडिंसए जाव चंदंसि सीहासणंसि जाव भुंजमाणे विहरित्तए' તેથીજ તેમની સમીપતાને લઈને જ્યોતિષરાજ જ્યોતિષેન્દ્ર ચંદ્રાવતંસક વિમાનમાં યાવત્ ચંદ્ર સિંહાસનની ઉપર યાવત્ ભોગોપભોગોને ભોગવવાને સમર્થ થતા નથી. 'से एएण ट्ठेणं गोयमा! नो पभू चंदे जोइसराया चंदवडिंसए विमाणे सभाए सुहम्माए चंदंसि सीहासणंसि तुडिएण सद्धिं दिव्वाइं भोग-भोगाइं भुंजमाणे विहरित्तए' આ કારણથી હે ગૌતમ! જ્યોતિષરાજ ચંન્દ્ર ચંદ્રાવતંસક વિમાનમાં અને સુધર્મા સભાના ચંદ્ર સિંહાસન પર બેસીને વાજાઓના મધુર શબ્દોના નાદ ના શ્રવણ પૂર્વક દિવ્ય એવા ભોગોપભોગ ભોગ.

तदेतेनार्थेन गौतम! नो प्रभुश्चन्द्रो ज्योतिषराजश्चन्द्रावतंसके विमाने सभायां सुधर्मायां चन्द्राभिधाने सिंहासने च त्रुटिकेन-अन्तःपूरेण सह दिव्य भोगभोगान् भुञ्जानो यथा सुखं विहर्तुम् 'अदुत्तरं च णं गोयमा! पभू चंदे जोइसिंदे जोइसराया चंदवडिंसए विमाणे सभाए सुहम्माए चंदंसि सीहासणंसि चउहिं सामाणिय साहस्सीहिं जाव सोलसहिं आयरक्खदेवाणं साहस्सीहिं-अन्नेहिं बहूहिं जोइसिएहिं देवेहिं देवीहि य सद्धिं संपरिवुडे महयाहयनट्टगीयवाइयतंतीतल-तालतुडियघणमुइंगपडुप्पवाइयरवेणं दिव्वाइं-भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरित्तए-

बैठकर वाजाओं के मधुर निनाद के श्रवण पूर्वक दिव्य ऐसा भोगोपभोग का उपयोग करने में समर्थ नहीं है। 'अदुत्तरं च णं गोयमा! पभू चंदे जोतिसिंदे जोतिसराया चंदवडिंसए विमाणे सभाए सुहम्माए चंदंसि सीहासणंसि चउहिं सामाणियसाहस्सीहिं जाव सोलसहिं आयरक्खदेवाणं साहस्सीहिं अन्नेहिं बहूहिं जोतिसिएहिं देवेहिं य सद्धिं संपरिवुडे' परन्तु हे गौतम! वह ज्योतिषेन्द्र ज्योतिषराज चन्द्र चन्द्रावतंसक विमान में और सुधर्मासभा में चन्द्रसिंहासन पर चार हजार सामानिक देवों से यावत् सोलह हजार आत्मरक्षक देवों से तथा और भी अनेक ज्योतिष्क देवों से एवं देवियों से घिरा हुआ होकर 'महयाहयणट्टगीइवाइयतंतीतलतालतुडियघणमुइंगपडुप्पवाइयर-वेणं दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरित्तए' जोर २ से बजाये गये नृत्य में गीत में वादित्रों के तंत्री के तल के ताल के, त्रुटित के घन के और मृदंग के चतुर बजाने वाले के द्वारा उत्थित शब्दों से दिव्य भोगोपभोगों को भोग सकने के लिये समर्थ है। 'पभू' शब्द का

વવાને સમર્થ નથી 'अदुत्तरंच णं गोयमा! पभू चदे जोतिसिंदे जोतिसराया चंदमडिंसए विमाणे सभाए सुहम्माए चंदंसि सीहासणंसि चउहिं सामाणिय साहस्सीहिं जाव सोलसहिं आयरक्खदेवाणं साहस्सीहिं अन्नेहिं बहूहिं जोसि-सिएहिं देवेहिं देवीहिं य सद्धिं संपरिवुडे' પરંતુ હે ગૌતમ! એ જ્યોતિષેન્દ્ર જ્યોતિષરાજ ચંદ્ર ચંદ્રાવતંસક વિમાનમાં અને સુધર્માસભામાં ચંદ્ર સિંહા-સનની ઉપર ચાર હજાર સામાનિક દેવોથી યાવત્ સોળ હજાર આત્મરક્ષક દેવોથી તથા બીજા પણ અનેક જ્યોતિષ્ક દેવોથી અને દેવિયોથી ઘેરાયેલ થઈને 'महयाहयणट्टगीइवाइयतंतीतलतालतुडियघणमुइंगपडुप्पवाइयरवेणं दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरित्तए' જોર જોરથી વગાડવામાં આવેલ નૃત્યમાં ગીતમાં વાજીંત્રોના તંત્રીના તલના તાલમાં ત્રુટિતને ઘનનો અને મૃદંગને ચતુર વગાડવા વાળાઓ દ્વારા ઉત્થિત શબ્દોથી દિવ્ય એવા ભોગોપભોગોને ભોગવવા માટે સમર્થ છે. 'पभू' શબ્દનો સંબંધ અહીંયાં કરવામાં આવેલ છે

केवलं परिवारतुडिएण सद्धिं भोगभोगाइं बुद्धीए-नो चेव णं मेहुणवत्तियं' अन्यदप्युत्तरं खलु गौतम ! चन्द्रोहि ज्योतिषेन्द्रो ज्योतिषां राजा चन्द्रावतंसकविमाने सभायां सुधर्मायां चन्द्रे सिंहासने चतुर्भिः सामानिकसहस्रैः षोडशभिरात्मरक्षकदेवानां च सहस्रैर्यावत्, अन्यैर्वा बहुभिर्ज्योतिषदेवैर्देवीभिश्च सार्धं संपरिवृतः महताहतगीतवादिततंत्रीतलतालत्रुटितघनमृदङ्गपटुप्रवादितरवेण साकं भोगभोगान् भुञ्जानो विहर्तुं न प्रभुः। किन्तु-केवलं बुद्धया-ध्यानमात्रेणैव निजान्तःपुरपरिवारैः प्रभुःदिव्यभोगान् ऋते-मैथुनात्।

'सूरस्स णं भंते ! जोइसिंदस्स जोइसरन्नो कइ अग्गमहिसीओ पन्नत्ताओ ? गोयमा ! चत्तारि अग्गमहिसओ पन्नत्ताओ, तं जहा-सूरप्पभा-आयवप्पभा-अच्चिमाली-पभंकरा एवं अवसेसं जहा चंदस्स' सूर्यस्य खलु भदन्त ! ज्योतिषे-

---

सम्बन्ध अर्थ यहां पर किया गया है 'केवलं परियार तुडिएण सद्धिं भोगभोगाइं वुद्धीए नो चेव णं मेहुणवत्तियं' भोगोपभोगों को भोगना केवल अपने अन्तःपुर के परिवार के साथ ही मन में विचार करने मात्र से ही वह कर सकता है साक्षात् मैथुन सेवन करने के रूप में वह भोगोपभोगों को नहीं भोग सकता है।

'सूरस्स णं भंते ! जोतिसिंदस्स जोतिसरन्नो कइ अग्गमहिसीओ पन्नताओ' हे भदन्त ! ज्योतिषेन्द्र ज्योतिषराज सूर्य की अग्रमहिषियां कितकी कही गई है ? 'गोयमा ! चत्तारि अग्गमहिसीओ पण्णताओ' हे गौतम ! ज्योतिषेन्द्र ज्योतिषराज सूर्थ की चार अग्रमहिषियां कही गई हैं 'तं जहा' सूरप्पभा, आयवप्पभा, अच्चिमाली, पभंकरा' उनके नाम इस प्रकार से हैं-सूर्यप्रभा, आतपप्रभा, अर्चिमाली

'केवलं परियार तुडिएण सद्धिं भोगभोगाइं बुद्धीए नो चेव णं मेहुणवत्तियं' ભોગોપભોગોને ભોગવવાનું કેવળ પોતાના અંતઃપુરના પરિવારની સાથે જ મનમાં વિચાર કરવા માત્રથી જ તે કરી શકે છે. સાક્ષાત્ મૈથુન સેવન કરવાના રૂપમાં તે ભોગોપભોગોને ભોગવી શકતા નથી.

'सूरस्स णं भंते ! जोतिसिंदस्स जोतिसरन्नो कइ अग्गमहिसीओ पन्नत्ताओ' હે ભગવન્ ! જ્યોતિષેન્દ્ર જ્યોતિષરાજ સૂર્યની અગ્રમહિષિયો કેટલી કહેવામાં આવેલ છે ? 'गोयमा ! चत्तारि अग्गमहिसीओ पण्णत्ताओ' હે ગૌતમ ! જ્યોતિષેન્દ્ર જ્યોતિષરાજ સૂર્યની ચાર અગ્રમહિષિયો કહેવામાં આવેલ છે. 'तं जहा सूरप्पभा, आयवप्पभा अच्चिमाली, पभंकरा' તેમના નામો આ પ્રમાણે છે. સૂર્યપ્રભા, આતપપ્રભા, અર્ચિમાલી અને પ્રભંકરા. 'एवं अवसेसं जहा चंदस्स णवरं सूरवडिंसए विमाणे सूरंसि सीहासणंसि तहेव सव्वंसि पि गहाईणं

न्द्रस्य ज्योतिषराजस्याऽग्रमहिष्यः कति? भगवानाह-हे गौतम! ताश्चतस्रः-सूर्यप्रभा १ आतपप्रभा २ अर्चिमाली ३ प्रभङ्करा च, एवं क्रमेण यदवशिष्टमिह-तच्चन्द्रस्य यथा तथा ज्ञेयम्। 'णवरिं सूरवडिंसए विमाणे सूरंसि सीहासणंसि' नवरं-वैशिष्ट्यमत्रसूर्यावतंसके विमाने-सूर्ये सिंहासने, अन्यच्चन्द्रवत् इति। 'तहेव सव्वेसिं पि गहाईणं चत्तारि अग्गमहिसीओ अपन्नत्ताओ० तं जहा-विजया-वेजयंती जयंती-अपराजिया, तेसिंपि तहेव' तथैव सर्वेषामपि ग्रहाणां चतस्रोऽग्रमहिष्यः तद्यथा-विजया वैजयन्ती-जयन्ती-अपराजिता। तासामपि तथैव पूर्ववद्वर्णनमनुसन्धेयम् ॥सू० ११६॥

मूलम्-चंदविमाणेणं भंते! देवाणं केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता? एवं जहा ठिईपए तहा भाणियव्वा जाव ताराणं। एएसि णं भंते! चंदिमसूरियगहनक्खत्तताराख्वाणं कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा-बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा? गोयमा! चंदिमसूरिया एएणं दोण्णि वि तुल्ला। सव्वत्थोवा

और प्रभङ्करा 'एवं अचिसेसं जहा चंदस्स णवरं सूरवडिंसए विमाणे सूरंसि सीहासणंसि तहेव सव्वेसिं पि गहाईणं चत्तारि अग्गमहिसीओ० तं जहा-विजया वेजयंती, जयंती, अपराजिया, तेसिं पि तहेव' इस के आगे का और सब कथन जैसा चन्द्र प्रकरण में कहा गया है वैसा ही है किन्तु चन्द्र के प्रकरण की अपेक्षा इस सूर्य के प्रकरण में यही विशेषता है यहां सूर्यावतंसक विमान है सूर्य नामका सिंहासन है ग्रहादिक जो और ज्योतिष्क देव हैं उनकी भी सबकी चार चार अग्रमहिषियां है उनके नाम इस प्रकार से हैं-विजया, वैजयन्ती जयन्ती और अपराजिता इन सब का वर्णन भी पूर्व के ही वर्णन जैसा है ॥११६॥

चत्तारि अग्गमहिसीओ० तं जहा विजया वेजयंती जयंती, अपराइया तेसिं पि तहेव' આની પછીનું બાકીનું તમામ કથન ચંદ્રના પ્રકરણમાં જે પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે, એજ પ્રમાણે સમજવું. પરંતુ ચંદ્રના પ્રકરણ કરતાં આ સૂર્યના પ્રકરણમાં એજ વિશેષતા છે કે-અહિંયાં સૂર્યાવતંસક વિમાન છે. સૂર્ય નામવાળું સિંહાસન છે. તથા ગ્રહાદિ જે બીજા જ્યોતિષિક દેવો છે તે બધાની દરેકની ચાર ચાર અગ્રમહિષિયો છે. તેમના નામો આ પ્રમાણે છે. -વિજયા, વૈજયન્તી, જયન્તી અને અપરાજીતા. આ બધાનું વર્ણન પણ પહેલાના વર્ણન પ્રમાણે જ છે. ॥ સૂ. ૧૧૬ ॥

संखेज्जगुणा णक्खत्ता, संखेज्जगुणा गहा, संखेज्जगुणाओ ताराओ ॥सू०११७॥ जोइसुद्देसओ समत्तो॥

छाया-चन्द्रविमाने खलु भदन्त ! देवानां कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता, एवं-यथा स्थानपदे तथा भणितव्या यावत् ताराणाम्। एतेषां खलु भदन्त ! चन्द्र-सूर्यग्रहनक्षत्रताराख्पाणां कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा वहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा ? गौतम ! चन्द्रसूर्या एते द्वयेऽपि तुल्याः सर्वस्तोका संख्येयगुणानि नक्षत्राणि, संख्येयगुणा ग्रहाः, संख्येयगुणास्तारकाः सू०॥११७॥

॥ ज्योतिषोद्देशकः समाप्तः ॥

टीका-'चंदविमाणे णं भंते ! देवाणं केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता ? एवं जहा ठिईपए तहा भाणियव्वा ताराख्वाणं' चन्द्रविमाने खलु भदन्त ! निवासि देवानां कियन्तं कालं यावत् स्थितिरायुष्यकालः ? भगवानाह-गौतम ! यावान् कालः एवम् यथा प्रज्ञापनाया द्वितीयपदे तथा जघन्येन पल्योपमस्य चतुर्थोभागः, उत्कर्षतः पल्योपमं वर्षशतसहस्राभ्यधिकम्, चन्द्रविमाने चन्द्रस्तत्सामानिका आत्मरक्षकादयश्चोत्पद्यन्ते तत्रात्मरक्षकादीनां तेषां तथोक्ता जघन्या स्थितिः,

---

'चंदविमाणे णं भंते। देवाणं केवइयं कालं ठिई पण्णत्ता'-इत्यादि।

टीकार्थ-हे भदन्त ! चन्द्रविमान में जो देव रहते हैं उनकी स्थिति कितनी कही गई है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं 'एवं जहा ठितीपए तहा भाणियव्वा जाव तारार्ण' हे गौतम ! प्रज्ञापना सूत्र के स्थिति पद में जैसा कथन किया गया है-वैसा ही यहां पर कथन कर लेना चाहिए इस तरह चन्द्रविमान में चन्द्रमा की ओर उसके सामानिक देवों की तथा आत्मरक्षक देवों की जघन्य स्थिति पल्योपम के चतुर्थ भाग प्रमाण और उत्कृष्ट स्थिति एक हजार वर्ष से अधिक एक पल्योपम की है यहां देवियों की स्थिति जघन्य से

'चंद विमाणेणं भंते ! देवाणं केवइयं कालं ठिई पण्णत्ता' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ-હે ભગવન્ ! ચંદ્ર વિમાનમાં જે દેવો રહે છે. તેઓની સ્થિતિ કેટલી કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'एवं जहा ठिईपए तहा भाणियव्वा जाव तारार्ण' હે ગૌતમ ! પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના સ્થિતિ પદમાં જે પ્રમાણેનું કથન કરવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણેનું તમામ કથન અહીંયાં કરીલેવું જોઈએ. આ રીતે ચંદ્ર વિમાનમાં ચંદ્રમાંની અને તેમના સામાનિક દેવોની તથા આત્મરક્ષક દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમના ચોથા ભાગ પ્રમાણની તથા ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એક હજાર વર્ષથી વધારે એક પલ્યોપમ

उत्कृष्टा च चन्द्रमसां तत्सामानिकानां वा। देवीनान्तु—जघन्येन चतुर्भागपल्योपमम्, उत्कर्षतः—पल्योपमार्धं पंचाशतावर्षसहस्रैरभ्यधिकम्। एवं सूर्यादि विमानविषयकाण्यपि स्थितिसूत्राणि वक्तव्यानि। तत्र—सूर्यविमाने चतुर्भाग—पल्योपमात्मिका स्थितिर्देवानां जघन्या, पल्योपमं वर्षसहस्राभ्यधिकमुत्कर्षतः, देवीनां चतुर्भागपल्योपमं जघन्यतः—अर्धपल्योपमं पञ्चभिर्वर्षशतैरभ्यधिकम्। ग्रहविमाने जघन्यतो देवानां चतुर्भागपल्योपमम्, उत्कर्षतः परिपूर्णं पल्योपमम्, देवीनां चतुर्भागपल्योपमं जघन्यत, उत्कर्षतोऽर्धपल्योपमम्। नक्षत्रविमाने—एतदेव पूर्वोक्तं देवानाम्, देवीनान्तु—जघन्येन चतुर्भागपल्योपमम्, उत्कर्षेणाधिक चतु-

पल्योपम के चतुर्थ भाग प्रमाण है और उत्कृष्ट स्थिति पांच सौ वर्ष अधिक आधे पल्योपम की है इसी तरह से सूर्यादि विषयक स्थिति सूत्र भी जानना चाहिये। सूर्यविमान में देवों की जघन्यस्थिति एक पल्योपम के चतुर्थ भाग प्रमाण हैं और उत्कृष्ट स्थिति १ हजार वर्ष से अधिक एक पल्योपम की है यहां देवियों की स्थिति जघन्य से पल्योपम के चतुर्थ भाग प्रमाण है और उत्कृष्ट स्थिति पांच सौ वर्ष से अधिक आधे पल्योपम की है ग्रह विमानगत देवों की जघन्य स्थिति पल्योपम के चतुर्थभाग प्रमाण है और उत्कृष्ट स्थिति एक पल्योपम की है देवियों की स्थिति जघन्य से पल्योपम के चतुर्थभाग प्रमाण है और उत्कृष्ट से आधे पल्योपम की है नक्षत्र विमान में देवों की जघन्य स्थिति पल्योपम के चतुर्थ भाग प्रमाण है और उत्कृष्ट स्थिति एक पल्योपम की है देवियों की जघन्य स्थिति पल्योपम के चतुर्थ

ની છે. અહીયાં દેવિયોની સ્થિતિ જઘન્યથી પલ્યોપમના ચોથા ભાગ પ્રમાણની છે, અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પાંચસો વર્ષ અધિક અર્ધાપલ્યોપમની છે. એજ પ્રમાણે સૂર્યાદિ સંબંધી સ્થિતિ પણ સમજી લેવું જોઈએ. સૂર્યવિમાનમાં દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ એક પલ્યોપમના ચોથા ભાગ પ્રમાણની છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એક હજાર વર્ષથી વધારે એક પલ્યોપમની છે. અહીંયાં દેવીયોની સ્થિતિ જઘન્યથી પલ્યોપમની ચોથા ભાગ પ્રમાણની છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પાંચસો વર્ષથી વધારે અર્ધા પલ્યોપમની છે. ગ્રહ વિમાનમાં રહેલ દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમના ચોથા ભાગ પ્રમાણની છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એક પલ્યોપમની છે. દેવિયોની સ્થિતિ જઘન્યથી પલ્યોપમના ચોથા ભાગ પ્રમાણની છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી અર્ધા પલ્યોપમની છે. નક્ષત્ર વિમાનમાં દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમના ચોથા ભાગ પ્રમાણની છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એક પલ્યોપમની છે. દેવિયોની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમના ચોથાભાગ

भागपल्योपम् । ताराविमाने देवानां जघन्यतोऽष्टभागपल्योपमम्—उत्कर्षतः सातिरेकमष्टभागपल्योपमम् ।

अथाल्पबहुत्वसूत्रम्–'एएसिं णं भंते ! चंदिम सूरियगहनक्खत्ततारारूवाणं कयरे–कयरेहिंतो–अप्पा वा बहुया वा–तुल्ला वा–विसेसाहिया वा ? गोयमा ! चंदिमसूरिया एएणं दोण्णि वि तुल्ला सव्वत्थोवा' एतेषां चन्द्रसूर्यग्रहनक्षत्र-ताराूपाणां कतरे कतरेभ्यः खलु भदन्त ! अल्पाः बहुकाः तुल्याः विशेषाधिका

भाग प्रमाण और उत्कृष्टस्थिति कुछ अधिक पल्योपम के चतुर्थभाग प्रमाण है । तारा विमान में देवों की जघन्य स्थिति एक पल्योपम के ८ वें भाग प्रमाण है । और उत्कृष्ट स्थिति पल्योपम के २ चतुर्थ भाग प्रमाण है देवियों की जघन्य स्थिति पल्योपम के आठवें भाग प्रमाण है और उत्कृष्ट स्थिति कुछ अधिक पल्योपम के आठवें भाग प्रमाण है ।

अल्पबहुत्व कथन–'एतेसि णं भंते ! चंदिमसूरियगहनक्खत्त तारारूवाणं कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसा-हिया ?' हे भदन्त ! इन चन्द्र सूर्य ग्रह नक्षत्र और तारामंडल इनके बीच में कौन किसकी अपेक्षा अल्प हैं ? कौन किसकी अपेक्षा बहुत हैं ? कौन किनके बराबर है ? और कौन किसकी अपेक्षा विशेषाधिक हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं 'गोयमा ! चंदिम सूरिया एतेणं दोण्ह वि तुल्ला सव्वत्थोवा' हे गौतम ! चन्द्रमा और सूर्य ये दोनों आपस में बराबर हैं । और सब से कम हैं । क्योंकि हर एक द्वीप में

પ્રમાણુની અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કંઇક વધારે પલ્યોપમના ચોથા ભાગ પ્રમાણુની છે. તારા વિમાન દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ એક પલ્યોપમના આઠમા ભાગ પ્રમાણુની છે. અને ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ પલ્યોપમના ૨ બે ચોથા ભાગ પ્રમાણુની છે. દેવિયોની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમના આઠમા ભાગ પ્રમાણુની છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કંઇક વધારે પલ્યોપમના આઠમા ભાગ પ્રમાણુ છે.

અલ્પ બહુત્વનું કથન

'एएसि णं भंते ! चंदिम सूरियगहनक्खत्ततारारूवाणं कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा' હે ભગવન્ આ ચંદ્ર, સૂર્ય, ગ્રહ, નક્ષત્ર અને તારા મંડલ તેમની અંદર કોણુ કોની અપેક્ષાએ અલ્પ છે ? કોણુ કોના કરતાં વધારે છે ? અને કોણુ કોની બરાબર છે ? તથા કોણુ કોના કરતાં વિશેષાધિક છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा ! चंदिमसूरिया एएणं दोण्ह वि तुल्ला सव्वत्थोवा' હે ગૌતમ ! ચંદ્રમાં અને સૂર્ય બન્ને પરસ્પર તુલ્ય છે. અને સૌથી કમ છે. કેમકે–દરેક દ્વીપમાં

वा इति प्रश्ने भगवानाह–हे गौतम ! चन्द्रसूर्या एते द्वयोऽपि परस्परं तुल्याः, प्रतिद्वीपं–प्रतिसमुद्रं चन्द्रसूर्याणां समसंख्याकत्वात् तथा–ग्रहनक्षत्रताराख्पेभ्यः सर्वेऽपि स्तोका अल्पाः इत्यर्थः । 'संखेज्जगुणा नक्खत्ता' चन्द्रसूर्येभ्यः नक्षत्राणि संख्येयगुणाधिकानि अष्टाविंशतिगुणत्वात् । 'संखेज्जगुणा गहा' नक्षत्रेभ्यः संख्येयगुणाः ग्रहाः सातिरेकत्रिगुणत्वात् । 'संखेज्जगुणाओ–तारगाओ' ग्रहेभ्यः संख्येयगुणास्तारकाः प्रभूतकोटीकोटिगुणत्वात् इति ॥सू० ॥११७॥

उक्ता ज्योतिष्कवक्तव्यता, सम्प्रति वैमानिकवक्तव्यतामाह —

मूलम्–कहि णं भंते ! वेमाणियाणं देवाणं विमाणा पन्नत्ता ? कहि णं भंते ! वेमाणिया देवा परिवसंति ? जहा ठाणपए सव्वं भाणियव्वं नवरं परिसाओ भणियव्वाओ जाव सुक्के, अन्नेसिं च बहूणं सोहम्म कप्पवासीणं देवाण य देवीण य जाव विहरंति ॥सू० ११८॥

छाया–कुत्र खलु भदन्त ! वैमानिकानां देवानां विमानानि प्रज्ञप्तानि कुत्र खलु भदन्त वैमानिका देवाः परिवसन्ति एवं यथा स्थानपदे तथा सर्वं भणितव्यम्, नवरं परिषदो भणितव्याः यावत्–शुक्रः, अन्येषां च बहूनां सौधर्मकल्पवासिनां देवानां च देवीनां च यावद्विहरन्ति ॥११८॥

और हरएक समुद्र में चन्द्र और सूर्य समान संख्या वाले कहे गये हैं तथा ये ग्रह नक्षत्र और ताराओं की अपेक्षा अल्प हैं । 'संखेज्जगुणा नक्खत्ता' नक्षत्र चन्द्र और सूर्यों की अपेक्षा संख्यातगुणे अधिक कहे गये हैं । क्योंकि ये २८ गुणे अधिक होते है 'संखेज्जगुणा गहा' नक्षत्रों की अपेक्षा ग्रह संख्यातगुणे अधिक है क्योंकि कुछ अधिक तिगुणे कहे गये हैं । 'संखेज्जगुणाओ तारगाओ' ग्रहों की अपेक्षा तारका संख्यात गुणें अधिक हैं क्योंकि ये प्रभूत कोटीकोटि गुणें कहे गये हैं ॥११२॥

અને દરેક સમુદ્રમાં ચંદ્ર અને સૂર્ય સમાન સંખ્યાવાળા કહ્યા છે. તથા એ ગ્રહ નક્ષત્ર અને તારાઓ અલ્પ છે. 'संखेज्जगुणा णक्खत्ता' નક્ષત્રો ચંદ્ર અને સૂર્ય કરતાં સંખ્યાતગણા વધારે કહ્યા છે. કેમકે–તે અઠયાવીસ ગણા વધારે છે. 'संखेज्जगुणा गहा' નક્ષત્રો કરતાં ગ્રહો સંખ્યાત ગણા વધારે છે. કેમકે તેઓ કંઈક વધારે ત્રણ ગણા કહેલ છે. 'संखेज्जगुणाओ तारगाओ' ગ્રહોના કરતાં તારાઓ સંખ્યાતગણા વધારે છે. કેમકે–તેઓને પ્રભૂત કોટી કોટિ ગણા કહ્યા છે. ॥ સૂ. ૧૧૨ ॥

टीका—'कहि णं भंते ! वेमाणियाणं देवाणं विमाणा पन्नत्ता ? कहि णं भंते ! वेमाणिया देवा परिवसंति' कुत्र खलु भदन्त ! वैमानिकानां देवानां विमानानि संस्थितानि सन्ति ? कुत्र च खलु भदन्त वैमानिका देवाः परिवसन्ति इति प्रश्नः ? भगवानाह—'जहा ठाणपए तहा सव्वं भाणियव्वं' यथा प्रज्ञापनायाः द्वितीये स्थानपदे अस्मिन्विषये कथितं तथा तत्तेन प्रकारेण भणितव्यम् । रुचकपर्वततटात् रत्नप्रभापृथिवीतः उपरि—ऊर्ध्वम् चन्द्रसूर्यग्रहनक्षत्रतारारूपेभ्य उपरि बहुयोजनानि बहुयोजनसहस्राणि बहुयोजनशतसहस्राणि बहुयोजनकोटिकोटीः ऊर्ध्वमुत्प्लुत्य—बुद्ध्या गत्वा एतच्च सार्धरज्जूपलक्षणम् । उक्तञ्च—

"सोहम्मंमि दिवड्ढा अड्ढाइज्जायरज्जुमाहिंदे ।
बंभंमि अद्ध पंचम छ अच्चुए सत्त लोगंते ॥१॥

वैमानिक वक्तव्यता—

'कहि णं भंते ! वेमाणियाणं देवाणं विमाणा पन्नत्ता'—इत्यादि ।

टीकार्थ—अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—हे भदन्त ! वैमानिक देवों के विमान कहां पर कहे गये हैं ? और वे वैमानिक देव कहां पर रहते हैं इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं 'जहा ठाणपदे तहा सव्वं भाणियव्वं' हे गौतम ! जैसा प्रज्ञापना सूत्र के द्वितीय स्थानपद में कहा गया है वैसा ही वह सब इस सम्बन्ध में यहां पर भी कह लेना चाहिये इस तरह इस रत्नप्रभा पृथिवी के रुचकोपलक्षित बहुसमरमणीय भूमिभाग से ऊपर—ऊंचे चन्द्र, सूर्य, ग्रह, नक्षत्र एवं तारों से भी ऊपर अनेक योजन शत, अनेक योजन सहस्र अनेक योजन शतसहस्र अनेक योजन कोटिकोटी तक जाने पर अर्थात् 'सोहम्मि दिवड्ढा

વૈમાનિક દેવોની વક્તવ્યતા

'कहि णं भंते ! वेमाणियाणं देवाणं विमाणा पण्णत्ता' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ–હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે–હે ભગવન્ ! વૈમાનિક દેવોના વિમાન ક્યાં આવેલા છે ? અને વૈમાનિક દેવ ક્યાં રહે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'जहा ठाणपदे तहा सव्वं भाणियव्वं' હે ગૌતમ ! પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના સ્થાન પદમાં જે પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે એજ પ્રમાણે એ સઘળું કથન આના સંબંધમાં અહીંયા પણ કહી લેવું જોઇએ. આ રીતે આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના રૂચકોપલક્ષિત બહુસમરમણીય ભૂમિભાગની ઉપર ઉંચા–ચંદ્ર, સૂર્ય, ગ્રહ નક્ષત્ર તારાઓની પણ ઉપર અનેક યોજન અનેક યોજન શત, અનેક યોજન સહસ્ર અનેક યોજન શત સહસ્ર અનેક યોજન કોટિ કોટી સુધી જવાથી અર્થાત્ 'सोहम्मि दिवड्ढा अड्ढा इज्जाय रज्जुमाहिंदे

छाया—सौधर्मे सार्धे सार्धे द्वे रज्जू माहेन्द्रे ।
ब्रह्म देवलोके अर्धपञ्चमाः षट् अच्युते सप्त लोकान्ते ॥१॥

अत्र स्थाने सार्धरज्जूपलक्षिते क्षेत्रे ईषत्प्राग्भारादर्वाक् सौधर्मे-शानसनत्कुमार-माहेन्द्र-ब्रह्मलोक-लान्तक-शुक्र-सहस्राराऽऽनत-प्राणताऽऽरणाऽच्युत-ग्रैवेयकाऽनुत्तरेषु स्थानेषु वैमानिकानां चतुरशीतिर्विमानावासशतसहस्राणि सप्तनवतिः सहस्राणि त्रयोविंशतिर्विमानानि ८४९७०२३ भवन्ति । इयं च संख्या-'बत्तीस अट्ठवीसा बारस अट्ठचउरो सयसहस्सा' इत्यादि संख्या संयोगतो भावनीया । सर्वरत्नमयानीमानि विमानानि अच्छ-श्लक्ष्ण-लण्हा-निघृष्टादि विशेषणवन्ति यावदभिरूपाणि । एषु बहवो वैमानिका देवाः परिवसन्ति सौधर्मेशानाः यावद् ग्रैवेयका अनुत्तराः, देवानामेतानि नामानि-एतन्नामकविमानवासित्वात् यथा

अड्ढा इज्जाय रज्जूमाहिंदे बभंमि अद्धपंचम छ अच्चुए सत्त लोगंते' इस कथन के अनुसार इस रत्नप्रभा पृथिवी से १॥ रज्जू प्रमाण ऊपर जाने पर ईषत् प्राग्भारा पृथिवी से पहिले ठीक इसी स्थान पर सौधर्म, ईशान, सनत्कुमार, माहेन्द्र, ब्रह्मलोक, लान्तक, शुक्र, सहस्रार, आनत प्राणत आरण, अच्युत, ग्रैवेयक और अनुत्तर इन देवलोकों में वैमानिकों के ८४९७०२३ विमान हैं यह संख्या 'बत्तीस अट्ठवीसा बारस अट्ठ चउरो सय सय सहस्सा' इत्यादि संख्या के संयोग से आती है ये विमान सर्वात्मना रत्नमय है एवं अच्छ श्लक्ष्ण लष्ट घृष्ठ मृष्ट आदि विशेषणों वाले हैं इनमें अनेक वैमानिक देव रहते हैं वहां रहने के कारण इनका नाम उसी स्थान के अनुरूप हो गया है जैसे -सौधर्म, ईशान यावत् ग्रैवेयक अनुत्तर व्यवहार में यहां पर भी ऐसा

बंभंमि अद्धपंचम छ अच्चुए सत्त लोगंते' આ ગાથામા કહેલ કથન પ્રમાણે રત્નપ્રભા પૃથ્વીથી ૧॥ દોઢ રજ્જુ પ્રમાણુ ઉપર જવાથી ઇષત્પ્રાગ્ભારા પૃથ્વીથી પહેલા બરોબર એજ સ્થાન પર સૌધર્મ, ઈશાન સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર, બ્રહ્મલોક, લાન્તક; શુક્ર સહસ્રાર, આનત, પ્રાણત, આરણ, અચ્યુત ગ્રૈવેયક અને અનુત્તર આ દેવલોકમાં વૈમાનિકોના ૮૪૯૭૦૨૩/ ચોર્યાશી લાખ સત્તાણું હજાર ને તેવીસ વિમાનો છે. આ સંખ્યા 'बत्तीस अट्ठवीसा बारस अट्ठ चउरो-सयसहस्सा' ઇત્યાદિ સંખ્યાના સંયોગથી આવે છે. આ વિમાનો સર્વાત્મના રત્નમય છે. અને અચ્છ, શ્લક્ષ્ણ, લષ્ટ, મૃષ્ટ, ઘૃષ્ટ વિગેરે વિશેષણો વાળા છે. તેમાં અનેક વૈમાનિક દેવો રહે છે. ત્યાં રહેવાને કારણે તેમના નામો એ સ્થાનના જેવાજ થયેલ છે, જેમકે-સૌધર્મ, ઈશાન, યાવત્ ગ્રૈવેયક અનુત્તર વ્યવહારમાં અહીંયાં પણ એવું જ જોવામાં આવે છે. જેમકે-પંચાલ દેશમાં રહેવાવાળાને 'પાંચાલ' એવા નામથી ઓળખવામાં આવે છે. સૌધર્મથી લઈને

पञ्चालजनिवासिनः पञ्चालाः । ते सौधर्मादयो देवा यथाक्रमं–मृग–महिप–वराह–सिंह–छगल–दर्दुर–हय– गजपति– भुजग–खङ्ग–वृषभांक–विडिम– चिह्नप्रकटित-मुकुटाः वरकुण्डलोद्द्योतिताननाः मुकुटदीप्तशिरसः पद्मपक्ष्म–(पत्र) गौराः श्रेयांसः परमप्रशस्ताः शुभवर्णगन्धस्पर्शाः उत्तमविकुर्विणः विविधवस्त्रमाल्यधारिणः महर्द्धिकाः महाद्युतिकाः महायशसः महाबला महानुभागाः महासौख्याः हार-

ही देखने में आता है-जैसे पञ्चालदेश निवासी पञ्चाल ऐसे नाम वाले हो जाते हैं । सौधर्म से लेकर अच्युत देवलोक तक के वे सौधर्मादिक देव क्रमशः मृग महिष वराह सिंह छगल, दर्दुर, हय गजपति, भुजग खङ्ग, वृषभाङ्क और विडिम ये चिह्न जिनके मुकुट में प्रकटित होते हैं ऐसे होते हैं सौधर्म देवों के मुकुटों में मृगरूप का चिह्न प्रकटित होता है ईशान देवों के मुकुटों में महिष का चिह्न प्रकटित होता है सनत्कुमार देवों के मुकुटों में वराह का चिह्न प्रकट होता है माहेन्द्र देवों के मुकुटों में सिंह का चिह्न प्रगट होता हैं ब्रह्मलोक देवों के मुकुटों में छगल का चिह्न प्रकट होता है लान्तक देवों के मुकुटों में दर्दुर–मेढक का चिह्न प्रकट होता है शुक्रकल्प देवों के मुकुटों में हय का चिह्न प्रकट होता है सहस्रार देवों के मुकुटों में गजपति का चिह्न प्रकट होता है आनतकल्प के देवों के मुकुटों में भुजंग का चिह्न प्रकट होता है प्राणतकल्प के देवों के मुकुटों में खङ्ग का चिह्न प्रकट होता है खङ्ग से यहां चतुष्पद विशेष गेडा–हाथी–लिखा गया है आरणकल्प देवों के मुकुटों में वृषभ का चिह्न प्रकट होता है और अच्युतकल्प के देवों के

અચ્યુત દેવલોક સુધીના એ સૌધર્માદિક દેવો ક્રમશઃ મૃગ, મહિષ, વરાહ, સિંહ છગલ, દર્દુર; હય, ગજપતિ, ભુજગ ખંગ, વૃષભાંક અને વિડિમ આ ચિહ્નો જેમના પ્રગટ થાય છે, એવા હોય છે. સૌધર્મ દેવોના મુગુટોમાં મૃગના રૂપનું ચિહ્ન પ્રગટ થાય છે. ઈશાન દેવોના મુગુટોમાં મહિષનું ચિહ્ન પ્રગટ થાય છે. સનત્કુમાર દેવોના મુગુટોમાં વરાહનું ચિહ્ન પ્રગટ થાય છે. મહેન્દ્ર દેવોના મુગુટોમાં સિંહનું ચિહ્ન પ્રગટ થાય છે, બ્રહ્મલોક દેવોના મુગુટોમાં; છગલ–સસલાનું ચિહ્ન પ્રગટ થાય છે. લાન્તક દેવોના મુગુટોમાં દેડકાનું ચિહ્ન પ્રગટ થાય છે. શુક્ર લોકના દેવોના મુગુટોમાં ઘોડાનું ચિહ્ન પ્રગટ થાય છે. સહસ્રાર દેવોના મુગુટોમાં ગજપતિનું ચિહ્ન પ્રગટ થાય છે. આનત કલ્પના દેવોના મુગુટોમાં સર્પનું ચિહ્ન પ્રગટ થાય છે. 'ખંગ' એ પદથી અહીંયાં ચોપગા વિશેષ ગેંડા–હાથી લેવામાં આવેલ છે. આરણ કલ્પના દેવોના મુગુટોમાં બળદનું ચિહ્ન પ્રગટ થાય છે. અને અચ્યુત કલ્પના

विराजितवक्षसः संगतकुण्डलमृष्टगण्डलकर्णपीठधारिणः विचित्रहस्ताभरणाः विचित्रमालमुकुटिनः कल्याणकप्रवरमाल्यानुलेपनाः देदीप्यमानशरीराः प्रलंबवन-

मुकुटों में विडिम का चिह्न प्रकट होता है। इन सब देवों के आनन मुख-वर कुण्डलोद्योतित होते है श्रेष्ठ कुण्डलों मे चमकते रहते हैं मस्तक इनके मुकुटों की दीप्ति से उद्दीपित रहते हैं। इनका वर्ण पद्म-पत्र के जैसा गोरा-गोरा होता है ये कल्याण पात्र होते हैं अर्थात् परम प्रशस्त होते हैं इनका वर्ण गन्ध और स्पर्श शुभ होता है इनकी विक्रिया भी शुभ होती है विविध प्रकार के वस्त्रों और मालाओं को धारण करने वाले होते है परिवार विमान आदि बडी ऋद्धियों के ये अधिपति होते हैं महती शरीर आभरण आदि की प्रभा वाले होते हैं महा यशस्वी होते हैं महाबलिष्ठ होते हैं महाप्रभावशाली होते है महासुखी होते हैं इनका वक्षस्थल पहिरे हुए हारों की चमक से सदा चम चमाता रहता है पहिरे हुए कुण्डलों से इनकी कपोलपालीघर्षित होती रहती है विचित्र प्रकार के हस्त के आभरणों से इनके दोनों हाथ अलंकृत होते रहते हैं। इनके मुकुटों में विचित्र-नाना प्रकार की मालाएं सज्जित रहती हैं ये देव स्वयं सुन्दर से सुन्दर आनन्द दायक मालाए पहिरे रहते हैं और शरीर पर इनके सर्वोत्तम खुशबूदार उपटन लगा रहता है। इनका शरीर सदा चमकता रहता है। लम्बी

દેવોના મુગુટોમાં વિડિમનું ચિહ્ન પ્રગટ થાય છે. આ બધા દેવોના મુખ-શ્રેષ્ઠ કુંડળોથી પ્રકાશિત હોય છે. શ્રેષ્ઠ કુંડળોથી સદા ચમકતા રહે છે. તેમના મસ્તકો આ મુગુટોની દીપ્તિથી ઉદ્દીપિત રહે છે. તેનો વર્ણ પદ્મપત્રના જેવો ગૌર હોય છે. એ કલ્યાણના પાત્ર હોય છે. અર્થાત્ પરમ પ્રશસ્ત હોય છે. તેનો વર્ણ, ગંધ અને સ્પર્શ શુભ હોય છે. તેની વિક્રિયા પણ શુભ હોય છે. વિવિધ પ્રકારના વસ્ત્રો અને માળાઓને ધારણ કરવાવાળા હોય છે. પરિવાર વિમાન વિગેરે મોટિ ઋદ્ધિયોના તેઓ અધિપતિ હોય છે. શરીર આભરણ વિગેરે પ્રકારની મોટી પ્રભાવાળા હોય છે. મહાયશસ્વી હોય છે મહાન્ બળ-વાળા હોય છે. મહાન્ પ્રભાવશાલી હોય છે. મહાસુખી હોય છે, તેમનું વક્ષસ્થળ પહેરેલા હારોની ચમકથી સદા ચમચમાટ વાળું રહે છે. પહેરેલા કુંડળોથી તેઓની કપોલ પાલી ઘસાતી રહે છે વિચિત્ર પ્રકારના હાથના આભૂષણોથી તેમના બન્ને હાથો સુશોભિત થતા રહે છે. તેમના મુકુટોની વિચિત્ર-અનેક પ્રકારની માલાઓ સજ્જીત રહે છે, એ દેવો પોતે સુંદરથી પણ સુંદર અને આનંદ દાયક માળાઓ પહેરેલા રહે છે. અને તેમના શરીરોની

मालधराः दिव्यवर्ण–गन्ध–स्पर्श–संहननसंस्थानैः दिव्यर्द्धि–द्युति–प्रभा छाया ऽर्चिभिः दिव्यतेजोलेश्याभ्यां दशदिशा अवभासयन्त उद्‌द्योतयन्तो यावत्प्रकाशयन्तो विहरन्ति। ते च वैमानिकशक्रादशोऽच्युतान्ताः स्वस्वकल्पेऽनेकशतसहस्रविमानवासि–सामानिकलोकपालानां स्वाग्रमहिषीणां सपरिवाराणां पर्षदाम् अनीकाऽनीकाधिपतीनाम् आत्मरक्षकसहस्राणाम् अन्येषाञ्च देवानां देवीनाम् च आधिपत्यम्० कुर्वन् पालयन् विशालनृत्यादि दिव्यभोगान् भुञ्जानो विहरन्ति। सौधर्मकदेवानां विमानानि–जम्बुद्वीपे मन्दरस्य दक्षिणेन रत्नप्रभाया ऊर्ध्वं चन्द्रा-

---

२ वनमालाओं से वह सुशोभित रहता है ये अपने शारीरिक दिव्य वर्ण से, दिव्य गन्ध से दिव्य स्पर्श से एवं दिव्य संस्थान से दिव्य द्युति से, दिव्य प्रभा से दिव्य छाया से दिव्य ज्वाला से दिव्य तेज से और दिव्य लेश्या से दश दिशाओं को अवभासित करते हुए उद्योतित करते हुए यावत्प्रकाशित करते हुए आनंद करते रहते हैं ये अच्युतान्त वैमानिक शक्रादिक देव अपने २ कल्प में लाखों विमानवासी देवों के जैसे सामानिक देवों के लोकपालों के अपनी सपरिवार अग्रमहिषियों के देवों के, अनीकों के अनीकाधिपतियों के तथा सैकडों आत्मरक्षकों के एवं और भी अनेक देव देवियों के आधिपत्य को करते हुए उनका पालन करते हुए तथा विशाल नृत्यादिरूप दिव्य भोगों को भोगते हुए सुख पूर्वक अपना समय व्यतीत करते रहते हैं। सौधर्मक देवों के विमान कहां पर हैं? यह बात प्रकट की जाती

ઉપર ખુશબોદાર ઉપટન લગાડેલા રહેલ છે. તેમના શરીર, સદા ચમકતા રહે છે. લાંબી લાંબી વનમાળાઓથી તે સુશોભિત રહે છે. તે પોતાના શારીરિક દિવ્ય વર્ણથી, દિવ્ય ગંધથી, દિવ્ય સ્પર્શથી તથા દિવ્ય સંહનન અને દિવ્ય સંસ્થાનથી દિવ્ય દેવર્ધિથી, દિવ્યદ્યુતિથી, દિવ્ય પ્રભાથી દિવ્ય છાયાથી દિવ્ય જવાલાથી દિવ્ય તેજથી અને દિવ્ય લેશ્યાથી દસે દિશાઓને અવભાસિત કરતા થકા દ્યોતિત કરતા થકા યાવત્ પ્રકાશિત કરતા થકા આનંદ કરતા રહે છે. અચ્યુત સુધિના વૈમાનિક શક્રાદિ દેવો પોતપોતાના કલ્પમાં લાખો વિમાન વાસી દેવોના જેવા સામાનિક દેવોના લોકપાલોના, પોતાના પરિવાર સહિતની પોતાની અગ્રમહિષિયોનું પરિષદાના દેવોનું અનીકોની અનીકાધિપતિયોનું તથા સેંકડો આત્મરક્ષક દેવોના તથા બીજા પણ અનેક દેવો અને દેવિયોનું અધિપતિપણું કરતા થકા તેઓનું પાલન કરતા થકા તથા વિશાલ નૃત્ય વિગેરે રૂપ દિવ્ય ભોગોને ભોગવતા થકા સુખ પૂર્વક પોતાનો સમય વીતાવતા રહે છે. સૌધર્મ દેવોના વિમાનો કયાં આવેલા છે? એ વાત બતાવવામાં આવે

दीनामुपरितने बहुदूरेऽर्धरज्जूपलक्षितक्षेत्रे सौधर्मकल्पो विशेषणविशिष्टोऽवभासते-ऽतिविस्तृतोऽच्छः० यावत् प्रतिरूपः। सौधर्मकल्पे द्वात्रिंशद् विमानावासशतसहस्राणि भवन्ति, सर्वाण्यच्छानि यावत्प्रतिरूपाणि। विमानानां बहुमध्ये पञ्चविमानावतंसका भवन्ति दिक्षु मध्ये च ते रत्नमया अच्छा यावत्प्रतिरूपाः। तेषु संख्यातविमानेषु सौधर्मका महर्द्धिकाः० दशदिशा उद्‌द्योतयन्तः परिवसन्ति। ते ते स्वस्वसामानिकादीनामाधिपत्यं कुर्वाणा यावद्विहरन्ति सू० ॥११८॥

है जम्बूद्वीप स्थित मन्दरपर्वत की दक्षिणदिशा में रत्नप्रभा पृथिवी से ऊपर में ज्योतिषमंडल के उपरितन आकाश भाग में सार्ध रज्जू पलक्षितक्षेत्र में अतिविस्तृत सौधर्मकल्प है यह प्राचीन प्रतीच्यायत आदि विशेषणों वाला एवं अच्छ यावत् प्रतिरूपान्तक के विशेषणों वाला है सौधर्मकल्प में ३२ लाख विमानावास हैं ये सब विमानावास अच्छ यावत् प्रतिरूप होते हैं विमानों के बहुमध्य में पांच विमानावतंसक हैं। जो इस प्रकार से हैं पूर्वदिशा में अशोकावतंसक है-दक्षिण दिशा में सप्तपर्णावतंसक है पश्चिमदिशा में चम्पकावतंसक है उत्तरदिशा में चूतावतंसक है और इन सब के बीच में सौधर्मावतंसक है। ये सब विमानावतंसक अच्छ यावत् प्रतिरूप विशेषणों वाले हैं। इन ३२ लाख विमानों में सौधर्मक देव रहते हैं। ये सब 'महिड्ढिया जाव दसदिसाओ उज्जोवेमाणा' महर्द्धिक होते हैं यावत् दशदिशाओं को उद्योतित करते हुए आनन्द से अपने समय को

છે. જંબૂદ્વીપમાં આવેલ મંદર પર્વતની દક્ષિણ દિશામાં રત્નપ્રભા પૃથ્વીની ઉપર જ્યોતિષ મંડલના ઉપરના આકાશ ભાગમાં સાર્ધરજ્જૂ (દોઢરાજુ) પલક્ષિત ક્ષેત્રમાં અત્યંત વિશાળ સૌધર્મ કલ્પ આવેલ છે. એ પ્રાચીપ્રતીચીનાયત વિગેરે વિશેષણો વાળો અને અચ્છ યાવત્ પ્રતિરૂપ સુધિના વિશેષણોવાળો છે. સૌધર્મકલ્પોમાં ૩૨ બત્રીસ લાખ વિમાનાવાસો છે. આ બધા વિમાનાવાસો અચ્છ યાવત્ પ્રતિરૂપ હોય છે. વિમાનોની બહુમધ્યમાં પાંચ વિમાનાવતંસક છે. જે આ પ્રમાણે છે.—પૂર્વ દિશામાં અશોકાવતંસક છે. દક્ષિણ દિશામાં સપ્તપર્ણાવતંસક છે. પશ્ચિમ દિશામા ચંપકાવતંસક છે. ઉત્તર દિશામાં આમ્રાવતંસક છે. અને એ બધાની મધ્યમાં સૌધર્માવતંસક છે. આ બધા વિમાનાવતંસકો અચ્છ યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. વિગેરે વિશેષણો વાળા છે. આ ૩૨ બત્રીસ લાખ વિમાનોમાં સૌધર્મ દેવ રહે છે. એ બધા 'महिड्ढिया जाव दस दिसाओ उज्जोवेमाणा' મહર્દ્ધિક હોય છે. દસે દિશાઓને ઉદ્યોતિત કરતા થકા આનંદ

मूलम्—सक्कस्स णं भंते! देविंदस्स देवरन्नो कइ परिसाओ पन्नत्ताओ? गोयमा! तओ परिसाओ पन्नत्ताओ तं जहा—समिया चंडा जाया। अब्भितरिया समिया, मज्झिमिया चंडा, बाहिरिया जाया। सक्कस्स णं भंते! देविंदस्स देवरन्नो अब्भितरियाए परिसाए कइ देवसाहस्सीयाओ पन्नत्ताओ? मज्झिमियाए परिसा० तहेव बाहिरियाए पुच्छा? गोयमा! सक्कस्स देविंदस्स देवरन्नो अब्भितरियाए परिसाए बारस देवसाहस्सीओ पन्नत्ताओ, मज्झिमियाए परिसाए चउद्दस देवसाहस्सीओ पन्नत्ताओ, बाहिरियाए परिसाए सोलस देवसाहस्सीओ पन्नत्ताओ, तहा—अब्भितरियाए परिसाए सत्त देवी सयाणि, मज्झिमियाए छच्च देवी सयाणि, बाहिरियाए पंच देवी सयाणि पन्नत्ताइं। सक्कस्स णं भंते! देविंदस्स देवरन्नो अब्भितरियाए परिसाए देवाणं केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता? एवं मज्झिमियाए बाहिरियाए वि, गोयमा! सक्कस्स देविंदस्स देवरन्नो अब्भितरियाए परिसाए देवाणं पंच पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता, मज्झिमियाए परिसाए चत्तारि पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता, बाहिरियाए परिसाए देवाणं तिन्नि पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता, देवीणं ठिई अब्भितरियाए परिसाए देवीणं तिन्नि पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता, मज्झिमियाए दुन्नि पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता, बाहिरियाए परिसाए एगं पलिओवमं ठिई पन्नत्ता, अट्ठो सो चेव जहा भवणवासीणं। कहि णं भंते! ईसाणकाणं

अतिवाहित करते रहते हैं और अपने २ सामानिक आदि देवों का आधिपत्य आदि करते हुए रहते हैं ॥११८॥

પૂર્વક પોતાના સમયને વિતાવતા રહે છે. અને પોતપોતાના સામાનિક વિગેરે દેવોનું અધિપતિપણું વિગેરે કરતા થકા સુખ પૂર્વક રહે છે. ॥ સૂ. ૧૧૮ ॥

देवाणं विमाणा पन्नत्ता? तहेव सव्वं जाव ईसाणे, एत्थ देविंदे देव० जाव विहरइ। ईसाणस्स णं भंते! देविंदस्स देवरन्नो कई परिसाओ पन्नत्ताओ? गोयमा! तओ परिसाओ पन्नत्ताओ, तं जहा–समिया चंडा जाया तहेव सव्वं, णवरं अब्भितरियाए परिसाए दस देवसाहस्सीओ पन्नत्ताओ, मज्झिमियाए परिसाए बारस देवसाहस्सीओ पन्नत्ताओ, बाहिरियाए चउद्दस्स देवसाहस्सीओ, देवी णं पुच्छा अब्भितरियाए नव देवी सया पन्नत्ता, मज्झिमियाए परिसाए अट्ठ देविसया पण्णत्ता, बाहिरियाए परिसाए सत्त देविसया पण्णत्ता, देवाणं ठिइ पन्नत्ता? अब्भितरियाए परिसाए देवाणं सत्त पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता, मज्झिमियाए छ पलिओवमाइं, बाहिरियाए परिसाए पंच पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता, देवी णं पुच्छा अब्भितरियाए साइरेगाइं पंच पलिओवमाइं मज्झिमियाए परिसाए चत्तारि पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता, बाहिरियाए परिसाए तिन्नि पलिओवमाइं ठिई पण्णत्ता, अट्ठो तहेव भाणियव्वो। सणंकुमाराणं पुच्छा तहेव ठाणपदगमेणं जाव सणंकुमारस्स तओ परिसाओ समियाई तहेव, नवरं अब्भितरियाए परिसाए अट्ठ देवसाहस्सीओ पन्नत्ताओ, मज्झिमियाए परिसाए दस देवसाहस्सीओ, पण्णत्ताओ, बाहिरियाए परिसाए बारस देवसाहस्सीओ पन्नत्ताओ, अब्भितरियाए परिसाए देवीणं ठिई अद्धपंचमाइं सागरोवमाइं पंचपलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता, मज्झिमियाए परिसाए अद्धपंचमाइं सागरोवमाइं चत्तारि पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता, बाहिरियाए परिसाए अद्धपंचमाइं सागरोवमाइं तिन्नि पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता, अट्ठो सो चेव। एवं माहिंदस्स वि तहेव तओ परि-

साओ, नवरं अब्भिंतरियाए परिसाए छ देवसाहस्सीओ पन्नत्ताओ, मज्झिमियाए परिसाए अट्ठ देवसाहस्सीओ पन्नत्ताओ, बाहिरियाए दस देवसाहस्सीओ पन्नत्ताओ, ठिई देवाणं अब्भिंतरियाए परिसाए अद्धपंचमाइं सागरोवमाइं सत्त य पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता, मज्झिमियाए परिसाए पंच सागरोवमाइं छच्च पलिओवमाइं, बाहिरियाए परिसाए अद्ध पंचमाइं सागरोवमाइं पंच य पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता, तहेव सव्वेसिं इंदाणं ठाणपद्गमेणं विमाणाणि वुच्चा तओ पच्छा परिसाओ पत्तेयं २ वुच्चइ । बंभस्स वि तओ परिसाओ पन्नत्ताओ अब्भिंतरियाए चत्तारि देवसाहस्सीओ, मज्झिमियाए छ देवसाहस्सीओ, बाहिरियाए अट्ठ देवसाहस्सीओ, देवाणं ठिई, अब्भिंतरियाए परिसाए अद्धणवमाइं सागरोवमाइं पंच य पलिओवमाइं, मज्झिमियाए परिसाए अद्धनवमाइं चत्तारि पलिओवमाइं, बाहिरियाए अद्धनवमाइं सागरोवमाइं तिन्नि य पलिओवमाइं, अट्ठो सो चेव । लंतगस्स वि जाव तओ परिसाओ जाव अब्भितरियाए परिसाए दो चेव साहस्सीओ मज्झिमियाए चत्तारि देव साहस्सीओ पन्नत्ताओ, बाहिरियाए छ देवसाहस्सीओ पन्नत्ताओ, ठिई भाणियव्वा अब्भितरिया परिसाए बारस सागरोवमाइं सत्त पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता, मज्झिमियाए परिसाए बारस सागरोवमाइं छच्च पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता, बाहिरियाए परिसाए बारस सागरोवमाइं पंच पलिओवमाइं ठिई पण्णत्ता। महासुक्कस्स वि जाव तओ परिसाओ जाव अब्भितरियाए एगं देवसहस्सं, मज्झिमियाए दो देवसाहस्सीओ पन्नत्ताओ, बाहिरियाए चत्तारि देवसाहस्सीओ अब्भितरियाए परिसाए अद्धसोलस सागरोवमाइं पंच

पलिओवमाइं, मज्झिमियाए अद्धसोलस सागरोवमाइं चत्तारि पलिओवमाइं बाहिरियाए परिसाए अद्धसोलस सागरोवमाइं तिन्नि पलिओवमाइं अट्ठो सो चेव। सहस्सारे पुच्छा जाव अब्भितरियाए परिसाए पंचदेवसया मज्झिमियाए परिसाए एगा देवसाहस्सी बाहिरियाए परिसाए दो देव साहस्सीओ पन्नत्ता ठिई अब्भितरियाए परिसाए अद्धट्ठारससागरोवमाइं सत्त पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता। एवं मज्झिमियाए अद्धट्ठारस छप्पलियोवमाइं, बाहिरियाए अद्धट्ठारस सागरोवमाइं पंचपलिओवमाइं अट्ठो सोचेव। आणयपाणयस्स वि पुच्छा जाव तओ परिसाओ नवरं अब्भितरियाए अड्ढाइज्जा देवसया मज्झिमियाए पंचदेवसया बाहिरियाए एगा देवसाहस्सी ठिई अब्भितरियाए एगूणवीस सागरोवमाइं पंच य पलिओवमाइं, एवं मज्झिमपरिसाए एगूण वीस सागरोवमाइं चत्तारि य पलिओवमाइं बाहिरियाए परिसाए एगूणवीसं सागरोवमाइं तिन्नि य पलिओवमाइं ठिई अट्ठो सोचेव। कहि णं भंते! आरण अच्चुयाणं देवाणं तहेव अच्चुए सपरिवारे जाव विहरइ, अच्चुयस्स णं देविंदस्स तओ परिसाओ पन्नत्ताओ अब्भितरपरिसाए देवाणं पणवीसं सयं, मज्झिम० अड्ढाइज्जा सया बाहिरिय० पंचसया अब्भितरियाए एक्कवीसं सागरोवमा सत्त य पलिओवमाइं मज्झिम० एक्कवीस सागर० छप्पलिओपम० बाहिर० एक्कवीसं सागरोवमा० पंच य पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता। कहि णं भंते! हेट्ठिमगेवेज्जगाणं देवाणं विमाणा पन्नत्ता? कहि णं भंते! हेट्ठिमगेवेज्जगा देवा परिवसंति? जहेव ठाणपए तहेव, एवं मज्झिमगेवेज्जगा उवरिमगेवेज्जगा अणुत्तराय जाव अहमिंदा नामं ते देवा पण्णत्ता समणाउसो ॥सू० ११९॥

छाया–शक्रस्य खलु भदन्त ! देवेन्द्रस्य देवराजस्य कतिपर्षदः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! तिस्रः पर्षदः प्रज्ञप्ताः तद्यथा–समिता चण्डा जाता, आभ्यन्तरिका समिता, माध्यमिका चण्डा, बाह्या जाता । शक्रस्य खलु भदन्त ! देवेन्द्रस्य देवराजस्याभ्यन्तरिकायां पर्षदि कति देवसहस्राणि प्रज्ञप्तानि ? मध्यमिकायां पर्षदि कतिदेवसहस्राणि प्रज्ञप्तानि, तथैव बाह्यायां पृच्छा, गौतम ! शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य आभ्यन्तरिकायां पर्षदि द्वादश देवसहस्राणि प्रज्ञप्तानि, माध्यमिकायां पर्षदि चतुर्दश देवसहस्राणि २ प्रज्ञप्तानि, बाह्यायां पर्षदि षोडश देवसहस्राणि प्रज्ञप्तानि, तथाऽभ्यन्तरिकायां पर्षदि सप्तदेवी शतानि माध्यमिकायां षड् देवी शतानि बाह्यायां पंचदेवी शतानि प्रज्ञप्तानि । शक्रस्य खलु भदन्त ! देवेन्द्रस्य देवराजस्याभ्यन्तरिकयां पर्षदि देवानां कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ताः ? एवं माध्यमिकायां बाह्यायामपि गौतम ! शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्याभ्यन्तरिकायां पर्षदि पंचपल्योपमानि स्थितिः प्रज्ञप्ता, माध्यमिकायां पर्षदि चत्वारि पल्योपमानि स्थितिः प्रज्ञप्ताः–बाह्यायां पर्षदि देवानां सागरोपमाणि षट् पल्योपमानि स्थितिः प्रज्ञप्ता–बाह्यायां पर्षदि द्वादश सागरोपमाणि पञ्चपल्योपमानि स्थितिः प्रज्ञप्ता । महाशुक्रस्यापि यावत्तिस्रः पर्षदो यावदाभ्यन्तरिकायाम् एकं देवसहस्रम् माध्यमिकायां द्वे देवसहस्रे प्रज्ञप्ते बाह्यायां चत्वारि देवसहस्राणि आभ्यन्तरिकायां पर्षदि अर्धषोडशसागरोपमाणि पंचपल्योपमानि माध्यमिकायामर्धषोडश सागरोपमाणि चत्वारि पल्योपमानि बाह्यायामर्धषोडशसागरोपमाणि त्रीणि पल्योपमाणि अर्थः स एव । सहस्रारे पृच्छा यावद् आभ्यन्तरिकायां पर्षदि पञ्चदेवशतानि माध्यमिकायां पर्षदि एकं देवसहस्रम्, बाह्यायां द्वे देवसहस्रे प्रज्ञप्ते स्थितिराभ्यन्तरिकायामर्धाष्टादशसागरोपमाणि सप्तपल्योपमानि स्थितिः प्रज्ञप्ता एवं माध्यमिकायामर्धाष्टादश–षट् पल्योपमानि, बाह्यायामर्धाष्टादशसागरोपमाणि पञ्च पल्योपमानि अर्थः स एव । आनतप्राणतस्यापि पृच्छा यावत्तिस्रः पर्षदः, नवरम्–आभ्यन्तरिकायामर्धतृतीयानि देवशतानि माध्यमिकायां पंचदेवशतानि बाह्यायामेकं देवसहस्रं स्थितिः आभ्यन्तरिकायामेकोनविंशतिः सागरोपमाणि पञ्च च पल्योपमानि एवं माध्यमि० एकोनविंशतिः सागरोपमाणि चत्वारि च पल्योपमानि, बाह्यायां पर्षदि एकोनविंशतिः सागरोपमाणि त्रीणि च पल्योपमानि स्थितिः, अर्थः स एव । कुत्र खलु भदन्त ! आरणाच्युतयोर्देवयोस्तथैवाच्युतः स परिवारो यावद् विहरति अच्युतस्य खलु देवन्द्रस्य तिस्रः पर्षदः प्रज्ञप्ताः आभ्यन्तरपर्षदि देवानां पञ्चविंशं शतम्, माध्यमिकायामर्धतृतीयानि शतानि बाह्यायां पञ्चशतानि आभ्यन्तरिकायामेकविंशतिः सागरोपमाणि सप्त च पल्योपमानि माध्यमिकायामेकविंशतिः सागरोपमाणि षट् पल्योपमानि बाह्यायामेकविंशतिः सागरोपमाणि पञ्च च पल्योपमानि स्थितिः प्रज्ञप्ता । कुत्र खलु भदन्त ! अधस्तनग्रैवेयकाणां देवानां विमानानि प्रज्ञप्तानि कुत्र

खलु भदन्त ! अधस्तनग्रैवेयका देवाः परिवसन्ति यथैव स्थानपदे तथैव एवं मध्यमग्रैवेयकाः उपरितनग्रैवेयकाः अनुत्तराश्च यावत् अहमिन्द्रानाम ते देवाः, प्रज्ञप्ताः श्रमणायुष्मन् ? ॥सू० ११९॥

॥ इति प्रथमोवैमानिकोद्देशः ॥

टीका-'सक्कस्स णं भंते ! देविंदस्स देवरन्नो कति परिसाओ पन्नत्ताओ ? गोयमा ! तओ परिसाओ पन्नत्ताओ-तं जहा-समिता, चंडा, जाता, अब्भितरिया समिया, मज्झिमिया चंडा बाहिरिया जाता' हे भदन्त ! देवेन्द्रदेवराजशक्रस्य कति पर्षदः सभाः सन्ति ? भगवानाह-हे गौतम ! तिस्रः परिषदः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-समिता १ चण्डा २ जाता ३ तत्राऽभ्यन्तरिका पर्षत् समितानाम्नी, मध्यमिका चण्डा, बाह्या या-सा जाता नाम्नी विश्रुता । 'सक्कस्स णं भंते ! देविंदस्स देवरन्नो अब्भितरिया परिसाए कइ देवसाहस्सीओ पन्नत्ताओ ?

'सक्कस्स णं भंते ! देविंदस्स देव रण्णो' इत्यादि ।

टीकार्थ-गौतम स्वामी ने प्रभु से ऐसा पूछा है-हे भदन्त ! देवेन्द्र देवराज शक्र की कितनी परिषदाएं कही गई हैं ? उत्तर में प्रभु कहते कहते हैं-'गोयमा ! तओ परिसाओ पन्नत्ताओ' हे गौतम ! तीन परिषदाएं देवेन्द्र देवराज शक्र की कही गई है । 'तं जहा' जिनका नाम इस प्रकार से है-'समिया चंडा जाया' समिता, चंडा और जाता इनमें 'अब्भितरिया, समिया, मज्झमिया चंडा बाहिरिया जाया' जो आभ्यन्तर परिषदा है उसका नाम समिता है जो मध्य परिषदा है उसका नाम चंडा परिषदा है और बाहर की परिषदा है उसका नाम जाया परिषदा है 'सक्कस्स णं भंते । देविंदस्स देवरण्णो अब्भितरियाए परिसाए कति देव साहस्सीओ पण्णत्ताओ' हे भदन्त ! देवेन्द्र

'सक्कस्स णं भंते ! देविंदस्स देवरण्णो' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ-ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું કે હે ભગવન્ દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રની કેટલી પરિષદાઓ કહેવામા આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा ! तओ परिसाओ पण्णत्ताओ' હે ગૌતમ ! ત્રણ પરિષદાઓ દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રની કહેલ છે. 'तं जहा' તેનું નામ આ પ્રમાણે કહેલ છે. 'समिया चंडा, जाया' સમિતા ચંડા અને જાતા તેમાં 'अब्भितरिया समिया, मज्झमिया चंडा बाहिरिया जाया' જે આભ્યન્તર પરિષદા છે તેનું નામ સમિતા છે. મધ્યમાં જે પરિષદા છે તેનું નામ ચંડા એ પ્રમાણેનું છે. અને બહારની જે પરિષદા છે. તેનું નામ જાતા એ પ્રમાણે છે. 'सक्कस्सणं भंते ! देविंदस्स देवरण्णो अब्भिंतरियाए परिसाए कति देवसाहस्सीओ पण्णत्ताओ' હે ભગવન્ દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રની આભ્યન્તર પરિષદામાં કેટલા

मज्झिमियाए परिसाए तहेव बाहिरियाए पुच्छा ?' हे भदन्त ! देवराज देवेन्द्र-शक्रस्याऽभ्यन्तरिकायां पर्षदि कति देवसहस्राणि माध्यमिकायाश्च पर्षदि कियन्ति तथैव बाह्यायां कियन्तीति प्रश्न ? 'गोयमा सक्कस्स देविंदस्स देवरन्नो अब्भिंतरियाए परिसाए बारस देवसाहस्सीओ पन्नत्ताओ, मज्झिमियाए परिसाए चउद्दस देवसाहस्सीओ पन्नत्ताओ, बाहिरियाए परिसाए सोलस देवसाहस्सीओ पन्नत्ताओ' भगवानाह-हे गौतम ! देवेन्द्र-देवराजशक्रस्याभ्यन्तरिकायां पर्षदि द्वादशदेव-सहस्राणि, माध्यमिकायां पर्षदि चतुर्दशसहस्राणि देवानाम्, बाह्यायाश्च षोडश देवसहस्राणि प्रज्ञप्तानि । 'तहा अब्भितरियाए परिसाए सत्तदेवी सयाणि, मज्झिमियाए छच्च देवी सयाणि, बाहिरियाए पंचदेवीसयाइं पन्नत्ताइं' तथाऽऽ-भ्यन्तरिकायां-मध्यमिकायां-बाह्यायाश्च पर्षदि देवीनां सप्त शतानि षट् च

देवराज शक्र की आभ्यन्तर परिषदा में कितने हजार देव है ? 'मज्झि-मियाए परि० तहेव बाहिरियाए पुच्छा' मध्य परिषदा में और बाह्य परिषदा में कितने हजार देव हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! सक्कस्स देविंदस्स देवरन्नो अब्भितरियाए परिसाए बारसदेव-साहस्सीओ पण्णत्ताओ' हे गौतम ! देवेन्द्र देवराज शक्र की आभ्यन्तर परिषदा में १२ हजार देव हैं 'मज्झिमियाए परिसाए चउद्दसदेव साहस्सीओ पण्णत्ताओ' मध्यम परिषदा में १४ हजार देव हैं । 'बाहि-रियाए परिसाए सोलस देवसाहस्सीओ पण्णत्ताओ' बाह्यपरिषदा में १६ हजार देव हैं । 'तहा अब्भितरियाए परिसाए सत्तदेवीसयाणि, मज्झिमियाए छच्चदेवीसयाणि बाहिरियाए पंचदेवी सयाइं पन्नताइं' तथा-आभ्यन्तर परिषदा में सातसौ देवियां हैं मध्यपरिषदा में ६

હજાર દેવો કહેવામાં આવેલા છે ? 'मज्झिमाए परिसाए तहेव बाहिरियाए पुच्छा' મધ્યમ પરિષદામાં અને બાહ્ય પરિષદામાં કેટલા હજાર દેવો છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! सक्कस्स देविंदस्स देवरन्नो अब्भिंतरियाए परिसाए बारस देवसाहस्सीओ पण्णत्ताओ' હે ગૌતમ ! દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રની આભ્યન્તર પરિષદામાં ૧૨ બાર હજાર દેવો છે. 'मज्झिमियाए परिसाए चउद्दस देव साहस्सीओ पण्णत्ताओ' મધ્યમા પરિષદામાં ૧૪ ચૌદ હજાર દેવો છે. 'बाहिरियाए परिसाए सोलस देव साहस्सीओ पण्णत्ताओ' બાહ્ય પરિષદામાં ૧૬ સોળ હજાર દેવો કહ્યા છે. 'तहा अब्भिंतरियाए परिसाए सत्त देवी सयाणि, मज्झिमियाए छच्च देवी सयाणि बाहिरियाए पंच देवी सयाइं पन्नत्ताइं' તથા આભ્યન્તર પરિષદામાં સાતસો દેવિયો છે' મધ્યમા પરિષદામાં છસો દેવિયો છે.

शतानि–पञ्च च शतानि क्रमशः प्रज्ञप्तानि । 'सक्कस्स णं भंते ! देविंदस्स देवरन्नो अब्भिंतरिसाए परियाए देवाणं केवइं कालं ठिई पन्नत्ता ? एवं मज्झिमियाए वाहिरियाए वि' हे भदन्त ! देवेन्द्रदेवराजशक्रस्याभ्यन्तरिकायां पर्षदि देवानां स्थितिः कियन्तं कालं कथिता एवं माध्यमिकायां–वाह्यायामपि प्रश्नः ? भगवानाह–'गोयमा ! सक्कस्स देविंदस्स देवरन्नो अब्भिंतरियाए परिसाए पंचपलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता, मज्झिमियाए परिसाए चत्तारि पलिओवमाइं ठिई पण्णत्ता, वाहिरियाए परिसाए देवाणं तिन्नि पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता' हे गौतम ! देवेन्द्र देवराजशक्रस्याभ्यन्तरिकायां पर्षदि–मध्यमिकायां–वाह्यायां च देवानां स्थितिः पञ्च–चत्वारि–त्रीणि च क्रमशः पल्योपमानि जानीहि । 'देवी णं ठिई अब्भि-

---

सौ देवियां हैं और बाह्यपरिषदा में पांचसौ देवियां हैं 'सक्करस्स णं भंते ! देविंदस्स देवरन्नो अब्भिंतरियाए परिसाए देवाणं केवइयं कालं ठिई पण्णत्ता' हे भदन्त ! देवेन्द्र देवराज शक्र की आभ्यन्तर परिषदा के देवों की स्थिति कितनी कही गई है ? 'एवं मज्झमियाए वाहिरियाए वि' मध्यमपरिषदा के देवों की और वाह्यपरिषदा के देवों की स्थिति कितनी कही गई है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा ! सक्कस्स देविंदस्स देवरन्नो अब्भिंतरियाए परिसाए पंच पलिओवमाइं ठिई पण्णत्ता' हे गौतम ! देवेन्द्र देवराज शक्र की आभ्यन्तर परिषदा के देवों की स्थिति पांच पल्योपम की कही गई है 'मज्झिमियाए परिसाए चत्तारि पलिओवमाइं ठिई पण्णत्ता' मध्यपरिषदा के देवों की स्थिति चार पल्योपम की कही गई है 'बाहिरियाए परिसाए देवाणं तिन्नि पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता' बाह्यपरिषदा के देवों

અને બાહ્ય પરિષદામાં પાંચસો દેવિયો છે. 'सक्कस्स णं भंते ! देविंदस्स देवरण्णो अब्भिंतरियाए परिसाए देवाणं केवइयं कालं ठिई पण्णत्ता' હે ભગવન્ દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રની આભ્યન્તર પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલી કહેવામાં આવેલ છે. 'एवं मज्झिमियाए वाहिरियाए वि' મધ્યમ પરિષદાના દેવોની અને બાહ્ય પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલી કહેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा ! सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो अब्भिंतरियाए परिसाए पंच पलिओवमाइं ठिई पण्णत्ता' હે ગૌતમ ! દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રની આભ્યન્તર પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ પાંચ પલ્યોપમની કહેવામાં આવેલ છે. 'मज्झिमाए परिसाए चत्तारि पलिओवमाइं ठिई पण्णत्ता' મધ્યમ પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ ચાર પલ્યોપમની કહેવામાં આવેલ છે. 'वाहिरियाए परिसाए देवाणं तिन्नि पलिओवमाइं ठिई पण्णत्ता' બાહ્ય પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ ત્રણ પલ્યોપમની

तरियाए परिसाए देवीणं तिन्नि पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता मज्झिमियाए दुन्नि-पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता वाहिरियाए परिसाए एगं पलिओवमं ठिई पन्नत्ता अट्ठो सो चेव जहा भावणवासीणं 'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ सक्कस्स देविंदस्स देवरन्नो तओ परिसाओ०' अथाऽत्र देवीनां स्थितिः शक्रस्याऽऽभ्यन्तरिकायां-मध्यमिकायां-बाह्यायां च पर्षदि त्रीणि पल्योपमानि-द्वे पल्योपमे-एकश्च पल्योपमं स्थितिकालः । अर्थः स एव यथा भवनवासिदेवानाम् तत्केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य तिस्रः पर्षदः इत्यादि यथा चमरवक्तव्यतायां सकलसूत्रं वक्तव्यम् । 'कहि णं भंते ! ईसाणकाणं देवाणं विमाणा पन्नत्ता ? तहेव सव्वं जाव ईसाणे एत्थ देविंदे देव० जाव विहरइ' कुत्र खलु भदन्त ! ईशानकानां देवानां विमानानि ? कुत्र च ईशाना देवाः परिव-

की स्थिति तीन पल्योपम की है 'देवीणं ठिई' देवियों की स्थिति इस प्रकार से है 'अब्भिंतरियाए परिसाए देवीणं तिन्नि पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता' आभ्यन्तर परिषदा की देवियों की स्थिति तीन पल्योपम की कही गई है मज्झिमियाए दुन्नि पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता' मध्यपरिषदा की देवियों की स्थिति दो पल्योपम की कही गई है 'बाहिरियाए परिसाए एगं पलिओवमं ठिई पण्णत्ता' बाह्यपरिषदा की देवीयों की स्थिति एक पल्योपम की कही गई है 'अट्ठो सो चेव जहा भवणवासीणं' भवनपतियों के जैसा ही बाकी का और सब कथन यहां पर कह लेना चाहिये 'कहि णं भंते ! ईसाणकाणं देवाणं विमाणा पण्णत्ता' हे भदन्त ! ईशान देवों के विमान कहां पर कहे गये हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं 'तहेव सव्वं जाव ईसाणे एत्थ देविंदे देव० जाव विहरइ' हे गौतम ! इस सम्बन्ध में समस्त वक्तव्यता सौधर्म की वक्तव्यता जैसी

છે, 'देवीणं ठिई' દેવિયોની સ્થિતિ આ પ્રમાણે છે-'अब्भिंतरियाए परिसाए देवीणं तिन्नि पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता' આભ્યંતર પરિષદાની દેવિયોની સ્થિતિ ત્રણ પલ્યોપમની છે. 'मज्झिमियाए दुन्नि पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता' મધ્યમ પરિષદાની દેવિયોની સ્થિતિ બે પલ્યોપમની કહેવામાં આવેલ છે. 'बाहिरियाए परिसाए एगं पलिओवमं ठिई पण्णत्ता' બાહ્ય-પરિષદાની દેવિયોની સ્થિતિ એક પલ્યોપમની છે. 'अट्ठो सो चेव जहा भवणवासीणं' ભવન પતિયોના કથન પ્રમાણે જ બાકીનું તમામ કથન અહીંયાં કહી લેવું જોઈએ. 'कहिणं भंते ! ईसाणकाणं देवाणं विमाणा पण्णत्ता' હે ભગવન્ ! ઈશાન દેવોના વિમાને ક્યાં કહેલા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'तहेव सव्वं जाव ईसाणे एत्थ देविंदे देवराया जाव विहरइ' હે ગૌતમ ! આ વિષયમાં સઘળું કથન

सन्ति ? भगवानाह–गौतम ! रत्नप्रभापृथिव्याः उपरितने चन्द्रादीनतिक्रम्य मेरो-रुत्तरेणाऽष्टाविंशतिर्विमानावासशतसहस्राणि तथा–पञ्चावतंसका भवन्ति, पूर्वस्यामङ्कावतंसकः १ दक्षिणस्यां स्फटिकावतंसकः २ अपरस्यां रजतावतंसकः–३ उत्तरस्यां जातरूपावतंसकः ४, मध्ये ईशानवतंसकः ५ सर्वाणीमानि विमानानि सर्वरत्नमयानि यावत्प्रतिरूपाणि, एतेषु ईशानका देवाः परिवसन्ति ते कुण्डलोद्द्योतिताननाः यावद् दिव्यवर्णगन्ध–स्पर्शैः संस्थानेन दशदिशा उद्द्योतयन्तः स्व-स्व सामानिक देवदेवीनां पौरपत्याधिपत्य भर्तृत्वादि कुर्वन्तो दिव्यभोगभोगान्

ही जाननी चाहिये परन्तु यहां पर उस वक्तव्यता की अपेक्षा इतना ही अन्तर है कि रत्नप्रभा पृथिवी के रूचकोपलक्षित बहुसमरमणीय भूमिभाग के ऊपर ऊंचे चन्द्र सूर्य आदि को उल्लङ्घन करके मेरु की उत्तरदिशा में ईशानदेवों के २८ लाख विमानावास कहे गये हैं। तथा पांच विमानावतंसक कहे गये हैं। इनमें अङ्कावतंसक पूर्वदिशा में है स्फटिकावतंसक दक्षिणदिशा में हैं रजतावतंसक पश्चिमदिशा में है और जातरूपावतंसक उत्तरदिशा में है तथा मध्य में ईशानावतंसक है ये सब विमान सर्वात्मना रत्नमय हैं यावत् प्रतिरूप हैं इनमें ईशानक देव रहते हैं इनका मुखमण्डल कुण्डलों की कान्ति से सदा उद्योतित रहता है यावत् ये दिव्य वर्ण, गन्ध स्पर्श और संस्थान से दश दिशाओं को उद्योतित करते हुए अपने २ सामानिक देव और देवियों का आधिपत्य भर्तृत्व करते हुए दिव्य भोगोपभोगों को भोगते रहते हैं। बाकी और सब कथन इनके सम्बन्ध का सौधर्म के प्रकरण जैसा

સૌધર્મના કથન પ્રમાણે જ સમજવું. પરંતુ અહીંયાં એ કથન કરતાં એટલું જ અંતર છે. કે–રત્નપ્રભા પૃથ્વીના રૂચક થી ઉપલક્ષિત બહુસમરમણીય ભૂમિભાગની ઉપર ઉંચે ચંદ્ર સૂર્ય વિગેરેને ઓળંગીને મેરૂની ઉત્તર દિશામાં ઈશાન દેવોના ૨૮ અઠયાવીસ લાખ વિમાનાવાસો કહેવામાં આવેલા છે. તથા પાંચ વિમાનાવતંસક કહેલા છે. તે પૈકી અંકાવતંસક પૂર્વ દિશામાં છે. સ્ફટિકાવતંસક દક્ષિણ દિશામાં રજતાવતંસક પશ્ચિમ દિશામાં જાત રૂપાવતંસક ઉત્તર દિશામાં તથા મધ્યમાં ઈશાનાવતંસક છે. એ બધા વિમાનો સર્વાત્મના રત્નમય છે, યાવત્પ્રતિરૂપ છે. તેમાં ઈશાન દેવ રહે છે. તેમનું મુખ મંડલ કુંડળોની કાંતિથી સદા ઉદ્યોતિત રહે છે. યાવત્ એ દિવ્ય વર્ણ, ગંધ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનથી દસે દિશાઓને ઉદ્યોતિત કરતા થકા પોત પોતાના સામાનિક દેવો અને દેવિયોનું અધિપતિ પણું ભર્તૃત્વ કરતા થકા દિવ્ય એવા ભોગોપભોગોને ભોગવતા રહે છે. આ શિવાય બાકીનું તમામ કથન આના સંબંધનું

भुञ्जाना विहरन्ति अन्यत् सर्वं शक्रेन्द्रप्रकरणवत् । 'ईसानस्स णं भंते ! देविंदस्स देवरन्नो कई परिसाओ पन्नत्ताओ गोयमा ! तओ परिसाओ पण्णत्ताओ तं जहा—समिया चंडा जाया—तहेव सव्वं' हे भदन्त ! ईशाने यो देवेन्द्रो—देवराजस्तस्य कति पर्षदः सभाः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह—हे गौतम ! तिस्रः परिषदः सन्ति तद्यथा—समित्ता१ चण्डा२ जाता ३ यत्—शक्रेन्द्रप्रकरणे तत्सर्वमेव ज्ञातव्यम्—तत्राऽभ्यन्तरिकी—समिता नाम्ना प्रसिद्धा तस्यां पर्षदि कति देवसहस्राणि मध्यमिकायां कति, बाह्यायां च कति देवसहस्राणि प्रज्ञप्तानि ? एतत् प्रकरणान्तं यावत् 'तस्स' पदेन संगृहीतम् । उत्तरं तु—'णवरं' इत्यादिना दर्शयति—भगवानाह—हे गौतम ! अब्भितरियाए परिसाए दसदेवसाहस्सीओ पन्नत्ताओ, मज्झिमियाए परिसाए बारसदेवसाहस्सीओ, बाहिरियाए चउद्दस देवसाहस्सीओ' आभ्यन्तरिकायां समिता-

---

ही है 'ईसाणस्स णं भंते ! देविंदस्स देवरण्णो कति परिसाओ पन्नत्ताओ' हे भदन्त ! देवेन्द्र देवराज ईशान की कितने परिषदाएं कही गई है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा ! तओ परिसाओ पन्नत्ताओ' हे गौतम ! तीन परिषदाएं कही गई हैं । 'तं जहा' जो इस प्रकार से है—'समिता, चंडा, जाता, तहेव सव्वं' समिता, चंडा, और जाता, इस सम्बन्ध में जो शक्रेन्द्र के प्रकरण में कहा गया है वह यहां पर कह लेना चाहिये आभ्यन्तर की परिषदा का नाम समिता है 'तहेव सव्वं इत्यादि सब कथन पहिले के ही जैसा है 'णवरं अब्भितरियाए परिसाए दस देवसाहस्सीओ पण्णत्ताओ' यहां आभ्यन्तर परिषदा में दश हजार देव कहे गये है 'मज्झिमियाए परिसाए बारस देव साहस्सीओ' मध्यपरिषदा में १२ हजार देव कहे गये हैं और 'बाहिरियाए

સૌધર્મ પ્રકરણના કથન પ્રમાણે જ છે. 'ईसाणस्स णं भंते ! देविंदस्स देवरण्णो कति परिसाओ पण्णत्ताओ' હે ભગવન્ દેવેન્દ્ર દેવરાજ ઇશાનની કેટલી પરિષદાઓ કહેવામાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'गोयमा ! तओ परिसाओ पण्णत्ताओ' હે ગૌતમ ! ત્રણ પરિષદાઓ કહેવામાં આવેલ છે. 'तं जहा' જે આ પ્રમાણે છે.—'समिता, चंडा जाता तहेव सव्वं' સમિતા ચંડા અને જાતા આ સંબંધી વિશેષ કથન શક્રેન્દ્રના પ્રકરણમાં જે પ્રમાણે છે, તેજ પ્રમાણેનું તે કથન અહિંયા પણ કહી લેવું જોઈએ. આભ્યન્તર પરિષદાનું નામ સમિતા છે. 'तहेव सव्वे' ઈત્યાદિ સઘળું કથન પહેલાના કથન પ્રમાણે જ છે 'णवरं अब्भितरियाए परिसाए दस देव साहस्सीओ पण्णत्ताओ' આભ્યન્તર પરિષદામાં અહીંયાં દસ હજાર દેવો કહેવામાં આવેલ છે. 'मज्झिमियाए परिसाए बारस देवसाहस्सीओ' મધ્ય પરિષદામાં ૧૨ બાર હજાર દેવો કહેલા છે.

भिधानायां पर्षति दशदेव सहस्राणि, माध्यमिकायां चण्डाभिधानायां पर्षदि च द्वादशदेवसहस्राणि, वाह्यायां जाताभिधानायां तृतीयस्यां पर्षदि चतुर्दशदेवसहस्राणि संख्यया प्रज्ञप्तानि-इति । 'देवीणं पुच्छा' हे भदन्त ! ईशानस्य देवेन्द्र देवराजस्याभ्यन्तरिकायां कति देवी शतानि, माध्यमिकायां कति०, वाह्यायां च कति देवीशतानि प्रज्ञप्तानि ? भगवानाह-हे गौतम ! 'अब्भितरियाए णव देवीसया पन्नत्ता' ईशानदेवेन्द्रदेवराजस्याभ्यन्तरिकायां पर्षदि नव देवीशतानि प्रज्ञप्तानि, 'मज्झिमियाए परिसाए' मध्यमिकायां पर्षदि 'अट्ठ देवीसया पन्नत्ता' अष्टौ देवी शतानि प्रज्ञप्तानि-कथितानि तद्यथा-'वाहिरियाए परिसाए' ईशानदेवेन्द्र देवराजस्य वाह्याभिधायां जातायां तृतीयस्यां पर्षदि 'सत्त देवीसया पन्नत्ता' सप्तदेवीशतानि प्रज्ञप्तानि-कथितानि-इति ।

'देवाणं० ठिई पन्नत्ता' ईशानदेवेन्द्र विमाने कियती स्थिति देवानाम् ? भगवानाह-हे गौतम ! 'अब्भितरियाए परिसाए देवाणं सत्तपलिओवमाई ठिई

चउद्दस्स देव साहस्सीओ' वाह्यपरिषदा में १४ हजार देव कहे गये हैं । 'देवीणं पुच्छा' हे भदन्त ! इन आभ्यन्तर मध्य और वाह्यपरिषदा में कितनी देवियां कही गई है ? 'अब्भितरियाए णवदेवी सता पण्णत्ता' उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम ! आभ्यन्तर परिषदा में ९ सौ देवियां कही गई है 'मज्झिमियाए परिसाए अट्ठदेवी सता पण्णत्ता' मध्यपरिषदा में आठ सौ देवियां कही गई हैं । 'बाहिरियाए परिसाए सत्त देवी सता पण्णत्ता' वाह्यपरिषदा में ७०० देवियां कही गई हैं 'देवाणं ठिती पण्णत्ता' हे भदन्त ! इन परिषदाओं के देवों की स्थिति कितनी कही गई हैं? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम ! 'अब्भितरियाए परिसाए देवाणं सत्त पलिओवमाइं ठिती पण्णत्ता' ईशानदेव की आभ्य-

---

'बाहिरियाए चउद्दस्स देव साहस्सीओ' બાહ્ય પરિષદામાં ૧૪ ચૌદ હજાર દેવો કહેલા છે. 'देवीणं पुच्छा' હે ભગવન્! આ આભ્યંતર, મધ્ય અને બાહ્ય પરિષદામાં કેટલી દેવિયો કહેવામાં આવેલ છે ? 'अब्भिंतरियाए णव देवीसया पण्णत्ता' આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! આભ્યન્તર પરિષદામાં ૯૦૦ નવસો દેવિયો કહેલ છે. 'मज्झिमियाए परिसाए अट्ठ देवी सया पण्णत्ता' મધ્યમ પરિષદામાં આઠસો દેવિયો કહેવામાં આવેલ છે. 'बाहिरियाए परिसाए सत्त देवीसया पण्णत्ता' બાહ્ય પરિષદમાં ૭૦૦ સાતસો દેવિયો કહેવામાં આવેલ છે. 'देवाणं ठिती पण्णत्ता' હે ભગવન્ ! આ પરિષદાઓમાંના દેવોની સ્થિતિ કેટલી કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! 'अब्भिंतरियाए परिसाए देवाणं सत्त पलिओवमाइं ठिती

पन्नत्ता मज्झिमियाए छपलिओवमाइं बाहिरियाए पंचपलिओवमाइं ठिई पण्णत्ता' आभ्यन्तरिकायां पर्षदि सप्त० मध्यमिकायां षट्० बाह्यायां पञ्चपल्योपमानि देवानां स्थितिः प्रज्ञप्ता इति।

'देवीणं पुच्छा०' हे भदन्त ! देवीनामीशानदेवेन्द्रविमाने कियती स्थितिः इतिः पृच्छाऽऽस्ते ? भगवानाह–हे गौतम ! 'अब्भितरियाए साइरेगाइं पंच-पलिओवमाइं मज्झिमियाए परिसाए चत्तारि पलिओवमाइं ठिई पण्णत्ता' आभ्यन्तरिकायां पर्षदि सातिरेकपल्योपमानि, माध्यमिकायां चत्वारि पल्योपमानि स्थितिः प्रज्ञप्ता, 'बाहिरियाए परिसाए तिन्नि पलिओवमाइं ठिई पण्णत्ता' बाह्यायां पर्षदि तु त्रीणि पल्योपमानि देवीनां स्थितिः प्रज्ञप्ताः, इति। 'अट्ठो तहेव भाणि-

न्तर परिषदा के देवों की स्थिति सात पल्योपम की कही गई है। 'मज्झिमियाए छपल्लिओवमाइं बाहिरियाए पंच पलिओवमाइं ठिती पण्णत्ता' मध्य परिषदा के देवों की ६ पल्योपम की स्थिति कही गई है बाह्यपरिषदा के देवों की स्थिति पांच पल्योपम की कही गई है 'देवीणं पुच्छा' हे भदन्त ! ईशान देवेन्द्र के विमान में देवियों की स्थिति कितनी कही गई है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–'अब्भि-तरियाए साइरेगाइं पंच पलिओवमाइं मज्झिमियाए परिसाए चत्तारि पलिओवमाइं ठिती पण्णत्ता बाहिरियाए परिसाए तिण्णि पलिओवमाइं ठिती प०' हे गौतम ! आभ्यन्तर परिषदा की देवियों की स्थिति पांच पल्योपम की कही गई है मध्य परिषदा की देवियों की स्थिति चार पल्योपम की कही गई है और बाह्यपरिषदा की देवियों की स्थिति

पण्णत्ता' ઇશાન દેવની આભ્યન્તરા પરિષદામાંના દેવોની સ્થિતિ સાત પલ્યો-પમની કહેવામાં આવેલ છે. 'मज्झिमियाए छ पलिओवमाइं बाहिरियाए पंच पलिओवमाइं ठिती पण्णत्ता' મધ્યમ પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ છ પલ્યોપમની કહેવામાં આવેલ છે. અને બાહ્ય પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ પાંચ પલ્યોપમની કહેલ છે. 'देवीणं पुच्छा' હે ભગવન્ ! ઈશાન દેવેન્દ્રના વિમાનમાં દેવિયોની સ્થિતિ કેટલી કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે 'अब्भितरियाए साइरेगाइं पंच पलिओवमाइं मज्झिमियाए परिसाए चत्तारि पलि-ओवमाइं ठिती पण्णत्ता बाहिरियाए परिसाए तिण्णि पलिओवमाइं ठिई पण्णत्ता' હે ગૌતમ ! આભ્યન્તર પરિષદાની દેવિયોની સ્થિતિ પાંચ પલ્યોપમની કહે-વામાં આવેલ છે. મધ્યમા પરિષદાની દેવિયોની સ્થિતિ ચાર પલ્યોમની કહે-વામાં આવેલ છે. અને બાહ્ય પરિષદાની દેવિયોની સ્થિતિ ત્રણ પલ્યોપમની કહેવામાં આવેલ છે. 'अट्ठो तहेव भाणियव्वो' આ શિવાયનું બાકીનું સઘળું

यव्वो' अर्थस्तथैव सौधर्मप्रकरणवत् भणितव्यः। 'सणंकुमाराणं पुच्छा०' कुत्र खलु भदन्त! सनत्कुमाराणां विमानानि? कुत्र च ते सनत्कुमाराः परिवसन्ति? 'तहेव ठाणपदगमेणं जाव सणंकुमारस्स तओ परिसाओ समिताई तहेव' तथा-एव यथा प्रज्ञापना द्वितीयपदस्था भवनपतिवासिनः तेषां यावद्गमेन सनत्कुमारस्य तिस्रः पर्षदः समिताद्याः, भगवानाह-हे गौतम! सौधर्मकल्पस्योपरिसपक्ष सप्रतिदिशि बहुयोजनानि, बहुयोजनशतानि, बहुयोजनसहस्राणि, बहुयोजनशतसहस्राणि, बहुयोजनकोटीः बहुयोजनकोटिकोटीः ऊर्ध्वं दूरं व्यतिव्रज्य अत्र खलु सनत्कुमारो नाम कल्पः प्रज्ञप्तः, समानाः पूर्वाऽपर-दक्षिणोत्तररूपाः पार्श्वा एवपक्षा यत्र दूरमुत्पतने तत्सपक्षम् समानाः प्रतिदिग्विदिशो यत्रेत्यादि-निरवशेषं सौधर्मवत्। 'केवलं द्वादश विमानावासशतसहस्राणि भवे' इत्याद्या-

---

तीन पल्योपम की कही गई है 'अट्ठो तहेव भाणियव्वो' बाकी का और सब कथन सौधर्म प्रकरण के जैसा ही जानना चाहिये 'सणंकुमाराणं पुच्छा' हे भदन्त सनत्कुमारों के विमान कहां पर हैं? और वे सनत्कुमार कहां पर रहते हैं? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'तहेव ठाणपदगमेणं जाव सणंकुमारस्स तओ परिसाओ समिताइ तहेव' प्रज्ञापना के द्वितीय पद में भवनवासी देवों के गम के अनुसार सनत्कुमारों के सम्बन्ध में कथन जानना चाहिये तथा च सौधर्मकल्प के ऊपर सपक्ष सप्रति दिशाओं में-पूर्वादि चार दिशाओं में और विदिशाओं में यावत् अनेक कोडाकोडी योजन तक दूर जाने पर पूर्व पश्चिम तक लम्बा और उत्तर दक्षिण तक चौडा आदि विशेषणों वाला सनत्कुमार नाम का एक कल्प है इस में सनत्कुमार देवों के १२ लाख विमान हैं। इनमें पांच विमानावतंसक हैं-पूर्वदिशा में अङ्कावतंसक है दक्षिणदिशा में स्फटिकावतंसक है पश्चिमदिशा में रजता-

---

કથન સૌધર્મ પ્રકરણમાં કહ્યા પ્રમાણેનું જ સમજી લેવું. 'सणंकुमाराणं पुच्छा' હે ભગવન્ સનત્કુમારોના વિમાનો ક્યાં આવેલા છે? અને એ સનત્કુમાર દેવ ક્યાં રહે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'तहेव ठाण पदगमेणं जाव सणंकुमारस्स तओ परिसाओ समिताइ तहेव' પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના બીજા સ્થાન પદમાં ભવનવાસી દેવોના ગમના કથન પ્રમાણે સનત્કુમારોના સંબંધમાંનું કથન સમજી લેવું. તે આ પ્રમાણે-સૌધર્મ કલ્પની ઉપર સપક્ષ સપ્રતિ દિશાઓમાં-પૂર્વ વિગેરે ચાર દિશાઓમા અને વિદિશાઓમાં યાવત્ અનેક કોડા કોડી યોજન સુધી દૂર જવાથી પૂર્વ પશ્ચિમ સુધી લાંબુ અને ઉત્તર દક્ષિણ સુધી પહોળું વિગેરે વિશેષણોવાળું સનત્કુમાર નામનું એક કલ્પ છે. તેમાં સનત્કુમાર દેવોના ૧૨ બાર લાખ વિમાનો છે.

ख्यातम् इति वक्तव्यम्, तथा-पञ्चावतंसकाः। तत्र-पूर्वस्यामङ्कः दक्षिणस्यां स्फाटिकः पश्चिमायां रजतः उत्तरस्यां जातरूपोऽवतंसकः, मध्ये सनत्कुमाराऽवतंसकः, अत्राऽग्रमहिष्यो न वक्तव्याः परिगृहीतदेवीनाम्-असद्भावात्। तथा-सनत्कुमारे कल्पेऽवतंतके विमाने सुधर्मायां सिंहासने स खलु तत्र द्वादशानां विमानावासशतसहस्राणां द्वासप्ततेः सामानिकसहस्राणाम् तथा-चतुर्णां द्वासप्ततात्मरक्षकसहस्राणामाधिपत्यं पौरपत्यं यावद् विहरति सनत्कुमारस्य कति पर्षदः? भगवानाह-तिस्रः तत्राभ्यन्तरिका समितायां 'णवरं अब्भितरियाए परिसाए अट्ठ देवसाहस्साओ

वतंसक है और उत्तरदिशा में जातरूपावतंसक है बीच में सनत्कुमार कल्प में अग्रमहिषियों का कथन नहीं करना चाहिये-क्योंकि यहां पर परिगृहीत देवियों का असद्भाव है 'सनत्कुमार कल्प में सनत्कुमारावतंसक विमान में सुधर्मासभा में सनत्कुमार नाम के सिंहासन पर रहा हुआ वह सनत्कुमार देव १२ लाख विमानावासों का १२ हजार सामानिक देवों आदि का आधिपत्य एवं पौरपत्य करता हुआ यावत् अपने समय को व्यतीत करता हुआ रहता है इत्यादि रूप से सब कथन यहां पर शक्र के प्रकरण की तरह कह लेना चाहिये तथा च यहां पर भी शक्र के प्रकरण की तरह तीन परिषदाएं हैं उन के नाम भी समिता चंडा और जाता है 'णवरं अब्भितरियाए परिसाए अट्ठदेव साहस्सीओ पन्नत्ताओ' यहां की आभ्यन्तर परिषदा

તેમાં પાંચ વિમાનાવતંસકો છે. તે આ પ્રમાણે સમજવા જેમકે-પૂર્વ દિશામાં અંકાવતંસક છે. દક્ષિણ દિશામાં સ્ફટિકાવતંસક છે. પશ્ચિમ દિશામાં રજતાવતંસક છે. અને ઉત્તર દિશામાં જાતરૂપાવતંસક છે. અને વચમાં સનત્કુમારાવતંસક છે. આ સનત્કુમાર કલ્પમાં અગ્રમહિષિયોનું કથન કહેવામાં આવેલ નથી કેમકે-અહીંયાં પરિગ્રહીત દેવિયોનો અસદ્ભાવ છે. સનત્કુમાર કલ્પમાં સનત્કુમારાવતંસક વિમાનમાં સુધર્મા સભામાં સનત્કુમાર નામના સિંહાસનની ઉપર બિરાજેલા એ સનત્કુમાર દેવ ૧૨ બાર લાખ વિમાનાવાસોનું ૧૨ બાર હજાર સામાનિક દેવો વિગેરેનું અધિપતિ પણું અને પૌરપત્ય કરતા થકા યાવત્ પોતાના સમયને વીતાવતા રહે છે. વિગેરે પ્રકારથી સઘળું કથક શક્રના પ્રકરણના કથન પ્રમાણે અહીંયાં પણ તેઓની ત્રણ પરિષદાઓ છે. અને તેના નામો પણ સમિતા, ચંડા અને જાતા એ પ્રમાણે છે. 'णवरं अब्भिंतरियाए परिसाए अट्ठ देवसाहस्सीओ पण्णत्तासो' અહીંની આભ્યન્તર પરિષદાના જે દેવો

पन्नत्ताओ' नवरमष्टौ देवसहस्राणि, 'मज्झिमियाए०' मध्यमिकायाम्—'दसदेवसाहस्सीओ०' दशदेवसहस्राणि, 'बाहिरियाए प०' बाह्यायां पर्षदि 'वारसदेवसाहस्सीओ प०' द्वादशदेवसहस्राणि प्रज्ञप्तानि । अत्र देवी पर्षदो न वक्तव्याः तथा 'अब्भितरियाए परिसाए देवाणं ठिई अद्धपंचमाइं सागरोवमाइं पंच पलिओवमाइं ठिई पण्णत्ता मज्झिमियाए परिसाए अद्ध पंचमाइं सागरोवमाइं चत्तारि पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता बाहिरियाए परिसाए अद्ध पंचमाइं सागरोवमाइं तिन्नि पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता अट्ठो सो चेव' आभ्यन्तरिकायाम्—अर्धपञ्चमसागरोपमानि पञ्चपल्योपमानि स्थितिः, मध्यमिकायाम्—अर्धपञ्चमानि सागरोपमाणि चत्वारि पल्योपमानि, बाह्यायामर्द्धपञ्चमानि सागरोपमाणि त्रीणि पल्योपमानि यावद्देवानां

के जो देव हैं उनकी संख्या आठ हजार है । 'मज्झिमियाए परिसाए दसदेव साहस्सीओ प०' मध्यपरिषदा में जो देव हैं उनती संख्या दस हजार है 'बाहिरियाए परिसाए बारसदेव साहस्सीओ पण्णत्ताओ' बाह्यपरिषदा में जो देव हैं उन की संख्या १२ हजार है 'अब्भितरियाए परिसाए देवाणं अद्ध पंचमाइं सागरोवमाइं चत्तारि पलिओवमाइं ठिती प०' आभ्यन्तर परिषदा के देवों की स्थिति ४॥ सागरोपम की और पाँच पल्योपम की है 'मज्झमियाए परिसाए अद्धपंचमाइं सागरोवमाइं चत्तारि पलिओवमाइं ठिती प०' मध्यपरिषदा के देवों की स्थिति ४॥ सागरोपम की और चार पल्योपम की है 'बाहिरियाए परिसाए अद्धपंचमाइं सागरोवमाइं तिण्णि पलिओवमाइं ठिती प०' बाह्यपरिषदा के देवों की स्थिति ४॥ सागरोपम की और तीन पल्योपम की है । 'अट्ठो सो चेव' इन सब का कार्य पूर्ववत्

છે તેમની સંખ્યા આઠ હજારની છે. 'मज्झिमियाए परिसाए दस देव साहस्सीओ पण्णत्ताओ' મધ્યમ પરિષદાના દેવોની સંખ્યા દસ હજારની છે. 'बाहिरियाए परिसाए वारस देव साहस्सीओ पण्णत्ताओ' બાહ્ય પરિષદાના દેવોની સંખ્યા ૧૨ બાર હજારની છે. 'अब्भितरियाए परिसाए देवाणं ठितो अद्ध पंचमाइं सागरोवमाइं चत्तारि पलिओवमाइं पण्णत्ताइं' આભ્યંતર પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ ૪॥ સાડા ચાર સાગરોપમ અને પાંચ પલ્યોપમની છે, 'मज्झिमियाए परिसाए अद्ध पंचमाइं सागरोवमाइं चत्तारि पलिओवमाइं ठिती पण्णत्ता' મધ્યમ પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ ૪॥ સાડા ચાર સાગરોપમ અને ચાર પલ્યોપમની છે, 'बाहिरियाए परिसाए अद्धपंचमाइं सागरोवमाइं तिण्णि पलिओवमाइं ठिती पण्णत्ता' બાહ્ય પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ ૪॥ સાડા ચાર સાગરોપણ અને ત્રણ પલ્યોપમની કહેલ છે. 'अट्ठो सो चेव' આ બધાનું કાર્ય પહેલાના કથન પ્રમાણ

स्थितिः प्रज्ञप्ता । अर्थः स एवाऽन्यत्–शक्रवत् । 'एवं माहिंदस्स वि तहेव' एवं माहेन्द्रस्यापि जिज्ञासायां तथैव सनत्कुमारवत् प्रश्नमुद्भाव्य 'तओ परिसाओ णवरिं अब्भितरियाए परिसाए' तिस्रः पर्षदः नवरम्–आभ्यन्तरिकायाम् पर्षदि 'छद्देवसाहस्सीओ पन्नत्ताओ, मज्झिमियाए परिसाए अट्ठदेवसाहस्सीओ पन्नत्ताओ, बाहिरियाए दसदेवसाहस्सीओ पन्नत्ताओ' षड्देवसहस्राणि मध्यमिकायामष्टौ० बाह्यायां दशदेवसहस्राणि प्रज्ञप्तानि । 'ठिई देवाणं–अब्भितरियाए परिसाए अद्धपंचमाइं सागरोवमाइं सत्त पलिओवमाइं ठिई पण्णत्ता मज्झिमियाए परि० पंच, सागरोवमाइं छच्चपलिओवमाइं बाहिरियाए परिसाए अद्धपंच-

---

जानना चाहिये एवं माहिंदस्स वि तहेव तओ परिसाओ णवरं अब्भिन्तरियाए परिसाए छद्देव साहस्सीओ पण्णत्ताओ' इसी तरह से माहेन्द्र देवेन्द्र के विषय में भी कथन जानना चाहिये यहां पर भी पूर्वोक्त नाम वाली तीन परिषदाएं हैं । आभ्यन्तर परिषदा में 'छद्देवसाहस्सीओ पण्णत्ताओ' ६ हजार देव है 'मज्झिमियाए परिसाए अट्ठदेव साहस्सीओ पण्णत्ताओ' मध्यपरिषदा में आठ हजार देव हैं और 'बाहिरियाए दसदेवसाहस्सीओ प०' बाह्यपरिषदा में १० हजार देव हैं । 'ठिती देवाणं अब्भिंतरियाए परिसाए अद्धपंचमाइं सागरोवमाइं सत्तपलिओवमाइं' आभ्यन्तर परिषदा के देवों की स्थिति ४॥ सागरोपम की और सात पल्योपम की है 'मज्झिमियाए परि० पंचसागरोवमाइं छच्च पलिओवमाइं' मध्यपरिषदा के देवों की स्थिति पांच सागरोपम की और छ पल्योपम की है 'बाहिरियाए परि० अद्धपंच-

---

સમજવું 'एवं माहिंदस्स वि तहेव तओ परिसाओ णवरं अब्भिंतरियाए परिसाए छ देवसाहस्सीओ पण्णत्ताओ' એજ પ્રમાણે માહેન્દ્ર દેવેન્દ્રના સંબંધમાં પણ કથન સમજી લેવું, અહીંયા પણ પૂર્વોક્ત નામે વાળી ત્રણ પરિષદાઓ કહેવામાં આવેલ છે. આભ્યન્તર પરિષદામાં 'छ देव साहस्सीओ पण्णत्ताओ' છ હજાર દેવો છે. 'मज्झिमियाए परिसाए अट्ठ देवसाहस्सीओ पण्णत्ताओ' મધ્યમાં પરિષદામાં આઠ હજાર દેવો છે. અને 'बाहिरियाए दस देवसाहस्सीओ पण्णत्ताओ' બાહ્ય પરિષદામાં ૧૦ દસ હજાર દેવો છે. 'ठिई देवाणं अब्भिंतरियाए परिसाए अद्ध पंचमाइं सागरोवमाइं सत्त पलिओवमाइं' આભ્યન્તર પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ ૪॥ સાડા ચાર સાગરોપમ અને સાત પલ્યોપની છે. 'मज्झिमियाए परिसाए पंच सागरोवमाइं छच्च पलिओवमाइं' મધ્યમ પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ પાંચ સાગરોપમ અને છ પલ્યોપમની છે. 'बाहिरियाए परिसाए अद्ध पंचमाइं'

माइं सागरोवमाइं पंच य पलिओवमाइं ठिई पण्णत्ता' आभ्यन्तरिकायां पर्षदि अर्धपञ्चम सागरोपम सप्त पल्योपमानि माध्यमिकायां पर्षदि पञ्चसागरोपम षट् पल्योपमानि बाह्यायां पर्षदि अर्धपञ्चम सागरोपम पञ्च पल्योपमानि देवानां स्थितिरुक्ता। 'तहेव सव्वेसिं इंदाणं ठाणपयगमेणं' तथैव सनत्कुमारादिवदेव-स्थानपदगमेन। सर्वेन्द्राणाम्-'विमाणाणि वुच्चा' तओ पच्छाओ परिसाओ पत्तेयं पत्तेयं वुच्चइ' विमानान्युक्त्वा ततः पश्चात् पर्षदः प्रत्येकं-२ उच्यन्ते इति। 'बंभस्सवि' ब्रह्मलोकस्याऽपि, कुत्र खलु भदन्त! ब्रह्मलोकदेवानां विमानानि क्व नु भदन्त! ब्रह्मलोकदेवाः परिवसन्ति? भगवानाह-गौतम! सनत्कुमार-माहेन्द्रकल्पोपरि सपक्ष सप्रतिदिशि बहुदूरमूर्ध्वमुत्प्लुत्य ब्रह्मलोककल्पः सर्वतो-विस्तीर्णः पूर्णचन्द्रसंस्थानसंस्थितः इङ्गालराशिवर्णाभः इत्यादि पूर्ववत्। नवरमत्र

माइं सागरोवमाइं पंचपलिओवमाइं' बाह्यपरिषदा के देवों की स्थिति ४।। सागरोपम की और पांच पल्योपम की है 'तहेव सव्वेसिं इंदाणं ठाण पयगमेणं' सनत्कुमार आदि की तरह स्थान पद्गम से समस्त इन्द्रों के विमानों को कहकर अब सूत्रकार प्रत्येक की परिषदा के विमानों का कथन करते हैं-तथाच-'बंभस्स वि तओ परिसाओ पण्णत्ताओ' हे भदन्त! ब्रह्मलोक देवों के विमान कहां पर हैं और ब्रह्मलोक देव कहां पर रहते हैं इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम! सनत्कुमार कल्प और माहेन्द्रकल्प के ऊपर दिशाओं में और प्रतिदिशाओं में बहुत दूर ऊंचे जाने पर आगत ठीक इसी स्थान पर ब्रह्मलोक कल्प है यह पूर्व से पश्चिम तक लम्बा और उत्तर से दक्षिण तक चौडा है प्रतिपूर्ण चंन्द्र के जैसा इसका संस्थान है

सागरोवमाइं पंच पलिओवमाइं' બાહ્ય પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ ૪ા। સાડા ચાર સાગરોપમ અને પાંચ પલ્યોપમની છે. 'तहेव सव्वेसिं इंदाणं ठाणपयगमेणं' સનત્કુમાર વિગેરેની જેમ સ્થાન પદ ગમથી સઘળા ઇંદ્રોના વિમાનોનું કથન કરીને હવે સૂત્રકાર દરેક ઇન્દ્રોની પરિષદાના વિમાનોનું કથન કરે છે. તે આ પ્રમાણે-'बंभस्स वि तओ परिसाओ पण्णत्ताओ' હે ભગવન્ બ્રહ્મલોકના દેવોના વિમાનો ક્યાં આવેલા છે? અને બ્રહ્મલોકના દેવો ક્યાં નિવાસ કરે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ! સનત્કુમાર કલ્પ અને માહેન્દ્ર કલ્પની ઉપરની દિશાઓમાં અને પ્રતિદિશાઓમાં ઘણે દૂર સુધી ઉપર જવાથી આવતા બરોબર એજ સ્થાન પર બ્રહ્મલોક નામનું કલ્પ છે. તે કલ્પ પૂર્વથી પશ્ચિમ સુધી લાંબુ અને ઉત્તરથી દક્ષિણ સુધી પહોળું છે. પ્રતિ

चत्वारि विमानशतसहस्राणि चत्वारोऽवतंसकाः–अशोकावतंसकः, सप्तपर्णावतंसकः, चम्पकावतंसकः, चूतावतंसकः, मध्ये ब्रह्मलोकावतंसकः, आधिपत्ये–चतुर्णां विमानावासशतसहस्राणां षष्टिः सामानिकसहस्राणां चतुर्णां च षष्टीनामात्मरक्षकदेवसहस्राणाम् । तिसृषु पर्षत्सु मध्ये समिताभ्यन्तरिकायाम्–'अब्भिंतरियाए चत्तारि देवसाहस्सीओ मज्झिमियाए छ देवसाहस्सीओ बाहिरियाए अट्ठदेवसाहस्सीओ' आभ्यन्तरिकायां चत्वारि देवसहस्राणि मध्यमिकायां चण्डायां षड्देवसहस्राणि बाह्यायां जातायामष्टौ देवसहस्राणि प्रज्ञप्तानि । 'देवाणं ठिई–अब्भिंतरियाए परिसाए अद्धणवमाइं सागरोवमाइं पंच य पलिओवमाइं मज्झिमियाए अद्धनवमाइं चत्तारि पलिओवमाइं, बाहिरियाए अद्धणवमाइं सागरोव-

---

इंगाल की–जलती हुई अग्नि की जैसी इसकी प्रभा है इत्यादि विशेषणों से पूर्व के कल्पों की तरह इसका भी वर्णन किया गया जानना चाहिये यहां पर चार लाख विमान हैं और चार विमानावतंसक हैं उन के नाम अशोकावतंसक, सप्तपर्णावतंसक, चम्पकावतंसक और चूतावतंसक हैं इनके बीच में ब्रह्मलोकावतंसक है यहां पूर्वोक्त ही नाम वाली तीन परिषदा हैं आभ्यन्तर परिषदा में चार हजार देव हैं, मध्यपरिषदा में ६ हजार देव हैं बाह्यपरिषदा में ८ हजार देव हैं । 'देवाणं ठिती' देवों की स्थिति इस प्रकार से है–'अब्भिंतरियाए अद्ध णवमाइं सागरोवमाइं पंच य पलिओवमाइं, मज्झिमियाए परिसाए अद्धनवमाइं चत्तारि पलिओवमाइं बाहिरियाए अद्धनवमाइं सागरोवमाइं तिण्णि य पलिओवमाइं' आभ्यन्तर परिषदा के देवों

પૂર્ણ ચંદ્રમાના જેવું તેમનું સંસ્થાન છે અંગારાની પ્રદીપ્ત થયેલ અગ્નિના જેવી તેની પ્રભા છે. વિગેરે પ્રકારના વિશેષણો પહેલા કલ્પોના કથન પ્રમાણે આનું વર્ણન પણ કરી લેવું. આ કલ્પમાં ચાર લાખ વિમાનો છે. અને ચાર વિમાનાવતંસકો છે. તે વિમાનાવતંસકોના નામો અશોકાવતંસક સપ્તપર્ણાવતંસક, ચંપકાવતંસક, અને આમ્રાવતંસક છે. આ અવતંસકોની વચમાં બ્રહ્મલોકાવતંસક છે. આમાં પહેલા કહેવામાં આવેલ નામોવાળી ત્રણ પરિષદાઓ છે. તે પૈકી આભ્યન્તર પરિષદામાં ચાર હજાર દેવો છે. મધ્યમાં પરિષદામાં ૬ છ હજાર દેવો છે. બાહ્ય પરિષદામાં ૮ આઠ હજાર દેવો છે. 'देवाणं ठिती' દેવોની સ્થિતિ આ પ્રમાણે છે.–'अब्भिंतरियाए अद्धणवमाइं सागरोवमाइं पंचय पलिओवमाइं मज्झिमियाए परिसाए अद्ध नवमाइं चत्तारि पलिओवमाइं बाहिरियाए अद्धणवमाइं सागरोवमाइं तिण्णिय पलिओवमाइं'

माइं तिन्नि य पलिओवमाइं, अट्ठो सो चेव' देवानां स्थितिः आभ्यन्तरिकायाम्, अर्धनवमानि सागरोपमाणि पञ्च च पल्योपमानि, माध्यमिकायामर्द्धनवमानि सागरोपमाणि चत्वारि पल्योपमानि, बाह्यायान्तु—अर्धनवमानि सागरोपमाणि त्रीणि पल्योपमानि अर्थः स एवा—ऽन्यत्सर्वं सनत्कुमारवत् । 'लंतगस्स वि जाव तओ परिसाओ' लान्तकस्यापि यावत् तिस्रः पर्षदः 'अब्भिंतरियाए परिसाए दो चेव साहस्सीओ, मज्झिमियाए चत्तारि देव साहस्सीओ पन्नत्ताओ, बाहिरियाए छद्देवसाहस्सीओ पन्नत्ताओ' आभ्यन्तरिकपर्षदि द्वे एव सहस्रे माध्यमिकायां चत्वारि देव सहस्राणि बाह्यायां षट् सहस्राणि देवानां प्रज्ञप्तानि । 'ठिई

की स्थिति ८॥ सागरोपम और पांच पल्योपम की है मध्यपरिषदा के देवों की स्थिति ८॥ पल्योपम और चार पल्योपम की है तथा बाह्यपरिषदा के देवों की स्थिति ८॥ सागरोपम और तीन पल्योपम की है बाकी का और सब कथन 'अट्ठो सो चेव' के कथनानुसार सनत् कुमार प्रकरण के जैसा ही जानना चाहिये 'लंतगस्स वि जाव तओ परिसाओ' लान्तक देव की भी यावत् तीन परिषदाएं हैं। 'अब्भिंतरियाए परिसाए दो देव साहस्सीओ पन्नत्ताओ' आभ्यन्तर परिषदा में दो हजार देव हैं 'मज्झमियाए चत्तारि देवसाहस्सीओ प०' मध्यपरिषदा में चार हजार देव हैं। 'बाहिरियाए छदेवसाहस्सीओ प०' बाह्यपरिषदा में ६ हजार देव हैं। लान्तक कल्प ब्रह्मलोक कल्प के ऊपर यावत् उससे अनेक योजन दूर पर है यहां पर पचास हजार विमान है ईशान कल्प की तरह यहां अङ्कावतंसक स्फटिकावतंसक,

આભ્યન્તર પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ ૮॥ સાડા આઠ સાગરોપમ અને પાંચ પલ્યોપમની છે. મધ્યમા પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ ૮॥ સાડા આઠ સાગરોપમ અને ચાર પલ્યોપમની છે. તથા બાહ્ય પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ ૮॥ સાડા આઠ સાગરોપમ અને ત્રણ પલ્યોપમની છે. આ શિવાય બાકીનું બીજું તમામ કથન 'अट्ठो सो चेव' એ વચનના કથન પ્રમાણે સનત્કુમારના પ્રકરણમાં કહેવામાં અવેલ કથન પ્રમાણે સમજવું. 'लंगतस्स वि जाव तओ परिसाओ' લાન્તક દેવની પણ યાવત્ ત્રણ પરિષદાઓ' છે. 'अब्भितरियाए परिसाए दो देव साहस्सीओ पण्णत्ताओ' આભ્યન્તર પરિષદામાં બે હજાર દેવો છે. 'मज्झिमियाए चत्तारि देव साहस्सीओ पण्णत्ताओ' મધ્યમા પરિષદામાં ચાર હજાર દેવો છે. 'बाहिरियाए छ देव साहस्सीओ पण्णत्ताओ' બાહ્ય પરિષદામાં છ હજાર દેવો છે. લાન્તક કલ્પ બ્રહ્મલોક કલ્પની ઉપર યાવત્ તેનાથી અનેક યોજન દૂર છે. આ કલ્પમાં ૫૦ પચાસ હજાર વિમાનો છે. ઇશાન કલ્પના કથન

भाणियव्वा' स्थिति भणितव्या तथाहि-लान्तके-'अब्भितरियाए परिसाए वारससागरोवमाइं सत्त पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता, मज्झिमियाए परिसाए बारस सागरोवमाइं छच्च पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता बाहिरियाए परिसाए बारस सागरोवमाइं पंच पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता' आभ्यन्तरिकपर्षदि द्वादश सागरोपम सप्तपल्योपमानि माध्यमिक पर्षदि द्वादश सागरोपम षट् पल्योपमानि बाह्या-यान्तु-द्वादशसागरोपमपञ्चपल्योपमानि स्थितिः प्रज्ञप्ता इति। 'महासुक्कस्स वि जाव तओ परिसाओ जाव' महाशुक्रस्याऽपि यावत्तिस्रः पर्षदः कुत्र खलु ते -क्व च तेषां विमानानि परिवसन्ति? भगवानाह-गौतम! लान्तकोपरि सपक्ष-प्रतिदिशि बहूर्ध्वं महाशुक्रनामा कल्पः सर्वतो विस्तीर्णश्चन्द्रसंस्थानवान् इत्यादि

रजतावतंसक और जातरूपावतंसक ये चार अवतंसक विमान है और बीच में लान्तकावतंसक विमान है आभ्यन्तर परिषदा के देवों की स्थिति १२ सागरोपम की और ७ पल्योपम की है मध्यपरिषदा के देवों की स्थिति १२ सागरोपम की और ६ पल्योपम की है और बाह्यपरिषदा के देवों की स्थिति १२ सागरोपम और ५ पल्योपम की है 'कहि णं भंते! महासुक्कगदेवाणं विमाणा पण्णत्ता? कहि णं भंते! महासुक्क देवा परिवसंति?' हे भदन्त! महाशुक्र नामके देवों के विमान कहां पर हैं और महाशुक्रक नामके देव कहां पर रहते हैं? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा! 'लंतगकप्पस्स उवरिं०' हे गौतम! लान्तक कल्प से ऊपर पूर्वादि चार दिशाओं में बहुत योजनों तक यावत् दूर जाने पर आगत स्थान में महाशुक्र नामका कल्प है यह कल्प पूर्व से पश्चिम तक लम्बा और उत्तर से दक्षिण तक चौडा है

પ્રમાણે આ કલ્પમાં અંકાવતંસક, સ્ફટિકાવતંસક, રજતાવતંસક, અને જાત રૂપાવતંસક આ ચાર અવતંસક વિમાનો છે. અને તેની વચમાં લાન્તકાવતંસક વિમાન છે. આભ્યન્તર પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ ૧૨ સાગરોપમ અને ૭ પલ્યોપમની છે. મધ્યમ પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ ૧૨ બાર સાગરોપમ અને ૬ છ પલ્યોપમની છે. અને બાહ્ય પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ ૧૨ બાર સાગરો-પમ અને પાંચ પલ્યોપમની છે. 'कहिणं भंते! महासुक्का देवाणं विमाणा पणत्ता? कहिणं भंते! महासुक्का देवा परिवसंति' હે ભગવન્ મહાશુક્ર નામના દેવોના વિમાનો ક્યાં આવેલા છે? અને મહાશુકકલ્પના દેવો ક્યાં નિવાસ કરે છે? 'गोयमा! लंतगकप्पस्स उवरिं०' હે ગૌતમ! લાન્તક કલ્પની ઉપર પૂર્વ વિગેરે ચાર દિશાઓમાં ઘણા યોજનો સુધી યાવત્ દૂર જવાથી આવેલ સ્થાનમાં મહાશુક્ર નામનો કલ્પ છે. આ કલ્પ પૂર્વથી પશ્ચિમ લાંબુ અને ઉત્તરથી દક્ષિણ સુધીનું પહોળું છે.

ब्रह्मलोकवत्, नवरं चत्वारिंशद्विमानावाससहस्राणि वक्तव्यानि चत्वारोऽवतंसकाः पूर्ववत्–अवतंसकाश्चत्वारस्तथैव–अशोकावतंसकः सप्तपर्णावतंसकः चम्पकावतंसकः चूतावतंसकः, मध्ये शुक्रावतंसकः, चत्वारिंशद्विमानवाससहस्राणां तत्तद्विभागानामाधिपत्यं कुर्वन् स स्वयं विहरति । तिस्रः पर्षदः पूर्वनामकाः तत्र–समिताऽभ्यन्तरिकायाम् । 'अभिंतरियाए एगं देवसहस्सं मज्झिमियाए दो देवसाहस्सीओ पन्नत्ताओ, वाहिरियाए चत्तारि देवसाहस्सीओ' आभ्यन्तरिकायाम् एकं देवसहस्रम्, माध्यमिकायां द्वे देवसहस्रे, वाह्यायां चत्वारि देवसहस्राणि प्रज्ञप्तानि । 'अब्भिंतरियाए परिसाए अद्धसोलससागरोवमाइं पंच पलिओवमाइं, मज्झिमियाए अद्ध सोलस सागरोवमाइं चत्तारि पलिओवमाइं, वाहिरियाए अद्धसोलस सागरोवमाइं तिन्नि पलिओवमाइं अट्ठोसो चेव' आभ्यन्तरिकायां पर्षदि अर्धषोडशसागरोपमपञ्चपल्योपमानि, माध्यमिकायां अर्धषोडश सागरोपम चत्वारि पल्योपमानि, वाह्यायां पर्षदि अर्धषोडश सागरोपमानि त्रीणि पल्योप-

इत्यादि सब कथन ब्रह्मलोक की तरह जानना चाहिये यहां ४० हजार विमान हैं । चार अवतंसक हैं जिनके नाम अशोकावतंसक, सप्तपर्णावतंसक, चम्पकावतंसक और चूतावतंसक हैं बीच में शुक्रावतंसक हैं यहां पर भी पूर्वोक्त नाम वाली तीन परिषदाएं हैं । आभ्यन्तर परिषदा में १ हजार देव हैं मध्यपरिषदा में दो हजार देव हैं और बाह्यपरिषदा में ४ हजार देव हैं आभ्यन्तर परिषदा के देवों की स्थिति १५॥ सागरोपम की और पांच पल्योपम की है मध्य परिषदा के देवों की स्थिति सोलह सागरोपम की और ४ पल्योपम की हैं बाह्यपरिषदा के देवों की स्थिति १५॥ सागरोपम की और तीन पल्योपम की है अवशिष्ट कथन पूर्व के ही जैसा जानना चाहिये 'कहि णं भंते !

વિગેરે પ્રકારનું તમામ કથન બ્રહ્મલોકની જેમ સમજવું. આ કલ્પમાં ૪૦ ચાળીસ હજાર વિમાનો છે. ચાર અવતંસકો છે. જેના નામો અશોકાવતંસક, સપ્તપર્ણાવતંસક, ચમ્પકાવતંસક, અને આમ્રાવતંસક એ પ્રમાણે છે. વચમાં શુક્રાવતંસક છે. અહીંયાં પણ પહેલા કહેવામાં આવેલ નામો વાળી ત્રણ પરિષદાઓ છે. આભ્યન્તર પરિષદામાં ૧ એક હજાર દેવો છે. મધ્યમ પરિષદામાં ૨ બે હજાર દેવો રહે છે. બાહ્ય પરિષદામાં ૪ ચાર હજાર દેવો છે. આભ્યન્તર પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ ૧૫ાા સાડા પંદર સાગરોપમની અને ૫ પાંચ પલ્યોપમની છે. મધ્યમા પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ ૧૬ સોળ સાગરોપમ અને ૪ ચાર પલ્યોપમની છે. બાહ્ય પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ સાડા પંદર સાગરોપમ અને ત્રણ પલ્યોપમની છે. આ શિવાયનું બાકીનું કથન પહેલાના કથન પ્રમાણે

मानि देवानां स्थितिर्ज्ञेया, अर्थः स एव अन्यत्सर्वं पूर्ववत् इति । 'सहस्सारे पुच्छा जाव०' हे भदन्त कुत्र खलु सहस्रारदेवविमानानि क्व च ते सहस्रारदेवाः परिवसन्ति ? भगवानाह-महाशुक्र कल्पोपरि सपक्षप्रतिदिशि बहुदूरमूर्ध्वं सर्वतो विस्तीर्णश्चन्द्रसंस्थानवत् ब्रह्मलोकवत् वैशिष्टयं षड्विमानावाससहस्राणि वक्तव्यानि-अङ्कावतंसकः-स्फटिकावतंसकः-रजतावतंसकः, जातरूपावतंसकाः, मध्ये सहस्रारावतंसकः । अन्यत्पूर्ववत्, 'अब्भितरियाए परिसाए पंचदेवसया, मज्झि-

---

सहस्सारदेवाणं विमाणा पण्णत्ता ? कहि णं भंते ! सहस्सार देवा परिवसंति' हे भदन्त ! सहस्रार देवों के विमान कहां पर हैं ? और सहस्रार देव कहां पर रहते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं 'गोयमा ! महासुक्कस्स कप्पस्स उप्पिं सपक्खं सपडिदिसिं बहूइं जोयणाइं जाव उप्पइत्ता एत्थ णं सहस्सारे नामं कप्पे पन्नत्ते, पाईणपडीणायए उदीण दाहिण विच्छिन्ने पडिपुण्णचंद संठाणसंठिए' हे गौतम ! महाशुक्र कल्प के ऊपर दिशा विदिशाओं में अनेक योजन यावत् दूर जाने पर आगत इसी स्थान पर सहस्रार नाम का कल्प है यह कल्प पूर्व से पश्चिम तक लम्बा और उत्तर से दक्षिण तक चौडा है प्रतिपूर्ण चन्द्र के जैसा इसका संस्थान है इत्यादि सब कथन ब्रह्मलोक के जैसा जानना चाहिये यहां पर ६ हजार विमानावास हैं अङ्कावतंसक, स्फटिकावतंसक, रजतावतंसक, और जातरूपावतंसक ये चार अवतंसक विमान चारों दिशाओं में हैं और इनके मध्य में सहस्रारा-

---

સમજવું. 'कहिणं भंते ! सहस्सारदेवाणं विमाणा पण्णत्ता ? कहिणं भंते ! सहस्सार देवा परिवसंति' હે ભગવન્ સહસ્રાર દેવોના વિમાનો ક્યાં આવેલા છે? અને સહસ્રાર દેવો ક્યાં રહે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! महासुक्कस्स कप्पस्स उप्पिं सपक्खं सपडिदिसिं बहुइं जोयणाइं जाव उप्पइत्ता एत्थ णं सहस्सारे नामं कप्पे पण्णत्ते, पाईणपडीणायए उदीण दाहिण विच्छिन्ने पडिपुण्णचंदसंठाणसंठिए' હે ગૌતમ ! મહાશુક્ર કલ્પની ઉપર દિશા વિદિશાઓમાં અનેક યોજન યાવત્ દૂર જવાથી આવતા એજ સ્થાનપર સહસ્રાર નામનું કલ્પ છે. આ કલ્પ પૂર્વથી પશ્ચિમ સુધી લાંબો અને ઉત્તરથી દક્ષિણ સુધી પહોળો છે. પરિપૂર્ણ ચંદ્રના જેવું તેનું સંસ્થાન છે. વિગેરે પ્રકારનું સઘળું કથન બ્રહ્મલોકના કથન પ્રમાણે સમજી લેવું. આ કલ્પમાં ૬ છ હજાર વિમાનાવાસ છે. અંકાવતંસક સ્ફટિકાવતંસક, રજતાવતંસક, અને જાતરૂપાવતંસક, એ ચાર અવતંસક વિમાન તેની ચારે દિશાઓમાં છે. અને તેની વચમાં સહસ્રાવતંસક નામનું વિમાનાવતંસક છે. અહીંયાં પણ પહેલાના

मियाए परिसाए एगा देवसाहस्सी, बाहिरियाए दो देव साहस्सीओ पण्णत्ता' एतस्याऽभ्यन्तर–मध्य–बाह्यपर्षत्सु क्रमशः पञ्चदेवशतानि एकं देवसहस्रं, द्वे देवसहस्रे देवानां वासः 'ठिई अब्भितरियाए अद्धट्ठारससागरोवमाइं सत्त पलिओवमाइं, एवं मज्झिमियाए अद्धट्ठारस सागरोवमाइं छप्पलिओवमाइं-बाहिरियाए अद्धट्ठा० पंचपलिओवमाइं अट्ठोसो चेव' स्थितिश्चाऽर्धाष्टादशसागरोपम सप्त पल्योपमानि आभ्यन्तरिकायाम् माध्यमिकायामर्धाष्टा० षट् पल्योपमानि; बाह्यायान्तु–अर्धाष्टादश सागरोपम पञ्चपल्योपमानि, अर्थः स एवाऽन्यद्ब्रह्मकल्पवत् इति । 'आणय पायणस्स वि पुच्छा० जाव तओ परिसाओ' आनत प्राणतस्यापि पृच्छा यावत्तिस्रः पर्षदः आनत-प्राणतौ द्वौ कल्पौ सहस्रार कल्पतो बहुदूरं पूर्ववद्वर्णनीयौ उभयत्रापि–अशोक–सप्तपर्णचम्पकाऽऽम्रावतंसक-

वतंसक नामका विमानावतंसक है यहां पर पूर्व की तरह तीन परिषदाएं हैं आभ्यन्तर परिषदा में पांच सौ देव हैं मध्यपरिषदा में एक एक हजार देव हैं और बाह्यपरिषदा में दो हजार देव हैं आभ्यन्तर परिषदा के देवों की स्थिति १७॥ सागरोपम की और सात पल्योपम की है मध्यपरिषदा के देवों की स्थिति १८ सागरोपम की और ६ पल्योपम की है बाह्यपरिषदा के देवों की स्थिति १७॥ सागरोपम की और ५ पल्योपम की है अवशिष्ट कथन पूर्व के जैसा है 'कहि णं भंते ! आणय पाणय नामे दुवे कप्पा पण्णत्ता' हे भदन्त ! आनत प्राणत नामके दो कल्प कहां पर हैं और 'कहि णं भंते ! आणय पाणयगा देवा परिवसंति' कहां पर आनत प्राणत देव रहते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा ! सहस्सार कप्पस्स उप्पिं सपक्खं सपडिदिसिं

કથન પ્રમાણે ત્રણ પરિષદાઓ છે. આભ્યન્તર પરિષદામાં ૫૦૦ પાંચસો દેવો છે- મધ્યપરિષદામાં ૧૦૦૦ એક હજાર દેવો છે. અને બાહ્ય પરિષદામાં એક હજાર દેવો છે. આભ્યન્તર પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ ૧૭॥ સાડા સત્તર સાગરોપમની અને ૭ સાત પલ્યોપમની છે. મધ્ય પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ ૧૮ અઢાર સાગરોપમ અને ૬ છ પલ્યોપમની છે. બાહ્ય પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ ૧૭॥ સાડા સત્તર સાગરોપમ અને ૫ પાંચ પલ્યોપમની છે. આ શિવાયનું કથન પહેલાના કથન પ્રમાણે છે.

'कहिणं भंते ! आणयपाणयणामे दुवे कप्पे पण्णत्ता' હે ભગવન્ ! આનત પ્રાણત નામના બે કલ્પો કયાં આવેલા છે ? તથા 'कहिणं भंते ! आणयपाणयगा देवा परिवसंति' આનતપ્રાણત દેવો કયાં રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा ! सहस्सारकप्पस्स उप्पिं सपक्खं सपडिदिसिं बहूइं जोयणाइं

मध्ये प्राणतावतंसकोऽन्यत् समानम् नवरम्–'अब्भितरियाए अड्ढाइज्जा देवसया मज्झिमियाए पंचदेवसया बाहिरियाए एगा देवसाहस्सी' नवरमाभ्यन्तरिकायामर्धतृतीयानि देवशतानि माध्यमिकायां पञ्चदेवशतानि बाह्यायां पर्षदि–एकं देवसहस्रं प्रज्ञप्तम्। 'ठिई अब्भितरियाए एगूणवीससागरोवमाइं पंच य पलिओवमाइं एवं मज्झिमियाए एगूणवीसं सागरोवमाइं चत्तारि य पलिओवमाइं बाहिरियाए परिसाए एगूणवीसं सागरोवमाइं तिन्नि य पलिओवमाइं ठिई–अट्ठोसो चेव' आभ्यन्तरिकायां पर्षदि–आनत–प्राणतदेवानां स्थितिः एकोनविंशतिः सागरोप-

---

बहूइं जोयणाइं जाव उप्पइत्ता एत्थणं आणय पाणय नाम दुवे कप्पा पण्णत्ता पाडीणपडीणायया उदीज दाहिण विच्छिण्णा अद्धचंदसंठाणसंठिया अच्चिमाली इंगालरासिप्पभा' हे गौतम ! सहस्सार कल्प के ऊपर दिशा एवं विदिशाओं में अनेक योजन आगे जाने पर आगत इसी स्थान में आनत प्राणत नामके दो कल्प हैं ये दोनों कल्प पूर्व से पश्चिम तक लम्बे और उत्तर से दक्षिण तक चौडे हैं इनका अर्द्धचन्द्र के जैसा संस्थान हैं अग्नि की ज्वाला के जैसी इनकी प्रभा है यहां पर आनत प्राणत देवों के ४ सौ विमानावास है पूर्वादि चार दिशाओं में क्रमशः अशोकावतंसक, सप्तपर्णावतंसक, चम्पकावतंसक और चूतावतंसक हैं और मध्य में प्राणतावतंसक हैं यहां पर भी पूर्व की तरह तीन परिषदाएं हैं इनमें आभ्यन्तर परिषदा में २॥ सौ देव हैं मध्यपरिषदा में पांच सौ देव हैं और बाह्यपरिषदा में एक हजार देव

जाव उप्पाइत्ता आणयपाणय नाम दुवे कप्पा पण्णत्ता पाडीणपडीणायया उदीण दाहिण विच्छिण्णा अद्धचंदसंठाणसंठिया अच्चिमाली इंगालरासिप्पभा' હે ગૌતમ ! સહસ્રાર કલ્પની ઉપર દિશા અને વિદિશાઓમાં અનેક યોજન આગળ જવાથી આવતા સ્થાનમાં આનત પ્રાણત નામના બે કલ્પો આવેલા છે. આ બન્ને કલ્પો પૂર્વથી પશ્ચિમ સુધીનું લાંબા અને ઉત્તરથી દક્ષિણ સુધીનું પહોળા છે. તેનું સંસ્થાન અર્ધ ચંદ્રના આકાર જેવું છે. અગ્નિની જવાલાના જેવી તેની પ્રભા છે. અહીંયાં આનત પ્રાણત દેવોના ૪૦૦ ચાર સો વિમાનાવાસો છે, પૂર્વ વિગેરે ચાર દિશાઓમાં ક્રમશઃ અશોકાવતંસક, સપ્તપર્ણાવતંસક, ચંપકાવતંસક, અને આમ્રાવતંસક છે. અને તેની મધ્યમાં પ્રાણતાવતંસક છે. આ કલ્પમાં પણ પહેલાના જેવા ત્રણ પરિષદાઓ છે. તેની પહેલી આભ્યન્તર પરિષદાના ૨૫૦ અઢિસો દેવો છે. મધ્યપરિષદામાં ૫૦૦ પાંચસો દેવો છે. અને બાહ્ય પરિષદામાં ૧ એક હજાર દેવો છે. આભ્યન્તર પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ ૧૮॥ સાડા અઢાર સાગરોપમ અને પાંચ પલ્યોપમની

माणि पञ्चपल्योपमानि, माध्यमिकायाम् एकोनविंशतिः सागरोपमाणि चत्वारि च पल्योपमानि वाह्यायान्तु पर्षदि एकोनविंशतिः सागरोपमाणि त्रीणि च पल्योपमानि स्थितिः अर्थः स एव-इतोऽन्यत्सहस्रारदेववत् इति। 'कहि णं भंते! आरण अच्चुयाणं देवाणं तहेव अच्चुए सपरिवारे जाव विहरइ' कुत्र खलु भदन्त! आरणाऽच्युतौ कल्पौ? कुत्राऽऽरणोऽच्युतश्च द्वौ देवौ परिवसन्त, इत्यादि प्रश्नः? भगवानाह-गौतम! आनत-प्राणतकल्पयोरुपरितनदेशे सपक्षसप्रतिदिशि वहूदूर-

हैं। आभ्यन्तर परिषदा के देवों की स्थिति १९ सागरोपम की एवं पांच पल्योपम की स्थिति है मध्यपरिषदा के देवों की १९ सागरोपम की और ४ पल्योपम की स्थिति है और वाह्यपरिषदा के देवों की १९ सागरोपम की और तीन पल्योपम की स्थिति है बाकी का और सब कथन पूर्व के जैसा है 'कहि णं भंते! आरण अच्चुया नामं दुवे कप्पा प०' हे भदन्त! आरण और अच्युत नामके ये दो कल्प कहां पर हैं? 'कहि णं भंते! आरण अच्चुयगा देवा परिवसंति' और कहां पर आरण अच्युत देव रहते हैं? इस के उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा! आणय पाणयाणं कप्पाणं उवरिं सपक्खं सपडिदिसिं वहूइं जोयणाइं जाव उप्पइत्ता एत्थणं आरण अच्चुया णामं दुवे कप्पा पन्नत्ता' हे गौतम! आनत प्राणत कल्पों के ऊपर दिशा विदिशाओं में अनेकों योजनों तक यावत् जाकरके आगत इसी स्थान में आरण अच्युत नामके दो कल्प हैं। 'पाईणपडीणायया उदीण दाहिणविच्छिण्णा अद्ध संठाणसंठिया अच्चिमाली इंगालरासि वण्णाभा' इत्यादि

છે. મધ્યમ પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ સાડા અઢાર સાગરોપમ અને ૪ ચાર પલ્યોપમની છે. અને બાહ્ય પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ ૧૮।। સાડા અઢાર સાગરોપમ અને ત્રણ પલ્યોપમની છે. બાકીનું બીજુ તમામ કથન પહેલાના જેવું છે. 'कहिणं भंते! आरण अच्चुया नामं दुवे कप्पा पण्णत्ता' હે ભગવન્? આરણ અને અચ્યુત નામના બે દેવો ક્યાં આવેલા છે? 'कहिणं भंते! आरण अच्चुयगा देवा परिवसंति' અને આરણ અચ્યુતક દેવો ક્યાં રહે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે.-'गोयमा! आणयपाणयाणं कप्पाणं उवरिं सपक्खि सपडिदिसिं वहूइं जोयणाइं जाव उप्पइत्ता एत्थ णं आरण अच्चुया णामं दुवे कप्पा पण्णत्ता' હે ગૌતમ! આનત પ્રાણત કલ્પોની ઉપર વિદિશાઓમાં અનેક યોજનો સુધી યાવત્ જવાથી ત્યાં આવતા સ્થાનમાં આરણ અચ્યુત નામના બે કલ્પો છે. 'पाईण पडीणायया उदीण दाहिण विच्छिण्णा अद्ध संठाण संठिया अच्चिमाली इंगालरासिवण्णाभा' ઇત્યાદિ આ બેઉ કલ્પો પૂર્વથી લઇને પશ્ચિમ

मिमौ कल्पौ वर्णनीयौ नवरम्–अर्धचन्द्रसंस्थानसंस्थितत्वं प्रत्येकापेक्षया मेरोर्दक्षिणोत्तरविभागेनावस्थानात्समुदितौ पूर्णचन्द्रसंस्थानौ द्रष्टव्यौ त्रीणि विमानावासशतानि अशोक–स्फटिक–रजत–जातरूपाऽवतंसकमध्येऽच्युतावतंसकः तत्राधिपत्यं कुर्वाणो विहरति । तदाह गाथे द्वे—

'बत्तीसट्ठावीसा बारस अट्ठ चउरो सयसहस्सा ।
पन्ना चत्तालीसा छच्च सहस्सा सहस्सारे ॥१॥
आणय पाणय कप्पे चत्तारि सया आरणच्चुए तिन्नि ।
सत्त विमाणसयाइं चउसु वि एसु कप्पेसु ॥२॥

ये दोनों कल्प पूर्व से लेकर पश्चिम तक लम्बे और उत्तर से लेकर दक्षिण तक चौडे हैं इनका संस्थान अर्द्धचंद्र के जैसा है तथा इनकी प्रभा अंगार की प्रभा के जैसी है अर्द्ध चंद्र का जो इनका संस्थान कहा गया है वह एक एक कल्प का कहा गया है पर दोनों कल्पों का संस्थान तो मिलकर पूर्णचन्द्र के जैसा हो जाता है । इन में ३०० विमानावास हैं अशोकावतंसक, स्फटिकावतंसक, रजतावतंसक और जातरूपावतंसक ये चार विमानावतंसक पूर्वादि दिशाओं में क्रमशः हैं इनके बीच में अच्युतावतंसक है इन तीन सौ विमानों के अधिपति दस हजार सामानिक देव हैं । एवं ४० हजार आत्मरक्षक देव हैं विमानावासों को संग्रह करके बताने वाली ये दो गाथाएं हैं–

'बत्तीस१ ट्ठावीसा२ बारस३ अट्ठ४ चउरोसयसहस्सा५,
पन्ना६ चत्तालीसा७ छच्चसहस्सा सहस्सारे८ ॥ १ ॥
आणय पाणय कप्पे चत्तारिसयाऽऽरणच्चुए तिन्नि ।
सत्त विमाणसयाइं चउसु वि एएसु कप्पेसु ॥ २ ॥'

સુધી લાંબાં અને ઉત્તરથી લઈને દક્ષિણ સુધી પહોળા છે. તેનું સંસ્થાન અર્ધ ચંદ્રાકાર જેવું કહ્યું છે. તે એક એક કલ્પનું કહેલ છે. પણ બન્ને કલ્પોના સંસ્થાનો મળીછે પૂર્ણ ચંદ્રના જેવું બની જાય છે. આમાં ત્રણસો વિમાનાવાસો છે. અશોકાવતંસક, સ્ફટિકાવતંસક, રજતાવતંસક, અને જાતરૂપાવતંસક આ રીતે ચાર વિમાનાવતંસકો પૂર્વ દિશાઓમાં ક્રમશઃ આવેલા છે. તેની વચમાં અચ્યુતાવતંસક છે. આ ૩૦૦ ત્રણ સો વિમાનોના અધિપતિ પણે હજાર સામાનિક દેવો છે. તેમજ ૪૦ ચાળીસ હજાર આત્મરક્ષક દેવો છે. આ બધા જ વિમાનાવાસોનો સંગ્રહ કરીને બતાવવા વાળી આ બે ગાથાઓ છે.

'१ बत्तीसट्ठा २ वीसा बारस ३ अट्ठ ४ चउरो सय सहस्सा ५,
पण्णा ६ चत्तालीसा ७ छच्च सहस्सा सहस्सारे ८ ॥ १ ॥

द्वात्रिंशदष्टाविंशति द्वादशाष्ट चत्वारिंशत् शतसहस्राणि ।
पञ्चचत्वारिंशत् षट् च सहस्राणि सहस्रारे ॥१॥
आनतप्राणतकल्पे चत्वारि शतानि आरणाऽच्युते त्रीणि ।
सप्तविमानशतानि चतुर्ष्वप्येतेषु कल्पेषु ॥२॥
इयं छाया सामानिक संग्राहक संग्रहणीगाथा—
चउरासीई असीई बावत्तरि सत्तरीय सट्ठी य ।
पण्णा चत्तालीसा तीसावीसा दससहस्सा ॥१॥
चतुरशीतिरशीति–र्द्वासप्ततिः सप्ततिश्च षष्टिश्च ।
पञ्चाशच्चत्वारिंशत् त्रिंशद् विंशतिर्दशसहस्राणि ॥२॥

इन गाथाओं का अर्थ इस प्रकार से है-सौधर्म देवलोक में ३२ लाख विमानावास है २८ लाख विमानावास ईशानकल्प में हैं बारह लाख विमानावास सनत्कुमार कल्प में है आठ लाख विमानावास माहेन्द्र कल्प में है ४ लाख विमानावास ब्रह्मलोक कल्प में है ५० हजार विमानावास लान्तक कल्प में हैं ४० हजार विमानावास महाशुक्र कल्प में हैं ६ हजार विमानावास सहस्रार में हैं ४ सौ विमानावास आनत प्राणत कल्प में एक साथ दोनों कल्पों को गिनाने का कारण इनके एक इन्द्र का होना है तथा आरण अच्युत में ३ सौ विमानावास हैं। सामानिक देवों का संग्रह करके बताने वाली यह गाथा है-

'चउरासीइ असीई बावत्तरि सत्तरीय सट्ठीय ।
पण्णा चत्तालीसा तीसा वीसा दससहस्सा ॥१॥

आणयपाणयकप्पे चत्तारि सया ११ रणच्चुए तिन्नि ।
सत्तविमाणसयाइं चउसु वि एएसु कप्पेसु ॥ २ ॥

આ ગાથાઓનો અર્થ આ પ્રમાણે છે. સૌધર્મ દેવ લોકમાં ૩૨ બત્રીસ લાખ વિમાનાવાસ છે. ૨૮ અઠ્યાવીસ લાખ વિમાનાવાસ ઇશાન કલ્પમાં છે. ૧૨ બાર લાખ વિમાનાવાસ બ્રહ્મલોક કલ્પમાં છે. ૫૦ પચાસ હજાર વિમાના વાસ લાન્તક કલ્પમાં છે. ૪૦ ચાળીસ હજાર વિમાનાવાળ મહાશુક્રકલ્પમાં છે. ૬ છ હજાર વિમાનાવાસ સહસ્રાર કલ્પમાં છે. ૪ ચાર સો વિમાનાવાસ આનત પ્રાણત કલ્પમાં છે. એક સાથે બન્ને કલ્પોને ગણાવવાનું કારણ તે બન્ને કલ્પોના એક ઇન્દ્ર છે. તે છે. -તથા આરણ અચ્યુતમાં ૩ ત્રણસો વિમાના વાસ છે. સામાનિક દેવોના સંગ્રહ કરીને બતાવવા વાળી આ ગાથા છે.-

'चउरासीइ असीई बावत्तरि सत्तरिय सट्ठीय ।
पण्णा चत्तालीसा तीसा वीसा दस सहस्सा ॥ १ ॥

'अच्चुयस्स णं देविंदस्स तओ परिसाओ पन्नत्ताओ' अच्युतस्य खलु देवेन्द्रस्य तिस्रः पर्षदः प्रज्ञप्ताः, समिता–चण्डा–जाता ३, तत्र 'अब्भितरपरिसाए देवाणं पणवीसं सयं मज्झिमियाए अड्ढाइज्जासया बाहिरियाए पंचसया' आभ्यन्तरिकायां पर्षदि देवानां पञ्चविंशं शतम् माध्यमिकायामर्धतृतीयानि शतानि बाह्यायां पञ्चशतानि। तथा–'अब्भितरियाए एक्कवीसं सागरोवमा सत्त य पलिओवमाइं मज्झिमियाए एक्कवीससागरोवमा छप्पलिओवमा. बाहिरियाए एक्कवीसं सागरोवमा पंच य पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता' आभ्यन्तरिकायां देवानां स्थितिः एकविंशतिः सागरोपमाणि सप्त च पल्योपमाणि माध्यमिका-

---

इसका भाव ऐसा है कि प्रथम कल्प में ८४ हजार सामानिक देव हैं, द्वितीय कल्प में ८० हजार सामानिक देव है, तृतीयकल्प में ७२ हजार सामानिक देव है चतुर्थ कल्प में ७० हजार सामानिक देव है पंचम कल्प में ६० हजार सामानिक देव है छठवें कल्प में ५० हजार सामानिक देव हैं ७वें कल्प में ४० हजार सामानिक देव हैं ८वें कल्प में ३० हजार सामानिक देव हैं ९वें १०वें कल्प में २० हजार सामानिक देव हैं ११वें और १२वें कल्प में १० हजार सामानिक देव हैं। ११वें १२वें कल्प की आभ्यन्तर परिषदा में १२५ देव हैं मध्यपरिषदा में २५० देव हैं और बाह्य परिषदा में ५०० देव हैं इनमें जो आभ्यन्तर परिषदा के देव हैं उनकी स्थिति २१ सागरोपम और सात पल्योपम की है मध्यपरिषदा के जो देव है उनकी स्थिति २१ सागरोपम

આ ગાથાનો ભાવઆ પ્રમાણે છે. કે–પહેલા કલ્પમાં ૮૪ચોર્યાસી હજાર સામાનિક દેવો છે, બીજા કલ્પમાં ૮૦ એંસી હજાર સામાનિક દેવો છે. ત્રીજા કલ્પમાં ૭૨ બોંતેર હજાર સામાનિક દેવો છે. ચોથા કલ્પમાં ૭૦ સિત્તેર હજાર સામાનિક દેવો છે. પાંચમા કલ્પમાં ૬૦ સાઈઠ હજાર સામાનિક દેવો છે. છટ્ઠા કલ્પમાં ૫૦ પચાસ હજાર સામાનિક દેવો છે. સાતમા કલ્પમાં ૪૦ ચાળીસ હજાર સામાનિક દેવો છે. ૮ આઠમા કલ્પમાં ૩૦ ત્રીસ હજાર સામાનિક દેવો છે. નવમા અને દસમા કલ્પમાં ૨૦ વીસ હજાર સામાનિક દેવો છે. ૧૧ અગીયારમા અને બારમા કલ્પમાં ૧૦ દસ હજાર સામાનિક દેવો છે. ૧૧ અગીયારમા અને ૧૨ બારમા કલ્પની આભ્યન્તર પરિષદામાં ૧૨૫ સવાસો દેવો છે. મધ્યમા પરિષદામાં ૨૫૦ બસો પચાસ દેવો છે. અને બાહ્ય પરિષદામાં ૫૦૦/ પાંચસો દેવો છે. તેમાં જે આભ્યન્તર પરિષદાના દેવો છે, તેમની સ્થિતિ ૨૧ એકવીસ સાગરોપમ અને સાત પલ્યોપમની છે. મધ્યમા પરિષદાના જે દેવો છે. તેમની સ્થિતિ ૧ એક સાગરોપમ અને છ પલ્યોપ-

याम् एकविंशतिः सागरोपमाणि षट् च पल्योपमानि। वाह्यायामेकविंशतिः सागरोपमाणि पञ्च च पल्योपमानि स्थितिः प्रज्ञप्ता अन्यत्सहस्रारवत् इति। 'कहि णं भंते! हेट्ठिमगेवेज्जागाणं देवाणं विमाणा पन्नत्ता कहि णं भंते! हेट्ठिमगेवेज्जगा देवा परिवसंति' कुत्र देशे अधोग्रैवेयकदेवानां विमानानि-क्व च ते अधोग्रैवेयकदेवाः परिवसन्ति? भगवानाह-'जहेव ठाणपए तहेव' यथा स्थानपदे तथैव आरणाच्युतकल्पोपरि सपक्षप्रतिदिशि वहूर्ध्वं प्रव्रज्य ततोऽधोग्रैवेयकाणां देवानां त्रीणि अधोग्रैवेयकविमानानि प्रज्ञप्तानि वहुविस्तृतानि भासराशिवर्णाभानि पूर्णचन्द्रसंस्थानसंस्थितानि आयामविष्कम्भपरिक्षेपैरसंख्येयानि सर्वरत्नमयानि

६ पल्योपम की स्थिति है और वाह्यपरिषदा के जो देव हैं उनकी स्थिति २१ सागरोपम और पांच पल्योपम की है। वाकी का सव कथन सहस्रार देवलोक के जैसा ही है। 'कहि णं भंते! हेट्ठिमगेविज्जगाणं देवाणं विमाणा पण्णत्ता, कहि णं भंते! हेट्ठिमगेविज्जगा देवा परिवसंति' हे भदन्त! अधस्तन ग्रैवेयक देवों के विमान कहां पर हैं और वे कहां पर रहते हैं? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'जहेव ठाणपए तहेव' हे गौतम! जैसा इस सम्वन्ध में स्थान पद में कहा गया है वैसा ही यहां पर कह लेना चाहिये-तथा च 'आरणअच्चुयाणं कप्पाणं उवरिं सपक्खं सपडिदिसिं वहूइं जोयणाइं जाव उड्ढं दूरं उप्पइत्ता एत्थणं हेट्ठिमगेविज्जविमाणा पण्णत्ता पाईणपडीणायया उदीणदाहिणविच्छिन्ना पडिपुण्णचंद संठाणसंठिया अच्चिमाली भासरासिवण्णाभा असंखेज्जाओ जोयणकोडाकोडीओ आयामविक्खंभेणं असंखेज्जाओ' इत्यादि

મની છે. અને બાહ્ય પરિષદાના જે દેવો છે. તેઓની સ્થિતિ ૨૧ એકવીસ સાગરોપમ અને પાંચ પલ્યોપમની છે. આ શિવાય બાકીનું બીજું તમામ કથન સહસ્રાર દેવલોકના કથન પ્રમાણે છે. 'कहि णं भंते! हेट्ठिमगेवेज्जगाणं देवाणं विमाणा पण्णत्ता' कहि णं भंते! हेट्ठिमगेवेज्जगा देवा परिवसंति' હે ભગવન્! અધસ્તન ગ્રૈવેયક દેવોના વિમાન ક્યાં આવેલા છે? અને ગ્રૈવેયક દેવો ક્યાં રહે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'जहेव ठाणपए तहेव' હે ગૌતમ! આ વિષયમાં જે પ્રમાણેનું કથન સ્થાનપદમાં કહેવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણેનું કથન અહીંયાં પણ કહી લેવું જોઈએ. તે આ પ્રમાણે-आणय अच्चुयाणं कप्पाणं उवरिं सपक्खं सपडिदिसिं वहुइं जोयणाइं जाव उड्ढं दूरं उप्पइत्ता एत्थ णं हेट्ठिमगेविज्जमाणा पण्णत्ता पाईणपडीणायया उदीणदाहिणविच्छिन्ना पडिपुण्ण चंदसंठाणसंठिया अच्चिमाली भसरासिवण्णाभा असंखेज्जाओ जोयणकोडाकोडीओ आयामविक्खंभेणं असंखेज्जाओ' ઇત્યાદિ હે ગૌતમ! આરણ અચ્યુત કલ્પોની

यावत्प्रतिरूपाणि । तत्रैकादशोत्तरं ग्रैवेयविमानावासशतम् प्रज्ञप्तानि, तानि खलु विमानानि अच्छानि यावत्प्रतिरूपाणि तत्रेमे अधोग्रैवेयका देवाः परिवसन्ति' अपुरोहिताः सर्वविशेषणवन्तः--पुनश्च 'अहमिंदा नाम ते देवा पन्नत्ता समणाउसो' हे श्रमणायुष्मन् अहमिंद्रा नाम ते देवाः प्रज्ञप्ताः । 'एवं मज्झिमगेविज्जगा उव-

हे गौतम ! आरण अच्युत कल्पों के ऊपर दिशा विदिशा में बहुत अधिक योजनों तक ऊंचे जाने पर आगत इसी स्थान में अधोग्रैवेयकों के तीन विमान हैं--ये विमान पूर्व से पश्चिम तक लम्बे और उत्तर से दक्षिण तक चौडे हैं । पूर्ण चन्द्र के जैसा इनका संस्थान हैं । इनकी आभा भासराशि के जैसी है इनकी लम्बाई चौडाई असंख्यात कोडाकोडी योजनों की है और असंख्यात कोडाकोडी परिक्षेप है ये सब सर्वात्मना रजतमय हैं अच्छ यावत् प्रतिरूप हैं इनमें अधोग्रैवेयक देवों के १११ अधोग्रैवेयक विमानावास है ये विमान भी अच्छ यावत् प्रतिरूप हैं । इनमें अधोग्रैवेयक देव रहते हैं । ये सब देव समान ऋद्धि वाले होते हैं समद्युति वाले होते हैं समान वल वाले होते हैं। समान यश वाले होते हैं समान प्रभाव वाले होते हैं और समानरूप से सुखी होते हैं । इनका अधिपति कोई दूसरा ईन्द्र नहीं होता है अतः इन्हें अनिन्द्र (इनके दूसरा इन्द्र नहीं) है कहा जाता है ये अप्रेष्य होते हैं और अपुरोहित होते है अर्थात् अशान्ति के अभाव से इनका कोई शान्ति कर्मकारी नहीं होता है । ये देव स्वयं अहमिन्द्र होते हैं

ઉપર દિશા અને વિદિશામાં ઘણા વધારે યોજનો સુધી ઉંચે જવાથી આવતા સ્થાન પર અધોગ્રૈવેયકોના ત્રણ વિમાનો છે. એ વિમાનો પૂર્વથી પશ્ચિમ સુધી લાંબાં અને ઉત્તરથી દક્ષિણ સુધીના પહોળા છે. પૂર્ણ ચંદ્રના જેવું તેમનું સંસ્થાન છે. તેમની આભા ભાસરાશીના જેવી છે. તેમની લંબાઈ પહોળાઇ અસંખ્યાત કોડા કોડી યોજનોની છે. અને તેનો પરિક્ષેપ પણ અસંખ્યાત કોડા કોડી યોજનોનો છે. એ બધા સર્વાત્મના રજતમય છે. અચ્છ યાવત્ પ્રતિ રૂપ છે. તેમાં અધોગ્રૈવેયક નામના દેવો રહે છે. આ બધા દેવો એક સરખી ઋદ્ધિવાળા હોય છે અને સમાન દ્યુતિવાળા હોય છે. સમાન બળવાળા હોય છે. સમાન યશ વાળા હોય છે. સમાન પ્રભાવાળા હોય છે, અને સરખી રીતે સુખી હોય છે. તેમના અધિપતિ કોઇ બીજો ઇન્દ્ર હોતો નથી. તેથી તેઓને અનિંદ્ર (તેને બીજો ઈન્દ્ર નથી) આવા કહેવામાં આવે છે. તેઓ અપ્રેષ્ય હોય છે. અને અપુરોહિત હોય છે. અર્થાત્ અશાન્તિના અભાવથી તેમનું શાન્તિકર્મ કરાવનાર કોઇ હોતું નથી. આ દેવો પોતેજ અહમિન્દ્ર

रिमगेविज्जगा' एवमधस्तनग्रैवेयकवदेवमध्यमग्रैवेयको-परितनग्रैवेयकसूत्राण्यपि भावनीयानि। नवरं विमान गाथा—

'एक्कासुत्तरं हिट्ठिमेसु सत्तुत्तरं च मज्झिमए।
सयमेगं उवरिमए पंचेव अणुत्तरविमाणा ॥१॥
एकादशोत्तर १११ मधस्तनेषु सप्तोत्तरं च १०७ मध्यमके।
शतमेक १०० मुपरितने पञ्चैवानुत्तरविमानानि ५ इति ॥१॥

कुत्र खलु भदन्त! अनुत्तरोपपातिका देवा विमानि च? भगवानाह—गौतम! रत्नप्रभाभूमिभागादूर्ध्वं चन्द्रादिभ्यः परे बहूदूरं सौधर्मे-शान-सनत्कुमार-माहेन्द्र-

यही बात—'अहमिंदा नाम ते देवा पन्नत्ता समणाउसो' इस सूत्र द्वारा समझाई गई है 'एवं मज्झिम गेवेज्जगा उवरिम गेवेज्जगा' अधस्तन ग्रैवेयकों की तरह मध्यग्रैवेयक और उपरिम ग्रैवेयक के सूत्र भी समझ लेना चाहिये इनके विमानों की गाथा 'एक्कासुत्तरं हिट्ठिमेसु सत्तुत्तरं च मज्झिमए सयमेगं उवरिमए पंचेव अणुत्तरविमाणा' अधस्तन ग्रैवेयकों में १११ विमान है। मध्यमग्रैवेयकों में १०७ विमान हैं और उपरितन ग्रैवेयकों में १०० विमान है।

अब गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है—'कहि णं भंते! अणुत्तरोववाइयाणं देवाणं विमाणा पण्णत्ता' हे भदन्त! अनुत्तरोपपातिक देवों के विमान कहां पर कहे गये हैं? 'कहि णं भंते! अणुत्तरोववाइया देवा परिवसंति' और अनुत्तरोपपातिक देव कहां पर रहते हैं? इसके उत्तर में प्रभु कहते

હોય છે. એજ વાત 'अहमिंदा ते देवा पण्णत्ता समणाउसो' આ સૂત્ર દ્વારા સમજાવવામાં આવેલ છે. 'एवं मज्झिमगेवेज्जगा उवरिमगेवेज्जगा, અધસ્તન ગ્રૈવેયકોના કથન પ્રમાણે મધ્યમ ગ્રૈવેયક અને ઉપરિતન ગ્રૈવેયકનું કથન પણ સમજી લેવું. તેમના વિમાનો સંબંધી ગાથા આ પ્રમાણે છે.

'एक्कासुत्तरं हिट्ठिमेसु सत्तुत्तरं च मज्झिमए।
सयमेग उवरिमए पंचेव अणुत्तर विमाणा ॥ १ ॥

અધસ્તન ગ્રૈવેયકોમાં ૧૧૧ એકસોને અગીયાર વિમાનો છે. મધ્યમ ગ્રૈવેયકોમાં ૧૦૭ એકસોને સાત વિમાનો છે. અને ઉપરિતન ગ્રૈવેયકોમાં ૧૦૦ એક સો વિમાનો છે. હવે શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે 'कहिणं भंते! अणुत्तरोववाइयाणं देवाणं विमाणा पण्णत्ता' હે ભગવન્! અનુત્તરોપપાતિક દેવોના વિમાનો ક્યાં આવેલા છે? 'कहिणं भंते! अणुत्तरोववाइया देवा परिवसंति' અને અનુત્તરોપપાતિક દેવો ક્યાં રહે છે? આ પ્રશ્નના.

ब्रह्मलोक–लान्तक–शुक्र–सहस्रारा–ऽऽरणा–ऽच्युतकल्पे त्रीणि चाष्टादशोत्तराणि ग्रैवेयकविमानवासशतानि, तत्रैकादशोत्तरं शतमधस्तनग्रैवेयकप्रस्तटेषु सप्तोत्तरं शतं मध्यमग्रैवेयकेषु–परिपूर्णशतमुपरितनग्रैवेयकप्रस्तटेषु, सर्वसंख्या भवन्ति त्रीणि अष्टादशोत्तराणि शतानि, तानि व्यतिव्रज्य ततः परं दूरं गतानि नीरजस्का-निर्मल–वितिमिर विशुद्धानि पञ्चदिशि महान्त पञ्चानुत्तरविमानानि विजय-वैज-

हैं–'गोयमा ! इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए बहुसमरमणिज्जाओ भूमिभागाओ उड्ढं चंदिमसूरिय गहगणणक्खत्ततारारूवाणं बहूणि जोयणाइं जोयणसयाणि जाव बहूईओ जोयणकोडाकोडीओ उड्ढं दूरं उप्पइत्तो सोहम्मीसाण सणंकुमारमाहिंदे बंभलोगलंतग सुक्कसहस्सार आणय पाणय आरणअच्चुयकप्पे तिन्नि अट्ठारसुत्तरे गेवेज्जग विमाणावास-हए वीइवइत्ता' इस रत्नप्रभा पृथिवी के बहुसमरमणीय भूमिभाग से ऊपर चन्द्र सूर्य ग्रह नक्षत्र एवं तारा इनसे भी यावत् बहुत कोडा-कोडी योजनों तक आगे दूर जाने पर एवं सौधर्म ईशान, सनत्कुमार माहेन्द्र ब्रह्म लान्तक शुक्र, सहस्रार, आनत प्राणत और आरण अच्युत तथा ११८ ग्रैवेयक विमानों को भी पार करके 'तेण परं दूरं गया नीरया निम्मला, वितिमिरा, विसुद्धा, पंचदिसि, पंचअणुत्तरा महइमहालया विमाणा पन्नत्ता' उनसे भी आगे बहुत ही दूर पर वहुत विशाल देवों के अनुत्तरोपपातिक विमान हैं ये विमान निर्मल नीरजस्क हैं वितिमिर हैं विशुद्ध हैं और पांच दिशाओं में हैं। इनके

ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा ! इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए बहुसमरमणिज्जाओ भूमिभागाओ उड्ढं चंदिमसूरिमगहगणनक्खत्ततारारूवाणं बहूणि जोयणाइं बहूणि जोयणसयाणि जाव वहूईओ जोयण कोडा कोडीओ उड्ढं दूरं उप्पइत्ता सोहम्मीसाणसणंकुमारमाहिंदे बंभलोगलंतगसुक्कसहस्सार आणयपाणयअच्चुयकप्पे तिन्नि अट्ठारसुत्तरे गेवेज्जगविमाणावास वीइवइत्ता' આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના બહુસમ રમણીય ભૂમિભાગની ઉપર ચંદ્ર સૂર્ય ગ્રહ નક્ષત્ર અને તારાઓ તેનાથી પણ યાવત્ ઘણા કોડા કોડી યોજનો સુધી આગળ દૂર જવાથી તથા સૌધર્મ ઇશાન, સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર બ્રહ્મ, લાન્તક, શુક્ર સહસ્રાર, આનત, પ્રાણત, અને આરણ અચ્યુત તથા ૧૧૮ એકસો અઢાર ગ્રૈવેયક વિમાનોને પાર કરીને પણ 'तेणं परं दूरं गया नीरया निम्मला, वितिमिरा, विसुद्धा, पंच-दिसि, पंच अणुत्तरा, महइमहालया, विमाणा पण्णत्ता' તેનાથી પણ આગળ ઘણેજ દૂર ઘણુ વિશાલ અનુત્તરોપપાતિક નામનું દેવોનું વિમાન છે. એ વિમાન નિર્મલ, નીરજસ્ક છે. અંધકાર રહિત છે. વિશુદ્ધ છે. અને પાંચ દિશાઓમાં

यन्त जयन्ताऽपराजितानि सर्वरत्नमयान्यच्छानि यावत् प्रतिरूपाणि तत्राऽनुत्तरोपपातिका देवाः परिवसन्ति ते देवाः समर्द्धिकाः समा ऋद्धिर्येषां ते तथा समद्युतिकाः समबलाः समयशसः समानुभागा अनिद्रा न विद्यते इन्द्रः-अधिपतिर्येषां ते तथा अपुरोहिता-न विद्यते पुरोहितः-शान्तिकर्मकारी येषामशान्तेरभावात्ते अपुरोहिताः अहमिन्द्रा नाम देवगणाः प्रज्ञप्ताः हे श्रमण ! हे आयुष्मन् इति सू०॥११९॥

॥ (वैमानिकाधिकारे प्रथमो वैमानिकोद्देशः) ॥

मूलम्-सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु विमाणपुढवी किं पइट्ठिया पन्नत्ता ? गोयमा ! घणोदहि पइट्ठिया । सणंकुमारमाहिंदेसु कप्पेसु विमाणपुढवी किं पइट्ठिया पन्नत्ता ? गोयमा ! घणवायपइट्ठिया पन्नत्ता । बंभलोए णं भंते ! कप्पे विमाणपुढवीणं पुच्छा, घणवायपइट्ठिया पन्नत्ता । लंतए णं भंते ! पुच्छा, गोयमा ! तदुभयपइट्ठिया । महासुक्कसहस्सारेसु वि तदुभयपइ-

---

नाम विजय, वैजयन्त, जयन्त, अपराजित और सर्वार्थसिद्ध हैं । पूर्व दक्षिण अपर उत्तर और मध्य ये पांच दिशाएं हैं इनमें पूर्वदिशा में विजय, दक्षिणदिशा में वैजयन्त, पश्चिमदिशा में जयन्त, उत्तरदिशा में अपराजित और मध्य में सर्वार्थसिद्ध हैं इनमें स्वाभाविक मल का अभाव है इसलिये ये निर्मल कहे गये हैं आगन्तुक रज से रहित होने से ये नीरजस्क कहे गये हैं रत्नों की प्रभा के वितानेवाले होने से इनमें अन्धकार का नाम तक भी कहीं नहीं रहता है इसलिये इन्हें वितिमिर कहा गया है कलङ्कलेश तक भी यहां असम्भव होने से इन्हें विशुद्ध कहा गया है प्रथम वैमानिक उद्देश समाप्त ॥११९॥

છે, તેના નામો વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત, અપરાજીત, અને સર્વાર્થ સિદ્ધ છે. પૂર્વ દક્ષિણ, પશ્ચિમ. ઉત્તર અને મધ્ય એ પાંચ દિશાઓ છે તે પૈકી પૂર્વ દિશામાં વિજય દક્ષિણ દિશામાં વૈજયન્ત પશ્ચિમ દિશામાં જયન્ત ઉત્તર દિશામાં અપરાજીત અને મધ્યમાં સર્વાર્થસિદ્ધ છે. તેમાં સ્વાભાવિક મળનો અભાવ છે. તેથી તેને નિર્મળ કહેવામાં આવેલ છે. આગંતુક રજરહિત હોવાથી તે નીરજસ્ક કહેલા છે. રત્નોની પ્રભાના વિતાન વાળા હોવાથી તેમાં કયાંય અંધકારનું નામ પણ રહેતું નથી તેથી તેને વિતિમિર કહેવામાં આવેલ છે. કલંકના લેશનો પણ અહિંયાં અસંભવ હોવાથી તેને વિશુદ્ધ કહેવામાં આવેલ છે. એ રીતે આ પ્રથમ વૈમાનિક નામનો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥ સૂ. ૧૧૯ ॥

ट्ठिया। आणय जाव अच्चुएसु णं भंते ! कप्पेसु पुच्छा, ओवासंत पइट्ठिया। गेवेज्जविमाणपुढवी णं पुच्छा, गोयमा ! ओवासंतर पइट्ठिया। अणुत्तरोववाइय पुच्छा, ओवासंतर पइट्ठिया ॥सू०१२०॥

छाया—सौधर्मेशानयोःकल्पयोर्विमान पृथिवी किं प्रतिष्ठिता प्रज्ञप्ता? गौतम ! घनोदधि–प्रतिष्ठिता। सनत्कुमारमाहेन्द्रयोः कल्पयोर्विमान पृथिवी किं प्रतिष्ठिता प्रज्ञप्ता, गौतम ! घनवात प्रतिष्ठिता प्रज्ञप्ता। ब्रह्मलोके खलु भदन्त ! कल्पे विमानपृथिवीनां पृच्छा ? घनवातप्रतिष्ठिता प्रज्ञप्ता। लान्तके खलु भदन्त ! पृच्छा ? गौतम ! तदुभयप्रतिष्ठिता। महाशुक्र–सहस्रारयोरपि तदुभयप्रतिष्ठिता। आनतयावदच्युतेषु खलु भदन्त ! कल्पेषु पृच्छा, अवकाशान्तरप्रतिष्ठिता। ग्रैवेयकविमानपृथिवीनां पृच्छा ? गौतम- अवकाशान्तरप्रतिष्ठिता। अनुत्तरोपपातिकानां पृच्छा ? अवकाशान्तर प्रतिष्ठिता सू०॥१२०॥

टीका–'सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु विमाण पुढवी किं पइट्ठिया पन्नत्ता ?' सौधर्मेशानकल्पयोः विमानपृथिवी किं प्रतिष्ठिता–कस्मिन्प्रतिष्ठिता किमाधारा किमाश्रयेति प्रश्नः भगवानाह–गोयमा ! घणोदहि पइट्ठिया' हे गौतम ! अत्रत्याहि पृथिवी घनोदधिमाश्रित्य प्रतिष्ठिता घनोदधिराधारः। 'सणंकुमार माहिंदेसु कप्पेसु विमाण पुढवी किं पइट्ठिया पन्नत्ता ?' सनत्कुमार–माहेन्द्र कल्प-

---

'सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु विमाणपुढवी किं पइट्ठिया'–इत्यादि।

टीकार्थ–अब गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है–हे भदन्त ! सौधर्म और ईशान इन कल्पों की विमान पृथ्वी किसके आधार पर रही हुई कही गई है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं 'गोयमा ! घणोदहि पइट्ठिया' हे गौतम ! सौधर्म और ईशान कल्प की विमान घनोदधि के आधार पर है 'सणंकुमारमाहिंदेसु कप्पेसु विमाणपुढवी किं पइट्ठिया पण्णत्ता' हे भगवन् ! सनत्कुमार और माहेन्द्र कल्प की

'सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु विमाणपुढवी किं पइट्ठिया' ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ–હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે–હે ભગવન્ ! સૌધર્મ અને ઈશાન એ કલ્પોના વિમાનો કોના આધાર પર રહેલ કહેવામાં આવ્યા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा ! घणोदहि पइट्ठिया' હે ગૌતમ ! સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પના વિમાનો ઘનોદધિના આધાર પર રહેલા છે. 'सणंकुमारमाहिंदेसु कप्पेसु विमाणपुढवी किं पइट्ठिया पण्णत्ता' સનત્કુમાર અને માહેન્દ્ર કલ્પની વિમાન પૃથિવી કોના આધાર પર હોય છે ? 'गोयमा ! घनवात पइट्ठिया' હે ગૌતમ ! સનત્કુમાર અને માહેન્દ્ર કલ્પના વિમાનો ઘનવાતના આધાર

योर्विमान पृथिवी किं प्रतिष्ठिता प्रज्ञप्ता ? भगवानाह–'गोयमा ! घणवाय पइ-ट्ठिया पन्नत्ता' गौतम घनवाते प्रतिष्ठता । 'बंभलोए णं भंते ! कप्पे विमाण पुढवी णं पुच्छा गोयमा ! घणवायपइट्ठिया पन्नत्ता' ब्रह्मलोककल्पे भदन्त ! विमान पृथिवी कस्मिन्प्रतिष्ठिता ? भगवानाह–घनवाते घनवात एवाधारस्तत्राऽ-वलम्बिता । 'लंतए णं भंते ! पुच्छा ? गोयमा ! तदुभय–पइट्ठिया' लान्तक कल्पस्य भदन्त ! पृथिवी क्व प्रतिष्ठिता ? गौतम ! तदुभये घनोदधौ घनवाते च प्रतिष्ठिता । 'महासुक्कसहस्सारेसु वि तदुभयपइट्ठिया' हे भदन्त ! महाशुक्र-सहस्रारकल्पयोर्विमानपृथिवी किं प्रतिष्ठिता ? भगवानाह–गौतम ! घनोदधि-घनवातोभयप्रतिष्ठिता । 'आणय जाव अच्चुएसु णं भंते ! कप्पेसु पुच्छा, ओवासंतरपइट्ठिया' हे भदन्त ! आनतप्राणताऽऽरणाऽच्युतेषु कल्पेषु विमान पृथिवी किं प्रतिष्ठिता ? भगवानाह–अवकाशान्तरे प्रतिष्ठिता गौतम ! 'गेविज्ज-

---

विमान पृथ्वी किसके आधार पर है ? 'गोयमा ! घणवात पइट्ठिया' हे गौतम ! घनवात के आधार पर है 'बंभलोए णं भंते ! कप्पे विमाण पुढवीणं पुच्छा' हे भदन्त ! ब्रह्मलोक नामके कल्प में विमान किसके आधार पर है ? 'घणवायपइट्ठिया पण्णत्ता' हे गौतम ! ब्रह्मलोक नामके कल्प में विमान घनवात के आधार पर है 'लंतएणं भंते ! पुच्छा हे भदन्त ! लान्तक कल्प में विमान किसके आधार पर है ? 'गोयमा ? तदुभयपइट्ठिया' हे गौतम ! लान्तक कल्प में विमान घनो-दधि और घनवात इनके आधार पर है 'महासुक्कसहस्सारेसु वि तदुभयपइट्ठिया' इसी तरह से महाशुक्र और सहस्रार कल्पों में भी विमान इन दोनों के आधार पर है 'आणय जाव अच्चुएसु णं भंते ! कप्पेसु पुच्छा' हे भदन्त ! आनत प्राणत आरण अच्युत

પર રહેલા છે. 'बंभलोएणं भंते ! कप्पे विमाणपुढवीणं पुच्छा' હે ભગવન્ બ્રહ્મલોક નામના કલ્પમાં વિમાન પૃથિવી કોના આધાર પર રહેલ છે ? 'घणवायपइट्ठिया पण्णत्ता' હે ગૌતમ ! બ્રહ્મલોક નામના કલ્પમાં વિમાન ઘનવાતના આધાર-પર છે. 'लंतएणं भंते ! पुच्छा' હે ભગવન્ ! લાન્તક કલ્પમાં વિમાનો કોના આધારપર છે ? 'गोयमा ! तदुभयपइट्ठिया' હે ગૌતમ ! લાન્તક કલ્પના વિમાનો ઘનોદધિ અને ઘનવાતના આધાર પર છે. 'महासुक्कसहस्सारेसु वि तदुभयपइट्ठिया' એજ પ્રમાણે મહાશુક્ર અને સહસ્રાર કલ્પોમાં પણ એ બેના આધારપર વિમાનો રહેલા છે, 'आणय जाव अच्चुएसु णं भंते ! कप्पेसु पुच्छा' હે ભગવન્ આનત પ્રાણત આરણ અચ્યુત આ ચારે કલ્પોમાં વિમાનો કોના આધાર પર રહેલા છે ? 'ओवासंतरपइट्ठिया' હે ગૌતમ ! આ કલ્પોમાં રહેલા વિમાનો આકાશના

विमाण पुढवी णं पुच्छा 'गोयमा ! ओवासंतरपइट्ठिया' ग्रैवेयकविमान पृथिवी किं प्रतिष्ठिता ? भगवान्प्राह–गौतम ! अवकाशान्तरप्रतिष्ठिता । 'अणुत्तरोववाइय पुच्छा–ओवासंतरपइट्ठिया' अनुत्तरोपपातिकविमानपृथिवी किं प्रतिष्ठिता ? भगवानाह–गौतम ! अवकाशान्तरप्रतिष्ठिता । उक्तं च––

'घणोदहि पइट्ठाणा सुरभवणा दोसु होंति कप्पेसु ।
तिसु वायपइट्ठाणा तदुभय पइट्ठिया तीसु ॥१॥

छाया–घणोदधि प्रतिष्ठाभाति सुरभवनानि द्वयोर्भवन्ति कल्पयोः ।
त्रिषु वात प्रतिष्ठानानि तदुभय प्रतिष्ठितानि त्रिषु ॥१॥

तेन परम् उपरितना आकाशतलप्रतिष्ठिताः सर्वे । एष प्रतिष्ठानविधिः ऊर्ध्वलोके विमानानाम् इति सू० ॥१२०॥

इन कल्पों में विमान किसके आधार पर है ? 'ओवासंतरपइट्ठिया' हे गौतम ! इन कल्पों में विमान आकाश के आधार पर है 'गेविज्ज विमाण पुढवीणं पुच्छा' हे भदन्त ! ग्रैवेयक विमान किसके आधार पर है 'गोयमा ! ओवासंतरपइट्ठिया' हे गौतम ! ग्रैवेयक विमान आकाश के आधार पर है 'अणुत्तरोववाइय पुच्छा' हे भदन्त ! अनुत्तरोपपातिक विमान किसके आधार पर है । 'ओवासंतरपइट्ठिया' हे गौतम ! अनुत्तरोपापतिक विमान आकाश के आधार पर है कहा भी है—

'घणोदहि पइट्ठाणा सुरभवणा दोसु होंति कप्पेसु ।
तिसु वायपइट्ठाणा तदुभय पइट्ठिया तिसु ॥१॥
तेण परं उवरिमगा आगासंतर पइट्ठिया सव्वे,
एस पइट्ठाणविही उड्ढं लोए विमाणाणं ॥२॥–॥१२०॥

આધાર પર રહેલા છે. 'गेविज्जविमाणपुढवीणं पुच्छा' હે ભગવન્ ! ગ્રૈવેયક વિમાન કોના આધાર પર રહેલ છે ? 'गोयमा ! ओवासंतरपइट्ठिया' હે ગૌતમ ! ગ્રૈવેયક વિમાન અવકાશના આધાર પર રહેલા છે. 'अणुत्तरोववाइय पुच्छा' હે ભગવન્ ! અનુત્તરોપપાતિક વિમાન કોના આધાર પર રહેલ છે ? 'ओवासंतर पइट्ठिया' હે ગૌતમ ! અનુત્તરોપપાતિક વિમાન આકાશના આધાર પર રહેલ છે. કહ્યું પણ છે કે–

'घणोदहि पइट्ठाणा सुरभवणा दोसु होंति कप्पेसु ।
तिसु वायपइट्ठाणा तदुभयपइट्ठिया तिसु ॥ १ ॥
तेण परं उवरिमगा आगासंतरपइट्ठिया सव्वे ।
एस पइट्ठाणविही उड्ढं लोए विमाणाणं ॥ २ ॥ ॥ सू. १२० ॥

पृथिव्या बाहल्यप्रतिपादनम्--

मूलम्--सोहम्मीसाणकप्पेसु विमाण पुढवी केवइयं बाहल्लेणं पन्नत्ता? गोयमा! सत्तावीसं जोयणसयाइं बाहल्लेणं पण्णत्ता, एवं पुच्छा, सणंकुमारमाहिंदेसु छव्वीसं जोयणसयाइं बंभलंतए पंचवीसं। महासुक्कसहस्सारेसु चउवीसं। आणयपाणयारणाच्चुएसु तेवीसं सयाइं। गेविज्जविमाणपुढवी बावीसं। अणुत्तरविमाणपुढवी एक्कवीसं जोयणसयाइं बाहल्लेणं। सोहम्मीसाणेसु णं भंते! कप्पेसु विमाणा केवइयं उड्ढं उच्चत्तेणं? गोयमा! पंचजोयणसयाइं उड्ढं उच्चत्तेणं। सणंकुमारमाहिंदेसु छ जोयणसयाइं, बंभलंतएसु सत्त, महासुक्कसहस्सारेसु अट्ठ, आणयपाणएसु४ णव, गेवेज्जविमाणाणं भंते! केवइयं उड्ढं उच्चत्तेणं। सोहम्मीसाणेसु णं भंते! कप्पेसु विमाणा किं संठिया पन्नत्ता? गोयमा! दुविहा पन्नत्ता, तं जहा--आवलिया पविट्ठा, बाहिरा य, तत्थ णं जे ते आवलिया पविट्ठा--ते तिविहा पन्नत्ता, तं जहा--वट्टा, तंसा, चउरंसा, तत्थ णं जे ते आवलिया बाहिरा ते णं णाणा संठिया पन्नत्ता, एवं जाव गेवेज्जविमाणा, अणुत्तरोववाइयविमाणा दुविहा पन्नत्ता, तं जहा--वट्टे य तंसा य। सोहम्मीसाणेसु णं भंते! केवइयं परिक्खेवेणं पन्नत्ता? गोयमा! दुविहा पन्नत्ता तं जहा--संखेज्जवित्थडा य असंखेज्जवित्थडा य, जहा णरगा तहा जाव अणुत्तरोववाइया संखेज्जवित्थडा य असंखेज्जवित्थडा य, तत्थ णं जे से संखेज्जवित्थडे से जंबुद्दीवप्पमाणे, असंखेज्जवित्थडा असंखेज्जाइं जोयणसयाइं जाव परिक्खेवेणं पन्नत्ता। सोहम्मीसाणेसु णं भंते! विमाणा कइ वण्णा पन्नत्ता? गोयमा! पंचवण्णा पन्नत्ता तं जहा--किण्हा नीला लोहिया हालिद्दा

सुक्किल्ला, सणंकुमारमाहिंदेसु चउवण्णा नीला जाव सुक्किल्ला, बंभलोगलंतएसु वि तिवण्णा लोहिया जाव सुक्किल्ला, महा· सुक्कसहस्सारेसु दुवण्णा–हालिद्दा य, सुक्किल्ला य, आणता पाणतारणाच्चुएसु सुक्किल्ला, गेवेज्जविमाणा सुक्किल्ला, अणु- त्तरोववाइयविमाणा परमसुक्किल्ला वण्णेणं पन्नत्ता। सोहम्मी· साणेसु णं भंते! कप्पेसु विमाणा केरिसया पभाए पन्नत्ता, गोयमा! णिच्चा लोया णिच्चुज्जोया सयंपभाए पन्नत्ता जाव अणुत्तरोववाइयविमाणा णिच्चा लोया णिच्चुज्जोया सयं पभाए पन्नत्ता। सोहम्मीसाणेसु णं भंते! कप्पेसु विमाणा केरिसया गंधेणं पन्नत्ता? गोयमा! से जहा णामए कोट्ठपुडाण वा जाव गंधेणं पन्नत्ता, एवं जाव एत्तो इट्ठतरगा चेव जाव अणुत्तरविमाणा। सोहम्मीसाणेसु विमाणा केरिसया फासेणं पन्नत्ता? से जहा णामए आइणेइ वा रूएइ वा सव्वो फासो भाणियव्वो जाव अणुत्तरोववाइयविमाणा। सोहम्मीसाणेसु भंते! (कप्पेसु) विमाणा के महालिया पन्नत्ता गोयमा! अयण्णं जंबुद्दीवे दीवे सव्व दीवसमुद्दाणं सो चेव गमो जाव छम्मासे वीइवएज्जा जाव अत्थेगइया विमाणावासा नो वीइ- वएज्जा जाव अणुत्तरोववाइयविमाणा, अत्थेगइयं बीमाणं वीइवएज्जा। सोहमीसाणेसु णं भंते! कप्पेसु विमाणा किं मया पन्नत्ता? गोयमा! सव्वरयणामया पन्नत्ता, तत्थ णं बहवे जीवा य पोग्गला य वक्कमंति विउक्कमंति चयंति उव- चयंति, सासया णं ते विमाणा दव्वट्ठयाए जाव फासपज्ज- वेहिं असासया जाव अणुत्तरोववाइया विमाणा। सोहम्मी- साणेसु णं भंते! कप्पेसु देवा कओहिंतो उववज्जंति? उव- वाओ णेयव्वो जहा वक्कंतीए तिरियमणुएसु पंचिंदिएसु संमु-

च्छिमवज्जिएसु, उववाओ वक्कंतीगमेणं जाव अणुत्तरोववाइया० । सोहम्मीसाणेसु देवा एगसमएणं केवइया उववज्जंति? गोयमा! जहन्नेणं एक्को वा दो वा तिण्णि वा उक्कोसेणं संखेज्जा वा असंखेज्जा वा उववज्जंति, एवं जाव सहस्सारे, आणयादिगेवेज्जा अणुत्तरा य एक्को वा दो वा तिन्नि वा उक्कोसेणं संखेज्जा वा उववज्जंति । सोहम्मीसाणेसु णं भंते! देवा समए समए अवहीरमाणा अवहीरमाणा केवइएणं कालेणं अवहिया सिया?, गोयमा! ते णं असंखेज्जा समए २ अवहीरमाणा २ असंखेज्जाहिं उस्सप्पिणीहिं अवहीरंति नो चेव णं अवहिया सिया जाव सहस्सारे, आणतादि गेसुचउसु वि, गेवेज्जेसु अणुत्तरेसु य समए २ जाव केवइय कालेणं अवहिया सिया? गोयमा! ते णं असंखेज्जा समए २ अवहीरमाणा पलिओवमस्स असंखेज्जइभागमेत्तेणं अवहीरंति, नो चेव णं अवहिया सिया । सोहम्मीसाणेसु णं भंते! कप्पेसु देवाणं के महालया सरीरोगाहणा पन्नत्ता? गोयमा! दुविहा सरीरा पन्नत्ता, तं जहा—भवधारणिज्जा य उत्तरवेउव्विया य, तत्थ णं जे से भवधारणिज्जे से जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागो उक्कोसेणं सत्त रयणीओ, तत्थ णं जे से उत्तरवेउव्विए से जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागो उक्कोसेणं जोयणसयसहस्सं, एवं एक्केक्का ओसारेत्ताणं जाव अणुत्तराणं एक्का रयणी, गेवेज्जणुत्तराणं एगे भवधारणिज्जे सरीरे उत्तरवेउव्विया नत्थि । सोहम्मीसाणेसु णं देवाणं सरीरगा किं संघयणी पन्नत्ता? गोयमा! छण्हं संघयणाणं असंघयणी पन्नत्ता? नेवट्ठि नेव छिरा न वि ण्हारू णेव संघयणमत्थि, जे पोग्गला इट्ठा कंता जाव एएसिं संघायत्ताए परिणमंति जाव अणुत्तरोववाइया ।

सोहम्मीसाणेसु देवाणं सरीरगा किं संठिया पन्नत्ता? गोयमा! दुविहा सरीरा भवधारणिज्जा य, उत्तरवेउव्विया य, तत्थ णं जे ते भवधारणिज्जा ते समचउरंससंठाणसंठिया पन्नत्ता, तत्थ णं जे ते उत्तरवेउव्विया ते णाणा संठाणसंठिया पन्नत्ता जाव अच्चुओ, अवेउव्विया गेविज्जणुत्तरा, भवधारणिज्जा समचउरंससंठाणसंठिया उत्तरवेउव्विया णत्थि। सोहम्मीसाणेसु देवा केरिसया वण्णेणं पन्नत्ता? गोयमा! कणगत्तयरत्ताभा। वण्णेणं पन्नत्ता। सणंकुमारमाहिंदेसु णं पउमपम्हगोरा वण्णेणं पन्नत्ता। बंभलोए णं भंते! गोयमा! अल्लमधुगवण्णाभा वण्णेणं पन्नत्ता, एवं जाव गेवेज्जा, अणुत्तरोववाइया परमसुक्किला वण्णेणं पन्नत्ता। सोहम्मीसाणेसु णं भंते! कप्पेसु देवाणं सरीरगा केरिसया गंधेणं पन्नत्ता? गोयमा! से जहा णामए कोट्ठपुडाण वा तहेव सव्वं जाव मणामतरगा चेव वण्णेणं पन्नत्ता, जाव अणुत्तरोववाइया। सोहम्मीसाणेसु णं देवाणं सरीरगा केरिसया फासेणं पन्नत्ता? गोयमा! थिरमउयणिद्धसुकुमालछविफासेणं पन्नत्ता, एवं जाव अणुत्तरोववाइया। सोहम्मीसाण देवाणं केरिसया पोग्गला उस्सासत्ताए परिणमंति? गोयमा! जे पोग्गला इट्ठा कंता जाव एएसिं उस्सासत्ताए परिणमंति जाव अणुत्तरोववाइया, एवं आहारत्ताए वि जाव अणुत्तरोववाइया। सोहम्मीसाण देवाणं कइ लेस्साओ? गोयमा! एगा तेउलेस्सा पन्नत्ता। सणंकुमारमाहिंदेसु एगा पम्हलेस्सा, एवं बंभलोगे वि पम्हा, सेसेसु एक्का सुक्कलेस्सा, अणुत्तरोववाइयाणं एक्का परमसुक्कलेस्सा। सोहम्मिसाणं देवा किं सम्मदिट्ठी-मिच्छादिट्ठी सम्ममिच्छादिट्ठी? तिण्णि वि, जाव अंतिम

गेवेज्जा देवा सम्मादिट्ठी वि मिच्छादिट्ठी वि, सम्मामिच्छा-दिट्ठी वि, अणुत्तरोववाइया सम्मदिट्ठी नो मिच्छादिट्ठी नो सम्मामिच्छादिट्ठी। सोहम्मीसाणा किं णाणी-अन्नाणी? गोयमा! दो वि, तिण्णि णाणा तिण्णि अन्नाणा णियमा जाव गेवेज्जा, अणुत्तरोववाइया नाणी नो अन्नाणी तिण्णि नाणा तिन्नि अण्णाणा णियमा जाव गेवेज्जा, अणुत्तरोववाइया नाणी नो अण्णाणी तिन्नि णाणा नियमा। तिविहे जोगे दुविहे उवजोगे सव्वेसिं जाव अणुत्तरा। सू०१२१॥

छाया-सौधर्मेशानयोः कल्पयोर्विमान पृथिवी कियती बाहल्येन प्रज्ञप्ता, गौतम! सप्तविंशति योजनशतानि बाहल्येन प्रज्ञप्ता, एवं पृच्छा, सनत्कुमारमाहेन्द्रयोः षड्विंशतिर्योजनशतानि। ब्रह्मलोकलान्तकयोः पञ्चविंशतिः, महाशुक्र-सहस्रारयोश्चतुर्विशतिः, आनतप्राणतारणाच्युतेषु त्रयोविंशतिः शतानि। ग्रैवेयक-विमानपृथिवी द्वाविंशतिः, अनुत्तरविमानपृथिवी एकविंशतिर्योजनशतानि बाहल्ये-न। सौधर्मेशानयोः खलु भदन्त! कल्पयोर्विमानानि कियदूर्ध्वमुच्चैस्त्वेन। गौतम! पञ्चयोजनशतानि ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन। सनत्कुमारमाहेन्द्रयोः षड्योजनशतानि ब्रह्मलोकलान्तकयोः सप्त महाशुक्र सहस्रारयोरष्टौ, आनतप्राणतारणाच्युतेषु नव, ग्रैवेयकविमानानि खलु भदन्त! कियदूर्ध्वमुच्चैस्त्वेन, दशयोजनशतानि, अनुत्तर-विमानानि खलु एकादशयोजनशतानि ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन। सौधर्मेशानयोः खलु भदन्त! कल्पयोर्विमानानि किं संस्थितानि प्रज्ञप्तानि? गौतम! द्विविधानि प्रज्ञ-प्तानि तद्यथा-आवलिकाप्रविष्टानि बाह्यानि च तत्र खलु यानि तानि आवलिका प्रविष्टानि तानि त्रिविधानि प्रज्ञप्तानि तद्यथा-वृत्तानि त्र्यस्राणि चतुरस्राणि तत्र खलु यानि तानि आवलिका बाह्यानि तानि खलु नानासंस्थितानि प्रज्ञप्तानि एवं यावद् ग्रैवेयकविमानानि, अनुत्तरोपपातिकविमानानि द्विविधानि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा-वृत्तानि च त्र्यस्राणि च। सौधर्मेशानयोः खलु भदन्त! कल्पयोर्विमा-नानि कियदायामविष्कम्भेण-कियत् परिक्षेपेण प्रज्ञप्तानि? गौतम! द्विविधानि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा-संख्येयविस्तृतानि चाऽसंख्येयविस्तृतानि च यथा-नारकास्तथा यावदनुत्तरोपपातिकाः संख्येयविस्तृतानि चाऽसंख्येयविस्तृतानि च तत्र खलु यानि तानि संख्येयविस्तृतानि तानि खलु जम्बूद्वीपप्रमाणानि, असंख्ये-यविस्तृतानि-असंख्येययोजनशतानि यावत् परिक्षेपेण प्रज्ञप्तानि। सौधर्मेशानयोः खलु भदन्त! विमानानि कति वर्णानि प्रज्ञप्तानि? गौतम! पञ्चवर्णानि प्रज्ञप्तानि

तद्यथा–कृष्णानि, नीलानि, लोहितानि, पीतानि, शुक्लानि, सनत्कुमारमाहेन्द्रयोश्चतुर्वर्णानि, नीलानि यावत् शुक्लानि। ब्रह्मलोकलान्तकयोरपि त्रिवर्णानि, लोहितानि यावत् शुक्लानि, महाशुक्रसहस्रारयोर्द्विवर्णानि, पीतानि च शुक्लानि च, आनतप्राणतारणाच्युतेषु शुक्लानि, ग्रैवेयकविमानानि शुक्लानि, अनुत्तरोपपातिकविमानानि परमशुक्लानि वर्णेन प्रज्ञप्तानि। सौधर्मेशानयोः खलु भदन्त! कल्पयोर्विमानानि कीदृशानि प्रभया प्रज्ञप्तानि? गौतम! नित्यालोकानि नित्योद्द्योतानि स्वयं प्रभाणि प्रज्ञप्तानि यावदनुत्तरोपपातिकविमानानि नित्यालोकानि नित्योद्द्योतानि–स्वयंप्रभाणि प्रज्ञप्तानि। सौधर्मेशानयोः खलु भदन्त! कल्पयोर्विमानानि कीदृशानि गन्धेन प्रज्ञप्तानि? गौतम! तद्यथा नाम कोष्ठपुटमिति वा यावत् गन्धेन प्रज्ञप्तानि, एवं यावत्–इतः इष्टतरकाणि चैव यावदनुत्तरविमानानि। सौधर्मेशानयोः खलु भदन्त कल्पयोर्विमानानि कीदृशानि स्पर्शेण प्रज्ञप्तानि, गौतम! तद्यथा नाम–आदर्श इति वा, रुत इति वा, सर्वः स्पर्शो भणितव्यो यावदनुत्तरोपपातिकविमानानि। सौधर्मेशानयोः खलु भदन्त! कल्पयोर्विमानानि किं महान्तानि प्रज्ञप्तानि गौतम! अयं खलु जम्बूद्वीपो द्वीपः सर्वद्वीपसमुद्राणां स एव गमो यावत् षण्मासान् व्यतिव्रजेत् यावदस्त्येककान् विमानावासान नो व्यतिव्रजेत यावदनुत्तरोपपातिकविमानानि, अस्त्येककं विमानं व्यतिव्रजेत् अस्त्येककं विमानं नो व्यतिव्रजेत्। सौधर्मेशानयोः खलु भदन्त! कल्पयोर्विमानानि किं मयानि प्रज्ञप्तानि? गौतम! सर्वरत्नमयानि प्रज्ञप्तानि, तत्र खलु बहवो जीवाः पुद्गलाश्चाऽपक्रामन्ति व्युत्क्रामन्ति चीयन्ते उपचीयन्ते शाश्वतानि खलु तानि विमानानि द्रव्यरार्थतया यावत्स्पर्शपर्यायैरशाश्वतानि यावदनुत्तरोपपातिक विमानानि। सौधर्मेशानयोः खलु देवाः कुत–उत्पद्यन्ते, उपपातो नेतव्यो यथा व्युत्क्रान्तौ तिर्यग्मनुष्येषु पञ्चेन्द्रियेषु संमूर्च्छिमवर्जितेषु, उत्पातो व्युत्क्रान्तिगमेन यावदनुत्तरोपपातिकाजीवाः। सौधर्मेशानयोर्देवा एकसमयेन कियन्त उत्पद्यन्ते? गौतम! जघन्येन–एको वा–द्वौ वा–त्रयो वा–उत्कर्षेण संख्येया वाऽसंख्येया वा उत्पद्यन्ते, एवं यावत् सहस्रारः, आनतादि ग्रैवेयकाः अनुत्तराश्च एको वा–द्वौ वा–त्रयो वा उत्कर्षेण संख्येया वा–ऽसंख्येया वा उत्पद्यन्ते। हे भदन्त! सौधर्मेशानयोः खलु देवाः समये २ अपहियमाणाः–२ कियताकालेना–ऽपहृताः स्युः? गौतम! ते खल्व संख्येयाः समये–२ अपह्रियमाणाः असंख्येयाभिरुत्सर्पिणी–अपसर्पिणीभिः अपह्रियन्ते नैव खलु अपहृताः स्युः यावत्–सहस्रारः आनतादिकेषु चतुर्ष्वपि ग्रैवेयकेषु–अनुत्तरेषु च समये–२ यावत् कियत्कालेनाऽपहृताः स्युः? गौतम! ते खल्वसंख्येयाः समये–२ अपह्रियमाणाः पल्योपमस्याऽसंख्यातभागमात्रेणाऽपह्रियन्ते, नैव खल्वपहृताः स्युः।

सौधर्मेशानयोः खलु भदन्त ! कल्पयोः देवानां किं महती शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता ? गौतम ! द्विविधा शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता तद्यथा—भवधारणीया चोत्तरवैक्रिया च, तत्र खलु या सा भवधारणीया सा जघन्येनाऽङ्गुलस्याऽसंख्येयभागम् उत्कर्षतः सप्तरत्नयः, तत्र खलु—या सा उत्तरवैक्रिया सा जघन्यतोऽङ्गुलस्य संख्येयभागम् उत्कर्षेण योजनशतसहस्रम् एवमेकैकाऽपसारणेन यावदनुत्तराणामेका रत्निः, ग्रैवेयकाऽनुत्तराणामेकं भवधारणीयं शरीरम्, उत्तरवैक्रियं नास्ति। सौधर्मेशानयोः खलु देवानां शरीराणि किं संहननानि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! षण्णां संहननानाम् असंहननानि प्रज्ञप्तानि ? नैवाऽस्थि नैवशिरा नापि स्नायूंषि—नैव संहननानि, ये पुद्गला इष्टाः कान्ता यावत् ते तेषां संघाततया परिणमन्ति यावदनुत्तरोपपातिकाः। सौधर्मेशानयो देवानां शरीरकाणि किं संस्थितानि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! द्विविधानि शरीराणि—भवधारणीयानि च उत्तरवैक्रियाणि च, तत्र खलु यानि तानि भवधारणीयानि तानि समचतुरस्रसंस्थानसंस्थितानि प्रज्ञप्तानि, तत्र खलु यानि तानि—उत्तरवैक्रियाणि तानि नानासंस्थानसंस्थितानि प्रज्ञप्तानि, यावदच्युतः, अवैक्रियाणि ग्रैवेयकाऽनुत्तराणि, भवधारणीयानि यानि समचतुरस्रसंस्थानसंस्थितानि, उत्तरवैक्रियं नास्ति। सौधर्मेशानयोर्देवाः कीदृशाः वर्णेन प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! कनकत्वग्रक्ताभाः वर्णेन प्रज्ञप्ताः, सनत्कुमारमाहेन्द्रयोः खलु पद्मपक्ष्मगौराः वर्णेन प्रज्ञप्ताः। ब्रह्मलोके खलु भदन्त ! गौतम !....मधुकवर्णाभाः वर्णेन प्रज्ञप्ताः, एवं यावत्—ग्रैवेयकाः अनुत्तरोपपातिकाः परमशुक्लाः वर्णेन प्रज्ञप्ताः। सौधर्मेशानयोः खलु भदन्त ! कल्पयोर्देवानां शरीराणि कीदृशानि गन्धेन प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! स यथा नामकः कोष्ठपुटानामिति वा—तदेव सर्वं यावद् मन आमतरकाण्येव गन्धेन प्रज्ञप्तानि, यावदनुत्तरोपपातिका। सौधर्मेशानयोर्देवानां शरीराणि कीदृशानि स्पर्शेन प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! स्थिरमृदुकस्निग्धसुकुमालछवि स्पर्शेन प्रज्ञप्तानि, एवं यावदनुत्तरोपपातिका। सौधर्मेशानदेवानां कीदृशाः पुद्गलाः उच्छ्वासतया परिणमन्ति ? गौतम ! ये पुद्गला इष्टाः कान्ता यावत् ते तेषामुच्छ्वासतया परिणमन्ति यावदनुत्तरोपपातिका, एवम् आहारतयाऽपि यावदनुत्तरोपपातिका। सौधर्मेशानदेवानां कतिलेश्याः प्रज्ञप्ता, गौतम ! एका तेजोलेश्या प्रज्ञप्ता। सनत्कुमारमाहेन्द्रयोरेका पद्मलेश्या, एवं—ब्रह्मलोकेऽपि पद्मा, शेषेषु एका शुक्ललेश्या, अनुत्तरोपपातिकानामेका परमशुक्ललेश्या। सौधर्मेशानदेवाः किं सम्यग्दृष्टयो—मिथ्यादृष्टयः—सम्यङ्मिथ्यादृष्टयः ? त्रयोऽपि, यावदन्तिमग्रैवेयका देवाः सम्यग्दृष्टयोऽपि मिथ्यादृष्टयोऽपि सम्यङ्मिथ्यादृष्टयोऽपि, अनुत्तरोपपातिकाः सम्यग्दृष्टयो नो मिथ्यादृष्टयो नो सम्यग्मिथ्यादृष्टयः। सौधर्मेशानकाः किं

ज्ञानिनोऽज्ञानिनः ? गौतम ! द्वावपि, त्रीणि ज्ञानानि त्रीण्यज्ञानानि नियमात् यावद्ग्रैवेयकाः, अनुत्तरोपपातिका ज्ञानिनो नो अज्ञानिनः त्रीणि ज्ञानानि नियमात्-त्रिविधो योगो, द्विविध उपयोगः, सर्वेषां यावदनुत्तराणाम् सू० ॥१२१॥

टीका-'सोहम्मीसाणकप्पेसु विमाणपुढवी केवइयं बाहल्लेणं पन्नत्ता ? गोयमा ! सत्तावीसं जोयणसयाइं बाहल्लेणं पन्नत्ता एवं पुच्छा सणंकुमारमाहिंदेसु छव्वीसं जोयणसयाइं' सौधर्मैशानकल्पयोः विमानस्य पृथिवी कियती-कियत्प्रमाणा बाहल्येन प्रज्ञप्ता ? भगवान् ब्रूते-गौतम ! सप्तविंशतिर्योजनशतानि बाहल्येन प्रज्ञप्तानि, एवं सनत्कुमारमाहेन्द्रयोः प्रश्ने षड्विंशतिर्योजनशतानि समाधानम् । 'बंभलंतए पंचवीसं' पञ्चविंशतिर्योजनशानि बाहल्येन विमानपृथिवी ब्रह्मलान्तकयोः । 'महासुक्कसहस्सारेसु चउवीसं' चतुर्विंशतिर्योजनशतानि महा-

---

'सोहम्मीसाण कप्पेसु विमाणपुढवी केवइयं बाहल्लेणं पन्नत्ता' इ० ।

टीकार्थ-अब गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है-हे भदन्त ! सौधर्म और ईशान इन कल्पों में विमान पृथिवी कितनी मोटी कही गई है ? 'गोयमा ! सत्तावीसं जोयणसयाइं बाहल्लेणं पण्णत्ता' हे गौतम ! सौधर्म और ईशान इन कल्पों में विमान पृथिवी की मोटाई २७ सौ योजन की कही गई है 'एवं पुच्छा' इसी तरह से सनत्कुमार माहेन्द्र आदि कल्पों में विमान पृथिवी कितनी मोटी कही गई है ? ऐसा जब प्रश्न गौतम की तरफ से किया गया तब प्रभु ने उनसे कहा हे गौतम ! 'सणंकुमार माहिंदेसु छव्वीसं जोयणसयाइं' सनत्कुमार और माहेन्द्र कल्पों में विमान पृथिवी २६ सौ योजन की मोटी कही गई है 'बंभलंतए पंचवीसं' ब्रह्मकल्प और लान्तक कल्प में विमान पृथिवी पच्चीस

'सोहम्मीसाणकप्पेसु विमाणपुढवी केवइयं बाहल्लेणं पुच्छा' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ-હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે-હે ભગવન્ ! સૌધર્મ અને ઇશાન એ કલ્પોમાં વિમાન પૃથ્વી કેટલી મોટી કહેવામાં આવેલ છે ? 'गोयमा ! सत्तावीसं जोयणसयाइं बाहल्लेणं पण्णत्ता' હે ગૌતમ ! સૌધર્મ અને ઇશાન એ બે કલ્પોના વિમાન પૃથ્વીની મોટાઇ ૨૭ સત્યાવીસ સો યોજનની છે. 'एवं पुच्छा' આજ પ્રમાણે સનત્કુમાર અને માહેન્દ્ર વિગેરે કલ્પોમાં વિમાન પૃથ્વી કેટલી મોટી કહેવામાં આવેલ છે ? આ રીતનો પ્રશ્ન ગૌતમ. સ્વામીએ પૂછવાથી તેના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રીએ કહ્યું કે હે ગૌતમ ! 'सणंकुमार माहिंदेसु छव्वीसं जोयणसयाइं' સનત્કુમાર માહેન્દ્ર નામના કલ્પોમાં વિમાન પૃથ્વી ૨૬ છવ્વીસ સો યોજનની મોટી કહેવામાં આવેલ છે. 'बंभलंतए पंच वीसं' બ્રહ્મ કલ્પ અને લાન્તક નામના કલ્પમાં વિમાન પૃથ્વી પચ્ચીસસો યોજનની

शुक्रसहस्रारकल्पयोर्विमानपृथिवी प्रज्ञप्ता । 'आणयपाणयारणाच्चुएसु तेवीसं-सयाइं' आनतप्राणताऽरणाऽच्युतकल्पेषु वाहल्येन विमानपृथिवी त्रयोविंशतिर्यो जनशतानि प्रज्ञप्ता । 'गेविज्जविमाणपुढवी बावीसं०' हे भदन्त ! अधस्तनोपरितनमध्यमग्रैवेयकविमानपृथिव्यः किं प्रमाणाः भगवानाह—गौतम ! द्वाविंशतिर्योजनशतानि वाहल्येन । 'अनुत्तरविमाण पुढवी एक्कवीसं जोयणसयाइं वाहल्लेणं' अनुत्तरविमानानां पृथिवी तु एकविंशतिर्योजनशतानि वाहल्येन । सम्प्रति विमानौन्नत्यं भाषते—इह विमानानि महानगरकल्पानि तेषां महानगरतुल्यविमानानामुपरि वनषण्डप्राकाराः प्रासादादयः सन्ति तत्र पूर्वेण सूत्र-समुदायेन विमानपृथिवीनां वाहल्यं प्रदर्शितम् एतेन तु सूत्रसमुदायेन प्रासादापेक्षया उच्चत्वं प्रतिपाद्यते—'सोहम्मीसाणेसु णं भंते ! कप्पेसु विमाणा केवइयं उड्ढं उच्चत्तेणं ? गोयमा ! पंचजोयणसयाइं उड्ढं उच्चत्तेणं' सौधर्मेशानकल्पयोर्विमानानि कियन्त्यूर्ध्वमुच्चै-

सौ योजन की मोटी कही गई है 'महासुक्क सहस्सारेसु चउवीसं' महाशुक्र और सहस्रार कल्पों में विमान पृथिवी चौवीस सौ योजन की मोटी कही गई है 'आणयपाणयारणाच्चुएसु तेवीसं सयाइं' आनत प्राणत आरण अच्युत इन कल्पों में विमान पृथिवी २३ सौ योजन की मोटी कही गई है 'गेविज्जविमाण पुढवी बावीसं' ग्रैवेयक विमानों की पृथिवी २२ सौ योजन की कही गई है । 'अणुत्तरविमाण पुढवी-एक्कवीसं जोयणसयाइं वाहल्लेणं' पांच अनुत्तर विमानों की पृथिवी २१ सौ योजन की मोटी कही गई है । 'सोहम्मीसाणेसु णं भंते ! कप्पेसु विमाणा केवइयं उड्ढं उच्चत्तेणं' हे भदन्त ! सौधर्म और ईशान इन कल्पों में विमान कितनी ऊंचाई वाले हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा ! पंच जोयणसयाइं उड्ढं उच्चत्तेणं' हे

મોટી કહેવામા આવેલ છે. 'महासुक्कसहस्सारेसु चउवीसं' મહાશુક્ર અને સહસ્રાર કલ્પોમાં વિમાન પૃથિવી ચોવીસ સો યોજનની કહેલ છે, 'आणयपाणयारणाच्चुएसु तेवीसं सयाइं' આનત, પ્રાણત, આરણ અને અચ્યુત એ કલ્પોમાં વિમાન પૃથ્વી ૨૩ તેવીસ સો યોજનની મોટી કહેવામા આવેલ છે. 'गेविज्जविमाणपुढवी बावीसं' ગ્રૈવેયક વિમાનોની પૃથ્વી ૨૨ બાવીસસો યોજનની કહેવામાં આવેલ છે. 'अणुत्तरविमाणपुढवी एक्कवीसं जोयणसयाइं वाहल्लेणं' પાંચ અનુત્તર વિમાનોના પૃથ્વી ૨૧ એકવીસસો યોજનની મોટાઈ વાળી કહેવામાં આવેલ છે. 'सोहम्मीसाणेसु णं भंते ! कप्पेसु विमाणा केवइयं उड्ढं उच्चत्तेणं' હે ભગવન્ સૌધર્મ અને ઈશાન એ બે કલ્પોમાં આવેલ વિમાનો કેટલી ઉંચાઈવાળા કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'गोयमा ! पंच

स्त्वेन ? गौतम ! पञ्चयोजनशतानि० प्रज्ञप्तानि । 'सणंकुमारमाहिंदेसु छ जोयण· सयाइं' सनत्कुमारमाहेन्द्रयोस्तु षड् योजनशतानि विद्धि । 'बंभलंतएसु सत्त' ब्रह्मलान्तकयोः सप्तयोजनशतानि ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन विजानीहि । 'महासुक्कसहस्सारेसु अट्ठ' महाशुक्रसहस्रारकल्पयोर्विमानान्यष्टौ योजनशतानि बाहल्येन-प्रज्ञप्तानि इति। 'आणयपाणएसु ४ नव' आनतप्राणताऽऽरणाऽच्युतकल्पेषु विमानानि नवयोजनशतान्यूर्ध्वमुच्चैस्त्वेन प्रज्ञप्तानि । 'गेवेज्जविमाणा णं भंते ! केवइयं उड्ढं उच्चत्तेणं० दसजोयणसयाइं' ग्रैवेयकविमानानि कियन्त्यूर्ध्वमुच्चैस्त्वेन? भगवानाह-दशयोजनशतानि गौतम ! 'अणुत्तरविमाणाणं एक्कारस

गौतम ! सौधर्म और ईशान इन कल्पों में विमान की ऊंचाई पांच सौ योजन की है 'सणंकुमारमाहिंदेसु छजोयणसयाइं' सनत्कुमार और माहेन्द्र में विमानों की ऊंचाई ६ सौ योजन की है 'बंभलंतएसु सत्त' ब्रह्म और लान्तक कल्पों में विमानों की ऊंचाई सात सौ योजन की है 'महासुक्क सहस्सारेसु अट्ठ' महाशुक्र और सहस्रार कल्पों में विमानों की ऊंचाई आठ सौ योजनों की है 'आणय पाणयएसु ४ नव' आनत प्राणत आरण अच्युत इन चार कल्पों में विमानों की ऊंचाई ९ सौ योजन की है 'गेविज्ज विमाणाणं भंते ! केवइयं उड्ढं उच्चत्तेणं' हे भदन्त । ग्रैवेयक विमानों की ऊंचाई कितनी है ? 'दसजोयणसयाइं' हे गौतम ! ग्रैवेयक विमानों की १० सौ योजन की है 'अणुत्तरविमाणाणं एक्कारस जोयणसयाइं उड्ढं उच्चत्तेणं' अनुत्तर

जोयणसयाइं उड्ढं उच्चत्तेणं' હે ગૌતમ ! સૌધર્મ અને ઈશાન નામના એ બે કલ્પોમાં વિમાનોની ઉંચાઈ પાંચસો યોજનની કહેલ છે. 'सणंकुमारमाहिंदेसु छ जोयणसयाइं' સનત્કુમાર અને માહેન્દ્ર કલ્પમાં વિમાનોની ઉંચાઇ ૬૦૦ છસો યોજનની છે. 'बंभलंतएसु सत्त' બ્રહ્મ અને લાન્તક કલ્પોમાં વિમાનોની ઉંચાઈ સાતસો યોજનની છે. 'महासुक्कसहस्सारेसु अट्ठं' મહાશુક્ર અને સહસ્રાર નામના કલ્પોમાં વિમાનોની ઉંચાઇ આઠસો યોજનની છે. 'आणयपाणएसु ४' આનત, પ્રાણત, આરણ અને અચ્યુત આ ચાર કલ્પોમાં વિમાનોની ઉંચાઇ ૯૦૦ નવ સો યોજનની છે. 'नव गेवेज्जविमाणाणं भंते ! केवइयं उड्ढं उच्चत्तेणं' હે ભગવન્ ! નવ ગ્રૈવેયક નામના વિમાનોની ઉંચાઇ કેટલી કહેવામાં આવેલ છે? 'दस जोयणसयाइं' હે ગૌતમ ! નવ ગ્રૈવેયક વિમાનોની ઉંચાઇ ૧૦ દસ યોજનની કહેલ છે. 'अणुत्तरविमाणाणं एक्कारस जोयणसयाइं उड्ढं उच्चत्तेणं' અનુત્તર વિમાનોની ઉંચાઇ ૧૧ અગીયારસો

जोयणसयाइं उड्ढं उच्चत्तेणं' अनुत्तरविमानानि खलु एकादशयोजनशतानि ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन। सर्वत्राणि विमानानि बाहल्योच्चत्वमीलनेन द्वात्रिंशद्योजन-शतानि उपर्युपरि बाहुमु(हल्यहानिवदु) चैस्त्वस्य वृद्धिभावात् । उक्तञ्च—

'सत्तावीससयाइं आदिमकप्पेसु पुढवी बाहल्लं ।
एक्केकहाणि सेसे दुदुगे य दुगे चउक्के य ॥१॥
पंच स उच्चत्तेणं आदिमकप्पेसु होंति य विमाणा ।
एक्कैक वुड्ढि सेसे दुदुगे य दुगे चउक्के य ॥२।
गेवेज्जणुत्तरेसु एसेव कमो उ हाणि वुड्ढीए ।
एक्केक्कंमि विमाणा दोन्नि वि मिलिया उ बत्तीसं ॥३॥

छाया—सप्तविंशतिः शतानि आद्यकल्पयोः पृथिवी बाहल्यम् ।
एकैकहानिः शेषेषु द्वयोर्द्वयोर्द्वयोश्चतुष्के च ॥१॥
ऊर्ध्वोच्चत्वेन पञ्चशतानि आद्यकल्पयो भवन्ति विमानानि ।
एकैकवृद्धिः शेषेषु द्वयोर्द्वयोश्च द्विके चतुष्के च ॥२॥

विमानों की ऊंचाई ११ सौ योजन की है इस तरह सर्वत्र बाहल्य और उच्चत्ता के मिलाने से ३०० योजन होते हैं क्योंकि ऊपर में जैसी २ मोटाई की हानि होती गई है वैसी २ वहां ऊंचाई की वृद्धि होती है उक्तं च—

'सत्तावीससयाइं आदिमकप्पेसु पुढविबाहल्लं,
एक्केक्कहाणि सेसे दुदुगे य दुगे चउक्के य ॥१॥
पंच स उच्चत्तेणं आदिमकप्पेसु होंति य विमाणा,
एक्केकवुड्ढि सेसे दुदुगे य दुगे चउक्के य ॥२॥
गेवेज्जणुत्तरेसु एसेव कमोउ हाणि वुड्ढीए,
एक्केक्कंमि विमाणा दोन्नि वि मिलियाउ बत्तीसं' ॥३॥

યોજનની છે. આ રીતે બધે બાહલ્ય અને ઉચ્ચત્વને મેળવવાથી ૩૦૦ ત્રણસો યોજન થાય છે. કેમકે–ઉપરમાં જેમ જેમ મોટાઇની ન્યૂનતા થતી ગઈ છે. એ એ પ્રમાણે ત્યાં ઉંચાઇનો વધારો થયેલ છે. કહ્યું પણ છે કે–

'सत्तावीससयाइं आदिमकप्पेसु पुढवी बाहल्लं ।
एकेक्कहाणि सेसं दुदुगे य दुगे चउक्केय ॥ १ ॥
पंच स उच्चत्तेणं आदि कप्पेसु होंति य विमाणा ।
एक्केक वुड्ढि सेसे दु दुगेय दुगे चउक्के य ॥ २ ॥
गेवेज्जणुत्तरेसु एसेव कमो उ हाणि वुड्ढीए ।
एक्केक्कंमि विमाणो दोन्नि वि मिलियाउ बत्तीसं ॥ ३ ॥

ग्रैवेयकानुत्तरयो रेष एव क्रमो हानिवृद्धयोः ।
एकैकस्मिन् विमानानि द्वावपि मीलयित्वा द्वात्रिंशच्छतानि ॥३॥ इति ।

अथ विमानसंस्थाननिरूपणार्थमाह-'सोहम्मीसाणेसु णं भंते ! कप्पेसु विमाणा किं संठिया पन्नत्ता ? गोयमा ! दुविहा पन्नत्ता, तं जहा-आवलिया पविट्ठा बाहिरा य' सौधर्मैशानयोः कल्पयोः खलु भदन्त ! विमानानि किं संस्थितानि प्रज्ञप्तानि ? भगवानाह-हे गौतम ! द्विविधानि प्रज्ञप्तानि तद्यथा-आवलिकाप्रविष्टानि १ च बाह्यानि २ च । तत्र-यानि पूर्वादि चतुर्दिक्षु श्रेण्या-व्यवस्थितानि, तानि आवलिका प्रविष्टानि १ यानि पुनः तत्प्राङ्गणे पुष्पप्रकरइव यतस्ततो विप्रकीर्णानि तानि आवलिका वाह्यानि (इमानि 'पुष्पावकीर्णानि'

इन सब का अर्थ स्पष्ट है विमान संस्थान-'सोहम्मीसाणेसु णं भंते ! कप्पेसु विमाणा किं संठिया पन्नत्ता' हे भदन्त ! सौधर्म और ईशान कल्प में जो विमान हैं उनका संस्थान कैसा है ? 'गोयमा ! दुविहा पण्णत्ता-तं जहा आवलिया पविट्ठा बाहिराय' उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम ! विमान दो प्रकार के हैं-एक आवलिका प्रविष्ट और दूसरे बाह्य 'तत्थणं जे ते आवलिया पविट्ठा ते तिविहा पण्णत्ता' इन में जो विमान आवलिका प्रविष्ट हैं वे तीन प्रकार के हैं-'तं जहा-जैसे-वट्टा, तंसा, चउरंस' वृत्त, त्र्यस्र और चतुरस्र पूर्वादि चारों दिशाओं में जो श्रेणी रूप से अवस्थित होते हैं वे आवलिका प्रविष्ट-श्रेणिबद्ध-विमान हैं और इन श्रेणिवद्ध विमानों के प्राङ्गणों में जो पूर्वदिशा को छोड कर तीन दिशाओं में पुष्पप्रकर की तरह इधर उधर फैले

આ ત્રણે ગાથાનો અર્થ સ્પષ્ટ છે.

વિમાનોના સંસ્થાનનું કથન-'सोहम्मीसाणेसु णं भंते ! कप्पेसु विमाणा किं संठिया पण्णत्ता' હે ભગવન્ સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પોમાં જે વિમાન છે તેનું સંસ્થાન કેવું છે ? 'गोयमा ! दुविहा पण्णत्ता' હે ગૌતમ ! બે પ્રકારનું કહેલ છે. 'तं जहा' आवलियापविट्ठा वाहिरियाय' તે આ પ્રમાણે છે. એક આવલિકા, પ્રવિષ્ટ અને બીજુ બાહ્ય 'तत्थणं जे ते आवलिया पविट्ठा ते तिविहा पण्णत्ता' તેમાં આવલિકા પ્રવિષ્ટ જે વિમાન છે. તે ત્રણ પ્રકારના છે. 'तं जहा' જેમકે 'वट्टा, तंसा, चउरंसा' વૃત્ત, ત્ર્યસ્ર અને ચતુરસ્ર પૂર્વ વિગેરે દિશાઓમાં જે શ્રેણી રૂપથી અવસ્થિત હોય છે, તે આવલિકા પ્રવિષ્ટ-શ્રેણિ બદ્ધ વિમાન છે. અને એ શ્રેણિ બદ્ધ વિમાનોના પ્રાંગણોમાં જે પૂર્વ દિશાને છોડીને ત્રણ

तान्येव यावदावलिकाप्रविष्टानाम् आवलिकाबाह्यानां च भावात्, परत आवलिकाप्रविष्टान्येव, तथाचाह-'अणुत्तरोववाइयविमाणा दुविहा पन्नत्ता' अनुत्तरोपपातिकदेवानामावलिकाप्रविष्टविमानानि-एवमेव,बाह्यानि च द्विप्रकारकाणि-'तं जहा-वट्टे य-तंसा य' तद्यथा-वृत्तं च त्र्यस्राणि च (न तु चतुरस्राणि) सौधर्मत आरभ्य ग्रैवेयकं यावत् आवलिकाप्रविष्टानि आवलिकाबाह्यानि च (एतेष्वेवोभयोः सद्भावात्) ततः परमावलिकाप्रविष्टान्येव भवन्ति। अनुत्तरविमानानि किं संस्थितानि प्रज्ञप्तानि? गौतम! वृत्तं च त्र्यस्राणि च द्विविधानि, तत्र-मध्यमवर्तिसर्वार्थसिद्धं वृत्तम् शेषाणि विजयादीनि चत्वार्यपि त्र्यस्राणि। उक्तंच-'एगं वट्टं तंसा चउरो य अणुत्तरविमाणा' एकं सर्वार्थसिद्धं

ब्रह्मलोक, लान्तक, आनत, प्राणत, आरणअच्युत, इन सब कल्पों में भी विमान दो दो प्रकार के हैं और इन सब के सम्बन्ध का वर्णन जैसा यह पूर्वोक्त रूप से इनके सम्बन्ध में किया गया है वैसा ही है परन्तु 'अणुत्तरोववाइया विमाणा दुविहा पण्णत्ता' अनुत्तरोपपातिक देवों के जो विमान है वे दो प्रकार के कहे गये हैं 'तंजहा' वे इस प्रकार है-'अंगप्पविट्ठा य आवलिया पविट्ठा य' एक अंग प्रविष्ट और दूसरा आवलिका प्रविष्ट इसमें सौधर्म से लेकर ग्रैवेयक पर्यन्तक में आवलिका प्रविष्ट एवं आव लिका बाह्य विमान है उनके पीछे आवलिका प्रविष्ट विमान होते हैं 'तत्थणं जे ते आवलिया पविट्ठा तं दुविहा प०' आवलिका प्रविष्ट विमान होते है ये विमान दो प्रकार के हैं 'वट्टे य तं सा य' एक वृत्त और दूसरे त्र्यस्र इनमें जो सर्वार्थ विमान है वह तो वृत्त है और बाकी के चार त्र्यस्र हैं। उक्तंच-

'एगं वट्टं तंसा चउरो य अणुत्तरविमाणा।'

પ્રાણુત. આરણુ, અચ્યુત, આ બધા કલ્પોમાં પણુ વિમાન બબ્બે પ્રકારના હોય છે. અને આ બધાનું વર્ણુન જેમ પહેલા તેના સંબંધમાં કરવામાં આવેલ છે, એજ પ્રમાણે છે. પરંતુ 'अणुत्तरोववाइयविमाणा दुविहा पण्णत्ता' અનુત્તરોપપાતિક દેવોના જે વિમાનો છે તે બે પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. 'तं जहा' તેઓ પ્રમાણે છે. 'अंगप्पविट्ठाय आवलियापविट्ठाय' અંગ પ્રવિષ્ટ અને આવલિકા પ્રવિષ્ટ 'तत्थ णं जे से आवलिया पविट्ठा ते दुविहा पण्णत्ता' તેમાં જે આવલિકા પ્રવિષ્ટ વિમાન છે. તે વિમાન બે પ્રકારના છે. 'वट्टेय तंसाय' એક વૃત્ત અને બીજા ત્ર્યસ્ર તેમાં જે સર્વાર્થ સિદ્ધ વિમાન છે તેતો વૃત્ત-ગોળ છે. અને બાકીના ચાર ત્ર્યસ્ર છે. કહ્યું પણુ છે કે-'एगं वट्टं तंसा चउरोय अणुत्तर विमाणा' હવે આયામ વિષ્કંભ અને પરિમાણનું કથન કરવામાં આવે છે.

वृत्तं चत्वारि विजयादि अनुत्तरविमानानि त्र्यस्राणीति। आयामविष्कम्भप्रमाणमाह-'सोहम्मीसाणेसु णं भंते! कप्पेसु विमाणा केवइयं आयामविक्खंभेणं-केवइयं परिक्खेवेणं पण्णत्ता? गोयमा? दुविहा पन्नत्ता-तं जहा-संखेज्जवित्थडा य-असंखेज्जवित्थडा य-जहा णरगा तहा जाव अणुत्तरोववाइया संखेज्जवित्थडा य असंखेज्जवित्थडा य' सौधर्मेशानकल्पयोः खलु भदन्त! विमानानि कियन्ति -आयामविष्कम्भेण कियन्ति परिक्षेपेण प्रज्ञप्तानि? भगवानाह-गौतम! द्विविधानि प्रज्ञप्तानि तद्यथा-संख्येयविस्तृतानि च, असंख्येयविस्तृतानि च, यथा नरकाः तथा यावदनुत्तरोपपातिकाः संख्येयविस्तृतानि च असंख्येयविस्तृतानि

आयामविष्कम्भ परिमाण कथन-'सोहम्मीसाणेसु णं भंते! कप्पेसु विमाणा केवइयं आयामविक्खंभेणं पण्णत्ता' हे भदन्त! सौधर्म और ईशान कल्प में विमान कितने लम्बे और चौडे कहे गये हैं? और 'केवइयं परिक्खेवेणं पण्णत्ता' कितने परिक्षेप वाले कहे गये है इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा! दुविहा पण्णत्ता' हे गौतम! सौधर्म और ईशान में विमान दो प्रकार के कहे गये हैं-'तं जहा' जैसे-'संखेज्जवित्थडा य असंखेज्जवित्थडा य' एक संख्यात विस्तार वाले और दूसरे असंख्यात विस्तार वाले 'जहा णरगा तहा जाव अणुत्तरोववाइया संखेज्जवित्थडा य असंखेज्जवित्थडा य' इस सम्बन्ध में जैसा कथन नरकों के प्रकरण में कहा गया है वैसा ही कथन यावत् 'अनुत्तरोपपातिक्र विमान संख्यात विस्तार वाले और असंख्यात विस्तार वाले होते हैं' यहां तक कह लेना चाहिये 'तत्थ णं

'सोहम्मीसाणेसु णं भंते! कप्पेसु विमाणा केवइयं आयामविक्खंभेणं पण्णत्ता' હે ભગવન્ સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પમાં વિમાનો કેટલા લાંબા અને પહોળા છે? અને 'केवइयं परिक्खेवेणं पण्णत्ता' કેટલા પરિક્ષેપવાળા કહેવામાં આવેલા છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! दुविहा पण्णत्ता' હે ગૌતમ! સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પમાં વિમાનો બે પ્રકારના કહેવામાં આવેલા છે. 'तं जहा' જે આ પ્રમાણે છે.-'संखेज्जवित्थडाय असंखेज्जवित्थडाय' એક સંખ્યાત વિસ્તારવાળા અને બીજા અસંખ્યાત વિસ્તારવાળા 'जहा णरगा तहा जाव अणुत्तरोववाइया संखेज्जवित्थडाय असंखेज्जवित्थडाय' આ સંબંધમાં નારકોના પ્રકરણમાં જે પ્રમાણેનું કથન કરવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણેનું કથન યાવત્ અનુત્તરોપપાતિક વિમાન સંખ્યાત વિસ્તારવાળા અને અસંખ્યાત વિસ્તાર વાળા હોય છે. આટલા સુધીનું કથન કહી લેવું જોઈએ. 'तत्थ णं जे से

च। 'तत्थ णं जे ते संखेज्जवित्थडे से जंबुद्दीवप्पमाणे, असंखेज्जवित्थडा असंखेज्जाइं जोयणसयाइं परिक्खेवेणं पण्णत्ता' तत्र खलु यानि तानि संख्येयविस्तृतानि विमानानि तानि तु जम्बूद्वीपप्रमाणानि संख्येययोजनसहस्राण्यायामविष्कम्भप्रमाणेन असंख्येययोजनसहस्राणि परिक्षेपेण। तत्र यानि पुनर्विमानानि असंख्येयविस्तृतानि, तानि असंखेख्येय योजनसहस्राण्यायामविष्कम्भेण असंख्येययोजनसहस्राणि परिक्षेपेण, एवं क्रमेण तावद्वक्तव्यं यावद्ग्रैयकविमा-

---

जे से संखेज्ज वित्थडे से 'जंबुद्दीवप्पमाणे, असंखेज्जवित्थडा असंखेज्जाइं जोयणसयाइं जाव परिक्खेवेणं पण्णत्ता' इनमें जो विमान संख्यात विस्तार वाले हैं अर्थात् संख्यात हजार योजन के विस्तार वाले हैं-वे जम्बूद्वीप के बराबर हैं और इनकी परिधि असंख्यात हजार योजन की कही गई है और जो विमान असंख्यात विस्तार वाले हैं-अर्थात् असंख्यात हजार योजन के विस्तार वाले हैं वे परिधि में भी असंख्यात हजार योजन के हैं तात्पर्य इस कथन का यही है कि जो विमान संख्यात हजार योजन की लम्बाई चौडाई वाले है उनकी परिधि असंख्यात हजार योजन की है और जो विमान असंख्यात हजार योजन की लम्बाई चौडाई वाले हैं उनकी भी परिधि असंख्यात हजार योजन की है यह ऐसा कथन नवग्रैवेयक विमानों तक ही करना चाहिये आगे के विमानों तक नहीं। क्योंकि अनुत्तर विमानों में सर्वार्थसिद्ध विमान संख्यात हजार योजन की लम्बाई

संखेज्जवित्थडे से जंबुदीवप्पमाणे, असंखेज्जवित्थडा असंखेज्जाइं जोयणाइं जाव परिक्खेवेणं पण्णत्ता' તેમાં જે વિમાન સંખ્યાત વિસ્તારવાળા છે અર્થાત્ સંખ્યાત હજાર યોજનના વિસ્તારવાળા છે.-તે જંબૂદ્વીપની બરોબર છે. અને તેની પરિધિ અસંખ્યાત હજાર યોજનની કહેવામાં આવેલ છે. અને જે વિમાન અસંખ્યાત વિસ્તારવાળા છે; અર્થાત્ અસંખ્યાત હજાર યોજનના વિસ્તાર વાળા છે. તેની પરિધિ પણ અસંખ્યાત હજાર યોજનની છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે-જે વિમાનો સંખ્યાત હજાર યોજનની લંબાઈ પહોળાઈ વાળા છે, તેની પરિધિ અસંખ્યાત હજાર યોજનની છે. અને જે વિમાન અસંખ્યાત હજાર યોજનની લંબાઇ પહોળાઇ વાળા છે તેની પરિધિ પણ અસંખ્યાત હજાર યોજનની છે. આ પ્રમાણેનું આ કથન નવગ્રૈવેયક વિમાનો સુધીજ કહી લેવું જોઇએ. તે પછીના વિમાનો સુધી નહીં કેમકે-અનુત્તર વિમાનોમાં સર્વાર્થ સિદ્ધ વિમાન સંખ્યાત હજાર યોજનની લંબાઇ પહોળાઈ

नानि। तानि यावत्संख्येयविस्तृतानामसंख्येयविस्तृतानाञ्च बाहल्येन भावात् न तु ततः परतः। तथाचाह–अनुत्तरविमानानि खलु भदन्त ! कियन्ति–आयामविष्कम्भेण परिक्षेपेण च प्रज्ञप्तानि ? भगवानाह–द्विविधानि प्रज्ञप्तानि तद्यथा–संख्येयविस्तृतानि, असंख्येयविस्तृतानि च सर्वार्थसिद्धं संख्येयविस्तृतं शेषाणि असंख्येयविस्तृतानीति भावः, तत्र–सर्वार्थसिद्धम् यत्तत्संख्येयविस्तृतं तद् एकं योजनशतसहस्रमायामविष्कम्भेण त्रीणि योजनशतसहस्राणि–षोडशसहस्राणि–द्वे शते–सप्तविंशत्यधिके योजनानां क्रोशत्रिकमष्टाविंशं धनुःशतं त्रयोदशाङ्गुलानि एकमर्धाङ्गुलं परिक्षेपेण। तत्र–यानि तानि असंख्येयविस्तृतानि तान्यसंख्येयानि योजनसहस्राणि आयामविष्कम्भेणाऽसंख्येयानि योजनसहस्राणि परिक्षेपेण प्रज्ञप्तानि।

संप्रति वर्णप्रतिपादनम्–'सोहम्मीसाणेसु णं भंते ! कप्पेसु विमाणा कइ वण्णा पन्नत्ता? गोयमा ! पंचवण्णा पण्णत्ता तं जहा–किण्हा–नीला–लोहिया–हालिद्दा–

चौडाई वाला है और बाकी के चार विमान असंख्यात हजार योजन की लम्बाई चौडाई वाले हैं। यहां संख्यात हजार योजन का विस्तार वाला विमान एक लाख योजन की लम्बाई चौडाई वाला है और इसका परिक्षेप तीन लाख सोलह हजार दो सौ सत्ताईस योजन तथा २८ धनुष १३॥ अंगुल का है और जो असंख्यात हजार योजन के विस्तार वाले विमान हैं उनका परिक्षेप भी असंख्यात हजार योजन का ही है 'सोहम्मीसाणेसु णं भंते ! विमाणा कति वण्णा पन्नत्ता' हे भदन्त ! सौधर्म और ईशान कल्प में जो विमान हैं वे कितने वर्ण वाले कहे गये हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा ! पंचवण्णा पण्णत्ता' हे गौतम ! सौधर्म ईशान के विमान पांच वर्णों वाले कहे

વાળું છે. અને બાકીના ચાર વિમાન અસંખ્યાત હજાર યોજનની લંબાઈ પહોળાઇ વાળા છે. અહીંયાં સંખ્યાત હજાર યોજનના વિસ્તારવાળા વિમાન એક લાખ યોજનની લંબાઈ પહોળાઇ વાળા છે. અને તેનો પરિક્ષેપ ત્રણ લાખ સોળ હજાર બસો સત્યાવીસ યોજન તથા ૨૮ અઠયાવીસ ધનુષ ૧૩ા સાડા તેર આંગળનો છે. અને જે અસંખ્યાત હજાર યોજનના વિસ્તારવાળા વિમાન છે. તેનો પરિક્ષેપ પણ અસંખ્યાત હજાર યોજનનો જ છે. 'सोहम्मीसाणेसु णं भंते ! विमाणा कतिवण्णा पण्णत्ता' હે ભગવન્ ! સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પમાં જે વિમાનો છે. તે કેટલા વર્ણવાળા કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा ! पंचवण्णा पण्णत्ता' હે ગૌતમ ! સૌધર્મ ઈશાનના વિમાન પાંચ વર્ણો વાળા કહેવામાં આવેલ છે. 'तं जहा' જેમકે–'किण्हा'

च। 'तत्थ णं जे ते संखेज्जवित्थडे से जंबुद्दीवप्पमाणे, असंखेज्जवित्थडा असंखेज्जाइं जोयणसयाइं परिक्खेवेणं पण्णत्ता' तत्र खलु यानि तानि संख्येयविस्तृतानि विमानानि तानि तु जम्बूद्वीपप्रमाणानि संख्येययोजनसहस्राण्यायामविष्कम्भप्रमाणेन असंख्येययोजनसहस्राणि परिक्षेपेण। तत्र यानि पुनर्विमानानि असंख्येयविस्तृतानि, तानि असंखेख्येय योजनसहस्राण्यायामविष्कम्भेण असंख्येययोजनसहस्राणि परिक्षेपेण, एवं क्रमेण तावद्वक्तव्यं यावद्ग्रैयकविमा-

---

जे से संखेज्ज वित्थडे से 'जंबुद्दीवप्पमाणे, असंखेज्जवित्थडा असंखेज्जाइं जोयणसयाइं जाव परिक्खेवेणं पण्णत्ता' इनमें जो विमान संख्यात विस्तार वाले हैं अर्थात् संख्यात हजार योजन के विस्तार वाले हैं-वे जम्बूद्वीप के बराबर हैं और इनकी परिधि असंख्यात हजार योजन की कही गई है और जो विमान असंख्यात विस्तार वाले हैं-अर्थात् असंख्यात हजार योजन के विस्तार वाले हैं वे परिधि में भी असंख्यात हजार योजन के हैं तात्पर्य इस कथन का यही है कि जो विमान संख्यात हजार योजन की लम्बाई चौडाई वाले है उनकी परिधि असंख्यात हजार योजन की है और जो विमान असंख्यात हजार योजन की लम्बाई चौडाई वाले हैं उनकी भी परिधि असंख्यात हजार योजन की है यह ऐसा कथन नवग्रैवेयक विमानों तक ही करना चाहिये आगे के विमानों तक नहीं। क्योंकि अनुत्तर विमानों में सर्वार्थसिद्ध विमान संख्यात हजार योजन की लम्बाई

संखेज्जवित्थडे से जंबुद्दीवप्पमाणे, असंखेज्जवित्थडा असंखेज्जाइं जोयणाइं जाव परिक्खेवेणं पण्णत्ता' તેમાં જે વિમાન સંખ્યાત વિસ્તારવાળા છે અર્થાત્ સંખ્યાત હજાર યોજનના વિસ્તારવાળા છે-તે જંબૂદ્વીપની બરાબર છે. અને તેની પરિધિ અસંખ્યાત હજાર યોજનની કહેવામાં આવેલ છે. અને જે વિમાન અસંખ્યાત વિસ્તારવાળા છે; અર્થાત્ અસંખ્યાત હજાર યોજનના વિસ્તાર વાળા છે. તેની પરિધિ પણ અસંખ્યાત હજાર યોજનની છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે-જે વિમાનો સંખ્યાત હજાર યોજનની લંબાઈ પહોળાઈ વાળા છે, તેની પરિધિ અસંખ્યાત હજાર યોજનની છે. અને જે વિમાન અસંખ્યાત હજાર યોજનની લંબાઇ પહોળાઇ વાળા છે તેની પરિધિ પણ અસંખ્યાત હજાર યોજનની છે. આ પ્રમાણેનું આ કથન નવગ્રૈવેયક વિમાનો સુધીજ કહી લેવું જોઇએ. તે પછીના વિમાનો સુધી નહીં' કેમકે-અનુત્તર વિમાનોમાં સર્વાર્થ સિદ્ધ વિમાન સંખ્યાત હજાર યોજનની લંબાઇ પહોળાઈ

नानि। तानि यावत्संख्येयविस्तृतानामसंख्येयविस्तृतानाञ्च बाहल्येन भावात् न तु ततः परतः। तथाचाह–अनुत्तरविमानानि खलु भदन्त ! कियन्ति–आयामविष्कम्भेण परिक्षेपेण च प्रज्ञप्तानि ? भगवानाह–द्विविधानि प्रज्ञप्तानि तद्यथा–संख्येयविस्तृतानि, असंख्येयविस्तृतानि च सर्वार्थसिद्धं संख्येयविस्तृतं शेषाणि असंख्येयविस्तृतानीति भावः, तत्र–सर्वार्थसिद्धम् यत्तत्संख्येयविस्तृतं तद् एकं योजनशतसहस्रमायामविष्कम्भेण त्रीणि योजनशतसहस्राणि–षोडशसहस्राणि–द्वे शते–सप्तविंशत्यधिके योजनानां क्रोशत्रिकमष्टाविंशं धनुःशतं त्रयोदशाङ्गुलानि एकमर्धाङ्गुलं परिक्षेपेण। तत्र–यानि तानि असंख्येयविस्तृतानि तान्यसंख्येयानि योजनसहस्राणि आयामविष्कम्भेणाऽसंख्येयानि योजनसहस्राणि परिक्षेपेण प्रज्ञप्तानि ।

संप्रति वर्णप्रतिपादनम्–'सोहम्मीसाणेसु णं भंते ! कप्पेसु विमाणा कइ वण्णा पन्नत्ता? गोयमा ! पंचवण्णा पण्णत्ता तं जहा–किण्हा–नीला–लोहिया–हालिद्दा–

चौडाई वाला है और बाकी के चार विमान असंख्यात हजार योजन की लम्बाई चौडाई वाले हैं। यहां संख्यात हजार योजन का विस्तार वाला विमान एक लाख योजन की लम्बाई चौडाई वाला है और इसका परिक्षेप तीन लाख सोलह हजार दो सौ सत्ताईस योजन तथा २८ धनुष १३॥ अंगुल का है और जो असंख्यात हजार योजन के विस्तार वाले विमान हैं उनका परिक्षेप भी असंख्यात हजार योजन का ही है 'सोहम्मीसाणेसु णं भंते ! विमाणा कति वण्णा पन्नत्ता' हे भदन्त ! सौधर्म और ईशान कल्प में जो विमान हैं वे कितने वर्ण वाले कहे गये हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा ! पंचवण्णा पण्णत्ता' हे गौतम ! सौधर्म ईशान के विमान पांच वर्णों वाले कहे

વાળું છે. અને બાકીના ચાર વિમાન અસંખ્યાત હજાર યોજનની લંબાઇ પહોળાઇ વાળા છે. અહીંયાં સંખ્યાત હજાર યોજનના વિસ્તારવાળા વિમાન એક લાખ યોજનની લંબાઈ પહોળાઇ વાળા છે. અને તેનો પરિક્ષેપ ત્રણ લાખ સોળ હજાર બસો સત્યાવીસ યોજન તથા ૨૮ અઠયાવીસ ધનુષ ૧૩ાા સાડા તેર આંગળનો છે. અને જે અસંખ્યાત હજાર યોજનના વિસ્તારવાળા વિમાન છે. તેનો પરિક્ષેપ પણ અસંખ્યાત હજાર યોજનનો જ છે. 'सोहम्मीसाणेसु णं भंते! विमाणा कतिवण्णा पण्णत्ता' હે ભગવન્! સૌધર્મ અને ઇશાન કલ્પમાં જે વિમાનો છે. તે કેટલા વર્ણવાળા કહેવામાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा ! पंचवण्णा पण्णत्ता' હે ગૌતમ ! સૌધર્મ ઇશાનના વિમાન પાંચ વર્ણો વાળા કહેવામાં આવેલ છે. 'तं जहा' જેમકે–'किण्हा'

सुक्किल्ला' सौधर्मेशानकल्पयोः खलु भदन्त! विमानानि कति वर्णानि? भगवानाह –गौतम! पञ्चवर्णानि तद्यथा–कृष्ण–नील–लोहित–हारिद्र–शुक्लानि। सनत्कुमार–माहेन्द्रयोर्विमानानि–'चउवण्णा नीला जाव सुक्किल्ला' चतुर्वर्णानि नीलेभ्यो यावत् शुक्लानि कृष्णवर्णाभावात्। 'बंभलोगलंतएसु वि तिवण्णा' ब्रह्मलोक-लान्तकयो र्लोहितादि शुक्लान्तत्रिवर्णविमानानि–कृष्णनीलवर्णाभावात्। 'महासुक्क सहस्सारेसु दुवण्णा हालिद्दा य–सुक्किल्ला य' महाशुक्रसहस्रारयो र्द्विवर्णानि–लोहितानि–शुक्लानि च, कृष्णनीलहारिद्राभावात्। 'आणयपाणयारणच्चुएसु सुक्किल्ला' आनत–प्राणता–ऽऽरणा–ऽच्युतकल्पेषु शुक्लानि एकवर्णानि। 'गेवेज्जविमाणा

गये हैं० 'तं जहा' जैसे वे किण्हा' कृष्ण वर्ण वाले भी कहे गये हैं, नीलवर्ण वाले भी कहे गये हैं लोहित वर्ण वाले भी कहे गये हैं हारिद्र वर्ण वाले भी कहे गये हैं और शुक्ल वर्ण वाले भी कहे गये हैं० 'सणंकुमारमाहिंदेसु चउवण्णा' सनत्कुमार और माहेन्द्र कल्प के विमान चार वर्ण वाले कहे गये हैं जैसे वे नील वर्ण वाले भी होते हैं यावत् शुक्ल वर्ण वाले भी होते है यहां कृष्ण वर्ण वाले विमान नहीं हैं। 'बंभलोगलंतएसु वि तिवण्णा' ब्रह्मलोक और लान्तक इन कल्पों में विमान 'ति वण्णा' तीन वर्ण वाले कहे गये हैं और ये 'लोहिया जाव सुक्किल्ला' लोहित वर्ण से लेकर शुक्ल वर्ण तक के वर्णों वाले होते हैं 'महासुक्कसहस्सारेसु दुवण्णा' महाशुक्र और सहस्रार के विमान हारिद्र और शुक्ल इन दो वर्णों वाले होते हैं 'आणयपाणयारणच्चुएसु सुक्किल्ला' आनत प्राणत एवं आरण, अच्युत, इन कल्पों में विमान केवल एक शुक्ल वर्ण वाले ही होते

કૃષ્ણ વર્ણવાળા પણ કહેવામાં આવેલ છે. નીલ વર્ણવાળા પણ કહેવામાં આવેલ છે. લાલવર્ણના પણ કહેવામાં આવેલ છે. હારિદ્ર–પીળા વર્ણના પણ કહેવામાં આવેલા છે. અને શ્વેત વર્ણના પણ કહેવામાં આવેલ છે. 'सणंकुमार माहिंदेसु चउवण्णा' સનત્કુમાર અને માહેન્દ્ર કલ્પના વિમાનો ચાર વર્ણવાળા કહેવામાં આવેલ છે. જેમકે નીલવર્ણ વાળા પણ હોય છે. યાવત્ શુકલવર્ણ વાળા પણ હોય છે. અહીંયાં કૃષ્ણ વર્ણ વાળા વિમાનો હોતા નથી. 'बंभलोयलंतएसु वि तिवण्णा' બ્રહ્મલોક અને લાન્તક એ કલ્પોમાં વિમાનો 'तिवण्णा' ત્રણ વર્ણ વાળા કહેવામાં આવેલા છે, અને એ 'लोहिया जाव सुक्किल्ला' લાલ વર્ણથી લઈને સફેત વર્ણ સુધીના વર્ણો વાળા હોય છે. 'महासुक्क सहस्सारेसु दुवण्णा' મહા શુક્ર અને સહસ્રાર કલ્પના વિમાન હારિદ્ર–પીળા અને સફેત આ બે વર્ણોવાળા હોય છે. 'आणयपाणयारणच्चुएसु सुक्किल्ला' આનત, પ્રાણત,

सुक्किल्ला' ग्रैवेयकविमानानि शुक्लानि। 'अणुत्तरोववाइय विमाणा परमसुक्किल्ला वण्णेणं पण्णत्ता' अनुत्तरोपपातिकविमानानि परमशुक्लानि प्रज्ञप्तानि गौतम !

तदुक्तम्–'सोहम्मि पंच वण्णा एक्केक्कग हीणा उ जा सहस्सारे।
दो दो तुल्ला कप्पा तेण परं पुंडरीयाइं ॥१॥
सौधर्मे पञ्चवर्णानि एकैक हीनानि यावत् सहस्रारे।
द्वौ द्वौ तुल्यौ कल्पौ तेन परं पुण्डरीकाणि ॥१॥

प्रभाप्रतिपादनमाह–'सोहम्मीसाणेसु णं भंते ! कप्पेसु विमाणा केरिसया पभाए पन्नत्ता ? गोयमा ! णिच्चा लोया णिच्चुज्जोया–सयं पभाए पन्नत्ता जाव

है। 'गेविज्जविमाणा' ग्रैवेयकों के विमान शुक्ल वर्ण वाले होते हैं। 'अणुत्तरोववातियविमाणा परमसुक्किल्ला वण्णेणं पण्णत्ता' अणुत्तरोपपातिक देवों के विमान परम शुक्लवर्ण वाले होते हैं। तदुक्तं–

'सोहम्मि पंचवण्णा एक्कगहीणा उ जा सहस्सारे,
दो दो तुल्ला कप्पा तेण परं पुंडरीयाइं ॥१॥

इस गाथा का अर्थ पूर्वोक्तानुसार ही है यहां पुण्डरीक शब्द का अर्थ शुक्ल और परमशुक्ल है।

प्रभा का कथन—'सोहम्मीसाणेसु णं भंते ! कप्पेसु विमाणा केरिसया पभाए पण्णत्ता' अब गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है-हे भदन्त ! सौधर्म और ईशान इन कल्पों में जो विमान हैं उनकी प्रभा

આરણ અને અચ્યુત આ કલ્પોમાંના વિમાન કેવળ એક સફેત વર્ણવાળા જ હોય છે. 'गेवेज्जविमाणा' ગ્રૈવેયકોના વિમાનો સફેત વર્ણ વાળાજ હોય છે. 'अणुत्तरोववाइय विमाणा परमसुक्किल्ला वण्णेणं पण्णत्ता' અનુત્તરોપપાતિક દેવોના વિમાનો પરમ શુકલ વર્ણ વાળા હોય છે. કહ્યું પણ છે.

'सोहम्मि पंच वण्णा एक्कगहीणा उ जा सहस्सारे।
दो दो तुल्ला कप्पा तेण परं पुंडरीयाणं ॥ १ ॥

આ ગાથાનો અર્થ ઉપર કહ્યા પ્રમાણેનો છે. અહીંયાં પુંડરીક શબ્દનો અર્થ શુકલ અને પરમ શુકલ એ પ્રમાણે છે.

વિમાનોની પ્રભાનું કથન

'सोहम्मीसाणेसु णं भंते ! कप्पेसु विमाणा केरिसया पभाए पण्णत्ता' હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે–હે ભગવન્ ! સૌધર્મ અને ઈશાન નામના કલ્પોમાં જે વિમાનો છે. તેની પ્રભા કેવી કહેલ છે? આ પ્રશ્નના

अणुत्तरोववाइयविमाणा णिच्चा लोया-णिच्चुज्जोया सयं पभाए पन्नत्ता' सौधर्मेशानयोः कल्पयोः खलु भदन्त ! विमानानि कीदृशानि प्रभया प्रज्ञप्तानि। कीदृशी तेषां प्रभा प्रज्ञप्तेति भावः, भगवानाह-गौतम ! किं प्रभा:-नित्यमालोकः प्रकाशो येषां तद्विधानि-नित्योद्द्योतानि-सततं त्रिषु कालेषु दिवारात्रावहर्निशम् भाभिरुद्द्योतमानानि कान्तिमन्ति द्युमन्ति च ॥१॥ स्वयंप्रभाणि न परापेक्षा सौधर्मेशानकल्पविमानवत् सनत्कुमारकल्पादारभ्याऽनुत्तरोपपातिकविमानपर्यन्तानि सर्वविमानानि नित्यालोकानि नित्योद्द्योतानि स्वयंप्रभाणि प्रज्ञप्तानि इति।

कैसी है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! णिच्चालोआ णिच्चुज्जोया, सयं पभाए पण्णत्ता, जाव अणुत्तरोववातिय विमाणा णिच्चालोआ णिच्चुज्जोया सयं पभाए पण्णत्ता' हे गौतम ! सौधर्म और ईशान कल्पों में जो विमान हैं वे अपनी प्रभा से सर्वदा प्रकाश शाली रहते हैं सर्वदा रात दिन उद्योत वाले रहते हैं कान्ति से भरपूर रहते है और द्युति वाले रहते हैं रात दिन चमकते रहते हैं इस तरह की इनकी यह चमकाहट सूर्यरश्मि के संपर्क से मेरु के स्फटिक की रेणु की चमकाहट की तरह परापेक्ष नहीं हैं जैसा यह वर्णन सौधर्म ईशान के विमानों की प्रभा का किया गया है उसी तरह का वर्णन सनत्कुमार से लेकर अनुत्तरोपपातिक विमानों की प्रभा का भी किया गया जानना चाहिये अर्थात् इन सब देवलोकों के विमानों की प्रभा ऐसी ही होती है कि जिससे ये सब विमान स्वयं ही की प्रभा से सूर्य की प्रभा की तरह रात दिन आलोकित रहते हैं, उद्योतित रहते हैं कान्तियुक्त रहते हैं और दीप्तियुक्त बने रहते हैं।

ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! णिच्चालोया णिच्चुज्जोया, सयं पभाए पण्णत्ता' હે ગૌતમ ! સૌધર્મ અને ઇશાન કલ્પોમાં જે વિમાનો છે. તેઓ પોતાની પ્રભાથી સર્વદા પ્રકાશમાન રહે છે. તથા દ્યુતિવાળા રહે છે. રાત દિવસ ચમકતા રહે છે. આ રીતની તેમની આ ચમકાહટ સૂર્યના કિરણોના સંપર્કથી તારાના સ્ફટિક કણોના ચમકાટની જેમ પરાપેક્ષ નથી. જે પ્રમાણે આ વર્ણન સૌધર્મ ઇશાનના વિમાનોની પ્રભાનું કરવામાં આવેલ છે. એ જ પ્રમાણેનું વર્ણન સનત્કુમારથી લઈને અનુત્તરોપપાતિક વિમાનોની પ્રભાનું પણ એજ પ્રમાણેનું વર્ણન છે તેમ સમજવું. અર્થાત્ આ બધા દેવલોકોના વિમાનોની પ્રભા એજ પ્રમાણે હોય છે. કે જેથી એ બધા વિમાન પોતાની જ પ્રભાથી સૂર્યની પ્રભાની જેમ રાત દિવસ આલોકિત રહે છે, ઉદ્યોતિત રહે છે. કાન્તિ યુક્ત રહે છે. અને દીપ્તિ યુક્ત બન્યા રહે છે.

विमानगन्धवर्णनम्-'सोहम्मीसाणेसु णं भंते ! कप्पेसु विमाणा केरिसया गंधेणं पन्नत्ता ? गोयमा ! से जहा णामए कोट्ठपुडाण वा जाव गंधेणं पन्नत्ता, एवं जाव एत्तो इट्ठतरगा चेव जाव अणुत्तरविमाणा' सौधर्मेशानकल्पयोः खलु भदन्त ! विमानानि गन्धेन कीदृशानि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! स यथा नामकः कोष्ठपुटानामिति वा चम्पकपुटानामिति वा भाण्डाद्भाण्डान्तरं ह्रियमाणानां वा मनोहरमनोजघ्राणेन्द्रियनिर्वृत्तिकराः सर्वतः समन्ताद्गन्धा अभिनिःसरन्ति वदत्येवं भगवति सहर्षगद्गदं प्राह-गौतमः-एतादृशो विमानानां गन्धः प्रसरेत् भवेत् । भगवानाह-नायमर्थः समर्थः ते गन्धा इतोऽपि इष्टतराः कान्ता मनो-

---

विमान गन्ध कथन--'सोहम्मीसाणेसु णं भंते ! कप्पेसु विमाणा केरिसया गंधेणं पण्णत्ता' हे भदन्त ! सौधर्म और ईशान में जो विमान हैं उनकी गन्ध कैसी है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं- 'गोयमा ! से जहा नामए कोट्टपुटाण वा जाव गंधेणं पण्णत्ता' हे गौतम ! जैसी गन्ध कोष्ठ पुट-गन्ध द्रव्य विशेष आदि पदार्थ की होती है इस गन्ध से भी अधिक विशिष्ट गन्ध यहां के विमानों की हैं 'एवं जाव एत्तो इट्ठयरगा चेव जाव अणुत्तर विमाणा' यही बात इस सूत्र पाठ द्वारा प्रदर्शित की गई है कि हे गौतम ! यहां के विमानों की गंध की प्रशंसा की जावे-दुनियां में जितने ऊंचे ऊंचे गन्ध द्रव्य हैं-उनसे भी अधिक ऊंची गन्ध इन विमानों की है इनकी गन्ध से अधिक और कोई गन्ध पदार्थो की गन्ध नहीं है यही बात 'कोट्टपुडाण वा दमणगपुडाण वा कुंकुमपुडाण वा' आदि पदों द्वारा प्रकट की गई

વિમાનોના ગંધનું કથન-

'सोहम्मीसाणेसु णं भंते ! कप्पेसु विमाणा केरिसया गंधेणं पण्णत्ता' હે ભગવન્ ! સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પોમાં જે વિમાનો છે, તેનો ગંધ કેવો છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'गोयमा ! से जहा नामए कोट्ट पुडाणवा जाव गंधेणं पण्णत्ता' હે ગૌતમ ! જેવો ગંધ કોષ્ટપુટ-ગંધદ્રવ્ય વિશેષ વિગેરે પદાર્થનો હોય છે, તે ગંધથી પણ વધારે વિશેષ ગંધ અહીંના વિમાનોનો છે. 'एवं जाव एतो इट्ठयरगा चेव जाव अणुत्तरविमाणा' એજ વાત આ સૂત્ર પાઠ દ્વારા બતાવવામાં આવેલ છે. કે હે ગૌતમ ! અહીંના વિમાનોના ગંધની પ્રશંસા કરવામાં આવે તો દુનિયામાં જેટલા ઉંચામાં ઉંચા ગન્ધ દ્રવ્ય છે તેનાથી પણ વધારે ઉંચા પ્રકારનો ગંધ આ વિમાનોનો છે. આના ગંધથી વધારે બીજા કોઈ પણ ગંધ પદાર્થોની ગંધ નથી. એજ વાત-'कोट्ठपुडाण वा चंपकपुडाण वा दमणगपुडाण वा, कुंकुमपुडाण वा' વિગેરે

हराः यावत्प्रज्ञप्ताः। एवं सनत्कुमारविमानतोऽनुत्तरोपपातिकविमानानि यावद्गन्धेन वर्णनीयानि। संप्रति विमानस्पर्शं प्रतिपादयति-'सोहम्मीसाणेसु णं भंते ! कप्पेसु विमाणा केरिसया फासेणं पन्नत्ता ? गोयमा ! से जहा णामए-आइणेइ वा -रूएइ वा-सव्वो फासो भाणियव्वो' सौधर्मेशानकल्पयो र्भदन्त ! स्पर्शेण कीदृशानि विमानानि प्रज्ञप्तानि ? भगवानाह-गौतम ! स यथा नामकः-आदर्शकमिति वा-रुतमिति वा-नवनीतमिति वा-हंसगर्भतूलिकेति वा० सर्वोपि स्पर्शो भणितव्यः। गौतमः प्राह-भवेदेवं विधो विमानस्पर्शः, भगवानाह-नाऽयमर्थः समर्थः, इतोऽपीष्टतरः कान्तः ०। 'जाव अणुत्तरोववाइय विमाणा' सनत्कुमारविमानत आरभ्या-ऽनुत्तरोपपातिकान्तविमानस्पर्शः एवंविध एव (सौधर्मेशानवत्)।

है इसी तरह की बहुत अधिक ऊंची गन्ध वाले सनत्कुमार के विमानों से लेकर अणुत्तरोपपातिक तक के विमान हैं।

विमान स्पर्श कथन—'सोहम्मिसाणेसु विमाणा केरिसया फासेणं पण्णत्ता' हे भदन्त ! सौधर्म और ईशान कल्प के विमानों का स्पर्श कैसा है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! से जहा णामए अइणेति वा रुतेति वा सव्वो फासो भाणियव्वो जाव अणुत्तरोववातियविमाणा' हे गौतम ! जैसा स्पर्श आदर्श-दर्पण-का होता है, रुई-तूल-का होता है, और 'बूरेइ वा णवणीएइ वा' इत्यादि सूत्र द्वारा प्रतिपादित मृगचर्म नवनीत आदि पदार्थों का होता है सो इन पदार्थों के स्पर्श से भी अधिक ऊंचा स्पर्श यहां के विमानों का है इसी तरह का कथन सनत्कुमार से लेकर अनुत्तरोपपातिक तक के विमानों के स्पर्श के सम्बन्ध में भी कर लेना चाहिये।

પદો દ્વારા પ્રગટ કરવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણેની ઘણી વધારે ઉંચી ગન્ધવાળા સનત્કુમારોના વિમાનોથી લઇને અનુત્તરોપપાતિક સુધીના વિમાનો છે.

વિમાનોના સ્પર્શનું કથન-

'सोहम्मीसाणेसु विमाणा केरिसया फासेणं पण्णत्ता' હે ભગવન્ ! સૌધર્મ અને ઇશાન કલ્પોના વિમાનોનો સ્પર્શ કેવો છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा' से जहा णामए अइणेतिवा, रुतेतिवा, सव्वो फासो भाणियव्वो जाव अणुत्तरोववातिय विमाणा' હે ગૌતમ ! દર્પણનો જેવો સ્પર્શ હોય છે, રૂ-તુલનો જેવો સ્પર્શ હોય છે. 'बूरेइवा णवणीएइवा' ઇત્યાદિ સૂત્ર દ્વારા પ્રતિપાદન કરવામાં આવેલ મૃગચર્મ-નવનીત-માખણ વિગેરે પદાર્થોનો જેવો સ્પર્શ હોય છે. એ બધા પદાર્થોના સ્પર્શથી પણ વધારે ઉંચો સ્પર્શ ત્યાંના વિમાનોનો છે. એજ પ્રમાણેનું કથન સનત્કુમારથી લઇને અનુત્તરોપપાતિક સુધીના વિમાનોના સ્પર્શના સંબંધમાં પણ કહી લેવું જોઇએ.

अथ विमानमहत्तामाह—'सोहम्मीसाणेसु णं कप्पेसु विमाणा के महालिया पन्नत्ता ? गोयमा ! अयण्णं जंबुद्दीवे दीवे सव्वदीवसमुद्दाणं सो चेव गमो जाव छम्मासे' हे भदन्त ! सौधर्मेशानकल्पयोः खलु विमानानि किं महान्ति–कियन्महत्वविशिष्टानि प्रज्ञप्तानि ? भगवानाह–गौतम ! अयं खलु जम्बूद्वीपो द्वीपः सर्वद्वीपसमुद्राणां सर्वाभ्यन्तरः सर्वक्षुद्रको वृत्तस्तैलापूपसंस्थानसंस्थितः वृत्तः पुष्करिणीकर्णिकारसंस्थानसंस्थितः वृत्तः प्रतिपूर्णचन्द्रसंस्थानसंस्थितः एक-योजनशतसहस्रमायामविष्कम्भेण त्रीणि च योजनशतसहस्राणि षोडशसहस्राणि सप्तविंशत्यधिके द्वे शते त्रीन् क्रोशान् अष्टाविंशं धनुःशतं त्रयोदशाङ्गुलानि अर्धाङ्गुलं किञ्चिद्विशेषाधिकं परिक्षेपेण तं च जम्बूद्वीपं देवो नाम महर्द्धिको यावन्महाभागः इदानीमेव केवलकल्पं जम्बूद्वीपं त्रिभिरप्सरोनिपातैस्तिसृभिश्च-प्पुटिकाभिस्त्रिसप्तकृत्वोऽनुपरिवर्त्य शीघ्रमागच्छेत् स देवः तया उत्कृष्टया त्वरितया

विमान महत्ता का कथन—'सोमम्मीसाणेसु णं भंते ! कप्पेसु विमाणा के महालिया पण्णत्ता' हे भदन्त ! सौधर्म और ईशान कल्प में जो विमान हैं वे कितने महान बडे हैं इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा ! अयण्णं जंवुद्दीवे २ सव्व दीव समुद्दाणं सो चेव गमो–जाव छम्मासे वीइवएज्जा जाव अत्थेगइया विमाणावासा नो वीइ-वएज्जा' हे गौतम ! ये विमान इतने बडे हैं कि कोई देव जो कि चुटके बजाने पर इस १ लाख योजन के लम्बे चौडे और ३ लाख १६ हजार २ सो २७ योजन की एवं ३ कोश २८ धनुष १३॥ अंगुल अधिक की परिधि वाले इस जम्बूद्वीप की २१ वार प्रदक्षिणा कर आवे ऐसा वह देव यदि अपनी शीघ्रतादि विशेषणों वाली गति से निरन्तर ६ माह तक चलता रहे तब वह कितनेक विमानों के पास पहुंच सकता है,

---

વિમાનોની મહત્તાનું કથન–

'सोहम्मीसाणेसु णं भंते ! कप्पेसु विमाणा के महालिया पण्णत्ता' હે ભગવન્ સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પોમાં જે વિમાનો છે. તે કેટલા મહાન્ વિશાળ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा ! अयण्णं जंबु-दीवे दीवे सव्वदीवसमुद्दाणं सो चेव गमो–जाव छम्मासे वीइवएज्जा जाव अत्थेगइया विमाणावासा नो वीइवएज्जा' હે ગૌતમ ! એ વિમાનો એટલા મોટા છે. કે કોઇ દેવ કે જે ચપટી વગાડતા વગાડતામાં આ ૧ એક લાખ યોજન લાંબા પહોળા અને ૩ ત્રણ લાખ ૧૬ સોળ હજાર ૨ બસો ૨૭ સત્યાવીસ યોજનની અને ૩ ત્રણ ગાઉ ૨૮ અઠયાવીસ ધનુષ ૧૩ાા સાડા તેર આંગળ અધિકની પરિધિ વાળા આ જંબૂદ્વીપની ૨૧ એકવીસ વાર પ્રદક્ષિણા કરી આવે એવા એ દેવ જો, પોતાની શીઘ્રતા વિગેરે વિશેષણો વાળી ગતિથી

चपलया-चण्डया-शीघ्रया-उद्धतया-जवनया-छेकया-दिव्यया-देवगत्या व्यतिव्रजन् यावदेकाहं वा-द्व्यहं वा-उत्कर्षतः षण्मासान् 'वीईवएज्जा' व्यतिव्रजन् तत्राऽस्त्येकं विमानं नो व्यतिव्रजेत् एतावन्ति महान्ति गौतम ! विमानानि 'जाव अणुत्तरोववाइयविमाणा-अत्थेगइया विमाणं वीइवएज्जा-अत्थेगए णो वीइवज्जा' एवं यावदनुत्तरोपपातिकविमानानि अस्त्येककं विमानं व्यतिव्रजेत्-अस्त्येककं विमानं नो व्यतिव्रजेत् एतावन्ति महान्ति गौतम ! विमानानि प्रज्ञप्तानि इति ।

और कितनेक विमानों को लांघ सकता है और कितनेक उन विमानों को नहीं लांघ सकता है यही सब पूर्वोक्त विमानों का वर्णन यहां किया गया है वह उसका पूर्वोक्त वर्णन इस प्रकार से है-'सव्वदीव समुद्दाणं सव्वब्भंतराए सव्वखुड्डाए वट्टे तेल्लापूपसंठाणसंठिए वट्टे पुक्खरकण्णिया संठाणसंठिए वट्टे परिपुण्ण संठाणसंठिए एक्कं जोयणसयसहस्सं आयामविक्खंभेणं तिन्नि य जोयणसयसहस्सा, सोलससहस्सा दो य सया सत्तावीसा तिन्नि य कोसे अट्ठावीसं धणुसयं तेरसय अंगुलाइं अद्धंगुलं किंचि विसेसाहिए परिक्खेवेणं पन्नत्ते' जिस प्रकार से यह कथन सौधर्म ईशान के विमानों के वडे होने के सम्बन्ध में किया गया है वैसा ही वह सब कथन यावत् सनत्कुमार कल्प के विमानों से लेकर अनुत्तरोपपातिक तक के विमानों के वडे होने के सम्बन्ध में भी किया गया है ऐसा जानना चाहिए यही वात 'जाव अणुत्तरोववाइय विमाणा अत्थेगइयं विमाणं वीतिवएज्जा

નિરંતર ૬ છ મહીના સુધી ચાલતા રહે ત્યારે તે કેટલાક વિમાનોની પાસે પહોંચી શકે છે અને કેટલાક વિમાનોની પાસે પહોંચી શકતા નથી અર્થાત્ કેટલાક વિમાનોને ઓળંગી શકે છે. અને કેટલાક વિમાનોને નથી પણ ઓળંગી શકતા. આ બધુંજ પૂર્વોક્ત વિમાનોનું વર્ણન અહીંયા કરવામાં આવેલ છે. એ એનું પૂર્વોક્ત વર્ણન આ પ્રમાણે છે.-'सव्व दीवसमुद्दाणं सव्वब्भंतराए सव्व खुड्डाए वट्टे पुक्खरकण्णियासंठाणसंठिए वट्टे पडिपुण्ण संठाणसंठिए एक्कं जोयणसयसहस्सं आयामविक्खंभेणं तिन्नि य जोयणसहस्सा सोलससहस्सा दोय सया सत्तावीसा तिन्निय कोसे अट्ठावीसं धणुसयं अंगुलाइं अद्धंगुलं किंचिविसेसाहिए परिक्खेवेणं पण्णत्ते' જે પ્રમાણે આ કથન સૌધર્મ અને ઈશાનના વિમાનોની વિશાળતા હોવાના સંબંધમાં કરવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણેનું આ તમામ કથન યાવત્ સનત્કુમારકલ્પના વિમાનોથી લઈને અનુત્તરોપપાતિક સુધીના વિમાનોની વિશાળતાના સંબંધમાં પણ કરવામાં આવેલ છે તેમ સમજવું એજ વાત 'जाव अणुत्तरोववाइय विमाणा अत्थेगइयं विमाणं वितिव-

'सोहम्मीसाणेसु भंते ! कप्पेसु विमाणा किं मया पण्णत्ता ? गोयमा ! सव्वरयणामया पन्नत्ता तत्थ णं बहवे जीवा य पोग्गला य वक्कमंति विउक्कमंति चयंति उवचयंति सासया णं ते विमाणा दव्वट्ठयाए जाव फासपज्जवेहिं असासया जाव अणुत्तरोववाइया विमाणा' सौधर्मेशानयोः खलु भदन्त ! कल्पयोः विमानानि किम्मयानि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! सर्वात्मना रत्नमयानि प्रज्ञप्तानि, तत्र खलु विमानेषु बहवो जीवाः पृथ्वीकायरूपाः पुद्गलाश्चाऽपक्रामन्ति व्युत्क्रामन्ति–उत्पद्यन्ते चीयन्ते–उपचीयन्ते (पुद्गलविशेषणमेतत्) शाश्वतानि भदन्त ! तानि विमानानि द्रव्यार्थतया प्रज्ञप्तानि ? वर्ण–रस–गन्ध–स्पर्शपर्यायैः अशाश्वतानि,

---

अत्थेगइए नो वीइवएज्जा' इस सूत्र पाठ द्वारा प्रकट की गई है।

इस प्रकार से विमानों की महत्ता प्रकट करके अब सूत्रकार यह प्रकट करते हैं कि ये विमान किस से बने हुए हैं–'सोहम्मीसाणेसु णं भंते ! विमाणा किं मया प०' हे भदन्त ! सौधर्म और ईशान में जो विमान हैं वे किससे बने हुए हैं ? 'गोयमा ! सव्वरयणामया प०' हे गौतम ! देवलोक के जितने भी विमान हैं वे सब सर्वात्मना रत्नों के बने हुए है 'तत्थणं बहवे जीवा य पोग्गला य वक्कमंति, विउक्कमंति, चयंति, उवचयंति, सासयाणं ते विमाणा दव्वट्ठयाए जाव फासपज्जवेहिं असासया जाव अणुत्तरोववाइया विमाणा०' वहां पर अनेक जीव और पुद्गल आते हैं, उत्पन्न होते हैं चय को प्राप्त होते हैं उपचय को प्राप्त होते हैं ये विमान द्रव्य से शाश्वत हैं और वर्ण पर्याय से यावत् स्पर्श पर्याय से अशाश्वत हैं इसी तरह का कथन यावत् अनुत्तरोपपातिक विमानों तक जानना चाहिये। चय को

एज्जा अत्थेगइए नो वीइवएज्जा' આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રગટ કરવામાં આવેલ છે.

ઉપર પ્રમાણે વિમાનોની મહત્તા પ્રગટ કરીને હવે સૂત્રકાર એ વિમાન શેના બનેલા છે તે બતાવે છે.–

'सोहम्मीसाणेसु णं भंते ! विमाणा किंमया पण्णत्ता' હે ભગવન્ ! સૌધર્મ અને ઇશાનમાં જે વિમાનો છે, તે શેના બનેલા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામી કહે છે કે–'गोयमो ! सव्वरयणा मया पण्णत्ता' હે ગૌતમ ! દેવલોકના જેટલા વિમાનો છે, તે બધા સર્વાત્મના રત્નોના બનેલા છે. 'तत्थ णं बहवे जीवाय पोग्गलाय वक्कमंति, विउक्कमंति, चयंति उवचयंति सासयाणं ते विमाणा दव्वट्ठयाए जाव फासपज्जवेहिं असासया जाव अणुत्तरोववाइया विमाणा' ત્યાં આગળ અનેક જીવો અને પુદ્ગલો આવે છે, ઉત્પન્ન થાય છે, ચયને પ્રાપ્ત થાય છે, અને વર્ણપર્યાયથી યાવત્ સ્પર્શપર્યાયથી અશાશ્વત છે, આજ પ્રમા-

एवं निरन्तरं तावद् वक्तव्यं यावद् अनुत्तरोपपातिकविमानानि । 'सोहम्मीसाणेसु णं भंते ! देवा कओहिंतो उववज्जंति, उववाओ नेयव्वो जहा वक्कंतीए तिरियमणुएसु पंचिंदिएसु संमुच्छिमवज्जिएसु उववाओ वक्कंतीगमेणं जाव अणुत्तरोव०' हे भदन्त ! सौधर्मेशानयोर्देवाः कुतो योनेरुद्धृत्योत्पद्यन्ते ? किं नैरयिकेभ्यः ? इत्यादि इत्थं प्रज्ञापनाषष्ठव्युत्क्रान्तिपद इव प्रश्नोत्तरादि वक्तव्यम् । उत्पातस्तथैव नेतव्यो यथा–व्युत्क्रान्तौ तिर्यङ्मनुष्य पञ्चेन्द्रियेभ्यः संमूर्च्छिमवर्जितेभ्यः । उत्पातो व्युत्क्रान्तिगमानुसारेणैव वक्तव्यो यावदनुत्तरोपपातिक

प्राप्त होते हैं उपचय को प्राप्त होते हैं ऐसा जो कथन है वह पुद्गल की अपेक्षा से कहा गया है ऐसा जानना चाहिये 'सोहम्मीसाणेसु णं जीवा कओहिंतो उववज्जंति' हे भदन्त ! सौधर्म और ईशान में जीव किस गति से आकर के उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं 'उववाओ नेयव्वो जहा वक्कंतीए तिरिय मणुएसु पंचेंदिएसु संमुच्छिमवज्जिएसु उववाओ वक्कंतीगमेणं जाव अणुत्तरो०' हे गौतम ! सम्मुर्च्छिम जीवों को छोडकर बाकी के पंचेन्द्रिय तिर्यञ्चों में से और मनुष्यों में से आकर के जीव सौधर्म और ईशान देवलोक में देवकी पर्याय से उत्पन्न होते हैं । इस प्रकार से प्रज्ञापना के छठे व्युत्क्रान्ति पद में जैसा उत्पाद कहा गया है उसी प्रकार से वह उत्पाद यहां पर भी कह लेना चाहिये वहां पर ऐसा प्रश्न किया गया है कि हे भदन्त ! सौधर्म और ईशान में जो देवकी पर्याय से जीव उत्पन्न होते हैं

ણેનું કથન યાવત્ અનુત્તરોપપાતિક વિમાન પર્યન્ત સમજી લેવું. 'ચયને પ્રાપ્ત થાય છે, ઉપચયને પ્રાપ્ત થાય છે, એ પ્રમાણેનું જે કથન છે, તે પુદ્ગલની અપેક્ષાથી કહેવામાં આવેલ છે. તેમ સમજવું. 'सोहम्मीसाणेसु णं देवा कओहिंतो उववज्जंति' હે ભગવન્ સૌધર્મ અને ઇશાન દેવલોકમાં જીવ કઈ ગતિમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'उववाओ नेयव्वो जहा वक्कंतीए तिरियमणुएसु पंचेंदिएसु संमुच्छिमवज्जिएसु उववाओ वक्कंतीगमेणं जाव अणुत्तरो०' હે ગૌતમ! સંમૂર્ચ્છિમ જીવોને છોડીને બાકીના પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોમાંથી અને મનુષ્યોમાંથી આવીને જીવ સૌધર્મ અને ઇશાન દેવલોકમાં દેવોની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થાય છે. આ પ્રમાણે પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના છટ્ઠા વ્યુત્ક્રાંતી પદમાં જે પ્રમાણે ઉત્પાદ કહેવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણેનો ઉત્પાત અહીંયા પણ સમજી લેવો. ત્યાં એવો પ્રશ્ન કરવામાં આવેલ છે કે–હે ભગવાન્ સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પમાં દેવની પર્યાયથી જે જીવ

विमानानाम् इति । 'सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु देवा एगसमएणं केवइया उववज्जंति ? जहण्णेणं एक्को वा-दो वा तिन्नि वा-उक्कोसेणं संखेज्जा वा असंखेज्जा वा उववज्जंति, एवं जाव सहस्सारे आणताई गेवेज्जा-अणुत्तरा य एक्को वा दो वा-तिन्नि वा उक्कोसे णं संखेज्जा वा उववज्जंति" सौधर्मेशानकल्पयोर्देवा एकसमयेन कियन्त उत्पद्यन्ते?, भगवानाह-गौतम ! जघन्येन-न्यूनसंख्यया एको वा-द्वौ वा-त्रयो वा समुत्पद्यन्ते उत्कर्षेण संख्येया वा-ऽसंख्येया वा तिरश्चामपि गर्भज पञ्चेन्द्रियाणां तत्रोत्पादात् । एवं यावत्सहस्रारे सनत्कुमार-

---

या तिर्यञ्च गति से आए हुए जीव यहां देव की पर्याय से उत्पन्न होते हैं या देवगति से आए हुए जीव यहां देव की पर्याय से उत्पन्न होते हैं ? या मनुष्यगति से आये हुए जीव यहां देव की पर्याय से उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में वहां पर ऐसा ही कहा गया है ऐसा यह कथन सहस्रार देवलोक तक ही जानना चाहिये। यहां से आगे के कल्पों में-देवलोकों में केवल मनुष्यगति से आए हुए ही जीव देव की पर्याय से उत्पन्न होते हैं । ऐसा कथन अनुत्तरोपपातिक देवलोक तक कह लेना चाहिये 'सोहम्मीसाणेसु देवा एगसमएणं केवइया उववज्जंति' हे भदन्त ! सौधर्म और ईशान देवलोक में एक समय में कितने देव उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! जहन्नेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा, उक्कोसेणं संखेज्जा वा असंखेज्जा वा उववज्जंति' हे गौतम ! जघन्य से एक या दो या तीन देव उत्पन्न होते हैं और उत्कृष्ट से संख्यात देव उत्पन्न होते हैं । 'एवं जाव

ઉત્પન્ન થાય છે, તેઓમાં તિર્યંચગતિથી આવેલા જીવો ત્યાં દેવની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થાય છે? અથવા દેવગતિથી આવેલા જીવો ત્યાં દેવની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થાય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રીએ ત્યાં એવું જ કહ્યું છે કે- આ સંબંધમાં બધું કથન સહસ્રાર દેવલોકના કથન પ્રમાણે સમજી લેવું તે પછીના કલ્પોમાં દેવલોકમાં કેવળ મનુષ્ય ગતિથી આવેલા જીવોજ દેવની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થાય છે. એ પ્રમાણેનું કથન અનુત્તરોપપાતિક દેવલોક સુધી કરી લેવું જોઈએ. 'सोहम्मीसाणेसु देवा एगसमएणं केवइया उववज्जंति' હે ભગવન્ સૌધર્મ અને ઈશાન દેવલોકમાં એક સમયમાં કેટલા દેવો ઉત્પન્ન થાય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! जहण्णेणं एक्को वा दोवा तिन्नि वा, उक्कोसेणं संखेज्जा वा असंखेज्जा वा उववज्जंति' હે ગૌતમ ! જઘન્યથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ દેવો ઉત્પન્ન થાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત દેવ અથવા અસંખ્યાત દેવ ઉત્પન્ન થાય છે. 'एवं जाव सहस्सारे

माहेन्द्र ब्रह्मलान्तक महाशुक्रसहस्रारे। आनतप्राणतारणाच्युतग्रैवेयकाः अनुत्तरोपपातिकदेवाः एकसमयेन जघन्यतः एको द्वौ त्रयो वा, उत्कर्षेण संख्येया वा-उत्पद्यन्ते मनुष्याणामेव तत्रोत्पादात् मनुष्याणाञ्च कोटाकोटिप्रमाणत्वादिति। संप्रति कालतोऽपहारविचारः—'सोहम्मीसाणेसु णं भंते! कप्पेसु देवा समए २ अवहीरमाणा २ केवइए णं कालेणं अवहिया सिया' सौधर्मेशानकल्पयोर्देवाः समये २ अपह्रियमाणाः २ कियद्भिः कालैरपहृताः स्युः? भगवानाह—'गोयमा! तेणं असंखेज्जा समए२ अवहीरमाणा२ असंखेज्जाहिं उस्सप्पिणीहिं अवहीरंति णो चेव णं अवहिया सिया' गौतम! ते देवाः समये २ अपह्रियमाणाः २ असंख्याताभि-

सहस्सारे आणताइगेवेज्जा अणुत्तरा य एक्को वा दो वा तिन्नि वा, उक्कोसेणं संखेज्जा वा उववज्जंति' ऐसा यह कथन सहस्रार देवलोक तक ही जानना चाहिये क्योंकि आनतादि देवलोकों से लेकर अनुत्तरोपपातिक देवलोक तक जघन्य से एक या दो या तीन देव उत्पन्न होते हैं और उत्कृष्ट से संख्यात देव उत्पन्न होते हैं। असंख्यात नहीं। 'सोहम्मीसाणेसु णं भंते! देवा समए २ अवहीरमाणा २ केवइया कालेणं अवहिया सिया?' हे भदन्त! सौधर्म और ईशान इन देवलोक में से यदि प्रत्येक समय में १-१ देव खाली किया जाय-अर्थात् वहां से निकाला जावे-तो कितने काल में वहां के देवों को निकालने पर वह स्थान खाली हो सकता है? 'गोयमा! तेणं असंखेज्जा समए २ अवहीरमाणा २ असंखेज्जाहिं उस्सप्पिणीहिं अवहीरंति नो चेव णं अवहिया सिया जाव सहस्सारो आणतादिगेसु चउसु

आणताइ गेवेज्जा अणुत्तराय एक्कोवा दो वा तिन्नि वा, उक्कोसेणं संखेज्जा वा उववज्जंति' આ પ્રમાણેનું કથન સહસ્રાર દેવલોક સુધીજ સમજવું. કેમકે-આનત વિગેરે દેવલોકથી લઈને અનુત્તરોપપાતિક દેવલોક સુધી જઘન્યથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ દેવો ઉત્પન્ન થાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત દેવો ઉત્પન્ન થાય છે. અસંખ્યાત નહીં 'सोहम्मीसाणेसु णं भंते! देवा समए समए अवहीरमाणा अवहीरमाणा केवइया कालेणं अवहिया सिया' હે ભગવન્! સૌધર્મ અને ઈશાન આ બે દેવલોકમાંથી જો પ્રત્યેક સમયમાં ૧ એક ૧ એક દેવ ખાલી કરવામાં આવે અર્થાત્ ત્યાંથી બહાર કહાડવામાં આવે તો કેટલા કાળમાં તે સ્થાન દેવોથી ખાલી થઈ શકે? અર્થાત્ દેવ રહિત બની શકે? 'गोयमा! तेणं असंखेज्जा समए समए अवहीरमाणा अवहीरमाणा असंखेज्जाहिं उस्सप्पिणीहिं अवहीरंति नो चेव णं अवहिया सिया जाव सहस्सारो, आणतादिगेसु चउसु वि गेवेज्जेसु अणुत्तरेसु य समए समए जाव केवइएणं कालेणं अवहिया सिया' હે ગૌતમ! તેઓ

रुत्सर्पिणीभिरपह्रियन्ते नैव खलु (तथापि) अपहृता भवेयुः, इति 'जाव सहस्सारो' यावत्-सहस्रार एष क्रमः। 'आणतादिगेसु चउसु वि गेवेज्जेसु अनुत्तरेसु य समए २ जाव केवइकालेणं अवहियासिया' आनतादि चतुर्षु ग्रैवेयकेषु-अनुत्तरोपपातिकेषु च समये २ अपह्रियमाणा देवाः कियताकालेनाऽपहृताः स्युः ? भगवानाह-'गोयमा ! ते णं असंखेज्जा समए २ अवहीरमाणा २ पलिओवमस्स असंखेज्जइभागमेत्तेणं अवहीरंति-नो चेव णं अवहिया सिया' गौतम ! ते खलु आनतादिदेवाः असंख्येयाः (अतः) समये २ एकैकापहारेणाऽपह्रियमाणाः पल्योपमस्य सूक्ष्मस्याऽसंख्येयभागमात्रेण कालेनाऽपह्रियन्ते (किन्तु) नैव खलु 'तथापि'

वि गेवेज्जेसु अणुत्तरेसु य समए २ जाव केवइएणं कालेणं अवहिया सिया ?' हे गौतम ! वे वहां से एक एक समय में एक एक प्रमाण में भी निकाले जावे तो भी असंख्यात उत्सर्पिणी अवसर्पिणी काल भले ही समाप्त हो जावे पर वे वहां से पूरे नहीं निकाले जा सकते परन्तु ऐसा अभी तक हुआ नहीं है ऐसा यह कथन सहस्रार देवलोक तक ही किया गया जानना चाहिये हे भदन्त ! आनतादि चार कल्पों में से, तथा नव ग्रैवेयकों में से और अनुत्तर विमानों में से एक एक समय में यदि एक २ देव निकाला जावे तो कितने काल में वे देव वहां से पूरे निकाले जा सकते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! ते णं असंखेज्जा समए २ अवहीरमाणा २ पलिओवमस्स असंखेज्जइभागमेत्तेणं अवहीरंति' हे गौतम ! यदि वे देव वहां से एक २ समय में एक एक की मात्रा में निकाले जाते हैं तो पल्योपम के असंख्यातवें भाग के प्रमाण समय में वे पूरे वहां से निकाले जा सकते हैं-

---

ત્યાંથી એક એક સમયમાં એક એકના પ્રમાણમાં પણ કહાડવામાં આવે તો પણ અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી કાલ પણ ભલે ખાલી થઈ જાય પરંતુ તેઓ ત્યાંથી પૂરેપૂરા કહાડીને ખાલી કરી શકાય નહીં જો કે આ પ્રમાણે અત્યાર સુધી થયેલ નથી. આ પ્રમાણેનું આ કથન સહસ્રાર દેવલોક સુધી જ કરવામાં આવે છે. તેમ સમજવું. હે ભગવન્ આનત વિગેરે ચાર કલ્પોમાંથી તથા નવ ગ્રૈવેયકોમાંથી તથા અનુત્તર વિમાનોમાંથી એક એક સમયમાં જો એક એક દેવ કહાડવામાં આવે તો કેટલા સમયમાં એ દેવો ત્યાંથી પૂરેપૂરા બહાર કહાડી શકાય ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'तेणं असंखेज्जा समए समए अवहीरमाणा पलिओवमस्स असंखेज्जइ भागमेत्तेणं अवहीरंति' હે ગૌતમ ! જો તે દેવો ત્યાંથી એક એક સમયમાં એક એકના પ્રમાણથી કહાડવામાં આવે તો પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સમયમાં ત્યાંથી

अपहृताः स्युः (इति तर्कः) इति।

शरीरावगाहनामानमाह–'सोहम्मीसाणेसु णं भंते ! कप्पेसु देवाणं के महालया सरीरोगाहणा पन्नत्ता ?' सौधर्मेशानयोः खलु कल्पयो भदन्त ! देवानां कियती महती शरीराऽवगाहना प्रज्ञप्ता ? भगवानाह–'गोयमा ! दुविहा–सरीरा पन्नत्ता तं जहा–भवधारणिज्जा य उत्तरवेउव्विया य तत्थ णं जे से भवधारणिज्जे से जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागो उक्कोसेणं सत्त रयणीओ' गौतम ! द्विविधानि शरीराणि प्रज्ञप्तानि तद्यथा–भवधारणीयानि च–उत्तरवैक्रियाणि च तत्र द्वयोर्मध्ये यानि भवधारणीयानि तानि जघन्येनाऽङ्गुलस्याऽसंख्येयभागमात्राणि उत्कर्षेण सप्तरत्नयः मुष्टिबद्धसप्तहस्तप्रमाणानि। 'तत्थ जे से

परन्तु 'णो चेव णं अवहिया सिया' अभी तक ऐसा हुआ नहीं है यह तो वहां उनकी संख्या बतलाने के लिये कहा गया है 'सोहम्मीसाणेसु णं भंते ! कप्पेसु देवाणं के महालया सरीसोगहणा पण्णत्ता' हे भदन्त ! सौधर्म और ईशान में देवों की कितनी बडी शरीर की अवगाहना कही गई है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा ! दुविहा सरीरा पण्णत्ता' हे गौतम ! देवलोकों में शरीर दो प्रकार के कहे गये हैं 'तं जहा' जैसे 'भवधारणिज्जा य, उत्तरवेउव्विया य' एक भव धारणीय शरीर और दूसरा उत्तर वैक्रियरूप शरीर 'तत्थणं जे से भवधारिणिज्जे से जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागे उक्कोसेणं सत्तरयणीओ' इनमें जो भवधारणिय शरीर हैं उसकी जघन्य अवगाहना अंगुल के असंख्यातवें भाग प्रमाण होती है और उत्कृष्ट अवगाहना सात रत्नि–हाथ–प्रमाण होती है 'तत्थणं जे से उत्तर-

પૂરે પૂરા કહાડી શકાય છે. પરંતુ 'णो चेव णं अवहिया सिया' અત્યાર સુધી એ પ્રમાણે બનેલ નથી. પરંતુ આતો ત્યાં તેમની સંખ્યા બતાવવા માટે કહેવામાં આવેલ છે. 'सोहम्मीसाणेसु णं भंते ! कप्पेसु देवाणं के महालया सरीरोगाहणा पण्णत्ता' હે ભગવન્ સૌધર્મ અને ઇશાન કલ્પમાં દેવોની અવગાહના કેવડી મોટી કહેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં કહે છે કે–'गोयमा ! दुविहा सरीरा पण्णत्ता' હે ગૌતમ! દેવલોકમાં શરીર બે પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. 'तं जहा' જેમકે–'भवधारणिज्जाय उत्तरवेउव्वियाय' એક ભવધારણીય શરીર અને બીજું ઉત્તર વૈક્રિય રૂપ શરીર 'तत्थ णं जे से भवधारणिज्जे से जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागे उक्कोसेणं सत्त रयणीओ' તેમાં જે ભવધારણીય શરીર છે. તેની જઘન્ય અવગાહના આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણની હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના સાત રત્નિ–હાથ પ્રમાણની હોય છે 'तत्थ णं

उत्तरवेउव्विए से जहन्नेणं अंगुलस्स संखेज्जइ भागे उक्कोसेणं जोयणसयसहस्सं' एवं एक्केक्का ओसारेत्ताणं जाव अनुत्तराणं एक्का रयणी' तत्र यानि तानि उत्तरवैक्रियाणि तानि जघन्येन अंगुलस्य संख्येयं भागं यावत् (न तु–असंख्येयं तथाविधप्रयत्नाऽभावात् । उत्कर्षेण योजनशतसहस्रम् लक्षैकमित्यर्थः, एवमेकैक-मपसार्य–यावदनुत्तराणाम् । नवरं–सनत्कुमारमाहेन्द्रयोः उत्कर्षतो भवधारणीया षड्रत्नयः, ब्रह्मलोकलान्तकयोः पञ्च, महाशुक्रसहस्रारयोश्चत्वारः, आनतादिषु

वेउव्विए से जहण्णेणं अंगुलस्स संखेज्जइभागो' उत्तरवैक्रियरूप शरीर की जो जघन्य अवगाहना है वह अंगुल के संख्यातवे भाग प्रमाण होती है असंख्यातवें भाग प्रमाण नही होती है क्योंकि इस प्रकार के प्रयत्न का अभाव रहता है और 'उक्कोसेणं' उत्कृष्ट अवगाहना 'जोयणसयसहस्सं' एक लाख योजन प्रमाण होती है 'एवं एक्केक्का ओसारेत्ताणं जाव अणुत्तराणं एक्का रयणी गेविज्जणुत्तराणं एगे भव-धारणिज्जे सरीरे उत्तरवेउव्विया नत्थि' इस तरह आगे आगे कल्पों में एक एक कम करते जाना चाहिये यावत् अनुत्तरोपपातिक देवों की एक हाथ की अवगाहना रह जाती है तथा च सनत्कुमार माहेन्द्र कल्पों में उत्कृष्ट से भवधारणीय शरीर की अवगाहना छह रत्नि प्रमाण है ब्रह्मलोक लान्तक कल्पों में भवधारणीय शरीर की अव-गाहना उत्कृष्ट से ५ रत्नि प्रमाण है महाशुक्र और सहस्रार कल्पों में चार रत्नि प्रमाण उत्कृष्ट अवगाहना है और आनत प्राणत अच्युत इन कल्पों में उत्कृष्ट से भवधारणीय शरीर की अवगाहना

जे से उत्तरवेउव्विए से जहण्णेणं अंगुलस्स संखेज्जइभागे' ઉત્તર વૈક્રિય રૂપ શરીરની જે જઘન્ય અવગાહના છે તે આંગળના સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણુની હોય છે. અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણુવાળી હોતી નથી. કેમકે–એવા પ્રકારના પ્રયત્નનો અભાવ રહે છે. અને 'उक्कोसेणं' ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના 'जोयण सयसहस्सं' એક લાખ યોજનપ્રમાણુની હોય છે. एवं एक्केक्का ओसारेत्ताणं जाव अणुत्तराणं एक्का रयणी गेविज्जणुत्तराणं एगे भवधारणिज्जे सरीरे उत्तरवेउ-व्विया नत्थि' એ રીતે આગળ આગળના અર્થાત્ પછી પછીના કલ્પોમાંથી એક એક ઓછા કરતા કરતા યાવત્ સનત્કુમાર અને માહેન્દ્ર કલ્પોમાં ઉત્કૃષ્ટથી ભવધારણીય શરીરની અવગાહના છ રત્નિ પ્રમાણુની હોય છે. બ્રહ્મલોક અને લાન્તક કલ્પમાં ઉત્કૃષ્ટથી ભવધારણીય શરીરની અવગાહના ૫ પાંચ રત્નિ પ્રમાણુની થાય છે. મહાશુક્ર અને સહસ્રાર નામના કલ્પોમાં ચાર રત્નિપ્રમાણુ ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના છે. તથા આનત પ્રાણુત, આરણુ અને અચ્યુત આ કલ્પોમાં

चतुर्षु त्रयः, हे भदन्त ! ग्रैवेयकदेवानां किं महती शरीरावगाहना ? भगवानाह-गौतम ! ग्रैवेयकदेवानामेकं भवधारणीयं न तूत्तरवैक्रियं शरीरम् शक्तौ सत्यामपि प्रयोजनाऽभावेन तदकरणात् तदपि च भवधारणीयं जघन्यतोऽङ्गुलासंख्येय भागमात्रम् उत्कर्षतो द्वे रत्नी, एवमनुत्तरोपपातसूत्रमपि वक्तव्यम्, नवरमुत्कर्षतः एका रत्निः वाच्या। 'गेवेज्जणुत्तराणं एगे भवधारणिज्जे सरीरे उत्तरवेउव्विया-नत्थि' ग्रैवेयकानुत्तराणामेकमेव भवधारणीयं शरीरम् उत्तरवैक्रियं तु नास्ति शक्तौ सत्यामपि प्रयोजनाभावेन तदकरणात् इति।

अथ देवसंहननमाह-'सोहम्मीसाणेसु णं भंते ! कप्पेसु देवाणं सरीरगा किं संघयणी पन्नत्ता ? गोयमा ! छण्हं संघयणाणं असंघयणी पन्नत्ता ? नेवट्ठि-

---

तीन रत्नि प्रमाण है। हे भदन्त ! ग्रैवेयक देवों के शरीरावगाहना कितनी बडी कही गई है ? तो इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम ! ग्रैवेयक देवों के एक ही भवधारणीय शरीर कहा गया है उत्तरवैक्रियरूप शरीर नहीं कहा गया है' यद्यपि उत्तरवैक्रिय शरीररूप करने की इनमें शक्ति का सद्भाव है फिर भी प्रयोजन के अभाव से ये उसे करते नहीं है। यह भवभरणीय शरीर इनका जघन्य अवगाहना की अपेक्षा अङ्गुल के असंख्यातवें भाग प्रमाण होता है और उत्कृष्ट से दो रत्नि प्रमाण होता है इसी प्रकार से अनुत्तरोपपातिक देवों की भी अवगाहना के सम्बन्ध में कथन जानना चाहिये परन्तु यहां पर देवों के शरीर की अवगाहना उत्कृष्ट से एक रत्नि प्रमाण ही होती है 'सोहम्मीसाणेसु णं देवाणं सरीरगा किं संघयणी पणत्ता' हे भदन्त ! सौधर्म और ईशान के देवों के शरीर कौन से

ઉત્કૃષ્ટથી ભવધારણીયની અવગાહના ત્રણ રત્નિ-હાથ પ્રમાણની છે. હે ભગવન્ ! ગ્રૈવેયક દેવોના શરીરની અવગાહના કેટલી મોટી કહેવામાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! ગ્રૈવેયક દેવોને ભવધારણીય એક જ શરીર કહેવામાં આવેલ છે. તેમને ઉત્તરવૈક્રિય શરીર કહેવામાં આવેલ નથી. જો કે ઉત્તરવૈક્રિય શરીર ધારણ કરવાની તેઓની શક્તિ છે. તો પણ પ્રયોજનનો અભાવ હોવાથી તેઓ તેને ધારણ કરતા નથી. આ તેમનું ભવ ધારણીય શરીર જઘન્ય અવગાહનાની અપેક્ષાથી આગળના અસંખ્યાત ભાગ પ્રમાણનું હોય છે, અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના બે રત્નિ પ્રમાણની હોય છે. એજ પ્રમાણે અનુત્તરોપપાતિક દેવોની અવગાહનાના સંબંધમાં પણ કથન સમજી લેવું. પરંતુ અહીંયાં દેવોના શરીરની અવગાહના ઉત્કૃષ્ટથી એક રત્નિ પ્રમાણની હોય છે. 'सोहम्मीसाणेसु णं देवाणं सरीरगा किं संघयणी पणत्ता' હે ભગવન્ સૌધર્મ અને ઇશાન કલ્પોના દેવોના શરીર કયા સંહનન વાળા

नेव छिरा न वि ण्हारू–णेव संघयणमत्थि, जे पोग्गला इट्ठा कंता जाव ते तेसिं संघातत्ताए परिणमंति जाव अणुत्तरोववाइया' सौधर्मेशानकल्पयोः खलु भदन्त ! देवानां शरीराणि किं संहननानि किं संहननं येषां तानि तथा प्रज्ञप्तानि ? भगवानाह–गौतम ! षण्णां संहननानामन्यतमेनापि संहननेनाऽसंहननानि शरीराणि संहननस्याऽस्थिरचनात्मकतया प्रसिद्धिः एतेषान्तु अस्थ्यादीनामसंभवात् तथा-चाह नैवास्ति–अस्थि, तेषां शरीरेषु नाऽपि शिरा–ग्रीवाधमनिर्नापि स्नायुं षि-शेषं शिराजालम् नैव संहननमस्ति (किन्तु) ये पुद्गला इष्टाः कान्ताः प्रिया-मनोज्ञा मनस आमतरास्ते तेषां शरीरसंघाततया परिणमन्ति ततः संहननाऽ-भावः, एवं तावद्वक्तव्यम् यावदनुत्तरोपपातिकानां देवानाम् इति ।

संहनन वाले होते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा ! छण्हं संघ-यणाणं असंघयणी पण्णत्ता' हे गौतम ! संहनन छ प्रकार के होते हैं सो देवों के शरीर एक भी संहनन वाले नहीं होते हैं क्योंकि 'नेवट्ठि, नेव छिरा न वि ण्हारू णेव संघयणमत्थि' इनके वैक्रिय शरीर होता है अतः उसमें न हड्डी होती है न शिरा ग्रीवा धमनि होती है न नसे होती है न स्नायुजाल होता है 'जे पोग्गला इट्ठा कंता जाव ते तेसिं संघातत्ताए परिणमंति' किन्तु जो पुद्गल इष्ट, कान्त, प्रिय, मनोज्ञ और मन आमतर होते हैं' वे ही उसके संघातरूप से परिणम जाते हैं । 'जाव अणुत्तरोववातिया' इसी तरह संहननाभावरूप यह कथन वानव्यन्तर से लेकर अनुत्तरोपपातिक देवों तक जानना चाहिये ।

इस प्रकार से देवों में संहनन का अभाव प्रकट कर अब देवों का कौनसा संस्थान होता है यह प्रकट किया जाता है–इसमें गौतम ने प्रभु

હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'ગોયમા ! छण्हं संघयणाणं असंघयणी पण्णत्ता' હે ગૌતમ ! સંહનન છ પ્રકારના હોય છે. દેવોના શરીરો તે પૈકી એક પણ સંહનનવાળા હોતા નથી. કેમકે–'नेवट्ठी, नेव छिरा; नवि ण्हारू णेव संघयणमत्थि' તેને વૈક્રિય શરીર હોય છે. તેથી તેઓમાં હાડકા હોતા નથી. તેમજ શિરા ગ્રીવા ધમની હોતી નથી. તથા નસો પણ હોતી નથી સ્નાયુ જાલ હોતા નથી. 'जे पोग्गला इट्ठा कंता जाव तेसिं संघातत्ताए परिणमंति' પરંતુ જે પુદ્ગલો ઇષ્ટ, કાંત, પ્રિય, મનોજ્ઞ, અને મનઆમતર, હોય તેના સંઘાત પણાથી પરિણમી જાય છે. 'जाव अणुत्तरोववातिया' આજ પ્રમાણે સંહનનના અભાવ રૂપ આ કથન વાનવ્યન્તર દેવોથી લઇને અનુત્તરોપપાતિક દેવોના કથન સુધી સમજી લેવું.

આ પ્રમાણે દેવોમાં સંહનનનો અભાવ બતાવીને હવે દેવોને કયું સંસ્થાન હોય છે, એ બતાવવામાં આવે છે.–આ સંબંધમાં ગૌતમ

अथ संस्थानप्रतिपादनम्—'सोहम्मीसाणेसु णं भंते ! कप्पेसु देवाणं सरीरगा किं संठिया पण्णत्ता? गोयमा ! दुविहा सरीरा पण्णत्ता भवधारणिज्जाय-उत्तरवेउव्विया य, तत्थ णं जे ते भवधारणिज्जा ते समचउरंससंठाणसंठिया पन्नत्ता तत्थ णं जे ते उत्तरवेउव्विया ते णाणासंठाणसंठिया पण्णत्ता जाव अच्चुओ, अवेउव्विया गेविज्जणुत्तरा, भवधारणिज्जा समचउरंस-संठाणसंठिया उत्तरवेउव्विया नत्थि' हे भदन्त ! सौधर्मेशानकल्पयोर्देवानां शरीराणि किं संस्थितानि कीदृशसंस्थानवन्ति ? भगवानाह—गौतम ! द्विविधानि देवानां शरीराणि प्रज्ञप्तानि तद्यथा—भवधारणीयानि च—१ उत्तरवैक्रियाणि च—२, तत्र द्वयोर्मध्यगतं यत्तद्भवधारणीयम् तच्छरीरं समचतुरस्रसंस्थानेन संस्थितम् देवानां भवप्रत्ययात् प्रायस्तेषां शुभनामकर्मोदयभावात् तत्र यदुत्तर-वैक्रियम् तत्—नानासंस्थानसंस्थितम् प्रज्ञप्तम् तस्य स्वेच्छया सपाद्यमानत्वात् ।

से यही पूछा है—'सोहम्मीसाणेसु देवाणं सरीरगा किं संठिता पण्णत्ता' हे भदन्त ! सौधर्म और ईशान में जो देव हैं उनके शरीर किस संस्थान वाले होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा ! दुविहा सरीरा —भवधारिणिज्जा य उत्तरवेउव्विया य' हे गौतम ! देवों के शरीर भवधारणीय शरीर और उत्तरवैक्रियरूप शरीर के भेद से दो प्रकार के कहे गये हैं—'तत्थणं जे ते भवधारणिज्जा ते समचउरंस संठाण-संठिता पण्णत्ता' इनमें जो भव धारणीय शरीर होता है वह सम-चतुरस्र संस्थान वाला होता है क्योंकि देवों के भव प्रत्यय को लेकर शुभ नाम कर्म के उदय का सद्भाव रहता है तथा जो उत्तरवैक्रिय रूप शरीर है उसका नियत कोई संस्थान नहीं होता क्योंकि वह अनेक संस्थानों वाला बनाया जा सकता है क्योंकि यह शरीर देव

સ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું છે કે—'सोहम्मीसाणेसु देवाणं सरीरगा किं संठिया पण्णत्ता' હે ભગવન્ સૌધર્મ અને ઇશાન કલ્પના જે દેવો છે. તેઓનાં શરીરો ક્યાં સંસ્થાનવાળા હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'गोयमा ! दुविहा सरीरा भवधारणिज्जा य उत्तरवेउव्वियाय' હે ગૌતમ ! દેવોનાં શરીરો ભવધારણીય શરીર અને ઉત્તર વૈક્રિય શરીરના ભેદથી બે પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. 'तत्थ णं जे ते भवधारणिज्जा ते समचउरंस संठाणसंठिता पण्णत्ता' તેમાં જે ભવધારણીય શરીર હોય છે, તે સમચતુરસ્ર સંસ્થાન વાળું હોય છે. કેમકે—દેવોના ભવપ્રત્યયને લઈને શુભ નામ કર્મના ઉદયનો સદ્ભાવ રહે છે. તથા જે ઉત્તરવૈક્રિય શરીર હોય છે. તેનું કોઈ નિયત સંસ્થાન હોતું નથી. કેમકે—તે અનેક સંસ્થાનોવાળું બનાવવામાં આવે

एवमेव सनत्कुमारतोऽच्युतान्ते देवानां द्विधा संस्थानसंस्थितिः। अवैक्रियकं ग्रैवेयकानुत्तराणां शरीरं भवधारणीयं नानासंस्थानसंस्थितम् एतद्देवानामुत्तर-वैक्रियशरीरं नास्तीति भावः।

अथ देवदेहवर्णमाह—'सोहम्मीसाणेसु देवा केरिसया वण्णेणं पण्णत्ता गोयमा! कणगत्तयरत्ताभा वण्णेणं पण्णत्ता। सणंकुमारमाहिंदेसु णं पउम पम्ह गोरा वण्णेणं पन्नत्ता' सौधर्मेशानयोर्देवा वर्णेन कीदृशाः प्रज्ञप्ताः? भगवानाह—गौतम! कनकत्वक् संपृक्तरत्नानामाभेवाऽऽभा येषां ते तथाविधा वर्णेन प्रज्ञप्ताः।

अपनी इच्छा से उत्पन्न करते है। इसी तरह का यह संस्थान विषयक कथन सनत्कुमार देवलोक से लेकर अच्युत देवलोक के देवों तक कहना अर्थात् यहां तक के देवों के दोनों प्रकार का शरीर होता कहा गया है और उसका संस्थान भवधारणीय शरीर की अपेक्षा से समचतुरस्र और उत्तरवैक्रियरूप शरीर की अपेक्षा से अनियत संस्थान कहा गया है परन्तु नवग्रैवेयक और पांच अनुत्तर विमानों के जो देव हैं उनके एक भवधारणीय शरीर ही होता है उत्तरवैक्रियरूप शरीर नहीं होता है अतः वहां एक समचतुरस्र संस्थान ही कहा गया है यही बात 'जाव अच्चुओ, अवेउव्विया ;गेविज्जणुत्तरा भवधारणिज्जा समचउरंस संठाणसंठिता उत्तरवेउव्विया णत्थि' इस सूत्र पाठ द्वारा प्रकट किया गया है। 'सोहम्मीसाणेसु देवा केरिसया वण्णेणं पण्णत्ता' हे भदन्त! सौधर्म और ईशान के देवों का वर्ण कैसा होता है? उत्तर में प्रभु कहते हैं 'गोयमा! कणगत्तयरत्ताभा वण्णेणं पण्णत्ता'

છે. કેમકે આ શરીર દેવ પોતાની ઈચ્છાથી ઉત્પન્ન કરે છે. એજ પ્રમાણેનું આ સંસ્થાન સંબંધી કથન સનત્કુમાર દેવલોકથી લઈને અચ્યુત દેવલોકના દેવો સુધી કહી લેવું. અર્થાત્ આટલા સુધીના બન્ને પ્રકારના શરીરો હોવાનું કહેવામાં આવેલ છે, અને તેનું સંસ્થાન ભવધારણીય શરીરની અપેક્ષાથી સમચતુરસ્ત્ર અને ઉત્તરવૈક્રિય શરીરની અપેક્ષાથી અનિયત સંસ્થાન વાળા કહેલ છે, પરંતુ નવ ગ્રૈવેયક અને પાંચ અનુત્તર વિમાનોના જે દેવો હોય છે, તેને એક ભવધારણીય શરીર જ હોય છે. ઉત્તર વૈક્રિય રૂપ શરીર હોતું નથી. તેથી ત્યાં એક સમચતુરસ્ત્ર સંસ્થાન કહેવામાં આવેલ છે. એજ વાત 'जाव अच्चुओ, अवेउव्विया गेविज्जणुत्तरा भवधारणिज्जा समचउरंससंठाणसंठिता उत्तरवेउव्विया नत्थि' આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રગટ કરવામાં આવેલ છે. 'सोहम्मीसाणेसु देवा केरिसया वण्णेणं पण्णत्ता' હે ભગવન્ સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પના દેવોનો વર્ણ કેવો હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'गोयमा! कणगत्तय-

सनत्कुमारमाहेन्द्रयोर्ब्रह्मलोकेऽपि च देवानां शरीराणि पद्मपक्ष्मवत्–पिशङ्ग कमल किञ्जल्कवद्गौराणि इति भावः। 'बंभलोगे णं भंते० ! गोयमा ! अल्लमधुगवण्णाभा वण्णेणं पन्नत्ता एवं जाव गेवेज्जा' ब्रह्मलोके खलु भदन्त ! देवानां शरीराणि० ? गौतम ! अल्लमधुकवर्णानि शुक्लानि प्रज्ञप्तानि। एवं यावद्ग्रैवेयाः सर्वेषां शुक्लानि इति। 'अनुत्तरोववाइया परमसुक्किल्ला वण्णेणं पन्नत्ता' अनुत्तरोपपातिकानां तु परमशुक्लानि शरीराणि वर्णेन प्रज्ञप्तानि। 'सोहम्मीसाणेसु णं भंते ! कप्पेसु–देवाणं सरीरगा केरिसया गंधेणं पन्नत्ता ? गोयमा ! से जहा णामए कोट्ठपुडाण

हे गौतम ! इन देवों के शरीर का वर्ण तपे हुए सुवर्ण के वर्ण जैसा होता है 'सणंकुमारमाहिंदेसु णं पउमपम्हगोरा वण्णेणं पण्णत्ता' सनत्कुमार और माहेन्द्र के देवों के शरीर का वर्ण पद्म के जैसा गोरा होता है अर्थात् पिशङ्ग कमल की शर के समान गौर वर्ण का इनका शरीर होता है 'बंभलोगे णं भंते !' हे भदन्त ! ब्रह्मलोक के देवों के शरीर का वर्ण कैसा होता है ? उत्तर में प्रभु कहते है 'गोयमा ! अल्लमधुगवण्णाभा वण्णेणं पण्णत्ता' हे गौतम ! गीले महुया का जैसा वर्ण होता है वैसा ही वर्ण ब्रह्मलोक के देवों के शरीर का होता है 'एवं जाव गेवेज्जा' शरीर के ऐसे वर्ण होने का यह कथन ग्रैवेयक विमानों के देवों तक में जानना चाहिये 'अणुत्तरोववातिया परमसुकिल्ला वण्णेणं प०' परन्तु अनुत्तर विमानवासी जो देव हैं उनके शरीर का वर्ण परमशुक्ल होता है 'सोहम्मीसाणेसु णं भंते ! कप्पेसु देवाणं सरीरगा केरिसया गंधेणं पण्णत्ता' हे भदन्त ! सौधर्म और

रत्ताभा वण्णेणं पण्णत्ता' हे गौतम ! આ દેવોના શરીરનો વર્ણ તપાવવામાં આવેલ સોનાના રંગના જેવો હોય છે. 'सणंकुमारामाहिंदेसु णं पउमपह्म गोरा वण्णेणं पण्णत्ता' સનત્કુમાર અને માહેન્દ્ર દેવોના શરીરનો વર્ણ કમળના જેવો ગૌર હોય છે. અર્થાત્ પિશંગ કમળના કેસરના જેવા ગોરા વર્ણના તેમના શરીરો હોય છે. 'बंभलोगेणं भंते !' હે ભગવન્ બ્રહ્મલોકના દેવોના શરીરનો વર્ણ કેવો હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં, પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा ! अल्ल मधुकगवण्णभा वण्णेणं पण्णत्ता' હે ગૌતમ ! લીલા મહુડાનો જેવો વર્ણ હોય છે, એજ પ્રમાણેનો વર્ણ બ્રહ્મલોકના દેવોના શરીરોનો હોય છે. 'एवं जाव गेवेज्जा' શરીરનો આવા પ્રકારનો વર્ણ હોવા સંબંધીનું આ કથન ગ્રૈવેયક વિમાનોના દેવોના કથન પર્યંત સમજી લેવું. 'अणुत्तरोववातिया परमसुक्किल्ला वण्णेणं पण्णत्ता' પરંતુ અનુત્તર વિમાનવાસી જે દેવો છે, તેમના શરીરનો વર્ણ પરમ શુક્લ હોય છે. 'सोहम्मीसाणेसु णं भंते ! कप्पेसु देवाणं सरीरगा केरिसया गंधेणं पण्णत्ता' હે

वा तदेव सव्वं जाव मणामतरा चेव गंधेणं पन्नत्ता' सौधर्मेशानयोः खलु भदन्त ! कल्पे देवानां शरीराणि गन्धेन कीदृशानि ? गौतम ! स यथा नामकः कोष्ठ-पुटानां वेत्यादिकं गन्धद्रव्यं विमानप्रकरणवदुक्त्वा भवेदेतद्रूपो देवानां शरीरगन्धः नायमर्थः समर्थः इतोऽपीष्टतराः प्रियाः कान्ता मनोज्ञाः गन्धाः प्रज्ञप्ताः इति । 'जाव अणुत्तरोववाइया' यावदनुत्तरोपपातिकानामेवं सर्वं तावद्वक्तव्यम् इति । 'सोहम्मीसाणेसु णं देवाणं सरीरगा केरिसया फासेणं पन्नत्ता, गोयमा ! थिर-मउयणिद्धसुकुमालच्छवि फासेणं पन्नत्ता' सौधर्मेशानयो देवानां कीदृशानि शरीराणि स्पर्शेण प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! स्थिरमृदुकस्निग्धसुकुमारच्छवि शरी-

ईशान कल्प के जो देव है उनके शरीर की गंध कैसी होती है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! से जहा णामए कोट्ठ पुडाण वा तहेव सव्वं जाव मणामतरगा चेव गंधेणं पण्णत्ता जाव अणुत्तरोववाइया' जैसी यावत् मनोऽमतरतक के विशेषणों वाली गन्ध कोष्ठ पुट आदि सुगं-धित पदार्थों की होती है-वैसी गन्ध से भी अधिक विशिष्ट गंध वाले सौधर्म ईशान देव लोक के देवों के शरीर, सनत्कुमार आदि देवलोकों के देव के शरीर और नवग्रैवेयक और पांच अनुत्तर विमा-नवासी देवों के शरीर होते हैं। 'सोहम्मीसाणेसु देवाणं सरीरगा केरिसया फासेणं पण्णत्ता' सौधर्म और ईशान देवों के शरीर कैसे स्पर्श वाले कहे गये हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'थिरमउयणिद्ध सुकु-मालच्छवि फासेणं पण्णत्ता' हे गौतम ! इन देवों के शरीर स्थिर मृदु स्पर्श वाले स्थिर स्निग्ध स्पर्श वाले एवं स्थिर कोमल स्पर्श वाले

ભગવન્! સૌધર્મ અને ઇશાન કલ્પના જે દેવો છે. તેમના શરીરની ગંધ કેવી હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! से जहा नामए कोट्ठपुडाणवा तदेव सव्वं जाव मनामतराचेव गंधेणं पण्णत्ता जाव अणु-त्तरोववाइया' જે પ્રમાણે યાવત્ મનોડમતર સુધીના વિશેષણો વાળી ગંધ કોષ્ટપુટ વિગેરે સુગંધવાળા પદાર્થોની હોય છે, એવા પ્રકારના ગંધથી પણ અધિક વિશિષ્ટ ગંધવાળા સૌધર્મ અને ઇશાન દેવલોકના દેવોના શરીર, સન-ત્કુમાર વિગેરે દેવલોકના દેવોના શરીર અને નવ ગ્રૈવેયક અને પાંચ અનુત્તર વિમાન વાસી દેવોના શરીર હોય છે.

'सोहम्मीसाणेसु देवाणं सरीरगा केरिसया फासेणं पण्णत्ता' સૌધર્મ અને ઇશાન દેવોના શરીર કેવા પ્રકારના સ્પર્શ વાળા કહેલા છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-थिरमउया णिद्धसुकुमालच्छवि फासेणं पण्णत्ता' હે ગૌતમ! આ સઘળા દેવોના શરીર મૃદુ-કોમળ સ્પર્શવાળા સ્થિર, સ્નિગ્ધ

राणि न मनुष्यवद्विनश्वराणि इति। 'एवं जाव अणुत्तरोववाइया' एवं यावदनुत्तरोपपातिकानामपि ज्ञेयानि। सम्प्रति उच्छ्वास प्रतिपादनम्-'सोहम्मीसाणदेवाणं केरिसया पोग्गला उस्सासत्ताए परिणमंति? गोयमा! जे पोग्गला इट्ठा कंता जाव एएसिं उस्सासत्ताए परिणमंति जाव अणुत्तरोववाइया, एवं आहारत्ताएवि जाव अणुत्तरोववाइया' सौधर्मेशानयोः देवानां कीदृशाः पुद्गलाः उच्छ्वासतया परिणमन्ति, भगवानाह-गौतम! ये पुद्गलाः इष्टाः कान्ताः प्रियतरा मनोज्ञा मन आमतरास्ते पुद्गलास्तेषां देवानामुच्छ्वासतया परिणमन्ति,

कहे गये हैं। 'एवं जाव अणुत्तरोववाइया' इसी तरह से सनत्कुमार से लेकर अनुत्तरोपपातिक देवों तक के भी शरीर स्थिर मृदुस्पर्श वाले स्थिर स्निग्ध स्पर्श वाले एवं स्थिर कोमल स्पर्श वाले कहे गये हैं। मनुष्य की तरह विनश्वर स्पर्शवाले नहीं कहे गये हैं। 'सोहम्मीसाणदेवाणं केरिसया पुग्गला उस्सासत्ताए परिणमंति' हे भदन्त! सौधर्म और ईशान देवों के कैसे पुद्गल उच्छ्वासरूप में परिणमते हैं? 'गोयमा! जे पोग्गला इट्ठा कंता, जाव ते तेसिं उस्सासत्ताए परिणमंति जाव अणुत्तरोववातिया' हे गौतम! जो पुद्गल इष्ट कान्त, यावत् प्रियतर मनोज्ञ और मन आम होते हैं वे पुद्गल ही इन देवों के उच्छ्वास रूप से परिणमते हैं। इसी तरह से सनत्कुमार से लेकर अनुत्तरोपपातिक देवों के भी ऐसे ही पुद्गल उनके उच्छ्वास रूप से परिणमते है ऐसा जानना चाहिये 'एवं आहारत्ताए वि जाव अणुत्तरोववातिया' इसी तरह से जो पुद्गल इष्ट कान्त, आदि विशेषणों

સ્પર્શવાળા અને સ્થિર કોમળ સ્પર્શવાળા કહેવામાં આવેલા છે. 'एवं जाव अणुत्तरोववाइया' એજ પ્રમાણે સનત્કુમારથી લઇને અનુત્તરોપપાતિકના શરીર સ્થિર મૃદુ સ્પર્શ વાળા કહેવામાં આવેલ છે. મનુષ્યની જેમ વિનશ્વર સ્પર્શ વાળા કહેલ નથી. 'सोहम्मीसाणदेवाणं केरिसया पुग्गला उस्सासत्ताए परिणमंति' હે ભગવન્! સૌધર્મ અને ઈશાન દેવોના કેવા પુદ્ગલો ઉચ્છવાસ રૂપથી પરિણમે છે? 'गोयमा! जे पोग्गला इट्ठा, कंता, जाव ते तेसिं उस्सासत्ताए परिणमंति जाव अणुत्तरोववाइया' હે ગૌતમ! જે પુદ્ગલો ઈષ્ટ, કાન્ત, યાવત્ પ્રિયતર મનોજ્ઞ અને મન આમ હોય છે. એ પુદ્ગલોજ એ દેવોના ઉચ્છવાસ રૂપે પરિણમે છે. એજ પ્રમાણે સનત્કુમારથી લઇને અનુત્તરોપપાતિક દેવોના પણ એવાજ પુદ્ગલો તેમના ઉચ્છવાસ રૂપથી પરિણમે છે. તેમ સમજવું. 'एवं आहारत्ताए वि जाव अणुत्तरोववाइया' એજ પ્રમાણે જે પુદ્ગલો ઈષ્ટ, કાન્ત, વિગેરે વિશેષણો વાળા હોય છે. તે જ પુદ્ગલો સૌધર્મથી લઇને

एवमेवाऽनुत्तरोपपातिकदेवानाम्, एवमेव सौधर्मेशानादारभ्याऽनुत्तरोपपातिकदेवानामाहारतया ये पुद्गला इष्टाः० त एव परिणमंति इति विवेकः ।

अथ लेश्याविचारः—'सोहम्मीसाण देवाणं कइलेस्साओ पन्नत्ताओ? गोयमा! एगा तेउलेस्सा पन्नत्ता' सौधर्मेशानदेवानां कतिलेश्याः प्रज्ञप्ताः? हे गौतम! एका तेजोलेश्या प्रज्ञप्ता। 'सणंकुमारमाहिंदेसु एगा पम्हलेस्सा' सनत्कुमारमाहेन्द्रयोरेका पद्मलेश्या प्रज्ञप्ता । 'एवं बंभलोगे वि पम्हा' एवं ब्रह्मलोकेऽपि एका-पद्मलेश्या । 'सेसेसु एका सुक्कलेस्सा' शेषेषु लान्तकतो ग्रैवेयकपर्यन्तेषु एकैव शुक्ललेश्या भवति । 'अनुत्तरोववाइयाणं एक्का परमसुक्कलेस्सा' अनुत्तरोपपातिक-देवानामेका परमशुक्ललेश्या ज्ञेया । तदुक्तम्—

"किण्हानीलाकाउ तेउलेस्सा य भवणवंतरिया ।
जोइस सोहम्मीसाण तेउलेस्सा मुणेयव्वा ॥१॥
कप्पे सणंकुमारे माहिंदे चेव बंभलोए य ।
एएसु पम्हलेस्सा तेण परं सुक्कलेस्सा य ॥२॥

वाले होते हैं वे ही सौधर्म से लेकर अनुत्तरोपपातिक देवों के आहार रूप से परिणमते हैं ऐसा जान लेना चाहिये 'सोहम्मीसाण देवाणं कति लेस्साओ पण्णत्ताओ' हे भदन्त! सौधर्म और ईशान देवों के कितनी लेश्याएं होती हैं? उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा! एगा तेउलेस्सा पण्णत्ता' हे गौतम । सौधर्म और ईशान देवों के एक तेजो लेश्या होती है 'सणंकुमारमाहिंदेसु एगा पम्हलेस्सा' सनत्कुमार और माहेन्द्र देवों के पद्म लेश्या होती है 'एवं बंभलोगे वि पम्हा सेसेसु एक्का सुक्कलेस्सा, अणुत्तरोववातियाणं एक्का परमसुक्कलेस्सा' ब्रह्मलोक में भी एक पद्म लेश्या ही होती है तथा लान्तक से लेकर ग्रैवेयक तक के देवों में एक शुक्ल लेश्या होती है । तदुक्तम्—

અનુત્તરોપપાતિક દેવોના આહાર રૂપે પરિણમે છે તેમ સમજવું. 'सोहम्मीसाण देवाणं कति लेस्साओ पण्णत्ताओ' હે ભગવન્ સૌધર્મ અને ઇશાન દેવોને કેટલી લેશ્યાઓ હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'गोयमा! एगा तेउलेस्सा पण्णत्ता' હે ગૌતમ ! સૌધર્મ અને ઇશાન દેવોને એક તેજોલેશ્યાજ હોય છે. 'सणंकुमारमाहिंदेसु एगा पम्ह लेस्सा' સનત્કુમાર અને માહેન્દ્ર દેવોને એક પદ્મલેશ્યા જ હોય છે. 'एवं बंभलोगे वि पम्हा सेसेसु एक्का सुक्क-लेस्सा अणुत्तरोववाइयाणं एक्का परमसुक्कलेस्सा' બ્રહ્મલોકમાં પણ એક પદ્મ લેશ્યા જ હોય છે. તથા લાન્તક દેવલોકથી લઈને ગ્રૈવેયક સુધીના દેવોમાં એક શુકલ લેશ્યા જ હોય છે. અને અનુત્તરોપપાતિક દેવોને એક પરમશુકલ લેશ્યા જ હોય છે. કહ્યું પણ છે કે—

छाया-कृष्णा नीला कापोती तेजोलेश्या च भवनव्यन्तराणाम् ।
ज्योतिष्क सौधर्मेशानानां तेजोलेश्या ज्ञातव्या ॥१॥
कल्पे सनत्कुमारे माहेन्द्रे चैव ब्रह्मलोके च ।
एतेषु पद्मलेश्या तेन परं शुक्ललेश्या तु ॥२॥

अथ दर्शनमाह-'सोहम्मीसाण देवा किं समदिट्ठी मिच्छादिट्ठी सम्मामिच्छादिट्ठी' सौधर्मेशानदेवाः सम्यग्दृष्टयः-मिथ्यादृष्टयः-सम्यङ्मिथ्यादृष्टयोवेति प्रश्नः भगवानाह-गौतम! 'तिन्नि वि' त्रयोपि, 'जाव अंतिमगेविज्जा देवा सम्मदिट्ठी वि मिच्छादिट्ठी वि-सम्माच्छिादिट्ठी वि' सनत्कुमारादिग्रैवेयकान्तदेवाः सम्यग्दृष्टयोपि मिथ्यादृष्टयोऽपि सम्यङ्मिथ्यादृष्टयोऽपि भवन्ति इति। 'अणुत्तरो-

---

'किण्हा, नीला, काउ, तेउलेस्सा य भवणवंतरिया ।
जोइस सोहम्मीसाण तेउलेस्सा मुणेयव्वा ।'
कप्पे सणंकुमारे माहिंदे चेव बंभलोए य ।
एएसु पम्हलेस्सा तेण परं सुक्कलेस्सा य ॥२॥

'सोहम्सीसाण देवा किं सम्मदिट्ठी, मिच्छादिट्ठी, सम्मामिच्छादिट्ठी ?' हे भदन्त! सौधर्म और ईशान देव क्या सम्यग्दृष्टि होते हैं ? या मिथ्यादृष्टि होते हैं ? या सम्यग्मिथ्यादृष्टि होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम! ये 'तिण्णि वि' सम्यग्दृष्टि भी होते हैं मिथ्यादृष्टि भी होते हैं और सम्यग्मिथ्यादृष्टि भी होते हैं। 'जाव अंतिमगेवेज्जा देवा सम्मदिट्ठी वि मिच्छादिट्ठी वि सम्मामिच्छादिट्ठी वि' यावत् सनत्कुमार से लेकर ग्रैवेयकान्त देव भी सम्यग्दृष्टि भी

'किण्हा, नीला, काउ तेउ लेस्साय भवणवंतरिया ।
जोइससोहम्मीसाण तेउ लेस्सा मुणेयव्वा ॥ १॥
कप्पे सणंकुमारे माहिंदे चेव बंभलोएय ।
एएसु पम्हलेस्सा, तेण परं सुक्कलेस्सा य ॥ २ ॥

'सोहम्मीसाण देवा किं सम्मदिट्ठी, मिच्छादिट्ठी सम्मामिच्छादिट्ठी-?'
હે ભગવન્ સૌધર્મ અને ઇશાન દેવો શું સમ્યગ્દૃષ્ટિ વાળા હોય છે? અથવા મિથ્યાદૃષ્ટિ વાળા હોય છે? અથવા સમ્યક્ મિથ્યાદૃષ્ટિ વાળા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે તે-હે ગૌતમ! 'तिण्णि वि' તેઓ સમ્યક્ દૃષ્ટિ વાળા પણ હોય છે, મિથ્યાદૃષ્ટિ વાળા પણ હોય છે, સમ્યક્ મિથ્યા દૃષ્ટિ વાળા પણ હોય છે. 'जाव अंतिमगेवेज्जा देवा सम्मदिट्ठी वि मिच्छादिट्ठि वि सम्मामिच्छादिट्ठी वि' યાવત્ સનત્કુમારથી લઇને ગ્રૈવેયક સુધીના દેવો પણ સમ્યક્દૃષ્ટિ વાળા પણ હોય છે. મિથ્યા દૃષ્ટિ વાળા પણ

ववाइया सम्मदिट्ठी णो मिच्छादिट्ठी णो सम्मामिच्छादिट्ठी' अनुत्तरोपपातिकदेवाः सम्यग्दृष्टयः नो मिथ्यादृष्टयो नो सम्यङ्मिथ्यादृष्टयः। तेषां तथा स्वभावात् इति। सम्प्रति ज्ञानाऽज्ञानमधिकृत्याह-'सोहम्मीसाणा किं-णाणी अन्नाणी? गोयमा! दोवि, तिन्नि नाणा' सौधर्मेशानयोः खलु भदन्त! किं ज्ञानिनोऽज्ञानिनो वा भवन्ति? भगवानाह-द्वयोपि ज्ञानिनोऽपि भवन्त्यज्ञानिनोऽपि तत्र ये ज्ञानिनस्ते नियमात् त्रिज्ञानिनः तद्यथा-आभिनिबोधिकज्ञानिनः १ श्रुतज्ञाज्ञानिनः अवधिज्ञानिश्च 'तिण्णि आण्णाणा नियमा' नियमात्ते त्र्यज्ञानिनः मत्यज्ञानिनः १ श्रुताऽज्ञानिनः २ विभङ्गज्ञानिनश्च। 'जाव गेवेज्जा' एवं सनत्कुमारात्

होते हैं मिथ्यादृष्टि भी होते हैं और सम्यग्मिथ्यादृष्टि भी होते हैं। 'अणुत्तरोववाइया देवा सम्मदिट्ठी णो मिच्छादिट्ठी, णो सम्मामिच्छादिट्ठी' परन्तु अनुत्तरोपपातिक देव सम्यग्दृष्टि ही होते हैं वे न मिथ्या दृष्टि होते हैं और न सम्यग् मिथ्यादृष्टि होते हैं। क्योंकि इनका ऐसा ही स्वभाव होता है 'सोहम्मीसाणा किं णाणी, अण्णाणी' हे भदन्त! सौधर्म और ईशान के देव क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं? 'गोयमा! दो वि' हे गौतम! ये ज्ञानी भी होते हैं और अज्ञानी भी होते हैं। जो इनमें ज्ञानी होते हैं वे नियम से मतिज्ञानी होते हैं और श्रुतज्ञानी होते हैं और अधिज्ञानी होते हैं। और जो अज्ञानी होते हैं वे नियम से मत्यज्ञानी, श्रुताज्ञानी और विभंगज्ञानी हैं। 'जाव गेवेज्जा' इसी तरह से सनत्कुमार से लेकर ग्रैवेयकान्त देव सब ज्ञानी भी होते हैं और अज्ञानी भी होते हैं जो ज्ञानी होते हैं वे

હોય છે, અને સમ્યક્ મિથ્યા દૃષ્ટિ વાળા પણ હોય છે. 'अणुत्तरोववाइया देवा सम्मदिट्ठी णो मिच्छादिट्ठी, णो सम्मामिच्छादिट्ठी' પરંતુ અનુત્તરોપપાતિક દેવો સમ્યક્ દૃષ્ટિ વાળા હોય છે, તેઓ મિથ્યાદૃષ્ટિ વાળા હોતા નથી. તેમજ સમ્યક્ મિથ્યા દૃષ્ટિ વાળા પણ હોતા નથી. કેમકે-તેમનો સ્વભાવ જ એવો હોય છે. 'सोहम्मीसाणा किं णाणी अण्णाणी' હે ભગવન્ સૌધર્મ અને ઈશાન દેવલોકના દેવો શું જ્ઞાની હોય છે? કે અજ્ઞાની હોય છે? 'गोयमा! दो वि' હે ગૌતમ! તેઓ જ્ઞાની પણ હોય છે, અને અજ્ઞાની પણ હોય છે. તેમાં જે જ્ઞાની હોય છે, તેઓ નિયમથી મતિજ્ઞાન વાળા હોય છે. શ્રુત જ્ઞાન વાળા હોય છે. અને અવધિજ્ઞાન વાળા હોય છે. તથા તેઓમાં જેઓ અજ્ઞાની હોય છે, તેઓ નિયમથી મત્યજ્ઞાની, શ્રુતાજ્ઞાની અને વિભંગજ્ઞાની હોય છે. 'जाव गेवेज्जा' આજ પ્રમાણે સનત્કુમાર દેવોલોકથી લઇને ગ્રૈવેયક સુધીના બધા દેવો જ્ઞાની પણ હોય છે. અજ્ઞાની પણ હોય છે. તેઓમાં જેઓ જ્ઞાની હોય છે. તેઓ નિયમથી ત્રણ

ग्रैवेयकान्ताः सर्वेऽपि ज्ञेयाः। 'अनुत्तरोववाइया नाणी' अनुत्तरोपपातिकदेवा ज्ञानिन एव 'नो अन्नाणी' नो अज्ञानिनः 'तिण्णि णाणा नियमा' नियमतस्त्रीणि ज्ञानानि, 'तिविहे जोगे' त्रिविधो योगः—काययोगो १ मनोयोगो २ वचनयोगश्चेति। 'दुविहे उवजोगो सव्वेसिं' द्विविध उपयोगः सर्वेषां देवानाम् 'जाव अणुत्तरा' यावदनुत्तरोपपातिका सौधर्मेशानादारभ्य देवानां द्विविध उपयोगो द्रष्टव्यः सू० ॥१२१॥

अथाऽवधिक्षेत्रपरिमाणम्—

मूलम्—सोहम्मीसाण देवा ओहिणा केवइयं खेत्तं जाणंति पासंति? गोयमा! जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्कोसेणं अवही जाव रयणप्पभा पुढवी उड्ढं जाव साइं विमणाइं तिरियं जाव असंखेज्जा दीवसमुद्दा एवं सक्कीसाणा पढमं दोच्चं च सणंकुमारमाहिंदा। तच्चं च बंभलंतग सुक्कसहस्सारग

नियम तीन ज्ञान वाले होते हैं और अज्ञानी होते हैं वे नियम से पूर्वोक्त तीन अज्ञान वाले होते हैं। 'अनुत्तरोववाइया नाणी' अनुत्तरोपपातिक देव नियम से ज्ञानी ही होते हैं अज्ञानी नहीं होते हैं। यही बात 'नो अण्णाणी तिण्णि णाणा नियमा'। 'तिविधे जोगे दुविहे उवयोगे सव्वेसिं जाव अणुत्तरा' योग—काययोग मनोयोग और वचनयोग इस प्रकार से तीन प्रकार का होता है और उपयोग दो प्रकार का होता है—एक ज्ञानोपयोग और दूसरा दर्शनोपयोग ये दोनों उपयोग सब देवों के होता है—सौधर्म से लेकर अनुत्तरोपपातिकान्त देवों के ये योग और उपयोग दोनों होते हैं। इनके अस्तित्व में वहां हीनाधिकता नहीं है ॥१२१॥

જ્ઞાન વાળા હોય છે. અને જેઓ અજ્ઞાની હોય છે, તેઓ નિયમથી પૂર્વોક્ત ત્રણ અજ્ઞાન વાળા હોય છે. 'अणुत्तरोववाइया नाणी' અનુત્તરોપપાતિક દેવો નિયમથી જ્ઞાની જ હોય છે. અજ્ઞાની હોતા નથી. એજ વાત 'नो अण्णाणी तिण्णि णाणा नियमा, तिविहे जोगे दुविहे उवओगे सव्वेसिं जाव अणुत्तरा' યોગ—કાયયોગ, મનોયોગ અને વચનયોગ આ પ્રમાણે ત્રણ પ્રકારનો હોય છે. અને ઉપયોગ બે પ્રકારના હોય છે. એક જ્ઞાનોપયોગ અને બીજો દર્શનોપયોગ આ ઉપયોગ એ બધા જ દેવોને હોય છે. સૌધર્મથી લઈને અનુત્તરોપપાતિક દેવોને એ યોગ અને ઉપયોગ બન્ને હોય છે. તેના અસ્તિત્વમાં હીનાધિકતા હોતી નથી. ॥સૂ૦૧૨૧॥

चउत्थि ॥१॥ आणयपाणय कप्पे देवा पासंति पंचमिं पुढवीं। तं चेव आरणच्चुय ओहीनाणेण पासंति ॥२॥ छट्ठिं हेट्ठिम मज्झिम गेवेज्जा सत्तमिं च उवरिल्ला। संभिण्णलोगनालिं पासंति अणुत्तरा देवा ॥सू० १२२॥

छाया–सौधर्मेशानदेवा अवधिना कियत् क्षेत्रं जानन्ति पश्यन्ति? गौतम! जघन्येनाऽङ्गुलस्याऽसंख्येयभागम् उत्कर्षतोऽवधिर्यावत् रत्नप्रभापृथिवीः ऊर्ध्वं-यावत् स्वानि विमानानि, तिर्यग्यावदसंख्येयान् द्वीपसमुद्रान्। एवं शक्रेशानाः प्रथमां द्वितीयां च सनत्कुमारमाहेन्द्राः तृतीयां ब्रह्मलान्तकौ शुक्रसहस्रारौ चतुर्थीम् ॥१॥ आनतप्राणतकल्पे देवाः पश्यन्ति पञ्चमीं पृथिवीम्। तदेवारणाच्युता अवधिज्ञानेन पश्यन्ति २। षष्ठीमधस्तन मध्यग्रैवेयकाः सप्तमीचोपरितनाः। संभिन्नलोकनाडीं पश्यन्ति अधस्तना देवाः ॥सू० १२२॥

टीका–'सोहम्मीसणदेवा ओहिणा केवइयं खेत्तं जाणंति पासंति' सौधर्मेशानयोः खलु! भदन्त देवा अवधिज्ञानेन कियत् क्षेत्रं जानन्ति पश्यन्ति? भगवानाह–'गोयमा! जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं' गौतम! जघन्येनाऽङ्गुलस्याऽसंख्येयभागम्–ननु अंगुलासंख्येयभागमात्रक्षेत्रपरिमितोऽवधिः सर्व-

---

अवधिक्षेत्र परिमाणम–'सोहम्मीसाण देवा ओहिणा केवइयं खेत्तं जाणंति, पासंति?' हे भदन्त! सौधर्म और ईशान देव अपने अवधिज्ञान से और अवधिदर्शन से कितने क्षेत्र को जानते हैं? और कितने क्षेत्र को देखते हैं? इसके उत्तर में प्रभु करते हैं–'गोयमा! जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्कोसेणं अवही जाव रयणप्पभापुढवी उड्ढं जाव साइं विमाणाइं तिरियं जाव असंखेज्जा दीवसमुद्दा' हे गौतम! सौधर्म ईशान देव अपने अवधिज्ञान से और अवधिदर्शन से कम से कम अंगुल के असंख्यातवें भाग प्रमाण क्षेत्र

અવધિક્ષેત્રનું પરિમાણ

'सोहम्मीसाण देवा ओहिणा केवइयं खेत्तं जाणंति पासंति' હે ભગવન્ ઈશાનદેવ પોતાના અવધિજ્ઞાનથી અને અવધિ દર્શનથી કેટલા ક્ષેત્રને જાણે છે? અને કેટલા ક્ષેત્રને દેખે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે–'गोयमा! जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्कोसेणं अवही जाव रयणप्पभा पुढवी उड्ढं जाव साइं विमाणाइं, तिरियं जाव असंखेज्जा दीवसमुद्दा' હે ગૌતમ! સૌધર્મ અને ઈશાન દેવ પોતાના અવધિજ્ઞાનથી અને અવધિ દર્શનથી ઓછામાં ઓછા આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ ક્ષેત્રને જાણે છે,

जघन्यो भवति, सर्व जघन्यश्चावधिस्तिर्यङ्मनुष्येष्वेव–न तु शेषेषु तदुक्तम्–भाष्यकारेण 'उत्कृष्टोमनुष्येष्वेव नाऽन्येषु, मनुष्य–तिर्यग्योनिष्वेव जघन्यो नाऽन्येषु, शेषाणां मध्यम एवे' ति तत्कथं सर्वजघन्य उक्तः ? इति चेत्–अत्रोच्यते–सौधर्मादि देवानां पारभविकोऽपि उपपातकालेऽवधिः सम्भवति स एव कदाचित्सर्वजघन्योऽपि–उपपातानन्तरं तु तद्भवजः ततो न कश्चिद्दोषः। उक्तंच––

को जानते हैं और देखते हैं और अधिक से अधिक वे उनसे अधोलोक में यावत् इस रत्नप्रभा पृथिवी के अधस्तन चरमान्त तक जानते हैं और देखते हैं तिर्यग्लोक में वे उनसे यावत् असंख्यात द्वीपसमुद्रों को जानते हैं और देखते हैं। और ऊर्ध्वलोक में वे उनसे अपने २ विमानों के स्तूप ध्वजा आदि तक जानते हैं और देखते हैं। यहां ऐसी शंका हो सकती है–यहां देवों में जघन्य अवधिज्ञान तो होता नहीं है क्योंकि अंगुल के असंख्यातवें भाग मात्र से परिमित जो अवधिज्ञान होता है वही जघन्य अवधिज्ञान कहा गया है। ऐसा जघन्य अवधिज्ञान मनुष्य और तिर्यञ्चों में ही होता है शेष जीवों में नहीं होता है। अतः देवों में मध्यम अवधिज्ञान होता है फिर यहां पर देवों में जघन्य अवधिज्ञान कैसे कहा गया है ? सो इस शंका का उत्तर ऐसा है कि देवों में जो यहां जघन्य अवधिज्ञान का सद्भाव बतलाया गया है वह उन सौधर्मादिक देवों में उपपात काल में पारभविक अवधिज्ञान को लेकर बतलाया गया है तद्भवज अवधिज्ञान को

અને દેખે છે. અને વધારેમાં વધારે તેમનાથી નીચેના લોકમાં યાવત્ આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નીચેના ચરમાન્ત સુધી તેઓ જાણે છે. અને દેખે છે. તિર્યક્લોકમાં તેઓ તેમનાથી યાવત્ અસંખ્યાત દ્વીપ સમુદ્રોને જાણે છે અને દેખે છે. અને ઉર્ધ્વલોકમાં તેઓ પોતપોતાના વિમાનોના સ્તૂપ–ધ્વજા વિગેરે પર્યન્ત જાણે છે. અને દેખે છે. અહીંયાં એવી શંકા કરી શકાય છે કે અહીંયાં દેવોમાં જઘન્ય અવધિજ્ઞાન તો હોતું નથી. કેમકે–આંગળના અસંખ્યાત ભાગ માત્રથી પરિમિત જે અવધિજ્ઞાન થાય છે. તેનેજ જઘન્ય અવધિજ્ઞાન કહેવામાં આવેલ છે. એવું જઘન્ય અવધિજ્ઞાન મનુષ્ય અને તિર્યંચોમાં જ હોય છે. બાકીના જીવોમાં હોતું નથી. તેથી દેવોમાં મધ્યમ અવધિ જ્ઞાન હોય છે. તો પછી અહીંયાં દેવોમાં જઘન્ય અવધિ જ્ઞાન કેવી રીતે કહેવામાં આવેલ છે ? આ શંકાનો ઉત્તર એવો છે કે અહીયાં દેવોમાં જે જઘન્ય અવધિજ્ઞાનનો સદ્ભાવ કહેવામાં આવેલ છે, તે એ સૌધર્મ વિગેરેમાં ઉપપાત કાળમાં પરભવ સંબંધી અવધિજ્ઞાનને લઈને કહેવામાં આવેલ છે. તદ્ભવ અવધિજ્ઞાનને લઈને કહેલ નથી પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમાં

"वेमाणियाण मंगुलभागमसंखं जहन्नओ ओही ।
उववाए परभविओ तब्भवजो होइ तो पच्छा ॥१॥
छाया–वैमानिकानामङ्गुलभागासंख्यं जघन्यतो अवधिः ।
उपपाते परभविकः तद्भवजो भवति तत्पश्चात् ॥१॥

'उक्कोसेणं अवही जाव रयणप्पभा पुढवी उड्ढं जाव साइं विमाणाइं तिरियं जाव असंखेज्जा दीवसमुद्दा' प्रज्ञापनायामवधिपदे यथाकथितं तथैवोत्कर्षेणाऽवधिरिहाऽपि वक्तव्यः, प्रज्ञापनापदं चैवम् । तथाहि–'उक्कोसेणं अहे जाव इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए हेट्ठिल्ले चरमंते' उत्कर्षेण अधो यावत् एतस्याः रत्नप्रभायाः पृथिव्या अधस्तनात्–चरमान्तात् यावदित्यर्थः । 'तिरियं जाव असंखेज्जे दीवसमुद्दे' तिर्यग्यावदसंख्येयान् द्वीपसमुद्रान् 'उड्ढं जाव सगाइं विमाणाइं' ऊर्ध्वं यावत् स्वकीयानि विमानानि स्वकीय विमानस्तूपध्वजादिकं यावदित्यर्थः 'जाणंति पासंति' जानन्ति पश्यन्ति । 'एवं सणंकुमारमाहिंदा वि' एवमेव सनत्कुमारमाहेन्द्रदेवापि जघन्येनाऽङ्गुलाऽसंख्येयभागं जानतः पश्यतः, उत्कर्षेणाऽपि तथैव नवरं–'अहे जाव दोच्चाए–सक्करप्पभाए पुढवीए हेट्ठिल्ले चरिमंते' अधो यावद् द्विती-

---

लेकर नहीं प्रज्ञापना में उत्कृष्ट अवधिज्ञान के विषय में जैसा कथन किया गया है वैसा ही वह कथन यहां पर भी उत्कृष्ट अवधिज्ञान को लेकर किया गया है प्रज्ञापना पद में उत्कृष्ट अवधिज्ञान के विषय में ऐसा यह पाठ है–'उक्कोसेणं अहे जाव इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए हेट्ठिल्ले चरिमंते तिरियं जाव असंखेज्जे दीव समुद्दे, उड्ढं जाव सगाइं विमाणाइं एवं सणंकुमारमाहिंदा वि' इसी प्रकार से सनत्कुमार और माहेन्द्र देव भी, जघन्य से अवधिज्ञान द्वारा अङ्गुल के असंख्यातवें भाग क्षेत्र को जानते हैं और देखते हैं और, उत्कृष्ट से भी जैसा ऊपर कहा गया है वैसा जानते हैं और देखते हैं परन्तु 'अहे

ઉત્કૃષ્ટ અવધિજ્ઞાનના સંબંધમાં જે પ્રમાણે કથન કરવામાં આવેલ છે એજ પ્રમાણેનું તે કથન અહીંયા પણ ઉત્કૃષ્ટ અવધિજ્ઞાનને લઈને કરવામાં આવેલ છે. પ્રજ્ઞાપના પદમાં ઉત્કૃષ્ટ અવધિજ્ઞાનના સંબંધમાં આ પ્રમાણેનો પાઠ કહેલ છે.–'जाव उक्कोसेणं अहे जाव इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए हेट्ठिल्ले चरिमंते तिरियं जाव असंखेज्जे दीव समुद्दे उड्ढं जाव सगाइं विमाणाइं, एवं सणंकुमारमाहिंदा वि' આજ પ્રમાણે સનત્કુમાર અને માહેન્દ્રદેવ પણ જઘન્યથી અવધિજ્ઞાન દ્વારા આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગ ક્ષેત્રને જાણે છે અને દેખે છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ ઉપર જે પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે, એ પ્રમાણે જાણે

याथाः शर्कराप्रभायाः पृथिव्याः अधस्तनचरमान्तात् यावज्जानन्ति पश्यन्ति। 'एवं बंभलोगलंतकदेवा वि' एवमेव-ब्रह्मलोकलान्तकदेवावपि जानतः पश्यतः। नवरम्-'अहे जाव तच्चाए पुढवीए' उत्कर्षतोऽधो यावत्तृतीयस्याः पृथिव्याः। 'महासुक्क सहस्सारगदेवा चउत्थीए पंकप्पभाए पुढवीए हेट्ठिल्ले चरिमंते' महाशुक्रसहस्रारकल्पदेवाः चतुर्थ्याः पङ्कप्रभायाः पृथिव्याः अधस्तनं चरमान्तं यावज्जानन्ति पश्यन्त्यूत्कर्षतः। 'हेट्ठिम मज्झिम गेवेज्जगदेवा छट्ठीए तमप्पभाए पुढवीए हेट्ठिल्ले-चरिमंते' अधस्तनमध्यमग्रैवेयकदेवा उत्कर्षतश्च षष्ठ्यास्तमप्र

जाव दोच्चाए सक्करप्पभाए पुढवीए हेट्ठिल्ले चरिमंते' वे अधोलोक की अपेक्षा द्वितीय पृथिवी शर्कराप्रभा के अधस्तन चरमान्त तक जानते देखते हैं। 'एवं बंभलोग लंतए देवा वि' इसी तरह से ब्रह्म-लोक और लान्तक देव भी जानते हैं और देखते हैं-परन्तु अधोलोक की अपेक्षा वे 'तच्चाए पुढवीए' तृतीय पृथिवी के अधस्तन चरमान्त तक जानते हैं और देखते हैं 'महासुक्कसहस्सारगदेवा चउत्थीए पंक-प्पभाए पुढवीए हेट्ठिल्ले चरिमंते' महाशुक्र और सहस्सार देव चतुर्थ पंकप्रभा पृथिवी के अधस्तन चरमान्त तक जानते और देखते हैं 'आणय पाणय आरणच्चुय देवा अहे जाव पंचमीए पुढवीए धूमप्प भाए हेट्ठिल्ले चरिमंते' आनत प्राणत आरण और अच्युतदेव पंचमी पृथिवी के अधस्तन चरमान्त तक जानते और देखते हैं 'हेट्टिममज्झि-मगेविज्जा देवा छट्ठीए तमप्पभाए पुढवीए हेट्ठिल्ले चरिमंते' अधस्तन

છે અને દેખે છે. પરંતુ 'अहे जाव दोच्चाए सक्करप्पभाए पुढवीए हेट्ठिल्ले चरिमंते' તેઓ અધોલોકની અપેક્ષાએ બીજી શર્કરા પ્રભા પૃથ્વીના નીચેના ચરમાન્ત સુધી જાણે છે અને દેખે છે. 'एवं बंभलोगलंतकदेवा वि' એજ પ્રમાણે બ્રહ્મલોક અને લાન્તક કલ્પના દેવો પણ જાણે છે અને દેખે છે. પરંતુ અધો-લોકની અપેક્ષાથી તેઓ 'तच्चाए पंकप्पभाए पुढवीए हेट्ठिल्ले चरिमंते' ત્રીજી પૃથ્વીના નીચેના ચરમાન્ત સુધી જ જાણે છે અને દેખે છે. 'महासुक्क सहस्सार देवा चउत्थीए पंकप्पभाए पुढवीए हेट्ठिल्ले चरिमंते' મહાશુક્ર અને સહસ્રાર કલ્પના દેવો ચોથી પંકપ્રભા પૃથ્વીના નીચેના ચરમાન્ત સુધી જાણે છે અને દેખે છે. 'आणयपाणय आरणच्चुयदेवा अहे जाव पंचमीए पुढवीए धूमप्पभाए हेट्ठिल्ले चरिमंते' આનત પ્રાણત, આરણ અને અચ્યુત કલ્પના દેવો પાંચમી પૃથ્વીના નીચેના ચરમાન્ત પર્યન્ત જાણે છે અને દેખે છે. 'हेट्ठिम मज्झिमगेवेज्जा देवा छट्ठीए तमप्पभाए पुढवीए हेट्ठिल्ले चरिमंते' અધસ્તન

भायाः पृथिव्या अधस्तनं चरमान्तं यावज्जानन्ति पश्यन्ति। 'उवरिमगेवेज्जगा-देवा अहे जाव सत्तमाए पुढवीए हेट्ठिल्ले चरिमंते' उपरितनग्रैवेयकदेवा जघन्यतः सौधर्मेशानदेवा इव जानन्ति पश्यन्ति उत्कर्षतोऽधो यावत् सप्तम्यास्तमप्रभायाः पृथिव्या अधस्तनं चरमान्तं यावज्जानन्ति। 'अणुत्तरोववाइयदेवाणं भंते! केवइयं खेत्तं ओहिणा जाणंति पासंति' अनुत्तरोपपातिकाः खलु भदन्त! देवा अवधि-ज्ञानेन कियत्प्रमाणकं क्षेत्रं जानन्ति पश्यन्ति? भगवानाह-'गोयमा! संभिन्नं लोगनालिं ओहिणा जाणंति पासंति' हे गौतम! परिपूर्ण चतुर्दशरज्ज्वात्मिकां लोकनाडीमवधिज्ञानेन जानन्ति दर्शनेन पश्यन्ति। उक्तं च-

"सक्कीसाणा पढमं दोच्चं च सणंकुमारमाहिंदा।
तच्चं च बंभलंतक सुक्कसहस्सारग चउत्थि ॥१॥
आणय पाणय कप्पे देवा पासंति पंचमिं पुढविं।
तं चेव आरणाच्चुय ओहीनाणेणं पासंति ॥२॥

ग्रैवेयक देव और मध्यम ग्रैवेयक के देव छठवीं पृथिवी के अधस्तन चरमान्त तक जानते और देखते हैं 'उवरिमगेवेज्जगा देवा अहे जाव सत्तमाए पुढवीए हेट्ठिल्ले चरिमंते' उपरिम ग्रैवेयक के देव सप्तमी पृथिवी के चरमान्त तक जानते हैं और देखते हैं। 'अणुत्तरोववाइय देवाणं भंते! केवइयं खेत्तं ओहिणा जाणंति पासंति' हे भदन्त! अनुत्तरोपपातिक देव अपने अवधिज्ञान से कितने क्षेत्र को जानते और देखते हैं? 'गोयमा! संभिन्नं लोगनालिं' अनुत्तरोपपातिक देव पूर्ण -चौदह राजू प्रमाण-इस लोक नाली को जानते हैं। उक्तंच-

'सक्कीसाणा पढमं दोच्चं च सणंकुमार माहिंदा।
तच्चं च बंभलंतक सुक्कसहस्सारग चउत्थि ॥१॥

ગ્રૈવેયક દેવ અને મધ્યમ ગ્રૈવેકના દેવ છઠી પૃથ્વીના ચરમાન્ત પર્યન્ત જાણે છે. અને દેખે છે. 'उवरिमगेवेज्जगा देवा अहे जाव सत्तमाए पुढवीए हेट्ठिल्ले चरिमंते' ઉપરિતન ગ્રૈવેયકના દેવો સાતમી પૃથ્વીના ચરમાન્ત સુધી જાણે છે. અને દેખે છે. 'अणुत्तरोववाइय देवाणं भंते! केवइयं खेत्तं ओहिणा जाणंति पासंति' હે ભગવન્ અનુત્તરોપપાતિક દેવો પોતાના અવધિજ્ઞાનથી કેટલા ક્ષેત્રને જાણે છે અને દેખે છે? 'गोयमा! संलभिन्नं लोगनालिं' અનુત્તરોપપાતિક દેવો પૂર્ણ-ચૌદ રાજુ પ્રમાણુ વાળા આ સમગ્ર લોકનાલીને જાણે છે. અને દેખે કહ્યું પણ છે કે-

सक्कीसाणा पढमं दोच्चं च सणंकुमारमाहिंदा।
तच्चं च बंभ लंतग, सुक्कसहस्सारग चउत्थी ॥ १ ॥

छट्ठिं हिट्ठिम मज्झिमगेविज्जा सत्तमिं च उरिल्ला ।
संभिन्नलोगनालिं पासंति अणुत्तरादेवा ॥३॥

छाया–शक्रेशानाः प्रथमां द्वितीयां च सनत्कुमारमाहेन्द्रौ ।
तृतीयां च ब्रह्मलान्तकौ शुक्रसहस्रारगौ चतुर्थीम् ॥१॥
आनतप्राणतकल्पे देवाः पश्यन्ति पञ्चमीं पृथिवीम् ।
तदेवचाऽऽरणाऽच्युता अवधिज्ञानेन पश्यन्ति ॥२॥
षष्ठीमधस्तन मध्यमग्रैवेयकाः सप्तमीं चोपरितनाः ।
संभिन्नलोकनाडीं पश्यन्ति अनुत्तरा देवाः ॥३॥

आसामर्था इत्थम्–सर्वेऽपि देवाः सौधर्मेशानादिकाः जघन्येनाऽङ्गुलासंख्येयभागमात्रं क्षेत्रमवधिज्ञानेन जानन्ति पश्यन्ति उत्कर्षतस्तु–सौधर्मेशानदेवाः प्रथम पृथिव्या रत्नप्रभायाः अधस्तनचरमान्तं यावत्पश्यन्ति जानन्ति, सनत्कुमारमाहेन्द्रदेवा उत्कर्षतः द्वितीयाः शर्कराप्रभायाः पृथिव्या अधस्तनचरमान्तं यावज्जानन्ति पश्यन्ति इति । ब्रह्मलोकलान्तकदेवास्तृतीयस्यावालुकाप्रभाया अधस्तनचरमान्तं यावज्जानन्ति पश्यन्ति । महाशुक्रसहस्रारकदेवाश्चतुर्थपृथिव्याः पङ्कप्रभाया अधस्तनचरमान्तं यावज्जानन्ति पश्यन्ति । आनतप्राणताऽऽरणाऽच्युतदेवाः पञ्चम्या धूमप्रभायाः पृथिव्याः अधस्तनचरमान्तं यावज्जनन्ति पश्यन्ति ॥ अधस्तनमध्यमग्रैवेयकदेवाः षष्ठ्याः तमः प्रभायाः पृथिव्या अधस्तनचरमान्तं यावज्जानन्ति पश्यन्ति । उपरितनग्रैवेयकाः सप्तम्यास्तमस्तमप्रभायाः पृथिव्या अधस्तनचरमान्तं यावज्जानन्ति । पश्यन्ति । अनुत्तरोपपातिकदेवाः सम्पूर्णामेव लोकनाडीं जानन्ति पश्यन्ति इति ॥सू० १२२॥

सौधर्मेशानादि देवानां समुद्घातमाह—

मूलम्–सोहम्मीसाणेसु णं भंते ! देवाणं कइ समुग्घाया पन्नत्ता ? गोयमा ! पंच समुग्घाया पन्नत्ता, तं जहा–वेयणा

आणय पाणय कप्पे देवा पासंति पंचमिं पुढवीं,
तं चेव आरणच्चुय ओहीनाणेणं पासंति ॥२॥
छट्ठीं हेट्ठिम मज्झिमगेवेज्जा सत्तमिं च उवरिल्ला,
संभिण्ण लोगनालिं पासंति अणुत्तरा देवा ॥३॥ ॥१२२॥

आणय पाणय कप्पे देवा पासंति पंचमिं पुढविं ।
तं चेव आरणच्चुय ओहिनाणेणं पासंति ॥ २ ॥
छट्ठिं हेट्ठिम मज्झिम गेवेज्जा सत्तमिं च उवरिल्ला ।
संभिन्न लोगनालिं पासंति अणुत्तरा देवा ॥ ३ ॥ ॥ सू. १२२ ॥

समुग्घाय कसायसमुग्घाए, मारणंतियसमुग्घाए वेउव्विय समुग्घाए, तेजससमुग्घाए, एवं जाव अच्चुए। गेवेज्जाणं आदिल्ला तिन्नि समुग्घाया पन्नत्ता। सोहम्मीसाण देवा केरिसयं खुधपिवासं पच्चणुब्भवमाणा विहरंति ? गोयमा ! णत्थि खुधा पिवासं पच्चणुब्भवमाणा विहरंति जाव अणुत्तरोववाइया। सोहम्मीसाणेसु णं भंते ! कप्पेसु देवा एगत्तं पभू विउव्वित्तए पुहुत्तं पभू विउव्वित्तए ? हंता पभू, एगत्तं विउव्वेमाणा एगिंदिय रूवं वा जाव पंचिंदिय रूवं वा पुहुत्तं विउव्वेमाणा एगिंदिय रूवाणि वा जाव पंचिंदिय रूवाणि वा, ताइं संखेज्जाइं पि–असंखेज्जाइं पि सरिसाइं पि असरिसाइं पि संबद्धाइं पि असंबद्धाइं पि रूवाइं विउव्वंति, विउव्वित्ता, अप्पणा जहिच्छियाइं कज्जाइं करेंति जाव अच्चुओ. गेविज्जणुत्तरोववाइया देवा किं एगत्तं पभू विउव्वित्तए पुहुत्तं पभू विउव्वित्तए ? गोयमा ! एगत्तं पि–पुहुत्तं पि, नो चेव णं संपत्तीए विउव्विसु वा विउव्वंति वा विउविस्संति वा। सोहम्मीसाण देवा केरिसयं सायासोक्खं पच्चणुब्भवमाणा विहरंति ? गोयमा ! मणुण्णा सद्दा जाव मणुण्णा फासा जाव गेविज्जा, अणुत्तरोववाइया अणुत्तरा सद्दा जाव फासा। सोहम्मीसाणेसु देवाणं केरिसया इड्ढी पन्नत्ता ? गोयमा ! महड्ढिया महज्जुइया जाव महाणुभागा इड्ढीए पन्नत्ता जाव अच्चुओ, गेविज्जणुत्तरा य सव्वे महिड्ढीया जाव सव्वे महाणुभागा अणिंदा जाव महमिंदा णामं ते देवगणा पन्नत्ता समणाउसो ॥सू० १२३॥

छाया–सौधर्मेशानयोः खलु भदन्त ! कल्पयोर्देवानां कति समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! पञ्च समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः तद्यथा–वेदनासमुद्घातः–कषाय-समुद्घातः–मारणांतिकसमुद्घातः–वैक्रियसमुद्घातः तैजससमुद्घातः एवं याव-दच्युतः। ग्रैवेयकानामादिमास्त्रयः समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः। सौधर्मेशानदेवाः कीदृशं

क्षुत्पिपासां प्रत्यनुभवन्तो विहरन्ति ? गौतम ! नास्ति क्षुत्पिपासां प्रत्यनुभवन्तो विहरन्ति यावदनुत्तरोपपातिकाः। सौधर्मेशानयोः खलु भदन्त ! कल्पयोर्देवा एकत्वं प्रभवो विकुर्वितुम् पृथक्त्वं प्रभवो विकुर्वितुम् हन्त ! प्रभवः, एकत्वं विकुर्वन्तः एकेन्द्रियरूपं वा यावत्पञ्चेन्द्रियरूपं वा पृथक्त्वं विकुर्वन्तः एकेन्द्रियरूपाणि वा यावत्पञ्चेन्द्रियरूपाणि वा तानि संख्येयान्यपि, असंख्येयान्यपि, सदृशान्यपि, असदृशान्यपि, संबद्धान्यपि, असंबद्धान्यपि रूपाणि विकुर्वन्ति विकुर्वित्वा (विकुर्व्य) आत्मनो यादृच्छिकानि कार्याणि कुर्वन्ति यावदच्युतः, ग्रैवेयकानुत्तरोपपातिका देवाः किम्-एकत्वं प्रभवो विकुर्वितुं पृथक्त्वं प्रभवो विकुर्वितुम् ? गौतम ! एकत्वमपि-पृथक्त्वमपि-नैव खलु सम्पत्त्या विकुर्वितवन्तो विकुर्वन्ति-विकुर्विष्यन्ति वा। सौधर्मेशानदेवाः कीदृशं सातसौख्यं प्रत्यनुभवन्तो विहरन्ति? गौतम ! मनोज्ञान् शब्दान् यावत् मनोज्ञान् स्पर्शान् यावद्ग्रैवेयकाः, अनुत्तरोपपातिका देवा अनुत्तरान् शब्दान् यावत्स्पर्शान्। सौधर्मेशानयोर्देवानां कीदृशी-ऋद्धिः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! महर्द्धिका महाद्युतिका यावन्महानुभागाः ऋद्ध्या प्रज्ञप्ताः, यावदच्युतः ग्रैवेयका अनुत्तराश्च सर्वे महर्द्धिका यावत्सर्वे महानुभागा अनिन्द्रा यावदहमिन्द्रा नाम ते देवगणाः प्रज्ञप्ताः श्रमणाऽऽयुष्मन् ॥सू० १२३॥

टीका-'सोहम्मीसाणेसु णं भंते ! देवाणं कति समुग्घाया पन्नत्ता ? गोयमा ! पंचसमुग्घाया पन्नत्ता, तं जहा-वेयणासमुग्घाए-कसायसमुग्घाए मारणंतियसमुग्घाए-वेउव्वियसमुग्घाए-तेजससमुग्घाए' सौधर्मे-इशाने च खलु कल्पे भदन्त ! स्थितिमतां देवानां कति २ समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः सन्ति ? भगवानाह-गौतम ! पञ्चसमुद्घाताः प्रथिताः तद्यथा-वेदनासमुद्घातः १ कषायसमुद्घातः-२ मार-

'सोहम्मीसाणेसु णं भंते ! देवाणं कइ समुग्घाया पण्णत्ता'-इ०।

टीकार्थ-अब गौतमने प्रभु से ऐसा पूछा है-हे भदन्त ! सौधर्म और ईशान देवों के कितने समुद्घात होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! पंच समुग्घाया पण्णत्ता' हे गौतम ! पांच समुद्घात होते हैं। 'तं जहा' जिनके नाम ये हैं 'वेयणासमुग्घाए, कसायसमुग्घाए, मारणंतिय समुग्घाए, वेउव्वियसमुग्घाए, तेजससमुग्घाए'

'सोहम्मीसाणेसु णं भंते ! देवाणं कइ समुग्घाया पण्णत्ता' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ-હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે-હે ભગવન્ સૌધર્મ અને ઇશાન દેવોના કેટલા સમુદ્ઘાત હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! पंच समुग्घाया पण्णत्ता' હે ગૌતમ ! તેઓને પાંચ સમુદ્ઘાતો કહેવામાં આવેલ છે. 'तं जहा' તેના નામો આ પ્રમાણે છે. 'वेयणा समुग्घाए, कसायसमुग्घाए, मारणंतिय समुग्घाए, वेउव्वियसमुग्घाए,

णान्तिकसमुद्घातः-३ वैक्रियसमुद्घातः-४ तैजससमुद्घातः-५ इत्थं पञ्च भवन्ति। अत्र उत्तरौ द्वौ आहारककेवलिकौ समुद्घातौ न भवतः आहारकलब्धि-केवलित्वाभावात्, अतः पञ्चसमुद्घाता उक्ता न तु सप्तेति, 'एवं जाव अच्चुए' एवं तावद् वक्तव्यं यावदच्युतः कल्पः 'गेवेज्जाणं आदिल्ला तिन्नि समुग्घाया पन्नत्ता' ग्रैवेयकानान्तु आदिमास्त्रयः समुद्घाता एव उत्तरौ द्वौ न भवतः। पञ्च समुद्घात सत्त्वेऽपि कर्तव्यतया त्रय एव समुद्घाता ग्रैवेयकानामित्यग्रे वक्ष्यति 'नो चेव णं' इत्यादिना। नैत्र कदाचिदपि वैक्रिय तैजससमुद्घाताभ्यां समवहता

वेदनासमुद्घात, कषायसमुद्घात, मारणांतिक समुद्घात वैक्रियसमुद्घात और तैजससमुद्घात। 'एवं जाव अच्चुए' इसी तरह सनत्कुमार से लेकर अच्युत तक ये पांच समुद्घात होते हैं। 'गेविज्जाणं आदिल्ला तिण्णि समुग्घाया पण्णत्ता' ग्रैवेयक विमानवासी देवों के आदि तीन समुद्घात होते हैं आगे के वैक्रियसमुद्घात और तैजससमुद्घात ये दो समुद्घात नहीं होते हैं। यद्यपि यहां पांच समुद्घात शक्ति की अपेक्षा से हैं परन्तु कर्तव्यरूप से यहां ३ ही हैं तथा सौधर्म से लेकर अच्युत तक जो पांच समुद्घात कहे गये हैं और दो समुद्घात नहीं कहे गये हैं सो पांच समुद्घात तो वहां आगमप्रसिद्ध हैं ही पर यहां आहारकलब्धि और कैवल्यावस्था का अभाव रहता है इसलिए अन्त के दो समुद्धात यहां नहीं होते हैं। तथा ग्रैवेयक विमानों में जो वैक्रिय समुद्धात और तैजस समुद्घात का अभाव कहा गया है वह 'नो चेव णं' इत्यादि सूत्र पाठ द्वारा आगे स्पष्ट किया जायगा अनुत्तरोपपा-

---

तेजससमुग्घाए' वेदना समुद्घात, કષાય સમુદ્ઘાત, મારણાંતિક સમુદ્ઘાત, વૈક્રિય સમુદ્ઘાત અને તૈજસ સમુદ્ઘાત 'एवं जाव अच्चुए' એજ પ્રમાણે સનત્કુમારથી લઈને અચ્યુતકલ્પ સુધીમાં પાંચ સમુદ્ઘાતો હોય છે. 'गेविज्जाणं आदिल्ला तिण्णि समुग्घाया पण्णत्ता' ગ્રૈવેયક વિમાનવાસી દેવોને આદિના ત્રણ સમુદ્ઘાતો હોય છે પછીના વૈક્રિય સમુદ્ઘાત અને તૈજસ સમુદ્ઘાત એ બે સમુદ્ઘાતો હોતા નથી. જો કે અહીંયાં પાંચ સમુદ્ઘાત શક્તિની અપેક્ષાથી છે પરંતુ કર્તવ્ય રૂપથી અહીંયાં આ ૩ ત્રણ જ સમુદ્ઘાતો છે. તથા સૌધર્મથી લઈને અચ્યુત કલ્પ સુધી જે પાંચ સમુદ્ઘાતો કહેવામાં આવ્યા છે અને બે સમુઘાતો કહ્યા નથી. તો તે પાંચ સમુદ્ઘાતો ત્યાં આગમ પ્રસિદ્ધ છે જ પરંતુ અહીંયાં આહાર લબ્ધિ અને કેવલ્યાવસ્થાનો અભાવ રહે છે. તેથી છેલ્લા બે સમુઘાતો અહીંયાં હોતા નથી. તથા ગ્રૈવેયક વિમાનોમાં જે વૈક્રિય સમુદ્ઘાત અને તૈજસ સમુદ્ઘાતનો અભાવ કહેવામાં આવેલ છે. તે 'नो

समवहन्यते समवहनिष्यन्ते, प्रयोजनाभावात् प्रकृत्योपशान्तत्वाच, इति, एवमनुत्तरोपपातिकानामपि वाच्यम् । 'सोहम्मीसाणदेवा केरिसयं खुधपिवासं' सौधर्मेशानकल्पयोः देवाः खलु भदन्त ! कीदृशां क्षुच पिपासा च क्षुत्पिपासं-बुभुक्षां पिपासां-पानेच्छाम्, 'पच्चणुब्भवमाणा-विहरंति' प्रत्यनुभवन्तो विहरन्ति-इति प्रश्नः ? भगवानाह-'गोयमा ! नत्थि खुधपिवासं पच्चणुभवमाणा विहरंति' हे गौतम ! तेषां नास्त्येषा शङ्का यत्-क्षुत्पिपासं प्रत्यनुभवन्तस्ते विहरन्ति-आसते। 'जाव अणुत्तरोववाइया' एवं यावदनुत्तरोपपातिकाः । 'सोहम्मीसाणेसु णं भंते ! कप्पेसु देवा एगत्तं पभू विउवित्तए' सौधर्मेशानकल्पयोर्देवाः खलु भदन्त ! एकत्वम्-एकरूपं विकुर्वितुं प्रभवः सामर्थ्यवन्तः किम् ? 'पुहुत्तं पभू विउवित्तए' पृथक्त्वं बहुरूपाणि विकुर्वितुं प्रभवः किम् ? भगवानाह-'हंता पभू' हन्त !-

तिक देवों के भी ये ही तीन समुद्घात होते हैं 'सोहम्मीसाण देवा केरिसयं खुधपिवासं पच्चणुब्भवमाणा विहरंति' हे भदन्त ! सौधर्म और ईशान के देव कैसी क्षुधा और पिपासा का अनुभव करते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! नत्थि खुधा पिवासं पच्चणुब्भवमाणा विहरंति जाव अणुत्तरोववातिया' हे गौतम ! सौधर्म और ईशान के देव क्षुधा और पिपासा का अनुभव नहीं करते हैं इसी तरह से सनत्कुमार से लेकर अनुत्तरोपपातिक तक के देव भी होते हैं-उन्हें भी क्षुधा और पिपासा की बाधा नहीं होती है 'सोहम्मीसाणेसु णं भंते ! कप्पेसु देवा एगत्तं पभू विउव्वित्तए पुहुत्तं पभू विउव्वित्तए' हे भदन्त ! सौधर्म और ईशान के देव क्या एकरूप की विकुर्वणा करने के लिये समर्थ हैं या अनेक रूपों की विकुर्वणा करने

चेव णं' ઇત્યાદિ સૂત્રપાઠ દ્વારા આગળ સ્પષ્ટ કરવામાં આવશે. અનુત્તરોપપાતિક દેવોને પણ આજ ત્રણ સમુદ્ઘાતો હોય છે. 'सोहम्मीसाण देवा केरिसयं खुध पिवासं पच्चणुब्भवमाणा विहरंति' હે ભગવન્ સૌધર્મ અને ઇશાન કલ્પના દેવો કેવા પ્રકારની ક્ષુધા-ભૂખ અને પિપાસા-તરસનો અનુભવ કરે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! नत्थि खुधा पिवासं पच्चणुभवमाणा विहरंति जाव अणुत्तरोववातिया' હે ગૌતમ ! સૌધર્મ અને ઇશાન કલ્પના દેવો ક્ષુધા અને પિપાસાનો અનુભવ કરતા નથી. એજ પ્રમાણે સનત્કુમારથી લઇને અનુત્તરોપપતિક સુધીના દેવો પણ ભૂખ તરસ રહિત હોય છે. અર્થાત્ તેઓને ભૂખ તરસ પીડા કરતી નથી. 'सोहम्मीसाणेसु णं भंते कप्पेसु देवा एगत्तं पभू विउव्वित्तए' હે ભગવન્ ! સૌધર્મ અને ઇશાન કલ્પના દેવો એક રૂપની વિકુર્વણા કરવાને સમર્થ હોય છે ? અથવા અનેક રૂપની વિકુ-

प्रभवः, एकत्वं पृथक्त्वं च विकुर्वितुं समर्थास्ते देवाः ।

'प्रभुर्बुभूषुः सततं विकुर्वितुं बहून्यथैकं स यदा यथेच्छेत् ।

विकुर्वणा शक्तिरहो उदारा को वर्णयेदस्य प्रभोः प्रभुत्वम् ॥१॥'

एकत्वस्य— बहुत्वस्याऽपि वा विकुर्वणे समर्थास्ते देवा भवन्ति तत्र 'एगत्तं विउव्वेमाणा—एगिंदियरूवं वा जाव पंचिंदियरूवं वा' एकत्वं विकुर्वन्तः एकेन्द्रियरूपं—यावत्पञ्चेन्द्रियरूपाणि वा 'पुहुत्तं विउव्वेमाणा—एगिंदिय रूवाणि वा जाव पंचिंदियरूवाणि वा' पृथक्त्वं बहूनि रूवाणि विकुर्वन्तः एकेन्द्रियरूपाणि वा—द्वीन्द्रियादि यावत्—पञ्चेन्द्रियरूपाणि वा विकुर्वन्ति, 'ताइं संखेज्जाइंपि—असंखेज्जाइं पि' तानि एकेन्द्रियादि यावत्पञ्चेन्द्रियान्तरूपाणि संख्येयान्यपि असंख्येयान्यपि विकुर्वन्ति तानि पुनः—'सरिसाइंपि असरिसाइंपि' सदृशानि—सजातीयानि अपि असदृशानि-विजातीयान्यपि, 'संबद्धाइंपि असंबद्धाइंपि' संबद्धानि-आत्मसमवेतानि

के लिये समर्थ है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—'हंता पभू' एगत्तं पुहुत्तं वि' हां गौतम ! सौधर्म और ईशान के देव एक समय में एक रूप की भी विकुर्वणा करने को समर्थ हैं और अनेक रूपों की भी विकुर्वणा करने को समर्थ हैं जब वे 'एगत्तं विउव्वेमाणा एगिंदियरूवं वा जाव पंचिंदियरूवं वा' एक समय में एक ही रूप की विकुर्वणा करते हैं तो वे एक इन्द्रिय जीव के रूप की विकुर्वणा करते हैं यावत् पंचेन्द्रिय जीव के रूप की विकुर्वणा करते हैं। एक समय में अनेक रूपों की विकुर्वणा नहीं करते हैं और जब वे 'पुहुत्तं विउव्वेमाणा' एक समय में अनेक रूपों की विकुर्वणा करते हैं—तो 'एगिंदियरूवाइं वा जाव पंचिंदियरूवाणि वा, ताइं संखेज्जाइं असंखेज्जाइं पि सरिसाइं पि असरिसाइं पि संबद्धाइं पि असंबद्धाइं पि रूवाइं विउव्वंति' एकेन्द्रियजीव

ર્વણા કરવાને સમર્થ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'हंता पभू एगत्त पुहुत्तं वि' હા ગૌતમ ! સૌધર્મ અને ઇશાન કલ્પના દેવો એક સમયમાં એક રૂપની પણ વિકુર્વણા કરવાને સમર્થ છે અને અનેક રૂપોની વિકુર્વણા કરવાને પણ સમર્થ છે. જ્યારે તેઓ 'एगत्तं विउव्वेमाणा एगिंदियरूवं वा जाव पंचिंदियरूवं वा' એક સમયમાં એક જ રૂપની વિકુર્વણા કરે તો તેઓ એકેન્દ્રિય જીવોના રૂપની વિકુર્વણા કરે છે. યાવત્ પંચેન્દ્રિય જીવના રૂપની વિકુર્વણા કરે છે. એક સમયમાં અનેક રૂપોની વિકુર્વણા કરતા નથી. અને જ્યારે તેઓ 'पुहुत्तं विउव्वेमाणा' એક સમયમાં અનેક રૂપોની વિકુર્વણા કરે છે તો 'एगिंदियरूवाइं वा जाव पंचिंदियरूवाणिवा, ताइं संखेज्जाइं' असंखेज्जाइं पि सरिसाइं पि असरिसाइं पि असंबद्धाइं पि संबद्धाइं पि रूवाइं

अपि असंबद्धानि-आत्मसमवेतहीनान्यपि आत्मप्रदेशेभ्यः पृथग्भूतानि प्रासादघट-पटादीनि यथा-चतुर्दशपूर्वधरा घटात्-घटसहस्रं पटात् पटसहस्रं कुर्वन्ति, 'रूवाइं विउव्वंति' रूपाणि यथोक्तानि विकुर्वन्ति, 'विउव्वित्ता अप्पणा जहिच्छियाइं कज्जाइं करेंति' यथोक्तरूपाणि विकुर्वित्वा स्वात्मनो याद्दच्छिकानि-आत्मनोऽनुकूलानि कार्याणि कुर्वन्ति इति। 'जाव अच्चुओ' यावदच्युतः-एवं तावद् यावदच्युतकल्पदेवाः। 'गेविज्जणुत्तरोववाइया देवा किं एगत्तं पभू विउव्वित्तए' ग्रैवेयकानुत्तरोपपातिक देवाः किमेकत्वरूपं विकुर्वितुं प्रभवः? अथवा 'पुहुत्तं पभू विउव्वित्तए' पृथक्त्वं वहुरूपाणि वा विकुर्वितुं प्रभवः? भगवानाह-'गोयमा! एगत्तंपि' पुहुत्तंपि'एकत्वमपि-वहुत्वमपि विकुर्वणया स्रष्टुं प्रभवः इति। 'णो चेव णं संपत्तीए विउव्विसु वा विउव्वंति वा विउव्विस्संति वा' नैव खलु संपत्त्या साक्षाद्वैक्रियसंपाद-

---

के रूप की विकुर्वणा करते हैं यावत् पंचेन्द्रिय जीव के भी रूप की विकुर्वणा करते हैं एकेन्द्रिय जीव की विकुर्वणा में वे उन्हें संख्यात रूप में भी विकुर्वित करते हैं और असंख्यात रूप में भी विकुर्वित करते हैं सदृशरूप में भी विकुर्वित करते हैं और असदृशरूप में भी विकुर्वित करते हैं संबद्धित रूप में भी विकुर्वित करते हैं और असंबद्धित रूप में भी विकुर्वित करते हैं अपने में समवेतरूपों का नाम संबद्धित और आत्मप्रदेशों से पृथग्भूत रूपों का नाम असंबद्धित है जैसे चतुर्दश पूर्वधारी एक घट से हजारों घटों की विकुर्वणा करते हैं, एक वस्त्र से हजारों वस्त्रों की विकुर्वणा करते हैं और फिर उनके द्वारा इच्छानुसार कार्य करते हैं इसी तरह से ये देव भी करते हैं। विकुर्वणा शक्ति का वडा भारी प्रभाव है-उक्तंच-

---

विउव्वंति' એકેન્દ્રિય જીવના રૂપની પણ વિકુવર્ણા કરે છે. યાવત્ પંચેન્દ્રિય જીવના રૂપની પણ વિકુર્વણા કરે છે. એકેન્દ્રિય જીવની વિકુર્વણામાં તેઓ તેના સંખ્યાત રૂપોને પણ વિકુર્વિત કરે છે. અને અસંખ્યાત રૂપોને પણ વિકુર્વિત કરે છે સદૃશ રૂપને પણ વિકુર્વિત કરે છે. અને અસદૃશ રૂપમાં પણ વિકુર્વિત કરે છે. સંબદ્ધિત રૂપની પણ વિકુર્વણા કરે છે. અને અસંબદ્ધિત રૂપની પણ વિકુર્વણા કરે છે. પોતાનામાં ભળી જનારા રૂપોનું નામ સંબદ્ધિત અને આત્મ પ્રદેશોથી જુદા થયેલા રૂપોનું નામ અસંબદ્ધિત છે. જેમ ચૌદ પૂર્વને ધારણ કરવાવાળાં એક ઘડામાંથી હજારો ઘડાઓની વિકુર્વણા કરે છે. એક એક વસ્ત્રમાંથી હજારો વસ્ત્રોની વિકુર્વણા કરે છે. અને પછી તેનાથી પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે કાર્ય કરે છે એજ પ્રમાણે આ દેવો પણ કરે છે. વિકુર્વણા શક્તિનો પ્રભાવ ઘણો મોટો છે. કહ્યું પણ છે કે-

नेन विकुर्वितवन्तो वा विकुर्वन्ति वा विकुर्विष्यन्ति वा सत्यपि शक्तिमत्वे प्रयो जनाऽभावात् प्रकृत्योपशान्तत्वाच्चेति । 'सोहम्मीसाण देवा केरिसयं साया सोक्खं पच्चणुब्भवमाणा विहरंति' सौधर्मेशानकल्पयोर्देवाः खलु भदन्त ! कीदृशं सात-

'प्रभुर्बुभूषुः सततं विकुर्वितुं बहून् यथैके स यदा यथेच्छेत् ।
विकुर्वणा शक्तिरहो उदारा को वर्णयेदस्य प्रभोः प्रभुत्वत्' ॥१॥

यही बात 'विउव्वित्ता अप्पणा जहिच्छियाइं कज्जाइं करेंति' इस सूत्रपाठ द्वारा प्रकट की गई है 'जाव अच्चुओ' इस प्रकार से एक रूप की और अनेक रूपों की विकुर्वणा करने की यह बात सनत्कुमार से लेकर अच्युत तक के देवों में कह लेनी चाहिये 'गेविज्ज-णुत्तरोववातिया देवा किं एगत्तं पभू विउव्वित्तए, पुहुत्तं पभू विउव्वि-त्तए' हे भदन्त ! अनुत्तरोपपातिक देव क्या एक रूप की विकुर्वणा करने के लिये समर्थ है या अनेक रूपों की विकुर्वणा करने के लिये समर्थ है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! एगत्तं पि पुहुत्तं पि, नो चेव णं संपत्तीए विउव्विंसु वा विउव्वंति वा, विउविस्संति वा' हे गौतम ! अनुत्तरोपपातिक देव पूर्वोक्त रूप से एक रूप की भी विकुर्वणा कर सकते हैं और अनेक रूपों की भी विकुर्वणा कर सकते हैं । परन्तु अभी तक न उन्होंने ऐसा किया है, न वे वर्तमान में ऐसा करते हैं और न भविष्य में भी वे ऐसा करेगें । क्योंकि ऐसी शक्ति होने पर भी वे प्रयोजनाभाव से और प्रकृत्या उपशान्त होते हैं ।

'प्रभूर्बुभूषुः सततं विकुर्वितुं बहून् यथैके स यदा यथेच्छेत् ।
विकुर्वणाशकिरहो उदारा को वर्णयेदस्य प्रभोःप्रभुत्वम् ॥

આજ વાત 'विउव्वित्ता अप्पणा जहिच्छियं करेंति' આ રીતે એક રૂપની અને અનેક રૂપોની વિકુર્વણા કરવાનું આ કથન સનત્કુમારથી લઈને અચ્યુત કલ્પ સુધીના દેવોના સંબંધમાં કહેવું જોઈએ. 'गेविज्जणुत्तरोववाइया देवा किं एगत्तं पभू विउव्वित्तए, पुहुत्तं पभू विउव्वित्तए' હે ભગવન્ ! અનુત્તરોપપાતિક દેવ એક રૂપની વિકુર્વણાકરવાને શક્તિમાન છે ? અથવા અનેક રૂપોની વિકુર્વણા કરવાને શક્તિમાન છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! एगत्तं पि पुहुत्तं पि नो चेव णं संपत्तीए विउव्विंसु वा विउव्वति वा विउविस्संति वा' હે ગૌતમ અનુત્તરોપપાતિક દેવ પૂર્વોક્ત પ્રકારથી એક રૂપની પણ વિકુર્વણા કરી શકે છે અને અનેક રૂપોની પણ વિકુર્વણા કરી શકે છે. પરંતુ અત્યાર સુધી તેઓએ તેમ કર્યું નથી તથા વર્તમાનમાં તેમ કરતા નથી. અને એ રીતની શક્તિ હોવા છતાં પણ તેઓ પ્રયોજનનો અભાવ હોવાથી અને પ્રકૃતિથી ઉપ-

सौख्यम्-अह्लादसौमनस्यं प्रत्यनुभवन्तो विहरन्ति ? भगवानाह—'गोयमा मणुण्णा
सद्दा जाव मणुण्णा फासा' हे गौतम ! मनोज्ञाः शब्दाः यावन्मनोज्ञाः स्पर्शाः
मनोज्ञरूपाणि मनोज्ञगन्धाश्च एवं रूपं सातसौख्यं प्रत्यनुभवन्तो विहरन्ति ।
'जाव गेवेज्जा' यावद्ग्रैवेयका इत्थं सात सौख्यवन्तो विहरन्ति । 'अणुत्तरोववा-
इया अणुत्तरा सद्दा जाव फासा' अनुत्तरोपपातिकदेवाश्चाऽनुत्तराः शब्दा यावद-
नुत्तराः स्पर्शाः इत्येवं सातसौख्यं प्रत्यनुभवन्तो विहरन्ति इति। देवऋद्धिमाह—
'सोहम्मीसाणेसु देवाणं केरिसया इड्ढी पन्नत्ता ? गोयमा ! महिड्ढिया महज्जु-
इया जाव महाणुभागा इड्ढीए पन्नत्ता' सौधर्मेशानयोः कल्पयोः खलु भदन्त !

अतः ऐसा वे न करते हैं न करेगें और न उन्होंने ऐसा पहिले कभी
किया ही हैं । 'सोहम्मीसाण देवा केरिसयं सायासोक्खं पच्चणुब्भव-
माणा विहरंति' हे भदन्त ! सौधर्म और ईशान के देव किस प्रकार
के साताजन्य सुख को भोगते है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा !
मणुण्णा सद्दा, जाव मणुण्णा फासा जाव गेविज्जा, अणुत्तरोववाइया
अणुत्तरा सद्दा जाव फासा' हे गौतम ! सौधर्म और ईशान के देव
मनोज्ञ शब्द जन्य यावत् मनोज्ञ स्पर्श जन्य सुखों का अनुभवन करते
हैं ऐसा यह सुखानुभव ग्रैवेयक देव तक के देवों के होता है । और
जो अनुत्तरोपपातिक देव हैं वे अनुत्तर शब्द से जन्य और यावत्
अनुत्तर स्पर्श जन्य सुख का अनुभवन करते हैं 'सोहम्मीसाणेसु
देवाणं केरिसगा इड्ढीए पन्नत्ता ? गोयमा ! महिड्ढिया महज्जुइया
जाव महाणुभागा इड्ढीए पन्नत्ता' हे भदन्त ! सौधर्म और ईशान के

શાન્ત હોય છે. તેથી તેઓ તે પ્રમાણે કરતા નથી. તથા ભવિષ્યમાં તેમ
કરશે નહીં તેમજ ભૂતકાળમાં પણ તેઓએ તે પ્રમાણે ક્યારેય કરેલ નથી.
'सोहम्मीसाण देवा केरिसयं सायासोक्खं पच्चणुब्भवमाणा विहरंति' હે ભગવન્ !
સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પના દેવો કેવા પ્રકારની શાતા યુક્ત સુખનો ઉપ-
ભોગ કરે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'गोयमा ! मणुण्णा सद्दा
जाव मणुण्णा फासा जाव गेविज्जा अणुत्तरोववाइया अणुत्तरा सद्दा जाव फासा'
હે ગૌતમ ! સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પના દેવો મનોજ્ઞ શબ્દ જન્ય યાવત્
મનોજ્ઞ સ્પર્શથી પ્રાપ્ત થયેલ સુખોનો અનુભવ કરે છે. આ પ્રમાણેનો આ
સુખાનુભવ ગ્રૈવેયક સુધીના દેવોને હોય છે. અને જે અનુત્તરોપપાતિક દેવો
છે, તેઓ અનુત્તર શબ્દથી થનાવાળા અને અનુત્તર સ્પર્શથી થવાવાળા સુખનો
અનુભવ કરે છે. 'सोहम्मीसाणेसु देवाणं केरिसगा इड्ढी पण्णत्ता, गोयमा ! महि-
ड्ढिया महज्जुइया जाव महाणुभागा इड्ढीए पण्णत्ता' હે ભગવન્ સૌધર્મ અને

देवानां कीदृशीऋद्धिः प्रज्ञप्ता ? भगवानाह–हे गौतम ! महर्द्धिका महाद्युतिका महासौख्या महबला महानुभागा ऋद्ध्या प्रज्ञप्ताः ते ते देवाः । यावदच्युतः सर्वे एवं विधाः । 'गेविज्जणुत्तरा य सव्वे महड्ढिया जाव सव्वे महाणुभागा' ग्रैवेयकानुत्तराश्च सर्वे देवा ऋद्ध्या कीदृशाः ? भगवानाह–महर्द्धिका महाद्युतिका महासौख्या महाबला महानुभागाः । 'अणिंदा जाव अहमिंदा णामं ते देवगणा पन्नत्ता समणाउसो' अनिंद्रा अहमिन्द्रा नाम ते देवगणाः सर्वे तत्रेन्द्र स्वरूपाः प्रज्ञप्ताः श्रमण ! हे आयुष्मन् ॥सू० १२३॥

अथ देवादिनां विभूषादि वर्णनम्—

मूलम्–सोहम्मीसाणा देवा केरिसया विभूसाए पन्नत्ता ? गोयमा ! दुविहा पन्नत्ता, तं जहा वेउव्विय सरीरा य, अवे-

---

देवों की ऋद्धि कैसी कही गई है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–हे गौतम ! सौधर्म और ईशान के देवों की ऋद्धि बहुत बडी कही गई है । अतः ये महाऋद्धि वाले, महाद्युति वाले, यावत् महाप्रभाव वाले होते हैं । 'जाव अच्चुओ' इसी तरह से महाऋद्धि आदि विशेषणों वाले सनत्कुमार देवों से लेकर अच्युतकल्प तक के देव होते हैं । 'गेवेज्जणुत्तराय सव्वे महिड्ढिया जाव सव्वे महाणुभागा अणिंदा जाव महमिंदा णामं ते देवगणा पण्णत्ता समणाउसो' ग्रैवेयक से लेकर अनुत्तरविमानों तक के देव भी महर्द्धिक यावत् महाप्रभाव वाले होते हैं । ये सब विना इन्द्र के होते हैं और स्वयं एक एक की संख्या में इन्द्र होते हैं । इनका कोई इन्द्र हो और वह इन पर शासन करे ऐसा वे नहीं होते हैं ॥१२३॥

ઇશાન કલ્પના દેવોની ઋદ્ધિ કેવી કહેવામાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે હે ગૌતમ! સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પના દેવોની ઋદ્ધિ ઘણી મોટી કહેવામાં આવેલ છે. તેથી તેઓ મહા ઋદ્ધિવાળા, મહાદ્યુતિવાળા, યાવત્ મહાપ્રભાવવાળા હોય છે. 'जाव अच्चुओ' એજ પ્રમાણે મહા ઋદ્ધિ વિગેરે વિશેષણો વાળા સનત્કુમાર દેવોથી લઈને અચ્યુત કલ્પ સુધીના દેવો હોય છે. 'गेवेज्जणुत्तराय सव्वे महिड्ढिया जाव सव्वे महाणुभागा अणिंदा जाव अहमिंदाणामं ते देवगणा पण्णत्ता समणाउसो' ગ્રૈવેયક દેવોથી લઈને અનુત્તર વિમાનો સુધીના દેવો પણ મહર્દ્ધિક યાવત્ મહાપ્રભાવવાળા હોય છે. અને એ બધા ઈન્દ્ર વિનાના હોય છે. અને પોતેજ એક એકની સંખ્યામાં ઈન્દ્ર હોય છે. તેમનો બીજો કોઇ ઇન્દ્ર હોય અને તે તેમના પર શાસન કરે એવા તેઓ હોતા નથી. ॥ સૂ. ૧૨૩ ॥

उव्विय सरीरा य, तत्थ णं जे ते वेउव्विय सरीरा ते हार-विराइय वच्छा जाव दस दिसाओ उज्जोवेमाणा पभासेमाणा जाव पडिरूवा, तत्थ णं जे ते अवेउव्विय सरीरा तेणं आभरणवसणरहिया पगतित्था विभूसाए पन्नत्ता। सोहम्मीसाणेसु णं भंते! कप्पेसु देवीओ केरिसियाओ विभूसाए पन्नत्ताओ? गोयमा! दुविहाओ पन्नत्ताओ, तं जहा—वेउव्विय सरीराओ य अवेउव्विय सरीराओ य, तत्थ णं जाओ वेउव्वियसरीराओ ताओ सुवण्ण सद्दालाओ सुवण्णसद्दालाइं वत्थाइं पवरपरिहियाओ चंदाणणाओ चंदविलासिणीओ चंदद्धसमणिडालाओ सिंगारागारचारुवेसाओ संगय जाव पासाईओ जाव पडिरूवा, तत्थ णं जाओ अवेउव्वियसरीराओ ताओ णं आभरणवसणरहियाओ पगतित्थाओ विभूसाए पन्नत्ताओ, सेसेसु देवा देवीओ णत्थि जाव अच्चुओ, गेवेज्जगदेवा केरिसया विभूसाए० ? गोयमा! आभरणवसणरहिया एवं देवो णत्थि भाणियव्वं, पगतित्था विभूसाए पन्नत्ता एवं अणुत्तरा वि। सोहम्मीसाणेसु देवा केरिसए कामभोगे पच्चणुब्भवमाणा विहरंति? गोयमा! इट्ठा सद्दा इट्ठा रूवा जाव फासा, एवं जाव गेवेज्जा, अणुत्तरोववाइयाणं अणुत्तरा सद्दा जाव अणुत्तरा फासा। ठिई सव्वेसिं भाणियव्वा, देवित्ताए वि, अणंतरं चयंति, चइत्ता जे जहिं गच्छंति तं भाणियव्वं ॥सू० १२४॥

छाया—सौधर्मेशाना देवाः कीदृशा विभूषणया प्रज्ञप्ताः? गौतम! द्विविधाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा—वैक्रियशरीराश्चाऽवैक्रियशरीराश्च तत्र खलु ये ते वैक्रियशरीरास्ते-हारविराजितवक्षसो यावद् दशदिशा उद्द्योतयन्तः प्रभासयन्तो यावत्प्रतिरूपाः तत्र ये तेऽवैक्रियशरीरास्ते खलु आभरणवसनरहिताः प्रकृतिस्था विभूषया प्रज्ञप्ताः। सौधर्मेशानयोः खलु भदन्त! कल्पयोर्देव्यः कीदृश्यो विभूषया प्रज्ञप्ताः? गौतम! द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तद् यथा—वैक्रियशरीराश्चाऽवैक्रियशरीराश्च, तत्र या

वैक्रियशरीराः ताः खलु सुवर्णशब्दाः सुवर्णशब्दान्वितानि वस्त्राणि प्रवरपरिहिता-श्चन्द्राननाश्चन्द्रविलासिन्यश्चन्द्रार्धसमललाटाः शृङ्गारागारचारुवेषाः संगत यावत् प्रासादिकाः यावत्प्रतिरूपाः, तत्र खलु या अवैक्रियशरीरास्ताः खलु आभरण-वसनरहिताः प्रकृतिस्थाः विभूषया प्रज्ञप्ताः, शेषेषु देवा देव्यो न सन्ति यावद-च्युतः। ग्रैवेयकादेवाः कीदृशाः विभूषया प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! आभरणवस्त्ररहिताः एवं देव्यो न सन्ति भणितव्यम्। प्रकृतिस्था विभूषया प्रज्ञप्ताः, एवमनुत्तरा अपि। सौधर्मेशानेषु देवाः कीदृशान् कामभोगान् प्रत्यनुभवन्तो विहरन्ति ? गौतम ! इष्टान् शब्दान्, इष्टानि रूपाणि यावत्स्पर्शान् एवं यावद् ग्रैवेयकाः, अनुत्तरोपपातिकानाम् अनुत्तराः शब्दाः यावदनुत्तराः स्पर्शाः, स्थितिः सर्वेषां भणितव्या। देवि तथापि-अनन्तरं च्यवन्ति च्यवित्वा ये यत्र गच्छन्ति तद्भणितव्यम् सू० ॥१२३॥

टीका-'सोहम्मीसाणा देवा केरिसया विभूसया पन्नत्ता ? गोयमा ! दुविहा पन्नत्ता तं जहा-वेउव्वियसरीरा य-अवेउव्वियसरीरा य' सौधर्मेशानदेवा विभूषया कीदृशाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ? द्विविधाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा-वैक्रियशरीरा-ऽवैक्रिशरीराश्च 'तत्थ णं जे ते वेउव्वियसरीरा ते हारविराइयवच्छा जाव दसदिसाओ उज्जोवेसाणा पभासेमाणा जाव पडिरूवा' तत्र द्वयोर्मध्ये ये ते खलु वैक्रियशरीरास्ते हारविराजितवक्षसो वरकुण्डलधराः वरमालामौलिमुकुटा दिव्यव-

---

'सोहम्मीसाणा देवा केरिसया विभूसाए पण्णत्ता' इ०।

टीकार्थ-अब गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है-हे भदन्त ! सौधर्म और ईशान देवों के शरीर विभूषा से कैसे लगते हैं? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! दुविहा पण्णत्ता' हे गौतम ! इनके शरीर दो प्रकार के होते हैं 'तं जहा' जैसे 'वेउव्वियसरीरा य अवेउव्विय सरीरा य' एक वैक्रिय शरीर और दूसरा अवैक्रिय शरीर 'तत्थ णं जे ते वेउव्वियसरीरा ते हारविराइयवच्छा जाव दसदिसाओ उज्जो-वेमाणा पभासेमाणो जाव पडिरूवा' इनमें जो वैक्रिय शरीर होता है

'सोहम्मीसाणा देवा केरिसया विभूसाए पण्णत्ता' ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ-હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે-હે ભગવન્ ! સૌ-ધર્મ અને ઇશાન દેવોના શરીર વિભૂષાથી કેવા લાગે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્ત-રમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! दुविहा पण्णत्ता' હે ગૌતમ ! તેમના શરીર બે પ્રકારના હોય છે. 'तं जहा' જેમકે 'वेउव्वियसरीराय अवेउव्वियसरीराय' એક વૈક્રિય શરીર અને બીજુ અવૈક્રિય શરીર 'तत्थ णं जे ते वेउव्विय सरीरा ते हारविराइयवच्छो जाव दसदिसाओ उज्जोवेसाणा पभासेमाणा जाव पडिरूवा'

स्वाभरणाः स्वभाभिः दशदिशा उद्द्योतयन्तः प्रभासयन्तः प्रकाशयन्तः प्रासादिका दर्शनीया अभिरूपा प्रतिरूपा भवन्ति। 'तत्थ जे ते अवेउव्वियसरीरा ते णं आभरणवसनरहिया पगतित्था विभूसयाए पन्नत्ता' तत्र ये तेऽवैक्रियशरीरास्ते खलु आभरणवसनाभ्यां रहिताः प्रकृतिस्था विभूषाभिः प्रज्ञप्ताः। 'सोहम्मीसाणेसु णं भंते! कप्पेसु देवीओ केरिसयाओ विभूसाए पन्नत्ताओ?' सौधर्मेशानकल्पयोः खलु भदन्त! याः सन्ति देव्यस्ता विभूषाभिः कीदृश्यः प्रकीर्तिताः? भगवानाह—'गोयमा! दुविहाओ पन्नत्ताओ तं जहा—वेउव्वियसरीराओ य अवेउव्विय

वह हार विराजित है वक्षस्थल जिसके ऐसा होता है और वह अपनी प्रभाओं से दश दिशाओं को उद्योतित करता हुआ उन्हें प्रभासित करता हुआ यावत् प्रतिरूप होता है यह शरीर सुन्दर होते हैं तथा सदा कुण्डलों से सुन्दर उत्तमोत्तम मालाओ से और सुन्दर २ दिव्य वस्त्रों से तथा आभरणों से सुसज्जित रहता है अतएव यह प्रासादिक, दर्शनीय एवं अभिरूप होता है और जो अवैक्रिय शरीर होता है वह आभरण वसन से रहित होता है और प्रकृतिस्थ होता है अतः इसकी शोभा स्वाभाविकी होती है विभूषाजन्य नहीं होती है यही बात 'तत्थणं जे ते अवेउव्वियसरीरा तेणं आभरणवसणरहिता पगतित्था विभूसाए पण्णत्ता' इस सूत्र पाठ से कही है। सोहम्मीसाणेसु णं कप्पेसु देवीओ केरिसयाओ विभूसाए पण्णत्ताओ' हे भदन्त! सौधर्म और ईशान कल्पों में देवियां विभूषा से कैसी लगती हैं? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं— 'गोयमा! दुविहाओ पण्णत्ताओ' हे गौतम! इनका शरीर दो प्रकार

તેમાં જે વૈક્રિય શરીર હોય છે, તે હાર વિરાજીત છે. વક્ષસ્થળની જેમાં એવા હોય છે. અને તે પોતાની પ્રભાથી દશ દિશાને પ્રકાશિત કરતા થકા તેને ઉદ્યોતિત કરતા થકા યાવત્ પ્રતિ રૂપહોય છે. તેમના શરીરો સુંદર કુંડળોથી સુંદર ઉત્તમોત્તમ માળાઓથી અને સુંદર દિવ્ય એવા વસ્ત્રોથી તથા આભૂષણોથી સુસજ્જીત રહે છે. તેથી તે પ્રાસાદિક દર્શનીય અભિરૂપ અને પ્રતિ રૂપ હોય છે. અને જે અવૈક્રિય શરીર હોય છે તે આભૂષણો, વસ્ત્રો વિનાના હોય છે. અને પ્રકૃતિસ્થ હોય છે. તેથી તેની શોભા નૈસર્ગિકી-સ્વાભાવિકી હોય છે. વિભૂષાથી- બનેલ શોભા તેમની હોતી નથી એજ વાત 'तत्थ णं जे ते अवेउव्वियसरीरा तेणं आभरणवसणरहिता पगतित्था विभूसाए पण्णत्ता' આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રગટ કરવામાં આવેલ છે. 'सोहम्मीसाणेसु णं भंते! कप्पेसु देवीओ केरिसियाओ विभूसाए पण्णत्ताओ' હે ભગવન્ સૌધર્મ અને ઇશાન કલ્પોમાં દેવિયો શણગારથી કેવી લાગે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે 'गोयमा! दुविहाओ पण्णत्ताओ' હે ગૌતમ! તેમના શરીરો બે

सरीराओ य' गौतम ! द्विविधाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा–वैक्रियशरीराश्चाऽवैक्रियशरीराश्च। 'तत्थ णं जाओ वेउव्वियसरीराओ ताओ सुवण्णसद्दालाओ' तत्र खलु याः वैक्रियशरीरवत्यस्ताः सुवर्णशब्दाः नूपुरादिभिः, 'सुवण्णसद्दालाइं वत्थाइं पवरपरिहियाओ' सुवर्णशब्दवन्ति वस्त्राणि प्रवरपरिहिताः स किङ्किणीकानि प्रवरमत्युद्भटं यथा भवति एवं परिहित परिधृतवत्यः। 'चंदाणणाओ चंदविलासिणीओ चंदद्धसमनिडालाओ' चन्द्राऽऽननाः चन्द्रतुल्यमुखयुक्ताः चन्द्रे ये विलासास्तद्वत्यः चन्द्रार्धसमललाटाः चन्द्रार्धसदृशललाटवत्यः उल्का इव–उद्द्योतयन्त्यः विद्युद्घानमरीचि दीप्तसूर्यतेजोधिकतरसन्निकाशाः 'सिंगारागार चारुवे-

का होता है अर्थात् ये दो प्रकार के शरीर वाली होती है 'तं जहा' जैसे –'वेउव्विय सरीराओ य अवेउव्वियसरीराओ य' एक वैक्रिय शरीर वाली और दूसरी अवैक्रिय शरीर वाली 'तत्थणं जाओ वेउव्विय सरीराओ य ताओ सुवण्णसद्दालाओ सुवण्णसद्दालाइं वत्थाइं पवरपरिहिताओचंदाणणाओ चंदविलासिणीओ चंदद्धसमणिडालाओ, सिंगारागार चारुवेसाओ संगय जाव पासाईयाओ जाव पडिरूवा' इनमें जो वैक्रिय शरीर वाली देवियां हैं वे सुवर्ण निर्मित नूपुर आदि के शब्दों से युक्त रहती हैं, किङ्किणी आदि के शब्दों से वाचालित सुन्दर २ वस्त्रों को सुन्दर ढंग से पहिरे रहती हैं इनका मुखमण्डल चन्द्र के जैसा सुहावना बना रहता है भाल इनका अष्टमी के अर्धचंन्द्र के जैसा मनोहर होता है चन्द्रमा के जैसा इनका विलास होता है तथा चन्द्रमा के दर्शन से भी अधिक इनका सोम्यदर्शन होता है ये विजली के जैसी सदा चमकती रहती हैं विजली की सान्द्रकिरणों के तेज से और

પ્રકારના હોય છે. અર્થાત્ તેઓ બે પ્રકારના શરીરો વાળીયો હોય છે. 'तं जहा' તેઓ શરીરે આ પ્રમાણે છે. 'वेउव्वियसरीराओय अवेउव्वियसरीराओय' એક વૈક્રિય શરીરવાળી અને બીજી અવૈક્રિય શરીરવાળી 'तत्थणं जाओ वेउव्वियसरीराओ ताओ सुवण्ण सद्दालाओ सुवण्णसद्दालाइं वत्थाइं पवरपरिहिताओ चंदाणणाओ चंदविलासिणीओ चंदद्धसमणिडालाओ सिंगारागारचारुवेसाओ जाव पासाइयाओ जाव पडिरूवा' તેમાં જે વૈક્રિય શરીર વાળી દેવિયો છે. તેઓ સોના વિગેરેથી બનાવવામાં આવેલ નૂપુર વિગેરેના શબ્દોથી યુક્ત રહે છે. કિંકિણી–ઘુઘરિયો વિગેરેના શબ્દોથી વાચા યુક્ત અને સુંદર સુંદર વસ્ત્રોને સુંદર ઢંગથી પહેરી રાખે છે. તેઓના મુખ મંડળો ચંદ્રના જેવા સોહામણા રહે છે. તેઓનો ભાલ પ્રદેશ આઠમના અર્ધ ચંદ્રના જેવા મનોહર હોય છે. તેમના વિલાસ ચંદ્રમાના જેવા હોય છે. તથા ચંદ્રમાના દર્શનથી પણ વધારે સૌમ્ય પ્રકારનું તેમનું દર્શન હોય છે. તેઓ વિજળીની જેમ સદા ચમકતી રહે છે. વિજળીના ગાઢા કિરણોના તેજથી અને પ્રકાશમાન સૂર્યના તેજથી

साओ संगय जाव पासाईयाओ जाव पडिरूवा' शृङ्गाराकारचारुवेषाः प्रासादिका दर्शनीया अभिरूपाः प्रतिरूपाः । 'तत्थ णं जाओ अवेउव्वियसरीराओ ताओ णं आभरणवसणरहियाओ पगतित्थाओ विभूसाए पन्नत्ताओ' तत्र खलु याः याः अवैक्रियशरीरास्ताः आभरणवसनरहिताः प्रकृतिस्थाः स्वभावतोऽनुद्वेलिताः विभूषया प्रज्ञप्ताः कथिताः । 'सेसेसु देवा देवीओ णत्थि जाव अच्चुओ' शेषेषु देवाः यावदच्युतः सौधर्मैशानकल्पवदेव सनत्कुमारादारभ्याऽच्युतकल्पदेवपर्यन्त-देवानां विभूषया वर्णनं कर्तव्यम् परन्तु—सनत्कुमारादि कल्पेषु देव्यो न भवन्ति अतो देवी सूत्राणि न वक्तव्यानि अत एवोक्तं 'सेसेसु देवीओ नत्थि' शेषेषु

दीप्त सूर्य के तेज से भी अधिक इनका तेज होता है शृङ्गार का ये साक्षात् मूर्तियां होती हैं वेष इनका बडा चित्ताकर्षक होता है ये प्रासादिक, दर्शनीय अभिरूप और प्रतिरूप होती हैं । 'तत्थ णं जाओ अवेउव्विय सरीराओ ताओ' तथा जो देवियां अवैक्रियक शरीर वाली होती हैं वे 'आभरणवसणरहियाओ' आभरण वसन रहित होती हैं अर्थात् आभरणादि से अपने शरीर की शोभा नहीं बनाती हैं प्रच्युत उनके शरीर की शोभा 'पगतित्थाओ विभूसाए पण्णत्ताओ' स्वाभाविक होती है यही उनकी विभूषा है । 'सेसेसु देवा देवीओ णत्थि जाव अच्चुओ' सनत्कुमार से लेकर अच्युत स्वर्ग तक इसी तरह से देवों के दोनों प्रकार के शरीर की विभूषा का वर्णन है अर्थात् अवैक्रिय शरीर की शोभा स्वाभाविक है और वैक्रिय शरीर की शोभा आभरणादिकों द्वारा की जाती है देवियों के शारीरिक शोभा के सूत्र यहां पर नहीं कहना चाहिये क्योंकि दूसरे स्वर्ग के आगे

પણ વધારે તેમનું તેજ હોય છે. તેઓ સાક્ષાત્ શ્રૃંગારની મૂર્તિયો જેવીજ હોય છે. તેમનો વેષ ઘણોજ ચિત્તાકર્ષક હોય છે. તેઓ પ્રાસાદિક, દર્શનીય, અભિરૂપ અને પ્રતિરૂપ હોય છે. 'तत्थणं जाओ अवेउव्वियसरीराओ ताओ' તેમાં જે દેવિયો અવૈક્રિય શરીરવાળી હોય છે, તેઓ 'आभरण वसणरहियाओ'— આભૂષણ અને વસ્ત્ર વિનાની હોય છે અર્થાત્ આભરણ વિગેરેથી પોતાના શરીરોની શોભા બનાવતી નથી. પરંતુ તેમના શરીરની શોભા 'पगतित्थाओ विभूसाए पण्णत्ताओ' સ્વાભાવિક પ્રકારની હોય છે. એજ તેઓના આભૂષણો છે. 'सेसेसु देवा देवीओ णत्थि जाव अच्चुओ' સનત્કુમાર કલ્પથી લઇને અચ્યુત કલ્પ સુધીના દેવોનું વર્ણન આજ કથન પ્રમાણે બન્ને પ્રકારની વિભૂષાવાળું છે. અર્થાત્ અવૈક્રિય શરીરની શોભા સ્વાભાવિકી છે અને વૈક્રિય શરીરની શોભા આભૂષણ અલંકાર વિગેરે દ્વારા કરવામાં આવેલ હોય છે. દેવિયોના શારીરિક શોભાનું સૂત્ર-કથન

देव्यो न सन्ति इति । 'गेवेज्जगदेवा केरिसया विभूसया पन्नत्ता' हे भदन्त ! ग्रैवेयका देवाः कीदृशा विभूषया प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! ते खलु देवाः 'आभरणवसणरहिया' आभरणवसनरहिताः प्रकृतिस्था विभूषया प्रज्ञप्ताः एकस्यैव भवधारणीयशरीरस्य सत्त्वात् । 'एवं देवी णत्थि भाणियव्वं' एवं ग्रैवेयककल्पे देव्यो न सन्तीति भणितव्यम् तस्माद्देवी सूत्राणि न वक्तव्यानि। 'एवं अणुत्तरोववाइया वि' एवं ग्रैवेयकदेववत् अनुत्तरोपपातिका अपि शरीर विभूषया निरूपणीयाः एकमेवभवधारणीयं शरीरमेतेषां-देव्यश्चाऽत्र न सन्तीति वक्तव्यम् इति ।

देवियां उत्पन्न नहीं होती है अतः सनत्कुमार आदि कल्पों में देवियों के सम्बन्ध में शारीरिक शोभा का वर्णन करने वाले सूत्रों के कहने का निषेध किया गया है । 'गेवेज्जगदेवा केरिसया विभूसाए पन्नत्ता' हे भदन्त ! ग्रैवेयक देव कैसी विभूषा से विभूषित कहे गये हैं ? इस के उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम ! वे देव 'आभरणवसणरहिया' अपने शरीर की शोभा आभरण आदिको द्वारा नहीं बनाते हैं क्योंकि ये उनसे रहित होते हैं अतः उनके शरीर की शोभा स्वभावतः ही होती है । यहां एक ही भवधारणीय शरीर होता है 'एवं देवी णत्थि भाणियव्वं' यहां पर भी देवियों के शारीरिक शोभा सम्बन्धी सूत्र नहीं कहे गये हैं क्योंकि ग्रैवेयक कल्प में देवियां नहीं होती हैं। 'एवं अणुत्तरोववाइया वि' अनुत्तर विमानवासी देवों के भी एक ही भवधारणीय शरीर होता है अतः ये भी ग्रैवेयक देवों की तरह अपने

અહીંયાં કહેવાનું નથી. કેમકે-બીજા સ્વર્ગની આગળ દેવિયો ઉત્પન્ન થતી નથી. તેથીજ સનત્કુમાર વિગેરે કલ્પોમાં દેવિયોના સંબંધમાં શારીરિક શોભાનું વર્ણન કરવાવાળા સૂત્ર કહેવાનો નિષેધ કહેલ છે.' गेवेज्जग देवा केरिसया विभूसया पण्णत्ता' હે ભગવન્ ગ્રૈવેયક દેવો કેવા પ્રકારની વિભૂષાથી વિભૂષિત કહેવામાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! તે દેવો 'आभरणवसण रहिया' પોતાના શરીરની શોભા આભૂષણો વિગેરે દ્વારા બનાવતા નથી કેમકે તેઓ આભરણાદિથી રહિત હોય છે. તેથી તેમના શરીરની શોભા સ્વાભાવિકીજ હોય છે. અહીયાં તેમના શરીર એકજ ભવધારણીય જ હોય છે. 'एवं देवी नत्थि भाणियव्वं' અહીંયાં પણ દેવિયોની શારીરિક શોભા સંબંધી સૂત્ર કહેવામા આવેલ નથી. કેમકે ગ્રૈવેયક કલ્પમાં દેવિયો હોતી નથી. 'एवं अणुत्तरोववाइया वि' અનુત્તર વિમાન વાસી દેવોને પણ એક ભવધારણીય શરીર જ હોય છે. તેથી તેઓ પણ ગ્રૈવેયક દેવોની જેમ પોતાના

अथ देवानां कामभोगं प्रस्तौति-'सोहम्मीसाणेसु देवा केरिसए कामभोगे पच्चणुब्भवमाणा विहरंति' सौधर्मेशानकल्पयोः खलु भदन्त ! देवाः कीदृशान् कामभोगान् शब्दादिविषयान् प्रत्यनुभवन्तो विहरन्ति ? भगवानाह-'गोयमा ! इट्ठा सद्दा इट्ठा रूवा जाव फासा' इष्टान् शब्द-रूप-गन्ध-रस-स्पर्शान् प्रत्यनुभवन्तो विहरन्तीति। 'एवं जाव गेवेज्जा' सौधर्मेशानवद् ग्रैवेयकान्ताः सनत्कुमारात् ज्ञेयाः। 'अणुत्तरोववाइयाणं अणुत्तरा सद्दा जाव अणुत्तरा फासा' अनुत्तरोपपातिकदेवानामनुत्तराः शब्दाः यावदनुत्तराः स्पर्शाः अनुत्तरान् सर्वतो विशिष्टान् शब्दादि विषयान् प्रत्यनुभवन्तो विहरन्तीति बोध्यम्।

शरीर की विभूषा अन्य आभरणादिकों द्वारा नहीं करते हैं किन्तु इनके शरीर की शोभा स्वाभाविक होती है। यहां पर भी देवियां नहीं हैं। 'सोहम्मीसाणेसु देवा केरिसए कामभोगे पच्चणुब्भवमाणा वि हरंति' हे भदन्त ! सौधर्म और ईशान कल्प में देव कैसे कामभोगों का शब्दादि विषयों का-अनुभव करते रहते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! इट्ठा सद्दा, इट्ठा रूवा जाव फासा' हे गौतम ! सौधर्म और ईशान कल्प के देव इष्ट शब्द, इष्टरूप, इष्टगंध, इष्टरस और इष्ट स्पर्शों का अनुभव करते रहते हैं 'एवं जाव गेवेज्जा' ऐसा यह काम भोग सम्बन्धी कथन ग्रैवेयकवासी देवों तक जानना चाहिये 'अणुत्तरोववाइयाणं अणुत्तरा सद्दा जाव अणुत्तरा फासा०' अनुत्तरोपपातिक जो देव हैं वे अनुत्तर शब्दों का यावत् अनुत्तर स्पर्शों का-सर्वतो विशिष्ट शब्दादि विषयों का-अनुभव करते रहते हैं। 'ठिई सव्वेसिं भाणियव्वा' समस्त देवों की

શરીરની શોભા આભૂષણ વિગેરે દ્વારા કરતા નથી. પરંતુ તેમને એ શરીરોની શોભા સ્વાભાવિક જ હોય છે. અહીં પણ દેવિયો હોતી નથી. 'सोहम्मीसाणेसु देवा केरिसए कामभोगे पच्चणुब्भवमाणा वि०' હે ભગવન્ સૌધર્મ અને ઇશાન કલ્પમાં કેવા પ્રકારના કામભોગોનો અર્થાત્ શબ્દાદિ વિષયોનો અનુભવ કહેલ છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! इट्ठा, सद्दा इट्ठा रूवा जाव फासा' હે ગૌતમ ! સૌધર્મ અને ઇશાનકલ્પના દેવો ઇષ્ટ શબ્દ, ઇષ્ટ રૂપ, ઇષ્ટ ગંધ, ઇષ્ટ રસ, અને ઇષ્ટ સ્પર્શોનો અનુભવ કરતાં રહે છે. 'एवं जाव गेवेज्जा' એ રીતનું આ કામભોગ સંબંધી કથન ગ્રૈવેયક વાસી દેવોના કથન પર્યન્ત સમજી લેવું. 'अणुत्तरोववाइयाणं अणुत्तरा सद्दा जाव अणुत्तरा फासा०' અનુત્તરોપપાતિક જે દેવો છે તેઓ અનુત્તર શબ્દોનો યાવત્ અનુત્તર-સ્પર્શોના-સર્વથી વિશેષ પ્રકારના શબ્દાદિ વિષયોનો અનુભવ કરતા રહે છે.

अथ देवस्थिति प्रतिपादनमारभते–'ठिई सव्वेसिं भाणियव्वा' प्रतिकल्पं स्थितानां स्थितिः भणितव्या तथाहि–सौधर्मेशानानां जघन्यत एकं पल्योपमम्, उत्कर्षतो द्वे सागरोपमे । एवमीशाने–जघन्यत एकं सातिरेकं पल्योपमम्, उत्कर्षतो द्वे सातिरेके सागरोपमे । सनत्कुमारे–जघन्यतो द्वे सागरोपमे, उत्कर्षतः सप्त सागरोपमाणि । माहेन्द्रे जघन्यतः सातिरेके द्वे सागरोपमे, उत्कर्षत सातिरेकाणि सप्तसागरोपमाणि । ब्रह्मलोके जघन्यतः सप्तसागरोपमाणि, उत्कर्षतो दशसागरोपमाणि । लान्तके जघन्यतो दशसागरोपमाणि, उत्कर्षतश्चतुर्दशसागरोपमाणि । महाशुक्रे–जघन्यतश्चतुर्दशसागरोपमाणि उत्कर्षतः सप्तदशसागरोपमाणि । सहस्रारे जघन्यतः सप्तदशसागरोपमाणि, उत्कर्षतोऽष्टादशसागरोपमाणि । आनते कल्पे

स्थिति के सम्बन्ध में इस प्रकार से कथन करना चाहिये–सौधर्म और ईशान के देवलोकों की स्थिति जघन्य की अपेक्षा एक पल्योपम की है और उत्कृष्ट की अपेक्षा दो सागरोपम से भी कुछ अधिक है परन्तु ईशान देवलोक में जघन्य स्थिति कुछ अधिक एक पल्योपम की है सनत्कुमार में जघन्य की अपेक्षा दो सागरोपम की स्थिति है और उत्कृष्ट की अपेक्षा सात सागरोपम की स्थिति है माहेन्द्र कल्प में जघन्य स्थिति कुछ अधिक दो सागरोपम की है और उत्कृष्ट स्थिति कुछ अधिक सात सागरोपम की है ब्रह्मलोक में जघन्यस्थिति सात सागरोपम की है और उत्कृष्ट स्थिति दश सागरोपम की है लान्तक में जघन्यस्थिति १० सागरोपम की है और उत्कृष्ट स्थिति १४ सागरोपम की है महाशुक्र में जघन्य स्थिति १४ सागरोपम की है और उत्कृष्ट स्थिति १७ सागरोपम की है सहस्रार कल्प में जघन्य स्थिति

'ठिई सव्वेसिं भाणियव्वा' સઘળા દેવોની સ્થિતિના સંબંધમાં આ પ્રમાણેનું કથન કરવું જોઈએ. સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પના દેવોની સ્થિતિ જઘન્ય અપેક્ષાએ એક પલ્યોપમની છે. અને ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ બે સાગરોપમથી પણ કંઈક વધારે છે. પરંતુ ઈશાન દેવલોકમાં જઘન્ય સ્થિતિ કંઈક વધારે એક પલ્યોપમની છે. સનત્કુમાર કલ્પમાં જઘન્યની અપેક્ષાએ બે સાગરોપમની સ્થિતિ છે. અને ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ સાત સાગરોપમની સ્થિતિ છે. માહેન્દ્રકલ્પમાં જઘન્ય સ્થિતિ કંઈક વધારે બે સાગરોપમની છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કંઈક વધારે સાત સાગરોપમની છે. બ્રહ્મલોક કલ્પમાં જઘન્ય સ્થિતિ સાત સાગરોપમની છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દશ સાગરોપમની છે. લાન્તક કલ્પમાં જઘન્ય સ્થિતિ ૧૦ દસ સાગરોપમની છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૧૪ ચૌદ સાગરોપમની છે. મહાશુક્ર કલ્પમાં જઘન્ય સ્થિતિ ૧૪ ચૌદ સાગરોપમની છે. અને

जघन्यतोऽष्टादशसागरोपमाणि, उत्कर्षतः एकोनविंशतिः सागरोपमाणि। प्राणते जघन्यत एकोनविंशतिः सागरोपमाणि, उत्कर्षतो विंशतिः सागरोपमाणि। आरणके जघन्यतो विंशतिः सागरोपमाणि, उत्कर्षतः एकविंशति सागरोपमाणि। अच्युते देवानां स्थितिर्जघन्यत एकविंशतिः सागरोपमाणि, उत्कर्षतो द्वाविंशतिः सागरोपमाणि। अधस्तनाऽधस्तनग्रैवेयकप्रस्तटे जघन्यतो द्वाविंशतिःसागरोपमाणि। उत्कर्षतस्त्रयोविंशतिः सागरोपमाणि। अधस्तनमध्यमग्रैवेयकप्रस्तटे जघन्यतस्त्रयोविंशतिः सा० उत्कर्षतश्चतुर्विंशतिः सा०। अधस्तनोपरितनग्रैवेयकप्रस्तटे जघन्यतश्चतुर्विंशतिः सा० उत्कर्षतः पञ्चविंशतिः सागरोपमाणि। मध्यमाधस्तनग्रैवेयके जघन्यतः

१७ सागरोपम की है और उत्कृष्ट स्थिति १८ सागरोपम की है आनत कल्प में जघन्य स्थिति १८ सागरोपम की है और उत्कृष्ट स्थिति १९ सागरोपम की है प्राणतकल्प में जघन्यस्थिति १९ सागरोपम की है और उत्कृष्टस्थिति २० सागरोपम की है आरणकल्प में जघन्यस्थिति २० सागरोपम की है और उत्कृष्ट स्थिति २१ सागरोपम की है अच्युत कल्प में जघन्यस्थिति २१ सागरोपम की है और उत्कृष्ट स्थिति २२ सागरोपम की है अधस्तन अधस्तन ग्रैवेयक में जघन्य स्थिति २२ सागरोपम की है और उत्कृष्टस्थिति २३ सागरोपम की है अधस्तन मध्यमग्रैवेयक में जघन्यस्थिति २३ सागरोपम की है और उत्कृष्ट स्थिति २४ सागरोपम की है अधस्तन उपरितन ग्रैवेयक में जघन्य स्थिति २४ सागरोपम की है और उत्कृष्ट स्थिति २५ सागरोपम की

ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૧૭ સત્તર સાગરોપમની છે. સહસ્રાર કલ્પમાં જઘન્ય સ્થિતિ ૧૭ સત્તર સાગરોપમની છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૧૮ અઢાર સાગરોપમની છે. આનત કલ્પમાં જઘન્ય સ્થિતિ ૧૮ અઢાર સાગરોપમની છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૧૯ ઓગણીસ સાગરોપમની છે. પ્રાણુત કલ્પમાં જઘન્ય સ્થિતિ ૧૯ સાગરોપમની છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૨૦ વીસ સાગરોપમની છે. આરણુ કલ્પમાં જઘન્ય સ્થિતિ ૨૦ વીસ સાગરોપમની છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૨૧ એક વીસ સાગરોપમની છે. અચ્યુત કલ્પનાં જઘન્ય સ્થિતિ ૨૧ એક વીસ સાગરોપમની છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૨૨ બાવીસ સાગરોગમની છે. અધસ્તન ગ્રૈવેયકમા જઘન્ય સ્થિતિ ૨૨ બાવીસ સાગરોપમની છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૨૩ તેવીસ સાગરોપમની છે. અધસ્તન મધ્યમ ગ્રૈવેયકમાં જઘન્ય સ્થિતિ ૨૩ તેવીસ સાગરોપમની છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૨૪ ચોવીસ સાગરોપમની છે. અધસ્તન ગ્રૈવેયકમાં જઘન્ય સ્થિતિ ૨૪ ચોવીસ સાગરોપમની છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૨૫ પચીસ સાગરોપમની છે. મધ્યમ અધસ્તન ગ્રૈવેયકમાં

पञ्चविंशतिः सा०, उत्कर्षतः षड्विंशतिः सा०। मध्यममध्यमग्रैवेयके जघन्यतः षड्विंशतिः सा०, उत्कर्षतः सप्तविंशतिः सा०। मध्यमोपरितनग्रैवेयके जघन्यतः सप्तविंशतिः सा०, उत्कर्षतोऽष्टाविंशतिः सा०। उपरितनाऽधस्तनग्रैवेयके ज० अष्टाविं० सा०, उत्कर्षत एकोनविंशत् सा०। उपरितनमध्यमग्रैवेयके जघन्यतः एकोनत्रिंशत् सा० उत्कर्षतस्त्रिंशत् सा०। उपरितनोपरितनग्रैवे० जघन्यतः त्रिंशत्सा०, उत्कर्षतः एकत्रिंशत्सा०। विजय-वैजयन्त-जयन्ताऽपराजितेषु जघन्यत एकत्रिंशत्सा० उत्कर्षत-स्त्रयस्त्रिंशत्सा०। सर्वार्थसिद्धमहाविमाने जघन्यतस्त्रयस्त्रिंशत्सा० उत्कर्षतोऽपि तथा।

है मध्यम अधस्तन ग्रैवेयक में जघन्य स्थिति २५ सागरोपम की है और उत्कृष्ट स्थिति २६ सागरोपम की है मध्यम मध्यम ग्रैवेयक में जघन्य स्थिति २६ सागरोपम की है और उत्कृष्ट स्थिति २७ सागरोपम की है मध्यम उपरितन ग्रैवेयक में जघन्य स्थिति २७ सागरोपम की है और उत्कृष्ट स्थिति २८ सागरोपम की है उपरितन अधस्तन ग्रैवेयक में जघन्य स्थिति २८ सागरोपम की है और उत्कृष्ट स्थिति २९ सागरोपम की है उपरितन मध्यम ग्रैवेयक में जघन्य स्थिति २९ सागरोपम की है और उत्कृष्ट स्थिति ३० सागरोपम की है उपरितन उपरितन ग्रैवेयक में जघन्य स्थिति ३० सागरोपम की है और उत्कृष्ट स्थिति ३१ सागरोपम की है विजय, वैजयन्त, जयन्त, और अपराजित, इनमें जघन्यस्थिति ३१ सागरोपम की है और उत्कृष्ट

જઘન્ય સ્થિતિ ૨૫ પચીસ સાગરોપમની છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૨૬ છવ્વીસ સાગરોપમની છે. મધ્યમ મધ્યમ ગ્રૈવેયકમાં જઘન્ય સ્થિતિ ૨૬ છવ્વીસ સાગરોપમની છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૨૭ સત્યાવીસ સાગરોપમની છે. મધ્યમ ઉપરિતન ગ્રૈવેયકમાં જઘન્ય સ્થિતિ ૨૭ સત્યાવીસ સાગરોપમની છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૨૮ અઠ્યાવીસ સાગરોપમની છે. ઉપરિતન અધસ્તન ગ્રૈવેયકમાં જઘન્ય સ્થિતિ ૨૮ અઠ્યાવીસ સાગરોપમની છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૨૯ ઓગણ ત્રીસ સાગરોપમની છે. ઉપરિતન મધ્યમ ગ્રૈવેયકમાં જઘન્ય સ્થિતિ ૨૯ ઓગણ ત્રીસ સાગરોપમની છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૩૦ ત્રીસ સાગરોપમની છે. ઉપરિતન ગ્રૈવેયકમાં જઘન્ય સ્થિતિ ૩૦ ત્રીસ સાગરોપમની છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૩૧ એકત્રીસ સાગરોપમની છે. વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત અને અપરાજીત દેવલોકમાં જઘન્ય સ્થિતિ ૩૧ એકત્રીસ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૩૩ તેત્રીસ સાગ છે. સર્વાર્થ સિદ્ધ મહા

अथोद्वर्तनामाश्रित्याह–'सोहम्मग देवाणं' इत्यादि। सौधर्मकदेवाः खलु भदन्त! च्यवन्ति 'चइत्ता जहिं गच्छंति तं भाणियव्वं' अनन्तरं च्यवित्वा ये यत्र गच्छन्ति तत्सर्वं भणितव्यम्, हे भदन्त! सौधर्मकदेवा अनन्तरं च्यवित्वा कुत्र नैरयिकेषु–तिर्यक्षु–मनुष्येषु–देवेषु वा गच्छन्ति? भगवानाह–गौतम! नो नैरयिकेषूत्पद्यन्ते न वा देवेषूत्पद्यन्ते, किन्तु तिर्यक्षु–मनुष्येषु' इत्यादि सर्वं प्रज्ञापनायाः षष्ठव्युत्क्रान्त्याख्यपदे यथा कथितं तथात्राऽपि (विस्तराद्भिभेमि) बादरपर्याप्तपृथिव्यब्वनस्पतिषु पर्याप्तगर्भव्युत्क्रान्तिकतिर्यक् पञ्चेन्द्रियमनुष्येषु च संख्यातवर्षायुष्येषु एष च संक्षेपार्थः। एवमीशानदेवा अपि वक्तव्याः।

३३ सागरोपम की है सर्वार्थसिद्ध महाविमान में अजघन्योत्कर्षस्थिति ३३ सागरोपम की है।

उद्वर्त्तनाद्वार कथन–'सोहम्मगदेवाणं अणंतरं चइत्ता जहिं गच्छंति तं भाणियव्वं' हे भदन्त! सौधर्म और ईशान के देव चवकर सीधे कहां पर जाते हैं? क्या वे नैरयिकों में जाते है या यावत् देवों में जाते हैं? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं 'गोयमा!' हे गौतम! वे न नैरयिकों में उत्पन्न होते हैं और न देवों में उत्पन्न होते हैं किन्तु तिर्यञ्च एवं मनुष्यों में उत्पन्न होते हैं इत्यादि सब कथन जैसा प्रज्ञापना के ६ठें पद व्युत्क्रान्ति में कहा गया है वैसा वह सब यहां पर भी कह लेना चाहिये तथा च वे बादर पर्याप्तक पृथिवी कायिकों में बादर पर्याप्तक, अप्कायिकों में, बादर पर्याप्तक वनस्पतिकायिको में संख्यात वर्ष की आयु वाले पर्याप्तक गर्भज तिर्यग् पंचेन्द्रियों में

વિમાનમાં અજઘન્યોત્કર્ષ સ્થિતિ ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમની છે.

ઉદ્વર્તના દ્વારનું કથન

'सोहम्मगदेवाणं अणंतरं चइत्ता जहिं गच्छंति तं भाणियव्वं' હે ભગવન્ સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પના દેવો ચવીને સીધા ક્યાં જાય છે? શું તેઓ નૈરયિકોમાં જાય છે? અથવા યાવત્ દેવોમા જાય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा!' હે ગૌતમ! તેઓ નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થતા નથી. તેમજ તેઓ દેવોમાં પણ ઉત્પન્ન થતા નથી. પરંતુ તિર્યંચ અને મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. આ વિગેરે તમામ પ્રકારનું કથન પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના ૬ છટ્ઠા વ્યુત્ક્રાંતિપદમાં જે પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણેનું તે તમામ કથન અહીંયાં પણ કહી લેવું જોઈએ તે એ રીતે છે–એ બાદર પર્યાપ્તક પૃથ્વીકાયિકોમાં, બાદર પર્યાપ્તક અપ્કાયિકોમાં, બાદર પર્યાપ્તક વનસ્પતિ કાયિકોમાં સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા પર્યાપ્તક ગર્ભજ તિર્યક્ પંચેન્દ્રિયોમાં

सनत्कुमारात्सहस्रारपर्यन्ता पर्याप्त गर्भव्युत्क्रान्तिकतिर्यक्–पञ्चेन्द्रियमनुष्येष्वेव-संख्यातवर्षायुष्केषु नैकेन्द्रियेषु–अपि, आनतादयो यावदनुत्तरोपपातिकदेवाः च्यवित्वा न तिर्यक्पञ्चेन्द्रियेष्वपि किन्तु–यथोक्तरूपेषु मनुष्येष्वेवेति सू० ॥१२४॥

मूलम्–सोहम्मीसाणेसु णं भंते ! कप्पेसु सव्वपाणा सव्वभूया जाव सत्ता पुढवीकाइयत्ताए जाव वणस्सइकाइयत्ताए देवत्ताए देवित्ताए आसणसयण जाव भंडोवगरणत्ताए उववण्णपुव्वा ? हंता गोयमा ? असइं अदुवा अणंतखुत्तो, सेसेसु कप्पेसु एवं चेव नवरं नो चेव णं देवित्ताए जाव गेवेज्जगा, अणुत्तरोववाइएसु वि एवं, णो चेव णं देवत्ताए देवित्ताए। सेत्तं देवा। नेरइयाणं भंते ! केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता? गोयमा ! जहण्णेणं दसवाससहस्साइं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं। एवं सव्वेसिं पुच्छा, तिरिक्ख जोणियाणं जहन्नेणं अंतो मुहुत्तं उक्कोसेणं तिण्णि पलिओवमाइं, एवं मणुस्साण वि, देवाणं जहा नेरइयाणं। देवनेरइयाणं जा चेव ठिई सच्चेव संचिट्ठणा, तिरिक्खजोणियस्स जहन्नेणं अंतो मुहुत्तो उक्को-

---

और गर्भज मनुष्यों में उत्पन्न होते हैं। इसी तरह से ईशान देव भी सीधे यहीं पर उत्पन्न होते हैं सनत्कुमार से लेकर सहस्रार तक के देव संख्यात वर्ष की आयु वाले पर्याप्त गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यञ्च और मनुष्यों में ही उत्पन्न होते हैं एकेन्द्रियों में उत्पन्न नहीं होते है। आनत से लेकर यावत् अनुत्तरोपपातिक देव तिर्यक् पंचेन्द्रियों में उत्पन्न नहीं होते हैं किन्तु वे तो मनुष्यों में ही उत्पन्न होते हैं ॥१२४॥

અને ગર્ભજ મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. એજ પ્રમાણે ઇશાન દેવ પણ સીધા અહીંયાં જ ઉત્પન્ન થાય છે. સનત્કુમારથી લઈને સહસ્રાર સુધીના દેવો સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા પર્યાપ્ત ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ અને મનુષ્યોમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે. એકેન્દ્રિયોમાં તેઓ ઉત્પન્ન થતા નથી. આનતથી લઈને યાવત્ અનુત્તરોપપાતિક દેવો તિર્યક્ પંચેન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થતા નથી, પરંતુ તેઓ તો મનુષ્યોમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે. ॥ ૧૨૪ ॥

सेणं वणस्सइ कालो, मणुस्से णं भंते! मणुस्सेत्ति कालओ केवच्चिरं होइ? गोयमा! 'जहण्णेणं अंतो मुहुत्तं उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं पुव्वकोडि पुहुत्तमब्भहियाइं। णेरइय-मणुस्सदेवाणं अंतरं जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वण-स्सइ कालो। तिरिक्खजोणियस्स अंतरं जहन्नेणं अंतो मुहुत्तं उक्कोसेणं सागरोवमसयपुहुत्तं साइरेगं। एएसि णं भंते! णेरइयाणं जाव देवाण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा-विसेसाहिया वा? गोयमा! सव्वत्थोवा मणुस्सा णेरइया असंखेज्जगुणा, देवा असंखेज्जगुणा, तिरिया अणंतगुणा, से तं चउव्विहा संसारसमावण्णगा जीवा पन्नत्ता। सू. १२५॥

छाया—सौधर्मेशानयोः खलु भदन्त! कल्पयोः सर्वप्राणाः सर्वभूता यावत् सत्त्वा पृथिवी कायिकतया यावद्वनस्पतिकतया देवतया देवीतया आसनशयन-यावद्भाण्डोपकरणतया उत्पन्नपूर्वाः? हन्त गौतम! असकृत् अथवाऽनन्तकृत्वः, शेषेषु कल्पेषु, एवमेव नवरं नैव खलु देवीतया यावद्ग्रैवेयकाः, अनुत्तरोपपा-तिकेष्वप्येवमेव नैव खलु देवतया देवीतया। त एते देवाः। नैरयिकाणां खलु भदन्त! कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ताः, जघन्येन दशवर्षसहस्राणि उत्कर्षेण त्रय-स्त्रिंशत्सागरोपमाणि एवं सर्वेषां पृच्छा, तिर्यग्योनिकानां जघन्येनाऽन्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण त्रीणि पल्योपमानि, एवं मनुष्याणामपि, देवानां यथा नैरयिकाणाम्। देव नैरिकयोर्यैवस्थितिः सैव संचिट्ठणा (संस्थान—कायस्थितिः) तिर्यग्योनिकस्य जघन्येनाऽन्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण वनस्पतिकालः, मनुष्यः खलु भदन्त! मनुष्य इति कालतः कियच्चिरं भवति? गौतम! जघन्येनाऽन्तर्मुहूर्तं उत्कर्षेण त्रीणि पल्योप-मानि पूर्वकोटिकपृथक्त्वाऽभ्यधिकानि। नैरयिक मनुष्यदेवानामन्तरं जघन्येनाऽ-न्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण वनस्पतिकालः। तिर्यग्योनि कस्याऽन्तरं जघन्येनाऽन्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण सागरोपमशऽपृथक्त्वं सातिरेकम्। एतेषां खलु भदन्त! नैरयिकाणां याव-द्देवतानाञ्च कतरेकतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा? गौतम! सर्वस्तोका मनुष्याः नैरयिका असंख्येयगुणाः देवा असंख्येयगुणाः तिर्यञ्चः अनन्तगुणाः। त एते चतुर्विधाः संसारसमापन्नका जीवाः प्रज्ञप्ताः ॥सू० १२५॥

टीका-'सोहम्मीसाणेसु णं भंते ! कप्पेसु सव्वपाणा सव्वभूया जाव सत्ता पुढवीकाइयत्ताए जाव वणस्सइकाइयत्ताए देवित्ताए आसणसयण जाव भंडोवगरणत्ताए उववण्णपुव्वा ?' सौधर्मेशानकल्पयोः खलु भदन्त ! सर्वे प्राणाः सर्वे-भूताः यावत् सत्वाः-

'प्राणा द्वित्रिचतुः प्रोक्ताः भूताश्च तरवः स्मृताः ।
जीवाः पञ्चेन्द्रियाज्ञेयाः शेषाः सत्त्वा उदीरिताः ॥१॥

इमे प्राणादयः पृथिव्यब्वनस्पतिकायतया-देवतया वा आसनतया शयनतया तत्राऽऽसनं-सिंहासनादिकम् शयनं पल्यङ्क स्तम्भतया भाण्डोपकरणतया तत्र-भाण्डमात्रोपकरणं हाराऽर्धहारकुण्डलादि तत्तया उत्पन्नपूर्वाः किम् ? भगवानाह-'गोयमा ! असइं अदुवा अणंत-खुत्तो' हे गौतम ! असकृत्-अनेकधा तत्र तत्र कल्पेषु इमे उत्पन्नपूर्वाः, अथवाऽनन्तकृत्वः-अनन्तान् वारान् सांव्यवहारिकराश्यन्तर्गतानां सर्वस्थानेषु प्रायोऽनन्तशः संप्राप्ति सम्भवात् इति । 'सेसेसु कप्पेसु

सोहम्मीसाणेसु णं भंते ! कप्पेसु सव्वपाणा सव्वभूया जाव-इ० ।

टीकार्थ-अब गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है-हे भदन्त ! सौधर्म और ईशान कल्पों में क्या समस्त प्राण, समस्त भूत, यावत् समस्त सत्त्व क्या पृथिवीकायिक रूप से यावत् वनस्पतिकायिक रूप से देवरूप से, देवीरूप से, अशन, शयन, यावत् भाण्डोपकरण रूप से उत्पन्न हो चुके हैं ? दो इन्द्रिय तेइन्द्रिय और चौइन्द्रिय इन्हें प्राण शब्द से कहा गया है वृक्षों को भूत शब्द से कहा गया है पञ्चेन्द्रियों को जीव शब्द से कहा गया है और इनसे अतिरिक्त बाकी के जीवों को सत्त्व शब्द से कहा गया है इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'हंता, गोयमा ! असइं अदुवा अणंतखुत्तो सेसेसु कप्पेसु एवं चेव' हां गौतम ! सौधर्म और ईशान कल्पों में समस्त प्राण समस्त भूत,

---

'सोहम्मीसाणेसु णं भंते ! कप्पेसु सव्वपाणा सव्वभूया जाव इत्यादि

टीकार्थ-હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે-હે ભગવન્ ! સૌધર્મ અને ઇશાન કલ્પોમાં સઘળા પ્રાણ, સઘળા ભૂતો યાવત્ સઘળા સત્વો પૃથ્વીકાયિક પણાથી યાવત્ વનસ્પતિકાયિકપણાથી. દેવ પણાથી દેવી પણાથી, અશન, શયન, યાવત્ ભાંડોપકરણ રૂપે ઉત્પન્ન થઇ ચૂકેલ છે ? બે ઇન્દ્રિય તેઇન્દ્રિય અને ચાર ઇંદ્રિયવાળા જીવોને પ્રાણ શબ્દથી કહેલ છે. વૃક્ષોને ભૂત શબ્દથી કહેલ છે. પંચેન્દ્રિયોને જીવ શબ્દથી કહેવામાં આવેલ છે. અને તેના શિવાય બાકીના જીવોને સત્વ શબ્દથી કહેવામાં આવેલ છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે 'हंता गोयमा ! असइं अदुवा अणंतखुत्तो सेसेसु कप्पेसु एवं चेव' હા ગૌતમ ! સૌધર્મ અને ઇશાન કલ્પોમાં સઘળા

एवं चेव' शेष सनत्कुमारादि कल्पेष्वपि जीवा उत्पन्नपूर्वा अनेकशः । 'नवरं नो चेव णं देवित्ताए जाव गेवेज्जगा' नवरं नैव खलु देवीतया समुत्पन्नपूर्वाः, सनत्कुमारादिषु देवीनामुत्पादाऽभावात् एवं यावद्ग्रैवेयककल्पेषु वक्तव्यम् । 'अणुत्तरोववाईएसु वि एवं' अनुत्तरोपपातिकेष्वपि कल्पेषु सौधर्मकल्पवत् वक्तव्यता । 'नो चेव णं देवत्ताए देवित्ताए' नैव खलु देवतया देवितया वा अनुत्तरकल्पेषु अनन्तकृत्वो देवत्वस्य प्रतिषेधः विजय–जयन्त–वैजयन्ताऽपराजितेषु चतुर्षु उत्कर्षतोऽपि वारद्वयम् सर्वार्थसिद्धे महाविमाने एकवारम् एव गमन-

समस्त जीव और समस्त सत्त्व अनेक वार अथवा अनन्तवार पृथिवी कायिक रूप से, देवरूप देवीरूप से अशन शयन यावत् भाण्डोपकरण रूप से उत्पन्न हो चुके हैं । शेष कल्पों में भी वे इसी प्रकार से अनेकवार अथवा अनन्तवार उत्पन्न हो चुके हैं 'णवरं नो चेवणं देवित्ताए जाव गेवेज्जगा, अणुत्तरोववातिएसु वि एवं, णो चेवणं देवत्ताए देवित्ताए' परन्तु सनत्कुमार से लेकर यावत् ग्रैवेयक तक के देवों में ये समस्त प्राण, समस्त भूत, समस्त जीव और समस्त सत्त्व देवीरूप से उत्पन्न नहीं हुए हैं क्योंकि यहां पर इनका उत्पाद नहीं होता है विजय, वैजयन्त, जयन्त और अपराजित के देवों में ये समस्त प्राणादिक देवीरूप से उत्पन्न नहीं हुए हैं और न अनंतवार देवरूप से उत्पन्न हुए हैं क्योंकि यहां पर जीव दो वार से ज्यादा उत्पन्न नहीं होता है इसी तरह से सर्वार्थसिद्ध विमान में भी ये प्राणादिक देवी रूप से उत्पन्न नहीं हुए हैं और न अनेकवार देवरूप से उत्पन्न

પ્રાણો, સઘળા ભૂતો સઘળા જીવો, અને સઘળા સત્વો, અનેકવાર અથવા અનંતવાર પૃથ્વી કાયિક પણાથી દેવ રૂપથી, દેવી રૂપથી અશન, શયન, યાવત્ ભાંડોપકરણ રૂપથી ઉત્પન્ન થઈ ચૂકેલ છે. બાકીના કલ્પોમાં પણ તેઓ આજ પ્રમાણે અનેક વાર અથવા અંત વાર ઉત્પન્ન થઈ ચૂકેલા છે. 'णवरं णो चेव णं देवित्ताए जाव गेवेज्जगा, अणुत्तरोववातिएसु वि एवं, णो चेव णं देवत्ताए देवित्ताए' પરંતુ સનત્કુમાર થી લઈને યાવત્ ગ્રૈવેયક સુધીના દેવોમાં એ સઘળા પ્રાણ, સઘણા ભૂત; સઘળા જીવ, અને સઘળા સત્વો દેવી પણા થી ઉત્પન્ન થયા નથી કેમ કે—અહીયાં તેનો ઉત્પાત થતો નથી. વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત અને અપરાજીત ના દેવોમાં એ સઘળા પ્રાણ, ભૂત વિગેરે દેવી પણા થી ઉત્પન્ન થતા નથી. અને અનંત વાર દેવ પણા થી પણ ઉત્પન્ન થતા નથી, કેમ કે અહીયાં જીવો બે વાર થી વધારે વાર ઉત્પન્ન થતા નથી એજ પ્રમાણે સર્વાર્થ સિદ્ધ વિમાનો માં પણ પ્રાણાદિક દેવી પણા થી

जघन्येनाऽन्तर्मुहूर्तम् ततो मृत्वा मनुष्याद्युत्पादसम्भवात्। 'उक्कोसेणं वणस्सइ-कालो' उत्कर्षेण वनस्पतिकालः, वनस्पतिकायेषु–अनन्तकालं यावदवस्थानात्। वनस्पतिकालप्रमाणम्–यावान् शास्त्रान्तरे वनस्पतिकाल उक्तस्तावन्तं कालमिति भावः, अनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः क्षेत्रतोऽनन्ता लोका असंख्येयाः पुद्गलपरावर्ताः ते खलु पुद्गलपरावर्ताः आवलिकाया असंख्येयोभागः इति। 'मणुस्से णं भंते! मणुस्सेत्ति कालओ केवच्चिरं होइ' मनुष्यः खलु भदन्त! मनुष्य इति कालतः कियच्चिरं भवति य इदानीं मनुष्यः स मनुष्यभवं परित्यज्य पुनः कियता कालेन मनुष्यभवं प्राप्नोति? भगवानाह--गोयमा! जहन्नेणं अंतो-मुहुत्तं तिन्नि पलियोवमाइं पुव्व–कोडिपुहुत्तमब्भहियाइं' गौतम! जघन्येनाऽ-न्तर्मुहूर्तम् ततोऽनन्तरं मृत्वा तिर्यगादौ उत्कर्षतस्त्रीणि पल्योपमानि पूर्वकोटि-पृथक्त्वाऽभ्यधिकानि तानि च महाविदेहेषु सप्तमनुष्यभवेषु पूर्वकोट्यायुष्केषु

कर सीधा देवों में उत्पन्न नहीं होता है। 'तिरिक्ख जोणियस्स जह-न्नेणं अंतो मुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' तिर्यक् योनिक जीवों की कायस्थिति जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त्त की है और उत्कृष्ट से वनस्पति काल प्रमाण है 'मणुस्से णं भंते! मणुस्सेत्ति कालओ केव-च्चिरं होइ' हे भदन्त! मनुष्य की कायस्थिति कितनी है? 'गोयमा जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं पुव्वकोडिपुहु-त्तमब्भहियाइं' हे गौतम! मनुष्य की कायस्थिति जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त्त की है और उत्कृष्ट से पूर्वकोटि पृथक्त्व अधिक तीन पल्योपम की है। देव और नारक जीवों में कायस्थिति नहीं होती है। 'तिरिक्खज्जोणियस्स अंतरं जहन्नेणं अंतो मुहुत्तं उक्कोसेणं सागरो-पम सयपुहुत्तसाइरेगं' तिर्यग्योनिक जीव का अंतर काल–विरहकाल

સીધા દેવ પણાથી ઉત્પન્ન થતા નથી 'तिरिक्खजोणियस्स जहण्णेणं अंतो मुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' તિર્યંક યોનિક જીવોની કાયસ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્ત ની છે. અને ઉત્કૃષ્ટ થી વનસ્પતિ કાલ પ્રમાણુની છે. 'मणुस्से णं भंते! मणुस्सेत्ति कालओ केवच्चिरं होई' હે ભગવન્! મનુષ્યોની કાયસ્થિતિ કેટલી છે, 'गोयमा! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं पुव्व-कोडि पुहुत्तमब्भहियाइं' હે ગૌતમ! મનુષ્યોની કાયસ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તની છે. અને ઉત્કૃષ્ટ થી પૂર્વ–કોટિ પૃથક્ત્વ અધિક ત્રણ પલ્યોપમની છે, દેવ અને નારક જીવોમાં કાયસ્થિતિ હોતી નથી. 'तिरिक्खजोणियस्स अंतरं जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं सागरोपमसयपुहुत्तसाइरेगं' તિર્યગ્યોનિક જીવોનો અંતર કાળ અર્થાત્ વિરહ કાળ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્ત નો છે.

ओवमाइं' तिर्यग्योनिकानां जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण त्रीणि पल्योपमानि स्थितिः 'एवं मणुस्साणं वि' एवं मनुष्याणामपि। 'देवाणं जहा नेरइयाणं' देव नैरयिकयोः जघन्येन दशवर्षसहस्राणि उत्कर्षतः त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि। 'देवनेरइयाणं जा चेव ठिई सच्चेव संचिट्ठणा' देवानां नैरयिकाणां यावतीस्थिति भवस्य तावत्येव कायस्य १०००० जघन्येन ३३ सागरोपमाणि उत्कर्षतः। 'तिरिक्खजोणियस्स' तिर्यग्योनिकस्य कायस्थिति 'जहन्नेणं अंतो मुहुत्तं'

मुहूर्त की कही गई है और उत्कृष्ट स्थिति तीन पल्योपम की कही गई है देवों की स्थिति जघन्य से दश हजार वर्ष की कही गई है और उत्कृष्ट से ३३ सागरोपम की कही गई हैं एवं मनुष्यों की जघन्यस्थिति एक अन्तर्मुहूर्त्त की और उत्कृष्ट स्थिति तीन पल्योपम को कही गई है यह जघन्य और उत्कृष्ट स्थिति तिर्यञ्च और मनुष्यों की जो कही गई हैं वह भोगभूमिया तिर्यञ्च और मनुष्यों की अपेक्षा लेकर कही गई है यही बात-सूत्रकार ने इन आगे के सूत्रों द्वारा प्रकट की है 'तिरिक्खजोणियाणं जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं, एवं मणुस्साण वि, देवाणं जहा णेरइयाणं'। 'देव नेरइयाणं जा चेव ठिई सच्चेव संचिट्ठणा' देव और नैरयिकों की जो भवस्थिति है वही उनकी संचिट्ठणा-कायस्थिति है क्योंकि नैरयिक जीवों का सीधा नैरयिकों में उत्पाद नहीं होता है क्योंकि 'नो नेरइए नेरइएसु उववज्जइ' ऐसा सिद्धान्त कथन है इसी तरह देव चव

પ્રમાણે તિર્યંચોની જઘન્ય સ્થિતિ એક અંતર્મુહૂર્તની કહેલ છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રણ પલ્યોપમની કહેવામાં આવેલ છે. દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ દસ હજાર વર્ષની કહેલ છે અને ઉત્કૃષ્ટ થી ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમની કહેવામાં આવેલ છે. અને મનુષ્યોની જઘન્ય સ્થિતિ એક અંતર્મુહૂર્તની અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રણ પલ્યોપમની કહેવામાં આવેલ છે. આ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ તિર્યંચ અને મનુષ્યોની જે કહેવામાં આવેલ છે તે ભોગભૂમિ ના તિર્યંચ અને મનુષ્યોની અપેક્ષા લઈને કહેવામાં આવેલ છે. એજ વાત આ આગળના સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રગટ કરવામાં આવેલ છે. 'तिरिक्खजोणियाणं जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं एवं मणुस्साण वि; देवाणं जहा णेरइयाणं देवणेरइयाणं जा चेव ठिई सच्चेव संचिट्ठणा' દેવ અને નૈરયિકોની જે જીવ સ્થિતિ છે, તેજ તેની સંચિટ્ઠણા-કાયસ્થિતિ છે કેમ કે- નૈરયિક જીવો નો ઉત્પાત સીધો નૈરયિકોમાં થતો નથી. કેમ કે 'नो नेरइए नेरइएसु उववज्जइ' આ પ્રમાણે સિદ્ધાન્તનું કથન છે. એજ પ્રમાણે દેવ ચ્યવીને

जघन्येनाऽन्तर्मुहूर्तम् ततो मृत्वा मनुष्याद्युत्पादसम्भवात् । 'उक्कोसेणं वणस्सइकालो' उत्कर्षेण वनस्पतिकालः, वनस्पतिकायेषु–अनन्तकालं यावदवस्थानात् । वनस्पतिकालप्रमाणम्–यावान् शास्त्रान्तरे वनस्पतिकाल उक्तस्तावन्तं कालमिति भावः, अनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः क्षेत्रतोऽनन्ता लोका असंख्येयाः पुद्गलपरावर्ताः ते खलु पुद्गलपरावर्ताः आवलिकाया असंख्येयोभागः इति । 'मणुस्से णं भंते ! मणुस्सेत्ति कालओ केवच्चिरं होइ' मनुष्यः खलु भदन्त ! मनुष्य इति कालतः कियच्चिरं भवति य इदानीं मनुष्यः स मनुष्यभवं परित्यज्य पुनः कियता कालेन मनुष्यभवं प्राप्नोति ? भगवानाह--गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं तिन्नि पलियोवमाइं पुव्व–कोडिपुहुत्तमब्भहियाइं' गौतम ! जघन्येनाऽन्तर्मुहूर्तम् ततोऽनन्तरं मृत्वा तिर्यगादौ उत्कर्षतस्त्रीणि पल्योपमानि पूर्वकोटिपृथक्त्वाऽभ्यधिकानि तानि च महाविदेहेषु सप्तमनुष्यभवेषु पूर्वकोट्यायुष्केषु

कर सीधा देवों में उत्पन्न नहीं होता है । 'तिरिक्ख जोणियस्स जहन्नेणं अंतो मुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' तिर्यक् योनिक जीवों की कायस्थिति जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त्त की है और उत्कृष्ट से वनस्पति काल प्रमाण है 'मणुस्से णं भंते ! मणुस्सेत्ति कालओ केवच्चिरं होइ' हे भदन्त ! मनुष्य की कायस्थिति कितनी है ? 'गोयमा जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं पुव्वकोडिपुहुत्तमब्भहियाइं' हे गौतम ! मनुष्य की कायस्थिति जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त्त की है और उत्कृष्ट से पूर्वकोटिं पृथक्त्व अधिक तीन पल्योपम की है । देव और नारक जीवों में कायस्थिति नही होती है । 'तिरिक्खज्जोणियस्स अंतरं जहन्नेणं अंतो मुहुत्तं उक्कोसेणं सागरोपम सयपुहुत्तसाइरेगं' तिर्यग्योनिक जीव का अंतर काल–विरहकाल

સીધા દેવ પણાથી ઉત્પન્ન થતા નથી 'तिरिक्खजोणियस्स जहण्णेणं अंतो मुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' તિર્યંક યોનિક જીવોની કાયસ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્ત ની છે. અને ઉત્કૃષ્ટ થી વનસ્પતિ કાલ પ્રમાણની છે. 'मणुस्से णं भंते ! मणुस्सेत्ति कालओ केवच्चिरं होई' હે ભગવન્ ! મનુષ્યોની કાયસ્થિતિ કેટલી છે, 'गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं पुव्व-कोडि पुहुत्तमब्भहियाइं' હે ગૌતમ ! મનુષ્યોની કાયસ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તની છે. અને ઉત્કૃષ્ટ થી પૂર્વ–કોટિ પૃથક્ત્વ અધિક ત્રણ પલ્યોપમની છે, દેવ અને નારક જીવોમાં કાયસ્થિતિ હોતી નથી. 'तिरिक्खजोणियस्स अंतरं जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं सागरोपमसयपुहुत्तसाइरेगं' તિર્યગ્યોનિક જીવોનો અંતર કાળ અર્થાત્ વિરહ કાળ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્ત નો છે.

अष्टमभवे च देवकुर्वादिषु उत्पाद्यमानस्य ज्ञातव्यानि । 'नेरइयमणुस्स देवाणं अंतरं जहन्नेणं अंतोमुहूत्तं-उक्कोसेणं वणस्सइकालो' नैरयिक-मनुष्यदेवानामन्तरं जघन्येनाऽन्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण वनस्पतिकालः, अयं भावः-नैरयिकस्यान्तरं नैरयिकत्वान्निःसृत्य पुनर्नैरयिकत्व प्राप्तेरपान्तरालं कालतः कियच्चिरं भवति ? कियन्तं कालं यावद् भवतीत्यर्थः भगवानाह-जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् कथमितिचेत् उच्यते-नरकादुद्वृत्य जीवो मनुष्यभवे तिर्यग्भवेवाऽन्तर्मुहूर्तं स्थित्वा भूयो नरकेषूत्पादात् तत्र मनुष्यभवभावनैवम्-कश्चिज्जीवो नरकान्निर्गत्य गर्भजमनुष्यत्वेनोत्पद्यसर्वपर्याप्तिपर्याप्तः विशिष्टसंज्ञानोपेतो वैक्रियलब्धिमान् राज्याद्याकांक्षी परचक्राद्युपद्रवमाकर्ण्य स्वशक्ति प्रभावश्चतुरङ्गं सैन्यं विकुर्वित्व। संग्रामं कृत्वा च महारौद्रध्यानोपगतो गर्भस्थ एव कालं करोति कृत्वा च कालं भूयो नरकेषूत्पद्यते तत एव मन्तर्मुहूर्तमन्तरं भवति। तिर्यग्भवे नरकादुद्वृत्तो गर्भव्युत्क्रान्तिक तन्दुलमत्स्यत्वेनोत्पद्य महारौद्रध्यानोपगतोऽन्तर्मुहूर्तं जीवित्वा भूयो नरकेषु जातः। उत्कर्षतोऽनन्तं कालमन्तरं भवति स चाऽनन्तः कालः परम्परया वनस्पतिषूत्पादाज्ज्ञातव्य इति । एवं मनुष्यस्य खलु भदन्त ! अनन्तरं मनुष्याद्भ्रष्टस्य पुनर्मनुष्यत्वप्राप्तेरपान्तरालं कालतः कियच्चिरम् ? भगवानाह-जघन्येनाऽन्तर्मुहूर्तम् तच्च-मनुष्यभवान्निःसृत्य तिर्यग्भवेऽन्तर्मुहूर्तं स्थित्वा भूयो मनुष्यत्वेनोत्पत्स्यमानस्य-ज्ञातव्यम् उत्कर्षतोऽनन्तं कालम् सोऽनन्तः कालो वनस्पति काल इति । देवस्य खलु भदन्त ! अनन्तरं देवत्वात् परिभ्रष्टस्य भूयो देवप्राप्तेरपान्तरालं कालतः कियत् चिरं भवति ? भगवामाह-जघन्येनाऽन्तर्मुहूर्तम् कश्चिद्देवभवात् च्युत्वा गर्भजमनुष्यत्वेनोत्पद्य सर्वपर्याप्तिपर्याप्तो विशिष्टज्ञानोपेतस्तथाविधस्य श्रमणस्य श्रमणोपासकस्य वा समीपे धर्म्यमार्यवचनं श्रुत्वा धर्मध्यानोपगतो गर्भस्थ एव कालं करोति कालं कृत्वा देवेषूत्पद्यते तत एवमन्तर्मुहूर्तमन्तरं भवति । उत्कर्षेण वनस्पतिकाल-इति 'तिरिक्ख जोणियस्स अंतरं' तिर्यग्योनिकस्य खलु भदन्त ! अन्तरं तिर्यक्त्वात् निःसृतस्य भूयस्तिर्यक्त्वप्राप्तेरपान्तरालं कालतः कियच्चिरं भवति ? भगवानाह-'गोयमा ! जहन्ने णं अंतोमुहूत्तं' जघन्येनाऽन्तर्मुहूर्तम् तच्च

-जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त्त का है और उत्कृष्ट से कुछ अधिक सागरोपम शत पृथकत्व का है। 'णेरइय मणुस्सदेवाणं अंतरं जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइ कालो' नैरयिक, मनुष्य और देव इनका अन्तर जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त्त का है और उत्कृष्ट से

અને ઉત્કૃષ્ટ થી કંઈક વધારે સાગરોપમશત પૃથક્ત્વ નો છે, 'नेरइयमणुस्स देवाणं अंतरं जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं वणस्सइ कालो' નૈરયિક, મનુષ્ય, અને દેવ તેઓનું અંતર જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્ત નું છે અને ઉત્કૃષ્ટ થી

कस्यापि तिर्यक्त्वेन मृत्वा मनुष्यभवेऽन्तर्मुहूर्तं स्थित्वा भूयस्तिर्यक्त्वेन उत्पत्स्यमानस्य भवतीति ज्ञातव्यम्, 'उक्कोसेणं सागरोवमसयपुहुत्तं साइरेगं' सातिरेकं सागरोपमशतपृथक्त्वम् तच्च नैरन्तर्येण देवनारक-मनुष्यभवभ्रमणेन ज्ञातव्यम् इति। संप्रत्यल्पबहुत्वम्-'एएसि णं भंते ! नेरइयाणं जाव देवाणय कयरेकयरेहिंतो जाव विसेसाहिया' एतेषां खलु भदन्त ! नैरयिकाणां मनुष्याणां तिर्यग्योनिकानां देवानां च कतरेकतरेभ्योल्पा वा बहुका-तुल्या वा-विशेषाधिकावेति प्रश्नः ? भगवानाह-'गोयमा सव्वथोवा मणुस्सा-णेरइया असंखेज्जगुणा देवा असंखेज्जगुणा' हे गौतम ! सर्वेभ्यः स्तोका-अल्पा मनुष्याः श्रेण्यसंख्येभागवर्तिनभः प्रदेशराशिप्रमाणत्वात् मनुष्याऽपेक्षया नैरयिका असंख्येयगुणा अधिकाः

वनस्पतिकाल प्रमाण हैं। 'एएसिं णं भंते ! णेरइयाणं जाव देवाण य कयरे० ?' हे भदन्त ! नैरयिकों से लेकर देवों तक के बीच में कौन किनकी अपेक्षा अल्प हैं ? कौन किनकी अपेक्षा बहुत है कौन किनके बराबर हैं ? और कौन किनसे विशेषाधिक हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! सव्वत्थोवा मणुस्सा णेरइया असं० तिरिया अणंतगुणा' हे गौतम ! सब से कम मनुष्य हैं। मनुष्यों की अपेक्षा नैरयिक असंख्यातगुणें अधिक हैं नैरयिकों की अपेक्षा देव असंख्यातगुणें अधिक हैं और देवों की अपेक्षा तिर्यग् अनन्तगुणें अधिक हैं। इस तरह से ये चार प्रकार के संसारी जीव कहे गये हैं यहां पर कायस्थिति का तात्पर्य है कि जो जीव जिस पर्याय से मरा हो और पुनः उसी पर्याय में सीधा जाकर जन्म लेता है वह यहां तिर्यञ्चों की और मनुष्यों की ही कायस्थिति होती है-देवों और नारक जीवों की नहीं

વનસ્પતિકાળ પ્રમાણનું છે. 'एएसि णं भंते ! णेरइयाणं जाव देवाणय कयरे०' હે ભગવન્ ! આ નૈરયિકો થી લઈને દેવો સુધી માં કોણ કોના કરતા અલ્પ છે ? કોણ કોના કરતાં વધારે છે ? કોણ કોની બરોબર છે ? અને કોણ કોના થી વિશેષાધિક છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! सव्वत्थोवा मणुस्सा णेरइया असंखेज्जगुणा तिरिया अणंतगुणा' હે ગૌતમ ! મનુષ્યો સૌથી ઓછા છે. મનુષ્યો કરતાં નૈરયિકો અસંખ્યાત ગણા વધારે છે. નૈરયિકોના કરતાં દેવો અસંખ્યાતગણા વધારે છે. અને દેવોના કરતાં તિર્યક્ અનંતગણા વધારે છે. આ રીતે આ ચાર પ્રકારના સંસારી જીવો કહેવામા આવેલ છે અહીયાં કાયસ્થિતિનું તાત્પર્ય એ છે કે- જીવ જે પર્યાયથી મરીને ફરીથી એજ પર્યાયમાં સીધા જઈને જન્મ લે છે. તે અહીયાં તિર્યંચોની અને મનુષ્યોની જ કાયસ્થિતિ થાય છે. દેવ અને નારક જીવોની કાયસ્થિતિ થતી

-क्योंकि देव मर कर पुनः सीधा देव नहीं होता और नारक मरकर पुनः सीधा नारक नहीं होता। तिर्यग् जीवों की जघन्य से जो एक अन्तर्मुहूर्त्त की कायस्थिति कही गई है उसका कारण ऐसा है कि तिर्यञ्च मर कर पुनः एक एक अन्तर्मुहूर्त्त तक तिर्यञ्च पर्याय में रहकर फिर अन्यत्र मनुष्य आदि गति में उसका उत्पाद हो जाता है तथा उत्कृष्ट से जो वनस्पतिकाल प्रमाण यहां कायस्थिति कही गई है वन वनस्पति काल जितना शास्त्रान्तर में कहा गया है उतना काल लिया गया है इतने कालतक वह तिर्यञ्च से मरकर पुनः पुनः तिर्यञ्च हो सकता है इस काल में काल की अपेक्षा अनन्त उत्सर्पिणियां और अनन्त अवसर्पिणियां समाप्त हो जाती है क्षेत्र की अपेक्षा अनन्त लोक और असंख्यात पुद्गल परावर्त हो जाते हैं। ये पुद्गल परावर्त्त आवलिका के असंख्यातवें भाग प्रमाण होते हैं। मनुष्य की जो कायस्थिति जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त्त की कही गई है वह उसके बाद तिर्यगादिकों में उत्पन्न हो जाने की अपेक्षा से कही गई है तथा जो कायस्थिति का काल यहां उत्कृष्ट की अपेक्षा पूर्व कोटि पृथक्त्व अधिक तीन पल्योपम का कहा गया है वह महाविदेहादिकों में

નથી તેનું કારણુ એ છે કે-દેવ મરીને ફરીથી સીધા દેવ થતા નથી અને નારક મરીને ફરીથી સીધા નારક થતા નથી, તિર્યંચ જીવોની કાયસ્થિતિ જઘન્યથી જે એક અન્તર્મુહૂર્તની કહેવામાં આવેલ છે, તેનું કારણુ એવું છે કે-તિર્યંચ મરીને ફરીને એક એક અન્તર્મુહૂર્ત સુધી તિર્યંચ પર્યાયમાં રહીને તે પછી બીજે મનુષ્ય વિગેરે ગતિમાં તેનો ઉત્પાદ થઇ જાય છે. તથા ઉત્કૃષ્ટથી જે વનસ્પતિ કાલ પ્રમાણુ અહીંયાં કાયસ્થિતિ કહી છે. તે વનસ્પતિ-કાલ જેટલો બીજા શાસ્ત્રમાં કહેવામાં આવેલ છે, એટલો કાલ લેવામાં આવેલ છે. એટલાકાળ સુધી તે તિર્યંચમાંથી મરીને ફરી ફરીને તિર્યંચ થઇ શકે છે. એટલા કાળમાં કાળની અપેક્ષાથી અનંત ઉત્સર્પિણિયો અને અનન્ત અવસર્પિણિયો સમાપ્ત થઇ જાય છે, ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ અનન્તલોક અને અસંખ્યાત પુદ્ગલ પરાવર્ત થઈ જાય છે. એ પુદ્ગલ પરાવર્ત આવલિકાના અસંખ્યાતમાં ભાગ પ્રમાણુનો હોય છે. મનુષ્યની કાયસ્થિતિ જે જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તની કહેવામાં આવેલ છે. તે તેના પછી તિર્યંચ વિગેરેમાં ઉત્પન્ન થવાની અપેક્ષાથી કહેવામાં આવેલ છે. તથા જે કાયસ્થિતિનો કાળ અહીંયાં ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાથી પૂર્વકોટિ પૃથક્ત્વ અધિક ત્રણુ પલ્યોપમનો કહેવામાં આવેલ છે. તે મહાવિદેહ વિગેરેમાં પૂર્વકોટિના આયુષ્ય વાળા સાત

पूर्वकोटि के आयु वाले सात मनुष्यभवों को प्राप्त करने वाले की अपेक्षा से और आगे भव में देवकुरु आदि में जन्म लेने वाले की अपेक्षा से कहा गया है तथा अन्तर काल के कथन में नैरयिक, मनुष्य और देवों का जो अन्तर काल जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त्त प्रमाण कहा गया है वह नरक से निकल कर पुनः नरक पर्याय प्राप्त करने के पहिले दूसरी जगह एक अन्तर्मुहूर्त्त काल तक जन्म धारण करने की अपेक्षा से कहा गया है-जैसे कोई जीव नारक पर्याय से निकला और उसने मनुष्यभव या तिर्यग्भव एक अन्तर्मुहूर्त के लिये धारण कर लिया-बाद में वहां से मर कर पुनः उसी नरक पर्याय में पहुंच गया-इस प्रकार से अन्तर काल जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त्त का निकल आता है-मनुष्यभव में यह एक अन्तर्मुहूर्त्त काल तक इस प्रकार से रह सकता है-'जैसे कोई नरक से निकल कर नारक जीव गर्भज मनुष्य रूप से गर्भ में उत्पन्न हो गया और वह वहां छहों पर्याप्तियां पूर्ण हो जाने से विशिष्ट संज्ञा वाला भी बन गया पूर्व भव की अपेक्षा वैक्रिय लब्धि से युक्त वह राज्य आदि की चाहना वाला हुआ जब परचक्र आदि के उपद्रव को सुनता है तो अपनी शक्ति के प्रभाव

મનુષ્ય જીવોને પ્રાપ્ત કરવા વાળાની અપેક્ષાથી અને આગળના ભવમાં દેવકુરૂ વિગેરેમાં જન્મ ધારણ કરવા વાળાની અપેક્ષાથી કહેવામાં આવેલ છે. તથા અંતરકાળના કથનમાં નૈરયિક, મનુષ્ય, અને દેવોનો અંતરકાળ જે જઘન્યથી જે એક અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણનો કહેવામાં આવેલ છે. તે નરકથી નીકળીને ફરીથી નરક પર્યાય પ્રાપ્ત થવાની પહેલાં બીજે એક અંતર્મુહૂર્ત કાળ સુધી જન્મ ધારણ કરવાની અપેક્ષાથી કહેવામાં આપેલ છે. જેમ કોઇ જીવ નારક પર્યાયથી નીકળ્યો હોય અને તેણે મનુષ્યભવ અથવા તિર્યચભવ એક અંતમુહૂર્ત માટે ધારણ કરેલ હોઇ, અને પછી ત્યાંથી મરીને ફરીથી એજ નરક પર્યાયમાં પહોંચી જાય આ પ્રમાણે અંતરકાળ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનો નીકળી આવે છે. મનુષ્યભવમાં આ એક અંતમુહૂર્ત કાળ સુધી આ પ્રમાણે રહી શકે છે-જેમ કોઈ નારક જીવ નારકથી નીકળીને ગર્ભજ મનુષ્ય પણાથી ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થઈ ગયેલ હોય અને તે ત્યાં છએ પર્યાપ્તિ પૂર્ણ થઈ જવાથી વિશેષ પ્રકારની સંજ્ઞા વાળો પણ બની ગયો હોય, અને પૂર્વ ભવની અપેક્ષાથી વૈક્રિયલબ્ધિથી યુક્ત તે રાજ્ય વિગેરેની ચાહના વાળો થયો હોય અને જ્યારે પરચક્ર વગેરેના ઉપદ્રવને સાંભળે છે. તો તે પોતાની શક્તિ ના પ્રભાવથી ત્યાંજ ચતુરંગિણી સેનાની વિકુર્વણા કરીને એ

से वह वहाँ चतुरङ्ग सेना की विकुर्वणा करके उस परचक्र के साथ संग्राम करता है इस तरह महारौद्र ध्यान में पडा हुआ वह जीव जब गर्भ में ही काल कर जाता है और पुनः नरक में उत्पन्न हो जाता है तो इस तरह से यह अन्तर जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त्त काल का सध जाता है तथा जब वह नारक जीव तिर्यग्भव में उत्पन्न होने के योग्य होता हैं तो वह तन्दुल मत्स्य की पर्याय से उत्पन्न हो जाता हैं और वहाँ महारौद्र ध्यान युक्त होकर वह एक अन्तर्मुहूर्त्त तक जीवित रहकर फिर नरक में उत्पन्न हो जाता है इस तरह से तिर्यग् भव की व्यवधान के अपेक्षा यह जघन्य अन्तर नैरयिक से नैरयिक होने में सध जाता है तथा उत्कृष्ट की अपेक्षा जो अन्तर अनन्तकाल का कहा गया है वह परम्परा में वनस्पति में उत्पाद की अपेक्षा से कहा गया हैं तिर्यग्योनि से निकल कर पुनः तिर्यग्योनि में आने का अन्तरकाल जो जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त्त का कहा गया है वह तिर्यग्योनि से निकल कर मनुष्यभव में एक अन्तर्मुहूर्त्त तक जन्म धारण करने वाले तिर्यञ्च जीव की अपेक्षा से कहा गया है तथा उत्कृष्ट अन्तरकाल जो इसका सागरोपम शत पृथक्त्व का कहा गया है वह

પરચક્રની સાથે સંગ્રામ—યુદ્ધ કરે છે. એ રીતે મહારૌદ્ર ધ્યાનમાં પડેલો તે જીવ ગર્ભમાં જ કાળ કરી જાય છે અને ફરીથી નરકમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. તો આ રીતે આ અંતર જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્ત કાળનું બની જાય છે. તથા જ્યારે તે નારક જીવ તિર્યંચ ભવમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય બને છે. તો તે તંદુલ મત્સ્યની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. અને ત્યાં મહારૌદ્ર ધ્યાનયુક્ત થઈને તે એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી જીવતો રહીને તે પછી ફરીને પાછો નરકમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. આ રીતે તિર્યંચ ભવની વ્યવધાનની અપેક્ષાથી આ જઘન્ય અંતર નૈરયિકથી પાછા નૈરયિક થવામાં સિદ્ધ થઈ જાય છે. તથા ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાથી જે અનંતકાળનું અંતર કહેલ છે. તે પરમ્પરાથી વનસ્પતિમાં ઉત્પન્ન થવાની અપેક્ષાથી કહેવામાં આવેલ છે. તિર્યગ્યોનિકમાંથી નીકળીને ફરીથી તિર્યગ્યોનિકોમાં આવવાનો અંતરકાળ જઘન્યથી જે એક અંતર્મુહૂર્તનો કહેવામાં આવેલ છે. તે તિર્યગ્યોનિકોમાંથી નીકળીને મનુષ્યભવમાં એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી જન્મ ધારણ કરવા વાળા તિર્યંચ જીવની અપેક્ષાથી કહેવામાં આવેલ છે. તથા ઉત્કૃષ્ટ અંતર કાળ એક સાગરોપમ શત પૃથક્ત્વનો જે કહેવામાં આવેલ છે. તે નિરંતર દેવ, નારક, અને મનુષ્ય ભવોમાં ભ્રમણ કરવાની અપેક્ષાથી કહેવામાં આવેલ છે.

निरन्तर देव, नारक और मनुष्यभवों में भ्रमण करने की अपेक्षा से कहा गया है मनुष्य से पुनः मनुष्य होने में जो अन्तर काल जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त्त का कहा गया है वह मनुष्य भव में मर कर तिर्यग के भव में एक अन्तर्मुहूर्त तक रहे हुए जीव की अपेक्षा से कहा गया है तथा उत्कृष्ट से जो अन्तरकाल अनन्तकाल का कहा गया है वह वनस्पतिकाल की अपेक्षा से कहा गया है देव से देव होने में जो अन्तर एक अन्तर्मुहूर्त्त का जघन्य से कहा गया है वह देव भव से चव कर मनुष्य भव को प्राप्त कर पुनः देव भव को प्राप्त करने वाले जीव की अपेक्षा से कहा गया है जैसे कोई देव जीव देव पर्याय से चवा और वह गर्भज मनुष्यरूप में मनुष्य भव में उत्पन्न हो गया छहों पर्याप्तियां इसकी गर्भ में ही पूर्ण हो गई अब वह विशिष्ट संज्ञान शाली बन गया इस स्थिति में उसे किसी श्रमण या श्रमणोपासक का धर्म्य आर्य वचन सुनने को मिल गया उससे वह धर्मध्यान से युक्त हुआ गर्भ में ही मर गया और पुनः देव पर्याय से प्राप्त हो गया-इस प्रकार से यह जघन्य अन्तर एक अन्तर्मुहूर्त्त का सध जाता है और उत्कृष्ट अन्तर वनस्पतिकाल की अपेक्षा सध

મનુષ્યથી ફરીને મનુષ્યથવામાં જે અંતરકાળ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનો કહેવામાં આવેલ છે, તે મનુષ્યભવમાં મરીને તિર્યંચ ભવમાં એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી રહેલા જીવની અપેક્ષાથી કહેવામાં આવેલ છે. તથા ઉત્કૃષ્ટથી અંતરકાળ જે અનંતકાળનો કહેવામાં આવેલ છે. તે વનસ્પતિકાળની અપેક્ષાથી કહેવામાં આવેલ છે. દેવથી ફરીને દેવ થવામાં અંતર એક અન્તર્મુહૂર્તનું જઘન્યથી જ કહેવામાં આવેલ છે. તે દેવભવથી ચવીને મનુષ્યભવને પ્રાપ્ત કરીને ફરીથી દેવભવને પ્રાપ્ત કરવાવાળા જીવની અપેક્ષાથી કહેલ છે જેમ કે કોઈ દેવ જીવ દેવપર્યાયથી ચવીને તે ગર્ભજ મનુષ્યપણામાં મનુષ્યભવમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય તેની છએ પર્યાપ્તિયો ગર્ભમાં જ પૂરી થઇ હોય તે પછી તે વિશિષ્ટ સંજ્ઞાશાળી બની ગયેલ હોય, એ સ્થિતિમાં તેને કોઈ શ્રમણ અથવા શ્રમણોપાસિકા પાસેથી ધાર્મિક આર્ય વચન સાંભળવામાં આવી ગયેલ હોય અને તેનાથી તે ધર્મધ્યાનથી યુક્ત થઈને ગર્ભમાંજ મરી ગયેલ હોય ફરીથી દેવ પર્યાય પ્રાપ્ત થયેલ હોય આ રીતે આ જઘન્ય અંતર એક અંતર્મુહૂર્તનું બની જાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટ અંતર વનસ્પતિ કાળની અપેક્ષાથી બની જાય છે. 'से त्तं चउव्विहा संसार समावण्णगा जीवा पण्णत्ता' આ

नैरयिकादेवा अनन्तगुणा अधिका भवन्ति । इति । 'से त्तं चउव्विहा संसारसमावण्णगा जीवा पन्नत्ता' त एते चतुर्विधा देवनारकतिर्यङ्मनुष्यप्रभेदभिन्ना संसारसमापन्नकजीवाः प्रज्ञप्ता इति । इति जीवाभिगमटीकायां चतुर्विधप्रतिपत्तौ-विमानाऽधिकारे द्वितीयो वैमानिकोद्देशकः समाप्तः तत्समाप्तौ तृतीया प्रतिप्रत्तिः समाप्ताः ॥सू० १२५॥

इतिश्री विश्वविख्यात–जगद्वल्लभ–प्रसिद्धवाचकपञ्चदशभाषाकलित–ललित कलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक –वादिमानमर्दक–श्री–शाहू छत्रपतिकोल्हापुरराजप्रदत्त –'जैनशास्त्राचार्य' – पदभूषित–कोल्हापुरराजगुरु–बालब्रह्मचारि जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर–पूज्यश्री–घासीलाल–व्रतिविरचितायां श्री जीवाभिगम-सूत्रस्य प्रमेयद्योतिकाख्यायां व्याख्यायां तृतीया प्रतिपत्तिः समाप्ता ॥३॥

जाता है 'सेत्तं चउव्विहा संसार समावण्णगा जीवा पण्णत्ता' इस प्रकार चार प्रकार के संसार समापन्नक जीव कहे गये हैं ॥१२५॥

श्री जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलाल व्रतिविरचित जीवाभिगम सूत्र की प्रमेयद्योतिनि व्याख्या में ॥ तृतीय प्रतिपत्ति समाप्त ॥

પ્રમાણે ચાર પ્રકારના સંસારસમાપન્નક જીવો કહ્યા છે. ॥સૂ૦ ૧૨૫॥

શ્રી જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલ વ્રતિવિરચિત જીવાભિગમ સૂત્રની પ્રમેયદ્યોતિની ટીકાની ત્રીજી પ્રતિપત્તિ સમાપ્ત ॥ ૩ ॥

॥ अथ पंचविधजीवाख्या चतुर्थी प्रतिपत्तिः ॥

तदेवमुक्ता चतुर्विधजीवप्रतिपादिका तृतीया प्रतिपत्तिः संप्रति-क्रम-प्राप्तां पञ्चविध जीवप्रतिपादिकां चतुर्थीं प्रतिपत्तिमाह —

मूलम्—तत्थ णं जे ते एवमाहंसु—पंचविहा संसारसमावण्णगा जीवा पन्नत्ता ते एवमाहंसु तं जहा—एगिंदिया, बेइंदिया, तेइंदिया, चउरिंदिया, पंचिंदिया। से किं तं एगिंदिया? एगिंदिया दुविहा पन्नत्ता तं जहा—पज्जत्तगा य, अपज्जत्तगा य। एवं जाव पंचिंदिया य दुविहा पज्जत्तगाय अपज्जत्तगाय एगिंदियस्स णं भंते! केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता? गोयमा! जहन्नेणं अंतो मुहुत्तं उक्कोसेणं बावीसं वाससहस्साइं। बेइंदिय० जहन्नेणं अंतो मुहुत्तं उक्कोसेणं बारस संवच्छराइं, एवं तेइंदियस्स एगूणपण्णं राइं दियाइं, चउरिंदियस्स छम्मासा, पंचिंदियस्स जहन्नेणं अंतो मुहुत्तं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं, अपज्जत्तग एगिंदियस्स णं केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता? गोयमा! जहन्नेणं अंतो मुहुत्तं—उक्कोसेण वि अंतो मुहुत्तं एवं सव्वेसिं, पज्जत्तग एगिंदियाणं जाव पंचिंदियाणं पुच्छा, जहन्नेणं अंतो मुहुत्तं—उक्कोसेणं बावीसं वाससहस्साइं अंतो मुहुत्तोणाइं, एवं उक्कोसिया वि ठिई अंतो मुहुत्तोणा सव्वेसिं पज्जत्तगाणं कायठ्वा। एगिंदिए णं भंते! एगिंदिय त्ति कालओ केवच्चिरं होइ? गोयमा! जहन्नेणं अंतो मुहुत्तं—उक्कोसेणं वणस्सइ कालो। बेइंदियस्स णं भंते! बेइंदिय त्ति कालओ केवच्चिरं होइ? गोयमा! जहन्नेणं अंतो मुहुत्तं,—उक्कोसेणं संखेज्जं कालं जाव चउरिंदिए संखेज्जं कालं, पंचिंदिए णं भंते! पंचिंदिए त्ति कालओ केवच्चिरं होई? गोयमा! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं सागरोवमसहस्सं साइरेगं। एगिंदिए णं अपज्जत्तए णं भंते! कालओ केवच्चिरं होइ? गोयमा!

जहन्नेणं अंतो मुहुत्तं, उक्कोसेणं वि अंतो मुहुत्तं जाव पंचिंदिय अपज्जत्तए। पज्जत्तग एगिंदिएणं भंते! कालओ केवच्चिरं होइ? गोयमा! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं संखिज्जाइं वाससहस्साइं। एवं बेइंदिए वि, नवरं संखेज्जाइं वासाइं। तेइंदिए णं भंते! कालओ केवच्चिरं होइ। संखेज्जा राइंदिया। चउरिंदिए णं० संखेज्जा मासा। पज्जत्त पंचिंदिए पज्जत्ताइं सय पुहुत्तं साइरेगं। चउरिंदियस्स णं भंते! केवइयं कालं अंतरं होइ, गोयमा! जहन्नेणं अंतो मुहुत्तं उक्कोसेणं दो सागरोवमसहस्साइं संखेज्जवाससयसहस्साइं। बेइंदियस्स णं भंते! अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ? गोयमा! जहन्नेणं अंतो मुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइ कालो। एवं तेइंदियस्स चउरिंदियस्स पंचिदियस्स अपज्जत्तगाणं एवं चेव पज्जत्तगाण वि एवं चेव ॥सू. ॥१२६॥

छाया—तत्र खलु ये ते एवमुक्तवन्तः पञ्चविधाः संसारसमापन्नका जीवाः प्रज्ञप्ताः ते एवमुक्तवन्तः तद्यथा—एकेन्द्रियाः, द्वीन्द्रियाः, त्रीन्द्रियाः चतुरिन्द्रियाः पञ्चेन्द्रिया।

अथ के ते एकेन्द्रियाः? एकेन्द्रिया द्विविधाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा—पर्याप्तकाश्चाऽपर्याप्तकाश्च एवं यावत्पञ्चेन्द्रियाः द्विविधाः पर्याप्तकाश्चाऽपर्याप्तकाश्च। एकेन्द्रियस्य खलु भदन्त! कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता? गौतम! जघन्येनाऽन्तर्मुहूर्तम्—उत्कर्षेण द्वाविंशतिर्वर्षसहस्राणि द्वीन्द्रियस्य० जघन्येनाऽन्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण द्वादशसंवत्सरान्, एवं त्रीन्द्रियस्य एकोनपञ्चाशद्रात्रिदिवानि, चतुरिन्द्रियस्य षण्मासान् पञ्चेन्द्रियस्य जघन्येनाऽन्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि। अपर्याप्तकैकेन्द्रियस्य खलु कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता? गौतम! जघन्येनाऽन्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेणाप्यन्तर्मुहूर्त्तम् एवं सर्वेषाम्। पर्याप्तकैकेन्द्रियाणां खलु यात्पञ्चेन्द्रियाणां पृच्छा, जघन्येनाऽन्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण द्वाविंशतिर्वर्ष सहस्राणि अन्तर्मुहूर्तोनानि एवमुत्कृष्टापि स्थितिरन्तर्मुहूर्तोना सर्वेषां पर्याप्तकानां कर्तव्या। एकेन्द्रियः खलु भदन्त! एकेन्द्रिय इति कालतः कियच्चिरं भवति! गौतम! जघन्येनाऽन्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षतो वनस्पतिकालः। द्वीन्द्रियस्य खलु भदन्त। द्वीन्द्रिय इति कालतः कियच्चिरं भवति?

गौतम ! जघन्येनाऽन्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण संख्येयं कालं—यावच्चतुरिन्द्रियस्य संख्येयकालम् पञ्चेन्द्रियः खलु भदन्त ! पञ्चेन्द्रिय इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षतः सागरोपम सहस्रं सातिरेकम् । एकेन्द्रियोऽपर्याप्तकः खलु भदन्त ! कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेणाप्यन्तर्मुहूर्तम् यावत्पञ्चेन्द्रिय अपर्याप्तकः । पर्याप्तकैकेन्द्रियः खलु भदन्त ! कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण संख्येयानि वर्षसहस्राणि । एवं द्वीन्द्रियोऽपि, नवरं संख्येयानि वर्षाणि । त्रीन्द्रियः खलु भदन्त !० संख्येयानि रात्रिंदिवानि । चतुरिन्द्रियः खलु० संख्येयान्मासान् । पर्याप्तक—पञ्चेन्द्रिय० सागरोपमशतपृथक्त्वं सातिरेकम् । एकेन्द्रियस्य खलु भदन्त ! कियन्तं कालमन्तरं भवति ? गौतम ! जघन्येनाऽन्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षे द्वे सागरोपमसहस्रे संख्येयवर्षाऽभ्यधिके । द्वीन्द्रियस्य खलु अन्तरं कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येनाऽन्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण वनस्पतिकालः । एवं त्रीन्द्रियस्य चतुरिन्द्रियस्य पञ्चेन्द्रियस्य अपर्याप्तकानामेव पर्याप्तकानामपि एवमेव सू० ॥१२६॥

टीका—'तत्थ णं जे ते एवं आहंसु—पंचविहा संसारसमावन्नगा जीवा पन्नत्ता ते एवमाहंसु-तं जहा—एगिंदिया, बेइंदिया, तेइंदिया, चउरिंदिया—पंचिंदिया'

—चतुर्थी प्रतिपत्ति—

इस प्रकार से चार प्रकार के जीवों को प्रतिपादन करने वाली तृतीय प्रतिपत्ति समाप्त करके अब सूत्रकार पंचविध जीव प्रतिपादक चतुर्थी प्रतिपत्ति का कथन करते हैं—

'तत्थणं जे ते एवमाहंसु पंचविहा संसारसमा वण्णगा जीवा पन्नत्ता'—इत्यादि ।

टीकार्थ—इस में प्रभु ने गौतम स्वामी से ऐसा कहा है कि हे गौतम ! जो ऐसा कहते हैं कि संसारी जीव पांच प्रकार के हैं—उनका

ચોથી પ્રતિપત્તીનો આરંભ—

આ રીતે ચાર પ્રકારના જીવોનું પ્રતિપાદન કરવાવાળી ત્રીજી પ્રતિપત્તિ સમાપ્ત કરીને હવે સૂત્રકાર પાંચ પ્રકારના જીવોનું પ્રતિપાદન કરવા વાળી ચોથી પ્રતિપત્તિનું કથન કરે છે.

'तत्थ णं जे ते एवमाहंसु ઈત્યાદિ'

ટીકાર્થ—'तत्थणं जे ते एवमाहंसु पंचविहा संसारसमावण्णगा जीवा पण्णत्ता' ઈત્યાદિ સૂત્રદ્વારા ગૌતમ સ્વામીને પ્રભુશ્રી એવું કહે છે કે—હે ગૌતમ ! જેઓ એમ કહે છે કે—સંસારી જીવો પાંચ પ્રકારના છે તેમનું

हे भदन्त ! तत्र जीवविचारे ये ते एवमुक्तवन्तः पञ्चविधाः संसारसमापन्नका जीवाः प्रज्ञप्तास्ते एवं-वक्ष्यमाणं वचः 'केचन-२ एकेन्द्रियाः-द्वीन्द्रियाः, त्रीन्द्रियाः, चतुरिन्द्रियाः, पञ्चेन्द्रियाश्च भवन्ति'' इति 'आहंसु' उक्तवन्तः 'से किं तं एगिंदिया ? गोयमा ! एगिंदिया दुविहा पन्नत्ता-तं जहा-पज्जत्तगा य-अपज्जत्तगा य-एवं जाव पंचिंदिया दुविहा-पज्जत्तगा य-अपज्जत्तगा य'

इस सम्बन्ध में ऐसा कथन है-'तं जहा-एगिंदिया, बेइंदिया, तेइंदिया, चउरिंदियो, पंचिंदिया'-एकेन्द्रिय जीव, दो इन्द्रिय जीव, तेइन्द्रिय जीव, चौइन्द्रिय जीव, और पंचेन्द्रिय जीव-इस प्रकार से ये संसारी जीव पांच प्रकार के हैं। 'से किं तं एगिंदिया हे भदन्त ! एकेन्द्रिय जीव कितने प्रकार के हैं उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! एगिंदिया दुविहा पण्णत्ता' हे गौतम ! एकेन्द्रिय जीव दो प्रकार के हैं-जैसे-'पज्जत्तगा य अपज्जत्तगा य' पर्याप्तक एकेन्द्रिय और अपर्याप्तक एकेन्द्रिय 'एवं जाव पंचिंदिया दुविहा पण्णत्ता' इसी तरह की द्विविधता दो इन्द्रिय जीव से लेकर पञ्चेन्द्रिय जीवों तक में जाननी चाहिये अर्थात् पर्याप्तक दो इन्द्रिय और अपर्याप्तक दो इन्द्रिय, पर्याप्तक तेइन्द्रिय, और अपर्याप्तक तेइन्द्रिय, पर्याप्तक चौइन्द्रिय और अपर्याप्तक चौइन्द्रिय, एवं पर्याप्तक पञ्चेन्द्रिय और अपर्याप्तक पञ्चेन्द्रिय इनमें जिनके पर्याप्ति नामकर्म का उदय होता है वे पर्याप्तक और

આ સંબંધમાં એવું કથન છે કે- 'तं जहा एगिंदिया, वेइंदिया, तेइंदिया, चउरिंदिया, पंचिंदिया' એક ઈન્દ્રિય વાળા જીવો, બેઈન્દ્રિય વાળા જીવો, ત્રણ ઈન્દ્રિય વાળા જીવો ચારઈન્દ્રિય વાળા જીવો અને પાંચ ઈન્દ્રિય વાળા જીવો આ પ્રમાણે આ સંસારી જીવો પાંચ પ્રકારના છે. 'से किं ते एगिंदिया' હે ભગવન્ ! એક ઇન્દ્રિય વાળા જીવો કેટલા પ્રકારના છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! एगिंदिया दुविहा पण्णत्ता' હે ગૌતમ ! એક ઇન્દ્રિય વાળા જીવો બે પ્રકારના કહ્યા છે. 'तं जहा' જેમ કે-'पज्जत्तगा य अपजत्तगा य' પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક એકેન્દ્રિય 'एवं जाव पंचिंदिया दुविहा पण्णत्ता' એજ પ્રમાણેનું બે પ્રકાર પણું બે ઇન્દ્રિય જીવથી લઈને પાંચ ઇન્દ્રિય વાળા જીવોના કથન સુધી સમજવું અર્થાત્ પર્યાપ્તક બે ઇન્દ્રિય અને અપર્યાપ્તક બે ઇન્દ્રિય, પર્યાપ્તક તેઇન્દ્રિય અને અપર્યાપ્તક તેઇન્દ્રિય, પર્યાપ્તક ચૌઇન્દ્રિય અને અપર્યાપ્તક ચૌઇન્દ્રિય, તથા પર્યાપ્તક પંચેન્દ્રિય અને અપર્યાપ્તક પંચેન્દ્રિય આમાં જેમને પર્યાપ્તિ નામકર્મનો ઉદય થાય છે.

अथ के ते एकेन्द्रियाः किं लक्षणं--कति भेदवन्तः ? गौतम ! एकेन्द्रिया द्विविधाः तद् यथा–पर्याप्तकाश्चाऽपर्याप्तकाश्च २ एवं द्वीन्द्रियादि यावत्पञ्चेन्द्रियाः द्विविधाः–पर्याप्तकाश्च, अपर्याप्तकाश्च ज्ञेयाः। 'एगिंदियस्स णं भंते ! केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता ? गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं–उक्कोसेणं बावीसं वाससहस्साइं' एकेन्द्रिय जीवस्य खलु भदन्त ! कियन्तं कालं स्थितिः जीवनसमयः प्रज्ञप्तः ? भगवानाह–गौतम ! जघन्येन न्यूनतः खलु अन्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षतश्च द्वाविंशतिर्वर्षसहस्राणि स्थितिकालः प्रज्ञप्तः इति। 'बेइंदिय० जहन्नेणं अंतोमुहूत्तं उक्कोसेणं बारस संवच्छराइं' द्वीन्द्रियस्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण द्वादश संवत्सरान्। 'एवं तेइंदियस्स एगूणपण्णं राइंदियाइं' एवं त्रीन्द्रियस्य जीवनकालः

जिनके अपर्याप्ति नाम कर्म का उदय होता है वे अपर्याप्तक जीव कहे गये हैं। 'एगिंदियस्स णं भंते ! केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता' हे भदन्त ! एकेन्द्रिय जीव की कितने काल की स्थिति कही गई है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं बावीसं वाससहस्साइं' हे गौतम ! एकेन्द्रिय जीव की स्थिति जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त की कही गई है और उत्कृष्ट से २२ हजार वर्ष की कही गई है। 'बेइंदिय० जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं बारस संवच्छराइं' हे भदन्त ! दो इन्द्रिय जीव की स्थिति कितने काल की कही गई है ? उत्तर में प्रभु ने कहा है हे गौतम ! दो इन्द्रिय जीव की स्थिति जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त की कही गई है और उत्कृष्ट से बारह वर्ष की कही गई है 'एवं तेइंदियस्स एगूणपण्णं राइं दियाइं'

તેઓ પર્યાપ્તક કહેવાય છે અને જેઓને અપર્યાપ્તિક નામકર્મનો ઉદય હોય છે તેઓને અપર્યાપ્તક જીવો કહ્યા છે. 'एगिंदियस्स णं भंते ! केवइयं कालं ठिई पण्णत्ता' હે ભગવન્ ! એક ઇન્દ્રિય વાળા જીવની સ્થિતિ કેટલી કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं बावीसं वाससहस्साइं' હે ગૌતમ ! એક ઇન્દ્રિય વાળા જીવની સ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તની કહેવામાં આવેલ છે અને ઉત્કૃષ્ટથી ૨૨ બાવીસ હજાર વર્ષની કહેવામાં આવેલ છે. 'बेइंदिय० जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं बारससंवच्छराइं' હે ભગવન્ ! બે ઇન્દ્રિય વાળા જીવ નીસ્થિતિ કેટલા કાળની કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–હે ગૌતમ ! બેઇન્દ્રિય વાળા જીવની સ્થિતિ જઘન્યથી એક અંત-ર્મુહૂર્તની કહેવામાં આવેલ છે અને ઉત્કૃષ્ટથી બાર વર્ષની કહેવામાં આવેલ છે. 'एवं तेइंदियस्स एगूणपण्णं राइं दियाइं' એજ પ્રમાણે ત્રણ ઇન્દ્રિય

केवलं-एकोन पंचाशद्रात्रिदिवानि उत्कर्षतः जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्तम् । 'चउरिंदियस्स छम्मासा' चतुरिन्द्रियस्य च जघन्योत्कर्षाभ्यामन्तर्मुहूर्तं-षण्मासाश्च । 'पंचिंदियस्स जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं' पञ्चेन्द्रियस्य तु जघन्येनाऽन्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि । 'अपज्जत्तग एगिंदियस्स णं केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता ? गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं' उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं' अपर्याप्तकैकेन्द्रियस्य खलु भदन्त ! कियन्तं कालं स्थितिः ? गौतम ! जघन्येनाऽन्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेणाऽपि, तथापि उत्कृष्टपदमर्यादया किञ्चिद् वैलक्षण्यं कल्प-

---

इसी प्रकार तेइन्द्रिय जीव की ४९ दिन रात की स्थिति कही गई है-यह कथन उत्कृष्ट स्थिति की अपेक्षा कहा गया जानना चाहिये तथा तेइन्द्रिय जीव की जघन्य स्थिति एक अन्तर्मुहूर्त्त की कही गई है 'चउरिंदियस्स छम्मासा' चौइन्द्रिय जीव की जघन्य स्थिति एक अन्तर्मुहूर्त्त की और उत्कृष्ट स्थिति ६ मास की कही गई है 'पंचिंदियस्स जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं' तथा पंचेन्द्रिय जीव की जघन्य स्थिति एक अन्तर्मुहूर्त्त की है और उत्कृष्ट स्थिति तेतीस सागरोपम की है । 'अपज्जत्तग एगिंदियस्स णं भंते ! केवइयं कालं ठिई पण्णत्ता' हे भदन्त ! अपर्याप्त एकेन्द्रिय जीव की स्थिति कितने काल की है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं' हे गौतम ! अपर्याप्तक एकेन्द्रिय जीव की स्थिति जघन्य और उत्कृष्ट की अपेक्षा एक अन्तर्मुहूर्त्त की है परन्तु उत्कृष्ट स्थिति का जो अन्तर्मुहूर्त्त है वह

વાળા જીવની ૪૯ ઓગણુ પચાસ રાતદિવસની સ્થિતિ કહેવામાં આવેલ છે. આ કથન ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાથી કહેલ છે તેમ સમજીલેવું તથા તેઇન્દ્રિય જીવની જઘન્ય સ્થિતિ એક અંતર્મુહૂર્તની કહેવામાં આવેલ છે. 'चउरिंदियस्स छम्मासा' ચારઇન્દ્રિય વાળા જીવની જઘન્ય સ્થિતિ એક અંતર્મુહૂર્તની અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૬ છ માસની કહેલ છે. 'पंचिंदियस्स जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं' તથા પાંચઇન્દ્રિય વાળા જીવની જઘન્યસ્થિતિ એક અંતર્મુહૂર્તની છે, અને ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમની છે. 'अपज्जत्तग एगिंदियाणं केवइं कालं ठिई पण्णत्ता' હે ભગવન્ ! અપર્યાપ્તક એકેન્દ્રિય જીવની સ્થિતિ કેટલી કહેવામાં આવેલ છે ? ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं' હે ગૌતમ ! અપર્યાપ્તક એક ઇન્દ્રિય વાળા જીવની સ્થિતિ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી અપેક્ષાથી એક અંતર્મુહૂર્તની છે, પરંતુ ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિનું જે અંતર્મુહૂર્ત છે. તે

नीयमेवेति ध्वनिः। 'एवं सव्वेसिं' एवं सर्वेषामपर्याप्तक द्वीन्द्रियादि पञ्चेन्द्रियान्तानां जघन्योत्कर्षाभ्यां जीवनकालोऽन्तर्मुहूर्तकमेवेति। 'पज्जत्तग एगिंदियाणं जाव पंचिंदियाणं पुच्छा' पर्याप्तकैकेन्द्रियाणां यावत्पञ्चेन्द्रियाणां पृच्छा, पर्याप्तकैकेन्द्रिय–द्वीन्द्रिय–त्रीन्द्रिय चतुरिन्द्रिय–पञ्चेन्द्रियाणां स्थितिकालः 'जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं बावीसं वाससहस्साइं अंतोमुहुत्तोणाइं' जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण द्वाविंशतिर्वर्षसहस्राणि अन्तर्मुहूर्तोनानि (अपर्याप्तकालेनाऽन्तर्मुहूर्तहीनत्वात्, इति। 'एवं उक्कोसिया वि ठिइ अंतोमुहुत्तोणा सव्वेसिं पज्जत्ताणं कायव्वा' एवं पर्याप्तकैकेन्द्रियजीवानामिव सर्वेषां द्वि–त्रि–चतुः–

जघन्य स्थिति के अन्तर्मुहूर्त्त से कुछ भिन्न हैं। 'एवं सव्वेसिं' इतनी ही स्थिति जघन्य और उत्कृष्ट की अपेक्षा दो इन्द्रिय, तेइन्द्रिय, चौइन्द्रिय और पंचेन्द्रिय अपर्याप्तक जीवों की है 'पज्जत्तग एगिंदियाणं जाव पंचिंदियाणं पुच्छा' हे भदन्त! पर्याप्तक एकेन्द्रिय से लेकर पर्याप्तक पञ्चेन्द्रिय जीवों की स्थिति कितने काल की है? तो इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं बावीसं वाससहस्साइं अंतोमुहुत्तोणाइं' हे गौतम! पर्याप्तक एकेन्द्रिय जीवों की जघन्य स्थिति तो एक अन्तर्मुहूर्त्त की है और उत्कृष्ट स्थिति एक अन्तर्मुहूर्त कम २२ हजार वर्षों की है–यहां जो यह हीनता बतलाई गई है वह अपर्याप्त काल की एक अन्तर्मुहूर्त्त की स्थिति कालको कम करके बतलाई गई है 'एवं उक्कोसिया वि ठिति अंतोमुहुत्तोणा सव्वेसिं पज्जत्ताणं कायव्वा' इसी तरह दो इन्द्रिय

જઘન્ય સ્થિતિના અંતર્મુહૂર્તથી કંઇક ભિન્ન પ્રકારનું છે. 'एवं सव्वेसिं' આજ પ્રમાણેની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાથી બેઈન્દ્રિય, તેઇન્દ્રિય, ચૌઇન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય અપર્યાપ્તક જીવોની સ્થિતિ છે, 'पज्जत्तग एगिंदियाणं जाव पंचिंदियाणं पुच्छा' હે ભગવન્! પર્યાપ્તક એકેન્દ્રિયથી લઈને પર્યાપ્તક પંચેન્દ્રિય વાળા જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं बावीसं वाससहस्साइं' હે ગૌતમ! પર્યાપ્ત એકેન્દ્રિયોની જઘન્ય સ્થિતિ તો એક અંતર્મુહૂર્તની છે. અને ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ એક અંતર્મુહૂર્ત કમ ૨૨ બાવીસ હજાર વર્ષોની છે. અહીંયાં જે આ હીનતા બતાવવામાં આવેલ છે, તે અપર્યાપ્તક કાળની એક અન્તર્મુહૂર્ત કાળની સ્થિતિ કાળને ઓછા કરીને બતાવવામાં આવેલ છે. 'एवं उक्कोसिया वि ठिई अंतोमुहुत्तोणा सव्वेसिं पज्जत्ताणं कायव्वा' એજ

पञ्चेन्द्रिय पर्याप्तकानामुत्कृष्टा स्थितिः अन्तर्मुहूर्तोन द्वाविंशतिवर्षसहस्राणि कर्तव्यानि-इति पूर्वेण सह संबन्धः। संप्रति कायस्थितिमाह-एगिंदिए णं भंते! एगिंदियत्ति कालओ केवच्चिरं होइ? गोयमा! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' एकेन्द्रियः खलु भदन्त! जीवः एकेन्द्रिय इति मृत्वा पुनरेकेन्द्रियत्वं कियता कालेन भजते? भगवानाह-गौतम! जघन्येनाऽन्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण वनस्पतिकालः। 'बेइंदियस्स णं भंते बेइंदियत्ति कालओ केवच्चिरं होइ? गोयमा!

जीवों की तेइन्द्रिय जीवों की चौइन्द्रिय जीवों की और पंचेन्द्रिय जीवों की जो उत्कृष्ट स्थिति पूर्व में सामान्यरूप से बतलाई गई है उसमें से-सब में से एक २ अपनी २ उत्कृष्ट स्थिति का अन्तर्मुहूर्त्त कम कर लेना चाहिये इस तरह कम करने से दो इन्द्रिय पर्याप्तक, तेइन्द्रिय पर्याप्तक, चौइन्द्रिय पर्याप्तक और पञ्चेन्द्रिय पर्याप्तक जीवों की उत्कृष्टस्थिति हो जाती है।

कायस्थिति का कथन-'एगिंदियाणं भंते! एगिंदिय त्ति कालओ केवच्चिरं होइ' हे भदन्त! एकेन्द्रिय जीवों की कायस्थिति कितने काल की कही गई है? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्को० वणस्सतिकालो' हे गौतम! एकेन्द्रिय जीवों की कायस्थिति जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त्त है और उत्कृष्ट से वनस्पति काल प्रमाण है 'बेइंदियस्स णं भंते। बेइंदियत्ति कालओ केवच्चिरं

પ્રમાણે બે ઇંદ્રિયવાળા જીવોની, ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા જીવોની, ચાર ઇંદ્રિયવાળા જીવોની અને પાંચ ઇન્દ્રિયવાળા જીવોની જે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પહેલાં સામાન્ય પણાથી બતાવવામાં આવેલ છે. તેમાંથી એક એક પોતપોતાની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિનું અંતર્મુહૂર્ત કમ કરવું જોઈએ આ રીતે કમ કરવાંથી બે ઇંદ્રિય પર્યાપ્તક તે. ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તક, ચૌ ઈન્દ્રિય પર્યાપ્તક અને પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્તક જીવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ થઈ જાય છે..

કાયસ્થિતિનું કથન-

'एगिंदियाणं भंते! एगिंदियत्ति कालओ केवच्चिरं होई' હે ભગવન્! એક ઇંદ્રિયવાળા જીવોની કાયસ્થિતિ કેટલા પ્રકારની કહેવામાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' હે ગૌતમ! એક ઇંદ્રિયવાળા જીવની કાયસ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તની છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી વનસ્પતિકાળ પ્રમાણની છે. 'बेइंदियस्स णं भंते! बेइंदियत्ति कालओ केवच्चिरं होई' હે ભગવન્! બે ઇંદ્રિયવાળા જીવની કાયસ્થિતિ કેટલા કાળની કહેવામાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના

जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं संखेज्जं कालं जाव चउरिंदिए संखेज्जं कालं' द्वीन्द्रियस्य खलु भदन्त ! द्वीन्द्रिय इति कृत्वा पुनः कियता कालेन द्वीन्द्रियत्वं स प्राप्नोति ? भगवानाह—गौतम ! जघन्येन—स्वल्पात्स्वल्पतमकालगत्याऽन्तमुहूर्तं यावत् उत्कर्षेण संख्येयं कालं संख्येयवर्षसहस्राणि यावत् 'विगलिंदियाणवाससहस्सा संखेज्जा' इति वचनात्, चतुरिन्द्रियाणामपि इत्थमेव चतुरिन्द्रियत्वस्य पुनर्लाभो ज्ञेयः इति । 'पंचिंदिए णं भंते ! पंचिंदियत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं सागरोवमसहस्सं साइरेगं' पञ्चेन्द्रियः खलु भदन्त ! जीवसंघः—

"कियच्चिरं प्राप्य सुचारु कालं, कालैः कियद्भिः पुनरात्मनः स्वम् ।
रूपं लभेतेति विचार्यमाणो रूपं लभेतेति मदीयप्रश्नः ॥१॥

होइ' हे भदन्त ! दो इन्द्रिय जीव की कायस्थिति कितने काल की है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमु० उक्कोसेणं संखेज्जं कालं जाव चउरिंदिए संखेज्जं कालं' हे गौतम ! द्वीन्द्रिय जीव की कायस्थिति जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त्त की है और उत्कृष्ट से संख्यात काल प्रमाण है—अर्थात्—संख्यात हजार वर्ष प्रमाण है—उक्तंच—'विगलिंदियाण वाससहस्सा संखेज्जा' इसी प्रकार की कायस्थिति ते इन्द्रिय और चौइन्द्रिय जीव की भी है 'पंचिंदिए णं भंते ! पंचिदिए त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?' हे भदन्त ! पंचेन्द्रिय जीव की कायस्थिति कितने काल की है ? 'गोयमा ! जहण्णे णं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं सागरोवमसहस्सं सातिरेगं' हे गौतम ! पञ्चेन्द्रिय जीव की कायस्थिति जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त्त की है और उत्कृष्ट से कुछ अधिक एक हजार सागरोपम की है यह उत्कृष्ट स्थिति

ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं संखेज्जं कालं जाव चउरिंदिए संखेज्जं कालं' હે ગૌતમ ! બે ઇંદ્રિયવાળા જીવોની કાયસ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તની છે અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત કાલ પ્રમાણની છે. અર્થાત્ સંખ્યાત હજાર વર્ષ પ્રમાણની છે. કહ્યું પણ છે કે—'विगलिंदियाण वाससहस्सा संखेज्जा' આજ પ્રમાણેની કાયસ્થિતિ ત્રણ ઇંદ્રિયવાળા અને ચાર ઇંન્દ્રિયવાળા જીવોની પણ છે. 'पंचिंदिए णं भंते ! पंचिंदिए त्ति कालओ केवच्चिरं होई' હે ભગવન્ ! પાંચ ઇંદ્રિયવાળા જીવોની કાયસ્થિતિ કેટલાકાળની કહેલ છે ? 'गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं सागरोवमसहस्सं सातिरेगं' હે ગૌતમ ! પાંચ ઇંદ્રિયવાળા જીવોની કાયસ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તની છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી કંઇક વધારે એક હજાર સાગરોપમની છે. આ ઉત્કૃષ્ટ

भगवानाह-गौतम ! जघन्येनाऽन्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण सातिकं सागरोपमसहस्रम् । 'एगिंदिय अपज्जत्तएणं भंते ! कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं जाव पंचिंदिय अपज्जत्तए' अपर्याप्तक एकेन्द्रियः खलु भदन्त ! कालतः कियच्चिरं भवति ? भगवानाह-गौतम ! जघन्येनोत्कर्षेणाऽप्यन्तर्मुहूर्तम् अपर्याप्तलब्धेरेतावत्कालप्रमाणत्वात् । इति यावत्-पञ्चेन्द्रियाऽपर्याप्तकः, अपर्याप्तक द्वि त्रि चतुःपञ्चेन्द्रियसूत्राण्यपि भावनीयानि। 'पज्जत्तग एगिंदिए णं भंते ! कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं संखिज्जाइं वाससहस्साइं' पर्याप्तकएकेन्द्रियः खलु भदन्त !

नैरयिक तिर्यक् पञ्चेन्द्रिय, और मनुष्यभव तथा देवभव में भ्रमण करने से निष्पन्न हो जाती है 'एगिंदिए णं अपज्जत्तए णं भंते ! कालओ केवच्चिरं होंति' हे भदन्त ! अपर्याप्तक एकेन्द्रिय जीवों की कायस्थिति कितने काल की है ? उत्तर में प्रभु ने कहा है-'गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमु० उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं जाव पंचिंदिए अपज्जत्तए' हे गौतम ! अपर्याप्तक एकेन्द्रिय जीव की कायस्थिति का काल जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त का है और उत्कृष्ट से भी एक ही अन्तर्मुहूर्त का है क्योंकि अपर्याप्त लब्धि का काल इतना ही होता है । इसी प्रकार से अपर्याप्तक द्वीन्द्रिय, अपर्याप्तक तेइन्द्रिय और अपर्याप्तक पंचेन्द्रिय जीवों की भी कायस्थिति का काल कहा गया है 'पज्जत्तग-एगिंदिए णं भंते ! कालओ केवच्चिरं होइ' हे भदन्त ! पर्याप्तक एकेन्द्रिय की कायस्थिति का काल कितना है ? उत्तर में प्रभु कहते

સ્થિતિ નૈરયિક, તિર્યંક, પંચેન્દ્રિય, અને મનુષ્યભવ તથા દેવભવમાં ભ્રમણ કરવાથી બની જાય છે. 'एगिंदिएणं अपज्जत्तएणं भंते ! कालओ केवच्चिरं होंति' હે ભગવન્ ! અપર્યાપ્તક એકેન્દ્રિય જીવોની કાયસ્થિતિ કેટલા કાળની કહેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રીએ કહ્યું કે-गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं जाव पंचिंदिय अपज्जत्तए' હે ગૌતમ ! અપર્યાપ્તક એક ઇંદ્રિયવાળા જીવની કાયસ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનો છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ એક અંતર્મુહૂર્તનો છે. કેમકે અપર્યાપ્તક લબ્ધિનો કાળ એટલોજ હોય છે. આજ પ્રમાણે અપર્યાપ્તક બે ઇંદ્રિય. અપર્યાપ્તક તે ઇન્દ્રિય, અને અપર્યાપ્તક પંચેન્દ્રિય જીવોની કાય સ્થિતિનો કાળ પણ એટલો જ કહેલ છે. 'पज्जत्तग एगिंदिएणं भंते ! कालओ केवच्चिरं होई' હે ભગવન્ ! પર્યાપ્તક એક ઇંદ્રિયવાળા જીવની કાયસ્થિતિનો કાળ કેટલો કહેલ છે ? આના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं संखिज्जाइं वास

कालतः कियच्चिरं भवतीति प्रश्नः भगवानाह–गौतम! जघन्येनाऽन्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण संख्येयवर्षसहस्राणि एकेन्द्रियस्य हि पृथिवीकायिकस्योत्कर्षतो द्वात्रिंशद्वर्ष-सहस्राणि भवस्थितिः अप्कायिकस्य सप्तवर्षसहस्राणि तेजस्कायिकस्य त्रीणि–रात्रिन्दिवानी वायुकायस्य त्रीणि वर्षसहस्राणि वनस्पतिकायस्य–दशवर्षसहस्राणि ततो निरन्तर कतिपयपर्याप्तभवसंकलनया संख्येयान्येव वर्षसहस्राणि घटन्ते इति 'एवं बेइंदिए वि' एवं द्वीन्द्रियस्यापि 'नवरं संखेज्जाइं वासाइं' नवरं पर्याप्तकैकेन्द्रियाऽपेक्षया वैलक्षण्यमेतत् यत् संख्येयानि वर्षाणि द्वीन्द्रिये खलु उत्कर्षतो द्वादशवर्षाणि भवस्थितिः, न च सर्व भवेष्वपि उत्कृष्टा स्थितिर्भवत्येवेति

हैं–'गोयमा! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं संखिज्जाइं वाससहस्साइं' हे गौतम! पर्याप्तक एकेन्द्रिय जीव की कायस्थिति का काल जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त का है और उत्कृष्ट से संख्यात हजार वर्षो का है यह इस प्रकार से है–एकेन्द्रिय पृथिवीकायिक की उत्कृष्टभव स्थिति २२ हजार वर्ष की है अप्कायिक की सात हजार वर्ष की है तेजस्कायिक की तीन रात दिन की है। वायुकायिक की तीन हजार वर्ष की है और वनस्पतिकायिक की दश हजार वर्ष की है। इन जीवों के निरन्तर कतिपय पर्याप्त भवों की संकलना से संख्यात हजार वर्षों का प्रमाण सध जाता है 'एवं बेइंदिए वि णवरं संखेज्जाइं वासाइं' पर्याप्तक द्वीन्द्रिय जीवों की कायस्थिति का प्रमाण भी जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त्त का है और उत्कृष्ट से संख्यात वर्षों का है द्वीन्द्रिय जीवों की भवस्थिति का प्रमाण १२ वर्ष का है द्वीन्द्रिय जीवों के सब भवों में यही उत्कृष्ट स्थिति हो ऐसा नियम नहीं हो

सहस्साइं' હે ગૌતમ! પર્યાપ્તક એક ઇંદ્રિયવાળા જીવની કાયસ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનો છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત હજાર વર્ષોનો છે. તે આ પ્રમાણે છે–એક ઇંદ્રિયવાળા પૃથ્વીકાયિક જીવની ઉત્કૃષ્ટ ભવસ્થિતિ ૨૨ બાવીસ હજાર વર્ષની છે. અપ્કાયિકની ૭ સાત હજાર વર્ષની છે. તેજસ્કાયિકની ત્રણ રાત દિવસની છે. વાયુકાયિકની ત્રણ હજાર વર્ષની છે. અને વનસ્પતિકાયિક જીવની દસ હજાર વર્ષની છે. આ જીવોના નિરંતર કેટલાક પર્યાપ્ત ભવોની સંકલના–ગણનાથી સંખ્યાત હજાર વર્ષોનું પ્રમાણ મળી જાય છે. 'एवं बेइंदिए वि णवरं संखेज्जाइं वासाइं' પર્યાપ્તક બે ઇંદ્રિયવાળા જીવોની કાયસ્થિતિનું પ્રમાણ પણ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનું છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત વર્ષોનું છે. બે ઇંન્દ્રિયવાળા જીવોની ભવસ્થિતિનું પ્રમાણ ૧૨ બાર વર્ષનું છે. બે ઇંદ્રિયવાળા જીવોના બધાજ ભવોમાં આજ ઉત્કૃષ્ટ

नियमः, ततः कतिपय निरन्तर पर्याप्तभव संकलनयाऽपि संख्येयान्येऽपि संख्येयान्येव वर्षाणि लभ्यन्ते—न तु—वर्षसहस्राणि वा इति। 'तेइंदिएणं भंते! संखेज्जराइंदिया' त्रीन्द्रियाणां भदन्त! कियती खलु भवस्थितिः? गौतम! जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षतः संख्येयानि रात्रिन्दिवानि पर्याप्तकत्रीन्द्रियाणां भवस्थितेरुत्कर्षतोप्येकोन—पञ्चाशद्दिवसप्रमाणतया कतिपयनिरन्तरपर्याप्तभव संकलनायामपि संख्येयरात्रिंदिवानामेव लभ्यमानत्वादिति। 'चउरिंदिएणं० संखेज्जा-मासा' चतुरिन्द्रियाणां खलु जघन्येनार्मुहूर्तम् उत्कर्षतः संख्येयान्मासान् पर्याप्तक चतुरिन्द्रियाणामुत्कर्षतः षण्मासप्रमाणतया कतिपयनिन्तरपर्याप्तभवकालसंकलनया

सकता है अतः कतिपय निरन्तर पर्याप्तभवों की संकलना से भी संख्यात वर्ष ही लब्ध होते हैं सौ वर्ष या हजार वर्ष लब्ध नहीं होते हैं। 'तेइंदिए णं भंते। संखेज्जा राइंदिया' पर्याप्तक तेइन्द्रिय जीवों की कायस्थिति हे भदन्त! कितने काल की है? तो इसके उत्तर में प्रभु ने कहा—हे गौतम! पर्याप्तक तेइन्द्रिय जीवों की कायस्थिति जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त्त की है और उत्कृष्ट से संख्यात रातदिनों की है। क्योंकि इनकी उत्कृष्ट से भवस्थिति ४९ दिन की है अतः कतिपय निरन्तर पर्याप्त भवों की संकलना में वह संख्यात रात दिनों के प्रमाण ही लब्ध होती है। 'चउरिंदिए णं संखेज्जा मासा' पर्याप्तक चौइन्द्रिय जीवों की कायस्थिति जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त्त की है और उत्कृष्ट से वह संख्यात मासों की है क्योंकि चौइन्द्रिय

સ્થિતિ હોય એવો નિયમ બનિ શકતો નથી તેથી કેટલાક નિરંતર પર્યાપ્તક જીવોની સંકલના—ગણનાથી પણ સંખ્યાત વર્ષજ લબ્ધ બને છે. સો વર્ષ અથવા હજાર વર્ષ લબ્ધ થતા નથી. 'तेइंदिएणं भंते! संखेज्जा राइंदिया' પર્યાપ્તક ત્રણ ઇંદ્રિયવાળા જીવોની કાયસ્થિતિ હે ભગવન્! કેટલા કાળની કહેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રીએ કહ્યું કે—હે ગૌતમ! પર્યાપ્તક તે ઇંદ્રિય જીવોની કાયસ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તની છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત રાત દિવસની છે. કેમકે એમની ઉત્કૃષ્ટથી ભવસ્થિતિ ૪૯ ઓગણ પચાસ દિવસની છે. તેથી કેટલાક નિરંતર પર્યાપ્ત ભવોની સંકલના—ગણનામાં તે સંખ્યાત રાત દિવસના પ્રમાણમાં જ લબ્ધ થાય છે. 'चउरिंदिएणं संखेज्जा मासा' પર્યાપ્તક ચૌઇંદ્રિય જીવોની કાયસ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તની છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી તે સંખ્યાત માસોની છે. કેમકે ચૌઇન્દ્રિય જીવની ભવસ્થિતિ

संख्येयानामेव मासानां प्राप्यमानत्वात् इति । 'पज्जत्त पंचिंदिए सागरोवम सयपुहुत्तं साइरेगं' पर्याप्तकपञ्चेन्द्रियाः खलु गौतम ! जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण सातिरेकं सागरोपमशतपृथक्त्वम् द्विसागरोपमशतादारभ्य नवसागरोपमशतं यावत् शतपृथक्त्वमित्यर्थः । 'एगिंदियस्स णं भंते ! केवइयं कालं अंतरं होइ ? गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं-उक्कोसेणं दो सागरोवमसहस्साइं संखेज्जवासमब्भहियाइं' एकेन्द्रियस्य खलु भदन्त । कियत्कालमन्तरम्-एकेन्द्रियादुद्वृत्य पुनरेकेन्द्रियत्वो-

जीव की भवस्थिति उत्कृष्ट से छह मास प्रमाण की गई है अतः कतिपय निरन्तर पर्याप्त भवों की संकलना में वह संख्यात महीनों की लब्ध होती है 'पज्जत्तग पंचिंदिए सागरोपम सयपुहुत्तं सातिरेगं' पर्याप्तक पञ्चेन्द्रिय जीव की कायस्थिति जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त्त की और उत्कृष्ट से कुछ अधिक सागरोपम शत पृथक्त्व की है अर्थात् द्वि सागरोपम शत से लेकर नव सागरोपम शत तक की है 'एगिंदियस्स णं भंते ! केवतियं कालं अतरं होइ' हे भदन्त ! एकेन्द्रिय पर्याय को छोडकर पुनः उसकी प्राप्ति में कितना अंतर होता है-विरह काल पडता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं दो सागरोपमसहस्साइं संखेज्जवासमब्भहियाइं' हे गौतम ! एकेन्द्रिय पर्याय को छोडकर पुनः एकेन्द्रिय पर्याय प्राप्त करने में अंतर जघन्य से तो एक अंतर्मुहूर्त्त का पडता है और उत्कृष्ट से संख्यातवर्ष अधिक २ हजार सागरोपम का पडता है क्योंकि त्रसकाय की कायस्थिति का जितना काल है वही

ઉત્કૃષ્ટથી છ માસ પ્રમાણની કહેવામાં આવે છે. તેથી કેટલાક નિરન્તર પર્યાપ્ત ભવોની સંકલના-ગણનાથી તે સંખ્યાત મહીનાઓની થઈ જાય છે. 'पज्जत्त पंचिंदिए सागरोवमसयपुहुत्तं सातिरेगं' પર્યાપ્તક પંચેન્દ્રિય જીવની કાયસ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તની છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી કંઈક વધારે સાગરોપમ શત પૃથક્ત્વની છે. અર્થાત્ દ્વિ સાગરોપમશતથી લઈને નવ સાગરોપમશત સુધીની છે. 'एगिंदियस्स णं भंते ! केवतियं कालं अंतरं होई' હે ભગવન્ એક ઈન્દ્રિય પર્યાયને છોડીને ફરીથી તેની પ્રાપ્તિ થવામાં કેટલા કાળનું અંતર હોય છે? કેટલો વિરહ કાળ થાય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं दो सागरोवमसहस्साइं संखेज्जवासमब्भहियाइं' હે ગૌતમ ! એક ઈન્દ્રિયના પર્યાયને છોડીને ફરીથી એક ઈન્દ્રિય પર્યાયને પ્રાપ્ત કરવામાં જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનું અંતર થાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત વર્ષ અધિક બે હજાર સાગરોપમનું થાય છે કેમકે-ત્રસકાયની કાયસ્થિતિનો જેટલો

पलब्धौ कियतः कालस्य व्यवधानता? जघन्येनाऽन्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षतो द्वे सागरोपमसहस्रे संख्येयवर्षाधिके, त्रसकायस्य यावान् कायस्थिति कालः स एव काल एकेन्द्रियस्यापि त्रसकायस्थितिकालश्च-संख्येयवर्षसहस्राभ्यधिकः सागरोपमसहस्रद्वयात्मकः इति। 'बेइंदियस्स णं अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ? गोयमा! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' द्वीन्द्रियस्य खलु भदन्त! अन्तरं कालतः कियच्चिरं भवति भगवानाह?-गौतम! जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण वनस्पतिकालः द्वीन्द्रियादिभ्य उद्वृत्य वनस्पतिष्वनन्तकालपर्यन्तमवस्थानात् इति। 'एवं तेइंदियस्स चउरिंदियस्स पंचिंदियस्स' एवं द्वीन्द्रियसूत्रवत् त्रि-चतु-पञ्चेन्द्रिय सूत्राण्यपि भावनीयानि सर्वत्रैवं जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्तमुत्कर्षेण वनस्पतिकालं यावदिति

एकेन्द्रिय का अंतर काल है सूत्रकार स्वयं आगे ऐसा कहेगें-'तसकाइए णं भंते! तसकाय त्ति कालतो केवच्चिरं होइ' गोयमा! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं दोसागरोवमाइं संखेज्जवासमब्भहियाइं'। बेइंदियस्स णं भंते! अंतरं कालओ केवच्चिरं होंति' हे भदन्त! द्वीन्द्रिय की पर्याय को छोडकर पुनः द्वीन्द्रिय पर्याय को प्राप्त करने में अन्तर काल कितनेकाल का होता है? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' हे गौतम द्वीन्द्रिय पर्याय को छोडकर पुनः द्वीन्द्रिय पर्याय को प्राप्त करने में अन्तरकाल जघन्य से तो एक अन्तर्मुहूर्त्त का पडता है और उत्कृष्ट से वनस्पतिकाल प्रमाण पडता है 'एवं तेइंदियस्स चउरिंदियस्स पंचेदियस्स' इसी प्रकार से तेइन्द्रिय पर्याय को छोडने पर पुनः उसकी प्राप्ति करने में चौइन्द्रिय पर्याय को छोडकर पुनः उसकी प्राप्ति

કાળ છે. એજ એકેન્દ્રિય જીવનો અંતર કાળ કહેલ છે. તે સૂત્રકાર સ્વયં આગળ કહે છે. 'तसकाइएणं भंते! तसकायत्ति कालओ केवच्चिरं होई, गोयमा! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं दो सागरोवमाइं संखेज्जवासमब्भहियाइं; बेइंदियस्स णं भंते! अंतरं कालओ केवच्चिरं होंति' હે ભગવન્! દ્વીન્દ્રિય જીવના પર્યાયને છોડીને ફરીથી દ્વીન્દ્રિયપણાને પ્રાપ્ત કરવામાં કેટલા કાળનો અંતરકાળ હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! जहण्णेणं अंतो मुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' હે ગૌતમ! દ્વીન્દ્રિય પર્યાયને છોડીને ફરીથી દ્વીન્દ્રિય પર્યાયને પ્રાપ્ત કરવામાં અંતર કાળ જઘન્યથી તો એક અંતર્મુહૂર્તનો થાય છે અને ઉત્કૃષ્ટથી વનસ્પતિ કાળ પ્રમાણનું છે. 'एवं तेइंदियस्स चउरिंदियस्स पंचिंदियस्स' આજ પ્રમાણે તે ઇન્દ્રિય પર્યાયને છોડીને ફરીથી તેને પ્રાપ્ત કરવામાં, ચૌઇન્દ્રિયના પર્યાને છોડીને ફરીથી ચૌઇંદ્રિય પણાને પ્રાપ્ત કરવામાં અને પંચેન્દ્રિય પર્યાયને છોડીને ફરીથી પંચેન્દ્રિય પણાને પ્રાપ્ત કરવામાં

प्रक्रियोत्तरम् 'अपज्जत्तगाणं एवं चेव' अपर्याप्तकैकेन्द्रियादि पञ्चेन्द्रियान्ताना-मेवमेवाऽप्तरं ज्ञातव्यम्। आलापकप्रकारस्त्वेवम्-'एगिंदिय अपज्जत्तगस्स णं भंते! अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ? गोयमा! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं दो सागरोवमसहस्साइं संखिज्जवासमब्भहियाइं, बेइंदिय अपज्जत्तगस्स णं भंते! अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ? गोयमा! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं-उक्कोसेणं अणंतं कालं वणस्सइ कालो, एवं जाव पंचिंदिय अपज्जत्तगस्स' एकेन्द्रियापर्याप्तकस्य खलु भदन्त! अन्तरं कालतः कियच्चिरं भवति? गौतम! जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण द्वे सागरोपमसहस्रे संख्येयवर्षाभ्यधिके द्वीन्द्रियाऽपर्याप्तकस्य खलु भदन्त! अन्तरं कालतः कियच्चिरं भवति? गौतम! जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण द्वे सागरोपमसहस्रे संख्येयवर्षाधिके द्वीन्द्रियाऽपर्याप्तकस्य खलु भदन्त!

करने में और पंचेन्द्रिय पर्याय को छोडने पर पुनः उसकी प्राप्ति करने में अंतर काल पडता है-अर्थात्-जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त्त का और उत्कृष्ट से वनस्पतिकाल प्रमाण तक का अंतर पडता है। 'अपज्जत्तगाणं एवं चेव पज्जत्तगाण वि एवं चेव' हे भदन्त! अपर्याप्तक एकेन्द्रिय की पर्याय छोडने पर पुनः उसकी प्राप्ति में अंतर कितना पडता है-इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम! अपर्याप्तक एकेन्द्रिय पर्याय को छोडने पर पुनः उसकी प्राप्ति करने में अन्तर जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त्त का और उत्कृष्ट से संख्यातवर्ष अधिक दो हजार सागर का पडता है दो इन्द्रिय अपर्याप्तक की पर्याय को छोड कर पुनः उसकी प्राप्ति करने में अंतर कितने काल का पडता है? हे गौतम! दो इन्द्रिय अपर्याप्तक की पर्याय को छोडने पर पुनः उसकी प्राप्ति करने में अन्तर जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त्त का और

અંતર કાળ હોય છે. અર્થાત્ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનું અને ઉત્કૃષ્ટથી વનસ્પતિકાળ પ્રમાણનું અંતર થાય છે. 'अपज्जत्तगाणं एवं चेव पज्जत्तगाण वि एवं चेव' હે ભગવન્! અપર્યાપ્તક એકેન્દ્રિય પર્યાયને છોડીને ફરીથી તેને પ્રાપ્ત કરવામાં કેટલું અંતર થાય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે હે ગૌતમ! અપર્યાપ્તક એક ઇંદ્રિયના પર્યાયને છોડીને ફરીથી તેને પ્રાપ્ત કરવામાં જઘન્ય અંતર એક અંતર્મુહૂર્તનું અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત વર્ષ અધિક બે હજાર સાગરોપમનું થાય છે. બે ઇન્દ્રિય અપર્યાપ્તકની પર્યાયને છોડીને ફરીથી તેને પ્રાપ્ત કરવામાં કેટલા કાળનું અંતર પડે છે? હે ગૌતમ! બે ઇન્દ્રિય અપર્યાપ્તકના પર્યાયને છોડવાથી ફરીથી તેને પ્રાપ્ત કરવામાં જઘન્ય

अन्तरं कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेणाऽनन्तं कालो वनस्पतिकालः, एवं यावत् पञ्चेन्द्रियाऽपर्याप्तकस्येति । 'पज्जत्तगाणं वि एवं चेव' पर्याप्तकानामपि एवमेव आलापक एवम्-"एगिंदियपज्जत्तगस्स णं भंते ! अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अणंतं कालं वणस्सइकालो, एवं जाव पंचिंदियपज्जत्तगस्स' एकेन्द्रियपर्याप्तकस्य खलु भदन्त ! अन्तरं कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येनाऽन्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण द्वे सागरोपमसहस्रे संख्येयवर्षाभ्यधिके, द्वीन्द्रियपर्याप्तकस्य खलु भदन्त ! अन्तरं कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेणाऽनन्तं कालो वनस्पतिकालः, एवं यावत् पञ्चेन्द्रियपर्याप्तकस्यापि इति ॥सू० १२६॥

एकेन्द्रियादीनां पारस्परिकमल्पबहुत्वमाह—

मूलम्—एएसि णं भंते ! एगिंदिय बेइंदिय तेइंदिय चउरिंदिय पंचिंदियाणं कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा पंचिंदिया चउरिंदिया विसेसाहिया तेइंदिया विसेसाहिया बेइंदिया विसेसाहिया एगिंदिया अणंतगुणा । एवमपज्जत्तगाणं सव्वत्थोवा

उत्कृष्ट से वनस्पति काल प्रमाण अनंतकाल का पडता है इसी तरह से अपर्याप्तक पञ्चेन्द्रिय की पर्याय को छोडने पर पुनः उसकी प्राप्ति करने में अन्तर जानना चाहिये यहां आलाप प्रकार ऐसा है-'एगिंदिय अपज्जत्तस्स णं भंते ! अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं दो सागरोवमसहस्साइं संखेज्जवासमब्भहियाइं बेइंदिय अपज्जत्तस्स णं भंते ! अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अणंतं कालं वणस्सइ कालो एवं जाव पंचिंदिय अपज्जत्तस्स' ॥१२०॥

અંતર એક અંતર્મુહૂર્તનું છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી અંતર વનસ્પતિ કાલ પ્રમાણ અનંતકાળનું થાય છે. એજ પ્રમાણે અપર્યાપ્તક પંચેન્દ્રિયના પર્યાયને છોડવાથી ફરીથી તેને પ્રાપ્ત કરવામાં તેનું અંતર સમજી લેવું. તેના આલાપનો પ્રકાર આ પ્રમાણે છે.-'एगिंदिय अपज्जत्तस्स णं भंते ! अंतरं कालओ केवच्चिरं होई गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं दो सागरोवमाइं संखेज्जवासमब्भहियाइं बेइंदिय अपज्जत्तस्स णं भंते ! अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अणंतं कालं वणस्सइ कालो एवं जाव पंचिंदिय अपज्जत्तस्स' ॥ સૂ. ૧૨૦ ॥

पंचिंदिया अपज्जत्तगा चउरिंदिया अपज्जत्तगा विसेसाहिया, तेइंदिया अपज्जत्तगा विसेसाहिया, बेइंदिया अपज्जत्तगा विसेसाहिया, एगिंदिया अपज्जत्तगा अणंतगुणा, सइंदिया पज्जत्तगा वि० सव्वत्थोवा चउरिंदिया पज्जत्तगा पंचिंदिय-पज्जत्तगा विसेसाहिया बेइंदिय पज्जत्तगा विसेसाहिया तेइं-दिय पज्जत्तगा विसेसाहिया एगिंदियपज्जत्तगा अणंतगुणा, सइंदिया पज्जत्तगा विसेसाहिया। एएसिं णं भंते! सइंदिया णं पज्जत्तग अपज्जत्तगाणं कयरे कयरेहिंतो०, गोयमा! सव्व-त्थोवा सइंदिया अपज्जत्तगा सइंदिया पज्जत्तगा संखेज्जगुणा। एवं एगिंदिया वि। एएसि णं भंते! बेइंदियाणं पज्जत्तगा पज्जत्तगाणं अप्पा बहुं?, गोयमा! सव्वत्थोवा बेइंदिया पज्जत्तगा अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा एवं तेइंदियचउरिंदिय पंचिंदिया वि। एएसि णं भंते! एगिंदियाणं बेइंदियाणं तेइं-दियाणं चउरिंदिय पंचिंदियाण य पज्जत्तगाण य अपज्जत्तगाण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा, गोयमा! सव्वत्थोवा चउरिंदिया पज्जत्तगा, पंचिंदिया पज्ज-त्तगा विसेसाहिया बेइंदिया पज्जत्तगा विसेसाहिया तेइंदिया पज्जत्तगा विसेसाहिया पंचिंदिया अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा चउरिंदिया अपज्जत्तगा विसेसाहिया तेइंदिय अपज्जत्तगा विसे-साहिया बेइंदिया अपज्जत्तगा विसेसाहिया एगिंदिय अपज्ज-त्तगा अणंतगुणा सइंदिया अपज्जत्तगा विसेसाहिया एगिंदिय-पज्जत्तगा संखेज्जगुणा सइंदिय पज्जत्तगा विसेसाहिया, सइं-दिया विसेसाहिया। से त्तं पंचविहा संसारसमावण्णगा जीवा त्ति॥ त्ति चउत्थी पतिपत्ती ॥सू० १२७॥

छाया—एतेषां खलु भदन्त ! एकेन्द्रिय द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियपञ्चेन्द्रियाणां कतरेकतरेभ्योऽल्पा वा, बहुका वा, तुल्या वा, विशेषाधिका वा ? गौतम ! सर्वस्तोकाः पञ्चेन्द्रियाः चतुरिन्द्रिया विशेषाधिकाः, त्रीन्द्रिया विशेषाधिकाः, द्वीन्द्रिया विशेषाधिकाः एकेन्द्रिया अनन्तगुणाः । एवमपर्याप्तकानां सर्वस्तोकाः पञ्चेन्द्रिया अपर्याप्तकाः चतुरिन्द्रिया अपर्याप्तका विशेषाधिकाः, त्रीन्द्रिया अपर्याप्तका विशेषाधिकाः द्वीन्द्रिया अपर्याप्तका विशेषाधिकाः एकेन्द्रिया अपर्याप्तकाः अनन्तगुणाः सेन्द्रिया पर्याप्तका विशेषाधिकाः । सर्वस्तोका श्चतुरिन्द्रियाः पर्याप्तकाः पञ्चेन्द्रियाः पर्याप्ता विशेषाधिकाः द्वीन्द्रियपर्याप्तका विशेषाधिकाः त्रीन्द्रियपर्याप्तका-विशेषाधिकाः एकेन्द्रिय पर्याप्तकाः अनन्तगुणाः सेन्द्रियाः पर्याप्तका विशेषाधिकाः । एतेषां खलु भदन्त ! सेन्द्रियाणां पर्याप्तकाऽपर्याप्तकानां कतरेकतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा ? गौतम ! सर्वस्तोकाः सेन्द्रिया अपर्याप्तकाः, सेन्द्रिया—पर्याप्तकाःसंख्येयगुणाः, एवं एकेन्द्रिया अपि । एतेषां खलु भदन्त ! द्वीन्द्रियाणां पर्याप्तापर्याप्तकानां अल्पबहुत्वम् ! गौतम ! सर्वस्तोका द्वीन्द्रियाः पर्याप्तकाः अपर्याप्तका असंख्येयगुणाः 'एवं त्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियपञ्चेन्द्रिया अपि । एतेषां खलु भदन्त ! एकेन्द्रियाणां, द्वीन्द्रिय० त्रीन्द्रिय० चतुरिन्द्रिय० पञ्चेन्द्रियाणां च पर्याप्तकानाञ्चाऽपर्याप्तकानाञ्च कतरेकतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा ? गौतम ! सर्वस्तोकाः चतुरिन्द्रियाः पर्याप्तकाः, पञ्चेन्द्रियाः पर्याप्तका विशेषाधिकाः द्वीन्द्रियाः पर्याप्तका विशेषाधिकाः त्रीन्द्रियाः पर्याप्तका विशेषाधिकाः पञ्चेन्द्रिया अपर्याप्तका असंख्येयगुणाः चतुरिन्द्रिया अपर्याप्तका विशेषाधिकाः त्रीन्द्रया अपर्याप्तका विशेषाधिकाः द्वीन्द्रिया अपर्याप्तका विशेषाधिकाः एकेन्द्रियाऽपर्याप्तका अनन्तगुणाः सेन्द्रिया अपर्याप्तकाविशेषाधिकाः एकेन्द्रियपर्याप्तकाः संख्येयगुणाः सेन्द्रियपर्याप्तका विशेषाधिका सेन्द्रिया विशेषाधिकाः । त एते पञ्चविधाः संसारसमापन्नका जीवाः । चतुर्थी प्रतिपत्तिः सू०॥२७॥

टीका—'एएसि णं भंते ! एगिंदिय बेइंदिय तेइंदिय चउरिंदियपंचिंदि-

---

अल्पबहुत्व कथन—

'एएसि णं भंते ! एगिंदिय बेइंदिय तेइंदिय चउरिंदिय पंचिंदियाणं कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा'—इत्यादि ।

टीकार्थ—गौतमस्वामी ने प्रभु से ऐसा पूछा है—हे भदन्त ! इन

અલ્પ બહુત્વનું કથન

'एएसिणं भंते ! एगिंदिय वेइंदिय तेइंदिय चउरिंदिय पंचिंदियाणं कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું કે હે ભગવન્ ! આ એકે-

याणं कयरेकयरेहिंतो अप्पा वा-बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा पंचिंदिया' एतेषां वक्ष्यमाणक-द्वि-त्रि-चतुः-पञ्चेन्द्रियाणां कतरेभ्यः कतरेऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा जीवाः इत्यल्प-बहुत्वविषयः प्रश्नः भगवानाह-गौतम ! एषु मध्ये सर्वेभ्यः स्तोकाः पञ्चेन्द्रियाः संख्येययोजनकोटिकोटिप्रमाणविष्कम्भसूचीप्रमितप्रतरासंख्येयभागवर्त्यसंख्येय-श्रेणीगताकाशप्रदेशराशिप्रमाणत्वात् । 'चउरिंदिया विसेसाहिया' पञ्चेन्द्रियाऽ-पेक्षया चतुरिन्द्रिया विशेषाधिकाः विष्कम्भसूच्यास्तेषां प्रभूतसंख्येययोजन-

एकेन्द्रिय, दो इन्द्रिय, तेइन्द्रिय, चौइन्द्रिय, और पंचेन्द्रिय जीवों के बीच में कौन जीव किन जीवों की अपेक्षा अल्प हैं ? कौन किनकी अपेक्षा 'बहुया वा' बहुत हैं कौन किनके 'तुल्ला वा' बराबर हैं ? कौन किनसे 'विसेसाहिया वा' विशेषाधिक हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं 'गोयमा ! सव्वत्थोवा पंचिंदिया' हे गौतम ! इन जीवों के बीच में सब से कम पञ्चेन्द्रिय जीव है 'चउरिंदिया विसेसाहिया' इन पञ्चेन्द्रिय जीवों की अपेक्षा चौइन्द्रिय जीव विशेषाधिक हैं। पञ्चेन्द्रिय जीवों को सब से अल्प जो बतलाया गया है उसका तात्पर्य ऐसा है कि ये पञ्चेन्द्रिय जीव संख्यात योजन कोटी कोटी प्रमाण विष्कम्भ सूची से प्रमित जो प्रतर का असंख्यातवां भाग है। उस असंख्यातवें भागवर्ती जो असंख्यात श्रेणिगत आकाश प्रदेशराशि है इस राशि प्रमाण हैं। इनकी अपेक्षा जो चतुरिन्द्रिय जीवों को विशेषाधिक कहा गया है उसका कारण ऐसा है कि ये जीव संख्यात

न्द्रिय, द्वीन्द्रिय, तेइंद्रिय, चौइंद्रिय અને પંચેન્દ્રિય જીવોમાં કયા જીવો કયા જીવો કરતા અલ્પ છે ? કયા જીવો કયા જીવો કરતાં 'बहुया वा' વધારે છે ? કોણ કોના કરતાં 'तुल्ला वा' બરાબર છે. અને કોણ કોના કરતાં 'विसेसाहिया वा' વિશેષાધિક છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! सव्वत्थोवा पंचिंदिया' હે ગૌતમ ! આ બધા જીવોમાં સૌથી ઓછા પંચેન્દ્રિય જીવ છે. 'चउरिंदिया विसेसाहिया' આ પંચેન્દ્રિય જીવો કરતાં ચાર ઈંદ્રિયવાળા જીવો વિશેષાધિક છે. પંચેન્દ્રિય જીવોને જે સૌથી અલ્પ કહેવામાં આવેલ છે, તેનું તાત્પર્ય એવું છે કે-આ પંચેન્દ્રિય જીવો સંખ્યાત યોજન કોટિકોટિ પ્રમાણ વિષ્કંભ સૂચિથી પ્રતરનો જે અસંખ્યાતમો ભાગ છે. એ સંખ્યાતમા ભાગ વર્તિ અસંખ્યાત શ્રેણિગત જે આકાશ પ્રદેશ રાશિ છે, એ રાશિ પ્રમાણના છે. તેના કરતાં જે ચતુરિન્દ્રિય જીવોને વિશેષાધિક કહ્યા છે તેનું કારણ એવું છે કે-એ જીવો સંખ્યાત યોજન કોટિકોટિ પ્રમાણ વિષ્કમ્ભસૂચિ છે. એ વિષ્ક-

कोटिकोटिप्रमाणत्वात्। 'तेइंदिया विसेसाहिया' त्रीन्द्रियाः पुनश्चतुरिन्द्रियेभ्यो-विशेषाधिकाः तेषां विष्कम्भसूच्याऽप्रभूततर संख्येययोजनकोटिकोटिप्रमाण-त्वात्। 'बेइंदिया विसेसाहिया' तेभ्योऽपि द्वीन्द्रियाः विशेषाधिकाः तेषां द्वीन्द्रियाणां विष्कम्भसूच्याः प्रभूततमसंख्येययोजनकोटिकोटिप्रमाणत्वात् इति। 'एगिंदिया अणंतगुणा' द्वीन्द्रियेभ्योऽपि एकेन्द्रिया अनन्तगुणा अधिकाः, वनस्पति जीवानामनन्ताऽनन्तत्वात् इति। संप्रति अपर्याप्तविशेषणविशिष्टा-नामेषामल्पबहुत्वमाह-'एवं अपज्जत्तगाणं' एवमपर्याप्तकानाम् तथाहि-अपर्याप्त-कैक द्वि-त्रि चतुः पञ्चेन्द्रियवतां कतरेभ्यः कतरेऽल्पा बहुका स्तुल्याविशेषा-धिका वा ? भगवानाह-गौतम ! 'सव्वत्थोवा पंचिंदिया अपज्जत्तगा' अपर्याप्तक-

---

योजन कोटी कोटी प्रमाण जो विष्कम्भ सूची है उस विष्कम्भ सूची के जो बहुत अधिक संख्यात योजन कोटि कोटी हैं, उनके बराबर इनका प्रमाण है इनकी अपेक्षा 'तेइंदिया विसेसाहिया' तेइन्द्रिय जीव विशेषाधिक हैं-क्योंकि इनका प्रमाण विष्कम्भ सूची के जो प्रभूत-तर संख्यात योजन कोटी हैं उनके बराबर है 'वेइंदिया विसेसाहिया' इनकी अपेक्षा दो इन्द्रिय जीव विशेषाधिक हैं क्योंकि इनका प्रमाण विष्कम्भ सूची के जो प्रभूततम संख्यात योजन है उस की कोटी कोटी के बराबर है। 'एगिंदिया अणंतगुणा' इनकी अपेक्षा एकेन्द्रिय जीव अनन्तगुणें हैं-क्योंकि एकेन्द्रिय जीव राशि वनस्पतिकायिक जीवों की अपेक्षा अनन्तानन्त प्रमाण वाली कही गई है।

अपर्याप्त एकेन्द्रियादिक जीवों के अल्पबहुत्व का कथन-

'एवं अपज्जत्तगाणं सव्वत्थोवा, पंचिंदिया अपज्जत्तगा चउरिं-

મ્ભસૂચિના જે ઘણા વધારે સંખ્યાત યોજન કોટિકોટિ છે. તેની બરાબર એનું પ્રમાણ છે. તેના કરતા 'तेइंदिया विसेसाहिया' ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા જીવો વિશે-ષાધિક છે. કેમકે-તેઓનું પ્રમાણ વિષ્કમ્ભસૂચિનું જે પ્રભૂતતર સંખ્યાત કોટિ કોટી છે. તેની બરાબર છે. वेइंदिया विसेसाहिया' તેના કરતાં બે ઇંદ્રિયવાળા જીવો વિશેષાધિક છે. કેમકે તેનું પ્રમાણ વિષ્કમ્ભસૂચીના જે પ્રભુતતર સંખ્યાત યોજન છે તેની કોટી કોટીની બરાબર છે. 'एगिंदिया अणंतगुणा' તેના કરતાં એક ઇન્દ્રિયવાળા જીવો અનંતગણા છે. કેમકે-એકેન્દ્રિય જીવરાશિ વનસ્પતિકાયિક જીવોના કરતાં અનન્તાનન્ત પ્રમાણવાળી કહેવામાં આવેલ છે.

અપર્યાપ્તક એકેન્દ્રિયાદિક જીવોના અલ્પ-

બહુત્વનું કથન

'एवं अपज्जत्तगाणं सव्वत्थोवा पंचिंदिया, अपज्जत्तगा चउरिंदिया अपज्जत्तगा

पञ्चेन्द्रियाः सर्वतः स्तोकाः एकप्रतरेऽङ्गुलाऽसंख्येयभागमात्राणि यावन्ति खण्डानि तावत्प्रमाणत्वात् इति । 'चउरिंदिया अपज्जत्तगा विसेसाहिया' अपर्याप्तक चतुरिन्द्रियाः पञ्चेन्द्रियेभ्यो विशेषाधिकाः प्रभूततराऽङ्गुलाऽसंख्येयभागखण्डप्रमाणत्वात् । 'तेइंदिया अपज्जत्तगा विसेसाहिया' त्रीन्द्रिया अपर्याप्तकाश्चतुरिन्द्रियेभ्यो विशेषाधिकाः उक्तयुक्तेः इति । 'बेइंदिया अपज्जत्तगा विसेसाहिया' अधिकेन्द्रियेभ्यो न्यूनाः इति हेतोः द्वीन्द्रिया अपर्याप्तका त्रीन्द्रियेभ्यो-विशेषाधिकाः प्रभूततमप्रतराङ्गुलासंख्येयभागखण्डप्रमाणत्वात् । 'एगिंदिय

दिया अपज्जत्तगा विसेसाहिया' हे भदन्त ! अपर्याप्तक एकेन्द्रियादिक जीवों के बीच में कौन जीव किनकी अपेक्षा अल्प हैं ? कौन जीव किनकी अपेक्षा बहुत हैं ? कौन जीव किनके बराबर है 'एवं कौन जीव किनसे विशेषाधिक हैं ? इसके उत्तर में प्रभु ने ऐसा कहा है–हे गौतम ! सबसे कम पञ्चेन्द्रिय अपर्याप्तक हैं क्योंकि एक प्रतर में जितने अंगुल के असंख्यातवें भाग प्रमाण खण्ड हैं उनके बराबर इनका प्रमाण है इनकी अपेक्षा चौइन्द्रिय अपर्याप्तक जीव विशेषाधिक हैं–क्योंकि एक प्रतर में जितने प्रभूत अंगुल के असंख्यातवें भाग प्रमाण खण्ड है उनके बराबर इनके प्रमाण हैं 'तेइंदिया अपज्जत्तगा विसेसाहिया बेइंदिया अपज्जत्तगा विसेसाहिया, एगिंदिया अपज्जत्तगा अणंतगुणा' अपर्याप्तक तेइन्द्रिय जीवों का प्रमाण अपर्याप्तक चौइन्द्रिय जीवों की अपेक्षा विशेषाधिक है क्योंकि एक प्रतर में जितने प्रभूततर अंगुल के असंख्यातवें भाग प्रमाण खण्ड

विसेसाहिया' હે ભગવન્! અપર્યાપ્તક એકેન્દ્રિયાદિ જીવોમાં કયા જીવો કોના કરતાં અલ્પ છે ? કયા જીવો કયા જીવ કરતાં વધારે છે ? કયા જીવો કયા જીવોની બરોબર છે ? અને કયા જીવો કયા જીવોથી વિશેષાધિક છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે–હે ગૌતમ ! સૌથી ઓછા પચેન્દ્રિય અપર્યાપ્તક જીવ છે. કેમકે–એક પ્રતરમાં જેટલા આંગળના અસંખ્યાત ભાગ પ્રમાણના ખંડો છે. તેની બરોબર તેનું પ્રમાણ છે. તેના કરતાં ચાર ઈંદ્રિય વાળા અપર્યાપ્તક જીવો વિશેષાધિક છે. કેમકે એક પ્રતરમાં જેટલા પ્રભૂત આંગળના અસંખ્યાતમાં ભાગ પ્રમાણખંડ છે તેની બરોબર તેનું પ્રમાણ છે. 'तेइंदिया अपज्जत्तगा विसेसाहिया बेइंदिया अपज्जत्तगा विसेसाहिया, एगिंदिया अपज्जत्तगा अणंतगुणा' અપર્યાપ્તક ત્રણ ઈંદ્રિયવાળા જીવોનું પ્રમાણ અપર્યાપ્તક ચાર ઈંદ્રિયવાળા જીવોના કરતાં વિશેષાધિક છે. કેમકે એક પ્રતરમાં જેટલા પ્રભૂ-

अपज्जत्तगा अणंतगुणा' एकेन्द्रियाः अपर्याप्तकाः जीवाः अनन्ताऽनन्तगुणाः वनस्पतिकायानामपर्याप्तकानामनन्तानन्ततया सदा प्राप्यमाणत्वात्। 'सइंदिया पज्जत्तगा विसेसाहिया' सेन्द्रियाः पर्याप्तका विशेषगुणाधिका इति। पर्याप्तकैकेन्द्रियादीनामल्पत्वादिकं वक्ति—'सव्वत्थोवा०" इत्यादि, पर्याप्तकैकेन्द्रियादीनां के केभ्योऽल्पाः० इत्यादि प्रश्नः! भगवानाह—गौतम! 'सव्वत्थोवा चउरिंदिया पज्जत्तगा' सर्वस्तोकाश्चतुरिन्द्रियाः पर्याप्तकाः यतोऽल्पायुषश्चतुरिन्द्रियास्ततः प्रभूतकालमवस्थानाभावात्, पृच्छासमये स्तोका अवाप्यन्ते ते स्तोका अपि प्रतरे-यावन्ति अङ्गुलाऽसंख्येयभागमात्राणि खण्डानि तावद् मानत्वादिति। 'पंदिया

हैं उतने ये हैं। अपर्याप्तक तेइन्द्रिय जीवों की अपेक्षा अपर्याप्तक दो इन्द्रिय जीव विशेषाधिक है क्योंकि एक प्रतर में जितने प्रभूततम अंगुल के असंख्यातवें भाग प्रमाण खण्ड हैं उतने ये हैं। अपर्याप्तक तेइन्द्रिय जीवों की अपेक्षा अपर्याप्तक दोइन्द्रिय जीव विशेषाधिक है क्योंकि एक प्रतर में जितने प्रभूततम अंगुल के असंख्यातवें भाग प्रमाण खण्ड हैं उनके बराबर इनका प्रमाण है। इन अपर्याप्तक दो-इन्द्रिक जीवों की अपेक्षा जो एकेन्द्रिय अपर्याप्तक जीव हैं वे अनन्त-गुणे हैं क्योंकि वनस्पतिकायिक जो अपर्याप्त जीव हैं वे अनन्तानन्त हैं। 'सेइंदिया अपज्जत्तगा विसेसाहिया' सेन्द्रिय पर्याप्तक जीव विशेषाधिक हैं।

पर्याप्तक एकेन्द्रियादिक जीवों के अल्पबहुत्व का कथन—

'सव्वत्थोवा चतुरिंदिया पज्जत्तगा, पंचिंदिया पज्जत्तगा विसेसा-हिया, बेइंदिय पज्जत्तगा विसेसाहिया, तेइंदिय पज्जत्तगा विसेसा-हिया, एगिंदिय पज्जत्तगा अणंतगुणा, सइंदिया पज्जत्तगा विसेसा-

તતર આંગળના અસંખ્યાત ભાગ પ્રમાણ ખંડો છે એટલા તે છે. અપર્યાપ્તક તે ઇંદ્રિય જીવોના કરતાં અપર્યાપ્તક બે ઇંદ્રિયવાળા જીવો વિશેષાધિક છે. કેમકે—એક પ્રતરમાં જેટલા પ્રભુતતમ આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગ ખંડ છે તેની બરાબર તેનું પ્રમાણ છે. આ અપર્યાપ્તક બે ઇંદ્રિયવાળા જીવોના કરતાં એક ઇંદ્રિય અપર્યાપ્તક જીવો અનંત ગણા છે. કેમકે—જે વનસ્પતિકાયિક જીવ છે, તે અનંતાનંત છે. 'सेइंदिया पज्जत्तगा विसेसाहिया' સેન્દ્રિય પર્યાપ્તક જીવ વિશેષાધિક છે.

પર્યાપ્તક એકેન્દ્રિય જીવોના અલ્પ બહુત્વનું કથન—

'सव्वत्थोवा चतुरिंदिया पज्जत्तगा, पंचिंदिया पज्जत्तगा विसेसाहिया, बे-इंदिया पज्जत्तगा विसेसाहिया, एगिंदिया पज्जत्तगा अणंतगुणा, सेंदिया पज्जत्तगा विसेसाहिया' ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને જ્યારે એવું પૂછ્યું કે હે ભગવન્!

पज्जत्तगा विसेसाहिया' पञ्चन्द्रियाश्चतुरिन्द्रियापेक्षया पर्याप्तकाः सन्तो विशेषाधिकाः प्रभूततराऽङ्गुलासंख्येयभागखण्डप्रमाणत्वादिति । 'बेइंदिय पज्जत्तगा विसेसाहिया' पर्याप्तकद्वीन्द्रिया विशेषाधिकाः पञ्चन्द्रियापेक्षया, प्रभूततराङ्गुलासंख्येयभागखण्डप्रमाणत्वात् 'तेइंदिय पज्जत्तगा विसेसाहिया' द्वीन्द्रिय पर्याप्तकापेक्षया त्रीन्द्रियाः पर्याप्तका विशेषाधिकाः स्वभावादेव तेषां प्रभूततरा

हिया' जब गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा—हे भदन्त ! पर्याप्त एकेन्द्रिय पर्याप्त दो इन्द्रिय. पर्याप्त तेइन्द्रिय पर्याप्त चौइन्द्रिय पर्याप्त पंचेन्द्रिय इन जीवों में से कौन जीव किनकी अपेक्षा अल्प हैं ? कौन किनकी अपेक्षा बहुत हैं ? कौन किनके बराबर हैं ? और कौन किन से विशेषाधिक हैं ? तब प्रभु ने उन से ऐसा कहा—हे गौतम ! पर्याप्त चौइन्द्रिय जीव सब से कम हैं क्योंकि चौइन्द्रिय जीव अल्प आयु वाले होते हैं अतः अधिक काल तक इनका अवस्थान नहीं हो सकता है तथा पृच्छा के समय में ये बहुत थोडे पाये जाते हैं इनकी स्तोकता —अल्पता—भी एक प्रतर में अंगुल के असंख्यातवें भाग प्रमाण जितने खण्ड है इनकी अपेक्षा पर्याप्तक पञ्चेन्द्रिय जीव विशेषाधिक है क्योंकि इनका प्रमाण उतनी एक प्रतर में प्रभूततर अङ्गुल के असंख्यातवें भाग प्रमाण जितने खण्ड हैं उनके बराबर हैं इनकी अपेक्षा द्वीन्द्रिय पर्याप्तक विशेषाधिक हैं क्योंकि ये प्रभूततर प्रतराङ्गुल के असंख्यातवें भाग रूप जितने खण्ड हैं उतने प्रमाण हैं । इनकी अपेक्षा

પર્યાપ્તક એકેન્દ્રિય પર્યાપ્તક દ્વીન્દ્રિય પર્યાપ્તક તેન્દ્રિય, પર્યાપ્તક ચૌઇન્દ્રિય, અને પંચેન્દ્રિય એ જીવોમાં કયા જીવો કોના કરતાં અલ્પ છે? કયા જીવો કયા જીવો કરતાં વધારે છે? કયા જીવો કયા જીવોની બરોબર છે? અને કયા જીવો કયા જીવો કરતાં વિશેષાધિક છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રીએ તેઓને એવું કહ્યું કે—હે ગૌતમ! પર્યાપ્તક ચાર ઇન્દ્રિયવાળા જીવો સૌથી ઓછા છે. કેમકે ચૌ ઇંદ્રિય જીવો અલ્પ—ઓછા આયુવાળા હોય છે. તેથી વધારે સમય સુધી તેમનું અવસ્થાન હોતું નથી. તથા પૃચ્છાના સમયે એ ઘણાજ થોડા મળે છે. તેમનું અલ્પત્વ પણ એક પ્રતરમાં આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ જેટલા ખંડ છે. તેની બરાબર છે. તેના કરતાં પર્યાપ્તક પંચેન્દ્રિય જીવ વિશેષાધિક છે. કેમકે તેનું પ્રમાણ તેમનું એક પ્રમાણ તેમનું એક પ્રતરમાં પ્રભૂતતર આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ જેટલા ખંડ છે તેની બરાબર છે. તેના કરતાં દ્વીન્દ્રિય પર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે કેમકે—તેઓ પ્રભુતતર પ્રતરાંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ રૂપ જેટલા ખંડો છે. તેટલા પ્રમાણના છે. તેના કરતા

अंगुलाऽसंख्येयभागखण्डप्रमाणात्वात् । 'एगिंदियपज्जत्तगा अणंतगुणा' एकेन्द्रियपर्याप्तका अनन्तगुणाः वनस्पतिकायानां पर्याप्तानामानन्त्यात् । 'सइंदिया पज्जत्तगा विसेसाहिया' सेन्द्रियाः पर्याप्तका विशेषाधिका इति । सम्प्रति तेषां पर्याप्तकाऽपर्याप्तकसमुदितानामल्पबहुत्वम् आह-'एएसि णं भंते ! सइंदियाणं पज्जत्तग अपज्जत्तगाणं कयरेकयरेहिंतो अप्पा वा-बहुया वा-तुल्ला वा-विसेसाहिया वा' एतेषां खलु भदन्त ! सेन्द्रियपर्याप्ताऽपर्याप्तकानां कतरेकतरेभ्योऽल्पा वा-बहुका वा-तुल्या वा विशेषाधिका वा ? भगवानाह-'गोयमा' हे गौतम ! 'सव्वत्थोवा सइंदिया अपज्जत्तगा, सइंदिया पज्जत्तगा संखेज्जगुणा' सर्वेभ्यः स्तोका-अल्पाः सेन्द्रिया अपर्याप्तकाः सेन्द्रियाः पर्याप्तकास्तु तेभ्यस्संख्येयगुणा

तेइन्द्रिय पर्याप्तक जीव विशेषाधिक हैं क्योंकि ये स्वभावतः ही प्रभूततर अंगुल के संख्यातवें भाग रूप खण्ड प्रमाण होते हैं। इनकी अपेक्षा एकेन्द्रिय पर्याप्तक अनन्तगुणें अधिक हैं क्योंकि पर्याप्तक वनस्पतिकायिक अनन्त है । तथा सेन्द्रिय पर्याप्तक जीव विशेषाधिक हैं ।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं कि 'एएसि णं भंते ! सइंदिया णं पज्जत्तग अपज्जत्तगाणं कयरे २' हे भदन्त ! इन सेन्द्रिय पर्याप्तक और अपर्याप्तक जीवों के बीच में कौन जीव किनकी अपेक्षा अल्प हैं ? और कौन किनकी अपेक्षा बहुत हैं ? कौन किनके तुल्य है और कौन किनके बराबर हैं ? इनके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! सव्वत्थोवा सइंदिया अपज्जत्तगा, सइंदिया पज्जत्तगा संखेज्जगुणा' हे गौतम ! सबसे कम सेन्द्रिय अपर्याप्तक हैं और इनकी अपेक्षा सेन्द्रिय

તેઇંદ્રિય પર્યાપ્તક જીવ વિશેષાધિક છે. કેમકે તેઓ સ્વભાવથી પ્રભૂતતર આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગ રૂપ ખંડ પ્રમાણુ છે. તેના કરતાં એકેન્દ્રિય પર્યાપ્તક અનંત ગણા વધારે છે. કેમકે પર્યાપ્તક વનસ્પતિ કાયિક જીવો અનંત છે. તથા સેંદ્રિય પર્યાપ્તક જીવ વિશેષાધિક છે.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે-एएसिणं भंते ! सइंदियाणं पज्जत्तग अपज्जत्तगाणं कयरे कयरे' હે ભગવન્ ! આ સેંદ્રિય પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક જીવોમાં કોણુ જીવ કયા જીવ કરતાં અલ્પ છે ? કયા જીવ કયા જીવ કરતાં વધારે છે. કયા જીવો કયા જીવોની બરાબર છે ? અને કયા જીવો કયા જીવો કરતાં વિશેષાધિક છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! सव्वत्थोवा सइंदिया अपज्जत्तगा सइंदिया पज्जत्तगा संखेज्जगुणा' હે ગૌતમ ! સૌથી ઓછા સેન્દ્રિય અપર્યાપ્તકો છે. અને તેના કરતાં સેન્દ્રિય પર્યાપ્ત સંખ્યાતગણા

अधिका भवन्ति । 'एवं एगिंदिया वि' एवमेकेन्द्रिया अपि अपर्याप्तकैकेन्द्रियाः सर्वस्तोकाः संख्येयगुणाश्चाधिका पर्याप्तकैकेन्द्रियाः, एकेन्द्रियेषु हि बहवः सूक्ष्माः स्तोका भवन्ति च संख्येयगुणाः पर्याप्तकैकेन्द्रियाः । 'एएसि णं भंते ! बेइंदियाणं पज्जत्तगा पज्जत्तगाणं अप्पा बहुं० ? गोयमा ! सव्वत्थोवा बेइंदिया पज्जत्तगा अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा' एतेषां खलु भदन्त ! द्वीन्द्रियाणां पर्याप्तकाऽपर्याप्तकानामल्पबहुत्वादिकं कतरेकतरेभ्य इति प्रश्नः ? गौतम ! सर्वस्तोका द्वीन्द्रियाः पर्याप्ता भवन्ति यावन्ति प्रतरेऽङ्गुलासंख्येयभागमात्राणि खण्डानि

पर्याप्तक संख्यातगुणें अधिक हैं । 'एवं एगिंदिया वि' इसी तरह जो एकेन्द्रिय अपर्याप्तक हैं वे सब से कम हैं और जो एकेन्द्रिय पर्याप्तक हैं वे उनकी अपेक्षा संख्यातगुणें अधिक हैं । एकेन्द्रिय जीवों में सूक्ष्म एकेन्द्रिय जीव बहुत हैं क्योंकि ये सर्वलोक में भरे हुए हैं इनमें भी जो सूक्ष्म अपर्याप्तक जीव हैं वे सब से कम हैं, और इनकी अपेक्षा जो सूक्ष्म पर्याप्तक जीव है वे संख्यातगुणें हैं । 'एतेसि णं भंते ! बेइंदियाणं पज्जत्तापज्जत्तगाणं अप्पा बहुं० ?' हे भदन्त ! इन पर्याप्तक अपर्याप्तक दोइन्द्रिय जीवों में कौन जीव किनकी अपेक्षा अल्प हैं ? कौन जीव किनकी अपेक्षा बहुत हैं ? कौन जीव किनके बराबर हैं और कौन किनसे विशेषाधिक हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–हे गौतम ! सब से कम द्वीन्द्रिय पर्याप्तक हैं और इनकी अपेक्षा द्वीन्द्रिय अपर्याप्तक असंख्यातगुणें अधिक हैं प्रतर में अङ्गुल के असंख्यातवें भाग मात्र में जितने खण्ड हैं उतने खण्ड

વધારે છે. 'एवं एगिंदिया वि' એજ પ્રમાણે જે એકેન્દ્રિય અપર્યાપ્તક છે, તે સૌથી ઓછા છે. એકેન્દ્રિય પર્યાપ્તક છે, તે તેના કરતાં સંખ્યાતગણા વધારે છે. એકેન્દ્રિય જીવોમાં સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય જીવ ઘણા છે, કેમકે એ બધા લોકમાં ભરેલા છે. તેમાં પણ જે સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક જીવ છે, તે બધાથી ઓછા છે. અને તેના કરતાં જે સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તક જીવ છે, તેઓ સંખ્યાત ગણા છે. 'एएसिणं भंते ! बेइंदियाणं पज्जत्तापज्जत्तगाणं अप्पाबहु०' હે ભગવાન્ ! આ પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક બે ઇંદ્રિયવાળા જીવોમાં કયા જીવો કયા જીવો કરતાં અલ્પ છે ? કયા જીવો કયા જીવો કરતાં વધારે છે ? કયા જીવો કયા જીવોની બરોબર છે ? અને કયા જીવો કયા જીવોથી વિશેષાધિક છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–હે ગૌતમ ! સૌથી ઓછા દ્વીન્દ્રિય પર્યાપ્તક છે. અને તેના કરતા દ્વીન્દ્રિય અપર્યાપ્તક અસંખ્યાત ગણા વધારે છે. પ્રતરમાં આંગળના સંખ્યાતમા ભાગ માત્રમાં જેટલા ખંડ છે, એટલા ખંડ પ્રમાણ દ્વીન્દ્રિય

तावत्प्रमाणकत्वात्तेषाम् तेभ्यः अपर्याप्तका द्वीन्द्रिया असंख्येयगुणाः प्रतराङ्गुलाऽसंख्येयभागखण्डप्रमाणकत्वात् इति। 'एवं तेइंदिय चउरिंदिय पंचेदिया वि' एवमेव त्रीन्द्रियाश्चतुरिन्द्रियाः पञ्चेन्द्रिया अपि प्रत्येकं सर्वस्तोकेभ्योऽपर्याप्तका असंख्येयगुणा अधिकाः इति। सम्प्रति—एकेन्द्रियसमुदितपर्याप्तकापर्याप्तकानामल्पबहुत्वादिकमाह—'एएसि णं भंते! एगिंदियाणं बेइंदियाणं तेइंदियाणं चउरिंदियाणं पंचिंदियाणं पज्जत्तगाण य अपज्जत्तगाण य कयरेकयरे०? गोयमा! सव्वत्थोवा चउरिंदिया पज्जत्तगा पंचिंदिया पज्जत्तगा विसेसाहिया' एतेषां खलु भदन्त! एकेन्द्रियाणां द्वीन्द्रियाणां त्रीन्द्रियाणां चतुरिन्द्रियाणां पञ्चेन्द्रि-

प्रमाण तो द्वीन्द्रिय पर्याप्तक हैं इनकी अपेक्षा अपर्याप्त दोइन्द्रिय असंख्यातगुणें अधिक हैं क्योंकि इनका प्रमाण प्रतर में अंगुल के असंख्यातवें भाग मात्र जितने खण्ड हैं उतना है इसी तरह से तीन इन्द्रिय पर्याप्तक और तीन इन्द्रिय अपर्याप्तक, चार इन्द्रिय पर्याप्तक और चार इन्द्रिय अपर्याप्तक एवं पांच इन्द्रिय पर्याप्तक और पांच इन्द्रिय अपर्याप्तक इन सब के सम्बन्ध में कथन जानना चाहिये अर्थात् इन सब में अपने २ में पर्याप्तक कम हैं और अपर्याप्तक असंख्यात गुणित हैं। 'एएसि णं भंते! एगिंदियाणं, बेइंदियाणं, तेइंदियाणं, चउरिंदियाणं पंचिंदियाण य पज्जत्तगाण य अपज्जत्तगाण य कयरे कयरे' हे भदन्त! एकेन्द्रिय पर्याप्त और एकेन्द्रिय अपर्याप्त, दो इन्द्रिय पर्याप्त दो इन्द्रिय अपर्याप्त, तेइन्द्रिय पर्याप्त तेइन्द्रिय अपर्याप्त, चौइन्द्रिय पर्याप्त चौइन्द्रिय अपर्याप्त, पञ्चेन्द्रिय पर्याप्त और पञ्चेन्द्रिय अपर्याप्तक इन सब जीवों के बीच में

પર્યાપ્તક છે. તેના કરતાં પર્યાપ્તક અપર્યાપ્તક દ્વીન્દ્રિય અસંખ્યાતગણા વધારે છે. કેમકે—તેનું પ્રમાણ પ્રતરમાં આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગ માત્ર જેટલા ખંડ છે, એટલા છે. એજ પ્રમાણે ત્રણ ઇંદ્રિયવાળા પર્યાપ્તક અને ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા અપર્યાપ્તક, ચાર ઇંદ્રિય પર્યાપ્તક અને ચાર ઇંદ્રિય અપર્યાપ્તક, તથા પાંચ ઇંદ્રિય પર્યાપ્તક અને પાંચ ઇંદ્રિય અપર્યાપ્તક આ બધાના સંબંધમાં કથન સમજી લેવું. અર્થાત્ આ બધામાં પોત પેતાનામાં પર્યાપ્તક ઓછા છે. અને અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગણા છે. 'एएसिणं भंते! एगिंदियाणं वेइंदियाणं, ते इंदियाणं, चउरिंदियाणं, पंचिंदियाणय पज्जत्तगाणय अपज्जत्तगाणय कयरे कयरे०' હે ભગવન્! એકેન્દ્રિય પર્યાપ્તક, અને એકેન્દ્રિય અપર્યાપ્તક દ્વીન્દ્રિય પર્યાપ્તક, દ્વીન્દ્રિય અપર્યાપ્તક, તે ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તક તે ઇંદ્રિય અપર્યાપ્તક, ચૌ ઇંદ્રિય પર્યાપ્તક. ચૌ ઇંદ્રિય અપર્યાપ્તક, પંચેદ્રિય પર્યાપ્તક, પંચેન્દ્રિય અપર્યાપ્તક આ બધા

याणाश्च पर्याप्तकानां च अपर्याप्तकानां च कतरेभ्यः कतरेऽल्पा-बहुका-तुल्या-विशेषाधिका वेति प्रश्नः भगवानाह-गौतम ! सर्वस्तोकाश्चतुरिन्द्रियाः पर्याप्तकाः तदपेक्षया पंचेन्द्रियाः पर्याप्तका विशेषाधिका भवन्ति । 'बेइंदिया पज्जत्तगा विसेसाहिया, तेइंदिया पज्जत्तगा विसेसाहिया, पंचिंदिया अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा, चउरिंदिया अपज्जत्तगा विसेसाहिया, तेइंदिया अपज्जत्तगा विसेसाहिया, बेइंदिया अपज्जत्तगा विसेसाहिया, एगिंदिय अपज्जत्तगा अणंतगुणा सइंदिया अपज्जत्तगा विसेसाहिया, एगिंदिय पज्जत्ता संखेज्जगुणा, सइंदिय पज्जत्ता विसेसाहिया सइंदिया विसेसाहिया-'से त्तं पंचविहा संसारसमावन्नगा जीवा' द्वीन्द्रियाः पर्याप्तका विशेषाधिका अपर्याप्तक चतुरिन्द्रियेभ्यः। पर्याप्तक द्वीन्द्रियापेक्षया पर्याप्तका स्त्रीन्द्रिया विशेषाधिकाः। अपर्याप्तकपञ्चेन्द्रिया

कौन किनकी अपेक्षा अल्प हैं ? कौन किनकी अपेक्षा बहुत हैं ? कौन किनके बराबर हैं ? और कौन किनसे विशेषाधिक हैं ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! सव्वत्थोवा चउरिंदिया पज्जत्तगा' हे गौतम ! सब से कम पर्याप्त चौइन्द्रिय जीव है इनकी अपेक्षा 'पंचिंदिया पज्जत्तगा विसेसाहिया' पर्याप्तक पञ्चेन्द्रिय विशेषाधिक हैं इनकी अपेक्षा 'बेइंदिया पज्जत्तगा विसेसाहिया' पर्याप्तक दो-इन्द्रिय जीव विशेषाधिक है। इनकी अपेक्षा 'तेइंदिया पज्जत्तगा विसेसाहिया' पर्याप्तक तेइन्द्रिय जीव विशेषाधिक हैं। 'पंचिंदिया अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा' इनकी अपेक्षा पञ्चेन्द्रिय अपर्याप्तक जीव असंख्यातगुणे अधिक हैं 'चउरिंदिया अपज्जत्तगा विसेसाहिया' इन की अपेक्षा चौइन्द्रिय अपर्याप्तक जीव विशेषाधिक हैं 'तेइंदिया अपज्जत्तगा विसेसाहिया' इनकी अपेक्षा तेइन्द्रिय अपर्याप्तक विशे-

---

જીવોમાં કોણ કોના કરતાં ઓછા છે ? કોણ કોના કરતાં વધારે છે ? કોણ કોની બરોબર છે ? અને કોણ કોનાથી વિશેષાધિક છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! सव्वत्थोवा चउरिंदिया पज्जत्तगा' હે ગૌતમ ! સૌથી ઓછા પર્યાપ્તક ચાર ઇંદ્રિયવાળા જીવો છે. તેના કરતાં 'पंचिंदिया पज्जत्तगा विसेसाहिया' પર્યાપ્તક પંચેન્દ્રિય વિશેષાધિક છે. તેના કરતાં 'ते इंदिया पजत्तगा विसेसाहिया' પર્યાપ્તક તે ઇંદ્રિય જીવ વિશેષાધિક છે. 'पंचिंदिया अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा' તેના કરતાં પંચેન્દ્રિય અપર્યાપ્તક જીવ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. 'चउरिंदिया अपज्जत्तगा विसेसाहिया' તેના કરતાં ચૌઇન્દ્રિય અપર્યાપ્તક જીવ વિશેષાધિક છે. 'तेइंदिया अपज्जत्तगा विसेसाहिया' તેના કરતાં તેઇંદ્રિય

असंख्येयगुणाः पर्याप्तकत्रीन्द्रियापेक्षया। चतुरिन्द्रिया अपर्याप्तका विशेषाधिकाः अपर्याप्तकपञ्चेन्द्रियतः। त्रीन्द्रिया अपर्याप्तका विशेषाधिकाः अपर्याप्तक चतुरिन्द्रियापेक्षया अपर्याप्तकद्वीन्द्रियाः अपर्याप्तकत्रीन्द्रियापेक्षया। एकेन्द्रिया अपर्याप्तका अनन्तगुणाः अपर्याप्तक द्वीन्द्रियेभ्यः। एतदपेक्षयाऽपर्याप्तक सेन्द्रिया विशेषाधिकाः। एभ्यः एकेन्द्रियपर्याप्तकाः संख्येयगुणाः। एभ्यः सेन्द्रियपर्याप्ता विशेषाधिकाः। एभ्यो विशेषाधिकाः सेन्द्रिया भवन्तीति अल्पबहुत्वप्रकरणम्। त एते पञ्चविधाः पञ्चप्रकारकाः संसारसमापन्नका जीवा निरूपिताः। इति चतुर्थी प्रतिपत्तिः ॥सू० १२७॥

उक्ता पञ्चविधा चतुर्थी प्रतिपत्तिः क्रमप्राप्तां षड्विधां पञ्चमीं प्रतिपत्तिमथारभते—

मूलम्—तत्थ णं जे ते एवं आहंसु छव्विहा संसारसमावण्णगा जीवा ते एवमाहंसु तं जहा—पुढवीकाइया आउक्का-

---

षाधिक हैं इनकी अपेक्षा 'वेइंदिया अपज्जत्तगा विसेसाहिया' दोइन्द्रिय अपर्यासक विशेषाधिक हैं 'एगिंदिय अपज्जत्तगा अणंतगुणा' इनकी अपेक्षा एकेन्द्रिय अपर्याप्तक अनन्तगुणें अधिक हैं इनकी अपेक्षा 'सइंदिया अपज्जत्ता विसेसाहिया एगिंदिय पज्जत्ता संखेज्जगुणा' सेन्द्रिय अपर्याप्तक जीव विशेषाधिक हैं इनकी अपेक्षा एकेन्द्रिय पर्याप्तक जीव संख्यातगुणें अधिक हैं। 'सइंदिय पज्जत्तगा विसेसाहिया' इनकी अपेक्षा सेन्द्रिय पर्याप्तक विशेषाधिक हैं। और इनसे विशेषाधिक सेन्द्रिय है। इस तरह से पांच प्रकार के संसारी जीवों के सम्बन्ध में यह निरूपण है। ॥१२७॥

॥ चतुर्थी प्रतिपत्ति समाप्त ॥

અપર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે. તેના કરતાં 'वेइंदिया अपज्जत्तगा विसेसाहिया' બે ઇન્દ્રિય અપર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે. 'एगिंदिय अपज्जत्तगा अणंतगुणा' તેના કરતાં એકેન્દ્રિય અપર્યાપ્તક અનંતગણા વધારે છે, તેના કરતા 'सइंदियो अपज्जत्तगा विसेसाहिया एगिंदिय पज्जत्ता संखेज्जगुणा' સેન્દ્રિય અપર્યાપ્તક જીવ વિશેષાધિક છે. તેના કરતાં એકેન્દ્રિય પર્યાપ્તક જીવ સંખ્યાતગણા વધારે છે. 'सइंदिय पज्जत्तगा विसेसाहिया' તેના કરતાં સેન્દ્રિય પર્યાપ્તક જીવ વિશેષાધિક છે. અને તેનાથી વિશેષાધિક સેન્દ્રિય છે, આ પ્રમાણે પાંચ પ્રકારના સંસારી જીવોના સંબંધમાં આ નિરૂપણ કરવામાં આવેલ છે. ॥ સૂ. ૧૨૭ ॥

ચોથી પ્રતિપત્તિ સમાપ્ત

इया-तेउक्काइया-वाउक्काइया वणस्सइकाइया तसकाइया। से किं तं पुढवीकाइया? पुढवीकाइया दुविहा पन्नत्ता तं जहा- सुहुमपुढवीकाइया-बायरपुढविकाइया। से किं तं सुहुमपुढवी काइया सुहुमपुढवीकाइया दुविहा पन्नत्ता तं जहा-पज्जत्तगा य- अपज्जत्तगा य। एवं बायरपुढवीकाइया वि, एवं चउक्कएणं भेएणं आउ-तेउ-वाउ-वणस्सइकाइयाणं चउ० णेयव्वा। से किं तं तसकाइया ? तसकाइया दुविहा पन्नत्ता तं जहा- पज्जत्तगा य-अपज्जत्तगा य पुढवीकाइस्स णं भंते! केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता ? गोयमा! जहन्नेणं अंतो मुहुत्तं उक्कोसेणं बावीसं वाससहस्साइं, एवं सव्वेसिं ठिई णेयव्वा, तसकाइयस्स जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं-उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं, अपज्जत्तगाणं सव्वेसिं जहन्नेणं वि-उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं, सव्वेसिं उक्कोसिया ठिई अंतोमुहुत्तऊणा कायव्वा। पुढवीकाइएणं भंते! पुढवीकाइयत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं-उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं जाव असंखेज्जा लोया। एवं जाव आउ० तेउ० वाउक्काइयाणं वणस्सइकाइयाणं अणंतं कालं जाव आवलियाए असंखेज्जइ- भागो। तसकाइएणं भंते! तसकाइय त्ति कालओ केवचिरं होइ जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं दो सागरोवमसहस्साइं संखेज्जवासमब्भहियाइं। अपज्जत्तगाणं छण्ह वि जहण्णेण वि उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं-पज्जत्तगाणं वाससहस्सा संखा पुढवी दिगाणिलतरूण पज्जत्ता। तेऊराइंदि संखा तससागरसयपुहु- त्ताइं १। पज्जत्तगाण वि सव्वेसिं एवं। पुढवीकाइयस्स णं भंते! केवइं कालं अंतरं होइ ? गोयमा! जहण्णेणं अंतो- मुहुत्तं-उक्कोसेणं वणस्सइ कालो। एवं आउ-तेउ वाउकाइ-

याणं वणस्सइकालो–तसकाइयाण वि, वणस्सइकाइयस्स पुढवीकाइयकालो। एवं अपज्जत्तगाण वि वणस्सइकालो, वणस्सईणं पुढवीकालो, पज्जत्तगाण वि एवं चेव वणस्सई कालो, पज्जत्तवणस्सई णं पुढवीकालो ॥सू० १२८॥

छाया–तत्र खलु ये ते एवमुक्तवन्तः षड्विधाः संसारसमापन्नका जीवास्त एवमुक्तवन्तः तद् यथा–पृथिवीकायिका अप्कायिकास्तेजस्कायिका वायुकायिका वनस्पतिकायिका स्त्रसकायिकाः, अथ के ते पृथिवीकायिकाः ? पृथिवीकायिका द्विविधा प्रज्ञप्ताः तद् यथा–सूक्ष्मपृथिवीकायिका-बादरपृथिवीकायिकाः। सूक्ष्मपृथिवीकायिका द्विविधाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा–पर्याप्तकाश्चाऽपर्याप्तकाश्च। एवं बादरपृथिवीकायिका अपि, एवं चतुष्केण भेदेन–अप्तेजोवायुवनस्पतिकायिकानां चतुष्को भेदो नेतव्यः। अथ के ते त्रसकायिकाः ? त्रसकायिका द्विविधाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा–पर्याप्तकाश्चाऽपर्याप्तकाश्च। पृथिवीकायिकस्य खलु भदन्त ! कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! जघन्येनाऽन्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण द्वाविंशतिर्वर्षसहस्राणि, एवं सर्वेषां स्थितिर्नेतव्या। त्रसकायिकस्य जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण त्रयस्त्रिंशत् सागरोपमाणि, अपर्याप्तकानां सर्वेषां जघन्येनापि–उत्कर्षेणाप्यन्तर्मुहूर्तम् पर्याप्तकानां सर्वेषामुत्कृष्टास्थितिरन्तर्मुहूर्तोना कर्तव्या। पृथिवीकायिकः खलु भदन्त ! पृथिवीकायिक इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण संख्येयं कालं यावदसंख्येयाः लोकाः। एवं यावद् अप्तेजोवायुकायिकानाम् वनस्पतिकायिकानामनन्तं कालं यावद्–आवलिकाया असंख्येयो भागः। त्रसकायिकः खलु भदन्त !० जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् उर्षेण द्वे सागरोपमसहस्रे संख्येयवर्षाभ्यधिके। अपर्याप्तकानां षण्णामपि-जघन्येनाऽपि उत्कर्षेणाऽपि अन्तर्मुहूर्तम् पर्याप्तकानां वर्षसहस्राणि संख्येयानि पृथिव्युदकानिलतरूणाम् पर्याप्तानाम् तेजोरात्रिंदिवसंख्येयानि त्रससागरशतपृथक्त्वानि १। पर्याप्तकानामपि सर्वेषामेवम्। पृथिवीकायिकस्य खलु भदन्त ! कियन्तं कालमन्तरं भवति ? गौतम ! जघन्येनाऽन्तर्मुहूर्तम्–उत्कर्षेण वनस्पतिकालः। एवमप्तेजोवायुकायिकानां वनस्पतिकालः, त्रसकायिकानामपि वनस्पतिकायस्य पृथिवीकायिककालः। एवमपर्याप्तकानामपि वनस्पतिकालः, वनस्पतीनां पृथिवीकालः। पर्याप्तकानामपि–एवमेव वनस्पतिकालः पर्याप्तवनस्पतीनां पृथिवीकालः ॥सू० १२८॥

टीका–'तत्थ णं जे ते एवं आहंसु छव्विहा संसारसमावण्णगा जीवा ते एवमाहंसु तं जहा–पुढवीकाइया आउक्काइया तेउ० वाउ० वणस्सइकाइया तसका-

इया' तत्र खलु ये ते तीर्थङ्करादय एवमुक्तवन्तः षड्विधाः संसारसमापन्नका-जीवास्ते एवं वक्ष्यमाणञ्च उक्तवन्तः, तद्यथा-पृथिवीकायिकाः, अप्कायिकाः, तेजस्कायिकाः वायुकायिकाः वनस्पतिकायिका त्रसकायिका जीवास्त एते षड्विधा जीवाः प्रज्ञप्ताः इति। 'से किं तं पुढवीकाइया' अथ तत्र के ते पृथिवीकायिकाः पृथिवीकायिकानां किं स्वरूपलक्षणमिति प्रश्नः? भगवानाह-गौतम! 'पुढवीकाइया दुविहा पण्णत्ता, तं जहा-सुहुमपुढवीकाइया-बायरपुढवी-काइया' पृथिवीकायिका द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-सूक्ष्मपृथिवीकायिकाः १

-पांचवी प्रतिपत्ति-

'तत्थणं जे ते एवमाहंसु छव्विहा संसारसमावण्णगा जीवा ते एवमाहंसु'-इत्यादि।

टीकार्थ-जिन्होंने इस पांचवीं प्रतिपत्ति में ऐसा कहा है-कि संसारी जीव छ प्रकार के हैं उन्होंने इस सम्बन्ध में ऐसा स्पष्टी करण किया-'तं जहा-पुढविकाइया, आउक्काइया, तेउ० वाउ० वणस्सइकाइया तसकाइया' पृथिवीकायिक, अप्कायिक, तेजस्कायिक वायुकायिक, वनस्पतिकायिक और त्रसकायिक। इस प्रकार से ये ६ संसारी जीव हैं 'से किं तं पुढवि०' हे भदन्त! पृथिवी कायिक का क्या स्वरूप है क्या लक्षण है? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा! पुढवी० दुविहा पण्णत्ता' हे गौतम! पृथिवीकायिक दो प्रकार का कहा गया है तं जहा-जैसे-'सुहुम पुढविक्काइया बादर पुढविकाइया'

પાંચમી પ્રતિપત્તિનો આરંભ-

'तत्थणं जे ते एवमाहंसु छव्विहा संसारसमावण्णगा जीवा ते एवमाहंसु' ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ-જેમણે આ પાંચમી પ્રતિપત્તિમાં એવું કહ્યું છે, કે-સંસારી જીવો છ પ્રકારના છે. તેમણે આ સંબંધમાં એવું સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે. 'तं जहा पुढविकाइया, आउक्काइया, तेउ, वाउ, वणस्सइकाइया तसकाइया' પૃથિવી કાયિક, અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક, વનસ્પતિકાયિક, ત્રસકાયિક, આ રીતે આ છ સંસારી જીવો છે.

'से किं तं पुढविकाइया' હે ભગવન્ પૃથ્વીકાયિક જીવોનું શું સ્વરૂપ છે? અને તેનું લક્ષણ શું છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! पुढविकाइया दुविहा पण्णत्ता' હે ગૌતમ! પૃથ્વીકાયિક બે પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. 'तं जहा' જેમકે-'सुहुम पुढविक्काइया बादर पुढविकाइया' સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક અને બાદર પૃથ્વીકાયિક તેમાં 'सुहुमपुढविकाइया दुविहा पण्णत्ता' સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક બે પ્રકારના કહેવામાં

वादरपृथिवीकायिकाः २। तत्रोभयोर्मध्ये 'सुहुमपुढवीकाइया दुविहा पन्नत्ता तं जहा–पज्जत्तगा य अपज्जत्तगा ये' सूक्ष्मपृथिवीकायिकाः द्विविधाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा–पर्याप्तकाश्चाऽपर्याप्तकाश्च। 'एवं वायरपुढवीकाइया वि' एवं वादरपृथिवीकायिका अपि पर्याप्ताऽपर्याप्तोभयभेदाभ्यां द्विविधाः, इत्थं चत्वारो भेदा भवन्तीति। 'एवं चउक्कएणं भेएणं आउ–तेउ-वाउ–वणस्सइकाइयाणं चउ० णेयव्वा' एवं पृथिवीकायिकवत्-चतुष्केण भेदेनाऽप्तेजोवायुवनस्पतिकायिकानामपि चतुष्को भेदो नेतव्यः। तथाहि।

अथ के ते अप्कायिकाः? गौतम! अप्कायिकजीवा द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, सूक्ष्माश्च वादराश्च, अथ सूक्ष्माः पृथिवीकायिकाः कतिविधाः? गौतम! द्विविधाः

सूक्ष्म पृथिवीकायिक और वादर पृथिवीकायिक इनमें 'सुहुमपुढविकाइया दुविहा पण्णत्ता' सूक्ष्म पृथिवीकायिक दो प्रकार के कहे गये हैं–'तं जहा' जैसे–'पज्जत्तगा य अपज्जत्तगा य' पर्याप्त सूक्ष्म पृथिवी कायिक और अपर्याप्त सूक्ष्म पृथिवीकायिक 'एवं बादरपुढविकाइया वि' इसी तरह वादर पृथिवीयायिक भी पर्याप्त और अपर्याप्त के भेद से दो प्रकार के कहे गये हैं 'एवं चउक्कएणं भेएणं आउ तेउ वाउवणस्सइकाइयाणं चतु० णेयव्वा' इसी प्रकार से इन चार भेदों वाले अप्कायिक भी होते है तेजस्कायिक होते हैं वायुकायिक होते हैं और वनस्पतिकायिक होते हैं अर्थात् सूक्ष्म और वादर के भेद से ये दो प्रकार के होते हैं तथा इनके जो सूक्ष्म और वादर भेद है वे प्रत्येक पर्याप्त और अपर्याप्त के भेद से दो २ भेद वाले और हो जाते हैं इस तरह सूक्ष्म तेजस्कायिक और वादर तेजस्कायिक पर्याप्त

આવેલ છે. 'तं जहा' જેમકે–'पज्जत्तगाय अपज्जत्तगाय' પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ પૃથ્વી કાયિક અને અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક 'एवं वादरपुढविकाइया वि' એજ પ્રમાણે બાદર પૃથ્વીકાયિક પણ પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તકના ભેદથી બે પ્રકારના કહેલ છે. 'एवं चउक्कएणं भेएणं आउ तेउ वाउ वणस्सइकाइयाणं चतु० णेयव्वा' એજ પ્રમાણે આ પ્રકારના ચાર ભેદોવાળા અપ્કાયિક પણ હોય છે. તેજસ્‌સ્કાયિકોના પણ એજ રીતના ચાર ભેદો છે. વાયુકાયિકના પણ એજ પ્રમાણેના ચાર ભેદો છે. અને વનસ્પતિકાયિક પણ એજ ભેદોવાળા હોય છે. અર્થાત્ સૂક્ષ્મ અને બાદરના ભેદથી એ બધા બબ્બે પ્રકારના હોય છે. તથા તેમના જે સૂક્ષ્મ અને બાદર ભેદ છે. તે બધા પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તકના ભેદથી બબ્બે ભેદોવાળા ફરીથી થઇ જાય છે. આ રીતે સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક અને બાદર

पर्याप्तकाश्चाऽपर्याप्तकाश्च एवं–बादरा अप्कायिका अपि द्विविधाः तदित्थमप्कायिकाश्चतुष्प्रकारा भवन्ति। एवं तेजः प्रभृतिष्वपि चत्वारो भेदा ज्ञातव्याः। 'से किं तं तसकाइया' अथ के ते त्रसकायिकाः ? त्रसन्ति भयं प्राप्नुवन्ति ये ते त्रसाः, अथवा–आतपादि स्थानेषु आतपादिना–उद्विजन्तः स्वात्मसुखाय–संच्छायदेशं प्रति गच्छन्ति ये ते त्रसाः द्वीन्द्रियादयो जीवराशयः तेषां कियन्तो भेदाः ? भगवानाह–गौतम ! 'तसकाइया दुविहा पन्नत्ता' त्रसकायिका द्विविधाः प्रज्ञप्ताः। 'तं जहा–पज्जत्तगा य अपज्जत्तगा य' तद्यथा–पर्याप्तकाश्चाऽपर्याप्तकाश्च त्रसकायिकाः, इत्थं भेद द्वयवन्त इमे अत्र पृथिवीकायिकादिवत्सूक्ष्मबादरपर्याप्ताऽपर्याप्ताश्च चत्वारो भेदा न भवन्ति, सूक्ष्म–बादर भेदयोरभावात्। अथ षण्णां भवस्थितिः 'पुढवीकाइयस्स णं भंते ! केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता ? गोयमा ! जहन्नेणं अंतो मुहुत्तं उक्कोसेणं बावीसं वास सहस्साइं' पृथिवीकायिकैकेन्द्रियस्य

सूक्ष्म तेजस्कायिक और अपर्याप्त सूक्ष्म तेजस्कायिक, पर्याप्त बादर तेजस्कायिक और अपर्याप्त बादर तेजस्कायिक इत्यादि सब यह कथन यावत् वनस्पतिकायिक तक जानना चाहिये। 'से किं तं तसकाइया' हे भदन्त ! त्रसकायिक जीव कितने प्रकार के है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं–'तसकाइया दुविहा पण्णत्ता' हे गौतम ! त्रसकायिक जीव दो प्रकार के हैं। 'तं जहा' वे दो प्रकार के ऐसे हैं 'पज्जत्तगा य अपज्जत्तगा य' एक पर्याप्त त्रसकायिक और दूसरे अपर्याप्त त्रसकायिक। यहां एकेन्द्रिय जीवों की तरह सूक्ष्म और बादर ये दो भेद नहीं होते हैं। 'पुढविकाइयस्स णं भंते ! केवतियं कालं ठिई पण्णत्ता' हे भदन्त ! पृथिवीकायिक जीव की कितने काल की स्थिति कही गई है ? 'गोयमा जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं बावीसं वास सहस्साइं' हे गौतम !

તેજસ્કાયિક પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક અને અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક, પર્યાપ્ત બાદર તેજસ્કાયિક અને અપર્યાપ્તક બાદર તેજસયિક, ઇત્યાદિ પ્રકારથી આ સઘળું કથન યાવત્ વનસ્પતિકાય સુધી સમજવું.

'से किं तं तसकाइया' હે ભગવન્! ત્રસકાયિક જીવ કેટલા પ્રકારના છે? આનાં ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'तसकाइया दुविहा पण्णत्ता' હે ગૌતમ! ત્રસકાયિક જીવ બે પ્રકારના કહ્યા છે. 'तं जहा' તે બે પ્રકાર આ રીતે છે. 'पज्जत्तगाय अपज्जत्तगाय' એક પર્યાપ્ત ત્રસકાયિક અને બીજા અપર્યાપ્તક ત્રસ કાયિક–અહીંયાં એકેન્દ્રિય જીવોની જેમ સૂક્ષ્મ અને બાદર એ બે ભેદો થતા નથી. 'पुढवीकाइयस्स णं भंते ! केवतियं कालं ठिई पण्णत्ता' હે ભગવન્ પૃથ્વીકાયિક જીવની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહેલ છે? 'गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं

खलु भदन्त ! कियन्तं कालं स्थितिः ? गौतम ! जघन्येनाऽन्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण द्वाविंशतिर्वर्षसहस्राणि यावद्भवस्थितिः प्रज्ञप्ता । 'एवं सव्वेसिं ठिई णेयव्वा' एवं सर्वेषां स्थितिर्नेतव्या तथाहि-अप्कायिकस्य जघन्येनाऽन्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण सप्तवर्षसहस्राणि । तेजः कायिकस्य जघन्येनाऽन्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण त्रीणि रात्रिं-दिवानि। वायुकायिकस्य जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण त्रीणि वर्षसहस्राणि। वनस्पतिकायिकस्य जघन्येनाऽन्तर्मुहूर्तम्-उत्कर्षेण दशवर्षसहस्राणि । एवञ्च-

---

पृथिवीकायिक जीव की भवस्थिति जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त्त की और उत्कृष्ट से २२ हजार वर्ष की कही गई है । 'एवं सव्वेसिं ठिई णेयव्वा' इसी प्रकार से यहां सबकी स्थिति के विषय में गौतम ने प्रश्न किया है और उसका उत्तर प्रभु ने दिया है-तथा च-जब गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा हे भदन्त ! अप्कायिक की कितनी स्थिति कही गई है ? तब प्रभु ने कहा हे गौतम ! अप्कायिक की स्थिति जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त्त की और उत्कृष्ट से सात हजार वर्ष की कही गई है हे भदन्त ! तेजस्कायिक की स्थिति कितनी कही गई है ? हे गौतम ! तेजस्कायिक की स्थिति जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त्त की और उत्कृष्ट से तीन दिन रात की कही गई है हे भदन्त ! वायुकायिक की स्थिति कितनी कही गई है हे गौतम ! वायुकायिक की स्थिति जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त्त की और उत्कृष्ट से तीन हजार वर्ष की कही गई है हे भदन्त ! वनस्पतिकायिक की स्थिति कितनी कही गई है ?

वावीसं वाससहस्साइं' હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિક જીવની ભવસ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તની અને ઉત્કૃષ્ટથી ૨૨ બાવીસ હજાર વર્ષની કહેવામાં આવેલ છે. 'एवं सव्वेसिं ठिई पण्णत्ता' એજ પ્રમાણે ત્યાં બધાની સ્થિતિના સંબંધમાં ગૌતમસ્વામીએ ભગવાનને પ્રશ્ન પૂછેલ છે, અને પ્રભુશ્રીએ તેનો ઉત્તર આપેલ છે. તે આ પ્રમાણે છે.-જ્યારે ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું કે હે ભગવન્ ! અપ્કાયિક જીવની સ્થિતિ કેટલી કહેવામાં આવેલ છે ? ત્યારે તેનો ઉત્તર આપતાં પ્રભુશ્રીએ કહ્યું કે-હે ગૌતમ ! અપ્કાયિકની સ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તની અને ઉત્કૃષ્ટથી સાત હજાર વર્ષની કહેવામાં આવેલ છે. હે ભગવન્ તેજસ્કાયિકની સ્થિતિ કેટલી કહી છે ? હે ગૌતમ તેજસ્કાયિકની સ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તની અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ રાત દિવસની છે. હે ભગવન્ વાયુકાયિકની સ્થિતિ કેટલી કહેવામાં આવેલ છે ? હે ગૌતમ ! વાયુકાયિકની સ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તની અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ હજાર વર્ષની કહે-વામાં આવેલ છે. હે ભગવન્ વનસ્પતિકાયની સ્થિતિ કેટલી કહેવામાં આવેલ

पृथिवीकायिकाद् वनस्पतिकायिकान्तं जघन्यस्थितिः सर्वेषां तुल्याः उत्कृष्टा यथा यस्य वर्णिता तथा नेतव्या। त्रसकायिके भगवानाह-गौतम ! 'तसकाइयस्स जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं' त्रसकायिकस्य जघन्येनान्तर्मुहूर्तम्-उत्कर्षेण त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमानि। 'अपज्जत्तगाणं सव्वेसिं अपर्याप्तकानां सर्वेषां पृथिव्यप्तेजोवायुवनस्पतिकायिकत्रसकायिकानाम् 'जहन्नेणं वि उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं' जघन्योत्कर्षाभ्याम् उभाभ्यामप्यन्तर्मुहूर्तम्-तत्र जघन्यान्तर्मुहूर्तापेक्षया बृहत्तरमुत्कृष्टम् अन्यथा जघन्योत्कृष्टपदमर्यादैव विलोपिता स्यात् इति।

'पज्जत्तगाणं सव्वेसिं उक्कोसिया ठिई अंतोमुहुत्त ऊणा कायव्वा' पर्याप्तकानां सर्वेषामुत्कृष्टास्थितिरन्तर्मुहूर्त्तोना कर्त्तव्या। अथ पृथिव्यादि सर्वजीवकायस्थितिः

हे गौतम ! वनस्पतिकायिक की स्थिति जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त्त की कही गई है और उत्कृष्ट से १० हजार वर्ष की कही गई है इस तरह से समस्त एकेन्द्रिय पृथिवीकायिक आदि स्थावरकायिक की जघन्यस्थिति एक अन्तर्मुहूर्त्त की बताई गई है और उत्कृष्ट स्थिति भिन्न २ बताई गई है 'तसकाइयस्स जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं' त्रसकायिक जीव की जघन्य स्थिति एक अन्तर्मुहूर्त की कही गई है और उत्कृष्ट स्थिति ३३ सागरोपम की कही गई है। 'अपज्जतगाणं सव्वेसिं जहण्णेण वि उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं, पज्जत्तगाणं सव्वेसिं उक्कोसिया ठिई अंतोमुहुत्त ऊणा कायव्वा' अपर्याप्तक पृथिवीकायिक, अप्कायिक, तेजस्कायिक, वायुकायिक और वनस्पतिकायिक इनकी एवं अपर्याप्तक त्रसकायिक की इन सबकी भी जघन्य स्थिति और उत्कृष्ट स्थिति एक अन्तर्मुहूर्त की है परन्तु

છે. હે ગૌતમ વનસ્પતિકાયની સ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તની કહેવામાં આવેલ છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી ૧૦ દસ હજાર વર્ષની કહેવામાં આવેલ છે. આ પ્રમાણે સઘળા એકેન્દ્રિય પૃથ્વીકાયિક વિગેરે સ્થાવરકાયિકની જઘન્ય સ્થિતિ એક અંતર્મુહૂર્તની કહેવામાં આવેલ છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ જૂદી જૂદી કહેવામાં આવેલ છે. 'तसकाइयस्स जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइ' ત્રસકાયિક જીવની જઘન્ય સ્થિતિ એક અંતર્મુહૂર્તની કહેવામાં આવેલ છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમની કહેવામાં આવેલ છે. 'अप्पज्जत्तगाणं सव्वेसिं जहण्णेण वि उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं पज्जत्तगाणं सव्वेसिं उक्कोसिया ठिई अंतोमुहुत्त ऊणा कायव्वा' અપર્યાપ્તક પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિક આ બધાની અને અપર્યાપ્તક

'पुढवीकाइएणं भंते पुढवीकाइयत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं जाव असंखेज्जा लोया' पृथिवीकायिकः खलु भदन्त ! पृथिवीकाय इति कालतः कियच्चिरं भवति ?, भगवानाह–हे गौतम ! जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तम्, पृथिवीकायादुद्वृत्यान्यत्राऽन्तर्मुहूर्तं स्थित्वा भूयः पृथिवीकायत्वेन कस्याप्युत्पादात्, उत्कर्षेणाऽसंख्येयं कालं यावद् असंख्येया-लोकाः उत्कर्षतोऽसंख्येयं कालम् तमेव कालक्षेत्राभ्यां निरूपयति–असंख्येया-

उत्कृष्ट स्थिति का जो अन्तर्मुहूर्त्त है वह जघन्य स्थिति वाले अन्त-र्मुहूर्त की अपेक्षा कुछ वडा है ऐसा जानना चाहिये तथा पर्याप्त अवस्था में जो इन सबकी उत्कृष्ट स्थिति हैं उसमें से अपर्याप्त अवस्था का एक अन्तर्मुहूर्त्त कमकरदेना चाहिये। इस प्रकार इन सबकी जो उत्कृष्ठ स्थिति है वह एक अन्तर्मुहूर्त्त से हीन है ऐसा जानना चाहिये–जैसे पर्याप्त पृथिवीकायिक की उत्कृष्ट स्थिति २२ हजार वर्ष की है–तो इसमें से एक अन्तर्मुहूर्त्त कम कर देना चाहिये–इस तरह एक अन्तर्मु-हूर्त्त कम २२ हजार वर्ष की उत्कृष्ट स्थिति पृथिवीकायिक की है ऐसा सिद्ध हो जाता है। इसी तरह से पर्याप्त अप्कायिक आदि जीवों की जो उत्कृष्ट स्थिति कही गई है उसमें से एक २ अन्तर्मुहूर्त्त कम कर देना चाहिये 'पुढविकाइएणं भंते! पुढविकाइयत्ति कालओ केवच्चिरं होइ?' पृथिवीकायिक की कायस्थिति कितने काल की है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं

त्रसकायिक જીવની જઘન્ય સ્થિતિ અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એક અંતર્મુહૂર્તની છે. પરંતુ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિનું જે અંતર્મુહૂર્ત છે તે જઘન્ય સ્થિતિવાળા અંતર્મુહૂર્ત કરતાં કંઈક મોટું છે. તેમ સમજવું. તથા પર્યાપ્તક અવસ્થામાં આ બધાની જે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે, તેમાંથી અપર્યાપ્તાવસ્થાનું એક અંતર્મુહૂર્ત ઓછું કરવું જોઈએ. આ રીતે આ બધાની જે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે. તે એક અંતર્મુહૂર્તથી હીન છે તેમ સમજવું. જેમકે–પર્યાપ્તક પૃથ્વીકાયિકની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૨૨ બાવીસ હજાર વર્ષની છે. તો એમાંથી એક અંતર્મુહૂર્ત ઓછું કરવું જોઇએ તેમ કરવાથી એક અંતર્મુહૂર્ત કમ ૨૨ બાવીસ હજાર વર્ષની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પૃથ્વીકાયિકની છે. તેમ સિદ્ધ થઈ જાય છે. એજ પ્રમાણે પર્યાપ્તક અપ્કાયિક વિગેરે જીવોની જે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કહેવામાં આવેલ છે. તેમાંથી એક એક અંતર્મુહૂર્ત કમ કરવું જોઇએ. 'पुढविकाइएणं भंते! पुढविकाइयत्ति कालओ केवच्चिरं होई' પૃથ્વીકાયિકની કાયસ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે? આ પ્રશ્નનાં ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं असंखेज्जं

उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः, एषा कालतो मार्गणा, क्षेत्रतोऽसंख्येया लोकाः, अयं भावः–असंख्येयलोकप्रमाणाऽऽकाशखण्डेषु प्रतिसमयमेकैकप्रदेशापहारे यावता कालेन तान्यसंख्येयान्यपि लोकाकाशखण्डानि निर्लेपितानि भवन्ति तावन्तमसंख्येयं कालं यावत् इति 'एवं जाव आउ० तेउ०–वाउक्काइया णं' पृथिवी-

जाव असंखेज्जा लोया' हे गौतम ! पृथिवीकायिक की कायस्थिति जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त्त की है और उत्कृष्ट से असंख्यात काल की हैं यावत् असंख्यात लोक प्रमाण है तात्पर्य इसका ऐसा है कि पृथिवीकाय से मरकर वह पृथिवीकायिक जीव अन्यत्र एक अन्तर्मुहूर्त तक रहकर फिर पृथिवीकायिक रूप से उत्पन्न हो जाता है उत्कृष्ट से जो असंख्यातकाल की स्थिति कही गई है उसका तात्पर्य ऐसा है कि काल की अपेक्षा असंख्यात उत्सर्पिणियां और असंख्यात अवसर्पिणी इस असंख्यात काल की स्थिति में समाप्त हो जाती है तथा क्षेत्र की अपेक्षा जो असंख्यातलोक प्रमाणस्थिति इसकी कही गई है उसका तात्पर्य ऐसा है कि असंख्यात लोक प्रमाण आकाश खण्डों में से प्रति समय एक एक प्रदेश का अपहार करने पर जितने काल में वे असंख्यात लोकाकाश के खण्ड उन प्रदेशों से खाली हो जावे इतने असंख्यात काल का इसका कायस्थिति का काल है 'एवं जाव आउ० तेउ० वाउक्काइयाणं वणस्सइकाइयाणं अणंतं कालं जाव

कालं जाव असंखेज्जा लोया' હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિક જીવની કાયસ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તની છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાત કાળની છે. યાવત્ અસંખ્યાત લોક પ્રમાણુ છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એવું છે કે–પૃથ્વી કાયથી મરીને એ પૃથ્વીકાયિક જીવ એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી બીજે રહીને તે પછી પૃથ્વીકાયિક પણાથી ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. ઉત્કૃષ્ટથી જે અસંખ્યાત કાળની સ્થિતિ કહેવામાં આવેલ છે તેનું તાત્પર્ય એવું છે કે–કાળની અપેક્ષાથી અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણીયો અને અસંખ્યાત અવસર્પિણીયો આ અસંખ્યાત કાળની સ્થિતિમાં સમાપ્ત થઇ જાય છે. તથા ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી જે અસંખ્યાત લોક પ્રમાણુની સ્થિતિ તેની કહેવામાં આવેલ છે, તેનું તાત્પર્ય એવું છે કે–અસંખ્યાત લોક પ્રમાણુ આકાશ ખંડોમાંથી પ્રતિસમય એક એક પ્રદેશનો અપહાર કરવાથી જેટલા કાળમાં એ અસંખ્યાત લોકાકાશના ખંડો એ પ્રદેશોથી ખાલી થઇ જાય એટલા અસંખ્યાતકાળનો તેની કાય સ્થિતિનો કાળ છે. 'एवं जाव आउ, तेउ, वाउक्काइयाणं वणस्सकाइयाणं अणंतं कालं आवलियाए

कायिकवद् अप्तेजोवायुकायिकानामुत्कर्षेणाऽसंख्येयकालं यावदसंख्येया लोकाः जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्तम् । 'वणस्सइकाइयाणं अणंतं कालं जाव आवलियाए असंखेज्जइभागो' वनस्पतिकायिकानां जघन्येनाऽन्तर्मुर्तं पुनर्वनस्पतिकाये उद्वृत्य विशताम् उत्कर्षतस्तु-अनन्तं कालं यावदावलिकाया असंख्येयो भागः ।

आवलियाए असंखेज्जइभागो' इसी तरह से अप्कायिक जीव की कायस्थिति का काल, तेजस्कायिक जीव की कायस्थिति का काल और वायुकायिक जीव की कायस्थिति का काल है और वनस्पतिकायिक जीव की कायस्थिति का काल जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त्त का है और उत्कृष्ट से वह अनन्तरूप है। काल और क्षेत्र की अपेक्षा इसका निरूपण इस प्रकार से है-काल की अपेक्षा अनन्त उत्सर्पिणीयां और अनन्त अवसर्पिणियां इसमें समाप्त हो जाती है एवं क्षेत्र की अपेक्षा अनन्तानन्त लोकाकाशों में से प्रतिसमय एक २ प्रदेश का अपहार करने पर जितने काल में वे लोकाकाश खण्ड उन प्रदेशों से रहित हो जाते हैं इतने अनन्त काल तक की यह कायस्थिति है। इसी अनन्तकाल का वर्णन इसमें असंख्यात पुद्गल परावर्त हो जाते हैं इस रूप से किया गया है इस पुद्गल परावर्त में जो असंख्यातता है वह आवलिका के असंख्यातवें भाग से है। अर्थात् एक आवलिका के असंख्यातवें भाग में जितने समय होते हैं

असंखेज्जइभागो' એજ પ્રમાણે અપ્કાયિક જીવની કાયસ્થિતિનો કાળ, તેજસ્કાયિક જીવની કાયસ્થિતિનો કાળ, અને વાયુકાયિક જીવની કાયસ્થિતિનો કાળ કહ્યો છે. અને વનસ્પતિકાયિક જીવની કાયસ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનો છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી તે અનંતરૂપ છે. કાળ અને ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી તેનું નિરૂપણ આ પ્રમાણે છે.-કાળની અપેક્ષાએ અનંત ઉત્સર્પિણીયો અને અનંત અવસર્પિણીયો તેમાં સમાપ્ત થઇ જાય છે. તથા ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી અનંતાનંત લોકાલોકાશોમાંથી પ્રતિ સમય એક એક પ્રદેશનો અપહાર કરવાથી અર્થાત્ બહાર કહાડવાથી જેટલા કાળમાં તે બધા લોકાલોકાકાશ ખંડ એ પ્રદેશોથી ખાલિ થઇ જાય છે એટલા અનંતકાળ સુધીની એ કાયસ્થિતિ છે. એજ અનંત કાળનું વર્ણન-તેમાં અસંખ્યાત પુદ્ગલ પરાવર્ત થઇ જાય છે. એ રૂપે કરેલ છે. એ પુદ્ગલ પરાવર્તમા જે અસખ્યાત પણું છે, તે આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગથી છે. અર્થાત્ એક આવલિકાના અસંખ્યાતમાં ભાગમાં

'असंखो सप्पिणी सप्पिणीउ एगिंदियाण य चउण्हं।
ता चेव ऊ अणंता वणस्सईए उ बोद्धव्वा ॥१॥
असंख्येया उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यस्तु एकेन्द्रियाणां च चतुर्णाम्।
ताश्चैव तु-अनन्ता वनस्पतीनां तु बोद्धव्याः ॥१॥

'तसकाइए णं भंते! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं-उक्कोसेणं दो सागरोवमसहस्साइं संखेज्जवासमब्भहियाइं' त्रसकायिकः खलु भदन्त! त्रसकाय इति कालतः कियच्चिरं भवति ? भगवानाह-गौतम! जघन्येनान्तर्मुहूर्तम्-उत्कर्षतः संख्येय-वर्षाभ्यधिके द्वे सागरोपमसहस्रे। 'अपज्जत्तगाणं छण्ह वि जहण्णेण वि उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं' अपर्याप्तकानां षण्णा मेषामन्तर्मुहूर्तं जघन्यत उत्कर्षतश्च यद्यपि

उतने ये पुद्गल परावर्त होते हैं। अन्यत्र भी यही अर्थ संक्षेप से इस प्रकार से कहा गया है-

'अस्संखोसप्पिणी सप्पिणीउ एगिंदियाण य चउण्हं।
ता चेव ऊ अणंता वणस्सईए उ बोद्धव्वा ॥१॥'

'तसकाइएणं भंते! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं दो सागरोवम सहस्साइं' हे भदन्त! त्रसकायिक जीव की कायस्थिति का काल कितना है? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम! त्रसकायिक जीव की कायस्थिति का काल जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त का है और उत्कृष्ट से संख्यातवर्ष अधिक दो हजार सागरोपम का है 'अपज्ज त्तगाणं छण्ह वि जहण्णेण वि उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्त' हे भदन्त! छहों अपर्याप्तक जीवों की स्थिति कितने काल की है? इसके उत्तर में प्रभु ने कहा है-हे गौतम! छहों अपर्याप्तक जीवों की भवस्थिति

જેટલો સમય થાય છે એટલા એ પુદ્ગલ પરાવર્ત હોય છે. બીજે પણ આજ પ્રમાણેનું કથન સંક્ષેપથી કરવામાં આવેલ છે. તે આ પ્રમાણે છે.

'असंखोसप्पिणी उसप्पिणी एगिंदियाणय चउण्हं।
ता चेव ऊ अणंता वणस्सइए उ बोद्धव्वा ॥ १ ॥

'तसकाइएणं भंते! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं दो सागरोवमसहस्साइं' હે ભગવન્! ત્રસકાયિક જીવની કાયસ્થિતિને કાળ કેટલો કહેલ છે? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ! ત્રસકાયિક જીવની કાય સ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તને છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત વર્ષ અધિક બે હજાર સાગરોપમને છે. 'अप्पज्जत्तगाणं छण्ह वि जहण्णेण वि उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं' હે ભગવન્! છ એ અપર્યાપ્તક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રીએ કહ્યું કે હે ગૌતમ! છ એ અપર્યાપ્તક

समानास्थितिस्तथापि वैलक्षण्यम् अपर्याप्तलब्धेरेतावत्काल प्रमाणत्वात्। इति।

पज्जत्तगाणं वाससहस्सा संखा पुढवी दगाणिलतरूण पज्जत्ता।
तेऊ राइंदि संखा तसागर सत पुहुत्ताइं॥
वर्षसहस्राणि संख्येयानि पृथिव्युदकानिल तरूणां पर्याप्तानि।
तेजसो रात्रिदिवसंख्यानि त्रससागरशत पृथक्त्वानि॥१॥ इति छाया।

'पज्जत्तगाण वि सव्वेसिं एवं' पर्याप्तक पृथिव्यादि सर्वेषामपि गाथोक्तमेव तथाहि–पृथिवीकायिकस्य जघन्या भवस्थितिरन्तर्मुहूर्त्तम् पृथिवीकायिकस्य हि भवस्थिति द्वाविंशतिर्वर्षसहस्राण्युत्कर्षतः ततः कतिपयनिरन्तरपर्याप्तभवमीलने संख्येयानि वर्षसहस्राणि लभ्यन्ते नाधिकम् इति। एवमप्कायिकेऽपि। तेजः-

जघन्य से भी एक अन्तर्मुहूर्त्त की है और उत्कृष्ट से भी एक ही अन्तर्मुहूर्त की है परन्तु जघन्य स्थिति के अन्तर्मुहूर्त्त से यह उत्कृष्ट स्थिति का अन्तर्मुहूर्त बडा लिया गया है 'पज्जत्तगाणं–वाससहस्सा संखा पुढविदगाणिलतरुण पज्जत्ता, तेऊराइंदि संखा तससागर सत-पुहुत्ताइं' पर्याप्त पृथिवीकायिक, पर्याप्त अप्कायिक, पर्याप्त वायु-कायिक और पर्याप्त वनस्पतिकायिक इनकी कायस्थिति संख्यात हजार तेजस्कायिक की संख्यात रात दिनों की है और त्रसकायिक की कायस्थिति कुछ अधिक शत सागरोपम पृथक्त्व की है। तात्पर्य इसका ऐसा है कि पृथिवीकायिक की भवस्थिति जघन्य से तो एक अन्तर्मुहूर्त्त की है और उत्कृष्ट से २२ हजार वर्ष की है अब इसमें कतिपय निरन्तर पर्याप्त भवों को मिलाने से कायस्थिति संख्यात हजार वर्षों की हो जाती है इसी तरह से अप्कायिक जीव की भव

જીવોની ભવસ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તની છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ એકજ અંતર્મુહૂર્તની છે. પરંતુ જઘન્ય સ્થિતિના અંતર્મુહૂર્તથી આ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિનું અંતર્મુહૂર્ત મોટું લેવામાં આવેલ છે. 'पज्जत्तगाणं वाससहस्सा संखा पुढविदगाणिलतरुण पज्जत्ता तेऊराइंदि संखा तस सागर सत्तपुहुत्ताइं' પર્યાપ્ત પૃથ્વીકાયિક, પર્યાપ્ત અપ્કાયિક, પર્યાપ્ત વાયુકાયિક, અને પર્યાપ્ત વનસ્પતિ કાયિક આ બધાની કાયસ્થિતિ સંખ્યાત હજાર વર્ષની છે. તેજસ્કાયિકની સંખ્યાત રાત દિવસની છે. અને ત્રસકાયિકની કાયસ્થિતિ કંઈક વધારે શત સાગરોપમ પૃથક્ત્વની છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે–પૃથ્વીકાયિકની ભવ સ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તની છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી ૨૨ બાવીસ હજાર વર્ષની છે. તેમાં કેટલાક નિરન્તર, પર્યાપ્ત ભવોને મેળવી દેવાથી કાયસ્થિતિ સંખ્યાત હજાર વર્ષોની થઈ જાય છે, એજ પ્રમાણે અપ્કાયિક જીવની ભવસ્થિતિ

कायिके संख्येयरात्रि दिवानि, तेजस्कायिकस्य भवस्थिति त्रीणि रात्रि दिवान्युत्कर्षतः, ततो निरन्तर कतिपय पर्याप्तभव संकलनायामपि लभ्यन्ते संख्येयानि रात्रिन्दिवानि न तु मासावर्षाणि वर्षसहस्राणि वा। वायु-वनस्पतिकायिकसूत्रं पृथिवीकायिकसूत्रवत्, त्रसकायिकसूत्रे सातिरेकं सागरोपमशतपृथक्त्वं भवस्थितिः इति। अथाऽन्तरपदार्थनिरूपणमाह-'पुढवीकाइयस्स णं भंते! केवइयं कालं

स्थिति उत्कृष्ट से ७ हजार वर्ष की है-इसमें भी कतिपय निरन्तर पर्याप्त भवों को मिला देने से कायस्थिति अप्कायिक की संख्यात हजार वर्षों की हो जाती है तेजस्कायिक जीव की भवस्थिति उत्कृष्ट से ३ दिन रात की कही गई है सो इसमें कतिपय निरन्तर पर्याप्तक भवों को मिला देने से इसकी कायस्थिति संख्यात दिन रात की आ जाती है। वायुकायिक जीव की उत्कृष्ट से भवस्थिति तीन हजार वर्ष की कही गई है सो इसमें भी पृथिवीकायिक की तरह कतिपय निरन्तर पर्याप्त भवों को मिला देने से इसकी कायस्थिति संख्यात हजार वर्ष की आ जाती है इसी तरह से वनस्पनिकायिक की भवस्थिति उत्कृष्ट से १० हजार वर्ष की कही गई है-सो इसमें भी कतिपय निरन्तर पर्याप्त अवस्था के भवों को मिलाने से यह कायस्थिति इनकी संख्यात हजार वर्षों की हो जाती है 'पज्जत्तगाणं सव्वेसिं एवं' पर्याप्तक द्वीन्द्रियादिकों के सम्बन्ध में इसी तरह से कथन कायस्थिति का कर लेना चाहिये 'पुढविकाइयस्स णं भंते! केवतियं कालं

ઉત્કૃષ્ટથી ૭ હજાર વર્ષની છે. તેમાં પણ કેટલાક નિરંતર પર્યાપ્ત જીવોને મેળવવાથી અપ્કાયિકની કાય સ્થિતિ સંખ્યાત હજાર વર્ષની થઈ જાય છે. તેજસ્કાયિકની ભવસ્થિતિ ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ રાતદિવસની કહેવામાં આવેલ છે. તેમાં કેટલાક નિરંતર પર્યાપ્તક ભવોને મેળવી દેવાથી તેની કાયસ્થિતિ સંખ્યાત રાત દિવસની થઇ જાય છે. વાયુકાયિક જીવની ઉત્કૃષ્ટથી ભવસ્થિતિ ત્રણ હજાર વર્ષની કહેવામાં આવેલ છે. તો તેમાં પણ પૃથ્વીકાયિકની જેમ કેટલાક નિરંતર પર્યાપ્તભવોને મેળવી દેવાથી તેની કાયસ્થિતિ સંખ્યાત હજાર વર્ષની થઇ જાય છે આજ પ્રમાણે વનસ્પતિકાયની ભવસ્થિતિ ઉત્કૃષ્ટથી ૧૦ દસ હજાર વર્ષની કહેવામાં આવેલ છે. તો તેમાં પણ કેટલાક નિરંતર પર્યાપ્ત અવસ્થાના ભવોને મેળવી દેવાથી એની કાયસ્થિતિ સંખ્યાત હજાર વર્ષની થઈ જાય છે. 'पज्जत्तगाणं सव्वेसि एवं' પર્યાપ્તક દ્વીન્દ્રિય વિગેરેના સંબંધમાં આજ પ્રમાણે કાયસ્થિતિનું કથન કરી લેવું જોઇએ. पुढविकाइयस्सणं भंते! केवतियं कालं अंतरं होई' હે ભગવન્! પૃથ્વીકાયિકનું અંતર કેટલા કાળનું કહેવામાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં

अंतरं होइ ?' पृथिवीकायिकस्य खलु भदन्त ! कियन्तं कालमन्तरम् पृथिवी-कायादुद्वृत्य पुनः पृथिवीकाये प्रविशतः ? 'गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं-उक्कोसेणं वणस्सइकालो' भगवानाह–गौतम ? अन्तर्मुहूर्तं जघन्यत उत्कर्षेण वनस्पतिकालम् वनस्पतिकालवर्णनं पूर्ववत् पृथिवीकायादुद्वृत्य तावन्तं कालं वनस्पतिष्ववस्थानसंभवात् इति । 'एवं आउ तेउ वाउ काइयाणं वणस्सइकालो' पृथिवीवत्–अप्तेजोवायुकायसूत्राण्यपि वक्तव्यानि सर्वेषामुत्कर्षेणान्तरं वनस्पति-कालम् । 'तसकाइयाण वि' त्रसकायिकानामपि वनस्पतिकालमेव । 'वणस्सइ कायस्स पुढवीकाइयकालो' वनस्पतिकायस्य पृथिवीकायिककालः । असंख्येयो-त्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः क्षेत्रतोऽसंख्येया लोकाः वनस्पतिकायादुद्वृत्य पृथि-व्यादिष्ववस्थानात् तेषु सर्वेषु अपि चोत्कर्षत एतावत्काल भावात् इति । 'एवं अपज्जत्तगाण वि वणस्सइकालो' एवमपर्याप्तकानामपि पञ्च पृथिव्यादीनां वनस्पतिकालः 'वणस्सई णं पुढविकालो' वनस्पतीनां पृथिवीकालः 'पज्जत्तगाणा-

---

अंतरं होइ' हे भदन्त ! पृथिवीकायिक का अन्तर कितने काल का कहा गया है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं 'गोयमा ! जहन्नेणं अंतो मुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' हे गौतम ! पृथिवीकायिक का अन्तर काल जघन्य में एक अन्तर्मुहूर्त्त का है और उत्कृष्ट से वनस्पति काल प्रमाण है 'एवं आउतेउवाउकाइयाणं वणस्सइकालो' इसी तरह से अप्कायिक, तेजस्कायिक, वायुकायिक, इन जीवों का भी अन्तर वनस्पति काल प्रमाण जानना चाहिये 'तसकाइयाण वि वणस्सइ-काइयस्स पुढविकालो' इसी प्रकार से त्रसकायिक का भी वनस्पति काल प्रमाण अन्तर जानना चाहिये वनस्पतिकायिक का अन्तर काल पृथिवीकायिक के अन्तर काल के जैसा है 'एवं अपज्जत्तगाण वि वणस्सइकालो, वणस्सईणं पुढविकालो, पज्जत्तगाण वि एवं चेव वण-

---

પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિકનો અંતરકાળ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનો છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી વનસ્પતિકાળ પ્રમાણ છે. 'एवं आउ तेउवाउकाइयाणं वणस्सइकालो' એજ પ્રમાણે અપ્કાયિક તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક, આ બધા જીવોનું અંતર પણ વન-સ્પતિકાળ પ્રમાણનું સમજવું. 'तसकाइया वि वणस्सइकाइयस्स पुढविका-इयकालो' એજ પ્રમાણે ત્રસકાયિકનો અંતરકાળ પણ વનસ્પતિ કાળ પ્રમાણનો સમજવો. વનસ્પતિકાયિકનો અંતરકાળ પૃથ્વીકાયિકના અંતર કાળ પ્રમાણનો છે. 'एवं अपज्जत्तगाणं वि वणस्सइ कालो, वणस्सईणं पुढविकालो

वि एवं चेव वणस्सइकालो' पश्चानामपि पर्याप्तकपृथिव्यादीनाम् उत्कर्षेण वनस्पति कालं यावत्स्थितिः । 'पज्जत्तवणस्सईणं पुढवीकालो' पर्याप्तकवनस्पतिकायिकानां पृथिवी कालं यावत् उत्कर्षेणाऽन्तरं भवति—इति सू० ॥१२८॥॥

षण्णामप्यल्पबहुत्वमाह—

मूलम्—अप्पा बहुयं—सव्वत्थोवा तसकाइया तेउकाइया असंखेज्जगुणा पुढविकाइया विसेसाहिया आउकाइया विसेसाहिया वाउकाइया अणंतगुणा । एवं अपज्जत्तगा वि पज्जत्तगा वि । एएसि णं भंते ! पुढविकाइयाणं पज्जत्तगाण अपज्जत्तगाण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ? सव्वत्थोवा पुढवीकाइया अपज्जत्तगा पुढवीकाइया पज्जत्तगा संखेज्जगुणा, एएसि णं० सव्वत्थोवा आउकाइया अपज्जत्तगा पज्जत्तगा संखेज्जगुणा जाव वणस्सइकाइया वि, सव्वत्थोवा तसकाइया पज्जत्तगा, तसकाइया अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा । एएसि णं भंते ! पुढविकाइयाणं जाव तसकाइयाणं पज्जत्तगअपज्जत्तगाण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा तसकाइया पज्जत्तगा, तसकाइया अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा । तेउकाइया अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा, पुढ-

---

स्सइकालो पज्जत्तवणस्सईणं पुढविकालो' इसी तरह है अपर्याप्तक जीवों का भी अन्तरकाल वनस्पति काल प्रमाण है अपर्याप्तक वनस्पतिकायिकों का अन्तर पृथिवीकाल के अन्तरकाल प्रमाण है पर्याप्तक जीवों का भी अन्तरकाल इसी प्रकार से वनस्पति काल प्रमाण है और पर्याप्तक वनस्पतिकायिकों का अन्तर पृथिवी काल प्रमाण है ॥ सू० १२८॥

पज्जत्तगाण वि एवं चेव वणस्सइकालो पज्जत्तवणस्सईणं पुढविकालो' એજ પ્રમાણે અપર્યાપ્તક જીવોના અંતરકાળ પણ વનસ્પતિકાળ પ્રમણુના છે. અપર્યાપ્તક વનસ્પતિકાયિકોના અંતરકાળ પૃથ્વીકાયિકના અંતર કાળ પ્રમાણે છે. પર્યાપ્તક જીવોના અંતરકાળ પણ આજ પ્રમાણે વનસ્પતિ કાળ પ્રમાણુના છે. અને અપર્યાપ્તક વનસ્પતિકાયિકોનું અંતર પૃથ્વી કાલ પ્રમાણુનું છે. ॥ સૂ. ૧૨૮॥

विक्काइया आउक्काइया वाउक्काइया अपज्जत्तगा विसेसाहिया तेउक्काइया पज्जत्तगा संखेज्जगुणा पुढवीकाइय आउकाइय वाउकाइय पज्जत्तगा विसेसाहिया, वणस्सइकाइया अपज्ज त्तगा अणंतगुणा, सकाइया अपज्जत्तगा विसेसाहिया, वणस्सइ-काइया पज्जत्तगा संखेज्जगुणा, सकाइया पज्जत्तगा विसेसाहिया। सुहुमस्स णं भंते! केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता? गोयमा! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं एवं जाव सुहुम-णिओयस्स, एवं अपज्जत्तगाण वि पज्जत्तगाण वि जहण्णेण वि उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं ॥सू० १२९॥

छाया—अल्पवहुत्वं सर्वस्तोकास्त्रसकायिकास्तेजस्कायिका असंख्येयगुणाः पृथिवीकायिका विशेषाधिकाः अप्कायिका विशेषाधिकाः वायुकायिका विशेषाधिकाः वनस्पतिकायिका अनन्तगुणाः एवमपर्याप्तका अपि पर्याप्तका अपि। एतेषां खलु भदन्त! पृथिवीकायिकानां पर्याप्तकानामपर्याप्तकानां च कतरेकतरेभ्योऽल्पा वा वहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा? गौतम! सर्वस्तोकाः पृथिवीकायिकाः अपर्याप्ताः पृथिवीकायिकाः पर्याप्तकास्संख्येयगुणाः, एतेषां खलु० सर्वस्तोका अप्कायिका अपर्याप्तकाः पर्याप्तकाः संख्येयगुणाः यावद्वनस्पतिकायिका अपि, सर्वस्तोकास्त्रसकायिका पर्याप्तकाः त्रसकायिका अपर्याप्तका असंख्येयगुणाः। एतेषां खलु भदन्त! पृथिवीकायिकानां यावत् त्रसकायिकानां पर्याप्तकापर्याप्तकानां च कतरेकतरेभ्योऽल्पा वा वहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा? गौतम! सर्वस्तोकास्त्रसकायिका पर्याप्तकाः त्रसकायिका अपर्याप्तका असंख्येयगुणाः। तेजस्कायिका अपर्याप्ता असंख्येगुणाः पृथिवीकायिका अप्कायिका वायुकायिका अपर्याप्तका विशेषाधिकाः, तेजस्कायिकाः पर्याप्तकाः संख्येयगुणाः पृथिव्यब्वायुपर्याप्तका विशेषाधिकाः वनस्पतिकायिका अपर्याप्तका अनन्तगुणाः, सकायिका अपर्याप्तका विशेषाधिकाः। वनस्पतिकायिकाः पर्याप्तकाः संख्येयगुणाः, सकायिकाः पर्याप्तका विशेषाधिकाः सूक्ष्मस्य खलु भदन्त! कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता? गौतम! जघन्येनाऽन्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेणाप्यन्तर्मुहूर्तम् एवं यावत्सूक्ष्मनिगोदस्य एवमपर्याप्तकानामपि पर्याप्तकानामपि जघन्येनापि उत्कर्षेणाऽपि अन्तर्मुहूर्तम् ॥सू० १२९॥

टीका–'अप्पा बहुयं०' हे भदन्त ! एतेषां षण्णां जीवानां मध्ये कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा इति प्रश्नः ? भगवानाह–गौतम ! 'सव्वत्थोवा तसकाइया' सर्वस्तोका त्रसकायिकाः द्वीन्द्रियादि जीवानामेव त्रसकायत्वात् तेषां च शेषकायाऽपेक्षयाऽल्पत्वात् इति । 'तेउक्काइया असंखेज्जगुणा' त्रसकायिकेभ्य स्तेजस्कायिका असंख्येयगुणा अधिका जीवा भवन्ति असंख्येयलोकाकाशप्रमाणत्वात् इति । 'पुढविकाइया विसेसाहिया' एभ्यः पृथिवीकायिका विशेषाधिकाः प्रभूतासंख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणत्वात् तेषां च विशेषकायाऽपेक्षयाऽल्पत्वात् इति । 'आउकाइया विसेसाहिया' एभ्योऽप्कायिका विशेषाधिकाः प्रभूततरासंख्येयभागलोकाकाशप्रदेशराशिप्रमाणत्वात् । 'वाउकाइया विसेसाहिया' एभ्यो वायुकायिका विशेषाधिकाः प्रभूततमा

अल्पबहुत्व का कथन—

'अप्पा बहुयं सव्वत्थोवा तसकाइया तेउक्काइया असंखेज्जगुणा'–इत्यादि ।

टीकार्थ—गौतमस्वामी ने प्रभु से ऐसा पूछा है–हे भदन्त ! पृथिवीकायिकादि जीवों में कौन जीव किनकी अपेक्षा अल्प हैं ? कौन जीव किनकी अपेक्षा बहुत हैं ? कौन जीव किनके बराबर हैं ? कौन जीव किनसे विशेषाधिक हैं ? इसके उत्तर में प्रभु ने ऐसा कहा है–हे गौतम ! सबसे कम त्रसकायिक है । इनकी अपेक्षा तेजस्कायिक जीव असंख्यातगुणें अधिक हैं । इनकी अपेक्षा 'पुढविकाइया विसेसाहिया' पृथिवीकायिक जीव विशेषाधिक हैं 'आउकाइया विसेसाहिया' इनकी अपेक्षा अप्कायिक जीव विशेषाधिक हैं–'वाउकाइया विसेसाहिया' इनकी अपेक्षा वायुकायिक जीव विशेषाधिक हैं 'वण-

---

અલ્પ બહુત્વનું કથન

'अप्पाबहुयं सव्वत्थोवा तसकाइया तेउकाइया असंखेज्जगुणा' ઈત્યાદિ

ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું કે હે ભગવન્ પૃથ્વીકાયિક વિગેરે જીવોમાં. કયા જીવો કોના કરતાં અલ્પ છે? કયા જીવો કયા જીવો કરતાં વધારે છે? કયા જીવો કોની બરોબર છે? અને કયા જીવો કોનાથી વિશેષાધિક છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે– હે ગૌતમ ! સૌથી ઓછા ત્રસ કાયિક જીવો છે. તેના કરતાં તેજસ્કાયિક જીવો અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં 'पुढविकाइया विसेसाहिया' પૃથ્વીકાયિક જીવો વિશેષાધિક છે. 'आउ काइया विसेसाहिया' 'તેના કરતાં અપ્કાયિક જીવો વિશેષાધિક છે. 'वाउक्काइया विसेसाहिया' તેના કરતાં વાયુકાયિક જીવ વિશેષાધિક છે. 'वणस्सकाइया अणंत

संख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणत्वात् । 'वणस्सइकाइया अणंतगुणा' एभ्यो वनस्पतिकायिका अनन्तलोकाकाशप्रदेशमानत्वात् । 'एवं अपज्जत्तगा वि' एवमपर्याप्तका अपि तथाहि सर्वस्तोका अपर्याप्तकास्त्रसकायिका तेभ्यस्तेजस्कायिका असंख्येयगुणाः तेभ्यः पृथिवीकायिका विशेषाधिकाः तेभ्योऽप्कायिका विशेषाधिकाः तेभ्योऽपर्याप्तका वायुकायिका विशेषाधिका तेभ्योऽपर्याप्तका वनस्प-

स्सइकाइया अणंतगुणा' इनकी अपेक्षा वनस्पतिकायिक जीव अनन्त गुणें हैं 'एवं अपज्जत्तगा वि' इसी तरह से अपर्याप्तक पृथिवीकायिक आदि छहों के अल्पबहुत्व को जानना चाहिये इस कथन का तात्पर्य ऐसा है-द्वीन्द्रियादिक जीव ही त्रसकाय में लिये गये हैं अतः शेष काय की अपेक्षा इनमें सर्वस्तोकता कही गई है इनकी अपेक्षा तेजस्कायिक जो असंख्यातगुणें कहे गये हैं सो ये असंख्यात लोकाकाश के प्रदेशों के बराबर हैं इसलिये त्रसकायिकों की अपेक्षा इन्हें असंख्यातगुणें कहा गया है इनकी अपेक्षा भी जो पृथिवीकायिकों को विशेषाधिक कहा है उसका कारण ऐसा है कि ये प्रभूत असंख्यात लोकाकाश के प्रदेशों के बराबर हैं वैसे तो देखा जाय तो शेष काय की अपेक्षा अल्प ही हैं अप्कायिकों को जो तेजस्कायिक की अपेक्षा विशेषाधिक कहा गया है वह इनके प्रभूततर जो असंख्यातवें भाग प्रमाण लोकाकाश की प्रदेश राशि है उतने प्रमाण होने से कहा गया है अप्कायिकों की अपेक्षा जो वायु कायिकों को विशेषाधिक कहा

गुणा' તેના કરતાં વનસ્પતિકાયિક જીવ અનંતગણા છે. 'एवं अपज्जत्तगा वि' એજ પ્રમાણે અપર્યાપ્તક પૃથ્વી કાયિક વિગેરે છએનું અલ્પ બહુ પણું સમજવું

આ કથનનું તાત્પર્ય એવું છે કે-બેઇંદ્રિય વિગેરે જીવોજ ત્રસકાયમાં લીધેલા છે. તેથી શેષકાય કરતાં તેમાં સર્વથી અલ્પ પણુ કહેવામાં આવેલ છે. તેના કરતાં તેજસ્કાયિક જે અસંખ્યાત ગણા કહેલા છે તે અસંખ્યાત લોકાકાશના પ્રદેશોની બરાબર છે. તેથી ત્રસકાયિકોના કરતાં તેને અસંખ્યાત ગણા કહેવામાં આવેલ છે તેના કરતાં પણ પૃથ્વીકાયિકોને વિશેષાધિક કહેલા છે તેનું કારણ એવું છે કે-તેઓ પ્રભૂતતર અસંખ્યાત લોકાકાશના પ્રદેશોની બરાબર છે. આમતો એ શેષ કાયના કરતાં અલ્પજ છે. અપ્કાયિકોને જે તેજસ્કાયિકો કરતાં વિશેષાધિક કહેવામાં, આવેલ છે. તે તેઓના પ્રભૂતતર જે અસંખ્યાતમાં ભાગ પ્રમાણ લોકાકાશની પ્રદેશ રાશિ છે. એટલા પ્રમાણની હોવાથી કહેવામાં આવેલ છે. અપ્કાયિકોના કરતાં વાયુકાયિકોને જે વિશેષાધિક કહ્યા

तिकायिका अनन्तगुणाः । 'एवं पज्जत्तगा वि' एवं पर्याप्तका अपि, सर्वस्तोकाः पर्याप्तकास्त्रसकायिकाः तेभ्यः पर्याप्तकास्तेजस्कायिका असंख्येयगुणाः तेभ्यः पर्याप्तकाः पृथिवीकायिका विशेषाधिकाः तेभ्यः पर्याप्तका अप्कायिका विशेषाधिकाः, तेभ्यः पर्याप्तकाः वायुकायिका विशेषाधिकाः, तेभ्यः पर्याप्तका वनस्पतिकायिका अनन्तगुणाः ।

गया है वह इनके प्रभूततम जो असंख्येय लोकाकाश के प्रदेश हैं उतने प्रमाण वाले होने से कहा गया है इनकी अपेक्षा भी जो वनस्पतिकायिकों को अनन्तगुणा कहा गया है वह इनको अनन्त लोकाकाश के जितने प्रदेश हैं उतने प्रमाण वाले होने से कहा गया है । 'एवं अपज्जत्तगा वि' इसी तरह से सब से कम अपर्याप्तक त्रस हैं । इनकी अपेक्षा अपर्याप्तक पृथिवीकायिक विशेषाधिक हैं इनकी अपेक्षा अपर्याप्तक अप्कायिक विशेषाधिक हैं । इनकी अपेक्षा अपर्याप्तक वायुकायिक विशेषाधिक हैं । और इनकी अपेक्षा अपर्याप्तक वनस्पतिकायिक अनन्तगुणें अधिक हैं। 'एवं पज्जत्तगा वि' इसी तरह का कथन पर्याप्तकों के सम्बन्ध में भी कह लेना चाहिये–तथा च–पर्याप्तक जो त्रस हैं वे सब से कम हैं इनकी अपेक्षा पर्याप्तक जो तेजस्कायिक हैं वे असंख्यातगुणें अधिक हैं । इनकी अपेक्षा पर्याप्तक जो पृथिवीकायिक हैं वे विशेषाधिक हैं । इनकी अपेक्षा पर्याप्तक जो अप्कायिक हैं वे विशेषाधिक हैं । इनकी अपेक्षा जो पर्याप्तक वायुकायिक है वे विशेषाधिक हैं । इनकी भी अपेक्षा जो पर्याप्तक वन-

---

છે તે તેમના પ્રભૂતતમ અસંખ્યેય લોકાકાશના પ્રદેશો છે એટલા પ્રમાણવાળા હોવાથી કહેવામાં આવેલ છે. તેના કરતાં પણ વનસ્પતિકાયિકોને જે અનંતગણા કહ્યા છે તે તેના અનંત લોકાકાશના જેટલા પ્રદેશો છે, એટલા પ્રમાણવાળા હોવાથી કહેવામાં આવેલ છે. 'एवं अपज्जत्तगा वि' એજ પ્રમાણે સૌથી ઓછા અપર્યાપ્તક ત્રસ કાયિકો છે. તેના કરતાં અપર્યાપ્તક પૃથ્વીકાયિક વિશેષાધિક છે. તેના કરતાં અપર્યાપ્તક વાયુકાયિક વિશેષાધિક છે. તેના કરતાં પણ અપર્યાપ્તક વનસ્પતિકાયિક અનંત ગણા વધારે કહેવામાં આવેલ છે. 'एवं पज्जत्तगा वि' આજ પ્રમાણેનું કથન પર્યાપ્તકોના સંબંધમા પણ કહી લેવું જોઇએ. તે આ પ્રમાણે–પર્યાપ્તક જે ત્રસકાયિકો છે. તે બધાથી ઓછા છે. તેના કરતાં પર્યાપ્તક જે તેજસ્કાયિક છે. તે અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં પર્યાપ્તક જે પૃથ્વીકાયિકો છે તે વિશેષાધિક છે. તેના કરતાં પર્યાપ્તક જે અપ્કાયિકો છે તે વિશેષાધિક છે. તેના કરતાં પર્યાપ્તક જે વાયુ-

पर्याप्तकाऽपर्याप्तकानामेषामल्पबहुत्वमाह—'एएसि णं भंते!' एतेषां खलु भदन्त! 'पुढविकाइयाणं' पृथिवीकायिकजीवानाम् 'पज्जत्तगाण अपज्जत्तगाण य' पर्याप्तकानामपर्याप्तकानाञ्च—'कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा-बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा' कतरेभ्यः कतरेऽल्पा-बहुकास्तुल्या-विशेषाधिका वेति प्रश्नः? भगवानाह—'गोयमा! सव्वत्थोवा पुढविक्काइया अपज्जत्तगा' सर्वेभ्योऽपर्याप्तकाः पृथिवीकायिकाः सर्वस्तोकाः। 'पुढविकाइया पज्जत्तगा संखेज्जगुणा' पर्याप्तका अपर्याप्तकेभ्यः संख्येयगुणाः पृथिवीकायिकाः, तेषां हि बहु-

स्पतिकायिक हैं वे अनन्तगुणें अधिक हैं। 'एएसि णं भंते! पुढविकाइयाणं पज्जत्तगाण अपज्जत्तगाण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा' हे भदन्त! ये जो पर्याप्तापर्याप्तक—पर्याप्तक और अपर्याप्तक पृथिवीकायिक हैं पर्याप्तापर्याप्तक अप्कायिक है, पर्याप्त अपर्याप्तक तेजस्कायिक हैं, पर्याप्तापर्याप्तक वायुकायिक हैं, पर्याप्तापर्याप्तक वनस्पतिकायिक हैं और पर्याप्तापर्याप्तक त्रसकायिक हैं सो इनमें कौन किन की अपेक्षा अल्प हैं? कौन किनकी अपेक्षा बहुत हैं? कौन किनके बराबर हैं? और कौन किनसे विशेषाधिक हैं? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं 'गोयमा! सव्वत्थोवा पुढविकाइया अपज्जत्तगा' हे गौतम! सबसे कम अपर्याप्तक पृथिवीकायिक जीव हैं और 'पुढविकाइया पज्जत्तगा संखेज्जगुणा' पर्याप्तक पृथिवीकायिक जीव इनकी अपेक्षा संख्यातगुणें अधिक हैं। पृथिवीकायिकों में सूक्ष्म और बादर ऐसे दो भेद होते हैं और ये पर्याप्त और अपर्याप्त होते हैं सो सूक्ष्म

કાયિક છે તે વિશેષાધિક છે તેના કરતા જે પર્યાપ્તક વનસ્પતિકાયિકો છે તે અનંતગણા વધારે છે. 'एएसि णं भंते! पुढविकोयियाणं पज्जत्तगाण अपज्जत्तगाण कयरे कयरे हिंतो अप्पावा०' હે ભગવન્! જે આ પર્યાપ્તાપર્યાપ્તક—અપર્યાપ્તક અને પર્યાપ્તક પૃથ્વીકાયિક છે. પર્યાપ્તાપર્યાપ્તક અપ્કાયિક છે. પર્યાપ્તાપર્યાપ્તક તેજસ્કાયિક છે. પર્યાપ્તાપર્યાપ્તક વાયુકાયિક છે. પર્યાપ્તાપર્યાપ્તક વનસ્પતિકાયિક છે. અને પર્યાપ્તાપર્યાપ્તક ત્રસકાયિક છે. તો તે બધામાં કોણ કોના કરતાં અલ્પ છે? કોણ કોનાથી વધારે છે? કોણકોની બરોબર છે? અને કોણ કોનાથી વિશેષાધિક છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'गोयमा! सव्वत्थोवा पुढविक्काइया अपज्जत्तगा' હે ગૌતમ! સૌથી ઓછા અપર્યાપ્તક પૃથ્વીકાયિક જીવ છે. અને 'पुढविकाइया पज्जत्तगा संखेज्जगुणा' અપર્યાપ્તક પૃથ્વીકાયિક કરતાં પર્યાપ્ત પૃથ્વીકાયિક જીવ સંખ્યાતગણા વધારે છે. પૃથ્વીકાયિકોમાં સૂક્ષ્મ અને બાદર એવા બે ભેદો થાય છે. અને એ પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તક હોય

सूक्ष्मतया बहुत्वात्सकललोकगतत्वाच्च। 'एएसि णं० सव्वत्थोवा आउकाइया अपज्जत्तगा' एतेषां मध्येऽपर्याप्तका अप्कायिकाः सर्वस्तोकाः, 'पज्जत्तगा संखेज्जगुणा' पर्याप्तकाः संख्येयगुणाः। 'जाव वणस्सइकाइया वि' यावद्वनस्पतिकायिका अपि भवेयु रेव मेव सर्वत्र स्तोकता ज्ञेया। 'सव्वत्थोवा तसकाइया पज्जत्तगा' सर्वस्तोकाः पर्याप्तका ये त्रसकायिकाः ये च-'अपज्जगा असंखेज्जगुणा' ये च तत्रैवाऽपर्याप्तकास्तेऽसंख्येयगुणाः।

पृथिवीकायिक जो अपर्याप्तक जीव हैं वे तो सबसे कम है और जो सूक्ष्म पृथिवीकायिक जीव पर्याप्तक हैं वे इनकी अपेक्षा संख्यातगुणें अधिक हैं इसी प्रकार से बादर अपर्याप्तक पृथिवीकायिकों में और बादर पर्याप्तक पृथिवीकायिकों में जानना चाहिये इसी प्रकार से 'एतेसि णं' अप्कायिकों में जो अपर्याप्तक अप्कायिक जीव हैं वे तो सबसे कम हैं और जो पर्याप्तक अप्कायिक हैं वे संख्यातगुणें अधिक हैं 'जाव वणस्सइकाइया वि' यावत् तेजस्कायिक जीवों में जो अपर्याप्तक तेजस्कायिक जीव हैं वे सब से कम है और जो पर्याप्तक तेजस्कायिक जीव हैं वे संख्यातगुणे अधिक हैं। वायुकायिक में जो अपर्याप्तक वायुकायिक जीव हैं वे सब से कम है और जो पर्याप्तक वायुकायिक जीव हैं वे संख्यातगुणें अधिक हैं। इसी प्रकार से वनस्पतिकायिकों में जो अपर्याप्तक वनस्पतिकायिक जीव हैं वे सब से कम है और जो पर्याप्तक वनस्पतिकायिक जीव हैं वे संख्यातगुणें अधिक है। परन्तु त्रसकायिकों में ऐसा नहीं है-क्योंकि 'सव्वत्थोवा

છે. તો જે અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક છે તેઓ સૌથી ઓછા છે. તથા જે સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક જીવ પર્યાપ્તક છે તે એના કરતાં સંખ્યાતગણા વધારે છે. એજ પ્રમાણે બાદર અપર્યાપ્તક પૃથ્વીકાયિકોમાં અને બાદર પર્યાપ્તક પૃથ્વીકાયિકોમાં સમજી લેવું. એજ પ્રમાણે 'एएसिणं०' અપ્કાયિકોમાં જે અપર્યાપ્તક અપ્કાયિક જીવ છે તે તો સૌથી ઓછા છે. અને જે પર્યાપ્તક અપ્કાયિક છે તે સંખ્યાતગણા વધારે છે. 'जाव वणस्सइकाइया वि' યાવત્ તેજસ્કાયિક જીવ છે તે સૌથી ઓછા છે. અને જે પર્યાપ્તક તેજસ્કાયિક છે તેઓ સંખ્યાત ગણા વધારે છે. વાયુકાયિકોમાં જે અપર્યાપ્તક વાયુકાયિક જીવ છે તે સૌથી ઓછા છે. અને જે પર્યાપ્તક વાયુકાયિક જીવ છે તેઓ સંખ્યાતગણા વધારે છે. એજ પ્રમાણે વનસ્પતિકાયિકોમાં જે અપર્યાપ્તક વનસ્પતિકાયિક જીવ છે તેઓ સૌથી ઓછા છે. અને પર્યાપ્તક વનસ્પતિકાયિક જીવ છે તે સંખ્યાત ગણા વધારે છે. પરંતુ ત્રસકાયિકોમાં એ પ્રમાણે નથી. કેમકે-'सव्वत्थोवा तस

अथ समुदितानामल्पत्वादि-'एएसि णं भंते ! पुढविकाइयाणं जाव तसकाइयाणं-पज्जत्तग अपज्जत्तगाण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा ४१' एतेषां पृथिवीकायिकानां यावत् त्रसकायिकानां पर्याप्तकापर्याप्तकानां च खलु भदन्त ! कतरेभ्यः कतरेऽल्पाः ४ ? वेति प्रश्नः भगवानाह-'गोयमा ! सव्वत्थोवा तसकाइया पज्जत्तगा तसकाइया अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा' गौतम ! सर्वस्तोकाः पर्याप्तकास्त्रसकायिकाः, अपर्याप्तकास्त्रसकायिका असंख्येयगुणाः । 'तेउक्काइया अपज्ज-

---

तसकाइया पज्जत्तगा तसकाइया अपज्जत्तगा संखेज्जगुणा' इस सूत्र के अनुसार पर्याप्तक जो त्रसकायिक जीव हैं वे सब से कम हैं और अपर्याप्तक जो त्रसकायिक हैं वे असंख्यातगुणें अधिक हैं। पर्याप्तक त्रसों का प्रमाण प्रतर में गत जितने अङ्गुल के असंख्यातवें भाग प्रमाण खण्ड हैं उतना बताया गया है 'एएसि णं भंते ! पुढविकाइयाणं जाव तसकाइयाणं पज्जराग अपज्जत्तगाण य कयरे कयरे हिंतो अप्पा वा ४, हे भदन्त ! इन पर्याप्तापर्याप्तक पृथिवीकायिकों अप्कायिकों, तेजस्कायिकों, वायुकायिकों, वनस्पतिकायिकों और त्रसकायिकों में कौन किनकी अपेक्षा अल्प हैं ? कौन किनकी अपेक्षा बहुत हैं कौन किनके बराबर हैं ? और कौन किनसे विशेषाधिक हैं इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम ! 'सव्वत्थोवा तसकाइया पज्जत्तगा तसकाइया अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा' पर्याप्त त्रसकायिक जीव सबसे कम हैं और अपर्याप्त त्रसकायिक जीव इनकी अपेक्षा असंख्यातगुणें अधिक हैं। 'तेउक्काइया अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा'

काइया पज्जत्तगा तसकाइया अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा' આ સૂત્રપાઠના કથન પ્રમાણે પર્યાપ્તક જે ત્રસકાયિક જીવો છે તેઓ સૌથી ઓછા છે. અને અપર્યાપ્તક જે ત્રસકાયિક જીવ છે તેઓ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. પર્યાપ્ત ત્રસોનું પ્રમાણ પ્રતરમાં રહેલ જેટલા આંગળના અસંખ્યાત ભાગ પ્રમાણ ખંડ છે એટલા કહેલ છે. 'एएसिणं भंते ! पुढविकाइयाणं जाव तसकाइयाणं पज्जत्तग अपज्जत्तगाण य कयरे कयरे हिंतो आपावा ४' હે ભગવન્ આ પર્યાપ્તાપર્યાપ્તક પૃથ્વીકાયિકો, અપ્કાયિકો, તેજસ્કાયિકો, વાયુકાયિકો, વનસ્પતિકાયિકો, અને ત્રસકાયિકોમાંથી કોણ કોના કરતાં અલ્પ છે? કોણ કોના કરતાં વધારે છે? કોણ કોની બરોબર છે? અને કોણ કોનાથી વિશેષાધિક છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-હે ગૌતમ ! 'सव्वत्थोवा तसकाइया पज्जत्तगा, तसकाइया अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा' પર્યાપ્ત ત્રસકાયિક જીવ સૌની થોડા છે. અને અપર્યાપ્તક ત્રસ-

त्तगा असंख्येयगुणा' तेजस्कायिका अपर्याप्तका असंखेज्जगुणाः (एतदेषां वैलक्षण्यं पूर्वापेक्षया)। 'पुढवि काइया आउक्काइया वाउकाइया-अपज्जत्तगा विसेसाहिया' (अपर्याप्तक तेजस्कायापेक्षया) अपर्याप्तकपृथिवीकायिका एभ्योऽप्कायिक अपर्याप्तका विशेषाधिकाः तेभ्यो वायुकायिकाः अपर्याप्तका विशेषाधिकाः 'तेउक्काइया पज्जत्तगा संखेज्जगुणा' तेभ्यो वायुभ्यस्तेजस्कायाः पर्याप्तकाः संख्येयगुणाः सूक्ष्मेषु पर्याप्तकानामपर्याप्तेभ्यः संख्येयगुणत्वात्। 'पुढवी आउ वाउ पज्जत्तगा विसेसाहिया' पर्याप्तक पृथिवीकायास्तेभ्योऽप्कायास्तेभ्यो वायु-

---

इनकी अपेक्षा जो अपर्याप्तक तेजस्कायिक जीव हैं वे असंख्यातगुणें अधिक हैं इनकी अपेक्षा 'पुढविकाइया, आउकाइया वाऊकाइया अपज्जत्तगा विसेसाहिया' जो अपर्याप्तक पृथिवीकायिक अप्कायिक एवं वायुकायिक जीव हैं वे विशेषाधिक हैं 'तेउक्काइया पज्जत्तगा संखेज्जगुणा, पुढवि आउ वाउ पज्जत्तगा विसेसाहिया' इनकी अपेक्षा तेजस्कायिक पर्याप्तक संख्यातगुणें अधिक हैं। इनकी अपेक्षा जो पर्याप्तक पृथिवीकायिक अप्कायिक, और वायुकायिक जीव हैं वे विशेषाधिक हैं। अपर्याप्त तेजस्कायिकों को असंख्यातगुणा अधिक बतलाया गया है उसका कारण ऐसा है कि ये असंख्यात लोकाकाश के प्रदेशों के बराबर हैं। फिर अपर्याप्तक पृथिवी, अप्, और वायुकायिकों को जो विशेषाधिक कहा गया है वह क्रमशः इनकी राशि प्रभूत प्रभूततर और प्रभूततम असंख्यात लोकाकाश के प्रदेश राशि के बराबर कही गई है इसलिये कहा गया है। बाकी का कथन स्पष्ट

કાયિક જીવ તેના કરતાં અસંખ્યાતગણુા વધારે છે. 'तेउकाइया अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा' તેના કરતાં જે અપર્યાપ્ત તેજસ્કાયિક જીવ છે. તેઓ અસંખ્યાત ગણુા વધારે છે. તેના કરતાં 'पुढविकाइया, आउक्काइया, वाउक्काइया अपज्जत्तगा विसेसाहिया' જે અપર્યાપ્તક પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક અને વાયુકાયિક જીવ છે. તે બધા વિશેષાધિક છે. 'तेउकाइया पज्जत्तगा संगेज्जगुणा, पुढविआउवाउ पज्जत्तगा विसेसाहिया' તેના કરતાં પર્યાપ્તક તેજસ્કાયિક સંખ્યાતગણુા વધારે છે. તેના કરતાં જે પર્યાપ્તક પૃથ્વીકાયિક જીવ અપ્કાયિક જીવ અને વાયુકાયિક જીવ છે તે બધા વિશેષાધિક છે. અપર્યાપ્તક તેજસ્કાયિકોને અસંખ્યાતગણુા વધારે બતાવવામાં આવેલ છે તેનું કારણ એવું છે કે—તેઓ અસંખ્યાત લોકાકાશના પ્રદેશોની બરોબર છે. અને અપર્યાપ્તક પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક, અને વાયુ-કાયિકોને જે વિશેષાધિક કહેવામાં આવેલ છે. તે ક્રમશઃ તેમની રાશિ પ્રભૂત પ્રભૂતતર અને પ્રભૂતતમ અસંખ્યાત લોકાકાશના પ્રદેશ રાશિની બરાબર કહેલ

काया विशेषाधिकाः। 'वणस्सइकाइया अपज्जत्तगा अणंतगुणा' अपर्याप्तक वनस्पतिकाया अनन्तगुणाः। 'सकाइया अपज्जत्तगा विसेसाहिया' सकायिका अपर्याप्तका विशेपाधिका वनस्पतिकायिकेभ्यः। 'वणस्सइकाइया पज्जत्तगा संखेज्जगुणा' पूर्वात् वनस्पतिकायिकाः पर्याप्तकाः संख्येयगुणाः। 'सकाइया पज्जत्तगा विसेसाहिया' पूर्वात् पर्याप्तकसकाया विशेपाधिकाः।

अथैषां स्थितिः-'सुहुमस्स णं भंते! केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता? गोयमा! जहन्नेणं अंतो मुहुत्तं उक्कोसेणं वि अंतोमुहुत्तं' सूक्ष्मस्य निगोदरूपस्य च खलु भदन्त! कियतीस्थितिः? गौतम! जघन्योत्कर्षाभ्यामन्तर्मुहूर्तम् (किश्चिद्वैल-

---

है। 'वणस्सइकाइया अपज्जत्तगा अणंतगुणा, सकाइया अपज्जत्तगा विसेसाहिया, वणस्सइकाइया पज्जत्तगा संखेज्जगुणा, सकाइया पज्जत्तगा विसेसाहिया' 'पर्याप्तक' वायुकायिकों की अपेक्षा अपर्याप्त वनस्पतिकायिक जीव अनन्तगुणें हैं क्योंकि इनका प्रमाण अनन्तलोकाकाश के प्रदेशों के बराबर कहा गया है। अपर्याप्त वनस्पतिकायिकों की अपेक्षा अपर्याप्त सकायिक विशेषाधिक हैं। इनकी अपेक्षा पर्याप्त वनस्पतिकायिक जीव संख्यातगुणें अधिक हैं। इनकी अपेक्षा पर्याप्त सकायिक विशेषाधिक हैं।

स्थिति कथन-'सुहुमस्सणं भंते! केवइयं कालं ठिई पण्णत्ता' हे भदन्त! सूक्ष्म जीव की कितने काल की स्थिति कही गई है? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं' उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं' हे गौतम! सूक्ष्म जीव की जघन्य और उत्कृष्ट स्थिति एक

છે, તેથી તેમ કહેવામાં આવેલ છે. આ શિવાયનું કથન સ્પષ્ટ જ છે. 'वणस्सइकाइया अपज्जत्तगा अणंतगुणा, सकाइया अपज्जत्तगा विसेसाहिया' પર્યાપ્તક વાયુકાયિકોના કરતાં અપર્યાપ્તક વનસ્પતિકાયિક જીવ અનંતગણા છે. કેમકે તેનું પ્રમાણ અનંતલોકાકાશના પ્રદેશોની બરાબર કહેવામાં આવેલ છે. અપર્યાપ્તક વનસ્પતિકાયિકોના કરતાં અપર્યાપ્તક સકાયિક વિશેષાધિક છે. તેના કરતાં વનસ્પતિકાયિક જીવ સંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં પર્યાપ્તક સકાયિક વિશેષાધિક છે.

સ્થિતિનું કથન—

'सुहुमस्सणं भंते! केवइयं कालं ठिई पण्णत्ता' હે ભગવન્ સૂક્ષ્મ જીવની કેટલાકાળની સ્થિતિ કહેવામાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा' जहण्णे णं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं' હે ગૌતમ! સૂક્ષ્મ જીવની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એક અંતર્મુહૂર્તની કહેવામાં આવેલ છે. પરંતુ

क्षण्यम्' । 'एवं जाव सुहुम णिओयस्स' एवं यावत् सूक्ष्म पृथिव्यादि कायान्निगोदान्तस्य । ननु-सूक्ष्मवनस्पतिनिगोदा एव ततस्तत्सूत्रेणैव गतार्थता किमर्थं निगोदसूत्रं पृथङ्निर्दिश्यते इति चेन्न अभिप्रायाऽनवबोधात्, सूक्ष्मवनस्पतयो हि जीवा विवक्षिताः सूक्ष्मनिगोदास्तु-प्रत्येकमनन्तजीवानामाधारभूताः शरीररूपाः तत उभयोर्भेदः, उक्तञ्च-

'गोला य असंखेज्जा असंख निगोदो य गोलओ भणिओ ।
एक्किक्कंमि निगोए अणंतजीवा मुणेयव्वा ॥ १ ॥
एगो असंखभागो वट्टइ उव्वट्टणोववायंमि ।
एग निगोदे णिच्चं एवं सेसेसु वि स एव ॥ २ ॥

अन्तर्मुहूर्त्त की कही गई है । परन्तु उत्कृष्टस्थिति का जो अन्तर्मुहूर्त्त है वह जघन्यस्थिति के अन्तर्मुहूर्त्त से बडा होता है 'एवं जाव सुहुम णिओयस्स' इसी तरह सूक्ष्म पृथिवीकायिक, सूक्ष्म अप्कायिक, सूक्ष्म तेजस्कायिक, सूक्ष्मवायुकायिक, सूक्ष्म वनस्पतिकायिक और निगोद इन सब की भी जघन्य और उत्कृष्टस्थिति एक एक अन्तर्मुहूर्त्त की है । यदि यहां पर ऐसी आशंका की जाय कि जब सूक्ष्म जो वनस्पति कायिक है वे निगोद स्वरूप ही हैं तो फिर इनके स्वतन्त्र सूत्र के कहने की क्या आवश्यकता है? सो ऐसी आशंका ठीक नहीं हैं-क्योंकि सूक्ष्म वनस्पति जीवरूप से विवक्षित किये गये हैं । उक्तंच-

'गोला य असंखेज्जा असंखनिगोदो य गोलओ भणिओ,
एक्किक्कंमि निगोए अणंतजीवा मुणेयव्वा ॥१॥
एगो असंखभागो वट्टइ उव्वट्टणोववायंमि ।
एग निगोदे निच्चं एवं सेसेसु वि स एव ॥२॥

ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિનું જે અંતર્મુહૂર્ત છે તે જઘન્ય સ્થિતિના અંતર્મુહૂર્તથી મોટું હોય છે. 'एवं जाव सुहुमणिओयस्स' એજ પ્રમાણે સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક, સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક, સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક, સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક અને નિગોદ આ બધાની જઘન્ય સ્થિતિ પણ અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પણ એક એક અંતર્મુહૂર્તની છે. જો અહીયાં એવી શંકા કરવામાં આવે કે-જ્યારે સૂક્ષ્મ જે વનસ્પતિકાયિક નિગોદ રૂપ જ છે. તો પછી તેના માટે સ્વતંત્ર સૂત્ર કહેવાની શી જરૂર છે? તો આ પ્રમાણેની શંકા બરોબર નથી. કેનકે-સૂક્ષ્મવનસ્પતિ જીવ પણાથી વિવક્ષિત કરવામાં આવેલ છે. કહ્યું પણ છે કે-

'गोलाय असंखेज्जा असंखनिगोदो य गोलओभणिओ ।
एक्किक्कंमि निगोए अणंतजीवा मुणेयव्वा ॥ १ ॥

अंतोमुहुत्तमेत्तं ठिई निगोयाण जंति निद्दिट्ठा।
पल्लट्टंति निगोया तम्हा अंतोमुहुत्तेणं ॥ ३ ॥

छाया-गोलश्चाऽसंख्येयोऽसंख्येयनिगोदश्च गोलको भणितः।
एकैकस्मिन् निगोदे अनन्त जीवा ज्ञातव्या ॥ १ ॥
एकोऽसंख्येयभागो (वर्तते) वृत्तं उद्वर्तनोपपातयोः।
एक निगोदे नित्यम्-एवं शेषेष्वपि स एव ॥ २ ॥
अन्तर्मुहूर्तमात्रं स्थिति र्निगोदानां याति निर्दिष्टा।
पर्यटन्ते निगोदास्तस्मादन्तर्मुहूर्तेन ॥ ३ ॥

अक्षरार्था चेवम्-सूक्ष्मनिगोदैः सर्वतः सकलो लोको व्याप्तः अञ्जनचूर्णपूर्ण समुद्गवत् तस्मिन्नित्थं निगोदै व्याप्ते लोके निगोदमात्रावगाहना असंख्येया निगोदा वृत्ताकारा बृहत्प्रमाणा गोलका इति व्यपदिश्यन्ते निगोद इति च नाम अनन्तानां जीवानामेकं शरीरम्। तत उक्तम्-'असंख्येया गोलाः' एकैकस्मिन् गोलकेऽसंख्येयतमो भागः प्रतिसमयमुद्वर्तते अन्यश्चोत्पद्यते तथाहि-विवक्षितसमये विवक्षितनिगोदस्यैकोऽसंख्येयतमो भाग उद्वर्तते, अन्यश्चाऽसं-

---

अंतोमुहुत्तमेत्तं ठिई निगोयाण जंति निद्दिट्ठा।
पल्लटंति निगोया तम्हा अंतोमुहुत्तेणं ॥३॥

इन गाथाओं का तात्पर्य ऐसा हैं कि सूक्ष्म निगोदों से यह सम्पूर्ण लोक अञ्जनचूर्ण से पूर्ण समुद्गक की तरह चारों ओर से व्याप्त हो रहा है इन निगोदों का नाम दूसरा गोलक भी है ये असंख्यात हैं और इनका आकार गोल है अनन्त जीवों का आधारभूत जो एक शरीर है उसका ही नाम निगोद है गोलक असंख्यात हैं एक २ गोलक में असंख्यात २ निगोद हैं एक २ निगोद में अनन्त

अंतोमुहुत्तमेत्तं ठिई नियोगाण जंति निद्दिट्ठा।
पल्लटंति निगोया तम्मा अंतोमुहुत्तेणं ॥ २
एगो असंखेज्जभागो वट्टइ उव्वट्टणोववायंमि।
एग निगोदे निच्चं एवं सेसेसु वि स एव ॥ ३ ॥

આ ગાથાઓનું તાત્પર્ય એવું છે કે-સૂક્ષ્મ નિગોદોથી આ સંપૂર્ણલોક અંજનચૂર્ણ પૂર્ણ સમુદ્ગકની જેમ ચારે બાજુથી વ્યાપ્ત થઇ રહેલ છે. આ નિગોદોનું નામ બીજું ગોલક પણ છે એ અસંખ્યાત છે. અને તેનો આકાર ગોળ છે. અનંત જીવોના આધારભૂત જે એક શરીર છે. તેનુંજ નામ નિગોદ છે. ગોલક અસંખ્યાત એક એક ગોલકમાં અસંખ્યાત અસંખ્યાત નિગોદ એક એક નિગોદમાં અનંત અનંત જીવ છે. આ નિગોદોમા જે અનંત

ख्येयतमे भागस्तस्मिन्नपूर्व उत्पद्यते, द्वितीयसमयेऽपि अन्योऽसंख्येयभाग उद्वर्तते अन्यश्चापूर्व उत्पद्यते, एवं सकलकालमनुसमयमुद्वर्तनोपपातौ अतएव–'एग णिगोदे णिच्चं' इति नित्यग्रहणम्, यथा चैकस्मिन्निगोदे तथा सर्वेष्वप्यसंख्येयेषु सर्वलोकव्यापिषु निगोदेषु ज्ञातव्यम् सर्वेषामपि च निगोदानां निगोदजीवानां स्थिति र्विनिर्दिष्टाऽन्तर्मुहूर्तमात्रं तस्मात्सर्वे निगोदा अनुसमयम्-उद्वर्तनोत्पाताभ्यामन्तर्मुहूर्तमात्रेणैव परावर्तन्ते न तु शून्या भवन्तीति भावः। 'एवमपज्जत्तगाण वि' एवमपर्याप्तकानामपि सूक्ष्मपृथिव्यादि कायिकानाम् अत्र सूक्ष्मपृथिवीकायिकाऽपर्याप्तकादारभ्य सप्तसूत्राणि वक्तव्यानि (अपर्याप्तकानि) 'पज्जत्तगाण वि जहण्णेण वि उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं' एवं पर्याप्तकानामेषां सप्तानामपि स्थितिर्जघन्योत्कर्षाभ्यामन्तर्मुहूर्त प्रमाणा वक्तव्या इति भावः ॥सू. १३०॥

जीव है एक निगोद में जो अनन्त जीव हैं उनमें एक असंख्यातवां भाग प्रतिसमय निकलता रहता है–वहां से मृत्यु को प्राप्त होता रहता है–और अन्य जीव वहां पर उत्पन्न होता रहता है इस तरह प्रतिसमय वहां उद्वर्तना और उत्पात होते रहते हैं। जिस प्रकार से यह कथन एक निगोद में कहा गया है उसी तरह का कथन समस्त असंख्यात निगोदों में जो कि सर्वलोक व्यापी है समझ लेना चाहिये समस्त निगोदों की और निगोद जीवों की स्थिति एक अन्तर्मुहूर्त्त प्रमाण ही जघन्य और उत्कृष्ट से कही गई है निगोद जीवों में शून्य एक समय भी नहीं रहता है क्योंकि उसमें प्रतिसमय उद्वर्त्तना और उत्पात होते रहते हैं। 'एवं अपज्जत्तगाण वि पज्जत्तगाण वि जहन्नेणं वि उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्त' इसी तरह से अपर्याप्त विषयक सप्त-

---

જીવ છે, તેમાંથી એક અસંખ્યાતમો ભાગ પ્રતિ સમય નિકળતો રહે છે અર્થાત્ ત્યાંથી મૃત્યુને પ્રાપ્ત થતા રહે છે. અને બીજા જીવો ત્યાં ઉત્પન્ન થતા રહે છે. આ રીતે પ્રતિ સમય ત્યાં ઉદ્વર્ત્તના અને ઉત્પાત થતો રહે છે. જે પ્રમાણે આ કથન એક નિગોદન સબંધમાં કહેવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણેનું કથન સઘળા અસંખ્યાત નિગોદોમાં કે જે સર્વલોક વ્યાપી છે. સમજી લેવું. સઘળા નિગોદોની અને નિગોદ જીવોની સ્થિતિ એક અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણુજ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી કહેવામાં આવેલ છે. નિગોદ જીવોમાં શૂન્ય એક સમય પણ રહેતું નથી. કેમકે તેમાં પ્રતિ સમય ઉદ્વર્તના અને ઉત્પાત થતા રહે છે. 'एवं अपज्जत्तगाण वि पज्जत्तगाण वि जहण्णेण वि उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं' આ રીતે અપર્યાપ્તક સંબંધી સપ્ત સૂત્રી અને પર્યાપ્ત વિષયક સપ્ત સૂત્રી પણ

एतेषां कायस्थितिं दर्शयति—

सूत्रम्-सुहुमे णं भंते सुहुमे त्ति कालओ केवच्चिरं होइ? गोयमा! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं-उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं जाव असंखेज्जा लोया, सव्वेसिं पुढवीकालो जाव सुहुम णिओयस्स पुढवीकालो, अपज्जत्तगाणं सव्वेसिं जहण्णेण वि उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं, एवं पज्जत्तगाण वि सव्वेसिं जहण्णेण वि उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं। सुहुमस्स णं भंते! केवइयं कालं अंतरं होइ? गोयमा! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं-उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं कालओ असंखेज्जाओ उस्सप्पिणी ओस्सप्पिणीओ, खेत्तओ अंगुलस्स असंखेज्जइभागो, सुहुमवणस्सइकाइयस्स सुहुमणिओयस्स वि जाव असंखेज्जइभागो। पुढवीकाइयादीणं वणस्सइकालो। एवं अपज्जत्तगाणं पज्जत्तगाण वि ॥सू. १३०॥

छाया-सूक्ष्मः खलु भदन्त! सूक्ष्म इति कालतः कियच्चिरं भवति? गौतम! जघन्येनाऽन्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेणाऽसंख्येयकालं यावदसंख्येया लोकाः, सर्वेषां पृथिवीकालो यावत्सूक्ष्मनिगोदस्य पृथिवीकालः अपर्याप्तकानां सर्वेषां जघन्येनाप्युत्कर्षेणाप्यन्तर्मुहूर्तम् एवं पर्याप्तकानामपि सर्वेषां जघन्येनाऽप्युत्कर्षेणाप्यन्तर्मुहूर्तम्। सूक्ष्मस्य खलु भदन्त! कियन्तं कालमन्तरं भवति? गौतम! जघन्येनान्तर्मुहूर्तमुत्कर्षेणाऽसंख्येयं कालम्, कालतोऽसंख्याता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः क्षेत्रतोऽङ्गुलस्याऽसंख्येयभागः, सूक्ष्मवनस्पतिकायिकस्य सूक्ष्मनिगोदस्यापि यावदसंख्येयभागः। पृथिवीकायिकादीनां वनस्पतिकालः। एवमपर्याप्तकानां पर्याप्तकानामपि ॥१३०॥

सूत्री और पर्याप्तविषयक सप्तसूत्री भी कह लेना चाहिये इन सब में भी जघन्य और उत्कृष्टस्थिति एक अन्तर्मुहूर्त्त की है ॥१२९॥

कायस्थिति कथन—

सुहुमेणं भंते! सुहुमेत्ति कालओ केवच्चिरं होइ' इत्यादि।

કહીલેવી જોઈએ. આ બધામાં, પણ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એક અ.તર્મુહૂર્તની છે. ॥ સૂ. ૧૨૯ ॥

કાયસ્થિતિનું કથન

'સુહુમાણં ભંતે! સુહુમંતિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ' ઇત્યાદિ

टीका-'सुहुमेणं भंते ! सुहुमेत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! जहन्नेणं अंतो० उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं' सूक्ष्मः खलु निगोदोवा भदन्त ! सूक्ष्म इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येनान्तर्मुहूर्तं तिष्ठति उत्कर्षेणाऽसंख्येयकालम् 'जाव असंखेज्जा लोया' यावदसंख्येया लोकाः, असंख्येया उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः एषा कालतो मार्गणा क्षेत्रतोऽसंख्येया लोकाः, असंख्येयलोकाकाशानां प्रतिसमयमेकैकाकाशप्रदेशापहारे यावता कालेन निर्लेपता तावान्कालोऽसंख्येयकालः । 'सव्वेसिं पुढवीकालो जाव सुहुम णिओयस्स पुढवीकालो' सर्वेषां सूक्ष्मपृथिव्यादिजीवानां कायस्थितिर्जघन्येनान्तर्मुहूर्तम्

टीकार्थ-हे भदन्त ! यह सूक्ष्म जीव सूक्ष्म जीव हैं इस प्रकार से वह कितने काल तक कहा जा सकता है अर्थात् सूक्ष्म जीव की कायस्थिति कितनी है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं जाव असंखेज्जा लोया' हे गौतम ! सूक्ष्मजीव की कायस्थिति जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त्त की है और उत्कृष्ट से असंख्यात काल और असंख्यातलोक प्रमाण है इस असंख्यात काल में असंख्यात उत्सर्पिणियां और असंख्यात अवसर्पिणियां आ जाती हैं तथा असंख्यात लोकाकाशों के जितने प्रदेश हैं उतने प्रदेशों में से प्रतिसमय एक २ प्रदेश वहां से निकालने पर जितने कालों में वे प्रदेश वहां से पूरे निकल आते हैं उतने काल की इसकी कायस्थिति है इसी का नाम असंख्यात काल है 'सव्वेसिं पुढविकालो जाव सुहुमणिओयस्स पुढविकालो' इसी तरह से समस्त

ટીકાર્થ-હે ભગવન્! આ સૂક્ષ્મજીવ સૂક્ષ્મ જીવ છે. એ પ્રમાણે તે કેટલા કાળ પર્યન્ત કહી શકાય છે? અર્થાત્ સૂક્ષ્મજીવની કાયસ્થિતિ કેટલીછે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं जाव असंखेज्जा लोया' હે ગૌતમ! સૂક્ષ્મ જીવની કાય સ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તની છે અને ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાત કાળ અને અસંખ્યાત લોક પ્રમાણ છે. આ અસંખ્યાતકાળમાં અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણીયો અસંખ્યાત અવસર્પિણીયો આવી જાય છે. તથા અસંખ્યાત લોકાકાશ ના જેટલા પ્રદેશો છે. એટલા પ્રદેશોમાંથી પ્રતિસમય એક એક પ્રદેશ ત્યાંથી બહાર કહાડવાથી જેટલા કાળમાં તે પ્રદેશો ત્યાંથી પૂરા નીકળી જાય છે, એટલા કાળની તેમની કાયસ્થિતિ છે. એનું જ નામ અસંખ્યાતકાળ છે. 'सव्वेसिं पुढविकालो जाव सुहुम निओयस्स पुढविक्कालो' એજ પ્રમાણે સમસ્ત પૃથ્વી

उत्कर्षेण पृथिवीकालः सूक्ष्मनिगोदस्याऽपि । 'अपज्जत्तगाणं सव्वेसिं जहन्नेण विं उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं' अपर्याप्तक सर्वे पृथिव्यादिकायिकानां जघन्योत्कर्षाभ्यामन्तर्मुहूर्तं स्थितिः नवरं—जघन्यादुत्कृष्टं शब्दमर्यादया यत्किञ्चिद्विशेषाधिकम् । 'पज्जत्तगाण वि सव्वेसिं जहन्नेण वि उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं' एवं पर्याप्तका अपि जघन्योत्कर्षाभ्यामन्तर्मुहूर्तस्थितिमन्तः (वैशिष्टयञ्चोत्कृष्टे) ।

अथाऽन्तर–निरूपणम्–सुहुमस्स णं भंते ! केवइयं कालं अंतरं होइ' सूक्ष्मस्य

सूक्ष्म पृथिवी आदि जीवों की कायस्थिति जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त्त की है और उत्कृष्ट से असंख्यात काल प्रमाण यावत् असंख्यातलोक प्रमाण है इसी तरह की कायस्थिति का काल निगोद का भी है पृथिवीकायिक की कायस्थिति का काल उत्कृष्ट से इतना ही बतलाया गया है अतः सूत्रकार ने यहां 'सव्वेसिं पुढवीकालो' ऐसा कहा है 'अपज्जत्तगाणं सव्वेसिं जहण्णेण वि उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं, एवं पज्जत्तगाण वि सव्वेसिं जहण्णेण वि उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं' हे गौतम ! जितने भी अपर्याप्त अवस्था वाले सूक्ष्म पृथिवीकायादिक जीव हैं उनकी कायस्थिति का काल जघन्य से भी अन्तर्मुहूर्त का है और उत्कृष्ट से भी अन्तर्मुहूर्त्त का है इसी प्रकार से जितने भी पर्याप्त सूक्ष्म पृथिवीकायिक जीव हैं उनकी कायस्थिति का काल जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त का है और उत्कृष्ट से भी एक अन्त मुहूर्त का है ।

अन्तर कथन–'सुहुमस्स णं भंते ! केवतियं कालं अंतरं होइ' हे

विगेरे જીવોની કાયસ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તની છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાતકાળ પ્રમાણની યાવત્ અસંખ્યાત લોક પ્રમાણની છે. આજ પ્રમાણેની કાયસ્થિતિનો કાળ નિગોદનો પણ છે. પૃથ્વીકાયિકની કાયસ્થિતિનો કાળ નિગોદનો પણ છે. પૃથ્વીકાયિકની કાયં સ્થિતિનો કાળ ઉત્કૃષ્ટથી એટલોજ કહેવામાં આવેલ છે. તેથી સૂત્રકારે અહીંયાં 'सव्वेसिं पुढवीकालो' એ પ્રમાણે કહેલ છે. 'अपज्जत्तागाणं सव्वेसिं जहण्णेण वि उक्कोसेण वि अंत्तेमुहुत्तं, एवं पज्जगाण विं सव्वेसिं जहण्णेण वि उक्कोसेण वि अंतो मुहुत्तं' હે ગૌતમ ! અપર્યાપ્તક અવસ્થાવાળા જેટલા સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક જીવો છે. તેમની કાયસ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી પણ અંતર્મુહૂર્તનો છે અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ અંતર્મુહૂર્તનો છે. એજ પ્રમાણે જેટલા પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક જીવો છે. તેમની કાયસ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનો છે અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ એક અંતર્મુહૂર્તનો છે,

खलु भदन्त ! कियन्तं कालमन्तरं भवति ? 'गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं-उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं' भगवानाह-गौतम ! अन्तर्मुहूर्तं जघन्येनाऽसंख्येयकालमुत्कर्षेण। 'कालओ असंखेज्जाओ उस्सप्पिणी ओसप्पिणीओ' कालतोऽसंख्याता-उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालत एषा मार्गणा-'खेत्तओ अंगुलस्स असंखेज्जइभागो' क्षेत्रतोऽङ्गुलस्याऽसंख्येयो भागः (अङ्गुलमात्रक्षेत्रस्याऽसंख्येयतमे भागे ये आकाशप्रदेशाः ते प्रतिसमयमेकैकप्रदेशापहारे यावतीभिरुत्सर्पिण्यवसर्पिणीभिर्निर्लेपा भवन्ति तावत्य उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः) एवं पृथिवीकायिकस्य सूक्ष्म पृथि-

भदन्त ! सूक्ष्म जीव का अन्तर कितने काल का कहा गया है ? अर्थात् सूक्ष्म अवस्था को छोडकर पुनः सूक्ष्म अवस्था प्राप्त करने में अन्तर कितने काल का होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं' हे गौतम ! जघन्य से अन्तर एक अन्तर्मुहूर्त का होता है और उत्कृष्ट से अन्तर असंख्यात काल का होता है इस असंख्यात काल में 'असंखेज्जाओ उस्सप्पिणीओ सप्पिणीओ खेत्तओ अंगुलस्स असंखेज्जइभागो' असंख्यात उत्सर्पिणीयाँ और असंख्यात अवसर्पिणियाँ आ जाती हैं तथा क्षेत्र की अपेक्षा अङ्गुलमात्र क्षेत्र के असंख्यातवें भाग में जितने आकाश प्रदेश हैं उनमें से एक एक समय में एक २ प्रदेश का अपहार करने पर जितने काल में वे प्रदेश सबके सब उस में से निकल जाते हैं-अर्थात वह स्थान उन प्रदेशों से सर्वथा शून्य बन जाता है, तो ऐसा करने में जितनी उत्सर्पिणियां और अवसर्पिणियां समाप्त हो

અંતરકાળનું કથન

'सुहुमस्स णं भंते ! केवतियं कालं अंतरं होई' હે ભગવન્ સૂક્ષ્મ જીવનો અંતરકાળ કેટલા કાળનો કહેવામાં આવેલ છે? આ અર્થાત્ સૂક્ષ્મ અવસ્થાને છોડીને ફરીથી સૂક્ષ્મ અવસ્થા પ્રાપ્ત કરવામાં કેટલા કાળનું અંતર હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं' હે ગૌતમ! જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનું અંતર હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાત કાળનું અંતર હોય છે. આ અસંખ્યાત કાળમાં 'असंखेज्जाओ उस्सप्पिणीओसप्पिणीओ खेत्तओ अंगुलस्स असंखेज्जइभागो' અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણીયો અને અસંખ્યાત અવસર્પિણીયો આવી જાય છે. તથા ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી આંગળ માત્ર ક્ષેત્રના અસંખ્યાતમાં જેટલા આકાશ પ્રદેશ છે તેમાંથી એક એક સમયમાં એક એક પ્રદેશોનો અપહાર કરવાથી-બહાર કહાડવાથી જેટલા કાળમાં તે બધાજ પ્રદેશો તેમાંથી નીકળી જાય અર્થાત્ એ

वीकायादुद्वृत्य पृथिव्यादौ स्थित्वा पुनरागमनेऽन्तर्मुहूर्त्तं जघन्य उत्कर्षेणाऽनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः, कालतः-क्षेत्रतोऽनन्ता लोका असंख्येयाः पुद्गलपरावर्ताः आवलिकाया असंख्येयो भागो यावत्परावर्तते तावत्प्रमाणमन्तरमिति। एवं सूक्ष्माऽप्तेजोवायुकायिकसूत्राण्यपि वक्तव्यानि। 'सुहुम वणस्सइकाइयस्स सुहुमणिओयस्स वि जाव असंखेज्जइभागो' सूक्ष्मवनस्पतिकायिकस्य सूक्ष्मनिगोद-

जाती हैं उतने काल प्रमाण है हे भदन्त! सूक्ष्म पृथिवीकायिक का अन्तर कितने काल का है? तो इसका उत्तर देते हुए प्रभु गौतम से कहते हैं कि हे गौतम! सूक्ष्म पृथिवीकायिक का अन्तर जघन्य से तो एक अन्तर्मुहूर्त का है और उत्कृष्ट से अन्तर अनन्त काल का है इस अनन्तकाल में अनन्त उत्सर्पिणियां अवसर्पिणियां समाप्त हो जाती हैं तथा क्षेत्र की अपेक्षा अनन्त लोक समाप्त हो जाते हैं अर्थात् अनन्त लोकाकाश में जितने प्रदेश हैं उनमें से एक एक प्रदेश का अपहार करने पर जितना अनन्त काल व्यतीत हो जाता है उतने अनन्तकाल का अन्तर है तथा असंख्यात पुद्गल परावर्तरूप यह अन्तर है ये असंख्यात पुद्गल परावर्त यहां आवलिका के असंख्यातवें भागरूप लिये गये हैं अर्थात् आवलिका के असंख्यातवें भाग में जितने समय हैं उतने समय प्रमाण वे पुद्गल परावर्त हैं इसी प्रकार का अन्तर सूक्ष्म अप्कायिक का सूक्ष्म तेजस्कायिक का, सूक्ष्म वायुकायिक का भी जानना चाहिये 'सुहुम वणस्सइकाइयस्स सुहुमणिओयस्स जाव असंखेज्जइभागे'

સ્થાન એ પ્રદેશો વગરનું બની જાય તો તેમ કરવામાં જેટલી ઉત્સર્પિણીયો અને અવસર્પિણીયો સમાપ્ત થઈ જાય છે એટલા કાળ પ્રમાણનું તેમનું અંતર છે. હે ભગવન્ સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકનું અંતર કેટલા કાળનું કહેલ છે? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-હે ગૌતમ! સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિકનું અંતર જઘન્યથી તો એક અંતર્મુહૂર્તનું છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી અનન્તકાળનું અંતર છે. આ અનંતકાળમાં અનંત ઉત્સર્પિણીયો અને અવસર્પિણીયો સમાપ્ત થઈ જાય છે. તથા ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી અનંતલોક સમાપ્ત થઈ જાય છે. અર્થાત્ અનંત લોકાકાશમાં જેટલા પ્રદેશો છે તેમાં એક એક પ્રદેશનો અપહાર કરવાથી જેટલો અનંત કાળ વીતિ જાય એટલા અનંત કાળનું અંતર છે. તથા અસંખ્યાત પુદ્ગલ પરાવર્તન રૂપ આ અંતર છે. એ અસંખ્યાત પુદ્ગલ પરાવર્ત અહીંયાં આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ રૂપ લીધેલા છે. અર્થાત્ આવલિકાના અસંખ્યાતમાં ભાગમાં જેટલા સમય છે એટલા સમય પ્રમાણ એ પુદ્ગલ પરાવર્ત છે. એ જ પ્રમાણેનું અંતર સૂક્ષ્મ અપ્કાયિકનું સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિકનું સૂક્ષ્મ વાયુકાયિકનું પણ સમજવું. 'સુહુમવણસ્સઇકાઇયસ્સ સુહુ-

स्यापि यावदसंख्येयभागः वनस्पतिकायादुद्धृत्य भ्रान्त्वा वनस्पतिकायं पुनर्विशतः। 'पुढवीकाइयादीणं वणस्सइकालो' पृथिवीकायिकादीनां जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण वनस्पतिकालः। 'एवं अपज्जत्तगाणं पज्जत्तगाण वि' एवं पर्याप्तका-ऽपर्याप्तकसूक्ष्मपृथिवीकायिकादीनां सूत्राणि आलापकः सर्वत्र स्वयमूहनीयः सू०॥१३०॥

मूलम्—एवं अप्पाबहुगं सव्वत्थोवा सुहुम तेउकाइया सुहुम पुढवीकाइया विसेसाहिया सुहुम आउ वाउकाइया विसेसाहिया सुहुम णिओया असंखेज्जगुणा सुहुमवणस्सइ-काइया अणंतगुणा सुहुमा विसेसाहिया एवं अपज्जत्तगाणं पज्जत्तगाण वि एवं चेव। एएसि णं भंते! सुहुमाणं पज्ज-त्तापज्जत्ताणं कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा-बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा? गोयमा! सव्वत्थोवा सुहुमा अपज्जत्तगा संखेज्जगुणा पज्जत्तगा एवं जाव सुहुम णिगोया। एएसि णं भंते! सुहुमाणं सुहुम पुढवीकाइयाणं जाव सुहुमणिगोयाण

सूक्ष्म वनस्पतिकायिक जीव का अन्तर जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त्त का है और उत्कृष्ट से अन्तर असंख्यातकाल का है यह असंख्यात पृथिवी काल प्रमाण है ऐसा ही अन्तर सूक्ष्म निगोद का है 'पुढवीका-इयादीणं वणस्सइकालो—एवं अपज्जत्तगाणं पज्जत्तगाण वि' पृथिवी-कायिक आदिकों का अन्तर वनस्पतिकाल प्रमाण अर्थात् जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त का है उत्कृष्ट से असंख्यात काल प्रमाण है इसी प्रकार से अपर्याप्त विषयक सप्त सूत्री और पर्याप्त विषयक सप्त-सूत्री कह लेना चाहिये ॥१३०॥

मणिओयस्स जाव असंखेज्जभागो' सूक्ष्म वनस्पतिकायिक જીવનું અંતર જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનું છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાત કાળનું અંતર છે. આ અસં-ખ્યાત પૃથ્વીકાયિક કાલ પ્રમાણનું છે. એજ પ્રમાણેનું અંતર સૂક્ષ્મ નિગોદનું છે. 'पुढवीकाइयादीणं वणस्सइकालो एवं अपज्जत्तगाणं पज्जत्तगाणं वि' પૃથ્વીકાયિક વિગેરેનું અંતર વનસ્પતિકાળ પ્રમાણ છે. અર્થાત્ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્ત નું છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાત કાળ પ્રમાણ છે. એજ પ્રમાણે અપર્યાપ્ત સંબંધી સપ્ત સૂત્રી અને પર્યાપ્ત સંબંધી સપ્તસૂત્રી કહી લેવી જોઈએ। સૂ. ૧૩૦।

य पज्जत्तापज्जत्तगा० कयरे कयरे० सव्वत्थोवा सुहुमतेउकाइया अपज्जत्तगा सुहुम पुढवीकाइया अपज्जत्तगा विसेसाहिया सुहुम आउ अपज्जत्तगा विसेसाहिया सुहुम वाउ अपज्जत्ता विसेसाहिया सुहुम तेउकाइया पज्जत्तगा संखेज्जगुणा सुहुम पुढवी आउ वाउ पज्जत्तगा विसेसाहिया सुहुम णिओया अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा सुहुम णिओया पज्जत्तगा संखेज्जगुणा सुहुम वणस्सइकाइया अपज्जत्तगा अणंतगुणा सुहुम अपज्जत्तगा विसेसाहिया सुहुमवणस्सइ पज्जत्तगा संखेज्जगुणा सुहुमा पज्जत्ता विसेसाहिया ॥सू. १३१॥

छाया—एवमल्पबहुत्वम् सर्वस्तोकाः सूक्ष्मतेजस्कायिकाः सूक्ष्मपृथिवीकायिका विशेषाधिकाः सूक्ष्माऽब्वायुकायिका विशेषाधिकाः सूक्ष्मनिगोदा असंख्येयगुणाः, सूक्ष्मवनस्पतिकायिका अनन्तगुणाः, सूक्ष्मा विशेषाधिकाः, एवमपर्याप्तकानाम्—पर्याप्तकानामप्येवमेव । एतेषां खलु भदन्त ! सूक्ष्माणां पर्याप्तकाऽपर्याप्तकानां कतरेकतरेभ्यो अल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा ? गौतम ! सर्वस्तोकाः सूक्ष्माः अपर्याप्ताः संख्येयगुणाः पर्याप्तका एवं यावत् सूक्ष्मनिगोदाः। एतेषां खलु भदन्त ! सूक्ष्माणां सूक्ष्मपृथिवीकायिकानां यावत्सूक्ष्मनिगोदानां च पर्याप्ताऽपर्याप्तानां कतरेकतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा ? गौतम ! सर्वस्तोकाः सूक्ष्मतेजस्कायिका अपर्याप्तकाः सूक्ष्मपृथिवीकायिका अपर्याप्तका विशेषाधिकाः सूक्ष्माप्कायिका अपर्याप्ता विशेषाधिकाः सूक्ष्मवायुकायिका अपर्याप्ता विशेषाधिकाः सूक्ष्मतेजस्कायिकाः पर्याप्तकाः संख्येयगुणाः सूक्ष्मपृथिव्यब्वायुपर्याप्तका विशेषाधिकाः सूक्ष्मनिगोदा अपर्याप्तका असंख्येयगुणाः सूक्ष्मनिगोदाः पर्याप्तकाः संख्येयगुणाः सूक्ष्मवनस्पतिकायिका अपर्याप्तका अनन्तगुणाः सूक्ष्माऽपर्याप्ता विशेषाधिकाः सूक्ष्मवनस्पतिपर्याप्तकाः संख्येयगुणाः सूक्ष्माः पर्याप्ताविशेषाधिकाः सू०॥१३१॥

टीका—'एवं अप्पा बहुगं' एवमल्पबहुत्वम् एतेषां खलु भदन्त ! कतरेभ्यः

'एवं अप्पा बहुगं सव्वत्थोवा सुहुम तेउकाइया'—इत्यादि ।

टीकार्थ—हे भदन्त ! इनका अल्पबहुत्व किस प्रकार से है ? उत्तर

'एवं अप्पाबहुणं सव्वत्थोवा सुहुम तेउकाइया' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—હે ભગવન્ એનું અલ્પ બહુત્વ કેવા પ્રકારનું કહેલ છે? આના

कतरेऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिकावेति प्रश्नः ? भगवानाह-गौतम ! 'सव्वत्थोवा सुहुमतेउकाइया' सर्वस्तोकाः सूक्ष्मतेजस्कायिका असंख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणत्वात्, 'सुहुमपुढवीकाइया विसेसाहिया' सूक्ष्मतेजस्कायिकेभ्यः सूक्ष्मपृथिवीकायिका विशेपाधिकाः प्रभूताऽसंख्येयलोकाकाशप्रदेशपरिमाणत्वात् 'सुहुम आउवाऊ विसेसाहिया' सूक्ष्माप्कायिका विशेषाधिकाः प्रभूततरासंख्येयलोकाकाशप्रमाणत्वात्। तेभ्यः सूक्ष्मवायुकायिका विशेषाधिकाः, प्रभूततमाऽसंख्येयलोकाकाशप्रदेशराशिमानत्वात्, 'सुहुम णिओया असंखेज्जगुणा'

में प्रभु कहते हैं-हे गौतम ! 'एवं अप्पा बहुगं' इनका अल्पबहुत्व इस प्रकार से है-'सव्वत्थोवा सुहुम तेउकाइया' सूक्ष्म तेजस्कायिक जीव सबसे कम हैं क्योंकि इनका प्रमाण लोकाकाश के असंख्यातवें भाग में जितने प्रदेश हैं उतना हैं 'सुहुम पुढविकाइया विसेसाहिया' इनकी अपेक्षा सूक्ष्म पृथिवीकायिक जीव विशेषाधिक हैं क्योंकि इन का प्रमाण लोकाकाश के प्रभूत असंख्यातवें भागों में जितने प्रदेश हैं उतना है 'सुहुम आउ वाऊ विसेसाहिया' सूक्ष्म अप्कायिक और सूक्ष्म वायुकायिक सूक्ष्म पृथिवीकायिकों की अपेक्षा विशेषाधिक हैं क्योंकि इनका सूक्ष्म अप्कायिकों का प्रमाण लोकाकाश के प्रभूततर असंख्यातवें भागों में जितने प्रदेश हैं उतना है तथा सूक्ष्म अप्कायिकों की अपेक्षा सूक्ष्म वायुकायिकों का प्रमाण विशेषाधिक है क्योंकि इनका प्रमाण लोकाकाश के प्रभूततम असंख्यातवें भाग में जितने प्रदेश हैं उतना है। 'सुहुमणिओया असंखेज्जगुणा' सूक्ष्म

ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! 'एवं अप्पा बहुगं' તેમનું અલ્પ બહુ પણું આ પ્રમાણે છે.-'सव्वत्थोवा सुहुमतेउकाइया, સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક જીવ સૌથી ઓછા છે. કેમકે તેમનું પ્રમાણ લોકાકાશના અસંખ્યાતમાં ભાગમાં જેટલા પ્રદેશ છે. એટલું છે. 'सुहुम पुढविकाइया विसेसाहिया' તેના કરતાં સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક જીવ વિશેષાધિક છે. 'सुहुम आउ वाऊ विसेसाहिया' સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક અને સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક સૂક્ષ્મ પૃથ્વી કાયિકોના કરતાં વિશેષાધિક છે. કેમકે તેમનું સૂક્ષ્મ અપ્કાયિકોની જેમ લોકાકાશના પ્રભૂતતર અસંખ્યાત ભાગોમાં જેટલા પ્રદેશો છે. એટલું છે. તથા સૂક્ષ્મ અપ્કાયિકોના કરતાં સૂક્ષ્મ વાયુકાયિકોનું પ્રમાણ વિશેષાધિક છે. કેમકે તેનું પ્રમાણ લોકાકાશના પ્રભૂતતમ અસંખ્યાતમા ભાગમાં જેટલા પ્રદેશ છે. એટલું છે. 'सुहुमणिओया असंखेज्जगुणा' સૂક્ષ્મ નિગોદ તેના કરતાં અસંખ્યાતગણા વધારે છે, કેમકે દરેક

पूर्वेभ्यः सूक्ष्मनिगोदा असंख्येयगुणाः एषां प्रति गोलकमसंख्येयत्वात् । 'सुहुम-वणस्सइकाइया अणंतगुणा' एभ्यः सूक्ष्मवनस्पतिकायिका अनन्तगुणाः प्रतिनिगोदशरीरेऽनन्तानां सद्भावात् । 'सुहुमा विसेसाहिया' एभ्यः सूक्ष्माः सामान्यतो विशेषाधिकाः, सूक्ष्मपृथिवीकायिकादीनामपि सामान्यतः सूक्ष्मे प्रक्षेपात् इति प्रथममल्पबहुत्वम् ।

संप्रति-एषामेवापर्याप्तानामल्पत्वादि-'एवं अपज्जत्तगाणं' एवमपर्याप्तकानाम् तथाहि-सूक्ष्माऽपर्याप्तकानां भदन्त ! कतरेभ्यः कतरे० ? इत्यादि यथा सूक्ष्माणां तथैवाऽपर्याप्तक सूक्ष्माणामल्पबहुत्वम् । तथाहि-अपर्याप्तक-

---

निगोद इनकी अपेक्षा असंख्यातगुणें अधिक हैं क्योंकि ये हर एक गोलक में असंख्यात होते हैं। 'सुहुम वणस्सइकाइया अणंतगुणा' सूक्ष्म वनस्पतिकायिक जीव इनकी अपेक्षा अनन्तगुणें अधिक हैं क्योंकि ये प्रतिनिगोद में अनन्त के रूप में रहते हैं। 'सुहुमा विसेसा हिया' इनकी अपेक्षा जो सामान्य सूक्ष्म जीव हैं वे विशेषाधिक हैं क्योंकि सामान्य में सूक्ष्म पृथिवीकायादिकों का समावेश हो जाता है इसलिये यह अल्पबहुत्व इनका सामान्य रूप से कहा गया है अब इन जीवों की अपर्याप्तावस्था को लेकर अल्पबहुत्व कहा जाता है जो इस प्रकार से है-'एवं अपज्जत्तगाणं' अपर्याप्त सूक्ष्म पृथिवीकायादिकों का अल्पबहुत्व भी इसी प्रकार का है-यहां पर आलाप प्रकार अपने आप उद्भावित कर लेना चाहिये तथाच-हे भदन्त ! सूक्ष्म अपर्याप्तक जीवों में कौन जीव किनकी अपेक्षा अल्प हैं कौन किनकी अपेक्षा बहुत है ? कौन किनके बराबर हैं ? और कौन किनसे विशे-

---

ગોલકમાં તે અસંખ્યાત હોય છે. 'सुहुमवणस्सइकाइया अणंतगुणा, સૂક્ષ્મ વનસ્પતિ કાયિક જીવ તેના કરતાં અનંતગણા વધારે છે. કેમકે એ દરેક નિગોદમાં અનંત પણાથી રહે છે. 'सुहुमा विसेसाहिया' તેના કરતા જે સામાન્ય સૂક્ષ્મ જીવ છે. તે વિશેષાધિક છે. કેમકે-સામાન્યમાં સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકોનો સમાવેશ થઈ જાય છે. તેથી તેમનું આ અલ્પ બહુત્વ સામાન્ય પણાથી કહેવામાં આવેલ છે.

હવે આ જીવોની અપર્યાપ્તાવસ્થાને ઉદ્દેશી અલ્પ બહુ પણું કહેવામાં આવે છે જે આ પ્રમાણે છે-'एवं अपज्जत्तगाणं' અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાય વિગેરેનુ. અલ્પ બહુત્વ પણ આજ પ્રમાણે છે. અહીયાં તેના આલાપકો પોતે જ બનાવીને કહી લેવા જોઈએ જે આ પ્રમાણે સમજવા-હે ભગવન્ સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક જીવોમાં કયા જીવો કોના કરતાં અલ્પ છે ? કયા જીવો કયા જીવો કરતાં વધારે છે ? કયા જીવો કોની બરોબર છે ? અને કયા જીવો કોનાથી વિશેષાધિક છે ? આના ઉત્તરમાં આ પ્રમાણે કહેવું જોઈએ કે-સૌથી ઓછા

तेजस्कायिकाः सर्वस्तोकाः एभ्यः पृथिवीकायिका विशेषाधिकाः एभ्योऽपर्याप्तकवायुकायिका विशेषाधिकाः एभ्य निगोदा असंख्येयगुणाः एभ्योऽपर्याप्तवनस्पतिकायिका अनन्तगुणाः इतोऽपर्याप्तकसूक्ष्मा विशेषाधिकाः-इति। एषां तृतीयाऽल्पबहुत्वं भाषते-'पज्जत्तगाण वि एवं चेव' पर्याप्तकानामप्येवमेव तथाहि-तेजस्कायिकाः सर्वस्तोकास्तेभ्यः पर्याप्त सूक्ष्मपृथिवीकायिका विशेषाधिकास्तेभ्यः पर्याप्त सूक्ष्माप्कायिका विशेषाधिकास्तेभ्यः पर्याप्त सूक्ष्मनिगोदा असंख्येयगुणास्तेभ्य पर्याप्त सूक्ष्मवनस्पतिकायिकाः-अनन्तगुणास्तेभ्यः सामान्यतः पर्याप्तसूक्ष्मा विशेषाधिकाः।

षाधिक है। तब वहां पर ऐसा कहना चाहिये-कि सबसे कम अपर्याप्तक सूक्ष्म तेजस्कायिक जीव हैं इनकी अपेक्षा अपर्याप्तक पृथिवीकायिक विशेषाधिक हैं। इनकी अपेक्षा अपर्याप्तक अप्कायिक एवं वायुकायिक विशेषाधिक हैं। इनकी अपेक्षा अपर्याप्तक सूक्ष्म निगोद असंख्यातगुणें हैं इनकी अपेक्षा अपर्याप्तक वनस्पतिकायिक अनन्तगुणें हैं। इनकी अपेक्षा अपर्याप्तक सूक्ष्म विशेषाधिक हैं। इनकी पर्याप्तावस्था को लेकर अल्पबहुत्व इस प्रकार से है-तथा च पर्याप्त सूक्ष्म तेजस्कायिक जीव सबसे कम हैं इनकी अपेक्षा पर्याप्त सूक्ष्म पृथिवीकायिक विशेषाधिक हैं इनकी अपेक्षा पर्याप्तक सूक्ष्म अप्कायिक जीव विशेषाधिक हैं-इनकी अपेक्षा पर्याप्त सूक्ष्म वायुकायिक विशेषाधिक है इनकी अपेक्षा पर्याप्तक सूक्ष्म निगोद असंख्यातगुणें हैं इनकी अपेक्षा पर्याप्त वनस्पतिकायिक अनन्तगुणें अधिक हैं। इनकी अपेक्षा पर्याप्तक सूक्ष्म जीव विशेषाधिक हैं। 'एएसि णं

અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક જીવ છે. તેના કરતાં અપર્યાપ્તક પૃથ્વીકાયિક વિશેષાધિક છે. તેના કરતાં અપર્યાપ્તક અપ્કાયિક અને વાયુકાયિક વિશેષાધિક છે. તેના કરતાં અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ નિગોદ અસંખ્યાતગણા છે. તેના કરતાં અપર્યાપ્તક વનસ્પતિકાયિક અનંતગણા છે. તેના કરતાં અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ વિશેષાધિક છે. તેની પર્યાપ્તાવસ્થાને ઉદ્દેશીને અલ્પબહુત્વ આ પ્રમાણે સમજવું જેમકે-પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક જીવ સૌથી અલ્પ છે. તેના કરતાં પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક વિશેષાધિક છે. તેના કરતાં પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક વિશેષાધિક છે. તેના કરતાં પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક વિશેષાધિક છે. તેના કરતાં પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ નિગોદ અસંખ્યાતગણા છે. તેના કરતાં પર્યાપ્તક વનસ્પતિકાયિક અનંતગણા વધારે

अथ चतुर्थोऽल्पबहुत्वम्-'एएसि णं भंते ! पज्जत्तापज्जत्तगाणं कयरे० सव्वत्थोवा सुहुमा' एतेषां खलु भदन्त ! पर्याप्ताऽपर्याप्तकानां कतरेभ्यः कतरे अल्पा वा४ भगवानाह-गौतम ! सर्वस्तोकाः सूक्ष्माः, इह खलु बादरेषु पर्याप्तेभ्योऽपर्याप्ताः असंख्येयगुणाः, एकैकपर्याप्तनिश्रया असंख्येयानामपर्याप्तानामुत्पा-

---

भंते ! सुहुमाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं कयरे० ?' अब गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है कि हे भदन्त जो सूक्ष्म पृथिवीकायिक पर्याप्त हैं और जो सूक्ष्म पृथिवीकायादिक अपर्याप्त हैं, जो सूक्ष्म अप्कायिक पर्याप्त हैं, और जो सूक्ष्म अप्कायिक अपर्याप्त हैं जो सूक्ष्म तेजस्कायिक पर्याप्त हैं और जो सूक्ष्म तेजस्कायिक अपर्याप्त हैं, जो सूक्ष्म वायुकायिक पर्याप्त हैं और जो सूक्ष्म वायुकायिक अपर्याप्त हैं, जो सूक्ष्म वनस्पतिकायिक पर्याप्त हैं और जो सूक्ष्म वनस्पतिकायिक अपर्याप्त हैं आदि सो इनमें कौन किनकी अपेक्षा कम हैं ? कौन किनकी अपेक्षा बहुत हैं ? कौन किनके बराबर हैं ? और कौन किनसे विशेषाधिक हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम ! इन जीवों के सूक्ष्मावस्थावाले पर्याप्त का और सूक्ष्म अपर्याप्तकावस्था वालों के बीच में सब से कम सूक्ष्म अपर्याप्तक हैं और पर्याप्तक उनसे संख्यातगुणें अधिक हैं यहां जो ऐसा कहा गया है वह बादरों की अपेक्षा से नहीं कहा गया है क्यों कि बादरों में पर्याप्तकों की अपेक्षा अपर्याप्त असंख्यातगुणें अधिक

છે. તેના કરતાં પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ જીવો વિશેષાધિક છે. 'एएसिणं भंते ! सुहुमाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं कयरे०' ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે-હે ભગવન્ સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્ત અને સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક, અપર્યાપ્તક, સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક પર્યાપ્ત અને સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક અપર્યાપ્તક, સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક પર્યાપ્ત, અને સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક અપર્યાપ્તક, સૂક્ષ્મવાયુકાયિક પર્યાપ્ત અને સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક અપર્યાપ્તક, સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્તક એને સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક અપર્યાપ્તક, આ બધામાં કોણુ કોના કરતાં ઓછા છે ? કોણુ કોનાથી વધારે છે ? કોણુ કોની બરાબર છે ? કોણુ કોનાથી વિશેષાધિક છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! આ બધા જીવોમાં સૂક્ષ્મ અવસ્થાવાળા પર્યાપ્તક અને સૂક્ષ્મ અવસ્થાવાળા અપર્યાપ્તકોમાં સૌથી ઓછા સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તકો છે અને પર્યાપ્તક તેનાથી અસંખ્યાતગણા વધારે છે. અહીયાં જે આ કથન કર્યું છે તે બાદરોની અપેક્ષાથી કહેલ નથી. કેમકે-બાદરોમાં પર્યાપ્તકોના કરતાં

दात्, तदुक्तम्–प्रज्ञापनायां प्रथमे प्रज्ञापनाख्यपदे–'पज्जत्तगनिस्साए अपज्जत्तगा-वक्कमंति जत्थ एगो तत्थ नियमा असंखेज्जा' पर्याप्तकनिश्रया अपर्याप्तका-व्युत्क्रामन्ति यत्रैकस्तत्र नियमात्–असंख्येयाः। सूक्ष्मेषु पुनर्नाऽयं क्रमः पर्याप्ता-श्चाऽपर्याप्तापेक्षया चिरस्थायिनः इति सदैव ते बहवो लभ्यन्ते तत उक्तं सर्व-स्तोकाः सूक्ष्मा अपर्याप्तकाः तेभ्यः पर्याप्तक सूक्ष्माः संख्येयगुणाः। 'सव्वत्थोवा सुहुमा अपज्जत्तगा' सर्वस्तोकाः सूक्ष्मा अपर्याप्तकाः तेभ्यः 'संखेज्जगुणा पज्जत्तगा' संख्येयगुणाः पर्याप्तकाः 'एवं जाव सुहुम णिगोया' एवं यावत्सूक्ष्म-निगोदाः पृथिवीकायादिभ्यो निगोदपर्यन्ते पर्याप्तापर्याप्तेषु अल्पबहुत्वम्।

अथ सर्वेषां समुदितानां पर्याप्तापर्याप्तानां पञ्चमाल्पबहुत्वम्–'एएसि णं भंते! सुहुमाणं सुहुमपुढवीकाइयाणं' एतेषां खलु भदन्त! सूक्ष्मपृथिव्यप्तेजो-वायुवनस्पतीनाम् 'जाव सुहुमणिओयाण य' यावत्सूक्ष्मनिगोदानां कतरेकतरे-

हैं क्योंकि वहीं एक २ पर्याप्तक की निश्रा से असंख्यात अपर्याप्तकों का उत्पाद होता है प्रज्ञापना के प्रथम प्रज्ञापना नामके पद में ऐसा कहा है 'पजत्तगनिस्साए अपज्जत्तगा वक्कमंति जत्थ एगो तत्थ नियमा असंखेज्जा' परन्तु सूक्ष्मों में यह क्रम नहीं है इसलिये यहां ऐसा यह सूक्ष्म पर्याप्तकों का अल्पबहुत्व यावत् सूक्ष्म निगोद के पर्याप्तक और अपर्याप्तक विकल्प तक जानना चाहिये अब गौतम सूक्ष्म पृथिवीकायिक आदि में जो पर्याप्तक दशा और अपर्याप्तक दशा है उस सम्बन्ध में प्रश्न करते हैं ऊपर में जो पूछा गया है वह सूक्ष्म पर्याप्तक और सूक्ष्म अपर्याप्तक सामान्य दशा को लेकर पूछा गया है अब इस प्रश्न में वे प्रत्येक सूक्ष्म पर्याप्तक की और सूक्ष्म अपर्या-प्तक की अवस्था को लेकर पूछ रहे हैं–'एएसि णं भंते! सुहुमाणं

અપર્યાપ્ક અસંખ્યાગણા વધારે છે. કેમકે ત્યાં એક એક પર્યાપ્તકના આશ્રયથી અપર્યાપ્તકોનો ઉત્પાદ થાય છે. પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના પ્રજ્ઞાપના નામના પહેલા પદમાં એવું કહ્યું છે કે–'पज्जत्तगनिस्साए अपज्जत्तगा वक्कमंति जत्थ एगो तत्थ नियमा असंखेज्जा' પરંતુ સૂક્ષ્મોમાં આ ક્રમ હોતો નથી. તેથી અહીયાં આ સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તકોનું અને સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તકોનું અલ્પ બહુત્વ યાવત્ સૂક્ષ્મ નિગોદના પર્યાપ્તકના કથન પર્યન્ત અહીયાં સમજી લેવું.

હવે ગૌતમસ્વામી સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક વિગેરેમાં જે પર્યાપ્તક દશા અને અપર્યાપ્તક દશા છે તેના સંબંધી પ્રશ્ન કરે છે. ઉપર જે પ્રશ્ન પૂછેલ છે તે સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તક અને સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તકની સામાન્ય અવસ્થાને લઈને પૂછવામાં આવેલ છે. હવે આ પ્રશ્નથી તેઓ પ્રત્યેક સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તકની અને સૂક્ષ્મ અપ-ર્યાપ્તકની અવસ્થાને ઉદ્દેશીને પૂછે છે. 'एएसिणं भंते! सुहुमाणं सुहुम पुढवी

भ्योऽल्पा वा ४ ? भगवानाह-गौतम ! सव्वत्थोवा सुहुमतेउकाइया अपज्जत्तगा' अपर्याप्त सूक्ष्म तेजस्कायिकाः सर्वस्तोकाः, 'सुहुमपुढवीकाइया अपज्जत्तगा विसेसाहिया' अपर्याप्त-सूक्ष्मपृथिवीकाया विशेषाधिकास्तेजस्कायिकेभ्यः 'सुहुमआउ अपज्जत्तगा विसेसाहिया' एभ्यः सूक्ष्माप्कायिका अपर्याप्तका विशेषाधिकाः 'सुहुम वाउ अपज्जत्तगा विसेसाहिया' एभ्यः सूक्ष्माऽपर्याप्तकवायुकायिका-विशेषाधिकाः 'सुहुम तेउकाइया पज्जत्तगा संखेज्जगुणा' एभ्यस्सूक्ष्मतेजस्का-

---

सुहुम पुढविकाइयाणं जाव सुहुमणिओयाण य पज्जत्ता पज्जत्ता० कयरे कयरेहिंतो०' हे भदन्त ! ये जो सूक्ष्म पृथिवीकायिक से लेकर सूक्ष्म निगोद तक के जीव पर्याप्तक और अपर्याप्तक दोनों प्रकार के हैं सो उनमें कौन किनकी अपेक्षा अल्प है ? कौन किनकी अपेक्षा बहुत हैं कौन किनके बराबर है। और कौन किनसे विशेषाधिक हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'सव्वत्थोवा सुहुम तेउकाइया०' हे गौतम ! सबसे कम सूक्ष्म अपर्याप्तक तेजस्कायिक जीव हैं 'सुहुम पुढविकाइया अपज्जत्तगा विसेसाहिया' अपर्याप्त सूक्ष्म तेजस्कायिकों की अपेक्षाअपर्याप्त सूक्ष्म पृथिवीकायिक विशेषाधिक हैं। 'सुहुम आउ अपज्जत्ता विसेसाहिया' अपर्याप्त सूक्ष्म पृथिवीकायिकों की अपेक्षा सूक्ष्म अपर्याप्तक अप्कायिक विशेषाधिक हैं। 'सुहुम वाउ अपज्जत्ता विसेसाहिया' अपर्याप्तक अप्कायिकों की अपेक्षा सूक्ष्म अपर्याप्तक वायुकायिक विशेषाधिक हैं। 'सुहुम तेउकाइया पज्जत्तगा संखेज्जगुणा' सूक्ष्म अपर्याप्तक वायुकायिकों की अपेक्षा सूक्ष्म पर्याप्तक तेजस्का-

---

काइयाणं जाव सुहुमणिओयाणय पज्जत्तापज्जत्ता० कयरे कयरे हिंतो' હે ભગવન્ ! આ સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકથી લઈને સૂક્ષ્મ નિગોદ સુધીના જે પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક બન્ને પ્રકારના જીવો છે. તો તેમાં કોણ કોના કરતાં અલ્પ છે ? કોણ કોના કરતાં વધારે છે ? કોણ કોની બરોબર છે ? અને કોણ કોનાથી વિશેષાધિક છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'सव्वत्थोवा सुहुमतेउकाइया०' હે ગૌતમ ! સૌથી ઓછા સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક તેજસ્કાયિક જીવો છે. 'सुहुमपुढविकाइया अपज्जत्तगा विसेसाहिया' અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકોના કરતાં સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક અપ્કાયિક વિશેષાધિક છે. 'सुहुम वाउ अपज्जत्तगा विसेसाहिया અપર્યાપ્તક અપ્કાયિકોના કરતાં સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક વાયુકાયિકો વિશેષાધિક છે. 'सुहुम तेउकाइया पज्जत्तगा संखेज्जगुणा' સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક વાયુકાયના કરતાં સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તક તેજસ્કાયિક સંખ્યાતગણા વધારે છે. 'सुहुम पुढवीआउवाउ पज्ज-

यिकाः पर्याप्तकाः संख्येयगुणाधिकाः 'सुहुम पुढवी आउ वाउ पज्जत्तगा विसेसाहिया' पूर्वापेक्षया पर्याप्त सूक्ष्मपृथिव्यब्वायुकायिकाः क्रमशः परेपरे विशेषाधिकाः, 'सुहुमणिओया अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा' पर्याप्तकवायुकायेभ्योऽपर्याप्तकनिगोदा असंख्येयगुणाः 'सुहुमणिगोया पज्जत्तगा संखेज्जगुणा, पर्याप्तक सूक्ष्मनिगोदास्तु-संख्येयगुणाऽधिकाः 'सुहुमवणस्सइकाइया अपज्जत्तगा अणंतगुणा' अपर्याप्तकसूक्ष्मवनस्पतिकाया अनन्तगुणाः निगोद् पर्याप्तकसूक्ष्मेभ्यः प्रतिनिगोदं तेषामनन्तानां सद्भावात् । 'सुहुम अपज्जत्तगा विसेसाहिया' एभ्यः सामान्यतोऽपर्याप्तसूक्ष्माः-विशेषाधिकाः सूक्ष्मपृथिवीकायिका-

---

यिक संख्यातगुणें अधिक हैं । 'सुहुम पुढवी आउ वाउ पज्जत्तगा विसेसाहिया' सूक्ष्म पर्याप्तक तेजस्कायिकों की अपेक्षा पर्याप्तक सूक्ष्म पृथिवीकायिक पर्याप्तक सूक्ष्म अप्कायिक पर्याप्तक सूक्ष्म वायुकायिक ये आपस में विशेषाधिक हैं 'सुहुम णिओगा अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा' पर्याप्तक सूक्ष्म वायुकायिकों की अपेक्षा सूक्ष्म अपर्याप्तक निगोद असंख्यात गुणें अधिक हैं । 'सुहुम णिगोगा पज्जत्तगा संखेज्जगुणा' सूक्ष्म अपर्याप्तक निगोदों की अपेक्षा सूक्ष्म पर्याप्तक निगोद् असंख्यातगुणें अधिक हैं 'सुहुम वणस्सइकाइया अपज्जत्तगा अणंतगुणा' सूक्ष्म पर्याप्तक निगोद की अपेक्षा सूक्ष्म अपर्याप्तक वनस्पतिकायिक अनन्तगुणें अधिक है । क्योंकि प्रति निगोद में इनका अनन्तरूप से सद्भाव रहता है 'सुहुम अपज्जत्तगा विसेसाहिया' सूक्ष्म अपर्याप्तक वनस्पतिकायिकों कीं अपेक्षा सामान्य सूक्ष्म अपर्याप्तक विशेषाधिक हैं। इन सामान्य सूक्ष्म अपर्याप्तकों

त्तगा विसेसाहिया' સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તકતેજસ્કાયિકોના કરતાં પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ પૃથ્વી. કાયિક, પર્યાપ્તક, સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક એ બધા પરસ્પર વિશેષાધિક છે. 'सुहुमणिओगा अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा' પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ વાયુકાયિકોના કરતા સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક નિગોદ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. 'सुहुमणिओया पज्जत्तगा संखेज्जगुणा' સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક નિગોદોના કરતાં સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તક નિગોદ સંખ્યાત ગણા વધારે છે. 'सुहुम वणस्सइकाइया अपज्जत्तगा अणंतगुणा' સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તક નિગોદોના કરતાં સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક વનસ્પતિકાયિક અનંતગણા વધારે છે. કેમકે-પ્રતિ નિગોદમાં અનંત પણાથી તેનો સદ્ભાવ રહે છે. 'सुहुमअपज्जत्तगा विसेसाहिया' સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક વનસ્પતિકાયિકોના કરતાં સામાન્ય સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે. આ સામાન્ય સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તકોને જે વિશેષાધિક

दीनाप्यत्र समावेशात् । 'सुहुमवणस्सइ पज्जत्तगा संखेज्जगुणा' पर्याप्तसूक्ष्मवनस्पतिकायाः संख्येयगुणा अपर्याप्तक सूक्ष्माऽपेक्षया 'सुहुमा पज्जत्तगा विसेसाहिया' सूक्ष्मपर्याप्तकवनस्पतिकायापेक्षया सामान्यतः सूक्ष्माः पर्याप्ता-विशेषाधिका भवन्ति इति । पञ्चमाल्पबहुत्वम् ॥सू० १३१॥

संप्रति बादरादीनां स्थित्यादिकमाह—

मूलम्—बायरस्स णं भंते ! केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता ? गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता एवं बायर तसकाइयस्स वि बायर पुढवीकाइयस्स बावीसवाससहस्साइं बायर आउस्स सत्तवाससहस्सं, बायरतेउस्स तिन्नि राइंदिया, बायरवाउस्स तिण्णिवाससहस्साइं बायर वणस्सइकाइयस्स दसवाससहस्साइं, एवं पत्तेयसरीरबायरस्स वि, निओयस्स जहण्णेण वि उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं, एवं बायरनिगोदस्स वि, अपज्जत्तगाणं सव्वेसिं अंतोमुहुत्तं, पज्जत्तगाणं उक्कोसिया ठिई अंतोमुहुत्तूणा कायव्वा सव्वेसिं । बायरे णं भंते ! बायरे त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं

को जो विशेषाधिक कहा गया है उसका कारण सूक्ष्म पर्याप्तक पृथिवीकायादिकों का इसमें अन्तर्भाव हो जाता है । सामान्य सूक्ष्म अपर्याप्तकों की अपेक्षा 'सुहुम वणस्सइ पज्जत्तगा संखेज्जगुणा' सूक्ष्म वनस्पति पर्याप्तक संख्यातगुणें हैं । 'सुहुम पज्जत्तगा विसेसाहिया' सूक्ष्म पर्याप्तक वनस्पतिकायिकों की अपेक्षा सामान्य सूक्ष्म पर्याप्तक विशेषाधिक हैं—क्योंकि इनमें पर्याप्त सूक्ष्म पृथिवीकायादिकों का समावेश हुआ है । यह इनका पांचवां अल्पबहुत्व है ॥१३१॥

કહ્યા છે, તેનું કારણ સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક પૃથ્વીકાયિકોનો તેમાં અંતર્ભાવ થયેલ છે. સામાન્ય સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તકોના કરતાં 'सुहुमवणस्सइ पज्जत्तगा संखेज्जगुणा' સૂક્ષ્મ વનસ્પતિ પર્યાપ્તક સંખ્યાતગણા છે. 'सुहुम पज्जत्तगा विसेसाहिया' સૂક્ષ્મપર્યાપ્તક વનસ્પતિકાયિકોના કરતાં સામાન્ય સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે. કેમકે પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકોનો તેમનામાં સમાવેશ થયેલ છે. આ તેનું પંચમું અલ્પ બહુ પણું કહેલ છે. ॥ ૧૩૧ ॥

टीका-'बादरस्स णं भंते ! केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता? गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता' बादरस्य सामान्यतो बादरस्य बादरनामकर्मादिवतः खलु भदन्त ! कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता? गौतम ! जघन्येनाऽन्तर्मुहूर्तम् तत ऊर्ध्वं मरणात् उत्कर्षेण त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि प्रज्ञप्ता। 'एवं बायर तसकाइस्स वि' एवं बादरत्रसकायिकस्यापि, सामान्यतो बादरविषयक सूत्रवत् बादरपृथिव्यप्तेजोवायुवनस्पति प्रत्येकबादरवनस्पति बादरनिगोद बादरत्रसकायिक सूत्राणि अपि वक्तव्यानि तत्र सर्वत्र हि जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्तम्, उत्कर्षतो विशेषः। तत्राह-'बायरपुढवीकाइयस्स बावीसवाससहस्साइं'

टीकार्थ-अब गौतम ने प्रभुसे ऐसा पूछा है-हे भदन्त ! बादर जीव की-बादर नाम कर्मादि वाले जीव की-कितने काल की स्थिति कही गई है? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता' हे गौतम ! जघन्य से बादरादि नाम कर्म वाले जीव की स्थिति एक अन्तर्मुहूर्त्त की है और उत्कृष्ट से ३३ सागरोपम की है। 'एवं बादर तसकाइस्स वि बादर पुढवीकाइस्स बावीसवास सहस्साइं' इस सामान्य बादर विषयक सूत्र की तरह ही बादर पृथिवीकायिक, बादर अप्कायिक, बादर वायुकायिक, बादर वनस्पतिकायिक, प्रत्येक वनस्पतिकायिक, बादर निगोद, और बादर त्रसकायिक इस सब के सूत्र भी कह लेना चाहिये इनकी सबकी जघन्य स्थिति तो एक अन्तर्मुहूर्त्त की है परन्तु उत्कृष्ट स्थिति में जो विशेषता है वह इस प्रकार से है-बादर पृथिवीकायिक

ટીકાર્થ-ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે હે ભગવન્ બાદર જીવની અર્થાત્ બાદર નામ કર્મવાળા જીવની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહેવામાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं ठिई पण्णत्ता' હે ગૌતમ ! બાદરાદિ નામકર્મવાળા જીવની સ્થિતિ એક અંતર્મુહૂર્તની છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમની છે. 'एवं बायर तसकाइयस्स वि बादरपुढवीकाइयस्स बावीसं वाससहस्साइं' આ સામાન્ય બાદર અપ્કાયિક, બાદર વાયુકાયિક, બાદર વનસ્પતિકાયિક, પ્રત્યેક વનસ્પતિકાયિક' બાદર નિગોદ અને બાદર ત્રસકાયિક આ તમામ નું કથન પણ કરી લેવું. જોઈએ. આ બધાની જઘન્ય સ્થિતિતો એક અંતર્મુહૂર્તની છે. પરંતુ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિમાં જે વિશેષ પણું છે તે આ પ્રમાણે છે.-બાદર અપ્કા-

वादरत्रसकायिकस्यापि वादरपृथिवीकायिकस्य द्वाविंशतिर्वर्षसहस्राणि वादराप्कायिकस्य सप्तवर्षसहस्राणि, वादरतेजस्कायिकस्य त्रीणि रात्रि दिवानि वादरवायोस्त्रीणि वर्षसहस्राणि, वादरवनस्पतिकायिकस्य दशवर्षसहस्राणि एवं प्रत्येकशरीरवादरस्यापि निगोदस्य जघन्येनापि उत्कर्षेणापि अन्तर्मुहूर्तम् एवं वादरनिगोदस्यापि, अपर्याप्तकानां सर्वेषामन्तर्मुहूर्तम्, पर्याप्तकानामुत्कृष्टा स्थितिरन्तर्मुहूर्त्तोना कर्तव्या सर्वेषाम् । वादरः खलु भदन्त ! वादर इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येनाऽन्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेणाऽसंख्येयं कालमसंख्येया उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः क्षेत्रतोऽङ्गुलस्याऽसंख्येयभागः, वादरपृथिवीकायिकाऽप्तेजोवायुकायिकस्य प्रत्येकशरीरवादरवनस्पतिकायिकस्य—वादरनिगोदस्य (वादरवनस्पतेर्जघन्येनाऽन्तर्मुहूर्तमुत्कर्षेणाऽसंख्येयं कालमसंख्याता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः क्षेत्रतोऽङ्गुलस्यासंख्येयभागः प्रत्येकशरीरवादरवनस्पतिकायिकस्य वादरनिगोदस्य पृथिवीव० वादरनिगोदस्य खलु भदन्त ! जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेणानन्तं कालम् अनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः क्षेत्रतः सार्धं तृतीया पुद्गलपरावर्त्ताः) एतेषां जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण सप्ततिः सागरोपमकोटिकोटयः संख्यातीताः समाः अंगुलाऽसंख्येयभागः तथा असंख्याता उ० ओघे च वादरतरुः अनुबन्धः शेषकः वक्ष्यामि । उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः अर्धतृतीयपुद्गलपरावर्ताः ॥१॥

द्वे सागरोपमसहस्रे साधिके भवतस्त्रसकाये ।
अन्तर्मुहूर्तकालो भवत्यपर्याप्तकानां सर्वेषाम् ॥१॥
पर्याप्तवादरस्य च वादरत्रसकायिकस्यापि ।
एतेषां स्थितिः सागरोपमशतपृथक्त्वं सातिरेकम् ॥२॥
तेजसः संख्येयानि रात्रिंदिवानि द्विविध निगोदस्य मुहूर्तार्धन्तु ।
शेषाणां च संख्येयानि वर्षसहस्राणि च सर्वेषाम् ॥३॥

अन्तरं वादरस्य वादरवनस्पतेर्निगोदस्य वादरनिगोदस्य एतेषां चतुर्णामपि पृथिवीकालो यावदसंख्येया लोकाः, शेषाणां च वनस्पतिकालः । एवं पर्याप्तकानामपर्याप्तकानामपि अन्तरम् ओघे च वारतरौ ओघनिगोदे वादरनिगोदे च कालमसंख्येयमन्तरं शेषाणां वनस्पतिकालः ॥सू० ॥१३२॥

वादरादिकों की स्थिति आदि की प्ररूपणा—
'वायरस्स णं भंते ! केवइयं कालं ठिई पण्णत्ता—इत्यादि ।

બાદરાદિની સ્થિતિ વિગેરેનું કથન
'वायरस्सणं भंते ! केवइयं कालं ठिई पण्णत्ता' ઇત્યાદિ

टीका-'बादरस्स णं भंते ! केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता? गोयमा ! जह-न्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता' बादरस्य सामान्यतो बादरस्य बादरनामकर्मोदिवतः खलु भदन्त ! कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? गौतम ! जघन्येनाऽन्तर्मुहूर्तम् तत ऊर्ध्वं मरणात् उत्कर्षेण त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि प्रज्ञप्ता । 'एवं बायर तसकाइस्स वि' एवं बादरत्रसकायिकस्यापि, सामान्यतो बादरविषयक सूत्रवत् बादरपृथिव्यप्तेजोवायुवनस्पति प्रत्येकबादरवनस्पति बादर-निगोद बादरत्रसकायिक सूत्राणि अपि वक्तव्यानि तत्र सर्वत्र हि जघन्यतोऽन्त-र्मुहूर्तम्, उत्कर्षतो विशेषः । तत्राह-'बायरपुढवीकाइयस्स बावीसवाससहस्साइं'

टीकार्थ-अब गौतम ने प्रभुसे ऐसा पूछा है-हे भदन्त ! बादर जीव की-बादर नाम कर्मोदि वाले जीव की-कितने काल की स्थिति कही गई है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! जहन्नेणं अंतो-मुहुत्तं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता' हे गौतम ! जघन्य से बादरादि नाम कर्म वाले जीव की स्थिति एक अन्तर्मुहूर्त्त की है और उत्कृष्ट से ३३ सागरोपम की है । 'एवं बादर तसकाइस्स वि बादर पुढवीकाइस्स बावीसवास सहस्साइं' इस सामान्य बादर विष-यक सूत्र की तरह ही बादर पृथिवीकायिक, बादर अप्कायिक, बादर वायुकायिक, बादर वनस्पतिकायिक, प्रत्येक वनस्पतिकायिक, बादर निगोद, और बादर त्रसकायिक इस सब के सूत्र भी कह लेना चाहिये इनकी सबकी जघन्य स्थिति तो एक अन्तर्मुहूर्त्त की है परन्तु उत्कृष्ट स्थिति में जो विशेषता है वह इस प्रकार से है-बादर पृथिवीकायिक

ટીકાર્થ-ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે હે ભગવન્ બાદર જીવની અર્થાત્ બાદર નામ કર્મવાળા જીવની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं ठिई पण्णत्ता' હે ગૌતમ ! બાદરાદિ નામકર્મવાળા જીવની સ્થિતિ એક અંતર્મુહૂર્તની છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમની છે 'एवं बायर तसकाइयस्स वि बादरपुढवीकाइयस्स बावीसं वाससहस्साइं' આ સામાન્ય બાદર અપ્કાયિક, બાદર વાયુકાયિક, બાદર વનસ્પતિકાયિક, પ્રત્યેક વનસ્પતિકાયિક' બાદર નિગોદ અને બાદર ત્રસકાયિક આ તમામ નું કથન પણ કરી લેવું. જોઈએ. આ બધાની જઘન્ય સ્થિતિતો એક અંતર્મુહૂર્તની છે. પરંતુ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિમાં જે વિશેષ પણું છે તે આ પ્રમાણે છે.-બાદર અપ્કા-

बादरपृथिवीकायिकस्य द्वाविंशतिवर्षसहस्राणि स्थितिः। 'बायर आउस्स सत्तवाससहस्साइं' बादराप्कायिकस्य सप्तवर्षसहस्राणि स्थितिः। एवमेव तेजःकायिकादि सूत्राण्यपि तत्र–बादरतेजःकायिकस्योत्कर्षेण 'बायर तेउस्स तिन्निराइं–दिया' बादरतेजस्कायिकस्य त्रीणि रात्रिदिवानि स्थितिः। 'बायर वाउस्स तिन्नि वासहस्साइं' बादरवायुकायिकस्योत्कर्षेण त्रीणि वर्षसहस्राणि यावत्स्थितिः। 'बायरवणस्सइस्स दसवाससहस्साइं' सामान्यतो बादरवनस्पतिकायिकस्योत्कर्षेण दसवर्षसहस्राणि स्थितिः। 'एवं पत्तेयसरीरबायरस्स वि' एवं दशवर्षसहस्राणि प्रत्येकशरीरबादर (वनस्पति) कायस्याप्युत्कर्षेण स्थितिः। 'निओयस्स-जहन्नेणा वि–उक्कोसेण वि अन्तोमुहुत्तं' सामान्यतो निगोदस्य जघन्योत्कर्षाभ्यामपि स्थितिरन्तर्मुहूर्तमात्रमेव भवति। 'एवं बादर णिओयस्स वि' बादरनिगोदस्यापि सामान्य निगोदवत् उभाभ्यां स्थितिः। बादरत्रसकायिकस्योत्कर्षेण त्रयस्त्रिंशत् सागरोपमाणि जघन्यतस्तूक्तमेवान्तर्मुहूर्तम्। सम्प्रति–बादर १ बादर २ पृथिव्य३ प्तेजो४ वायु५ वनस्पति६ प्रत्येक७ त्रस८ निगोद९ बादर–

की उत्कृष्ट स्थिति २२ हजार वर्ष की है–बादर अप्कायिक की उत्कृष्ट स्थिति ७ हजार वर्ष की है बादर तेजस्कायिक की ३ दिन रात की है बादर वायुकायिक की ३ हजार वर्ष की है सामान्य से बादर वनस्पतिकायिक की दश हजार वर्ष की है प्रत्येक बादर वनस्पतिकायिक की भी १० हजार वर्ष की है सामान्य से निगोद की जघन्य और उत्कृष्ट स्थिति एक अन्तर्मुहूर्त्त की है बादर निगोद की भी जघन्य और उत्कृष्ट स्थिति एक अन्तर्मुहूर्त्त की है। बादर त्रसकाय की जघन्य से तो एक अन्तर्मुहूर्त्त की है और उत्कृष्ट स्थिति ३३ सागरोपम की है अब बादर १, बादरपृथिवीकायिक २, बादर अप्कायिक ३ बादर तेजस्कायिक ४, बादर वायुकायिक ५, बादर वनस्पतिका-

યિકની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૭ સાત હજાર વર્ષની છે. બાદર તેજસ્કાયિકની સ્થિતિ ૩ ત્રણ રાત દિવસની છે. બાદર વાયુકાયિકની સ્થિતિ ત્રણ હજાર વર્ષની છે. સામાન્યથી બાદર વનસ્પતિકાયિકની સ્થિતિ ૧૦ દસ હજાર વર્ષની છે. સામાન્ય પણાથી નિગોદ જીવની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એક અંતર્મુહૂર્તની છે. બાદર નિગોદ જીવની પણ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એક અંતર્મુહૂર્તની છે. અને બાદર ત્રસકાયની સ્થિતિ જઘન્યથી તો એક અંતર્મુહૂર્તની છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમની છે.

હવે બાદર ૧, બાદર પૃથ્વીકાયિક ૨, બાદર અપ્કાયિક ૩, બાદર તેજસ્કાયિક ૪, બાદર વાયુકાયિક ૫, બાદર વનસ્પતિકાયિક ૬, પ્રત્યેક વનસ્પતિ

१० निगोदानां दशानामपि स्थितिं दर्शयति—'अपज्जत्तगाणं सव्वेसिं अंतोमुहुत्तं' पूर्वोक्ताऽपर्याप्तकदशानां जघन्योत्कर्षाभ्यां स्थितिरन्तर्मुहूर्तमेवेति। 'पज्जत्तगाणं उक्कोसिया ठिई अंतोमुहुत्तूणा कायव्वा सव्वेसिं' पर्याप्तकपृथिव्यादि दशकानां स्थितिरुत्कृष्टाऽन्तर्मुहूर्तोना कर्तव्या तथाहि जघन्यतः सर्वेषामन्तर्मुहूर्तस्थितिः, उत्कर्षतः सामान्य बादरस्य त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि अन्तर्मुहूर्तेनोनानि अपर्याप्तकाऽवस्थाभाविना अन्तर्मुहूर्तेनोनत्वात्। एवं बादरपृथिवीकायिक-

---

यिक ६, प्रत्येक वनस्पतिकायिक ७ त्रसकायिक ८ निगोद ९ एवं बादर निगोद १० इन १० की अपर्याप्तावस्था वाले जीवों की स्थिति सूत्रकार प्रकट करते हैं—'अपज्जत्तगाणं सव्वेसिं अंतोमुहुत्तं' इसमें उन्होंने ऐसा कहा है कि ये जब अपर्याप्तावस्था वाले होते हैं तो इनकी स्थिति जघन्य और उत्कृष्ट से एक अन्तर्मुहूर्त की ही होती है 'पज्जत्तग णं उक्कोसिया ठिई अंतोमुहुत्तूणा कायव्वा सव्वेसिं' और जब ये पर्याप्त अवस्था वाले होते हैं तब इनकी उत्कृष्टस्थिति अंतर्मुहूर्त कम करके इस प्रकार से जाननी चाहिये—सामान्य बादर जीव की उत्कृष्टस्थिति एक अन्तर्मुहूर्त कम ३३ सागरोपम की है यहां जो एक अन्तर्मुहूर्त्त कम उत्कृष्टस्थिति में से किया गया है वह उसकी जघन्यस्थिति का अन्तर्मुहूर्त कम किया गया है इसी तरह बादर पृथिवीकायिक जीव की जो उत्कृष्ट स्थिति २२ हजार वर्ष की कही गई है उसमें में अपर्याप्त दशाभावी एक अन्तर्मुहूर्त कम की है अर्थात् एक

કાયિક ૭, ત્રસકાયિક ૮, નિગોદ ૯, અને બાદર નિગોદ ૧૦, આ દસેની અપર્યાપ્તાવસ્થાની સ્થિતિ સૂત્રકાર પ્રગટ કરે છે. 'अपज्जत्तगाणं सव्वेसिं अंतोमुहुत्तं' આ સૂત્ર પાઠથી તેણે એવું કહેલ છે કે—આ બધા જ્યારે અપર્યાપ્તાવસ્થા વાળા હોય છે. ત્યારે તેઓની સ્થિતિ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એક અંતર્મુહૂર્તનીજ હોય છે. 'पज्जत्तगाणं उक्कोसिया ठिई अंतोमुहुत्तूणा कायव्वा सव्वेसिं' અને જ્યારે તેઓ પર્યાપ્ત અવસ્થા વાળા હોય છે. ત્યારે તેમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અંતર્મુહૂર્ત કમ કરીને આ પ્રમાણે સમજવી.—સામાન્ય બાદર જીવની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એક અંતર્મુહૂર્ત કમ ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમની છે. અહીંયાં જે એક અંતર્મુહૂર્ત કમ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિમાં કર્યું છે. તે તેની જઘન્ય સ્થિતિનું અંતર્મુહૂર્ત કમ કરવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણે બાદર પૃથ્વીકાયિક જીવની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ જે ૨૨ બાવીસ હજાર વર્ષની કહી છે તેમાંથી અપર્યાપ્ત દશાભાવી એક અંતર્મુહૂર્ત કમ કરેલ છે. અર્થાત્ એક અંતર્મુહૂર્ત કમ ૨૨ બાવીસ હજાર વર્ષની પર્યાપ્ત બાદર પૃથ્વી કાયિકની

पर्याप्तकस्य सप्तवर्षसहस्राण्यन्तर्मुहूर्तोनानि वादरतेजस्कायिकपर्याप्तकस्य त्रीणि रात्रिं दिवान्यन्तर्मुहूर्तोनानि वादरवायुकायिक पर्याप्तकस्य त्रीणि वर्षसहस्राण्यन्तर्मुहूर्तोनानि वादरवनस्पतिकायपर्याप्तकस्य दशवर्षसहस्राण्यन्तर्मुहूर्तोनानि प्रत्येक वादरवनस्पतिकायपर्याप्तकस्यापि दशवर्षसहस्राण्यन्तर्मुहूर्तोनानि, सामान्यतो निगोदपर्याप्तकस्य वादरनिगोदापर्याप्तकस्य चोभयोरपि जघन्योत्कर्षाभ्या-

अन्तर्मुहूर्त कम २२ हजार वर्ष की पर्याप्त बादर पृथिवीकायिक की उत्कृष्ट स्थिति है बादर अप्कायिक की उत्कृष्टस्थिति सात हजार वर्ष की है सो पर्याप्त बादर अप्कायिक की उत्कृष्ट स्थिति एक अन्तर्मुहूर्त कम सात हजार वर्ष की है बादर तेजस्कायिक की उत्कृष्टस्थिति ३ दिन रात की कही गई है–सो इसमें से एक अन्तर्मुहूर्त कम करने पर पर्याप्त बादर तेजस्कायिक की उत्कृष्टस्थिति एक अन्तर्मुहूर्त कम ३ दिन रात की है बादर वायुकायिक की उत्कृष्ट स्थिति ३ हजार वर्ष की है सो एक अन्तर्मुहूर्त कम करने पर यह पर्याप्त बादर वायुकायिक की उत्कृष्ट स्थिति हो जाती है बादर वनस्पतिकायिक की उत्कृष्ट स्थिति १० हजार वर्ष की है–सो इसमें से एक अन्तर्मुहूर्त कम करने पर यह स्थिति पर्याप्त बादर वनस्पतिकायिक की हो जाती है। प्रत्येक बादर वनस्पतिकायिक की भी स्थिति में से एक अन्तर्मुहूर्त कम करने पर पर्याप्त प्रत्येक बादर वनस्पतिकायिक की उत्कृष्ट स्थिति हो जाती है समुच्चय निगोद पर्याप्तक की और बादर निगोद पर्याप्तक की इन दोनों की स्थिति जघन्य से और उत्कृष्ट से एक

ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કહેલ છે. બાદર અપ્કાયિકની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સાત હજાર વર્ષની છે. તેમજ પર્યાપ્ત બાદર અપ્કાયિકની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એક અંતર્મુહૂર્ત કમ સાત હજાર વર્ષની છે. બાદર તેજસ્કાયિકની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૩ ત્રણ રાત દિવસની છે. તો આમાંથી એક અંતર્મુહૂર્ત ઓછું કરવાથી પર્યાપ્તક બાદર તેજસ્કાયિકની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એક અંતર્મુહૂર્ત કમ ૩ ત્રણ રાત દિવસની છે બાદર વાયુકાયિકની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૩ ત્રણ હજાર વર્ષની છે. તો એ રીતે એક અંતર્મુહૂર્ત કમ કરવાથી અપર્યાપ્ત બાદર વાયુકાયિકની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ થઇ જાય છે. બાદર વનસ્પતિકાયિકની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૧૦ દસ હજાર વર્ષની છે. તેમાંથી એક અંતર્મુહૂર્ત કમ કરવાથી આ સ્થિતિ પર્યાપ્તક બાદર વનસ્પતિકાયિકની થઇ જાય છે. પ્રત્યેક બાદર વનસ્પતિકાયિકની સ્થિતિમાંથી પણ એક અંતર્મુહૂર્ત કમ કરવાથી પર્યાપ્ત પ્રત્યેક બાદર વનસ્પતિકાયિકની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ થઇ જાય છે. સમુચ્ચય નિગોદ પર્યાપ્તની અને બાદર નિગોદ પર્યાપ્ત

मप्यन्तर्मुहूर्तं स्थितिः। जघन्यतो बादरत्रसकायिक पर्याप्तकस्यान्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षत स्त्रिंशत्सागरोपमाणि—अन्तर्मुहूर्तोनानि।

अथैतेषां कायस्थितिः—'बायरेणं भंते! बायरेत्ति कालओ केवच्चिरं होई? जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं—असंखेज्जाओ उस्सप्पिणी ओसप्पिणीओ कालओ—खेत्तओ अंगुलस्स असंखेज्जइभागो' बादरः खलु भदन्त! सामान्यतो बादर इति मर्यादया कालतः—कालप्रमाणेन कियच्चिरं तिष्ठति? गौतम! जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्तम्—उत्कर्षेणाऽसंख्येयकालम् तदेव दर्शयति—असंख्याता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः, क्षेत्रतश्चाऽङ्गुलस्याऽसंख्येयभागः। 'बायर-

अन्तर्मुहूर्त की है बादर त्रसकायिक पर्याप्तक की उत्कृष्ट स्थिति एक अन्तर्मुहूर्त कम ३३ सागरोपम की है।

इनकी कायस्थिति का कथन—'बायरेणं भंते! बायरे त्ति कालओ केवच्चिरं होइ' हे भदन्त! बादर जीव बादर अवस्था में कितने काल तक रहता है? अर्थात् बादरकायिक की कायस्थिति कितने काल की है। उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं असंखेज्जाओ उस्सप्पिणीओ सप्पिणीओ कालओ, खेत्तओ अंगुलस्स असंखेजाइभागो' हे गौतम! बादरकायिक बादर कायिक अवस्था में कम से कम एक अन्तर्मुहूर्त तक रहता है और ज्यादा से ज्यादा असंख्यात काल तक रहता है इस असंख्यात काल में असंख्यात उत्सर्पिणियां और असंख्यात अवसर्पिणियां समाप्त

આ બેઉની સ્થિતિ જઘન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી એક અંતર્મુહૂર્તની છે. બાદર ત્રસકાયિક પર્યાપ્તની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એક અંતર્મુહૂર્ત કમ ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમની છે.

કાયસ્થિતિનું કથન

'बायरे णं भंते! बायरेत्ति कलओ केवच्चिरं होई, હે ભગવન્ બાદર જીવ બાદર અવસ્થામાં કેટલા કાળ પર્યન્તર રહે છે અર્થાત્ બાદરકાયિકની કાયસ્થિતિ કેટલા કાળની છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'गोयमा! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं असंखेज्जाओ उस्सप्पिणीओसप्पिणीओ कालओ खेत्तओ अंगुलस्स असंखेज्जइभागो' હે ગૌતમ! બાદરકાયિક બાદરકાયિક અવસ્થામાં ઓછામાં ઓછું એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી રહે છે. અને વધારેમાં વધારે અસંખ્યાત કાળ સુધી રહે છે. આ અસંખ્યાત કાળમાં અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણિયો અને અસંખ્યાત અવસર્પિણીયો સમાપ્ત થઇ જાય છે. અને આંગળના અસંખ્યાતમાં ભાગ પ્રદેશમાં જેટલા આકાશ પ્ર-

पुढवीकाइया आउतेउकाइयस्स' बादरपृथिवीकायिकस्य कायस्थितिर्जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण 'सत्तरिसागरोवमकोडाकोडीओ' सप्ततिः सागरोपमकोटिकोटयः। एवमप्कायिकबादरस्य तेजस्कायिकबादरस्य बादरवायुकायस्याऽपि च कायस्थितिः ज्ञेया। 'पत्तेयसरीरबादर वणस्सइकाइयस्स' प्रत्येकशरीरबादर-

हो जाती है और अंगुल के असंख्यातवें भाग प्रदेश में जितने आकाश प्रदेश रहते हैं उन प्रदेशों से उस अंगुल के असंख्यातवें भाग स्थान को रिक्त करने में जितना समय लगता है इतने समय काल तक रहता है बादर पृथिवीकायिक, बादर अप्कायिक, बादर तेजस्कायिक और बादर वायुकायिक आदि के सूत्रों में से बादर पृथिवीकायिक का जो सूत्र है उसमें बादर पृथिवीकायिक की कायस्थिति जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त की है और उत्कृष्ट से ७० सागरोपम कोटी कोटी की है। इसी प्रकार की कायस्थिति बादर अप्कायिक, बादर तेजस्कायिक- और बादर वायुकायिक जीवों की भी है सामान्य बादर वनस्पति कायिक जीव की कायस्थिति जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त की है और उत्कृष्ट से असंख्यात काल की है इस असंख्यात काल में असंख्यात उत्सर्पिणियां और असंख्यात अवसर्पिणियां समा जाती हैं तथा अंगुल के असंख्यातवें भाग में जितने प्रदेश हैं उन प्रदेशों को एक २ प्रदेश वहां से खाली करने में जितना काल पूरा खाली करने में लगता है वह भी समाप्त हो जाता है अर्थात् अंगुल के असंख्यातवें

રહે છે. એ પ્રદેશોથી એ આંગળના અસંખ્યાતમાં ભાગ સ્થાનને ખાલી કરવામાં જેટલો સમય લાગે છે. એટલા કાળ સુધી રહે છે. બાદર પૃથ્વી કાયિક, બાદર અપ્કાયિક બાદર તેજસ્કાયિક અને બાદર વાયુકાયિક વિગેરેના સૂત્રોમાં બાદર પૃથ્વીકાયિકનું જે સૂત્ર છે તેમાં બાદર પૃથ્વીકાયિકની કાય સ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તની છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી ૭૦ સિતેર સાગરોપમ કોટી કોટીની છે. આજ પ્રમાણેની કાયસ્થિતિ બાદર અપ્કાયિક, બાદર તેજસ્કાયિક, અને બાદર વાયુકાયિક જીવોની પણ છે. સામાન્ય બાદર વનસ્પતિ કાયિક જીવની કાયસ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તની છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાત કાળની છે. આ અસંખ્યાત કાળમાં અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણીયો અને અસંખ્યાત અવસર્પિણીયોનો સમાવેશ થઇ જાય છે. તથા આંગળના અસંખ્યાતમાં ભાગમાં જેટલા પ્રદેશો છે. એ પ્રદેશોને એક એક સમયમાં એક એક પ્રદેશ ત્યાંથી ખાલી કરવામાં જેટલો કાળ પૂરેપૂરા ખાલી કરવામા લાગે છે. એટલા કાળમાં તે સમાપ્ત થઇ જાય છે. અર્થાત્ આંગળના અસંખ્યાતમાં ભાગ પ્રદેશ

वनस्पति कयिकस्यान्तर्मुहूर्तम् जघन्येन उत्कर्षेण असंख्येयं कालं, तमेव काल-क्षेत्राभ्यां निरूपयति बादरपृथिवीकायिकवत्-असंख्याता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः क्षेत्रतश्चाङ्गुलस्याऽसंख्येयभागः। बादरवनस्पतिकायिकस्याऽप्युत्कर्षेण बादर पृथिवीकायिकवत् जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्तम्। सामान्यतो निगोदस्यान्तर्मुहूर्तम् जघन्येन 'उक्कोसेणं अणंतं कालं' उत्कर्षेणाऽनन्तं कालम् 'अणंता उस्सप्पिणी ओसप्पिणीकालओ' अनन्ताः कालत उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः 'खेत्तओ अड्ढाइज्जा पोग्गलपरियट्टा' क्षेत्रतोऽर्धतृतीयाः पुद्गलपरावर्ताः। बादरनिगोदस्यान्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण बादरपृथ्वीकायिकजीववत्। बादरापर्याप्तकानां सर्वेषां कायस्थितिः जघन्योत्कृष्टाभ्यां एकमन्तर्मुहूर्तप्रमाणा, बादरपर्याप्तकानामन्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण

भाग प्रदेश बराबर ये उत्सर्पिणियां अवसर्पिणियां हो जाती हैं। प्रत्येक बादर वनस्पति की कायस्थिति बादर पृथिवीकायिक की जैसी जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त और उत्कृष्ट से ७० कोडाकोडी सागर की हैं सामान्य निगोद जीव की कायस्थिति जघन्य से एक अंतर्मुहूर्त की है और उत्कृष्ट से अनन्त काल की है इस अनन्त काल में अनन्त उत्सर्पिणियां और अनन्त अवसर्पिणियां हो जाती हैं। तथा क्षेत्र की अपेक्षा ढाई पुद्गल परावर्त हो जाते हैं। बादर निगोद की कायस्थिति का काल जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त का है और उत्कृष्ट से ७० कोडा-कोडी सागर का है बादर त्रसकाय की कायस्थिति जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त की है और उत्कृष्ट से संख्यात वर्ष अधिक दो हजार सागरोपम की है। बादर पर्याप्तक की कायस्थिति का काल जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त का है और उत्कृष्ट से भी एक ही अन्तर्मुहूर्त का

બરોબર એ ઉત્સર્પિણીયો અને અવસર્પિણીયો થઇ જાય છે. પ્રત્યેક બાદર વનસ્પતિકાયની સ્થિતિ બાદર પૃથ્વીકાયિકની જેમ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટથી ૭૦ સિત્તેર કોડા કોડી સાગરની છે. સામાન્ય નિગોદ જીવની કાયસ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તની છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી અનંતકાળની છે. આ અનંત કાળમાં અનંત ઉત્સર્પિણીયો અને અનંત અવસર્પિણીયો થઇ જાય છે. તથા ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી અઢી પુદ્ગલ પરાવર્ત થઈ જાય છે. બાદર નિગોદ જીવની કાયસ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનો છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી ૭૦ સિત્તેર કોડા કોડી સાગરનો છે. બાદર ત્રસ કાયિકની કાયસ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તની છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત વર્ષ અધિક બે હજાર સાગરોપમની છે. બાદર પર્યાપ્તની કાયસ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનો છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ એક જ અંતર્મુહૂર્તનો છે. આ રીતે

सातिरेकं सागरोपमशतपृथक्त्वम् तत ऊर्ध्वमवश्यं बादरस्य सतः पर्याप्तलब्धिविच्युतेः इत्युच्यते । बादर पृथ्वीकायिकपर्याप्तकस्यान्तर्मुहूर्तम् जघन्यतः, उत्कर्षेण संख्येयवर्षसहस्राणि तदनन्तरं तथा स्वाभाव्यात् बादर पृथिवीकायिकस्य सतः पर्याप्तिलब्धिभ्रंशात् । एवमेवऽप्कायिकसूत्रमपि ज्ञातव्यम् । पर्याप्त बादरतेजस्कायिकस्यान्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षतः संख्येयरात्रिदिवानि, तेजस्कायिकस्योत्कृष्टा भवस्थितिः, त्रीणि रात्रिदिवानि उत्कृष्ट स्थितिकस्य पर्याप्तभवा निरन्तरं कतिपया एवेति संख्येयान्येव रात्रिं दिवानि । वायुकायिक सामान्यबादरवनस्प-

---

हैं। इस तरह इन दश की पर्याप्तावस्था में कायस्थिति का काल जघन्य और उत्कृष्ट से एक एक अन्तर्मुहूर्त का ही है पर्याप्तावस्था में इन १० की कायस्थिति का काल इस प्रकार से है बादर पर्याप्त की कायस्थिति का काल जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त्त का और उत्कृष्ट के कुछ अधिक सागरोपमशत पृथक्त्व का है इसके बाद बादर होते हुए भी पर्याप्त लब्धि की विच्युति हो जाती है पर्याप्तक बादर पृथिवीकायिक की कायस्थिति जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त की है और उत्कृष्ट से संख्यात हजार वर्षों की है । इसके बाद बादर पृथ्वीकायिक होते हुए भी पर्याप्त लब्धि की विच्युति हो जाती है पर्याप्त अप्कायिक की भी कायस्थिति इतनी ही है पर्याप्त तेजस्कायिक की कायस्थिति जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त की है और उत्कृष्ट से संख्यात रात्र दिवसों की है । पर्याप्तवायुकायिक की सामान्य बादर वनस्पतिकायिक की एवं प्रत्येक बादर वनस्पतिकायिक की, जघन्य और उत्कृष्ट

આ દસેની અપર્યાપ્તાવસ્થામાં કાયસ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી એક એક અંતર્મુહૂર્તનો છે. પર્યાપ્તાવસ્થામાં આ ૧૦ દસેની કાયસ્થિતિનો કાળ આ પ્રમાણે છે.—બાદર પર્યાપ્તની કાયસ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનો અને ઉત્કૃષ્ટથી કંઈક વધારે સાગરોપમ શત પૃથક્ત્વનો છે. તે પછી બાદર હોવા છતાં પણ પર્યાપ્ત લબ્ધિની ચ્યુતિ થઈ જાય છે. પર્યાપ્તક બાદર-પૃથ્વી કાયિકની કાયસ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તની છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત હજાર વર્ષોની છે. તે પછી બાદર પૃથ્વીકાયિક હોવા છતાં પણ પર્યાપ્ત લબ્ધિની ચ્યુતિ થઇ જાય છે. પર્યાપ્તક અપ્કાયિકની કાયસ્થિતિ પણ એજ પ્રમાણેની છે. પર્યાપ્તક તેજસ્કાયિકની કાયસ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તની છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત રાત દિવસની છે. પર્યાપ્ત વાયુકાયિકની સામાન્ય બાદર વનસ્પતિકાયિકની અને પ્રત્યેક બાદર વનસ્પતિકાયિકની જઘન્ય અને

तिकाय प्रत्येकवादरवनस्पतिकायसूत्रेष्वपि उत्कृष्टा स्थितिर्बादरपर्याप्तपृथ्वीकायसूत्रवदेव । सामान्यतो निगोदपर्याप्तस्यान्तर्मुहूर्तम् उभाभ्याम् जघन्योत्कृष्टाभ्याम् । बादरत्रसकायपर्याप्तस्यान्तर्मुहूर्तम् जघन्यतः, उत्कर्षेण सातिरेकं सागरोपमशतपृथक्त्वम् तच्च नैरयिकतिर्यङ्मनुष्यदेवभवभ्रमणेन भवति इति ज्ञेयम् । एतेषां सर्वेषां संग्रहरूपेण मूलगाथा–'तहा असंखेज्जा उ०'तथाऽसंख्याता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः 'ओहेय' ओघे सामान्यस्य बादरस्यैतावत्कालपर्यन्तं स्थितिः 'बायर तरु अणुबंधो सेसओ वोच्छं' बादरतरु अनुबन्धः शेषतो वक्ष्यामि 'उस्सपि० अड्ढाइय पोग्गलाण परियट्टा' कालतोऽसंख्याता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः क्षेत्रतोऽर्धतृतीयाः पुद्गलपरावर्त्ताः 'बेउदहि सहस्सा णं साहिया होंति तसकाए' द्वे सागरोपमसहस्रे साधिके भवतः 'अंतोमुहुत्तकालो होइ अपज्जत्तगा सव्वेसिं' सर्वेषामपर्याप्तकानामुत्कर्षेणान्तर्मुहूर्तस्थितिः । 'पज्जत्त बायरस्सय–बायरतसकाइयस्स वि' पर्याप्त बादरस्य च बादर त्रसकायिकस्याऽपि, 'एएसिं ठिई सागरोवमसयपुहुत्तं साइरेगं' सर्वेषामेतेषां सातिरेकं सागरोपमशतपृथक्त्वम् 'तेउस्स संखराइंदिया' तेजस्कायिकस्योत्कर्षतः संख्येयानि रात्रि दिवानि स्थितिः । 'दुविह णिओए मुहुत्तमद्धं–सेसाणं संखेज्जा वाससहस्सा य–सव्वेसिं' द्विविधानां निगोदानां सामान्यानां बादराणां च मुहूर्तं भवस्थितिः शेषाणां सर्वेषां च

कायस्थिति, बादर पर्याप्त पृथिवीकायिक के सूत्र में जैसी कही गई है वैसी ही है । समान्य से पर्याप्त निगोद की कायस्थिति जघन्य और उत्कृष्ट से एक अन्तर्मुहूर्त्त की है । बादर त्रस पर्याप्तक की कायस्थिति जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त की है और उत्कृष्ट से कुछ अधिक सागरोपमशतपृथक्त्व की है । यह कायस्थिति नैरयिकों के तिर्यग्योनिकों के, मनुष्यों के, एवं देवों के भवों में भ्रमण करने से सम्पन्न हो जाती है । इसी प्रकार इन सब की कायस्थिति को संग्रह करके प्रकट करने वाली ये 'तहा असंखेज्जा उ० ओहे य बायर तरु अणुबंधो सेसओ वोच्छ' इत्यादि संग्रह गाथाएं हैं ।

ઉત્કૃષ્ટ કાયસ્થિતિ બાદર પર્યાપ્તક પૃથ્વીકાયિકના સૂત્રમાં જે પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણેની સામાન્યથી પર્યાપ્તક નિગોદની કાયસ્થિતિ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી એક અંતર્મુહૂર્તની છે. બાદર ત્રસ પર્યાપ્તકની કાયસ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તની છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી કંઈક વધારે સાગરોપમ શત પૃથક્ત્વની છે. આ કાયસ્થિતિ નૈરયિકોના તિર્યગ્યોનિકોના મનુષ્યોના અને દેવોના ભવોમાં ભ્રમણ કરવાથી મળી જાય છે. એજ પ્રમાણે આ બધાની કાયસ્થિતિનો સંગ્રહ કરીને બતાવવાવાળી આ પ્રમાણેની ગાથા છે.

'तहा असंखेज्जाउ० ओहेय बायर तरु अणुबंधो सेसओ वोच्छं' ઇત્યાદિ

संख्येयानि वर्षसहस्राणि भवस्थितिरुत्कर्षेण भवति इति । सम्प्रत्येतेषामन्तरमाह- 'बायरस्स णं भंते ! अंतरं कालओ' इत्यादि प्रश्नसूत्रम् हे भदन्त ! सामान्यतो बादरस्य कियन्तं कालमन्तरं भवतीति प्रश्नः ? भगवानाह-गौतम ! 'अंतरं बायरस्स बायरवणइस्स निओयस्स बायरणिओयस्स' बादरस्य सामान्यतो बादर- वनस्पतिकायिकस्य सामान्यतो निगोदस्य बादरनिगोदस्य च 'एएसिं चउण्ह वि' एतेषां चतुर्णामपि बादरादुद्वृत्य-पुनर्बादरप्राप्तौ अन्तरं-व्यवधानन्तु 'पुढवी- कालो' पृथिवीकालं यावत् असंख्येया उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः 'जाव असंखे- ज्जा लोया' क्षेत्रतोऽसंख्येया लोकाः यदेव सूक्ष्मस्य सतः कायस्थिति परिमाणं तदेव बादरस्यान्तरपरिमाणमपि, सूक्ष्मस्य च कायस्थिति परिमाणमपि तदेव । 'सेसाणं वणस्सइकालो' शेषाणां बादरपृथिवीकायादीनां जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्तमुत्क-

---

अन्तर कथन-गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है-हे भदन्त ! सामान्य बादर का कितने काल का अन्तर होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'अंतरं बायरस्स बायरवणस्सइस्स निओगस्स बादरणि- ओयस्स चउण्ह वि पुढविकालो जाव असंखेज्जा लोगा' हे गौतम ! सामान्य बादर बादर वनस्पतिकायिक का निगोद का एवं बादर निगोद का इन चार का अन्तर पृथिवीकाल प्रमाण है इस पृथिवीकाल प्रमाण में असंख्यात उत्सर्पिणियां और असंख्यात अवसर्पिणियां समा जाती हैं तथा काल की अपेक्षा ये उत्सर्पिणियां और अवसर्पिणियां 'जाव असंखेज्जा लोया' यावत् असंख्यात लोक प्रमाण होती हैं । सूक्ष्म की जो कायस्थिति का प्रमाण-परिमाण है वही बादर का अन्तर परिमाण है-क्योंकि सूक्ष्म की कायस्थिति का यही प्रमाण है 'सेसाणं

અંતરનું કથન

ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછયું કે-હે ભગવન્ સામાન્ય બાદરને કેટલા કાળનું અંતર હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-अंतरं वायरस्स वायरवणस्सइस्स णिओगस्स वायरणिओयस्स चउण्ह वि पुढवीकालो जाव असंखेज्जा लोगा' હે ગૌતમ ! સામાન્ય બાદરનો બાદર વનસ્પતિકાયિકનો નિગોદનો અને બાદર નિગોદનો આ ચારેનો અંતરકાળ પૃથ્વીકાળ પ્રમાણનો છે. આ પૃથ્વીકાળ પ્રમાણમાં અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણીયો અને અસંખ્યાત અવ- સર્પિણીયો સમાઈ જાય છે. તથા કાળની અપેક્ષાથી આ ઉત્સર્પિણીયો અને અવસર્પિણીયો 'जाव असंखेज्जा लोया' યાવત્ અસંખ્યાત લોક પ્રમાણ થાય છે. સૂક્ષ્મની કાયસ્થિતિનું જે પ્રમાણ છે, એજ બાદરનું અંતર પરિમાણ છે. કેમકે-સૂક્ષ્મની કાયસ્થિતિનું એજ પ્રમાણ છે, 'सेसाणं वणस्सइकालो, બાકીના

र्पेण अनन्तं कालं स च कालः वनस्पतिकाल एव ज्ञातव्यः, तथा च पृथिवीकायिकसूत्रे जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्तमुत्कर्षतोऽनन्तं कालं स चानन्तः कालो वनस्पति कालः। एवं बादराप्कायिक-बादरतेजस्कायिक सूत्राण्यपि वक्तव्यानि। सामान्यतो बादरवनस्पतिकायिकसूत्रे जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षतोऽसंख्येयं कालं स चाऽसंख्येयः कालः पृथिवीकालो ज्ञातव्यः। प्रत्येकबादरवनस्पतिसूत्रं च बादरपृथिवीकायिकवत्। सामान्यतो निगोदसूत्रं च सामान्यतो बादरवनस्पति-

---

वणस्सइकालो' बाकी का बादर पृथिवीकायिक आदिकों का अन्तर परिमाण जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त का है और उत्कृष्ट से वनस्पति काल परिमाण है वनस्पतिकाल का अन्तर परिमाण अनन्तकालरूप कहा गया है इसी तरह से बादर अप्कायिक और बादर तेजस्कायिक के सूत्रों को कह लेना चाहिये सामान्य से बादर वनस्पतिकायिक सूत्र में जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त और उत्कृष्ट से असंख्यात काल का अन्तर कहा गया है यह असंख्यात काल पृथ्वी काल प्रमाण जानना चाहिये यह पृथिवीकाल असंख्यात उत्सर्पिणियों रूप और असंख्यात अवसर्पिणियों रूप कहा गया है ये उत्सर्पिणियां और अवसर्पिणियां क्षेत्र की अपेक्षा असंख्यात लोक प्रमाण होती है प्रत्येक बादर वनस्पतिकायिक सूत्र बादर पृथिवीकायिक सूत्र के जैसा अन्तर कथन में व्याख्येय है। सामान्य से निगोदसूत्र सामान्य से बादर वनस्पतिकायिक सूत्र की तरह वक्तव्य है। सामान्य निगोद सूत्र सामान्य बादर वनस्पतिकायिक सूत्र की तरह एवं बादर त्रसकायिक सूत्र

બાદર પૃથ્વીકાયિક વિગેરેનું અંતર પરિમાણ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનું છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી વનસ્પતિકાળ પરિમાણ છે.-વનસ્પતિકાયનું અંતર પરિમાણ અનંતકાળ રૂપ કહેવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણે બાદર અપ્કાયિક અને બાદર તેજસ્કાયિકના સૂત્રો કહી લેવા જોઈએ. સામાન્ય રીતે બાદર વનસ્પતિકાયિક સૂત્રમાં જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાત કાળનું અંતર કહેવામાં આવેલ છે. આ અસંખ્યાતકાળ પૃથ્વીકાળ પ્રમાણનું સમજી લેવું. આ પૃથ્વીકાલ અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણીયો રૂપ અને અસંખ્યાત અવસર્પિણીયો રૂપ કહેવામાં આવેલ છે. આ ઉત્સર્પિણીયો અને અવસર્પિણીયોં ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી અસંખ્યાત લોક પ્રમાણની હોય છે. પ્રત્યેક બાદર વનસ્પતિકાયિક સૂત્ર બાદર પૃથ્વીકાયિક સૂત્રના અંતર કથન પ્રમાણે છે. સામાન્ય રીતે નિગોદ સૂત્ર સામાન્ય પણાથી બાદર વનસ્પતિકાયના સૂત્રના કથન પ્રમાણે કહી લેવું. સામાન્ય નિગોદ સૂત્ર સામાન્ય બાદર વનસ્પતિકાયિક સૂત્રના

कायिकसूत्रवत् । बादर-त्रसकाइकसूत्रं बादरपृथिवीकायिकसूत्रवत् । 'एवं पज्जत्तगाणं अपज्जत्तगाणं वि अंतरं' बादरपृथिवीवत् पर्याप्तकानां सर्वेषां सामान्य बादरबादरपृथिव्यादीनामन्तरम् तथा-अपर्याप्तानामपि । 'ओहे य बायर तरु ओघनिगोए बायरणिओए य कालमसंखेज्जं अंतरं' सामान्यतो बादरतरुणाम् ओघनिगोदस्य सामान्यतो निगोदस्य बादरनिगोदस्य चान्तरम्-असंख्येय कालस्य भवति । 'सेसाणं वणस्सइकालो' शेषाणां बादरपृथिव्यादीनामन्तरं वनस्पतिकालोऽनन्तं कालं यावत् सू०॥१३२॥

संप्रत्येतेषामल्पबहुत्वमाह—

मूलम्-अप्पा० सव्वत्थोवा बायरतसकाइया बायरतेउकाइया असंखेज्जगुणा पत्तेयसरीरबायरवणस्सइकाइया असंखेज्जगुणा बायरणिओया असंखेज्जगुणा बायरपुढवीकाइया असंखेज्जगुणा आउवाउ असंखेज्जगुणा बायरवणस्सइकाइया अणंतगुणा बायरा विसेसाहिया ॥१॥ एवं अपज्जत्तगाण वि-२। पज्जत्तगाणं सव्वत्थोवा बायरतेउकाइया बायरतसकाइया असंखेज्जगुणा पत्तेय-

---

बादर पृथिवीकायिक सूत्र के जैसा व्याख्येय है। 'एवं पज्जत्तगाणं अपज्जत्तगाणं वि अंतरं' बादर पृथिवीकायिक की तरह सब इन पर्याप्तकों का और अपर्याप्तकों का सामान्य बादरों का और बादर पृथिव्यादिकों का अन्तर जानना चाहिये 'ओहे य बायरतरु ओघनिगोए बायरणिओए य कालमसंखेज्जं अंतरं' सामान्य से बादर वनस्पतिकायिकों का सामान्य से निगोद का और बादर निगोद का अन्तर असंख्यात काल का होता है 'सेसाणं वणस्सइकालो' बादर पृथिव्यादिकों का अन्तर वनस्पतिकाल प्रमाण है ॥१३२॥

કથન પ્રમાણે અને બાદર ત્રસકાયિક સૂત્ર બાદર પૃથ્વીકાયિકના સૂત્ર પ્રમાણે સમજી લેવું. 'एवं पज्जत्तगाणं अपज्जत्तगाणं वि. अंतरं' બાદર પૃથ્વીકાયિકના કથન પ્રમાણે આ બધાજ પર્યાપ્તકોનું અને અપર્યાપ્તકોનું સામાન્ય બાદરોનું અને બાદર પૃથિવ્યાદિકોનું અંતર સમજી લેવું. 'ओहेय बायरतरु ओघनिगोए बायरणिओए य कालमसंखेज्जं अंतरं' સામાન્યપણાથી બાદર વનસ્પતિકાયિકોનું સામાન્યપણાથી નિગોદનું અને બાદર નિગોદોનું અંતર અસંખ્યાત કાળનું થાય છે. 'सेसाणं वणस्सइकालो' બાદર પૃથ્વીકાયિકોનું અંતર વનસ્પતિ કાળ પ્રમાણનું છે. ॥ સૂ. ૧૩૨ ॥

सरीरबायरा असंखेज्जगुणा सेसा तहेव जाव बादरा विसेसाहिया ३। एएसि णं भंते! बायराणं पज्जत्तापज्जत्ताणं कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा जाव विसेसाहिया वा? गोयमा! सव्वत्थोवा बायरा पज्जत्ता बायरा अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा, एवं सव्वे जहा बायरतसकाइया ४। एएसि णं भंते! बायराणं बायरपुढवीकाइयाणं जाव बायरतसकाइयाण य पज्जत्तापज्जत्तगाणं कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा जाव विसेसाहिया वा? गोयमा! सव्वत्थोवा बायरतेउक्काइया पज्जत्तगा बायरतसकाइया अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा पत्तेयसरीरबायरवणस्सइकाइया पज्जत्तगा असंखेज्जगुणा बायरणिगोदा पज्जत्तगा असंखेज्जगुणा पुढवि आउवाउ पज्जत्तगा असंखेज्जगुणा बायर तेउअपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा पत्तेयसरीरबायरवणस्सइ अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा० बायराणिओया अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा बायरपुढवी आउवाउअपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा बायरवणस्सइ पज्जत्तगा अणंतगुणा बायरा पज्जत्तगा विसेसाहिया बायरवणस्सइ अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा बायरा अपज्जत्तगा विसेसाहिया बायरा पज्जत्तगा विसेसाहिया ५। एएसि णं भंते! सुहुमाणं सुहुमपुढवीकाइयाणं जाव सुहुमणिओयाणं बायरपुढवीकाइयाणं जाव बायर तसकाइयाण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा जाव विसेसाहिया वा? गोयमा! सव्वत्थोवा बायरतसकाइया बायरतेउकाइया असंखेज्जगुणा पत्तेयसरीर बायरवाउकाइया असंखेज्जगुणा तहेव जाव बायरवाउकाइया असंखेजगुणा सुहुमतेउक्काइया असंखेज्जगुणा सुहुमपुढवीकाइया विसेसाहिया सुहुमआउक्काइय सुहुमवाउकाइय विसेसाहिया सुहुमनिओया असंखेज्जगुणा बायर-

वणस्सइकाइया अणंतगुणा बायरा विसेसाहिया सुहुमवण-
स्सइकाइया असंखेज्जगुणा सुहुमा विसेसाहिया। एवं अप-
ज्जत्तगा वि पज्जत्तगा वि, णवरं सव्वत्थोवा बायरतेउकाइया
पज्जत्तगा बायरतसकाइया पज्जत्ता असंखेज्जगुणा पत्तेयसरीर
बायरवणस्सइ० सेसं तहेव जाव सुहुम पज्जत्ता विसेसाहिया।
एएसि णं भंते! सुहुमाणं बायराण य पज्जत्ताणं अपज्जत्ताण य
कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा जाव विसेसाहिया वा! गोयमा!
सव्वत्थोवा बायरा पज्जत्ता, बायरा अपज्जत्ता असंखेज्जगुणा
सव्वत्थोवा सुहुमा अपज्जत्ता सुहुमपज्जत्ता संखेज्जगुणा एवं
सुहुमपुढवी–बायरपुढवी जाव सुहुमनिओया नवरं पत्तेय
सरीरबायरवणस्सइ० सव्वत्थोवा पज्जत्ता अपज्जत्ता असंखेज्ज-
गुणा, एवं बादरतसकाइया वि। सव्वेसिं पज्जत्त अपज्जत्तगाणं
कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा? गोयमा! सव्वत्थोवा
बायरतेउकाइया पज्जत्ता बायरतसकाइया पज्जत्तगा असंखेज्ज-
गुणा ते चेव अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा पत्तेयसरीरबायरवण-
स्सइ अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा बायरणिगोया पज्जत्ता असं-
खेज्जगुणा बायरपुढवीकाइया असंखेज्जगुणा आउवाउअपज्ज-
त्तगा असंखेज्जगुणा बायरतेउकाइय अपज्जत्ता असंखेज्जगुणा
पत्तेयसरीरबायरवणस्सइकाइया असंखेज्जगुणा बायरनिगोद-
पज्जत्ता असंखेज्जगुणा बायरपुढवी० आउवाउकाइय अपज्ज-
त्तगा असंखेज्जगुणा सुहुमतेउकाइया अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा
सुहुमपुढवीआउवाउअपज्जत्ता विसेसाहिया सुहुमतेउकाइयपज्ज-
त्तगा संखेज्जगुणा सुहुमपुढवीआउवाउ पज्जत्तगा विसेसाहिया
सुहुमनिओया अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा सुहुमनिओया पज्ज-
त्तगा असंखेज्जगुणा बायरवणस्सइकाइया पज्जत्तगा अणंतगुणा

बायरा पज्जत्तगा विसेसाहिया बायरवणस्सइ अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा बायरा अपज्जत्ता विसेसाहिया सुहुमवणस्सइकाइया अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा सुहुमा अपज्जत्ता विसेसाहिया सुहुमवणस्सइकाइया पज्जत्ता संखेज्जगा सुहुमा पज्जत्तगा विसेसाहिया सुहुमा विसेसाहिया ॥सू० १३३॥

छाया--अल्पबहुत्वम् सर्वस्तोका बादर त्रसकायिकाः बादरतेजस्कायिकाअसंख्येयगुणाः प्रत्येकशरीरबादरवनस्पतिकायिका असंख्येयगुणाः बादरनिगोदा असंख्येयगुणाः बादर पृथिवीकायिका असंख्येयगुणाः अब्वायुकायिका असंख्येयगुणाः बादरवनस्पतिकायिका अनन्तगुणाः, बादरा विशेषाधिकाः१ एवमपर्याप्तकानामपि--२। पर्याप्तकानां सर्वस्तोकाः बादरतेजस्कायिकाः--बादरत्रसकायिका असंख्येयगुणाः प्रत्येकशरीरबादरा असंख्येयगुणाः शेषास्तथैव यावद् बादरा विशेषाधिकाः३। एतेषां खलु भदन्त ! बादराणां पर्याप्ताऽपर्याप्तकानां कतरेकतरेभ्योऽल्पा वा यावद्विशेषाधिकाः ? गौतम ! सर्वस्तोका बादराः पर्याप्ताः बादरा अपर्याप्तका असंख्येयगुणाः, एवं सर्वे यथा बादरत्रसकायिकाः४। एतेषां खलु भदन्त ! बादराणां बादरपृथिवीकायिकानां यावद् बादरत्रसकायिकानां च पर्याप्ताऽपर्याप्तानां कतरेकतरेभ्योऽल्पा वा यावद् विशेषाधिका वा ? गौतम ! सर्वस्तोका बादरतेजस्कायिकाः पर्याप्तकाः, बादरत्रसकायिका अपर्याप्तका असंख्येयगुणाः प्रत्येकशरीरबादरवनस्पतिकायिकाः पर्याप्तका असंख्येयगुणाः बादरनिगोदाः पर्याप्तका असंख्येयगुणाः पृथिव्यप्वायुपर्याप्तका असंख्येयगुणाः बादरतेजोऽपर्याप्तका असंख्येयगुणाः प्रत्येकशरीरबादरवनस्पतिकायिका अपर्याप्तका असंख्येयगुणाः बादर निगोदा अपर्याप्तका असंख्येयगुणाः बादरपृथिव्यप्वायु अपर्याप्तका असंख्येयगुणाः बादरवनस्पतिपर्याप्तका अनन्तगुणाः बादरपर्याप्तका विशेषाधिकाः बादरवनस्पत्यपर्याप्तका असंख्येयगुणाः बादरा अपर्याप्तका विशेषाधिकाः बादराः पर्याप्तका विशेषाधिकाः५। एतेषां खलु भदन्त ! सूक्ष्माणां सूक्ष्मपृथिवीकायिकानां यावत्सूक्ष्मनिगोदानां बादराणां बादरपृथिवीकायिकानां यावद्बादरत्रसकायिकानां च कतरेकतरेभ्योऽल्पा वा यावद्विशेषाधिका वा? गौतम ! सर्वस्तोका बादरत्रसकायिकाः बादरतेजस्कायिका असंख्येयगुणाः प्रत्येकशरीरबादरवनस्पतिकायिका असंख्येयगुणाः तथैव यावद्बादरवायुकायिका असंख्येयगुणाः सूक्ष्मतेजस्कायिका असंख्येयगुणाः सूक्ष्मपृथिवीकायिका विशेषाधिकाः सूक्ष्माप्कायिका विशेषाधिकाः ... कायिका विशेषाधिकाः

सूक्ष्मनिगोदा असंख्येयगुणाः बादरवनस्पतिकायिका अनन्तगुणाः बादरा विशेषाधिकाः सूक्ष्मवनस्पतिकायिका असंख्येयगुणाः सूक्ष्मा विशेषाधिकाः। एवमपर्याप्तका अपि पर्याप्तका अपि नवरं-सर्वस्तोका बादरतेजस्कायिकाः पर्याप्ताः बादरत्रसकायिकाः पर्याप्ता असंख्येयगुणाः, प्रत्येकशरीरबादरावनस्पति० शेषं तथैव यावत्सूक्ष्मपर्याप्ता विशेषाधिकाः। एतेषां खलु भदन्त ! सूक्ष्माणां च पर्याप्तकानामपर्याप्तकानां च कतरेकतरेभ्योऽल्पा वा यावद्विशेषाधिकाः ? गौतम ! सर्वस्तोका बादराः पर्याप्ताः बादरा अपर्याप्ता असंख्येयगुणाः सर्वस्तोकाः सूक्ष्मा अपर्याप्ताः सूक्ष्मपर्याप्ताः असंख्येयगुणाः एवं सूक्ष्मपृथिवी बादरपृथिवी यावत्सूक्ष्मनिगोदाः। नवरं प्रत्येकशरीरबादरवनस्पति सर्वस्तोकाः पर्याप्ता असंख्येयगुणाः, एवं बादरत्रसकायिका अपि सर्वेषां पर्याप्तकानां कतरेकतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा ? गौतम ! सर्वस्तोका बादरतेजस्कायिकाः पर्याप्ताः बादरत्रसकायिकाः पर्याप्ता असंख्येयगुणाः ते एवापर्याप्तका असंख्येयगुणाः, प्रत्येकशरीरबादरवनस्पत्य पर्याप्तका असंख्येयगुणाः बादरनिगोदाः पर्याप्ता असंख्येयगुणाः बादरपृथिवीकायिका असंख्येयगुणाः अप्वायुपर्याप्ता असंख्येयगुणाः बादरतेजस्कायिकाऽपर्याप्ता असंख्येयगुणाः प्रत्येकशरीरबादरवनस्पतिकायिका असंख्येयगुणाः-बादरनिगोद पर्याप्ता असंख्येयगुणाः बादरपृथिवीकायिकाः बादराप्कायिकाः बादर-वायुकायिकाः अपर्याप्तका असंख्येयगुणाः सूक्ष्मतेजस्कायिका अपर्याप्ता असंख्येयगुणाः सूक्ष्मपृथिव्यप्वायु अपर्याप्तका विशेषाधिकाः। सूक्ष्मतेजस्कायिका पर्याप्तकाः संख्येयगुणाः सूक्ष्मपृथिव्यप्वायुपर्याप्तका विशेषाधिकाः सूक्ष्मनिगोदा अपर्याप्तका असंख्येयगुणाः सूक्ष्मनिगोदाः पर्याप्तका असंख्येयगुणाः, बादरवनस्पतिकायिकाः पर्याप्तका अनन्तगुणाः बादराः पर्याप्तका विशेषाधिकाः बादरवनस्पत्यपर्याप्ता असंख्येयगुणाः, बादरा अपर्याप्ता विशेषाधिकाः, बादरा विशेषाधिकाः सूक्ष्मवनस्पतिकायिका अपर्याप्तका असंख्येयगुणाः सूक्ष्मा अपर्याप्तका विशेषाधिकाः सूक्ष्मवनस्पतिकायिकाः पर्याप्तकाः संख्येयगुणाः सूक्ष्माः पर्याप्ता विशेषाधिकाः सूक्ष्मा विशेषाधिकाः ॥सू० १३३॥

टीका-'अप्पा०' हे भदन्त ! बादराणां बादरपृथिवीकायिकाऽप्कायिक तेजस्कायिकवायुकायिकानां बादरवनस्पतिकायिकानां बादरत्रसकायिकानां

इनके अल्पबहुत्व का कथन—

'अप्पा सव्वत्थोवा बायर तसकाइया' इत्यादि ।

અલ્પ બહુત્વનું કથન

'अप्पा सव्वत्थोवा बायर तसकाइया' ઈત્યાદિ.

कतरेभ्यः कतरेऽल्पा बहुका वा यावद्विशेषाधिका वेत्यल्पबहुत्वविषयकः प्रश्नः भगवानाह-गौतम ! 'सव्वत्थोवा बायरतसकाइया' सर्वस्तोका बादरत्रसकायिकाः, द्वीन्द्रियादीनामेव बादरत्रसत्वात्, तेषाञ्च शेषकायाऽपेक्षयाऽल्पत्वात् । 'बायर तेउकाइया असंखेज्जगुणा' एभ्यो बादरतेजस्कायिका असंख्येयगुणाः, असंख्येयलोकाकाशप्रमाणत्वात् । 'पत्तेयसरीरबायरवणस्सइकाइया असंखेज्जगुणा' एभ्यः प्रत्येकशरीरबादरवनस्पतिकाया असंख्येयगुणाधिकाः स्थानाऽसंख्येयगुणत्वात् । बादरतेजस्काया हि मनुष्यक्षेत्र एव । तथाचोक्तम्-प्रज्ञापनायां

टीकार्थ-गौतम ने प्रभु से ऐसा जब पूछा है-हे भदन्त ! बादर, पृथिवीकायिक, बादर अप्कायिक, बादर तेजस्कायिक, बादर वायुकायिक, बादर वनस्पतिकायिक, और बादर त्रसकायिक इनके बीच में कौन किनकी अपेक्षा अल्प हैं ? कौन किनकी अपेक्षा बहुत हैं ? कौन किनके बराबर हैं ? और किनकी अपेक्षा विशेषाधिक हैं तब प्रभु ने उनसे ऐसा कहा-हे गौतम ! 'सव्वत्थोवा बायरतसकाइया' बादर त्रसकायिक सबसे कम हैं क्योंकि द्वीन्द्रियादिकों को ही बादर त्रस कहा गया है ये बादर त्रस शेषकायिक जीवों की अपेक्षा अल्प हैं ! 'बायर तेउकाइया असंखेज्जगुणा' इनकी अपेक्षा बादर तेजस्कायिक असंख्यातगुणं अधिक हैं । क्योंकि इनका प्रमाण असंख्यात लोकाकाश के बराबर कहा गया है । 'पत्तेय सरीर बादर वणस्सइकाइया असंखेज्जगुणा' इनकी अपेक्षा प्रत्येक शरीर बादर वनस्पतिकाय असंख्यातगुणें अधिक हैं । क्योंकि इनका स्थान असंख्यातगुणा हैं ।

ટીકાર્થ-ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને પૂછે છે કે-હે ભગવન્ બાદર બાદર પૃથ્વીકાયિક, બાદર અપ્કાયિક, બાદર તેજસ્કાયિક, બાદર વાયુકાયિક, બાદર વનસ્પતિકાયિક અને બાદર ત્રસકાયિક એ બધામાં કોણ કોનાથી અલ્પ છે ? કોણ કોનાથી વધારે છે ? કોણ કોની બરોબર છે ? અને કોણ કોનાથી વિશેષાધિક છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-હે ગૌતમ ! 'सव्वत्थोवा बायरतसकाइया' બાદર ત્રસકાયિક સૌથી અલ્પ છે. કારણ કે-દ્વીન્દ્રિયાદિકોને જ બાદર ત્રસ કહેવામાં આવેલ છે. આ બાદર ત્રસ શેષકાયિક જીવોથી અલ્પ છે. 'बायर तेउकाइया असंखेज्जगुणा' તેના કરતાં બાદર તેજસ્કાયિક અસંખ્યાતગણા વધારે છે. કેમકે તેઓનું પ્રમાણ અસંખ્યાત લોકાકાશની બરોબર કહેવામાં આવેલ છે. 'पत्तेयसरीर बादरवणस्सइकाइया असंखेज्जगुणा' તેના કરતા પ્રત્યેક શરીર બાદર વનસ્પતિકાય અસંખ્યાતગણા બધારે છે. કેમકે-તેમના સ્થાન અસંખ્યાતગણા છે. બાદર તેજસ્કાયિક મનુષ્યક્ષેત્રમાં

द्वितीयस्थानपदे-'कहि णं भंते ! बायर तेउकाइयाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं ठाणा पन्नत्ता ? गोयमा ! अंतो मणुस्सखेत्ते अड्ढाइज्जेसु दीवसमुद्देसु निव्वाघाएणं पन्नरससु कम्मभूमीसु वाघाएणं पंचसु महाविदेसु एत्थ णं बायर तेउकाइयाणं पज्जत्तगाणं ठाणा पन्नत्ता' तथा-'जत्थेव बायर तेउकाइयाणं पज्जत्ताणं ठाणा पन्नत्ता तत्थेव अपज्जत्तगाणं बायरतेउकाइयाणं ठाणा पन्नत्ता' कुत्र खलु भदन्त ! बादर तेजस्कायिकानां पर्याप्ताऽपर्याप्तकानां स्थानानि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! अन्तर्मनुष्यक्षेत्रे सार्धतृतीयेषु द्वीपसमुद्रेषु निर्व्याघातेन पंचदशसु कर्मभूमिषु व्याघातेन पंचसु महाविदेहेषु अत्र खलु बादरतेजस्कायिकानां पर्याप्तकानां

बादर तेजस्कायिक मनुष्यक्षेत्र में ही होते हैं-प्रज्ञापना में ऐसा ही कहा गया है-'कहिणं भंते ! बादरतेउकाइयाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं ठाणा पण्णत्ता ?' 'गोयमा ! अंतो मणुस्सखेत्ते अड्ढाइज्जेसु दीवसमुद्देसु निव्वाघाएणं पन्नरससु कम्मभूमीसु वाघाएणं पंचसु महाविदेहेसु एत्थणं बायर तेउकाइयाणं ठाणा पन्नत्ता' तथा-'जत्थेव बायर तेउकाइयाणं पज्जत्ताणं ठाणा पन्नत्ता तत्थेव अपज्जत्ताणं बायर तेउकाइया णं ठाणा पन्नत्ता' गौतम ने प्रभु से जब ऐसा प्रश्न किया कि हे भदन्त ! बादर तेजस्कायिक जीवों के चाहे वे पर्याप्तावस्था वाले हों चाहे अपर्याप्तावस्था वाले हों स्थान कहां पर कहे गये हैं ? तब गौतम से प्रभु ने ऐसा कहा-हे गौतम ! पर्याप्ता पर्याप्त बादर तेजस्कायिक जीवों का स्थान-निवास-निर्व्याघात की अपेक्षा इतनी जगह कहा गया है-मनुष्यक्षेत्र में, अढाइद्वीप में और १५ कर्म भूमियों तथा व्याघात की अपेक्षा ५ महाविदेहों में एवं जहां पर्याप्त बादर तेजस्कायिक जीवों

જ હોય છે. પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમાં એજ પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે. 'कहिणं भंते ! बादर तेउकाइयाणं पज्जत्ता पज्जत्ताणं ठाणा पण्णत्ता, गोयमा ! अंतो मणुस्सखेत्ते अड्ढाइज्जेसु दीवसमुद्देसु निव्वाघाएणं पन्नरससु कम्मभूमिसु वाघाएणं पंचसु महाविदेहेसु एत्थणं बायर तेउकाइयाणं ठाणा पण्णत्ता, तथा जत्थेव बायर तेउकाइया णं पज्जत्ताणं ठाणा पण्णत्तां तत्थेव अपज्जत्ताणं बायर तेउकाइयाणं ठाणा पण्णत्ता' ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને જ્યારે એવું પૂછ્યું કે-હે ભગવન્ ! બાદર તેજસ્કાયિક જીવોના (ચાહે તેઓ પર્યાપ્ત અવસ્થાવાળા હોય કે ચાહે અપર્યાપ્ત અવસ્થાવાળા હોય) સ્થાનો ક્યાં આવેલા છે ? આના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રીએ ગૌતમ સ્વામીને કહ્યું કે હે ગૌતમ ! પર્યાપ્ત બાદર તેજસ્કાયિક જીવોનું સ્થાન નિવાસ નિર્વ્યાઘાતની અપેક્ષાએ આટલી જગોએ કહેવામાં આવેલ છે. જેમકે-મનુષ્ય ક્ષેત્રમાં, અઢાઈ દ્વીપમાં અને ૧૫ પંદર કર્મભૂમિયોમાં તથા વ્યાઘાતની અપે-

स्थानानि प्रज्ञप्तानि तथा-यत्रैव बादरतेजस्कायिकानां पर्याप्तकानां स्थानानि तत्रैवापर्याप्तकानां बादरतेजस्कायिकानां स्थानानि प्रज्ञप्तानि) बादरवनस्पति-कायिकास्तु-त्रिष्वपि लोकेषु भवन्ति। उक्तञ्च-प्रज्ञापनाया स्थानाख्यद्वितीयपदे-'कहि णं भंते ! बायरवणस्सइकाइया णं पज्जत्तगा णं ठाणा पन्नत्ता ? गोयमा ! सट्ठाणेणं सत्तसु घणोदहीसु-सत्तसु घणोदहीवलएसु अहोलोए पायालेसु भवणेसु भवणपत्थडेसु उड्ढलोए कप्पेसु विमाणावलियासु विमाणपत्थडेसु तिरियलोए अगडेसु तलाएसु नदीसु दहेसु वावीसु पुक्खरिणीसु गुंजालियासु सरेसु सरपंतियासु उज्झरेसु चिल्ललेसु पल्ललेसु वप्पिणेसु दीवेसु समुद्देसु सव्वेसु चेव जलासएसु जलट्ठाणेसु, एत्थ णं बायरवणस्सइकाइयाणं पज्जत्तगाणं ठाणा

के स्थान हैं वहीं पर अपर्याप्त बादर तेजस्कायिक जीवों के स्थान हैं अतः प्रत्येक शरीर बादर वनस्पतिकायिकों की अपेक्षा बादर पर्याप्त तेजस्कायिक जीव असंख्यातगुणें हीन हैं ऐसा कथन स्पष्ट हो जाता है तथा इनकी अपेक्षा वे असंख्यातगुणें अधिक हैं यह कथन पुष्ट हो जाता है। क्योंकि बादर वनस्पतिकायिक जीव तीनों लोकों में हैं। प्रज्ञापना के द्वितीय स्थानपद में ऐसा ही कहा हुआ है-'कहिणं भंते ! बादर वणस्सइकाइयाणं पज्जत्तगाणं ठाणा पन्नत्ता ? गोयमा ! सट्ठाणेणं सत्तसु घणोदहीसु सत्तसु घणोदहिवलएसु अहोलोए पाया-लेसु भवणेसु भवपत्थडेसु उड्ढलोए कप्पेसु विमाणावलियासु विमा-णपत्थडेसु तिरियलोए अगडेसु तलाएसु नदीसु दहेसु वावीसु पुक्ख-रिणिसु गुंजालियासु सरेसु सरपंतीसु, उज्झरेसु चिल्ललेसु पल्ललेसु वप्पिणेसु, दीवेसु समुद्देसु सव्वेसु चेव जलासएसु जलट्ठाणेसु एत्थणं

ક્ષાથી ૫ પાંચ મહાવિદેહોમાં અને જ્યાં પર્યાપ્ત બાદર તેજસ્કાયિક જીવોના સ્થાન છે ત્યાંજ અપર્યાપ્તક બાદર તેજસ્કાયિક જીવોના સ્થાનો છે, તેથી પ્રત્યેક શરીર બાદર વનસ્પતિકાયિકોના કરતાં બાદરપર્યાપ્તક તેજસ્કાયિક જીવ અસંખ્યાતગણા ઓછા છે. એ રીતનું કથન સ્પષ્ટ થઇ જાય છે. તથા તેના કરતાં તેઓ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. એ કથન પુષ્ટ થાય છે. કેમકે-બાદર વનસ્પતિકાયિક જીવ ત્રણે લોકમાં છે. પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના બીજા સ્થાનપદમાં એજ પ્રમાણેનું કથન કરવામાં આવેલ છે-'कहि णं भंते ! बादरवणस्सइकाइयाणं पज्जत्तगाणं ठाणा पण्णत्ता ? गोयमा ! सट्ठाणेणं सत्तसु घणोदहीसु सत्तसु घणोदहिवलएसु अहोलोए पायालेसु भवणेसु भवणपत्थडेसु उड्ढलोए कप्पेसु विमाणावलियासु विमाणपत्थडेसु तिरियलोए अगडेसु तलाएसु नदीसु दहेसु वावीसु पुक्खरिणिसु गुंजालियासु सरेसु सरपंतिसु, उज्झरेसु चिल्ला-लेसु पल्ललेसु, दीवेसु, समुद्देसु सव्वेसु चेव जलासएसु जलट्ठाणेसु एत्थणं बायर-

पन्नत्ता, तथा जत्थेव बायरवणस्सइकाइयाणं पज्जत्तगाणं ठाणा पन्नत्ता तत्थेव वायरवणस्सइकाइयाणं अपज्जत्तगाणं ठाणा पन्नत्ता'' (कुत्र खलु भदन्त ! वादर-वनस्पतिकायिकानां पर्याप्तकानां स्थानानि प्रज्ञप्तानि? गौतम ! स्वस्थानेन सप्तसु घनोदधिषु सप्तसु घनोदधिवलयेषु अधोलोके पातालेषु भवनेषु भवनप्रस्त-टेषु ऊर्ध्वलोके कल्पेषु विमानावलिकासु विमानप्रस्तटेसु तिर्यग्लोके अगडेसु तलावेषु नदीषु ह्रदेषु वापीषु पुष्करिणीषु गुञ्जालिकासु सरस्सु सरःपङ्क्तिकासु उज्झरेषु चिल्लेषु पल्वलेषु विपिनेषु द्वीपेषु समुद्रेषु सर्वेष्वेव जलाशयेषु जलस्था-नेषु अत्र खलु वादरवनस्पतिकायिकानां पर्याप्तकानां स्थानानि प्रज्ञप्तानि-तथा-यत्रैव वादरवनस्पतिकायिकानां पर्याप्तकानां स्थानानि प्रज्ञप्तानि तत्रैव-बादरवनस्पतिकायानामपर्याप्तकानां स्थानानि प्रज्ञप्तानि) ततः क्षेत्रस्याऽ-संख्येयगुणत्वाद् उपपद्यन्ते बादरतेजस्कायिकापेक्षया प्रत्येकशरीरबादरवन

बायर वणस्सइकाइयाणं पज्जत्तगाणं ठाणा पण्णत्ता' तथा 'जत्थेव बायर वणस्सइकाइयाणं पज्जत्तगाणं ठाणा पण्णत्ता तत्थेवं बायर-वणस्सइकाइयाणं अपज्जत्तगाणं ठाणा पण्णत्ता' इसका भाव यही है कि उर्ध्वलोक में, मध्यलोक में और अधोलोक में सर्वत्र बादर वन-स्पतिकों के स्थान हैं। अधोलोक में सप्तघनोदधियों में सप्त घनो-दधिवात वलय आदिकों के में, उर्ध्वलोक में, कल्पों में विमानावलिका आदिकों में, मध्यलोक में जितने जलाशय जलस्थान आदि प्रदेश हैं उनमें इनके स्थान हैं। जहां पर पर्याप्त बादर वनस्पतिकायिकों के स्थान हैं-वही पर अपर्याप्त बादर वनस्पतिकायिकों के स्थान हैं। अतः इस तरह इनके क्षेत्र की असंख्यात गुणता होने से ये प्रत्येक शरीर बादर वनस्पतिकायिक बादर तेजस्कायिकों की अपेक्षा असं-ख्यातगुणें सध जाते हैं। 'वायरणिओया असंखेज्जगुणा' प्रत्येक

'वणस्सइकाइयाणं पज्जत्तगाणं ठाणा पण्णत्ता' तथा 'जत्थेव बायर वणस्सइकाइ-याणं पज्जत्तगाणं ठाणा पण्णत्ता तत्थेव बायर वणस्सइकाइयाणं अपज्ज-त्तगाणं ठाणा पण्णत्ता' આ કથનનો ભાવ એ છે કે-ઉર્ધ્વલોકમાં. મધ્યલોકમાં, અને અધોલોકમાં બધેજ બાદર વનસ્પતિકાયિકોના સ્થાનો છે. અધોલોકમાં, સાત ઘનોદધિયોમાં સાત ઘનોદધિવાતવલય વિગેરેમાં ઉર્ધ્વલોકમાં, કલ્પોમાં વિમાનાવલિકા વિગેરેમાં, મધ્યલોકમાં જેટલા જલાશય જલ-સ્થાન વિગેરે પ્રદેશો છે. તેમાં તેઓના સ્થાનો છે. જ્યાં પર્યાપ્ત બાદર વન-સ્પતિકાયિકોના સ્થાનો છે. ત્યાંજ અપર્યાપ્તક બાદર વનસ્પતિકાયિકોના સ્થાનો છે. તેથી આ રીતે તેઓના ક્ષેત્રનું અસંખ્યાતગણુ પણું હોવાથી પ્રત્યેક

स्पदिकाया असंख्येयगुणाधिका इति। 'बायरणिओया असंखेज्जगुणाधिकाः, बादरनिगोदानामत्यन्तसूक्ष्मावगाहनत्वात्, जलेषु च सर्वत्रापि प्रायोभावात् पनक-शैवालादयो हि जलेष्ववश्यं भाविनः, ते च बादरानन्तकायिका इति। 'बायर पुढवीकाइया असंखेज्जगुणा' एभ्यो बादरपृथिवीकायिका असंख्येयगुणाः, अष्टासु पृथ्वीषु सर्वेषु विमान भवनपर्वतादिषु सद्भावात्। 'आउवाउ असंखेज्जगुणा' एभ्यो बादराप्कायिका असंख्येयगुणाः पृथिवीतो जलस्याधिक्यत्वात् एभ्योऽसं-ख्येयगुणा बादरवायुकायिकाः, शुषिरे सर्वत्र वायोः सद्भावात्। 'बायरवण-

शरीर बादर वनस्पतिकायिकों की अपेक्षा बादर निगोद असंख्यात गुणें अधिक हैं। क्योंकि बादर निगोदों की अवगाहना अत्यंत सूक्ष्म होती है और ये प्रायः करके सर्वत्र जलों में होते हैं। पनक पांचवर्ण के फूलन शैवाल आदि तो जल में अवश्य होते ही हैं। ये बादर अनन्तकायिक है और ये अनन्तगुणें हैं 'बायर पुढविकाइया असंखेज्ज-गुणा' इनकी अपेक्षा अर्थात् बादर निगोदों की अपेक्षा बादर पृथिवी-कायिक असंख्यातगुणें हैं। क्योंकि इनका सद्भाव आठ पृथि-वियों में विमानों में और पर्वतादिकों में पाया जाता है। 'आउ वाउ असंखेज्जगुणा' इनकी अपेक्षा बादर अप्कायिक बादर वायुकायिक असंख्यागुणें अधिक हैं अर्थात् बादर पृथिवीकायिकों की अपेक्षा बादर अप्कायिक जीव असंख्यात गुणें अधिक इसलिये हैं कि पृथि-वीकी अपेक्षा जल की अधिकता है अप्कायिकों की अपेक्षा वायु-कायिक जीव असंख्यातगुणें अधिक है। क्योंकि शुषिर आदि स्थानों में सर्वत्र इनका सद्भाव रहता है। 'बायर वणस्सइकाइया अणंत-

શરીર બાદર વનસ્પતિકાયિક, બાદર તેજસ્કાયિકોના કરતાં અસંખ્યાતગણા થઈ જાય છે 'बायरणिओया असंखेज्जगुणा' પ્રત્યેક શરીર બાદર વનસ્પતિકાયિકોના કરતાં બાદર નિગોદ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. કેમકે બાદર નિગોદની અવ-ગાહના અત્યંત સૂક્ષ્મ હોય છે, અને તે ઘણુ કરીને બધેજ જળમાં હોય છે. પનક–પાંચ વર્ણના ફુલન શેવાળ વિગેરે તો જલમાં અવશ્યજ હોય જ છે. એ બાદર અનંતકાયિક છે. અને અનંતગણુા છે. 'बायर पुढविकाइया असंखेज्ज गुणा' તેના કરતાં અર્થાત્ બાદર નિગોદના કરતાં બાદર પૃથ્વીકાયિક અસંખ્યાત ગણા છે. કેમકે તેમનો સદ્ભાવ આઠ પૃથિવિયોમાં વિમાનોમાં ભવનોમાં અને પર્વતાદિકોમાં મળી આવે છે. 'आउ वाउ असंखेज्जगुणा' તેના કરતાં બાદર અપ્કાયિક, બાદર વાયુકાયિક, અસંખ્યાતગણા વધારે એ માટે છે કે પૃથિવી કરતાં જલનું અધિકપણું છે. અપ્કાયિકોના કરતાં વાયુકાયિક જીવ અસંખ્યાત ગણા વધારે કેમકે–સુષિર વિગેરે સ્થાનોમાં બધેજ તેઓનો સદ્ભાવ રહે

स्सइकाइया अणंतगुणा' वादरवनस्पतिकायिका अनन्तगुणा वायुकायिकेभ्यः, प्रति वादरनिगोदमनन्तजीवानां भावात्। 'वायरा विसेसाहिया' सामान्यतो बादरा विशेषाधिका वादरत्रसकायिकादीनामपि सामान्यवादरे सद्भावात्।

गतमेकमौधिकमल्पबहुत्वं

द्वितीयमाह—"एवमपज्जत्तगाण वि' एवमपर्याप्तबादरत्रसादीनामपि तथाहि—सर्वस्तोका अपर्याप्तवादरत्रसकायाः तेभ्योऽपर्याप्तवादरतेजस्काया असंख्येयगुणा, तेभ्योऽपर्याप्त प्रत्येकशरीरबादरवनस्पतिकाया असंख्येयगुणाः, तेभ्योऽपर्याप्तवादरनिगोदा असंख्येयाः, तेभ्योऽपर्याप्तवादरपृथिवीकायिका

गुणा' इनकी अपेक्षा अर्थात् वायुकायिकों की अपेक्षा बादर वनस्पतिकायिक अनन्तगुणें अधिक हैं क्योंकि प्रति बादर में और प्रति निगोद में अनन्त जीवों का सद्भाव रहता है। 'बायरा विसेसाहिया' इन की अपेक्षा सामान्य बादर विशेषाधिक हैं। क्योंकि इनमें बादर त्रसकायिकों का भी प्रक्षेप हो जाता है। इस प्रकार से यह औधिक अल्पबहुत्व कहा गया है।

द्वितीय अल्पबहुत्व का कथन इस प्रकार से है—

'एवम पज्जत्तगाण वि' अपर्याप्त बादर त्रसकायिक जीव सबसे कम हैं इनकी अपेक्षा अपर्याप्त बादर तेजस्कायिक जीव असंख्यातगुणें अधिक हैं इनकी अपेक्षा अपर्याप्त प्रत्येक शरीर बादर वनस्पतिकायिक जीव असंख्यातगुणें अधिक हैं। इनकी अपेक्षा अपर्याप्त बादर निगोद असंख्यातगुणें अधिक है। इनकी अपेक्षा अपर्याप्त बादर पृथिवीकायिक जीव असंख्यातगुणें अधिक हैं। इनकी अपेक्षा

છે. 'बायर वणस्सइकाइया अणंतगुणा' તેના કરતાં અર્થાત્ વાયુકાયિકોના કરતાં બાદર વનસ્પતિકાયિક અનંતગણા વધારે છે. કેમકે પ્રત્યેક બાદરમાં અને પ્રત્યેક નિગોદમાં અનંતજીવોનું અસ્તિત્વ હોય છે. 'बायरा विसेसाहिया' તેના કરતાં સામાન્ય બાદર વિશેષાધિક છે. કેમકે—તેમાં બાદર ત્રસકાયિકોનો પણ પ્રક્ષેપ થાય છે. આ રીતે આ ઔધિક અલ્પ બહુત્વનું કથન કરવામાં આવેલ છે.

હવે બીજા અલ્પ બહુત્વનું કથન કરવામાં આવે છે.

'एवमपज्जत्तगाण वि' અપર્યાપ્તક બાદર ત્રસકાયિક જીવ સૌથી ઓછા છે. તેના કરતાં અપર્યાપ્તક બાદર તેજસ્કાયિક જીવ અસંખ્યાતગણા વધારે છે તેના કરતાં અપર્યાપ્તક પ્રત્યેક શરીર બાદર વનસ્પતિકાયિક જીવ અસંખ્યાત ગણા વધારે છે. તેના કરતાં અપર્યાપ્તક બાદર નિગોદ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં અપર્યાપ્તક બાદર પૃથ્વીકાયિક જીવ અસંખ્યાતગણા વધારે છે.

असंख्येयाः, तेभ्योऽपर्याप्त बादराऽप्कायाः असंख्येयाः, तेभ्योऽपर्याप्त बादरवायुकाया असंख्येयाः, तेभ्योऽपर्याप्त बादरवनस्पतिकाया अनन्ताः, तेभ्योऽपर्याप्त सामान्य बादरा विशेषाधिकाः सर्वत्र युक्ति सैव सैव ।

अथ पर्याप्तकानां तृतीयाऽल्प-बहुत्वम्-'पज्जत्तगाणं' पर्याप्त बादरपृथिव्यप्तेजोवायुवनस्पतित्रसकायिकानां कतरेऽल्पाः० कतरेभ्यः ? गौतम ! 'सव्वत्थोवा बायर तेउकाइया' सर्वस्तोकाः-सर्वेभ्वल्पाः पर्याप्तबादरतेजस्कायिकाः एषामावलिकासमयवर्गस्य कतिपयसमयन्यूनैरावलिका समयैर्गुणितस्य यावान्समयराशिस्त-

अपर्याप्त बादर अप्कायिक जीव असंख्यातगुणें अधिक हैं। इनकी अपेक्षा अपर्याप्त बादर वायुकायिक जीव असंख्यातगुणें अधिक हैं। इनकी अपेक्षा अपर्याप्त बादर वनस्पतिकायिक अनन्तगुणें अधिक हैं। इनकी अपेक्षा अपर्याप्त सामान्य बादर विशेषाधिक हैं। यहां सर्वत्र युक्ति पूर्वोक्त जैसी ही है।

तृतीय अल्पबहुत्व का कथन-'पज्जत्तगाणं' हे भदन्त ! पर्याप्त बादर पृथिवीकायिक पर्याप्त बादर अप्कायिक, पर्याप्त बादर तेजस्कायिक, पर्याप्त बादर वायुकायिक, पर्याप्त बादर त्रसकायिक, इन में कौन किनकी अपेक्षा अल्प हैं ? कौन किनकी अपेक्षा बहुत हैं ? कौन किनके बराबर हैं ? और कौन किनकी अपेक्षा विशेषाधिक हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-गौतम ! 'सव्वत्थोवा बायर तेउकाइया' सबसे कम पर्याप्त बादर तेजस्कायिक हैं क्योंकि इनका परिमाण कतिपय समयन्यून आवलिका के समयों से आवलिका के समयों के

તેના કરતાં અપર્યાપ્તક બાદર અપ્કાયિક જીવ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં અપર્યાપ્તક બાદર વાયુકાયિક જીવ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં અપર્યાપ્તક બાદર વનસ્પતિકાયિક જીવ અનંત ગણા વધારે છે. છે. તેના કરતાં અપર્યાપ્તક સામાન્ય બાદર વિશેષાધિક છે. અહિયાં યુક્તિ બધે ઠેકાણે પહેલાના કથન પ્રમાણે જ છે.

ત્રીજા અલ્પ બહુત્વનું કથન

'पज्जत्तगाणं०' હે ભગવન્ પર્યાપ્ત બાદર પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્ત બાદર અપ્કાયિક પર્યાપ્ત બાદર તેજસ્કાયિક, પર્યાપ્ત બાદરવાયુકાયિક, પર્યાપ્ત બાદર ત્રસકાયિક, આ બધામાં કોણ કોનાથી ઓછા છે ? કોણ કોના કરતાં વધારે છે. કોણ કોની બરોબર છે ? અને કોણ કોના કરતાં વિશેષાધિક છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-હે ગૌતમ ! 'सव्वत्थोवा बायरतेउकाइया' સૌથી ઓછા પર્યાપ્ત બાદર તેજસ્કાયિક છે. કેમકે-તેમનું પ્રમાણ કેટલાક સમય ન્યૂન

त्प्रमाणत्वात् । उक्तञ्च–'आवलि वग्गो कमेणावलीए गुणिओहि बायरो तेऊ' । आवलिका वर्गः क्रमेणावलिका गुणितो हि बादरं तेजः ॥ 'बायरतसकाइया असंखेज्जगुणा' पर्याप्तबादरतेजस्कायिकेभ्यः पर्याप्त बादरत्रसकाया असंख्येयगुणाः कथिताः प्रतरे यावन्त्यङ्गुलाऽसंख्येयभागमात्रखण्डानि तावत्प्रमाणकत्वात् तेषाम् । 'पत्तेयसरीरबायरा असंखेज्जगुणा' एभ्यः प्रत्येकशरीरबादरपर्याप्तवन-

किये गये को गुणित करने पर जो समय राशि आती है उस राशि के बराबर है इसे हमें यों समझना चाहिये–मानलीजिये आवलिका प्रमाण ४ है इस चार को ४ से गुणा करने पर १६ आता है कतिपय समय का प्रमाण मानलीजिये २ है १६ में से दो को कम करने पर १४ आता है ये आवलिका के समय है इन समयों में आवलिका के वर्ग १६ को गुणित करने पर २२४ होते हैं ये २२४ समय राशि का कल्पित प्रमाण आ जाता है इस अङ्क संदृष्टि को अर्थ संदृष्टि में घटित करने के अभिप्राय से यहां कल्पित करके लिखा है इस अङ्क संदृष्टि का अर्थ संदृष्टि नहीं समझना चाहिये । उक्तंच–'आवलिवग्गो कमेणावलीए गुणिओ हि बायरो तेऊ' 'बायर तसकाइया पज्जत्तगा असंखेज्जगुणा' इनकी अपेक्षा बादर पर्याप्त त्रसकायिक असंख्यातगुणें अधिक है । इनका प्रमाण एक प्रतर में जितने अङ्गुल के असंख्यातवें भाग मात्र खण्ड हो जाते हैं उतने बराबर हैं । इनकी अपेक्षा 'पत्तेय सरीर बायरा असंखेज्जगुणा' प्रत्येक शरीर बादर

આવલિકાના સમયોથી આવલિકાના સમયોને ગુણવાથી જે સમય રાશી આવે છે. એ રાશિની બરોબર છે. આને આ રીતે સમજવું જોઈએ–માનીલોકે–આવલિકાનું પ્રમાણ ૪ છે. આ ચારને ૪ થી ગુણવાથી ૧૬ સોળ થાય છે. કતિપય સમયનું પ્રમાણ ૨ બે છે. તો સોળમાંથી ૨ બે ઓછા કરવાથી ૧૪ ચૌદ થાય છે. આ આવલિકાનો સમય છે. આ સમયોથી આવલિકાનો વર્ગ ૧૬ સોળ થાય છે. કતિપય સમયનું પ્રમાણ ૨ બે છે. તો સોળમાંથી ૨ બે ઓછા કરવાથી ૧૪ ચૌદ થાય છે. આ આવલિકાનો સમય છે. આ સમયોથી આવલિકાનો વર્ગ ૧૬ સોળને ગુણવાથી ૨૨૪ બસો ચોવીસ થઈ જાય છે. આ ૨૨૪ બસો ચોવીસ સમય રાશિનું કલ્પિત પ્રમાણ આવે છે. આ અંક સંદૃષ્ટિને અર્થ સંદૃષ્ટિમાં ઘટાવવાના અભિપ્રાયથી અહીંયાં કલ્પના કરીને લખવામાં આવેલ છે. આ અંક સંદૃષ્ટિના અર્થ સંદૃષ્ટિ સમજવી ન જોઈએ કહ્યું પણ છે કે–'आवलिवग्गो कमेणावलीए गुणिओहि बायरो तेउ, बायर तसकाइया असंखेज्जगुणा' તેના કરતાં બાદર પર્યાપ્ત ત્રસકાયિક અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેમનું પ્રમાણ એક પ્રતરમાં જેટલા આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગ

स्पतिकायिका असंख्येयगुणाः उक्तयुक्ते । उक्तञ्च—'पत्तेय पज्जत्तग वणस्सइकाइया उ पयरं हरंति लोगस्स अंगुल असंखभागेण भाइयं—इति । 'सेसा तहेव जाव बायरा विसेसाहिया' शेषास्तथैव यावद्बादरा विशेषाधिकाः । प्रत्येकशरीर बादर-वनस्पतिकायाऽपेक्षया बादरनिगोदपर्याप्तका असंख्येयगुणाः तेषाम् अत्यन्त-सूक्ष्मावगाहनत्वात् । तेभ्यः पर्याप्तबादरपृथिवीकाया असंख्येयगुणाः । अति प्रभूत संख्येयप्रतराङ्गुलाऽसंख्येयभागखण्डमानत्वात्, तेभ्योऽपि पर्याप्त-बादराप्कायिका असंख्येयगुणाः । अति प्रभूततरासंख्येयप्रतराऽङ्गुलासंख्येय-भागखण्डमानत्वात् तेभ्यः पर्याप्तबादरवायुकायिका असंख्येयगुणाः, घनीकृत-

---

वनस्पतिकायिक पर्याप्त जीव असंख्यातगुणें अधिक हैं । क्योंकि इन का प्रमाण एक प्रतर में अङ्गुल के असंख्यातवें भाग जितने खण्ड होते हैं उन खण्डों के बराबर है । उक्तंच—'पत्तेय पज्जत्त वणस्सइ-काइया उ पयरं हरंति लोगस्स अंगुल असंखेज्जभागेण भाइयं' इनकी अपेक्षा बादर पर्याप्त निगोद असंख्यातगुणें अधिक हैं क्योंकि इनकी अवगाहना अत्यन्त सूक्ष्म होती है और जलाशयों में सर्वत्र इनका प्रायः सद्भाव रहता है इनकी अपेक्षा बादर पृथिवीकायिक पर्याप्त जीव असंख्यातगुणें अधिक हैं क्योंकि इनका प्रमाण अतिप्रभूत संख्येय प्रतर में अङ्गुल के असंख्यातवें भाग बराबर जितने खण्ड होते हैं उन खण्डों के बराबर है । इनकी अपेक्षा बादर अप्कायिक पर्याप्तक असंख्यातगुणें अधिक हैं । क्योंकि इनका प्रभूततर असंख्येय प्रतर में अङ्गुल के असंख्यातवें भाग प्रमाण जितने खण्ड होते हैं

માત્રના ખંડો થાય છે. તેની બરોબર છે. તેના કરતાં 'पत्तेयसरीरबायरा असं-खेज्जगुणा' પ્રત્યેક શરીર બાદર વનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્ત જીવ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. કેમકે તેમનું પ્રમાણ એક પ્રતરમાં આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલા ખંડો થાય છે. એ ખંડોની બરોબર છે. કહ્યું પણ છે કે—'पत्तेय पज्जत्तवणस्सइकाइया उ पयरं हरंति लोगस्स अंगुल असंखेज्जभागेण भाइयं' તેના કરતાં બાદર પર્યાપ્ત નિગોદ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. કેમકે તેમની અવગાહના અત્યંત સૂક્ષ્મ હોય છે. અને જલાશયોમાં બધેજ તેનો પ્રાયઃ સદ્ભાવ રહે છે. તેના કરતાં બાદર પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્ત જીવ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેઓનું પ્રમાણ અત્યંત પ્રભૂત સંખ્યેય પ્રતરમાં આંગળના અસં-ખ્યાતમાં ભાગની બરોબર જેટલા ખંડો થાય છે એ ખંડોની બરોબર છે. તેના કરતાં બાદર અપ્કાયિક પર્યાપ્તક અસંખ્યાતગણા વધારે છે. કેમકે તેમનું અત્યંત પ્રભૂતતર અસંખ્યેય પ્રતરમાં આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણના જેટલા ખંડો થાય છે, એ ખંડોની બરોબર છે. તેના કરતાં બાદર વાયુકાયિક

लोकाऽसंख्येय प्रतरेषु संख्याततमभागवर्तिषु यावन्त आकाशप्रदेशास्तावत्प्रमाणकत्वात् तेषाम् । तेभ्यो बादरवनस्पतिकायाः पर्याप्ताः अनन्तगुणाः, प्रतिबादरैकैकनिगोदमनन्तानां जीवानां भावात् । तेभ्यः सामान्यतो बादर पर्याप्तका विशेषाधिकाः, पर्याप्त बादरतेजस्कायिकादीनामपि तत्र प्रक्षेपात् ।

अथ चतुर्थाऽल्पबहुत्वमाह—'एएसि णं भंते ! बादराणं पज्जत्तापज्जत्ताणं कयरे-२ अप्पा वा जाव विसेसाहिया' एतेषां खलु भदन्त ! बादर पर्याप्ताऽपर्याप्तानां कतरेभ्यो कतरेऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिकावेति

उन खण्डों के बराबर है । इनकी अपेक्षा बादर वायुकायिक पर्याप्तक असंख्यातगुणें अधिक हैं क्योंकि इनका प्रमाण घनीकृत लोक के संख्यात भागवर्ती असंख्यात प्रतरों में जितने आकाश प्रदेश हैं उन आकाश प्रदेशों के बराबर हैं इनकी अपेक्षा बादर वनस्पतिकायिक पर्याप्त जीव अनन्तगुणें हैं क्योंकि हर एक बादर निगोद में अनन्त जीवों का सद्भाव कहा गया है इनकी अपेक्षा सामान्य बादर पर्याप्तक जीव विशेषाधिक हैं । क्योंकि इनमें बादर त्रसकायिक आदि भी संमिलित हो जाते हैं ।

चतुर्थ अल्पबहुत्व का कथन—'एतेसि णं भंते ! बायराणं पज्जत्ता पज्जत्ताणं कयरे कयरेहिंतो' गौतम ने इस चतुर्थ अल्पबहुत्व की वक्तव्यता में प्रभु से ऐसा पूछा है—हे भदन्त ! इन बादर पर्याप्तापर्याप्तक पृथिवीकायादिकों के बीच में कौन जीव किन जीवों की अपेक्षा अल्प हैं ? कौन किनकी अपेक्षा बहुत हैं ? कौन किनकी

પર્યાપ્તક અસંખ્યાતગણા વધારે છે. કેમકે તેમનું પ્રમાણ ઘનીકૃત લોકના સંખ્યાતમા ભાગમાં રહેલ અસંખ્યાત પ્રતરોમાં જેટલા આકાશ પ્રદેશો છે. એ આકાશ પ્રદેશોની બરોબર છે. તેના કરતાં બાદર વનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્તક જીવો અનંત ગણા છે. કેમકે દરેક બાદર નિગોદમાં અનંત જીવોનો સદ્ભાવ કહેવામાં આવેલ છે. તેના કરતાં સામાન્ય બાદર પર્યાપ્તક જીવ વિશેષાધિક છે. કેમકે એમાં બાદર ત્રસકાયિક વિગેરેનો પણ સમાવેશ થઇ જાય છે.

ચોથા અલ્પ બહુત્વનું કથન

'एएसिणं भंते ! बायराणं पज्जत्तापज्जत्ताणं कयरे कयरेहिंतो' ગૌતમ સ્વામીએ આ ચોથા અલ્પ બહુના સંબંધમાં પ્રભુશ્રીને એવું પૂછેલ છે કે—હે ભગવન્ આ બાદર પર્યાપ્તાપર્યાપ્તક પૃથ્વીકાયિક વિગેરેમાં કયા જીવો કયા જીવો કરતાં અલ્પ છે ? કોણ કોનાથી વધારે છે ? કોણ કોની બરોબર છે ? અને કોણ કોના કરતાં વિશેષાધિક છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે

प्रश्नः ? भगवानाह-गौतम ! 'सव्वत्थोवा वायरा पज्जत्ता' सर्वस्तोका बादराः पर्याप्ताः । 'वायरा अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा' अपर्याप्तबादरा असंख्येयगुणाः इह बादरैकैकपर्याप्तनिश्रया असंख्येयाऽपर्याप्तबादरा उत्पद्यन्ते । 'पज्जत्तग-निस्साए अपज्जत्तगा वक्कमंति जत्थ एगो तत्थ नियमा असंखेज्जा' इति वचनात् पर्याप्तकनिःश्रया अपर्याप्ता उत्पद्यन्ते व्युत्क्रामन्ति । यत्रैकस्तत्र नियमादसंख्येयाः ततः सर्वत्र पर्याप्तेभ्योऽपर्याप्ता असंख्येयगुणाः वक्तव्याः,

---

अपेक्षा बराबर हैं ? और कौन किनकी अपेक्षा विशेषाधिक हैं ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं-,सव्वत्थोवा बायरा पज्जत्ता' हे गौतम सब से कम बादर पर्याप्तक हैं क्योंकि ये परिमित क्षेत्रवर्ती होते हैं इनकी अपेक्षा-'बायरा अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा' बादर अपर्याप्तक असंख्यातगुणें अधिक हैं । क्योंकि एक एक बादर पर्याप्त की निश्रा से असंख्यात बादर अपर्याप्तकों का उत्पाद होता है 'एवं सव्वे जहा बायरतसकाइया ४' इनकी अपेक्षा सूक्ष्म अपर्याप्त असंख्यातगुणें अधिक हैं क्योंकि समस्त लोक में व्याप्त रहते हैं-इसलिये इनका क्षेत्र असंख्यातगुणा अधिक होने के कारण इन्हें पूर्व जीवों की अपेक्षा असंख्यातगुणा अधिक कहा गया है 'पज्जत्तनिस्साए अपज्जत्तगा वक्कमंति जत्थ एगो तत्थ णियमा असंखेज्जा' ऐसा आगम का कथन है । इनकी अपेक्षा सूक्ष्म पर्याप्तक संख्यातगुणें अधिक हैं क्योंकि ये चिरकालावस्थायी होने के कारण संख्यातगुणी अवस्था में ही ये सदा मौजूद रहते हैं । यहां सर्व संख्या से सात सूत्र है-जो इस प्रकार

કે-'सव्वत्थोवा बायरा पज्जत्ता' હે ગૌતમ ! સૌથી ઓછા બાદર પર્યાપ્તકો છે. કેમકે તેઓ પરિમિત ક્ષેત્રમાં રહેવાવાળા હોય છે. તેના કરતાં 'बायरा अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा' બાદર અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગણા વધારે છે. કેમકે-એક એક બાદર પર્યાપ્તની નિશ્રાથી અસંખ્યાત બાદર અપર્યાપ્તકોનો ઉત્પાદ થાય છે. 'एवं सव्वे जहा बायर तसकाइया' તેના કરતાં સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગણા વધારે છે. કેમકે એ સઘળા લોકમાં વ્યાપ્ત રહે છે. તેથી તેમનું ક્ષેત્ર અસંખ્યાત ગણુ વધારે હોવાના કારણે એને પહેલાના જીવોના કરતાં અસંખ્યાતગણા વધારે કહેવામાં આવેલ છે. 'पज्जत्तनिस्साए अपज्जत्तगा वक्कमंति जत्थ एगो तत्थ णियमा असंखेज्जा' આ પ્રમાણે આગમનું કથન છે. તેના કરતાં સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તક સંખ્યાતગણા વધારે છે. કેમકે-તેઓ ચિરકાળ રહેનારા હોવાના કારણે સંખ્યાતગણી અવસ્થામાંજ તેઓ સદા મોજૂદ રહે છે.

एतदभिप्रायेणाह-'एवं सव्वे जहा बायरतसकाइया' यथा बादरत्रसकायिकाः एवं सर्वे ज्ञेयाः आलापकस्तत्र तत्र स्वयमूहनीयः । आलापकलक्षणं तु जैनागमटीकाकार पूज्यमहाराज घासीलालकृतशिवकोपे-विवक्षितार्थ-बोधार्थ वाक्य मालापको भवेत् ।

अथ पञ्चमाल्पबहुत्वं समुदितानामेषां पर्याप्तापर्याप्तकानाम् 'एएसि णं भंते ! बायर पुढवीकाइयाणं जाव बायरतसकाइयाण य' एतेषां खलु भदन्त !

से है-प्रथम सूत्र सामान्य सूक्ष्म एवं बादरों की पर्याप्तापर्याप्तावस्था विषयक है. द्वितीय सूत्र सूक्ष्म बादर पृथिवीकायिक की पर्याप्तापर्याप्तावस्था विषयक है तृतीय सूत्र सूक्ष्म बादर अप्कायिकों की पर्याप्तापर्याप्तावस्था विषयक है । चतुर्थ सूत्र सूक्ष्म बादर तेजस्कायिक जीवों की पर्याप्तापर्याप्तावस्था विषयक है । पांचवां सूत्र-सूक्ष्मबादरवायुकायिक जीवों की पर्याप्तापर्याप्तावस्था के विषय में है । छठवां सूत्र-सूक्ष्म बादरवनस्पतिकायिक जीवों की पर्याप्तापर्याप्तावस्था के विषय में है । और सातवां सूत्र-सूक्ष्म बादर निगोद की पर्याप्तापर्याप्तावस्था के सम्बन्ध में है । इनमें आलापक प्रकार स्वयं ही उद्भावित कर लेना चाहिये अलापक का लक्षण जैनागमों के टीकाकार पूज्य श्री घासीलालजी महाराजकृत शिवकोष में 'विवक्षितार्थ बोधार्थवाक्यमालापको भवेत्' विवक्षित अर्थ के बोधार्थ जो वाक्य है वह आलापक है ऐसा लक्षण किया गया है । चतुर्थ अल्पबहुत्व समाप्त ।

અહીંયાં સર્વ સંખ્યાના સાત સૂત્રો છે. જે આ પ્રમાણે છે. પહેલું સૂત્ર સામાન્ય સૂક્ષ્મ અને બાદરોની પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાવસ્થા સંબંધિનું છે. બીજુ સૂત્ર સૂક્ષ્મ બાદર પૃથ્વીકાયિકની પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાવસ્થા સંબંધી છે. ત્રીજું સૂત્ર સૂક્ષ્મ બાદર અપ્કાયિકોની પર્યાપ્તાપર્યાપ્ત અવસ્થા સંબંધી છે. ચોથું સૂત્ર સૂક્ષ્મ બાદર તેજસ્કાયિક જીવોની પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાવસ્થા સંબધી છે. પાંચમું સૂત્ર સૂક્ષ્મ બાદર વાયુકાયિક જીવોની પર્યાપ્તાપર્યાપ્ત અવસ્થા સંબંધી છે. છટ્ઠું સૂત્ર સૂક્ષ્મ બાદર વનસ્પતિકાયિક જીવોની પર્યાપ્તાપર્યાપ્ત અવસ્થા સંબંધી છે. અને સાતમું સૂત્ર સૂક્ષ્મ બાદર નિગોદની પર્યાપ્તાપર્યાપ્ત અવસ્થાના સંબંધમાં છે. આ વિષયના આલાપ પ્રકારો પોતેજ સમજીને કહી લેવા આલાપકોનાં લક્ષણો જૈનાગમોના ટીકાકાર પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજે બનાવેલ શિવકોષમાં 'विवक्षितार्थबोधार्थवाक्यमालापको भवेत्' વિવક્ષિત અર્થનો બોધ થવા માટે જે વાકય છે તે આલાપક કહેવાય છે. આ પ્રમાણે લક્ષણ બતાવવામાં આવેલ છે.

ચોથું અલ્પ બહુત્વ સમાપ્ત

बादर समान्य-बादरपृथिवीकायिकाऽप्तेजोवायुत्रसकायिकानाम् 'पज्जत्ता पज्जत्ता णं कयरेकयरेहिंतो अप्पा वा जाव विसेसाहिया वा' पर्याप्ताऽपर्याप्तानां कतरे कतरेभ्योऽल्पाः यावद्विशेषाधिका वा ? भगवानाह-गौतम ! 'सव्वत्थोवा बायर तेउकाइया पज्जत्तगा' सर्वेभ्यः स्तोका बादरतेजस्कायिकाः पर्याप्ताः 'बायरतसकाइया पज्जत्तगा असंखेज्जगुणा' तेभ्यः पर्याप्तबादरतेजःकायिका असंख्येयगुणाः 'पत्तेयसरीरबायरवणस्सइकाइया पज्जत्तगा असंखेज्जगुणा' तेभ्यः पर्याप्तक प्रत्येकशरीरबादरवनस्पतिकाया असंख्येयगुणाः, 'बायरनिगोया

पंचम अल्पबहुत्व इस प्रकार से है-इसमें समुदित पर्याप्तापर्याप्तकों का अल्पबहुत विवक्षित हुवा है-गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है-'एएसि णं भंते ! बायराणं बायर पुढवीकाइयाणं जाव बायर तसकाइयाणं य पज्जत्तापज्जत्ताणं कयरे कयरेहिंतो०' हे भदन्त ! बादर, बादरपृथिवीकायिक, बादर अप्कायिक, बादर तेजस्कायिक, बादर वायुकायिक बादर वनस्पतिकायिक, और बादर त्रसकायिक इनकी पर्याप्तापर्याप्तावस्था में कौन जीव किन जीवों की अपेक्षा अल्प हैं ? कौन किनकी अपेक्षा बहुत हैं ? कौन किनके बराबर है ? कौन किनकी अपेक्षा विशेषाधिक हैं ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु ने कहा है-हे गौतम ! 'सव्वत्थोवा बायर तेउकाइया पज्जत्तगा' सब से कम पर्याप्त बादर तेजस्कायिक जीव हैं इनकी अपेक्षा 'बायर तसकाइया पज्जत्तगा असंखेज्जगुणा' बादर त्रसकायिक पर्याप्तक असंख्यातगुणे अधिक हैं इनकी अपेक्षा पर्याप्त बादर प्रत्येक वनस्पति-

---

પાંચમાં અલ્પબહુત્વનું કથન

આ પાંચમાં અલ્પ બહુત્વમાં સમુદિત પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકોના અલ્પ બહુત્વની વિવક્ષા કરવામાં આવેલ છે. આ સંબંધમાં ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું છે કે 'एएसिणं बायराणं बायरपुढवीकाइयाणं जाव बायर तसकाइयाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं कयरे कयरेहिंतो०' હે ભગવન્ બાદર, બાદર પૃથ્વીકાયિક, બાદર અપ્કાયિક, બાદર તેજસ્કાયિક, બાદર વાયુકાયિક બાદર વનસ્પતિકાયિક અને બાદર ત્રસકાયિકોની પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાવસ્થામાં ક્યા જીવો ક્યા જીવોના કરતાં અલ્પ છે ? કોણ કોના કરતાં વધારે છે ! કોણ કોની બરોબર છે, અને કોણ કોનાથી વિશેષાધિક છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! 'सव्वत्थोवा बायर तेउकाइया पज्जत्तगा' સૌથી ઓછા પર્યાપ્ત બાદર તેજસ્કાયિક જીવ છે. તેના કરતાં 'बायरा तसकाइया पज्जत्तगा असंखेज्जगुणा' બાદર ત્રસકાયિક પર્યાપ્તક અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં પર્યાપ્ત બાદર પ્રત્યેક વનસ્પતિકાયિક જીવ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં

पज्जत्तगा असंखेज्जगुणा' प्रत्येकशरीरबादरपर्याप्तकवनस्पतिकायापेक्षया बादरनिगोदपर्याप्तका असंख्येयगुणाः। 'पुढवी आउवाउ पज्जत्तगा असंखेज्जगुणा' तेभ्यः पर्याप्त बादरपृथिवीकायाः—एभ्यः पर्याप्तबादराप्कायिकाः, एभ्यः पर्याप्तबादरवायुकाया असंख्येयगुणाः 'बायरतेउकाइया अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा' एभ्योऽपर्याप्तबादरतेजस्काया असंख्येयगुणाः 'पत्तेयसरीरबायरवणस्सइ अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा' एभ्योऽपर्याप्तप्रत्येकशरीरबादरवनस्पतिकाया असंख्येयगुणाः 'बायर णिओया अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा' तेभ्योऽपर्याप्तबादरनिगोदा असंख्येयगुणाः 'बायरपुढवी आउवाउ अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा' तेभ्योऽपर्याप्तबादरपृथिवीकायिकाः—तेभ्यश्चाऽपर्याप्तबादराप्कायाः

कायिक जीव असंख्यातगुणें अधिक है इनकी अपेक्षा पर्याप्त बादर निगोद जीव असंख्यातगुणें अधिक हैं। इनकी अपेक्षा बादर पृथिवीकायिक पर्याप्त असंख्यातगुणें अधिक हैं। इनकी अपेक्षा बादर अप्कायिक पर्याप्त जीव असंख्यातगुणें अधिक हैं। इनकी अपेक्षा बादर वायुकायिक पर्याप्त असंख्यातगुणें अधिक हैं। पर्याप्त बादर वायुकायिक की अपेक्षा 'बायर तेउकाइया अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा' बादर तेजस्कायिक अपर्याप्त जीव असंख्यातगुणें अधिक हैं। क्योंकि बादर वायुकायिक पर्याप्त असंख्यात लोकाकाश के प्रदेशों में जितने आकाश प्रदेश हैं उतने है और बादर तेजस्कायिक अपर्याप्त असंख्यात लोकाकाश के प्रदेशों के बराबर प्रमाण वाले हैं बादर तेजस्कायिक अपर्याप्त जीवों की अपेक्षा 'पत्तेय सरीर बायर वणस्सइ अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा' प्रत्येक शरीर बादर वनस्पति अपर्याप्तक असंख्यातगुणें अधिक हैं। इनकी अपेक्षा 'बायरणिओया अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा' बादर निगोद अपर्याप्तक असंख्यात-

---

પર્યાપ્ત બાદર નિગોદ જીવ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં બાદર પૃથ્વી કાયિક પર્યાપ્ત જીવ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં બાદર વાયુકાયિકના પર્યાપ્ત અસંખ્યાતગણા છે. પર્યાપ્ત બાદર વાયુકાયિકના કરતાં 'बायरतेउकाइया अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा' બાદર તેજસ્કાયિક અપર્યાપ્તક જીવ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. કેમકે બાદર વાયુકાયિક પર્યાપ્ત અસંખ્યાત લોકાકાશના પ્રદેશોમાં જેટલા આકાશ પ્રદેશો છે. એટલા છે. અને બાદર તેજસ્કાયિક અપર્યાપ્તક જીવોના કરતાં 'पत्तेय सरीरबायरवणस्सइकाइया अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा' પ્રત્યેક શરીર બાદર વનસ્પતિકાયિક અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં 'बायर णिओया अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा' બાદર નિગોદ અપર્યાપ્તક

एभ्योऽपर्याप्तबादरवायुकायाः क्रमगत्या पूर्वपूर्वेभ्योऽसंख्येयगुणाः । 'बायर-वणस्सइ पज्जत्तगा अणंतगुणा' पर्याप्तका बादरवनस्पतिकायाः पूर्वस्मादनन्त-गुणाः । प्रतिबादरैकैकनिगोदमनन्तानां जीवानां भावात् । 'बायर पज्जत्तगा विसेसाहिया' तेभ्यः सामान्य पर्याप्तबादरा विशेषाधिकाः पर्याप्तबादरतेज-स्कायिकादीनामपि तत्र प्रक्षेपात् । 'बायरवणस्सइ अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा' अपर्याप्तबादरवनस्पतिकाया असंख्येयगुणाः एकैकपर्याप्तबादर वनस्पतिकायिक-निगोदनिःश्रयाऽसंख्येयानामपर्याप्त बादरवनस्पतिकायिकनिगोदानामुत्पादात्

गुणें अधिक हैं, 'बायर पुढवी आउ वाउ अपज्जत्तगा' इनकी अपेक्षा अपर्याप्त बादरपृथिवीकायिक अपर्याप्त बादरपृथिवीकायिकों की अपेक्षा अपर्याप्त बादर अप्कायिक, बादर अप्कायिक अपर्याप्तकों की अपेक्षा अपर्याप्त बादर वायुकायिक असंख्यातगुणें अधिक हैं। 'बायर वणस्सइ पज्जत्तगा अणंतगुणा' अपर्याप्त बादर वायुकायिकों की अपेक्षा पर्याप्त बादर वनस्पतिकायिक अनन्तगुणें अधिक हैं। क्योंकि हर एक बादर रूप एक एक निगोद में अनन्त जीवों का सद्भाव रहता है। 'बायर पज्जत्तगा विसेसाहिया' पर्याप्त बादर वनस्पति-कायिकों की अपेक्षा सामान्य बादर पर्याप्त जीव विशेषाधिक हैं। क्योंकि सामान्य बादर पर्याप्तक जीवों में पर्याप्त बादर तेजस्कायिक का अन्तर्भाव हो जाता है। 'बायर वणस्सइ अपज्जत्तगा असंखेज्ज-गुणा' सामान्य बादर पर्याप्तक जीवों की अपेक्षा बादर वनस्पति अपर्याप्तक जीव असंख्यातगुणें अधिक हैं। क्योंकि एक २ बादर

અસંખ્યાતગણા વધારે છે. 'बायर पुढवी आउ वाउ अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा' અપર્યાપ્તક બાદર નિગોદોના કરતાં અપર્યાપ્તક બાદર પૃથ્વીકાયિક અપર્યાપ્તક બાદર પૃથ્વીકાયિકોના કરતાં અપર્યાપ્તક બાદર અપ્કાયિક અપર્યાપ્ત બાદર અપ્. કાયિકોના કરતાં અપર્યાપ્તક બાદર વાયુકાયિકો અસંખ્યાતગણા વધારે છે. 'बायर वणस्सइ पज्जत्तगा अणंतगुणा' અપર્યાપ્તક બાદર વાયુકાયિકોના કરતાં પર્યાપ્તક બાદર વનસ્પતિકાયિક અનંતગણા વધારે છે. કેમકે-દરેક બાદર રૂપ એક એક નિગોદમાં અનંત જીવોનો સદ્ભાવ રહે છે. 'बायर पज्जत्तगा विसेसाहिया' પર્યાપ્તક બાદર વનસ્પતિકાયિકોના કરતાં સામાન્ય બાદર પર્યાપ્તક જીવ વિશે-ષાધિક છે. કેમકે સામાન્ય બાદર પર્યાપ્તક જીવોમાં પર્યાપ્ત બાદર તેજસ્કાયિકનો બધામાં અંતર્ભાવ થઇ જાય છે. 'बायर वणस्सइ अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा' સામાન્ય પર્યાપ્તક જીવોના કરતાં બાદર વનસ્પતિ અપર્યાપ્તક જીવ અસંખ્યાત ગણા વધારે છે. કેમકે એક એક બાદર પર્યાપ્તક વનસ્પતિકાયિક નિગોદના

इति । 'बायरा अपज्जत्तगा-विसेसाहिया' बादरवनस्पति अपर्याप्तकेभ्योऽपर्याप्त-बादरा विशेषाधिकाः । 'बायरा पज्जत्ता विसेसाहिया' तेभ्यः पर्याप्त बादरा-विशेषाधिकाः । इति बादराश्रितालपबहुत्वम् ।

संप्रति सूक्ष्मबादराऽल्पबहुत्वम्-'एएसि णं भंते ! सुहुमाणं-सुहुमपुढवी-काइयाणं जाव सुहुमनिगोयाणं' सामान्यतः सूक्ष्माणां सूक्ष्मपृथिवीकायि-कानां सूक्ष्माऽप्तेजोवायुवनस्पतित्रसकायिकानां सूक्ष्मनिगोदानाम् 'बायराणं बायरपुढवीकाइयाणं जाव बायरतसकाइयाण य' सामान्य बादराणां बादर-

---

पर्याप्तक वनस्पतिकायिक निगोद के आश्रय असंख्यात अपर्याप्त बादर वनस्पतिकायिक निगोद जीवों का उत्पाद होता रहता है। 'बायरा अपज्जत्तगा विसेसाहिया' बादर वनस्पति अपर्याप्तकों की अपेक्षा अपर्याप्त बादर जीव विशेषाधिक हैं 'बायरा पज्जत्ता विसे-साहिया' अपर्याप्त बादर जीवों की अपेक्षा बादर पर्याप्तक जीव विशेषाधिक हैं। इस प्रकार से यह बादर जीवों के आश्रित अल्प-बहुत्व का कथन है ।

अब सूक्ष्म बादर जीवों का अल्पबहुत्व इस प्रकार से है-'एएसि णं भंते ! सुहुमाणं सुहुम पुढवीकाइयाणं जाव सुहुम निगोदाणं' गौतम ने यहां ऐसा पूछा है-हे भदन्त ! इन सूक्ष्मों के, सूक्ष्म पृथिवी-कायिकों के, यावत्-सूक्ष्म अप्कायिकों के, सूक्ष्म तेजस्कायिकों के, सूक्ष्म वायुकायिकों के, सूक्ष्म वनस्पतिकायिकों के, सूक्ष्म त्रसकायिकों के-एवं सूक्ष्म निगोदों के-तथा 'बायराणं, बायरपुढवीकाइयाणं जाव बायर तसकाइयाणं कयरे कयरेहिंतो' बादरों के बादर पृथिवीकायिकों

આશ્રયથી અસંખ્યાત અપર્યાપ્તક બાદર વનસ્પતિકાયિક નિગોદ જીવોનો ઉત્પાદ થતો રહે છે. 'बायरा अपज्जत्तगा विसेसाहिया' બાદર વનસ્પતિકાયિક અપર્યાપ્તકોના કરતાં અપર્યાપ્તક બાદર જીવ વિશેષાધિક છે. 'बायरा पज्जत्ता विसे-साहिया' અપર્યાપ્તક બાદર જીવોના કરતાં બાદર પર્યાપ્તકજીવ વિશેષાધિક છે. આ રીતે આ બાદર જીવો સંબંધી અલ્પ બહુત્વનું કથન કરેલ છે.

હવે સૂક્ષ્મ બાદર જીવોનું અલ્પ બહુત્વ કહેવામા આવે છે.-'एएसि णं भंते ! सुहुमपुढवीकाइयाणं जाव सुहुम निगोदाणं' ગૌતમસ્વામીએ આ સંબંધમાં એવું પૂછયુ છે કે-હે ભગવન્ ! આ સૂક્ષ્મ જીવોમાં સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકોમાં યાવત્ સૂક્ષ્મ અપ્કાયિકોમાં સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિકોમાં સૂક્ષ્મવાયુકાયિકોમાં, સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિકોમાં, સૂક્ષ્મ ત્રસકાયિકોમાં, અને સૂક્ષ્મ નિગોદોમાં તથા 'बायराणं, बायर पुढवीकाइयाणं जाव बायर तसकायियाणं कयरे०' બાદરોમાં બાદર

पृथिवीकायिकानां बादरतेजोवायुवनस्पतिकायिकानां बादरत्रसकायिकानां च 'कयरे कयरेहिंतो०' कतरेकतरेभ्योऽल्पावा बहुका वा तुल्या वा विशेपाधिकावेति प्रश्नः? भगवानाह-'गोयमा! सव्वत्थोवा बादरतसकाइया' हे गौतम! सर्वस्तोकाः सर्वेभ्योऽल्पा बादरत्रसकायिकाः 'बायरतेउकाइया असंखेज्जगुणा' एभ्यो बादरतैजसकायिका असंख्येयगुणाः 'पत्तेयसरीरबायरवणस्सइकाइया असंखेज्जगुणा' एभ्यः प्रत्येकशरीर बादरवनस्पतिकाया असंख्येयगुणाः 'तहेव जाव बायरवाउकाइया असंखेज्जगुणा' बादरनिगोदा असंख्येयगुणाः तेभ्यो बादरपृथिवीकायिकाः, तेभ्यो बादराप्कायिकाः ततो बादरवायु-

---

के, बादर अप्कायिकों के, बादर तेजस्कायिकों के, बादर वायुकायिकों के, बादर वनस्पतिकायिकों के, और त्रसकायिकों के बीच में कौन जीव किन जीवों की अपेक्षा अल्प हैं? और कौन किनकी अपेक्षा बहुत हैं? कौन किनके अपेक्षा बराबर हैं? और कौन किनके विशेषाधिक हैं? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा! सव्वत्थोवा बायर तसकाइया' हे गौतम! सब से कम बादर त्रसकायिक जीव हैं बायर तेउकाइया असंखेज्जगुणा' इनकी अपेक्षा बादर तेजस्कायिक जीव असंख्यातगुणें अधिक हैं। 'पत्तेय सरीर बायरवणस्सइ असं· खेज्जगुणा' बादर तेजस्कायिक जीवों की अपेक्षा प्रत्येक शरीर बादर वनस्पतिकायिक जीव असंख्यातगुणें अधिक हैं। 'तहेव जाव बायर वाउकाइया असंखेज्जगुणा' प्रत्येक बादर वनस्पतिकायिक की अपेक्षा यावत्-बादर निगोद असंख्यातगुणें अधिक हैं इनकी अपेक्षा बादर पृथिवीकायिक असंख्यातगुणें अधिक हैं इनकी अपेक्षा बादर अप्का-

---

પૃથ્વીકાયિકોમાં બાદર અપ્કાયિકોમાં, બાદર તેજસ્કાયિકોમાં, બાદર વાયુકાયિકોમાં અને બાદર ત્રસકાયિકોમાં કયા જીવો કયા જીવો કરતાં અલ્પ છે? અને કયા જીવો કયાં જીવો કરતાં વધારે છે? કોણ કોની બરોબર છે? અને કોણ કોનાથી વિશેષાધિક છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'ગોયમા! सव्वत्थोवा वायरतसकाइया' હે ગૌતમ! સૌથી ઓછા બાદર ત્રસકાયિક જીવ છે. 'वायर तेउकाइया असंखेज्जगुणा' તેના કરતાં બાદર તેજસ્કાયિક જીવ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. 'पत्तेय वायर वणस्सइकाइया असंखेज्जगुणा' બાદર તેજસ્કાયિક જીવોના કરતાં કરતાં પ્રત્યેક બાદર વનસ્પતિ કાયિક જીવ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. 'तहेव जाव वायर वाउकाइया असंखेज्जगुणा' પ્રત્યેક બાદર વનસ્પતિકાયિક ના કરતાં યાવત્ બાદર નિગોદ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં બાદર પૃથ્વીકાયિક અસંખ્યાતગણા વધારે

कायिकाः असंख्येयगुणाः 'सुहुमतेउकाइया असंखेज्जगुणा' ततः सूक्ष्मतेजस्कायिका असंख्येयगुणाः 'सुहुमपुढवी० विसेसाहिया' ततः सूक्ष्मपृथिवीकायिका विशेपाधिकाः 'सुहुम आउ० वाउ०' ततः सूक्ष्माऽप्कायिकाः ततः सूक्ष्मवायुकायिका विशेपाधिकाः । 'सुहुम निओया असंखेज्जगुणा' ततः सूक्ष्म निगोदा असंख्येयगुणाः । 'वायरवणस्सइकाइया अणंतगुणा' ततो बादरवनस्पतिकायिका अनन्तगुणा अधिकाः 'वायरा विसेसाहिया' ततः सामान्यतो बादरा विशेपाधिका 'सुहुमवणस्सइकाइया असंखेज्जगुणा' ततः सूक्ष्मवनस्पतिकाया असंख्यातगुणाः 'सुहुमा विसेसाहिया' ततः सामान्यतः सूक्ष्मा विशेपा-

यिक असंख्यातगुणें अधिक हैं और इनकी अपेक्षा बादर वायुकायिक असंख्यातगुणें अधिक हैं। 'सुहुम तेउकाइया असंखेज्जगुणा' बादर वायुकायिकों की अपेक्षा सूक्ष्म तेजस्कायिक असंख्यातगुणें अधिक है 'सुहुम पुढवी० विसेसाहिया' इनकी अपेक्षा सूक्ष्म पृथिवीकायिक जीव विशेषाधिक हैं। 'सुहुम आउ वाउ' इनकी अपेक्षा सूक्ष्म अप्कायिक जीव विशेषाधिक हैं। इनकी अपेक्षा सूक्ष्म वायुकायिक जीव विशेषाधिक है 'सुहुम णिओया असंखेज्जगुणा' इनकी अपेक्षा सूक्ष्म निगोद असंख्यातगुणें अधिक हैं। 'बायर वणस्सइकाइया अणंतगुणा' सूक्ष्म निगोदों की अपेक्षा बादर वनस्पतिकायिक जीव अनन्त गुणें अधिक हैं 'बायरा विसेसाहिया' बादर वनस्पतिकायिकों की अपेक्षा सामान्य बादर जीव विशेषाधिक है 'सुहुम वणस्सइकाइया असंखेज्जगुणा' सामान्य बादर जीवों की अपेक्षा सूक्ष्म वनस्पतिकायिक जीव असंख्यातगुणें अधिक हैं। 'सुहुमा विसेसाहिया' सूक्ष्म

છે. તેના કરતાં બાદર અપ્કાયિક અસંખ્યાતગણા વધારે છે. અને તેના કરતાં બાદર વાયુકાયિક અસંખ્યાતગણા વધારે છે. 'सुहुम तेउकाइया असंखेज्जगुणा' બાદર વાયુકાયિકોના કરતાં સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક અસંખ્યાતગણા વધારે છે. 'सुहुम पुढवीकाइया विसेसाहिया' તેના કરતાં સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક જીવ વિશેષાધિક છે. 'सुहुम आउ वाउ' તેના કરતાં સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક જીવ વિશેષાધિક છે. અને તેના કરતાં સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક જીવ વિશેષાધિક છે. 'सुहुमणिओया असंखेज्ज गुणा' તેના કરતાં સૂક્ષ્મનિગોદ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. 'वायर वणस्सइ काइया अणंतगुणा' સૂક્ષ્મ નિગોદોના કરતાં બાદર વનસ્પતિકાયિક જીવ અનંત ગણા વધારે છે. 'बायरा विसेसाहिया' બાદર વનસ્પતિકાયિકોના કરતાં સામાન્ય બાદર જીવ વિશેષાધિક છે. 'सुहुम वणस्सइकाइया असंखेज्जगुणा' સામાન્ય બાદર જીવોના કરતાં સૂક્ષ્મ વનસ્પતિ કાયિક જીવ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. 'सुहुमा

धिकाः। 'एवं अपज्जत्तगा वि-पज्जत्तगा वि' एवं पूर्वोक्त प्रकारेण पर्याप्तकाऽपर्याप्तकानामुभयेषामपि अल्प बहुत्वं ज्ञातव्यम्, 'नवरं सव्वत्थोवा बायरतेउकाइया पज्जत्ता' वैलक्षण्यञ्च पर्याप्तबादर तेजस्कायिकाः सर्वस्तोकाः 'बायरतसकाइया पज्जत्तगा असंखेज्जगुणा' पर्याप्त बादरतेजस्कायिकेभ्यः पर्याप्तबादरत्रसकायिका असंख्येयगुणाः 'पत्तेय सरीर बायर वन०' तेभ्यः प्रत्येकशरीरबादरवनस्पतिकायिका असंख्येयगुणाः 'सेसं तहेव जाव सुहुम पज्जत्ता विसेसाहिया' शेषं तथैव यावत्सूक्ष्मपर्याप्ता विशेषाऽधिका इति।

वनस्पतिकायिक जीवों की अपेक्षा सामान्य सूक्ष्म जीव विशेषाधिक हैं। 'एवं अपज्जत्तगाण वि पज्जत्तगाण वि' इसी तरह से पर्याप्त और अपर्याप्त इन दोनों प्रकार के सूक्ष्म बादर जीवों का अल्पबहुत्व आदि जानना चाहिये 'नवरं सव्वत्थोवा बायर तेउकाइया पज्जत्ता' परन्तु यहां अन्तर इतना ही है कि बादर तेजस्कायिक पर्यास जीव सबसे कम हैं। 'बायर तसकाइया पज्जत्तगा असंखेज्जगुणा' पर्याप्त बादर तेजस्कायिकों की अपेक्षा पर्याप्त बादर त्रसकायिक असंख्यातगुणें अधिक हैं। 'पत्तेयसरीरबायरवन०' पर्याप्त बादर त्रसकायिकों की अपेक्षा पर्याप्त बादर प्रत्येक शरीर वनस्पतिकायिक जीव असंख्यातगुणें अधिक हैं। 'सेसं तहेव जाव सुहुम पज्जत्ता विसेसाहिया' बाकी का कथन पूर्वोक्त जैसा ही है यावत् सूक्ष्म पर्याप्त विशेषाधिक हैं। अर्थात् पर्याप्त बादर प्रत्येक शरीर वनस्पतिकायिक जीवों की अपेक्षा बादर निगोद पर्याप्तक, इनकी अपेक्षा बादर पर्याप्तक पृथिवीकायिक,

---

विसेसाहिया' સૂક્ષ્મ વનસ્પતિ કાયિક જીવોના કરતાં સામાન્ય સૂક્ષ્મ જીવ વિશેષાધિક છે. 'एवं अपज्जत्तगाण वि पज्जत्तगाण वि' એજ પ્રમાણે પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત આ બન્ને પ્રકારના સૂક્ષ્મ બાદર જીવોનું અલ્પ બહુત્વ વિગેરે સમજી લેવું 'नवरं सव्वत्थोवा बायर तेउकाइया पज्जत्ता' પરંતુ અહીંયાં અંતર એટલું જ છે કે—બાદર તેજસ્કાયિક પર્યાપ્ત જીવ સૌથી ઓછા છે. 'बायर तसकाइया पज्जत्तगा असंखेज्जगुणा' પર્યાપ્ત બાદર તેજસ્કાયિકોના કરતા પર્યાપ્ત બાદર ત્રસકાયિક અસંખ્યાતગણુા વધારે છે. 'पत्तेयसरीरबायरवणस्सइकाइया असंखेज्जगुणा' પર્યાપ્ત બાદર ત્રસકાયિકોના કરતાં પર્યાપ્તક પ્રત્યેકશરીર બાદરવનસ્પતિકાયિક જીવ અસંખ્યાતગણુા વધારે છે. 'सेसं तहेव जाव सुहुमपज्जत्ता विसेसाहिया' બાકીનું કથન પહેલાં કહ્યા પ્રમાણે જ છે. યાવત્ સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે. અર્થાત્ પર્યાપ્ત બાદર પ્રત્યેક શરીર વનસ્પતિ કાયિક જીવોના કરતાં બાદર નિગોદ પર્યાપ્ત, તેના કરતાં બાદર પર્યાપ્તક પૃથ્વી

सर्वसूक्ष्मबादर पर्याप्ताऽपर्याप्तानामल्पवहुत्वम्—'एएसि णं भंते ! सुहुमाणं वायराण पज्जत्ताणं अपज्जत्ताण य कयरेकयरेहिंतो०' एतेषां खलु भदन्त ! सूक्ष्माणां वादराणांच पर्याप्तकानामपर्याप्तकानां च सर्वेषां मध्ये कतरे-२ कतरेभ्यः २ अल्पा बहुकास्तुल्या विशेषाधिकावेति ? भगवानाह—गौतम ! 'सव्वत्थोवा

इनकी अपेक्षा बादर पर्याप्तक अप्कायिक, इनकी अपेक्षा बादर पर्याप्तक वायुकायिक ये सब असंख्यातगुणें हैं। बादर पर्याप्त वायुकायिकों की अपेक्षा सूक्ष्म तेजस्कायिक पर्याप्त असंख्यातगुणें अधिक हैं इनकी अपेक्षा सूक्ष्म पृथिवीकायिक, सूक्ष्म अप्कायिक सूक्ष्म वायुकायिक ये सब पर्याप्त जीव यथोत्तर विशेषाधिक हैं पर्याप्त सूक्ष्म वायुकायिकों की अपेक्षा पर्याप्त सूक्ष्म निगोद असंख्यातगुणें अधिक हैं। इनकी अपेक्षा पर्याप्त बादर वनस्पतिकायिक जीव अनन्तगुणें हैं। इनकी अपेक्षा सामान्य बादर पर्याप्तक जीव विशेषाधिक है। इनकी अपेक्षा सूक्ष्म वनस्पतिकायिक पर्याप्तक जीव असंख्यातगुणें अधिक है। और इनकी अपेक्षा सामान्य सूक्ष्म पर्याप्तक जीव विशेष अधिक हैं। इस प्रकार से यह समस्त सूक्ष्म एवं बादर जीवों का उनकी पर्याप्त और अपर्याप्त अवस्था के समय का अल्पबहुत्व कथन है।

'एएसि णं भंते ! सुहुमाणं वायराण य पज्जत्ताणं अपज्जत्ता य कयरे कयरेहिंतो' हे भदन्त ! पर्याप्त सूक्ष्म १ और अपर्याप्त सूक्ष्म २

કાયિક, તેના કરતાં બાદર પર્યાપ્તક અપ્કાયિક, તેના કરતાં બાદર પર્યાપ્તક વાયુકાયિક આ બધા અસંખ્યાતગણા છે. બાદર પર્યાપ્તક વાયુકાયિકોના કરતાં સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક પર્યાપ્તક અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક, સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક આ બધા પર્યાપ્તકજીવો યથોત્તર વિશેષાધિક છે. પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ વાયુકાયિકોના કરતાં પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ નિગોદ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં પર્યાપ્તક બાદર વનસ્પતિકાયિક જીવ અનંતગણા છે. તેના કરતાં સામાન્ય બાદર પર્યાપ્તક જીવ વિશેષાધિક છે. તેના કરતાં સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્તક જીવ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. અને તેના કરતાં સામાન્ય સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તક જીવ વિશેષાધિક છે. આ પ્રમાણે આ કથન સઘળા સૂક્ષ્મ અને બાદર જીવોનું તેમની પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક અવસ્થાના સમયનું અલ્પ બહુત્વ છે.

'एएसिणं भंते ! सुहुमाणं वायराणय पज्जत्ताणं अपज्जत्ताणय कयरे कयरेहिंतो' હે ભગવન્ પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ અને અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ, બાદર પર્યાપ્ત અને બાદર અપર્યાપ્તકોમાં કોણ કોનાથી અલ્પ છે ? કોણ કોના કરતાં વધારે છે ?

बायरा पज्जत्ता बायरा अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा' सर्वेभ्योऽल्पा बादराः अपर्याप्तकाः बादरा अपर्याप्तका ये ते तु असंख्येयगुणाः। 'सव्वत्थोवा सुहुमा अपज्जत्ता' सर्वस्तोकाः सूक्ष्मा अपर्याप्तकाः। 'सुहुमा पज्जत्ता संखेज्जगुणा' सूक्ष्म पर्याप्तका अपर्याप्तकापेक्षया संख्येयगुणाः। 'एवं सुहुमपुढवी बायरपुढवी जाव सुहुम निओया बायरनिओया' एवं सर्वस्तोकाः सूक्ष्मपृथिवीकायाः बादरपृथिवीकायास्तु-संख्येयगुणाः अधिकाः। एवमप्कायिकाः वायुकायिकाः निगोदाश्च सूक्ष्माः स्तोकाः बादराः संख्येयगुणा अधिकाः। 'नवरं पत्तेयसरीर बायर-

---

बादर पर्याप्त और बादर अपर्याप्त इनके बीच में कौन किनकी अपेक्षा अल्प हैं? कौन किनकी अपेक्षा बहुत हैं? कौन किनके बराबर हैं? और कौन किनकी अपेक्षा विशेषाधिक है? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'सव्वत्थोवा बायरा पज्जत्ता' हे गौतम! सब से कम बादर पर्याप्त जीव हैं क्योंकि ये परिमित क्षेत्रवर्ती हैं। इनकी अपेक्षा 'बायरा अपज्जत्ता असंखेज्जगुणा' बादर अपर्याप्त जीव असंख्यातगुणें अधिक हैं। क्योंकि एक एक बादर पर्याप्त जीवों की निश्रा से असंख्यात बादर अपर्याप्त जीवों का उत्पाद होता है। 'सव्वत्थोवा सुहुमा अपज्जत्ता सुहुम प० संखेज्जगुणा' सूक्ष्म अपर्याप्त सब से कम हैं। इनकी अपेक्षा सूक्ष्म पर्याप्तक संख्यातगुणें अधिक हैं। 'एवं जहा सुहुम पुढवी बायर पुढवी' सूक्ष्म पृथिवीकायिक सब से स्तोक है बादर पृथिवीकायिक संख्यातगुणें अधिक हैं 'एवं' इसी तरह से अप्कायिक में वायुकायिक में और निगोद में सूक्ष्म कम हैं और

કોણ કોની બરોબર છે? અને કોણ કોનાથી વિશેષાધિક છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'सव्वोथोवा वायरा पज्जत्ता' હે ગૌતમ! સૌથી ઓછા બાદર પર્યાપ્તક જીવ છે. કેમકે-તેઓ પરિમિત ક્ષેત્રમાં રહેવાવાળા છે તેના કરતાં 'वायरा अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा' બાદર અપર્યાપ્તક જીવ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. કેમકે-એક એક બાદર પર્યાપ્તક જીવોની નિશ્રાથી અસંખ્યાત બાદર અપર્યાપ્તક જીવો નો ઉત્પાત થાય છે. 'सव्वत्थोवा सुहुमा अपज्जत्ता सुहुमा पज्जत्ता संखेज्जगुणा' સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તકો સૌથી ઓછા છે. તેના કરતાં સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તકો સંખ્યાતગણા વધારે છે. एवं जाव सुहुम पुढवी वायर पुढवी' સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક સૌથી થોડા છે. બાદર પૃથ્વીકાયિક સંખ્યાતગણા વધારે છે. 'एवं' એજ પ્રમાણે અપ્કાયિકો, વાયુ કાયિકોમાં, અને નિગોદોમાં સૂક્ષ્મ સૌથી ઓછા છે અને બાદર સંખ્યાતગણા વધારે છે 'नवरं पत्तेयसरीरवायरवणस्सइकाइया विसेसाहिया' પરંતુ અહીંયાં

वण०' नवरं प्रत्येकशरीरबादरवनस्पतिकायिका विशेषाधिकाः। 'सव्वत्थोवा पज्जत्ता अपज्जत्ता असंखेज्जगुणा' पर्याप्ताः सामान्यतः सर्वस्तोकाः तदपेक्षयाऽपर्याप्तका असंख्येयगुणा भवन्ति इति।

'एवं बायरतसकाइया वि' एवं बादरत्रसकायिका अपि पर्याप्ताः सर्वस्तोकाः बादरा असंख्येयगुणाः। 'सव्वेसिं पज्जत्तअपज्जत्तगाणं कयरेकयरेहिंतो०' सर्वेषां पर्याप्तकाऽपर्याप्तकानां कतरेभ्यः कतरेऽल्पा बहुकास्तुल्या विशेषाधिकावेति प्रश्नः? भगवानाह-गौतम! 'सव्वत्थोवा बादरतेउकाइया पज्जत्ता-बायरतसकाइया पज्जत्ता असंखेज्जगुणा' सर्वस्तोकाः बादरपर्याप्ततेजस्कायिकाः ततो बादरपर्याप्तत्रसकायिका असंख्येयगुणाः 'ते चेव अपज्जत्तगा असंखेज्ज-

बादर संख्यातगुणें अधिक हैं। 'नवरं पत्तेय सरीर बायर वण०' परन्तु यहां पर प्रत्येक शरीर बादर वनस्पतिकायिक विशेषाधिक हैं। 'सव्वत्थोवा पज्जत्ता अपज्जत्ता असंखेज्जगुणा' सब से कम सामान्य पर्याप्तक जीव हैं और अपर्याप्तक जीव इनसे संख्यातगुणें अधिक हैं 'एवं बायर तसकाइया वि' इसी तरह से बादर त्रसकायिक पर्याप्त भी सब से कम हैं और बादर त्रसकायिक अपर्याप्त असंख्यातगुणें अधिक हैं। 'सव्वेसिं पज्जत्तगापज्जत्तगाणं कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा' हे भदन्त? समस्त पर्याप्त अपर्याप्तकों के बीच में कौन किनकी अपेक्षा अल्प है कौन किनकी अपेक्षा बहुत हैं? कौन किनके बराबर हैं? और किनकी अपेक्षा विशेषाधिक है? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम। 'सव्वत्थोवा बायर तेउकाइया पज्जत्ता' सबसे कम पर्याप्त बादर तेजस्कायिक जीव हैं 'बायर तसकाइया पज्जत्तगा असंखेज्जगुणा' बादर तेजस्कायिक पर्याप्त जीव की

વિશેષતા એ છે કે-પ્રત્યેક શરીર બાદર વનસ્પતિકાયિકો વિશેષાધિક છે. 'सव्वत्थोवा पज्जत्ता अपज्जत्ता असंखेज्जगुणा' સૌથી ઓછા સામાન્ય પર્યાપ્તક જીવ છે. અને અપર્યાપ્તક જીવ તેના કરતાં અસંખ્યાતગણા વધારે છે. 'एवं तसकाइया वि' એજ પ્રમાણે બાદર ત્રસકાયિક પર્યાપ્તક પણ સૌથી ઓછા છે. અને બાદર ત્રસ કાયિક અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગણા વધારે છે. 'सव्वेसिं पज्जत्तगापज्जत्तगाणं कयरे कयरे हिंतो' હે ભગવન સઘળા પર્યાપ્તકો અને અપર્યાપ્તકોમાં કોણ કોનાથી અલ્પ છે? કોણ કોના કરતાં વધારે છે? કોણ કોની બરોબર છે? અને કોણ કોના કરતાં વિશેષાધિક છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે હે ગૌતમ! 'सव्वत्थोवा बायर तेउकाइया पज्जत्ता' સૌથી ઓછા પર્યાપ્ત બાદર તેજસ્કાયિક જીવ છે. 'बायर तसकाइया पज्जत्ता असंखेज्जगुणा' બાદર તેજસ્કાયિકોના કરતાં બાદર ત્રસકાયિક પર્યાપ્તક જીવો

गुणा' ये पर्याप्ताः सन्तः सर्वस्तोकाः त एवाऽपर्याप्तकाः सन्तोऽसंख्येयगुणाः। 'पत्तेयसरीरबायरवणस्सइ अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा' अपर्याप्तबादरत्रसकायिकापेक्षया प्रत्येकशरीरबादरवनस्पतिकायिका अपर्याप्ता असंख्येयगुणा अधिकाः। 'बायरणिओया पज्जत्ता असंखेज्ज०' प्रत्येकशरीरबादरवनस्पत्यपर्याप्तापेक्षया बादरनिगोदाः पर्याप्ता असंख्येयगुणाः। तदपेक्षया 'बादरपुढवी० असंखेज्जा०' बादरपृथिवीकायिकाः पर्याप्ता असंख्येयगुणा अधिकाः। 'आउवाउ पज्जत्ता असंखेज्जा०' ततोऽप्कायिकाः पर्याप्ता० ततो वायुकायिकाः पर्याप्ताश्चाऽसंख्येयगुणा अधिकाः। 'बायरतेउकाइय अपज्जत्ता असंखेज्जगुणा' बादरवायुकायिक पर्याप्ततो बादरतेजस्कायिका अपर्याप्ता असंख्येयगुणा अधिकाः। 'पत्तेय० असंखेज्ज०' ततः प्रत्येकशरीर बादरवनस्पतिकायाः असंख्येयगुणाः। 'बायरनिओय

अपेक्षा पर्याप्तक बादर त्रसकायिक असंख्यातगुणें अधिक हैं। 'ते चेव अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा' जो पर्याप्तावस्था में सर्वस्तोक है वे ही अपर्याप्तावस्था में असंख्यातगुणें अधिक हैं। 'पत्तेयसरीर बायर वणस्सइ अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा' अपर्याप्त बादर त्रसकायिक की अपेक्षा प्रत्येक शरीर अपर्याप्त बादर वनस्पतिकायिक असंख्यातगुणें अधिक हैं। 'बायर णिओया पज्जत्ता असंखेज्जगुणा' प्रत्येक शरीर बादर अपर्याप्त वनस्पति की अपेक्षा पर्याप्त बादर निगोद असंख्यातगुणें अधिक है। इनकी अपेक्षा 'बादर पुढवी असंखेज्जा' बादर पृथिवीकायिक पर्याप्त असंख्यातगुणें अधिक हैं। 'आउ वाउ पज्जत्ता असंखेज्जगुणा' इनकी अपेक्षा पर्याप्त अप्कायिक जीव असंख्यातगुणें अधिक है इनकी अपेक्षा पर्याप्त वायुकायिक जीव असंख्यातगुणें अधिक है 'बायर तेउकाइय अपज्जत्ता असंखेज्जगुणा' बादर

અસંખ્યાતગણા વધારે છે. 'ते चेव अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा' જેઓ પર્યાપ્ત અવસ્થામાં સૌથી અલ્પ છે, એજ અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં અસંખ્યાતગણા વધારે છે. 'पत्तेयसरीर बायरवणस्सइ अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा' અપર્યાપ્તક બાદર ત્રસકાયિકોના કરતાં પ્રત્યેક શરીર બાદર અપર્યાપ્તક વનસ્પતિકાયિક અસંખ્યાત ગણા વધારે છે. 'बायरणिओया पज्जत्ता असंखेज्जगुणा' પ્રત્યેક શરીર બાદર અપર્યાપ્તક વનસ્પતિકાયિકોના કરતાં પર્યાપ્ત બાદર નિગોદ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં 'बादर पुढवी असंखेज्जा' બાદર પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્તક અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં 'आउ वाउ पज्जत्ता असंखेज्जगुणा' પર્યાપ્તક અપ્કાયિક જીવ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેનાં કરતાં પર્યાપ્તક વાયુકાયિક જીવ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. 'बायर तेउकाइया अपज्जत्ता अस-

पज्जत्ता असंखेज्जगुणा' ततो बादरनिगोदाः पर्याप्ता असंख्येयगुणाः । 'बायर-पुढवी आउवाउकाइ० अपज्जत्तगा असंखेज्ज०' ततो बादरपृथिवीकायिका अपर्याप्ताः ततश्च बादराप्कायिका अपर्याप्ताः ततोऽपि बादरवायुकायिका अपर्याप्ताः क्रमशः परेपरेऽसंख्येयगुणाः । 'सुहुम तेउकाइया अपज्जत्तगा असंखेज्ज०' ततः सूक्ष्मतेजस्कायिका येऽपर्याप्तस्तेऽसंख्येयगुणा अधिकाः । 'सुहुमपुढवी आउवाउ अपज्जत्तगा विसेसाहिया' ततः सूक्ष्मपृथिवीकायिका अपर्याप्ताः ततश्च सूक्ष्माऽप्कायिका अपर्याप्ताः ततोऽपि सूक्ष्मवायुकायिका अपर्याप्ताः क्रमशः परे परे विशेषाधिकाः । 'सुहुमतेउकाइय पज्जत्तगा संखेज्जगुणा' सूक्ष्मवायुका-

वायुकायिक पर्याप्त की अपेक्षा बादर तेजस्कायिक अपर्याप्त असं-ख्यातगुणें अधिक है । 'पत्तेय० असंखेज्ज०' इनकी अपेक्षा प्रत्येक शरीर बादर वनस्पतिकायिक जीव असंख्यातगुणें अधिक हैं । 'बायर निओय पज्जत्ता असंखेज्जगुणा' प्रत्येक शरीर बदर वनस्पतिकायिक जीव की अपेक्षा पर्याप्त बाद निगोद जीव असंख्यातगुणें अधिक हैं 'बायर पुढवी आउ वाउकाइया अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा' इनकी अपेक्षा बादर पृथिवीकायिक अपर्याप्त असंख्यातगुणे हैं । इनकी अपेक्षा बादर अप्कायिक अपर्याप्त, इनकी भी अपेक्षा बादर वायुकायिक अपर्याप्त असंख्यातगुणें अधिक हैं । 'सुहुम तेउकाइया अपज्जत्तगा असंखेज्ज' इनकी अपेक्षा अपर्याप्त सूक्ष्म तेजस्कायिक असंख्यात-गुणें अधिक हैं । 'सुहुम पुढवी आउ वाउ अपज्जत्तगा' इनकी अपेक्षा अपर्याप्त सूक्ष्म पृथिवीकायिक, इनकी अपेक्षा अपर्याप्त सूक्ष्म अप्का-यिक इनकी अपेक्षा अपर्याप्त वायुकायिक ये सब क्रमशः आगे २

खेज्जगुणा'--બાદર વાયુકાયિક પર્યાપ્તકોના કરતાં બાદર તેજસ્કાયિક અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગણા વધારે છે. 'पत्तेय० असंखेज्जगुणा' તેના કરતાં પ્રત્યેક શરીર બાદર વનસ્પતિકાયિક જીવ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. 'बायर पुढवी आउ वाउ काइया अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा' તેના કરતાં બાદર પૃથ્વીકાયિક અપ-ર્યાપ્તક, તેના કરતાં બાદર અપ્કાયિક અપર્યાપ્તક, તેના કરતાં પણ બાદર વાયુ કાયિક અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગણા વધારે છે. 'सुहुम तेउकाइया अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा' તેના કરતાં અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક અસંખ્યાતગણા વધારે છે. 'सुहुम पुढवी आउ वाउ अपज्जत्तगा' તેના કરતાં અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક તેના કરતાં અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક તેના કરતાં અપર્યાપ્તક વાયુકાયિક એ બધા ક્રમશઃ પછિ પછિના વિશેષાધિક થતા ગયેલ છે. 'सुहुम तेउकाइया पज्जत्तगा संखेज्जगुणा' સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક અપર્યાપ્તકના કરતાં પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ

यिकाऽपर्याप्तापेक्षया पर्याप्ताः सूक्ष्मतेजस्कायिका संख्येयगुणाः। 'सुहुमपुढवी आउ-वाउ पज्जत्तगा विसेसाहिया' पूर्वतः सूक्ष्मपृथिवीकायिकपर्याप्ताः ततः सूक्ष्माऽप्कायिकपर्याप्ताः ततश्च-सूक्ष्मवायुकायिकपर्याप्ता विशेषाधिकाः इति।

'सुहुम-निओया अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा' पूर्वात्-सूक्ष्म निगोदा अपर्याप्तका असंख्येगुणाः। 'सुहुम निगोया पज्जत्तगा असंखेज्जगुणा' अपर्याप्तकेभ्यः पर्याप्तसूक्ष्मनिगोदा असंख्येयगुणा अधिका भवन्ति। 'वायरवणस्सइकाइया पज्जत्तगा अणंतगुणा' सूक्ष्म निगोदपर्याप्तकेभ्यो बादरवनस्पतिकायिकाः पर्याप्ता अनन्तगुणाः। 'वायरा पज्जत्तगा विसेसाहिया' ततो बादराः पर्याप्ताः सामान्यतो विशेषाधिकाः। 'वायरवणस्सइ अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा' ततो वनस्पतिका-

---

विशेषाधिक होते गये है। 'सुहुम तेउकाइय पज्जत्तगा संखेज्जगुणा' सूक्ष्म वायुकायिक अपर्याप्तक की अपेक्षा पर्याप्त सूक्ष्म तेजस्कायिक संख्यातगुणें अधिक हैं। 'सुहुम पुढवी आउ वाउ पज्जत्तगा विसेसाहिया' पूर्व की अपेक्षा सूक्ष्म पृथिवीकायिक पर्याप्त, इनकी अपेक्षा सूक्ष्म अप्कायिक पर्याप्त और इनकी भी अपेक्षा सूक्ष्म वायुकायिक पर्याप्त ये विशेषाधिक है 'सुहुम निओया अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा' इनकी अपेक्षा सूक्ष्म निगोद अपर्याप्तक असंख्यातगुणें अधिक हैं' 'सुहुम निगोया पज्जत्तगा असंखेज्जगुणा' और अपर्याप्तक सूक्ष्म निगोदों की अपेक्षा पर्याप्तक सूक्ष्म निगोद असंख्यातगुणें अधिक हैं। 'वायर वणस्सइकाइया पज्जत्तगा अणंतगुणा' पर्याप्त बादर वनस्पतिकायिक जीव पर्याप्त सूक्ष्म निगोदों की अपेक्षा अनन्तगुणें अधिक हैं। 'बायरा पज्जत्तगा विसेसाहिया' सामान्य बादर पर्याप्तक पर्याप्त

તેજસ્કાયિક સંખ્યાતગણા વધારે છે. 'सुहुम पुढवी आउ वाउ अपज्जत्तगा विसेसाहिया' પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિકના કરતાં સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક વિશેષાધિક છે, 'सुहुम निओया अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा' તેના કરતાં સૂક્ષ્મ નિગોદ અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગણા વધારે છે. 'सुहुम निओया पज्जत्तगा असंखेज्जगुणा' અને અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ નિગોદોના કરતાં પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ નિગોદ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. 'वायर वणस्सइकाइया पज्जत्तगा अणंतगुणा' પર્યાપ્તક બાદર વનસ્પતિકાયિક જીવ પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ નિગોદોના કરતાં અનંતગણા વધારે છે. 'बायरा पज्जत्तगा विसेसाहिया' સામાન્ય બાદર પર્યાપ્તક, પર્યાપ્તક બાદર વનસ્પતિકાયિકોના કરતાં વિશેષાધિક છે, 'वायर

यिका अपर्याप्ता असंख्येयगुणा अधिकाः 'बायरा अपज्जत्तगा विसे०' ततो बादरा अपर्याप्ता विशेषाधिकाः। 'वायरा विसेसाहिया' बादराऽपर्याप्तकापेक्षया बादराः सामान्यतो विशेषाधिकाः। 'सुहुमवणस्सइकाइया अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा' सामान्य बादरतः सूक्ष्मवनस्पतिकायिका अपर्याप्तका असंख्येयगुणाधिकाः। 'सुहुमा अपज्जत्तगा विसेसाहिया' तदपेक्षया सूक्ष्मा अपर्याप्ता विशेषाधिकाः। 'सुहुमवणस्सइकाइया पज्जत्तगा असंखेज्जगुणा' सूक्ष्मापर्याप्तापेक्षया सूक्ष्मवनस्पतिकायिकाः पर्याप्ताः संख्येयगुणा अधिकाः। 'सुहुमा पज्जत्तगा विसेसाहिया' पर्याप्त सूक्ष्मवनस्पतिकायिकापेक्षया सूक्ष्माः पर्याप्ता विशेषाधिकाः।

बादर वनस्पतिकायिकों की अपेक्षा विशेषाधिक हैं। 'बायर वणस्सइ-अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा' सामान्य बादर पर्याप्तकों की अपेक्षा अपर्याप्तक बादर वनस्पतिकायिक जीव असंख्यातगुणें अधिक हैं। 'बायर अपज्जत्तगा विसेसाहिया' इनकी अपेक्षा बादर अपर्याप्त विशेषाधिक हैं। 'बायरा विसेसाहिया' बादर अपर्याप्तकों की अपेक्षा सामान्य बादर जीव विशेषाधिक हैं। 'सुहुम वणस्सइकाइया अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा' सामान्य बादर जीवों की अपेक्षा अपर्याप्तक सूक्ष्म वनस्पतिकायिक असंख्यातगुणें अधिक हैं 'सुहुमा अपज्जत्तगा विसेसाहिया' पूर्व की अपेक्षा अपर्याप्तक सूक्ष्म जीव विशेषाधिक हैं। 'सुहुम वणस्सइकाइया पज्जत्तगा संखेज्जगुणा' अपर्याप्तक सूक्ष्म जीवों की अपेक्षा सूक्ष्म वनस्पतिकायिक पर्याप्त जीव संख्यातगुणें अधिक हैं। 'सुहुमा पज्जत्तगा विसेसाहिया' सूक्ष्म पर्याप्तक वनस्पतिकायिकों की अपेक्षा सूक्ष्म पर्याप्तक जीव विशेषाधिक हैं 'सुहुमा

वणस्सइकाइया अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा' સામાન્ય પર્યાપ્તકોના કરતાં અપર્યાપ્તક બાદર વનસ્પતિકાયિક અસંખ્યાતગણા વધારે છે. 'बायर अपज्जत्तगा विसेसाहिया' તેના કરતાં બાદર અપર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે. 'वायरा विसेसाहिया' બાદર અપર્યાપ્તકોના કરતાં સામાન્ય બાદર જીવ વિશેષાધિક છે. 'सुहुम वण-स्सइकाइया अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा' સામાન્ય બાદર જીવોના કરતાં અપ-ર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક અસંખ્યાતગણા વધારે છે. 'अपजत्तगा विसेसा-हिया' તેના કરતાં અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ જીવ વિશેષાધિક છે. 'सुहुम वणस्सइकाइया पज्जत्तगा संखेज्जगुणा' અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ જીવોના કરતાં સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્તક જીવ સંખ્યાતગણા વધારે છે. 'सुहुमा पज्जत्तगा विसेसाहिया' સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તક વનસ્પતિકાયિકોના કરતાં સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તક જીવ વિશેષાધિક છે.

'सुहुमा विसेसाहिया' सूक्ष्मपर्याप्तकापेक्षया सामान्यतः सूक्ष्मा विशेषाधिका भवन्ति–इति ॥सूत्र १३३॥

अथ स्थित्यादिभिर्निरूपितनिगोदानां वक्तव्यता—

मूलम्–कइविहा णं भंते! निगोदा पन्नत्ता? गोयमा! दुविहा निगोदा पन्नत्ता, तं जहा–णिओया य निओय जीवा य। णिओयाणं भंते! कइविहा पन्नत्ता? गोयमा! दुविहा पन्नत्ता, तं जहा–सुहुमणिओया य बायरणिओया य। सुहुमणिओया णं भंते! कइविहा पन्नत्ता? गोयमा! दुविहा पन्नत्ता, तं जहा–पज्जत्तगा य अपज्जत्तगा य। बायरणिओया वि दुविहा पण्णत्ता, तं जहा–पज्जत्तगा य अपज्जत्तगा य। णिओयजीवाणं भंते! कइविहा पन्नत्ता?, गोयमा! दुविहा पन्नत्ता, तं जहा–सुहुमणिओयजीवा य बायरणिओयजीवा य। सुहुमणिओय जीवा दुविहा पन्नत्ता तं जहा–पज्जत्तगा य अपज्जत्तगा य। बायर-निओयजीवा दुविहा पन्नत्ता, तं जहा–पज्जत्तगा य अपज्जत्तगा य ॥सू० १३४॥

छाया–कतिविधाः खलु भदन्त! निगोदाः प्रज्ञप्ताः? गौतम! द्विविधा निगोदाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा–निगोदाश्च निगोदजीवाश्च। निगोदाः खलु भदन्त! कतिविधाः प्रज्ञप्ता? गौतम! द्विविधाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा–सूक्ष्मनिगोदाश्च बादर-निगोदाश्च। सूक्ष्मनिगोदाः खलु भदन्त! कतिविधाः प्रज्ञप्ताः? गौतम! द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा–पर्याप्ताश्च अपर्याप्ताश्च। बादरनिगोदा अपि द्विविधाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा–पर्याप्ताश्चापर्याप्ताश्च। निगोदजीवाः खलु भदन्त! कतिविधाः प्रज्ञप्ताः? गौतम! द्विविधाः प्रज्ञप्ताः,–तद्यथा–सूक्ष्मनिगोदजीवाश्च–बादरनिगोद-जीवाश्च। सूक्ष्मनिगोदजीवा द्विविधाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा–पर्याप्ताश्चाऽपर्याप्ताश्च। बादरनिगोदजीवा द्विविधाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा–पर्याप्ताश्चाऽपर्याप्ताश्च ॥सूत्र १३४॥

विसेसाहिया' सूक्ष्म पर्याप्तक जीवों की अपेक्षा सामान्य सूक्ष्म जीव विशेषाधिक हैं ॥१३३॥

'सुहुमा विसेसाहिया' સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તક જીવોના કરતાં સામાન્ય સૂક્ષ્મ જીવ વિશેષાધિક છે. ॥ સૂ. ૧૩૩ ॥

टीका—'कइविहा णं भंते ! णिओया पण्णत्ता, कतिविधाः खलु भदन्त ! निगोदाः प्रज्ञप्ताः (निगोदाः जीवानामाधारविशेषाः) भगवानाह—'गोयमा ! दुविहा णिओया पन्नत्ता तं जहा—णिओया य णिओयजीवा य' गौतम ! द्विविधा निगोदाः प्रज्ञप्ताः सामान्यतः तद्यथा—निगोदाश्च (निगोदा जीवाश्रयविशेषाः) निगोदजीवाश्च विभिन्न तैजसकार्मणजीवा एव। 'णिओयाणं भंते ! कइविहा पन्नत्ता ? गोयमा दुविहा पन्नत्ता तं जहा—सुहुमणिओया य, बायरणिओया य' निगोदाः खलु भदन्त ! कतिविधाः ?

निगोदों की वक्तव्यता—

'कइविहाणं भंते ! निगोदा पण्णत्ता'—इत्यादि ।

टीकार्थ—गौतम ने इस सूत्र द्वारा प्रभु से ऐसा पूछा है—'कइविहाणं भंते ! निगोदा पण्णत्ता' हे भदन्त ! निगोद कितने प्रकार के के कहे गये हैं ? अनन्त जीवों का जो आधार होता है वह निगोद अर्थात शरीर कहा गया है उत्तर में प्रभु ने कहा है—'गोयमा ! दुविहा णिओया पण्णत्ता' हे गौतम ! निगोद दो प्रकार के कहे गये हैं—'तं जहा' जैसे—'णिओया य णिओदजीवा य' एक निगोद दूसरे निगोद जीव जीवों के आश्रय विशेष जो हो वे निगोद हैं और जिनके तैजस और कार्मण भिन्न होते हैं वे निगोद जीव हैं। 'णिओयाणं भंते ! कतिविहा पण्णत्ता' हे भदन्त ! निगोद कितने प्रकार के कहे गये हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा ! दुविहा प० तं जहा' हे गौतम ! निगोद दो प्रकार के कहे गये हैं—जैसे—'सुहुमणिओया य

નિગોદોનું કથન

'कइविहाणं भंते ! निगोदा पण्णत्ता' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—ગૌતમસ્વામીએ આ સૂત્ર દ્વારા પ્રભુશ્રીને એવું પૂછેલ છે કે—'कइविहाणं भंते ! निगोदा पण्णत्ता' હે ભગવન્ ! નિગોદ જીવ કેટલા પ્રકારના કહેલામાં આવેલ છે ? અનંત જીવોનો જે આધાર હોય તે નિગોદ અર્થાત્ શરીર કહેવાય છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—'गोयमा ! दुविहा णिओया पण्णत्ता' હે ગૌતમ ! નિગોદ બે પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. 'तं जहा' જેમકે 'णिओया य णिओयजीवाय' એક નિગોદ અને બીજા નિગોદ જીવોના આશ્રયસ્થાન રૂપ જે હોય તે નિગોદ કહેવાય છે. અને જેટલા તૈજસ અને કર્મણ ભિન્ન હોય છે તે નિગોદ જીવ છે. 'णिओयाणं भंते ! कतिविहा पण्णत्ता' હે ભગવન્ ! નિગોદ કેટલા પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'गोयमा दुविहा पण्णत्ता तं जहा' હે ગૌતમ ! નિગોદ બે પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. જેમકે—'सुहुमणिओयाय

भगवानाह-गौतम ! द्विविधाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा-सूक्ष्म निगोदाश्च सर्वलोकपन्नाः बादरनिगोदाश्च-मूलकन्दादयः । 'सुहुम णिओयाणं भंते ! कइविहा पन्नत्ता ? गोयमा ! दुविहा पन्नत्ता तं जहा-पज्जत्ता य अपज्जत्ता य' सूक्ष्मनिगोदाः खलु भदन्त ! कतिविधाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! द्विविधाः तद्यथा-पर्याप्ताश्चाऽपर्याप्ताश्च । 'बायर णिओया वि दुविहा पन्नत्ता-तं जहा-पज्जत्ता य अपज्जत्ता य' बादरनिगोदा अपि द्विविधाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा-पर्याप्ताश्चाऽपर्याप्ताश्च ।

अथ निगोदजीवान् दर्शयति-'निओयजीवा णं भंते ! कइविहा पन्नत्ता ? दुविहा पन्नत्ता तं जहा-सुहुम निओयजीवा य बायर निओयजीवा य' निगोद-

---

य बायर णिओया य' सूक्ष्म निगोद और बादर निगोद समस्तलोक में सूक्ष्म निगोद तिल में तैल की तरह भरे हुए रहते हैं मूलकन्दादि रूप जो जीव विशेष हैं वे बादर निगोद हैं । पुनः प्रश्न-'सुहुम णिओयाणं भंते ! कति विहा प०' हे भदन्त ! सूक्ष्म निगोद कितने प्रकार के कहे गये है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! दुविहा पण्णत्ता' हे गौतम ! सूक्ष्म निगोद दो प्रकार के कहे गये हैं 'तं जहा' जैसे-'पज्जत्तगा य अपज्जत्तगा य' पर्याप्तक और अपर्याप्तक इसी प्रकार से 'बायरणिओया वि दुविहा पण्णत्ता' बादर निगोद भी दो प्रकार के कहे गये हैं-'तं जहा' जैसे-'पज्जत्तगा य अपज्जत्तगा य' बादर पर्याप्तक और बादर अपर्याप्तक 'णिओगजीवाणं भंते ! कति विहा पण्णत्ता' हे भदन्त ! निगोद जीव कितने प्रकार के कहे है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं ? 'दुविहा पण्णत्ता' हे गौतम ! निगोद जीव दो

बायरणिओयाय' સૂક્ષ્મ નિગોદ અને બાદર નિગોદ સમસ્તલોકમાં સૂક્ષ્મ નિગોદ તલમાં તેલની જેમ ભરેલા રહે છે. મૂળ કન્દ વિગેરે રૂપ જે જીવ વિશેષ છે, તે બાદર નિગોદ છે. પ્રશ્ન 'सुहुमणिओयाणं भंते ! कतिविहा पण्णत्ता' હે ભગવન્ સૂક્ષ્મ નિગોદ કેટલા પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! दुविहा पण्णत्ता' હે ગૌતમ ! સૂક્ષ્મ નિગોદ બે પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. 'तं जहा' જેમકે 'पज्जत्तगाय अपज्जत्तगाय' પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક એજ પ્રમાણે "बायरणिओयावि दुविहा पण्णत्ता' બાદર નિગોદ પણ બે પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે 'तं जहा' 'पज्जत्तगाय अपज्जत्तगाय' બાદર પર્યાપ્તક અને બાદર અપર્યાપ્તક 'णिओगजीवाणं भंते ! कति विहा पण्णत्ता' હે ભગવન્ નિગોદજીવો કેટલા પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'दुविहा पण्णत्ता' હે ગૌતમ ! નિગોદ

जीवाः खलु भदन्त ! कतिविधाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! द्विविधाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा–सूक्ष्मनिगोदजीवाश्च, बादरनिगोदजीवाश्च। उभयत्र चकारौ निगोदजीवतया तुल्यताप्रदर्शकौ। 'सुहुमनिओयजीवा दुविहा पन्नत्ता, तं जहा–पज्जत्तगा य अपज्जत्तगा य' सूक्ष्मनिगोदजीवा द्विविधाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा–पर्याप्तकाश्चाऽपर्याप्तकाश्च। उभयत्र चकारौ तुल्यतां द्योतयतः। 'बायरनिओयजीवा दुविहा पन्नत्ता तं जहा–पज्जत्तगा य अपज्जत्तगा य' बादरनिगोदजीवा द्विविधा प्रज्ञप्ता–स्तद्यथा–पर्याप्तकाश्चाऽपर्याप्तकाश्चेति ॥सू० ॥१३४॥

सामान्यतो निगोदवर्णनम्—

मूलम्–निओयाणं भंते ! दव्वट्ठयाए किं संखेज्जा, असंखेज्जा, अणंता ? गोयमा ! नो संखेज्जा असंखेज्जा नो अणंता; एवं पज्जत्तगा वि अपज्जत्तगा वि। सुहुमणिओयाणं भंते ! दव्वट्ठयाए किं संखेज्जा असंखेज्जा अणंता ? गोयमा ! णो संखेज्जा, असंखेज्जा नो अणंता, एवं पज्जत्तगा वि अपज्जत्तगा वि। एवं बायरा वि पज्जत्तगा वि अपज्जत्तगा वि नो संखेज्जा असंखेज्जा णो अणंता। निओयजीवाणं भंते ! दव्वट्ठयाए किं

दो प्रकार के कहे गये है जैसे–'सुहुम णिओद जीवा य बायरणिओय जीवा य' सूक्ष्म निगोद जीव और बादर निगोद जीव निगोद जीवों में तुल्यता सूचन करने के सूत्र में दो 'च' शब्द प्रयुक्त किये गये हैं। 'सुहुम णिओदजीवा दुविहा पण्णत्ता' सूक्ष्म निगोद जीव दो प्रकार के कहे गये हैं जैसे 'पज्जत्तगा य अपज्जत्तगा य' एक पर्याप्तक और दूसरे अपर्याप्तक 'बायर णिओद जीवा दुविहा पण्णत्ता' बादर निगोद जीव दो प्रकार के कहे गये हैं–जैसे 'पज्जत्तगा य अगज्जत्तगा य' एक पर्याप्तक और दूसरे अपर्याप्तक ॥१३४॥

જીવ બે પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. જેમકે–'सुहुमणिओय जीवाय बायरणिओद जीवाय' સૂક્ષ્મ નિગોદ જીવ અને બાદર નિગોદ જીવ નિગોદ જીવોમાં તુલ્યત્વ બતાવવા માટે સૂત્રમાં 'च' નો પ્રયોગ કરવામાં આવેલ છે. 'सुहुमणिओद जीवा दुविहा पण्णत्ता' સૂક્ષ્મ નિગોદ જીવ બે પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. જેમકે–'पज्जत्तगाय अपज्जत्तगाय' એક પર્યાપ્તક અને બીજો અપર્યાપ્તક 'बायरणिगोद जीवा दुविहा पण्णत्ता' બાદરનિગોદ જીવ પણ બે પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. જેમકે–'पज्जत्तगाय अपज्जत्तगाय' એક પર્યાપ્તક અને બીજા અપર્યાપ્તક ॥સૂ. ૧૩૪॥

संखेज्जा असंखेज्जा अणंता ? गोयमा! नो संखेज्जा नो असंखेज्जा अणंता, एवं पज्जत्तगा वि अपज्जत्तगा वि, एवं सुहुमनिओय जीवा वि पज्जत्तगा वि अपज्जत्तगा वि, बायर निओयजीवा वि पज्जत्तगा वि अपज्जत्तगा वि। निओयाणं भंते! पएसट्टयाए किं संखेज्जा० ? पुच्छा, गोयमा! नो संखेज्जा नो असंखेज्जा, अणंता, एवं पज्जत्तगा वि अपज्जत्तगा वि। एवं सुहुमनिओया वि पज्जत्तगा वि अपज्जत्तगा वि य, पएसट्टयाए सव्वे अणंता, एवं बायरनिओया वि पज्जत्तया वि अपज्जत्तया वि, पएसट्टयाए सव्वे अणंता एवं निओयजीवा नवविहा वि पएसट्टयाए सव्वे अणंता। एएसि णं भंते! निओयाणं सुहुमाणं बायराणं पज्जत्तयाणं अपज्जत्तयाणं दव्वट्टयाए पएसट्टयाए दव्वट्ठपएसट्टयाए कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ? गोयमा! सव्वत्थोवा बायरनिओया पज्जत्तया दव्वट्टयाए बायरनिओया अपज्जत्तया दव्वट्टयाए असंखेज्जगुणा, सुहुमनिओया अपज्जत्तया दव्वट्टयाए असंखेज्जगुणा, सुहुमनिओया पज्जत्तया दव्वट्टयाए संखेज्जगुणा, एवं पएसट्टयाए वि। दव्वट्ठपएसट्टयाए सव्वत्थोवा बायरनिओया य अपज्जत्ता दव्वट्टयाए जाव सुहुमनिओया पज्जत्तया य दव्वट्टयाए संखेज्जगुणा, सुहुमनिओएहिंतो पज्जत्तएहिंतो दव्वट्टयाए बायरनिओया पज्जत्ता पएसट्टयाए अणंतगुणा, बायरनिओया अपज्जत्ता पएसट्टयाए असंखेज्ज० जाव सुहुमनिओया पज्जत्ता पएसट्टयाए संखेज्जगुणा। एवं णिओयजीवा वि, णवरं संकमए जाव सुहुमणिओयजीवेहिंतो पज्जत्तएहिंतो दव्वट्टयाए बायरनिओयजीवा पज्जत्ता पएसट्टयाए असंखेज्जगुणा, सेसं तहेव जाव सुहुमणिओय जीवा पज्जत्ता पएसट्टयाए संखेज्जगुणा। एएसि णं भंते!

निओयाणं सुहुमाणं बायराणं पज्जत्ताणं अपज्जत्ताणं निओयजीवाणं सुहुमाणं बायराणं पज्जत्तयाणं अपज्जत्तयाणं दव्वट्ठयाए पएसट्ठयाए कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा? गोयमा! सव्वत्थोवा बायरनिओया पज्जत्ता दव्वट्ठयाए, बायरनिओया अपज्जत्ता दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा, सुहुमनिओया अपज्जत्ता दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा, सुहुमनिओया पज्जत्ता दव्वट्ठयाए संखेज्जगुणा, सुहुमनिओएहिंतो दव्वट्ठयाए बायरनिओयजीवा पज्जत्ता दव्वट्ठयाए अणंतगुणा, बायरनिओयजीवा अपज्जत्ता दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा, सुहुमनिओय जीवा अपज्जत्ता दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा, सुहुमनिओयजीवा पज्जत्ता दव्वट्ठयाए संखेज्जगुणा, पएसट्ठयाए, सव्वत्थोवा बायरनिगोयजीवा पज्जत्ता पएसट्ठयाए, बादरनिओया अपज्जत्ता पएसट्ठयाए असंखेज्जगुणा, सुहुमनिओय जीवा अपज्जत्तया पएसट्ठयाए असंखेज्जगुणा, सुहुमनिओयजीवा पज्जत्ता पएसट्ठयाए संखेज्जगुणा, सुहुमणिओय जीवेहिंतो पएसट्ठयाए बायरणिओया पज्जत्ता पएसट्ठयाए अणंतगुणा, बायरनिओया अपज्जत्ता पएसट्ठयाए असंखेज्जगुणा, जाव सुहुमणिओया पज्जत्ता पएसट्ठयाए संखेज्जगुणा, दव्वट्ठपएसट्ठयाए सव्वत्थोवा बायरनिगोया पज्जत्ता दव्वट्ठयाए बायरनिओया अपज्जत्ता दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा जाव सुहुमनिओया पज्जत्ता दव्वट्ठयाए संखेज्जगुणा, सुहुमनिओएहिंतो दव्वट्ठयाए बायरनिओय जीवा पज्जत्ता दव्वट्ठयाए अणंतगुणा, सेसा तहेव जाव सुहुमणिओया जीवा पज्जत्तया दव्वट्ठयाए संखेज्जगुणा, सुहुमनिओय जीवेहिंतो दव्वट्ठयाए बायरनिओय जीवा पज्जत्ता पएसट्ठयाए असंखेज्जगुणा सेसा तहेव जाव

सुहुमणिओया पज्जत्ता पएसट्ठयाए संखेज्जगुणा। से त्तं छव्विहा संसारसमावण्णगा ॥सू० १२५॥

छाया—निगोदाः खलु भदन्त ! द्रव्यार्थतया किं संख्येया असंख्येया अनन्ता ? गौतम ! नो संख्येया असंख्येया नो अनन्ताः, एवं पर्याप्तका अपि अपर्याप्तका आपि सूक्ष्मनिगोदाः खलु भदन्त ! द्रव्यार्थतया किं संख्येया असंख्येया अनन्ताः ? गौतम ! नो संख्येया असंख्येया नो अनन्ताः, एवं पर्याप्तका अपि अपर्याप्तका अपि, एवं बादरा अपि पर्याप्तका अपि अपर्याप्तका अपि नो संख्येया असंख्येया नो अनन्ताः। निगोदजीवाः खलु भदन्त ! द्रव्यर्थतया किं संख्येया असंख्येया अनन्ताः ? गौतम ! नो संख्येया नो असंख्येया अनन्ताः, एवं पर्याप्तका अपि अपर्याप्तका अपि, एवं सूक्ष्मनिगोदजीवा अपि पर्याप्तका अपि, अपर्याप्तका अपि, बादरनिगोदजीवा अपि पर्याप्तका अपि अपर्याप्तका अपि। निगोदाः खलु भदन्त ! प्रदेशार्थतया किं संख्येया० ? पृच्छा ? गौतम ! नो संख्येया नो असंख्येया अनन्ताः, एवं पर्याप्तका अप्यपर्याप्तका अपि। एवं सूक्ष्म निगोदा अपि पर्याप्तका अपि–अपर्याप्तका अपि च, प्रदेशार्थतया सर्वेऽनन्ताः, एवं बादरनिगोदा अपि पर्याप्तका अपि अपर्याप्तका अपि, प्रदेशार्थतया सर्वेऽनन्ताः, एवं निगोदजीवा नवविधा अपि प्रदेशार्थतया सर्वेऽनन्ताः। एतेषां खलु भदन्त ! निगोदानां सूक्ष्माणां बादराणां पर्याप्तकानामपर्याप्तकानां द्रव्यार्थतया प्रदेशार्थतया द्रव्यार्थप्रदेशार्थतया कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा तुल्या वा विशेषाधिका वा ? गौतम ! सर्वस्तोका बादरनिगोदपर्याप्तका द्रव्यार्थतया, बादरनिगोदअपर्याप्तका द्रव्यार्थतया असंख्येयगुणाः, सूक्ष्मनिगोदा अपर्याप्तका द्रव्यार्थतया असंख्येयगुणाः, सूक्ष्मनिगोदाः पर्याप्तका द्रव्यार्थतया संख्येयगुणाः, एवं प्रदेशार्थतयाऽपि। द्रव्यार्थप्रदेशार्थतया सर्वस्तोका बादरनिगोदाश्च पर्याप्ताः, द्रव्यार्थतया यावत्सूक्ष्मनिगोदाः पर्याप्ताश्च द्रव्यार्थतया संख्येयगुणाः, सूक्ष्मनिगोदेभ्यः पर्याप्तेभ्यो द्रव्यार्थतया बादर निगोदाः पर्याप्ताः प्रदेशार्थतयाऽनन्तगुणाः, बादरनिगोदा अपर्याप्ताः प्रदेशार्थतयाऽसंख्येयगुणाः. यावत्सूक्ष्मनिगोदाः पर्याप्ताः प्रदेशार्थतया संख्येयगुणाः। एवं निगोदजीवा अपि, नवरं संक्रमे यावत्सूक्ष्मनिगोदजीवेभ्यः पर्याप्तेभ्यो द्रव्यार्थतया निगोदजीवाः पर्याप्ताः प्रदेशार्थतयाऽसंख्येयगुणाः, शेषं तथैव–यावत्सूक्ष्मनिगोदजीवाः पर्याप्ताः प्रदेशार्थतया संख्येयगुणाः। एतेषां खलु भदन्त ! निगोदानां सूक्ष्माणां बादराणां पर्याप्तानामपर्याप्तानां निगोदजीवानां सूक्ष्माणां बादराणां पर्याप्तकानामपर्याप्तकानां द्रव्यार्थतया प्रदेशार्थतया कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा–बहुका वा यावद्

विशेषाधिकाः ? गौतम ! सर्वस्तोका बादरनिगोदाः पर्याप्ता द्रव्यार्थतया बादरनिगोदा अपर्याप्ता द्रव्यार्थतयाऽसंख्येयगुणाः, सूक्ष्मनिगोदा अपर्याप्ता द्रव्यार्थतयाऽसंख्येयगुणाः सूक्ष्मनिगोदाः पर्याप्ता द्रव्यार्थतयाऽसंख्येयगुणाः सूक्ष्मनिगोदेभ्यो द्रव्यार्थतया बादरनिगोदजीवाः पर्याप्ता द्रव्यार्थतयाऽनन्तगुणाः बादरनिगोदजीवा अपर्याप्ता द्रव्यार्थतयाऽसंख्येयगुणाः सूक्ष्मनिगोदजीवा पर्याप्ता द्रव्यार्थतयाऽसंख्येयगुणाः, सूक्ष्मनिगोदजीवाः पर्याप्ता द्रव्यार्थतया संख्येयगुणाः। प्रदेशार्थतया सर्वस्तोका बादरनिगोदजीवाः पर्याप्ताः प्रदेशार्थतया बादरनिगोद अपर्याप्ताः प्रदेशार्थतयाऽसंख्येयगुणाः, सूक्ष्मनिगोदजीवा अपर्याप्ताः प्रदेशार्थतयाऽसंख्येयगुणाः सूक्ष्मनिगोदजीवाः पर्याप्ताः प्रदेशार्थतया संख्येयगुणाः सूक्ष्मनिगोदजीवेभ्यः प्रदेशार्थतया बादरनिगोदाः पर्याप्ताः प्रदेशार्थतयाऽनन्तगुणाः, बादरनिगोदा अपर्याप्ताः प्रदेशार्थतयाऽसंख्येयगुणाः यावत्सूक्ष्मनिगोदाः पर्याप्ताः प्रदेशार्थतया संख्येयगुणाः। द्रव्यार्थप्रदेशार्थतया सर्वस्तोका बादरनिगोदाः पर्याप्ताः द्रव्यार्थतया, बादरनिगोदा अपर्याप्ता द्रव्यार्थतयाऽसंख्येयगुणाः यावत्सूक्ष्मनिगोदाः पर्याप्ता द्रव्यार्थतयाऽसंख्येयगुणाः सूक्ष्मनिगोदेभ्यो द्रव्यार्थतया बादरनिगोदजीवाः पर्याप्ताः द्रव्यार्थतयाऽनन्तगुणाः शेषास्तथैव यावत् सूक्ष्मनिगोदजीवाः पर्याप्ता द्रव्यार्थतया संख्येयगुणाः, सूक्ष्मनिगोदजीवेभ्यः पर्याप्तेभ्यो द्रव्यार्थतया बादरनिगोदजीवाः पर्याप्ताः प्रदेशार्थतयाऽसंख्येयगुणाः शेषास्तथैव यावत् सूक्ष्मनिगोदाः पर्याप्ताः प्रदेशार्थतया संख्येयगुणाः। त एते षड्विधाः संसारसमापन्नकाः ॥सू०१३५॥

टीका—'निओया णं भंते ! दव्वट्ठयाए किं संखेज्जा असंखेज्जा अणंता' जीवाश्रयविशेषाः शरीररूपा निगोदाः खलु भदन्त ! द्रव्यार्थरूपेण किं संख्येयाः असंख्येयाः अनन्ता वा ? भगवानाह—'गोयमा ! नो संखेज्जा असं-

---

'णिगोदाणं भंते ! दव्वट्ठयाए किं संखेज्जा असंखेज्जा'—इ० ।

टीकार्थ—गौतम ने इस सूत्र द्वारा प्रभु से पूछा है—'णिगोदा णं भंते ! दव्वट्ठयाए किं संखेज्जा असंखेज्जा अणंता' हे भदन्त ! द्रव्यरूप से निगोद—जीवाश्रय विशेष शरीर रूप निगोद क्या संख्यात हैं या असंख्यात हैं ? या अनन्त हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—

'णिओगाणं भंते ! दव्वट्ठयाए संखेज्जा असंखेज्जा' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને પૂછે છે કે—'णिगोदाणं भंते ! दव्वट्ठयाए किं संखेज्जा असंखेज्जा अणंता' હે ભગવન્ ! દ્રવ્ય રૂપે નિગોદ—જીવાશ્રય વિશેષ શરીર રૂપ નિગોદ શું સંખ્યાત છે ? અથવા અસંખ્યાત છે ? કે અનંત છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'गोयमा ! नो संखेज्जा

खेज्जा नो अणंता' गौतम ! नो संख्येया अङ्गुलाऽसंख्येयभागावगाहनवतां तेषां सर्वलोकाऽऽपन्नत्वात्—अतोऽसंख्येयाः असंख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणत्वात्, अनन्ता अपि नो अनन्ततया केवलवेदसाऽनुपलम्भात् इति। 'एवं पज्जत्तगा वि' एवमेव पर्याप्तनिगोदा अपि नो संख्याताः नो अनन्ताः किन्त्वसंख्याताः ज्ञेयाः। 'एवं अपज्जत्तगा वि' एवम्—अपर्याप्तनिगोदा अपि असंख्याता एव। 'सुहुम निओयाणं भंते ! दव्वट्ठयाए किं संखेज्जा असंखेज्जा अणंता ? गोयमा ! नो संखेज्जा असंखेज्जा नो अणंता' सूक्ष्मनिगोदाः खलु भदन्त ! द्रव्यार्थतया किं संख्याताः असंख्याताः अनन्ताः वेति प्रश्नः भगवानाह—गौतम ? नो संख्येयाः शरीरापेक्षयाऽङ्गुलासंख्येयभागावगाहनानां सकललोकापन्नत्वात् किन्तु असंख्याताः असंख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणात्—अनन्ता अपि नो भवन्ति केवलवेदसाऽनुपलम्भात्। 'एवं पज्जत्तगावि' एवमेतद्युक्तोक्त्याऽसंख्याता एव, पर्याप्तसूक्ष्मनिगोदा द्रव्यार्थतया ज्ञेयाः। 'एवं अपज्जत्तगा वि' एवम् अपर्याप्तका अपि सूक्ष्म-

---

'गोयमा ! नो संखेज्जा असंखेज्जा नो अणंता' हे गौतम ! निगोद न संख्यात हैं और न अनन्त हैं किन्तु असंख्यात हैं। 'एवं पज्जत्तगा वि अपज्जत्तगा वि' इसी प्रकार से पर्याप्त निगोद भी न संख्यात है न अनन्त हैं किन्तु असंख्यात हैं। 'एवं अपज्जत्तगा वि' इसी प्रकार अपर्याप्तक निगोद भी असंख्यात ही हैं अनन्त आदि नहीं हैं। 'सुहुमणिओयजीवा णं भंते ! दव्वट्ठयाए किं संखेज्जा असंखेज्जा अणंता' हे भदन्त ! सूक्ष्म निगोद जीव क्या द्रव्य दृष्टि से संख्यात हैं ? या असंख्यात हैं ? या अनन्त हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा ! णो संखेज्जा, असंखेज्जा, णो अणंता' हे गौतम ! सूक्ष्म निगोद जीव न संख्यात हैं न अनन्त है किन्तु असंख्यात हैं। 'एवं पज्जत्तगा वि अपज्जत्तगा वि' इसी प्रकार से सूक्ष्म निगोद

असंखेज्जा नो अणंता' હે ગૌતમ ! નિગોદ સંખ્યાત નથી. અને અનંત પણ નથી. પરંતુ અસંખ્યાત છે. 'एवं पज्जत्तगावि अपज्जत्तगा वि' એજ પ્રમાણે પર્યાપ્તક નિગોદ પણ સંખ્યાત નથી. અનંત પણ નથી. પરંતુ અસંખ્યાત છે. 'एवं अपज्जत्तगा वि' એજ પ્રમાણે અપર્યાપ્તક નિગોદ પણ અસંખ્યાતજ છે. અનંત કે સંખ્યાત નથી. 'सुहुमणिओयजीवाणं भंते ! दव्वट्ठयाए किं संखेज्जा असंखेज्जा अणंता' હે ભગવન્ સૂક્ષ્મ નિગોદ જીવો દ્રવ્ય દૃષ્ટિથી શું સંખ્યાત છે ? અથવા અસંખ્યાત છે ? કે અનંત છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે— 'गोयमा ! णो संखेज्जा, असंखेज्जा, णो अणंता' હે ગૌતમ ! સૂક્ષ્મ નિગોદ જીવો સંખ્યાત નથી. તેમજ અનંત પણ નથી કિંતુ અસંખ્યાત છે. 'एवं

निगोदा असंख्याताः नो संख्याता नो अनन्ता उक्तयुक्तेः । 'एवं बायरा वि पज्जगावि अपज्जत्तगावि नो संखेज्जा असंखेज्जा नो अणंता' एवं बादर निगोदा अपि द्रव्यार्थतया पर्याप्तका अपि अपर्याप्तका अपि नो संख्याताः नो अनन्ताः किन्तु असंख्याता आलाप ऊहनीयः ।

संप्रति द्रव्यार्थतया निगोदजीवसंख्यां ज्ञातुमाह—'निओयजीवाणं भंते ! दव्वट्ठयाए किं संखेज्जा असंखेज्जा अणंता ? गोयमा ! नो संखेज्जा नो असंखेज्जा अणंता' निगोदजीवाः खलु भदन्त ! द्रव्यार्थतया किं संख्याताः असंख्याता अनन्ता वा ? भगवानाह—गौतम ! नो संख्याताः नो असंख्याताः किन्तु अनन्ताः प्रतिनिगोदमनन्तानां निगोदद्रव्यजीवानां भावात् इति । 'एवं पज्जत्तगा वि अपज्जत्तगा वि' एवं पर्याप्तका अपर्याप्तका अपि निगोदजीवा द्रव्यार्थतयाऽनन्ता एव,

---

पर्याप्तक भी और सूक्ष्म निगोद अपर्याप्तक भी असंख्यात ही हैं संख्यात या अनन्त नहीं हैं । 'एवं सुहुम णिओय जीवा वि पज्जत्तगा वि अपज्जत्तगा वि' इसी तरह से सूक्ष्म निगोद जीव भी हैं और इनके पर्याप्तक और अपर्याप्तक भेद भी असंख्यात ही हैं संख्यात या अनन्त नहीं हैं । 'बायरणिओदजीवा वि पज्जत्तगा वि अपज्जत्तगा वि' इसी प्रकार से बादर निगोद जीव और उनके भेद रूप पर्याप्तक और अपर्याप्तक भेद भी असंख्यात ही हैं । संख्यात या अनन्त नहीं हैं । 'णिओदाणं भंते ! पएसट्ठयाए किं संखेज्जा, असंखेज्जा अणंता ?' हे भदन्त निगोद क्या प्रदेशों की दृष्टि से क्या संख्यात हैं ? या असंख्यात हैं ? या अनन्त हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा ! नो संखेज्जा, नो असंखेज्जा, अणंता' हे गौतम ! निगोद प्रदेशों की दृष्टि से न संख्यात हैं, न असंख्यात हैं, किन्तु अनन्त

पज्जत्तगा वि अपज्जत्तगा वि' એજ પ્રમાણે સૂક્ષ્મ નિગોદ પર્યાપ્તક અને સૂક્ષ્મ નિગોદ અપર્યાપ્તક પણ અસંખ્યાત જ છે. સંખ્યાત કે અનંત નથી. 'एवं सुहुमणिओयजीवा वि पज्जत्तगा वि अपज्जत्तगा वि' એજ પ્રમાણે સૂક્ષ્મ નિગોદ જીવો પણ સમજવા. અને તેના પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક ભેદો પણ અસંખ્યાતજ છે. સંખ્યાત કે અનંત નથી. 'बायर णिओदजीवा वि पज्जत्तगा वि अपज्जत्तगा वि' એજ પ્રમાણે બાદર નિગોદ જીવ અને તેના ભેદ રૂપ પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક ભેદો પણ અસંખ્યાતજ છે. સંખ્યાત કે અનંત નથી. 'णिओदाणं भंते ! पएसट्ठयाए किं संखेज्जा, असंखेज्जा, अणंता' હે ભગવન્ નિગોદ પ્રદેશોની દૃષ્ટિથી શું સંખ્યાત છે ? અથવા અસંખ્યાત છે ? કે અનંત

किन्तु नो संख्येयाः नो संख्येया वा ज्ञेयाः। 'एवं सुहुमणिओय जीवा वि पज्जत्तया वि अपज्जत्तया वि' एवं पर्याप्तका अपि अपर्याप्तका अपि सूक्ष्मनिगोदजीवा द्रव्यार्थतयाऽनन्ता एव, नो संख्येया न वाऽसंख्येया वोद्धव्याः। 'बायरनिओय-जीवा वि पज्जत्तगा वि अपज्जत्ता वि' एवं सामान्य बादरनिगोदवत् पर्याप्तका अपर्याप्तका अपि बादरनिगोदजीवा संख्येयाऽसंख्येयहीना अनन्ता ज्ञेयाः।

संप्रति प्रदेशतया नवसूत्रेषु निगोदसूत्रत्रयमाह-'निओया णं भंते! पए-सट्टयाए किं संखेज्जा० पुच्छा? गोयमा! नो संखेज्जा नो असंखेज्जा अणंता, एवं पज्जत्तया वि अपज्जत्तया वि। एवं सुहुम णिओया वि पज्जत्तया वि अपज्जत्तया वि य पएसट्टयाए सव्वे अणंता' निगोदाः खलु भदन्त! किं संख्येया असंख्येया अनंतावेति प्रश्नः प्रदेशार्थतया? भगवानाह-गौतम! अनन्ता एवं न संख्येया असंख्येया भवन्ति। एवं पर्याप्तका अपि अपर्याप्तका अपि निगोदाः प्रदेशार्थतयाऽनन्ताः संख्येयाऽसंख्येया नेति संक्षेपः 'एवं सामान्य-निगोदवत्सूक्ष्मनिगोदाः पर्याप्ताश्चापि अपर्याप्ताश्चापि संख्येयाऽसंख्येयहीना अन-न्ता भवन्ति। किं बहुना-प्रदेशार्थतया सामान्यतो निगोदाः सूक्ष्मनिगोदाः पर्याप्ता अपर्याप्ताः सर्वे साकल्येन अनन्ताः न तु संख्येया असंख्येयावेति निष्कर्षः। 'एवं बायरनिओया वि पज्जत्तया वि अपज्जत्तया वि' एवं

'एवं पज्जत्तगा वि अपज्जत्तगा वि' इसी प्रकार के इनके पर्याप्तक और अपर्याप्तक भेद रूप जो निगोद हैं वे भी हैं अर्थात् ये पर्याप्तक और अपर्याप्तक निगोद प्रदेशों की अपेक्षा अनन्त ही हैं संख्यात या असं-ख्यात नहीं हैं। 'एवं सुहुम णिओया वि पज्जत्तगा वि अपज्जत्तगा वि' इसी तरह से सूक्ष्म निगोद भी और उनके पर्याप्तक और अपर्याप्तक भेद भी प्रदेशों की दृष्टि से अनन्त ही हैं संख्यात या असंख्यात नहीं हैं। 'एवं बायर निगोया वि पज्जत्तया वि अप्पज्जत्तया वि' पएसट्ठ-याए सव्वे णंता' इसी प्रकार के बादर निगोद भी और उनके पर्या-प्तक अपर्याप्तक भेद भी प्रदेशों की दृष्टि से अनन्त ही है संख्यात या

છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! नो संखेज्जा, नो असं-खेज्जा, अणंता' હે ગૌતમ! નિગોદ પ્રદેશોની દૃષ્ટિથી સંખ્યાત નથી તેમજ અસંખ્યાત પણ નથી. પણ અનંત છે. 'एवं पज्जत्तगा वि अपज्जत्तगा वि' એજ પ્રમાણે તેમના પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તકના ભેદ રૂપ જે નિગોદ છે તે પણ સમજવા. અર્થાત્ આ પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક નિગોદ પ્રદેશોની દૃષ્ટિથી અનંતજ છે, સંખ્યાત કે અસંખ્યાત હોતા નથી. 'एवं सुहुम णिओया वि पज्जत्तगा वि अपज्जत्तगा वि' એજ પ્રમાણે સૂક્ષ્મ નિગોદ પણ અને તેના

वादरनिगोदा अपि पर्याप्तका अपि अपर्याप्तका अपि प्रदेशार्थतयाऽनन्ताः न तु संख्येया असंख्येयावेति 'पएसट्टयाए सव्वे अणंता' प्रदेशार्थतया सर्वे बादर निगोदा अनन्ता एव न संख्याता असंख्याताः। 'एवं णिओयजीवा नवविहा वि पएसट्ठयाए सव्वे अणंता' एवं पूर्ववर्णितसामान्यनिगोदा यथा द्रव्यार्थतया तथैव प्रदेशार्थतया सामान्य सूक्ष्म बादरत्रयभेदवन्तः पर्याप्ताऽपर्याप्तयुक्ता नवविधा अपि सर्वे निगोदजीवा अनन्ता एव, न तु संख्याताऽसंख्याताः सकलनया नवनिगोदसूत्राणि नव सामान्यतो निगोद जीवसूत्राणि सर्वसंकलनयाऽष्टादश निगोदविषये सूत्राणि भवन्ति ।

असंख्यात नहीं हैं। 'एवं णिओद जीवा नवविहा वि पएसट्ठयाए सव्वे अणंता' इसी प्रकार प्रदेशों की अपेक्षा से नौ प्रकार के भी निगोद जीव सब अनन्त ही हैं संख्यात या असंख्यात नहीं है। निगोद जीवों में भी जो यहां नवविधता कही गई है वह इस प्रकार से हैं–१ सामान्य निगोद २ सूक्ष्म निगोद, और ३ बादर निगोद ये ३ भेद मूल में हैं अब इनके ३–३ भेद और करके मिलाने पर निगोद के नौ भेद हो जाते हैं–वे भेद इस प्रकार से बताए गये हैं–सामान्य निगोद १ सामान्य पर्याप्त निगोद २ सामान्य अपर्याप्त निगोद ३ सामान्य सूक्ष्म निगोद १ सामान्य सूक्ष्म पर्याप्त निगोद २ और ३

પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક ભેદો પણ પ્રદેશોની દૃષ્ટિથી અનંતજ છે. સંખ્યાત કે અસંખ્યાત હોતા નથી. 'एवं वायर णिओया वि पज्जत्तया वि अपज्जत्तया वि पएसट्ठयाए सव्वे अणंता' એજ પ્રમાણે બાદર નિગોદ અને તેના પર્યાપ્તક અપર્યાપ્તક ભેદો પણ પ્રદેશ પણાથી અનંત જ છે. સંખ્યાત કે અસંખ્યાત નથી. નિગોદ જીવોમાં અહીંયાં નવ પ્રકાર પણું કહેવામાં આવેલ છે. एवं णिओदजीवा नवविहा वि पएसट्ठयाए सव्वे अणंता' એજ પ્રમાણે પ્રદેશપણાથી નવ પ્રકારના નિગોદ જીવો પણ અનંત જ છે. સંખ્યાત કે અસંખ્યાત નથી. અહીંયાં નિગોદ જીવોમાં જે નવ પ્રકારપણું કહેલ છે તે આ પ્રમાણે છે. ૧ સામાન્ય નિગોદ સૂક્ષ્મ નિગોદ અને બાદર નિગોદ મૂલમાં આ રીતના ત્રણ ભેદો છે. તેના ૩–૩ ત્રણ ત્રણ ભેદ બીજા કરવાથી બધા મળીને નિગોદોના નવ ભેદો થઈ જાય છે. એ ભેદો આ પ્રમાણે બતાવવામાં આવેલ છે. સામાન્ય નિગોદ ૧ સામાન્ય પર્યાપ્તક નિગોદ, ૨ સામાન્ય અપર્યાપ્તક નિગોદ ૩ સામાન્ય સૂક્ષ્મ નિગોદ ૧ સામાન્ય સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તક નિગોદ ૨ અને સામાન્ય સૂક્ષ્મ અપર્યા-

अथैषां द्रव्यार्थतया प्रदेशार्थतयोभयतया च परस्परमल्पबहुत्वम्–"एएसि-णं भंते ! णिओयाणं सुहुमाणं बायराणं पज्जत्तयाणं णिओयजीवाणं, सुहुमाणं बायराणं पज्जत्तयाणं अपज्जत्तयाणं दव्वट्ठयाए पएसट्ठयाए कयरे-कयरेहिंतो अप्पा वा जाव विसेसाहिया' एतेषां खलु भदन्त ! निगोदानां सूक्ष्माणां बादराणां पर्याप्तकानामपर्याप्तकानाम्, तथा–निगोदजीवानां सूक्ष्माणां बादराणां पर्याप्तकानामपर्याप्तकानां द्रव्यरूपेण–प्रदेशरूपेण च कतरेभ्यः कतरे-

---

सामान्य सूक्ष्म अपर्याप्त निगोद तथा सामान्य बादर निगोद १ सामान्य बादर पर्याप्त निगोद २ और सामान्य बादर अपर्याप्त निगोद ३ इसी प्रकार से निगोद जीवों के भी नौ भेद कह लेना चाहिये कुल भेद निगोद और निगोद जीवों के ९-९ मिलाने से १८ हो जाते हैं इन १८ भेदों के १८ सूत्र होते हैं। १८ सूत्रों द्वारा वर्णित ये निगोद और निगोद जीव सब प्रदेश दृष्टि की अपेक्षा से अनन्त हैं।

अब सूत्रकार इनका द्रव्य दृष्टि से, प्रदेश दृष्टि से और उभय दृष्टि से परस्पर में अल्पबहुत्व का कथन करते हैं–इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है–'एएसि णं भंते ! णिओयाणं सुहुमाणं बायराणं पज्जत्तयाणं अपज्जत्तयाणं दव्वट्ठयाए, पएसट्ठयाए दव्वट्ठ-पएसट्ठयाए कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा' हे भदन्त ! इन निगोदों के निगोद सूक्ष्मों के और निगोद बादरों के जो कि पर्याप्त और अपर्याप्त हैं बीच में कौन द्रव्य की अपेक्षा प्रदेशों की

પ્તક નિગોદ ૩ તથા સામાન્ય બાદર નિગોદ ૧ સામાન્ય બાદર પર્યાપ્ત નિગોદ ૨ અને સામાન્ય બાદર અપર્યાપ્તક નિગોદ ૩ આજ પ્રમાણે નિગોદ જીવોના પણ નવ ભેદો સમજી લેવા. નિગોદ અને નિગોદ જીવોના કુલ ભેદ નવ નવ થાય છે તે બન્નેના મેળવવાથી ૧૮ અઢાર ભેદો થઇ જાય છે. આ અઢાર ભેદોના ૧૮ અઢાર સૂત્રો થાય છે. આ અઢાર સૂત્રો દ્વારા વર્ણવવામાં આવેલ આ નિગોદ અને નિગોદ જીવ બધા પ્રદેશપણાથી અનંત છે.

હવે સૂત્રકાર આ બધાનું દ્રવ્યપણાથી પ્રદેશપણાથી અને બન્ને પ્રકારથી પરસ્પરના અલ્પ બહુત્વનું કથન કરે છે. આ સંબંધમાં ગૌતમ-સ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછેલ છે કે–एएसिणं भंते ! णिओयाणं सुहुमाणं बायराणं पज्जत्तयाणं अपज्जत्तगाणं दव्वट्ठयाए पएसट्ठयाए दव्वट्ठपएसट्ठयाए कयरे कयरे हिंतो०' હે ભગવન્ ! આ નિગોદોના નિગોદ સૂક્ષ્મોના અને નિગોદ બાદરોના જે પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત ભેદો છે તેમાં દ્રવ્યની અપેક્ષાથી પ્રદેશોની અપેક્ષાથી. અને દ્રવ્ય પ્રદેશોની અપેક્ષાથી કોણ કોનાથી અલ્પ છે? અને કોણ

ऽल्पा वा-बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा भवन्तीति प्रश्नः भगवानाह-गौतम ! 'सव्वत्थोवा बायरणिओया पज्जत्ता दव्वट्ठयाए-बायरणिओया अपज्जत्तया दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा' सर्वस्तोका बादरनिगोदा मूलकन्दादिगताः पर्याप्ता द्रव्यार्थतया भवन्ति-प्रतिक्षेत्रवर्तित्वात्-(एभ्यः) अपर्याप्तबादर निगोदा द्रव्यार्थतयाऽसंख्येयगुणा एकैक पर्याप्तबादरनिगोदनिश्रयाऽसंख्येयानामपर्याप्तानां बादरनिगोदनामुत्पादात् । 'सुहुमणिओया अपज्जत्तया दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा' एभ्योऽपर्याप्तबादरनिगोदेभ्योऽपर्याप्त सूक्ष्मनिगोदा द्रव्यार्थतयाऽसंख्येयगुणाः सकललोकापन्नतया क्षेत्रस्याऽसंख्येयगुणत्वात् 'सुहुमणिओया पज्जत्तया दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा एभ्यः सूक्ष्मनिगोदाः पर्याप्तका द्रव्यार्थतया संख्येयगुणाः सूक्ष्मेष्वोघतोऽपर्याप्तेभ्यः पर्याप्तकानां

अपेक्षा और द्रव्य प्रदेश दोनों की अपेक्षा अल्प हैं ? कौन इनकी अपेक्षा बहुत है कौन इनकी अपेक्षा बराबर हैं ? और कौन इनकी अपेक्षा विशेषाधिक हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं -'गोयमा ! सव्वत्थोवा बादर णिओया पज्जत्तगो दव्वट्ठयाए, बादर णिगोदा अपज्जत्तगा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा' हे गौतम ! बादर निगोद पर्याप्तक द्रव्य दृष्टि से सब से कम हैं क्योंकि ये प्रतिनियत देशवर्ती होते हैं । इनकी अपेक्षा अपर्याप्तक बादर निगोद हैं वे द्रव्य दृष्टि से असंख्यातगुणें अधिक हैं । क्योंकि एक एक पर्याप्त बादर की निश्रा से असंख्यात बादर निगोदों का उत्पात होता रहता है 'सुहुमणिओदा अपज्जत्तगा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा, सुहुम णिओया पज्जत्तगा दव्वट्ठयाए संखेज्जगुणा' इनकी अपेक्षा जो सूक्ष्म निगोद अपर्याप्तक जीव हैं वे द्रव्य दृष्टि से असंख्यातगुणें अधिक हैं इनकी अपेक्षा जो

કોની અપેક્ષાએ વધારે છે ? અને કોણ કોની બરોબર છે ? અને કોણ કોના કરતાં વિશેષાધિક છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! सव्वत्थोवा बादर णिओया पज्जत्तगा दव्वट्ठयाए बादरणिगोदा अपज्जत्तगा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा' હે ગૌતમ ! બાદર નિગોદ પર્યાપ્તક દ્રવ્ય દૃષ્ટિથી સૌથી ઓછા છે. કેમકે તેઓ પ્રતિ નિયત દેશમાં રહેનારા હોય છે. તેના કરતાં જે અપર્યાપ્તક બાદર નિગોદ છે. તેઓ દ્રવ્યપણાથી અસંખ્યાતગણા વધારે છે. કેમકે એક એક પર્યાપ્તક બાદરની નિશ્રાથી અસંખ્યાત બાદર નિગોદોનો ઉત્પાત થઈ જાય છે. 'सुहुमणिगोदा अज्जत्तगा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा, सुहुमणिओया पज्जत्तगा दव्वट्ठयाए संखेज्जगुणा' તેના કરતા જે સૂક્ષ્મ નિગોદ અપર્યાપ્તક જીવ છે તેઓ દ્રવ્યપણાથી અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં જે સૂક્ષ્મ

संख्येयगुणत्वात् । 'एवं पएसट्ठयाए वि' एवं प्रदेशार्थतयाऽपि तथाहि —सर्वस्तोका बादरनिगोदाः पर्याप्ताः प्रदेशार्थतया द्रव्याणां स्तोकत्वात् तेभ्यो बादरनिगोदा अपर्याप्ताः प्रदेशार्थतयाऽसंख्येयगुणाः द्रव्याणामसंख्येयगुणत्वात् । तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदाः अपर्याप्ताः प्रदेशार्थतयाऽसंख्येयगुणाः, तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदाः पर्याप्ताः प्रदेशार्थतया संख्येयगुणाः द्रव्याणां संख्येयगुणत्वात् इति। 'दव्वट्ठ पएसट्ठयाए' उभयतया विचारं प्रस्तौति 'सव्वत्थोवा बायरणिओया य पज्जत्तया दव्वट्ठयाए' सर्वस्तोका बादरनिगोदाश्च पर्याप्ताः सन्तस्तु द्रव्यार्थतया असंख्येयगुणाः, तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदा अपर्याप्ता द्रव्यार्थतयाऽसंख्येगुणाः, 'जाव सुहुम निओया पज्जत्तया दव्वट्ठयाए संखेज्जगुणा' तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदाः

सूक्ष्म निगोद पर्याप्तक हैं वे द्रव्य दृष्टि से संख्यातगुणें अधिक हैं। क्योंकि सूक्ष्मों में सामान्य से अपर्याप्तों की अपेक्षा पर्याप्त संख्यातगुणें ही होते हैं। 'एवं पएसट्ठयाए वि' इसी तरह से प्रदेश दृष्टि से भी जानना चाहिये अर्थात् प्रदेश दृष्टि से सबसे कम पर्याप्त बादर निगोद जीव है क्योंकि द्रव्यों की स्तोकता है। इनकी अपेक्षा अपर्याप्त बादर निगोद जीव प्रदेश दृष्टि से असंख्यातगुणें अधिक हैं। क्योंकि द्रव्य असंख्यातगुणें अधिक हैं इनकी अपेक्षा अपर्याप्त सूक्ष्म निगोद अपर्याप्त जीव प्रदेश दृष्टि से असंख्यातगुणें अधिक हैं। इन की अपेक्षा सूक्ष्म निगोद पर्याप्तक जीव प्रदेश दृष्टि से संख्यातगुणें अधिक हैं, क्योंकि द्रव्य संख्यातगुणित हैं। 'दव्वट्ठपएसट्ठयाए' द्रव्य दृष्टि और प्रदेश दृष्टि दोनों दृष्टियों से विचार करने पर 'सव्वत्थोवा

નિગોદ પર્યાપ્તક છે તેઓ દ્રવ્ય પણાથી અસંખ્યાતગણા વધારે છે. કેમકે—સૂક્ષ્મોમાં સામાન્યપણાથી અપર્યાપ્તકોના કરતાં પર્યાપ્તકો સંખ્યાતગણાજ હોય છે 'एवं पएसट्ठयाए वि' એજ પ્રમાણે પ્રદેશ પણાથી પણ સમજવું, અર્થાત્ પ્રદેશ પણાથી સૌથી ઓછા પર્યાપ્તક બાદર નિગોદ જીવ છે. કેમકે—દ્રવ્યોનું અલ્પ પણું છે, તેના કરતાં અપર્યાપ્તક બાદર નિગોદ જીવો પ્રદેશ પણાથી અસંખ્યાતગણા વધારે છે. કેમકે દ્રવ્ય અસંખ્યાતગણું વધારે છે. તેના કરતાં અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ નિગોદ પર્યાપ્તક જીવ પ્રદેશપણાથી અસંખ્યાતગણા વધારે છે. કેમકે દ્રવ્ય સંખ્યાતગણું છે. 'दव्वट्ठ पएसट्टयाए' દ્રવ્ય પણાથી અને અને પ્રદેશ પણાથી એમ બન્ને પ્રકારથી વિચાર કરવાથી 'सव्वत्थोवा बादरनिगोदा पज्जत्तगा दव्वट्ठयाए' બાદર નિગોદ પર્યાપ્તક જીવ દ્રવ્ય પણાથી સૌથી ઓછા છે, તેનાથી અસંખ્યાતગણા વધારે બાદર

पर्याप्ता द्रव्यार्थतया संख्येयगुणाः, 'सुहुम निओएहिंतो पज्जत्तएहिंतो दव्वट्ठयाए बायरणिओया पज्जत्ता पएसट्ठयाए अणंतगुणा' सूक्ष्मनिगोदेभ्यः पर्याप्तकेभ्यः द्रव्यार्थतया बादरनिगोदाः पर्याप्ताः प्रदेशार्थतयाऽनन्तगुणाः एकैक निगोदस्याऽनन्ताऽणुकाऽनन्तस्कन्धनिष्पन्नत्वात्। 'बायरणिओया अपज्जत्ता पएसट्ठाए असंखेज्जगुणा' द्रव्याणामसंख्येयगुणत्वात्, तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदा अपर्याप्ताः प्रदेशार्थतयाऽसंख्येयगुणाः, 'जाव सुहुमणिओया पज्जत्ता पएसट्ठयाए संखेज्जगुणा' तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदाः पर्याप्ता प्रदेशार्थतया संख्येयगुणाः, द्रव्याणां संख्येयगुणत्वात्, 'एवं णिओयजीवा वि' एवं सामान्यनिगोद-

---

'बादर निगोदा पज्जत्तगा दव्वट्ठयाए' बादर निगोद पर्याप्तक जीव द्रव्य दृष्टि की अपेक्षा सबसे कम हैं। इनसे असंख्यातगुणें बादर निगोद अपर्याप्तक जीव हैं। इनसे द्रव्य दृष्टि की अपेक्षा सूक्ष्म निगोद अपर्याप्तक जीव असंख्यातगुणें अधिक हैं। इनसे द्रव्यदृष्टि की अपेक्षा सूक्ष्म निगोद पर्याप्तक जीव संख्यातगुणें अधिक हैं। 'सुहुमनिगोदेहिंतो पज्जत्तएहिंतो बादरनिगोदा पज्जत्ता पएसट्ठयाए अणंतगुणा' पर्याप्त सूक्ष्म निगोदों से बादर निगोद पर्याप्तक जीव प्रदेश दृष्टि की अपेक्षा अनन्तगुणें अधिक हैं 'बादर निगोदा अपज्जत्ता पएसट्ठयाए असंखेज्जगुणा' बादर निगोद पर्याप्तक जीवों से बादर निगोद अपर्याप्तक जीव प्रदेश दृष्टि की अपेक्षा असंख्यातगुणें अधिक हैं। इन बादर निगोद अपर्याप्तक जीवों से प्रदेश दृष्टि की अपेक्षा सूक्ष्म निगोद अपर्याप्तक असंख्यातगुणें अधिक है सूक्ष्म निगोद अपर्याप्तक से सूक्ष्म निगोद पर्याप्तक संख्यातगुणें अधिक हैं। 'एवं निगोद जीवा वि' सामान्य निगोद की तरह निगोद जीव

નિગોદ અપર્યાપ્તક જીવ છે. તેના કરતાં દ્રવ્ય દૃષ્ટિની અપેક્ષાથી સૂક્ષ્મ નિગોદ અપર્યાપ્તક જીવ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં દ્રવ્યદૃષ્ટિની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ નિગોદ પર્યાપ્તક જીવ સંખ્યાતગણા વધારે છે. 'सुहुम निगोदेहिंतो पज्जत्तएहिंतो बादर निगोदा पज्जत्ता पएसट्ठयाए अणंतगुणा' પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ નિગોદોના કરતાં બાદર નિગોદ પર્યાપ્તક જીવ પ્રદેશપણાથી અનંતગણા વધારે છે. 'बादरनिगोदा अपज्जत्ता पएसट्ठयाए असंखेज्जगुणा' બાદર નિગોદ પર્યાપ્તક જીવોના કરતાં બાદર નિગોદ અપર્યાપ્તક જીવ પ્રદેશ દૃષ્ટિની અપેક્ષાથી સંખ્યાત ગણા વધારે છે. આ બાદર નિગોદ અપર્યાપ્તકોના કરતાં પ્રદેશ દૃષ્ટિની અપેક્ષાથી સૂક્ષ્મ નિગોદ અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગણા વધારે છે. સૂક્ષ્મ નિગોદ અપર્યાપ્તકના કરતાં સૂક્ષ્મ નિગોદ પર્યાપ્તક સંખ્યાતગણા વધારે છે. एवं निगोद

वन्निगोद जीवा अपि अल्पबहुत्वेन ज्ञातव्याः। 'नवरं संकमए जाव सुहुमनिओया पज्जत्ता पएसट्ठाए संखेज्जगुणा' तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदाः, पर्याप्ता प्रदेशार्थतया संख्येयगुणाः द्रव्याणां संख्येयगुणत्वात्, 'एवं णिओयजीवा वि एवं सामान्य निगोदजीववन्नीगेदजीवा अल्पबहुत्वेन ज्ञातव्याः। 'नवरं संकमए जाव सुहुमनिओयजीवेहिंतो पज्जत्तएहिंतो दव्वट्ठयाए बायरणिओयजीवा पज्जत्ता पएसट्ठयाए असंखेज्जगुणा' एकस्याः कर्मप्रकृतेरन्यस्यां एकस्याः कर्मप्रकृतौ प्रयत्नेन परिणमनं सांक्रमस्तत्रमूलोक्तक्रमेणाऽल्पबहुत्वं ज्ञातव्यम्, संक्रमो यावत् सूक्ष्मनिगोदजीवेभ्यः पर्याप्तेभ्यो द्रव्यार्थतया बादरनिगोदजीवाः पर्याप्ताः प्रदेशार्थतयाऽसंख्येयगुणाः, 'सेसं तहेव जाव सुहुमणिओयजीवा पज्जत्ता पएसट्ठयाए संखेज्जगुणा' शेषं तथैव यावत्सूक्ष्मनिगोदजीवाः पर्याप्ताः प्रदेशार्थतया संख्येयगुणाः। एषामुभयार्थतयाऽल्पत्वबहुत्वादि-'एएसि णं भंते! सुहु-

---

भी अल्पबहुत्व में लगा लेना चाहिये 'नवरं संकमए जाव सुहुम निगोदजीवेहिं पज्जत्तएहिंतो दव्वट्ठयाए बायरनिगोदजीवा पज्जत्ता पएसट्ठयाए असंखेज्जगुणा' एक कर्म प्रकृति का अन्य कर्म प्रकृति में प्रयत्न से जो परिणमन हो जाता है उसका नाम संक्रम है इस संक्रम में मूलोक्त क्रम से अल्पबहुत्व है यह संक्रम यावत् द्रव्यदृष्टि से जो सूक्ष्म निगोद पर्याप्तक जीव है उन जीवों की अपेक्षा पर्याय दृष्टि से बादर निगोद पर्याप्तक जीव असंख्यातगुणें अधिक हैं। 'सेसं तहेव जाव सुहुम निगोदजीवा पज्जत्ता पएसट्ठयाए संखेज्जगुणा' बाकी का और सब कथन पूर्वोक्त जैसा ही है यावत् सूक्ष्म निगोद जीवों में जो पर्याप्तक जीव हैं वे प्रदेश दृष्टि से संख्यातगुणें अधिक हैं। 'एएसि णं भंते! जिगोदाणं सुहुमाणं बायराणं पज्जत्तगाणं,

---

जीवा वि' સામાન્ય નિગોદની જેમ નિગોદ જીવનું અલ્પ બહુત્વ પણ સમજી લેવું. 'णवरं संकमए जाव सुहुमनिगोदजीवेहिं पज्जत्तएहिंतो दव्वट्ठयाए बायर निगोदजीवा पज्जत्ता पएसट्ठयाए असंखेज्जगुणा' એક કર્મપ્રકૃતિનું બીજી કર્મપ્રકૃતિમાં પ્રયત્ન પૂર્વક જે પરિણમન થઇ જાય છે. તેનું નામ સંક્રમ છે. આ સંક્રમમાં મૂલોક્ત ક્રમથી અલ્પ બહુ પણું છે. આ સંક્રમ યાવત્ દ્રવ્ય પણાથી જે સૂક્ષ્મ નિગોદ પર્યાપ્તક જીવ છે. એ જીવોના કરતાં પર્યાય દૃષ્ટિથી બાદર નિગોદપર્યાપ્ત જીવ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. 'सेसं तहेव जाव सुहुम निगोद जीवा पज्जत्ता पएसट्ठयाए संखेज्जगुणा' બાકીનું બીજુ સઘળું કથન પહેલા જેમ કહેવામાં આવેલ છે એજ પ્રમાણે છે. યાવત્ સૂક્ષ્મ નિગોદ જીવોમાં જે પર્યાપ્તક જીવ છે તેઓ પ્રદેશ પણાથી સંખ્યાતગણા વધારે છે. 'एएसिणं

माणं बायराणं पज्जत्तयाणं अपज्जत्तयाणं णिओयजीवाणं सुहुमाणं बायराणं पज्जत्तयाणं अपज्जत्तयाणं दव्वट्ठयाए पएसट्ठयाए कयरे कयरेहिंतो०' एतेषां खलु भदन्त ! सूक्ष्माणां बादराणां पर्याप्तकानामपर्याप्तकानाम् तथा (एतद्विशेषण-विशिष्ट) निगोदजीवानां निगोदानाञ्च द्रव्यार्थतया कतरेभ्यः कतरेल्पा बहुका स्तुल्या विशेषावेति प्रश्नः भगवानाह-गौतम ! 'सव्वत्थोवा बायरनिओया पज्जत्ता दव्वट्ठयाए' सर्वेभ्यः स्तोका बादरनिगोदाः पर्याप्ता द्रव्यार्थतया निगोदानां स्तोकत्वात् 'बायरणिओया अपज्जत्ता दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा' एभ्यो बादरनिगोदा अपर्याप्ता द्रव्यार्थतयाऽसंख्येयगुणाधिकाः निगोदानामसंख्येय-गुणत्वात् अपर्याप्ता द्रव्यार्थतयाऽसंख्येयगुणा अधिका भवन्ति, 'सुहुमणिओया

अपज्जत्ताणं णिगोद जीवाणं सुहुमाणं बायराणं पज्जत्तगाणं अपज्ज-त्तगाणं दव्वट्ठयाए पएसट्ठयाए कयरे कयरेहिंतो' अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-हे भदन्त ! सामान्य निगोद, सामान्य सूक्ष्म और सामान्य बादर इनमें जो पर्याप्त और अपर्याप्त जीव हैं उनके बीच में कौन जीव किन जीवों की अपेक्षा द्रव्य पर्याय उभय दृष्टि से अल्प हैं ? कौन किनकी अपेक्षा बहुत हैं ? कौन किनके बराबर हैं और कौन किनसे विशेषाधिक हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'सव्व-त्थोवा बायर निगोदा पज्जत्ता दव्वट्ठयाए' हे गौतम ! बादर निगोदों में जो पर्याप्तक जीव हैं वे द्रव्य दृष्टि से सब से कम है क्योंकि निगोदों में स्तोकता है 'बादरनिगोदा अपज्जत्तगा दव्वट्ठयाए असं-खेज्जगुणा' इनकी अपेक्षा बादर निगोद अपर्याप्तक जीव द्रव्य दृष्टि

भंते ! णिगोदाणं सुहुमाणं बायराणं पज्जत्तगाणं अपज्जत्ताणं णिगोदजीवाणं सुहु-माणं बायराणं पज्जत्तगाणं अपज्जत्तगाणं दव्वट्ठयाए पएसट्ठयाए कयरे कयरे हिंतो' ગૌતમસ્વામી હવે પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે-હે ભગવન્ ! સામાન્ય નિગોદ સામાન્ય સૂક્ષ્મ અને સામાન્ય બાદર એમાં જે પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક જીવો છે, તેઓમાં કયા જીવો કયા જીવોના કરતાં દ્રવ્ય અને પર્યાય બન્ને દૃષ્ટિથી અલ્પ છે ? કોણ કોના કરતાં વધારે છે ? કોણ કોની બરોબર છે ? અને કોણ કોનાથી વિશેષાધિક છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'सव्वत्थोवा बायरनिगोदा पज्जत्ता दव्वट्ठयाए' હે ગૌતમ ! બાદર નિગોદોમાં જે પર્યાપ્તક જીવો છે તેઓ દ્રવ્યપણાથી સૌથી ઓછા છે. કેમકે નિગોદોમાં અલ્પપણું છે 'बादर णिगोदा अपज्जत्तगा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा' તેના કરતાં બાદર નિગોદ અપર્યાપ્તક જીવ દ્રવ્યપણાથી અસંખ્યાતગણા વધારે છે. 'सुहुम निगोदा

पज्जत्ता दव्वट्ठयाए संखेज्जगुणा' एभ्यः सूक्ष्मनिगोदाः पर्याप्ता द्रव्यार्थतया संख्येयगुणाः 'सुहुमणिओएहिंतो दव्वट्ठयाए बायरनिओयजीवा पज्जत्ता दव्वट्ठयाए अणंतगुणा' सूक्ष्मनिगोदेभ्यो द्रव्यार्थतया बादरनिगोदजीवाः पर्याप्ता द्रव्यार्थतयाऽनन्तगुणाः। 'बायरनिओयजीवा अपज्जत्ता दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा' एभ्यो बादरनिगोदजीवा अपर्याप्तका द्रव्यार्थतयाऽसंख्येयगुणाः 'सुहुमनिओयजीवा अपज्जत्ता दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा' ततः सूक्ष्मनिगोदजीवा अपर्याप्ता द्रव्यार्थतयाऽसंख्येयगुणाः 'सुहुमनिओयजीवा पज्जत्ता दव्वट्ठयाए संखेज्जगुणा' ततः सूक्ष्मनिगोदजीवाः पर्याप्ताः द्रव्यार्थतया संख्येयगुणा इति।

'पएसट्ठयाए-सव्वत्थोवा बायरनिओयजीवा पज्जत्ता पएसट्ठयाए' सर्वस्तोका बादरनिगोदजीवाः पर्याप्ताः प्रदेशार्थतया 'बायरणिओया अपज्जत्ता पएसट्ठयाए असंखेज्जगुणा' ततः प्रदेशार्थतया बादरनिगोदजीवा अपर्याप्ताः

से असंख्यातगुणें अधिक हैं। 'सुहुम निगोदा पज्जत्ता दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा' इनकी अपेक्षा जो सूक्ष्म निगोदों में पर्याप्तक जीव हैं वे द्रव्य दृष्टि से असंख्यातगुणें अधिक हैं। 'सुहुम निगोदा पज्जत्ता दव्वट्ठयाए संखेज्जगुणा' सूक्ष्म निगोदों में जो पर्याप्तक हैं वे इनकी अपेक्षा द्रव्य दृष्टि से संख्यातगुणें अधिक हैं। 'सुहुम णिओएहिंतो दव्वट्ठयाए बायरणिओयजीवा पज्जत्ता दव्वट्ठयाए अणंतगुणा' बायरणिओय जीवा अपज्जत्ता दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा सुहुम णिओयजीवा पज्जत्ता दव्वट्ठयाए संखेज्जगुणा पएसट्ठयाए सव्वत्थोवा बायरनिगोदजीवा पज्जत्ता पण्णत्ता' प्रदेश दृष्टि से विचार करने पर बादर निगोदों में जो जीव पर्याप्तक हैं वे सब से कम हैं 'बादर निगोदा अपज्जत्तगा पएसट्ठयाए असंखेज्जगुणा' बादर निगोदों में जो अपर्याप्तक जीव होते हैं, वे प्रदेश दृष्टि से पूर्व की अपेक्षा असंख्यात

पज्जत्ता दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा' તેના કરતા સૂક્ષ્મ નિગોદોમાં જે પર્યાપ્તક જીવો છે તેઓ દ્રવ્યપણાથી અસંખ્યાતગણા વધારે છે. 'सुहुम निगोदा पज्जत्ता दव्वट्ठयाए संखेज्जगुणा' સૂક્ષ્મ નિગોદોમાં જેઓ પર્યાપ્તકો છે તેઓ તેના કરતાં દ્રવ્યપણાથી સંખ્યાતગણા વધારે છે. 'पएसट्ठयाए सव्वत्थोवा बायर निगोद बायरनिगोदजीवा पज्जत्ता पण्णत्ता' પ્રદેશપણાથી વિચાર કરતાં બાદર નિગોદોમાં જે પર્યાપ્તક જીવ છે તેઓ સૌથી ઓછા છે. 'बादर निगोदा अपज्जत्तगा पएवट्ठयाए असंखेज्जगुणा' બાદર નિગોદોમાં જે અપર્યાપ્તક જીવો છે તેઓ પ્રદેશપણાથી પહેલાના કરતાં અસંખ્યાતગણા વધારે છે. 'सुहुमनिगोदजीवा

प्रदेशार्थतयाऽसंख्येयगुणाः, 'सुहुमनिओयजीवा अपज्जत्ता पएसट्टयाए असंखेज्जगुणा' ततश्च सूक्ष्मनिगोदजीवा अपर्याप्ताः प्रदेशार्थतयाऽसंख्येयगुणाः 'सुहुमनिओयजीवा पज्जत्ता पएसट्टाए संखेज्जगुणा' ये च पर्याप्ताः सूक्ष्मनिगोदास्ते प्रदेशार्थतया संख्येयगुणाः। 'सुहुमणिओयजीवेहिंतो पएसट्टयाए बायरनिओया पज्जत्ता पएसट्टाए अनंतगुणा' सूक्ष्मनिगोदजीवेभ्यश्च प्रदेशार्थतया पर्याप्ता बादरनिगोदाः प्रदेशार्थतयाऽनन्तगुणाधिकाः। 'बायरनिगोदा अपज्जत्ता पएसट्टयाए असंखेज्जगुणा' ततो बादरनिगोदा अपर्याप्तकाः प्रदेशार्थतयाऽसंख्येयगुणाः एभ्यः सूक्ष्मनिगोदाः अपर्याप्तकाः असंख्येयगुणाः 'सुहुमनिओया पज्जत्ता पएसट्टयाए संखेज्जगुणा' एभ्यः सूक्ष्मनिगोदाः पर्याप्ताः प्रदेशार्थतया संख्येयगुणाः।

गुणें अधिक हैं 'सुहुमनिगोदजीवा अपज्जत्ता पएसट्टयाए असंखेज्जगुणा' सूक्ष्मनिगोद जीवों में जो अपर्याप्तक जीव हैं, वे प्रदेश दृष्टि से पूर्व की अपेक्षा असंख्यातगुणें अधिक है। 'सुहुम निगोद जीवा पज्जत्ता पएसट्टयाए संखेज्जगुणा' सूक्ष्म निगोदों में जो पर्याप्त जीव हैं वे प्रदेश दृष्टि से पूर्व की अपेक्षा संख्यातगुणें अधिक हैं। 'सुहुम निगोद जीवेहिंतो बायर निगोदा पज्जत्ता पएसट्टयाए अणंतगुणा' पर्याप्तक सूक्ष्म निगोद जीवों से बादर निगोद पर्याप्तक जीव प्रदेशदृष्टि से अनन्तगुणें अधिक हैं। इनकी अपेक्षा 'बायर-निगोदा अपज्जत्तगा पएसट्टयाए असंखेज्जगुणा' बादर निगोदों के अपर्याप्तक जीव प्रदेश दृष्टि से असंख्यातगुणें अधिक हैं। इन की अपेक्षा प्रदेश दृष्टि से सूक्ष्म निगोद अपर्याप्तक असंख्यातगुणें अधिक हैं। 'सुहुम निगोदा पज्जत्ता पएसट्टयाए संखेज्जगुणा' इनकी

अपज्जत्ता पएसट्टयाए असंखेज्जगु' સૂક્ષ્મ નિગોદોમાં જે અપર્યાપ્તક જીવો છે, તેઓ પ્રદેશ પણાથી પહેલાના કરતાં અસંખ્યાતગણા વધારે છે. सुहुम निगोदजीवा पज्जत्ता पएसट्टयाए संखेज्जगुणा' સૂક્ષ્મ નિગોદોમાં જે પર્યાપ્તક જીવો છે તેઓ પ્રદેશ પણાથી પહેલાના કરતાં સંખ્યાતગણા વધારે છે. 'सुहुम निगोदजीवेहिंतो पएसट्टयाए बायर निगोदा पएसट्टयाए अणंतगुणा' પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ નિગોદ જીવોથી બાદર નિગોદ પર્યાપ્તક જીવ પ્રદેશપણાથી અનંતગણા વધારે છે. તેના કરતાં 'बायर निगोदा अपज्जत्तगा पएसट्टयाए असंखेज्जगुणा' બાદર નિગોદના અપર્યાપ્તક જીવો પ્રદેશ દૃષ્ટિથી અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં પ્રદેશ દૃષ્ટિથી સૂક્ષ્મ નિગોદ અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગણા વધારે છે. 'सुहुम निगोदा

उभयतयाऽल्पबहुत्वमाह—एतेषां खलु भदन्त ! सूक्ष्मबादरपर्याप्तापर्याप्त-निगोदजीवानां द्रव्यार्थप्रदेशार्थोभयार्थतया क्रमपेक्ष्याल्पबहुत्वं कस्येति प्रश्नः ? गौतम ! 'दव्वट्ठयाए सव्वत्थोवा बायरनिओया पज्जत्ता दव्वट्ठयाए बायरनिओया अपज्जत्ता दव्वट्ठयाए' द्रव्यार्थप्रदेशार्थतया सर्वस्तोका बादरनिगोदाः पर्याप्ता द्रव्यार्थतया तदपेक्षया बादरनिगोदा अपर्याप्तका द्रव्यार्थतया 'असंखेज्जगुणा' असंख्येयगुणाः 'जाव सुहुम निओया पज्जत्ता दव्वट्ठयाए संखेज्जगुणा' तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदा अपर्याप्ता द्रव्यार्थतयाऽसंख्येयगुणाः तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदाः पर्याप्तका द्रव्यार्थतयाऽसंख्येयगुणाः 'सुहुम णिओएहिंतो दव्वट्ठयाए बायरणिओयजीवा पज्जत्ता दव्वट्ठयाए अणंतगुणा' सूक्ष्मनिगोदेभ्यो द्रव्यार्थतया बादरनिगोदजीवाः पर्याप्ताः द्रव्यार्थतयाऽनन्तगुणाः एकैकनिगोदेऽनन्तजीवानां भावात् । 'सेसा तहेव जाव सुहुम णिओयजीवा पज्जत्तया दव्वट्ठयाए संखेज्जगुणा' पर्याप्तकबादरनिगोदजीवेभ्यो बादरनिगोदजीवा अपर्याप्ता द्रव्यार्थतयाऽसंख्येयगुणाः निगोदानामसंख्यातत्वात्, तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदजीवा अपर्याप्तकाः द्रव्यार्थतया संख्येयगुणाः 'सुहुमणिओय जीवेहिंतो दव्वट्ठयाए बायरनिओयजीवा पज्जत्ता पएसट्ठयाए असंखेज्जगुणा' सूक्ष्मनिगोदजीवेभ्यः पर्याप्तेभ्यो द्रव्यार्थतया बादरनिगोदजीवाः पर्याप्ताः प्रदेशार्थतया असंख्येयगुणाः 'सेसा तहेव जाव सुहुमनिओय पज्जत्ता

अपेक्षा सूक्ष्म निगोद पर्याप्तक प्रदेश दृष्टि से संख्यातगुणें अधिक हैं। हे भदन्त ! सूक्ष्म बादर पर्याप्त अपर्याप्त निगोद एवं निगोद जीवों के बीच में द्रव्यार्थ से प्रदेशार्थ से और उभयार्थ से कौन किन की अपेक्षा अल्प हैं कौन किनकी अपेक्षा बहुत हैं ? कौन किनके बराबर हैं ? और कौन किनसे विशेषाधिक हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं ? हे गौतम ! 'दव्वट्ठपएसट्ठयाए सव्वत्थोवा बादर निगोदा पज्जत्ता' दव्वट्ठयाए बादरनिगोदा अपज्जत्ता दव्वट्ठयाए' द्रव्यार्थ और प्रदेशार्थ से विचार करने पर बादर निगोद में जो पर्याप्त जीव

पज्जत्ता पएसट्ठयाए संखेज्जगुणा' તેના કરતાં સૂક્ષ્મ નિગોદ પર્યાપ્તક પ્રદેશ પણાથી સંખ્યાતગણા વધારે છે હે ભગવન્ સૂક્ષ્મ બાદર પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક નિગોદ જીવોમાં દ્રવ્યાર્થથી પ્રદેશાર્થથી અને બન્ને પ્રકારથી કોણ કોના કરતાં અલ્પ છે ? કોણ કોના કરતાં વધારે છે ? કોણ કોની બરાબર છે ? અને કોણ કોનાથી વિશેષાધિક છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે હે ગૌતમ ! 'दव्वट्ठपएसट्ठयाए सव्वत्थोवा बादरनिगोदा पज्जत्ता दव्वट्ठयाए बादर निगोदा अपज्जत्ता दव्वट्ठयाए' દ્રવ્યાર્થ અને પ્રદેશાર્થપણાથી વિચાર કરવામાં

पएसट्ठयाए संखेज्जगुणा' शेषास्तथैव यावत्सूक्ष्मनिगोदाः पर्याप्ताः प्रदेशार्थतया संख्येयगुणाः। अयं भावः-प्रदेशार्थतया सर्वस्तोका वादरनिगोद जीवाः पर्याप्तकाः प्रदेशार्थनिगोदानां स्तोकत्वात्, तेभ्यो वादरनिगोदजीवा अपर्याप्ताः प्रदेशार्थतयाऽसंख्येयगुणाः निगोदानामसंख्येयत्वात्, एवं तेभ्यः-सूक्ष्मनिगोदजीवा अपर्याप्ताः प्रदेशार्थतयाऽसंख्येयगुणाः तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदजीवाः पर्याप्ताः प्रदेशार्थतया संख्येयगुणाः, तेभ्यो वादरनिगोदाः पर्याप्ताः प्रदेशार्थतयाऽनन्तगुणाः एकैकनिगोदस्याऽणुकानन्तस्कन्धनिष्पन्नत्वात् तेभ्यो वादरनिगोदा अपर्याप्ताः प्रदेशार्थतयाऽसंख्येयगुणाः एकैकवादर पर्याप्तनिगोद निःश्रया संख्यातीतानां वादरपर्याप्तनिगोदानामुत्पादात्, तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदा

हैं वे द्रव्यार्थ से सबसे कम हैं इनकी अपेक्षा बादर निगोदों में जो अपर्याप्तक हैं वे इस द्रव्यार्थ की अपेक्षा से असंख्यातगुणें अधिक हैं। इनकी अपेक्षा सूक्ष्म निगोदों में जो पर्याप्तक वे द्रव्यार्थ से संख्यातगुणें अधिक हैं। इन पर्याप्त सूक्ष्म निगोदों की अपेक्षा बादर निगोदों में जो पर्याप्त जीव हैं वे द्रव्य दृष्टि से अनन्तगुणें हैं। क्योंकि हर एक बादर निगोदों में अनन्त जीवों का सद्भाव रहता है इनकी अपेक्षा बादर निगोद अपर्याप्तक द्रव्य दृष्टि से असंख्यात गुणें अधिक हैं। इनकी अपेक्षा बादरनिगोदों में जो अपर्याप्तक हैं वे द्रव्यदृष्टि से असंख्यातगुणें अधिक हैं। इनसे जो सूक्ष्मनिगोदों में अपर्याप्त जीव है वे द्रव्यद्रष्टि से असंख्यातगुणे अधिक है। इनकी अपेक्षा जो सूक्ष्म निगोद पर्याप्तक हैं वे द्रव्यदृष्टि से संख्यातगुणें अधिक हैं। इन पर्याप्त सूक्ष्म जीवों की अपेक्षा जो अभी द्रव्यदृष्टि से विचार

આવતાં બાદર નિગોદમાં જે પર્યાપ્તક જીવ છે, તે દ્રવ્યાર્થથી સૌથી ઓછા છે. તેના કરતાં બાદર નિગોદોમાં જે અપર્યાપ્તક છે તેઓ આ દ્રવ્યાર્થના કરતાં અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં સૂક્ષ્મ નિગોદોમાં જે પર્યાપ્તકો છે. તેઓ દ્રવ્યાર્થની અપેક્ષાથી અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં સૂક્ષ્મ નિગોદોમાં જે પર્યાપ્તકો છે તેઓ દ્રવ્યાર્થથી સંખ્યાતગણા વધારે છે. આ પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ નિગોદોના કરતાં બાદર નિગોદોમા જે પર્યાપ્તક જીવો છે. તે દ્રવ્ય દૃષ્ટિથી અનંતગણા છે. દરેક બાદર નિગોદોમાં અનંત જીવોનો સદ્ભાવ રહે છે. તેના કરતાં બાદર નિગોદ અપર્યાપ્તક દ્રવ્યદૃષ્ટિથી અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં બાદર નિગોદોમાં જે અપર્યાપ્તકો છે, તેઓ દ્રવ્ય દૃષ્ટિથી અસંખ્યાતગણા વધારે છે તેમનાથી જે સૂક્ષ્મ નિગોદોમાં અપર્યાપ્તક જીવ છે તેઓ દ્રવ્યદૃષ્ટિથી અસંખ્યાત ગણા વધારે છે. તેના કરતાં જે પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ નિગોદ જીવ છે. તેઓ દ્રવ્ય

अपर्याप्ताः प्रदेशार्थतयाऽसंख्यातगुणाः, तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदाः पर्याप्ताः प्रदेशार्थतयाऽसंख्यातगुणाः, द्रव्यार्थप्रदेशार्थतया सर्वस्तोका बादरनिगोदाः पर्याप्ता द्रव्यार्थतया तेभ्यो बादरनिगोदा अपर्याप्ता द्रव्यार्थतयाऽसंख्येयगुणाः, तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदाः पर्याप्ता द्रव्यार्थतयाऽसंख्येयगुणाः तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदजीवाः पर्याप्ता द्रव्यार्थतया संख्येयगुणाः सर्वत्र युक्तिर्निगोदानां द्रव्यार्थचिन्तायामिव तेभ्यो बादरनिगोदजीवाः पर्याप्ताः द्रव्यार्थतयानन्तगुणाः प्रतिबादरनिगोदमनन्तजीवानां भावात् तेभ्यो बादरनिगोदजीवा अपर्याप्ता द्रव्यार्थतयाऽसंख्येयगुणाः तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदाजीवा अपर्याप्ता द्रव्यार्थतयाऽसंख्येयगुणाः, तेभ्यः, सूक्ष्मनिगोदजीवाः पर्याप्ताः द्रव्यार्थतया संख्येयगुणाः, अत्र युक्तिः—निगोदजीवानां द्रव्यार्थचिन्तायामिव। पर्याप्त सूक्ष्मनिगोदजीवेभ्यो द्रव्यार्थतया चिन्तितेभ्यो बादरनिगोदजीवाः पर्याप्ताः प्रदेशार्थतयाऽसंख्येयगुणाः, प्रतिबादरनिगोदपर्याप्तजीवमसंख्येयानां लोकाकाशप्रदेशप्रमाणानां प्रदेशानां भावात्। तेभ्यो बादरनिगोदजीवा अपर्याप्ताः प्रदेशार्थतयाऽसंख्येयगुणाः, तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदजीवाः पर्याप्ताः प्रदेशार्थतया संख्येयगुणाः युक्तिः पूर्ववत् तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदजीवेभ्यः पर्याप्तेभ्यः प्रदेशार्थतया चिन्तितेभ्यो बादरनिगोदाः पर्याप्ताः प्रदेशार्थतयाऽन-

---

कियेजा चुके है बादर निगोद पर्याप्तक जीव प्रदेश दृष्टि से असंख्यातगुणें अधिक हैं। इनकी अपेक्षा सूक्ष्म निगोदों में जो पर्याप्तम जीव हैं वे प्रदेश दृष्टि से संख्यातगुणें अधिक हैं इन पर्याप्त सूक्ष्म निगोद जीवों की अपेक्षा कि जिनका विचार प्रदेश दृष्टि से किया गया है बादर निगोद पर्याप्त जीव प्रदेशार्थ से अनन्तगुणें अधिक हैं। क्योंकि एक एक निगोद में अनन्त अणुओं का सद्भाव होता है। इनकी अपेक्षा बादर निगोद अपर्याप्तक प्रदेशार्थ से असंख्यातगुणें अधिक हैं। इनकी अपेक्षा सूक्ष्म निगोद अपर्याप्तक प्रदे-

---

દૃષ્ટિથી સંખ્યાતગણા વધારે છે. આ પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ જીવોના કરતાં હમણા જ જેઓનો દ્રવ્યદૃષ્ટિથી વિચાર કરવામાં આવેલ છે. તે બાદર નિગોદ પર્યાપ્તક જીવ પ્રદેશ દૃષ્ટિથી અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં સૂક્ષ્મ નિગોદોમાં જે પર્યાપ્તક જીવો છે, તેઓ પ્રદેશ પણાથી સંખ્યાતગણા વધારે છે. આ પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ નિગોદ જીવોના કરતાં જેનો વિચાર પ્રદેશ દૃષ્ટિથી કરવામાં આવેલ છે તે બાદર નિગોદ પર્યાપ્તક જીવ પ્રદેશાર્થ પણાથી અનંતગણા વધારે છે. કેમકે એક એક નિગોદમાં અનંત અણુઓનો સદ્ભાવ હોય છે. તેના કરતાં બાદર નિગોદ અપર્યાપ્તક પ્રદેશાર્થ પણાથી અસંખ્યાતગણા વધારે

न्तगुणाः एकैकनिगोदेऽनन्ताणूनां सद्भावात्, तेभ्यो बादरनिगोदा अपर्याप्ताः प्रदेशार्थतयाऽसंख्येयगुणाः तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदा अपर्याप्ताः प्रदेशार्थतयाऽसंख्येयगुणाः तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदजीवाः पर्याप्ताः प्रदेशार्थतयासंख्येयगुणाः युक्तिर्निगोद प्रदेशार्थचिन्तायाम्। 'से तं छव्विहा-संसारसमावन्नगा जीवा' एते षड्विधाः संसारसमापन्नका जीवा इति ॥ पञ्चमीपत्तिः ॥सू०१३५॥

इतिश्री विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचकपञ्चदशभाषाकलित-ललित
कलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक -वादिमानमर्दक-श्री-
शाहू छत्रपतिकोल्हापुरराजप्रदत्त - 'जैनशास्त्राचार्य' - पदभूषित-
कोल्हापुरराजगुरु-बालब्रह्मचारि जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर-
पूज्यश्री-घासीलाल-व्रतिविरचितायां श्री जीवाभिगम-
सूत्रस्य प्रमेयद्योतिकाख्यायां व्याख्यायां
इति पञ्चमी प्रतिपत्तिः ॥

शार्थता से असंख्यातगुणें अधिक हैं। इनकी अपेक्षा सूक्ष्म निगोद पर्याप्त जीव प्रदेशार्थता से संख्यातगुणे अधिक हैं। इस प्रकार से ये छह प्रकार के संसारी जीव होते हैं ॥१३५॥

श्री जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलाल व्रतिविरचित
जीवाभिगम सूत्र की प्रमेयद्योतिनि व्याख्या में
॥ पंचमी प्रतिपत्ति समाप्त ॥

છે. તેના કરતાં સૂક્ષ્મ નિગોદ અપર્યાપ્તક પ્રદેશાર્થ પણાથી અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં સૂક્ષ્મ નિગોદ પર્યાપ્તક જીવ પ્રદેશાર્થ પણાથી સંખ્યાત ગણા વધારે છે. આ રીતે આ છ પ્રકારના સંસારી જીવો કહ્યા છે. સૂ. ૧૧૨૫॥

શ્રી જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલ વ્રતિવિરચિત જીવાભિગમ સૂત્રની પ્રમેયદ્યોતિકા ટીકાની પાંચમી પ્રતિપત્તિ સમાપ્ત ॥ ૫ ॥

अथ षष्ठी प्रतिपत्तिः प्रारभ्यते–

सप्तविधजीव निरूपणपरा–षड्विधजीवनिरूपणपरां पञ्चमीं परिसमाप्याऽऽरभ्यते––

मूलम्–तत्थ जे ते एवमाहंसु सत्तविहा संसारसमावण्णगा जीवा ते एवमाहंसु, तं जहा–नेरइया तिरिक्खजोणिणीओ मणुस्सा मणुस्सीओ देवा देवीओ। नेरइयस्स ठिई जहन्नेणं दसवाससहस्साइं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं, तिरिक्खजोणियस्स जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं, एवं तिरिक्खजोणिणीए वि मणुस्साण वि मणुस्सीण वि, देवाणं ठिई जहा नेरइयाणं, देवीणं जहन्नेणं दसवाससहस्साइं उक्कोसेणं पणपण्णपलिओवमाणि। नेरइयदेवदेवीणं जच्चेव ठिई सच्चेव संचिट्ठणा। तिरिक्खजोणिणीणं जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं पुव्वकोडिपुहुत्तमब्भहियाइं। एवं मणुस्सस्स मणुस्सीए वि। नेरईयस्स अंतरं जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइकालो। एवं सव्वाणं तिरिक्खजोणियवज्जाणं, तिरिक्खजोणियाणं जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं सागरोवमसयपुहुत्तं साइरेगं। अप्पाबहुयं–सव्वत्थोवाओ मणुस्सीओ, मणुस्सा असंखेज्जगुणा नेरइया असंखेज्जगुणा तिरिक्खजोणिणीओ असंखेज्जगुणाओ देवा असंखेज्जगुणा देवीओ संखेज्जगुणाओ तिरिक्खजोणिया अणंतगुणा। से त्तं सत्तविहा संसारसमावण्णगा जीवा। सम्मत्ता छट्ठी प्रतिपत्ति ॥सू. १३६॥

छाया–ये ते एवमुक्तवन्तः सप्तविधाः संसारसमापन्नका जीवास्त एवमुक्तवन्तः तद्यथा–नैरयिकाः तिर्यञ्चः तिर्यग्योनिक्यः मनुष्याः–मनुष्यः देवाः देव्यः। नैरयिकस्य स्थितिर्जघन्येन दशवर्षसहस्राणि, उत्कर्षेण त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि, तिर्यग्योनिकस्य जघन्येनाऽन्तर्मुहूर्त्तम् उत्कर्षेण त्रीणि पल्योपमानि, एवं तिर्यग्योनिक्या अपि, मनुष्याणामपि मानुषीणामपि देवानां स्थितिर्यथा नैरयिकाणाम्, देवीनां स्थितिर्जघन्येन दशवर्षसहस्राणि उत्कर्षेण पञ्चपञ्चाशत्

पल्योपमानि। नैरयिकदेवदेवीनां यैव स्थितिः सैव संचिट्ठणा। तिर्यग्योनिकीनां जघन्येनाऽन्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण त्रीणि पल्योपमानि पूर्वकोटि पृथक्त्वाऽभ्यधिकानि। एवं मनुष्यस्य मानुष्या अपि। नैरयिकस्यान्तरं जघन्येनाऽन्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण वनस्पतिकालः एवं सर्वेषां तिर्यग्योनिकवर्जितानाम्। तिर्यग्योनिकानां जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण सागरोपमशतपृथक्त्वं सातिरेकम्। अल्पबहुत्वं–सर्वस्तोका मनुष्यः मानुष्या असंख्येयाः नैरयिका असंख्येयाः तिर्यग्योनिक्योऽसंख्येयगुणाः, देवा असंख्येयगुणाः देव्यः संख्येयगुणाः तिर्यग्योनिका अनन्तगुणाः। त एते सातविधाः संसारसमापन्नका जीवाः। सू० १३६॥

टीका–'तत्थ णं जे ते एवमाहंसु सत्तविहा संसारसमावन्नगा जीवा ते एवमाहंसु तं जहा–नेरइया तिरिक्खजोणिणीओ मणुस्सा मणुस्सीओ देवा-देवीओ' तत्र ये ते खलु पूर्वजा एवमुक्तवन्तः सप्तविधाः–सप्तधा भिन्नाः संसारसमापन्नका जीवाः स्थास्यन्ति स्थितवन्तः त एवमुक्तवन्तः तद्यथा–नैरयिकाः नरकस्थाः, तिर्यञ्चः–तिर्यग्योनिक्यः मनुष्याः मानुष्यः देवा देव्यो भवन्ति।–

–षष्ठी प्रतिपत्ति–

सप्तविध संसारसमापन्नक जीवों का कथन—

षड्विध प्रतिपत्ति कह कर अब सूत्रकार क्रम प्राप्त सप्तविध प्रतिपत्ति का कथन करते हैं–

'तत्थ जे ते एव माहंसु सत्तविहा संसार समा०'–इत्यादि।

टीकार्थ–प्रभु गौतम से कहते हैं–हे गौतम! 'तत्थ जे ते एवमाहंसु' जो इस प्रतिपत्ति में पूर्व में मैंने कहा है कि 'सत्तविहा संसारसमावण्णगा' संसारी जीव सात प्रकार के हैं 'ते एवमाहंसु' उन्होंने इस विषय में ऐसा कहा है 'तं जहा नेरइया तिरिक्खा तिरिक्खजोणिणीओ, मणुस्सा मणुस्सीओ देवा देवीओ' नैरयिक १ तिर्यग्यो-

છઠ્ઠી પ્રતિપત્તિનો આરંભ

છ પ્રકારની પ્રતિપત્તિનું કથન કરીને હવે સૂત્રકાર ક્રમથી આવેલ સાત પ્રકારની પ્રતિપત્તિનું કથન કરે છે

'तत्थ जे ते एवमाहंसु सत्तविहा संसारसमा०' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે–હે ગૌતમ! 'तत्थ जे ते एवमाहंसु' કેટલાક પૂર્વાચાર્યોએ એવું કહેલ છે કે–'सत्तविहा संसारसमावण्णगा जीवा' સંસારી જીવો સાત પ્રકારના છે. 'ते एवमाहंसु' તેઓએ આ સંબંધમાં આ પ્રમાણે કહેલ છે. 'तं जहा नेरइया तिरिक्खा तिरिक्खजोणिणीओ, मणुस्सा, मणुस्सीओ, देवा देवीओ' નૈરયિક ૧ તિર્યગ્યોનિક ૨ મનુષ્ય ૩

एतेषामेतासां स्थितिः—'नेरइस्स ठिई जहन्नेणं दसवाससहस्साइं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं' नैरयिकस्य स्थितिर्भदन्त ! कियती ? गौतम ! जघन्येन दशवर्षसहस्राणि उत्कर्षेण त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि । 'तिरिक्खजोणियस्स जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं' जघन्येन तिर्यग्योनिकस्यान्तर्मुहूर्तमुत्कर्षेण त्रीणि पल्योपमानि स्थिति गौतम ! 'एवं तिरिक्खजोणिणीए वि' एवं तिर्यग्योनिक्या अपि स्थितिर्जघन्योत्कर्षाभ्यां ज्ञेया । 'मणुस्साण वि—मणुस्सीण वि' मनुष्याणामपि मानुषीणां चापि स्थितिरेषैव ।

निक २ मनुष्य ३ मानुषी ४ देव ५ और देवियां ६, 'णेरइयस्स ठिई जहन्नेणं दसवाससहस्साइं, उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं' नैरयिक जीवों की स्थिति जघन्य से १० हजार वर्ष की है और उत्कृष्ट से ३३ सागरोपम की है 'तिरिक्खजोणियस्स जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तिण्णि पलि०' तिर्यग्योनिक पुल्लिङ्ग जीव की स्थिति जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त की है और उत्कृष्ट से तीन पल्योपम की है 'एवं तिरिक्ख जोणिणीए वि' इसी प्रकार की स्थिति जघन्य और उत्कृष्ट से तिर्यग्योनिक स्त्रियों की भी है। 'मणुस्साण वि मणुस्सीण वि' मनुष्ययोनिक पुल्लिङ्ग जीवों की स्थिति भी जघन्य और उत्कृष्ट से क्रमशः एक अन्तर्मुहूर्त की और उत्कृष्ट से तीन पल्योपम की है मनुष्ययोनिक स्त्रियों की भी यही स्थिति है यह तिर्यग्योनिक एवं मनुष्ययोनिक जीवों की स्थिति का कथन भोगभूमि देवकुरु आदि अकर्मभूमि जीवों की अपेक्षा से किया गया जानना चाहिये

માનુષી ૪ દેવ ૫ દેવિયો ૬, 'नेरइयस्स ठिई जहण्णेणं दसवाससहस्साइं उक्कोसेणं तिण्णि पलिओवमाइं' નૈરયિક જીવની સ્થિતિ જઘન્યથી ૧૦ દસ હજાર વર્ષની છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમની છે. 'तिरिक्खजोणियस्स जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं' તિર્યગ્યોનિક પુરૂષ જાતિના જીવની સ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તની છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ પલ્યોપમની છે. 'एवं तिरिक्ख जोणिणीए वि' એજ પ્રમાણે તિર્યગ્યોનિક સ્ત્રિયોની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પણ છે. 'मणुस्साण वि मणुस्सीण वि' મનુષ્ય યોનિક પુરૂષ જીવોની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પણ યથા ક્રમ એક અંતર્મુહૂર્તની અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ પલ્યોપમની છે. મનુષ્ય યોનિક સ્ત્રિયોની સ્થિતિ પણ એજ પ્રમાણે સમજવી. આ તિર્યગ્યોનિક અને મનુષ્ય યોનિક જીવોની સ્થિતિનું કથન ભોગ ભૂમિ દેવકુરૂ વિગેરેને અકર્મ ભૂમિના જીવોની અપેક્ષાથી

'देवाणं ठिई जहा नेरइयाणं' देवानां तथा स्थितिर्यथा नैरयिकाणाम् दशवर्ष-सहस्राणि उत्कर्षतस्त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि । 'देवीणं जहन्नेणं दसवाससहस्साइं-उक्कोसेणं पणपण्णपलिओवमाइं' देवीनां जघन्या दशवर्षसहस्राणि–पञ्चपञ्चाशत्पल्योपमान्युत्कृष्टा स्थितिः । ईशान–देवीनामपरिगृहीतानामुत्कर्षत एतावत्स्थितिकत्वात् । अथैषां कायस्थितिः–'नेरइय देवदेवीणं जच्चैव ठिई सच्चैव संचिट्ठणा' नैरयिकदेवदेवीनां यैव–भवस्थितिः सैव संस्थाना कायस्थितिः मृत्वा-भूयोऽनन्तरं नैरयिकेषु तस्योत्पादाऽभावात् । एवमेव देवदेवीनामपि उभयोस्तुल्यत्वात् । तिर्यग्योनिकसूत्रे जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्तम् तदनन्तरमन्यत्रोत्पादात्,

---

'देवाणं ठिई जहा णेरइयाणं' देवों की स्थिति नैरयिकों की जैसी स्थिति कही गई है वैसी ही है जघन्य से १० हजार वर्ष की और उत्कृष्ट से ३३ सागरोपम की है तथा 'देवीणं ठिई जहण्णेणं दस-वाससह० उ० पणपण्णपलिओवमाणि' देवियों की स्थिति जघन्य से तो १० हजार वर्ष की है और उत्कृष्ट ५५ पलिओपम की है अपरिगृहीत ईशान देवियों की इतनी उत्कृष्ट स्थिति होती है–

कायस्थिति का कथन–'णेरइय देवदेवीणं जच्चेव ठिई स च्चैव संचिट्ठणा' नैरयिक जीवों की एवं देव और देवियों की जो भवस्थिति है वही उनकी कायस्थिति है क्योंकि नैरयिक मरकर सीधे पुनः नरकों में नैरयिक रूप से उत्पन्न नहीं होते है और देव एवं देवियाँ स्वर्ग लोक से चव कर पुनः सीधे स्वर्गलोक में जन्म धारण नहीं करते हैं ऐसा नियम है । तिर्यग्योनिक सूत्र में कायस्थिति का काल

કરવામાં આવેલ છે તેમ સમજવું. 'देवाण ठिई जहा नेरइयाणं' દેવોની સ્થિતિ નૈરયિકોની જે પ્રમાણે સ્થિતિ કહેવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણેની છે. અર્થાત્ જઘન્યથી ૧૦ દસ હજાર વર્ષની અને ઉત્કૃષ્ટથી ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમની છે. તથા 'देवीणं ठिई जहण्णेणं दसवाससहस्साइं उक्कोसेणं पणपण्णपलिओवमाणि' દેવિયોની સ્થિતિ જઘન્યથી ૧૦ દસ હજાર વર્ષની છે. ઉત્કૃષ્ટથી ૫૫ પંચાવન પલ્યોપમની છે. અપરિગૃહીત દેવિયોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એટલીજ છે.

કાય સ્થિતિનું કથન

'णेरइयदेव देवीणं जच्चेव ठिई स च्चैव संचिट्ठणा' નૈરયિક જીવોની તથા દેવ અને દેવિયોની જે ભવસ્થિતિ છે, એજ તેમની કાયસ્થિતિ છે. કેમકે–નૈરયિકો મરીને સીધા ફરીથી નરકોમાં નૈરયિક પણાથી ઉત્પન્ન થતા નથી. અને દેવ અને દેવિયો સ્વર્ગલોકથી ચવીને ફરીથી સીધા સ્વર્ગલોકમાં જન્મ ધારણ કરતા નથી. એવો નિયમ છે. તિર્યગ્યોનિક સૂત્રમાં કાયસ્થિતિનો કાળ

उत्कर्षेणाऽनन्तं कालम् अनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः क्षेत्रतोऽसंख्येया-लोकाः असंख्येयाः पुद्गलपरावर्ताः, ते च पुद्गलपरावर्ता आवलिकाया असंख्येयोभाग इति। 'तिरिक्खजोणिणीणं जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं-उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं पुव्वकोडि पुहुत्तमब्भहियाइं' तिर्यग्योनिकीनान्तु-जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् ततो मृत्वाऽन्यत्रोत्पादसंभवात्, उत्कर्षेण त्रीणि पल्योपमानि पूर्वकोटि पृथक्त्वाभ्यधिकानि. तानि च निरन्तरं सप्तसु पूर्वकोटचायुष्कभवेषु-ततो-

---

जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त का है। इसके बाद नियम से उसका उत्पाद अन्यत्र हो जावेगा और उत्कृष्ट से कायस्थिति का काल अनन्त है इस अनन्तकाल में अनन्त उत्सर्पिणियां और अनन्त अवसर्पिणियां समा जाती है तथा क्षेत्र की अपेक्षा असंख्यात लोक आ जाते हैं और असंख्यात पुद्गल परावर्त हो जाते हैं ये असंख्यात पुद्गल परावर्त आवलिका के असंख्यातवें भाग प्रमाण होते हैं। अर्थात् एक आवलिका के असंख्यातवें भाग में जितने समय होते हैं उतने होते हैं। 'तिरिक्खजोणिणीणं जहण्णेणं अंतोमु० उ० तिन्नि पलिओवमाइं पुव्वकोडि पुहुत्तमब्भहियाइं' तिर्यग्योनिक स्त्रियों की कायस्थिति का काल जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त का है और उत्कृष्ट से पूर्वकोटि पृथक्त्व अधिक तीन पल्पोपम का है जघन्य कायस्थिति काल के अनन्तर इनका अन्यत्र भव में उत्पाद हो जाता है तथा उत्कृष्ट कायस्थिति का काल इनको जो कहा गया है वह लगांतार पूर्व कोटि की आयु वाले सात भवों में और आठवें भव में देवकुरु

જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનો છે. તે પછી નિયમથી તેનો ઉત્પાત અન્યત્ર થઈ જાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી કાયસ્થિતિનો કાળ અનંત છે. આ અનંતકાળમાં અનંત ઉત્સર્પિણિયો અને અનંત અવસર્પિણીયો સમાઇ જાય છે. તથા ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી અસંખ્યાત લોક આવી જાય છે. અને અસંખ્યાત પુદ્ગલ પરાવર્ત થઇ જાય છે. આ અસંખ્યાત પુદ્ગલપરાવર્ત આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણુ હોય છે. અર્થાત્ એક આવલિકાના અસંખ્યાતમાં ભાગમાં જેટલા સમય હોય છે. એટલા થાય છે. 'તિરિક્ખજોણિણીણં જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં તિન્નિ પલિઓવમાઇં પુવ્વકોડિ પુહુત્તમબ્ભહિયાઇં' તિર્યગ્યોનિક સ્ત્રિયોની કાયસ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનો છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વકોટિ પૃથકૃત્વ અધિક ત્રણ પલ્યોપમનો છે. જઘન્ય કાયસ્થિતિ કાળની પછી તેનો અન્ય ભવમાં ઉત્પાદ થઇ જાય છે. તથા તેમનો ઉત્કૃષ્ટ કાયસ્થિતિનો કાળ જે કહેવામાં આવેલ છે. તે લાગ લાગઠ પૂર્વકોટિની આયુષ્યવાળા સાત ભવોમાં અને આઠમાં ભવમાં દેવકુરૂ વિગેરેમાં તેમનો

ऽष्टमभवे देवकुर्वादिषु उत्पन्नाया द्रष्टव्यानि । 'एवं मणुसस्स मणुस्सीए वि' एवं मनुष्यस्य मनुष्याश्च भवस्थितिः । देवस्य देव्याश्च भवस्थितिः कायस्थित्या तुल्या, देवस्य देव्याश्च मृत्वाऽनन्तरं तद्भवेनोत्पादाभावात् ।

अथ एतेषामनन्तरम्—'नेरइयस्स णं भंते !' नैरयिकस्य खलु भदन्त ! नरकादुद्वृत्य पुनर्नरकत्वप्राप्तावन्तरं कियत् ? गौतम ! 'नेरइयस्स अंतरं जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण वनस्पतिकालः तिर्यग्मनुष्यगर्भे एवाशुभाऽध्यवसायेन मरणात् । 'एवं सव्वाणं तिरिक्ख-

---

आदिकों में इनके उत्पन्न हो जाने की अपेक्षा से कहा गया है० 'एवं मणुस्सस्स मणुस्सीए वि' इसी प्रकार से मनुष्य और मानवी इनकी कायस्थिति का काल है देव और देवियों की जो भवस्थिति का काल है वही उनकी कायस्थिति का काल है—

अन्तर कथन—'णेरइस्सणं भंते !' हे भदन्त ! नैरयिक पर्याय छोडने के बाद पुनः नैरयिक पर्याय को प्राप्त करने के लिये व्यवधान कितने काल का पडता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—'नेरइयस्स अंतरं जह० अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' हे गौतम ! नैरयिक पर्याय से उद्वृत्त हुए जीव को पुनः नैरयिक पर्याय की प्राप्ति करने में अन्तर जघन्य से तो एक अन्तर्मुहूर्त का पडता है और उत्कृष्ट से अन्तर वनस्पतिकाल प्रमाण पडता हैं । एक अन्तर्मुहूर्त का अन्तर जघन्य से उस समय पडता है कि जब वह जीव नरक से उद्वृत्त हो कर तिर्यञ्च या मनुष्य के गर्भ में आकर वहीं

ઉત્પાત થઇ જવાની અપેક્ષાથી કહેવામાં આવેલ છે. 'एवं मणुस्सस्स मणुस्सीए वि' એજ પ્રમાણે મનુષ્ય અને મનુષ્ય સ્ત્રીની કાયસ્થિતિનો કાળ છે. દેવ દેવિયોની ભવસ્થિતિનો જે કાળ છે. એજ એમની કાયસ્થિતિનો કાળ છે.

હવે અંતરનું કથન કરવામાં આવે છે.

'णेरइयस्सणं भंते ! હે ભગવન્ ! નૈરયિક પર્યાય છોડયા પછી ફરીથી નૈરયિક પર્યાયને મેળવવા માટે કેટલા કાળનું અંતર—વ્યવધાન પડે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'नेरइयस्स अंतरं जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइ कालो' હે ગૌતમ ! નૈરયિક પર્યાયથી નીકળેલા જીવને ફરીની નૈરયિક પર્યાયની પ્રાપ્તિ કરવામાં અંતર જઘન્યથી તો એક અંતર્મુહૂર્તનું છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી વનસ્પતિકાળ પ્રમાણનું અંતર પડે છે. એક અંતર્મુહૂર્તનું અંતર જઘન્યથી એ સમયે પડે છે કે—જ્યારે એ જીવ નરકથી નીકળીને તિર્યંચ અને મનુષ્યના ગર્ભમાં આવીને ત્યાંજ અશુભ અધ્યવસાયથી મરી જાય છે,

जोणियवज्जाणं तिरिक्ख जोणियाणं जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं सागरोवमसयपुहुत्तं साइरेगं' एवं सर्वेषां तिर्यग्योनिकवर्जानाम् तिर्यग्योनिकानामन्तरं तु जघन्येनाऽन्तर्मुहूर्तम्, उद्वृत्य अन्यत्रान्तर्मुहूर्तं स्थित्वा पुनस्तत्राऽगमनात्, उत्कर्षतस्तु सागरोपमशतपृथक्त्वं सातिरेकमन्तरम्। तिर्यग्योनिकीसूत्रे मनुष्यमानुषीसूत्रे देवीसूत्रे चोत्कर्षेण वनस्पतिकालस्य जघन्येनाऽन्तर्मुहूर्तस्यान्तरमवेहि। अथाल्पबहुत्वम्-'अप्पा बहुयं' हे भदन्त ! नैरयिकस्य यावद्देव्यश्च कतरे-कतरेभ्योऽल्पा बहुका वा० इति प्रश्नः ? भगवानाह-गौतम। 'सव्वत्थोवाओ मणुस्सीओ' सर्वस्तोका मानुष्यः कतिपय कोटिकोटि प्रमाणत्वादिति। 'मणुस्सा असंखेज्जगुणा' ताभ्यो मनुष्याः असंख्येयगुणाः संमूर्च्छिममनुष्याणां श्रेण्यसंख्येयप्रदेशराशिप्रमाणत्वात्। 'नेरइया असंखेज्जगुणा' तेभ्योऽसंख्येगुणा नैरयिकाः। 'तिरिक्ख जोणिणीओ असंखेज्जगुणाओ' ततोऽसंख्येयगुणाधिकास्तिर्य-

---

पर अशुभ अध्यवसाय से मर जाता है और उत्कृष्ट अन्तर तब पडता है कि जब वह जीव नरक से निकल कर परम्परारूप से अनन्त काल तक वनस्पतिकायिकों में ही बना रहता है 'एवं सव्वाणं तिरिक्खजोणियवज्जाणं, तिरिक्खजोणियाणं जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं सागरोवमसतपुहुत्तं साइरेगं' इस का यह अन्तर काल समस्त तिर्यग्योनिक जीवों को छोड कर शेष जीवों का है तिर्यग्योनिक जीवों का अन्तर काल जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त का है और उत्कृष्ट से कुछ अधिक सागरोपम शत पृथक्त्व का है। 'अप्पा बहुयं'

इनके अल्पबहुत्व का कथन-'सव्वत्थोवाओ मणुस्सीओ' मनुष्य स्त्रियां सबसे कम हैं इनकी अपेक्षा 'मणुस्सा असंखेज्जगुणा' मनुष्य असंख्यातगुणें अधिक हैं। इनकी अपेक्षा 'नेरइया असंखेज्जगुणा'

અને ઉત્કૃષ્ટ અંતર ત્યારે પડે છે કે જ્યારે એ જીવ નરકથી નીકળીને પરમ્પરા રૂપથી અનંતકાળ સુધી વનસ્પતિ કાયિકોમાંજ રહેલા હોય છે. 'एवं सव्वाणं तिरिक्खजोणियवज्जाणं, तिरिक्खजोणियाणं जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं सागरोवमसतपुहुत्तं साइरेगं' આ રીતનું આ અંતર કાળનું કથન તિર્યગ્યોનિક જીવોને છોડીને તે શિવાયના જીવો સંબંધી છે. તિર્યગ્યોનિક જીવોનો અંતર કાળ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનો છે અને ઉત્કૃષ્ટથી કંઈક વધારે સાગરોપમ શત પૃથક્ત્વનું છે. 'अप्पाबहुयं' આમના અલ્પ બહુપણાનું કથન 'सव्वत्थोवाओ मणुस्सीओ' મનુષ્ય સ્ત્રીયો સૌથી અલ્પ છે. તેના કરતાં 'मणुस्सा असंखेज्जगुणा' મનુષ્યો અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં 'नेरइया

ग्योनिकाः स्त्रियः, प्रतरासंख्येयभागवर्ति श्रण्याकाशप्रदेशराशिप्रमाणत्वात्। 'देवा असंखेज्जगुणा' ततो देवा असंख्येयगुणाः वानव्यन्तरज्योतिष्काणामपि जलचर-तिर्यग्योनिकीभ्यः संख्येयगुणतया प्रतिपादनात्। 'देवीओ संखेज्जगुणाओ' देव्यो देवेभ्यः संख्येयगुणाधिकाः द्वात्रिंशाङ्गुलत्वात्। उक्तं च-'बत्तीसगुणा

नैरयिक असंख्यातगुणें अधिक हैं। 'तिरिक्खजोणिणीओ असंखेज्ज-गुणाओ' इनकी अपेक्षा तिर्यग्योनिक जीव असंख्यातगुणें अधिक हैं। इनकी अपेक्षा 'देवा असंखेज्जगुणा' देव असंख्यातगुणें हैं इनकी अपेक्षा 'देवीओ संखेज्जगुणाओ, तिरिक्खजोणिया अणंतगुणा' देवियां संख्यातगुणी अधिक हैं इनकी अपेक्षा तिर्यग्योनिक जीव अनन्तगुणें अधिक हैं। मनुष्य स्त्रियों का प्रमाण कतिपय कोटी कोटी का कहा गया है इसलिये उन्हें सबसे कम कहा है इनकी अपेक्षा जो मनुष्यों को असंख्यातगुणा अधिक कहा है वह संमूर्च्छिम मनुष्यों को श्रेणि के असंख्यात प्रदेशों की राशि प्रमाण होने से कहा है इनकी अपेक्षा जो तिर्यग्योनिक स्त्रियों को असंख्यातगुणी अधिक कहा है वह उनके प्रतर के असंख्यातवें भागवर्ती जो श्रेणीरूप आकाश के प्रदेश हैं वह उनकी राशि प्रमाण होने से कहा है इनकी अपेक्षा जो देवों को संख्यातगुणा अधिक कहा है वह वानव्यन्तर एवं ज्योतिष्क देवों को जलचर तिर्यग्योनिकों से संख्यातगुणा महादण्ड में कहा गया होने से कहा है इनकी अपेक्षा जो देवियों को संख्यातगुणा

असंखेज्जगुणा' નૈરયિક અસંખ્યાતગણા વધારે છે. 'तिरिक्खजोणिणीओ असंखेज्जगुणाओ' તેના કરતાં તિર્યગ્યોનિક જીવ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં 'देवा असंखेज्जगुणा' દેવો અસંખ્યાતગણા છે. 'देवीओ संखेज्जगुणाओ, तिरिक्खजोणिया अणंतगुणा' દેવિયો સંખ્યાતગણી વધારે છે. તેના કરતાં તિર્યગ્યોનિક જીવ અનંતગણા વધારે છે- મનુષ્ય સ્ત્રિયોનું પ્રમાણ કતિપય કોટિ કોટિનું કહેવામાં આવેલ છે. તેથી તેમને સૌથી ઓછી હોવાનું કહેલ છે. તેના કરતાં મનુષ્યોને જે અસંખ્યાતગણા વધારે કહ્યા છે તે સંમૂચ્છિમ મનુષ્યોનું શ્રેણિના અસંખ્યાત પ્રદેશોની રાશિ પ્રમાણ હોવાથી કહેલ છે. તેના કરતાં તિર્યગ્યોનિક સ્ત્રિયોને અસંખ્યાતગણી વધારે કહી છે તે તેના પ્રતરના અસંખ્યાત ભાગમાં જે શ્રેણીરૂપ આકાશના પ્રદેશો છે. તેની રાશિ પ્રમાણ હોવાથી કહેલ છે. તેના કરતાં દેવોને જે સંખ્યાતગણા વધારે કહ્યા છે તે વાનવ્યંતર અને જ્યોતિષ્ક દેવોને જલચર તિર્યગ્યોનિકોથી સંખ્યાતગણા મહાદંડકમાં કહેવામાં આવેલ હોવાથી કહેલ છે. તેના કરતાં દેવિયોને જે

बत्तीसरूव अहियाओ होंति देवाणं देवीओ' द्वात्रिंशद्गुणा द्वात्रिंशद्रूपाधिका भवन्ति देवानां देव्यः। 'तिरिक्खजोणिया अणंतगुणा' देवीभ्यस्तिर्यग्योनिका अनन्तगुणाः, वनस्पतिजीवानामनन्तानन्त्यात्। उपसंहारमाह-'सेत्तं सत्त-विहा संसारसमापन्नगा जीवा' इत्थं ते संसारसमापन्नकाः सप्तविधा जीवा निरूपिताः ॥सू० १३६॥

इतिश्री विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचकपञ्चदशभाषाकलित-ललित कलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक -वादिमानमर्दक-श्री-शाहू छत्रपतिकोल्हापुरराजप्रदत्त - 'जैनशास्त्राचार्य' - पदभूषित-कोल्हापुरराजगुरु-बालब्रह्मचारि जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री-घासीलाल-व्रतिविरचितायां श्री जीवाभिगम-सूत्रस्य प्रमेयद्योतिकाख्यायां व्याख्यायां षष्ठी प्रतिपत्तिः समाप्ताः ॥५॥

कहा है वह उनके बत्तीसगुणा होने से कहा है क्योंकि 'बत्तीसगुणा बत्तीसरूव अहियाओ होंति देवाणं देवीओ' ऐसा सिद्धान्त का वचन है। इनकी अपेक्षा जो तिर्यग्योनिकों को अनन्तगुणा कहा है वह वनस्पति जीवों की अनन्तानन्तता को लेकर कहा है। 'सेत्तं सत्त-विहा संसार समापन्नगा जीवा' इस प्रकार से सात प्रकार के संसार समापन्नक जीव कहे गये हैं। ॥१२०॥

श्री जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलाल व्रतिविरचित जीवाभिगम सूत्र की प्रमेयद्योतिनि व्याख्या में षष्ठी प्रतिपत्ति समाप्त

સંખ્યાતગણી કહી છે તે તેમનું બત્રીસ ગણા પણું હોવાથી કહેલ છે. કેમકે 'बत्तीसगुणा बत्तीसरूव आहियाओ होंति देवाणं देवीओ' આ પ્રમાણેનું સિદ્ધાંતનું વચન છે. તેના કરતાં તિર્યગ્યોનિકોને જે અનંતગણા કહ્યા છે તે વનસ્પતિ જીવોની અનંતાનંતતાને લીધે કહેવામાં આવેલ છે. 'सेत्तं सत्तविहा संसार समावन्नगा जीवा' આ પ્રમાણે સાત પ્રકારના સંસાર સમાપન્નક જીવો કહેવામાં આવેલ છે. ॥ સૂ. ૧૩૦ ॥

શ્રી જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલ વ્રતિવિરચિત જીવાભિગમ સૂત્રની પ્રમેયદ્યોતિકા ટીકાની પાંચમી પ્રતિપત્તિ સમાપ્ત ॥ ૫ ॥

છઠ્ઠી પ્રતિપત્તિ સંપૂર્ણ

अथ सप्तमी प्रतिपत्तिः क्रमप्राप्तामष्टविध प्रतिपत्तिमाह—

मूलम्—तत्थ जे ते एवमाहंसु अट्ठविहा संसारसमावण्णगा जीवा ते एवमाहंसु पढमसमयनेरइया, अपढमसमयनेरइया, पढमसमयतिरिक्खजोणिया, अपढमसमयतिरिक्खजोणिया, पढमसमयमणुस्सा, अपढमसमयमणुस्सा, पढमसमयदेवा, अपढमसमयदेवा। पढमसमयनेरियस्स णं भंते! केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता? गोयमा! पढमसमयनेरइयस्स जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं एक्कं समयं। अपढमसमयनेरइयस्स जहन्नेणं दसवाससहस्साइं समऊणाइं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं समऊणाइं। पढमसमयतिरिक्खजोणियस्स जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं एक्कं समयं, अपढमसमयतिरिक्ख जोणियस्स जहन्नेणं खुड्डागं भवग्गहणं समऊणं—उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं समऊणाइं, एवं मणुस्सा वि जहा तिरिक्खजोणियाणं, देवाणं जहा नेरइयाणं ठिई। नेरइयदेवाणं जच्चेव ठिई सच्चेव संचिट्ठणा दुविहाण वि। पढमसमयतिरिक्खजोणिए णं भंते! पढमसमयतिरिक्खजोणियत्ति कालओ केवच्चिरं होइ गोयमा जहन्नेणं एक्कं समयं—उक्कोसेणं एक्कं समयं, अपढमसमयतिरिक्खजोणियस्स जहन्नेणं खुड्डागं भवग्गहणं समऊणं—उक्कोसेणं वणस्सइकालो। पढमसमयमणुस्साणं जहण्णेणं उक्कोसेणं एक्कं समयं, अपढमसमयमणुस्साणं जहन्नेणं खुड्डागं भवग्गहणं समऊणं—उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं पुव्वकोडी पुहुत्तमब्भहियाइं। अंतरं पढमसमयनेरइयस्स जहन्नेणं दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं उक्कोसेणं वणस्सइकालो, अपढमसमयनेरइयस्स जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइकालो। पढमसमयतिरिक्खजोणियस्स

जहण्णेणं दो खुड्डाग भवग्गहणाइं समऊणाइं उक्कोसेणं वणस्सइकालो, अपढमसमयतिरिक्खजोणियस्स जहन्नेणं खुड्डागं भवग्गहणं समयाहियं उक्कोसेणं सागरोवमसयपुहुत्तं सातिरेगं। पढमसमयमणुसस्स जहन्नेणं दो खुड्डाइं भवग्गहणाइं समऊणाइं उक्कोसेणं वणस्सइकालो, अपढमसमयमणुसस्स जहन्नेणं खुड्डागं भवग्गहणं समयाहियं उक्कोसेणं वणस्सइकालो। देवाणं जहा नेरइयाणं जहन्नेणं दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं--उक्कोसेणं वणस्सइकालो, अपढमसमयदेवाणं जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइकालो। अप्पाबहुयं--एएसि णं भंते! पढमसमयनेरइयाणं जाव पढमसमय देवाणय कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा? गोयमा! सव्वत्थोवा पढमसमयमणुस्सा पढमसमयनेरइया असंखेज्जगुणा, पढमसमयदेवा असंखेज्जगुणा, पढमसमयतिरिक्खजोणिया असंखेज्जगुणा। अपढमसमयनेरइयाणं जाव अपढमसमय देवाणं, एवं चेव अप्पा बहुयं, नवरं अपढमसमयतिरिक्खजोणिया अणंतगुणा। एएसि णं भंते! पढमसमयनेरइयाणं अपढमसमयनेरइयाणं कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा जाव विसेसाहिया वा? गोयमा! सव्वत्थोवा पढमसमय नेरइया-अपढमसमय नेरइया असंखेज्जगुणा एवं सव्वे। पढमसमय नेरइयाणं जाव अपढमसमयदेवाण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा जाव विसेसाहिया वा? गोयमा! सव्वत्थोवा पढमसमयमणुस्सा अपढमसमयमणुस्सा असंखेज्जगुणा, पढमसमयनेरइया असंखेज्जगुणा पढमसमय देवा असंखेज्जगुणा, पढमसमयतिरिक्खजोणिया असंखेज्जगुणा अपढमसमयनेरइया असंखेज्जगुणा अपढमसमय देवा असंखेज्जगुणा अपढमसमयतिरिक्ख-

जोणिया अणंतगुणा। से त्तं अट्ठविहा संसारसमावण्णगा जीवा पन्नत्ता। अट्ठविह पडिपत्ती समत्ता ॥सू० १३७॥

छाया-तत्र ये ते एवमुक्तवन्तः-अष्टविधाः संसारसमापन्नका जीवास्ते एवमुक्तवन्तः प्रथमसमयनैरयिकाः अप्रथमसमयनैरयिकाः, प्रथमसमयतिर्यग्योनिकाः अप्रथमसमयतिर्यग्योनिकाः, प्रथमसमयमनुष्याः अप्रथमसमयमनुष्याः, प्रथमसमयदेवाः अप्रथमसमयदेवाः। प्रथमसमयनैरयिकस्य खलु भदन्त! कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता? गौतम! प्रथमसमयनैरयिकस्य जघन्येनैकं समयम्-उत्कर्षेणैकं समयम्, अप्रथमसमयनैरयिकस्य जघन्येन दशवर्षसहस्राणि समयोनानि, उत्कर्षेण त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि समयोनानि। प्रथमसमयतिर्यग्योनिकस्य जघन्येनैकं समयम् उत्कर्षेणैकं समयम् अप्रथमसमयतिर्यग्योनिकस्य जघन्येन क्षुल्लकं भवग्रहणं समयोनम्-उत्कर्षेण त्रीणि पल्योपमानि समयोनानि एवं मनुष्याणामपि यथा तिर्यग्योनिकानाम् देवानां यथा नैरयिकाणां नैरयिक-देवयोर्यैव स्थितिः सैव संस्थितिः द्विविधयोरपि। प्रथमसमयतिर्यग्योनिकः खलु भदन्त! प्रथमसमयतिर्यग्योनिक इति कालतः कियच्चिरं भवति? गौतम! जघन्येनैकं समयम् उत्कर्षेणैकं समयम् अप्रथमसमयतिर्यग्योनिकस्य जघन्येन क्षुल्लकं भवग्रहणं समयोनम् उत्कर्षेण वनस्पतिकालः। प्रथमसमयमनुष्याणां जघन्येनैकं समयम्-उत्कर्षेणैकं समयम्, अप्रथमसमयमनुष्यस्य जघन्येन क्षुल्लकं भवग्रहणं समयोनम्-उत्कर्षेण त्रीणि पल्योपमानि पूर्वकोटिपृथक्त्वाभ्यधिकानि। अन्तरं प्रथमनैरयिकस्य जघन्येन दशवर्षसहस्राणि-अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकानि-उत्कर्षेण वनस्पतिकालः। अप्रथमसमयनैरयिकस्य जघन्येनान्तर्मुहूर्तम्-उत्कर्षेण वनस्पतिकालः। प्रथमसमयतिर्यग्योनिकस्य जघन्येन द्वे क्षुल्लकभवग्रहणे समयोने-उत्कर्षेण वनस्पतिकालः। अप्रथमसमयतिर्यग्योनिकस्य जघन्येन क्षुल्लकं भवग्रहणं समयाधिकम्-उत्कर्षेण सागरोपमशतपृथक्त्वं सातिरेकम्। प्रथमसमयमनुष्यस्य जघन्येन द्वे क्षुल्लके भवग्रहणे समयोने उत्कर्षेण वनस्पतिकालः। अप्रथमसमयमनुष्यस्य जघन्येन क्षुल्लकं भवग्रहणं समयाधिकम्-उत्कर्षेण वनस्पतिकालः। देवानां यथा नैरयिकाणाम् जघन्येन दशवर्षसहस्राणि अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकानि-उत्कर्षेण वनस्पतिकालः। अप्रथमसमयदेवानां जघन्येनान्तर्मुहूर्तम्-उत्कर्षेण वनस्पतिकालः। अल्पबहुत्वम्-एतेषां खलु भदन्त! प्रथमसमयनैरयिकाणां यावत्प्रथमसमयदेवानां च कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा यावद्विशेषाधिका वा? गौतम! सर्वस्तोकाः प्रथमसमयमनुष्याः प्रथमसमयनैरयिका असंख्येयगुणाः, प्रथमसमयदेवा असंख्येयगुणाः, प्रथमसमयतिर्यग्योनिका असंख्येयगुणाः। अप्रथमसमयनैरयिकाणां

यावदप्रथमसमयदेवानाम्, एवमेवाल्पबहुत्वम् नवरम्–अप्रथमसमयतिर्यग्योनिका अनन्तगुणाः। एतेषां खलु प्रथमसमयनैरयिकाणाम् अप्रथमसमयनैरयिकाणां कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा यावद् विशेषाधिका वा? गौतम! सर्वस्तोकाः प्रथमसमयनैरयिकाः अप्रथमसमयनैरयिका असंख्येयगुणाः एवं सर्वे। प्रथमसमयनैरयिकाणां यावदप्रथमसमयदेवानां च कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा यावद् विशेषाधिका? गौतम! सर्वस्तोकाः प्रथमसमयमनुष्याः, अप्रथमसमयमनुष्या असंख्येयगुणाः प्रथमसमयनैरयिका असंख्येयगुणाः प्रथमसमयदेवा असंख्येयगुणाः प्रथमसमयतिर्यग्योनिका असंख्येयगुणाः, अप्रथमसमयनैरयिका असंख्येयगुणाः, अप्रथमसमयदेवा असंख्येयगुणाः अप्रथमसमयतिर्यग्योनिका अनन्तगुणाः। त एतेऽष्टविधाः संसारसमापन्नका जीवाः प्रज्ञप्ताः। अष्टविध प्रतिपत्तिः पूर्णा। सू.१३७॥

टीका–'तत्थ जे ते एवमाहंसु अट्ठविहा संसारसमापन्नगा जीवा ते एवमाहंसु–पढमसमयनेरइया–अपढमसमयनेरया, पढमसमयतिरिक्खजोणिया, अपढमसमयतिरिक्खजोणिया, पढमसमयमणुस्सा, अपढमसमयमणुस्सा, पढमसमयदेवा, अपढमसमयदेवा' तत्र विचारणायां ये ते त्रिकालज्ञानवन्तः 'अष्टविधाः संसारसमापन्नका जीवाः सन्तीति' उक्तवन्तः ते महान्त एवमष्टविधगणनायामेवम्–प्रथमसमयनैरयिकाः, अप्रथमसमयनैरयिकाः, प्रथमसमयतिर्यग्योनिकाः अप्रथमसमयतिर्यग्योनिकाः, प्रथमसमयमनुष्याः, अप्रथमसमयमनुष्याः, प्रथमसमयदेवाः अप्र-

---

–सातमी प्रतिपत्ति–

'तत्थ जे ते एवमाहंसु अट्ठविहा संसार समावण्णगा जीवा' इ०।

टीकार्थ–इस में प्रभु ने गौतम से ऐसा कहा है कि–हे गौतम! जिन्होंने ऐसा प्रतिपादन किया है कि संसार जीव आठ प्रकार के होते है–उन्होंने इस विषय में ऐसा स्पष्टीकरण किया हैं–'पढमसमय नेरइया अपढमसमयनेरइया पढमसमयतिरिक्खजोणिया अपढम समयतिरिक्खजोणिया' प्रथमसमय नैरयिक १ अप्रथम समय नैरयिक २, प्रथम

સપ્તમી પ્રતિપત્તિનો આરંભ

'तत्थ जे ते एवमाहंसु अट्ठविहा संसारसमावण्णगा जीवा' ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ—આ સંબંધમાં પ્રભુશ્રીએ ગૌતમસ્વામીને એવું કહેલ છે કે હે ગૌતમ! જેઓએ એવું પ્રતિપાદન કર્યું છે કે સંસારી જીવ આઠ પ્રકારના હોય છે. તેઓએ આ સંબંધમાં આ પ્રમાણેની સ્પષ્ટતા કરેલ છે. કે 'पढमसमयनेरइया अपढमसमयनेरइया, पढमसमय तिरिक्खजोणिया अपढमसमयतिरिक्खजोणिया' પ્રથમ સમય નૈરયિક ૧ અપ્રથમ સમય નૈરયિક ૨, પ્રથમસમય

थमसमयदेवाः' इति उक्तवन्तः। तत्र 'पढमसमयनेरइयस्स णं भंते! केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता? गोयमा! पढमसमयनेरइयस्स जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं एक्कं समयं' प्रथमसमयनैरयिकस्य खलु भदन्त! कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता? गौतम! जघन्योत्कर्षाभ्यामेकं समयम्। 'अपढमसमयनेरइयस्स जहन्नेणं दसवास सहस्साइं समऊणाइं' अप्रथमसमयनैरयिकस्य जघन्यतः समयोनदशवर्षसहस्राणि। 'उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं समऊणाइं' समयोनत्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि उत्कर्षतः। 'पढमसमयतिरिक्खजोणियस्स जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं

समय तिर्यग्योनिक ३ अप्रथमसमयतिर्यग्योनिक ४, प्रथमसमय मनुष्य ५ अप्रथमसमय मनुष्य ६ प्रथम समय देव ७ अप्रथम समय देव ८ 'पढम समय नेरइयस्सणं भंते! केवइयं कालं ठिई पण्णत्ता' हे भदन्त! जो प्रथम समय नैरयिक है उसकी स्थिति कितने काल की कही गई है? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा! पढम समय नेरइयस्स जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं वि एक्कं समयं' हे गौतम! जो प्रथम समन नैरयिक है उसकी स्थिति जघन्य से भी एक समय की है और उत्कृष्ट से भी एक समय की है। 'अपढमसमयनेरइयस्स जहन्नेणं दसवाससहस्साइं समऊणाइं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं समऊणाइं' अप्रथम समय नैरयिक की जघन्य से स्थिति एक समय कम दश हजार वर्ष की है और उत्कृष्ट से स्थिति एक समय कम तेत्तीस सागरोपम की है 'पढम समय तिरिक्खजोणियस्स जह० एक्कं

तिर्यग्योनिक ३, अप्रथम समय तिर्यग्योनिक ४ प्रथम समय मनुष्य ५ अप्रथम समय मनुष्य ६ प्रथम समय देव ७ અને અપ્રથમ સમય દેવ ८ 'पढम समय नेरइयस्स णं भंते! केवइयं कालं ठिई पण्णत्ता' હે ભગવન્! જે પ્રથમ સમય નૈરયિકો છે, તેમની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહેવામાં આવેલ છે? છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે 'गोयमा! पढम समय नेरइयस्स जहण्णेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं वि एक्कं समयं' હે ગૌતમ! જે પ્રથમ સમય નૈરયિક છે, તેમની સ્થિતિ જઘન્યથી પણ એક સમયની છે અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ એક સમયની છે. 'अपढमसमयनेरइयस्स जहण्णेणं दसवाससहस्साइं समऊणाइं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं समऊणाइं' અપ્રથમસમય નૈરયિકની જઘન્ય સ્થિતિ એક સમય કમ દસ હજાર વર્ષની છે, અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એક સમય કમ તેત્રીસ સાગરોપમની છે. 'पढमसमयतिरिक्खजोणियस्स जहण्णेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं वि एक्कं समयं' પ્રથમ સમયવર્તી તિર્યગ્યોનિકની જઘન્ય

एक्कं समयं' प्रथमसमयतिर्यग्योनिकस्य जघन्येन उत्कर्षेण चैकं समयम्। 'अपढमसमयतिरिक्ख जोणियस्स जहन्नेणं खुड्डागं भवग्गहणं समऊणं' उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं समऊणाइं' अप्रथमसमयतिर्यग्योनिकस्य जघन्येन समयोन क्षुल्लकं भवग्रहणम् उत्कर्षेण समयोन त्रिपल्योपमानि। 'एवं मणुस्साण वि जहा तिरिक्खजोणियाणं' यथा तिर्यग्योनिकाणामेवं मनुष्याणामपि। 'देवाणं जहा नेरइयाणं' देव-नैरयिकयोर्यथायथम्। 'नेरइय देवाणं जच्चेव ठिइ सच्चेव संचिट्ठणा दुविहाण वि' नैरयिकदेवयोर्यैवस्थितिः सैव संस्थितिः द्विविधयोरपि, द्वयोरपि

समयं उक्कोसेणं एक्कं समयं' प्रथमसमयवर्ती तिर्यग्योनिक की जघन्यस्थिति एक समय की है और उत्कृष्ट स्थिति भी एक समय की है 'अपढमसमयतिरिक्खजोणियस्स जह० खुड्डागं भवग्गहणं समऊणं, उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं समऊणाइं' अप्रथम समयवर्ती तिर्यग्योनिक की स्थिति जघन्य से एक समय कम क्षुल्लकभव ग्रहण रूप है और उत्कृष्ट स्थिति एक समय कम तीन पल्योपम रूप है। सबसे छोटा क्षुल्लक भव २५६ आवलिका का होता हैं। 'एवं मणुस्साण वि जहा तिरिक्खजोणियाणं' इसी प्रकार की स्थिति जघन्य और उत्कृष्ट से मनुष्यों की भी है। 'देवाणं जहा णेरइयाणं ठिई' नैरयिकों की जैसी स्थिति देवों की है। 'णेरइयदेवाणं जच्चेव ठिई सच्चेव संचिट्ठणा दुविहाण वि' प्रथम समयवर्ती नैरयिक और अप्रथम समयवर्ती नैरयिक तथा प्रथम समयवर्ती देव और अप्रथम समयवर्ती देव इन दोनों में जो भव स्थिति है वही कायस्थिति है क्योंकि

સ્થિતિ એક સમયની છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પણ એકજ સમયની છે. 'अपढमसमयतिरिक्खजोणियस्स जहण्णेणं खुड्डागं भवग्गहणं समऊणं, उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं समऊणाइं' અપ્રથમસમયવર્તી તિર્યગ્યોનિકની સ્થિતિ જઘન્યથી એક સમય કમ ક્ષુલ્લક ભવગ્રહણ રૂપ છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એક સમય કમ ત્રણ પલ્યોપમ રૂપ છે. સૌથી નાનો ક્ષુલ્લકભવ ૨૫૬ બસો છપ્પન આવલિકાનો હોય છે, 'एवं मणुस्साण वि जहा तिरिक्खजोणियाणं' એજ પ્રમાણેની સ્થિતિ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી મનુષ્યોની પણ છે. 'देवाणं जहा नेरइयाणं ठिई' નૈરયિકોની જે પ્રમાણે સ્થિતિ કહી છે એજ પ્રમાણે દેવોની સ્થિતિ છે. 'णेरइयदेवाणं जच्चेव ठिई सच्चेव संचिट्ठणा दुविहाण वि' પ્રથમ સમયવર્તિ નૈરયિક તથા પ્રથમ સમયવર્તિ દેવ અને અપ્રથમ સમયવર્તિ નૈરયિક અને અપ્રથમ સમયવર્તિ દેવ એ બન્નેની જે ભવસ્થિતિ છે. એજ પ્રમાણે તેમની કાયસ્થિતિ છે. કેમકે દેવ અને નૈરયિક એ બન્નેનો એજ ભવપણાથી

प्रथमाऽप्रथमसमयोर्देवनैरिकयोर्यैवस्थिति र्भवस्य सैव संस्थितिः कायस्य देव-नैरयिकाणां भूयो भूयस्तद्भावभावितया नैरन्तर्येणोत्पादाऽयोगात् इति ।

अथैषां कायस्थितिः—'पढमसमयतिरिक्खजोणिए णं भंते ! पढ० कालओ केवच्चिरं होई गोयमा ! जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं एक्कं समयं' प्रथमसमयतिर्यग्योनिकाः खलु भदन्त ! प्रथमसमयतिर्यग्योनिकरूपेण कालतः कियच्चिरं भवतीति प्रश्नः ? भगवानाह—गौतम ! जघन्योत्कर्षाभ्यामेकं समयं कायस्थितिः । 'अपढमसमयतिरिक्खजोणियस्स जहन्नेणं खुड्डागं भवग्गहणं समऊणं वणस्सइकालो' अप्रथमसमयतिर्यग्योनिकस्य तु जघन्येन समयोन क्षुल्लकं भवग्रहणम् प्रथमसमयहीनत्वात्समयोनता, उत्कर्षेण वनस्पतिकालः अनन्तानन्ताकालः असंख्येयोत्सर्पिण्यवसर्पिणीरूपः कालतः—क्षेत्रतोऽसंख्येया लोकाः । 'पढमसमय

देव और नैरयिक इन दो का उसी भव रूप से सीधा जन्म नहीं होता है । 'पढमसमय तिरिक्खजोणिए णं भंते ! कालओ केवच्चिरं होइ' हे भदन्त ! प्रथम समयवर्ती तिर्यञ्च की कायस्थिति का काल कितना है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा ! जहण्णेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं एक्कं समयं' हे गौतम प्रथम समयवर्त्ती तिर्यग्योनिक जीव की कायस्थिति का काल जघन्य से एक समय का है और उत्कृष्ट से भी एक ही समय का है । 'अपढम समय तिरिक्खजोणियस्स जहन्नेणं खुड्डागं भवग्गहणं समऊणं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' अप्रथम समयवर्ती तिर्यग्योनिक जीव की कायस्थिनि का काल जघन्य से एक समय कम क्षुद्रभव ग्रहण रूप है और उत्कृष्ट से वनस्पतिकाल प्रमाण है इस वनस्पतिकाल में असंख्यात उत्सर्पिणियां और असंख्यात अवसर्पिणियां हो जाती हैं तथा क्षेत्र की अपेक्षा असंख्यातलोक हो जाते

સીધો જન્મ થતો નથી. 'पढमसमयतिरिक्खजोणिएणं भंते ! कालओ केवच्चिरं होइ' હે ભગવન્! પ્રથમ સમયવર્તી તિર્યચની કાયસ્થિતિનો કાળ કેટલો કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે 'गोयमा ! जहण्णेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं वि एक्कं समयं' હે ગૌતમ ! પ્રથમ સમયવર્તિ તિર્યગ્યોનિક જીવની કાયસ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી એક સમયનો છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ એક જ સમયનો છે. 'अपढमसमयतिरिक्खजोणियस्स जहण्णेणं खुड्डागं भवग्गहणं समऊणं उक्कोसेणं वणस्सइ कालो' અપ્રથમ સમયવર્તી તિર્યગ્યોનિક જીવની કાયસ્થિનો કાળ જઘન્યથી એક સમય કમ ક્ષુદ્ર ભવ ગ્રહણરૂપ છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી વનસ્પતિકાળ પ્રમાણ છે. આ વનસ્પતિ કાળમાં. અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણીયો અને અસંખ્યાત અવસર્પિણીયો થઈ જાય છે. તથા ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી

मणुस्साणं जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं एक्कं समयं' प्रथमसमयमनुष्याणां कायस्थितिरेकं समयमुभाभ्याम् समयान्तरे प्रथमसमयत्वविशेषणायोगात् । 'अपढमसमयमणुसस्स जहन्नेणं खुड्डागं भवग्गहणं समऊणं–उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं पुव्वकोडीपुहुत्तमब्भहियाइं' अप्रथमसमयमनुष्यस्य जघन्येन क्षुल्लकं भवग्रहणं समयोनम् उत्कर्षेण त्रीणि पल्योपमानि पूर्वकोटिपृथक्त्वाऽभ्यधिकानि । देवनारकयोस्तुल्योक्ता पूर्वं कायस्थितिः ।

अथाष्टानामन्तरं क्रमेण ब्रूते–'पढसमयनेरइयस्स णं भंते !' प्रथमसमयनैरयिकस्य खलु भदन्त ! कियच्चिरं कालतोऽन्तरम् ? गौतम ! 'अंतरं पढमसमय-

---

हैं । 'पढमसमयमणुस्साणं जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं एक्कं समयं' प्रथमसमयवर्ती मनुष्यों की कायस्थिति का काल जघन्य से एक समय है और उत्कृष्ट से भी एक समय है इसके बाद उनसे प्रथम समयवर्तीत्वरूप विशेषण से विशिष्टता नहीं रहती है 'अपढम समय मणुस्सस्स जहन्नेणं खुड्डागं भवग्गहणं समऊणं उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं पुव्वकोडिपुहुत्तमब्भहियाइं' अप्रथम समयवर्ति मनुष्य की कायस्थिति का काल जघन्य से एक समय कम क्षुद्र भव ग्रहण-रूप है और उत्कृष्ट से पूर्वकोटि पृथक्त्व अधिक तीन पल्योपम रूप है

अब सूत्रकार इन आठों के अन्तर का वर्णन करते हैं–'पढम-समय नेरइयस्स णं भंते !' इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है–हे भदन्त ! जो नैरयिक प्रथम समयवर्ती है उसका अन्तर कालकी अपेक्षा

અસંખ્યાત લોક થઈ જાય છે. 'पढमसमयमणुस्साणं जहण्णेणं एवकं समयं उक्कोसेणं वि एक्कं समयं' પ્રથમ સમયવર્તિ મનુષ્યોની કાયસ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી એક સમયનો છે અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ એક સમયનો છે. તે પછી તેમાં પ્રથમ સમયવર્તિત્વ રૂપ વિશેષણથી વિશિષ્ટત્વ રહેતું નથી. 'अपढमसमय मणुस्सस्स जहण्णेणं खुड्डागं भवग्गहणं उक्कोसेणं समऊणं तिन्नि पलिओवमाइं पुव्वकोडि पुहुत्तमब्भहियाइं' અપ્રથમ- સમયવર્તિ મનુષ્યની કાયસ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી એક સમય કમ- ક્ષુદ્ર ભવ ગ્રહણ રૂપ છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વ કોટિ પૃથક્ત્વ અધિક ત્રણ પલ્યોપમ રૂપ છે.

હવે આ આઠેના અંતરનું વર્ણન કરવામાં આવે છે. 'पढमसमय नेरइयस्स णं भंते !' આ સૂત્ર દ્વારા ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછેલ છે કે–હે ભગવન્ જે નૈરયિક પ્રથમ સમયવર્તિ છે. તેમનું અંતર કાળની અપેક્ષાથી કેટલું કહેવામાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે

नेरइयस्स जहन्नेणं दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं 'उक्कोसेणं वणस्सइकालो' प्रथमसमयनैरयिकस्य दशवर्षसहस्राण्यन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकानि जघन्येनाऽन्तरम् नरकान्निःसृत्य पुनर्नरकागमने वनस्पतिकाल उत्कर्षेणेति नरकादुद्वर्त्य पारंपर्येण वनस्पतिषु गत्वाऽनन्तमपि कालमवस्थानात्। 'अपढमसमयनेरइयस्स जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' अप्रथमसमयनैरयिकस्य जघन्येनाऽन्तर्मुहूर्तम् समयाऽधिकान्तर्मुहूर्तम् तच्च-नरकादुद्वर्त्यतिर्यग्गर्भे वा मनुष्यगर्भे वाऽन्तर्मुहूर्तं स्थित्वा भूयो नरकेषूत्पद्यमानस्य ज्ञातव्यम् (समयाधिकता च-प्रथम-

कितना है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम ! प्रथम समयवर्ती नैरयिक का अन्तर 'जहन्नेणं दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं' जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त अधिक दश हजार वर्ष का है और 'उक्कोसेणं वणस्सइकालो' उत्कृष्ट अन्तर वनस्पतिकाल प्रमाण है इसका तात्पर्य ऐसा है कि दश हजार वर्ष की स्थिति वाला कोई नारक जीव नरक से निकल कर अन्यत्र गति में एक अन्तर्मुहूर्त रहने के बाद पुनः नैरयिकों में उत्पन्न हो जाता है उसकी अपेक्षा यह जघन्य अन्तर कहा गया है तथा उत्कृष्ट अन्तर नरक से निकल कर परम्परा रूप से वनस्पतियों में अनन्तकाल तक जन्म लेने वाले नारक की अपेक्षा से है 'अपढम समय नेरइयस्स जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' अप्रथम समयवर्ती नैरयिक का अन्तर काल की अपेक्षा जघन्य से एक समय अधिक अन्तर्मुहूर्त का है ऐसा यह अन्तर नरक से निकल कर तिर्यग्गति की स्त्री या मनुष्यगति की स्त्री के गर्भ में एक अन्तर्मुहूर्त तक रह करके बाद में वहां से मरण कर पुनः नरक-

છે. કે-હે ગૌતમ ! પ્રથમ સમયવર્તી નૈરયિકનું અંતર 'जहण्णेणं दस वाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं' જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્ત અધિક દસ હજાર વર્ષનું છે. અને 'उक्कोसेणं वणस्सइ कालो' ઉત્કૃષ્ટ અંતર વનસ્પતિકાળ પ્રમાણનું છે.

આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે-દસ હજાર વર્ષની સ્થિતિવાળો કોઈ નારક જીવ નરકમાંથી નીકળીને બીજી ગતિમાં એક અંતર્મુહૂર્ત રહ્યા પછી ફરીથી નૈરયિક પણાથી ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. તે અપેક્ષાએ આ જઘન્ય અંતર કહેવામાં આવેલ છે. તથા ઉત્કૃષ્ટ અંતર નરકમાંથી નીકળીને પરંપરા રૂપે વનસ્પતિયોમાં અનંત કાળ સુધી જન્મ લેવાવાળા નારકની અપેક્ષાથી છે. 'अपढमसमयनेरइयस्स जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' અપ્રથમ સમયવર્તી નૈરયિકનું અંતર કાળની અપેક્ષાથી જઘન્યથી એક સમય અધિક અંતર્મુહૂર્તનું છે. આ પ્રમાણેનું આ અંતર નરકમાંથી નીકળીને તિર્યક્

समयस्याऽधिकत्वात्) उत्कर्षेण वनस्पतिकालः । 'पढमसमयतिरिक्खजोणियस्स जहन्नेणं दो खुड्डाग भवग्गहणाइं समऊणाइं' जघन्येन द्वे क्षुल्लकभवग्रहणे समयोने ते च-क्षुल्लक मनुष्यभवग्रहणव्यवधानात्प्रभृति पुनस्तिर्यक्ष्वेवोत्पद्यमानस्याऽवसातव्ये तथाहि-एकं प्रथमसमयोनं तिर्यक् क्षुल्लकभवग्रहणं-द्वितीयं सम्पूर्णमेव मनुष्यक्षुल्लकभवग्रहणम् इति ।

'उक्कोसेणं वणस्सइकालो' प्रथमसमयतिर्यग्योनिकस्यान्तरं वनस्पतिकाल उत्कर्षेण तदतिक्रमे मनुष्यभवव्यवधानेन भूयः प्रथमसमयतिर्यक्त्वोपपत्तेरिति ।

गति में उत्पन्न हुए नारक की अपेक्षा से है 'पढमसमयतिरिक्खजोणियस्स जहन्नेणं दो खुड्डागं भवग्गहणाइं समऊणाइं' प्रथम समय वर्ती तिर्यग्योनिक जीव का काल की अपेक्षा जघन्य अन्तर एक समय कम दो क्षुद्र भव ग्रहणरूप है ये दो क्षुल्लक भव क्षुल्लक तिर्यञ्च एवं क्षुल्लक मनुष्य के हैं-'अर्थात् इन दो क्षुल्लक तिर्यञ्च क्षुल्लक मनुष्य भवों को लेने के बाद पुनः वह प्रथमसमयवर्ती तिर्यग्योनिक जीव हो जाता है इस तरह पुनः छोडी हुई प्रथम समयवर्ती तिर्यग्योनिक अवस्था को प्राप्त करने में उसे इन दो क्षुल्लक भवों का व्यवधान जघन्य से कहा गया है तिर्यक् क्षुल्लक भव का ग्रहण उसका एक समय कम का होता है और क्षुल्लक मनुष्य भव का ग्रहण सम्पूर्ण समय का होता है तथा 'उक्कोसेणं वणस्सइकालो' इस प्रथम समय वर्ती तिर्यग्योनिक जीव का उत्कृष्ट वनस्पतिकाल प्रमाण है इतने काल को समाप्त करके वह मनुष्य भव लेकर पुनः वहां से प्रथम-

---

ગતિની સ્ત્રી અથવા મનુષ્ય ગતિની સ્ત્રીના ગર્ભમાં એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી રહીને તે પછી ત્યાંથી મરીને ફરીથી નરક ગતિમાં ઉત્પન્ન થયેલા નારકની અપેક્ષાથી છે. 'पढमसमयतिरिक्खजोणियस्स जहण्णेणं दो खुड्डागं भवग्गहणाइं समऊणाइं' પ્રથમ સમયવર્તી તિર્યગ્યોનિક જીવનું કાળની અપેક્ષાથી જઘન્ય અંતર એક સમય કમ બે ક્ષુદ્ર ભવ ગ્રહણ રૂપ છે. આ બે ક્ષુલ્લકભવ ક્ષુલ્લક તિર્યંચ અને ક્ષુલ્લક મનુષ્યોના છે. અર્થાત્ આ બે ક્ષુલ્લક તિર્યંચ અને ક્ષુલ્લક મનુષ્યોના ભવોને લીધા પછી ફરીથી તે પ્રથમ સમય વર્તી તિર્યગ્યોનિક જીવ થઈ જાય છે. આ રીતે ફરીથી છોડેલી પ્રથમ સમય વર્તિ તિર્યગ્યોનિક અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરવામાં તેના આ બે ક્ષુલ્લક ભવોનું વ્યવધાન-અંતર જઘન્યથી કહેવામાં આવેલ છે. તિર્યક ક્ષુલ્લક ભવનું ગ્રહણ તેનું એક સમય કમ હોવું એ છે. અને ક્ષુલ્લક મનુષ્ય ભવ ગ્રહણ સંપૂર્ણ સમયનો થાય છે. તથા 'उक्कोसेणं वणस्सइकालो' આ પ્રથમ સમયવર્તી તિર્યગ્યોનિક જીવનું ઉત્કૃષ્ટ અંતર વનસ્પતિ કાલ પ્રમાણનું છે. એટલા કાળને

'अपढमसमय तिरिक्ख जोणियस्स जहन्नेणं खुड्डागं समयाहियं' अप्रथमसमय-तिर्यग्योनिकस्य जघन्येन समयाधिकक्षुल्लकभवग्रहणम् । तत्तु—तिर्यग्योनिक-क्षुल्लकभवग्रहणचरमस्याऽधिकृताऽप्रथमसमयत्वात् तत्र मृतस्य मनुष्य क्षुल्लक-भवग्रहणेन व्यवधाने सति तिर्यक्त्वेनोत्पद्यमानस्य प्रथमसमयातिक्रमे ज्ञातव्यम् अप्रथमसमयान्तरस्यैतावन्मात्रत्वादिति । 'उक्कोसेणं सागरोवमसयपुहुत्तं साइरेगं' उत्कर्षेण सागरोपमशतपृथक्त्वं सातिरेकम् देवादिभवानामेतावत्काल-त्वात् । 'पढमसमयमणूसस्स जहण्णेणं दो खुड्डागं भवग्गहणाइं समऊणाइं

समयवर्ती तिर्यग्योनिक जीव हो जाता है। 'अपढम समयतिरिक्ख-जोणियस्स जहन्नेणं खुड्डागं भवग्गहणं समयाहियं' अप्रथम समय-वर्ती तिर्यग्योनिक जीव का अन्तर जघन्य से एक समय अधिक क्षुल्लक भवग्रहण रूप है और 'उक्कोसेणं सागरोवमसयपुहुत्तं' उत्कृष्ट से सगरोपमशत पृथक्त्व रूप है इसका तात्पर्य ऐसा है कि तिर्यग्योनिक जीव का जो क्षुल्लकभव के ग्रहण करने का चरमसमय है वह अप्रथम समयरूप है इस अप्रथम समय में मृत हुआ वह जीव मनुष्य का क्षुल्लक भव ग्रहण करने रूप व्यवधान से व्यवहित हो जाता है फिर वह पुनः अप्रथम समयवर्ती तिर्यक् रूप से उत्पन्न हो जाता है अर्थात् अप्रथम समयवर्ती कोई तिर्यग्योनिक जीव मर कर मनुष्य के क्षुल्लक भव को धारण करने वाला हो गया और फिर वह वहां से भी मर कर पुनः अपनी पूर्व की स्थिति में आ गया तो इस परिस्थिति में उसे अपनी पूर्वस्थिति प्राप्त करने में एक

સમાપ્ત કરીને તે મનુષ્યભવ ધારણ કરીને ફરીથી ત્યાંથી પ્રથમ સમય વતી તિર્યગ્યોનિક જીવ થઇ જાય છે. 'अपढमसमयतिरिक्खजोणियस्स जहण्णेणं खुड्डागं भवग्गहणं समयाहियं' અપ્રથમસમયવતી તિર્યગ્યોનિક જીવનું અંતર જઘન્યથી એક સમય અધિક ક્ષુલ્લક ભવ ગ્રહણ રૂપ છે. અને 'उक्कोसेणं सागरोवमसयपुहुत्तं' ઉત્કૃષ્ટથી સાગરોપમ શત પૃથક્ત્વ રૂપ છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એવું છે કે-તિર્યગ્યોનિક જીવનો ક્ષુલ્લક ભવ ગ્રહણ કરવા રૂપ જે ચરમ સમય છે, તે અપ્રથમ સમય રૂપ છે. આ અપ્રથમ સમયમાં મરેલ તે જીવ મનુષ્યના ક્ષુલ્લક ભવ ગ્રહણ કરવા રૂપ વ્યવધાનથી વ્યવહિત—વ્યવધાન વાળો થઇ જાય છે. તે પછી તે ફરીથી અપ્રથમ સમયવર્તી તિર્યગ્યોનિક પણાથી ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. અર્થાત્ અપ્રથમ સમયવર્તી કોઇ તિર્યગ્યોનિક જીવ મરીને મનુષ્યના ક્ષુલ્લક ભવને ધારણ કરવાવાળો થઇ જાય છે અને તે પછી તે ત્યાંથી પણ મરીને ફરીથી તે પોતાની પહેલાની સ્થિતિમાં આવી

प्रथमसमयमनुष्यस्यान्तरं द्वे क्षुल्लके भवग्रहणे समयोने 'उक्कोसेणं वणस्सइकालो' उत्कर्षेण वनस्पतिकालः, तिर्यक्सूत्रवदत्र भावना कार्या। 'अपढमसमयमणूसस्स जहण्णेणं खुड्डागं भवग्गहणं समयाहियं' अप्रथमसमयमनुष्यस्य जघन्येन समयाधिकं क्षुल्लकं भवग्रहणम्। 'उक्कोसेणं वणस्सइकालो' उत्कर्षेण वनस्पतिकालः।

समय अधिक जो मनुष्य भव का क्षुल्लक भव है उसका व्यवधान होने से यह अप्रथम समयवर्ती तिर्यग्योनिक जीव को एक समयाधिक क्षुल्लक भव ग्रहण करने रूप व्यवधान होता है। यह व्यवधान ही उसका अन्तर है क्योंकि अप्रथम समय का प्रमाण इतना ही होता है। उत्कृष्ट से जो अन्तर कहा गया है वह देवादिकों के भव ग्रहण करने रूप व्यवधान से व्यवहित हुए जीव की अपेक्षा से कहा गया है। क्योंकि देवादिक भवों का काल इतने प्रमाण वाला होता है।

मनुष्य भव के अन्तर की वक्तव्यता-प्रथम समयवर्ती मनुष्ययोनिक जीव की और अप्रथम समयवर्ती मनुष्ययोनिक जीव की अन्तर वक्तव्यता-'तिर्यग्योनिक जीव के अन्तर की वक्तव्यता जैसी ही है परन्तु यहां पर व्यवधान तिर्यञ्चगति के क्षुल्लक भवग्रहण करने से कहना चाहिये यही बात 'पढमसमय मणुस्सस्स जहन्नेणं दो खुड्डाइं भवग्गहणाइं समऊणाइं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' इस सूत्र द्वारा प्रकट की गई है। 'अपढमसमयमणुस्सस्स जहन्नेणं खुड्डागं भवग्गहणं समयाहियं' अप्रथमसमयवर्ती मनुष्य का अन्तर जघन्य

જાય તો આ પરિસ્થિતિમાં તેને ફરીથી પોતાની પહેલાની સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવામાં એક સમય અધિક જે મનુષ્ય ભવનો ક્ષુલ્લક ભવ ગ્રહણ કરવા રૂપ વ્યવધાન થાય છે, એ વ્યવધાન જ તેનું અંતર છે. કેમકે-અપ્રથમ સમયનું પ્રમાણ એટલુંજ હોય છે. ઉત્કૃષ્ટથી જે અંતર કહ્યું છે, તે દેવાદિકોના ભવ ગ્રહણ કરવા રૂપ વ્યવધાનથી વ્યવધાન વાળા થયેલ જીવની અપેક્ષાથી કહેવામાં આવેલ છે કેમકે-દેવાદિક ભવોનો કાળ એટલા પ્રમાણવાળો હોય છે.

મનુષ્ય ભવના અંતરનું કથન

પ્રથમ સમયવર્તી મનુષ્યયોનિક જીવના અને અપ્રથમ સમયવર્તી મનુષ્યયોનિક જીવના અંતરનું કથન તિર્યગ્યોનિક જીવના અંતરના કથન પ્રમાણે જ છે. એજ વાત 'पढमसमयमणुस्सस्स जहण्णेणं दो खुड्डाइं भवग्गहणाइं समऊणाइं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' આ સૂત્ર દ્વારા પ્રગટ કરેલ છે. 'अपढमसमयमणुस्सस्स जहण्णेणं खुड्डागं भवग्गहणं समयाहियं' અપ્રથમ સમયવર્તી

'देवाणं जहा नेरइयाणं' देवानान्तु यथा नैरयिकाणाम् 'जहन्नेणं दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं उक्को० वणस्सइकालो, अपढमसमय० जह० अंतो० उक्को० वणस्सइकालो' दशवर्षसहस्राणि–अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकानि जघन्येन वनस्पतिकालश्चोत्कर्षेण। अप्रथमसमयदेवानां जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् वनस्पतिकाल उत्कर्षेणेति।

अथ चतुर्णां प्रथमसमयानां पारस्परिकमल्पबहुत्वप्रकारः 'एएसि णं भंते०!' एतेषां प्रथमसमयस्थ-नैरयिक–तिर्यग्योनिक–मनुष्य–देवानां कतरे कतरेभ्यो ऽल्पा बहुका स्तुल्या विशेषाधिकावेति प्रश्नः? भगवानाह–'गोयमा! सव्वत्थोवा पढमसमयमणुस्सा' गौतम! सर्वस्तोकाः प्रथमसमयमनुष्याः श्रेण्यसंख्ये-

से समयाधिक क्षुल्लक भव ग्रहण रूप है 'उक्कोसेणं वणस्सइकालो' और उत्कृष्ट से वनस्पति काल प्रमाण है 'देवाणं जहा णेरइया णं' नैरयिकों का अन्तर जघन्य से अन्तर्मुहूर्त्ताधिक १० हजार बर्ष का और उत्कृष्ट से वनस्पति काल प्रमाण जैसा कहा गया है–वैसा ही अन्तर काल देवों का भी जानना चाहिये।

अब सूत्रकार प्रथम समयवर्ती चारों के पारस्परिक अल्पबहुत्व का कथन करते हैं–'एएसि णं भंते! हे भदन्त! इन प्रथम समयवर्ती नैरयिक तिर्यग्योनिक, मनुष्य और देवों के बीच में कौन किनकी अपेक्षा अल्प हैं? कौन किनकी अपेक्षा बहुत हैं। कौन किनकी अपेक्षा बराबर हैं। और कौन किनकी अपेक्षा विशेषाधिक हैं? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा सव्वत्थोवा पढमसमय मणुस्सा' हे गौतम! सबसे कम प्रथम समयवर्ती मनुष्य हैं। क्योंकि इनका प्रमाण श्रेणी

મનુષ્યનું અંતર જઘન્યથી સમયાધિક ક્ષુલ્લક ભવ ગ્રહણ રૂપ છે. 'उक्कोसेण वणस्सइकालो' અને ઉત્કૃષ્ટથી વનસ્પતિ કાલ પ્રમાણ છે. 'देवाणं जहा णेरइयाणं' નૈરયિકોનું અંતર જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્ત અધિક ૧૦ દસ હજાર વર્ષનું અને ઉત્કૃષ્ટથી વનસ્પતિ કાલ પ્રમાણ જે કહેવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણેનો અંતરકાળ દેવોનો પણ સમજવો.

હવે સૂત્રકાર પ્રથમ સમયવર્તી નૈરયિક તિર્યગ્યોનિક, મનુષ્ય, અને દેવ એ ચારેના પરસ્પરના અલ્પ બહુત્વનું કથન કરે છે. एएसिणं भंते!' હે ભગવન્ આ પ્રથમ સમયવર્તી નૈરયિક, તિર્યગ્યોનિક, મનુષ્ય, અને દેવોમાં કોણ કોના કરતાં અલ્પ છે? કોણ કોનાથી વધારે છે? કોણ કોની બરોબર છે? અને કોણ કોનાથી વિશેષાધિક છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा! सव्वत्थोवा पढमसमयमणुस्सा' હે ગૌતમ! સૌથી ઓછા પ્રથમ

यभागमात्रत्वात्, 'पढमसमयनेरइया असंखेज्जगुणा' ततः प्रथमसमयनैरयिकाः असंख्येयगुणाः प्रभूतनैरयिकाणामेकसमये उत्पादसंभावात्। 'पढमसमयदेवा असंखेज्जगुणा' ततः प्रथमसमयदेवा असंख्येयगुणाः व्यन्तर-ज्योतिष्काणां प्रभूतानामेकसमये उत्पादसंभवात्। 'पढमसमय तिरिक्खजोणिया असंखेज्जगुणा' ततोऽसंख्येयगुणाः प्रथमसमयतिर्यग्योनिकाः इह ये नारकादि गतित्रयाद् आगत्य तिर्यक्त्वप्रथमसमये वर्तन्ते—ते प्रथमसमयतिर्यञ्चः ततो यद्यपि प्रतिनिगोदमसंख्येयो भागः सदा विग्रहगति समयवर्त्ती लभ्यते तथापि—निगोदानामपि तिर्यक्त्वाद् न ते प्रथमसमयतिर्यञ्चः त एभ्यः संख्येयगुणा एव।

अथाऽप्रथमसमयानामेषामल्पबहुत्वम्—'अपढमसमयनेरइयाणं जाव अपढम-

के असंख्यातवें भाग मात्र है 'पढमसमयनेरइया असंखेज्जगुणा' इनकी अपेक्षा प्रथम समयवर्ती नैरयिक असंख्यातगुणें अधिक है। क्योंकि एक समय में प्रभूत अनेक—नारकों का उत्पाद हो सकता है 'पढमसमयदेवा असंखेज्जगुणा' इनकी अपेक्षा प्रथम समयवर्ती जो देव हैं वे असंख्यातगुणें अधिक हैं क्योंकि एक समय में अनेक व्यन्तर और ज्योतिष्क देवोंके उत्पादका संभव है 'पढमसमयतिरिक्खजोणिया असंखेज्जगुणा' इनकी अपेक्षा प्रथम समयवर्ती जो तिर्यग्योनिक जीव है वे असंख्यातगुणें अधिक हैं। जो नारक आदि गति त्रस से आकर के तिर्यञ्चावस्था के प्रथम समय में रहते हैं वे प्रथमसमयवर्ती तिर्यञ्च हैं। शेष नहीं। ऐसे तिर्यञ्च ही पूर्व की अपेक्षा असंख्यातगुणें अधिक कहे गये हैं।

अब प्रथम समयवर्ती इन्हींचारों का अल्पबहुत्व दिखाया जाता

સમયવર્તી મનુષ્ય છે. કેમકે તેમનુ પ્રમાણુ શ્રેણીના અસંખ્યાતમા ભાગ માત્ર છે. 'पढमसमयनेरइया असंखेज्जगुणा' તેના કરતાં પ્રથમ સમયવર્તી નૈરયિક અસંખ્યાતગણુા છે. કેમકે એક સમયમાં પ્રભૂત અનેક નારકોનો ઉત્પાદ થઈ જાય છે. 'पढमसमयदेवा असंखेज्जगुणा' તેના કરતાં પ્રથમ સમયવર્તી જે દેવ છે. તે અસંખ્યાતગણા વધારે છે. કેમકે એક સમયમાં અનેક વ્યન્તર અને જયોતિષ્ક દેવોનો ઉત્પાત સંભવે છે. 'पढमसमयतिरिक्खजोणिया असंखेज्जगुणा' તેના કરતાં પ્રથમ સમયવર્તી જે તિર્યગ્યોનિક જીવ છે. તેઓ અસંખ્યાતગણુા વધારે છે જે નારક વિગેરે ગતિ ત્રસમાંથી આવીને તિર્યંચાવસ્થાના પ્રથમ સમયમાં રહે છે. તેઓ પ્રથમ સમયવર્તી તિર્યંચ છે. બાકીના નહીં એવા તિર્યંચોજ પૂર્વના કરતાં અસંખ્યાતગણા વધારે કહેવામાં આવેલ છે. તેમ સમજવું.

હવે અપ્રથમ સમયવર્તી એ ચારેયનું અલ્પ બહુત્વ કહેવામાં આવે છે.

समयदेवाणं एवं चेव अप्पाबहु०' अप्रथमसमयनैरयिकाणां यावदप्रथमसमय-देवानाम् एवमेवाल्पबहुत्वम्—एतेषां खलु भदन्त! कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा०' गौतम! सर्वस्तोका अप्रथमसमयमनुष्याः श्रेण्यसंख्येयभागत्वात् तदपेक्षयाऽ-प्रथमसमयनैरयिका असंख्येयगुणाः। अंगुलमात्रक्षेत्रप्रदेशराशेः प्रथमवर्गमूले द्वितीयवर्गमूलेन गुणिते यावान्प्रदेशस्तस्य राशिस्तावत्प्रमाणासु श्रेणीषु यावन्त आकाशप्रदेशास्तावत्प्रमाणत्वात्। ततोऽप्रथमसमयदेवा अ० ततोऽप्रथमसमयतिर्य-ग्योनिका अनन्तगुणाः वनस्पतीनामनन्तत्वात्।

है। 'अपढमसमयनेरइयाणं जाव अपढमसमयदेवाणं एवं चेव अप्पा बहु' अप्रथम समयवर्त्ती नैरयिकों का और यावत् अप्रथम समयवर्ती देवों का अल्पबहुत्व इसी प्रकार से है—अर्थात् गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा कि हे भदन्त! अप्रथमसमयवर्ती नैरयिकों से लेकर अप्रथम समयवर्ती देवों तक के बीच में कौन किनकी अपेक्षा अल्प है? कौन किनकी अपेक्षा बहुत हैं? कौन किनके बराबर है? और कौन किनसे विशेषाधिक है? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा! सव्वत्थोवा अपढमसमयमणुस्सा' हे गौतम! सबसे कम अप्रथमसमयवर्त्ती मनुष्य हैं। क्योंकि इनका प्रमाण श्रेणि के असंख्यातवें भाग मात्र है। इनकी अपेक्षा अप्रथम समयवर्ती नैरयिक असंख्यातगुणे अधिक हैं। क्योंकि इनका प्रमाण अङ्गुलमात्र क्षेत्र में जो प्रदेश राशि है उस राशि का प्रथम जो वर्गमूल हो वे उस वर्ग मूल में उसी राशि के द्वितीय वर्ग मूल से गुणा करने पर जितनी प्रदेशराशि आवे उतनी

'अपढमसमयनेरइयाणं जाव अपढमसमयदेवाणं एवं चेव अप्पाबहु' અપ્રથમ સમય વર્તી નૈરયિકોનું અને યાવત્ અપ્રથમ સમયવર્તી દેવોનું અલ્પ બહુત્વ એજ પ્રમાણે છે. અર્થાત્ ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું કે હે ભગવન્ અ-પ્રથમ સમયવર્તી નૈરયિકોથી લઈને અપ્રથમસમયવર્તી દેવો સુધીમાં કોણ કોનાથી અલ્પ છે? કોણ કોનાથી વધારે છે? કોણ કોની બરોબર છે? અને કોણ કોનાથી વિશેષાધિક છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે 'गोयमा! सव्वत्थोवा अपढमसमयमणुस्सा' હે ગૌતમ! સૌથી ઓછા અપ્રથમ સમયવર્તી મનુષ્ય છે. કેમકે તેમનું પ્રમાણ શ્રેણીના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ માત્ર છે. તેના કરતાં અપ્રથમ સમયવર્તી નૈરયિક અસંખ્યાતગણા વધારે છે, કેમકે તેમનું પ્રમાણ અંગુલમાત્ર ક્ષેત્રમાં જે પ્રદેશ રાશિ છે. તે રાશિનું જે પહેલું વર્ગમૂળ હોય, એ વર્ગ મૂળથી ગુણવાથી જેટલી પ્રદેશ રાશી આવે એટલી પ્રદેશ રાશી પ્રમાણ શ્રેણિયોમાં જેટલા આકાશ પ્રદેશો છે. તેની બરોબર છે.

अथैषां प्रथमाऽप्रथमसमयगताऽल्पबहुत्वमाह-'एएसि णं -पढमसमयनेरइ-याणं अपढमसमयनेरइयाणं कयरे कयरेहिंतो०' एतेषां खलु भदन्त! प्रथम-समयनैरयिकाणामप्रथमसमयनैरयिकाणां कतरे कतरेभ्योऽल्पा बहुका स्तुल्या-विशेषाधिकावेति प्रश्ने भगवानाह-गौतम! 'सव्वोत्थोवा पढमसमयनेरइया' प्रथमसमयनैरयिकाः सर्वस्तोकाः एकसमये संख्यातीतानामपि स्तोकानामेवो-त्पादात्। 'अपढमसमयनेरइया असंखेज्जगुणा' एभ्योऽप्रथमसमयनैरयिका असंख्ये-

---

प्रदेशराशि प्रमाण श्रेणियों में जितने आकाश प्रदेश होते हैं उनके बराबर है। इनकी अपेक्षा अप्रथम समयवर्ती देव असंख्यातगुणें अधिक हैं। क्योंकि व्यन्तर और ज्योतिष्क देव अधिक हैं। इनकी अपेक्षा अप्रथम समयवता तिर्यग्योनिक अनन्तगुणें अधिक है क्योंकि वनस्पतियों का प्रमाण अनन्त कहा गया है।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'एएसि णं भंते! पढमसमय णेरइयाणं अपढमसमय नेरइयाणं कयरे कयरेहिंतो' हे भदन्त! इन प्रथम समयवर्ती और अप्रथम समयवर्ती नैरयिकों के बीच में कौन किनकी अपेक्षा अल्प है? कौन किनकी अपेक्षा बहुत हैं? कौन किनके बराबर है? और कौन किससे विशेषाधिक हैं? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-गौतम! 'सव्वत्थोवा पढमसमयनेरइया' हे गौतम! सबसे कम प्रथम समय के नैरयिक हैं? क्योंकि एक समय में संख्यातीत ऐसे नारकी अल्प ही उत्पन्न होते हैं। इनकी अपेक्षा 'अपढमसमय नेरइया असंखेज्जगुणा' अप्रथम समयवर्ती जो नैरयिक

તેના કરતાં અપ્રથમસમયવર્તી દેવ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. કેમકે વ્યન્તર અને જ્યોતિષ્ક દેવ વધારે છે તેના કરતાં અપ્રથમસમયવર્તી તિર્યગ્યોનિક જીવ અનંતગણા વધારે છે. કેમકે વનસ્પતિયોનું પ્રમાણ અનંત કહેવામાં આવેલ છે.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે 'एएसिणं भंते! पढमसमय-णेरइयाणं अपढमसमयनेरइयाणं कयरे :कयरेहिंतो' હે ભગવન્ આ પ્રથમ સમયવર્તી અને અપ્રથમસમયવર્તી નૈરયિકોમાં કોણ કોના કરતાં અલ્પ છે? કોણ કોના કરતાં વધારે છે? કોણ કોની બરોબર છે? કોણ કોના કરતાં વિશેષાધિક છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે 'गोयमा! सव्वत्थोवा पढमसमयनेरइया' હે ગૌતમ! સૌથી ઓછા પ્રથમ સમયના નૈરયિકો છે. કેમકે એક સમયથી સંખ્યાતીત એવા નારકીયો અલ્પ જ હોય છે. તેના કરતાં 'अपढमसमयनेरइया असंखेज्जगुणा' અપ્રથમ સમયવર્તી જે નૈરયિક

यगुणाः चिरकालावस्थायिनां तेषामन्यान्योत्पादेनाऽतिप्रभूतभावात् । 'एवं सव्वे' एवं सर्वे तिर्यग्योनिकमनुष्यदेवानां प्रथमसमयस्थाः सर्वस्तोकाः अप्रथमसमयस्था असंख्येयगुणाः ।

अथैषां प्रथमाऽप्रथमसमयानां समुदायेन परस्परमल्पबहुत्वम् 'एएसि णं० पढमसमयनेरइयाणं जाव अपढमसमयदेवाणय कयरे कयरेहिंतो०' प्रथमाऽ-

---

हैं वे असंख्यातगुणें अधिक हैं क्योंकि चिरकालावस्थायी नारकियों के बीच में अन्य २ नारकियों का उत्पात होता रहता है । इसलिये उनका प्रमाण बहुत हो जाता है । 'एवं सव्वे' इसी तरह से तिर्यग्योनिक मनुष्य और देवों के बीच में प्रथम समयस्थ तिर्यग्योनिक, मनुष्य और देव सबसे कम हैं और अप्रथम समयवर्ती तिर्यग्योनिक, मनुष्य और देव अपने में के प्रथम समयवर्ती तिर्यग् मनुष्य और देवों की अपेक्षा असंख्यातगुणें अधिक हैं । अर्थात् तिर्यग्योनिक जीवों में जो प्रथम समयवर्ती तिर्यग्योनिक जीव हैं वे सब से कम हैं और इनकी अपेक्षा जो प्रथम समयवर्ती तिर्यग्योनिक जीव हैं वे संख्यातगुणें अधिक है । इसी तरह से प्रथम समयवर्ती मनुष्य सब से कम हैं और अप्रथम समयवर्ती मनुष्य इनकी अपेक्षा असंख्यातगुणें अधिक हैं । क्योंकि संमूर्च्छिम मनुष्य भी इसमें आ गये हैं इसी प्रकार प्रथम समयवर्ती देव सब से कम हैं और अप्रथम समयवर्ती देव उनकी अपेक्षा असंख्यातगुणें अधिक है ।

છે, તેઓ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. કેમકે ચિરકાળની અવસ્થાવાળા નારકીયોમાં બીજા બીજા નારકીયોનો ઉત્પાદ થતો રહે છે. તેથી તેમનું પ્રમાણ વધારે થઇ જાય છે. 'एवं सव्वे' એજ પ્રમાણે તિર્યગ્યોનિક, મનુષ્ય અને દેવોમાં પ્રથમસમયવર્તી તિર્યગ્યોનિક, મનુષ્ય અને દેવ સૌથી અલ્પ છે. અને અ પ્રથમ સમયવર્તી તિર્યગ્યોનિક, મનુષ્ય અને દેવ પોતામાના પ્રથમ સમયવર્તી તિર્યગ્, મનુષ્ય અને દેવોના કરતાં અસંખ્યાતગણા વધારે છે. અર્થાત્ તિર્યગ્યોનિક જીવોમાં જે પ્રથમસમયવર્તી તિર્યગ્યોનિક જીવ છે, તેઓ સૌથી ઓછા છે. અને તેના કરતાં જે પ્રથમસમયવર્તી તિર્યગ્યોનિક જીવ છે, તેઓ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. એજ પ્રમાણે પ્રથમ સમયવર્તી મનુષ્ય સૌથી અલ્પ છે. અને અપ્રથમ સમયવર્તી મનુષ્ય તેના કરતાં અસંખ્યાતગણા વધારે છે. કેમકે સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્ય પણ તેમાં આવી જાય છે. એજ પ્રમાણે પ્રથમ સમયવર્તી દેવો સૌથી ઓછા છે. અને અપ્રથમ સમયવર્તી દેવ તેના કરતાં અસંખ્યાતગણા વધારે છે.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને આના સમુદાયને ઉદ્દેશીને અલ્પ બહુત્વ

प्रथमसमयनैरयिकतिर्यग्योनिकमनुष्यदेवानां कतरेभ्यः कतरेऽल्पा वा० ? भगवानाह–गौतम ! 'सव्वत्थोवा पढमसमयमणुस्सा' प्रथमसमयमनुष्याः सर्वस्तोकाः एकस्मिन् संख्यातीतानामपि स्तोकानामेवोत्पादात् । 'अपढमसमयमणुस्सा असंखेज्जगुणा' तेभ्यः अप्रथमसमयमनुष्या असंख्येयगुणाः चिरकालावस्थायितयाऽतिप्रभूतत्वेन लभ्यमानात् 'पढमसमयनेरइया असंखेज्जगुणा' पढमसमयदेवा असंखेज्जगुणा' तेभ्यः प्रथमसमयनैरयिका असंख्येयगुणाः तेभ्यो

अब गौतम ! प्रभु से इनके समुदाय को लेकर अल्पबहुत्व आदि को पूछते है । हे भदन्त ! प्रथम समयवर्ती अप्रथम समयवर्ती तिर्यग्योनिक आदि जीवों में कौन किनकी अपेक्षा अल्पत्वादि विशेषण वाले हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–हे गौतम ! 'सव्वत्थोवा पढमसमय मणुस्सा' सब से कम प्रथम समयवर्ती मनुष्य हैं क्योंकि प्रथम समय में ऐसे मनुष्य कम ही उत्पन्न होते है जो संख्यातीत हों ।'अपढमसमय' अप्रथम समयवर्ती जो मनुष्य हैं वे असंख्यातगुणें अधिक हैं क्योंकि अप्रथम समय में जो मनुष्य होते हैं वे चिरकालावस्थायी होने के कारण बहुत अधिक पाये जाते हैं । इनकी अपेक्षा अप्रथम समयवर्ती नैरयिक असंख्यातगुणें अधिक हैं क्योंकि एक समय में भी बहुत अधिक नारक जीवों का उत्पाद हो सकता है इनकी अपेक्षा प्रथम समयवर्ती देव असंख्यातगुणें अधिक हैं । क्योंकि व्यन्तर ज्योतिष्क देवों का एक भी समय में प्रचुरता से कदाचित् उत्पाद हो सकता है । इनकी अपेक्षा प्रथम समयवर्ती तिर्यग्योनिक जीव असंख्यातगुणें

વિગેરે સંબંધી પ્રશ્ન કરે છે. કે હે ભગવન્ ! પ્રથમ સમયવર્તી અપ્રમથ સમયવર્તી તિર્યગ્યોનિક વિગેરે જીવોમાં કોણ કોના કરતાં અલ્પ વિગેરે વિશેષણોવાળા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–હે ગૌતમ ! 'सव्वत्थोवा पढमसमयमणुस्सा' સૌથી ઓછા પ્રથમ સમયવર્તી મનુષ્યો છે, કેમકે–પ્રથમ સમયમાં એવા મનુષ્યો થોડાજ ઉત્પન્ન થાય છે. કે જે સંખ્યાતીત હોય છે. 'अपढमसमय' અપ્રથમ સમયવર્તી જે મનુષ્ય છે, તેઓ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. કેમકે–અપ્રથમ સમયમાં જે મનુષ્ય હોય છે તેઓ ચિરકાલાવસ્થાયી હોવાના કારણે ઘણા વધારે મળી આવે છે. તેના કરતાં અપ્રથમ સમયવર્તી નૈરયિક અસંખ્યાતગણા વધારે છે. કેમકે–વ્યન્તર અને જ્યોતિષ્ક દેવોનો ઉત્પાત એક સમયમાં કદાચ પ્રચુરતા થી થઈ શકે છે તેના કરતાં પ્રથમ સમય વર્તી તિર્યગ્યોનિક જીવ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. કેમકે–તેમનો ઉત્પાત

देवाश्चाऽसंख्येयगुणाः। उक्तयुक्तेः। 'पढमसमयतिरिक्खजोणिया असंखेज्जगुणा'-तेभ्यो देवेभ्यः प्रथमसमयतिर्यग्योनिका असंख्येयगुणाः नारकवर्जगतित्रयादपि उत्पादसम्भवात्, 'अपढमसमयनेरइया असंखेज्जागुणा' ततोऽसंख्येयगुणाः अप्रथमसमयनैरयिकाः अंगुलमात्रक्षेत्रप्रदेशराशेः प्रथमवर्गमूले द्वितीयवर्गमूलेन गुणिते यावान्प्रदेशराशिस्तत्प्रमाणत्वात्। 'अपढमसमयदेवा असंखेज्जगुणा, अपढमसमयतिरिक्खजोणिया अणंतगुणा' तेभ्यः अप्रथमसमयदेवा असंख्येयगुणाः, तेभ्य अप्रथमसमयतिर्यग्योनिकास्तु अनन्तगुणाः वनस्पतिजीवानामनन्तत्वात्। उपसंहारमाह—'से त्तं अट्ठविहा संसारसमावन्नगा जीवा पण्णत्ता' एवं त एते संसारसमापन्नका जीवा अष्टविधा प्रज्ञप्ताः इति सू०॥१३७॥

इति सप्तम्यां प्रतिपत्तावष्टविधप्रतिपत्तिः॥

अधिक हैं। क्योंकि इनका नारक को छोडकर गति त्रस से भी उत्पाद होता है। इनकी अपेक्षा अप्रथम समयवर्ता नैरयिक असंख्यात गुणें अधिक हैं क्योंकि अंगुल मात्र क्षेत्र प्रदेशराशि के प्रथम वर्गमूल में उसी राशि के द्वितीय वर्गमूल से गुणा करने पर जितनी प्रदेशराशि आती है, उतना प्रमाण इसका कहा गया है। इनकी अपेक्षा अप्रथमसमयवर्ता तिर्यग्योनिक जीव अनन्तगुणें अधिक हैं। क्योंकि वनस्पतिकायिक जीव अनन्त हैं। 'सेत्तं अट्ठविहा संसार समावन्नगा जीवा पण्णत्ता' इस प्रकार से यह स्पष्टीकरण आठ प्रकार से संसारी जीवों के सम्बन्ध में किया गया है ॥१३७॥

श्री जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलाल व्रतिविरचित
जीवाभिगम सूत्र की प्रमेयद्योतिनि व्याख्या में
सातवीं प्रतिपत्ति समाप्त ॥७॥

નારકને છોડીને ગતિ ત્રયમાં પણ થાય છે. તેના કરતાં અપ્રથમસમયવર્તી નૈરયિક અસંખ્યાતગણા વધારે છે. કેમકે આંગળ પ્રમાણ ક્ષેત્ર દેશ રાશિના પ્રથમ વર્ગ મૂળમા એજ રાશીના બીજા વર્ગમૂળથી ગુણવાથી જેટલી પ્રદેશ રાશી આવે છે. એટલું પ્રમાણ તેમનું કહેવામાં આવેલ છે. તેના કરતાં અ પ્રથમ સમયવર્તી તિર્યગ્યોનિક જીવ અનંતગણા વધારે છે. કેમકે—વનસ્પતિ કાયિક જીવ અનંત છે. 'सेत्तं अट्ठविहा संसारसमापन्नगा जीवा पण्णत्ता' આ પ્રમાણે આ સ્પષ્ટી કરણ આઠ પ્રકારના સંસારી જીવોના સંબંધમા કરવામાં આવેલ છે. ॥ સૂ. ૧૩૭ ॥

શ્રી જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલ વ્રતિવિરચિત જીવાભિગમ સૂત્રની પ્રમેયદ્યોતિકા ટીકાની સાતમી પ્રતિપત્તિ સમાપ્ત ॥ ૭ ॥

अथाष्टमी प्रतिपत्तिः तत्र नवविध प्रतिपत्तिमाह—

मूलम्—तत्थ णं जे ते एवमाहंसु नवविहा संसारसमावन्नगा जीवा ते एवमाहंसु—पुढवीकाइया आउक्काइया तेउक्काइया—वाउक्काइया—वणस्सइकाइया बेइंदिया—तेइंदिया—चउरिंदिया—पंचिंदिया। ठिई सव्वेसिं भाणियव्वा। पुढवीकाइयाणं संचिट्ठणा पुढवीकालो जाव वाउक्काइयाणं, वणस्सईणं वणस्सइकालो, बेइंदिया तेइंदिया—चउरिंदिया संखेज्जं कालं, पंचिंदियाणं सागरोपमसहस्सं साइरेगं। अंतरं सव्वेसिं अणंतं कालं वणस्सइकाइयाणं असंखेज्जं कालं। अप्पाबहुगं, सव्वत्थोवा पंचिंदिया चउरिंदिया विसेसाहिया तेइंदिया विसेसाहिया, बेइंदिया विसेसाहिया, तेउक्काइया असंखेज्जगुणा, पुढवीकाइया—आउकाइया—वाउकाइया विसेसाहिया वणस्सइकाइया अणंतगुणा। से त्तं नवविहा संसारसमावण्णगा जीवा पन्नत्ता ॥सू० १३८॥ णवविह पडिवत्ती समत्ता ॥

छाया—तत्र खलु ये ते एवमुक्तवन्तो नवविधाः संसारसमापन्नका जीवास्त एव मुक्तवन्तः पृथिवीकायिकाः—अप्कायिकाः—तेजस्कायिकाः—वायुकायिकाः—वनस्पतिकायिकाः—द्वीन्द्रिया—त्रीन्द्रियाश्चतुरिन्द्रियाः पञ्चेन्द्रियाः। स्थितिः सर्वेषां भणितव्या। पृथिवीकायिकानां 'संचिट्ठणा' संस्थितिः पृथिवीकालो यावद् वायुकायिकानाम् वनस्पतीनां वनस्पतिकालः, द्वीन्द्रिया त्रीन्द्रियाश्चतुरिन्द्रियाः संख्येयं कालम् पञ्चेन्द्रियाणां सागरोपमसहस्रं सातिरेकम्। अन्तरं सर्वेषामनन्तं कालम् वनस्पतिकायिकानामसंख्येयं कालम्। अल्पबहुत्वम् सर्वस्तोकाः पञ्चेन्द्रिया चतुरिन्द्रया विशेषाधिकाः त्रीन्द्रिया विशेषाधिकाः द्वीन्द्रिया विशेषाधिकाः तेजस्कायिका असंख्येयाः पृथिवीकायिका अप्कायिका वायुकायिका विशेषाधिकाः वनस्पतिकायिका अनन्तगुणाः। त एते नवविधाः संसारसमापन्नका जीवाः प्रज्ञप्ताः ॥सू० १३८॥

॥ नवविध प्रतिपत्तिः ॥

टीका—'तत्थ णं जे ते एवमाहंसु णवविहा संसारसामावन्नगा जीवा ते एवमाहंसु पुढवीकाइया आउकाइया तेउकाइया वाउकाइया वणस्सइकाइया, बेइंदिया-तेइंदिया-चउरिंदिया पंचिंदिया' तत्र खलु ये ते दयार्द्रचित्ता एवमुक्तवन्तो-नवविधाः संसारसमापन्नका जीवाः सन्ति त एवमुक्तवन्तः -पृथिवीकायिकाः अप्कायिकाः तेजस्कायिकाः वायुकायिकाः वनस्पतिकायिकाः द्वीन्द्रियास्त्रीन्द्रियाश्चतुरिन्द्रयाः पञ्चेन्द्रियाः, त एते चत्वारस्त्रसाः संकलनया नवविधा जीवाः प्रदर्शिताः। अथैषां स्थितिः 'ठिई सव्वेसिं भाणियव्वा' स्थिति नेत्रानां भणितव्याः। तथाहि-पृथिवीकायिकस्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षतो द्वाविंशतिर्वर्षसहस्राणि १ अप्कायिकस्याऽन्तर्मुहूर्तम्-सप्तवर्ष-

---

अष्टमी प्रतिपत्ति-

'तत्थणं जे ते एवमाहंसु नवविधा संसार समावन्नग जीवा'-इ०।

टीकार्थ-गौतम से प्रभु ऐसा कह रहे हैं कि जिन आचार्यों ने ऐसा कहा कि संसारी जीव नौ प्रकार के हैं उन्होंने इस सम्बन्ध में ऐसा विवेचन किया है-'पुढवीक्काइया आउक्काइया, तेउक्काइया, वाउक्काइया, वणस्सइकाइया, वेइंदिया, तेइंदिया, चउरिंदिया, पंचिंदिया' पृथिवीकायिक १ अप्कायिक २ तेजस्कायिक ३ वायुकायिक ४ वनस्पतिकायिक ५ दोइन्द्रिय ६ तेइन्द्रिय ७ चौइन्द्रिय ८ और पंचेन्द्रिय ९ इस प्रकार के संसारी जीव हैं 'ठिई सव्वेसिं भाणियव्वा' यहाँ सब की स्थिति का वर्णन करना चाहिये-जैसे पृथिवीकायिक एकेंद्रिय की जघन्य स्थिति अन्तर्मुहूर्त की है और उत्कृष्ट स्थिति २२ हजार वर्ष की है। अप्कायिक जीवों की जघन्य स्थिति एक अन्तर्मुहूर्त की

નવમી પ્રતિપત્તિનો આરંભ

'तत्थ णं जे ते एवमाहंसु नवविहा संसारसमावन्नगजीवा' ઇત્યાદિ.

ટીકાર્થ-ગૌતમસ્વામીને પ્રભુશ્રી એવું કહે છે કે જે આચાર્યોએ એવું કહેલ છે કે-સંસારી જીવ નવ પ્રકારના છે. તેઓએ આ સંબંધમાં એવું કહેલ છે કે-'पुढवीकाइया आउकाइया, तेउकाइया; वाउकाइया, वणस्सइकाइया, बेइंदिया, ते इंदिया, चउरिंदिया, पंचिंदिया' પૃથ્વીકાય ૧ અપ્કાય ૨ તેજસ્કાય ૩ વાયુકાયિક ૪ વનસ્પતિકાયિક ૫ બે ઇંદ્રિય ૬, તે ઇંદ્રિય ૭, ચૌઇંદ્રિય ૮ અને પંચેન્દ્રિય ૯ આ રીતે નવ પ્રકારના સંસારી જીવો છે. 'ठिई सव्वेसिं भाणियव्वा' અહીંયાં બધાની સ્થિતિનું વર્ણન કરી લેવું જોઇએ. જેમકે-પૃથ્વી કાયિક એકેન્દ્રિયની જઘન્ય સ્થિતિ અંતર્મુહૂર્તની છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૨૨ બાવીસ હજાર વર્ષની છે. અપ્કાયિક જીવોની જઘન્ય સ્થિતિ એક અંત-

सहस्राणि २ तेजस्कायिकस्याऽन्तर्मुहूर्तम्-त्रीणि रात्रिंदिवानि ३ वायुकायिकस्याऽन्तर्मुहूर्तम्-त्रीणि वर्षसहस्राणि ४ वनस्पतिकायिकस्याऽन्तर्मुहूर्तम्-दशवर्षसहस्राणि ५ द्वीन्द्रियस्यान्तर्मुहूर्तम्-द्वादशसंवत्सरान् ६ त्रीन्द्रियस्याऽन्तर्मुहूर्तम्-एकोनपञ्चाशद्रात्रिंदिवानि ७, चतुरिन्द्रियस्याऽन्तर्मुहूर्तम्-षण्मासान् ८ पञ्चेन्द्रियस्याऽन्तर्मुहूर्तम्-त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि ९, जघन्योत्कर्षाभ्यां स्थितिः। संप्रति कायस्थितिमाह-'पुढवीकाइयाणं संचिट्ठणा पुढवीकालो जाव वाउकाइयाणं' पृथिवीकायिकानां संचिट्ठणा-कायस्थितिः पृथिवीकालम् असंख्येयं कालं।

है और उत्कृष्टस्थिति सात हजार वर्ष की है। तेजस्कायिक जीवों की जघन्यस्थिति जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त की है और उत्कृष्ट से तीन दिन रात की है वायुकायिक जीवों की स्थिति जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त की है और उत्कृष्ट से तीन हजार वर्ष की है वनस्पतिकायिक जीवों की जघन्यस्थिति एक अन्तर्मुहूर्त की है और उत्कृष्ट स्थिति दश हजार वर्ष की है द्वीन्द्रिय जीव की जघन्यस्थिति एक अन्तर्मुहूर्त की है और उत्कृष्ट स्थिति १२ वर्ष की है तेइन्द्रिय जीव की जघन्य स्थिति एक अन्तर्मुहूर्त की है और उत्कृष्ट स्थिति ४९ दिनरात की है चौइन्द्रिय जीव की जघन्य स्थिति एक अन्तर्मुहूर्त की है और उत्कृष्टस्थिति छह मास की है पञ्चेन्द्रिय जीव की जघन्यस्थिति एक अन्तर्मुहूर्त की है। और उत्कृष्ट स्थिति तेतीस सागरोपम की है।

कायस्थिति-'पुढविक्काइयाणं संचिट्ठणा पुढविकालो जाव वाउक्काइयाणं' पृथिवीकायिक जीवों की कायस्थिति असंख्यात काल

મુહૂર્તની છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સાત હજાર વર્ષની છે. તેજસ્કાયિક જીવોની જઘન્યસ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તની છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ દિવસ રાતની છે. વાયુકાયિક જીવોની સ્થિતિ જઘન્યથી એક અન્તર્મુહૂર્તની છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ હજાર વર્ષની છે. વનસ્પતિકાયિક જીવોની જઘન્ય સ્થિતિ એક અંતર્મુહૂર્તની છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દસ હજાર વર્ષની છે. બે ઈંદ્રિયવાળા જીવોની જઘન્ય સ્થિતિ એક અંતર્મુહૂર્તની છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૧૨ બાર વર્ષની છે. ત્રણ ઈંદ્રિયવાળા જીવોની જઘન્ય સ્થિતિ એક અંતર્મુહૂર્તની છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૪૯ ઓગણ પચાસ દિવસ રાતની છે. ચાર ઈંદ્રિયવાળા જીવની જઘન્ય સ્થિતિ એક અંતર્મુહૂર્તની છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છ માસની છે. પંચેન્દ્રિય જીવની જઘન્ય સ્થિતિ એક અંતર્મુહૂર્તની છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ તેત્રીસ સાગરોપમની છે.

કાયસ્થિતિનું કથન

પુઢવીકાઇયાણં સંચિટ્ઠણા પુઢવિકાલો જાવ વાઉ કાઇયાણં' પૃથ્વીકાયિક

स चाऽसंख्येयोत्सर्पिण्यवसर्पिणी कालरूपः कालतः क्षेत्रतोऽसंख्येया लोकाः। एवम्-अप्तेजो वायुकायिकानां कायस्थितिः पृथिवीकालप्रमाणैव। 'वणस्सईणं वणस्सइकालो' वनस्पतीनां वनस्पतिकालं कायस्थितिः अनन्तं कालमनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः क्षेत्रतोऽनन्ता लोका असंख्येयाः पुद्गलपरावर्ताः आवलिकाया असंख्येयो भागः इति। 'बेइंदिया-तेइंदिया-चउरिंदिया संखेज्जं कालं' द्वीन्द्रिय-त्रीन्द्रिय-चतुरिन्द्रियाणाम् संख्येयकालं कायस्थितिः। 'पंचिंदियाणं सागरोवमसहस्सं साइरेगं' सातिरेकसागरोपमसहस्रं कायस्थितिः पञ्चेन्द्रियाणाम्।

की है यह असंख्यात काल असंख्यात उत्सर्पिणी अवसर्पिणी रूप होता है और लोक की अपेक्षा असंख्यात लोक रूप होता है इसी तरह से अप्कायिक, तेजस्कायिक, और वायुकायिक जीवों की कायस्थिति का काल पृथिवीकाल-अनन्तकाल प्रमाण रूप ही है। 'वणस्सईणं वणस्सइकालो' वनस्पतिकायिक जीवों की कायस्थिति का काल अनन्तकाल रूप है। यह अनन्तकाल अनन्त उत्सर्पिणी और अनन्त अवसर्पिणी रूप होता है तथा क्षेत्र की अपेक्षा अनन्तलोकरूप होता है एवं असंख्यात पुद्गल परावर्तरूप होता है ये पुद्गल आवलिका के असंख्यात भागरूप होते हैं। 'बेइंदिया तेइंदिया चउरिंदिया संखेज्जं कालं' दोइन्द्रिय, तेइन्द्रिय, चौइन्द्रिय इन जीवों की कायस्थिति का काल संख्यात कालरूप है एवं 'पंचिंदियाणं सागरोवमसहस्सं सातिरेगं' तथा पञ्चेन्द्रिय जीवों की कायस्थिति का काल

જીવોની કાયસ્થિતિ અસંખ્યાત કાલની છે. આ અસંખ્યાતકાળ અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી રૂપ થાય છે. અન્યલોકની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત લોક રૂપ હોય છે. એજ પ્રમાણે અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, અને વાયુકાયિક જીવોની કાય સ્થિતિનો કાળ પૃથ્વીકાળ—અનંત કાળ પ્રમાણ રૂપ જ છે. 'वणस्सईणं वणस्सइ कालो' વનસ્પતિકાયિક જીવોની કાયસ્થિતિનો કાળ અનંતકાળ રૂપ છે. આ અનંત કાળ અનંત ઉત્સર્પિણી અને અનંત અવસર્પિણી રૂપ હોય છે. તથા ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી અનંતલોક રૂપ હોય છે. અને અસંખ્યાત પુદ્ગલ પરાવર્ત રૂપ હોય છે. આ પુદ્ગલ આવલિકાના અસંખ્યાત ભાગ રૂપ હોય છે. 'बेइंदिया तेइंदिया चउरिंदिया, संखेज्जं कालं' બે ઇંદ્રિય, તે ઇંદ્રિય, ચૌ ઇંદ્રિય, આ જીવોની કાય સ્થિતિનો કાળ સંખ્યાત કાળ રૂપ છે. 'एवं पंचिंदियाणं सागरोवमसहस्सं सातिरेगं' તથા પંચેન્દ્રિય જીવોની કાય સ્થિતિનો કાળ કંઈક વધારે

अथैषामन्तरम् 'अंतरं सव्वेसिं अणंतं कालं, वणस्सइकाइयाणं असंखेज्जं-कालं' अन्तरं सर्वेषां पृथिव्यप्तेजोवायु द्वि त्रि चतुष्पञ्चेन्द्रियाणामनन्तं कालं वनस्पतिकायिकानामसंख्येयं कालम् असंख्येया उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः क्षेत्रतोऽसंख्येया लोकाः शेषेषूत्कर्षतोऽप्येतावन्तं कालम् अवस्थानसंभवात् । 'अप्पाबहुयं' अल्पबहुत्वम्-पृथिव्यप्तेजोवायुवनस्पति द्वि-त्रि-चतु-ष्पञ्चेन्द्रियाणां कतरे कतरेभ्योऽल्पा बहुकास्तुल्या विशेषाधिकावेति प्रश्ने भगवानाह-

कुछ अधिक एक हजार सागरोपम का है यह कायस्थिति का काल प्रत्येक जीव का उत्कृष्ट रूप कहा गया है जघन्य रूप से कायस्थिति का काल सब जीवों का एक एक अन्तर्मुहूर्त्त का ही है 'अंतरं सव्वेसिं अणंतं कालं' इन समस्त जीवों का अन्तरकाल इस प्रकार से है-पृथिवीकायिक पर्याय को छोडने के बाद पुनः पृथिवीकायिक पर्याय को प्राप्त करना चाहता है तो उसकी प्राप्ति में उसे अंतर जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त का होता है और उत्कृष्ट से अन्तर अनन्तकाल का होता है क्योंकि किसी २ पृथिवीकायिक जीव वनस्पतियों में इतने काल तक पृथिवीकायिक पर्याय को छोडने के बाद अवस्थान हो सकता है इसी तरह का अन्तर काल अप्कायिक, तेजस्कायिक, वायुकायिक, द्वीन्द्रिय तेइन्द्रिय, चौइन्द्रिय और पञ्चेन्द्रिय जीवों के सम्बन्ध में भी जानना चाहिये । वनस्पतिकायिक का अन्तरकाल जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त का है और उत्कृष्ट से असंख्यातकाल का है इस में असंख्यात उत्सर्पिणियां और असंख्यात अवसर्पिणियां समाप्त हो

એક હજાર સાગરોપમનો છે. આ કાય સ્થિતિનો કાળ પ્રત્યેક જીવનો ઉત્કૃષ્ટ રૂપથી કહેવામાં આવેલ છે. જઘન્ય પણાથી કાયસ્થિતિનો કાળ બધા જીવોનો એક એક અંતર્મુહૂર્તનો જ છે. 'अंतरं सव्वेसिं अणंतं कालं' આ સઘળા જીવોનો અંતરકાળ આ પ્રમાણે છે. પૃથ્વીકાયિક જીવ જો પૃથ્વીકાય પર્યાય ને છોડયાપછી ફરીથી પૃથ્વીકાયિક પર્યાયને પ્રાપ્ત કરવા ચાહે તો તેને પ્રાપ્ત કરવામાં તેનું અંતર જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનું હોય છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી અંતર અનંત કાળનું હોય છે. કેમકે-કોઈ કોઈ પૃથ્વીકાયિક જીવનો વનસ્પતિ કાયિકમાં આટલા કાળ પર્યન્ત પૃથ્વીકાયિક પર્યાયને છોડયા પછી તેનું અવસ્થાન થાય છે. એજ પ્રમાણેનો અંતરકાળ અપ્કાયિક; તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક દ્વીન્દ્રિય તે ઇંદ્રિય, ચૌઇંદ્રિય અને પંચેન્દ્રિય જીવોના સંબંધમાં પણ સમજવું. વનસ્પતિકાયિકનો અંતરકાળ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનો છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાતકાળનો છે. તેમાં અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણીયો અને અસંખ્યાત અવ.

गौतम ! 'सव्वत्थोवा पंचिंदिया' सर्वस्तोकाः पञ्चेन्द्रियाः संख्येययोजनकोटिप्रमाणविष्कम्भसूचीप्रमितप्रतरासंख्येयभागवर्त्यसंख्येयश्रेणीगताकाशप्रदेशराशिप्रमाणत्वात् । 'चउरिंदिया विसेसाहिया' ततः पूर्वस्माच्चतुरिन्द्रिया विशेषाधिकाः विष्कम्भसूच्या एतेषां प्रभूतसंख्येययोजनकोटिकोटीप्रमाणत्वात् । 'वेइंदिया विसेसाहिया' ततो द्वीन्द्रिया विशेषाधिकाः तेषां विष्कम्भसूच्याः प्रभूततमसंख्येययोजनकोटिकोटि प्रमाणत्वात् । 'तेउकाइया असंखेज्जा' ततस्ते-

जाती है और क्षेत्र की अपेक्षा असंख्यात लोक आ जाते हैं इनके अल्पबहुत्व के प्रश्न के उत्तर में इस प्रकार का कथन है 'सव्वत्थोवा पंचिंदिया' पञ्चेन्द्रिय जीव सब से कम हैं क्योंकि इनका प्रमाण संख्यात योजन कोटी कोटी प्रमाण जो विष्कम्भ सूची है उस सूची प्रमित प्रतर के असंख्यातवें भाग में जितनी असंख्यात श्रेणियां हैं उन श्रेणियों में जितनी आकाश प्रदेश राशि है उसके बराबर है इनकी अपेक्षा-'चउरिंदिया विसेसाहिया' चौइन्द्रिय जीव विशेषाधिक है क्योंकि इनका प्रमाण विष्कम्भ सूची के प्रभूत संख्यात योजन कोटी कोटी गत आकाश प्रदेश राशि के बराबर कहा गया है इनकी अपेक्षा 'तेइंदिया विसेसाहिया' तेइन्द्रिय जीव विशेषाधिक हैं क्योंकि इनका प्रमाण विष्कम्भ सूची के प्रभूततर असंख्यात योजन कोटी कोटीगत आकाश प्रदेशराशि के बराबर कहा गया है 'वेइंदिया विसेसाहिया तेउकाइया असंखे० पुढविका० आउ० वाउ० विसेसाहिया, वणस्सतिकाइया अणंतगुणा' दोइन्द्रिय जीवों का प्रमाण इनकी

સર્પિણિયો સમાપ્ત થઇ જાય છે તેમના અલ્પ બહુત્વના પ્રશ્નના ઉત્તરમાં આ પ્રકારનું કથન કરેલ છે. 'सव्वत्थोवा पंचिंदिया' પંચેન્દ્રિય જીવ સૌથી ઓછા છે. કેમકે તેમનું પ્રમાણ સંખ્યાત યોજન કોટિ કોટિ પ્રમાણ જે વિષ્કંભ સૂચી છે. એ સૂચીથી પ્રમિત પ્રતરના અસંખ્યાતમાં ભાગમાં જેટલી અસંખ્યાત શ્રેણિયો છે એ શ્રેણિયોમાં જેટલી આકાશ પ્રદેશ રાશી છે. તેની બરોબર છે. તેના કરતાં 'चउरिंदिया विसेसाहिया' ચાર ઇંદ્રિયવાળા જીવો વિશેષાધિક છે. કેમકે તેમનું પ્રમાણ વિષ્કંભ સૂચીના પ્રભૂત સંખ્યાત યોજન કોટી કોટી ગત આકાશ પ્રદેશ રાશિની બરોબર કહેવામાં આવેલ છે. તેના કરતાં 'तेइंदिया विसेसहिया' ત્રણ ઇંદ્રિયવાળા જીવો વિશેષાધિક છે. કેમકે-તેનું પ્રમાણ વિષ્કંભ સૂચિના પ્રભૂતતર અસંખ્યાત યોજન કોટી કોટી ગત આકાશ પ્રદેશ રાશીની બરોબર કહેવામાં આવેલ છે, 'वेइंदिया विसेसाहिया, तेउकाइया असंखे० पुढवि

जस्कायिका असंख्येयाः असंख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणत्वात्। 'पुढवीकाइया' ततः पृथिवीकायिका विशेषाधिकाः–प्रभूतासंख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणत्वात्। 'आउकाइय०' ततोप्कायिका विशेषाधिकाः प्रभूततरासंख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणत्वात्–'वाउकाइया विसेसाहिया' ततो वायुकायिका विशेषाधिकाः प्रभूततमासंख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणत्वात्। 'वणस्सइकाइया अणंतगुणा' ततो वनस्पतिकायिका अनन्तगुणाः अनन्तलोकाकाशप्रदेशप्रमाणत्वात्। उपसंहारः–'सेत्तं णवविहा संसारसमावण्णगा जीवा पन्नत्ता' त एते नवविधाः पृथिव्या-

---

अपेक्षा विशेषाधिक कहा गया है–क्योंकि ये विष्कम्भ सूची के प्रभूततम असंख्यात योजन कोटी कोटी गत आकाश प्रदेशराशि के बराबर हैं। एकेन्द्रिय तेजस्कायिक का प्रमाण इनकी अपेक्षा असंख्यातगुणा अधिक है क्योंकि ये असंख्यात लोकाकाशगत प्रदेश राशि प्रमाण हैं इनकी अपेक्षा पृथिवीकायिक जीव विशेषाधिक हैं क्योंकि इनका प्रमाण प्रभून असंख्यात लोकाकाश के प्रदेश बराबर कहा गया है इनकी अपेक्षा अप्कायिक जीव विशेषाधिक हैं क्योंकि इनका प्रमाण प्रभूततर असंख्यात लोकाकाश के प्रदेशों के बराबर हैं इनकी अपेक्षा वायुकायिक जीव विशेषाधिक हैं क्योंकि इनका प्रमाण प्रभूततम असंख्यात लोकाकाश गत प्रदेशों के बराबर है इनकी अपेक्षा वनस्पतिकायिक जीव अनन्तगुणें हैं क्योंकि इनका प्रमाण अनन्त लोकाकाश के प्रदेशों के बराबर है 'से त्तं णवविहा संसार

काइया० आउ० वाउ० विसेसाहिया, वणस्सइकाइया अणंतगुणा' એઇંદ્રિય વાળા જીવોનું પ્રમાણ તેના કરતાં વિશેષાધિક કહેવામાં આવેલ છે. કેમકે એ વિષ્કંભ સૂચીના પ્રભૂતતમ અસંખ્યાત યોજન કોટી કોટી ગત આકાશ પ્રદેશ રાશીની બરોબર છે. એકેન્દ્રિય તેજસ્કાયિકનું પ્રમાણ તેના કરતાં અસંખ્યાત ગણું વધારે છે. કેમકે એ અસંખ્યાત લોકાકાશ ગત પ્રદેશ રાશિ પ્રમાણ છે. તેના કરતાં પૃથ્વીકાયિક જીવ વિશેષાધિક છે, કેમકે તેનું પ્રમાણ પ્રભુત અસંખ્યાત લોકાકાશના પ્રદેશોની બરોબર છે. તેના કરતાં અપ્કાયિક જીવ વિશેષાધિક છે. કેમકે તેનું પ્રમાણ પ્રભૂતતર અસંખ્યાત લોકાકાશના પ્રદેશોની બરોબર છે. તેના કરતાં વાયુકાયિક જીવ વિશેષાધિક છે. કેમકે–તેનું પ્રમાણ પ્રભૂતતમ અસંખ્યાત લોકાકાશ ગત પ્રદેશોની બરોબર છે. તેના કરતાં વનસ્પતિ કાયિક જીવ અનંતગણા છે. કેમકે તેનું પ્રમાણ અનંત લોકાકાશના પ્રદેશોની બરોબર છે. 'सेत्तं णवविहा संसार समावण्णगा जीवा पण्णत्ता' આ

दयः पञ्चेन्द्रियान्ताः संसारस्थितिमन्तो जीवाः प्रदर्शिताः इति।

अष्टमी प्रति पत्तिर्नवविधा समाप्ताः ॥सू०१३८॥

अथ नवमी प्रतिपत्तिः—दशविधां प्रतिपत्तिं दर्शयति—

मूलम्-तत्थ णं जे ते एवमाहंसु दसविहा संसारसमावन्नगा जीवा ते एवमाहंसु तं जहा—पढमसमयएगिंदिया—अपढमसमयएगिंदिया, पढमसमयबेइंदिया अपढमसमयबेइंदिया, जाव पढमसमयपंचिंदिया, अपढमसमयपंचिंदिया। पढमसमयएगिंदियस्स णं भंते! केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता? गोयमा! जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं एक्कं समयं, अपढमसमयएगिंदियस्स जहन्नेणं खुड्डागं भवग्गहणं समऊणं—उक्कोसेणं बावीसं वाससहस्साइं समऊणाइं। एवं सव्वेसिं पढमसमयिकाणं जहेन्नेणं एक्को समओ उक्कोसेणं एक्को समओ, अपढमसमइकाणं जहन्नेणं खुड्डागं भवग्गहणं समऊणं—उक्कोसेणं जा जस्स ठिई सा समऊणा जाव पंचिंदियाणं तेत्तीसं सागरोवमाइं समऊणाइं। संचिट्ठणा पढमसमयस्स जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं एक्कं समयं, अपढमसमइयाणं जहन्नेणं खुड्डागं भवग्गहणं समऊणं उक्कोसेणं एगिंदियाणं वणस्सइकालो, बेइंदिय—तेइंदिय—चउरिंदियाणं संखेज्जं कालं पंचिंदियाणं सागरोवमसहस्सं साइरेगं। पढमसमयएगिंदियाणं केवइयं अंतरं होइ? गोयमा! जहन्नेणं दो खुड्डागभवग्गहणाइं समऊणाइं उक्कोसेणं वणस्सइकालो अपढमसमयएगिंयस्स अंतरं जहन्नेणं खुड्डागं भवग्गहणं समयाहियं—उक्को-

समावण्णगा जीवा पन्नत्ता' इस प्रकार का यह स्पष्टी करण नौ प्रकार के जो संसारी कहे गये हैं उनके सम्बन्ध में किया गया है ॥१३८॥

રીતનું સ્પષ્ટીકરણ નવ પ્રકારના જે સંસારી જીવ કહેલા છે, તેના સંબંધમાં કરવામાં આવેલ છે. ॥ સૂ ૧૩૮ ॥

सेणं दो सागरोवमसहस्साइं संखेज्जवासमब्भहियाइं, सेसाणं सव्वेसिं पढमसमयिकाणं अंतरं जहन्नेणं दो खुड्डाइं भवग्गहणाइं समऊणाइं उक्कोसेणं वणस्सइकालो अपढमसमयिकाणं सेसाणं जहन्नेणं खुड्डागं भवग्गहणं समयाहियं उक्कोसेणं वणस्सइकालो। पढमसमइयाणं सव्वेसिं सव्वत्थोवा पढमसमय पंचिंदिया पढमसमयचउरिंदिया विसेसाहिया पढमसमय तेइंदिया विसेसाहिया पढमसमयबेइंदिया विसेसाहिया पढमसमयएगिंदिया विसेसाहिया। एवं अपढमसमयिका वि नवरं अपढमसमयएगिंदिया अणंतगुणा। दोण्हं अप्पबहु सव्वत्थोवा पढमसमयएगिंदिया अपढमसमयएगिंदिया अणंतगुणा सेसाणं सव्वत्थोवा पढमसयिया अपढमसमइया असंखेज्जगुणा। एएसिं णं भंते! पढमसमयएगिंदियाणं अपढमसमयएगिंदियाणं जाव अपढमसमयपंचिंदियाण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा जाव विसेसाहिया वा? गोयमा! सव्वत्थोवा पढमसमयपंचिंदिया पढमसमयचउरिंदिया विसेसाहिया पढमसमयतेइंदिया विसेसाहिया एवं हेट्ठामुहा जाव पढमसमयएगिंदिया विसेसाहिया अपढमसमयपंचिंदिया असंखेज्जगुणा अपढमसमयचउरिंदिया विसेसाहिया जाव अपढमसमयएगिंदिया अणंतगुणा। से त्तं दसविहा संसारसमावण्णगा जीवा पन्नत्ता। से त्तं संसारसमावण्णगजीवाभिगमे ॥सू० १३९॥

छाया—तत्र खलु ये ते एवमुक्तवन्तो दशविधाः संसारसमापन्नका जीवा स्त एवमुक्तवन्तः तद्यथा प्रथमसमयैकेन्द्रियाः अप्रथमसमयैकेन्द्रियाः प्रथमसमय द्वीन्द्रियाः यावत्प्रथमसमयपञ्चेन्द्रियाः अप्रथमसमयपञ्चेन्द्रियाः। प्रथमसमयैकेन्द्रियस्य खलु भदन्त! कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता? गौतम! जघन्येनैकं समयम्-उत्कर्षेणैकं समयम्। अप्रथमसमयैकेन्द्रियस्य जघन्येन क्षुल्लकं भवग्रहणं समयोनम्-उत्कर्षेण द्वाविंशतिर्वर्षसहस्राणि समयोनानि, एवं सर्वेषां प्रथमसमयिकानां जघन्येनैकं समयम् उत्कर्षेणैकं समयम् अप्रथमसमयिकानां जघन्येन क्षुल्लकं

भवग्रहणं समयोनम्-उत्कर्षेण या यस्य स्थितिः सा समयोना यावत्पञ्चेन्द्रियाणां त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि समयोनानि। 'संचिट्ठणा' संस्थितिः प्रथमसमयिकस्य जघन्येनैकं समयम्-उत्कर्षेणैकं समयम् अप्रथमसमयिकानां जघन्येन क्षुल्लक-भवग्रहणं समयोनम्-उत्कर्षेणैकेन्द्रियाणां वनस्पतिकालः। द्वीन्द्रिय-त्रीन्द्रिय-चतुरिन्द्रियाणां संख्येयं कालम्-पञ्चेन्द्रियाणां सागरोपमसहस्रं सातिरेकम्। प्रथमसमयैकेन्द्रियाणां कियन्तं कालमन्तरं भवति? गौतम! जघन्येन द्वे क्षुल्लकभव-ग्रहणे समयोने, उत्कर्षेण वनस्पतिकालः, अप्रथमसमयैकेन्द्रियाणामन्तरं जघन्येन क्षुल्लकं भवग्रहणं समयाधिकम्-उत्कर्षेण द्वे सागरोपमसहस्रे संख्येयवर्षाभ्यधिके शेषाणां सर्वेषां प्रथमसमयिकाणामन्तरं जघन्येन द्वे क्षुल्लके भवग्रहणे समयोने उत्कर्षेण वनस्पतिकालः। अप्रथमसमयिकाणां शेषाणां जघन्येन क्षुल्लकं भवग्रहणं समयाधिकम्-उत्कर्षेण वनस्पतिकालः। प्रथमसमयिकानां सर्वेषां सर्वस्तोकाः प्रथमसमयपञ्चेन्द्रियाः प्रथमसमयचतुरिन्द्रिया विशेषाधिकाः प्रथमसमयत्रीन्द्रिया विशेषाधिकाः। प्रथमसमयद्वीन्द्रिया विशेषाधिकाः प्रथमसमयैकेन्द्रिया विशेषा-धिकाः एवमप्रथमसमयिका अपि, नवरम्-अप्रथमसमयैकेन्द्रिया अनंतगुणाः। द्वयोरल्पबहुत्वम् सर्वस्तोकाः प्रथमसमयैकेन्द्रिया अप्रथमसमयैकेन्द्रिया अनन्त-गुणाः, शेषाणां सर्वस्तोकाः प्रथमसमयिकाः अप्रथमसमयिका असंख्येयगुणाः। एतेषां खलु भदन्त! प्रथमसमयैकेन्द्रियाणाम् अप्रथमसमयैकेन्द्रियाणां यावद् अप्रथमसमयपञ्चेन्द्रियाणां च कतरेकतरेभ्योऽल्पा वा यावद् विशेषाधिका वा? गौतम! सर्वस्तोकाः प्रथमसमयपञ्चेन्द्रियाः प्रथमसमयचतुरिन्द्रिया विशेषाधिकाः, प्रथमसमयत्रीन्द्रिया विशेषाधिकाः एवमधोमुखा यावत्प्रथमसमयैकेन्द्रिया विशेषा-धिकाः, अप्रथमसमयपञ्चेन्द्रिया असंख्येयगुणाः, अप्रथमसमयचतुरिन्द्रिया विशे-षाधिकाः यावदप्रथमसमयैकेन्द्रिया अनन्तगुणाः। त एते दशविधाः संसारसमा-पन्नका जीवाः प्रज्ञप्ताः। सोयं संसारसमापन्नकजीवाभिगम इति ॥ सू० १३०॥

नवमीप्रतिपत्तिः समाप्ता

टीका-'तत्थ णं जे ते एवमाहंसु-दसविहा संसारसमावन्नगाजीवा-ते एव माहंसु-तं जहा-पढमसमयएगिंदिया-अपढमसमय एगिंदिया-पढमसमय बेइं-

---

नवमी प्रतिपत्ति-

'तत्थ णं जे ते एवमाहंसु-दसविहा संसारसमापन्नगा जीवा

દશમી પ્રતિપત્તિનો આરંભ

'तत्थ णं जे ते एवमाहंसु-दसविहा संसारसमोवण्णगा जीवा ते एवमा-

दिया–अपढमसमय बेइंदिया जाव अपढमसमयपंचिंदिया' तत्र खलु ये ते मर्मज्ञा एवमुक्तवन्तः संसारसमापन्नकदशविधा जीवाः ते इत्थं समर्थयन्तः–उक्तवन्तः तद्यथा–श्रवणे दीयतां क्षणः प्रथम एव–न द्वितीयादिः समयो वर्तनस्य येषां ते तथाविधाः १ अप्रथमसमयैकेन्द्रियाः २ प्रथमसमयद्वीन्द्रियाः ३ अप्रथमसमयं द्वीन्द्रियाः ४ यावत्–अप्रथमसमयपञ्चेन्द्रिया गण्यन्ते तावद्गणनाकार्या–१०। तत्र दशविधेषु–'पढमसमयएगिंदियस्स णं भंते ! केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता'

ते एवमाइंसु तं जहा–इत्यादि ।

टीकार्थ–गौतम से प्रभु ऐसा कह रहे हैं–हे गौतम ! जिन मर्मज्ञों ने संसारी जीव १० प्रकार हैं ऐसा कहा हैं उन्होंने इस सम्बन्ध में इस प्रकार से स्पष्टीकरण किया है–'पढमसमय एगिंदिया अपढम-समय एगिंदिया' प्रथम समयवर्ती एकेन्द्रिय, अप्रथमसमयवर्ती एकेन्द्रिय 'पढमसमय बेइंदिया, अपढमसमय बेइंदिया' प्रथम समय-वर्ती दोइन्द्रिय, अप्रथम समयवर्ती दोइन्द्रिय 'जाव पढमसमय पंचिं-दिया अपढमसमय पंचिंदिया' यावत् प्रथम समयवर्ती तेइन्द्रिय अप्रथम समयवर्ती तेइन्द्रिय प्रथम समयवर्ती चौइन्द्रिय अप्रथम समयवर्ती चौइन्द्रिय–तथा प्रथम समयवर्ती पंचेन्द्रिय और अप्रथम समयवर्ती पंचेन्द्रिय, इस प्रकार से ये १० प्रकार के संसारी जीव कहे गये हैं। अब गौतम ! प्रभु से ऐसा पूछते हैं–'पढमसमय एगिंदि-

इंसु तं जहा' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ–ગૌતમસ્વામીને પ્રભુશ્રી કહે છે કે હે ગૌતમ ! જે મર્મજ્ઞોએ સંસારી જીવો ૧૦ દસ પ્રકારના છે, એ પ્રમાણે કહ્યું છે; તેઓએ આ સંબંધમાં આ પ્રમાણે સ્પષ્ટીકરણ કરેલ છે. 'पढमसमयएगिंदिया अपढमसमयएगिं-दिया' પ્રથમ સમયવર્તી એકેન્દ્રિય અપ્રથમ સમયવર્તી એકેન્દ્રિય, 'पढम समय बेइंदिया, अपढमसमयबेइंदिया' પ્રથમ સમયવર્તી બે ઇંદ્રિય' અને અપ્રથમ સમયવર્તી બે ઇન્દ્રિય, जाव पढमसमयपंचिंदिया, अपढमसमयपंचिंदिया' યાવત્ પ્રથમ સમયવર્તી તે ઇંદ્રિય અપ્રથમ સમયવર્તી તે ઇંદ્રિય પ્રથમ સમયવર્તી ચૌ ઇંદ્રિય અને અપ્રથમ સમયવર્તી ચૌઇંદ્રિય તથા પ્રથમ સમય વર્તિ પંચેંદ્રિય અને અપ્રથમસયવર્તી પંચેન્દ્રિય. આ પ્રમાણે એ બધા મળીને ૧૦ દસ પ્રકારના સંસારી જીવો કહેવામાં આવેલા છે.

હવે ગૌતમસ્વામી તેઓની સ્થિતિના વિષયમાં પ્રભુશ્રીને પૂછે છે કે–'पढमसमयएगिंदियस्सणं भंते ! केवइयं कालं ठिई पण्णत्ता' હે ભગવન્ ! પ્રથમ

प्रथमसमयैकेन्द्रियजीवस्य खलु भदन्त ! कियन्तं कालं स्थितिः ? भगावानाह-'गोयमा ! जहन्नेणं एक्कं समयं-उक्कोसेणं एक्कं समयं' जघन्योत्कर्षाभ्यामेकः प्रतिष्ठाकालः। 'अपढमसमय एगिंदियस्स जहन्जेणं खुड्डागं भवग्गहणं समऊणं-उक्कोसेणं बावीसं वाससहस्साइं समऊणाइं' अप्रथमसमयैकेन्द्रियस्य जघन्येन क्षुल्लकं भवग्रहणं समयोनम् षट् पञ्चाशदधिकावलिका शतद्वयप्रमाणम् प्रथमसमये-ऽप्रथमसमयत्वाऽभावात्समयोनता। उत्कर्षेण द्वाविंशतिर्वर्षसहस्राणि समयोनानि। 'एवं सव्वेसिं पढमसमइकाणं जहन्नेणं एक्को समओ उक्कोसेणं एक्को समओ' एवं सर्वेषां द्वयादि पञ्चेन्द्रियप्रथमसमयवर्ता जघन्योत्कर्षाभ्यां स्थिति रुद्धाव-

यस्स णं भंते ! केवइयं कालं ठिई पण्णत्ता' हे भदन्त ! प्रथम समय-वर्ती एकेन्द्रिय जीव की स्थिति कितने काल की कही गई है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! जहण्णेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं एक्कं समयं' प्रथम समयवर्ती एकेन्द्रिय जीव की स्थिति जघन्य से एक समय की और उत्कृष्ट से भी एक समय की कही गई है तथा 'अपढमसमयएगिंदियस्स जहण्णेणं खुड्डागं भवग्गहणं समऊणं उक्कोसेणं बावीसं वाससहस्साइं समऊणाइं' तथा अप्रथम समयवर्ती एकेन्द्रिय जीव की स्थिति जघन्य से तो क्षुद्र भवग्रहण रूप है और उत्कृष्ट से एक समय कम २२ हजार वर्ष की है यह स्थिति पृथिवी-कायिक एकेन्द्रिय जीव की अपेक्षा से कही गई जानना चाहिये 'एवं सव्वेसिं पढमसमयिकाणं जहण्णेणं उक्कोसेणं एक्को समओ' इसी प्रकार से प्रथम समयवर्ती जितने भी एकेन्द्रियादिक जीव हैं उन सब

સમયવર્તી એક ઇંન્દ્રિયવાળા જીવની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! जहण्णेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं एक्कं समयं' પ્રથમ સમયવર્તી એક ઇંદ્રિયવાળા જીવની સ્થિતિ જઘન્યથી એક સમયની છે અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ એક સમયની છે. તથા 'अ-पढमसमयएगिंदियस्स जहण्णेणं खुड्डागं भवग्गहणं समऊणं बावीसं वाससहस्साइं समऊणाइं' અપ્રથમ સમયવર્તી એક ઇંદ્રિયાવળા જીવની સ્થિતિ જઘન્યથી તો એક ક્ષુદ્ર ભવ ગ્રહણ રૂપ છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી એક સમય કમ ૨૨ બાવીસ હજાર વર્ષની છે. આ સ્થિતિ પૃથ્વીકાયિક એક ઇંદ્રિયવાળા જીવની અપેક્ષાથી કહેવામાં આવી છે તેમ સમજવું. 'एवं सव्वेसिं पढमसमयिकाणं जहण्णेणं एक्को समओ उक्कोसेणं एक्को समओ' આજ પ્રમાણે પ્રથમ સમયવર્તી જેટલા એકે-ન્દ્રિયાદિક જીવો છે, એ બધાની જઘન્ય સ્થિતિ એક અંતર્મુહૂર્તની છે, અને

नीया । 'अपढमसमयबेइंदियस्स जहन्नेणं खुड्डागं भवग्गहणं समऊणं' अप्रथमसमयद्वीन्द्रियस्य जघन्येन समयोनक्षुल्लकं भवग्रहणम् । 'उक्कोसेणं जा जस्स ठिई सा समऊणा जाव पंचिंदियाणं तेत्तीसं सागरोवमाइं समऊणाइं' उत्कर्षेण या यस्य स्थितिः सा समयोना कार्या यावत्पञ्चेन्द्रियाणां त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि समयोनानि तत्राऽप्रथमसमयद्वीन्द्रियसूत्रे जघन्यं समयोनक्षुल्लकभवग्रहणं पूर्ववत् १, उत्कर्षतः समयोन द्वादश संवत्सराः समयोनाः २ । अप्रथमसमयत्रीन्द्रियेऽपि जघन्यं तथैव पूर्ववत्१ उत्कर्षत एकोन पञ्चाशद् रात्रिदिवानि समयोनानि । अप्रथमसमयचतुरिन्द्रियसूत्रेऽपि जघन्यं पूर्ववत्–१ उत्कर्षतः समयोना षण्मासाः २ । अप्रथम-

---

की जघन्य स्थिति एक अन्तर्मुहूर्त की है और उत्कृष्टस्थिति भी एक ही अन्तर्मुहूर्त की है । 'अपढम समय० जहण्णेणं खुड्डागं भवग्गहणं समऊणं उक्कोसेणं जा जस्स ठिई सा समऊणा जाव पंचिंदियाणं तेत्तीसं सागरोवमाइं समऊणाइं' अप्रथम समयवर्ती एकेन्द्रियादिक जीवों की स्थिति जघन्य से तो एक समय कम क्षुल्लक भव ग्रहण रूप है और उत्कृष्ट से अपनी २ कही गई स्थिति के अनुरूप है पर उत्कृष्ट स्थिति में से एक २ समय कम करके वह उन जीवों की कही गई है जैसे द्वीन्द्रिय जीव जो कि अप्रथम समयवर्ती है उसकी जघन्य स्थिति एक समय कम क्षुल्लक भवग्रहणरूप है और उत्कृष्टस्थिति एक समय कम १२ वर्ष की है तेइन्द्रिय जीव की जो कि अप्रथमसमयवर्ती है उसकी स्थिति जघन्य से तो एक समय कम क्षुल्लक भव ग्रहण रूप है और उत्कृष्ट स्थिति एक समय कम ४९ दिन रात की है । अप्रथम समयवर्ती चौइन्द्रिय जीव की जघन्य स्थिति एक

ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પણ એકજ અંતર્મુહૂર્તની છે. 'अपढमसमय० जहण्णेणं खुड्डागं भवग्गहणं समऊणं उक्कोसेणं जा जस्स ठिई सा समऊणा जाव पंचिंदियाणं तेत्तीसं सागरोवमाइं समऊणाइं' અપ્રથમ સમયવતી એક ઇંદ્રિય વિગેરે જીવોની સ્થિતિ જઘન્યથી એક સમય કમ ક્ષુલ્લક ભવગ્રહણ રૂપ છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી પોત પોતાની કહેવામાં આવેલ સ્થિતિ પ્રમાણે છે. પરંતુ આ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિમાંથી એક એક સમય ઓછો કરીને તે સ્થિતિ એ જીવોની કહેવામાં આવેલ છે. જેમકે-જે અપ્રથમ સમયવતી બે ઇંદ્રિયવાળા જીવો છે તેઓની સ્થિતિ જઘન્યથી એક સમય કમ ક્ષુલ્લક ભવ ગ્રહણ રૂપ છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એક સમય કમ ૧૨ બાર વર્ષની છે. અપ્રથમ સમયવતી તે ઇંદ્રિય જીવની જઘન્ય સ્થિતિ એક સમય કમ ક્ષુલ્લક ભવગ્રહણ રૂપ છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એક સમય કમ ૪૯ ઓગણ પચાસ દિવસ રાતની છે. અપ્રથમ સમયવતી ચાર ઇંદ્રિયવાળા જીવની જઘન્ય સ્થિતિ એક સમય કમ

समय पञ्चेन्द्रिये जघन्यं पूर्ववत्१ उत्कर्षतः समयोन त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि २। (सर्वत्र प्रथमसमयहीनतैव समयोनता) अथ क्रमेण कायस्थितिरेतेषाम्- 'संचिट्ठणा पढमसमयस्स जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं एक्कं समयं' प्रथमसमयवान् इति कृत्वा कालतः प्रथमसमयैकेन्द्रियस्य जघन्योत्कर्षाभ्यामेकं समयं कायस्थितिः। 'अपढमसमयकाणं जहण्णेणं खुड्डागं भवग्गहणं समऊणं' अप्रथमसमयवता मेकेन्द्रियादीनां जघन्येन समयेन क्षुल्लकभवग्रहणम् ततः परमन्यत्रकस्याऽप्युत्पादात्। 'उक्कोसेणं एगिंदियाणं वणस्सइकालो' उत्कर्षतो वनस्पति-

---

समय हीन क्षुल्लक भव ग्रहण रूप है और उत्कृष्ट स्थिति एक समय कम ६ मास की है अप्रथम समयवर्ती पञ्चेन्द्रिय जीव की जघन्य स्थिति तो एक समय कम क्षुल्लक भव ग्रहण रूप है और उत्कृष्ट स्थिति एक समय कम तेतीस सागरोपम की है। यहां जो सर्वत्र एक समय हीनता कही गई है वह प्रथम समय की हीनता को लेकर को कही गई है।

कायस्थिति-'संचिट्ठणा पढमसमयस्स जहण्णेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं एक्कं समयं' प्रथम समयवर्ती समस्त एकेन्द्रियादिक जीवों की कायस्थिति का काल जघन्य से एक समय का है और उत्कृष्ट से भी एक समय का है। तथा-'अपढमसमयकाणं जहण्णेणं खुड्डागं भवग्गणं समऊणं' अप्रथम समयवर्ती एकेन्द्रियादिक जीवों की कायस्थिति का काल जघन्य से तो एक समय कम क्षुद्र भव ग्रहण रूप है क्यों कि इसके बाद किसी २ एकेन्द्रियादिक जीव का अन्यत्र-

---

क्षुल्लक भव ग्रहणु રૂપ છે. અને તેની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એક સમય કમ ૬ છ માસની છે. અપ્રથમ સમયવતી પંચેન્દ્રિય જીવની જઘન્ય સ્થિતિ તો એક સમય કમ ક્ષુલ્લક ભવ ગ્રહણ રૂપ છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એક સમય કમ તેત્રીસ સાગરોપમની છે. અહીયાં બધેજ જે એક સમયનું હીન પણુ કહેવામાં આવેલ છે તે પ્રથમ સમયની હીનતાને લઈને કહેવામાં આવેલ છે. તેમ સમજવું.

કાયસ્થિતિનું કથન

'संचिट्ठणा पढमसमयस्स जहण्णेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं एक्कं समयं' પ્રથમ સમયવતી સઘળા એક ઇંદ્રિયવાળા વિગેરે જીવોની કાય સ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી એક સમયનો છે અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ એક સમયનો છે. તથા 'अपढमसमयकाणं जहण्णेणं खुड्डागं भवग्गहणं समऊणं' અપ્રથમ સમયવતી એકેન્દ્રિયાદિક જીવોની કાયસ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી તો એક સમય કમ ક્ષુદ્ર ભવ ગ્રહણુ રૂપ છે. કેમકે તે પછી કોઇ કોઇ એકેન્દ્રિયાદિક જીવોનો ઉત્પાત

कालः एकेन्द्रियाणाम् स च कालः अनन्तं कालम् अनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः, क्षेत्रतोऽनन्ता लोका असंख्येयाः पुद्गलपरावर्त्ताः, ते च पुद्गलपरावर्त्ता आवलिकाया असंख्येयो भागः, 'बेइंदिय तेइंदिय चउरिंदियाणं संखेज्जं कालं' द्वि-त्रि-चतुरिन्द्रियाणामप्रथमसमयवतां पूर्ववत् १ उत्कर्षतः संख्येयकालम् तत ऊर्ध्वमवश्यमुद्वर्तनात् । 'पंचिंदियाणं सागरोवमसहस्सं साइरेगं' अप्रथमसमयपञ्चेन्द्रियाणां क्षुल्लकभवग्रहणम्—सातिरेकसागरोपमसहस्रञ्च जघन्योत्कर्षाभ्याम् ।

अथैषामन्तरमाह—'पढमसमय एगिंदियाणं केवइयं अंतरं होइ' प्रथमसमयैकेन्द्रियाणां कियच्चिरमन्तरम् ? भगवानाह—गौतम ! 'जहन्नेणं बेखुड्डाग

काय में भी उत्पाद हो जाता है । 'उक्कोसेणं एगिंदियाणं वणस्सइकालो' और उत्कृष्ट से एकेन्द्रियादिक जीवों का कायस्थिति काल वनस्पतिकाल प्रमाण है 'बेइंदियाणं तेइंद्रियाणं-चउरिंदियाणं संखेज्जं कालं' दोइन्द्रिय तेइंद्रिय और चौइन्द्रिय जीवों का कायस्थिति का काल उत्कृष्ट से संख्यात काल प्रमाण है इसके बाद नियम से अन्यत्र उत्पन्न हो जाते हैं । 'पंचिंदियाणं सागरोवमसहस्सं साइरेगं' पञ्चेन्द्रिय जीवों की जो कि अप्रथम समयवर्ती हैं कायस्थिति का काल जघन्य से तो एक समय कम क्षुल्लक भव ग्रहणरूप है और उत्कृष्ट से एक हजार सागरोपम की है ।

अन्तर कथन—'पढम समय एगिंदियाणं केवइयं अंतरं होइ' हे भदन्त ! जो प्रथम समयवर्ती एकेन्द्रिय जीव है उनका अन्तर कितने काल का है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा ! जहन्नेणं दो खुड्डाग

બીજા શરીરોમાં (કાયમાં) પણ થઇ જાય છે. 'उक्कोसेणं एगिंदियाणं वणस्सइ कालो' અને ઉત્કૃષ્ટથી એક ઇંદ્રિયવાળા જીવોનો કાય સ્થિતિનો કાળ વનસ્પતિ કાલ પ્રમાણ છે. 'वेइंदियाणं तेइंदियाणं चउरिंदियाणं संखेज्जं कालं' બે ઇંદ્રિય, તે ઇંદ્રિય અને ચાર ઇંદ્રિયવાળા જીવોનો કાય સ્થિતિનો કાળ ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાતકાળ પ્રમાણ છે. તે પછી નિયમથી તેઓ બીજે ઉત્પન્ન થઇ જાય છે. 'पंचिंदियाणं सागरोवमसहस्सं साइरेगं' અપ્રથમ સમયવર્તી પંચેન્દ્રિય જીવોની કાયસ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી એક સમય કમ ક્ષુલ્લક ભવ ગ્રહણ રૂપ છે અને ઉત્કૃષ્ટથી એક હજાર સાગરોપમનો છે.

અંતર દ્વારનું કથન

'पढमसमयएगिंदियाणं केवइयं कालं अंतरं होइ' હે ભગવન્ ! પ્રથમ સમયવર્તી જે એકેન્દ્રિય જીવ છે, તેનું અંતર કેટલા કાળનું કહેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'गोयमा ! जहण्णेणं दो खुड्डाग भवग्गहणाइं'

भवग्गहणाइं समऊणाइं' द्वे क्षुल्लके भवग्रहणे समयोने जघन्येन ते क्षुल्लकभवग्रहणे द्वीन्द्रियादि भवग्रहणव्यवधानतः पुनरेकेन्द्रियेष्वेवोत्पद्यमानस्य ज्ञातव्ये तथाहि-एकं प्रथमसमयोनमेकेन्द्रिय क्षुल्लकभवग्रहणमेव द्वितीयं संपूर्णमेव द्वीन्द्रियाद्यन्यतम क्षुल्लकभवग्रहणमिति। 'उक्कोसेणं वणस्सइकालो' उत्कर्षतो वनस्पतिकालः स च उक्तरूप एव। 'अपढमसमयएगिंदियाणं अंतरं जहन्नेणं खुड्डागं भवग्गहणं समयाहियं' अप्रथमसमयैकेन्द्रियाणामन्तरं जघन्येन समयाधिकक्षुल्लकभवग्रहणम्

'भवग्गहणाइं समऊणाइं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' हे गौतम! एक समय दो क्षुल्लक भव ग्रहणरूप अन्तर जघन्य से है और वनस्पति काल प्रमाण रूप अन्तर उत्कृष्ट से है। द्वीन्द्रियादिक जीवों के भवों की ग्रहणता रूप व्यवधान को लेकर इस प्रथम समयवर्ती एकेन्द्रिय पर्याय को छोडकर पुनः इसी प्रथम समयवर्ती एकेन्द्रिय पर्याय में आने वाले जीव की अपेक्षा से यह जघन्य अन्तर कहा गया है इसमें वह जीव एक समय हीन एकेन्द्रिय जीव के क्षुल्लक भव को ग्रहण करता है और द्वितीय भव में वह सम्पूर्ण द्वीन्द्रियादिक जीवों में से किसी एक के पूर्ण क्षुल्लक भव को ग्रहण करता है। तथा इसका उत्कृष्ट अन्तर जो वनस्पतिकाल प्रमाण कहा गया है वह इस के अनन्त उत्सर्पिणियों में और अनन्त अवसर्पिणियों में अवस्थान होने की अपेक्षा से कहा गया है क्योंकि इतने समय तक इन कालों में वर्तमान जीव अप्रथम समयवर्ती ही कहा जावेगा प्रथम समयवर्ती नहीं। 'अपढमसमय एगिंदियाणं-अंतरं जहन्नेणं खुड्डागं भवग्गहणं समयाहियं' अप्रथम समयवर्ती एकेन्द्रिय जीवों की पर्याय को छोडकर

समऊणाइं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' હે ગૌતમ! એક સમય કમ બે ક્ષુલ્લક ભવ ગ્રહણ રૂપ જઘન્યથી અંતર છે. બે ઇંદ્રિય વિગેરે જીવોના ભવોની ગ્રહણતારૂપ વ્યાઘાતને લઈને આ પ્રથમ સમયવર્તી એકેન્દ્રિય પર્યાયને છોડીને ફરીથી એજ પ્રથમ સમયવર્તી એકેન્દ્રિય પર્યાયમાં આવનારા જીવોની અપેક્ષાથી આ જઘન્ય અંતર કહેવામાં આવેલ છે. આમાં એ જીવ એક સમય કમ એક ઇંદ્રિયવાળા ક્ષુલ્લક ભવને ગ્રહણ કરે છે. તથા તેનું ઉત્કૃષ્ટ અંતર જે વનસ્પતિ કાલ પ્રમાણુ કહેવામાં આવેલ છે. તે તેનું અનન્ત ઉત્સર્પિણીયોમાં અને અનંત અવસર્પિણીયોમાં અવસ્થાન હોવાની અપેક્ષાથી કહેલ છે. કેમકે એટલા સમય પર્યન્ત આ કાળોમાં વર્તમાન જીવ અપ્રથમ સમયવર્તીજ કહેવાશે પ્રથમ સમયવર્તી કહેવાશે નહીં. 'अपढमसमय एगिंदियाणं अंतरं जहण्णेणं खुड्डागं भवग्गहणाइं समयाहियं' અપ્રથમ સમયવર્તી એકેન્દ્રિય

'उक्कोसेणं दोसागरोवमसहस्साइं संखेज्जवासमब्भहियाइं' उत्कर्षेण द्वे सागरोपमसहस्रे संख्येयवर्षाभ्यधिके। 'सेसाणं सव्वेसिं पढमसमइकाणं अंतरं जहन्नेणं दो खुड्डाइं भवग्गहणाइं समऊणाइं' शेषाणां सर्वेषां द्वि त्रि चतुष्पञ्चेन्द्रियाणां प्रथमसमयकानां जघन्येनान्तरं समयोने द्वे क्षुल्लकभवग्रहणे, 'उक्कोसेणं वणस्सइकालो' उत्कर्षतो वनस्पतिकालः स च पूर्वोक्त एव 'अपढमसमइकाणं सेसाणं जहन्नेणं खुड्डागं भवग्गहणं समयाहियं' अप्रथम समयक द्वि त्रि चतुष्पञ्चेन्द्रियाणां सर्वेषां जघन्येन क्षुल्लकभवग्रहणं समयाधिकम् 'उक्कोसेणं वणसस्सइ कालो' उत्कर्षतो वनस्पतिकालः, इति।

पुनः उसी पर्याय को ग्रहण करने में अन्तर जघन्य से समयाधिक क्षुल्लक भव ग्रहण रूप है और उत्कृष्ट से अन्तर 'दो सागरोपम सहस्साइं संखेज्जवासमब्भहियाइं' संख्यात वर्ष अधिक दो हजार सागर का है 'सेसाणं सव्वेसिं पढमसमइकाणं अंतरं जहन्नेणं दो खुड्डाइं भवग्गहणाइं समऊणाइं' बाकी के दो इन्द्रियादि जो प्रथम समयवर्ती जीव हैं। उनका अन्तर जघन्य से एक समय हीन 'दो क्षुल्लक भव ग्रहण रूप है और उत्कृष्ट अन्तर 'वणस्सइकालो' वनस्पति काल प्रमाण है 'अपढम समइकाणं सेसाणं जहण्णेणं खुड्डागं भवग्गहणं समयाहियं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' तथा अप्रथम समयवर्ती जो द्वीन्द्रियादिक जीव हैं उनका अन्तर जघन्य से एक समय अधिक क्षुद्रभव ग्रहणरूप है और उत्कृष्ट अन्तर वनस्पतिकाल प्रमाण है इसका प्रमाण पूर्व में बतादिया गया है इनका अल्पबहुत्व इस प्रकार से है–'पढम समयकाणं सव्वेसिं सव्वत्थोवा पढमसमय पंचिं-

---

જીવોની પર્યાયને છોડીને ફરીથી એજ પર્યાયને ગ્રહણ કરવામાં અંતર જઘન્યથી સમયાધિક ક્ષુલ્લક ભવ ગ્રહણ રૂપ છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી અંતર 'दो सागरोवम सहस्साइं संखेज्जवासमब्भहियाइं' સંખ્યાત વર્ષ અધિક બે હજાર સાગરનું છે. 'सेसाणं सव्वेसिं पढमसमइयाणं अंतरं जहण्णेणं दो खुड्डाइं भवग्गहणाइं समऊणाइं' બાકીના બે ઇંદ્રિય વિગેરે જે પ્રથમ સમયવર્તી જીવ છે તેનું અંતર જઘન્યથી એક સમયહીન બે ક્ષુલ્લક ભવ ગ્રહણ રૂપ છે. અને ઉત્કૃષ્ટ અંતર 'वणस्सइ कालो' વનસ્પતિકાળ પ્રમાણ છે. 'अपढमसमइयाणं सेसाणं जहण्णेणं खुड्डागं भवग्गहणं समयाहियं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' તથા અપ્રથમ સમય વર્તી જે દ્વીન્દ્રિય વિગેરે જીવો છે. તેમનું અંતર જઘન્યથી એક સમય અધિક ક્ષુદ્ર ભવ ગ્રહણ રૂપ છે. અને ઉત્કૃષ્ટ અંતર વનસ્પતિ કાલ પ્રમાણ છે તેનું પ્રમાણ પહેલાં બતાવવામાં આવી ગયેલ છે.

अथाल्पबहुत्वम्–'पढमसमयिकाणं सव्वेसिं सव्वत्थोवा पढमसमयपंचिंदिया' प्रथमसमयकैकेन्द्रियादि पञ्चेन्द्रियान्तानां सर्वस्तोकाः प्रथमसमयक पञ्चेन्द्रियाः अल्पानामेवैकस्मिन् समये प्रथमसमयपञ्चेन्द्रियाणामुत्पादात् । 'पढमसमयचउरिंदिया विसेसाहिया' ततः प्रथमसमयचतुरिन्द्रिया विशेषाधिकाः प्रभूतानामेकसमये उत्पादसंभवात् । 'पढमसमयतेइंदिया विसेसाहिया' पूर्वस्मात्–प्रथमसमयत्रीन्द्रिया विशेषाधिकाः प्रभूतत्रीन्द्रियाणामेकसमये उत्पादात् । 'पढमसमयबेइंदिया विसेसाहिया' ततोऽपि प्रथमसमयद्वीन्द्रिया विशेषाधिकाः एकदा कतिपया द्वीन्द्रियोत्पादसंभवात् । 'पढमसमयएगिंदिया विसेसाहिया'

दिया' प्रथम समयवर्ती जीवों में सबसे कम प्रथम समयवर्ती पञ्चेन्द्रिय जीव हैं क्योंकि एक समय में प्रथम समयवर्ती पञ्चेन्द्रिय जीवों का उत्पाद अल्प ही होता है 'पढमसमयचउरिंदिया विसेसाहिया' इनकी अपेक्षा प्रथम समयवर्ती चौइन्द्रिय जीव विशेषाधिक हैं। क्योंकि ऐसे चौइन्द्रिय जीव का उत्पाद एक समय में इनकी अपेक्षा अधिक होता है 'पढम समय तेइंदिया विसेसाहिया' प्रथम समयवर्ती चौइन्द्रिय जीवों की अपेक्षा प्रथम समयवर्ती तेइन्द्रिय जीव विशेषाधिक हैं। क्योंकि ऐसे तेइन्द्रिय जीव का उत्पाद एक समय में इनकी अपेक्षा बहुत अधिक होता है 'पढमसमय बेइंदिया विसेसाहिया' इनकी अपेक्षा प्रथम समयवर्ती दो इन्द्रिय जी विशेषाधिक हैं क्योंकि ऐसे दोइन्द्रिय जीवों का उत्पाद एक समय में इनकी

અલ્પ બહુત્વનું કથન

'पढमसमयकाणं सव्वेसिं सव्वत्थोवा पढमसमयपंचिंदिया' પ્રથમ સમય વર્તી જીવોમાં સૌથી ઓછા પ્રથમ સમયવર્તી પંચેન્દ્રિય જીવ છે. કેમકે એક સમયમાં પ્રથમ સમયવર્તી પંચેન્દ્રિય જીવોનો ઉત્પાત અલ્પ જ થાય છે. 'पढमसमयचउरिंदिया विसेसाहिया' તેના કરતાં પ્રથમ સમયવર્તી ચૌઇંદ્રિય જીવ વિશેષાધિક છે. કેમકે એવા ચૌઇંદ્રિય જીવોનો ઉત્પાત એક સમયમાં તેના કરતાં વધારે થાય છે. 'पढमसमय तेइंदिया विसेसाहिया' પ્રથમ સમયવર્તી ચૌઇંદ્રિય જીવોના કરતાં પ્રથમ સમયવર્તી ત્રણ ઇંદ્રિયવાળા જીવો વિશેષાધિક છે. કેમકે–એવા ત્રણ ઇંદ્રિયવાળા જીવોનો ઉત્પાદ એક સમયમાં તેના કરતાં ઘણો વધારે થાય છે. 'पढमसमय वेइंदिया विसेसाहिया' તેના કરતાં પ્રથમ સમયવર્તી બે ઇંદ્રિયવાળા જીવો વિશેષાધિક છે. કેમકે એવા બે ઇંદ્રિયવાળા જીવોનો ઉત્પાત એક સમયમાં તેના કરતાં ઘણાજ વધારે પ્રમાણમાં થાય છે 'पढमसमयएगिंदिया विसेसाहिया' તેના કરતાં પ્રથમ સમયવર્તી જે એકેન્દ્રિય

ततोऽपि च प्रथमसमयैकेन्द्रिया विशेषाधिकाः द्वि-इन्द्रियादिभ्य उद्वर्त्यैकेन्द्रियत्वेनोत्पन्नाः पूर्वपूर्वभ्यो विशेषाधिका एव नाऽसंख्येयाः न वाऽनन्तगुणाः इति । 'एवं अपढमसमयधिका वि' एवमप्रथमसमयिका अपि ज्ञातव्याः । तथाहि सर्वस्तोका अपथमसमय पञ्चेन्द्रियाः ततोऽप्रथमसमय चतुरिन्द्रिया विशेषाधिकाः ततोऽप्रथमसमय त्रीन्द्रिया विशेषाधिकाः ततोऽप्रथमसमय द्वीन्द्रिया विशेषाधिकाः ततोऽप्रथम समयैकेन्द्रिया अनन्तगुणाः वनस्पति जीवाऽनन्तत्वात् । तदेवाह—'णवरं अपढमसम एगिंदिया अणंतगुणा' नवरम्—अप्रथमसमयैकेन्द्रिया अनन्तगुणा इति ।

अपेक्षा बहुत ही अधिक मात्रा में होता है 'पढमसमय एगिंदिया विसेसाहिया' इनकी अपेक्षा प्रथम समयवर्ती जो एकेन्द्रिय जीव हैं हैं वे विशेषाधिक हैं क्योंकि ऐसे एकेन्द्रिय जीवों का उत्पाद एक समय में इनकी अपेक्षा बहुत ही अधिकाधिक होता है। क्योंकि द्वीन्द्रियादिक जीवों की पर्याय को छोडकर एकेन्द्रिय रूप से उत्पन्न हुए जीव पूर्व पूर्व की अपेक्षा विशेषाधिक ही होते हैं। असंख्यात या अनन्तगुणे नहीं होते हैं 'एवं अपढमसमयका वि' इसी तरह से अप्रथम समयवर्ती जीव भी जानना चाहिये तथा च-सब से कम अप्रथमसमयर्ती पञ्चेन्द्रिय जीव हैं इनकी अपेक्षा अप्रथमसमयवर्ती चौइन्द्रिय जीव विशेषाधिक हैं इनकी अपेक्षा अप्रथम समयवर्ती तेइन्द्रिय जीव विशेषाधिक हैं इनकी अपेक्षा प्रथमसमयवर्ती दो इन्द्रिय जीव विशेषाधिक हैं इनकी अपेक्षा अप्रथम समयवर्ती एकेन्द्रिय जीव अनन्तगुणे अधिक हैं। क्योंकि वनस्पति जीव अनन्तगुणे कहे

જીવો છે તે વિશેષાધિક છે. કેમકે એવા એકેન્દ્રિય જીવોનો ઉત્પાત એક સમયમાં તેના કરતાં ઘણોજ અધિકાધિક થાય છે. કેમકે દ્વીન્દ્રિય વિગરેના પર્યાયને છોડીને એકેન્દ્રિય પણાથી ઉત્પન્ન થયેલા જીવો પહેલાં પહેલાના કરતાં વિશેષાધિક જ થાય છે, અસંખ્યાત કે અનંતગણા થતા નથી. 'एवं अपढम समयकावि' એજ પ્રમાણે અપ્રથમ સમયવર્તી જીવોના સંબંધમાં પણ સમજવું. જેમકે સૌથી ઓછા અપ્રથમસમયવર્તી પંચેન્દ્રિય જીવો છે. તેના કરતાં અપ્રથમસમયવર્તી ચૌઇંદ્રિય જીવો વિશેષાધિક છે. તેના કરતાં અપ્રથમ સમયવર્તી ત્રણ ઇંદ્રિયવાળા જીવો વિશેષાધિક છે. તેના કરતાં અપ્રથમ સમય વર્તી બે ઇંદ્રિયવાળા જીવો વિશેષાધિક છે. તેના કરતાં અપ્રથમસમયવર્તી એક ઇંદ્રિયવાળા જીવો અનંતગણા વધારે છે. કેમકે વનસ્પતિ જીવ અનંત ગણા કહેવામાં આવેલ છે. એજ વાત 'णवरं अपढमसमयएगिंदिया अणंत गुणा' આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રગટ કરેલ છે.

अथ प्रथमसमयाऽप्रथमसमयानां प्रत्येकमल्पबहुत्वम्-'दोण्हं अप्पबहू' द्वयोरल्पबहुत्वम्, हे भदन्त ! प्रथमसमयाऽप्रथमसमयैकेन्द्रियद्वीन्द्रियादीनां कतरेभ्यः कतरेऽल्पा वा० प्रश्नः ? भगवानाह-गौतम ! 'सव्वथोवा पढमसमयएगिंदिया' प्रथमसमयैकेन्द्रियाः सर्वस्तोकाः: अल्पानामेकसमये द्वीन्द्रियादिभ्य आगतानामुत्पादात् । "अपढमसमयएगिंदिया अणंतगुणा' एभ्योऽप्रथमसमयैकेन्द्रिया अनन्तगुणाधिकाः वनस्पतीनामानन्त्यात् । 'सेसाणं सव्वत्थोवा पढमसमया अपढमसमइया असंखेज्जगुणा' शेषाणां द्वीन्द्रियादीनां सर्वस्तोकाः प्रथम-

---

गये हैं यही बात 'णवरं अपढमसमयएगिंदिया अणंतगुणा' इस सूत्र द्वारा प्रकट की गई है।

प्रत्येक प्रथम समयवर्ती और अप्रथम समयवर्ती एकेन्द्रियादिक जीवों का अल्पबहुत्व कथन-'दोण्हं अप्प बहू' हे भदन्त ! प्रथमसमयवर्ती और अप्रथमसमयवर्ती जो एकेन्द्रिय दोइन्द्रियादिक जीव हैं-इनमें कौन किनकी अपेक्षा अल्प हैं ? कौन किनकी अपेक्षा बहुत हैं? कौन किनके बराबर हैं ? और किनकी अपेक्षा विशेषाधिक हैं ? इस के उत्तर में प्रभु कहते हैं-'सव्वत्थोवा पढमसमयएगिंदिया' हे गौतम ! सबसे कम प्रथम समयवर्ती एकेन्द्रिय जीव हैं क्योंकि ऐसे एकेन्द्रिय जीव जो कि द्वीन्द्रियादिक जीवों की पर्याय से आ करके यहां उत्पन्न होते है बहुत ही कम होते हैं। 'अपढम समय एगिंदिया अणंतगुणा' इनकी अपेक्षा जो अप्रथम समयवर्ती एकेन्द्रिय जीव हैं वे अनन्तगुणे अधिक है क्योंक ऐसे एकेन्द्रियों में वनस्पति कायिक जीव भी आते हैं-और वे अनन्त हैं। 'सेसाणं सव्वत्थोवा

પ્રત્યેક પ્રથમ સમયવર્તી અને અપ્રથમ સમયવર્તી એકેન્દ્રિયાદિક જીવોના અલ્પ બહુત્વનું કથન-'दोण्हं अप्प बहू' હે ભગવન્! પ્રથમસમયવર્તી અને અપ્રથમસમયવર્તી જે એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય. વિગેરે જીવો છે, તેમાં કયા જીવો કોના કરતાં અલ્પ છે? કયા જીવો કયા જીવો કરતાં વધારે છે? કયા જીવો કોની બરોબર છે? અને કયા જીવો કોનાથી વિશેષાધિક છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'सव्वत्थोवा पढमसमयएगिंदिया' હે ગૌતમ ! સૌથી ઓછા પ્રથમ સમયવર્તી એકેન્દ્રિય જીવો છે. કેમકે એવા એક ઇન્દ્રિયવાળા જીવો કે જે બે ઇંદ્રિય વિગેરે જીવોની પર્યાયથી આવીને અહીંયાં ઉત્પન્ન થાય છે. તેઓ ઘણાજ અલ્પ છે. 'अपढम समयएगिंदिया अणंतगुणा' તેના કરતાં અપ્રથમ સમયવર્તી જે એકેન્દ્રિય જીવો છે, તેઓ અનંતગણા વધારે છે. કેમકે એવા એકેન્દ્રિય જીવોમાં વનસ્પતિ કાયિક જીવો પણ આવી જાય છે, અને તેઓ અનંત છે. 'सेसाणं सव्वत्थोवा

समयकाः अप्रथम समयका—असंख्येयगुणाः। प्रथमसमयद्वीन्द्रिया असंख्येयगुणाः, एषां सर्वसंख्ययाऽप्यसंख्यातगुणत्वात् त्रीन्द्रिय चतुरिन्द्रिययोरपि क्रम एष एव। पञ्चेन्द्रिय प्रथमाप्रथमयोरल्पबहुत्वं ज्ञातव्यम्। सम्प्रति दशानामल्पबहुत्वम्—'एएसि णं भंते! पढमसमयएगिंदियाणं अपढमसमयएगिंदियाणं जाव अपढमसमयपंचिंदियाण य कयरेकयरेहिंतो०' एतेषां खलु भदन्त! प्रथमसमयैकेन्द्रियाणामप्रथमसमयैकेन्द्रियाणां प्रथमसमयद्वीन्द्रियाणामप्रथमसमयद्वीन्द्रियाणां प्रथम-

---

पढमसमइया' इसी तरह द्वीन्द्रियादिक जीवों के बीच में जो प्रथम समयवर्ती द्वीन्द्रिय जीव हैं वे सबसे कम हैं और इनकी अपेक्षा जो अप्रथम समयवर्ती द्वीन्द्रिय जीव हैं वे 'असंखेज्जगुणा' असंख्यातगुणें अधिक हैं। तेइन्द्रिय जीवों में प्रथम समयवर्ती जो तेइन्द्रिय जीव हैं वे सब से कम हैं और इनकी अपेक्षा जो अप्रथम समयवर्ती ते इन्द्रिय जीव हैं वे असंख्यातगुणें अधिक हैं। चौइन्द्रिय जीवों में जो प्रथम समयवर्ती चौइन्द्रिय जीव हैं वे असंख्यातगुणें अधिक हैं। इसी तरह से पञ्चेन्द्रिय जीवों में जो अप्रथम समयवर्ती पंचेन्द्रिय जीव हैं वे सब से कम हैं और अप्रथम समयवर्ती जो पञ्चेन्द्रिय जीव हैं वे असंख्यातगुणें अधिक हैं।

अब इन दशों जीवों का अल्पबहुत्व इस प्रकार से है—'एएसि णं भंते! पढमसमयएगिंदियाणं अपढमसमय एगिंदियाणं जाव अपढमसमय पंचिंदियाणं य कयरे०' हे भदन्त! प्रथमसमय एकेन्द्रिय जीवों के और प्रथमसमयवर्ती एकेन्द्रिय जीवों के यावत्

પઢમસમયા' એજ પ્રમાણે દ્વીન્દ્રિયાદિક જીવોમાં જે પ્રથમ સમયવર્તી દ્વીન્દ્રિય જીવ છે તેઓ સૌથી અલ્પ છે. અને તેના કરતાં અપ્રથમ સમયવર્તી જે બે ઇંદ્રિયવાળા જીવો છે, તેઓ 'असंखेज्जगुणा' અસંખ્યાતગણા વધારે છે ત્રણ ઇંદ્રિયવાળા જીવોમાં પ્રથમસમયવર્તી જે ત્રણ ઇંદ્રિયવાળા જીવો છે તેઓ સૌથી ઓછા છે. અને તેના કરતાં જે અપ્રથમ સમયવર્તી ત્રણ ઇંદ્રિયવાળા જીવો છે તેઓ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. ચાર ઇંદ્રિયવાળા જીવોમાં જે પ્રથમ સમયવર્તી જે ચાર ઇંદ્રિયવાળા જીવો છે તેઓ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. એજ પ્રમાણે પંચેન્દ્રિય જીવોમાં અપ્રથમ સમયવર્તી જે પંચેન્દ્રિય જીવ છે, તેઓ સૌથી અલ્પ છે. અને પ્રથમ સમયવર્તી જે પંચેન્દ્રિય જીવ છે તેઓ અસંખ્યાતગણા વધારે છે.

આ દસે પ્રકારના જીવોના અલ્પ બહુત્વનું કથન

'एएसिणं भंते! पढमसमयएगिंदियाणं अपढमसमयएगिंदियाणं जाव अपढमसमय पंचिंदियाणं कयरे' હે ભગવન્ પ્રથમ સયમ એક ઇંદ્રિયવાળા જીવો

समयत्रीन्द्रियाणामप्रथमसमयत्रीन्द्रियाणां प्रथमसमयचतुरिन्द्रियाणामप्रथमसमय चतुरिन्द्रियाणां प्रथमसमयपञ्चेन्द्रियाणामप्रथमसमयपञ्चेन्द्रियाणां कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा-बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिकावेति प्रश्नः ? भगवानाह-गौतम ! 'सव्वत्थोवा पढमसमयपंचिंदिया' सर्वस्तोकाः प्रथमसमय पञ्चेन्द्रियाः । 'पढमसमयचउरिंदिया विसेसाहिया' एभ्यः प्रथमसमयचतुरिन्द्रिया विशेषाधिकाः । 'पढमसमयतेइंदिया विसेसाहिया' एभ्यः प्रथमसमयत्रीन्द्रिया विशेषाधिका । 'एवं हेट्ठामुहा पढमसमयएगिंदिया विसेसाहिया' एवमधोमुखाः पश्चाऽऽनुपूर्व्या यावत्प्रथमसमयैकेन्द्रिया विशेषाऽधिकाः ततः प्रथमसमयद्वीन्द्रिया विशेषाधिकाः प्रथमसमयत्रीन्द्रियेभ्यः । ततः प्रथमसमयैकेन्द्रिया विशेषाधिकाः । 'अपढमसमय पंचिंदिया असंखेज्जगुणा' एभ्योऽप्रथमसमयपञ्चेन्द्रिया असंख्येयगुणाः । अप्रथमसमयैकेन्द्रिया द्वीन्द्रियादिभ्य

अप्रथम समयवर्ती पञ्चेन्द्रिय जीवों के बीच में कौन जीव किन जीवों की अपेक्षा अल्प हैं ? कौन जीव किन जीवों की अपेक्षा बहुत हैं ? कौन किनके बराबर हैं ? और कौन किनकी अपेक्षा विशेषाधिक हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'सव्वत्थोवा पढमसमय पंचिंदिया' हे गौतम ! सब से कम प्रथम समयवर्ती पंचेन्द्रिय जीव हैं इनकी अपेक्षा जो प्रथम समयवर्ती चौइन्द्रिय जीव हैं वे विशेषाधिक हैं 'पढमसमय ते० वि' इनकी अपेक्षा जो प्रथम समयवर्त्ती तेइन्द्रिय जीव है वे विशेषाधिक है 'एवं हेट्ठा मुहा पढमसमयएगिंदिया वि०' इनकी अपेक्षा प्रथम समयवर्ती द्वीन्द्रिय जीव हैं वे विशेषाधिक हैं । इनकी अपेक्षा प्रथम समयवर्ती जो एकेन्द्रिय जीव हैं वे विशेषाधिक हैं । इनकी अपेक्षा 'अपढमसमयपंचिंदिया असंखेज्जगुणा' अप्रथम

માં અને અપ્રથમ સમયવર્તી એકેન્દ્રિય જીવોમાં યાવત્ અપ્રથમ સમયવર્તી પંચેન્દ્રિય જીવોમાં કયા જીવો કયા જીવોના કરતાં અલ્પ છે? કયા જીવો કયા જીવોના કરતાં વધારે છે. કયા જીવો કયા જીવોની બરોબર છે? અને કયા જીવો કયા જીવો થી વિશેષાધિક છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'सव्वत्थोवा पढमसमयपंचिंदिया' હે ગૌતમ ! સૌથી ઓછા પ્રથમ સમયવર્તી પંચેન્દ્રિય જીવો છે. તેના કરતાં જે પ્રથમ સમયવર્તી ચાર ઇંદ્રિયવાળા જીવો છે તેઓ વિશેષાધિક છે. 'पढम समय ते. वि' તેના કરતાં પ્રથમ સમયવર્તી જે તે ઇંદ્રિય જીવો છે. તેઓ વિશેષાધિક છે. 'एवं हेट्ठा मुहा पढमसमय एगिंदिया वि' તેના કરતાં પ્રથમ સમયવર્તી જે દ્વીન્દ્રિય જીવો છે તે વિશેષાધિક છે. તેના કરતાં પ્રથમ સમયવર્તી જે એકેન્દ્રિય જીવ છે તે વિશેષાધિક છે. તેના કરતાં 'अपढमसमयपंचिंदिया असंखे-

उद्वृत्त्यैकेन्द्रियभवप्रथमसमये वर्तमानास्ते स्तोका एव पञ्चेन्द्रियास्तु-अप्रथम-समयवर्तिनश्चिरकालावस्थितया गतिचतुष्टयेऽतिप्रभूताः ततोऽसंख्येयगुणाः। 'अपढमसमय चउरिंदिया विसेसाहिया' ततोऽप्रथमसमयचतुरिन्द्रिया विशेषाधिकाः यतोऽप्रथमसमय द्वीन्द्रिया विशेषाधिकाः। ततश्च-'अपढमसमय एगिंदिया अणंतगुणा' तेभ्यः अप्रथमसमयैकेन्द्रिया अनन्तगुणाः वनस्पतीनामनन्तत्वात् इति।

उपसंहारः-'से त्तं दसविहा संसारसमावन्नगा जीवा पन्नत्ता' त एते

समयवर्ती जो पंचेन्द्रिय जीव है वे असंख्यातगुणं अधिक हैं। अप्रथम समयवर्ती एकेन्द्रिय जीव द्वीन्द्रियादिकों से निकल कर एकेन्द्रियभव के प्रथम समय में जो वर्तमान होते हैं वे कम ही हैं परन्तु अप्रथम समयवर्ती जो पंचेन्द्रिय जीव हैं वे चिरकालावस्थायी होने से चारों गतियों में बहुत अधिक होते हैं। इसलिये इन्हें असंख्यातगुणें अधिक कहा गया है 'अपढमसमय चउरिंदिया विसेसाहिया' इनकी अपेक्षा जो अप्रथम समयवर्ती चौइन्द्रिय जीव हैं वे विशेषाधिक है। इनकी अपेक्षा अप्रथम समयवर्ती जो तेइन्द्रिय जीव हैं वे विशेषाधिक हैं। इनकी अपेक्षा जो 'अपढम समय तेइंदिया विसेसाहिया' अप्रथम समयवर्ती तेइन्द्रिय जीव हैं वे विशेषाधिक हैं। इनकी अपेक्षा जो अप्रथम समयवर्ती द्वीन्द्रिय जीव हैं वे विशेषाधिक हैं। इनकी अपेक्षा 'अपढम समय एगिंदिया अणंतगुणा' जो अप्रथम समयवर्ती एकेन्द्रिय जीव हैं वे अनन्तगुणें अधिक हैं। क्योंकि वनस्पतिकायिक अनन्त

ज्जगुणा' અપ્રથમ સમયવર્તી જે પંચેન્દ્રિય જીવ છે, તેઓ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. અપ્રથમ સમયવર્તી એક ઇંદ્રિયવાળા જીવો દ્વીન્દ્રિય વિગેરે જીવો-માંથી નીકળીને એકેન્દ્રિય ભવના પ્રથમ સમયમાં જે વર્તમાન હોય છે. તેઓ ઓછાજ છે. પરંતુ અપ્રથમ સમયવર્તી જે પંચેન્દ્રિય જીવો છે, તેઓ ચિર-કાળ પર્યન્ત રહેવાવાળા હોવાથી ચારે ગતિયોમાં ઘણા વધારે હોય છે. તેથી તેઓને અસંખ્યાતગણા વધારે કહેવામાં આવેલ છે. 'अपढमसमयचउरिंदिया विसेसाहिया' તેના કરતાં પ્રથમ સમયવર્તી જે ચાર ઇંદ્રિયવાળા જીવો છે. તેઓ વિશેષાધિક છે. તેના કરતાં અપ્રથમ સમયવર્તી જે તે ઇંદ્રિય જીવ છે તેઓ વિશેષાધિક છે. તેના કરતાં જે 'अपढमसमय तेइंदिया बिसेसाहिया' અ પ્રથમ સમયવર્તી જે તે ઇંદ્રિય જીવો છે તે વિશેષાધિક છે. તેના કરતાં અ પ્રથમ સમયવર્તી દ્વીન્દ્રિય જીવ છે તે વિશેષાધિક છે. તેના કરતાં 'अपढम समय एगिंदिया अणंतगुणा' અપ્રથમ સમયવર્તી જે એકેન્દ્રિય જીવ છે તેઓ

दशविधाः संसारसमापन्नका जीवाः प्रज्ञप्ताः । सम्प्रति–मूलोपसंहारमाह–'से त्तं संसारसमावण्णगजीवाभिगमे' सोऽयं संसारसमापन्नक जीवाऽभिगम इति ।

इति श्री जीवाभिगम दशविध प्रतिपत्तिः समाप्ताः तत्समाप्तौ समाप्तः संसारसमापन्नकजीवाभिगमः सू० ॥१३९॥

अथ दशमी प्रतिपत्तिः–सम्प्रति–संसाराऽसंसारसमापन्नकजीवाभिगमं दर्शयति––

मूलम्–से किं तं सव्वजीवाभिगमे ? सव्वजीवेसु णं इमाओ णव पडिवत्तीओ एवमाहिज्जंति एगे एवमाहंसु–दुविहा सव्वजीवा पन्नत्ता जाव दसविहा सव्वजीवा पन्नत्ता। तत्थ जे ते एवमाहंसु–दुविहा सव्वजीवा पन्नत्ता ते एवमाहंसु तं जहा–सिद्धा य–असिद्धा य इति । सिद्धेणं भंते ! सिद्धे त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! साई अपज्जवसिए । असिद्धे णं भंते ! असिद्धे त्ति कालओ केवच्चिरं होई ? गोयमा ! असिद्धे दुविहे पन्नत्ते तं जहा–अणाइए वा अपज्जवसिए अणाइए वा सपज्जवसिए। सिद्धस्स णं भंते ! केवइयं कालं अंतरं होइ ? गोयमा ! साइयस्स अपज्जवसियस्स णत्थि अंतरं । असिद्धस्स णं भंते ! केवइयं अंतरं होइ ? गोयमा ! अणाइयस्स अपज्जवसियस्स णत्थि अंतरं, अणाइयस्स सपज्जवसियस्स णत्थि अंतरं। एएसि णं भंते ! सिद्धाणं असिद्धाण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा

कहे गये हैं। 'सेत्तं दसविहा संसारसमावन्नगा जीवा' इस प्रकार का यह कथन १० प्रकार के संसारी जीवों के सम्बन्ध में किया गया है। 'सेत्तं संसारसमावन्नग जीवाभिगमे' इसी समाप्ति में इस दसवीं प्रतिपत्ति के समाप्त हो जाने पर संसारी जीवों का यह जीवाभिगम समाप्त हो जाता है ॥१३९॥

અનંતગણા વધારે છે. કેમકે–વનસ્પતિકાયિકો અનંત કહેલા છે. 'से त्तं दसविहा संसारसमावन्नगा जीवा' આ પ્રમાણે આ કથન ૧૦ દસ પ્રકારના સંસારી જીવોના સંબંધનાં કહેવામાં આવેલ છે. 'सेत्तं संसारसमावन्नगजीवाभिगमे' આ કથનની સમાપ્તિથી આ દસમી પ્રતિપત્તિ સમાપ્ત થતાસુધીમાં સંસારી જીવોના આ જીવાભિગમ સંબંધી કથન સમાપ્ત થાય છે. ॥ સૂ. ૧૩૯ ॥

बहुका वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा सिद्धा असिद्धा अणंतगुणा त्ति ॥सू० १४०॥

छाया–अथ कोऽसौ सर्वजीवाभिगमः ? सर्वजीवेषु खलु इमा नव प्रतिपत्तयः एवमाख्यायन्ते एके एवमुक्तवन्तो द्विविधाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्ता यावद्दशविधाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्ताः। तत्र ये ते एवमुक्तवन्तो द्विविधाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्तास्त एवमुक्तवन्तः तद्यथा–सिद्धाश्च–असिद्धाश्च इति। सिद्धः खलु भदन्त ! सिद्ध इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! सादिरपर्यवसितः असिद्धः खलु भदन्त ! असिद्ध इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! असिद्धो द्विविधः प्रज्ञप्तः तद्-यथा–अनादिकोवाऽपर्यवसितः अनादिको वा सपर्यवसितः। सिद्धस्य खलु भदन्त ! कियन्तं कालमन्तरं भवति ? गौतम ! सादिकस्याऽपर्यवसितस्य नास्त्य-न्तरम्। असिद्धस्य खलु भदन्त ! कियदन्तरं भवति ? गौतम ! अनादिकस्याऽ-पर्यवसितस्य नास्त्यन्तरम्। एतेषां खलु भदन्त ! सिद्धानामसिद्धानां च कतरे-कतरेभ्योऽल्पा वा–बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा ? गौतम ! सर्वस्तोकाः सिद्धाः असिद्धा अनन्तगुणा ॥ सू० १४० ॥

टीका–'से किं तं सव्व जीवाभिगमे' अथ कोऽसौ सर्वजीवाभिगमः तत्र–सर्वजीवाः संसारि–मुक्त भेदाः तत्र–संसारिणोऽष्टविधकर्मबन्धनबद्धाः, मुक्ता–अष्टविध बन्धनविरहिताः सिद्धक्षेत्रं स्थिताः ? भगवानाह–गौतम ! 'सव्व जीवेसु णं' सर्वजीवेषु खलु सामान्यरूपेण 'इमाओ णव पडिवत्तीओ' अनन्तरं वक्ष्यमाणा इमा नव प्रतिपत्तयः 'एवमाहिज्जंति' एवम्–उपदर्श्यमानप्रकारेणाऽऽ-

---

सर्व जीवाभिगम–

'से किं तं सव्व जीवाभिगमे' इत्यादि।

टीकार्थ–गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है–हे भदन्त ! सर्व जीवा-भिगम का क्या तात्पर्य है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–'सव्व-जीवेसु णं इमाओ णव पडिवत्तीओ एव माहिज्जंति' हे गौतम ! सर्व जीवों में ये नौ प्रतिपत्तियां इस प्रकार से कही गई हैं इनमें 'एगे एव-माहंसु' किसी अपेक्षा इस प्रकार से कहते हैं–'दुविहा सव्व जीवा

સર્વ જીવાભિગમ

'से कि तं सव्वजीवाभिगमे' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ–ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને પૂછે છે કે–હે ભગવન્ સર્વ જીવાભિગ-મનું તાત્પર્ય શું છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'सव्व जीवेसु णं इमाओ णव पडिवत्तीओ एवमाहिज्जंति' હે ગૌતમ ! સર્વ જીવોમાં આ નવ

ख्यायन्ते 'एगे एवमाहंसु' केचन-वचनैके एवं-यथाभिधास्ये-उक्तवन्तः। किन्तत्राह 'दुविहा सव्व जीवा पन्नत्ता' सर्वे जीवा द्वेधा भेदमापन्नाः अपेक्षया राशिद्वयस्यध्ये एव सर्व जीवानामन्तर्भावात्। 'जाव दसविहा सव्व जीवापन्नत्ता' त्रि प्रकारकाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्ताः चतुष्पश्चादि दशान्त प्रकारका यावत्। 'तत्थ णं जे ते एवमाहंसु दुविहा सव्व जीवा पन्नत्ता ते एवामाहंसु' तत्र खलु जीव-भेदप्रकारे ये ते एवमुक्तवन्तो द्विविधाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्तास्त एवं वक्ष्यमाण-प्रकारेणोक्तवन्तः 'तं जहा' तद्यथा 'सिद्धा य असिद्धा य' सिद्धाश्चाऽसिद्धाश्च-

---

पण्णत्ता' समस्त जीव इस प्रकार दो प्रकार के कहे गये हैं अर्थात् जितने भी जीव हैं उन सब का अन्तर्भाव इन दो भेदों में ही हो जाता है-'जाव दसविहा सव्व जीवा पण्णत्ता' किसी अपेक्षा ऐसे कहते हैं-समस्त जीव तीन प्रकार के कहे गये हैं किसी अपेक्षा ऐसा कहते हैं-समस्त जीव चार प्रकार के कहे गये हैं किसी अपेक्षा ऐसा कहते हैं-समस्त जीव पांच प्रकार के कहे गये हैं कोई २ ऐसा कहते हैं-समस्त जीव ६ प्रकार के कहे गये हैं किसी अपेक्षा ऐसा कहते है-समस्त जीव-सात प्रकार के कहे गये है किसी अपेक्षा ऐसा कोई ऐसा कहते हैं-समस्त जीव ८ प्रकारके कहे गये हैं किसी अपेक्षा ऐसा कहते हैं-समस्त जीव १० प्रकार के कहे गये हैं। इनमें 'जे एवमाहंसु दुविहा सव्व जीवा पन्नत्ता' जिन्होंने ऐसा कहा है कि समस्त जीव दो प्रकार के हैं-'ते एवमाहंसु' उन्होंने इस सम्बन्ध में ऐसा विवेचन किया है-

---

પ્રતિપત્તિયો આ પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે. તેમાં 'एगे एव माहंसु' કોઇ આચાર્યો આ પ્રમાણે કહે છે. 'दुविहा सव्व जीवा पण्णत्ता' સઘળા જીવો બે પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. અર્થાત્ જેટલા જીવો છે એ બધાનો અંતર્ભાવ આ બે ભેદોમાં જ થઈ જાય છે, 'जाव दसविहा सव्व जीवा पण्णत्ता' કોઇ અપેક્ષાથી એવું કહે છે કે-સઘળા જીવો ત્રણ પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. કોઈ અપેક્ષાથી એવું કહે છે કે સઘળા જીવો ચાર પ્રકારના કહેલા છે. કોઇ અપેક્ષાથી એવું કહે છે કે સમસ્ત જીવો પાંચ પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. કોઇ કોઈ એવું કહે છે કે-સઘળા જીવો છ પ્રકારના કહેવામાં આવેલા છે. કોઈ અપેક્ષાથી એવું કહે છે કે-સઘળા જીવો સાત પ્રકારના કહેવામાં આવેલા છે. કોઇ અપેક્ષાથી એવું કહે છે કે-સઘળા જીવો આઠ પ્રકારના કહેવામાં આવેલા છે. કોઈ અપેક્ષાથી એવું કહે છે કે સઘળા જીવો નવ પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. કોઇ અપેક્ષાથી એવું કહે છે કે સઘળા જીવો ૧૦ દસ પ્રકારના કહેવામાં આવેલા છે. તેમાં 'जे एवमाहसु दुविहा सव्व जीवा पण्णत्ता' જેઓએ એવું કહેલ છે કે સઘળા જીવો બે પ્રકારના કહેલા છે. 'ते एवमाहंसु'

तत्र–सितं बद्धं यदष्टप्रकारकं ज्ञानावरणीयादि कर्म तद् ध्मातं–भस्मसात्कृतं यैस्ते सिद्धाः कृतसिद्धशिलाधिष्ठानाः हंसादि पदवत् सिद्धपदसिद्धिः निर्दग्ध-कर्मेन्धनाः मुक्ताः इत्यर्थः । असिद्धाः संसारिणः ज्ञानावरणीयाद्यष्टविधकर्मनिगड-बन्धनबद्धाः अनयोरेव मध्ये सर्वजीवानां समावेशात् उभयत्र च शब्दौ स्वगता-ऽनेकभेदप्रदर्शकौ इति । सिद्ध जीवस्य भवस्थितेरभावात्कायस्थितिं दर्शयति–'सिद्धे णं भंते ! सिद्धेत्ति कालओ केवच्चिरं होइ' सिद्धः खलु भदन्त ! सिद्ध इति सिद्ध-स्वरूपेण कियच्चिरं भवति ? भगवानाह–'गोयमा ! साई अपज्जवसिए' सादिर-

'सिद्धा य असिद्धा य' सिद्ध और असिद्ध ऐसे दो जीव के दो भेद हैं–जिन्होंने अपने साथ लगे हुए ज्ञानावरणादि आठ प्रकार के कर्मों को नष्ट कर दिया है वे सिद्ध हैं इसकी 'सितम्–बधम्–कर्म ध्मातं 'भस्मीकृतं यैस्ते सिद्धा' ऐसी व्युत्पत्ति है । ये सिद्ध जीव सिद्ध शिला पर अधिष्ठित रहते हैं । जो संसारी जीव हैं वे असिद्ध जीव हैं क्योंकि ये संसारी जीव ज्ञानावरण आदि आठ प्रकार की कर्मरूप जंजीरों से जकडे रहते हैं । इन दोनों प्रकार के जीवों में ही समस्त जीवों का अन्तर्भाव हो जाता है । सूत्र में जो 'पांच' पद प्रयुक्त हुए है वे इनके भेद प्रभेदों के संग्राहक हैं । सिद्ध जीवों की भवस्थिति होती नही है अतः इनकी भवस्थिति न कह कर सूत्रकार अब इनकी काय-स्थिति का कथन करते हैं इसमें गौतम ने प्रभु से यही बात पूछी है–'सिद्धेणं भंते ! सिद्ध त्तिकालओ केवच्चिरं होइ' हे भदन्त ! सिद्धों की कायस्थिति का काल कितना होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते

તેઓએ આ સંબંધમાં એવું વિવેચન કર્યું છે કે 'सिद्धा य असिद्धा य' સિદ્ધ અને અસિદ્ધ એ પ્રમાણેના જીવના બે ભેદો છે. જેઓએ પોતાની સાથે લાગેલા જ્ઞાનાવરણીય વિગેરે આઠ પ્રકારના કર્મોને નષ્ટ કરેલા છે. તેઓ સિદ્ધ કહેવાય છે અને તેઓની વ્યુત્પત્તી 'सितम् बद्धम्–कर्म ध्मातं भस्मीकृतं यैस्ते सिद्धाः' આ પ્રમાણે છે આ સિદ્ધ જીવો સિદ્ધ શિલા પર અધિષ્ઠિત રહે છે. જેઓ સંસારી જીવો છે તેઓ અસિદ્ધ જીવ કહેવાય છે. આ બે પ્રકારના જીવોમાં જે 'પાંચ' પદ પ્રયુક્ત થયેલા છે તે તેઓના ભેદ પ્રભેદો ને બતા-વનારૂં છે. સિદ્ધ જીવોની ભવસ્થિતિ હોતી નથી. તેથી તેમની ભવસ્થિતિ ન કહેતાં સૂત્રકાર હવે તેમની કાયસ્થિતિનું કથન કરે છે. આ સંબંધમાં ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછેલ છે કે–'सिद्धेणं भंते । सिद्धत्ति कालओ केवच्चिरं होई' હે ભગવન્ સિદ્ધોની કાયસ્થિતિનો કાળ કેટલો હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે 'गोयमा ! साइं अपज्जवसिए' હે ગૌતમ ! સિદ્ધોની

पर्यवसितः संसारविमुक्तिसमये सिद्धत्वभावात्सादिता सिद्धत्वप्रच्यवे भावाद् अपर्यवासिता । अयमर्थः–यदाऽऽत्मनः संसारपर्यायो निवर्तते तदैव-सिद्धत्वपर्याय उत्पद्यते ततश्च सिद्धत्वं सादिः पुनश्च सिद्धत्वपर्यायस्य कदाऽपि नाशो न भवति अतः सादिः अपर्यवसितश्च सिद्धः उत्पत्तिमत्वे सति अविनष्टत्वादिति । 'असिद्धे णं भंते ! असिद्धत्ति कालओ केवच्चिरं होइ' असिद्धः खलु भदन्त ! असिद्ध इति कृत्वा कियच्चिरं कालतो भवति ? भगवानाह-गौतम ! 'असिद्धे दुविहे पन्नत्ते' असिद्धो द्विविधः प्रज्ञप्तः 'तं जहा'–अणाइए वा अपज्जवसिए' तद्यथा–अनादिकोवाऽपर्यवसितः 'अणादीए वा सपज्जवसिए'

हैं–'गोयमा ! साइं अपज्जवसिए' हे गौतम ! सिद्धों की कायस्थिति का काल अर्थात् सिद्धों का सिद्धरूप से रहने का काल–सादि अपर्यवसित है। इसका तात्पर्य ऐसा है कि जब आत्मा की संसार रूप पर्याय निवृत्त होती है तभी सिद्धत्व पर्याय का आविर्भाव होता है इससे यह सिद्धत्व भाव सादि होता है और प्रकट होकर फिर इसका विनाश नहीं होता हैं इस से यह अपर्यवसित होता है इसी कारण इसे सादि अपर्यवसित कहा गया है। 'असिद्धेणं भंते ! असिद्धेत्ति कालओ केवच्चिरं होइ' हे भदन्त ! असिद्ध की कायस्थिति का काल कितना है ? अर्थात् असिद्धों को असिद्ध रूप से रहने का काल कितना है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–हे गौतम ! 'असिद्धे दुविहे पण्णत्ते' असिद्ध दो प्रकार का कहा गया है 'तं जहा' जैसे–'अणाइएवा अपज्जवसिएवा' एक अनादिक असिद्ध और अपर्यवसित असिद्ध 'अणादिए सपज्जवसिएवा' दूसरा अनादिक असिद्ध और सपर्यवसित

કાયસ્થિતિનો કાળ અર્થાત્ સિદ્ધોનો સિદ્ધ પણાથી રહેવાનો કાળ સાદિ અપર્યવસિત છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે જ્યારે આત્માની સંસાર રૂપ પર્યાય નિવૃત્ત થાય છે. ત્યારેજ સિદ્ધ પણાની પર્યાયનો આવિર્ભાવ થાય છે. એથી એ સિદ્ધત્વભાવ સાદિ હોય છે. અને પ્રગટ થઈને પાછો તેનો વિનાશ થતો નથી તેથી એ અપર્યવસિત હોય છે. એજ કારણથી તેને સાદિ અપર્યવસિત કહેવામાં આવેલ છે. 'असिद्धेणं भंते ! असिद्धत्ति कालओ केवच्चिरं होइ' હે ભગવન્ અસિદ્ધોની કાયસ્થિતિનો કાળ કેટલો છે ? અર્થાત્ અસિદ્ધોને અસિદ્ધ પણાથી રહેવાનો કાળ કેટલો છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–હે ગૌતમ ! 'असिद्धे दुविहे पण्णत्ते' અસિદ્ધ બે પ્રકારના કહેવામાં આવેલા છે. 'तं जहा' જેમકે–'अणाइएवा अपज्जवसिए वा' એક અનાદિક અસિદ્ધ અને અપર્યવસિક અસિદ્ધ 'अणादिए वा सपज्जवसिए' બીજા અનાદિક અસિદ્ધ અને સપર્યવસિત અસિદ્ધ તેમાં પહેલા વિકલ્પમાં એ જીવોને ગ્રહણ કરેલા છે કે જેઓ

अनादिको वा सपर्यवसितः तत्र यो जीवः कदाचिदपि मोक्षं न प्राप्स्यति अभव्यत्वात्-तथाविध कारणत्वाद्वासोऽनाद्यपर्यवसितः, यस्तु-सिद्धिं प्राप्तः सोऽनादिसपर्यवसितः, तदयमर्थः-सोऽनादिकालादेव संसारे विद्यते तथाऽनादिकालं यावत्स्थास्यति संसार एव न तु जातु कदाचिदपि मुक्तो भविष्यति सोऽनाद्यपर्यवसितः यस्त्वनादिकालात् संसारप्रवाहे तिष्ठन् अन्ततो भवबन्धनं समुच्छिद्यसिद्धिं प्राप्स्यति सोऽनादि सपर्यवासित इति ।

अथा सिद्धाऽसिद्धयोरन्तरम्-'सिद्धस्स णं भंते ! केवइयं कालं अंतरं होइ' सिद्धस्य खलु भदन्त ! कियन्तं कालमन्तरं भवति ? 'गोयमा ! साइयस्स अपज्जवसियस्स णत्थि अंतरं' गौतम ! सादिकस्याऽपर्यवसितस्य नास्त्यन्तरम्

असिद्ध इनमें प्रथम विकल्प में उन जीव को ग्रहण किया गया है जो कदाचिदपि भी मुक्ति को प्राप्त नहीं कर सकता है ऐसे जीव को अभव्य कहा गया है क्योंकि इस जीव के मुक्ति के कारणों का प्रादुर्भाव नहीं हो सकता है जो अनादि से मिथ्यात्ववासित होता हुआ भी शास्त्र गुरु आदि के उपदेश से मिथ्यात्व का वमन कर सम्यग्दर्शन रूप कारणों की प्राप्ति से मुक्ति मार्ग का पथिक बन जाता है और मुक्ति को प्राप्त कर लिया करता है ऐसा जीव द्वितीय विकल्प कोटि में गृहीत हुआ है ।

अब सूत्रकार सिद्ध और असिद्ध के अन्तर का कथन करते हैं- 'सिद्धस्सणं भंते ! केवइयं कालं अंतरं होइ' हे भदन्त ! सिद्ध जीव का अन्तर कितने काल का कहा गया है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम ! 'साइयस्स अपज्जवसियस्स नत्थि अंतरं' हे गौतम ! जो जीव सादि अपर्यवसित है उसके अन्तर नहीं होता है क्योंकि

કોઈ પણ સમયે મુક્તિ મેળવી શકતા નથી. એવા જીવોને અભવ્ય કહેવામાં આવેલા છે કેમકે-આ જીવની મુક્તિના કારણોનો પ્રાદુર્ભાવ થઈ શકતો નથી કે જે અનાદિથી મિથ્યાત્વથી યુક્ત હોવા છતાં પણ શાસ્ત્ર ગુરૂ વિગેરેના ઉપદેશથી મિથ્યાત્વનું સમ્યક્ દર્શન રૂપ કારણોની પ્રાપ્તિથી મુક્તિ માર્ગના પથિક બની જાય છે. અને મુક્તિ પ્રાપ્ત કરીલે છે. એવા જીવો ને બીજી વિ. કલ્પની કોટિમાં ગ્રહણ કરેલા છે.

હવે સિદ્ધ અને અસિદ્ધોના અંતરનું કથન કરવામાં આવેલ છે 'सिद्धस्स णं भंते ! केवइयं कालं अंतरं होई' હે ભગવન્ સિદ્ધ જીવોનું અંતર કેટલા કાળનું કહેવામાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે હે ગૌતમ! 'साइयस्स अपज्जवसियस्स नत्थि अंतरं' હે ગૌતમ! જે સાદિ

अयं भावः–यस्मादयं सादिरपर्यवसितस्तस्मात्कारणान्नास्ति अन्तरम् अन्यथाऽपर्यवसितत्वं न स्यात् इति। 'असिद्धस्स णं भंते ! केवइयं अंतरं होइ' असिद्धस्य खलु भदन्त ! कियत् कालमन्तरं भवति ! 'गोयमा ! अणादियस्स अपज्जवसियस्स नत्थि अंतरं' अनादिकस्याऽपर्यवसितस्याऽसिद्धस्याऽन्तरं नास्ति, गौतम ! अपर्यवसितत्वादेवाऽसिद्धत्वस्याऽप्रच्युतेः। 'अणादियस्स सपज्जवसियस्स नत्थि अंतरं' अनादिकालस्य सपर्यवसितस्याऽप्यन्तरं नास्ति पुनरप्यसिद्धत्वाऽयोगात् इति।

अन्तर तो सपर्यवसित होने में होता है यहां सपर्यवसितता है नहीं यदि यहां पर भी अन्तर होने लगे तो वहां अपर्यवसितता नहीं आ सकेगी 'असिद्धस्सणं भंते ! केवइयं अंतरं होइ' हे भदन्त ! असिद्ध जीव का अन्तर कितने काल का होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं 'अणादियस्स अपज्जवसियस्स नत्थि अंतरं' हे गौतम ! जो जीव अनादि अपर्यवसित है उसके भी अन्तर नहीं होता है क्योंकि वह तो अनादि काल से ही असिद्ध है और अनन्त काल तक असिद्ध रहेगा फिर इसकी असिद्धावस्था छूटने का प्रश्न नहीं होता है 'अणादियस्स सपज्जवसियस्स नत्थि अंतरं' परन्तु जो जीव अनादि काल से असिद्ध चला आ रहा है परन्तु यह उसकी असिद्धता अनन्त काल तक रहने वाली नहीं है तो ऐसे जीव का भी अन्तर नहीं होता है।

अब इनके अल्पबहुत्व का कथन इस प्रकार से है–'एएसि णं भंते ! सिद्धाणं असिद्धाण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा'

અપર્યવસિત જીવ છે, તેને અંતર હોતું નથી. કેમકે અંતરતો સપર્યવસિત હોવામાં હોય છે. અહીંયાં સપર્યસિતપણું છે જ નહીં જો અહીંયાં પણ અંતર થવા લાગે તો ત્યાં અપર્યવસિતપણું બની શકે નહીં 'असिद्धस्स णं भंते ! केवइयं अंतरं होई' હે ભગવન્ અસિદ્ધ જીવનું અંતર કેટલા કાળનું હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે 'अणादियस्स अपज्जवसियस्स नत्थि अंतरं' હે ગૌતમ ! જે અનાદિ અપર્યવસિત છે, તેને પણ અંતર હોતું નથી. કેમકે તે તો અનાદિકાળથીજ અસિદ્ધ છે. અને અનંતકાળ સુધી અસિદ્ધ રહેશે પછી તેની અસિદ્ધ અવસ્થા છૂટિ જવાનો પ્રશ્ન જ હોતો નથી. 'अणादियस्स सपज्जवसिय्स्स नत्थि अंतरं' પરંતુ જે જીવ અનાદિ કાળથી અસિદ્ધ હોય છે. પરંતુ આ તેની અસિદ્ધતા અનંત કાળ સુધી રહેવાવાળી હોતી નથી. તો એવા જીવનું અંતર પણ હોતું નથી.

હવે તેમના અલ્પ બહુપણાનું કથન કરવામાં આવે છે. 'एएसि णं भंते ! सिद्धाणं असिद्धाणय कयरे कयरेहिंतो ! अप्पा वा बहुया वा' હે ભગવન્ સિદ્ધ

संप्रत्येषामल्पबहुत्वम्-'एएसि णं भंते ! सिद्धाणं असिद्धाण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुआ वा' एतेषां खलु भदन्त ! सिद्धानामसिद्धानां च कतरेकतरेभ्योऽल्पा वा-बहुकावेति प्रश्नः ? भगवानाह-'गोयमा ! सव्वत्थोवा सिद्धाः' गौतम ! सर्वेभ्योऽल्पाः सिद्धाः अष्टविधकर्मबन्धनरहिताः । 'असिद्धा अणंतगुणा' असिद्धाः सिद्धेतरा अनन्तगुणाः सिद्धाऽपेक्षया निगोदजीवानामति प्रभूतत्वात् सू० ॥१४०॥

मूलम्-अहवा दुविहा सव्वजीवा पन्नत्ता तं जहा-सइंदिया चेव अणिंदिया चेव । सइंदिए णं भंते ! कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! सइंदिए दुविहे पन्नत्ते अणादीए वा अपज्जवसिए अणाइए वा सपज्जवसिए, अणिंदिए सादिए वा अपज्जवसिए दोण्ह वि अंतरं नत्थि । सव्वत्थोवा अणिंदिया सइंदिया अणंतगुणा । अहवा दुविहा सव्वजीवा पन्नत्ता तं जहा-सकाइया चेव अकाइया चेव एवं चेव एवं सजोगी चेव अजोगी चेव तहेव 'एवं सलेस्सा चेव-अलेस्सा चेव ससरीरा चेव असरीरा चेव) संचिट्ठणं अंतरं अप्पाबहुयं जहा सइंदि-

हे भदन्त ! सिद्ध और असिद्ध जीवों के बीच में कौन जीव अल्प हैं और कौन जीव बहुत हैं गौतम के इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! सव्वत्थोवा सिद्धा' हे गौतम ! सबसे कम सिद्ध जीव हैं । 'असिद्धा अणंता' और इनकी अपेक्षा असिद्ध जीव अनन्तगुणें अधिक हैं । कारण इसका यह है कि निगोद जीव भी असिद्ध जीवों में परिगणित हो जाते हैं अतः वे सिद्धों की अपेक्षा अति-प्रभूत हैं ॥१४०॥

અને અસિદ્ધ જીવોમાં કયા જીવો કયા જીવોથી અલ્પ છે? અને કયા જીવો કયા જીવો કરતાં વધારે છે? કયા જીવો કયા જીવોની બરોબર છે. તથા કયા જીવો કયા જીવો કરતાં વિશેષાધિક છે? ગૌતમસ્વામીના આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! सव्वत्थोवा सिद्धा' હે ગૌતમ ! સૌથી ઓછા સિદ્ધ જીવો છે. 'असिद्धा अणंतगुणा' અને તેના કરતાં અસિદ્ધ જીવ અનંત ગણા વધારે છે. તેનું કારણ એ છે કે-નિગોદ જીવો પણ અસિદ્ધ જીવોમાં ગણવામાં આવેલા છે. તેથી તેઓ સિદ્ધોના કરતાં ઘણા વધારે છે. ॥ સૂ ૧૪૦ ॥

थाणं । अहवा दुविहा सव्वजीवा पन्नत्ता तं जहा-सवेयगा चेव अवेयगा चेव । सवेयए णं भंते ! सवेयग इति कालओ केवच्चिरं होई ? गोयमा ! सवेयए तिविहे पन्नत्ते तं जहा-अणादीए अपज्जवसिए अणादीए सपज्जवसिए साइए सपज्जवसिए, तत्थ णं जे से साइए सपज्जवसिए से जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अणंतं कालं जाव खेत्तओ अवड्ढं पोग्गलपरियट्टं देसूणं । अवेयए णं भंते ! अवेयए त्ति कालओ केवच्चिरं होई ? गोयमा ! अवेयए दुविहे पन्नत्ते, तं जहा-साईए वा अपज्जवसिए साईए वा सपज्जवसिए, तत्थ णं जे से साईए सपज्जवसिए से जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं । सवेयगस्स णं भंते ! केवइयं कालं अंतरं होइ ? गोयमा ! अणाइयस्स अपज्जवसियस्स णत्थि अंतरं अणाइयस्स सपज्जवसियस्स णत्थि अंतरं साईयस्स सपज्जवसियस्स जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं । अवेयगस्स णं भंते ! केवइयं कालं अंतरं होई ? साईयस्स अपज्जवसियस्स णत्थि अंतरं, साईयस्स सपज्जवसियस्स जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अणंतं कालं जाव अवड्ढं पोग्गलपरियट्टं देसूणं। अप्पाबहुगं, सव्वत्थोवा अवेयगा, सवेयगा अणंतगुणा । एवं सकसाई चेव अकसाई चेव २ जहा सवेयए तहेव भाणियव्वे । अहवा दुविहा सव्वजीवा-सलेस्सा य अलेस्सा य जहा असिद्धा सिद्धा, सव्वत्थोवा अलेस्सा सलेस्सा अणंतगुणा ॥सू० १४१॥

छाया-अथवा-द्विविधाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा-सेन्द्रियाश्चैवाऽनिन्द्रियाश्चैव । सेन्द्रियः खलु भदन्त ! कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! सेन्द्रियो द्विविधः प्रज्ञप्तः अनादिको वा अपर्यवसितः १ अनादिको वा सपर्यवसितः २ अनिन्द्रियः सादिकोवाऽपर्यवसितः, द्वयोरप्यन्तरं नास्ति । सर्वस्तोका अनिन्द्रियाः

सेन्द्रियाः अनन्तगुणाः । अथवा द्विविधाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा-सकायिकाश्चैवाऽकायिकाश्चैव, एवमेव एवं सयोगिनश्चैवाऽयोगिनश्चैव, तथैव, (एवं सलेश्याश्चैवाऽलेश्याश्चैव, सशरीराश्चैवाऽशरीराश्चैव) संचिट्ठणं अन्तरम् अल्पबहुत्वम् यथा सेन्द्रियाणाम् अथवा द्विविधाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्ता तद् यथा-सवेदकाश्चैवाऽवेदकाश्चैव । सवेदकः खलु भदन्त ! सवेदक इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! सवेदकस्त्रिविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-अनादिकोऽपर्यवसितः अनादिकः सपर्यवसितः सादिकः सपर्यवसितः तत्र खलु यः स सादिकः सपर्यवसितः स जघन्येनान्तर्मुहूर्तम्-उत्कर्षेणानन्तं कालं यावत्क्षेत्रतोऽपार्धं पुद्गलपरावर्तं देशोनम् ॥ अवेदकः खलु भदन्त ! अवेदक इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! अवेदको द्विविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-सादिको वाऽपर्यवसितः सादिको वा सपर्यवसितः, तत्र खलु यः स सादिकः सपर्यवसितः स जघन्येनैकं समयम्-उत्कर्षेणान्तर्मुहूर्तम् । अवेदकस्य खलु भदन्त ! कियन्तं कालमन्तरं भवति ? गौतम ! सादिकस्याऽपर्यवसितस्य नास्त्यन्तरम् सादिकस्य सपर्यवसितस्य जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेणानन्तं कालं यावदपार्धं पुद्गलपरावर्तं देशोनम् । अल्पबहुत्वम् सर्वस्तोका अवेदकाः सवेदका अनन्तगुणाः । एवं सकषायिनश्चैवाऽकषायिनश्चैव-२ यथा सवेदक स्तथैव भणितव्याः । अथवा द्विविधाः सर्वजीवाः सलेश्याश्चाऽलेश्याश्च, यथाऽसिद्धाः सिद्धाः, सर्वस्तोका अलेश्याः सलेश्या अनन्ताः सू० ॥१४१॥

टीका-'अहवा' प्रकारान्तरेण 'दुविहा सव्वजीवा पन्नत्ता' द्विविधाः सर्वेजीवाः प्रज्ञप्ताः-संसारिणोऽसंसारिणश्च 'तं जहा' तद्यथा 'सइंदिया चेव अणिंदिया चेव' सेन्द्रियाश्चाऽनिन्द्रियाश्च तत्र-त्वगादिभिः सहिताः सेन्द्रियाः संसारिणः। तदधीना असंसारिणो मुक्ताः । तत्र 'सइंदिए णं भंते ! कालओ केवच्चिरं

अथवा दुविहा सव्व जीवा पन्नत्ता तं जहा-इत्यादि ।

टीकार्थ-अथवा समस्त जीव दो प्रकार के हैं-'तं जहा' जैसे 'सइंदिया चेव अणिंदिया चेव' एक सेन्द्रिय और दूसरे अनिन्द्रिय इनमें जो सेन्द्रिय हैं वे संसारी हैं और जो अनिन्द्रिय हैं वे मुक्त हैं। 'सेंदियाणं भंते ! कालओ केवच्चिरं होइ' हे भदन्त ! सेन्द्रिय जीवों

'अथवा दुविहा सव्व जीवा पणणत्ता तं जहा' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ-અથવા સઘળા જીવો બે પ્રકારના છે. 'तं जहा' જેમકે-'सइंदिया चेव अणिंदियाचेव' એક સેંદ્રિય અને બીજા અનિંદ્રિય તેમાં જે સેંદ્રિય છે તેઓ સંસારી છે, અને જેઓ અનિંદ્રિય છે. તેઓ મુક્ત છે. 'सेंदिया णं भंते ! कालओ केवच्चिरं होइ' હે ભગવન્ સેંન્દ્રિય જીવોની સ્થિતિ કેટલી છે?

होइ' सेन्द्रियो जीवो भदन्त! कालतः खलु कियच्चिरं भवति? 'गोयमा! सइंदिए-दुविहे पन्नत्ते तं जहा-अणादीए वा अपज्जवसिए अणादीए वा सपज्जवसिए' गौतम! सेन्द्रियो द्विविधः -तद्यथा-अनादिक आद्यन्तरहितोऽपर्यवसितः? अनादिको वा सपर्यवसितः पर्यवज्ञानसहितश्च-२ 'अणिंदिए सादीए वा अपज्जवसिए दोण्हं वि अंतरं नत्थि' अनिन्द्रियः सादिकोवाऽपर्यवसितः द्वयोरप्यन्तरं नास्ति। अपर्यवसितत्वात्।

अथ सेन्द्रियाऽनिन्द्रिययोः कतरेकतरेभ्योऽल्पा:० ? गौतम! 'सव्वत्थोवा अणिंदिया' सर्वस्तोका अनिन्द्रियाः 'सइंदिया अणंतगुणा' सेन्द्रियाः संसारिण-

की स्थिति कालकी अपेक्षासे कितनी है? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा! सइंदिए दुविहे पन्नत्ते' हे गौतम! सेन्द्रिय जीव दो प्रकार के कहे गये हैं-'अणाइए वा अपज्जवसिए अणाईए वा सपज्जवसिए' अनादि अपर्यवसित (अभव्य) और अनादि सपर्यवसित (भव्य) 'अणिंदिए सादिए अपज्जवसिए दोण्हवि अंतरं नत्थि' अनिन्द्रिय जीव सादि अपर्यवसित हैं। दोनों में अन्तर नहीं है।

अथ गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-हे भदन्त! सेन्द्रिय और अनिन्द्रिय जीवों में कौन जीव किनकी अपेक्षा अल्प हैं? कौन किन की अपेक्षा बहुत हैं? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'सव्वत्थोवा अणिंदिया सइंदिया अणंतगुणा' हे गौतम! सबसे कम अनिन्द्रिय जीव हैं और इनकी अपेक्षा सेन्द्रिय जीव अनन्तगुणें अधिक हैं क्योंकि सेन्द्रिय जीवों में निगोद जीवों का भी अन्तर्भाव हो जाता है और ये निगोद

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે —'गोयमा! सइंदिए दुविहे पण्णत्ते' હે ગૌતમ! સેન્દ્રિય જીવ બે પ્રકારના કહેવામાં આવેલા છે. 'अणाइए वा अपज्जवसिए, अणाइए वा सपज्जवसिए' અનાદિ અપર્યવસિત (અભવ્ય) અને અનાદિ સપર્યવસિત (ભવ્ય) 'अणिंदिए सादिए अपज्जवसिए दोण्ह वि अंतरं नत्थि' અનિંદ્રિય જીવ સાદિ અપર્યવસિત છે. બન્નેમાં અંતર નથી.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે-હે ભગવન્! સેંદ્રિય અને અનિન્દ્રિય જીવોમાં કયા જીવો કોના કરતાં અલ્પ છે? કયા જીવો કોના કરતાં વધારે છે.? કયા જીવો કોની બરોબર છે? અને કયા જીવો કયા જીવોથી વિશેષાધિક છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'सव्वत्थोवा अणिंदिया सइंदिया अणंतगुणा' હે ગૌતમ! સૌથી ઓછા અનિન્દ્રિય જીવ છે, અને તેના કરતાં સેન્દ્રિય જીવ અનંતગણા વધારે છે. કેમકે-સેંદ્રિય જીવોમાં નિગોદ જીવોનો પણ અંતર્ભાવ થઇ જાય છે, અને એ નિગોદ જીવો

स्तेभ्योऽनन्तगुणाः निगोदानामानन्त्यात् । 'अहवा दुविहा सव्व जीवा पन्नत्ता तं जहा-सकाइया चेव अकाइया चेव एवं चेव' अथवा-द्विविधाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा-सकायिकाः कार्मणादि शरीरविशिष्टाः अकायिकाः मुक्ताः । एवमेव-सर्वं सकायिकाऽकायिकेषु वक्तव्यम् । 'एवं सजोगी चेव अजोगी चेव-तहेव' सेन्द्रियाऽनिन्द्रियवत् सयोगिनश्चैवाऽयोगिनश्चैव । तथैव 'एवं सलेस्सा चेव अलेस्सा चेव, ससरीरा चेव असरीरा चेव' एवं सेन्द्रियाऽनिन्द्रियवत्

जीव अनन्त हैं ! । 'अहवा दुविहा सव्वजीवा प०' अथवा-इस तरह से भी समस्त जीव दो प्रकार के हैं-'तं जहा-सकाइया चेव अकाइया चेव' एक सकायिक और दूसरे अकायिक 'एवं चेव' इन सकायिक और अकायिक जीवों के सम्बन्ध में जैसा कथन ऊपर के जीवों के सम्बन्ध में किया गया है वैसा ही कर लेना चाहिये कार्मण आदि शरीरों से जो विशिष्ट होते हैं वे सकायिक हैं और जो इन कार्मण आदि शरीरों से रहित हैं वे अकायिक हैं 'एवं सजोगी चेव अजोगी चेव' इसी तरह से समस्त जीव सयोगी और अयोगी के भेद से दो प्रकार के हैं । अयोगी जीवों में सिद्ध जीव गृहीत हुए हैं और सयोगी जीवों में सेन्द्रिय जीव गृहीत हुए हैं । 'तहेव' इनके विषय में समस्त स्थिति आदि का कथन पूर्व के जैसा किया गया है वैसा ही यहां पर भी कर लेना चाहिये 'एवं सलेस्सा चेव अलेस्सा चेव' इसी प्रकार से सलेश्य जीव और अलेश्य जीव के भेद से समस्त

અનંત છે. 'अहवा दुविहा सव्व जीवा पण्णत्ता' અથવા આ રીતે પણ સઘળા જીવો બે પ્રકારના છે 'तं जहा सकाइया चेव अकाइया चेव' એક સકાયિક અને બીજા અકાયિક 'एवं चेव' આ સકાયિક અને અકાયિક જીવોના સંબંધમાં જે પ્રમાણેનું કથન ઉપરના જીવોના સંબંધમાં કરવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણે કથન કરી લેવું જોઇએ. કાર્મણ વિગેરે શરીરોથી જે વિશિષ્ટ હોય છે તેઓ સકાયિક છે. અને જેઓ આ કાર્મણ વિગેરે શરીરોથી રહિત છે તેઓ અકાયિક છે. 'एवं सजोगी चेव अजोगीचेव' આજ પ્રમાણે સઘળા જીવો સયોગી અને અયોગીના ભેદથી બે પ્રકારના છે. અયોગી જીવોમાં સિદ્ધ જીવો ગ્રહણ થયેલા છે. અને સજોગી જીવોમાં સેંદ્રિય જીવ ગ્રહણ કરાયેલ છે. 'तहेव' એમના સંબંધમાં સ્થિતિ વિગેરે સઘળું કથન પહેલા કહ્યા પ્રમાણે અહીંયાં પણ કરી લેવું જોઇએ. 'एवं सलेस्साचेव अलेस्सा चेव' એજ પ્રમાણે સલેશ્યજીવ અને અલેશ્યજીવના ભેદથી સમસ્ત જીવો બે પ્રકારના થાય છે,

सलेश्याः कृष्णनीलादि लेश्यावन्तश्चैव लेश्यारहिताश्चैव व्याख्येयाः तथा-सशरीराश्चैव अशरीराश्चैव, 'संचिट्ठणं अंतरं अप्पा बहुयं जहा सइंदियाणं' सकायिकादारभ्याऽशरीरान्तभेदभिन्नानां सर्वेषां संचिट्ठणं कायस्थितिः- अन्तरम् अल्पबहुत्वं च ज्ञातव्यं सेन्द्रियवत्। 'अहवा-दुविहा सव्वजीवा पन्नत्ता तं जहा सवेयगा चेव अवेयगा चेव। सवेयए णं भंते! सवेयए त्ति कालओ केवच्चिरं०' अथवा पक्षान्तरे द्विविधाः सर्वजीवाः तद्यथा-सवेदकाश्चैवाऽवेदकाश्चैव तत्र भदन्त! सवेदकः सवेदक इति रूपेण कालतः खलु कियच्चिरं भवति? भगवानाह-'गोयमा! सवेयए तिविहे पन्नत्ते, तं जहा-अणाईए अपज्जवसिए

जीव दो प्रकार के होते हैं इनमें जो कृष्ण नील आदि लेश्याओं से युक्त होते हैं वे सलेश्य जीव हैं और जो इनसे हीन होते हैं वे अलेश्य जीव हैं। इनके सम्बन्ध में 'संचिट्ठणं अंतरं अप्पा बहुगं जहा सइंदियाणं' कायस्थिति का कथन अन्तर कथन एवं अल्पबहुत्व का कथन सेन्द्रिय जीवों के प्रकरण की तरह ही जानना चाहिये। तथा ये सब प्रकरण कथन समस्त जीव दो प्रकार के हैं एक 'ससरीरा चेव असरीरा चेव' शरीर सहित और एक शरीर रहित यहां तक के प्रकरण तक कहा गया जानना चाहिये 'अहवा-दुविहा सव्व जीवा पण्णत्ता' अथवा समस्त जीव दो प्रकार के इस प्रकार से भी कहे गये हैं-'तं जहा' जैसे 'सवेदगा चेव अवेदगा चेव' एक सवेदक और और अवेदक 'सवेदएणं भंते! कालओ केवच्चिरं होइ' हे भदन्त! सवेदक जीवों की कायस्थिति कितनी कही गई है। इसके उत्तर में प्रभु कहते है-'गोयमा! सवेदए तिविहे पन्नत्ते' हे गौतम! सवेदक

તેમાં જેઓ કૃષ્ણુ નીલ વિગેરે લેશ્યાથી યુક્ત હોય છે. તેઓ સલેશ્ય જીવ છે અને તેનાથી જે રહિત હોય તેઓ અલેશ્ય જીવ છે. તેઓના સંબંધમાં 'संचिट्ठणं अंतरं अप्पा बहुगं जहा सइंदियाणं' કાયસ્થિતિનું કથન, અંતરનું કથન, અને અલ્પ બહુત્વનું કથન સેંદ્રિય જીવોના પ્રકરણુ પ્રમાણેજ સમજી લેવું, તથા તે તમામ પ્રકરણુનું કથન 'સઘળા જીવો બે પ્રકારના છે, એક 'ससरीरा चेव असरीरा चेव' શરીર સહિત અને એક શરીર રહિત આ કથન સુધીના પ્રકરણુનું કથન કહેલ છે તેમ સમજવું. 'अहवा दुविहा सव्व जीवा पण्णत्ता' અથવા સઘળા જીવો બે પ્રકારના આ રીતે થાય છે-જેમકે-'सवेदगा चेव अवेदगा चेव' એક સવેદક અને બીજા અવેદક 'सवेदएणं भंते! कालओ केवच्चिरं होई' હે ભગવન્ સવેદક જીવોની કાયસ્થિતિ કેટલી કહેવામાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा! सवेदए तिविहे

अणाईए सपज्जवसिए' गौतम ! सवेदकस्त्रिविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा–अनादिकोऽपर्यवसितः १ अनादिकः सपर्यवसितः २ 'साइए सपज्जवसिए' सादिकः सपर्यवसितश्च ३, तत्राऽनाद्यपर्यवसितोऽभव्यो भव्यो वा तथाविध समग्र्यभावान्मुक्तिगमनाऽयोग्यः, उक्तञ्च–भव्वा वि न सिज्झंति केइ' इति अनादि सपर्यवसितो–भव्यो मुक्तिगमनयोग्यः पूर्वमप्रतिपन्नोपशमश्रेणिः, सादिसपर्यवसितः पूर्वंप्रतिपन्नोपशमश्रेणिः, उपशमश्रेणिं प्रतिपद्य वेदोपशमोत्तरकालावेदकत्वमनुभूय-

---

जीव ३ प्रकार के कहे गये हैं–'तं जहा' जैसे–'अणादीए अपज्जवसिए १ अणादीए सपज्जवसिए २ साइए अपज्जवसिए' अनादिक अपर्यवसित १ अनादिक सपर्यवसित २ और सादिक अपर्यवसित इनमें प्रथम विकल्प में कोई २ भव्य अथवा अभव्य लिये गये हैं। अभव्य तो संसार समुद्र से पार कभी होता ही नहीं है। परन्तु कई भव्य भी ऐसे होते हैं कि जिन्हें मुक्ति गमन की योग्यता होने पर भी वह तथाविध सामग्री की प्राप्ति के अभाव से मुक्ति की प्राप्ति से वंचित रहता है जैसे पतिव्रता विधवा–पतिव्रता विधवा में सन्तान प्रजनन शक्ति तो होती है पर तथाविध बाह्य सामग्री की प्राप्ति के अभाव से वह उसकी शक्ति प्रकट नहीं हो पाती है इसी प्रकार की उस भव्य की भी स्थिति रहती है अभव्य तो वन्ध्या स्त्री के तरह होता है। 'भव्वा वि न सिज्झंति केइ' ऐसा आगम का वचन है मुक्तिगामी भव्य की जिसने पहले उपशमश्रेणी को प्राप्त नहीं की है द्वितीय विकल्प में लिया गया है। सादि सपर्यवसित वह है कि जिसने

पण्णत्ते' હે ગૌતમ ! સવેદક જીવ ત્રણ પ્રકારના કહેવામાં આવેલા છે. 'तं जहा' જેમકે 'अणादीए अपज्जवसिए १ अणादीए सपज्जवसिए २ साइए अपज्जवसिए ३' અનાદિક અપર્યવસિત ૧ અનાદિક સપર્યવસિત ૨ અને સાદિક અપર્યવસિત ૩ તેમાં પહેલા વિકલ્પમાં કોઇ કોઈ ભવ્ય અથવા અભવ્ય લેવામાં આવેલા છે. અભવ્ય તો સંસાર સમુદ્રથી કોઇ પણ વખતે પાર થતા જ નથી પરંતુ કેટલાક ભવ્યો પણ એવા હોય છે, કે જેઓને મુક્તિગમનની યોગ્યતા હોવા છતાં પણ તે તથાવિધ સામગ્રીની પ્રાપ્તિના અભાવથી તેમની તે શક્તિ પ્રગટ થઈ શકતી નથી, એજ પ્રમાણેની એ ભવ્ય જીવની સ્થિતિ પણ હોય છે. અભવ્યતો વાંઝણી સ્ત્રીના જેવા હોય છે. 'भव्वा वि न सिज्झंति केइ' કોઇ આગમનું એવું વચન છે કે મુક્તિગામિ ભવ્ય કે જેણે પહેલાં ઉપશમ શ્રેણી પ્રાપ્ત કરેલ નથી. એવાને બીજા વિકલ્પમાં લેવામાં આવેલા છે. સાદિ સપર્યવસિત તે છે કે જેણે ઉપશમ શ્રેણીની પ્રાપ્તિથી વેદનું ઉપશમન કરી દીધેલ છે.

श्रेणि समाप्तौ भवक्षयादपान्तराले मरणतो वा प्रतिपततो वेदोदये पुनःसवेदकत्वोपपत्तेः। 'तत्थ णं जे से सादीए सपज्जवसिए' तत्र खलु तेषु त्रिषु सवेदकः सादि सपर्यवसितः 'से जहन्नेणं अंतोमुहूत्तं' तस्य सादि सपर्यवसितसवेदकस्य जघन्येनाऽन्तर्मुहूर्तमन्तरम् श्रेणिसमाप्तौ सवेदकत्वे सति पुनरन्तर्मुहूर्ते न श्रेणिप्रतिपत्तौ—अवेदकत्व भावात्, अत्राह कश्चित् किमेकस्मिन् जन्मनि वेलाद्वयमुपशमश्रेणीलाभो भवति ? यदेवमुच्यते, सत्यम्—एतद्भवति उक्तञ्च -'नैकस्मिन् जन्मनि उपशमश्रेणिः क्षपकश्रेणिश्च जायते' उपशमश्रेणि द्वयन्तु जायत एवेति, तत एवमुपपद्यते जघन्येनाऽन्तर्मुहूर्तम् । 'उक्कोसेणं अणंतं कालं' उत्कर्षेणानन्तकालम्

उपशमश्रेणि की प्राप्ति से वेद का उपशमन कर लिया है और उसके उत्तर काल में अवेदकत्व का अनुभवन करके उस श्रेणि से पतित होने पर पुनः वेदोदय वाला बन गया है 'तत्थणं जे से सादीए सपज्जवसिए से जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं' ऐसे उस सादि सपर्यवसित सवेदक जीव की कायस्थिति का काल जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त का है क्योंकि ऐसा वह जीव एक अन्तर्मुहूर्त तक सवेदक बन कर पुनः उपशमश्रेणि का लाभ करने पर अवेदक बन जाता है यहां ऐसी शंका नहीं करनी चाहिये कि 'क्या एक जन्म में दो बार उपशम श्रेणि का लाभ जीव को होता है 'क्योंकि एक जन्म में उपशम श्रेणि का लाभ जीव को दो बार तक हो जाता है हां ऐसा तो होता है कि एक जन्म में उपशमश्रेणि और क्षपक श्रेणि इन दो का लाभ नहीं होता है पर एक जन्म में दो बार उपशम श्रेणि का लाभ हो जाता है। अतः इस अपेक्षा सादि सपर्यवसित सवेदक जीव की काय-

---

અને તેના ઉત્તરકાળમાં અવેદક પણાનો અનુભવ કરીને એ શ્રેણીથી પતિત થયા પછી ફરીથી વેદોદયવાળા બની જાય છે; 'तत्थणं जे से सादीए सपज्जसिए से जहण्णेणं अंतो मुहुत्तं' એવા તે સાદિ સપર્યવસિત સવેદક જીવની કાયસ્થિતિ નો કાળ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનો છે કેમકે એવો તે જીવ એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી સવેદક બનીને ફરીથી ઉપશમ શ્રેણીનો લાભ કરવાથી અવેદક બની જાય છે; અહીંયાં એવી શંકા કરવી ન જોઇએ —કે શું એક જન્મમાં બે વાર ઉપશમ શ્રેણીનો લાભ જીવને થાય છે ? કેમકે એક જન્મમાં ઉપશમ શ્રેણીનો લાભ જીવને બે વાર સુધી થઇ જાય છે; હા એવું તો થતું નથી કે એક જન્મમાં ઉપશમ શ્રેણી અને ક્ષપક શ્રેણી એ બેનો લાભ થતો નથી. પરંતુ એક જન્મમાં બે વાર ઉપશમ શ્રેણીનો લાભ થઇ જાય છે, તેથી આ અપેક્ષાથી સાદિ સપર્યવસિત સવેદક જીવની કાયસ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી એક

–आनन्त्यं दर्शयति–'जाव खेत्तओ अवड्ढं पोग्गलपरियट्टं देसूणं' अनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः एषा कालतो मार्गणा, क्षेत्रतोऽपार्धपुद्गलपरावर्तम् देशोनम् एतावत्कालादूर्ध्वं पूर्वप्रतिपन्नोपशमश्रेणेरवश्यं मुक्त्यासन्नतया श्रेणि प्रतिपत्तावेवेदकत्व भावात् इति। 'अवेदएणं भंते! अवेदएत्ति कालओ केवच्चिरं होइ' अवेदकः खलु भदन्त! अवेदक इति कालतः केवच्चिरं भवति? भगवानाह–'गोयमा! अवेदए दुविहे पन्नत्ते, तं जहा–सादीए वा अपज्जवसिए सादीए वा सपज्जवसिए' गौतम! अवेदको द्विविधः–सादिकोवाऽपर्यवसितः (समयानन्तरं) क्षीणवेदः, अवेदकत्वं

स्थिति का काल जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त का कहा गया है और उत्कृष्ट से अनन्त काल का कहा गया है इस अनन्तकाल का काल और क्षेत्र की अपेक्षा से निरूपण इस प्रकार से कहा गया है अनन्त उत्सर्पिणियां और अवसर्पिणियां काल की अपेक्षा से हो जाती है और 'जाव खेत्तओ अवड्ढं पोग्गलपरियट्टं देसूणं' यावत् क्षेत्र की अपेक्षा से कुछ कम अर्ध पुद्गल परावर्त रूप काल समाप्त हो जाता है। तात्पर्य इसका ऐसा है कि एक वार उपशमश्रेणि प्राप्त करके अवेदक बन कर पुनः श्रेणि से गिरा हुआ जीव सवेदक हो जाता है और उत्कृष्ट से इतने काल के बाद पुनः श्रेणि को प्राप्त कर वह अवेदक बन जाता है 'अवेदए णं भंते! अवेयएत्ति कालओ केवच्चिरं होइ' हे भदन्त! अवेदक जीव की कायस्थिति का काल कितना है? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा! अवेदए दुविहे पण्णत्ते' हे गौतम! अवेदक दो प्रकार के कहे गये हैं 'तं जहा' जैसे 'साईएवा

અંતર્મુહૂર્તનો કહેવામાં આવેલ છે; અને ઉત્કૃષ્ટથી અનંતકાળનો કહેવામાં આવેલ છે. આ અનંત કાળનું કાળ અને ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી આ પ્રમાણે નિરૂપણ કરવામાં આવેલ છે. અનંત ઉત્સર્પિણીયો અને અનંત અવસર્પિણીયો કાળની અપેક્ષાથી થઇ જાય છે. અને 'जाव खेत्तओ अवड्ढं पोग्गलपरियट्टं देसूणं' યાવત્ ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી કંઇક ઓછું અર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્ત રૂપ કાળ સમાપ્ત થઈ જાય છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે એક વાર ઉપશમ શ્રેણીને પ્રાપ્ત કરીને અવેદક બનીને ફરીથી એ શ્રેણિથી પડેલો તે જીવ સવેદક થઈ જાય છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી એટલા કાળ પછી ફરીથી શ્રેણિને પ્રાપ્ત કરીને તે અવેદક બની જાય છે; 'अवेदए णं भंते! अवेदएत्ति कालओ केवच्चिरं होई' હે ભગવન્ અવેદક જીવની કાયસ્થિતિનો કાળ કેટલો કહેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा! अवेदए दुविहे पण्णत्ते' હે ગૌતમ! અવેદક જીવ બે

जीवपरिणामः स च कारणसाफल्यमादाय समुत्पद्यतेऽतः सादिकः समुत्पन्नस्य पुनरविनाशेऽपर्यवसितः कथ्यते ? एप प्रथमो भेदः, सादिको वा सपर्यवसित-उपशान्तवेदः २। 'तत्थ णं जे से सादीए सपज्जवसिए से जहन्नेणं एक्कं समयं' तत्रोभयाऽवेदकयोर्यः स सादिकः सपर्यवसितोऽवेदकः स च जघन्येनैकं समयम्, उपशमश्रेणिं प्रतिपन्नस्य वेदोपशमसमयाऽनन्तरेऽपि मरणे पुनः सवेदकत्वोपपत्तेः 'उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' उत्कर्पेणान्तर्मुहूर्तम् उपशान्तवेदश्रेणिकालम्, तत ऊर्ध्वं श्रेण्याः प्रतिपतने नियमतः सवेदकत्वभावात्। साद्यपर्यवसितावेदकस्तु-सदैवाऽवेदकः अन्यथाऽपर्यवसितत्वमेव न स्यात्, इति।

अथैपामन्तरम्-'सवेदगस्स णं भंते ! केवइयं कालं अंतरं होइ' सवेदकस्य

अपज्जवसिए साइएवा सपज्जवसिए' एक सादिक अपर्यवसित और दूसरा सादिक सपर्यवसित इनमें जो 'साइए सपज्जवसिए से जहण्णेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' सादिक सपर्यवसित अवेदक है उसकी कायस्थिति का काल जघन्य से एक समय का है और उत्कृष्ट से एक अन्तर्मुहूर्त का है सवेदक कोई जीव जब उपशमश्रेणि पर आरूढ हो जाता है-तब वेद की उपशांति से उसमें अवेदकता आ जाती है बाद में जब वह उससे कम से कम एक समय के बाद और अधिक से अधिक एक अन्तर्मुहूर्त के बाद पतित हो जाता है तो इस स्थिति में यह कायस्थिति का इसका प्रमाण आ जाता हैं। तथा जो अवेदक सादि सपर्यवसित है वह तो सदा ही अवेदक रहेगा नहीं तो उसमें अपर्यवसितता ही नहीं आ सकेगी।

इसका अन्तर कथन-'सवेदगस्सणं भंते ! केवइयं कालं अन्तरं

પ્રકારના કહેવામાં આવેલા છે. 'तं जहा' જેમકે 'साईएवा अपज्जवसिए साइए वा सपज्जवसिए' એક સાદિક અપર્યવસિત અને બીજા સાદિક સપર્યવસિત આમાં જેઓ 'साइए सपज्जवसिए से जहण्णेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' સાદિક સપર્યવસિત સવેદક છે. તેની કાયસ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી એક સમયનો છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી એક અંતર્મુહૂર્તનો છે. સવેદક કોઈ જીવ ઉપશમ શ્રેણી પર આરૂઢ થઈ જાય છે. ત્યારે વેદની ઉપશાંતીથી તેમાં અવેદક પણું આવી જાય છે અને તે પછી જ્યારે તે ઓછામાં ઓછા એક સમય પછી અને વાધારેમાં વધારે એક અંતર્મુહૂર્ત પછી પતિત થઈ જાય છે તો આ સ્થિતિમાં આ કાય સ્થિતિનું તેનું પ્રમાણુ આવી જાય છે. તથા જે અવેદક સાદિ અયર્પવસિત છે તે તો સદા અવેદક જરહેશે નહીં તો તેમાં અપર્યવસિત પણું જ આવી શકે નહીં

खलु भदन्त ! कियन्तं कालमन्तरं प्रश्नः ? गौतम ! सवेदकस्त्रिविधः अनादिर-पर्यवसितः १ अनादिः सपर्यवसितः २ सादिः सपर्यवसितश्च ३ तत्र योऽनादि-रपर्यवसितस्तस्य 'अणादीयस्स अपज्जवसियस्स णत्थि अंतरं' अनाद्यपर्यवसित सवेदकस्य नास्त्यन्तरम् अपर्यवसिततया सदा तद्भावापरित्यागात् । 'अणादी-यस्स सपज्जवसियस्स नत्थि अंतरं' अनादि सपर्यवसित द्वितीय सवेदकस्याऽपि-नास्त्यन्तम् अनादि सपर्यवसितोहि अपान्तराले उपशमश्रेणीमप्रतिपद्य भावी क्षीणवेदो न च क्षीणवेदस्य पुनः सवेदकत्वं सम्भवति प्रतिपाताऽभावादिति ।

होइ' हे भदन्त ! सवेदक जीव का अन्तर कितने काल का होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम सवेदक जीव तीन प्रकार का है-एक अनादि अपर्यवसित, दूसरा अनादि सपर्यवसित, और तीसरा सादि सपर्यवसित इनमें 'अणादीयस्स अपज्जवसियस्स णत्थि अंतरं' जो अनादि अपर्यवसित सवेदक जीव हैं उसके अन्तर होता ही नहीं है। क्योकि अपर्यवसितता में सादिता नहीं आ सकती है वेद की सादिता के अभाव में पुनः उसकी प्राप्ति का होना बनता नहीं है अतः इस विकल्प में अन्तर का अभाव कहा गया है । 'अणादीयस्स सपज्जवसियस्स नत्थि अंतरं' जो सवेदक अनादि सपर्यवसित है उस के भी अन्तर नहीं है क्योंकि ऐसा सवेदक जीव उपशमश्रेणि को प्राप्त नहीं करके भावी क्षीण वेद वाला होता है । क्षीण वेदकता में पुनः जो सवेदकता नहीं होती हैं उसका कारण प्रतिपात का अभाव

અંતર કાળનું કથન

'सवेदकस्स णं भंते ! केवइयं कालं अंतरं होइ' હે ભગવન્ સવેદક જીવનું અંતર કેટલા કાળનું હોય છે? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! સવેદક જીવ ત્રણ પ્રકારના હોય છે. એક અનાદિ અપર્યવસિત; બીજા અનાદિ સપર્યવસિત અને ત્રીજા સાદિ સપર્યવસિત તેમાં 'अणादीयस्स अपज्जवसियस्स नत्थि अंतरं' જે અનાદિ અપર્યવસિત સવેદક જીવ છે, તેઓને અંતર હોતું નથી કેમકે અપર્યવસિતપણામાં સાદિપણું આવી શકતું નથી વેદના સાદિ પણાના અભાવમાં ફરીથી તેની પ્રાપ્તિ થવાનું બનતુંજ નથી. તેથી આ વિકલ્પ માં અંતરનો અભાવ કહેવામાં આવેલ છે. 'अणादीयस्स सपज्जवसियस्स नत्थि अंतरं' જે સવેદક અનાદિ સપર્યવસિત છે, તેને પણ અંતર હોતું નથી કેમકે એવા સવેદક જીવ ઉપશમ શ્રેણીને પ્રાપ્ત કર્યા વિના ભાવી ક્ષીણ વેદવાળા થઈ જાય છે. ક્ષીણ વેદકપણામાં ફરીથી જે સવેદક પણું હોતુ નથી. તેનું કારણ પ્રતિપાતનો અભાવ છે, સાદિક સપર્યવસિત સવેદકનું અંતર જઘન્યથી એક

'सादीयस्स सपज्जवसियस्स जहन्नेणं एक्कं समयं' सादिकसपर्यवसिततृतीयवेदकस्य जघन्येनैकं समयमन्तरम्, द्वितीयवारमुपशमश्रेणिं प्रतिपन्नस्य कस्यापि उपशमसमयानन्तरं मरणसम्भवात्। 'उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' उत्कर्षेणान्तर्मुहूर्तमन्तरम् सादि सपर्यवसित वेदकस्य द्वितोयवारमुपशमश्रेणिं प्रतिपन्नोपशान्तवेदस्य श्रेणि समाप्ते रूर्ध्वं पुनः सवेदकत्वसम्भवात्।

'अवेयगस्स णं भंते! केवइयं कालं अंतरं होइ' कियन्तं कालमवेदकस्य खलु भदन्त! भवत्यन्तरम्? भगवानाह—गौतम! 'साईयस्स अपज्जवसियस्स णत्थि अंतरं' सादिकाऽपर्यवसिताऽवेदकस्य नास्त्यन्तरम् क्षीणवेदस्य पुनरपि

है सादिक सपर्यवसित सवेदक का अन्तर जघन्य से एक समय का है ऐसा यह अन्तर द्वितीयवार उपशमश्रेणि पर आरूढ होकर पुनः वहां से पतित होकर सवेदक अवस्था को प्राप्त करने वाले जीव की अपेक्षा से कहा गया है। 'उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' तथा उत्कृष्ट से अन्तर एक अन्तर्मुहूर्त का है। यह उत्कृष्ट अन्तर जो सादि सपर्यवसित अवेदक जीव द्वितीय वार उशमश्रेणि की प्राप्ति करने से उपशान्त वेद वाला हो गया है और श्रेणि से एक अन्तर्मुहूर्त तक वहां स्थित होकर फिर पतित हो गया है। एवं पुनः सवेद अवस्था वाला बन गया है उसकी अपेक्षा से कहा गया है। 'अवेदगस्स णं भंते! केवइयं कालं अंतरं होइ' हे भदन्त! अवेदक जीव का अन्तर कितने काल का है? इसके उत्तर में प्रभु ने कहा 'गोयमा! सादीयस्स अपज्जवसियस्स णत्थि अंतरं' हे गौतम! सादिक अपर्यवसित अवेदक का अन्तर नहीं होता है। क्योंकि ऐसा जीव क्षीण वेदवाला

સમયનું છે એવું આ અંતર બીજી વાર ઉપશમ શ્રેણી પર આરૂઢ થઈને ત્યાંથી પતિત થઈ સવેદક અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરવાવાળા જીવની અપેક્ષાથી કહેવામાં આવેલ છે. 'उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' ઉત્કૃષ્ટથી એક અંતર્મુહૂર્તનું અંતર છે. આ ઉત્કૃષ્ટ અંતર જે સાદિ સપર્યવસિત અવેદક જીવ બીજી વાર ઉપશમ શ્રેણીની પ્રાપ્તિ કરવાથી ઉપશાંત વેદવાળા થઈ ગયેલા હોય અને શ્રેણીથી એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત ત્યાં સ્થિર રહીને તે પછી પતિત થઈ ગયેલ હોય અને ફરીથી સવેદક અવસ્થાવાળા બની ગયેલ હોય તેની અપેક્ષાથી કહેવામાં આવેલ છે. 'अवेदगस्सणं भंते! केवइयं कालं अंतरं होइ' હે ભગવન્ અવેદક જીવનું અંતર કેટલા કાળનું કહ્યું છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'गोयमा! सादीयस्स अपज्जवसियस्स णत्थि अंतरं' હે ગૌતમ! સાદિક અપર્યવસિત અવેદકનું અંતર હોતું નથી. કેમકે એવા જીવ ક્ષીણ વેદ વાળા હોય છે. તેથી તેમાં

सवेदकत्वाऽभावात् सर्ववेदानां निर्मूलनाशितत्वात्। 'साईयस्स सपज्जवसियस्स जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं' सादि सपर्यवसितद्वितीयावेदकस्य जघन्येनाऽन्तर्मुहूर्तमेव उपशमश्रेणी समाप्तौ सवेदकत्वे सति पुनरन्तर्मुहूर्तेनोपशमश्रेणी लाभतोऽवेदकत्वोपपत्तेः। 'उक्कोसेणं अणंतं कालं उत्कर्षेणाऽनन्तं कालम्। अनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः, 'जाव आवड्ढं पोग्गलपरियट्टं देसूणं' यावदपार्धं पुद्गलपरावर्तं देशोनं क्षेत्रतः, प्रथममुपशमश्रेणिं प्रतिपद्य, तत्राऽवेदको भूत्वा श्रेणि

होता है अतः इसमें फिर से सवेदकता नहीं आ सकती है। क्योंकि यहां तो समस्तकर्म निर्मूल नष्ट कर दिये गये होते हैं 'साइयस्स सपज्जवसियस्स जहन्नेणं अंतरं अंतोमुहुत्तं' सादि सपर्यवसित जो अवेदक जीव हैं उसका अन्तर जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त का होता है क्योंकि ऐसा जीव उपशमश्रेणि से गिरकर फिर सवेदक बन जाता है और फिर एक अन्तर्मुहूर्त के बाद उपशम श्रेणि की प्राप्ति से अवेदक बन जाता है अतः सादि सपर्यवसित अवेदक जीव का अन्तर जघन्य से एक अन्तर्हूर्त का कहा गया है। 'उक्कोसेणं अणंतं कालं' तथा–इसका उत्कृष्ट से अन्तर अनन्त काल का बताया गया है इस अनन्त काल में 'जाव अवड्ढं पोग्गल परियट्टं देसूणं' यावत् कुछ कम अर्धपुद्गल परार्तन रूप काल समाप्त हो जाता है। इस कुछ कम अर्धपुद्गल परावर्तन में अनन्त उत्सर्पिणी काल एवं अनन्त अवसर्पिणी काल हो जाते हैं। तात्पर्य कहने का यही है कि ऐसा वह

ફરીથી સવેદકપણું આવી શકતું નથી. કેમકે અહીયાં તો સઘળા કર્મ નિર્મૂળ-નષ્ટ કરી દેવામાં આવેલ હોય છે. 'साइयस्स सपज्जवसियस्स जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं' સાદિ સપર્યવસિત જે અવેદક જીવ છે તેનું અંતર જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનું હોય છે. કેમકે–એવો જીવ ઉપશમ શ્રેણીથી પતિતથઇને પાછો સવેદક બની જાય છે. અને પછી એક અંતર્મુહૂર્ત પછી ઉપશમ શ્રેણીની પ્રાપ્તિથી અવેદક બની જાય છે. તેથી સાદિ સપર્યવસિત અવેદક જીવનું અંતર જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનું કહેવામાં આવેલ છે. 'उक्कोसेणं अणंतं कालं' તથા ઉત્કૃષ્ટથી તેનું અંતર અનંત કાળનું કહેવામાં આવેલ છે. આ અનંત કાળમાં 'जाव अवड्ढं पोग्गलपरियट्टं देसूणं' યાવત્ કંઇક ઓછા અર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્ત રૂપ કાળ સમાપ્ત થઇ જાય છે. આ કંઇક ઓછા અર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્ત કાળમાં અનંત ઉત્સર્પિણી કાળ અને અનંત અવસર્પિણી કાળ થઇ જાય છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે–એવો તે અવેદક જીવ પહેલાં ઉપશમ શ્રેણીને પ્રાપ્ત કરીને વેદનો ઉપશમ કરીદે છે, અને પછી તે જ્યારે એ ઉપશમ શ્રેણીના

समाप्तौ सवेदकत्वे सति पुनरेतावता काले श्रेणी प्रतिपत्तौ अवेदकत्वोपपत्तेः। इति। 'अप्पाबहुगं' एते खलु भदन्त ! कतरेभ्यः कतरे जीवा अल्पा वा बहुका वा० ? गौतम ! 'सव्वत्थोवा अवेयगा' सर्वस्तोका अवेदकाः 'सवेयगा अणंता' सवेदका ये तेऽनन्ताः निगोदजीवानामपि प्रभूतत्वात्। प्रकारान्तरेण सर्वेषां

अवेदक जीव पहले उपशमश्रेणि प्राप्त करके वेद का उपशमन कर देता है और फिर वह जब उस उपशम श्रेणि के काल की-अर्थात् एक अन्तर्मुहूर्त की समाप्ति के बाद उस श्रेणि के काल से मरण करता है-पतित हो जाता है-क्योंकि इस श्रेणि पर आरूढ हुए जीव का उस श्रेणि से पतन अवश्य ही होता है ऐसा सिद्धान्त का वचन है-तो अवेदक न रह कर वह वेद सहित बन जाता है-फिर इतने काल के बाद वह पुनः उस श्रेणि पर आरूढ होकर अवेदक बनता हैं। 'अप्पा बहुगं' हे भदन्त ! इन जीवों में कौन जीव किन जीवों की अपेक्षा अल्प हैं ? कौन जीव किन जीवों की अपेक्षा बहुत हैं ! कौन जीव किन जीवों के बरोबर हैं एवं कौन किनसे विशेषाधिक हैं ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! सव्वत्थोवा अवेयगा' सब से कम अवेदक जीव है और अवेदक जीवों की अपेक्षा 'सवेयगा अणंता' सवेदक जीव अनन्तगुणें अधिक हैं। क्योंकि सवेदक जीवों में निगोद जीव भी आ जाते हैं वे नपुंसक वेद वाले होते हैं-अतः यहां अनन्तता कही गई है। 'एवं सकसाई चेव अक-

---

કાળની અર્થાત્ એક અંતર્મુહૂર્તની સમાપ્તિ પછી એ શ્રેણીથી મરણ પ્રાપ્ત કરે છે. અર્થાત્ પતિત થઇ જાય છે. કેમકે એ શ્રેણી પર આરૂઢ થયેલ જીવનું એ શ્રેણીથી અવશ્યજ પતન થાય છે. એવું સિદ્ધાંતનું વચન છે. તો તે રીતે અવેદક ન રહીને તે સવેદક બની જાય છે. તે પછી એટલા કાળ પછી તે ફરીથી એ શ્રેણી પર આરૂઢ થઇને અવેદક બની જાય છે. 'अप्पा बहुगं' હે ભગવન્ આ જીવોમાં કયા જીવો કયા જીવો કરતાં અલ્પ છે? કયા જીવો કયા જીવોના કરતાં વધારે છે? કયા જીવો કયા જીવોની બરાબર છે? અને કયા જીવો કયા જીવો કરતા વિશેષાધિક છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! सव्वत्थोवा अवेगया' હે ગૌતમ ! અવેદક જીવ સૌથી ઓછા છે. અને અવેદક જીવોના કરતાં 'सवेयगा अणंता' સવેદક જીવ અનંત ગણા વધારે છે. કેમકે સવેદક જીવોમાં નિગોદ જીવોનો પણ સમાવેશ થઇ જાય છે. તેઓ નપુંસક વેદવાળા હોય છે. તેથી અહીયાં અનંતપણું કહેવામાં

द्वैविध्यम्-'एवं सकसाई चेव अकसाई चेव' एवं सकषायिकाश्चैवाऽकषायिकाश्चैव 'जहा सवेयगे तहेव भाणियव्वे' यथा सवेदकस्तथैव भणितव्यः तथाहि-अथवा द्विविधाः सर्वजीवाः तत्र ये कषायैः क्रोधादिभिः सह विद्यन्ते ते सकषायास्त एव सकषायिकाः, कषायाः क्रोधादयो न विद्यन्ते येषां तेऽकषायिका संसारिणोऽसंसारिणश्चेत्यर्थः । त्रिविध सकषायिकस्याऽपि संचिट्ठणा कायस्थितिः । अन्तरञ्च यथा सवेदकस्य, द्विविधाऽकषायिकस्याऽपि कायस्थितिरन्तरं च यथाऽवेदकस्य तच्चैवम्-'सकसाइएणं भंते ! सकसाइयत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! सकसाइए तिविहे पन्नत्ते, तं जहा-अणाइए वा अपज्जवसिए-अणा-

सई चेव' इसी प्रकार से समस्त जीव सकषायी और अकषायी जीव के भेद से दो प्रकार के हैं-क्रोधादि कषायों से युक्त जीव सकषायिक जीव हैं और इनसे रहित जीव अकषायिक जीव हैं इनके विषय का स्पष्टीकरण सवेदक जीवों के स्पष्टीकरण के जैसा ही है । इनमें सकषायिक जीव संसारी जीव हैं और अकषायिक जीव असंसारी-मुक्त जीव हैं ! इनकी कायस्थिति का काल एवं अन्तर काल इन सब का कथन सवेदक जीव के ही जैसा है जो इस प्रकार से कहा गया है-'सकाइएणं भंते ! सकसाइ त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?' जब गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा-हे भदन्त ! सकषायिक जीव की कायस्थिति का काल कितना है ? तो इसके उत्तर में प्रभु ने उनसे ऐसा कहा है-'गोयमा ! सकसाइए तिविहे पन्नत्ते' हे गौतम ! इनकी कायस्थिति के कालको हृदयं गम करने के लिये पहिले इस बात को हृदयंगम करलो कि सकषायिक जीव तीन प्रकार का कहा गया है-

કહેલા છે. 'एवं सकसाई चेव अकसाई चेव' એજ પ્રમાણે સઘળા જીવો સકષાયી અને અકષાયીના ભેદથી બે પ્રકારના કહેલા છે. ક્રોધ વિગેરે કષાયોથી યુક્ત જીવ સકષાયિક જીવ કહેવાય છે. અને તેનાથી રહિત જીવ અકષાયી જીવ કહેલા છે. તેમના સંબંધી સ્પષ્ટીકરણ સવેદક જીવોના સ્પષ્ટીકરણના જેવું જ છે. તેમાં સકષાયિક જીવ સંસારી જીવ છે. અને અકષાયિક જીવ અસંસારી-મુક્ત જીવ છે. તેમની કાયસ્થિતિનો કાળ અને અંતર કાળ એ બધાનું કથન સવેદક જીવના કથન પ્રમાણે જ છે. જે આ પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે. 'सकसाइए णं भंते ! सकसाइयत्ति कालओ केवच्चिरं होई' ગૌતમ સ્વામીએ જ્યારે પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું હે ભગવન્! સકષાયિક જીવની કાય સ્થિતિનો કાળ કેટલો કહેવામાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રીએ તેઓને એવું કહ્યું કે-'गोयमा ! सकसाइए तिविहे पन्नत्ते' હે ગૌતમ ! તેઓની કાયસ્થિતિના કાળને હૃદયગમ કરવા માટે પહેલાં એ વાત ધ્યાનમા રાખોકે

इए वा सपज्जवसिए-साइए सपज्जवसिए, तत्थ णं जे से साइए सपज्जवसिए से जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं-उक्कोसेणं अणंतं कालं अणंता ओसप्पिणी उस्सप्पिणीओ कालओ खेत्तओ अवड्ढपोग्गलपरियट्टं देसूणं। अकसाइए णं भंते! अकसाइयत्ति कालओ केवच्चिरं होइ?, गोयमा! अकसाइए दुविहे पन्नत्ते-तं जहा-

---

जैसे एक 'अणादीए वा अपज्जवसिए' अनादि अपर्यवसित सकायिक जीव, दूसरा 'अणाइए वा सपज्जवसिए' अनादि सपर्यवसित सकायिक जीव और तीसरा 'साइए वा सपज्जवसिए' सादि सपर्यवसित सकषायिक जीव 'तत्थणं जे से साइए सपज्जवसिए' इन में में जो सादिक सपर्यवसित सकषायिक जीव हैं 'से जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं अणंतं कालं' उसकी कायस्थिति का काल जघन्य से तो एक अन्तर्मुहूर्त का है और उत्कृष्ट से अनन्त काल है इस अनन्तकाल में 'अणंताओसप्पिणी उस्सप्पिणीओ कालओ-खेत्तओ अवड्ढपोग्गलपरियट्टं देसूणं' अनन्त उत्सर्पिणी काल और अनन्त अवसर्पिणी काल समाप्त हो जाते हैं तथा क्षेत्र की अपेक्षा कुछ कम अर्ध पुदगल परावर्तरूप काल समाप्त हो जाता है।

'अकसाइए णं भंते! अकसाइयत्ति कालओ केवचिरं होइ' हे भदन्त! अकषायिक जीव की कायस्थिति का काल कितना है? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा! अकसाइए दुविहे पन्नत्ते' हे गौतम!

સકષાયી જીવો ત્રણ પ્રકારના કહેવામાં આવેલા છે. જેમકે-એક 'अणादीए वा अपज्जवसिए' અનાદિ અપર્યવસિત સકષાયી જીવ બીજા 'अणाइएवा सपज्जवसिए' અનાદિક સપર્યસિત સકષાયીક જીવ અને ત્રીજા 'साईए वा सपज्जवसिए' સાદિ સપર્યવસિત સકષાયિક જીવ 'तत्थ णं जे से साइए सपज्जवसिए' તેમાં જે સાદિ સર્પવસિત સકષાયિક જીવ છે. 'से जहण्णेणं अंतो मुहुत्तं उक्कोसेणं अणंतं कालं' તેની કાયસ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી તો એક અંતર્મુહૂર્તનો છે; અને ઉત્કૃષ્ટથી અનંત કાળ છે. આ અનંતકાળમાં 'अणंता ओसप्पिणी उस्सप्पिणीओ कालओ-खेत्तओ अवड्ढपोग्गलपरियट्टं देसूणं' અનંત ઉત્સર્પિણીકાળ અને અનંત અવસર્પિણી કાળ સમાપ્ત થઈ જાય છે. તથા ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી કંઈક ઓછા અર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્ત રૂપ કાળ સમાપ્ત થઈ જાય છે. 'अकसाइए णं भंते! अकसाइयत्ति कालओ केवच्चिरं होई' હે ભગવન્! અકાષાયિ જીવની કાય સ્થિતિનો કાળ કેટલો કહેવામાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે 'गोयमा! अकसाइए दुविहे पण्णत्ते' હે ગૌતમ! અકષાયી જીવ બે પ્રકારના

साइए वा अपज्जवसिए साइए वा सपज्जवसिए–तत्थ णं जे से साइए सपज्जवसिए से जहन्नेणं एक्कं समयं–उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं। सकसाइयस्स णं भंते! अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ? गोयमा! अणाइयस्स अपज्जवसियस्स णत्थि अंतरं अणाइयस्स सपज्जवसियस्स नत्थि अंतरं साइयस्स सपज्जवसियस्स जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं। अकसाइयस्स णं भंते! केवइयं कालं अंतरं होइ? गोयमा! साइयस्स अपज्जवसियस्स णत्थि अंतरं, साइयस्स सपज्जवसियस्स जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं–उक्कोसेणं अणंतं कालं जाव अवड्ढं पोग्गलपरियट्टं देसूणं' सकषायिकः खलु भदन्त! सकषायक इति कालतः कियच्चिरं भवति गौतम! सकषायिक स्त्रिविधः प्रज्ञप्तः तद्यथा–अनादिको वाऽपर्यवसितः १ अनादिको वा सपर्यवसितः २ सादिको वा सपर्यवसितः ३ तत्र खलु यः स सादिकः सपर्यवसितः स जघन्येनाऽन्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षतोऽनन्तं कालमनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः क्षेत्रतोऽपार्धपुद्गलपरावर्तं देशोनम्। अकषायिकः खलु भदन्त! अकषायिक इति कालतः कियच्चिरं भवति? गौतम! अकषायिको द्विविधः प्रज्ञप्तः तद्यथा–सादिको वाऽपर्यवसितः १ सादिको वा सपर्यवसितः २ तत्र–खलु–यः स सादिकः सपर्यवसितः स जघन्येनैकं समयम्–उत्कर्षेणान्तर्मुहूर्तम्। सकषायिकस्य खलु भदन्त! अंतरं कालतः कियच्चिरं भवति?

अकषायिक जीव दो प्रकार के कहे गये हैं। 'तं जहा' जैसे 'साइए वा अपज्जवसिए साइए वा सपज्जवसिए' सादिक अपर्यवसित अकषायिक और सादिक सपर्यवसित अकषायिक 'तत्थणं जे से साइए सपज्जवसिए से जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' इनमें जो सादिक सपर्यवसित अकषायिक जीव हैं उसकी कायस्थिति का काल जघन्य से एक समय का है और उत्कृष्ट से एक अन्तर्मुहूर्त का है 'सकसाइयस्स णं भंते! अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ' हे भदन्त! सकषायिक जीव का अन्तर कितने काल का होता है? उत्तर

કહેવામાં આવેલા છે, 'तंज हा' જેમકે–साइए वा अपज्जवसिए साइए वा सपज्जवसिए' સાદિ અપર્યવસિત અકષાયિક અને સાદિક સપર્યવસિત અકષાયિક 'तत्थ णं जे से साइए सपज्जवसिए से जहण्णेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' તેમાં જેઓ સાદિક સપર્યવસિત અકષાયી જીવ છે, તેની કાયસ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી એક સમયનો છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી એક અંતર્મુહૂર્તનો છે. 'सकसाइयस्स णं भंते! अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ' હે ભગવન્ સકષાયિક જીવનું અંતર કેટલા કાળનું હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રીએ કહ્યું કે–गोयमा!

गौतम ! अनादिकस्याऽपर्यवसितस्य नास्त्यन्तरम् अनादिकस्य सपर्यवसितस्य नास्त्यन्तरम् सादिकस्य सपर्यवसितस्य जघन्येनैकं समयम्—उत्कर्षेणान्तर्मुहूर्तम्। अकषायिकस्य खलु भदन्त ! कियन्तं कालमन्तरं भवति गौतम ? सादिकस्याऽपर्यवसितस्य नास्त्यन्तरम् सादिकस्य सपर्यवसितस्य जघन्येनाऽन्तर्मुहूर्तम्–उत्कर्षेणानन्तं कालं यावदपार्धपुद्गलपरावर्तं देशोनम् इति छाया) एतस्य व्याख्यानं सवेदकप्रकरणवज्ज्ञातव्यम् इति ।

में प्रभु ने कहा है–'गोयमा ! अणाइयस्स अपज्जवसियस्स नत्थि अंतरं' जो जीव अनादि अपर्यवसित कषाय वाला है उसके तो अन्तर होता नहीं है इसी तरह से 'अणाइयस्स सपज्जवसियस्स नत्थि अंतरं' जो कषाय वाला जीव अनादि सपर्यवसित कषाय वाला होता है उसके भी अन्तर नहीं होता है–क्योंकि ऐसा जीव क्षीण कषाय वाला ही होता है और जो 'साइयस्स सपज्जवसियस्स' कषाय वाला जीव सादिक सपर्यवसित होता है उसका अन्तर जघन्य से तो 'एक्कं समयं' एक समय का होता है और उत्कृष्ट से 'अंतोमुहुत्त' एक अन्तर्मुहूर्त का होता है। 'अकसाइयस्स णं भंते ! केवइयं कालं अंतरं होइ' हे भदन्त ! जो जीव अकषायिक हैं उसका अन्तर कितने काल का होता है ? हे गौतम ! जो अकषायिक जीव सादि अपर्यवसित कषाय वाला होता है उसका अन्तर नहीं होता है और जो अकषायिक जीव सादिक सपर्यवसित कषाय वाला होता है उसका अन्तर जघन्य से तो एक अन्तर्मुहूर्त का होता है और उत्कृष्ट से अनन्त

अणाइयस्स अपज्जवसियस्स नत्थि अंतरं' હે ગૌતમ ! જે જીવ અનાદિ અપર્યવસિત કષાયવાળા છે તેઓનું અંતર હોતુ નથી. એજ પ્રમાણે 'अणाइयस्स सपज्जवसियस्स नत्थि अंतरं' જે કષાયવાળા જીવ અનાદિ સપર્યવસિત કષાયવાળા હોય છે. તેમને પણ અંતર હોતું નથી. કેમકે એવા જીવ ક્ષીણ કષાયવાળાજ હોય છે. અને જે 'साइयस्स सपज्जवसियस्स' કષાયવાળા જીવ સાદિક સપર્યવસિત હોય છે, તેમનું અંતર જઘન્યથી તો એક સમયનું હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી 'अंतो मुहुत्तं' એક અંતર્મુહૂર્તનું હોય છે. 'अकसाइस्स णं भंते ! केवइयं कालं अंतरं होइ' હે ભગવન્ જે જીવ અકષાયી–કષાય રહિત છે. તેનું અંતર કેટલા કાળનું હોય છે ? ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે હે ગૌતમ ! જે અકષાયિક જીવ સાદિ અપર્યવસિત કષાયવાળા હોય છે, તેમનું અંતર હોતું નથી. અને જે અકષાયિક જીવ સાદિક સપર્યસિત કષાયવાળા હોય છે તેનું અંતર જઘન્યથી તો એક અંતર્મુહૂર્તનું હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી

'अहवा दुविहा सव्वजीवा पन्नत्ता' अथवा सर्वजीवा द्विविधाः प्रज्ञप्ताः 'तं जहा' तद्यथा–'सलेस्सा य अलेस्सा य' सलेश्याश्च अलेश्याश्च तत्र–लेश्या-जीवपरिणामरूपा सा विद्यते येषां ते सलेश्याः संसारिणो जीवा इत्यर्थः न विद्यते लेश्या कृष्णादिका परमशुक्लपर्यवसाना येषान्तेऽलेश्याः सिद्धाः जीवाः इत्यर्थः। तदेवातिदेशेन दर्शयति–'जहा असिद्धा सिद्धा' येनैव प्रकारेण सिद्धाऽसिद्धयो र्निर्वचनं तथैव–सलेश्याऽलेश्ययोः कर्तव्यम् सम्प्रति सलेश्याऽलेश्ययो-

काल तक का होता है। इसमें यावत कुछ कम अर्धपुद्गल परावर्त काल समाप्त हो जाता है।

'अहवा दुविहा सव्व जीवा पण्णत्ता' अथवा–सर्व जीव दो प्रकार के कहे गये हैं। 'तं जहा' जैसे–'सलेस्सा य अलेस्सा य' एक लेश्या युक्त और दूसरे लेश्या रहित जीवों के परिमाणरूप लेश्याएं होती है ये लेश्याएं जिन जीवों के होती है वे सलेश्य जीव है ऐसे जीव संसारी होते हैं और जिनके ये लेश्याएं नहीं होती है वे अलेश्य जीव है। कृष्ण, नील, कापोत, पीत पद्म, और शुक्ल इस प्रकार से ६ लेश्याएं आगमग्रन्थों में प्रतिपादित हुई है। सिद्ध जीवों में ये लेश्याएं नहीं होती है अतः इन्हें अलेश्य कहा गया है। 'जहा असिद्धा सिद्धा' जिस प्रकार से पहिले असिद्ध और सिद्धों का निर्वचन किया जा चुका है उसी प्रकार से इन सलेश्य और अलेश्य जीवों का भी निर्वचन व्याख्यात कर लेना चाहिए इनमें 'सव्वत्थोवा अलेस्सा' सब से कम

અનંતકાળ સુધીનું અંતર હોય છે. તેમાં યાવત્ કંઇક કમ અર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્તકાળ સમાપ્ત થઇ જાય છે.

'अहवा दुविहा सव्वजीवा पण्णत्ता' અથવા સર્વ જીવો બે પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. જેમકે 'सलेस्साय अलेस्साय' એક સલેશ્ય અર્થાત્ લેશ્યાવાળા જીવ અને બીજા અલેશ્ય–લેશ્યા રહિત જીવ જીવોના પરિમાણ રૂપ લેશ્યાઓ હોય છે. એ લેશ્યાઓ જે જીવને હોય છે, તે સલેશ્ય જીવ કહેવાય છે. એવા જીવો સંસારી હોય છે. અને જેમને એ લેશ્યાઓ હોતી નથી તેઓ અલેશ્ય જીવ કહેવાય છે- કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત પીત–પીળી, પદ્મ, અને શુકલ આ રીતે ૬ છ લેશ્યાઓ આગમ ગ્રંથોમાં પ્રતિપાદિત થયેલ છે. સિદ્ધ જીવોમાં એ લેશ્યાઓ હોતી નથી. તેથી તેઓને અલેશ્ય કહેવામાં આવેલ છે. 'जहा असिद्धा सिद्धा' જે પ્રમાણે પહેલાં અસિદ્ધ અને સિદ્ધોનું વિવેચન કરવામાં આવી ગયેલ છે. એજ પ્રમાણે આ સલેશ્ય અને અલેશ્ય જીવોનું વિવેચન પણ કરી લેવું જોઈએ. તેમાં 'सव्वत्थोवा

रल्पबहुत्वम्-'सव्वत्थोवा अलेस्सा' सर्वस्तोकाः अलेश्या-लेश्ययोर्मध्येऽल्पा अलेश्याः तदपेक्षया सलेश्या अनन्तगुणाः निगोदजीवापेक्षया सू० ॥१४१॥

प्रकारान्तरेण पुनर्द्वैविध्यमाह—

मूलम्-णाणी चेव अण्णाणी चेव। नाणीणं भंते! कालओ केवच्चिरं होइ? गोयमा! णाणी दुविहे पन्नत्ते साईए वा अपज्जवसिए साईए वा सपज्जवसिए तत्थ णं जे से साईए सपज्जवसिए से जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं छावट्ठि सागरोवमाइं साइरेगाइं, अण्णाणी जहा सवेयगा। नाणिस्स अंतरं जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अणंतं कालं अवड्ढं पोग्गलपरियट्टं देसूणं। अण्णाणियस्स दोण्ह वि आदिल्लाणं नत्थि अंतरं, साईयस्स सपज्जवसियस्स जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं छावट्ठिं सागरोवमाइं साइरेगाइं। अप्पाबहु सव्वत्थोवा णाणी अण्णाणी अणंतगुणा। अहवा दुविहा सव्वजीवा पन्नत्ता सागारोवउत्ता य, अणागारोवउत्ता य, संचिट्ठणा अंतरं च जहन्नेणं उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं, अप्पाबहु सागारोवउत्ता संखेज्जगुणा। अहवा दुविहा सव्वजीवा पन्नत्ता, तं जहा-आहारगा चेव अणाहारगा चेव। आहारएणं भंते! जाव केवच्चिरं होइ? गोयमा! आहारए दुविहे पन्नत्ते तं जहा-छउमत्थ आहारए य केवलि आहारए य छउमत्थ आहारएणं

अलेश्य जीव हैं और इनकी अपेक्षा 'सलेस्स जीवा अणंतगुणा' जो सलेश्य जीव हैं वे अनन्तगुणें अधिक हैं। क्योंकि निगोद जीव भी सलेश्य माने गये हैं। इस अपेक्षा इनमें अनन्तत्वका कथन किया गया है ॥१४१॥

अलेस्सा' सौथी ओछा अलेश्य જીવો છે. અને તેના કરતાં 'सलेस्स जीवा अणंतगुणा' જે સલેશ્ય જીવો છે તેઓ અનંતગણા વધારે કહેલા છે. કેમકે-નિગોદ જીવોને પણ સલેશ્ય માનવામાં આવેલા છે. એ અપેક્ષાથી તેઓમાં અનંતપણાનું કથન કરવામાં આવેલ છે. ॥ સૂ. ૧૪૧ ॥

जाव केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! जहन्नेणं खुड्डागं भवग्गहणं दुसमयऊणं उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं जाव कालओ खेत्तओ अंगुलस्स असंखेज्जइभागं। केवलि आहारए णं जाव केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं देसूणा पुव्वकोडी। अणाहारएणं भंते ! केवच्चिरं० ? गोयमा ! अणाहारए दुविहे पन्नत्ते तं जहा—छउमत्थ अणाहारए य केवलि अणाहारए य छउमत्थ अणाहारएणं जाव केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं दो समया। केवलि अणाहारए दुविहे पन्नत्ते, तं जहा—सिद्ध केवलि अणाहारए य भवत्थ केवलि अणाहारए य। सिद्धकेवलिअणाहारए णं भंते ! कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! साईए अपज्जवसिए। भवत्थकेवलिअणाहारए णं भंते ! कइविहे पन्नत्ते ? गोयमा ! भवत्थकेवलिअणाहारए दुविहे पन्नत्ते तं जहा—सजोगि भवत्थ केवलि अणाहारए य-अजोगि भवत्थकेवलि अणाहारए य। सजोगि भवत्थकेवलि अणाहारए णं भंते ! कालओ केवच्चिरं होइ ? अजहण्णमणुक्कोसेणं तिण्णि समया। अजोगि भवत्थकेवलि अणाहारए जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं। छउमत्थ आहारगस्स केवइयं कालं अंतरं ? गोयमा ! जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं दो समया। केवलि आहारगस्स अंतरं अजहण्णमणुक्कोसेणं तिण्णि समया। छउमत्थ अणाहारगस्स अंतरं जहन्नेणं खुड्डागभवग्गहणं दुसमयऊणं उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं जाव अंगुलस्स असंखेज्जइभागं। सिद्धकेवलि अणाहारगस्स साईयस्स अपज्जवसियस्स नत्थि अंतरं। सजोगिभवत्थकेवलि अणाहारगस्स जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेण वि, अजोगिभवत्थ केवलिअणाहारगस्स

नत्थि अंतरं। एएसि णं भंते! आहारगाणं अणाहारगाण य कयरे कयरेहिंतो अप्पाबहु०? गोयमा! सव्वत्थोवा अणाहारगा-आहारगा असंखेज्जा ॥॥सू० १४२॥

छाया-ज्ञानिश्चैवाऽज्ञानिनश्चैव, ज्ञानी खलु भदन्त! कालतः कियच्चिरं भवति गौतम! ज्ञानी द्विविधः प्रज्ञप्तः सादिकोवाऽपर्यवसितः १ सादिको वा सपर्यवसितः२, तत्र खलु यः स सादिकः सपर्यवसितः स जघन्येनाऽन्तर्मुहूर्तम्-उत्कर्षेण षट् षष्टिः सागरोपमाणि सातिरेकाणि, अज्ञानिनो यथा सवेदकाः। ज्ञानिनोऽन्तरं जघन्येनान्तर्मुहूर्तम्-उत्कर्षेणानन्तं कालमपार्धपुद्गलपरावर्तं देशोनम्। अज्ञानिनो द्वयोरपि आदिकयोर्नास्ति अन्तरम्, सादिकस्य सपर्यवसितस्य जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तम् उत्कर्षेण षट् षष्टिः सागरोपमाणि सातिरेकाणि। अल्पबहुत्वम्-सर्वस्तोका ज्ञानिनः अज्ञानिनोऽनन्तगुणाः अथवा द्विविधाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा-साकारोपयुक्ताश्च-अनाकारोपयुक्ताश्च संचिट्ठणा अन्तरं च जघन्येनोत्कर्षेणापि अन्तर्मुहूर्तम् अल्पबहुत्वम् साकारोपयुक्ताः संख्येयाः। अथवा सर्वजीवा द्विविधाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा-आहारकाश्चैवाऽनाहारकाश्चैव। आहारकः खलु भदन्त! यावत् कियच्चिरं भवति? गौतम! आहारको द्विविधः प्रज्ञप्तः तद्यथा-छद्मस्थाहारकश्च केवलि आहारकश्च-छद्मस्थाहारको यावत् कियच्चिरं भवति? गौतम! जघन्येन क्षुल्लकं भवग्रहणं द्विसमयोनम् उत्कर्षेणाऽसंख्येयं कालं यावत्कालतः क्षेत्रतोऽङ्गुलस्याऽसंख्येयभागम्। केवलि आहारकः खलु भदन्त! यावत्कियच्चिरं भवति? गौतम! जघन्येनाऽन्तर्मुहूर्तम्-उत्कर्षेण देशोना पूर्वकोटिः। अनाहारकः खलु भदन्त! कियच्चिरं भवति? गौतम! अनाहारको द्विविधः प्रज्ञप्तः तद्यथा-छद्मस्थाऽनाहारकश्च, केवलि अनाहारकश्च। छद्मस्थानाहारकः खलु यावत्कियच्चिरं भवति? गौतम! जघन्येनैकं समयम्-उत्कर्षेण द्वौ समयो। केवलि अनाहारको द्विविधः प्रज्ञप्तः तद्यथा-सिद्धकेवलि अनाहारकश्च-भवस्थ केवलि अनाहारकश्च। सिद्धकेवल्यनाहारकः खलु भदन्त! कालतः कियच्चिरं भवति? गौतम! सादिकोऽपर्यवसितः। भवस्थकेवल्यानाहारकः खलु भदन्त! कतिविधः प्रज्ञप्तः? गौतम! भवस्थ केवल्यनाहारको द्विविधः प्रज्ञप्तः सयोगि भवस्थ केवल्यनाहारकश्च, अयोगि भवस्थ केवल्यनाहारकश्च। सयोगि भवस्थ केवल्यनाहारकः खलु भदन्त! कालतः कियच्चिरं भवति? अजघन्योत्कर्षेण त्रयः समयाः, अयोगि भवस्थ केवल्यनाहारको जघन्येनान्तर्मुहूर्तम्-उत्कर्षेणान्तर्मुहूर्तम्। छद्मस्थाहारकस्य कियन्तं कालमन्तरम्? गौतम! जघन्येनैकं समयम् उत्कर्षेण द्वौ समयौ। केवल्यनाहारकस्यान्तरम् अजघ योत्कर्षेण

त्रीन् समयान्। छद्मस्थानाहारकस्यान्तरं जघन्येन क्षुल्लकं भवग्रहणं द्विसमयोनम् उत्कर्षेणाऽसंख्येयं कालं यावदङ्गुलस्याऽसंख्येयंभागम्। सिद्ध केवल्यनाहारकस्य सादिकस्याऽपर्यवसितस्य नास्त्यन्तरम्। सयोगि भवस्थ केवल्यनाहारकस्य जघन्येनाऽन्तर्मुहूर्तम्-उत्कर्षेणापि, अयोगि भवस्थ केवल्यनाहारकस्य नास्त्यन्तरम्। एतेषां खलु भदन्त! आहारकाणामनाहारकाणां च कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा? गौतम! सर्वस्तोका अनाहारकाः आहारका असंख्येयाः ॥सू० १४२॥

टीका-पुनरपि प्रकारान्तरेण द्वैविध्यं दर्शयति-द्विप्रकारकाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा-नाणी चेव अन्नाणी चेव' ज्ञानिनश्चाऽज्ञानिनश्च 'नाणी णं भंते? कालओ केवच्चिरं होइ' ज्ञानी खलु भदन्त! कालतः कियच्चिरं भवति? गौतम! 'नाणी-दुविहे पन्नत्ते' ज्ञानी द्विविधः प्रोक्तः तद्यथा-'साइए वा अपज्जवसिए साइए वा सपज्जवसिए' सादिको वाऽपर्यवसितः स च केवली केवलज्ञानस्य

प्रकारान्तर से द्विविधता का कथन करते हैं।

'णाणी चेव अण्णाणी चेव' इत्यादि ।

टीकार्थ-प्रभु गौतम से कह रहे हैं-हे गौतम! समस्त जीव इस प्रकार से भी दो प्रकार के हैं-एक 'नाणी' ज्ञानी और दूसरे 'अन्नाणी चेव' अज्ञानी।

अब गौतमने प्रभु से ऐसा पूछा है-'नाणी णं भंते! कालओ केवच्चिरं होई' हे भदन्त! ज्ञानी की कायस्थिति कितने काल की है? इसके उत्तर में प्रभु कहते है-हे गौतम! 'नाणी दुविहे पण्णत्ते' ज्ञानी दो प्रकार का कहा गया है। 'तं जहा'-जैसे 'सादीए वा अपज्जवसिए वा' एक सादिक अपर्यवसित ज्ञानी और दूसरा 'साइए वा सपज्जवसिए' सादिक सपर्यवसित ज्ञानी सादिक अपर्यव

હવે પ્રકારાન્તરથી દ્વિવિધ પણાનું કથન કરવામાં આવે છે.

'णाणीचेव अण्णाणी चेव' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ-પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-હે ગૌતમ! સઘળા જીવો આ પ્રમાણે પણ બે પ્રકારના કહેલા છે. જેમકે-એક 'णाणी' જ્ઞાની અને બીજા 'अण्णणी चेव' અજ્ઞાનીયો. હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે-'नाणी णं भंते! कालओ केवच्चिरं होई' હે ભગવન્! જ્ઞાનિયોની કાયસ્થિતિ કેટલા કાળની કહેવામાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે હે ગૌતમ! 'नाणी दुविहे पण्णत्ते' જ્ઞાની બે પ્રકારના કહેવામાં આવેલા છે. 'तं जहा' તેમકે 'सादीए वा अपज्जवसिए' એક સાદિક અપર્યવસિત જ્ઞાની અને બીજા 'साइए वा सपज्जवसिए' સાદિક સપર્યવસિક જ્ઞાની સાદિક અપર્યવસિત

साद्यपर्यवसितत्वात् सादिको वा सपर्यवसितः- मतिज्ञानादिमान् मतिज्ञानादौ छद्मस्थ वृत्तिताऽतः सादि सपर्यवसितत्वम् । 'तत्थ णं जे साईए सपज्जवसिए से जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं' तत्र द्वयोर्मध्ये यः सादिकः सपर्यवसितः स जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् सम्यक्त्वस्य जघन्यत एतावन्मात्र कालत्वात् सम्यक्त्ववतश्च ज्ञानित्वात्, उक्तञ्च-'सम्यग्दृष्टेर्ज्ञानं मिथ्यादृष्टेर्विपर्यासः" इति । 'उक्कोसेणं

सित ज्ञानी केवली भगवान् होते हैं क्योंकि केवल ज्ञान सादी होता है और होकर के फिर छूटता नहीं है अतः इस ज्ञान वाला जो केवली है वह सादिक अपर्यवसित कहा गया है तथा जो मति ज्ञानादिक होते हैं वे सादि और सपर्यवसित हैं और इनकी वृत्ति छद्मस्थ जीवों में होती है 'तत्थणं जे से सादीए सपज्जवसिए से जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं छावट्ठि सागरोवमाइं सातिरेगाइं' इनमें जो सादिक सपर्यवसित ज्ञानी होता है वह जघन्य से तो एक अन्तर्मुहूर्त की कायस्थिति वाला होता है और उत्कृष्ट से कुछ अधिक ६६ सागरोपम की कायस्थिति वाला होता है । सम्यक्त्व की जघन्य स्थिति एक अन्तर्मुहूर्त की कही गई है और उत्कृष्ट स्थिति कुछ अधिक ६६ सागरोपम की कही गई है । सम्यक्त्वशाली जीव को ही ज्ञानी कहा गया है अतः जघन्य और उत्कृष्ट ये स्थिति इसी भाव को ले कर यहां पर ज्ञानी की बतलाई गई है ।

उक्तंच-'सम्यग्दृष्टेर्ज्ञानं मिथ्यादृष्टेर्विपर्यासः' तथा उत्कृष्ट स्थिति

જ્ઞાની કેવળી ભગવન્ હોય છે. કેમકે કેવળજ્ઞાન સાદિ હોય છે. અને તે થયા પછી પાછુ છૂટતુ નથી. તેથી આ જ્ઞાનવાળા જે કેવલી છે. તેઓને સાદિક અપર્યસિત કહેવામા આવેલ છે. તથા જે મતિજ્ઞાન વિગેરે હોય છે, તે સાદિ અને સપર્યવસિત છે. અને તેની વૃત્તિ છદ્મસ્થ જીવોમાં હોય છે. 'तत्थ णं जे से सादीए सपज्जवसिए से जहण्णेणं अंतो मुहुत्तं उक्कोसेणं छावट्ठि सागरोवमाइं सातिरेगाइं' તેમાં જે સાદિક સપર્યસિત જ્ઞાની હોય છે. તે જઘન્યથી તો એક અંતર્મુહૂર્તની કાયસ્થિતિવાળા હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી કંઈક વધારે ૬૬ છાસઠ સાગરોપમની કાયસ્થિતિવાળા હોય છે. સમ્યક્ત્વની જઘન્ય સ્થિતિ એક અંતર્મુહૂર્તની કહેવામાં આવેલ છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કંઈક ઓછી છાસઠ સાગરોપમની કહેવામાં આવેલ છે. સમ્યક્ત્વશાલી જીવને જ જ્ઞાની કહેલા છે તેથી જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એજ ભાવને ગ્રહણ કરીને અહીંયાં જ્ઞાનીના સંબંધમાં કહેવામાં આવેલ છે. કહ્યુ છે કે-'सम्यग्दृष्टेर्ज्ञानं मिथ्या दृष्टे विंपर्यासः' તથા તેમની જે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કહેવામાં આવેલ છે. તે અપ્રતિ-

छावट्ठि सागरोवमाइं साइरेगाइं' उत्कर्षेण षट् षष्टिः सागरोपमाणि सातिरेकाणि सम्यग्दर्शनकालस्याऽपि उत्कर्षत एतावन्मात्रत्वात् अप्रतिपतित सम्यक्त्वस्य विजयादि गमनश्रवणात्, उक्तञ्च भाष्ये —

'दो वारे विजयाइसु गयस्स तिन्निऽच्चुए अहव ताइं ।
अइरेगं नरभवियं नाणा जीवाण सव्वद्धा ॥१॥

छाया—द्वौ वारौ विजयादिषु गतस्य अथवा त्रीनच्युते तानि ।
अतिरेको नरभविकं नाना जीवानां सर्वाद्धा ॥१॥

'अन्नाणी जहा सवेयगा' अज्ञानिनो यथा सवेदकाः, अज्ञानी खलु भदन्त ! कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! अज्ञानी त्रिविधः प्रज्ञप्तः—अनादिको-वाऽपर्यवसितः १ अनादिको वा सपर्यवसितः २ सादिको वा सपर्यवसितः ३ अनाद्यपर्यवसितः, स यो न कदाचिदपि सिद्धिं यास्यति (अभव्यः) अनादि

जो कही गई है वह अप्रतिपतित सम्यक्त्वी जीवका विजयादिकों में गमन सुने जाने के कारण को लेकर कही गई है । 'उक्तंच'—'दो वारे विजयाइसु गयस्स तिन्निऽच्चुए अहव ताइं । अइरेगं नरभवियं नाणा जीवाण सव्वद्धा' 'अन्नाणी जहा सवेयगा' हे भदन्त ! अज्ञानी जीव की कायस्थिति का काल कितना है ? तो इसके उत्तर में कहा गया है —हे गौतम ! अज्ञानी तीन प्रकार का कहा गया है—१—अनादिक अपर्यवसित अज्ञानी, दूसरा अनादिक सपर्यवसितअज्ञानी, और तृतीय सादि सपर्यवसित अज्ञानी इनमें जो अभी तक सिद्धि को प्राप्त नहीं हुआ है और न होगा ऐसा अभव्य जीव अनादि अपर्यवसित अज्ञानी है जो अनादि से मिथ्यादृष्टि से चला आ रहा है परन्तु सम्यक्त्व की

પતિત સમ્યક્ત્વી જીવનું વિજય વિગેરેમાં ગમન સાંભળવામાં આવ્યાના આધાર થી કહેવામાં આવેલ છે. કહ્યું પણ છે કે

'दो वारे विजयाइसु गयस्स तिन्निऽच्चुए अहव ताइं ।
अइरेगं नरभवियं नाणाजीवाण सव्वद्धा' ॥ १ ॥

'अणाणी जहा सवेयगा' હે ભગવન્ અજ્ઞાની જીવની કાયસ્થિતિનો કાળ કેટલો કહેલ છે ? આના ઉત્તરમાં કહે છે કે—હે ગૌતમ ! અજ્ઞાની ત્રણ પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. એક અનાદિક અપર્યવસિત અજ્ઞાની, બીજા અનાદિક સપર્યસિત અજ્ઞાની, અને ત્રીજા સાદિ સપર્યવસિત અજ્ઞાની તેમાં જેઓએ અત્યાર સુધી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી નથી. અને ભવિષ્યમાં પ્રાપ્ત કરીશકવાના નથી. એવા અભવ્ય જીવ અનાદિ અપર્યવસિત અજ્ઞાની છે. જે અનાદિથી મિથ્યાદૃષ્ટિ પણાથી આવતા હોય પરંતુ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિથી જેમનું મિથ્યાત્વ

सपर्यवसितश्च सः योऽनादि मिथ्यादृष्टिः सम्यक्त्वमासाद्याऽप्रतिपतित सम्यक्त्व एव क्षपकश्रेणिं प्रतिपत्स्यते सादि-सपर्यवसितः सम्यग्दृष्टि र्भूत्वा जातमिथ्यादृष्टिः, स जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् सम्यक्त्वात् प्रतिपत्य पुनरन्तर्मुहूर्तेन कस्याऽपि सम्यग्दर्शनावाप्तिसम्भवात् उत्कर्षेणानन्तं कालम् अनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः क्षेत्रतोऽपार्धं पुद्गलपरावर्त्तं देशोनम्। ज्ञानिनः कियच्चिरं कालतो भदन्त! अन्तरम् भवति ? भगवानाह—गौतम ! साद्यपर्यवसितस्य नास्त्यन्तरम् अपर्यव-

प्राप्ति से जिसका मिथ्यात्व छूट गया है और अप्रतिपतित सम्यक्त्व हुआ ही वह क्षपक श्रेणि को प्राप्तकरने वाला हो जाने वाला है ऐसा सम्य- क्त्वी जीव अनादि सपर्यवसित अज्ञानी जीव है सादि सपर्यवसित अज्ञानी जीव वह है जो सम्यक्त्व को प्राप्त कर पुनः मिथ्यादृष्टि बन गया है। ऐसा वह जघन्य से अन्तर्मुहूर्त तक की कायस्थिति वाला होता है क्योंकि सम्यक्त्व से प्रतिपतित होकर वह पुनः सम्यक्त्व की प्राप्ति कर लिया करता है तथा उत्कृष्ट से अनन्त काल की कायस्थिति वाला होता है क्योंकि अनन्त उत्सर्पिणी और अनन्त अवसर्पिणी काल के वाद तथा क्षेत्र की अपेक्षा कुछ कम अर्धपुद्गल परावर्त के वाद सम्यक्त्व को प्राप्त करता है ।

अन्तर कथन—'णाणिस्स णं भंते !' हे भदन्त ! ज्ञानी जीव का कितने काल का अन्तर है ? उत्तर में प्रभु ने कहा है हे गौतम ! सादि अपर्यवसित जीव के तो अन्तर होता नहीं हैं क्योंकि ऐसे जीव का

છૂટિ ગયેલ છે. અને અપ્રતિપતિત સમ્યક્ત્વ થઇને તે ક્ષપક શ્રેણીને પ્રાપ્ત કરવાવાળા થઇ જવાના હોય એવા સમ્યક્ત્વી જીવો અનાદિ સપર્યવસિત અજ્ઞાની જીવ છે. સાદિસપર્યવસિત અજ્ઞાની જીવ તે કહેવાય છે કે જે સમ્યક્ત્વને પ્રાપ્ત કરીને ફરીથી મિથ્યાદૃષ્ટિ બની ગયેલ હોય. એવા તે જીવ જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્તની કાયસ્થિતિવાળા હોય છે. કેમકે સમ્યક્ત્વથી પ્રતિ પતિત થઇને તે ફરીથી સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ કરીલે છે. તથા ઉત્કૃષ્ટથી અનંતકાળની કાયસ્થિતિવાળા હોય છે. કેમકે—અનંત ઉત્સર્પિણી અને અનંત અવસર્પિણી કાળ સમાપ્ત થયા પછી તથા ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી કંઇક ઓછા અર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્તના પછી સમ્યક્ત્વને પ્રાપ્ત કરે છે.

અંતર કાળનું કથન

'णाणिस्स णं भंते !' હે ભગવન્ જ્ઞાની જીવનું અંતર કેટલા કાળનું કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—હે ગૌતમ ! સાદિ અપર્યવસિત જીવનું અંતરતો હોતુંજ નથી. કેમકે એવા જીવનું સમ્યક્ત્વ

सितत्वेन सम्प्तद्भावाऽपरित्यागात्। 'णाणिस्स अंतरं' सादि सपर्यवसित ज्ञानिनोऽन्तरम् 'जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं' जघन्येनान्तर्मुहूर्तम्-एतावन्मिथ्यादर्शन-कालेन व्यवधानेन भूयोऽपि ज्ञानभावात्, 'उक्कोसेणं अणंतं कालं अवड्ढं पोग्गल-परियट्टं देसूणं' उत्कर्षेणानन्तं कालम् अनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतोऽपार्धं पुद्गलपरावर्त्तं देशोनम् क्षेत्रतः, सम्यग्दृष्टेः सम्यक्त्वात्प्रतिपतितस्यैतावन्तं कालं मिथ्यात्वमनुभूय ततोऽवश्यं सम्यक्त्वासादनात्। 'अण्णाणियस्स दोण्हवि आदिल्लाणं नत्थि अंतरं' द्वयोरप्यज्ञानिनोरादिकयोर्नास्त्यन्तरम्, अज्ञानिनः कियच्चिरं कालतोऽन्तरम्? गौतम! अनाद्यपर्यवसितस्य नास्त्यन्तरम् अपर्यव-सितत्वादेव। अनादि सपर्यवसितस्याऽपि नास्त्यन्तरम् संप्राप्तकेवलज्ञानस्य प्रतिपाताऽभावात्। 'सादीयस्स सपज्जवसियस्स जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं' सादि

सम्यक्त्व छूटता नहीं है। क्योंकि अपर्यवसित अवस्था वाला होने से सम्यक्त्वरूप परिणाम से ही परिणत बना रहता है। जो ज्ञानी सादि अपर्यवसित है उसका अन्तर जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त का है और उत्कृष्ट से अन्तर अनन्त काल का है। इतने काल के बाद वह पुनः ज्ञानी बन जाता है। हे भदन्त! अज्ञानी जीव का अन्तर कितने काल का है? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम! जो अनादि अपर्यवसित अज्ञानी है उसके तथा अनादि सपर्यवसित जीव के तो अन्तर है नहीं क्योंकि अनादि अपर्यवसित अवस्था में अज्ञान का सद्भाव सदा विद्यमान रहेगा और अनादि सपर्यवसि-तता अवस्था में अज्ञान की समाप्ति में केवलज्ञान का सद्भाव होने से उसका छूटना होगा नहीं इस कारण अन्तर का आना होता नहीं है। जो सादि सपर्यवसित अज्ञानी जीव है उसका अन्तर होता

છૂટતું નથી. કેમકે અપર્યવસિત અવસ્થાવાળા હોવાથી સમ્યકૃત્વ રૂપ પરિણામથી જ પરિણતબનેલા રહે છે જે જ્ઞાની સાદિ અપર્યવસિત હોય છે. તેઓનું અંતર જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનું છે અને ઉત્કૃષ્ટથી અનંતકાળનું અંતર હોય છે. એટલા કાળ પછી ફરીથી જ્ઞાની બની જાય છે. હે ભગવન્! અજ્ઞાની જીવનું અંતર કેટલા કાળનું છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ! જેઓ અનાદિ અપર્યવસિત અજ્ઞાની છે તેઓને તથા અનાદિ સપર્યવસિત જીવોને તો અંતર હોતું જ નથી. કેમકે-અનાદિ અપર્યવસિત અવસ્થામાં અજ્ઞાનનો સદ્ભાવ સદા કાયમજ રહેશે. અને અનાદિ સપર્યવસિત પણાની અવસ્થામાં અજ્ઞાનની સમાપ્તિમાં કેવળજ્ઞાનનો સદ્ભાવ હોવાથી તે છૂટિ શકતું નથી, તેથી અંતર આવી શકતું નથી, જે સાદિ સપર્યવસિત અજ્ઞાની જીવ હોય

सपर्यवसितस्याऽज्ञानिनो जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् जघन्यसम्यग्दर्शनकालस्यैतावन्मात्रत्वात् । 'उक्कोसेणं छावट्ठिं सागरोवमाइं साइरेगाइं' उत्कर्षेण षट् षष्टिः सागरोपमाणि सातिरेकाणि, इतोऽप्यूर्ध्वं सम्यग्दर्शनप्रतिपातेऽज्ञानभावात् इति ।

'अप्पाबहु' अल्पबहुत्वम् ज्ञानाऽज्ञानिनां कतरेभ्यः कतरेऽल्पा बहुकावेति प्रश्नः ? गौतम ! 'सव्वत्थोवा नाणी' सर्वस्तोका ज्ञानिनः 'अण्णाणी अणंतगुणा' अज्ञानिनोऽनन्तगुणाः निगोदजीवाऽपेक्षया । पुनर्द्वैविध्यम्—'अहवा दुविहा सव्वजीवा पन्नत्ता' अथवा—द्विविधाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—'सागारोव उत्ताय-अणागारोवउत्ताय' साकारोपयुक्ताश्चाऽनाकारोपयुक्ताश्च । 'संचिट्ठणा—अंतरं च जहन्नेणं—उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं' द्वयोरपि कायस्थितिः—अन्तरञ्च जघन्येनो-

---

है सो वह यहां जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त का और उत्कृष्ट से कुछ अधिक ६६ सागरोपम का है ।

अल्पबहुत्व का कथन—हे भदन्त ! ज्ञानी और अज्ञानी जीवों में कौन जीव अल्प हैं ? और कौन जीव बहुत हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—हे गौतम ? सब से कम ज्ञानी जीव हैं और अज्ञानी जीव इनकी अपेक्षा अनन्तगुणें अधिक हैं । क्योंकि अज्ञानियों में निगोद जीवों का भी अन्तर्भाव हो जाता है । 'अहवा दुविहा सव्व जीवा' अथवा समस्त जीव दो प्रकार के इस प्रकार से भी है—'सागरोवउत्ता य अणागारोवउत्ता य' एक साकारोपयुक्त और दूसरे अनाकारोपयुक्त 'संचिट्ठणा अंतरं जहन्नेणं उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं' इन दोनों की कायस्थिति और अन्तर जघन्य से एवं उत्कृष्ट से एक २

છે. તેમનું અંતર હોય છે. તો તે અહીંયાં જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનું અને ઉત્કૃષ્ટથી કંઇક વધારે ૬૬ છાસઠ સાગરોપમનું છે.

અલ્પબહુત્વનું કથન

હે ભગવન્ ? જ્ઞાની અને અજ્ઞાની જીવોમાં કયા જીવો અલ્પ છે ? અને કયા જીવો વધારે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે હે ગૌતમ ! સૌથી ઓછા જ્ઞાની જીવ છે. તેના કરતાં અજ્ઞાની જીવો અનંતગણા વધારે છે. કેમકે—અજ્ઞાનિયોમાં નિગોદ જીવોનો પણ સમાવેશ થઇ જાય છે. 'अहवा दुविहा सव्वजीवा' અથવા સઘળાજીવો આ પ્રમાણે પણ બે રીતના થઇ જાય છે. 'सागारोवउत्ता य अणागारोवउत्ता य' એક સાકારોપયુક્ત અને બીજા અનાકારોપયુક્ત ,संचिट्ठणा अंतरं जहण्णेणं उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं' આ બન્નેની કાય સ્થિતિ અને અંતર જઘન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી એક એક અંતર્મુહૂર્તનું

त्कर्षतोऽपि चान्तर्मुहूर्तमेव अत्र सर्वजीवाश्छद्मस्था एव न केवलिनोऽपि विवक्षिताः, एतयोः कायस्थितिरन्तरं च जघन्योत्कर्षाभ्यामरतर्मुहूर्तम् अन्यथा- केवलिनामुपयोगस्य साकारस्याऽनाकारस्य चैक सामयिकत्वात् कायस्थितावन्तरे चैकसमयोऽप्युच्येत इति। 'अप्पाबहु' अल्पबहुत्वम् साकारोपयुक्तानामनाकारोपयुक्तानां च कतरेकतरेभ्योऽल्पा-बहुका० ? गौतम ! सर्वस्तोका अनाकारोपयुक्ताः अनाकारोपयोगस्य स्तोककालतया पृच्छा समये तेषां स्तोकानामेवावाप्यमानत्वात्, ततः-'साकारो० संखे०' साकारोपयुक्ताः संख्येयगुणाः, अनाकारोपयोगाद्धातः साकारोपयोगद्धायाः संख्येयगुणत्वादिति। 'अहवा दुविहा-सव्वजीवा पन्नत्ता' अथवा द्विविधाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा-'आहारगा चेव-

---

अन्तर्मुहूर्त का है। यहां साकार अनाकार उपयोग वाले सर्व जीव रूप से छद्मस्थ जीव ही विवक्षित हुए हैं और इन्हीं को लेकर कायस्थिति और अन्तर काल का यह कथन किया गया है नहीं तो केवली का उपयोग-साकार और अनाकार उपयोग-एक समय की स्थिति वाला होता है अतः इन्हें भी ग्रहण करने के लिये कार्यस्थिति और अन्तरकाल के कथन में एक समय का ग्रहण करना चाहिये था परन्तु यह यहां नहीं कहा गया है अतः साकार और अनाकार उपयोग वालों में यहां छद्मस्थ जीव ही गृहीत हुए हैं ऐसा जानना चाहिये इनके अल्पबहुत्व की चिन्ता में सबसे कम अनाकार उपयोग वाले हैं और इनकी अपेक्षा साकार उपयोग वाले संख्यातगुणे अधिक हैं। क्योंकि अनाकार उपयोग के काल से साकार उपयोग का काल संख्यातगुणा अधिक होता है।

છે. અહીંયાં સાકાર ઉપયોગવાળા અને અનાકાર ઉપયોગવાળા સર્વ જીવ પણાથી છદ્મસ્થ જીવજ વિવક્ષિત થયેલ છે. અને તેમનેજ લઇને કાયસ્થિતિ અને અંતરકાળનું આ કથન કરવામાં આવેલ છે. નહીંતો કેવલીનો ઉપયોગ સાકાર અનાકાર બન્નેપ્રકારથી એક સમયની સ્થિતિવાળો હોય છે, તેથી તેને પણ ગ્રહણ કરવા માટે કાયસ્થિતિ અને અંતર કાળના કથનમાં એક સમય ગ્રહણ કરવો જોઇતો હતો. પરંતુ તે અહીયાં કહેવામાં આવેલ નથી. તેથી સાકાર અને અનાકાર ઉપયોગવાળામાં અહીંયાં છદ્મસ્થ જીવજ ગ્રહણ કરાયા છે. તેમ સમજવું. તેમના અલ્પ બહુત્વના વિચારમાં સૌથી ઓછા અનાકાર ઉપયોગવાળા છે. અને તેના કરતાં સાકાર ઉપયોગવાળા સંખ્યાતગણા વધારે છે. કેમકે-અનાકાર ઉપયોગના કાળથી સાકાર ઉપયોગનો કાળ સંખ્યાતગણો વધારે હોય છે.

अनाहारगा चेव' आहारकाश्चाऽनाहारकाश्च। अनयोः कायस्थितिमाह–'आहाएणं भंते ! जाव केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! आहारए दुविहे पन्नत्ते तं जहा–छउमत्थ आहारए य–केवलि आहारएय' आहारकः खलु भदन्त ! आहारक इति मर्यादया कियच्चिरं कालतो भवति ? गौतम ! स द्विविधः तद्यथा–छद्मस्थाहारकश्च–केवल्याहारकश्च। 'छउमत्थ आहारए णं जाव केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! जहन्नेणं खुड्डागं भवग्गहणं दुसमयऊणं' छद्मस्थाहारकः आहारक इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! द्वि समयोनं जघन्येन क्षुल्लकं भवग्रहणम्–एतज्जघन्याधिकाराद् विग्रहेणागत्य क्षुल्लकभवग्रहणवत्सूत्पादे भवतीति ज्ञातव्यम् तत्र–यद्यपि लोकान्तनिष्कुटादावुत्पादे चतुःसामयिकी पञ्चसामयिकी च विग्रहगतिः

'अहवा–दुविहा सव्वजीवा पण्णत्ता' अथवा सर्व जीव दो प्रकार के कहे गये हैं–'तं जहा' वे इस प्रकार से–'आहारगा चेव अणाहारगा चेव' एक आहारक जीव और दूसरे अनाहारक जीव अब गौतम इनकी कायस्थिति के सम्बन्ध में ऐसा पूछते हैं–आहारएणं भंते ! जीवे केवच्चिरं होइ' हे भदन्त ! आहारक जीव आहारक रूप से कितने काल तक रहता है इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा ! आहारए दुविहे पण्णत्ते' हे गौतम ! आहारक जीव दो प्रकार का कहा गया है 'तं जहा' जैसे–'छउमत्थ आहारए य केवलि आहारए य' एक छद्मस्थ आहारक और दूसरा केवलि आहारक इनमें जो 'छउमत्थ आहारएणं जीवे केवच्चिरं होइ' छद्मस्थ आहारक जीव है वह हे भदन्त ! कितने काल तक छद्मस्थ आहारक रूप से रहता है ? तो इसका उत्तर 'गोयमा !'

'अहवा दुविहा सव्वजीवा पण्णत्ता' અથવા સર્વ જીવો બે પ્રકારના કહેવામાં આવેલા છે. તે આ પ્રમાણે છે. 'आहारगा चेव अणाहारगा चेव' એક આહારક જીવ અને બીજા અનાહારક જીવ

હવે ગૌતમસ્વામી તેમની કાયસ્થિતિના સંબંધમાં પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે છે કે–'आहारएणं भंते ! जीवे केवच्चिरं होइ' હે ભગવન્ આહારક જીવ આહારક પણાથી કેટલા કાળ સુધી રહે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा' आहारए दुविहे पण्णत्ते' હે ગૌતમ ! આહારક જીવ બે પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. જે આ પ્રમાણે છે.–'छउमत्थ आहारए य केवलि आहारए य' એક છદ્મસ્થ આહારક અને બીજા કેવલિ આહારક તેમાં જેઓ 'छउमत्थ आहारएणं जीवे केवच्चिरं होइ' હે ભગવન્ છદ્મસ્થ આહારક કેટલા કાળ પર્યન્ત છદ્મસ્થ પણાથી રહે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–હે ગૌતમ !

तथापि बाहुल्येन त्रिसामयिक्येवेति तमधिकृत्यैतत्सूत्रम् । उक्तञ्च–'एकं–द्वौवाऽ-नाहारकः' तत्त्वार्थसूत्रे अ. २ सू. ३१, त्रिसामयिक्यां च विग्रहगतौ द्वावाद्यौ समयौ अनाहारक इति ताभ्यां हीनं कथितम् । 'उक्कोसेणं अणंतं कालं जाव काल० खेत्तओ अंगुलस्स असंखेज्जइभागं' उत्कर्षेणानन्तं कालम् असंख्येया उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः, .क्षेत्रतोऽङ्गुलस्याऽसंख्येयो भागः, अयं भावः–अङ्गुलमात्रक्षेत्राङ्गुलाऽसंख्येयभागे यावन्त आकाशप्रदेशास्तावन्तः प्रतिसमय-मेकैकप्रदेशापहारे यावता कालेन निर्लेपाः भवन्ति तावत्य उत्सर्पिण्यवस-र्पिण्यः, तावन्तं हि कालमविग्रहेणोत्पाद्यते, अविग्रहोत्पत्तौ सततमाहारकः ।

हे गौतम ! 'जहण्णेणं खुड्डागं भवग्गहणं दुसमऊणं उक्कोसेणं संखेज्जकालं जाव काल० खेत्तओ अंगुलस्स असंखेज्जइभागं' ऐसा है कि वह छद्मस्थाहारक छद्मस्थाहारक रूप से कम से कम दो समय-हीन क्षुद्र भव ग्रहण करने रूप काल तक रहता है और उत्कृष्ट से संख्यात काल तक रहता है अर्थात् असंख्यात काल में असंख्यात उत्सर्पिणियां और असंख्यात अवसर्पिणियां समाप्त हो जाती है। जीव जब विग्रह गति से आकर के उत्पाद क्षेत्र में उत्पन्न होता है उस समय वह तीन समय तक विग्रहगति में रहता है और वहां दो समय आहारक तक रहता है इसी कारण यहां पर क्षुद्र भव ग्रहण करने रूप काल में से दो दो समय अनाहारक अवस्था को कम करके छद्मस्था-हारक की कायस्थिति का काल कहा गया है और उत्कृष्ट जो इस का काल कहा गया है सो इसका तात्पर्य ऐसा है कि यह जीव इतने समय तक अविग्रह से ही उत्पन्न होता है अतः अविग्रह से उत्पन्न

'जहण्णेणं खुड्डागं भवग्गहणं समऊणं उक्कोसेणं असंखेज्जकालं जाव कालओ खेत्तओ अंगुलस्स असंखेज्जइ भागं' –એ છદ્મસ્થાહારક છદ્મસ્થાહારક પણાથી ઓછામાં ઓછા બે સમયહીન ક્ષુદ્રભવગ્રહણ કરવા રૂપ કાળ સુધી રહે છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાતકાળ સુધી રહે છે. અર્થાત્ અસંખ્યાત કાળમાં અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણીયો અને અસંખ્યાત અવસર્પિણિયો સમાપ્ત થઇ જાય છે. જીવ જ્યારે વિગ્રહ ગતિથી આવીને ઉત્પાદ ક્ષેત્રમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તે વખતે એ ત્રણ સમય સુધી વિગ્રહ ગતિમાં રહે છે. અને ત્યાં બે સમય સુધી અનાહારક રહે છે. એ કારણથી અહીંયાં ક્ષુદ્રભવ ગ્રહણ કરવા રૂપ કાળ-માંથી બબ્બે સમય આહારક અવસ્થાના કમ કરીને છદ્મસ્થ આહારકની કાય સ્થિતિનો કાળ કહેવામાં આવેલ છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી જે તેનો કાળ કહ્યો છે. તો તેનું તાત્પર્ય એવું છે કે–આ જીવ આટલા સમય સુધી અવિગ્રહ ગતિથી ઉત્પન્ન થવાના કારણે એ નિરંતર આહારક જ બનેલા રહે છે. હે ભગવન્!

'केवलि आहारए णं जाव केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं-उक्कोसेणं देसूणा पुव्वकोडी' केवल्याहारकः खलु केवल्याहारक इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् स चाऽन्तकृत्केवलीज्ञातव्यः । उत्कर्षेण देशोना पूर्वकोटिः पूर्वकोटयायुषो नववर्षादारभ्योत्पन्न केवलज्ञानस्य अवग-न्तव्या। 'अनाहारएणं भंते ! केवच्चिरं० ? गोयमा ! अणाहारए दुविहे पन्नत्ते

होने के कारण यह निरन्तर आहारक ही बना रहता है । हे भदन्त ! केवल्याहारक कितने काल तक केवल्याहारक के रूप में रहते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम ! केवल्याहारक जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त तक और उत्कृष्ट से 'देसूणा पुव्वकोडी' कुछ कम पूर्व कोटी तक केवल्याहारक रूप से बना रहता है जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त तक केवल्याहारक केवल्याहारक रूप से बना रहता है ऐसा जो कहा गया है वह अन्तकृत्केवली की अपेक्षा से कहा गया है क्योंकि अन्तकृत्केवली एक अन्तर्मुहूर्त के बाद मुक्ति को प्राप्त कर लिया करते हैं । यहां उत्कृष्ट में जो देशोनता कही गई है वह आठ वर्ष के पहिले केवलज्ञान उत्पन्न नहीं हो सकने की अपेक्षा को लेकर कही गई है-अर्थात् जो मनुष्य पूर्वकोटि आयु वाला है पर उसे जो केवल ज्ञान प्राप्त होगा वह आठ वर्ष के बाद ही प्राप्त होगा और वह केवल ज्ञान प्राप्त करके एक पूर्व कोटि तक उस पर्याय में रहेगा अतः छद्मस्थावस्था के आठ वर्ष कम कर दिये गये हैं यही देशोनता यहां ली गई है 'अनाहारएणं भंते ! केवचिरं' हे भदन्त ! अनाहारक

કેવલી આહારક કેટલા કાળ પર્યન્ત કેવલી આહારક પણાથી રહે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ! કેવલી આહારક જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી 'देसूणा पुव्व कोडी' કંઇક ઓછા પૂર્વ કોટિ સુધી કેવલી આહારક પણાથી રહે છે. એ પ્રમાણે જે કહેવામાં આવેલ છે. તે અન્તકૃતકેવલીની અપેક્ષાથી કહેવામાં આવેલ છે. કેમકે-અંત-કૃતકેવલી એક અંતર્મુહૂર્ત પછી મુક્તિ પ્રાપ્ત કરીલે છે. અહીયાં ઉત્કૃષ્ટમાં જે દેશોનપણું કહેવામાં આવેલ છે તે આઠ વર્ષની પહેલા કેવળ જ્ઞાન ઉત્પન્ન ન થવાના કારણને લઇને કહેવામાં આવેલ છે. અર્થાત્ જે મનુષ્ય પૂર્વ કોટિના આયુષ્યવાળા હોય પરંતુ તેમને જે કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થવાનું હોય તે આઠ વર્ષ પછીજ પ્રાપ્ત થશે અને તે કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને એક પૂર્વ કોટિ પર્યન્ત એ પર્યાયમાં રહેશે. તેથી છદ્મસ્થ અવસ્થાના આઠ વર્ષ ઓછા કવામાં આવેલ છે. એજ દેશોનપણું અહીંયાં ગ્રહણ કરેલ છે. 'अणाहारए

तं जहा छउमत्थ अणाहारए य केवलि अणाहारए य' अनाहारकः खलु भदन्त ! कियच्चिरं कालतः ? गौतम ! अनाहारको द्विविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-छद्मस्थानाहारकश्च केवल्यनाहारकश्च । 'छउमत्थ अणाहारएणं भंते ! जाव केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! जहन्नेणं एक्कं समयं-उक्कोसेणं दो समया' छद्मस्थानाहारकः खलु कालतो भदन्त ! कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येनैकं समयम्-उत्कर्षेण द्वौ समयौ जघन्याधिकाराद् द्वि सामयिकीं विग्रहगतिमपेक्ष्यैतत् । 'केवलि अणाहारए दुविहे पन्नत्ते-तं जहा-सिद्धकेवलि अणाहारए य भवत्थ केवलि अणाहा-

जीव अनाहारक रूप से कितने काल तक रहता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! अणाहारए दुविहे पण्णत्ते' हे गौतम ! अनाहारक दो प्रकार के कहे गये हैं-'तं जहा' जैसे 'छउमत्थ अणाहारए य केवलि अणाहारए य' एक छद्मस्थ अनाहारक और दूसरे केवल्यानाहारक इनमें हे भदन्त ! जो छद्मस्थानाहारक जीव हैं वह छद्मस्थानाहारक रूप से कितने काल तक रहता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा !' हे गौतम ! छद्मस्थानाहारक कम से कम एकसमय तक और उत्कृष्ट से दो समय तक छद्मस्थानाहारकपना से रहता है । दो समय तक छद्मस्थानाहारक रूप से रहने का जो समय कहा गया है वह दो समय वाली विग्रहगति की अपेक्षा से कहा गया है क्योंकि जीव इन समयों में अनाहारक रहता है । 'केवलि अणाहारए दुविहे पण्णत्ते' केवली अनाहारक दो प्रकार के कहे गये है जैसे एक सिद्धकेवलि-अनाहारक और दूसरे भवस्थ केवलि अनाहारक

णं भंते केवच्चिरं હે ભગવન્ અનાહારક જીવ અનાહારક પણાથી કેટલા કાળ પર્યન્ત રહે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! अणाहारए दुविहे पण्णत्ते' હે ગૌતમ ! અનાહારક બે પ્રકારના કહેવામાં આવેલા છે. 'तं जहा' જેમકે 'छउमत्थअणाहारए य केवलि अणाहारए य' એક છદ્મસ્થ અનાહારક અને બીજા કેવલી અનાહારક તેમાં જે છદ્મસ્થ અનાહારક જીવ છે તે છદ્મસ્થ અનાહારક પણાથી કેટલા કાળ પર્યન્ત રહે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा !' હે ગૌતમ ! છદ્મસ્થ અનાહારક ઓછા માં ઓછા એક સમય પર્યન્ત અને ઉત્કૃષ્ટથી બે સમય પર્યન્ત છદ્મસ્થ અનાહારક પણાથી રહે છે. બે સમય સુધી છદ્મસ્થ અનાહારક પણાથી રહેવાનો જે સમય કહેવામાં આવેલ છે. તે બે સમયવાળી વિગ્રહ ગતિની અપેક્ષાથી કહેવામાં આવેલ છે. કેમકે-જીવ આ સમયોમાં અનાહારક રહે છે. 'केवलि अणाहारए दुविहे पण्णत्ते' કેવલી અનાહારક બે પ્રકારના કહેવામાં આવેલા છે. જેમકે-

रए य' केवल्यनाहारको द्विविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा–सिद्ध केवल्यनाहारकश्च १ भवस्थ केवल्यनाहारकश्च २ । तत्र सिद्ध केवलि अणाहारए णं भंते ! कालओ केवच्चिरं होइ ?' सिद्ध केवल्यानाहारकः खलु कालतः कियच्चिरं भदन्त ! भगवानाह-गौतम ! 'साईए अपज्जवसिए' सादिकोऽपर्यवसितः, सिद्धस्य साद्यपर्यवसिततया सिद्धानाहारकत्वस्यापि तद्विशिष्टस्य तथा भावात् इति । 'भवत्थ केवलि अणाहारएणं भंते ! कइविहे पन्नत्ते' भवस्थ केवल्यनाहारकः खलु भदन्त ! कति प्रभेदवान् ? गौतम ! 'भवत्थ केवलि अणाहारए दुविहे पन्नत्ते तं जहा–सजोगि भवत्थ केवलि अणाहारए य अजोगि भवत्थ केवलि अणाहारए य' भवस्थ केवल्यनाहारको द्विविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा–सयोगि भवस्थ केवल्यनाहारकश्चाऽयोगि

इनमें जो सिद्धकेवलि अनाहारक है वे हे भदन्त ! कितने समय तक सिद्ध केवलि अनाहारक रूप से रहते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं- 'सादीए अपज्जवसिए' हे गौतम ! सिद्धकेवलि अनाहारक सिद्ध केवलि अनाहारकरूप से सादि अपर्यवसित काल तक रहते हैं। क्योंकि सिद्ध सादि अपर्यवसित होते हैं इसलिये इससे विशिष्ट जो अनाहारका है वह भी सादि अपर्यवसित होता है ।

'भवत्थ केवलि अणाहारए णं भंते !' हे भदन्त ! जो भवस्थ केवलि अनाहारक है वे कितने प्रकार के हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं- 'भवत्थकेवलि० दुविहे पण्णत्ते' हे गौतम ! भवस्थ केवलि अनाहारक दो प्रकार के कहे गये हैं–जैसे-'सजोगि भवत्थकेवलि अणाहारए अयोगि भवत्थकेवलि अणाहारए' एक सयोगि भवत्थकेवलि अनाहारक और दूसरा अयोगिभवस्थ केवलि अनाहारक 'इनमें जो 'स-

એક સિદ્ધ કેવલી અનાહારક અને બીજા ભવસ્થ કેવલી અનાહારક છે. હે ભગવન્ તે સિદ્ધ કેવલી કેટલા સમય પર્યન્ત અનાહારક પણાથી રહે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'सादीए अपज्जवसिए' હે ગૌતમ! સિદ્ધ કેવલી અનાહારક પણાથી સાદિ અપર્યવસિત કાળ પર્યન્ત રહે છે. કેમકે સિદ્ધ સાદિ અપર્યવસિત હોય છે. તેથી તેનાથી વિશિષ્ટ જે અનાહારક છે તે પણ સાદિ અપર્યવસિત હોય છે. 'भवत्थकेवलि अणाहारए णं भंते! હે ભગવન્ જે ભવસ્થ કેવલી અનાહારક છે તે કેટલા પ્રકારના છે? ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'भवत्थकेवलिय० दुविहे पण्णत्ते' હે ગૌતમ! ભવસ્થ કેવલી અનાહારક બે પ્રકારના કહેવામાં આવેલા છે. જેમકે 'सजोगिभवात्थकेवलि अणाहारए, अयोगि भवत्थ केवलि अणाहारए' એક સયોગી ભવસ્થ કેવલી અનાહારક અને બીજા અયોગી ભવસ્થ કેવલી અના-

भवस्थ केवल्यनाहारकश्च-२, योगः कायादि विद्यते यस्य स प्रथमः १ कायादि योगहीनश्च द्वितीयोऽयोगि-भवस्थ केवल्यनाहारकः। 'सजोगि भवत्थ केवलि अणाहारए णं भंते! कालओ केवच्चिरं होइ-अजहन्न मणुक्कोसेणं तिन्नि समया' सयोगि भवस्थकेवल्यनाहारकः खलु कालतः कियच्चिरं भदन्त! गौतम! अजन्योत्कर्षेण त्रयः समयाः, ते चाऽष्टसामयिक केवलि समुद्घातावस्थायां त्रि-चतुष्पञ्चमरूपाः तेषु समयत्रयेषु केवलकार्मणकाययोगभावात्। उक्तञ्च--

कार्मण शरीरयोगी चतुर्थके पञ्चमे तृतीये च।
समयत्रयेऽपि तस्माद्भवत्यनाहारको नियमात् ॥१॥ इति ॥

'अजोगि भवत्थकेवलि अणाहारएणं भंते! कालओ केवच्चिरं होइ जहन्नेणं

जोगि भवत्थकेवलिय अणाहारएणं भंते! कालओ केवच्चिरं होइ' सयोगि भवस्थ केवलि अनाहारक है वह हे भदन्त! इस अवस्था में कितने काल तक रहता है? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'अजहण्णमणुक्कोसेणं तिन्नि समया' हे गौतम! सयोगि भवस्थ केवलि अनाहारक अजघन्य और अनुत्कृष्ट से ३ समय तक रहता है तात्पर्य यह है कि केवलि समुद्घात आठ समय का होता है इस में तीसरे चौथे और पांचवें इन तीन समयों में एक कार्मण काय योग ही रहता है और जहां तक कार्मण काययोग होता है वहां अनाहारकता रहती है।

उक्तंच-'कार्मण शरीरयोगी चतुर्थके पंचमे तृतीये च,
समयत्रयेऽपि तस्मात् भवत्यनाहारको नियमात्'।

હારક એમાં જેઓ 'सजोगि भवत्थ केवलिय अणाहारए णं भंते! कालओ केवच्चिरं होई' સયોગિ ભવસ્થ કેવલી અનાહારક છે તે હે ભગવન્ એ અવ. સ્થામાં કેટલા કાળ સુધી રહે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે 'अजहण्णमणुक्कोसेणं तिन्नि समया' હે ગૌતમ! અયોગિ ભવસ્થ કેવલિ અનાહારક જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ સમય સુધી રહે છે.

આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે-કેવલિ સમુદ્ઘાત આઠ સમયનો હોય છે. તેમાં ત્રીજા, ચોથા અને પાંચમાં આ ત્રણ સમયોમાં એક કાર્મણ કાય યોગ જ રહે છે. અને જ્યાં કાર્મણ કાય યોગ હોય છે. ત્યાં અનાહારક પણ રહે છે કહ્યું પણ છે કે

'कार्मणशरीर योगी चतुर्थके पंचमे तृतीये च'
समयत्रयेऽपि तस्मात्, भवत्यनाहारको नियमात्'

अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' अयोगिभवस्थकेवल्यनाहारको भदन्त! कालतः कियच्चिरं खलु ? गौतम ! जघन्योत्कर्षाभ्यामन्तर्मुहूर्तम्। एषामन्तरमाह- 'छउमत्थ आहारगस्स केवइयं कालं अंतरं ? गोयमा ! जहन्नेणं एक्कं समयं-उक्कोसेणं दो समया' छद्मस्थाहारकस्य कियन्तं कालमन्तरम् ? गौतम ! जघन्येनैकं समयम्-उत्कर्षेण द्वौ समयौ आहारकस्याप्यन्तरकालो जघन्येनाऽप्येकः समयः उत्कर्षेण बाहुल्यमतस्त्रिसामायिकी विग्रहगतौ द्वौ समयौ। 'केवलि आहारगस्स अंतरं

'अजोगि भवत्थकेवलि अणाहारएणं भंते! कालओ केवच्चिरं होइ' हे भदन्त! जो अयोगि भवस्थकेवलि अनाहारक है वह इस रूप से कितने काल तक रहता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे हे गौतम! 'जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' इस रूप में जघन्य से भी एक अन्तर्मुहूर्त तक रहता है और उत्कृष्ट से भी एक अन्तर्मुहूर्त तक रहता है।

अन्तर कथन—'छउमत्थ आहारगस्स केवइयं कालं अंतरं' हे भदन्त! छद्मस्थ आहारक का अन्तर कितने काल का है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम! छद्मस्थ आहारक का अन्तर 'जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं दो समया' जघन्य से एक समय का और उत्कृष्ट से दो समय का होता है। तात्पर्य इस कथन का यही है- कि जितना समय उत्कृष्ट और जघन्य से छद्मस्थ अनाहारक का है उतना ही समय आहारक का अन्तरकाल है 'केवलि आहारगस्स

'अजोगि भवत्थ केवलि अणाहारएणं भंते! कालओ केवच्चिरं होई' हे ભગવન્ જે અયોગી ભવસ્થ કેવલી અનાહારક છે, તે એ રીતે કેટલા કાળ પર્યન્ત રહી શકે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે હે ગૌતમ! 'जहण्णोणं अंतो मुहुत्त उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' જઘન્યથી એક અન્તર્મુહૂર્ત સુધી તેઓ આ રીતે રહે છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ એક જ અંતર્મુહૂર્ત સુધી રહે છે.

'અન્તર દ્વારનું કથન

'छउमत्थ आहारगस्स केवइयं कलं अंतरं' હે ભગવન્! છદ્મસ્થ આહારકનું અંતર કેટલા કાળનું છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે હે ગૌતમ! છદ્મસ્થ આહારકનું અંતર 'जहण्णेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं दो समया' જઘન્યથી એક સમયનું અને ઉત્કૃષ્ટથી બે સમયનું હોય છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એજ છે કે જેટલા સમય ઉત્કૃષ્ટ અને જઘન્યથી છદ્મસ્થ અનાહારકના છે. એટલા જ સમયનો આહારકનો અંતરકાળ છે. 'केवलि आहारगस्स अंतरं अजहण्णमणु-

अजहण्णमणुक्कोसेणं तिन्नि समया' केवल्याहारकस्य अन्तरम् अजघन्योत्कर्षेण त्रयः समयाः अयमेव सयोगि भवस्थकेवली कथ्यते । अथाऽनाहारकमाह–छउमत्थ अणाहारगस्स अंतरं–जहन्नेणं खुड्डागं भवग्गहणं दुसमयऊणं–उक्कोसेणं असंखेज्जकालं जाव अंगुलस्स असंखेज्जइभागं' छद्मस्थानाहारकस्यान्तरं कालतः कियद् भदन्त ! जघन्येन द्वि समयोनं क्षुल्लकं भवग्रहणम् उत्कर्षेणाऽसंख्येयं कालं यावदऽङ्गुलस्याऽसंख्येयभागम् । असंख्येया उत्सर्पिण्य वसर्पिण्यः कालतः, क्षेत्रतोङ्गुल स्याऽसंख्येयो भाग इति यावत् । यावान् छद्मस्थाहारककालः सोऽनाहारक छद्मस्थान्तरम् ।

अंतरं अजहण्णमणुक्कोसेणं तिन्नि समया' केवल्याहारक का अन्तर जघन्य और उत्कृष्ट की अपेक्षा तीन समय का है यही केवल्याहारक सयोगी भवस्थ केवली कहा गया है । 'छउमत्थ अणाहारगस्स अंतरं जहण्णेणं खुड्डागं भवग्गहणं दुसमयऊणं उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं' हे भदन्त ! छद्मस्थ अनाहारक का अंतर कितना होता है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं–हे गौतम ! छद्मस्थ अनाहारक का अन्तर जघन्य से तो दो समय कम क्षुद्र भव ग्रहण करने रूप काल प्रमाण होता है और उत्कृष्ट से असंख्यात काल प्रमाण होता है । तात्पर्य यही है कि जितना काल छद्मस्थ आहारक का है वही छद्मस्थ अनाहारक का अन्तर काल है । इस असंख्यात काल में असंख्यात उत्सर्पिणी काल और असंख्यात अवसर्पिणी काल समाप्त हो जाते हैं इनकी संख्या यहां अङ्गुल के असंख्यातवें भाग में जितने प्रदेश

क्कोसेणं तिन्नि समया' કેવલિ આહારકનું અંતર જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ સમયનું છે. આજ કેવલિ આહારક સયોગી ભવસ્થ કેવલી કહેલા છે. 'छउमत्थ अणाहारगस्स अंतरं जहण्णेणं खुड्डागं भवग्गहणं दुसमयऊणं उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं' હે ભગવન્! છદ્મસ્થ અનાહારકનું અંતર કેટલું હોય છે? ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે હે ગૌતમ! છદ્મસ્થ અનાહારકનું અંતર જઘન્યથી તો બે સમય કમ ક્ષુદ્ર ભવગ્રહણ કરવા રૂપ કાળ પ્રમાણનું છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાત કાળ પ્રમાણનું હોય છે. તાત્પર્ય એજ છે કે જેટલો કાળ છદ્મસ્થ આહારકનો છે. એજ છદ્મસ્થ અનાહારકનો અંતરકાળ છે. અસંખ્યાત કાળમાં આ અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી કાળ અને અસંખ્યાત અવસર્પિણીકાળ સમાપ્ત થઇ જાય છે. તેમની સંખ્યા અહીયાં આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગમાં જેટલા પ્રદેશો હોય છે એટલી હોય છે. સ્થળે સ્થળે જે ક્ષુલ્લક ભવગ્રહણ,

अथ स्थानस्थाने पौनः पुन्येन व्यवहित क्षुल्लकशब्दार्थकः अत्रोच्यते-एकार्थे हि क्षुल्लकस्तोकलघवः, एकायुष्यसंवेदनकालो भवः, क्षुल्लकश्चाऽसौ भवस्तस्य ग्रहणम् तच्चाऽऽवलिकातः षट् पञ्चाशदधिकमावलिकाशतद्वयम् । अथैकश्वासोच्छ्वासे-आनप्राणे कियच्छुल्लकभवग्रहणमङ्गी क्रियते ? अत्रोच्यते किञ्चित्समधिक सप्तदश, तत्कथं तदाह-इह मुहूर्तमध्ये सर्व संख्यया पञ्चषष्टिः सहस्राणि पञ्चशतानि षट्त्रिंनिशानि क्षुल्लकभवग्रहणानाम्, उक्तश्च-

"पन्नट्ठि सहस्साइं पंचेव सया हवंति छत्तीसा ।
खुड्डाग भवग्गहणा हवंति अंतोमुत्तंमि ॥१॥

छाया-पञ्चषष्टिः सहस्राणि पञ्चैव शतानि भवन्ति षट् त्रिंशत् ।
क्षुल्लकभवग्रहणानि भवन्त्यन्तर्मुहूर्ते ॥१॥

होते हैं उतनी होती है । जगह २ जो 'क्षुल्लक भवग्रहण' ऐसे शब्द का प्रयोग हुआ है-सो इसका भाव ऐसा है-जो भव सब से छोटा-लघु होता है उसका नाम क्षुल्लक भव है जहां पर भुज्यमान आयु का भोग-होता है उसका नाम भव है इस भव का जो ग्रहण है उसका नाम क्षुल्लक भव ग्रहण है यह क्षुल्लक भव ग्रहण २५६ आवलिका काल प्रमाण होता है एक आन प्राण में कुछ अधिक १७ क्षुल्लक भवग्रहण होते हैं । एक मुहूर्त के बीच में ६५५३६ क्षुल्लक भव ग्रहण होते हैं चूर्णी में ऐसा ही कहा गया है-

'पन्नट्ठि सहस्साइं पंचेव सया हवंति छत्तीसा
खुड्डाग भवग्गहणा हवंति अंतोमुहुत्तंमि' ॥१॥

एक मुहूर्त में आन प्राणों की संख्या ३७७३ होती है उक्तंच-

એ શબ્દનો પ્રયોગ કરવામાં આવેલ છે તેનો હેતુ એ છે કે જે ભવ સૌથી નાનો લઘુ હોય છે તેનું નામ ક્ષુલ્લક ભવ છે. જ્યાં ભોગવવમાં આવતા આયુષ્યનો ઉપભોગ થાય છે તેનું નામ ભવ છે. એ ભવને જે ગ્રહણ થાય અર્થાત્ ભોગવાય તેનું નામ ક્ષુલ્લક ભવગ્રહણ છે. આ ક્ષુલ્લક ભવગ્રહણ ૨૫૬ બસો છપ્પન આવલિકા કાલ પ્રમાણનો હોય છે. એક આન પ્રાણમાં કંઈક વધારે ૧૭ સત્તર ક્ષુલ્લક ભવગ્રહણ થાય છે. એક મુહૂર્તમાં ૬૫૫૩૬ પાંસઠ હજાર પાંચસો છત્રીસ ક્ષુલ્લક ભવગ્રહણ થાય છે. ચૂર્ણીમાં એજ પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે.

'પન્નટ્ઠિ सहस्साइं पंचेव सया हवंति छत्तीसा, ।
खुड्डाग भवग्गहणा हवंति अंतो मुहुत्तंमि ॥ १ ॥

એક મુહૂર્તમાં આન પ્રાણોની સંખ્યા ૩૭૭૩ ત્રણ હજાર સાતસો તોંતેર

आनप्राणामुहूर्ते-त्रीणि सहस्राणि सप्तशतानि त्रिसप्तत्यधिकानि।
उक्तञ्च—"तिन्नि सहस्सा सत्तयसयाइं तेवत्तरिं च ऊसासा।
एस मुहुत्तो भणिओ सव्वेहिं अनंतनाणीहिं ॥१॥
छाया-त्रीणि सहस्राणि सप्त च शतानि त्रि सप्ततिश्चोच्छ्वासाः।
एष मुहूर्तो भणितः सर्वैरनन्तज्ञानिभिः ॥१॥

ततोऽत्र त्रैराशिककर्मावतारः, यदि त्रिसप्तत्यधिक सप्तशतोत्तरै स्त्रिभिः सहस्रैरुच्छ्वासानां पञ्चषष्टिः सहस्राणि पञ्चशतानि षट् त्रिंशानि क्षुल्लकभवग्रहणानां भवन्ति, तत एकोच्छ्वासेन किं लभ्यते? राशित्रय स्थापना-३७७३।६५५३६। १। अत्रान्त्यराशिना-एककलक्षणेन मध्यराशेर्गुणनतो जातः सः तावानेव। एकेन गुणितं तदेव भवतीतिन्यायात्, ततः आद्येन राशिना भागहरणं लब्धाः सप्तदश क्षुल्लकभवाः, शेषास्त्वंशाः. तत्र-त्रयोदशशतानि पञ्चनवत्यधिकानि।

'तिन्नि सहस्सा सत्त य सयाइं तेवत्तरिं च ऊसासा।
एस मुहुत्तो भणिओ सव्वेहिं अणंतनाणीहिं ॥१॥

एक श्वासोच्छ्वास में कितने क्षुल्लक भवग्रहण होते है? यह बात जानना हो तो यहां पर त्रैराशिक विधि द्वारा इस प्रकार से इसे निकाल लेना चाहिये-३७७३।६५५३६।१ इस प्रकार से तीन राशियां स्थापित करो फिर अन्त की राशि एक से मध्यराशि में गुणा करो और आगत संख्या में प्रथम राशि का भाग दो ६५५३६×१ से गुणा करने पर ६५५३६ ही आते हैं। इस में प्रथम राशि ३७७३ का भाग देने पर कुछ अधिक १७ क्षुल्लक भव आ जाते हैं। उक्तंच-

---

થાય છે. કહ્યું પણ છે કે
'तिन्नि सहस्सा सत्तय सयाइं तेवत्तरिं च ऊसासा'।
एस मुहुत्तो भणिओ सव्वेहिं अणंतनाणीहिं ॥ १ ॥

એક શ્વાસોચ્છવાસમાં કેટલા ક્ષુલ્લક ભવગ્રહણુ હોય છે? એ વાત જાણુવી હોયતો અહીંયાં ત્રૈરાશિક વિધિ દ્વારા આ પ્રમાણે તે સમજવી જોઇએ. ૩૭૭૩ ત્રણુ હજાર સાતસો તોંતેર ૬૫૫૩૬ પાંસઠ હજાર પાંચસો છત્રીસ ૧ એક આ રીતે ત્રણુ રાશિની સ્થાપના કરવી. પછી છેલ્લી જે એકની રાશી છે તેનાથી મધ્ય-વચલી રાશિનો ગુણાકાર કરવો અને તેમાં આવેલી સંખ્યામાં પહેલી રાશીથી ભાગ કરવો ૬૫૫૩૬—૧થી ગુણુવાથી ૬૫૫૩૬ સજ આવે છે. તેમાં પહેલી રાશી ૩૭૭૩ થી ભાગાકાર કરવાથી કંઈક વધારે ૧૭ સત્તર ક્ષુલ્લકભવ આવી જાય છે. કહ્યું છે કે

उक्तञ्च-'सत्तरस भवग्गहणा खुड्डाणं हवंति आणु पाणुंमि ।
तेरस चेव सयाइं पंचाणई चेव अंसाणं ॥१॥
छाया-सप्तदशभवग्रहणानि क्षुल्लानां भवन्त्यानप्राणे ।
त्रयोदशचैव शतानि पंचनवतिश्चैवांऽशानाम् ॥१॥

अथै तावद्भिरंशैः कियत्य आवलिकाः ? उच्यते-समधिकश्चतुर्नवतिः, षट् पञ्चाशदधिकशतद्वयेनावलिकानां त्रयोदशशतानि पंचनवशतानि गुण्यन्ते-त्रिलक्षसप्तपञ्चाशत् सहस्राणि शतमेकं विंशत्यधिकम्-३५७१२० गुणनफलम्, छेदराशिः स एव ३७७३, लब्धा चतुर्नवति रावलिकाः, शेषा आवलिकांशाः चतुर्विंशतिश्शतानि-अष्ट पञ्चाशानि, छेदः स एव २४५८/३७७३ एवं यदैकस्मिन्नानप्राणे आवलिकाः संख्यातुमिष्यन्ते तदा-सप्तदश द्वाभ्यां षट् पञ्चाशदधिकाभ्यां शताभ्यां गुण्यन्ते, ततस्तदुपरितनाश्चतुर्नवति रावलिकाः प्रक्षिप्यन्ते, तत आवलिकानां चतुश्चत्वारिंशतानि षट् चत्वारिंशानि भवन्ति ।

'सत्तरस भवग्गहणा खुड्डाणं हवंति आणुपाणुम्मि,
तेरस चेव सयाइं पंचाणइं चेव अंसाणं' ॥१॥

क्षुल्लक भवों में जो अधिकता है उसमें १३९५ मे २५६ का गुणा करने पर ३५७१२० आवलिकाओं की संख्या आती है ३७७३ छेद राशि है सो इस छेदराशि का भाग ३५७१२० में देने से ९४ आते हैं और नीचे २४५२ बचते हैं १७ में २५६ का गुणा करने पर ४३५२ आते हैं इनमें ९४ आवलिकाओं को जोडने पर ४४४६ आवलिकाओं की संख्या आ जाती है । उक्तंच—

'सत्तरस भवग्गहणा खुड्डाणं हवंति आणुपाणुम्मि ।
तेरस चेव सयाइं पंचाणइं चेव अंसाणं ॥ १ ॥

क्षुल्लकभवोमां जे अधिकता छे तेमांथी १३९५/तेरसो पंचाणुमां २५६ बसो छप्पननो गुणाकार करवाथी ३५७१२० त्रण लाख सत्तावन हजार एक सो वीस आवलिकाओनी संख्या आवे छे. ३७७३ त्रण हजार सातसो तोंतेर छेद राशि छे. तो आ छेद राशीनो भाग ३५७१२० त्रण लाख सत्तावन एक सो वीसनी साथे करवाथी ९४ चोराणु, आवे छे. अने नीचे २४५२ बे हजार चार सो बावन बचे छे. १७ सत्तरमांथी २५६ बसो छप्पनने गुणाकार करवाथी ४३५२ चार हजार त्रणुसो बावन आवे छे. तेमां ९४ चोराणु आवलिकाओने मेळववाथी ४४४६ चार हजार चारसो छेंतालीस आवलिकाओनी संख्या बनी जाय छे. कह्युं पणु छे के

उक्तञ्च—'एक्कोउ आणुपाणू चोयालीसं सयाउ छायाला।
आवलिय पमाणेणं अणंतनाणीहिं निद्दिट्ठो ॥१॥
छाया—एकस्तु आनप्राणश्चत्वारिंशच्छतानि तु षट् चत्वारिंशत्।
आवलिका प्रमाणेनाऽनन्तज्ञानिभिर्निर्दिष्टः ॥१॥ इति ॥

यदि पुनर्मुहूर्ते—आवलिकाः संख्यातुमिष्यन्ते तत एतान्येव चतुश्चत्वारिंशच्छतानि त्रिसप्तत्यधिकानि भवन्ति इति सप्तत्रिंशच्छतैस्त्रिसप्तत्यधिकैर्गुण्यन्ते जाता एका कोटिः सप्तषष्टिः शतसहस्राणि चतुः सप्ततिः सहस्राणि सप्तशतानि अष्ट पञ्चाशदधिकानि १६७७४७५८, येऽपि चावलिकाया अंशाश्चतुर्विंशतिशतानि अष्टपञ्चाशदधिकानि २४५८, तेऽपि मुहूर्तगतोच्छ्वासराशिना ३७७३ गुण्यन्ते

'एक्को उ आणु पाणू चोयालीसं सया उ छायाला,
आवलिय पमाणेणं अणंत नाणीहिं निद्दिट्ठो ॥१॥'

तात्पर्य कहने का यही है कि यदि कोई एक आन प्राण में कितनी आवलिकाएं होती हैं यह जानना चाहे तो इस पूर्वोक्त विधि से वह जान सकता है तथा १७ क्षुल्लक भवग्रहण में कितनी आवलिकाएं होती हैं यह भी इसी रीति से जाना जा सकता है। इसी तरह यह जानना होवे कि एक मुहूर्त में कितनी आवलिकाएं होती हैं तो इसके लिये ऐसी विधि करनी चाहिये पूर्व में जो आवलिकाओं की संख्या ४४४६ आई है उसमें एक मुहूर्त की उच्छ्वासराशि ३७७३ का गुणा करो गुणा करने पर यह संख्या १६७७४७५८ एक करोड सडसठ लाख चौहत्तर हजार सात सौ अठावन आ जाती है आवलिका के अंश जो २४५८ हैं उनमें भी मुहूर्त तक उच्छ्वास राशि ३७७३ से

'एक्को उ आणु पाणू चोयालीसं सया उ छायाला
आवलिय पमाणेणं, अणंतनाणीहिं निद्दिट्ठो ॥१॥

કહેવાનુ તાત્પર્ય એજ છે કે—જો કોઈ એક આનપ્રાણુમાં કેટલી આવલિકાઓ થાય છે ? એ જાણુવા ચાહે તો આ પૂર્વોક્ત ક્રમથી તે સમજી શકાય છે. તથા ૧૭ ક્ષુલ્લક ભવ ગ્રહણુમાં કેટલી આવલિકાઓ હોય છે ? આ પણુ એજ રીતથી જાણી શકાય છે. એજ પ્રમાણે એ જાણુવું હોય કે, એક મુહૂર્તમાં કેટલી આવલિકાઓ હોય છે ? તો તે માટે એવી વિધિકરવી જોઇએ કે જે વિધિ પહેલા આવલિકાઓની સંખ્યા ૪૪૪૬. ચાર હજાર ચાર સો છેંતાલીસ આવી છે. તેમાં એક અંતર્મુહૂર્તની ઉચ્છવાસ રાશિ ૩૭૭૩ ત્રણુ હજાર સાતસો તોંતર નો ગુણાકાર કરો એ ગુણાકાર કરવાથી આ સંખ્યા ૧૬૭૭૪૭૫૮। એક કરોડ સડસઠ લાખ ચુમોતેર હજાર સાતસો અઠાવન આવીજાય છે. આવલિકાના અંશ જે ૨૪૫૮ ચોવીસસો અટ્ઠાવન

अस्यैव छेदस्य तेऽशा इत्यावलिकाऽऽनयनार्थं तेनैव भागो ह्रियते, लब्धास्तावत्य एवाऽऽवलिकाः चतुर्विंशतिशतान्यष्टापंचाशतानि २४५८, तानि मूलराशौ प्रक्षिप्यन्ते जातो मूलराशिरेका कोटिः सप्तषष्टिर्लक्षाः सप्तसप्ततिः सहस्राणि द्वे च शते षोडशोत्तरे एतावत्य आवलिका मुहूर्ते भवन्ति । यदि वा-मुहूर्तगतानां क्षुल्लकभवग्रहणानां पंचषष्टिः सहस्राणि शतानि षट्त्रिंशानि एकभवग्रहण प्रमाणेन षट्पञ्चाशेन शतद्वयेनाऽऽवलिकानां गुण्यन्ते तथापि तावत्य एवाऽऽवलिका भवन्ति ।

उक्तञ्च-"एगाकोडी सत्तट्ठि लक्ख सत्तसत्तरी सहस्सा य ।
दो य सया सोलहिया आवलियाओ मुहुत्तम्मि ॥२॥

गुणा करो फिर इन्हीं से उस राशि को भाजित करो तब आगत २४५८ को मूल राशि में अर्थात् १६७७४७५८ एक करोड सरसठ लाख चौहत्तर हजार सातसौ अठावन में जोड दो तब यह संख्या १६७७७२१६ एक करोड सरसठ लाख सितोत्तर हजार दो सौ सोलह आती है तात्पर्य यही है कि एक मुहूर्त में इतनी आवलिकाएं होती हैं । अथवा यह विधि इस प्रकार से भी की जानी जा सकती है कि एक मुहूर्त में जो क्षुल्लक भवों की संख्या ६५५३६ वताई गई सो उसमें २५६ आवलिकाओं के एक क्षुद्र भव ग्रहण से गुणा करो तब भी १६७७७ २५६ संख्या निकल आती है उक्तंच-

'एगा कोडी सत्तट्ठिलक्ख सत्तसत्तरी सहस्सा य,
दो य सया सोलहिया आवलियाओ मुहुत्तंमि' ॥१॥

છે તેમાં પણ મુહૂર્ત સુધી ઉચ્છવાસ રાશિ ૩૭૭૩ ત્રણ હજાર સાતસો તોંતેરથી ગુણવા અને પછી એજ રાશિથી એ રાશિને ભાગવી ત્યારે આવેલા ૨૪૫૮ ચોવીસસો અટ્ઠાવનને મૂળ રાશિમાં અર્થાત્ ૧૬૭૭૪૭૫૮ એક કરોડ સડસઠલાખ ચુમોતેર હજાર સાતસો અઠાવનમાં મેળવી દેવાથી આ સંખ્યા ૧૬૭૭૭૨૧૬ એક કરોડ સડસઠ લાખ સત્યોતેર હજાર બસો સોળ આવે છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એજ છે કે- એક મુહૂર્તમાં આટલી આવલિકાઓ થાય છે અથવા આ વિધિ આ રીતે પણ કરી શકાય છે કે એક મુહૂર્તમાં જે ક્ષુલ્લક જીવોની સંખ્યા ૬૫૫૧૬ પાંસઠ હજાર પાંચસો છત્રીસ બત્તાવવામાં આવી ગયેલ છે. તેમાં ૨૫૬ બસો છપ્પન આવલિકાઓના એક ક્ષુદ્ર ભવગ્રહણુથી ગુણાકાર કરો તો પણ ૧૬૭૭૭૨૫૬ ની સંખ્યા આવી જાય છે. કહ્યું પણ છે કે—

'એગા કોડી સત્તટ્ઠિ લક્ખ સત્તસત્તરી સહસ્સા ય;
દો ય સયા સોલહિયા આવલિયાઓ મુહુત્તંમિ ॥૧॥

छाया—एका कोटि सप्तषष्टिर्लक्षाः सप्त सप्ततिः सहस्राणि च।
द्वे च शते षोडशाधिके आलिका (भवन्ति) मुहूर्ते ॥२॥

'सिद्ध केवलि अणाहारगस्स साईयस्स अपज्जवसियस्स णत्थि अंतरं' अनाहारक साद्यपर्यवसितसिद्धकेवलिनो नास्त्यन्तरम् अपर्यवसितत्वात्। 'सजोगि भवत्थ केवलिअनाहारगस्स जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं-उक्कोसेण वि' हे भदन्त! सयोगि भवस्थ केवल्यनाहारकस्य कालतः कियच्चिरमन्तरम्? गौतम! जघन्येनोत्कर्षेणाऽपि अन्तर्मुहूर्तम् समुद्घात प्रतिपत्तेरनन्तरमेवाऽन्तर्मुहूर्तेन शैलेशी प्रतिपत्तिभावात्, नवरं जघन्यादुत्कृष्टं विशेषाधिकम् अन्यथोभयपदन्यासाऽयोगात् इति। 'अजोगि भवत्थ केवलि अणाहारगस्स नत्थि अंतरं' अयोगि भवस्थ केवल्यनाहारकस्याऽन्तरं नास्ति गौतम! अयोग्यवस्थायां सर्वस्याऽप्यनाहारकत्वात्।

'सिद्धकेवलि अणाहारगस्स सादीयस्स अपज्जवसियस्स णत्थि अंतरं' सादि अपर्यवसित सिद्ध केवलि अनाहारक के अपर्यवसित होने से अन्तर नहीं होता है। 'सजोगि भवत्थ केवलि अनाहारगस्स जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेण वि' जो सजोगि भवस्थ केवलि अनाहारक हैं उनका अन्तर जघन्य से और उत्कृष्ट से एक ही अन्तर्मुहूर्त का अन्तर होता है। क्योंकि वे केवलि समुद्घात करने के अनन्तर ही एक अन्तर्मुहूर्त के बाद ही शैलेशी अवस्था प्राप्त कर लेते हैं। परन्तु यहां जघन्य के अन्तर्मुहूर्त से उत्कृष्ट का अन्तर्मुहूर्त विशेषाधिक होता है। यदि ऐसा नहीं होता तो फिर दोनों अन्तर्मुहूर्तों में कोई फरक नहीं आने से दोनों के प्रयोग की आवश्यकता ही प्रतीत नहीं होती है

सिद्ध केवलि अणाहारगस्स सादियस्स अपज्जवसियस्स नत्थि अंतरं' સાદિ અપર્યવસિત સિદ્ધ કેવલિ અનાહારકનું અપર્યવસિત હોવાથી અંતર હોતું નથી 'सजोगि भवत्थ केवलि अनाहारगस्स जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वि' જે સયોગી ભવસ્થ કેવલી અનાહારક હોય છે, તેમનું અંતર જઘન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી એકજ અંતર્મુહૂર્તનું હોય છે. કેમ કે—તેઓ કેવલિ સમુદ્ઘાત કર્યા પછીજ એક અંતર્મુહૂર્ત પછીજ શૈલેશી અવસ્થા પ્રાપ્ત કરીલે છે. પરંતુ અહીયાં જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તના કરતાં ઉત્કૃષ્ટ અંતર્મુહૂર્ત વિશેષાધિક હોય છે. જો એ પ્રમાણે ન હોય તો બન્ને અન્તર્મુહૂર્તોમાં કોઇ પણ ફેર ન આવવાથી બન્નેના પ્રયોગની આવશ્યકતા જ રહેત નહીં 'अजोगि भवत्थ केवलि अणाहारगस्स नत्थि अंतरं' જે અયોગિ ભવસ્થ કેવલિ અનાહારક હોય છે. તેઓને પણ અંતર હોતું નથી કેમકે અયોગિ અવસ્થામાં બધા જીવો અનાહારક હોય છે,

'एएसि णं भंते ! आहारगाणं अनाहारगाण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुगा वा०' एतेषामाहारकाणामनाहारकाणां च कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा-बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा० प्रश्नः 'गोयमा ! सव्वत्थोवा अणाहारगा-आहारगा असंखेज्जा' गौतम ! सर्वस्तोकाः, सिद्धविग्रहगत्यापन्नसमुद्घातगताः सयोग्य-योगि केवलिनः एषामनाहारकत्वात् । आहारका असंख्येयगुणाधिकाः । ननु-सिद्धेभ्योऽनन्तगुणा वनस्पतिजीवाः ते च प्राय आहारकास्तथा च कथन्ना-

---

'अजोगि भवस्थ केवलि अणाहारगस्स नत्थि अंतरं' जो अयोगी भवस्थकेवलि अनाहारक हैं उनके भी अन्तर नहीं होता है क्योंकि अयोगि अवस्था में सब जीव अनाहारक ही होतेहैं ।

अल्पबहुत्व विचार-'एएसि णं भंते ! आहारगाणं अनाहारगाण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा०' गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है-हे भदन्त ! इन आहारक और अनाहारक जीवों के बीच में कौन किनसे अल्प हैं और कौन किनसे से बहुत हैं ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! सव्वत्थोवा अणाहारगा आहारगा असंखेज्जगुणा' हे गौतम ! अनाहारक जीव सब से कम हैं क्योंकि सिद्ध, विग्रहगति युक्त, समुद्घातगत जीव, सयोगि केवली और अयोगी केवली ये ही अनाहारक होते हैं इनकी अपेक्षा आहारक जीव असंख्यातगुणें अधिक हैं । यहां पर ऐसी आशंका नही करनी चाहिये कि सिद्धों से अनन्तगुणें वनस्पतिकायिक जीव हैं और ये प्रायः आहारक ही होते है अतः आहारक जीव असंख्यातगुणें कैसे कहे गये अनन्तगुणें क्यों नही कहे गये ? क्योंकि हर एक निगोद का असं-

---

અલ્પબહુત્વનું કથન—

'एएसि णं भंते ! आहारगाणमनाहारगाण य कयरे कयरेहिंतो ! अप्पा वा बहुया वा०' આ સૂત્ર પાઠથી ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું છે કે-હે ભગવન્ ! આ આહારક અને અનાહારક જીવોમાં કયા જીવો કયા જીવોના કરતાં અલ્પ છે ? કયા જીવો કયા જીવો કરતાં વધારે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! सव्वत्थोवा अणाहारगा आहारगा असंखेज्जगुणा' હે ગૌતમ ! અનાહારક જીવ સૌથી ઓછા છે. કેમ કે સિદ્ધ, વિગ્રહ ગતિયુક્ત, સમુદ્ઘાત ગત જીવ સયોગી કેવલિ અને અયોગી કેવલી એજ અનાહારક હોય છે. તેના કરતાં આહારક જીવો અસંખ્યાતગણા વધારે છે. અહીંયાં એવી શંકા કરવી ન જોઈએ કે સિદ્ધોથી અનંતગણા વનસ્પતિકાયિક જીવો છે. અને એ પ્રાયઃ આહારક જ હોય છે. તેથી આહારક જીવ અસંખ્યાતગણા કેવી રીતે કહેવાયા ? અનંતગણા કેમ ન કહ્યા ? કેમકે દરેક

ऽनन्तगुणाः उच्यते—इह प्रति निगोदमसंख्येयो भागः प्रतिसमयं सदा विग्रह गत्यापन्नो लभ्यते, विग्रह गत्यात्पन्ना अनाहारकाः उक्तश्च—

"विग्गह गइ मावन्ना केवलिणो समुहया अजोगी य ।
सिद्धा य अणाहारा सेसा आहारगा जीवा ॥१॥

छाया—विग्रहगत्यापन्नाः समुद्घता अयोगिनश्च केवलिनः ।
सिद्धाश्चानाहाराः शेषा आहारका जीवाः ॥१॥ इति वचनात् ।

ततोऽसंख्येगुणाः एवाहारका घटन्ते नाऽनन्तगुणाः, इति सू० ॥१४२॥

पुनः प्रकारान्तरेण द्वैविध्यमाह—

मूलम्—अहवा—दुविहा सव्वजीवा पन्नत्ता, तं जहा—सभासगा—अभासगा य । सभासए णं भंते! सभाएत्ति कालओ केवच्चिरं होइ? गोयमा! जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं। अभासएणं भंते! अभासएत्ति कालओ केवच्चिरं होइ? गोयमा! अभासए दुविहे पन्नत्ते, तं जहा—साईए वा अपज्जवसिए साइए वा सपज्जवसिए, तत्थ णं जे से साइए सपज्जवसिए, से जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अणंतं कालं अणंता उस्सप्पिणी ओसप्पिणीओ वणस्सइ कालो । भासगस्स णं भंते! केवइयं कालं अंतरं होइ? गोयमा! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अणंतं कालं वणस्सइ कालो । अभासगस्स साईयस्स

ख्यातवां भाग सदा विग्रहगति में वर्तमान रहता है और विग्रह गति के जीव अनाहारक होते है 'विग्गहगइमावन्ना केवलिणो समुहया अजोगी य सिद्धा य अणाहारा सेसा आहारगा जीवा' ऐसा सिद्धान्त का कथन है अतः आहारक जीव असंख्यात गुणें ही हैं अनन्तगुणें नहीं है ऐसा ही मानना चाहिये ॥१४२॥

નિગોદનો અસંખ્યાતમો ભાગ સદા વિગ્રહગતિમાં વર્તમાન રહે છે. અને વિગ્રહગતિના જીવો અનાહારક હોય છે. 'विग्गहगइमावन्ना केवलिणो समुहया अजोगी य। सिद्धा य अणाहारगा सेसा आहारगा जीवा' આ પ્રમાણે સિદ્ધાંતનું કથન છે. તેથી આહારક જીવ અસંખ્યાતગણા જ છે અનંતગણા હોતા નથી તેમ સમજવું. ॥સૂ. ૧૪૨॥

अपज्जवसियस्स नत्थि अंतरं, साईयस्स सपज्जवसियस्स जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं। अप्पाबहु० सव्वत्थो वा भासगा, अभासगा अणंतगुणा। अहवा दुविहा सव्वजीवा ससरीरी य असरीरी य, असरीरी जहा सिद्धा, थोवा असरीरी, ससरीरी अणंतगुणा। अहवा दुविहा सव्वजीवा पन्नत्ता, तं जहा—चरिमा चेव अचरिमा चेव। चरिमेणं भंते! चरिमेत्ति कालओ केवच्चिरं होइ? गोयमा! चरिमे अणाईए सपज्जवसिए, अचरिमे दुविहे अणाईए वा अपज्जवसिए—साईए अपज्जवसिए, दोण्हं पि नत्थि अंतरं। अप्पाबहु० सव्वत्थोवा अचरिमा चरिमा अणंतगुणा। अहवा दुविहा सव्वजीवा पन्नत्ता सागारोवउत्ता य अणागारोवउत्ताय, दोण्हंपि संचिट्ठणावि अंतरं पि जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं, अप्पाबहु० सव्वत्थोवा अणागारोवउत्ता असंखेज्जगुणा, से त्तं दुविहा सव्वजीवा पन्नत्ता ॥सू० १४३॥

छाया—अथवा द्विविधाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—सभापकाश्चाऽभापकाश्च। सभापकः खलु भदन्त! सभापक इति कालतः कियच्चिरं भवति? गौतम जघन्येनैकं समयम् उत्कर्षेणान्तर्मुहूर्तम्। अभाषकः खलु भदन्त! अभापक इति कालतः कियच्चिरं भवति? गौतम! अभापको द्विविधः प्रज्ञप्तः तद्यथा—सादिकोवाऽपर्यवसितः १ सादको वा सपर्यवसितः तत्र खलु यः स सादिकः सपवसितः स जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेणानन्तं कालम् अनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यो वनस्पतिकालः। भाषकस्य खलु भदन्त! कियन्तं कालमन्तरं भवति? गौतम! जघन्येनान्तर्मुहूर्तम्—उत्कर्षेणानन्तं कालं वनस्पतिकालः। अभापकस्य सादिकस्याऽपर्यवसितस्य नास्त्यन्तरम्। सादिकस्य सपर्यवसितस्य जघन्येनैकं समयम्—उत्कर्षेणान्तर्मुहूर्तम्। अल्पवहुत्वम् सर्वस्तोका भाषकाः, अभाषका अनन्तगुणा.। अथवा द्विविधाः सर्वजीवाः स शरीराश्चाऽशरीराः अशरीराः यथा सिद्धाः, स्तोका अशरीराः, सशरीरा अनन्तगुणाः। अथवा सर्वजीवा द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—चरमाश्चैवाऽचरमाश्चैव। चरमः खलु भदन्त! चरम इति कालतः कियच्चिरं भवति? गौतम! चरमोऽनादिकः सपर्यवसितः अचरमो द्विविधः प्रज्ञप्तः तद्यथा-

अनादिकोवाऽपर्यवसितः १ सादिकोवाऽपर्यवसितः २ द्वयोरपि नास्त्यन्तरम्, अल्पबहुत्वम्, सर्वस्तोका अचरमाः, चरमाश्चाऽनन्तगुणाः अथवा–द्विविधाः सर्वजीवाः साकारोपयुक्ताश्चाऽनाकारोपयुक्ताश्च, द्वयोरपि संचिट्ठणाऽप्यन्तरमपि जघन्येनान्तर्मुहूर्तम्–उत्कर्षेणाप्यन्तर्मुहूर्तम् अल्पबहुत्वम् सर्वस्तोका अनाकारोपयुक्ताः साकारोपयुक्ता असंख्येयगुणाः। त एते द्विविधाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्ताः ॥सू० १४३॥

टीका–'अहवा दुविहा सव्वजीवा पन्नत्ता तं जहा–सभासगा य–अभासगा य' अथवा पक्षान्तरे द्विविधाः संसारिणोऽसंसारिणः सर्वजीवाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा–सभाषकाश्चाऽभाषकाश्च। तत्र–'सभासएणं भंते ! सभासएत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! जहन्नेणं एक्कं समयं–उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' भाषते यः–स खलु भदन्त ! भाषक इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येनैकं समयम् भाषाद्रव्यग्रहणसमये एव मरणतोऽन्यतो वा कुतश्चित्कारणात्तद्व्यापारस्याऽप्युपरमात्। उत्कर्षेणाऽ-

---

प्रकारान्तर से सर्व जीवों की द्विविधता का कथन–

'अहवा दुविहा सव्व जीवा पण्णत्ता'–इत्यादि।

टीकार्थ–अथवा–समस्त जीव दो प्रकार के इस तरह से भी कहे गये हैं–'तं जहा' जैसे–'सभासगा अभासगा य' एक सभाषक और दूसरे अभाषक अर्थात् भाषा पर्याप्ति वाले और विना भाषा पर्याप्ति वाले.

इनकी कायस्थिति के काल का कथन–

'सभासएणं भंते ! सभासए त्ति कालओ केवच्चिरं होंति' हे भदन्त ! भाषक भाषक रूप से कितने काल तक रहता है ? 'गोयमा ! जहण्णेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' हे गौतम ! भाषक भाषकरूप से कम से कम एक समय तक और ज्यादा से ज्यादा

પ્રકારાન્તરથી સઘળા જીવોની દ્વિવિધતાનું કથન—

'अहवा दुविहा सव्वजीवा पण्णत्ता' ઇત્યાદિ.

ટીકાર્થ—અથવા સઘળા જીવો આ રીતે પણ બે પ્રકારના કહેવામાં આવે છે. 'तं जहा' જેમ કે–'सभासगा अभासगा य' એક સભાષક અને બીજા અભાષક અર્થાત્ ભાષા પર્યાપ્તિ વાળા અને ભાષા પર્યાપ્તિ વિનાના

તેમની કાયસ્થિતિના કાળનું કથન–

'सभासए णं भंते ! सभासएत्ति कालओ केवच्चिरं होइ' હે ભગવન્ ! ભાષક ભાષક પણાથી કેટલા કાળ સુધી રહે છે ? 'गोयमा ! जहण्णेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' હે ગૌતમ ! ભાષક ભાષક પણાથી ઓછામાં ઓછા એક સમય સુધી અને વધારેમાં વધારે એકઅંતર્મુહૂર્ત સુધી રહે છે આ કથનનો

तर्मुहूर्तम् तावत्कालं निरन्तरभाष द्रव्यग्रहणनिसर्गसम्भवात्तत ऊर्ध्वं जीवस्वाभाव्यान्नियमत एवोपरमतीति । 'अभासए णं भंते० ? गोयमा ! अभासए दुविहे पन्नत्ते तं जहा—साईए वा अपज्जवसिए साइए वा सपज्जवसिए' अभाषकः खलु भदन्त ! अभाषक मर्यादया कियच्चिरकालम् ? गौतम ! अभाषको द्विविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—सादिको वाऽपर्यवसितः सादिको वाऽसपर्यसितः । 'तत्थ णं जे से साइए सपज्जवसिए से जहन्नेणं अंतोमुत्तं—उक्कोसेणं अणंतं कालं अणंता उस्सप्पिणी ओसप्पिणी वणस्सइकालो' तत्र खलु यः स सादिकः सपर्यवसितः

एक अन्तर्मुहूर्त तक रहता है। इसका भाव ऐसा है कि यदि भाषा द्रव्य के ग्रहण करने के समय में ही मृत्यु हो जावे या अन्य किसी कारण से भाषा द्रव्यग्रहण करने के व्यापार से रुक जावे तो वहां पर जघन्य से एक समय कहा गया है और उत्कृष्ट जो समय कहा गया है वह भाषा द्रव्य ग्रहण करते समय वह इतने समय तक इसे अपने व्यवहार में ला सकने की अपेक्षा से कहा गया है 'अभासएणं भंते ! हे भदन्त ! अभाषक अभाषक रूप में कितने समय तक बना रहता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—हे गौतम ! 'अभासए दुविहे पण्णत्ते' अभाषक दो प्रकार का कहा गया है 'साइएवा अपज्जवसिए साइए वा सपज्जवसिए' एक सादिक अपर्यवसित और दूसरा सादिक सपर्यवसित इनमें जो 'जे से साइए सपज्जवसिए' अभाषक सादि सपर्यवसित है 'से जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अणंतं कालं' वह जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त तक अभाषक रूप से रह सकता है।

ભાવ એ છે કે—જો ભાષા દ્રવ્યના ગ્રહણ કરવાના સમયમાંજ મરણ થઈ જાય અથવા બીજા કોઈ કારણથી ભાષા દ્રવ્ય ગ્રહણ કરવાના વ્યવહારથી રોકાઈ જાય તો ત્યાં જઘન્યથી એક સમય કહેવામાં આવેલ છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી જે સમય કહેવામાં આવેલ છે. તે ભાષા દ્રવ્યગ્રહણ કરવાના સમયે તે એટલા સમયસુધી તેને પોતાના વ્યાપારમાં લાવવાની અપેક્ષાથી કહેવામાં આવેલ છે. 'अभासए णं भंते' હે ભગવન્ ! અભાષક અભાષક પણાથી કેટલા સમય સુધી બનેલા રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—હે ગૌતમ ! 'अभासए दुविहे पण्णत्ते' અભાષક બે પ્રકારના કહેવામાં આવેલા છે. 'साइए वा अपज्जवसिए साइए वा सपज्जवसिए' એક સાદિક અપર્યવસિત અને બીજા સાદિક સપર્યવસિત તેમાં જેઓ 'जे से साइए सपज्जवसिए' અભાષક સાદિક સપર્યવસિત છે 'से जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अणंतं कालं' તે જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી અનંત કાળ સુધી અભા-

स जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् भाषणादुपरम्याऽन्तर्मुहूर्तेन कस्यापि भूयोऽपि भाषणप्रवृत्तेः पृथिव्यादि भावस्य वा जघन्यत एतावन्मात्रकालत्वात्। उत्कर्षतो वनस्पतिकालः, स च अनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः क्षेत्रतोऽनन्ता लोका असंख्येयाः पुद्गल-परावर्ताः ते च आवलिकाया असंख्येयो भागः। 'भासगस्स णं भंते! केवइयं कालं अंतरं होइ?, जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं-उक्कोसेणं अणंतं कालं वणस्सइकालो' भाषकस्य खलु भदन्त! कियत्कालमन्तरम्? गौतम! जघन्येनान्तर्मुहूर्तम्

अर्थात् कम से कम एक अन्तर्मुहूर्त तक वह भाषक से विरत रह सकता है बाद में तो वह किसी न किसी के सम्बन्ध में सम्भाषण में प्रवृत्त हो ही जावेगा।

'उक्कोसेणं अणंतं कालं अणंता उस्सप्पिणीओ स० वणस्सइकालो' तथा अभाषक का अभाषक रूप से रहने का उत्कृष्ट काल वनस्पति काल प्रमाण है अर्थात् इतने काल तक वह अधिक से अधिक रूप में अभाषक अवस्था में बना रह सकता है इस वनस्पतिकाल में अनन्त उत्सर्पिणियां और अनन्त अवसर्पिणियां समाप्त हो जाती है तथा काल की अपेक्षा अनन्तलोक समाप्त हो जाते हैं असंख्यात पुद्गल परावर्त हो जाते हैं। ये पुद्गल परावर्त यहां आवलिका के असंख्यातवें भाग प्रमाण होते हैं। वनस्पतियों में इतने काल तक अभाषकता रहती है।

अन्तर कथन-'भासगस्स णं भंते! केवइयं कालं अंतरं होइ' हे भदन्त! भाषक का अन्तर-कितने काल का होता है? उत्तर में प्रभु

ષક પણાથી રહી શકે છે. અર્થાત્ ઓછામાં ઓછા એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત તે ભાષણથી રહિત રહી શકે છે. અને તે પછી તે કોઈ ને કોઇ વિષયના ભાષણમાં પ્રવૃત્ત થઈ જ જશે. 'उक्कोसेणं अणंतं कालं अणंता उस्सप्पिणी ओसप्पिणो वणस्सइकालो' તથા અભાષકનો અભાષક પાણાથી રહેવાનો ઉત્કૃષ્ટ કાળ વનસ્પતિ કાળ પ્રમાણ છે અર્થાત્ આટલા કાળ પર્યન્ત તે વધારેમાં વધારે રીતે અભાષક અવસ્થામાં બનીને રહી શકે છે. આ વનસ્પતિ કાળમાં અનંત ઉત્સર્પિણિયો અને અનંત અવસર્પિણિયો સમાપ્ત થઇ જાય છે. તથા કાળની અપેક્ષાથી અનંતલોક સમાપ્ત થઇ જાય છે. અસંખ્યાત પુદ્ગલ પરાવર્ત થઇ જાય છે. આ પુદ્ગલ પરાવર્ત અહીયાં આવલિકાના અસંખ્યાતમાં ભાગ પ્રમાણ હોય છે. વનસ્પતિમાં આટલા કાળ પર્યન્ત અભાષકપણું રહે છે.

અંતરદ્વારનું કથન-

'भासगस्स णं भंते! केवइयं कालं अंतरं होई' હે ભગવન્! ભાષકનું અંતર કેટલા કાળનું હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે. હે ગૌતમ!

उत्कर्षेणानन्तं कालं वनस्पतिकालः। 'अभासगस्स०' अभाषकस्य भदन्त! कियत्कालमन्तरम्? गौतम! एष द्विविधः—तत्र 'साईयस्स अपज्जवसियस्स नत्थि अंतरं' सादिकस्यापर्यवसितस्यान्तरं नास्ति, 'साईय सपज्जवसियस्स जहन्नेणं एक्कं समयं—उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' सादिसपर्यवसितस्य जघन्येनैकं समयम्—उत्कर्षेणाऽन्तर्मुहूर्तम्। 'अप्पाबहु०' अल्पबहुत्वं भदन्त! भाषकाणामभाषकाणां च कतरे कतरेभ्यः प्रतीक्षन्ते? भगवानाह—गौतम! 'सव्वत्थोवा भासगा' सर्वस्तोकाः भाषकाः 'अभासगा अणंतगुणा' अभाषका अनन्तगुणाः। 'अहवा—दुविहा सव्वजीवा' अथवा द्विभेदवन्तः सर्वजीवाः, तद्यथा—ससरीरी य—असरीरीय असरीरी

कहते हैं—हे गौतम! 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्को० अणंतं कालं वणस्सइकालो' भाषक का अन्तर काल जघन्य से तो अन्तर्मुहूर्त का है और उत्कृष्ट से वनस्पतिकाल प्रमाण है। 'अभासग० साइयस्स अपज्जवसियस्स णत्थि अंतरं' सादि अपर्यवसित अभाषक का अन्तर काल अभाषक की अपर्यवसितता में है ही नहीं और जो सादि अपर्यवसित अभाषक है उसका अन्तर काल जघन्य से तो 'एक्कं समयं' एक समय का है और 'उक्कोसेणं अंतो०' उत्कृष्ट से एक अन्तर्मुहूर्त का है।

अल्पबहुत्व विचार—'अप्पा बहु० सव्वत्थोवा भासगा, अभासगा अणंतगुणा' इन भाषक और अभाषकों के बीच में सब से कम भाषक हैं और अभाषक इनसे संख्यातगुणें अधिक हैं।

'अहवा—दुविहा सव्व जीवा ससरीरी असरीरी य' अथवा सशरीर और अशरीर के भेद से समस्त जीव दो प्रकार के हैं। असिद्ध

'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अणंतं कालं वणस्सइ कालो' ભાષકનો અંતરકાળ જઘન્યથી તો એક અન્તર્મુહૂર્તનો છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી વનસ્પતિકાળ પ્રમાણ છે. 'अभासगस्स साइयस्स अपज्जवसियस्स णत्थि अंतर' સાદિ અપર્યવસિત અભાષકનો અંતરકાળ અભાષકના અપર્યવસિત પણામાં છે જ નહીં અને જે સાદિ સપર્યવસિત અભાષક છે તેનો અંતરકાળ જઘન્યથી તો 'एक्कं समय' એક સમયનો છે અને 'उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' ઉત્કૃષ્ટથી એક અંત. મુહૂર્તનો છે.

અલ્પબહુત્વનો વિચાર—

'अप्पा बहु सव्वत्थोवा भासगा अभासगा अणंतगुणा' આ અભાષક અને ભાષકમાં સૌથી ઓછા ભાષક છે. અને અભાષક તેનાથી અનંતગણા વધારે છે. 'अहवा दुविहा सव्वजीवा ससरीरी य असरीरी य' અથવા સશરીર અને અશરીરના ભેદથી સઘળા જીવો બે પ્રકારના છે. અસિદ્ધોને સશરીર

जहा सिद्धा' सशरीराः-शरीरवन्तोऽशरीराश्च-कार्मण शरीरहीनाः सिद्धास्ते सिद्ध-सूत्रवज्ज्ञेयाः। अल्पबहुत्वसूत्रे-'थोवा असरीरी' सर्वस्तोका अशरीराः 'सरीरी अणंतगुणा' सशरीरा अनन्तगुणा अशरीराऽपेक्षया भवन्ति। 'अहवा दुविहा सव्व-जीवा पन्नत्ता' अथवा द्वि प्रकारकाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्ताः 'तं जहा-चरिमाचेव अचरिमाचेव' चरमा अन्तिम भववन्तो भव्यविशेषाः येऽनुपदं सिद्धिं प्राप्स्यन्ति अच-रिमा अनेक भववन्तोऽभव्याः सिद्ध्यै यतमाना अपि न जाने कदा सिद्धिं गन्तारः। 'चरमेणं भंते! चरमेत्ति कालओ केवच्चिरं होइ! गोयमा! चरिमे अणाईए सप-

---

का नाम सशरीर और सिद्ध का नाम अशरीर है अतः इसके सम्बधि का कथन सिद्ध और असिद्ध के सूत्रों के जैसा ही है। इनके अल्प-बहुत्व का कथन इस प्रकार से है-'थोवा असरीरी' अशरीर सिद्ध जीव-कार्मण शरीर हीन जीव-सब से कम है। 'ससरीरी अणंतगुणा' और इनका अपेक्षा सशरीर जीव अनन्तगुणें अधिक है। 'अहवा दुविहा सव्व जीवा पण्णत्ता' अथवा-समस्त जीव इस प्रकार से भी दो प्रकार के हैं-'तं जहा' जैसे-'चरिमा चेव अचरिमा चेव' चरम अन्तिम भव विशेष वाले ऐसे भव्य जीव और अचरम अनेक भवों वाले-अभव्य जीव इनमें जो नियम से मुक्ति को प्राप्त करने वाले होते हैं वे चरम शब्द से और जो सिद्धि के लिये प्रयत्न करने पर भी सिद्धि प्राप्ति से वंचित रहते हैं वे अचरम शब्द से व्यवहृत हुए हैं। 'चरमेणं भंते! चरमेत्ति कालओ केवच्चिरं होइ' हे भदन्त! चरग जीव चरमरूप से कब तक रहता है? इसके उत्तर में प्रभु

અને સિદ્ધોને અશરીર કહેવામાં આવે છે. તેથી તેમના સંબંધમાં આ પ્રમાણે કથન કરવામાં આવેલ છે. 'थोवा असरीरी' અશરીરી સિદ્ધ જીવો-કાર્મણ શરીર રહિત જીવો સૌથી ઓછા છે. 'ससरीरी अणंतगुणा' અને તેના કરતાં સશરીરી જીવો અનંતગણા વધારે છે. 'अहवा दुविहा सव्व जीवा पणत्ता' અથવા સઘળા જીવો આ પ્રમાણે પણ બે પ્રકારના છે 'तं जहा' જેમ કે- 'चरिमो चेव अचरिमा चेव' ચરમ છેલ્લા ભવવિશેષ વાળા એવા ભગ્ય જીવો અને અચરમ અનેક ભવોવાળા-અભવ્ય જીવ તેમાં જેઓ નિયમથી મુક્તિને પ્રાપ્ત કરવા વાળા હોય છે તેઓ ચરમ શબ્દથી અને જેઓ સિદ્ધિને માટે પ્રયત્ન કરવા છતાં પણ સિદ્ધિની પ્રાપ્તિથી વંચિત રહે છે. તેઓ અચરમ શબ્દથી વ્યવહૃત થયેલા છે. 'चरमेणं भंते! चरमेत्ति कालओ केवच्चिरं होइ' હે ભગવન્! ચરમ જીવ ચરણ પણાથી કેટલો કાળ રહે છે? આ પ્રશ્નના

ज्जवसिए' अचरिमे दुविहे अणाईए वा अपज्जवसिए साईए वा अपज्जवसिए' चरमः खलु भदन्त ! चरम इति कृत्वा कियच्चिरं कालतो भवति? गौतम ! चरमोऽनादिकः सपर्यवसितोऽन्यथाचरमत्वाऽयोगात् । अचरमो द्विविधः प्रज्ञप्तः तद्यथा-अनादिकोवाऽपर्यवसितः १ सादिको वाऽपर्यवसितः २ तत्र प्रथमोऽभव्यो द्वितीयः सिद्धः। 'दोण्हं पि नत्थि अंतरं' द्वयोरपि तयोः कस्याऽपि नास्त्यन्तरम् ।

कहते हैं-हे गौतम ! चरम जीव अनादि सपर्यवसित होता है अर्थात् अनादि काल से उसके साथ मिथ्यात्व लगा आता है पर वह मुक्ति को प्राप्त करने वाला नियम से होता है अतः जिस भव में वह मिथ्यात्व का वमन कर सम्यक्त्वादि वाला हो जाता है उसी भव में वह मुक्ति प्राप्त कर लेता है इसी कारण इसे अनादि सपर्यवसित कहा गया है तथा-'अचरिमे दुविहे प०' अचरम अभव्य जीव जिसे अभी तक मुक्ति प्राप्त नहीं हुई है और आगे भी न जाने कब मुक्ति प्राप्त करने वाला होगा ऐसा जीव दो प्रकार का कहा गया है-एक अनादि अपर्यवसित अभव्य और दूसरा सादि अपर्यवसित अभव्य इनमें जो प्रथम विकल्प वाला अभव्य है उसे तो त्रिकाल में भी मुक्ति प्राप्त नहीं होती है और जो सादि अपर्यवसित अभव्य है उसे मुक्ति प्राप्त हो जाती है 'दोण्हं वि णत्थि अंतरं' इन दोनों में किसी में भी अन्तर नहीं है क्योंकि जो अनादि सपर्यवसित चरम

ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! ચરમ જીવ અનાદિ સપર્યવસિત હોય છે અર્થાત્ અનાદિ કાળથી તેની સાથે મિથ્યાત્વ લાગેલું રહે છે. પરંતુ તે નિયમથી મુક્તિને પ્રાપ્ત કરનારા હોય છે. તેથી જે ભવમાં તે મિથ્યાત્વ ને છોડીને સમ્યક્ત્વ વિગેરેથી યુક્ત બની જાય છે એજભવમાં તે મુક્તિ પ્રાપ્ત કરીલે છે. એ કારણથી જ તેને અનાદિ સપર્યવસિત કહેવામાં આવેલ છે. તથા 'अचरिमे दुविहे पण्णत्ते' અચરમ અભવ્ય જીવ કે જેને અત્યાર સુધી મુક્તિ પ્રાપ્ત થયેલ નથી અને ભવિષ્યમાં પણ ન જાણે ક્યારે મુક્તિને પ્રાપ્ત કરવા વાળા થશે એવા જીવો બે પ્રકારના કહેવામાં આવેલા છે. એક અનાદિ અપર્યવસિત અભવ્ય અને બીજા સાદિ અપર્યવસિત અભવ્ય. તેમાં જે પહેલા વિકલ્પવાળા અભવ્ય જીવો છે તેને તો ત્રણે કાળમાં પણ મુક્તિ પ્રાપ્ત થતી નથી અને જે સાદિ અપર્યવસિત અભવ્ય જીવ છે તેને મુક્તિ પ્રાપ્ત થઈ જાય છે 'दोण्हं वि नत्थि अंतरं' એ બન્નેમાં કોઈનામાં પણ અંતર નથી. કેમ કે-જે અનાદિ સપર્યવસિત ચરમ જીવ છે, તેમાં ચરમ પણું હોવાથી

'अप्पाबहु०' चरमाऽचरमाणां च भदन्त ! कतरे कतरेभ्योऽल्पाः ? गौतम ! 'सव्वत्थोवा अचरिमा' सर्वस्तोका अचरमाः अभव्यानां सिद्धानामेवाचरमत्वात् 'चरिमा अणंतगुणा' अचरमाऽपेक्षया चरमा अनन्तगुणा अधिका भवन्ति सामान्य-भव्याऽपेक्षमनन्तगुणत्वाऽभिधानम्-अन्यथाऽनन्तगुणत्वाऽयोगात्। 'अहवा दुविहा सव्वजीवा सागारोवउत्ता य अणागारोव उत्ताय' अथवा द्विविधाः सर्वजीवाः साकारोपयुक्ताश्चानाकारोऽपयुक्ताश्च 'दोण्हंपि संचिट्ठणा वि-अंतरंपि' द्वयोरपि कायस्थितिरन्तरं च 'जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं-उक्को० अंतो' जघन्योत्कर्षाभ्यामन्त

है उसमें चरमता होने से अन्तर नहीं है और अचरम में जो अनादि अपर्यवसित अचरम है उसमें तथा जो सादि सपर्यवसित अचरम है अविद्यमान चरमता होने से अन्तर नहीं है। इनमें जो अचरम हैं वे सब से कम हैं क्योंकि अभव्य और सिद्ध ये ही अचरम होते हैं तथा जो चरम हैं वे अनन्तगुणें अधिक है यह अनन्तगुणत्व का कथन सामान्य भव्याश्रित हैं नहीं तो अनन्तगुणता नहीं बन सकती है। मूलटीकाकार ने ऐसा ही कहा है चरमा 'अनन्तगुणाः सामान्य भव्यापेक्षमेतत् भावनीयम्' 'अहवा दुविहा सव्व जीवा सागारोव-उत्ता य अणागारोवउत्ता य'-अथवा साकारोपयुक्त और अनाका-रोपयुक्त के भेद से समस्त जीव जो प्रकार के कहे गये हैं 'दोण्हं वि संचिट्ठणं वि अंतरं पि जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' इन दोनों की कायस्थिति का काल और अन्तर जघन्य और उत्कृष्ट से एक २ अन्तर्मुहूर्त का है इनमें अनाकारोपयुक्त जीव

અંતર હોતું નથી. અને અચરમમાં જે અનાદિ અપર્યવસિત અચરમ છે. તેમાં તથા જે સાદિ અપર્યવસિત અચરમ છે તેમાં અવિદ્યમાન અચરમ પણું હોવાથી અંતર હોતું નથી તેમાં જે અચરમ છે. તેઓ સૌથી ઓછા છે, કેમ કે-અભવ્ય અને સિદ્ધ એજ અચરમ હોય છે. તથા જેઓ ચરમ છે. તેઓ અનંતગણા વધારે છે આ અનંતગણાનું કથન સામાન્ય ભવ્ય જીવને ઉદ્દેશીને કહેલ છે' નહીં તો અનંતગણા પણુ બની શકતું નથી મૂળ ટીકાકારે એજ પ્રમાણે કહેલ છે. 'चरमा अनंतगुणा 'सामान्य भव्यापेक्षमेतत् भावनीयम्' 'अहवा दुविहा सव्व जीवा सागारोवउत्ता य अणागारोवउत्ता य' અથવા તો સાકારોપયુક્ત અને અનાકારોપયુક્ત ના ભેદથી સઘળા જીવો બે પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે 'दोण्हं वि संचिट्ठणं अंतरंपि जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं' उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' આ બન્નેની કાયસ્થિતિનો કાળ અને અંતર જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ થી એક એક અંતર્મુહૂર્તનો છે. તેમાં અનાકારોપયુક્ત જીવ સૌથી ઓછા છે. અને સાકારોપયુક્ત જીવ તેનાથી અસંખ્યાતગણા

मुहूर्तम् । 'अप्पाबहु० सव्वत्थोवा अणागारोवउत्ता' सर्वस्तोका अनाकारोपयुक्ताः, अल्पबहुत्वविचारे' 'सागारोवउत्ता असंखेज्जगुणा' साकारोपयुक्ता असंख्येयगुणाः' अथोपसंहरति-'से त्तं दुविहा सव्वजीवा पन्नत्ता' इत्थं सर्वजीवा द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, विचार्य व्युत्पादिता, इति ॥सू० १४३॥

सम्प्रति त्रिविधवक्तव्यतामाह—

मूलम्—तत्थ णं जे ते एवमाहंसु तिविहा सव्वजीवा पन्नत्ता ते एवमाहंसु तं जहा—सम्मदिट्ठि, मिच्छादिट्ठी । 'सम्मदिट्ठीणं भंते! कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! सम्मदिट्ठी दुविहे पन्नत्ते तं जहा—साईए वा अपज्जवसिए साईए वा सपज्जवसिए, तत्थ णं जे से साईए सपज्जवसिए से जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं छावट्ठिं सागरोवमाइं साइरेगाइं । मिच्छादिट्ठी तिविहे पन्नत्ते तं जहा—साइए वा सपज्जवसिए अणाईए वा अपज्जवसिए अणाईए वा सपज्जवसिए तत्थ णं जे ते साईए सपज्जवसिए से जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अणंतं कालं जाव अवड्ढं पोग्गलपरियट्टं देसूणं सम्मामिच्छादिट्ठी जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं। सम्मदिट्ठिस्स अंतरं साइयस्स अपज्जवसियस्स नत्थि अंतरं साईयस्स सपज्जवसियस्स जहन्नेणं

सबसे कम हैं और साकारोपयुक्त जीव इन से असंख्यातगुणे अधिक हैं । 'से त्तं दुविहा' इस प्रकार से समस्त जीव दो प्रकार के कहे गये हैं यहां पर इस विषय को संग्रह करके प्रकट करने वाली यह गाथा है

'सिद्ध सइंदियकाए जोए वेए कसायलेस्सा य,
णाणुवओगाहारा भास सरीरी य चरमो य' ॥१॥१४३॥

વધારે છે. 'सेत्तं दुविहा' એ પ્રમાણે સઘળા જીવો બે પ્રકારના કહેવામાં આવેલા છે. અહિયાં આ વિષયનો સંગ્રહ કરીને બતાવવા વાળી આ ગાથા કહેવામાં આવી છે.

'सिद्ध सइंदियकाए जोए वेए कसायलेस्सा य,
णाणुवओगाहारा भाससरीरी य चरमो य ॥१॥ सू. १४३॥

अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अणंतं कालं जाव अवड्ढं पोग्गलपरियट्टं। मिच्छादिट्ठिस्स अणाईयस्स अपज्जवसियस्स णत्थि अंतरं अणाईयस्स सपज्जवसियस्स नत्थि अंतरं, साईयस्स सपज्जवसियस्स जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं छावट्ठिं सागरोवमाइं साइरेगाइं, सम्मामिच्छादिट्ठिस्स जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं अणंतं कालं जाव अवड्ढं पोग्गलपरियट्टं देसूणं। अप्पाबहु०सव्वत्थोवा सम्मामिच्छादिट्ठी सम्मदिट्ठी अणंतगुणा मिच्छादिट्ठी अणंतगुणा 'अहवा तिविहा सव्वजीवा पन्नत्ता, तं जहा– परित्ता अपरित्ता नो परित्ता अपरित्ता। परित्तेणं भंते। कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! परित्ते दुविहे पन्नत्ते तं जहा–कायपरित्ते य संसारपरित्ते य, कायपरित्ते णं भंते ! कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं जाव असंखेज्जा लोगा। संसारपरित्तेणं भंते ! संसारपरित्ते त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं अणंतं कालं जाव अवड्ढं पोग्गलपरियट्टं देसूणं। अपरित्तेणं भंते ! अपरित्ते त्ति कालओ केवच्चिरं होइ? गोयमा ! अपरित्ते दुविहे पण्णत्ते काय अपरित्ते य संसार अपरित्ते य, काय अपरित्तेणं जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अणंतं कालं, वणस्सइ कालो, संसारापरित्ते दुविहे पन्नत्ते अणाईए वा अपज्जवसिए अणाईए वा सपज्जवसिए, नो परित्ते नो अपरित्ते साइए अपज्जवसिए। कायापरित्तस्स जहन्नेणं अंतरं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइ कालो, संसारापरित्तस्स णत्थि अंतरं, कायापरित्तस्स जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं असंखिज्जं कालं पुढवीकालो। संसारापरित्तस्स अणाइयस्स अपज्जवसियस्स नत्थि अंतरं. अणाइयस्स सपज्जवसियस्स नत्थि अंतरं नो परित्त नो अपरित्तस्स वि नत्थि अंतरं। अप्पाबहु० सव्व-

त्थोवा परित्ता नो परित्ता नो अपरित्ता अनंतगुणा अपरित्ता अनंतगुणा ॥सू० १४४॥

छाया—तत्र खलु ये ते एवमुक्तवन्त स्त्रिविधाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्ताः ते एवमुक्तवन्तः तद्यथा-सम्यग्दृष्टयो-मिथ्यादृष्टयः-सम्यङ्मिथ्यादृष्टयः ३। सम्यग्दृष्टिः खलु भदन्त ! कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! सम्यग्दृष्टि-र्द्विविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—सादिको वा अपर्यवसितः, सादिको वा सपर्यवसितः २ तत्र खलु योऽसौ सादिकः सपर्यवसितः स जघन्येनाऽन्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण पट्-षष्टिः सागरोपमाणि सातिरेकाणि। मिथ्यादृष्टि स्त्रिविधः प्रज्ञप्तः तद् यथा—सादिको वा सपर्यवसितः अनादिको वा अपर्यवसितः अनादिको वा सपर्यवसितः, तत्र खलु योऽसौ सादिकः सपर्यवसितः स जघन्येनाऽन्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेणाऽनन्तं कालं यावद् अपार्धं पुद्गलपरावर्त्तं देशोनम्। सम्यङ्मिथ्यादृष्टिर्जघन्येनान्त-र्मुहूर्तम्—उत्कर्षेणान्तर्मुहूर्तम्। सम्यग्दृष्टेरन्तरं सादिकस्याऽपर्यवसितस्य नास्त्यन्तरम्, सादिकस्य सपर्यवसितस्य जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेणानन्तं कालं यावदपार्धं पुद्गलपरावर्तम्। मिथ्यादृष्टेरनादिकस्याऽपर्यवसितस्य नास्त्यन्तरम् अनादिकस्य सपर्यवसितस्य नास्त्यन्तरम् सादिकस्य सपर्यवसितस्य जघन्येनान्त-र्मुहूर्तम् उत्कर्षेण पट् षष्टिः सागरोपमाणि सातिरेकाणि, सम्यग्मिथ्यादृष्टे-र्जघन्येनाऽन्तर्मुहूर्तम्—उत्कर्षेणानन्तं कालं यावदपार्धपुद्गलपरावर्त्तं देशोनम्। अल्पबहुत्वम्—सर्वस्तोकाः सम्यङ्मिथ्यादृष्टयः सम्यग्दृष्टयोऽनन्तगुणाः। मिथ्यादृष्टयोऽनन्तगुणाः। अथवा—त्रिविधाः सर्वजीवः प्रज्ञप्ताः तद्यथा—परीत्ताश्च १ अपरीताः २ नो परित्ता नो अपरीत्ताः ३। परीत्तः खलु भदन्त ! कालतः कियच्चिरं भवति, गौतम ! परीत्तो द्विविधः प्रज्ञप्तः तद्यथा-कायपरी-तश्च १ संसारपरीत्तश्च २। कायपरीत्तः खलु भदन्त ! जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेणासंख्येयं कालं यावद् असंख्येया लोकाः। संसारपरीत्तः खलु भदन्त ! संसारपरीत्त इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेणानन्तं कालं यावदपार्धं पुद्गलपरावर्त्तं देशोनम्। अपरीत्तः खलु भदन्त ! अपरितो द्विविधः प्रज्ञप्तः कायापरित्तश्च १ संसारापरीत्तश्च २। काया-परीत्तः खलु जघन्येनान्तर्मुहूर्तम्—उत्कर्षेणानन्तं कालं, वनस्पतिकालः संसारा-परीत्तो द्विविधः प्रज्ञप्तः अनादिकोवाऽपर्यवसितः १ अनादिको वा सपर्यवसितः २ नो परीत्तो नो अपरीत्तः सादिकोऽपर्यवसितः। कायपरीत्तस्य जघन्येना-न्तर्मुहूर्तम्—उत्कर्षेण वनस्पतिकालः, संसारपरीत्तस्य नास्त्यन्तरम् कायापरीत्तस्य जघन्येनान्तर्मुहूर्तम्—उत्कर्षेणासंख्येयं कालं पृथिवीकालः। संसारापरीत्तस्याऽ-

नादिकस्याऽपर्यवसितस्य नास्त्यन्तरम्, अनादिकस्य सपर्यवसितस्य नास्त्यन्तरम् नो परीत्त नो अपरीत्तस्यापि नास्त्यन्तरम् । अल्पवहुत्वम्० सर्वस्तोकाः परीत्ताः नो परीत्ता नो अपरीत्ता अनन्तगुणाः अपरीत्ता अनन्तगुणाः इति ॥सू० १४३॥

टीका-'तत्थ णं जे से एवं आहंसु तिविहा सव्वजीवा पन्नत्ता ते एवमाहंसु तं जहा-सम्मदिट्ठी-मिच्छादिट्ठी-सम्मामिच्छादिट्ठी' तत्र खलु जीव भेद प्रस्तावे येते एवमुक्तवन्तः त्रिविधाः सर्वजीवास्त एवं-वक्ष्यमाणं वचः कथितवन्तः सम्यक्तत्त्वार्थश्रद्धानादृष्टिर्येषान्ते सम्यग्दृष्टयः १ मिथ्यादृष्टयो जीवाजीवादि दृष्टिमन्तः २ सम्यग्मिथ्यादृष्टयो (मिश्रदृष्टयो वा) । 'सम्मदिट्ठी णं भंते ! कालओ केवच्चिरं होइ' सम्यग्दृष्टयः खलु भदन्त ! सम्यग्दृष्टिरिति कियच्चिरं

त्रिविध सर्वजीव वक्तव्यता-

'तत्थ णं जे ते एवमाहंसु तिविहा सव्वजीवा पण्णत्ता'-इत्यादि ।

टीकार्थ-गौतम को प्रभु अब ऐसा समझाते हैं-हे गौतम ! कोइ अपेक्षा सर्वजीव तीन प्रकार के हैं ऐसा प्रतिपादन किया गया है उन्होंने इस सम्बन्ध में ऐसा स्पष्टी करण किया है-'तं जहा-सम्मदिट्ठी, मिच्छादिट्ठी' जिनकी दृष्टि तत्त्वार्थ श्रद्धारूप है ऐसे वे जीव सम्यग्दृष्टि तत्त्वार्थ श्रद्धान के प्रति जिनकी दृष्टि मिथ्या है वे मिथ्यादृष्टी और जिनकी दृष्टि तत्वार्थ श्रद्धान के प्रति उभयरूप वाली है वे सम्यग्मिथ्यादृष्टि जीव हैं इनका दूसरा नाम मिश्रदृष्टि भी है 'सम्मदिट्ठीणं भंते ! कालओ केवच्चिरं होइ' हे भदन्त ! सम्यग्दृष्टि सम्यग्दृष्टि रूप से कितने काल तक रहता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा !

ત્રિવિધ સર્વજીવની વક્તવ્યતા-

'तत्थ णं जे ते एव माहंसु तिविहा सव्व जीवा पण्णत्ता' ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—હવે ગૌતમ સ્વામીને પ્રભુશ્રી એવું કહે છે કે-હે ગૌતમ ! કોઈ અપેક્ષાથી સઘળા જીવો ત્રણ પ્રકારના છે, તેવી રીતનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવેલ છે. તેઓએ આ સંબંધમાં આ પ્રમાણે સ્પષ્ટીકરણ કરેલ છે. 'तं जहा सम्मदिट्ठी य मिच्छादिट्ठी य' જેમની દૃષ્ટી તત્વાર્થ શ્રદ્ધાનરૂપ છે. એવા તે જીવો સમ્યક્દૃષ્ટિ અને તત્વાર્થ શ્રદ્ધાનના પ્રત્યે જેમની દૃષ્ટિ મિથ્યા છે તેઓ મિથ્યાદૃષ્ટિ તથા જેમની દૃષ્ટિ તત્વાર્થ શ્રદ્ધાનના પ્રત્યેક બન્ને પ્રકાર વાળી છે તેઓ સમ્યક્મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવ છે. તેનું બીજું નામ મિશ્રદૃષ્ટિ પણ છે. 'सम्मदिट्ठीणं भंते ! कालओ केवच्चिरं होई' હે ભગવન્ ! સમ્યક્દૃષ્ટિ, સમ્યગ્ પણાથી કેટલા કાળ સુધી રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તર

कालतो भवति ? 'गोयमा ! सम्मादिट्ठी दुविहे पन्नत्ते तं जहा–सादीए वा अप-ज्जवसिए' भगवानाह–गौत ! सम्यग्दृष्टि र्द्विविधः तद्यथा–सादिकोवाऽपर्य-वसितः–क्षायिक सम्यग्दृष्टि १ 'सादीए वा सपज्जवसिए' सादिको वा सपर्यव-सितः–क्षायोपशमिकादि सम्यग्दर्शनी, 'तत्थ णं जे ते सादीए स पज्जवसिए से जह-न्नेणं अंतोमुहुत्तं' तयोर्मध्ये योऽसौ सादिकः सपर्यवसितः स जघन्येनाऽन्तर्मुहूर्तम् कर्मपरिणाम वैचित्र्ये तावत्कालादूर्ध्वं पुनर्मिथ्यात्वगमनात्, 'उक्कोसेणं छावट्ठि सागरोवमाइं' साइरेगाइं उत्कर्षेण षट् षष्टिः सातिरेक सागरोपमाणि ततोऽनन्तरं

सम्मदिट्ठी दुविहे पण्णत्ते' हे गौतम ! सम्यग्दृष्टि दो प्रकार का कहा गया है 'तं जहा' जैसे–'साइए वा सपज्जवसिए, साइए वा अपज्ज वसिए' सादि अपर्यवसित १ और सादि सपर्यवसित २ इनमें जो सादि अपर्यवसित सम्यग्दृष्टि जीव है वह क्षायिक सम्यग्दृष्टि जीव है और सादिक सपर्यवसित जो जीव है वह क्षायोपशमिक आदि सम्यग्दृष्टि जीव है 'तत्थणं जे से साइए सपज्जवसिए से जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं छावट्ठि सागरोवमाइं साइरेगाइं' इनमें जो सादिक सपर्यवसित जीव है वह जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त तक और उत्कृष्ट से कुछ अधिक ६६ सागरोपम तक सम्यग्दृष्टि रूप से रहता है जघन्य समय व्यतीत हो जाने के बाद कर्म परिणाम की विचित्रता से वह पुनः मिथ्या दृष्टि हो जाता है तथा जो उत्कृष्ट समय कहा गया है उसका तात्पर्य ऐसा है कि इतने काल के बाद क्षायोपशमिक सम्यग्दर्शन छूट जाता

પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा ! सम्मदिट्ठी दुविहे पण्णत्ते' હે ગૌતમ ! સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ બે પ્રકારના કહેવામાં આવ્યા છે. 'तं जहा' જેમ કે–'साइए वा सपज्ज-वसिए, साइए वा अपज्जवसिए' સાદિ સપર્યવસિત ૧ અને આદિ અપર્ય-વસિત ૨ તેમાં જે સાદિ અપર્યવસિત સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ છે. તે ક્ષાયિક સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ છે. અને સાદિ સપર્યવસિત જે જીવ છે. તે ક્ષાયોપશમિક વિગેરે સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ છે. 'तत्थ णं जे से साइए सपज्जवसिए से जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं छावट्ठि सागरोवमाइं' તેમાં જે સાદિક સપર્યવસિત જીવ છે. તે જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત અને ઉત્કૃષ્ટથી કંઈક વધારે ૬૬ છાસઠ સાગરોપમ પર્યન્ત સમ્યક્દૃષ્ટિ પણાથી રહે છે. જઘન્ય સમય વીતી ગયા પછી કર્મ પરિણામની વિચિત્રતાથી તે ફરીથી મિથ્યાદૃષ્ટિ થઈ જાય છે. તથા જે ઉત્કૃષ્ટ સમય કહેવામાં આવેલ છે, તેનું તાત્પર્ય એવું છે કે– એટલા કાળ પછી ક્ષાયોપશમિક સમ્યગ્દર્શન છૂટિ જાય છે. 'मिच्छादिट्ठी तिविहे

नियमेन क्षायोपशमिक सम्यग्दर्शनापगमात् । 'मिच्छादिट्ठी तिविहे पन्नत्ते, तं जहा–साइए वा सपज्जवसिए–अणादीए वा अपज्जवसिए, अणादीए वा सपज्जवसिए तत्थ णं जे ते सादीए सपज्जसिए–से जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं–उक्कोसेणं अणंतं कालं जाव अवड्ढं पोग्गल परियट्टं देसूणं' मिथ्यादृष्टि स्त्रिविधः प्रज्ञप्तः सादिको वा सपर्यवसितः १ अनादिकोवाऽपर्यवसितः २ अनादिको वा सपर्यवसितः ३, तत्र योऽसौ सादि सपर्यवसितः स जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् एतावत्कालेन पुनः कस्याऽपि सम्यग्दर्शनस्य लाभ-सम्भवात् । उत्कर्षेणानन्तं कालम् अनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः क्षेत्रतोऽपार्धं पुद्गलपरार्तं देशोनम् पूर्वप्रतिपन्नसम्यक्त्वस्यैतावत्कालादूर्ध्वं भूयोप्यवश्यं सम्यक्त्वलाभात् पूर्वं सम्यक्त्वप्रभावेण संसारस्य

है 'मिच्छादिट्ठी तिविहे पण्णत्ते' मिथ्यादृष्टि जीव तीन प्रकार का कहा गया है 'साइए वा सपज्जवसिए, अणादीए वा अपज्जवसिए अणादीए वा सपज्जवसिए' एक सादि सपर्यवसित मिथ्यादृष्टि, दूसरा अनादि अपर्यवसित मिथ्यादृष्टि और तीसरा अनादि सपर्यवसित मिथ्यादृष्टि इनमें जो सादि सपर्यवसित मिथ्यादृष्टि जीव है वह जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त तक और उत्कृष्ट से अनन्तकाल तक मिथ्यादृष्टि बना रहता है जघन्य काल का एक अन्तर्मुहूर्त इसलिए कहा गया है कि इतने समय के बाद किसी २ मिथ्यादृष्टि जीव को सम्यग्दर्शन का लाभ हो जाता है उत्कृष्ट अनन्तकाल में काल की अपेक्षा अनन्त उत्सर्पिणियां और अनन्त अवसर्पिणियां समाप्त हो जाती है तथा क्षेत्र की अपेक्षा कुछ कम अर्ध पुद्गल परावर्त काल समाप्त हो जाता है । पूर्व में जिसने सम्यग्दर्शन प्राप्त कर लिया है

पण्णत्ते' મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવ ત્રણ પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. 'साइए वा सपज्जवसिए अणादीए वा अपज्जवसिए अणादीए वा सपज्जवसिए' એક સાદિ સપર્યવસિત મિથ્યાદૃષ્ટિ, બીજા અનાદિ અપર્યવસિત મિથ્યાદૃષ્ટિ અને ત્રીજા અનાદિ સપર્યવસિત મિથ્યાદૃષ્ટિ. તેમાં જે સાદિ સપર્યવસિત મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવ છે. તે જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી અનંતકાલ સુધી મિથ્યાદૃષ્ટિ બનેલ રહે છે. જઘન્ય કાળનું અંતર્મુહૂર્ત એથી કહ્યું છે કે–એટલા સમયની પછી કોઇ કોઇ મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવને સમ્યગ્દર્શનનો લાભ થઇ જાય છે. ઉત્કૃષ્ટ અનંત કાળમાં કાળની અપેક્ષાથી અનંત ઉત્સર્પિણિયો અને અનંત અવસર્પિણિયો સમાપ્ત થઇ જાય છે. તથા ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી કંઇક ઓછા અર્ધપુદ્ગલ પરાવર્ત કાળ સમાપ્ત થઇ જાય છે. પહેલાં જેણે સમ્યગ્ દર્શન પ્રાપ્ત કરી લીધેલ હોય એવા જીવને એટલા કાળ પછી ફરીથી અવ-

परित्तीकरणात् इति । 'सम्मामिच्छादिट्ठी जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं-उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' सम्यग्मिथ्यादृष्टिर्जघन्योत्कर्षाभ्यामन्तर्मुहूर्तम् सम्यग्मिथ्यादर्शनकालस्य स्वभावत एवैतावन्मात्रत्वात्, नवरं जघन्यादुत्कृष्टपदमधिकं ज्ञातव्यम् । सम्मदिट्ठिस्स अंतरं साइयस्स अपज्जवसियस्स नत्थि अंतरं' सम्यग्दृष्टेरन्तरम् साद्यपर्यवसित सम्यग्दृष्टेरन्तरं नास्ति अपर्यवसितत्वात् 'सादीयस्स सपज्जवसियस्स जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं' उक्कोसेणं अणंतं कालं जाव आवड्ढं पोग्गल परियट्टं' सादिसपर्यवसितस्य जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेणानन्तं कालम् अनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः

ऐसे जीव को इतने काल के बाद पुनः अवश्य ही सम्यग्दर्शन का लाभ हो जाता है । क्योंकि ऐसे जीव का पूर्व प्रतिपन्न सम्यक्त्व के प्रभाव से संसार मर्यादित हो जाता है ।

'सम्मामिच्छादिट्ठी जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' सम्यग् मिथ्यादृष्टि जीव जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त तक और उत्कृष्ट से भी एक अन्तर्मुहूर्त तक सम्यग्मिथ्या दृष्टि रूप से रहता है परन्तु उत्कृष्ट का जो अन्तर्मुहूर्त्त है वह जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त से बडा है-

अन्तर कथन-'सम्मदिट्ठिस्स अंतरं साइयस्स अपज्जवसियस्स नत्थि अंतरं' सादि अपर्यवसित सम्यग्दृष्टि का अन्तर अपर्यवसित होने के कारण नहीं होता है 'सादीयस्स सपज्जवसियस्स जह० अंतोमु० उक्को० अणंतं कालं जाव अवड्ढं पोग्गलपरियट्टं' जो सम्यग् दृष्टि जीव सादि सपर्यवसित होता है उसका अन्तर जघन्य

ફરીજ સમ્યગ્દર્શનનો લાભ થઇ જાય છે. કેમ કે એવા જીવને પૂર્વ પ્રાપ્ત થયેલ સમ્યક્ત્વના પ્રભાવથી સંસાર મર્યાદિત થઇ જાય છે.

'सम्मामिच्छादिट्ठी जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' સમ્યગ્ મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ એકજ અંતર્મુહૂર્ત સુધી સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ પણાથી રહે છે. પરંતુ ઉત્કૃષ્ટનું જે અંતર્મુહૂર્ત છે. તે જઘન્ય અંતર્મુહૂર્તથી મોટું છે.

અંતરદ્વારનું કથન—

'सम्मदिट्ठिस्स अंतरं साइयस्स अपज्जवसियस्स नत्थि अंतरं' સાદિ અપર્યવસિત સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવને અંતર અપર્યવસિત હોવાથી હોતું નથી. 'सादीयस्स सपज्जवसियस्स जहण्णेणं अंतो मुहुत्तं उक्कोसेणं अणंतं कालं जाव अपड्ढं पोग्गलपरियट्टं' જે સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ સાદિ સપર્યવસિત હોય છે. તેનું અંતર જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનું હોય છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી અનંતકાળ સુધીનું

कालतः क्षेत्रतोऽपार्धपुद्गलपरावर्तम् । मिथ्यादृष्टेः खलु भदन्त ! कियन्तं कालमन्तरम् ? गौतम ! 'मिच्छादिट्ठिस्स अणादीयस्स अपज्जवसियस्स नत्थि अंतरं अणादीयस्स सपज्जवसियस्स नत्थि अंतरं' मिथ्यादृष्टिकाऽनादिकाऽपर्यवसितस्य नास्त्यन्तरम् अपरित्यागात् अनादि सपर्यवसितमिथ्यादृष्टेर्नास्त्यन्तरम् अन्यथाऽनादित्वाऽयोगात् । 'साइयस्स सपज्जवसियस्स जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं-उक्कोसेणं छावट्ठि सागरोवमाइं साइरेगाइं' सादि सपर्यवसितस्य जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण षट् षष्टिः सागरोपमाणि सातिरेकाणि, सम्यग्दर्शनकाल एव मिथ्यादर्शनस्यान्तरम् प्रायः । 'सम्मामिच्छादिट्ठिस्स जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं-उक्कोसेणं अणंतं कालं जाव अवड्ढं पोग्गल

से एक अन्तर्मुहूर्त का होता है और उत्कृष्ट से अनन्त काल तक का होता है इस अनन्तकाल में अनन्त उत्सर्पिणी काल और अनन्त-अवसर्पिणी काल समाप्त हो जाता हैं तथा क्षेत्र की अपेक्षा अर्ध-पुद्गल परावर्त रूप काल समाप्त हो जाता है 'मिच्छादिट्ठिस्स अणादीयस्स अपज्जवसियस्स णत्थि अंतरं' जो मिथ्यादृष्टि जीव अनादि अपर्यवसित है उसका अन्तर नहीं होता है 'अणादीयस्स सपज्जवसियस्स नत्थि अंतरं' तथा जो मिथ्यादृष्टि अनादि सपर्यवसित है उसके भी अन्तर नही होता है परन्तु जो मिथ्यादृष्टि 'साइयस्स सपज्जवसियस्स' सादि सपर्यवसित है उसका अन्तर 'जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं छावट्ठिं सागरोवमाइं साइरेगाइं' जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त का होता है और उत्कृष्ट से कुछ अधिक ६६ सागरोपम का होता है । सम्यग्दर्शन काल में ही मिथ्यादर्शन का अन्तर होता है सम्यग्दर्शन का काल जघन्य से और उत्कृष्ट से इतना कहा

હોય છે. આ અનંતકાળમાં અનંત ઉત્સર્પિણીકાળ અને અનંત અવસર્પિણી કાળ સમાપ્ત થઇ જાય છે. તથા ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી અર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્તરૂપ કાળ સમાપ્ત થઇ જાય છે. 'मिच्छादिट्ठिस्स अणादीयस्स अपज्जवसियस्स णत्थि अंतरं' જે મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવ અનાદિ અપર્યવસિત છે. તેને અંતર હોતું નથી. 'अणादीयस्स सपज्जवसियस्स नत्थि अंतरं' તથા જે મિથ્યાદૃષ્ટિ અનાદિ સપર્યવસિતછે તેને પણ અંતર હોતું નથી. પરંતુ જે મિથ્યાદૃષ્ટિ 'साइयस्स सपज्जवसियस्स' સાદિ સપર્યવસિત છે. તેનું અંતર 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं छावट्ठिं सगरोवमाइं साइरेगाइं' જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનું હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી કંઇક વધારે ૬૬ છાસઠ સાગરોપમનું હોય છે. સમ્યગ્દર્શન કાળમાંજ મિથ્યાદર્શનનું અંતર હોય છે. સમ્યગ્દર્શનનો કાળ જઘન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી એટલોજ કહેવામાં આવેલ છે, 'सम्मामिच्छादिट्ठिस्स जहण्णेणं

परियट्टं देसूणं' सम्यग्मिथ्यादृष्टेः खलु भदन्त ! गौतम ! जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षतोऽनन्तं कालं यावद् देशोनाऽपार्धपुद्गलपरावर्तं ततो मुक्तिः। 'अप्पा-बहुयं०' एतेषां खलु कतरे कतरेभ्योऽल्पाः० ? गौतम ! 'सव्वत्थोवा सम्मा-मिच्छादिट्ठी-सम्मदिट्ठी अणंतगुणा-मिच्छादिट्ठी अणंतगुणा' सर्वस्तोकाः सम्य-ग्मिथ्यादृष्टयः १ सम्यग्दृष्टयो-मिथ्यादृष्टयश्चाऽनन्तगुणाः सम्यग्मिथ्याद-ष्ट्यपेक्षयाऽनयोरानन्त्यात् इति। 'अहवा-तिविहा सव्वजीवा पन्नत्ता तं जहा-

---

गया है 'सम्मामिच्छादिट्ठिस्स जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अणंतं कालं जाव अवड्ढं पोग्गलपरियट्टं देसूणं' सम्यग्मिथ्यादृष्टि जीव का अन्तर जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त का है और उत्कृष्टसे अनन्तकाल का है यावत् कुछ कम अर्धपुद्गल परावर्त का है जब सम्यग्मिथ्या-दर्शन से पतित होने के बाद जीव पुनः एक अन्तर्मुहूर्त ठहरकर पुनः सम्यग् मिथ्यादर्शन प्राप्त कर लेता है उस अपेक्षा यह जघन्य अन्तर इसको कहा गया है तथा उत्कृष्ट अन्तर के बाद नियम से जीव की मुक्ति हो जाती है।

इनके अल्पबहुत्व का विचार-

'अप्पा बहुयं' इनमें 'सव्वत्थोवा सम्मामिच्छादिट्ठी' सब से कम सम्यग्मिथ्यादृष्टि जीव है 'सम्मदिट्ठी अणंतगुणा' इनकी अपेक्षा सम्यग्दृष्टि जीव अनन्तगुणें अधिक है। मिच्छादिट्ठी अणंतगुणा' और इनकीअपेक्षा मिथ्यादृष्टि जीव अनन्तगुणें अधिक हैं। सम्यग्दृष्टियों को जो अनन्तगुणा कहा गया है वह सिद्धों की अपेक्षा से कहा गया है

अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अणंतं कालं जाव अवड्ढं पोग्गलपरियट्टं देसूणं' सम्यग् मिथ्यादृष्टि જીવનું અંતર જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનું છે અને ઉત્કૃષ્ટથી અનંતકાળનું અંતર છે. યાવત્ કંઇક ઓછું અર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્તનું હોય છે. જ્યારે સમ્યક્મિથ્યાદર્શનથી પતિત થયા પછી જીવ ફરીથી એક અંત-ર્મુહૂર્ત પર્યન્ત રહીને ફરીને સમ્યક્મિથ્યાદર્શન પ્રાપ્ત કરી લે છે. એ અપે-ક્ષાથી આ જઘન્ય અંતર કહેવામાં આવેલ છે. તથા ઉત્કૃષ્ટ અંતર પછી નિયમથી જીવની મુક્તિ થઇ જાય છે.

હવે તેમના અલ્પ બહુપણાનો વિચાર કરવામાં આવે છે. 'अप्पा बहुयं' તેમાં 'सव्वत्थोवा सम्मामिच्छादिट्ठी' સૌથી ઓછા સમ્યગ્ મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવ છે 'सम्मादिट्ठी अणंतगुणा' અને તેના કરતાં સમ્યક્ દૃષ્ટિ જીવ અનંતગણા વધારે છે. 'मिच्छादिट्ठी अणंतगुणा' અને તેના કરતાં મિથ્યદૃષ્ટિ જીવ અનંતગણા વધારે છે, સમ્યક્ દૃષ્ટિયોને જે અનંતગણા કહ્યા છે. તે સિદ્ધોની અપેક્ષાથી

परित्ता-अपरित्ता नो परित्ता नो अपरित्ता' अथवा-प्रकारान्तरेण सर्वजीवा स्त्रिविधाः प्रज्ञप्ताः-परीत्ताः-अल्पसंसारवन्तः १ अपरीत्ताः पूर्वस्माद्विपरीताः २ केचन नो परीत्ताः नो अपरीत्ताः संसारिणोऽसंसारिणश्च व्याख्यातपूर्वाः। 'परित्ते णं भंते ! कालओ केवच्चिरं होइ-परित्ते दुविहे पन्नत्ते-कायपरित्ते य-संसारपरित्ते य' परीत्तः खलु भदन्त ! कालतः कियच्चिरम्० गौतम ! परीत्तो द्विविधः-कायपरीत्तः १ संसार परीत्तश्च २ कायपरीत्तः कालतः कियच्चिरं भवति भदन्त ? गौतम ! 'जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं-उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं जाव असंखेज्जा लोया' जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षतोऽसंख्येयं कालम् असंख्येया

और मिथ्यादृष्टियों को जो अनन्तगुणा कहा गया है वह वनस्पति-कायिकों की अपेक्षा से कहा गया है। 'अहवा तिविहा सव्वजीवा पण्णत्ता' अथवा-इस प्रकार से भी समस्त जीव तीन प्रकार के कहे गये हैं-जैसे-'परित्ता, अपरित्ता, नो परित्ता, नो अपरित्ता' जिनका संसार अल्प होता है वे परित्त जीव हैं इनसे विपरीत अपरीत्त जीव हैं और जो न परित्त हैं और न अपरित्त हैं। 'परितेणं भंते ! कालओ केवच्चिरं होइ' हे भदन्त ! परित्त जीव परित्तरूप में कब तक रहता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं 'परित्ते दुविहे पण्णत्ते' हे गौतम ! परित्त जीव दो प्रकार के कहे गये हैं 'कायपरित्ते य संसारपरित्ते य' एक कायपरित्त और दूसरे संसार परित्त 'कायपरिते णं भंते ! जह० अंतो० उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं जाव असंखेज्जा लोगा' हे भदन्त !

કહેવાયાં આવેલ છે. અને મિથ્યાદૃષ્ટિયોને અનંતગણા કહ્યા છે તે વનસ્પતિકાયિકોની અપેક્ષાથી કહેવામાં આવેલ છે. 'अहवा तिविहा सव्वजीवा पणत्ता' અથવા આ રીતે પણ સઘળા જીવો ત્રણ પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. જેમ કે—परित्ता, अपरित्ता, नो परित्ता, नो अपरित्ता' જેમનો સંસાર અલ્પ હોય છે, તે પરિત્ત જીવ કહેવાય છે. તેનાથી ભિન્ન અપરિત્ત જીવ છે. અને જેઓ પરિત્તપણુ નથી અને અપરિત્ત પણુ નથી તેઓ નો પરિત્ત નો અપરિત કહેવાય છે. 'परित्तेणं भंते ! कालओ केवच्चिरं होई' હે ભગવન્ પરિત્ત જીવ પરિત્ત પણાથી કેટલા કાળ સુધી રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'परित्ते दुविहे पण्णत्ते' હે ગૌતમ ! પરિત્તજીવો બે પ્રકારના કહેવામાં આવેલા છે. 'काय परित्ते य संसारपरित्ते य' એક કાયપરિત્ત અને બીજા સંસાર પરિત્ત 'कायपरित्तेणं भंते ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं जाव असंखेज्जा लोगा' હે ભગવન્ ! જેઓ કાય પરિત્ત છે તે કાયપરિત્ત

उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः क्षेत्रतोऽसंख्येया लोकाः तथा च प्रतिपृथिवीकालः-अयं भावः-पृथिव्यादि प्रत्येकशरीरकालः, तत ऊर्ध्वं नियमतः संसारिणः साधारणभावात् इति । 'संसारपरित्तेणं भंते ! संसार परित्तेति कालओ केवच्चिरं होइ ?' संसारपरीतः कालतः खलु भदन्त कियच्चिरं भवति ? गौतम ? 'जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं-उक्कोसेणं अणंतं कालं जाव अवड्ढं पोग्गलपरियट्टं देसूणं' जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्तम्-उत्कृष्टतोऽनन्तं कालम् अनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालात् क्षेत्र-

जो कायपरित्त है वह कायपरित्त रूप में काल की अपेक्षा कब तक रहता है ? उत्तर में प्रभु प्रभु कहते हैं-हे गौतम ! वह जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त तक और उत्कृष्ट से असंख्यात काल तक यावत् असंख्यात लोक तक रहता है तात्पर्य ऐसा है जो कायपरीत्त है वह साधारण से परीत्तों में एक अन्तर्मुहूर्त तक रह कर बाद में साधारणों में चला जाता है उसकी अपेक्षा से एक अन्तर्मुहूर्त का काल कहा गया है और उत्कृष्ट से जो काल कहा गया है वह पृथिवी काल हैं यह पृथिवी आदि प्रत्येक शरीर का काल है इसके बाद वह साधारण हो जाता है 'संसारपरित्ते णं भंते ! संसार परित्तेत्ति कालओ केवच्चिरं होइ' हे भदन्त ! संसार परीत्त कितने काल तक संसार परित्तरूप से रहता है : उत्तर में प्रभु कहते हैं-'जह० अंतो० उक्कोसेणं अणंतं कालं जाव अवड्ढं पोग्गलपरियट्टं देसूणं' हे गौतम ! 'संसार परीत जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त तक और उत्कृष्ट से अनन्त काल तक यावत् कुछ

પણામાં કાળની અપેક્ષાથી ક્યાં સુધી રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! તે જઘન્યથી એક અંતમુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાત કાળ સુધી યાવત્ અસંખ્યાત લોક સુધી રહે છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે-જે, કાયપરિત્ત સાધારણ પણાથી પરિત્તોમાં એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી રહીને તે પછી સાધારણોમાં ચાલ્યા જાય છે. તેની અપેક્ષાથી એક અંતર્મુહૂર્ત નો કાળ કહેવામાં આવેલ છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી જે કાળ કહેવામાં આવેલ છે. તે પૃથ્વીકાળ છે. આ પૃથ્વી વિગેરે પ્રત્યેક શરીરનો કાળ છે. તે પછી તે સાધારણ બની જાય છે. 'संसारपरित्तेणं भंते! संसारपरित्तेत्ति कालओ केवच्चिरं होई' હે ભગવન્ સંસાર પરીત કેટલા કાળ પર્યન્ત સંસાર પરીત પણાથી રહે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अणंतं कालं, जाव अवड्ढं पोग्गलपरियट्टं देसूणं' હે ગૌતમ ! સંસાર પરીત જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત અને ઉત્કૃષ્ટથી અનંત કાલ યાવત્ કંઇક ઓછા અર્ધ

-तो देशोनमपार्धपुद्गलपरावर्तं यावत् तत ऊर्ध्वं नियमतः सिद्धिगमनम् अन्यथा संसारपरीतत्वायोगात्। 'अपरित्ते णं भंते !०, अपरित्ते' दुविहे पण्णत्ते, काय अपरित्ते य-संसार अपरित्ते' अपरीत्तः कालतः खलु भदन्त! कियच्चिरम्? गौतम! अपरीत्तो द्विविधः प्रज्ञप्तः तद्यथा—कायापरीत्तश्च संसारापरीत्तश्च। तत्र कायापरीत्तः साधारणः, संसारापरीत्तः कृष्णपाक्षिकः। 'काय अपरित्तेणं जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं—उक्कोसेणं अणंतं कालं, वणस्सइकालो' कायाऽपरित्तः खलु भदन्त! कियच्चिरं कालतो भवति? गौतम! जघन्येनान्तर्मुहूर्तम्—ततः परं कस्यापि प्रत्येकशरीरे गमनात्। उत्कर्षेणानन्तं स च वनस्पतिकालः अनन्ता उत्सर्पिण्य-

---

कम अर्ध पुद्गल परावर्त काल तक रहता है। इस अनन्त काल में अनन्त उत्सर्पिणियां और अनन्त अवसर्पिणियां समाप्त हो जाती है। तथा क्षेत्र की अपेक्षा कुछ कम अर्धपुद्गल परावर्त समाप्त हो जाता है इसके बाद वह मुक्ति प्राप्त कर लेता है। नहीं तो वह संसार परीत्त नहीं हो सकता है—'अपरि-त्ते णं भंते !' हे भदन्त! अपरीत्त कब तक अपरीत्त अवस्था में रहता है? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—हे गौतम! 'अपरित्ते दुविहे पण्णत्ते' अपरित्त दो प्रकार का कहा गया है 'काय अपरित्ते य संसार अपरीत्ते य' एक काय अपरीत्त और दूसरा संसार अपरित्त इनमें जो साधारण होता है वह काय अप-रित्त है और जो कृष्ण पाक्षिक है वह संसार अपरित्त है 'काय अप-रित्तेणं जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अणंतं कालं वणस्सइकालो' कायपरित्त जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त तक और उत्कृष्ट से वनस्पति

પુદ્ગલ પરાવર્તકાલ પર્યન્ત રહે છે. આ અનંતકાલમાં અનંત ઉત્સર્પિણીયો અને અનંત અવસર્પિણિયો સામાપ્ત થઈ જાય છે. તથા ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી કંઈક ઓછા અર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્ત સમાપ્ત થઇ જાય છે. તે પછી તેઓ મુક્તિ પ્રાપ્ત કરી લે છે. નહીતર તે સંસાર પરીત થઇ શકતા નથી. 'अपरित्तेणं भंते! હે ભગવન્ અપરીત કયાં સુધી અપરીત અવસ્થામાં રહે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે હે ગૌતમ ! 'अपरित्ते दुविहे पण्णत्ते' અપરીત બે પ્રકારના કહેવામાં આવેલા છે. 'कायअपरित्ते य संसारअपरित्ते य' એક કાય અપરીત અને બીજા સંસાર અપરીત એમાં જેઓ સાધારણ હોય છે, તે કાયઅપરીત છે, અને જેઓ કૃષ્ણ પાક્ષિક છે તે સંસાર અપરીત છે. 'काय-अपरित्तेणं जहण्णेणं अतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अणंतं कालं वणस्सइकालो' કાયઅપરીત જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત અને ઉત્કૃષ્ટથી વનસ્પતિકાલ પ્રમાણ અનંત-

वसर्पिण्यः कालतः क्षेत्रतोऽनन्ता लोका असंख्येयपुद्गलपरावर्त्ताश्चावऽऽलिकाया-असंख्येयो भागः 'संसारापरित्ते दुविहे पन्नत्ते–अणादीए अपज्जवसिए अणाईए वा सपज्जवसिए' संसारापरित्तो द्विविधः अनाद्यपर्यवसितः १ अनादिको वा सपर्यवसितः २ अत्र प्रथमो मोक्षं न कदापि गन्ता द्वितीयो भव्यविशेषः। 'नो परीत्तो नो अपरीत्तः कालतः कियच्चिरं भवति? गौतम! 'णो परित्ते णो अपरित्ते साईए अपज्जवसिए' सिद्ध एषः नो परीत्तः साद्यपर्यवसित एव ज्ञेयः प्रतिपाताऽ-

---

काल प्रमाण अनन्त काल तक रहता है जो कायापरीत्त एक अन्तर्मुहूर्त के बाद प्रत्येक शरीर में जन्म ले लेता है उसकी अपेक्षा यह एक अन्तर्मुहूर्त का जघन्य कथन है–तथा उत्कृष्ट काल में अनन्त उत्सर्पिणियाँ और अनन्त अवसर्पिणियां समाप्त हो जाती है क्षेत्र की अपेक्षा अनन्तलोक समाप्त हो जाते हैं तथा असंख्यात पुद्गल परावर्त हो जाते हैं–इन पुद्गल परावर्तो की असंख्यातता आवलिका के असंख्यातवें भाग में जितने प्रदेश होते हैं उतनी होती है। 'संसारा परित्ते दुविहे पण्णत्ते' संसारापरीत्त दो प्रकार का कहा गया है–एक अणादीए अपज्जवसिए अणादीए वा सपज्जवसिए' अनादि अपर्यवसित और दूसरा अनादि सपर्यवसित इन में जो अनादि अपर्यवसित संसारापरित्त है वह कभी भी सिद्धि को प्राप्त नहीं करेगा परन्तु जो दूसरे विकल्प का संसारी परीत्त है वह भव्य है और सिद्धि को प्राप्त करने वाला होता है 'नो परित्ते नो अपरित्ते साइए

કાળ પર્યન્ત રહે છે. જે કાયાપરીત એક અંતર્મુહૂર્ત પછી પ્રત્યેક શરીરમાં જન્મ ગ્રહણ કરે છે. તેના કરતાં આ એક અંતર્મુહૂર્તનું જઘન્યથી કથન કરેલ છે. તથા ઉત્કૃષ્ટ કાળમાં અનંત ઉત્સર્પિણીયો અને અનંત અવસર્પિણીયો સમાપ્ત થઇ જાય છે. ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી અનંત લોક સમાપ્ત થઇ જાય છે. તથા અસંખ્યાત પુદ્ગલપરાવર્ત થઇ જાય છે. આ પુદ્ગલ પરાવર્તની અસંખ્યાતતા આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગમાં જેટલા પ્રદેશો હોય છે. એટલી હોય છે. 'संसारापरित्ते दुविहे पण्णत्ते' સંસાર અપરિત બે પ્રકારના કહેવામાં આવેલા છે. તેમાં એક 'अणादीए अपज्जवसिए अणादीए सपज्जवसिए' અનાદિ અપર્યવસિત અને અનાદિ સપર્યવસિત આ બેમાં જે અનાદિ અપર્યવસિત સંસારાપરિત છે તે કોઇ પણ કાળે સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી. પરંતુ જે બીજા વિકલ્પવાળા સંસારી પરિત્ત છે, તે ભવ્ય છે, અને સિદ્ધિને પ્રાપ્ત કરવાવાળા હોય છે. 'नो परित्ते नो अपरित्ते साइए अपज्जवसिए' હે ભગવન્! જે નો પરીત

भावात्। अथान्तरमेषामाह—'कायपरित्तस्स जहन्नेणं' इत्यादि, 'कायपरित्तस्स जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' कायपरीत्तस्य खलु भदन्त! कियत्कालमन्तरम्? गौतम! जघन्येनाऽन्तर्मुहूर्त्तं कायपरीत्तस्य, अन्तर्मुहूर्त्तं साधारणेषु अन्तर्मुहूर्त्तं स्थित्वा ततो भूयः प्रत्येकशरीरेष्वागमनात्। उत्कर्षेण वनस्पतिकालः, स चानन्तः कालः प्रागुक्तस्वरूप एव 'संसारपरित्तस्स नत्थि अंतरं' नास्त्यन्तरमस्य संसारपरीतस्य, संसारपरीतत्वाऽपगमे पुनस्तदभावात्। 'कायापरि-

---

अपज्जवसिए०' हे भदन्त! जो नो परीत्त नो अपरित्त जीव है वह इस रूप में कब तक रहता है? तो इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—हे गौतम! नो परोत्त नो अवरीत्त सिद्ध होते हैं और वे इस रूप में सादि अपर्यवसित होते हैं क्योंकि इस रूप से उनका प्रतिपात नहीं होता है।

अन्तरकथन—'कायपरित्तस्स जह० अंतरं अंतो० उक्कोसेणं वनस्सइकालो, संसारपरित्तस्स णत्थि अंतरं, कायापरि० जह० अंतोमु० उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं पुढवीकालो' हे भदन्त! कायपरीत्त का अन्तर कितना है? तो इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं कि हे गौतम! कायपरीत्त का अन्तर जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त का है क्योंकि यह साधारण कायिकों में एक अन्तर्मुहूर्त तक रह कर पुनः प्रत्येक शरीर में जन्म ले लेता है तथा उत्कृष्ट से अन्तर वनस्पतिकाल प्रमाण अनन्त काल का है इतने काल तक साधारणों में रहता है संसार परित्त का अन्तर नहीं होता है क्योंकि संसार परित्तत्व अवस्था के

અને નો અપરીત જીવ છે, તે એ રીતે કેટલો કાળ પર્યન્ત રહે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે હે ગૌતમ! નો પરીત અને નો અપરીત સિદ્ધ હોય છે. અને તેઓ આ રીતે સાદિ અપર્યવસિત હોય છે. કેમકે એ રૂપથી એઓ પ્રતિપન્ન થઈ શકતા નથી.

અંતર કાળનું કથન

'कायपरित्तस्स जहण्णेणं अंतरं अंतोमुहुत्तं' 'उक्कोसेणं वणस्संइकालो संसारपरित्तस्स णत्थि अंतरं कायापरित्तस्स जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं पुढवी कालो, હે ભગવન્ કાય પરિત્તનું અંતર કેટલા કાળનું કહેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે હે ગૌતમ! કાય પરિત્તનું અંતર જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનું છે. કેમકે એ સાધારણ કાયિકોમાં એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી રહીને ફરીથી પ્રત્યેક શરીરમાં જન્મ ધારણ કરે છે. તથા ઉત્કૃષ્ટથી અંતર વનસ્પતિકાળ પ્રમાણ અનંત કાળનું છે, આટલા કાળ પર્યન્ત સાધારણોમાં રહે

त्तस्स जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं -उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं पुढवीकालो' कायापरीत्तस्य भदन्त !० प्रश्नः-जघन्येनान्तर्मुहूर्तम्-उत्कर्षेणाऽसंख्येयं कालं यावत्पृथिवीकालः तत्र पृथिवीकालः-पृथिव्यादि प्रत्येकशरीरकाल इत्यर्थः इत्युत्तरम्। 'संसारापरित्तस्स अणादीयस्स अपज्जवसियस्स नत्थि अंतरं' अनाद्यपर्यवसितसंसारापरीत्तस्य नास्त्यन्तरम् अपर्यवसितत्वात्। 'अणादीयस्स सपज्जवसियस्स नत्थि अंतरं' अनादि सपर्यवसितस्याप्यन्तरं नास्ति संसारापरीतत्वापगमे पुनस्तदभावात्। 'नो परित्त नो अपरित्तस्स वि णत्थि अंतरं' नो परीत्त नो अपरीत्तस्य साध-

---

प्राप्त हो जाने पर पुनः संसार परितत्व का अभाव नहीं होता है क्योंकि संसारपरित्त मुक्त होता है और जो मुक्त हो गया है उसका पुनः संसार में आना होता नहीं है। हे भदन्त! कायापरित्त का कितना अन्तर है ? उत्तर में प्रभु ने कहा है-हे गौतम! कायापरीत्त का अन्तर जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त का है और उत्कृष्ट से पृथिवी काल के जैसा असंख्यात काल का है पृथिवीकाल से यहां पृथिव्यादि प्रत्येक शरीर काल लिया गया है। 'संसारापरित्तस्स अणादीयस्स अपज्जवसियस्स नत्थि अंतरं' अनादि अपर्यवसित संसारापरित्त का अन्तर नहीं होता है क्योंकि अन्तर में पर्यवसितता आती है-यहां वह है नहीं। 'अणादीयस्स सपज्जवसियस्स नत्थि अंतरं' इसी तरह से अनादि सपर्यवसित संसारापरित्त का अन्तर नहीं होता है। क्योंकि संसारापरितत्व के अपगम में पुनः संसारापरितत्व की असंभवता है। 'नो परीत्त नोअपरीत्तस्स वि णत्थि अंतरं' नो परीत्त

છે. સંસાર પરિતનું અંતર હોતું નથી. કેમકે સંસાર પરિત્ત મુક્ત હોય છે. જેઓ મુક્ત હોય છે, તેઓનું સંસારમાં ફરીથી આવવાનું થતું નથી. હે ભગવન્ કાયઅપરીતનું કેટલું અંતર કહેલ છે? આના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે હે ગૌતમ! કાય અપરીતનું અંતર જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનું છે અને ઉત્કૃષ્ટથી પૃથ્વી કાલ પર્યન્તનું અર્થાત્ અસંખ્યાત કાળનું છે. પૃથ્વીકાળ પદથી અહીયાં પૃથિવી વિગેરે પ્રત્યેક શરીરનો કાળ લેવામાં આવેલ છે. 'संसार-परित्तस्स अणादीयस्स अपज्जवसीयस्स नत्थि अंतरं' અનાદિ અપર્યવસિત સંસાર પરિત્તને અંતર હોતું નથી. કેમકે અંતરમાં પર્યવસિતપણું આવે છે. અહીયાં તે નથી. 'अणादीयस्स सपज्जवसियस्स नत्थि अंतरं' એજ પ્રમાણે અનાદિ સપર્યવસિત સંસારાપરિત્તને અંતર હોતું નથી. કેમકે સંસારના અપરિતત્વ પણાનો અપગમ થાય ત્યારે ફરીથી સંસારાપરિતપણાનો અસંભવ હોય છે. 'नो परित्त नो अपरित्तस्स वि णत्थि अंतरं' નો પરિત અને નો અપરિતને પણ અંતર હોતું નથી. કેમકે અપર્યવસિતપણામાં અંતર હોતું નથી

पर्यवसितस्यापि नास्त्यन्तरम् अपर्यवसितत्वात् । 'अप्पाबहुयं' एतेषां कतरेभ्यः कतरेऽल्पा वा बहुका वा विशेषाधिका वा गौतम ! 'सव्वत्थोवा परित्ता' सर्वेभ्यः स्तोकाः परीत्ताः उभयेषां कायपरीत्त संसारपरित्तानां चाल्पत्वात् 'नो परीत्ता नो अपरीत्ता अणंतगुणा' तेभ्यो नो परित्ता नो अपरित्ता अनन्तगुणाः सिद्धानामनन्तत्वात्, 'अपरित्ता अनंतगुणा' पूर्वतोऽपरीता अनन्तगुणाः कृष्णपाक्षिकाणाम् अति प्रभूतत्वात् इति ॥सू० १४४॥

पुनस्त्रैविध्यमाह–

मूलम्––'अहवा सव्वजीवा तिविहा पन्नत्ता तं जहा –पज्जत्तगा––अपज्जत्तगा––नो पज्जत्तगा नो अपज्जत्तगा। पज्जत्तगे णं भंते ! जहन्नेणं अंतो मुहुत्तं–उक्कोसेणं सागरोवमसयपुहुत्तं साइरेगं। अपज्जत्तगेणं भंते ! जहन्नेणं अंतो मुहुत्तं उक्कोसेणं अंतो मुहुत्तं नो पज्जत्तए नो अपज्जत्तए सादीए अपज्जवसिए। पज्जत्तगस्स अंतरं जहन्नेणं अंतो मुहुत्तं उक्कोसेणं अंतो मुहुत्तं। अपज्जत्तगस्स अंतरं जहन्नेणं अंतो, मुहुत्तं–उक्कोसेणं सागरोवमसयपुहुत्तं साइरेगं। तइयस्स णत्थि अंतरं। अप्पा बहु० सव्वत्थोवा नो पज्जत्तगा नो अपज्जत्तगा अनंतगुणा पज्जत्तगा संखिज्जगुणा। अहवा तिविहा

और नो अपरीत्त का भी अन्तर नहीं है। क्योंकि अपर्यवसितता में अन्तर नहीं होता है। अल्पबहुत्व की चिन्ता में 'सव्वत्थोवा परित्ता णो परित्ता नो अपरित्ता अणंतगुणा अपरित्ता अणंतगुणा' सबसे कम परीत्त हैं क्योंकि कायपरीत्त और संसार परीत्त अल्प हैं। इनकी अपेक्षा नो परीत्त नो अपरीत्त अनन्तगुणें अधिक हैं। क्योंकि सिद्ध अनन्तगुणें हैं। इनकी अपेक्षा अपरीत्त अनन्तगुणें अधिक हैं। क्योंकि कृष्णपाक्षिक अतिप्रभूत हैं ॥१४४॥

અલ્પબહુત્વના વિચારમાં 'सव्वत्थोवा परित्ता णो परित्ता णो अपरित्ता अणंतगुणा अपरित्ता अणंतगुणा' સૌથી ઓછા પરિત્ત છે. કેમકે કાયપરિત્ત અને સંસાર પરિત્ત અલ્પ છે. તેના કરતાં નો પરિત્ત અને નો અપરિત્ત અનંત ગણા વધારે છે. કેમકે-સિદ્ધો અનંતગણા છે. તેના કરતાં અપરિત અનંતગણા વધારે છે. કેમકે કૃષ્ણપાક્ષિક અ... હોય છે. ॥ સૂ. ૧૪૪ ॥

सव्वजीवा पन्नत्ता तं जहा सुहुमा बायरा नो सुहुमा नो बायरा। सुहुमेणं भंते ! सुहुमेत्ति कालओ केवच्चिरं होइ गोयमा। जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं-उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं पुढवीकालो, बायरा जहन्नेणं अंतो मुहुत्तं उक्कोसेणं असंखिज्जं कालं असंखिज्जाओ उस्सप्पिणी ओ सप्पिणीओ कालओ खेत्तओ अंगुलस्स असंखिज्जइभागो नो सुहुम नो बायरए साइए अपज्जवसिए। सुहुमस्स अंतरं बायरकालो, बायरस्स अंतरं सुहुमकालो तइयस्स नो सुहुम नो बायरस्स अंतरं नत्थि। अप्पाबहु०सव्वत्थोवा नो सुहुमा नो बायरा अणंतगुणा। सुहुमा असंखेज्जगुणा। अहवा तिविहा सव्वजीवा पन्नत्ता तं जहा-सण्णी=असण्णी नो सन्नी नो असन्नी। सन्नी णं भंते ! कालओ केवच्चिरं होइ ? जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं सागरोवमसयपुहुत्तं साइरेगं। असण्णी जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइकालो। नो सन्नी नो असन्नी साइए अपज्जवसिए। सण्णिस्स अंतरं जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं-उक्कोसेणं वणस्सइकालो, असण्णिस्स अंतरं जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं-उक्कोसेणं सागरोवमसयपुहुत्तं साइरेगं। तइयस्स नत्थि अंतरं। अप्पाबहु० सव्वत्थोवा सण्णी नो सन्नी नो असण्णी अणंतगुणा असण्णी अणंतगुणा। अहवा तिविहा सवजीवा पन्नत्ता तं-जहा-भवसिद्धिया-अभवसिद्धिया नो भवसिद्धिया नो अभवसिद्धिया, अणाइया सपज्जवसिया भवसिद्धिया, अणाइया अपज्जवसिया अभवसिद्धिया, साई अपज्जवसिया नो भवसिद्धिया नो अभवसिद्धिया। तिण्हंपि णत्थि अंतरं। अप्पाबहु० सव्वत्थोवा अभवसिद्धिया नो भवसिद्धिया नो अभवसिद्धिया अणंतगुणा। भवसिद्धिया अणंतगुणा। अहवा तिविहा सव्वजीवा पन्नत्ता-तं जहा-तसा, थावरा, नो तसा, नो थावरा।

तसस्स णं भंते ! कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं-उक्कोसेणं दो सागरोवमसहस्साइं साइरेगाइं थावरस्स संचिट्ठणा वणस्सइकालो, नो तसा नो थावरा साई अपज्जवसिया। तसस्स अंतरं वणस्सइकालो, थावरस्स अंतरं दो सागरोवमसहस्साइं, णो तसथावरस्स णत्थि अंतरं। अप्पा बहु० सव्वत्थोवा तसा नो तसा नो थावरा अणंतगुणा थावरा अणंतगुणा। से त्तं तिविहा सव्वजीवा पन्नत्ता ॥सू० १४५॥

छाया-अथवा त्रिविधाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-पर्याप्तकाः-अपर्याप्तकाः नो पर्याप्तका नो अपर्याप्तकाः। पर्याप्तकः खलु भदन्त !० जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण सागरोपमशतपृथक्त्वं सातिरेकम्। अपर्याप्तकः खलु भदन्त ! जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण अन्तर्मुहूर्तम् नो पर्याप्त नो अपर्याप्तकः सादिकोऽपर्यवसितः। पर्याप्तकस्यान्तरं जघन्येनान्तर्मुहूर्तम्-उत्कर्षेणान्तर्मुहूर्तम्, अपर्याप्तकस्य जघन्येनान्तर्मुहूर्तम्-उत्कर्षेण-सागरोपमशतपृथक्त्वं सातिरेकम्। तृतीयस्य नास्त्यन्तरम्। अल्पबहुत्वम्० सर्वस्तोका नो पर्याप्तक नो अपर्याप्तकाः अपर्याप्तका अनन्तगुणाः पर्याप्तकाः संख्येयगुणाः। अथवा त्रिविधाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा-सूक्ष्माः १ बादराः २ नो सूक्ष्मा नो बादराः ३। सूक्ष्मः खलु भदन्त ! सूक्ष्म इति कालतः कियच्चिरं जघन्येनान्तर्मुहूर्तम्-उत्कर्षेणासंख्येयं कालं पृथिवीकालः। बादरा जघन्येनान्तर्मुहूर्तम्-उत्कर्षेणासंख्येयं कालमसंख्येया उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः, क्षेत्रतोऽङ्गुलस्यासंख्येयभागः। नो सूक्ष्म नो बादरकः सादिकोऽपर्यवसितः सूक्ष्मस्यान्तरं बादरकालः, बादरस्यान्तरं सूक्ष्मकालः, तृतीयस्य नो सूक्ष्म नो बादरस्यान्तरं नास्ति। अल्पबहुत्वम्० सर्वस्तोका नो सूक्ष्मा नो बादराः, बादरा अनन्तगुणाः सूक्ष्मा असंख्येयगुणाः। अथवा त्रिविधाः सर्वजीवा प्रज्ञप्ताः, त द्यथा-संज्ञिनोऽसंज्ञिनो-नो संज्ञिनो नो असंज्ञिनः, संज्ञी खलु भदन्त ! कालतः० जघन्येनान्तर्मुहूर्तमुत्कर्षेण सागरोपमशतपृथक्त्वं सातिरेकम्। असंज्ञी जघन्येनान्तर्मुहूर्तमुत्कर्षेण वनस्पतिकालः, नो संज्ञी नो असंज्ञी सादिकोऽपर्यवसितः संज्ञिनोऽन्तरं जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण वनस्पतिकालः, असंज्ञिनोऽन्तरं जघन्येनाऽन्तमुर्हूर्तमुत्कर्षेण सागरोपमशतपृथक्त्वं सातिरेकम्, तृतीयस्य नास्त्यन्तरम्। अल्पबहुत्वम्० सर्वस्तोकाः संज्ञिनः नो संज्ञि नो असंज्ञिनोऽनन्तगुणाः असंज्ञिनोऽनन्तगुणा अथवा त्रिविधाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-भवसिद्धिकाः अभवसिद्धिकाः नो भवसिद्धिका नो अभवसिद्धिकाः। अनादिकाः

सपर्यवसिता भवसिद्धिकाः, अनादिका अपर्यवसिता अभवसिद्धिकाः, सादिका अपर्यवसिता नो भवसिद्धिका नो अभवसिद्धिकाः। त्रयाणामपि नास्त्यन्तरम्। अल्पबहुत्वम्० सर्वस्तोका अभवसिद्धिकाः नो भवसिद्धिका नो अभवसिद्धिका अनन्तगुणाः भवसिद्धिका अनन्तगुणाः। अथवा त्रिविधाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा-त्रसाः स्थावराः नो त्रसा नो थावराः। त्रसस्य खलु भदन्त! कालतः कियच्चिरं भवति? गौतम! जघन्येनाऽन्तर्मुहूर्तमुत्कर्षेण द्वे सागरोपमसहस्रे सातिरेके, स्थावरस्य संचिट्ठणा वनस्पतिकालः, नो त्रसा नो स्थावराः सादिका अपर्यवसिताः। त्रसस्यान्तरं वनस्पतिकालः, स्थावरस्यान्तरं द्वे सागरोपमसहस्रे सातिरेके नो त्रसस्थावरस्यान्तरं नास्ति। अल्पबहुत्वम्० सर्वस्तोकास्त्रसाः नो त्रसा नो स्थावरा अनन्तगुणाः स्थावरा अनन्तगुणाः। त एते त्रिविधाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्ताः सू० ॥१४५॥

टीका-'अहवा तिविहा सव्वजीवा पन्नत्ता तं जहा-पज्जत्तगा-अपज्जत्तगा नो पज्जत्तगा नो अपज्जत्तगा' अथवा-पक्षान्तरे संसारिणोऽसंसारिणः सर्वेऽपि जीवा स्त्रिविधाः प्रज्ञप्ताः सन्ति, तद्यथा-केचन पर्याप्तकाः १ अपर्याप्तकाः २ नो पर्याप्तका नो अपर्याप्तकाः ३ तत्र-'पज्जत्तगेणं भंते! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं सागरोपमसयपुहुत्तं साइरेगं' पर्याप्तकः खलु भदन्त! कियच्चिरं०? गौतम! जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण-सातिरेक सागरोपमशतपृथक्त्वम्, तत उर्ध्वं नियम-

'अथवा सव्व जीवा तिविहा पन्नत्ता' इत्यादि।

टीकार्थ-अथवा-सब जीव इस प्रकार से भी तीन प्रकार के हैं जैसे-पर्याप्तक, अपर्याप्तक, और नो पर्याप्तक नो अपर्याप्तक इनकी कायस्थिति का विचार-

'पज्जत्तगे णं भंते! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं सागरोवमसयपुहुत्तं साइरेगं' हे भदन्त! पर्याप्तक जीव पर्याप्तक रूप से कितने काल तक रहता है? इसके उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं-हे

'अहवा सव्व जीवा तिविहा पण्णत्ता' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ- અથવા બધા જીવો આ પ્રમાણે પણ ત્રણ પ્રકારના છે. જેમકે પર્યાપ્તક, અપર્યાપ્તક, અને નો પર્યાપ્તક, નો અપર્યાપ્તક

કાય સ્થિતિનો વિચાર

'पज्जत्तगेणं भंते! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं सागरोवमसयपुहुत्तं साइरेगं' હે ભગવન્ પર્યાપ્તક જીવ પર્યાપ્તક પણાથી કેટલા કાળ પર્યન્ત રહે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-હે ગૌતમ! પર્યાપ્ત જીવ પર્યાપ્તક

तोऽपर्याप्तक भावात्, लब्ध्यपेक्षं चेदं सूत्रम्, तेनाऽपान्तराले उपपाताऽपर्याप्तकत्वेऽपि न कश्चिद्दोषः। 'अपज्जत्तगेणं भंते !० जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' अपर्याप्तकः खलु भदन्त० ? गौतम ! जघन्योत्कर्षाभ्यामन्तर्मुहूर्तम्। किञ्चिन्मात्रं वैशिष्ट्यम्। 'नो पज्जत्त नो अपज्जत्तए साईए अपज्जवसिए' नो

गौतम ! पर्याप्तक जीव पर्याप्तक रूप से कम से कम एक अन्तर्मुहूर्त तक और उत्कृष्ट से कुछ अधिक सागरोपमशत पृथक्त्व तक रहता है। अपर्याप्तक अवस्था से पर्याप्तकों में एक अन्तर्मुहूर्त तक उत्पन्न होकर पुनः अपर्याप्तकों में उत्पन्न हुए जीव की अपेक्षा से यह कथन है। तथा उत्कृष्ट रूप में वह जीव पर्याप्तकों में कुछ अधिक सागरोपम पृथक्त्व तक रह सकता है और इसके बाद वह अपर्याप्तकों में उत्पन्न हो जाता है। यह सूत्र लब्धि की अपेक्षा से कहा गया है 'अपज्जत्तगेणं भंते ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' हे भदन्त ! अपर्याप्तक अपर्याप्तक रूप से कितने काल तक रहता है ? इस के उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम ! अपर्याप्तक अपर्याप्तक रूप से कम से कम एक अन्तर्मुहूर्त तक और उत्कृष्ट से भी एक अन्तर्मुहूर्त तक रहता है। क्योंकि अपर्याप्त लब्धि का जघन्य और उत्कृष्ट काल इतना ही होता है। परन्तु उत्कृष्ट का जो अन्तर्मुहूर्त है वह जघन्य के अन्तर्मुहूर्त से कुछ विशिष्ट होता है। 'नो पज्जत्त नो अपज्जत्तए सादीए अपज्जवसिए' जो नो पर्याप्तक नो अपर्याप्तक

પણાથી ઓછામાં ઓછા એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત અને ઉત્કૃષ્ટથી કંઈક વધારે સાગરોપમશત પૃથકત્વ પર્યન્ત રહે છે. અપર્યાપ્તક અવસ્થામાંથી પર્યાપ્તકોમાં એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી ઉત્પન્ન થઈને ફરીથી પર્યાપ્તકોમાં ઉત્પન્ન થયેલા જીવોની અપેક્ષાથી આ કથન કરવામાં આવેલ છે. તથા ઉત્કૃષ્ટપણાથી એ જીવ પર્યાપ્તકોમાં કંઇક વધારે સાગરોપમ પૃથકત્વ પર્યન્ત રહી શકે છે. અને તે પછી તે અપર્યાપ્તકોમાં ઉત્પન્ન થઇ જાય છે, આ કથન સૂત્ર લબ્ધિની અપેક્ષાથી કહેવામાં આવેલ છે. 'अपज्जत्तगेणं भंते ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' હે ભગવન્ અપર્યાપ્તક, અપર્યાપ્તકપણાથી કેટલા કાળ પર્યન્ત રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! અપર્યાપ્તક, અપર્યાપ્તકપણાથી ઓછામાં ઓછા એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી અને વધારેમાં વધારે પણ એક જ અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત રહે છે. કેમકે-અપર્યાપ્તક લબ્ધિનો જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ કાળ એટલો જ હોય છે પરંતુ ઉત્કૃષ્ટનું જે અંતર્મુહૂર્ત છે તે જઘન્યના અંતર્મુહૂર્તથી કંઇક વધારે હોય છે. 'नो पज्जत्त नो अपज्जत्तए सादीए अपज्जवसिए'

पर्याप्तक नो अपर्याप्तकः सादिकोऽपर्यवसितः उभय प्रतिषेधवर्त्ती सिद्धः स च सादिरपर्यवसित एवेति । अथैषामन्तरम् 'पज्जत्तगस्स अंतरं जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' पर्याप्तकस्य खलु भदन्त ! किम् ? गौतम ! उभाभ्याम न्तर्मुहूर्तम् अपर्याप्तककाल एव हि पर्याप्तकस्य अन्तरम्, अपर्याप्तकालश्च जघन्यत उत्कर्षतश्चान्तर्मुहूर्त्तम्, 'अपज्जत्तगस्स जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं-उक्कोसेणं सागरोवमसयपुहुत्तं साइरेगं' अपर्याप्तकस्यान्तर्मुहूर्तं-सातिरेकसागरोपमशतपृथक्त्वं गौतम ! उभाभ्यां जघन्योत्कृष्टाभ्यां विद्धि । 'तइयस्स णत्थि अंतरं' तृतीयस्य नास्त्यन्तरं नो पर्याप्तक नो अपर्याप्तकस्य । 'अप्पाबहु०'

सिद्ध जीव है उसका उस रूप से रहने का काल सादि अपर्यवसित है क्योंकि नो पर्याप्तक नो अपर्याप्तक सिद्ध ही होते हैं ।

अन्तर कथन-'पज्जत्तगस्स अंतरं जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अंतोमु०' हे भदन्त ! पर्याप्तक का अन्तर कितना है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं हे गौतम ! पर्याप्तक का अन्तर जघन्य और उत्कृष्ट से एक एक अन्तर्मुहूर्त का ही है क्योंकि अपर्याप्तक का काल ही पर्याप्तक का अन्तर होता है । 'अपज्जत्तगस्स जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं सागरोपमसयपुहुत्तं साइरेगं' हे भदन्त ! अपर्याप्तक का अन्तर कितना है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम ! अपर्याप्तक का अन्तर जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त को है और उत्कृष्ट से कुछ अधिक सागरोपमशत पृथक्त्व का है । क्योंकि पर्याप्तक का काल जघन्य और उत्कृष्ट से इतना ही कहा गया है । 'तइयस्स नत्थि अंतरं' नो पर्या-

જે નો પર્યાપ્તક અને નો અપર્યાપ્તક સિદ્ધ જીવ છે તેઓનો તે રૂપે રહેવાનો કાળ સાદિ અપર્યવસિત છે કેમકે-નો પર્યાપ્તક નો અપર્યાપ્તક સિદ્ધ જ હોય છે.

અંતદ્વારનું કથન

'पज्जत्तगस्स अंतरं जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' હે ભગવન્ ! પર્યાપ્તકોનો અંતરકાળ કેટલો હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! પર્યાપ્તકનું અંતર જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી એક એક અંતર્મુહૂર્તનું જ છે. કેમકે-અપર્યાપ્તકનો કાળજ પર્યાપ્તકનું અંતર હોય છે. 'अपज्जत्तगस्स जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं सगरोवमसयपुहुत्तं साइरेग' હે ભગવન્ ! અપર્યાપ્તકોનું અંતર કેટલું હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે હે ગૌતમ ! અપર્યાપ્તકોનું અંતર જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનું અને ઉત્કૃષ્ટથી કંઈક વધારે સાગરોપમશત પૃથક્ત્વનું છે. કેમકે-પર્યાપ્તકનો કાળ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી એટલોજ કહેવામાં આવેલ છે. 'तइयस्स नत्थि अंतरं' ત્રીજા જે નો પર્યાપ્તક

सव्वत्थोवा नो पज्जत्तग नो अपज्जत्तगा' अल्पबहुत्वे सर्वस्तोकास्तृतीय पक्षगाः नो पर्याप्तक नो अपर्याप्तकाः । 'अपज्जत्ता अणंतगुणा' अपर्याप्तका अनन्तगुणा ज्ञेयाः निगोदजीवानामानन्त्यात् । 'पज्जत्तगा संखेज्जगुणा' पर्याप्तकाः पूर्वाऽपेक्षया संख्येयगुणा अधिकाः । 'अहवा तिविहा सव्वजीवा पन्नत्ता' तं जहा–सुहुमा बायरा नो सुहुमा नो बायरा' पक्षान्तरेणापि स्त्रिविधाः तद्यथा

सक नो अपर्यासक जीव का अन्तर नहीं होता है। क्योंकि अपर्यवसित अवस्था में अन्तर होने का अभाव रहता है।

अल्पबहुत्व का विचार–'सव्वत्थोवा नो पज्जत्त नो अपज्जत्तगा अपज्जत्तगा अणंतगुणा पज्जत्तगा संखेज्जगुणा' सब से कम नो पर्यासक नो अपर्यासक जीव है इनकी अपेक्षा अपर्याप्तक अनन्तगुणें अधिक हैं इनकी अपेक्षा पर्यासक संख्यातगुणें अधिक हैं। नो पर्यासक नो अपर्यासक जीवों को जो सबसे कम कहा गया है वह शेष जीवों की अपेक्षा सिद्धों का कम होना है अपर्याप्तकों को जो अनन्तगुणा कहा गया है वह निगोद जीवों में अपर्यासक अनन्तानन्त सदा विद्यमान रहने के कारण कहा गया है पर्याप्तकों को जो संख्यातगुणा कहा गया है वह सूक्ष्मों में सामान्य से अपर्याप्तकों की अपेक्षा पर्याप्तक संख्यातगुणें अधिक पाये जाते हैं इसलिये कहा गया है। 'अहवा तिविहा सव्वजीवा पण्णत्ता तं जहा' अथवा–इस रीति से समस्त जीव ३ प्रकार के हैं–'सुहुमा, बायरा, नो सुहमा नो बायरा'

નો અપર્યાપ્તક જીવ છે તેઓનું અંતર હોતું નથી. કેમકે અપર્યવસિત અવસ્થામાં અંતર હોવાનો અભાવ રહે છે.

અલ્પબહુત્વનો વિચાર

'सव्वत्थोवा नो पज्जत्त नो अपज्जत्तगा, अपज्जत्तगा अणंतगुणा, पज्जत्तगा संखेज्जगुणा' સૌથી ઓછા નો પર્યાપ્તક નો અપર્યાપ્તક જીવો છે. તેના કરતાં અપર્યાપ્તકો અનંતગણા વધારે છે, તેના કરતાં પર્યાપ્તક સંખ્યાતગણા વધારે છે. નો પર્યાપ્તક નો અપર્યાપ્તક જીવોને સૌથી ઓછા કહેવામાં આવેલા છે. તે બાકીના જીવોની અપેક્ષાથી સિદ્ધો ઓછા હોવાથી કહેલ છે. અપર્યાપ્તકોને જે અનંતગણા કહેવામાં આવેલ છે. તે નિગોદ જીવોમાં અપર્યાપ્તક અનંતાનંત સદા વિદ્યમાન રહેવાના કારણથી કહેવામાં આવેલ છે. પર્યાપ્તકોને જે સંખ્યાત ગણા કહેવામાં આવેલ છે તે સૂક્ષ્મોમાં સામાન્ય પણાથી અપર્યાપ્તકોની અપેક્ષાથી પર્યાપ્તકો સંખ્યાતગણા વધારે મળી આવે છે તેથી તેમ કહેવામાં આવેલ છે. 'अहवा तिविहा सव्वजीवा पण्णत्ता' અથવા આ રીતે પણ સઘળા જીવો

सूक्ष्माः १ बादराः २ नो सूक्ष्मा नो बादराः ३। 'सुहुमेणं भंते! सुहुमेत्ति कालओ केवच्चिरं होइ? जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं-उक्कोसेणं असंखिज्जं कालं पुढवीकालो' सूक्ष्मः खलु भदन्त! सूक्ष्मत्वेन कियच्चिरं कालतः गौतम! जघन्येन अन्तर्मुहूर्त्तम् तत ऊर्ध्वं पुनरपि बादरेषु कस्याऽपि आगमनात्, उत्कर्षतश्चाऽसंख्येयं कालं पृथिवीकालः। 'बायरा जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं-उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं असंखेज्जाओ उस्सप्पिणीओसप्पिणीओ कालओ' बादरा अन्तर्मुहूर्तं जघन्येन, तदनन्तरं कस्यचिद् भूयोऽपि सूक्ष्मेषु गमनात्, उत्कर्षेणाऽसंख्येयं कालम् असंख्येया उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः 'खेत्तओ अंगुलस्स असंखेज्जइ-

सूक्ष्म बादर और नो सूक्ष्म नो बादर कायस्थिति विचार-'सुहुमे णं भंते! सुहुमेत्ति कालओ केवच्चिरं होइ' हे भदन्त! सूक्ष्म सूक्ष्म रूप से कितने काल तक रहता है? उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम! 'जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं संखिज्जं कालं पुढविकालो' सूक्ष्म जीव सूक्ष्म रूप से कम से कम एक अन्तर्मुहूर्त तक रहता है और अधिक से अधिक पृथिवीकाल के जैसे असंख्यात काल तक रहता है इस असंख्यात काल में असंख्यात उत्सर्पिणियां और असंख्यात अवसर्पिणियां समाप्त हो जाती है और क्षेत्र की अपेक्षा असंख्यात लोक समाप्त हो जाते हैं। 'बायरा-जहण्णेणं अंतोमु० उक्कोसेणं असंखिज्जं कालं असंखिज्जाओ उस्सप्पिणी ओसप्पिणीओ कालओ, खेत्तओ अंगुलस्स असंखिज्जइभागो' हे भदन्त! बादर जीव बादर रूप से

૩ ત્રણ પ્રકારના હોય છે. 'सुहुमा, वायरा, नो सुहुमा नो वायरा' સૂક્ષ્મ, બાદર અને નો સૂક્ષ્મ અને નો બાદર,

કાયસ્થિતિનું કથન

'सुहुमे णं भंते! सुहुमेत्ति कालओ केवच्चिरं होइ' હે ભગવન્! સૂક્ષ્મ સૂક્ષ્મપણાથી કેટલા કાળ સુધી રહે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ! 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं संखिज्जं कालं पुढवि कालो' સૂક્ષ્મ જીવ સૂક્ષ્મપણાથી ઓછામાં ઓછા એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત અને વધારેમાં વધારે પૃથ્વીકાળ પ્રમાણે અસંખ્યાત કાળ પર્યન્ત રહે છે. આ અસંખ્યાત કાળમાં અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણિયો અને અસંખ્યાત અવસર્પિણીયો સમાપ્ત થઈ જાય છે. અને ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત લોક સમાપ્ત થઈ જાય છે. 'बायरा जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं असंखिज्जं कालं असंखिज्जाओ उस्सप्पिणी ओसप्पिणीओ कालओ, खेत्तओ अंगुलस्स असंखेज्जइभागो' હે ભગવન્! બાદર જીવ બાદરપણાથી કેટલા કાળ પર્યન્ત રહે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે

भागो' क्षेत्रतोऽङ्गुलस्याऽसंख्येयभागः तत ऊर्ध्वं नियमतः संसारिणः सूक्ष्मे गमनम् । 'नो सुहुम नो बायरए साइए अपज्जवसिए' उभय-प्रतिषेधवर्ती सिद्ध एव च साद्यपर्यवसितः ।

अथ सूक्ष्मत्वेऽन्तरमाह-'सुहुमस्स अंतरं वायरकालो' सूक्ष्मजीवानां कियन्तं कालमन्तरं भदन्त ! गौतम ! वादरकालः स च जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षतोऽसंख्येयकालम् असंख्येया उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः क्षेत्रतोऽसंख्येया लोकाः ।

कितने काल तक रहते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं ? हे गौतम ! बादर जीव बादर रूप से कम से कम एक अन्तर्मुहूर्त तक रहते हैं और उत्कृष्ट से असंख्यात काल तक रहते हैं इस असंख्यात काल में असंख्यात उत्सर्पिणियां और असंख्यात अवसर्पिणियां समाप्त हो जाती है तथा क्षेत्र की अपेक्षा अंगुल के असंख्यातवें भाग में जितने प्रदेश होते हैं उतने यहां उत्सर्पिणी अवसर्पिणी काल हो जाते हैं । 'नो सुहुमा नो बादरा साइए अपज्जवसिए' तथा-जो नो सूक्ष्म और नो बादर जीव हैं उनका उस रूप में रहने का काल सादि अपर्यवसित है ऐसे वे जीव सिद्ध ही होते हैं ।

अन्तर कथन-'सुहुमस्स अंतरं बायर कालो' हे भदन्त ! सूक्ष्म जीव का अन्तर कितने काल का होता है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-सूक्ष्म जीव का अन्तर बादर का काल होता है और बादर का अन्तर सूक्ष्म का काल होता है इस तरह सूक्ष्म का अन्तर जघन्य से एक

કે-હે ગૌતમ ! બાદર જીવ બાદરપણાથી ઓછામાં ઓછા એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી રહે છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાત કાળ પર્યન્ત રહે છે. આ અસંખ્યાત કાળમાં અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણિયો અને અસંખ્યાત અવસર્પિણીયો સમાપ્ત થઈ જાય છે. તથા ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી આંગળના અસંખ્યાતમાં ભાગમાં જેટલા પ્રદેશો હોય છે. એટલા ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણી કાળ અહીંયાં થઇ જાય છે. 'नो सुहुम नो बादरा साइए अपज्जवसिए' તથા જે નો સૂક્ષ્મ અને નો બાદર જીવ છે તેમનો એ રૂપે રહેવાનો કાળ સાદિ અપર્યવસિત છે. એવા એ જીવો સિદ્ધજ હોય છે.

અંતરદ્વારનું કથન

'सुहुमस्स अंतरं वायर कालो' હે ભગવન્ ! સૂક્ષ્મ જીવનું અંતર કેટલા કાળનું હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-સૂક્ષ્મ જીવનું અંતર બાદર જીવનો જે કાલ કહ્યો છે એ પ્રમાણેનું છે અને બાદરનું અંતર સૂક્ષ્મ કાળ પ્રમાણે હોય છે. આ રીતે સૂક્ષ્મનું અંતર જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનું

'तइयस्स नो सुहुम नो बायरस्स नत्थि अंतरं' तृतीयस्य नो सूक्ष्म नो बादरस्यान्तरं नास्ति यतः सिद्धानां साद्यसपर्यवसितत्वम् । 'अप्पाबहु०' अल्पबहुत्वमेतेषां कतरेभ्यः कस्य ? गौतम ! 'सव्वत्थोवा नो सुहुमा नो बायरा' सर्वस्तोका नो सूक्ष्मा नो बादराः 'बायरा अणंतगुणा' बादर निगोदजीवाः सिद्धेभ्योऽनन्तगुणाधिकाः ।

अन्तर्मुहूर्त का होता है और उत्कृष्ट अन्तर असंख्यात काल का होता है इसमें असंख्यात उत्सर्पिणियां और असंख्यात अवसर्पिणियां समाप्त हो जाती हैं ये उत्सर्पिणियां और अवसर्पिणियां अंगुल के असंख्यातवें भाग में जितने प्रदेश होते हैं उतनी होती हैं । तथा बादर का भी अन्तर इतना ही होता है परन्तु यहां पर क्षेत्र की अपेक्षा असंख्यात लोक लिये गये हैं क्योंकि सूक्ष्म का जघन्य और उत्कृष्ट से काल का प्रमाण इतना ही कहा गया है 'नो सुहुम नो बायरस्स नत्थि अंतरं' नो सूक्ष्म नो बादर रूप जो सिद्ध जीव हैं उन का अंतर नहीं होता है क्योंकि ये सिद्ध जीव सादि अपर्यवसित होते हैं । 'अप्पाबहु०' हे भदन्त ! इन जीवों में कौन किनकी अपेक्षा अल्प हैं और कौन जीव किनकी अपेक्षा बहुत हैं ? गौतम के इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं–हे गौतम ! 'सव्वत्थोवा नो सुहुमा नो बायरा' सब से कम नो सूक्ष्म नो बादर जीव हैं । क्योंकि सिद्ध जीव सब से अल्प कहे गये हैं इनकी अपेक्षा 'बायरा अणंतगुणा' बादर जीव अनन्तगुणं अधिक हैं । क्योंकि बादर निगोद

હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાત કાળનું અંતર હોય છે. આમાં અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણિયો અને અસંખ્યાત અવસર્પિણિયો સમાપ્ત થઈ જાય છે. આ ઉત્સર્પિણીયો અને અવસર્પિણીયો આંગળના અસંખ્યતમા ભાગમાં જેટલા પ્રદેશો હોય છે એટલી હોય છે. અને બાદરનું અંતર પણ એટલું જ હોય છે, પરંતુ અહીયાં ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી અસંખ્યાત લોક ગ્રહણ કરવામાં આવેલા છે. કેમકે સૂક્ષ્મનો જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી એટલોજ કાળ પ્રમાણ કહેવામાં આવેલ છે. 'नो सुहुम नो बायरस्स नत्थि अंतरं' નો સૂક્ષ્મ અને નો બાદર રૂપ જે સિદ્ધ જીવ છે. તેમનું અંતર હોતું નથી. કેમકે એ સિદ્ધ જીવો સાદિ અપર્યવસિત હોય છે. 'अप्पाबहु०' હે ભગવન્ ! એ જીવોમાં કયા જીવો કયા જીવોના કરતાં અલ્પ છે ? અને કયા જીવો કયા જીવો કરતાં વધારે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે હે ગૌતમ ! 'सव्वत्थोवा नो सुहुमा नो बायरा' સૌથી ઓછા નો સૂક્ષ્મ નો બાદર જીવ છે. કેમકે સિદ્ધ જીવો સૌથી અલ્પ કહેવામાં આવેલા છે. તેના કરતાં 'बायरा अणंतगुणा' બાદર જીવો અનંતગણા વધારે છે. કેમકે

'अहवा सुहुमा असंखेज्जगुणा' एभ्यः सूक्ष्माः असंख्येयगुणाः। 'अहवा तिविहा सव्वजीवा पन्नत्ता-तं जहा सन्नी असन्नी नो सन्नी नो असन्नी' अथवा-पक्षान्तरे सर्वजीवा स्त्रिविधा भवन्ति तद्यथा संज्ञिनः समनस्काः १ अमनस्का ये तेऽसंज्ञिनः २ नोसंज्ञिनो नो असंज्ञिनस्तु सिद्धाः ३ 'सन्नी भंते! कालओ केवच्चिरं होई जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं-उक्कोसेणं सागरोवमसयपुहुत्तं साइरेगं' संज्ञी खलु भदन्त

जीव सिद्धों से भी अनन्तगुणें कहे गये हैं। इनकी अपेक्षा 'सुहुमा असंखेज्जगुणा' सूक्ष्म जीव असंख्यातगुणें अधिक हैं। क्योंकि बादर निगोद जीवों से सूक्ष्म निगोद जीव असंख्यातगुणें कहे गये हैं।

'अहवा-तिविहा सव्व जीवा पण्णत्ता' अथवा-इस रीति से भी समस्त जीव तीन प्रकार के कहे गये हैं-'तं जहा-सण्णी असण्णी नो सण्णी नो असण्णी' जैसे-संज्ञी जीव, असंज्ञी जीव और नो संज्ञी नो असंज्ञी जीव जो जीव समनस्क हैं वे संज्ञी और जो अमनस्क हैं वे असंज्ञी जीव हैं इन दोनों से जो विपरीत हैं-अर्थात् न संज्ञी हैं और न असंज्ञी हैं ऐसे वे सिद्ध जीव नो संज्ञी नो असंज्ञी जीव हैं।

कायस्थिति का विचार-'सन्नी भंते! कालओ केवच्चिरं होइ' हे भदन्त! संज्ञी जीव संज्ञी जीव रूप से कितने काल तक रहता है? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'जहन्नेणं अंतो० उक्कोसेणं सागरोवमसत-

બાદર નિગોદ જીવો સિદ્ધથી પણ અનંતગણા વધારે છે. કેમકે બાદર નિગોદ જીવો સિદ્ધથી પણ અનંતગણા કહેવામાં આવ્યા છે. તેના કરતાં 'सुहुमा असंखेज्जगुणा' સૂક્ષ્મ જીવ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. કેમકે બાદર નિગોદ જીવોના કરતાં સૂક્ષ્મ નિગોદ જીવો અસંખ્યાતગણા કહેવામાં આવેલા છે.

'अहवा तिविहा सव्व जीवा पण्णत्ता' અથવા આ રીતે પણ સઘળા જીવો ત્રણ પ્રકારના કહેવામાં આવેલા છે. 'तं जहा-सण्णी असण्णी नो सण्णी नो असण्णी' જેમકે-સંજ્ઞી જીવ અસંજ્ઞી જીવ અને નો સંજ્ઞી અસંજ્ઞી જીવ જે જીવ સમનસ્ક છે તેઓ સંજ્ઞી અને જે જીવો અમનસ્ક છે તે અસંજ્ઞી જીવ છે. આ બન્નેથી જે જુદા છે અર્થાત્ સંજ્ઞિ નથી તેમ અસંજ્ઞી પણ નથી. એવા એ સિદ્ધ જીવો નો સંજ્ઞી નો અસંજ્ઞી જીવ છે.

કાયસ્થિતિનું કથન

'सन्नी णं भंते ! कलओ केवच्चिरं होइ' હે ભગવન્ સંજ્ઞી જીવ સંજ્ઞી જીવ સંજ્ઞી પણાથી કેટલા કાળ પર્યન્ત રહે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'जहण्णे णं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं सागवमरोसय पुहुत्तं साइरेगं' હે

क्रियच्चिरं कालतः ? गौतम ! जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण सागरोपमशतपृथक्त्वं सातिरेकम् ततः परं संसारितयाऽसंज्ञिषु गमनस्याऽवश्यं संभवात् । 'असन्नी जहन्नेणं अंतोमुहूत्तं-उक्कोसेणं वणस्सइकालो' असंज्ञी जघन्येनान्तर्मुहूर्तम्-उत्कर्षेण वनस्पतिकालः स चोक्त एव । 'नो सन्नी नो असन्नी साइए अपज्जवसिए, एष, उभयप्रतिषेधवर्ती सिद्धः साद्यपर्यवसितः । अथाऽन्तरमेषामाह-'सण्णिस्स अंतरं जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं-उक्कोसेणं वणस्सइकालो' संज्ञिनः खलु भदन्त !

पुहुत्तं साइरेगं' हे गौतम ! संज्ञी जीव संज्ञी जीव रूप से कम से एक अन्तर्मुहूर्त तक रहता है और अधिक से अधिक कुछ अधिक सागरोपम शत पृथक्त्व तक रहता है इसके बाद वह नियम से असंज्ञियों में उत्पन्न हो जाता है । 'असन्नी-जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' हे भदन्त ! असंज्ञी जीव असंज्ञी रूप से कितने काल तक रहता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम ! असंज्ञी जीव असंज्ञी रूप से कम से कम एक अन्तर्मुहूर्त तक रहता है और उत्कृष्ट से वनस्पति काल प्रमाण रहता है इसके बाद वह नियम से संज्ञी जीव की पर्याय से उत्पन्न हो जाता है वनस्पति काल के सम्बन्ध में पहले कई बार कथन कर आये हैं । 'नो सन्नी नो असन्नी साइए अपज्जवसिए' जो न संज्ञी है और न असंज्ञी है-ऐसा सिद्ध जीव सादि अपर्यवसित काल वाला होता है ।

अन्तर कथन-'सण्णिस्स णं अंतरं जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' हे भदन्त ! संज्ञी जीव का अंतर कितने काल का

ગૌતમ ! સંજ્ઞી જીવ સંજ્ઞી જીવ રૂપે ઓછામાં ઓછા એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી રહે છે અને વધારેમાં વધારે સાગરોપમશત પૃથક્ત્વ પર્યન્ત રહે છે. તે પછી તે નિયમથી અસંજ્ઞીયોમાં ઉત્પન્ન થઇ જાય છે. 'असण्णी जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइ कालो' હે ભગવન્ અસંજ્ઞી જીવ અસંજ્ઞી પણાથી કેટલાકાળ પર્યન્ત રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે હે ગૌતમ ! અસંજ્ઞી જીવ અસંજ્ઞીપણાથી ઓછામાં ઓછા એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત રહે છે અને ઉત્કૃષ્ટથી વનસ્પતિ કાળ પ્રમાણુ રહે છે. તે પછી તે નિયમથી સંજ્ઞી જીવ પણાથી ઉત્પન્ન થઇ જાય છે. વનસ્પતિકાળના સંબંધમાં પહેલાં કેટલિક વાર કથન કરવામાં આવી ગયેલ છે. 'नो सन्नी नो असंन्नी साइए अपज्जवसिए' જેઓનો સંજ્ઞી અને નો અસંજ્ઞી છે એવો સિદ્ધ જીવ સાદિ અપર્યસિત કાળવાળા હોય છે.

અંતર દ્વારનું કથન

'संण्णिस्स णं अंतरं जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइ कालो' હે ભગવન્,

अन्तरं ज्ञातुमीहा ? भगवानाह–गौतम ! अन्तर्मुहूर्तम्–उत्कर्षेण वनस्पतिकालः। 'असण्णिस्स अंतरं जहण्णेणं अंतोमुत्तं–उक्कोसेणं सागरोपमसयपुहुत्तं साइरेगं' असंज्ञिनोऽन्तरं जघन्येनान्तर्मुहूर्तम्–उत्कर्षेण सागरोपमशतपृथक्त्वं सातिरेकम्। 'तइयस्स णत्थि अंतरं' अपर्यवसितत्वात्तृतीयस्य सिद्धस्य नास्त्यन्तरम्। 'अप्पा-बहु०' एषामल्पबहुत्वविचारे 'सव्वत्थोवा सन्नी' सर्वस्तोकाः सज्ञिनः 'नो सन्नी नो असन्नी अणंतगुणा' तेभ्य उभय प्रतिषेधवर्त्तिनः सिद्धा अनन्तगुणाः वन स्पतिवर्जितशेषजीवेभ्यः सिद्धानामनन्तगुणत्वात्। 'असण्णी अणंतगुणा' संज्ञि-

---

होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–हे गौतम ! संज्ञी जीव का अन्तर जघन्य से तो एक अन्तर्मुहूर्त का होता है और उत्कृष्ट से वनस्पति काल प्रमाण होता है 'असण्णिस्स अंतरं जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं सागरोवमसयपुहुत्तं साइरेगं' हे भदन्त ! असंज्ञी जीव का अन्तर कितने काल का होता है ? इस के उत्तर में प्रभु कहते हैं–हे गौतम ! असंज्ञी जीव का अन्तर जघन्य से एक अन्त-र्मुहूर्त का होता है और उत्कृष्ट से कुछ अधिक सागरोपम शत पृथक्त्व का होता है 'तइयस्स णत्थि अंतरं' तृतीय जीव जो नो संज्ञी नो असंज्ञी रूप सिद्ध जीव है उसका अन्तर नहीं होता है क्योंकि वह सादि अपर्यवसित होता है।

अल्पबहुत्व का विचार–'सव्वत्थोवा सण्णी' हे गौतम ! सब से कम संज्ञी जीव है। 'नो सण्णी णो असण्णी अणंतगुणा' इन की

સંજ્ઞી જીવનું અંતર કેટલા કાળનું હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–હે ગૌતમ ! સંજ્ઞી જીવનું અંતર જઘન્યથી તો એક અંતર્મુહૂર્તનું હોય છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી વનસ્પતિ કાળ પ્રમાણનું હોય છે. 'असण्णिस्स अंतरं जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं सागरोवमसय पुहुत्तं साइरेगं' હે ભગવન્ અસંજ્ઞી જીવનું અંતર કેટલા કાળનું હોય છે ? અસંજ્ઞી જીવનું અંતર જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનું હોય છે અને ઉત્કૃષ્ટથી કંઇક વધારે સાગરોપમશત પૃથક્ત્વનું હોય છે. 'तइयस्स णत्थि अंतरं' ત્રીજા જીવ જે નો સંજ્ઞી અને નો અસંજ્ઞી રૂપ સિદ્ધ જીવો છે; તેઓનું અંતર હોતું નથી કેમકે–એ સાદિ અપર્યવ-સિત હોય છે.

અલ્પ બહુત્વનું કથન

'सव्वत्थोवा सण्णी' હે ગૌતમ ! સૌથી ઓછા સંજ્ઞી જીવ હોય છે. 'नो सण्णी नो अण्णी अणंतगुणा' તેના કરતાં નો સંજ્ઞી નો અસંજ્ઞી રૂપ જે સિદ્ધ જીવ છે તે અનંતગણા છે. 'असण्णी अणंतगुणा' તેના કરતા અસંજ્ઞી

नोऽपेक्षयाऽसंज्ञिनोऽनन्तगुणाः । 'अहवा तिविहा सव्वजीवा पन्नत्ता' तं जहा-भवसिद्धिया-अभवसिद्धिया- नो भवसिद्धिया नो अभवसिद्धिया' अथवा त्रिविधाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा-केचन भवेऽस्मिन् जन्मनि सिद्धिर्येषां ते भवसिद्धिकाः-भव्याः १ अभवसिद्धिकाः अभव्याः २, तृतीयपक्षे नो भवसिद्धिका नो अभवसिद्धिकाः सिद्धास्ते तु-संसारातीतत्वाद् भवसिद्धिकत्वा भवसिद्धिकत्व-

अपेक्षा नो संज्ञी नो असंज्ञी रूप सिद्ध जीव अनन्तगुणें अधिक हैं। 'असण्णी अणंतगुणा' इनकी अपेक्षा असंज्ञी अनन्तगुणें अधिक हैं संज्ञी जीवों को जो सब से कम कहा गया हैं-उसका कारणयह है कि समस्त जीव राशि में से केवल देव नारक गर्भज तिर्यग् और गर्भज मनुष्य इन्हें ही संज्ञी कहा गया है इनकी अपेक्षा जो नो संज्ञी नो असंज्ञी जीवों को अनन्तगुणा कहा हैं उसको कारण वनस्पतिकायिक सिवाय शेष जीवों की अपेक्षा सिद्ध जीव अनन्तगुणें कहे गये हैं। तथा जो असंज्ञियों को अनन्तगुणा कहा गया है वह वनस्पतियों में सिद्धों की अपेक्षा अनन्तगुणता है इस लिये कहा गया है 'अहवा-तिविहा सव्व जीवा प०' अथवा इस रीति के अनुसार भी समस्त जीव तीन प्रकार के हैं-'तं जहा-'भवसिद्धिया, अभवसिद्धिया, नो भवसिद्धिया नो अवभसिद्धिया' जैसे-भवसिद्धिक अभवसिद्धिक और नो भवसिद्धिक नो अभवसिद्धिक ३ इसी भव में जिन्हें सिद्धि प्राप्त हो जाती है वे भवसिद्धिक भव्य हैं और जो अभव्यजीव हैं वे अभवसिद्धिक है तथा जो न भवसिद्धिक हैं और न अभवसिद्धिक हैं ऐसे

અનંતગણા વધારે છે. સંજ્ઞી જીવને જે સૌથી ઓછા કહેવામાં આવ્યા છે. તેનું કારણ એ છે કે સઘળી જીવ રાશીમાંથી કેવળ દેવ, નારક, ગર્ભજ, તિર્યંચ, અને ગર્ભજ મનુષ્ય એમનેજ સંજ્ઞી કહેવામાં આવે છે. તેના કરતાં જે નો સંજ્ઞી નો અસંજ્ઞી જીવોને અનંતગણા કહ્યા છે તેનું કારણ વનસ્પતિકાયિક શિવાય બાકિના જીવોની અપેક્ષાથી સિદ્ધ જીવોને અનંતગણા કહેવામાં આવેલ છે. તે છે તથા અસંજ્ઞિયોને જે અનંતગણા કહેવામાં આવ્યા છે, તે વનસ્પતિયોમાં સિદ્ધોના કરતાં અનંતગણા પણું છે તેથી તે પ્રમાણે કહેવામાં.આવેલ છે. 'अहवा तिविहा सव्व जीवा पण्णत्ता' અથવા આ રીતે પણ સર્વ જીવો ત્રણ પ્રકારના કહેવામાં આવેલા છે' 'तं जहा अभवसिद्धिया भवद्धिया नो भवसिद्धिया नो अभवसिद्धिया જેમકે-ભવસિદ્ધિક. અભવસિદ્ધિક અને નો ભવસિદ્ધિક નો અભવસિદ્ધિક. આ ભવમાંજ જેઓને સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ જાય છે તેઓ ભવસિદ્ધિક ભવ્ય છે. અને જે અભવ્ય છે, તેઓ અભવસિદ્ધિક છે. તથા જેઓ ભવસિદ્ધિક ન હોય અને અભવસિદ્ધિક પણ ન હોય એવા સિદ્ધ જીવ નો ભવસિદ્ધિક

विशेषणविहीना एव। 'अणादीया सपज्जवसिया भवसिद्धिया' अनादिकाः सपर्यवसिता भवसिद्धिकाः १ 'अणाइया अपज्जवसिया अभवसिद्धिया' अनादिका अपर्यवसिता अभवसिद्धिकाः, अभवसिद्धिकोहि-अनाद्यपर्यवसितोऽभवसिद्धिकत्वात् अन्यथाऽभवसिद्धिकत्वाऽयोगादिति। 'साई अपज्जवसिया नो भवसिद्धिया नो अभवसिद्धिया' साद्यपर्यवसितो नो भवसिद्धिको नो अभवसिद्धिकः, सिद्धस्य संसारक्षयात् प्रादुर्भूतस्य पुनः प्रतिपाताऽसंभवात्।

अथाऽन्तरमेतेषामाह-'तिण्हंपि नत्थि अंतरं' त्रयाणामप्यन्तरं नास्ति भवसिद्धिकस्य अनादि सपर्यवसितस्य भवसिद्धिकत्वापगमे पुनर्भवसिद्धिकत्वाऽयोगात्, १ अभवसिद्धिकस्याऽपर्यवसितत्वेन सदा तद्भावापरित्यागात् २ तृतीय-

---

सिद्ध जीव नो भवसिद्धिक नो अभवसिद्धिक हैं। सिद्धों में संसारातीत होने से न भव्यत्व भाव रहता है और मुक्ति प्राप्त कर लेने से न अभव्यत्व भाव रहता है 'अणाइया सपज्जवसिया' भवसिद्धिक जीव अनादि सपर्यवसित होते हैं और 'अणाइया अपज्जवसिया अभवसिद्धिया' अभवसिद्धिक जीव अनादि अपर्यवसित होते हैं। तथा-'साई अपज्जवसिया नो भवसिद्धिया नो अभवसिद्धिया' नो भवसिद्धिक नो अभवसिद्धिक जीव सादि अपर्यवसित होते हैं। इन 'तिण्णंपि नत्थि अंतरं' तीनों प्रकार के जीवों में अन्तर नहीं है। तात्पर्य यह है कि जो भवसिद्धिक अनादि अपर्यवसित होते हैं उनमें पुनः भवसिद्धिकत्व से अपनय हो जाने पर भवसिद्धिकत्व का अभाव रहता है अतः यहां अन्तर का विचार नहीं हुआ है तथा जो अभवसिद्धिक जीव हैं उनमें अनादि अपर्यवसितता विद्यमान रहने

નો અભવસિદ્ધિક છે. સિદ્ધો સંસારાતીત હોવાથી તેઓમાં ભવ્યત્વભાવ હોતો નથી તેમજ મુક્તિ પ્રાપ્ત કરી લેવાથી અભવ્ય ભાવ પણ તેઓમાં રહેતો નથી. 'अणाइया सपज्जवसिया भवसिद्धिया' ભવસિદ્ધિકજીવ અનાદિ સપર્યસિત હોય છે. અને 'अणाइया अपज्जसिया अभवसिद्धिया' અભવસિદ્ધિક જીવો અનાદિ અપર્યવસિત હોય છે. તથા 'साई अपज्जवसिया नो भवसिद्धया नो अभवद्धिया' નો ભવસિદ્ધિક નો અભવસિદ્ધિક જીવ સાદિ અપર્યવસિત હોય છે. તથા 'तिण्णंपि नत्थि अंतरं' આ ત્રણે પ્રકારના જીવોમાં અંતર હોતું નથી. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે-જે ભવસિદ્ધિક અનાદિ સપર્યવસિત હોય છે. તેઓમાં ફરીથી ભવસિદ્ધિકત્વનો અપનય થઈ જવાથી ભવસિદ્ધિકપણાનો અભાવ રહે છે. તેથી અહીંયા તેમના અંતરનો વિચાર કરવામાં આવેલ નથી. તથા જે અભવસિદ્ધિક જીવ છે. તેઓમાં અનાદિ અપર્યવસિતપણું વિદ્યમાન રહે-

स्याऽपर्यवसितत्वात् ३ नास्त्यन्तरम् । 'अप्पाबहु०' एतेषां कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा०' गौतम ! 'सव्वत्थोवा अभवसिद्धिया' सर्वस्तोका अभवसिद्धिकाः अभव्यानां जघन्ययुक्तानन्तकतुल्यत्वात् । 'नो भवसिद्धिया नो अभवसिद्धिया अनंतगुणा' एभ्य एते नो भवसिद्धिका नो अभवसिद्धिका अनन्तगुणाधिकाः सिद्धानामभव्येभ्योऽनन्तगुणत्वात् । 'भवसिद्धिया अणंतगुणा' एभ्यो भवसिद्धिका अनन्तगुणाधिकाः, भव्यराशेः सिद्धिंगतेभ्योऽप्यनन्तगुणत्वात् । पुनश्च 'अहवा तिविहा सव्वजीवा पन्नत्ता-तं जहा-तसा थावरा नो तसा नो थावरा' अथवा-

---

के कारण उसका अभाव हो नहीं सकता है अतः यहां पर भी अन्तर आने का प्रश्न उपस्थित नहीं होता है तथा तृतीय प्रकार के जो जीव हैं उनमें सादि अपर्यवसितता विद्यमान रहती है अतः उस अपर्यवसितता का अभाव होता नहीं है इसलिये यहां पर भी अन्तर नहीं आ सकता है ।

अल्पबहुत्व का विचार-'सव्वत्थोवा अभव सिद्धिया' अभवसिद्धिक जो जीव हैं वे सब से कम हैं क्योंकि इनका प्रमाण जघन्य युक्तानन्त बराबर हैं । 'नो भवसिद्धिक नो अभवसिद्धिक जीव इनसे अनन्तगुणें अधिक हैं । क्योंकि अभव्यों की अपेक्षा सिद्ध अनन्तगुणें कहे गये हैं । इनकी अपेक्षा 'भवसिद्धिया अणंतगुणा' भवसिद्धिक जीव अनन्तगुणें हैं क्योंकि भव्यराशि सिद्धराशि से अनन्त गुणी कही गई है । 'अहवा तिविहा सव्वजीवा पण्णत्ता' अथवा इस रीति

વાના કારણે તેનો અભાવ થઇ શકતો નથી તેથી અહીંયાં પણ અંતર આવવાનો પ્રશ્નજ ઉપસ્થિત થતો નથી. તથા ત્રીજા પ્રકારના જે જીવો છે તેઓમાં સાદિ અપર્યવસિતપણું વિદ્યમાન રહે છે તે કારણથી એ અપર્યવસિતપણાનો અભાવ થઇ શકતો નથી. તેથી તેઓમાં પણ અંતર આવી શકતું નથી.

અલ્પબહુપણાનું કથન

'सव्वत्थोवा अभवसिद्धिया' જે અભવસિદ્ધિક જીવ છે તેઓ સૌથી ઓછા છે કેમકે તેમનું પ્રમાણ જઘન્યથી યુક્ત અનંત બરાબર છે. નો ભવસિદ્ધિક અને નો અભવસિદ્ધિક તેનાથી અનંતગણા વધારે છે. કેમકે-અભવ્યોના કરતાં સિદ્ધ અનંતગણા વધારે છે. કેમકે-અભવ્યોના કરતાં સિદ્ધ અનંતગણા કહેવામાં આવેલા છે. તેના કરતાં 'भवसिद्धिया अणंतगुणा' ભવસિદ્ધિક જીવ અનંતગણા છે. કેમકે-ભવ્યરાશિ સિદ્ધ રાશિના કરતાં અનંતગણી કહેવામાં આવેલ છે. 'अहवा तिविहा सव्व जीवा पण्णत्ता' અથવા આ રીતે પણ સઘળા જીવો ત્રણ

त्रिविधाः सर्वजीवाः येकेऽपि संसारिणोऽसंसारिणश्च, तत्र केचन–त्रस्यन्ति–भयादुद्विजन्ति तापादि पीडिता वा छायादि देशं गच्छन्त्याश्रयन्ते ये ते त्रसाः १ स्थावराः २ तृतीयाः नोत्रसा नो स्थावराः सिद्धाः–३ प्रज्ञप्ताः; ।

अथ कायस्थितिमेतेषामाह–'तसस्स भंते ! कालओ केवच्चिरं होइ ? जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं–उक्कोसेणं दो सागरोवमसहस्साइं साइरेगाइं' त्रसस्य खलु भदन्त ! कायस्थितिः कियच्चिरं० ? भगवानाह–गौतम ! अन्तर्मुहूर्तं जघन्येन–उत्कर्षेण द्वे सागरोपमसहस्रे सातिरेके । 'थावरस्स संचिट्ठणा वणस्सइकालो' स्थावरस्य कायस्थितिर्वनस्पतिकालः स च प्रसिद्धाः । 'नो तसा नो थावरा साई अपज्जवसिया' ये च–त्रसा नो स्थावरास्ते सादिका अपर्यवसिताः ।

अथाऽन्तरमेतेषाम्–'तसस्स अंतरं वणस्सइकालो' वनस्पतिकालं यावत् त्रस-

---

से भी समस्त जीव तीन प्रकार के कहे गये हैं जैसे 'तसा, थावरा, नो तसा नो थावरा' त्रस स्थावर और नो त्रस नो स्थावर 'तसस्सणं भंते ! कालओ०' हे भदन्त ! त्रस त्रसरूप से कितने काल तक रहता है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं–'जह० अंतो० उक्को० दो सागरोवमसहस्साइं साइरेगाइं' हे गौतम ! त्रस त्रसरूप से कम से कम एक अन्तर्मुहूर्त तक रहता है और अधिक से अधिक सातिरेक कुछ अधिक दो हजार सागरोपम तक रहता है 'थावरस्स संचिट्ठणा वणस्सइकालो' स्थावर की कायस्थिति का काल वनस्पतिकाल प्रमाण है वनस्पतिकाल का प्रमाण पीछे कह दिया गया है । तथा जो 'नो तसा नो थावरा' जीव नो त्रस नो स्थावर हैं–सिद्ध हैं–उनकी कायस्थिति का काल 'साइ अपज्जवसिया' सादि अपर्यवसित है ।

इनके अन्तर का कथन–'तसस्स अंतरं वणस्सइकालो' त्रस का

પ્રકારના કહેવામાં આવેલા છે. જેમકે–'तसा थावरा नो तसा नो थवरा' ત્રસ સ્થાવર, અને નો ત્રસ નો સ્થાવર 'तसस्स णं भंते ! कालओ केवच्चिरं होइ' હે ભગવન્ ! ત્રસ ત્રસપણાથી કેટલો કાળ રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं दो सागरोवमसहस्साइं साइरेगाइं' હે ગૌતમ ! ત્રસ ત્રસપણાથી ઓછામાં ઓછા એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત રહે છે. અને વધારેમાં વધારે સાતિરેક–કંઇક વધારે બે હજાર સાગરોપમ પર્યન્ત રહે છે 'थावरस्स संचिट्ठणा वणस्सइकालो' સ્થાવરની કાયસ્થિતિનો કાળ વનસ્પતિકાળ પ્રમાણનો છે. વનસ્પતિકાળ પ્રમાણ પહેલા કહેવામાં આવી ગયેલ છે. તથા 'नो तसा नो थावरा' જે ... ત્ર અને નો સ્થાવર સિદ્ધ જીવ છે તેમની કાયસ્થિતિનો કાળ ... ા' સાદિ અપર્યવસિત છે.

स्यान्तरम् । थावरस्स अंतरं दो सागरोवमसहस्साइं साइरेगाई, णो तस 'थावरस्स णत्थि अंतरं' स्थावरस्यान्तरं द्वे सागरोपमसहस्रे सातिरेके, नो त्रस स्थावरस्यान्तरं नास्ति, 'अप्पा बहु०' अल्पबहुत्वम्–भदन्त ! त्रसानां–स्थावराणां–नो त्रस-स्थावराणां च कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका तुल्याविशेषाधिकावेति प्रश्ने भगवानाह–हे गौतम ! 'सव्वत्थोवा तसा' सर्वस्तोकास्त्रसाः शेषजीवाऽपेक्षया, 'नो तसा नो थावरा अणंतगुणा' नो त्रसा नो स्थावराश्चाऽनन्तगुणाः 'स्थावरा अणंतगुणा' एभ्यः स्थावराः अनन्तगुणाः सिद्धेभ्योऽपि स्थावरा अनन्तगुणाः । 'सेत्तं तिविहा सव्वजीवा पन्नत्ता' स एते त्रिविधाः सर्वजीवाः, इति ॥सू० १४५॥

सम्प्रति चतुर्विधजीवप्रतिपत्तिमाह—

मूलम् तत्थ जे ते एवमाहंसु चउव्विहा सव्वजीवा पन्नत्ता ते एवमाहंसु–तं जहा मणजोगी वइजोगी कायजोगी अजोगी। मणजोगीणं भंते ! जहन्नेणं एक्कं समयं उक्को-

---

अन्तर वनस्पतिकाल प्रमाण हैं 'थावरस्स अंतरं दो सागरोवमसहस्साइं साइरेगाइं' स्थावर जीव का अन्तर कुछ अधिक दो हजार सागरोपम का है। 'णो तस थावरस्स णत्थि अंतरं' जो जीव नो त्रस नो स्थावर हैं–सिद्ध हैं–उनका अन्तर नहीं होता है।

इनके अल्पबहुत्व का विचार–'सव्वत्थोवा तसा, नो तसा नो थावरा अणंतगुणा, थावरा अणंतगुणा' सब से कम त्रस जीव है इनकी अपेक्षा नो त्रस नो स्थावर जीव अनन्तगुणें अधिक हैं। इनकी भी अपेक्षा स्थावर अनन्तगुणें अधिक हैं। 'से त्तं तिविहा सव्व जीवा पन्नत्ता' इस प्रकार से समस्त जीव तीन प्रकार के कहे गये हैं ॥१४५॥

એમના અંતર દ્વારનું કથન

'तसस्स अंतरं वणस्सइकालो' ત્રસકાય જીવોનું અંતર વનસ્પતિ કાળ પ્રમાણનું છે. 'थावरस्स अंतरं दो सागरोवमसहस्साइं साइरेगाइं' સ્થાવર જીવનું અંતર કંઇક વધારે બે હજાર સાગરોપમનું છે. 'णो तसथावरस्स णत्थि अंतरं' જે જીવ નો ત્રસ અને નો સ્થાવર–સિદ્ધ છે તેઓનું અંતર હોતું નથી. તેમના અલ્પ બહુપણાનું કથન–'सव्वत्थोवा तसा, नो तसा नो थावरा अणंत गुणा' સૌથી ઓછા ત્રસ જીવો છે. તેના કરતાં નો ત્રસ નો સ્થાવર જીવ અનંતગણા વધારે છે. 'सेत्तं तिविहा सव्वजीवा पणत्ता' આ રીતે સઘળા જીવો ત્રણ પ્રકારના કહેવામાં આવેલા છે. સૂ. ૧૪૫ ॥

सेणं अंतो मुहुत्तं एवं वइजोगी वि कायजोगी जहन्नेणं अंतो मुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइ कालो अजोगी सादीए अपज्जवसिए। मणजोगिस्स अंतरं जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइ कालो एवं वइजोगिस्स वि कायजोगिस्स अंतरं जहण्णेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं। अजोगिस्स णत्थि अंतरं अप्पा बहु०सव्वत्थोवा मणजोगी वइजोगी असंखेज्जगुणा अजोगी अणंतगुणा कायजोगी अणंतगुणा ॥१४६॥

छाया—तत्र खलु ये ते एवमुक्तवन्तः तद्यथा-मनोयोगिनो वचोयोगिनः काययोगिनोऽयोगिनः। मनोयोगी खलु भदन्त ! जघन्येनैकं समयमुत्कर्षेणान्तर्मुहूर्तम्, एवं वचोयोगी अपि काययोगी जघन्येनान्तर्मुहूर्तमुत्कर्षेण वनस्पतिकालः अयोगी सादिकोऽपर्यवसितः। मनोयोगिनोऽन्तरं जघन्येनान्तर्मुहूत्कर्षेण वनस्पतिकालः, एवं वचो योगिनोऽपि काययोगिनोऽन्तरं जघन्येनैकं समयमुत्कर्षेणाऽन्तर्मुहूर्तम्। अल्पबहुत्वम्० सर्वस्तोका मनोयोगिनः, वचोयोगिनः असंख्येयगुणाः अयोगिनोऽनन्तगुणाः काययोगिनोऽनन्तगुणाः ॥सू० १४६॥

टीका—'तत्थ णं जे ते एवमाहंसु चउव्विहा सव्वजीवा पन्नत्ता ते एवमाहंसु तं जहा–मणजोगी वइजोगी कायजोगी अजोगी, तत्र जीवभेदप्रस्तावे, ये ते पूर्वाचार्याः एवमुक्तवन्तः सर्वे जीवाश्चतुर्धा भेदैर्विभाजितास्ते एवमभिप्रायवन्तः सन्तः तद्यथा–मनोयोगिनः समनस्काः १ वचोयोगिनः २ वचसां व्यवहारकर्त्तारः–मनोयोगरहितवाग्योगवान् द्वीन्द्रियादिः काययोगिनः ३ अयोगिनः-मनोवाकायरहिताः ४। 'मणजोगीणं–भंते ! जहन्नेणं एक्कं समयं–उक्कोसेणं

'तत्थ णं जे ते एवमाहंसु चउव्विहा जीवा पन्नत्ता'–इत्यादि।

टीकार्थ–जीव प्रभेद के प्रस्ताव में जो ऐसा कहते हैं कि सर्व जीव चार प्रकार के हैं–'ते एवमाहंसु' वे इस विषय में इस प्रकार से स्पष्टीकरण करते हैं–'मण जोगी, वइ जोगी, काय जोगी, अजोगी' मनोयोगी' वचनयोगी, काययोगी और अयोगी 'मणोजोगीणं भंते! जह०

'तत्थ णं जे ते एवमाहंसु चउव्विहा सव्वजीवा पण्णत्ता' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ–જીવોના ભેદ કથનના પ્રસ્તાવમાં જે એવું કહેવામાં આવે છે કે–સર્વ જીવો ચાર પ્રકારના કહ્યા છે. 'ते एवमाहंसु' તેઓ આ સંબંધમાં આ રીતે સ્પષ્ટી કરણ કરે છે. 'मणजोगी, वइजोगी, कायजोगी, अजोगी' મનોયોગી, વચનયોગી, કાયયોગી, અને અયોગી. 'मणोजोगीणं भंते ! जहण्णेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं

अंतोमुहुत्तं' मनोयोगिनः खलु भदन्त ! मनोयोगितया कालतः कियच्चिरम् ? भगवानाह–गौतम ! जघन्येनैकं समयं यावद्भवन्ति उत्कर्षेणाऽन्तर्मुहूर्तम् तथा च जीवस्वभावतया नियमत उपरमाद् भाषकवत्। 'एवं वचो योगिनोऽपि ज्ञेयः। कायजोगी जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं–उक्कोसेणं वणस्सइकालो' कायजोगी–एकेन्द्रियादिरन्तर्मुहूर्तं जघन्यतो द्वीन्द्रियादिभ्यः उद्वृत्य अन्तर्मुहूर्त्तं पृथि यादौ स्थित्वा भूयः कस्याऽपि द्वीन्द्रियादौ गच्छति उत्कर्षेण वनस्पतिकालः प्रागुक्तस्वरूपः। 'मणजोगिस्स अंतरं जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं–उक्कोसेणं वणस्सइकालो' मनोयोगिनोऽन्तरं जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तम्, ततो भूयो विशिष्ट मनोयोगपुद्गलग्रहण सम्भवात्। उत्कर्षेणा वनस्पतिकालः, तावन्तं कालं स्थित्वा भूयो मनोयोगिषु आगमनसंभवात्, 'एवं वइजोगिस्स वि' एवं वचोयोगिनोऽपि जघन्यत उत्क-

---

एक्कं समयं उक्को० अंतो०' हे भदन्त ! जो जीव मनोयोगी है वह मनोयोगी रूप से कितने समय तक रहता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–हे गौतम ! मनोयोगी मनोयोगी रूप से कम से कम एक समय तक रहता है और अधिक से अधिक एक अन्तर्मुहूर्त तक रहता है। इसके बाद वह भाषक की तरह नियमतः उस योग से उपरमित हो जाता है 'एवं वइजोगी वि' इसी तरह से वचनयोगी भी वचनयोगी रूप से कम से कम एक समय तक और अधिक से अधिक एक अन्तर्मुहूर्त तक बना रहता है बाद में वह भी उस योग से उपरमित–रहित हो जाता है काययोग ७ प्रकार का है औदारिक काययोग १ औदारिक मिश्रकाययोग २ वैक्रियकाययोग ३ वैक्रियमिश्र काययोग ४ आहारक काययोग ५ आहारकमिश्र काययोग ६ और कार्मण काययोग ७ इनमें से किसी एक काययोग वाला जीव हे भदन्त ! कितने

अंतोमुहुत्तं' હે ભગવન્! જે જીવ મનોયોગી છે, તે મનોયોગી પણાથી કેટલા કાળ પર્યન્ત રહે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–હે ગૌતમ! મનોયોગી મનોયોગી પણાથી ઓછામાં ઓછા એક સમય પર્યન્ત રહે છે. અને વધારેમાં વધારે એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત રહે છે. તે પછી તે ભાષકની જેમ નિયમતઃ એ યોગથી રહિત થઈ જાય છે. 'एवं वइजोगी वि' એજ પ્રમાણે વચનયોગી પણ વચનયોગી પણાથી ઓછામાં ઓછા એક સમય પર્યન્ત અને વધારેમાં વધારે એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત બનેલા રહે છે. તે પછી તે પણ એ યોગથી રહિત થઇ જાય છે.

કાયયોગ સાત પ્રકારનો હોય છે. તે આ પ્રમાણે છે.–ઔદારિક કાય યોગ ૧ ઔદારિક મિશ્ર કાય યોગ ૨, વૈક્રિય કાય યોગ ૩ વૈક્રિય મિશ્રકાય

र्यतश्चान्तरं विज्ञेयम् 'काय जोगिस्स जहन्नेणं एक्कं समयं–उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं काययोगिन औदारिककायवतो जघन्येनैकं समयम् उत्कर्षेणान्तर्मुहूर्तम्–परि-

समय तक काययोगी रूप से रहता है? तो इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं हे गौतम! काययोगी वाग्योग और मनोयोग विकल एकेन्द्रियादि जीव जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त तक और 'उक्कोसेणं वणस्सइकालो' उत्कृष्ट से वनस्पतिकाल प्रमाण काययोगी रूप से रहता है इसके बाद वह अन्ययोगी रूप में बदल जाता है। काययोगी का जो काय-स्थितिकाल जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त का बतलाया गया है वह काय-योगी एकेन्द्रियादिक जीव द्वीन्द्रियादिक से उर्द्धतना करके पृथिवी आदिकों में एक अन्तर्मुहूर्त तक रह कर पुनः द्वीन्द्रियादिकों में चला जाता है इस अपेक्षा से कहा गया है।

अन्तर कथन–'मणजोगिस्स अंतरं जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' मनोयोगी का अन्तर जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त का है और उत्कृष्ट से वनस्पतिकाल प्रमाण है। इसके बाद पुनः वह जीव विशिष्ट मनोयोग्य पुद्गल द्रव्यों का ग्रहण कर लेता है। 'एवं वइ-जोगिस्स' इतना ही अन्तर वचन योगी का भी जानना चाहिये 'कायजोगिस्स जहण्णेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' काय-

યોગ ૭ આમાંથી કોઇ પણ એક કાય યોગ વાળો જીવ હે ભગવન્! કેટલા સમય પર્યન્ત કાયયોગી પણાથી રહી શકે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે હે ગૌતમ! કાયયોગ, મનોયોગ, અને વાગ્યોગ વાળા એકેન્દ્રિય જીવો જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત અને 'उक्कोसेणं वणस्सइकालो' ઉત્કૃષ્ટથી વનસ્પતિ કાળ પ્રમાણ કાયયોગી પણાથી રહી શકે છે. તે પછી તે બીજા યોગ પણાથી બદલાઇ જાય છે. કાય યોગીનો કાયસ્થિતિનો કાળ જે જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્તનો કહેવામાં આવેલો છે. તે કાયયોગી એકેન્દ્રિયાદિક જીવ બે ઇંદ્રિયાદિ પણાથી ઉદ્વર્તના કરીને પૃથ્વી વિગેરેમાં એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત રહીને ફરીથી દ્વીન્દ્રિય વિગેરેમાં ચાલ્યા જાય છે. આ અપેક્ષાથી કહેવામાં આવેલ છે.

અંતર દ્વારનું કથન

'मणजोगिस्स अंतरं जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' મનો-યોગીનું અંતર જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનું અને ઉત્કૃષ્ટથી વનસ્પતિ કાળ પ્રમાણનું છે. તે પછી ફરીથી તે જીવ મનોયોગ્ય પુદ્ગલ દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરી લે છે. 'एवं वइजोगिस्स' આટલું જ અંતર વચન યોગવાળાનું પણ

पूर्णौदारिकशरीरपर्याप्तिपरिसमाप्त्यपेक्षं सूत्रम् तत्र-विग्रहसमयादारभ्य यावदौदारिकशरीरपर्याप्तिपरिसमाप्ति स्तावदन्तर्मुहूर्तम् तत उत्कर्षतोऽन्तर्मुहूर्तं विवेकः । 'अजोगिस्स नत्थि अंतरं' अयोगिः साद्यपर्यवसितस्यान्तरं नास्ति अपर्यवसितत्वात् । 'अप्पाबहु०' सव्वत्थोवा मणजोगी' अल्पबहुत्वविचारणायां सर्वस्तोका मनोयोगिनः, देव-नारक-गर्भज-तिर्यक्-पञ्चेन्द्रियमनुजानामेव मनोयोगित्वात् ।'वइजोगी असंखेज्जगुणा' तेभ्यो वचोयोगिनोऽसंख्येयगुणाः

जोगी का अन्तर जघन्य से एक समय का है और उत्कृष्ट से एक अन्तर्मुहूर्त का है जघन्य रूप से अन्तर प्रतिपादन करने वाला यह सूत्र औदारिककाययोग की अपेक्षा करके कहा गया है क्योंकि दो समय वाली अपान्तराल गति में एक समय का अन्तर होता है और उत्कृष्ट से जो एक अन्तर्मुहूर्त का अन्तर कहा गया है वह परि पूर्ण औदारिक शरीर पर्याप्ति की परिसमाप्ति की अपेक्षा से कहा गया है क्योंकि विग्रह समय से लेकर औदारिक शरीर पर्याप्ति की पूर्णता तक एक अन्तर्मुहूर्त का अन्तर होता है 'अजोगिस्स नत्थि अंतरं' सादि अपर्यवसित अयोगी के अन्तर अपर्यवसित होने के कारण नहीं होता है ।

अल्पबहुत्व का विचार—'सव्वत्थोवा मणजोगी' मनोयोगी सब से कम है क्योंकि देव, मनुष्य, नारक, गर्भज, पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्च, और मनुष्य ये सब ही मनोयोगी होते हैं 'वइजोगी असंखेज्जगुणा'

સમજવું. 'काययोगिस्स जहण्णेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' કાય યોગીનું અંતર જઘન્યથી એક સમયનું છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ એક અંતર્મુહૂર્તનું અંતર છે. જઘન્ય પણાથી અંતરનું પ્રતિપાદન કરવાવાળું આ સૂત્ર ઔદારિક કાયયોગની અપેક્ષાથી કહેવામાં આવેલ છે. કેમકે-બે સમય વાળી અપાન્તરાલ ગતિમાં એક સમયનું અંતર હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી એક અંતર્મુહૂર્તનું જે અંતર કહ્યું છે તે સંપૂર્ણ ઔદારિક શરીર પર્યાપ્તિની સમાપ્તિની અપેક્ષાથી કહેવામાં આવેલ છે. કેમકે વિગ્રહ સમયથી લઈને ઔદારિક શરીર પર્યાપ્તિની પૂર્ણતાપર્યન્ત એક અંતર્મુહૂર્તનું અંતર હોય છે. 'अजोगिस्स नत्थि अंतरं' સાદિ અપર્યવસિત અયોગીને અંતર અપર્યવસિત હોવાના કારણે હોતું નથી.

અલ્પ બહુત્વનું કથન

'सव्वत्थोवा मणजोगी' મનોયોગી સૌથી ઓછા છે. કેમકે દેવ, મનુષ્ય, નારક, ગર્ભજ, પંચેદ્રિય તિર્યંચ અને મનુષ્ય એ બધાજ મનોયોગી હોય છે

द्वि-त्रिचतुरसंज्ञिपञ्चेन्द्रियाणां वाग्योगित्वात् । 'अजोगी अणंतगुणा' तेभ्योऽयोगिनोऽनन्तगुणाः सिद्धानामनन्तत्वात् । 'कायजोगी अणंतगुणा' तेभ्यः काययोगिनोऽनन्तगुणाः वनस्पतीनां सिद्धेभ्योऽप्यनन्तत्वात्, इति ॥सू० १४६॥

प्रकारान्तरेण चातुर्विध्यम्—

मूलम्—अहवा चउव्विहा सव्वजीवा पन्नत्ता तं जहा इत्थिवेयगा पुरिसवेयगा नपुंसगवेयगा अवेयगा इत्थिवेयगाणं भंते ! इत्थिवेयएत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा (एगेण आएसेण०) पलियसयं दसुत्तरं अट्ठारस चोद्दस पलितपुहुत्तं समओ जहण्णो पुरिसवेदस्स जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं सागरोवमपुहुत्तं साइरेगं नपुंसगवेयस्स जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं अणंतं कालं वणस्सइ कालो अवेयए दुविहे पन्नत्ते साईए वा अपज्जवसिए साईए वा सपज्जवसिए से जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं। इत्थिवेयस्स अंतरं जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइ कालो पुरिसवेयस्स जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं वणस्सइ कालो। नपुंसगवेयस्स जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्को-

---

वचनयोगी इनकी अपेक्षा असंख्यातगुणें अधिक हैं क्योंकि द्वीन्द्रिय, तेइन्द्रिय, चौइन्द्रिय, और असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय ये सब वचनयोगी होते हैं 'अजोगी अणंतगुणा' इनकी अपेक्षा अयोगी अनन्तगुणें हैं। क्योंकि सिद्ध अनन्तगुणें हैं। 'कायजोगी अणंतगुणा' इनकी अपेक्षा काययोगी अनन्तगुणें हैं। क्योंकि वनस्पतिकायिक सिद्धों से भी अनन्तगुणें हैं ॥१४५॥

'वइजोगी असंखेज्जगुणा' વચન યોગી તેમના કરતાં અસંખ્યાતગણા વધારે છે કેમકે—દ્વીન્દ્રિય તેઇંન્દ્રિય ચૌઇંદ્રિય અને અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય આ બધા વચન યોગી હોય છે. 'अजोगी अणंतगुणा' તેના કરતાં અયોગી અનંતગણા હોય છે. કેમકે સિદ્ધો અનંતગણા હોય છે. 'कायजोगी अणंत गुणा' તેના કરતાં કાયયોગી અનંતગણા છે. કેમકે—વનસ્પતિ કાયિક સિદ્ધોથી પણ અનંતગણા હોય છે. ॥ સૂ. ૧૪૫ ॥

सेणं सागरोवमसयपुहुत्तं साइरेगं। अवेयगा जहा हेट्ठा। अप्पा बहु०सव्वत्थोवा पुरिसवेयगा इत्थिवेयगा संखेज्जगुणा अवेयगा अणंतगुणा नपुंसगवेयगा अणंतगुणा। अहवा चउव्विहा सव्वजीवा पन्नत्ता तं जहा चक्खुदंसणी अचक्खु दंसणी केवलदंसणी। चक्खुदंणी णं भंते! जहन्नेणं अंतो मुहुत्तं उक्कोसेणं सगरोवमसहस्सं साइरेगं अचक्खुदंसणी दुविहे पन्नत्ते अणाईए वा अपज्जवसिए अणाईए वा सप-ज्जवसिए ओहिदंसणिस्स जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं छावट्ठी सागरोवमाणं साइरेगाओ केवलदंसणी साइए अपज्जवसिए। चक्खुदंसणिस्स अंतरं जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइ कालो अचक्खुदंसणिस्स दुविहस्स नत्थि अंतरं ओहिदंसणिस्स जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइ कालो। केवलदंसणिस्स णत्थि अंतरं अप्पा बहुयं० सव्वत्थोवा ओहिदंसणी चक्खुदंसणी असंखेज्जगुणा केवल दंसणी अणंतगुणा अचक्खुदंसणी अणंतगुणा। अहवा चउ-व्विहा सव्वजीवा पन्नत्ता तं जहा संजया असंजया संजया संजया नो संजया नो असंजया नो संजयासंजया-४। संजए णं भंते! जहन्ने णं एक्कं समयं उक्कोसेणं देसूणा पुव्व-कोडी १ असंजया जहा अन्नाणी २ संजयासंजए जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं देसूणा पुव्वकोडी ३ नो संजया नो असं जय नो संजया संजया संजए साईए अपज्जवसिए ४। संज-यस्स संजयासंजयस्स दोण्हवि अंतरं जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अवड्ढं पोग्गलपरियट्टं देसूणं असंजयस्स आदि दुवे नत्थि अंतरं साईयस्स सपज्जवसियस्स जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं देसूणा पुव्वकोडी चउत्थगस्य णत्थि

अंतरं। अप्पा बहुयं० स० थोवा संजया संजयासंजया असंखेज्जगुणा नो संजय नो असंजय नो संजयासंजया अणंतगुणा असंजया अणंतगुणा। सेत्तं चउव्विहा सव्वजीवा पन्नत्ता ॥१४७॥

छाया-अथवा-चतुर्विधाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा-स्त्रीवेदकाः पुरुषवेदकाः नपुंसकवेदकाः अवेदकाः। स्त्रीवेदकाः खलु भदन्त! स्त्रीवेदक इति कालतः कियच्चिरं भवति? गौतम! (एकेनादेशेन०) पल्योपमशतं दशोत्तरमष्टादश-चतुर्दशपल्योपमपृथक्त्वं, समयो जघन्यः पुरुषवेदकस्य जघन्येनान्तर्मुहूर्तम्-उत्कर्षेण सागरोपमशतपृथक्त्वं सातिरेकम्, नपुंसकवेदकस्य जघन्येनैकं समयम्-उत्कर्षेणानन्तं कालं वनस्पतिकालः। अवेदको द्विविधः प्रज्ञप्तः सादिकोवाऽपर्यवसितः १ सादिकोवा सपर्यवसितः २ स जघन्येनैकं समयमुत्कर्षेणान्तर्मुहूर्तम्। स्त्रीवेदकस्यान्तरं जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण वनस्पतिकालः, पुरुषवेदकस्य जघन्येनैकं समयम्-उत्कर्षेण वनस्पतिकालः, नपुंसकवेदकस्य-जघन्येनान्तर्मुहूर्तम्-उत्कर्षेण सागरोपमशतपृथक्त्वं सातिरेकम्। अवेदको यथाऽधस्तात्। अल्पबहुत्वम्० सर्वस्तोकाः पुरुषवेदकाः, स्त्रीवेदकाः संख्येयगुणाः, अवेदका अनन्तगुणाः, नपुंसकवेदका अनन्तगुणाः। अथवा-चतुर्विधाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा-चक्षुर्दर्शनीऽचक्षुर्दर्शनीऽवधिदर्शनी केवलदर्शनी। चक्षुर्दर्शनी खलु भदन्त! जघन्येनान्तर्मुहूर्तमुत्कर्षेण सागरोपमसहस्रं सातिरेकम् अचक्षुर्दर्शनी द्विविधः प्रज्ञप्तः अनादिको वाऽपर्यवसितः १ अनादिको वा सपर्यवसितः २ अवधिदर्शनिनो जघन्येनैकं समयमुत्कर्षेण द्वे षट् षष्ठी सागरोपमाणां सातिरेकं केवलदर्शनी सादिकोऽपर्यवसितः। चक्षुदर्शनिनोऽन्तरं जघन्येनान्तर्मुहूर्तम्-उत्कर्षेण वनस्पतिकालः। अचक्षुदर्शनिनो द्विविधस्य नास्त्यन्तरम् अवधिदर्शनिनो जघन्येनान्तर्मुहूर्तम्-उत्कर्षेण वनस्पतिकालः। केवलदर्शनिनो नास्त्यन्तरम्। अल्पबहुत्वम्० सर्वस्तोका अवधिदर्शनिनः, चक्षुर्दर्शननोऽसंख्येयगुणाः, केवलदर्शनिनोऽनन्तगुणाः, अचक्षुर्दर्शनिनोऽनन्तगुणाः। अथवा चतुर्विधाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-संयताः १ असंयताः २ संयताऽसंयताः ३ नो संयता नो असंयताः नो संयताऽसंयताः ४। संयतः खलु भदन्त०!, जघन्येनैकं समयम्-उत्कर्षेण-देशोना पूर्वकोटिः, असंयतो यथाऽज्ञानी, संयतासंयतो जघन्येनान्तर्मुहूर्तम्-उत्कर्षेण देशोना पूर्वकोटिः, नो संयत नो असंयत नो संयतासंयतः सादिकोऽपर्यवसितः। संयतस्य संयताऽसंयतस्य द्वयोरप्यन्तरं जघन्येनान्तर्मुहूर्तम्-उत्कर्षेणापार्धं पुद्गलपरावर्तं देशोनम्, असंयतस्याद्ययोर्द्वयोर्नास्त्यन्तरम् सादिकस्य सपर्यवसितस्य जघन्येनैकं समयमुत्कर्षेण देशोना पूर्वकोटिः, चतुर्थकस्य नास्त्यन्त-

रम् । अल्पबहुत्वम्० सर्वस्तोकाः संयतासंयताः, संयता असंख्येयगुणाः, नो संयत नो असंयत नो संयतासंयताः अनन्तगुणाः, असंयता अनन्तगुणाः त एते चतुर्विधाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्ताः ॥१४७॥

टीका–'अहवा चउव्विहा सव्वजीवा पन्नत्ता तं जहा–इत्थिवेयगा–पुरिसवेयगा नपुंसगवेयगा–अवेयगा' अथवा चतुष्प्रकारकाः सर्वेऽपि जीवाः प्रसिद्धाः तद्यथा–केचन स्त्रीवेदकाः पुरुषवेदकाः नपुंसकवेदकाः अवेदकाः वा भवन्ति । 'इत्थिवेयगाणं भंते ! इत्थि वेयएत्ति कालओ केवच्चिरं ?, गोयमा ! 'एगेण आदेसेणं०' पलियसयं दसुत्तरं अट्ठारसचोद्दसपुहुत्तं, समओ जहण्णो' स्त्रीवेदकः खलु भदन्त ! स्त्रीवेद इति कालतः कियच्चिरं भवति ? भगवानाह–गौतम ! एकेन आदेशेन० पल्योपमशतं दशोत्तरम् अष्टादश चतुर्दशपल्योपमपृथक्त्वं समयो जघन्यः, अयम्भावः–स्त्रीवेदकस्य एकेन प्रकारेण जघन्येनैकं समयं यावत्कायस्थितिः एकेन

इस रीति से भी सब जीव चार प्रकार के हैं–

'अहवा चउव्विहा सव्व जीवा पन्नत्ता' इत्यादि ।

टीकार्थ–प्रभु ने गौतम से यह कहा है कि–हे गौतम ! जीवों की चतुर्विधता इस रूप से भी होती है जैसे–'इत्थिवेयगा, पुरिसवेयगा, नपुंसगवेयगा, अवेयगा' स्त्रीवेदक, पुरुषवेदक, नपुंसकवेदक और अवेदक 'इत्थिवेयगा णं भंते ! इत्थिवेदएत्ति कालओ केवच्चिरं होइ' हे भदन्त ! स्त्रीवेदक स्त्रीवेदक रूप से कितने काल तक रहता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा ! एगेण आएसेणं० पलियसयदसुत्तरं अट्ठारस चोद्दसपलितपुहुत्तं समओ जहण्णो' हे गौतम ! किसी एक कथन की अपेक्षा स्त्रीवेद की कायस्थिति जघन्य से एक समय की है और उत्कृष्ट से पूर्वकोटि पृथक्त्व अधिक ११० पल्यो-

---

આ રીતે પણ સઘળા જીવો ચાર પ્રકારના કહેલ છે.

'अहवा चउव्विहा सव्व जीवा पण्णत्ता' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ–ગૌતમસ્વામીને પ્રભુશ્રીએ એવું કહ્યું કે–હે ગૌતમ ! જીવોનું ચાર પ્રકારપણું આ રીતે પણ થાય છે. જેમકે–'इत्थिवेयगा पुरिसवेयगा, नपुंसगवेयगा, अवेयगा' સ્ત્રી વેદક, પુરૂષ વેદક, નપુંસક -વેદક, અને અવેદક 'इत्थिवेयगा णं भंते इत्थिवेयएत्ति कालओ केवच्चिरं होइ' હે ભગવન્ સ્ત્રી વેદક સ્ત્રીવેદકપણાથી કેટલા કાળ પર્યન્ત રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा ! एगेण आएसेणं पलियसयदसुत्तरं अट्ठारस चोद्दस पलितपुहुत्तं समओ जहण्णो' હે ગૌતમ ! કોઇ એક અપેક્ષાથી સ્ત્રીવેદકની કાયસ્થિતિ જઘન્યથી એક સમયની છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વ કોટિ પૃથક્ત્વ અધિક ૧૧૦ એક સો દસ પલ્યોપમની

प्रकारेण-एकं पल्योपमशतं पूर्वकोटि पृथक्त्वाऽभ्यधिकम् एकेन प्रकारेण-दशोत्तरं पल्योपमशतम् दशाधिकपल्योपमशतमित्यर्थः । उत्कर्षेण-दशोत्तरं पल्योपमशतं पूर्वकोटि पृथक्त्वाऽभ्यधिकम् एकेन प्रकारेण-जघन्येनैकं समयम्-

पम की है इसका तात्पर्य ऐसा है कि कोई युवति उपशम श्रेणि में वेदत्रय के उपशमन से अवेदकता का अनुभवन करके पुनः उस श्रेणी से पतीत होती हुई कम से कम एक समय तक स्त्रीवेद के उदय को भोगती है द्वितीय समय में वह काल करके देवों में उत्पन्न हो जाती है वहां उसके पुरुषवेद हो :जाता है स्त्रीवेद नहीं रहता है इस तरह से उसके स्त्रीवेद जघन्य से एक समय का कहा गया है और उत्कृष्ट जो पूर्व कोटि पृथक्त्व अधिक ११० पल्योपम का कहा गया है उसका तात्पर्य ऐसा है कि कोई जन्तु पूर्व कोटि की आयुवाली मनुष्य स्त्री में या तिर्यक् स्त्री में पांच या छह भवों तक उत्पन्न हो जावे फिर वह ईशान कल्प में पचपन पल्योपम प्रमाण की आयुवाली अपरिगृहीत देवियों में देवी की पर्याय से उत्पन्न हो जावे फिर वह वहां से आयुक्षय होने के पुनः पूर्वकोटि की आयु वाली मनुष्य स्त्रियों में या तिर्यक् स्त्रियों में उत्पन्न हो जावे और फिर वह द्वितीय वार में ईशान देवलोक में पचपन पल्य की आयु वाली अपरिगृहीत देवियां में उत्पन्न हो जावे तो इस तरह से पूर्वकोटि पृथक्त्व अधिक ११०

છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એવું છે કે-કોઇ યુવતિ ઉપશમ શ્રેણિમાં વેદત્રયના ઉપશમથી અવેદક પણાનો અનુભવ કરીને ફરીથી એ શ્રેણીથી પતિત થઇને ઓછામાં ઓછા એક સમય પર્યન્ત સ્ત્રી વેદના ઉદયને ભોગવે છે. બીજા સમયમાં તે કાળ કરીને ફરીથી દેવોમાં ઉત્પન્ન થઇ જાય છે. ત્યાં તેને પુરૂષ વેદ થઈ જાય છે. સ્ત્રીવેદ રહેતો નથી. આ પ્રમાણે તેઓને સ્ત્રી વેદ જઘન્યથી એક સમયનો કહેવામાં આવેલ છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વ કોટિ પૃથક્ત્વ અધિક ૧૦ દસ પલ્યોપમનો કહેવામાં આવેલ છે. એનું તાત્પર્ય એ છે કે-કોઇ જીવ પૂર્વ કોટિની આયુષ્યવાળી મનુષ્ય સ્ત્રીમાં અથવા તો તિર્યંચ સ્ત્રીમાં પાંચ અથવા છ ભવ પર્યન્ત ઉત્પન્ન થઇ જાય તે પછી તે ઇશાન કલ્પમાં ૫૫ પંચાવન પલ્યોપનના પ્રમાણવાળી અપરિગૃહીત દેવિયોમાં દેવીની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થઇ જાય તે પછી તે ત્યાંથી આયુષ્યનો ક્ષય થવાથી ફરીથી પૂર્વકોટિની આયુષ્યવાળી મનુષ્ય સ્ત્રિયોમાં અથવા તિર્યંચ સ્ત્રિયોમાં ઉત્પન્ન થઇ જાય અને તે પછી તે બીજી વાર ઇશાન દેવલોકમાં ૫૫ પંચાવન પલ્યોપમની આયુષ્યવાળી અપરિગૃહીત દેવિયોમાં ઉત્પન્ન થઇ જાય આ રીતે પૂર્વકોટિ પૃથક્ત્વ અધિક

उत्कर्षेणाऽष्टादशपल्योपमानि पूर्वकोटिपृथक्त्वाऽभ्यधिकानि एकेनादेशेन-जघन्येन पूर्ववत्-उत्कर्षेण चतुर्दशपल्योपमानि पूर्वकोटि पृथक्त्वाऽभ्यधिकानि, एकेनाऽऽदेशेन जघन्येन पूर्ववत् उत्कर्षेण पल्योपमशतं पूर्वकोटिपृथक्त्वाऽभ्यधिकम्,

पल्योपम की कायस्थिति काल साबित हो जाता है 'एक्का देसेणं जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं अट्ठारस पलिओवमाइं पुव्वकोडी पुहुत्त मब्भहियाइं' किसी एक कथन की अपेक्षा स्त्रीवेद की कायस्थिति का काल जघन्य से तो एक समय का है और उत्कृष्ट से पूर्वकोटि पृथक्त्वाधिक १८ पल्योपम की है यह इस प्रकार से समझनी चाहिये जैसे-कोई जन्तु पूर्वकोटि प्रमाण की आयुवाली नर स्त्री के रूप में या तिर्यग् स्त्री के रूप में पांच या छह बार उत्पन्न हो गया फिर वहां से मर कर वह ईशान देव लोक में दो बार उत्कृष्ट स्थिति वाली परिगृहीत देवियों के रूप में उत्पन्न हो गई तो इस कथन वादी के मत से इस वेद की कायस्थिति का काल पूर्वोक्त रूप से सध जाता है तृतीय आदेश की अपेक्षा इस वेद की कायस्थिति का काल जघन्य से तो एक समय का है-और उत्कृष्ट से 'चउद्दस पलिओवमाइं पुव्वकोडि पुहुत्तमब्भहियाइं' पूर्वकोटि पृथक्त्व अधिक १४ पल्योपम का है। यह इस तरह से जानना चाहिये-पूर्वकोटि प्रमाण आयु वाली नर स्त्री या तिर्यक् स्त्री के रूप में कोई जीव पांच या छह बार उत्पन्न

११० એકસો દસ પલ્યોપમની કાયસ્થિતિનો કાળ સાબિત થઈ જાય છે. 'एक्कादेसेणं जहण्णेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं अट्ठारस पलिओवमाइं पुव्वकोडी पुहुत्तमब्भहियाइं' કોઈ એક કથનની અપેક્ષાથી સ્ત્રીવેદની કાયસ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી તો એક સમયનો છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વકોટિ પ્રથક્ત્વ અધિક ૧૮ અઢાર પલ્યોપમનો છે. તે આ રીતે સમજવો જોઈએ જેમ કે-કોઈ જીવ પૂર્વકોટિ પ્રમાણની આયુષ્ય વાળી પુરૂષ સ્ત્રીના રૂપથી અથવા તિર્યંચ સ્ત્રીપણાથી પાંચ અથવા છ વાર ઉત્પન્ન થઈ જાય તે પછી ત્યાંથી મરીને તે ઇશાનદેવ લોકમાં બે વાર ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વાળી પરિગૃહીત દેવિ પણાથી ઉત્પન્ન થઈ જાય તો આ કથનકારના મતથી આ વેદની કાયસ્થિતિનો કાળ પૂર્વોક્ત પણાથી સિદ્ધ થઈ જાય છે. ત્રીજા આદેશની અપેક્ષાથી આ વેદની કાયસ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી તો એક સમયનો છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી 'चउद्दस पलिओवमाइं पुव्वकोडि पुहुत्तमब्भहियाइं' પૂર્વકોટિ પૃથક્ત્વ અધિક ૧૪ ચૌદ પલ્યોપમનો છે. તે આ રીતે સમજવું-પૂર્વકોટિની આયુષ્યવાળી પુરૂષ સ્ત્રી અથવા તિર્યંચ સ્ત્રીના રૂપથી કોઈ જીવ પાંચ અથવા છ વાર ઉત્પન્ન થઈ જાય અને તે પછી ત્યાંથી મરીને

हो गया और फिर वहां से मर कर वह सौधर्म देवलोक में वहां की परिगृहीत देवियों में कि जिनकी आयु उत्कृष्ट रूप से सात पल्योपम का है दो वार उत्पन्न हो गया तो इस तृतीयादेशवादी के मत से यह कायस्थिति का पूर्वोक्त काल सध जाता है। चतुर्थ आदेश की अपेक्षा स्त्रीवेद की कायस्थिति का काल जघन्य से एक समय का है और उत्कृष्ट से पूर्वकोटी पृथक्त्व अधिक १०० पल्योपम का है यह इस प्रकार से है-पूर्वकोटि की आयुवाली मनुष्य स्त्रियों में या तिर्यग् स्त्रियों में कोई जीव पांच या छह वार भवों को धारण कर पूर्व प्रकार से सौधर्म देवलोक की ५० पल्योपम प्रमाण की उत्कृष्ट आयु वाली अपरिगृहीत देवियों में उत्पन्न हो जाता है तो इस चतुर्था देशवादी के मतानुसार इस वेद की कायस्थिति का पूर्वोक्त उत्कृष्ट काल सध जाता है। पांचवें आदेश की अपेक्षा इस वेद की कायस्थिति का काल जघन्य से एक समय का है और उत्कृष्ट से पूर्वकोटि पृथक्त्व अधिक पल्योपम का है। यह इस प्रकार से है-जैसे कोई जीव पूर्व कोटि की आयुवाली तिर्यग्स्त्रियों में या मनुष्य स्त्रियों में सात भव तक उत्पन्न होकर पूर्वोक्त क्रम से अष्टम भव में तीन पल्योपम की स्थिति वाली देवकुरु आदिकों की स्त्रियों के बीच में स्त्रीरूप से उत्पन्न

તે સૌધર્મ દેવલોકમાં ત્યાંની પરિગૃહીત દેવિયોમાં કે જેમનું આયુષ્ય ઉત્કૃષ્ટ પણાથી સાત પલ્યોપમનું છે, તેમાં બે વાર ઉત્પન્ન થઇ જાય તો આ ત્રીજા પક્ષ વાળાના મતથી આ કાયસ્થિતિનો પૂર્વોક્તકાળ સિદ્ધ થઇ જાય છે ચોથા આદેશની અપેક્ષાથી સ્ત્રી વેદની કાયસ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી એકસમયનો છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વકોટિ પૃથક્ત્વ અધિક ૧૦૦ એકસો પલ્યોપમનો છે. તે આ પ્રમાણે છે-પૂર્વકોટિની આયુષ્યવાળી મનુષ્ય સ્ત્રીયોમાં અથવા તિર્યંચ સ્રિયોમાં કોઇ જીવ પાંચ અથવા છ વાર ભવોને ધારણ કરીને પહેલાં કહેવામાં આવેલ રીત પ્રમાણે સૌધર્મ દેવલોકની ૫૦ પચાસ પલ્યોપમ પ્રમાણની ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય વાળી અપરિગૃહીત દેવિયોમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. તો આ ચોથા આદેશવાદિના મત પ્રમાણે આ વેદની કાયસ્થિતિનો પૂર્વોક્ત ઉત્કૃષ્ટ કાળ સિદ્ધ થઇ જાય છે. પાંચમાં આદેશની આપેક્ષાથી એ વેદની કાયસ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી એક સમયનો છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વકોટિ પૃથક્ત્વ અધિક પલ્યોપમ પૃથક્ત્વનો છે. તે આ રીતે છે-જેમ કોઇ જીવ પૂર્વ કોટિની આયુષ્યવાળી તિર્યંચ સ્રિયોમાં અથવા મનુષ્ય સ્રિયોમાં સાત ભવ પર્યન્ત ઉત્પન્ન થઇને પૂર્વોક્ત ક્રમ પ્રમાણે આઠમા ભાવમા ત્રણ પલ્યોપમની સ્થિતિ વાળી દેવકુરૂ વિગેરેની સ્રિયોમા સ્રીપણાથી ઉત્પન્ન થઇ જાય છે અને

एकेन प्रकारेण जघन्येनैकं समयमुत्कर्षेण पल्योपमपृथक्त्वाऽभ्यधिकम्, एतद्विस्तर-व्याख्यानं त्रिविधजीवप्रतिपत्तौ कृतं तत एव द्रष्टव्यम् । 'पुरिसवेदस्स जह-न्नेणं अंतोमुहुत्त' पुरुपवेदस्य जघन्येनान्तर्मुहूर्तं यावत्कायस्थितिः स्त्रीवेदादिभ्य उद्वृत्य पुरुषवेदानामन्तर्मुहूर्तं जीवित्वा भूयः स्त्रीवेदादिषु कस्यापि गमनात् ।

ननु-यथा स्त्रीवेदस्य वा नपुंसकवेदस्योपशमश्रेणौ उपशमे जाते तदनन्तर-मेकं समयं तं वेदमनुभूय मृतस्यैकसमयता व्यावर्ण्यते तथा-पुरुपवेदस्यापि जघ-

---

हो जाती है और फिर वहां से मरकर सौधर्म देवलोक में जघन्य-वाली देवियों के बीच में देवीरूप से उत्पन्न हो जाता है तो इस प्रकार से पांचवे आदेश की मान्यतानुसार इस वेदकी कायस्थिति का काल सध जाता है । इसके बाद वह नियम से वेदान्तर को प्राप्त कर लेता है । 'पुरिसवेदस्स जहण्णेणं अंतोमु० उक्कोसेणं सागरोवम-सयपुहुत्तं साइरेगं' पुरुषवेद की कायस्थिति का काल जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त का है और उत्कृष्ट से कुछ अधिक सागरोपमशत पृथक्त्व का है । जघन्य काल जो जीव स्त्रीवेद आदि से उद्वर्तना करके पुरुष-वेद का एक अन्तर्मुहूर्त तक अनुभवन करके पुनः स्त्रीवेदादिकों में उत्पन्न हो जाता है उसकी अपेक्षा एक अन्तर्मुहूर्त का कहा गया है ।

शंका-जिस प्रकार से स्त्रीवेदक या नपुंसक वेदक उपशम श्रेणि की प्राप्ति से एक समय तक उपशमित हो जाने पर और पुनः उससे प्रतिपतित हो जाने पर उसकी प्राप्ति हो जाने पर उसकी कायस्थिति

પછી ત્યાંથી મરીને સૌધર્મ દેવલોકમાં જઘન્ય સ્થિતિવાળી દેવિયોમાં દેવી પણાથી ઉત્પન્ન થઇ જાય તો એ રીતે પાંચમા આદેશની માન્યતા પ્રમાણે આ વેદની કાયસ્થિતિનો કાળ સિદ્ધ થઇ જાય છે. તે પછી તે નિયમથી વેદાન્તર ને પ્રાપ્ત કરીલે છે. 'पुरिसवेदस्स जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं सागरोवमसय पुहुत्तं साइरेगं' પુરૂષવેદની કાયસ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનો છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી કંઇક વધારે સાગરોપમશત પૃથક્ત્વનો છે. જે જીવ જઘન્ય કાળના સ્ત્રીવેદ વિગેરેથી ઉદ્વર્તના કરીને પુરૂપવેદના એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત અનુભવન કરીને ફરીથી સ્ત્રીવેદ વિગેરેમાં ઉત્પન્ન થઇ જાય છે તે અપેક્ષાથી એક અંતર્મુહૂર્તનો કાળ કહેવામાં આવેલ છે.

શંકા-જે પ્રમાણે સ્ત્રી વેદક અથવા નપુંસક વેદક ઉપશમ શ્રેણીની પ્રાપ્તિ થી એક સમય પર્યન્ત ઉપશમિત થઇ જતાં અને ફરીથી તેમાંથી પ્રતિપતિત-થઇને તેની પ્રાપ્તિ થાય ત્યારે તેની કાયસ્થિતિનો કાળ એક સમયનો કહેવામાં

पुरुषवेद संक्रान्त्या प्रतिपाततो येन वेदेनोपशमश्रेणीं प्रतिपन्नस्तद्वेदोदयापत्त्या सवेदकत्वात्। एतेषामन्तरमाह—'इत्थिवेयस्स अंतरं जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं' अन्तर्मुहूर्तं स्त्रीवेदस्यान्तरम् तच्चोपशान्तवेदेषु पुनरन्तर्मुहूर्तेन स्त्रीवेदोदयापत्त्या, यदि स्त्रीभ्य उद्वृत्य पुरुषवेदेषु नपुंसकवेदेषु वाऽन्तर्मुहूर्तं जीविला पुनरपि वा स्त्रीत्वेनोत्पत्त्या भवतीति ज्ञातव्यम्। 'उक्कोसेणं वणस्सइकालो' कालः' उत्कर्षेण बनस्पतिकालः। 'पुरिसवेयस्स जहन्नेणं एगं समयं' पुरुषवेदस्य अन्तरं जघन्येनैकं समयं पुरुषस्य स्ववेदोपशमसमयानन्तरं मरणे पुरुषेष्वेवोत्पादात्।

अन्तर कथन—'इत्थिवेदस्स अंतरं जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' स्त्रीवेद का अन्तर जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त का है और उत्कृष्ट से वनस्पतिकाल प्रमाण है जघन्य अन्तर्मुहूर्त जब समाप्त हो जाता है तब उसके बाद उपशान्त हुवा वह स्त्रीवेद उसके उदय को प्राप्त हो जाता है। अथवा स्त्री से मर कर वह पुरुषवेद वालों में या नपुंसक वेदवालों में उत्पन्न होकर वहां एक अन्तर्मुहूर्त तक जीवित रह कर पुनः स्त्रीवेदरूप से उत्पन्न हो जाता है। स्त्रीवेद का अन्तर उत्कृष्ट से वनस्पतिकाल प्रमाण जो कहा गया है सो वह वनस्पति काल पीछे कई बार स्पष्ट किया गया है इसके बाद उसका वेद बदल जाता है 'पुरिसवेदस्स जहन्नेणं एगं समयं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' पुरुषवेद का अन्तर जघन्य से एक समय का है क्योंकि पुरुष का जब अपना वेद उपशम अवस्था वाला हो जाता है और उसके

અંતદ્વારનું કથન—

'इत्थिवेदस्स अंतरं जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' સ્ત્રીવેદનું અંતર જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનું છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી વનસ્પતિ કાળ પ્રમાણનું અંતર છે. જ્યારે જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત સમાપ્ત થઇ જાય છે. ત્યારે તે પછી ઉપશાંત થયેલ તે સ્ત્રીવેદ તેને ઉદયમાં આવી જાય છે. અથવા સ્ત્રીવેદથી મરીને તે પુરૂષ વેદવાળાઓમાં અથવા નપુંસક વેદવાળાઓમાં ઉત્પન્ન થઇને ત્યાં એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી જીવતા રહીને ફરીથી સ્ત્રીવેદ પણાથી ઉત્પન્ન થઇ જાય છે. સ્ત્રીવેદનું અંતર ઉત્કૃષ્ટથી વનસ્પતિકાળ પ્રમાનું જે કહેવામાં આવેલ છે. તે વનસ્પતિકાળ પહેલાં કેટલિક વાર સ્પષ્ટ કરવામાં આવી ગયેલ છે. તે પછી તેને વેદ બદલાઇ જાય છે. 'पुरिसवेदस्स जहण्णेणं एगं समयं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' પુરૂષવેદનું અંતર જઘન્યથી એક સમયનું છે. કેમ કે—પુરુષનો પોતાનો વેદ જ્યારે ઉપશમ અવસ્થાવાળો થઇ જાય અને તે પછી જ્યારે એનું મરણ થઇ જાય તે પછી તે પુરૂષોમાંજ ઉત્પન્ન થાય છે,

अणंतं कालं वणस्सइकालो' उत्कर्षेणानन्तं कालं वनस्पतिकालः प्रागुक्त एव। 'अवेयए दुविहे पन्नत्ते साईए वा अपज्जवसिए साइए वा सपज्जवसिए' अवेदको द्विविधः साद्यपर्यवसितः क्षीणवेदः १ सादिको वा सपर्यवसितः उपशान्तवेदः। 'से जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' स जघन्येनैकं समयम्, द्वितीयसमये मरणतो देवगतौ पुरुषवेदसंभवात्। उत्कर्षेणान्तर्मुहूर्तम् तदनन्तरं मरणतः

क्योंकि उपशमनश्रेणि में जब नपुंसकवेद का उपशमन हो जाता है और उससे पतित होने पर फिर वह जीव उसका अनुभवन केवल एक समय तक ही कर पाता है बाद में वह मरकर पुरुषवेद में उत्पन्न हो जाता है। तथा उत्कृष्ट से वनस्पतिकाल प्रमाण है। इस वनस्पतिकाल का कथन पहिले कइ बार कर दिया गया है। 'अवेदए दुविहे पण्णत्ते' अवेदक दो प्रकार का कहा गया है जैसे-एक 'सादीए वा अपज्जवसिए, सादीए वा सपज्जवसिए' सादिक अपर्यवसित और सादिक सपर्यवसित इनमें सादिक अपर्यवसित क्षीण वेद वाला जीव है और सादिक सपर्यवसित उपशान्त वेद वाला जीव है। इनमें जो सादि सपर्यवसित वेद वाला जीव है वह जघन्य से एक समय तक अवेदवाला रहता है क्योंकि द्वितीय समय में मरण से उसके देवगति में पुरुषवेद का होना संभव हो जाता है और उत्कृष्ट से वह एक अन्तर्मुहूर्त तक अवेदक रहता है इसके बाद उससे उसी वेद का उदय हो जाता है।

જ્યારે નપુંસકવેદનો ઉપશમ થઈ જાય અને પછી ફરીથી તે જીવ તેનો અનુભવ કેવળ એક સમય પર્યન્ત જ કરી શકે છે. તે પછી તે મરીને પુરૂષવેદમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. તથા ઉત્કૃષ્ટથી વનસ્પતિકાળ પ્રમાણ છે. આ વનસ્પતિકાળનું કથન પહેલાં કેટલિકવાર કરી દેવામાં આવેલ છે. 'अवेदए दुविहे पण्णत्ते' અવેદક બે પ્રકારના કહેવામાં આવેલા છે. જેમ કે-'सादीए वा अपज्जवसिए, सादीए वा सपज्जवसिए' એક સાદિક અપર્યવસિત અને બીજા સાદિક સપર્યવસિત તેમાં સાદિક અપર્યવસિત ક્ષીણવેદ વાળા જીવ છે. અને સાદિક સપર્યવસિત ઉપશાંત વેદ વાળા જીવ છે. તેમાં જે સાદિક સપર્યવસિત વેદવાળા જીવ છે, તે જઘન્યથી એક સમય પર્યન્ત અવેદવાળા રહે છે. કેમકે-બીજા સમયમાં મરણ કરવાથી તેને દેવગતિમાં પુરૂષવેદ હોવાનું સંભવિત થઈ જાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી તે એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી અવેદક રહે છે. તે પછી એજ વેદનો ઉદય થઈ જાય છે,

पुरुषवेद संक्रान्त्या प्रतिपाततो येन वेदेनोपशमश्रेणीं प्रतिपन्नस्तद्वेदोदयापत्त्या सवेदकत्वात्। एतेषामन्तरमाह-'इत्थिवेयस्स अंतरं जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं' अन्तमुहूर्तं स्त्रीवेदस्यान्तरम् तच्चोपशान्तवेदेषु पुनरन्तर्मुहूर्तेन स्त्रीवेदोदयापत्त्या, यदि स्त्रीभ्य उद्वृत्य पुरुषवेदेषु नपुंसकवेदेषु वाऽन्तमुहूर्तं जीवित्वा पुनरपि वा स्त्रीत्वेनोत्पत्त्या भवतीति ज्ञातव्यम्। 'उक्कोसेणं वणस्सइकालो' कालः' उत्कर्षेण वनस्पतिकालः। 'पुरिसवेयस्स जहन्नेणं एगं समयं' पुरुषवेदस्य अन्तरं जघन्येनैकं समयं पुरुषस्य स्ववेदोपशमसमयानन्तरं मरणे पुरुषेष्वेवोत्पादात्।

अन्तर कथन-'इत्थिवेद्स्स अंतरं जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' स्त्रीवेद का अन्तर जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त का है और उत्कृष्ट से वनस्पतिकाल प्रमाण है जघन्य अन्तर्मुहूर्त जब समाप्त हो जाता है तब उसके बाद उपशान्त हुवा वह स्त्रीवेद उसके उदय को प्राप्त हो जाता है।अथवा स्त्री से मर कर वह पुरुषवेद वालों में या नपुंसक वेदवालों में उत्पन्न होकर वहां एक अन्तर्मुहूर्त तक जीवित रह कर पुनः स्त्रीवेदरूप से उत्पन्न हो जाता है। स्त्रीवेद का अन्तर उत्कृष्ट से वनस्पतिकाल प्रमाण जो कहा गया है सो वह वनस्पति काल पीछे कई बार स्पष्ट किया गया है इसके बाद उसका वेद बदल जाता है 'पुरिसवेद्स्स जहन्नेणं एगं समयं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' पुरुषवेद का अन्तर जघन्य से एक समय का है क्योंकि पुरुष का जब अपना वेद उपशम अवस्था वाला हो जाता है और उसके

અંતદ્વારનું કથન-

'इत्थिवेदस्स अंतरं जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' સ્ત્રીવેદનું અંતર જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનું છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી વનસ્પતિ કાળ પ્રમાણનું અંતર છે. જ્યારે જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત સમાપ્ત થઇ જાય છે. ત્યારે તે પછી ઉપશાંત થયેલ તે સ્ત્રીવેદ તેને ઉદયમાં આવી જાય છે. અથવા સ્ત્રીવેદથી મરીને તે પુરૂષ વેદવાળાઓમાં અથવા નપુંસક વેદવાળાઓમાં ઉત્પન્ન થઇને ત્યાં એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી જીવતા રહીને ફરીથી સ્ત્રીવેદ પણાથી ઉત્પન્ન થઇ જાય છે. સ્ત્રીવેદનું અંતર ઉત્કૃષ્ટથી વનસ્પતિકાળ પ્રમાનું જે કહેવામાં આવેલ છે. તે વનસ્પતિકાળ પહેલાં કેટલિક વાર સ્પષ્ટ કરવામાં આવી ગયેલ છે. તે પછી તેને વેદ બદલાઇ જાય છે. 'पुरिसवेदस्स जहण्णेणं एगं समयं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' પુરૂષવેદનું અંતર જઘન્યથી એક સમયનું છે. કેમ કે-પુરૂષનો પોતાનો વેદ જ્યારે ઉપશમ અવસ્થાવાળો થઇ જાય અને તે પછી જ્યારે એનું મરણ થઇ જાય તે પછી તે પુરૂષોમાંજ ઉત્પન્ન થાય છે,

'उक्कोसेणं वणस्सइकालो' उत्कर्षेण वनस्पतिकालः। 'नपुंसगवेयस्स जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं सागरोवमसयपुहुत्तं साइरेगं' नपुंसकवेदस्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्तं तच्च स्त्रीवेदोक्तप्रकारेण ज्ञातव्यम्, उत्कर्षतः सागरोपमशतपृथक्त्वं सातिरेकम् तत ऊर्ध्वं नियमतः संसारिणः सतो नपुंसकवेदोदय भावात्। 'अवेयगो जहा हेट्ठा' अवेदको यथा अधस्तात् अवेदको द्विविधः साद्यपर्यवसितः १ सादिसपर्यवसितश्च, तत्र-साद्यपर्यवसितस्यान्तरं नास्ति अपर्यवसितत्वादेव, सादि सपर्यवसितस्य जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् तावता कालेन कस्याऽपि श्रेणिसमारम्भात् उत्कर्षतोऽनन्तं कालमनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः क्षेत्रतोऽपार्धं पुद्गलपरावर्त्तं देशोनम् तावत्कालादूर्ध्वं पूर्वप्रतिपन्नोपशमश्रेणिकस्य पुनःश्रेणिसमार-

---

बाद जब उसका मरण हो जाता है तो वह पुरुषों में ही उत्पन्न होता है तथा उत्कृष्ट से इसका अन्तर वनस्पतिकाल प्रमाण है 'अवेयगे जहा हेट्ठा' अवेदक जीव दो प्रकार का होता है एक सादि अपर्यवसित और दूसरा सादि सपर्यवसित सादि अपर्यवसित का अन्तर होता नहीं है जो सादि सपर्यवसित अवेदक है उसका जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त का और उत्कृष्ट से अनन्तकाल का अन्तर है सादि सपर्यवसित का जघन्य अन्तर जो एक अन्तर्मुहूर्त का कहा गया है वह कोई २ अवेदक जीव एक अन्तर्मुहूर्त्त के बाद पुनः श्रेणि पर समारोहण कर अवेदक अवस्था वाला बन जाता है तथा उत्कृष्ट अन्तर में अनन्त उत्सर्पिणी काल और अनन्त अवसर्पिणी काल समाप्त हो जाते हैं तथा क्षेत्र की अपेक्षा कुछ कम अर्धपुद्गल परावर्त काल समाप्त हो जाता है। इसके बाद उस पूर्व प्रतिपन्न उपशमश्रेणि वाले

તથા ઉત્કૃષ્ટથી તેનું અંતર વનસ્પતિકાળ પ્રમાણનું છે. 'अवेयगे जहा हेट्ठा' અવેદક જીવ બે પ્રકારના હોય છે. એક સાદિ અપર્યવસિત અને બીજા સાદિ સપર્યવસિત અવેદક છેઃ સાદિ અપર્યવસિતનું અંતર હોતું નથી અને જે સાદિ સપર્યવસિત અવેદક છે. તેનું અંતર જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનું અને ઉત્કૃષ્ટથી અનંતકાળનું અંતર છે. સાદિ સપર્યવસિતનું જઘન્ય અંતર જે એક-અંતર્મુહૂર્તનું-કહેવામાં આવેલ છે. તે કોઇ કોઇ અવેદક જીવ એક અંતર્મુહૂર્ત પછી ફરીથી શ્રેણી પર આરોહણ કરીને અવેદક અવસ્થાવાળા બની જાય છે. તથા ઉત્કૃષ્ટ અંતરમાં અનંત ઉત્સર્પિણી કાળ અને અનંત અવસર્પિણીકાળ સમાપ્ત થઇ જાય છે. તથા ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી કંઇક કમ અર્ધપુદ્ગલ પરાવર્તકાળ થઇ જાય છે. તે પછી એ પૂર્વ પ્રતિપન્ન ઉપશમ

म्भात्। 'अप्पाबहु०' अल्पबहुत्वम् हे भदन्त ! स्त्रीवेदकादीनां कतरेकतरेभ्योऽल्पा बहुकास्तुल्याविशेषाधिका वा ? गौतम ! 'सव्वत्थोवा पुरिसवेयगा' सर्वस्तोकाः पुरुषवेदकाः, गतित्रयेऽप्येषामल्पत्वात्। 'इत्थिवेयगा संखेज्जगुणा' स्त्रीवेदकाः संख्येयगुणाः, तिर्यग्गतौ त्रिगुणत्वात्-(मनुष्यगतौ सप्तविंशतिगुणत्वात्) देवगत्यां द्वात्रिंशद्गुणत्वात्। 'अवेयगा अणंतगुणा' अनन्तगुणा अवेदकाः, सिद्धानामनन्तत्वात्। 'नपुंसगवेयगा अनंतगुणा' एभ्योऽनन्ता नपुंसकवेदकाः, वनस्पतीनां सिद्धेभ्योऽप्यनन्तगुणत्वात्। 'अहवा चउव्विहा सव्वजीवा

जीव का समारोहण श्रेणि पर हो जाता है। अतः इतने काल के बाद वह पुनः अवेदक बन जाता है।

इनके अल्पबहुत्व का विचार-हे भदन्त ! इन जीवों में कौन जीव किनकी अपेक्षा अल्प है ? कौन किनकी अपेक्षा बहुत हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'सव्वत्थोवा पुरिसवेदगा इत्थिवेदगा संखेज्जगुणा अवेदगा अणंतगुणा नपुंसगवेयगा अणंतगुणा' हे गौतम ! सबसे कम पुरुषवेद वाले हैं क्योंकि गतित्रय में ये अल्प है। इनकी अपेक्षा स्त्री वेदवाले संख्यातगुणे अधिक हैं। क्योंकि तिर्यग्गति में स्त्रीवेद वाले पुरुषवेद वालों की अपेक्षा तिगुणें होते हैं। और मनुष्य गति में २७ गुणें होते हैं। तथा देवगति में ३२ गुणें होते हैं। इनकी अपेक्षा अवेदक जीव अनन्तगुणें हैं क्योंकि सिद्ध जीव अनन्तगुणें कहे गये हैं। नपुंसक वेदवाले इनकी अपेक्षा अनन्तगुणें है।

શ્રેણીવાળા જીવનું સમારોહણ શ્રેણી પર થઈ જાય છે. તેથી એટલાકાળ પછી તે ફરીથી અવેદક બની જાય છે.

અલ્પબહુત્વનો વિચાર-

હે ભગવન્ ! આ જીવોમાં કયા જીવો કયા જીવોના કરતાં અલ્પ છે ? કયા જીવો કયા જીવોના કરતાં વધારે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'सव्वत्थोवा पुरिसवेयगा इत्थिवेयगा संखेज्जगुणा अवेयगा अणंतगुणा नपुंसगवेयगा अणंतगुणा' હે ગૌતમ ! સૌથી ઓછા પુરૂષવેદ વાળા છે, કેમ કે-ત્રણ ગતિમાં તેઓ અલ્પ જ છે. તેના કરતાં સ્ત્રીવેદ વાળા સંખ્યાતગણા વધારે છે. કેમ કે તિર્યંચ ગતિમાં સ્ત્રીવેદ વાળા પુરૂષવેદ વાળાઓના કરતાં ત્રણ ગણા હોય છે. અને મનુષ્યગતિમાં ૨૭ સત્યાવીશગણા હોય છે. તથા દેવ ગતિમાં ૩૨ બત્રીસ ગણા હોય છે. તેના કરતાં અવેદક જીવ અનંતગણા હોય છે. કેમ કે-સિદ્ધ જીવ અનંતગણા કહેવામાં આવેલ છે. તેના કરતાં નપુંસક વેદવાળા અનંતગણા છે. કેમ કે-વનસ્પતિકાયિક જીવ નપુંસક હોય

पन्नत्ता' अथवा सर्वे जीवाश्चतुर्धा विभक्ताः संसारिणोऽसंसारिणश्च । 'तं जहा-चक्खुदंसणी, अचक्खुदंसणी, अवधिदंसणी, केवलदंसणी' तद्यथा-चक्षुर्दर्शनिनोऽचक्षुदर्शनिनो ऽवधिदर्शनिनः-केवलदर्शनिनश्च । 'चक्खुदंसणी णं भंते !०' चक्षुर्दर्शनी खलु भदन्त ! कियच्चिरं चक्षुर्दर्शनीति कालतो भवति ? भगवानाह-गौतम ! 'जहन्नेणं-अंतोमुहुत्तं-उक्कोसेणं सागरोवमसहस्सं साइरेगं' चक्षुर्दर्शनी जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् अचक्षुर्दर्शनिभ्य उद्वृत्य चक्षुर्दर्शनिषु उत्पद्य तावन्तं कालं स्थित्वा पुनस्तेषु अचक्षु दर्शनिषु कस्याऽपि गमनात् । उत्कर्षेण सातिरेकं सागरोपमसह-

---

क्योंकि वनस्पतिकायिक जीव नपुंसक होते हैं और ये सिद्धों की अपेक्षा भी अनन्तगुणें कहे गये हैं 'अहवा०' इस रीति से भी समस्त जीव चार प्रकार के होते हैं-'तं जहा' जैसे-'चक्खुदंसणी, अचक्खुदंसणी, अवधिदंसणी, केवलदंसणी' चक्षुर्दर्शनी, अचक्षुदर्शनी अवधिदर्शनी और केवलदर्शनी,

इनकी कायस्थिति का विचार-'चक्खुदंसणी णं भंते !' हे भदन्त ! चक्षुदर्शनी कितने काल तक चक्षुर्दर्शनी के रूप में रहता है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं । 'जह० अंतोमु० उक्को० सागरोवमसहस्सं सातिरेगं' हे गौतम ! चक्षुदर्शनी चक्षुर्दर्शनी के रूप में जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त तक रहता है और उत्कृष्ट से कुछ अधिक एक हजार सागरोपम तक रहता है अचक्षुर्दर्शनी से मरण कर वह चक्षुर्दर्शन वालों में उत्पन्न होकर कम से कम एक अन्तर्मुहूर्त तक वहां रहता है और फिर

છે. અને તેઓ સિદ્ધોના કરતાં પણ અનંતગણા કહેવામાં આવેલ છે. 'अहवा०' અથવા આ રીતે પણ સઘળા જીવો ચાર પ્રકારના હોય છે. 'तं जहा' જેમ કે-'चक्खुदंसणी, अचक्खुदंसणी; अवधिदंसणी, केवलदंसणी' ચક્ષુદર્શની અચક્ષુદર્શની. અવધિદર્શની, અને કેવલદર્શની

કાયસ્થિતિનું કથન-

'चक्खुदंसणीणं भंते !' હે ભગવન્ ! ચક્ષુદર્શની કેટલા કાળ પર્યન્ત ચક્ષુદર્શની પણાથી રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं सागरोवमसहस्सं सातिरेगं' હે ગૌતમ ! ચક્ષુદર્શની ચક્ષુદર્શની પણાથી એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત રહે છે અને ઉત્કૃષ્ટથી કંઈક વધારે એક હજાર સાગરોપમ પર્યન્ત રહે છે. અચક્ષુર્દર્શનીપણાથી મરીને તે ચક્ષુદર્શની વાળાઓમાં ઉત્પન્ન થઈને ઓછામાં ઓછા એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત ત્યાં રહે છે. અને તે પછી ત્યાંથી પણ મરીને તે અચક્ષુદર્શનવાળા-

त्मम्। 'अचक्खुदंसणी दुविहे पन्नत्ते अणाईए वा अपज्जवसिए अणाईए सपज्जवसिए' अचक्षुर्दर्शनी द्विविधः अनादिकोवाऽपर्यवसितः यो न कदाचिदपि सिद्धिं गन्ता, अनादिको वा सपर्यवसितः भव्यविशेषः यः सेत्स्यति। 'ओहिदंसणिस्स जहन्नेणं एगं समयं' अवधिदर्शनी जघन्येनैकं समयम् अवधिदर्शनप्रतिपत्त्यनन्तरमेव कस्यापि मरणतो मिथ्यात्वगमनतो दुष्टाऽध्यवसाय भावतोऽवधिप्रतिपातात्, 'उक्कोसेणं दो छावट्ठी सागरोवमाणं साइरेगाओ' उत्कर्षेण द्वे षट् षष्ठी सागरोपमाणां सातिरेके तत्रैव षट् षष्टिरेवं विभङ्गज्ञानी तिर्यक् पञ्चेन्द्रियोऽथवा मनुष्योऽधः सप्तम्यां तमस्तमः प्रभायां

वहां से भी मरण कर वह अचक्षुर्दर्शन वालों में उत्पन्न हो जाता है उस अवस्था में यह चक्षुदर्शन वाले की कायस्थिति का काल जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त का कहा गया है। 'अचक्खुदंसणी दुविहे पण्णत्ते' अचक्षुदर्शनी दो प्रकार का कहा गया है-'अणादीए वा अपज्जवसिए अणाइए वा सपज्जवसिए' जैसे-अनादि अपर्यवसित अचक्षुदर्शन वाला जीव और अनादि सपर्यवसित अचक्षुदर्शन वाला जीव इनमें जो अनादि अपर्यवसित अचक्षुर्दर्शन वाला जीव है वह कभी भी सिद्धि को प्राप्त नहीं करेगा तथा जो अनादि सपर्यवसित अचक्षुर्दर्शन वाला जीव है वह सिद्धि को प्राप्त करेगा 'ओहिदंसणिस्स जह० एक्कं समयं उक्कोसेणं दो छावट्ठी सागरोवमाणं साइरेगाओ' जो अवधिदर्शन वाला जीव है उसकी कायस्थिति का काल जघन्य से एक समय का है और उत्कृष्ट से कुछ अधिक दो ६६ सागरोपम का है जघन्य से एक समय का है इसका तात्पर्य ऐसा है कि कोई

ઓમાં ઉત્પન્ન થઇ જાય છે. એ અવસ્થામાં એ ચક્ષુદર્શન વાળાઓની કાયસ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનો કહેવામાં આવેલ છે. 'अचक्खुदंसणी दुविहे पण्णत्ते' અચક્ષુર્દર્શની બે પ્રકારના કહેવામાં આવેલા છે. 'अणादीए वा अपज्जवसिए अणाइए वा सपज्जवसिए' અનાદિ અપર્યવસિત અચક્ષુદર્શન જીવ અને અનાદિ સપર્યવસિત અચક્ષુદર્શન વાળા જીવ તેમાં જે અનાદિ અપર્યવસિત અચક્ષુદર્શન વાળા જીવ છે. તે કોઇ પણ સમયે સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી તથા જે અનાદિ અપર્યવસિત અચક્ષુદર્શન વાળા જીવ છે. તે સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરશે. 'ओहिदंसणिस्स जहण्णेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं दो छावट्ठि सागरोवमाणं साइरेगाओ' જે અવધિદર્શન વાળા જીવ છે તેની કાયસ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી એક સમયનો છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી કંઇક વધારે બે ૬૬ છાસઠ સાગરોપમનો છે. જઘન્યથી એક સમયનો છે. તેમ

समुत्पन्नः, तत्र-त्रयस्त्रिंशतं सागरोपमाणि स्थित्वा तत्र च प्रत्यासन्ने उद्वर्तनाकाले सम्यक्त्वं समवाप्य पुनः परित्यजति ततोऽप्रतिपतितेनैव विभंगेन पूर्वकोटयायुष्केषु तिर्यग्योनिषु समुत्पन्नः ततः पुनरपि-अप्रतिपतितविभंग एवाऽधः सप्तम्यां पृथिव्यां समुत्पन्नः, तत्र च-त्रयस्त्रिंशतं सागरोपमाणि स्थित्वा पुनरप्युद्वर्तनाकाले प्रत्यासन्ने सम्यक्त्वं प्राप्य पुनः परित्यजति, ततः पुनरप्यप्रतिपतितेन एव विभङ्गेन पूर्वकोटयायुष्केषु तिर्यग्योनिषु समुत्पन्नः, वारद्वयमपि

अवधिदर्शन वाला जीव अवधिज्ञान को प्राप्ति के अनन्तर ही मरण को प्राप्त हो जाता है और मिथ्यात्व अवस्था वाला बन जाता है उस समय वह दुष्ट अध्यवसाय रूप भाव के कारण अवधिदर्शन से पतित हो जाता है। उत्कृष्ट से कुछ अधिक दो ६६ सागरोपम कहे गये हैं उनमें प्रथम ६६ सागरोपम का लेखा इस प्रकार से है- कोई विभंग ज्ञानी तिर्यग्पञ्चेन्द्रिय या मनुष्य जब अधः सप्तमी पृथिवी में उत्पन्न हो जाता है तब वह वहां की ३३ सागरोपम की स्थिति को भोग कर प्रत्यासन्न मरण काल में सम्यक्त्व को प्राप्त कर उसे छोड देता है पुनः विभंगज्ञानी की जागृति से युक्त हुआ वह पूर्वकोटि की आयु वाले तिर्यञ्चों में उत्पन्न हो जाता है इसके बाद अप्रतिपतित विभंगज्ञान वाला बना हुआ है वह पुनः अधः सप्तमी पृथिवी में उत्पन्न हो जाता है वहां पर ३३ सागरोपम की अयु को भोग कर वह उद्वर्तना काल की निकटता में सम्यक्त्व को प्राप्त कर लेता है और उसे छोड देता है इस प्रकार से पुनः विभंगज्ञान वाला बना हुआ

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-કોઈ અવધિદર્શનવાળો જીવ અવધિજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યા પછી જ મરી જાય છે. અને મિથ્યાત્વ અવસ્થા વાળા બની જાય છે. તો તે સમયે તે દુષ્ટ અધ્યવસાય રૂપ ભાવના કારણથી અવધિદર્શનથી પતિત થઇ જાય છે. ઉત્કૃષ્ટથી જે કંઇક વધારે બે છાસઠ સાગરોપમ કહ્યા છે તેમાં પહેલા છાસઠ સાગરોપમ કાળનું લેખું આ પ્રમાણે છે. કોઈ વિભંગજ્ઞાની તિર્યક્ પંચેન્દ્રિય અથવા મનુષ્ય જ્યારે અધઃસાતમી પૃથ્વીમાં ઉત્પન્ન થઇ જાય છે. ત્યારે તે ત્યાંની ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમની સ્થિતિને ભોગવીને નજીકના મરણ સમયે સમ્યક્ત્વને પ્રાપ્ત કરીને તેને છોડી દે છે. ફરીથી વિભંગજ્ઞાનીની જાગૃતિથી યુક્ત થઈને તે પૂર્વ કોટિની આયુષ્યવાળા તિર્યંચોમા ઉત્પન્ન થઇ જાય છે. તે પછી અપ્રતિપતિત વિભંગ જ્ઞાનવાળા બનીને તે ફરીથી અધઃ સપ્તમી પૃથ્વીમાં ઉત્પન્ન થઇ જાય છે. ત્યાં તે ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમના આયુષ્યને ભોગવીને તે ઉદ્વર્તના કાળની નજીકમાં સમ્યક્ત્વને પ્રાપ્ત કરીલે છે. અને તેને છોડીદે છે. એ રીતે ફરીથી વિભંગજ્ઞાન વાળા બનીને તે જીવ ત્યાંથી નીકળીને પૂર્વ કોટિની આયુષ્ય-

चाऽविग्रहेणाऽधः सप्तम्यास्तिर्यक्षूत्पादयितव्यः, विग्रहे विभङ्गस्य प्रतिषेधात्। उक्तञ्च–'विभंगनाणी पंचिंदिय तिरिक्खजोणिया मणूया य आहारगा–नो अणाहारगा' इति।

छाया–विभङ्गज्ञानिनः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका मनुजाश्चाऽऽहारका नो अनाहारकाः इति॥ नन्वपान्तराले किमर्थं सम्यक्त्वं प्रतिपाद्यते? उच्यते–विभङ्गस्य स्तोककालाऽवस्थायित्वात्। उक्तञ्च–विभंगनाणी जहन्नेणं एगं समयं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं देसूणाए पुव्वकोडीए अब्भहियाइं' विभङ्गज्ञानी जघन्येनैकं समयम् उत्कर्षेण त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि देशोनया पूर्वकोटयाऽभ्य-

---

वह जीव वहां से निकल कर पूर्वकोटि की आयु वाले तिर्यञ्चों में उत्पन्न हो जाता है दो वार जो यहां विभंगज्ञानी का उत्पाद हुआ कहा गया है वह अविग्रहगति से यहां उसका उत्पात हुआ है ऐसा जनना चाहिये–क्योंकि विभंग का विग्रह में प्रतिषेध किया गया है–

उक्तंच–'विभंगनाणी पंचिंदिय तिरिक्ख जोणिया,
मणुया य आहारगा नो अणाहारगा'

शंका–यहां उद्वर्तना काल के प्रत्यासन्न में उसे सम्यक्त्व की प्राप्ति का कथन क्यों किया गया है ? तो इसका उत्तर यही है कि विभंगज्ञान स्तोक काल तक ही रहता है–उक्तंच–

'विभंगनाणी जह० एगं समयं उक्कोसेणं तेत्तीसं,
सागरोवमाइं देसूणाए पुव्वकोडीए अब्भहियाइं।'

द्वितीया षट्षष्टि इस प्रकार से है जिसका विभंगज्ञान प्रतिपतित नहीं हुआ है ऐसा वह विभंगज्ञानी अवधिदर्शनी मानव पर्याय को

વાળા તિર્યંચોમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. બે વાર ત્યાં વિભંગજ્ઞાનીને ઉત્પન્ન થવાનું જે કહ્યું છે તે અવિગ્રહ ગતિથી તેનો ઉત્પાત થયો છે તેમ સમજવા કહેલ છે. કેમકે–વિભંગનો વિગ્રહગતિમાં નિષેધ કરવામાં આવેલ છે. કહ્યું પણ છે કે–'विभंगणाणी पंचिंदियतिरिक्खजोणिया मणुया य आहारगा नो अणाहारगा'

શંકા–અહીંયાં ઉદ્વર્તના કાળની નજીકમાં તેને સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિનું કથન કેમ કરવામાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એજ છે કે–વિભંગજ્ઞાન થોડા સમય પર્યન્ત જ રહે છે. કહ્યું પણ છે કે–' 'विभंगनाणी जहण्णेणं एगं समयं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं देसूणाए पुव्वकोडीए अब्भहियाइं'

બીજી ૬૬ છાસઠની સંખ્યાની સમજ આ પ્રમાણે છે. જેમનું વિભંગજ્ઞાન પ્રતિપતિત થયું ન હોય એવા તે વિભંગજ્ઞાની અવધિદર્શની માનવ પર્યાયને

धिकानि, तदनन्तरमप्रतिपतित विभंग एव मनुजत्वं प्राप्य सम्यक्त्वपूर्वकं संयममादाय विजयादिषु वारद्वयमुत्पद्यमानस्य षट् षष्टिर्भावनीया, अवधिदर्शनं च विभंगेऽवधिज्ञाने च तुल्यमतो द्वे षष्टी सागरोपमाणां सातिरेके स्थितिः अवधिदर्शनिनो भवन्ति। 'केवलदंसणी साईए अपज्जवसिए' केवलदर्शनी साद्यपर्यवसितः केवलदर्शनस्योत्पद्यमानत्वेनाऽपर्यवसितत्वात् इति। साम्प्रतमन्तरमाह—'चक्खुदंसणिस्स णं भंते !०' चक्षुर्दर्शनिनो भदन्त ? गौतम ! 'चक्खुदंसणिस्स अंतरं जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं—उक्कोसेणं वणस्सइकालो' चक्षुर्दर्शनिनोऽन्तरं जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् तद्भवे तावताकालेन व्यवधानात्। उत्कर्षेण वनस्पतिकालः प्रागुक्त-

प्राप्त कर और वहां सम्यक्त्व पूर्वक समय की आराधना करके विजयादिकों में दो वार उत्पन्न हो जाता है ऐसी स्थिति में द्वितीया षट् षष्ठि उसकी सध जाती है। विभंग में और अवधिज्ञान में अवधिदर्शन तुल्य रहता है इसीलिये अवधिदर्शन वाले की स्थिति कुछ अधिक दो ६६ सागरोपम की कही गई है। जो केवलीदर्शन वाला होता है उसकी स्थिति सादि अपर्यवसित होती है।

इनका अन्तर कथन—'चक्खुदंसणिस्स अंतरं जह० अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' चक्षुदर्शन वाले जो जीव हैं उनका अन्तर जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त का है और उत्कृष्ट से वनस्पतिकाल प्रमाण है। क्योंकि चक्षुर्दशन के बाद यह अचक्षुर्दर्शन वाला हो जाता है अतः इस स्थिति में कम से कम एक अन्तर्मुहूर्त तक रह सकता है और बाद में यह पुनः चक्षुर्दर्शन वाला हो जाता है—तथा उत्कृष्ट से

પ્રાપ્ત કરીને અને ત્યાં સમ્યક્ત્વ પૂર્વક સમયની આરાધના કરીને વિજય વિગેરેમાં બે વાર ઉત્પન્ન થઇ જાય છે. એવી સ્થિતિમાં તેમની બીજી છાસઠની સંખ્યા સિદ્ધ થઇ જાય છે. વિભંગજ્ઞાનમાં અને અવધિજ્ઞાનમાં અવધિદર્શન સમાનજ રહે છે તેથી અવધિદર્શનવાળાઓની સ્થિતિ કંઇક વધારે ૬૬ છાસઠ સાગરોપમની કહેવામાં આવેલ છે. જેઓ કેવલીદર્શન વાળા હોય છે. તેમની સ્થિતિ સાદિ અપર્યવસિત હોય છે.

એમના અંતર દ્વારનું કથન

'चक्खुदंसणिस्स अंतरं जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' ચક્ષુદર્શન વાળા જે જીવો છે, તેઓનું અંતર જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનું છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી વનસ્પતિકાલ પ્રમાણનું અંતર છે કેમકે ચક્ષુ દર્શન પછી તે અચક્ષુદર્શનવાળા બની જાય છે. તેથી આ સ્થિતિમાં ઓછામાં ઓછા એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત રહી શકે છે, અને તે પછી તે ફરીથી અચક્ષુદર્શન

स्वरूपः। 'अचक्खुदंसणिस्स दुविहस्स नत्थि अंतरं' द्वेधाभिन्नस्याऽचक्षुर्दर्शिनिनोऽनाद्यपर्यवसितस्य नास्त्यन्तरम् प्रथमस्याऽपर्यवसितत्वात्, अन्यस्यादिसपर्यवसितस्य नास्त्यन्तरम्-अचक्षुर्दर्शनित्वाऽपगमे भूयोऽचक्षुर्दर्शनित्वाऽयोगात् क्षीणघातिकर्मणः प्रतिपाताऽसंभवात्। 'ओहिदंसणिस्स जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं-उक्कोसेणं वणस्सइकालो' अवधिदर्शनिनोऽन्तर्मुहूर्तम् अंतरं जघन्येन, प्रतिपातसमयानन्तरसमये एव कस्यापि पुनरवधिदर्शनलाभसंभवात्। उत्कर्षेण वनस्पतिकालः, तावतः कालादूर्ध्वमवश्यमवधिदर्शनसंभवात्। 'केवलदंसणिस्स णत्थि अंतरं' साद्यपर्यव-

---

अन्तर जो वनस्पतिकाल प्रमाण कहा गया है सो उसके सम्बन्ध में पहिले कई जगह प्रकाश डाल दिया गया है इतनो काल जब समाप्त हो जावे तब वह पुनः चक्षुर्दर्शन वाला बन जाता है। 'अचक्खुदंसणिस्स दुविहस्स नत्थि अंतरं' अचक्षुर्दर्शन वाले जीव दो प्रकार के होते हैं-एक अनादि अपर्यवसित अचक्षुर्दर्शनी और दूसरा अनादि सपर्यवसित अचक्षुर्दर्शनी इन दोनों प्रकार के अचक्षुर्दर्शन वालों में अन्तर नहीं होता है क्योंकि प्रथम प्रकार का अचक्षुर्दर्शनी अपर्यवसित है और द्वितीय प्रकार के अचक्षुर्दर्शनी में अचक्षुर्दर्शनित्व के अपगम होने पर पुनः अचक्षुर्दर्शनित्व होने का अयोग है। ऐसे अचक्षुर्दर्शनी क्षीण घातीया कर्म वाले त्रयोदशम गुणस्थानवर्ती जीव होते हैं उनका प्रतिपात नहीं होता है। 'ओहिदंसणिस्स जह० अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' अवधिदर्शन वाले का अन्तर जघन्य से एक समय का है क्योंकि अवधिदर्शन के प्रतिपात के अनन्तर

વાળા થઇ જાય છે. તથા ઉત્કૃષ્ટથી જે વનસ્પતિ કાળ પ્રમાણનું અંતર કહેવામાં આવેલ છે તેના સંબંધમાં પહેલા અનેક સ્થળે સ્પષ્ટતા કરવામાં આવી ગયેલ છે. આટલો કાળ જ્યારે સમાપ્ત થઇ જાય તે પછી તે ફરીથી ચક્ષુ દર્શન વાળા બની જાય છે, 'अचक्खुदंसणिस्स दुविहस्स नत्थि अंतरं' અચક્ષુ દર્શનવાળા જીવો બે પ્રકારના હોય છે. એક અનાદિ અપર્યવસિત અચક્ષુ દર્શની અને બીજા અનાદિ સપર્યવસિત અચક્ષુદર્શની આ બન્ને પ્રકારના અચક્ષુદર્શન વાળાઓમાં અંતર હોતું નથી, કેમકે પહેલા પ્રકારના અચક્ષુ દર્શની અપર્યવસિત છે. અને બીજા પ્રકારના અચક્ષુદર્શનીમાં અચક્ષુદર્શની પણાનો અપગમ થવાથી ફરીથી અચક્ષુદર્શની થવાને અયોગ્ય છે. એવા અચક્ષુદર્શની ક્ષીણ ઘાતિયા કર્મવાળા તેરમા ગુણસ્થાન વર્તી જીવો હોય છે. તેમનો પ્રતિપાત થતો નથી. 'ओहिदंसणिस्स जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' અવધિ દર્શનવાળાઓનું અંતર જઘન્યથી એક સમયનું છે

धिकानि, तदनन्तरमप्रतिपतित विभंग एव मनुजत्वं प्राप्य सम्यक्त्वपूर्वकं संयममादाय विजयादिषु वारद्वयमुत्पद्यमानस्य षट् षष्टिर्भावनीया, अवधिदर्शनं च विभंगेऽवधिज्ञाने च तुल्यमतो द्वे षष्टी सागरोपमाणां सातिरेके स्थितिः अवधिदर्शनिनो भवन्ति। 'केवलदंसणी साईए अपज्जवसिए' केवलदर्शनी साद्यपर्यवसितः केवलदर्शनस्योत्पद्यमानत्वेनाऽपर्यवसितत्वात् इति। साम्प्रतमन्तरमाह– 'चक्खुदंसणिस्स णं भंते !०' चक्षुर्दर्शनिनो भदन्त ? गौतम ! 'चक्खुदंसणिस्स अंतरं जहन्नेण अंतोमुहुत्तं–उक्कोसेणं वणस्सइकालो' चक्षुर्दर्शनिनोऽन्तरं जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् तद्भवे तावताकालेन व्यवधानात्। उत्कर्षेण वनस्पतिकालः प्रागुक्त-

प्राप्त कर और वहां सम्यक्त्व पूर्वक समय की आराधना करके विजयादिकों में दो वार उत्पन्न हो जाता है ऐसी स्थिति में द्वितीया षट् षष्टि उसकी सध जाती है। विभंग में और अवधिज्ञान में अवधिदर्शन तुल्य रहता है इसीलिये अवधिदर्शन वाले की स्थिति कुछ अधिक दो ६६ सागरोपम की कही गई है। जो केवलीदर्शन वाला होता है उसकी स्थिति सादि अपर्यवसित होती है।

इनका अन्तर कथन–'चक्खुदंसणिस्स अंतरं जह० अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' चक्षुदर्शन वाले जो जीव हैं उनका अन्तर जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त का है और उत्कृष्ट से वनस्पतिकाल प्रमाण है। क्योंकि चक्षुर्दशन के बाद यह अचक्षुर्दर्शन वाला हो जाता है अतः इस स्थिति में कम से कम एक अन्तर्मुहूर्त तक रह सकता है और बाद में यह पुनः चक्षुर्दर्शन वाला हो जाना है–तथा उत्कृष्ट से

પ્રાપ્ત કરીને અને ત્યાં સમ્યક્ત્વ પૂર્વક સમયની આરાધના કરીને વિજય વિગેરેમાં બે વાર ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. એવી સ્થિતિમાં તેમની બીજી છાસઠની સંખ્યા સિદ્ધ થઈ જાય છે. વિભંગજ્ઞાનમાં અને અવધિજ્ઞાનમાં અવધિદર્શન સમાનજ રહે છે તેથી અવધિદર્શનવાળાઓની સ્થિતિ કંઈક વધારે ૬૬ છાસઠ સાગરોપમની કહેવામાં આવેલ છે. જેઓ કેવલીદર્શન વાળા હોય છે. તેમની સ્થિતિ સાદિ અપર્યવસિત હોય છે.

એમના અંતર દ્વારનું કથન

'चक्खुदंसणिस्स अंतरं जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' ચક્ષુદર્શન વાળા જે જીવો છે, તેઓનું અંતર જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનું છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી વનસ્પતિકાલ પ્રમાણનું અંતર છે કેમકે ચક્ષુ દર્શન પછી તે અચક્ષુદર્શનવાળા બની જાય છે. તેથી આ સ્થિતિમાં ઓછામાં ઓછા એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત રહી શકે છે, અને તે પછી તે ફરીથી અચક્ષુદર્શન

स्वरूपः। 'अचक्खुदंसणिस्स दुविहस्स नत्थि अंतरं' द्वेधाभिन्नस्याऽचक्षुर्दर्शिनिनोऽनाद्यपर्यवसितस्य नास्त्यन्तरम् प्रथमस्याऽपर्यवसितत्वात्, अन्यस्यादिसपर्यवसितस्य नास्त्यन्तरम्-अचक्षुर्दर्शनिताऽपगमेभूयोऽचक्षुर्दर्शनित्वाऽयोगात् क्षीणघातिकर्मणः प्रतिपाताऽसंभवात्। 'ओहि दंसणिस्स जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं-उक्कोसेणं वणस्सइकालो' अवधिदर्शनिनोऽन्तर्मुहूर्तम् अंतरं जघन्येन, प्रतिपातसमयानन्तरसमये एव कस्यापि पुनरवधिदर्शनलाभसंभवात्। उत्कर्षेण वनस्पतिकालः, तावतः कालादूर्ध्वमवश्यमवधिदर्शनसंभवात्। 'केवलदंसणिस्स णत्थि अंतरं' साद्यपर्यव-

अन्तर जो वनस्पतिकाल प्रमाण कहा गया है सो उसके सम्बन्ध में पहिले कई जगह प्रकाश डाल दिया गया है इतना काल जब समाप्त हो जावे तब वह पुनः चक्षुर्दर्शन वाला बन जाता है। 'अचक्खुदंसणिस्स दुविहस्स नत्थि अंतरं' अचक्षुर्दर्शन वाले जीव दो प्रकार के होते हैं-एक अनादि अपर्यवसित अचक्षुर्दर्शनी और दूसरा अनादि सपर्यवसित अचक्षुर्दर्शनी इन दोनों प्रकार के अचक्षुर्दर्शन वालों में अन्तर नहीं होता है क्योंकि प्रथम प्रकार का अचक्षुर्दर्शनी अपर्यवसित है और द्वितीय प्रकार के अचक्षुर्दर्शनी में अचक्षुर्दर्शनित्व के अपगम होने पर पुनः अचक्षुर्दर्शनित्व होने का अयोग है। ऐसे अचक्षुर्दर्शनी क्षीण घातीया कर्म वाले त्रयोदशम गुणस्थानवर्ती जीव होते हैं उनका प्रतिपात नहीं होता है। 'ओहिदंसणिस्स जह० अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' अवधिदर्शन वाले का अन्तर जघन्य से एक समय का है क्योंकि अवधिदर्शन के प्रतिपात के अनन्तर

વાળા થઈ જાય છે. તથા ઉત્કૃષ્ટથી જે વનસ્પતિ કાળ પ્રમાણનું અંતર કહેવામાં આવેલ છે તેના સંબંધમાં પહેલા અનેક સ્થળે સ્પષ્ટતા કરવામાં આવી ગયેલ છે. આટલો કાળ જ્યારે સમાપ્ત થઈ જાય તે પછી તે ફરીથી ચક્ષુ દર્શન વાળા બની જાય છે, 'अचक्खुदंसणिस्स दुविहस्स नत्थि अंतरं' અચક્ષુ દર્શનવાળા જીવો બે પ્રકારના હોય છે. એક અનાદિ અપર્યવસિત અચક્ષુ દર્શની અને બીજા અનાદિ સપર્યવસિત અચક્ષુદર્શની આ બન્ને પ્રકારના અચક્ષુદર્શન વાળાઓમાં અંતર હોતું નથી, કેમકે પહેલા પ્રકારના અચક્ષુ દર્શની અપર્યવસિત છે. અને બીજા પ્રકારના અચક્ષુદર્શનીમાં અચક્ષુદર્શની પણાનો અપગમ થવાથી ફરીથી અચક્ષુદર્શની થવાને અયોગ્ય છે. એવા અચક્ષુદર્શની ક્ષીણુ ઘાતિયા કર્મવાળા તેરમા ગુણસ્થાન વર્તી જીવો હોય છે. તેમનો પ્રતિપાત થતો નથી. 'ओहिदंसणिस्स जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' અવધિ દર્શનવાળાઓનું અંતર જઘન્યથી એક સમયનું છે

सितस्य केवलदर्शनिनो नास्त्यन्तरम्-अपर्यवसितत्वात् । 'अप्पाबहुयं०' अल्पबहुत्वं भदन्त ! कतरेभ्य एषाम् ? भगवानाह-गौतम ! 'सव्वत्थोवा ओहिदंसणी' सर्वस्तोका अवधिदर्शनिनः, देव-नारक-कतिपयगर्भज तिर्यक्पञ्चेन्द्रिय मनुजानामेव केवलदर्शनभावात् । 'चक्खुदंसणी असंखेज्जगुणा' चक्षुर्दर्शनिनोऽसंख्येयगुणाः, संमूर्च्छिम तिर्यक् पञ्चेन्द्रिय चतुरिन्द्रियाणामपि दर्शनभावात् ।'केवलदंसणी अणंतगुणा' केवलदर्शनिनोऽनन्तगुणाः एभ्यः सिद्धानामानन्त्यात् । 'अचक्खुदंसणी अणंतगुणा' एभ्योऽनन्तगुणा अचक्षुर्दर्शनिनः, एकेन्द्रियाणामपि तत्सत्त्वात् 'अहवा

समय में ही किसी २ जीव को अवधिदर्शन का पुनः लाभ हो जाता है कहीं कहीं एक अन्तर्मुहूर्त का व्यवधान कहा गया है सो इस व्यवधान के बाद पुनः जीव को अवधिदर्शन का लाभ हो जाता है तथा अवधिदर्शन वाले का उत्कृष्ट से अन्तर वनस्पतिकाल प्रमाण है अवधिदर्शनी अवधिदर्शन के छूट जाने पर इतने काल के बाद पुनः अवधिदर्शन को प्राप्त कर लेता है । 'केवल दंसणिस्स णत्थि अंतरं' केवलदर्शन वाले का अन्तर नहीं होता है । क्योंकि यह सादि अपर्यवसित होता है ।

'अप्पा' इनके अल्पबहुत्व का विचार-'सव्वत्थोवा ओहिदंसणी, चक्खुदंसणी असंखेज्जगुणा केवलदंसणी अणंतगुणा अचक्खुदंसणी अणंतगुणा' सबसे कम अवधिदर्शनी है क्योंकि यह अवधिदर्शन देवों में नारकों में कतिपय गर्भज तिर्यक् पञ्चेन्द्रियों में और मनुष्यों में ही पाया जाता है । इनकी अपेक्षा चक्षुदर्शनी असंख्यातगुणे

કેમકે-અવધિદર્શનનો પ્રતિપાત થયા પછીના સમયમાં જ કોઈ કોઈ જીવને અવધિદર્શનનો ફરીથી લાભ થઈ જાય છે. ક્યાંક ક્યાંક એક અંતર્મુહૂર્તનું વ્યવધાન કહેવામાં આવેલ છે. તો એ વ્યવધાનની પછી ફરીથી જીવને અવધિદર્શનનો લાભ થઈ જાય છે. તથા અવધિદર્શન વાળાઓનું ઉત્કૃષ્ટથી અંતર વનસ્પતિ કાળ પ્રમાણનું કહેલ છે. અવધિદર્શની અવધિદર્શન છૂટિ ગયા પછી એટલા સમય પછી ફરીને અવધિદર્શન પ્રાપ્ત કરી લે છે. 'केवलदंसणिस्स णत्थि अंतरं' કેવળ દર્શન વાળાઓને અંતર હોતું નથી. કેમકે તેઓ સાદિ અપર્યવસિત હોય છે.

તેમના અલ્પ બહુત્વનું કથન

'सव्वत्थोवा ओहिदंसणी, चक्खुदंसणी असंखेज्जगुणा केवलदंसणी अणंतगुणा' સૌથી ઓછા અવધિ દર્શનવાળા છે. કેમકે આ અવધિદર્શન દેવોમાં નારકોમાં કેટલાક ગર્ભજ તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયોમાં અને મનુષ્યોમાં જ મળે છે. તેના કરતાં ચક્ષુદર્શની અસંખ્યાત ગણા વધારે છે. કેમકે આ ચક્ષુદર્શન

चउव्विहा सव्वजीवा पन्नत्ता तं जहा-संजया असंजया संजया संजया नो संजया नो असंजया नो संजया संजया' अथवा-प्रकारान्तरेण सर्वजीवाश्चतुर्विधाः प्रज्ञप्तास्तद्यथा-संयताः १ असंयताः २ संयता संयताः ३ नो संयताः नो असंयता नो संयता संयताः ४। कायस्थितिमाह-'संजए णं भंते !' संयतो भदन्त ! संयत इति कालतः कियच्चिरम् ! गौतम ! 'जहन्नेणं एक्कं समयं'

अधिक हैं। क्योंकि यह चक्षुर्दर्शन संमूर्च्छिम तिर्यञ्च पञ्चेन्द्रियों में और चौइन्द्रिय जीवों में भी पाया जाता है। इनकी अपेक्षा केवल दर्शनी अनन्तगुणे अधिक हैं क्योंकि सिद्ध अनन्तगुणें हैं। इनकी अपेक्षा अचक्षुदर्शनी अनन्तगुणें अधिक हैं। क्योंकि एकेन्द्रिय जीवों के भी अचक्षुर्दर्शन होता है। 'अहवा सव्वजीवा चउव्विहा पण्णत्ता' अथवा इस रीति से भी समस्त जीव चार प्रकार के कहे गये हैं-'तं जहा-जैसे-'संजया, असंजया, संजया, संजया, नो संजया नो असंजया, नो संजया संजया' सयंत १, असंयत २ सयतासंयत ३ नो संयत नो असंयत, नो संयतासंयत ४ सर्व विरतियुक्त जीव संयत शब्द से, केवल सम्यग्दृष्टि जीव या विरतिविहीन जीव असंयत शब्द से देशविरति से युक्त जीव संयतासंयत शब्द से और नो संयत नो असंयत नो संयतासंयत शब्द से सिद्ध जीव ग्रहीत हुए हैं। 'संजए णं भंते ! हे भदन्त ! जो संयत जीव है वह काल की अपेक्षा से कितने काल तक संयत रूप से रहता है ?

સંમૂચ્છિંમ તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયોમાં અને ચાર ઈન્દ્રિયવાળા જીવોમાં પણ મળી આવે છે. તેના કરતાં કેવલ દર્શની અનંત ગણા વધારે છે. કેમકે સિદ્ધો-અનંત ગણા છે. તેના કરતાં અચક્ષુદર્શન વાળા અનંતગણા વધારે છે. કેમકે એકેન્દ્રિય જીવોને પણ અચક્ષુદર્શન હોય છે. 'अहवा सव्वजीवा चउव्विहा पण्णत्ता' આ રીતે પણ સઘળા જીવો ચાર પ્રકારના કહેવામાં આવેલા છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે 'संजया, असंजया, संजयासंजया, नो संजया नो असंजया, नो संजयासंजया' સંયત ૧ અસંયત ૨ સંયતા સંયત ૩ નો સંયત નો અસંયત નો સંયતા સંયત ૪ સર્વ વિરતિવાળા જીવ સંયત શબ્દથી, કેવળ સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ અથવા વિરતિરહિત જીવ અસંયત શબ્દથી દેશવિરતિ યુક્ત-જીવ સંયતાસંયત શબ્દથી અને નો સંયત નો અસંયત નો સંયતા સંયત શબ્દથી સિદ્ધ જીવો ગ્રહણ થયેલા છે. 'संजएणं भंते ! હે ભગવન્ ! જે સંયત જીવ છે, તે કાળની અપેક્ષાથી કેટલાકાળ પર્યન્ત સંયતપણાથી રહે છે ?

सर्वविरति परिणाम समयानन्तरसमय एव कस्यापि मरणादेकं समयं जघन्येन। 'उक्कोसेणं देसूणा पुव्वकोडी' देशोना पूर्वकोटिरुत्कर्षेण। 'असंजया जहा अन्नाणी' यथाऽज्ञानी तथाऽसंयताः। असंयतस्त्रिविधः—अनाद्यपर्यवसितः यः कदाचिदपि संयमं न प्राप्स्यति १ अनादिसपर्यवसितो यः संयमं लप्स्यति २। (तद्भवे नैव सिद्धिं गन्ता) सादिसपर्यवसितः सर्व विरतेर्देशविरतेर्वा परिभ्रष्टः ३ स एव

इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम ! 'जहन्नेणं एक्कं समयं' संयत जीव सर्वविरति युक्त जीव जघन्य से एक समय तक संयत-रूप से रहता है क्योंकि सर्वविरति परिणाम के अनन्तर समय में ही किसी २ जीव का मरण हो जाता है और 'उक्कोसेणं देसूणा पुव्वकोडी' उत्कृष्ट से वह कुछ कम पूर्वकोटि तक रहता है। कुछ कम इसलिये कहा है कि सर्वविरति आठ वर्ष के वाद ही धारण किया जाता है तथा विदेहक्षेत्र में अभी भी उत्कृष्ट पूर्व कोटि की आयु है और वहाँ सर्वविरति का इतने काल तक आराधना जीव करते हैं। 'असंजया जहा अन्नाणी' अज्ञानी के तीन भेदों की तरह असंयत के भी तीन भेद है-एक अनादि अपर्यवसित असंयत, अनादि सपर्यवसित असंयत, और तीसरा सादि सपर्यवसित इनमें जो असंयत अनादि अपर्यवसित है वह तो कभी भी संयम को नहीं पाता है और न पावेगा अनादि सपर्यवसित असंयत जीव संयम को कभी न कभी पालेता है और प्राप्त किये गये संयम से ही वह सिद्धि

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે હે ગૌતમ ! 'जहण्णेणं एक्कं समयं' જઘન્યથી એકસમય પર્યન્ત સંયતપણાથી રહે છે, કેમકે—સર્વવિરતિ પરિણામની પછીના સમયમાં જ કોઇ કોઇ જીવનું મરણ થઇ જાય છે. અને 'उक्कोसेणं देसूणा पुव्वकोडी' ઉત્કૃષ્ટથી તે કંઇક ઓછા પૂર્વ કોટિ પર્યન્તર રહે છે. કંઇક ઓછા એમ એટલા માટે કહ્યું છે કે—સર્વ વિરતિ આઠ વર્ષ પછી જ ધારણ કરવામાં આવે છે. તથા વિદેહ ક્ષેત્રમાં અત્યારે પણ ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વકોટિનું આયુષ્ય છે. અને ત્યાં સર્વવિરતિની આરાધના આટલા કાળ પર્યન્ત કરે છે, 'असंजया जहा अन्नाणी' અજ્ઞાનિયોના ત્રણ ભેદો પ્રમાણે અસંયતોના પણ ત્રણ ભેદો છે. એક અનાદિ અપર્યવસિત અસંયત, બીજા અનાદિ સપર્યવસિત અસંયત, અને ત્રીજા સાદિસપર્યવસિત અસંયત એમાં જે અસંયત અનાદિ અપર્યવસિત છે, તે તો કોઇ પણ સમયે સંયતપણું મેળવી શકતા નથી. અને ભવિષ્યમાં પણ મેળવી શકશે નહીં. અનાદિ સપર્યવસિત અસંયત જીવ સંયમપણાને

जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् तावता कालेन कस्याऽपि संयतत्वलाभात् उत्कर्षेणानन्तं कालम् अनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः क्षेत्रतश्चाऽपार्धपुद्गलपरावर्तं देशोनम्। 'संजयासंजए जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं-उक्कोसेणं देसूणा पुव्वकोडी' संयतासंयतो गौतम! जघन्येनान्तर्मुहूर्तम्, संयता संयतत्व प्रतिपत्तेः भङ्गबहुलतया जघन्येनापि एतावन्मात्रप्रमाणत्वात्, उत्कर्षेण देशोना पूर्वकोटिः-बालकाले तद् भावात्। 'नो संजय नो असंजय नो संजयासंजए साईए अपज्जव-

को प्राप्त करने वाला होता है। सादि सपर्यवसित जो असंयत जीव है वह या सर्वविरति से भ्रष्ट हुआ होता है या देशविरति से भ्रष्ट हुआ होता है ऐसा वह असंयत अवस्था में जघन्य एक अन्तर्मुहूर्त तक रहता है इसके बाद- वह कोई न कोई संयमभाव को प्राप्त कर लेता है क्योंकि 'तिण्हं सहस्सपुहुत्तं' ऐसा आगम का वचन है तथा उत्कृष्ट से यह इस अवस्था में अनन्तकाल तक रहता है इस अनन्तकाल में अनन्त उत्सर्पिणियां और अनन्त अवसर्पिणियां समाप्त हो जाती है। क्षेत्र की अपेक्षा कुछ कम अर्धपुद्गल परावर्त रूप काल समाप्त हो जाता है। 'संजयासंजए जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं देसूणा पुव्वकोडी' संयतासंयत जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त संयतासंयतरूप में रहता है और उत्कृष्ट से कुछ कम एक पूर्वकोटि तक संयतासंयतरूप से रहता है क्योंकि बाल काल में इसका सद्भाव नहीं होता है। 'नो संजय नो असंजय नो संजया

કોઇપણ સમયે પામી જાય છે. અને પ્રાપ્ત કરેલ સંયમથી જ તે સિદ્ધિને પ્રાપ્ત કરી લેવાવાળા હોય છે. સાદિસપર્યવસિત જે અસંયત જીવ છે. તે કદાચ સર્વવિરતિથી ભ્રષ્ટ થયેલ હોય છે, અથવા દેશવિરતિથી ભ્રષ્ટ થયેલ હોય છે. એવાને અસંયત અવસ્થામાં જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત રહે છે અને તે પછી તે કોઇ ને કોઇ સંયમ ભાવને પ્રાપ્ત કરીલે છે. કેમકે-'तिण्हं सहस्स पुहुत्त' એ પ્રમાણે આગમનું વચન છે. તથા ઉત્કૃષ્ટથી તે આ અવસ્થામાં અનંત કાળ પર્યન્ત રહે છે. આ અનંત કાળમાં અનંત ઉત્સર્પિણિયો અને અનંત અવસર્પિણિયો સમાપ્ત થઇ જાય છે. ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી કંઇક ઓછા અર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્ત રૂપકાળ સમાપ્ત થઇ જાય છે. 'संजयासंजए जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं देसूणा पुव्वकोडी' સંયતાસંયત જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત સંયતાસંયતપણાથી રહે છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી કંઇક ઓછા એક પૂર્વકોટિ પર્યન્ત સંયતાસંયતપણાથી રહે છે. કેમકે-બાલ્ય કાળમાં તેમને સંયતાસંયતપણાનો સદ્ભાવ હોતો નથી. 'नो संजय नो असंजय

सिए' नो संयत- नो असंयत नो संयतासंयतः सादिकोऽपर्यवसित एव त्रितय प्रतिषेधवर्त्ती सिद्धः। 'संजयस्स–संजयासंजयस्स दोण्हवि अंतरं जहन्नेणं 'अंतोमुहुत्तं' द्वयोरपि संयतस्य संयताऽसंयतस्य चान्तर्मुहूर्तमन्तरं जघन्येन 'उक्कोसेणं अवड्ढं पोग्गलपरियट्टं देसूणं' उत्कर्षेण अनन्तं कालं अनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः, क्षेत्रतश्च अपार्द्धपुद्गलपरावर्त्तं देशोनम्, 'असंजयस्स आदि दुवे णत्थि अंतरं' असंयतस्य आद्य द्वयोर्नास्त्यन्तरम् अनाद्यपर्यवसितस्याऽनादि सपर्यवसितस्य च तयो र्यथाक्रमं पर्यवसितत्वं प्रतिपाताऽभावात्।

संजयए सादीए अपज्जवसिए' जो नो संयत नो असंयत नो संयतासंयतरूप सिद्ध जीव हैं वे सादि अपर्यवसित होते हैं।

अन्तर कथन–'संजयस्स संजयासंजयस्स दोण्ह वि अंतरं जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं' संयत का और संयतासंयत का अन्तर जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त का है इतने काल की समाप्ति के बाद पुनः संयत या संयतासंयत का लाभ हो जाता है तथा उत्कृष्ट से अन्तर अनन्त काल तक का है इसमें अनन्त उत्सर्पिणियां और अनन्त अवसर्पिणियां समाप्त हो जाती हैं और क्षेत्र की अपेक्षा कुछ कम अर्धपुद्गल परावर्त काल समाप्त हो जाता है। इतने काल के बाद पूर्व में अवाप्त संयम वाले जीव को पुनः नियम से संयम का लाभ हो जाता है। 'असंजयस्स आदि दुवे णत्थि अंतरं' अनादि अपर्यवसित असंयत के और अनादि सपर्यवसित असंयत के अन्तर नहीं होता है क्योंकि प्रथमविकल्प का असंयत अपर्यवसित है तथा द्वितीय प्रकार

नो संजयासंजए सादीए अपज्जवासिए' જે નો સંયત નો અસંયત સંયતા સંયતરૂપ સિદ્ધ જીવ છે તેઓ સાદિ અપર્યવસિત હોય છે.

અંતર દ્વારનું કથન

'संजयस्स संजयासंजयस्स दोण्ह वि अंतरं जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं' સંયતનું અને સંયતાસંયતનું અંતર જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનું છે. એટલો કાળ સમાપ્ત થયાપછી ફરીથી સંયત અથવા સંયતાસંયતપણાનો લાભ થાય છે. તથા ઉત્કૃષ્ટથી અનંતકાળ પર્યન્તનું અંતર હોય છે. એમાં અનંત ઉત્સર્પિણીયો અને અનંત અવસર્પિણીયો સમાપ્ત થઈ જાય છે. અને ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી કંઈક ઓછો અર્ધપુદ્ગલ પરાવર્તકાળ સમાપ્ત થઈ જાય છે. એટલા કાળ પછી પહેલાં પ્રાપ્ત કરેલ સંયમવાળા જીવને ફરીથી નિયમથી સંયમ નો લાભ થઈ જાય છે. 'असंजयस्स आदि दुवे णत्थि अंतरं' અનાદિ અપર્યવસિત અસંયતને અને અનાદિ સપર્યવસિત અસંયતને અંતર

'साईयस्स सपज्जवसियस्स जहन्नेणं एक्कं समयं-उक्कोसेणं देसूणा पुव्वकोडी' सादिकस्य सपर्यवसितस्य जघन्येनैकं समयम्, उत्कर्षेण देशोना पूर्वकोटिः असंयतत्व व्यवधायकस्य संयतकालस्योत्कर्षत एतावत्कालप्रमाणत्वात्। 'चउत्थस्स णत्थि अंतरं' त्रितयप्रतिषेधवर्तिनः सिद्धस्य साद्यपर्यवसितस्य चतुर्थकस्य नास्त्यन्तरम् अपर्यवसिततया सदा तद्भावाऽपरित्यागात्। 'अप्पाबहु०' एषामल्पबहुत्वे 'सव्वत्थोवा संजया' सर्वस्तोकाः संयताः संख्येयकोटीकोटीप्रमाणत्वात्। 'संजया संजया असंखेज्जगुणा' एभ्यः संयतासंयता असंख्येयगुणाः असंख्येयानां तिरश्चां देशविरति भावात्। 'नो संजय नो असंजय नो संजयासंजया

के असंयत को जो संयम प्राप्त हो जाता है उसका प्रतिपात नहीं होता है। तथा-जो सादि सपर्यवसित असंयत है उसका अन्तर जघन्य से एक समय का और उत्कृष्ट से देशोन पूर्वकोटि का अन्तर है। क्योंकि असंयत का व्यवधायक जो संयत काल है उसका अथवा संयतासंयत काल का प्रमाण उत्कृष्ट से इतना ही कहा गया है। 'चउत्थस्स णत्थि अंतरं' त्रितय प्रतिषेधवर्ती सिद्ध के सादि सपर्यवसित होने से अन्तर नहीं होता है। क्योंकि अपर्यवसित होने के कारण उनके उस भाव का भी परित्याग नहीं हो सकता है।

'अप्पा बहु०' इनके अल्पबहुत्व का विचार इस इस प्रकार है- 'सव्वत्थोवा संजया' सयंत जीव सब से कम हैं-क्योंकि इनका प्रमाण संख्यात कोटी कोटी का कहा गया है 'संजयासंजया असंखेज्जगुणा, नो संजय नो असंजय नो संजयासंजया अणंतगुणा' इनकी अपेक्षा संयता

હોતું નથી. કેમકે પહેલા વિકલ્પવાળા અસંયત અપર્યવસિત છે. તથા બીજા પ્રકાર ના અસંયતો ને જે સંયમ પ્રાપ્ત થઇ જાય છે. તેનો પ્રતિપાત થતો નથી. તથા જે સાદિ સપર્યવસિત અસંયત છે, તેનુ અંતર જઘન્યથી એક સમયનું છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી દેશોન પૂર્વકોટિનું અંતર છે. કેમકે-અસંયતોના વ્યવધાનવાળો જે સંયત કાળ છે તેનું અથવા સંયતાસંયતકાળનું પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટથી એટલું જ કહેવામાં આવેલ છે. 'चउत्थस्स नत्थि अंतरं' ત્રણ પ્રકાર થી પ્રતિષેધવાળા સિદ્ધને તેઓ સાદિ સપર્યવસિત હોવાથી અંતર હોતું નથી. કેમકે અપર્યવસિત હોવાથી તેનાથી એ ભવનો કોઇ પણ સમયે ત્યાગ થઇ શકતો નથી. 'अप्पाबहु०' તેમના અલ્પ બહુપણાનો વિચાર આ પ્રમાણે છે- 'सव्वत्थोवा संजया' સંયતજીવ સૌથી ઓછા છે. કેમકે તેનુ પ્રમાણ સંખ્યાત કોટિ કોટીનું કહેવામાં આવેલ છે. 'संजयासंजया असंखेज्जगुणा' नो संजय नो असंजय नो संजयासंजया अणंतगुणा' તેના કરતાં સંયતા સંયતજીવ

अणंतगुणा' संयताऽपेक्षया त्रितय प्रतिपेधवर्तिनः सिद्धा अनन्तगुणाधिका भवन्ति सिद्धानामनन्तत्वात् 'असंजया अणंतगुणा' असंयता अनन्तगुणाः पूर्वाऽपेक्षया सिद्धेभ्यो वनस्पतीनामानन्त्यात् । उपसंहारमाह–'से त्तं चउव्विहा सव्वजीवा पन्नत्ता' इत्थं त एते वर्णिताश्चतुर्विधाः सर्वजीवाः इति ॥सू० १४७॥

पञ्चविधान् सम्प्रति जीवानाह–

मूलम्–तत्थ णं जे ते एवमाहंसु पंचविहा सव्वजीवा ते एवमाहंसु तं जहा कोहकसाई माणकसाई मायाकसाई लोभकसाई अकसाई । कोहकसाई माणकसाई मायाकसाईणं जहन्नेणं अंतो मुहुत्तं उक्कोसेणं अंतो मुहुत्तं लोभकसाइस्स जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं अंतो मुहुत्तं अकसाई दुविहे जहा हेट्ठा । कोहकसाई माणकसाई मायाकसाईणं अंतरं जहन्नेणं अंतो मुहुत्तं उक्कोसेणि अंतो मुहुत्तं अकसाई तहा जहा हेट्ठा अप्पाबहु० अकसाईणो सव्वत्थोवा माणकसाई तहा अणंतगुणा कोहे मायालोहे विसेसाहिया मुणेयव्वा अहवा पंचविहा सव्वजीवा पन्नत्ता तं जहा णेरइया तिरिक्खजोणिया

संयत जीव असंख्यागुणें अधिक हैं क्योंकि असंख्यात तिर्यञ्चों को देश विरति का सद्भाव हो सकता है। तथा जो त्रितय प्रतिषेधवर्ती जीव हैं वे सिद्धों को अनन्तगुणा कहा गया होने से अनन्तगुणें हैं। इनकी अपेक्षा असंयत जीव अनन्तगुणें हैं क्योंकि सिद्धों की अपेक्षा वनस्पतिकायिक जीव अनन्त होते हैं। 'सेत्तं चउव्विहा सव्व जीवा पन्नत्ता' इस प्रकार का यह स्पष्टीकरण चार प्रकार की जीवों की मान्यता के सम्बन्ध में किया गया है। ॥१४७॥

અસંખ્યાતગણા વધારે છે. કેમકે અસંખ્યાત તિર્યંચોને દેશ વિરતિ નો સદ્‌ભાવ થઈ જાય છે. તથા જે ત્રણ પ્રકારના પ્રતિષેધવાળા જીવ છે, એવા સિદ્ધોને અનંતગણા કહેવામાં આવેલ હોવાથી. અનંતગણા છે. તેના કરતાં અસંયતજીવ અનંત ગણા છે. કેમકે-સિદ્ધોના કરતાં વનસ્પતિકાયિક જીવ અનંત હોય છે. 'सेत्तं चउव्विहा सव्वजीवा पण्णत्ता' આ પ્રમાણેનું આ સ્પષ્ટીકરણ ચાર પ્રકારના જીવોની માન્યતાના સંબંધમાં કરવામાં આવેલ છે. ॥૧૪૭॥

मणुस्सा देवा सिद्धा संचिट्ठणांतराणि जहा हेट्ठा भणियाणि। अप्पाबहु०थोवा मणुस्सा णेरइया असंखेज्जगुणा देवा असंखेज्जगुणा सिद्धा अणंतगुणा तिरिया अणंतगुणा। सेत्तं पंचविहा सव्वजीवा पन्नत्ता ॥ १४८ ॥

छाया-तत्र खलु ये ते एवमुक्तवन्तः पंचविधा- सर्वजीवाः प्रज्ञप्तास्त एवमुक्तवन्तः तद्यथा-क्रोधकपायिणो-मानकपायिणो-मायाकपायिणो-लोभकपायिणोऽकपायिणः। क्रोधकपायी-मानकपायी-मायाकपायी खलु जघन्येनान्तर्मुहूर्तम्-उत्कर्षेणान्तर्मुहूर्तम्, लोभकपायिणो जघन्येनैकं समयमुत्कर्षेणान्तर्मुहूर्तम्, अकपायी द्विविधो यथाऽधस्तात्। क्रोधकपायि-मानकपायि-मायाकपायिणामन्तरं जघन्येनैकं समयम्-उत्कर्षेणान्तर्मुहूर्तम्, लोभकपायिणोऽन्तरं जघन्येऽनान्तर्मुहूर्त्तम् उत्कर्षेणान्तर्मुहूर्त्तम्, अकपायी तथा यथाऽधस्तात् अल्पबहुत्वम्० अकपायिणः सर्वस्तोकाः, मानकषायिणस्तथाऽनन्तगुणाः, क्रोधमाया-लोभा विशेषाधिका ज्ञातव्याः। अथवा-पंचविधाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा-नैरयिकाः तिर्यग्योनिकाः मनुष्याः देवाः सिद्धाः संचिट्ठणान्तरे यथाऽधस्ताद्भणिते। अल्पबहुत्वम्० स्तोका मनुष्याः नैरयिका असंख्येयगुणाः देवा असंख्येयगुणाः सिद्धा अनन्तगुणाः तिर्यञ्चोऽनन्तगुणाः त एते पंचविधाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्ताः ॥सू० १४८॥

टीका-'तत्थ णं जे ते एवमाहंसु' तत्र खलु जीवभेदे ये ते पूर्वाचार्याः एवमुक्तवन्तः 'पंचविहा सव्वजीवा पन्नत्ता' पञ्चविधाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्ताः 'ते एवमाहंसु' ते एवमेतदभिप्रायकं वच उक्तवन्तः-'तं जहा'-कोहकसाई-माणकषाई-मायाकसाई

पांच प्रकार के जीवों का प्रतिपादन-

'तत्थणं जे ते एवमाहंसु पंचविहा सव्वजीवा पन्नत्ता' इत्यादि।

टीकार्थ-गौतम से अब प्रभु ऐसा कह रहे हैं-कि हे गौतम! किसी अपेक्षा ऐसा कहते हैं कि सब जीव पांच प्रकार के हैं-उनका इस विषय में ऐसा स्पष्टीकरणहैं-'तं जहा-जैसे-'कोहकसाई, माणकसाई

પાંચ પ્રકારના જીવોનું પ્રતિપાદન

'तत्थ णं जे ते एवमाहंसु पंचविहा सव्वजीवा पण्णत्ता' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—ગૌતમસ્વામીને પ્રભુશ્રીએ એવું કહ્યું કે-હે ગૌતમ! કોઈ અપેક્ષાથી એવું કહે છે. કે-બધા જીવો પાંચ પ્રકારના છે. તેઓ આ સંબંધમાં આપ્રમાણે સ્પષ્ટીકરણ કરે છે. 'तं जहा' જેમકે- 'कोहकसाई माण-

-लोभकसाई-अकसाई' तद्यथा-क्रोधकषायी-मानकषायी-मायाकषायी-लोभकषायी-अकषायी, तत्र-कषः संसारस्तस्याऽऽयः कषायः क्रोधादयः क्रोधादयः कषायाः सन्ति येषान्ते क्रोधादि कषायिणो ज्ञेयाः। एषां कायस्थितिं दर्शयितुमाह-'कोहकसाई' इत्यादि, हे भदन्त ! क्रोधकषायि प्रभृतयः क्रोधादि कषायित्वरूपेण कियन्तं कालं यावद्भवति ? भगवानाह-गौतम ! 'कोहकसाई माणकसाई मायाकसाई णं जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं-उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' क्रोधकषायि-मानकषायि-मायाकषायिणः खलु जघन्येनान्तर्मुहूर्तमुत्कर्षेणान्तर्मुहूर्तम्। 'लोभकसाइस्स

मायाकसाई लोभकसाई अकसाई' क्रोधकषायी, मानकषायी, मायाकषायी, लोभकषाई और अकषायी इन पांच प्रकार के जीवों में ही समस्त संसारी जीवों का और असंसारी जीवों का समावेश हो जाता है। क्रोधकषाय जिनके हैं ये क्रोधकषायी हैं इसी तरह से मान आदि कषायों वाले जीव मानकषायी आदि हैं। और जो क्रोधादि कषायों के सद्भाव से रहित है वे अकषायी जीव हैं। 'कोहकसाई०' हे भदन्त ! क्रोधकषायी प्रभृति जीव क्रोधकषायी आदि रूप से कितने काल तक रहते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते है-हे गौतम ! 'कोहकसाई माणकसाई, मायाकसाईणं जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अंतो०' क्रोधकषायी, मानकषायी एवं मायाकषायी जीव क्रोधादि कषाय युक्त रूप से कम से कम एक अन्तर्मुहूर्त तक और उत्कृष्ट से भी एक अन्तर्मुहूर्त तक रहते हैं क्योंकि 'क्रोधाद्युपयोग कालोऽन्त-

---

कसाई, मायाकसाई, लोभकसाई, अकसाई' क्रोध કષાયી, માનકષાયી, માયાકષાયી; લોભકષાયી, અને અકષાયી, આ પાંચ પ્રકારના જીવોમાંજ બધાજ સંસારીજીવો નો સમાવેશ થઇ જાય છે. જેમને ક્રોધ કષાય હોય તેઓ ક્રોધ કષાયી છે. એજ પ્રમાણે માનકષાય વિગેરે કષાયોવાળા જીવ માનકષાયી વિગેરે પ્રકારથી સમજવા અને જે ક્રોધ વિગેરે કષાયોથી રહિત છે. તેઓ અકષાયી જીવ કહેવાય છે. 'कोहकसाई०' હે ભગવન્! ક્રોધ કષાયી વિગેરે જીવો ક્રોધકષાયી વિગેરે રૂપે કેટલા કાળ પર્યન્ત રહીશકે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ! 'कोहकसाई, माणकसाई, मायाकसाईणं जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' ક્રોધકષાયી, માનકષાયી, અને માયા કષાયી જીવ ક્રોધ વિગેરે કષાય યુક્ત પણાથી ઓછામાં ઓછા એક અંતમુહૂર્ત પર્યન્ત અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ એક અંતર્મુહૂર્તસુધી રહે છે, કેમકે-'क्रोधाद्युप-

जहन्नेणं एक्कं समयं' लोभकषायी जघन्येनैकं समयम्-स चोपशमश्रेणेः प्रतिपतन् लोभकषायोदय प्रथमसमयानन्तरं मृतः प्रतिपत्तव्यः, मरणसमये कस्यापि क्रोधाद्युदयसंभवात् क्रमेण प्रतिपतनं हि मारणाऽभावे-न तु मरणेऽपीति। 'उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' उत्कर्षेणान्तर्मुहूर्तं कायस्थितिः। अकषायी भदन्त! अकषायीति कालतः कियच्चिरम्? गौतम! 'अकसाई दुविहे जहा हेट्ठा' अकषायी द्विविधः साद्यपर्यवसितः केवली १ सादि सपर्यवसित उपशान्तकषायः २ स च जघन्ये-नैकं समयम् द्वितीये समये मरणतः क्रोधाद्युदयेन सकषायत्वप्राप्तेः उत्कर्षतोऽ-

---

मुहूर्त्तम्' ऐसा सिद्धान्त का वचन है। 'लोभकसाइस्स जह० एक्कं सम० उक्कोसेणं अंतोमु०' लोभकषायी लोभकषायी रूप से कम से कम एक समय तक और अधिक से अधिक एक अन्तर्मुहूर्त तक होता है। ऐसा वह जीव उपशमश्रेणि से गिर कर लोभ कषाय के उदय के प्रथम समय के अनन्तर मरने पर होता है। क्योंकि मरण के समय में किसी २ जीव को क्रोधादि कषायों का उदय हो जाता है। मरण के अभाव में क्रम २ से पतन होता है। मरने पर क्रम २ से पतन नहीं होता है 'अकसाई तहा जहा हेट्ठा' अकषायी जीव दो प्रकार के होते हैं जैसे-एक सादि अपर्यवसित केवली और दूसरे सादि सपर्यवसित उपशान्त कषाय वाले जीव है यह द्वितीय विकल्प वाला जीव जघन्य से एक समय तक अकषायी रहता है क्योंकि द्वितीय समय में वह मरण होने से क्रोधादि कषाय का उसके उदय हो जाता है इससे वह सकषायी हो जाता है। तथा उत्कृष्ट एक अन्तर्मुहूर्त तक

योगकालोऽन्तर्मुहूर्त्तम्' આ પ્રમાણે સિદ્ધાંતનું વચન છે. लोभकसाइस्स जहण्णेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं अंतोहुत्तम्' લોભકષાયી લોભકષાયીપણાથી ઓછામાં ઓછા એક સમય પર્યન્ત અને વધારેમાં વધારે એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત રહે છે. એવો તે જીવ ઉપશમ શ્રેણીથી પતિત થઇને લોભકષાયના ઉદયના પહેલા સમય પછી મરણ થાય છે. કેમકે મરણના સમયે કોઇ કોઇ જીવને ક્રોધ વિગેરે કષાયનો ઉદય થઇ જાય છે. મરણના અભાવમાં ક્રમ ક્રમથી પતન થાય છે. મર્યા પછી ક્રમ ક્રમથી પતન થતું નથી. 'अकसाई तहा जहा हेट्ठा' અકષાયી જીવ બેપ્રકારના હોય છે. જેમકે -એક સાદિ અપર્યવસિત કેવલી અને બીજા સાદિ સપર્યવસિત ઉપશાંત કષાય વાળા જીવ છે. આ બીજા પ્રકારના વિકલ્પ વાળા જીવ જઘન્યથી એક સમય પર્યન્ત અકષાયી રહે છે. [illegible] બીજા સમયમાં તેનું મરણ થવાથી ક્રોધ વિગેરે કષાયનો તેને ઉદ[illegible] છે. તેથી એ સકષાયી થઈ

न्तर्मुहूर्तम् उपशान्तमोहगुणस्थानककालस्यैतावत्कालप्रमाणत्वात् इत्येके, अन्ये तु-जघन्यतोऽपि-अन्तर्मुहूर्तम्, न लोभोपशमप्रवृत्तस्याऽन्तर्मुहूर्तादर्वाग् मरणमिति वृद्धिवादात्।

अथैषामन्तरम्-'कोहकसाई' इत्यादि क्रोधादि कषायिणो भदन्त ? कियच्चिरं कालतः ? गौतम ! 'कोहकसाई-माणकसाई मायाकसाई णं अंतरं जहन्नेणं एगं समयं' क्रोधकषायि-मानकषायि मायाकषायिणामन्तरं जघन्येनैकं समयंतदुपशमसमयानन्तरं मरणे भूयः कस्यापि क्रोधाद्युदयात्। 'उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं उत्कर्षतोऽन्तर्मुहूर्तम्। 'लोभकसाइस्स जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' जघन्योत्कर्षाभ्यामन्तर्मुहूर्तं लोभकषायिणः, नवरं जघन्यत उत्कृष्टं बृहत्तरम्।

अकषायी रहता है क्योंकि उपशान्तमोह गुणस्थान का काल उत्कृष्ट से इतना ही कहा गया है।

इनका अन्तर कथन-'कोहकसायी, माणकसाई, मायोकसाइणं अंतरं जह० एक्कं सययं उक्कोसेणं अंतोमु०' हे भदन्त ! क्रोधकषाय वाले का अन्तर कितना होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं हे गौतम ! क्रोधकषाय वाले का अन्तर जघन्य से तो एक समय का होता है और उत्कृष्ट से अन्तर एक अन्तर्मुहूर्त का होता है इसी तरह का अन्तर मान और मायाकषाय वालों का भी जघन्य और उत्कृष्ट से होता है ऐसा जानना चाहिये 'लोभकसाइस्स अंतरं जह० अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अंतोमु०' लोभकषाय वाले का अन्तर जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त का होता है और उत्कृष्ट से भी वह एक अन्तर्मुहूर्त का होता है जघन्य के अन्तर्मुहूर्त से उत्कृष्ट का अन्तर्मुहूर्त बडा है

જાય છે. તથા ઉત્કૃષ્ટથી એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત અકષાયી રહે છે. કેમકે ઉપશાંત ગુણસ્થાનનોકાળ ઉત્કૃષ્ટથી એટલોજ કહેવામાં આવેલ છે.

અંતર દ્વારનું કથન

'कोह कसाई माणकसाई, मायाकसाईणं, अंतरं जहण्णेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' હે ભગવન્ ! ક્રોધ કષાયવાળા જીવનું અંતર કેટલું હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! ક્રોધકષાયવાળાઓનું અંતર જઘન્યથી તો એક સમયનું હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી એક અંતર્મુહૂર્તનું અંતર હોય છે, આજ પ્રમાણેનું અંતર માન, માયા વિગેરે કષાયો વાળાઓનું પણ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી થાય છે. તેમ સમજવું. 'लोहकसाइस्स अंतरं जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' લોભ કષાયવાળાનું અંતર જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનું હોય છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ તે એકજ અંતર્મુહૂર્તનું હોય છે. જઘન્યના અંતર્મુહૂર્ત કરતાં ઉત્કૃષ્ટનું અંત-

'अकसाइणो तहा जहा हेट्ठा' यथाऽधस्तथाऽकषायी साद्यपर्यवसितः सादिसपर्यवसितश्च द्विधा ज्ञेयः, अपर्यवसितत्वात्प्रथमस्य साद्यपर्यवसितस्य नास्त्यन्तरम् सादि सपर्यवसितस्य जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् तावताकालेन भूयः श्रेणीलाभात्, उत्कर्षतोऽनन्तं कालमनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः, क्षेत्रतश्चाऽपार्धं देशोनं पुद्गलपरावर्तम् भूयोऽप्येतावता कालेनाऽनुभूतपूर्वस्य अकषायित्वस्याऽकषायित्वभावात्। 'अप्पाबहुयं०' अल्पबहुत्वम् कतरेकतरेषामेषामल्पा वा० भगवानाह–गौतम ! 'अकसाइणो सव्वत्थोवा' सर्वस्तोका अकषायिणः सिद्धाः सिद्धानामेवाकषायित्वात्, 'माणकसाई तहा अणंतगुणा' तेभ्यो मानकषायिणोऽनन्त-

'अकसाइणो तहा जहा हेट्ठा' अकषायी जीव दो प्रकार के होते हैं एक सादि अपर्यवसित और दूसरे सादि सपर्यवसित इनमें जो सादि अपर्यवसित अकषायी जीव हैं उनके अन्तर होता नहीं है और जो सादि सपर्यवसित अकषायी जीव हैं उनके अन्तर होता है और वह जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त का और उत्कृष्ट से अनन्त कालका होता है। इस में अनन्त उत्सर्पिणियां और अनन्त अवसर्पिणियां समाप्त हो जाती है। तथा क्षेत्र की अपेक्षा अर्धपुद्गल परावर्त काल समाप्त हो जाता है। इसके बाद वह नियम से अकषायी अवस्था वाला बन जाता है।

'अप्पा बहुयं' इनके अल्पबहुत्व का विचार–इस प्रकार से है–'अकसाईणो सव्वत्थोवा' अकषायी जीव सब से कम हैं। क्योंकि अकषायी सिद्ध जीव होते हैं और वे सब से कम हैं। 'माणकसाइणो तहा अणंतगुणा' इनकी अपेक्षा मानकषायी अनन्तगुणें अधिक हैं।

મુહૂર્ત મોટું હોય છે. 'अकसाइणो तहा जहा हेट्ठा' અકષાયી જીવ બે પ્રકારના હોય છે. એક સાદિ અપર્યવસિત અને બીજા સાદિ સપર્યવસિત તેમાં જે સાદિ અપર્યવસિત અકષાયી જીવ છે. તેમને અંતર હોતું નથી. અને જે સાદિ સપર્યવસિત અકષાયી જીવ છે. તેમનું અંતર હોય છે, અને તે જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનું અને ઉત્કૃષ્ટથી અનંત કાળનું હોય છે. તેમાં અનંત ઉત્સર્પિણીયો અને અનંત અવસર્પિણીયો સમાપ્ત થઈ જાય છે. તે તથા ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી અર્ધપુદ્ગલ પરાવર્તકાળ સમાપ્ત થઈ જાય છે. તે પછી તે નિયમથી અકષાયી અવસ્થા વાળા બની જાય છે. 'अप्पा बहुयं' તેમના અલ્પબહુત્વનું કથન આ પ્રમાણે છે. 'अकसायिणो सव्वत्थोवा' અકષાયી જીવ સૌથી ઓછા છે. કેમકે–અકષાયી સિદ્ધ જીવ હોય છે. અને તેઓ સૌથી ઓછા છે. 'माणकसाइणो तहा अणंतगुणा' તેના કરતાં માનકષાય વાળા અનંત ગણા વધારે હોય છે. કેમકે–નિગોદ જીવો સિદ્ધો કરતાં પણ અનંતગણા છે.

गुणाधिकाः, निगोदानां सिद्धेभ्योऽनन्तगुणत्वात् 'कोहे माया लोभे विसेसाहिया मुणेयव्वा' क्रोध–माया–लोभाविशेषाधिका ज्ञातव्याः, मानतः क्रोधकषायिणो विशेषाधिकाः चिरस्थायित्वात् क्रोधकषायोदयस्य। एभ्यो माया० एभ्यो लोभ-कषायिणो विशेषाधिकाः माया–लोभोदययोश्चिरंतमकालावस्थायित्वात्। 'अहवा पंचविहा सव्वजीवा पन्नत्ता–तं जहा–णेरइया–तिरिक्खजोणिया–मणुस्सा–देवा–सिद्धा' अथवा–नैरयिकतिर्यग्योनिक–मनुष्य–देव–सिद्धभेदैः पञ्चधाः सर्वजीवाः अथैषा कायस्थितिः–'संचिट्ठणांतराणि जह हेट्ठा भणियाणि' संचिट्ठणाऽन्तरे यथाऽधस्तादभणिते कायस्थितिरन्तरं च नैरयिकादि सिद्धाऽन्तानां यथा पूर्वन्तथाऽत्रापि विस्तरभयान्नात्राऽवकाशः। 'अप्पाबहु०' एषां

क्योंकि निगोद जीव सिद्धों से भी अनन्तगुणें हैं। 'कोहे माया लोभे विसेसमाहिया मुणेयव्वा' इनकी अपेक्षा क्रोधकषाय वाले विशेषाधिक हैं। क्योंकि क्रोधकषाय का उदय चिरकाल तक अवस्थायी होता है इनकी अपेक्षा मायाकषाय वाले विशेषाधिक हैं इनकी अपेक्षा लोभ कषाय वाले विशेषाधिक है। क्योंकि इन दोनों कषायों का भी उदय चिरकाल तक अवस्थायी रहता है। 'अहवा पंचविहा सव्व जीवा पन्नत्ता' अथवा इस रीति से भी समस्त जीव पांच प्रकार के कहे गये हैं–जैसे 'णेरइया, तिरिक्खजोणिया, मणुस्सा देवा सिद्धा' नैरयिक, तिर्यग्योनिक, मनुष्य देव और सिद्ध इनकी कायस्थिति और अन्तर विचार 'संचिट्ठणांतराणि जह हेट्ठा भणियाणि' इस कथन के अनुसार जैसा पहिले कहा गया है वैसा ही यहां पर भी कर लेना चाहिये विस्तार हो जाने के भय से हम उसे यहां नहीं लिखते हैं।

'कोहे माया लोभे विसेसमाहिया मुणेयव्वा' તેના કરતાં ક્રોધકષાય વાળા વિશેષાધિક છે. કેમકે–ક્રોધકષાયનો ઉદય લાંબાકાળ પર્યન્ત રહેવાવાળો હોય છે. તેના કરતાં માયાકષાયવાળા વિશેષાધિક છે. તેના કરતાં લોભકષાયવાળા વિશેષાધિક છે. કેમકે આ બન્ને કષાયોનો ઉદય પણ લાંબા સમય પર્યન્ત રહેવાવાળો હોય છે. 'अहवा पंचिंदिया सव्वजीवा पण्णत्ता' અથવા આ રીતે પણ સઘળા જીવો પાંચ પ્રકારના કહેવામાં આવેલા છે. જેમ કે–'णेरइया, तिरिक्खजोणिया, मणुस्सा देवा सिद्धा' નૈરયિક, તિર્યગ્યોનિક, મનુષ્ય, દેવ અને સિદ્ધ.

તેમની કાયસ્થિતિ અને અંતરનું કથન–

'संचिट्ठणांतराणि जह हेट्ठा भणियाणि' આ કથન પ્રમાણે પહેલાં જે પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણે અહીંયાં પણ કહી લેવું જોઈએ. ગ્રંથનો વિસ્તાર થવાના ભયથી તેને ફરીથી અહીંયાં કહેલ નથી.

कतरेभ्यः कतरेल्पा वा० भगवानाह–गौतम ! 'थोवा मणुस्सा' स्तोका मनुष्याः अन्येभ्योऽल्पत्वात् । 'नेरइया असंखेज्जगुणाः 'देवा असंखेज्जगुणा' तेभ्यो देवा असंख्येयगुणाः' 'सिद्धा अणंतगुणा' देवाऽपेक्षया सिद्धा अनन्तगुणा' एभ्यस्तिर्यग्योनिका अनन्तगुणाः । उपसंहारमाह–से त्तं पंचविहा सव्वजीवा पन्नत्ता' त एते पंचविधा सर्वजीवाः प्रज्ञप्ताः प्रथिताः–इति ॥सू० १४८॥

अथ षड्विधत्वमेषां प्रतिपादयति—

मूलम्–तत्थ जे ते एवमाहंसु छव्विहा सव्वजीवा पन्नत्ता ते एवमहंसु–तं जहा आभिणिबोहियणाणी सुयणाणी ओहिणाणी मणपज्जवणाणी केवलनाणी अन्नाणी । आभिणिबोहियनाणीणं भंते । आभिणिबोहियनाणित्ति कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! जहन्नेभं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं छावट्ठि सागरोवमाइं साइरेगाइं 'एवं सुयनाणी वि' ओहिनाणी णं भंते ! जहन्नेणं एक्कं समयं छावट्ठि सागरोवमाइं साइ

इनके अल्पबहुत्व का विचार–इस प्रकार से है–'थोवा मणुस्सा' हे गौतम ! –इनमें सब से कम मनुष्य हैं । 'नेरइया' 'असंखेज्जगुणा' नैरयिक जोव असंख्यातगुणें अधिक हैं 'देवा असंखेज्जगुणा' इनकी अपेक्षा देव असंख्यातगुणें हैं । और इनकी अपेक्षा 'सिद्धा अणंतगुणा' सिद्ध अनन्तगुणें अधिक हैं 'तिरिया अणंतगुणा' इनकी अपेक्षा तिर्यग्योनिक अनन्तगुणें अधिक हैं 'से त्तं पंचविहा सव्व जीवा पण्णत्ता' इस प्रकार का यह स्पष्टीकरण समस्त जीवों–संसारी जीवों और मुक्त जीवों–के सम्बन्ध में हैं ॥१४८॥

અલ્પબહુત્વનું કથન–

'थोवा मणुस्सा' હે ગૌતમ ! તેઓમાં સૌથી ઓછા મનુષ્યે છે, 'नेरइया असंखेज्जगुणा' નૈરયિકજીવ અસંખ્યાતગણા વધારે છે, 'देवा असंखेज्जगुणा તેના કરતાં દેવો અસંખ્યાતગણા છે. અને તેના કરતાં પણ 'सिद्धा अणंतगुणा' સિદ્ધો અનંતગણા વધારે છે. 'तिरिया अणंतगुणा' તેના કરતાં તિર્યંગ્યેનિક અનંતગણા વાધારે છે. 'से त्तं पंचविहा सव्व जीवा पण्णत्ता' આ પ્રમાણેનું આ સ્પષ્ટીકરણ સમસ્ત જીવો–સંસારી જીવો અને મુક્ત જીવોના સંબંધમાં કહેલ છે. ॥ सू. १४८ ॥

रेगाइं मणपज्जवणाणीणं भंते ! जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं देसूणा पुव्वकोडी केवलनाणीणं भंते ! साईए अपज्जवसिए अन्नाणिणो तिविहा पन्नत्ता तं जहा अणाइए वा अपज्जवसिए अणाइए व सपज्जवसिए साइए वा सपज्ज वसिए तत्थ साइए सपज्जवसिए जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अणंतं कालं अवड्ढं पोग्गलपरियट्टं देसूणं। अंतरं आभिणिबोहियनाणिस्स जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अणंतं कालं अवड्ढं पोग्गलपरियट्टं देसूणं एवं सुयनाणिस्स अंतरं मणपज्जवणाणिस्स अंतरं, केवलनाणिणो नत्थि अंतरं अन्नाणिस्स साइसपज्जवसियस्स जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं छावट्ठिं सागरोवमाइं साइरेगाइं। अप्पाबहु० सव्वत्थोवा मणपज्जवनाणी ओहिनाणी असंखेज्जगुणा आभिणिबोहियनाणी सुयनाणी विसेसाहिया' सट्ठाणे दो वि तुल्ला केवल नाणी अनंतगुणा अन्नाणी अणंतगुणा। अहवा छव्विहा सव्वजीवा पन्नत्ता तं जहा एगिंदिया बेइंदिया तेइंदिया चउरिंदिया पंचिंदिया अणिंदिया। संचिट्ठणांतरा जहा हेट्ठा अप्पाबहु० सव्वत्थोवा पंचिंदिया चउरिंदिया विसेसाहिया तेइंदिया विसेसाहिया बेइंदिया विसेसाहिया एगिंदिया अणंतगुणा अणिंदिया अणंतगुणा। अहवा छव्विहा सव्वजीवा पन्नत्ता तं जहा ओरालियसरीरी वेउव्वियसरीरी आहारगसरीरी तेयगसरीरी कम्मगसरीरी असरीरी। ओरालियसरीरीणं भंते ! कालओ केवच्चिरं होइ ? जहण्णेणं खुड्डागं भवग्गहणं दुसम ऊणं उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं जाव अंगुलस्स असंखेज्जइभागं वेउव्वियसरीरी जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं अंतो-

मुहुत्तमब्भहियाइं आहारगसरीरी जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं तेयगसरीरी दुविहे—अणाईएवा अपज्जवसिए अणाईएवा सपज्जवसिए एवं कम्मगसरीरी वि' असरीरी साईए अपज्जवसिए। अंतरं ओरालियसरीरस्स जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं वेउव्वियसरीरस्स जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अणंतं कालं वणस्सइकालो। आहारगस्स सरीरस्स जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अणंतं कालं जाव अवड्ढं पोग्गलपरियट्टं देसूणं 'तेयगकम्मगसरीरस्स य दुण्ह वि णत्थि अंतरं। अप्पाबहु० सव्वत्थोवा आहारगसरीरी वेउव्वियसरीरी असंखेज्जगुणा ओरालियसरीरी असंखेज्जगुणा असरीरी अणंतगुणा तेयगकम्मगसरीरी दो वि तुल्ला अणंतगुणा। से त्तं छव्विहा सव्वजीवा पन्नत्ता ॥सू० १४९॥

छाया—तत्र ये ते एवमुक्तवन्तः षड्विधाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्तास्ते एवमुक्तवन्तः तद्यथा—आभिनिबोधिकज्ञानिनः श्रुतज्ञानिनोऽवधिज्ञानिनो—मनःपर्यवज्ञानिनः केवलज्ञानिनोऽज्ञानिः ६। आभिनिबोधिकज्ञानी खलु भदन्त! आभिनिबोधिकज्ञानी इति कालतः कियच्चिरं भवति? गौतम! जघन्येनान्तर्मुहूर्तमुत्कर्षेण षट् षष्टिः सागरोपमाणि सातिरेकाणि एवं श्रुतज्ञान्यपि, अवधिज्ञानी खलु भदन्त! जघन्येनैकं समयम् उत्कर्षेण षट् षष्टिः सागरोपमाणि सातिरेकाणि, मनःपर्यवज्ञानी खलु भदन्त!० जघन्येनैकं समयमुत्कर्षेण देशोना पूर्वकोटिः, केवलज्ञानी खलु भदन्त!० सादिकोऽपर्यवसितः, अज्ञानी त्रिविधः प्रज्ञप्तः तद्यथा—अनादिकोवाऽपर्यवसितः १ अनादिको वा सपर्यवसितः २ सादिको वा सपर्यवसितः ३, तत्र सादिकः सपर्यवसितो जघन्येनाऽन्तर्मुहूर्तमुत्कर्षेणानंतं कालमपार्धं पुद्गलपरावर्तं देशोनम्। अन्तरमाभिनिबोधिकज्ञानिनो जघन्येनान्तर्मुहूर्तमुत्कर्षेणानन्तं कालमपार्धं पुद्गलपरावर्त्तं देशोनम् एवं श्रुतज्ञानिनोऽन्तरं मनःपर्यवज्ञानिनोऽपि केवलज्ञानिनो नाऽस्त्यन्तरम् अज्ञानिनः सादि सपर्यवसितस्य जघन्येनान्तर्मुहूर्तमुत्कर्षेण षट् षष्टिः सागरोपमाणि सातिरेकाणि। अल्पबहुत्वम्० सर्वस्तोका मनःपर्यवज्ञानिनः, अवधिज्ञानिनोऽसंख्येयगुणाः आभिनिबोधिकज्ञानिनः श्रुतज्ञानिनो विशेषाधिकाः स्वस्थाने द्वावपि तुल्यौ केवलज्ञानिनोऽनन्तगुणाः अज्ञानिनोऽनन्तगुणाः। अथवा षड्विधाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा एकेन्द्रियाः

द्वीन्द्रियाः त्रीन्द्रियाः चतुरिन्द्रियाः पञ्चेन्द्रियाः अनिन्द्रियाः। संचिट्ठणान्तरे यथाऽधस्ताम्। अल्पबहुत्वम्० सर्वस्तोकाः पञ्चेन्द्रियाः चतुरिन्द्रिया विशेषाधिकाः त्रीन्द्रिया विशेषाधिकाः द्वीन्द्रिया विशेषाधिकाः एकेन्द्रिया अनन्तगुणाः अनिन्द्रिया अनन्तगुणाः अथवा–षड्विधाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा–औदारिकशरीरिणो–वैक्रियशरीरिण–आहारकशरीरिणः–तैजसशरीरिणः कार्मणशरीरिणोऽशरीरिणः। औदारिकशरीरी खलु भदन्त! कालतः कियच्चिरं भवति? जघन्येन क्षुल्लकभवग्रहणं द्वि समयोनमुत्कर्षेणाऽसंख्येयं कालं यावदङ्गुलस्याऽसंख्येयभागम्, वैक्रियशरीरी जघन्येनैकं समयम् उत्कर्षेण त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि-अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकानि आहारकशरीरी जघन्येनान्तर्मुहूर्तम्–उत्कर्षेणान्तर्मुहूर्तम्। तैजसशरीरी द्विविधः–अनादिकोवाऽपर्यवसितः १ अनादिकोवा सपर्यवसितः २, एवं कार्मणशरीर्यपि अशरीरी सादिकोऽपर्यवसितः। अन्तरमौदारिकशरीरस्य जघन्येनैकं समयम् उत्कर्षेण त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि अन्तर्मुहूर्त्ताऽभ्यधिकानि, वैक्रियशरीरस्य जघन्येनान्तर्मुहूर्तम्–उत्कर्षेणाऽनन्तं कालं वनस्पतिकालः, आहारकशरीरस्य जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेणानन्तं कालं यावदपार्धं पुद्गलपरावर्तं देशोनम् तैजसशरीरस्य कार्मणशरीरस्य च द्वयोरपि नास्त्यन्तरम्। अल्पबहुत्वम्० सर्वस्तोका आहारक शरीरिणः वैक्रियशरीरिणोऽसंख्येयगुणाः औदारिकशरीरिणोऽनन्तगुणा तैजस कार्मण शरीरिणौ द्वावपि तुल्यौ अनन्तगुणौ। त एते षड्विधाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्ताः ॥१४९॥

टीका–'तत्थ जे ते एवमाहंसु छव्विहा सव्वजीवा पन्नत्ता–ते एवमाहंसु' तत्र जीवानां भेदप्रस्तावे, ये ते एवमुक्तवन्तः षड्विधाः सर्वजीवा स्त एवमुक्तवन्तः स्तेषामेवं आशयः 'तं जहा–आभिणिबोहियनाणी–सुयनाणी–ओहिनाणी–मणपज्जवनाणी–केवलनाणी–अण्णाणी' तद्यथा–आभिनिबोधिकज्ञानी १ श्रुतज्ञानी२

'तत्थणं जे ते एवमाहंसु छव्विहा सव्वजीवा पन्नत्ता'–इत्यादि।

टीकार्थ–गौतम ने प्रभु से जब ऐसा पूछा कि हे भदन्त! समस्त जीव–संसारी जीव और असंसारी जीव–कितने प्रकार के हैं? तब प्रभु ने कहा हे गौतम! समस्त जीव कोइ अपेक्षा से छह प्रकार के हैं 'तं जहा–जैसे 'आभिणिबोहियनाणी सुयनाणी, ओहि-

---

'तत्थ णं जे ते एवमाहंसु छव्विहा सव्वजीवा पण्णत्ता' ઇत्याहि.

ટીકાર્થ–ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુશ્રીને જ્યારે એવું પૂછયું કે હે ભગવન્! સઘળા જીવો–સંસારી જીવો અને અસંસારી જીવ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રીએ કહ્યું કે હે ગૌતમ! કોઇ અપેક્ષાથી સઘળા જીવો છ પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે, 'आभिणिबोहिय-

अवधिज्ञानी ३ मनःपर्यवज्ञानी४ केवलज्ञानी ५ अज्ञानी ६ । अथैषां कायस्थितिः 'आभिणिवोहियऽाणी णं भंते ! आभिनिवोहियनाणि त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?' आभिनिवोधिकज्ञानी–आभिनिधिक इति कालतो भदन्त ! कियच्चिरं खलु० ? भगवानाह–'गोयमा !' गौतम ! 'जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं–उक्कोसेणं छावट्ठि सागरोवमाइं साइरेगाइं' जघन्यप्रमाणतोऽन्तर्मुहूर्तम् उत्कृष्टतः षट् षष्टिः सातिरेक सागरोपमाणि तानि विजयादि देवेषु वारद्वयगमनेन भावनीयानि । 'एवं सुय-

---

नाणी, मणपज्जवनाणी, केवलनाणी अण्णाणी' आभिनिवोधिकज्ञानी श्रुतज्ञानी अवधिज्ञानी मनःपर्यवज्ञानी केवलज्ञानी और अज्ञानी इनकी कायस्थिति का विचार–

'आभिणिबोहियनाणी णं भंते ! आभिणिबोहियणाणित्ति कालओ केवच्चिरं होइ' हे भदन्त ! अभिनिबोधिकज्ञानी आभिनिबोधिक ज्ञानीरूप से कितने काल तक रहता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा ! जह० अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं छावट्ठिं सागरोवमाइं हे गौतम ! आभिनिबोधिक ज्ञानी आभिनिबोधिक ज्ञानिरूप से कम से कम एक अन्तर्मुहूर्त तक रहता है और अधिक से अधिक कुछ अधिक ६६ सागरोपम तक रहता है । सम्यक्त्व का काल जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त का कहा गया है अतः आभिनिबोधिक ज्ञानी का भी जघन्य से कायस्थिति का काल एक अन्तर्मुहूर्त का कहा गया है और कुछ अधिक ६६ सागरोपम का जो उत्कृष्ट काल कहा गया है वह विजयादि विमानों में दो बार गमन कर ने से कहा गया है । इसी

नाणी सुयनाणी ओहिनाणी मणपज्जवनाणी, केवलनाणी अण्णाणी' આભિનિબોધિકજ્ઞાની શ્રુતજ્ઞાની, અવધિજ્ઞાની, મનઃ પર્યવજ્ઞાની કેવળજ્ઞાની અને અજ્ઞાની.

તેમની કાયસ્થિતિનો વિચાર–

'अभिणिबोहियनाणी णं भंते ! आभिणिबोहियनाणित्ति कालओ केवच्चिरं होइ' હે ભગવન્ ! આભિનિબોધિકજ્ઞાની આભિનિબોધિક જ્ઞાનીપણાથી કેટલાકાળ પર્યન્ત રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે 'गोयमा ! जहण्णेणं अंतो मुहुत्तं उक्कोसेणं छावट्ठिं सागरोवमाइं' હે ગૌતમ ! આભિનિબોધિકજ્ઞાની આભિનિબોધિક જ્ઞાનીપણાથી ઓછામાં ઓછા એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત રહે છે. અને વધારેમાં વધારે કંઈક વધારે ૬૬ છાસઠ સાગરોપમ પર્યન્ત રહે છે. સમ્યક્ત્વનો કાળ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનો કહેવામાં આવેલ છે તેથી આભિનિબોધિકજ્ઞાનીનો પણ જઘન્યથી કાયસ્થિતિનો કાળ એક અંતર્મુહૂર્તનો કહેવામાં આવેલ છે. અને કંઈક વધારે ૬૬ છાસઠ સાગરોપમનો જે ઉત્કૃષ્ટ

नाणी वि' एवं श्रुतज्ञानिनोऽपि–आभिनिवोधिक श्रुतज्ञानयोः परस्पराऽविनाभूतत्वात्, 'जत्थ आभिणिबोहियनाणं तत्थ सुयनाणं, जत्थ सुयनाणं तत्थ आभिणिबोहियनाणं, दो वि एयाइं अण्णोण्ण मणुगयाइं' यत्राऽऽभिनिबोधिकज्ञानं तत्र–श्रुतज्ञानं यत्र–श्रुतज्ञानं तत्राऽऽभिनिबोधिकज्ञानं द्वे अपि एते अन्योऽन्यमनुगते इति वचनात् द्वयोः साम्यम् । 'ओहिनाणी णं भंते !० अवधिज्ञानी खलु भदन्त ! कालतः कियच्चिरम्० ? भगवानाह–गौतम ! 'जहन्नेणं एक्कं समयं .उक्कोसेणं छावट्ठि सागरोवमाइं साइरेगाइं' जघन्येन न्यूनान्न्यूनतयैकं समयम् एकसमयता च मरणतः प्रतिपातेन मिथ्यात्वाऽवगमनतो वा विभङ्गज्ञानभावतः प्रतिपत्तव्या, उत्कर्षेण षट् षष्टिः सागरोपमाणि सातिरेकाणि, तान्याभि-

प्रकार से श्रुतज्ञानी की भी कायस्थिति का काल इतना ही होता है क्योंकि ये दोनों ज्ञान परस्पर में अविनाभूत हैं उक्तंच–

'जत्थ अभिणिबोहियणाणं .तत्थ सुयनाणं जत्थ सुयनाणं,
तत्थ आभिणिबोहियनाणं, दो वि एयाइं अण्णोण्ण मणुगयाइं'

'ओहिनाणी णं भंते !' हे भदन्त ! अवधिज्ञानी अवधिज्ञानीरूप कितने काल तक रहता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–'जहन्नेणं एगं समयं उक्कोसेणं छावट्ठिं सागरोवमाइं साइरेगाइं' हे गौतम ! अवधिज्ञानी अवधिज्ञानी रूप से कम से कम एक समय तक रहता है और अधिक से अधिक कुछ अधिक ६६ सागरोपम तक रहता है जघन्य एक समय के वाद नियमतः मरण को लेकर उसका प्रतिपात हो जाता है और मिथ्यात्व की प्राप्ति से उसे विभंगज्ञान का सद्भाव आ जाता है.। तथा उत्कृष्ट जो ६६ सागरोपम कहा गया है वह

કાળ કહેવામાં આવેલ છે. તે વિજય વિગેરે વિમાનોમાં બે વાર ગમન કરવાથી કહેવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણે શ્રુતજ્ઞાનીની કાયસ્થિતિનો કાળ પણ એટલોજ હોય છે. કેમ કે આ બન્ને જ્ઞાનો પરસ્પર એક સરખા જ છે. કહ્યું પણ છે કે–

'जत्थ आभिणिबोहिय णाणं तत्थ सुयणाणं जत्थ सुयणाणं,
तत्थ अभिबोहियणाणं, दो वि एयाइं अण्णोण्णमणुगयाइं'

ओहिणाणी णं भंते !' હે ભગવન્ અવધિજ્ઞાની અવધિજ્ઞાની પણાથી કેટલા કાળ પર્યન્ત રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે 'जहण्णे णं एगं समयं उक्कोसेणं छावट्ठिं सागरोवमाइं साइरेगाइं' હે ગૌતમ ! અવધિજ્ઞાની અવધિજ્ઞાનીપણાથી ઓછામાં ઓછા એક સમયપર્યન્ત રહે છે. અને વધારેમાં વધારે કંઈક વધારે ૬૬ છાસઠ સાગરોપમ પર્યન્ત રહે છે. જઘન્ય એક સમય પછી નિયમતઃ મરણને લઈને તેનો પ્રતિપાત થઈ જાય છે. અને મિથ્યાત્વની પ્રાપ્તિથી તેને વિભંગજ્ઞાનનો સદ્ભાવ આવી જાય છે. તથા ઉત્કૃષ્ટથી ૬૬

निबोधिकज्ञानवद्भावनीयानि 'मणपज्जवनाणी णं भंते !०' मनःपर्यवज्ञानी भदन्त ! कालतः कियच्चिरं खलु गौतम ! 'जहन्नेणं एगं समयं-उक्कोसेणं देसूणा पुव्वकोडी' जघन्येनैकं समयम् द्वितीयसमये मरणतः प्रतिपातात्, उत्कर्षेण देशोना पूर्वकोटिः चारित्रकालस्यैतावन्मात्रत्वात् उत्कर्षतोऽपि । 'केवलनाणी णं भंते !०' केवलज्ञानी भदन्त ! कियच्चिरं कालतो भवति? भगवानाह गौतम ! केवलज्ञानी-'साईए अपज्जवसिए' सादिकोऽपर्यवसितः, केवलज्ञानस्य घातिकर्म चतुष्टयान्तं विघातकात्मककारणसमुदायेनोत्पत्ति र्भवति उत्पन्नस्य तस्य पुनः

विजयादि विमानों में दो बार जन्म लेने से सध जाता है 'मणपज्जवनाणी णं भंते ? जहन्नेणं एगं समयं उक्कोसेणं देसूणा पुव्वकोडी' हे भदन्त ! मनः पर्ययज्ञानी का कायस्थिति का काल कितना है ? तो इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम ! मनः पर्ययज्ञानी का कायस्थितिकाल जघन्य से एक समय का है क्योंकि द्वितीय समय में मरण को लेकर इसका प्रतिपात हो जाता है अतः मनःपर्ययज्ञान छूट जाता है और फिर यह मनःपर्ययज्ञानी नहीं रहता है। तथा इसकी कायस्थिति का उत्कृष्ट काल कुछ कम पूर्वकोटि का है । क्योंकि चारित्र का काल उत्कृष्ट से इतना ही कहा गया है। 'केवलनाणी णं भंते ! हे भदन्त ! केवलज्ञानी केवलज्ञानी रूप से कितने काल तक रहता है। इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम ! केवलज्ञानी 'सादीए अपज्जवसिए' सादि अपर्यवसित कहा गया है क्योंकि केवल चार घातिया कर्मो के सर्वथा प्रक्षय से उत्पन्न होता है 'अण्णाणिणो तिविहा पन्नत्ता'

છાસઠ સાગરોપમ કહેવામાં આવેલ છે. તે વિજય વિગેરે વિમાનોમાં બે વાર જન્મ ધારણ કરવાથી સિદ્ધ થઇ જાય છે. 'मणपज्जवणाणीणं भंते ! जहण्णेणं एगं समयं उक्कोसेणं देसूणा पुव्वकोडी' હે ભગવન્ ! મનઃ પર્યવજ્ઞાનીનો કાયસ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી એક સમયનો છે. કેમકે-બીજા સમયમાં મરણ થવાથી તેનો પ્રતિપાત થઇ જાય છે. તેથી તેનું મનઃપર્યવજ્ઞાન છૂટિ જાય છે. અને પુનઃ તે મનઃ પર્યવજ્ઞાની પણાથી રહે છે. તથા તેમની કાયસ્થિતિનો ઉત્કૃષ્ટ કાળ કંઇક ઓછા પૂર્વ કોટિનો છે. કેમકે-ચારિત્રનો કાળ ઉત્કૃષ્ટથી એટલો જ કહેવામાં આવેલ છે. 'केवलनाणीणं भंते !' હે ભગવન્ ! કેવળજ્ઞાની કેવળજ્ઞાની પણાથી કેટલા કાળ પર્યન્ત રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! કેવળજ્ઞાની 'सादीए अपज्जवसिए' સાદિ અપર્યવસિત કહેવામાં આવેલ છે. કેમકે-કેવળજ્ઞાન ચાર ઘાતિયાકર્મોનો સર્વથા ક્ષયથવાથી ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી તે સાદિ છે. અને તે કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા પછી

क्षयाऽभावात्। अज्ञानी भदन्त ! कालतः कियच्चिरम्? गौतम ! 'अन्नाणिणो तिविहा पन्नत्ता' अज्ञानी त्रिविधः 'तं जहा—अणाईए वा अपज्जवसिए अणाईए वा सपज्जवसिए साईए वा सपज्जवसिए तत्थ जे ते साईए सपज्जवसिए से जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं' तद्यथा—अनादिकोवाऽपर्यवसितः १ अनादिको वा सपर्यवसितः २ सादिको वा सपर्यवसितः ३ तत्र त्रिषु तृतीयोऽन्तर्मुहूर्तं जघन्येन तत ऊर्ध्वं कस्यापि सम्यक्त्वलाभतो भूयोऽपि ज्ञानित्व भावात्। 'उक्कोसेणं अणंतं कालं अवड्ढं पोग्गलपरियट्टं देसूणं' उत्कर्षतोऽनन्तं कालमपार्धं पुद्गलपरावर्तं देशोनम् एतावता कालेन भ्रष्ट ज्ञानिनः पुनर्ज्ञानित्वलाभात्। आभिनिबोधिक-

हे भदन्त ! अज्ञानी जीव अज्ञानीरूप से कितने काल तक रहता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—हे गौतम ! अज्ञानी तीन प्रकार के कहे गये हैं 'तं जहा' जैसे—'अणादीए वा अपज्जवसिए अणादीए वा सपज्जवसिए, सादीए सपज्जवसिए' एक अनादि अपर्यवसित अज्ञानी और दूसरा अनादि सपर्यवसित अज्ञानी और तीसरा सादि सपर्यवसित अज्ञानी 'तत्थ जे ते सादीए सपज्जवसिए से जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं' इनमें जो अज्ञानी सादि सपर्यवसित है, वह कम से कम एक अन्तर्मुहूर्त तक उस स्थिति में रहता है और इसके बाद सम्यक्त्व के लाभ से उसमें ज्ञानित्व का सद्भाव हो जाता है तथा अधिक से अधिक 'अणंतं कालं अवड्ढं पोग्गलपरियट्टं देसूणं' वह अनन्तकाल तक अज्ञानी रूप बना रहता है इसमें अनन्त उत्सर्पिणियां और अनन्त अवसर्पिणियां समाप्त हो जाती हैं तथा—क्षेत्र की अपेक्षा कुछ

નાશ પામતું નથી. તેને અપર્યવસિત કહેલ છે. 'अण्णाणिणो तिविहा पण्णत्ता' હે ભગવન્ ! અજ્ઞાની જીવ અજ્ઞાની પણાથી કેટલા કાળ પર્યન્ત રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે હે ગૌતમ ! અજ્ઞાનીયો ત્રણ પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે—'अणादीए वा अपज्जवसिए अणादीए वा सपज्जवसिए; सादीए सपज्जवसिए' એક અનાદિ અપર્યવસિત અજ્ઞાની અને બીજા અનાદિ સપર્યવસિત અજ્ઞાની તથા ત્રીજા સાદિ સપર્યવસિત અજ્ઞાની 'तत्थ जे ते सादीए सपज्जवसिए से जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं' તેમાં જે અજ્ઞાની સાદિ સપર્યવસિત છે. તે ઓછામાં ઓછા એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત એ સ્થિતિમાં રહે છે અને તે પછી સમ્યક્ત્વનો લાભ થવાથી તેનામાં જ્ઞાની પણું આવી જાય છે. તથા વધારેમાં વધારે 'अणंतं कालं अवड्ढं पोग्गल परियट्टं देसूणं' તે અનંતકાળ પર્યન્ત અજ્ઞાનીપણાથી રહે છે. તેમાં અનંત ઉત્સર્પિણીયો અને અનંત અવસર્પિણીયો સમાપ્ત થઇ જાય છે. તથા ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી

ज्ञानाद्वियुक्तः कियता कालेन पुनस्तज्ज्ञानं लभते तद् अन्तरं ज्ञातुमीहा भदन्त ! भगवानाह-गौतम ! 'आभिणिवोहियनाणिस्स जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं-उक्कोसेणं अणंतं कालं अवड्ढं पोग्गलपरियट्टं देसूणं' आभिनिवोधिकज्ञानस्य जघन्य वृत्त्या-ऽन्तर्मुहूर्तम्-कस्यापि एतावत्कालेन भूयोऽपि आभिनिवोधिकज्ञानित्व भावात् उत्कर्षतोऽनन्तं कालमनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः क्षेत्रतश्चाऽपार्धं पुद्गल परावर्तं देशोनम्। 'एवं सुयनाणिणो अंतरं' एवमेव श्रुतज्ञानिनः श्रुतज्ञानलाभेऽन्तरं

कम अर्धपुद्गल परावर्त काल की समाप्ति हो जाती है इतने बडे काल के वाद वह जीव अज्ञानी नहीं रहता है किन्तु ज्ञानी हो जाता है।

इनका अन्तर कथन-इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है आभिनिबोधिक ज्ञान से मुक्त हुआ जीव पुनः आभिनिबोधिक ज्ञान प्राप्त करे तो उसकी प्राप्ति में उसे कितने काल का अन्तर होता है अर्थात् विरह काल का साम्हना करना पडता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम ! 'आभिणिबोहियनाणिस्स जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अणंतं कालं अवड्ढं पोग्गलपरियट्टं देसूणं' आभिनिबोधिकज्ञान के छूट जाने पर पुनः उसकी प्राप्ति करने में कम से कम एक अन्तर्मुहूर्त का अन्तर पडता है और अधिक से अधिक अनन्त काल का अन्तर पडता है क्षेत्र की अपेक्षा कुछ कम अर्धपुद्गल परावर्त का अन्तर पडता है। इतने काल के बाद आभिनिबोधिक ज्ञानी, आभिनिबोधिकज्ञान के छूट जाने पर पुनः उसे प्राप्त कर लेता है। 'एवं

કંઇક ઓછો અર્ધપુદ્ગલ પરાવર્તકાળ સમાપ્ત થઇ જાય છે. આટલા મોટા કાળ પછી તે જીવ અજ્ઞાની પણાથી રહેતા નથી. પરંતુ જ્ઞાની બની જાય છે.

તેમના અંતરદ્વારનું કથન-

આ અંતરદ્વારના સંબંધમાં ગૌતમ સ્વામી પ્રભુ શ્રી ને એવું પૂછે છે કે-આભિનિબોધિક જ્ઞાનથી મુક્ત થયેલ જીવ ફરીથી આભિનિબોધિક જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે તો તે પ્રાપ્ત કરવામાં તેને કેટલા કાળનું અંતર હોય છે આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ શ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! 'अभिणिवोहियनाणिस्स जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अणंतं कालं अवड्ढं पोग्गलपरियट्टं देसूणं' આભિનિબોધિક જ્ઞાનીનું આભિનિબોધિકજ્ઞાન છૂટિ જવાથી ફરીથી તેને પ્રાપ્ત કરવામાં ઓછામાં ઓછું એક અંતર્મુહૂર્તનું અંતર થાય છે. અને વધારેમાં વધારે અનંતકાળનું અંતર થાય છે. ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી કંઇક ઓછા અર્ધપુદ્ગલ પરાવર્ત કાળનું અંતર થાય છે. એટલા કાળ પછી આભિનિબોધિક જ્ઞાની આભિનિબોધિક જ્ઞાન છૂટી ગયા પછી ફરીથી તે તેને પ્રાપ્ત કરીલે છે 'एवं सुयणाणिणो अंतरं'

भवति । 'मणपज्जव०' मनःपर्यवज्ञानिनश्चाऽन्तर्मुहूर्तं जघन्येनोत्कर्षेणानन्तं कालं यावदपार्धं पुद्गलपरावर्तं देशोनं यावत् । 'केवलनाणिणो नत्थि अन्तरं' केवलज्ञानिनोऽन्तरं नास्ति साद्यपर्यवसितत्वात् । 'अन्नाणिस्स०' अज्ञानिनस्तु त्रेधाभिन्नस्य मध्येऽनाद्यपर्यवसितस्य नास्त्यन्तरम् अपर्यवसितत्वात् १ अनादि सपर्यवसितस्यापि नास्त्यन्तरम् भूयस्तद्भावाऽयोगात् २ पुनरज्ञानित्वं भवत्सादि सपर्यवसितं

सुयनाणिणो अंतरं' इसी तरह से श्रुतज्ञानी श्रुतज्ञान के छूट जाने पर पुनः उसे इतने जघन्य काल के बाद और उत्कृष्ट काल के बाद पुनः प्राप्त कर लेता है ऐसा जानना चाहिये 'मण पज्जव०' मनः पर्यवज्ञान छूट जाने के बाद-पुनः यदि मनः पर्यवज्ञान प्राप्त करें तो उसे उसकी पुनः प्राप्ति करने में जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त का अन्तर पडता है और उत्कृष्ट से अनन्तकाल का अन्तर पडता है-इसमें कुछ अर्धपुद्गल परावर्त काल समाप्त हो जाता है । यह कथन ऋजुमति मनः पर्याय ज्ञान की अपेक्षा से कहा गया जानना चाहिये क्योंकि विपुलमति मनः पर्ययज्ञान का प्रतिपात नहीं होता है । 'केवलनाणिणो नत्थि अंतरं' केवलज्ञान वाले के अन्तर नहीं होता है क्योंकि इसकी स्थिति सादि अपर्यवसित कही गई है इसलिये एक वार इस की प्राप्ति हो जाने पर इसका छूटना नहीं होता है अतः अन्तर का निषेध किया गया है । 'अन्नाणिस्स०' अज्ञानी जीव के विषय में तीन विकल्प हैं-एक अनादि अपर्यवसित अज्ञानी, एक अनादि सप-

એજ પ્રમાણે શ્રુતજ્ઞાની શ્રુતજ્ઞાન છૂટિ ગયા પછી ફરીથી તેને આટલા જઘન્ય કાળ પછી અને ઉત્કૃષ્ટ કાળ સમાપ્ત થયા પછી ફરીથી તે પ્રાપ્ત કરીલે છે. તેમ સમજવું 'मणपज्जवणाणी' મનઃ પર્યવજ્ઞાની મનઃપર્યવજ્ઞાન છૂટી ગયા પછી ફરીથી તે જો મનઃપર્યવજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે તો તેને તેની ફરીથી પ્રાપ્તિ કરવામાં જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનું અંતર થાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી અનંત કાળનું અંતર થાય છે. તેમાં કંઈક કમ અર્ધપુદ્ગલ પરાવર્ત કાળ સમાપ્ત થઇ જાય છે. આ કથન ઋજુમતિ મનઃ પર્યવજ્ઞાનની અપેક્ષાથી કહેવામાં આવેલ છે તેમ સમજવું કેમકે-વિપુલમતિના મનઃપર્યવજ્ઞાનનો પ્રતિપાત થતો નથી. 'केवलनाणिणो नत्थि अंतरं' કેવળજ્ઞાન વાળાને અંતર હોતું નથી. કેમકે તેઓની સ્થિતિ સાદિ અપર્યવસિત કહેવામાં આવેલ છે. તેથી એકવાર તેની પ્રાપ્તિ થયા પછી તે છૂટતું નથી તેથી તેના અંતરનો નિષેધ કરવામાં આવેલ છે. 'अन्नाणिस्स०' અજ્ઞાની જીવના સંબંધમાં ત્રણ વિકલ્પો છે. એક અનાદિ અપર્યવસિત અજ્ઞાની, બીજા અનાદિ સપર્યવસિત અજ્ઞાની અને ત્રીજા સાદિ

भवति न तु–अनादि सपर्यवसितम् । 'सादि सपज्जवसियस्स जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं छावट्ठिं सागरोवमाइं साइरेगाइं' तृतीयस्याऽस्य सादिसपर्यवसितस्याऽन्तर्मुहूर्तमेवान्तरम् जघन्यतः, तच्चाऽकिंचित्करम् अतः सोऽपि मुक्त एव तावता कालेन भूयोऽपि कस्याऽपि अज्ञानित्व प्राप्तेः, उत्कर्षेण षट् षष्टिः सागरोपमाणि सातिरेकाणि यावदन्तरम्, 'अप्पाबहु०' अल्पबहुत्वम् एतेषामल्पबहुत्वे 'सव्वत्थोवा मणपज्जवनाणी' सर्वेभ्यः स्तोका मनःपर्यवज्ञानिनः चारित्रिणामेव केषाञ्चि-

---

र्यवसित अज्ञानी और एक सादि सपर्यवसित अज्ञानी इनमें जो अनादि अपर्यवसित अज्ञानी है उसके अज्ञान के अभाव हो जाने पर पुनः अज्ञान की प्राप्ति करने में अन्तर पड ही नहीं सकता क्यों कि उसका अज्ञान अपर्यवसित है उसका कभी अभाव हो ही नहीं सकता–ऐसा अज्ञानी जीव अभव्य की कोटि में रखा गया है दूसरे नम्बर का जो अज्ञानी जीव हैं उसका अज्ञान सपर्यवसित होने से पुनः उसकी प्राप्ति उसे नहीं होती हैं यदि उसे पुनः अज्ञान की प्राप्ति होना मान लिया जाये–तो ऐसी स्थिति में वह सादि सपर्यवसित की ही कोटि में आ जाना है–अनादि सपर्यवसित कोटि में वह नही रह सकता है सादि सपर्यवसित जीव को पुनः अज्ञानी होने में कम से कम अन्तर एक अन्तर्मुहूर्त का होता है और उत्कृष्ट से अन्तर कुछ अधिक ६६ सागरोपम का होता है क्योंकि इतना समय वह ज्ञानी अवस्था में–क्षायोपशमिक सम्यक्त्वावस्था में–व्यतीत कर देता है और इसके बाद वह पुनः अज्ञानी बन सकता है ।

સપર્યવસિત અજ્ઞાની તેમાં જે અનાદિ અપર્યવસિત અજ્ઞાની છે. તેને અજ્ઞાનનો અભાવ થયા પછી ફરીથી અજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવામાં અંતર આવતું જ નથી. કેમ કે એ અજ્ઞાન અપર્યવસિત છે. તેનો અભાવ ક્યારેય પણ થઇ શકતો નથી. એવા અજ્ઞાની જીવ અભવ્ય કોટીમાં ગણવામાં આવેલ છે. બીજા નંબરના જે અજ્ઞાની જીવ છે. તેનું અજ્ઞાન સપર્યવસિત હોવાથી ફરીથી તેની પ્રાપ્તિ તેને થતી નથી. જો તેને ફરીથી અજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થતી માનવામાં આવે તો એ સ્થિતિમાં તે સાદિ સપર્યવસિતની કોટિમાં આવી જાય છે. અનાદિ સપર્યવસિતની કોટિમાં તે રહી શકતા નથી. સાદી સપર્યવસિત જીવને ફરીથી અજ્ઞાની થવામાં ઓછામાં ઓછું એક અંતર્મુહૂર્તનું અંતર હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટ અંતર કંઇક વધારે ૬૬ છાસઠ સાગરોગમનું હોય છે. કેમ કે એટલો સમય તે જ્ઞાની અવસ્થામાં–અર્થાત્ ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વાવસ્થામાં વીતાવી દે છે. અને તે પછી ફરીથી અજ્ઞાની બની શકે છે.

तद्भावात्, "तं संजयस्स सव्वप्पमायरहियस्स विविहरिद्धिमओ' तत्संयतस्य सर्व-प्रमादरहितस्य विविधऋद्धिमतः । इति वचनात् 'ओहिनाणी असंखेज्जगुणा' एभ्योऽवधिज्ञानिनोऽसंख्येयगुणैरधिकाः । देवनारकाणामप्यवधिज्ञानभावात् । 'आभिणिबोहियनाणी–सुयनाणी विसेसाहिया सट्ठाणे दोवि तुल्ला' तेभ्यः आभि-निवोधकज्ञानी–श्रुतज्ञानी चोभौ विशेषाधिकौ स्वस्थाने तु द्वावपि परस्परं तुल्यौ द्वयोः परस्परमविनाभावात् । 'केवलनाणी अणंतगुणा' केवलज्ञानिनः उभाभ्याम-

---

इनके अल्पबहुत्व का विचार–'सव्वत्थोवा मण० ओहि० असं-खेज्ज आभि० सूय० विसेसा० सट्ठाणे दो वि तुल्ला केवल० अणंत० अण्णाणी अणंतगुणा' सब से कम मनः पर्यवज्ञानी हैं क्योंकि मनः पर्यवज्ञान के स्वामी कम होते हैं अर्थात् चारित्र धारियों में भी यह सब के नहीं होता है किन्तु किन्हीं २ ऋद्धिधारि चारित्र शालियों के ही यह होता है उक्तंच–'ते संजयस्स सव्वप्पमायरहियस्स विविध-रिद्धिमतो' इनकी अपेक्षा अवधिज्ञानी जीव असंख्यातगुणें अधिक हैं हैं क्योंकि संयम के अभाव में भी यह देव और नारकियों के भी हो जाता है इसीलिये इसके स्वामी मनः पर्यवज्ञानी की अपेक्षा असं-ख्यात गुणें अधिक कहे गये हैं । अवधिज्ञानी की अपेक्षा आभिनि-बोधिकज्ञानी और श्रुतज्ञानी विशेषाधिक है । परन्तु स्वस्थान में ये परस्पर में तुल्य में हैं क्योंकि इन दोनों का परस्पर में अविनाभाव सम्बन्ध है । इनकी अपेक्षा केवलज्ञानी अनन्तगुणें अधिक हैं क्योंकि

અલ્પબહુત્વનું કથન—

'सव्वत्थोवा मणपज्जवनाणी ओहिनाणी असंखेज्जगुणा आभि० सुय० विसे-साहिया सट्ठाणे दो वि तुल्ला केवल० अणंत० अण्णाणी अणंत गुणा' સૌથી ઓછા મનઃપર્યવજ્ઞાની છે. કેમ કે—મનઃપર્યવજ્ઞાનના સ્વામી ઓછા હોય છે. અર્થાત્ ચારિત્રધારિયોમાં પણ તે બધાને હોતા નથી પરંતુ કોઇ કોઇ ઋદ્ધિ-ધારી ચારિત્રધારીયોને જ તે હોય છે. કહ્યું પણ છે કે–'ते संजयस्स सव्वप्प-मायरहियस्स विविधरिद्धिमंतो' તેના કરતાં અવધિજ્ઞાન વાળા જીવો અસંખ્યાત-ગણા વધારે છે. કેમ કે સંયમના અભાવમાં પણ તે દેવ અને નારકીયોને પણ થાય છે. તેથી તેના સ્વામી મનઃપર્યવજ્ઞાનીના કરતાં અસંખ્યાતગણા વધારે કહેવામાં આવેલ છે. અવધિજ્ઞાનીના કરતાં આભિનિબોધિકજ્ઞાની અને શ્રુતજ્ઞાની વિશેષાધિક છે. પરંતુ સ્વસ્થાનમાં તે પરસ્પર સરખા છે. કેમકે આ બન્ને જ્ઞાનનો પરસ્પરમાં અવિનાભાવ સંબંધ છે. તેના કરતાં કેવળજ્ઞાની અનંતગણા વધારે છે. કેમ કે સિદ્ધ જીવો અનંત

नन्तगुणाः सिद्धानामनन्तगुणत्वात् । 'अन्नाणी अनंतगुणा' केवलज्ञानिभ्योऽज्ञानिनोऽनन्तगुणाधिकाः वनस्पतीनां सिद्धेभ्योऽपि अनन्तत्वात् । 'अहवा–छव्विहा सव्वजीवा पन्नत्ता तं जहा–एगिंदिया–बेइंदिया–तेइंदिया–चउरिंदिया–पंचिंदिया अणिंदिया' पक्षान्तरेऽपि सर्वजीवाः षड्विधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा–एकेन्द्रियाः द्वीन्द्रियाः त्रीन्द्रियाः चतुरिन्द्रियाः पञ्चेन्द्रियाः अनिन्द्रियाः ६ । 'संचिट्ठणांतरा जहा हेट्ठा' संचिट्ठणाऽन्तरे यथाऽधस्तात् एकेन्द्रियादीनां कायस्थितिरन्तरं च व्याख्यातपूर्वैकेन्द्रियादिप्रकरणतः 'अप्पाबहु०' अल्पबहुत्वविचारे–एषाम् 'सव्वत्थोवा पंचिंदिया' सर्वस्तोकाः पञ्चेन्द्रियाः 'चउरिंदिया विसेसा-

---

सिद्ध जीव अनन्त कहे गये हैं । इनकी अपेक्षा जो अज्ञानी जीव हैं वे अनन्तगुणे अधिक हैं क्योंकि वनस्पतिकायिक जीव सिद्धों की अपेक्षा अनन्तगुणे अधिक कहे गये हैं । 'अहवा छव्विहा सव्वजीवा पन्नत्ता' अथवा–इस रीति से भी समस्त जीव छह प्रकार के कहे गये हैं 'तं जहा' जैसे–'एगिंदिया बेइंदिया, तेइंदिया चउरिंदिया, पंचिंदियो, अणिंदिया' एकेन्द्रिय, दोइन्द्रिय, तेइन्द्रिय, चौइन्द्रिय, पञ्चेन्द्रिय और अनिन्द्रिय इस प्रकार के इन भेदों में संसारी और असंसारी समस्त जीव अन्तर्हित हो जाते हैं । 'संचिट्ठणांतरा जहा हेट्ठा' जिस प्रकार से पहिले एकेन्द्रियादिक जीवों की कायस्थिति और अन्तर इनके सम्बन्ध में प्रकाश डाला जा चुका है उसी प्रकार से इस प्रकरण में भी इनकी कायस्थिति और अन्तर के सम्बन्ध में प्रकाश डाल लेना चाहिये 'अप्पा बहुय' इनके अल्पबहुत्व का विचार–इस प्रकार से है 'सव्वत्थोवा पंचिंदिया' पञ्चेन्द्रिय जो जीव हैं वे सब से कम हैं

હોવાનું કહેવામાં આવેલ છે. તેના કરતાં જે અજ્ઞાની જીવ છે તે અનંતગણા વધારે કહેવામાં આવેલ છે. કેમ કે વનસ્પતિકાય વાળા જીવો સિદ્ધોના કરતાં પણ અનંતગણા વધારે કહેવામાં આવેલ છે. 'अहवा छव्विहा सव्व जीवा पण्णत्ता' અથવા આ રીતે પણ સઘળા જીવો છ પ્રકારના કહેવામાં આવેલા છે. 'तं जहा' જેમ કે–'एगिंदिया, वेइंदिया, तेइंदिया, चउरिंदिया, पचिंदिया, अणिंदिया' એકેન્દ્રિય, બેઇંન્દ્રિ, તેઇન્દ્રિય, ચૌઇંન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય અને અનીંન્દ્રિય, આ પ્રકારના આ ભેદોમાં સંસારી અને અસંસારી સઘળા જીવોનો સમાવેશ થઇ જાય છે. 'संचिट्ठणान्तरा जहा हेट्ठा' જે પ્રમાણે પહેલાં એકેન્દ્રિય વિગેરે જીવોની કાયસ્થિતિ અને અંતરના સંબંધમાં કથન કહેવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણે આ પ્રકરણમાં પણ તેમની કાયસ્થિતિ અને અંતરના સંબંધમાં કથન કરીલેવું.

हिया' एभ्यश्चतुरिन्द्रिया विशेषाधिकाः 'तेइंदिया विसेसाहिया' एभ्यः त्रीन्द्रियाः विशेषाधिकाः 'एगिंदिया अणंतगुणा' तत एकेन्द्रिया अनन्तगुणाः 'अणिंदिया अणंतगुणा' ततोऽनिन्द्रिया अनन्तगुणाः। 'अहवा छव्विहा सव्वजीवा पन्नत्ता तं जहा-ओरालियसरीरी-वेउव्वियसरीरी-आहारगसरीरी-तेयगसरीरी-कम्मगसरीरी-असरीरी' अथवा प्रकान्तरेण सर्वजीवाः षड्विधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-औदारिकः वैक्रिय० आहारक० तैजस० कार्मण० अशरीरिणश्च एष्वेव सर्वेषामन्तर्भावः। 'ओरालियसरीरी णं भंते! कालओ केवच्चिरं होइ'?

'चउरिंदिया विसेसाहिया' इनकी अपेक्षा चौइन्द्रिय जीव विशेषाधिक है 'तेइंदिया विसे० बेइंदिया विसेसा०' तेइन्द्रिय जीव इनकी अपेक्षा भी विशेषाधिक हैं इनकी अपेक्षा दोइन्द्रिय जीव विशेषाधिक हैं। 'एगिंदिया अणंतगुणा' इनकी अपेक्षा जो एकेन्द्रिय जीव हैं वे अनन्तगुणें अधिक हैं और इनकी भी अपेक्षा 'अणिंदिया अणंतगुणा' जो अनिन्द्रिय जीव हैं वे अनन्तगुणें अधिक हैं। 'अहवा-छव्विहा सव्व जीवा पन्नत्ता' अथवा-इस रीति के अनुसार भी समस्त जीव ६ प्रकार के कहे गये हैं 'तं जहा' जैसे-'औरालियसरीरी वेउव्वियसरीरी, आहारगसरीरी, तेयगसरीरी, कम्मगसरीरी, असरीरी' औदारिक शरीरी, वैक्रियशरीरी, आहारक शरीरी, तैजसशरीरी, कार्मणशरीरी और अशरीरी।

अब गौतम! इनकी कायस्थिति के सम्बन्ध में प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'ओरालिय सरीरीणं भंते! कालओ केवच्चिरं होइ' हे भदन्त!

'अप्पाबहुयं' તેમનાં અલ્પબહુત્વનો વિચાર આ પ્રમાણે છે. 'सव्वत्थोवा पंचिंदिया' પંચેન્દ્રિય વાળા જે જીવો છે. તે સૌથી અલ્પ છે. 'चउरिंदिया विसेसाहिया' તેના કરતાં ચારઈન્દ્રિય વાળા જીવો વિશેષાધિક છે. 'तेइंदिया विसेसाहिया बेइंदिया विसेसाहिया' તેના કરતાં ત્રણ ઇંદ્રિયવાળા જીવો વિશેષાધિક છે. અને તેના કરતાં બેઇંદ્રિયવાળા જીવો વિશેષાધિક છે. 'एगिंदिया अणंतगुणा' તેના કરતાં જે એકેન્દ્રિય જીવ છે તે અનંતગણા વધારે છે. અને તેના કરતાં પણ 'अणिंदिया अणंतगुणा' જે અનીન્દ્રિય જીવ છે તેઓ અનંતગણા વધારે 'अहवा छव्विहा सव्वजीवा पण्णत्ता' અથવા આરીતે પણ સઘળા જીવો છ પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. 'तं जहा' જેમ કે-'ओरालियसरीरी वेउव्वियसरीरी, आहारगसरीरी, तेयगसरीरी, कम्मगसरीरी असरीरी' ઔદારિક શરીરી, વૈક્રિયશરીરી, આહારક શરીરી, તૈજસશરીરી, કાર્મણશરીરી અને અશરીરી,

હવે ગૌતમસ્વામી તેઓની કાયસ્થિતિના સંબંધમાં પ્રભુશ્રીને એવું પૂછે

औदारिकशरीरी भदन्त ! कालतः कियच्चिरं खलु भवति ? भगवानाह–गौतम ! 'जहन्नेणं खुड्डागं भवग्गहणं दुसमऊणं–उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं जाव अंगुलस्स असंखेज्जइभागं' जघन्येन क्षुल्लकं भवग्रहणं द्विसमयोनम् विग्रहे आद्यद्वयोः समययोः कार्मणशरीरित्वात् । उत्कर्षेणाऽसंख्येयं कालं यावद् अङ्गुलस्याऽसंख्येयभागम् । 'वेउव्वियसरीरी जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं' वैक्रियशरीरी तु जघन्येनैकं समयम्–विकुर्वणा

औदारिक शरीर वाला जीव औदारिक शरीर वाले के रूप में कितने काल तक रहता है ? अर्थात्–औदारिक शरीरी जीव की कायस्थिति का काल कितना है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–'जहण्णेणं खुड्डागं भवग्गहणं दुसमऊणं उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं जाव अंगुलस्स असंखेज्जइभागं हे गौतम ! औदारिक शरीरी की कायस्थिति का काल जघन्य से दो समय कम क्षुल्लक भवग्रहण रूप है और उत्कृष्ट से असंख्यात काल प्रमाण है इतने काल तक औदारिक शरीरी को अविग्रह में आदि के दो समयों में जीव कार्मण शरीर वाला होता है इसलिये जघन्य समय को दो समय हीन कहा गया है । उत्कृष्ट में असंख्यात काल में असंख्यात उत्सर्पिणी और असंख्यात अवसर्पिणी काल समाप्त हो जाता है ये उत्सर्पिणी और अवसर्पिणी काल अंगुल के असंख्यातकाल में हो जाते हैं । 'वेउव्विय सरीरी जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं'

છે કે—ओरालिय सरीरीणं भंते ! कालओ केवच्चिरं होइ' હે ભગવન્ ! ઔદારિક શરીરવાળા જીવ ઔદારિક શરીર પણાથી કેટલા કાળ પર્યન્ત રહે છે ? અર્થાત્ ઔદારિક શરીર વાળા જીવની કાયસ્થિતિનો કાળ કેટલો કહેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'जहण्णेणं खुड्डागं भवग्गहणं दुसमऊणं उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं जाव अंगुलस्स असंखेज्जइभागं' હે ગૌતમ ! ઔદારિક શરીર વાળાની કાયસ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી બે સમય કમ ક્ષુલ્લક ભવગ્રહણ રૂપ છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાતકાળ પ્રમાણ છે આટલા કાળપર્યન્ત ઔદારિક શરીર વાળાને અવિગ્રહથી ઉત્પન્ન થવાનો સંભવિત થાય છે. અવિગ્રહમાં આદિના બે સમયોમાં જીવ કાર્મણ શરીરવાળો હોય છે. તેથી જઘન્ય સમયને બે સમયહીન કહેવામાં આવેલ છે. ઉત્કૃષ્ટમાં અસંખ્યાતકાળમાં અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી અને અસંખ્યાત અવસર્પિણી કાળ સમાપ્ત થઈ જાય છે. એ ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણી કાળ આંગળના અસંખ્યાતમાં ભાગમાં જેટલા પ્રદેશ હોય છે. એટલા અસંખ્યાતકાળમાં થઈ જાય છે. 'वेउव्वियसरीरी

समयानन्तरसमये एव कस्यापि मरणसंभवात्, उत्कर्षेण त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि अन्तर्मुहूर्ताऽभ्यधिकानि तानि चैवम्—कश्चिच्चारित्री वैक्रियशरीरं कृत्वाऽन्तर्मुहूर्त जीवित्वा स्थितिक्षयेण अविग्रहेणाऽनुत्तर-देवेषूत्पन्नस्तदैतावान्कालो भवति। 'आहारगसरीरी जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं—उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' आहारकशरीरी जघन्नेनाऽन्तर्मुहूर्तम्—उत्कर्षेणान्तर्मुहूर्तम् तथाऽप्युत्कृष्टमेव। 'तेयगसरीरी दुविहे

वैक्रियशरीर वाले की कायस्थिति का काल जघन्य से तो एक समय को होता है और उत्कृष्ट से एक अन्तर्मुहूर्त अधिक ३३ सागरोपम का होता है। जघन्य से एक समय का होता है ऐसा कथन जो किया गया है उसका तात्पर्य ऐसा है कि कोई जीव यदि विकुर्वणा करने के अनन्तर समय में ही मर जाता है तो इस अपेक्षा वहां जघन्य स्थिति एक समय की कही गई है तथा कोई चारित्र शाली जीव वैक्रिय शरीर की रचना करके अन्तर्मुहूर्त काल तक जीवित रहता है और फिर स्थितिक्षय हो जाने से मर कर वह सीधा विना विग्रह के अनुत्तर विमानों में उत्पन्न हो जाता है तो इस अपेक्षा यहां वैक्रिय शरीरी की कायस्थिति एक अन्तर्मुहूर्त अधिक ३३ सागरोपम की होती है 'आहारगसरीरी जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' आहारक शरीर वाले की कायस्थिति का काल जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त का है और उत्कृष्ट से भी एक अन्तर्मुहूर्त का हैं। 'तेयगस-

जहण्णेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइ' वैक्रियशरीर वाળાઓની કાયસ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી તો એક સમયનો હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી એક અન્તર્મુહૂર્ત અધિક ૩૩ સાગરોપમની હોય છે. જઘન્યથી એક સમયનો હોય છે એ પ્રમાણે જે કહેવામાં આવેલ છે. તેનું તાત્પર્ય એવું છે કે—કોઇ જીવ જો વિકુર્વણા કરીને પછીના સમયમાંજ મરી જાય તો એ અપેક્ષાથી ત્યાં જઘન્ય સ્થિતિ એક સમયની કહેવામાં આવેલ છે. તથા કોઇ ચારિત્રશાલી વૈક્રિયશરીરની રચના કરીને અંતર્મુહૂર્ત કાળ પર્યન્ત જીવતા રહે અને તે પછી સ્થિતિનો ક્ષય થવાથી મરીને તે સીધા વિગ્રહ-ગતિવિના અનુત્તર વિમાનોમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. તો એ અપેક્ષાથી અહીયાં વૈક્રિય શરીર વાળાની કાયસ્થિતિ એક અંતર્મુહૂર્ત અધિક ૩૩ તેત્રીસ સાગ-રોપમની થઇ જાય છે. 'आहारगसरीरी जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' આહારક શરીરવાળાઓની કાયસ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનો છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ એકજ અંતર્મુહૂર્તનો છે. 'तेयगसरीरी दुविहे' તૈજસ-

अणाईए वा अपज्जवसिए अणाईए वा सपज्जवसिए' तैजसशरीरी द्विविधः—अनादिकोवाऽपर्यवसितः, अनादिको वा सपर्यवसितः२, यः कदापि नो मुक्तः स्यात् सोऽनादिकोऽप्यपर्यवसितोऽभव्यः १ यो मुक्तिं गन्ता सोऽनादिसपर्यवसितो द्वितीयः २। 'एवं कम्मगसरीरी वि' एवं कार्मणशरीरी—अपि पूर्वोक्तरूपो द्विविधो द्विधा संस्कारवान्। 'असरीरी साईए अपज्जवसिए' अशरीरी तु-साद्यपर्यवसितः।

रीरी दुविहे' तैजस शरीर वाले दो प्रकार के कहे गये हैं—'अणादीए वा अपज्जवसिए अणादीए वा सपज्जवसिए' एक अनादि अपर्यवसित तैजसशरीरी और दूसरा अनादि सपर्यवसित तैजशरीरी इनमें जो अनादि अपर्यवसित तैजसशरीरी है उसकी कभी भी मुक्ति नहीं होती है क्योंकि मुक्ति अवस्था तैजस शरीर के अभाव में होती है और यदि तैजस शरीर का अभाव हो जाता है तो वह द्वितीय विकल्प में परिगणित हो जाता है। 'एवं कम्मगसरीरी वि' इसी प्रकार से कार्मण शरीर वाला भी दो प्रकार का होता है एक वह अनादि अपर्यवसित कार्मण शरीर वाला है और दूसरा वह जो अनादि सपर्यवसित कार्मणशरीर वाला है प्रथम विकल्प के कार्मण शरीर वाले की कभी मुक्ति नहीं होती है क्योंकि वह अभव्य की कोटि में रहता है और जो द्वितीय विकल्प वाला है उसे भव्य होने के नाते मुक्ति प्राप्त हो जाती है। 'असरीरी साइए अपज्जवसिए' अशरीरी जीव सादि अपर्यवसित होता है अतः यहाँ पर कायस्थिति का विचार नहीं हुआ है। इनका अन्तर कथन—

શરીર વાળા બે પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. 'अणादीए वा अपज्जवसिए अणादीए वा सपज्जवसिए' એક અનાદિ અપર્યવસિત તૈજસશરીરી અને બીજા અનાદિ સપર્યવસિત તૈજસશરીરી તેમાં જે અનાદિ અપર્યવસિત તૈજસશરીરી છે, તેમની મુક્તિ કોઇ પણ સમયે થતી નથી. કેમકે મુક્તિ અવસ્થા તૈજસ-શરીરના અભાવમાં જ થાય છે. અને જો તૈજસ શરીરનો અભાવ થઇ જાય તો તે બીજા વિકલ્પમાં પરિગણિત થઇ જાય છે. 'एवं कम्मगसरीरी वि' એજ પ્રમાણે કાર્મણ શરીર વાળા પણ બે પ્રકારના હોય છે. તેમાં એક અનાદિ અપર્યવસિત કાર્મણશરીર વાળા અને બીજા તે કે જે અનાદિ સપર્ય-વસિત કાર્મણ શરીર વાળા હોય છે. પહેલા વિકલ્પવાળા કાર્મણશરીર વાળાની મુક્તિ કોઈ પણ સમયે થતી નથી, કેમકે—તે અભવ્ય પણામાં રહે છે. અને જેઓ બીજા વિકલ્પવાળા છે, તેને ભવ્ય હોવાના કારણે મુક્તિ પ્રાપ્ત થઇ જાય છે. 'असरीरी साइए अपज्जवसिए' અશરીરી જીવ સાદિ અપર્ય-વસિત હોય છે. તેથી અહીયાં તેની કાયસ્થિતિનો વિચાર કરવામાં આવેલ નથી,

अथैषामन्तरम्-'अंतरं ओरालियसरीरस्स जहन्नेणं एगं समयं' औदारिकशरीरिणो जघन्येनैकं समयम् स चैकः समयो द्विसामयिक्यामपान्तरालगतौ भवति, प्रथमसमये कार्मणशरीरोपेतत्वात्। 'उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं' उत्कर्षेण त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकानि, उत्कृष्टो वैक्रियकाल इति भावः। 'वेउव्वियसरीरस्स जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं-उक्कोसेणं अणंतं कालं वणस्सइकालो' वैक्रियशरीरिणोऽन्तर्मुहूर्तं अन्तरं' जघन्येन सकृद्वैक्रियकरणे एतावता कालेन पुनर्वैक्रियकरणात्, उत्कर्षेणाऽनन्तं कालं वनस्पतिकालः प्रसिद्धः 'आहारगस्स सरीरस्स जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं-उक्कोसेणं अणंतं कालं जाव अवड्ढं

'ओरालिय सरीरिस्स जहण्णेणं एगं समयं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं' औदारिक शरीर का अन्तर जघन्य से एक समय का और उत्कृष्ट से एक अन्तर्मुहूर्त अधिक ३३ सागरोपम का होता है जघन्य अन्तर द्विसमय वाली अपान्तराल गति में होता है क्योंकि प्रथम समय में जीव कार्मणशरीर से युक्त रहता है उत्कृष्ट अन्तर वैक्रिय काल के व्यवधान होने से कहा गया है वैक्रिय शरीर का उत्कृष्ट काल अन्तर्मुहूर्ताधिक ३३ सागरोपम का होता है। इसके बाद पुनः जीव वैक्रिय शरीर वाला बन जाता है।

वैक्रियशरीर का अन्तर-'जह० अंतो० उक्को० अणंतं कालं वणस्सइकालो' जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त का है और उत्कृष्ट से वनस्पति काल प्रमाण अनन्तकाल का है। 'आहारगस्स सरीरस्स जह० अंतोमु०

અંતરદ્વારનું કથન—

'ओरालिय सरीरस्स जहण्णेणं एगं समयं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं' ઔદારિક શરીરનું અંતર જઘન્યથી એક સમયનું છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી એક અંતર્મુહૂર્ત અધિક ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમનું હોય છે. જઘન્ય અંતર બે સમય વાળી અપાન્તરાલ ગતિમાં હોય છે. કેમ કે પ્રથમ સમયમાં જીવ કાર્મણશરીરથી યુક્ત રહે છે. ઉત્કૃષ્ટ અંતર વૈક્રિયકાળનું વ્યવધાન હોવાથી કહેવામાં આવેલ છે. વૈક્રિયશરીરનો ઉત્કૃષ્ટકાળ અંતર્મુહૂર્ત અધિક ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમનો હોય છે. તે પછી ફરીથી જીવ વૈક્રિયશરીર વાળા બની જાય છે.

વૈક્રિયશરીરનું અંતર—

'जहण्णेणं अंत्तोमूहुत्तं उक्कोसेणं अणंत्तं कालं वणस्सइकालो' જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનું છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી વનસ્પતિકાલ પ્રમાણ અનંતકાળનું અંતર છે. 'आहारगस्स सरीरस्स जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अणंतं कालं जाव

पोग्गल परियट्टं देसूणं' आहारकशरीरिणोऽन्तरं जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेणानन्तं कालं यावदपार्धं पुद्गलपरावर्तं देशोनम्। 'तेयगसरीरस्स कम्मगसरीरस्स य दुण्ह वि नत्थि अंतरं' तैजस कार्मणशरीरिणोर्द्वयोरपि नास्त्यन्तरम् आसंसारं तयोरवस्थानात्। 'अप्पाबहु०' अल्पबहुत्वे एतेषां गौतम! 'सव्वत्थोवा आहारगसरीरी' सर्वस्तोका आहारकशरीरिणः उत्कर्षतोऽपि सहस्र पृथक्त्वेन प्राप्यमाणत्वात्। कालाऽपेक्षयैतद् भवति। 'वेउव्वियसरीरी असंखेज्जगुणा' एभ्यो वैक्रियशरीरिणोऽ-

---

उक्कोसेणं अणंतं कालं जाव अवड्ढं पोग्गल परियट्टं देसूणं' आहारक शरीर का अन्तर जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त का है और उत्कृष्ट से अन्तर कुछ कम अनन्तकाल से अपार्धपुद्गल परावर्त काल का है 'तेयग. कम्मगसरीरस्स य दुण्ह वि णत्थि अंतरं' तैजस और कार्मण इन दोनों का अन्तर नहीं होता है क्योंकि जीव जब तक मोक्ष नहीं जाता है तब तक इन दोनों का अभाव उस जीव से नहीं होता है इनके अभाव होते ही जीव को मुक्ति प्राप्त हो जाती है अतः मुक्त जीव का संसार में आगमन नहीं होने से पुनः इनकी प्राप्ति जीव को नहीं हो सकती है इसलिये इन दोनों का अन्तर कथित नहीं हुआ है।

'अप्पा बहु०' इनके अल्पबहुत्व का विचार-इस प्रकार से है- 'सव्वत्थोवा आहारगसरीरी, वेउव्विय सरीरी असंखेज्जगुणा' सब से कम आहारक शरीर वाले जीव हैं इनकी अपेक्षा वैक्रियशरीर वाले जीव असंख्यातगुणें अधिक हैं अर्थात् आहारक शरीर वालों का प्रमाण

अड्ढं पोग्गलपरियट्टं देसूणं' આહારક શરીરનું અંતર જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનું છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી અનંતકાળથી કંઈક ઓછું અપાર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્ત કાળનું છે. 'तेया कम्मगसरीरस्स य दुण्ह वि णत्थि अंतरं' તૈજસ અને કાર્મણ એ બેઉનું અંતર હોતું નથી. કેમકે જ્યાં સુધી જીવ મોક્ષ પ્રાપ્તિ કરતો નથી ત્યાં સુધી એ બન્નેનો અભાવ એ જીવને થતો નથી. તેનો અભાવ થતાંજ જીવને મુક્તિ પ્રાપ્ત થઇ જાય છે. તેથી મુક્ત જીવ સંસારમાં આગમન ન થવાથી ફરીથી જીવને તેની પ્રાપ્તિ થતી નથી. તેથી આ બન્નેનું અંતર કહેવામાં આવેલ નથી,

'अप्पा बहु०' એમના અલ્પબહુત્વનો વિચાર આ પ્રમાણે છે. 'सव्वत्थोवा आहारगसरीरी, वेउव्विसरीरी असंखेज्जगुणा' સૌથી ઓછા આહારક શરીર વાળા જીવ છે. તેના કરતાં વૈક્રિય શરીરવાળા જીવો અસંખ્યાતગણા વધારે છે. અર્થાત્ આહારક શરીર વાળાઓનું પ્રમાણ વધારેમાં વધારે સહસ્રપૃથક્ત્વ

संख्येयगुणाः, देवनारकाणां कतिपयगर्भजतिर्यक्पञ्चेन्द्रियमनुष्य–वायुकायिकानां वैक्रियशरीरित्वात् । 'ओरालियसरीरी असंखेज्जगुणा' एभ्य औदारिकशरीरिणोऽसंख्येयगुणाः । इहाऽनन्तानामपि जीवानां यस्मादेकमौदारिकं शरीरं ततः स एक औदारिकशरीरी परिगृह्यते ततोऽसंख्येयगुणानाऽनन्तगुणाः । उक्तञ्च–औदारिकशरीरिणाञ्च शरीराऽपेक्षयाऽसंख्येयत्वादिति । 'असरीरी अणंतगुणा' एभ्योऽशरीरिणोऽनन्तगुणाः सिद्धानामनन्तत्वात् । 'तेयाकम्मसरीरी दो वि तुल्ला अनंतगुणा' एभ्य स्तैजसशरीरिणः कार्मणशरीरिणश्चाऽनन्तगुणाः–स्वस्थाने तु द्वयोऽपि परस्परं तुल्याः, परस्परमनयोरविनाभूतत्वात्, इह तैजसशरीरं कार्मण-

---

अधिक से अधिक सहस्र पृथक्त्व कहा गया है तब कि वैक्रियशरीर वालों को जो इनकी अपेक्षा असंख्यातगुणा अधिक कहा गया है वह देवों के नारकों के कतिपय गर्भज तिर्यक् पञ्चेन्द्रियों के, मनुष्यों के और वायुकायिक जीवों के इसका सद्भाव होता है इस स्वामित्व की अपेक्षा ले कर कहा गया है तात्पर्य यही है कि आहारक शरीर के स्वामी मनुष्य ही होते हैं और वैक्रिय शरीर के स्वामी चतुर्गति के जीव होते हैं । 'ओरालिय सरीरी असंखेज्जगुणा, असरीरी अणंतगुणा, तेयाकम्मगसरीरी दो वि तुल्ला अणंतगुणा' इनकी अपेक्षा औदारिक शरीर वाले जीव असंख्यातगुणें अधिक होते हैं । यद्यपि अनन्त कायिक जीवों के भी एक औदारिक शरीर होता है परन्तु उनका सबका वह शरीर एक ही औदारिक शरीर माना गया है प्रत्येक जीव का पृथग् २ औदारिक शरीर नहीं माना गया अतः इस औदारिक

કહેવામાં આવેલ છે. વૈક્રિયશરીર વાળાને તેમના કરતાં જે અસંખ્યાતગણા વધારે કહેવામાં આવેલ છે તે દેવો અને નારકોના કેટલાકગર્ભજ તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયોને મનુષ્યોને અને વાયુકાયિક જીવોને તેનો સદ્ભાવ થાય છે. એ સ્વામિપણાની અપેક્ષાથી કહેવામાં આવેલ છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે–આહારક શરીરના સ્વામી મનુષ્ય જ હોય છે. અને વૈક્રિય શરીરના સ્વામી ચાર ગતિવાળા જીવો હોય છે. 'ओरालियसरीरी असंखेज्जगुणा, असरीरी अणंतगुणा तेयाकम्मसरीरी दो वि तुल्ला अणंतगुणा' તેના કરતાં ઔદારિક શરીર વાળા જીવો અસંખ્યાતગણા વધારે હોય છે. જો કે અનંતકાય વાળા જીવોને પણ એક ઔદારિક શરીર હોય છે. પરંતુ એ બધાનું એ શરીર એક ઔદારિક શરીર જ માનવામાં આવેલ છે. પ્રત્યેક જીવનું અલગ અલગ ઔદારિકશરીર માનવામાં આવેલ નથી. તેથી આ ઔદારિક શરીરની અપેક્ષાથી ઔદારિક

काउलेस्सा अणंतगुणा नीललेस्सा विसेसाहिया कण्ह-लेस्सा विसेसाहिया। से त्तं सत्तविहा सव्वजीवा ॥ सू० १५०॥

छाया–तत्र ये ते एवमुक्तवन्तः सप्तविधाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्ताः ते एवमुक्त-वन्तः तद्यथा–पृथिवीकायिका अप्कायिकाः–तेजस्कायिकाः–वायुकायिकाः–वनस्पतिकातिकाः–त्रसकायिकाः–अकायिकाः। संचिट्ठणान्तरे यथाऽधस्तात्। अल्पबहुत्वम्० सर्वस्तोकास्त्रसकायिकाः, तेजस्कायिका असंख्येयगुणाः पृथिवी-कायिका विशेषाधिकाः अप्कायिका विशेषाधिकाः वायुकायिका विशेषा-धिकाः सिद्धा अनन्तगुणाः वनस्पतिकायिका अनन्तगुणाः। अथवा–सप्तविधाः सर्वजीवा प्रज्ञप्ताः, तद्यथा–कृष्णलेश्याः, नीललेश्याः, कापोतलेश्याः, तेजो-लेश्याः, पद्मलेश्याः, शुक्ललेश्याः अलेश्याः। कृष्णलेश्यः खलु भदन्त! कृष्णलेश्य इति कालतः कियच्चिरं भवति? गौतम! जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकानि नीललेश्यः खलु जघन्येनान्त-र्मुहूर्तम् उत्कर्षेण दशसागरोपमाणि पल्योपमस्याऽसंख्येयभागाभ्यधिकानि कापोत-लेश्यः खलु० जघन्येनान्तर्मुहूर्तमुत्कर्षेण त्रीणि सागरोपमाणि पल्योपमस्याऽसं-ख्येयभागाभ्यधिकानि तेजोलेश्यः खलु भदन्त! जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण द्वे सागरोपमे पल्योपमस्याऽसंख्येयभागाभ्यधिके। पद्मलेश्यः खलु भदन्त! जघन्येनान्तर्मुहूर्तमुत्कर्षेण दशसागरोपमाणि अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकानि। शुक्ललेश्यः खलु भदन्त! जघन्येनान्तर्मुहूर्तमुत्कर्षेण त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि अन्तर्मुहूर्ताभ्य-धिकानि। 'अलेश्यः खलु भदन्त! सादिकोऽपर्यवसितः। कृष्णलेश्यस्य खलु भदन्त! अंतरं कालतः कियच्चिरं भवति–जघन्येनान्तर्मुहूर्तमुत्कर्षेण त्रयस्त्रिंश-त्सागरोपमाणि अन्तर्मुहूर्ताऽभ्यधिकानि। एवं नीललेश्यस्यापि कापोतलेश्य-स्यापि। तेजोलेश्यस्य खलु भदन्त! अंतरं कालतः जघन्येनान्तर्मुहूर्तमुत्कर्षेण वनस्पतिकालः। एवं पद्मलेश्यस्यापि शुक्ललेश्यस्यापि द्वयोरप्येवमन्तरम्। अलेश्यस्य खलु भदन्त। अंतरं कालतः गौतम! सादिकस्याऽपर्यवसितस्य नास्त्यन्तरम्। एतेषां खलु भदन्त! जीवानां कृष्णलेश्यानां नीललेश्यानां कापोत-लेश्यानां तेजोलेश्यानां पद्मलेश्यानां शुक्ललेश्यानाम् अलेश्यानां च कतरे-कतरेभ्योल्पाः० गौतम! सर्वस्तोकाः शुक्ललेश्याः, पद्मलेश्याः संख्येय-गुणाः, तेजोलेश्याः संख्येयगुणाः अलेश्या अनन्तगुणाः कापोतलेश्याः अनन्त-गुणाः, नीललेश्या विशेषाधिकाः कृष्णलेश्या विशेषाधिकाः। त एते सप्तविधाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्ताः ॥सू० १५०॥

वाउकाइया विसेसाहिया सिद्धा अणंतगुणा वणस्सइकाइया अणंतगुणा अहवा सत्तविहा सव्वजीव पन्नत्ता तं जहा—कण्ह-लेस्सा नीललेस्सा काउलेस्सा तेउलेस्सा पम्हलेस्सा सुक्कलेस्सा अलेस्सा। कण्हलेस्सेणं भंते! कण्हलेस्सत्ति कालओ केवच्चिरं होइ? गोयमा! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोव-माइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं। नीललेस्सेणं भंते! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं दससागरोवमाइं पलिओवमस्स असंखेज्जइ-भागमब्भहियाइं। काउलेस्सेणं भंते! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्को-सेणं तिन्नि सागरोवमाइं पलिओवमस्स असंखेज्जइभाग-मब्भहियाइं। तेउलेस्सेणं भंते! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं दोण्णि सागरोवमाइं पलिओवमस्स असंखेज्जइ भागमब्भहि-याइं। पम्हलेस्सेणं भंते! जहन्नेणं अंतोमु० उक्को० दस सागरोव-माइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं। सुक्कलेस्से णं भंते। जहन्नेणं अंतो मुहुत्तं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं। अलेस्से णं भंते०! साईए अपज्जवसिए। कण्हलेसस्स णं भंते! अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ? जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्को-सेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं। एवं नीललेस्स-स्सवि काउलेस्सस्सवि। तेउलेस्सस्स णं भंते! कालओ केवच्चिरं होइ जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइकालो एवं पम्ह-लेसस्सवि सुक्कलेस्सस्सवि दोण्ह वि अंतरं। अलेस्सस्सणं भंते! अंतरं कालओ० गोयमा! साईयस्स अपज्जवसियस्स णत्थि अंतरं। एएसि णं भंते! जीवाणं कण्हलेस्साणं नीलले स्साणं काउस्लेसाणं तेउलेस्सा णं पम्हलेस्साणं सुक्कलेस्साणं अलेस्साण य कयरे० गोयमा! सव्वत्थोवा सुक्कलेस्सा पम्हलेस्सा संखेज्जगुणा तेउलेस्सा संखेज्जगुणा अलेस्सा अणंतगुणा

काउलेस्सा अणंतगुणा नीललेस्सा विसेसाहिया कण्ह-लेस्सा विसेसाहिया। से त्तं सत्तविहा सव्वजीवा ॥ सू० १५०॥

छाया-तत्र ये ते एवमुक्तवन्तः सप्तविधाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्ताः ते एवमुक्त-वन्तः तद्यथा-पृथिवीकायिका अप्कायिकाः-तेजस्कायिकाः-वायुकायिकाः-वनस्पतिकातिकाः-त्रसकायिकाः-अकायिकाः। संचिट्ठणान्तरे यथाऽधस्तात्। अल्पबहुत्वम्० सर्वस्तोकास्त्रसकायिकाः, तेजस्कायिका असंख्येयगुणाः पृथिवी-कायिका विशेषाधिकाः अप्कायिका विशेषाधिकाः वायुकायिका विशेषा-धिकाः सिद्धा अनन्तगुणाः वनस्पतिकायिका अनन्तगुणाः। अथवा-सप्तविधाः सर्वजीवा प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-कृष्णलेश्याः, नीललेश्याः, कापोतलेश्याः, तेजो-लेश्याः, पद्मलेश्याः, शुक्ललेश्याः अलेश्याः। कृष्णलेश्यः खलु भदन्त! कृष्णलेश्य इति कालतः कियच्चिरं भवति? गौतम! जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकानि नीललेश्यः खलु जघन्येनान्त-र्मुहूर्तम् उत्कर्षेण दशसागरोपमाणि पल्योपमस्याऽसंख्येयभागाभ्यधिकानि कापोत-लेश्यः खलु० जघन्येनान्तर्मुहूर्तमुत्कर्षेण त्रीणि सागरोपमाणि पल्योपमस्याऽसं-ख्येयभागाभ्यधिकानि तेजोलेश्यः खलु भदन्त! जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण द्वे सागरोपमे पल्योपमस्याऽसंख्येयभागाभ्यधिके। पद्मलेश्यः खलु भदन्त! जघन्येनान्तर्मुहूर्तमुत्कर्षेण दशसागरोपमाणि अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकानि। शुक्ललेश्यः खलु भदन्त! जघन्येनान्तर्मुहूर्तमुत्कर्षेण त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि अन्तर्मुहूर्ताभ्य-धिकानि। 'अलेश्यः खलु भदन्त! सादिकोऽपर्यवसितः। कृष्णलेश्यस्य खलु भदन्त! अंतरं कालतः कियच्चिरं भवति-जघन्येनान्तर्मुहूर्तमुत्कर्षेण त्रयस्त्रिंश-त्सागरोपमाणि अन्तर्मुहूर्ताऽभ्यधिकानि। एवं नीललेश्यस्यापि कापोतलेश्य-स्यापि। तेजोलेश्यस्य खलु भदन्त! अंतरं कालतः जघन्येनान्तर्मुहूर्तमुत्कर्षेण वनस्पतिकालः। एवं पद्मलेश्यस्यापि शुक्ललेश्यस्यापि द्वयोरप्येवमन्तरम्। अलेश्यस्य खलु भदन्त। अंतरं कालतः गौतम! सादिकस्याऽपर्यवसितस्य नास्त्यन्तरम्। एतेषां खलु भदन्त! जीवानां कृष्णलेश्यानां नीललेश्यानां कापोत-लेश्यानां तेजोलेश्यानां पद्मलेश्यानां शुक्ललेश्यानाम् अलेश्यानां च कतरे-कतरेभ्योल्पाः० गौतम! सर्वस्तोकाः शुक्ललेश्याः, पद्मलेश्याः संख्येय-गुणाः, तेजोलेश्याः संख्येयगुणाः अलेश्या अनन्तगुणाः कापोतलेश्याः अनन्त-गुणाः, नीललेश्या विशेषाधिकाः कृष्णलेश्या विशेषाधिकाः। त एते सप्तविधाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्ताः ॥सू० १५०॥

टीका-'तत्थ जे ते एवमाहंसु सत्तविहा सव्वजीवा पन्नत्ता ते एवमाहंसु तं जहा-पुढवीकाइया-आउकाइया-तेउकाइया-वाउकाइया-वणस्सइकाइया-तसकाइया अकाइया' तत्र जीवगणना प्रस्तावे ये ते सप्तविधाः सर्वजीवाः सन्ति एवमुक्तवन्तस्ते-एवमुक्तवन्तः तदभिप्रायो यथा-पृथिवीकायिकाः (केचन) अप्कायिकाः तेजस्कायिकाः वायुकायिकाः वनस्पतिकायिकाः त्रसकायिकाः अकायिकाः। 'संचिट्ठणंतरा जहा हेट्ठा' संचिट्ठणा कायस्थितिरन्तरं चैतदुभयमपि यथा पूर्वं पृथिव्यादि जीवनिकायप्रकरणे तथैव सर्वमिहापि-अनुसन्धातव्यम्०। 'अप्पाबहु०' अल्पबहुत्वं सप्तजीवानां कतरेभ्यः? भगवानाह-गौतम! 'सव्वत्थोवा तसकाइया' सर्वस्तोकास्त्रसकायिकाः 'तेउकाइया असंखेज्जगुणा'

'तत्थ णं जे ते एवमाहंसु सत्तविहा सव्वजीवा पन्नत्ता' इत्यादि।

टीकार्थ-किसी अपेक्षा समस्त जीव ७ प्रकार के हैं ऐसा कहा है उनका इस सम्बन्ध में स्पष्टीकरण इस प्रकार से है-'तं जहा' जैसे-'पुढविकाइया आउकाइया, तेउकाइया, वायुकाइया, वणस्सइकाइया, तसकाइया, अकाइया' पृथिवीकायिक १, अप्कायिक २ तेजसकायिक ३ वायुकायिक ४ वनस्पतिकायिक ५, त्रसकायिक ६ और अकायिक ७ 'संचिट्ठणंतरा जहा हेट्ठा' इन सब जीवों की कायस्थिति और अन्तर का कथन जैसा पहिले पृथिव्यादि जीवनिकाय के प्रकरण में किया गया है-वैसा ही वह सब यहां पर भी कह लेना चाहिये।

'अप्पा बहु०' इनके अल्पबहुत्व का कथन-इस प्रकार से है-'सव्वत्थोवा तसकाइया, तेउकाइया असंखेज्जगुणा, पुढवीकाइया

સપ્તવિધ પ્રતિપત્તિનો આરંભ—

'तत्थणं जे ते एवमाहंसु सत्तविहा सव्वजीवा पण्णत्ता' ઈત્યાદિ।

ટીકાર્થ—કોઈ અપેક્ષાથી સઘળા જીવો ૭ સાત પ્રકારના છે તેમ કહેવામાં આવેલ છે. આ સંબંધમાં તેઓનું સ્પષ્ટીકરણ આ પ્રમાણે છે—'तं जहा' જેમ કે—'पुढवीकाइया, आउकाइया, तेउकाइया, वायुकाइया, वणस्सइकाइया, तसकाइया, अकाइया' પૃથ્વીકાયિક ૧, અપ્કાયિક ૨, તેજસ્કાયિક ૩, વાયુકાયિક ૪, વનસ્પતિકાયિક ૫, ત્રસકાયિક ૬ અને અકાયિક ૭ 'संचिट्ठणंतरा जहा हेट्ठा' આ તમામ જીવોની કાયસ્થિતિ અને અંતરનું કથન પહેલાં જે પ્રમાણે પૃથિવી વિગેરે જીવનિકાયના પ્રકરણમાં કરવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણેનું તે તમામ કથન-અહીંયાં પણ કહીલેવું જોઈએ.

'अप्पा बहु०' તેમના અલ્પબહુત્વનું કથન આ પ્રમાણે છે- 'सव्वत्थोवा तसकाइया तेउकाइया असंखेज्जगुणा पुढवीकाइया विसेसाहिया' સૌથી ઓછા

एभ्यस्तेजस्कायिका असंख्येयगुणाः 'पुढवीकाइया विसेसाहिया' एभ्यः पृथिवीकायिका विशेषाधिकाः 'आउक्काइया विसेसाहिया' एभ्योऽप्कायिका विशेषाधिकाः। 'वाउकाइया विसेसाहिया' ततो वायुकायिका विशेषाधिकाः 'सिद्धा अणंतगुणा' ततः सिद्धा अनन्तगुणाः 'वणस्सइकाइया अणंतगुणा' ततो वनस्पतिकायिका अनन्तगुणाः। पुनः सप्तविधत्वं प्रकारान्तरेणाह–'सत्तविहा सव्वजीवा पन्नत्ता तं जहा–कण्हलेस्सा–नीललेस्सा–काउलेस्सा–तेउलेस्सा–पम्हलेस्सा–सुक्कलेस्सा अलेस्सा' अथवा वक्ष्यमाणक्रमेणाऽपि सप्तविधा एव सर्वजीवाः प्रज्ञप्तास्तद्यथा–कृष्णलेश्या–जीवपरिणामरूपा विद्यते येषां ते कृष्णलेश्या१ नीललेश्याः २ कापोतलेश्याः ३ तेजोलेश्याः ४ पद्मलेश्याः ५ शुक्ललेश्याः ६ अलेश्याः७ एष्वेवान्तर्भावः सर्वेषाम्। 'कण्हलेस्से णं भंते! कण्हलेस्सेत्ति कालओ

विसे०' सब से कम त्रसकायिक जीव हैं इनकी अपेक्षा तेजस्कायिक जीव असंख्यातगुणें अधिक हैं–इनकी अपेक्षा पृथिवीकायिक जीव विशेषाधिक हैं 'आउ० विसे० वाउ० विसेसा० सिद्धा अणंतगुणा' इनकी अपेक्षा अप्कायिक जीव विशेषाधिक हैं, इनकी अपेक्षा वायुकायिक जीव विशेषाधिक हैं और इनकी अपेक्षा सिद्ध जीव अनन्तगुणें अधिक है तथा–इनकी भी अपेक्षा जो वनस्पतिकायिक जीव हैं वे अनन्तगुणें अधिक हैं। 'अहवा सत्तविहा सव्वजीवा पण्णत्ता' अथवा इस तरह से भी समस्त जीव सात प्रकार के कहे गये हैं–'तं जहा' जैसे–'कण्हलेस्सा, नीललेस्सा, काउलेस्सा, तेउलेस्सा, पम्हलेस्सा, सुक्कलेस्सा, अलेस्सा' कृष्णलेश्या वाले जीव, नीललेश्या वाले जीव, कापोतलेश्या वाले जीव, तेजोलेश्या वाले जीव, पद्मलेश्या वाले जीव, शुक्ललेश्या वाले जीव, और बिना लेश्या वाले जीव.

ત્રસકાયિક જીવો છે. તેના કરતાં તેજસ્કાયિક જીવ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં પૃથિવીકાયિક જીવો વિશેષાધિક છે. 'आउ० विसेसाहिया तेउकाइया विसेसाहिया सिद्धा अणंतगुणा' તેના કરતાં અપ્કાયિક જીવ વિશેષાધિક છે. તેના કરતાં વાયુકાયિક જીવ વિશેષાધિક છે. અને તેના કરતાં સિદ્ધ જીવો અનંતગણા વધારે છે. તથા તેના કરતાં પણ વનસ્પતિકાયિક જીવ છે તે અનંત ગણા અધિક છે. 'अहवा सत्तविहा सव्व जीवा पण्णत्ता' અથવા આ રીતે પણ સઘળા જીવો સાત પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. 'तं जहा' જેમકે 'कण्ह लेस्सा, नीललेस्सा, काउलेसा, तेउलेस्सा, पम्हलेस्सा, सुक्कलेस्सा, अलेस्सा' કૃષ્ણલેશ્યાવાળા જીવ, નીલલેશ્યાવાળા જીવ, કાપોતલેશ્યાવાળા જીવ, તેજોલેશ્યાવાળા જીવ, પદ્મલેશ્યાવાળા જીવ, શુક્લલેશ્યાવાળા જીવ અને લેશ્યા વિનાના જીવો,

केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं–उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं' कृष्णलेश्यः खलु भदन्त ! कृष्णलेश्यत्वरूपेण कालतः कियच्चिरं भवति ? भगवानाह–गौतम ! जघन्येनाऽन्तर्मुहूर्तम् तिर्यङ्मनुष्याणां कृष्णलेश्यायां अन्तर्मुहूर्तावस्थायित्वात् । उत्कर्षेण त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि अन्तर्मुहूर्ताऽभ्यधिकानि, देवनारका हि पूर्वभवगतान्तर्मुहूर्तत आरभ्याऽग्रेतनभवगत प्रथमान्तर्मुहूर्तं देव–नारका अवस्थित लेश्यावन्तः । अधः सप्तमपृथिवीनारकाश्च–कृष्णलेश्यकाः पाश्चात्याऽग्रेतन भवगतचरमाऽऽदिमाऽन्तर्मुहूर्ते द्वे अप्येकमन्तर्मुहू-

---

इनकी कायस्थिति का विचार–'कण्हलेस्सेणं भंते ! कण्हलेसत्ति कालओ केवच्चिरं होइ' हे भदन्त ! कृष्णलेश्या वाला जीव कृष्णलेश्या से युक्त हुए रूप में कितने काल तक रहता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं 'गोयमा ! जह० अंतो० उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं' हे गौतम ! कृष्णलेश्या वाला जीव कृष्णलेश्या से युक्त हुए रूप में कम से कम एक अन्तर्मुहूर्त तक रहता है और अधिक से अधिक एक अन्तर्मुहूर्त अधिक ३३ सागरोपम काल तक रहता है–तात्पर्य ऐसा है कि तिर्यञ्च और मनुष्यों की कृष्णलेश्या कम से कम एक अन्तर्मुहूर्त तक ही अवस्थित रहती है इस अपेक्षा कायस्थिति का जघन्य काल अन्तर्मुहूर्त का कहा गया है तथा देव और नारक पूर्वभवगत अन्तर्मुहूर्त से लेकर आगे के प्रथम अन्तर्मुहूर्त पर्यन्त अवस्थित लेश्या वाले होते हैं और जो अधः सप्तमी पृथिवी के नारक

આમની કાયસ્થિતિનો વિચાર–

'कण्हलेस्सेणं भंते ! कण्हलेसत्ति कालओ केवच्चिरं होइ' હે ભગવન્ ! કૃષ્ણ-લેશ્યા વાળા જીવો કૃષ્ણલેશ્યાથી યુક્ત પણાથી કેટલા કાળ પર્યન્ત રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं' હે ગૌતમ ! કૃષ્ણલેશ્યા વાળા જીવ કૃષ્ણલેશ્યાથી યુક્ત થઈને ઓછામાં ઓછા અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત રહે છે. અને વધારેમાં વધારે એક અંતર્મુહૂર્ત અધિક ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમ કાળ પર્યન્ત રહે છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે–તિર્યંચ અને મનુષ્યોની કૃષ્ણ લેશ્યા ઓછામાં ઓછા એક અન્તર્મુહૂર્ત પર્યન્ત જ વર્તમાન રહે છે. એ અપેક્ષાએ કાયસ્થિતિનો જઘન્ય કાળ એક અંતર્મુહૂર્તનો કહેવામાં આવેલ છે. તથા દેવ અને નારક પૂર્વભવગત અંતર્મુહૂર્તથી લઈને આગળના પહેલા અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત અવસ્થિત લેશ્યાવાળા હોય છે. અને જે અધઃ સપ્તમી પૃથ્વીના નારકો છે. તે પછીના ભવના છેલ્લા અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત અને આગળના ભવના પહેલા અન્તર્મુહૂર્ત સુધી કૃષ્ણલેશ્યા વાળા હોય છે. આ બન્ને

र्तम् तस्याऽसंख्यात भेदात्मकत्वात् तत् उपपद्यन्ते कृष्णलेश्याकस्याऽन्तर्मुहूर्ता-ऽभ्यधिकानि त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि इति । 'नीललेस्से णं जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं दससागरोवमाइं पलिओवमस्स असंखेज्जइ भागमब्भहियाइं' नील-लेश्यो-जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्तं यावत्स्थितिमान् तिर्यङ्मनुष्यालेश्यावन्तः। उत्कर्षेण दशसागरोपमाणि पल्योपमाऽसंख्येयभागाऽभ्यधिकानि, नीललेश्यवतामेताव-त्स्थितिकत्वात्, पाश्चात्याग्रेतन भवगते च प्रथमचरमान्तर्मुहूर्ते पल्योपमाऽसंख्येय-भागान्तः प्रविष्टेन पृथग् विवक्षते इति । 'काउलेस्से णं भंते !०' कापोतलेश्यः

हैं वे पीछे के भव के अन्तिम अन्तर्मुहूर्त तक और आगे के भव के प्रथम अन्तर्मुहूर्त तक कृष्णलेश्या वाले होते हैं ये दोनों अन्तर्मुहूर्त एक ही अन्तर्मुहूर्त से परिगणित किये गये हैं क्योंकि अन्तर्मुहूर्त के असंख्यात भेद होते हैं इस तरह से कृष्णलेश्या वाले की कायस्थिति उत्कृष्ट से एक अन्तर्मुहूर्त अधिक ३३ सागरोपम तक की सध जाती है 'नीललेस्सेणं भंते !' हे भदन्त ! नील लेश्या वाले जीव की काय-स्थिति कितने काल की है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम ! नीललेश्या वाले की कायस्थिति 'जह० अंतोमु० उक्कोसेणं दस साग-रोवमाइं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागमब्भहियाइं' जघन्य से तो एक अन्तर्मुहूर्त की होती है और उत्कृष्ट से पल्योपम के असंख्या-तवें भाग से अधिक दश सागरोपम की होती है नीललेश्या वाले जीव की जो उत्कृष्ट रूप से इतनी कायस्थिति कही गई है वह धूम-प्रभा के प्रथम प्रस्तर के नारक जीवों की इतनी स्थिति होने के कारण कही गई है पाश्चात्य भव का अन्तिम अन्तर्मुहूर्त और अग्रेतन भव

એકજ અંતર્મુહૂર્તથી ગણવામાં આવેલ છે. કેમ કે અંતર્મુહૂર્તના અસં-ખ્યાતભેદો હોય છે. આ રીતે કૃષ્ણલેશ્યા વાળાઓની કાયસ્થિતિ ઉત્કૃષ્ટથી એક અંતર્મુહૂર્ત અધિક ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમ સુધીની સિદ્ધ થઈ જાય છે.

'नीललेस्सेणं भंते !' હે ભગવન્ ! નીલલેશ્યા વાળા જીવની કાયસ્થિતિ કેટલા કાળની છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! નીલલેશ્યા વાળા જીવની કાયસ્થિતિ 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं दस सागरो-वमाइं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागमब्भहियाइं' જઘન્યથી તો એક અંતર્મુ-હૂર્તની હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી પલ્યોપમના અસંખ્યાત ભાગથી અધિક દસ સાગરોપમની હોય છે. નીલલેશ્યા વાળા જીવની ઉત્કૃષ્ટ પણાથી જે આટલી કાયસ્થિતિ કહી છે. તે ધૂમપ્રભાના પહેલા પ્રસ્તરના નારક જીવોની એટલી સ્થિતિ હોવાના કારણે કહેવામાં આવેલ છે. પાછલના ભવનું છેલ્લું અંતર્મુ-હૂર્ત અને આગળના ભવનું પહેલું અંતર્મુહૂર્ત પલ્યોપમના અસંખ્યાતમાં

खलु भदन्त ! भगवानाह–गौतम ! 'जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं–उक्कोसेणं–तिन्नि सागरोवमाइं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागमब्भहियाइं' जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्तम्–पूर्ववत् उत्कर्षेण त्रीणि सागरोपमाणि पल्योपमस्याऽसंख्येयभागाऽभ्यधिकानि कापोतलेश्यानां भवन्ति। वालुका प्रथमप्रस्तटगतनारकाणां कापोत लेश्याकानामेतावत् स्थितिकत्वात्। 'तेउलेस्सेणं भंते !०' तेजोलेश्यः खलु भदन्त !० 'जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं–उक्कोसेणं दोण्णि सागरोवमाइं पलिओ-मस्स असंखेज्जइभागमब्भहियाइं' भगवानाह–गौतम ! जघन्येनाऽन्तर्मुहूर्तम्

का अन्तर्मुहूर्त पल्योपम के असंख्यातवें भाग में ही अन्तर्भूत कर दिया गया है अतः उसे यही स्वतन्त्र रूप से नहीं कहा गया है 'काउ-लेस्सेणं भंते !' हे भदन्त ! कापोत लेश्या वाले जीव की कायस्थिति कितने काल की कही गई है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–हे गौतम ! कापोतलेश्या वाले जीव की कायस्थिति 'जह० अंतो० उक्कोसेणं तिन्नि० सागरो० पलिओवमस्स असं० म०' जघन्य एक अन्तर्मुहूर्त की कही गई है और उत्कृष्ट से पल्योपम के असंख्यातवें भाग से अधिक तीन सागरोपम की कही गई है यह उत्कृष्ट कापोतलेश्या वाले जीव की कायस्थिति का कथन वालुकाप्रभा के प्रथम प्रस्तर के नारक जीवों की अपेक्षा से किया गया है। क्योंकि कापोतलेश्या वाले वहां इतनी ही उत्कृष्ट स्थिति वाले होते हैं। 'तेउलेस्सेणं भंते !' हे भदन्त ! तेजोलेश्या वाले जीवों की कायस्थिति का काल कितना होता है–इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–'जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्को-

---

ભાગમાં જ અંતભૂ'ત કરવામાં આવેલ છે. તેથી તેને અહીંયાં સ્વતંત્ર પણે કહેલ નથી. 'काउलेस्सेणं भंते !' હે ભગવન્ ! કાપોતિક લેશ્યા વાળા જીવની કાયસ્થિતિ કેટલા કાળની કહેવામાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–હે ગૌતમ ! કાપોતલેશ્યા વાળા જીવની કાયસ્થિતિ 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तिन्नि सागरो० पलिओवमस्स असं० मब्भहियं' જઘન્યથી તો એક અંતર્મુહૂર્તની કહેવામાં આવેલ છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી પલ્યોપમના અસં-ખ્યાતમા ભાગથી વધારે ત્રણ સાગરોપમની કહેવામાં આવેલ છે. આ ઉત્કૃષ્ટ કાપોત લેશ્યાવાળા જીવની કાયસ્થિતિનું કથન વાલુકાપ્રભાના પહેલા પ્રસ્તર ના નારક જીવોની અપેક્ષાથી કરવામાં આવેલ છે. કેમ કે કાપોતલેશ્યા વાળા ત્યાં એટલીજ ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ વાળા હોય છે. 'तेउलेस्सेणं भंते !' હે ભગવન્ ! તેજોલેશ્યા વાળા જીવોની કાયસ્થિતિનો કાળ કેટલો કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं दोण्णि सागरोवमाइं पलिओवमस्स असंखेज्जइ भागमब्भहियाइं' હે ગૌતમ ! તેજો-

तेजोलेश्याकः, उत्कर्षेण द्वे सागरोपमे पल्योपमस्याऽसंख्येयभागाधिके-एतावत्कालमीशानदेवानां स्थितिः। 'पम्हलेस्से णं भंते !०' पद्मलेश्यः खलु भदन्त ! कालतः कियच्चिरम् ? गौतम ! 'जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं-उक्कोसेणं दससागरोवमाइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं' जघन्येनान्तर्मुहूर्तम्-उत्कर्षेण दशसागरोपमाणि अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकानि ब्रह्मलोकवासिन एतल्लेश्यावन्तः।'सुक्कलेस्से णं भंते !०' शुक्कलेश्याकः खलु शुक्कलेश्याक इति कृत्वा कालतः कियच्चिरं०

सेणं दोण्णिसागरोवमाइं पलिओवमस्स असंखेज्जइ भागमब्भहियाइं' हे गौतम ! तेजोलेश्या वाले जीवों की कायस्थिति का काल जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त का होता है और उत्कृष्ट से पल्योपम के असंख्यातवें भाग से अधिक दो सागरोपम का होता है यह उत्कृष्ट कायस्थिति का कथन ईशान देवों की भवस्थिति को लेकर किया गया है 'पम्हलेस्सेणं भंते !' हे भदन्त ! पद्मलेश्या वाले जीव की कायस्थिति का काल कितना होता है ?

उत्तर में प्रभु ने कहा-हे गौतम ! पद्मलेश्या वाले जीव की कायस्थिति का काल 'जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं दस सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं' जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त का होता है और उत्कृष्ट से एक अन्तर्मुहूर्त अधिक १० सागरोपम का होता है। इस लेश्या वाले ब्रह्मलोक कल्प के देव होते हैं-सुक्कलेस्सेणं भंते !' हे भदन्त ! शुक्लेश्या वाले जीवों की कायस्थिति का काल कितना कहा गया है इसके उत्तर मे प्रभु कहते हैं ? हे गौतम ! शुक्लेश्या वाले

લેશ્યા વાળા જીવોની કાયસ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનો હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી પલ્યોપમના અસંખ્યાતં ભાગથી વધારે બે સાગરોપમનો હોય છે. આ ઉત્કૃષ્ટ કાયસ્થિતિનું કથન ઇશાનદેવોની ભવસ્થિતિને લઇને કરવામાં આવેલ છે. 'पम्हलेस्सेणं भंते !' હે ભગવન્ ! પદ્મલેશ્યા વાળા જીવની કાયસ્થિતિનો કાળ કેટલો હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રીએ કહ્યું કે-હે ગૌતમ ! પદ્મલેશ્યા વાળા જીવની કાયસ્થિતિનો કાળ 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्त उक्कोसेणं दस सागरोवमाइं अंतोमुहुत्त मब्भहियाइं' જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનો હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી એક અંતર્મુહૂર્ત અધિક ૧૦ દસ સાગરોપમનો હોય છે. આ લેશ્યાવાળા બ્રહ્મલોક કલ્પના દેવ હોય છે. 'सुक्कलेस्सेणं भंते !' હે ભગવન્ શુક્લલેશ્યાવાળા જીવોની કાયસ્થિતિનો કાળ કેટલો હોય છે ? ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે હે ગૌતમ ! શુક્લલેશ્યાવાળા જીવોની કાયસ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી

गौतम ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं' जघन्येनान्तर्मुहूर्तं पूर्ववत् 'उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं' उत्कर्षेण त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि अन्तर्मुहूर्त्ताभ्यधिकानि अनुत्तरोपपातिका देवा एते भवन्ति तेषां शुक्ललेश्याकत्वात्। 'अलेस्से णं भंते !०' अलेश्यः खलु भदन्त ! अलेश्य इति कियच्चिरं भवति? भगवानाह—गौतम ! अलेश्यः—'साईए अपज्जवसिए' सादिकोऽपर्यवसितः इति। 'कण्हलेसस्स णं भंते !० अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ' कृष्णलेश्यस्य खलु भदन्त! कालतः कियच्चिरमन्तरम्? भगवानाह गौतम! 'जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं' जघन्येनान्त-

---

जीवों की कायस्थिति का काल जघन्य से 'अंतोमुहुत्तं' एक अन्तर्मुहूर्त का कहा गया है और 'उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं' उत्कृष्ट से एक अन्तर्मुहूर्त अधिक ३३ सागरोपम का कहा गया है इस लेश्या वाले अनुत्तरोपपातिक देव होते हैं और इन की स्थिति इतनी होती है 'अलेस्सेणं भंते !' हे भदन्त ! अलेश्य जीव की कायस्थिति का काल कितना होता है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—हे गौतम ! अलेश्य जीव की कायस्थिति का काल 'सादीए अपज्जवसिए' सादि अपर्यवसित होता है । अतः यहां पर कायस्थिति का कथन नहीं हुआ है ।

इनका अन्तर विषयक विचार—'कण्हलेस्सस्स णं भंते ! अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ' हे भदन्त ! कृष्णलेश्या वाले जीव का काल की अपेक्षा कितना अंतर होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं— 'गोयमा ! ज० अंतो० उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तम०'

'अंतोमुहुत्तं' એક અંતર્મુહૂર્તનો કહેવામાં આવેલ છે. અને 'उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तमव्भहियाइं' ઉત્કૃષ્ટથી એક અંતર્મુહૂર્ત અધિક ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમનો કહેવામાં આવેલ છે. આ લેશ્યાવાળા અનુત્તરોપપાતિક દેવ હોય છે. અને તેમની સ્થિતિ એટલી હોય છે. 'अलेस्सेणं भंते !' હે ભગવન્ ! અલેશ્ય જીવની કાયસ્થિતિનો કાળ કેટલો હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે હે ગૌતમ ! અલેશ્ય જીવની કાયસ્થિતિનો કાળ 'सादीए अपज्जवसिए' સાદિ અપર્યવસિત હોય છે. તેથી અહીંયાં તેમની કાયસ્થિતિનું કથન કરવામાં આવેલ નથી.

તેમના અંતર સંબંધી કથન—

'कण्हलेस्सस्स णं भंते! अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ' હે ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યા વાળા જીવનું અંતર કાળની અપેક્ષાથી કેટલું હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે. કે—'गोयमा! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तेत्तीसं

मुहूर्तम् ततस्तिर्यङ्मनुष्ययोर्लेश्यापरावर्तनात्। 'उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं अंतोमुत्तमब्भहियाइं' उत्कर्षेण त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाण्यन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकानि। शुक्ललेश्योत्कृष्टकालस्य कृष्णलेश्याऽऽन्तरोत्कृष्टकालत्वात्। 'एवं नीललेसस्स वि काउलेसस्स वि'-एवं कृष्णवत् नीललेश्यस्याऽपि-कापोतलेश्यस्याऽपि भवत्यन्तरम्। 'तेउलेसस्स णं भंते!० अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ' तेजोलेश्यस्य भदन्त! कालतः कियच्चिरं खल्वन्तरम्? गौतम! 'जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं-उक्कोसेणं

हे गौतम! कृष्णलेश्या वाले जीव का अन्तर 'तिर्यञ्च और मनुष्यों की लेश्या एक अन्तर्मुहूर्त के बाद बदल जाती है' इस मान्यता के अनुसार जघन्य से तो एक अन्तर्मुहूर्त का है और उत्कृष्ट से एक अन्तर्मुहूर्त अधिक ३३ सागरोपम का है क्योंकि शुक्ललेश्या का जो उत्कृष्ट काल है वही कृष्णलेश्या के अन्तर काल का कथन है इसके अनुसार एक अन्तर्मुहूर्त अधिक ३३ सागरोपम का यह काल कहा गया है 'एवं नीललेस्सस्स वि काउलेस्सस्स वि' कृष्णलेश्या वाले के अन्तर कथन की तरह नीललेश्या वाले जीव का और कापोतलेश्या वाले जीव का भी अन्तर जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त का है, एवं उत्कृष्ट से एक अन्तर्मुहूर्त अधिक ३३ सागरोपम का है 'तेउलेस्सस्स णं भंते! अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ' हे भदन्त! तेजोलेश्या वाले का अन्तर काल की अपेक्षा कितना होता है? उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम! तेजोलेश्या वाले का अन्तर 'जहण्णेणं अंतोमु-

---

सागरोमाइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं' હે ગૌતમ! કૃષ્ણલેશ્યા વાળા જીવનું અંતર તિર્યંચ અને મનુષ્યોની લેશ્યા એક અંતર્મુહૂર્ત પછી બદલાઇ જાય છે? આ માન્યતા પ્રમાણે જઘન્યથી તો એક અંતર્મુહૂર્તનું છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી એક અંતર્મુહૂર્ત અધિક ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમનું છે. કેમકે શુકલલેશ્યાનો જે ઉત્કૃષ્ટ કાળ છે, એજ કૃષ્ણલેશ્યાનો અંતર કાળ છે. આ કથન પ્રમાણે એક અંતર્મુહૂર્ત અધિક ૩૩ સાગરોપમનો આ કાળ કહેવામાં આવેલ છે. 'एवं नीललेस्सस्स वि काउलेस्सस्स वि' કૃષ્ણલેશ્યા વાળા જીવના અંતરના કથન પ્રમાણે નીલલેશ્યા વાળા જીવનું અને કાપોતલેશ્યા વાળા જીવનું અંતર પણ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનું છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી એક અંતર્મુહૂર્ત અધિક ૩૩ સાગરોપમનું છે. 'तेउलेस्से णं भंते! अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ' હે ભગવન્! તેજોલેશ્યા વાળા જીવનું અંતર કાળની અપેક્ષાથી કેટલું હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે-તેજોલેશ્યા વાળા જીવનું અંતર 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' જઘન્યથી એક અંત-

वणस्सइकालो' जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण वनस्पतिकालः प्रसिद्धः। 'एवं पम्हलेसस्स वि-सुक्कलेसस्स वि दोण्ह वि एवमेवांतरं' एवं-पद्मलेश्य-शुक्ल-लेश्ययोः द्वयोरप्यन्तर्मुहूर्तम् वनस्पतिकालो जघन्योत्कर्षाभ्याम्। 'अलेसस्स णं भंते! अंतरं कालओ०' अलेश्यस्य खलु भदन्त! कालतोऽन्तरं कियत्? भगवानाह-'गोयमा! साईयस्स अपज्जवसियस्स णत्थि अंतरं' गौतम! साद्यपर्यवसित-लेश्यस्यान्तरं नास्ति अपर्यवसितत्वात्। 'एएसि णं भंते! जीवाणां-कण्हलेसाणं-नीललेस्साणं-काउलेस्साणं-तेउलेस्साणं-पम्हलेस्सा णं-सुक्कलेस्सा णं-अलेस्साणं कयरे-२' एतेषां खलु भदन्त! जीवानां कतरेकतरेभ्योऽल्पा वा०?

हुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' जघन्य से एक अन्तमुहूर्त्त का होता है और उत्कृष्ट से अन्तर वनस्पतिकाल प्रमाण होता है 'एवं पम्हलेसस्स वि सुक्कलेसस्स वि' इसी प्रकार से पद्मलेश्या वाले जीव का और शुक्ललेश्या वाले जीव का अन्तर जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त्त का होता है और उत्कृष्ट से वनस्पतिकाल प्रमाण होता है यह वनस्पति काल पीछे कहा जा चुका है। 'अलेस्सस्स णं भंते! अंतरं कालओ०' हे भदन्त! अलेश्य जीव का अन्तर कितने काल का होता है? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं हे गौतम! 'सादियस्स अपज्जवसियस्स नत्थि अंतरं' अलेश्य जीव सादि सपर्यवसित होता है अतः उसका अन्तर नहीं होता है।

इनके अल्पबहुत्व का विचार-'एएसिणं भंते! जीवाणं कण्हलेस्साणं नीललेस्साणं काउले० तेउ० पम्हले० सुक्कले० अलेसाण य कयरे २?' हे भदन्त! इन कृष्णलेश्या वाले, नीललेश्या वाले, कापोत

मुहूर्तनुं होय छे. अने उत्कृष्टथी वनस्पतिकाળ प्रमाणनुं अंतर होय छे. 'एवं पम्हलेस्सस्स वि' सुक्कलेस्सस्स वि' એજ પ્રમાણે પદ્મલેશ્યા વાળા જીવનું અને શુક્લલેશ્યા વાળા જીવનું અંતર જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનું હોય છે અને ઉત્કૃષ્ટથી વનસ્પતિકાળ પ્રમાણનું અંતર હોય છે. આ વનસ્પતિકાળ પહેલા કહેવામાં આવી ગયેલ છે. 'अलेस्सस्स णं भंते! अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ' હે ભગવન્! અલેશ્ય જીવનું અંતર કેટલા કાળનું હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ શ્રી કહે છે-હે ગૌતમ! 'सादीयस्स अपज्जवसियस्स नत्थि अंतरं' અલેશ્ય જીવ સાદિ અપર્યવસિત હોય છે. તેથી તેમનું અંતર હોતું નથી.

અલ્પબહુત્વનું કથન—

'एएसि णं भंते! जीवाणं कण्हलेस्साणं नीललेस्साणं काउलेस्साणं तेउलेस्साणं पम्हलेस्साणं सुक्कलेस्साणं अलेस्साण य कयरे कयरे' હે ભગવન્! આ

भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सव्वत्थोवा सुक्कलेस्सा' सर्वस्तोकाः लान्तकादिदेवपर्याप्त गर्भव्युत्क्रान्तिक कतिपय पञ्चेन्द्रिय तिर्यङ्मनुष्याः शुक्ललेश्यावन्तः । 'पम्हलेस्सा संखेज्जगुणा' तेभ्यः संख्येयगुणाः सनत्कुमार-माहेन्द्र-ब्रह्मलोकवासिनः सर्वे प्रभूतपर्याप्तगर्भव्युत्क्रान्तिक तिर्यङ्मनुष्याः पद्मलेश्यावन्तः । ननु लान्तकादि देवेभ्यः सनत्कुमारादि कल्पत्रयवासिनो देवा असंख्यातगुणाः ततः शुक्ललेश्याभ्यः पद्मलेश्या असंख्यातगुणत्वं प्राप्नुवन्ति तत्कथं संख्येयगुणाः

लेश्या वाले, तेजोलेश्या वाले पद्मलेश्या वाले, शुक्ललेश्या वाले एवं अलेश्य जीवों के बीच में कौन जीव किनकी अपेक्षा अल्प हैं ? कौन किनकी अपेक्षा बहुत है ? कौन किनकी अपेक्षा तुल्य हैं ? और कौन किनकी अपेक्षा विशेषाधिक हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम ! 'सव्वत्थोवा सुक्कलेस्सा पम्हलेस्सा संखेज्जगुणा, तेउलेस्सा संखिज्जगुणा, अलेस्सा अणंतगुणा, काउलेस्सा अणंतगुणा, नीललेस्सा विसेसाहिया, कण्हलेस्सा विसेसाहिया' सब से कम शुक्ललेश्या वाले जीव हैं क्योंकि यह लेश्या लान्तक आदि देवों के तथा पर्याप्त गर्भज कतिपय पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्च एवं मनुष्यों के होती है इनकी अपेक्षा पद्मलेश्या वाले जीव संख्यातगुणें अधिक हैं क्योंकि सनत्कुमार माहेन्द्र ब्रह्मलोक कल्पवासी देवों के और प्रभूत गर्भज तिर्यञ्च मनुष्यों के पद्मलेश्या होती है । यहां ऐसी आशंका हो सकती है-कि लान्तक आदि देवों की अपेक्षा सनत्कुमार आदि कल्पत्रयवासी देव असं-

---

કૃષ્ણલેશ્યાવાળા, નીલલેશ્યાવાળા, કાપોતલેશ્યાવાળા. તેજોલેશ્યાવાળા, પદ્મલેશ્યા વાળા શુક્લલેશ્યા વાળા અને અલેશ્ય જીવોમાં કયા જીવો કયા જીવોના કરતાં અલ્પ છે ? કયા જીવો કયા જીવોથી વધારે છે ? કયા જીવો કયા જીવોની બરોબર છે ? અને કોણ કોના કરતાં વિશેષાધિક છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'सव्वत्थोवा सुक्कलेस्सा पम्हलेस्सा संखिज्जगुणा तेउलेस्सा संखिज्जगुणा अलेस्सा अणंत गुणा काउलेस्सा अणंतगुणा, नीललेस्सा विसेसाहिया. कण्हलेस्सा विसेसाहिया' સૌથી ઓછા શુક્લલેશ્યા વાળા જીવો હોય છે. કેમકે-આ લેશ્યા લાન્તક વિગેરે દેવોને તથા પર્યાપ્તક ગર્ભજ કેટલાક પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ અને મનુષ્યોને હોય છે. તેના કરતાં પદ્મલેશ્યા વાળા જીવો સંખ્યાત ગણા વધારે છે. કેમકે સનત્કુમાર માહેન્દ્ર બ્રહ્મલોક કલ્પવાસી દેવોને તથા પ્રભૂતગર્ભજ તિર્યંચ અને મનુષ્યોને પદ્મલેશ્યા હોય છે.

અહીયાં એવી શંકા ઉપસ્થિત થાય છે કે લાન્તક વિગેરે દેવોના કરતાં સનત્કુમાર વિગેરે ત્રણ કલ્પવાસી દેવો અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તો એ રીતે

कथिता इति चेत् ? अत्रोच्यते-इह जघन्यपदेऽप्यसंख्यातानां सनत्कुमारादि-कल्पत्रयवासिभ्योऽसंख्येयगुणानां पञ्चेन्द्रियतिरश्चां शुक्ललेश्या ततः पद्म-लेश्याकाः शुक्ललेश्याकेभ्यः संख्येयगुणा एव भवन्ति, नत्वसंख्यातगुणाः इति। 'तेउलेस्सा संखेज्जगुणा' पद्मलेश्यातस्तेजोलेश्याः संख्येयगुणाः तेभ्योऽपि संख्येयगुणेषु तिर्यक् पञ्चेन्द्रियमनुष्येषु भवनपति-वानव्यन्तर-ज्योतिष्क-सौधर्मेशानदेवेषु च तेजोलेश्या सद्भावात्। 'अलेस्सा अणंतगुणा' तेजोले-श्येभ्योऽलेश्या अनन्तगुणाः सिद्धानामनन्तत्वात्। 'काउलेस्सा अणंतगुणा' ततः कापोतलेश्या अनन्तगुणाः सिद्धेभ्योऽनन्तगुणवनस्पतिकायिकाः कापोत-

ख्यातगुणें अधिक हैं तो इस तरह से शुक्ललेश्या वालों की अपेक्षा पद्मलेश्या वाले जीव असंख्यातगुणें अधिक प्राप्त होते हैं फिर यहां इन्हें संख्यातगुणें अधिक क्यों कहा गया है? उत्तर-यहां जघन्य पद में भी असंख्यात तथा सनत्कुमार आदि कल्प त्रयवासियों से असं-ख्यातगुणें अधिक पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्चों के शुक्ललेश्या होती है इसलिये पद्मलेश्या वाले जीव इनकी अपेक्षा भी संख्यातगुणें अधिक हैं क्योंकि इनकी अपेक्षा संख्यातगुणें तिर्यञ्च पञ्चेन्द्रियों में एवं मनुष्यों में और भवनपतियों में, व्यन्तरों में, ज्योतिष्कों में एवं सौधर्मईशान देवों में तेजोलेश्या होती है अलेश्य जीव तेजोलेश्या वालों से भी अनन्तगुणें अधिक हैं क्योंकि सिद्धों को अनन्त कहा गया है सिद्धों की अपेक्षा कापोतलेश्या वाले अनन्तगुणें अधिक हैं क्योंकि कापोतलेश्या वाले वनस्पतिकायिक जीव सिद्धों से भी अनन्तगुणें कहे गये हैं।

શુક્લલેશ્યા વાળાઓના કરતાં પદ્મલેશ્યા વાળા જીવો અસંખ્યાતગણા વધારે પ્રાપ્ત થાય છે. તો પછી અહીંયાં તેઓને સંખ્યાતગણા વધારે કેમ કહેવામાં આવેલ છે?

ઉત્તર—અહીંયાં જઘન્ય પદમાં પણ અસંખ્યાત તથા સનત્કુમાર વિગેરે કલ્પત્રય વસિયો કરતાં અસંખ્યાતગણા વધારે પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોને શુક્લલેશ્યા હોય છે તેથી પદ્મલેશ્યાવાળા જીવો શુક્લલેશ્યાવાળાઓના કરતાં સંખ્યાગણા વધારે કહ્યા છે. તેના કરતાં તેજોલેશ્યા વાળા પણ સંખ્યાતગણા વધારે છે. કેમ કે તેના કરતાં સંખ્યાતગણા તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયોમાં તથા મનુષ્યોમાં અને ભવન-પતિયોમાં વ્યન્તરોમાં, જ્યોતિષ્કોમાં અને સૌધર્મ ઇશાન દેવોમાં તેજોલેશ્યા હોય છે. અલેશ્ય જીવો તેજોલેશ્યા વાળાઓથી પણ અનંતગણા વધારે છે. કેમ કે-સિદ્ધોને અનંત કહેવામાં આવેલ છે. સિદ્ધોના કરતાં કાપોતલેશ્યા વાળાઓ અનંતગણા વધારે છે. કેમકે કાપોતલેશ્યા વાળાઓ વનસ્પતિકાયિક જીવ સિદ્ધો

लेश्यावन्तः। 'नीललेस्सा विसेसाहिया' कापोतलेश्येभ्यो नीललेश्या विशेषाधिकाः। 'कण्हलेस्सा विसेसाहिया' नीललेश्येभ्यः कृष्णलेश्याका विशेषाधिकाः क्लिष्टतराध्यवसायानां प्रभूततराणां सद्भावात्। उपसंहारमाह-'से त्तं सत्तविहा सव्वजीवा पन्नत्ता' त एते सप्तविधाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्ताः इति ॥सू० १५०॥

मूलम्-तत्थ जे ते एवमाहंसु अट्ठविहा सव्वजीवा पन्नत्ता ते णं एवमाहंसु तं जहा आभिनिबोहियनाणी सुयनाणी ओहिनाणी मणपज्जवनाणी केवलनाणी मइअन्नाणी सुयअन्नाणी विभंगअन्नाणी। आभिणिबोहियनाणीणं भंते! आभिणिबोहियनाणी त्ति कालओ केवच्चिरं होइ? गोयमा! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं छावट्ठि सागरोवमाइं साइरेगाइं एवं सुयनाणी वि। ओहिनाणी णं भंते! जहन्नेणं एगं समयं उक्कोसेणं छावट्ठिं सागरोवमाइं साइरेगाइं मणपज्जवनाणी णं भंते! जहन्नेणं एगं समयं उक्कोसेणं देसूणा पुव्वकोडी केवलनाणीणं भंते। साईए अपज्जवसिए मईअन्नाणी णं भंते!० मईअन्नाणी तिविहे पन्नत्ते तं जहा अणाईए वा अपज्जवसिए अणाईए व सपज्जवसिए साईए वा सपज्जवसिए तत्थ णं जे से साईए सपज्जवसिए-से जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अणंतं कालं जाव अवड्ढं पोग्ग-

---

'नीललेस्सा विसेसाहिया' कापोतलेश्या वालों की अपेक्षा नीललेश्या वाले विशेषाधिक हैं और इनकी अपेक्षा कृष्णलेश्या वाले विशेषाधिक हैं क्योंकि इनमें क्लिष्टतर अध्यवसायों की प्रभूततरता का सद्भाव रहता है 'से त्तं सत्तविहा सव्वजीवा पन्नत्ता' इस प्रकार से यह सात प्रकार के जीवों के सम्बन्ध में कहा गया है ॥१५०॥

ના કરતાં પણ અનંતગણા કહેવામાં આવેલા છે. 'नीललेस्सा विसेसाहिया' કાપોતલેશ્યા વાળાઓના કરતાં નીલલેશ્યાવાળા જીવો વિશેષાધિક છે. અને તેના કરતાં કૃષ્ણલેશ્યા વાળા વિશેષાધિક છે. કેમ કે તેમના ક્લિષ્ટતર અધ્યવસાયોની પ્રભૂતતરતાનો સદ્ભાવ રહે છે. 'से त्तं सत्तविहा सव्वजीवा पणत्ता' આ પ્રમાણે સાત પ્રકારના જીવોના સંબંધમાં આ કથન કહેવામાં આવેલ છે. ॥ સૂ. ૧૫૦ ॥

लपरियट्टं देसूणं ! सुयअन्नाणी एवं चेव विभंग अन्नाणी णं भंते ! विभंग० जहन्नेणं एगं समयं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं देसूणाए पुव्वकोडीए अब्भहियाइं ! आभिणिबोहियनाणिस्स णं भंते ! अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ ? जन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अणंतं कालं जाव अवड्ढं पोग्गलपरियट्टं देसूणं एवं सुयणाणिस्स वि ओहिनाणिस्स वि मणपज्जवनाणिस्स वि केवलनाणिस्स णं भंते ! अंतरं० ?, साईयस्स अपज्जवसियस्स नत्थि अंतरं मइ अण्णाणिस्स णं भंते ! अंतरं० ?, अणाईयस्स अपज्जवसियस्स णत्थि अंतरं अणाईयस्स सपज्जवसियस्स णत्थि अंतरं साइयस्स सपज्जवसियस्स जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं छावट्ठिं सागरोवमाइं साइरेगाइं एवं सुयअण्णाणिस्स वि, विभंगणाणिस्स णं भंते ! अंतरं० ? जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइकालो ! एएसि णं भंते ! आभिणिबोहियणाणीणं सुयणाणीणं ओहिणाणीणं मणपज्जवणाणीणं केवलणाणीणं मइ अण्णाणीणं सुय अण्णाणीणं विभंगणाणीणं य कयरे कयरेहिंतो० ? गोयमा ! सव्वत्थोवा जीवा मणपज्जवणाणी ओहिनाणी असंखेज्जगुणा आभिणिबोहियनाणी सुयणाणी एए दोवि तुल्ला विसेसाहिया विभंगनाणी असंखेज्जगुणा केवलनाणी अणंतगुणा मइअन्नाणी सुयअण्णाणी य दोवि तुल्ला अणंतगुणा ! अहवा अट्ठविहा सव्वजीवा पन्नत्ता तं जहा णेरइया तिरिक्खजोणिया तिरिक्खजोणिणीओ मणुस्सा मणुस्सीओ देवा देवीओ सिद्धा ! नेरइएणं भंते ! नेरइयत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! जहन्नेणं दसवाससहस्साइं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं तिरिक्खजोणिएणं भंते ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइकालो तिरिक्ख-

जोणिणीणं भंते०? जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं पुव्वकोडी पुहुत्तमब्भहियाइं एवं मणूसे मणूसी देवे जहा नेरइए देवी णं भंते० ? जहन्नेणं दसवाससहस्साइं उक्कोसेणं पणपन्नं पलिओवमाइं सिद्धे णं भंते ! सिद्धेत्ति० ? गोयमा ! साईए अपज्जवसिए ! णेरइयस्सणं भंते ! अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइ कालो। तिरिक्ख जोणियस्सणं भंते ! अंतरं कालओ० ? जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं सागरोवमसयपुहुत्तं साइरेगं तिरिक्खजोणिणीणं भंते ! अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइकालो। एवं मणुस्सस्स वि मणुस्सीए वि देवस्स वि देवीए वि सिद्धस्सणं भंते ! अंतरं० साईयस्स अपज्जवसियस्स णत्थि अंतरं। एएसि णं भंते ! नेरइयाणं तिरिक्खजोणियाणं तिरिक्खजोणिणीणं मणूसाणं मणूसीणं देवाणं देवीणं सिद्धाणय कयरे कयरेहिंतो ?० गोयमा ! सव्वत्थोवा मणुस्सीओ मणुस्सा असंखेज्जगुणा नेरइया असंखेज्जगुणा तिरिक्खजोणिणीओ असंखेज्जगुणाओ देवा संखेज्जगुणा देवीओ संखेज्जगुणाओ सिद्धा अणंतगुणा तिरक्खजोणिया अणंतगुणा। से त्तं अट्ठविहा सव्वजीवा पन्नत्ता ॥सू० १५१॥

छाया–तत्र ये ते–एवमुक्तवन्तोऽष्टविधाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्तास्ते खल्वेवमुक्तवन्तः तद्यथा–आभिनिबोधिकज्ञानिनः श्रुतज्ञानिनः अवधिज्ञानिनः मनःपर्यवज्ञानिनः केवलज्ञानिनः मत्यज्ञानिनः श्रुताज्ञानिनः विभङ्गज्ञानिनः। आभिनिबोधिकज्ञानी खलु भदन्त ! आभिनिबोधिक ज्ञानीति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षेण पट् षष्टिः सागरोपमाणि सातिरेकाणि, एवं श्रुतज्ञान्यपि। अवधिज्ञानी खलु भदन्त !० ? जघन्येनैकं समयमुत्कर्षेण पट् पष्टिः सागरोपमाणि सातिरेकाणि। मनःपर्यवज्ञानी खलु भदन्त०! जघन्येनैकं समयमुत्कर्षेण देशोना पूर्वकोटिः। केवलज्ञानी खलु भदन्त !० साद्यपर्यवसितः, मत्यज्ञानी खलु भदन्त !० मत्यज्ञानी त्रिविधः प्रज्ञप्तः तद्यथा–अनादिकोवाऽ-

पर्यवसितः–अनादिकोवा सपर्यवसितः सादिकोवा सपर्यवसितः। तत्र खलु योऽसौ सादि सपर्यवसितः स जघन्येनान्तर्मुहूर्तमुत्कर्षेणानन्तं कालं यावदपार्धं पुद्गलपरावर्तं देशोनम्, श्रुताज्ञानी एवमेव, विभङ्गज्ञानी खलु भदन्त! विभङ्ग-ज्ञानीति० जघन्येनैकं समयमुत्कर्षेण त्रयस्त्रिंशत् सागरोपमाणि देशोनया पूर्वकोटयाऽभ्यधिकानि। आभिनिवोधिकज्ञानिनः खलु भदन्त! अन्तरं कालतः?, जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेणानन्तं कालं यावदपार्धं पुद्गलपरावर्तं देशोनम्, एवं श्रुताज्ञानिनोऽपि–अवधिज्ञानिनोऽपि–मनः पर्यवज्ञानिनोऽपि केवल-ज्ञानिनः खलु भदन्त! अन्तरं० ?, सादिकस्यापर्यवसितस्य नास्त्यन्तरम्, मत्य-ज्ञानिनः खलु भदन्त! अंतरं० ? अनादिकस्याऽपर्यवसितस्य नास्त्यन्तरम् अनादिसपर्यवसितस्य नास्त्यन्तरम्, सादिकस्य सपर्यवसितस्य जघन्येनान्त-र्मुहूर्तम्, उत्कर्षेण षट् षष्टिः सागरोपमाणि सातिरेकाणि एवं श्रुतज्ञानिनोऽपि विभङ्गज्ञानिनः खलु भदन्त! अन्तरं० ? जघन्येनान्तर्मुहूर्तमुत्कर्षेण वनस्पति-कालः। एतेषां खलु भदन्त! आभिनिवोधिकज्ञानिनां–श्रुताज्ञानिनामवधि-ज्ञानिनां–मनःपर्यवज्ञानिनां–केवलज्ञानिनां–मत्यज्ञानिनां- श्रुतज्ञानिनां विभङ्ग-ज्ञानिनां च कतरेकतरेभ्यः० ? गौतम! सर्वस्तोका जीवा मनःपर्यवज्ञानिनः अवधिज्ञानिनोऽसंख्येयगुणाः आभिनिबोधिकज्ञानिनः–श्रुतज्ञानिनः एते द्वये-ऽपि तुल्या विशेषाधिकाः, विभङ्गज्ञानिनोऽसंख्येयगुणाः, केवलज्ञानिनोऽनन्त-गुणाः, मत्यज्ञानिनः–श्रुताज्ञानिनश्च द्वयोऽपि तुल्या अनन्तगुणाः। अथवाऽष्ट-विधाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा–नैरयिकाः, तिर्यग्योनिकाः, तिर्यग्योनित्यः, मनुष्याः–मानुष्यः देव्यः सिद्धाः। नैरयिकः खलु भदन्त! नैरयिक इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम! जघन्येन दशवर्षसहस्राणि–उत्कर्षेण त्रयस्त्रिंशत्साग-रोपमाणि तिर्यग्योयिकः खलु भदन्त ? जघन्येनान्तर्मुहूर्तमुत्कर्षेण त्रीणि पल्योप-माणि पूर्वकोटि पृथक्त्वाऽभ्यधिकानि एवं मनुष्यो–मानुषी, देवो–यथा नैरयिकः। देवी खलु भदन्त०! जघन्येन दशवर्षसहस्राणि–उत्कर्षेण पञ्चपञ्चाशत्पल्योप-मानि, सिद्धः खलु भदन्त! सिद्ध इति० ? गौतम! साद्यपर्यवसितः। नैरयिकस्य खलु भदन्त! अन्तरं कालतः कियच्चिरं भवति ? जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण वनस्पतिकालः। तिर्यग्योनिकस्य खलु भदन्त! अन्तरं कालतः० ? जघन्येना-न्तर्मुहूर्तमुत्कर्षेण सागरोपमशतपृथक्त्वं सातिरेकम् तिर्यग्योनिकी खलु भदन्त! अन्तरं कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम! जघन्येनान्तर्मुहूर्तमुत्कर्षेण वनस्पति-कालः, एवं मनुष्यस्यापि–मानुष्योऽपि, देवस्याऽपि–देव्योऽपि, सिद्धस्य खलु भदन्त! अंतरं सादिकस्याऽपर्यवसितस्य नास्त्यन्तरम्। एतेषां खलु भदन्त!

नैरयिकाणां–तिर्यग्योनिकाणां तिर्यग्योनिकीनां–मनुष्याणां–मानुषीणां–देवानां–देवीनां सिद्धानां च कतरेकतरेभ्यः० गौतम ! सर्वस्तोका मानुष्यो मानुष्याः असंख्येगुणाः नैरयिका असंख्येयगुणाः तिर्यग्योनिक्योऽसंख्येयगुणाः देवाः संख्येयगुणाः देव्यः संख्येयगुणाः सिद्धा अनन्तगुणाः तिर्यग्योनिका अनन्तगुणाः । त एतेऽष्टविधाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्ताः सू० ॥१५१॥

टीका–'तत्थ जे ते एवमाहंसु–अट्ठविहा सव्वजीवा पन्नत्ता' तत्र सर्वजीवभेदबुभुत्सवे ये ते अष्टविधाः सर्वजीवा एवमुक्तवन्तः 'ते णं एवमाहंसु' ते खलु इत्थमुक्तवन्तः–तेषामेष आशयः 'तं जहा–आभिनिबोहियनाणी–सुयनाणी ओहिनाणी, मणपज्जवनाणी, केवलनाणी, मइ अन्नाणी, सुयअन्नाणी विभंगनाणी' तद्यथा–आभिनिबोधिकज्ञानिनः, श्रुतज्ञानिनः, अवधिज्ञानिनः मनःपर्यवज्ञानिनः केवलज्ञानिनः, मत्यज्ञानिनः, श्रुताज्ञानिनः, विभङ्गज्ञानिनः । एवं क्रमेणाष्ट प्रकारवन्तः सर्वे जीवा एष्वेवान्तर्भवन्ति तत्र–'आभिणिबोहियनाणीणं भंते ! आभिणिबोहियनाणी त्ति कालओ केवच्चिरं होइ' आभिनिबोधिकज्ञानी खलु भदन्त ! आभिनिबोधिकज्ञानी कृत्वा कालतः कियच्चिरं स्थिति विषयकः ?

'तत्थ णं जे ते एवमाहंसु अट्ठविहा सव्वजीवा प०' इत्यादि ।

टीकार्थ–किसी अपेक्षा समस्त जीव आठ प्रकार के हैं–सो उन का इस विषय में ऐसा स्पष्टीकरण हैं जैसे–'आभिणिबोहियनाणी, सुयनाणी, ओहिनाणी, मणपज्जवनाणी, केवलनाणी, मइअन्नाणी, सुयअन्नाणी, विभंगनाणी' आभिनिबोधिकज्ञानी १ श्रुतज्ञानी २ अवधिकज्ञानी ३ मनःपर्ययज्ञानी ४ केवलज्ञानी ५ मत्यज्ञानी ६ श्रुताज्ञानी ७ और ८ विभंगज्ञानी,

इनकी कायस्थिति का विचार–'आभिणिवोहियनाणी णं भंते ! आभिणिबोहियनाणीत्ति कालओ केवच्चिरं होइ' हे भदन्त ! आभि-

---

'तत्थ णं जे ते एवमाहंसु अट्ठविहा सव्वजीवा पण्णत्ता' ઇત્યાદિ.

ટીકાર્થ—કોઇ અપેક્ષાથી સઘળા જીવો આઠ પ્રકારના કહેવામાં આવેલા છે. તેઓનું આ વિષયસંબંધી આ પ્રમાણે સ્પષ્ટીકરણ છે. જેમ કે–'आभिनिवोहियनाणी. सुयनाणी, ओहिनाणी, मणपज्जवनाणी, केवलनाणी. मइअण्णाणी. सुयअण्णाणी विभंगनाणी' આભિનિબોધિકજ્ઞાની ૧, શ્રુતજ્ઞાની ૨ અવધિજ્ઞાની ૩ મનઃપર્યવજ્ઞાની ૪ કેવળજ્ઞાની ૫ મત્યજ્ઞાની ૬ શ્રુતાજ્ઞાની અને વિભંગજ્ઞાની,

એમની કાયસ્થિતિનું કથન—

'आभिणिवोहियनाणी णं भंते ! आभिणिवोहियनाणीत्ति कालओ केवच्चिरं होइ' હે ભગવન્ ! આભિનિબોધિકજ્ઞાની આભિનિબોધિકપણાથી કેટલા કાળ

भगवानाह—'गोयमा! जहन्येणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं छावट्ठि सागरोवमाइं साइरेगाइं' गौतम! जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्तमुत्कर्षेण षट् षष्टिः सागरोपमाणि सातिरेकाणि 'एवं सुयनाणी वि' श्रुतज्ञान्यपि बोध्यः। 'ओहिनाणी णं भंते!' अवधिज्ञानी खलु भदन्त! 'जहन्नेणं एगं समयं—उक्कोसेणं छावट्ठि सागरोवमाइं साइरेगाइं' एकं समयं जघन्येन सातिरेकसागरोपमाणि षट् षष्टिरुत्कर्षेण। 'मणपज्जवनाणी णं भंते०' मनःपर्यवज्ञानी खलु भदन्त० गौतम! जहन्नेणं एगं समयं—उक्कोसेणं

निबोधिकज्ञानी आभिनिबोधिकज्ञानी रूप से कितने काल तक रहता है? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा! जन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोकेणं छावट्ठिं सागरोवमाइं सातिरेगाइं' हे गौतम! आभिनिबोधिक ज्ञानी आभिनिबोधिक रूप से कम से कम एक अन्तर्मुहूर्त तक रहता है और अधिक से अधिक कुछ अधिक ६६ सागरोपम काल तक रहता हैं। 'एवं सुयनाणी वि' इसी प्रकार से श्रुतज्ञानी भी श्रुतज्ञानी रूप से कम से कम एक अन्तर्मुहूर्त तक और अधिक से अधिक कुछ अधिक ६६ सागरोपम काल तक रहता है 'ओहिनाणी णं भंते! हे भदन्त! अवधिज्ञानी अवधिज्ञानी रूप से कितने काल तक रहता हैं? उत्तर में प्रभु कहते हैं—हे गौतम! अवधिज्ञानी अवधिज्ञानी रूप से 'जह० एक्कं समयं उक्कोसेणं छावट्ठि सागरोवमाइं सातिरेगाइं' कम से कम एक समय तक और अधिक से अधिक कुछ अधिक ६६ सागरोपम काल तक रहता हैं। 'मणपज्जवनाणी णं भंते!' हे भदन्त!

પર્યન્ત રહીશકે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'गोयमा! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं छावट्ठि सागरोवमाइं सातिरेगाइं' હે ગૌતમ! આભિનિબોધિકજ્ઞાની આભિનિબોધિકજ્ઞાની પણાથી ઓછામાં ઓછા એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત રહે છે. અને વધારેમાં વધારે કંઈક વધારે ૬૬ છાસઠ સાગરોપમ કાળ સુધી રહે છે. 'एवं सुयनाणी वि' એજ પ્રમાણે શ્રુતજ્ઞાની પણ શ્રુતજ્ઞાની પણાથી ઓછામાં ઓછા એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત અને વધારેમાં વધારે કંઈક વધારે ૬૬ છાસઠ સાગરોપમ કાળ પર્યન્ત રહે છે. 'ओहिनाणी णं भंते!' હે ભગવન્! અવધિજ્ઞાની અવધિજ્ઞાનીપણાથી કેટલા કાળ પર્યન્ત રહે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—હે ગૌતમ! અવધિજ્ઞાની અવધિજ્ઞાનીપણાથી 'जहण्णेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं छावट्ठि सागरोवमाइं' ઓછામાં ઓછા એક સમય પર્યન્ત અને વધારેમાં વધારે કંઈક વધારે ૬૬ છાસઠ સાગરોપમકાળ પર્યન્ત રહે છે. 'मणपज्जवणाणीणं भंते!' હે ભગવન્! મનઃ

देसूणा पुव्वकोडी' जघन्येनैकं समयमुत्कर्षेण देशोना पूर्वकोटिः । 'केवलनाणी णं भंते !० साईए अपज्जवसिए' केवलज्ञानी खलु भदन्त ! साद्यपर्यवसितः सदा नित्यज्ञानवान् न ज्ञानाद्विमुक्तो भवति । 'मइ 'अन्नाणी णं भंते !० मइ अन्नाणी तिविहे पन्नत्ते-तं जहा-अणाइए वा अपज्जवसिए-अणाइए वा सपज्जवसिए-साइए वा सपज्जवसिए' मत्यज्ञानी खलु भदन्त !० मत्यज्ञानी त्रिविध

मनःपर्ययज्ञानी मनःपर्यवज्ञानि रूप से कितने काल तक रहता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम ! मनःपर्ययज्ञानी मनःपर्ययज्ञानी रूप से 'जह० एक्कं समयं उक्कोसेणं .देसूणा पुव्वकोडी' कम से कम एक समय तक रहता हैं और अधिक से अधिक कुछ कम पूर्व कोटि काल तक रहता है 'केवलनाणी णं भंते ! सादीए अपज्जवसिए' हे भदन्त ! केवलज्ञानी केवलज्ञानि रूप से कितने काल तक रहता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं हे गौतम ! केवलज्ञानी केवल ज्ञानि रूप से सादि अपर्यवसित काल तक रहता है 'मइ अन्नाणीणं भंते० ! मइअण्णाणीत्ति कालओ केवच्चिरं होई' हे भदन्त ! मतिअज्ञानी मत्यज्ञानी रूप से कितने काल तक रहता है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम ! मत्यज्ञानी मत्यज्ञानि रूप से ' मइअण्णाणि तिविहे पण्णत्ते' रहने के लिये तीन प्रकार का कहा गया है एक 'अणाइए वा अपज्जवसिए' अनादि अपर्यवसित मत्यज्ञानी होता है इसका मत्यज्ञान कभी भी दूर नहीं

પર્યવજ્ઞાની મનઃપર્યવજ્ઞાનીપણાથી કેટલા કાળ પર્યન્ત રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! મનઃપર્યવજ્ઞાની મનઃપર્યવજ્ઞાનીપણાથી 'जहण्णेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं देसूणा पुव्वकोडी' ઓછામાં ઓછા એક સમય પર્યન્ત રહે છે. અને વધારેમાં વધારે કંઇક ઓછા પૂર્વકોટી કાળ પર્યન્ત રહે છે. 'केवलनाणी णं भंते ! सादीए अपज्जवसिए' હે ભગવન્ કેવળજ્ઞાની કેવળજ્ઞાનીપણાથી કેટલાકાળ પર્યન્ત રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! કેવલજ્ઞાની કેવલજ્ઞાનીપણાથી સાદિ અપર્યવસિતકાળ પર્યન્ત રહે છે. 'मइ अण्णाणी णं भंते ! मइ अण्णाणी त्ति कालओ केवच्चिरं होइ' હે ભગવન્ ! મતિ અજ્ઞાની મતી અજ્ઞાની પણાથી કેટલા કાળ પર્યન્ત રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ. મત્યજ્ઞાની મત્યજ્ઞાની· પણાથી 'मइ अण्णाणी तिविहे पण्णत्ते' રહેવા માટે ત્રણ પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. એક 'अणाइए वा अपज्जवसिए' અનાદિ અપર્યવસિત મત્યજ્ઞાની હોય છે. તેમનું મત્યજ્ઞાન ક્યારેય પણ દૂર થઇ શકતું નથી. તે અભવ્ય કોટિના

स्तद्यथा-अनाद्यपर्यवसितो वा १ अनादिको वा सपर्यवसितः २ सादिको वा सपर्यवसितः। 'तत्थ णं जे से साइए सपज्जवसिए से जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं' तत्र-यः स सादिकः सपर्यवसितः स जघन्येनान्तर्मुहूर्तम्, 'उक्कोसेणं अणंतं कालं जाव अवड्ढं पोग्गलपरियट्टं देसूणं' उत्कर्षेणानन्तं कालमनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः क्षेत्रतोऽनन्ता लोका अपार्धं पुद्गलपरावर्तं देशोनम्। 'सुय-अन्नाणी एवं चेव' श्रुताज्ञानी गौतम ! एवमेव त्रिविधः एनमनुकरोति। 'विभंग-नाणी णं भंते ! विभंग०' विभङ्गज्ञानी खलु भदन्त ! विभङ्गज्ञानीति कालतः

हो सकता है, यह अभव्य कोटि का जीव होता है दूसरा-'अणादीए वा सपज्जवसिए' अनादि सपर्यवसित मत्यज्ञानी जीव होता है इसका अनादि काल से लगा हुआ मत्यज्ञान दूर हो जाता है पर फिर यह मत्यज्ञानी नहीं बनता। तीसरा-'साइए सपज्जवसिए' मत्यज्ञानी सादि सपर्यवसित होता है यह मत्यज्ञानी अवस्था से छूट कर पुनः मत्यज्ञानी अवस्था वाला बन जाता है अतः ऐसा यह मत्यज्ञानी जीव कम से कम अन्तर्मुहूर्त तक मत्यज्ञानी बना रहता है और अधिक से अधिक 'उक्कोसेणं अणंतं कालं जाव अवड्ढं पोग्गलपरियट्टं देसूणं' अनन्तकाल तक यावत् कुछ कम अपार्धपुद्गल परावर्त काल तक मत्यज्ञानी बना रहता है इसके बाद वह नियम से ज्ञानी हो जाता है। 'सुय अण्णाणी एवं चेव' श्रुत अज्ञानी भी इतने ही काल तक श्रुताज्ञानी बना रहता है बाद में वह श्रुतज्ञानी हो जाता हैं 'विभंग अण्णाणी णं भंते !' हे भदन्त ! विभंगज्ञानी कितने काल तक विभंग

જીવ હોય છે. બીજા 'अणादीए वा सपज्जवसिए' અનાદિ સપર્યવસિત મત્યજ્ઞાની જીવ હોય છે. તેને અનાદિકાળથી લાગેલ મત્યજ્ઞાન દૂર થઈ જાય છે. અને ફરી તે મત્યજ્ઞાની થતા નથી. ત્રીજા 'साइए सपज्जवसिए' મત્યજ્ઞાની સાદિ સપર્યવસિત હોય છે. આ મત્યજ્ઞાની અવસ્થાથી છૂટીને ફરીથી મત્યજ્ઞાની અવસ્થાવાળા બની જાય છે. તેથી એવા આ મત્યજ્ઞાની જીવ ઓછામાં ઓછા અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત મત્યજ્ઞાની બનેલા રહે છે. અને વધારેમાં વધારે 'उक्कोसेणं अणंतं कालं जाव अवड्ढं पोग्गलपरियट्टं देसूणं' અનંતકાળ પર્યન્ત યાવત્ કંઈક ઓછા અપાર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્ત કાળ પર્યન્ત મત્યજ્ઞાનીપણાથી રહે છે. તે પછી તે નિયમથી જ્ઞાની બની જાય છે. 'सुय-अण्णाणी एवं चेव' શ્રુત અજ્ઞાની પણ એટલા કાળ પર્યન્ત જ શ્રુતઅજ્ઞાન પણામાં રહે છે. અને તે પછી શ્રુતજ્ઞાન વાળા બની જાય છે. 'विभंग अण्णाणी णं भंते !' હે ભગવન્ ! વિભંગ જ્ઞાનવાળા કેટલા કાળપર્યન્ત વિભંગજ્ઞાની

कियच्चिरं भवति ? गौतम ! 'जहन्नेणं एगं समयं' जघन्येनैकं समयम् द्वितीय समये मरणतः प्रतिपाते सम्यक्त्वलाभतो ज्ञानभावेन वा विभङ्गाऽभावात् । 'उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं देसूणाए पुव्वकोडीए अब्भहियाए' उत्कर्षेण त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि देशोनया पूर्वकोटयाऽभ्यधिकानि अप्रतिपतितविभङ्गानां धन्वन्तरि प्रभृतीनामनेकेषां सप्तमपृथिवी नरकगमनश्रवणात् । 'आभिणिबोहिय-णाणिस्स णं भंते ! अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ ?' कालतः कियच्चिरमन्तरं-भवति भदन्ताऽऽभिनिबोधिक ज्ञानिनः ? भगवानाह-गौतम ! 'जहन्नेणं अंतो-

ज्ञानी बना रहता है उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम ! विभंगज्ञानी विभंगज्ञानी रूप से कम से कम 'एक्कं समयं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं देसूणाए पुव्वकोडीए अब्भहियाइं' एक समय तक बना रहता है बाद में द्वितीय समय में उसे सम्यक्त्व के लाभ से ज्ञान भाव प्रकट हो जाता है सो विभंग का अभाव हो जाता है और उत्कृष्ट से वह देशोन पूर्वकोटि अधिक ३३ सागरोपम काल तक विभंग-ज्ञानी बना रह सकता है इतने काल तक विभंगज्ञानी रह कर फिर वह सम्यक्त्व के लाभ से सम्यग्ज्ञानी हो जाता है धन्वन्तरि आदिकों की कथा से उनके सप्तम नरक में गमन सुनने से विभंगज्ञान का सद्-भाव इतने काल तक रहता है यह स्पष्ट हो जाता हैं ।

इनके अन्तर का विचार-'आभिणिबोहियनाणिस्स णं भंते ! अंतरं कालओ०' हे भदन्त ! आभिनिबोधिकज्ञानी का अन्तर कितने

પણાથી રહે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! વિભંગ જ્ઞાની વિભંગજ્ઞાની પણાથી ઓછામાં ઓછા 'एक्कं समयं उक्कोसेणं तेत्तीसं साग-रोवमाइं देसूणाए पुव्वकोडीए अब्भहियाइं' એક સમય પર્યન્ત રહે છે. તે પછી બીજા સમયમાં તેને સમ્યક્ત્વનો લાભ થવાથી જ્ઞાનભાવ પ્રગટ થઈ જાય છે. તેથી વિભંગનો અભાવ થઇ જાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી તે દેશોન પૂર્વ કોટિ અધિક ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમ કાળ પર્યન્ત જ્ઞાની પણાથી રહે છે. આટલા કાળ સુધી વિભંગ જ્ઞાની રહીને તે પછી તે સમ્યક્ત્વનો લાભ થવાથી સમ્યક્ જ્ઞાની બની જાય છે. ધન્વન્તરીવિગેરેની કથા થી તેઓનું સાતમા નરકમાં ગમન જાણીને વિભંગજ્ઞાન નો સદ્ભાવ આટલાકાળપર્યન્ત રહે છે. એ વાત સ્પષ્ટ થાય છે.

તેમના અંતર નું કથન

'आभिणिबोहियस्स णं भंते ! अंतरं कालओ केवच्चिरं होइं' હે ભગવન્ ! આભિનિબોધિક જ્ઞાનીનું અંતર કેટલા કાળનું હોય છે? અર્થાત્ કોઇ આભિ-

मुहुत्तं-उक्कोसेणं अणंतं कालं जाव अवड्ढं पोग्गलपरियट्टं देसूणं जघन्येनान्तर्मुहूर्तमुत्कर्षेणाऽनन्तं कालमनन्ता उत्सर्पिण्यसर्पिण्यः कालतः, क्षेत्रतोऽनन्ता लोका अपार्धं पुद्गलपरावर्तं देशोनम्। 'एवं सुयनाणिस्स वि' एवमेव श्रुतज्ञानिनोऽपि विज्ञेयम्। 'मणपज्जवणाणिस्स वि' मनःपर्यवज्ञानिनोऽपि एवमेव। 'केवलनाणिस्स

काल का होता है? अर्थात् किसी आभिनिबोधिक ज्ञानी का जब आभिनिबोधिक ज्ञान छूट जाता है तो वह फिर इसे कितने काल के बाद प्राप्त कर सकता है? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम! आभिनिबोधिकज्ञानी अपने छूटे हुए आभिनिबोधिक ज्ञान को पुनः प्राप्त कम से कम या तो 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अणंतं कालं' एक अन्तर्मुहूर्त के बाद कर लेता है या फिर वह अधिक से अधिक अनन्तकाल के बाद प्राप्त कर लेता है इस अनन्त काल में अनन्त उत्सर्पिणियां और अनन्त अवसर्पिणियां समाप्त हो जाती है यावत् कुछ कम अपार्धपुद्गल परावर्त काल व्यतीत हो जाता है 'एवं सुयनाणिस्स वि' इसी प्रकार से श्रुतज्ञानी का भी छूटे हुए श्रुतज्ञान को प्राप्त करने में जघन्य और उत्कृष्ट काल का व्यवधान होता है बाद में वह पुनः श्रुतज्ञानी बन जाता है 'मणपज्जवनाणिस्स वि' मनः पर्यवज्ञानी भी अपने से छूटे हुए मनः पर्यवज्ञान को पुनः प्राप्त करने में जघन्य और उत्कृष्ट रूप से कहे गये एक अन्तर्मुहूर्त काल को और अनन्तकाल को पार करके समर्थ हो जाता है। अर्थात् उसे पुनः

निबोधिक ज्ञानवाळानुं ज्यारे आभिनिबोधिकज्ञान छूटि जाय छे, तो ते फरीथी केटलाकाळ पछी तेने प्राप्त करी शके छे? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभुश्री कहे छे के-हे गौतम! आभिनिबोधिकज्ञानी पोताना छूटि गयेल आभिनिबोधिकज्ञानने फरी प्राप्त करवामां ओछामां ओछा 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अणंतं कालं' एक अंतर्मुहूर्त पछी ते फरीथी प्राप्त करीले छे. आ अनंत काळमां अनंत उत्सर्पिणीयो अने अनंत अवसर्पिणीयो समाप्त थई जाय छे. यावत् कंईक ओछो अर्ध पुद्गल परावर्तकाळ वीती जाय छे. 'एवं सुयनाणिस्स वि' एज प्रमाणे श्रुतज्ञानीनुं पण छूटि गयेल श्रुतज्ञान फरीथी पाछुं मेळववामां जघन्य अने उत्कृष्ट काळनुं व्यवधान होय छे. ते पछी फरीथी ते श्रुतज्ञानी बनी जाय छे. 'मणपज्जवनाणिस्स वि' मनःपर्यवज्ञानी पण पोताना छूटीगयेला मनःपर्यवज्ञानने फरीथी प्राप्तकरवामां जघन्य अने उत्कृष्ट पणाथी कहेवामां आवेल एक अंतर्मुहूर्त काळने अने अनंतकाळने पार करीने मेळववा समर्थ थई जाय छे. अर्थात् फरीथी तेने मेळवी ले छे. 'केवलनाणिस्स णं भंते!

णं भंते ! अंतरं० ?, साईयस्स अपज्जवसियस्स णत्थि अंतरं' केवलज्ञानिनः खलु भदन्त ! कियत्कालपर्यन्तमन्तरं भवति? भगवानाह–गौतम ! साद्यपर्यवसितस्य नास्त्यन्तरम् अपर्यवसितत्वादेव। 'मइ.अन्नाणिस्स णं भंते ! अंतरं मत्यज्ञानिनः खलु भदन्त अन्तरं कियत्कालम्? गौतम ! मत्यज्ञानिन स्त्रिविधः अनाद्यपर्यवसितः १ अनादिसपर्यवसितः २ सादिपर्यवसितश्च ३–तत्र 'अणाईयस्स अपज्जवसियस्स नत्थि अंतरं' अनाद्यपर्यवसितस्य नास्त्यन्तरम् अभव्यापेक्षयाऽ-

---

प्राप्त कर लेता है। 'केवलणाणिस्स णं भंते ! अंतरं' हे भदन्त ! केवल ज्ञानी का अन्तर कितने काल का कहा गया है? तो इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–हे गौतम ! केवलज्ञानी सादि अपर्यवसित होता है अतः इसके अन्तर नहीं होता है० केवलज्ञान एक ऐसी शक्ति है जो आत्मा में प्रकट हो जाने के बाद पुनः त्यक्त नहीं होती है प्रत्युत सदा प्रकटित ही रहता है इसी कारण यहां अन्तर का कथन नहीं किया गया है अन्तर का तो कथन वहीं पर होता है कि जहां प्रकट हुए ज्ञानादि गुण को पुनः उनके छिप जाने पर प्राप्त किया जाता है 'मइ-अन्नाणिस्स णं भंते ! अंतरं०' हे भदन्त ! मत्यज्ञानी का अन्तर कितने काल का कहा गया है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं–हे गौतम ! मत्यज्ञानी तीन प्रकार का होता है एक अनादि अपर्यवसित मत्यज्ञानी दूसरा अनादि सपर्यवसित मत्यज्ञानी और तीसरा सादि सपर्यवसित मत्यज्ञानी इनमें जो प्रथम प्रकार का मत्यज्ञानी है उसके अन्तर नहीं होता

अंतरं०' હે ભગવન્ ! કેવળજ્ઞાનીનું અંતર કેટલા કાળનું કહેવામાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે હે ગૌતમ ! કેવલજ્ઞાની સાદિ અપર્યવસિત હોય છે. તેથી તેઓને અંતર હોતું નથી કેવળજ્ઞાન એક એવી શક્તિ છે કે જે આત્મામાં પ્રગટ થયા પછી ફરીથી તે પાછી જતી રહેતી નથી. બલ્કે સદા પ્રકટિત જ રહે છે. એજ કારણથી અહીંયાં તેમના અંતરનું કથન કરવામાં આવેલ નથી. અંતરનું કથન તો ત્યાં જ થાય છે કે–જ્યાં પ્રકટ થયેલા જ્ઞાનાદિ ગુણને તે છૂટિ ગયા પછી ફરીથી પ્રાપ્ત કરવામાં આવે છે. 'मइअन्नाणिस्स णं भंते ! अंतरं०' હે ભગવન્ ! મતિ અજ્ઞાન વાળાનું અંતર કેટલા કાળનું કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે હે ગૌતમ ! મત્યજ્ઞાની ત્રણ પ્રકારના હોય છે. એક અનાદિ અપર્યવસિત મત્યજ્ઞાની બીજા અનાદિ સપર્યવસિત મત્યજ્ઞાની અને ત્રીજા સાદિ સપર્યવસિત મત્યજ્ઞાની. તેમાં પહેલા પ્રકારના જે મત્યજ્ઞાની છે તેઓને અંતર હોતું

पर्यवसितत्वात् । 'अणाइयस्स सपज्जवसियस्स णत्थि अंतरं' अनादिकस्य सपर्यवसितस्य मत्यज्ञानिनो नास्त्यन्तरम् । केवलम्–'साईयस्स सपज्जवसियस्स जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं–उक्कोसेणं छावट्ठि सागरोवमाइं साइरेगाइं' सादिकस्य सपर्यवसितस्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षतः षट् षष्टिः सागरोपमाणि सातिरेकाणि । 'एवं सुय अन्नाणिस्स वि' एवं श्रुताऽज्ञानिनस्त्रिविधस्य द्वयोर्नास्त्यन्तरम् तृतीयस्यान्तरमेवमेव ।

'विभंगनाणिस्स णं भंते ! अंतरं०' विभङ्गज्ञानिनः खलु भदन्त !० जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' जघन्येनाऽन्तर्मुहूर्तम्–उत्कर्षेणाऽनन्तकालस्य

है क्योंकि यह अभव्य की श्रेणि में ही होता है अतः अनादि काल से लगे आये इसका मत्यज्ञान का कभी विनाश नहीं होता है जो दूसरे नम्बर का मत्यज्ञानी है वह भव्य की कोटि में रखा गया है अतः मत्यज्ञान इसका विनष्ट होने पर यह पुनः मत्यज्ञानी नहीं बनता है इसलिये यहां पर भी अन्तर नहीं आता है तथा तीसरा नम्बर का जो सादि सपर्यवसित मत्यज्ञानी हैं उसका अन्तर होता है सो यह अन्तर 'जहण्णे णं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं छावट्ठिं सागरोवमाइं साइरेगाइं' जघन्य से तो एक अन्तर्मुहूर्त का है और उत्कृष्ट से कुछ अधिक ६६ सागरोपम का है 'एवं सुयअन्नाणिस्स वि' इसी प्रकार से श्रुताज्ञानी भी तीन तरह के होते हैं–एक अनादि अपर्यवसित श्रुताज्ञानी और दूसरा अनादि सपर्यवसित श्रुताज्ञानी सो इन दोनों का अन्तर नहीं होता है रहा तीसरे नम्बर का श्रुताज्ञानी–सो इनका अन्तर सादि सपर्यवसित मत्यज्ञानी के जैसा ही है 'विभंगनाणिस्स

નથી. કેમકે–તે અભવ્યની શ્રેણીમાંજ હોય છે. તેથી અનાદિ કાળથી લાગેલા મત્યજ્ઞાનનો કોઈપણ કાળે વિનાશ થતો નથી. બીજા પ્રકારના જે મત્યજ્ઞાની છે, તે ભવ્યની કોટીમાં આવેલ છે. તેથી તેમનું મત્યજ્ઞાન નાશ પામ્યા પછી તે ફરીથી મત્યજ્ઞાની બનતા નથી. તેથી અહીયાં પણ અંતર આવતું નથી. તથા ત્રીજા પ્રકારના જે સાદિ સપર્યવસિત મત્યજ્ઞાની છે, તેનું અંતર હોય છે. અને તે અંતર 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं छावट्ठिं सागरोवमाइं साइरेगाइं' જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનું હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી કંઈક વધારે ૬૬ છાસઠ સાગરોપમનું છે. 'एवं सुय अन्नाणिस्स वि' એજ પ્રમાણે શ્રુતાજ્ઞાની પણ ત્રણ પ્રકારના હોય છે. તેમાં એક અનાદિ અપર્યવસિત શ્રુતાજ્ઞાની અને બીજા અનાદિ સપર્યવસિત શ્રુતાજ્ઞાની આ બન્નેનું અંતર હોતું નથી. તથા ત્રીજા પ્રકારના શ્રુતાજ્ઞાનીનું અંતર સાદિ સપર્યવસિત મત્યજ્ઞાનીના કથન પ્રમાણેજ છે. 'विभंगनाणिस्स णं भंते ! अंतरं०' હે ભગવન્ ! વિભંગજ્ઞાની

वनस्पतिकालस्यान्तरं भवति । 'एएसि णं भंते ! आभिणिवोहियनाणीणं-सुयनाणीणं ओहिनाणीणं-मणपज्जवनाणीणं केवलनाणीणं मइ अन्नाणीणं-सुय-अन्नाणीणं विभंगनाणीण य कयरे कयरेहिंतो' एतेषां खलु भदन्त ! आभिनिवोधिकज्ञानि प्रभृतिकाष्टानां कतरेभ्यः कतरेऽल्पा वा-वहुका वा-तुल्या वा-विशेषाधिका वा ? भगवानाह-'गोयमा ! सव्वत्थोवा जीवा मणपज्जवनाणी'

णं भंते ! अंतरं' हे भदन्त ! विभंगज्ञानी का अन्तर कितने काल का होता है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम ! विभंगज्ञानी का अन्तर 'जहण्णेणं' कम से कम एक अन्तर्मुहूर्त का होता है और 'उक्कोसेणं वणस्सइकालो' अधिक से अधिक अन्तर वनस्पतिकाल प्रमाण अनन्त काल का होता है ।

इनके अल्पबहुत्व का कथन-'एएसि णं भंते ! आभिणिवोहियनाणीणं सुयनाणीणं ओहिनाणीणं, मणपज्जवनाणीणं, केवलनाणीणं मइअन्नाणीणं सुयअन्नाणीणं विभंग अन्नाणीण य कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा' हे भदन्त ! ये जो मतिज्ञानी-(आभिनिवोधिकज्ञानी) श्रुतज्ञानी, अवधिज्ञानी, मनःपर्यवज्ञानी, केवलज्ञानी मत्यज्ञानी, श्रुताज्ञानी, और विभंगज्ञानी जीव है सो इनमें कौन जीव किस जीव की अपेक्षा अल्प हैं और कौन जीव किनकी अपेक्षा बहुत आदि विशेषणों वाले हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! सव्वत्थोवा

નું અંતર કેટલા કાળનું હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! વિભંગજ્ઞાનીનુ અંતર 'जहण्णे णं०' જઘન્યથી ઓછામાં ઓછું એક અંતર્મુહૂર્તનું હોય છે. અને 'उक्कोसेणं वणस्सइ कालो' વધારેમાં વધારે વનસ્પતિકાલ પ્રમાણ અનંત કાલનું અંતર હોય છે.

તેના અલ્પ બહુત્વનું કથન

'एएसि णं भंते ! आभिणिवोहियनाणीणं' सुयनाणीणं ओहिनाणीणं, मणपज्जवनाणीणं केवलनाणीणं, मइअन्नाणीणं, सुयअण्णाणीणं विभंग अण्णाणीणय कयरे कयरेहिंतो ! जाव विसेसाहिया वा' હે ભગવન્ જે આ મતિજ્ઞાની આભિનિબોધિક જ્ઞાની શ્રુતજ્ઞાની અવધિજ્ઞાની મનઃપર્યવજ્ઞાની, કેવલજ્ઞાની મત્યજ્ઞાની, શ્રુતાજ્ઞાની, અને વિભંગજ્ઞાની જીવ છે એમાં કયા જીવો કયાજીવોના કરતાં અલ્પ છે, અને કયાજીવો કયા જીવોના કરતાં વધારે છે ? કયા જીવો કયા જીવોની બરોબર છે ? અને કયા જીવો કયાજીવોના કરતાં વિશેષાધિક છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! सव्वत्थोवा जीवा

गौतम ! सर्वस्तोका जीवा मनःपर्यवज्ञानिनः ? ओहिनाणी असंखेज्जगुणा' एभ्योऽवधि ज्ञानिनोऽसंख्येयगुणाः २ 'आभिणिबोहियनाणी, सुयनाणी, एए दोवि तुल्ला विसेसाहिया' एभ्य आभिनिबोधिकज्ञानिनः-श्रुतज्ञानिनश्च विशेषाधिकाः स्व स्थाने तु-द्वयेऽपि तुल्याः४ । 'विभंगनाणी असंखेज्जगुणा' तेभ्यो विभङ्गज्ञानिनोऽसंख्येगुणाः अज्ञानिनामति प्रभूतत्वात् ५ । 'केवलनाणी अणंतगुणा' एभ्यः केवलज्ञानिनोऽनन्तगुणाः६ सिद्धानामनन्तत्वात् । 'मईअन्नाणी-सुय-अन्नाणी य दो वि तुल्ला अणंतगुणा' मत्यज्ञानिः श्रुताज्ञानिनश्चाऽनन्तगुणाः स्वस्थाने द्वयेऽपि तुल्याः परस्परम्८ । 'अहवा अट्ठविहा सव्वजीवा पन्नत्ता तं जहा-

---

जीवा मणपज्जवनाणी' हे गौतम ! सब से कम मनःपर्यवज्ञानी जीव है। 'ओहिणाणी असंखेज्जगुणा' इनकी अपेक्षा अवधिज्ञानी जीव असंख्यातगुणें अधिक हैं इनकी अपेक्षा 'आभिणिबोहियनाणी सुयनाणी एए दो वि तुल्ला विसेसाहिया' आभिनिबोधिकज्ञानी और श्रुतज्ञानी ये दो विशेषाधिक हैं परन्तु अपने २ स्थान में ये दोनों तुल्य हैं। 'विभंगनाणी असंखेज्जगुणा' इनकी अपेक्षा जो विभंगज्ञानी जीव हैं वे असंख्यातगुणें अधिक हैं क्योंकि मिथ्यादृष्टि जीवों की बहुत अधिकता है 'केवलनाणी अणंतगुणा' इनकी अपेक्षा केवलज्ञानी जीव अनन्तगुणें अधिक हैं क्योंकि सिद्ध जीवों को अनन्त कहा गया है 'मइअन्नाणी सुयअन्नाणी, य दो वि तुल्ला अणंतगुणा' सिद्धों की अपेक्षा मत्यज्ञानी, और श्रुताज्ञानी, ये दोनों अनन्तगुणें अधिक हैं पर स्वस्थान में ये दोनों तुल्य हैं 'अहवा अट्ठविहा सव्व-

---

मणपज्जवणाणी' હે ગૌતમ ! સૌથી ઓછા મનઃપર્યવજ્ઞાની જીવ છે. 'ओहिणाणी असंखेज्जगुणा' તેના કરતાં અવધિ જ્ઞાનવાળા જીવો અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં 'आभिणिबोहियनाणी सुयणाणी एए दो वि तुल्ला विसेसाहिया' આભિનિબોધિકજ્ઞાની અને શ્રુતજ્ઞાની એ બન્ને વિશેષાધિક છે. પરંતુ તેઓ પોતપોતાના સ્થાનમાં એ બન્ને સરખા છે. 'विभंगणाणी असंखेज्जगुणा' તેના કરતા વિભંગજ્ઞાની જે જીવ છે તેઓ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. કેમકે-મિથ્યા દૃષ્ટિવાળા જીવોની ઘણીજ અધિકતા છે. 'केवलनाणी अणंतगुणा' તેના કરતાં કેવળજ્ઞાની જીવ અનંતગણા વધારે છે. કેમકે-સિદ્ધ જીવો ને અનંત કહેવામાં આવેલ 'मइ अन्नाणी सुय अन्नाणी य, दो वि तुल्ला अणंतगुणा' સિદ્ધોના કરતાં મતિજ્ઞાની, અને શ્રુતાજ્ઞાની; એ બન્ને અનંતગણા વધારે છે. અને સ્વસ્થાનમાં એ બન્ને સરખા છે. 'अहवा अट्ठविहा सव्वजीवा पण्णत्ता'

नेरइया तिरिक्खजोणिया तिरिक्खजोणीओ मणुस्सा माणुसीओ देवा देवीओ सिद्धा' नैरयिकाः तिर्यग्योनिकाः तिर्यग्योनिक्यः मनुष्याः मानुष्यः देवाः देव्यः सिद्धाः पक्षान्तरे सर्वजीवा एष्वन्तर्भूताः । 'नेरइए णं भंते ! नेरइयत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! जहन्नेणं दसवास सहस्साइं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं' नैरयिकरूपेण नैरयिकः कियच्चिरम्० ? गौतम ! दशवर्षसहस्राणि जघन्येनोत्कर्षेण त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि । 'तिरिक्खजोणिएणं भंते ! तिरिक्खजोणियत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ? जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं-उक्कोसेणं वणस्सइकालो'

जीवा पन्नत्ता' अथवा समस्त जीव आठ प्रकार के इस रीति से भी कहे हैं 'तं जहा' जैसे-नेरइया तिरिक्खजोणिया, तिरिक्खजोणिणीओ, मणुस्सा मणुस्सीओ, देवा देवीओ, सिद्धा' नैरयिक १ तिर्यग्योनिक पुल्लिङ्ग, तिर्यग्योनिक स्त्रीलिङ्ग, मनुष्यपुल्लिङ्ग, मनुष्य स्त्रीलिङ्ग देव पुल्लिङ्ग देवस्त्रीलिङ्ग और सिद्ध इन्हीं में संसारी और असंसारी ये सब जीव अन्तर्भूत हो जाते हैं ! 'णेरइयाणं भंते ! नेरइयत्ति कालओ केवच्चिरं होइ' हे भदन्त ! नैरयिक जीव नैरयिक रूप से कितने काल तक रहता है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं 'गोयमा ! जहन्नेणं दसवाससहस्साइं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं' हे गौतम ! नैरयिक नैरयिक रूप से कम से कम १० हजार वर्ष तक रहता है और अधिक से अधिक ३३ सागरोपम तक रहता है 'तिरिक्खजोणिए णं भंते ! तिरिक्खजोणियत्ति कालओ केवच्चिरं होइ' हे भदन्त ! तिर्यग्योनिक पुल्लिग जीव

અથવા સઘળાજીવો આઠ પ્રકારના આ રીતે પણ છે. 'तं जहा' જેમકે-'नेरइया तिरिक्खजोणिया, तिरिक्खजोणिणीओ, मनुस्सा मणुस्सीओ देवा देवीओ सिद्धा' નૈરયિક ૧ તિર્યગ્યોનિક પુરૂષ જાત ૨ તિર્યગ્યોનિક સ્ત્રી જાત ૩ મનુષ્ય પુરૂષજાત ૪ મનુષ્ય સ્ત્રી જાત ૫ દેવ પુરૂષ જાત ૬ દેવસ્ત્રીજાત ૭ અને સિદ્ધ ૮ આમના માં સંસારી અને અસંસારી આ બધા પ્રકારનાજીવો અન્તર્ગત થઈ જાય છે. 'णेरइयाणं भंते ! नेरईयत्ति कालओ केवच्चिरं होइ' હે ભગવન્ ! નૈરયિકજીવ નૈરયિક પણાથી કેટલા કાળપર્યન્ત રહે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! जहण्णेणं दसयाससहस्साइं उक्कोसेणं तेत्तीसं वाससहस्साइं' હે ગૌતમ ! નૈરયિક નૈરયિક પણાથી ઓછામાં ઓછા ૧૦ દસ હજાર વર્ષ પર્યન્ત રહે છે. અને વધારેમાં વધારે ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમ પર્યન્ત રહે છે. 'तिरिक्खजोणिएणं भंते ! तिरिक्खजोणियत्ति कालओ केवच्चिरं होइ' હે ભગવન્ તિર્યગ્યોનિક પુરૂષજાત તિર્યગ્યોનિક પુરૂષ પણાથી કેટલા કાળ

तिर्यग्योनिकत्वेन भदन्त ! तिर्यग्योनिकः खलु कियच्चिरं भवति ? भगवानाह–गौतम ! जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण वनस्पतिकालः। 'तिरिक्खजोणिणीणं भंते !० जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं–उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं पुव्वकोडी पुहुत्तमब्भहियाइं' तिर्यग्योनिकी खलु भदन्त ! तिर्यग्योनित्वरूपेण कालतः कियच्चिरं स्थितिमतोः ? भगवानाह–गौतम ! जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण त्रीणि पल्योपमानि पूर्वकोटि पृथक्त्वाऽभ्यधिकानि। 'एवं मणूसे–मणूसी' एवं मनुष्याः–मानुष्योऽपि तिर्य-

तिर्यग्योनिक पुल्लिङ्ग रूप से कितने काल तक रहता है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं 'जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' हे गौतम तिर्यग्योनिक पुल्लिङ्ग जीव तिर्यग्योनिक पुल्लिङ्ग रूप से कम से कम एक अन्तर्मुहूर्त तक और अधिक से अधिक वनस्पतिकाल प्रमाण अनन्त काल तक रहता है 'तिरिक्खजोणिणी णं भंते ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं पुव्वकोडी पुहुत्तमब्भहियाइं' हे भदन्त ! तिर्यग्योनिक स्त्रीलिङ्ग जीव तिर्यग्योनिक स्त्रीलिङ्ग रूप से कितने काल तक रहती है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं–हे गौतम ! तिर्यग्योनिक स्त्रीलिङ्ग जीव तिर्यग्योनिक स्त्रीलिङ्ग रूप से कम से कम एक अन्तर्मुहूर्त तक रहता है और अधिक से अधिक पूर्वकोटि पृथक्त्व अधिक तीन पल्योपम काल तक रहता है 'एवं मणूसे मणूसी' इसी तरह से मनुष्य पुलिङ्ग और मनुष्य स्त्रीलिङ्ग जीव भी मनुष्यपुल्लिङ्ग रूप से और मनुष्यस्त्रीलिङ्ग रूप से जैसा कि संसार समापन्नक सप्त विध प्रतिपत्ति में कहा गया है वैसा ही वह सब कथन यहां पर भी

પર્યન્ત રહે છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે–'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' હે ગૌતમ ! પુરૂષ જાતના તિર્યગ્યોનિક જીવ તિર્યગ્યોનિક પુરૂષ પણાથી ઓછામાં ઓછા એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત અને વધારેમાં વધારે વનસ્પતિકાળ પ્રમાણ અનંતકાળ પર્યન્ત રહે છે. 'तिरिक्खजोणीणं भंते ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं पुव्वकोडी पुहुत्तमब्भहियाइं' હે ભગવન્ ! તિર્યગ્યોનિક સ્ત્રીલિંગ જીવ તિર્યગ્યોનિક સ્ત્રી પણાથી કેટલા કાળ પર્યન્ત રહે છે, આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે –હે ગૌતમ ! તિર્યગ્યોનિક સ્ત્રિલિંગ જીવ તિર્યગ્યોનિક સ્ત્રીલિંગપણાથી ઓછામાં ઓછા એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત રહે છે. અને વધારેમાં વધારે પૂર્વ-કોટિ પૃથક્ત્વ વધારે ત્રણ પલ્યોપમકાળ પર્યન્ત રહે છે. 'एवं मणूसे मणूसी' એજ પ્રમાણે મનુષ્ય પુરૂપ જાત અને મનુષ્યસ્ત્રી જાતના જીવો પણ મનુષ્ય પુરૂપ પણાથી અને મનુષ્ય સ્ત્રી પણાથી જે પ્રમાણે સંસાર સમાપન્નક સાત

ग्योनिवद्देव कायस्थितौ स्युः । 'देवे जहा नेरइया' देवा यथा नैरयिकास्तथैव स्थितिमन्तः। 'देवी णं भंते !०' देव्यः खलु भदन्त ! देव्य इति कालतः कियच्चिरं भवन्ति ? भगवानाह–गौतम ! 'जहन्नेणं दसवावसहस्साइं–उक्कोसेणं पणपन्नं पलिओवमाइं' जघन्येन दशवर्षसहस्राणि–उत्कर्षेण पञ्च पंचाशत्पल्योपमानि यावद्देवीनां स्थितिः। 'सिद्धे णं भंते सिद्धेत्ति कालओ केवच्चिरं होइ' सिद्धः खलु भदन्त ! सिद्ध इति मर्यादया कालतः कियच्चिरं ? भगवानाह–'गोयमा ! साईए अपज्जवसिए' गौतम ! सादिकोऽपर्यवसितः। संप्रत्येपामन्तरं प्रस्तौति–'नेरइयस्स णं भंते ! अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ' नैरयिकस्य भदन्त !

कर लेना चाहिये 'देवे जहा नेरइया' नैरयिक जीवों की जैसी कायस्थिति देवों के सम्बन्ध में भी जान लेना चाहिये 'देवीणं भंते !' हे भदन्त ! देवियां देवियों के रूप में कितने काल तक रहती है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं–हे गौतम ! देवियां देवियों के रूप में 'जहन्नेणं दसवाससहस्साइं उक्कोसेणं पणपन्नपलिओवमाइं' कम से कम १० हजार वर्ष तक रहती हैं और अधिक से अधिक ५५ पल्योपम काल तक रहती हैं। 'सिद्धेणं भंते ! सिद्धेत्ति कालओ केवच्चिरं होइ' हे भदन्त ! सिद्ध सिद्ध रूप में कितने काल तक रहते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं–हे गौतम ! सिद्ध सिद्ध रूप में 'सादीए अपज्जवसिए' सादि अपर्यवसित काल तक रहते हैं।

इनका अन्तर कथन–'णेरइयस्स णं भंते ! अंतरं कालओ केव-

પ્રકારની પ્રતિપત્તિમાં કહેવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણે એ તમામ કથન અહીંયાં પણ કરીલેવું જોઇએ 'देवा जहा नेरइया' જે પ્રમાણે નૈરયિક જીવોની કાયસ્થિતિ કહેવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણેની કાયસ્થિતિ દેવોની પણ સમજી લેવી 'देवीणं भंते !' હે ભગવાન્ ! દેવીયો દેવી પણાથી કેટલા કાળ પર્યન્ત રહે છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–હે ગૌતમ ! દેવીયો દેવી પણાથી 'जहण्णेणं दसवाससहस्साइं उक्कोसेणं पणपण्णपलिओवमाइं' ઓછામાં ઓછા ૧૦ દસ હજાર વર્ષ પર્યન્ત રહે છે. અને વધારેમાં વધારે ૫૫ પંચાવન પલ્યોપમ કાળપર્યન્ત રહેલ છે. 'सिद्धेणं भंते ! सिद्धेत्ति कालओ केवच्चिरं होइ' હે ભગવન્ સિદ્ધો સિદ્ધ પણાથી કેટલા કાળ પર્યન્ત રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–હે ગૌતમ ! સિદ્ધો સિદ્ધપણાની 'सादीए अपज्जवसिए' સાદિ અપર્યવસિત કાળ પર્યન્ત રહે છે.

તેમના અંતર દ્વારનું કથન

'णेरइयस्स णं भंते ! अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ' હે ભગવન્ ! નૈરયિક

कियच्चिरं खलु कालतोऽन्तरम्? गौतम! 'जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं-उक्कोसेणं वणस्सइकालो' जघन्येनान्तर्मुहूर्त मुत्कर्षेण वनस्पतिकालः। 'तिरिक्खजोणियस्स णं भंते! अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ' जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं सागरोवमसयपुहुत्तं साइरेगं' तिर्यग्योनिकस्य० गौतम! जघन्येन अंतर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण सातिरेकं सागरोपमशतपृथक्त्वम्। 'तिरिक्खजोणीणीणं भंते!०' तिर्यग्योनिक्याः खलु भदन्त! गौतम! 'जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं- उक्कोसेणं वणस्सइकालो०' जघ-

च्चिरं होइ' हे भदन्त! नैरयिक का अन्तर काल की अपेक्षा कितना है? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम! नैरयिक का अन्तर काल की अपेक्षा कम से कम तो एक अन्तर्मुहूर्त का है और अधिक से अधिक 'वणस्सइकालो' वनस्पतिकाल प्रमाण अनन्तकाल का है 'तिरिक्खजोणियस्स णं अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ' हे भदन्त! तिर्यग्योनिक का अन्तर काल की अपेक्षा कितना है? उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम! तिर्यग्योनिक का अन्तर काल की अपेक्षा कम से कम तो एक अन्तर्मुहूर्त का है और 'उक्कोसेणं' अधिक से अधिक 'सागरोवमसयपुहुत्तं साइरेगं' कुछ अधिक सागरोपम शत पृथक्त्व का है 'तिरिक्खजोणीणं भंते!' हे भदन्त! तिर्यक् स्त्रियों का अन्तर कितने काल का है? उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम! तिर्यक्स्त्रियों का अन्तर काल की अपेक्षा कम से कम तो 'अंतोमुहुत्तं' एक अन्तर्मुहूर्त का है और 'उक्कोसेणं' अधिक से अधिक 'वणस्सइकालो' वनस्पति काल

જીવોનું અંતર કાળની અપેક્ષાથી કેટલા કાળનું કહેવામાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ! નૈરયિકોનું અંતર કાળની અપેક્ષા થી ઓછામાં ઓછું એક અંતર્મુહૂર્તનું છે. અને વધારેમાં વધારે 'वणस्सइ कालो' વનસ્પતિકાળ પ્રમાણનું એટલે કે-અનંત કાળનું છે. 'तिरिक्खजोणियस्स णं भंते! अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ' હે ભગવન્! તિર્યગ્યોનિકોનું અંતર કાળની અપેક્ષાથી કેટલું કહેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ! તિર્યગ્યોનિક જીવોનુ અંતર કાળની અપેક્ષાથી. ઓછામાં ઓછું. એક અંતર્મુહૂર્તનું છે. અને 'उक्कोसेणं' વધારેમાં વધારે 'सागरोवमसय पुहुत्तं साईरेगं' કંઈક વધારે સાગરોપમશત પૃથક્ક્ત્વનું છે. 'तिरिक्खजोणीणं भंते!' હે ભગવન્ તિર્યક્યોનિક સ્ત્રીયોનું અંતર કેટલા કાળનું કહેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહેલ છે કે-હે ગૌતમ! તિર્યગ્યોનિક સ્ત્રીયોનું અંતર કાળની અપેક્ષાથી ઓછામાં ઓછું 'अंतोमुहुत्तं' એક અંતર્મુહૂર્તનું છે. અને 'उक्कोसेणं' વધારેમાં વધારે 'वणस्सइ कालो' વનસ્પતિકાળ

न्येन अन्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षतस्तु–वनस्पतिकालः। 'एवं मणुसस्स वि–मणुस्सीए वि' एवं मनुष्यस्यापि मानुष्या अपि। 'देवस्स वि–देवीए वि' देवस्यापि देव्या अपि पूर्ववत्। 'सिद्धस्स णं भंते! अंतरं०' सिद्धस्य खल्वन्तरं भदन्त !० गौतम ! 'साईयस्स अपज्जवसियस्स अंतरं णत्थि' साद्यपर्यवसितस्यान्तरं नास्ति। 'एएसि णं भंते! नेरइयाणं–तिरिक्खजोणियाणं–तिरिक्खजोणिणीणं मणूसाणं मणूसीणं देवाणं देवीणं–सिद्धाण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा जाव विसेसाहिया' एतेषां खलु भदन्त ! नैरयिकाद्यष्टानां कतरेभ्यः कतरेऽल्पा वा–यावद्विशेषाधिकावेति

प्रमाण अनन्तकाल का है। 'एवं मणुस्सस्स वि मणुस्सीए वि' ऐसा ही अन्तर मनुष्य का और मनुष्य स्त्रियों का भी है। तथा–'देवस्स वि देवीए वि' देव और देवियों का भी है 'सिद्धस्सणं भंते! अंतरं' हे भदन्त! सिद्ध जीवों का अन्तर काल की अपेक्षा कितना है? उत्तर में प्रभु कहते हैं–हे गौतम! सादीयस्स अपज्जवसियस्स णत्थि अंतरं' सिद्ध जीव सादि अपर्यवसित होते हैं अतः उनका अन्तर नहीं होता है।

इनके अल्पबहुत्व का विचार–

'एतेसि णं भंते! णेरइयाणं तिरिक्खजोणियाणं तिरिक्खजोणिणीणं मणूस्साणं मणुस्सीणं देवाणं देवीणं सिद्धाण य कयरे०' हे भदन्त? इन नैरयिक जीवों के, तिर्यग्योनिक जोवों के, तिर्यग्योनिक स्त्रियों के, मनुष्यों के, मनुष्य स्त्रियों के, देवों के देवियों के और सिद्धों के बीच में कौन जीव किन जीवों की अपेक्षा अल्प हैं कौन किन जीवों की अपेक्षा बहुत हैं? कौन किनके बराबर हैं? और कौन

પ્રમાણુ અનંતકાળનું છે. 'एवं मणुस्सस्स वि मणुस्सीए वि' એજ પ્રમાણેનું અંતર મનુષ્ય પુરૂષનું અને મનુષ્ય સ્રીયોનું પણ સમજવું. તથા 'देवस्स वि देवीए वि' દેવો અને દેવીયોનું અંતર પણ એજ પ્રમાણે છે. 'सिद्धस्स णं भंते! अंतरं' હે ભગવન્! સિદ્ધજીવોનું અંતર કાળની અપેક્ષાથી કેટલું કહેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–હે ગૌતમ! 'सादीयस्स अपज्जवसियस्स णत्थि अंतरं' સિદ્ધ જીવો સાદિ અપર્યવસિત હોય છે. તેથી તેમનું અંતર હોતું નથી.

તેમના અલ્પ બહુત્વનું કથન

'एएसिणं भंते! णेरइयाणं तिरिक्खजोणियाणं तिरिक्खजोणीणं मणूसाणं मणूसीणं देवाणं देवीणं सिद्धाणय कयरे०' હે ભગવન્! આ નૈરયિકજીવોમાં તિર્યગ્યોનિક જીવોમાં, મનુષ્યોમાં, મનુષ્ય સ્રીયોમાં દેવોમાં, દેવિયોમાં અને સિદ્ધોમાં કયા જીવો કયાજીવોના કરતાં અલ્પ છે? કયા જીવો કયાજીવોથી

प्रश्ने भगवानाह–'गोयमा ! सव्वत्थोवा मणुस्सीओ' गौतम ! सर्वस्तोका मानुष्यः संख्येयकोटि कोटि प्रमाणत्वात् । 'मणुस्सा असंखेज्जगुणा' ततो मनुष्याः असंख्येयगुणाः श्रेण्यसंख्येयभागप्रमाणत्वात् । 'नेरइया असंखेज्जगुणा' ततो नैरयिकाः असंख्येयगुणाः । 'तिरिक्खजोणिणीओ असंखेज्जगुणा' ततस्तिर्यग्योन्यः असंख्येयगुणाः । 'देवा संखेज्जगुणा–देवीओ संखेज्जगुणाओ' ततो देवास्ततो देव्यः संख्येयगुणाः । 'सिद्धा अणंतगुणा–तिरिक्खजोणिया अनंतगुणा' ततः

किनसे विशेषाधिक हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं 'गोयमा ! सव्वत्थोवा मणुस्सीओ' हे गौतम ! इन जीवों में सब से कम मनुष्य स्त्रियां हैं 'मणुस्सा असंखेज्जगुणा' संमूर्च्छिम मनुष्य की अपेक्षा मनुष्य असंख्यातगुणें अधिक हैं इनकी अपेक्षा 'नेरइया असंखेज्जगुणा' नैरयिक जीव असंख्यातगुणें अधिक हैं ! 'तिरिक्खजोणिणीओ असंखेज्जगुणाओ' इनकी अपेक्षा तिर्यग् स्त्रियां असंख्यातगुणी अधिक हैं । इनकी अपेक्षा 'देवा संखेज्जगुणा' देव संख्यातगुणें अधिक हैं इनकी की अपेक्षा 'देवीओ संखेज्जगुणाओ' देवियाँ संख्यातगुणी अधिक हैं । इनकी अपेक्षा 'सिद्धा अणंतगुणा' सिद्ध जीव अनन्तगुणें हैं 'तिरिक्खजोणिया अनंतगुणा' इनकी अपेक्षा तिर्यग्योनिक अनन्तगुणें अधिक हैं मनुष्यों का प्रमाण संख्यात कोटी कोटी है इसलिये उन्हें सब से कम कहा गया है इनकी अपेक्षा जो मनुष्यस्त्रियों को असंख्यातगुणा अधिक कहा गया है वह उनके श्रेणि के असंख्यातवें

વધારે છે ?કયાજીવો કયાજીવોની બરાબર છે ? અને કયા જીવો કયા જીવોથી વિશેષધિક છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा ! सव्वत्थोवा मणुस्सीओ' હે ગૌતમ ! આ સઘળા જીવોમાં સૌથી ઓછી મનુષ્ય સ્ત્રિયો છે. 'मणुस्सा असंखेज्जपुणा' સંમૂચ્છિંમ મનુષ્યોના કરતાં મનુષ્યો અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં 'नेरइया असंखेज्जगुणा' નૈરયિકજીવો અસંખ્યાતગણા વધારે છે. 'तिरिक्खजोणिणीओ असंखेज्जगुणाओ' તેના કરતા તિર્યગ્યોનિક સ્ત્રિયો અસંખ્યાતગણી વધારે છે. તેના કરતાં 'देवा संखिजज्जगुणा' દેવો સંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં 'देवीओ असंखेज्जगुणाओ' દેવિયો અસંખ્યાતગણી વધારે છે. તેના કરતાં 'सिद्धा अणंतगुणा' સિદ્ધજીવો અનંતગણા વધારે છે. 'तिरिक्खजोणिया अनंतगुणा' તેના કરતાં તિર્યગ્યોનિકજીવો અનંતગણા વધારે છે. મનુષ્યોનું પ્રમાણ સંખ્યાત કોટિ કોટીનું છે. તેથી તેઓને સૌથી ઓછા કહેવામાં આવેલ છે. તેના કરતાં મનુષ્ય સ્ત્રિયાને જે અસંખ્યાતણી વધારે કહેવામાં આવેલ છે, તે તેમની શ્રેણીના અસંખ્યાતમાં ભાગપ્રમાણ હોવાથી

सिद्धास्ततस्तिर्यग्योनिका अनन्तगुणाः। उपसंहारमाह—'सेत्तं अट्ठविहा सव्वजीवा पन्नत्ता' इत्थं त एतेऽष्टविधाः सर्वे जीवाः प्रज्ञप्ताः ॥सू० १५१॥

अथ नवविधजीवानाह—

मूलम्—तत्थ जे ते एवमाहंसु नवविहा सव्वजीवा पन्नत्ता ते णं एवमाहंसु तं जहा एगिंदिया बेइंदिया तेइंदिया चउरिंदिया णेरइया पंचिंदियतिरिक्खजोणिया मणुस्सा देवा सिद्धा। एगिंदिए णं भंते! एगिंदियत्ति कालओ केवच्चिरं होइ? गोयमा! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइकालो। बेइंदिएणं भंते! बेइंदियत्ति कालओ केवच्चिरं होइ? गोयमा! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं संखेज्जं कालं एवं तेइंदिए वि चउरिंदिएवि। णेरइयाणं भंते! ० जहन्नेणं दसवाससहस्साइं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं पंचिंदियतिरिक्खजोणिए णं भंते!० जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं पुव्वकोडी पुहुत्तमब्भहियाइं! एवं मणूसे वि, देवा जहा णेरइया। सिद्धे णं भंते! ० साईए अपज्जवसिए! एगिंदियस्स णं भंते! अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ? गोयमा! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं दो सागरोवमसहस्साइं संखेजवासमब्भहियाइं, बेइंदियस्स णं भंते! अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ? गोयमा! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइकालो। एवं तेइंदियस्स वि चउरिंदियस्स वि णेरइयस्स वि पंचिंदियतिरिक्खजोणियस्स वि, मणुसस्स वि देवस्स वि सव्वेसिमेवं अंतरं भाणियव्वं।

भाग प्रमाण होने से कहा गया है 'से त्तं अट्ठविहा सव्वजीवा पन्नत्ता' इस प्रकार का यह विवेचन आठ प्रकार के सर्वजीवों के विषय में किया है। ॥१५१॥

કહેવામાં આવેલ છે. 'से त्तं अट्ठविहा सव्वजीवा पन्नत्ता' આ પ્રમાણે આ વર્ણન આઠ પ્રકારના સઘળાજીવોના સંબંધમાં કરવામાં આવેલ છે. ॥સૂ૦ ૧૫૧॥

सिद्धस्सणं भंते ! अंतरं कालओ०? साईयस्स अपज्जवसियस्स णत्थि अंतरं । एएसि णं भंते ! एगिंदियाणं वेइंदियाणं तेइंदियाणं चउरिंदियाणं णेरइयाणं पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं मणूसाणं देवाणं सिद्धाण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा व जाव विसेसाहिया? गोयमा! सव्वत्थोवा मणुस्सा नेरइया असंखेज्जगुणा देवा असंखेज्जगुणा पंचिंदियतिरिक्खजोणिया असंखेज्जगुणा चउरिंदिया विसेसाहिया तेइंदिया विसेसाहिया वेइंदिया विसेसाहिया सिद्धा अणंतगुणा एगिंदिया अणंतगुणा ॥ सू० १५२॥

छाया—तत्र खलु ये ते एवमुक्तवन्तो नवविधाः सर्वे जीवाः प्रज्ञप्ताः, त एवमुक्तवन्तः तद्यथा—एकेन्द्रियाः, द्वीन्द्रियाः त्रीन्द्रयाः चतुरिन्द्रिया नैरयिकाः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः मनुष्याः देवाः सिद्धाः । एकेन्द्रियः खलु भदन्त ! एकेन्द्रिय इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येनान्तर्मुहूर्तम्—उत्कर्षेण वनस्पतिकालः । द्वीन्द्रियः खलु भदन्त ! जघन्येनान्तर्मुहूर्तम्—उत्कर्षेणानन्तं कालम् एवं त्रीन्द्रियोऽपि—चतुरिन्द्रियोऽपि । नैरयिकः खलु भदन्त ! जघन्येन दशवर्षसहस्राणि—उत्कर्षेण त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः खलु भदन्त ! जघन्येनान्तर्मुहूर्त मुत्कर्षेण त्रीणि पल्योपमानि पूर्वकोटिपृथक्त्वाभ्यधिकानि, एवं मनुष्योऽपि—देवा यथा नैरयिकाः । सिद्धः खलु भदन्त ! सादिकोऽपर्यवसितः । एकेन्द्रियः खलु भदन्त ! अंतरं कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येनान्तर्मुहूर्तम्—उत्कर्षेण द्वे सागरोपमसहस्रे संख्येयवर्षाऽभ्यधिके, द्वीन्द्रिय-खलु भदन्त ! अन्तरं कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येनाऽन्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण वनस्पतिकालः । एवं त्रीन्द्रियस्यापि—चतुरिन्द्रियस्यापि—नैरयिकस्यापि—पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकस्यापि—मनुष्यस्यापि-देवस्यापि सर्वेषामेवमन्तरं भणितव्यम् । सिद्धस्य खलु भदन्त । अन्तरं कालतः कियच्चिरं भवति ? सादिकस्याऽपर्यवसितस्य नास्त्यन्तरम् एतेषां खलु भदन्त ! एकेन्द्रियाणां—द्वीन्द्रियाणां—त्रीन्द्रियाणां—चतुरिन्द्रियाणां नैरयिकाणां पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां—मनुष्यां देवानां—सिद्धानां च कतरेकतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा यावद् विशेषाधिका वा? गौतम ! सर्वस्तोका मनुष्याः नैरयिका असंख्येयगुणाः देवा असंख्येयगुणाः पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिका असंख्येयगुणाः चतुरिन्द्रिया विशेषाधिकाः त्रीन्द्रिया विशेषाधिकाः द्वीन्द्रिया विशेषाधिकाः सिद्धा अनन्तगुणाः एकेन्द्रिया अनन्तगुणाः ॥सू० १४२॥

टीका-'तत्थ णं जे ते एवमाहंसु णवविहा सव्वजीवा पन्नत्ता ते णं एवमाहंसु तत्र जीवविचारे ये ते गणधराः नवविधाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्ताः एवमुक्तवन्तस्ते खलु एवमुक्तवन्तः 'तं जहा-एगिंया-बेइंदिया-तेइंदिया-चउरिंया-णेरइया-पंचिंदियतिरिक्खजोणिया-मणूसा-देवा-सिद्धा' तद्यथा-एकेन्द्रियाः द्वीन्द्रियाः त्रीन्द्रियाः चतुरिन्द्रियाः नैरयिकाः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः मनुष्याः देवाः सिद्धाः। तत्र-'एगिंदिए णं भंते ! एगिंदिय त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?' एकेन्द्रियः खलु भदन्त एकेन्द्रिय इति कृत्वा कियच्चिरं कालतः ?

अब नौ प्रकार के सर्व जीव हैं ऐसी जिनकी मान्यता है उसे प्रकट किया जाता है।

'तत्थ णं जे ते एवमाहंसु णवविहा सव्वजीवा पण्णत्ता' इ०।

टीकार्थ-इस जीव के प्रस्ताव में किसी अपेक्षा समस्त जीव नव प्रकार के हैं उनका इस सम्बन्ध में स्पष्टीकरण ऐसा है-'तं जहा' जैसे 'एगिंदिया, बेंदिया, तेंदिया, चउरिंदिया, णेरइया, पंचेंदियतिरिक्खजोणिया मणूसा देवा सिद्धा' एकेन्द्रिय जीव, दोइन्द्रिय जीव, तेइन्द्रिय जीव, चौइन्द्रिय जीव, नैरयिक जीव पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक जीव, मनुष्य, देव और सिद्ध इस प्रकार के इन जीवों में संसारी और असंसारी सब ही जीव अन्तर्भूत हो जाते हैं।

कायस्थिति विचार-'एगिंदिए णं भंते ! एगिंदियत्ति कालओ केवच्चिरं होइ' हे भदन्त ! एकेन्द्रिय जीव, एकेन्द्रिय रूप से कितने

હવે નૌ પ્રકારના સઘળાજીવો છે એપ્રમાણેની જેમની માન્યતા છે તેમની માન્યતા પ્રગટ કરવામાં આવે છે. 'तत्थणं जे ते एवमाहंसु नवविहा सव्वजीवा पण्णत्ता' 'तं जहा' ઇત્યાદિ.

ટીકાર્થ—આ નવપ્રકારના જીવોના કથનમાં કઈ અપેક્ષાથી સઘળાજીવો નવ પ્રકારના છે એમ કહેવા વાળાઓનું આ સંબંધમાં આ પ્રમાણેનું સ્પષ્ટીકરણ છે. 'तं जहा' જેમકે-'एगिंदिया, वेइंदिया, तेइंदिया, चउरिंया, णेरइया, पंचेंदियतिरिक्खजोणिया; मणूसा देवा सिद्धा' એક ઈન્દ્રિયવાળા જીવો બેઇન્દ્રિયવાળા જીવો ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા જીવો ચાર ઇન્દ્રિયવાળા જીવો, નૈરયિક જીવો, પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકજીવ, મનુષ્ય, દેવ અને સિદ્ધ આ પ્રકારના આ જીવોમાં સંસારી અને અસંસારી સઘળાજીવોનો સમાવેશ થઇ જાય છે.

કાયસ્થિતિનો વિચાર

'एगिंदिए णं भंते ! एगिंदियत्ति कालओ केवच्चिरं होइ' હે ભગવાન્ ! એક ઇન્દ્રિયવાળાજીવો એકેન્દ્રિયપણાથી કેટલા કાળપર્યન્ત રહે છે ? આ

भगवानाह–'गोयमा !' जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं–उक्कोसेणं वणस्सइकालो' जघन्येनान्तर्मुहूर्तमुत्कर्षेण वनस्पतिकालः । 'बेइंदिए णं भंते० !' द्वीन्द्रियः खलु भदन्त ! 'जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं-उक्कोसेणं संखेज्जं कालं' जघन्येनान्तर्मुहूर्तमुत्कर्षेण संख्येयं कालं यावत्कायस्थितिमान् । 'एवं तेइंदिए वि' एवमेव त्रीन्द्रियोऽपि–चतुरिन्द्रियोऽपि कायस्थितिमान् । 'नेरइयाणं भंते !० जहन्नेणं

काल तक रहता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' हे गौतम ! एकेन्द्रिय जीव एकेन्द्रिय रूप से कम से कम एक अन्तर्मुहूर्त तक रहता है और अधिक से अधिक वनस्पति काल अनन्तकाल तक रहता है 'बेइंदिए णं भंते ! जह० अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं संखेज्जकालं' दोइन्द्रिय जीव दोइन्द्रियरूप से कितने काल तक रहता है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं । हे गौतम ! दोइन्द्रिय जीव दोइन्द्रिय रूप से कम से कम एक अन्तर्मुहूर्त तक रहता है और अधिक से अधिक संख्यात काल तक रहता है 'एवं तेइंदिए वि' इसी प्रकार से तेइन्द्रिय जीव भी तेइन्द्रिय रूप से कम से कम एक अन्तर्मुहूर्त तक रहता है और अधिक से अधिक संख्यात काल तक रहता है- 'चउ० 'चौइन्द्रिय जीव भी चौइन्द्रियरूप से कम से कम एक अन्तर्मुहूर्त तक रहता है और अधिक से अधिक संख्यात काल तक रहता है 'णेरइया णं भंते !' हे भदन्त ! नैरयिक

પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે– 'गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइ कालो' હે ગૌતમ ! એક ઇન્દ્રિયવાળા જીવો એક ઇંદ્રિય પણાથી ઓછામાં ઓછા એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત રહે છે. અને વધારેમાં વધારે વનસ્પતિકાળ પ્રમાણુ અનંતકાળ પર્યન્ત રહે છે. 'बेइंदिएणं भंते ! जहण्णे णं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं संखेज्जं कालं' બેઇંદ્રિયવાળા જીવો બેઇંદ્રિય પણાથી કેટલા કાળ પર્યન્ત રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–હે ગૌતમ ! બે ઇંદ્રિયવાળા જીવો બે ઇંદ્રિયપણાથી ઓછામાં ઓછા એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત રહે છે. અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાતકાળ પર્યન્ત રહે છે. 'एवं ते इंदिए वि' એજ પ્રમાણે ત્રણ ઇંદ્રિયવાળા જીવો પણ ત્રણ ઇંદ્રિયપણાથી ઓછામાં ઓછા એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત રહે છે. અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાતકાળ પર્યન્ત રહે છે 'चउरिंदिया' ચાર ઇંદ્રિયવાળા જીવો પણ ચાર ઇંદ્રિય પણાથી ઓછામાં ઓછા એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત રહે છે. અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત કાળ પર્યન્ત રહે છે. 'णेरइया णं भंते ! હે ભગવન્ ! નૈરયિક

दसवाससहस्साइं-उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं' नैरयिकः खलु भदन्त! गौतम! जघन्येन दशवर्षसहस्राणि-उत्कर्षेण त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि नैरयिको भवति। 'पंचिंदियतिरिक्खजोणिए णं भंते! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं-उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं पुव्वकोडीपुहुत्तमब्भहियाइं' पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः खलु भदन्त!० गौतम! अन्तर्मुहूर्तं जघन्येन उत्कृष्टतस्तु-त्रीणि पल्योपमानि पूर्वकोटिपृथक्त्वाभ्यधिकानि। 'एवं मणूसे वि' एवं मनुष्योऽपि। 'देवा जहा नेरइया' जघन्येन दशवर्षसहस्राणि-उत्कर्षेत स्त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि यथा

नैरयिक रूप से कितने काल तक रहता है? उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम! नैरयिक नैरयिक रूप से कम से कम 'दसवाससहस्साइं' दश हजार वर्ष तक रहता है और 'उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं' अधिक से अधिक ३३ सागरोपम काल तक रहता है 'पंचेंदियतिरिक्खजोणिए णं भंते! जह० अंतोमु० उक्को० तिण्णि पलिओवमाइं पुव्वकोडि पुहुत्तमब्भहियाइं' हे भदन्त! पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्च पंचेन्द्रिय तिर्यग्-अवस्था में कितने काल तक रहता है? उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम! पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्च पञ्चेन्द्रिय तिर्यग अवस्था में कम से कम एक अन्तर्मुहूर्त तक रहता है और अधिक के अधिक पूर्वकोटि पृथक्त्व अधिक तीन पल्योपम तक रहता है 'एवं मणूसे वि, देवा जहा णेरइया' इसी प्रकार से मनुष्य भी मनुष्यरूप से कम से कम एक अन्तर्मुहूर्त तक रहता है और अधिक से अधिक पूर्वकोटि पृथक्त्व अधिक तीन पल्योपम तक रहता है।

જીવો નૈરયિક પણાથી કેટલા કાળ પર્યન્ત રહે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ! નૈરયિક જીવો નૈરયિકપણાથી ઓછામાં ઓછા 'दसवाससहस्साइं' દસ હજાર વર્ષ પર્યન્ત રહે છે, અને 'उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं' વધારેમાં વધારે ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમ કાળ પર્યન્ત રહે છે. पंचिंदियतिरिक्ख जेणिएणं भंते! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तिण्णि पलिओवमाइं पुव्वकोडिपुहुत्तमब्भहियाइं' હે ભગવન્! પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય તિર્યંગ અવસ્થામાં કેટલા કાળ પર્યન્ત રહે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ! પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય તિર્યંગ અવસ્થામાં ઓછામાં ઓછા એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત રહે છે. અને વધારેમાં વધારે પૂર્વ કોટિ પૃથક્ત્વ વધારે ત્રણ પલ્યોપમ પર્યન્ત રહે છે. 'एवं मणूसे वि देवा जहा नेरइया' એજ પ્રમાણે મનુષ્ય પણ મનુષ્ય પણાથી ઓછામાં ઓછા એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત રહે છે. અને વધારેમાં વધારે પૂર્વ કોટિ પૃથક્ત્વ અધિક ત્રણ પલ્યોપમ પર્યન્ત રહે છે.

स्थितिमान्नैरयिकस्तथादेवः। 'सिद्धे णं भंते !०' सिद्धः खलु भदन्त !• 'साईए अपज्जवसिए' सादिकोऽपर्यवसितः सिद्धो ज्ञानावरणीयाद्यष्टविधकर्मक्षयाज्जीवस्य सिद्धत्वपर्यायः स च-कदापि न विनश्यति। 'एगिंदियस्स णं भंते! अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ ?' एकेन्द्रिय पृथिव्यादि जीवस्य कियच्चिरं कालतोऽन्तरम् ? भगवानाह-'गोयमा-जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं दो सागरोवमसहस्साइं संखेज्जवासमब्भहियाइं' गौतम! जघन्येनाऽन्तमुहूर्तम्-

देवों की कायस्थिति का विचार-नैरयिक जीवों की कायस्थिति के विचार जैसा है 'सिद्धेणं भंते !' हे भदन्त ! सिद्ध सिद्ध रूप से कितने काल तक रहता है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'सादीए अपज्जवसिए' हे गौतम ! सिद्ध जीव सादि अपर्यवसित होते हैं अतः वे अनन्त काल तक सिद्ध रूप में विराजते हैं। 'एगिंदियस्स णं भंते ! अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ' हे भदन्त ! एकेन्द्रिय जीव का अन्तर कितने काल का होता है अर्थात् एकेन्द्रिय जीव एकेन्द्रिय अवस्था को छोडने के बाद पुनः उसे कितने काल के बाद प्राप्त करता है ? तो इस में उसे कम से कम 'अंतोमु०' एक अन्तर्मुहूर्त का व्यवधान पडता है इसके बाद वह पुनः अपनी पूर्व में छोडी हुई एकेन्द्रिय दशा को प्राप्त कर लेता है और अधिक से अधिक यदि व्यवधान पडता है-'दो सागरोवमसहस्साइं संखेज्जवासमब्भहियाइं' तो वह संख्यात वर्षा·

દેવોની કાય સ્થિતિનો વિચાર-નૈરયિક જીવોની કાય સ્થિતિના કથન પ્રમાણે છે.

'सिद्धे णं भंते' હે ભગવન્! સિદ્ધ જીવ સિદ્ધપણાથી કેટલા કાળ પર્યન્ત રહે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'सादीए अपज्जवसिए' હે ગૌતમ! સિદ્ધ જીવ સાદિ અપર્યવસિત હોય છે. તેથી તેઓ અનંત કાળ પર્યન્ત સિદ્ધ પણામાં બિરાજે છે. 'एगिंदियस्स णं भंते! अंतरं कालओ केवच्चिरं होई હે ભગવન્ એક ઈંદ્રિયવાળા જીવોનું અંતર કેટલા કાળનું હોય છે? અર્થાત્ એક ઇંદ્રિયવાળા જીવો એક ઇંદ્રિયપણાની અવસ્થા છોડયા પછી ફરીથી તેને પ્રાપ્ત કરવામાં કેટલો કાળ લાગે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ! એક ઇંદ્રિયવાળા જીવો એકેન્દ્રિય પર્યાયને છોડયા પછી જો ફરીથી તેને પ્રાપ્ત કરે તો તેમાં તેને ઓછામાં ઓછા 'अंतोमुहुत्तं' એક અંતર્મુહૂર્તનું વ્યવધાન આવે છે. તે ફરીથી પોતાની પહેલા છોડેલી એકેન્દ્રિય દશાને પ્રાપ્ત કરીલે છે. અને વધારેમાં વધારે જો વ્યવધાન આવે તો 'दो सगरोवमसहस्साइं संखेज्जवासमब्भहियाइं' તો તે સંખ્યાત વર્ષ અધિક બે

उत्कर्षेण द्वे सागरोपमसहस्रे संख्येयवर्षाभ्यधिके अन्तरं भवति 'वेइंदियस्स णं अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं–उक्कोसेणं वणस्सइकालो' द्वीन्द्रियस्य खलु भदन्त ! कालतः कियच्चिरमन्तरम् ? गौतम ! जघन्येनान्तर्मुहूर्तमुत्कर्षेण वनस्पतिकालः। 'एवं तेइंदियस्स वि–चउरिंदियस्स वि णेरइयस्स वि–पंचिंदियतिरिक्खजोणियस्स वि–मणुसस्स वि–देवस्स वि–सव्वेसिं अंतरं भाणियव्वं' एवं द्वीन्द्रिय त्रीन्द्रिय–चतुरिन्द्रिय–नैरयिक पञ्चेन्द्रियतिर्ग्योनिक–मनुष्य देवानां सर्वेषामेव यथायथमालापकमुद्भाव्य पृथक्पृथगन्तरं

धिक दो हजार सागरोपम का पडता है इतने काल की समाप्ति के बाद वह पुनः अपने पहले की एकेन्द्रिय अवस्था को प्राप्त कर लेता है। 'वेइंदियस्स णं भंते ! अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ' हे भदन्त ! दो-इन्द्रिय जीव को अन्तर कितने काल का होता है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' हे गौतम ! द्वीन्द्रिय जीव का अन्तर कम से कम एक अन्तर्मुहूर्त का और अधिक से अधिक वनस्पतिकाल प्रमाण अनन्त काल का होता है 'एवं तेइंदियस्स वि, चउरिंदियस्स वि पंचिंदियतिरिक्खजोणियस्स वि, मणुसस्स वि, देवस्स वि, सव्वेसि मेवं अंतरं भाणियव्वं' इसी तरह का अन्तर तेइन्द्रिय जीव का चौइन्द्रिय जीव का पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक जीव का, मनुष्य का एवं देव का इन सब जीवों का होता है ऐसा समझना चाहिये अतः इस विषय में पूर्वोक्तानुसार आलापकों का स्वयं उद्भावन करके उस अन्तर का कथन कर लेना चाहिये एकेन्द्रिय का

હજાર સાગરોપમનું વ્યવધાન રહે છે. એટલો કાળ સમાપ્ત થયા પછી તે ફરીથી પોતાની એકેન્દ્રિય પણાની દશાને પ્રાપ્ત કરીલે છે. 'वेइंदिया णं भंते ! अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ' હે ભગવન્! બે ઇંદ્રિયવાળા જીવનું અંતર કેટલા કાળનું હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે– 'गोयमा ! जहण्णे णं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' હે ગૌતમ ! બે ઇંદ્રિય વાળા જીવોનું અંતર ઓછામાં ઓછું એક અંતર્મુહૂર્તનું હોય છે. અને વધારેમાં વધારે વનસ્પતિ કાળ પ્રમાણનું એટલે કે અનંત કાળનું હોય છે. 'एवं तेइंदियस्स वि, चउरिंदिस्स वि पंचिंदियतिरिक्खजोणियस्स वि, मणुसस्स वि, देवस्स वि, सव्वेसिमेवं अंतरं भाणियव्वं' આજ પ્રમાણેનું અંતર ત્રણ ઇંદ્રિયવાળા જીવનું, ચાર ઇંદ્રિયવાળા જીવનું, પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક જીવનું મનુષ્યનું અને દેવોનું. એમ આ બધાજ જીવોનું હોય છે; તેમ સમજવું. તેથી આ સંબંધમાં પહેલા કહેવામાં આવ્યા પ્રમાણે આલાપકો સ્વયં બનાવીને એમના અંતરનું

भणितव्यम्, तथा च तेषां जघन्यतः प्रत्येकमन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतो वनस्पतिकालः। एकेन्द्रियस्यान्तरं तु यथास्थानमुक्तमेव। 'सिद्धस्स णं भंते! अंतरं कालओ० ? साईयस्स अपज्जवसियस्स णत्थि अंतरं' सिद्धस्य खलु भदन्त! कालतोऽन्तरं कियत्? गौतम! सिद्धस्य सादिकस्याऽपर्यवसितस्यान्तरं नास्ति अपर्यवसितत्वात्। 'एएसि णं भंते! एगिंदियाणं-बेइंदियाणं-तेइंदियाणं-चउरिंदियाणं-णेरइयाणं पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं मणूसाणं-देवाणं सिद्धाण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा-बहुका वा जाव विसेसाहिया' एतेषां नवानां खलु भदन्त! कतरेकतरेभ्योऽल्पा वा-बहुका वा यावद्विशेषाधिकावेति प्रश्ने भग-

---

अन्तर तो यथास्थान कह ही दिया गया है 'सिद्धस्स णं अंतरं०' हे भदन्त! सिद्ध जीव का अन्तर कितने काल का होता है? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम! सिद्ध जीव 'सादीयस्स अपज्जवसियस्स' सादि अपर्यवसित होते हैं अतः वहां पर अन्तर का कथन नहीं किया गया है क्योंकि वहां पर अन्तर पडता नही है। यही बात 'नत्थि अंतरं' द्वारा प्रकट की गई है।

अल्पबहुत्व का कथन-'एतेसि णं भंते! एगिंदियाणं बेइंदियाणं तेइंदियाणं चउरिंदियाणं णेरइयाणं पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं मणूसाणं देवाणं सिद्धाण य कयरे २' हे भदन्त! इन एकेन्द्रिय दोइन्द्रिय, तेइन्द्रिय, चौइन्द्रिय, नैरयिक पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्च, मनुष्य, देव, और सिद्ध इनके बीच में कौन जीव किस जीव की अपेक्षा अल्प हैं और कौन जीव किस जीव की अपेक्षा बहुत हैं इत्यादि इसके उत्तर

કથન કરી લેવું જોઈએ. એક ઈંદ્રિયવાળા જીવોનું અંતર તો પહેલા યોગ્ય સ્થાને કહેવામાં આવીજ ગયું છે. 'सिद्धस्स णं भंते! अंतरं ०' હે ભગવન્! સિદ્ધ જીવનું અંતર કેટલા કાળનું હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ! સિદ્ધ જીવ 'सादीयस्स अपज्जवसियस्स' સાદિ અપર્યવસિત હોય છે. તેથી ત્યાં અંતરનું કથન કરવામાં આવેલ નથી. કેમકે ત્યાં અંતર પડતું નથી. એજ વાત આ કથન દ્વારા પ્રગટ કરવામાં આવેલ છે.

અલ્પ બહુત્વનું કથન-

'एएसि णं भंते! एगिंदियाणं, बेइंदियाणं, तेइंदियाणं, चउरिंदियाणं, णेरइयाणं पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं मणूसाणं देवाणं सिद्धाणय कयरे कयरे अप्पावा' હે ભગવન્ આ એક ઈંદ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, તે ઈન્દ્રિય ચૌ ઇંદ્રિય નૈરયિક પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ; મનુષ્ય દેવ અને સિદ્ધ એ બધામાં કયા જીવો કયા જીવોના કરતાં અલ્પ છે? અને કયા જીવો કયા જીવોના કરતાં વધારે છે? કયા જીવો કયા જીવોનીબરોબર છે તથા કયા જીવો કયા

वानाह-'गोयमा ! सव्वत्थोवा मणुस्सा' सर्वेभ्यः स्तोका मनुष्याः 'नेरइया असंखेज्जगुणा' तेभ्यो नैरयिका असंख्येयगुणाः 'देवा असंखेज्जगुणा' एभ्यो देवा असंख्येयगुणाः 'पंचिंदियतिरिक्खजोणिया असंखेज्जगुणा' एभ्यः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनयोनिकाऽसंख्येयगुणाः । 'चउरिंदिया० तेइंदिया० बेइंदिया विसेसाहिया' एभ्यश्चतुरिन्द्रियाः ततस्त्रीन्द्रियास्ततश्च द्वीन्द्रिया क्रमशो विशेषाधिकाः । 'सिद्धा अणंतगुणा' द्वीन्द्रियेभ्यः अनन्तगुणाः सिद्धानामनन्तत्वात् । 'एगिंदिया अणंतगुणा' एभ्य एकेन्द्रिया अनन्तगुणाः वनस्पतीनामानन्त्यात् ॥सू० १५२॥

मूलम्-अहवा णवविहा सव्वजीवा पन्नत्ता तं जहा पढमसमयणेरइया अपढमसमयणेरइया पढमसमयतिरिक्खजोणिया

में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! सव्वत्थोवा मणुस्सा णेरइया असंखेज्जगुणा' हे गौतम ! सब से कम मनुष्य हैं इनकी अपेक्षा 'णेरइया असंखेज्जगुणा' नैरयिक असंख्यातगुणें अधिक हैं इनकी अपेक्षा 'देवा असंखेज्जगुणा' देव असंख्यातगुणें अधिक हैं 'पंचिंदियतिरिक्खजोणिया असंखेज्जगुणा' इनकी अपेक्षा पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक जीव असंख्यातगुणें अधिक हैं० 'चउरिंदिया विसेसाहिया' इनकी अपेक्षा चौइन्द्रिय जीव विशेषाधिक हैं। इनकी-अपेक्षा 'तेइंन्द्रिय जीव विशेषाधिक हैं। इनकी अपेक्षा 'बेइंदिया विसेसाहिया' दोइन्द्रिय जीव विशेषाधिक हैं। इनकी अपेक्षा 'सिद्धा अणंतगुणा' सिद्ध जीव अनन्त गुणें अधिक हैं। और सिद्धों की अपेक्षा भी 'एगिंदिया अणंतगुणा' एकेन्द्रिय जीव अनन्तगुणें अधिक हैं। क्योंकि वनस्पतिकायिक जीव अनन्त हैं ॥१५२॥

જીવોના કરતાં વિશેષાધિક છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! सव्वत्थोवा मणुस्सा णेरइया असंखेज्जगुणा' હે ગૌતમ ! સૌથી ઓછા મનુષ્યો છે. તેના કરતાં 'णेरइया असंखेज्जगुणा' નૈરયિક જીવો અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં 'देवा असंखेज्जगुणा' દેવો અસંખ્યાતગણા વધારે છે. 'पंचिंदियतिरिक्खजोजोणिया असंखेज्जगुणा' તેના કરતાં પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક જીવો અસંખ્યાતગણા વધારે છે. 'चउरिंदिया विसेसाहिया' તેના કરતાં ચાર ઇંદ્રિયવાળા જીવો વિશેષાધિક છે. તેના કરતાં 'तेइंदिया विसेसाहिया' ત્રણ ઇંદ્રિયવાળા જીવો વિશેષાધિક છે? તેના કરતાં 'बेइंदिया विसेसाहिया' બે ઇંદ્રિયવાળા જીવો વિશેષાધિક છે. તેના કરતાં 'सिद्धा अणंतगुणा' સિદ્ધ જીવો અનંતગણા વધારે છે. અને સિદ્ધોના કરતાં પણ 'एगिंदिया अणंतगुणा' એક ઇંદ્રિયવાળા જીવો અનંતગણા વધારે છે. કેમકે-વનસ્પતિકાયિક જીવ અનંત હોય છે. ॥ સૂ. ૧૫૨ ॥

अपढमसमयतिरिक्खजोणिया पढमसमयमणूसा अपढमसमयमणुस्सा पढमसमयदेवा अपढमसमयदेवा सिद्धा य। पढमसमयणेरइयाणं भंते! कालओ केवच्चिरं होइ? गोयमा! एगं समयं अपढमसमयणेरइयस्स णं भंते०? जहण्णेणं दसवाससहस्साइं समऊणाइं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं समऊणाइं। पढमसमयतिरिक्खजोणियस्स णं भंते!० एक्कं समयं अपढमसमयतिरिक्खजोणियस्स णं भंते!० जहन्नेणं खुड्डागं भवग्गहणं समऊणं उक्कोसेणं वणस्सइकालो। पढमसमयमणूसेणं भंते! एक्कं समयं, अपढमसमयमणुस्सेणं भंते! जहन्नेणं खुड्डागं भवग्गहणं समऊणं उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं पुव्वकोडी पुहुत्तमब्भहियाइं। देवे जहा णेरइए। सिद्धे णं भंते! सिद्धेति कालओ केवच्चिरं होइ? गोयमा! साईए। अपज्जवसिए। पढमसमयणेरइस्स णं भंते! अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ? गोयमा! जहन्नेणं दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं उक्कोसेणं वणस्सइ कालो। अपढमसमयणेरइयस्स णं भंते! अंतरं कालओ०? जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइ कालो। पढमसमयतिरिक्खजोणियस्स णं भंते! अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ? गोयमा जहन्नेणं दो खुड्डागाइं भवग्गहणाइं समऊणाइं उक्कोसेणं वणस्सइकालो। अपढमसमयतिरिक्खजोणियस्स णं भंते! अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ? जहन्नेणं खुड्डागं भवग्गहणं समयाहियं उक्कोसेणं सागरोवमसयपुहुत्तं साइरेगं। पढमसमयमणूसस्स जहा पढमसमयत्तिरिक्खजोणियस्स, अपढमसमयमणूसस्स णं भंते! अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ? जहन्नेणं खड्डागभवग्गहणं समयाहियं उक्कोसेणं वणस्सइकालो। पढमसमयदेवस्स जहा पढमसमय णेरइयस्स अपढमसमयदेवस्स जहा अपढमसमय णेरइयस्स। सिद्धस्स णं भंते!०

साईयस्स अपज्जवसियस्स णत्थि अंतरं। एएसि णं भंते! पढमसमय नेरइयाणं पढमसमयतिरिक्खजोणियाणं पढमसमय देवाण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा? गोयमा! सव्वत्थोवा पढमसमयमणूसा पढमसमयणेरइया असंखेज्जगुणा पढमसमयदेवा असंखेज्जगुणा पढमसमयतिरिक्खजोणिया असंखेज्जगुणा। एएसि णं भंते! अपढमसमयनेरइयाणं अपढमसमयतिरिक्खजोणियाणं अपढमसमयमणूसाणं अपढमसमयदेवाण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा? गोयमा! सव्वत्थोवा अपढमसमयमणूसा अपढमसमयनेरइया असंखेज्जगुणा अपढमसमयदेवा असंखेज्जगुणा अपढमसमय तिरिक्खजोणिया अणंतगुणा। एएसि णं भंते! पढमसमयनेरइयाणं अपढमसमयनेरइयाण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा जाव विसेसाहिया? गोयमा! सव्वत्थोवा पढमसमयनेरइया अपढमसमयणेरइया असंखेज्जगुणा। एएसि णं भंते! पढमसमयतिरिक्खजोणियाणं–अपढमसमयतिरिक्खजोणियाण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा जाव विसेसाहिया वा? गोयमा! सव्वत्थोवा पढमसमयतिरिक्खजोणिया अपढमसमयतिरिक्खजोणिया अणंतगुणा। मणुयदेव अप्पाबहुयं जहा णेरइयाणं। एएसि णं भंते! पढमसमयनेरइयाणं पढमसमयतिरिक्खजोणियाणं पढमसमयमणूसाणं पढमसमयदेवाणं अपढमसमयनेरइयाणं अपढमसमयतिरिक्खजोणियाणं अपढमसमयमणूसाणं अपढमसमयदेवाणं सिद्धाणय कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा? गोयमा! सव्वत्थोवा पढमसमयमणूसा अपढमसमयमणूसा

असंखेज्जगुणा पढमसमयनेरइया असंखेज्जगुणा पढमसमयदेवा असंखेज्जगुणा पढमसमयतिरिक्खजोणिया असंखेज्जगुणा अपढमसमयनेरइया असंखेज्जगुणा अपढमसमयदेवा असंखेज्जगुणा सिद्धा अणंतगुणा अपढमसमयतिरिक्खजोणिया अणंतगुणा। से त्तं नवविहा सव्वजीवा पन्नत्ता ॥ सू०१५३ ॥

छाया—अथवा नवविधाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—प्रथमसमयनैरयिकाः, अप्रथमसमयनैरयिकाः, प्रथमसमयतिर्यग्योनिकाः अप्रथमसमयतिर्यग्योनिकाः, प्रथमसमयमनुष्याः अप्रथमसमयमनुष्याः प्रथमसमयदेवाः अप्रथमसमयदेवाः सिद्धाश्च। प्रथमसमयनैरयिकः खलु भदन्त ! प्रथमसमयनैरयिक इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! एकं समयम्, अप्रथमसमयनैरयिकः खलु भदन्त ! अप्रथमसमय नैरयिक इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येन दशवर्षसहस्राणि समयोनानि उत्कर्षेण त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि समयोनानि। प्रथमसमयतिर्यग्योनिकः खलु भदन्त ! प्रथमसमयतिर्यग्योनिक इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! एकं समयम्, अप्रथमसमयतिर्यग्योनिकः खलु भदन्त ! अप्रथमसमयतिर्यग्योनिक इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येन क्षुल्लकं भवग्रहणं समयोनम्, उत्कर्षेण वनस्पतिकालः। प्रथमसमयमनुष्यः खलु भदन्त ! प्रथमसमयमनुष्य इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! एकं समयम्, अप्रथमसमयमनुष्यः खलु भदन्त ! अप्रथमसमयमनुष्य इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येन क्षुल्लकं भवग्रहणं समयोनमुत्कर्षेण त्रीणि पल्योपमानि पूर्वकोटिपृथक्त्वाऽभ्यधिकानि। देवो यथा नैरयिकः। सिद्धः खलु भदन्त ! सिद्ध इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! सादिकोऽपर्यवसितः। प्रथमसमयनैरयिकस्य खलु भदन्त ! अन्तरं कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येन दशवर्षसहस्राणि—अन्तर्मुहूर्ताऽभ्यधिकानि—उत्कर्षेण वनस्पतिकालः। अप्रथमसमयनैरयिकस्य खलु भदन्त ! अन्तरं कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येनान्तर्मुहूर्तम्—उत्कर्षेण वनस्पतिकालः। प्रथमसमयतिर्यग्योनिकस्य खलु भदन्त ! अन्तरं कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येन द्वे क्षुल्लके भवग्रहणे समयोने—उत्कर्षेण वनस्पतिकालः। अप्रथमसमयतिर्यग्योनिकस्य खलु भदन्त ! अन्तरं कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येन क्षुल्लकं भवग्रहणं समयाधिकम्—उत्कर्षेण सागरोपमशतपृथक्त्वं सातिरेकम् प्रथमसमयमनुष्यस्य यथा प्रथमसमयतिर्यग्योनिकस्य, अप्रथमसमयमनुष्यस्य खलु

भदन्त ! अन्तरं कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येन क्षुल्लकं भवग्रहणं समयाधिकम्-उत्कर्षेण वनस्पतिकालः । प्रथमसमयदेवस्य यथा प्रथमसमयनैरयिकस्य, अप्रथमसमयदेवस्य यथाऽप्रथमसमयनैरयिकस्य । सिद्धस्य खलु भदन्त ! अन्तरं कालतः कियच्चिरं भवति ! गौतम ! सादिकस्याऽपर्यवसितस्य नास्त्यन्तरम् । एतेषां खलु भदन्त ! प्रथमसमयनैरयिकाणां-प्रथमसमयतिर्यग्योनिकानां-प्रथमसमयमनुष्याणां-प्रथमसमयदेवानां च कतरेकतरेभ्योऽल्पा वा-बहुका वा-तुल्या वा-विशेषाधिका वा ? गौतम ! सर्वस्तोकाः प्रथमसमयमनुष्याः, प्रथमसमयनैरयिका असंख्येयगुणाः, प्रथमसमय देवा असंख्येयगुणाः, प्रथमसमयतिर्यग्योनिका असंख्येयगुणाः । एतेषां खलु भदन्त ! अप्रथमसमयनैरयिकाणाम् अप्रथमसमयतिर्यग्योनिकानाम्-अप्रथमसमयमनुष्याणाम् अप्रथमसमयदेवानां कतरेकतरेभ्योऽल्पा वा-बहुका वा-तुल्या वा विशेषाधिका वा ? गौतम ! सर्वस्तोकाः अप्रथमसमयमनुष्याः अप्रथमसमयनैरयिका असंख्येयगुणाः अप्रथमसमयदेवाा असंख्येयगुणाः अप्रथमसमयतिर्यग्योनिकाः अनन्तगुणाः । एतेषां खलु भदन्त ! प्रथमसमयनैरयिकाणाम् अप्रथमसमयनैरयिकाणां च कतरे कतरेऽल्पावा-बहुका वा तुल्या वा ? विशेषाधिका वा गौतम ! सर्वस्तोकाः प्रथमसमयनैरयिकाः अप्रथमसमयनैरयिकः असंख्येयगुणाः । एतेषां खलु भदन्त ! प्रथमसमयतिर्यग्योनिकानाम्, अप्रथमसमयतिर्यग्योनिकानां कतरेकतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा-तुल्या वा विशेषाधिकावा ? गौतम ! सर्वस्तोकाः प्रथमसमयतिर्यग्योनिकाः अप्रथमसमयतिर्यग्योनिका अनन्तगुणाः । मनुष्य-देवाल्पबहुत्वं यथा नैरयिकाणाम् । एतेषां खलु भदन्त ! प्रथमसमयनैरयिकाणां-प्रथमसमयतिर्यग्योनिकानां-प्रथमसमयमनुष्यणां-प्रथमसमय देवानाम्-अप्रथमसमयनैरयिकाणाम्-अप्रथमसमयतिर्यग्योनिकानाम्-अप्रथमसमयमनुष्याणाम्-अप्रथमसमयदेवानां सिद्धानां च कतरेकतरेभ्योऽल्पा वा-बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा ? गौतम ! सर्वस्तोकाः प्रथमसमयमनुष्याः, अप्रथमसमयमनुष्या असंख्येयगुणाः, प्रथमसमयनैरयिका असंख्येयगुणाः, प्रथमसमयदेवा असंख्येयगुणाः, प्रथमसमयतिर्यग्योनिका असंख्येयगुणाः, अप्रथमसमयनैरयिका असंख्येयगुणाः, अप्रथमसमय देवा असंख्येयगुणाः, सिद्धा-अनन्तगुणाः, अप्रथमसमयतिर्यग्योनिका अनन्तगुणाः । त एते नवविधाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्ताः सू० ॥१५३॥

टीका—'अहवा नवविहा सव्वजीवा पन्नत्ता तं जहा-पढमसमयणेरइया अपढमसमयणेरइया-पढमसमयतिरिक्खजोणिया-अपढमसमयतिरिक्खजोणिया-पढमसमयमणूसा-अपढमसमयमणूसा-पढमसमयदेवा-अपढमसमय देवा-सिद्धाय'

अथवा—प्रकारान्तरेण संसाराऽसंसारभेदभिन्ना अपि सर्वे नवधा विभक्ताः सर्वेजीवाः प्रज्ञप्ताःतद्यथा—प्रथमसमयनैरयिकाः १ अप्रथमसमयनैरयिकाः २ प्रथमसमय-तिर्यग्योनिकाः ३ अप्रथमसमयतिर्यग्योनिकाः ४ प्रथमसमयमनुष्याः ५ अप्रथम-समयमनुष्याः ६ प्रथमसमयदेवाः ७ अप्रथमसमयदेवाः ८ सिद्धाश्च ९। तत्र—'पढमसमयनेरइया णं भंते० ? गोयमा ! एक्कं समयं' प्रथमसमयनैरयिकः खलु भदन्त ?० गौतम ! एकसमयमात्रं प्रथमसमयनैरयिकस्य स्थितिः, द्वितीयादि समये तत्स्थिति स्वीकारे तु प्राथम्यविशेषणमसमञ्जसं स्यात् इति। 'अपढमसमय-

---

'अहवा णवविहा सव्वजीवा पण्णत्ता' इत्यादि ।

टीकार्थ—अथवा समस्त जीव इस तरह से भी नौ प्रकार के कहे गये हैं–'तं जहा' जैसे–'पढमसमयणेरइया अपढमसमयणेरइया पढमसमयतिरिक्खजोणिया अपढमसमयतिरिक्खजोणिया' प्रथम समयनैरयिक अप्रथमसमयनैरयिक, प्रथमसमयतिर्यग्योनिक, अप्रथमसमय तिर्यग्योनिक, 'पढमसमयमणूसा, अपढमसमय-मणूसा पढमसमय देवा, अपढम समय देवा' प्रथम समय मनुष्य, अप्रथम समय मनुष्य प्रथम समय देव अप्रथम समय देव और 'सिद्धा य' सिद्ध,

इनकी कायस्थिति का विचार–'पढमसमयनेरइयाणं भंते !' हे भदन्त ! जो प्रथम समयवर्ती नैरयिक हैं उनकी कायस्थिति का काल कितने तक का होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–हे गौतम ! प्रथम समयवर्ती नैरयिक की कायस्थिति 'एक्कं समयं' एक समय तक की होती है 'अपढमसमयनेरइयस्स णं भंते० !' हे भदन्त !

'अहवा णवविहा सव्व जीवा पण्णत्ता' ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ–અથવા સઘળા જીવો આ રીતે પણ નવ પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. જેમકે 'पढससमयणेरइया; अपढमसमयणेरइया, पढमसमयतिरि-क्खजोणिया अपढमसमयतिरिक्खजोणिया' પ્રથમ સમય નૈરયિક અપ્રથમસમય નૈરયિક, પ્રથમ સમય તિર્યગ્યોનિક, અપ્રથમ સમય તિર્યગ્યોનિક, 'पढम समय मणूसा अपढमसमयमणूसा, पढमसमयदेवा, अपढमसमयदेवा' પ્રથમ સમય મનુષ્ય, અપ્રથમ સમય મનુષ્ય પ્રથમ સમય દેવ અપ્રથમ સમય દેવ અને 'सिद्धाय' સિદ્ધ

એમની કાયસ્થિતિનું કથન

'पढमसमयनेरइयाणं भंते ! હે ભગવન્ ! પ્રથમસમયમાં વર્તમાન નૈર-યિકો છે. તેમની કાયસ્થિતિનો કાળ કેટલો કહેવામાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–હે ગૌતમ ! પ્રથમ સમયમાં વર્તમાન નૈરયિકની કાયસ્થિતિ 'एक्कं समयं' એક સમય પર્યન્તની હોય છે. 'अपढमसमयनेर -

नेरइयस्स णं भंते !०, जहन्नेणं दसवाससहस्साइं समऊणाइं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं समऊणाइं' अप्रथमसमयनैरयिकस्य खलु भदन्त ! ० गौतम ! जघन्येन दशवर्षसहस्राणि समयोनानि प्रथमसमयेन हीनानि दशवर्षसहस्राणि जघन्या स्थितिः। एकसमयहीनता च प्रथमसमयेन ज्ञातव्या-एवं सर्वत्रापि ज्ञेयानि। उत्कर्षेण त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि समयोनानि। 'पढमसमयतिरिक्खजोणियस्स णं भंते !० एक्कं समयं' प्रथमसमयतिर्यग्योनिकस्य खलु भदन्त ?०, भगवानाह–गौतम ! एकं समयम्। 'अपढमसमयतिरिक्खजोणियस्स० णं भंते !०, जहन्नेणं

अप्रथम समयवर्ती नैरयिक की कायस्थिति कितने काल तक की होती है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं–'जहन्नेणं दसवाससहस्साइं समऊणाइं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं समऊणाइं' हे गौतम ! अप्रथम समयवर्ती जो नैरयिक है उनकी कायस्थिति कम से कम तो एक समय हीन १० हजार वर्ष तक की होती है और अधिक से अधिक एक समय हीन तेतीस सागरोपम तक की होती है। इसी प्रकार से सर्वत्र समझना चाहिये 'पढमसमयतिरिक्खजोणिए णं भंते !' हे भदन्त ! प्रथम समयवर्ती तिर्यग्योनिक जीवों की कायस्थिति कितनी होती है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–हे गौतम ! प्रथम समयवर्ती तिर्यग्योनिक जीव की कायस्थिति 'एक्कं समयं' एक समय की होती है 'अपढम समय तिरिक्खजोणियस्स णं भंते !' हे भदन्त ! अप्रथम समयवर्ती तिर्यग्योनिक जीव की कायस्थिति कितनी होती है ? उत्तर में

इयस्स णं भंते' હે ભગવન્ ! અપ્રથમસમયમાં વર્તમાન નૈરયિકની કાયસ્થિતિ કેટલા કાળ પર્યન્તની હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'जहण्णेणं दसवाससहस्साइं सम ऊणाइं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं समऊणाइं' હે ગૌતમ ! અપ્રથમસમયવર્તી જે નૈરયિક છે તેમની કાયસ્થિતિ ઓછામાં ઓછી એક સમય હીન ૧૦ દસ હજાર વર્ષ પર્યન્તની હોય છે. અને વધારેમાં વધારે એક સમય હીન તેત્રીસ સાગરોપમ પર્યન્તની હોય છે. એજ પ્રમાણે બધેજ સમજી લેવું. 'पढमसमयतिरिक्खजोणिएणं भंते !' હે ભગવન્ ! પ્રથમ સમયવર્તિ તિર્યગ્યોનિક જીવોની કાયસ્થિતિનો કાળ કેટલો હોય છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–હે ગૌતમ ! પ્રથમ સમય વર્તી તિર્યગ્યોનિક જીવની કાયસ્થિતિ 'एक्कं समयं' એક સમયની હોય છે. 'अपढमसमयतिरिक्खजोणियस्स णं भंते' હે ભગવન્ ! અપ્રથમ સમયવર્તિ તિર્યગ્યોનિક જીવની કાયસ્થિતિ કેટલી હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી

खुड्डागं भवग्गहणं समऊणं– उक्कोसेणं–वणस्सइ कालो' प्रथमसमयतिर्यग्योनिकस्य खलु भदन्त !० गौतम ! जघन्येन क्षुल्लकं भवग्रहणं समयोनम्–उत्कर्षेण वनस्पतिकालः । 'पढमसमयमणूसेणं भंते !० एक्कं समयं' प्रथमसमयमनुष्यस्य खलु भदन्त !० प्रथमसमयमनुष्य इति कालतः कियच्चिरं भवति ? भगवानाह–गौतम ! एकं समयं स्थितिः 'अपढमसमययणूसेणं भंते ?०' अप्रथमसमयमनुष्यस्य खलु भदन्त ! अप्रथमसमयमनुष्य इति कालतः कियच्चिरं भवतीति प्रश्नः ? भगवानाह–गौतम ! 'जहन्नेणं खुड्डागं भवग्गहणं समऊणं' जघन्येन क्षुल्लकं भवग्रहणं समयोनम् । 'उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं पुव्वकोडि पुहुत्तमब्भहियाइं' उत्कर्षेण पल्योपमानि पूर्वकोटि पृथक्त्वाऽभ्यधिकानि–इति । 'देवे जहा णेरइए' देवो

प्रभु कहते हैं–'जह० खुड्डागं भवग्गहणं समऊणं उक्कोसेणं वणस्सइ कालो' हे गौतम ! अप्रथमसमयवर्ती तिर्यग्योनिक जीव की कायस्थिति कम से कम क्षुद्र भवग्रहण रूप होती है और अधिक से अधिक वनस्पति काल प्रमाण अनन्त काल की होती है 'पढमसमय मणुस्से णं भंते' हे भदन्त ! प्रथम समयवर्ती मनुष्य की कायस्थिति कितनी होती है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं–'एक्कं समयं' हे गौतम ! प्रथमसमयवर्ती मनुष्य की कायस्थिति एक समय की होती है 'अपढम समय मणुस्से णं भंते !' हे भदन्त ! अप्रथम समयवर्ती मनुष्य की कायस्थिति कितनी होती है ? हे गौतम ! अप्रथम समयवर्ती मनुष्य की कायस्थिति–'जह० खुड्डागं भवगहणं समऊणं' जघन्य से एक समय कम क्षुद्र भवग्रहण रूप होती है और 'उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं पुव्वकोडि पुहुत्तमब्भहियाइं' उत्कृष्ट से वह पूर्वकोटि पृथक्त्व अधिक

કહે છે કે 'जहण्णेणं खुड्डागं भवग्गहणं समऊणं उक्कोसेणं वणस्सइ कालो' હે ગૌતમ ! અપ્રથમ સમયવર્તી તિર્યગ્યોનિક જીવો ઓછામાં ઓછા ક્ષુદ્ર ભવ ગ્રહણરૂપ હોય છે અને વધારેમાં વધારે વનસ્પતિકાળ પ્રમાણ અર્થાત્ અનંત કાળ પ્રમાણ હોય છે. 'पढमसमयमणूसेणं भंते !' હે ભગવન્ ! પ્રથમ સમયવર્તી મનુષ્યની કાયસ્થિતિ કેટલી હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે एक्कं समयं' હે ગૌતમ પ્રથમસમયવર્તી મનુષ્યની કાયસ્થિતિ એક સમયની હોય છે. 'अपढमसमयमणूसेणं भंते ! ' હે ભગવન્ અપ્રથમસમયવર્તી મનુષ્યની કાયસ્થિતિ કેટલી હોય છે ? હે ગૌતમ ! અપ્રથમ સમયવર્તી મનુષ્યની કાય સ્થિતિ 'जहण्णेणं खुड्डागं भवग्गहणं समऊणं' જઘન્યથી એક સમય કમ ક્ષુદ્ર ભવ ગ્રહણ રૂપ હોય છે. અને 'उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं पुव्वकोडिपुहुत्तमब्भहियाइं' ઉત્કૃષ્ટથી તે પૂર્વ કેટિ પૃથક્ત્વ અધિક ત્રણ પલ્યોપમની હોય છે. 'देवे जहा णेरइए' દેવોની કાયસ્થિતિ નૈરયિકોની કાયસ્થિતિ પ્રમાણે

यथा नैरयिकः प्रथमसमयदेवः एकं समयं यावत् स्थितिमान् कालतः—अप्रथमसमयदेवः कालतः कियच्चिरं भवतीति प्रश्ने भगवानाह—गौतम ! जघन्येन दशवर्पसहस्राणि समयोनानि उत्कर्षेण त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि समयोनानि इति । 'सिद्धे णं भंते !०' सिद्धः खलु भदन्त ! 'सिद्धे त्ति कालओ केवच्चिरं होइ' सिद्ध इति कालतः कियच्चिरं भवति ? भगवानाह—गौतम ! 'साईए अपज्जवसिए' सादिकोऽपर्यवसितः अपर्यवसितत्वादेवाऽस्य स्थितेःकालतः प्रमाणं कियच्चिरमिति शङ्काऽपनुन्ना । प्रथमसमयनारकादीनामन्तरं दर्शयितुमाह—'पढमसमयणेरइयस्स णं भंते ! अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ ?' प्रथमसमयनैरयिकस्य खलु कालतोऽन्तरं कियच्चिरं भदन्त ! भगवानाह—'गोयमा ! जहन्नेणं दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं' गौतम ! जघन्येन दशवर्पसहस्राण्यन्तर्मुहूर्ताऽभ्यधिकानि, 'उक्कोसेणं वणस्सइकालो' उत्कर्षेण वनस्पतिकालः, स च प्रागुक्तः कतिधा । 'अपढमसमयनेरइयस्स णं भंते ! अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ' अप्रथमसमय-

---

तीन पल्योपम की होती है 'देवे जहा णेरइए' देवों की कायस्थिति नैरयिकों जैसी होती हैं 'सिद्धेणं भंते ! सिद्धेत्ति कालओ केवच्चिरं होइ' हे भदन्त ! सिद्ध की कायस्थिति कितनी होती है ? हे गौतम ! सिद्ध की कायस्थिति 'सादीए अपज्जवसिए' सादि अपर्यवसित होती है 'पढमसमय नेरइयस्स णं भंते ! अंतरं कालओ केवच्चिरं होई' हे भदन्त ! प्रथम समयवर्ती नैरयिक का अन्तर काल की अपेक्षा कितना होता है ? हे गौतम ! 'जहण्णेणं दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं' प्रथम समयवर्ती नैरयिक का अन्तर जघन्य से तो एक अन्तमुहूर्त अधिक १० हजार वर्ष का होता है और 'उक्कोसेणं वणस्सइ कालो' उत्कृष्ट के वनस्पति काल प्रमाण अनन्त काल का होता है ।

છે. 'सिद्धे णं भंते सिद्धेत्ति कालओ केवच्चिरं होइ' હે ગૌતમ ! સિદ્ધની કાયસ્થિતિ કેટલી હોય છે ? હે ગૌતમ ! સિદ્ધોની કાયસ્થિતિ 'सादीए अपज्जवसिए' સાદિ અપર્યવસિત હોય છે. 'पढमसमयनेरइयस्स णं भंते! अंतरं कालओ' હે ભગવન્ ! પ્રથમ સમયવર્તી નૈરયિકનું અંતર કાળની અપેક્ષાથી કેટલું હોય છે ? હે ગૌતમ ! પ્રથમ સમયવર્તી નૈરયિકનું અંતર 'जहण्णेणं दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं' પ્રથમ સમય વર્તી નૈરયિકનું અંતર જઘન્યથી તો એક અંતર્મુહૂર્ત વધારે દસ હજાર વર્ષનું હોય છે અને 'उक्कोसेणं वणस्सइकालो' ઉત્કૃષ્ટથી વનસ્પતિકાળ પ્રમાણ અનંત

नैरयिकस्य खलु भदन्त कालतः कियच्चिरं भवत्यन्तरम् ? गौतम ! 'जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं–उक्कोसेणं वणस्सइकालो' जघन्योत्कर्षाभ्यामन्तर्मुहूर्तं वनस्पतिकालश्च। 'पढमसमयतिरिक्खजोणियस्स णं भंते ! अंतरं कालओ०' प्रथमसमयतिर्यग्योनिकस्य खलु भदन्ताऽन्तरं कालतः ?, भगवानाह–गौतम ! 'जहन्नेणं दो खुड्डागाइं भवग्गहणाइं समऊणाइं' जघन्येन द्वे क्षुल्लके भवग्रहणे समयोने समयैकहीन भवद्वयग्रहणमित्यर्थः । 'उक्कोसेणं वणस्सइकालो' उत्कर्षतो वनस्पतिकालो विज्ञेयः। 'अपढमसमयतिरिक्खजोणियस्स णं भंते ! अंतरं कालओ' अप्रथम-

---

'अपढमसमयणेरइयस्स णं भंते ! अंतरं कालओ केवच्चिरं होई' हे भदन्त ! अप्रथमसमयवर्ती नैरयिक का अन्तर काल की अपेक्षा कितना होता है ? हे गौतम ! अप्रथमसमयवर्ती नैरयिक का अन्तर 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' जघन्य से एक अन्त मुंहूर्त का होता है और उत्कृष्ट से वह वनस्पतिकाल प्रमाण अनन्त काल का होता है 'पढमसमयतिरिक्खजोणियस्स णं भंते ! अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ' हे भदन्त ! प्रथम समयवर्ती तिर्यग्योनिक जीव का अन्तर काल की अपेक्षा कितना होता है ? हे गौतम ! प्रथम समयवर्ती तिर्यग्योनिक जीव का अन्तर 'जहण्णेणं दो खुड्डागाइं भवग्गहणाइं समऊणाइं' जघन्य से एक समय कम दो क्षुद्रभव ग्रहण रूप होता है और 'उक्कोसेणं वणप्फइकालो' उत्कृष्ट-से वह वनस्पतिकाल प्रमाण अनन्तकाल का होता है 'अपढमसमय तिरिक्ख जोणियस्स णं भंते ! अंतरं कालओ केवच्चिरं होई' हे भदन्त ! अप्रथम

કાળનું હોય છે? 'अपढमसमयणेरइयस्स णं भंते! अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ' હે ભગવન્ અપ્રથમસમયવર્તી નૈરયિકનું અંતર કાળની અપેક્ષાથી કેટલું હોય છે? હે ગૌતમ! અ પ્રથમ સમયવર્તી નૈરયિકનું અંતર 'जहण्णे णं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइ कालो' જઘન્યથી તો એક અંતર્મુહૂર્તનું હોય છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી વનસ્પતિ કાળ પ્રમાણુ અનંતકાળનું હોય છે. 'पढमसमयतिरिक्खजोणियस्स णं भंते! अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ' હે ભગવન્! પ્રથમસમયવર્તી તિર્યગ્યોનિક જીવનું અંતર કાળની અપેક્ષાથી કેટલું હોય છે? હે ગૌતમ! પ્રથમ સમયવર્તી તિર્યગ્યોનિક જીવનું અંતર 'जहण्णेणं दो खुड्डागाइं भवग्गहणाइं समऊणाइं' જઘન્યથી એક સમય કમ બે ક્ષુદ્રભવ ગ્રહણુ રૂપ હોય છે. અને 'उक्कोसेणं वणस्सइ कालो' ઉત્કૃષ્ટથી તે વનસ્પતિ કાલ પ્રમાણુ અનંતકાળનું હોય છે. 'अपढमसमयतिरिक्खजोणियस्स णं भंते! अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ' હે ભગવન્! અપ્રથમસમય-

समयतिर्यग्योनिकस्य खलु भदन्त ! अन्तरं कियच्चिरम् ? भगवानाह-गौतम ! 'जहन्नेणं खुड्डागं भवग्गहणं समयाहियं' जघन्येन क्षुल्लकं भवग्रहणं सयाधिकम् । 'उक्कोसेणं सागरोवमसयपुहुत्तं साइरेगं' उत्कर्षेण सागरोपमशतपृथक्त्वं सातिरेकम् । 'पढमसमयमणूसस्स जहा पढमसमयतिरिक्खजोणियस्स' प्रथमसमय विशेषणवतो मनुष्यस्य-तिर्यग्योनिकस्य साम्यात् द्वे क्षुल्लके भवग्रहणे समयोने जघन्येनोत्कर्षतो वनस्पतिकालं यावदन्तरं ज्ञेयम् । 'अपढमसमयमणूसस्स णं भंते ! अंतरं कालओ० ?' अप्रथमसमयमनुष्यस्य खलु भदन्त ! कालतः कियच्चिरमन्तरम् ? भगवानाह-गौतम ! 'जहन्नेणं खुड्डागं भवग्गहण समयाहियं' जघन्येन

समयवर्ती तिर्यग्योनिक जीव का अन्तर काल की अपेक्षा कितना होता है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं हे गौतम ! अप्रथम समयवर्ती तिर्यग्योनिक जीव का अन्तर काल की अपेक्षा 'जहन्नेणं खुड्डागं भवग्गहणं समयाहियं उक्कोसेणं सागरोवमसयपुहुत्तं साइरेगं' कम से कम एक समय अधिक क्षुद्र भवग्रहण रूप होता है और अधिक से अधिक कुछ अधिक सागरोपमशतपृथक्त्व रूप होता है । 'पढमसमय मणूसस्स जहा पढमसमयतिरिक्खजोणियस्स' प्रथम समयवर्ती मनुष्य का काल की अपेक्षा अन्तर जघन्य से एक समय कम दो क्षुल्लक भव ग्रहण रूप होता है और उत्कृष्ट से वनस्पति काल प्रमाण अनन्त काल का होता है । 'अपढमसमयमणूसस्स णं भंते ! अंतरं कालओ' हे भदन्त ! अप्रथमसमयवर्ती मनुष्य का अन्तर काल की अपेक्षा कितना होता है ? हे गौतम ! अप्रथमसमयवर्ती मनुष्य का अन्तर

वर्ति तिर्यग्योनिक જીવનું અંતર કાળની અપેક્ષાથી કેટલું હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! અપ્રથમ સમયવર્તી તિર્યગ્યોનિક જીવનું અંતર કાળની અપેક્ષાથી 'जहण्णेणं खुड्डागं भवग्गहणं समयाहियं उक्कोसेणं सागरोवमसयपुहुत्तं साइरेगं' ઓછામાં ઓછા એક સમય વધારે ક્ષુદ્રભવ ગ્રહણ રૂપ હોય છે. અને વધારેમાં વધારે કંઇક વધારે સાગરોપમ શત પૃથક્ત્વ રૂપ હોયછે. 'पढमसमयमणूसस्स जहा पढमसमयतिरिक्खजोणियस्स' પ્રથમ સમયવર્તી મનુષ્યનું અંતર કાળની અપેક્ષાથી જઘન્યથી એક સમય ઓછા બે ક્ષુદ્રભવ ગ્રહણ રૂપ હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી વનસ્પતિકાળ પ્રમાણ અનંત કાળનું હોય છે. 'अपढमसमयमणूसस्स णं भंते ! अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ' હે ભગવન્ અપ્રથમસમયવર્તિ મનુષ્યનું અંતર કાળની અપેક્ષાથી કેટલું હોય છે ? હે ગૌતમ ! અપ્રથમસમયવર્તિ મનુષ્યનું અંતર કાળની અપેક્ષાથી 'जहण्णेणं खुड्डागं भवग्गहणं समयाहियं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' જઘ-

क्षुल्लकं भवग्रहणं समयाधिकम्, 'उक्कोसेणं वणस्सइकालो' उत्कर्षतो वनस्पतिकालः। 'पढमसमयदेवस्स जहा पढमसमयनेरइयस्स' प्रथमसमयदेवस्य यथाऽऽस्ते प्रथमसमयनैरयिकस्य, जघन्येन दशवर्षसहस्राण्यन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकानि उत्कर्षतो वनस्पतिकालं यावदन्तरं भवतीति। 'अपढमसमयदेवस्स जहा अपढमसमय नेरइयस्स' अप्रथमसमयदेवस्य यथाऽप्रथमसमयनैरयिकस्य जघन्येनान्तर्मुहूर्तमुत्कर्षेण वनस्पतिकालं यावदन्तरम्। 'सिद्धस्स णं भंते! अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ' सिद्धस्य खलु भदन्त! कालतः कियच्चिरमन्तरम्? भगवानाह–गौतम! साईयस्स अपज्जवसियस्स णत्थि अंतरं' सिद्धस्य सादिकस्याऽपर्यवसि-

---

काल की अपेक्षा 'जहण्णेणं खुड्डागंभवग्गहणं समयाहियं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' जघन्य से एक समय अधिक क्षुद्र भवग्रहण रूप होता है उत्कृष्ट से वनस्पतिकाल प्रमाण अनन्तकाल का होता है 'पढमसमयदेवस्स जहा पढमसमयनेरइयस्स' प्रथमसमयवर्ती देव का अन्तर काल की अपेक्षा जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त अधिक १० हजार वर्ष का होता है और उत्कृष्ट से वनस्पतिकाल प्रमाण अनन्तकाल का होता है। तथा–'अपढमसमय देवस्स जहा अपढमसमयनेरइयस्स' अप्रथमसमयवर्ती नैरयिक के अन्तर की तरह अप्रथमसमयवर्ती देव का काल की अपेक्षा अन्तर होता है तथा च अप्रथमसमयवर्ती देव का अन्तर जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त का होता है और उत्कृष्ट से वनस्पतिकाल प्रमाण अनन्त काल का होता है 'सिद्धस्स णं भंते! अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ' हे भदन्त! सिद्ध का अन्तर काल की अपेक्षा कितना होता है? हे गौतम? सिद्ध सादि अपर्यवसित होते

न्यथी તો એક સમય વધારે ક્ષુદ્રભવ ગ્રહણ રૂપ હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી વનસ્પતિકાળ પ્રમાણ અનંતકાળનું હોય છે. 'पढससमयदेवस्स जहा पढमसमय नेरइयस्स' પ્રથમ સમયવર્તિ દેવનું અંતર કાળની અપેક્ષાથી જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્ત વધારે ૧૦ દસ હજાર વર્ષનું હોય છે અને ઉત્કૃષ્ટથી વનસ્પતિ કાળ પ્રમાણ અનંત કાળનું હોય છે. તથા 'अपढमसमयदेवस्स जहा अपढमसमय नेरइयस्स' અપ્રથમ સમયવર્તી નૈરયિકોના અંતરના કથન પ્રમાણે અપ્રથમ સમયવર્તી દેવોનું અંતર કાળની અપેક્ષાથી હોય છે. તે આ પ્રમાણે–અપ્રથમ સમયવર્તી દેવોનું અંતર જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનું હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી વનસ્પતિકાળ પ્રમાણ અનંત કાળનું હોય છે. 'सिद्धाणं भंते! अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ' હે ભગવન્! સિદ્ધોનું અંતર કાળની અપેક્ષાથી કેટલું હોય છે? હે ગૌતમ! સિદ્ધ સાદિ અપર્યવસિત હોય છે. તેથી એક

तस्य नास्त्यन्तरम् अपर्यवसितत्वात् ।

सम्प्रति प्रथमसमयकानामल्पबहुत्वं दर्शयति 'एएसि णं भंते ! पढमसमय-नेरइयाणं पढमसमयतिरिक्खजोणियाणं–पढमसमयमणूसाणं–पढमसमयदेवाण य कयरेकयरेहिंतो०' एतेषां खलु भदन्त ! प्रथमसमयनैरयिक १ तिर्यग्योनिक २ मनुष्याणां प्रथमसमय देवानाञ्च कतरेकतरेभ्यः० ? 'गोयमा ! सव्वत्थोवा पढम-

---

हैं अतः एक बार सिद्ध हो जाने पर फिर वह सिद्ध अवस्था छूटती नहीं हैं इसलिये यहां अन्तर नहीं आता है-एक वार एक अवस्था के प्राप्त हो जाने पर और उसके छूट जाने पर पुनः उसी अवस्था को प्राप्त करने में जो काल का व्यवधान होता है उसी का नाम अन्तर है ऐसी अन्तरस्थिति सिद्धों में नहीं होती है यही वात 'सिद्धस्स सादीयस्स अपज्जवसियस्स नत्थि अंतरं' इस सूत्र पाठ द्वारा प्रकट की गई है ।

इनके अल्पबहुत्व का विचार–यहां यह चार प्रकार का कहा गया है प्रथम प्रकार का अल्पबहुत्व इस प्रकार से है 'एएसि णं भंते ! पढमसमय नेरइयाणं पढमसमयतिरिक्खजोणियाणं, पढमसमय मणूसाणं पढमसमय देवाण य कयरे कयरेहिंतो २' हे भदन्त ! इन प्रथम समयवर्ती नैरयिकों के प्रथम समयवर्ता तिर्यञ्चों के, प्रथम समय वर्ती मनुष्यों के, और प्रथम समयवर्ती देवों के बीच में कौन किसकी अपेक्षा अल्प हैं कौन किनकी अपेक्षा बहुत हैं ? कौन किसकी अपेक्षा तुल्य हैं ? और कौन किनकी अपेक्षा विशेषाधिक हैं ? इसके उत्तर

વાર સિદ્ધ થયા પછી તે સિદ્ધ અવસ્થા છૂટી જતી નથી. તેથી તે અવસ્થામાં અંતર હોતું નથી. એક વખત એક અવસ્થા પ્રાપ્ત થયા પછી તે છૂટી જાય ત્યારે ફરીથી તે અવસ્થા પ્રાપ્ત કરવામાં જે કાળનું વ્યવધાન હોય છે તેનું નામ અંતર કહેવામાં આવેલ છે. એ પ્રમાણેની સ્થિતિ અંતરની સિદ્ધોમાં હોતી નથી. એજ વાત 'सिद्धस्स सादीयस्स अपज्ज़वसियस्स नत्थि अंतरं' આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રગટ કરવામાં આવેલ છે.

તેમના અલ્પ બહુત્વનું કથન–

અહીયાં તેમનું અલ્પ બહુત્વ ચાર પ્રકારનું કહેવામાં આવેલ છે. તે પૈકી પ્રથમ પ્રકારનું અલ્પ બહુત્વ આ પ્રમાણે છે–'एएणसिणं भंते पढमसमय नेरइयाणं पढमसमयतिरिक्खजोणियाणं, पढमसमयमणूसाणं पढमसमयदेवाण य कयरे कयरे हिंतो' હે ભગવન્ આ પ્રથમ સમયવર્તિ નૈરયિકોમાં પ્રથમ સમય વર્તિ તિર્યંચોમાં, પ્રથમ સમયવર્તિ મનુષ્યોમાં, અને પ્રથમ સમયવર્તિ દેવોમાં કોણ કોના કરતાં અલ્પ છે? કોણ કોના કરતાં વધારે છે? કોણ કોની બરો-

समयमणुस्सा' गौतम ! सर्वस्तोकाः प्रथमसमयमनुष्याः, 'पढमसमयणेरइया असंखेज्जगुणा' प्रथमसमयनैरयिकाः प्रथमसमयमनुष्येभ्योऽसंख्येयगुणाऽधिकाः, 'पढमसमयदेवा असंखेज्जगुणा' एभ्यः प्रथमसमयदेवा असंख्येयगुणाः, 'पढमसमयतिरिक्खजोणिया असंखेज्जगुणा' प्रथमसमयतिर्यग्योनिकाः पूर्वेभ्योऽसंख्येयगुणा अधिकाः (प्रथममल्पबहुत्वम्)। अथाऽप्रथमसमयस्थानमाह–द्वितीयमेतत्–'एएसि णं भंते ! अपढमसमयनेरइयाणं–अपढमसमयतिरिक्खजोणियाणं–अपढमसमयमणूसाणं–अपढमसमयदेवाण य कयरे कयरेहिंतो०' एतेषां खलु भदन्त ! अप्रथमसमयकानां नैरयिक–तिर्यग्योनिक–मनुष्याणां देवानां च कतरे कतरेभ्यः'

में प्रभु कहते हैं–'गोयमा ! सव्वत्थोवा पढमसमय मणूसा' हे गौतम ! प्रथम समयवर्ती जो मनुष्य हैं वे सबसे कम हैं। इनकी अपेक्षा जो 'पढमसमयणेरइया' प्रथम समयवर्ती नैरयिक हैं वे 'असंखेज्जगुणा' असंख्यातगुणें अधिक हैं। इनकी अपेक्षा 'पढमसमय देवा असंखेज्ज गुणा' प्रथमसमयवर्ती जो देव हैं वे असंख्यातगुणें अधिक हैं। इनकी अपेक्षा जो 'पढमसमय तिरिक्खजोणिया असंखेज्जगुणा' प्रथम समय वर्ती तिर्यग्योनिक जीव हैं वे असंख्यातगुणें अधिक हैं।

द्वितीय प्रकार का अल्पबहुत्व इस प्रकार से है–

'एएसि णं अपढमसमयणेरइयाणं अपढमसमयतिरिक्खजोणियाणं अपढमसमयमणुस्साणं अपढमसमयदेवाण य कयरे कयरेहिंतो० २' हे भदन्त ! इन अप्रथमसमयवर्ती नैरयिकों के अप्रथमसमयवर्ती तिर्यग्योनिकों के, अप्रथमसमयवर्ती मनुष्यों के और अप्रथम समयवर्ती देवों के बीच में कौन किनकी अपेक्षा अल्प हैं

બર છે ? અને કોણુ કોના કરતાં વિશેષાધિક છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે 'गोयमा सव्वत्थोवा पढमसमयमणूसा' હે ગૌતમ પ્રથમ સમયવર્તિ જે મનુષ્ય છે તેઓ સૌથી ઓછા છે. તેમના કરતાં જે 'पढमसमयनेरइया' પ્રથમ સમયવર્તિ નૈરયિકો છે તેઓ 'असंखेज्जगुणा' અસંખ્યાતગણુા વધારે છે. તેના કરતાં 'पढमसमयदेवा असंखेज्जगुणा' પ્રથમસમયવર્તિ જે દેવો છે તેઓ અસંખ્યાતગણુા વધારે છે. તેના કરતાં જે 'पढमसमयतिरिक्खजोणिया असंखेजगुणा' અપ્રથમ સમયવર્તિ તિર્યંગ્યોનિક જીવ છે. તે અસંખ્યાતગણુા વધારે છે.

બીજા પ્રકારનું અલ્પ બહુત્વ આ પ્રમાણે છે.

'एएसि णं अपढमसमयणेरइयाणं अपढमसमयतिरिक्खजोणियाणं अपढमसमयमणूसाणं अपढमसमयदेवाण य कयरे कयरेहिंतो०' હે ભગવન્ આ અપ્રથમસમયવર્તી નૈરયિકોમાં અપ્રથમ સમયવર્તી તિર્યંગ્યોનિકોમાં અપ્રથમ

भगवानाह-'गोयमा ! सव्वत्थोवा अपढमसमयमणूसा' सर्वस्तोका अल्पा अप्रथमसमयमनुष्याः 'अपढमसमयणेरइया असंखेज्जगुणा अपढमसमयदेवा असंखेज्जगुणा अपढमसमयतिरिक्खजोणिया अणंतगुणा' पूर्वपूर्वेभ्यः क्रमशः परे परेऽप्रथमसमयनैरयिकाः अप्रथमसमयदेवाः असंख्येयगुणा भवन्ति। ततोऽपि अप्रथमसमयतिर्यग्योनिका अनन्तगुणा भवन्ति ! अथ तृतीयमल्पवहुत्वम्-'एएसि णं भंते ! पढमसमयनेरइयाणं-अपढमसमयनेरइयाण य कयरे कयरेहिंतो०' एतेषां खलु भदन्त ! प्रथमसमयनैरयिकाणामप्रथमसमयनैरयिकाणां च कतरे

कौन किसकी अपेक्षा बहुत हैं ? कौन किसके बराबर हैं ? और कौन किसकी अपेक्षा विशेषाधिक हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं- 'गोयमा ! सव्वत्थोवा अपढमसमयमणूसा' हे गौतम ! सब से कम अप्रथमसमयवर्ती मनुष्य हैं। इनकी अपेक्षा 'अपढमसमयणेरइया असंखेज्जगुणा' जो अप्रथमसमयवर्ती नैरयिक हैं वे असंख्यातगुणें अधिक हैं। इनकी अपेक्षा 'अपढम समय देवा असंखेज्जगुणा' जो अप्रथम समयवर्ती देव हैं वे असंख्यातगुणें अधिक हैं इनकी अपेक्षा जो 'अपढम समयतिरिक्खजोणिया अणंतगुणा०' अप्रथम समयवर्ती तिर्यग्योनिक जीव हैं वे अनन्तगुणें अधिक हैं।

तृतीय प्रकार का अल्पबहुत्व इस प्रकार से है-'एएसि णं भंते ! पढमसमय० नेरइयाणं अपढमसमयणेरइ० य कयरे० २' हे भदन्त ! इन प्रथम समयवर्ती नैरयिकों के और अप्रथम समयवर्ती नैरयिकों के बीच में कौन किसकी अपेक्षा अल्पादि विशेषणों वाले हैं ? इसके उत्तर

સમયવર્તી મનુષ્યોમાં અને અપ્રથમસમયવર્તી દેવોમાં કોણ કોના કરતાં અલ્પ છે? કોણ કોના કરતાં વધારે છે? કોણ કોની બરોબર છે? અને કોણ કોના કરતાં વિશેષાધિક છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-ગોયમા સવ્વત્થોવા અપઢમસમયમણૂસા' હે ગૌતમ સૌથી ઓછા અપ્રથમ સમયવર્તી મનુષ્ય છે. તેના કરતાં 'अपढमसमयनेरइया असंखेज्जगुणा' જે અપ્રથમસમયવર્તી નૈરયિક છે તેઓ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં 'अपढमसमयदेवा असंखेज्जगुणा' અપ્રથમસમયવર્તી દેવો છે તે અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં જે 'अपढमसमयतिरिक्खजोणिया अणंतगुणा' અપ્રથમ સમયવર્તી તિર્યગ્યોનિક જીવ છે, તેઓ અનંતગણા વધારે છે.

ત્રીજા પ્રકારનું અલ્પ બહુત્વ આ પ્રમાણે છે.

'एएसि णं भंते पढमसमय० नेरइयाणं अपढमसमयनेरइयाणं कयरे कयरे०' હે ભગવન્ આ પ્રથમસમયવર્તી નૈરયિકો અને અપ્રથમસમયવર્તી નૈર·

कतरेभ्योऽल्पा वा० ? 'गोयमा ! सव्वत्थोवा पढमसमयणेरइया-अपढमसमयणेरइया असंखेज्जगुणा' गौतम ! सर्वस्तोकाः प्रथमसमयनैरयिकाः, अप्रथमसमय नैरयिका असंख्येयगुणाधिकाः । तथा 'एएसिणं भंते ! पढमसमयतिरिक्खजोणियाणं-अपढमसमयतिरिक्खजोणियाण य कयरे कयरेहिंतो०' एतेषां खलु भदन्त ! प्रथमसमयतिर्यग्योनिकानामप्रथमसमयतिर्यग्योनिकानां च कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा०' भगवानाह-'गोयमा ! सव्वत्थोवा पढमसमयतिरिक्खजोणिया-अपढमसमयतिरिक्खजोणिया' गौतम ! सर्वेभ्यः स्तोकाः प्रथमसमयतिर्यग्योनिकाः अप्रथमसमयतिर्यग्योनिकास्तु 'अणंतगुणा' अनन्तगुणाधिकाः संप्रति चतुर्थाऽल्पबहुत्वम्-'मणुयदेव-अप्पाबहुयं जहा नेरइयाणं' मनुष्यदेवाल्पबहुत्वं यथा नैरयि-

---

में प्रभु कहते हैं-हे गौतम ! इनके बीच में सब से कम प्रथम समय वर्ती नैरयिक हैं और इनकी अपेक्षा जो अप्रथम समयवर्ती नैरयिक हैं वे असंख्यातगुणें अधिक हैं इसी तरह से प्रथम समयवर्ती जो तिर्यग्योनिक जीव हैं वे सबसे कम हैं और इनकी अपेक्षा जो अप्रथम समयवर्ती तिर्यग्योनिक जीव हैं वे अनन्तगुणें अधिक हैं । प्रथम समय वर्ती मनुष्य सब से कम हैं और-इनकी अपेक्षा जो अप्रथम समयवर्ती मनुष्य हैं वे असंख्यातगुणें अधिक हैं इसी प्रकार से प्रथमसमयवर्ती जो देव हैं वे प्रथम समयवर्ती देवियों की अपेक्षा कम हैं और इनकी अपेक्षा अप्रथम समयवर्ती जो देव हैं वे असंख्यातगुणें अधिक हैं ।

चतुर्थ प्रकार का अल्पबहुत्व इस प्रकार से है-'एतेसि णं भंते !

યિકોમાં કોણ કોના કરતાં અલ્પ છે ? અને કોણ કોની બરોબર છે ? કોણ કોનાથી વધારે છે ? અને કોણ કોનાથી વિશેષાધિક છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! આ બધામાં સૌથી ઓછા પ્રથમસમયવર્તી નૈરયિકો છે. અને તેના કરતાં અપ્રથમ સમય વર્તી નૈરયિકો છે, તેઓ અસંખ્યાત ગણા વધારે છે. એજ પ્રમાણે પ્રથમ સમયવર્તી જે તિર્યગ્યોનિક જીવો છે. તેઓ સૌથી ઓછા છે. અને તેના કરતાં જે અપ્રથમવર્તી તિર્યગ્યોનિક જીવ છે તેઓ અનંતગણા વધારે છે. પ્રથમ સમયવર્તી મનુષ્ય સૌથી ઓછા છે. અને તેના કરતાં અપ્રથમસમયવર્તી જે મનુષ્ય છે તેઓ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. એજ પ્રમાણે પ્રથમ સમયવર્તી જે દેવો છે તેઓ અપ્રથમસમય વર્તી દેવિયોના કરતા અલ્પ છે. અને તેના કરતાં પણ અપ્રથમ સમયવર્તી જે દેવો છે તેઓ અસંખ્યાતગણા વધારે છે.

ચોથા પ્રકારનું અલ્પ બહુત્વ આ પ્રમાણે છે.-

'એએસિ ણં ભંતે પઢમસમયનેરઇયાણં પઢમસમયતિરિક્ખજોણિયાણં પઢમસમય

काणाम् प्रथमाऽप्रथममनुष्याणां प्रथमाः स्तोकाः अप्रथमेऽसंख्येयगुणाधिका यथा मनुष्या देवा अपि ज्ञेयाः। सम्प्रति–प्रथमसमयनैरयिकादारभ्य सिद्धान्तानामल्पबहुत्वम्–'एएसि णं भंते! पढमसमयनेरइयाणं–पढमसमयतिरिक्खजोणियाणं–पढमसमयमणूसाणं पढमसमयदेवाणं, अपढमसमयनेरइयाणं–अपढमसमयतिरिक्खजोणियाणं–अपढमसमयदेवाणं–सिद्धाणं य कयरेकयरेहिंतो अप्पा वा जाव विसेसाहिया' प्रथमसमयकानां नैरयिक–तिर्यग्योनिक–मनुष्य देवानाम्, अप्रथमसमयकानामप्येतेषां खलु भदन्त! सिद्धानां च कतरेकतरेभ्योऽल्पा वा यावद्विशेषाधिका वेति प्रश्नः? भगवानाह–'गोयमा! सव्वत्थोवा पढमसमयमणुस्सा अपढमसमयमणुस्सा असंखेज्जगुणा–पढमसमयनेरइया असंखेज्जगुणा–पढम-

---

पढमसमय णेरइ० पढमस० तिरिक्खजोणियाणं पढमसमय मणूसाणं पढमसमय देवाणं अपढम समयनेरइयाणं अपढमसमय तिरिक्खजोणियाणं अपढमसमयमणूसाणं अपढमसमय देवाणं सिद्धाण य कयरे०?' हे भदन्त! इन प्रथम समयवर्ती नैरयिकों के, प्रथम समयवर्ती तिर्यश्चों के, प्रथम समयवर्ती मनुष्यों के, प्रथम समयवर्ती देवों के, अप्रथम समयवर्ती नैरयिकों के अप्रथम समयवर्ती तिर्यश्चों के, अप्रथम समयवर्ती मनुष्यों के, अप्रथम समयवर्ती देवों के और सिद्धों के बीच में कौन जीव किन जीवों की अपेक्षा अल्प हैं? कौन जीव किनकी अपेक्षा बहुत हैं? कौन किनके बराबर हैं? और कौन किनसे विशेषाधिक हैं? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा! सव्वत्थोवा पढमसमयमणूसा' हे गौतम! सब से कम प्रथम समयवर्ती मनुष्य हैं इनकी अपेक्षा 'अपढमसम० मणूसा असं०'

मणूसाणं पढमसमयदेवाणं अपढमसमयणेरइयाणं अपढमसमय तिरिक्खजोणियाणं अपढमसमयमणूसाणं अपढमसमयदेवाणं सिद्धाणय कयरेकयरे०' હે ભગવન્ આ પ્રથમ સમયવર્તી નૈરયિકોમાં પ્રથમ સમયવર્તી તિર્યંચોમાં પ્રથમ સમય વર્તી મનુષ્યોમાં, પ્રથમ સમયવર્તી દેવોમાં, અપ્રથમ સમયવર્તી નૈરયિકોમાં; અપ્રથમ સમયવર્તિ તિર્યંચોમાં અપ્રથમ સમયવર્તી મનુષ્યોમાં, અપ્રથમસમય વર્તી દેવોમાં અને સિદ્ધોમાં કયા જીવો કયા જીવોના કરતાં અલ્પ છે? કયાજીવો કયાજીવોં કરતાં વધારે છે. કોણ કોની બરોબર છે? અને કોણ કોનાથી વિશેષાધિક છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'ગોયમા! सव्वत्थोवा पढमसमय मणूसा' હે ગૌતમ! સૌથી ઓછા પ્રથમ સમયવર્તી મનુષ્ય છે, તેના કરતાં 'अपढमसमय मणूस असं०' અપ્રથમ સમયવર્તી મનુષ્ય

समयदेवा असंखेज्जगुणा पढमसमयतिरिक्खजोणिया असंखेज्जगुणा' गौतम ! सर्वस्तोकाः प्रथमसमयमनुष्याः अप्रथमसमयमनुष्या असंख्येयगुणाः एभ्यः प्रथमसमयदेवाः एभ्यः प्रथमसमयतिर्यग्योनिकाः क्रमशोऽसंख्येयगुणाः 'अपढमसमयणेरइया असंखेज्जगुणा अपढमसमयदेवा असंखेज्जगुणा सिद्धा अणंतगुणा' एभ्योऽप्रथमनैरयिका एभ्योऽप्रथमदेवा असंख्येयगुणाः सिद्धा अनन्तगुणाः सिद्धानामनन्तत्वात् । 'अपढमसमयतिरिक्खजोणिया अणंतगुणा' सिद्धाऽपेक्षयाऽप्रथमसमयतिर्यग्योनिका अनन्तगुणाः, तिर्यग्योनिकेषु वनस्पतीनामपि समावेशात्-तेषां चाऽनन्ताऽनन्तत्वात् इति अल्पवहुत्वम् । उपसंहरन्नाह-'से त्तं नवविहा सव्वजीवा' त एते नवविधाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्ताः ॥सू० १५३॥

अप्रथम समयवर्ती मनुष्य असंख्यातगुणें अधिक हैं । इनकी अपेक्षा 'पढमसमय नेरइया असंखेज्जगुणा' प्रथम समयवर्ती नैरयिक असंख्यातगुणें अधिक हैं इनकी अपेक्षा 'पढमसमय देवा असंखेज्जगुणा' प्रथम समयवर्ती देव असंख्यातगुणें अधिक हैं इनकी अपेक्षा 'पढम समय तिरिक्खजोणि० असं०' प्रथम समयवर्ती तिर्यग्योनिक जीव असंख्यातगुणें अधिक हैं इनकी अपेक्षा 'अपढम नेर० असंखे०' अप्रथम समयवर्ती नैरयिक असंख्यातगुणें अधिक हैं इनकी अपेक्षा 'अपढमसम० देवा असंखे०' अप्रथम समयवर्ती देव असंख्यात गुणें अधिक हैं । इनकी अपेक्षा 'सिद्धा अणं०' सिद्ध अनन्तगुणें अधिक हैं इनकी अपेक्षा 'अपढम समय तिरिक्खजोणिया अणंतगुणा' अप्रथम समयवर्ती तिर्यग्योनिक जीव अनन्तगुणें अधिक हैं । 'सेत्तं नवविहा सव्वजीवा' इस प्रकार से ये नौ प्रकार के सर्वजीव कहे गये है ॥१५३॥

અસંખ્યાતગણુા વધારે છે. તેના કરતાં 'पढमसमयनेरइया असंखेज्जगुणा' પ્રથમ સમયવર્તી નૈરયિકો અસંખ્યાતગણુા વધારે છે. તેના કરતાં 'पढमसमय देवा असंखेजगुणा' પ્રથમ સમયવર્તી દેવો અસંખ્યાતગણુા વધારે છે. તેના કરતાં 'पढमसमयतिरिक्खजोणिया असंखेज्जगुणा' પ્રથમ સમયવર્તી તિર્યગ્યોનિક જીવો અસંખ્યાતગણુા વધારે છે. તેના કરતાં 'अपढमसमयनेरइया असंखेज्जगुणा' અપ્રથમ સમયવર્તી નૈરયિકો અસંખ્યાતગણુા વધારે છે. તેના કરતાં 'अपढम समय देवा असंखेज्जगुणा' અપ્રથમ સમયવર્તી દેવો અસંખ્યાતગણુા વધારે છે તેના કરતાં 'सिद्धा अणंतगुणा' સિદ્ધો અનંતગણુા છે. તેના કરતાં 'अपढमसमय तिरिक्खजोणिया अणंतगुणा' અપ્રથમ સમયવર્તી તિર્યગ્યોનિક જીવો અનંતગણુા વધારે છે. 'से त्तं नवविहा सव्वजीवा' આ પ્રમાણે આ નવ પ્રકારના સર્વ જીવો કહેવામાં આવેલ છે. ॥ સૂ. ૧૫૩ ॥

अथ दशविधान् जीवान् आह—

मूलम्--तत्थ णं जे ते एवमाहंसु दसविहा सव्वजीवा पन्नत्ता तेणं एवमाहंसु तं जहा पुढवीकाइया आउकाइया तेउकाइया वाउकाइया वणस्सइकाइया बेइंदिया तेइंदिया चउरिंदिया पंचिंदिया अणिंदिया। पुढवीकाइएणं भंते! पुढवीकाइयत्ति कालओ केवच्चिरं होइ? गोयमा! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं असंखेज्जाओ उस्सप्पिणी ओसप्पिणीओ कालओ खेत्तओ असंखेज्जा लोया। एवं आउ तेउ वाउकाइए। वणस्सइकाइएणं भंते! वणस्सइकाइयत्ति कालओ केवच्चिरं होइ? गोयमा! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइकालो। बेइंदिए णं भंते०! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं संखेज्जं कालं। एवं तेइंदिए वि चउरिंदिए वि पंचिंदिए णं भंते०! गोयमा! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं सागरोवमसहस्सं साइरेगं। अणिंदिए णं भंते! साईए अपज्जवसिए। पुढवीकाइयस्स णं भंते! अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ? गोयमा! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइकालो एवं आउकाइयस्स तेउकाइयस्स वाउकाइयस्स। वणस्सइकाइयस्स णं भंते! अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ? गोयमा! जाचेव पुढवीकाइयस्स संचिट्ठणा। वियतियचउरिंदियपंचिंदियाणं एएसिं चउण्हंपि अंतरं जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइकालो। अणिंदियस्स णं भंते! अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ? गोयमा! साईयस्स अपज्जवसियस्स णत्थि अंतरं। एएसि णं भंते! पुढवीकाइयाणं आउकाइयाणं तेउकाइयाणं वाउकाइयाणं वणस्सइकाइयाणं बेइंदियाणं तेइंदियाणं चउरिंदियाणं पंचिंदियाणं अणिंदियाण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा? गोयमा!

सव्वत्थोवा पंचिंदिया चउरिंदिया विसेसाहिया तेइंदिया विसे-साहिया वेइंदिया विसेसाहिया तेउकाइया असंखेज्जगुणा पुढवीकाइया विसेसाहिया आउकाइया विसेसाहिया वाउका-इया विसेसाहिया अणिंदिया अणंतगुणा वणस्सइकाइया अणंतगुणा। त्ति ॥ सू० १५४ ॥

छाया—तत्र खलु ये ते एवमुक्तवन्तो दशविधाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्तास्त एव-मुक्तवन्तः तद्यथा—पृथिवीकायिकाः अप्कायिकाः तेजस्कायिकाः वायुकायिकाः वनस्पतिकायिकाः द्वीन्द्रियाः त्रीन्द्रियाः चतुरिन्द्रियाः पञ्चेन्द्रियाः अनिन्द्रियाः। पृथिवीकायिकः खलु भदन्त ! पृथिवीकायिक इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येनाऽन्तर्मुहूर्तमुत्कर्षेणाऽसंख्येयं कालम्-असंख्येया उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः, क्षेत्रतोऽसंख्येया लोकाः। एवमप्तेजोवायुकायिकः। वनस्पतिकायिकः खलु भदन्त !० गौतम ! जघन्येनान्तर्मुहूर्तम्—उत्कर्षेण वनस्पतिकालः। द्वीन्द्रियः खलु भदन्त !० जघन्येनान्तर्मुहूर्तम्—उत्कर्षेण संख्येयकालम्। एवं—त्रीन्द्रियोऽपि, चतुरिन्द्रियोऽपि, पञ्चेन्द्रियः खलु भदन्त !०, गौतम ! जघन्येनान्तर्मुहूर्तम्—उत्कर्षेण सागरोपमसहस्रं सातिरेकम्। अनिन्द्रियः खलु भदन्त !० अनिन्द्रिय इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! सादिकोऽपर्यवसितः। पृथिवीकायिकस्य खलु भदन्त ! अन्तरं कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येनान्त-र्मुहूर्तमुत्कर्षेण वनस्पतिकालः। एवमप्कायिकस्य—तेजस्कायिकस्य—वायुका-यिकस्य वनस्पतिकायिकस्य खलु भदन्त ! अन्तर कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! यैव पृथिवीकायिकस्य संचिट्ठणा, द्वि त्रि चतुरिन्द्रिय पञ्चेन्द्रियाणामेतेषां चतुर्णामपि अन्तरं जघन्येनाऽन्तर्मुहूर्तम्—उत्कर्षेण वनस्पतिकालः। अनिन्द्रियस्य खलु भदन्त ! अन्तरं कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! सादिकस्याऽपर्यवसि-तस्य नास्त्यन्तरम्। एतेषां खलु भदन्त ! पृथिवीकायिकानामप्कायिकानां तेज-स्कायिकानां वायुकायिकानां वनस्पतिकायिकानां द्वीन्द्रियाणां त्रीन्द्रियाणां चतुरि-न्द्रियाणां पञ्चेन्द्रियाणामनिन्द्रियाणां च कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा—वहुका वा—तुल्या वा—विशेषाधिका वा ? गौतम ! सर्वस्तोकाः पञ्चेन्द्रियाः चतुरिन्द्रिया विशेषाधिकाः त्रीन्द्रिया विशेषाधिकाः द्वीन्द्रिया विशेषाधिकाः तेजस्कायिका असंख्येयगुणाः पृथिवीकायिका विशेषाधिकाः अप्कायिका विशेषाधिकाः वायुकायिका विशेषा-धिका अनिन्द्रिया अनन्तगुणाः वनस्पतिकायिका अनन्तगुणाः इति ॥सू० १५४॥

टीका-'तत्थ णं जे ते एवमाहंसु-दसविहा सव्वजीवा पन्नत्ता-ते णं एव-माहंसु, तं जहा-पुढवीकाइया-आउकाइया-तेउकाइया-वाउकाइया-वणस्सइ-काइया वेइंदिया-तेइंदिया-चउरिंदिया-पंचिंदिया-अणिंदिया' तत्र जीवभेद-प्रस्तावे खलु ये ते गणधरादय एवं वक्ष्यमाणं वच उक्तवन्तो दशविधाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्ताः ते एव मुक्तवन्तः, तद्यथा-पृथिवीकायिकाः, अप्कायिकाः तेजस्कायिकाः वायुकायिकाः वनस्पतिकायिकाः द्वीन्द्रियाः त्रीन्द्रियाः चतुरिन्द्रियाः पञ्चेन्द्रियाः अनिन्द्रियाः इति। अथैषां कायस्थितिमाह-'पुढवीकाइए णं भंते ! पुढवीकाइय त्ति कालओ केवच्चिरं होइ' पृथिव्येव कायो यस्य स पृथिवीकायिक इति कालतः कियच्चरं कालं तिष्ठति ? भगवानाह-'गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं-उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं' गौतम ! जघन्येनान्तर्मुहूर्तम्-उत्कर्षेणाऽसंख्येयं कालम्, 'असं-

---

'तत्थणं जे ते एवमाहंसु दसविहा सव्वजीवा'-इत्यादि।

टीकार्थ-किसी अपेक्षा जीव १० प्रकार के होते हैं-उनका अभि-प्राय इस विषय में ऐसा हैं-'तं जहा'-जैसे-'पुढवीकाइया, आउका-इया, तेउकाइया, वाउकाइया, वणस्सइकाइया, बेइंदिया, तेइंदिया, 'चउरिं०, पंचिंदिया, अणिंदिया०' पृथिवीकायिक १ अप्कायिक २ तैजस्कायिक ३ वायुकायिक ४ वनस्पतिकायिक ५, दोइन्द्रिय ६, तेइ-न्द्रिय ७ चौइन्द्रिय ८ पञ्चेन्द्रिय ९ और अनिन्द्रिय १०,

कायस्थिति विचार-'पुढवीकाइए णं भंते ! पुढवीकाइय त्ति कालओ केवच्चिरं होइ' हे भदन्त ! पृथिवीकायिक पृथिवीकायिक रूप से काल की अपेक्षा कब तक रहता है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! 'जह० अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं असंखेज्जं काल असंखेज्जाओ उस्सप्पि-

---

'तत्थ णं जे ते एवमाहंसु दसविहा सव्वजीवा' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ-કોઈ અપેક્ષાથી સઘળા જીવો ૧૦ દસ-પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. તેમની માન્યતા આ સંબંધમાં આ પ્રમાણે છે. 'तं जहा' જેમકે- पुढवी काइया, आउकाइया तेउकाइया वाउकाइया वणस्सइ-काइया वेइंदिया तेइंदिया चउरिंदिया पंचिंदिया अणिंदिया' પૃથ્વીકાયિક ૧ અપ્કાયિક ૨, તેજસ્કાયિક ૩ વાયુકાયિક ૪ વનસ્પતિકાયિક ૫ બે ઇંદ્રિય ૬ તે ઇંદ્રિય ૭ ચૌ ઇંદ્રિય ૮ પંચેંદ્રિય ૯ અને અનીંદ્રિય ૧૦

કાયસ્થિતિનું કથન

'पुढवीकाइएणं भंते ! पुढवीकाइयत्ति कालओ केवच्चिरं होइ' હે ભગવન્ ! પૃથ્વી-કાયિક પૃથ્વીકાયિક પણાથી કાળની અપેક્ષાથી કેટલો કાળ રહે છે ? ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं असंखेज्जाओ उस-

खेज्जाओ उस्सप्पिणी ओसप्पिणीओ कालओ–खेत्तओ असंखेज्जा.लोया' असंख्येया उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः, क्षेत्रतोऽसंख्येया लोकाः । 'एवं आउतेउ–वाउकाइए' एवमेवाऽप्कायिकाः तेजस्कायिकाः वायुकायिका जघन्योत्कर्षाभ्यां स्व स्व शरीरेण स्थितिमन्तो ज्ञेयाः । 'वणस्सइकाइएणं भंते !०' वनस्पतिकायिकः खलु भदन्त !० 'गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं–उक्कोसेणं वणस्सइकालो' गौतम ! जघन्येनान्तर्मुहूर्तम्–उत्कर्षेण वनस्पतिकालः अनन्तं कालमनन्ता उत्सर्पिण्यवस-

---

णीओ सप्पिणीओ कालओ खेत्तओ असंखेज्जा लोया, एवं आउ तेउ वाउकाइए' हे गौतम ! पृथिवीकायिक पृथिवीकायिक रूप से कम से कम एक अन्तर्मुहूर्त तक रहता है और अधिक से अधिक असंख्यात काल तक रहता है इस असंख्यातकाल में असंख्यात उत्सर्पिणियां और असंख्यात अवसर्पिणियां समाप्त हो जाती हैं तथा क्षेत्र की अपेक्षा असंख्यात लोक समाप्त हो जाते हैं । इसी तरह अप्कायिक जीव भी अप्कायिक रूप से, तैजस्कायिक तैजस्कायिक रूप से और वायुकायिक वायुकायिक रूप से जघन्य और उत्कृष्ट रूप से रहता है । 'वणस्सइकाइए णं भंते !' वनस्पतिकायिक जीव वनस्पतिकायिक जीव रूप से कितने काल तक रहता है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं– 'गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' हे गौतम ! वनस्पतिकायिक जीव वनस्पतिकायिक जीव रूप से कम से कम एक अन्तर्मुहूर्त तक रहता है और अधिक से अधिक वनस्पतिकाल प्रमाण अनन्त काल तक रहता है इस अनन्तकाल में असंख्यात उत्पर्पिणियां

प्पिणीओ सप्पिणीओ कालओ खेत्तओ असंखेज्जा लोया एवं आउ वाउकाइए' હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિક પૃથ્વીકાયિક પણાથી ઓછામાં ઓછા એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત રહે છે. અને વધારેમાં વધારે અસંખ્યાત કાળ પર્યન્ત રહે છે. આ અસંખ્યાતકાળમાં અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણીયો અને અસંખ્યાત અવસર્પિણીયો સમાપ્ત થઈ જાય છે. તથા ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી અસંખ્યાત લોક સમાપ્ત થઇ જાય છે. આ રીતે અપ્કાયિક જીવ પણુ અપ્કાયિક પણાથી તેજસ્કાયિક જીવ તેજસ્કાયિક પણાથી અને વાયુકાયિક જીવ વાયુકાયિકપણાથી જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટપણાથી હોય છે. 'वणस्सइ काइएणं भंते ।' વનસ્પતિકાયિક જીવ વનસ્પતિકાયિકપણાથી કેટલા કાળ પર્યન્ત રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે 'गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइ कालो' હે ગૌતમ ! વનસ્પતિકાયિક જીવ વનસ્પતિકાયિક પણાથી ઓછામાં ઓછા એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત રહે છે. અને વધારેમાં વધારે વનસ્પતિકાળ પ્રમાણ અનંતકાળ પર્યન્ત રહે છે. આ અનંત કાળમાં અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી-

पिण्यः कालतः, क्षेत्रतोऽनन्ता लोका असंख्येयाः पुद्गलपरावर्ताः आवलिकायाः असंख्येयो भागः इति। 'बेइंदिए णं भंते !०' द्वीन्द्रियः खलु भदन्त ! द्वीन्द्रिय इति कालतः कियच्चिरं भवति ? भगवानाह—गौतम ! 'जहन्नेणं-अंतोमुहुत्तं-उक्कोसेणं संखेज्जं कालं' प्रत्येकं जघन्येनान्तर्मुहूर्तम्—उत्कर्षेण—प्रत्येकं संख्येयः कालः। 'एवं तेइंदिए वि-चउरिंदिए वि' एवम्—अनेनैव प्रकारेण त्रीन्द्रिया अपि—चतुरिन्द्रिया अपि ये केचन स्थितिमन्तो ज्ञेयाः। 'पंचिंदिए णं भंते !०'

और असंख्यात अवसर्पिणियां समाप्त हो जाती है। तथा क्षेत्र की अपेक्षा असंख्यात लोक समाप्त हो जाते है अर्थात् असंख्यात लोकों में जितने प्रदेश होते हैं उतनी ही उत्सर्पिणियां और उतनी ही अवसर्पिणियां समाप्त हो जाती हैं। 'वेइंदिए णं भंते !' हे भदन्त ! दोइन्द्रिय जीव दोइन्द्रिय रूप से कब तक रहता है ? अर्थात् दोइन्द्रिय जीव दोइन्द्रिय के शरीर में कितने काल तक रहता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं संखेज्जं कालं' हे गौतम ! दोइन्द्रिय जीव दोइन्द्रिय रूप से कम से कम एक अन्तर्मुहूर्त तक रहता है और अधिक से अधिक संख्यात काल तक रहता है 'एवं तेइंदिए वि चउरिंदिए वि' इसी प्रकार से तेइन्द्रिय जीव की भी और चौइन्द्रिय जीव की भी कायस्थिति का काल जानना चाहिये—अर्थात् तेइन्द्रिय जीव तेइन्द्रिय रूप से कम से कम एक अन्तर्मुहूर्त तक और अधिक से अधिक संख्यातकाल तक रहता है० चौइन्द्रिय

યો અને અસંખ્યાત અવસર્પિણીયો સમાપ્ત થઈ જાય છે. તથા ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી અસંખ્યાત લોક સમાપ્ત થઇ જાય છે. અથવા અસંખ્યાત લોકમાં જેટલા પ્રદેશો હોય છે, એટલી ઉત્સર્પિણીયો અને એટલી જ અવસર્પિણીયો સમાપ્ત થઈ જાય છે. 'वेइंदिएणं भंते !' હે ભગવન્ બે ઇંદ્રિયવાળા જીવો બે ઇંદ્રિયપણાથી કેટલો કાળ પર્યન્ત રહે છે? અર્થાત્ બે ઇંદ્રિય જીવો બે ઇંદ્રિય જીવના શરીરમાં કેટલા કાળ પર્યન્ત રહે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं संखेज्जं कालं' હે ગૌતમ ! બે ઇંદ્રિયજીવ બે ઇંદ્રિયપણાથી ઓછામાં ઓછા એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત રહે છે. અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત કાળ પર્યન્ત રહે છે. 'एवं तेइंदिए वि चउरिंदिएवि' એજ પ્રમાણે તે ઇંદ્રિય જીવની અને ચૌઇંદ્રિયજીવનીકાયસ્થિતિનો કાળ પણ સમજવો અર્થાત્ તેઇંદ્રય જીવ તેઇન્દ્રિય પણાથી ઓછામાં ઓછા એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત કાળ પર્યન્ત રહે છે. એજ પ્રમાણે તે ઇંદ્રિય જીવની અને ચૌઇંદ્રિય જીવની કાયસ્થિતિનો કાળ પણ સમજવો. અર્થાત્

पञ्चेन्द्रियाः खलु भदन्त पञ्चेन्द्रियतया कियच्चिरं स्थितिमन्तः ? 'गोयमा ! जह-न्नेणं अंतोमुहुत्तं-उक्कोसेणं सागरोवमसहस्सं साइरेगं' गौतम ! जघन्येनान्त-र्मुहूर्तम्-उत्कर्षेण सागरोपमसहस्रं सातिरेकम् । 'अणिंदिए णं भंते ! अनिन्द्रियः खलु भदन्त ! अनिन्द्रिय इति कालतः कियच्चिरं भवति ? भगवानाह-गौतम ! 'साइए अपज्जवसिए' अनिन्द्रियः सिद्धः च सादिकोऽपर्यवसितो भवतीति ।

अथ दशानामपि जीवानामन्तरमाह-पुढवीकाइयस्स णं भंते ! अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ ?' पृथिवीकायिकस्य खलु भदन्त ! कियच्चिरमन्तरं कालतः ?

जीव भी चौइन्द्रिय रूप से कम से कम एक अन्तर्मुहूर्त तक और अधिक से अधिक संख्यात काल तक रहता है । 'पंचेंदिए णं भंते ! हे भदन्त ! पञ्चेन्द्रिय जीव पञ्चेन्द्रिय रूप से कितने काल तक रहता है इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्को-सेणं सागरोवमसहस्सं साइरेगं' हे गौतम ! पञ्चेन्द्रिय जीव पञ्चेन्द्रिय रूप से कम से कम एक अन्तर्मुहूर्त तक रहता है और अधिक से कुछ अधिक सागरोपम सहस्रकाल तक रहता है । 'अणिंदिए णं भंते !' हे भदन्त ! अनिन्द्रिय जीव अनिन्द्रिय जीव रूप से कितने काल तक रहता है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम ! अनिन्द्रिय जीव अनि-न्द्रिय जीव रूप से 'सादीए अपज्जवसिए' सादि अपर्यवसित काल तक रहता है इन जीवों का अन्तर कथन-

'पुढवीकाइयस्स णं भंते ! अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ' हे भदन्त ! पृथिवीकायिक जीव का अन्तर काल की अपेक्षा कितना होता है ?

તેઇંદ્રિય જીવ તેઇંદ્રિયપણાથી ઓછામાં ઓછા એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાતકાળ પર્યન્ત રહે છે. ચૌઇંદ્રિય જીવ પણ ચૌઇં-દ્રિયપણાથી ઓછામાં એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત કાળ પર્યન્ત રહે છે. હે ભગવન્ ! પંચેન્દ્રિયજીવ પંચેન્દ્રિય પણાથી કેટલા કાળ પર્યન્ત રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે 'गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं सागरोवमसहस्सं साइरेगं' હે ગૌતમ ! પંચેન્દ્રિય જીવ પંચે-ન્દ્રિયપણાથી ઓછામાં ઓછા એક અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત રહે છે. અને વધારેમાં વધારે કંઇક વધારે સાગરોપમ સહસ્રકાળ પર્યન્ત રહે છે. 'अणिंदिएणं भंते ! હે ભગવન્ અનીંદ્રિય જીવ અનીંદ્રિય જીવપણાથી કેટલા કાળ પર્યન્ત રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! અનીંદ્રિય જીવ અનીંદ્રિય પણાથી 'सादीए अपज्जवसिए' સાદિ અપર્યવસિત કાળ પર્યન્ત રહે છે.

તેમના અંતરનું કથન

'पुढवीकाइयस्स णं भंते ! अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ' હે ભગવન્ ! પૃથ્વી

भगवानाह–गौतम ! 'जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं–उक्कोसेणं वणस्सइकालो' जघन्येनान्तर्मुहूर्तमुत्कर्षेण वनस्पतिकालः । 'एवं आउकाइयस्स–तेउ०–वाउकाइयस्स' पृथिवीकायिकवत्–अप्कायिक–तेजस्कायिक–वायुकायिकाणामपि ज्ञातव्यमन्तरम् आलापप्रकार ऊह्यः । 'वणस्सइकाइयस्स णं भंते ! अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ ?' वनस्पतिकायिकस्य खलु भदन्त ! अन्तरं कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! 'जा चेव पुढवीकाइयस्स संचिट्ठणा' यैव पृथिवीकायिकस्य (संचिट्ठणा) कायस्थितिः

इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' हे गौतम ! पृथिवीकायिक जीव का अन्तर जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त का होता है और उत्कृष्ट से वनस्पतिकाल प्रमाण अनन्तकाल का होता है 'एवं आउकाइयस्स तेउ० वाउ० वणस्सइ काइयस्स णं भंते ! अंतरं कालओ' इसी प्रकार से काल की अपेक्षा अन्तर अप्कायिक जीव का, तैजस्कायिक जीव का और वायुकायिक जीव का होता है । इस सम्बन्ध में आलाप प्रकार स्वयं उद्भावित कर लेना चाहिये । हे भदन्त ! वनस्पतिकायिक का अन्तर काल की अपेक्षा कितना होता है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं–हे गौतम ! वनस्पति कायिक का अन्तर 'जा चेव पुढवीकाइयस्स संचिट्ठणा' पृथिवीकायिक जीव की कायस्थिति के अनुरूप होता है अर्थात् वनस्पतिकायिक जीव का अन्तर जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त का होता है और उत्कृष्ट से असंख्यातकाल का होता है इतने ही काल की पृथिवीकायिक

કાયિક જીવનું અંતર કાળની અપેક્ષાથી કેટલું કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિક જીવનું અંતર જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનું હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી વનસ્પતિકાળ પ્રમાણ અનંતકાળનું હોય છે. 'एवं आउकाइयस्स तेउ० वाउ० वणस्सइकाइयस्स णं भंते ! अंतरं कालओ केवच्चिरं होई' એજ પ્રમાણે કાળની અપેક્ષાથી અપ્કાયિક જીવનું અંતર તેજસ્કાયિક જીવનું અંતર અને વાયુકાયિક જીવનું અંતર હોય છે. આ સંબંધમાં આલાપ પ્રકાર સ્વયં બનાવીને કહી લેવો જોઈએ. હે ભગવન્ વનસ્પતિ કાયિક જીવનું અંતર કાળની અપેક્ષાથી કેટલું હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે હે ગૌતમ ! વનસ્પતિકાયિક જીવનું અંતર 'जा चेव पुढवीकाइयस्स संचिट्ठणा' પૃથ્વીકાયિક જીવની કાયસ્થિતિના કથન પ્રમાણે હોય છે. અર્થાત્ વનસ્પતિ કાયિક જીવનું અંતર જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનું હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાત કાળનું હોય છે. એટલાજ કાળની પૃથ્વીકાયિક જીવની

सैवेति शेषः। 'बिय-तिय-चउरिंदिय-पंचिंदियाणं एएसिं चउण्हंपि अंतरं जह-न्नेणं अंतोमुहुत्तं-उक्कोसेणं वणस्सइकालो' द्वीन्द्रिय-त्रीन्द्रिय-चतुरिन्द्रिय-पञ्चेन्द्रियाणामेतेषां चतुर्णामपि जघन्येनान्तर्मुहूर्तमन्तरम्-उत्कर्षेण वनस्पतिकालं यावत्। 'अणिंदियस्स णं भंते !०' अनिन्द्रियस्य खलु भदन्त ! 'अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ ?' अन्तरं कालतः कियच्चिरं भवति ? भगवानाह-'गोयमा-साई-यस्स अपज्जवसियस्स णत्थि अंतरं' गौतम ! साद्यपर्यवसितस्य नास्त्यन्तरमिति। अथ दशानामप्यल्पबहुत्वं पृच्छति-'एएसि णं भंते ! पुढवीकाइयाणं-आउका-इयाणं-तेउकायाणं-वाउकाइयाणं वणस्सइकाइयाणं-बेइंदियाणं तेइंदियाणं चउरिं-

---

जीव की जघन्य और उत्कृष्ट रूप से कायस्थिति बतलाई गई है० 'बिय, तिय, चउरिंदिय, पंचिंदियाणं एएसिं चउण्हं पि अंतरं जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' दोइन्द्रिय, तेइन्द्रिय, चौइन्द्रिय, और पञ्चेन्द्रिय, इन चारों का अन्तर जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त का है और उत्कृष्ट से वह वनस्पतिकाल प्रमाण अनन्तकाल का है 'अणिं-दियस्स णं भंते ! अंतरं कालओ केवचिरं होइ' हे भदन्त ! अनिन्द्रिय जीव का अन्तर कितने काल का होता है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'साइयस्स सपज्जवसियस्स णत्थि अंतरं' हे गौतम ! अनिन्द्रिय सिद्ध जीव का अन्तर नहीं होता है।

इन दशों के अल्पबहुत्व का कथन-'एएसि णं भंते ! पुढवी-काइयाणं, आउकाइणं, तेउकाइयाणं, वाउकाइयाणं, बेइंदियाणं, तेइं-दियाणं, चउरिंदियाणं, पंचिंदियाणं, अणिंदियाण य कयरे कयरेहिंतो

જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ પણાથી કાયસ્થિતિ કહેવામાં આવેલ છે.'बिय, तिय, चउ-रिंदिय पंचिंदियाणं एएसिं चउण्हं पि अंतरं जहण्णे णं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' બેઇંદ્રિય તેઇંદ્રિય ચૌઇંદ્રિય અને પંચેન્દ્રિય આ ચારેયનું અંતર જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તનું છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી તે વનસ્પતિ કાલ, પ્રમાણનું અનન્તકાળ કહેવામાં આવેલ છે. 'अणिंदियस्स णं भंते ! अंतरं कालओ केवच्चिरं होई' હે ભગવન્! અનિન્દ્રિય જીવનું અંતર કેટલા કાળનું હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-साईयस्स सपज्जवसियस्स णत्थि अंतरं' હે ગૌતમ! અનિંદ્રિય સિદ્ધ જીવનું અંતર હોતું નથી.

આ દશોના અલ્પ બહુત્વનું કથન

'एएसि णं भंते! पुढवीकाइयाणं, आउकाइयाणं तेउकाईयाणं, वाउकाइयाणं, बेइंदियाणं, तेइंदियाणं, चउरिंदियाणं, अणिंदियाणय; कयरेकयरेहिंतो अप्पा वा बहुयावा तुल्ला वा विसेसाहियवा' હે ભગવન્! આ પૃથ્વીકાયિકો અપ્કાયિકો,

दियाणं पंचिंदियाणं अणिंदियाण य कयरेकयरेहिंतो अप्पा वा-बहुया वा-तुल्ला वा विसेसाहिया वा' ? एतेषां खलु भदन्त ! पृथिवीकायिकादीनां दशानामपि कतरेकतरेभ्योऽल्पाः० ? भगवानाह-'गोयमा ! सव्वत्थोवा पंचिंदिया' गौतम ! सर्वस्तोकाः पञ्चेन्द्रियाः 'चउरिंदिया विसेसाहिया-तेइंदिया विसेसाहिया बेइंदिया विसेसाहिया' पूर्वतश्चतुरिन्द्रियास्ततस्त्रीन्द्रियास्ततो द्वीन्द्रियाः क्रमगत्या विशेषाधिकाः सर्वे ज्ञेयाः । 'तेउकाइया असंखेज्जगुणा' ततस्तेजस्कायिका असंख्येयगुणाधिकाः 'पुढवीकाइया विसेसाहिया आउकाइया विसेसाहिया वाउका-

---

अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा' हे भदन्त ! इन पृथिवीकायिकों के, अप्कायिकों के, तैजस्कायिक के, वायुकायिकों के दोइन्द्रियों के, तेइन्द्रियों के, चौइन्द्रियों के, पञ्चेन्द्रियों के और अनिन्द्रियों के बीच में कौन जीव किन जीवों की अपेक्षा अल्प हैं ? कौन जीव किन जीवों की अपेक्षा बहुत हैं कौन जीव किन जीवों के बराबर हैं ? कौन जीव किन जीवों से विशेषाधिक हैं । इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा !' हे गौतम ! इन दश जीवों के बीच में 'सव्वत्थोवा पंचिंदिया' पञ्चेन्द्रिय जीव सब से कम हैं इनकी अपेक्षा 'चउरिंदिया विसेसाहिया' चौइन्द्रिय जीव विशेषाधिक हैं । इनकी अपेक्षा 'तेइंदिया विसेसाहिया' तेइन्द्रिय जीव विशेषाधिक हैं । इनकी अपेक्षा 'बेइंदिया विसेसाहिया' दोइन्द्रिय जीव विशेषाधिक हैं । इनकी अपेक्षा 'तेउकाइया असंखेज्जगुणा' तैजस्कायिक जीव असंख्यातगुणें अधिक हैं । इनकी अपेक्षा 'पुढवीकाइया विसेसाहिया' पृथिवीकायिक जीव विशेषाधिक हैं । इनकी अपेक्षा 'आउकाइया विसेसाहिया' अप्का-

---

તેજસ્કાયિકો વાયુકાયિકો, બે ઇંદ્રિયજીવો, તે ઇંદ્રિયજીવો, ચૌ ઇંદ્રિય જીવો પંચેદ્રિય જીવો, અને અનિન્દ્રિય જીવોમાં કયા જીવો કયા જીવોના કરતાં અલ્પ છે ? કયા જીવો કયા જીવોના કરતાં વધારે છે. કયા જીવો કયા જીવોની બરોબર છે ? અને કયા જીવો કયાજીવોના કરતાં વિશેષાધિક છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'ગોયમા ! હે ગૌતમ ! આ દસ જીવોમાં 'सव्वत्थोवा पंचिंदिया' પંચેન્દ્રિય જીવો સૌથી અલ્પ છે. તેના કરતાં 'चउरिंदिया विसेसाहिया' ચાર ઇંદ્રિયવાળાજીવો વિશેષાધિક છે. તેના કરતાં 'तेइंदिया विसेसाहिया' ત્રણ ઇંદ્રિયવાળાજીવો વિશેષાધિક છે. તેના કરતાં' वेइंदिया विसेसाहिया' બે ઇંદ્રિયજીવ વિશેષાધિક છે. તેના કરતાં 'तेउकाइया असंखेज्जगुणा' તેજસ્કાયિક જીવ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં 'पुढवीकाइया विसेसाहिया' પૃથ્વીકાયિક જીવ વિશેષાધિક છે. તેના કરતાં 'आउकाइया विसेसाहिया' અપ્કાયિક જીવ વિશેષાધિક છે. તેના

इया विसेसाहिया अणिंदिया अणंतगुणा' ततः पृथिवीकायिकास्ततोऽप्कायिकास्ततो वायुकायिका विशेषाधिकास्ततोऽनिन्द्रियाः सिद्धा अनन्तगुणाधिकाः सिद्धानामानन्त्यात् । 'वणस्सइकाइया अणंतगुणा' ततो वनस्पतिकायिका अनन्तगुणाधिकाः सिद्धेभ्योऽप्यानन्त्याद्वनस्पतिकायिकान्तमिति ॥सू० १५४॥

पुनः प्रकारान्तरमाह—

मूलम्—अहवा दसविहा सव्वजीवा पन्नत्ता, तं जहा—पढमसमयणेरइया अपढमसमयणेरइया—पढमसमयतिरिक्खजोणिया—अपढमसमयतिरिक्खजोणिया—पढमसमयमणूसा—अपढमसमयमणूसा पढमसमयदेवा—अपढमसमयदेवा पढमसमयसिद्धा अपढमसमयसिद्धा। पढमसमयणेरइयाणं भंते! पढमसमयणेरइयत्ति कालओ केवच्चिरं होइ? गोयमा! एगं समयं अपढमसमयणेरइएणं भंते ०!, जहण्णेणं दसवाससहस्साइं समऊणाइं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं समऊणाइं, पढमसमयतिरिक्खजोणिएणं भंते! पढमसमयतिरिक्खजोणियत्ति कालओ केवच्चिरं होइ? गोयमा! एक्कं समयं, अपढमसमयतिरिक्खजोणिएणं भंते!० जहण्णेणं खुड्डागं भवग्गहणं समऊणं उक्कोसेणं वणस्सइकालो। पढमसमयमणूसेणं भंते!

यिक जीव विशेषाधिक हैं। इनकी अपेक्षा 'वाउकाइया विसेसाहिया' वायुकायिक जीव विशेषाधिक हैं। इनकी अपेक्षा 'अणिंदिया अणंतगुणा' अनिन्द्रिय–सिद्ध जीव अनन्तगुणें अधिक हैं। क्योंकि सिद्ध जीव अनन्त हैं। इनकी अपेक्षा 'वणस्सइकाइया अणंतगुणा' वनस्पतिकायिक जीव अनन्तगुणें अधिक हैं क्योंकि वनस्पतिकायिक जीवों का प्रमाण सिद्धों से भी अनन्तगुणा कहा गया है॥१५४॥

કરતાં 'वाउकाइया विसेसाहिया' વાયુકાયિક જીવ વિશેષાધિક છે, તેના કરતાં 'अणिंदिया अणंतगुणा' અનિન્દ્રિય સિદ્ધ જીવો અનંતગણા વધારે છે. કેમકે સિદ્ધ જીવો અનંત છે. તેના કરતાં 'वणस्सइकाइया अणंतगुणा' વનસ્પતિકાયિક જીવ અનંતગણા વધારે છે. કેમકે–વનસ્પતિકાયિક જીવોનું પ્રમાણ સિદ્ધોથી પણ અનંતગણું કહેવામાં આવેલ છે. ॥ સૂ. ૧૫૪ ॥

पढमसमयमणूसत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! एक्कं समयं । अपढमसमयमणूसेणं भंते !० जहन्नेणं खुड्डागं भवग्गहणं समऊणं उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं पुव्वकोडीपुहुत्तमब्भहियाइं । देवे जहा णेरइए । पढमसमयसिद्धेणं भंते !० एक्कं समयं, अपढमसमयसिद्धेणं भंते !० साईए अपज्जवसिए ।

पढमसमयणेरइयस्स णं भंते ! अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! जहन्नेणं दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं उक्कोसेणं वणस्सइकालो । अपढमसमयणेरइयस्स णं भंते ! अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइकालो । पढमसमयतिरिक्खजोणियस्स अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! जहन्नेणं दो खुड्डागं भवग्गहणाइं समऊणाइं उक्कोसेणं वणस्सइकालो । अपढमसमयतिरिक्खजोणियस्स णं भंते !०, जहन्नेणं खुड्डागं भवग्गहणं समयाहियं उक्कोसेणं सागरोवमसयपुहुत्तं साइरेगं । पढमसमयमणूसस्स णं भंते ! अंतरं कालओ० जहन्नेणं दो खुड्डागं भवग्गहणाइं समऊणाइं उक्कोसेणं वणस्सइकालो, अपढमसमयमणुसस्स णं भंते ! अंतरं० ?, जहन्नेणं खुड्डागं भवग्गहणं समयाहियं उक्कोसेणं वणस्सइकालो, देवस्स णं अंतरं जहा णेरइयस्स, पढमसमयसिद्धस्स णं भंते ! अंतरं णत्थि । अपढमसमयसिद्धस्स णं भंते ! अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! साईयस्स अपज्जवसियस्स णत्थि अंतरं । एएसि णं भंते ! पढमसमयणेरइयाणं पढमसमयतिरिक्खजोणियाणं– पढमसमयमणूसाणं पढमसमयदेवाणं पढमसमयसिद्धाण य कयरे कयरेहिंतो ?, गोयमा ! सव्वत्थोवा पढमसमयसिद्धा पढमसमयमणूसा असंखेज्जगुणा, पढमसमयणेरइया असंखे-

ज्जगुणा, पढमसमयदेवा असंखेज्जगुणा, पढमसमयतिरिक्ख-जोणिया असंखेज्जगुणा। एएसि णं भंते! अपढमसमयणेरइ-याणं जाव अपढमसमयसिद्धाण य कयरे कयरेहिंतो?, गोयमा! सव्वत्थोवा अपढमसमयमणूसा, अपढमसमयणेर-इया असंखेज्जगुणा, अपढमसमयदेवा असंखेज्जगुणा, अपढम समयसिद्धा अणंतगुणा, अपढमसमयतिरिक्खजोणिया अणंत-गुणा। एएसि णं भंते! पढमसमयणेरइयाणं अपढमसमय-णेरइयाण य कयरे कयरेहिंतो०?, गोयमा! सव्वत्थोवा पढम-समयणेरइया, अपढमसमयणेरइया असंखेज्जगुणा। एएसि णं भंते! पढमसमयतिरिक्खजोणियाणं अपढमसमयतिरिक्ख-जोणियाण य कयरे कयरेहिंतो०?, गोयमा! सव्वत्थोवा पढम-समयतिरिक्खजोणिया, अपढमसमयतिरिक्खजोणिया अणंत-गुणा। एएसि णं भंते! पढमसमयमणूसाणं अपढमसमय-मणूसाण य कयरे कयरेहिंतो? गोयमा! सव्वत्थोवा पढम-समयमणूसा अपढमसमयमणूसा असंखेज्जगुणा। जहा मणूसा तहा देवा वि। एएसि णं भंते! पढमसमयसिद्धाणं अपढमसमयसिद्धाण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा? गोयमा! सव्वत्थोवा पढमसमय-सिद्धा, अपढमसमयसिद्धा अणंतगुणा। एएसि णं भंते! पढमसमयणेरइयाणं अपढमसमयणेरइयाणं पढमसमयतिरि-क्खजोणियाणं अपढमसमयतिरिक्खजोणियाणं पढमसमय-मणूसाणं अपढमसमयमणूसाणं पढमसमयदेवाणं अपढम-समयदेवाणं पढमसमयसिद्धाणं अपढमसमयसिद्धाण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा जाव विसेसाहिया? गोयमा! सव्वत्थोवा पढमसमयसिद्धा, पढमसमयमणूसा असंखेज्जगुणा अपढम-

समयमणूसा असंखेज्जगुणा पढमसमयणेरइया असंखेज्जगुणा पढमसमयदेवा असंखेज्जगुणा पढमसमयतिरिक्खजोणिया असंखेज्जगुणा अपढमसमयणेरइया असंखेज्जगुणा अपढमसमयदेवा असंखेज्जगुणा अपढमसमयसिद्धा अणंतगुणा, अपढमसमयतिरिक्खजोणिया अणंतगुणा। से त्तं दसविहा सव्वजीवा पण्णत्ता। से त्तं सव्वजीवाभिगमे॥ त्ति जीवाभिगम सुत्तं समत्तं ॥सू० १५५॥

छाया—दशविधाः सर्वजीवा प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—प्रथमसमयनैरयिकाः अप्रथमसमयनैरयिकाः प्रथमसमयतिर्यग्योनिकाः अप्रथमसमयतिर्यग्योनिकाः प्रथमसमयमनुष्याः अप्रथमसमयमनुष्याः प्रथमसमयदेवाः अप्रथमसमयदेवाः प्रथमसमयसिद्धाः। अप्रथमसमयसिद्धाः। प्रथमसमयनैरयिकः खलु भदन्त! प्रथमसमयनैरयिक इति कालतः कियच्चिरं भवति? गौतम! एकं समयम्, अप्रथमसमयनैरयिकः खलु भदन्त! अप्रथमसमयनैरयिक इति कालतः कियच्चिरं भवति? गौतम! जघन्येन दशवर्षसहस्राणि समयोनानि उत्कर्षेण त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि समयोनानि, प्रथमसमयतिर्यग्योनिकः, खलु भदन्त०!, गौतम! एकं समयम् अप्रथमसमयतिर्यग्योनिकः खलु भदन्त!० जघन्येन क्षुल्लकं भवग्रहणं समयोनम् उत्कर्षेण वनस्पतिकालः। प्रथमसमयमनुष्यः खलु भदन्त!० एकं समयम्, अप्रथमसमयमनुष्यः खलु भदन्त! जघन्येन क्षुल्लकं भवग्रहणं—उत्कर्षेण त्रीणि पल्योपमानि पूर्वकोटिपृथक्त्वाऽभ्यधिकानि, देवो यथा नैरयिकः। प्रथमसमयसिद्धः खलु भदन्त!० एकं समयम्, अप्रथमसमयसिद्धः खलु भदन्त!० सादिकोऽपर्यवसितः। प्रथमसमयनैरयिकस्य खलु भदन्त! अन्तरं कालतः कियच्चिरं भवति? गौतम! जघन्येन दशवर्षसहस्राण्यन्तर्मुहूर्ताऽभ्यधिकानि—उत्कर्षेण वनस्पतिकालः। अप्रथमसमयनैरयिकस्य खलु भदन्त! अन्तरं कालतः कियच्चिरं भवति?, गौतम! जघन्येनान्तर्मुहूर्तम्—उत्कर्षेण वनस्पतिकालः। प्रथमसमयतिर्यग्योनिकस्यान्तरं कियच्चिरं भवति?, गौतम! जघन्येन द्वे क्षुल्लके भवग्रहणे समयोने—उत्कर्षेण वनस्पतिकालः। अप्रथमसमयतिर्यग्योनिकस्य खलु भदन्त!० जघन्येन क्षुल्लकं भवग्रहणं समयाधिकम्—उत्कर्षेण सागरोपमशतपृथक्त्वं सातिरेकम्। प्रथमसमयमनुष्यस्य खलु भदन्त!० अन्तरं कालतः कियच्चिरं भवति? गौतम! जघन्येन द्वे क्षुल्लके भवग्रहणे समयोने उत्कर्षेण वनस्पतिकालः। अप्रथमसमयमनुष्यस्य खलु भदन्त! अन्तरं०? जघन्येन क्षुल्लकं

भवग्रहणं समयाधिकम्-उत्कर्षेण वनस्पतिकालः। देवस्य खलु भदन्त! यथा नैरयिकस्य। प्रथमसमयसिद्धस्य खलु भदन्त! अन्तरं नास्ति अप्रथमसमयसिद्धस्य खलु भदन्त! अन्तरं कालतः कियच्चिरं भवति ?, गौतम! सादिकस्याऽपर्यवसितस्य नास्त्यन्तरम्। एतेषां खलु भदन्त! प्रथमसमयनैरयिकाणां प्रथमसमयतिर्यग्योनिकानां-प्रथमसमयमनुष्याणां-प्रथमसमयदेवानां-प्रथमसमयसिद्धानां च कतरेकतरेभ्योऽल्पा वा-बहुका वा-तुल्या वा-विशेषाधिका वा ? गौतम! सर्वस्तोकाः प्रथमसमयसिद्धाः प्रथमसमयमनुष्याः असंख्येयगुणा प्रथमसमयनैरयिका असंख्येयगुणाः प्रथमसमयदेवा असंख्येयगुणाः प्रथमसमयतिर्यग्योनिका असंख्येयगुणाः एतेषां खलु भदन्त! अप्रथमसमयनैरयिकाणां यावत् अप्रथमसमयसिद्धानां च कतरे कतरेभ्यः गौतम! सर्वस्तोक अप्रथममनुष्याः अप्रथमसमयनैरयिका असंख्येयगुणाः अप्रथमसमयदेवा असंख्येयगुणाः अप्रथमसमयसिद्धा अनन्तगुणाः अप्रथमसमयतिर्यग्योनिका अनन्तगुणाः ।२। एतेषां खलु भदन्त! प्रथमसमयनैरयिकाणाम् अप्रथमसमयनैरयिकाणां च कतरे कतरेभ्यः ? गोयमा! सर्वस्तोकाप्रथमसमयनैरयिकाः अप्रथमसमयनैरयिका असंख्येयगुणाः ।३। एतेषां खलु भदन्त! प्रथमसमयतिर्यग्योनिकानामप्रथमसमयतिर्यग्योनिकानां च कतरेकतरेभ्यो ?, गौतम! सर्वस्तोकाः प्रथमसमयतिर्यग्योनिकाः-अप्रथमसमयतिर्यग्योनिका अनन्तगुणाः ।४। एतेषां खलु भदन्त! प्रथमसमयमनुष्याणामप्रथमसमयमनुष्याणां च कतरेकतरेभ्यो ?, गौतम! सर्वस्तोकाः प्रथमसमयमनुष्याः-अप्रथमसमयमनुष्या असंख्येयगुणाः ।५। यथा मनुष्यास्तथा देवा अपि। ।६। एतेषां खलु भदन्त! प्रथमसमयसिद्धानाम्-अप्रथमसमयसिद्धानां च कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा, बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा ?, गौतम! सर्वस्तोकाः प्रथमसमयसिद्धाः अप्रथमसमयसिद्धा अनन्तगुणाः ।७। एतेषां खलु भदन्त! प्रथमसमय नैरयिकाणामप्रथमसमयनैरयिकाणां प्रथमसयतिर्यग्योनिकानाम् अप्रथमसमयतिर्यग्योनिकानाम् प्रथमसमयमनुष्याणामप्रथमसमयमनुष्याणां प्रथमसमयदेवानामप्रथमसमयदेवानां प्रथमसमयसिद्धानामप्रथमसमयसिद्धानां च कतरेकतरेभ्योऽल्पा वा-बहुका वा-तुल्या वा-विशेषाधिका वा ? गौतम! सर्वस्तोकाः प्रथमसमयसिद्धाः प्रथमसमयमनुष्या असंख्येयगुणाः-अप्रथमसमय मनुष्या असंख्येयगुणाः प्रथमसमयनैरयिका असंख्येयगुणाः प्रथमसमयदेवा असंख्येयगुणाः प्रथमसमयतिर्यग्योनिका असंख्येयगुणाः, अप्रथमसमयनैरयिका असंख्येयगुणाः अप्रथमसमयदेवा असंख्येयगुणाः, अप्रथमसमयसिद्धा अनन्तगुणाः, अप्रथमसमयतिर्यग्योनिका अनन्तगुणाः, त एते दशविधाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्ताः। सोऽयं सर्वजीवाभिगमः। इति जीवाभिगमसूत्रं समाप्तम् सू० ॥१५५॥

टीका-'अहवा दसविहा सव्वजीवा पन्नत्ता तं जहा-पढमसमयणेरइया अपढमसमयणेरइया, पढमसमयतिरिक्खजोणिया-अपढमसमयतिरिक्खजोणिया, पढमसमयमणूसा-अपढमसमयणूसा, पढमसमयदेवा-अपढमसमयदेवा, पढमसमयसिद्धा-अपढमसमय सिद्धा' अथवा पक्षान्तरेणाऽपि दशविधाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्ताः सन्ति, तद्यथा-प्रथमसमयनैरयिकाः १ अप्रथमसमयनैरयिकाः २ प्रथमसमयतिर्यग्योनिकाः ३ अप्रथमसमयतिर्यग्योनिकाः ४ प्रथमसमयमनुष्याः ५ अप्रथमसमयमनुष्याः ६ प्रथमसमयदेवाः ७ अप्रथमसमयदेवाः ८ प्रथमसमयसिद्धाः ९ अप्रथमसमयसिद्धाः १०, तत्र-निरयगतौ प्रथमसमयः एक एक एव समयो जातो

प्रकारान्तर से दशविध जीवों का कथन-

'अहवा दसविहा सव्वजीवा पण्णत्ता' इत्यादि ।

टीकार्थ-अथवा-इस रीति से समस्त जीव दश प्रकार के कहे गये हैं-'तं जहा' जैसे-'पढमसमयनेरइया, अपढमसमयनेरइया, पढमसमयतिरिक्खजोणिया, अपढमसमयतिरिक्खजोणिया, पढमसमयमणूसा, अपढमसमयमणूसा, पढमसमयदेवा, अपढमसमय देवा, पढमसमय सिद्धा, अपढमसमय सिद्धा' प्रथम समयवर्ती नैरयिक १ अप्रथमसमयवर्ती नैरयिक २ प्रथम समयवर्ती तिर्यग्योनिक ३ अप्रथम समयवर्ती तिर्यग्योनिक ४ प्रथमवर्ती मनुष्य ५ अप्रथम समय वर्ती मनुष्य ६, प्रथम समयवर्ती देव ७, अप्रथमसमयवर्ती देव ८ प्रथमसमयवर्ती सिद्ध ९ और अप्रथम समयवर्ती सिद्ध १० ।

इनकी कायस्थिति का कथन-'पढमसमय नेरइए णं भंते ! पढम

પ્રકારાન્તરથી દસ પ્રકારના જીવોનું કથન

'अहवा दसविहा सव्वजीवा पण्णत्ता' ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ-અથવા આ રીતે પણ સઘળા જીવો દસ પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. 'तं जहा' જેમકે-'पढमसमयनेरइया अपढमसमयनेरइया, पढमसमयतिरिक्खजोणिया, अपढमसमयतिरिक्खजोणिया, पढमसमयमणूसा, अपढमसमयमणूसा पढमसमयदेवा, अपढमसमयदेवा पढमसयसिद्धा अपढमसमयसिद्धा' પ્રથમ સમયવર્તિ નૈરયિક ૧ અપ્રથમસમયવર્તિ નૈરયિક ૨ પ્રથમ સમયવર્તિ તિર્યગ્યોનિક ૩ અપ્રથમ સમયવર્તિ તિર્યગ્યોનિક ૪ પ્રથમ સમયવર્તિ મનુષ્ય ૫ અપ્રથમસમયવર્તિ મનુષ્ય ૬, પ્રથમ સમયવર્તિ દેવ ૭ અપ્રથમસમયવર્તિ દેવ ૮ પ્રથમસમય વર્તિ સિદ્ધ ૯ અને અપ્રથમ સમયવર્તિ સિદ્ધ ૧૦

એમની કાયસ્થિતિનું કથન

'पढमसमयनेरइएणं भंते ! पढमसमयनेरइएत्ति कालओ केवच्चिरं होइ'

यस्य स प्रथमसमयनैरयिकः तथाऽप्रथमे द्व्यादि समये स्थिति येषां तेऽप्रथमसमयनैरयिकाः एवमग्रेऽपि, त एतद्दशप्रकारकाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्ता इति।

अथ प्रथमाऽप्रथम नैरयिकादीनां कायस्थितिमाह–'पढमसमयनेरइएणं भंते! पढमसमयनेरइयत्ति कालओ केवच्चिरं होइ?' प्रथमसमयनैरयिकः स्वरूपयोग्यतया कालप्रमाणेन कियच्चिरं तत्र भवति? भगवानाह–'गोयमा–एक्कं समयं' हे गौतम! एकं समयं यावत्। 'अपढमसमय णेरइए णं भंते!०' अप्रथमसमयनैरयिकः खलु भदन्त!० भगवानाह–गौतम! जहन्नेणं दसवाससहस्साइं समऊणाइं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं समऊणाइं' जघन्येन दशवर्षसहस्राणि

समयनेरइयत्ति कालओ केवच्चिरं होइ' जिन नैरयिकों को नरकगति में उत्पन्न हुए एक ही समय हुआ है' वे प्रथम समयवर्ती नैरयिक हैं अर्थात् एक ही साथ जो नरकगति में उत्पन्न हुए जीव हैं वे प्रथम समयवर्ती जीव कहे गये हैं–ऐसे प्रथम समयवर्ती नैरयिक जीवों की स्थिति का काल कितना है? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–हे गौतम! 'एक्कं समयं' प्रथम समयवर्ती नैरयिकों की कायस्थिति का काल एक समय का है क्योंकि पर्याप्तक जीवों की कायस्थिति का काल एक ही समय का होता है। 'अपढमसमयनेरइए णं भंते!' हे भदन्त! जिन नारकियों को नरक में उत्पन्न हुए दो आदि समय व्यतीत हो चुके हैं वे अप्रथम समयवर्ती नैरयिक हैं–इनकी कायस्थिति का काल कितना है? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–हे गौतम! इनकी कायस्थिति का काल 'जहण्णेणं दसवाससहस्साइं समऊणाइं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं समऊणाइं' जघन्य से एक समयकम दस हजार वर्ष का है

જે નૈરયિકોને નરકગતિમાં ઉત્પન્ન થવામાં એકજ સમય થયો હોય તે પ્રથમ સમયવર્તિ નૈરયિક કહેવાય છે. અર્થાત્ એકી સાથે નરકગતિમાં ઉત્પન્ન થયેલા જે જીવો છે. તેને પ્રથમસમયવર્તિ જીવ કહેવામાં આવેલ છે. એવા પ્રથમ સમયવર્તિ નૈરયિક જીવોની કાયસ્થિતિનો કાળ કેટલો કહેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–હે ગૌતમ! 'एक्कं समयं' પ્રથમસમયવર્તિ નૈરયિકોની કાયસ્થિતિનો કાળ એક સમયનો છે. કેમકે–અપર્યાપ્ત જીવોની કાયસ્થિતિ એકજ સમયની હોય છે. 'अपढमसमयनेरइएणं भंते!' હે ભગવન્ જે નૈરયિકોને નરકમાં ઉત્પન્ન થવામાં બે વિગેરે સમય વીતીગયેલ હોય એવા નૈરયિકો અપ્રથમસમયવર્તિ નૈરયિક કહેવાય છે. તેમની કાયસ્થિતિ નો કાળ કેટલો કહેવામાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–હે ગૌતમ! તેમની કાયસ્થિતિનો કાળ 'जहण्णेणं दसवाससहस्साइं उक्कोसेणं तेत्तीसं

समयोनानि–उत्कर्षेण त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि समयोनानि । 'पढमसमयतिरिक्ख-जोणिए णं भंते !०' प्रथमसमयतिर्यग्योनिकः खलु भदन्त !० भगवानाह–'गोयमा ! ' गौतम ! 'एक्कं समयं' एकं समयं–समयमात्रमेव स्थितिः 'अपढम-समयतिरिक्ख० ?' अप्रथमसमयतिर्यग्योनिकः खलु भदन्त !० ? भगवानाह–गौतम ! 'जहन्नेणं खुड्डागं भवग्गहणं समऊणं–उक्कोसेणं वणस्सइकालो' जघन्येन क्षुल्लकं भवग्रहणं समयोनम्–उत्कर्षेण वनस्पतिकालः । 'पढमसमयमणूसेणं भंते ! प्रथमसमयमनुष्यः खलु भदन्त !० भगवानाह–गौतम ! 'एक्कं समयं' एकं समयम् !

और उत्कृष्ट से एक समय कम ३३ सागरोपम का है 'पढमसमय तिरिक्खजोणियाणं भंते ! २०' जो प्रथम समयवर्ती तिर्यग्योनिक जीव हैं उनकी कायस्थिति का काल कितना है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं 'गोयमा ! एक्कं समयं' हे गौतम ! इनकी कायस्थिति का का काल एक समय का है 'अपढमसमय तिरिक्खजोणिया णं भंते !' हे भदन्त ! जो तिर्यग्योनिक जीव अप्रथम समयवर्ता हैं उनकी काय-स्थिति का काल कितना है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं–'जहण्णेणं खुड्डागं भवग्गहणं समऊणं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' हे गौतम ! इनकी काय-स्थिति का काल जघन्य से एक समय कम क्षुल्लक भवग्रहण रूप है और उत्कृष्ट से वह वनस्पति काल प्रमाण अनन्तकाल रूप है । 'पढम समय मणूसेणं भंते !' हे भदन्त ! प्रथम समयवर्ती मनुष्य की काय स्थिति का काल कितना है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं–हे गौतम ! इनकी

सागरोवमाइं, समऊणाइं' જઘન્યથી એક સમય કમ દસ હજાર વર્ષનો છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી એક સમયકમ ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમ નો છે. 'पढमसमयतिरिक्ख-जोणियाणं भंते !' પ્રથમસમયવર્તિ જે તિર્યગ્યોનિક જીવ છે, તેમની કાયસ્થિતિ નો કાળ કેટલો કહેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा ! एक्कं समयं' હે ગૌતમ ! તેમની કાયસ્થિતિનોકાળ એક સમય નો છે. 'अपढम-समयतिरिक्खजोणियाणं०' હે ભગવન્ જે તિર્યગ્યોનિક અપ્રથમસમયવર્તી છે, તેઓની કાયસ્થિતિનો કાળ કેટલો કહેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'जहण्णेणं खुड्डागं भवग्गहणं समऊणं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' હે ગૌતમ ! તેમની કાયસ્થિતિનોકાળ જઘન્યથી એકસમય કમ ક્ષુલ્લક ભવગ્રહણ રૂપ છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી તે વનસ્પતિકાળ પ્રમાણ અનંતકાળરૂપ છે. 'पढमसम-यमणूसेणं भंते !' હે ભગવન્ ! પ્રથમ સમયવર્તી મનુષ્યની કાયસ્થિતિનોકાળ કેટલો કહેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–હે ગૌતમ ! તેમની

'अपढमसमयमणूसेणं भंते !०' अप्रथमसमयमनुष्यः खलु भदन्त !० भगवानाह-गौतम ! द्व्यादि समयवर्तीमनुष्यः 'जहन्नेणं खुड्डागं भवग्गहणं समऊणं- उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं पुव्वकोडी पुहुत्तमब्भहियाइं' जघन्येन क्षुल्लकं भवग्रहणं समयोनम्-उत्कर्षेण त्रीणि पल्योपमानि पूर्वकोटि पृथक्त्वाऽभ्यधिकानि। 'देवे जहा णेरइए' देवो यथा नैरयिकः प्रथमसमयदेवस्यैकं समयम्, अप्रथमसमयवतो-जघन्येन दशवर्षसहस्राणि-समयोनानि-उत्कर्षेण त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि समयोनानि। 'पढमसमयसिद्धे णं भंते ! कालओ केवच्चिरं होइ ? एक्कं समयं' प्रथमसमयसिद्धः खलु भदन्त !० भगवानाह-गौतम ! एकं समयम्। 'अपढमसमयसिद्धे णं भंते !' अप्रथमसमय सिद्धः खलु भदन्त ! कालतः कियच्चिरमप्रथम-

---

कायस्थिति का काल 'एक्कं समयं' एक समय का है। 'अपढमसमय मणूसे णं भंते !' अप्रथमसमयवर्ती मनुष्यों का काल कितना है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'जहण्णेणं खुड्डागं भवग्गहणं समऊणं उक्कोसेणं तिण्णि पलिओवमाइं पुव्वकोडि पुहुत्तमब्भहियाइं' हे गौतम ! इनका जघन्यकाल एक समय कम क्षुद्र भवग्रहण रूप है और उत्कृष्ट काल पूर्वकोटि पृथक्त्व अधिक तीन पल्योपम रूप है। 'देवे जहा नेरइए' देवों की कायस्थिति का विचार नारकों की कायस्थिति जैसा ही है 'पढमसमय सिद्धेणं भंते !'हे भदन्त ! जो प्रथम समय सिद्ध है उनकी कायस्थिति का काल कितना है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं हे गौतम ! इनकी कायस्थिति का काल एक समय का है। 'अपढम सिद्धेणं भंते !' हे भदन्त ! जो अप्रथमसमयवर्ती सिद्ध हैं उनकी कायस्थिति का काल कितना है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे

કાયસ્થિતિનોકાળ 'एक्कं समयं' એક સમય ને। છે. 'अपढमसमयमणूसेणं भंते ! હે ભગવન્ ! અપ્રથમસમયવતી' મનુષ્યોનોકાળ કેટલાસમયને। કહેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે 'जहण्णेणं खुड्डागं' 'भवग्गहणं समऊणं उक्कोसेणं तिण्णि पलिओवमाइं पुव्वकोडिपुहुत्तमब्भहियाइं' હે ગૌતમ ! તેમને। જઘન્યકાળ એક સમયકમ ક્ષુદ્રભવ ગ્રહણરૂપ છે. અને ઉત્કૃષ્ટકાળ પૂર્વકોટિ પૃથક્ત્વવધારે ત્રણ પલ્યોપમને। છે. 'देवे जहा नेरइए' દેવોની કાયસ્થિતિ નારકોની કાયસ્થિતિના કથન પ્રમાણેજ છે. 'पढमसमय सिद्धेणं भंते !' હે ભગવન્ ! પ્રથમસમયવતી' જે સિદ્ધ છે તેમની કાયસ્થિતિને। કાળ કેટલો કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે હે ગૌતમ ! તેમની કાયસ્થિતિનોકાળ એક સમયને। છે. 'अपढमसिद्धेणं भंते !' હે ભગવન્ ! અપ્રથમસમયવતી' જે સિદ્ધો છે, તેમની કાયસ્થિતિનોકાળ કેટલો કહેલ છે ? આ

समयसिद्ध इति कृत्वा? भगवानाह–गौतम! 'साईए अपज्जवसिए' सादिकोऽपर्यवसितः सिद्धत्वप्राप्त्यनन्तरं तेनैव रूपेण स्थितिमान् सर्वदेति शेषः।

सम्प्रति प्रथमसमयनारकादीनामन्तरं दर्शयति–पढमसमयणेरइयस्स णं भंते! अंतरं केवच्चिरं होइ?' प्रथमसमयनैरयिकस्य खलु भदन्त! कियच्चिरमन्तरं भवति? भगवानाह गौतम! 'जहन्नेणं दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाई–उक्कोसेणं वणस्सइकालं' जघन्येन दशवर्षसहस्राणि-अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकानि, उत्कर्षेण अनन्ता–उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः, क्षेत्रतोऽनन्ता लोका अनन्ताः पुद्गलपरावर्ता आवलिकाया असंख्येयो भागः (वनस्पतिकालात्मकः) 'अपढमसमयणेरइयस्स णं भंते! अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ? जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं–उक्कोसेणं वणस्सइ कालो' अप्रथमसमयनैरयिकस्य खलु भदन्त! कालतोऽन्तरं कियच्चिरं भवति?

गौतम! इनकी कायस्थिति का काल 'सादीए अपज्जवसिए' सादि अपर्यवसित होता है। 'पढमसमय णेरइएणं भंते! अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ' हे भदन्त! जो नैरयिक प्रथम समयवर्ती है उनका अन्तर काल की अपेक्षा कितना कहा गया है? हे गौतम! इनका अन्तर काल की अपेक्षा 'जहण्णेणं दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' जघन्य से तो दश हजार वर्ष का कहा गया है और उत्कृष्ट से वनस्पति काल प्रमाण अनन्तकाल का कहा गया है 'अपढमसमय णेरइयस्सणं भंते! अंतरं कालओ केवच्चिरं होई' अप्रथम समयवर्ती नैरयिक का अन्तर काल की अपेक्षा कितना है? उत्तर में प्रभु कहते हैं–'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइ-कालो' हे गौतम! इसका अन्तर काल की अपेक्षा जघन्य से तो एक

પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતા પ્રભુશ્રી કહે છે કે–હે ગૌતમ! તેમની કાયસ્થિતિનોકાળ 'सादीए अपज्जवसिए' સાદિ અપર્યવસિત હોય છે. 'पढमसमयणेरइयाणं भंते! अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ' હે ભગવન્! પ્રથમસમયવર્તિ જે નૈરયિક છે, તેમનું અંતર કાળની અપેક્ષાથી કેટલું કહેવામાં આવેલ છે? હે ગૌતમ! તેમનું અંતર કાળની અપેક્ષાએ 'जहण्णेणं दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' જઘન્યથી તો દસહજારવર્ષનું કહેવામાં આવેલ છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી વનસ્પતિકાળ પ્રમાણ અનંતકાળનું કહેવામાં આવેળ છે. 'अपढमसमयणेर-ईयस्सणं अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ' અપ્રથમસમયવર્તિ નૈરયિકનું અંતર કાળની અપેક્ષાથી કેટલું કહેવામાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે –'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' હે ગૌતમ! તેમનું અંતર કાળની અપેક્ષાથી જઘન્યથી તો એક અંતર્મુહૂર્તનું કહ્યું છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી

भगवानाह—गौतम ! जघन्येनान्तर्मुहूर्तम्—उत्कर्षेण वनस्पतिकालः । 'पढमसमय तिरिक्खजोणियस्स णं भंते ! अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! जहन्नेणं दो खुड्डागं भवग्गहणाइं समऊणाइं—उक्कोसेणं वणस्सइकालं' प्रथमसमय तिर्यग्योनिकस्य खलु भदन्त ! अन्तरं कालतः कियच्चिरं भवति ?, भगवानाह—गौतम ! जघन्येन द्वे क्षुल्लक भवग्रहणे समयोने, उत्कर्षेण वनस्पतिकालं यावदन्तरम् इति । 'अपढमसमयतिरिक्खजोणियस्स णं भंते ! अंतरं कालओ केवच्चिरं होई ?' हे भदन्त ! अप्रथमसमयतिर्यग्योनिकस्याऽन्तरं कियच्चिरमिति प्रश्नः ? 'जहन्नेणं खुड्डागं भवग्गहणं समयाहियं' उक्कोसेणं सागरोवमसयपुहुत्तं साइरेगं' भगवानाह—गौतम ! जघन्येन क्षुल्लकं भवग्रहणं समयाधिकम्—

अन्तर्मुहूर्त का है और उत्कृष्ट से वनस्पतिकाल प्रमाण अनन्तकाल का है 'पढमसमय तिरिक्खजोणियस्स अंतरं केवच्चिरं होइ' हे भदन्त ! प्रथम समयवर्ती तिर्यग्योनिक जीव का अन्तर काल की अपेक्षा कितना है उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा ! जहण्णेणं दो खुड्डागं भवग्गहणाइं समऊणाइं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' हे गौतम ! इसका अन्तर काल की अपेक्षा जघन्य से एक समय कम दो क्षुल्लक भवग्रहणरूप है और उत्कृष्ट से वनस्पतिकाल प्रमाण अनन्तकाल का है । 'अपढम समयतिरिक्खजोणियस्स णं भंते !' हे भदन्त ! अप्रथमसमयवर्ती तिर्यग्योनिक जीव का अन्तर काल की अपेक्षा से कितना है ? उत्तर में प्रभु कहते है—'जहण्णेणं खुड्डागं भवग्गहणं समयाहियं उक्कोसेणं सागरोवमसयपुहुत्तं साइरेगं' हे गौतम ! इसका अन्तर जघन्य से तो क्षुद्रभवग्रहण रूप है और उत्कृष्ट से कुछ अधिक सागरोपमशत

વનસ્પતિકાળ ના પ્રમાણુ જેટલુ એટલે કે અનંતકાળનું કહ્યું છે. 'पढमसमयतिरिक्खजोणियस्स अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ' હે ભગવન્ ! પ્રથમ સમયવર્તિ તિર્યગ્યોનિક જીવનું અંતર કાળની અપેક્ષાથી કેટલુ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'गोयमा जहण्णेणं दो खुड्डागं भवग्गहणाइं समऊणाइं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' હે ગૌતમ ! તેમનું અંતર કાળની અપેક્ષાથી જઘન્યથી એક સમય કમ બે ક્ષુલ્લક ભવગ્રહણ રૂપ છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી વનસ્પતિકાળ પ્રમાણુ અનંતકાળનું છે. 'अपढमसमयतिरिक्खजोणियस्स णं भंते !' હે ભગવન્ અપ્રથમસમયવર્તિ તિર્યગ્યોનિક જીવનું અંતર કાળની અપેક્ષાથી કેટલું કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નનાં ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'जहण्णे णं खुड्डागं भवग्गहणं समयाहियं उक्कोसेणं सागरोवमसयपुहुत्तं साइरेगं' હે ગૌતમ ! તેમનું અંતર જઘન્યથી તો ક્ષુદ્ર ભવ ગ્રહણુ રૂપ છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી કંઈક વધારે

उत्कर्षेण सागरोपमशतपृथक्त्वं सातिरेकम् अन्तरं भवतीति । 'पढमसमयमणूसस्स णं भंते ! अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ ?' हे भदन्त ! प्रथमसमयवतो मनुष्यस्य कालतः कियच्चिरमन्तरम् ? 'जहन्नेणं दो खुड्डागभवग्गहणाइं समऊणाइं उक्कोसेणं वणस्सइकालं' जघन्येन द्वे क्षुल्लकभवग्रहणे समयोने-उत्कर्षेण वनस्पतिकालम् । 'अपढमसमयमणूसस्स णं भंते ! अंतरं ? अप्रथमसमयमनुष्यस्यान्तरं कालतः कियत् ? 'जहन्नेणं खुड्डागं भवग्गहणं समयाहियं-उक्कोसेणं वणस्सइकालं' जघन्येन क्षुल्लकं भवग्रहणं समयाधिकम्-उत्कर्षेण वनस्पतिकालं यावत् । 'देवस्स णं अंतरं जहा णेरइयस्स' देवस्यान्तरं यथा-जघन्येन दशवर्षसहस्राण्यन्तर्मुहूर्ताऽभ्यधिकानि-उत्कर्षतो वनस्पतिकालं यावत्प्रथमसमयवतोऽप्रथमसमय-

---

पृथक्त्व रूप है । 'पढमसमय मणूसस्स णं भंते ! अंतरं कालओ०' हे भदन्त ? प्रथम समयवर्ती मनुष्य का अन्तर काल की अपेक्षा कितना है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'जहण्णेणं दो खुड्डागं भवग्गहणाइं समऊणाइं' हे गौतम ! इसका अन्तर काल की अपेक्षा जघन्य से तो एक समय कम दो क्षुल्लक भवग्रहण रूप है और 'उक्कोसेणं वणस्सइकालो' उत्कृष्ट से वनस्पति काल प्रमाण अनन्तकाल का है । 'अपढम समय मणूसस्स णं भंते ! अंतरं' अप्रथम समयवर्ती मनुष्य का अन्तर हे भदन्त ! काल की अपेक्षा कितना है उत्तर में प्रभु कहते हैं-'जहण्णेणं खुड्डागं भवग्गहणं समयाहियं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' हे गौतम ! इसका अन्तर काल की अपेक्षा जघन्य से तो एक समय अधिक क्षुद्र भवग्रहण रूप है और उत्कृष्ट से वनस्पतिकाल प्रमाण है 'देवस्स णं अंतरं जहा णेरइयस्स' नैरयिक के अन्तर जैसा अन्तर देव

સાગરોપમશત પૃથક્ત્વ રૂપ છે. 'पढमसमयमणूसस्स णं भंते ! अंतरं कालओ०' હે ભગવન્ પ્રથમસમયવર્તિ મનુષ્યનું અંતર કાળની અપેક્ષાથી કેટલું કહેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'जहण्णेणं दो खुड्डागं भवग्गहणाइं समऊणाइं' હે ગૌતમ ! પ્રથમસમયવર્તિ મનુષ્યનું અંતર કાળની અપેક્ષાથી જઘન્યથી એકસમયકમ બે ક્ષુલ્લકભવ ગ્રહણરૂપ છે. અને 'उक्कोसेणं वणस्सइ कालो' ઉત્કૃષ્ટથી વનસ્પતિકાળ પ્રમાણ અનંતકાળનું છે. 'अपढमसमय मणूसस्स णं भंते ! अंतरं०' અપ્રથમસમયવર્તિ મનુષ્યનું અંતર હે ભગવન્ ! કાળની અપેક્ષાથી કેટલું કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'जहण्णेणं खुड्डागं भवग्गहणं समयाहियं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' હે ગૌતમ ! અપ્રથમસમયવર્તિ મનુષ્યનું અંતર કાળની અપેક્ષાથી જઘન્યથી તો એક સમય અધિક ક્ષુદ્રભવ ગ્રહણ રૂપ છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી વનસ્પતિકાળ પ્રમાણ છે. 'देवस्स णं भंते ! अंतरं

वतोऽन्तर्मुहूर्तम्-उत्कर्षतो वनस्पतिकालम् (इत्थं) नैरयिकस्यापि 'पढमसमयसिद्धस्स णं भंते ! अंतरं णत्थि' प्रथमसमयसिद्धस्य खलु भदन्त ! अन्तरं कियत् ? नास्ति खल्वंन्तरमिति भगवत उक्तिः, 'अपढमसमयसिद्धस्स णं भंते ! अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! साईयस्स अपज्जवसियस्स णत्थि अंतरं' अप्रथमसमयसिद्धस्य खलु भदन्त ! अन्तरं कियच्चिरं कालतः भगवानाह गौतम ! सादिकस्याऽपर्यवसितस्यान्तरं नास्ति अपर्यवसितत्वात् ।

अथाल्पबहुत्वमेषां वर्ण्यते 'एएसि णं भंते ! पढमसमयनेरइयाणं-पढमसमयतिरिक्खजोणियाणं-पढमसमयमणूसाणं-पढमसमयदेवाणं-पढमसमयसिद्धाणय कयरे कयरेहिंतो' एतेषां प्रथमसमयवर्ता नैरयिक-तिर्यग्योनिक-मनुष्य-

---

का है 'पढमसमय सिद्धस्स णं भंते ! अंतरं' हे भदन्त ! प्रथमसमयवर्ति सिद्ध का अन्तर काल की अपेक्षा कितना है । उत्तर में प्रभु कहते हैं हे गौतम ! प्रथम समयवर्ति सिद्ध का अन्तर 'णत्थि' नही होता है । 'अपढमसमयसिद्धस्स णं भंते ! अंतरं कालओ केवच्चिरं होई' अप्रथम समयसिद्ध का अन्तर काल की अपेक्षा कितना है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! साइयस्स अपज्जवसियस्स णत्थि अंतर' हे गौतम ! सिद्ध जीव सादि अपर्यवसित होते हैं-अतः इनके अन्तर नहीं होता है ।

इनके अल्पबहुत्व का विचार-

'एएसि णं भंते ! पढमसमयणेरइयाणं, पढमसमय तिरिक्खजोणियाणं, पढमसमय मणूसाणं, पढमसमय देवाणं, पढमसमय सिद्धाण य, कयरे कयरेहिंतो०' हे भदन्त ! इन प्रथम समयवर्ती नैरयिकों

जहा णेरइयस्स' નૈરયિકના અંતર કથન પ્રમાણેનું અંતર હોવનું છે. 'पढमसमय सिद्धस्स णं भंते ! अंतरं' હે ભગવન્ ! પ્રથમસમયવર્તિ સિદ્ધનું અંતર કાળની અપેક્ષાથી કેટલું કહેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે હે ગૌતમ ! પ્રથમસમયવર્તી સિદ્ધોનું અંતર 'णत्थि' હોતું નથી. 'अपढमसमयसिद्धस्स णं भंते ! अंतरं' कालओ केवच्चिरं होइ' અપ્રથમસમયવર્તિ સિદ્ધનું અંતર કાળની અપેક્ષાથી કેટલું કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે કે-'गोयमा साइयस्स अपज्जवसियस्स णत्थि अंतरं' હે ગૌતમ ! સિદ્ધજીવ સાદિ અપર્યવસિત હોય છે. તેથી તેઓનું અંતર હોતું નથી.

તેમના અલ્પ બહુત્વનું કથન

'एएसि णं पढमसमयणेरइयाणं, पढमसमयतिरिक्खजोणियाणं पढमसमयमणूसाणं' पढमसमयदेवाणं पढमसमयसिद्धाणय कयरे कयरेहिंतो' હે ભગવન્ આ પ્રથમ-

देवानां सिद्धानां च कतरेभ्यः कतरेऽल्पा वा० खलु भदन्त! भगवानाह-'गोयमा! सव्वत्थोवा पढमसमयसिद्धा' गौतम! सर्वस्तोकाः प्रथमसमयसिद्धाः अष्टोत्तरशतादूर्ध्वमभावात्। 'पढमसमयमणूसा असंखेज्जगुणा' ततस्ततः प्रथमसमयवन्तो मनुष्य-नैरयिक-देव-तिर्यग्योनिकाः क्रमशोऽसंख्येयगुणाः इति। 'एएसि णं भंते! अपढमसमयनेरइया णं जाव अपढमसमयसिद्धाण य कयरे

के, प्रथम समयवर्ती तिर्यग्योनिकों के, प्रथम समयवर्ती मनुष्यों के, प्रथम समयवर्ती सिद्धों के बीच में कौन जीव किन जीवों की अपेक्षा अल्प हैं। कौन किनकी अपेक्षा बहुत हैं? कौन किनके बराबर हैं? और कौन किनसे विशेषाधिक हैं? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा! सव्वत्थोवा पढमसमयसिद्धा' हे गौतम! सब से कम प्रथम समयवर्ती सिद्ध जीव है क्योंकि एक समय में १०८ जीव सिद्ध होते हैं अधिक नहीं 'पढमसमय मणूसा असंखेज्जगुणा' इनकी अपेक्षा जो प्रथम समयवर्ती मनुष्य हैं वे असंख्यातगुणें अधिक हैं। 'पढम समय णेरइया असंखेज्जगुणा' पढमसमयदेवा असंखेज्जगुणा, पढम समयतिरिक्खजोणिया असंखेज्जगुणा' इनकी अपेक्षा प्रथम समयवर्ती जो नैरयिक हैं वे असंख्यातगुणें अधिक हैं इनकी अपेक्षा प्रथम समयवर्ती जो देव हैं वे असंख्यातगुणें अधिक हैं इनकी अपेक्षा जो प्रथम समयवर्ती तिर्यग्योनिक जीव हैं वे असंख्यातगुणें अधिक हैं। 'एएसि णं भंते! अपढमसमयनेरइयाणं जाव अपढम समय सिद्धाण

समयवर्ति नैरयिको, प्रथम समयवर्ति तिर्यग्योनिको; प्रथमसमयवर्ति मनुष्यो, प्रथम समयवर्ति देवो अने प्रथमसमयवर्ति सिद्धोमां कया જીવો કયા જીવોના કરતાં અલ્પ છે? કોણ કોના કરતાં વધારે છે? કોણ કોની બરોબર છે? અને કોણ કોનાથી વિશેષાધિક છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે 'गोयमा! सव्वत्थोवा पढमसमयसिद्धा' હે ગૌતમ! સૌથી ઓછા પ્રથમ સમયવર્તી સિદ્ધો છે. કેમકે એક સમયમાં ૧૦૮ એક સો આઠ જીવો સિદ્ધ બને છે. વધારે નહીં 'पढमसमयमणूसा असंखेज्जगुणा' તેના કરતાં પ્રથમ સમયવર્તિ જે મનુષ્ય છે, તેઓ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. 'पढमसमय णेरइया असंखेज्ज गुणा पढमसमय तिरिक्खजोणिया असंखेज्जगुणा' તેના કરતાં પ્રથમ સમયવર્તિ જે નૈરયિકો છે તેઓ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં પ્રથમ સમયવર્તિ જે તિર્યગ્યોનિક જીવ છે. તેઓ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. 'एएसि णं भंते! अपढमसमयनेरइयाणं जाव अपढमसमयसिद्धाण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा

कयरेहिंतो अप्पा वा जाव विसेसाहिया वा' एतेषां खलु भदन्त ! अप्रथमसमय नैरयिकाणां यावदप्रथमसमयसिद्धानां च कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा-वहुका वा-तुल्या वा विशेषाधिका वा ? भगवानाह-'गोयमा ! सव्वत्थोवा अपढमसमय-मणूसा-अपढमसमयनेरइया असंखेज्जगुणा-अपढमसमयदेवा असंखेज्जगुणा-अपढमसमयसिद्धा अणंतगुणा-अपढमसमयतिरिक्खजोणिया अणंतगुणा' गौतम ! सर्वस्तोका अप्रथमसमयमनुष्याः ततस्ततः क्रमगत्याऽप्रथमसमया नैरयिकाः देवा असंख्येयगुणाः ततोऽप्रथमसिद्धा अनन्तगुणास्ततः अप्रथमसमयतिर्यग्योनिका अनन्तगुणाः । 'एएसि णं भंते ! पढमसमयनेरइयाणं-अपढमसमय

य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा वहुया वा जाव विसेसाहिया ?' हे भदन्त ! इन अप्रथम समयवर्ती नैरयिकों के यावत् अप्रथम समयवर्ती सिद्धों के बीच में कौन जीव किनकी अपेक्षा अल्प हैं ? कौन किनकी अपेक्षा बहुत हैं ? कौन किनके बराबर हैं ? और कौन किनसे विशेषाधिक हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! सव्वत्थोवा अपढम समय मणूसा' हे गौतम ! यहां सबसे कम अप्रथम समयवर्ती मनुष्य हैं-'अपढम समय नेरइया असंखेज्जगुणा' इनकी अपेक्षा जो अप्रथम समयवर्ती नैरयिक हैं वे असंख्यातगुणें अधिक हैं । इनकी अपेक्षा-'अपढम समय देवा असंखेज्जगुणा' अप्रथम समयवर्ती देव असंख्यात गुणें अधिक हैं इनकी अपेक्षा जो 'अपढम समय सिद्धा' अप्रथमसमय-वर्ती सिद्ध हैं वे 'अणंतगुणा' अनन्तगुणें अधिक हैं । इनकी अपेक्षा 'पढमसमय तिरिक्खजोणिया अणंतगुणा' जो प्रथम समयवर्ती तिर्य-

---

बहुयावा जाव विसेसाहिया वा' હે ભગવન્ ! આ પ્રથમ સમયવર્તિ નૈરયિકોમાં યાવત્ અપ્રથમ સમયવર્તિ સિદ્ધોમાં કયા જીવ કોના કરતાં અલ્પ છે ? કયા જીવો કોના કરતાં વધારે છે ? કોણ કોની બરોબર છે ? અને કોણ કોનાથી વિશેષાધિક છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयमा ! सव्वत्थोवा अपढमसमयमणूसा' હે ગૌતમ ! અહીંયાં સૌથી ઓછા અપ્રથમસમયવર્તી મનુષ્ય છે. 'अपढमसमयनेरइया असंखेज्जगुणा' તેના કરતાં જે અપ્રથમ સમય વર્તી નૈરયિકો છે; તેઓ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં 'अपढमसमय देवा असंखेज्जगुणा' અપ્રથમ સમયવર્તી દેવો અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં જે 'अपढमसमय सिद्धा' અપ્રથમ સમયવર્તી સિદ્ધ છે તેઓ 'अणंतगुणा' અનંતગણા વધારે છે. તેના કરતાં 'पढमसमयतिरिक्खजोणिया अणंतगुणा' પ્રથમ સમયવર્તિ જે તિર્યગ્યોનિક જીવ છે. તેઓ અનંતગણા વધારે છે. 'एएसिं णं भंते !

नेरइयाणय कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा जाव विसेसाहिया वा' एतेषां खलु भदन्त ! प्रथमसमयनैरयिकाणामप्रथमसमयनैरयिकाणां च कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा यावद्विशेषाधिका वा ? भगवानाह-'गोयमा ! सव्वत्थोवा पढमसमयणेरइया' सर्वस्तोकाः प्रथमसमयनैरयिकाः ? गौतम ! ततश्च 'अपढमसमयणेरइया असंखेज्जगुणा' असंख्येयगुणा अप्रथमसमयनैरयिकाः। 'एएसि णं भंते ! पढमसमयतिरिक्खजोणियाणं-अपढमसमयतिरिक्खजोणियाण य कयरे कयरेहिंतो०' एतेषां खलु भदन्त ! प्रथमाऽप्रथमसमयतिर्यग्योनिकानामुभयेषां मध्ये कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा-बहुका वा-तुल्या वा-विशेषाधिका वा ? भगवा-

ग्योनिक जीव हैं वे अनन्तगुणें अधिक हैं। 'एतेसि णं भंते ! पढमसमय नेरइयाणं अपढमसमय णेरइयाण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा जाव विसेसाहिया वा' हे भदन्त ! इन प्रथम समयवर्ती नैरयिकों के और अप्रथम समयवर्ती नैरयिकों के बीच में कौन किसकी अपेक्षा अल्प हैं ? कौन किसकी अपेक्षा बहुत हैं ? कौन किसकी अपेक्षा तुल्य हैं और कौन किसकी अपेक्षा विशेषाधिक हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! सव्वत्थोवा पढमसमयनेरइया' हे गौतम ! सबसे कम प्रथम समयवर्ती नैरयिक हैं। 'अपढमसमयणेरइया असंखेज्जगुणा' इनकी अपेक्षा अप्रथमसमयवर्ती नैरयिक असंख्यात गुणें अधिक हैं। 'एतेसि णं भंते ! पढमसमयतिरिक्खजोणियाणं अपढमसमयतिरिक्खजोणियाणं कयरे कयरेहिंतो०' हे भदन्त ! इन प्रथम समयवर्ती तिर्यग्योनिकों में और अप्रथम समयवर्ती तिर्यग्योनिकों में कौन किसकी अपेक्षा अल्प हैं ? कौन किनकी अपेक्षा बहुत हैं ? कौन किनकी अपेक्षा बराबर हैं कौन किनकी अपेक्षा विशेषाधिक हैं ?

पढमसमय नेरइयाणं अपढमसमयनेरइयाण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा जाव विसेसाहिया वा' हे भगवन्! આ પ્રથમ સમયવર્તી નૈરયિકોમાં અને અપ્રથમ સમયવર્તિ નૈરયિકોમાં કોણ કોનાથી અલ્પ નામ ઓછા છે ? કોણ કોનાથી વધારે છે ? કોણ કોની બરાબર છે ? અને કોણ કોનાથી વિશેષાધિક છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-'गोयम सव्वत्थोवा पढमसमयनेरइया' હે ગૌતમ ! સૌથી ઓછા પ્રથમ સમય વર્તી નૈરયિકો છે. 'अपढमसमय णेरइया असंखेज्जगुणा' તેના કરતાં અપ્રથમ સમયવર્તી નૈરયિક અસંખ્યાતગણા વધારે છે. 'एतेसिं णं भंते ! पढमसमयतिरिक्खजोणियाणं अपढमसमयतिरिक्खजोणियाणं कयरे कयरे हिंतो० હે ભગવન્ આ પ્રથમ સમયવર્તિ તિર્યગ્યોનિકોમાં અને અપ્રથમ સમયવર્તિ તિર્યગ્યોનિકોમાં કોણ કોના કરતાં અલ્પ છે ? કોણ કોનાથી વધારે છે ?

नाह–'गोयमा ! सव्वत्थोवा पढमसमयतिरिक्खजोणिया अपढमसमयतिरिक्खजोणिया अणंतगुणा' गौतम ! सर्वेभ्यः स्तोकाः प्रथमे–अप्रथमसमयस्तिर्यग्योनिकास्ततोऽनन्तगुणाधिकाः । 'एएसि णं पढमसमयमणूसाणं–अपढमसमयमणूसाण य कयरे कयरेहिंतो०' एतेषां खलु भदन्त ! प्रथमाऽप्रथमसमयमनुष्याणां कतरे कतरेभ्यो० ? गोयमा ! सव्वत्थोवा पढमसमयमणूसा–अपढमसमयमणूसा असंखेज्जगुणा' भगवानाह–गौतम ! सर्वस्तोकाः प्रथमसमयमनुष्याः तदपेक्षयाऽप्रथमसमयमनुष्या असंख्येयगुणा ज्ञेयाः । 'जहा मणूसा तहा देवा वि' यथा मनुष्या

इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा ! सव्वत्थोवा पढमसमयतिरिक्खजोणिया' हे गौतम ! सब से कम प्रथमसमयवर्ति तिर्यग्योनिक जीव हैं इनकी अपेक्षा 'अपढमसमय तिरिक्खजोणिया अणंतगुणा' अप्रथम समयवर्ती जो तिर्यग्योनिक जीव हैं वे अनन्तगुणें अधिक हैं । 'एएसि णं भंते ! पढमसमय मणूसाणं अपढमसमय मणूसाण य कयरे कयरेहिंतो०' हे भदन्त ! इन प्रथम समयवर्ति मनुष्यों के और अप्रथम समयवर्ति मनुष्यों के बीच में कौन किससे अल्प हैं यावत् कौन किससे विशेषाधिक हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा ! सव्वत्थोवा पढमसमयमणूसा अपढम समयमणूसा असंखेज्जगुणा' हे गौतम ! इनमें सबसे कम प्रथम समयवर्ती मनुष्य हैं और इनकी अपेक्षा जो अप्रथम समयवर्ती मनुष्य हैं वे असंख्यातगुणें अधिक हैं । 'जहा मणुस्सा तहा देवा वि' जैसे मनुष्य कहे गये हैं वैसे ही प्रथम अप्रथम समयवर्ती

કોણ કોની બરોબર છે ? અને કોણ કોનાથી વિશેષાધિક છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–गोयमा ! सव्वत्थोवा पढमसमयतिरिक्खजोणिया' હે ગૌતમ ! સૌથી ઓછા પ્રથમ સમયવર્તી તિર્યગ્યોનિક જીવ છે તેના કરતાં 'अपढमसमयतिरिक्खजोणिया अणंतगुणा' અપ્રથમ સમયવર્તિ જે તિર્યગ્યોનિક જીવ છે તે અનંતગણા વધારે છે. 'एएसिं णं भंते ! पढमसमयमणूसाणं अपढमसमय मणूसाण य कयरे कयरेहिंतो' હે ભગવન્ ! આ પ્રથમસમયવર્તી મનુષ્ય અને અપ્રથમસમયવર્તી મનુષ્યોમાં કોણ કોનાથી અલ્પ છે ? કોણ કોનાથી વધારે છે ? કોણ કોની બરોબર છે ? અને કોણ કોનાથી વિશેષાધિક છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે–'गोयमा ! सव्वत्थोवा पढमसमयमणूसा अपढमसमय मणूसा असंखेज्जगुणा' હે ગૌતમ ! આ પ્રથમસમયવર્તી મનુષ્ય અને અપ્રથમ સમયવર્તી મનુષ્યોમાં સૌથી ઓછા પ્રથમસમયવર્તી મનુષ્ય છે. અને તેનાકરતાં જે અપ્રથમસમયવર્તી મનુષ્ય છે તેઓ અસંખ્યાગણા વધારે છે. 'जहा मणूसा तहा देवा वि' જે પ્રમાણે મનુષ્યોના સંબંધમાં કથન કરવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણે

स्तथैव प्रथमाऽप्रथमसमयदेवा अपि ज्ञेयाः। एएसि णं भंते! पढमसमयसिद्धाणं—अपढमसमयसिद्धाण य कयरे कयरेहिंतो०?' एतेषां खलु भदन्त ' प्रथमसमयसिद्धानाम् अप्रथमसमयसिद्धानां च कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा०? 'गोयमा! सव्वत्थोवा पढमसमयसिद्धा—अपढमसमयसिद्धा अणंतगुणा' भगवानाह—हे गौतम! प्रथमसमयसिद्धाः सर्वस्तोकास्तेभ्योऽप्रथमसमयाः सिद्धा अनन्तगुणा भवन्ति! 'एएसि णं भंते! पढमसमयनेरइयाणं, अपढमसमयनेरइयाणं पढमसमयतिरिक्खजोणियाणं—अपढमसमयतिरिक्खजोणियाणं, पढमसमयमणूसाणं अपढम-

---

देव भी कहे गये हैं 'एतेसि णं भंते! पढमसमयसिद्धाणं अपढमसमय सिद्धाण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा' हे भदन्त! इन प्रथम समयवर्ती सिद्धों के और अप्रथम समयवर्ती सिद्धों के बीच में कौन किससे अल्प हैं? कौन किससे बहुत हैं? कौन किसके बराबर हैं और कौन किससे विशेषाधिक हैं? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा! सव्वत्थोवा पढमसमयसिद्धा' हे गौतम! सब से कम प्रथमसमय सिद्ध होते हैं इनकी अपेक्षा 'अपढम समय सिद्धा अणंतगुणा' अप्रथम समयवर्ती सिद्ध अनन्तगुणें अधिक होते हैं। 'एतेसि णं भंते! पढमसमयणेरइयाणं अपढमसमय णेरइयाणं पढमसमयतिरिक्खजोणियाणं अपढमसमयतिरिक्खजोणिया णं पढमसमयमणूसाणं अपढमसमयमणूसाणं पढमसमयदेवाणं अपढमसमयदेवाणं पढम समयसिद्धाणं अपढमसमयसिद्धाण य कयरे कयरे-

---

પ્રથમ સમયવર્તી અને અપ્રથમસમયવર્તી દેવોના સંબંધમાં પણ કથન કરી લેવું. અર્થાત્ દેવોનું કથન મનુષ્યોના અલ્પ બહુપણાના કથન પ્રમાણે છે. 'एएसि णं भंते! पढमसमयसिद्धाणं अपढमसमयसिद्धाण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा' હે ભગવન્ આ પ્રથમ સમયવર્તિ સિદ્ધો અને અપ્રથમ સમયવર્તિ સિદ્ધોમાં કોણ કોના કરતાં અલ્પ છે? કોણ કોનાથી વધારે છે. કોણ કોની બરોબર છે અને કોણ કોનાથી વિશેષાધિક છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—'गोयमा! सव्वत्थोवा पढमसमयसिद्धा' હે ગૌતમ! સૌથી ઓછા પ્રથમ સમયવર્તી સિદ્ધો છે. તેના કરતાં 'अपढम समयसिद्धा अणंतगुणा' અપ્રથમ સમયવર્તી સિદ્ધો અનંતગણા વધારે છે. एएसि णं भंते! पढमसमय णेरइयाणं अपढमसमयणेरइयाणं, पढमसमयतिरिक्खजोणियाणं अपढमसमयतिरिक्खजोणियाणं पढमसमय मणूसाणं अपढमसमय मणूसाणं पढमसमय देवाणं, अपढमसमयदेवाणं, पढमसमयसिद्धाणं, अपढमसमयसिद्धाणय

समयमणूसाणं, पढमसमयदेवाणं–अपढमसमयदेवाणं, पढमसमयसिद्धाणं–अपढमसमयसिद्धाणय कयरे कयरेहिंतो अप्पावा–बहुया वा–तुल्ला वा विसेसाहिया वा' एतेषां प्रथमाऽप्रथमभेदवतां नैरयिक–तिर्यग्योनिक–मनुष्य–देवानां, तथाविधसिद्धानां च कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा–बहुका वा–तुल्या वा–विशेषाधिकावेति प्रश्ने भगवानाह–'गोयमा! सव्वत्थोवा–पढमसमयसिद्धा–पढमसमयमणूसा असंखेज्जगुणा–अपढमसमयमणसा असंखेज्जगुणा, पढमसमयणेरइया असंखेज्जगुणा–पढमसमयदेवा असंखेज्जगुणा–पढमसमयतिरिक्खजोणिया असंखेज्जगुणा, अप-

हिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा' हे भदन्त! इन प्रथम समयवर्ति नैरयिकों के, अप्रथम समयवर्ति नैरयिकों के, प्रथम समय तिर्यग्योनिकों के, अप्रथम समय तिर्यग्योनिकों के, प्रथम समय मनुष्यों के, अप्रथम समय मनुष्यों के, प्रथम समय देवों के, अप्रथम समय देवों के, प्रथम समय सिद्धों के; और अप्रथम समय सिद्धों के बीच में कौन किनकी अपेक्षा अल्प हैं? कौन किन की अपेक्षा बहुत हैं कौन किनके बराबर हैं? और कौन किनकी अपेक्षा विशेषाधिक हैं? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा! सव्वत्थोवा पढमसमयसिद्धा' हे गौतम! इनमें सबसे कम प्रथम समय सिद्ध है। इनकी अपेक्षा–'पढम समयमणूसा असंखेज्जगुणा' प्रथम समय मनुष्य असंख्यातगुणें अधिक हैं। इनकी अपेक्षा 'अपढमसमय मणुस्सा असंखेज्जगुणा' अप्रथम समय मनुष्य असंख्यातगुणें अधिक हैं इनकी अपेक्षा 'पढमसमयनेरइया असंखेज्जगुणा' प्रथम समय नैरयिक असंख्यातगुणें अधिक हैं। इनकी अपेक्षा 'पढमसमय देवा असं०'

कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा' હે ભગવન્ આ પ્રથમ સમયવર્તી નૈરયિકો અપ્રથમ સમયવર્તી નૈરયિકો, પ્રથમસમયવર્તિ તિર્યગ્યોનિકો અપ્રથમ સમયવર્તિ તિર્યગ્યોનિકો, પ્રથમ સમયવર્તી મનુષ્ય, અને અપ્રથમ સમયવર્તી મનુષ્ય, પ્રથમ સમયવર્તી દેવ અને અપ્રથમ સમય વર્તી દેવ, પ્રથમ સમયવર્તિ સિદ્ધ અને અ પ્રથમ સમયવર્તિ સિદ્ધ, એ બધામાં કોણ કોના કરતાં અલ્પ છે? કોણ કોનાથી વધારે છે? કોણ કોની બરોબર છે અને કોણ કોનાથી વિશેષાધિક છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે 'गोयमा! सव्वत्थोवा पढमसमयसिद्धा' હે ગૌતમ! તેમાં સૌથી ઓછા પ્રથમ સમયવર્તિ સિદ્ધો છે. તેના કરતાં 'पढमसमयमणूसा असंखेज्जगुणा' પ્રથમ સમયવર્તી મનુષ્ય અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં 'अपढमसमय मणूसा असंखेज्जगुणा' અપ્રથમ સમયવર્તી જે મનુષ્યો છે તેઓ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં પણ 'पढमसमय नेरइया असंखेज्जगुणा' પ્રથમ સમયમાં

ढमसमयणेरइया असंखेज्जगुणा–अपढमसमयदेवा असंखेज्जगुणा–अपढमसमयसिद्धा –अणंतगुणा–अपढमसमयतिरिक्खजोणिया अणंतगुणा' हे गौतम ! सर्वस्तोकाः प्रथमसमयसिद्धाः–प्रथमसमयाः अप्रथमसमयाश्चमनुष्याः, प्रथमसमयाः नैरयिका–देवा–स्तिर्यग्योनिकाः, अप्रथमसमयाः–नैरयिका–देवाश्च सर्वे पूर्व पूर्वेभ्यः परे–परेऽसंख्येयगुणाः । अप्रथमसमयसिद्धा अनन्तगुणाः, अप्रथमसमयतिर्यग्योनिकाश्च तदपेक्षयाऽनन्तगुणाः । निगमनमाह–'से त्तं दसविहा सव्वजीवा पन्नत्ता' त एते दशविधाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्ताः । 'सेत्तं सव्वजीवाभिगमे' सोऽयं सर्व जीवाभिगमः प्रतिपादितः । सू०१५५॥

इतिश्री विश्वविख्यात–जगद्वल्लभ–प्रसिद्धवाचकपञ्चदशभाषाकलित–ललित
कलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक –वादिमानमर्दक–श्री–
शाहू छत्रपतिकोल्हापुरराजप्रदत्त–'जैनशास्त्राचार्य'–पदविभूषित–
कोल्हापुरराजगुरु–बालब्रह्मचारि जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर–
पूज्यश्री–घासीलाल–व्रतिविरचितायां श्री जीवाभिगम-
सूत्रस्य प्रमेयद्योतिकाख्यायां व्याख्यायां
दशमी प्रतिपत्तिः समाप्ता ॥
॥ इति जीवाभिगमसूत्रं समाप्तम् ॥

प्रथम समय देव असंख्यातगुणें अधिक हैं इनकी अपेक्षा 'पढमसमय तिरिक्ख० असं०' प्रथम समय तिर्यग्योनिक जीव असंख्यातगुणें अधिक हैं। इनकी अपेक्षा 'अपढम स० णेर० असं०' अप्रथम समय नैरयिक असंख्यातगुणें अधिक हैं इनकी अपेक्षा 'अपढम स० देवा असं०' अप्रथम समय देव असंख्यातगुणें अधिक है। इनकी अपेक्षा 'अपढम समय सिद्धा अणंतगुणा' अप्रथम समय सिद्ध अनन्तगुणें अधिक हैं। इनकी अपेक्षा 'अपढम समय तिरिक्खजोणिया अणंत-

---

વર્તમાન નૈરયિકો અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં 'पढमसमय देवा असंखेज्जगुणा' પ્રથમ સમયમાં વર્તમાન જે દેવો છે તેઓ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં 'पढमसमय तिरिक्खजोणिया असंखेज्जगुणा' પ્રથમ સમય માં વર્તમાન જે તિર્યગ્યોનિક જીવો છે તેઓ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં 'अपढमसमय णेरइया असंखेज्जगुणा' અપ્રથમ સમયવર્તિ જે નૈરયિકો છે તેઓ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં 'अपढमसमय देवा असंखेज्जगुणा' અપ્રથમ સમયમાં વર્તમાન જે દેવો છે તેઓ અસંખ્યાતગણા વધારે છે. તેના કરતાં 'अपढमसमयसिद्धा अणंतगुणा' જે અપ્રથમ સમયમાં વર્તમાન સિદ્ધો

गुणा' अप्रथम समय तिर्यग्योनिक जीव अनन्तगुणें अधिक हैं। 'सेत्तं दसविहा सव्व जीवा पण्णत्ता' इस प्रकार से यह विवेचन दस प्रकार के सर्व जीवों के सम्बन्ध में किया गया है इस विवेचन के समाप्त होने पर 'से त्तं सव्व जीवाभिगमे' सर्व जीवाभिगम प्रतिपादित हो जाता है। जीवाभिगम सूत्र समाप्त हुआ और उसकी यह टीका भी समाप्त हुई ॥सू० १५५॥

श्री जैनचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलाल व्रतिविरचित
जीवाभिगम सूत्र की प्रमेयद्योतिनि व्याख्या में
॥ दसवीं प्रतिपत्ति समाप्त ॥१०॥

છે તેઓ અનંતગણા વધારે છે. તેના કરતાં 'अपढमसमय तिरिक्खजोणिया अणंतगुणा' અપ્રથમસમયમાં વર્તમાન તિર્યગ્યોનિક જીવો અનંતગણા વધારે છે. 'से त्तं दसविहा सव्वजीवा पणत्ता' આ પ્રમાણે આ વિવેચન દસ પ્રકારના સર્વ જીવોના સંબંધમાં કરવામાં આવેલ છે. આ વિવેચન સમાપ્ત થતાં 'सेत्तं सव्व जीवाभिगमे' સર્વ જીવાભિગમનું પ્રતિપાદન પૂર્ણ થઇ ગયેલ છે. ॥સૂ. ૧૫૫॥

શ્રી જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલ વ્રતિવિરચિત જીવાભિગમ
સૂત્રની પ્રમેયદ્યોતિની ટીકાની દસમી પ્રતિપત્તિ સમાપ્ત ॥૧૦॥
જીવાભિગમ સૂત્ર સમાપ્ત